ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

D-ZP

DICȚIONAR ENCICLOPEDIC ROMÎN

VOL. II D—J

EDITURA POLITICĂ
BUCUREȘTI 1964

COMITETUL PRINCIPAL DE REDACȚIE

Președinte: *acad.* ATHANASE JOJA. **Membri**: *acad.* MIHAI BENIUC; *acad.* ELIE CARAFOLI; *prof. univ.* FLORIN CIORĂSCU, *membru corespondent al Academiei R.P.R.; acad.* CONSTANTIN DAICOVICIU; *prof. univ.* VIRGIL IANOVICI, *membru corespondent al Academiei R.P.R.; prof. univ.* TRAIAN IONAȘCU, *membru corespondent al Academiei R.P.R.; acad.* GHEORGHE IONESCU-ȘIȘEȘTI; *acad.* IORGU IORDAN; *conf. univ.* GEORGE IVAȘCU; *prof. univ.* DIMITRIE MACREA *(coordonator principal); acad.* VASILE MALINSCHI; *acad.* CORNEL MICLOȘI; *acad.* ȘTEFAN MILCU; *acad.* GRIGORE MOISIL; *acad.* ILIE MURGULESCU; *acad.* GEORGE OPRESCU; *acad.* ANDREI OȚETEA; *acad.* EMIL POP; *prof. univ.* CĂLIN POPOVICI; *acad.* MIHAIL RALEA; *acad.* REMUS RĂDULEȚ; *prof. univ. ing.* VALTER ROMAN; *general de armată* IACOB TECLU; *acad.* ȘERBAN ȚIȚEICA; *acad.* NICOLAE TEODORESCU; GHEORGHE VASILICHI; *acad.* TUDOR VIANU.

D

d *[de]*, a cincea literă a alfabetului limbii romîne; sunetul notat prin această literă. Este o consoană ocluzivă dentală sonoră.

D 1. (MUZ.) Notaţie literală pentru sunetul *re*. **2.** (MAT.) Semn pentru numărul 500 la romani.

Dabit *[dabí]*, Eugène (1898-1936), scriitor francez. În romanele sale („Hotelul Nordului", 1929; „Suburbiile Parisului", 1933; „Moduri de viaţă", 1936) şi în „Jurnalul intim" (apărut postum, 1939), folosind cu măiestrie limbajul vorbit, a zugrăvit în mod veridic şi cu simpatie viaţa grea, de mizerie şi şomaj, a muncitorimii şi a micii funcţionărimi franceze.

Dąbrowska *[dõbrófska]*, Maria (n. 1892), scriitoare poloneză. S-a făcut cunoscută prin romanul „Nopţi şi zile" (1932—1934), frescă realistă a societăţii poloneze din perioada de consolidare a relaţiilor capitaliste. Dintre operele scrise în anii puterii populare se remarcă volumul de povestiri „Steaua dimineţii" (1955), cu tematică inspirată din actualitate. Laureată a Premiului de stat.

dáca, paloş curb, armă caracteristică a dacilor, de la numele căruia pare să vină denumirea de *daci*.

da capo (expresie italiană care înseamnă „de la început"; MUZ.), indicaţie pentru repetarea de la început a unei părţi dintr-o piesă muzicală.

da capo al fine (expresie italiană care înseamnă „de la început pînă la sfîrşit"; MUZ.), indicaţie pentru repetarea de la început pînă la sfîrşit a unei piese muzicale.

Dacca, oraş în Pakistan, centrul administrativ, economic şi cultural al Pakistanului de Est, situat în apropierea fluviului Gange. 538 000 loc. (1961), inclusiv suburbiile. Important nod de comunicaţii. Industrie a hîrtiei, a iutei, a sticlei, alimentară, de postavuri etc. Vechi centru meşteşugăresc textil (muselinuri). Universitate.

Dachau *[dáhau]*, oraş în R.F. Germană, situat în landul Bavaria, la nord-vest de München. În acest oraş a fost creat de către hitlerişti, imediat după venirea lor la putere (1933), un lagăr de concentrare şi exterminare. În 1945, lagărul a fost desfiinţat.

daci, nume dat de romani triburilor trace care au locuit în antichitate, începînd din mileniul al II-lea î.e.n., pe teritoriul ţării noastre; grecii îi numeau *geţi*. **D.** vorbeau un dialect al limbii trace, limbă de origine indo-europeană. Din limba **d.** se mai păstrează astăzi numele unor rîuri, ca Mureş (Maris), Olt (Alutus), Someş (Samus), Criş (Crisius), Timiş (Tibisis), Argeş (Ordessos?), Prut (Porata, Pyretus), Dunăre (Donaris?) ş.a. Cele mai vechi ştiri sigure despre daci (geţi) datează din sec. al V-lea î.e.n., de la Herodot. Acesta, pentru rezistenţa opusă de daci lui Darius I, regele perşilor, în timpul campaniei lui din 514—513 î.e.n. împotriva sciţilor, i-a numit „cei mai viteji şi mai cinstiţi dintre traci". **D.** erau de statură potrivită şi purtau plete şi barbă. Portul **d.** era, în general, asemănător cu cel al ţăranilor noştri din regiunile de munte. Se îmbrăcau cu cămăşi lungi, care cădeau peste itări, şi se încingeau cu o curea. Pe vreme rea îmbrăcau cojoace.

Cap de dac

Căciulă purtau numai cei din clasa nobililor stăpîni de sclavi. Femeile purtau cămaşă cu mîneci scurte, fustă, iar pe cap maramă. Locuinţele dacilor erau construite mai ales din lemn. Dacii erau împărţiţi în triburi, unele dintre acestea fiind cunoscute din izvoare sau din inscripţii: *burii* (în Muntenia), *apulii* (în regiunea localităţii Apulum), *sucii* (la vărsarea Oltului în Dunăre), *carpii* (în Moldova) şi altele. Fiecare trib era condus de un şef militar şi avea o aşezare centrală, numită *dava*, apărată prin şanţuri şi palisade. Se cunosc numele unor conducători de uniuni de triburi, ca Dromichaites (sec. al III-lea î.e.n.), Rubobostes (în jurul anului 200 î.e.n.) ş.a. În perioada imediat premergătoare formării statului sclavagist începător dac, populaţia se împărţea în nobili

(*tarabostes*, cărora romanii le spuneau *pileati*), oameni de rînd *(comati)* şi sclavi. Ocupaţia de căpetenie a **d.** era agricultura. Ei se mai ocupau şi cu creşterea vitelor, cultura viţei de vie şi cu meşteşugurile (prelucrarea lemnului, a metalelor, olăritul). Religia **d.** era politeistă; zeul lor suprem era Zamolxis. **D.** au întreţinut strînse legături comerciale cu cetăţile greceşti de pe ţărmul Mării Negre (Pontus Euxinus). Prin sec. al V-lea î.e.n., societatea dacă (getă) se afla în faza democraţiei militare. În prima jumătate a sec. I î.e.n., **d.** au constituit, sub conducerea lui Burebista, statul sclavagist începător dac. Acesta a ajuns la apogeul puterii sale în timpul lui Decebal.

Dacia, denumirea teritoriului populat în antichitate de daci (geţi), corespunzînd aproximativ cu teritoriul actual al R.P. Romîne. Sub această denumire este cunoscut şi statul sclavagist începător dac, de tip militar, constituit în prima jumătate a sec. I î.e.n. sub conducerea lui Burebista, în perioada expansiunii romane în Peninsula Balcanică. Centrul politic, militar, economic şi religios al statului dac era în Munţii Orăştiei. Pentru a putea rezista unui eventual război cu romanii, Burebista a strîns legăturile cu Mitridate al VI-lea Eupator, regele Pontului şi adversar al romanilor, şi intenţiona să încheie o alianţă antiromană cu Ariovist, conducător al marii uniuni de triburi germane. După moartea lui Burebista, statul înjghebat în timpul domniei lui s-a destrămat în mai multe formaţiuni statale, dintre care statul-nucleu din sud-vestul Transilvaniei era cel mai puternic. Pînă în a doua jumătate a sec. I e.n. sînt pomeniţi în izvoare o serie de conducători ai dacilor (divizaţi în mai multe formaţiuni statale), ca: Dicomes (în Cîmpia Dunării), Cotiso (în Oltenia şi Banat), Comosicus şi Coryllus (în Transilvania), Dapyx (în Dobrogea) ş.a. În acest timp s-a intensificat şi pătrunderea influenţei economice şi culturale romane în Dacia. În a doua jumătate a sec. I e.n., Dacia a devenit din nou un stat puternic, sub conducerea lui Duras-Diurpaneus şi apoi a lui Decebal. Limitele statului condus de Decebal nu sînt precizate exact; autoritatea acestuia s-a extins însă asupra tuturor părţilor Daciei. Nucleul statului l-a constituit tot regiunea Munţilor Orăştiei. Către sfîrşitul sec. I e.n., războiul decisiv dintre daci şi romani a devenit inevitabil. El a izbucnit în anul 86 e.n. În faţa ameninţării romane, Duras-Diurpaneus a cedat lui Decebal tronul. Acesta a înfrînt, în anul 87, oştirile romanilor, conduse de Cornelius Fuscus. Dar în anul 88 romanii au provocat dacilor o înfrîngere grea la Tapae. Dacii au cerut pace, care s-a încheiat în anul 89. În urma păcii, Decebal a devenit rege clientelar al Romei, care îi plătea subsidii anuale şi îi acorda ajutor tehnic. Decebal a făcut totuşi pregătiri pentru un nou război. În faţa acestei situaţii, romanii au reînceput războiul în anul 101, sub conducerea împăratului Traian. Dacii au suferit înfrîngeri grele şi au cerut pace, care s-a încheiat în 102. Războiul a fost reluat în anul 105 şi, cu toată rezistenţa eroică a dacilor, s-a terminat în anul următor cu zdrobirea statului dac şi cu transformarea lui în provincie romană. În amintirea acestor bătălii, romanii au ridicat monumente triumfale (între acestea monumentul de la Adamclisi şi Columna lui Traian de la Roma). În timpul lui Burebista şi al lui Decebal, societatea dacă (getă) ajunsese la o cultură superioară. La fondul original al acestei culturi s-au adăugat, în cursul dezvoltării ei, elemente culturale greceşti, celtice, romane, precum şi elemente ale culturii altor populaţii învecinate. O dată cu ocuparea Daciei, romanii au început colonizarea ei masivă şi organizată, în scopuri economice, politice şi strategice. Colonizarea romană înfăptuită în **D.** a fost mai puternică decît în oricare altă provincie a Imperiului roman. Convieţuirea din ce în ce mai strînsă a dacilor cu coloniştii de limbă latină, aduşi din întregul Imperiu roman, a avut drept rezultat formarea populaţiei daco-romane, de limbă latină. Civilizaţia şi cultura superioară a romanilor au luat locul culturii şi civilizaţiei dace pînă la completa romanizare, datorită în primul rînd colonizării masive a provinciei cu elemente romane şi romanizate. Romanii au introdus în noua provincie forme de organizare economică şi socială proprii sclavagismului dezvoltat. Cît timp a durat stăpînirea romană (106—271), istoria Daciei s-a desfăşurat în cadrul istoriei Imperiului roman. Provincia romană **D.** cuprindea la început cea mai mare parte a Transilvaniei şi Banatul, Oltenia fiind ataşată Moesiei. Mai tîrziu, **D.** a cuprins însă şi Oltenia. Teritoriul de azi al Munteniei, al Moldovei şi al Maramureşului, locuit de carpi, costoboci şi de alte triburi dace, a rămas, în general, în afara stăpînirii romane. În deceniile următoare cuceririi **D.**, aceste teritorii au devenit centre ale mişcărilor antiromane. Pentru a-şi menţine stăpînirea asupra **D.**, romanii au întărit apărarea graniţelor ei şi au concentrat aici o puternică armată. În **D.** a staţionat de la începutul pînă la sfîrşitul stăpînirii romane legiunea a XIII-a, Gemina (în garnizoană la Apulum, azi Alba-Iulia), iar din anul 168 pînă în 271 şi a V-a, Macedonica (în garnizoană la Potaissa, azi Turda). În afară de aceste legiuni au mai staţionat în **D.** şi numeroase subunităţi ale altor legiuni (alae şi cohorte). În urma puternicei răscoale a dacilor din 117—118, împăratul Adrian a reorganizat, în anul 119, provincia **D.**, împărţind-o în *Dacia Inferior* (Oltenia) şi *Dacia Superior* (Banatul şi Transilvania). Curînd după aceasta, tot sub Adrian, s-a creat în nord-vestul *D. Superior* şi o a treia provincie: *Dacia Porolissensis*. Începînd cu anul 168, cele trei provincii se numesc: *Dacia Malvensis* în sud (a cărei denumire vine de la localitatea neidentificată Malva), *Dacia Apulensis* în centru (de la localitatea Apulum) şi

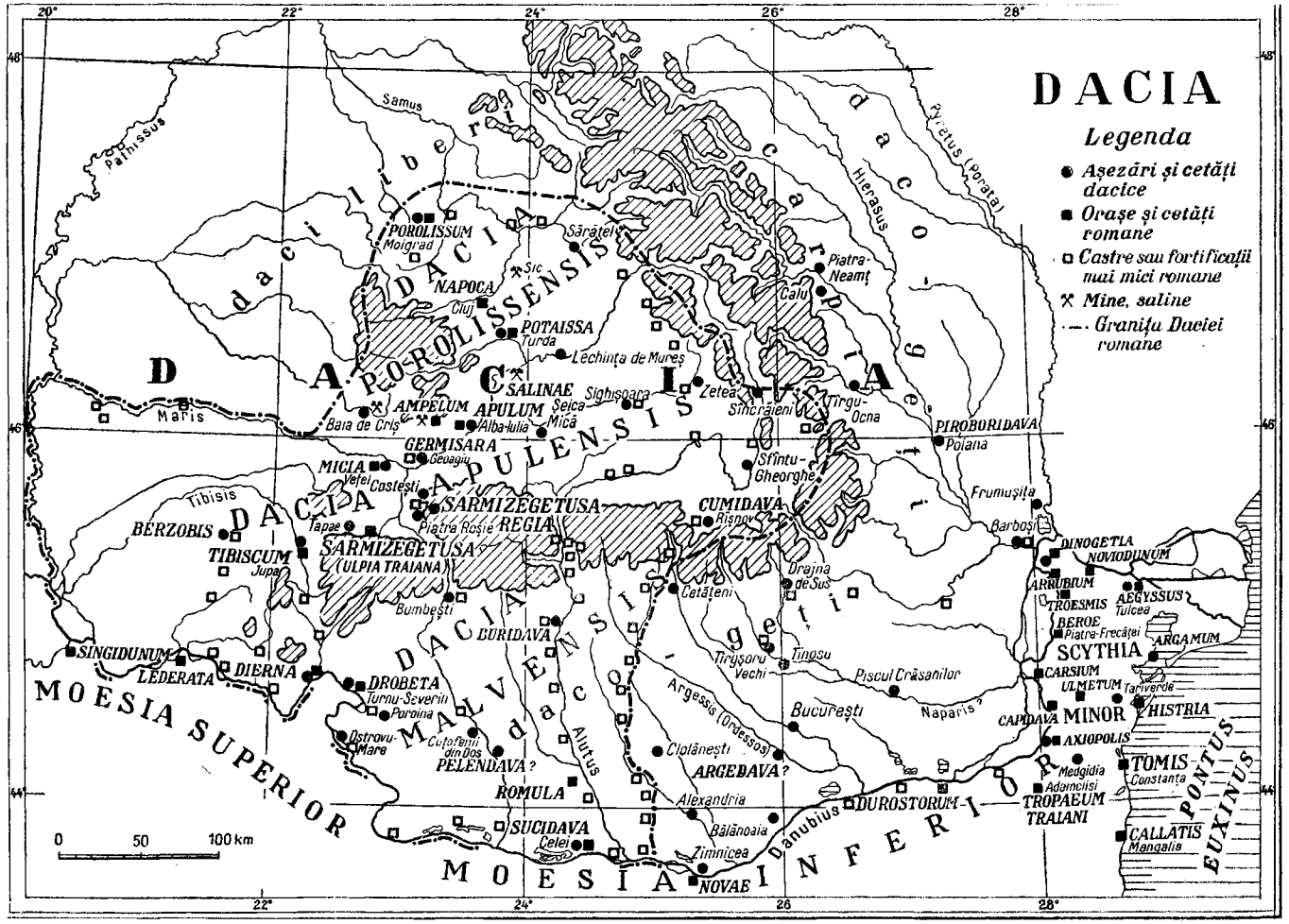
DACIA
Legenda
Aşezări şi cetăţi dacice
Oraşe şi cetăţi romane
Castre sau fortificaţii mai mici romane
Mine, saline
Graniţa Daciei romane
DACIA
DACIA POROLISSENSIS
DACIA APULENSIS
DACIA MALVENSIS
MOESIA SUPERIOR
MOESIA INFERIOR
PONTUS EUXINUS
SCYTHIA MINOR
POROLISSUM
NAPOCA
POTAISSA
SALINAE
AMPELUM
APULUM
GERMISARA
MICIA
SARMIZEGETUSA REGIA
SARMIZEGETUSA (ULPIA TRAIANA)
BERZOBIS
TIBISCUM
SINGIDUNUM
LEDERATA
DIERNA
DROBETA
BURIDAVA
PELENDAVA ?
ROMULA
SUCIDAVA
NOVAE
ARGEDAVA ?
CUMIDAVA
DUROSTORUM
TROPAEUM TRAIANI
CALLATIS
TOMIS
HISTRIA
AXIOPOLIS
CAPIDAVA
ULMETUM
CARSIUM
ARGAMUM
BEROE
TROESMIS
ARRUBIUM
DINOGETIA
NOVIODUNUM
AEGYSSUS
PIROBORIDAVA
Samus
Pathissus
Maris
Tibisis
Alutus
Argessis (Ordessos)
Danubius
Naparis ?
Hierasus
Pyretus (Porata)
Sic
Cluj
Turda
Lechinţa de Mureş
Sighişoara
Şeica Mică
Alba-Iulia
Baia de Criş
Geoagiu
Vetel
Costeşti
Piatra Roşie
Tapae
Jupa
Bumbeşti
Turnu-Severin
Poroina
Ostrovu-Mare
Cuţofenii din Dos
Celei
Zimnicea
Bălănoaia
Alexandria
Clolăneşti
Bucureşti
Piscul Crăsanilor
Tinosu
Tîrgşoru Vechi
Cetăţeni
Drajna de Sus
Sfîntu-Gheorghe
Sîncrăieni
Zetea
Tîrgu-Ocna
Piatra-Neamţ
Calu
Poiana
Frumuşiţa
Barboşi
Tulcea
Piatra-Frecăţei
Tariverde
Medgidia
Adamclisi
Constanţa
Mangalia
0 50 100 km
20° 22° 24° 26° 28°
48° 46° 44°

Dacia Porolissensis în nord (de la localitatea Porolissum, azi Moigrad, lîngă Zălau). Pămîntul **D.**, devenit a g e r p u b l i c u s, a fost împărţit sau arendat veteranilor şi coloniştilor şi chiar unor băştinaşi. În epoca romană, o mare dezvoltare a luat în **D.** mineritul (extragerea aurului, a fierului etc.), mai ales în Munţii Apuseni, unde au fost întemeiate numeroase aşezări romane (Ampelum, Alburnus Maior ş.a.). Dezvoltarea economică a adus după sine întemeierea şi dezvoltarea oraşelor. Cele mai însemnate au fost: *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*, fundată de împăratul Traian (pe teritoriul comunei de azi Sarmizegetusa, lîngă Haţeg), *Napoca* (Cluj), *Drobeta* (Turnu-Severin), *Apulum* (Alba-Iulia), *Tibiscum* (Jupa, lîngă Caransebeş), *Ampelum* (Zlatna), *Potaissa* (Turda), *Dierna* (Orşova), *Porolissum* (Moigrad), *Malva*. Clasa stăpînitoare din **D.** romană era formată din vîrfurile coloniştilor romani. Clasa exploatată era alcătuită din sclavi (proveniţi din rîndurile populaţiei autohtone sau aduşi din afară) şi din populaţia liberă, dar săracă. Aceştia s-au ridicat deseori împotriva stăpînirii romane şi a exploatării sclavagiste. Răscoale mai puternice au avut loc în anii 117 — 118, 139, 143 şi 156. În a doua jumătate a sec. al III-lea, mişcarea antisclavagistă şi antiromană a căpătat un caracter general şi continuu. Acţiunile răsculaţilor, conjugate cu cele ale dacilor liberi aliaţi cu goţii, au silit armata şi administraţia romană să părăsească **D.**, fapt care s-a petrecut în anul 271, în timpul împăratului Aurelian. Doar o fîşie îngustă de-a lungul malului nordic al Dunării a mai rămas încă vreo 200 de ani în stăpînirea romană. Pentru a salva aparenţele în urma pierderii unei provincii atît de bogate, cu o numeroasă populaţie romanizată şi de o mare importanţă strategică cum era **D.**, Aurelian a întemeiat în sudul Dunării cele două **D.**: *D. Ripensis* şi *D. Mediterranea*. Majoritatea populaţiei daco-romane a rămas însă pe loc, continuîndu-şi neîntrerupt viaţa şi activitatea, fapt atestat atît de tradiţie cît şi de numeroase urme materiale, care infirmă teoriile neştiinţifice despre întreruperea continuităţii populaţiei daco-romane pe teritoriul Daciei. Numeroase tezaure, morminte, ceramica, tipul de locuinţe sînt mărturii sigure privind continuitatea populaţiei daco-romane pe teritoriul Daciei. Legăturile dintre populaţia rămasă la nordul Dunării şi provinciile de la sud de fluviu s-au menţinut şi după anul 271, iar procesul de romanizare a continuat să se desfăşoare. Populaţia daco-romană a fost elementul de bază al formării poporului romîn.

„Dacia literară", revistă de orientare patriotică şi democratică. A apărut la Iaşi, din ianuarie pînă în iunie 1840, sub conducerea lui M. Kogălniceanu, şi a avut colaboratori din toate ţinuturile romîneşti (moldoveni ca C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Al. Donici, C. Stamati ş.a., munteni ca Gr. Alexandrescu şi transilvăneni ca G. Barifiu). Potrivit articolului-program („Introducţie"), semnat de M. Kogălniceanu, revista îşi propunea să strîngă în jurul ei pe scriitorii de pe întreg teritoriul vechii Dacii şi să realizeze o unire pe tărîm cultural care să pregătească unirea politică. **D.l.** a încurajat literatura originală şi s-a pronunţat pentru o critică literară obiectivă. Revista recomanda scriitorilor ca surse principale de inspiraţie trecutul istoric al poporului, realităţile vieţii şi folclorul. Prin ideile sale progresiste, ca şi prin prestigiul colaboratorilor, **D.l.**, deşi suprimată de cenzură după apariţia a numai trei numere, reprezintă un moment însemnat în cristalizarea ideologiei paşoptiste, în dezvoltarea culturii şi literaturii din ţările romîne.

dacián (STRAT.), al treilea etaj al pliocenului; după unii cercetători, al patrulea orizont al ponţianului. A fost identificat în sud-estul Europei pe baza anumitor specii de lamelibranhiate, gasteropode şi mamifere. Depozitele **d.** din zona precarpatică, din Depresiunea Getică şi de pe marginea de vest a Munţilor Apuseni conţin zăcăminte de lignit. În regiunea c u t e l o r d i a p i r e din zona precarpatică, în depozitele **d.** se găsesc şi zăcăminte de petrol şi gaze. În bazinul Ţării Bîrsei (reg. Braşov), **d.** conţine d i a t o m i t e, iar la Brusturi şi Derna-Tătăruş (reg. Crişana), asfalt.

Dacian, Ion (n. 1911), tenor romîn, prim-solist al Teatrului de stat de operetă, artist emerit al R.P.R. Printre creaţiile sale se numără rolurile principale din operetele „Lăsaţi-mă să cînt" şi „Lysistrata" de G. Dendrino, „Plutaşul de pe Bistriţa" şi „Ana Lugojana" de F. Barbu, „Paganini" şi „Ţara surîsului" de F. Lehar, „Liliacul" de J. Strauss. Interpretarea sa se distinge prin căldură şi expresivitate. Laureat al Premiului de stat.

„Dacia viitoare", publicaţie editată în 1883, la Paris şi apoi la Bruxelles, de cercurile socialiste din Romînia. Deşi influenţată de unele concepţii mic-burgheze, anarhiste, revista a propagat idei marxiste. A militat pentru desăvîrşirea unităţii naţionale a romînilor într-un stat democratic, împotriva şovinismului, pentru emanciparea femeii.

dacít (PETROGR.), rocă vulcanică în alcătuirea căreia intră cuarţ, andezin, uneori sanidină, precum şi biotit, hornblendă sau piroxen. Culoarea este variată, mai frecvent cenuşie, iar structura în general porfirică. **D.** alcătuiesc mari aparate vulcanice în regiunea Maramureş şi în Munţii Metaliferi, precum şi corpuri subvulcanice şi filoane eruptive în masivul Vlădeasa, în Munţii Bihorului şi în Banat. Se exploatează ca piatră de construcţie la Poieni (reg. Cluj), iar în măsură mai redusă în alte părţi ale ţării.

dacítă (MINE), exploziv minier din grupul dinamitelor de siguranţă, format din 25% nitroglicerină, 37% azotat de amoniu, 24% sare gemă, 5% mononitrotoluen etc.

Dacko, David (n. 1930), preşedinte (din 1960) şi primministru al Republicii Africa Centrală, lider al partidului

Mişcarea de emancipare socială din Africa neagră. Înainte de proclamarea independenţei ţării (1960) a avut diferite funcţii în administraţia colonială franceză.

daco-români, populaţia de limbă latină care s-a format în sec. II-III pe teritoriul ţării noastre, în urma cuceririi romane, prin amestecul dacilor cu coloniştii romani, continuînd să rămînă pe acest teritoriu şi după retragerea administraţiei romane, şi care formează componenta de bază a poporului romîn. V. şi d a c i; D a c i a.

„Dacoromania", revistă de lingvistică, filologie şi istorie literară, apărută la Cluj (1921—1948), sub conducerea lui S. Puşcariu, ca buletin al „Muzeului limbii romîne" de pe lîngă Universitatea din Cluj. Majoritatea studiilor lingvistice priveau probleme ale limbii romîne, în special din domeniul lexicologiei, dialectologiei şi istoriei limbii. Revista avea o cuprinzătoare bibliografie a periodicelor.

dacoromîni, termen folosit de lingvişti pentru a denumi pe r o m î n i i de pe actualul teritoriu al Republicii Populare Romîne (locuit odinioară de daci), spre a-i deosebi de populaţiile romîneşti care locuiesc în sudul Dunării (v. *aromîni, istroromîni, meglenoromîni*). **D.** vorbesc cel mai răspîndit şi mai dezvoltat dintre dialectele limbii romîne, *dialectul dacoromîn.* Datorită răspîndirii şi aspectului lui cultivat, reprezentat printr-o bogată literatură, acest dialect este adesea identificat în mod impropriu cu l i m b a r o m î n ă.

D'Acosta v. **Acosta,** Uriel.

dacriocistită (gr. *dakryon* „lacrimă" şi *kystis* „băşică"; MED.), inflamaţia canalului şi sacului lacrimal, însoţită adesea de inflamaţia canalului nazal.

dactil (STIL.), picior de vers, frecvent mai ales în metrica antică, alcătuit din trei silabe: prima lungă, urmată de două scurte (—⏑⏑); în prozodia modernă, prima silabă e accentuată, celelalte două sînt neaccentuate (ex. *drágoste*).

dactilo- (gr. *daktylos* „deget"), element de compunere cu sensul „deget, digital" (ex. *dactilografie, dactiloscopie*).

dactiloscopie (gr. *daktylos* „deget" şi *skopia* „examinare"; MED.), procedeu de identificare a unei persoane cu ajutorul amprentelor digitale. Are la bază cercetările lui Galton, care a arătat că desenele digitale sînt strict individuale. **D.** este folosită în antropometrie şi în medicina judiciară.

dactiloteca (PALEONT.), gen de ferigă fosilă de tip actual din grupa eusporangiatelor, care avea sporangii izolaţi, grupaţi digitiform (de unde şi numele) pe partea inferioară a pinulelor. A trăit în carbonifer şi permian. În R.P.R. s-a găsit în Banat.

dadaísm (din fr. *dada* „căluţ de lemn" în limbajul copiilor), curent decadent în literatura şi artă burgheză, apărut în anii primului război mondial. Dominat de tendinţe protestatare anarhice mic-burgheze, **d.** a ridicat hazardul la rangul de principiu de creaţie. În lucrările lor, dadaiştii au recurs la unele tehnici ale cubismului, printre care lipiturile, la folosirea arbitrară şi fără sens a cuvîntului (în literatură) şi la alăturarea incoerentă de linii şi culori (în pictură), căutînd distrugerea oricărei relaţii între gîndire şi expresie şi renunţînd definitiv la orice organizare logică a materialului artistic. Principalii reprezentanţi ai **d.** în literatură au fost T. Tzara (în Franţa), H. Ball şi R. Hülsenbeck (în Germania), iar în pictură F. Picabia (în Franţa), M. Ernst şi Kurt Schwitters (în Germania) şi M. Duchamp (în S.U.A.). În literatura romînă, **d.** s-a manifestat în unele producţii ale colaboratorilor revistelor „unu", „75 HP", „Punct" ş.a.

Daddah, Moktar Ould (n. 1924), preşedinte al Mauritaniei şi şef al guvernului (din 1961).

dáfin *(Laurus nobilis),* arbust din familia lauraceelor, originar din Asia Mică, cu tulpina înaltă pînă la 10 m, frunze persistente, tari, lucioase, de formă lanceolată, cu marginea uşor ondulată. Fructul este o bacă ovală, la început verde, la maturitate neagră, de 1—2 cm lungime. Este răspîndit în sudul Europei; la noi se cultivă în sere, mai mult ca plantă ornamentală. Frunzele sale, fiind aromatice, se folosesc drept condiment *(foi de*

Dafin

d.), iar uleiul eteric extras din seminţe este întrebuinţat în industria farmaceutică.

Dafne, nimfă din mitologia greacă, îndrăgită de Apolo. Pentru a scăpa de urmărirea lui, **D.** a cerut ajutorul mamei sale, Gea (Pămîntul), care a transformat-o în laur. Ovidiu redă acest mit în prima carte a „Metamorfozelor". În plastică,

Apolo şi Dafne

D. a fost reprezentată, printre alţii, de Bernini şi Tiepolo.

Dafnis (în mitologia greacă), păstor sicilian de o neobişnuită frumuseţe, cîntăreţ vestit, fiul lui Hermes şi al unei nimfe. Potrivit legendei, **D.** jurase fidelitate nimfei Lykè, dar fiica unui rege sicilian i-a cîştigat dragostea cu ajutorul unei băuturi vrăjite. După ce nimfa l-a pedepsit luîndu-i

vederea, Dafnis a rătăcit nemîngîiat pînă cînd a căzut într-o prăpastie. Soarta lui nefericită a fost cîntată în poeme bucolice de Teocrit şi Virgiliu.

dagherotipie (POLIGR.), procedeu fotografic, astăzi abandonat, inventat de Daguerre (1787—1851), care constă în obţinerea unei imagini cu ajutorul unei camere obscure pe o placă de cupru argintată, sensibilizată cu vapori de iod. Imaginea invizibilă era developată cu vapori de mercur şi fixată cu clorură de sodiu.

Daghestan v. **Republica Sovietică Socialistă Autonomă Daghestan.**

Dagobert I, rege al statului franc (629—639), din dinastia Merovingienilor. A încercat, fără succes, să stăvilească procesul de fărîmiţare a statului franc şi creşterea puterii marilor proprietari funciari. După moartea lui, puterea politică în regatul franc a trecut de fapt în mîinile majordomilor.

Dahomey, stat în vestul Africii. Se învecinează cu Nigeria, Nigerul, Volta Superioară, Togo şi Golful Guineii. Suprafaţa: 115 762 km². Populaţia: 2 200 000 loc. (1962), formată din negri sudanezi. Capitala: *Porto-Novo.* Alte oraşe importante: Cotonou (principalul port al ţării), Abomey. Limba de stat: franceza. Cea mai mare parte a teritoriului este un podiş acoperit cu savane şi păduri tropicale. **D.** este o ţară agrară, cu un accentuat caracter de monocultură. Aproximativ 90% din populaţia ţării este ocupată în agricultură. Cea mai importantă bogăţie a sa este palmierul, care furnizează şi principalul produs de export: uleiurile de palmier. Alte culturi: arahidele, bumbacul, cocotierul, cafeaua, maniocul, porumbul, meiul şi batatele. Industria este reprezentată prin mici întreprinderi de prelucrare a produselor agricole. În subsolul Dahomeyului există bogate resurse de rutil şi ilmenit, descoperite recent. — *Istoric.* În sec. al XV-lea, pe litoralul **D.** au pătruns portughezii, care în sec. al XVI-lea s-au stabilit în oraşul Ouidah, unde şi-au menţinut un mic teritoriu pînă în 1961. După portughezi şi-au făcut apariţia, în sec. al XVII-lea, olandezii, francezii şi englezii. **D.** a fost transformat de colonialişti în unul dintre principalele izvoare ale comerţului cu sclavi, din care cauză a fost numit şi *Coasta Sclavilor.* Denumirea ţării provine de la numele unui vechi stat african (Dahomey), constituit la începutul sec. al XVII-lea. O particularitate a organizării militare a acestui stat au fost detaşamentele de femei. La sfîrşitul sec. al XIX-lea, **D.** a fost ocupat de trupele franceze, transformat în colonie şi inclus, la începutul sec. al XX-lea, în componenţa Africii Occidentale Franceze. Poporul dahomeian a opus o rezistenţă dîrză colonialiştilor francezi, care a culminat cu puternicele acţiuni de masă anticolonialiste din 1923, reprimate sîngeros de trupele franceze. Între 1947 şi 1958, **D.** a fost declarat „teritoriu de peste mări" în cadrul Uniunii franceze. Sub presiunea mişcării de eliberare naţională, care a luat un mare avînt după al doilea război mondial, Franţa a proclamat **D.** republică autonomă (1958) cu drepturi limitate în cadrul Comunităţii franceze; la 1 august 1960, **D.** a fost declarat republică independentă şi a ieşit din Comunitatea franceză. Potrivit constituţiei adoptate în 1964, în **D.** a fost instituit un regim semiprezidenţial. **D.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R.

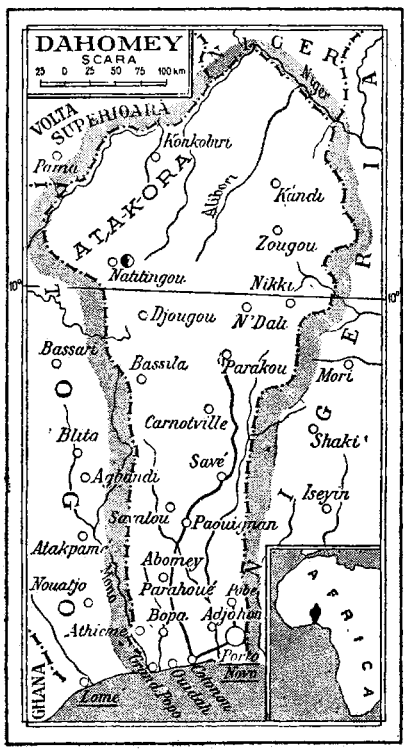

Daiáci, denumire generică a unor grupuri etnice din insula Kalimantan, însumînd o populaţie de cca. 1 500 000 loc. Limba lor face parte din familia malaiezo-polineziană. Practică o agricultură primitivă, vînătoarea şi pescuitul.

Dai Cen (Dun Iuan) (1723-1777), filozof materialist, logician şi enciclopedist din China feudală. În lupta împotriva neoconfucianismului, **D.C.** a reafirmat principiul conform căruia lumea e alcătuită din particule materiale *ţi*, care au un caracter primordial faţă de *li*, principiu raţional de ordine, mişcare şi diferenţiere a materiei. El a combătut religia. Ideile sale social-politice, deşi idealiste, au exprimat protestul maselor împotriva asupririi feudale.

Daicoviciu, Constantin (n. 1898), istoric şi arheolog romîn, profesor la Universitatea din Cluj, membru al Academiei R.P.R., membru al Consiliului de Stat. Îndrumează săpăturile arheologice din Transilvania, în special pe cele din cetăţile dace din Munţii Orăştiei. A publicat lucrări în limba romînă şi în limbi străine, privind mai ales romanizarea provinciilor Imperiului roman şi istoria Daciei libere şi a Daciei romane. S-a preocupat constant de problema continuităţii romînilor pe teritoriul Daciei şi de susţinerea ei ştiinţifică. Op. pr.: „Italicii în provincia Dal-

mația" (în „Ephemeris Dacoromana", V, 1928—1930, în limba italiană), „Transilvania în antichitate" (1938 și 1945, în limba franceză, cu ediții în

C. Daicoviciu

limbile germană și italiană, 1943), „Cetatea dacă de la Piatra Roșie" (1954), „Din istoria Transilvaniei" (vol. I, 1963, în colaborare). A fost redactor responsabil al volumului I al tratatului „Istoria Romîniei" (1960). Este membru corespondent al Academiei Austriece de Științe din Viena și al mai multor societăți științifice străine. Laureat al Premiului de stat.

„Daily Express" *[déili ixprés]*, cotidian de mare tiraj din Marea Britanie. Aparține trustului de presă al lordului Beaverbrook. Apare la Londra din 1900.

„Daily Mirror" *[déili mírə]*, cotidian britanic de mare tiraj. Apare la Londra din 1903. Aparține trustului de presă condus de Cecil Harmsworth King.

„Daily Telegraph and Morning Post" *[déili téligra:f ənd mǫ:niŋ poust]*, cotidian britanic. Apare la Londra din 1937. Oficios al Partidului conservator.

„Daily Worker" *[déili uə:cə]*, cotidian britanic, organ de presă al Partidului Comunist din Marea Britanie. Apare la Londra din 1930.

Daimler, Gottlieb (1834—1900), inventator german. **D.** a construit primul motor ușor de mare viteză, în patru timpi, cu aprindere prin scînteie electrică. În 1885 a patentat instalarea acestui motor pe automobile, pe bărci cu motor și pe motociclete.

daimyo, denumire a marilor seniori feudali din Japonia. **D.** și-au pierdut privilegiile în urma revoluției burgheze, nedesăvîrșite, din 1868.

daireá, instrument muzical popular oriental de percuție, de tipul t a m b u r i n e i, avînd clopoței în jurul cercului pe care este întinsă pielea. Se folosește la marcarea ritmului.

Daix *[de]*, Pierre (n. 1922), scriitor și publicist francez, participant la mișcarea de rezistență din Franța. În romanele sale evocă, într-un stil concis și sugestiv, viața din lagărele de exterminare naziste („Ultima fortăreață", 1950, trad. rom.) și lupta tineretului francez împotriva ocupanților hitleriști („Contingentul 42", 1951 — 1953). Este autorul unui volum de istorie literară, intitulat „Șapte secole de roman" (1955).

Dakar, capitala Senegalului, situată în peninsula Capului Verde, mare port la Oceanul Atlantic. 383 000 loc. (1961). Punct de tranzit internațional aerian și maritim. Industrie de prelucrare a lemnului, a tutunului, ușoară și alimentară (uleiuri de arahide, conserve de pește) etc. Șantier de reparații navale. Centru comercial. Bază maritimă militară franceză. Universitate.

Dakota de Nord, stat în S. U. A. Suprafața: 183 022 km². Populația: 632 000 locuitori (1960). Centrul administrativ: *Bismarck*. Economie agrară: cultura cerealelor (grîu, orz) și creșterea animalelor (bovine, porcine, ovine); predomină fermele mari, cu nivel de mecanizare ridicat. Industrie de prelucrare a produselor agricole. Se exploatează petrol, gaze naturale, lignit.

Dakota de Sud, stat în S.U.A. Suprafața: 199 552 km². Populația: 681 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Pierre*. Economie agrară: creșterea animalelor (bovine, porcine, ovine), cultura cerealelor și a plantelor tehnice (grîu, ovăz, porumb, in). Industrie de prelucrare a produselor agricole. Se exploatează aur, argint. În vestul statului, pe mari porțiuni, terenurile sînt intens degradate.

dakotas, cea mai puternică uniune de triburi indiene din familia de limbi sioux, din America de Nord, care popula bazinul fluviului Missouri și șesurile preriilor, de la fluviul Mississippi pînă aproape de Munții Stîncoși. Membrii acestei uniuni au fost decimați de colonizatorii europeni (azi mai trăiesc doar cîteva mii, în rezervații).

dalác (MED., MED. VET.) v. **antrax.**

Daladier *[daladié]*, Edouard (n. 1884), om politic francez, unul dintre liderii Partidului radicalilor și radical-socialiștilor. A fost prim-ministru (în 1933, 1934 și 1938—1940). **D.** a fost unul dintre semnatarii acordului de la München (1938).

daláj (CONSTR.), pavaj, pardoseală sau placaj de zidărie, alcătuit din dale de piatră arti-

Dakar. Adunarea Națională

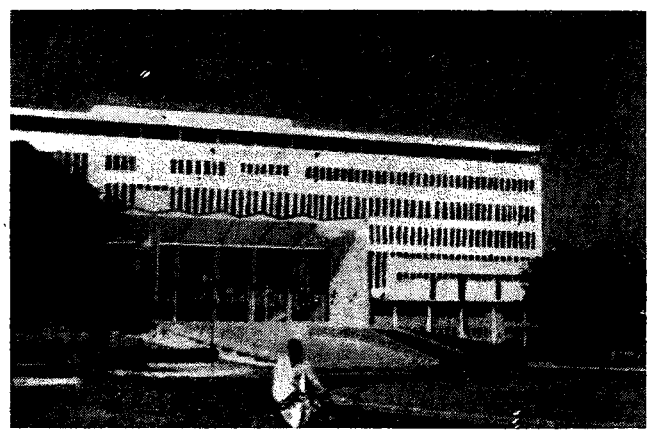

ficială sau naturală și uneori din elemente metalice. Ca pavaj (pardoseală exterioară) se utilizează la trotuare, la alei, la peroane etc., ca pardoseală interioară la construcțiile civile (ex. **d.** de mozaic, de gresie sau de marmură) și industriale (ex. **d.** de beton armat, de fontă sau de oțel), iar ca placaj pentru placarea pereților (ex. plăci de piatră naturală sau artificială).

dală (CONSTR.), placă poligonală de piatră naturală, beton armat, material plastic, metal etc., folosită la executarea unor pardoseli și pavaje, precum și a unor placaje de zidărie. —*Dale pentru pardoseli*, plăci pătrate, dreptunghiulare sau poligonale folosite la pardosirea laboratoarelor, a băilor etc. După materialul din care se fabrică, se deosebesc: *d. de beton mozaicate, d. din argilă arsă pentru pardoseli* sau *d. de gresie ceramică*. — *Dale pentru pavaj*, plăci pătrate, dreptunghiulare sau poligonale folosite la pavarea trotuarelor, a curților, a halelor și a peroanelor. Se execută din beton (plăci de beton pentru pavaje); mai rar, din cauza prețului lor ridicat, se folosesc și **d.** de gresie ceramică și **d.** de piatră naturală.

D'Alembert *[dalãbé:r]*, Jean le Rond (1717—1783), filozof iluminist și matematician francez. A formulat în mecanică, pentru prima oară, regulile generale privind stabilirea ecuațiilor diferențiale pentru mișcarea sistemelor discrete de puncte materiale. A redactat pentru „Enciclopedia" franceză articolele de matematică și „Discursul preliminar", în care a încercat să schițeze istoricul apariției și dezvoltării cunoașterii omenești și să facă o clasificare a științelor. În concepțiile sale filozofice, D'Alembert a fost inconsecvent, neridicîndu-se pînă la ateismul celorlalți materialiști francezi din sec. al XVIII-lea. Afirmînd existența lumii obiective, dar considerînd conștiința ca produs al unei substanțe independente de materie, el s-a situat pe o poziție dualistă. În gnoseologie a înclinat spre senzualismul lui Locke și a criticat teoria carteziană a ideilor înnăscute, dar a negat posibilitatea cunoașterii esenței lucrurilor. D'Alembert a criticat proprietatea feudală, ca izvor al repartiției nedrepte a bogățiilor între oameni. Op. pr.: „Tratat despre dinamică" (1743),

D'Alembert

„Elemente de filozofie" (1759). — *Teorema lui D'Alembert* (MAT.), teoremă fundamentală a algebrei, formulată de D'Alembert, care demonstrează că orice ecuație algebrică cu coeficienți complecși, cu o singură necunoscută, admite cel puțin o rădăcină în corpul numerelor complexe.

Dali, Salvador (n. 1904), pictor, grafician și scriitor spaniol. A debutat sub influența stilului „metafizic" al lui Chirico și Carrá iar apoi a devenit unul dintre reprezentanții suprarealismului. Tablourile sale „Enigma", „Girafa în flăcări" ș.a. tratează viziuni morbide și halucinante. Concepția sa artistică denumită de el „paranoico-critică" este cuprinsă în lucrarea „Femeia vizibilă".

dálie *(Dahlia variabilis)*, plantă perenă din familia compozitelor, originară din Mexic.

Dalie

Rădăcinile sînt îngroșate și cărnoase (tuberizate); tulpinile ating 60 — 200 cm în înălțime. Are inflorescențe mari, de culoare și formă foarte variate. **D.** se înmulțește prin divizarea rădăcinilor, prin butași și prin semințe. Se cultivă și în țara noastră ca plantă decorativă. Sin. *gherghină*.

Dalila, femeie din neamul filistenilor, care, potrivit legendei biblice, l-ar fi sedus pe Samson, apoi l-ar fi lipsit de putere, tăindu-i șapte șuvițe din păr, și l-ar fi predat dușmanilor. **D.** a devenit simbolul femeii perfide. Legenda a inspirat opera „Samson și Dalila" a compozitorului Saint-Saëns.

Dallas *[dęlôs]*, oraș în sudul S.U.A. (statul Texas). 932 000 loc. (1960), inclusiv suburbiile. Însemnat nod de comunicații și centru financiar-comercial. Industrie alimentară, ușoară, constructoare de mașini (avioane, utilaj agricol și petrolier). Importantă piață pentru desfacerea bumbacului.

dalmátă, *limba ~*, limbă romanică, astăzi dispărută, care a fost vorbită de-a lungul litoralului Mării Adriatice, aproximativ în fosta provincie romană Dalmația. Avea două dialecte: ragusan în sud și vegliot în nord. A dispărut sub presiunea graiurilor sîrbo-croate și a dialectului venețian al limbii italiene. Ultimul cunoscător al limbii **d.**, Antonio Udina Burbur, a murit în 1898.

Dalmația, regiune situată pe litoralul estic al Mării Adriatice, în R.S.F. Iugoslavia. Țărmul **D.**, foarte crestat, se întinde pe o lungime de 1 400 km; în fața lui există numeroase insule alungite (țărm de tip dalmatic). Relief muntos, format pe calcare, cu fenomene carstice dezvoltate. Culmile munților sînt paralele cu țărmul, iar altitudinile cresc spre est pînă la 1 900 m. În subsol se găsește bauxită, marmură, bitum, cărbuni. Culturi mediteraneene, creșterea ovinelor, pescuit. Importantă zonă balneoclimatică. Orașe principale: Split, Rijeka, Dubrovnik. — *Istoric.* În antichitate, teritoriul **D.** a fost locuit de dalmați și de alte triburi ilirice. În sec. al II-lea î.e.n., Dalmația a căzut sub stăpînirea Romei, iar în sec. I e.n. a fost inclusă în provincia romană *Iliria*, devenind apoi ea însăși provincie romană. În sec. VI — VII, în Dal-

mația s-au așezat slavii (croații și sîrbii). În evul mediu, Bizanțul, Ungaria și Veneția au dus o luptă continuă pentru stăpînirea **D.** În 1420 Veneția a reușit să pună stăpînire pe tot litoralul dalmat, cu excepția Dubrovnikului. În 1526 o parte a **D.** a fost cucerită de turci. În baza prevederilor păcii de la Campo Formio din 1797, ea a fost ocupată de Austria, sub a cărei stăpînire a rămas pînă în 1918. În 1918, **D.**, cu excepția orașului Zadar și a cîtorva insule care au fost anexate de Italia, a fost inclusă în Iugoslavia. Pe baza tratatelor de pace de la Paris (1947), întreaga **D.** a intrat în componența Iugoslaviei.

Dalou *[dalú]*, Jules (1838—1902), sculptor realist francez, elev al lui Carpeaux. A fost militant de frunte al Comunei din Paris. După înfrîngerea acesteia, condamnat la temniță pe viață, a fost silit să se refugieze în Anglia, de unde s-a înapoiat după amnistia din 1879. A lucrat statuete reprezentînd figuri din popor („Bretonă", „Baigneuse"), compoziții monumentale (piatra funerară a lui A. Blanqui, 1885; „Monumentul lui Delacroix", 1890; marele grup alegoric „Triumful Republicii", 1879—1899) și scene de gen. În vederea înălțării monumentului „Munca", a sculptat statui izolate de muncitori și țărani, dintre care „Muncitorul ziler" din colecția Muzeului de artă al R.P.R.

dáltă 1. (TEHN.) Unealtă de metal, de obicei din oțel, cu un capăt în formă de pană, avînd

Dălți

tăișul de diferite forme (drept, curb, în Z etc.), folosită la cioplire, tăiere, scobire, crestare. Poate fi acționată manual, mecanic, pneumatic. 2. (NAV.) *Daltă de călăfătuit*, daltă cu corpul lățit la partea inferioară, folosită la călăfătuirea punților și bordajelor de lemn.

Dalton *[dǫ́:ltən]*, John (1766—1844), chimist și fizician englez. A fost membru al Societății Regale din Londra. A descoperit (1801) legea presiunilor parțiale în amestecul de gaze perfecte, a stabilit legea

J. Dalton

solubilității gazelor (1803) și a studiat dependența evaporării lichidelor de presiune și temperatură. Sprijinindu-se pe cercetările anterioare ale lui J. B. Richter, L. J. Proust și W.H. Wollaston, **D.** a descoperit și a verificat experimental, în 1803, legea proporțiilor multiple, una dintre legile fundamentale ale chimiei, care dovedește structura atomică a materiei. A întocmit prima tabelă cu greutățile atomice relative ale elementelor chimice. Lucrările lui **D.** au contribuit într-o măsură însemnată la transformarea atomismului dintr-o ipoteză a filozofiei naturii într-o teorie științifică concretă, fundată experimental. Concepțiile lui **D.** au exercitat o puternică influență asupra dezvoltării ulterioare a chimiei. **D.** s-a ocupat mult de problemele fizicii atmosferice (meteorologiei). A descris fenomenul cunoscut sub denumirea de *daltonism*. Opere principale „Încercări și observații de meteorologie" (1793), „Noul sistem al filozofiei chimice" (1808—1810).

daltonísm (MED.), tulburare de vedere care constă în imposibilitatea perceperii unei anumite culori și diferențierii ei de alta. De cele mai multe ori, datorită acestei tulburări, nu se poate deosebi culoarea roșie de cea verde. A fost descrisă pentru prima oară de savantul englez Dalton (de la care vine și denumirea de **d.**) și care suferea el însuși de această afecțiune. V. și acromatopsie.

Damadian, Hagik (Cik) (n. 1919), grafician romîn. A frecventat cursurile de sculptură ale Academiei de arte frumoase din Roma. Colaborează asiduu la ziare și reviste cu caricaturi pe teme internaționale și interne, care se caracterizează prin combativitatea temei, ingeniozitatea, verva și factura variată a desenului. Remarcabile prin forța critică a mesajului, prin calitatea satirei și precizia realizării sînt caricaturile antiimperialiste („America Latină... o problemă spinoasă", „Africa, coșmarul colonialistului"). Dovedește un fin spirit de observație în portretele-șarjă. Laureat al Premiului de stat.

Damasc, capitala Republicii Arabe Siriene, așezată la poalele munților Antiliban. 491 400 loc. (1960). Important nod de comunicații și centru comercial, industrial și cultural. Industrie textilă, alimentară, a cimentului și a sticlei. Renumit pentru produsele de artizanat (covoare, țesături, obiecte de artă din aur și argint, lemn etc.). Academie de științe, universitate, muzeu național și numeroase monumente arhitectonice din sec. VIII—XIII. — *Istoric.* Primele dovezi despre existența orașului sînt de la începutul sec. al XVI-lea î.e.n., cînd acesta se afla în stăpînirea faraonilor egipteni. În sec. al X-lea î.e.n., **D.** a devenit centrul unui regat sclavagist, în sec. I e.n. a fost ocupat de romani, iar în sec. al VII-lea de arabi, care între 661 și 750 l-au făcut capitală a califatului. Cînd aceasta a fost mutată la Bagdad, **D.** a rămas doar un puternic centru comercial-meșteșugăresc. În sec. XII—XIII a fost stăpînit de cruciați, iar în 1516 cucerit de turci și transformat în centrul unuia dintre pașalîcurile siriene ale Imperiului otoman. În 1920 a devenit centrul administrativ al mandatului francez Siria, iar după proclamarea independenței Siriei (1944), capitala acestei republici. În evul mediu, din **D.** erau aduse în țările romîne stofe scumpe de

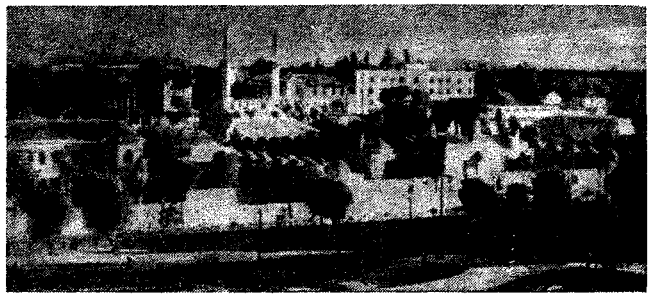

Damasc. Vedere generală

mătase, numite şamalegea, camha sau damasc, precum şi renumitele săbii de Damasc.

damásc (IND. TEXT.), ţesătură de bumbac, în, mătase sau lînă, cu desene mari, satinate, pe un fond mat, reprezentînd flori, peisaje, scene etc. Se foloseşte pentru feţe de masă, cuverturi, stofe de mobilă.

damaschináj (ARTE PLAST.), procedeu de ornamentare de origine orientală, care constă în incrustarea unor fire, de obicei de metal preţios (argint sau aur), după un model desenat în prealabil într-un obiect din alt metal (de pildă o armă), precum şi în fildeş sau os.

Damdinsuren, Ţendein (n. 1908), scriitor mongol şi activist pe tărîm obştesc. Este unul dintre fondatorii literaturii realiste mongole moderne. Autor al povestirii „Fata respinsă" (1929), al poemului „Cărunta mea mamă" (1934) ş.a., **D.** a transpus din vechea limbă mongolă în mongola modernă străvechea „Legendă sacră" (1947). A elaborat alfabetul, ortografia şi gramatica limbii mongole contemporane. Membru al Consiliului Mondial al Păcii.

Damé, Frédéric (1849—1907), lexicograf şi publicist romîn de origine franceză. A publicat un important dicţionar bilingv („Nouveau dictionnaire roumain-français", 4 vol., 1893—1895), precum şi cea dintîi operă de sinteză privind terminologia populară română din domeniul uneltelor şi al gospodăriei rurale („Încercare de terminologie poporană", 1898). A fundat mai multe ziare şi a colaborat la numeroase altele, în primul rînd la „Romînul". A tradus în limba franceză şi a popularizat peste hotare unele scrieri romîneşti („Istoria critică" a lui B. P. Hasdeu, „Cîntecul gintei latine" de V. Alecsandri ş.a.), precum şi arta romînească.

Damocles, curtean al tiranului Siracuzei Dionysios I cel Bătrîn (406—367 î.e.n.). Tiranul, pentru a-i arăta cît de nesigură este soarta celor puternici, i-a atîrnat deasupra capului, la un banchet, o sabie care se ţinea numai într-un fir de păr. De aici expresia „sabia lui Damocles", care sugerează ideea de primejdie permanentă.

Dan al II-lea, domn al Ţării Romîneşti (1422—1431, cu mici întreruperi, cînd domneşte Radu al II-lea Praznaglava). A înfrînt, în 1423, o mare oaste turcească, a recucerit cetăţile de pe malul stîng al Dunării şi a organizat, în 1425, o expediţie ofensivă peste Dunăre, provocînd turcilor o nouă înfrîngere, lîngă Vidin. În 1428 el a încheiat cu turcii o pace onorabilă, care consacra independenţa Ţării Romîneşti, dar care a marcat sfîrşitul eforturilor militare ale marii boierimi, mulţumită cu confirmarea privilegiilor ei de clasă şi cu îndepărtarea primejdiei transformării ţării în paşalîc. În folclorul balcanic, **D. al II-lea** este numit *Dan cel Viteaz.*

Dan, Mihail (1842—1886), pictor romîn. A studiat pictura cu Theodor Aman, care i-a descoperit aptitudinile şi l-a înscris la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti. A fost profesor de desen la Bucureşti şi la Iaşi. S-a afirmat mai ales ca portretist („Portret de femeie", 1862; portretul lui Mihail Kogălniceanu şi portretul lui Dimitrie Bolintineanu, 1876), demonstrînd o temeinică însuşire a meşteşugului şi capacitatea de a caracteriza o fizionomie.

Dan, Pavel (1907—1937), scriitor romîn. Continuînd tradiţia lui Slavici şi Rebreanu, **D.** a zugrăvit în tablouri dramatice chipuri expresive din lumea ţărănimii transilvănene dintre cele două războaie mondiale, dezvăluind consecinţele morale ale pătrunderii relaţiilor capitaliste în lumea satelor (volumul de nuvele „Urcan bătrînul", apărut postum, 1938).

Dana *[déinə]*, James Dwight (1813—1895), mineralog american. Este autorul unui tratat de mineralogie, „Sistematica mineralelor" (1837), retipărit, cu îmbunătăţiri, în numeroase ediţii. În clasificarea mineralelor, **D.** a utilizat drept criteriu compoziţia chimică şi caracterele cristalografice ale acestora.

Danaide (în mitologia greacă), cele 50 de fete ale regelui Danaos al Argosului, care ar fi dat naştere neamului danailor.

Danaidă

Potrivit legendei, tatăl lor, simulînd o împăcare cu fratele său Aigyptos, le-a logodit cu cei 50 de fii ai acestuia, îndemnîndu-le însă ca în noaptea nunţii să-i sugrume. Numai Hipermestra l-a cruţat pe logodnicul ei, Linceu. Pentru fapta lor, **D.** au fost condamnate să umple în infern un butoi fără fund. De aici expresia *butoiul Danaidelor,*

care indică o muncă zadarnică şi fără sfîrşit.

dână[1] (ngr. *dana* „şir"; NAV.), parte a unui port situată de-a lungul unui chei sau mal, amenajată pentru acostarea navelor şi manipularea mărfurilor. Lungimea unei **d.** este egală cu lungimea celor mai mari nave care acostează de obicei la acea dană.

dână[2] (NAV.), grup de două sau de mai multe nave acostate bord la bord.

Dancourt *[dăcú:r]*, Florent Carton (1661—1725), dramaturg şi actor francez. Deşi dramaturg de curte, **D.** şi-a scris comediile de pe poziţiile burgheziei, oglindind descompunerea nobilimii franceze („Cavalerul la modă", 1687) şi ascensiunea burgheziei („Burghezele de vază", 1700). În comediile lui **D.** apar militari, actori, slujitori ai justiţiei, ţărani etc., care folosesc un limbaj popular. Este cunoscut şi ca interpret al unor roluri din piesele lui Molière.

Dandea, Ionuţ, ţăran din comuna Bucium (reg. Cluj), participant la răscoala populară din 1784. În fruntea unei cete de ţărani, **D.** l-a eliberat, în noiembrie 1784, pe Horia din mîinile unor trădători din Bucium care intenţionau să-l predea autorităţilor.

Dandolo, familie de aristocraţi veneţieni, din care au fost aleşi mai mulţi dogi ai republicii Veneţia. Cel mai cunoscut este *Enrico D.* (1108—1205). Ca exponent al intereselor negustorilor veneţieni şi al tendinţei acestora de a acapara comerţul cu Orientul, Enrico **D.** a fost unul dintre principalii iniţiatori ai cuceririi Bizanţului de către participanţii la cruciada a IV-a (1204).

Danemarca, stat în vestul Europei, cuprinzînd peninsula Iutlanda, Arhipelagul Danez (în care mai importante sînt insulele Seeland, Fionia, Lolland), insula Bornholm şi o parte din Insulele Frisice de Nord. Se învecinează cu R.F. Germană, Marea Baltică şi Marea Nordului. Strîmtorile Skagerrak şi Kattegat o despart de Peninsula Scandinavă. Suprafaţa: 43 042 km². Populaţia: 4 654 000 loc. (1962). Capitala: *Copenhaga.*

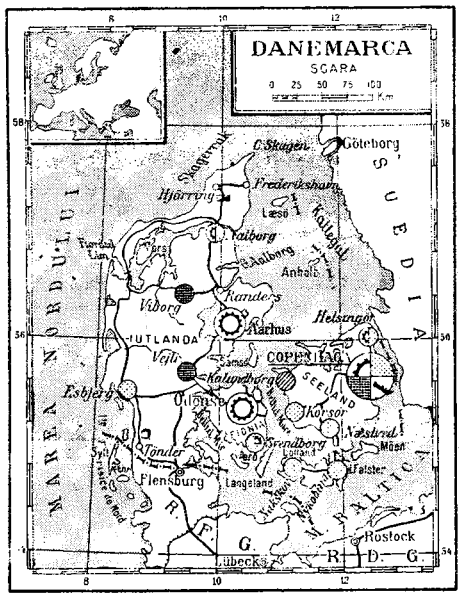

Alte oraşe importante: Aalborg, Odense, Aarhus, Helsingör. **D.** îi mai aparţin insulele Feroe şi Groenlanda. Teritoriul **D.** este format dintr-o cîmpie joasă, vălurită (altitudinea maximă: 172 m), în modelarea căreia a avut un rol important glaciaţia cuaternară. Climă temperat-oceanică. Numeroase rîuri şi lacuri mici. **D.** este o ţară agrar-industrială dezvoltată. Economia ei se caracterizează printr-un înalt nivel de concentrare a producţiei şi a capitalului. Industria are o pondere mai mare decît agricultura în formarea venitului naţional, însă e strîns legată de aceasta. Exportul e asigurat în mare măsură de produse agroalimentare. Industria s-a dezvoltat pe baza combustibililor şi a materiilor prime din import şi a produselor agricole. Principalele ramuri industriale sînt industria construcţiilor de maşini (motoare, utilaj pentru industria alimentară, utilaj frigorific, maşini agricole, construcţii navale) şi industria alimentară (produse lactate, margarină, conserve, zahăr); mai este dezvoltată industria chimică (îndeosebi îngrăşăminte), textilă, a cimentului, a porţelanului. Agricultura are un caracter intensiv. O mare parte din suprafaţa arabilă, majoritatea vitelor şi a maşinilor agricole aparţin gospodăriilor de tip chiaburesc şi marilor moşieri. Acestea reprezentau, în 1959, 37% din numărul gospodăriilor ţărăneşti şi deţineau 70% din suprafaţa agricolă. Sînt larg răspîndite cooperativele de producţie de tip capitalist. Creşterea animalelor dă 4/5 din valoarea producţiei agricole; se cresc în special vite mari de lapte, porci şi păsări. Se cultivă cereale, folosite în mare parte pentru hrana animalelor (mai ales orz, ovăz, secară), cartofi, sfeclă furajeră, sfeclă de zahăr etc. Pescuit intens. Comerţul exterior are un rol important în economia **D.** Cca. 3/4 din comerţul exterior se realizează cu ţările Europei vestice, mai ales cu Anglia şi R.F. Germană. — *Istoric.* Teritoriul **D.** a fost locuit în antichitate de cimbri, iuţi, teutoni, angli şi saxoni, iar în sec. V—VI ocupat de dani, veniţi din sudul Peninsulei Scandinave. În sec. VI—VIII a avut loc descompunerea orînduirii comunei primitive, iar în sec. VIII—XI au început să se cristalizeze relaţiile feudale. Regatul danez, întărit în sec. al X-lea sub regele *Harold,* care a supus şi sudul Scandinaviei, a atins culmea puterii sale în timpul regelui *Canut (Knut) cel Mare* (1017—1035), sub a cărui stăpînire se afla şi Anglia. Statul lui Canut cel Mare s-a dezmembrat curînd după moartea sa. În a doua jumătate a sec. al XII-lea, regii **D.** au supus pe slavii din Pomerania, iar la începutul sec. al XIII-lea au cucerit o parte din Estonia şi oraşele germane Hamburg şi Lübeck. În sec. al XIII-lea şi începutul sec. al XIV-lea, puterea regală a decăzut, independenţa aristocraţiei feudale a crescut şi tulburările interne s-au înteţit. De această

situaţie a profitat Hansa, care şi-a întărit poziţiile comerciale în **D.**, obţinînd privilegii însemnate. Concurenţa Hansei a întîrziat dezvoltarea industriei şi a comerţului în oraşele daneze. În 1397 a fost încheiată Uniunea de la Kalmar, cu Suedia şi Norvegia, prin care Eric de Pomerania a fost proclamat rege al Suediei, Norvegiei şi Danemarcii. În 1460 a fost încheiată o uniune personală cu Schleswig-Holstein. Aceste uniuni au constituit instrumentul de dominaţie al aristocraţiei feudale şi de aservire a ţărănimii. În sec. al XV-lea, prin slăbirea Hansei, s-au creat condiţii favorabile pentru dezvoltarea oraşelor maritime Copenhaga, Roskilde ş. a. În a doua jumătate a sec. al XVI-lea, **D.** a cucerit supremaţia în Marea Baltică. În urma războiului de 30 de ani a pierdut toate posesiunile sale din sudul Peninsulei Scandinave şi din Marea Baltică, iar în urma războaielor cu Suedia şi cu Anglia şi a păcii încheiate la Kiel (1814) a pierdut şi Norvegia, care a fost alipită Suediei. În perioada revoluţiilor din 1848-1849, statul danez a devenit o monarhie constituţională. În primul război mondial, Danemarca s-a declarat neutră. În 1918 a recunoscut autonomia Islandei. Încă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în **D.** s-a dezvoltat mişcarea muncitorească şi s-a creat Partidul social-democrat (1876). În 1919 a fost creat Partidul Comunist din Danemarca. Între 1924 şi 1940 (cu excepţia anilor 1926—1929), la conducerea ţării s-au aflat guverne social-democrate. Între 1940 şi 1945, **D.** a fost ocupată de Germania hitleristă. Împotriva hitleriştilor s-a desfăşurat o puternică mişcare de rezistenţă. După al doilea război mondial, **D.** a renunţat la politica de neutralitate şi a aderat la N.A.T.O. În 1960 a aderat la Asociaţia europeană a comerţului liber. **D.** este o monarhie constituţională; puterea legislativă este exercitată de rege şi de un parlament unicameral (Folketing), ales pe timp de patru ani. Puterea executivă aparţine regelui şi este exercitată, în numele acestuia, de către un guvern numit de el. **D.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Partidul social-democrat; Partidul popular conservator (reprezintă interesele marilor capitalişti şi proprietari de pămînt); Venstre (partid care reprezintă interesele proprietarilor de pămînt mari şi mijlocii); Partidul Comunist din Danemarca.

danéză, *limba ~*, limbă germanică vorbită în Danemarca. Pînă la sfîrşitul sec. al XIX-lea a fost folosită şi în Norvegia, ca limbă literară.

dangă (ZOOTEHN.), semn (literă, cifră) care se imprimă, prin diverse mijloace (fier înroşit în foc, tunderea părului etc.), pe corpul unui animal (spinare, crupă sau coapsă), în scopul identificării lui.

Danga, Gheorghe (1905—1959), dirijor romîn şi compozitor de coruri; artist emerit al R.P.R. A fost dirijor al Ansamblului de cîntece şi, mai tîrziu, al Corului Radio. A scris numeroase compoziţii de diverse facturi: aranjamente şi prelucrări de melodii populare („Sîrba-n căruţă", „Ca la Breaza"), cîntece de masă („Marşul petroliştilor", „Cîntecul minerilor") şi lucrări de amploare.

Dange, Shripad Amrit (n. 1899), preşedinte al Consiliului Naţional al Partidului Comunist din India (din 1962). Membru al P.C. din 1934, al C.C. al P.C. din 1943 şi al Secretariatului Consiliului Naţional al P.C. din India din 1951.

danián (STRAT.), ultimul etaj al cretacicului, caracterizat prin anumite specii de echinide, lamelibranhiate şi nautiloidee (fără amoniţi, belemniţi, inocerami). În R.P.R., **d.** este dezvoltat mai ales în facies continental (marne, gresii, nisipuri cu resturi de palmieri şi de reptile) şi se găseşte la Vîntul de Jos, în bazinul Haţegului (reg. Hunedoara), la Rusca Montană (reg. Banat) etc.

Daničić *[dánicici]*, Djuro (1825—1882), lingvist sîrb. Este autorul primelor gramatici ştiinţifice sîrbe, iniţiator al dialectologiei şi al gramaticii istorice a limbii sîrbo-croate.

Daniel, Constantin (1798—1873), pictor, romîn de origine, dar aparţinînd artei sîrbeşti, născut la Lugoj. După o perioadă de ucenicie la diferiţi meşteri, s-a stabilit în oraşul Zrenjanin (Becicherecul Mare), pe Bega. A executat, într-un spirit laicizant, pictură bisericească la Pančevo şi Iarcovăţ în Iugoslavia, la catedrala sîrbească din Timişoara etc., precum şi un mare număr de portrete, pictate meşteşugit şi cu o remarcabilă putere de caracterizare a psihologiei modelelor.

Danielopolu, Daniel (1884—1955), fiziolog şi clinician romîn, savant cu renume mondial. A fost membru al Academiei R.P.Romîne. A adus

D. Danielopolu

contribuţii care au deschis noi cîmpuri de cercetare, a elaborat noi tehnici de investigare, a propus medicamente şi metode noi de tratament. În 1928 a publicat schema anatomofiziologică a funcţiunilor organismului, prima de acest fel, care a fost reprodusă în tratate de specialitate. A arătat pentru prima dată interdependenţa dintre sistemul nervos somatic şi cel al vieţii vegetative şi a întrezărit rolul coordonator al scoarţei cerebrale. Metoda viscerografică, imaginată de el, ocupă şi azi un loc important în medicina experimentală şi mai ales în gastroenterologie. **D.** a folosit metoda reflexelor condiţionate în studiul motilităţii gastrice, a introdus în schemele sale cortexul cerebral. A exagerat însă rolul organului efector, situîndu-l la egalitate cu sistemul nervos central în reglarea funcţiunilor organismului. În concepţia sa despre unitatea părţilor în organism, interdependenţa celor trei sisteme fundamentale

(nervos, endocrin şi efector), reciprocitatea antagonistă, relaţia dintre doză şi efect etc., există elemente de dialectică. El a subapreciat însă interdependenţa organismului cu mediul şi unitatea lui cu condiţiile de viaţă. **D.** a făcut cercetări asupra gușii endemice şi a luptat pentru introducerea profilaxiei cu sare iodată. S-a preocupat de o mai bună organizare a învăţămîntului şi sănătăţii publice, a creat primele laboratoare de fiziologie pe lîngă clinica medicală în ţara noastră şi a fundat Institutul de fiziologie al Academiei R.P.R. A semnat protestul intelectualilor împotriva războiului antisovietic. După 1944 s-a situat printre oamenii de ştiinţă progresişti, care au contribuit la dezvoltarea ştiinţei puse în slujba poporului. Opera sa ştiinţifică cuprinde numeroase lucrări, printre care: „Angina de piept şi angina abdominală" (1927), „Metoda viscerografică" (1930), „Sistemul nervos al vieţii vegetative" (1944), „Digitala şi strofantina" (1946), „Probleme de farmacodinamie nespecifică" (1954).

Danielson, Nikolai Franţevici (cunoscut şi sub pseudonimul *Nikolai—on*) (1844—1918), sociolog şi publicist rus. A terminat prima traducere în limba rusă a vol. I din „Capitalul" lui K. Marx, începută de G.A. Lopatin, şi a tradus singur vol. al II-lea şi al III-lea. Vederile narodniciste ale lui **D.** au fost supuse unei critici aspre de către V.I. Lenin.

Daniil Moscopoleanul (sec. XVIII), cărturar aromîn din Moscopole (Albania), autor al cărţii „Învăţătura introductivă", publicată în 1794 în limba greacă; pe lîngă cunoştinţe de religie, fizică, matematică, stil epistolar etc., lucrarea cuprinde un „lexicon" grec-aromîn-bulgar-albanez, care e, de fapt, un manual de conversaţie.

Daniil Romanovici, cneaz al Volîniei (1229—1264) şi al Haliciului (1238—1264), a cărui stăpînire s-a întins peste Moldova pînă la Dunăre. A luptat cu succes împotriva fărîmiţării feudale şi a respins încercările feudalilor maghiari de a-şi extinde dominaţia la răsărit de Carpaţi. **D.R.** a cucerit şi cnezatul Kievului (1239). În lupta împotriva tătarilor s-a aliat cu cnejii poloni şi lituani. A construit cîteva oraşe, printre care şi Lvov.

Daniil Sihastrul (după tradiţia relatată de către I. Neculce), călugăr al unei mănăstiri de lemn de la Voroneţ (reg. Suceava), care l-ar fi îmbărbătat pe Ştefan cel Mare după bătălia de la Valea Albă (1476). Legenda a fost prelucrată de D. Bolintineanu în poezia cu acelaşi nume.

D'Annunzio *[danúnţio]*, Gabriele (1863—1938), scriitor italian decadent. Romanele şi nuvelele sale din prima perioadă de creaţie („Nuvelele din Pescara", 1902), culegerile lirice („Laudele", 1903—1912), dramele („Cetatea moartă", 1898; „Francesca da Rimini", 1901) vădesc calităţi artistice, dar sînt scrise de pe poziţii estetizante, străbătute de misticism, de individualism şi de amoralism. Pentru serviciile aduse regimului fascist a căpătat titlul de duce.

Danovschi, Oleg (n. 1917), dansator şi coregraf romîn, artist emerit al R.P.R. Coregrafia creată de el pentru baletele „Lacul lebedelor" de Ceaikovski, „Fîntîna din Bahcisarai" de Asafiev, „Harap Alb" de A. Mendelsohn, „Priculiciul" de Z. Vancea are un caracter realist şi vădeşte o fantezie bogată.

dans 1. Gen al artei care, prin mişcări ritmice, variate şi disciplinate ale corpului omenesc, exprimă sentimente, idei sau acţiuni. Dansul este strîns legat de muzică, al cărei conţinut îl ilustrează. La concretizarea imaginilor artistice ale **d.** contribuie atît muzica şi pantomima cît şi costumul. Arta dansului s-a format printr-un proces cultural-istoric îndelungat, începînd de la primele formaţiuni sociale, în indisolubilă legătură cu acestea, precum şi cu particularităţile vieţii şi cu obiceiurile fiecărui popor. Primele surse ale **d.** le-a constituit diversitatea mişcărilor şi gesturilor omului, inspirate de procesele de muncă, de observaţiile asupra naturii, de impresiile rezultate din contactul cu lumea înconjurătoare. Dintre cele mai vechi tipuri de dansuri fac parte dansurile rituale. În decursul istoriei s-au dezvoltat diferite alte tipuri de **d.**: *dansurile populare*, care stau la baza tuturor genurilor acestei arte; *dansurile de bal* (din Europa), care, treptat, au constituit o grupă de sine stătătoare; *baletul*, care a apărut o dată cu dezvoltarea artei profesioniste. **D.** a atins desăvîrşirea încă din cele mai vechi timpuri (în India, China, Egiptul vechi, Grecia antică ş.a.). În evul mediu, în Europa, **d.** s-a dezvoltat în special ca artă populară, în timpul Renaşterii ca artă profesionistă, şi s-a desăvîrşit ca atare în sec. XVII—XVIII. De-a lungul mai multor secole s-au format şcoli de **d.** naţionale. Cele mai vestite dintre şcolile europene de **d.** sînt şcoala italiană, franceză şi rusă. În condiţiile crizei culturii burgheze, în **d.** artistic au început să pătrundă influenţele formalismului. O manifestare caracteristică a acestui fenomen o constituie apariţia, la începutul sec. al XX-lea, în Germania, a **d.** expresionist, care, pe lîngă calităţile artistice, manifestă tendinţa de exagerare a stărilor subiective şi înclinarea spre coregrafia formalist-simbolică. V. şi b a l e t; c o r e g r a f i e. — *D. popular*, dans cu o largă răspîndire, creat de masele populare. Prin figurile şi ritmurile specifice fiecărui popor, el oglindeşte modul de viaţă şi cultura acestuia. Cele mai valoroase creaţii populare de **d.** devin un bun al culturii universale. V. şi j o c. — *D. clasic*, sistem precis de mişcări artistice convenţionale, introdus în arta profesionistă, în sec. al XVI-lea, de dansatorii italieni. Aceste mişcări au fost codificate de Academia de muzică şi dans din Paris, întemeiată în timpul lui Ludovic al XIV-lea (de unde vine şi denumirea de *dans academic* care se dă uneori dansului clasic), constituind baza tehnică a spectacolelor de balet. — *D. istoric* (sau *de bal*), formă actuală scenică a **d.** de societate din sec. XIV—XIX, inspirat în general de dansurile populare. Menuetul, gavota, ca-

drilul, contradansul şi, mai tîrziu, valsul, polca, mazurca etc. sînt *d. i.* — *D. de caracter*, formă scenică, prelucrată, a dansurilor populare. — *D. de salon*, dans de societate, care diferă de la o epocă la alta, reprezentînd forme de distracţie colectivă (ex. foxtrot, tango, etc.). În condiţiile crizei modului de viaţă burghez, *d. de s.* capătă un caracter tot mai dezordonat, brutal şi extravagant (hoola-hoop, rock-and-roll etc.). — *D. ritual* (sau *religios*), expresie coregrafică a ceremonialului magic de invocare a divinităţii, a duhurilor etc. şi ale cărui începuturi sînt inspirate de condiţiile existenţei sociale în cadrul comunei primitive. **2.** (ARTE PLAST., MUZ.) *Dans macabru*, temă alegorică apărută în arta medievală din Occident (Franţa, Germania), reprezentînd moartea printr-un schelet care atrage într-o horă deopotrivă pe regi şi pe cerşetori, pe papi şi pe ţărani, secerîndu-i. Această temă a fost transpusă în muzică de compozitori ca Liszt, Berlioz, Saint-Saëns, Honegger ş.a. **3.** (ZOOTEHN.) *Dansul albinelor*, mijloc de semnalizare a albinelor, prin care este comunicată şi celorlalte albine din stup găsirea unei surse de hrană (nectar sau polen). Întoarsă de la cules, albina efectuează, în funcţie de distanţa izvorului de cules, un dans circular, cînd acest izvor se află în apropierea stupului, sau un dans balansat, pentru distanţe mai mari (peste 100 m). Prin mişcările efectuate este indicată şi direcţia sursei de hrană.

Dante (prescurtare de la *Durante*), Alighieri (1265—1321), scriitor italian, unul dintre cei mai mari poeţi ai lumii, „ultimul poet al evului mediu şi în acelaşi timp primul poet al epocii moderne", cum îl numea F. Engels. S-a născut la Florenţa, unde l-a avut ca profesor de retorică pe B. Latini. Atras de literatură, a studiat de mic poezia italiană medievală, scrierile reprezentanţilor „dulcelui stil nou", operele poeţilor antici, şi cu deosebire ale lui Virgiliu. A participat la luptele politice din oraşul natal, făcînd parte din fracţiunea guelfilor albi (moderaţi) şi militînd pentru înfăptuirea unităţii politice a Italiei. Izgonit din Florenţa, în 1302, de către gruparea guelfilor negri, a murit în

Dante

exil la Ravenna. Şi-a început activitatea literară cu un mic roman în versuri şi proză, scris în limba italiană şi intitulat „Viaţa nouă" (c. 1283—c. 1293), considerat drept primul roman autobiografic din literatura universală. În anii următori a redactat în italiană tratatul etic-filozofic „Banchetul", iar în latină primul tratat de filologie romanică din lume, intitulat „Despre limba populară", şi tratatul intitulat „Despre monarhie". Dar opera care l-a făcut nemuritor pe **D.** este poemul alegoric „Divina comedie" (c. 1307—c. 1321), monumentală sinteză filozofică şi artistică a culturii medievale şi a tendinţelor înaintate care vesteau Renaşterea. Format din trei părţi („Infernul", „Purgatoriul" şi „Paradisul"), poemul însumează în cele 100 de cînturi ale sale peste 14 000 de versuri. „Divina comedie" relatează călătoria imaginară a poetului, condus de Virgiliu (simbol al raţiunii umane), prin infern şi purgatoriu, şi de Beatrice (simbol al raţiunii divine) prin paradis. Pornind de la concepţia geocentrică a lui Ptolemeu, canonizată şi de biserica catolică, **D.** închipuie universul şi cele trei tărîmuri, în care mitologia creştină distribuie sufletele morţilor, potrivit unei arhitecturi riguros simetrice. În cadrul acestei arhitecturi, întregul univers e organizat în cercuri concentrice, în conformitate cu simbolistica mistică a numerelor 3 şi 9. Acestei simbolistici îi este supusă şi construcţia poemului (trei părţi, fiecare cu 33 de cînturi, alcătuite din terţine). În centrul operei, gîndită în limitele dogmaticii creştine, **D.** nu-l aşază însă pe dumnezeu, ci pe sine însuşi şi societatea italiană din perioada începutului de descompunere a feudalismului, cu luptele ei politice şi sociale, cu marea ei diversitate de mentalităţi şi caractere. Sub acest raport, „Divina comedie" redă alegoric tabloul dinamic al umanităţii medievale, cu strădaniile ei de a se ridica de la mizerie la fericire, „de la infern la paradis". Într-o admirabilă împletire de planuri reale şi fantastice, utilizînd mituri păgîne şi creştine, cu referiri sau aluzii mai ales la realităţile florentine, **D.** realizează o nemuritoare cronică a epocii. Considerînd că misiunea poetului e de a descoperi adevărul şi de a-l comunica oamenilor pentru a-i ajuta în lupta lor, **D.** se afirmă în „Divina comedie" ca un mare artist-cetăţean, militant pentru progresul social, unul dintre cei dintîi poeţi politici ai lumii. El îşi exercită, ca urmare, critica împotriva moravurilor de curte şi a intoleranţei religioase, demască setea de îmbogăţire, ipocrizia, cupiditatea şi adularea, turpitudinea clericilor şi fariseismul papilor, slăvind în schimb forţa morală a dragostei curate, aspiraţia omului spre desăvîrşire. Poemul exprimă opoziţia concepţiei umaniste a lui **D.** despre natură şi om faţă de ascetismul înăbuşitor al vremii. Prin încrederea sa nestrămurită în om şi în puterea titanică a acestuia, prin cultul valorilor antichităţii şi al căutării adevărului ca finalitate a vieţii umane, **D.** se înscrie în istoria literaturii universale ca un mare poet optimist. Poemul e, în acelaşi timp, unul dintre cele mai inspirate cîntece de dragoste din cîte s-au scris vreodată; el reprezintă prima manifestare profundă a realismului popular în literatura italiană, una dintre primele opere literare în care peisajul se integrează ca parte vie şi componentă a conţinutului, iar limba fo-

losită se constituie, prin structura ei sintactică şi prin vocabular, ca bază a limbii literare italiene. Maestru neegalat al versului, **D.** a dat terţinelor o strălucire unică, izbutind să comunice, în imagini de mare plasticitate şi într-o limbă flexibilă, nuanţată, o vastă gamă de sentimente, de la lirismul cel mai suav pînă la ironia şi invectiva ucigătoare. Opera lui **D.** a exercitat o uriaşă influenţă asupra literaturii universale. În Romînia, ea a început să fie cunoscută încă în sec. al XVIII-lea. În elaborarea unor cînturi ale „Ţiganiadei", I. Budai-Deleanu se inspiră din „Divina comedie". În sec. al XIX-lea se fac încercări de traducere în romîneşte a „Infernului" şi „Purgatoriului" (Maria P. Chiţiu, N.Gane), dar prima tălmăcire integrală a poemului a fost făcută abia la începutul sec. al XX-lea, de G. Coşbuc. Traducerea a apărut postum, între 1925 şi 1932, şi a fost retipărită în 1957.

dantélă (IND. TEXT.), produs textil cu desene, obţinut prin împletire, croşetare, brodare sau ţesere. Dantela este cunoscută, la diferite popoare, încă din antichitate. Producţia manuală de **d.**, dezvoltată în special la sfîrşitul sec. al XV-lea, are un caracter meşteşugăresc. **D.** belgiene (de Bruxelles), franceze (de Valenciennes, de Chantilly, de Lille, de Cluny ş.a.), italiene (de Veneţia, de Genova, de Milano ş.a.), ruseşti (de Vologda, de Eleţ, de Mihailovsk ş.a.), spaniole şi ungureşti au o reputaţie mondială. Începînd din sec. al XIX-lea se răspîndeşte producerea mecanică a **d.**, realizată cu maşini de împletit, cu maşini de tul etc. sau cu maşini de tricotat, maşini rectilinii cu urzeală, echipate cu dispozitive Jacquard, cu dispozitive de depunere a firelor de bătătură ori cu prese desenatoare. În ultimul timp se execută imitaţii de dantelă din mase plastice, prin ştanţare.

Danton *[dătõ]*, Georges Jacques (1759—1794), om politic francez, unul dintre fruntaşii iacobini ai revoluţiei burgheze şi unul dintre fondatorii Clubului cordelierilor. A contribuit la organizarea apărării naţionale, la instaurarea terorii revoluţionare împotriva duşmanilor revoluţiei, la instituirea tribunalului revoluţionar şi la crearea Comitetului Salvării

Danton

Public e, în care a avut un rol conducător. În timpul dictaturii iacobine, devenind reprezentantul intereselor noii burghezii, îmbogăţite pe spinarea maselor populare, Danton a părăsit treptat revoluţia, pe care o considera terminată, trecînd făţiş, împreună cu grupul său, pe poziţiile contrarevoluţiei. A fost ghilotinat.

dantúră (TEHN.), ansamblu format de dinţii de pe feţele exterioare, interioare sau frontale ale unor organe de maşini ale unor scule etc. După direcţia axei dintelui faţă de generatoarea roţii, **d.** poate fi: dreaptă, înclinată, în săgeată (V sau W) şi în elice. — *D. de angrenaj*, dantură executată la suprafaţa unor piese (de ex. roţi dinţate), care permite angrenarea acestora. — *D. cicloidă*, dantură de angrenaj la care capul fiecărui dinte este profilat după o epicicloidă, iar piciorul dintelui după o hipocicloidă. *D. c.* asigură o angrenare corectă, permite transmiterea unor forţe mari şi prezintă o uzură mică. Are dezavantajul că nu permite variaţia distanţei între axe şi se prelucrează greu. Se foloseşte la maşinile de ridicat cu cremalieră şi la ceasornice. — *D. în evolventă*, dantură de angrenaj la care dintele este profilat după o evolventă. *D. în e.* permite variaţia distanţei între axe, menţinînd o angrenare corectă, se prelucrează uşor şi precis, dar se uzează mai repede decît *d. cicloidă*. Roţile dinţate cu *d. în e.* au cea mai largă răspîndire în tehnică. — *D. Novikov*, dantură de angrenaj la care fiecare dinte este profilat după un arc de cerc. Profilul dintelui uneia dintre roţi este convex, iar al celeilalte concav. *D. N.* este superioară *danturii în evolventă*, permiţînd transmiterea unor forţe de 2,5—3 ori mai mari şi avînd pierderi prin frecare de două ori mai mici decît aceasta.

danţ, ciclu de dansuri populare din Ţara Oaşului. Formaţia care îl execută evoluează de la coloana de perechi la cercul bărbătesc, şi invers. **D.** are ritm binar, mişcare viguroasă cu paşi tropotiţi, cu sărituri şi bătăi din palme, însoţite de strigături cîntate (ţipuriturí).

„Danubiana", *Uzina de anvelope*~, una dintre întreprinderile importante ale industriei chimice din R.P.R. şi dintre cele mai mari de acest gen din Europa. Amplasată la Popeşti-

Uzina de anvelope „Danubiana" — Bucureşti

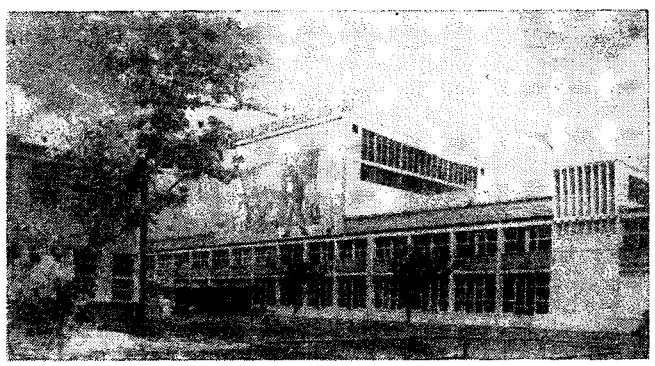

Leordeni, lîngă Bucureşti, a fost pusă în funcţiune în 1962. Capacitatea sa de producţie este de 1 000 000 de anvelope pe an, adică de peste 5 ori mai mult decît producţia de anvelope a Romîniei în 1948. Este înzestrată cu utilaj de înaltă tehnicitate, procesul tehnologic fiind complet mecanizat şi parţial automatizat.

daoísm (taoism) 1. (FILOZ.) Una dintre direcţiile principale ale filozofiei antice chineze, inaugurată de filozoful materialist Lao-ţzî (sec. VI î.e.n.) şi bazată pe noţiunea de *dao* („drum, cale"). Daoismul a fost reprezentat de un curent materialist (Lao-ţzî, Ian Ciu, iar mai tîrziu Siun-ţzî, Van Ciun ş.a.), care a interpretat noţiunea de *dao* în sensul de ordine universală proprie fenomenelor naturii, vieţii sociale şi gîndirii oamenilor, şi de un curent idealist (Ciuan-ţzî, Van Bi ş.a.), care a interpretat-o ca un principiu ideal speculativ sau ca o „cale divină". **2.** (IST. REL.) Religie chineză, constituită în sec. I—III e.n. Mistificînd ideile filozofice materialiste ale lui Lao-ţzî, care a fost divinizat în anul 166 e.n., religia daoistă a transformat noţiunea de dao într-un principiu divin, care ar fi accesibil oamenilor numai prin extaz mistic. **D.** a contribuit la consolidarea orînduirii feudale în China. În sec. al XVII-lea el a început să decadă. Numărul adepţilor acestei religii este astăzi restrîns.

Daponte, Constantin (Chesarie) (1712—1784), cronicar grec, secretar al domnului fanariot Constantin Mavrocordat. A scris în limba greacă o cronică a războiului ruso-austro-turc (1736-1739) şi un „catalog" al oamenilor iluştri dintre 1700 şi 1784.

Dapyx, căpetenie getă, care, pe la sfîrşitul sec. I î.e.n., stăpînea centrul Dobrogii.

Daquin *[dachê]*, Louis (n. 1908), regizor francez de film. În timpul ocupaţiei fasciste a Franţei a luptat în mişcarea de rezistenţă. A realizat filme realiste în care a criticat viciile societăţii capitaliste („În zori de zi", 1948; „Bătălia vieţii", 1949; „Bel Ami", 1955, după romanul cu acelaşi nume al lui Maupassant; filmul romînesc „Ciulinii Bărăganului", 1957, după romanul lui Panait Istrati ş.a.).

darác (IND. TEXT.) **1.** Unealtă în formă de scaun pe suprafaţa căreia sînt montaţi piepteni. **D.** este folosit la decapsularea tulpinilor de in, iar în industria casnică şi pentru pieptănatul cînepii, inului şi lînii. **2.** Unealtă de scărmănat lîna pentru tapiţerie şi plăpumi, avînd două suprafeţe de lucru paralele (una concavă şi alta convexă) şi prevăzute cu cuie. Organul cu suprafaţa concavă este fix, iar cel cu suprafaţa convexă are o mişcare pendulară. **3.** Cardă pentru destrămarea fibrelor de lînă, pînă la individualizare, în vederea filării.

Darboux *[darbú]*, Jean Gaston (1842—1917), matematician francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A adus contribuţii în domeniile geometriei diferenţiale, algebrei, teoriei integrării şi funcţiilor analitice.

Darclée, Hariclea (pe adevăratul nume *Hariclea Hartulari*) (1860—1939), cîntăreaţă romînă de operă. De la debut

H. Darclée

(în spectacolul „Faust" de Gounod, la Opera mare din Paris în 1888) a obţinut un succes remarcabil, datorit atît întinderii excepţionale a vocii cît şi jocului scenic de o deosebită expresivitate. A creat rolul titular din „Tosca" de Puccini şi a interpretat numeroase alte roluri din repertoriul de operă. Darclée a cîntat pe scenele marilor teatre ale lumii, devenind una dintre cele mai apreciate cîntăreţe ale timpului. A încurajat pe unii compozitori şi interpreţi romîni şi a sprijinit străduinţile lui G. Ştephănescu pentru înfiinţarea unui teatru romînesc de operă.

Dardanele, strîmtoare între Peninsula Balcanică şi Asia Mică; uneşte Marea Marmara cu Marea Egee. Lungimea: 65 km; lăţimea: 1,3 pînă la 7,5 km; adîncimea: 53—106 m. Navigaţia prin **D.** a fost reglementată prin convenţia internaţională de la Montreux (1936).

dárdă (IST.), armă albă, de împuns şi de aruncat, folosită în evul mediu. Se compunea dintr-un băţ subţire de lemn, cu vîrful ascuţit de fier.

dáre (IST.), nume generic pentru obligaţiile în bani şi în natură ale locuitorilor Ţării Romîneşti şi Moldovei către domnie în tot cursul evului mediu. — *Darea calului*, obligaţie feudală care consta în răscumpărarea simbolică a pămîntului de la domnii ţărilor romîne, consideraţi ca stăpîni supremi ai pămîntului (v. dominium eminens). Noul proprietar era obligat să dăruiască domnului unul sau mai mulţi cai în cazul confirmării de către acesta a cumpărării, primirii în dar, moştenirii etc. unei proprietăţi.

dare de seamă, raport, referat asupra unei activităţi, a unei gestiuni etc. Prezentarea de **d. de s.** constituie una dintre metodele caracteristice activităţii şi vieţii interne a organizaţiilor democratice. —*D. de s. contabilă*, lucrare de sinteză întocmită periodic (lunar, trimestrial, anual) de către întreprinderi, organizaţii economice şi instituţii pe baza datelor evidenţei contabile; este compusă din bilanţ şi din alte formulare şi are ca obiect reflectarea în expresie valorică a activităţii economice şi financiare pe perioada raportată. *D. de s. c.* constituie un mijloc de control asupra îndeplinirii planului, de scoatere la iveală a rezervelor şi de îmbunătăţire a muncii pentru perioada următoare. — *D. de s. statistică*, formă a observării statistice, caracteristică statisticii socialiste. *D. de s. s.* se întocmeşte de către întreprinderi şi instituţii pe un formular care cuprinde un număr de indicatori, de

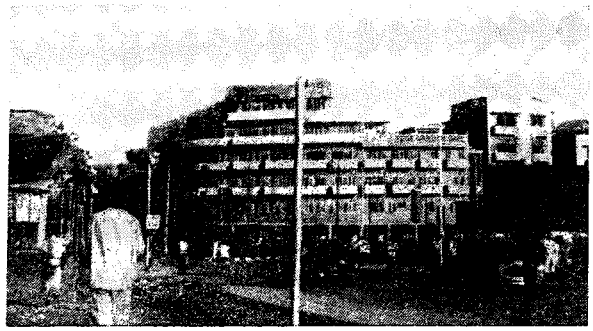

Vedere din Dar es Salaam

obicei în comparație cu planul, pentru o perioadă dată, și se trimite organelor statistice la termenele stabilite. Pot fi *d. de s. s.* ale unităților de bază (întreprinderi etc.) și *d. de s. s.* de stat centralizate (ale direcțiilor generale, ministerelor etc.). Din punctul de vedere al circulației, *d. de s. s.* sînt comune, adică obligatorii pentru toate unitățile, și specifice, valabile numai în cadrul unui minister etc. Condițiile de bază pentru *d. de s. s.* sînt: autenticitatea datelor, volumul lor complet și înaintarea lor la termenele stabilite.

Dar es Salaam, capitala Republicii Unite Tanganica și Zanzibar. 130 000 loc. (1960). Important port la Oceanul Indian, prin care se exportă copra, sisal, bumbac, cafea etc. (2/3 din exportul țării). Aeroport. Mici întreprinderi ale industriei ușoare. La **D. e. S.** există o secție a Universității Africii de Est.

Dargomîjski, Aleksandr Sergheevici (1813—1869), compozitor rus, unul dintre primii reprezentanți ai realismului critic în muzică, discipol apropiat al lui Glinka. **D.** a creat, îndeosebi pe versuri de Pușkin, numeroase lucrări muzicale ample: cantata „Triumful lui Bachus" (1841), devenită în 1848 operă-balet, opera „Rusalka" (1855), în care apare cu pregnanță tema inegalității sociale, și drama muzicală „Oaspetele de piatră", terminată după moartea sa de Ț. A. Kiui și N.A. Rimski-Korsakov (reprezentată în 1872). A mai compus opera „Esmeralda" (1841), în care se manifestă înrîuririle romantismului. Dargomîjski este și autorul unor lucrări simfonice și de cameră, precum și a numeroase romanțe. Muzica lui reproduce intonațiile melodiilor populare și redă inflexiunile vocii omenești. Sub influența cercurilor literare înaintate din Rusia (poeții din jurul revistei „Iskra"), concepțiile sale sociale au căpătat între anii 1850 și 1860 o nuanță mult mai radicală. A creat cîntece în spirit comic-satiric și dramatic. Aceste trăsături apar și în unele lucrări simfonice (fantezia „Baba Iaga", 1862). S-a apropiat de compozitorii grupului celor cinci, a căror creație a încurajat-o, exercitînd asupra acestora, și îndeosebi asupra lui Musorgski, o mare influență.

Darío, Rubén (1867—1916), poet nicaraguan. A debutat cu versuri simboliste, dar mai tîrziu, sub influența mișcării antiimperialiste a maselor, în opera lui apar accente patriotice și de revoltă împotriva înrobirii popoarelor latino - americane („Cîntece de viață și speranță", 1905). A influențat puternic dezvoltarea în spirit democratic a poeziei de limbă spaniolă.

Darius, numele a trei regi persani din dinastia Ahemenizilor, dintre care mai cunoscuți sînt: *D. I* (522—486 î.e.n.); a înfăptuit o serie de reforme care au avut drept urmare întărirea statului sclavagist persan. A purtat o campanie împotriva sciților (514—513 î.e.n.), ajungînd pînă pe teritoriul actual al țării noastre, fapt despre care pomenește și M. Eminescu în „Scrisoarea a III-a". Relatînd expediția lui **D.** împotriva sciților, Herodot dă primele informații sigure și mai ample despre dacii (geții) de la gurile Dunării. A început războaiele cu grecii, în timpul cărora a fost înfrînt în lupta de la Maraton (490 î.e.n.). *D. al III-lea Codomanul* (336—330 î.e.n.); în timpul lui, statul persan a trecut printr-o profundă criză economică și politică. A fost înfrînt de Alexandru Macedon.

Darling *[dá:liŋ]*, rîu în Australia (2 740 km), afluent pe dreapta al fluviului Murray. Izvorăște din munții New England (Alpii Australieni). Debit foarte variabil; în anotimpul secetos, cursul inferior al rîului se transformă într-o salbă de lacuri.

Darmstadt *[dármștat]*, oraș în R.F. Germană, în landul Hessen. 136 410 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, electrotehnică (radio și teleaparatură), chimico-farmaceutică, ușoară, poligrafică. Școli superioare.

„Darul lui Constantin", document fals, întocmit de curia papală către mijlocul sec. al VIII-lea, după care împăratul Constantin cel Mare (306—337) ar fi cedat papii Silvestru I (314—335) și urmașilor lui puterea lumească asupra Romei, asupra Italiei și a celorlalte provincii ale Imperiului roman de apus. Neautenticitatea acestui document, prin care se urmărea înglobarea întregii Italii în statul papal și consolidarea puterii lumești a papilor în cearta dintre papi și împărați, a fost dovedită în sec. al XV-lea de umanistul italian Lorenzo Valla.

Darvas *[dǫ́rvǫʃ]*, József (n. 1912), scriitor, publicist și om politic ungur. În primele sale lucrări a descris situația grea a țărănimii din Ungaria exploatată de capitaliști și de moșieri (romanul „De la bobotează la Anul nou", monografia „Istoria unei familii de țărani"). **D.** s-a alăturat aripii de stînga a grupului scriitorilor poporaniști „cercetători ai satului". După 1945 a fost unul dintre conducătorii aripii de stînga a Partidului țărănesc și de mai multe ori ministru, fără a-și întrerupe activitatea literară

Narațiunea „Oraș pe mlaștină" (1945) înfățișează decăderea aristocrației maghiare, iar drama „Cer întunecat" contrarevoluția din Ungaria din 1956. Din 1951 **D.** este președinte al Uniunii scriitorilor din R.P. Ungară. Laureat al Premiului Kossuth.

darvinism, concepție evoluționistă elaborată de Ch.R. Darwin și expusă pentru prima dată în cartea sa „Originea speciilor prin selecție naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență", apărută în anul 1859. Darvinismul demonstrează că speciile actuale de plante și de animale provin din transformarea treptată a altor specii care au trăit odinioară pe pămînt. El nu se limitează numai la demonstrarea existenței procesului evoluției, ci scoate la iveală și cauzele acestui proces, legitățile sale. În concepția darvinistă, evoluția se realizează pe baza interacțiunii următorilor factori: variabilitatea, ereditatea, suprapopulația, lupta pentru existență și selecția naturală. Variabilitatea determină apariția unor particularități (variații) în structura și funcțiunea organismelor și oferă astfel material pentru acțiunea selecției. **D.** consideră că variațiile individuale apar atît ca rezultat al modificării condițiilor de mediu cît și ca rezultat al acțiunii factorilor interni ai organismului. Ereditatea fixează variațiile și face posibilă acumularea lor în cursul generațiilor. **D.** admite ereditatea caracterelor dobîndite. El consideră că în urma tendinței către înmulțirea nelimitată a viețuitoarelor apare suprapopulația, adică creșterea exagerată a numărului de indivizi ai unei specii în raport cu mijloacele de trai. Ca urmare a suprapopulației, apare lupta pentru existență, care se duce între organismele aceleiași specii, între specii diferite și între organisme și factorii abiotici. În această luptă supraviețuiesc și dau descendenți indivizii purtători ai unor variații favorabile. Acest proces de supraviețuire și de reproducere preferențială a indivizilor care au caractere mai avantajoase a fost denumit de Darwin selecție naturală. Darwin a descoperit acest proces pornind de la studiul selecției artificiale aplicate de om pentru obținerea de noi rase de animale domestice și de noi soiuri de plante cultivate. Selecția naturală nu constă doar în trierea mecanică a unor forme preexistente (cum socotesc unele școli biologice), ci, după cum arată **d.**, ea are, în esență, un rol creator, care se manifestă prin eliminarea variațiilor dăunătoare și prin păstrarea, acumularea și accentuarea celor utile. În concepția darvinistă, acumularea treptată a variațiilor utile, ca rezultat al acțiunii selecției naturale, duce în decursul generațiilor la apariția unor caractere morfofiziologice noi, deosebite, care marchează momentul apariției noilor specii. Acest proces de evoluție a speciilor ca rezultat al acțiunii selecției are un caracter adaptativ. **D.** a constituit o mare cucerire a omenirii în cunoașterea lumii vii. El a dat o puternică lovitură concepțiilor metafizice, finaliste și religioase despre crearea lumii și fixitatea speciilor. Prin apariția **d.**, gîndirea materialistă a cîștigat una dintre cele mai însemnate victorii ale sale. Clasicii marxism-leninismului au acordat o înaltă apreciere concepției darviniste, pe care o considerau drept una dintre cele trei mari descoperiri ale sec. al XIX-lea care au contribuit hotărîtor la triumful concepției dialectice despre natură. **D.** are însă unele limite. Lipsurile lui esențiale constau în exagerarea rolului atribuit suprapopulației și luptei dintre indivizii aparținînd aceleiași specii, precum și în subestimarea rolului acțiunii directe a factorilor de mediu. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea și la începutul sec. al XX-lea, în condițiile cotiturii ideologiei burgheze spre reacțiune, au apărut numeroase curente care încearcă, sub diferite forme, să nege esența materialistă a darvinismului. Printre aceste curente, mai importante au fost neodarvinismul lui A. Weismann, mutaționismul lui H. de Vries, neovitalismul, diferite concepții finaliste etc. În unele state din S.U.A., predarea darvinismului în școli a fost mult timp interzisă chiar și în sec. al XX-lea. Antidarvinismul exprimă și astăzi pozițiile înapoiate în biologie. Darvinismul a fost apărat și dezvoltat de către biologii progresiști din toată lumea: Th. Huxley, J. D. Hooker, Asa Gray, L. Burbank, E. Haeckel, F. Müller, A. O. Kovalevski, V.O. Kovalevski, I.I. Mecinikov, K.A. Timireazev, I. V. Miciurin. **D.** a pătruns în Romînia în deceniul al șaptelea al secolului trecut. El a fost îmbrățișat și popularizat în țara noastră de naturaliști romîni de seamă, ca Gr. Ștefănescu, Gr. Cobălcescu, D. Brîndză, N. Leon, D. Voinov, E. Racoviță ș.a. Un rol important în acțiunea de răspîndire a **d.** în Romînia i-a revenit revistei „Contemporanul" din Iași. **D.** constituie și astăzi baza științifică a biologiei generale ca știință despre legile apariției și dezvoltării lumii vii.

darvinism social, curent sociologic burghez reacționar, apărut în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, care încearcă să explice dezvoltarea socială și raporturile dintre oameni prin extinderea mecanică asupra vieții sociale a legilor biologice ale luptei pentru existență și ale selecției naturale, descoperite de Darwin în lumea plantelor și animalelor. **D.s.** desconsideră deosebirea calitativă dintre fenomenele biologice și cele sociale, neagă legitatea obiectivă specifică a dezvoltării societății și încearcă, pe această bază, să prezinte capitalismul ca o orînduire conformă naturii și deci veșnică; el servește la „fundamentarea" colonialismului. **D. s.** este înrudit cu organicismul lui H. Spencer, cu malthusianismul și cu rasismul. Principalii săi exponenți au fost F.A. Lange și O. Ammon (Germania), L. Gumplowicz (Austria), G. Vacher de Lapouge (Franța). Clasicii marxism-leninismului au combătut **d.s.** și influența exercitată de acesta asupra unor renegați ai mișcării muncitorești.

Darwin, Charles Robert (1809—1882), biolog englez, întemeietorul biologiei ştiinţifice şi al concepţiei despre evoluţia istorică a speciilor de

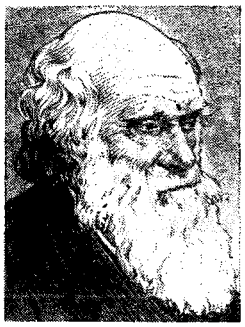

Ch. Darwin

plante şi animale pe calea selecţiei naturale, cunoscută sub numele de *darvinism*. După absolvirea Universităţii din Cambridge, **D.** ia parte la expediţia în jurul lumii a corăbiei „Beagle", în calitate de naturalist. În timpul călătoriei (1831—1836), a adunat un vast material geologic, paleontologic, botanic, zoologic, etnografic etc. După înapoierea în Anglia, **D.** a publicat „Jurnal de cercetări" (1839), prima ediţie a cărţii cunoscute mai tîrziu sub titlul „Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe corabia «Beagle»". În urma observaţiilor geologice din timpul expediţiei, **D.** face importante generalizări teoretice referitoare la mişcarea seculară a scoarţei Pămîntului, la originea recifelor de corali şi a insulelor oceanice („Structura şi răspîndirea recifelor de corali", 1842; „Observaţii geologice asupra insulelor vulcanice", 1844; „Observaţii geologice asupra Americii de Sud", 1846). Rezultatul principal al călătoriei, considerată de **D.** drept cel mai însemnat eveniment din viaţa lui, a fost acela că marele biolog s-a convins de existenţa reală a procesului evoluţiei lumii vii. La această concluzie a ajuns pe baza studiului faunei şi florei din America de Sud, a materialelor paleontologice şi mai ales prin cercetarea comparată a plantelor şi animalelor din arhipelagul Galápagos şi din America de Sud. La întoarcerea sa din călătorie, analiza materialelor acumulate de ştiinţele naturii în toate domeniile, dar mai ales examinarea atentă a metodelor utilizate de cultivatorii de plante şi crescătorii de animale, precum şi a rezultatelor obţinute de aceştia, i-au dezvăluit lui **D.** mecanismele (factorii) care determină desfăşurarea evoluţiei vieţuitoarelor. Lucrarea de bază în care şi-a expus concepţia evoluţionistă este „Originea speciilor prin selecţie naturală, sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existenţă" (1859). În lucrarea „Variaţia animalelor şi plantelor sub influenţa domesticirii" (1868), el a prezentat un bogat material de dovezi faptice despre evoluţia speciilor pe baza selecţiei artificiale, material cules din practica de veacuri a omului. Această lucrare a constituit o completare logică la „Originea speciilor". În lucrarea „Originea omului şi selecţia sexuală" (1871) este demonstrată ştiinţific pentru prima dată originea animală a omului. Numeroase alte lucrări ale lui **D.** sînt consacrate mecanismelor de transformare adaptativă a speciilor prin acţiunea selecţiei naturale. Pe măsura formării concepţiei sale evoluţioniste, **D.** părăseşte religia şi trece pe poziţiile ateismului şi materialismului. Prin concepţia sa, **D.** a fost un materialist şi un dialectician spontan. El a recunoscut continua mişcare şi dezvoltare a lumii, deşi nu s-a putut ridica la înţelegerea deplină a dialecticii acestui proces. Lucrările ştiinţifice ale lui **D.** au marcat triumful gîndirii dialectice şi materialiste asupra celei metafizice şi idealiste în ştiinţele despre natura vie şi au influenţat concepţiile multor gînditori ai vremii; ele au o mare valoare ştiinţifică-filozofică şi în zilele noastre. Cele mai importante sînt traduse în numeroase limbi.

dată certă (DR.), data unui înscris sub semnătură privată (întocmit de părţi fără intervenţia unui organ de stat), dată care se obţine potrivit legii şi care astfel nu poate fi contestată de terţe persoane. Un înscris capătă **d.c.** prin înfăţişarea sau înregistrarea lui la o instituţie de stat, prin moartea unuia dintre semnatari sau prin trecerea lui, fie şi sub formă prescurtată, în alte înscrisuri care emană de la un organ de stat. Printre atribuţiile notariatului de stat este şi aceea de a da **d.c.** înscrisurilor sub semnătură privată.

date preliminare (EC.), indicatori, exprimaţi în mărimi absolute sau relative, ce caracterizează realizarea planului şi schimbările care au avut loc într-un grup de fenomene social-economice pe o anumită perioadă. **D.p.** se bazează atît pe realizări efective cît şi, pentru o parte a perioadei analizate, pe date estimative legate de posibilităţile viitoare de îndeplinire a planului. Aceste date sînt provizorii, ele urmînd să fie definitivate pe baza realizărilor efective. Se folosesc în planificare, atît la analiza realizărilor cît şi ca punct de plecare în alcătuirea planurilor pe perioada următoare.

dativ (LINGV.), caz cu diverse funcţiuni, printre care cea mai frecventă e aceea de a exprima destinaţia acţiunii unui verb. Este, în genere, cazul complementului indirect (ex. în propoziţia *dau o carte băiatului*, substantivul *băiatului* stă la cazul **d.**, arătînd destinaţia acţiunii exprimate prin *dau*). — *D. adnominal*, dativ care determină un nume, avînd funcţiunea de atribut (ex. în construcţiile arhaice de tipul: *domn Ţării Romîneşti*, substantivul *ţării* este *d.a.*, atribut al substantivului *domn*). — *D. etic*, dativul unui pronume care indică persoana interesată în acţiune (ex. pronumele *mi*, în *vezi să nu mi te faci de rîs*, este *d.e.*). —*D. posesiv* **a)** Dativ care, în unele limbi (ex. în latină), exprimă posesorul cu funcţiune de subiect logic, într-o construcţie ca lat. *mihi liber est* (literal „mie (dativ) îmi este o carte" = „eu am o carte"); romîna păstrează urme ale acestui dativ în construcţii de tipul *mi-e foame* („am foame, am senzaţia de foame"). **b)** Dativ al pronumelui personal (şi reflexiv) neaccentuat, folosit cu funcţiune atributivă şi echivalent cu un adjectiv posesiv sau cu genitivul pronumelui

personal (ex. pronumele *i*, în *casa-i* = casa sa, casa lui, este *dativ posesiv*).

datorie[1] (FIN.), sumă de plată; prestație de efectuat. — *Datoria statului* (sau *d. publică*), totalitatea sumelor provenite din împrumuturi, datorate la un moment dat de către stat creditorilor săi interni și externi. În sens larg, *d.s.* cuprinde și obligațiile bănești ale statului față de furnizorii săi și față de alte persoane fizice sau juridice, care nu izvorăsc din împrumuturi de stat. În capitalism, și în special în perioada crizei sale generale, *d.s.* crește neîntrerupt în legătură cu necesitatea acoperirii deficitelor bugetare determinate de crizele economice, de militarizarea economiei etc. În capitalism, *d.s.* exigibilă la termen scurt formează *d. flotantă*. *D. s.* scadentă la termene mijlocii sau lungi, ca și cea perpetuă, formează *d. consolidată*. În socialism, sumele datorate de stat din împrumuturi primite de la populație formează *d.s.* amortizabilă (rambursabilă), iar sumele datorate de stat organizațiilor socialiste (case de economii, instituții de asigurări etc.) din preluarea și folosirea pentru dezvoltarea economiei naționale a soldurilor lor bănești permanente formează *d. s.* neamortizabilă (perpetuă). Statul restituie la cererea acestor organizații sumele care le sînt necesare. V. și c r e d i t d e s t a t.

datorie[2] (FILOZ.), categorie a eticii care exprimă obligațiile morale ale omului față de clasă, patrie, societate, precum și față de familie, prieteni, tovarăși etc. Concepțiile despre **d.** din istoria gîndirii premarxiste au avut în general un caracter idealist. Ele vedeau izvorul **d.** în dumnezeu sau în lumea interioară a omului, considerată ca independentă de relațiile sociale. Ele aveau de asemenea un caracter metafizic abstract, exprimînd cerințe considerate valabile pentru toate timpurile și popoarele. Din aceste motive, concepțiile premarxiste despre **d.** erau lipsite în mare măsură de eficiență practică. Cu toate acestea, unii gînditori premarxiști progresiști au avut meritul de a fi legat noțiunea de **d.** de lupta pentru înfăptuirea aspirațiilor de libertate și dreptate ale maselor populare. Marxism-leninismul a dezvăluit caracterul istoric schimbător și conținutul de clasă al concepțiilor despre **d.** El a identificat izvorul **d.** în nevoile dezvoltării progresive a societății. Morala comunistă, care reflectă adecvat cerințele obiective ale dezvoltării sociale în etapa trecerii de la capitalism la comunism, presupune o înaltă conștiință a **d.** obștești, intoleranța față de orice încălcare a intereselor obștești.

Datun, oraș în nordul R.P. Chineze. 270 000 loc. (1956). Este centrul unui important bazin carbonifer.

Daubigny *[dobiñí]*, Charles François (1817—1878), pictor peisagist și gravor francez din grupul de la Barbizon. A pictat peisaje pătrunse de veridicitate și lirism, redînd cu multă finețe și măiestrie a coloritului colțuri de natură și sate („Intrare în sat", 1852; „Primăvara", 1857 ș.a.). În priveliștile de pe malul apei a redat jocul luminii în aer și în ape, anticipînd pe impresioniști. Este reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin tabloul „Sat la marginea apei" și printr-un număr de acuaforte și crochiuri.

Däubler *[dǫiblər]*, Theodor (1876—1934), scriitor austriac, reprezentant al expresionismului. Este autorul unei epopei cosmice-mitice de orientare idealistă („Aurora boreală", 1910), al volumului de versuri „Copilul stelelor" (1916) etc.

Daudet *[dodé]*, Alphonse (1840—1897), scriitor realist francez. A scris nuvele pătrunse de sentimentalism („Scrisori din moara mea", 1869, trad. rom. 1908), dar și de accente patriotice („Povestiri de luni", 1873). În trilogia „Minunatele isprăvi ale lui Tartarin din Tarascon" (1872, trad. rom. 1908, ult. trad. rom. 1960), „Tartarin în Alpi" (1885, trad. rom. 1956) și „Port-Tarascon" (1890), **D.** a creat tipul micului burghez lăudăros, care, îmboldit și de temperamentul lui meridional, visează fapte eroice, dovedindu-se însă în cele din urmă ridicol prin lașitatea sa. În romanele sale cu tematică socială, umorul fin și tonul liric se împletesc cu atitudinea satirică față de instituțiile și moravurile burgheze („Piciul", 1868, ult. trad. rom. 1961; „Jack", 1876, trad. rom.; „Nababul", 1877; „Evanghelista", 1883; „Sapho", 1884, trad. rom. 1908). Dintre piesele lui Daudet, mai cunoscută este „Arleziana" (1872), care a inspirat suita cu același titlu de G. Bizet. **D.** a fost influențat de Dickens și de Turgheniev. Opera lui **D.**, care se distinge prin arta povestirii, are remarcabile trăsături realist-critice.

A. Daudet

Daugavpils, oraș în U.R.S.S., în R.S.S. Letonă, port pe fluviul Dvina de Vest. 70 000 loc. (1960). Nod feroviar. Industrie ușoară și a materialelor de construcție.

Daumier *[domié]*, Honoré (1808—1879), pictor, gravor (în special litograf) și sculptor francez, reprezentant de seamă al realismului critic. După revoluția din 1830, Daumier s-a făcut cunoscut ca maestru al caricaturii politice. În lucrările sale a demascat fără cruțare monarhia, reacțiunea burgheză și clericală. Caricaturile sale se caracterizează prin generalizări politice curajoase, prin adevărul și forța expresiei („Gargantua"; „Strada Transnonain", 1834; „Libertatea presei", 1834). După interzicerea caricaturii politice (1835), **D.** s-a îndreptat spre satira de moravuri, biciuind corupția și convenționalismul burgheziei („Oamenii justiției", 1845—1848; „Bunii burghezi", 1846—1849). În toate lucrările sale, forța demascatoare și sarcasmul ascuțit sînt servite de verva și concizia desenului. În

perioada revoluției din 1848 și a Comunei din Paris (a fost membru al Federației artiștilor comunarzi), Daumier revine la caricatura politică. În timpul războiului franco-prusac a dezvăluit tragismul războiului. În afara temelor satirice, **D.** a fost atras de scene cu oameni simpli, de figuri ale unor eroi ai revoluției, de cele romantice-grotești ale actorilor, ale visătorilor sterili, revenind, în pictură, de nenumărate ori asupra tipului lui Don Quijote. Pictura lui, cu subiecte luate adesea din piesele lui Molière ori din viața zilnică, se caracterizează prin pitorescul contrastelor, prin vigoarea formelor și prin

H. Daumier

felul larg în care este executată („Familia pe baricade", 1848—1849; „Spălătoreasa", 1860; „Vagon de clasa a III-a", c. 1862—1863; „Saltimbancii"). În sculptură, **D.** s-a distins prin îndrăzneala, originalitatea și expresivitatea modelajului, care adesea servea ca punct de plecare pentru portretul-caricatură („Ratapoil"). Creația sa a avut o mare influență asupra artei progresiste de mai tîrziu. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin tablourile „Compartimentul de clasa a II-a" și „Saltimbancii", iar în cabinetul de stampe al aceluiași muzeu și în cel al Bibliotecii Academiei R.P.R. și în colecția acesteia prin peste 4 000 de litografii.

dáună (DR.), pagubă provocată unei persoane ca urmare a neîndeplinirii unei obligații contractuale sau legale, a săvîrșirii unui delict sau cvasidelict, precum și atunci cînd, cu toate că nu este urmare a neîndeplinirii unei obligații, legea stabilește expres obligația de a o repara. Sin. *prejudiciu.*—*D. materială*, pagubă adusă unui drept patrimonial (ex. dreptul de proprietate) sau, uneori, chiar unui drept personal nepatrimonial (ex. integritatea corporală). — *D. morală* (în dreptul burghez), pagubă suferită de o persoană ca urmare a atingerii aduse drepturilor sale personale nepatrimoniale (ex. reputație, onoare, nume) sau ca urmare a provocării unei suferințe morale (ex. moartea unei persoane apropiate). În dreptul socialist, suferința morală nu poate fi reparată în bani, ea neputînd constitui o sursă de venituri, și tot astfel nu pot fi reparate în bani prejudiciile determinate de atingeri aduse unor drepturi personale nepatrimoniale, legea prevăzînd alte mijloace de proteguire. — *D. compensatorie*, pagubă cauzată creditorului prin neîndeplinirea obligației de către debitor. — *D. moratorie*, pagubă pricinuită creditorului prin aceea că debitorul nu și-a îndeplinit, la termenul prevăzut, obligația sa.

dáva, cuvînt dac care înseamnă „așezare, localitate". Apare frecvent în toponimia traco-dacă, în compuse, ca al doilea element (ex. *Capidava, Sucidava, Cumidava, Ramidava, Piroboridava*).

Davao, oraș în Filipine, situat în partea de sud-est a insulei Mindanao, important port la Oceanul Pacific. 138 900 loc. (1960). Industrie forestieră, de prelucrare a lemnului și a plantelor textile (abaca). Prin port se exportă copra, lemn, rafie, abaca și alte produse tropicale.

David, rege semilegendar al statului Israel (sec. al XI-lea î.e.n.). Potrivit legendei biblice, ar fi omorît în luptă pe căpetenia militară a filistenilor, uriașul Goliat. A reunit sub conducerea sa statele antice Israel și Iudeea. Este considerat și ca autor al cîntărilor biblice denumite *psalmi*.

David, Constantin (1908—1941), militant în mișcarea muncitorească din Romînia. În 1928 a devenit membru al Uniunii Tineretului Comunist. Ca muncitor strungar la Atelierele C.F.R. „Griviția", a luat parte la eroicele lupte ale ceferiștilor din februarie 1933. În anul următor a devenit membru

C. David

al Partidului Comunist din Romînia. A fost, timp de mai mulți ani, instructor al C.C. al P.C.R. și apoi secretar al Organizației București a P.C.R. În ianuarie 1941, arestat de poliția legionară, a fost ucis în mod bestial în pădurea Pantelimon.

David, Gérard (1460 — 1523), pictor olandez. A activat la Bruges, unde s-a stabilit în 1483. A creat opere cu subiecte religioase. Cea mai importantă dintre lucrările sale este „Madona între sfinte".

David, Jacques Louis (1748—1825), pictor francez, șeful școlii neoclasice din Franța. În timpul revoluției burgheze din Franța, **D.** a fost membru al Convenției, iacobin, și conducător recunoscut al vieții artistice, căreia i-a imprimat un caracter democratic. În prima perioadă, creația sa, de un dramatism sever („Jurămîntul Horaților", 1784 ș.a.), a avut o tematică inspirată în special din istoria eroică a Romei republicane. Ea se distingea prin sobrietatea compoziției, inspirată de reliefuri antice, a desenului și a culorii. **D.** a pictat, cu avînt revoluționar și cu mare simplitate expresivă, tablouri închinate evenimentelor și eroilor revoluției („Moartea lui Marat", 1793; „Portretul lui Lépelletier", 1793). Mai tîrziu, depărtîndu-se de arta realistă a epocii revoluției, **D.** a pictat, în spiritul unui academism rece,

unele portrete şi compoziţii fastuoase închinate lui Napoleon I, al cărui pictor de curte a fost („Încoronarea lui Napoleon la Notre-Dame", 1805—1807). **D.**

J. L. David

s-a distins şi ca portretist de o remarcabilă vigoare realistă („Michel Gérard şi familia sa", c. 1791; „Zarzavagioaica", 1795; portretul lui Napoleon, c. 1797; „M-me Récamier", 1800 ş.a.). Exilat în timpul Restauraţiei în Belgia, a continuat totuşi să conducă şcoala franceză, asupra căreia a avut o influenţă considerabilă. Lui J.L. David îi sînt atribuite tablourile „Andromaca lîngă cadavrul lui Hector" şi „Triumful lui Ahile", care se află expuse în Muzeul de artă al R.P.R.

David, Mihai (1886—1954), geograf romîn. A fost profesor la Universitatea din Iaşi. Mihai David a adus contribuţii de seamă la dezvoltarea geomorfologiei în Romînia. Op.pr.: „O schiţă morfologică a Podişului Sarmatic Moldovenesc" (1920), „Relieful regiunii subcarpatice din districtele Neamţ şi Bacău" (1931), „Geneza, evoluţia şi aspectele de relief ale Podişului Transilvaniei" (1945).

David d'Angers *[dãjé]*, Pierre Jean (1788—1856), sculptor francez de formaţie neoclasică, influenţat de romantism. Republican şi revoluţionar activ, a fost nevoit să fugă din Franţa în 1851, după venirea la putere a lui Napoleon al III-lea. În unele lucrări, pătrunse de patriotism şi dragoste de libertate, alături de figuri care reproduc modele luate din viaţă apar şi alegorii simbolizînd virtuţi conforme ideilor sale politice (relieful de pe frontonul Pantheonului din Paris, 1830—1837). Portretele sale, în special medalioane, în număr de cîteva sute, se caracterizează prin adîncimea psihologică şi modelajul expresiv (ex. medalioanele lui Lamartine, Hugo, Goethe etc.). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin trei medalioane („Generalul Bonaparte", „Eugène Devéria", „Jules Michelet") şi printr-un portret („Ambroise Paré").

Davidescu, Alexandru (1858—1937), inginer constructor romîn; a fost profesor la Şcoala politehnică din Bucureşti. Are lucrări privind îmbunătăţirile funciare, teoria maşinilor hidraulice, navigaţia pe Dunăre şi construcţia oraşelor.

Davidoglu, Anton (1876—1958), matematician romîn. A fost timp de 40 de ani profesor de analiză matematică la Universitatea din Bucureşti. Pe lîngă bogata activitate pedagogică, A. Davidoglu a publicat

A. Davidoglu

lucrări în domeniul ecuaţiilor diferenţiale.

Davidoglu, Mihail (n. 1910), dramaturg romîn. Opera sa dramatică („Omul din Ceatal", 1948; „Minerii", 1949; „Cetatea de foc", 1950; „Horia", 1956; „Uriaşul din cîmpie", 1960; „Trandafirul negru", 1961 ş.a.) reflectă aspecte ale procesului de construire a socialismului în ţara noastră, ale făuririi noii conştiinţe socialiste. Davidoglu se numără printre primii dramaturgi romîni actuali care au adus în scenă chipuri de muncitori comunişti. Este laureat al Premiului de stat.

Davila, Alexandru (1862—1929), dramaturg şi om de teatru romîn, fiul doctorului Carol Davila. A debutat cu poezii. Capodopera lui este drama istorică în versuri „Vlaicu Vodă" (1902) capitol dintr-o proiectată trilogie, „Mirciada", una dintre operele de bază ale repertoriului dramatic romînesc.

Al. Davila

În ea se evocă, în versuri de amploare romantică, unul dintre momentele din lupta pentru menţinerea şi întărirea independenţei Ţării Romîneşti. Alexandru Davila a fost, ca director al Teatrului naţional din Bucureşti (între 1905 şi 1908, apoi între 1912 şi 1914) şi în calitate de regizor al companiei de teatru personale (1909), un militant neobosit pentru afirmarea dramaturgiei naţionale, precum şi a celei universale.

Davila, Carol (1828—1884), medic romîn de origine franceză. A organizat serviciul sanitar militar şi ocrotirea sănătăţii publice. În colaborare cu Nicolaie Kretzulescu a pus bazele învăţămîntului medical din ţara noastră, înfiinţînd, în 1857, Şcoala naţională de medicină şi farmacie. De numele lui se leagă apariţia primelor instrucţiuni oficiale pentru apărarea sănătăţii muncitorilor din fabrici şi ateliere, precum şi organizarea primelor arondismente sanitare din ţară. Datorită activităţii sale multilaterale au luat fiinţă în ţara noastră o serie de societăţi ştiinţifice: Societatea medicală (1857), Societatea de Cruce Roşie (1876), Societatea ştiinţelor naturale (1865), precum şi două reviste medicale: „Monitorul medical" (1862) şi „Gazeta medicală" (1865). În

C. Davila

războiul pentru independență (1877—1878) a condus serviciul sanitar al armatei. Op. pr.: „Profilaxia sifilisului" (1853); „Aerul atmosferic" (1871).

Davis *[déivis]*, Bette (n. 1908), actriță de cinema americană. A interpretat cu multă sensibilitate și cu forță de comunicare personaje din numeroase filme: „Dor nestins",

B. Davis

„Taina ei", „Pădurea împietrită", „Fată bătrînă", „Vipera", „Nesupusa" ș.a.

Davis *[déivis]*, William Morris (1850—1934), geograf american. S-a ocupat de problema genezei și evoluției formelor de relief, elaborînd teoria ciclului de eroziune, care a constituit o contribuție de seamă în dezvoltarea geomorfologiei.

Davisson *[déivisən]*, Clinton Joseph (1881—1958), fizician american. A descoperit (1927), împreună cu L.H. Germer, fenomenul de difracție a electronilor. Rezultatele experiențelor sale au pus în evidență calitativ și cantitativ proprietățile ondulatorii ale electronilor, confirmînd astfel ipoteza dualismului undă-corpuscul, emisă de către L. de Broglie. Premiul Nobel, împreună cu G.P. Thomson (1937).

Davîdov, Denis Vasilievici (1784—1839), general și poet rus, participant la războiul împotriva lui Napoleon I (1807). În 1812 a organizat mișcarea de partizani în spatele trupelor franceze invadatoare. Este autorul unor lucrări istorice.

Davos, oraș în estul Elveției, situat în Alpii Retici, într-o vale largă, la cca. 1 560 m altitudine. Renumită stațiune climaterică (pentru bolnavii de plămîni) și centru turistic, mai ales pentru sporturile de iarnă. 11 000 de locuitori permanenți (1956) și cca. 16 000 de locuitori sezonieri anual.

Davout *[davú]*, Louis Nicolas (1770 — 1823), mareșal francez, participant la expedițiile militare ale lui Napoleon I. S-a remarcat în bătălia de la Austerlitz (1805) și a cîștigat victoria de la Auerstedt (1806). În timpul celor „100 de zile" (1815), cînd Napoleon Bonaparte a revenit din exilul de pe insula Elba, a fost ministru de război.

Davy *[déivi]*, Humphry (1778—1829), chimist și fizician englez. A fost membru și apoi președinte al Societății Regale din Londra. A studiat efectele fiziologice ale gazelor și a descoperit acțiunea ilariantă a protoxidului de azot. Este întemeietorul teoriei electrochimice, dezvoltată în continuare de Berzelius. A obținut pe cale electrolitică sodiul și potasiul metalic (1807), precum și amalgamul calciului, bariului, magneziului și stronțiului. **D.** prezintă pentru prima dată clorul ca o substanță simplă și promovează o teorie nouă despre acizi, împotriva concepțiilor lui Lavoisier. A inventat lampa de siguranță pentru mineri (1812), a emis ideea naturii cinetice a căldurii și a descoperit importanța sărurilor minerale în hrana plantelor. **D.** este autorul unor interesante însemnări de călătorie, intitulate „Salmonia", bogate în observații privind istoria naturală. Opere principale: „Începutul filozofiei chimice" (1812), „Bazele chimiei agricole" (1813).

H. Davy

Dawes *[dǫ́:z]*, *Planul ~*, plan de plată a reparațiilor de război datorate de Germania după primul război mondial; a fost întocmit de un comitet internațional de experți, sub președinția financiarului american generalul Dawes, și a fost aprobat la 16 august 1924 de conferința reprezentanților statelor aliate, întrunită la Londra. Prevedea acordarea de împrumuturi și credite Germaniei de către statele aliate, în scopul refacerii industriei, în special a industriei de război, întăririi pozițiilor imperialismului german, urmînd ca acestea să-și recupereze apoi sumele respective pe seama Germaniei. *P.D.* a netezit calea penetrației capitalului străin, mai ales a celui din S.U.A., în industria germană și a jucat un rol important în refacerea potențialului industriei de război germane. În 1929 el a fost înlocuit cu Planul Young.

Dăbuleni, comună în raionul Corabia, reg. Oltenia, vechi centru de cojocărie. Produce pieptare scurte și cojoace mari femeiești („cu clini"), împodobite cu broderii în decor geometric și cu fîșii înguste de piele verde, aplicate în formă de spirale mari.

dăltiță (ARTE PLAST.), instrument ascuțit de oțel, cu mîner de lemn, folosit în gravură pentru a scobi liniile unei imagini pe placa de metal.

Dănești, ramură a familiei domnitoare din Țara Românească, alcătuită din urmașii lui Dan I (c. 1383—1386), fratele lui Mircea cel Bătrîn. Membrii ei au avut un rol important în perioada fărîmițării feudale, pînă spre sfîrși-

tul sec. al XV-lea. Din familia **D.** au făcut parte Dan al II-lea, Laiotă Basarab ş.a.

dărăbăni v. **dorobanţi.**

Dărăscu, Nicolaie (1883—1959), pictor romîn. A studiat la Şcoala de arte frumoase

N. Dărăscu

din Bucureşti şi apoi la Academia Julian din Paris. A călătorit în Italia şi în Spania. Influenţat de impresionism şi de neoimpresionism, dar evitînd excesele care duceau la dizolvarea formelor, el a tins spre echilibrul compoziţiei, luminozitatea şi armonia culorilor. În creaţia sa, îndeosebi peisagistică, **D.** s-a dovedit un maestru în redarea transparenţei aerului şi apei, a reflexelor luminii, a frăgezimii şi exuberanţei vegetaţiei. Peisajele sale din Deltă, cele din Muscel, peisajele veneţiene şi, în genere, marinele sale, caracteristice prin dinamismul stăpînit, lucrările înfăţişînd cherhanale şi tîrguri, de o remarcabilă amploare a viziunii, ca şi admirabilele acuarele care se apropie întrucîtva de neoimpresionism, redau cu putere sentimentul bucuriei de a trăi.

Dărmăneşti, localitate de tip urban situată pe valea Trotuşului, în raionul Moineşti, reg. Bacău. 13 100 loc. (1964). Centru de prelucrare a lemnului (fabrică de cherestea); industrie chimică. În anii puterii populare, la Dărmăneşti a fost construită o rafinărie modernă de petrol, cu o centrală proprie de termificare.

Dărmăneşti, comună din regiunea Ploieşti, centru de ceramică de uz. Produce ceramică smălţuită, care, prin decoraţie, are asemănări cu ceramica de Oboga şi Horezu. În forme păstrează tradiţii preistorice.

deadweight *[dédueit]* (engl. *dead* „mort, inert, în nemişcare" şi *weight* „greutate"; NAV.), capacitatea maximă de încărcare a unei nave comerciale, reprezentînd rezervele de combustibil, de ulei şi de apă, proviziile şi încărcătura utilă, inclusiv echipajul şi pasagerii cu bagajele lor. Se măsoară în tone-greutate şi, împreună cu deplasamentul navei goale, cu greutatea instalaţiei de propulsie şi a celorlalte instalaţii ale navei, formează deplasamentul navei complet încărcate. Se numeşte şi *greutate purtată, încărcătură totală.* Se notează cu simbolul *dw.*

deaferentáre (lat. *de* „din" şi *afferre* „a lua, a scoate"; MED.), secţionare a rădăcinilor posterioare ale măduvei spinării, cu scopul de a întrerupe căile nervoase aferente (care vin din diferite segmente ale organismului către creier). Se practică mai mult experimental.

Deaghilev, Serghei Pavlovici (1872—1929), critic de artă rus, conducător de companii artistice şi organizator de expoziţii. A condus trupa Baletele ruse, compusă din artişti de seamă, ca dansatorii V. Nijinski, A. Pavlova, T. Karsavina, coregraful M. Fokin, pictorul L. Bakst. Spre sfîrşitul vieţii a fost atras de arta formalistă occidentală.

Deák, Ferenc (1803—1876), om politic maghiar, ministru în guvernul revoluţionar din 1848. Mai tîrziu, reprezentînd interesele celei mai reacţionare părţi a claselor dominante din Ungaria, a devenit adept al înţelegerii cu Austria şi unul dintre creatorii statului dualist Austro-Ungaria (1867).

deal, formă de relief convexă, mai rar plată sau ascuţită, în general cu înălţimi absolute cuprinse între cca. 200 şi 800 m, dominînd fundul văilor învecinate cu cca. 100—500 m. După origine, **d.** poate fi *de eroziune* sau *de acumulare. D. de eroziune* sînt rezultatul fragmentării de către apele curgătoare a unei regiuni cu structură cutată (ex. Subcarpaţii Orientali, Subcarpaţii Meridionali), a unui podiş (dealurile Tutovei, dealurile Sucevei), a unui piemont (Măgura Odobeşti, dealul Cîndeştilor, dealurile Cotmenei) sau a unei cîmpii (dealurile din Cîmpia Jijiei). *D. de acumulare* s-au format în urma acţiunii de depunere exercitate de gheţari (ex. dealurile morenice din partea de nord-vest a Cîmpiei Ruse, cele din partea centrală şi nordică a Cîmpiei Germano-Poloneze) sau de vînt (dunele din deşerturile Asiei Centrale şi ale Africii). În unele lucrări geografice, **d.** prelungi sînt numite *coline.*

Dealu, *Mănăstirea ~*, mănăstire situată lîngă Tîrgovişte. Exista, probabil, şi în timpul lui Mircea cel Bătrîn. A fost renovată în timpul domniei lui Radu cel Mare (1495—1508) Se pare că aici a funcţionat ti-

Dealul Proştea din Podişul Tîrnavelor

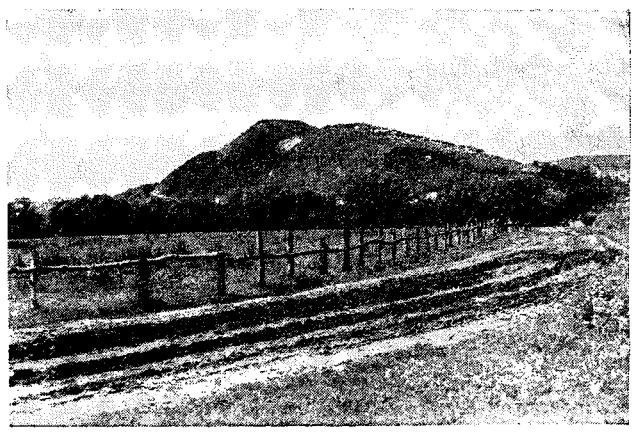

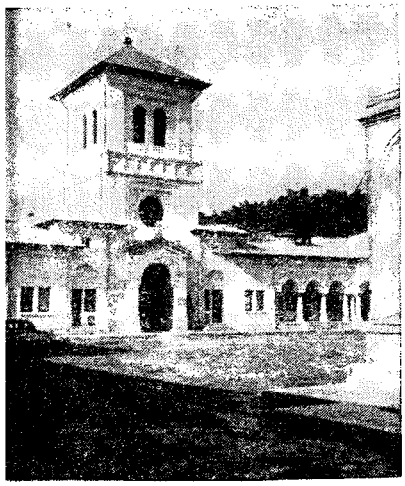

Mănăstirea Dealu

grafia lui Macarie din sec. XVI-lea; tot aici s-a înfiinţat ipografie în timpul lui Matei sarab. La această mănăstire fost adus capul lui Mihai teazul după asasinarea lui Cîmpia Turzii.

deambulatóriu (din lat. *ıbulare* „a umbla"; ARHIT.),

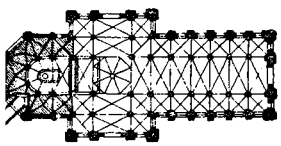

Deambulatoriu

: de circulaţie în spatele altalui din absida centrală a unei serici romanice sau gotice.

De Amicis, Edmondo 846—1908), scriitor italian. A rticipat la războiul din 1866 ırtat împotriva Austriei, care ı inspirat culegerea de postiri „Viaţa militară" (1868). ı 1894 a intrat în partidul cialist. S-a făcut cunoscut in romanul educativ „Cuore" 886, trad. rom. 1893), a rui morală este însă pă-ınsă de sentimentalism. În e lucrări (romanul „Învăţă-ırea muncitorilor", 1895) a ăţişat, în manieră naturaă, sărăcia maselor populare, ɔmovînd soluţiile democramului filantropic mic-burez.

debarcadér (NAV.), complex amenajări şi instalaţii speciale de pe malul unei ape sau de pe o porţiune de chei dintr-un port, avînd scopul de a înlesni acostarea navelor, îmbarcarea şi debarcarea persoanelor cu bagajul lor, a animalelor sau a materialelor transportate de nave.

debarcáre, *navă de ~*, navă cu prora plată şi dreaptă, cu pescaj mic la proră permiţînd o cît mai mare apropiere de uscat, în vederea debarcării trupelor şi a materialelor.

debavurâre (TEHNICA), operaţie de îndepărtare a b a v u r i l o r de pe piesele presate, matriţate, turnate sau laminate.

debilitáte (MED.), stare de slăbiciune însoţită de rezistenţă scăzută la eforturi fizice şi la diferite boli. Poate fi de mai multe tipuri: *congenitală, senilă* etc. — *D. mintală*, formă de înapoiere mintală, mai uşoară decît idioţia şi imbecilitatea. Debilitatea mintală se caracterizează prin dificultatea înţelegerii relaţiilor logice dintre fenomene, precum şi prin dificultatea acumulărilor intelectuale şi didactice etc.

débit[1] **1.** (FIZ., GEOGR., HIDROTEHN.) Volum de fluid (sau de material pulverulent foarte fin) care trece în unitatea de timp printr-o secţiune (sau suprafaţă) dată a unui curent; se mai numeşte *d. de volum* sau *d. volumic*. Masa *d. de volum* care trece în unitatea de timp printr-o secţiune se numeşte *d. de masă* sau *d. masic*, iar greutatea *d. de volum* se numeşte *d. de greutate* sau *d. ponderal*. Valoarea **d.** unui curs de apă depinde de suprafaţa şi de forma bazinului hidrografic şi de condiţiile fizico-geografice din cadrul acestuia. La acelaşi curs de apă, **d.** variază în funcţie de variaţia anuală a elementelor meteorologice etc. Se deosebesc la cursurile de apă *d. medii lunare* sau *anuale*, *d. maxime* sau *minime* etc. În alimentarea cu apă au o importanţă deosebită *d. orar maxim* şi *d. zilnic maxim*. — *D. de servitute*, cantitatea minimă de apă care trebuie lăsată să se scurgă în unitatea de timp printr-o secţiune transversală a unui curs de apă pentru satisfacerea folosinţelor din aval în cadrul activităţii de gospodărire a apelor. — *D. de diluţie*, debitul minim pe un curs de apă care asigură o diluare suficientă a apelor murdare, deversate de la industrii sau aşezări umane, pentru a nu dăuna folosinţelor din aval. — *D. instalat*, valoarea maximă a **d.** unui curs de apă care poate fi folosit de turbinele unei instalaţii hidroelectrice. — *D. efectiv* (sau *practic*), debitul măsurat într-o secţiune a unei conducte de fluid. — *D. specific* (sau *unitar*), debitul corespunzător unei secţiuni-unitate (ex. **d.** pe metru liniar într-un canal al unui deversor sau în secţiune transversală; **d.** scurs de pe un kilometru pătrat al bazinului de recepţie al unui rîu etc.). — *D. solid*, cantitatea de material solid transportată de către un curs de apă printr-o secţiune transversală într-o unitate de timp (kg/s sau t/an). Materialul solid provenit din eroziunea albiei şi din spălarea particulelor de pe suprafaţa bazinului este transportat sub formă de aluviuni în suspensie şi de aluviuni tîrîte pe fundul albiei. Cunoaşterea *d. s.* prezintă importanţă pentru realizarea lucrărilor hidrotehnice. **2.** (FIZIOL.) *Debit cardiac*, cantitatea de sînge care trece din ventriculul stîng în circulaţie în cursul unei revoluţii cardiace. Se mai numeşte *debit-bătaie*. **3.** (MILIT.) *Debit de foc*, numărul de lovituri care se poate trage cu o g u r ă de f o c într-o anumită unitate de timp (minut, oră), fără a provoca scoaterea ei din serviciu. Se mai numeşte *regim de foc*.

débit[2] (EC.), sumă datorată de o întreprindere, de o organizaţie economică, de o persoană fizică (ex. **d.** fiscal).

debitáre 1. (TEHN.) Tăiere a unui material în bucăţi cu dimensiuni definite în vederea unei anumite folosiri a acestora. **2.** (CONTAB.) Operaţie de în-

registrare a existenţelor şi sporirilor unui element de activ sau a micşorărilor unui element de pasiv în partea stîngă a unui cont.

debitéză (TEHN.), piesă din

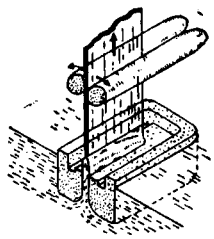

Debiteză

material refractar, cu o deschidere longitudinală, prin care se trage sticla topită la fabricarea geamurilor.

debitmétru 1. (TEHN.) Instrument folosit pentru măsurarea debitului unui fluid care curge printr-o conductă închisă. **D.** indică valoarea instantanee a debitului sau înregistrează

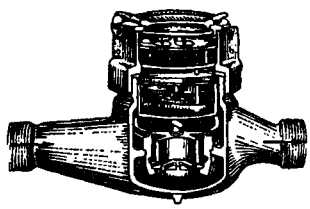

Debitmetru

variaţia în timp a acestuia. — *D. cu indice plutitor*, debitmetru a cărui construcţie şi funcţionare sînt bazate pe variaţia înălţimii la care se ridică un plutitor mişcat de fluid într-un tub de sticlă gradat, de formă tronconică, aşezat vertical, cu baza mică în jos. **2.** (FIZ.) *Debitmetru pentru radiaţii*, aparat care serveşte la măsurarea debitului dozei de radiaţii. Se foloseşte mai ales la explorarea cîmpurilor de radiaţii şi pentru controlul condiţiilor de protecţie a organismului uman contra acţiunii radiaţiilor. Este format dintr-un detector de radiaţii (ex. contor Geiger-Müller, cameră de ionizare etc.) şi o instalaţie electronică auxiliară, care mediază în timp informaţia culeasă de detector. Se disting: *d. pentru r. gamma, beta, d. pentru neutroni* etc.

debitór (DR., într-un raport de obligaţii), persoană obligată de a da, a face sau a nu face ceva în folosul creditorului.

debleiére (CONSTR.), ansamblu de operaţii efectuate pentru realizarea unei săpături deschise la o cale de comunicaţie (drum, cale ferată, canal navigabil). Cuprinde săparea pămîntului, îndepărtarea materialului săpat, consolidarea şi protejarea taluzelor. Săpăturile se execută mecanic (cu gredere, buldozere, excavatoare, screpere etc.), hidromecanic sau cu explozivi.

debléu (CONSTR.), săpătură deschisă efectuată pentru obţinerea unei platforme, sub nivelul terenului natural, necesară unei căi de comunicaţie (drum, cale ferată) sau pentru realizarea unui canal navigabil deschis. Pereţii săpăturii sînt astfel înclinaţi, încît să asigure stabilitatea masei de pămînt în funcţie de caracteristicile acesteia. **D.** necesită construirea de şanţuri pentru evacuarea apelor provenite din precipitaţii sau din alte surse.

deblocáre (CONT.), revenire asupra interzicerii folosirii unei sume de bani pentru o anumită destinaţie *(d. unei sume)* sau asupra suspendării plăţilor dintr-un cont *(d. contului)*.

Deborin, Abram Moiseevici (1881—1963), filozof şi istoric sovietic. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A elaborat numeroase lucrări consacrate istoriei filozofiei şi problemelor filozofice ale ştiinţelor naturii.

Debreţin, oraş în nord-estul R.P. Ungare. 132 000 loc. (1961). Important nod feroviar. Industrie constructoare de maşini (vagoane, maşini agricole, rulmenţi, aparate medicale), industrie textilă, de produse farmaceutice, alimentară (morărit, conserve). Centru universitar (Universitatea „L. Kossuth", institut de medicină, academie agricolă, conservator). — *Istoric.* A fost unul dintre centrele revoluţiei maghiare din 1848 şi sediul guvernului revoluţionar în 1849. Aici a proclamat Kossuth (la 14 aprilie 1849) independenţa Ungariei. În timpul celui de-al doilea război mondial, în octombrie 1944, la eliberarea **D.** a participat Divizia romînească de voluntari „Tudor Vladimirescu", numită de atunci Divizia „Tudor Vladimirescu-Debreţin".

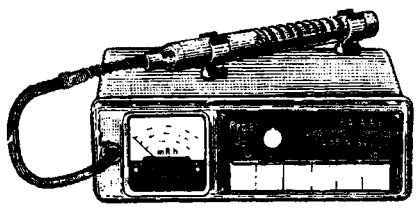

Debitmetru portabil pentru radiaţii nucleare

Debs *[debz]*, Eugene (1855—1926), militant al mişcării muncitoreşti din S.U.A. A fost conducătorul aripii de stînga a Partidului socialist, creat în 1900—1901. Pentru activitatea sa antirăzboinică a fost condamnat în 1918 la 10 ani închisoare, dar, ca urmare a protestelor maselor, a fost amnistiat în 1921.

deburáre (IND. TEXT.), operaţie de curăţire a garniturilor de ace ale cardelor de impurităţile şi fibrele scurte care intră în interiorul acestora în timpul cardării. La cardele de lînă, **d.** se execută manual, în timpul opririi maşinilor. La cardele de bumbac, **d.** se execută mecanic (periodic sau continuu), cu ajutorul unor dispozitive de deburare, fără a fi necesară oprirea maşinilor.

Deburau *[döbüró]*, familie de celebri mimi şi saltimbanci francezi din sec. al XIX-lea. Cei mai cunoscuţi reprezentanţi ai acestei familii sînt: *Jean-Baptiste Gaspard D.* (1796—1846); în tinereţe acrobat, a debutat ca mim la Théâtre des Funambules din Paris, pe scena căruia a creat personajul popular Pierrot. Prin jocul său excepţional, *G.D.* a redeşteptat interesul publicului faţă de arta pantomimei; *Charles D.* (1829—1873), fiul lui Gaspard, a continuat tradiţiile tatălui său.

deburbáj (din fr. *debourber* „a spăla de noroi"; VITICULT.), operaţie de limpezire a mustu-

lui înainte de fermentație. Se realizează prin ținerea mustului în vase mari, pentru a se depune impuritățile aflate în suspensie (semințe, pieliță, părți lemnoase etc.) provenite în urma presării strugurilor. După depunerea impurităților, mustul limpezit se separă prin pritocire.

Debussy *[dəbüsí]*, Claude Achille (1862—1918), compozitor francez, pianist, dirijor

C.A. Debussy

și critic muzical, cel mai de seamă reprezentant al impresionismului în muzică. Opunîndu-se influențelor artei wagneriene, al cărei admirator a fost la început, **D.** a căutat să valorifice tradițiile glorioase ale clasicismului francez, mai ales arta clavecinîștilor Couperin și Rameau. El s-a ridicat, în același timp, împotriva academismului și rutinei. **D.** a fost un inovator îndeosebi în domeniul armoniei, căreia i-a imprimat o mare mobilitate, și al orchestrației întemeiate pe variate combinații instrumentale cu efect coloristic. Subtilă, complexă și personală, creația lui **D.** se remarcă prin grația și farmecul poetic al melodiilor, prin supletea ritmurilor, pitorescul și plasticitatea evocatoare a imaginilor, prin redarea cu precizie și finețe a senzațiilor momentane, fugitive („Preludiu la după-amiaza unui faun", după Mallarmé, 1894; ciclurile „Nocturne", 1897—1899; „Marea", 1903—1905; „Imagini", 1906—1909). Asupra creației lui **D.** a exercitat o influență vădită muzica rusă, în special realismul stilului vocal al lui Musorgski (din opera „Boris Godunov"). Talentul lui și-a afirmat puternic originalitatea în limitele coordonatelor vieții emoționale a unor eroi care trăiesc îndeobște departe de viața socială, dar sensibili la frumusețea vieții și la farmecul naturii. Creației lui **D.** îi este proprie contradicția dintre estetica impresionistă și elementele realiste. În condițiile crizei ideologice-artistice de la sfîrșitul secolului trecut, muzica lui **D.** a devenit treptat, și în special în ultimii ani ai vieții, expresia unor sentimente intimiste, a unor stări de spirit individualiste. În melodiile pe versuri de Verlaine și Mallarmé se manifestă rafinamentul excesiv, iar în drama lirică „Pelleas și Mélisande" (1892—1902), după Maeterlinck, apar pe alocuri sentimente stranii, înclinația către o melancolie apăsătoare. Debussy a mai scris balete, lucrări vocal-simfonice (printre care „Fiul rătăcitor", 1884), muzică de cameră (un cvartet, sonate, rapsodii), lucrări pentru pian (ciclul „Stampe", 1903; „Insula bucuriei", 1906—1908; 24 de preludii, 1910—1913; 12 studii, 1915), o simfonie, numeroase melodii. A adus contribuții originale la îmbogățirea artei pianistice cu sonorități și procedee tehnice noi. Arta sa a avut o puternică înrîurire asupra dezvoltării muzicii franceze și, în general, asupra artei muzicale europene a vremii.

debușéu (EC. POL.), țară, regiune, oraș etc. care constituie o piață de desfacere a mărfurilor. V. și piață.

debușeul podului (CONSTR.), debitul maxim de apă care poate curge pe sub un pod astfel încît să mai rămînă un spațiu liber pînă la partea superioară a suprastructurii podului, denumit *înălțime de liberă trecere sub pod.*

Debye *[dəbái]*, Peter (n. 1884), fizician olandez. S-a ocupat de fizica cristalelor (metoda de studiu cu raze X Debye-Scherrer, 1915) și de chimia fizică (teoria electroliților). Este autorul teoriei dipolilor moleculari, cu care explică proprietățile fundamentale ale dielectricilor; a elaborat teoria cuantică a căldurii specifice la cristale (1907), valabilă pentru un mare număr de substanțe. Din 1940, Debye este profesor universitar în S.U.A. Premiul Nobel (1936).

deca- (gr. *deka* „zece"), element de compunere cu sensul „zece" (ex. *decagram, decasilabic*).

decadentism, denumire generică dată curentelor antirealiste apărute în literatura și în arta claselor pe cale de dispariție, iar în zilele noastre în arta și în literatura burgheză a epocii imperialismului. **D.** contemporan este fundamentat teoretic de idealismul subiectiv. El cunoaște în diferite perioade și în diferite ramuri ale artei numeroase variante. În ele se pot recunoaște însă trăsăturile concepției individualist-burgheze despre viață, împinse pînă la cultivarea arbitrarului subiectiv, la anarhism sau pesimism total, la misticism, ca și la orice altă formă de eludare sau de mistificare a realității sociale. Evoluția **d.** epocii contemporane se caracterizează prin dezagregarea progresivă a conținutului ideologic și emoțional al operei de artă și, corespunzător cu aceasta, prin dezagregarea formei. Acest proces continuu de disoluție a mesajului uman și a mijloacelor de expresie se manifestă în literatură (ex. letrismul), în artele plastice (ex. abstracționismul), în muzică (ex. dodecafonismul). Prin fundamentul său teoretic și prin tradițiile sale, **d.** împinge creația artistică în mod inevitabil spre variantele extreme ale formalismului.

decaédru (gr. *deca* „zece" și *hedra* „bază" MAT.), corp geometric cu zece fețe.

decafeinizáre (CHIM.), extragere a cafeinei din boabele verzi de cafea, fie pentru a obține o cafea necesară bolnavilor de anumite afecțiuni, fie pentru a obține cafeina. După tratarea boabelor de cafea cu vapori de apă, extracția cafeinei se face cu ajutorul unui solvent. **D.** se aplică și deșeurilor de ceai, care conțin de asemenea cafeină.

decagón (gr. *deka* „zece" și *gonia* „unghi"; MAT.), poligon cu zece laturi și zece unghiuri. *D. regulat* are laturile și unghiurile egale între ele. Unind din

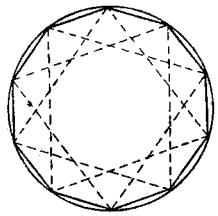

Decagon

trei în trei vîrfurile unui *decagon regulat*, se obţine un *decagon regulat stelat*.

decaláj 1. (FIZ.) Distanţa, pe un anumit parcurs, între poziţiile unor corpuri care se deplasează în acelaşi sens. **2.** (AV.) Diferenţa de poziţie între două elemente ale unui avion (ex., la biplan, **d.** unei aripi faţă de cealaltă).

decalcifiánt (CHIM.), substanţă folosită la îndepărtarea calciului din piei. Pieile tratate cu hidroxid de calciu în operaţia de cenuşărit (operaţie premergătoare tăbăcirii propriu-zise pentru îndepărtarea dermei şi a părului) reţin calciul ca hidroxid de calciu combinat cu colagenul din piele şi ca hidroxid de calciu liber. Pentru îndepărtarea calciului se folosesc ca **d.** diverşi agenţi chimici: acizi anorganici şi organici, săruri de amoniu, substanţe zaharoase etc.

decalcificáre (MED.), demineralizare a ţesutului osos, urmată de scăderea rezistenţei oaselor, a dinţilor şi de deformarea acestora. Se întîlneşte în rahitism, osteoporoză, osteomalacie, în multe boli endocrine (hiperparatiroidism, hipertiroidism etc.), în cursul diareelor cronice, în diabet şi, uneori, la gravide. Se tratează prin regim alimentar bogat în calciu (vegetale, făinoase) şi prin preparate medicamentoase cu calciu.

decalcomanie (POLIGR.) **1.** Procedeu poligrafic de obţinere a unor imagini colorate pe straturi adezive aplicate pe un suport provizoriu de hîrtie. **2.** Procedeu de decorare a unei suprafeţe prin transpunerea pe aceasta a imaginilor obţinute prin decalcomanie **(1).** Este folosită în industria porţelanului, la decorarea sau la marcarea obiectelor de sticlă, de tablă, de lemn etc.

decalóg (gr. *deka* „zece" şi *logos* „cuvînt, principiu"), cele „zece porunci" care, potrivit legendei biblice, ar fi fost primite de Moise de la Iahve pe muntele Sinai şi care sînt cuprinse în „Vechiul testament" ca norme fundamentale ale vieţii religioase şi morale. **D.** a fost întocmit de către preoţii iudei ca mijloc de justificare etică-juridică a proprietăţii private şi a statului.

Decamps *[döcă]*, Alexandre Gabriel (1803—1860), pictor, gravor şi litograf francez. A aparţinut aripii democratice a şcolii romantice şi s-a bucurat de un mare renume. După o călătorie în Turcia, a pictat, cu mult simţ de observaţie şi cu măiestrie în distribuirea culorii, tipuri şi scene din viaţa acestei ţări („Copii la fîntînă"; „Stradă în Orient", 1849). A pictat de asemenea scene de gen din viaţa zilnică a oraşului („Cerşetorii"), iar după 1858 peisaje şi scene de vînătoare. A gravat şi a litografiat imagini pitoreşti din Orient şi unele caricaturi politice antimonarhiste. Decamps este reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin tabloul „Templul maur", prin trei desene şi un număr important de litografii.

decán 1. Conducător al unei facultăţi în instituţiile de învăţămînt superior. **2.** Titlu dat celui mai vîrstnic sau celui mai vechi în funcţie în anumite corpuri constituite (asociaţii, colegii, instituţii parlamentare, religioase etc.), ori conducătorilor acestora.— *Decanul corpului diplomatic*, agent diplomatic cu gradul cel mai înalt, care, fiind cel mai vechi dintre diplomaţii acreditaţi într-un stat (în raport cu momentul înmînării scrisorilor de acreditare), se găseşte în fruntea corpului diplomatic din statul respectiv.

decantáre (TEHN.), operaţie de sedimentare sub acţiunea gravitaţiei a particulelor solide aflate în suspensie într-un lichid. **D.** e folosită în alimentaţia cu apă, ca primă fază de limpezire a apei de suprafaţă, şi în diverse procese chimice şi hidrometalurgice (ex. în procesul tehnologic de preparare mecanică a minereurilor).

decantór 1. (TEHN.) Construcţie hidrotehnică destinată îmbunătăţirii calităţii apei prin reţinerea corpurilor de dimensiuni foarte mici şi în suspensie (nisipuri foarte fine, nămoluri, suspensii diferite de origine minerală sau organică). **D.** constau din bazine în care apa circulă cu viteze foarte mici, favorizînd depunerea (sedimentarea) corpurilor solide. Înainte de decantare, apa este uneori amestecată cu substanţe chimice (coagulanţi), care accelerează depunerea particulelor fine prin aglomerarea lor. După sensul de mişcare a apei se deosebesc *d. orizontale, verticale* şi *radiale*. **2.** (IND. EXTR.) Instalaţie pentru eliminarea prin decantare a apei din ţiţei. Cele mai multe decantoare sînt alcătuite din rezervoare prevăzute cu dispozitive de evacuare a apei din stratele inferioare şi cu instalaţii de pompare spre instalaţiile de utilizare a ţiţeiului.

decapánt (METAL.), soluţie care are o acţiune dizolvantă asupra oxizilor, înnegririlor şi asupra altor corpuri străine aflate pe suprafaţa pieselor metalice, fără a ataca în mod apreciabil metalul de bază. **D.** conţine unul sau mai mulţi reactivi, ca: acid clorhidric, acid sulfuric, acid nitric, acid ortofosforic, hidruri metalice sau sodă caustică.

decapáre 1. (METAL.) Operaţie de curăţire a suprafeţelor metalice (table, fire etc.) în vederea unui tratament ulterior de protecţie a suprafeţei (vopsire, metalizare, smălţuire etc.) sau în vederea unei operaţii de prelucrare prin deformare (trefilare, ambutisare, presare, tragere etc.) care reclamă suprafeţe curate. Se realizează prin mijloace mecanice (periere, sablare), chimice (cu decapant) sau electrolitice. **2.** (CONSTR.) Operaţie (manuală sau mecanizată) de tăiere sau de săpare şi de îndepărtare a unui strat superficial relativ subţire de pe un teren, de pe platforma unui drum, de la suprafaţa superioară a unei îmbrăcăminţi rutiere etc., pentru a le nivela, pentru a recupera un material care poate fi refolosit sau pentru a îndepărta un material de calitate inferioară.

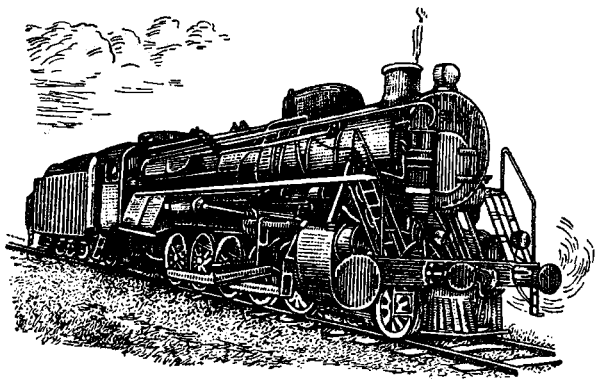

Decapod

decapód (gr. *deka* „zece" și *pus, podos* „picior"; TRANSP.), locomotivă cu aburi cu cinci osii motoare cuplate, folosită la trenurile de marfă.

decapóde (ZOOL.) **1.** Ordin de crustacee caracterizate prin prezența a cinci perechi de apendice (picioare), adaptate pentru mers (ex. racul, crabul, homarul, langusta). **2.** Ordin de cefalopode care au în jurul capului zece tentacule (dintre care două sînt brațe prehensile) și prezintă un rudiment de cochilie (ex. sepia, calmarul).

decapsulâre (MED.), înlăturare chirurgicală a membranei care învelește rinichiul. Constituie unul dintre tratamentele nefritei cronice.

decarboxilâre (BIOCHIM.), reacție chimică de scoatere a bioxidului de carbon dintr-un acid organic carboxilic. Reacții importante de **d.** au loc în organisme sub influența enzimelor numite *decarboxilaze* (ex. **d.** acidului piruvic la aldehida acetică).

decarburâre (METAL.), eliminare a carbonului prin oxidare, în procesul de afinare la elaborarea oțelului. **D.** are loc și la suprafața pieselor încălzite, sub acțiunea atmosferei oxidante.

decasiláb (gr. *deka* „zece" și *silabă*), vers alcătuit din zece silabe, despărțit de cezură în două grupe după silaba a patra sau a cincea. Decasilabul era frecvent întrebuințat în poezia antică greacă și latină precum și în versificația evului mediu.

decatâre (IND. TEXT.), operație de fixare a dimensiunilor și de îmbunătățire a calității țesăturilor de lînă, pentru a se preveni contracția confecțiilor din aceste țesături în timpul purtării. Constă în înfășurarea și în întinderea puternică a țesăturii pe un cilindru perforat și în supunerea ei la acțiunea aburului sau a apei calde, după care țesătura este răcită, uscată și calandrată.

decatlón (gr. *deka* „zece" și *athlon* „luptă"; SPORT), complex de zece probe atletice (alergări de 100 m, 400 m și 1 500 m plat, 110 m garduri, săritura în lungime, în înălțime și cu prăjina, aruncarea greutății, a discului și a suliței), pe care unul și același sportiv trebuie să le treacă în decurs de patru jumătăți de zi consecutive. Performanța realizată la fiecare probă este marcată printr-un anumit număr de puncte, după o tabelă comparativă în vigoare în întreaga lume. Rezultatul **d.** se determină prin adunarea punctelor realizate la fiecare probă în parte.

decădére (DR.) **1.** Pierdere a unui drept cu titlu de sancțiune (ex. **d.** din drepturile părintești). **2.** Pierdere a unui drept (ex. de recurs) ca urmare a neexercitării lui în termenul și în condițiile stabilite de lege, de o hotărîre judecătorească sau de o convenție.

decălire (METAL.), tratament aplicat unor aliaje metalice sau metale (oțeluri, fonte, metale neferoase), cu scopul de a le micșora duritatea. V. și recoacere; revenire.

Deccan, *Podișul* ~, podiș care ocupă toată zona internă a peninsulei India, întinzîndu-se în nord pînă la valea rîului Narbada. Reprezintă o veche platformă, acoperită de depozite sedimentare și, în nord-vest, de roci eruptive, în special bazalte. În subsol există zăcăminte bogate de cărbune, de minereu de fier și de mangan. Suprafața slab vălurită a podișului e întreruptă pe alocuri de culmi și masive izolate. În est și vest marginile podișului sînt înălțate, apărînd sub formă de munți. E străbătut de numeroase ape curgătoare (Mahanadi, Godavari, Krishna, Narbada). Vegetație: savane și păduri rare. Culturile sînt irigate.

Decebal, rege dac (87—106), organizatorul și conducătorul a două războaie de apărare împotriva expansiunii romane.

Decebal

Înzestrat cu mari însușiri militare și politice, a repurtat cîteva victorii asupra romanilor. Abil diplomat, a încheiat cu Domițian, după victoria romanilor de la Tapae, o pace favorabilă dacilor (89), dar n-a încetat să se pregătească în vederea unui nou război cu romanii, pe care-l prevedea. A întărit armata, a fortificat cetățile și a încercat să coalizeze împotriva romanilor toate popoarele vecine, la fel de amenințate. Al doilea război cu romanii a început în 101. Deși s-a apărat eroic, poporul dac a fost supus (în cele două campanii de la 101—102 și 105—106), iar **D.** s-a sinucis pentru a evita umilința captivității.

decelerâție (FIZ.), scădere a vitezei unui punct material, raportată la unitatea de timp.

Sin. *încetinire*. V. și accelerație.

Decembrie, *13 Decembrie 1918* v. **Luptele muncitorești din 13 Decembrie 1918.**

Decembrie, *30 Decembrie*, sărbătoare națională a poporului romîn, ziua abolirii monarhiei și proclamării Republicii Populare Romîne. Act revoluționar de o deosebită importanță istorică, răsturnarea monarhiei și proclamarea R.P.R. la 30 decembrie 1947 a marcat momentul încheierii primei etape a revoluției democrat-populare și al trecerii la înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste. Condițiile obiective și subiective create în țară după înfrîngerea zdrobitoare suferită de partidele burgheze în alegerile din 1946 și îndepărtarea din guvern a ultimilor reprezentanți ai burgheziei au pus la ordinea zilei problema doborîrii monarhiei, ultimul stîlp al reacțiunii interne și externe, care încerca cu îndîrjire să stăvilească lupta revoluționară a poporului pentru transformări democratice. „Victoria strălucită în alegeri a deschis drum larg înaintării impetuoase a revoluției populare. Înfăptuirea unor importante reforme cu caracter democratic, începerea acțiunii de redresare a economiei, îndepărtarea din guvern a ultimilor reprezentanți ai burgheziei au constituit verigi ale unui proces revoluționar neîntrerupt, care întărea pas cu pas pozițiile clasei muncitoare și aliaților ei, creînd premise favorabile pentru doborîrea ultimului pilon al claselor exploatatoare, monarhia" (Gh. Gheorghiu-Dej). În condițiile schimbării radicale, în țara noastră, a raportului de forțe în favoarea clasei muncitoare și a aliaților ei, partidul a urmărit să realizeze înlăturarea monarhiei fără vărsare de sînge. Din însărcinarea partidului și a guvernului și în numele tuturor forțelor democratice, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, împreună cu dr. Petru Groza, au cerut regelui să abdice. Raportul real de forțe din interiorul țării și de pe arena internațională, precum și măsurile de prevedere și vigilență luate au făcut imposibilă împotrivirea prin mijloace violente a regelui și a reacțiunii grupate în jurul său. Complet izolată, monarhia nu s-a mai putut baza nici pe forțe interne, nici pe ajutor extern, într-o eventuală încercare de împotrivire. Astfel, regele a acceptat semnarea actului de abdicare ce i s-a înmînat. Abolirea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Romîne au constituit punctul culminant al luptei antimonarhice, dusă cu eroism și abnegație, timp de decenii, de cei mai buni patrioți, de elementele democratice, de forțele progresiste ale poporului, în frunte cu clasa muncitoare, împotriva dinastiei de Hohenzollern, simbol al regimului de teroare și de exploatare burghezo-moșierească. Idealurile pentru care au luptat și și-au vărsat sîngele cei mai buni fii ai poporului romîn, libertatea și independența patriei, dreptul celor ce muncesc de a fi singurii stăpîni ai destinelor lor și-au găsit astfel înfăptuirea. Proclamarea Republicii Populare a însemnat cucerirea deplină a puterii de către clasa muncitoare în alianță cu masele largi ale țărănimii și a deschis patriei noastre calea celor mai profunde schimbări spre victoria definitivă a socialismului la orașe și sate.

decembriști, revoluționari ruși, de origine nobiliară, participanți la mișcarea împotriva absolutismului țarist și iobăgiei, care au organizat la Petersburg răscoala armată de la 14 (26) decembrie 1825 (de unde și denumirea de **d.**). Mișcarea **d.** a luat naștere în condițiile descompunerii orînduirii feudale, ale începutului dezvoltării capitalismului în Rusia și sub influența ideilor revoluției burgheze din Franța. Societățile politice secrete ale **d.**: Uniunea salvării, Societatea din sud (în Ucraina), Societatea din nord (la Petersburg), Societatea slavilor uniți, urmăreau, în general, desființarea autocrației și a iobăgiei pe calea complotului antițarist. **D.** au organizat două răscoale armate, la Petersburg (14 decembrie 1825) și în Ucraina (29 decembrie 1825), înăbușite de țarism, care a pedepsit cu cruzime pe răsculați și a condamnat la moarte pe conducătorii lor. În cadrul luptei împotriva nedreptății sociale, **d.** au acordat un loc însemnat filozofiei, pe care au căutat s-o lege de viață, de rezolvarea problemelor practice ale dezvoltării sociale. Concepțiile filozofice ale **d.** nu au avut un caracter unitar, între ei întîlnindu-se atît materialiști (I.D. Iakușkin, V.F. Raevski, P.I. Borisov, N.A. Kriukov, A.P. Bareatinski ș.a.), cît și idealiști (M.S. Lunin, E.P. Obolenski, V.K. Kiuhelbeker ș.a.). Concepțiile **d.** asupra societății au avut un caracter idealist. Ei considerau că factorul determinant al schimbărilor sociale ar fi „spiritul vremii", instrucțiunea, ideile politice. **D.** s-au manifestat ca adepți ai dreptului natural și ai teoriei contractului social. Din rîndurile **d.** au făcut parte mulți scriitori și poeți (K.F. Rîleev, A. A. Bestujev, A. I. Odoevski, V.K. Kiuhelbeker). Ei au făcut parte din Asociația voluntară a iubitorilor literaturii ruse și au editat almanahurile „Polearnaia zvezda" și „Mnemozina". Creația lui A.S. Pușkin și A. S. Griboedov a fost puternic influențată de decembriști. Prin concepțiile lor estetice, decembriștii au promovat patriotismul luminat, tendința de a crea o literatură rusă cu adevărat populară. Estetica **d.** constituie unul dintre izvoarele esteticii realiste ruse.

decemvíri (lat. *decem* „zece" și *vir* „bărbat"; IST.) **1.** Titlu dat celor zece magistrați romani aleși în anul 451 î. e. n. pentru a întocmi legile scrise (cele 12 table). **2.** Membrii unui colegiu sacerdotal din Roma antică.

Deceneu (sec. I î.e.n.), mare preot al geto-dacilor, sfetnic al lui Burebista. A contribuit la unificarea triburilor geto-dace și la întocmirea unor legi și norme menite să consolideze dominația de clasă a stăpînilor de sclavi. Tradiția atribuie lui Deceneu hotărîrea de a distruge vița de vie, spre a feri poporul dac de excesele băuturii.

decepționísm (din lat. *deceptio* „amăgire, decepție"), fenomen prezent în arta și în literatura burgheză a sec. al XIX-lea, care se concretizează

în atitudinea pesimistă față de realitatea socială. **D.** se manifestă prin afirmarea unei permanente dezamăgiri și a sentimentului de neîncredere în progres. Analizînd cauzele **d.** în literatura noastră, C. Dobrogeanu-Gherea a arătat că ele trebuie căutate în neînțelegerea de către unii artiști a racilelor societății burgheze, în neînțelegerea contradicțiilor de care ea e sfîșiată și cărora acești artiști le cad victimă.

decerebrâre (MED.), îndepărtare a emisferelor cerebrale. Se practică experimental pe diferite animale în scopul studierii activității sistemului nervos central. Animalele decerebrate prezintă grave tulburări motorii, de sensibilitate, de echilibru, de orientare etc.

Decev, Dimităr (1877—1958) lingvist bulgar. A fost profesor la Universitatea din Sofia și membru al Academiei Bulgare de Științe. A studiat limba și religia tracilor și corespondențele lingvistice traco-celtice și traco-slave. Traducător din literatura clasică greacă și latină. Op. pr.: „Numele de plante dacice" (1928), „Caracterizare a limbii trace" (1952), „Resturile de limbă tracă" (1957).

deci- (lat. *decem* „zece"), element de compunere cu sensul „de zece ori mai mic".

decibél (METR.), subunitate de măsură egală cu o zecime dintr-un b e l. Este folosit curent în telecomunicații pentru măsurarea atenuării, amplificării și nivelului transmisiunii semnalelor. Se notează cu simbolul *db*.

decibelmétru (ELT., TELEC.), voltmetru de curent alternativ gradat în decibeli, în raport cu nivelul de referință. **D.** se utilizează ca instrument de măsură în instalațiile electroacustice.

decimál v. **balanță zecimală.**

décimă (MUZ.), interval care cuprinde zece trepte. Este un interval compus, fiind format dintr-o terță plus o octavă.

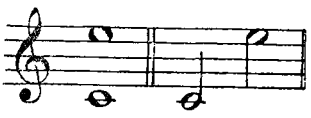

Decimă

Decius, Gaius Messius Traianus, împărat roman (249—251), proclamat de legiunile din Moesia. Domnia lui a fost frămîntată de războaie interne. A murit în lupta împotriva goților, la Abrittus (azi Razgrad, în nord-estul R.P. Bulgaria).

decizie[1] (DR.) **1.** Denumire a actelor comitetelor executive ale sfaturilor populare din R.P.R. **2. a)** Hotărîre dată asupra unui recurs de către o instanță judecătorească. **b)** *Decizie de îndrumare*, directivă cu privire la o justă aplicare a legii, dată de plenul Tribunalului Suprem al R.P.R., în realizarea sarcinii sale constituționale de supraveghere a activității instanțelor judecătorești. *D. de î.* se dă, pe baza generalizării practicii judiciare, în ședințe ale plenului, la care participă ministrul justiției și pune concluzii procurorul general al R.P.R.

decizie[2], *problema deciziei* (LOG.), problema găsirii unei metode care să ne permită să decidem dacă o propoziție este sau nu adevărată. Într-o disciplină formalizată (ex. în logica propozițiilor, a predicatelor și a relațiilor, în teoria mulțimilor, în aritmetică sau în geometrie) se pune problema de a se da o metodă care, pentru fiecare propoziție formulată în acea teorie, să ne conducă într-un număr finit de pași la stabilirea faptului dacă propoziția este adevărată sau falsă. O astfel de metodă a fost dată pentru logica propozițiilor, pentru o parte din aritmetică (aritmetica numerelor naturale, cu principiul inducției complete și cu adunarea numerelor naturale), pentru logica predicatelor cu o variabilă, precum și pentru alte discipline matematice mai simple. S-a dovedit că, pentru logica predicatelor și a relațiilor, pentru aritmetică și pentru teoria mulțimilor, *p.d.* nu se poate rezolva.

declanșáre (TEHN.), desfacere rapidă și comandată cu ajutorul unei energii acumulate în prealabil (ex. într-un arc deformat) a unui mecanism, în vederea provocării sau a întreruperii unei acțiuni. Se realizează prin îndepărtarea unei piedici de blocare. Ex. deschiderea unui întrerupător automat dintr-un circuit electric.

declanșatór (TEHN.), dispozitiv care provoacă pe cale mecanică suprimarea unei zăvoriri sau declanșarea unui întrerupător; poate fi acționat

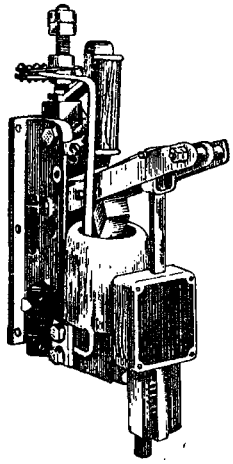

Declanșator

manual, mecanic, electric, termic etc. **D.** intră în funcțiune cînd mărimea care determină acțiunea lui atinge o anumită valoare-limită (ex. curent electric maxim sau minim, supratensiune electrică, tensiune electrică minimă sau nulă, presiune maximă etc.). Se mai numește *declanșor*.

„Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale", declarație adoptată la sesiunea a XV-a a Adunării Generale a O.N.U., la 14 decembrie 1960, pe baza propunerii făcute de reprezentanții a 43 de țări afro-asiatice. Ea reflectă, în esență, declarația U.R.S.S. în această problemă, prezentată la începutul sesiunii. Declarația a fost adoptată cu 90 de voturi pentru și nouă abțineri ale puterilor colonialiste, constituind o mare victorie a frontului unit al forțelor anticolonialiste. În declarație se subliniază dreptul popoarelor la autodeterminare și necesitatea de a se pune capăt imediat și necondiționat colonialismului, sub toate formele și manifestările lui, și se enumeră o serie de măsuri menite să ducă la lichidarea acestuia. Printre

măsurile propuse sînt: încetarea oricăror acțiuni armate sau represive împotriva popoarelor coloniale, respectarea unității naționale și integrității teritoriilor lor, transmiterea întregii puteri acestor popoare, fără condiții, rezerve și discriminări. R.P.R., ca și celelalte țări socialiste, sprijină mișcarea de eliberare națională și cere aducerea la îndeplinire a **D.**, pentru lichidarea grabnică a colonialismului sub toate formele sale, pentru asigurarea progresului politic, economic și social al popoarelor coloniale. V. și colonialism.

„Declarația de independență", document adoptat la 4 iulie 1776 de Congresul celor 13 colonii engleze din America de Nord, prin care acestea s-au declarat independente și au proclamat crearea Statelor Unite ale Americii (S.U.A.). Redactată de T. Jefferson, ea proclamă dreptul oamenilor la viață, libertate, egalitate, năzuință către fericire, recunoscînd suveranitatea poporului. Prin caracterul ei progresist, **D. de i.** a mobilizat masele populare la lupta împotriva colonialiștilor englezi.

„Declarația de principii a Partidului socialist din Romînia" (decembrie 1918), program al Partidului socialist din Romînia, adoptat în decembrie 1918. Spre deosebire de programul adoptat la Congresul I al Partidului social-democrat romîn (1910), din declarație erau înlăturate tezele inspirate de teoriile gheriste privind rolul hotărîtor al influenței țărilor capitaliste occidentale asupra dezvoltării societății romînești. Apreciind că primul război mondial, generat de contradicțiile inerente capitalismului, a pus la ordinea zilei lichidarea orînduirii capitaliste, declarația a fost primul program oficial al mișcării muncitorești din Romînia în care se preciza că scopul luptei clasei muncitoare este instaurarea dictaturii proletare și înfăptuirea comunismului. Ea recunoștea însemnătatea internațională a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și arăta că aceasta constituie începutul revoluției mondiale. Ideea solidarității cu Partidul Comunist (bolșevic) din Rusia era cuprinsă în declarație în sensul afirmării identității scopului final, comunismul. În ciuda lipsurilor ei, determinate de stadiul dezvoltării din acea vreme a clasei noastre muncitoare, „Declarația de principii" din decembrie 1918 oglindea creșterea influenței aripii revoluționare asupra majorității secțiunilor partidului. Adoptarea ei a constituit unul dintre momentele importante ale pregătirii transformării partidului socialist în partid comunist.

„Declarația drepturilor omului și cetățeanului", document programatic al revoluției burgheze din Franța, adoptat la 26 august 1789 de către Adunarea Constituantă. Exprimă tendințele politice ale burgheziei în perioada cînd aceasta se afla în preajma cuceririi puterii și era o clasă progresistă. Drept călăuză pentru autorii declarației au servit ideile iluminiștilor francezi și englezi, precum și „Declarația de independență" a coloniilor engleze din America de Nord. Declarația proclamă libertatea, proprietatea individuală și rezistența împotriva asupririi ca drepturi naturale și de neatins ale omului, iar legea, ca expresie a voinței comune, egală pentru toți. Socotind proprietatea privată sacră și inviolabilă (art. 17), declarația înlocuia inegalitatea bazată pe origine, existentă pînă la revoluție, cu alta nouă, bazată pe deosebirea dintre săraci și bogați. Prevederile ei stau la baza constituțiilor statelor burgheze.

„Declarația drepturilor popoarelor din Rusia", unul dintre primele acte legislative ale Statului sovietic, care a stabilit principiile politicii leniniste în problema națională. Publicată la 3 (16) noiembrie 1917, declarația proclama: egalitate și suveranitate tuturor popoarelor din Rusia; dreptul popoarelor din Rusia la liberă autodeterminare pînă la despărțire și la formarea statului independent; desființarea privilegiilor și îngrădirilor naționale și național-religioase de orice fel; libera dezvoltare a minorităților naționale și a grupurilor etnice. Toate măsurile ulterioare ale Puterii sovietice în problema națională au avut la bază directivele principiale ale acestei declarații.

„Declarația drepturilor poporului muncitor și exploatat", act constituțional întocmit de V.I. Lenin și adoptat la 12 ianuarie 1918 de către cel de-al III-lea Congres general al Sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților din Rusia. Declarația a confirmat „Decretul asupra păcii", „Decretul asupra pămîntului", precum și alte decrete, a consfințit crearea Republicii Sovietice Ruse, în care întreaga putere aparține Sovietelor, a fixat principalele sarcini ale Puterii sovietice (lichidarea oricărei exploatări a omului de către om, zdrobirea împotrivirii exploatatorilor, organizarea socialistă a societății etc.), a pregătit condițiile pentru trecerea la naționalizarea principalelor mijloace de producție și a statornicit principiile politicii externe a Statului sovietic (politică de pace, respectarea suveranității naționale a tuturor popoarelor etc.). În 1918 declarația a fost inclusă în prima parte a Constituției R.S.F.S. Ruse.

„Declarația privitoare la formarea U.R.S.S.", document istoric care a proclamat crearea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste. La 29 decembrie 1922, proiectul declarației a fost aprobat de conferința împuterniciților R.S.F.S. Ruse, R.S.S. Ucrainene, R.S.S. Bieloruse și R.S.F.S. Transcaucaziene, iar la 30 decembrie 1922 declarația și acordul privitor la formarea U.R.S.S. au fost adoptate de către Congresul I al Sovietelor din U.R.S.S. Se consacra astfel formarea primului stat multinațional, internaționalist din lume al muncitorilor și țăranilor.

„Declarația universală a drepturilor omului", declarație adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. la 10 decembrie 1948, primul document internațional care prevede necesitatea respectării universale a drepturilor omului și cuprinde o enumerare a acestora: drep-

turile elementare ale persoanei, drepturile şi libertăţile civile şi politice, drepturile economice şi sociale. Adoptarea **D. u. a d. o.** a oglindit modificările de importanţă istorică care s-au produs în relaţiile internaţionale ca urmare a creşterii forţelor democraţiei, păcii şi socialismului. Aceasta răspundea revendicărilor unanime ale popoarelor privind apărarea drepturilor persoanei şi a democraţiei. Declaraţia universală a drepturilor omului nu prevedea însă dispoziţii referitoare la măsuri concrete pentru înfăptuirea şi garantarea respectării drepturilor înscrise, ceea ce a făcut să aibă caracterul unui document juridic formal. Cu toate aceste lacune, **D. u. a d. o.** constituie un sprijin în lupta popoarelor din ţările capitaliste şi coloniale pentru recunoaşterea şi respectarea drepturilor şi libertăţilor democratice. Ziua adoptării **D. u. a d. o.** a fost proclamată de Adunarea Generală a O.N.U. ca *Ziua drepturilor omului*.

declasáre (METAL.), folosire a unui produs, necorespunzător cerinţelor clasei pentru care a fost destinat, într-un scop mai puţin important (ex. folosirea unor sortimente de oţel, destinate iniţial construcţiei de poduri, macarale etc., la fabricarea obiectelor de larg consum).

declíc (TEHN.), dispozitiv în formă de pîrghie, cu cîrlig la una dintre extremităţi, care

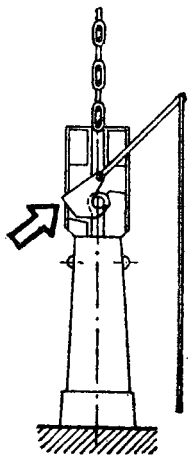

Declic

permite eliberarea unei piese sau a unui element al acesteia. Declícul este folosit la mecanisme de distribuţie, la berbeci de sonetă etc.

declinâre (LINGV.) **1.** Totalitate a modificărilor suferite de forma unui substantiv, a unui pronume, adjectiv, numeral sau articol pentru exprimarea c a z u r i l o r, la singular şi la plural. **2.** Categorie sau clasă de substantive care folosesc aceleaşi mijloace în realizarea f l e x i u n i i (ex., în limba română, substantivele se grupează în trei declinări, după terminaţia lor la cazul nominativ singular nearticulat: decl. I: *casă, stea*; decl. a II-a: *bărbat, erou, tei, teatru*; decl. a III-a: *frate, carte*).

declinare de competenţă (DR.), trimitere a unei pricini la organul competent, în temeiul hotărîrii prin care un organ de jurisdicţie constată necompetenţa sa.

declinator goniometric (TOPOGR.), instrument folosit în măsurătorile topografice

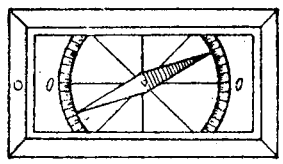

Declinator goniometric

pentru stabilirea orientării direcţiilor în raport cu meridianul magnetic. Este format dintr-o cutie paralelipipedică, în centrul căreia se află un ac magnetic care nu poate oscila decît cu cîteva grade de o parte şi de alta a axei, şi este prevăzut cu un sector circular gradat pentru măsurarea unghiurilor.

declinaţie magnetică (FIZ.), unghiul format de direcţ a acului magnetic al busolei cu direcţia geografică nord-sud, datorită faptului că polii magnetici nu coincid cu cei geografici. Dacă acul magnetic este rotit spre est faţă de direcţia geografică nord-sud, **d.m.** se numeşte *pozitivă*, iar în caz contrar, *negativă*. **D.m.** prezintă o variaţie lentă în timp (diurnă, anuală, seculară) şi o distribuţie geografică diferită, mai ales în funcţie de proprietăţile magnetice ale diferitelor roci. În ţara noastră, variaţia anuală a **d.m.** este în prezent pozitivă, de 3—6 minute pe an. Uneori acul magnetic poate suferi abateri din cauza unor fenomene solare (v. a c t i v i t a t e s o l a r ă).

declinográf, instrument folosit pentru înregistrarea variaţiei declinaţiei magnetice într-un punct al scoarţei Pămîntului.

declinométru, aparat folosit pentru măsurarea declinaţiei magnetice. În cercetările geofizice se folosesc **d.** cu pivot sau **d.** cu fir, aşezate pe un teodolit magnetic. În topografie se folosesc **d.** tubulare (de tip declinator), ataşate la o lunetă goniometrică.

declivitáte (din lat. *declivus* „pantă") **1.** (GEOGR.) Înclinare a unei suprafeţe de teren faţă de un plan orizontal. Se exprimă de obicei în grade; cînd se măsoară însă înclinarea medie a talvegului unui rîu sau a podului teraselor în profil longitudinal, **d.** se exprimă în metri pe kilometru. **2.** (DRUM., C.F.) Înclinarea faţă de orizontală a axei unui traseu de cale ferată sau de şosea; se măsoară prin raportul dintre înălţime şi distanţa parcursă pe orizontală; acest raport se exprimă în miimi (mm/m) la calea ferată şi în sutimi (cm/m) la drumuri. **D.** unui traseu poate fi: în urcuş, cotele punctelor succesive crescînd (în acest caz se numeşte *rampă*); în coborîş, cotele punctelor succesive descrescînd (în acest caz se numeşte *pantă*); porţiunea orizontală a traseului formează un *palier*. Succesiunea de rampe, paliere, pante, care alcătuieşte **d.** generală a unui traseu, apare în profilul longitudinal al traseului. **D.** este unul dintre elementele caracteristice ale traseului; în raport cu importanţa drumului sau a căii ferate (normală, îngustă etc.) şi cu regiunea geografică (şes, deal sau munte) sînt stabilite limitele maxime admise ale **d.** (de ex. la C.F.R., pentru liniile principale de cale ferată normală, **d.** maxime admise sînt 25—30‰ în regiuni de munte, 12—15‰ la deal şi 6—12‰ la şes); în porţiuni

grele de munte, unde trebuie să se admită o **d.** mai mare de $30^0/_{00}$, se recurge la sisteme speciale de tracțiune (ex. pe linia ferată Sarmizegetusa-Boutari, cu **d.** de $50^0/_{00}$, tracțiunea se face cu locomotive speciale cu cremalieră). Pentru liniile de cale ferată îngustă se admit **d.** pînă la $40^0/_{00}$, iar cînd trebuie admise **d.** mai mari se recurge la tracțiune cu funicularul. **D.** unei linii de cale ferată sînt marcate pe teren prin indicatori de **d.** La șosele se admite o **d.** de $4-8^0/_0$ (pentru viteze variind între 100 și 250 km/h) și în mod excepțional de $10-12^0/_0$ (ex. drumul Brașov-Poiana Brașov are declivități de $14^0/_0$). Pentru porțiunile de șosea sau de cale ferată executate în debleu, ca și la străzi, se indică o **d.** minimă ($0{,}5^0/_0$), pentru a se asigura scurgerea apelor de suprafață. Două declivități succesive se racordează prin curbe de racordare convexe (în cazul șeilor) sau concave (în cazul văilor).

decóct (lat. *decoctus* „fiert"; FARM.), soluție apoasă obținută prin fierberea în apă a produselor vegetale, în scopul extragerii principiilor active din acestea (ex. **d.** de chinchină).

decofrâre (CONSTR.), operație de scoatere a cofrajelor unei construcții de beton armat după întărirea betonului. **D.** se face după un anumit termen de la turnarea betonului.

decoláre (AV.), evoluție a unui aparat de zbor în cursul căreia acesta părăsește solul (sau suprafața apei). Pentru avioane, această operație comportă trei faze: *rularea pe sol* de la punctul de plecare pînă la acela de desprindere; *palierul*, care constă într-un zbor orizontal la înălțime foarte redusă și în cursul căruia aparatul își sporește mult viteza; *depărtarea de la sol* pînă la înălțimea dată.

decoletâre (AGR.), operație de îndepărtare prin tăiere, la recoltare, a coletului și a frunzelor sfeclei de zahăr.

decoloránți (CHIM.), substanțe folosite în operațiile de *decolorare*. Există *d. fizici* și *d. chimici*. *D. fizici* (ex. cărbunele activ, pămînturile decolorante etc.) servesc la extragerea prin adsorbție a substanțelor colorante sau colorate. *D. chimici* servesc la distrugerea colorantului, fie prin acțiunea lor oxidantă (ex. hipocloritul de calciu sau de sodiu, apa oxigenată, perboratii, persulfații etc.), fie prin acțiunea lor reducătoare (ex. sulful, bisulfiții și hidrosulfiții alcalini și derivații lor etc.).

decolorâre (CHIM.), operație care are ca scop îndepărtarea unei substanțe colorante sau colorate, în vederea purificării, albirii, vopsirii, imprimării etc. a diferite produse, cu ajutorul *decoloranților*.

decompensâre (MED.), manifestare clinică a unei leziuni organice datorită epuizării sau depășirii resurselor funcționale ale organului respectiv (ex. apariția edemelor, a greutății în respirație etc. în cazul **d.** cardiace).

decompresiúne (MAȘ.), reducerea presiunii din cilindrul unui motor sau dintr-un recipient prin stabilirea unei comunicații cu mediul înconjurător. **D.** se folosește la pornirea unor motoare cu ardere internă (ex. la motoarele diesel, pentru a ușura rotirea arborelui cotit). Se realizează prin deschiderea unei supape care permite ieșirea aerului din cilindru în mediul exterior.

deconectánt (FARM.), substanță medicamentoasă cu acțiune calmantă asupra sistemului nervos central (ex. clorpromazina, reserpina, nervatilul, meprobamatul etc.).

deconectâre (ELT.), operație de desfacere, cu ajutorul unui aparat de conectare, a legăturilor conductoare dintre o mașină sau un aparat electric și un circuit sau o rețea electrică. În cazul scurtcircuitelor în sistemele electrice, se efectuează deconectarea rapidă a liniilor electrice avariate, în scopul măririi stabilității dinamice a sistemului.

decongelâre (IND. ALIMENT.), trecere a unui corp congelat (ex. a cărnii) în starea pe care a avut-o înainte de c o n g e l a r e. Se realizează cu apă caldă, cu aer cald, cu vapori de apă etc.

decontâre (EC.), operație prin care o întreprindere, o organizație economică sau o instituție își achită o datorie față de altă întreprindere, organizație sau instituție, prin virarea din contul de decontare a sumei datorate. Banca de Stat a R.P.R. are sarcina organizării decontărilor pe întreg teritoriul țării. — *D. fără numerar*, plățile și încasările întreprinderilor, organizațiilor și instituțiilor socialiste efectuate prin conturile deschise la bănci și prin compensare, fără folosirea numerarului. — *D. prin compensare*, plată fără numerar organizată de bancă, care constă în stingerea datoriilor reciproce, certe și scadente a două sau a mai multor organizații socialiste. Partea necompensată se lichidează prin conturile de decontare sau prin împrumut.

decór (TEATRU, CINEMA), ansamblul obiectelor (perdele, panouri, sufite, practicabile, mobile etc.) destinate să împodobească scena sau să redea pe scenă, în studio sau pe platoul de filmare cadrul și ambianța în care se desfășoară o acțiune dramatică. V. și s c e n o g r a f i e.

decorații ale R.P.R., distincții constînd în ordine și medalii, care se conferă pentru fapte de eroism și devotament față de patrie, față de mișcarea muncitorească și pentru merite excepționale în construirea socialismului. În R.P.R., decorațiile se conferă de către Consiliul de Stat cetățenilor R.P.R. și ai altor state și, în anumite cazuri, instituțiilor, întreprinderilor de stat, organizațiilor cooperatiste și obștești, precum și colectivelor de oameni ai muncii. Dreptul de a purta decorațiile se atestă prin diplome, brevete și legitimații. Cei decorați se bucură de anumite avantaje (ex. scutiri sau reduceri de impozite). Ierarhia decorațiilor R.P.R. este următoarea: Medalia de aur „Secera și ciocanul"; Ordinul „Steaua Republicii Populare Romîne"; Ordinul „23 August"; Ordinul „Apărarea Patriei"; Ordinul „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orînduirii sociale și de stat"; Ordinul Muncii; Ordinul „Meritul militar"; Ordinul „În serviciul Patriei socialiste"; Medalia „40 de ani

de la înființarea Partidului Comunist din Romînia"; Medalia „Eliberarea de sub jugul fascist"; Medalia „În cinstea încheierii colectivizării agriculturii"; Medalia „Virtutea ostășească"; Medalia „A 25-a aniversare a eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor"; Medalia „50 de ani de la răscoala țăranilor din 1907"; Medalia Muncii; Medalia „Pentru vitejie"; Medalia „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orînduirii de stat"; Medalia „Meritul militar"; Medalia „În serviciul Patriei socialiste"; Medalia „De strajă Patriei"; Medalia „A cincea aniversare a Republicii Populare Romîne"; Medalia „10 ani de la înființarea primelor unități ale Armatei Populare Romîne"; Medalia „Pentru paza contra incendiilor". Pentru mamele decorate, ierarhia decorațiilor se completează astfel: după Medalia de aur „Secera și ciocanul" urmează ordinele „Mamă eroină" și „Gloria maternă", iar după Medalia „Pentru paza contra incendiilor" urmează Medalia Maternității.

decorticáre (lat. *de* „fără" și *cortex* „scoarță") **1.** (IND. ALIMENT.) Operație de înlăturare a cojilor de pe semințe (ex. la orez, la orz etc.) în vederea consumului semințelor. Se execută cu mașini speciale. **2.** (MED.) Îndepărtare chirurgicală a părții corticale a unor organe (creier, rinichi). Poate fi totală sau parțială.

decositorire (METAL.), proces de recuperare a cositorului de pe deșeurile de oțel cositorite (cutii de conserve, resturi de tablă etc.), prin procedee chimice, electrolitice etc.

Decour *[dăcúr]*, Jacques (1910—1942), scriitor și publicist comunist francez. A luat parte la mișcarea de rezistență din Franța și a fost executat de naziști. A scris romane („Înțeleptul și caporalul", 1930; „Părinții", 1936) și eseuri („Philisterburg", 1932). A fost director al revistei „Commune" și a întemeiat, în 1942, revista „Les Lettres françaises".

decovíl (C.F.) **1.** Cale ferată îngustă, cu ecartament de 400—600 mm, folosită temporar în fabrici, ateliere, șantiere de construcție, balastiere, cariere de piatră etc. Șinele, de o anumită lungime, fixate pe traverse metalice (mai rar din lemn), formează panouri ușor transportabile care se așază pe teren nivelat și se leagă pe loc, formînd calea. Termenul provine de la inventatorul acestui sistem de cale ferată, inginerul francez Paul Décauville (1846—1922). **2.** Termen impropriu folosit în general pentru calea ferată îngustă.

decozínă (FARM.), alcaloid conținut în planta numită nemțișor *(Delphinium consolida)*. Este un alcaloid cu un schelet diterpenic triciclic și cu un nucleu heterociclic, avînd formula brută $C_{22}H_{37}O_6N$. Prezintă acțiune simliară aconitinei, dar este mai puțin activă; determină scăderea tensiunii arteriale și încetinirea ritmului cardiac.

decrement logaritmic (FIZ.), caracteristică cantitativă a vitezei de amortizare a unui fenomen oscilatoriu (ex. a unei vibrații a unui curent alternativ amortizat după o funcție exponențială etc.). **D. l.** este egal cu logaritmul natural (neperian) al raportului dintre două amplitudini consecutive de același sens ale oscilației amortizate. El prezintă importanță pentru studiul oscilațiilor (ex. în radiotehnică).

decrescéndo (MUZ.), termen care indică scăderea treptată a intensității unui sunet sau a unui fragment melodic. Sin. *diminuendo*. V. și c r e s c e n d o.

decrét (DR.), act juridic emanînd de la organul învestit de constituție cu atribuțiile de șef al statului, prin care se reglementează situații generale și impersonale *(d. normative)* sau situații individuale concrete (ex. numirea sau revocarea unui ministru). În R.P.R., **d.** se emit de Consiliul de Stat Cînd reprezintă acte normative, ele au putere de lege, fiind supuse, spre ratificare, Marii Adunări Naționale. — *D.-lege* (în statele burgheze), act prin care guvernele legiferează din proprie inițiativă, în locul parlamentului. Constituie un mijloc de restrîngere a dreptu ilor parlamentului în folosul guvernelor.

„Decretul asupra păcii", primul decret al Puterii sovietice, elaborat de V.I. Lenin și adoptat la al II-lea Congres general al Sovietelor din Rusia, la 26 octombrie (8 noiembrie) 1917. Din primul moment al victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în plină desfășurare a primului război mondial, guvernul sovietic a propus tuturor popoarelor și guvernelor beligerante încheierea imediată a unei păci drepte și democratice, fără anexiuni și contribuții. Propunînd încheierea unui armistițiu pe timp de cel puțin trei luni în vederea ducerii tratativelor de pace, guvernul sovietic se declara gata să examineze orice alte propuneri de pace. „Decretul asupra păcii" a demonstrat încă de atunci că socialismul și pacea sînt de nedespărțit, că la baza politicii externe a Statului sovietic a stat, din momentul înființării sale, ideea luptei pentru pace.

„Decretul asupra pămîntului", decret adoptat după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, la al II-lea Congres general al Sovietelor din Rusia, la 26 octombrie (8 noiembrie) 1917, pe baza raportului în problema pămîntului, prezentat de V.I. Lenin. Decretul prevedea confiscarea imediată și fără despăgubire a tuturor pămînturilor moșierești. Desființînd dreptul de proprietate privată asupra pămîntului și înlocuindu-l prin proprietatea statului asupra pămîntului, decretul înfăptuia naționalizarea acestuia și lichidarea moșierimii ca clasă. Pămînturile moșierești, ca și toate pămînturile domeniale, mănăstirești și bisericești, cu tot inventarul lor viu și mort, treceau la dispoziția comitetelor agrare de plasă și a sovietelor județene de deputați ai țăranilor, fiind date în folosință tuturor celor ce voiau să le lucreze. Toate bogățiile subsolului (petrolul, cărbunele, minereurile etc.), pădurile și apele au trecut în proprietatea poporului. În condițiile concret-istorice date, această lege a avut o deosebită importanță, contribuind la întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea.

Decroly *[dăcroli]*, Ovide (1871—1932), medic, psiholog și pedagog belgian, autor al așa-numitei metode a „centrelor de interes", metodă care urmărește trezirea și satisfacerea înclinațiilor copiilor, activitatea independentă a acestora în laboratoare și biblioteci, pe parcele experimentale etc. Această metodă, preconizînd renunțarea la învățămîntul pe clase și programe unitare și stabile, atrage după sine, în mod inevitabil, o instrucție incompletă, nesistematică, neunitară. Totodată, metoda lui **D.** are în ansamblu un caracter biologizant, deoarece pune pe primul plan tendințele instinctuale ale copiilor.

decroșáre (GEOL.), fractură din scoarța terestră în lungul căreia unul dintre compartimentele rezultate este deplasat

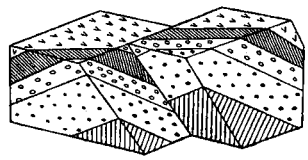

Decroșare

în sens orizontal în raport cu celălalt compartiment. În regiunile cu strate orizontale, **d.** nu pot fi practic recunoscute. În regiunile cutate, **d.** orientate perpendicular sau oblic față de direcția stratelor se recunosc ușor prin aceea că determină o deplasare pe orizontală a axului cutelor. **D.** paralele cu direcția stratelor se pot pune cu greu în evidență. Studiul **d.** prezintă un interes deosebit, în special pentru urmărirea extinderii în spațiu a zăcămintelor de substanțe minerale utile afectate de fracturi (ex. zăcămintele de cărbune).

decúbit (lat. *decubitus* „culcat"; MED.), poziție a corpului cînd este întins în plan orizontal. **D.** poate fi *dorsal* (pe spate), *ventral* (pe burtă) sau *lateral* (pe o parte).

decupáj (fr. *découpage* „tăietură"; CINEMA.), operație artistică prealabilă filmării, constînd din despărțirea în fragmente (cadre) a scenariului unui film, cu indicarea lungimii în metri a fiecărui plan, a unghiului de filmare, a mișcării aparatului, a acțiunii actorilor în fiecare cadru, a folosirii muzicii și efectelor sonore etc. **D.** se execută de către regizor.

decupláre (TEHN.), desfacerea unui cuplaj.

decúrie (IST.) **1.** Subdiviziune în armata romană, formată din zece soldați. **2.** Grupare (colegiu) de mici funcționari la Roma și în municipiile romane (ex. **d.** scribilor, **d.** lictorilor etc.).

decurión (IST.) **1.** Comandant al unei decurii. **2.** Membru al consiliului municipiilor și coloniilor din Imperiul roman. **3.** (În perioada de la sfîrșitul Imperiului roman) Șef al unui serviciu al administrației palatului imperial.

decusáție (lat. *decussatio*, de la *decussare* „a se întretăia"; ANAT.), încrucișare în formă de X a unor formații anatomice (ex. **d.** căilor nervoase motorii și senzitive la nivelul bulbului, **d.** nervilor optici).

decuscutáre (FITOTEHN.), operație de separare a semințelor de cuscută de semințele de lucernă, de trifoi etc. Se execută cu mașini speciale în care sînt introduse semințele amestecate cu pilitură de fier foarte fină și umezită; întregul material este trecut apoi prin cîmpul de acțiune al unui electromagnet puternic. Semințele de cuscută, avînd asperități pe suprafața externă, rețin pilitura de fier și sînt atrase astfel de electromagnet, pe cînd celelalte semințe trec mai departe prin mașină. Operația de **d.** este obligatorie, iar circulația și folosirea semințelor nedecuscutate este interzisă prin lege.

Dedal, personaj din mitologia greacă, considerat iscusit meșteșugar, sculptor și arhitect, căruia i se atribuie inventarea ferăstrăului, a teslei, a cumpenei zidarului, precum și făurirea primelor statui. Potrivit legendei, **D.** a construit Labirintul pentru regele Minos al Cretei. Certîndu-se însă cu acesta, a fost închis în Labirint, de unde a reușit să evadeze, împreună cu fiul său Icar, cu ajutorul unor aripi făcute de el din pene lipite cu ceară. **D.** ar fi ajuns cu bine în Italia sau în Egipt, spre deosebire de fiul său, care s-ar fi prăbușit în mare.

Dedal și Icar

Dedekind, Richard (1831—1916), matematician german. A fost membru al Academiei de Științe din Berlin. A lucrat în domeniul ecuațiilor și funcțiilor algebrice, al teoriei numerelor algebrice, precum și în cel al fundamentelor analizei; în acest domeniu a dezvoltat teoria șirurilor de numere și a numerelor iraționale și a introdus noțiunea de *tăietură*, care i-a permis să precizeze conceptul de *număr incomensurabil*.

dédină (v. sl. *deadina* „moștenire"; în evul mediu, în țările romîne), avere moștenită de la înaintași, stăpînire feudală ereditară.

dediței (BOT.), plante erbacee perene din genul *Pulsatilla*

Dediței

(*Pulsatilla alba*, *Pulsatilla montana* etc.), familia ranunculaceelor, cu rizomi puternici și frunze păroase, penat- sau palmat-compuse. Florile sînt mari, de culori diferite, mai ales albastre-violacee, cu numeroase stamine. **D.** sînt plante toxice; înfloresc primăvara timpuriu (martie-aprilie) și cresc pe coline

uscate, în poieni și la marginea pădurilor. Uneori sînt folosiți ca plante decorative.

dediței-de-mâre (ZOOL.) v. **actinii.**

de doi, dans popular romînesc, răspîndit în Banat. Jucătorii sînt grupați în perechi și se țin de mînă, executînd pași mărunți și repezi. Are ritm binar. Caracteristice și spectaculoase sînt învîrtiturile și trecerile variate pe sub mînă ale partenerilor.

dedublare a personalității (MED.), tulburare a conștiinței, caracterizată prin trăirea paralelă și cvasiindependentă a două vieți. Apare în urma formării simultane și independente a unor focare de activitate în scoarța cerebrală. Se manifestă prin iluzii asupra naturii propriului corp, prin amnezii și paramnezii etc.

dedublarea unicului (FILOZ.), noțiune a dialecticii marxiste, care reflectă esența procesului dezvoltării contradicțiilor interne ale unui fenomen sau obiect dat, procesul autoscindării lui în laturi și tendințe contrare ce se exclud reciproc și a căror luptă determină automișcarea, autodezvoltarea obiectului (ex. dedublarea fotonilor în perechi electron-pozitron, a mișcării în acțiune și reacțiune, a mărfii în valoare de întrebuințare și valoare de schimb, în condițiile economiei de mărfuri bazate pe proprietatea privată, sau divizarea în clase antagoniste a societăților bazate pe exploatare). Cunoașterea dedublării obiectului, adică cunoașterea lui ca o unitate a contrariilor, constituie condiția înțelegerii autodezvoltării sale, a înțelegerii transformărilor sale calitative, care au loc pe calea nimicirii vechiului și a apariției necesare a noului. V. și deosebire; unitatea și lupta contrariilor.

dedúcție (LOG.), formă de raționament caracterizată prin faptul că concluzia decurge cu necesitate din premise și numai din ele. Tipul fundamental de **d.** în logica clasică este *deducția silogistică*. Ea pornește de la universal la particular, subsumînd un caz dat clasei din care face parte și conchizînd, în acest fel, asupra acestuia pe baza legii sau regulii generale, valabile în limitele clasei respective. Raționamentele izolate, înlănțuirile de raționamente, precum și procesul construirii după principiile **d.** a unor întregi teorii (ex. construirea geometriei, a aritmeticii), constituie exemple de **d.** În logica simbolică (matematică), **d.** este înțeleasă într-un sens mai larg: pe baza unor reguli de **d.** explicit formulate se derivă din enunțuri date noi enunțuri. Principalele reguli de **d.** sînt: a) *substituția* (înlocuirea unui simbol printr-un alt simbol sau printr-o altă grupă de simboluri); b) *modus ponens*, pe baza căruia, dat fiind adevărul antecedentului (premiselor), se poate susține adevărul consecventului (concluziei), care dobîndește astfel caracter de sine stătător. În acest fel, prin derivarea teoremelor din axiome se construiește în mod axiomatic o teorie unitară, de exemplu în geometrie, în aritmetică și în alte științe. În logica simbolică a apărut așa-numita *teorie a deducției naturale*. Ea se caracterizează prin aceea că, plecîndu-se de la o anumită supoziție, se deduc din aceasta, în virtutea anumitor reguli, anumite consecințe, iar în concluzie se poate enunța validitatea logică a implicației formate din supoziția dată și din acea consecință a ei care ne interesează în cazul în speță. Acest mod de a raționa a fost numit *teoria deducției naturale*, deoarece este modul cel mai natural de a raționa, de exemplu în matematică. Din punct de vedere gnoseologic, **d.** se caracterizează ca o mișcare a gîndirii ce se efectuează pe planul conceptelor, fiind în consecință atît analitică cît și sintetică. Aceasta este și cauza pentru care concluzia decurge cu necesitate din premise. Totodată însă, **d.**, ca mișcare desfășurată exclusiv pe planul conceptelor, presupune inducția, care realizează ridicarea cunoașterii de la nivelul faptelor la nivelul conceptelor, al generalului, furnizîndu-i deducției premisele. Între inducție și **d.** există, așa cum arată Engels, o legătură indestructibilă; ele se află într-un raport de unitate dialectică. Bazele teoriei **d.** au fost puse de Aristotel prin doctrina despre silogism. Teoria asupra **d.** a fost dezvoltată în timpurile moderne de Descartes și în special de Leibniz. Ea a cunoscut un mare avînt începînd cu a doua jumătate a sec. al XIX-lea, pe baza cercetărilor de logică matematică și în strînsă legătură cu dezvoltarea acestora.

dedurizarea apei (CHIM.), eliminarea din apă a sărurilor (bicarbonați, cloruri, sulfați) de calciu și de magneziu, care dau apei duritate. **D. a.** se realizează prin procedee termice (dedurizare parțială) și chimice, cu var și sodă, cu compuși ai fosforului (fosfat trisodic, hexametafosfat de sodiu), cu schimbători de ioni etc.

de facto (în dreptul internațional), expresie latină folosită pentru a caracteriza recunoașterea incompletă de către un stat a unui alt stat sau guvern. Recunoașterea **d. f.** nu atrage stabilirea de relații diplomatice, relațiile ce se statornicesc fiind mai restrînse decît în cazul recunoașterii de iure și avînd un caracter oarecum nestabil și provizoriu.

defazáj (FIZ., ELT.), mărime egală cu diferența dintre fazele a două mărimi sinusoidale de aceeași frecvență. Se măsoară de obicei în radiani, considerînd că are valori cuprinse între zero și 2π radiani; poate fi pozitiv, negativ sau nul, după cum mărimea din faza căreia se scade faza celeilalte mărimi este defazată înaintea, în urma celeilalte sau este în fază cu aceasta. În electrotehnică interesează în special **d.** dintre tensiunea alternativă aplicată unui circuit și curentul din acel circuit; dacă tensiunea e defazată înaintea curentului, se numește *d. inductiv*, iar dacă tensiunea e defazată în urma curentului, *d. capacitiv*. Sin. *diferență de fază*.

defect de masă (FIZ.), diferență dintre suma maselor protonilor și neutronilor care constituie nucleul unui atom și masa nucleului; **d. de m.** este proporțional cu energia de legătură a particulelor din nucleu, care, în

anumite reacţii nucleare, apare sub formă de energie disponibilă. V. şi energie nucleară.

defectív (LINGV.; despre o parte de vorbire flexibilă), care are o flexiune incompletă (ex., în limba romînă, verbele *a ploua*, *a ninge* nu se conjugă decît la persoana a treia singular; verbul defectiv *a discerne* nu se întrebuinţează în mod obişnuit la timpurile trecute).

defectologíe (lat. *defectus* „lipsă" şi gr. *logos* „ştiinţă"), disciplină ştiinţifică care se ocupă cu studiul psihologic şi pedagogic al persoanelor cu deficienţe senzoriale, intelectuale etc. **D.** elaborează un sistem specific de instruire şi educare a copiilor deficienţi, pe baza studierii mecanismelor fizio- şi psihopatologice ale deficienţelor şi în funcţie de caracterul şi de gravitatea acestora. **D.** are mai multe ramuri principale: *tiflopedagogia* (privitoare la deficienţele de vedere), *surdopedagogia* (privitoare la deficienţele de auz), *logopedia* (privitoare la tulburările de vorbire), *oligofrenopedagogia* (privitoare la deficienţe ale dezvoltării intelectuale). Rezultatele cercetărilor în domeniul **d.** sînt aplicate în practică în cadrul şcolilor speciale pentru copii deficienţi.

defectoscóp (TEHN.), aparat folosit pentru defectoscopie.

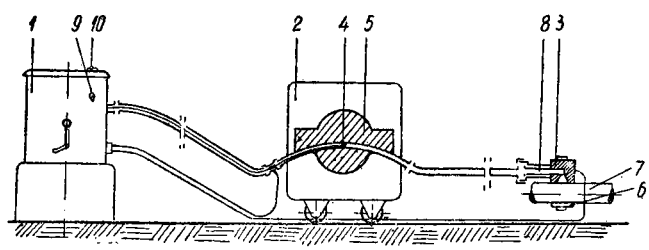

Defectoscop de materiale cu radiaţii gamma

1 — dispozitiv de acţionare; *2* — container; *3* — cap de iradiere; *4* — sursă radioactivă; *5* — container central; *6* — film fotografic; *7* — obiect de controlat; *8* — tub de iradiere; *9* — întreruptor electric; *10* — bec de semnalizare

Există: *d. magnetic*, *d. cu raze X*, *d. cu raze gamma*, *d. cu ultrasunete* etc.

defectoscopíe (lat. *defectus* „lipsă" şi gr. *skopia* „examinare"; TEHN.), examinare a materialelor şi a pieselor prin care se obţin indicaţii în legătură cu neomogenitatea unor proprietăţi fizice, cu discontinuitatea secţiunilor şi suprafeţelor (fisuri, goluri etc.), folosindu-se metode prin care materialele sau piesele supuse examinării nu sînt distruse. Astfel de metode sînt: *d. cu raze gamma*, în care razele gamma ale unor izotopi radioactivi, de ex. ai cobaltului, după ce iradiază obiectele de examinat, impresionează în mod diferenţiat un film fotografic plasat în dosul acestora (razele care trec prin goluri acţionează mai intens asupra filmului, producînd o înnegrire mai intensă a acestuia); *d. cu raze X*, în care razele X, după ce iradiază corpul de examinat, impresionează în mod diferenţiat un ecran fluorescent sau un film fotografic plasat în dosul corpului, razele X acţionînd similar cu razele gamma; *defectoscopie cu ultrasunete*, în care unde cu frecvenţă de peste 20 000 Hz, emise de o sursă de ultrasunete, trec prin corpul de examinat şi sînt parţial reflectate cînd întîlnesc o suprafaţă de separare a două medii (incluziuni de zgură, pelicule de oxizi, sufluri umplute cu gaz sau aer, fisuri, crăpături etc.); cu ajutorul unui receptor de ultrasunete se înregistrează fie variaţia undelor reflectate (metoda prin reflexie), fie variaţia undelor care au străbătut obiectul (metoda umbrei sonore); *d. cu pulbere magnetică* (a corpurilor din materiale feromagnetice), în care corpul este plasat într-un cîmp electromagnetic şi stropit încontinuu cu o emulsie de pulbere de fier în petrol; cînd liniile cîmpului electromagnetic, la trecerea prin corp, întîlnesc zone nemagnetice (structuri constituite din austenită, fisuri, goluri, incluziuni nemetalice etc.), pulberea de fier se îngrămădeşte în dreptul zonei nemagnetice, formînd desene caracteristice şi indicînd astfel defectul; *d. prin acoperire*, în care suprafaţa corpului de examinat este atacată cu un agent reactiv corespunzător. Substanţele rezultate prin atacul reactivului indică distribuţia constituenţilor suprafeţei (distribuţia sulfului, de ex., poate fi fixată pe o hîrtie fotografică ce se aplică pe suprafaţa piesei încă umede).

defensísm (din lat. *defensio* „apărare"), atitudine adoptată de reacţiune în timpul primului război mondial, care, sub lozinca pretins patriotică a „apărării patriei", urmărea atragerea maselor în acest război şi camuflarea caracterului său imperialist. V. I. Lenin, demascînd defensismul social-şovin, a arătat totodată că războaiele pentru cucerirea independenţei, împotriva asupririi naţionale, pentru apărarea independenţei şi suveranităţii, împotriva imperialismului, sau pentru apărarea democraţiei sînt juste şi că apărarea patriei socialiste este obligatorie pentru proletariatul care a cucerit puterea şi o datorie internaţionalistă a lui. V. I. Lenin a calificat acest defensism ca just subliniind esenţa lui revoluţionară.

defensívă (MILIT.) v. **apărare**.

deferláre (NAV.), revărsare a unui val, prin îndoirea părţii sale superioare, urmată de spargerea şi împrăştierea lui. **D.** este produsă de vînt sau de scăderea adîncimii apei sub o anumită limită.

defervescénţă (MED.), perioadă de scădere a febrei în cursul unei boli febrile. De obicei **d.** exprimă evoluţia favorabilă a bolii.

defibráre **1.** (IND. LEMN., IND. HÎRTIEI) Operaţie de mărunţire şi despărţire a lemnului în fascicule de fibre în vederea obţinerii pastei pentru plăci de lemn aglomerat sau a pastei de lemn pentru fabricarea hîrtiei. **2.** (IND. TEXT.) Operaţie de mărunţire, pînă la transformarea într-o scamă fibroasă, a foilor de alcalicelulóză în procesul

de fabricare a viscozei. Se efectuează cu mașini care au cuțite elicoidale.

deficít (EC.), sumă care reprezintă plusul de cheltuieli față de venituri; pierdere.

defilát (MILIT.), care este ascuns de vederea inamicului înapoia unei acoperiri.

defiléu (GEOGR.), vale transversală îngustă cu pereții abrupți, caracteristică rîurilor care străbat regiuni muntoase.

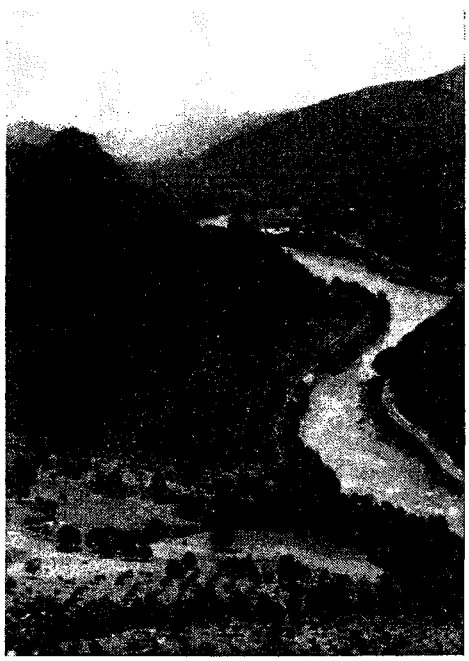

Defileul Oltului

De Filippo, Eduardo (n. 1900), dramaturg, scenarist, regizor și actor italian. Comediile lui, scrise în italiană sau în dialect napolitan, dezvoltă tradițiile democratice ale teatrului popular din Italia („Blestematele fantome", 1946; „Filumena Marturano", 1947; „Minciuna are picioare lungi", 1948; „Napoli, orașul milionarilor", 1945; „De pretore Vincenzo", 1957) și zugrăvesc cu simpatie chipul omului simplu, apăsat de mizerie, revoltat împotriva nedreptăților sociale. Autorul nu izbutește să se ridice însă pînă la înțelegerea necesității luptei politice. Ca scenarist, regizor și actor, a contribuit la realizarea filmelor „Napoli, orașul milionarilor", „Filumena Marturano", „Fetele din Piața Spaniei".

definitiváre (DRUM.), ansamblu de operații rutiere privind amenajarea suprastructurii unui drum modern. Constă din consolidarea corpului șoselei și din aplicarea unei îmbrăcăminți definitive, capabilă să suporte circulația mecanică, ținîndu-se seama de tipurile de vehicule și de intensitatea circulației.

definíție (LOG.) **1.** Operație logică de dezvăluire a conținutului noțiunii. **D.** se compune din două elemente: *definitul*, adică noțiunea de definit, și *definitorul*, adică noțiunea care definește (ex., în **d.** „Logica este știința corectitudinii gîndirii", noțiunea „logica" este definitul, iar noțiunea „știința corectitudinii gîndirii" este definitorul). **D.** se realizează prin aceea că în definitor se enunță genul proxim, adică genul cel mai apropiat de specia de definit, și diferența specifică, adică nota prin care noțiunea de definit se deosebește de celelalte noțiuni-specii ale genului proxim (ex., în definitorul „știința corectitudinii gîndirii", cuvîntul „știință" denumește genul proxim al noțiunii „logică", iar specificarea „corectitudinii gîndirii" desemnează diferența specifică a acestei noțiuni). Pentru a fi corectă, definiția trebuie să se supună următoarelor reguli: a) să fie adecvată, adică definitul și definitorul să fie noțiuni identice ca sferă; altfel spus, definitorul să corespundă definitului și numai lui; b) să fie afirmativă; c) să nu formeze un cerc vicios; d) să nu fie enunțată prin expresii metaforice. Definiția cea mai obișnuită este *definiția reală*, care arată ce este un lucru (lat. „res"), ce însușiri esențiale are acesta. **D.** explicativă a înțelesului unui cuvînt prin care se exprimă o noțiune se numește *d. nominală* sau *verbală* (ex.: „Atom este un cuvînt care înseamnă pe grecește *indivizibil*"). *D. nominale* servesc adeseori la însușirea *d. reale*. Definiția care indică originea unui obiect sau fenomen se numește *d. genetică*. Ea folosește, ca și *d. reală*, genul proxim și diferența specifică. *D. genetice* se aplică pe scară largă în matematică, unde arată, de exemplu, cum se construiesc obiectele geometrice (ex.: „Cilindrul circular drept este un corp geometric generat prin rotirea unui dreptunghi în jurul uneia dintre laturile sale"). **D.** are o însemnătate fundamentală pentru cunoașterea esenței obiectelor și a fenomenelor, pentru stăpînirea noțiunilor și operarea corectă cu ele în raționament. În anumite cazuri, de exemplu pe primele trepte ale procesului de însușire a cunoștințelor noi, **d.** pot fi înlocuite prin diverse procedee, ca: *indicarea, descrierea, caracterizarea, comparația* și *deosebirea*. **2.** (În logica simbolică, la construirea sistemului axiomatic) Stabilirea faptului că un simbol (sau o grupă de simboluri) poate fi întrebuințat în locul altuia, potrivit necesităților de calcul în cazul dat.

deflație 1. (FIN.; în capitalism) Retragerea din circulație a unei părți din biletele de bancă neconvertibile (avînd curs forțat). Se efectuează uneori după o perioadă de inflație, prin sporirea impozitelor, prin restrîngerea creditelor destinate economiei. Urmările **d.** sînt suportate de oamenii muncii, deoarece, ducînd la restrîngerea activității economice, determină creșterea șomajului, scăderea salariilor etc. **2.** (GEOGR.) Acțiune de îndepărtare a materialului afînat, exercitată de vînt. **D.** acționează în strînsă legătură cu coraziunea și este foarte puternică în regiunile aride, unde învelișul vegetal protector e slab dezvoltat.

deflectór (TEHN.), piesă sau dispozitiv care servește la

schimbarea direcţiei unui curent de gaz sau de lichid. Este folosit, de exemplu, la unele focare, pentru a conduce aerul proaspăt şi a asigura un amestec mai bun cu gazele din focar; la unele motoare în doi timpi, pentru dirijarea baleiajului; la turbinele Pelton, pentru a abate brusc curentul de apă la ieşirea din injector, cînd rotorul a atins o anumită viteză, şi pentru a evita astfel ambalarea turbinei.

deflegmáre (CHIM.), operaţie de condensare parţială a vaporilor rezultaţi dintr-o distilare, prin intermediul unui dispozitiv *(deflegmator)* aşezat între blazul sau coloana de distilare şi condensator; prin **d.** se realizează condiţii de separare mai bune decît la distilarea simplă, formîndu-se două faze: faza de vapori, mai bogată în componentul mai volatil, şi faza lichidă (reflux), mai bogată în componentul mai puţin volatil, care se reintroduce în blazul sau în coloana de distilare. Separarea este cu atît mai bună cu cît cantitatea relativă de reflux este mai mare.

deflexiúne 1. (TEHN.) Operaţie de abatere a unui curent de fluid de la direcţia lui de curgere cu ajutorul unui deflector. Se efectuează în scopul dirijării curentului de fluid sau pentru ca, micşorîndu-se viteza de curgere, să se poată depune particulele solide sau lichide pe care fluidul le poartă în suspensie. **2.** (AV.) Schimbare a direcţiei unui curent de aer în urma interacţiunii lui cu o aripă, cu un sistem de aripi sau cu alt obstacol. **3.** (TELEC.) V. *deviaţie*.

defloculáre (CHIM.), proces de solubilizare a unor precipitate amorfe de floculare sau geluri (soluţii coloidale), prin adăugare de electroliţi ai căror ioni încarcă electric particulele solide precipitate, desfăcîndu-le în microparticule. Sin. *peptizare*.

Defoe *[dəfóu]*, Daniel (c. 1660—1731), scriitor iluminist şi om politic englez, unul dintre întemeietorii romanului realist în Anglia. S-a născut la Londra. A fost comerciant şi ziarist. A făcut parte din partidul whig, iar mai tîrziu din partidul tory. În vasta sa activitate publicistică, a militat pentru instaurarea regimului constituţional şi pentru democratizarea literaturii. Între 1704 şi 1713 a editat o revistă politică săptămînală.

D. Defoe

În lucrarea „Eseu asupra unor proiecte" (1697), **D.** s-a pronunţat în favoarea unor reforme sociale de tip burghez, iar în pamfletul versificat „Englezul veritabil" (1701) a criticat pe partizanii Stuarţilor. A devenit celebru prin romanul „Viaţa şi nemaipomenitele aventuri ale lui Robinson Crusoe" (1719, trad. rom. 1899, ult. trad. rom. 1959). Prin aventurile eroului acestui roman, sugerate de întîmplări reale, **D.** aduce un elogiu puterii omului de a rezista celor mai aspre condiţii ale naturii şi de a şi le adapta. Romanul este însă şi o apologie a spiritului individualist. Ideea centrală a romanului, după care cultura materială poate fi realizată în afara formelor sociale de muncă, este dezminţită de însuşi conţinutul lui, pentru că eroul îşi asigură existenţa datorită produselor materiale şi spirituale ale societăţii civilizate. Defoe a mai scris o serie de romane realiste cu caracter satiric, picaresc.

defoliére (lat. *de* „fără" şi *folium* „frunză"; FITOTEHN.), măsură agrotehnică care constă în înlăturarea frunzelor la unele plante înainte de recoltare, pentru a grăbi coacerea sau a uşura recoltarea mecanizată. Defolierea se face prin stropirea plantelor cu diferite soluţii speciale, defoliatoare; se practică mai ales în cultura bumbacului, pentru a grăbi deschiderea capsulelor.

deformáţie (FIZ., REZ. MAT.), schimbare a formei sau a dimensiunilor unui corp (ex. îndoirea, alungirea sau răsucirea unei bare, comprimarea unui resort, a unui lichid sau a unui gaz etc.). **D.** poate fi produsă ca urmare a dilataţiei termice, a acţiunii forţelor mecanice exterioare sau a unor eforturi unitare interioare, sub acţiunea cîmpului electric (v. electrostricţiune) sau magnetic (v. magnetostricţiune). Prin deformaţie se înţelege şi schimbarea poziţiilor relative ale punctelor corpului (ex. în cazul torsiunii unei bare cilindrice circulare), chiar dacă ea nu implică modificarea formei exterioare a corpului. — *D. elastică*, deformaţie care dispare cînd solicitarea care a produs-o încetează de a acţiona. — *D. permanentă*, deformaţie care rămîne şi după ce solicitarea care a produs-o încetează de a acţiona. Se mai numeşte *d. reziduală*. — *D. plastică*, deformaţie permanentă a unui material supus unor solicitări care depăşesc limita de elasticitate şi care creşte continuu chiar fără creşterea solicitării. V. şi fluaj. — *D. specifică*, deformaţie a unui segment egal cu unitatea *(lungire specifică)* sau a unui unghi egal cu unitatea *(lunecare specifică)*. — *D. unghiulară*, modificare a unghiului format de două direcţii legate invariabil de un solid, provocată de acţiunea unor forţe.

defosforáre (METAL.), eliminarea fosforului prin oxidare în procesul de afinare la elaborarea oţelului.

defrişáre (SILV.), înlăturarea completă a arboretului de pe o anumită suprafaţă, pentru ca terenul să poată fi folosit în alte scopuri sau pentru a-l împădури din nou. Se numeşte şi *despădurire*.

degajáre 1. (TEHN.) **a)** Operaţie de îndepărtare a unei porţiuni de material de pe o piesă, de pe un teren etc., pentru a permite o operaţie ulterioară sau pentru a obţine o suprafaţă curată. **b)** Canelură circulară realizată prin aşchiere (strunjire, frezare etc.) la exteriorul sau în interiorul unei piese cilindrice. **2.** (SILV.) Ope-

rație de îngrijire a arboretelor tinere, în vederea apărării speciilor valoroase pentru a nu fi copleșite de alte specii mai puțin valoroase, dar care au un ritm de creștere mai rapid. În același scop se apără și exemplarele provenite din sămînță împotriva celor crescute din lăstari.

Degas *[dögá]*, Edgar (1834—1917), pictor, desenator, gravor și sculptor francez. În prima perioadă de creație a pictat cu multă măiestrie portrete realiste („Achile Degas", 1856; „Familia Belleli", 1860), remarcabile prin evocarea caracterelor și a mediului social, prin puritatea desenului și sobrietatea culorii, precum și tablouri

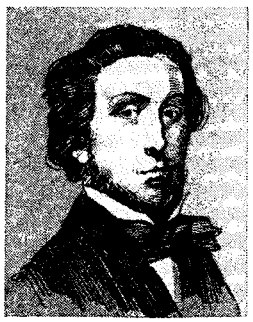

E. Degas

istorice („Tinere spartane antrenîndu-se pentru luptă", 1860). După 1862 a pictat scene din viața pariziană contemporană, aspecte ale străzii, scene din teatru, de cabaret etc., care denotă profunzime și o deosebită agerime a observației, în scenele reprezentînd, de pildă, femei care muncesc („Călcătoresele", 1882), și ironie în surprinderea obiceiurilor burgheziei și boemei („Absintul", 1876—1877). Folosind o linie precisă și suplă în desen, el a redat cu multă finețe nuanțele fizionomiei personajelor, pe cele ale mișcării, precum și senzațiile fugitive. El a pictat în multe lucrări aspecte din viața dansatoarelor, a creat scene care sugerează elementele dinamice și instantanee din lumea înconjurătoare. Pictura sa se remarcă prin capacitatea de transfigurare a formelor cu ajutorul culorii, ceea ce îl apropie de impresioniști, prietenii lui („Repetiția unui balet pe scenă", 1874; „Dansatoare aranjîndu-și papucul", 1875—1877 ș.a.). Cu timpul, în arta lui **D.** apar, o dată cu indiferența față de sensul fenomenelor sociale, soluții compoziționale și efecte mai puțin naturale. În ultima perioadă de creație, amenințat de orbire, **D.** a pictat în special în pastel și s-a îndreptat spre sculptură.

De Gasperi, Alcide (1881—1954), om politic și de stat italian, unul dintre fondatorii și conducătorii Partidului popular catolic (1919) și apoi ai Partidului democrat-creștin. În calitate de prim-ministru (1945-1953) și ministru de externe (1945—1947 și 1951—1953) De Gasperi a dus o politică de includere a Italiei în Pactul Atlanticului de Nord.

degazáre 1. (CHIM.) Îndepărtare a gazelor din produsele solide sau lichide (ex. eliminarea bioxidului de carbon și a oxigenului din apă pentru a evita coroziunea în instalații, îndepărtarea gazelor absorbite în diverse lichide, separarea gazelor din țiței prin destindere în separatorul de gaze de sondă). Se mai numește *stabilizare*. **2.** (MILIT.) Operație executată în scopul neutralizării efectelor substanțelor toxice de luptă. După natura substanței toxice și a obiectului infectat, **d.** se poate face prin procedee fizice (îndepărtarea substanțelor toxice), fizico-chimice și chimice (transformarea substanțelor toxice în substanțe chimice netoxice). V. și protecție antichimică.

degazificáre (CHIM.), îndepărtare a materiilor volatile din cărbuni prin distilare la temperaturi înalte, în afara contactului cu aerul.

degazolináre (CHIM., EXPL. PETR.), operație la care sînt supuse gazele bogate după extragerea lor din sondele de țiței și gaze, pentru a separa și a recupera din ele gazolina și a obține astfel gaze sărace. Procesul de separare are loc în instalații special construite, printr-unul dintre procedeele de absorbție (folosind ca absorbanți motorina, tetralina etc.), adsorbție pe cărbune activ sau compresiune. Sin. *dezbenzinare*.

degazór (TEHN.), aparat folosit pentru îndepărtarea gazelor (oxigen, bioxid de carbon) dizolvate în apa de alimentare a cazanelor de abur și în apa de adaos a rețelelor de termificare, în scopul evitării coroziunii metalului care vine în contact cu apa.

degenerâre (BIOL.), proces de regresiune sau de dispariție a unor organe și funcțiuni ale animalelor, care are loc fie în cursul dezvoltării individuale (ex. dispariția cozii de mormoloc în timpul metamorfozei), fie în urma acțiunii condițiilor nefavorabile de mediu sau ca urmare a inactivității unui organ. Modul de viață sedentar sau parazitar al unor animale duce de asemenea la **d.** unor organe sau a individului întreg. Termenul de **d.** desemnează și pierderea, din generație în generație, a unor proprietăți valoroase din punct de vedere economic ale unor animale domestice și ale unor plante de cultură, proces care se datorește consangvinizărilor îndelungate, condițiilor necorespunzătoare de întreținere etc.

degenerescénță (FIZIOL.), proces de regresiune pe care îl suferă un organ, o celulă sau o parte de celulă ca urmare a lipsei de legătură fie cu sistemul nervos central, fie cu circulația sanguină sau ca urmare a unei intoxicații grave a organismului. Acest proces are loc prin liza materiei vii, care este resorbită sau fagocitată treptat de alte celule (ex. *d. valeriană, d. grasă hepatică, d. amiloidă*).

degerătúră (MED.), ansamblu de leziuni produse de acțiunea frigului asupra țesuturilor. Prezintă aspecte diferite, de la roșeața și umflarea temporară a regiunii degerate, în formele ușoare, pînă la *gangrena umedă*, în formele grave.

degerminâre (IND. ALIMENT.), operație de separare a embrionului din cereale (porumb, grîu etc.) în procesul de obținere a făinurilor sau a crupelor; se elimină astfel cantități mari de grăsimi care ar scurta durata de păstrare a acestor făinuri sau crupe.

déget[1] (MAȘ. AGR.), piesă componentă a aparatelor de

tăiere la cositori, secerători, combine de cereale etc., care are rolul de a separa masa de plante în fişii de lăţime mică, pentru a fi tăiate mai uşor,

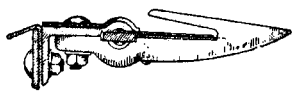

Deget

şi de a sprijini plantele în momentul tăierii. Se confecţionează din fontă sau oţel şi se fixează prin şuruburi de bara portdegete a maşinii respective.

déget[2] (IST.), măsură de lungime, de suprafaţă şi de volum, folosită în trecut, submultiplu al palmei (= 1/10 dintr-o palmă).

degeţel-róşu *(Digitalis purpurea)*, specie de plantă erbacee bienală din familia scrofulariaceelor, cu tulpina înaltă de 30—100 cm, cu frunzele mari, oval-alungite, cu nervuri pronunţate. Florile, grupate într-un racem lung, au corola tubuloasă de culoare roşie-purpurie şi cu punctaţii negre în interior. Se cultivă ca plantă medicinală pentru frunzele sale care conţin glicozizi activi, utilizaţi în medicină ca tonic cardiovascular. În farmacologie, **d.-r.** este cunoscut şi sub denumirea de *digitală*. Se cultivă şi ca plantă ornamentală.

Degeyter *[döjeté]*, Pierre (1848—1932), compozitor francez, originar din Belgia, autorul

P. Degeyter

melodiei „Internaţionala", imnul revoluţionar al proletariatului internaţional (pe versuri de Eugène Pottier). De profesiune meşter tîmplar, **D.** a fost membru al partidului muncitoresc al lui J. Guesde, iar din 1920 a devenit comunist. A condus formaţii corale muncitoreşti, pentru care a creat multe cîntece de masă („Înainte, clasă muncitoare!", „Comunardul", „Triumful revoluţiei ruse" ş.a.).

degivrór (AV.), dispozitiv pentru înlăturarea givrajului la aeronave.

deglutiţie (din lat. *deglutire* „a înghiţi"; FIZIOL.), totalitatea contracţiilor musculare datorită cărora alimentele sînt împinse din gură, prin faringe şi esofag, în stomac. La om, **d.** reprezintă un act reflex complex, care se

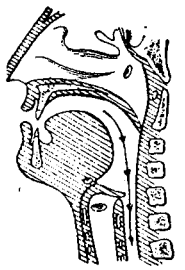

Calea bolului alimentar în actul deglutiţiei

declanşează în urma excitării terminaţiilor senzitive ale unor nervi din mucoasa palatului moale al gurii şi din faringe. Paralizia muşchilor faringieni, intoxicaţiile cu narcotice, uremia etc. duc la tulburări ale **d.**

degomáre (IND. TEXT.), eliminare a sericinei din firele sau ţesăturile de mătase crudă, prin fierberea acestora într-o soluţie apoasă de săpun. Ele devin astfel mai strălucitoare, mai suple şi se pot colora uniform.

degradáre 1. (TEHN.) Schimbare a calităţilor unui material, ale unui sistem fizic sau ale unui sistem tehnic, care le scade valoarea dintr-un anumit punct de vedere, folosirea lor nemaifiind posibilă în condiţii normale. **2.** (HIDROTEHN.) *Degradarea apelor*, murdărirea apelor naturale prin scurgeri industriale reziduale sau menajere; apele degradate devin neigienice şi improprii pentru piscicultură. **3.** (PEDOL., AGRIC.) *Degradarea solului*, totalitatea schimbărilor produse în solurile spălate prin apa de infiltraţie; se manifestă prin alterarea structurii glomerulare în orizontul superior *(A)*, debazificat şi sărăcit de argilă, şi prin formarea unui orizont *(B)* de acumulare a argilei. Prin *d. s.*, însuşirile fizice şi chimice ale solului sînt influenţate nefavorabil, ceea ce duce la scăderea fertilităţii lui. Termenul de *degradare stepică* se referă la procesul de evoluţie a cernoziomului spre soluri de semipustiu. V. şi solonеţ. **4.** (GEOGR.) *Degradarea terenului*, proces prin care suprafaţa unui teren este puternic fragmentată şi stratul de sol fertil este în cea mai mare parte îndepărtat. *D. t.* se produce ca urmare a şiroirii, a alunecărilor de teren, a acţiunii torenţilor etc., fiind foarte puternică în regiunile cu roci friabile şi versanţi cu înclinare mare. De multe ori este favorizată de despăduriri, păşunat excesiv, arat în lungul pantei etc. **5.** (DR.) **a)** *Degradare civică*, pedeapsă care constă în pierderea sau suspendarea exerciţiului unor drepturi politice, cetăţeneşti sau civile ale condamnatului (ca dreptul de a alege şi de a fi ales, dreptul de a fi curator etc.). *D. c.* însoţeşte anumite pedepse privative de libertate şi poate fi aplicată şi ca pedeapsă complementară. **b)** *Degradare militară*, pedeapsă care constă în pierderea gradului militar şi a dreptului de a purta uniforma şi semnele distinctive corespunzătoare, în îndepărtarea din armată şi în interzicerea de a purta decoraţii. Se aplică militarilor de orice grad pentru crime sau infracţiuni grave prevăzute de Codul penal.

degrás (IND. PIEL.), amestec de grăsimi emulsionabile (untură de peşte oxidată cu adaosuri de seu, stearină, cerezină, lanolină etc.), întrebuinţat la ungerea pieilor, mai ales a celor tăbăcite vegetal, în vederea înmuierii şi impermeabilizării lor.

Degré, Alexandru (1839—1900), jurist romîn, adept al şcolii istorice a dreptului. A fost consilier la Curtea de casaţie şi justiţie (1889—1900). A desfăşurat o activitate susţinută pentru organizarea justiţiei burgheze din

țara noastră și pentru formarea unei doctrine a dreptului romîn burghez prin prelucrarea practicii judecătorești. Numeroasele sale studii din toate ramurile de drept, apărute îndeosebi în revista „Dreptul", alcătuiesc patru volume de „Scrieri juridice" (1900—1901).

degresánt 1. (CHIM.) Substanță întrebuințată pentru îndepărtarea grăsimilor de pe suprafața anumitor obiecte. Ca **d.** se folosesc în general soluții alcaline (sodă calcinată, sodă caustică etc.) care formează cu grăsimile săpunuri solubile în apă sau solvenți (eter de petrol, benzină de extracție, benzen etc.) care dizolvă grăsimile. **2.**(IND. EXTR.) Reactiv modificator, folosit în flotația substanțelor minerale.

degresáre 1. (CHIM.) Operație de extragere a grăsimilor din anumite produse organice, din alimente grase, fie în vederea unei prelucrări ulterioare a acestor produse, fie în scopuri dietetice. **2.** (TEHN.) Operație de îndepărtare a grăsimilor de pe suprafețele obiectelor metalice, în vederea constatării unor defecte sau a pregătirii lor pentru o prelucrare ulterioară (lipire, vopsire, galvanizare etc.). **D.** se efectuează prin cufundarea pieselor în soluții alcaline sau în băi de solvenți organici, prin fierbere, spălare sau stropire cu jet fierbinte de soluții alcaline sub presiune, ori prin încălzire în cuptoare. V. și d e c a p a r e.

De Groot *[hro:t]*, Paul (n. 1899), președinte al C.C. al Partidului Comunist din Olanda (din 1962). Membru al partidului din 1926. A fost ales membru al C.C., al Biroului Politic al C.C. și al Secretariatului C.C. al P.C. din Olanda în 1930. În timpul ocupației Olandei de către Germania hitleristă (1940—1945) a fost unul dintre conducătorii mișcării de rezistență. Între 1946 și 1962 a fost secretar general al partidului.

degroșáre (TEHN.), operație de îndepărtare sub formă de așchii a celei mai mari părți din adaosul de prelucrare de pe suprafața unei piese, spre a o aduce la o formă și la dimensiuni cît mai apropiate de cele impuse prin desenul de execuție a acesteia. **D.** poate fi efectuată la mașini de frezat, de alezat, la strung etc. Sin. *eboșare*.

dehidráze (BIOCHIM.) v. **dehidrogenaze.**

dehidrogenáre (CHIM.), eliminare parțială a atomilor de hidrogen din molecula unui compus organic. Are numeroase aplicații industriale: în industria petrolului servește la obținerea alchenelor (C_nH_{2n}) din alcani (C_nH_{2n+2}), a hidrocarburilor aromatice (C_nH_{2n-6}) din cicloalcani (C_nH_{2n}); în industria chimică servește la obținerea aldehidei formice din alcool metilic, a acetaldehidei din alcool etilic etc. V. și a r o m a t i z a r e.

dehidrogenáze (BIOCHIM.), enzime care catalizează procesele reversibile de oxidoreducere prin transfer de hidrogen de pe o suprafață (donator) spre oxigen sau spre o altă substanță (acceptor). **D.** se împart în *d. aerobe*, cînd acceptorul hidrogenului este oxigenul, și *d. anaerobe*, cînd acceptorul de hidrogen este o substanță oarecare. Reacțiile catalizate de **d.** sînt de cea mai mare importanță în respirația celulară, în fermentația alcoolică, în procesul de fotosinteză și în mecanismul vederii. Sin. *dehidraze, transhidrogenaze*.

dehiscéнță (lat. *dehiscere* „a se desface"; BOT.), deschidere prin pori, crăpături etc. a unor fructe uscate și a unor sporangi sau antere ajunse la maturitate. Prin **d.** se permite împrăștierea semințelor, sporilor și grăunțelor de polen.

Dehmel *[dé:məl]*, Richard (1863—1920), scriitor german cu puternice tendințe realiste. La început a fost influențat de naturalism. A atacat, în versuri patetice, falsitatea moralei burgheze. Spre sfîrșitul vieții s-a orientat spre simbolism. Dintre lucrările lui se remarcă volumele de versuri „Mîntuiri" (1891), „Dar dragostea..." (1893), „Femeie și univers" (1896) și romanul liric „Doi oameni" (1903).

Deianira, eroină din mitologia greacă, fiica regelui Oineus, soția lui Hercule (Herakles). După legendă, **D.** ar fi pricinuit, fără să vrea, moartea soțului său, trimițîndu-i o cămașă îmbibată cu sîngele otrăvit al centaurului Nessus. Mitul a inspi-

Deianira și Nessus

rat muzica operei „Deianira" de Saint-Saëns și unele pînze ale lui Rubens, Veronese ș.a.

Deineka, Aleksandr Aleksandrovici (n. 1899), pictor, grafician și sculptor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S., membru al Academiei de arte a U.R.S.S. A creat tablouri pătrunse de avînt eroic („Apărarea Petrogradului", 1927—1928; „Apărarea Sevastopolului", 1942), peisaje dramatice din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei („La marginea Moscovei. Noiembrie 1941"), precum și tablouri exprimînd bucuria de a trăi a poporului („Viitorii aviatori"). Creația sa se caracterizează printr-o viziune decorativ-monumentală. A lucrat și grafică de șevalet, acuarele, ilustrații și afișe, precum și sculptură și mozaicuri. Laureat al Premiului Lenin.

deism (din lat. *deus* „zeu, dumnezeu"), doctrină filozofică-religioasă care recunoaște pe dumnezeu ca creator al naturii, dar care, spre deosebire de t e i s m, neagă intervenția divinității în desfășurarea fenomenelor din univers. Opunînd religiei oficiale „revelate" așa-numita „religie naturală" sau „rațională", deiștii din sec. XVII—XVIII (Herbert de Cherbury, Shaftesbury, Locke, Voltaire ș.a.) au supus religia unei critici raționaliste, respingînd credința într-un dumnezeu personal, revelația, minunile, ritualul bisericesc, au preconizat eliberarea științei de religie și au afirmat că natura

se dezvoltă după legile ei proprii. **D.** din sec. XVII—XVIII a avut un rol progresist în lupta împotriva teologiei medievale, fiind adesea o formă camuflată a ateismului, un mijloc comod pentru ideologii burgheziei de a se debarasa de tutela religiei. În zilele noastre, propagarea **d.** ascunde tendința reacționară de a apăra religia împotriva materialismului și științei.

de iure (în dreptul internațional), expresie latinească folosită pentru a caracteriza recunoașterea deplină de către un stat a unui alt stat sau guvern. De obicei, această recunoaștere atrage după sine statornicirea, între statele în cauză, a unor relații diplomatice și a altor forme de relații mai stabile decît în cazul recunoașterii de facto.

deîmpărțit (MAT.), primul termen al unei împărțiri, care trebuie împărțit cu al doilea termen, numit *împărțitor*.

deînmulțit (MAT.), primul factor dintr-o înmulțire, care se multiplică cu al doilea, numit *înmulțitor*. În cazul cînd înmulțirea este comutativă, oricare dintre cei doi factori poate fi socotit ca deînmulțit sau înmulțitor.

Dej, oraș raional în regiunea Cluj, reședință de raion. 23 040 loc. (1964). Industrie alimentară și de materiale de construcție (o fabrică de produse refractare). În 1963 a intrat în funcțiune o mare fabrică de mobilă. Se află în construcție un combinat de celuloză și hîrtie. — *Istoric.* E menționat în documente din sec. al XIII-lea. A devenit mai tîrziu un centru meșteșugăresc. Lucrătorii de la ocnele Dejului au participat la răscoalele țărănești din 1437 și 1514. În anii 1931—1932 a activat la Dej tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej și a condus, de aici, lucrările pentru organizarea conferinței pe țară a ceferiștilor, ținută la București în 1932. — *Raionul D.* cu 148 540 loc. (1964). Economie agricolă: creșterea animalelor, cultura cerealelor (grîu și porumb), pomicultură. Exploatări de sare (la Ocna Dejului) și de piatră de construcții.

dejoáre (AV.), manevră în timpul decolării unui hidroavion, prin care acesta e ridicat cu coca deasupra valurilor, avînd în apă numai redanul, cu scopul de a micșora rezistența la înaintare.

Dekker, Eduard Douwes v. **Multatuli.**

Dekker *[dékə]*, Thomas (c. 1572—c. 1632), dramaturg englez. În piesele sale („Sărbătoarea cizmarului", c. 1600; „Depravata cinstită", 1604), a înfățișat, într-un stil viu și cu simpatie, scene realiste din viața meșteșugarilor londonezi. **D.** a elogiat spiritul întreprinzător burghez și normele moralei burgheze și a ironizat aristocrația. Prin tratarea temelor vieții cotidiene și prin înclinația spre sentimentalism, el este un precursor al dramei burgheze din sec. al XVIII-lea.

Delacroix *[dölacruá]*, Eugène (1798—1863), pictor francez, desenator, gravor și litograf, reprezentant de seamă al

E. Delacroix

romantismului de orientare progresistă. În pictura sa, inspirată mai ales din istorie și din literatură („Barca lui Dante", 1822), a înfățișat conflicte contemporane de un dramatism intens, sentimente și idealuri eroice, precum și caractere puternice, curajoase, însetate de libertate, într-un colorit de strălucită expresivitate, bogat în semitonuri și reflexe („Masacrul din Chios", expus în 1824; „Grecia expirînd la Missolonghi", 1826; „Libertatea conducînd poporul", în care apar figuri de pe baricadele revoluției din 1830). Desenul său se distinge prin spontaneitate și fantezie. Participarea lui **D.** la saloanele de pictură ale vremii a constituit un eveniment artistic de seamă, în jurul tablourilor sale dezlănțuindu-se adesea violente ciocniri de opinii între elementele conservatoare și cele progresiste. După o călătorie în Maroc și în Algeria (1832), a creat tablouri cu teme orientale și istorice pline de poezie („Femei din Alger", 1834; „Nuntă evreiască", expus în 1841). A pictat de asemenea portrete, naturi moarte, scene de vînătoare, peisaje. **D.** a ilustrat „Faust" de Goethe (1828), „Hamlet" de Shakespeare (1834—1843), precum și diverse opere romantice ale lui Byron, W. Scott ș.a. Spre sfîrșitul vieții a executat lucrări monumentale cu caracter decorativ. **D.** a lăsat un „Jurnal", deosebit de interesant prin reflecțiile sale asupra picturii, literaturii și muzicii, articole critice, precum și o bogată corespondență. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. și în colecția Academiei R.P.R. printr-o serie de desene, iar în Muzeul „Zambaccian" prin tabloul „Odaliscă".

Delamarina, Victor Vlad (1870—1896), poet romîn. Dintre poeziile sale, scrise în grai bănățean, cea mai cunoscută a devenit snoava „Al mai tarie om din lumie". Culegerea „Poezii bănățenești. Întocmiri", tipărită postum (1902), se remarcă prin conținutul ei patriotic și prin umorul de esență populară.

delapidáre (DR.), infracțiune care constă în însușirea, folosirea sau traficarea de către un funcționar, în interesul său sau pentru altul, a unor bunuri (bani, produse etc.) din avutul obștesc pe care le gestionează sau le administrează. Fiind una dintre infracțiunile cele mai periculoase împotriva avutului obștesc, este combătută cu fermitate, atît prin măsuri de prevenire cît și prin sancționarea ei severă.

Delavigne *[dölavíń]*, Casimir (1793—1843), poet și dramaturg francez. A fost membru al Academiei Franceze. În tinerețe a cîntat pe luptătorii de la Waterloo („Mesenienele", 1816 — 1822). Mai tîrziu a devenit partizanul

monarhiei din iulie a lui Ludovic Filip. În dramele istorice, Delavigne a îmbinat în mod artificial maniera clasică cu tematica romantică, imprimînd creaţiei sale un caracter eclectic şi academic („Vecerniile siciliene", 1818; „Ludovic al XI-lea", 1832).

Delavrancea, Barbu (pseudonimul lui *Barbu Ştefănescu*) (1858—1918), scriitor realist critic romîn, orator şi om politic.

B. Delavrancea

A fost membru al Academiei Romîne. S-a născut la Bucureşti. A făcut studii juridice la Bucureşti şi la Paris. A avut o activitate publicistică bogată, colaborînd, printre altele, la ziarul socialist „Drepturile omului" şi la publicaţia lui Dobrogeanu-Gherea, „Literatură şi ştiinţă" (1893). A editat el însuşi o revistă, „Lupta literară" (1887). O strînsă prietenie l-a legat de I.L. Caragiale şi Al. Vlahuţă. Pe cel dintîi l-a apărat într-un proces celebru, spulberînd calomniile lui C. Ionescu-Caion. Nuvelele şi povestirile adunate în volumele „Sultănica" (1885), „Trubadurul" (1887), „Paraziţii" (1893), „Între vis şi viaţă" (1893), „Hagi Tudose" (1903) demască parazitismul claselor intrate în descompunere, cosmopolitismul, dispreţul faţă de popor, regimul şcolar tiranic şi umilitor pentru copiii nevoiaşi. Capodopera lui **D.** e nuvela „Hagi Tudose", în care este denunţată dezumanizarea insului stăpînit de avariţie. Trilogia istorică compusă din dramele „Apus de soare" (1909), „Viforul" (1910) şi „Luceafărul" (1910), evocă trecutul de luptă al poporului, aducînd pe scenă eroi pilduitori prin patriotismul lor. Drama cea mai puternică este „Apus de soare", care are în centru figura luminoasă a lui Ştefan cel Mare. **D.** a fost un bun cunoscător al creaţiei populare, căreia i-a reliefat valorile artistice (studiul „Estetica poeziei populare", 1913, şi conferinţa „Doina"). Aceeaşi atitudine de preţuire a folclorului naţional apare şi în seria de articole „Carmen Sylva, Neagoie Basarab şi Meşterul Manole" (1892), în care **D.** ia atitudine hotărîtă împotriva deformării creaţiei populare în scrierile reginei Elisabeta (Carmen Sylva). A scris şi articole de critică literară şi artistică. **D.** se distinge prin subtilitatea analizei psihologice, prinlirismul descrierilor de natură, printr-un deosebit simţ al plasticului. Limba operelor sale e bogată în metafore şi elemente de vorbire populară. Ca om politic şi ministru în cîteva guverne, **D.** a făcut, spre sfîrşitul vieţii, unele concesii politicii partidelor burghezo-moşiereşti. Barbu Delavrancea este unul dintre scriitorii de frunte care au contribuit în mod substanţial la dezvoltarea realismului critic în literatura noastră.

Delaware *[déləuə]*, stat în estul S.U.A. Suprafaţa: 5 328 km². Populaţia: 446 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Dover*. Este unul dintre cele 13 state iniţiale ale Federaţiei S.U.A. Economie industrial-agrară: industrie chimică foarte dezvoltată, construcţii navale, industrie de utilaj minier, textilă, alimentară. Agricultură intensivă de tip preorăşenesc (legumicultură, creşterea animalelor pentru lapte şi a păsărilor).

Delbet *[delbé]*, Pierre (1861 — 1957), chirurg francez, unul dintre şefii şcolii chirurgicale moderne franceze. A fost membru al Academiei de medicină din Paris. Are o serie de inovaţii tehnice în tratamentul fracturilor. Op. pr.: „Clinica chirurgicală", „Anatomie topografică", „Marile procese morbide".

Del Chiaro, Anton Maria (sfîrşitul sec. XVII—începutul sec. XVIII), scriitor italian, secretar al domnilor Ţării Romîneşti Constantin Brîncoveanu şi Ştefan Cantacuzino. Lucrarea sa „Istoria revoluţiilor moderne din Ţara Romînească", în limba italiană, apărută în 1718 la Veneţia, în care descrie evenimentele la care a fost martor, este un izvor important pentru cunoaşterea dezvoltării economice, culturale, precum şi a vieţii politice din Ţara Romînească de pe vremea sa.

délco (TEHN.), nume impropriu (reprezentînd o marcă de fabrică) atribuit capului distribuitor.

Deledda, Grazia (1871—1936), scriitoare italiană, reprezentantă de seamă a verismului. A scris povestiri, romane şi drame, majoritatea consacrate oglindirii realităţilor sociale din Sardinia, în perioada pătrunderii capitalismului la ţară. **D.** reliefează cu putere contrastul dintre oraşul burghez şi satul rămas în condiţiile unor relaţii încă feudale, protestează împotriva politicii de abandonare economică a Sardiniei şi explică dramele familiale, delictele şi pasiunile prin rădăcinile lor sociale. **D.** se remarcă prin realismul uneori crud al viziunii, prin măiestria analizei psihologice şi a descrierii peisajelor sarde, prin interesul deosebit acordat folclorului. Op.pr.: „Elias Portolù" (1903), „Scrum" (1904), „Iedera" (1908). Premiul Nobel (1926).

delegáre (DR.), trimitere a unui angajat, pe un termen determinat şi în afara locului de muncă obişnuit, pentru a îndeplini anumite însărcinări de serviciu în interesul unităţii din care face parte. În R.P.R., **d.** se poate face pe cel mult 60 de zile. Angajatului trimis în **d.** i se rambursează cheltuielile de transport şi i se plăteşte o diurnă, calculată în raport cu salariul. Pe durata **d.**, angajatului i se păstrează funcţia şi salariul avute anterior **d.**

delegát (DR.) **1.** Împuternicit al unui organ de stat, al unei instituţii, întreprinderi sau al altei organizaţii de stat, al unei organizaţii cooperatiste sau obşteşti ori al unei persoane fizice în vederea îndeplinirii unei anumite însărcinări. — *D. de stare civilă*, persoană avînd atri-

buţia de a înregistra actele şi faptele de stare civilă (ex. naşteri, căsătorii, decese, recunoaşteri de copii). În R.P.R. sînt *d. de s. c.* preşedinţii comitetelor executive ale sfaturilor populare din comune, oraşe sau raioane orăşeneşti, şefii secţiilor sau birourilor de stare civilă din oraşe şi raioane orăşeneşti etc. Atribuţii de *d. de s. c.* au şi şefii oficiilor diplomatice sau consulare şi delegaţii lor, pentru actele şi faptele de stare civilă referitoare la cetăţenii R.P.R. aflaţi în străinătate, precum şi comandanţii de nave şi aeronave în timpul unei călătorii în afara graniţelor R.P.R., cu privire la naşteri, căsătorii sau decese (comandantul aeronavei nu poate înregistra decît naşteri sau decese). **2.** (În relaţiile externe) Reprezentant sau trimis al unui stat sau guvern la o conferinţă sau la o organizaţie internaţională (ex. **d.** R.P.R. la O.N.U.).

Delfi, oraş din Grecia antică, situat în provincia Focida, pe versantul sud-vestic al Parnasului, unde se găsea cel mai vechi sanctuar al lui Apolo (sec. al VIII-lea î.e.n.) şi un oracol vestit. La **D.** a fost creată o importantă a m f i c ţ i o n i e. Aici aveau loc concursuri artistice şi întreceri atletice în cinstea zeului tutelar *(jocurile delfice)*. Templul şi oracolul au fost închise în anul 390. Începînd din 1892, la **D.** au fost efectuate săpături, care au scos la iveală ruinele templului în stil doric, stadionul şi teatrul. Majoritatea construcţiilor de la **D.** datează din sec. VI—V î.e.n.

delfín[1] **1.** (ZOOL.; *Delphinus delphis*) Specie de mamifer

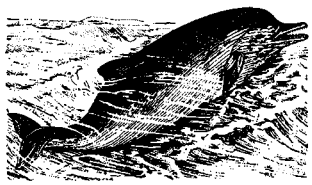

Delfin

din ordinul cetaceelor, cu corpul fusiform, fălci alungite în formă de cioc, prevăzute cu dinţi numeroşi, uniformi; pe mijlocul spinării are o înotătoare de formă triunghiulară. Ajunge la 2,5 m lungime. Se hrăneşte cu peşti şi cu alte animale acvatice. **D.** sînt răspîndiţi în toate mările şi oceanele, fiind foarte numeroşi în Marea Neagră. **D.** este pescuit pentru untură, carne, precum şi pentru pielea sa, din care se confecţionează diferite articole de marochinărie fină. Este un foarte bun înotător, putîndu-se deplasa cu viteze considerabile pe distanţe mari. **2.** (SPORT) Variantă a procedeului tehnic de înot f l u t u r e, caracterizată prin mişcarea de tracţiune executată simultan şi simetric de braţe înainte spre înapoi, coordonată cu mişcarea picioarelor efectuată în plan vertical. La **d.,** corpul realizează o mişcare ondulatorie.

delfín[2] (IST.) **1.** Titlu purtat de conţii şi ducii din provinciile franceze Viennois (Dauphiné) şi Auvergne. **2.** Titlu purtat de fiul cel mare al regelui Franţei, moştenitor prezumtiv al tronului, după ce provincia Dauphiné a fost alipită domeniului regal prin cumpărare (1349).

Delfinul (ASTR.), constelaţie din emisfera boreală, avînd forma unui mic romb cu coadă. Se compune din zece stele vizibile cu ochiul liber. Cea mai luminoasă stea din constelaţia Delfinul este de mărimea a patra.

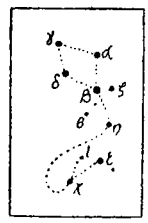

Constelaţia Delfinul

Delft, centru olandez de ceramică, unul dintre cele mai importante din Europa, cunoscut încă din ultimii ani ai sec. al XVI-lea. Faianţa de **D.** se caracterizează printr-o ornamentaţie bogată, cu motive vegetale şi figurative variate, în care tonul dominant este albastrul.

Delhi, capitala Indiei, situată în nordul ţării, pe rîul Jumna. 1 672 000 loc. (1962), inclusiv New Delhi. Important nod de comunicaţii, centru economic şi cultural. Industrie de prelucrare a bumbacului, de tricotaje, de confecţii, alimentară, farmaceutică, de încălţăminte, sticlă şi porţelanuri etc. **D.** are o universitate, precum şi alte institute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice, muzee etc. În partea veche a oraşului se află numeroase monumente arhitectonice şi istorice: Coloana de fier (ridicată în anul 415 e.n.), Minaretul Kutb Minar (sec. al XIII-lea), Fortul roşu, Moscheea perlelor, mormîntul lui Gandhi ş.a. — *Istoric.* Întemeiat în sec. al XI-lea, pe locul unui vechi oraş indian, Delhi a fost capitala sultanatului cu acelaşi nume (sec. XIII—XVI), iar din 1526 capitala Imperiului Marilor Mogoli (sec. XVI—XVIII), în timpul căruia atinge apogeul. A fost ocupat de englezi în 1803. În 1857—1859 a fost

Delfi. Trezoreria Atenei (sec. V. î.e.n.)

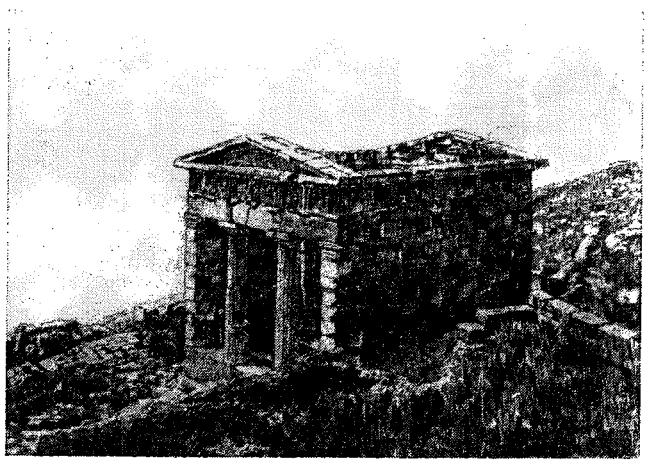

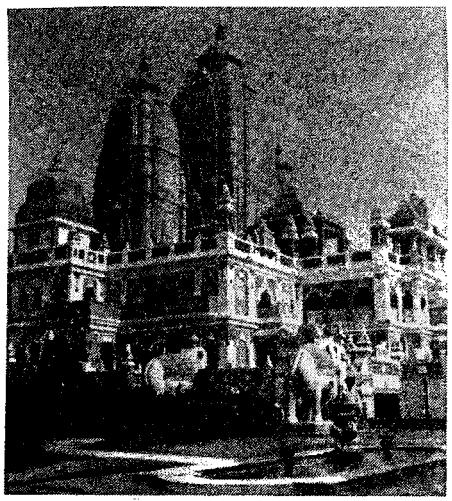

Vedere din Delhi

centrul răscoalei de eliberare a ş i p a i l o r. În 1911 s-a început construirea noului Delhi (New Delhi), care, între 1911 şi 1947, a fost capitala Indiei britanice. În 1947 **D.** a devenit capitala dominionului britanic India, iar în 1950 a Republicii India.

deliberáre (DR.), chibzuire în comun, în vederea pronunţării hotărîrii de către un organ colegial de jurisdicţie, asupra soluţiei ce urmează a se da. **D.** are loc în secret, de obicei în camera de chibzuire.

Delibes *[dölíb]*, Léo (1836—1891), compozitor francez.

L. Delibes

Creaţia sa cuprinde opere bufe şi operete, lucrări în genul operei comice franceze. Dintre lucrările sale, cele mai valoroase sînt opera „Lakmé" (1883), cu o bogată culoare exotică, şi baletele „Coppelia" (1870) şi „Sylvia" (1878), a căror muzică melodioasă, plină de graţie şi expresivitate, le-a asigurat o largă popularitate. **D.** a mai scris melodii vocale, coruri etc. A făcut şi critică muzicală.

delict (DR.), faptă care constituie o încălcare a unei dispoziţii din legea penală. Potrivit unor legislaţii penale, prin delict se înţeleg numai infracţiunile pedepsite cu închisoare corecţională sau cu amendă penală. Persoana care a săvîrşit un **d.** se numeşte *delincvent*. — *D. civil*, fapt săvîrşit fără drept, prin care s-a adus altuia un prejudiciu, a cărui reparare este obligatorie pentru cel care l-a pricinuit în mod culpabil, adică fie cu intenţie, fie, în cazul *cvasidelictelor*, din neglijenţă sau imprudenţă.

delicvescénţă (din lat. *deliquescere* „a se topi"; CHIM.), proprietate a unor substanţe solide (clorura de calciu, hidroxidul de sodiu, unii azotaţi etc.) de a absorbi vaporii de apă din atmosferă pînă la solubilizare.

delineavit, termen latin însemnînd „a desenat", care însoţeşte, într-unul dintre colţurile de jos ale unei gravuri, numele autorului. Se scrie, prescurtat, şi *delin.*

Delineşti, comună în raionul Caransebeş, reg. Banat. 1 930 loc. (1964). Zăcăminte de minereu de mangan.

delír (MED.), tulburare trecătoare sau definitivă a conştiinţei, caracterizată prin iluzii şi halucinaţii, prin erori de raţionament şi printr-o imaginaţie patologică pe un fond de excitaţie nervoasă pronunţată. Uneori are forme sistematizate (ex. **d.** de grandoare, **d.** de persecuţie etc.). Se întîlneşte în unele boli mintale (paranoia, schizofrenie), în stările febrile grave şi în diferite intoxicaţii.

delirium tremens (MED.), manifestare acută cu caracter de criză, care apare la alcoolicii cronici. Se caracterizează printr-o stare de delir cu excitaţie nervoasă generalizată, tremurături ale corpului şi ale extremităţilor, convulsii, la care se adaugă uneori o stare de nelinişte, transpiraţii abundente, febră ridicată, dureri de inimă, halucinaţii terifiante etc.

Delluc *[dölük]*, Louis (1890—1924), scriitor francez, scenarist şi regizor de film. Este iniţiatorul criticii cinematografice („Photogénie"; „Cinéma et Cie", 1919; „Drames de cinéma", 1923 ş. a.) şi fondatorul primului cineclub (1920). A scris scenarii pentru filmul „Sărbătoarea spaniolă", realizat de Germaine Dulac, şi pentru filmele sale „Femeia de nicăieri", „Friguri" şi „Inundaţia", concepute în tradiţia cinematografului naturalist francez.

délniţă (în evul mediu, în Ţara Romînească), partea de moşie folosită ereditar de familia unui ţăran dependent (vecin, rumîn) în schimbul r e n t e i feudale (în muncă, natură sau bani) către stăpînul feudal al moşiei.

Deloney *[dəlǫ́:ni]*, Thomas (c. 1543—c. 1607), scriitor englez. În romanele sale („Jack din Newbury", 1597; „Nobila meserie", 1597—1598; „Thomas din Reading", 1600), **D.** descrie, într-un stil popular realist, plin de vervă, lumea meseriaşilor englezi de la sfîrşitul sec. al XVI-lea, din care a făcut şi el parte în tinereţe, ca ţesător. Este şi autor al unor balade despre răscoala ţărănească a lui Wat Tyler.

Delorme *[dəlórm]*, Emmanuel, poet francez. Fiu de muncitor, este autorul unor cîntece de masă închinate Comunei din Paris („Cîntecele lui Emmanuel Delorme", 1890), în care îndeamnă pe muncitori şi pe ţărani să se unească în lupta împotriva exploatatorilor.

Delorme (De L'Orme) *[dölórm]*, Philibert (c. 1515—1570), arhitect, reprezentant al Renaşterii franceze. Stilul său arhitectonic se caracterizează prin sobrietate, puritatea liniei şi prin economia decoraţiei sculp-

tate (Castelul Anêt, c. 1552–1556; galeria palatului Chenonceaux, 1556; palatul Tuileries, la Paris, 1563). **D.** a utilizat pentru prima oară coloana cu fusul întrerupt de inele succesive, scoase în relief, şi a perfecţionat metoda de tăiere a pietrelor şi pe aceea de construcţie a bolţilor. A scris un tratat de arhitectură (1567) şi lucrarea „Noi invenţii pentru a construi bine şi economic" (1561).

Delos, *Liga maritimă de la ~*, confederaţie a oraşelor-state din Grecia antică (cu excepţia Spartei), cunoscută în istorie şi ca prima ligă maritimă ateniană. A fost constituită în anul 477 î.e.n., în vederea războiului contra perşilor. Liga îşi avea sediul pe insula Delos. După războaiele medice, Atena i-a subordonat pe confederaţi din punct de vedere economic şi politic. *L. m. de la D.* a fost desfiinţată în urma înfrîngerii Atenei în războiul peloponeziac (431—404 î.e.n.).

Delta Dunării, mare formaţiune deltaică, cuprinsă între Ceatalul (Furca) Ismailului şi Marea Neagră. Suprafaţa: 5 050 km² (inclusiv complexul lacustru Razelm), din care 4 340 km² pe teritoriul R.P.R. La Ceatalul Ismailului, Dunărea se desparte în două braţe: Chilia şi Tulcea. Braţul Chilia, care formează graniţa cu U.R.S.S., transportă cca. 70% din apele Dunării. El se despleteşte în cîteva braţe secundare, care se reunesc de două ori şi formează la vărsare o deltă secundară. Braţul Tulcea se desparte la rîndul său, după 17 km, în braţul Sulina, transformat în canal navigabil, şi braţul Sfîntul Gheorghe, foarte meandrat. **D. D.** este o unitate de relief recentă (din epoca preistorică), formată prin colmatarea unui golf marin devenit liman. În funcţie de rolul pe care l-au avut în formarea reliefului cei doi agenţi principali, fluviul şi marea, se disting în **D. D.** două sectoare: delta fluvială în vest, pînă la marginea vestică a grindurilor Letea, Caraorman, Crasnicol, şi delta fluviomarină în est. Cele trei braţe dunărene împart delta în trei mari ostroave complexe: Letea, Sfîntul Gheorghe şi Dranov. Suprafaţa acestora e brăzdată de numeroase braţe secundare, gîrle şi canale artificiale (rezultate prin rectificarea gîrlelor), care leagă fluviul cu numeroasele lacuri şi mlaştini din interior. Cele mai întinse lacuri sînt Fortuna, Gorgova, Matiţa, Merheiul, Isacova, Roşu. Partea sudică a **D. D.** e ocupată de complexul lacustru Razelm, format din lacurile Razelm, Babadag, Goloviţa, Zmeica, Sinoe şi Tuzla. Cam 80% din suprafaţa deltei este acoperită de apă în tot cursul anului, restul fiind constituit din japşe şi grinduri, care sînt inundate în perioada cînd nivelul apelor este crescut, mai ales primăvara. Doar grindurile mai înalte, reprezentînd cca. 1/12 din suprafaţa deltei, sînt neinundabile. Grindurile fluviale se întind ca nişte fîşii înguste de-a lungul braţelor fluviului şi gîrlelor. Grindurile marine, vechi cordoane litorale rămase acum în interiorul deltei, sînt mult mai întinse şi sînt aşezate perpendicular pe direcţia braţelor Dunării. Ele sînt acoperite pe mari porţiuni cu dune şi sărături. Grindurile Chilia şi Stipoc sînt resturi ale uscatului predeltaic. Relieful deltei este într-o continuă transformare, datorită aluvionării, eroziunii şi depunerii de materie organică. Grindurile fluviatile se lărgesc şi se înalţă treptat, multe gîrle se împotmolesc, fundul bălţilor şi al mlaştinilor se ridică, delta înaintează în mare (la gura braţului Chilia cu peste 80 m anual). Aluviunile ajunse în mare sînt antrenate de curentul marin, şi apoi depuse, formînd astfel cordoane litorale; în alte sectoare curenţii şi valurile rod cordonul litoral. Clima este

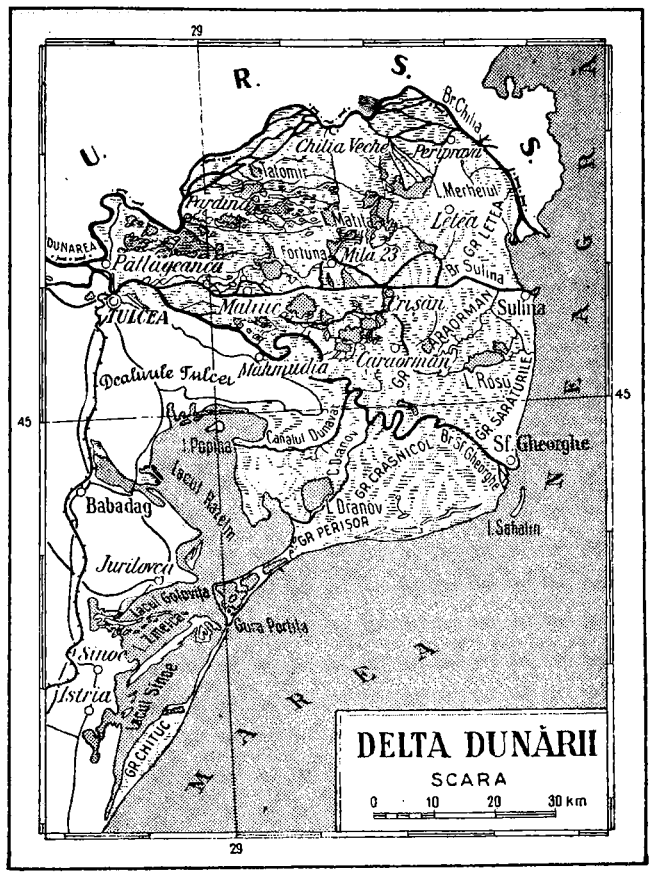

continentală, cu mari amplitudini de temperatură, cu precipitaţii puţine, dar cu umiditate atmosferică ridicată, ca urmare a evaporaţiei de pe întinsele suprafeţe de apă. Vegetaţia deltei e foarte variată şi originală. Peisajul dominant îl formează stufăriile, mărginite spre uscat de o centură de papură şi rogozuri. Pătura plutitoare de stuf, plaurul, din care se desprind uneori mici insule purtate de curent, ocupă o suprafaţă de cca. 100 000 ha. În partea centrală a lacurilor din deltă, neacoperită de stuf, cresc numeroase plante acvatice (nufărul alb şi galben, săgeata-apei, broscăriţa, brădişul etc.). Pe grinduri cresc sălcii şi plopi, care formează zăvoaie, cătină, ierburi, iar pe unele porţiuni vegetaţie de sărătură şi de nisip. Pe grindurile maritime sînt păduri cu stejari, anini şi frasini; între acestea, renumita pădure Letea, cu subarboret bogat şi numeroase plante agăţătoare (viţă sălbatică, iederă, hamei, curpen, volbură, liana *Periploca graeca*), care-i dau un aspect de vegetaţie tropicală. **D. D.** este foarte bogată în peşte; din punct de vedere economic, cele mai importante specii de peşti sînt: crapul, plătica, somnul, babuşca, roşioara, avatul, ştiuca, bibanul şi şalăul. Pe lîngă aceştia, în **D. D.** pătrund şi peşti marini migratori (nisetrul, păstruga, morunul, scrumbiile de Dunăre etc.), care constituie obiectul unui pescuit intens. Fauna păsărilor este foarte variată şi bogată (cca. 300 de specii), **D. D.** fiind considerată ca un adevărat „paradis al păsărilor". Printre acestea, cele mai valoroase sînt diferitele specii de raţe şi gîşte sălbatice, gîrliţele, lebedele, fluierarii, becaţinele, sitarii, cocorii etc. Unele specii de păsări, cum sînt pelicanul comun şi creţ, lopătarul, egreta mare şi mică, călifarul alb şi roşu şi altele, au fost declarate monumente ale naturii pentru frumuseţea şi raritatea lor. Alături de acestea, în **D.D.** trăiesc numeroşi stîrci, cormorani, pescăruşi, diferite specii de răpitoare etc. Fauna mamiferelor este reprezentată prin mistreţi, lupi, vulpi, vidre, nurci, bizami, cîini enot etc. Pentru conservarea frumuseţilor **D. D.**, precum şi pentru menţinerea echilibrului biologic existent, unele regiuni ale Deltei Dunării au fost declarate rezervaţii naturale (pădurea Hasmacul Mare din Letea, regiunea Pardina şi partea nordică a zonei lacurilor din aval de Caraorman). Prin condiţiile şi resursele ei naturale, **D. D.** constituie o unitate economică deosebită. Stuful, care ocupă o suprafaţă de cca. 260 000 ha, din care 15% stufării uşor exploatabile, a început să fie valorificat în anii regimului de democraţie populară, servind la producerea de celuloză, hîrtie, fibre artificiale ş.a. În Delta Dunării, la Maliuc, se află şi o staţiune experimentală stuficolă. **D.D.** este un important raion piscicol, dînd cca. 50% din producţia totală de peşte de apă dulce a ţării. Centre piscicole mai importante sînt Sulina, Sfîntul Gheorghe, Jurilovca, Mila 23, Tatanir, Dranov, Perişor. Se extind suprafeţele cultivate cu cereale, legume, viţă de vie şi pomi fructiferi, în special gutui. Regiune de mare interes turistic şi vînătoresc.

déltă, formă de relief litoral în zona de vărsare a unei ape curgătoare într-un lac, în mare sau în ocean, care ia naştere cînd procesul acumulării aluviunilor aduse de apa curgătoare predomină asupra procesului spălării acestora de către maree, curenţi litorali şi valuri. Condiţiile care favorizează formarea **d.** sînt: existenţa unui ş e l f întins cu pantă redusă, a unui curs de apă care aduce o cantitate foarte mare de aluviuni şi lipsa mareelor sau existenţa unor maree slabe. Procesul acumulării de aluviuni are loc datorită scăderii vitezei cursului de apă şi floculaţiei particulelor fine sub acţiunea apei de mare. Datorită pantei reduse de curgere, în **d.** are loc despărţirea cursului de apă în braţe, dispuse în general în formă de triunghi cu vîrful în amonte, asemănător literei majuscule greceşti delta (Δ), de unde îi provine şi numele. **D.** este în continuă modificare, deoarece, datorită pantei reduse şi intenselor procese de acumulare, are loc o frecventă schimbare a poziţiei braţelor, iar datorită raportului variabil dintre acumulare şi spălare, unele sectoare ale **d.** se retrag (ex. Delta Dunării la sud de braţul Sulina), iar altele înaintează (ex. Delta Dunării la gura braţului Chilia). În funcţie de forma lor şi de procesul predominant, se deosebesc *d. lobate* (Ron, Pad), *d. digitale* (Mississippi), *d. rotunjite* (Tibru, Nil), *d. răsfirate* (Volga).

deltoíd (ANAT.), muşchi din regiunea umărului, în forma literei greceşti delta întors (∇), cu inserţii pe omoplat şi pe humerus. Determină rotaţia internă şi externă a braţului, precum şi îndepărtarea braţului de trunchi. Paralizia deltoidului aduce după sine imposibilitatea de a mai folosi braţul.

Delvig, Anton Antonovici (1798—1831), poet rus, simpatizant al mişcării decembriste, prieten cu A.S. Puşkin. În lirica lui **D.** predomină motive elegiace şi teme ca dragostea şi prietenia. Unele dintre poeziile sale, inspirate din folclorul rus, au fost puse pe muzică (de ex. „Privighetoarea" de A. A. Aleabiev).

demagnetizáre (ELT.), fenomen de trecere în stare magnetic-neutră a unui corp sau a unui material magnetizat. Poate avea loc ca urmare a unui proces de îmbătrînire (la magneţii permanenţi), poate fi accidentală sau produsă intenţionat. **D.** intenţionată se efectuează de obicei cu ajutorul curentului electric, care produce un cîmp magnetic demagnetizant, opus cîmpului din material. Magneţii permanenţi (metalici sau ferite) pot fi demagnetizaţi şi prin încălzire la o temperatură superioară punctului C u r i e. V. şi m a g n e t i z a r e.

demagóg (gr. *demos* „popor" şi *agein* „a conduce"), denumire a şefului partidului popular în statele sclavagiste democratice din Grecia antică, care ducea o politică în interesul păturilor largi ale cetăţenilor liberi. **D.** se bucurau de mare prestigiu. Mai tîrziu, termenul a căpătat sensul de politician fără scrupule, înşelător al maselor.

demaráre (TEHN.), trecere a unui vehicul sau a unei maşini din starea de repaus în starea de mişcare. **D.** motoarelor cu ardere internă se face cu ajutorul unui demaror sau prin acţionare manuală. Se numeşte şi *demaraj*.

demarcaţia frontierei (DR.), operaţie prin care se stabileşte, la faţa locului, linia de frontieră dintre state. V. şi f r o n t i e r ă.

demarór (MAS.), mecanism, motor sau instalaţie care serveşte la pornirea motoarelor cu ardere

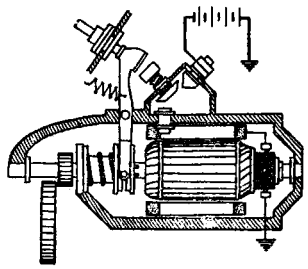

Demaror electri

internă, producînd energia cinetică necesară acestui scop. După pornirea motoarelor, demarorul îşi încetează funcţionarea. Se folosesc ca **d.** motoare electrice, instalaţii cu aer comprimat, manivele etc.

demascáre (MILIT.), detecţiune în aplicarea regulilor şi cerinţelor m a s c ă r i i, care dă posibilitate inamicului de a identifica obiectivul sau acţiunea mascată (ex. **d.** dispozitivului, **d.** manevrei etc.).

De Max, Eduard (1869—1924), actor francez, de origine română, născut la Iaşi. A activat la Teatrul Odéon, condus de regizorul A. A n t o i n e. A vădit un talent cu totul excepţional în interpretarea rolurilor din marea tragedie clasică. **D.M.** a devenit societar al Comediei franceze, fără a renunţa la cetăţenia română.

démă (din gr. *demos* „popor"; IST.) **1.** Diviziune administrativă în Grecia antică şi în Imperiul bizantin. **2.** Miliţie orăşenească şi facţiune politică în Bizanţ.

Dembiţchi, Henrik (1830—1906), caricaturist şi ilustrator romîn, de origine polonez. După răscoala poporului polonez din 1863—1864 s-a refugiat în ţara noastră, unde a legat o strînsă prietenie cu revoluţionarul bulgar Hristo Botev. A publicat în periodicele satirice romîneşti ale vremii („Ghimpele", „Asmodeu", „Daracul") litografii inspirate de lupta poporului romîn şi a poporului bulgar pentru eliberarea de sub jugul otoman, precum şi numeroase caricaturi antidinastice şi antiprusace („Ora fatală a monarhiei se apropie", „Republica", „Reacţiunea dezgropînd trecutul").

Dembowski *[dembófschi]*, Edward (1822—1846), democrat revoluţionar şi filozof materialist polonez. A fost unul dintre conducătorii răscoalei din 1846 de la Cracovia. Ca filozof, **D.** a evoluat de la idealismul hegelian la materialism, a criticat filozofia lui Schelling şi Hegel, precum şi materialismul metafizic, străduindu-se să aplice dialectica în explicarea naturii şi a societăţii. El nu a depăşit însă idealismul în interpretarea vieţii sociale, considerînd, în spirit iluminist, că forţa motrice a istoriei ar fi raţiunea umană. În estetică a susţinut realismul.

deménţă (lat. *de* „fără" şi *mens, -ntis* „minte"; MED.), dezintegrare a activităţii psihice, urmată de pierderea capacităţii de adaptare a individului la viaţa socială. **D.** poate fi: precoce, senilă, paralitică etc.

Demeter (MIT.) v. **Ceres.**

Demetrescu, Gheorghe (n. 1885), astronom romîn,

Gh Demetrescu

membru al Academiei R.P.R. **D.** a fost timp de 20 de ani director al Observatorului astronomic din Bucureşti, la organizarea căruia a lucrat încă de la înfiinţarea sa (1908); a fundat Observatorul astronomic de la Cluj (1926). Profesor emerit al R. P. Romîne. A publicat studii asupra obiectivelor instrumentelor astronomice; a elaborat o metodă nouă de calcul a eclipselor de Soare, a studiat cîteva planete mici, stele duble etc. **D.** a organizat cercetările de astrometrie din ţara noastră. A pus bazele seismologiei romîneşti, înfiinţînd reţeaua de staţii seismice; a scos în evidenţă caracterul singular şi persistent al focarului seismic din Vrancea şi a determinat grosimea scoarţei pămînteşti şi a diferitelor ei strate în R.P.R. **D.** este membru al mai multor societăţi ştiinţifice străine.

Demetrescu, Traian (cunoscut şi sub pseudonimul *Tradem*) (1866—1896), poet şi prozator romîn. Aderînd la mişcarea muncitorească, a fost delegat în 1893 la congresul de constituire a Partidului social-democrat al muncitorilor din Romînia. În primele sale volume de versuri („Poezii", 1885; „Freamăte", 1887), **D.** se manifestă ca un liric sentimental, înclinat spre intimism, deşi notele critice la adresa societăţii burgheze nu lipsesc. În volumele următoare („Sensitive", 1894; „Aquarele", 1896 ş.a.), tematica lui **D.** se îmbogăţeşte simţitor, poetul mărturisindu-şi ataşamentul la cauza maselor muncitoare (poeziile „Proletarii", „Muncitorilor"). A scris şi pamflete în versuri cu caracter antimonarhic („Nunta de argint", 1891 ş.a.) sau care demascau politicianismul partidelor burgheze. Prin unele poezii de factură simbolistă, **D.** este un precursor al lui Bacovia. Proza lui **D.** e romanţioasă, afectată.

Demetriade, Aristide (1872—1930), actor romîn, elev al lui Ştefan Vellescu. A jucat la Teatrul naţional din Bucureşti. Tragedian cu bogate resurse, Demetriade a interpretat cu patos romantic şi cu un deosebit simţ al nuanţelor, obţinînd întruchiparea diferenţiată a fiecărui personaj, rolurile principale din piesele „Răzvan şi Vidra" de B.P. Hasdeu, „Des-

pot-Vodă" de Vasile Alecsandri, „Trandafirii roşii" de Z. Bîrsan, „Hamlet" şi „Iuliu Cezar" de

A. Demetriade

Shakespeare, „Ruy Blas" de Victor Hugo ş.a.

Demetrios Poliorcetes (337—283 î.e.n.), conducător de mercenari, talentat comandant militar. S-a remarcat în timpul luptei pentru putere dintre diadohi după moartea lui Alexandru Macedon. A fost poreclit Poliorcetes („asediatorul oraşelor") datorită tehnicii şi tacticii sale speciale de asediu. A murit ca prizonier al diadohului Seleucos.

Demetrius, Lucia (n. 1910), scriitoare romînă. În lucrările scrise înainte de 1944 (romanele „Tinereţe", 1936; „Marea fugă", 1937; volumul de nuvele „Destine", 1939; volumul de versuri „Intermezzo", 1939) a manifestat unele înclinaţii spre psihologism. După 1944 scrie îndeosebi teatru, abordînd, printre primii dramaturgi romîni contemporani, o tematică inspirată din realităţile sociale actuale. În dramele sale („Cumpăna", 1949; „Vadul nou", 1950; „Oameni de azi", 1952; „Trei generaţii", 1956; „Vlaicu şi feciorii lui", 1959), ca şi în nuvele ori romane (volumele de nuvele „Premiera", 1952; „Oameni şi jivine", 1956; „Oglinda", 1957; „Nunta Ilonei", 1960; „Limpezire", 1962; romanul „Primăvara pe Tîrnave", 2 vol., 1961—1963), **D.** înfăţişează momente importante din noua istorie a patriei, procesul de ivire şi de formare a noii conştiinţe socialiste. Desfăşoară o bogată activitate obştească. Laureată a Premiului de stat.

Demetrius, Vasile (1878—1942), poet şi prozator romîn. A condus, împreună cu T. Arghezi, revista „Linia dreaptă" (1904). Poeziile sale exprimă compasiunea faţă de viaţa grea a celor oropsiţi („Versuri", 1901; „Trepte rupte", 1906; „Sonete", 1914; „Canarul mizantropului", 1916). Ca prozator a fost atras îndeosebi de zugrăvirea critică a burgheziei şi a efectelor nocive pe care relaţiile capitaliste le au asupra omului (romanele: „Tinereţea Casandrei", 1914; „Oraşul bucuriei", 1920; „Matei Dumbărău", 1920; „Domnul colonel", 1921; „Domnul deputat...", 1921; „Vieţi zdrobite", 1926). Realismul operelor sale e umbrit însă adesea de o viziune sentimentalistă, cu implicaţii naturaliste.

demi- (fr. *demi* „jumătate"), element de compunere cu sensul „jumătate" (ex. *demisol, demifond*).

demilitarizáre, distrugere a instalaţiilor militare şi interzicerea de a construi altele noi, precum şi interzicerea de a menţine forţe armate pe un anumit teritoriu (*d. parţială*; de ex. **d.** Ruhrului, hotărîtă prin tratatul de pace de la Versailles din 1919). După al doilea război mondial, noţiunea de **d.** se foloseşte şi în sensul mai larg, de distrugere a întregului potenţial militar al unui stat *(d. totală)*. La Conferinţa de la Potsdam din 1945 s-a hotărît **d.** totală a Germaniei şi lichidarea industriei ei de război. Măsuri asemănătoare au fost stabilite şi pentru Japonia. Guvernele puterilor imperialiste au încălcat hotărîrile Conferinţei de la Potsdam, îngăduind şi ajutînd la refacerea forţelor armate şi a industriei de război a Germaniei occidentale. V. şi d e z a r m a r e.

demináre (MILIT.), înlăturare a minelor dintr-un baraj de mine. **D.** este executată de pionieri sau de militari din alte arme, instruiţi special. V. şi d e t e c t o r d e m i n e.

demineralizáre 1. (CHIM.) Îndepărtare din apă a sărurilor dizolvate, pentru a o face proprie unor anumite întrebuinţări (ex. în termocentralele electrice, în industria chimică, farmaceutică etc.). **D.** se poate efectua pe cale fizică (prin distilare, electroosmoză) şi pe cale chimică (cu schimbători de ioni, diferite adaosuri). V. şi d e d u r i z a r e a a p e i. **2.** (MED.) Eliminare exagerată de săruri minerale din organism. Se observă în stările caşectice (tuberculoză, cancer), în unele boli endocrine, în stări febrile grave (febră tifoidă, pneumonie), în timpul graviditaţii etc.

demiténtă (ARTE PLAST.), valoare intermediară de ton, care leagă în mod armonios părţile luminate de cele întunecate ale unei picturi sau ale unei gravuri.

demiúrg (gr. *demiurgos* „lucrător, creator") **1.** (FILOZ.) Denumire dată în filozofia greacă idealistă, în special de Platon, divinităţii ca pretins principiu raţional organizator al universului, ca aşa-zis „arhitect" sau „creator" al acestuia.

demo- (gr. *demos* „popor"), element de compunere cu sensul „referitor la popor sau la populaţie, care aparţine poporului" (ex. *democraţie, demografie*).

demobilizáre, trecere a forţelor armate de la starea de război la starea de pace, prin lăsarea la vatră a unei părţi din efectiv, prin redarea în circuitul economic a materialelor care prisosesc şi prin trecerea economiei naţionale la producţia de pace.

„democratizarea capitalului", teorie burgheză, antiştiinţifică, potrivit căreia dezvoltarea societăţilor pe acţiuni şi plasarea unor acţiuni în rîndurile celor ce muncesc ar schimba natura capitalismului, fiecare posesor al unei acţiuni devenind coproprietar al întreprinderii respective, participînd la beneficiul şi la conducerea ei. În realitate, prin intermediul societăţilor pe acţiuni, capitaliştii mobilizează o parte din economiile păturilor neavute ale populaţiei şi le utilizează în scopul stoarcerii de profituri; micii deţinători de acţiuni nu au nici o posibilitate de a-şi spune cuvîntul în conducerea societăţilor respective, aflate în mîna deţinătorilor *pachetelor de acţiuni*, care, pe această bază, îşi însuşesc cea mai mare parte a beneficiilor şi se folo-

sesc de toate avantajele capitalului social astfel format. Ţelul evident al acestei teorii este crearea în rîndul maselor a iluziei că în capitalism au posibilităţi egale cu cele ale capitaliştilor şi de a le abate astfel de la lupta de clasă împotriva exploatării capitaliste. Această teorie reprezintă unul dintre pilonii pe care este construită concepţia apologetică a „capitalismului popular".

„Democraţia socială", gazetă săptămînală editată, din ianuarie pînă în decembrie 1892, de clubul muncitorilor din Ploieşti. A avut un rol însemnat în răspîndirea ideilor socialiste şi în demascarea politicianismului partidelor burghezo-moşiereşti. A militat pentru întemeierea unui partid politic muncitoresc.

democraţie (gr. *demos* „popor" şi *kratos* „putere"), formă de guvernare care proclamă principiul că puterea aparţine poporului. În societăţile bazate pe clase antagoniste, acest principiu rămîne formal; el este tradus în viaţă în mod real numai în statele socialiste. În societăţile împărţite în clase, **d.** este, ca orice formă de guvernare, expresia dictaturii claselor aflate la putere, acest fapt determinînd conţinutul şi esenţa ei. *D. sclavagistă* era expresia intereselor clasei stăpînitorilor de sclavi, în timp ce sclavii erau lipsiţi de orice drepturi politice şi juridice. Spre deosebire de democraţiile anterioare, care excludeau prin lege majoritatea cetăţenilor de la conducerea treburilor publice, *democraţia burgheză* proclamă egalitatea cetăţenilor în faţa legii, libertăţile democratice (libertatea cuvîntului, a presei, a întrunirilor etc.), introduce unele instituţii democratice, ca parlamentul, votul universal etc. **D.** burgheză, deşi a reprezentat un mare progres istoric în comparaţie cu celelalte forme de guvernare anterioare, „rămîne întotdeauna — şi în condiţiile capitalismului nu poate să nu rămînă — strîmtă, ciuntită, falsă, ipocrită, un rai pentru cei bogaţi, o capcană şi o minciună pentru cei exploataţi şi săraci" (V.I.Lenin). Proclamarea libertăţilor democratice serveşte burgheziei pentru a camufla esenţa de clasă a statului burghez, dictatura ei asupra maselor largi de oameni ai muncii. În etapa actuală a dezvoltării istorice, în condiţiile transformării capitalismului monopolist în capitalism monopolist de stat, se intensifică tendinţa spre restrîngerea democraţiei burgheze, ca una din trăsăturile adîncirii crizei generale a capitalismului. Aceasta se manifestă prin îngrădirea puterii parlamentului, trecerea la metode de guvernare autocrate şi fasciste, crearea de uniuni militare şi politice între statele imperialiste în vederea înăbuşirii mişcărilor de eliberare naţională, a mişcării muncitoreşti şi socialiste. Unind în jurul ei toate forţele care se opun tendinţelor antidemocratice ale capitalismului monopolist, clasa muncitoare din ţările capitaliste luptă pentru apărarea **d.** În ţările recent eliberate, forţele democratice, partidele comuniste luptă pentru ducerea pînă la capăt a revoluţiei antiimperialiste, antifeudale, democratice, pentru înfăptuirea unor transformări progresiste în viaţa economică, politică şi socială. Lupta pentru **d.** este o parte integrantă a luptei pentru înfăptuirea revoluţiei socialiste şi instaurarea *democraţiei socialiste*. **D.** socialistă, înfăptuită în ţările socialiste în prima fază a comunismului, ca expresie a uneia sau alteia dintre formele dictaturii proletariatului, reprezintă un tip nou, superior de **d.** În opoziţie cu **d.** burgheză, **d.** socialistă exprimă cu adevărat puterea poporului, interesele şi voinţa clasei muncitoare şi a tuturor oamenilor muncii. **D.** socialistă asigură maselor populare, indiferent de sex, de rasă şi de naţionalitate, participarea la conducerea statului, a economiei, la viaţa obştească, precum şi drepturi şi libertăţi reale. La temelia acestor drepturi stă proprietatea socială asupra mijloacelor de producţie, care garantează exercitarea lor, şi faptul că puterea aparţine clasei muncitoare aliate cu ţărănimea muncitoare. În statele socialiste, organele puterii de stat se află sub controlul maselor, votul este universal, egal şi secret. **D.** socialistă cuprinde atît libertăţile politice: libertatea cuvîntului, a presei, a mitingurilor şi adunărilor, dreptul de a alege şi a fi ales, pe baza votului universal, egal şi secret, cît şi drepturile sociale: dreptul la muncă, la odihnă, la învăţămînt, la asigurarea materială la bătrîneţe, în caz de boală şi de pierdere a capacităţii de muncă; egalitatea în drepturi a cetăţenilor de toate rasele şi naţionalităţile; egalitatea femeii cu bărbatul în toate domeniile vieţii sociale. Dezvoltarea şi perfecţionarea multilaterală a **d.** socialiste, care asigură participarea tot mai largă a maselor la conducerea treburilor de stat şi obşteşti, constituie direcţia principală a evoluţiei vieţii de stat socialiste. În ţara noastră, profundul democratism al orînduirii socialiste îşi găseşte expresia în drepturile şi libertăţile largi şi reale de care se bucură oamenii muncii. Construirea bazei economice a socialismului şi trecerea la etapa desăvîrşirii construcţiei socialiste, formarea unităţii moral-politice a întregului popor permit dezvoltarea şi perfecţionarea multilaterală a **d.** socialiste. Funcţiile economică-organizatorică şi cultural-educativă ale statului democrat-popular se lărgesc continuu. Sub conducerea partidului, masele sînt atrase tot mai activ, în forme multiple, la activitatea organelor puterii de stat (şedinţele alegătorilor cu deputaţii, comisiile permanente, comitetele de cetăţeni pe circumscripţii electorale, comitetele de cetăţeni alese de adunările populare, comitetele de cartier, de străzi, de bloc, echipele de control obştesc etc.). Problemele planului de stat sînt larg dezbătute de colectivele de oameni ai muncii. Creşte rolul consfătuirilor de producţie ca formă de participare nemijlocită a oamenilor muncii la conducerea producţiei. Se lărgesc atribuţiile sfaturilor populare, cresc drepturile şi răspunderea lor pentru dezvoltarea economică şi social-culturală a regiunilor, raioanelor, oraşelor şi co-

munelor. Reorganizarea conducerii agriculturii, a culturii și artei a lărgit participarea maselor la conducerea treburilor din domeniile de activitate respective, prin atragerea în organele de conducere a unui număr însemnat de specialiști și alți oameni ai muncii care lucrează nemijlocit în aceste domenii. În etapa actuală sporesc rolul și influența organizațiilor obștești în viața socială, crește rolul opiniei publice înaintate, importanța formelor obștești de înrîurire și reeducare, a influenței educative exercitate nemijlocit de colectivitatea oamenilor muncii. Astfel, combaterea unor încălcări a regulilor de conviețuire în societate trece treptat din competența organelor administrative ale statului în competența organelor obștești (consiliile de judecată tovărășească, adunările generale ale oamenilor muncii).

democrație internă de partid, parte integrantă a principiului centralismului democratic, principiul călăuzitor al structurii organizatorice a partidului marxist-leninist. Potrivit cerințelor **d. i. de p.**, toate organele conducătoare de partid, de jos și pînă sus, sînt alese; organele de partid sînt obligate a prezenta periodic dări de seamă în fața organizațiilor de partid; disciplina de partid, una dintre condițiile de bază pentru asigurarea unității politice, de voință și de acțiune a partidului, este obligatorie pentru toate organizațiile și pentru toți membrii de partid; minoritatea se supune necondiționat majorității și este obligată să aplice în practică, fără rezerve, hotărîrile luate; participarea la discutarea liberă și concretă, în adunările de partid și în presa de partid, a problemelor politicii partidului este un drept de neatins al fiecărui membru de partid; fiecare membru de partid are dreptul să aleagă și să fie ales în organele de partid; să ceară să participe personal în toate cazurile în care urmează a se lua o hotărîre cu privire la activitatea sau purtarea lui; să se adreseze cu orice chestiune sau cerere oricărui organ de partid, inclusiv Comitetului Central. Organele conducătoare de partid își desfășoară întreaga activitate pe baza principiului leninist al muncii colective, principiul suprem al conducerii de partid; în sînul partidului se folosește critica și autocritica. Măsurile organizatorice în vederea dezvoltării democrației interne de partid, ca și a preîntîmpinării încercărilor de a folosi democrația internă de partid pentru subminarea unității partidului, sînt înscrise în Statutul Partidului Muncitoresc Romîn.

democrație militară (IST.), formă de organizare politică a perioadei de descompunere a comunei primitive. Se caracterizează, din punctul de vedere al dezvoltării forțelor de producție, prin înlocuirea pietrei cu metalul (epoca bronzului și începutul epocii fierului), care a avut ca urmare dezvoltarea activității economice (meșteșugurile, schimbul etc.) și a tehnicii militare, precum și apariția proprietății private și a claselor. În perioada **d.m.**, războiul de jaf a devenit principala preocupare a triburilor. Organele de conducere ale acestei forme de organizare politică erau: adunarea poporului înarmat, conducătorul militar și sfatul bătrînilor. Exemple clasice de **d.m.** sînt: societatea greacă din epoca homerică, societatea romană în așa-zisa perioadă a regalității, societatea dacă înainte de Burebista, societatea vechilor germani etc. Termenul de **d.m.** a fost introdus în literatura științifică de etnograful american L. Morgan și folosit de K. Marx și F. Engels.

democrație populară, formă politică de organizare a societății, al cărei conținut, în funcție de condițiile concret-istorice, îl constituie fie dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii, fie dictatura proletariatului. **D.p.** a apărut după cel de-al doilea război mondial, fiind instaurată într-o serie de țări din Europa și din Asia, între care și Romînia, ca rezultat al revoluțiilor antiimperialiste și antifeudale în condițiile slăbirii imperialismului și ale schimbării raportului de forțe în favoarea socialismului. În diferitele țări, revoluția democrat-populară s-a desfășurat în mod diferit, în funcție de condițiile istorice concrete și de raportul dintre forțele de clasă pe plan intern și internațional. Crearea **d.p.** într-o serie de țări a început cu instaurarea dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii, în care rolul conducător aparține clasei muncitoare în frunte cu partidul său revoluționar. Principala particularitate a acestei perioade constă în caracterul ei antiimperialist și antifeudal, caracter în virtutea căruia revoluția democrat-populară a depășit cadrul revoluției burghezo-democratice obișnuite. Dezvoltarea ulterioară a **d.p.** se caracterizează prin instaurarea dictaturii proletariatului și trecerea la construirea socialismului. În procesul înfăptuirii și dezvoltării **d. p.** s-au manifestat trăsăturile și legitățile generale ale construirii socialismului, aplicate însă în condiții concrete de o mare diversitate, potrivit stadiului sau etapei de dezvoltare a fiecărei țări socialiste, particularităților ei istorice. În țara noastră, **d. p.** s-a instaurat la 6 martie 1945, ca urmare a luptelor revoluționare ale maselor populare, conduse de P.C.R., împotriva moșierimii și a marii burghezii reacționare, precum și împotriva puterilor imperialiste, care urmăreau să readucă Romînia la vechea stare de țară dependentă. Prin conținutul său de clasă, statul de democrație populară din țara noastră a reprezentat, în prima etapă a dezvoltării sale, dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii, în care clasa muncitoare, în frunte cu P.C.R., deține rolul conducător. În această etapă, statul nostru de democrație populară a servit clasei muncitoare și aliaților ei ca instrument pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și pentru trecerea la revoluția socialistă. O particularitate a democrației populare din Romînia în această perioadă a constat în aceea că, deși forma statului continua să fie monarhia constituțională, din punctul de vedere al conținutului său de clasă el reprezenta puterea ma-

selor. Îndepărtarea din guvern a ultimilor reprezentanți ai burgheziei, abolirea monarhiei și proclamarea R.P.R. la 30 decembrie 1947 au marcat încheierea primei etape a revoluției democrat-populare și trecerea la înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste, transformarea statului democrat-popular ca formă a dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii într-un stat democrat-popular ca formă a dictaturii proletariatului, al cărei principiu suprem este alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare. „Prin conținutul de clasă, prin funcțiile sale îndreptate spre slujirea intereselor fundamentale ale poporului, ca și prin întreaga sa activitate, statul democrat-popular întruchipează puterea politică a oamenilor muncii; formele de organizare a statului și metodele de exercitare a puterii asigură participarea activă, permanentă, nemijlocită a celor mai largi mase la conducerea treburilor obștești. În aceasta constă izvorul forței de nebiruit a orînduirii noastre de stat" (Gh. Gheorghiu-Dej). V. și *revoluția democrat-populară; stat democrat-popular*.

democrați revoluționari, ideologi și militanți ai revoluțiilor burghezo-democratice care s-au situat în mod consecvent pe poziția luptei pentru desființarea iobăgiei și lichidarea pe cale revoluționară a rînduielilor feudale. Ca reprezentanți ai claselor și ai păturilor sociale asuprite, interesate în răsturnarea orînduirii feudale, ei au luptat împotriva liberalismului și reformismului burghez, înclinat să încheie tranzacții cu reacțiunea politică. **D.r.** au propagat concepții înaintate despre rolul hotărîtor al poporului în istorie și au fost adepți înflăcărați ai răspîndirii culturii în masele largi populare, ai „luminării" acestora. Caracterizarea **d.r.** prin aceste trăsături generale nu exclude existența unor deosebiri mai mici sau mai mari în concepțiile lor, în funcție de condițiile specifice ale epocilor istorice și ale țărilor în care au fost formulate. Democratismul revoluționar a cunoscut o evoluție îndelungată, de aproape două veacuri, și a străbătut în dezvoltarea sa mai multe etape, începînd cu aceea din timpul revoluției burgheze de la 1789—1795 din Franța. Primul curent democrat-revoluționar l-au constituit *iacobinii* (M. Robespierre, J.P. Marat, G.J. Danton, L.A. Saint-Just ș.a.), reprezentanții aripii radicale ai acestei revoluții, partizani ai dictaturii revoluționare a maselor plebeiene. Sub înrîurirea iacobinilor s-au aflat și unii revoluționari din alte țări. În perioada revoluțiilor burghezo-democratice din 1848—1849 și în genere între deceniile al cincilea și al optulea ale sec. al XIX-lea, democratismul revoluționar s-a dezvoltat cu precădere în diverse țări înapoiate sub raport economic și social-politic, îndeosebi în țările din răsăritul Europei, unde s-a manifestat mai ales ca o ideologie a mișcării de eliberare a țărănimii. **D.r.** au avut totodată un rol de seamă în mișcarea de eliberare națională din aceste țări. Principalii **d.r.** din perioada revoluțiilor din 1848—1849 au fost: Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac, Avram Iancu, Eftimie Murgu ș.a. în țările române, E. Arnold în Cehia, E. Dembowski în Polonia, Petőfi S. și Táncsics M. în Ungaria. Un rol important în dezvoltarea gîndirii social-politice și filozofice au avut **d. r.** ruși (A.I. Herzen, N.P. Ogariov, V.G. Belinski, N.G. Cernîșevski, N.A. Dobroliubov), care au îmbinat ideea revoluției țărănești cu concepții socialist-utopice. Democratismul revoluționar rus a atins apogeul în timpul situației revoluționare din 1859—1861. După cum a arătat V.I. Lenin, **d.r.** ruși s-au apropiat foarte mult de materialismul dialectic, însă, datorită stării de înapoiere din Rusia, unde proletariatul se găsea abia la începutul dezvoltării sale, ei s-au oprit în fața materialismului istoric. **D.r.** ruși și-au propagat ideile mai ales prin revista „Sovremennik" (Contemporanul). Ei au înființat organizația revoluționară „Zemlea i volea" (Pămînt și libertate). Ideile **d. r.** ruși au exercitat o influență puternică asupra scriitorilor și gînditorilor progresiști din Rusia, precum și asupra unor **d. r.** de seamă din țările din sud-estul Europei (H. Botev în Bulgaria, S. Marković în Serbia ș.a.). V.I. Lenin i-a considerat pe **d. r.** ruși drept precursorii social-democraților ruși. După trecerea capitalismului în faza sa imperialistă, democratismul revoluționar este reprezentat îndeosebi de aripa cea mai înaintată a burgheziei naționale în revoluțiile burghezo-democratice cu caracter antifeudal, agrar și antiimperialist din țările înapoiate ale Asiei, Americii Latine și Africii. Un **d.r.** reprezentativ pentru această perioadă, în care revoluția burghezo-democratică precedă și pregătește revoluția socialistă, este, în China, Sun Iat-sen (1866—1925). *În țările române*, democratismul revoluționar s-a manifestat în perioada revoluției din 1848—1849, reprezentînd orientarea cea mai înaintată în cadrul ideologiei pașoptiste. Conducătorul recunoscut al curentului democrat-revoluționar din Țara Românească, figura cea mai luminoasă a revoluției din 1848, a fost N. Bălcescu. Pe platforma ideologică a democratismului revoluționar s-au mai situat, în cursul revoluției din Țara Românească, Al.G. Golescu (Negru), I. Ionescu de la Brad, C. Bolliac, generalul Gh. Magheru ș.a. **D.r.** din Țara Românească considerau că obiectivul principal al revoluției este desființarea clăcii și împroprietărirea țăranilor (revendicare formulată în art. 13 al Proclamației de la Islaz). Partizani fervenți ai luminării poporului, ei au militat pentru educarea maselor în spirit revoluționar, pentru ridicarea întregului popor la lupta armată împotriva dușmanilor interni și externi ai revoluției. Împletind revendicările sociale ale revoluției cu cele naționale, ei au luptat pentru obținerea independenței țării, pentru crearea statului național unitar. **D.r.** din Țara Românească, în special Nicolae Bălcescu și Cezar Bolliac, au preconizat unirea mișcărilor re-

voluționare ale popoarelor romîn și ungar și s-au străduit să mijlocească o împăcare între revoluționarii romîni și revoluționarii unguri. Pe poziții în esență democrat-revoluționare s-au situat în Transilvania Avram Iancu, I. Buteanu, Al. Papiu-Ilarian ș.a., iar în Banat și Eftimie Murgu. Spre deosebire de democrații burghezi (G. Barițiu, T. Cipariu, St. L. Roth ș.a.), **d. r.** din Transilvania s-au caracterizat printr-o atitudine consecvent revoluționară în problemele socială și națională. Ei n-au avut însă orizontul politic larg al lui N. Bălcescu, care privea problema revoluției din Transilvania în legătură cu marile probleme ale revoluțiilor burghezo-democratice europene. Neînțelegerile dintre conducătorii ungurilor și ai romînilor în timpul revoluției din 1848, determinate de greșelile guvernului revoluționar ungar în problema națională și de limitele politice și ideologice ale revoluționarilor romîni din Transilvania, au dăunat unirii forțelor revoluționare ale celor două popoare și au fost speculate de reacțiunea habsburgică. În Moldova, cu toate că în condițiile neprielnice ale revoluției nu s-a putut cristaliza un curent democrat-revoluționar, democrații burghezi moldoveni, în frunte cu M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negri, Al. Russo ș.a., au formulat în timpul exilului, în documentele „Prințipiile noastre pentru reformarea patriei" și „Dorințele partidei naționale", revendicări radicale, sub influența directă a ideilor democrat-revoluționare ale programului revoluției din Țara Romînească. **D.r.**, îndeosebi cei din Țara Romînească, au adus o importantă contribuție la dezvoltarea culturii înaintate, a literaturii și științei romînești. Ideile **d.r.** romîni și ale altor patrioți pașoptiști au exercitat o înrîurire rodnică asupra gîndirii lui B.P. Hasdeu, M. Eminescu, I.L. Caragiale ș.a. Ei au avut un rol de seamă în lupta pentru unirea Moldovei cu Țara Romînească și în pregătirea reformelor progresiste înfăptuite în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Între **d. r.** romîni există diferențe sensibile privind coerența, profunzimea și radicalismul concepțiilor teoretice. Cu tot caracterul lor înaintat, concepțiile **d. r.** romîni sînt în genere tributare idealismului, fapt care se explică în primul rînd prin starea de înapoiere a țărilor romîne. După înfrîngerea revoluțiilor din 1848—1849, unii **d. r.** romîni au alunecat treptat pe pozițiile liberalismului și reformismului burghez. După formarea coaliției burghezo-moșierești, moștenitoarea și continuatoarea firească a tradițiilor de luptă ale democratismului revoluționar a devenit mișcarea muncitorească din Romînia. V. și revoluția de la 1848.

Democrit (c. 460 — 370 î.e.n.), filozof antic grec, originar din orașul Abdera (Tracia), reprezentant de seamă al materialismului și ateismului,

Democrit

exponent ideologic al democrației sclavagiste. Împreună cu învățătorul său Leucip, **D.** este întemeietorul teoriei atomiste în Grecia. După **D.**, lumea e formată din atomi și din vid, atomii fiind părticele de materie, practic imperceptibile, necreate, eterne, indivizibile, lipsite de structură, invariabile și aflate în continuă mișcare; atomii se deosebesc unii de alții prin formă, poziție și ordine; corpurile materiale, ca și psihicul uman, sînt combinații de atomi; zeii nu au nici un fel de rol în lume. **D.** a afirmat cu tărie determinismul și a negat finalismul. Gnoseologia sa are un caracter materialist. El consideră că senzațiile sînt provocate de o acțiune mecanică a obiectelor materiale asupra organelor de simț, pe ale căror date se întemeiază rațiunea. După **D.**, numai rațiunea poate pătrunde în esența lucrurilor. Materialismul său are anumite limite, printre care neînțelegerea, în cadrul recunoașterii unității materiale a lumii, a specificului spiritului, ideea după care atomii ar fi părticele „ultime", lipsite de dinamism intern etc. Gîndirea sa social-politică este idealistă, dar cuprinde și elemente realiste, progresiste pentru epoca respectivă: subordonarea intereselor individului față de cele ale statului democratic sclavagist, ideea educabilității oamenilor și a promovării lor după aptitudini, și nu după origine. Democrit a recunoscut ideea dezvoltării societății spre forme superioare și a întrevăzut legătura dintre această dezvoltare și activitatea materială a oamenilor, susținînd că forța motrice a istoriei a fost nevoia.

demodulatór (TELEC.), dispozitiv folosit pentru obținerea semnalului primar (de frecvență joasă) din semnalul modulat (de înaltă frecvență). În telefonia cu curenți purtători, d. este constituit, în general, din elemente redresoare montate în inel. V. și detector; discriminator.

demografíe (gr. *demos* „popor" și *graphein* „a scrie, a nota"), ramură a geografiei care studiază structura populației (după vîrstă, sexe, profesiuni, clase sociale etc.), mișcarea ei naturală (natalitatea, mortalitatea, sporul natural) și migratoare.

démon (gr. *daimon* „zeu, geniu") **1.** (În religia și mitologia greacă) Spirit care ar dirija destinul unui om, al unei cetăți etc. **2.** (În religia creștină) Ființă imaginară considerată ca spirit al răului.

demonetizáre (FIN.), retragere prin lege a calității de metal bănesc (marfă-bani, din care se confecționează bani), metal pus la baza unui sistem monetar. V. și devalorizare.

demonstrátie (LOG.), procedeu logic de întemeiere de-

ductivă a adevărului unui enunţ. Elementele **d.** sînt: a) teza de demonstrat; b) argumentele (fundamentele) demonstraţiei; c) modul de raţionare (procedeul demonstraţiei), prin care teza de demonstrat este dedusă din argumente. — *D. apagogică*, raţionament care, pe baza demonstrării falsităţii unei teze care contrazice teza de demonstrat, conchide asupra adevărului acesteia din urmă. Ea se numeşte şi indirectă, deoarece se înfăptuieşte prin reducerea unei probleme (demonstrarea adevărului tezei) la o altă problemă (demonstrarea falsităţii tezei care contrazice teza de demonstrat). V. şi argumentum ad absurdum.

démos (IST.), denumire în Grecia antică a păturilor largi ale oamenilor liberi (negustori, meşteşugari, agricultori mici şi mijlocii), opuse ca interese atît aristocraţiei sclavagiste (eupatrizii) cît şi păturilor de cetăţeni fără drepturi politice depline (metecii) şi sclavilor.

Demostene (384—322 î.e.n.), cel mai mare orator al Greciei antice, om politic atenian, şeful partidului antimacedonean, democratic, care se opunea tendinţei lui Filip al II-lea, regele Macedoniei, de a supune Grecia. S-au păstrat cca. 40 de discursuri ale lui **D.**, în care se reflectă viaţa socială a polisurilor din Grecia antică. Discursurile sale împotriva lui Filip (Filipicele) au rămas celebre prin polemica vehementă, logica strînsă a argumentaţiei şi

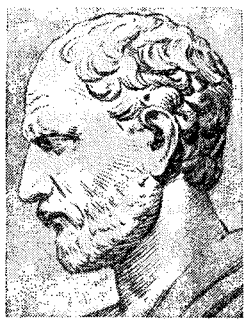

Demostene

patosul patriotic. În anul 322 î.e.n., în urma înfrîngerii noii mişcări antimacedonene izbucnite la moartea lui Alexandru Macedon, Demostene s-a sinucis pentru a nu cădea de viu în mîinile macedonenilor.

Demosthen, Atanase (1845—1925), medic romîn. A fost profesor de fiziologie la Universitatea din Bucureşti şi inspector general al Serviciului sanitar al armatei. A întemeiat în 1897 „Revista sanitară militară", iar mai tîrziu „Societatea ştiinţifică a ofiţerilor Corpului sanitar romîn".

demucilaginăre (IND. ALIMENT.), fază din procesul de rafinare a uleiurilor vegetale comestibile şi a grăsimilor, constînd în eliminarea unor impurităţi, ca mucilagii, fosfatide, proteine, coloranţi etc., care se găsesc în stare coloidală sau în suspensie în uleiuri. **D.** se efectuează prin tratare cu acizi (sulfuric sau clorhidric), prin hidratare, prin tratare cu reactivi (acid fosforic, acid boric, tanin, bisulfiţi etc.) sau prin procedee fizice (încălzire, absorbţie, descărcări electrice). După **d.**, uleiurile sînt neutralizate, albite şi dezodorizate.

Denar. Avers

denár (IST.) **1.** Monedă de argint în Roma antică. **2.** Unitate monetară în unele ţări ale Europei în evul mediu.

denaturáre (CHIM.), operaţie de adăugare a unei cantităţi mici dintr-o substanţă, numită *denaturant*, la un produs spre a-l face impropriu pentru alte scopuri decît cel căruia i-a fost destinat. Astfel, alcoolul etilic, cînd este folosit drept combustibil, se denaturează cu alcool metilic sau cu baze piridice, alcoolul farmaceutic cu salicilat de metil etc.

denazificáre, complex de măsuri menite să elimine nazismul (fascismul) din viaţa socială, politică şi economică a Germaniei şi să înlesnească astfel democratizarea ţării. Aceste măsuri au fost prevăzute în hotărîrile Conferinţei de la Berlin (Potsdam) din 1945 şi în actele legislative adoptate pentru aplicarea lor de către Comisia aliată de control din Germania. Ele priveau lichidarea Partidului naţional-socialist, dizolvarea tuturor instituţiilor naţional-socialiste şi împiedicarea renaşterii lor, încetarea oricărei propagande şi activităţi fasciste; judecarea conducătorilor nazişti de către tribunalele de denazificare; înlăturarea membrilor Partidului naţional-socialist din viaţa publică şi din funcţiile de răspundere în principalele întreprinderi particulare; abrogarea legilor naziste; înlăturarea doctrinei naziste din sistemul educaţiei. Comisia aliată de control din Germania a dat la 12 ianuarie 1946 directive speciale privind denazificarea întregii Germanii. Deşi denazificarea constituie o condiţie esenţială pentru dezvoltarea democratică a Germaniei, ea s-a aplicat consecvent numai pe teritoriul Germaniei de est şi s-a încheiat în primăvara anului 1948. În Germania occidentală aşa-numitele măsuri de **d.** nu au dus la înlăturarea criminalilor de război şi a naziştilor din viaţa social-politică a ţării, ceea ce contribuie la renaşterea militarismului revanşard.

Dendrino, Gherase (n. 1901), compozitor şi dirijor romîn, maestru emerit al artei din R.P.R. A scris operetele „Lăsaţi-mă să cînt" (1955), inspirată de viaţa compozitorului Ciprian Porumbescu, şi „Lysistrata" (1959), care actualizează mesajul de pace şi ideile social-politice cuprinse în comedia cu acelaşi nume a lui Aristofan. Întemeindu-se pe tradiţia naţională a genului, **D.** a reuşit prin aceste lucrări să ridice opereta romînească la un înalt nivel artistic. A compus de asemenea o piesă radiofonică pentru copii, muzică pentru filme şi numeroase piese de muzică uşoară. Creaţia lui **D.** se impune prin perspectiva largă a tratării subiectelor, prin bogăţia melodică şi prin forţa expresivă a muzicii, inspirată din cîntecul şi din jocul popular. Laureat al Premiului de stat.

dendrítă (gr. *dendron* „arbore") **1.** (ANAT.) Prelungire protoplasmatică cu aspect arborescent a corpului celulei nervoase. Are rolul de a conduce

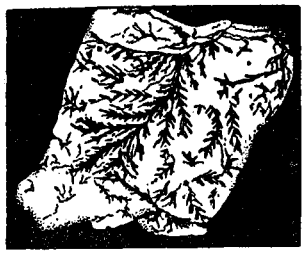

Dendrite (2)

influxul nervos în sens centripet, adică spre corpul celulei. **2.** (MINER.; la pl.) Depuneri de minerale caracterizate prin forme arborescente (ex. **d.** de oxizi de mangan pe crăpăturile unor şisturi cristaline din munţii Highiş, reg. Banat; **d.** de cupru nativ în mina de la Altîntepe, reg. Dobrogea; **d.** de aur în filoanele de la Roşia Montană, reg. Cluj).

dendrologíe (gr. *dendron* „arbore" şi *logos* „ştiinţă"), capitol al botanicii care se ocupă cu studiul plantelor lemnoase.

dendrometríe (gr. *dendron* „arbore" şi *metron* „măsură"; SILV.), disciplină care se ocupă cu metodele de măsurare a volumului arborilor şi arboretelor. Uneori se foloseşte şi denumirea de *taxaţie forestieră.*

dendrométru (SILV.), instrument utilizat pentru determi-

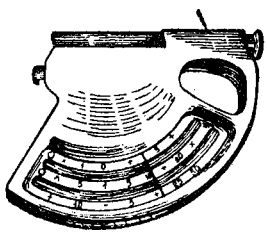

Dendrometru

narea înălţimii arborilor în picioare.

Deneb (ASTR.), steaua α din constelaţia Lebedei; are mărimea stelară unu.

Denebola (ASTR.), steaua β din constelaţia Leului; are mărimea stelară doi şi este situată în coada acestei constelaţii.

denegare de dreptate (DR.), refuzul, fără motiv legal, al celor ce alcătuiesc un organ de jurisdicţie de a judeca o pricină ce le-a fost repartizată. Sin. *tăgadă de dreptate.*

Deni, Viktor Nikolaevici (pe numele adevărat *V.N. Denisov*) (1893—1946), grafician sovietic, maestru emerit al artei din R.S.F.S. Rusă, unul dintre creatorii afişului politic sovietic („Capitalul", 1919; „Pe mormîntul contrarevoluţiei", 1920). Şarjele şi caricaturile politice pe teme internaţionale („Marxismul lui Karl Kautsky", 1925), ca şi caricaturile în care apar scene de gen şi elemente de peisaj, publicate cu regularitate în paginile ziarului „Pravda", se remarcă printr-un ascuţit spirit satiric.

denicotinizáre, operaţie de îndepărtare a unei părţi din nicotina conţinută în tutun, prin tratarea acestuia cu abur sub presiune şi cu amoniac.

deniér (IND. TEXT.) **1.** Unitate de măsură a masei egală cu 0,05 g, folosită în industria textilă. **2.** Masa în g a 9 000 m de fibră sau fir continuu. O fibră sau un fir este cu atît mai fin, cu cît **d.** este mai mic. Cînd se referă la mătase, se mai numeşte *titlu* (sau *titru*) *legal.*

denisipatór (HIDROTEHN.), bazin pentru curăţirea apei, împărţit adeseori în compartimente, destinat reţinerii aluviunilor de dimensiuni mijlocii (de la nisipuri fine la pietrişuri fine). Aluviunile depuse se înlătură de obicei prin spălări continue sau periodice ale bazinelor.

Denisov, Andrei Ivanovici (n. 1906), jurist sovietic, specialist în teoria generală a statului şi dreptului. S-a ocupat în special de problemele esenţei, fazelor şi funcţiilor statului socialist, de principiile şi sistemul dreptului socialist.

denitrificáre (PEDOL.), proces de reducere a nitraţilor şi nitriţilor din sol, în urma căruia rezultă produşi cu mai puţin oxigen în moleculă (nitriţi) sau amoniac şi azot liber. **D.** se produce datorită activităţii microorganismelor anaerobe denitrificante (*Baccillus denitrificans, Bacterium pyocyaneus* etc.) în solurile neaerate, îmbibate cu apă (de ex. în orezării), şi are drept consecinţă scăderea fertilităţii solului. **D.** este un proces invers celui de n i t r i f i c a r e.

deniveláre 1. (GEOGR.) **a)** Accident de teren într-o suprafaţă relativ plană. **D.** poate fi un accident pozitiv (ex. o movilă) sau un accident negativ (ex. un crov). **b)** Diferenţa de înălţime între două unităţi morfologice limitrofe. **2.** (HIDROTEHN.) Modificare a nivelului suprafeţei libere a unei ape de suprafaţă sau a apei subterane. **D.** poate avea loc la rîuri şi fluvii, ca urmare a realizării unei construcţii hidrotehnice (ex. a unui baraj), iar la apele subterane prin pomparea apei din puţuri sau prin drenarea lor.

Denjoy *[dăjuá],* Arnaud (n. 1884), matematician francez, membru al Academiei de Ştiinţe din Paris, membru corespondent al Academiei R.P.R. A publicat lucrări însemnate în domeniul analizei matematice, în special în teoria funcţiilor de variabilă reală. A introdus în matematici integrala care-i poartă numele.

Dennis *[dénis],* Eugène (1904—1961), militant al mişcării muncitoreşti din S.U.A.

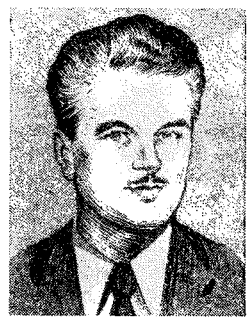

E. Dennis

Membru al Partidului Comunist din S.U.A. din 1927. A fost ales membru al Comitetului Naţional al partidului în 1938. În 1946—1957 a fost secretar general al partidului, iar din 1959 pînă la sfîrşitul vieţii sale, preşedinte al Comitetului Naţional al P.C. din S.U.A. Pentru activitatea sa revoluţionară, Dennis a fost în repetate rînduri arestat şi întemniţat.

denominalizáre (FIN.), reducere a valorii nominale a semnului monetar (ex. de la 1 000 de unități monetare se reduce la o unitate monetară).

denominatív (LINGV.), cuvînt derivat de la un substantiv sau de la un adjectiv (ex. verbul *a lustrui* este un denominativ de la substantivul *lustru*).

Den Seao-pin (n. 1904), membru al Comitetului Permanent al Biroului Politic și secretar general al C.C. al Partidului Comunist Chinez (din 1956). Membru al P.C. Chinez din 1924. În 1945 a fost ales membru al C.C., iar în 1955 și al Biroului Politic al C.C. al P.C. Chinez.

densigrámă (FIZ.), diagramă cu ajutorul căreia se pot transforma valori ale densităților dintr-un sistem de unități de măsură în altul.

densimetríe (FIZ.), ansamblu al metodelor de măsurare a densităților unor corpuri, în special a lichidelor, cu ajutorul aparatelor de tipul areometrelor.

densimétru (FIZ.), areometru cu greutate constantă, care indică direct densitatea lichidului. Este format dintr-un plutitor cilindric de sticlă care are la partea de jos mercur cu alice de plumb, iar în sus se continuă printr-un cilindru de sticlă gradat. Introdus într-un lichid, densimetrul se scufundă cu atît mai mult cu cît densitatea lichidului este mai mică.

densitáte 1. (FIZ.) Mărime fizică definită prin raportul dintre masa și volumul unui corp. Reprezintă numeric masa unității de volum și se exprimă de obicei în grame pe centimetru cub sau în kilograme pe metru cub. **D.** se schimbă în raport cu temperatura, cu presiunea, cu starea de agregare sau cu structura internă. Ea este caracteristică unei substanțe date numai în condiții fixate prin convenție ca „normale" (ex., la gaze, sub presiunea de 760 mm coloană de mercur și la temperatura de 0°C). Sin. *masă specifică*. — *D. aparentă (medie* sau *globală)*, raportul dintre masa și volumul delimitat de suprafața exterioară la un corp găunos, neomogen sau poros (ex. *d.a.* a Pămîntului este 5,5 g/cm³). — *D. reală*, raportul dintre masa unui corp și volumul pe care l-ar ocupa efectiv dacă nu ar exista pori sau spații goale. — *D. relativă*, număr egal cu raportul dintre masa unui corp omogen și masa unui volum egal de material omogen luat ca referință. Dacă se ia ca unitate de masă masa unității de volum de apă distilată la +4 °C și la presiunea normală, atît densitatea cît și *d. r.* se exprimă prin același număr. *D. r.* în raport cu apa a unui solid se măsoară, de ex., cu balanța hidrostatică sau cu picnometrul. **2.** (FIZ.) *Densitate fotografică*, mărime egală cu raportul dintre masa de argint redus și aria suprafeței unei emulsii fotografice. Densitatea fotografică este direct proporțională cu opacitatea negativului fotografic. **3.** (ELT.) *Densitate de curent*, cantitatea de sarcină electrică care trece în unitatea de timp prin unitatea de arie a unei suprafețe perpendiculare pe direcția de curgere a unui curent electric. Este un vector care are direcția curentului și același sens cu sensul de curgere a unei sarcini pozitive. *D. de c.* se folosește și la descrierea altor fenomene de curgere sau de transport (de ex. în hidrodinamică). **4.** (AGR.) Masa în kilograme a unei cantități de cereale raportată la numărul corespunzător de hectolitri. **5.** (MILIT.) Raportul dintre cantitatea forțelor și a mijloacelor de luptă și lărgimea în km a frontului pe care acționează acestea. Cînd se referă la o unitate sau la o mare unitate tactică de arme întrunite se numește *d. tactică*, iar cînd se referă la un eșalon operativ (armată, front) se numește *d. operativă*. — *D. de foc*, numărul de proiectile, mine etc. trase pe o unitate de suprafață (ex. un ha) a unui obiectiv și într-un timp determinat, în scopul obținerii unui anumit efect (neutralizare, nimicire, distrugere etc.). **6.** (GEOGR.) *Densitatea populației*, raportul dintre numărul de locuitori și suprafața unui teritoriu. Densitatea medie a populației globului este de 22,5 loc./km² (1962). *D. p.* pe continente este foarte diferită. În Europa densitatea medie a populației este de 58 loc./km² (1962), în Asia de 38,5 loc./km² (1962), în Africa de 8,7 loc./km² (1962), în America de Nord de 11 loc./km² (1961), în America de Sud de 8 loc./km² (1961), în Oceania și Australia de 1,7 loc./km² (1962). În cadrul continentelor se pot distinge regiuni cu densități mari de populație, uneori peste 1 000 loc./km² (de ex. delta fluviului Sițzean din R.P. Chineză, ținutul Adiverno din insula Java, delta Gangelui, Silezia superioară etc.), regiuni cu densități foarte mici, de mai puțin de 1 loc./km² (de ex. Groenlanda), și regiuni nelocuite (Antarctica și unele insule). *D. p.* nu poate caracteriza gradul de dezvoltare a unei țări. Ea constituie una dintre condițiile vieții materiale a societății, deoarece de creșterea și desimea populației depinde, într-o anumită măsură, accelerarea sau încetinirea ritmului dezvoltării sociale. După cum a demonstrat materialismul istoric, *d. p.* nu este însă un factor determinant al dezvoltării sociale, deoarece ea nu poate explica trecerea societății omenești de la o anumită formațiune social-economică la alta. Factorul determinant al transformării societății este schimbarea modului de producție. V. și populație.

Densusianu, Ovid (1873—1938), filolog, lingvist, folclorist, istoric literar și poet romîn. A fost profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Romîne, membru al Societății de texte vechi franceze și al Societății de lingvistică din Paris. A întemeiat, în cadrul Facultății de litere și filozofie din București, Societatea filologică (1907) și Institutul de filologie și folclor (1921). A întemeiat și a condus revistele „Viața nouă" (1905—1925) și „Grai și suflet" (1923—1938). A studiat fenomenele de limbă în strînsă legătură cu folclorul și cu etnografia. Este creatorul școlii lingvistice de la București. A publicat numeroase lucrări, printre care: „Istoria limbii romîne" (2 vol., 1901—1938), prima mare operă

de sinteză consacrată originii şi evoluţiei limbii romîne (pînă în sec. al XVI-lea inclusiv), „Graiul din Ţara Haţegului" (1915), „Viaţa păstorească în

O. Densusianu

poezia noastră populară" (2 vol., 1922—1923), „Literatura romînă modernă" (3 vol., 1929—1933); în colaborare cu I.-A. Candrea a publicat „Dicţionarul etimologic al limbii romîne: Elementele latine" (de la *a* la *putea*, 1907—1914), iar cu I.-A. Candrea şi Th. Sperantia „Graiul nostru", culegere de texte dialectale romîneşti (2 vol., 1906—1907). Studiile sale se remarcă prin bogăţia documentării, claritatea expunerii, prin grija pentru obiectivitatea ştiinţifică, alterată însă uneori de limitele mecaniciste ale concepţiei neogramatice căreia i-a fost ataşat. În domeniul literaturii, Densusianu este unul dintre promotorii curentului simbolist în Romînia.

Densuş, comună în raionul Haţeg, regiunea Hunedoara, importantă prin biserica construită, la sfîrşitul sec. al XIII-lea şi începutul sec. al XIV-lea, din piatră provenită de la monumentele romane din Ulpia Traiana. Clădirea, de plan central, aminteşte de monumentele cu mult mai vechi din arhitectura creştină. Păstrează urme de pictură din sec. XV.

Densuşianu, Aron (1837—1900), istoric literar şi filolog romîn. A fost profesor de literatură la Universitatea din Iaşi. Ca filolog a fost adept al curentului latinist, iar ca istoric literar s-a situat pe poziţii naţionaliste. Lucrările sale literare sînt lipsite de valoare artistică. **D.** s-a numărat printre detractorii lui Eminescu.

Densuşianu, Nicolae (1846-1911), istoric romîn din Transilvania. A fost membru corespondent al Academiei Romîne. **D.** a căutat să stabilească rolul social-politic al romînilor în Transilvania în evul mediu, subliniind însemnătatea luptei lor pentru libertate. Nicolae Densuşianu a căzut însă în unele exagerări, negînd influenţa slavilor în dezvoltarea societăţii şi a culturii romîneşti. Op. pr.: „Revoluţiunea lui Horia în Transilvania şi Ungaria, 1784 — 1785" (1884), „Documente privitoare la istoria romînilor" (6 vol., în colecţia Hurmuzaki, 1887 — 1897), „Dacia preistorică" (1913).

Densuş. Biserica sec. XIII-XIV)

dentálă (LINGV.), consoană a cărei articulare are loc în regiunea dinţilor, prin apropierea vîrfului limbii de incisivii superiori (de ex., în limba romînă, *t* şi *d*) sau de cei inferiori (*s* şi *z*).

dentícul (ARHIT.), element decorativ în formă de dinte.

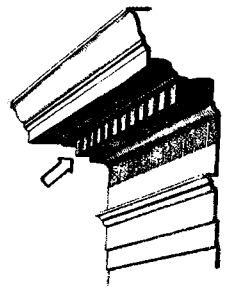

Denticuli

Se foloseşte, de regulă, în compoziţia cornişei, aşezîndu-se în şir, unul după altul, la intervale egale cu jumătate din lăţimea lor.

dentínă (HIST.), ţesut osos modificat, lipsit de celule, care formează masa principală a dintelui. Este constituită din substanţe minerale în proporţie de 70% şi acoperită de email şi ciment. Sin. *ivoriu*[2].

dentíţie (ZOOL., FIZIOL.), totalitatea dinţilor, consideraţi ca număr, formă, mărime, structură şi funcţiune. **D.** poate fi: a) *izodontă*, cînd toţi dinţii care o alcătuiesc sînt identici; este caracteristică animalelor care înghit prada vie fără nici o prelucrare (ex. delfinul, reptilele etc.); b) *heterodontă*, cînd dinţii sînt diferiţi ca formă şi funcţiune; este caracteristică majorităţii mamiferelor şi diferită de la un grup de animale la altul, în funcţie de regimul de hrană (ex. **d.** de rozător, **d.** de carnivor, **d.** de erbivor etc.). La om **d.** se dezvoltă în două perioade: prima **d.** *(dentiţia de lapte)*, care apare între vîrsta de 6 luni şi 3 ani, şi a doua **d.** *(dentiţia definitivă)*, care apare începînd de la vîrsta de 6—7 ani. Dinţii de lapte sînt în număr de 20, iar cei definitivi 32. Ultimele măsele, măselele de minte, apar către 20—25 de ani, uneori mai tîrziu sau de loc.

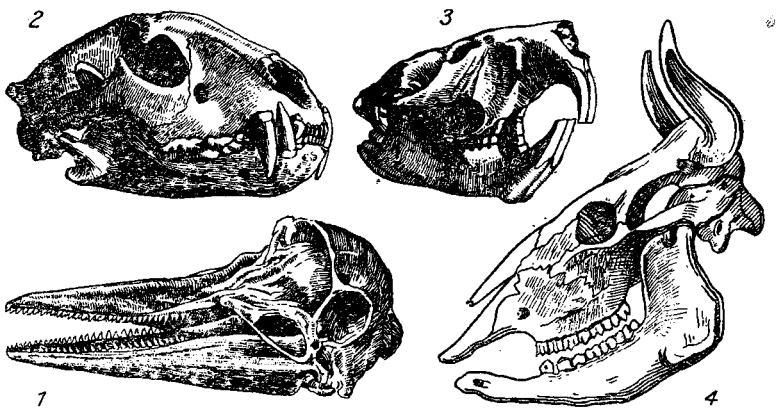

Dentiția la mamifere
1 — la delfin; *2* — la carnivore (tigru); *3* — la rozătoare (castor); *4* — la rumegătoare (bou) *1* — tipul izodont; *2-4* — tipul heterodont

denudáție (GEOGR.), proces complex de nivelare a reliefului sub acțiunea agenților externi (apă, vînt, ghețari etc.) prin dezagregarea, alterarea și erodarea rocilor și îndepărtarea materialelor rezultate, care apoi se acumulează în regiunile mai coborîte. Procesele de **d.** acționează antagonist față de mișcările de ridicare a scoarței. Prin restricție, termenul de **d.** desemnează numai procesul de îndepărtare, prin spălarea în suprafață, a materialelor provenite din dezagregare și din alterare.

denunțáre (DR.) **1.** Manifestare unilaterală de voință prin care o parte contractantă face să înceteze pentru viitor executarea unui contract. **D.** poate interveni numai dacă părțile au prevăzut posibilitatea ei, dacă contractul a fost încheiat fără termen sau în orice alte cazuri prevăzute de lege. **2.** *Denunțarea unui tratat internațional*, declarație prin care un stat își manifestă voința de a nu mai fi legat printr-un tratat la care a participat. În R.P.R., **d.** tratatelor internaționale intră în atribuțiile Consiliului de Stat al Republicii Populare Romîne. **3.** *Denunțare calomnioasă*, infracțiune care constă în a aduce unei persoane, printr-o plîngere sau printr-un denunț adresat unui organ de stat, învinuirea, intenționat mincinoasă, că ar fi săvîrșit o infracțiune, o contravenție sau o abatere disciplinară, ori în a folosi probe mincinoase împotriva unei persoane învinuite.

denutríție (MED.), scădere importantă în greutate, datorită tulburărilor profunde ale metabolismului organismului, cînd dezasimilația depășește asimilația. Se întîlnește în cancerul avansat, în unele boli cronice (tuberculoză), în majoritatea bolilor febrile grave etc.

Denver *[dénva]*, oraș în S.U.A., centrul administrativ al statului Colorado, întemeiat în 1858 de către căutătorii de aur. Populația: 493 890 locuitori (1960). Nod de căi de comunicație. Important centru industrial și comercial. Mari întreprinderi pentru conservarea cărnii, de pielărie, de construcții de mașini (utilaj minier, avioane) și pentru prelucrarea cauciucului. Centru universitar. În apropiere se află exploatări de aur și de metale neferoase. Centru turistic.

deontologíe (gr. *deon, deontos* „ceea ce se cade, datorie" și *logos* „știință"; MED.), ansamblul normelor de conduită și al obligațiilor medicului față de bolnavii pe care-i îngrijește, față de colegii săi și față de societate.

deosebíre (FILOZ.), noțiune care reflectă începutul dezvoltării unei contradicții interne. Prin dezvoltarea ulterioară a contradicției, **d.** se transformă în o p o z i ț i e. **D.** este opusă i d e n t i t ă ț i i și se află în unitate dialectică cu aceasta. **D.** a fost analizată mai întîi de Aristotel și ulterior de Hegel. Materialismul istoric arată că unele contradicții sociale secundare ale capitalismului, o dată cu rezolvarea revoluționară a contradicției fundamentale a acestuia (dintre proletariat și burghezie), capătă caracter de **d.** (ex. **d.** dintre munca fizică și cea intelectuală, **d.** dintre oraș și sat). Idealismul și metafizica (ex. B. Croce) încearcă să substituie contradicției deosebirea, în scopul negării antagonismelor sociale.

depanáre (TEHN.), reparare a unui defect (a unei pane) la un sistem tehnic (vehicul, aparat, instalație sau instrument). **D.** se face de obicei pe loc, adică acolo unde se găsește sistemul tehnic în momentul în care se produce defectarea, prin înlocuirea pieselor defectate sau prin repararea lor.

deparafináre (CHIM.), operație de îndepărtare a hidrocarburilor parafinice solide din produsele petroliere sau din distilatele parafinoase obținute din gudronul de semicocsificare, în vederea obținerii parafinei, a unor uleiuri sau a motorinei de calitate superioară cu punct de congelare scăzut. **D.** se poate face prin răcirea și filtrarea parafinei cristalizate sau prin tratare cu diverși solvenți (ex. propanul lichid, amestecurile benzen-acetonă, benzen-metiletilcetonă etc.), din care, prin răcire, precipită parafină. — *Deparafinarea țevilor*, îndepărtarea depunerilor de parafine solide de pe țevile de extracție ale sondelor petroliere (depuneri care au ca efect o micșorare a secțiunii țevilor și deci o scădere a productivității zilnice), precum și de pe conducte, de pe rezervoare etc.

deparazitáre **1.** (MED., MED. VET.) Operația de distrugere a paraziților vegetali și animali (insecte, viermi, ciuperci, mucegaiuri etc.) cu aju-

torul unor substanţe chimice (D.D.T., gamexan, acid cianhidric, bioxid de sulf), prin metode fizice (cu ajutorul temperaturii ridicate) şi prin metode biologice (folosirea duşmanilor naturali ai paraziţilor). **2.** (TELEC.) *Deparazitare radioelectrică*, înlăturare totală sau parţială a perturbaţiilor pe care anumite instalaţii tehnice (în care se produc scîntei electrice sau se generează oscilaţii radioelectrice) le provoacă în funcţionarea radioreceptoarelor. Se poate efectua prin ecranarea sursei de paraziţi, prin folosirea filtrelor electrice etc.

departamént (DR.) **1.** (În R.P.R.) Subdiviziune a unui minister condusă de un adjunct al ministrului şi subordonată acestuia. Unele **d.** sînt subordonate direct Consiliului de Miniştri. **2.** (În unele state burgheze) **a)** Minister (ex. **D.** de Stat în S.U.A.). **b)** Unitate administrativ-teritorială în unele ţări (ex. în Franţa).

depănătoáre (IND. TEXT.), maşină de lucru folosită pentru trecerea firelor de la un mod de înfăşurare la altul, mai corespunzător prelucrării ulterioare (ex. vîrtelniţa deapănă în sculuri firul de pe ţevi şi de pe bobine; maşina de bobinat înfăşoară pe bobine, cilindrice sau conice, firul de pe ţevi şi sculuri etc.).

depănuşătór (MAŞ. AGR.), maşină destinată desfacerii pănuşilor (frunzelor) de pe ştiuleţii de porumb. **D.** pot fi montate şi pe maşinile de recoltat porumb şi, în acest caz, constituie un subansamblu al acestora. Organele principale de lucru sînt una sau mai multe perechi de valţuri înclinate, cu suprafaţa striată sau cu asperităţi, care se rotesc în sensuri contrare şi care apucă, trag şi rup pănuşile ştiuleţilor de porumb.

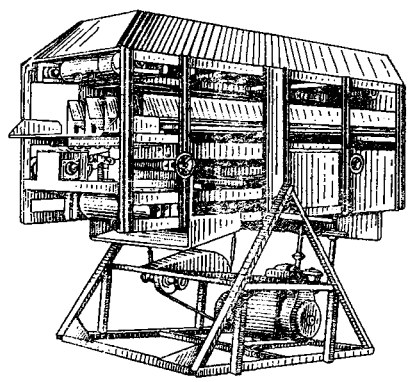

Depănuşător

depăráre (IND. PIEL.), operaţie din cursul procesului de tăbăcire prin care se îndepărtează părul de pe pieile tratate în prealabil cu var şi sulfură de sodiu. Sin. *depilare*.

Depărăţeanu, Alexandru (1834—1865), poet şi dramaturg romîn. A scris mai ales poezii erotice („Doruri şi amoruri", 1861), dar şi satire sociale în spiritul unei ideologii patriotice şi umanitariste. Drama în versuri „Grigore Vodă" (1864) conţine idei democratice, dar este inegală ca valoare artistică, avînd o construcţie cu totul haotică, neverosimilă. A scris, de asemenea, comedia-vodevil, mai puţin cunoscută, „Don Giulică sau Pantofii miraculoşi". **D.** a folosit excesiv neologismul de origine franceză, italiană şi spaniolă.

depărtátór (MED.), instrument metalic de diferite forme şi dimensiuni, folosit pentru depărtarea ţesuturilor într-o plagă operatorie.

depersonalizáre (MED.), simptom care apare la unii bolnavi mintali şi care se manifestă prin dispariţia conştiinţei propriei persoane sau prin senzaţia de pierdere a unei părţi a corpului.

depigmentáre (MED.), decolorare a pielii ca urmare a diminuării cantitative a pigmentului melanic în diferite structuri anatomice (piele, fire de păr etc.).

depiláre (lat. *de* „fără" şi *pilus* „păr") **1.** (MED., MED. VET.) Metodă terapeutică de înlăturare a părului cu ajutorul unor pensete speciale, al substanţelor depilatoare sau al unor agenţi fizici (ex. raze Roentgen). Este utilizată, printre altele, în tratamentul dermatomicozelor capului. Sin. *epilare*. **2.** (IND. PIEL.) V. *depărare*.

depistáre (MED., MED. VET.), acţiune de descoperire a focarului unei boli, a cazurilor de boală, a surselor sau a transmiţătorilor de boală. În ţara noastră se duce o acţiune continuă şi sistematică pentru depistarea din timp în rîndurile populaţiei a cazurilor de tuberculoză, de cancer etc.

deplanáre (lat. *de* „fără" şi *planus* „neted, egal"; REZ. MAT.), curbare a unei secţiuni iniţial plane a unui corp elastic oarecare, prin deformare sub acţiunea sarcinilor exterioare, fără respectarea ipotezei secţiunii plane. Fenomenul se produce la grinzile cu pereţi subţiri supuse la răsucire (torsiune) împiedicată.

deplasamént (NAV.), greutatea volumului de apă dezlocuit de o navă. Exprimă valoarea forţei de împingere hidrostatică. **D.** variază în raport cu starea de încărcare şi este egal cu greutatea corespunzătoare a navei. Cele mai importante **d.** sînt: **d.** cu nava goală *(d. gol)* şi **d.** cu nava complet încărcată *(d. maxim încărcat* sau *d. de plină încărcare)*. *D. gol* se măsoară în tone-greutate şi reprezintă greutatea navei complet terminate şi amenajate; *d. maxim încărcat* este corespunzător încărcăturii maxime a navei. V. şi deadweight.

deplasáre, *metoda generală a deplasărilor* (REZ. MAT.), metodă folosită pentru calculul cadrelor static nedeterminate. Potrivit acestei metode, se înlocuieşte structura reală a cadrului prin sistemul de bază (v. *bază, sistem de b.*), introducîndu-se legături suplimentare în dreptul nodurilor cadrului, astfel încît cadrul să devină rigid. În general, sistemul de bază poate fi descompus în bare încastrate şi bare încastrate-articulate, pentru care se calculează deformaţiile (rotiri şi translaţii) şi momentele încovoietoare în secţiunile de capăt. Cunoscînd sarcinile reale ale cadrului, precum şi rotirile şi translaţiile tuturor nodurilor sistemului de bază, se poate determina axa deformată reală a cadrului şi se pot calcula eforturile unitare în orice secţiune.

deplasarea spre roșu (ASTR.), fenomen optic, descoperit între anii 1925 și 1929 de astronomii americani V. M. Slipher și E.P. Hubble, de deplasare a liniilor spectrale din spectrul nebuloaselor situate în afara Galaxiei noastre (extragalactice) în direcția lungimilor de undă mai mari (spre roșu). **D. spre r.** este proporțională cu distanța. Încă nu se poate da un răspuns definitiv asupra cauzei acestui fenomen, deși explicarea lui prin îndepărtarea galaxiilor între ele (efectul Doppler) are cei mai mulți susținători în momentul de față. Cea mai mare deplasare ce s-a putut măsura direct cu mijloace spectrografice corespunde unei viteze de îndepărtare de 138000 km/s. Pe baza **d. spre r.** a fost emisă teoria idealistă a „expansiunii universului", folosită la „fundamentarea" mitului creării lumii, teorie infirmată și combătută științific de materialismul dialectic. Chiar dacă indică o extindere actuală a metagalaxiei, fenomenul **d. spre r.** nu poate fi generalizat la scara întregului univers.

depolarizánt (FIZ., CHIM.), element sau combinație chimică care împiedică p o l a r i z a ț i a electrozilor în pile electrice sau în celule de electroliză. După starea de agregare, depolarizanții pot fi solizi (ex. oxid de cupru, bioxid de mangan), lichizi (ex. acid azotic) sau gazoși (ex. oxigenul din aer).

depolarizáre (FIZ., CHIM.) **1.** Pierdere, parțială sau totală, a stării de polarizație a unui fascicul de lumină polarizată liniar în urma anumitor fenomene (ex. **d.** prin difuziune efectuată în anumite condiții). **2.** Operație prin care un corp sau un material, polarizate electric, sînt aduse în starea în care atît polarizația electrică cît și inducția electrică devin nule.

depolimerizáre, *reacție de ~* (CHIM.), reacție prin care un polimer trece în polimeri cu greutăți moleculare mai mici sau în monomeri. *R. de d.* se produc sub acțiunea căldurii, a luminii, a catalizatorilor, a radiațiilor, a oxigenului etc., putînd fi inhibate (întîrziate) de stabilizatori. *R. de d.* duce adesea la degradarea polimerilor, din care cauză majoritatea acestora trebuie stabilizați.

depózit[1] (GEOL.) **1.** *Depozit continental,* acumulare de materiale provenite din dezagregarea și alterarea rocilor sau din acțiunea organismelor și care sînt depuse pe suprafața continentelor. După condițiile în care are loc depunerea lor, *d. c.* se împart în: *d. c. lacustre* (depuse în lacuri), *fluviatile* (depuse în apele curgătoare), *glaciare* (depuse de ghețari), *eoliene* (depuse sub acțiunea vîntului) etc. Turba, loessul, pietrișurile și nisipurile din terase, travertinul etc. sînt *d. c.* Unele dintre acestea se exploatează ca substanțe minerale utile (ex. turba, travertinul etc.), iar altele fiindcă conțin astfel de substanțe (ex. minerale grele, hidroxizi de aluminiu și fier etc.). — *D. deluvial,* acumulare de materiale rezultate din dezagregarea și alterarea rocilor, transportate sub acțiunea apei de șiroire și a gravitației și depuse pe versanții culmilor sau la baza pantelor. *D. deluviale* sînt reprezentate prin argile, nisipuri, grohotișuri etc. și se caracterizează printr-o slabă rotunjire și sortare a fragmentelor (ex. grohotișurile de pe versantul vestic al muntelui Piatra Craiului). — *D. eluvial,* acumulare de materiale rezultate din dezagregarea și alterarea rocilor și rămase pe locul de formare. Formate din elemente colțuroase de dimensiuni foarte variabile, *d. e.* sînt reprezentate prin laterite, pămînturi roșii (terra rossa), soluri etc. și conțin uneori substanțe minerale utile (ex. minereuri de fier, de aluminiu etc.). — *D. eolian,* acumulare de materiale rezultate din dezagregarea și alterarea rocilor, care sînt transportate și depuse sub acțiunea vîntului (ex. nisipurile de dune și loessul din Cîmpia Română, Podișul Moldovenesc etc.). În R.P.R. se duce o acțiune continuă pentru stabilizarea *d. e.* în mișcare (ex. dunele). Aceasta se realizează în special prin plantarea unor perdele forestiere (ex. în sud-vestul Olteniei). — *D. fluviatil,* acumulare de materiale provenite din dezagregarea și alterarea rocilor și depuse prin acțiunea apelor curgătoare. *D. f.* este format din pietrișuri rotunjite, nisipuri și argile caracterizate în mod obișnuit printr-o dispoziție neparalelă (încrucișată) a straturilor. Conține uneori acumulări de minerale utile (ex. minerale grele). Pietrișurile și nisipurile din *d. f.* sînt exploatate ca materiale de construcție (ex. pietrișurile de la Colentina). — *D. fluvioglaciar,* acumulare de materiale rezultate din dezagregarea și alterarea rocilor sub acțiunea ghețarilor și care sînt transportate și depuse de apele curgătoare formate prin topirea ghețarilor. *D. f.* este alcătuit din pietrișuri slab rotunjite și din nisipuri cu granule colțuroase, slab sortate și caracterizate printr-o stratificare oblică, de tip torențial. — *D. glaciar,* acumulare de roci provenită din transportarea și depunerea lor de către ghețari (ex. morene, blocuri eratice etc.). În R.P.R., *d. g.* se întîlnesc în munții Retezat, Parîng, Făgăraș, Rodna etc. — *D. lacustru,* acumulare de materiale aduse de apele curgătoare și depuse în lacuri. *D. l.* este format din pietrișuri, nisipuri și argile și conține uneori resturi de plante și chiar strate de cărbuni (ex. cărbunii din bazinul Căpeni-Baraolt, reg. Brașov). — *D. loessoid,* acumulare de roci neconsolidate, cu caractere asemănătoare loessului și care aparțin unor tipuri genetice diferite: *proluviale, deluviale, aluviale-proluviale* etc. *D. l.* sînt foarte răspîndite în țara noastră în toată Cîmpia Română și în Podișul Moldovenesc, constituind o sursă inepuizabilă de materie primă pentru fabricarea cărămizilor. — *D. proluvial,* acumulare de materiale rezultate din dezagregarea și alterarea rocilor și care sînt transportate și depuse sub acțiunea torenților. La gura torenților, *d. p.* sînt formate din bolovănișuri, pietrișuri și nisipuri, iar în cîmpiile din vecinătatea munților și a dealurilor ele constau, în cea mai mare parte, din argile nisipoase și nisipuri. În R.P.R., *d. p.* se întîlnesc frecvent în special în depresiunile din regiunile muntoase (ex. în Depresiunea Bîrsei, în

bazinul Petroşeni, bazinul Comăneşti ş.a.). **2.** *Depozit marin*, acumulare de materiale provenite din fragmente de roci, din resturi de organisme şi din substanţe dizolvate în apa mărilor şi depuse pe fundul bazinelor marine. După locul şi condiţiile de formare, *d. m.* pot fi: *neritice*, formate la adîncimi pînă la 200 m, *batiale*, formate la adîncimi cuprinse între 200 şi 1 000 (după unii cercetători 2 500) m, şi *abisale*, formate la adîncimi mai mari de 1 000 (2 500) m. Depozitele marine reprezintă cea mai mare parte a depozitelor sedimentare cunoscute (ex. conglomeratele, gresiile, marnele, calcarele etc.). În *d. m.* este localizată masa principală a zăcămintelor de petrol, gaze, sare, cărbuni etc. **3.** *Depozit epicontinental*, acumulare de materiale care provin din dezagregarea şi alterarea rocilor sau din acţiunea organismelor şi care s-au depus pe fundul unor mări de mică adîncime (numite *epicontinentale*). *D. e.* sînt formate din pietrişuri, nisipuri, argile, calcare, cretă, diatomite, cărbuni de pămînt etc. În R.P.R. ele au o largă răspîndire în Podişul Moldovenesc, sudul Dobrogii, bazinul Transilvaniei, Cîmpia Romînă etc. **4.** *Depozit sedimentar*, acumulare de materiale provenite din dezagregarea şi alterarea rocilor sau din acţiunea organismelor şi care se depun pe fundul unui bazin acvatic sau pe suprafaţa uscatului. *D. s.* au o mare răspîndire; ele cuprind zăcăminte de petrol, gaze, cărbuni, sare, gips, bauxită, minereuri de fier şi mangan, turbă, argile, nisipuri, calcare, dolomite ş.a.

depózit[2] **1.** (DR.) Contract prin care o persoană (numită *deponent*) încredinţează un lucru mişcător altei persoane (numită *depozitar*), care se obligă, cu titlu gratuit, dacă nu s-a convenit plată, să păstreze lucrul şi să-l restituie. — *D. necesar*, contract de depozit pe care o persoană îl încheie fiind constrînsă de împrejurări excepţionale (ex. incendiu, cutremur, naufragiu, război), spre a pune la adăpost bunul ce face obiectul depozitului. **2.** (FIN.) *Depozit bancar*, sume sau obiecte depuse la bancă spre păstrare. Pentru depozitul bănesc, băncile plătesc, de regulă, dobînzi, iar pentru cele în obiecte încasează o taxă. **3.** (BIBL.) *Depozit legal*, fond de cărţi constituit din exemplarele pe care tipografiile sau editurile sînt obligate prin lege să le trimită marilor biblioteci publice din ţară.

depoziţie (DR.), declaraţie a unui martor, în faţa unui organ de jurisdicţie sau de urmărire penală, cu privire la fapte pe care le-a văzut, auzit sau săvîrşit şi care pot lămuri pricina. Sin. *mărturie*. V. şi a u d i e r e.

depreciere monetară (FIN.) v. **devalorizare**.

depresánt (MINE), reactiv folosit la separarea minereurilor prin procedeul flotaţiei, avînd rolul de a forma la suprafaţa granulelor de minereu învelişuri hidrofile, cu scopul de a împiedica flotaţia acestora.

depresáre (MAŞ.), operaţie de demontare a două piese îmbinate forţat, cu ajutorul unei prese mecanice sau hidraulice.

depresiúne[1] **1.** (GEOGRAFIE) Formă complexă de relief, de dimensiuni variabile, situată la un nivel mai coborît decît formele de relief care o încadrează. După origine, **d.** pot fi: *tectonice*, formate în urma unei prăbuşiri sau scufundări lente, locale a scoarţei terestre (ex. depresiunile: Bîrsei, Petroşeni, Caransebeş-Mehadia); *de baraj vulcanic*, formate în urma apariţiei la suprafaţă a unor edificii vulcanice, care izolează, între ele şi relieful înalt învecinat, o porţiune joasă de teren (ex. depresiunile: Giurgeului, Ciucurilor, Maramureşului); *de eroziune*, rezultate în urma acţiunii distructive a agenţilor externi, în special a apelor curgătoare, în condiţiile unei alternanţe de roci dure şi moi (ex. depresiunile: Cîmpulung Moldovenesc, Slănic, Jijiei). După poziţia lor faţă de principalele forme de relief, se deosebesc: *d. intramontane*, cuprinse între culmile unui lanţ muntos (depresiunile: Dornelor, Haţeg, Petroşeni); *d. submontane*, situate la contactul unui lanţ muntos cu formele de relief învecinate (ex. depresiunile subcarpatice Soveja, Vrancea, Horezu); *d. intradeluroase* (sau *intracolinare*), cuprinse între culmile unui sistem de dealuri (depresiunile Vidra, Dumitreşti). **D.** pot fi situate în limitele continentelor sau în bazinele oceanice. *D. oceanice* apar fie pe platforma continentală, în care caz nu au adîncimi prea mari, fie pe fundul unui bazin oceanic sau marin. În cazul cînd sînt foarte adînci, poartă denumirea de *gropi*, *fose* sau *ulucuri abisale* (ex. *groapa Marianelor*, *groapa Filipinelor* din Oceanul Pacific). **2.** (ASTR.) *Depresiunea orizontului*, unghiul cu care se coboară orizontul din cauza ridicării

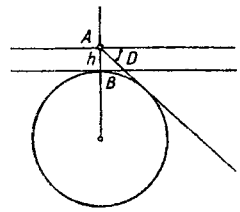

Depresiunea (*D*) a orizontului din punctul de observaţie *A* de înălţime *h* de la suprafaţa Pămîntului

observatorului deasupra nivelului mării. **3.** (FIZ.) **a)** Presiune atmosferică inferioară valorii normale a presiunii mediului ambiant (într-o anumită zonă a spaţiului, într-un recipient etc.). **b)** Diferenţa dintre o presiune de referinţă (de obicei cea atmosferică) şi presiunea unui fluid, cînd aceasta din urmă e mai mică decît presiunea de referinţă.

depresiúne[2] (EC. POL.; în capitalism), faza a c i c l u l u i e c o n o m i c.

Depresiunea Bîrsei, depresiune intramontană, de origine tectonică. Este cuprinsă în zona de curbură a Carpaţilor Orientali şi formată din trei compartimente: Zărneşti-Baraolt, Şesul Frumos şi Tîrgu-Secuiesc. Din punct de vedere morfologic este o cîmpie de acumulare aluvio-proluvială, slab fragmentată, în care apar cîteva dealuri, resturi ale reliefului anterior prăbuşirii. Zona centrală este joasă, mlăştinoasă. Spre munte, **d.** este mărginită de un şir de dealuri. Climă răcoroasă, cu puternice inversiuni de temperatură iarna (la Bod s-a înregistrat, în 1942,

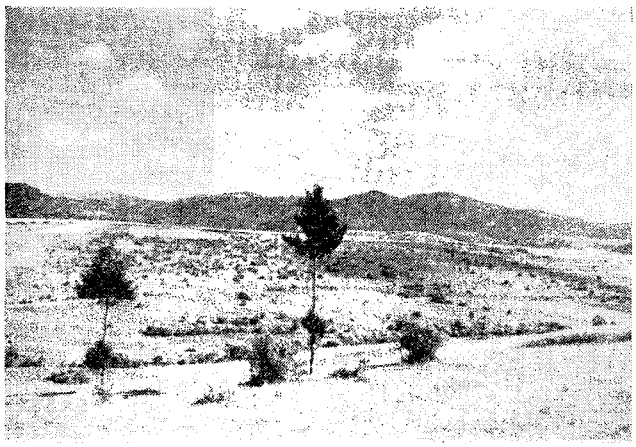

Depresiunea Ciucurilor

cea mai scăzută temperatură de pe teritoriul țării: —38,5°C). **D. B.** este străbătută de Olt, care primește aici cîțiva afluenți (Rîul Negru, Bîrsa, Baraoltul). Soluri fertile, favorabile agriculturii (se cultivă în special cartofi și plante tehnice).

Depresiunea Ciucurilor, depresiune intramontană în Carpații Orientali, de origine tectono-vulcanică. Este cuprinsă între munții Harghita, Puciosul, Ciucului și Hășmaș. Prin pragurile de la Racu și de la Jigodin e împărțită în trei compartimente. Relief de cîmpie înaltă, iar în est relief colinar. Este străbătută de cursul superior al Oltului. Climă răcoroasă, cu inversiuni de temperatură iarna. Exploatări forestiere și de material de construcție.

Depresiunea Cîmpulung-Muscel, depresiune subcarpatică, de origine tectono-erozivă. Este situată la poalele munților Iezer, între valea Dîmboviței și valea Bratiei, mărginită la sud de culmea subcarpatică Mățău-Ciocanul. Este străbătută de la nord spre sud de rîuri paralele (Bughea, Rîul Tîrgului, Argeșel), care au format compartimente secundare ale depresiunii. Climă blîndă. Pomicultură.

Depresiunea Giurgeului, depresiune tectono-vulcanică în Carpații Orientali. Este cuprinsă între munții Gurghiului, Hășmaș și Giurgeului. Partea nordică e mai înaltă, deluroasă, iar partea sudică are aspect de cîmpie cu unele zone mlăștinoase. Climă răcoroasă, cu inversiuni de temperatură iarna. E străbătută de cursul superior al Mureșului. Se cultivă în special cartofi, in și plante furajere.

Depresiunea Hațeg-Pui, depresiune intramontană, de origine tectonică. Este cuprinsă între munții Retezat, Poiana Ruscă și Sebeș. Dealurile Dumbrava, Ploștina și Poieni o împart în două subunități: *d. Hațeg,* la vest, cu relief de șes aluvionar, mărginită de dealuri, drenată de Rîul Mare (cu multe meandre în zona centrală), și *d. Pui,* cu o întinsă zonă piemontană, străbătută de numeroase rîuri paralele, colectate de Strei. Culturi cerealiere, pomicultură și creșterea animalelor.

Depresiunea Jijiei, regiunea nord-estică a Podișului Moldovenesc, cuprinsă între Podișul Sucevei, Podișul Bîrladului și valea Prutului. Reprezintă o cîmpie de eroziune, cu dealuri joase, avînd culmi domoale, despărțite de văi largi cu fundul plat. Rezistența slabă a rocilor a favorizat o eroziune intensă. Sînt frecvente alunecările de teren, mai ales pe versanții abrupți ai văilor. Climă continentală, cu precipitații puține. Rîurile care o străbat (Bașeul, Jijia cu Bahluiul și afluenții lor) au creșteri puternice în timpul ploilor și al topirii zăpezilor; în perioadele secetoase scad foarte mult și chiar seacă. Soluri fertile (cernoziomuri levigate). Importantă regiune cerealieră și pomicolă.

Depresiunea Maramureșului, depresiune intramontană tectono-vulcanică în Carpații Orientali. Este cuprinsă între munții Oaș, Gutîi, Țibleș, Rodnei, Maramureșului și Carpații din U.R.S.S. Relief deluros, cu altitudini medii de 600—700 m. Climă umedă, răcoroasă. **D. M.** este străbătută de Tisa și de afluenții săi (Vișeu, Iza cu Mara etc.). Păduri de fag și de conifere. Exploatări forestiere și miniere. Izvoare minerale.

depresiune psihică (MED.), stare patologică care se manifestă prin tristețe și descurajare. În psihoza maniaco-depresivă, stările de **d. p.** alternează cu cele de supraexcitație.

Depresiunea Cîmpulung-Muscel

depresór, *nerv* ~ (ANAT., FIZIOL.), nerv senzitiv ale cărui terminaţii, situate în pereţii unor vase (ex. sinus carotidian), sînt sensibile la variaţiile presiunii sanguine. Excitarea lor determină în mod reflex scăderea tensiunii arteriale.

Depretis, Agostino (1813—1887), om politic italian, de mai multe ori ministru şi prim-ministru. Şi-a început cariera politică alături de Mazzini şi de Garibaldi, dar a devenit mai tîrziu slujitor al intereselor imperialismului italian. A participat activ la crearea Triplei Aliaţe (1882).

Deprez *[döpré]*, Marcel (1843—1918), fizician şi electrotehnician francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. Împreună cu D'Arsonval a construit galvanometrul cu cadru mobil. În 1881 a dovedit posibilitatea transmisiunii energiei electromagnetice la distanţă fără pierderi mari, iar în 1882 a construit, în Germania, prima linie experimentală de transmisiune de energie electromagnetică în curent continuu, la tensiunea de 1 500—2 000 V, avînd lungimea de 57 km (între Miesbach şi München). Ulterior a construit, în Franţa, mai multe linii de transport de energie electrică la tensiune înaltă.

deprindere (PSIH.), modalitate de acţiune consolidată prin exerciţiu şi executată cu uşurinţă, avînd uneori aspecte automatizate, dar fără pierderea controlului conştient (ex. **d.** de a merge, de a citi, de a scrie, de a lucra la o maşină, **d.** sportive etc.). Formarea unei **d.** necesită iniţial un efort voluntar deosebit, însă, o dată cu stăpînirea **d.** respective, încordarea în executarea acţiunii slăbeşte. Gradul de însuşire a unei **d.** pe baza exerciţiului poate fi constatat prin indicatori obiectivi (creşterea productivităţii muncii, scăderea timpului necesar pentru îndeplinirea acţiunii, diminuarea numărului greşelilor). Mecanismul neurofiziologic corespunzător formării unei **d.** este elaborarea unui stereotip dinamic, datorită căruia anumite operaţii integrate în acţiunea complexă atrag după sine alte operaţii, ceea ce duce la o economisire a energiei nervoase cheltuite.

depside (CHIM.), combinaţii organice formate din două sau mai multe molecule de acizi fenolici, legate între ele prin legături esterice, care au proprietăţi asemănătoare cu cele ale materiilor tanante.

depunere cărbunoasă (TEHN.) v. **calamină.**

depunere de piatră (TEHN.) v. **crustă.**

depurativ (lat. *de* „din" şi *purus* „curat"; MED., FARM.), agent sau medicament care curăţă umorile organismului, favorizînd eliminarea toxinelor şi a produşilor rezultaţi din dezasimilare (ex. purgativele, diureticele etc.).

deputát (lat. *deputatus* „trimis, delegat"), persoană aleasă într-un organ legislativ sau în alt organ reprezentativ al puterii de stat. În R.P.R., **d.** în Marea Adunare Naţională şi în sfaturile populare sînt aleşi, prin vot universal, egal, direct şi secret, ca reprezentanţi ai oamenilor muncii. Poate fi ales ca **d.** orice cetăţean care a împlinit vîrsta de 23 de ani, fără deosebire de rasă, naţionalitate, sex, religie, grad de cultură, profesiune sau de durata domicilierii şi care este înscris în listele electorale. Aceasta demonstrează largul democratism al orînduirii de stat socialiste, atragerea pe scară largă a oamenilor muncii în conducerea statului. În 1961, în Marea Adunare Naţională au fost aleşi 465 de deputaţi, iar în sfaturile populare 140 925. **D.** participă activ la îndeplinirea sarcinilor organului puterii din care face parte şi menţine o legătură strînsă şi permanentă cu alegătorii săi, fiind obligat să le prezinte dări de seamă periodice şi să discute cu ei, iniţiind şi stimulînd acţiuni de interes obştesc. Alegătorii au dreptul de a revoca pe deputatul care nu justifică încrederea ce i-a fost acordată. În ţările capitaliste, numai camera inferioară a parlamentului este alcătuită din **d.** Prin lupta lor perseverentă, oamenii muncii din unele ţări capitaliste reuşesc să-şi trimită reprezentanţii lor în parlament, dar, din cauza sistemului electoral antidemocratic, numărul acestora este redus faţă de forţa electorală a partidelor democrate, şi în primul rînd a celor comuniste şi muncitoreşti.

Derain *[dörê]*, André (1880—1954), pictor şi grafician francez, elev al lui E. Carrière. Prieten al pictorilor Vlaminck şi Matisse, **D.** a devenit protagonist al *fovismului*, detaşîndu-se însă prin respectarea mai riguroasă a formelor şi prin utilizarea mai armonioasă a culorii („Collioure", 1905; „Un colţ din Hyde Park"; „Baigneuses", 1907). După ce a studiat rînd pe rînd arta neagră, pictura primitivilor sienezi, pictura impresionistă, **D.** a abordat, în a doua perioadă de creaţie, o viziune mai realistă, originală prin soliditatea construcţiei formelor şi prin exuberanţa culorii („Salinele din Martigues", 1913; „Modelul", 1922 etc.). S-a remarcat ca ilustrator al cărţilor lui Hesiod („Munci şi zile", 1929) şi Rabelais („Pantagruel", 1944).

derapáre (TRANSP.), alunecare transversală, sub acţiunea forţei centrifuge, a unui vehicul care circulă cu viteză mare într-o curbă. Pentru combaterea **d.,** calea se supraînalţă în curbe, iar îmbrăcămintea drumului se execută cu o suprafaţă mai rugoasă. Se numeşte şi *derapaj*.

deratizáre (fr. *de* „fără" şi *rat* „şoarece"), distrugere a rozătoarelor dăunătoare (şoareci, şobolani etc.). Se execută prin otrăvire sau gazare cu diverse substanţe toxice, numite *deratizante* (antu, warfarină, cloropicrină, acid cianhidric, bioxid de sulf), ori prin culturi microbiene.

dérbi (SPORT) **1.** Cursă clasică a cailor de rasă, de trei ani, care are loc anual. Primul *derbi* s-a disputat în anul 1780. **2.** (Prin extensiune) Denumire dată unei întreceri sportive (fotbal, handbal, hochei etc.) de o mare importanţă şi prestigiu.

Derby *[dá:bi]*, oraş în Marea Britanie, în centrul Angliei. 132 300 loc. (1961). Nod feroviar. Industrie constructoare de maşini şi industrie uşoară.

déreş (ZOOTEHN.; despre culoarea unui animal), care are

părul alcătuit din fire albe, negre și roșii, amestecate în proporții diferite.

Déri, Miksa (1854—1938), inginer electrotehnician ungur, autor al mai multor invenții, dintre care mai importante sînt: transformatorul electric cu miez feromagnetic închis, realizat împreună cu O. Bláthy și K. Zipernowszky (1885), și motorul electric monofazat cu repulsie și cu două sisteme de perii, numit *motorul Déri* (1904).

derivăre (lat. *de* „de la" și *rivus* „rîu"; LINGV.), procedeu de formare a unui cuvînt nou, pe baza unui cuvînt existent în limbă, cu ajutorul a f i x e l o r sau prin suprimarea acestora. — *D. progresivă*, termen folosit pentru a denumi formarea cuvintelor noi prin adăugarea afixelor. — *D. regresivă*, procedeu de formare a unor cuvinte noi de la un cuvînt existent în limbă prin suprimarea unui afix. În romînește, acest ultim procedeu e des folosit în formarea abstractelor verbale (ex. *greș* de la *a greși*, *schimb* de la *a schimba*). — *D. improprie*, trecerea unui cuvînt de la o parte de vorbire la alta (ex. substantivarea adverbului *bine: binele*, un *mare bine*). — *D. sinonimică*, procedeu prin care un cuvînt capătă sensul figurat al altui cuvînt cu care este aproximativ sinonim sau asemănător în înțelesul propriu (ex. *m-am ars*, *m-am fript*, *m-am prăjit* etc.) sau care îi ia locul într-o expresie (ex. *a face cuiva zile amare*, *fripte*, *grele*, *negre* etc.).

derivát 1. (CHIM.) **a)** Produs sau substanță obținută prin prelucrarea unei materii prime de bază (ex. benzina este un **d.** al țițeiului). **b)** Combinație chimică obținută prin înlocuirea unuia sau mai multor atomi dintr-o combinație dată cu alți atomi sau grupe de atomi, păstrîndu-se însă structura de bază primitivă a combinațiilor principale din care provine. Astfel, derivații azoici formează o grupă de substanțe în care se păstrează gruparea azo; derivații aromatici sînt combinații diferite ale benzenului etc. **2.** (LINGV.) Cuvînt format prin derivare (ex. substantivul *mărime* este un **d.** al adjectivului *mare*).

derivátă (în punctul x_0; MAT.), limită, presupusă ca existentă, către care tinde raportul dintre creșterea unei funcții și creșterea variabilei

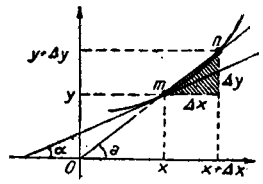

Semnificația geometrică a derivate $f'(x) = \operatorname{tg}\alpha$

independente cînd aceasta din urmă tinde spre zero:

$$y' = f'(x) = \lim_{\Delta x \to 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \to 0} \frac{f(x_0 + \Delta x) - f(x_0)}{\Delta x},$$ în

care $f(x_0)$ e valoarea pe care o ia o funcție continuă $f(x)$ pentru valoarea x_0 a variabilei, iar Δx e creșterea variabilei independente. Din punct de vedere geometric, **d.** unei funcții $y = f(x)$ într-un punct $x = x_0$ e coeficientul unghiular al tangentei la curba $y = f(x)$ în punctul $x = x_0$. — *D. areolară*, noțiune importantă din teoria funcțiilor de variabilă complexă, introdusă în știință de matematicianul romîn D. Pompeiu. *D. a.* are numeroase aplicații în analiza matematică, la a căror punere în valoare au adus o însemnată contribuție în special matematicienii romîni. Printre primii care au dezvoltat teoria *d. a.* a fost matematicianul romîn N. Teodorescu.

derivație 1. (TEHN.) Legătură secundară între două puncte ale unui curs de apă, ale unei conducte de fluid sau electrice, ale unei căi de comunicație etc. **2.** (HIDROTEHN.) Construcție hidrotehnică destinată să transporte apa captată (derivată) dintr-un rîu ori dintr-un pîrîu la punctul de folosință. Există canale de **d.**, tunele și conducte de **d.** V. și a d u c ț i e.

derivă 1. (AV.) **a)** Unghiul măsurat în plan orizontal dintre direcția axei longitudinale a unei aeronave și direcția de deplasare a acesteia sub acțiunea vîntului lateral. — *Viteză de d.*, componenta vitezei curentului de aer după axa normală pe planul longitudinal al avionului. **b)** Partea fixă a ampenajului vertical al unui avion. **2.** (NAV.) **a)** Unghiul dintre direcția axei longitudinale a unei nave și direcția de deplasare a acesteia sub acțiunea vîntului *(d. de vînt)* sau a unui curent marin *(d. de curent)*. **b)** Distanța, măsurată în mile marine, dintre poziția reală a navei (determinată cu mijloace astronomice sau electronice) și poziția stabilită prin calcul. **3.** (GEOGR.) *Deriva ghețurilor*, deplasare a cîmpurilor de gheață plutitoare în Arctica și Antarctica sub influența vîntului și a curenților marini. Ca urmare a influenței mișcării de rotație a Pămîntului, direcția de deplasare a gheții deviază cu cca. 30° față de direcția vîntului, spre dreapta în Arctica și spre stînga în Antarctica. În bazinul arctic, direcția generală a **d.** este dinspre țărmul de nord-est al Asiei spre regiunea polului și apoi spre Marea Groenlandei. **D.** cîmpurilor de gheață a fost folosită de diferite expediții științifice pentru efectuarea de observații și cercetări în regiunile centrale ale Arcticii. Astfel, vasul norvegian „Fram", construit special în acest scop, a străbătut, blocat de ghețuri, Oceanul Înghețat (1893—1896), ajungînd pînă la 85°56' lat. N. În 1937, U.R.S.S. a organizat o expediție de cercetare instalată pe ghețurile în **d.** După război, această acțiune a fost continuată, U.R.S.S. și S.U.A. organizînd o serie de stațiuni în **d.**, pentru efectuarea de observații meteorologice, oceanografice și geofizice. În ultimii ani, în cercetarea Arcticii se întrebuințează tot mai mult stațiuni radiometeorologice automate, instalate pe ghețuri în **d.** Se numește și *drift*. **4.** (MILIT.; în ochirea indirectă) Unghiul orizontal format de direcția țevii unei piese de artilerie îndreptate spre obiectiv *(planul de tragere)* cu direcția piesă-punct de ochire *(planul de ochire)*.

derivométru (AV.), aparat pentru măsurarea derivei unei aeronave.

derivór (NAV.), placă metalică sau de lemn, prinsă de chila unei ambarcaţii cu vele, cu scopul de a împiedica deplasarea laterală a ambarcaţiei şi de a-i micşora mişcarea de ruliu. **D.** poate fi fix sau mobil *(d. escamotabil)* şi are şi rolul de lest.

Derjavin, Gavrila Romanovici (1743—1816), poet rus, reprezentant al clasicismului tîrziu şi precursor al lui A.S. Puşkin. A satirizat moravurile de la curte („Feliţa", 1783), a înfierat nedreptăţile sociale şi parazitismul nobilimii („Demnitarul"). Poezia lui Derjavin se remarcă prin umanismul şi caracterul ei popular. În limba romînă a fost tradusă în 1830, de C. Stamati, oda „Dumnezeu".

Derkovits *[dérkovici]*, Gyula (1894—1934), pictor şi grafician ungur. În primele sale lucrări se resimt unele influenţe ale expresionismului german. Tematica principală a creaţiei lui **D.** o constituie lupta revoluţionară a poporului, şi în special a proletariatului maghiar (afişul purtat de demonstranţi la 21 martie 1919; „Pentru pîine", 1930; „Execuţia"; ciclul de gravuri „1514", 1933). Tablourile „Constructorii de poduri" (1932), „Meşterul de corăbii", „Ţesătorii" şi „Mama" (1934) ilustrează aspecte din viaţa grea a oamenilor muncii. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin patru stampe.

dermatínă (IND. PIEL.), înlocuitor al pielii folosit în industria încălţămintei şi la fabricarea articolelor de marochinărie. **D.** se obţine prin aglomerarea, cu ajutorul unui liant, a fibrelor de piele naturală rezultate din măcinarea unor deşeuri de piei tăbăcite mineral sau vegetal.

dermatítă (MED.) v. **dermită.**

dermatofiţíe (gr. *derma, dermatos* „piele" şi *phyton* „plantă"), boală de piele provocată de ciuperci parazite microscopice, localizate în pielea capului, în ţesutul subcutanat şi la rădăcina părului.

dermatologíe (gr. *derma, dermatos* „piele" şi *logos* „cuvînt, ştiinţă"; MED.), ramură a medicinii care se ocupă cu anatomia şi fiziologia pielii, precum şi cu studiul bolilor de piele. Date de **d.** se întîlnesc încă în cărţile lui Hipocrat. Ea s-a constituit ca ştiinţă în sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea. Datorită descoperirilor din domeniul fiziopatologiei din sec. al XX-lea, dermatologia a făcut progrese importante.

dermatóm (gr. *derma* „piele" şi *tome* „tăiere"; MED.) **1.** Zonă delimitată a pielii, corespunzînd ramificaţiilor senzitive ale unui nerv rahidian. **2.** Instrument chirurgical cu ajutorul căruia se pot tăia fragmente foarte subţiri de piele în vederea transplantării lor.

dermatomicóză (gr. *derma, dermatos* „piele" şi *mykes* „ciupercă"; MED.), boală a pielii şi a anexelor ei (păr, unghii), provocată de ciuperci microscopice din genurile *Microsporum, Trichophyton, Epidermophyton* etc. Se manifestă prin apariţia unor plăci roşietice care se descuamează prin pustule, urmate de căderea temporară sau definitivă a părului. Răspîndită în trecut la copii, **d.** este astăzi întîlnită din ce în ce mai rar în ţara noastră, datorită ridicării nivelului igienic şi sanitar al populaţiei.

dermatovenerologíe (MED.), ramură a medicinii care se ocupă cu studiul bolilor de piele şi al bolilor venerice.

dermatóză (gr. *derma dermatos* „piele"; MED.), denumire generală dată bolilor de piele. — *D. profesională*, nume dat unor boli de piele care se datoresc contactului repetat cu diferite substanţe (benzol, brom, vopsele etc.) în procesul muncii.

dermatozoonóză (gr. *derma dermatos* „piele" şi *zoon* „animal"; MED.), nume dat bolilor de piele produse de paraziţi din clasa arahnidelor (ex. scabia).

dérmă (gr. *derma* „piele"; HIST.), pătura profundă a pielii la animalele vertebrate, aşezată sub e p i d e r m ă. În **d.** se găsesc vase de sînge, terminaţii nervoase, corpusculi tactili, fibre musculare, grăsime ş.a.

dermítă (MED.), inflamaţie a pielii determinată de diferiţi agenţi: infecţioşi (microbi, virusuri), chimici (unele medicamente), fizici (căldură, frig) şi mecanici (cioburi de sticlă etc.). **D.** infantilă se datoreşte nerespectării regulilor de igienă. Sin. *dermatită.*

dermografísm (gr. *derma* „piele" şi *graphein* „a scrie"; MED.), roşeaţă intensă, de lungă durată, a pielii, apărută în urma unei excitaţii mecanice uşoare (apăsare cu unghia, cu un creion). Se întîlneşte în meningită, isterie, hipertiroidism etc.

dermotróp (MICROBIOL.; despre unele bacterii), care se fixează electiv la nivelul tegumentelor şi mucoaselor.

Derna, comună în raionul Marghita, regiunea Crişana. 4 790 loc. (1964). Exploatări de lignit şi de asfalt.

derogáre (DR.), excepţie de la dispoziţiile unei legi ori ale unui alt act normativ, ale unui statut sau ale unei convenţii. **D.** se poate face printr-un act normativ de acelaşi grad sau de grad superior, ori printr-un alt statut sau altă convenţie.

derulór (IND. LEMN.), maşină-unealtă pentru debitarea buştenilor în foi de furnir, la

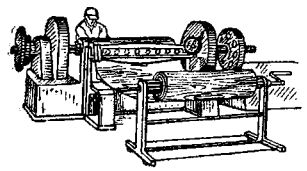

Derulor

care mişcarea principală este efectuată de buştean, care este rotit în jurul axei sale în faţa uneltei (un cuţit de oţel cu lungimea egală cu cea a buşteanului). Cuţitul este aşezat cu muchia tăietoare paralelă cu axa de rotaţie a buşteanului şi înaintează automat, progresiv, în buştean, detaşînd de pe acesta o foaie continuă de furnir de grosime egală cu mărimea deplasării cuţitului la o rotaţie.

derviş (în arabă *derviş* „cerşetor, sărac"), călugăr musulman rătăcitor care trăieşte din danile credincioşilor. Dervişii respectă cu stricteţe ritualul şi sînt propovăduitori fanatici ai normelor religioase ale Coranului.

Desaix *[dözé]*, Louis (1768—1800), general francez, participant la campania lui Napoleon Bonaparte în Egipt. S-a remarcat în bătălia de la Marengo (1800), unde a şi murit.

De Sanctis, Francesco (1817—1883), gînditor şi critic literar italian. Exilat pentru participare la revoluţia din 1848 de la Neapole, a fost, după înfăptuirea unităţii Italiei, exponentul democraţiei moderate şi a promovat, în problemele educaţiei, o politică şcolară liberală. Reînnoitor al criticii literare italiene, în „Eseuri critice" (1866) şi „Noi eseuri critice" (1872), dar mai ales în principala sa lucrare, „Istoria literaturii italiene" (1870—1871), **D. S.** susţine metoda realismului în artă, dovedindu-se un spirit umanist, admirator al ştiinţei şi adversar al romantismului reacţionar şi al clericalismului.

desánt (MILIT.) **1.** Trupe destinate a fi debarcate sau paraşutate pe teritoriul ocupat de inamic, în scopul îndeplinirii unei misiuni de luptă După compunere şi după scopul acţiunilor de luptă, **d.** poate fi: tactic, operativ şi strategic, iar după mijloacele de transport: aerian, maritim sau combinat. **2.** Trupe de infanterie transportate pe tancuri în timpul luptei.

De Santis, Giuseppe (n. 1917), regizor de filme şi scenarist italian, reprezentant al neorealismului. În filmele sale, cu un puternic conţinut dramatic („Nu e pace sub măslini", 1950; „Roma, orele 11", 1952; „Anna Zaccheo", 1953; „Oameni şi lupi", 1957), **D. S.** a dezvăluit cu mult curaj aspecte ale conflictelor sociale din Italia contemporană.

Desargues *[dezárg]*, Gérard (1593 — 1662), matematician şi inginer francez. A pus bazele geometriei descriptive şi proiective. Lui Desargues îi aparţine una dintre teoremele fundamentale ale geometriei proiective privitoare la conice, denumită de el *involuţia a şase puncte.*

descalificáre (SPORT), excludere dintr-un concurs a unui sportiv sau a unei echipe care a săvîrşit o abatere gravă de la regulament.

Descartes *[decárt]*, René (1596—1650), filozof şi savant francez, unul dintre întemeietorii filozofiei epocii moderne. **D.** a fost un exponent

R. Descartes

ideologic al burgheziei franceze în ascensiune; în filozofia lui şi-au găsit expresia teoretică nevoile devenite actuale ale dezvoltării ştiinţei moderne, care se năştea în luptă cu scolastica medievală Totodată, concepţia despre lume a lui **D.** oglindeşte insuficienta dezvoltare a burgheziei, tendinţa ei de a ajunge la un compromis politic şi ideologic cu nobilimea şi cu biserica. Ca şi F. Bacon, **D.** a subliniat însemnătatea practică a filozofiei, contribuţia ei la sporirea dominaţiei omului asupra naturii. Trăsătura fundamentală a filozofiei lui **D.** o constituie concepţia dualistă despre existenţa a două substanţe independente una de alta: substanţa materială, cu atributul întinderii, şi substanţa spirituală, cu atributul gîndirii. În filozofia sa, **D.** porneşte de la „îndoiala metodică" asupra tuturor cunoştinţelor, asupra datelor simţurilor şi chiar asupra existenţei lumii şi acceptă ca unic fapt sigur, care trebuie să constituie, după el, temeiul filozofiei şi al ştiinţei, vestita teză: „Mă îndoiesc, deci cuget; cuget, deci exist" (Dubito, ergo cogito; cogito, ergo sum). Formula lui **D.** are un caracter idealist, deoarece consideră ca adevăr fundamental, de la care trebuie să pornească întreaga filozofie, existenţa certă a gîndirii şi nu existenţa realităţii obiective. Această teză a influenţat idealismul de mai tîrziu. Îndoiala sa a avut însă o semnificaţie progresistă, ascuţişul ei fiind îndreptat împotriva dogmatismului scolastic. **D.** a fost un reprezentant de seamă al raţionalismului în filozofia modernă. Pentru el, criteriul adevărului se află în raţiunea însăşi, în evidenţa noţiunilor noastre. La baza metodei sale de cunoaştere el a pus deducţia, care trebuie să pornească de la adevăruri clare şi distincte, cunoscute nemijlocit de raţiune. **D.** a recunoscut totuşi şi valoarea cunoaşterii experimentale. Cu tot caracterul său unilateral, raţionalismul lui **D.** a avut, în condiţiile sec. al XVII-lea, un rol progresist, constituind o expresie a luptei împotriva misticismului medieval. Dar **D.** a lăsat loc în acelaşi timp şi religiei. El a subordonat cele două substanţe, materială şi spirituală, unei a treia, principiului suprem, lui dumnezeu, iar ideea de dumnezeu a considerat-o ca o *idee înnăscută.* **D.** a adus o contribuţie însemnată la dezvoltarea matematicii, fizicii, biologiei şi a altor ştiinţe. El a pus bazele geometriei analitice prin iniţierea metodei sistemelor de coordonate, numite ulterior carteziene, făcînd posibilă aplicarea algebrei şi analizei la studiul geometriei, ceea ce a constituit o adevărată revoluţie în matematică. A introdus, printre primii, noţiunea de mărime variabilă şi aceea de funcţie, a descoperit legea refracţiei luminii, a formulat legea conservării cantităţii de mişcare şi a emis, primul, ideea de reflex în fiziologie. Fizica lui **D.** a avut un caracter materialist-mecanicist; el a explicat toate fenomenele naturii prin materia în mişcare, aceasta din urmă fiind concepută numai ca deplasare în spaţiu. Prin teoria sa despre apariţia şi dezvoltarea sistemului solar, Descartes a introdus, pentru prima oară în epoca modernă, punctul de vedere al dezvoltării în cosmologie. În opoziţie cu concepţiile vitaliste şi finaliste ale scolasticilor, **D.** a extins concepţia sa materialist-mecanicistă şi asupra vieţii organice. Pentru el animalele sînt automate neînsufleţite, omul singur fiind înzes-

trat cu suflet, existent independent de corp. Prin latura materialistă a gîndirii sale, ca şi prin orientarea antiscolastică a raţionalismului său, **D.** a contribuit în mare măsură la progresul ştiinţei şi al filozofiei. Fizica materialistă a lui **D.** a constituit unul dintre izvoarele teoretice ale materialismului francez din sec. al XVIII-lea. Op. pr.: „Discurs asupra metodei" (1637), „Geometria" (1637), „Dioptrica" (1637), „Meditaţii metafizice" (1641), „Principiile filozofiei" (1644). — (MAT.) *Foliul lui D.*, curbă

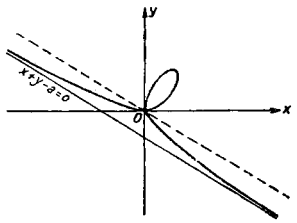

Foliul lui Descartes

plană cubică, avînd ecuaţia $x^3 + y^3 - 3axy = 0$. Admite ca asimptotă dreapta $x + y - a = 0$, paralelă cu a doua bisectoare. Are importanţă practică în unele probleme de mecanică, de nomografie etc.

Descaves *[decáv]*, Lucien (1861—1949), scriitor francez. Romanele sale „Cazarma, mizeriile sabiei" (1887) şi „Subofiţerii" (1889) satirizează, de pe poziţii naturaliste, armata burgheză. Pentru atitudinea sa antimilitaristă, Descaves a fost dat în judecată. În „Coloana" (1902) şi „Philémon" (1913) a evocat cu simpatie lupta eroică a comunarzilor.

descărcare electrică (FIZ.), trecerea curentului electric printr-un dielectric sub acţiunea unui cîmp electric exterior. **D. e.** se produce atunci cînd, în urma unui proces fizic specific, conductivitatea electrică a dielectricului a fost considerabil sporită. Procesele microfizice care condiţionează o **d. e.**, precum şi ansamblul fenomenelor exterioare care o însoţesc, sînt diferite la gaze (sau la vapori), la solide şi la lichide izolante. **D. e.** prezintă importanţă practică pentru electroprelucrare, la funcţionarea tuburilor electronice etc. — *D. e. în gaze*, descărcarea electrică produsă atunci cînd gazele sau vaporii devin conducători de electricitate. Producerea *d. e. în g.* este condiţionată de prezenţa sarcinilor electrice libere (electroni, ioni pozitivi, ioni negativi) în masa gazului, adică de ionizarea lui prealabilă, naturală sau artificială, de mişcarea lor prin gaz şi de dispariţia lor. *D. e. în g.* sînt însoţite de efecte luminoase, acustice, termice, magnetice etc. Există trei tipuri fundamentale de descărcare electrică într-un gaz: obscură, luminescentă şi în arc. Din punctul de vedere al proceselor care contribuie la menţinerea *d. e. în g.*, se deosebesc descărcări *autonome, neautonome* şi *semiautonome*. — *D. e. autonomă* (sau *independentă*), descărcare electrică printr-un gaz care are loc fără a fi nevoie de un agent de ionizare extern, ionizarea fiind produsă prin ciocniri datorite accelerării particulelor încărcate sub acţiunea cîmpului electric aplicat. Descărcarea se întreţine de la sine, datorită unor procese elementare care au loc în gaz şi la electrozi. — *D. e. în arc*, descărcare electrică autonomă, caracterizată prin prezenţa fenomenelor luminoase şi termice puternice, dielectricul fiind străbătut de curent electric intens. *D. e. în a.* este întreţinută de numărul mare de electroni produşi de catod prin emisiune termoelectronică sau autoelectronică. — *D. e. în avalanşe*, descărcare electrică printr-un gaz susţinută de dezvoltarea avalanşelor electronice. Mecanismul avalanşelor electronice este următorul: în drumul său spre anod, fiecare electron ionizează o parte din moleculele de gaz întîlnite; noii electroni puşi în libertate se îndreaptă de asemenea spre anod şi, la rîndul lor, prin ciocniri ionizante cu moleculele gazului produc noi ioni şi electroni ş.a.m.d. În felul acesta, numărul de electroni care se deplasează spre anod se măreşte pe măsură ce creşte distanţa de la catod. — *D. e. în coroană* v. *corona, efect c.* — *D. e. în scînteie*, descărcare electrică autonomă, discontinuă, de durată foarte scurtă şi de mare luminozitate, care are loc la presiuni relativ înalte. În timpul descărcării, sarcina electrică se scurge printr-un canal îngust şi ramificat. Serveşte la măsurarea tensiunilor înalte. — *D. e. luminescentă*, descărcare electrică autonomă, caracterizată prin prezenţa fenomenelor luminoase specifice. Are loc la presiuni de ordinul a 10^{-1} — 10^{-2} mm coloană de mercur şi la tensiuni electrice între catod şi anod de ordinul sutelor de volţi. Purtătorii de sarcini electrice sînt formaţi atît în volumul gazului (ionizarea atomilor prin ciocniri electronice) cît şi la catod (emisiunea electrică datorită bombardamentului ionilor pozitivi, al fotonilor, al atomilor metastabili şi al atomilor neutri rapizi). — *D. e. neautonomă*, descărcare electrică în care purtătorii de sarcină electrică sînt formaţi în volumul gazului (prin procesul de ionizare) sau la catod (prin efectul fotoelectric), exclusiv prin acţiunea unui agent ionizant extern (radiaţii radioactive, raze X, raze ultraviolete etc.); înlăturînd acest agent, descărcarea încetează. — *D. e. obscură*, descărcare electrică neautonomă, lipsită total de efecte luminoase, energia cîştigată de electroni în cîmpul electric dintre catod şi anod fiind insuficientă pentru excitarea moleculelor gazului. — *D. e. semiautonomă* (sau *Townsend*), descărcare electrică la care purtătorii de sarcini electrice sînt produşi atît de agentul ionizant exterior cît şi prin cele două procese Townsend (procesul care constă în ionizarea moleculelor gazului de către electronii accelerati în cîmpul electric dintre catod şi anod şi procesul în care ionizarea moleculelor gazului e produsă de electronii emişi de catod în urma bombardamentului cu ionii pozitivi). Înlăturîndu-se agentul ionizator extern, descărcarea încetează.

descărcător electric (ELT.), aparat de protecţie a instalaţiilor electrice contra supratensiunilor, constituit dintr-un eclator şi un dispozitiv de stingere a arcului electric după anihilarea undei de tensiune.

Dispozitivul de stingere este necesar, deoarece la apariția unei supratensiuni între electrozii eclatorului se amorsează un arc electric, care are drept efect reducerea tensiunii la borne într-un timp de ordinul fracțiunilor de microsecunde.

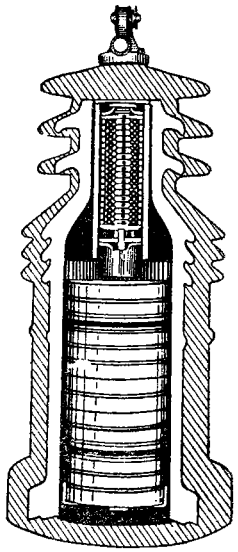

Descărcător electric

Se construiesc mai multe tipuri de **d.e.**: cu rezistență variabilă de carborundum electrotehnic, tubulare, cu suflaj magnetic și cu descărcări în gaze rarefiate. Sin. *parafulger*.

„Descătușarea", organ ilegal al Ajutorului roșu din Romînia, apărut la București în perioada mai 1931—mai 1935. A mobilizat masele de oameni ai muncii pentru ajutorarea luptătorilor revoluționari și a demascat regimul de teroare din închisorile burghezo-moșierești.

descăzút (MAT.), primul termen al unei scăderi, din care se scade al doilea termen, numit *scăzător*.

Deschamps *[deșă]*, Eustache (c. 1340—c. 1407), poet francez. În poemele sale a atacat pe ocupanții englezi din războiul de 100 de ani și pe feudalii francezi, străini de interesele naționale, și a glorificat patriotismul maselor populare, ale căror suferințe le-a înțeles („Suferințele sărmanului popor"). Dintre poemele sale alegorice, cel mai cunoscut este „Oglinda căsniciei", în care satirizează căsătoria și viața de familie întemeiate pe normele morale feudale. A scris și un tratat de poetică (1392).

deschídere 1. (LINGVISTICĂ) Lărgime a canalului fonator în timpul articulării unui sunet. **2.** (FIZ.) Mărimea maximă a unui unghi plan sau solid, a distanței sau a unei arii, care caracterizează extensiunea transversală a unui gol sau a unei treceri pentru corpuri, lumină, radiații corpusculare sau electromagnetice etc. V. și apertură. **3.** (CONSTR.) Distanța, măsurată pe orizontală, dintre planurile mediane a două reazeme consecutive ale unui element de construcție (grindă, arc, cadru). Distanța dintre axele aparatelor de reazem așezate la extremitățile unei grinzi principale de pod constituie **d.** podului. — *D. liberă*, distanța, măsurată pe orizontală, dintre fețele interioare a două reazeme consecutive ale unui element de construcție (ex. distanța dintre fețele interioare ale zidurilor opuse pe care se reazemă grinzile unui planșeu la o clădire). Sin. *lumină*. **4.** (GEOLOGIE) *Deschidere geologică*, loc în care apar la suprafața pămîntului rocile sau mineralele din scoarța terestră. În *d. g.*, specialiștii au posibilitatea să observe și să descrie caracterele rocilor, să culeagă probe și resturi organice, să măsoare direcția și înclinarea stratelor. Se deosebesc *d. g. naturale*, formate sub acțiunea agenților externi, și *d. g. artificiale*, executate de oameni. Sin. *afloriment*. **5.** (MINE) *Lucrări de deschidere*, ansamblul lucrărilor executate pentru pătrunderea de la suprafața terenului pînă la un zăcămînt exploatabil, crearea rețelei subterane de transport, asigurarea aerajului și punerea în evidență a caracteristicilor zăcămîntului în vederea stabilirii părților de zăcămînt care pot fi puse în exploatare la un moment dat.

descíndere locală (DR.) v. **cercetare locală.**

descintráre (CONSTR.), operație de coborîre, lentă și progresivă, a reazemelor unui cintru care a servit la construirea unui arc sau a unei bolți (din zidărie sau din beton), ori de ridicare a bolții sau a arcului de pe cintru. Se efectuează, după întărirea betonului sau a mortarului de zidărie, pentru a se încărca progresiv arcul sau bolta cu sarcina permanentă, precum și pentru demontarea cintrului. **D.** se execută cu *dispozitive de descintrare*, așezate sub fiecare reazem al cintrului.

Descîntecele din Merseburg, numele a două formule magice germane în vers aliterativ, datînd din epoca gentilică, transcrise în sec. al X-lea în dialectul turingian al vechii limbi germane și descoperite în mănăstirea din Merseburg (districtul Halle din R.D.G.). Constituie singura mărturie scrisă privitoare la mitologia vechilor germani.

descleiére (IND. TEXT.), îndepărtare, cu ajutorul acizilor, bazelor sau enzimelor, a substanțelor folosite la încleierea urzelilor. Sin. *dezancolare*.

descompúnere (CHIM.), reacție chimică în urma căreia o substanță constituită din molecule cu structură mai complicată trece în una sau mai multe substanțe constituite din molecule mai simple. **D.** este reacția inversă combinării (ex. **d.** carbonatului de calciu în oxid de calciu și bioxid de carbon).

descriére (LIT.) **1.** Procedeu literar care constă în înfățișarea artistică succesivă a trăsăturilor și proprietăților ce definesc obiectul, fenomenul sau caracterul zugrăvit de scriitor. **2.** Fragment dintr-o operă literară în care, pentru realizarea atmosferei, scriitorul înfățișează un interior, un peisaj etc. (ex. **d.** Bărăganului din „Pseudo-cynegeticos" de Al. Odobescu).

descriptivísm, direcție lingvistică americană, care reprezintă o varietate cu trăsături proprii a structuralismului. Este vorba, în esență, de fuziunea concepției behaviorismului cu metode mecaniciste de descriere a limbilor din punct de vedere formal și fiziologic și mai ales așa cum se prezintă ele astăzi, excluzîndu-se cercetarea dez-

voltării lor istorice. **D.** s-a născut din studierea limbilor indiene ale Americii, la baza lui stînd lucrările lui Franz Boas. Creatorul **d.** este L. Bloomfield.

descripție (LOG.), procedeu de simbolizare prin care individualul este redat din punct de vedere logic. Prin **d.** s-a inaugurat un domeniu nou al logicii, neexplorat de logica clasică.

descuamáre (lat. *de* „fără" și *squama* „solz"; MED.), proces de detașare a stratului superficial al epidermei. Datorită dimensiunilor foarte mici ale fragmentelor detașate, **d.**, deși continuă, este invizibilă în condiții fiziologice normale; ea devine vizibilă în condițiile expunerii prelungite a pielii la radiațiile solare, ca și în condiții patologice, în unele boli de piele (pitiriazis, ihtioză, psoriazis) sau în unele boli contagioase (scarlatină), din cauza mărimii fragmentelor de piele detașate.

desecáre 1. (HIDROTEHN.) Măsură de îmbunătățiri funciare care constă în eliminarea excesului de apă de pe terenurile joase spre a putea fi valorificate în agricultură. Se realizează prin lucrări de asanare, de înălțare a terenurilor joase (colmatare dirijată) și de coborîre a nivelului apei freatice (drenaj). În țara noastră se aplică în incintele îndiguite din lunca Dunării, în cîmpia vestică și în unele lunci interioare, mărindu-se astfel suprafața arabilă a țării și îmbunătățindu-se condițiile sanitare locale. 2. (TEHN.) Operație de îndepărtare a apei din diferite materiale (în special din cărbuni).

desén 1. (ART. PLAST.) Arta de a reda obiectele cu ajutorul mijloacelor grafice (creion, conté, cărbune, cretă, peniță, laviu de tuș etc.). *Desenul artistic* (după natură, din memorie sau din imaginație, executat cu mîna liberă) poate fi o lucrare de sine stătătoare, iar ca studiu sau crochiu poate folosi la crearea unor lucrări de pictură, sculptură etc. **D.** reprezintă punctul de plecare al celorlalte tehnici grafice. Precizia și expresivitatea **d.** constituie condiția măiestriei realiste în toate domeniile artelor plastice, iar studierea **d.** baza învățămîntului artistic. **D.** a apărut din cele mai vechi timpuri, dezvoltîndu-se apoi în antichitate (pe papirus) și în evul mediu (pe pergament), în Europa și în Orient (China, India, Japonia, pe mătase și pe hîrtie). În timpul Renașterii a fost fundamentată științific metoda **d.** realist. Marii maeștri ai artelor plastice au fost în același timp și mari maeștri ai desenului. 2. (ARHIT.) *Desen arhitectural*, desen care redă concepția funcțională și de folosire a spațiului, punînd în evidență elementele constructive, decorative și artistice ale unei clădiri. 3. *Desen cartografic*, specie a desenului care servește la întocmirea hărților. V. și hartă. 4. (TEHN.) *Desen tehnic*, reprezentare a obiectelor (piese, organe de mașini etc.) prin desen, în scopul fabricării sau construcției acestora, cu înscrierea dimensiunilor, folosind atît proiecția orizontală cît și proiecția verticală (elevații, secțiuni, profiluri etc.) la o anumită scară de reprezentare. — *D. de ansamblu*, desen al unei construcții, instalații sau mașini prin care se pun în evidență elementele componente ale acestora. În desenul de ansamblu sînt indicate cotele de gabarit și de montaj. — *D. de execuție*, desen al unei construcții sau al unui sistem tehnic, respectiv numai al unei părți a construcției sau a sistemului tehnic, întocmit la scară astfel încît să cuprindă în mod clar toate datele necesare execuției.

desensibilizáre (MED.), metodă de înlăturare a stării de alergie, fie prin administrare de doze progresiv crescînde din substanța față de care organismul este sensibilizat *(d. specifică)*, fie prin folosirea de medicamente cu acțiune antialergică: antihistaminice de sinteză, hiposulfit de sodiu, săruri de calciu etc. *(d. nespecifică)*.

desensibilizator fotografic (FIZ.), substanță chimică care se adaugă în soluțiile developatoare pentru a face emulsiile fotografice mai puțin sensibile față de acțiunea luminii (ex. albastru de metilen) fără să modifice imaginea. **D. f.** ușurează developarea la lumină slabă.

desesizáre (DR.) 1. Încetarea învestirii unui organ de jurisdicție cu soluționarea unei pricini, în temeiul propriei hotărîri (ex. în caz de necompetență) sau a hotărîrii unui organ superior (ex. în caz de strămutare). 2. Efect al unei hotărîri de a împiedica organul de jurisdicție care a pronunțat-o să ia din nou în cercetare pricina și să revină asupra soluției date.

desétină, denumire dată în Moldova dijmei în sec. XV—XVIII. Însuma a zecea parte din anumite produse (**d.** de vin, de stupi, de varză etc.).

desfácere (EC.; în socialism), procesul de vînzare a mărfurilor prin organizații comerciale. Întreprinderile industriale desfac produsele în mod planificat, pe baza comenzilor și contractelor economice încheiate cu beneficiarii. G.A.C. organizează **d.** produselor agricole atît sub forma achizițiilor și contractărilor către stat cît și prin comerțul colectivist.

desfăcătór (IND. TEXT.), mașină de lucru, folosită în industria textilă pentru desfoierea

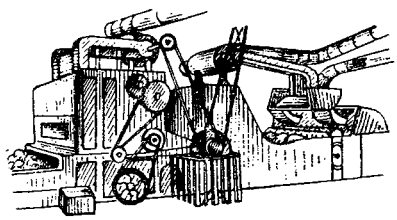

Desfăcător

materialelor fibroase presate în baloturi sau încîlcite și pentru curățirea de impurități în vederea ușurării operației de cardare (ex. **d.** de baloturi la filatura de bumbac, lupul-bătător la filatura de lînă etc.).

desfășuráre (MILIT.), trecere a unei subunități, unități sau mari unități de la dispozitivul de marș la dispozitivul premergător de luptă sau la dispozitivul de luptă.

desfășurátă (MAT.), loc geometric al centrelor de curbură (v. cerc de curbură)

ale unei curbe date *(desfăşurătoare)*. Tangentele **d.** sînt normale la curba dată. Sin. *evolută*.

desfăşurătoáre (MAT.), curbă care admite ca desfăşu-

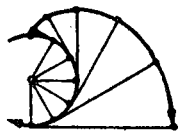

Desfăşurată şi desfăşurătoare

rată o curbă dată. Sin. *evolventă*.

desfundáre (AGROTEHN.), lucrare a solului efectuată la adîncimea de 50—80 cm cu pluguri speciale sau cu unelte de mînă. Adîncimea lucrării variază în funcţie de natura solului, de cerinţele plantei şi de scopul urmărit. **D.** se execută înainte de plantarea viţei de vie, a puieţilor în pepinierele pomicole etc.

deshidratáre **1.** (CHIM.) Proces care constă în eliminarea apei dintr-un material sau dintr-o combinaţie chimică. **D.** se face în scopul îndepărtării apei reţinute mecanic (ex. apa reţinută de diverse uleiuri sub formă de picături) şi a apei reţinute fizico-chimic (ex. apa reţinută de cărbuni prin adsorbţie). Metodele folosite pentru **d.** sînt încălzirea, congelarea, distilarea azeotropă, folosirea substanţelor adsorbante (silicagel, oxid de aluminiu etc.) sau a unor deshidratanţi (acid sulfuric, anhidridă fosforică etc.). **D.** se foloseşte şi pentru îndepărtarea apei de cristalizare (ex. prin **d.** sulfatului de cupru hidratat, $CuSO_4 \cdot 5H_2O$, se obţine sulfatul de cupru anhidru, $CuSO_4$), precum şi pentru eliminarea apei din molecula unei combinaţii chimice cu formarea unui compus chimic nou (ex. prin **d.** catalitică a alcoolului etilic se obţine etilenă). Deshidratarea se aplică în industrie pentru obţinerea unor produse ca gipsul, soda calcinată, anhidridele, olefinele etc. **2.** (MED.) Pierdere importantă a cantităţii de apă din organism, prin transpiraţie abundentă, vărsături repetate, scaune diareice etc. Se întîlneşte în special la copiii mici (sub un an) care suferă de boli ale aparatului digestiv şi la bolnavii cu insuficienţa glandei corticosuprarenale.

De Sica, Vittorio (n. 1902), actor şi regizor de film italian, reprezentant al neorealismului. Filmele sale, în care apare uneori şi ca actor, consacrate unor probleme sociale acute ale realităţii italiene contemporane, înfăţişează cu adînc umanism viaţa oamenilor simpli („Hoţii de biciclete", 1948; „Umberto D", 1952; „Staţie terminus", 1953; „Aurul Neapolului", 1954; „Acoperişul", 1956).

desiderata (BIBL.), termen latin însemnînd „lucruri dorite" şi care indică publicaţiile absente dintr-o bibliotecă, propuse de cititori pentru achiziţionare.

desíme (IND. TEXT.), numărul de fire de urzeală sau de bătătură cuprinse într-un centimetru de ţesătură.

desinénţă (LINGV.), element morfologic (alcătuit dintr-un sunet sau un grup de sunete) care, adăugat la tema unui cuvînt, exprimă în flexiunea nominală cazul şi numărul (la adjectiv şi genul), iar în flexiunea verbală persoana, numărul şi, în unele limbi (ex. în latină), diateza. În *case*, de exemplu, desinenţa *-e* marchează numărul plural sau cazul genitiv-dativ singular al substantivului *casă*; în *citeai*, desinenţa *-i* marchează persoana a 2-a singular; în lat. *laudatur*, desinenţa *-tur* marchează persoana a 3-a singular a diatezei pasive.

desinit (BIBL.), termen latin însemnînd „(se) sfîrşeşte", folosit (în lucrări ştiinţifice, în fişe sau cataloage de bibliotecă) la descrierea manuscriselor, pentru a indica cuvintele care încheie un text. Scris, prescurtat, şi *des.*

desistáre (DR.), renunţare a reclamantului, în procesul civil, la acţiunea introdusă sau la dreptul pe care astfel voia să-l valorifice. În procesul civil socialist, instanţa îşi exercită rolul activ, avînd grijă ca **d.** să nu încalce legalitatea socialistă.

desmán (ZOOL.; *Desmana moschata*), specie de mamifer din ordinul insectivorelor, cu capul conic, botul în formă de trompă, coadă lungă, membrele posterioare cu membrană înotătoare între degete. Corpul lui ajunge pînă la circa 20 cm lungime. Trăieşte în vizuini săpate în malurile apelor din bazinele Volgăi, Donului şi Niprului. Blana mătăsoasă, de culoare brună-închis pe spate şi argintie pe abdomen, este

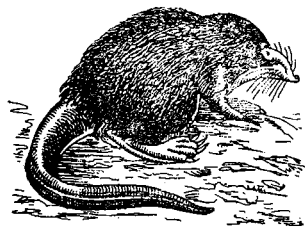

Desman

considerată una dintre blănurile preţioase. Sin. *şobolan moscat*.

desmín (gr. *desmis* „legătură, snop"; MINER.), alumosilicat de calciu şi sodiu din grupa zeoliţilor, cristalizat în sistemul monoclinic; are culoarea albă, cu nuanţă gălbuie sau roşiatică şi luciu sticlos sau sidefos. Formează agregate radiare, adesea grupate în formă de snopi. Se găseşte în cavităţile şi pe fisurile rocilor eruptive, în unele filoane metalifere hidrotermale sau ca produs de metasomatoză. Împreună cu alţi zeoliţi se utilizează la dedurizarea apei. În R.P.R. se găseşte în valea Leucii (Munţii Bihorului), la Săvîrşin şi Căzăneşti (munţii Drocea) etc.

Des Moines *[də mȍin]*, oraş în S.U.A., aşezat pe rîul cu acelaşi nume. Centrul administrativ al statului Iowa. 208 980 loc. (1960). Industrie constructoare de maşini agricole, alimentară (morărit, conserve de carne), industrie chimică. Universitate.

desmotropíe (gr. *desmis* „legătură" şi *trope* „schimbare"; CHIM.), tip de tautomerie (izomerie dinamică) în care formele izomere pot fi izolate şi puse în evidenţă ca indivizi chimici.

Desmoulins *[demulẽ]*, Camille (1760—1794), om politic, ziarist şi pamfletar francez, din timpul revoluţiei burgheze

din Franța, montagnard. În perioada dictaturii iacobine a aderat la gruparea de dreapta a acesteia (a dantoniștilor), care reprezenta interesele noii burghezii îmbogățite. A fost ghilotinat în 1794.

Desna, rîu în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă și R.S.S. Ucraineană, afluent pe stînga al Niprului cu lungimea de 1 190 km. Izvorăște din nordul Podișului Central Rusesc. Navigabil pe 535 km.

Desnățui, rîu în sudul Olteniei (95 km). Izvorăște din sud-vestul Podișului Getic și se varsă în lacul Nedeia.

desolvatáre (CHIM.), eliminare a lichidului reținut de anumite substanțe prin îmbibare. Cînd lichidul este apa, operația se numește d e s h i d r a t a r e.

desórbție (CHIM., FIZ.), îndepărtare a unei substanțe adsorbite de pe suprafața unui adsorbant. Desorbția se produce mai ușor la temperaturi înalte sau la presiuni foarte scăzute. Este un fenomen contrar adsorbției.

despădurire v. **defrișare.**

despăgubire (DR.), repararea unui prejudiciu printr-o sumă de bani echivalentă cu prejudiciul pricinuit. — *D. civilă,* desbăgubire cerută în cadrul unui proces penal de persoana vătămată printr-o infracțiune sau acordată acesteia din oficiu. — *Despăgubiri* (sau *reparații*) *de război,* suma pe care statul răspunzător pentru dezlănțuirea unui război de a g r e s i u n e este obligat s-o plătească, în temeiul unui tratat de pace sau al altor acte internaționale, pentru a compensa prejudiciile cauzate statului victimă a agresiunii. V. și c o n t r i b u ț i e.

despărțitor de lan (MAȘ.), organ al mașinilor de recoltat, destinat separării plantelor care urmează să fie tăiate cu ajutorul aparatului de tăiere de restul lanului, pentru a evita înfășurarea sau agățarea acestora de roata de transport a mașinii. Se numește și *separator de lan.*

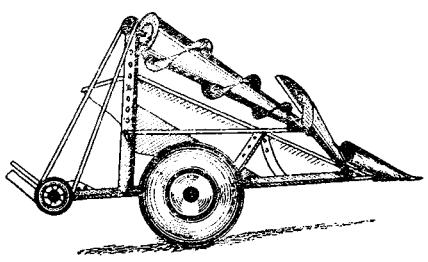

Despărțitor de lan

Desperriers (Despériers) *[deperié],* Bonaventure (c. 1500-1510 — c. 1544), scriitor și gînditor umanist francez. A fost secretarul Margaretei de Valois, regina Navarrei. Lucrarea sa publicată sub titlul latin „Cymbalum mundi" (Toaca lumii), 1537, cuprinde o curajoasă satiră la adresa bisericii. Lucrarea a fost arsă. Persecutat de autoritățile ecleziastice, **D.** s-a sinucis. Culegerea sa de povestiri postume, „Distracții noi și conversații vesele" (1558), în care apar multe personaje populare, amintește proza sfătoasă a lui Rabelais.

despicáre 1. (TEHN.) Operație de separare prin spargere sau tăiere în două sau mai multe părți, în direcția fibrelor, a unui material cu fibre aproape paralele (ex. **d.** lemnului). **2.** (IND. PIEL.) Operație făcută în cursul procesului de tăbăcire prin care pielea este tăiată în două sau mai multe straturi, după planuri paralele cu suprafața sa. Prin **d.** se reduce grosimea pieii la dimensiunea pieii finisate, se realizează o mărire a producției de piele și o valorificare mai eficientă a materiei prime etc. Sin. *șpăltuire.*

déspot (gr. *despotes* „stăpîn, domn"), conducător cu puteri discreționare, în antichitate și în evul mediu. Se mai numește *tiran.*

despotism, regim politic reacționar caracterizat prin puterea nelimitată și guvernarea arbitrară, neîngrădită de nici o lege, a despotului, reprezentant al intereselor clasei dominante exploatatoare, precum și prin lipsa de drepturi a supușilor.

Despot-Vodă (Ioan Iacob Eraclid), domn al Moldovei (1561—1563). Grec de origine, pretindea că se trage din familia despoților din Samos. Poet, medic și militar iscusit, era apreciat la curțile suveranilor apuseni. După ce a ocupat scaunul domnesc cu ajutor de

Despot-Vodă

la Habsburgi și de la poloni, a dat un edict de toleranță religioasă, invitînd în Moldova pe protestanții care erau persecutați în țările lor, precum și o proclamație prin care își afirma hotărîrea de a lupta împotriva turcilor și de a uni, sub sceptrul său, Moldova și Țara Românească. A luat unele măsuri pentru dezvoltarea comerțului și a orașelor și a întemeiat o școală, la Cotnari, unde a predat umanistul *Ioan Sommer.* Impunerea unei dări excepționale de un galben pe fiecare gospodărie țărănească a provocat izbucnirea unei răscoale populare, ceea ce a dat prilej boierilor să organizeze un complot și să-l ucidă.

despoție, formă de stat caracteristică orînduirii sclavagiste, îndeosebi în Orient (Babilon, Persia etc.).

desprăfuitór (TEHN.), aparat sau instalație folosite pentru separarea particulelor de praf dintr-un curent de aer sau de alte gaze, în scopul curățirii acestora sau al recuperării particulelor solide (praful de ciment, de cărbune, pulberile de metale etc.). Este alcătuit, în general, dintr-una sau mai multe prize de captare a aerului (gazului) încărcat cu praf, dintr-o cameră de depunere a prafului, din conducta de evacuare a aerului sau a gazelor curățite și din dispozitivul de evacuare a particulelor solide. După principiul de funcționare, se deosebesc: *d. centrifugale (cicloane),*

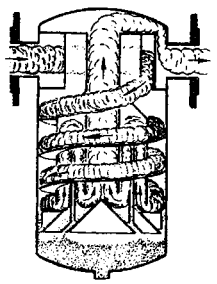

Desprăfuitor

d. prin sedimentare, d. electrostatice, d. prin filtrare etc.

„Despre cooperație", lucrare a lui V.I. Lenin, apărută în „Pravda" în mai 1923, în care se trasează programul transformării socialiste a agriculturii și se expune planul cooperatist al lui Lenin. În această lucrare, el demonstrează că, dacă în condițiile capitalismului cooperația este „o instituție capitalistă colectivă", în condițiile dictaturii proletariatului și ale proprietății socialiste asupra principalelor mijloace de producție cooperația devine o formă socialistă de economie. Ea îmbină interesele individuale ale țăranilor muncitori cu interesele generale ale statului socialist. Cooperația reprezintă calea cea mai simplă, mai ușoară și mai accesibilă pentru trecerea treptată, pe baza liberului consimțămînt, a țărănimii la socialism, o adevărată școală a colectivismului. V. I. Lenin a subliniat aici necesitatea sprijinului multilateral pe care statul socialist trebuie să-l acorde cooperației, precum și a folosirii diferitelor forme de cointeresare materială a țărănimii muncitoare în vederea trecerii ei la socialism. Experiența construcției socialiste în U.R.S.S. și în țările de democrație populară a demonstrat valabilitatea planului cooperatist leninist pentru toate țările care trebuie să înfăptuiască transformarea socialistă a agriculturii. Rezoluția plenarei C.C. al P.M.R. din 3-5 martie 1949 și celelalte documente ale P.M.R. care au stat la baza construirii socialismului la sate reprezintă un model de aplicare creatoare la condițiile Republicii Populare Romîne a tezelor fundamentale ale planului cooperatist leninist.

„Despre impozitul în natură *(Însemnătatea noii politici și condițiile ei)*", studiu scris de V.I. Lenin în martie-aprilie 1921 și publicat în broșură în mai 1921, după ce Congresul al X-lea al P.C. (b) din Rusia adoptase, pe baza raportului prezentat de V.I. Lenin, hotărîrea de a se înlocui sistemul predării obligatorii a surplusului de produse agricole cu un impozit în natură. Lucrarea face parte integrantă din planul leninist al construcției economice socialiste. În ea V. I. Lenin fundamentează multilateral necesitatea trecerii de la politica comunismului de război la noua politică economică (n.e.p.). Această lucrare cuprinde o analiză profundă a rolului pe care-l îndeplinește în opera de construcție socialistă cointeresarea materială a țărănimii muncitoare în dezvoltarea producției agricole și în dezvoltarea schimbului de mărfuri dintre oraș și sat ca bază economică a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare.

„Despre însemnătatea materialismului militant", lucrare filozofică cu caracter programatic, scrisă de V.I. Lenin în martie 1922 și publicată în nr. 3 al revistei sovietice „Sub steagul marxismului" (1922—1944). În ea se trasează sarcinile principale ale dezvoltării filozofiei marxiste în U.R.S.S. după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. V.I. Lenin arată că activiștii frontului filozofic trebuie să-și concentreze eforturile în două direcții: materialismul militant și ateismul militant. Ca sarcini principale, V.I. Lenin preconizează elaborarea creatoare a problemelor materialismului dialectic și ale materialismului istoric, strîngerea alianței dintre științele naturii și filozofie, strîngerea alianței comuniștilor cu materialiștii necomuniști, în special cu reprezentanții materialismului spontan științific-naturalist, dezvoltarea dialecticii materialiste ca unica metodă adecvată cerințelor științei moderne, desfășurarea propagandei științifice ateiste într-o formă vie, convingătoare, formarea pe scară de masă a concepției materialiste despre lume la oamenii muncii din U.R.S.S. Ideile cuprinse în această lucrare își păstrează întreaga lor actualitate în lupta principială împotriva idealismului, a obscurantismului și a reacțiunii în general, pentru dezvoltarea creatoare a filozofiei marxiste.

Des Prés *[de pre]*, Josquin (c. 1445—1521), compozitor francez, reprezentant ilustru al polifoniei vocale. Creația lui, pătrunsă de umanism, a avut o mare influență asupra dezvoltării muzicale din epoca Renașterii. Opera sa îmbină măiestria tehnică cu originalitatea inspirației. A scris misse, motete, cîntece laice pe mai multe voci etc.

despresurăre (MILIT.), scoatere, prin acțiuni de luptă, a unei grupări de forțe proprii sau eliberare a unei cetăți sau a unei localități din încercuirea realizată de inamic.

desprindere (ELT.), trecere a unor mașini electrice, a generatoarelor și a oscilatoarelor electronice într-un regim de funcționare instabilă, urmată de ieșirea lor din funcțiune; se datorește măririi peste anumite valori critice sau micșorării sub anumite valori critice a parametrilor mașinii sau circuitului respectiv (ex. ieșirea din sincronism a mașinilor sincrone atunci cînd cuplul rezistent, la motoare, sau cuplul motor, la generatoare, depășește valoarea maximă a cuplului pe care-l poate dezvolta mașina; dezexcitarea unui generator de curent continuu cu excitație în derivație din cauza micșorării sub o anumită valoare-limită a rezistenței de sarcină; trecerea în regim amortizat a oscilatoarelor electronice etc.). Se numește și *decroșare*.

Dessalines, Jean Jacques (? — 1806), sclav negru, unul dintre conducătorii mișcării de eliberare din Haiti. În 1789 a condus revolte ale sclavilor și a devenit general, comandant al mișcării din sudul insulei Haiti. În 1804 s-a proclamat rege sub numele de Iacob I. A fost ucis în urma unui complot.

Dessau, oraş în R.D. Germană, în districtul Halle. 93 460 loc. (1961). Industrie constructoare de maşini (electromotoare, utilaj greu), chimică şi alimentară.

Dessau, Paul (n. 1894), compozitor şi dirijor din R. D. Germană, membru al Academiei germane socialiste de artă. A compus opera „Interogatoriul lui Lucullus" (1951), cîntece de masă, lucrări pentru orchestră, muzică de film, muzică de scenă pentru piesele „Mutter Courage" de Bertolt Brecht, „Herrenburger Bericht" ş.a. Laureat al Premiului naţional al R.D.G.

destín (în concepţiile mistice şi în filozofia idealistă), forţă supranaturală imaginară care ar hotărî irevocabil, fatal, toate acţiunile şi întîmplările din viaţa oamenilor. Noţiunea datează dintr-o epocă îndepărtată în care oamenii erau dominaţi de forţele oarbe ale naturii şi societăţii.

destíndere (FIZ., TEHN.), creştere a volumului specific al unui fluid, însoţită de scăderea presiunii. Dacă temperatura fluidului rămîne constantă, **d.** este *izotermică,* iar dacă se face fără schimb de căldură cu exteriorul, **d.** este *adiabatică (izentropică).* **D.** adiabatică a gazelor reale este însoţită de o variaţie a temperaturii *(efect Joule-Thomson).* **D.** adiabatică stă la baza procedeelor tehnice de lichefiere a gazelor. Sin. *detentă.* V. şi e x p a n s i u n e.

Destouches *[detúş],* (pseudonimul lui *Philippe Néricault*) (1680—1754), dramaturg francez. A fost membru al Academiei Franceze. În comediile de caracter („Clevetitorul", 1715; „Filozoful căsătorit", 1727; „Orgoliosul", 1732 etc.), scrise sub influenţa lui Molière, a satirizat prejudecăţile învechite ale aristocraţiei, deşi a fost ostil iluminismului şi partizan al monarhiei absolute. A pregătit apariţia comediei bufe mic-burgheze din sec. al XVIII-lea.

„De strajă Patriei", medalie care se conferă în R.P.R., de Consiliul de Stat al Republicii Populare Romîne, militarilor din trupele Ministerului Afacerilor Interne care se evidenţiază în mod deosebit în muncă, prin acţiuni personale în executarea misiunilor de serviciu sau prin obţinerea de rezultate foarte bune în executarea sarcinilor primite.

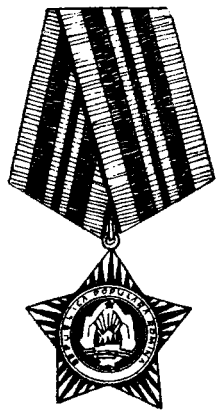

Medalia „De strajă Patriei"

destrămătór 1. (IND. TEXT.) Maşină de lucru folosită, în filaturile de bumbac şi de lînă, la destrămarea progresivă a materiei prime, la curăţirea de impurităţi, la amestecarea ei şi la pregătirea materialului fibros pentru operaţiile din procesul de f i l a r e (ex. destrămătoarele orizontal şi vertical din filatura de bumbac, lupul destrămător - amestecător în filatura de lînă şi de vigonie etc.). **2.** (IND. HÎRTIEI) Maşină folosită pentru mărunţirea semifabricatelor fibroase, ca celuloza, pastele mecanice, lemnul, bracul, maculatura etc.

Destutt de Tracy *[destût dö trasí],* Antoine Louis Claude (1754—1836), economist vulgar, filozof şi om politic francez. În 1789 s-a manifestat ca adept al monarhiei constituţionale, revendicînd neamestecul statului în viaţa economică. Apologet al capitalismului, a pretins că industriaşii ar fi o clasă productivă care ar hrăni pe muncitori şi întreaga populaţie, teză pe care Karl Marx a criticat-o în „Capitalul". În filozofie a fost senzualist, adept al lui Locke şi Condillac. Sub Napoleon I era considerat şeful aşa-numiţilor „ideologi", care abordau problema originii ideilor de pe poziţii empiriste.

desţelenire (AGROTEHN.), lucrare care constă în întoarcerea prin arătură a unei ţelini (suprafaţă înierbată natural) sau a unui teren cultivat cu plante perene (lucernă, trifoi etc.). Se execută îndeosebi cu plugul prevăzut cu antetrupiţă. Imediat după desţelenirea unei pajişti se cultivă de obicei pepeni verzi, porumb sau cînepă, iar după acestea, în al doilea sau în al treilea an, grîu, in, bumbac etc. sau din nou porumb.

desublimáre (FIZ.), fenomen fizic de trecere directă a unui corp din stare gazoasă în stare solidă (ex. desublimarea iodului).

desulfitáre (CHIM.), operaţie de îndepărtare a bioxidului de sulf din must sau din unele vinuri care au fost prelucrate cu metabisulfit de potasiu. Desulfitarea se efectuează prin aerisire sau prin încălzire.

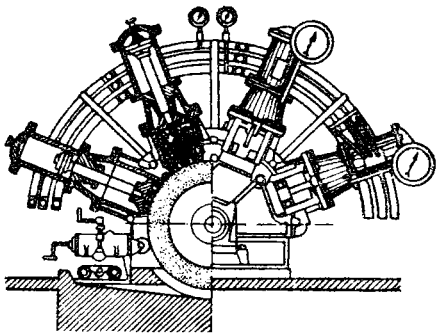

Destrămător (2)

desulfonáre (CHIM.), operaţie de hidroliză prin care se elimină grupările sulfonice din derivaţii sulfonici. **D.** se aplică la separarea izomerilor xilenului, la prepararea acizilor naftolsulfonici etc.

desulfuráre 1. (CHIM.) Operaţie de eliminare a sulfului sau a unor compuşi care conţin sulf (hidrogen sulfurat, mercaptani, sulfuri) din unele produse petroliere (benzine), din gaze de cocserie, din benzen etc. pentru a le purifica. Sulful şi compuşii cu sulf au miros

neplăcut, sînt inhibitori a numeroase reacții chimice și au, în general, acțiune corosivă. Îndepărtarea produșilor vătămători se poate face prin trecerea lor în hidrogen sulfurat, ușor de îndepărtat (ex. prin spălare cu soluții alcaline), sau prin trecerea în compuși cu caracter mai puțin vătămător (v. d o c t o r i z a r e). Pentru o **d.** completă, necesară în anumite cazuri, se folosește hidrogenarea catalitică, prin care sulful liber și legat este trecut în hidrogen sulfurat (v. h i d r o f i n a r e). **2.** (METAL.) **a)** Îndepărtare a sulfului dintr-un metal topit, în special din oțel și fontă, prin formarea de compuși care trec în zgură; se efectuează cu ajutorul unor substanțe (oxid de calciu etc.) care reacționează cu sulful și formează ușor sulfuri. **b)** Îndepărtarea sulfului în procesul prăjirii sau topirii concentratelor metalifere sulfuroase (concentrate cuproase, plumboase etc.).

deșért (GEOGR.), regiune în care, datorită climei continentale aride, vegetația este rară, rețeaua hidrografică este slab dezvoltată, principalii agenți care modelează relieful fiind radiația solară și vîntul. Regiunile deșertice sînt foarte răspîndite în zonele tropicale (unde bat alizeele); ele apar însă, pe suprafețe mai restrînse, și în zonele subtropicale și temperate, fiind de multe ori situate la altitudini mari, între lanțuri de munți. Suprafața totală a deșerturilor este de cca. 20 000 000 km². **D.** întinse există în Africa (Sahara), în interiorul Peninsulei Arabe, în Asia vestică și centrală, în vestul Australiei etc. După relief și după natura terenului se disting: *d. muntoase* (care cuprind munți cu pante abrupte, înconjurați la bază de material acumulativ), *d. de piatră* (numite *hamade*, în care suprafața terenului este acoperită cu pietre, iar materialul mai fin a fost îndepărtat de vînt), *d. nisipoase* (cu cîmpuri mari de dune), *d. argiloase* (numite și *takîre*, care apar de obicei pe mici suprafețe în cadrul celorlalte deșerturi).

deșéu (TEHN.), partea din materia primă sau dintr-un material care este înlăturată în decursul procesului tehnologic de realizare a unui produs și care nu mai poate fi valorificată direct pentru realizarea acelui produs. Prin îmbunătățirea procesului tehnologic, **d.** pot fi reduse la minimum, contribuindu-se astfel la reducerea prețului de cost. Deșeurile se valorifică în parte prin întrebuințarea lor în diferite domenii de producție.

Deșliu, Dan (n. 1927), poet romîn. A debutat în 1945. Poemul epic „Lazăr de la Rusca" (1949) redă, în versuri de factură populară, eroismul unui țăran comunist în lupta pentru transformarea socialistă a agriculturii. În poezia sa, **D.** cîntă cu deosebire frumusețea morală a omului nou, denunță pe dușmanii socialismului și cheamă la vigilență revoluționară (placheta „Goarnele inimii", 1949; poemele „Minerii din Maramureș", 1951; „Cuvînt despre sergentul Belate Alexandru", 1956; volumele de poezii „Ceva mai greu", 1958; „Poeme", 1961; „Cercuri de copac", 1962). **D.** cultivă cu îndemînare hiperbola și versul evocator, de structură folclorică. Laureat al Premiului de stat.

Deta, comună, reședință de raion, în reg. Banat. 6 645 loc. (1964). Întreprindere de prelucrare a lemnului și topitorie de cînepă. — *Raionul D.*, raion administrativ în vestul regiunii Banat. 71 290 loc. (1964). Economie agrară dezvoltată: cultura cerealelor (grîu, orez) și creșterea animalelor.

Peisaj tipic de deșert nisipos

detalonáre (TEHN.), prelucrare a suprafeței de așezare a danturii unei freze, după o spirală, în scopul menținerii constante a profilului frezei în urma reascuțirilor ei repetate.

de tare, joc popular bărbătesc din ținutul Vrancei. Se joacă în formație variabilă (cerc, semicerc), cu ținuta de mînă. Are ritm binar, sincopat și o execuție foarte rapidă. Se caracterizează prin bătăi pe loc și în deplasare și prin pași încrucișați.

detașaménț (MILIT.), reunire temporară a unui număr variabil de subunități sau unități, de aceeași armă sau de arme diferite, sub o comandă unică, în vederea îndeplinirii unei misiuni de luptă cu caracter independent. **D.** poate fi: înaintat, de asalt, de cercetare, de siguranță etc.

detașáre (DR.), trecere temporară a unui angajat, în interes de serviciu, de la o unitate la altă unitate sau chiar în cadrul aceleiași unități, dar în altă localitate. În R.P.R., **d.** se face, de regulă, pe termen de cel mult șase luni, angajatul păstrîndu-și funcția și salariul avute anterior.

detectáre (TEHN.), descoperirea sau identificarea prezenței unui corp, a unei substanțe sau a unui fenomen oarecare cu ajutorul detectorului (ex. **d.** grizuului într-o mină, **d.** unui avion etc.).

detéctor (lat. *detector*, de la *detegere* „a descoperi") **1.** (TEHN.) Dispozitiv sau aparat folosit pentru identificarea și determinarea unui gaz (prin efectuarea rapidă a unor reacții chimice), a aparatelor de zbor (prin radiolocație), a undelor electromagnetice (prin intermediul curenților electrici induși de aceste unde în circuitele antenelor de recepție), a semnalelor luminoase etc. — (FIZ.) *D. de radiații*, aparat folosit pentru punerea în evidență a radiațiilor electromagnetice (raze ultraviolete, infraroșii etc.)

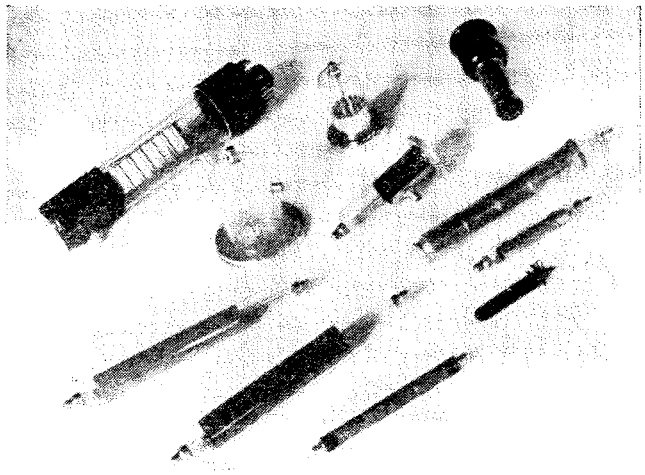

Detectoare de radiații

și corpusculare (gamma, beta etc.), funcționînd pe baza interacțiunii acestor radiații cu un anumit mediu. Informația dată de un *d. de r.* este preluată, de obicei, de o instalație auxiliară. V. și contor; cameră de ionizare. — (MILIT.) *D. de mine*, aparat electronic cu ajutorul căruia se descoperă minele metalice îngropate, instalate în zidărie, aflate sub apă etc. **2.** (TELEC.) Circuit folosit pentru extragerea informațiilor conținute în oscilațiile electrice de înaltă frecvență modulate în amplitudine. În prezent au o largă utilizare în radiotehnică **d.** cu diode semiconductoare și **d.** cu tuburi electronice (diode, triode sau pentode). V. și galenă.

detécție (TELEC.), operație de identificare a prezenței unui semnal util într-o recepție de unde electromagnetice. În mod obișnuit, prin **d.** se înțelege operația de extragere a oscilației de frecvență joasă conținută în semnalul radio, în scopul transformării acestuia într-un semnal care poate fi auzit.

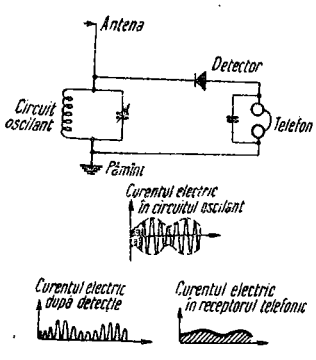

Detecție

detensionáre (TEHN.), eliminare sau reducere parțială a tensiunilor interne dintr-o piesă de metal sau de alt material (sticlă etc.), provenite din turnare sau provocate de prelucrări mecanice sau de tratamente termice; se realizează fie pe cale naturală (menținerea pieselor în depozit timp de 1—6 luni înainte de utilizare), fie printr-un tratament termic de recoacere.

detentă 1. (FIZ., TEHN.) V. *destindere*. **2.** (SPORT) Declanșare bruscă a energiei fizice acumulate la maximum, necesară sportivului de performanță îndeosebi pentru executarea unor anumite sărituri, mișcări, lovituri, figuri etc.

detergenți (din lat. *detergere* „a curăța"; CHIM.), agenți activi de suprafață care se folosesc ca mijloace de spălare și nu prezintă deficiențele săpunurilor. **D.** se obțin în cea mai mare parte pe cale petrochimică. Ei pot fi anionactivi, cationactivi sau neionici. Cei mai folosiți sînt **d.** anionactivi (alchilarilsulfonații, alcoolii sulfatați etc.). **D.** se folosesc în industrie (în special în industria textilă și în pielărie) și pentru uz casnic. În ultima vreme, **d.** înlocuiesc din ce în ce mai mult săpunurile, fiindu-le superiori prin rezistența lor față de apa dură, prin capacitatea lor de udare și de pătrundere în fibră și prin dependența lor mică față de temperatură. În R.P.R., **d.** se fabrică la Uzina de detergenți Ploiești (sub denumirea de „Alba") și la Fabrica chimică Timișoara (sub denumirea de „Perlan").

determinánt 1. (LINGV.) Termen al unui raport sintactic care este subordonat unui alt termen, numit determinat (ex., în expresia *bilanț lunar*, termenul *lunar* este **d.** al lui *bilanț*). Se numește și *determinativ*, *determinare*. **2.** (MAT.) Expresie matematică folosită mai ales la rezolvarea sistemelor de ecuații liniare. Este definită prin suma algebrică a produselor obținute cu cele n^2 elemente ale unei matrice pătrate, luate cîte unul din fiecare linie și din fiecare coloană, produsele fiind precedate de semnul + sau —, după cum numărul permutărilor între indicii elementelor matricii este par, respectiv impar; ex. **d.** de gradul doi:

$$\begin{vmatrix} a_1 & a_2 \\ b_1 & b_2 \end{vmatrix} = a_1b_2 - a_2b_1.$$

determináre 1. (LOG.) Operație logică, inversă generalizării, prin care se trece de la noțiuni mai generale, adică noțiuni cu o sferă mai largă și un conținut mai sărac, la noțiuni mai puțin generale, adică noțiuni cu o sferă mai restrînsă și un conținut mai bogat (ex. de la noțiunea de vertebrat la noțiunea de mamifer). **D.** se realizează prin adăugare de noi note la notele noțiunii inițiale; acestea se numesc *determinații*. Limita **d.** o constituie *specia infimă*, adică individualul. **2.** (LINGV.) **a)** Precizare a conținutului unui cuvînt sau al unei propoziții (care constituie termenul numit *determinat*) cu ajutorul unui *determinant*. **b)** V. *determinant*. **3.** (FIZ.) Stabilire cantitativă și calitativă a proprietăților unui corp sau ale unui material, a

caracteristicilor unui fenomen etc.; măsurare; rezultatul unei măsurători.

determinát (LINGV.), termen al unui raport sintactic care este regentul unui termen numit *determinant* (ex. **d.** unui atribut este întotdeauna un substantiv).

determinatór (BIOL.), gen de lucrare folosită pentru identificarea organismelor vegetale sau animale din diferite categorii sistematice (clase, ordine, familii, genuri, specii, rase). **D.** cuprinde o descriere concisă a celor mai importante caractere ale organismelor. Primele **d.** au fost întocmite de J.-B. Lamarck în sec. al XVIII-lea. În țara noastră, cel mai cunoscut **d.** este „Flora pentru determinarea și descrierea plantelor ce cresc în Romînia" de Iuliu Prodan. Academia R.P.R. editează lucrări cu caracter de **d.**: „Fauna R.P.R." și „Flora R.P.R.".

determinísm (FILOZ.), teoria interdependenței fenomenelor din univers, care arată că toate fenomenele și procesele naturale, sociale și psihice sînt generate, într-un ansamblu de condiții date, de anumite cauze, se supun necesității, fiind guvernate de legi obiective. Potrivit determinismului, orice fenomen are o cauză naturală. **D.** este legat în mod firesc de concepția materialistă, care afirmă existența obiectivă a lumii și a legilor ei. Idealismul fie că neagă întru totul **d.**, opunîndu-i finalismul și indeterminismul, fie că promovează concepții pseudodeterministe, potrivit cărora gîndirea ar fi aceea care introduce în fenomene legătura cauzală legică. Orice formă ar lua însă, idealismul neagă determinarea cauzală materială a proceselor și fenomenelor din univers. Reprezentanții cei mai de seamă ai **d.** în antichitate au fost Heraclit, Democrit și Epicur. În sec. XVII—XVIII, lupta dusă de filozofii și savanții materialiști (Galilei, Bacon, Hobbes, Descartes, Spinoza) pentru promovarea **d.** a dat o lovitură puternică scolasticii și religiei și a creat fundamentul metodologic pentru dezvoltarea impetuoasă a științelor naturii. Materialismul premarxist a interpretat însă **d.** într-un mod metafizic și mecanicist: el a identificat **d.** cu cauzalitatea mecanică, a ignorat specificul legităților formelor superioare de mișcare a materiei și a negat caracterul obiectiv al întîmplării. **D.** mecanicist și-a găsit formularea clasică la matematicianul și astronomul francez P. Laplace. Pentru el, o minte atotcuprinzătoare, care ar cunoaște poziția tuturor părților universului la un moment dat și forțele care acționează asupra lor, ar putea cunoaște cu certitudine întreg trecutul și viitorul universului. Neajunsurile **d.** mecanicist, imposibilitatea de a aplica cauzalitatea mecanică la fenomenele biologice, psihice sau sociale au fost exploatate de idealism. În zilele noastre, fizicienii și filozofii idealiști au dat o interpretare indeterministă mecanicii cuantice, susținînd că în microcosm legea cauzalității și-ar pierde valabilitatea. În realitate, mecanica cuantică (și în particular relațiile de nedeterminare) au dovedit numai inaplicabilitatea cauzalității mecanice în domeniul microcosmului. Filozofia marxistă, valorificînd elementele raționale ale concepțiilor anterioare și sprijinindu-se pe întreaga dezvoltare a științelor naturii, a depășit limitarea **d.** mecanicist și a elaborat o concepție superioară, materialist-dialectică, despre **d.**, la baza căreia stă ideea despre interdependența și interacțiunea universală a fenomenelor. Această concepție dezvăluie caracterul obiectiv al întîmplării și unitatea dialectică dintre necesitate și întîmplare; ea subliniază diversitatea calitativă a tipurilor de legături cauzale corespunzătoare diferitelor niveluri de organizare a materiei. Marxismul se opune atît teoriei idealiste a libertății absolute a voinței cît și **d.** mecanicist, care nu poate explica științific relația dintre libertate și necesitate, ajungînd la fatalism. El subliniază că **d.** nu exclude activitatea conștientă, orientată spre anumite scopuri, și că scopurile oamenilor se pot realiza în măsura în care corespund legilor obiective ale naturii și ale societății, că libertatea este înțelegerea necesității. Legat nemijlocit de principiul unității materiale a lumii, **d.** constituie o puternică armă ateistă, respingînd ideea oricăror cauze supranaturale și arătînd că fenomenele din univers se desfășoară în conformitate cu legile proprii materiei în mișcare. **D.** constituie unul dintre principiile teoretice și metodologice fundamentale ale științelor naturii și științelor sociale. — *D. tehnologic*, concepție neștiințifică inițiată în deceniul al patrulea al secolului nostru de sociologii americani L. Mumford și W. Ogburn. *D.t.* absolutizează rolul tehnicii în dezvoltarea socială, susținînd că progresul tehnic ar determina în mod automat progresul social. Absolutizarea rolului tehnicii servește adepților *d.t.* la susținerea tezei apologetice după care, în capitalism, tehnica modernă n-ar duce la ascuțirea contradicțiilor de clasă, ci la dispariția lor, iar transformarea progresistă a societății ar fi posibilă în însuși cadrul capitalismului, fără luptă de clasă și fără revoluție socialistă.

determinism geografic, orientare neștiințifică în sociologie și în geografie, care consideră mediul geografic (așezarea geografică și condițiile naturale ale unei țări) ca factor determinant al dezvoltării sociale. Primele referiri la rolul mediului geografic în dezvoltarea socială datează încă din antichitate (Democrit, Hipocrat, Strabo). Ideile **d. g.** au căpătat însă o largă răspîndire abia în perioada formării și dezvoltării capitalismului, fiind reprezentate de gînditori ca J. Bodin, Ch. Montesquieu, J. G. Herder ș.a. Concepția **d. g.** a avut un rol progresist în această perioadă, deoarece explica fenomenele vieții sociale prin factori pămîntești, naturali, fiind îndreptată împotriva concepțiilor teologice. Ulterior, cînd burghezia a ajuns la putere, **d. g.** a început să aibă tot mai mult un rol reacționar, fiind folosit în vederea justificării exploatării coloniale și a războaielor de agresiune. În condițiile imperialismului, acest rol al **d. g.**

se adînceşte; el dă naştere g e o p o l i t i c i i, instrument al politicii de expansiune a burgheziei monopoliste. **D.g.** are un caracter metafizic, deoarece ignorează autodezvoltarea societăţii, cauzele interne ale dezvoltării sociale, reduce legile vieţii sociale la cele ale naturii. El priveşte în mod eronat relaţia dintre om şi natură ca o adaptare pasivă a oamenilor la natura înconjurătoare, ignorînd transformarea activă a naturii de către om. **D. g.** duce în ultimă instanţă la idealism, deoarece reprezentanţii săi încearcă să explice istoria popoarelor prin particularităţile psihicului omenesc, care ar fi generate de proprietăţile mediului geografic. Materialismul istoric a demonstrat că mediul geografic poate doar influenţa dezvoltarea socială, grăbind-o sau frînînd-o, dar nu o poate determina, factorul hotărîtor al dezvoltării sociale fiind modul de producţie a bunurilor materiale. Influenţa **d. g.** s-a făcut simţită şi în lucrările unor geografi romîni în perioada dintre cele două războaie mondiale. Determinismul geografic este cunoscut şi sub denumirea de *orientare geografică în sociologie.*

detimbráre (TELEC., CINEMA.), modificare a caracteristicii de frecvenţă a unui canal de transmisiune fonică, efectuată în timpul transmisiunii pentru a mări inteligibilitatea dialogului, pentru a compensa pierderile care apar la capetele benzii de frecvenţă ale canalului sau pentru a obţine efecte speciale.

detonatór 1. (IND. EXTR.) Exploziv capabil să producă prin detonaţie o undă de şoc puternică. **2.** (MILIT.) Element al focosului, dispus în partea care intră în încărcătura de explozie a proiectilului şi avînd rolul de a amplifica impulsia dată de capsa detonantă. Este alcătuit dintr-o teacă de metal, de carton sau de material plastic, în care se află un exploziv mai sensibil decît încărcătura de explozie (ex. tetrilu presat).

detonáţie (lat. *detonare* „a răsuna"; CHIM., MAŞ.), proces chimic exotermic, în general ardere rapidă, care se propagă

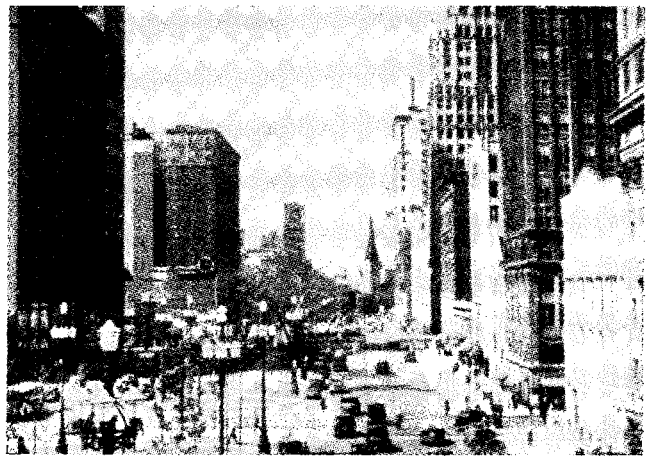

Vedere din Detroit

cu viteză ridicată (de ordinul miilor de metri pe secundă) în mediul de reacţie; se caracterizează printr-o creştere bruscă, explozivă, de presiune şi printr-un efect acustic specific *(detunătură).* **D.** se datoreşte unei unde de şoc care străbate mediul exploziv şi provoacă ridicarea bruscă a temperaturii, determinînd desfăşurarea reacţiei exotermice în frontul undei de şoc, care devine astfel o *undă de detonaţie*; viteza de propagare a undei explozive (undă de detonaţie stabilă) în mediul de reacţie este foarte ridicată (ex. viteza de propagare într-un amestec exploziv tetranitrometan-toluen poate atinge 9 600 m/s). **D.** în motoarele cu electroaprindere reprezintă arderea explozivă (cu o viteză de propagare care poate atinge 2 000—3 000 m/s) a ultimelor tranşe de amestec combustibil din camera de ardere, însoţită de zgomote metalice (ciocăniri în pereţii cilindrilor), scăderea puterii motorului şi apariţia fumului intens la evacuare. Acest proces este provocat de dezvoltarea unor reacţii de oxidare, premergătoare autoaprinderii, în masa amestecului combustibil nestrăbătut încă de flacăra normală şi care produc un focar de flacără ce se propagă în acest amestec cu viteza undei explozive. Pentru a se evita **d.** la motoarele cu electroaprindere se utilizează combustibili cu cifră octanică ridicată sau cu a n t i d e t o n a n ţ i.

detrític, *material* ~ (PETROGR.), material sedimentar format prin acumulare de fragmente de roci şi de schelete de organisme (ex. pietrişuri, nisipuri, gresii, argile etc.).

detrítus 1. (DRUM.) Material granular mărunt, rezultat din uzura provocată de frecarea dintre pietrele unei împietruiri sub acţiunea circulaţiei. **D.** poate fi folosit la refacerea unei împietruiri; în acest scop se face separarea prin ciuruire a întregului material rezultat din s c a r i f i c a r e a împietruirii, eliminîndu-se partea fină. **2.** (EXPL. PETR.) Material rezultat în timpul săpării găurii de sondă datorită acţiunii instrumentului cu care se sapă (freză, sapă etc.) asupra rocilor; după dislocare, acest material este spălat şi adus la suprafaţă prin intermediul fluidului de foraj cu care se realizează circulaţia în sondă. **3.** (MED.) **a)** Rămăşiţe tisulare prezente în mod obişnuit în focarele inflamatorii, în procesele tumorale etc. **b)** Piatra care se formează pe suprafaţa dinţilor cînd nu sînt respectate prescripţiile igienei dentare. Sin. *tartru dentar.*

Detroit *[ditróit]*, oraş în nordul S.U.A., în statul Michigan. 3 538 000 loc. (1960), inclusiv suburbiile. Port la lacul Erie şi nod feroviar. Mare centru al industriei de automobile, de care sînt legate şi alte ramuri ale industriei (siderurgică, chimică, de maşini-unelte, de produse metalice

etc.), şi centru al industriei de război (avioane, tancuri). Centru cultural, cu universitate, institute de artă, muzee (printre care un muzeu de istorie a automobilelor) etc.

detubáre (EXPL. PETR.), operaţie care se execută la sondele de ţiţei şi gaze pentru a scoate din gaura de sondă o parte din burlanele cu care a fost tubată aceasta, avînd ca scop recuperarea lor.

Detunatele, denumirea a două vîrfuri din Munţii Apuseni (Detunata Goală, 1 169 m, şi Detunata Flocoasă, 1 265 m), alcătuite din bazalte solidificate în formă de coloane prismatice, situate în culmea Trascăului, lîngă comuna Bucium (raionul Cîmpeni, regiunea Cluj). Detunatele sînt resturi ale unor vulcani neogeni. Ele constituie un monument al naturii.

Detunata Goală

detunătór (MILIT.), partea dindărăt a ţevii unei arme de foc de infanterie în care intră tubul-cartuş.

deturnare de fonduri (DR.), infracţiune care constă în aprobarea sau efectuarea de plăţi cu rea-credinţă, de la un articol bugetar la altul, de către un funcţionar care îndeplineşte atribuţii de gestionar sau de administrator.

deţínere (DR.) **1.** (În dreptul civil) Stăpînire materială asupra unui lucru fără ca persoana care o exercită (detentorul) să se pretindă posesorul lui. **D.** are loc în baza unui raport juridic (ex. închirierea, depozitul, gajul), care obligă la restituire. V. şi posesiune. **2.** (În dreptul penal) Pedeapsă privativă de libertate, gradată în raport cu regimul de executare. **D.** poate fi: grea, riguroasă sau simplă. — *D. preventivă*, măsură cu caracter provizoriu, care constă în lipsirea de libertate a învinuitului pe baza unui mandat de arestare. Această măsură se poate lua în cursul urmăririi penale sau în faza de judecată, mai înainte de rezolvarea definitivă a cauzei penale. Sin. *arestare preventivă, prevenţie.*

Deucalion, personaj din mitologia greacă, fiul lui Prometeu şi al Pandorei. Potrivit legendei, **D.** şi soţia sa Pyrrha au fost singurii supravieţuitori ai potopului prin care Zeus urmărise nimicirea neamului omenesc. Un oracol le-ar fi spus că, pentru a repopula pămîntul, trebuie să arunce peste cap oasele mamei lor; ei aruncară pietre, considerate oase ale Pămîntului, „mama tuturor oamenilor". Din pietrele aruncate de Deucalion ar fi apărut bărbaţi, iar din cele ale Pyrrhei, femei.

deutériu (CHIM.), *D.* Izotop al hidrogenului; număr de masă 2; gr. at. 2,0147; p.f. —249,41°C. Se găseşte în cantităţi mici alături de hidrogenul obişnuit. Se obţine prin distilarea fracţionată a hidrogenului lichid sau prin descompunerea apei grele. Se deosebeşte de hidrogen prin faptul că, pe lîngă proton, mai are în nucleu şi un neutron. Proprietăţile chimice ale **d.** sînt foarte asemănătoare cu ale hidrogenului obişnuit. Se utilizează la sinteza unor substanţe chimice, la studiul mecanismului de reacţie în care intervine schimbul de hidrogen; în tehnica nucleară are rol de combustibil termonuclear şi de inhibitor în reactoarele atomice de fisiune. Se numeşte şi *hidrogen greu.*

deuterón (FIZ.), nucleu al atomului de deuteriu. Are masa de $3{,}334 \cdot 10^{-24}$ g (sau două mase atomice) şi poartă o sarcină electrică elementară pozitivă. Se compune dintr-un proton şi un neutron. Este folosit în acceleratorii de particule la realizarea unor reacţii nucleare, îndeosebi a reacţiilor pentru obţinerea neutronilor rapizi; intervine de asemenea în reacţiile termonucleare. Sin. *deuton.*

deutón (FIZ.) v. **deuteron.**

Deutsch *[dóici]*, Nicolaus Manuel (c. 1484—1530), pictor, grafician şi scriitor elveţian, partizan al Reformei. Creaţia sa, în care realitatea se îmbină cu fantasticul, este îndreptată adesea împotriva catolicismului şi a călugărilor. În picturile şi gravurile sale apar figuri de mercenari şi alte elemente laice („Dans macabru", „Tăierea capului lui Ioan Botezătorul"). Ca dramaturg a apărat ideile Reformei în farse şi comedii satirice.

dev, denumire generică dată în mazdeism (religia antică persană a lui Zoroastru) spiritelor rele.

déva, denumire generică dată în India fiinţelor considerate divine.

Deva, oraş regional în sud-vestul Transilvaniei, situat pe valea Mureşului, reşedinţa regiunii Hunedoara; 22 890 loc. (1964), cu localităţile subordonate 41 490 loc. Industrie alimentară (conserve de carne, mezeluri). La Simeria, ateliere de reparaţii C.F.R. şi fabrică de prelucrare a laptelui. În apropierea oraşului **D.** se extrage minereu de cupru şi andezite. Muzeu regional cu importante vestigii dace şi romane; aeroport etc. — *Istoric.* **D.** are o cetate zidită prin sec. al XIII-lea, azi în ruine. Important centru strategic în timpul invaziilor turceşti din sec. XV—XVI. Sub zidurile cetăţii, ţăranii răsculaţi în 1784 au suferit cea dintîi înfrîngere (7 noiembrie). La **D.** a fost (din 1933 pînă în 1944) sediul Frontului plugarilor de sub preşedinţia lui Petru Groza.

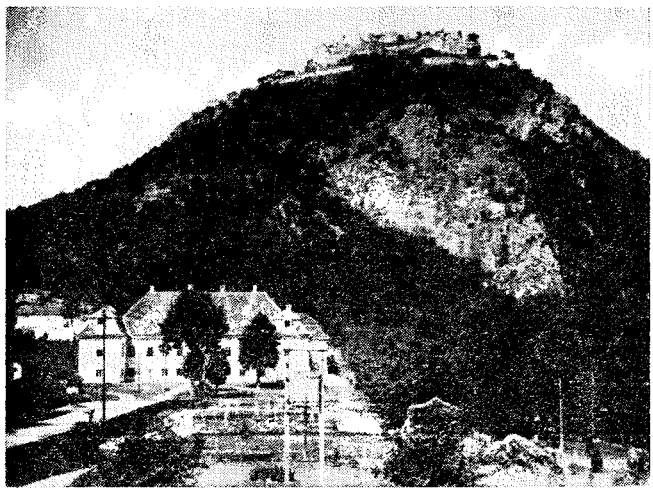

Deva. Cetatea

De Valera *[de və léərə]*, Eamon (n. 1882), președintele Irlandei (din 1959). Între anii 1917 și 1926 a fost președinte al partidului „Sinn Fein". În timpul războiului civil (1922–1923), **De V.** a fost unul dintre conducătorii luptei pentru independența națională a Irlandei. Între 1926 și 1961 a fost președinte al partidului republican burghez „Fianna Fail", care se află la putere. A fost prim-ministru în 1932–1948, 1951–1954, 1957–1959.

De Valois *[dö valuá]*, Ninette (pe numele adevărat *Edris Stannus*; n. 1898), dansatoare și coregrafă engleză. A creat o coregrafie clasică și expresivă pentru baletele „Nimicuri" pe muzică de Mozart, „Cariera unui libertin" pe muzică de Gordon, „Job" pe muzică de Williams ș.a. A adus o contribuție importantă la dezvoltarea baletului englez.

devalorizáre (lat. *de* „fără" și *valor* „valoare"; FIN.; în capitalism), reducerea de către stat a conținutului metalic al unității bănești sau a cursului banilor de hîrtie (ori al bancnotelor neconvertibile) în raport cu metalul monetar (aur, argint) sau cu valutele străine. **D.** este *fățișă*, cînd banii de hîrtie se schimbă pe banii metalici în proporție inferioară sumei scrise pe banii de hîrtie, și *camuflată*, cînd banii de hîrtie se schimbă, în proporție de 1 la 1, cu noi semne bănești al căror conținut metalic a fost micșorat. **D.** se efectuează în interesul marilor monopoluri, ducînd la ridicarea prețurilor pe piață, și provoacă scăderea nivelului de trai al maselor muncitoare. **D.** se face de asemenea în vederea măririi capacității de concurență a țărilor capitaliste respective pe piața mondială. Sin. *depreciere monetară*.

devălmășie 1. (DR.) Drept de proprietate pe care două sau mai multe persoane (devălmași) îl au asupra aceluiași bun nedivizat între ele pe cote-părți. V. și coproprietate. **2.** (IST.; în evul mediu, în țările romîne) Stăpînire sau folosire în comun de către răzeși sau moșneni a unei proprietăți (pămînt, pădure). Este o formă de proprietate apărută în procesul descompunerii obștii sătești.

developáre (FIZ.), operație prin care se obține apariția unei imagini pe o placă, pe un film sau pe o hîrtie fotografică (imagini care corespund părților expuse la lumină). Se realizează cu ajutorul unui revelator, care reduce sărurile de argint metalic negru în părțile care au fost expuse luminii. V. și fotografie.

developatór 1. (CHIM.) Substanță chimică capabilă să producă developarea unui material fotografic impresionat. **D.** sînt substanțe reducătoare de natură minerală (hidrosulfit de sodiu, ferooxalat de potasiu etc.) sau de natură organică (metol, hidrochinonă, glicin etc.). **2.** (IND. TEXTILĂ) Substanță chimică utilizată pentru sintetizarea direct pe fibră a anumitor coloranți (ex. **d.** pentru coloranți azoici sînt: β-naftolul, β-naftolatul de sodiu etc.).

deversáre (lat. *de* „în afară" și *versari* „a se mișca"), scurgerea surplusului de apă dintr-un rîu sau dintr-un bazin lacustru. Se realizează de obicei prin deversoare sau prin canale de deversare.

deversór, parte dintr-o construcție hidrotehnică, care asigură scurgerea organizată spre aval a cantităților de apă ce prisosesc în amenajările hidrotehnice. Este alcătuită dintr-un prag sau dintr-un perete de lemn, metal, pămînt (protejat cu plăci de beton etc.), din anrocamente sau din zidărie de piatră ori de beton.

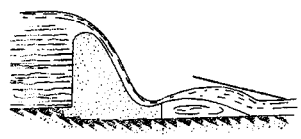

Deversor

deviáție (lat. *de* „din" și *via* „cale") **1.** (NAV.) Unghi format de acul magnetic al unei busole (compas magnetic) instalate la bordul unei nave cu meridianul magnetic. **D.** este cauzată de influența magnetismului propriu al navei asupra acului magnetic al busolei și variază de la navă la navă, depinzînd și de direcția navei. **2.** (TELEC.) Schimbarea traiectoriei fasciculului de electroni într-un tub catodic cu ajutorul unui cîmp electric sau magnetic. La un tub catodic obișnuit, **d.** fasciculului de electroni este sesizabilă pe ecranul tubului prin deplasarea corespunzătoare a spotului luminos. Sin. *deflexiune*. **3.** (FIZ.) *Deviație optică* **a)** Unghiul format de raza emergentă de lumină cu raza incidentă pe suprafața despărțitoare a două medii transparente. **b)** Unghiul format de direcția razei emergente cu direcția razei incidente într-o prismă optică.

4. (MED.) *Deviaţie de sept*, deformare a peretelui despărţitor al cavităţilor nazale, cu astuparea mai mult sau mai puţin pronunţată a căilor aeriene superioare; predispune la infecţii cronice ale mucoasei nazale.

devitrificáre (CHIM.), cristalizare parţială a sticlei (care în mod obişnuit este în stare amorfă), datorită acţiunii prelungite a căldurii. Prin **d.** sticla îşi pierde transparenţa.

devíz (EC.), situaţie, întocmită anticipat, în care se prezintă detaliat cheltuielile necesare executării unei lucrări proiectate. Serveşte în munca de planificare, finanţare, contractare şi decontare a lucrărilor executate. — *D. estimativ*, piesă scrisă din documentaţia unui proiect, care cuprinde evaluarea lucrărilor pe bază de antemăsurători, folosind normele de deviz şi analizele de preţuri.

devíze (FIN.), documente de credit şi de plată emise în valută străină şi folosite în decontările internaţionale. Sînt **d.**: cambiile, acreditivele, cupoanele şi obligaţiunile străine exigibile, cecurile, soldurile debitoare asupra străinătăţii, mandatele poştale-telegrafice şi altele. În sens mai larg se foloseşte această denumire pentru toate mijloacele de plată în valută străină.

Devon *[dévən]*, insulă din Arhipelagul Arctic Canadian. Suprafaţa: 56 700 km². Partea estică, mai înaltă, este acoperită de gheaţă; în vest se întinde un podiş calcaros, cu vegetaţie de tundră.

devonián (STRAT.), a treia perioadă a paleozoicului. A fost descoperit prima dată în comitatul Devonshire (Anglia). În **d.** se întîlnesc plante terestre cu organizare simplă, criptogame vasculare propriu-zise şi fanerogame gimnosperme. Fauna **d.** este reprezentată prin toate clasele de nevertebrate. Dintre acestea, importanţă stratigrafică prezintă goniatiţii, brahiopodele, unele celenterate, unele echinoderme şi anumite familii de trilobiţi şi lamelibranhiate. În **d.** apar insectele, iar dintre vertebrate peştii placodermi, crosopterigieni, selacieni şi ganoizi; la sfîrşitul perioadei apar primii batracieni. Formaţiunile devoniene continentale se întîlnesc în nord-vestul Europei. Începînd din zona ardeno-polonă către sud, sînt dezvoltate depozitele devoniene marine. În ţara noastră **d.** apare în Munţii Măcinului.

Dewar *[diú:ə]*, James (1842—1923), fizician şi chimist englez. A fost membru al Societăţii Regale din Londra. A elaborat noi metode de măsurare a capacităţii termice a corpurilor în domeniul temperaturilor joase, iar în 1898 a construit *vasele D.* În chimie a studiat combinaţii ale ozonului şi a stabilit (1871) formulele structurale ale benzolului şi piridinei. A demonstrat identitatea dintre particula α şi nucleul de heliu (1908—1910). — *Vas D.*, vas de sticlă cu pereţi dubli dintre care s-a scos aerul şi cu faţa interioară argintată.

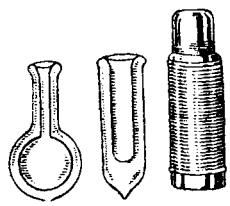

Vase Dewar

Se foloseşte ca izolator termic, în special pentru păstrarea gazelor lichefiate la temperaturi joase (ex. aerul lichid). În mod obişnuit se întîlneşte sub formă de termos, avînd o cămaşă metalică protectoare; este folosit pentru păstrarea lichidelor la temperatura iniţială (mai joasă sau mai ridicată decît temperatura mediului ambiant).

Dewey *[diú:i]*, John (1859—1952), filozof idealist din S.U.A. **D.** a procedat la o „reconstruire" a filozofiei idealiste tradiţionale, cu scopul de a o adapta la cerinţele ideologice ale burgheziei monopoliste americane. Concepţia sa idealist-subiectivă, numită instrumentalism, constituie o variantă a pragmatismului. După Dewey, ideile, teoriile sînt lipsite de orice conţinut obiectiv şi nu reprezintă decît nişte instrumente pentru săvîrşirea de acţiuni utile individului. Ca pedagog, **D.** a subapreciat, în spirit practicist îngust, predarea sistematică a ştiinţelor în şcoală, exagerînd rolul înclinaţiilor şi experienţei individuale a elevilor.

dextráni (BIOCHIM.), polizaharide produse prin acţiunea enzimelor care se găsesc în unele microorganisme. Unitatea structurală de bază este glucoza. Se produc pe scară industrială, fiind folosite ca substituenţi de plasmă.

dextríne (CHIM.), amestec de produşi obţinut prin degradarea parţială a amidonului, fie prin încălzire la 180—275°C (în acest caz este de culoare mai închisă), fie prin tratare cu acizi minerali diluaţi (acid clorhidric, acid sulfuric etc.), fie pe cale fermentativă (prin acţiunea diastazei asupra amidonului). În stare pură, **d.** este o pulbere albă sau alb-gălbuie, solubilă în apă. Se foloseşte ca înlocuitor al gumei-arabice, la fabricarea unor cleiuri reci şi cleiuri speciale, ca material de apretare la fabricarea hîrtiei şi cartonului etc.

dextrinizáre (CHIM.), proces de transformare a amidonului în dextrine.

dextrocardíe (lat. *dexter* „dreapta" şi gr. *kardia* „inimă"), situarea inimii în partea dreaptă a toracelui, datorită unei anomalii congenitale sau unor procese patologice din vecinătate (tumoare mediastinală, pleurezie stîngă) care împing inima spre dreapta.

dextrogír (lat. *dexter* „dreapta" şi *gyrus* „rotire"; FIZ.; despre o substanţă), care are proprietatea de a roti planul de polarizare al luminii polarizate spre dreapta (în sensul mersului acelor unui ceasornic), pentru un observator către care se propagă lumina. V. şi activitate optică.

dextróză (CHIM.), glucoză dextrogiră, solubilă în apă. Se obţine prin hidroliza acidă a zahărului, amidonului, celulozei. Se foloseşte în dietetică. În natură se găseşte în multe fructe, în miere etc.; în cantităţi mici se găseşte în urina bolnavilor de diabet.

dezactiváre[1] (CHIM.) **1.** Trecere în stare inactivă a particulelor activate ale unei substanţe (molecule, atomi, radicali). **D.** poate avea loc prin ciocnirea particulelor de pereţii

vaselor, prin ciocnire cu alte particule cu care formează compuşi nereactivi sau datorită prezenţei inhibitorilor. **2.** *Dezactivarea catalizatorului*, otrăvire produsă de prezenţa unor substanţe care sînt adsorbite pe catalizator şi împiedică activitatea acestuia.

dezactivăre[2] (MILIT.), îndepărtare a substanţelor radioactive de pe armament, tehnică de luptă, lucrări de apărare, teren, din apă, alimente, furaje etc., în scopul prevenirii infectării populaţiei şi a trupelor. Se execută prin procedee fizice şi cu ajutorul substanţelor dezactivante.

dezaerăre (IND. HÎRTIEI), operaţie de eliminare a aerului aflat în materia primă fibroasă sau în pasta de hîrtie. Se obţine astfel o îmbunătăţire a calităţii semifabricatelor şi a randamentului lor, precum şi accelerarea procesului de fabricaţie.

dezagregăre 1. (CHIM.) Transformare chimică a unui material sau a unei combinaţii chimice insolubile în dizolvanţii obişnuiţi în una sau mai multe substanţe solubile, cu ajutorul unor reactivi specifici. Se efectuează fie prin topire cu carbonaţi alcalini, fie prin tratare cu diferiţi acizi sau amestecuri de acizi, la care se adaugă uneori săruri oxidante. **D.** se foloseşte în analiza chimică a rocilor, a minereurilor şi a aliajelor. **2.** (PETROGR.) Fragmentare a rocilor fără schimbarea compoziţiei lor chimice, sub influenţa unor agenţi externi şi, mai ales, a diferenţelor mari de temperatură, a îngheţului repetat al apei infiltrate prin fisuri, sub influenţa acţiunii mecanice a gheţarilor, a vîntului şi a apelor de şiroire, a rădăcinilor de plante etc. **3.** (FIZ.) *Dezagregare atomică*, termen impropriu pentru *dezintegrare radioactivă*.

dezaminăre (BIOCHIM.), reacţie chimică de eliminare a grupării aminice. Reacţii de **d.** a unor substanţe importante (aminoacizi, purine etc.) au loc în organism sub acţiunea enzimelor numite *dezaminaze*. **D.** are loc în special la nivelul ficatului şi al intestinului.

Dézamy *[dezami]*, Théodore (1803—1850), reprezentant de seamă al aripii revoluţionare şi materialiste a comunismului utopic francez de la mijlocul sec. al XIX-lea. **D.** concepea comunismul ca o expresie a legilor naturii încălcate de societatea bazată pe exploatare. Deşi nu a înţeles pe deplin rolul istoric al proletariatului, **D.** a acordat o importanţă deosebită activităţii politice a acestuia, considerîndu-l purtătorul viitoarei orînduiri comuniste. În 1848 a participat la revoluţie alături de J. A. Blanqui şi a editat revista „Les droits de l'homme. Tribune des prolétaires". Marx şi Engels au dat o înaltă apreciere, în lucrarea lor „Sfînta familie", eforturilor lui **D.** şi J. Gay de a dezvolta materialismul ca bază teoretică a comunismului. Op. pr.: „Codul comunităţii" (1842).

dezancoláre (IND. TEXT.) v. **descleiere.**

dezaristatór (MAŞ.), organ al batozelor de cereale păioase, care are rolul de a rupe şi de a desface aristele şi paleele rămase pe boabe după trecerea acestora prin aparatul de treier. Este format dintr-o carcasă de fontă cu o porţiune cilindrică şi una tronconică, în interiorul căreia se roteşte un ax pe care sînt montate un şnec transportor, 4—6 palete dispuse radial şi un bătător cu şine.

dezarmare, ansamblu de măsuri a căror înfăptuire trebuie să ducă fie la lichidarea generală şi totală a oricăror forme de armamente şi a forţelor armate ale statelor (dezarmarea generală şi totală), fie la limitarea armamentelor şi forţelor armate, inclusiv la interzicerea folosirii armelor termonucleare şi a altor arme de exterminare în masă. Idee cu adînc răsunet în masele largi, problema **d.** a fost pusă de mult de către clasicii marxism-leninismului. Încă în deceniul al nouălea al sec. al XIX-lea, Engels arăta: „În toate ţările, păturile largi ale populaţiei, asupra cărora apasă aproape în exclusivitate obligaţia de a furniza masa soldaţilor şi de a plăti cea mai mare parte din impozite, cheamă la dezarmare". Propuneri privind reducerea generală a armamentelor şi dezarmarea generală au fost prezentate pentru prima oară, la indicaţia lui V. I. Lenin, de către statul sovietic, la Conferinţa de la Genova, în 1922, apoi în cadrul Comisiei pregătitoare pentru dezarmare a Ligii Naţiunilor (1927). U.R.S.S. a făcut propuneri de **d.** generală şi totală la Conferinţa generală pentru dezarmare a Ligii Naţiunilor (1932—1935). După cel de-al doilea război mondial, **d.** a devenit o necesitate istorică arzătoare, datorită primejdiei pe care o reprezintă armele moderne. O conflagraţie mondială, în care inevitabil s-ar folosi armele racheto-nucleare, ar duce la distrugerea unor ţări şi popoare întregi, beligerante sau nebeligerante, la transformarea în ruine a principalelor centre ale producţiei şi culturii, la exterminarea a sute de milioane de oameni, ar crea o gravă primejdie biologică pentru specia umană, pentru viaţa pe pămînt. Înarmarea implică o enormă risipă de mijloace materiale. După aprecierile O.N.U., se cheltuiesc anual 120 miliarde dolari pentru acumularea de arme de distrugere şi întreţinerea unor imense forţe armate. Mijloacele şi resursele care ar deveni disponibile în urma **d.** ar putea fi folosite pentru nevoile producţiei paşnice, pentru lichidarea înapoierii economice a unui mare număr de ţări, pentru îmbunătăţirea vieţii tuturor popoarelor. Militînd pentru **d.,** ţările socialiste, partidele comuniste şi muncitoreşti consideră de datoria lor să dezvăluie proporţiile reale ale primejdiei războiului termonuclear, uriaşa risipă de mijloace materiale, pentru a mobiliza şi a ridica la luptă hotărîtă clasa muncitoare internaţională, forţele revoluţionare, popoarele lumii întregi, în scopul de a bara drumul războiului. Luptînd pentru salvgardarea păcii, ţările socialiste manifestă, în acelaşi timp, vigilenţă neslăbită, întăresc capacitatea lor de apărare, pentru a putea da riposta cuvenită oricărui agresor. Realizarea programului de dezarmare generală preconizat de U.R.S.S. şi susţinut de celelalte ţări socialiste şi de alte state iubitoare de pace ar avea o importanţă istorică pentru des-

tinele omenirii, deoarece aceasta înseamnă a lichida însăşi posibilitatea de ducere a războaielor între state. În condiţiile schimbării necontenite a raportului de forţe în favoarea socialismului şi a păcii, problema **d.** a căpătat o uriaşă popularitate; ea a fost prezentă pe ordinea de zi a diverselor organizaţii internaţionale şi s-au făcut unii paşi pe calea trecerii la rezolvarea ei. Astfel, la sesiunea a XIV-a a Adunării Generale a O.N.U. (1959) s-a adoptat în unanimitate o rezoluţie în problema **d.** generale şi totale; la sesiunea a XVI-a (1961) au fost aprobate principiile fundamentale ale dezarmării generale şi totale şi s-a constituit Comitetul celor 18 state pentru dezarmare, din care face parte şi R.P.R. La lucrările acestui comitet (începute în martie 1962), Uniunea Sovietică a depus un proiect de tratat care prevedea realizarea **d.** generale şi totale pe etape, după desăvîrşirea ultimei etape urmînd să fie lichidată complet întreaga maşină de război a statelor, fiecare măsură de **d.** fiind însoţită de măsurile de control necesare pentru verificarea înfăptuirii ei. Principalele măsuri preconizate sînt: interzicerea şi încetarea producţiei oricărui gen de arme, inclusiv cele atomice, cu hidrogen, chimice, bacteriologice, distrugerea stocurilor, distrugerea tuturor mijloacelor de transportare a acestor arme la ţintă, lichidarea tuturor bazelor militare de pe teritorii străine, desfiinţarea tuturor forţelor armate. Cercurile monopoliste cele mai agresive, profitoare ale cursei înarmărilor, se opun cu înverşunare oricăror măsuri în direcţia dezarmării şi destinderii încordării. Lupta pentru pace, pentru **d.**, mobilizînd şi unind masele largi populare, popoarele lumii tocmai împotriva cercurilor agresive ale imperialismului, împotriva celor mai reacţionare forţe din societatea contemporană, are un profund caracter antiimperialist; înfăptuirea **d.** generale şi totale nu duce aşadar la dezarmarea mişcării de eliberare naţională a popoarelor asuprite în faţa asupritorilor. Este semnificativă pentru modificările radicale produse în aceşti ani în raportul de forţe pe plan mondial poziţia favorabilă **d.** exprimată de diferite state, inclusiv state nesocialiste. În acest sens trebuie apreciat şi Tratatul de la Moscova cu privire la interzicerea experienţelor cu arme nucleare în atmosferă, în spaţiul cosmic şi sub apă, semnat de peste 100 de state (1963). Încheierea lui constituie un succes al acţiunii desfăşurate de forţele păcii pentru a se pune capăt contaminării aerului şi apei de pe urma radiaţiilor, care periclitau de pe acum sănătatea şi viaţa oamenilor. Deşi tratatul nu rezolvă problemele majore ale preîntîmpinării războiului, însemnătatea lui constă în faptul că a contribuit la o anumită înseninare a atmosferei internaţionale, încheierea lui demonstrînd că problemele internaţionale litigioase pot fi rezolvate pe calea tratativelor. Aşa cum se arată în Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din 1960, lupta pentru **d.** trebuie dusă cu o amploare crescîndă, urmărind cu perseverenţă obţinerea unor rezultate reale în direcţia interzicerii oricăror experienţe cu arme nucleare şi a fabricării acestor arme, lichidării blocurilor militare şi a bazelor militare de pe teritorii străine, reducerii considerabile a forţelor armate şi a armamentelor, netezindu-se astfel calea spre **d.** generală şi totală. Forţele care militează pentru pace şi **d.** au făcut în acest scop şi alte propuneri, ca: încheierea unui pact de neagresiune între membrii N.A.T.O. şi statele participante la Tratatul de la Varşovia, reducerea bugetelor militare ale statelor, crearea unor zone denuclearizate, retragerea trupelor străine de pe teritoriul altor ţări. R.P.R. consideră că orice stat, mare sau mic, poartă răspunderea pentru asigurarea păcii. „Unindu-şi eforturile cu celelalte ţări socialiste, cu toate forţele păcii şi progresului, ţara noastră militează neabătut pentru destinderea internaţională, zădărnicirea acţiunilor agresive, înfăptuirea dezarmării, pentru întărirea păcii şi prieteniei între popoare" (Declaraţia P.M.R. din aprilie 1964). Pe această linie, R.P.R. militează în cadrul comitetului celor 18 state pentru dezarmare şi în cadrul dezbaterilor Adunării Generale a O.N.U., sprijină cu hotărîre orice propuneri concrete şi eficace şi ia iniţiative pentru adoptarea unor măsuri de natură să favorizeze destinderea, să apropie rezolvarea problemei dezarmării. R.P.R. a fost printre primele ţări semnatare ale Tratatului cu privire la interzicerea experienţelor nucleare în cele trei medii. R.P.R. se pronunţă hotărît împotriva răspîndirii armelor atomice în lume, pentru desfiinţarea oricăror blocuri militare. Sprijinind ideea creării de zone denuclearizate, ţara noastră a făcut, în anii 1957—1959, unele propuneri şi continuă să depună eforturi pentru transformarea Balcanilor într-o zonă fără arme nucleare, o zonă a păcii şi a colaborării internaţionale. De asemenea, la propunerea R.P. Romîne, făcută încă la sesiunea a XV-a, a fost înscrisă pe ordinea de zi a Adunării Generale a O.N.U. realizarea unor acţiuni pe plan regional în vederea îmbunătăţirii relaţiilor dintre state europene aparţinînd unor sisteme social-politice diferite. Înfăptuirea unor asemenea acţiuni ar contribui la promovarea unor relaţii de bună vecinătate şi de colaborare normală între state şi ar sustrage de la cursa înarmărilor zone întinse ale globului. Prin lupta activă şi hotărîtă a statelor socialiste şi a altor state iubitoare de pace, a clasei muncitoare internaţionale, a maselor largi populare din toate ţările, se pot obţine izolarea cercurilor celor mai reacţionare şi agresive, promotoare ale încordării internaţionale, zădărnicirea cursei înarmărilor şi a pregătirilor de război, realizarea **d.** generale şi totale.

dezarticuláre (MED.), intervenţie chirurgicală prin care se realizează amputarea unui segment de membru sau a unui membru în totalitate , la nivelul unei articulaţii.

dezasfaltáre (CHIM.), separare a asfaltului din păcură, din reziduurile de la distila-

rea păcurii sau din uleiuri. Se realizează prin distilare în vid, printr-un tratament chimic (ex. cu acid sulfuric) sau cu ajutorul unui solvent selectiv (ex. cu propan lichid sau cu alte hidrocarburi ușoare lichide).

dezasimilație (BIOL.) v. **catabolism.**

dezbenzináre (IND. EXTR.) v. **degazolinare.**

dezdrobonitór (MAȘ.), mașină cu ajutorul căreia se separă ciorchinii strugurilor de boabe înainte de zdrobire și presare.

dezemulsionánt (CHIM.), substanță chimică folosită la ruperea emulsiilor pentru separarea componenților în straturi distincte (ex. electroliții, uleiurile sulfonate, dizolvanții inerți etc.).

dezemulsionáre (CHIM.), rupere a unei emulsii și separare a celor două faze nemiscibile ale ei prin încălzire, centrifugare, trecerea curentului electric, adăugarea de *dezemulsionanți*. Este o operație aplicată în industria petrolieră (ex. la separarea apei dispersate în țiței), la separarea grăsimilor (separarea apei emulsionate în grăsimi), la fabricarea polimerilor obținuți prin sinteză în emulsie etc.

dezertáre (DR.), infracțiune militară care constă în lipsa nejustificată a unui militar de la unitate sau de la locul serviciului.

dezexcitáre (ELT.), descreștere a cîmpului magnetic inductor al unei mașini electrice în urma micșorării pînă la zero a curentului de excitare. Se realizează prin mărirea treptată a rezistenței (cu ajutorul unui reostat) circuitului de excitație, urmată de întreruperea acestuia, sau prin legarea lui în scurtcircuit.

dezghiocátór (MAȘ. AGR.), mașină destinată scoaterii semințelor de leguminoase din păstăi și separării acestora de pleavă și de alte impurități. Este compusă dintr-o carcasă cilindrică de sîrmă împletită și un organ cu palete care se rotește în interiorul carcasei.

dezincrustánți (TEHN.), substanțe chimice folosite la dezincrustare. **D.** pot fi acizi diluați sau soluții alcaline cu care se îndepărtează c r u s t a sau se tratează apa folosită în cazane, turbine sau motoare cu ardere internă. În acest caz se numesc și *precipitanți*.

dezincrustáre 1. (TEHN.) Operație de îndepărtare a crustei sau de împiedicare a formării acesteia în cazanele de abur, în turbinele cu abur și în camerele de apă ale motoarelor cu ardere internă. Se face pe cale chimică, cu ajutorul dezincrustanților sau cu unelte acționate manual sau mecanic. **2.** (IND. HÎRTIEI) Proces de îndepărtare, cu ajutorul dezincrustanților, a unor substanțe (lignină, semiceluloză, rășini, silice etc.) care însoțesc celuloza în materia primă fibroasă.

dezinfectáre 1. (MED., MED. VET.) Operație de distrugere a microorganismelor patogene cu ajutorul substanțelor chimice sau al agenților fizici (hipocloriți, formol, căldură etc.). Se efectuează în camerele de bolnavi, în sălile de operație, asupra instrumentelor chirurgicale etc. — *D. continuă*, dezinfectare aplicată, în tot timpul unei boli contagioase, produselor care conțin agentul patogen (spută, materii fecale etc.) îndată după eliminarea lor. — *D. terminală*, dezinfectare efectuată după vindecarea sau decesul unui bolnav care a suferit de o boală infecțioasă. **2.** (FITOPAT.) Operație de tratare a semințelor destinate însămînțării, a materialului de plantat (răsaduri, puieți), a solului etc., cu scopul de a distruge germenii bolilor sau dăunătorilor. **D.** se poate realiza pe cale *termică* (prin încălzire la temperaturi ridicate) sau *chimică* (cu bioxid de sulf, formol, sulfură de carbon etc.).

dezinsectizáre (MED.), distrugere a insectelor ectoparazite (adulți sau larve) transmițătoare de boli, întîlnite pe corpul sau pe îmbrăcămintea indivizilor și în mediul înconjurător. **D.** se face cu aceleași mijloace ca și deparazitarea.

dezinsérție (lat. *di(s)* „în afară" și *insertio* „așezare"; MED.), intervenție chirurgicală prin care se desprinde un mușchi sau un tendon de la locul de fixare pe os (ex. **d.** mușchiului pectoral de pe coaste).

dezintegrare radioactivă (FIZ.), transformare spontană a unor nuclee atomice (denumite radioactive) în alte nuclee, însoțită de emisiune de electroni *(dezintegrare β)* sau de nuclee de heliu *(dezintegrare α)*. De cele mai multe ori, **d. r.** este însoțită de emisiune de energie electromagnetică sub formă de raze γ. Numărul de dezintegrări în unitatea de timp a unei anumite cantități de element radioactiv scade timpul, după o funcție exponențială. Se mai numește *dezintegrare nucleară* (sau *atomică*). V. și r a d i o a c t i v i t a t e.

dezintegratór (TEHN.), mașină folosită pentru măcinarea

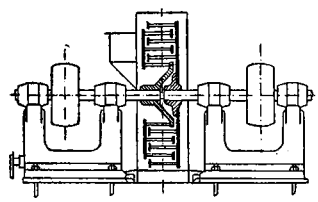

Dezintegrator

materialelor semidure (gips, sare, amestec de formare pentru turnătorii etc.) și fibroase (azbest, coji, oase etc.). Este formată din tobe concentrice, introduse una în interiorul celeilalte, care se rotesc în sensuri opuse. În interiorul tobelor sînt fixate niște bare din oțel, care, datorită rotației în sensuri opuse a tobelor, sfărîmă materialul.

dezintoxicáre (MED.), acțiune de curățire a organismului de toxine și, prin aceasta, de înlăturare a efectelor lor asupra organismului (ex. cura de **d.** aplicată morfinomanilor, alcoolicilor cronici etc.).

dezlipire de retină (MED.), afecțiune oculară care constă în desprinderea retinei de pe coroidă, ducînd deseori la pierderea vederii. Apare la indivizii cu miopie pronunțată sau după traumatisme, după accese de hipertensiune arterială etc.

dezmiriștire (AGROTEHN.), lucrare a solului care se realizează cu plugul sau cu discuitorul, vara imediat după ce se recoltează cerealele păioase, mazărea, borceagul etc. Dezmiriștirea se execută la adîncimea de

cca. 12 cm. Scopul **d.** este de a combate buruienile şi de a îmbunătăţi condiţiile de umiditate şi de hrană pentru plantele care urmează să se cultive pe terenul lucrat.

dezmiriştitór (MAŞ. AGR.), maşină folosită la dezmiriştire. Dezmiriştitorul poate fi un plug cu mai multe corpuri sau un d i s c u i t o r.

dezmoştenire (DR.), înlăturarea de la succesiune, prin testament, a unui moştenitor legal. În privinţa moştenitorilor cu drept de r e z e r v ă s u c c e s o r a l ă, **d.** nu produce efecte decît pentru partea care depăşeşte rezerva.

deznodămînt, partea finală a unei lucrări literare, epice sau dramatice, marcînd rezolvarea intrigii în jurul căreia scriitorul şi-a axat acţiunea operei sale.

dezodorizáre (lat. *di(s)* „fără" şi *odor* „miros"; CHIM.), operaţie de eliminare a substanţelor rău mirositoare dintr-un produs. Cele mai folosite metode sînt: antrenarea cu vapori de apă supraîncălziţi (folosită în mod curent la **d.** grăsimilor animale şi vegetale), adsorbţia pe cărbune activ, pămînturi adsorbante, silicagel etc. **D.** uleiurilor vegetale se obţine prin antrenarea substanţelor mirositoare cu vapori de apă în vid (5—30 mm coloană de mercur la temperaturi de 175—220°C).

dezonguláre (lat. *di(s)* „fără" şi *ungula* „copită"), desprinderea şi căderea cutiei cornoase a copitei la animale din cauza unor accidente sau a unor boli infecţioase, în special a febrei aftoase la rumegătoare şi la porci şi a pododermatitei infecţioase la oi.

dezoxicólic, *acid* ~ (BIOCHIM.), acid biliar de natură sterolică. Se găseşte în special în fierea omului şi a unor animale (cornute mari), sub formă de combinaţie cu glicocolul şi taurina (acid glicodezoxicolic şi acid taurodezoxicolic).

dezoxicorticosterón (BIOCHIM., FIZIOL.), substanţă cu acţiune hormonală izolată din glanda corticosuprarenală şi obţinută prin sinteză sub formă de acetat de dezoxicorticosteron. Intervine în metabolismul apei şi al sărurilor. Reţine în organism apa şi clorura de sodiu şi favorizează eliminarea prin urină a potasiului.

dezoxidáre (CHIM., METAL.), operaţie de îndepărtare a oxigenului din topiturile metalice, în procesul de elaborare a oţelului sau altor aliaje şi metale (bronz, alamă, cupru etc.), în vederea îmbunătăţirii proprietăţilor aliajului sau ale metalului respectiv. Dezoxidarea se efectuează prin introducerea în baia metalică a unor elemente *(dezoxidanţi)* care au o afinitate mai mare pentru oxigen decît metalul de bază. Dezoxidanţii formează cu oxigenul combinaţii care nu afectează calitatea aliajului sau a metalului şi care pot fi îndepărtaţi uşor, trecînd de obicei în zgură (ex. **d.** oţelului, respectiv a oxidului de fier dizolvat în baia metalică, se face prin adăugare de feromangan, aluminiu, siliciu, titan etc.).

dezoxiribonucléic, *acid* ~ (GENET.), acid localizat în nucleul celulelor (după unele date şi în citoplasmă), care se prezintă sub formă de macromolecule de dimensiuni foarte mari (prescurtat ADN). Este format din două lanţuri paralele de acid fosforic şi dezoxiriboză, care alternează între ele. Cele două lanţuri sînt unite prin perechi de baze purinice (adenina şi guanina) şi pirimidinice (citozina şi timina). Cercetări recente au arătat că ADN are un rol important în transmiterea ereditară a caracterelor şi însuşirilor la organismele vii, fără a putea fi însă considerat singurul purtător al eredităţii. V. şi e r e d i t a t e.

„Dezrobirea", publicaţie săptămînală, editată la Bucureşti din decembrie 1887 pînă în aprilie 1888 de către militanţii din Cercul muncitorilor; publicaţia avea subtitlul: „Organ al partidului muncitoresc". A avut o însemnată contribuţie la stabilirea unor legături între Cercul muncitorilor din Bucureşti şi asociaţiile profesionale muncitoreşti. Publicaţia a contribuit la lărgirea propagandei socialiste în mase, la unirea şi la organizarea muncitorilor.

dezuleiére (CHIM.), operaţie de îndepărtare a uleiului reţinut de parafina brută rezultată din procesul de deparafinare. **D.** se poate realiza prin sudaţie sau prin extracţia uleiului cu un solvent în care parafina este insolubilă la rece, urmată de filtrare. V. şi d e p a r a f i n a r e.

dezvelíre (MINE), operaţie de îndepărtare a rocilor sterile din acoperişul unui zăcămînt şi a părţilor alterate din zăcămînt, executată manual sau mecanic, pentru a permite exploatarea la zi a acestuia.

dezvoltáre 1. (FILOZ.) Proces obiectiv, universal şi necesar, care se realizează ca mişcare ascendentă, de la simplu la complex, de la inferior la superior, prin trecerea de la o stare calitativă veche la alta nouă, mai înaltă. Procesul **d.** implică progresul, continua reînnoire, înlocuire legică a vechiului prin nou, în opoziţie cu descompunerea, regresul, decăderea. Momentul iniţial al **d.** este d e d u b l a r e a u n i c u l u i în contrarii care se exclud reciproc. Metafizica nu poate da o explicaţie ştiinţifică, consecventă **d.**; ea o simplifică, reducînd-o fie la o mişcare în cerc, fie la o simplă creştere cantitativă, fie la schimbarea calitativă nepregătită de acumulări cantitative, lăsînd în umbră izvorul mişcării sau transpunîndu-l în afara materiei. Dialectica marxistă este singura concepţie ştiinţifică, profundă şi liberă de unilateralitate asupra **d.** Ea concepe **d.** ca automişcare, considerînd că obiectele şi fenomenele conţin în ele înseşi cauzele propriei lor dezvoltări. Ea descoperă izvorul şi forţa motrice a procesului **d.** în permanenta apariţie şi rezolvare a contradicţiilor interne în lupta dintre nou şi vechi, privind **d.** ca un proces unic ale cărui momente necesare, în indisolubilă unitate dialectică, sînt evoluţia, adică schimbările cantitative treptate, şi revoluţia, adică schimbarea calitativă radicală care se înfăptuieşte în multiplele forme ale saltului calitativ. Legile cele mai generale ale **d.** naturii, societăţii şi gîndirii sînt legile dialecticii. V. şi a u t o d e z v o l t a r e; c i c l u i s t o r i c; n e g a r e a n e g a-

ţiei. **2.** (GENET.) *Dezvoltarea stadială a plantelor*, fenomen caracteristic plantelor superioare, descoperit de T.D. Lisenko, care a arătat că, în dezvoltarea lor individuală, plantele trec prin mai multe stadii obligatorii. Întrucît în cursul dezvoltării individuale organismele vegetale sînt mai plastice, mai receptive faţă de acţiunea factorilor externi, cercetarea *d. s. a p.* are o mare importanţă practică pentru modificarea dirijată a eredităţii. V. şi stadii de dezvoltare. **3.** (MED.) *Dezvoltarea fizică a omului*, realizarea formelor şi funcţiunilor organismului uman în cursul dezvoltării individuale. *D. f. a o.* este determinată atît de factorii interni (ereditate, viaţă intrauterină) cît şi de factorii externi (mediul fizic şi condiţiile vieţii sociale). Cea mai importantă condiţie care contribuie la dezvoltarea omului este însă munca. *D. f. a o.* este puternic influenţată şi de practicarea sistematică a exerciţiilor fizice şi a sportului, care asigură atît o dezvoltare armonioasă a întregului organism cît şi creşterea longevităţii. Studiul şi determinarea *d. f. a o.* se face pe baza unor indici: înălţime, circumferinţă toracică, capacitate vitală respiratorie, greutate etc. Împreună cu natalitatea, morbiditatea şi mortalitatea, *d. f. a o.* constituie un indice de apreciere a bunăstării populaţiei. **4.** (MAT.) *Dezvoltare în serie*, operaţia de construire a unei serii de funcţii, a cărei sumă este egală cu o funcţie dată atunci cînd aceasta este posibilă. V. şi serie. **5.** (MILIT.) *Dezvoltarea succesului*, ansamblul măsurilor luate pentru exploatarea rezultatelor favorabile obţinute în luptă, în scopul nimicirii complete a inamicului. Se obţine în special prin intensificarea acţiunilor de foc asupra inamicului şi prin introducerea de noi forţe în luptă.

„Dezvoltarea capitalismului în Rusia. *Procesul formării pieţei interne pentru marea industrie*", lucrare clasică a economiei politice marxist-leniniste, scrisă de V.I. Lenin în perioada 1896—1899 şi publicată în martie 1899. Dezvoltînd ideile din „Capitalul" lui Karl Marx şi folosind un uriaş material faptic, V.I. Lenin aplică în mod strălucit teoria marxistă la condiţiile social-economice ale Rusiei. Pe această bază el demonstrează caracterul necesar al procesului de transformare a Rusiei într-o ţară capitalistă, ascuţirea contradicţiilor dintre capitalism şi rămăşiţele feudalismului, modul în care dezvoltarea capitalismului subminează temeliile orînduirii absolutiste, procesul de formare a forţelor revoluţionare în Rusia, inevitabilitatea revoluţiei în Rusia. Lucrarea constituie o fundamentare economică a rolului conducător al proletariatului în revoluţia burghezo-democratică, V. I. Lenin demonstrînd că ţărănimea nu poate să conducă revoluţia, ci poate şi trebuie să devină aliatul principal al clasei muncitoare. Analiza dezvoltării economice şi a relaţiilor de clasă din Rusia făcută de Lenin în această lucrare a desăvîrşit zdrobirea ideologică a narodnicismului şi a stat la baza elaborării programului şi tacticii partidului marxist al clasei muncitoare. Lucrarea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia" constituie de asemenea o dezvoltare creatoare a economiei politice marxiste cu privire la pieţe, reproducţie, crize.

dezvoltarea planică proporţională a economiei naţionale, lege economică obiectivă a socialismului şi comunismului; exprimă necesitatea conducerii centralizate a economiei naţionale pe bază de plan, a asigurării unei proporţionalităţi ştiinţific determinate şi conştient menţinute, în dezvoltarea tuturor ramurilor economiei, a sectoarelor producţiei sociale etc. Baza obiectivă a acţiunii acestei legi este proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producţie, şi în primul rînd proprietatea socialistă de stat, care uneşte laolaltă toate ramurile economiei socialiste şi toate întreprinderile într-un organism economic unic. Economia socialistă asigură astfel posibilitatea stabilirii conştiente, pe baze ştiinţifice, atît a necesităţilor dezvoltării economiei naţionale cît şi a resurselor producţiei care să acopere aceste necesităţi, ceea ce permite desfăşurarea neîntreruptă a reproducţiei socialiste lărgite. Legea dezvoltării planice proporţionale este regulatorul producţiei în socialism, determinînd necesitatea obiectivă a păstrării unor asemenea proporţii în repartizarea mijloacelor de producţie, a resurselor de muncă şi financiare între diferite ramuri ale economiei naţionale care să corespundă cerinţelor legii economice fundamentale a socialismului, şi care să asigure o dezvoltare multilaterală a economiei, progresul tehnic neîntrerupt, repartizarea raţională a forţelor de producţie pe întreg teritoriul ţării. Asigurarea proporţionalităţii în cadrul economiei naţionale presupune ca producţia fiecărei ramuri să fie în cantitatea, calitatea şi sortimentul necesar ramurilor conexe, necesar formării rezervelor, exportului etc. Principalele proporţii obiectiv necesare în cadrul economiei socialiste sînt: proporţiile reproducţiei socialiste lărgite (ex. dintre producţie şi consum, dintre consum şi acumulare, dintre sectorul I şi II); proporţiile dintre ramurile şi subramurile producţiei materiale (ex. dintre industrie şi agricultură, dintre industria extractivă şi cea prelucrătoare, dintre cultura plantelor şi creşterea animalelor); proporţiile privind folosirea forţei de muncă (ex. dintre necesităţile de cadre şi resursele disponibile); proporţiile în vederea asigurării unei dezvoltări complexe a tuturor regiunilor. Proporţiile nu sînt fixe, date o dată pentru totdeauna, ci ele au un conţinut concret istoric, care se schimbă o dată cu dezvoltarea forţelor de producţie, a ştiinţei şi tehnicii în general. Cerinţele legii **d. p. p. a e. n.** se realizează prin planificarea economiei, înţeleasă, pe baza directivelor stabilite de partidul marxist-leninist, de către statul socialist, care asigură respectarea în planul unic de stat şi în procesul îndeplinirii lui a proporţiilor obiectiv necesare în fiecare etapă a construcţiei socialismului şi comunismului.

Conducerea planificată a economiei naționale este unul din atributele fundamentale, esențiale și inalienabile ale suveranității statului socialist. În R.P.R., pe baza respectării cerințelor legii **d.p.p. a e.n.** se asigură dezvoltarea multilaterală, armonioasă, echilibrată, pe o linie mereu ascendentă și în ritm rapid a întregii economii naționale. Îndeplinirea cu succes a planurilor noastre de stat confirmă caracterul lor realist, faptul că au fost temeinic fundamentate din punct de vedere științific, că ele au corespuns condițiilor specifice țării noastre. V. și planificarea economiei.

dhárma (FILOZ.) **1.** Noțiune fundamentală a budismului timpuriu, care desemnează diferite elemente materiale și spirituale efemere, din care ar fi alcătuită lumea, și care ar explica veșnica schimbare a acesteia. Noțiunea de **d.** are și înțelesul de ordine, lege. **2.** (În brahmanism și hinduism) Ansamblu de norme etice-religioase menite să apere și să întărească sistemul castelor în India. (În altă accepțiune) **D.** absolutul.

D'Holbach v. **Holbach.**

di- (gr. *di(s)* „de două ori"), element de compunere cu sensul „doi, dublu" (ex. *dicotiledonat, distih*).

dia- (gr. *dia* „prin, între"), element de compunere cu sensul „prin, între, de-a curmezișul" (ex. *diacronic, diametru*).

diabáz (PETROGR.), rocă vulcanică preterțiară cu structură ofitică, de culoare verzuie sau cenușie, în care mineralele componente sînt de obicei transformate (piroxenii în hornblendă și clorit, iar plagioclazii în sausurit sau albit). Este utilizat local ca material de construcție pentru drumuri. În R.P.R. se găsește în Maramureș, în Munții Apuseni și în nordul Dobrogii.

Diabelli, Anton (1781—1858), compozitor și editor muzical austriac. A compus lucrări pentru pian cu caracter pedagogic (sonate, sonatine, piese la patru mîini etc.), misse, arii ș.a. A editat și a difuzat operele lui Haydn, Mozart, Cherubini, Schubert etc. Pe tema unui vals al lui **D.,** Beethoven a compus celebrele „Variațiuni" op. 120.

diabét (gr. *diabetes,* din *dia* „prin" și *bainein* „a trece"; MED.), boală metabolică caracterizată printr-o eliminare abundentă de urină, cu modificarea compoziției urinei, și tendință la cașexie. Se cunosc două forme de diabet: zaharat și insipid. — *D. insipid,* boală neuroendocrină datorită unei leziuni sau unei tulburări funcționale a centrilor nervoși de la baza creierului sau a hipofizei posterioare. Se caracterizează prin imposibilitatea de a reține apa în organism. Se manifestă clinic prin creșterea excesivă a secreției urinare, prin absența zahărului din urină și prin sete continuă, care determină pe bolnav să bea cantități foarte mari de lichide. Tratamentul *d. i.* se face cu extract de hipofiză posterioară. — *D. zaharat,* boală endocrină datorită insuficienței pancreasului endocrin (a insulelor Langerhans din pancreas, care secretă insulina). Se caracterizează printr-o tulburare profundă în primul rînd a metabolismului glucidic, cu patologia consecutivă a celorlalte metabolisme. Semne clinice și de laborator: creșterea concentrației glucozei sanguine (hiperglicemie) cu apariția acesteia în urină (glicozurie), sete și foame exagerată, creșterea secreției urinare, uneori scăderea în greutate etc. În formele grave crește concentrația sanguină a corpilor cetonici, apare acidoza, uneori coma și moartea. Tratamentul cu insulină nu vindecă boala, dar permite reechilibrarea metabolică a bolnavului, împiedicînd apariția complicațiilor.

diác (în evul mediu, în țările romîne), scriitor la cancelaria domnească și slujbaș al vistieriei; subaltern al marelui logofăt. I se mai spunea *pisar, uricar* și *grămătic.*

diaclázã (gr. *diaklasis* „spărtură"; PETROGR.), crăpătură în roci, cu deschidere mică, formată prin presiune sau răcire, de-a lungul căreia n-au avut loc deplasări ale rocilor. **D.** pot fi umplute cu depuneri minerale din soluțiile care au circulat prin aceste spații libere (ex. **d.** umplute cu calcit, cu calcedonie, cu opal etc.).

Diaconovici, Corneliu (1859—1923), publicist romîn din Transilvania, redactor și director al mai multor ziare și reviste. A fost prim-secretar al Asociațiunii transilvane pentru literatura romînă și cultura poporului romîn *(Astra)* și redactor principal al „Enciclopediei romîne" (3 vol., 1898—1904), prima lucrare de acest fel realizată în limba romînă.

Diaconovici-Loga, Constantin (1770—1850), profesor și director al școlilor romînești din Banat, luptător pentru răspîndirea culturii naționale printre romînii bănățeni. A încercat să creeze o terminologie gramaticală sub influența școlii latiniste. Op. pr.: „Ortografia sau dreapta scrisoare" (1818), „Gramatica romînească pentru îndreptarea tinerilor" (1822).

diacronie (gr. *dia* „prin" și *chronos* „timp"; LINGV.), aspect evolutiv al faptelor de limbă (se opune sincroniei). V. și lingvistică diacronică.

diadémă (gr. *diadema,* de la *diadein* „a lega") **1.** Bandă de metal sau de stofă, folosită încă din antichitate ca podoabă, pentru strîngerea părului în jurul capului. **2.** Însemn al puterii regale și ecleziastice. Diademele erau simple sau decorate cu pietre scumpe și cu broderii.

diadóh (gr. *diadochos* „succesor, urmaș"; IST.) **1.** Nume dat generalilor lui Alexandru Macedon care și-au împărțit imperiul creat în urma cuceririlor acestuia și care au purtat între ei o luptă îndelungată pentru putere. Cei mai cunoscuți dintre **d.** au fost Lisimah, Ptolemeu și Seleucos. **2.** (În Grecia modernă) Titlu purtat de moștenitorul tronului.

„Diadumenul" (ARTE PLAST.), statuie celebră creată de sculptorul grec Policlet în jurul anului 420 î. e. n., păstrată în copii romane fidele originalului (copia în marmură de la Muzeul național din Atena). Reprezintă un tînăr atlet, armonios proporționat, zvelt, cu chipul inspirat și schițînd o

„Diadumenul" (Policlet)

ușoară mișcare a corpului. **D.** a rămas unul dintre modelele de perfecțiune umană în sculptura greacă antică.

diafíză (gr. *diaphysis* „creștere"; ANAT.), porțiunea de mijloc a unui os lung; corpul osului. V. și o s.

diafonie (gr. *dia* „prin, peste" și *phone* „sunet"), auzire a unei convorbiri telefonice de pe un circuit pe altul sau, în general, trecerea unui semnal (audio, video etc.) de pe o cale de transmisiune pe o altă cale, vecină. **D.** poate apărea datorită cuplajelor electrice și magnetice dintre două circuite paralele, imperfecțiunii de separație a filtrelor electrice sau altor fenomene de interacțiune dintre semnalele mai multor căi.

diaforétic (FARM.), agent sau medicament care provoacă transpirație (ex. lichidele calde, mai ales ceaiurile, pilocarpina, sărurile amoniacale, alcoolul etc.).

diaforéză (gr. *diaphoresis* „dispersare"; MED.), proces de eliminare a sudorii prin piele. **D.** este fiziologică (în urma unui efort fizic sau în timpul somnului) și patologică (în boli febrile). Variază în funcție de individ, de vîrstă, de stare patologică etc.

diafragmáre (FIZ.), dispunere a uneia sau a mai multor diafragme pe traiectul unui fascicul de radiații, pentru a limita deschiderea fasciculului (ex. la aparatul fotografic).

diafrágmă (gr. *dia* „prin" și *phragma* „închidere") **1.** (FIZ.) **a)** Membrană care poate vibra sub acțiunea unor forțe mecanice, electrice sau magnetice; produce sau redă sunete. **b)** Placă subțire, opacă, cu deschidere uneori reglabilă, care limitează diametrul unui fascicul de radiații. **2.** (TEHN.) Placă de grosime mică așezată între două piese și folosită ca element separator sau de rigidizare. **3.** (CONSTR.) Element de rigidizare a construcțiilor înalte care le asigură o rezistență mai mare la acțiunea forțelor orizontale sau înclinate. Este alcătuită, de obicei, dintr-o placă plană sau dintr-un planșeu de beton sau de beton armat, ori din grinzi cu zăbrele sau cadre. Diafragma se așază orizontal, vertical sau în orice plan, după nevoile de rigidizare ale construcției. **4.** (HIDROTEHNICĂ) Dispozitiv format dintr-o membrană cu

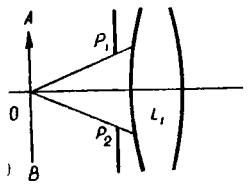

Diafragmă folosită într-un instrument optic
AB — paravan; *O* — fantă; P_1P_2 — diafragmă; L_1 — lentilă

un orificiu, introdus într-o conductă pentru a măsura debitul și viteza lichidului. **5.** (ANAT.) Organ musculotendinos, lat, de formă boltită, care desparte cavitatea toracică de cea abdominală. La mamifere și la om, **d.** are un rol important în actul respirator: prin contracția sau relaxarea mușchilor săi determină mărirea sau micșorarea volumului cavității toracice.

Diafragmă (5)

diaftoréză (PETROGR.), proces de metamorfism prin care șisturile cristaline se adaptează unor condiții de metamorfism mai puțin intens decît acela care a determinat formarea lor inițială. **D.** se dezvoltă în zonele de intensă dislocație în care a fost activă circulația unor soluții metamorfozante. În R.P.R., șisturi cristaline diaftorizate se găsesc în Carpații Meridionali (ex. unele filite sau șisturi cu clorit derivate din micașisturi sau gnaisuri). Sin. *metamorfism retrograd.*

diagenéză (gr. *dia* „prin" și *genesis* „naștere, apariție"; PETROGR.), totalitatea transformărilor chimice, mineralogice, de structură și de textură pe care le suferă sedimentele în cursul consolidării lor după ce au pierdut legătura cu mediul în care s-au format. Prin **d.** se formează din sedimente rocile sedimentare (ex. cimentarea nisipurilor și formarea gresiilor prin depunerea de silice sau de carbonat de calciu, deshidratarea și cristalizarea nămolurilor argiloase și apariția argilelor etc.).

Diaghilev v. **Deaghilev.**

diagnóstic (gr. *dia* „prin" și *gnosis* „cunoaștere"; MED., MED. VET.), proces de identificare a unei boli pe baza semnelor clinice și a examenelor de laborator. Pe baza **d.** se poate prevedea evoluția bolii și stabili tratamentul necesar. — *D. diferențial*, etapa premergătoare stabilirii **d.** propriu-zis, constînd în compararea semnelor pe care le prezintă bolnavul cu semnele altor boli apropiate, în vederea înlăturării diverselor ipoteze diagnostice.

diagonál (IND. TEXT.), mod de legătură între firele urzelii și ale bătăturii dintr-o

țesătură, caracterizat prin producerea unor desene vizibile în formă de linii paralele și înclinate față de firele de urzeală.

diagonálă (gr. *dia* „prin" și *gonia* „unghi") **1.** (MAT.) Segment de dreaptă care unește două vîrfuri neconsecutive ale unui poligon sau două vîrfuri ale unui poliedru care nu aparțin aceleiași fețe. **2.** (CONSTR.) Bară înclinată care leagă două noduri ale tălpilor opuse ale unei grinzi cu zăbrele.

diagrámă (gr. *diagramma* „desen") **1.** (MAT.) Reprezentare grafică folosită pentru a exprima variația unei mărimi în funcție de altă mărime. **2.** (STATIST.) Reprezentare grafică fie a valorilor unor mărimi, fie a proporțiilor dintre ele. Principalele **d.** sînt: *d. prin coloane, d. prin figuri geometrice de suprafață* și *d. de structură*. V. și grafic. **3.** (FIZ.) *Diagramă de stare*, reprezentare grafică a evoluției proprietăților unui sistem fizico-chimic în funcție de una dintre variabilele de stare, numită parametru. — *D. entropică „T-s" a vaporilor de apă*, diagramă construită într-un sistem de coordonate rectangulare, în care în abscisă este figurată entropia *s*, iar în ordonată temperatura absolută *T*, și cu ajutorul căreia se reprezintă variația temperaturii apei și aburului în stare de saturație, ca și a aburului supraîncălzit, în funcție de entropia acestora, în cursul unei transformări reversibile. În această **d.** se trec curbele de presiune constantă (izobare, p = const.), curbele de volum specific constant (izocore, v = const.) și curbele de titlu de abur constant (x = const.) în domeniul aburului umed. Se numește și *diagramă termică*. — *D. „i-s" a vaporilor de apă (Mollier)*, diagramă construită într-un sistem de coordonate rectangulare, în care în abscisă este figurată entropia *s*, iar în ordonată entalpia *i*, și cu ajutorul căreia se reprezintă variația entalpiei unui kg de abur în stare de saturație, ca și a aburului supraîncălzit, în funcție de entropia acestuia, în cursul unei transformări. În această **d.** se trec curbele de presiune constantă (izobare, p = const.), curbele de volum specific constant (izocore, v = const.), curbele de temperatură constantă (izoterme, t = const.) și curbele de titlu de abur constant (x = const.) în domeniul aburului saturat. — *D. „p - v" (Clapeyron)*, diagramă construită într-un sistem de coordonate rectangulare, în care în abscisă este figurat volumul specific v, iar în ordonată presiunea p, și cu ajutorul căreia se reprezintă variația presiunii unui gaz, în funcție de volumul specific al acestuia, în cursul unei transformări reversibile. În această **d.** se trec curbele de temperatură constantă (izoterme, t = const.) și curbele de entropie constantă (izentrope sau adiabate, s = const.). Se numește și *diagramă mecanică*. **4.** (REZ. MAT., ST. CONSTR.) *Diagrama eforturilor*, diagramă care reprezintă variația unui efort (forță axială, forță tăietoare, moment încovoietor etc.) în diferite secțiuni transversale succesive de-a lungul unei bare. *D. e. unitare* reprezintă variația eforturilor unitar (normal sau tangențial) în diferite fibre, într-o secțiune oarecare a unei bare. **5.** (METAL.) **a)** *Diagramă de echilibru*, grafic în care sînt reprezentate relațiile de echilibru între componenții unui sistem în funcție de temperatură, cu arătarea numărului și naturii fazelor existente. În abscisă sînt marcate concentrațiile, în ordonată temperaturile, iar

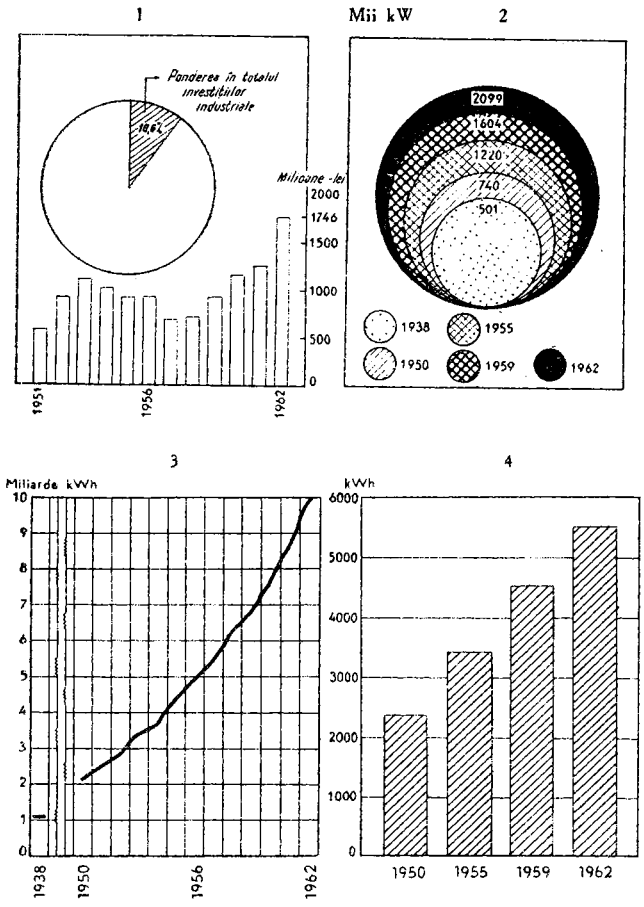

Diverse diagrame statistice

1 — investiții în industria energiei electrice și termice; *2* — puterea instalată în centrale; *3* — creșterea producției de energie electrică; *4* — consumul de energie electrică pe un muncitor din industrie

liniile principale ale **d.** sînt: curba lichidus, curba solidus și liniile de transformare în stare solidă. *D. de e.* a unui sistem binar poate fi reprezentată în plan, în timp ce pentru aliajele ternare sau mai complexe ea trebuie reprezentată în spațiu. **b)** *Diagramă fier-carbon*, diagramă de echilibru a sistemului de aliaj fier-carbon. Este trasată pînă la un conținut de cca. 7% carbon și o temperatură de 1 600 °C, cuprinzînd domeniul fierului de la 0—0,04% carbon, domeniul oțelului pînă la cca. 1,7% carbon și domeniul fontei peste 1,7% carbon. *D. f.-c.* arată fazele și constituenții structurali normali de echilibru ai aliajelor, precum și mecanismul transformărilor care au loc începînd de la temperatura ordinară și pînă la punctul de topire. *D. f.-c.* dă și indicații cu privire la topire, solidificare și aplicarea tratamentelor termice. Există două variante ale *d. f.-c*, după cum carbonul apare combinat cu cementita *(linii continue)* sau liber ca grafit *(linii punctate)*. **6.** (METEOR.) *Diagramă meteorologică*, diagramă prin care se reprezintă variațiile în timp ale unui element meteorologic. De obicei este înscrisă de penița unui instrument înregistrator (ex. barograf, termograf) pe hîrtia atașată la un cilindru care se rotește cu o viteză uniformă. **7.** (BOT.) *Diagramă florală*, figură schematică care reprezintă

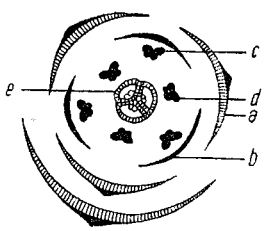

Diagramă florală
a — sepale; *b* — petale; *c*—*d* — androceu; *e* — gineceu

în proiecție orizontală toate părțile componente ale unei flori sau inflorescențe, redate în secțiuni transversale.

dialág (MINER.), varietate de piroxen monoclinic, care, în afara direcțiilor de clivaj caracteristice piroxenilor, se desface și în altă direcție. Este un component important al rocilor eruptive bazice ca gabrouri, peridotite etc. În R.P.R. se găsește în gabroul de la Iuți (sudul Banatului), în peridotitele din Carpații Meridionali etc.

dialéct (gr. *dialektos* „grai", din *dia* „cu, prin" și *legein* „a vorbi"; LINGV.), ramificație teritorială a unei limbi, caracterizată prin anumite particularități (mai ales fonetice și lexicale, mai puțin morfologice și sintactice), care o deosebesc de alte ramificații teritoriale ale aceleiași limbi. **D.** este constituit dintr-un grup de g r a i u r i locale care prezintă trăsături comune; unii lingviști vorbesc și de o subdiviziune intermediară între grai și dialect, numită s u b d i a l e c t. L i m b a r o m î n ă are patru dialecte: dacoromîn (în nordul Dunării), aromîn, meglenoromîn și istroromîn (în sudul Dunării).

dialectica judecății (LOG.), dezvoltarea formei judecății, de la inferior la superior, de la simplu la complex, pe baza contradicției sale lăuntrice, contradicția dintre singular (subiectul) și universal (predicatul). Această contradicție se dezvoltă datorită medierii de către copulă (particularul) a raportului dintre subiectul și predicatul logic. Astfel clasificarea dialectică a judecăților marchează, prin diferitele sale specii, treptele dialecticii judecății. **D. j.** reprezintă un exemplu pregnant de logică dialectică, în care, după cum arată F. Engels în „Dialectica naturii", spre deosebire de logica formală, formele de mișcare ale gîndirii nu sînt înșirate pur și simplu unele lîngă altele, ci sînt deduse unele din altele, cele superioare dezvoltîndu-se din cele inferioare. În clasificarea dialectică a judecăților, gîndirea noastră străbate următoarele etape: a) *judecata de existență*, în care se enunță o calitate generală a unui lucru singular (ex. „Trandafirul este roșu"). În *j. de e.* ne aflăm pe treapta observației empirice. La acest nivel, **d. j.** constă în identificarea nemijlocită a unui obiect oarecare (singularul), pe baza unei calități generale, empirice a acestuia (universalul abstract). Acel obiect are însă și alte calități generale, iar acea calitate generală o au, de asemenea, și alte obiecte. Mișcarea gîndirii parcurge în *j. de e.* stadiul experienței nemijlocite și îl depășește. Astfel gîndirea trece la b) *judecata de reflexie*, în care se enunță, în legătură cu un subiect, o determinație relativă, o relație (ex. „Această plantă e folositoare"; „Omul e muritor"). La acest nivel, gîndirea descoperă corelația dintre însușire și obiect. Totodată însă identitatea dintre obiect și însușire este înțeleasă numai ca exterioară. În *j. de r.*, mișcarea gîndirii, parcurgînd întreg ciclul cunoașterii empirice, ajunge să resimtă lipsa veritabilei universalități. Astfel gîndirea trece la c) *judecata de necesitate*, în care se enunță determinația substanțială a subiectului (ex. judecata categorică „Trandafirul este o plantă"; judecata ipotetică „Dacă soarele răsare, se face ziuă"; judecata disjunctivă „Lepidozaurul este sau pește, sau amfibie"). În *j. de n.* gîndirea descoperă genul, universalitatea și esențialitatea. La acest nivel, singularul, ca specie, este înțeles în lumina universalului, ca gen, iar universalul, genul, este înțeles ca existînd în și prin singular, prin specie. Genul este însă înțeles aici ca fiind încă separabil de specie, iar unitatea dialectică a genului și speciei este încă neîmplinită. De aceea gîndirea trebuie să treacă dincolo de judecata de necesitate, la d) *judecata de concept*, care enunță în ce măsură un subiect corespunde naturii lui universale, conceptului său (ex. judecata asertorică „Această casă este rea"; judecata problematică „Dacă o casă are cutare sau cutare calitate, ea este bună"; judecata apodictică „O casă avînd cutare sau cutare calitate este bună"). În *j. de c.*, gîndirea descoperă întrepătrunderea universalului și a singularului, identitatea subiectului și a predicatului. Astfel sensul dialectic al copulei este împlinit: ea redă explicit temeiul unității subiectului și predicatului (în judecata apodictică), iar prin aceasta jude-

cata trece în raționament. **D. j.** manifestată în clasificarea dialectică a judecăților a fost expusă în formă speculativă de Hegel în „Știința logicii". F. Engels a arătat în „Dialectica naturii" că, oricît ar părea de seacă și de arbitrară analiza hegeliană, ea cuprinde totuși o necesitate internă, care se bazează nu numai pe legile gîndirii, ci, în ultimă instanță, pe legile naturii. Judecata simplă de existență „Frecarea este izvor de căldură", care înregistrează un fapt izolat, o experiență *singulară*, este adîncită, pe baza cunoașterii științifice, prin judecata „Orice mișcare mecanică poate fi transformată în căldură prin intermediul frecării". În această judecată universală de reflexie se stabilește relația constantă dintre două forme *particulare* de mișcare, în anumite condiții. Ultimul pas pe care îl realizează cunoașterea este exprimat în judecata de concept apodictică „Orice formă a mișcării poate și trebuie să se convertească în mod necesar, pe baza unor condiții determinate, direct sau indirect, în orice altă formă de mișcare". În această judecată, gîndirea, pătrunzînd esența fenomenului cercetat, se ridică la nivelul *universalității*, atît prin forma cît și prin conținutul judecății. Deci ceea ce la Hegel apare ca o dezvoltare a judecății ca atare reprezintă în realitate dezvoltarea istorică a cunoștințelor noastre teoretice pe baza experienței și a practicii milenare a omenirii.

„Dialectica naturii", lucrare de filozofie a științelor naturii elaborată de F. Engels între anii 1873 și 1883 și publicată pentru prima oară în U.R.S.S. în 1925. Ea se compune din mai multe studii redactate integral și din numeroase note rămase în formă de fragmente. Tema centrală a **D. n.** este fundamentarea filozofică a științelor naturii și a matematicii în lumina materialismului dialectic. În acest scop, Engels dezvoltă multilateral următoarele idei: legătura indisolubilă dintre materie și mișcare; specificul calitativ al diferitelor forme ale materiei în mișcare și al științelor care le studiază (mecanica, fizica, chimia, biologia); trecerea dialectică de la o formă de mișcare a materiei la alta și, implicit, de la o știință la alta. **D. n.** cuprinde: un istoric succint al științelor naturii în sec. XVI—XIX, în care Engels demonstrează că însăși dezvoltarea acestor științe a determinat afirmarea tot mai puternică a gîndirii dialectice și infirmarea gîndirii metafizice; o expunere amplă a legilor și a categoriilor dialecticii materialiste și a unor importante probleme de logică dialectică și de teorie a cunoașterii; considerații pătrunzătoare cu privire la conținutul dialectic al diferitelor științe (ex. interpretarea materialist-dialectică a legii conservării și transformării energiei și a principiului al doilea al termodinamicii, definiția vieții, expunerea bazelor filozofice ale darvinismului și analiza lui critică etc.), precum și remarcabilul studiu „Rolul muncii în procesul transformării maimuței în om", care ilustrează legătura dintre științele naturii și științele sociale. **D. n.** reprezintă prima sinteză filozofică marxistă a științelor moderne ale naturii. Unele teze expuse în această lucrare au anticipat cu decenii dezvoltarea științelor. În **D. n.** sînt combătute cu o argumentare teoretică profundă idealismul filozofic, empirismul pozitivist, agnosticismul și materialismul mecanicist. Tezele filozofice și științifice formulate de Engels au o mare însemnătate principială; ele constituie un îndrumar prețios pentru fundamentarea materialist-dialectică a științelor contemporane ale naturii și pentru combaterea intransigentă a imixtiunii în știință a idealismului filozofic și clerical.

dialectica noțiunii (LOG.), interacțiunea dialectică a universalului, particularului și singularului, pe baza căreia noi recunoaștem singularul în lumina universalului. Astfel, întrucît un obiect este marfă, el (ca singular) este recunoscut în lumina naturii sale universale (valoarea) sub forma banilor (forma particulară de realizare a valorii). La nivelul noțiunii, diferența dintre universal, particular și singular este implicită, ea existînd numai în stare potențială. În acest sens, K. Marx spune în prefața la ediția I a „Capitalului" că forma marfă reprezintă „forma celulei economice", adică orice marfă cuprinde în ea, în mod virtual, valoarea și, în consecință, banii, care se realizează însă numai în și prin procesul schimbului. Tot astfel diferențele implicite dintre universal, particular și singular, cuprinse în noțiune, devin explicite abia în judecată. De aceea noțiunea se transformă, prin propria ei dialectică, în judecată, forma logică în care dialectica universalului, particularului și singularului este explicitată prin medierea de către particular a raportului dintre singular și universal. V. și general, particular și singular.

dialectica raționamentului (LOG.), mișcare a gîndirii prin care dialectica singularului, particularului și universalului este expusă logic ca mediere reciprocă a acestor trei categorii. Fiecare dintre ele mediază în premisele raționamentului raportul dintre celelalte două, în concluzie exprimîndu-se unitatea întemeiată a acestora. În acest ciclu de mediații reciproce, „toate premisele procesului apar ca rezultat al său, ca o premisă produsă de el însuși [și toate rezultatele procesului apar ca premise ale lui]. Fiecare moment apare ca punct de plecare, ca punct de trecere și ca punct de întoarcere" (K. Marx). Astfel, **d. r.** reflectă automișcarea, autodezvoltarea obiectelor și a fenomenelor în totalitatea ei, reproducînd-o pe plan logic, iar raționamentul însuși se dovedește a fi realizarea sensului logic al noțiunii și al judecății, al dialecticii acestora.

dialéctică (gr. *dialektike*, din *dia* „cu" și *legein* „a vorbi, a discuta"), știință a legilor celor mai generale ale dezvoltării naturii, societății și gîndirii; teorie și metodă generală de cunoaștere a realității. În istoria filozofiei, termenul **d.** a avut diferite accepții succesive, dialectica materialistă, marxist-le-

nistă fiind rezultatul unui îndelungat proces de evoluţie. Elemente de gîndire dialectică se întîlnesc încă în concepţiile filozofice ale Orientului antic (India, China etc.). În Europa, un rol însemnat în elaborarea **d.** au avut filozofii antici greci, şi în special Heraclit din Efes şi Aristotel. În filozofia premarxistă se cunosc două forme ale **d.**: a) **d.** naivă, spontană a anticilor, care a sesizat legătura universală dintre fenomenele lumii reale, mişcarea şi transformarea lor continuă, fără să le poată da însă o explicaţie ştiinţifică, datorită nivelului insuficient de dezvoltare a cunoştinţelor ştiinţifice şi a practicii social-istorice; b) **d.** idealistă a filozofiei clasice germane de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi din primele decenii ale sec. al XIX-lea, care a culminat cu **d.** lui Hegel. **D.** hegeliană este o **d.** idealistă, mistificată, „răsturnată cu capul în jos", care nu redă autodezvoltarea lumii materiale, ci autodezvoltarea fictivă a spiritului absolut. Hegel a ghicit doar, cum spune V.I. Lenin, dialectica lucrurilor în dialectica noţiunilor. Democraţii revoluţionari ruşi au făcut o încercare valoroasă de a prelucra dialectica hegeliană de pe poziţii materialiste, de a aplica **d.** la viaţa socială şi de a o transforma într-o „algebră a revoluţiei". Adevăraţii creatori ai **d.** ca ştiinţă au fost Marx şi Engels. Eliberînd **d.** de idealism şi de elementele mistice ale filozofiei hegeliene, Marx şi Engels au creat o **d.** materialistă, opusă **d.** hegeliene. **D.** marxistă se întemeiază pe cuceririle cele mai de seamă ale gîndirii dialectice din cursul întregii istorii a filozofiei, pe sintetizarea rezultatelor ştiinţelor, pe generalizarea practicii social-istorice a omenirii, a experienţei luptei de clasă a proletariatului. Ea porneşte de la mişcarea reală din natură şi din societate, subliniind că *d. obiectivă* (a fenomenelor naturii şi ale societăţii) determină *d. subiectivă* (a noţiunilor) şi se reflectă în aceasta. „Dialectica *lucrurilor* — scrie V. I. Lenin în „Caiete filozofice" — creează dialectica *ideilor* şi nu invers". Tocmai pentru că sînt legi ale **d.** obiective, legile dialecticii apar şi ca legi ale **d.** subiective, adică ale cunoaşterii. Elaborarea **d.** materialiste de către Marx şi Engels constituie o parte integrantă a revoluţiei săvîrşite de ei în filozofie. **D.** se opune metafizicii, care priveşte fenomenele realităţii ca fiind izolate unele de altele, imuabile, lipsite de contradicţii interne, identice cu ele înseşi. Înţelegînd lumea ca un sistem material infinit şi unitar de obiecte şi procese, care prezintă o foarte mare variaţie calitativă, **d.** materialistă le studiază în interdependenţa şi interacţiunea lor. **D.** este învăţătura cea mai profundă, mai multilaterală şi mai bogată în conţinut despre dezvoltare. Ea priveşte mişcarea ca automişcare, ca autodezvoltare, ca proces infinit, ascendent, progresiv, care se desfăşoară în formă de spirală, de la simplu la complex, de la inferior la superior, de la vechi la nou. Acest proces reprezintă unitatea dialectică a acumulărilor cantitative (a evoluţiei) şi a schimbărilor calitative radicale (a saltului, a revoluţiei). Izvorul şi forţa motrice permanentă a autodezvoltării sînt contradicţiile interne proprii tuturor obiectelor şi proceselor. În condiţii istorice noi, V.I.Lenin a dezvoltat şi a îmbogăţit **d.**, interpretînd în spiritul ei noile date ale ştiinţelor naturii şi aplicînd-o în mod creator la lupta revoluţionară a proletariatului. Legile principale ale **d.** (unitatea şi lupta contrariilor, trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative şi negarea negaţiei) sînt legi universale ale realităţii obiective şi ale reflectării ei în conştiinţă. În aceste legi se concentrează concepţia dialectică asupra dezvoltării, opusă celei metafizice. Legile **d.** nu se reduc însă la aceste legi principale; legităţile dialectice care concretizează şi completează pe cele principale sînt exprimate în categoriile *esenţă şi fenomen, conţinut şi formă, necesitate şi întîmplare, cauză şi efect, interdependenţă, lege, posibilitate şi realitate, general, particular şi singular* etc. Esenţa **d.**, după expresia lui V.I. Lenin, este legea unităţii şi luptei contrariilor. Toate celelalte legi ale **d.** se concentrează ca într-un focar în această lege fundamentală, care dezvăluie izvorul mişcării. Aşa cum a arătat Lenin, **d.** materialistă include teoria cunoaşterii (gnoseologia) şi logica dialectică, cu care se află într-un raport de unitate dialectică. **D.** materialistă se dezvoltă permanent, avînd un caracter creator. La baza acestei dezvoltări stă generalizarea datelor celor mai noi ale ştiinţelor speciale şi ale practicii social-istorice. **D.** marxist-leninistă este o metodă de cunoaştere şi de transformare revoluţionară a naturii şi a societăţii. Reflectînd fidel legile lumii obiective, ea constituie o metodă de cercetare consecvent ştiinţifică, singura metodologie corespunzătoare nivelului de dezvoltare al ştiinţei moderne. Ca metodă generală, **d.** materialistă este comună tuturor ştiinţelor speciale; ea constituie fundamentul teoretic al metodelor particulare folosite de aceste ştiinţe. **D.** se opune atît *eclectismului*, care pune pe acelaşi plan însuşirile şi conexiunile esenţiale şi neesenţiale ale obiectelor, cît şi *sofisticii*, care substituie în mod arbitrar conexiunilor esenţiale conexiuni neesenţiale şi invers. **D.** marxistă este, prin esenţa ei, critică şi revoluţionară; ea arată caracterul istoriceşte trecător al tuturor formelor vieţii sociale, distinge ceea ce este nou de ceea ce este vechi şi ajută la victoria noului asupra vechiului. Spre deosebire de **d.** hegeliană, îndreptată spre trecut, **d.** marxist-leninistă e îndreptată mai ales spre prezent şi viitor. Ea fundamentează ştiinţific pieirea inevitabilă a orînduirii capitaliste şi victoria orînduirii socialiste. În analiza realităţii contemporane, ea ţine seama de complexitatea şi diversitatea crescîndă a vieţii social-politice în continuă transformare, de direcţia principală a dezvoltării. **D.** marxistă are un caracter partinic şi militant, fiind organic unită cu lupta revoluţionară a proletariatului pentru eliberarea definitivă a omului de orice exploatare şi asuprire, repre-

zentînd arma sa teoretică, călăuza sa sigură în această luptă. **D.** marxistă servește la fundamentarea strategiei și tacticii revoluționare a clasei muncitoare; de aceea adversarii ideologici ai marxismului încearcă să denatureze esența dialecticii, s-o adapteze intereselor burgheziei. **D.** marxistă e incompatibilă cu dogmatismul și cu revizionismul. Dezvoltarea societății contemporane și a tuturor științelor aduce mereu noi confirmări ale viabilității **d.** materialiste, ale caracterului ei științific și eficient. V. și materialism dialectic; materialism istoric.

dialectologíe (*dialect* și gr. *logos* „știință"), disciplină lingvistică al cărei obiect îl constituie studiul dialectelor și graiurilor unei limbi sau ale unui grup de limbi.

dialipetále (BOT.), subclasă de dicotiledonate, care cuprinde specii de plante ale căror flori au petalele neconcrescute (ex. piciorul-cocoșului, mărul, fasolea etc.).

dialít (IND. STICL.), material termoizolant, prezentat în formă de cărămizi și utilizat la temperaturi de 1 000—1500 °C. Se fabrică dintr-un amestec de praf de diatomit cu un liant (argilă sau var stins) și un material combustibil (ex. rumeguș de lemn), care, arzînd, mărește porozitatea cărămizilor de **d.** Are rezistență mecanică mică și este sensibil la condițiile atmosferice.

dializatór (CHIM.) v. **dializor.**

dializă (CHIM.), proces de separare a unei substanțe cu dispersie coloidală de particulele cu dispersie moleculară (ionică) sau de separare a unui coloid de un cristaloid. Se bazează pe proprietatea unor membrane semipermeabile (pergamentul, membrana de bășică de bou, pelicula de colodiu) care permit trecerea ionilor sau moleculelor obișnuite și opresc particulele coloidale. Se realizează cu ajutorul *dializorului.*

dializór (CHIM.), aparat folosit la purificarea coloizilor prin dializă. În acest aparat, care conține o membrană semipermeabilă, are loc difuziunea în soluție a ionilor și a moleculelor străine de coloid. Se mai numește și *dializator.*

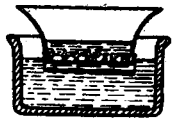

Dializor

dialóg (gr. *dialogos,* din *dia* „cu" și *logos* „cuvînt, vorbire") **1.** Procedeu literar care constă în schimbul de idei între două sau mai multe personaje ale unei opere literare; este folosit îndeosebi în genurile literare care presupun desfășurarea unei acțiuni (epic și dramatic). **D.** este caracteristic genului dramatic, constituind în dramaturgie unul dintre principalele mijloace artistice de realizare a unui caracter, a unui tip. **2.** Succesiune a replicilor rostite de personajele unei piese. **3.** Operă scrisă sub formă de conversație între doi sau mai mulți oponenți, în care autorul urmărește demonstrarea justeței unui anume sistem de idei, concepții etc. (ex. dialogurile filozofice ale lui Platon).

diamagnetísm (FIZ.), proprietate a unui corp (denumit *diamagnetic*) de a prezenta o magnetizare de sens contrar intensității cîmpului magnetic care i se aplică. Susceptibilitatea magnetică a diamagneticilor are o valoare negativă mică (de ordinul 10^{-6}), iar permeabilitatea magnetică relativă este puțin mai mică decît unitatea. **D.** se datorește magnetizării induse a unui corp ale cărui molecule nu au moment magnetic spontan. Sînt diamagnetice aproape toate gazele, majoritatea dielectricilor lichizi și solizi ale căror molecule au pături de electroni complet ocupate, precum și unele metale (ex. cuprul). Permeabilitatea magnetică a corpurilor diamagnetice este practic independentă de temperatură. Fenomenul de **d.** este prezent aproape la toate corpurile, adeseori însă lipsește complet la corpurile ale căror molecule au moment magnetic spontan (corpurile paramagnetice). Corpurile supraconductoare se comportă ca diamagnetice ideale, pentru care permeabilitatea, deci și inducția, sînt nule.

diamált (IND. ALIM.), produs bogat în zaharuri (maltoză) și enzime, preparat prin concentrarea în vid și filtrarea extractului apos din făina de malț, pînă la consistență siropoasă. Se întrebuințează la fabricarea bomboanelor, a produselor de patiserie etc., precum și în industria textilă (la degomare, apretare, dezancolare ș.a.).

diamánt 1. (MINER.) Carbon nativ, cristalizat în sistemul cubic, în cristale octaedrice, incolore, rareori albastre sau brune, cu indicele de refracție ridicat, avînd cea mai mare duritate dintre toate mineralele. Varietățile transparente de **d.** sînt folosite ca piatră prețioasă, iar varietățile impure (bort, carbonado) pentru armarea diferitelor unelte de tăiat, găurit etc. Se întîlnește în unele roci ultrabazice (kimberlite) și în conglomeratele și aluviunile formate pe seama acestora. **D.** sînt răspîndite în India, Africa sudică și centrală, Venezuela, Guyana, Brazilia, Iakuția (U.R.S.S.). **2.** (POLIGR.) Corp de literă de patru puncte tipografice.

Diamant, Teodor (?—1841), reprezentant al socialismului utopic în Romînia. A studiat matematica mai întîi în Germania și apoi în Franța, unde a devenit discipol al lui Ch. Fourier. Reîntors în țară, a colaborat la „Curierul romînesc", unde și-a expus concepțiile social-economice. **D.** a căutat să adapteze doctrina fourieristă la relațiile economice din țările romîne din acea perioadă. El preconiza lucrarea colectivă a pămîntului de către oameni liberi, întovărășiți, prin folosirea unor mijloace comune, perfecționate. Spre deosebire de Fourier, **D.** a subliniat și necesitatea creării unei industrii autohtone. El concepea această reorganizare a societății în mod naiv, fără schimbări în domeniul puterii politice, prin experimentarea în mic a unor noi rînduieli economice, pentru crearea și extinderea cărora nu existau condiții obiective. De aceea experiențele lui au eșuat; falansterul înființat de el la Scăieni (reg.

Ploieşti) în 1835, pe moşia lui Emanoil Bălăceanu, a fost dizolvat, iar propunerea lui de a organiza în Moldova, în 1841, „colonii agricole-industriale" nu a fost acceptată. **D.** a preconizat lichidarea analfabetismului şi a superstiţiilor, precum şi ideea unirii instrucţiei copiilor cu munca productivă. Opere: „Scrieri economice", apărute în volum în 1958.

diamétru (gr. *dia* „prin" şi *metron* „măsură"; MAT.) **1.** Coarda care trece prin centrul cercului sau al sferei. **2.** (Într-o conică) Locul mijlocurilor coardelor paralele cu o direcţie dată. **3.** (Într-o cuadrică) Locul centrelor secţiunilor plane, paralele cu un plan dat.

diamonfós (AGROCHIM.), îngrăşământ agricol care conţine ca substanţă de bază fosfatul diamoniacal — $(NH_4)_2HPO_4$. Are un conţinut de 51—53% fosfor (P_2O_5) şi 20—21% azot (N), cu o reacţie uşor bazică. **D.** este higroscopic şi se prezintă sub formă de cristale poliedrice incolore; cînd este granulat, i se dă culoarea galbenă sau cenuşie.

Diana, zeiţa vînătorii la romani, protectoarea animalelor, considerată uneori personificarea Lunii şi identificată cu zeiţa *Artemis* din mitologia greacă. Era fiica lui Iupiter şi a Latonei şi sora lui Apolo. **D.** avea numeroase sanctuare,

Diana

dintre care cel mai cunoscut a fost *templul Dianei din Efes*, una dintre cele şapte minuni ale lumii. Printre numeroasele capodopere inspirate de această figură mitologică se numără statuile lui Goujon şi Houdon (Luvru) şi picturile lui Tiziano şi Boucher.

diapăuză (ZOOL.), perioadă de repaus aparent la insecte, în care acestea îşi încetinesc foarte mult funcţiunile vitale, supravieţuind astfel unor condiţii nefavorabile de existenţă. **D.** are loc în diferite stadii ale ciclului de dezvoltare (ex. la viermele de mătase are loc în stadiul de ou şi coincide cu anotimpul de iarnă). Ca fenomen adaptiv apare în general înaintea condiţiilor nefavorabile, pe care astfel le preîntîmpină.

diapazón (gr. *diapazon* „gamă") **1.** (FIZ., MUZ.) Instrument acustic construit dintr-o bară de oţel cu secţiunea dreptunghiulară, îndoită în formă de U şi prelungită la bază cu un picior care serveşte la fixarea pe un rezonator sau la mînuire. Pus în vibraţie, produce un sunet de o anumită frecvenţă constantă şi unică (440 de vibraţii pe secundă), corespunzătoare notei *la* din octava întîi. Se foloseşte la acordarea instrumentelor şi la indicarea tonului de către dirijor pentru corurile *a cappella*. **2.** (MUZ.) Totalitatea sunetelor de diferite înălţimi, accesibile unei voci sau unui instrument.

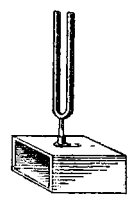

Diapazon

diapedéză (gr. *dia* „prin" şi *pedan* „a sări, a trece peste"; FIZIOL.), procesul de trecere a globulelor albe (leucocite) prin pereţii capilarelor sanguine. Se observă atît în condiţii fiziologice (în timpul digestiei) cît şi în condiţii patologice (în inflamaţii etc.). **D.** a fost pusă în evidenţă pentru prima oară de biologul rus I. I. Mecinikov.

diapirísm (gr. *dia* „prin" şi *peirein* „a străpunge"; GEOL.), proces prin care rocile plastice şi cu densitate mică (sarea gemă, argila etc.), sub acţiunea presiunii din scoarţa Pămîntului, migrează din zonele profunde spre suprafaţă, boltind şi străpungînd stratele situate deasupra lor. **D.** este determinat fie de mişcările tectonice, fie de presiunea datorită greutăţii stratelor (litostatică) sau de acţiunea combinată a acestora. În R.P.R., procesele de **d.** au avut loc în bazinul Transilvaniei şi în Subcarpaţi şi au contribuit într-o măsură importantă la acumularea unor masive mari de sare şi la formarea structurilor favorabile localizării unor importante zăcăminte de petrol şi gaze (ex. la Moreni, Ţintea, Băicoi din reg. Ploieşti). Termenul de **d.** a fost introdus în ştiinţă de geologul romîn L. Mrazek.

diapozitív (FIZ.), pozitiv fotografic copiat pe placă sau pe film fotografic de pe negativul obţinut la fotografiere. **D.** sînt folosite mai ales la proiecţii.

diarée (gr. *dia* „prin" şi *rhein* „a curge") **1.** (MED.) Stare patologică manifestată prin eliminarea repetată, de mai multe ori pe zi (3—50), de materii fecale moi sau lichide. Apare în cursul bolilor digestive acute sau cronice, ca enterita, dizenteria, în avitaminoze, boli endocrine, boli infectocontagioase, intoxicaţii, în urma exceselor alimentare etc. **2.** (MED. VET.) *Diareea albă a puilor*, boală contagioasă microbiană, provocată de *Bacillus pullorum*, care atinge puii de găină în primele 14 zile după ecloziune. Microbul se transmite prin ouă în urma localizării acestuia în ovarul găinilor ouătoare. Se combate prin depistarea găinilor infectate şi înlăturarea lor din creşcătorie.

diartróză (gr. *dia* „între" şi *arthron* „articulaţie"; ANAT.), articulaţia mobilă dintre oase (ex. diartroza genunchiului, a cotului etc.).

diascóp (gr. *dia* „prin" şi *skopein* „a observa, a vedea"; FIZ.), aparat care serveşte la proiecţia prin transparenţă a diapozitivelor.

diaspór (MINER.), oxid natural hidratat de aluminiu, cristalizat în sistemul rombic în cristale tabulare, de regulă foarte mărunte, de culoare albă,

cenușie sau brună, cu luciu sticlos sau sidefos. Constituie un component principal al bauxitelor. Din **d.** se extrage aluminiu.

diastólă (gr. *diastole* „dilatare"; FIZIOL.), dilatarea și relaxarea fiziologică a cavităților inimii în momentul în care sîngele ajunge din venele mari în auricule și din acestea în ventricule. **D.** urmează contracției sistolice. La auscultație, **d.** corespunde zgomotului al doilea al cordului.

diastrofísm (gr. *diastrofe* „răsucire, deformare"; GEOL.), ansamblu al deformărilor și dislocărilor pe care le suferă stratele din scoarța terestră după depunere și consolidare, sub acțiunea mișcărilor tectonice. Stratele care au suferit un **d.** puternic sînt cutate și faliate (ex. stratele de Sinaia).

diatermán (FIZ., despre un mediu), care are calitatea de a permite transmiterea căldurii.

diatermíe (gr. *dia* „prin" și *therme* „căldură"; MED.), tratament fizioterapeutic cu ajutorul curenților de înaltă frecvență, care determină creșterea temperaturii organelor profunde și un aflux de sînge în organele respective, favorizînd prin aceasta vindecarea proceselor inflamatorii.

diatermocoagulâre (gr. *dia* „prin", *thermos* „cald" și lat. *coagulare* „a închega"; MED.), distrugere prin coagulare a unor formații patologice (negi, nevi, angiome, polipi etc.) cu ajutorul curenților de înaltă frecvență și de tensiune joasă.

diatéză (gr. *diathesis* „așezare, situare") **1.** (LINGV.) Categorie gramaticală care exprimă raportul dintre subiect și acțiunea verbului. Cînd subiectul e autorul acțiunii exprimate de verb *(fetița spală)*, avem *d. activă*; cînd subiectul suferă acțiunea săvîrșită de altcineva *(fetița este spălată de mama ei)*, avem *d. pasivă*; cînd subiectul e în același timp autorul și obiectul acțiunii *(fetița se spală)*, avem *d. reflexivă*. În limba romînă, *diateza reflexivă* se deosebește de cea *activă* prin faptul că verbul e însoțit de pronumele reflexiv; flexiunea *diatezei pasive* se realizează cu ajutorul verbului *a fi* și al participiului verbului care se conjugă, acordat în număr și gen cu subiectul. Numai verbele tranzitive pot avea forme pentru toate diatezele. Unele limbi (de ex. greaca veche) cunosc și o *d. medie*, care exprimă participarea intensă a subiectului la acțiune. **2.** (MED.) Reactivitate specială a organismului la diverși factori de mediu, manifestată prin predispoziția la anumite boli (ex. *diateză hemoragică, diateză alergică, diateză reumatică)*.

diatomée (BOT., PALEONT.; *Diatomeae*), alge microscopice

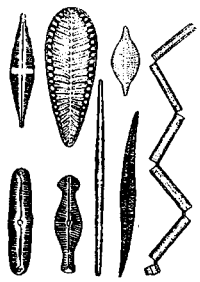

Diatomee

unicelulare, cu clorofila mascată de un pigment brun; au corpul cuprins între două valve silicioase și trăiesc în apă marină, în apă dulce sau în sol. **D.** iau parte, alături de alte alge, la formarea fitoplanctonului marin și de apă dulce; au deosebită importanță pentru piscicultură, reprezentînd baza trofică în bazinele acvatice. Unele diatomee trăiesc în mîlul de pe fundul apelor, pe plantele acvatice sau la suprafața diferitelor obiecte din apă. Există din devonian pînă astăzi. Prin acumularea de diatomee de-a lungul epocilor geologice s-au format depozite de diatomite.

diatomít (PETROGR.), rocă silicioasă alcătuită în cea mai mare parte din resturile minerale ale diatomeelor. În afară de opal și calcedonie, **d.** mai conține material argilos sau calcaros în proporții variabile. Este de culoare albă sau gălbuie, poros, ușor și friabil. **D.** este întrebuințat ca material izolant; ca material abraziv; în industria petrolieră la deparafinarea, albirea și regenerarea uleiurilor minerale; în industria alimentară ca material de filtrare a uleiurilor, a gelatinei etc.; ca suport pentru fabricarea dinamitei și a altor explozivi etc. În țara noastră, diatomitul se găsește sporadic la Tăuți (reg. Banat), Sibiciu (reg. Ploiești), Racoșul de Sus (reg. Mureș-Autonomă Maghiară) și în zăcăminte mari la Adamclisi (reg. Dobrogea).

diatónică (gr. *dia* „prin" și *tonos* „sunet"; MUZ.) **1.** Succesiune de mai multe sunete la distanță de tonuri și semitonuri. **D.** conține numai intervale perfecte, mari și mici (cu excepția tritonului), spre deosebire de scara cromatică, care se bazează pe succesiunea sunetelor la interval de semitonuri. V. și cromatism. **2.** Termen folosit pentru a indica o structură melodică alcătuită din tonuri și semitonuri.

Diaz *[diaθ]*, José Ramos (1894—1942), militant al mișcării muncitorești spaniole și internaționale. Membru al Partidului Comunist din Spania din 1926. Ales secretar general al P.C. din Spania în 1932, a avut o contribuție de seamă în lupta pentru transformarea partidului într-un partid marxist-leninist de masă, la crearea Frontului popular antifascist (1935—1936) și la organizarea și conducerea războiu-

J. R. Diaz

lui național-revoluționar al poporului spaniol împotriva rebeliunii fasciste și a intervenției italo-germane (1936—1939).

Diaz *[diaθ]*, Porfirio (1830—1915), general și om de stat mexican, președinte și dictator al Mexicului între 1877 și 1880, apoi între 1884 și 1911. A cucerit puterea printr-o lovitură de stat și a instaurat dictatura,

aservind ţara monopolurilor străine. A fost răsturnat de la putere de revoluţia din 1911.

Diaz de la Peña *[diáz dö la péña]*, Narcisse Virgile (1808—1876), pictor şi litograf francez, de origine spaniolă. Atras de grupul artiştilor de la Barbizon, a pictat peisaje, în special colţuri de pădure, în care apar uneori atît personaje mitologice cît şi reale. Pictura lui se caracterizează printr-o execuţie vioaie, liberă, prin efecte de lumină şi o pastă abundentă („Sărbătoare cîmpenească", „Pădurea de la Fontainebleau" etc.). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin tablourile „Odalisca", „Betsabea şi regele David" şi prin peisajele „Drum prin pădure", „Peisaj cu pîrîiaş".

diazoderiváţi (CHIM.), compuşi organici care conţin în molecula lor cel puţin o grupare de doi atomi de azot, legaţi între ei prin legături duble sau triple. Se obţin uşor prin reacţia de diazotare. Se deosebesc două mari clase: **d.** alifatici şi **d.** aromatici. Importanţă deosebită au **d.** aromatici, obţinuţi şi utilizaţi sub formă de săruri, numite generic săruri de diazoniu (ex. clorura de diazobenzen $[C_6H_5-N{\equiv}N]^+Cl^-$) sau hidroxizi (hidroxidul de diazobenzen $[C_6H_5-N{\equiv}N]^+OH^-$). În stare solidă sînt substanţe cristaline foarte reactive, explozive; de aceea sînt folosiţi de obicei în soluţii apoase. Cea mai importantă reacţie a lor este reacţia de cuplare cu fenolii, naftolii sau aminele aromatice, care stă la baza preparării coloranţilor azoici. Dintre **d.** alifatici, mai important este diazometanul ($CH_2{=}N{=}N$), folosit ca agent de metilare. Se numesc şi *combinaţii diazoice*.

diazotáre (CHIM.), reacţie chimică de obţinere a sărurilor de diazoniu prin tratarea aminelor primare aromatice la temperatură joasă cu o soluţie de nitrit de sodiu în prezenţa unui acid mineral (clorhidric, azotic, sulfuric). Diazotarea este folosită în special în industria coloranţilor, la prepararea coloranţilor azoici.

díblu (TEHN.), bucată de lemn, de metal sau de alt material adecvat, care se fixează într-o scobitură făcută în zidărie şi care serveşte la prinderea de ea (cu un cui sau cu un şurub) a unei piese.

dibrometán (CHIM.), $C_2H_4Br_2$. Lichid incolor sau gălbui obţinut prin bromurarea etilenei. Se foloseşte în sinteza organică şi, în amestec cu tetraetil-plumb, ca produs antidetonant. V. şi e t i l f l u i d.

diceras (PALEONT.), gen fosil de lamelibranhiate din ordinul *Pachyodonta* (cu dinţi groşi), care se caracterizează printr-o cochilie cu valve groase. Umboanele, foarte dezvoltate, sînt răsucite în forma coarnelor de berbec, iar pe partea internă a cochiliei se văd impresiunile a doi muşchi închizători. Pe valva dreaptă se găsesc doi dinţi scurţi şi groşi, iar pe cea

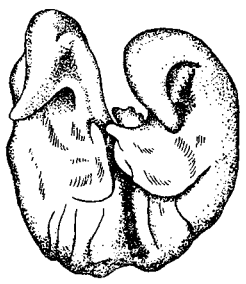

Diceras

stîngă un dinte mare. În R.P.R. se întîlneşte în depozitele jurasice de la Hîrşova şi Constanţa.

Dicescu-Dic, Ion (1893—1935), militant revoluţionar şi publicist romîn. Şi-a început activitatea revoluţionară încă din timpul studenţiei, colaborînd la ziarul „Romînia muncitoare". În 1909 a devenit membru al Uniunii socialiste din Romînia. La începutul anului 1917 a fost rănit pe front şi evacuat la Petrograd, unde a intrat în Partidul Comunist (bolşevic) din Rusia şi a participat la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie. În 1918 a fost secretar al Comitetului militar-revoluţionar romîn din Odesa şi comisar al unuia dintre batalioanele de voluntari romîni. În 1918—1920 a luptat pe diferite fronturi ale războiului civil.

I. Dicescu-Dic

Începînd din 1922 a fost profesor la diferite instituţii de învăţămînt superior din Moscova. A publicat lucrări de economie. A murit în 1935.

dicián (CHIM.) v. **cian.**

dicinodón (PALEONT.), gen fosil de reptile din ordinul *Theromorpha*; avea talia variabilă, de la aceea a unei pisici pînă la aceea a unui leu, premaxilarele transformate într-un cioc cornos, iar caninii foarte puternici, cu aspect de defense. La craniu, arcada zigomatică era la fel ca la mamifere. **D.** se întîlneşte în depozitele permiene şi triasice din Africa.

Dickens *[díchinz]*, Charles (1812—1870), scriitor englez, reprezentant de seamă al realismului critic şi unul dintre maeştrii romanului în literatura universală. S-a născut la Portsmouth. După ce a schimbat mai multe îndeletniciri, s-a dedicat literaturii, debutînd în 1836 cu un volum de schiţe, semnate cu pseudonimul Boz, şi cu romanul, publicat iniţial în fascicule, „Documentele postume ale clubului Pickwick" (ult. trad. rom. 1961), adevărată epopee umoristică, scrisă în manieră picarescă, în care **D.** redă peripeţiile unor mic-burghezi londonezi, naivi, năstruşnici şi ridiculi. **D.** s-a afirmat însă mai cu seamă prin operele consacrate oglindirii critice a societăţii engleze din perioada dezvoltării rapide a capitalului industrial. Reflectînd multilateral aspectele contradictorii ale realităţii contemporane lui, **D.** a realizat o suită de romane nemuritoare prin realismul şi mesajul lor umanitarist, vădindu-se a fi,

după expresia lui G. Ibrăileanu, un „prieten generos al celor umiliți și ofensați". De pe poziția aceasta, Dickens înfățișează tragedia copiilor de oameni sărmani în societatea

Ch. Dickens

burgheză („Aventurile lui Oliver Twist", 1838, ult. trad. rom. 1959; „Nicholas Nickleby", 1839, ult. trad. rom. 1960), soarta dramatică a „oamenilor mărunți" („Dugheana cu vechituri", 1841), cultul micburghez pentru confort și tradiție („Povești de crăciun", 1843, trad. rom. 1949), morala filistină și individualismul arogant și brutal al marii burghezii („Dombey și fiul", 1846—1848, trad. rom. 1957), birocratismul justiției („Casa sumbră", 1853), disprețul celor avuți față de valorile spirituale ale vieții („Timpuri grele", 1854, trad. rom. 1894, ult. trad. rom. 1964), spulberarea visurilor de fericire sub acțiunea strivitoare a relațiilor capitaliste întemeiate pe egoism („Marile speranțe", 1861, ult. trad. rom. 1949), vicisitudinile familiei burgheze („David Copperfield", 1850, ult. trad. rom. 1959) ș.a. În urma unei călătorii efectuate în S.U.A., **D.** scrie „Note din America" (1842, trad. rom. 1953) și romanul „Martin Chuzzlewit" (1844, ult. trad. rom. 1959), în care satirizează unele aspecte ale modului de viață american, segregația rasială, moravurile venale ale presei, setea de îmbogățire. Preocupat să reflecte critic adevărul vieții în variatele lui ipostaze, **D.** n-a izbutit însă să depășească o viziune umanitaristă cu caracter filantropic, cultivînd iluzia păcii sociale, a triumfului binelui în cadrul orînduirii burgheze. Creator al unui mare număr de tipuri (în privința aceasta îl concurează pe Shakespeare și pe Balzac), **D.** s-a remarcat ca un excelent portretist, fie că este vorba de eroi ideali stăpîniți de o bunătate cuceritoare și de spirit de sacrificiu, fie că este vorba de personaje care întruchipează vicii ale societății capitaliste sau de oameni ciudați, misterioși, inadaptabili. **D.** s-a format la școala romanului realist englez din sec. al XVIII-lea (Fielding și Smollett), dar a preluat și atitudini caracteristice romantismului (opoziția dintre virtute și viciu, om bun și om rău etc.). Folosind o limbă de mare plasticitate, presărată cu numeroase expresii populare, **D.** cultivă în scrierile sale deopotrivă realul și fantasticul, descripția exactă și atmosfera de aventură și mister, satira și lirismul, grotescul și caricaturalul, umorul fin, ironia sclipitoare și patetismul. Opera sa **a** exercitat o puternică influență asupra literaturii engleze de mai tîrziu, în special asupra unor scriitori ca G. B. Shaw, H. Wells, Th. Hardy, J. Galsworthy, care au apreciat cu deosebire latura umanistă, dramatică, satirică și umoristică a scrierilor lui **D.** În țara noastră, opera lui **D.** a început să fie cunoscută de la sfîrșitul sec. al XIX-lea, cele mai vechi traduceri fiind publicate în revista „Contemporanul". Popularizate în trecut în special în revistele și ziarele muncitorești, cărțile sale se bucură în anii puterii populare de o mare circulație.

diclorbenzéni (CHIM.), $(C_6H_4)Cl_2$. Derivați diclorsubstituiți ai benzenului, obținuți prin clorurarea catalitică a acestuia. Se cunosc trei izomeri (orto-, meta- și paradiclorbenzen); ortodiclorbenzenul este un lichid cu p.f. 179°C, folosit ca solvent; paradiclorbenzenul este o substanță solidă albă, folosită ca insecticid (în special contra moliilor).

dicloretán (CHIM.), $C_2H_4Cl_2$. Lichid incolor preparat prin clorurarea etilenei. Este dizolvant pentru grăsimi, lacuri, bitum, cauciuc, plexiglas. **D.** servește la prepararea etilendiaminei, clorurii de vinil etc.

diclormetán (CHIM.) v. **clorură de metilen.**

Dicomes, conducător al unei formațiuni statale începătoare a dacilor (geților) de la sfîrșitul sec. I î.e.n. și începutul sec. I e.n., cu centrul probabil pe Argeș, în locul unde se află astăzi satul Popești.

dicotiledonáte (BOT.; *Dicotyledonatae*), clasă din încrengătura angiospermelor; cuprinde plantele al căror embrion are două cotiledoane bine dezvoltate. Clasa **d.** are cca. 264 de familii (ex. ranunculacee, rozacee, leguminoase etc.) și 120 000 de specii de plante.

dicotomíe (gr. *dicha* „în două" și *tome* „tăietură"; BOT.), mod de ramificație a talului și a tulpinilor în două ramuri egale, al căror vîrf se divide la

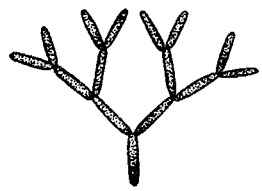

Dicotomie

rîndul lui în alte două ramuri egale ș.a.m.d. Se întîlnește la unele alge, criptogame vasculare și plante superioare.

dicroísm (FIZ.), fenomen de absorbție selectivă pe care-l prezintă unele substanțe cristalizate, birefringente, pentru una dintre cele două raze refractate (raza ordinară și raza extraordinară). **D.** se întîlnește la turmalin, beril etc.

dictafón, aparat de înregistrat un text vorbit, cu ajutorul unei benzi magnetice. Se utilizează, ca auxiliar sau în locul mașinii de scris, pentru înregistrarea automată a mesajelor vorbite.

dictát (DR.), act inechitabil prin care un stat impune anumite condiții unui alt stat împotriva voinței acestuia. **D.** este un mijloc specific al politicii statelor imperialiste în relațiile cu alte state. Țările socialiste resping politica de **d.** și luptă pentru o colaborare internațională bazată pe egalitate în drepturi.

dictatór 1. (În Roma antică în perioada Republicii) Magistrat superior, învestit de senat cu puteri nelimitate pe o durată determinată, în împrejurări excepționale (în timpul războiului sau în scopul reprimării răscoalelor populare). Ca simbol al prerogativelor sale excepționale, **d.** era însoțit de 24 de l i c t o r i. **2.** (Prin extensiune, azi) Persoană care exercită o conducere unipersonală a statului, având o putere nelimitată și acționînd în interesele claselor exploatatoare.

dictatul de la Viena, hotărîre arbitrară impusă Romîniei de către reprezentanții Germaniei hitleriste și Italiei fasciste la Viena, în ziua de 30 august 1940, prin care partea de nord a Transilvaniei (43 500 km² și 2 600 000 de locuitori, în majoritate romîni) a fost smulsă din trupul țării și cedată Ungariei horthiste. Cercurile guvernante și monarhia au acceptat dictatul imperialist de la Viena, ceea ce a însemnat o gravă știrbire a suveranității naționale și aservirea totală a țării față de Germania hitleristă. Prin acest act, hitleriștii au urmărit să răsplătească și să lege mai strîns de imperialismul german pe fasciștii unguri și totodată să atîțe în mod artificial contradicțiile dintre Romînia și Ungaria, pentru a putea șantaja și stăpîni ambele țări și a întări dependența lor față de Germania. Răpirea părții de nord a Transilvaniei a stîrnit indignarea generală a maselor populare, care a culminat cu marile manifestații din Cluj, Brașov, Sibiu, Timișoara, Iași etc. Din primul moment, P.C.R. s-a pronunțat hotărît împotriva **d. de la V.** Partidele național-țărănesc și național-liberal, deși au făcut declarații împotriva **d. de la V.**, au sabotat lupta maselor împotriva lui și n-au răspuns chemării P.C.R. cu privire la o acțiune comună în vederea apărării independenței, integrității și suveranității naționale. După răsturnarea dictaturii militare-fasciste din Romînia, dictatul a fost anulat (12 septembrie 1944). La 25 octombrie 1944, în urma luptelor purtate de trupele romîne și de trupele sovietice, a fost eliberată partea de nord a Transilvaniei. Tratatul de pace de la Paris (10 februarie 1947) a restabilit drepturile suverane ale Romîniei asupra teritoriului ei național.

dictatura militară-fascistă (6 sept. 1940—23 aug. 1944), dictatură teroristă a celor mai șovine și mai agresive cercuri prohitleriste și militariste ale burgheziei și moșierimii romîne. A fost instaurată la 6 septembrie 1940, după abdicarea regelui Carol al II-lea în favoarea fiului său Mihai de Hohenzollern. Prin decret regal, generalul Ion Antonescu a fost numit „conducător al statului romîn". La 15 septembrie Romînia a fost proclamată „stat național legionar". Guvernul a fost alcătuit din legionari, militari reacționari și dintr-o seamă de „specialiști" ai partidelor „istorice" în domeniul economiei și altor sectoare ale conducerii de stat. După rebeliunea legionară, prin care G a r d a d e f i e r a urmărit să acapareze singură puterea, aceasta a fost îndepărtată din guvern (23 ianuarie 1941). În mîinile dictatorului fascist Ion Antonescu a fost concentrată întreaga putere de stat. **D. m.-f.** a îmbinat reprimarea sîngeroasă și exploatarea împinsă la maximum a maselor cu înfeudarea țării față de Germania fascistă. Romînia a fost tîrîtă în războiul împotriva U.R.S.S. Prin i n s u r e c ț i a a r m a t ă d i n a u g u s t 1 9 4 4, dictatura militară-fascistă a fost răsturnată. V. și f a s c i s m; f a s c i z a r e.

dictatura proletariatului, puterea de stat a clasei muncitoare, instaurată prin revoluția socialistă, exercitată cu sprijinul maselor muncitoare neproletare în interesul majorității populației, împotriva minorității de exploatatori răsturnați de la putere, în vederea lichidării capitalismului și a construirii socialismului. K. Marx a arătat pentru prima oară că puterea de stat corespunzătoare trecerii de la capitalism la socialism este în mod necesar **d.p.** V. I. Lenin a dezvoltat teoria despre **d.p.** în condițiile imperialismului, subliniind atît necesitatea obiectivă a acesteia cît și faptul că ea reprezintă o formă deosebită a alianței proletariatului cu masele muncitoare neproletare, și în primul rînd cu țărănimea muncitoare, în care proletariatul are rolul de conducător. Ea reprezintă o democrație de tip nou, democrația pentru oamenii muncii (v. d e m o c r a ț i e). Forța conducătoare și îndrumătoare în sistemul dictaturii proletariatului este partidul marxist-leninist al clasei muncitoare. În acest sistem, legătura dintre partid și masele largi populare o fac organele puterii de stat, sindicatele, organizațiile de tineret, de femei, cooperația și alte organizații de masă. Instrumentul principal al noii puteri este *statul socialist* (v. și s t a t d e m o c r a t-p o p u l a r). Clasa muncitoare are nevoie de statul dictaturii proletariatului ca instrument al luptei sale de clasă pentru reprimarea încercărilor claselor răsturnate de la putere de a restaura capitalismul. Dar **d.p.**, după cum spune Lenin, „...nu înseamnă numai violență, exercitată împotriva exploatatorilor și nici nu înseamnă în primul rînd violență". Funcțiile principale ale noii puteri sînt, înainte de toate, cele de creare și dezvoltare a economiei socialiste, de înfăptuire a revoluției în cultură și ideologie. Forma de stat în care se înfăptuiește **d.p.** poate să difere de la o țară la alta și de la o perioadă istorică la alta. Astfel, ca urmare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a apărut prima formă de stat victorioasă a **d.p.**: forma sovietică. După al doilea război mondial, într-o serie de țări din Europa și din Asia, printre care și țara noastră, a apărut o altă formă a noii puteri de stat, forma d e m o c r a ț i e i p o p u l a r e. În același timp, în procesul construirii socialismului, noua putere de stat a cunoscut o serie de schimbări. Programul P.C.U.S., adoptat de Congresul al XXII-lea, a precizat că în U.R.S.S. statul care a luat naștere ca stat al **d.p.** a intrat în prezent într-o altă fază: el s-a transformat în *statul întregului popor*, organul de exprimare a intereselor și voinței întregului popor. În

țara noastră, **d.p.** s-a făurit în focul revoluției populare. După desăvîrșirea sarcinilor revoluției burghezo-democratice, statul de democrație populară, instaurat la 6 martie 1945, a devenit, o dată cu răsturnarea monarhiei și cu proclamarea Republicii Populare la 30 decembrie 1947, un stat de tip socialist. Instaurarea proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, desființarea claselor exploatatoare și a exploatării omului de către om, construirea bazei economice a socialismului, industrializarea socialistă a țării și colectivizarea agriculturii, toate aceste cuceriri istorice au fost posibile datorită instaurării puterii populare. În cursul construirii socialismului, în funcție de transformările structurale care au avut loc în economia țării, baza socială a noii puteri s-a lărgit continuu. P.M.R. s-a preocupat în permanență de dezvoltarea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare, de întărirea rolului conducător al clasei muncitoare, de consolidarea unității moral-politice a poporului, de atragerea tot mai largă a maselor la conducerea treburilor de stat și obștești în vederea întăririi statului socialist. Pe măsura obținerii acestor succese a avut loc un proces de restrîngere treptată a funcției represive a statului, fără ca aceasta să însemne slăbirea vigilenței față de elementele reacționare. În etapa actuală, a desăvîrșirii construcției socialiste, se dezvoltă tot mai mult funcțiile economică-organizatorică și cultural-educativă ale statului nostru, crește importanța lor. Tendința principală a dezvoltării statului nostru în procesul de desăvîrșire a construirii socialismului o constituie lărgirea continuă a democratismului socialist prin antrenarea și mai largă a maselor populare în activitatea politică, economică și culturală, punerea și mai mult în valoare a forțelor creatoare ale poporului muncitor, creșterea importanței formelor obștești de înrîurire și reeducare, a influenței educative exercitate nemijlocit de colectivitate.

dictatura regală (10 februarie 1938—6 septembrie 1940), dictatură a vîrfurilor capitalului monopolist din Romînia, grupate în jurul regelui Carol al II-lea. În perioada **d. r.** a fost impusă o constituție prin care întreaga putere de stat a trecut în mîinile regelui (februarie 1938); a fost interzisă activitatea partidelor politice și a sindicatelor muncitorești. Restrîngîndu-se drepturile și libertățile cetățenești, au fost menținute formal unele instituții și forme de guvernare parlamentare. Potrivit noii constituții, a funcționat un parlament ales pe baze corporatiste. **D. r.** a încercat să-și creeze o bază de masă prin înființarea „Frontului renașterii naționale", prin organizarea breslelor supuse controlului guvernului. În politica externă, **d. r.** a căutat să manevreze între interesele contradictorii ale marilor puteri capitaliste, iar după acordul de la München (1938), stimulată de politica de concesii față de agresorii fasciști dusă de cercurile guvernante din Anglia și Franța, s-a orientat tot mai mult spre împingerea țării în orbita Germaniei hitleriste. La 23 martie 1939, după cotropirea Cehoslovaciei de către armatele hitleriste, guvernul **d. r.** a cedat în fața presiunii Germaniei, respingînd calea rezistenței împotriva expansiunii acesteia și a încheiat tratatul economic romîno-german. Prin acest tratat, care încălca independența țării, se urmărea transformarea Romîniei într-o sursă de petrol și alte materii prime, subjugarea ei economică și politică de către Germania hitleristă. După înfrîngerile suferite de Franța, Anglia și aliații lor, în Europa occidentală, la începutul celui de-al doilea război mondial, pozițiile grupărilor progermane s-au întărit în rîndurile cercurilor guvernante din Romînia. Frontul renașterii naționale s-a transformat în „Partidul națiunii" cu participarea unor membri ai Gărzii de fier. Orientarea **d. r.** spre Germania devenise dominantă. La 4 iulie a fost instaurat un guvern fățiș prohitlerist (Gigurtu) la care participau și legionarii. Acceptarea de către cercurile guvernante și monarhie a Dictatului de la Viena a fost o expresie brutală a trădării intereselor naționale și a dus la compromiterea definitivă a **d.r.** în ochii poporului; ea a însemnat capitularea totală în fața Germaniei hitleriste și a permis acapararea întregii puteri de către fasciști. La 6 septembrie 1940 a fost instaurată dictatura militară-fascistă.

dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii, putere de stat democratică a muncitorilor și țăranilor, în care clasa muncitoare, în frunte cu partidul său revoluționar, deține rolul conducător, instaurată în scopul înfăptuirii și desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și pentru pregătirea trecerii la revoluția socialistă. Caracteristica esențială a statului dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii constă în aceea că, deși baza lui economică continuă să fie capitalistă, el reprezintă puterea maselor populare de la orașe și sate, care au luptat și au obținut victoria în revoluție. Ideea **d.r.-d. a p. și ț.** a fost formulată pentru prima oară de V.I. Lenin, în lucrarea „Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică". Teza leninistă cu privire la dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii a căpătat o aplicare creatoare după cel de-al doilea război mondial, cînd popoarele dintr-o serie de țări din Europa și din Asia s-au smuls din sistemul imperialist și au înfăptuit revoluții populare. Noua putere din majoritatea acestor țări reprezenta la început un stat care a asigurat îndeplinirea sarcinilor antiimperialiste, antifeudale și democratice ale revoluției, a zdrobit forțele reacționare și uneltirile lor contrarevoluționare, a creat condițiile obiective și subiective ale dezvoltării revoluției spre socialism. Regimul democrat-popular, instaurat în țara noastră prin lupta maselor populare la 6 martie 1945, a reprezentat o formă a dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii. Guvernul democratic condus de dr. Petru Groza, înfrîngînd rezistența forțelor reacționare și sabotajul economic practicat

de acestea, a luat un ansamblu de măsuri economice și politice pentru democratizarea țării, pentru refacerea economiei naționale și îmbunătățirea situației materiale a oamenilor muncii, printre care consfințirea prin lege a reformei agrare, introducerea controlului economic de stat asupra tuturor sectoarelor economice, reforma monetară, înlăturarea elementelor reacționare din aparatul de stat etc. Aceasta a avut ca urmare consolidarea regimului democrat-popular, ceea ce a asigurat înfăptuirea consecventă a sarcinilor desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și trecerea la construirea socialismului.

dictatúră (DR.), conducerea de stat a societății, înfăptuită de clasa dominantă în scopul apărării și dezvoltării rînduielilor avantajoase ei și al reprimării claselor ostile. Istoria cunoaște trei tipuri de **d.** ale claselor exploatatoare: sclavagistă, feudală și burgheză. Aceste trei tipuri de **d.** au însemnat, pe rînd, subjugarea sclavilor de către clasa stăpînilor de sclavi, a țărănimii iobage de către clasa feudalilor, a proletariatului și a tuturor oamenilor muncii de către burghezie. **D.** burgheză poate îmbrăca fie forma unei dictaturi fățișe (ex. **d.** fascistă), fie forma democrației burgheze. „Formele statelor burgheze sînt extrem de variate, esența lor este însă aceeași; toate aceste state sînt într-un fel sau altul, dar în ultimă analiză neapărat, *dictatura burgheziei*" (V.I. Lenin). Fiind fundamental deosebită de **d.** claselor exploatatoare, atît prin esența sa cît și prin formele sale de realizare, *dictatura proletariatului* reprezintă conducerea societății de către clasa muncitoare, în frunte cu partidul ei marxist-leninist, în interesul tuturor oamenilor muncii și constituie astfel o democrație reală. V. și democrație; stat.

dictiocaulóză (MED. VET.), boală parazitară întîlnită la erbivorele domestice și sălbatice, mai frecvent la oi. Este provocată de viermi nematozi paraziți, care se localizează în plămîni, provocînd bronșite și bronhopneumonii verminoase. Se tratează prin injecții cu derivați ai piperazinei (ditrazin) și cu hidrazida cyanacetica. Se previne prin măsuri de zooigienă și prin administrare de substanțe antihelmintice (fenotiazină) în hrană.

dictionema (PALEONT.), gen fosil de graptoliți, care se caracterizează prin colonii arborescente cu forme foarte neregulate, fixate printr-un pedun-

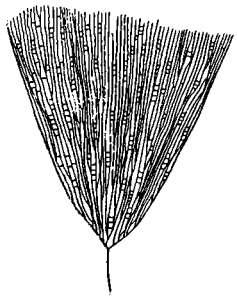

Dictionema

cul. A trăit din ordovician pînă în carbonifer.

dictum de omni, dictum de nullo (LOG.) v. **axioma silogismului.**

dicționár, lucrare lexicografică cuprinzînd cuvintele unei limbi, așezate de obicei în ordine alfabetică. Cuvintele pot fi însoțite de definiții *(d. explicativ)*, de indicații asupra originii lor *(d. etimologic)* sau de traducerea în una sau mai multe limbi *(d. bilingv, d. plurilingv)*. Pe lîngă **d.** de limbă există și *d. enciclopedice* (sau lexicoane), al căror nivel de informare, în toate domeniile științei și culturii, este mai adînc. Unele dintre acestea privesc un singur domeniu de specialitate (**d.** istoric, **d.** geografic, **d.** de literatură, **d.** de medicină) (v. și enciclopedie). Primele dicționare de limbă de care avem cunoștință au fost întocmite în Grecia antică (sec. al V-lea î.e.n.), apoi la Roma. În China s-au lucrat diferite **d.** (dialectale, de sinonime, de rime) începînd din sec. I î.e.n. Printre cele mai vechi dicționare pot fi amintite și cele turcești (sec. al XI-lea) și indiene (sec. al XII-lea). O dată cu inventarea tiparului, lexicografia a început să se dezvolte în toate țările; o epocă de mare înflorire a lexicografiei europene a fost sec. al XVIII-lea. Primele dicționare românești, manuscrise, au fost glosare bilingve (slavo-române), dintre care cele mai vechi datează din sec. al XVI-lea. Cea dintîi lucrare lexicografică bilingvă cu limba de bază românească datează din jurul anului 1700; este un dicționar român-latin, redactat de un bănățean rămas necunoscut (v. Anonymus Caransebesiensis). Primul **d.** tipărit a fost tot bilingv, și anume **d.** rus-român, alcătuit de Mihail Strilbițki (Iași, 1789). O lucrare lexicografică remarcabilă este „Lexiconul românesc-nemțesc" al lui Budai-Deleanu (1818), rămas în manuscris. Lucrarea se bazează pe un material extras din texte și cuprinde indicații de ordin gramatical, stilistic și etimologic. După „Dicționarul românesc, latinesc și unguresc", în două volume, elaborat „din orînduiala" episcopului Ioan Bob de un autor încă neidentificat și tipărit la Cluj (1822—1823), urmează lucrarea considerată drept început al lexicografiei române moderne, „Lexiconul de la Buda" (1825), **d.** român-latin-maghiar-german. Academia Română și-a înscris în statut elaborarea unui **d.** al limbii române. Prima încercare în acest sens a fost „Dicționarul limbii române" al lui A.T. Laurian și I.C. Massim (3 vol., 1871—1877), lucrare care se caracterizează prin latinism exagerat. După eșecul acestei încercări, Academia a încredințat sarcina de a elabora dicționarul limbii române lui B.P. Hasdeu. Acesta concepe un **d.** de proporții vaste, cu caracter etimologic, istoric, folcloric, dialectal și onomastic, intitulat „Etymologicum Magnum Romaniae", din care au apărut numai trei volume (1886—1893), cuprinzînd litera A și parte din B; conducerea lucrării a fost apoi încredințată lui Al. Philippide și, în sfîrșit, lui S. Pușcariu. Acesta a publicat, între 1906 și 1944, literele A—C și F—L din „Dicționarul limbii române", lucrare cu caracter istoric, etimologic, explicativ și normativ. Printre

d. limbii romîne lucrate în afara Academiei, mai importante sînt: „Dictionnaire d'étymologie daco-romane" al lui A. Cihac (2 vol., 1870, vol. I; 1879, vol. al II-lea), care constituie o replică dată exagerărilor latiniste; „Nouveau dictionnaire roumain-français" al lui Frédéric Damé (1893—1895), cel dintîi dicționar bilingv apărut la noi cu sensurile ilustrate prin citate din autori; „Dicționarul universal al limbii romîne" de Lazăr Șăineanu, apărut în 1896 și apoi în numeroase alte ediții; „Rumänisch-Deutsches Wörterbuch" al lui H. Tiktin (3 vol., 1895—1924), **d.** istoric și etimologic, bogat în explicații și citate ilustrative; „Etymologisches Wörterbuch" al lui S. Pușcariu (1905), **d.** etimologic al elementelor latine din limba română; „Dicționarul etimologic" al lui I.-A. Candrea și O. Densusianu (1907—1914), cuprinzînd elementele latine ale limbii romîne de la A la P; „Dicționarul limbii romîne din trecut și de astăzi" al lui I.-A. Candrea (1931). După organizarea Academiei R.P.R., lexicografia romînească a luat un mare avînt. Operele importante apărute în anii regimului democrat-popular sînt: „Dicționarul limbii romîne literare contemporane" (4 vol., 1955—1957), explicativ, bogat în citate; „Dicționarul limbii romîne moderne" (1958), **d.** explicativ și ilustrat, care conține și indicații etimologice. În prezent s-au reluat lucrările la „Dicționarul limbii romîne", continuîndu-se de la litera M, unde s-a oprit redactarea sub conducerea lui S. Pușcariu.

dicțiúne (lat. *dictio* „rostire", de la *dicere* „a vorbi") **1.** Modul de a pronunța cuvintele, silabele și sunetele. **2.** (TEATRU) Arta educării vorbirii actorului, constînd dintr-un sistem de exerciții destinate dezvoltării pronunției, punctuației, intonației și declamării. **D.** are o mare importanță pentru întărirea vocii și formarea timbrului acesteia. Cu ajutorul **d.**, actorul pune în valoare conținutul de idei și emoțional al textului.

dicumaról (FARM.), derivat al cumarinei care se găsește în unele plante de nutreț (ex. în fînul de trifoi) și se formează sub influența unei ciuperci parazite. **D.** se prepară și pe cale sintetică. Este folosit ca anticoagulant în tratamentul infarctului miocardic, tromboflebitelor, flebitelor etc.

didáctică (din gr. *didaktikos* „instructiv"), parte a pedagogiei care cuprinde teoria generală a învățămîntului și a instrucției; studiază sarcinile și conținutul învățămîntului, procesul însușirii de către elevi a unui sistem de cunoștințe, priceperi și deprinderi, stabilind principiile, metodele și formele de organizare ale procesului de învățămînt. Termenul didactică a fost introdus în prima jumătate a sec. al XVII-lea de W. Ratke și J. A. Komenský. Merite mari în dezvoltarea ulterioară a **d.** au avut: J.H. Pestalozzi, A. Diesterweg, K.D.Ușinski ș.a. Tratînd problemele generale ale învățămîntului, **d.** se deosebește de *metodici*, care se ocupă cu problemele specifice ale predării unui anumit obiect de învățămînt. Cele mai importante *principii didactice* ale pedagogiei științifice sînt: intuiția, însușirea conștientă și activă a cunoștințelor, sistematizarea și continuitatea cunoștințelor, accesibilitatea cunoștințelor, însușirea temeinică a cunoștințelor și a deprinderilor, respectarea particularităților de vîrstă și individuale ale elevilor.

didáhie (LIT.), termen vechi denumind o predică moralizatoare care are drept punct de plecare un text din evanghelie (ex. „Didahiile" lui Antim Ivireanul).

Diderot *[didró]*, Denis (1713—1784), filozof materialist, scriitor și estetician francez, unul dintre cei mai de seamă iluminiști, fondator și redactor principal al „Enciclopediei". A fost unul dintre precursorii ideologici cei mai însemnați ai revoluției burgheze din Franța, un promotor consecvent al ideilor progresiste ale timpului. Diderot a fost la începutul activității sale deist, situîndu-se apoi pe pozițiile unui materialism militant, ateist. El afirmă existența obiectivă a materiei și consideră că senzația e o proprietate a acesteia, iar gîndirea o formă dezvoltată a

D. Diderot

sensibilității. **D.** a criticat agnosticismul și a demonstrat cognoscibilitatea lumii. Deși materialismul său este în genere mecanicist și metafizic, **D.** a formulat și unele teze dialectice remarcabile. El s-a apropiat de ideea automișcării materiei, a privit conștiința ca o însușire a materiei superior organizate și a anticipat evoluționismul, situîndu-se astfel pe poziția cea mai înaintată printre materialiștii francezi din sec. al XVIII-lea. După **D.**, factorul hotărîtor pentru formarea personalității este mediul social. Prin mediul social el înțelegea ideile, moravurile, legile și instituțiile juridice. De aceea, în concepția asupra istoriei, el rămîne idealist. **D.** a atribuit educației un rol important, dar a criticat teza exagerată a lui Helvétius despre atotputernicia ei. A pledat pentru apropierea artei de viață și susținut rolul ei etic, educativ, afirmîndu-se ca un teoretician și propagandist al realismului în estetică și în critica de artă. În creațiile sale literare, **D.** a demascat fără cruțare moravurile corupte ale societății feudale în descompunere, rolul reacționar al religiei, cărora le-a opus optimismul sănătos al poporului. Partizan al unei monarhii constituționale „luminate", **D.** a înclinat în ultima perioadă a activității sale spre republicanism. Op.pr.: „Cugetări asupra interpretării naturii" (1754), „Călugărița"

(1760), „Nepotul lui Rameau" (1762), „Convorbire între D'Alembert şi Diderot" (1769), „Saloanele" (1759, 1761—1771, 1775, 1781).

Didona, personaj legendar, fiica regelui Mutto al Tirului şi sora lui Pigmalion. După moartea soţului ei Sicheu, ucis de Pigmalion, **D.** a fugit în Africa, unde a întemeiat Cartagina. Aici, potrivit unei legende romane evocate de Virgiliu în Eneida, a naufragiat Enea după părăsirea Troiei. Cuprinsă de o puternică pasiune pentru eroul grec, **D.** a încercat zadarnic să-l reţină. Părăsită pe neaşteptate, ea şi-a pus capăt zilelor. Legenda acestei pasiuni nefericite a inspirat pe mulţi poeţi, artişti plastici şi compozitori.

Didot *[didó]*, vestită familie de tipografi, gravori şi editori francezi, ai cărei membri au trăit între 1689 şi începutul sec. al XX-lea şi au adus importante inovaţii şi perfecţionări în domeniul caracterelor tipografice ale literelor (anticva-didot), al stereotipiei şi al fabricării hîrtiei (hîrtia velină).

diédru (gr. *dis* „cîte doi" şi *hedra* „bază") **1.** (MAT.) Fiecare dintre cele patru porţiuni din spaţiu formate de două plane

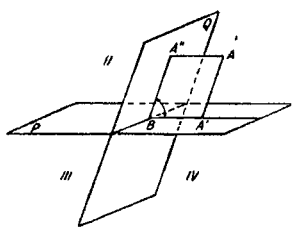

Diedre formate de planele *P* şi *Q* care se intersectează

care se intersectează. Dreapta de intersecţie se numeşte muchia diedrului. V. şi unghi diedru. **2.** (AV.) Unghiul pe care îl face axa aripii unui avion cu un plan orizontal în cazul cînd planul de simetrie al avionului este vertical şi axa fuzelajului acestuia este orizontală.

Diefenbach, Laurentius (1806—1883), filolog german, specialist în limbile clasice şi germanice. Este autorul unui supliment valoros („Glossarium latino-germanicum mediae et infimae aetatis", 1857) la celebrul glosar al limbii latine medii şi tîrzii elaborat de Du Cange. Ca germanist este autorul unui dicţionar comparat al limbii gotice.

Diegis, fratele lui Decebal delegat de către acesta să ducă tratative de pace cu Domiţian după victoria romană de la Tapae (anul 88). **D.** a încheiat un tratat de pace favorabil dacilor (anul 89), care a fost anulat de către Traian în urma primei campanii împotriva dacilor (101—102).

Diego-Suarez, oraş în Republica Malgaşă, situat în nordestul insulei Madagascar. 28 800 loc. (1961). Important port la Oceanul Indian. Industrie alimentară, reparaţii navale.

Diehl *[dil]*, Charles (1859—1944), istoric francez, specialist în istoria bizantină. A acordat atenţie mai mult istoriei politice şi culturii Imperiului bizantin, exagerînd rolul personalităţilor, îndeosebi al împăraţilor. Lucrările sale („Iustinian şi civilizaţia bizantină în sec. al VI-lea", 1901; „Principalele probleme ale istoriei bizantine", 1943; „Figuri bizantine", 1906—1908, 2 vol.) cuprind tablouri de epocă, bogat colorate. Este autorul unui foarte cunoscut „Manual de artă bizantină" (1910, 2 vol.).

dieléctric (FIZ.), material electric izolant, care se polarizează în cîmpul electric. Este folosit în construcţia condensatoarelor şi, în general, ca material izolant. Un **d.** poate fi solid, lichid sau gazos şi este format din molecule polare sau nepolare. Moleculele polare posedă un moment dipolar chiar în absenţa unui cîmp electric. În cîmpul electric, de ex. al condensatorului, ele se ordonează astfel încît **d.** se polarizează în întregime. Din cauză că acţiunii de ordonare i se opune agitaţia termică a moleculelor, *constanta dielectrică*, care caracterizează un material dielectric, este dependentă de temperatură. Moleculele nepolare devin *dipoli* în cîmpul electric, pentru că sub influenţa acestuia sarcinile electrice pozitive şi negative din moleculă se deplasează unele faţă de altele. Dielectricii formaţi din molecule nepolare nu manifestă influenţă faţă de temperatură. În multe aplicaţii practice se cere ca **d.** să posede şi o rigiditate dielectrică mare. Materialele dielectrice folosite curent în tehnică sînt: sticla, mica, parafina, uleiurile minerale, materialele ceramice (ca silicaţii de magneziu, bioxidul de titan, titanatul de bariu) etc. Termenul de **d.** a fost introdus de Faraday în 1839.

Diels *[di:ls]*, Hermann (1848—1922), filolog german şi istoric al filozofiei antice. A devenit cunoscut prin editarea textelor doxografilor („Doxographi Graeci", 1879), dar mai ales prin lucrarea „Fragmentele presocraticilor" (1903), prima ediţie critică globală a fragmentelor rămase de la filozofii greci din sec. VI—V î.e.n. şi a mărturiilor antice asupra doctrinelor acestora.

Diels *[di:ls]*, Otto (1876—1954), chimist german. În 1927 a propus metoda de dehidrogenare a compuşilor organici fără distrugerea scheletului lor. În 1928, împreună cu chimistul *K. Alder*, a descoperit reacţia de condensare a hidrocarburilor dienice cu compuşi carbonilici şi carboxilici nesaturaţi, pe baza căreia a sintetizat numeroşi compuşi organici noi. Laureat al Premiului Nobel (1950).

diencefál (ANAT.), segment al creierului, situat între trunchiul cerebral şi substanţa albă a creierului. **D.** este o staţie intermediară mai ales pentru impulsurile centripete (senzitive) care se îndreaptă spre scoarţa cerebrală. Se compune din următoarele formaţii cenuşii: *talamus*, *hipotalamus* şi *regiunea subtalamică*.

dieréză (gr. *diairesis* „despărţire, deosebire"; LINGV.), disociere a elementelor care alcătuiesc un diftong, avînd drept rezultat transformarea diftongului într-un grup de două vocale (ex., în trecerea de la lat. *aurum*, pronunţat *au-rum*, la rom. *aur*, pronunţat *a-ur*, s-a produs **d.** diftongului latinesc *au*).

Dierna (Tsierna), denumirea dacică a aşezării romane care se afla la vărsarea rîului Cerna în Dunăre, lîngă oraşul Orşova.

Diesel, *[di:zəl]*, Rudolf (1858–1913), inventator german. În 1892 a patentat ideea construirii unui motor cu ardere internă economic care să funcţioneze după ciclul Carnot. În

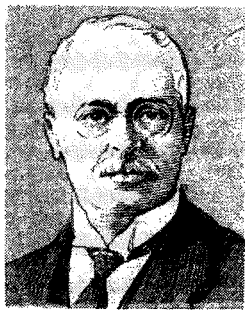

R. Diesel

1897 a construit un nou tip de motor cu aprindere prin compresie, cunoscut sub denumirea de *motor diesel*, caracterizat printr-un randament ridicat şi care, în urma perfecţionărilor ulterioare, a găsit o foarte largă întrebuinţare în industrie şi transporturi.

diesel *[di:zəl]*, *motor* ~ (MAŞ.), motor cu ardere internă, la care combustibilul, introdus prin injectare în camera de ardere, se autoaprinde venind în contact cu aerul, comprimat în prealabil în cilindrul motorului, datorită temperaturii înalte realizate prin comprimare. Presiunea aerului comprimat este cuprinsă între 30 şi 60 at. şi temperatura între 500 şi 700°C, corespunzător unui raport volumetric de comprimare cuprins între 12 : 1 şi 22 : 1. Injectarea combustibilului se face fie direct în camera principală de ardere (injecţie directă), fie într-o cameră separată, auxiliară (injecţie indirectă). Introducerea (pulverizarea) combustibilului în camera de ardere se face cu ajutorul injectorului. Presiunea necesară pentru pulverizarea combustibilului se realizează cu o pompă de injecţie (injecţie mecanică) sau, la unele motoare folosite în centralele electrice, cu ajutorul aerului comprimat (injecţie pneumatică). Combustibilul utilizat este în general motorină, dar există tipuri de *m.d.* care funcţionează cu păcură, cu gaze naturale sau cu praf de cărbune. *M. d.* pot fi cu simplu sau cu dublu efect, după cum presiunea gazelor de ardere se exercită pe una sau pe ambele feţe frontale ale pistonului. Randamentul total (efectiv) al *m. d.* este cuprins între 0,28 şi 0,40. Se construiesc *m. d.* pentru puteri pînă la 27 000 CP pe unitate şi cu turaţii între 100 şi 3 000 rot/min. *M. d.* sînt folosite în centrale termoelectrice (în general motoare în doi timpi cu puteri mari şi turaţii reduse), pe nave, locomotive, autovehicule etc. Se numesc şi *motoare cu aprindere prin comprimare.* Uzinele constructoare de *m. d.* în R.P.R. sînt: Uzinele constructoare de maşini Reşiţa, Uzinele „23 August" Bucureşti, Uzinele „Tractorul" Braşov, Uzinele „Timpuri noi" Bucureşti. V. şi motor cu ardere internă.

Diesterweg *[di:stərveg]*, Friedrich Adolf (1790–1866), pedagog german progresist, care a militat activ, în spiritul ideilor lui Pestalozzi, pentru răspîndirea învăţămîntului elementar şi îmbunătăţirea metodelor de predare. **D.** a susţinut laicizarea şi democratizarea învăţămîntului prin desfiinţarea îngrădirilor religioase, de castă şi naţionale. A militat pentru ridicarea nivelului profesional al învăţătorilor şi îmbunătăţirea condiţiilor lor de viaţă. **D.** a subliniat unitatea dintre instrucţie şi educaţie. El a supraapreciat însă, în sens iluminist, rolul educaţiei în schimbarea condiţiilor de viaţă ale poporului. În Republica Democrată Germană s-a instituit medalia „Diesterweg" pentru cadrele didactice fruntaşe. Principala operă a lui Diesterweg este „Îndrumător pentru formarea învăţătorilor germani" (1835).

dietanolamină (CHIM.), $NH(CH_2-CH_2OH)_2$. Lichid uleios obţinut din oxid de etilenă şi amoniac sub presiune. Dietanolamina se foloseşte în cosmetică la prepararea unor creme, a unor săpunuri, precum şi în industria textilă şi a pielăriei.

Dieta Transilvaniei, organ constituţional şi politic al principatului Transilvaniei, creat în sec. al XVI-lea şi alcătuit din reprezentanţi ai claselor exploatatoare ale celor trei „naţiuni" privilegiate din Transilvania (ungurii, saşii şi secuii) şi ai religiilor recunoscute (catolică, luterană, calvină, ulterior şi unitariană). Românii, deşi alcătuiau majoritatea populaţiei din Transilvania, nu erau reprezentaţi în diete. Dieta întrunită la Tg.-Mureş (20 ianuarie 1542) şi la Turda (2 martie 1542) a pus bazele organizării politice-administrative a principatului Transilvaniei. Ea lua hotărîri de ordin politic, administrativ, juridic, militar şi economic şi alegea un principe. Dieta Transilvaniei a existat pînă la crearea statului dualist Austro-Ungaria (1867) şi a fost un instrument de asuprire socială a maselor muncitoare, iar pentru românii din Transilvania şi de asuprire naţională.

diétă (gr. *diaita* „fel de viaţă"; MED.), regim alimentar special, recomandat în tratamentul unor boli (ex. **d.** hidrică, **d.** lactată, **d.** hidrozaharată etc.).

dietétică (MED.), ramură a medicinii care se ocupă cu studiul regimurilor alimentare. **D.** caută să adapteze regimul alimentar necesităţilor fiecărui bolnav.

Dietrich *[di:trih]*, Marlene (pseudonimul *Mariei Magdalena von Losch*) (n. 1904), ac-

M. Dietrich

triţă de film şi de teatru germană. A studiat cu Max Reinhardt şi a debutat în anul 1922 în teatru şi în cinema („Tragedia dragostei"). S-a impus prin strălucirea şi vivacitatea jocului în filmul „Îngerul albastru",

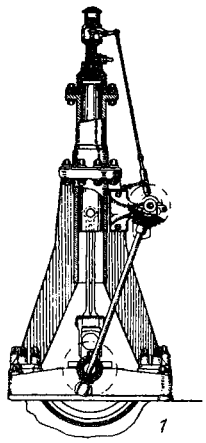

1

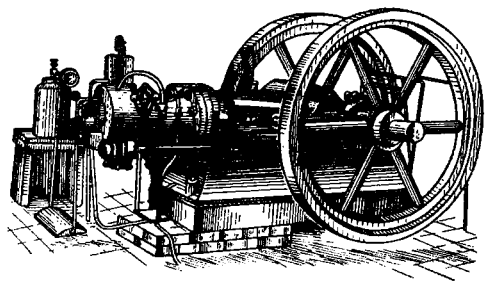

2

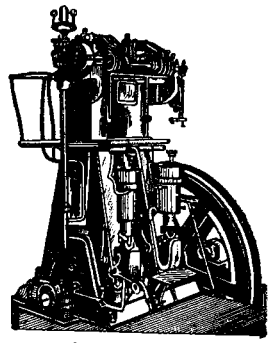

3

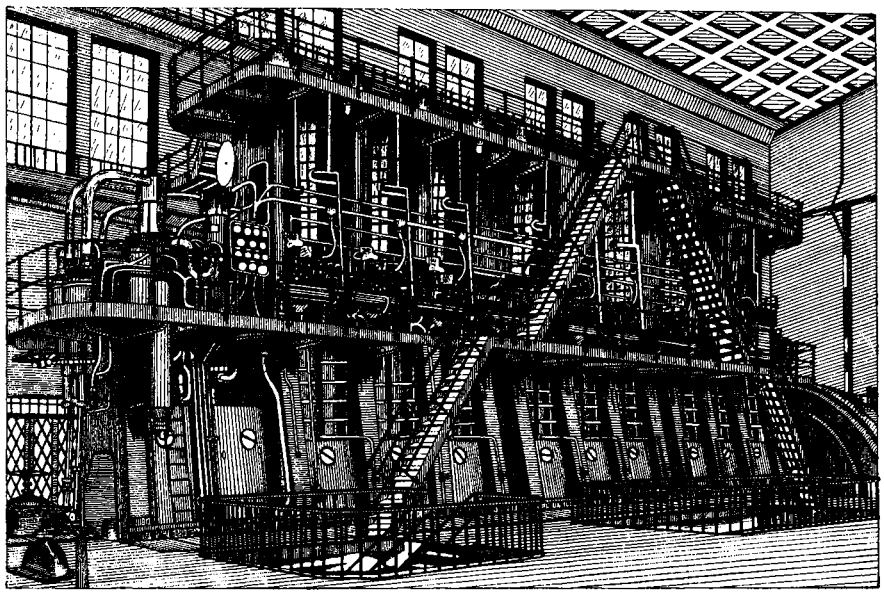

4

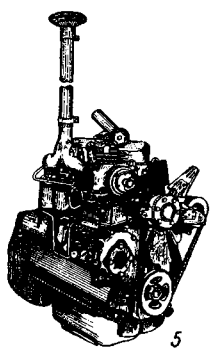

5

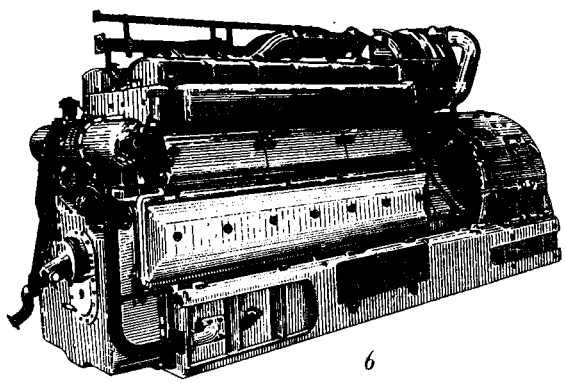

6

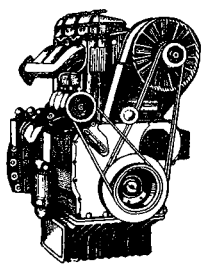

7

Din istoricul motoarelor diesel

1 — motorul construit de Rudolf Diesel în 1897; *2* — motor diesel, 1899 *3* — motor diesel vertical, 1899; *4* — motor diesel în doi timpi de 15 000 CP pentru centrale electrice; *5* — motorul diesel D-103 al tractorului Universal-650, fabricat în R.P.R.; *6* — motorul diesel de 2 100 CP al locomotivei diesel-electrice fabricate în R.P.R.; *7* — motor diesel cu răcire cu aer.

1930, după romanul „Profesorul Unrat" de H. Mann. În semn de protest față de instaurarea fascismului în Germania, **D.** a emigrat în S. U. A. A jucat în multe producții ale studiourilor din Hollywood (ex. „Marocco"; „Shanghai Express", 1932), din Franța, Anglia și Italia. O creație valoroasă a realizat în fimul „Procesul de la Nürnberg", regizat de cunoscutul producător american Stanley Kramer.

Dietzgen *[diţgən]*, Joseph (1828—1888), filozof și frun-

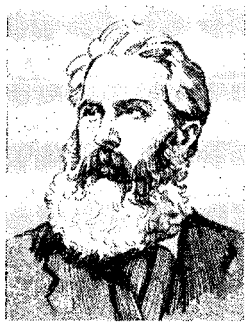

J. Dietzgen

taș al social-democrației germane. A fost muncitor tăbăcar și și-a însușit ca autodidact cultura filozofică. **D.** a participat la revoluția de la 1848 din Germania, după înfrîngerea căreia a trăit cîtva timp în Rusia. Spre sfîrșitul vieții a activat în mișcarea socialistă din S.U.A. După cum au arătat clasicii marxism-leninismului, **D.** a ajuns în mod independent la materialismul dialectic. După ce i-a cunoscut pe Marx și Engels și a studiat filozofia marxistă, a devenit un adept convins al ideilor marxiste. **D.** a fost un adversar neîmpăcat al „partidului de mijloc" în filozofie, al pretențiilor acestuia de a se situa deasupra luptei dintre materialism și idealism. El a combătut agnosticismul, idealismul filozofic și clerical. Lucrările lui **D.** cuprind și unele greșeli și imprecizii, criticate de clasicii marxism-leninismului (de ex. el a identificat uneori gîndirea cu materia), greșeli care nu diminuează însă meritele lui în elaborarea multor probleme ale materialismului dialectic. Op. pr.: „Esența muncii cerebrale a omului" (1869).

diéz (gr. *diesis* „semiton"; MUZ.), semn așezat înaintea unei note (v. a l t e r a ț i e) sau la începutul portativului (v. a r m u r ă), avînd ca efect ridicarea înălțimii sunetului respectiv cu un semiton. Dublul **d.** ridică înălțimea sunetului cu un ton.

Diez *[di:ţ]*, Friedrich (1794—1876), filolog german, creator al studiilor științifice de filologie romanică (lingvistică, filologie propriu-zisă, istorie literară). A fost profesor la Universitatea din Bonn. Autor al primei gramatici a limbilor romanice (3 vol., 1836—1843) și al primului dicționar etimologic al limbilor romanice (1854). În aceste lucrări se demonstrează pentru prima dată pe plan european latinitatea limbii romîne.

difeniloxíd (CHIM.), eter aromatic, $(C_6H_5)_2O$, cu p.t. 28°C și p.f. 250°C, cu bună stabilitate termică. Se folosește în amestec cu difenilul, ca agent purtător de căldură (sub numele de dowtherm). Se mai numește *difeuileter.*

diferénță 1. (MAT.) **a)** Rezultatul unei scăderi numerice, algebrice sau vectoriale. **b)** Ope-

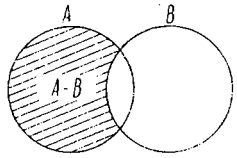

Diferența a două mulțimi *A* și *B*

rație de aflare a valorii unei mărimi care, adăugată la valoarea mărimii ce se scade, dă valoarea mărimii din care se scade. **c)** *Relația de diferență*, relația $a \neq b$ între a și b, care are loc atunci cînd identitatea $a \equiv b$ este falsă. **d)** *Diferența A — B a două mulțimi A și B*, mulțimea ce rămîne din *A* cînd scoatem toate elementele lui *B*. **e)** *Diferența simetrică a două mulțimi A și B*, mulțimea elementelor ce aparțin uneia, dar numai uneia din cele două mulțimi. **2.** (ELT.) *Diferență de potențial*, diferența dintre valorile pe care le ia p o t e n ț i a l u l unui cîmp potențial (irotațional) în două puncte date ale spațiului. Este egală cu raportul dintre lucrul mecanic efectuat pentru deplasarea unei particule avînd sarcină (ex. sarcină electrică în cîmpul electric, masă în cîmpul de gravitație etc.) de-a lungul oricărei curbe deschise între cele două puncte și mărimea acestei sarcini, adică egală cu integrala de linie a vectorului-cîmp, respectiv în lungul oricărei curbe deschise între cele două puncte considerate. În cîmpurile electrice statice și staționare, *d. de p.* este numeric egală cu t e n s i u n e a e l e c t r i c ă dintre cele două puncte. — *D. de fază* v. *defazaj.* **3.** (LOG.) *Diferență specifică*, notă prin care specia de definit se deosebește de celelalte specii cuprinse în genul ei proxim (de ex., în definiția „Omul este un animal producător de unelte", „producător de unelte" constituie *d.s.* prin care omul se deosebește de celelalte animale).

diferențiál (TEHN.), mecanism alcătuit din două roți dințate planetare care se rotesc în jurul unei axe centrale și din două sau mai multe roți dințate satelite, montate pe un portsatelit (un ax în cazul a doi sateliți sau o cruce în cazul a patru sateliți) care se rotește în jurul aceleiași axe centrale. Sateliții sînt angrenați cu cele două roți planetare și au o mișcare de rotație în jurul axei lor și o mișcare de revoluție în jurul axei centrale, permițînd obținerea de turații diferite a celor două roți planetare. **D.** au o largă întrebuințare la autovehicule (automobile, trac-

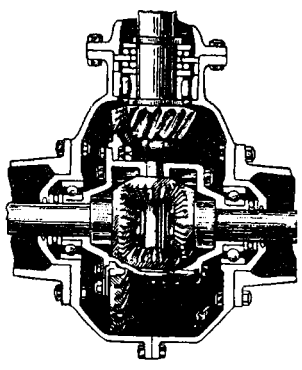

Diferențial

toare etc.), montîndu-se între arborele de transmisiune și arborii planetari și permițînd celor două roți de tracțiune ale autovehiculului să aibă turații diferite la înscrierea în curbe sau la trecerea peste diferite obstacole.

diferențiálă (MAT.) v. **funcție**, ~ *diferențiabilă*.

diferențiére **1.** (PSIH.) Proces prin care se realizează analiza însușirilor deosebite ale obiectelor, în cadrul percepțiilor, respectiv al gîndirii. **2.**(FIZIOL.) *Diferențiere corticală*, fenomen constînd în apariția unor reacții deosebite la acțiunea unor stimuli diferiți, adesea foarte apropiați între ei. Mecanismul *d.c.* constă în concentrarea proceselor corticale și în elaborarea inhibiției condiționate de diferențiere. Pe baza *d. c.* se realizează funcțiunea de analiză proprie emisferelor cerebrale, care permite animalelor superioare să deosebească elementele mediului înconjurător în funcție de importanța lor biologică. **3.** (LINGV.) Modificare fonetică avînd drept rezultat accentuarea deosebirii unui sunet față de sunetul învecinat; se numește și *disimilație în contact* (ex. pronunțarea regională *sîmt* pentru *sînt* se datorește tendinței de diferențiere). **4.** (MAT.) Operație matematică prin care se obțin diferențialele unei funcții. **5.** (GEOL.) *Diferențiere magmatică*, totalitatea proceselor prin care din aceeași masă magmatică iau naștere roci deosebite, formînd fie un corp unic, fie corpuri distincte. *D. m.* are loc mai ales prin cristalizare, creîndu-se magme parțiale cu compoziție deosebită, datorită concentrării cristalelor sub acțiunea gravitației, a curenților interni ai magmei sau a deplasării și separării masei topite sub acțiunea presiunilor externe; în unele cazuri, *d. m.* are loc prin dezamestecul spontan al magmei în magme parțiale în întregime lichide sau prin separarea unei soluții fluide bogate în substanțe volatile. În procesul de *d. m.* se pot forma concentrații de minereuri de magnetit, ilmenit, titanomagnetit, cromit, pirotină cu nichel etc. (ex. cromitul din serpentinele de la Plavișevița, reg. Banat, titanomagnetitul și pirotina din gabrourile de la Căzănești și Ciungani, reg. Hunedoara).

difrácție (FIZ.), fenomen de abatere de la propagarea rectilinie a undelor (luminoase, acustice etc.) într-un mediu omogen și care se produce la marginea unui obstacol (ex. cînd un fascicul luminos traversează o deschidere îngustă sau întîlnește muchia unui corp). **D.** apare ca o ocolire a marginii obstacolului și ca o propagare a undelor în spatele lui. — *D. luminii*, abaterea de la legea de propagare în linie dreaptă a luminii. Dacă se examinează foarte atent umbra unui obiect luminat de o sursă punctiformă sau foarte îndepărtată (ex. Soarele), se constată că marginea ei nu este netă.

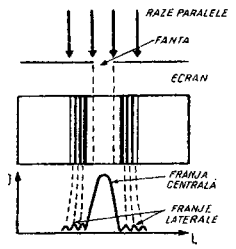

Difracția luminii

În regiunea în care, conform opticii geometrice, ar trebui să fie umbră se observă o iluminare slabă, iar în partea luminată o serie de fîșii alternativ luminoase și întunecate, alcătuind o *figură de difracție*. Aceste figuri se datoresc naturii ondulatorii a luminii și se explică prin fenomenul de interferență a undelor luminoase împrăștiate (difractate) de către marginea obiectului. În funcție de forma sursei luminoase se deosebesc: *difracția Fresnel*, dacă sursa luminoasă punctiformă este apropiată (fascicul de lumină divergent), și *difracția Fraunhofer*, în experiențele în care fasciculul de lumină este paralel (sursă de lumină depărtată sau sursă punctiformă plasată în focarul unei lentile convergente). În cazul difracției Fresnel produsă de obiecte circulare opace foarte mici, în centrul umbrei se observă o pată luminoasă (înconjurată de inele luminoase). Figura de difracție corespunzătoare unei deschideri circulare se aseamănă cu cea descrisă mai sus, dar centrul ei poate fi luminos sau întunecos. Difracția pe deschideri circulare are loc în toate instrumentele optice, limitînd puterea lor separatoare. În cazul difracției Fraunhofer pe o fantă (deschidere lungă și foarte îngustă), figura de difracție este reprezentată de o fîșie luminoasă centrală, paralelă cu fanta și mai largă decît aceasta (cu atît mai largă cu cît fanta este mai îngustă), mărginită de o serie de fîșii luminoase. Dacă se așază o serie de fante la distanțe egale și paralele, se obține ceea ce se numește o *rețea de difracție*. — *D. undelor radio*, proprietate a undelor radio de a se propaga dincolo de orizont sau în spatele unor obstacole, cum sînt munții și dealurile. Undele kilometrice (lungi) sau hectometrice (medii) se propagă relativ ușor în spatele obstacolelor, pe cînd cele metrice și mai ales submetrice nu trec dincolo de obstacolele amintite, ele tinzînd spre o comportare asemănătoare undelor luminoase. *D. u. r.* explică faptul că undele lungi și medii pot fi recepționate chiar la mii de km în spatele obstacolelor și sub orizont. — *D. particulelor*, difracție produsă atunci cînd un fascicul de electroni, neutroni, atomi, molecule etc. străbate un cristal, un lichid sau un gaz și care constă din împrăștierea particulelor ce formează fasciculele secundare. *D. p.*, ca și apariția fasciculelor secundare, se poate explica admițînd că fiecărei particule i se asociază o undă *(undă asociată)* capabilă de interferență. Figurile de difracție corespunzătoare se aseamănă cu cele întîlnite în cazul difracției luminii. Spre deosebire de razele X, a căror difracție dă o indicație privitoare la norul de electroni al nodurilor rețelelor cristaline, difracția particulelor (în special a electronilor) dă indicații precise privitoare la nuclee și la distanțele dintre ele. — *Rețea de d.*, dispozitiv constînd dintr-un număr foarte mare de linii (trăsături) paralele și echidistante, trasate cu un vîrf de diamant pe

sticlă, cuarţ etc., pe o sticlă acoperită cu un strat metalic reflectator (aluminiu, argint etc.) sau replici (copii) ale acestora. Ele pot fi utilizate în transmisiune (cînd reţelele sînt transparente) sau în reflexie (la reţele metalizate). Reţelele plane sau concave servesc în special la construcţia aparatelor spectrale, avînd rolul de a descompune lumina (radiaţiile) în culorile componente (după lungimile

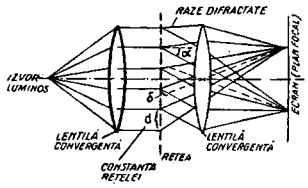

Reţea de difracţie

de undă corespunzătoare), asemănător cu prismele de sticlă, cuarţ etc. Razele paralele care cad pe reţea sînt împrăştiate în toate direcţiile. Aceste raze sînt adunate de către lentilă în planul ei focal, după unghiurile de difracţie α, fiecărui unghi corespunzîndu-i un punct în planul focal. Pe ecran, razele interferează în aşa fel, încît pot conduce, în diferite puncte, la maxime sau la minime ale intensităţii luminii. Pentru o distanţă între trăsături d dată (o anumită reţea), unghiul α depinde de lungimea de undă a luminii, aşa încît diverselor culori (caracterizate prin lungimi de undă diferite) le vor corespunde locuri diferite în planul focal al lentilei; rezultă astfel o descompunere a luminii în culorile componente (după lungimile de undă). Această imagine se numeşte *spectru*. Calitatea unei reţele este cu atît mai ridicată, cu cît distanţa dintre trăsături este mai mică (s-a ajuns la mai puţin de un micron) şi cu cît numărul total de trăsături este mai mare (adică lărgimea reţelei este mai mare; astăzi 10—15 cm). Mai există reţele de difracţie numite „în trepte", constînd din lame de sticlă, cuarţ etc. de aceeaşi grosime, suprapuse parţial pentru a forma trepte. Ca şi primele, ele pot fi utilizate în transmisiune sau în reflexie. Cu totul asemănătoare din punct de vedere principial sînt *reţelele spaţiale* (formate din nodurile reţelelor cristaline). Ele au aplicaţii în domeniul razelor roentgen.

difterie (gr. *diphtera* „membrană"), boală toxiinfecţioasă acută, provocată de răspîndirea în organism a toxinei bacilului difteric *(Corynebacterium diphteriae)*. Se manifestă prin apariţia, pe amigdale, pe faringe sau pe laringe, de false membrane (pete cenuşii, în care se găsesc microbii), prin febră şi scăderea tensiunii arteriale, stare de somnolenţă, albuminurie etc. Cea mai frecventă localizare a difteriei este la nivelul faringelui, constituind aşa-numita *anghină difterică*, caracterizată prin greutate în respiraţie şi la înghiţirea alimentelor. Cînd falsele membrane se fixează la nivelul laringelui, boala se numeşte *crup difteric*, formă gravă a **d.**, care poate duce la asfixie şi la moarte dacă nu se intervine de urgenţă cu traheotomie sau cu tubajul laringelui. Bacilul difteric poate atinge şi alte organe, ca rinichii şi suprarenalele. Tratamentul, atît profilactic cît şi curativ, se face cu ser antidifteric, antibiotice, vitamina C etc.

difterovariola aviară (MED. VET.), boală contagioasă provocată de un virus, specifică găinilor, curcilor, bibilicilor, păunilor şi porumbeilor. Se manifestă prin erupţii nodulare pe pielea capului, a picioarelor şi a altor regiuni şi prin inflamaţia mucoasei bucofaringiene. Difterovariola aviară se combate prin vaccinări profilactice şi prin măsuri de igienă.

diftóng (gr. *dis* „de două ori" şi *phtongos* „sunet"; LINGV.), emisiune vocalică constituită din două sunete diferite (semivocală + vocală sau vocală + semivocală), pronunţate în aceeaşi silabă, cu o singură tensiune musculară. — *D. ascendent* (sau *crescînd, suitor, urcător*), diftong în care elementul semivocalic ocupă primul loc (ex. *ia* în *iarnă, piatră*; *ie* în *pierde*; *ea* în *deal* etc.). — *D. descendent* (sau *descrescînd, coborîtor*), diftong în care elementul semivocalic ocupă locul al doilea (ex. *ou* în *bou*; *ău* în *tău*; *îu* în *rîu*; *ai* în *mai*; *ui* în *pui* etc.). — *D. egal* (în unele limbi, ca, de ex., în germană), diftong constituit din elemente vocalice egale, care au aproximativ aceeaşi durată, aceeaşi intensitate şi acelaşi grad de deschidere (ex. în germ. *neu* „nou").

difuzibilitate termică (FIZ.), raportul a dintre conductivitatea termică λ a unui material şi produsul dintre căldura specifică c şi masa specifică ρ :

$$a = \frac{\lambda}{\rho c}.$$

difuziúne (lat. *diffusio, -onis*, de la *diffundere* „a împrăştia") **1.** (FIZ., CHIM., METAL.) Fenomen de pătrundere a moleculelor sau a atomilor unei substanţe în masa unei alte substanţe, datorită exclusiv mişcărilor de agitaţie termică moleculară. **D.** în solide se produce foarte încet faţă de **d.** în fluide. Prin încălzire, mişcarea moleculară devine mai vie, iar **d.** mai intensă. **D.** care apare în procesul de elaborare a oţelului constă în deplasarea moleculelor de oxid feros şi de alţi oxizi din baia metalică în zgură, şi invers, şi este folosită în tratamentele termochimice de carburare, nitrurare, alitare etc. Extracţia zahărului din tăiţeii de sfeclă se efectuează prin **d.** — *D. termică*, fenomen care se produce într-un amestec de gaze sau de lichide avînd temperatură neuniformă şi care constă în deplasarea cu precădere a moleculelor grele spre regiunile mai reci şi a moleculelor uşoare spre regiunile mai calde. *D. t.* este folosită la separarea izotopilor. Sin. *termodifuziune*. **2.** (FIZ., TELEC.) Fenomen de răspîndire în toate direcţiile a razelor unui fascicul incident de radiaţii electromagnetice (lumină, unde radioelectrice etc.), care trece printr-un mediu translucid sau este reflectat de o suprafaţă cu asperităţi. **D.** undelor radioelectrice, emise de staţiile de radioemisiune terestre, se produce atît pe sol (**d.** undei reflectate) cît şi în troposferă *(d. troposferică)* şi în ionosferă *(d. ionosferică)*. Se mai numeşte *împrăştiere*.

difuzór 1. (TEHN., AV.) Porţiune de conductă a cărei secţiune transversală creşte în sen-

sul curgerii fluidului şi în care are loc transformarea parţială a energiei cinetice în energie potenţială a fluidului, micşorîndu-se viteza de curgere şi crescînd presiunea statică a acestuia (ex. **d.** unui reactor, **d.** unei turbine cu reacţie, numit şi tub de aspiraţie, **d.** unui ventilator etc.). **2.** (MAŞ.) Ajutaj convergent-divergent din camera de amestec a carburatorului, în dreptul căruia este plasat capătul tubului jiclorului principal. Datorită formei **d.**, viteza curentului de aer creşte, presiunea scade, provocînd ieşirea combustibilului din tubul jiclorului şi pulverizarea acestuia. **3.** (TELEC.) Dispozitiv pentru redarea sunetelor transmise pe cale electrică (prin

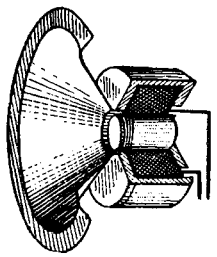

Difuzor electrodinamic

unde radioelectrice, prin curenţi de înaltă frecvenţă etc.), folosit în aparatele de radiorecepţie, în instalaţiile de amplificare a sunetelor etc., de obicei în vederea audiţiei colective a programelor vorbite sau muzicale. Se construiesc **d.** electrodinamice, electromagnetice, electrostatice, piezoelectrice şi magnetostrictive. În mod curent se utilizează *d. electrodinamice*, constituite dintr-o bobină fixată pe o membrană conică de carton special şi care se poate mişca liber în cîmpul magnetic constant, produs cu ajutorul unui magnet permanent sau, mai rar, al unui electromagnet. **4.** (IND. ALIMENT.) Aparat pentru extragerea prin difuziune a zahărului din sfecla de zahăr.

dig 1. (HIDROTEHN.) Construcţie de pămînt, de piatră, de zid sau de beton armat cu secţiunea transversală de obicei trapezoidală. Se execută de-a lungul malului unui curs de apă *(d. fluvial)*, al unui lac sau al unei mări supuse marelor *(d. maritim)*, ori spre larg, şi serveşte pentru dirijarea curentului apei şi pentru protecţia malurilor, uscatului etc. de acţiunea apei şi a curenţilor. În porturi *(d. portuar)*, **d.** este destinat să protejeze bazinele portuare de efectul valurilor sau al curenţilor. În R.P.R., prin îndiguirile executate în lunca inundabilă a Dunării în anii regimului de democraţie populară, au fost date în folosinţă agricolă suprafeţe întinse de terenuri cu fertilitate foarte mare. **2.** (MINE) *Dig de mină*, construcţie de lemn, de zidărie sau de beton, folosită în lucrările miniere subterane pentru a închide o galerie în care s-ar putea produce v i i t u r i mari de ape. Se deosebesc *d. de închidere* şi *d. de izolare*.

digámma (LINGV.), semivocală cu valoarea unui *u* consoană (constrictivă bilabială sonoră), notată în transcriere fonetică *u* sau *w*. În limba română, **d.** apare ca element constitutiv al anumitor diftongi (ex. *u* din *bou*) sau triftongi (ex. *u* din *iau*).

digéste (din lat. *digesta* „lucruri puse în ordine"; DR. ROMAN), culegere de opinii ale juriştilor romani asupra unora dintre cele mai importante probleme de drept. Reprezentau o sistematizare a dreptului civil roman. Au fost publicate în timpul împăratului Iustinian (533) şi se compuneau din 50 de cărţi care conţineau extrase din numeroase lucrări ale juriştilor clasici romani. Mai tîrziu textele digestelor au fost adesea alterate pentru a fi puse de acord cu cerinţele noilor instituţii de drept. Aceste intervenţii sînt numite interpolări. Sin. *pandecte*.

digéstie, proces fiziologic complex în cursul căruia alimentele sînt supuse, în organismul animal, unor prelucrări mecanice şi chimice, care au ca rezultat transformarea treptată a materiilor din alimente în substanţe asimilabile. La animalele unicelulare şi la unele pluricelulare, **d.** are loc în interiorul celulelor *(d. intracelulară)* şi constă în aceea că celulele iau particulele nutritive din mediul extern, le înglobează în protoplasmă, unde, cu ajutorul fermenţilor, are loc digerarea lor. La majoritatea animalelor pluricelulare, **d.** este *extracelulară* şi se realizează în tubul digestiv, în ale cărui segmente se efectuează cîte o etapă a ei. Astfel, în cavitatea bucală alimentele sînt supuse masticaţiei, sînt îmbibate cu salivă şi formează bolul alimentar. În acelaşi timp, fermenţii din salivă (amilaza şi maltaza) transformă o parte din amidon în monozaharide. Prin deglutiţie, bolul trece prin esofag în stomac, unde, sub acţiunea *pepsinei* şi a *acidului clorhidric* din sucul gastric, proteinele sînt hidrolizate în compuşi mai simpli (albumoze şi peptoze solubile). Acţiunea sucului gastric este înlesnită de contracţiile ritmice ale stomacului. Alimentele parţial digerate (chimul) sînt împinse apoi în prima parte a intestinului subţire (duoden), unde fermenţii pancreatici acţionează astfel: *amilaza* şi *maltaza* transformă polizaharidele în zaharuri simple; *lipaza* hidrolizează grăsimile în glicerină şi acizi graşi; *tripsina* transformă albumozele şi peptozele în aminoacizi. În duoden se mai varsă şi secreţia biliară, care emulsionează grăsimile; tot aici zaharoza şi lactoza se transformă în glucoză (sub acţiunea invertazei), iar peptonele şi cazeina sînt descompuse în aminoacizi. Produşii **d.** sînt absorbiţi în intestinul subţire şi apoi sînt antrenaţi în circulaţia sanguină. Resturile nedigerate ajung în intestinul gros, de unde mai tîrziu sînt eliminate. Întregul proces al **d.** este coordonat de scoarţa cerebrală. Mirosul, vederea sau numai perceperea sunetelor legate de prepararea alimentelor duc la declanşarea secreţiei salivare sau gastrice, pregătind astfel tubul digestiv pentru digestie, corespunzător mecanismului r e f l e x e l o r c o n d i ţ i o n a t e.

digestív, *aparat* ~ (ANAT.), ansamblu de organe legate de procesul digestiei. *A. d.* este format din tubul digestiv, împărţit în cîteva segmente de formă şi dimensiuni variabile, precum şi din glandele anexe.

La om, tubul **d.** are circa 11 m lungime şi este alcătuit din cavitatea bucală, faringele, esofagul, stomacul, intestinul subţire şi intestinul gros (care se subîmparte, la rîndul său, în colon şi rect); glandele anexe sînt: glandele salivare, ficatul şi pancreasul. Pentru îndeplinirea proceselor complexe ale digestiei, structura *a. d.* este adaptată funcţiunilor de transport, digerare şi absorbţie a alimentelor. Peretele tubului digestiv este format din trei tunici: tunica internă (mucoasă), mijlocie (musculoasă) şi externă (seroasă). În tunica mucoasă se află numeroase *glande digestive*, care secretă fermenţi cu ajutorul cărora se efectuează digestia; cele mai multe glande se află în stomac şi în intestinul subţire, unde alimentele suferă importante transformări chimice. Tunica musculoasă asigură mobilitatea tubului digestiv, contracţiile musculaturii sale provocînd amestecul alimentelor şi înaintarea lor în lungul acestui tub. La animalele vertebrate, structura *a. d.* variază de la un grup de animale la altul, mai ales în ce priveşte dimensiunile şi conformaţia segmentelor care îl alcătuiesc. Unele părţi ale *a. d.* pot lipsi (de ex. la peşti lipsesc glandele salivare), iar alte părţi pot îndeplini funcţiuni mixte (de ex., la vertebratele cu respiraţie branhială, faringele capătă şi funcţiuni respiratorii). La majoritatea speciilor de peşti, la amfibieni, la reptile, la mamiferele carnivore şi omnivore, stomacul este simplu, pe cînd la păsări, la mamiferele rumegătoare şi la cetacee are o alcătuire complexă, fiind format din mai multe încăperi. Intestinul variază ca lungime, la diferite grupe de vertebrate, în legătură cu regimul de hrană (este mai lung la cele erbivore şi mai scurt la carnivore).

digestór (IND. ALIMENT.), recipient asemănător cu o autoclavă verticală, construit din materiale inoxidabile şi utilizat pentru opărirea cu apă sau în vapori a fructelor şi a legumelor destinate preparării conservelor.

diggeri (engl. *digger*, de la *dig* „a săpa"), denumire a adepţilor curentului de extremă stîngă din timpul revoluţiei burgheze din Anglia (sec. al XVII-lea). Reprezentau interesele ţărănimii sărace. **D.** cereau lichidarea proprietăţii private asupra pămîntului şi a privilegiilor marilor proprietari de pămînt (landlorzi). Ei propagau ideile comunismului primitiv egalitarist şi au încercat să le înfăptuiască trecînd la munca în comun a pămînturilor nelucrate (1649). Mişcarea **d.** a fost înăbuşită de trupele guvernamentale ale lui Cromwell în 1651. Ideologul şi conducătorul diggerilor a fost Gerrard Winstanley.

digitálă, denumire dată în farmacologie plantei degeţel-roşu.

digitalínă (FARM.), glicozid extras din frunzele plantei numită degeţel-roşu. Se prezintă sub formă de granule cristaline, albe, cu gust foarte amar. În stare pură, digitalina este solubilă în apă (1 : 1 000) şi în alcool de 50° şi insolubilă în eter şi în cloroform. Digitalina se utilizează în tratamentul bolilor cardiovasculare şi ca diuretic.

digitaţia cutelor (GEOL.), formă ramificată de dispoziţie a cutelor, ale căror axe se scufundă într-o direcţie.

digitáţie (lat. *digitus* „deget"), tehnica repartizării degetelor pentru a obţine maximum de precizie în execuţia unei lucrări la un instrument muzical cu clape sau cu coarde.

digitigráde, nume dat mamiferelor care ating în mers pămîntul numai cu degetele, fără a călca pe toată talpa (ex. cîinele, pisica etc.).

dihidrochinínă (FARM.), derivat al chininei, care se găseşte, în cantităţi mici, în coaja arborelui de chinină. Se prepară industrial prin reducerea chininei, prin hidrogenare catalitică. Se foloseşte în medicină sub formă de clorhidrat de **d.,** cu aceleaşi indicaţii ca şi clorhidratul de chinină.

dihidromorfinónă (FARM.), derivat al morfinei, de opt ori mai activ decît aceasta. Este întrebuinţat ca analgezic, în special în crizele dureroase rezistente la morfină. Se numeşte şi *dilaudid, dilauden.*

dihór *(Putorius)*, gen de mamifere carnivore din familia mustelidelor, caracterizat prin secreţia urît mirositoare a glandelor sale anale. În ţara noastră trăieşte *d. comun (Putorius putorius)*, de mărimea unei

Dihor

pisici, cu corpul lung şi subţire, picioare scurte şi blana cafenie. Produce pagube pe terenurile de vînătoare şi printre păsările domestice, dar este şi folositor, deoarece distruge un număr mare de rozătoare. Blana **d.** este apreciată în industrie.

diiodotirozínă (BIOCHIM., FIZIOL.), derivat diiodurat al aminoacidului tirozină, produs intermediar în biosinteza hormonilor tiroidieni. Se găseşte în glanda tiroidă. Este utilizată în tratamentul hipertiroidismului.

díjmă 1. (IST.; în evul mediu în ţările romîne), dare care consta în a zecea parte din produse, percepută de clasa stăpînitoare (domn, cler, boierime) de la producătorii direcţi. Se lua la început în natură, apoi în bani. În sec. XIV—XVI, **d.** era forma predominantă a rentei feudale. **2.** (EC.) *Díjmă la tarla*, formă a rentei funciare feudale în produse, potrivit căreia ţăranii munceau fără plată, cu inventar propriu, suprafaţa de pămînt primită pentru a fi lucrată în parte de la proprietarul funciar, dîndu-i acestuia plusprodusul în natură. *D. la t.* „una din două" a fost forma de dijmă dominantă în agricultura ţării noastre în perioada de descompunere a feudalismului şi de pătrundere a capitalismului în agricultură. Alături de ea a fost practicată şi dijma mai apăsătoare de „două din trei" şi „trei din cinci". *D. la t.* s-a menţinut în Romînia, alături de alte forme de exploatare semifeudală, pînă la

reforma agrară din 1945, cînd a fost lichidată marea proprietate moşierească.

Dijon *[dijõ]*, oraş în estul Franţei. 135 690 loc. (1962). Important centru feroviar. Întreprinderi ale industriei alimentare, constructoare de maşini, de prelucrare a lemnului, chimice etc. Centru comercial pentru vinurile de Burgundia. **D.** este vestit prin monumentele sale arhitectonice (Catedrala St.-Bénigne, în stil gotic, sec. al XIII-lea; palatul ducilor Burgundiei, sec. XV—XVIII; palatul Justiţiei, sec. XV—XVI etc.). Universitate.

dilatográf (FIZ.), dilatometru absolut sau diferenţial înregistrator, folosit pentru determinarea dilataţiei termice a produselor refractare.

dilatáţie (din lat. *dilatare*, de la *latus* „larg, mare"; FIZ.), creştere a dimensiunilor unui corp datorită variaţiei de temperatură. După cum se consideră creşterea unei dimensiuni liniare, a ariei sau a volumului, se deosebesc *d. liniară*, *d. superficială* şi *d. de volum* (sau *cubică*). La **d.** liniară se defineşte un *coeficient de dilataţie liniară*, egal cu variaţia în lungime a unui corp produsă de o creştere de temperatură de 1°C, raportată la lungimea iniţială a corpului; la **d.** de volum, un *coeficient de dilataţie volumică* (sau *cubică*), egal cu variaţia de volum a unui corp produsă de o creştere de temperatură cu 1°C, raportată la volumul lui iniţial, şi egal aproximativ cu triplul coeficientului de dilataţie liniară a aceleiaşi substanţe. V. şi Gay-Lussac, *legea lui G.-L.* — *D. absolută*, dilataţie a unui fluid la care s-a ţinut seama şi de **d.** recipientului în care se află fluidul. Se mai numeşte *d. reală* (sau *adevărată*). — *D. relativă*, dilataţie a unui fluid care este influenţată de **d.** recipientului în care se află fluidul şi deci mai mare decît **d.** absolută. Se mai numeşte *d. aparentă*.

dilatométrie (FIZ.), totalitatea metodelor şi aparatelor de măsură a dilataţiei termice şi a variaţiilor de dimensiune a corpurilor datorite diferitelor procese fizico-chimice (reacţii în faza solidă sau lichidă ş.a.) produse sub acţiunea căldurii.

dilatométru (FIZ.) **1.** Aparat pentru măsurarea dilataţiei termice. — *D. de volum*, dilatometru care serveşte la măsurarea variaţiei volumului unui lichid în raport cu temperatura. Este format dintr-un rezervor cu volum cunoscut, prevăzut la partea superioară cu un tub capilar gradat în care se poate ridica lichidul dilatat, putîndu-se astfel măsura variaţia de volum. — *D. diferenţial*, dilatometru în care dilataţia substanţei studiate este comparată cu aceea a unei substanţe cu dilataţie binecunoscută şi în care se înregistrează diferenţa dintre cele două dilataţii. — *D. interferenţial*, dilatometru în care variaţia dimensiunilor corpului studiat provoacă modificarea unui sistem de franje de interferenţă. De cele mai multe ori, sistemul de franje se deplasează, iar variaţia dimensiunilor corpului se deduce din numărul de franje care trec prin dreptul unui reper. **2.** Aparat folosit pentru studiul transformărilor structurale fizice şi chimice, însoţite de variaţii de lungime, pe care le poate suferi un corp sub acţiunea căldurii. Variaţia lungimii unui corp în funcţie de temperatură este înregistrată pe o diagramă, numită *dilatogramă*.

dilatóriu (din lat. *dilatus*, de la *differe* „a amîna"; DR.), caracterul unui mijloc procesual de apărare care tinde la amînarea soluţionării pricinii. V. şi excepţie.

dilémă (gr. *di(s)* „doi" şi *lemma* „argument"; LOG.), raţionament disjunctiv ipotetic cuprinzînd o premisă care prezintă o alternativă şi alte premise care arată că fiecare termen al alternativei duce la aceeaşi consecinţă. Schema **d.** este: „Dacă *A* este *B*, atunci *A* este *D*; dacă *A* este non-*B*, şi atunci *A* este tot *D*; însă *A* este sau *B* sau non-*B*; deci *A* este în orice caz *D*". De aceea expresia „a fi în dilemă" înseamnă a te afla într-o situaţie în care orice acţiune întreprinsă duce la acelaşi rezultat (ex. „Dacă adevărul nu este ascuns, el iese la iveală; dacă adevărul este ascuns, el iese şi în acest caz la iveală; adevărul însă sau este, sau nu este ascuns; deci adevărul iese oricum la iveală).

diligénţă, trăsură de dimensiuni mari, acoperită, trasă de mai multe perechi de cai, cu

Diligenţă

ajutorul căreia se făcea, în trecut, transportul călătorilor şi al poştei. Era împărţită în două sau trei compartimente.

Dilthey, Wilhelm (1833—1911), filozof şi psiholog idealist german, unul dintre fondatorii curentului iraţionalist al aşanumitei „filozofii a vieţii" („Lebensphilosophie"), bazată pe noţiunile mistice de „trăire" şi „înţelegere". În psihologie a preconizat concepţia eronată a ghestaltismului. Op. pr.: „Introducere în ştiinţele spiritului" (1883).

diluánt (CHIM.), substanţă solidă, lichidă sau gazoasă care are rolul de a micşora concentraţia unui produs chimic.

diluáre (CHIM.), micşorare a concentraţiei unui solid, lichid sau gaz prin amestecare cu o altă substanţă solidă, lichidă sau gazoasă fără a influenţa proprietăţile chimice ale substanţei respective. De ex. **d.** cu apă a soluţiilor concentrate de acizi sau baze, **d.** oxigenului cu azot, **d.** insecticidelor solide cu substanţe inerte (ex. talc). Se mai numeşte *diluţie*.

dílver (METAL.), aliaj binar fier-nichel (42—50% nichel şi restul fier), avînd coeficientul de dilataţie termică egal, între limite largi de temperatură, cu cel al sticlei şi al platinei. Este utilizat la confecţionarea electrozilor pentru lămpi electrice, tuburi electronice etc.

Dima, Gheorghe (1847—1925), compozitor romîn şi animator al vieţii muzicale din Transilvania. A studiat în Germania. A fost profesor şi director al Conservatorului de muzică din Cluj, care astăzi îi

poartă numele. **D.** a armonizat şi a prelucrat în stil polifon melodii populare romîneşti, care au un rol însemnat în creaţia sa originală. A scris

Gh. Dima

cantate („Mama lui Ştefan cel Mare", pe versurile lui D. Bolintineanu, şi „Hai în horă", pe versurile lui V. Alecsandri), balade vocale (între care „Groza", cu un pronunţat conţinut social), coruri şi lieduri pe versuri populare şi din literatura clasică romînă şi germană, muzică religioasă etc.

dimensionáre (TEHN.), operaţie prin care se stabilesc, cu ajutorul calculului, dimensiunile pieselor unei construcţii, ale unei maşini, ale unui aparat etc., după caracteristicile materialului. **D.** se efectuează în scopul asigurării rezistenţei pieselor la solicitări şi este impusă de cercetări şi studii experimentale, de norme, de caiete de sarcini etc.

dimensiúne 1. (FIZ.) Noţiune folosită în fizică pentru a pune în evidenţă mărimile care pot fi măsurate cu aceleaşi unităţi de măsură (ex. două hectare şi zece pogoane, deşi sînt neegale, au aceleaşi **d.**, ambele fiind măsuri pentru suprafeţe). De cele mai multe ori, **d.** sînt exprimate în funcţie de cîteva *unităţi fundamentale* (ex. de lungime, masă şi timp). Astfel, **d.** unei arii este lungimea la pătrat $[L^2]$, a unei viteze este lungimea pe timp $[L/T]$ etc. Noţiunea de **d.** este folosită practic în operaţia de *analiză dimensională*, bazată pe faptul că mărimile din cei doi membri ai unei ecuaţii trebuie să aibă aceleaşi **d.**, deoarece o egalitate se poate stabili numai între mărimi de aceeaşi natură. Analiza dimensională s-a dovedit extrem de utilă la rezolvarea unor probleme ale aero- şi hidrodinamicii. **2.** (MAT.) **a)** Lungime care determină, singură sau împreună cu altele, mărimea unei figuri geometrice sau a unui corp (ex. diametrul şi înălţimea unui cilindru). **b)** Numărul elementelor unei baze finite a unui spaţiu liniar (ex. dimensiunea spaţiului euclidian este trei). Noţiunea se extinde şi la spaţii cu *n* dimensiuni. O dată cu descoperirea teoriei relativităţii de către A. Einstein, studiul spaţiilor cvadridimensionale sau, în general, cu mai mult de trei dimensiuni a căpătat o largă dezvoltare în fizică şi în matematică.

dimér (gr. *di(s)* „doi" şi *meros* „parte"; CHIM.), combinaţie chimică alcătuită din două molecule de m o n o m e r.

dimercaptopropanól (BIOCHIM.) v. **B.A.L.**

dimerizáre, *reacţie de* ~, reacţie chimică de formare a unui dimer.

dimerlíe, veche măsură de capacitate pentru cereale, echivalentă în Ţara Romînească cu 34 l, iar în Moldova cu 21,5 l.

dimetilformamídă (CHIM.), $HCO{-}N(CH_3)_2$. Lichid cu p.f. 155°C; este un solvent utilizat în industria organică (în special ca dizolvant al nitrilului poliacrilic) la fabricarea fibrelor sintetice poliacrilonitrilice etc.

dimetilsulfát (CHIM.) v. **sulfat dimetilic.**

dimetrodán (PALEONT.). gen de reptile fosile, din ordinul pelicosaurienilor, care aveau apofizele vertebrelor foarte dezvoltate, formînd o adevărată creastă dorsală şi dentiţia diferenţiată.

dimétru (gr. *di(s)* „doi" şi *metron* „măsură"), vers antic format din două măsuri de două picioare fiecare.

dimíe (IND. TEXT.), postav de lînă, în special de culoare albă, bătut puternic la p i u ă. **D.** se produce în industria casnică.

„Dimineaţa", ziar burghez de informaţii, întemeiat de C. Mille în 1904. A apărut la Bucureşti între anii 1904 şi 1916, apoi între 1919 şi 1938. A luat uneori poziţie împotriva corupţiei regimului burghezo-moşieresc şi a reflectat în coloanele sale unele revendicări economice ale oamenilor muncii.

diminuéndo (MUZ.) v. **decrescendo.**

diminutiv (lat. *diminutus*, de la *diminuere* „a micşora"), cuvînt format cu ajutorul unui sufix numit *diminutival* şi al cărui sens diferă de cel al cuvîntului de bază prin ideea suplimentară de micime sau printr-o nuanţă afectivă (ex. *grădinuţă* şi *grădiniţă* sînt **d.** ale substantivului *grădină*; *Ionel* e un **d.** al numelui *Ion*). Unele diminutive evocă o asemănare cu noţiunea exprimată de cuvîntul de bază (ex. *pescăruş*).

Dimitrescu, Constantin (1847—1928), compozitor şi violoncelist romîn. A scris piese pentru violoncel şi pian („Dans ţărănesc", „Serenada romînă" etc.), şapte cvartete pentru coarde, concerte pentru violoncel şi muzică de scenă. Creaţia sa se caracterizează prin unele intonaţii folclorice şi prin melodicitate. Dimitrescu a fost unul dintre principalii promotori ai muzicii de cameră în Romînia.

Dimitrescu, Ştefan (1886—1933), pictor şi desenator romîn realist-critic. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Iaşi

Şt. Dimitrescu

şi apoi la Paris. Este unul dintre fondatorii, în 1918, ai asociaţiei „Arta romînă". Împreună cu N. Tonitza, Fr. Şirato şi O. Han, a întemeiat, în 1926, *Grupul celor patru*. Din 1927 a fost profesor la Şcoala de arte frumoase din Iaşi. Opera sa (compoziţii, portrete şi peisaje) înfăţişează cu o emoţie sin-

ceră, uneori cu un dramatism reținut, scene și tipuri autentice, îndeosebi din lumea satelor și a muncitorilor mineri, cuprinzînd elemente de critică la adresa societății din vremea sa. În operele lui Șt. Dimitrescu, factura robustă și sobră echilibrează culoarea și conturul grafic. Caracteristice, în această privință, sînt: „Morții de la Caşin", 1917; „Minerii", 1921; „Cina", 1924; „Țărănci lucrînd la război", 1929.

Dimitrescu-Aldem, Alexandru (1880—1917), geograf romîn, adept al teoriei ciclului de eroziune. A adus contribuții în probleme de geomorfologie. Op. pr.: „Dunărea inferioară între Turnu-Severin și Brăila" (1910), „Cîteva puncte cardinale în ale geografiei" (1915).

Dimitrescu-Iași, Constantin (1849—1923), filozof, sociolog

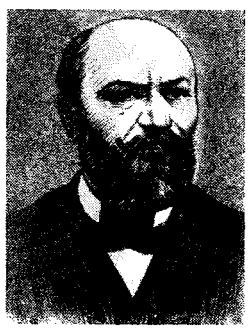

C. Dimitrescu-Iași

și pedagog romîn, reprezentant al democratismului burghez. A fost profesor de filozofie la Universitatea din Iași și apoi la Universitatea din București. Continuînd orientarea materialistă a lui V. Conta, **D.-I.** a înclinat spre un monism materialist mecanicist și a desfășurat o activitate ateistă. Fără să ajungă la o concepție materialistă asupra societății, el a pus la baza activității omului nevoia de hrană și a conceput societatea ca „un mare atelier pentru crearea mijloacelor de trai" („Maragna sau nevoia de hrană", 1891). Influențat de mișcarea socialistă, Dimitrescu-Iași a criticat exploatarea capitalistă, morala burgheză ipocrită („Două morale", 1906) și pe intelectualii care disprețuiau poporul. El a luat apărarea țărănimii oprimate și a susținut necesitatea industrializării țării. Spre sfîrșitul vieții s-a lăsat antrenat însă de propaganda antisocialistă; totodată el a preconizat ideea împăcării claselor antagoniste. În domeniul pedagogiei, **D.-I.** a militat pentru un învățămînt realist, legat de viață. El a subliniat necesitatea îmbinării organice a instrucției și educației și a preconizat o strînsă colaborare între familie și școală în educarea copiilor. C. Dimitrescu-Iași a întemeiat și a condus „Revista pedagogică" (1891—1898).

Dimitrov, Gheorghi Mihailovici (1882—1949), militant de seamă al mișcării muncitorești bulgare și internaționale. Intrînd în Partidul social-democrat bulgar (1902), a luat parte activă, alături de Dimitär Blagoev, la constituirea partidului socialist de stînga al „tesneacilor" (1903), care în 1919 a devenit Partidul Comunist Bulgar. Ca delegat al partidului tesneacilor, **D.** a luat parte în 1912 la Congresul al II-lea al Partidului social-democrat din Romînia, iar în 1915 la Conferința socialistă interbalcanică de la București. În septembrie 1923, **D.** a făcut parte din conducerea răscoalei armate antifasciste a maselor muncitoare din Bulgaria. Nevoit să emigreze, a activat în străinătate. A fost membru al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste. În procesul de la Leipzig (1933), înscenat lui **D.** de autoritățile hitleriste din Germania sub învinuirea de a fi incendiat Reichstagul, el a demascat fascismul, chemînd masele muncitoare la lupta împotriva pericolului de război. Sub presiunea opiniei publice internaționale, Dimitrov a fost eliberat din închisoare (1934). În 1935—1943 a fost secretar general al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste. La Congresul al VII-lea al Internaționalei Comuniste (1935), **D.** a fost raportor în problema organizării luptei împotriva fascismului. În timpul celui de-al doilea război mondial, **D.** a fost unul dintre organizatorii Frontului Patriei (1942), ai mișcării de partizani și ai insurecției armate, care au dus la răsturnarea regimului fascist din Bulgaria și la instaurarea puterii populare. A îndeplinit funcția de secretar general al Partidului Comunist Bulgar și de președinte al Consiliului de Miniștri.

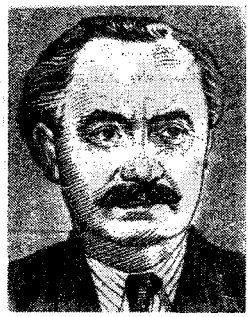

G. M. Dimitrov

G.M. Dimitrov a desfășurat o bogată activitate publicistică. Op. pr.: „Opere" (14 vol., 1951—1955), „Opere alese" (trad. rom. 1959).

Dimitrovgrad, oraș în sudul R. P. Bulgaria, situat pe fluviul Marița, în cadrul unui bazin carbonifer. 34 000 loc. (1956). Centru industrial apărut în anii puterii populare (1947). Important nod feroviar. Exploatări carbonifere, două termocentrale, combinat chimic (superfosfați, îngrășăminte azotoase și fosfatice, acid sulfuric) și fabrici de ciment, de azbociment, de conserve de fructe.

Dimitrov-Maistorul, Vladimir (1882—1960), pictor bulgar, artist al poporului din R.P. Bulgaria, unul dintre cei mai reprezentativi creatori din arta plastică bulgară contemporană. Creația sa, care se caracterizează printr-un lirism cald, redă peisajul satului bulgar și poezia muncii țăranului. Pictor plin de umanitate, **D.-M.** a creat figuri care exprimă o mare puritate sufletească. A folosit o gamă cromatică bazată pe culori pure, vii și strălucitoare; desenul său pune în valoare construcția formelor. În semn de cinste a fost supranumit „Maistorul". Op. pr.: „Autoportret", „Secerătoare", „Părinții cu copilul", „Nunta", „Mama", „Hora" etc.

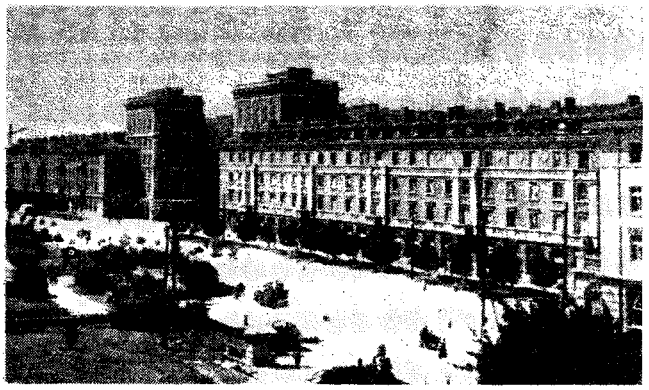

Dimitrovgrad. Blocuri noi de locuințe

dimorfism (gr. *di(s)* „dublu" și *morphe* „formă") **1.** (BIOL.) **a)** (La animale) Prezența la aceeași specie a două forme, care se deosebesc după particularitățile lor morfofiziologice. — *D. sezonier*, dimorfism constînd în prezența a două aspecte distincte sub care se prezintă un animal în anotimpuri diferite, aspecte apărute sub influența factorilor climatici și care se referă la deosebirile de mărime (ex. la unii fluturi), de calitate și de culoare a blănii (ex. culorile de vară și de iarnă la hermină, veveriță, nevăstuică etc.). — *D. sexual*, dimorfism constînd în deosebirea de formă, mărime, culoare etc. între indivizii de aceeași specie, dar cu sexe diferite. *D. s.* este foarte evident la păun, la pasărea-paradisului, la cocoș etc.; la unele nevertebrate, femela este de zeci de ori mai mare decît masculul, care este minuscul și trăiește ca parazit pe femelă (ex. *Bonellia*). **D.** se mai observă și la unele specii care prezintă în ciclul lor de dezvoltare indivizi sexuați și asexuați (ex. meduzele). **b)** (La plante) Existența a două forme deosebite sub care se prezintă indivizii unei specii sau prezența la același individ a unui organ în formă dublă. **D.** se observă la forma florilor (ex. la compozite), a stilului *(heterostilie)*, a frunzelor *(heterofilie)* etc. **D.** este un caz particular de polimorfism. **2.** (FIZ.) Proprietate a unor substanțe chimice (ex. carbonatul de calciu, sulfura de fier etc.) de a cristaliza în două sisteme cristalografice deosebite. Proprietățile fizice și chimice ale acestor cristale diferă de la un sistem la altul. V. și polimorfism.

Dimov, Dimităr (n. 1909), scriitor bulgar. În „Tutunul" (1951, trad. rom.), cel mai cunoscut dintre romanele sale, Dimov înfățișează cu o mare forță artistică lupta revoluționară a muncitorilor din industria tutunului în ajunul și în anii celui de-al doilea război mondial. Laureat al Premiului Dimitrov.

dinám (ELT.) v. **generator electric de curent continuu.**

dinamétru (FIZ.), aparat folosit pentru măsurarea puterii măritoare unghiulare la lunete.

dinámică (gr. *dynamis* „forță, putere") **1.** (FIZ.) Parte a mecanicii care studiază schimbările stărilor de mișcare a corpurilor sub influența forțelor. **D.** rezolvă două tipuri de probleme: a) determinarea forțelor sub acțiunea cărora se produce mișcarea unui corp dat, pe baza cunoașterii legilor de mișcare a acestuia, și b) determinarea legii de mișcare a unui corp sau a unui sistem de corpuri, adică determinarea pozițiilor succesive și a vitezelor tuturor punctelor respective, pe baza cunoașterii forțelor care

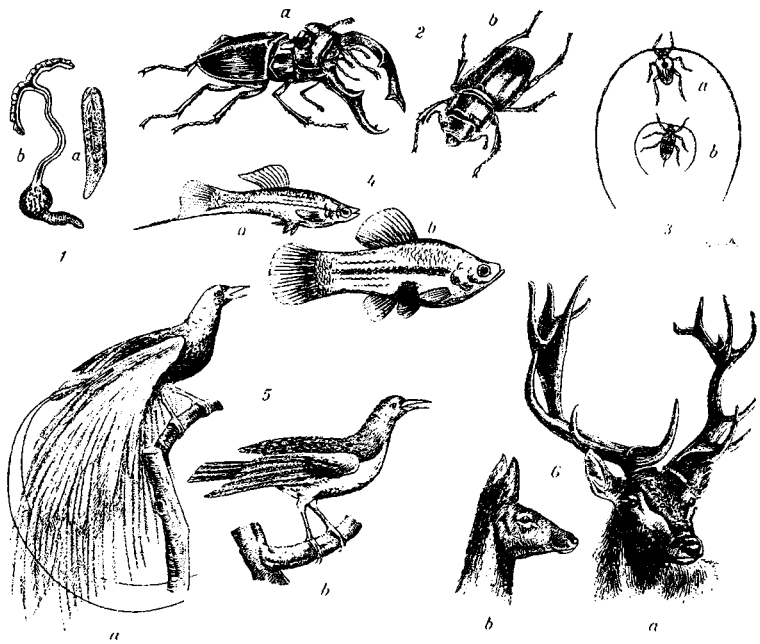

Dimorfism sexual

1 — Bonellia viridis; 2 — rădașcă; *3 — Acanthocinus aedilis; 4 — Xiphophorus helleri; 5 —* pasărea-paradisului; *6 —* cerb
(*a —* masculii; *b —* femelele)

acționează asupra corpului sau a sistemului. Legile fundamentale ale dinamicii clasice au fost formulate de I. Newton în 1687 și sînt în număr de trei: legea inerției, legea proporționalității impulsului cu forța și legea acțiunii și reacțiunii forțelor. După proprietățile corpului studiat, **d.** se împarte în *d. punctului material, d. corpului solid, d. unui corp cu masa variabilă, d. unui corp elastic, d. lichidelor și gazelor.* **D.** mai studiază și unele probleme speciale, ca teoria giroscopului, teoria oscilațiilor mecanice, teoria stabilității mișcării etc. — *Dinamica gazelor*, ramură a mecanicii fluidelor care se ocupă cu mișcarea gazelor sub acțiunea unor forțe exterioare. *D. g.* studiază în special curgerea gazelor prin tuburi de diferite forme la diferite presiuni, acțiunea mecanică a curenților de gaz asupra diferitelor corpuri și mișcarea corpurilor rigide în gaze. *D. g.* are numeroase aplicații în tehnică, la construcția conductelor de gaz, a avioanelor etc. V. și aerodinamică; hidrodinamică. — (ST. CONSTR.) *Dinamica construcțiilor*, ramură a mecanicii aplicate care cuprinde metodele de calcul (calculul de rezistență, de stabilitate și la vibrații) al construcțiilor supuse unor acțiuni (forțe) dinamice. **2.** (GEOL.) *Dinamică externă*, totalitatea proceselor geologice care au loc în scoarța terestră sau la suprafața ei sub acțiunea unor agenți a căror sursă de energie se găsește în afara Pămîntului *(agenți externi)*. Procesele *d. e.* determină, pe de o parte, *denudarea*, adică distrugerea rocilor de la suprafața Pămîntului și transportul materialului rezultat, iar pe de altă parte *sedimentarea*, adică depunerea materialului denudat și formarea rocilor sedimentare. — *Dinamică internă*, totalitatea proceselor geologice care au loc în scoarța Pămîntului sau la suprafața ei sub acțiunea unor agenți care își au originea în interiorul Pămîntului, cel mai important dintre aceștia fiind căldura internă a Pămîntului. *D. i.* cuprinde două categorii de mișcări: a) mișcările magmelor, adică a topiturilor de silicați din scoarța terestră, și b) mișcările scoarței terestre, dintre care se disting *cutremurele*, mișcările *orogenice* și mișcările *epirogenice*. Procesele de *d. i.* tind să creeze și să accentueze neregularitățile reliefului scoarței terestre. Acestei tendințe i se opune acțiunea geologică a agenților externi (dinamica externă), care tind să șteargă neregularitățile reliefului. Lupta continuă a acestor două categorii de forțe contrare determină evoluția reliefului scoarței terestre și influențează evoluția plantelor și animalelor. **3.** (TELEC.) Gamă (interval) de intensități sonore dintr-o transmisiune audio. În telefonie, **d.** se întinde pe un interval de 30—40 de decibeli. În radiotransmisiunile muzicale, **d.** cuprinde un interval de 60—70 de decibeli. **4.** (MUZ.) Totalitatea fenomenelor legate de intensitatea sonorității muzicale. **D.** se bazează pe folosirea diferitelor trepte ale intensității sunetelor, pe înlănțuirea lor, prin trecerea bruscă sau treptată de la o intensitate la alta etc. Notațiile principale pentru efectele dinamice sînt: forte și piano, crescendo și decrescendo. **5.** (BIOL.) *Dinamica populației*, totalitatea schimbărilor care au loc, într-un anumit interval de timp, sub raport cantitativ (ca număr de indivizi) sau calitativ (ca număr de specii), în populația unui biotop în funcție de condițiile de mediu. Studierea *d. p.* prezintă importanță practică pentru cunoașterea stării biotopului, a timpului celui mai potrivit pentru vînătoare, pescuit sau pentru acțiuni de combatere a dăunătorilor. **6.** (FIZIOL.) *Dinamică corticală*, totalitatea proceselor fiziologice fundamentale, cum sînt excitația, inhibiția și mobilitatea, care se petrec la nivelul scoarței cerebrale și care determină caracteristicile ei funcționale într-un moment dat.

dinamism, concepție filozofică idealistă, potrivit căreia factorul primordial nu ar fi materia, ci mișcarea pură, imaterială. Întemeietorul **d.** a fost Leibniz, care considera materia ca un factor derivat din interacțiunea a două forțe imateriale opuse: atracția și repulsia. Lupta dintre adepții atomismului și cei ai dinamismului a constituit în sec. XVIII—XIX o formă a luptei dintre materialism și idealism. Susținători ai concepției dinamiste au fost Kant, Bolzano, Schelling, Hegel, Goethe ș.a. Încercări artificiale de a îmbina **d.** cu atomismul au fost făcute de R. J. Bošković și E. Haeckel. La sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, **d.** s-a manifestat sub forma energetismului.

dinamită, exploziv detonant alcătuit din nitroglicerină, ca substanță explozivă principală, și dintr-un adaos care o fixează sau o leagă pe aceasta.

dinamográf (gr. *dynamis* „forță" și *graphein* „a nota") **1.** (TEHN.) Aparat folosit pentru măsurarea forței de tracțiune și înregistrarea variației acesteia la tractoare, locomotive etc. V. și dinamometru. **2.** (EXPL. PETR.) Aparat folosit la unele sonde pentru înregistrarea curbei de variație a sarcinii care acționează asupra prăjinii lustruite sau asupra tijei pistonului în timpul unui ciclu de pompare. După locul unde se montează, se deosebesc **d.** de suprafață și **d.** de adîncime. **D.** de suprafață pot fi hidraulice, mecanice și electrice; **d.** de adîncime sînt mecanice.

dinamometamorfísm (PETROGR.), proces de transformare distructivă a rocilor în zonele de mișcare ale scoarței terestre, caracterizat prin efecte de îndoire, crăpare sau măcinare a lor. Prin **d.** se formează granite și gabrouri șistoase, milonite etc. În R.P.R., **d.** a afectat puternic granitele de Pricopan (Dobrogea), granitele și granodioritele din Munții Parîng, Retezat (Carpații Meridionali), Highiș (Carpații Apuseni) etc.

dinamometríe (FIZIOL.), măsurarea forței contracției musculare cu ajutorul unui aparat special, numit *dinamometru*.

dinamométru (gr. *dynamis* „putere" și *metron* „măsură";

FIZ.), aparat pentru măsurarea forţelor sau cuplurilor; se bazează fie pe determinarea unui lucru mecanic efectuat de forţa sau cuplul de măsurat, fie pe echilibrarea acestora prin forţe sau cupluri (elastice, electrice etc.) de valoare cunoscută. **D.** sînt instrumente cu construcţie simplă, cu sensibilitate redusă; se folosesc cel mai adesea pentru măsurarea forţelor şi cuplurilor de valori ridicate. Dinamometrele se împart, după principiul de funcţionare şi de transmitere, în *mecanice* (dinamometru cu arc, dinamometru cu torsiune, dinamometru hidraulic etc.) şi *electrice*, care folosesc cristalele piezoelectrice, magnetostricţiunea, inducţia electromagnetică etc.

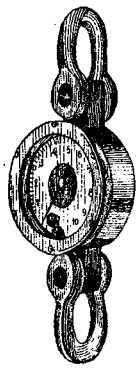

Dinamometru cu arc

dinantián (STRAT.), epocă inferioară a carboniferului, care se caracterizează prin anumite specii de brahiopode, goniatiţi, lamelibranhiate, gasteropode etc. Formaţiunile **d.** sînt bine dezvoltate în vestul şi sudul Europei şi în partea centrală şi de est a U.R.S.S.

dinastíe, şir de suverani (împăraţi, regi, prinţi, voievozi) aparţinînd aceleiaşi familii şi care se succedau ereditar la conducerea statului (ex. **d.** Muşatinilor în Moldova, a Basarabilor în Ţara Romînească etc.); familie din care fac parte aceşti suverani.

dinatrón, *efect* ~, (TELEC.), fenomen anormal întîlnit la tuburile electronice, caracterizat prin scăderea curentului care trece printr-un electrod la creşterea tensiunii, din cauza unei emisiuni secundare de electroni; în mod normal, fără această emisiune, curentul creşte o dată cu tensiunea. Se întîlneşte frecvent la tetrode, cînd ecranul se află la un potenţial mai înalt decît anodul. *E. d.* este dăunător, deoarece poate produce creşterea distorsiunilor şi uneori oscilaţii parazite.

dínă (gr. *dynamis* „forţă"; METR.), unitate de măsură a forţei în sistemul CGS. Reprezintă forţa care imprimă masei de un gram o acceleraţie de un centimetru pe secundă la pătrat. Se notează cu simbolul *dyn.*

Dinculescu, Constantin (n. 1898), inginer electromecanic romîn, profesor universitar, membru corespondent al Academiei R.P.R. **D.** a proiectat şi a condus lucrările de construcţie a mai multor centrale termoelectrice, a contribuit la rezolvarea în R.P.R. a unor probleme de termificare industrială şi urbană, de tracţiune diesel şi diesel-electrică pe căile ferate. A participat la elaborarea planului de electrificare şi folosire a apelor din R.P.R. (1951—1960).

Dinicu, Dimitrie (1868—1936), violoncelist, dirijor şi pedagog romîn. A fost profesor la Conservatorul de muzică din Bucureşti şi unul dintre animatorii vieţii muzicale romîneşti. Ca dirijor, a condus Orchestra simfonică a Ministerului Instrucţiunii Publice, pînă la înfiinţarea orchestrei filarmonice. Este autorul unor lucrări cu caracter didactic.

Dinicu, Grigoraş (1889—1949), renumit violonist romîn. A studiat la Conservatorul

Gr. Dinicu

din Bucureşti. S-a remarcat ca interpret atît al repertoriului popular romînesc cît şi al celui cult (concertele de Bach, Mendelsohn-Bartholdy, Bruch, Wieniawski). Interpretarea sa se distingea prin virtuozitate, muzicalitate şi căldură. **D.** este autorul unui mare număr de piese muzicale (printre care şi cunoscuta „Hora staccato", orchestrată de P. Vladigherov), precum şi al unor lucrări care s-au impus în repertoriul soliştilor şi al ansamblurilor de muzică populară („Ciocîrlia", „Hora mărţişorului" etc.).

dinódă (FIZ.), electrod adiţional care emite electroni secundari sub acţiunea bombardamentului cu electroni proveniţi de la catodul unui tub electronic sau de la o altă dinodă, producînd astfel amplificarea curentului electric. Se întîlneşte la multiplicatoarele electronice cu emisiune secundară şi la pentodele amplificatoare cu emisiune secundară.

Dinogetia, aşezare feudală timpurie (sec. X—XII), descoperită pe teritoriul satului Garvăn, raionul Măcin, reg. Dobrogea, pe locul unei cetăţi romano-bizantine din sec. IV—VI. Numeroasele locuinţe de forma unor bordeie, precum şi importantele urme ale culturii materiale (unelte, arme, vase, obiecte de podoabă, monede), descoperite la **D.**, oglindesc atît gradul de dezvoltare al acestei aşezări feudale timpurii cît şi puternicele ei legături economice şi culturale cu Bizanţul şi cu statul rus de la Kiev.

dinotériu (PALEONT.), gen fosil de mamifere din ordinul proboscidienilor, care cuprindea animale cu talia adesea mai mare decît a elefanţilor. Este caracterizat în special prin absenţa defenselor de pe maxilarul superior, acestea găsindu-se pe maxilarul inferior, curbate în jos. Aveau cîte zece molari pe fiecare maxilar. **D.** a trăit în miocen şi pliocen în Europa, Asia şi Africa (ex. *Dinotherium gigantissimum* din pliocenul de la Mînzaţi, reg. Iaşi, şi Găiceana, reg. Bacău).

dinozauriéni (PALEONT.), ordin de reptile fosile care cuprinde formele cele mai mari de reptile şi în general de animale cunoscute; aveau craniul mic şi creierul redus, spre deosebire de măduva spinării, care era în porţiunea sacrală mult mai dezvoltată decît creierul. Vertebrele erau complet osificate, centura scapulară lipsită de claviculă, iar centura pelviană la unele genuri avea un postpubis ca la păsări. Au trăit

în jurasic şi cretacic. În R.P.R. s-au găsit dinozaurieni în bazinul Haţegului.

dínte (ANAT.), organ special osos, existent la majoritatea vertebratelor, situat în cavitatea bucală. Broaştele ţestoase,

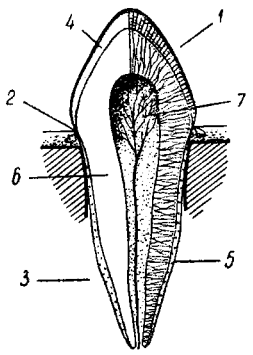

Structura unui dinte

1 — coroana; *2* — coletul; *3* — rădăcina; *4* — emailul; *5* — cimentul; 6 — dentina; *7* — pulpa

păsările, sturionii adulţi şi unele specii de mamifere nu au dinţi; la unii peşti, **d.** sînt situaţi şi în faringe. **D.** îndeplinesc funcţiunea de apucare, reţinere şi prelucrare mecanică a alimentelor, iar la unele animale şi de apărare. **D.** se compune din trei părţi anatomice: coroana, coletul şi rădăcina. Principala masă a **d.** o constituie dentina; în coroană, dentina este acoperită cu email, iar coletul şi rădăcina cu ciment. În interiorul **d.** se găseşte o cavitate care cuprinde pulpa dentară, constituită din ţesut conjunctiv bogat în terminaţii nervoase şi vase sanguine şi care asigură nutriţia şi creşterea **d.** La peşti, la amfibieni şi la cele mai multe reptile, **d.** nu au rădăcină şi sînt sudaţi cu oasele maxilare; la mamifere şi la om sînt implîntaţi în cavităţi speciale ale maxilarelor, numite alveole. La majoritatea vertebratelor (în afară de mamifere), **d.** se schimbă mereu în decursul vieţii; la mamifere, schimbarea **d.** are loc numai o singură dată, la vîrstă tînără. Forma, mărimea şi structura **d.** sînt în strînsă legătură cu funcţiunea lor. Astfel, la animalele care înghit hrana fără s-o mestece, **d.** sînt simpli, conici, ascuţiţi şi servesc la apucarea şi la reţinerea prăzii prinse. La cele mai multe mamifere, la care regimul de hrană este foarte variat, **d.** sînt diferenţiaţi, după structură, în: *incisivi* (pentru tăiatul alimentelor), *canini* (pentru sfîşiat), *premolari* şi *molari* (pentru măcinarea hranei). V. şi d e n t i ţ i e.

dinţáre (TEHN.), prelucrare de aşchiere executată cu o sculă adecvată şi care constă în tăierea de dinţi la periferia unui obiect. În general, **d.** se realizează prin frezare, mortezare sau rectificare, folosind fie maşini speciale de dinţat, fie maşini de frezat, de mortezat sau de rectificat.

dinţătúră, perforare făcută pe laturile unei mărci poştale pentru a se desprinde uşor din coală.

dinucleotíde, combinaţii chimice organice compuse din acid fosforic, zahăr şi baze azotoase. **D.** se găsesc în celulele din muşchi.

Dio Cassius, Cocceianus (c. 155—c. 235), istoric roman de limbă greacă, reprezentant al aristocraţiei senatoriale. Este autorul unei vaste istorii a Imperiului roman, în 80 de cărţi, dintre care n-au rămas în întregime decît cărţile 36—60. A lăsat informaţii despre războaiele romanilor cu dacii, care nu s-au păstrat însă decît în nişte rezumate bizantine tîrzii ale cărţilor sale. Deşi părtinitoare, întreaga operă a lui Dio Cassius are o mare valoare documentară.

diocéză 1. (IST.) Diviziune administrativă a Imperiului roman tîrziu, condusă de un guvernator, numit *vicar*. A fost creată printr-o reformă administrativă în timpul lui Diocleţian. **2.** (În Europa apuseană, începînd din evul mediu) Circumscripţie ecleziastică condusă de un episcop sau arhiepiscop.

Dio Chrysostomos (sec. I—II e.n.), orator şi filozof cinic din Prusa (Bitinia). A combătut politica lui D o m i ţ i a n şi, persecutat de acesta, s-a refugiat la daci. **D.C.** a lăsat informaţii despre daci în „Orationes". Lucrarea intitulată „Getica" nu s-a păstrat. Reîntors la Roma în timpul lui Traian, Dio Chrysostomos a participat împreună cu acesta la războaiele daco-romane. A fost unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai idealului politic al noii aristocraţii din municipiile Italiei şi din provincii: instituirea unei monarhii supuse senatului, capabilă să-i apere interesele.

Diocleţian *(Caius Aurelius Valerius Diocletianus)*, împărat roman (284—305). În timpul lui **D.** s-a reorganizat imperiul, s-au înfăptuit o serie de reforme menite să întărească puterea economică, politică şi militară a imperiului şi au fost înăbuşite puternicele răscoale ale b a g a u z i l o r din Galia şi

Diocleţian

ale colonilor din Africa. Întregul sistem politic-administrativ creat de **D.** este denumit *dominat* (de la titlul împăratului, care era numit *dominus* „stăpîn"). A abdicat în anul 305.

diódă (gr. *diodos* „trecere"; TELEC.), element de circuit electric cu doi electrozi (principali) şi care prezintă o rezistenţă electrică mică pentru un anumit sens de trecere a curentului electric (sensul direct) şi foarte mare pentru sensul opus (sensul invers). **D.** sînt folosite în general pentru redresarea curentului alternativ. — *D. cu gaz*, tub electronic cu doi electrozi, catodul (care emite electroni) şi anodul (care captează electroni), şi care se află într-o incintă cu gaz rarefiat (argon, neon, vapori de mercur). *D. cu g.* pot fi cu catodul cald (numite şi *gazotron* sau *fanotron*), folosite la redresarea curentului alternativ de frecvenţă industrială, sau cu catodul rece, utilizate ca stabilizatoare de tensiune (v. s t a b i l i v o l t), tu-

buri semnalizatoare, eclatoare, redresoare etc. — *D. cu vid*, tub electronic care are cei doi electrozi dispuşi într-o incintă cu vid înaintat. Este folosită la

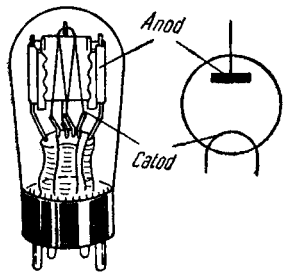

Diodă cu vid

redresarea curenţilor alternativi de joasă şi de înaltă frecvenţă, la detecţia undelor modulate în amplitudine, ca elemente neliniare, în circuite electronice de calcul etc. — *D. semiconductoare*, diodă constituită fie prin joncţiunea a două semiconductoare, dintre care unul cu conducţie electronică (semiconductor *n*) şi celălalt cu conducţie lacunară (semiconductor *p*), fie dintr-un material semiconductor pe suprafaţa căruia apasă un vîrf metalic (de wolfram) foarte fin. În prezent, principalele *d. s.* folosite în electrotehnică şi radiotehnică sînt **d.** cu seleniu, **d.** cu cuproxid, **d.** cu germaniu şi **d.** cu siliciu.

Diodor din Sicilia (c. 80—29 î.e.n.), istoric grec din Sicilia. A scris „Biblioteca istorică", operă cu caracter de compilaţie, care este o primă încercare de a prezenta întreaga istorie a antichităţii. Deosebit de importante sînt relatările lui despre răscoalele sclavilor din Sicilia. Din cele 40 de cărţi, s-au păstrat cărţile 1—5, 11—20 şi cîteva fragmente din alte cărţi.

Diofant (325—409), matematician grec din Alexandria. Este considerat creatorul algebrei. Din tratatul său „Aritmetica" s-a păstrat numai o parte (6 cărţi din 13), cuprinzînd rezolvarea unor probleme care se reduc la ecuaţii pînă la gradul patru (numite *ecuaţii diofantice* sau nedeterminate, deoarece numărul necunoscutelor întrece numărul ecuaţiilor). **D.** foloseşte numai numere raţionale pozitive.

Diogene din Sinope (c. 404—323 î.e.n.), filozof grec care a aplicat în mod consecvent principiile şcolii cinice, trăind „conform cu natura", în dispreţul civilizaţiei. După legendă, locuia într-un butoi şi umbla ziua în amiaza-mare cu felinarul aprins în căutarea „unui om". A promovat ideea cosmopolitismului antic, considerînd că omul trebuie să fie „cetăţean al universului". Biografia sa, aproape legendară, cuprinde numeroase întîmplări cu tîlc filozofic. V. şi cinicii.

Diogene Laerţiu (sec. III e.n.), învăţat grec, a cărui operă „Despre vieţile şi doctrinele filozofilor" (10 cărţi) constituie un important izvor pentru studierea filozofiei antice greceşti.

dióic (despre plante unisexuate), la care unii indivizi poartă florile masculine, iar alţii florile feminine (ex. cînepa, urzica mare, tisa etc.).

diolefíne (CHIM.), hidrocarburi aciclice sau ciclice nesaturate cu două duble legături în moleculă. Dublele legături pot fi cumulate ($C=C=C$), conjugate ($C=C-C=C$) sau izolate (adică separate prin două sau mai multe grupe metilenice, — CH_2 —). Se caracterizează prin reacţii de adiţie la dublele legături şi prin reacţii de polimerizare (în special cele cu duble legături conjugate, de ex. butadiena). Se numesc şi *diene*.

Diomede, personaj din mitologia greacă, unul dintre principalii eroi ai „Iliadei", fiul lui Tideu. Protejat de Atena, el a săvîrşit numeroase fapte de vitejie. La întoarcerea în Argos după victoria aheilor, a fost trădat de soţia sa şi silit să se exileze în Italia, unde ar fi fondat unele aşezări greceşti. **D.** este şi un personaj din legendele tebane, de obicei înglobat printre epigoni.

dionínă (FARM.), clorhidrat de etilmorfină, obţinut prin sinteza morfinei. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină albă, amară, fără miros, solubilă în apă. Exercită o acţiune analgezică şi de calmare a tusei. Are aceleaşi efecte terapeutice ca şi codeina.

dionisiáce, *sărbătorile* ~, serbări organizate în Grecia antică în cinstea lui Dionysos (Bachus), care stau la originea reprezentaţiilor teatrale. Din ditirambii interpretaţi în cadrul marilor **d.** la Atena a apărut tragedia, iar din cîntecele comice executate la serbările cîmpeneşti în cinstea acestui zeu (**d.** mici sau săteşti) s-a născut comedia.

Dionisie Eclesiarhul, călugăr, caligraf şi cronicar muntean. A tradus în romîneşte şi a transcris un mare număr de acte, pe care le-a strîns, pînă în 1819, în 25 de condici manuscrise, unele dintre ele însoţite de prefeţe şi de desene lucrate artistic în peniţă. Este autor al „Cronografului Ţării Romîneşti de la 1764 pînă la 1815".

Dionisie Lupu (1769—1831), mitropolit al Ţării Romîneşti (1819—1823). A fost membru al eteriei şi a prezidat divanul ţării sub Tudor Vladimirescu (1821). După înfrîngerea răscoalei s-a refugiat la Braşov, de unde s-a reîntors în ţară în 1827, devenind egumen la Mănăstirea Dealu.

Dionysios din Halicarnas (sfîrşitul sec. I î.e.n.), istoric roman de limbă greacă, exponent al intereselor păturilor aristocratice. Este autorul unei istorii a Romei („Antichităţi romane"), scrisă cu scopul de a dovedi înrudirea dintre instituţiile romane şi cele greceşti. A scris şi numeroase opere de retorică şi de critică literară.

Dionysios Thrax (170—90 î.e.n.), gramatic din şcoala alexandrină. A fost profesor de retorică la Roma. A scris lucrări de gramatică şi de critică literară; cea mai cunoscută dintre lucrările sale este tratatul „Arta gramaticii", care a exercitat o mare influenţă asupra gramaticilor latini.

Dionysopolis, colonie greacă întemeiată în sec. al VI-lea î.e.n. de colonişti veniţi din oraşul Milet (Asia Mică). A fost numită mai întîi *Crunoi*. Istoria oraşului, în primele timpuri ale existenţei sale, este puţin cunoscută. A întreţinut legături cu Burebista, care l-a folosit pe Acornion, cetăţean al acestui oraş, în diferite misiuni diplomatice. Azi *Balcic* (în R.P. Bulgaria).

Dionysos v. **Bachus.**

diopsíd (MINER.), silicat natural de calciu și de magneziu, din grupa piroxenilor monoclinici. Apare în cristale prismatice sau în mase grăunțoase incolore sau verzui-cenușii cu luciu sticlos. Se găsește în rocile eruptive bazice și ultrabazice, în unele gabrouri, în unele andezite, precum și în unele roci metamorfice ca skarne, corneene, șisturi cristaline etc. În R.P.R., **d.** se găsește la Ocna de Fier (reg. Banat), în munții Drocea, Bihor, Măcin ș.a.

dioptáz (MINER.), silicat hidratat de cupru, cristalizat în sistemul trigonal. Se formează împreună cu carbonații de cupru prin alterarea sulfurilor de cupru. Are culoarea verde de smarald și luciu sticlos. Varietățile limpezi sînt utilizate ca pietre semiprețioase.

dioptríe (gr. *dioptra*, din *dia* „prin" și *optomai* „văd"; METR.), unitate de măsură a puterii unei lentile, egală cu puterea unei lentile avînd distanța focală de un metru. Puterea lentilei este inversul distanței focale, exprimată în metri.

dióptru (FIZ.) **1.** Suprafața care separă două medii transparente cu indici de refracție

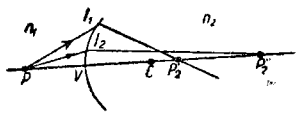

Dioptru sferic
n_1, n_2 — medii cu indici de refracție diferiți; I_1 — rază incidentă; I_2 — rază refractată; V — suprafața dioptrului; P — punct-obiect; P'_2, P''_3 — puncte-imagini ale punctului-obiect

diferiți. **2.** Dispozitiv sau instrument cu ajutorul căruia se determină linia de vizare spre un anumit punct. Se compune din două părți: ocularul și obiectivul. **D.** al cărui obiectiv poate îndeplini și funcția de ocular și al cărui ocular poate îndeplini și funcția de obiectiv se numește *d. dublu*.

diorámă (gr. *dia* „prin" și *horama* „vedere") **1.** Reprezentare a unui peisaj dintr-un mediu natural (stepă, pădure, baltă etc.), folosită în muzeele de științe naturale pentru expunerea într-un mod sugestiv a unor animale naturalizate caracteristice acelui mediu. Sub efectul unei iluminări corespunzătoare, **d.** creează impresia realității. Inițiatorul **d.** biologice este naturalistul romîn Gr. Antipa. La Muzeul de istorie naturală din București, care-i poartă numele, sînt expuse numeroase diorame (ex. **d.** faunei de stepă, de pădure etc.). **2.** Tablou sau ansamblu de imagini care constituie o vedere, perspectivă sau pictură pe fond transparent, avînd dimensiuni mari și fiind supusă unei iluminări cu tonuri de lumină schimbătoare. Pictura e executată pe ambele fețe ale pînzei, și anume pe față în culori transparente, iar pe revers în culori opace. Dioramele se folosesc pentru reprezentarea unor scene istorice în expoziții cu caracter aniversar sau în muzee.

Diori, Hamani (n. 1916), președinte al Republicii Niger (din 1960) și șef al guvernului, secretar general al Partidului progresist din Niger.

diorít (PETROGR.), rocă intrusivă cu structura grăunțoasă, formată din feldspat plagioclaz și hornblendă sau biotit. Are culoarea cenușie și formează masive sau filoane. Este folosit ca piatră de construcție, la pavaje etc. În R.P.R. este răspîndit în Carpații Meridionali, în Munții Apuseni și în Dobrogea.

Dioscoride, Pedanios (sec. I e.n.), medic și botanist grec, originar din Asia Mică. A scris „Despre mijloacele de vindecare", lucrare de medicină foarte răspîndită în evul mediu, în care sînt descrise medicamentele de origine vegetală, animală sau minerală din timpul său. Între denumirile de plante, cîteva zeci sînt dacice, interpolate în lucrarea lui **D.** în secolul al III-lea.

dipeptíde (BIOCHIM.), combinație cu caracter amidic, care rezultă din două molecule de aminoacizi, cu formare de grupări peptidice *(NH — CO)* și eliminare de apă. Au importanță pentru stabilirea structurii proteinelor. V. și *peptide*.

diplegíe (gr. *di(s)* „dublu" și *plege* „lovitură"; MED.), paralizie bilaterală a corpului (hemiplegie dublă). **D.** se datorește unei leziuni cerebrale.

diplobacíl (gr. *diploos* „dublu" și *bacil*; MICROBIOL.), bacterii în formă de bastonașe grupate cîte două capăt la capăt, reunite prin intermediul unei substanțe gelatinoase (ex. *Bacillus anthracis*, agentul patogen al dalacului).

diplocóci (gr. *diploos* „dublu" și *coci*; MICROBIOL.), bacterii sferice grupate două cîte două. **D.** sînt imobili și nu formează spori. Printre **d.** se întîlnesc atît forme saprofite (în sol, în bazine de apă) cît și forme patogene (gonococul, agentul patogen al gonoreii, și meningococul, agentul patogen al meningitei epidemice etc.).

diplodóc (PALEONT.), specie de reptilă fosilă din grupul dinozaurienilor, ale cărei resturi au fost descoperite în jurasicul superior din America de Nord. Era un animal erbivor, cu o lungime de circa 26 m. Avea picioarele foarte groase, coada și gîtul lung și capul foarte mic în raport cu trunchiul. Trăia și pe uscat și în apă, unde înota cu ușurință.

diplóe (gr. *diploos* „dublu"; ANAT.), țesutul osos spongios cuprins între cele două table osoase compacte (externă și internă) ale oaselor late craniene.

diploídă (gr. *diploos* „dublu" și *eidos* „aspect"; BIOL.), *fază* ~, perioadă în dezvoltarea organismelor (plante sau animale) caracterizată prin prezența în nucleele celulelor a unui număr dublu de cromozomi ($2n$) față de numărul cromozomilor din celulele sexuale (n). *F. d.* rezultă în urma unirii gameților mascul și femel (care se află în faza haploidă) în procesul fecundației. Este caracteristică pentru plantele sporofite și pentru celulele somatice ale organismului animal. Se numește și *diplofază*.

„Diploma ioaniților", denumirea privilegiului acordat în 1247 de regele Ungariei, Béla al IV-lea, cavalerilor ioaniți (ospitalieri), prin care aceștia primeau o serie de venituri și de scutiri în schimbul obligației de a apăra hotarele de sud ale regatului feudal ungar, cu sprijinul populației romînești locale. Această diplomă menționează pentru prima oară formațiunile statale feudale romînești

dintre Carpaţi şi Dunăre: ţara Severinului, cnezatele lui Ioan şi Farcaş şi voievodatele lui Litovoi şi Seneslav; ea conţine, de asemenea, date privitoare la situaţia econonomică, socială, politică şi militară a acestora.

diplomát v. **agent diplomatic.**

diplomática, disciplină auxiliară a istoriei, avînd ca obiect, studiul critic al actelor oficiale, numite diplome, sub raportul autenticităţii, pe baza caracterelor externe (material, scris, ornamente) şi interne (conţinut, limbă).

diplomaţíe (gr. *diploma* „împăturit în două", mai tîrziu „act închis, ca un plic, emanînd de la şefii de state"), activitatea şefilor de state, a guvernelor şi a organelor speciale pentru relaţiile externe, în vederea realizării scopurilor politicii externe a statului. Principalele forme ale activităţii **d.** sînt: tratativele, schimburile de note, încheierea de înţelegeri internaţionale, organizarea de conferinţe internaţionale. Caracterul **d.** depinde de esenţa politicii externe a clasei dominante în statul respectiv. **D.** a existat din cele mai vechi timpuri, însă formele ei actuale au luat naştere în sec. al XVI-lea şi al XVII-lea, cu prilejul creării marilor state centralizate şi extinderii relaţiilor lor internaţionale. O dată cu intrarea capitalismului în faza sa imperialistă, în care s-au agravat contradicţiile dintre statele capitaliste, **d.** puterilor imperialiste a devenit tot mai mult un instrument al politicii lor expansioniste şi de dominaţie. În opoziţie cu aceasta, **d.** socialistă s-a manifestat de la început ca o **d.** de tip nou care militează pentru respectarea independenţei şi suveranităţii, a egalităţii în drepturi, a autodeterminării popoarelor, a neamestecului în treburile interne ale altor ţări şi pentru îndeplinirea obligaţiilor decurgînd din înţelegerile internaţionale, pentru coexistenţă paşnică. În epoca actuală, cînd apărarea păcii a devenit cauza vitală a întregii omeniri şi cînd realitatea demonstrează că problemele internaţionale litigioase pot fi rezolvate pe calea tratativelor, **d.** capătă o însemnătate deosebită. În lupta pentru preîntîmpinarea războiului, **d.** socialistă manifestă realism şi perseverenţă, dînd dovadă de multă iniţiativă şi elasticitate. În condiţiile schimbării raportului de forţe pe plan internaţional în favoarea păcii şi socialismului, chiar şi în cercuri conducătoare din ţările capitaliste se manifestă aprecieri realiste, tendinţe spre normalizarea relaţiilor internaţionale, spre evitarea evoluţiei evenimentelor în direcţia unei conflagraţii mondiale. Un rol activ în promovarea tratativelor în relaţiile internaţionale îl au tinerele state suverane. Expresie a politicii externe a R.P.R., diplomaţia ţării noastre se afirmă tot mai activ în viaţa internaţională în slujba cauzei păcii, democraţiei şi socialismului. Vezi şi Republica Populară Romînă *(Politica externă a R.P.R.)*.

diplopíe (gr. *diploos* „dublu" şi *opsis* „vedere"; MED.), tulburare a vederii, care constă în perceperea dedublată a imaginii obiectelor, ca urmare a paraliziei unor muşchi oculari.

diplopóra (PALEONT.), gen fosil de alge verzi cu talul mic nedivizat, încrustat cu carbonat

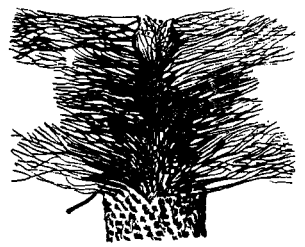

Diplopora

de calciu, avînd tulpini cu ramuri grupate cîte 2—5 în mănunchiuri. Speciile acestui gen au trăit din triasicul mediu pînă în eocen (ex. **d.** găsită în depozitele triasice de la Vaşcău, reg. Crişana).

diplúra (ZOOL.), ordin de insecte inferioare, de dimensiuni milimetrice, care trăiesc în locuri întunecoase (în frunzarul pădurilor, sub pietre, în peşteri). Au corpul complet depigmentat, fără ochi, lipsa acestora fiind suplinită de o pereche de antene lungi, cu ajutorul cărora se orientează (ex. *Japyx solifugus*). Sin. *campodeoidea.*

dipmétru (EXPL. PETR.), aparat care se introduce în sonde la un anumit punct, pentru a măsura şi înregistra deviaţia faţă de verticală în timpul săpării.

dipnói (gr. *di(s)* „doi" şi *pnein* „a respira"), grup de peşti care respiră atît prin branhii

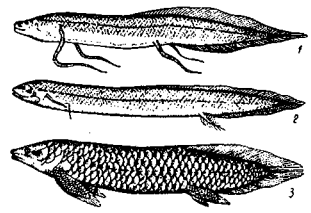

Dipnoi
1 — Protopterus aethiopicus; 2 — Lepidosiren paradoxa; 3 — Neoceratodus forsteri

cît şi prin plămîni. Datorită acestui fapt, **d.** pot trăi şi în apă, şi pe uscat. Prezenţa acestor caractere îi apropie de amfibieni. Sînt cunoscute multe specii de **d.** fosili (începînd din devonian); puţinele specii actuale sînt răspîndite în Africa centrală, bazinul Amazonului şi Australia (ex. *Neoceratodus, Lepidosiren*).

dipodíde (ZOOL.; *Dipodidae*), familie de rozătoare care trăiesc în stepă şi în deşert. Cu ajutorul picioarelor posterioare, care sînt lungi, adaptate la sărit, aleargă repede, în salturi. Picioarele anterioare sînt scurte. Sînt dăunătoare pentru agricultură.

dipodíe (gr. *di(s)* „doi" şi *pous, podos* „picior"), grup de două picioare constituind o unitate în versificaţia antică; are două accente marcate, dintre care unul este principal.

dipól (gr. *di(s)* „doi" şi *polos* „pol") **1.** (ELT.) Circuit electric sau reţea electrică, care are două borne de acces pentru conectarea la o reţea exterioară şi care nu mai prezintă alte legături electrice sau magnetice cu exteriorul. Interacţiunea unui **d.** cu exteriorul este complet caracterizată de curentul electric, care intră printr-una dintre borne şi iese prin cealaltă (conform primei teoreme a lui Kirchhoff), şi de

tensiunea electrică dintre cele două borne de acces. **2.** *Dipol electric* **a)** (FIZ., ELT.) Sistem de două sarcini electrice punctuale, egale şi de semn contrar $(+q, -q)$, situate la o distanţă *(r)* mică faţă de distanţa la care se calculează sau se măsoară acţiunea **d.** (cîmpul sau forţele exercitate). Dacă se modifică periodic distanţa dintre sarcini sau valoarea lor, *d. e.* poate fi considerat ca sursă a unui cîmp electromagnetic variabil în timp. Sin. *dublet electric.* **b)** (TELEC.) Antenă constituită din două corpuri conductoare, dispuse şi alimentate simetric. **3.** (FIZ.) *Dipol magnetic* **a)** Spiră mică conductoare, parcursă de un curent electric de conducţie de intensitate dată. Se mai numeşte *buclă de curent.* **b)** Model fictiv al unui mic corp magnetizat, format din două puncte materiale cu sarcini magnetice (ipotetice) egale şi de nume contrare $(+q_m, -q_m)$, situate la o distanţă r unul de altul. Sin. *dublet magnetic.*

dipsomanie (gr. *dipsos* „sete" şi *mania* „nebunie"; MED.), tendinţă patologică de a consuma mari cantităţi de lichide, în special băuturi alcoolice.

diptére (gr. *di(s)* „doi" şi *pteron* „aripă"; ZOOL.; *Diptera*), ordin de insecte caracterizate prin existenţa unei singure perechi de aripi pentru zbor (perechea anterioară), cea de-a doua pereche fiind redusă şi transformată în organe de echilibru (balansiere). Se cunosc aproximativ 100 000 de specii de **d.**, care variază mult ca formă şi ca mod de viaţă. În general se disting două tipuri: unul, reprezentat prin ţînţar şi prin alte **d.** asemănătoare acestuia (subordinul *nematocere*), cu antene lungi, cu abdomen alungit; larvele acestora au cap distinct, bine conformat; al doilea tip, reprezentat prin muşte, tăuni etc. (subordinul *brahicere*), cu antene scurte, cu abdomen bombat şi cu larve fără cap vizibil. Larvele de **d.** sînt totdeauna lipsite de picioare şi trăiesc prin locuri bogate în substanţe organice (mai ales în descompunere), precum şi în ape, unde duc viaţă liberă (ex. larvele de ţînţari) sau ca paraziţi pe alte insecte sau pe animale mari (ex. larvele mai multor specii de muşte). Numeroase specii de **d.** sînt foarte dăunătoare, în special ca paraziţi sau ca purtători ai diferitelor boli; pentru distrugerea lor se întreprind acţiuni cu caracter local sau general, folosindu-se mai ales metodele chimice şi cele biologice.

dipterocarpacée (BOT.; *Dipterocarpaceae*), familie de plante dicotiledonate care cuprinde arbori cu frunze alterne, flori mari, fructe lemnoase; au lemn preţios şi produc răşini, balsamuri, camfor. Trăiesc în regiunile tropicale din Asia şi Africa.

diptíc (ARTE PLAST.), piesă compusă din două panouri, fixe sau mobile. La romani, dipticul servea ca tăbliţe oficiale pentru scris, exteriorul celor două panouri fiind decorat cu reliefuri sculpturale. În evul mediu, **d.** au fost utilizate ca altare pliante (de călătorie), cu scene sculptate sau pictate. Au rămas celebre **d.** din plăci mici de fildeş, lucrate de sculptorii medievali, şi numeroase dipticuri pictate, mai ales ale unor artişti flamanzi din sec. XIV–XVI.

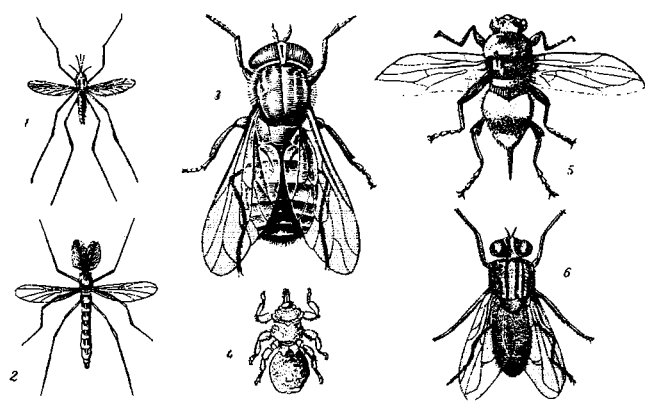

Diptere

1 — ţînţarul anofel *(Anopheles maculipennis)*; *2* — *Tendipes plumosus*; *3* — tăun *(Tabanus bovinus)*; *4* — chichiriţă *(Melophagus ovinus)*; *5* — streche *(Hypoderma bovis)*; *6* — musca de casă *(Musca domestica)*

Dirac *[diréc]*, Paul Adrien Maurice (n. 1902), fizician englez, membru al Societăţii

P. Dirac

Regale din Londra. Este unul dintre întemeietorii mecanicii şi electrodinamicii cuantice. Pe baza dezvoltării teoriei relativiste a mişcării electronului, elaborată de el (1928), s-a prevăzut existenţa *pozitronului* (1930), descoperit mai tîrziu de C. Anderson şi P. Blackett (1932). A pus bazele (1925) statisticii cuantice moderne a *fermionilor* (particule cu spin impar), independent de E. Fermi (statistica Fermi-Dirac). A introdus funcţia pentru distribuţii punctuale, care-i poartă numele *(funcţia D.)*. Premiul Nobel, împreună cu E. Schrödinger (1933). Op. pr.: „Principiile mecanicii cuantice" (1929–1930). — *Funcţia „delta" a lui D.*, funcţia improprie $\delta(x-x')$, a cărei integrală extinsă asupra unui interval $[a,b]$ este sau egală cu unitatea, sau nulă, după cum intervalul cuprinde sau nu cuprinde punctul singular $x = x'$. Practic, funcţia $\delta(x - x')$ se consideră nulă în toate punctele axei x, afară de punctul singular $x=x'$, unde este infinită.

directoáre (MAT.) **1.** Curba pe care se sprijină generatoarele rectilinii ale unei suprafeţe riglate (ex., la un cilindru circular, **d.** este un cerc).

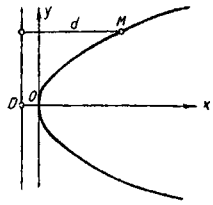

Directoare (2)

2. (La conice) Dreaptă a cărei proprietate constă în aceea că raportul distanţelor oricărui punct al conicei la un focar şi la această dreaptă este constant. Acest raport se numeşte excentricitate. Conica este de genul elipsă, hiperbolă sau parabolă, după cum excentricitatea este subunitară, supraunitară sau echiunitară.

directoire *[directuár]*, termen francez denumind stilul care s-a dezvoltat în special în mobilier şi orfevrărie în perioada Directoratului în Franţa

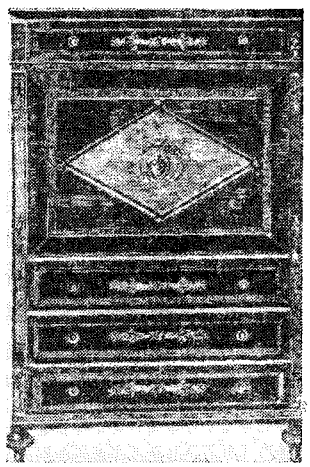

Stil directoire. Secrétaire

(1795—1799) şi care face astfel trecerea între stilul Ludovic al XVI-lea şi cel empire; îi este caracteristică şi ornamentaţia inspirată din arta veche egipteană. Se mai numeşte *stil Messidor*.

Directorat, organ conducător al puterii în Franţa între 1795 şi 1799, format din 5 *directori* aleşi de Consiliul celor 500 şi de Senat (Consiliul bătrînilor); anual, unul dintre directori era înlocuit prin tragere la sorţi. Politica **D.** servea interesele marii burghezii care-l crease, pregătind astfel dictatura militară a lui Napoleon Bonaparte. **D.** a fost răsturnat printr-o lovitură de stat, în noiembrie 1799 (18 brumar), de către generalul Bonaparte, care a instituit în locul lui Consulatul.

direct proporţionale (MAT.; despre două sau mai multe mărimi), care variază în aşa fel, încît creşterea sau descreşterea de un anumit număr de ori a unei mărimi provoacă creşterea sau descreşterea de acelaşi număr de ori a celorlalte mărimi (ex., în legea spaţiului din mecanică $s = vt$, spaţiul s este direct proporţional cu viteza v şi cu timpul t).

Direcţia Centrală de Statistică *(D.C.S)* de pe lîngă Consiliul de Miniştri al R.P.R., organ central al evidenţei şi statisticii, avînd ca sarcină principală organizarea sistemului unic de evidenţă a economiei naţionale şi a culturii, furnizarea regulată a materialului statistic, cules şi prelucrat ştiinţific, cu privire la îndeplinirea planului de stat, la dezvoltarea economiei naţionale şi a ramurilor, la eventualele disproporţii, la rezervele interne existente. *D. C. S.* dispune de o reţea de organe teritoriale: direcţii regionale de statistică, inspectorate raionale şi orăşeneşti de statistică.

direcţie 1. (MAT.) Proprietate comună a tuturor dreptelor paralele cu o dreaptă dată. **D.** unei drepte se determină analitic prin cosinusurile unghiurilor făcute de ea cu axele unui triedru de referinţă *(cosinusuri directoare)* sau vectorial, printr-un vector-unitate *(versor)*, avînd ca suport dreapta dată sau o paralelă cu ea. **2.** (AV). Partea mobilă a ampenajului vertical al avionului, cu ajutorul căreia se comandă mişcarea acestuia în jurul axului de giraţie. **3.** (MILIT.) *Direcţie de atac*, linie care marchează orientarea atacului de la aliniamentul de plecare pînă la obiectivul de cucerit. Ea se indică prin detalii caracteristice de teren (copaci, clădiri etc.). — *D. principală*, fişie de teren în care unităţile şi marile unităţi îşi concentrează majoritatea forţelor şi mijloacelor de luptă pentru îndeplinirea misiunii primite. În ofensivă se numeşte *direcţia loviturii principale*, iar în apărare *direcţia principală de interzis*. Se indică prin detalii de teren aflate în centrul fişiei. — *D. secundară*, fişie de teren în care marile unităţi duc acţiuni de luptă cu o parte din forţe şi mijloace pentru a ajuta acţiunea trupelor de pe direcţia principală. **4.** (GEOL.) *Direcţia şi înclinarea stratelor*, elemente ale poziţiei în spaţiu a stratelor înclinate. Direcţia unui strat este linia după care un plan de

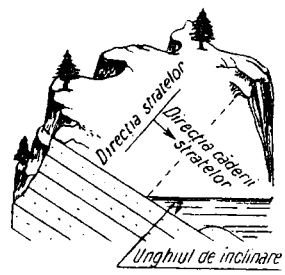

Direcţia şi înclinarea stratelor

stratificaţie este întretăiat de un plan orizontal. Orientarea **d.** se exprimă prin unghiul format între o linie orizontală cuprinsă în planul de stratificaţie şi direcţia nord. *Înclinarea* unui strat este unghiul format între un plan de stratificaţie şi un plan orizontal. *D. şi î. s.* se măsoară cu ajutorul busolei geologice. **5.** (TEATRU) *Direcţie de scenă* v. *regie*.

Direptate, *Cîmpia de la ~*, cîmpie lîngă Suceava, pe Siret, unde adunarea boierilor a recunoscut ca domn al Moldovei pe Ştefan cel Mare (1457).

dirése (lat. *dirigere* „a conduce"; în evul mediu), termen generic cu care erau denumite actele emise de cancelaria domnească în ţările romîne.

Dirichlet *[diriclé]*, Peter Gustav Lejeune (1805—1859), matematician german. A elaborat lucrări în domeniul teoriei numerelor şi analizei matematice. **D.** a aplicat metodele analizei matematice la rezolva-

rea problemelor de aritmetică şi a făcut cercetări de mecanică şi fizică matematică.

dirigínte (lat. *dirigere* „a conduce") **1.** Profesor însărcinat cu îndrumarea şi controlul elevilor unei clase într-un colectiv unit de muncă şcolară. **D.** asigură legătura dintre profesorii clasei, precum şi dintre aceştia şi familie, pentru coordonarea activităţii instructiv-educative. **2.** (În trecut) Director al unei şcoli primare rurale. **3.** Şef al unui oficiu poştal sau vamal.

dirijábil (din lat. *dirigere* „a conduce"; AV.), balon cilindric de secţiune circulară sau ovală, cu extremităţile alungite, prevăzut cu organe de propulsie şi comandă, care îi asigură deplasarea în orice direcţie. V. şi a e r o s t a t.

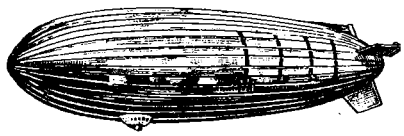

Dirijabil

dirijór (MUZ.), persoană care îndrumează studiul şi conduce execuţia muzicală a unui ansamblu coral, instrumental sau coral-instrumental, urmărind redarea exactă şi expresivă a partiturii. Contribuţia **d.** este hotărîtoare în ceea ce priveşte interpretarea artistică a lucrării muzicale executate.

dirimánt (lat. *dirimere* „a nimici"; DR.), piedică la căsătorie prevăzută de lege şi a cărei nerespectare are drept consecinţă nulitatea căsătoriei (ex. existenţa unui grad de rudenie apropiat).

di(s)^{1}- (lat. *di(s)* „separat, lipsit, deosebit"), element de compunere care arată separarea, deosebirea, absenţa (ex. *discontinuitate, disimilare*).

dis^{2}- (gr. *dys* „greu, neplăcut"), element de compunere care arată dificultatea, neplăcerea etc. (ex. *disartrie, disfagie*).

disartríe (gr. *dys* „greu" şi *arthron* „articulaţie"; MED.), greutate în articularea cuvintelor. Se întîlneşte în unele boli nervoase (ex. paralizie generală progresivă), în leziuni vasculare cerebrale etc.

disc 1. (TEHN.) Obiect plat în formă de corp de revoluţie, avînd diverse utilizări în tehnică (ex. *d. cu came, d. de frînă, d. de roată, d. de centrare* etc.). **2.** (TELEC.) *Disc de apel*, dispozitiv aplicat pe aparatul telefonic automat sau pe pupitrul unui schimbător telefonic, servind pentru formarea numărului de apel spre centrala automată. Este compus dintr-un disc care se învîrteşte, pentru fiecare cifră aleasă, pînă la un opritor. Cînd se liberează, discul se întoarce singur la poziţia de repaus, cu viteză constantă, fiind antrenat de un resort. Această mişcare de întoarcere provoacă întreruperea ritmică a unor contacte, transmiţînd astfel pe linie impulsii de curent care acţionează la distanţă dispozitivul de selecţie al centralei automate. V. şi s e l e c t o r t e l e f o n i c. **3.** (MUZ.) Placă din material plastic, care serveşte la înregistrarea şi la reproducerea sonoră de muzică, teatru, lecţii, conferinţe etc. Diametrul discurilor este de 30, 25 sau 17 cm, iar turaţia este de 78 (standard), 45, $33^{1}/_{3}$ sau $16^{2}/_{3}$ (microsion) rotaţii pe minut. Durata înregistrării este direct proporţională cu diametrul şi invers proporţională cu turaţia. În Romînia, primele înregistrări pe discuri s-au făcut în deceniul al treilea al secolului nostru. Astăzi **d.** se produc la noi de către casa de discuri „Electrecord", înzestrată cu utilaj modern. Discurile cu muzică populară, de operă, simfonică, de cameră, cu muzică uşoară, în interpretarea artiştilor romîni sau străini, fabricate în R.P.R., se exportă în aproximativ 20 de ţări. **4.** (EMBRIOL.) *Disc embrionar*, embrionul în stadiul de blastulă la animalele cu ouă telolecite (rechini, peşti ososi, reptile şi păsări); are forma unui disc şi e situat la suprafaţa gălbenuşului oului. Sin. (la păsări) *bănuţ*. **5.** (ANAT.) *Disc intervertebral*, cartilaj elastic care separă vertebrele între ele. **6.** (HIST.) Fiecare dintre elementele clare sau întunecate, vizibile în lungul fibrelor musculare striate, a căror alternanţă determină aspectul caracteristic al acestor fibre. **7.** (SPORT) **a)** Obiect folosit în aruncările atletice, în formă de lentilă circulară biconvexă şi cu o greutate de 2 kg pentru bărbaţi şi de 1 kg pentru femei. **b)** Proba atletică corespunzătoare.

discheratóză (gr. *dys* „greu, dificil" şi *keras, keratos* „corn"; MED.), îngroşare a pielii datorită înmulţirii exagerate şi neregulate a celulelor stratului cornos al epidermei. Uneori evoluează spre cancerizare.

disciplínă, respectarea obligatorie de către toţi membrii unui colectiv a ordinii determinate, prevăzută de statute, regulamente, legi etc. — (EC. POL.) *Disciplina muncii*, modul istoriceşte determinat de încadrare a producătorilor în procesul cooperării muncii; modul de însuşire şi de respectare a normelor pe care le implică desfăşurarea procesului de muncă. Fiecărui mod de producţie şi fiecărei forme istoriceşte determinate a organizării muncii sociale le corespunde o formă specifică de disciplină a muncii, determinată de relaţiile de producţie respective. În orînduirile bazate pe clase antagoniste, rolul social al *d. m.* este de a asigura supunerea şi subordonarea claselor exploatate faţă de exploatatori. În sclavagism şi în feudalism, *d. m.* se baza pe c o n s t r î n g e r e a e x t r a e c o n o m i c ă; în capitalism, ea se bazează pe c o n s t r î n g e r e a e c o n o m i c ă. Disciplina capitalistă a muncii rezultă din subordonarea de către capital a muncitorilor, care, lipsiţi de mijloace de producţie, sînt siliţi să muncească pentru capitalist, să-i cedeze plusprodusul. În socialism, disciplina muncii are un caracter esenţial diferit, întemeindu-se pe activitatea conştientă a muncitorului eliberat de exploatare, care munceşte pentru el şi pentru societate, pe disciplina liber consimţită. Disciplina socialistă a muncii înseamnă îndeplinirea de către fiecare om al muncii a sarcinilor de plan, respectarea ordinii stabilite în întreprindere şi a dispoziţiilor conducerii acesteia.

Ea se făurește în procesul de producție, fiind întemeiată pe relațiile de colaborare tovărășească și de ajutor reciproc, determinate de proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție. Ea presupune organizarea științifică a producției, dezvoltarea inițiativei creatoare și a întrecerii socialiste, lichidarea deprinderilor și a prejudecăților cu privire la muncă moștenite de la orînduirea capitalistă, educarea tuturor oamenilor muncii în spiritul unei noi atitudini față de muncă și față de avutul obștesc. Disciplina socialistă a muncii se realizează prin metoda convingerii. În R.P.R., în vederea întăririi **d.** conștiente se folosește o mare varietate de mijloace de stimulare morală și cointeresare materială a oamenilor muncii: evidențieri, acordare de decorații, distincții, sistemul premial etc. Împotriva celor care nu o respectă, societatea socialistă folosește și constrîngerea, ca metodă de educare. Respectarea **d.** socialiste a muncii duce la creșterea productivității muncii, la îmbunătățirea activității economice a întreprinderii. — (EC.) *Disciplină contractuală*, respectarea totalității prevederilor din contractele economice încheiate între întreprinderile socialiste, în vederea asigurării îndeplinirii planului de stat. Respectarea *d.c.* este o pîrghie importantă pentru îndeplinirea planului atît de către furnizor cît și de beneficiar, asigurînd condițiile pentru îndeplinirea ritmică a planului și folosirea economicoasă și rațională a resurselor. Încălcarea *d. c.* provoacă perturbări în înfăptuirea ritmică a aprovizionării tehnice-materiale și influențează negativ rezultatele economice ale întreprinderilor contractante, sumele plătite drept penalizări grevînd asupra prețului de cost al producției. — (PLAN.) *Disciplină de plan*, îndeplinirea sarcinilor care decurg din planul de stat de către fiecare întreprindere, prin folosirea rațională și economică a resurselor, introducerea tehnicii noi, organizarea judicioasă a muncii, folosirea și generalizarea experienței înaintate etc. *D. de p.* cere îndeplinirea planului de producție potrivit volumului și sortimentului stabilit, asigurarea unei înalte calități a producției, creșterea productivității muncii și reducerea prețului de cost, respectarea normelor de consum și a tuturor celorlalți indicatori de plan. Respectarea *d. de p.* reprezintă o obligație fundamentală a colectivelor de lucrători din fiecare întreprindere sau sector de activitate, a fiecărui om al muncii. — (FIN.) *Disciplină financiară*, respectarea de către organizațiile și instituțiile socialiste a dispozițiilor și normelor legale privitoare la modul de întocmire și aprobare a planurilor financiare, utilizarea rațională, conform destinației planificate, a fondurilor bănești aflate la dispoziția unităților economice și bugetare, calcularea, perceperea și vărsarea veniturilor bugetare, acordarea și rambursarea creditelor bancare și efectuarea decontărilor bănești între întreprinderi, organizații și instituții. — (PEDAG.) *Disciplină școlară*, respectarea strictă și exactă de către elevi a ordinelor și dispozițiilor în vigoare într-o instituție de învățămînt. Disciplina școlară este determinată, în ultimă instanță, de nevoile disciplinei sociale a muncii și, ca atare, caracterul ei diferă de la o orînduire socială la alta. Școlii socialiste îi este caracteristică o *d.ș.* conștientă, liber consimțită, pătrunsă de spiritul colectivismului, o disciplină care decurge din sarcinile educației comuniste. În școala socialistă, disciplina este, așa cum a arătat A.S. Makarenko, un rezultat al întregii munci educative și, în același timp, o condiție a bunei ei desfășurări. În educarea disciplinei conștiente, școala socialistă este ajutată de organizațiile de tineret și de pionieri, precum și de familie. Cerințele elementare ale *d. ș.* socialiste sînt consemnate în „Reguli de purtare pentru elevi". — (MILIT.) *Disciplină militară*, respectarea cu strictețe și întocmai de către militarii de toate gradele a ordinii și regulilor stabilite prin legile și regulamentele militare. *D. m.* în Forțele Armate ale R.P.R. se bazează pe recunoașterea conștientă de către fiecare militar a necesității îndeplinirii întocmai a îndatoririlor militare ce-i revin și pe simțul răspunderii personale pentru apărarea patriei.

discoasteríde (PALEONT.), grupă fosilă de protozoare flagelate din clasa cocolitoforideelor, reprezentată prin corpuscule calcaroase stelare. Se cunosc din cretacic, cînd s-au depozitat în mîlurile batiale cu globigeriene.

discoból (gr. *diskos* „disc" și *ballein* „a arunca"; SPORT), denumire dată în atletism aruncătorului de disc. Termenul a fost folosit îndeosebi în antichitatea greacă.

„Discobolul" (ARTE PLAST.), statuie antică, creată de sculptorul grec Miron în prima

„Discobolul" (Miron)

jumătate a sec. al V-lea î.e.n., păstrată în copii antice (copia din Muzeul Termelor din Roma ș.a.). **D.** reprezintă un atlet în momentul încordării maxime dinaintea aruncării discului și este una dintre cele mai perfecte reprezentări din sculptura universală ale omului în mișcare.

discociclína (PALEONT.), gen fosil de foraminifere perforate din grupa orbitoizilor, care avea testul discoidal, bombat, uneori stelat. A trăit în eocen și oligocen.

discolíte (PETROGR.), formațiuni rotunde sau elipsoidale, concentrice, care apar în nămolurile calcaroase batiale și în depozitele cretoase.

discontinuitáte 1. (FILOZ.) Întrerupere în spaţiu, în dispunerea elementelor unui conţinut, şi în timp, în dezvoltarea fenomenelor; contrariul continuităţii. Discontinuitatea (caracterul discret) se manifestă în existenţa galaxiilor, a stelelor, a obiectelor distincte, a moleculelor, atomilor, electronilor etc.; în existenţa speciilor vegetale şi animale; în deosebirea şi în succesiunea formaţiunilor social-economice; în existenţa treptelor cunoaşterii; în întreruperea dezvoltării evolutive sub forma saltului calitativ ş.a.m.d. **D.** şi continuitatea reprezintă o unitate dialectică de contrarii. V. şi continuitate şi discontinuitate. **2.** (MAT.) **a)** Proprietate a unei mărimi de a trece brusc, prin salturi, de la o valoare la alta fără a mai parcurge valori intermediare. **b)** Proprietate a unei funcţii de a nu fi continuă pentru anumite valori ale variabilelor independente. **3.** (FIZ.) Variaţie bruscă, în salturi, în spaţiu şi timp, a valorii unei mărimi fizice pentru anumite valori ale unuia sau ale mai multor parametri de care depinde acea mărime. Astfel volumul unui corp încălzit variază continuu cu temperatura, iar la temperatura de topire volumul creşte brusc, cu rare excepţii (de exemplu gheaţa, fonta), cînd scade brusc.

discordánţă (GEOL.), raport între stratele mai vechi, care au suferit o eroziune parţială,

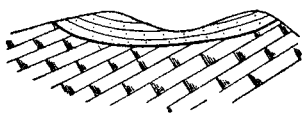

Discordanţă

şi stratele mai noi care le acoperă. Distingem două feluri de **d.**: *d. paralelă* sau *concordanţă falsă* (dacă cele două strate sînt paralele) şi *d. unghiulară* (dacă nu sînt paralele). Studiul **d.** paralele serveşte la stabilirea timpului cînd au avut loc ridicări în bloc ale scoarţei terestre, iar studiul **d.** unghiulare la stabilirea vîrstei fazelor de cutare.

discotécă, colecţie de discuri. Cuprinde înregistrări de muzică, piese de teatru, recitări, lecturi de texte, cuvîntări etc.

discrazíe (gr. *dys* „greu, dificil" şi *krasis* „amestec"; MED.), stare patologică a umorilor din organism, manifestată prin apariţia de tulburări ale acestora fără o cauză aparentă (ex. **d.** sanguină).

discrét (FIZ., MAT.; despre valorile posibile ale unor mulţimi, mărimi fizice etc.), care au o distribuţie discontinuă, în salturi, fiind separate prin intervale de valori pe care mărimea respectivă nu le poate avea (ex. şirul numerelor întregi, în opoziţie cu şirul numerelor reale; armonicele de vibraţie ale unei corzi finite, care au frecvenţele egale întotdeauna cu multiplii întregi ai frecvenţei undei fundamentale; valorile energiei electronului în atomul de hidrogen). V. şi continuitate şi discontinuitate.

discriminánt (MAT.) **1.** Denumire pentru determinantul Δ, format cu coeficienţii A, B, C, D, E, F, L, M, N şi P din ecuaţia cuadricei $Ax^2 + Bxy + Cy^2 + 2Dxz + 2Eyz + Fz^2 + 2Lx + 2My + 2Nz + P = 0$. Este $= \begin{vmatrix} ABDL \\ BCEM \\ DEFN \\ LMNP \end{vmatrix}$. **2.** Expresia $b^2 - 4ac$, formată cu coeficienţii unei ecuaţii de gradul al doilea $ax^2 + bx + c = 0$, care intervine în formula $x_{1,2} = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}$ de rezolvare a acestei ecuaţii şi de care depinde natura acestor rădăcini. Sin. *realizant*.

discriminăre (în statele exploatatoare), diferenţiere, limitare a drepturilor pe motive nelegitime, care pune unele persoane, unele state ori organizaţii într-o situaţie de inegalitate în comparaţie cu altele. — *D. rasială* sau *naţională*, limitare a drepturilor, lipsirea de drepturi sau persecutarea unor categorii de cetăţeni pe motivul apartenenţei lor rasiale sau naţionale. Această **d.** se întemeiază pe teoriile reacţionare şi fasciste cu privire la rasele „superioare" şi „inferioare". *D. r.* sau *n.* constituie o parte integrantă a politicii coloniale a statelor imperialiste. Ea este practicată în unele state capitaliste şi împotriva populaţiei de altă naţionalitate sau rasă. **D.** se practică larg în statele capitaliste şi după criteriul sexului, precum şi al convingerilor politice şi religioase. Ea se manifestă prin: lipsirea femeilor de drepturi electorale, plata mai redusă a muncii femeilor, eliminarea din funcţii de stat a unor cetăţeni din cauza concepţiilor lor progresiste etc. În Romînia burghezo-moşierească, *d. r.* sau *n.* a fost folosită de clasele dominante pentru camuflarea politicii de exploatare a oamenilor muncii de toate naţionalităţile şi abaterea lor de la lupta de clasă. În R.P.R., ca şi în celelalte ţări socialiste, constituţia garantează egalitatea în drepturi a cetăţenilor indiferent de sex, rasă, naţionalitate, convingeri religioase, iar orice manifestări de şovinism, ură de rasă, ură naţională sau propagandă naţionalistă şovină sînt interzise. — *D. în relaţiile internaţionale*, restrîngerea drepturilor unor state sau ale reprezentanţilor lor, ale unor organizaţii ori ale cetăţenilor unui stat în raport cu drepturile de care se bucură alte state, reprezentanţii lor, ori organizaţiile sau cetăţenii altor state. R.P.R., ca şi celelalte ţări socialiste, luptînd cu hotărîre împotriva oricăror forme de *d. în r. i.*, militează pentru deplina egalitate în drepturi a tuturor statelor şi aplică consecvent principiul coexistenţei paşnice a statelor cu sisteme sociale diferite. În lupta împotriva discriminării în relaţiile internaţionale, un rol activ îl au statele recent eliberate.

discriminatór (TELEC.), circuit electronic utilizat la demodularea (extragerea informaţiei utile) a oscilaţiilor modulate în frecvenţă sau în fază. V. şi demodulator.

discuíre (AGROTEHN.), lucrare a solului executată cu discuitorul, vara la dezmiriştire, toamna pentru mărunţirea bulgărilor şi afînarea solului înainte de semănat, primăvara pentru mobilizarea solului tasat în cursul iernii şi distrugerea buruienilor.

discuitór (MAȘ. AGR.), unealtă destinată lucrărilor superficiale ale solului (arături pînă la 6—10 cm, dezmiriștire etc.), care are ca organe active mai multe discuri concave de oțel, fixate pe un ax în jurul căruia se învîrtesc și care este dispus oblic față de direcția de înaintare.

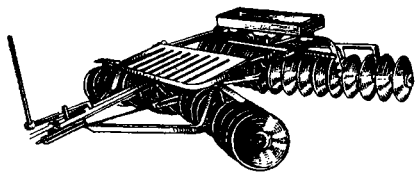

Discuitor

disécție (din lat. *dissectus*, de la *dissecare* „a tăia"; ANAT.), studiul anatomiei corpului uman și animal prin separarea și scoaterea metodică în evidență a diverselor părți ale organismului cu ajutorul mijloacelor chirurgicale.

diseminăre (lat. *dis* „împrăștiat" și *seminare* „a semăna"; MED.), răspîndire în organism a agenților unei boli (ex. în **d.** tuberculoasă are loc răspîndirea și însămînțarea bacilului Koch pe cale sanguină, în diverse organe, de la un focar pulmonar la rinichi, la intestin, la meninge etc.).

disertáție (din lat. *disertus* „priceput", de la *disserere* „a discuta") **1.** Expunere în care se tratează o problemă pe baza unei ample documentări științifice. **2.** Lucrare științifică susținută public de cel care dorește să obțină titlul de candidat sau doctor în științe.

disfagíe (gr. *dys* „greu, dificil" și *phagein* „a mînca"; MED.), greutate în înghițire. Se întîlnește în inflamații, stricturi, compresiuni, spasme, paralizii ale esofagului.

disfoníe (gr. *dys* „greu, dificil" și *phone* „voce"; MED.), alterare a vocii, greutate sau imposibilitate de a pronunța cuvintele datorită unei leziuni a coardelor vocale (tuberculoză sau tumoare laringiană etc.), a nervilor laringieni sau a centrilor nervoși superiori.

disfúncție (MED.), tulburare funcțională a unui organ, a unei glande endocrine (ex. **d.** hepatică, **d.** tiroidiană etc.).

disgravidíe (MED.) v. **gestoză.**

disimetríe (MAT.) v. **asimetrie.**

disimilație (LINGV.), fenomen fonetic (opus asimilației) care constă în modificarea sau dispariția unui sunet sub influența unui sunet identic sau asemănător dintr-un cuvînt. Ca și asimilația, **d.** se poate produce între sunete în contact direct (v. diferențiere) sau între sunete situate la oarecare distanță. Din punctul de vedere al rezultatului, ea poate fi: *parțială*, cînd constă în modificarea unui sunet (ex. rom. *mănunt*, din lat. *minutus*, devenit *mărunt*), sau *totală*, cînd constă în dispariția unui sunet (ex. rom. *fereastră*, pronunțat *fereastă*); din punctul de vedere al poziției celor două sunete unul față de altul, ea este *progresivă*, cînd sunetul modificat stă după cel care exercită influența modificatoare (ex. *fereastă* < *fereastră*), sau *regresivă*, cînd sunetul modificat stă înaintea sunetului care exercită influența modificatoare (ex. *mărunt* < *mănunt*). Există de asemenea și o **d.** silabică. V. și haplologie.

disipator de energie (HIDROTEHN.), element al unei construcții hidrotehnice destinat să transforme curenții de apă cu viteze foarte mari (ex. la piciorul barajelor) în curenți cu viteze mai reduse, în scopul evitării acțiunii distructive a apei. În practică se construiesc mai cu seamă **d. de e.** cu redane sau creneluri, cu grinzi și cu praguri dințate. Sin. *bazin disipator.*

disjunctór (ELT.), întrerupător care poate fi acționat fie prin comandă voită, fie automat și care servește la protejarea circuitelor electrice de efecte perturbatoare (supratensiuni, subtensiuni, supracurent etc.).

disjúncție (lat. *disjunctio* „separare, diversitate"; LOG.), relație logică între două enunțuri. **D.** este *exclusivă* atunci cînd cele două enunțuri nu pot fi nici adevărate și nici false împreună, cînd, așadar, ele se exclud reciproc (ex. propoziția adevărată „Orice lege are caracter obiectiv" exclude propoziția falsă „Există legi care nu au caracter obiectiv"). În afară de **d.** exclusivă din logica clasică, există și o *d. neexclusivă*; aceasta este relația logică dintre două enunțuri care pot fi adevărate împreună, însă nu pot fi împreună false. Astfel în disjuncția „Alerg spre o țintă sau, cel puțin, merg înspre ea", enunțul „Alerg spre o țintă" poate fi adevărat împreună cu enunțul „merg spre ea". **D.** neexclusivă s-a impus ca tip fundamental de **d.** în logica matematică.

disjúngere (lat. *disjungere* „a separa"; DR.), măsură procesuală prin care organul judiciar sau organul de jurisdicție sesizat separă, spre a le cerceta sau judeca deosebit, două sau mai multe pricini care ar fi urmat să fie cercetate ori rezolvate împreună.

dislocáre (lat. *dis* „fără" și *locare* „a așeza") **1.** (GEOL.) Mișcare a stratelor scoarței terestre din poziția lor inițială orizontală sub acțiunea forțelor tectonice. Se disting două categorii de **d.**: a) *d. plicative (tangențiale* sau *de cutare)*, care determină îndoirea stratelor și apariția cutelor, și b) *d. disjunctive (radiare* sau *rupturale)*, care determină apariția unor fracturi de-a lungul cărora stratele suferă deplasări. **2.** (LINGV.) Separare a doi termeni dintr-un grup sintactic prin introducerea unuia sau a mai multor cuvinte între determinat și determinant (ex., în versurile: „Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate De dureri, pe care însă le simțim ca-n vis pe toate" de M. Eminescu, grupul sintactic *vecie de dureri* este dislocat prin plasarea verbului *scoate* între substantivul *vecie* și atributul lui, *de dureri*). Unii lingviști numesc **d.** *disjuncție.*

dislocáție (FIZ.), defect structural al unui cristal, care constă în perturbarea distribuției atomilor față de distribuția din rețeaua cristalină perfectă (regulată), în jurul unei linii curbe închise sau limitate de fețele cristalului, numită *linie de dislocație.* **D.** reprezintă linii de

minimă rezistență a materialelor. Ele au o mare influență asupra proprietăților mecanice, electrice, magnetice și termice ale cristalelor.

dismenorée (gr. *dys* „dificil", *men* „lună" și *rhein* „a curge"; MED.), menstruație cu dureri. Poate fi datorită unei poziții vicioase a uterului, unei tulburări endocrine (hiperfoliculinie, insuficiență ovariană cu dezvoltare uterină redusă), inflamației colului uterin etc.

Disney [*dízni*], Walt (n. 1901), producător american de filme de desen animat, desenator și regizor. Și-a început activitatea în 1923, cu filme umoristice de scurt metraj. E creatorul personajului „Mickey Mouse" și al filmelor respective. Mai tîrziu și-a continuat activitatea cu filmele de lung metraj „Albă ca zăpada și cei șapte pitici", 1938 (după Grimm); „Pinocchio", 1939 (după Collodi); „Alice în țara minunilor" (după Lewis Carrol) etc.

disociație (CHIM.), scindare reversibilă a unei molecule în molecule mai simple sau în ioni. — (CHIM., ELT.) *D. electrolitică*, scindarea în ioni a unui electrolit prin dizolvare într-un solvent corespunzător sau prin topire. Soluțiile obținute prin dizolvarea electroliților sînt conductoare electrice de speța a doua și au presiunea osmotică mărită din cauza creșterii, prin disociere, a numărului de particule. Gradul de **d.**, adică raportul dintre numărul de molecule disociate și numărul total de molecule dizolvate, depinde de natura electrolitului, de natura solventului (*d. e.* este mai puternică în solvenții cu constantă dielectrică mare) și, la o temperatură constantă, de concentrația soluției (gradul de **d.** scade o dată cu creșterea concentrației). Electroliții sînt caracterizați prin mărimea numită constantă de **d.**, definită ca raportul dintre produsul concentrațiilor ionilor (anioni și cationi) și concentrația moleculelor nedisociate ale electrolitului. — *D. fotochimică*, scindare reversibilă a unor molecule complexe în molecule mai simple, în atomi sau în radicali liberi, sub influența radiațiilor luminoase (ex. scindarea în atomi a moleculei de clor sub acțiunea radiației ultraviolete). — *D. termică*, scindare reversibilă în elemente sau în compuși a unei substanțe sub acțiunea temperaturii (ex. *d. t.* a clorurii de amoniu în amoniac și acid clorhidric, a carbonatului de calciu în oxid de calciu și bioxid de carbon etc.).

disociére (FIZIOL.), fenomen care se produce în somn, în stările hipnotice sau în unele cazuri patologice, cînd nu se mai păstrează unitatea și echilibrul dintre al doilea sistem de semnalizare, pe de o parte, și primul sistem și activitatea centrilor subcorticali, pe de altă parte. **D.** fiziologică dintre instanțele nervoase determină în genere, la om, tulburarea sau suprimarea reflectării conștiente.

disonánță (MUZ.), relație între două sau mai multe sunete de înălțimi diferite, care, auzite simultan, produc o senzație de încordare și de instabilitate și care în mod firesc cer rezolvarea în c o n s o n a n ț ă. În această categorie intră intervalele: secunda mare și secunda mică, septima și nona, cvarta mărită și cvinta micșorată, iar în unele cazuri și cvarta perfectă. **D.** este un mijloc de expresie muzicală, dar folosirea ei ca principiu de bază în creație duce la destrămarea armoniei și imprimă muzicii un caracter haotic, fenomen caracteristic pentru muzica formalistă. V. și f o r m a l i s m.

dispécer (engl. *dispatcher*, de la *dispatch* „a expedia, a trimite"), funcție tehnică-organizatorică în cadrul întreprinderilor industriale, de construcții, în transporturi, precum și în ramuri și subramuri de producție. **D.** asigură controlul și conducerea centralizată, operativă și permanentă a procesului de producție; urmărește mersul procesului de muncă conform planului sau graficului stabilit, asigurarea condițiilor necesare pentru obținerea la timp și în bune condiții economice a producției prescrise; coordonează legăturile dintre diferitele verigi organizatorice ale procesului de muncă (ateliere, secții, sectoare, întreprinderi, centrale electrice etc.); semnalează și previne avariile și întreruperile în desfășurarea procesului de producție, luînd măsurile operative necesare în acest scop. Pentru îndeplinirea atribuțiilor sale, **d.** dispune de mijloace tehnice de comunicație, de semnalizare, de control, de calcul și de comandă cu ajutorul cărora se culeg informațiile necesare, se prelucrează informațiile primite și se menține legătura cu unitățile productive. În *întreprinderile automatizate* sau înzestrate cu linii automate, informațiile sînt transmise automat direct de la mașinile care execută procesele tehnologice respective. Se dezvoltă, de asemenea, metoda de control prin televiziune, ceea ce permite urmărirea de la distanță a proceselor de producție în industria siderurgică, chimică, atomică etc. În *sistemele energetice*, atribuțiile **d.** sînt: stabilirea zilnică a prevederilor de consum, repartizarea sarcinilor de producție între diferitele centrale electrice, determinarea capacităților de transport ale diferitelor linii electrice, urmărirea executării programelor stabilite și corectarea acestora, urmărirea menținerii tensiunii și frecvenței la valorile nominale, comanda manevrelor necesare pentru a fi asigurată circulația stabilită a energiei, prevenirea avariilor, coordonarea operațiilor de reluare rapidă a serviciului în cazuri de avarie, coordonarea opririi agregatelor pentru întreținere etc. Pentru sistemele energetice există servicii de **d.** regional și național, iar în cadrul C.A.E.R. funcționează Dispeceratul central al sistemelor energetice al țărilor europene membre ale C.A.E.R. În *transporturile feroviare*, **d.** asigură conducerea dintr-un singur punct a procesului de exploatare din stațiile unei secțiuni de cale ferată, prin comanda centralizată a semnalelor și macazurilor (instalații de centralizare-dispecer) și prin controlul realizării la timp a procesului de exploatare (instalații de control-dispecer). În ultimul timp, în instalațiile de control-dispecer au început să fie utilizate instalații de televiziune pentru urmărirea de

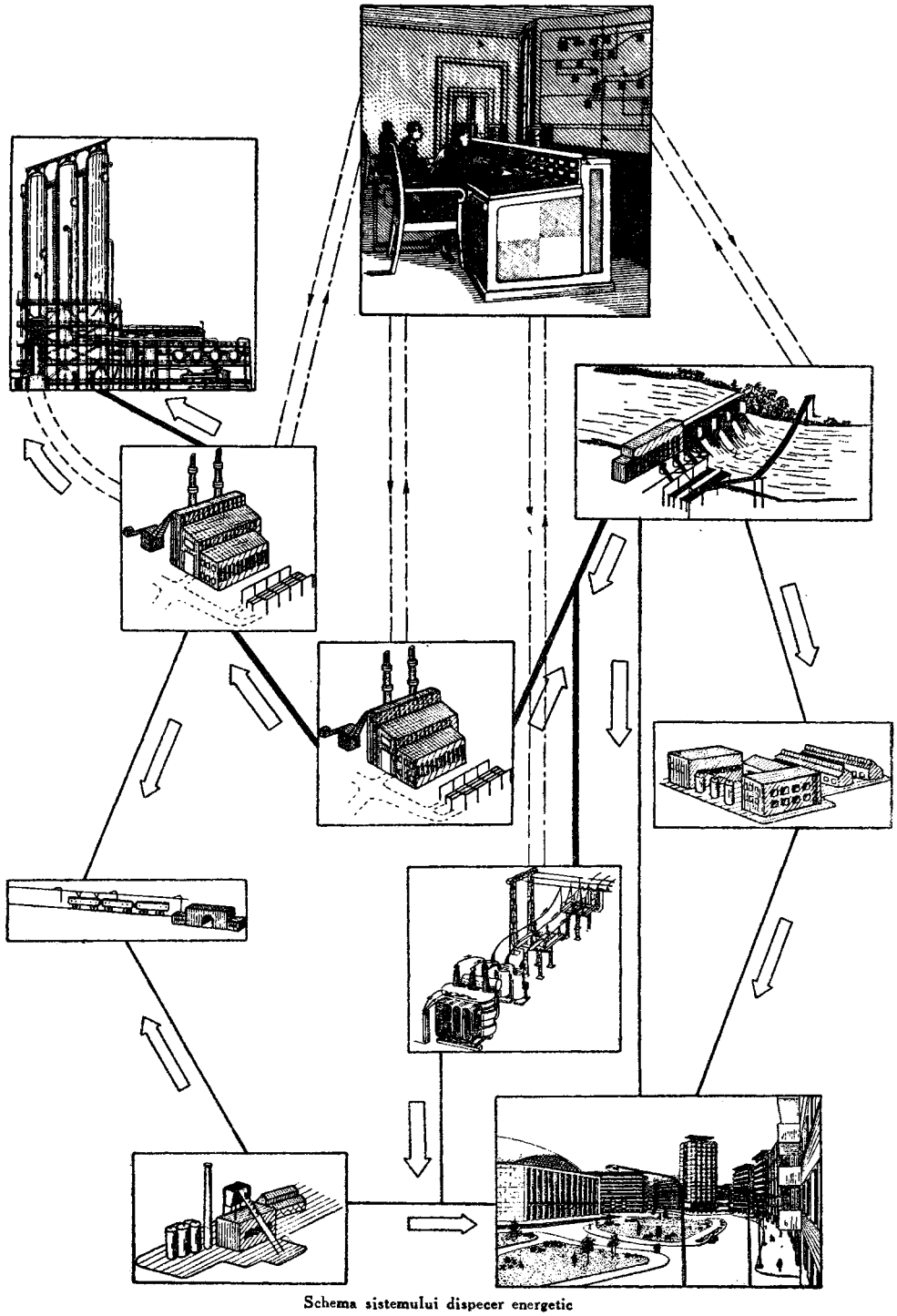

Schema sistemului dispecer energetic

linii de transmisiune a energiei electrice
linii de transmisiune a comenzilor
linii de transmisiune a informațiilor

conducta de abur pentru termificare

la distanță a formării trenurilor, pentru urmărirea executării comenzilor etc.

dispensár (MED.), unitate medico-sanitară care asigură asistența curativ-profilactică a bolnavilor de pe un anumit teritoriu. Poate avea un profil delimitat (ex. dispensar TBC, dispensar dermatovenerian). În R.P.R., în anii puterii populare s-a creat o largă rețea de dispensare, care reprezintă una dintre formele de asigurare a asistenței medicale gratuite și calificate.

dispénsă (din lat. *dispensare* „a scuti de sarcini"; DR.), scutire a unei persoane de îndeplinirea unei anumite condiții sau obligații prevăzute de lege (ex. **d.** pe care comitetul executiv al sfatului popular o acordă femeii de a se căsători înainte de împlinirea vîrstei legale).

dispepsíe (gr. *dys* „greu" și *pepsis* „digestie"; MED.), tulburare a procesului de digestie. **D.** se manifestă de obicei prin dureri de stomac, care apar după masa de prînz, și prin modificări ale procesului de evacuare stomacală sau intestinală.

dispersáre (lat. *dispersus* „împrăștiat, răspîndit") **1.** (CHIM.) Operație de divizare a unei substanțe solide, lichide sau a unui gaz în particule foarte mici *(fază dispersă)*, într-un mediu oarecare solid, lichid sau gazos *(mediu de dispersie)*. **D.** se poate realiza prin pulverizare, prin folosirea de mori coloidale, a ultrasunetelor, a agenților activi de suprafață sau prin metode electrice. **2.** (MILIT.) Dispunere a trupelor pe subunități, în raioane situate la anumite distanțe unele de altele, spre a evita aglomerările și a limita astfel efectul focului inamic de toate categoriile.

dispérsie 1. (FIZ.) **a)** Separarea unei radiații sau a unei unde sonore complexe în componente, obținută prin fenomene de refracție, de difracție etc. **b)** Valoarea variației relative a indicelui de refracție al unui mediu cu lungimea de undă sau cu frecvența. În general, indicele de refracție descrește cînd lungimea de undă crește, cu excepția discontinuităților care apar în domeniile de lungimi de undă, unde componenta respectivă este absorbită de către mediul considerat *(d. anomală)*. **c)** *Dispersia luminii*, descompunere în radiațiile monocromatice componente a unui fascicul de lumină albă de către un mediu dispersiv, datorită dependenței indicelui de refracție al unui mediu de frecvența radiației luminoase care-l străbate (ex. o prismă de sticlă descompune o rază solară în razele monocromatice: roșu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo și violet). **2.** (MAT., STATIST.) Expresie matematică care măsoară concentrarea unei mulțimi de valori a unei distribuții probabilistice sau statistice în jurul unei valori tipice a ei, în primul rînd în jurul valorii ei medii. Considerînd distribuția care ia valorile $x_1, x_2, \ldots, x_n$ cu probabilitățile respective $p_1, p_2, \ldots, p_n$ ($\Sigma p_i = 1$) și notînd $m = \sum_1^n p_i x_i$ valoarea dispersiei D este dată de formula: $D^2 = \sum_1^n p_i (x_i - m)^2$. Se notează de obicei prin δ^2, δ fiind abaterea pătratică medie. Dispersia are un rol de bază în teoria selecției din statistică.

displazíe (gr. *dys* „greu, dificil" și *plassein* „a forma"; MED.), abatere de la normal în procesul de formare a unui țesut, a unui organ, a unei părți a corpului sau a unuia dintre sistemele întregului organism.

dispnée (gr. *dys* „greu" și *pnein* „a respira"; MED.), greutate în respirație, datorită unor boli cardiace, pulmonare etc.; se întîlnește și la nevropați. Se manifestă subiectiv prin sete de aer și obiectiv prin creșterea frecvenței și amplitudinii mișcărilor respiratorii.

disponíbil (CONT.) **1.** Sume păstrate la bancă și destinate acoperirii cheltuielilor legate de activitatea unei întreprinderi. **2.** Sume păstrate în casieria unei întreprinderi și destinate acoperirii cheltuielilor ei în limita plafonului de casă.

disponibilitáte (DR.), principiu al dreptului procesual civil, potrivit căruia părțile din proces pot dispune de dreptul invocat în fața organului de jurisdicție, ca și de mijloacele procesuale de apărare ale acestui drept. În procesul civil socialist, organul de jurisdicție, prin rolul său activ, asigură ca **d.** să se exercite numai cu privire la drepturi de care părțile pot dispune și în conformitate cu legalitatea socialistă.

dispozitív 1. (TEHN.) Grup de organe legate între ele într-un fel determinat, care îndeplinește o funcție anumită într-un sistem tehnic dat. Folosirea **d.** la operațiile de prelucrare, de control, de montaj etc. lărgește posibilitatea mecanizării și automatizării producției. — *D. de prelucrare*, dispozitiv suplimentar al mașinilor-unelte folosit pentru așezarea și fixarea pieselor de prelucrat pe mașină sau a sculelor așchietoare în vederea ușurării muncii, creșterii productivității și îmbunătățirii calității pieselor. — *D. de control*, dispozitiv folosit în procesele tehnologice pentru accelerarea și ușurarea operațiilor de control. — *Dispozitiv de montaj*, dispozitiv folosit în procesele tehnologice pentru accelerarea, ușurarea și mărirea preciziei montajului. **2.** (DR.) Parte finală a hotărîrii unui *organ de jurisdicție*, în care se arată soluția ce s-a dat pricinii și care poate cuprinde și unele dispoziții accesorii (ex. acordarea cheltuielilor de judecată). **3.** (MILIT.) **a)** *Dispozitiv de luptă*, gruparea forțelor și mijloacelor unei unități sau mari unități în vederea unei acțiuni de luptă. **b)** *Dispozitiv de marș*, gruparea forțelor și mijloacelor unei subunități, unități sau mari unități, pe timpul deplasării dintr-un raion în altul.

dispozíție (CONT.) **1.** *Dispoziție de încasare*, document de decontare prin care creditorul îndreptățit de lege sau de o hotărîre judecătorească cere băncii să vireze din contul debitorului în contul său suma datorată. **2.** *Dispoziție de plată*, document prin care un titular de cont dă dispoziție băncii cu care lucrează să vireze din contul său în contul altui titular de cont o anumită sumă sau să efectueze o plată în favoarea unei persoane care nu are cont deschis la bancă.

disprósiu (CHIM.), *Dy*. Element trivalent din familia pămînturilor rare, cu nr. at. 66, gr. at. 162,46. Sărurile sale sînt colorate de la galben pînă la galben-verzui.

disputa universaliilor (FILOZ.) v. **cearta universaliilor.**

Disraeli *[dizréili]*, Benjamin, Lord Beaconsfield (1804—1881), om de stat englez şi scriitor, lider şi ideolog al partidului tory (conservator), de mai multe ori prim-ministru. A dus o politică de expansiune în Asia şi în Africa. În 1875 a obţinut pentru Anglia acţiunile Canalului Suez, deţinute de kedivul egiptean Ismail, iar în 1877 a proclamat-o pe regina Victoria împărăteasă a Indiei. Nuvelele şi romanele lui **D.**, scrise sub influenţa romantismului, oglindesc şi ele poziţia sa conservatoare.

Disseseu, Constantin (1854—1932), jurist romîn. A fost profesor de drept public la Universitatea din Bucureşti, ministru de justiţie (1899), ministru al instrucţiunii (1906 şi 1912) în guvernele conservatoare. Este primul autor al unui curs romînesc de drept constituţional. Prin activitatea lui în domeniul politic şi juridic, **D.** a servit, pe rînd, interesele moşierimii conservatoare şi ale burgheziei liberale.

distánţă 1. (MAT.) Număr asociat unui interval care separă două puncte ale spaţiului sau două momente ale timpului. Măsura distanţei este dată de raportul care arată de cîte ori unitatea de măsură respectivă este cuprinsă în acest interval. **D.** de la un punct la un plan sau la o dreaptă se măsoară între acel punct şi piciorul perpendicularei coborîte din punct pe plan sau pe dreaptă. **2.** (ASTR.) *Distanţă unghiulară*, unghiul dintre semidreptele care unesc un punct de referinţă (centrul sferei cereşti) cu doi aştri între care se măsoară distanţa. — *D. zenitală* **a)** Unghiul pe care îl face raza vizuală care porneşte de la un observator către un astru de pe bolta cerească cu verticala locului, adică cu dreapta care trece prin zenit. **b)** Arcul de pe cercul vertical al astrului respectiv cuprins între zenit şi astru. *D. z.* este complementul înălţimii deasupra orizontului şi una dintre coordonatele orizontale. **3.** (FIZ.) **a)** *Distanţă focală*, distanţa dintre punctele principale şi focarele respective ale unui sistem optic (ex., la o oglindă sferică, *d. f.* este distanţa de la vîrful oglinzii pînă la punctul de intersecţie cu axa optică a razelor obţinute prin reflectarea pe oglindă a unui fascicul incident de raze paralele şi vecine cu axa). **b)** *Distanţă minimă de vedere distinctă*, distanţă minimă la care trebuie să se găsească un obiect pentru ca imaginea lui să se formeze clar pe retină. Pentru un ochi normal, *d. m. de v. d.* este de 25 cm. **4.** (MILIT.) *Distanţă de tragere*, distanţă, măsurată pe orizontală, de la gura de foc pînă la obiectul în care se trage. Sin. *bătaie*. **5.** (DRUM.) **a)** *Distanţă de vizibilitate*, distanţa minimă necesară la încrucişări sau la curbe pentru ca un conducător de vehicul să vadă la timp un alt vehicul sau obstacol, astfel încît să evite ciocnirea. **b)** *Distanţă medie de transport*, media ponderată a distanţelor pe care se face transportul pămîntului necesar executării terasamentelor unei căi de comunicaţii din debleu sau din gropi de împrumut în rambleu sau în depozit. **6.** (C. F.) *Distanţă de frînare*, distanţa parcursă de un vehicul din momentul cînd conducătorul sesizează necesitatea de a frîna şi pînă în momentul opririi. Această distanţă variază în funcţie de felul vehiculului, greutatea lui, viteza şi felul frînării. *D. de f.* maximă pentru trenuri în ţara noastră este fixată la 700 m, ceea ce corespunde unei viteze de cel mult 120 km/h.

distén (MINER.), silicat natural de aluminiu, care cristalizează în sistemul triclinic sub formă de prisme turtite, cu clivajul evident. Culoarea **d.** este albăstruie, uneori gălbuie şi are luciu sidefos. Este întrebuinţat în ceramică ca material refractar, iar varietăţile limpezi ca piatră semipreţioasă. Se găseşte în şisturile cristaline din Munţii Făgăraşului, Munţii Sebeşului şi Munţii Semenicului. Sin. *cianit*.

distih (gr. *di(s)* „doi" şi *stichos* „rînd"), grup de două versuri, cu înţeles de sine stătător, frecvent în poezia antică, mai ales la elegiaci *(d. elegiac)*; este alcătuit dintr-un hexametru urmat de un pentametru. A fost cultivat îndeosebi de poeţii alexandrini şi de Ovidiu. În literatura romînă a fost folosit de G. Coşbuc, T. Arghezi ş.a.

distiláre (CHIM.) **1.** Trecere în stare de vapori a unui lichid prin încălzirea la fierbere şi condensarea vaporilor obţinuţi. Ea poate fi efectuată la presiune normală (atmosferică), la presiune redusă sau la presiune ridicată. **D.** are drept scop purificarea unei substanţe, separarea componenţilor unui amestec lichid, îndepărtarea unui solvent etc. — *D. simplă*, distilare la care lichidul se încălzeşte la fierbere într-un blaz de distilare, vaporii formaţi trecînd direct în condensator. Se foloseşte numai în cazul cînd se separă un lichid sau amestec de lichide de un reziduu nevolatil sau cînd diferenţa de volatilitate între doi componenţi este foarte mare. — *D. fracţionată*, separarea prin **d.** a două sau mai multe substanţe cu puncte de fierbere diferite. Se bazează pe următorul principiu: atunci cînd un curent de lichid şi un curent de vapori vin în contact în contracurent, vaporii se îmbogăţesc în componentul mai volatil, iar lichidul în componentul mai puţin volatil. Se cunosc două tipuri de *d. f.*: *discontinuă* (sau *în trepte succesive*) şi *continuă*. *D. f. discontinuă* este o metodă veche de distilare, în care încărcătura cazanului este distilată pînă la terminarea operaţiei, în fiecare cazan în parte, independent unul de altul. Operaţiile se succedă în timp cu oprirea necesară scurgerii reziduurilor şi reîncărcării cazanelor. *D. fracţionată continuă* se realizează în coloanele de fracţionare folosite în industrie pentru separarea substanţelor cu puncte de fierbere apropiate. Coloanele trebuie să aibă o eficacitate cu atît mai mare cu cît punctele de fierbere sînt mai apropiate. În tehnică se consideră, în general, ren-

tabilă separarea prin distilare fracţionată a substanţelor ale căror puncte de fierbere se deosebesc cel puţin cu 3°C. — *D. ţ. sub presiune*, distilare fracţionată care se foloseşte pentru separarea componenţilor gazoşi sau a lichidelor cu punct de fierbere mic (sub 50°C); se utilizează coloane de presiune şi temperaturi scăzute; se aplică, de exemplu, la separarea componentelor gazelor de sondă şi în special a celor de cracare, la separarea oxigenului de azot prin distilarea aerului lichid etc. — *Distilare în vid*, distilare la presiune redusă (sub 760 mm coloană de mercur), folosită pentru a micşora punctul de fierbere al substanţelor care se vaporizează la temperaturi înalte, cu scopul de a evita descompunerea lor. — *Distilare azeotropă*, separare a doi componenţi cu puncte de fierbere apropiate, prin adăugarea unui alt component care formează un amestec azeotropic cu unul dintre componenţii iniţiali; acest amestec are punctul de fierbere diferit de al celuilalt component (respectiv diferenţa dintre punctele de fierbere ale amestecului azeotrop şi ale celuilalt component este mai mare decît cea dintre punctele de fierbere ale componenţilor iniţiali şi deci separarea se face mai uşor). — *D. extractivă*, separare a unor lichide cu puncte de fierbere foarte apropiate, prin introducerea în amestec a unui alt component care are ca efect o creştere a diferenţei de volatilitate a componenţilor, în acelaşi timp avînd loc şi o dizolvare a componentului care a devenit mai puţin volatil. Se realizează practic prin vaporizarea amestecului de distilat şi spălarea în contracurent a vaporilor cu solventul folosit. La partea de sus a coloanei se evacuează unul dintre componenţi, solventul cu componentul mai puţin volatil scurgîndu-se la baza coloanei (ex. separarea toluenului din amestecul de hidrocarburi alifatice cu p.f. apropiate prin tratarea acestui amestec cu fenol, care reţine toluenul, în timp ce hidrocarburile alifatice se vaporizează; separarea butenei din amestecul cu butan-butene prin distilare extractivă cu furfurol cu 4% apă. — *D. moleculară*, distilare realizată într-un vid la care presiunea este atît de joasă,

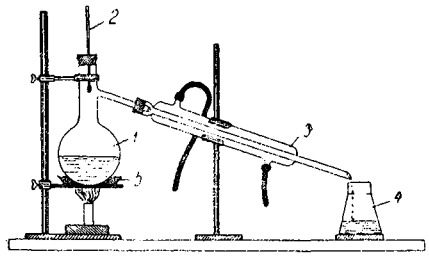

Instalaţie de distilare în laborator
1 — balon de distilare; *2* — termometru; *3* — refrigerent; *4* — vas colector; *5* — baie de nisip

încît moleculele desprinse de pe suprafaţa de evaporare a lichidului ajung la suprafaţa de condensare fără a se ciocni de alte molecule. Pentru aceasta, distanţa dintre suprafaţa de evaporare a lichidului şi suprafaţa condensatorului trebuie să fie mai mică decît drumul liber mijlociu al moleculei. Se foloseşte la purificarea substanţelor care se descompun la temperaturi mai ridicate, în special a celor cu greutate moleculară mare. — *D. primară*, distilare fracţionată a ţiţeiului la presiunea atmosferică în vederea obţinerii diverselor fracţiuni petroliere distilate, numite *distilate primare*. *D. p.* are drept scop obţinerea fracţiunilor volatile sub 330°C, anume benzină, white-spirit, petrol lampant şi motorină; în urma *d. p.* rămîne un reziduu (păcura). Instalaţiile folosite sînt: tipul mai vechi, format din baterii încălzite la diferite temperaturi, prevăzute cu deflegmatoare, în fiecare separîndu-se o anumită fracţiune, şi tipul mai nou, la care încălzirea ţiţeiului se face prin pomparea lui continuă într-un cuptor tubular, care este legat de o coloană de fracţionare eficace. **2.** Vaporizare a lichidelor conţinute în unele materii solide (ex. **d.** şisturilor bituminoase) sau rezultate din descompunerea termică a acestora (ex. **d.** uscată a lemnului). — *D. distructivă*, distilare a produşilor volatili, obţinuţi prin reacţii de descompunere chimică a diverse substanţe, pe măsură ce se formează aceşti produşi. — *D. uscată*, descompunere termică a cărbunilor sau a lemnului (v. carbonizare) în absenţa aerului, cu formare de produşi volatili care se vaporizează pe măsură ce iau naştere.

distilát (CHIM.), produs obţinut prin condensarea vaporilor rezultaţi în operaţiile de distilare.

distilerie (CHIM.), instalaţie industrială în care se efectuează operaţia de distilare. Se deosebesc **d.** de lemn pentru distilarea uscată a lemnului (v. carbonizarea lemnului); **d.** pentru obţinerea alcoolului etilic din produsele de fermentaţie (a zaharurilor din fructe sau a amidonului din cartofi, cereale etc.); **d.** pentru obţinerea băuturilor alcoolice concentrate (ţuică, coniac etc.); **d.** pentru obţinerea unor compuşi chimici în industria chimică. În industria petrolieră se numeşte *rafinărie*.

distincţii (în ţările socialiste), forme de recompensă morală pentru realizări în muncă în diferitele ramuri de activitate, precum şi pentru alte merite deosebite. În R.P.R. se acordă următoarele **d.**: titluri de onoare (ex. Erou al Muncii Socialiste) şi decoraţii (ordine şi medalii).

distocie (MED. VET.), desfăşurare anormală a actului fătării la animale, expulzarea fătului fiind uneori imposibilă fără intervenţie obstetricală. Se datoreşte fie poziţiei sau dezvoltării anormale a fătului, fie unei stări anormale a organelor genitale şi a oaselor bazinului femelei.

distomatóză (MED. VET.) v. **fascioloză**.

distonáre (MUZ.), intonare falsă a unui sunet muzical, mai sus sau mai jos decît înălţimea exactă a acestuia.

distonie (gr. *dys* „dificil" şi *tonos* „vigoare"; MED.), dereglare funcţională a sistemului nervos vegetativ, cu aspecte variate: vagotonie, simpaticotonie, amfotonie.

distorsiúne (lat. *distorsio, -onis*, de la *distorquere* „a răsuci") **1.** (FIZ.) Una dintre cele cinci aberaţii geometrice ale sistemelor optice cu suprafeţe sferice. Din cauza **d.**, imaginea apare deformată, dreptele avînd ca imagini linii curbe. V. şi aberaţie optică. **2.** (TELEC.) Deformare a semnalelor audio, video sau grafice în cursul transmisiunii, înregistrării ori redării lor. **D.** pot fi *liniare*, cînd componentele de diferite frecvenţe ale semnalului sînt transmise, înregistrate sau redate în mod inegal din cauza existenţei în reţea a unor elemente reactive (inductivităţi, capacităţi), sau *neliniare*, cînd în afara componentelor de frecvenţe iniţiale ale semnalului apar şi componente de frecvenţe diferite, datorită prezenţei elementelor neliniare (tuburi electronice, bobine cu miez de fier etc.) în circuitele electrice.

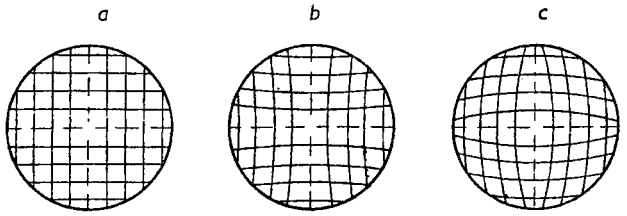

Distorsiune
a — imagine nedeformată; *b* — distorsiune în formă de perniţă; *c* — distorsiune în formă de butoiaş

distribuirea primară a venitului naţional (EC. POL.), prima etapă a repartiţiei venitului naţional, care are loc între participanţii direcţi la procesul de producţie, ducînd la formarea veniturilor primare (ex., în socialism, în cadrul întreprinderilor de stat, **d. p. a v. n.** are loc între stat, întreprindere şi lucrătorii productivi, în gospodăria colectivă între aceasta şi membrii ei etc.). V. şi venit naţional.

distribuitór 1. (TEHNICĂ; HIDROTEHN.) Piesă, aparat sau dispozitiv cu ajutorul cărora se efectuează distribuirea agentului motor într-o maşină termică, a apei la turbinele unei centrale hidroelectrice etc. **2.** (HIDROTEHN.) Ansamblu de conducte format din partea terminală a conductei forţate, împreună cu conductele scurte, ramificate din aceasta către turbinele unei uzine hidroelectrice. **3.** (TEHN.) *Distribuitor de abur*, parte din distribuţia interioară a unei maşini cu abur cu piston, care realizează intrarea în cilindru şi ieşirea din cilindru a aburului (ex. sertăraşele, supapele). **4.** (DRUM.) Maşină de răspîndit agregate (criblură, balast) sau mixturi (beton asfaltic sau de ciment) pe suprafaţa drumului, în cantităţi anumite şi în mod uniform. De cele mai multe ori este cuplată cu o cisternă stropitoare, cu o maşină de compactat sau cu un finisor, formînd împreună un agregat. Sin. *repartizor*.

distributivitáte (MAT. LOG.), proprietate a unei operaţii „·" de a putea fi efectuată separat asupra diferiţilor termeni dintr-o expresie, legaţi între ei printr-o altă operaţie, „+", rezultatul obţinut fiind acelaşi ca şi în cazul cînd ar fi aplicată întregii expresii (ex. produsul a două numere reale este distributiv faţă de adunarea numerelor reale, adică $a(b+c) = ab+ac$ şi $(a+b)c = ac+bc$; într-o algebră booleană, disjuncţia este distributivă faţă de conjuncţie, adică $a \cup (b \cap c) = (a \cup b) \cap (a \cup c)$ şi conjuncţia este distributivă faţă de disjuncţie, adică $a \cap (b \cup c) = (a \cap b) \cup (a \cap c)$).

distribúţie 1. Mod de repartiţie, după un anumit criteriu (ex. după mărime, valoare, calităţi, utilizări etc.), a elementelor unei colectivităţi. **2.** (MAŞ.) Ansamblul organelor unui motor termic, care comandă automat efectuarea diferitelor faze de funcţionare ale acestuia prin închiderea şi deschiderea orificiilor de admisie şi de evacuare a agentului energetic (abur, aer comprimat, gaze sau un amestec de aer şi combustibil lichid pulverizat etc.). La motoarele cu ardere internă, o mare răspîndire are distribuţia cu supape, iar la motoarele cu abur **d.** cu sertăraşe (plane, cilindrice sau combinate). **3.** (MAŞ. AGR.) *Aparat de distribuţie*, aparat al maşinilor de semănat şi al maşinilor de împrăştiat îngrăşăminte minerale, care antrenează şi repartizează uniform seminţele sau îngrăşămintele din rezervorul maşinii la brăzdare. Se deosebesc *a. de d.* cu cilindri canelaţi, cu alveole reglabile, cu palete, cu discuri etc. **4.** (ELT.) *Distribuţie electrică* **a)** Transmisiune cu fir şi distribuire spre diferiţi consumatori a energiei electromagnetice de la centrale electrice locale sau de la staţii electrice locale. **b)** Ansamblul instalaţiilor electrice

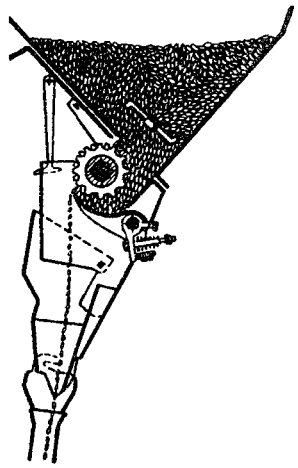
Aparat de distribuţie

care servesc la realizarea *d. e.* **5.** (TEATRU) **a)** Acţiunea prin care se repartizează actorilor spre interpretare diversele roluri ale unei piese, ţinîndu-se seama de însuşirile şi înclinaţiile particulare ale fiecăruia. **b)** Ansamblu de interpreţi într-o piesă.

district, unitate administrativ-teritorială din unele ţări. — *D. federal*, denumire dată, în unele state burgheze, unităţii teritoriale care cuprinde capitala ţării şi împrejurimile ei (ex. Districtul Federal Columbia, pe teritoriul căruia se află oraşul Washington şi împrejurimile lui). — *D. naţional* (în R.S.F.S. Rusă), unitate admi-

nistrativ-teritorială care are o compoziție națională omogenă. Există zece asemenea *d. n.*, care trimit cîte un deputat în Sovietul Naționalităților.

distrofíe (gr. *dys* „greu" și *trophe* „hrană"; MED.), tulburare de nutriție a unui țesut, a unei regiuni anatomice sau a organismului în întregime (ex. **d.** musculară progresivă, **d.** a sugarului etc.). Se manifestă clinic prin scăderea în volum a organelor sau a țesuturilor respective, prin tulburări digestive (diaree), deshidratare, pierdere în greutate etc.

distrugătór (MILIT.), navă de luptă de tonaj mediu (între 800 și 2 500 t), cu armament de artilerie, torpile, rachete,

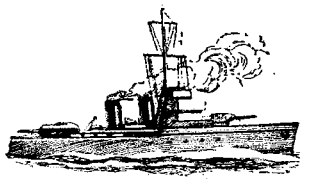

Distrugător

fără protecție prin cuirasă și dispunînd de viteză mare (pînă la 40—45 de mile/oră). Sin. *contratorpilor*.

disurie (gr. *dys* „greu, anevoios, dificil" și *ourein* „a urina"; MED.), greutate de a urina. Poate fi cauzată de unele stricturi uretrale, de hipertrofia prostatei, de cistită, calculoză, spasmul vezicii urinare etc.

ditiónic, *acid* ~ (CHIM.), $H_2S_2O_6$. Acid oxigenat al sulfului, care se formează în diferite procese de oxidare a acidului sulfuros. Stabil numai în soluții apoase diluate; peste o anumită concentrație a soluției, *a. d.* se descompune în bioxid de sulf și acid sulfuric. Sin. *acid hiposulfuric*.

ditioníți $Me^{I}_{2}(S_2O_4)^{2-}$. Săruri ale acidului ditionos, obținute prin acțiunea pulberii de zinc, la 20°C, asupra unei soluții concentrate de sulfit acid de sodiu în prezența acidului sulfuros. **D.** de sodiu, de calciu și de zinc sînt folosiți ca decoloranți în industria textilă și la analiza de gaze pentru absorbția oxigenului. Se mai numesc, impropriu, *hidrosulfiți*.

ditirámb, imn antic scris în cinstea lui Dionysos (Bachus), mai tîrziu și a altor divinități, caracterizat prin lirism tumultuos, prin strofe neregulate, dinamice, prin imagini hiperbolice; era cîntat de un cor dispus circular, format probabil din cinci cîntăreți-dansatori, acompaniați mai tîrziu de fluier. **D.** se află la originea tragediei. Prin extensiune, termenul indică o laudă excesivă, zgomotoasă, în formule retorice.

Ditrău, comună în raionul Gheorgheni, reg. Mureș-Autonomă Maghiară. 7 070 loc. (1961). Cariere de roci de construcție și fabrică de cherestea.

ditroít (PETROGR.), varietate de s i e n i t cu nefelin și sodalit. Se întîlnește sporadic în masivul eruptiv de la Ditrău.

diurétic (FARM.), medicament natural sau de sinteză care provoacă creșterea secreției și eliminării de urină (ex. diuretina, teobromina cafeina, ceaiurile diuretice di coada-calului, cozi de cireșe mătase de porumb, compușii mercuriali, salidiureticele etc.). Diureticele se utilizează în insuficiența renală, în insuficiența cardiacă și în ciroza hepatică cînd aceste boli sînt însoțite de reținerea apei în organism.

diuréză (gr. *dia* „prin" și *ourein* „a urina"; FIZIOL.) **1.** Proces normal de producere și evacuare a urinei. **2.** Creștere a secreției și excreției de urină.

divagáre (lat. *divagari* „a rătăci"; GEOGR.), pendularea cursului rîurilor în cîmpiile de subsidență, ca urmare a pantei reduse și a aluvionării puternice. Din acțiunea de **d.** rezultă: meandre, belciuge, insule, renii, zone mlăștinoase etc. (ex. **d.** rîurilor Ialomița, Prahova, Buzău și Siret în cursul inferior).

diván 1. (IST.) **a)** Consiliu administrativ al Imperiului otoman, compus din principalii demnitari. **b)** Adunare similară în Țara Românească și în Moldova începînd cu a doua jumătate a sec. al XVI-lea pînă la Unirea Principatelor, alcătuită din reprezentanții boierimii de la curtea domnească și avînd atribuții politice, judecătorești și administrative. **2.** (LIT.) Culegere postumă de versuri ale unui poet oriental. **D.** este format din diverse compoziții poetice, specific orientale, ca: rubaiate, gazeluri ș.a. Printre cele mai cunoscute **d.** sînt acelea care aparțin lui Hafiz, Djami ș.a.

Divanurile ad-hoc (Adunările ad-hoc), adunări obștești extraordinare, convocate în 1857 în Țara Românească și în Moldova (cu reprezentanți aleși din toate păturile sociale), care trebuiau să se pronunțe asupra organizării politice și sociale a țărilor române. Convocarea Adunărilor a fost hotărîtă la Congresul de pace de la Paris (1856), dar tărăgănată timp de un an și jumătate din cauza poziției potrivnice a Turciei, Angliei și Austriei. În Moldova, primele alegeri pentru Adunare au fost falsificate de reacțiunea antiunionistă; reluate în urma protestelor unioniștilor, ele au avut ca rezultat o majoritate a acestora. Ședințele de deschidere a acestor adunări au avut loc la 22 septembrie 1857 (Moldova) și 30 septembrie 1857 (Țara Românească). Dorințele exprimate de Adunări (autonomia principatelor, unirea lor într-un singur stat, guvern constituțional reprezentativ etc.) au fost prezentate Conferinței de la Paris (1858) a marilor puteri. Conferința a elaborat o convenție care nu răspundea decît în parte dorinței poporului român de a-și făuri unitatea națională (se admitea doar o unire formală, fiecare principat urmînd să aibă un domn, o armată, un guvern etc. aparte). Deputații țărani (printre care moș Ion Roată, în Moldova, și Tănase Constantin, în Țara Românească) au ridicat și problema agrară, dar reprezentanții claselor exploatatoare, care erau în majoritate, se opuneau discutării unor reforme sociale. V. și U n i r e a P r i n c i p a t e l o r.

divergént (lat. *di(s)* „în afară" și *vergere* „a se îndrepta"; FIZ.; despre un sistem optic), care produce un fascicul de raze de lumină ce se depărtează unele de altele (ex. lentilă **d.**); (despre fascicule luminoase) în care razele de lumină se depărtează unele de altele.

divergénță 1. (MAT.) **a)** Proprietate a unui șir infinit sau a unei serii de a nu fi convergente. **b)** Proprietate a unui fascicul de semidrepte orientate care se îndepărtează unele de altele cînd sînt parcurse simultan în sensul adoptat pe fiecare dintre ele. **c)** *Divergența unui cîmp vectorial* $\bar{v}(x, y, z)$, scalar egal cu suma derivatelor parțiale a componentelor V_x, V_y, V_z (într-un sistem de coordonate rectangulare) în raport cu x, y și z, respectiv $\operatorname{div} \bar{v} = \frac{\partial V_x}{\partial x} + \frac{\partial V_y}{\partial y} + \frac{\partial V_z}{\partial z}$. **2.** (BIOL.) *Divergența caracterelor*, principiu enunțat de Darwin, prin care se explică procesul de formare a speciilor noi de plante sau animale pornind de la o anumită formă strămoșească. Acest proces are loc ca rezultat al selecției naturale, sub acțiunea căreia sînt acumulate și fixate variațiile utile, sînt înlăturate formele intermediare și supraviețuiesc numai variațiile extreme. În decursul a numeroase generații, pe măsura acumulării și accentuării diferențelor, apar astfel dintr-o specie dată rase, varietăți, subspecii noi, care sînt din ce în ce mai deosebite (divergente) între ele (ca înfățișare, mod de viață, comportament etc.) și care diferă tot mai mult de specia inițială; cu timpul, acest proces duce la individualizarea unor specii independente. *D. c.*, ca rezultat al selecției, demonstrează originea comună a speciilor naturale, explică lipsa formelor intermediare între specii și diversitatea crescîndă a lumii vii.

diverticul (ANAT.), mică prelungire în formă de fund de sac a unui organ tubular. Apendicele vermiform este un **d.** al cecumului.

divertisménț 1. (TEATRU) **a)** Episod distractiv alcătuit din dansuri și arii, introdus în teatrul sec. XVII—XVIII. **D.** se executa în antracte, de către dansatori și cîntăreți, sau ca încheiere a unei piese, de către toți actorii. Au rămas cunoscute **d.** scrise de Lully, Gillier, Mouret ș.a. pentru piesele lui Molière, Regnard, Marivaux ș.a. **b)** Mică piesă scrisă pentru teatrul de societate. **2.** (COR.) Denumire dată suitelor de dansuri sau numerelor de dans introduse în opere, operebalete și balete, care nu au legătură cu subiectul spectacolului (ex. **d.** din „Faust" de Gounod, din „Hughenoții" de Meyerbeer, din „Spărgătorul de nuci" de Ceaikovski ș.a.). **3.** (MUZ.) **a)** (La sfîrșitul sec. al XVIII-lea) Ciclu compus din mai multe piese instrumentale cu caracter diferit, asemănător cu suita, partita, serenada. **b)** Titulatură dată unor piese instrumentale cu caracter distractiv. **c)** Secțiune a unei *fugi* în care este prelucrată tema.

dividénd (în capitalism), parte din profitul unei societăți anonime, repartizată acționarilor după scăderea sumelor destinate sporirii capitalului social, a fondurilor speciale și de rezervă-după remunerarea membrilor consiliului de administrație, a administratorilor delegați etc. **D.** poate fi proporțional cu profiturile reale obținute, fiind însușit de marii acționari, deținătorii pachetelor de acțiuni de control, sau sub forma unei sume fixe, independentă de profitul obținut (se stabilește de obicei la acțiunile plasate printre posesorii mici și mijlocii). Cuantumul **d.** are o importanță deosebită pentru cursul acțiunilor.

Di Vittorio, Giuseppe (1892—1957), militant al mișcării muncitorești italiene și

G. Di Vittorio

internaționale. Membru al Partidului Comunist Italian din 1924. A fost unul dintre organizatorii brigăzilor internaționale din Spania (1936—1939). În 1945 a devenit secretar general al Confederației Generale a Muncii din Italia și vicepreședinte al Federației Sindicale Mondiale. Între 1949 și 1957 a fost președinte al F.S.M.

divizáre (DR.), formă de reorganizare a unei persoane juridice, constînd în împărțirea patrimoniului ei între mai multe persoane juridice care există sau iau astfel ființă. **D.** este *totală*, în cazul cînd persoana juridică supusă **d.** încetează de a mai avea ființă pentru că întreg patrimoniul ei se împarte între mai multe persoane juridice; **d.** este *parțială*, în cazul cînd numai o parte din patrimoniul persoanei juridice supuse **d.** se desprinde, pentru a fi transmisă la una sau mai multe persoane juridice care există în momentul desprinderii sau iau ființă tocmai ca urmare a acelei desprinderi.

Divizia „Horia, Cloșca și Crișan", a doua mare unitate de voluntari, formată în U.R.S.S. din foștii prizonieri romîni în aprilie 1945.

Divizia „Tudor Vladimirescu", prima mare unitate de voluntari, constituită în 1943 pe teritoriul U.R.S.S. din foștii prizonieri romîni care au cerut să lupte alături de Armata Sovietică împotriva Germaniei hitleriste. La 31 august 1944, unități ale Diviziei „Tudor Vladimirescu" au intrat în luptă în cadrul acțiunii de nimicire a grupării hitleriste încercuite între Chișinău și Huși. Ea a participat împreună cu celelalte mari unități romînești la eliberarea întregului teritoriu al patriei noastre și la înfrîngerea Germaniei hitleriste. S-a distins îndeosebi în luptele pentru eliberarea orașului Debrețin, fapt pentru care i s-a acordat de către Comandamentul Suprem Sovietic cinstea de a se numi Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin". Pentru vitejia și eroismul de care a dat dovadă în lupta împotriva Germaniei hitleriste, Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin" a fost decorată de către Prezidiul Marii Adunări Naționale a R.P.R. cu ordinul „Apărarea Patriei" clasa I, iar de Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. cu ordinul „Drapelul Roșu".

divizibilitáte (MAT.), relaţie între două numere (polinoame, polinoame cu coeficienţi întregi. etc.) A şi B, care are loc atunci cînd există un număr întreg (un polinom) C, astfel încît $A=B\cdot C$. De ex. 6 e divizibil prin 3, deoarece $6 = 2\cdot 3$; $x^2 - 1$ e divizibil prin $x + 1$, deoarece $x^2 - 1 = (x + 1)\cdot(x - 1)$.

divízie (MILIT.), mare unitate formată din regimente (brigăzi, batalioane). După felul unităţilor de bază care intră în compunerea ei, **d.** poate fi: de infanterie, mecanizată, de tancuri, de artilerie, de aviaţie, de desant aerian etc.

divizión (MILIT.) **1.** Subunitate de artilerie sau cavalerie care corespunde batalionului. **D.** de artilerie este format din mai multe baterii, iar **d.** de cavalerie din mai multe escadroane. **2.** *Divizion de nave*, unitate în forţele maritime militare compusă din mai multe nave de acelaşi tip.

diviziúne 1. (LOG.) Operaţie logică de împărţire a genului în speciile sale. Elementele logice ale **d.** sînt: *genul*, adică noţiunea de divizat; *membrii diviziunii*, adică speciile obţinute prin **d.**; *criteriul diviziunii*, adică punctul de vedere conform căruia se realizează **d.** Ca exemplu de **d.** poate servi împărţirea după laturi a genului triunghi în speciile sale: echilateral, isoscel şi scalen. **D.** se supune următoarelor reguli: a) criteriul **d.** trebuie să fie unic şi esenţial; b) membrii **d.** trebuie să se excludă între ei; c) ei trebuie să fie enumeraţi complet, astfel ca să epuizeze sfera noţiunii de divizat; d) în **d.** nu trebuie să se facă salturi, adică să se includă subspecii printre specii. **D.** este *dihotomică* atunci cînd are doi membri, *trihotomică* atunci cînd are trei membri, *politomică* atunci cînd are mai mult de trei membri. **2.** (MAT.) *Diviziune armonică*, configuraţie geometrică formată de patru puncte A, B, C, D, situate pe aceeaşi dreaptă, satisfăcînd relaţia : $\frac{AC}{AD} : \frac{BC}{BD} = -1$ sau $\frac{AC\cdot BD}{AD\cdot BC} = -1$. **3.** (METR.) Linioară marcată pe o scară funcţională sau pe cadranul unui instrument de măsură, care corespunde unei anumite valori a funcţiei ori mărimii măsurate la distanţa dintre două **d.** consecutive. — *D. centezimală*, mod de împărţire a cercului în 400° (grade centezimale). Un grad centezimal are 100′ şi un minut 100″. Este folosită la gradarea goniometrelor, a diferitelor aparate topometrice etc. — *D. sexagesimală*, mod de împărţire a cercului în 360° (grade sexagesimale). Un grad sexagesimal are 60′ şi un minut 60″. Este folosită în matematică, astronomie şi în geodezie. **4.** (BIOL.) *Diviziune celulară*, mod de înmulţire a celulelor vegetale şi animale, care constă în împărţirea unei celule-mame în două sau mai multe celulefiice. *D. c.* stă la baza fenomenelor de creştere şi de dezvoltare a organismelor vii; are loc prin *d. directă* (amitoză), sau prin *d. indirectă* (cariochinează sau mitoză).

diviziunea internaţională a muncii, diviziunea muncii între ţări. Apariţia şi adîncirea **d.i.a m.** este un proces obiectiv, legat de dezvoltarea forţelor de producţie, şi în primul rînd de dezvoltarea industriei, de condiţiile naturale şi economice existente în diferite ţări, de progresul tehnic continuu. **D.i.am.** constituie baza schimbului de mărfuri între ţări. Caracterul **d.i.a m.** este determinat de orînduirea social-economică a ţărilor participante, de legile economice, şi în primul rînd de legea economică fundamentală a orînduirii respective, şi de caracterul relaţiilor dintre aceste ţări. O dată cu formarea sistemului mondial capitalist şi a pieţei mondiale capitaliste, care a început încă în perioada manufacturieră a capitalismului, a apărut şi **d.i.a m.** În epoca noastră, epoca trecerii de la capitalism la socialism, se disting — corespunzător celor două sisteme mondiale — două tipuri ale **d.i.a m.**: diviziunea internaţională capitalistă a muncii şi diviziunea internaţională socialistă a muncii. *Diviziunea internaţională capitalistă a muncii* are loc între ţările sistemului mondial capitalist. Ea s-a format în cursul dezvoltării stihinice a forţelor de producţie în ţările capitaliste, determinată de goana capitaliştilor după profituri cît mai ridicate, în condiţiile unei concurenţe tot mai ascuţite, prin subordonarea unor ţări de către altele, prin asuprirea, jefuirea şi exploatarea de către ţările imperialiste a popoarelor din ţările mai puţin dezvoltate, prin subordonarea întregii economii a ţărilor coloniale şi dependente de către puterile imperialiste. Trăsătura dominantă a *d.i.c.a m.* o constituie împărţirea lumii în ţări industriale dezvoltate şi ţări slab dezvoltate din punct de vedere economic. În condiţiile dominaţiei şi expansiunii monopolurilor, ale restrîngerii sferei de acţiune a imperialismului, *d.i.c.a m.* adînceşte inegalitatea nivelurilor de dezvoltare economică a diferitelor ţări; exploatarea de către puterile imperialiste a resurselor ţărilor slab dezvoltate împiedică crearea în aceste ţări a unei industrii naţionale dezvoltate, frînează progresul lor. Toate acestea măresc decalajul dintre grupul de ţări capitaliste înaintate din punct de vedere economic şi numeroasele ţări slab dezvoltate. Aşa se explică de ce alături de un număr restrîns de ţări dezvoltate din punct de vedere industrial există un număr mare de ţări slab dezvoltate, fără o industrie proprie sau cu o industrie slab şi unilateral dezvoltată. Astfel, şase ţări capitaliste (S.U.A., Anglia, Franţa, R.F. Germană, Italia, Japonia), care în 1961 reprezentau circa 24% din populaţia şi 10,7% din suprafaţa lumii capitaliste, au dat la un loc 75,2% din producţia industrială a lumii capitaliste. *D.i.c.a m.* duce la adîncirea contradicţiilor dintre diferitele puteri imperialiste în lupta pentru noi surse de materii prime şi pieţe de desfacere, precum şi dintre acestea şi popoarele asuprite din ţările coloniale, dependente sau slab dezvoltate. Un aspect nou al acestor contradicţii îl prezintă lupta dintre ţările imperialiste şi ţările slab dezvoltate care şi-au cîştigat de curînd independenţa politică şi care caută să-şi cîştige şi independenţa economică. *Diviziunea inter-*

națională socialistă a muncii a apărut în urma formării sistemului mondial socialist, în procesul colaborării economice și științifice-tehnice dintre țările socialiste. În această colaborare, țările socialiste se călăuzesc după principiile deplinei egalități în drepturi, respectării independenței, a suveranității și intereselor naționale, întrajutorării și avantajului reciproc. Pentru prima dată în istorie, socialismul a creat condiții pentru o colaborare cu drepturi egale și reciproc avantajoasă între popoarele mari și mici, excluzînd posibilitatea subjugării și exploatării unei țări de către alta. *D.i.s.a m.* se realizează în mod conștient, planificat, îmbinînd specializarea și cooperarea internațională a producției cu dezvoltarea complexă, multilaterală a economiei fiecărei țări socialiste. În procesul adîncirii *d.i.s. a m.* se înlătură treptat diferențele formate în cursul istoriei între nivelurile de dezvoltare economică, în primul rînd prin industrializarea țărilor cu nivel relativ scăzut de dezvoltare economică. În felul acesta *d.i.s.a m.* duce la lichidarea urmărilor *d.i.c.a m.*, creînd astfel condiții ca țările care au moștenit de la capitalism o economie relativ înapoiată, folosind, în primul rînd, toate posibilitățile interne prin mobilizarea intensă a propriilor forțe și prin valorificarea maximă a resurselor naturale, precum și avantajele sistemului mondial socialist, să se dezvolte într-un ritm mai rapid decît cel al țărilor mai înaintate, care nu stau nici ele pe loc, ci se dezvoltă în ritmuri înalte, caracteristice în general țărilor socialiste. Astfel se realizează egalizarea nivelurilor de dezvoltare economică a țărilor socialiste și întărirea întregului sistem mondial socialist. Un rol important în organizarea *d.i.s. a m.* îl are Consiliul de Ajutor Economic Reciproc. La sesiunea a XV-a a C.A.E.R. (1961) au fost elaborate „Principiile fundamentale ale diviziunii internaționale socialiste a muncii", care au fost aprobate la Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările membre ale C.A.E.R. din iunie 1962. Principalul mijloc de înfăptuire a *d.i.s.a m.*, forma principală de colaborare între economiile lor naționale, este coordonarea planurilor pe baza înțelegerilor bi- și multilaterale. Aceasta corespunde cerințelor obiective ale etapei istorice actuale, în care sistemul economic mondial socialist este alcătuit din economii naționale ale unor țări suverane și independente. „Coordonarea planurilor economice, aplicarea principiilor diviziunii internaționale socialiste a muncii creează condiții favorabile pentru egalizarea nivelurilor tuturor țărilor socialiste, pentru dezvoltarea continuă a colaborării lor economice — factor principal în consolidarea sistemului mondial socialist și în dobîndirea victoriei socialismului în întrecerea istorică cu capitalismul" (Gh. Gheorghiu-Dej). „P.M.R. se pronunță statornic pentru întărirea și lărgirea colaborării cu toate țările socialiste, pentru înfăptuirea *d.i.s.a m.* pe întregul sistem economic socialist, ca necesitate obiectivă a dezvoltării acestui sistem. Totodată *d.i.s.a m.* nu poate însemna izolarea țărilor socialiste de ansamblul relațiilor economice mondiale" (Declarația P.M.R. din aprilie 1964). *D.i.s.a m.* se înfăptuiește ținînd seama de diviziunea mondială a muncii. R.P.R., ca și celelalte țări socialiste, militează pentru promovarea unor relații economice normale, reciproc avantajoase, fără condiții politice, fără restricții și discriminări, și, pe această bază, își dezvoltă legăturile economice cu toate statele, indiferent de orînduirea lor socială. Dezvoltînd relațiile lor economice cu toate țările lumii, țările socialiste consolidează prin aceasta baza materială pentru coexistența pașnică a celor două sisteme social-economice mondiale. V. și sistemul mondial socialist.

diviziunea muncii, procesul desprinderii diferitelor categorii de muncă din ansamblul muncii sociale și al fixării lor ca activități de sine stătătoare; totalitatea diferitelor categorii de activitate existente simultan. Ea se reflectă în împărțirea economiei naționale în ramuri (industrie, agricultură, transporturi, comerț etc.), precum și în împărțirea acestora în subramuri (industrie grea, industrie ușoară, cultura plantelor, creșterea animalelor etc.). Dezvoltarea forțelor de producție duce la adîncirea **d. m.**, care, la rîndul ei, duce la creșterea productivității muncii, la dezvoltarea forțelor de producție. Prima și cea mai simplă formă a **d. m.** este *diviziunea naturală a muncii*, „întemeiată pe deosebirile de sex și vîrstă, adică pe o bază pur fiziologică" (K. Marx). Ea a avut loc între adulți, între bătrîni și copii, între bărbați și femei. Bărbații maturi se ocupau cu vînătoarea, cu pescuitul, duceau războiul, făceau uneltele necesare, iar femeile se ocupau cu culesul fructelor, cu gospodăria, cu agricultura primitivă etc. O dată cu dezvoltarea forțelor de producție, în perioada descompunerii comunei primitive apare *diviziunea socială a muncii*, în virtutea căreia producătorii desfășoară activități de producție diferite. Prima mare *d. s. a m.* a constituit-o desprinderea triburilor de păstori de celelalte triburi. Ea a dus la creșterea productivității muncii, la apariția plusprodusului și a unui schimb regulat de produse, a creat premisele materiale pentru apariția proprietății private și a împărțirii societății în clase. În urma descoperirii metalelor și a inventării procedeelor de topire și de prelucrare a lor, s-au dezvoltat meșteșugurile: fierăria, olăritul, țesătoria etc., mai întîi în cadrul comunităților de agricultori, iar apoi ca activități de sine stătătoare. Desprinderea meșteșugurilor de agricultură a constituit cea de-a doua mare *d. s. a m.* O dată cu aceasta a apărut producția de mărfuri. Dezvoltarea producției de mărfuri și a pieței a dus la cea de-a treia mare *d. s. a m.*, desprinderea negustorilor care se ocupau cu schimbul. Încă din perioada desprinderii meșteșugurilor de agricultură, o dată cu dezvoltarea schimbului, în sclavagism a început procesul de separare a orașului de sat; opoziția dintre oraș și sat s-a adîncit permanent în de-

cursul tuturor orînduirilor bazate pe clase antagoniste şi pe exploatare. Paralel cu aceasta s-a desfăşurat procesul de separare a muncii intelectuale de munca fizică şi s-a adîncit contradicţia antagonistă dintre ele. *D. s. a m.* este strîns legată de specializarea profesională a producătorilor, noile ramuri de producţie determinînd apariţia unor noi profesiuni. O dată cu diferenţierea uneltelor de muncă, spune Marx, se diferenţiază tot mai mult şi meseriile care produc aceste unelte. *D. s. a m.* este una dintre formele cele mai importante ale manifestării procesului de socializare a producţiei. În capitalism, adîncirea *d. s. a m.* se caracterizează prin apariţia şi adîncirea **d. m.** în cadrul ramurilor şi subramurilor economiei, ca şi în cadrul întreprinderii, iar aceasta, la rîndul său, duce la dezvoltarea **d. m.** în cadrul societăţii. Formele concrete şi conţinutul **d. m.** depind nu numai de nivelul de dezvoltare a forţelor de producţie, ci şi de caracterul relaţiilor de producţie. Astfel, în capitalism, *d. s. a m.* se desfăşoară spontan, anarhic, ceea ce duce la cheltuieli inutile de muncă socială. În socialism, *d. s. a m.* se deosebeşte radical de cea din capitalism. Specializarea şi cooperarea ramurilor şi întreprinderilor se înfăptuieşte pe bază de plan, în scopul dezvoltării armonioase a producţiei sociale, sporirii necontenite a productivităţii muncii şi ridicării nivelului de trai al populaţiei. În socialism este desfiinţată opoziţia de interese dintre oraş şi sat, dintre munca fizică şi cea intelectuală, *d. s. a m.* realizîndu-se în condiţiile colaborării şi întrajutorării planificate a oamenilor liberi de exploatare. *D. s. a m.* în socialism îmbracă următoarele forme principale: a) specializarea producţiei pe baza cooperării strînse între întreprinderi şi ramuri; b) *diviziunea teritorială a muncii*, care înseamnă repartizarea diferitelor ramuri de producţie pe anumite raioane şi regiuni ale ţării în aşa fel încît să asigure atragerea în circuitul economic a resurselor naturale de pe tot cuprinsul ţării, folosirea deplină şi raţională a forţei de muncă în toate regiunile; dezvoltarea multilaterală a tuturor regiunilor ţării concomitent cu specializarea planificată a producţiei lor; creşterea productivităţii muncii sociale şi reducerea cheltuielilor de producţie şi de circulaţie; c) *diviziunea profesională a muncii*, adică specializarea lucrătorilor într-un anumit domeniu de activitate, aceasta contribuind la ridicarea calificării cadrelor, la acumularea experienţei de producţie şi deci la creşterea productivităţii muncii; d) *diviziunea internaţională socialistă a muncii*. O dată cu intensificarea progresului tehnic (mecanizarea complexă, automatizarea producţiei, chimizarea etc.) are loc şi dezvoltarea formelor *d. s. a m.*, în cadrul căreia greutatea specifică a muncii cu o înaltă calificare, a muncii intelectuale creşte. În comunism se vor lichida deosebirile esenţiale dintre munca fizică şi cea intelectuală, dintre oraş şi sat. Pe această treaptă a dezvoltării societăţii „va dispărea subordonarea înrobitoare a oamenilor faţă de diviziunea muncii", vor dispărea condiţiile care leagă pe om toată viaţa de o singură profesiune şi vor apărea posibilităţi largi pentru dezvoltarea multilaterală a capacităţilor oamenilor, pentru participarea lor multilaterală la producţia materială şi spirituală a societăţii. — *Diviziunea manufacturieră a muncii*, formă a diviziunii muncii care apare în interiorul manufacturii capitaliste. Ea înseamnă specializarea muncitorilor în executarea unei anumite părţi sau a unei anumite operaţii, necesară producerii unui singur produs. *D. m. a m.* presupune un anumit grad de dezvoltare a diviziunii sociale a muncii, determinînd, la rîndul ei, adîncirea acesteia. *D. m. a m.* a simplificat numeroasele operaţii, a dus la perfecţionarea şi specializarea uneltelor de muncă şi la formarea unor muncitori iscusiţi şi, prin aceasta, a creat condiţiile de trecere la maşinism. Ea a dus, pe de o parte, la economisirea muncii şi la creşterea productivităţii ei, iar pe de altă parte la intensificarea muncii şi la mărirea plusvalorii însuşite de capitalişti cu preţul schilodirii psihice şi fizice a muncitorilor. Diviziunea manufacturieră a muncii, după cum a arătat K. Marx, creează condiţii noi pentru dominaţia capitalului asupra muncii; ea apare ca un mijloc de exploatare civilizată şi rafinată.

divizor (MAT.), număr întreg care împarte exact un alt număr întreg; un număr întreg $a \neq 0$ este **d.** al unui întreg $b \neq 0$ dacă există un al treilea întreg k, astfel încît $b = ka$. În acest caz, b este un multiplu al lui a. — *D. banal*, unitatea pozitivă sau negativă care divide orice întreg. — *D. impropriu*, numărul b însuşi considerat ca **d.** al său. — *D. propriu*, orice **d.** care nu e nici banal, nici impropriu, deci un număr mai mic decît numărul pe care îl divide şi diferit de unitate şi de zero. — *D. comun*, număr întreg şi diferit de zero care împarte exact două sau mai multe numere întregi date (ex. 3 este *d. c.* pentru 6 şi 9). Sin. *factor comun*. — *Cel mai mare divizor comun (a două numere întregi a şi b)*, numărul întreg care are proprietatea de a divide fiecare dintre numerele întregi a şi b şi de a fi divizat de oricare divizor comun al lui a şi b. Se poate extinde la mai multe numere întregi. Se notează prescurtat *c.m.m.d.c.* (ex. *c.m.m.d.c.* al numerelor 63 şi 18 este 9).

divórţ (DR.), desfacerea căsătoriei prin hotărîre judecătorească. În R.P.R., urmărindu-se să se asigure stabilitatea familiei, **d.** se pronunţă numai dacă există motive temeinice care fac cu neputinţă continuarea căsătoriei. La aprecierea temeiniciei motivelor de **d.** invocate se ţine seama şi de interesele copiilor minori.

divulgáre (lat. *divulgare* „a face cunoscut mulţimii"; DR.), denumire dată infracţiunilor care se săvîrşesc prin destăinuirea, dezvăluirea sau transmiterea unui secret către o persoană neîndreptăţită să-l cunoască (ex. divulgarea secretelor de stat, divulgarea actelor de procedură secretă).

Dix, Otto (n. 1891), pictor, desenator şi gravor din Republica Federală Germană. A fost influenţat de expresionism şi de curentul numit „noul obiectivism" („Die neue Sachlichkeit"), cu accente de critică socială. Compoziţiile sale înfăţişează războiul şi urmările lui tragice, şomajul, viaţa plină de lipsuri a proletariatului german („Vînzătorul de chibrituri", 1920; „Metropola", triptic, 1928; „Războiul", triptic, 1929—1932; „Triumful morţii", 1934), într-o viziune demascatoare, uneori tragică. A pictat de asemenea portrete, scene de gen şi peisaje.

Dixon *[dixn]*, Richard (n. 1905), preşedinte al C.C. al Partidului Comunist din Australia (din 1948). Membru al partidului din 1928. A fost ales membru al C.C., al Comitetului Politic al C.C. şi al Secretariatului C.C. în 1929.

dixtuór (MUZ.) **1.** Ansamblu compus din zece interpreţi care execută o piesă muzicală. **2.** Compoziţie destinată să fie interpretată de o asemenea formaţie, fiecare membru al acesteia executînd o partidă separată.

dizaharíde (CHIM.), compuşi din clasa hidraţilor de carbon formaţi din două molecule de monozaharide (în general hexoze) prin eliminarea unei molecule de apă (ex. zaharoza sau zahărul din sfecla sau trestia de zahăr, format din glucoză dextrogiră şi fructoză dextrogiră; lactoza sau zahărul din lapte, format din glucoză dextrogiră şi galactoză dextrogiră etc.).

dizenterie (gr. *dys* „dificil" şi *enteron* „intestin") **1.** (MED.) Boală infectocontagioasă datorită localizării în intestinul gros a unei amibe patogene *(Entamoeba histolythica)*, a bacilului dizenteric sau a altor germeni. *D. amibiană* este caracteristică ţărilor calde; *d. bacilară* se întîlneşte mai ales în ţările temperate. **D.** se caracterizează prin crize dureroase abdominale, care apar în special cu prilejul scaunelor, din cauza ulceraţiilor existente pe mucoasa intestinului gros; scaunele sînt foarte frecvente, diareice, bogate în mucus şi striate cu sînge. În tratamentul dizenteriei, antibioticele ocupă un loc important. **2.** (MED. VET.) *Dizenteria anaerobă a mieilor*, boală toxico-infecţioasă mortală a mieilor, provocată de un microb anaerob *(Clostridium welchii)*, care atacă mieii în primele 10 zile după naştere. Se previne prin vaccinarea oilor în ultima lună de gestaţie.

dizolvánt (CHIM.) v. **solvent.**

dizolváre (CHIM.), proces de dispersare moleculară a unei substanţe solide, lichide sau a unui gaz într-un mediu de dispersare în general lichid, cu formarea unei s o l u ţ i i. Substanţa dizolvată se numeşte *dizolvat* (solvat), iar mediul de dispersare *dizolvant* (solvent). **D.** se realizează atît prin simplul contact între dizolvant şi substanţa dizolvată cît şi prin agitare, încălzire. Se foloseşte în diverse scopuri (ex. crearea unui mediu omogen de reacţie, separarea unor substanţe, obţinerea de substanţe pure prin cristalizare etc.).

dizolváre (DR.), mod prin care încetează de a avea fiinţă, ca persoane juridice, organizaţiile cooperatiste sau obşteşti. Dizolvarea, de regulă, se produce de plin drept; în unele cazuri, **d.** se face prin actul organului competent, în condiţiile prevăzute de lege, sau prin hotărîrea adunării generale a membrilor organizaţiei.

Dîmbovicioara, peşteră săpată în calcare jurasice, în partea de sud-vest a culoarului depresionar Rucăr-Bran, pe versantul stîng al rîului cu acelaşi nume. Altitudine: 861 m. Importanţă turistică.

Dîmbovíţa, afluent pe stînga al Argeşului (266 km). Izvorăşte din Munţii Iezerului, trece prin culoarul Rucăr-Bran, desparte Subcarpaţii de la curbură de Subcarpaţii Getici şi de Piemontul Getic, străbate Cîmpia Română, trecînd prin Bucureşti, şi se varsă în Argeş la Budeşti. Afluenţi: Dîmbovicioara, Colentina şi Cîlnăul. Alimentează parţial Bucureştiul cu apă potabilă.

Dîrjov, afluent pe stînga al Oltului (raionul Slatina, reg. Argeş). Pe valea **D.** s-au făcut descoperiri arheologice de mare importanţă, constînd în unelte de prund şi aşchii tăioase lucrate în cremene din protopaleolitic (cca. 600 000—480 000 î.e.n.), toporaşe de mînă de tip *abbevillian* (cca. 500 000—435 000 î.e.n.), toporaşe de mînă de tip *acheulean* (cca. 435 000—180 000 î.e.n.) etc. Descoperirea uneltelor din protopaleolitic a făcut posibilă emiterea ipotezei cu privire la prezenţa pe teritoriul ţării noastre a *hominizilor* (care trăiau în cete pe marginea apelor, prin păduri, fără a avea locuinţe şi îmbrăcăminte şi care se hrăneau cu vînat, fructe, seminţe şi rădăcini).

dîrmón (MAŞ. AGR.), sită cu dimensiunile orificiilor de 10—15 mm, care separă boabele de pleavă şi paiele scurte la batozele şi la unele combine de cereale păioase. Pentru a uşura procesul de separare, orificiile **d.** au o formă specială.

Peştera Dîmbovicioara

Cheile Dîmboviței

dîrmóx (*Viburnum lantana*), arbust din familia caprifoliaceelor, cu frunze opuse, ovale, cu flori albe dispuse în inflorescențe umbeliforme;

Dîrmox

fructul este o drupă, la început roșie, pe urmă neagră. Crește frecvent în regiunea de dealuri din țara noastră, mai ales pe pămînturi calcaroase.

Djakarta, capitala Indoneziei, situată pe coasta nord-vestică a insulei Java. 2 973 000 loc. (1962). Centrul politic, economic și cultural al țării. Șantiere navale, întreprinderi de prelucrare a cauciucului, de pielărie, alimentare etc. Important nod de comunicații (portul Tandjungpriok, situat la cca 10 km de oraș, aeroportul Kemajoran). Universitate, academie națională, numeroase institute științifice, muzeu etnografic și arheologic (din 1778). Are un mare și modern stadion, cu o capacitate de 100 000 de locuri. Din punct de vedere urbanistic, în **D.** se deosebesc două sectoare: orașul de jos, vechi, cu numeroase canale, care cuprinde cartierul comercial-financiar, și orașul de sus, cu arhitectură modernă, străzi largi, numeroase parcuri. Centrul orașului este Piața Merdeka (Libertății), în fața palatului prezidențial. Orașul, numit la început Batavia, s-a format în jurul unei fortărețe olandeze, pe locul orașului indonezian Djajakarta, distrus la începutul sec. al XVII-lea, în timpul ciocnirilor anglo-olandeze. La 17 august 1945 s-a proclamat aici independența Indoneziei, orașul primind numele de Djakarta. De atunci este capitala țării (cu excepția anilor 1946—1949).

Djaković *[giácovici]*, Djuro (1886—1929), militant al mișcării muncitorești din Iugoslavia. Membru al C.C. al Partidului Comunist din Iugoslavia din 1920 și secretar al C.C. al partidului din 1928. A fost ucis de polițiști în 1929.

Djalil, Musa (1906—1944), poet sovietic tătar, erou post-mortem al U.R.S.S. A fost executat de către hitleriști. Întemeietor al poeziei sovietice tătare. Versurile sale se caracterizează prin entuziasm romantic, patetism eroic, bărbăție. Pentru ciclul „Caietul de la Moabit" (trad. rom.), compus în temniță, i s-a decernat post-mortem, titlul de laureat al Premiului Lenin.

Djambul, oraș în R.S.S.Kazahă. 136 000 loc. (1962). Centru economic și cultural. Întreprinderi ale industriei chimice (superfosfați), ușoare și alimentare.

Djambul, Djabaev (1846—1945), a k î n kazah. A devenit celebru încă înainte de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. În cîntece lirice, de ritual și satirice, precum și în poeme eroice („Hanul și akînul"), **D.** zugrăvea viața poporului asuprit și proslăvea spiritul de dreptate. În epoca sovietică, **D.** a cîntat cu patos patria socialistă, perspectivele luminoase ale omenirii („Patria mea", 1936; „Cîntec despre frăția popoarelor" ș.a.). În anii celui de-al doilea război mondial a scris versuri înflăcărate despre apărătorii patriei („Poemul dragostei și al urii", „Leningrădeni, copiii mei"

Djakarta. Parlamentul

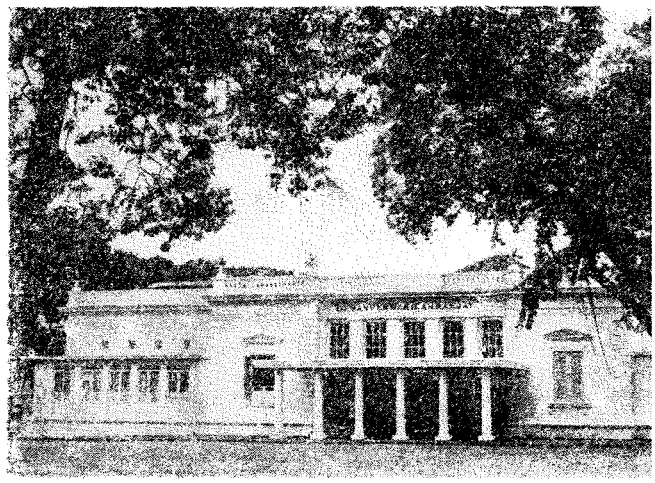

ş.a.). Poezia lui **D.** se caracterizează prin muzicalitate, prin limbajul aforistic, colorat, bogat în metafore şi comparaţii.

Djambul Djabaev

Numeroase poeme şi cîntece ale lui **D.** au fost traduse şi în romîneşte. Laureat al premiului de stat al U.R.S.S.

Djami, Abdurrahman Nureddin bin-Ahmad (1414—1492), poet, filozof şi filolog tadjic. A fost adept al sufismului. A scris cca. 100 de lucrări literare şi ştiinţifice, dintre care cele mai importante sînt: „Adieri de strînsă prietenie din palatul sfinţeniei" (604 biografii ale adepţilor sufismului), „Beharestan" („Grădina de pomi"), trei divanuri conţinînd gazeluri şi rubaiate.

Djammu-Kashmir v. **Jammu-Kashmir.**

Djezkazgan, oraş în R.S.S. Kazahă. 29 100 loc. (1956). Unul dintre cele mai importante centre de extracţie şi de prelucrare primară a minereului de cupru din U.R.S.S.

Djibouti *[gibúti]*, oraş în estul Africii, centrul administrativ al Somaliei franceze. 41 200 loc. (1961). Port la Oceanul Indian (golful Aden). Este legat printr-o cale ferată cu Addis Abeba (capitala Etiopiei). Prin **D.** se exportă cafea, seminţe oleaginoase şi piei.

djinn (în arabă „spirit, geniu"), denumire dată duhurilor, în special duhurilor rele, care, potrivit tradiţiei islamice, ar popula lumea.

Djungaria v. **Ţungaria.**

Długosz *[dlúgoş]*, Jan (1415—1480), istoric şi diplomat polonez. A scris o serie de lucrări în limba polonă şi latină, dintre care cea mai importantă, „Istoria Poloniei" (din cele mai vechi timpuri pînă în anul 1480, în 12 părţi, 2 volume), conţine preţioase informaţii despre Moldova, privind îndeosebi domnia lui Ştefan cel Mare.

Dmitri Ivanovici Donskoi, mare cneaz al Moscovei (1359—1389), erou al luptei de eliberare a poporului rus împotriva jugului tătar-mongol. Începînd lupta împotriva Hoardei de aur, a consolidat poziţia conducătoare a cnezatului Moscovei între cnezatele ruseşti. În 1380 a zdrobit, în bătălia de la Kulikovo, oastea tătară condusă de *Mamai.* În timpul domniei lui s-au construit zidurile din piatră albă ale Kremlinului (1367).

Dneprodzerjinsk, oraş în U.R.S.S., în sudul R.S.S.Ucrainene, port pe Nipru. 207 000 loc. (1962). Industrie siderurgică, cocsochimică şi constructoare de maşini (material rulant).

Dneproghes, hidrocentrală în U.R.S.S., în R.S.S. Ucraineană, situată pe Nipru, lîngă oraşul Zaporojie. A fost construită în cadrul planului GOELRO, între anii 1927 şi 1932. Putere instalată: 653 000 kW. Face parte din cascada de hidrocentrale de pe Nipru. Prin construirea ei, porţiunea cu praguri a Niprului a devenit navigabilă.

Dnepropetrovsk, oraş în U.R.S.S., în R.S.S. Ucraineană, port pe Nipru. 722 000 loc. (1962). Puternic centru al industriei grele: uzine siderurgice, cocsochimice, de utilaj industrial şi feroviar, de maşini agricole, de aparatură radio şi de materiale refractare. Industrie uşoară şi alimentară. Important centru cultural (institute de învăţămînt superior, teatre, muzee, centru de televiziune).

Dnepropetrovsk. Bulevardul Karl Marx

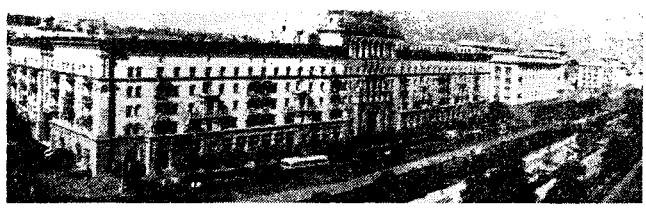

do (MUZ.) **1.** Denumire a unuia dintre cele şapte sunete ale gamei, care a înlocuit vechea denumire *ut.* Corespunde notaţiei literale *C* sau *c.* **2.** Denumire a uneia dintre chei.

Doaga, sat aparţinînd comunei Ciuşlea, raionul Panciu, reg. Galaţi. 730 loc. (1956). Fabrică de cărămizi silicocalcaroase şi de prefabricate din beton, construită în anii puterii populare.

Dobb *[dǫb]*, Maurice Herbert (n. 1900), economist englez, profesor de ştiinţe economice la Trinity College din Cambridge. **D.** se situează în general pe linia concepţiei marxiste. A colaborat cu P. Sraffa la editarea operei şi a corespondenţei lui D. Ricardo.

Dobi, István (n. 1898), preşedintele Consiliului Prezidenţial al Republicii Populare Ungare (din 1952). În 1919 a luat parte la luptele pentru apărarea Republicii Sovietice Ungare. În 1937 a devenit membru al Partidului micilor agrarieni, făcînd parte din aripa de stînga a acestuia. În perioada celui de-al doilea război mondial a participat la mişcarea de rezistenţă împotriva fascismului. Între 1949 şi 1952 a fost preşedinte al Consiliului de Miniştri. Din

Dobi Istvan

1959 este membru al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar și al Comitetului Central al acestuia (1961).

Dobiáš *[dóbiaș]*, Václav (n. 1909), compozitor ceh, președinte al Uniunii compozitorilor din R.S. Cehoslovacă. Autor de cantate, cîntece de masă, lucrări simfonice și de cameră. În anul 1947 a scris cantata „Polca cehoslovacă", prelucrată apoi în 1949 sub numele: „Construind țara, întărești pacea", pentru care i s-a acordat, în 1950, Medalia de aur a păcii.

Dobîca, veche cetate în raionul Gherla (reg. Cluj), menționată prima dată în documente în sec. al XII-lea, ca centru al comitatului Dobîca.

dobîndă 1. (În capitalism) Partea din plusvaloare pe care capitalistul din industrie, agricultură, comerț, transporturi etc. o cedează deținătorului de capital de împrumut pentru folosirea temporară a capitalului acestuia. Nivelul **d.** este determinat de raportul dintre cererea și oferta de capital de împrumut, de rata medie a profitului. **2.** (În socialism) Parte din venitul net al întreprinderii, plătită de aceasta băncilor pentru folosirea temporară a fondurilor bănești primite de la stat sub formă de credit. Nivelul **d.** se stabilește de stat în așa fel încît să stimuleze și să intereseze întreprinderile în folosirea rațională și eficientă a creditelor. **D.** servește pentru acoperirea cheltuielilor aparatului bancar și formarea beneficiului băncilor. **3.** *D. legală*, sumă stabilită prin lege ca **d.** pe un an la 100 de unități monetare. **4.** *D. uzurară* v. *cămătă*.

dobîndire (DR.), intrare a unui bun în patrimoniul unei persoane. **D.** poate fi: *cu titlu particular*, cînd o persoană obține prin contract, de la o altă persoană, unul sau mai multe bunuri individual determinate (ex. în caz de vînzare, de schimb); *cu titlu universal*, cînd o persoană obține totalitatea patrimoniului unei alte persoane ori numai o fracțiune a acestei totalități. De obicei *d. cu titlu universal* are loc pe cale de moștenire legală sau testamentară, dar ea poate avea loc și prin transmiterea patrimoniului sau a unei fracțiuni a acestuia, de la o persoană juridică la alta, în caz de fuziune, absorbție, divizare totală sau parțială. V. și legat universal.

Döblin, Alfred (1878—1957), scriitor și medic psihopatolog german. În 1933 a emigrat din Germania hitleristă în Franța și apoi în S.U.A. După război s-a întors în R.F.G., de unde a plecat apoi în Franța. A scris romane expresioniste („Berlin-Alexanderplatz", 1930), a căror temă este neputința „omului mic" în fața forțelor oarbe ale capitalismului, și trilogia „Noiembrie 1918", în care prezintă în mod denaturat revoluția din 1918 din Germania. Elementele realist-critice ale creației lui literare sînt întunecate de tendințe mistice și formaliste.

Dobrogea, regiune administrativ-economică situată în sud-estul țării, între Dunăre, Marea Neagră și frontiera cu R.P. Bulgaria, a cărei reședință este orașul Constanța. Suprafața: 15 460 km². Populația: 519 040 loc. (1964). E împărțită în șapte raioane administrative, cu opt orașe raionale. Orașul Constanța, care înglobează porțiunea de litoral cuprinsă între Năvodari și Mangalia, avînd un regim asemănător regiunilor, nu face parte din punct de vedere administrativ din regiunea **D.** Partea nordică a regiunii, masivul Dobrogii, reprezintă un rest al lanțului muntos hercinic, foarte puternic erodat și în mare parte acoperit de depozite mai noi; cuprinde Munții Pricopanului (Măcinului), munți joși, tociți (altitudine maximă: 467 m, vîrful Țuțuiatul), înconjurați de podișuri larg vălurite (Podișul Tulcei, Podișul Babadag, Podișul Casimcei), întrerupte de depresiuni. În nord-estul regiunii se află Delta Dunării. În sud se întinde un podiș tabular, cu fragmentare redusă, cu caracter de cîmpie de eroziune. Relieful este acoperit de un strat gros de loess pe care s-au format soluri cernoziomice, cernoziomuri levigate, sol bălan ș.a. Clima este continentală secetoasă; doar o fîșie îngustă de-a lungul țărmului are climă de tip marin. Rețeaua hidrografică este slab dezvoltată. Bogății de subsol: pirită cupriferă (la Altîntepe), baritină (la Somova, Cîșla), cretă (la Basarabi), diatomite și argile bentonitice, granit etc. În deltă există mari rezerve de stuf, exploatate intens în vederea aprovizionării cu materie primă a Combinatului de celuloză și hîrtie Brăila. Economia regiunii Dobrogea, în trecut bazată pe o agricultură cu caracter extensiv, s-a dezvoltat intens în anii puterii populare. S-au construit întreprinderi industriale, ca Întreprinderea metalurgică de utilaj Medgidia, Fabrica de ciment Medgidia, Întreprinderea de industrializare și desfacere a peștelui Tulcea. Producția globală industrială a regiunii a fost în 1963 de 6,9 ori mai mare decît în 1950. Principalele produse industriale: mașini agricole, piese de schimb, utilaj pentru recoltat stuful (Medgidia), pontoane, drage (Întreprinderea de construcții și reparații navale Tulcea), șuruburi (Saligny), ciment (23% din producția țării pe 1963, la Medgidia și Cernavodă), var, cărămizi, produse alimentare (conserve de pește la Tulcea). În agricultură s-au obținut succese importante. Regiunea **D.** a fost prima din țara noastră care a realizat colectivizarea completă a agriculturii (1957). Prin mecanizare și lucrări agroameliorative a crescut mult productivitatea culturilor agricole. Se cultivă cereale (61,4% din suprafața cultivată), în special grîu și porumb, floarea-soarelui, in pentru ulei ș.a. Există unele centre viticole renumite (Murfatlar, Nicolițel, Ostrov). În sectorul creșterii animalelor, creșterea ovinelor cu lînă fină și semifină ocupă locul cel mai important, regiunea situîndu-se în 1963 pe primul loc în producția de lînă a țării (12,3%). Se cresc și porcine și vite cornute mari. Delta, zona inundabilă a Dunării și Marea Neagră sînt cele mai importante regiuni piscicole ale țării (regiunea **D.** dă circa 2/3 din producția de pește de apă dulce a țării). Transporturile în interiorul regiunii sînt asigurate de căile ferate

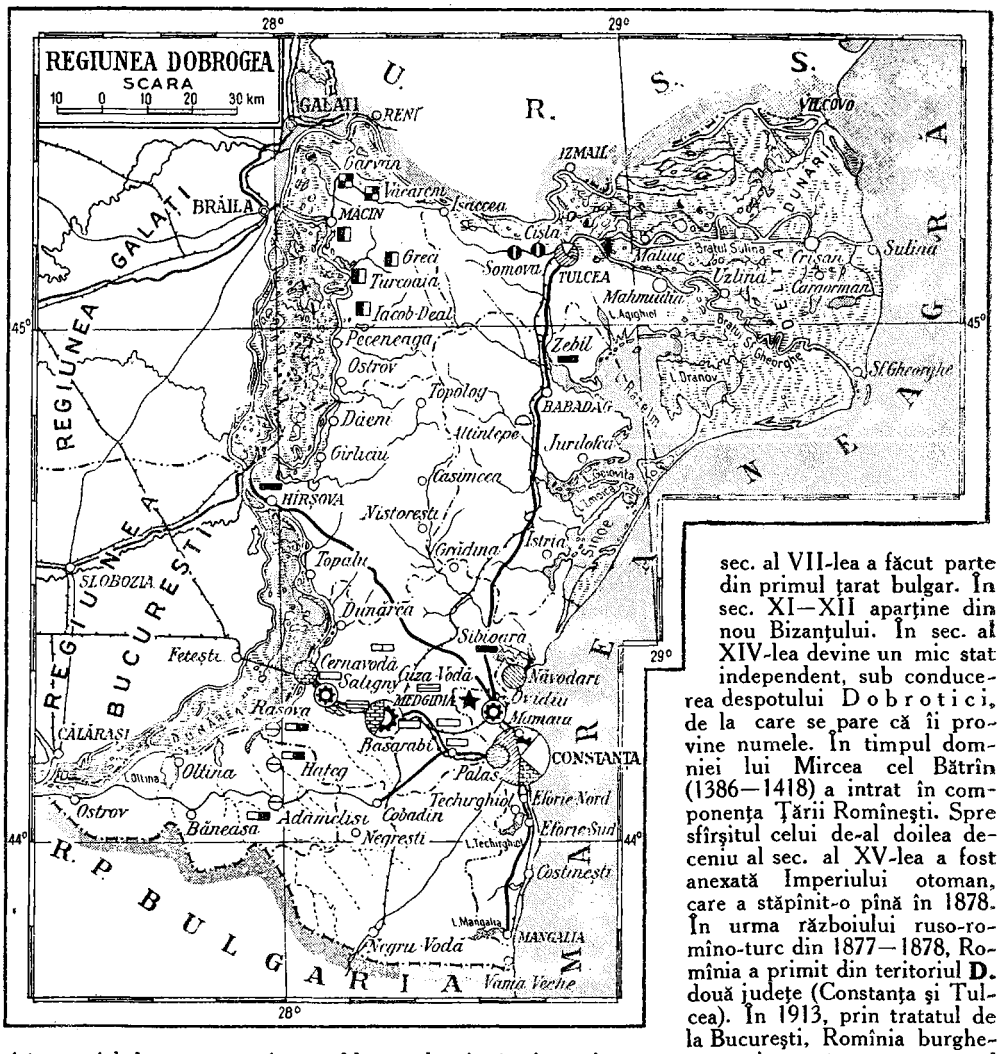

și în special de rețeaua rutieră; legătura cu restul țării, peste Dunăre, se face prin podul de la Cernavodă (pentru calea ferată) și pe bacuri la Ostrov, Vadu-Oii și Smîrdanu-Nou. Navigația pe Dunăre este deservită de 11 porturi, dintre care mai importante sînt Cernavodă, Hîrșova, Măcin și Tulcea. În anul școlar 1963—1964 au funcționat în regiune 391 de școli de cultură generală. La sfîrșitul anului 1963 existau 315 cămine culturale și case de citit, 334 de biblioteci publice, 184 de cinematografe în rețeaua sfaturilor populare.

Dobrogea, veche provincie istorică între Dunăre și Marea Neagră, locuită în timpuri străvechi de geți și sciți (de unde numele roman de *Scythia Minor*). În **D.,** pe coasta mării, s-au ridicat în antichitate (sec. al VI-lea î.e.n.) orașele-colonii grecești C a l l a t i s (azi Mangalia), T o m i s (azi Constanța, cel mai mare port maritim al țării), H i s t r i a ș.a. În sec. I e.n. a fost ocupată de romani, iar după împărțirea în două a imperiului a revenit Imperiului roman de răsărit, devenit mai tîrziu Imperiul bizantin. Din sec. al III-lea a cunoscut invaziile popoarelor migratoare (goți, huni, alani ș.a.). În sec. al VI-lea au apărut în **D.** triburile slave. În sec. al VII-lea a făcut parte din primul țarat bulgar. În sec. XI—XII aparține din nou Bizanțului. În sec. al XIV-lea devine un mic stat independent, sub conducerea despotului D o b r o t i c i, de la care se pare că îi provine numele. În timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn (1386—1418) a intrat în componența Țării Românești. Spre sfîrșitul celui de-al doilea deceniu al sec. al XV-lea a fost anexată Imperiului otoman, care a stăpînit-o pînă în 1878. În urma războiului ruso-româno-turc din 1877—1878, România a primit din teritoriul **D.** două județe (Constanța și Tulcea). În 1913, prin tratatul de la București, România burghezo-moșierească a anexat și partea de sud a Dobrogii (Cadrilaterul), care a fost înapoiată Bulgariei prin tratatul de la Craiova (1940).

„Dobrogea nouă", organ de presă al Comitetului regional P.M.R. Dobrogea și al Sfatului popular regional. Apare zilnic la Constanța din mai 1948.

Dobrogeanu-Gherea, Alexandru (1877—1937), militant de seamă în mișcarea muncitorească din România, inginer și publicist, fiul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. Intrat de tînăr în mișcarea muncitorească, a făcut parte din aripa de stînga a mișcării socialiste și

din conducerea grupurilor comuniste. În 1920 a fost deputat socialist. Ca membru al delegației Partidului socialist din Romînia la Congresul al II-lea al Internaționalei Comuniste, s-a întîlnit cu V.I. Lenin. A fost arestat și implicat în procesul din Dealul Spirii. La Congresul al II-lea al P.C.R. (1922) a fost ales membru al Comisiei de Control, iar la Congresul al III-lea (1924) membru al C.C. al P.C.R. Condamnat în contumacie la 10 ani închisoare, urmărit, arestat și deținut în închisorile Văcărești și Jilava, a emigrat în 1932 în U.R.S.S., unde s-a ocupat pînă la sfîrșitul vieții cu traducerea în romînește a operelor lui V. I. Lenin. A murit în 1937.

Dobrogeanu-Gherea, Constantin v. **Gherea.**

Dobroliubov, Nikolai Aleksandrovici (1836—1861), democrat revoluționar, filozof ma-

N.A. Dobroliubov

terialist, critic literar și publicist rus. Activitatea lui **D.** este strîns legată de revista „Sovremennik" („Contemporanul"). Discipol și tovarăș de luptă al lui Cernîșevski, **D.** a fost unul dintre ideologii revoluției țărănești din Rusia. El a chemat la luptă pentru eliberarea poporului de sub jugul autocrației și a dezvăluit totodată racilele societății capitaliste, criticînd liberalismul. **D.** a sesizat legătura strînsă dintre reacțiunea politică și religie. Ca socialist utopic, **D.** a considerat în mod greșit că trecerea la socialism se va înfăptui prin intermediul obștii țărănești. Ca filozof, a combătut idealismul și metafizica și a apărat ideea materialității și cognoscibilității lumii. **D.** a dezvoltat principiile estetice ale lui Belinski, subliniind importanța socială și educativă a literaturii și cerîndu-le scriitorilor să înfățișeze veridic și multilateral realitatea, să critice aspectele ei întunecate. Prin articolele sale de critică literară „Ce e «oblomovismul»?" (1859), „Împărăția întunericului" (1859), „O rază de lumină în împărăția întunericului" (1860), „Cînd va veni ziua cea adevărată?" (1860) ș.a., **D.** a promovat o literatură realistă legată de viață.

Dobrotici, despot al Dobrogii (c. 1354—1386), care stăpînea toată regiunea dintre Dunăre și Marea Neagră, pînă la Mesembria. S-a amestecat în luptele dinastice din Bizanț și a dus un război de lungă durată cu genovezii, în scopul împiedicării expansiunii acestora la gurile Dunării. De la el provine, probabil, numele Dobrogii.

Dobrujanska revoluționna organizația (*D.R.O.*) (*Organizația revoluționară dobrogeană*), organizație revoluționară țărănească, creată și condusă de Partidul Comunist din Romînia. Activitatea *D.R.O.* s-a desfășurat între 1925 și 1940 în Dobrogea. În activitatea sa, *D.R.O.* a îmbinat formele ilegale de activitate cu cele legale (presă, cămine culturale, biblioteci etc.). A editat, între 1933 și 1934, publicațiile periodice în limba bulgară „Dobrujanska duma" („Gîndul dobrogean"), după interzicerea acesteia „Nașa duma" („Gîndul nostru"), suspendată și ea, apoi „Duma" și revista „Clasove" („Spicuiri"), care a apărut între septembrie 1934 și martie 1935.

doc (oland. *dok* „bazin"; NAV.), ansamblu de construcții portuare și de instalații (bazine, platforme, magazii, linii ferate, utilaj de ridicat etc.), împreună cu serviciile tehnice, administrative aferente, care servesc la încărcarea, descărcarea și depozitarea mărfurilor într-un port. — *D. plutitor,* corp plutitor cu secțiune transversală în formă de U sau L, compus din pontoane centrale și laterale, rigid legate între ele. Servește la ridicarea din apă a navelor în vederea executării unor lucrări de reparație sau de întreținere a carenei lor. Spațiul interior al *d. p.* este împărțit în compartimente etanșe, care, umplute cu apă, provoacă o scufundare parțială a **d.**; după aducerea și fixarea navei deasupra părții centrale a **d.,** se pompează apa din compartimentele lui și **d.** ridică deasupra apei nava aflată pe el. Pentru lăsarea la apă a navei se introduce apă în compartimentele **d.** pînă cînd acesta se scufundă suficient, astfel ca nava să poată pluti. *D. p.* dispune de o instalație de pompare și de diferite instalații pentru înlesnirea lucrărilor care se execută la nave. În locul docurilor plutitoare se pot folosi bazine de carenaj, denumite și *docuri uscate.* — *D. uscat,* bazin îngropat, deschis la partea superioară, executat din zidărie sau din beton simplu ori armat, care poate fi golit de apă pentru a permite navelor să rămînă „la uscat", în scopul efectuării unor lucrări de reparație și de întreținere; uneori servește și la construirea navelor maritime.

docént (lat. *docere* „a învăța") **1.** (În trecut, la noi) Persoană care obținea, pe bază de concurs, dreptul de a ține cursuri la universitate fără retribuire. **2.** (În unele țări socialiste) Grad didactic acordat cadrelor didactice universitare care au obținut titlul științific de candidat în științe.

docimazie (gr. *dokimasia* „examen, încercare"; MED.), probă de laborator folosită în

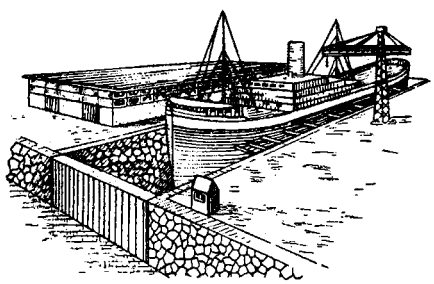

Doc uscat

medicina judiciară în vederea precizării împrejurărilor decesului (ex. **d.** auriculară, **d.** hepatică etc.). — *D. pulmonară*, probă care precizează dacă un copil s-a născut mort sau dacă a murit la scurt timp după naştere.

dóctor (din lat. *doctum*, de la *docere* „a învăţa"), cel mai înalt titlu ştiinţific acordat de către o instituţie de învăţămînt superior. În unele ţări socialiste se acordă titlul de **d.** în ştiinţe persoanelor care susţin disertaţia de doctor, după obţinerea titlului de candidat în ştiinţe. — *Doctor honoris causa*, titlu onorific acordat de instituţiile de învăţămînt superior unor personalităţi de mare prestigiu ştiinţific sau social (de obicei străine), fără susţinerea disertaţiei.

doctoránd, persoană care este înscrisă la examenul de doctorat şi îşi pregăteşte disertaţia de doctor în ştiinţe.

doctorízáre (CHIM.), tratarea benzinelor de distilare primară şi de cracare cu o soluţie alcalină de plumbit de sodiu şi floare de sulf *(soluţie doctor)*, pentru a elimina mercaptanii (substanţe rău mirositoare avînd caracter corosiv) prin trecerea lor în disulfuri organice (substanţe inactive, necorosive). V. şi desulfurare.

documént (lat. *documentum*, de la *docere* „a învăţa, a arăta") **1.** Act de proveniență publică sau particulară, cuprinzînd date istorice. **2.** *D. audiovizual*, denumire dată unei categorii speciale de documente: plăci de patefon, benzi de magnetofon, filme, microfilme, fotografii. **3.** (CONT.) Act scris prin care se dă dispoziţie de a se executa o operaţie, se constată executarea unei operaţii sau se atestă identitatea unui lucru sau a unei persoane. Documentele servesc ca dovadă a înfăptuirii operaţiilor, pentru înregistrarea în evidenţă şi ca sursă de control şi de analiză. — *D. justificativ*, act prin care se confirmă faptul că o operaţie (cheltuială, înmagazinare de materiale, livrare de produse etc.) a fost executată. — *D. primar*, document care înregistrează pentru prima dată o operaţie economică (ex. proces-verbal de recepţie, chitanţe etc.). — *D. tipizat*, act al cărui conţinut, format şi dimensiune sînt fixate prin dispoziţiile legale în vigoare. Tipizarea documentelor contribuie la îmbunătăţirea circuitului acestora în cadrul întreprinderilor, la ridicarea calităţii evidenţei, la asigurarea unităţii şi concordanţei indicatorilor etc.

documentaţie tehnică de proiect şi de deviz (EC.), totalitate a documentelor scrise şi desenate necesare pentru aprobarea şi executarea lucrărilor de investiţii de către unităţile socialiste (ex. tema de proiectare, proiectul de ansamblu cu devizul general, proiectul de execuţie cu devizele pe obiect, devizele pe categorii de lucrări etc.). Această documentaţie, împreună cu alte documente cerute de dispoziţiile legale, se depune de către beneficiarii de investiţii la bancă pentru verificarea şi efectuarea plăţilor.

dodecaédru (gr. *dodeka* „doisprezece" şi *hedra* „bază, latură"; MAT.), poliedru cu 12 feţe; poate fi pentagonal sau

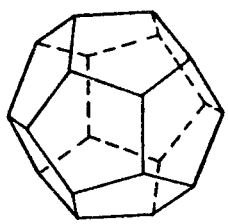

Dodecaedru pentagonal

romboidal. Unele forme cristalografice întîlnite în natură, care aparţin sistemului cubic, au forme de **d.**

dodecafonism (gr. *dodeka* „doisprezece" şi *phone* „sunet"; MUZ.), tehnică formalistă de compoziţie care se întemeiază pe folosirea sistematică a unor serii de note cuprinzînd totalitatea celor 12 sunete cromatice, considerate ca avînd aceeaşi importanţă. Ignorarea atracţiilor naturale dintre sunete duce la destrămarea legăturilor tonale fireşti (atonalism). Pe baza acestei serii (de aici şi denumirea de „serialism") stabilite prin calcul pentru fiecare compoziţie, se deduce întreaga structură a piesei muzicale. Încălcînd legile obiective ale modului şi tonalităţii, **d.** provoacă degenerarea artei muzicale (v. şi atonalitate). Tehnica **d.** poate fi folosită uneori, parţial, pentru exprimarea stărilor emoţionale depresive, de groază, a unor halucinaţii, pentru evocarea unor imagini fantastice, ca metodă subordonată unei concepţii generale realiste. **D.** a fost iniţiat de A. Schönberg în jurul anului 1920.

dodecagón (gr. *dodeka* „doisprezece" şi *gonia* „unghi"; MAT.), poligon închis, cu 12 laturi şi 12 unghiuri. **D.** regulat are laturile şi unghiurile egale între ele. Unind din cinci în cinci vîrfurile unui **d.** regulat, se obţine un **d.** regulat stelat.

Dodecanez (gr. *dodeka* „doisprezece" şi *nesos* „insulă"), grup de insule greceşti în arhipelagul Sporadele de Sud din Marea Egee, situat în apropierea ţărmului sud-vestic al Asiei Mici. Suprafaţa: 2 682 km². Cele mai mari insule din **D.** sînt Rodos, Karpathos şi Kos. Principalul oraş al **D.** este Rodos, în insula cu acelaşi nume. Insulele sînt stîncoase, cu climă mediteraneană. Cultura viţei de vie, a măslinilor şi creşterea vitelor.

dodecár (gr. *dodeka* „doisprezece"), monedă turcească de aur care a circulat în ţările romîne în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

dodecasiláb (gr. *dodeka* „doisprezece" şi *silabă*), vers compus din douăsprezece silabe (ex. „Niciodată toamna nu fu mai frumoasă". Arghezi).

dodecilbenzén (CHIM.), $C_6H_5—C_{12}H_{25}$. Produs obţinut prin alchilarea benzenului cu dodecenă (hidrocarbură nesaturată cu 12 atomi de carbon) şi care se foloseşte la prepararea detergenţilor alchilarilsulfonici.

Doftana, afluent pe stînga al Prahovei (44 km). Izvorăşte din Munţii Gîrbovei.

Doftana, închisoare clădită, între 1894 şi 1897, în satul Telega (raionul Cîmpina, reg. Ploieşti), pentru a înlocui vechea ocnă din acelaşi sat, unde erau întemniţaţi de obicei răzvrătiţii împotriva stăpînirii (aici a fost închis şi Iancu Jianu). Între zidurile **D.** au fost întemniţaţi mulţi dintre ţăranii răsculaţi în 1907, unii dintre

ei stînd închiși 10—20 de ani. În anii avîntului revoluționar (1917—1921) s-a accentuat caracterul **D.** de închisoare politică. Aici au fost întemnițați mulți militanți de frunte ai mișcării revoluționare muncitorești din Romînia. După crearea Partidului Comunist din Romînia și după punerea lui în afara legii, la **D.** au fost întemnițate numeroase cadre de frunte ale partidului. Datorită acestui fapt, **D.** a devenit un centru al luptei revoluționare, unde s-au format și s-au educat numeroase cadre valoroase pentru partid și organizațiile revoluționare. Lupta eroică a deținuților politici de la **D.** (denumită și „Bastilia romînească") pentru apărarea demnității lor, împotriva regimului de exterminare fizică, pentru obținerea unui regim politic, a dreptului de a primi cărți, ziare, reviste, alimente, medicamente, de a organiza ateliere de lucru, de a întreține legături cu rudele și cunoscuții a fost sprijinită permanent de oamenii muncii din țară și din străinătate. Pentru a înfrînge rezistența eroică a deținuților politici, guvernul burghezo-moșieresc a instaurat la **D.**, în 1935, cea mai sălbatică teroare din cîte au cunoscut vreodată închisorile din Romînia. În 1936 guvernul burghezo-moșieresc a hotărît să concentreze la **D.** cea mai mare parte a comuniștilor și antifasciștilor închiși. Dar o dată cu aceasta, și mai ales cu mutarea la **D.**, în mai 1937, a tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, lupta pentru obținerea regimului politic a crescut în amploare. La **D.** s-a organizat un puternic colectiv de deținuți politici comuniști. Munca politică-educativă a devenit mai complexă și a fost legată mai strîns de problemele economice și politice ale Romîniei. La **D.** se practica un complex și eficient sistem de corespondență între deținuți și organizațiile de partid din afară, de introducere în închisoare a literaturii marxist-leniniste. Comuniștii au organizat, în unele perioade, apariția conspirativă a unor ziare scrise de mînă și multiplicate. Astfel, în anii 1924—1929 și în 1932 a apărut *„Doftana"*, în 1931—1932 *„Bolșevicul încătușat"*, iar în 1934—1938 *„Antifascistul încătușat"*. În 1938, în urma unei lupte îndelungate, deținuții politici au obținut satisfacerea unor revendicări, printre care organizarea unor ateliere de lucru, ceea ce, în ciuda supravegherii stricte, a constituit un mijloc de comunicare între ei și de desfășurare a unei munci politice-educative, o posibilitate de îmbunătățire a stării sănătății lor. Conferința celulei de partid din **D.** (februarie-martie 1938), inițiată și condusă de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, a elaborat directivele privind lupta pentru menținerea și lărgirea regimului politic în închisori, precum și planul de studiu pentru ridicarea nivelului de pregătire politică și ideologică a comuniștilor și antifasciștilor închiși. La 22 octombrie 1940, un cutremur a produs crăpături în zidurile celulelor. În ciuda memoriului conducerii colectivului de deținuți politici, care aprecia că rămînerea mai departe la **D.** ar fi însemnat expunerea la un pericol de moarte, închisoarea nu a fost evacuată, premeditîndu-se astfel, sub paravanul asigurărilor date de către o comisie de „experți", omorîrea deținuților. În noaptea de 9—10 noiembrie 1940, în urma unui nou cutremur, zidurile închisorii s-au prăbușit și numeroși deținuți revoluționari, printre care și Ilie Pintilie, membru al Comitetului Central al P.C.R., au fost uciși. După Eliberare, închisoarea a fost transformată în muzeu, refăcîndu-i-se, parțial, zidurile.

„Doftana", gazetă manuscrisă apărută în 1924—1929 în închisoarea Doftana. În 1932 a apărut sub titlul „Doftana roșie".

dóge, titlu purtat de conducătorii politici ai republicilor aristocratice Veneția (între 697 și 1797) și Genova (între 1339 și 1797). **D.** aveau aproape autoritatea unui suveran.

dogger (STRAT.), seria de mijloc a jurasicului (jurasicul mediu), caracterizată prin anumite specii de amoniți, belemniți, lamelibranhiate etc. **D.** se subîmparte în etajele *bathonian* și *bajocian* (la care unii geologi mai adaugă *aalenianul*). În R.P.R. se găsește în munții Rarăului, în regiunea Cheilor Bicazului, în Munții Hășmașului, Perșani, Bucegi, în bazinul Hațegului, în Banat, în munții Pădurea Craiului etc.

Dogger Bank *[dógə bęnc]*, banc întins de nisip în partea centrală a Mării Nordului, situat la mică adîncime (14,6—36,5 m), cu o lungime de 259 km și o lățime medie de 33 km. Regiune importantă pentru pescuit.

Doghel, Valentin Aleksandrovici (1882—1955), zoolog sovietic. Autor al unor importante lucrări de zoologie, anatomie comparată a nevertebratelor și parazitologie. Pentru lucrarea „Protistologia generală" (1951) i s-a acordat Premiul Lenin post-mortem (1957).

dogmatică, partea teologiei care se ocupă cu expunerea sistematică și susținerea dogmelor religioase.

dogmatism 1. Mod de gîndire rigid, care operează cu teze socotite imuabile, date o dată pentru totdeauna. **D.** constituie o trăsătură caracteristică a gîndirii religioase, care acceptă orbește, pe bază de credință, un sistem de teze nedovedite, socotindu-le adevăruri intangibile (dogme). În științele naturii, ca și în științele sociale, **d.** se manifestă prin tendința de a considera drept criteriu al adevărului nu experiența, practica în continuă dezvoltare, noile experimente, ci exclusiv anumite noțiuni, teze sau teorii, părerile unor autorități pretins infailibile. Baza teoretică a **d.** o constituie negarea sau ignorarea dezvoltării și aprofundării continue, progresive a cunoașterii, rămînerea în urmă a cunoașterii față de realitatea în continuă transformare, ignorarea caracterului concret al adevărului, concepția metafizică despre adevăr ca ceva definitiv, osificat. O teză justă se poate transforma în dogmă dacă este considerată ca ceva împietrit, nesupus dezvoltării, dacă este ruptă de condițiile istorice concrete, privită ca valabilă pentru toate timpurile și toate împrejurările. **D.** constituie o formă tipică a rupe-

rii teoriei de practică. El frînează dezvoltarea gîndirii creatoare şi progresul practicii social-istorice. **D.** contravine esenţei însăşi a marxismului, învăţătură revoluţionară, veşnic vie, în continuă înnoire, care a apărut şi s-a afirmat în luptă cu concepţiile metafizice, dogmatice prin însăşi natura lor. Consfătuirile partidelor comuniste şi muncitoreşti din 1957 şi 1960 au condamnat **d.** din mişcarea muncitorească contemporană. Ele au arătat că **d.** şi sectarismul răpesc partidelor revoluţionare capacitatea de a dezvolta marxism-leninismul pe baza analizei ştiinţifice şi de a-l aplica în mod creator, potrivit condiţiilor concrete. P.M.R. cere membrilor săi să-şi însuşească şi să aplice creator teoria marxistă, „călăuză sigură în analizarea problemelor mereu mai complexe pe care le ridică realitatea contemporană în permanentă transformare" (Gh. Gheorghiu-Dej). — *D. etic*, concepţie metafizică care deduce normele morale dintr-un principiu imuabil, absolut, situat în afara istoriei (voinţa lui dumnezeu, „ideea absolută", conştiinţa de sine abstractă, „natura umană" etc.), încercînd să creeze în felul acesta o morală „veşnică", valabilă pentru toate epocile şi pentru toate clasele sociale. Marxismul respinge atît dogmatismul cît şi relativismul etic, arătînd că normele moralei îşi au izvorul în existenţa socială istoriceşte determinată a oamenilor şi că ele se schimbă conform unor legi obiective. **2.** (DR.) Curent răspîndit în ştiinţa juridică, burgheză şi preburgheză, caracterizat prin formalism extrem, prin negarea necesităţii de a studia esenţa, originea şi legile de dezvoltare a dreptului, determinarea sa de către condiţiile materiale de existenţă, precum şi relaţiile sale cu alte fenomene sociale. Acest curent reduce sarcina ştiinţei juridice la descrierea, clasificarea şi sistematizarea normelor juridice în vigoare, privite în sine şi nesusceptibile de critică. Rupînd normele juridice de fenomenele sociale care le determină, dogmatismul ascunde esenţa de clasă a dreptului, apărînd astfel ordinea de drept existentă în statele bazate pe exploatare.

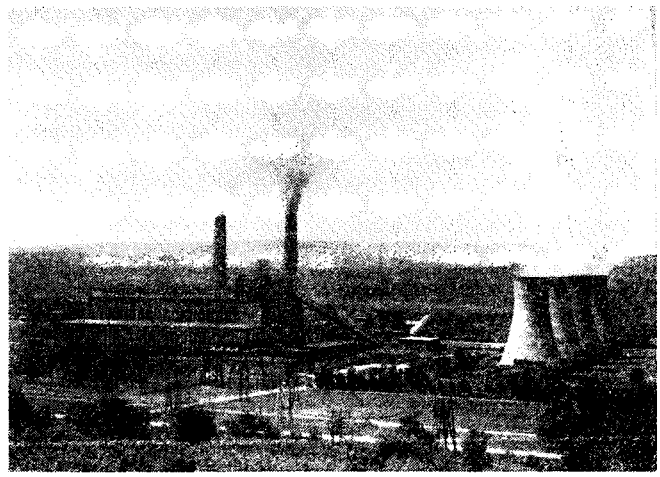

Termocentrala Doiceşti

dógmă (gr. *dogma* „învăţătură"), tezâ, formulă considerată ca imuabilă, acceptată necritic şi aplicată fără a se ţine seama de condiţiile istorice concrete, de dezvoltarea cunoaşterii. **D.** reprezintă o piedică în calea progresului, a cunoaşterii. V. şi dogmatism. — *D. religioasă*, tezâ fundamentală a unei religii, în care toţi adepţii acesteia sînt obligaţi să creadă nestrămutat, în ciuda caracterului ei iraţional (ex. **d.** trinităţii, **d.** învierii morţilor etc.). Autoritatea *d. r.* este întemeiată de teologi pe pretinsa „revelaţie divină".

Dognecea, localitate de tip urban în reg. Banat, subordonată din punct de vedere administrativ oraşului Reşiţa. 3 410 loc. (1964). Exploatări de minereu de fier.

Doha, capitala emiratului Katar, aşezată pe ţărmul Golfului Persic. 35 000 loc. (1962). Pescuit. Ateliere meşteşugăreşti.

Doicescu, Octav V. (n. 1902), arhitect romîn, profesor la Institutul de arhitectură „Ion Mincu". Printre lucrările sale mai importante se numără: Teatrul de operă şi balet al R.P.R., sediul C.C. al U.T.M. Centrala telefonică Banu Manta, restaurantul din pădurea Băneasa, ansamblul de locuinţe de pe strada Herăstrău din Bucureşti etc. **D.** cultivă în lucrările sale tradiţiile arhitecturii urbane romîneşti şi manifestă o deosebită grijă pentru plastica de detaliu. Laureat al Premiului de stat.

Doiceşti, localitate de tip urban în raionul Tîrgovişte, regiunea Ploieşti. 5 340 loc. (1964). — *Termocentrala D.*, termocentrală construită în anii regimului de democraţie populară pe malul stîng al rîului Ialomiţa, care utilizează lignitul din centrul carbonifer Doiceşti-Şotînga-Mărgineanca. Primele capacităţi de producţie au intrat în funcţiune în 1952, iar în 1962 *t. D.* a ajuns la o putere instalată de 120 000 kW, avînd posibilitatea de a debita energia electrică în reţeaua sistemului electroenergetic naţional de 110 kV şi în reţeaua locală de 35 kV. Producţia termocentralei în 1962 a fost de 937 824 kWh, ceea ce reprezintă cca. 83% din întreaga producţie de energie electrică a Romîniei în 1938.

dóină, specie muzicală a creaţiei lirice orale, caracteristică folclorului romînesc. **D.** oglindeşte suferinţele, năzuinţele şi felul de viaţă al poporului romîn de-a lungul secolelor. În **d.** omul din popor îşi destăinuie o mare varietate de sentimente: revolta împotriva asupririi, tristeţea pricinuită de o viaţă obidită, speranţa într-o existenţă mai bună, dragostea, dorul de cei dragi sau de locul natal etc. După conţi-

nutul lor, doinele se pot grupa în **d.** de bir şi de sărăcie, **d.** de haiducie, de păstorie, de cătănie, de dor şi jale, de dragoste. **D.** este una dintre formele cele mai vechi ale cîntecului liric romînesc. În muzică este cunoscută şi sub numele de „horă lungă", „cîntec prelungat" etc. De obicei se compune din două părţi: una tristă, cu melodii ce se desfăşoară amplu, adesea bogat ornamentate şi apropiate de recitativ, şi alta vioaie, cu caracter dansant. **D.** a fost amplu studiată de B. P. Hasdeu, B. Şt. Delavrancea, Béla Bartók, G. Breazul, Sabin Drăgoi ş.a. Printre culegătorii de **d.** se numără: V. Alecsandri, M. Eminescu, G. Dem. Teodorescu, Gr. Tocilescu, Tiberiu Brediceanu ş.a.

Doja, Gheorghe (?—1514), conducătorul războiului ţărănesc din Ungaria şi Transilvania din 1514. Ridicat în rîndul micii nobilimi datorită meritelor cîştigate în luptele cu turcii, a fost numit în 1514 comandant al cruciadei antiotomane iniţiate de papa Leon al X-lea, care promisese iobagilor participanţi la cruciadă eliberarea din iobăgie. Cruciada n-a avut loc; nemulţumirile maselor ţărăneşti oprimate au dus la transformarea ei într-un mare război ţărănesc, îndreptat împotriva asupritorilor. **D.** a formulat o platformă ideologică clară, care exprima năzuinţele maselor de ţărani iobagi, justificarea răscoalei îmbrăcînd o formă teoretică umanistă. Discursul lui **D.,** ţinut în faţa ţărănimii răsculate, cuprindea teza egalităţii originare a oamenilor. „El proclama republica, desfiinţarea nobilimii şi suveranitatea poporului", cum arăta F. Engels în „Războiul ţărănesc german", relevînd caracterul înaintat, revoluţionar al platformei formulate de Gheorghe Doja. Sub conducerea lui **D.,** armatele răsculaţilor, formate mai ales din iobagi romîni şi unguri, au înfrînt armata nobililor, condusă de Ştefan Báthory, comitele Timişoarei, şi de episcopul Nicolaie Csáki, la Nădlac, pe Mureş, dar au fost înfrînte lîngă Timişoara de către voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya. Rănit şi făcut prizonier împreună cu fratele său Grigore şi cu alţi şefi ai răscoalei, **D.** a fost ucis în chinuri, iar resturile

Gh. Doja

trupului său ţintuite pe porţile cetăţilor Buda, Pesta, Alba-Iulia şi Oradea.

Dokuceaev, Vasili Vasilievici (1846—1903), naturalist şi pedolog rus; a elaborat prima clasificare naturală a solurilor după tipuri genetice. În concepţia lui **D.,** solul este un corp natural, care se formează prin conlucrarea factorilor mediului geografic (climă, vegetaţie şi microorganisme, rocă, relief, strat acvifer freatic, vîrsta teritoriului).

dol (lat. *dolus* „înşelăciune"; DR.), mijloace viclene folosite de o persoană pentru a determina o altă persoană să încheie un act juridic la care altfel aceasta n-ar fi consimţit de loc *(d. principal)* sau ar fi consimţit în alte condiţii *(d. incident)*. Viciind hotărîtor consimţămîntul persoanei asupra căreia se exercită, *d. principal* este o cauză de anulare a actului juridic, pe cînd *d. incident*, determinînd persoana numai să se oblige în condiţii mai defavorabile decît cele pe care le-ar fi acceptat în lipsa acestui **d.,** o îndreptăţeşte doar la despăgubiri, validitatea actului rămînînd neatinsă.

dolár 1. Unitatea monetară a Statelor Unite ale Americii, definită cu un conţinut de 0,888671 g de aur fin; se împarte în 100 de cenţi. Are simbolul $. Denumirea provine de la cuvîntul german „thaler", atribuit monedelor europene de argint care circulau înainte de războiul pentru independenţă pe teritoriul de azi al Statelor Unite; ea a fost adoptată de Congresul S.U.A. în 1785. Dolarul S.U.A. este folosit pentru decontările unei mari grupe de ţări care fac parte din z o n a d o l a r u l u i. **2.** Unitatea monetară într-o serie de ţări, cum sînt Canada, Etiopia, Liberia etc.

dólce (cuvînt italian însemnînd „dulce"; MUZ.), termen care indică o execuţie delicată a unei piese instrumentale sau vocale.

Dolcino (?—1307), călugăr, conducător al primei mari răscoale ţărăneşti antifeudale din nordul Italiei (1304—1307) şi din apusul Europei în sec. al XIV-lea. A propovăduit egalitatea socială şi instituirea unei comunităţi ţărăneşti libere. După o serie de victorii asupra trupelor feudalilor, în urma cruciadei organizate de papa Clement al V-lea împotriva sa, a fost prins, torturat şi ars pe rug.

dolcíssimo (cuvînt italian însemnînd „foarte dulce"; MUZ.), termen care indică o execuţie cu multă duioşie a unei piese instrumentale sau vocale.

dolerít, rocă eruptivă de natură bazaltică, larg cristalizată şi caracterizată prin structura ofitică. Formează corpuri intruzive în formă de pînze şi filoane. În R.P.R. se găseşte în munţii Drocea (Munţii Apuseni).

Dolet *[dolé]*, Etienne (1509—1546), umanist şi tipograf francez. Este autorul lucrării „Comentarii asupra limbii latine" (1536), în care se ridică împotriva scolasticii şi reacţiunii catolice şi apără libertatea de gîndire. Acuzat de erezie, a fost ars pe rug la Paris în urma unei sentinţe a Sorbonei, pe atunci Facultatea de teologie din Paris.

„Dolgozó Nő" („Femeia muncitoare"), revistă ilustrată din R.P.R., în limba maghiară. Apare lunar la Cluj din martie 1948. Publicaţie a Consiliului naţional al femeilor din R.P.R.

dolicocefál (gr. *dolichos* „lung, alungit" şi *kephale* „cap"; ANTROP.), denumire dată craniului caracterizat prin alungire anteroposterioară (lăţimea ma-

ximă nu depăşeşte $^3/_4$ din lungimea maximă; indice antropometric cefalic cuprins între 75 şi 81).

dólie (CONSTR.), linie de intersecţie a două versante de acoperiş care formează un unghi spre interior.

dolină (GEOGR.), formă de relief de natură carstică, cu aspect depresionar, de obicei în formă de farfurie sau de pîlnie. Se formează prin dizolvarea rocilor la suprafaţă sau prin prăbuşirea porţiunilor de teren de deasupra golurilor formate prin dizolvarea subterană. În dezvoltarea lor, **d.** se pot uni, formînd uvalasuri şi polje. În R.P.R. există **d.** în Podişul Mehedinţi, în Banat, în Munţii Apuseni etc.

Dolivo-Dobrovolski, Mihail Osipovici (1862—1919), electrotehnician de origine rusă. A lucrat în Germania la Compania „Edison". A construit mai multe tipuri originale de aparate electrice şi a elaborat mai multe scheme electrice de pornire a motoarelor de curent continuu şi a motoarelor asincrone trifazate. În 1888 a propus utilizarea sistemului trifazat de curenţi alternativi şi a construit primul motor asincron trifazat. A inventat motorul asincron cu rotorul în colivie de veveriţă (1890) şi motorul asincron cu rotorul turnat şi acoperit cu un strat de cupru. În 1891 a construit prima linie trifazată de transmisiune a energiei electromagnetice.

Dollfuss, Engelbert (1892—1934), om politic austriac, unul dintre liderii Partidului social-creştin, cancelar al Austriei (1932—1934). A promovat o politică externă de apropiere de Italia fascistă. În 1934 a reprimat răscoala muncitorilor austrieci şi a proclamat o constituţie fascistă. A fost asasinat în timpul încercării de puci organizată de naţional-socialiştii austrieci, agenţi ai Germaniei hitleriste.

Dollinger *[dólingher]*, Gyula (1849—1937), chirurg maghiar, creatorul şcolii moderne maghiare de chirurgie şi ortopedie. Este autorul a numeroase procedee operatorii, a unor proteze ortopedice etc.

Dolmatovski, Evgheni Aronovici (n. 1915), poet sovietic rus, autor al mai multor volume de versuri cu caracter în special patriotic („Cîntec despre Nipru", 1942; „Credinţa în victorie", 1944; „Cuvînt despre ziua de mîine", 1949, trad. rom., ş.a.). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

dolmén (în bretonă *taol, tol* „masă" şi *men* „piatră"; ARHIT.), monument preistoric, megalitic, căruia i se atribuie un caracter funerar, alcătuit dintr-o lespede de piatră orizontală aşezată pe alte două pietre verticale. Este răspîndit în Europa, nordul Africii, Japonia, India.

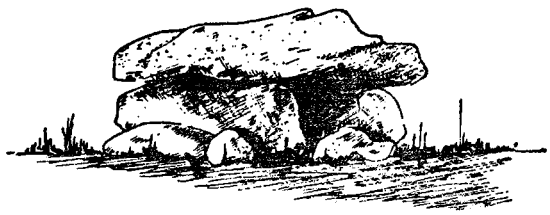

Dolmen

dolomít 1. (MINER.) Carbonat natural dublu de magneziu şi calciu, cristalizat mai ales sub formă de romboedri. Este transparent, alb sau cenuşiu, uneori incolor. **2.** (PETROGR.) Rocă grăunţoasă formată din acest mineral. **D.** este întrebuinţat în industria materialelor refractare, în industria chimică, în metalurgie, ca piatră de construcţie etc. În R.P.R., **d.** este răspîndit în formaţiunile cristaline din Munţii Apuseni şi Poiana Ruscă, în formaţiunile triasice din Carpaţii Orientali şi din Munţii Apuseni, unde este şi exploatat. Descoperit de D. Dolomieu în 1791.

dolomitizáre (PETROGR.), fenomen natural de îmbogăţire în magneziu a rocilor calcaroase, avînd drept rezultat formarea rocilor dolomitice. **D.** poate avea loc în mediul marin (**d.** recifelor) sau sub influenţa soluţiilor din adîncime bogate în magneziu.

Doluhanova, Zara (n. 1918), mezzosoprană sovietică, artistă a poporului a R.S.F.S.R. Abordează o mare varietate de stiluri, de la muzica preclasică la cea modernă. S-a distins mai ales în operele lui Mozart şi Rossini şi ca interpretă de lieduri.

dom (lat. *domus* „casă, încăpere") **1.** (ARHIT.) **a)** Cupolă monumentală, înălţată de regulă pe un tambur, care domină silueta unei biserici sau a unui edificiu (ex. *Domul din Florenţa, Domul Invalizilor din Paris*). **b)** Biserică principală, de obicei catedrala unui oraş. **2.** (GEOL.) Anticlinal cu contur circular sau uşor elipsoidal, cu bolta în general foarte largă în care se acumulează de obicei însemnate zăcăminte de gaze naturale. În R.P.R. se cunosc numeroase **d.** gazifere, în special în zona centrală a bazinului Transilvaniei, care în majoritatea cazurilor au în partea lor centrală un sîmbure de sare (ex. **d.** Sărmăşel, Şincai, Bogata, Saroş din reg. Mureş-Autonomă Maghiară, Copşa Mică, Noul Săsesc, Bazna, Nadeş, Ilimbav din reg. Braşov etc. şi care formează sursa principală a extracţiei de gaze

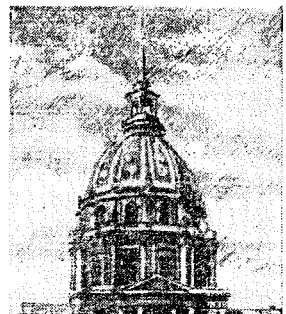

Domul Invalizilor din Paris (1680—1691)

naturale din țară, fiind legate prin conducte magistrale de multe regiuni industriale).

Domagk *[dómac]*, Gerhard (n. 1895), medic și biochimist german. S-a făcut cunoscut prin cercetările sale asupra sulfamidelor. Lui i se datorește folosirea pentru prima oară a sulfamidelor în terapia bolilor infecțioase. Laureat al Premiului Nobel (1939).

Doman, localitate de tip urban în reg. Banat, subordonată din punct de vedere administrativ orașului Reșița. 1 490 loc. (1964). Important centru de extracție a huilei.

Domanović *[dománovici]*, Radoje (1873—1908), scriitor realist sîrb. A debutat cu povestiri inspirate din viața satului, apoi s-a consacrat cu deosebire satirei politice și sociale. Cele mai reușite dintre povestirile sale satirice, în care biciuiește, folosind de obicei mijloacele alegoriei și fantasticului, regimul polițienesc-birocrat al dinastiei Obrenović, instituțiile și moravurile burgheze, sînt: „Dangaua" (1899), „Conducătorul" (1901), „Marko Kraljević a doua oară printre sîrbi" (1901), „Stradia" (1902) ș.a., dintre care unele sînt traduse și în romînește.

Domanovszky, Endre (n. 1907), pictor maghiar. După eliberarea Ungariei, tema principală a creației sale o constituie viața oamenilor muncii din patria sa. **D.** s-a remarcat prin realizările sale în domeniul picturii monumentale (fresca „Siderurgiștii", 1955, de la uzinele siderurgice din localitatea Dunaujváros) și al picturii de șevalet („Școală serală de pictură", 1950; „Brodeze de drapel", 1954). Laureat al Premiului Kossuth.

Dombrowski *[dõbrófschi]*, Jarosław (1836—1871), democrat revoluționar polonez, erou al Comunei din Paris (1871). Între 1859 și 1861 a trăit la Petersburg, unde a urmat cursurile Academiei de stat-major și a venit în contact cu ideile democraților revoluționari ruși. Sub conducerea sa a fost pregătită răscoala poporului polonez din 1863—1864. Arestat în 1862, **D.** a evadat din închisoare (1864) și s-a stabilit la Paris, devenind conducătorul emigrației revoluționare poloneze. În perioada apărării Comunei din Paris, Dombrowski a fost comandantul

J. Dombrowski

suprem al forțelor armate ale comunarzilor. A murit pe baricade la 23 mai 1871.

Domenichino (pe numele adevărat *Domenico Zampieri*) (1581 — 1641), pictor italian, reprezentant al academismului Școlii din Bologna, elev al lui Lodovico Carracci. Opera sa se caracterizează prin echilibru și măsură, prin claritatea și precizia compoziției și a desenului, prin coloritul luminos („Ultima împărtășanie a Sf. Ieronim", 1614, de la Vatican; „Madona cu mătăniile"; „Martiriul Sf. Agnes"). Reprezentat în Muzeul de Artă al R.P.R. prin tabloul „Iisus copil ținînd crucea în brațe".

doméniu[1] (lat. *dominium* „stăpînire"; în evul mediu, în Europa apuseană), proprietate funciară feudală pe care feudalul își avea gospodăria. **D.** era considerat și teritoriul asupra căruia se extindea autoritatea politică a regelui *(d. regal)*, a ducelui, a principelui etc.

doméniu[2] **1.** (MAT.) Mulțime de puncte situate pe o dreaptă, pe o suprafață sau în spațiu, care au două proprietăți: pentru fiecare punct din **d.** există o vecinătate a punctului cuprinsă în **d.** (aceasta înseamnă că **d.** este o *mulțime deschisă*); oricare pereche de puncte din domeniu se pot uni printr-o linie poligonală cuprinsă în domeniu (această proprietate se numește *conexiune*). Un domeniu poate fi dat printr-una sau mai multe inegalități (ex. $x^2+y^2<R^2$ definește cercul fără punctele de graniță). — *Domeniu convex*, figură geometrică care, împreună cu două puncte ale sale, conține întreg segmentul ce unește cele două puncte. **2.** (FIZ.) *Domeniu de măsurare*, domeniu de valori ale unei mărimi fizice pentru care poate fi folosit un aparat de măsurare dat (ex. *d. de m.* al unui termometru gradat între 0°C și 100°C este de la 0°C la 100°C).

domesticirea animalelor, proces îndelungat de adaptare, desfășurat sub controlul și prin munca omului, a animalelor sălbatice pînă la transformarea caracteristicilor lor biologice corespunzător intereselor economice ale oamenilor. În general se poate spune că **d. a.** a apărut din vînătoare, pe baza capturării animalelor vii. **D. a.** a parcurs trei etape principale: *captivitatea* (cînd animalele sălbatice sînt ținute închise, nu se înmulțesc și, odată puse în libertate, își reiau viața sălbatică), *îmblînzirea* (perioada în care animalele sînt menținute libere în cadrul gospodăriei, putîndu-se înmulți în anumite condiții) și *domesticirea propriu-zisă*, cînd animalele trăiesc libere pe lîngă casa omului, se înmulțesc sub supravegherea lui și dau anumite produse sau aduc diferite servicii, nemaiputîndu-și relua viața sălbatică. În ansamblu, procesul domesticirii animalelor a durat, probabil, cîteva mii de ani, iar omul a participat activ la desfășurarea acestui proces timp de sute de generații. Domesticirea primelor animale și apariția creșterii animalelor au avut loc în perioada comunei primitive. Resturile osteologice arată că înainte de toate oamenii au domesticit strămoșii cînelui: lupul și șacalul, apoi, probabil, porcii sălbatici, mai tîrziu strămoșii sălbatici ai bovinelor, iar și mai tîrziu caii. Cu aproximativ 2 000—2 500 de ani î.e.n. au fost domesticite găinile. Principalele regiuni unde au avut loc începuturile **d.a.** sînt sud-vestul Asiei și bazinul Mării Mediterane. Relativ sărăcă în animale domestice pare

a fi fost America. Australia n-a dat nici o specie domestică. **D. a.** a oferit omului o sursă nouă, mai constantă, de aprovizionare cu carne şi i-a furnizat un aliment nou: laptele, cu derivatele lui, ceea ce a permis dezvoltarea lui fizică şi intelectuală. În procesul domesticirii, sub influenţa modificării condiţiilor de mediu (în special a condiţiilor de hrănire şi întreţinere) şi a selecţiei artificiale, animalele au suferit puternice schimbări în ceea ce priveşte particularităţile anatomofiziologice, ceea ce a dus la formarea şi la dezvoltarea însuşirilor productive ale acestora (pentru carne, lapte, ouă etc.) şi la crearea de numeroase rase. Fiind un proces continuu, domesticirea unor specii de animale sălbatice se face şi în zilele noastre (ex. animalele de blană, antilopa, struţul etc.).

domiciliu (DR.), locul unde o persoană îşi are locuinţa stabilă sau, în cazul cînd are mai multe asemenea locuinţe, unde îşi are locuinţa principală. — *D. conjugal*, domiciliul comun al soţilor. Spre deosebire de dreptul burghez, unde, bărbatul fiind titularul *puterii maritale*, **d.** lui este şi **d.** soţiei, în dreptul R.P.R., în temeiul principiului egalităţii sexelor, soţii îşi aleg împreună **d.** comun.

dominántă (lat. *dominans, -ntis*, de la *dominari* „a domina") **1.** (FIZIOL., PSIH.) Focar de excitaţie puternică, precumpănitor la un moment dat în activitatea nervoasă superioară. **D.** atrage spre sine celelalte procese de excitaţie, inhibă alte procese nervoase, se menţine în mod persistent pînă cînd se realizează reacţia corespunzătoare sau pînă cînd apare o **d.** şi mai puternică. Principiile **d.** pot explica mecanismul fiziologic al unor fenomene psihice, ca atenţia sau procesele emotive. Noţiunea de dominantă a fost introdusă de fiziologul sovietic A.A. Uhtomski. **2.** (MUZ.) **a)** Treapta a cincea a modurilor major şi minor, una dintre treptele principale, situată la o cvintă superioară faţă de tonică. **b)** (În armonie) Denumire a acordului construit pe treapta a cincea a modurilor major sau minor armonic, determinată de atracţia deosebită faţă de acordul construit pe treapta întîi, pe care îl „domină".

dominión, denumire dată, începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, unora dintre ţările care făceau parte din Imperiul britanic (ex. Canada, Australia, Noua Zeelandă ş.a.) şi care aveau un anumit grad de autoguvernare (parlament şi guvern propriu), Marea Britanie fiind reprezentată în aceste ţări printr-un guvernator general. Prin statutul de la Westminster din 1931, **d.** au fost declarate formal suverane şi egale în drepturi cu metropola, deşi ele au continuat să depindă economic şi politic de aceasta. Pentru coordonarea problemelor de politică externă, militare şi economice, Anglia trebuie să se consulte cu dominioanele în mod curent şi în cadrul conferinţelor Commonwealth-ului. **D.** au dobîndit şi dreptul de a întreţine relaţii externe de sine stătătoare, devenind şi membre în O.N.U. Din 1947 aceste ţări au început să fie denumite oficial *Commonwealth Countries* (state ale Commonwealth-ului). V. şi „Comunitatea Britanică de Naţiuni".

dominium eminens (IST.), termen latin denumind dreptul suprem de stăpînire asupra pămîntului ţării, exercitat de domn (rege, împărat, duce). **D. e.** era o stăpînire feudală suprapusă tuturor celorlalte stăpîniri particulare. În virtutea acestui drept, domnul (regele, împăratul) acorda danii de pămînt, confirma dreptul de proprietate etc.

dominium utile (IST.), termen latin denumind dreptul de proprietate al boierului asupra pămîntului aflat în posesiunea ţăranilor dependenţi din evul mediu. Potrivit acestui drept, boierului îi revenea o parte din roadele pămîntului.

dómino[1], haină largă cu glugă, neagră sau de altă culoare, purtată la baluri mascate.

dómino[2], joc compus din 28 de piese paralelipipedice de lemn, de os sau din alte materiale, fiecare piesă avînd gravat pe una dintre feţele mari o combinaţie a cifrelor de la 0 la 6, luate cîte două. Practicat încă din secolul al XVIII-lea în Italia, s-a răspîndit ulterior în multe alte ţări.

Domiţian (Titus Flavius Domitianus), împărat roman (81—96). A domnit în condiţiile întăririi opoziţiei senatoriale. În

Domiţian

timpul său, armatele romane au suferit o serie de înfrîngeri din partea dacilor, conduşi de Decebal; astfel, deşi învingători la Tapae (88), romanii au fost siliţi să încheie o pace avantajoasă pentru daci. A fost ucis de liberţii săi în urma unui complot pus la cale de senat. După moarte, senatul l-a declarat duşman al poporului roman, iar statuile lui au fost distruse.

domn (IST.). monarh feudal în Ţara Romînească şi în Moldova începînd din sec. al XIV-lea. Ca şef al statului feudal, el exercita suzeranitatea asupra întregii ţări în virtutea dreptului de dominium eminens. Ca stăpîn suprem, **d.** avea dreptul să ia dijmă de la toate moşiile, cu excepţia acelora care se bucurau de imunitate. **D.** avea următoarele atribuţii: judecarea pricinilor pe baza obiceiului pămîntului, conducerea armatei, luarea de măsuri juridice, administrative şi fiscale etc. Era ajutat şi controlat de un sfat alcătuit din boieri, puterea lui fiind deci limitată de clasa feudalilor (boierimea) care îl alegea. Pînă la sfîrşitul sec. al XVI-lea, domnii erau aleşi după sistemul electiv ereditar; mai tîrziu se alegeau ori erau numiţi de Poarta otomană, din rîndurile boierilor sau (în sec. al XVIII-lea) dintre fanarioţi.

DOMNII DIN ŢARA ROMÎNEASCĂ ŞI DIN MOLDOVA PÎNĂ ÎN 1859
(Cifrele indică anii de domnie)

ŢARA ROMÎNEASCA

Litovoi, înainte de 1247—c. 1273, voievod al unei formaţiuni statale din Oltenia.

Seneslav, voievod al unei formaţiuni statale de pe Argeş în 1247 (probabil şi înainte şi după 1247).

Bărbat, c. 1273—c. 1290, voievod al unei formaţiuni statale din Oltenia.

Tihomir (Tugomir), c. 1290—c. 1310.

Basarab (Ivanco, Ioan) (fiul lui Tihomir), c. 1310 (prima menţiune sigură în 1319)—înainte de 1324, voievod local; în 1324—1352 mare voievod şi domn.

Nicolaie-Alexandru (fiul lui Basarab), 1352—16 noiembrie 1364.

Vladislav I (Vlaicu) (fiul lui Nicolaie-Alexandru), 16 noiembrie 1364—c. 1377, asociat la domnie, în 1372, cu fratele său Radu I.

Radu I (fiul lui Nicolaie-Alexandru), c. 1377—1383.

Dan I (fiul lui Radu I), c. 1383—septembrie 1386. De pe la 1383 a asociat la domnie pe fratele său, Mircea cel Bătrîn.

Mircea cel Bătrîn, septembrie 1386—ianuarie 1418; din 1408 a asociat la domnie pe fiul său, Mihail. Domnia i-a fost întreruptă de Vlad I.

Vlad I (fiul lui Dan I), noiembrie 1394—ianuarie 1397.

Mihail I (fiul lui Mircea cel Bătrîn), ianuarie 1418—august 1420.

Radu al II-lea Prasnaglava (Chelul) (fiul lui Mircea cel Bătrîn), august 1420—1422, 1423 (vara), 1424 (înainte de 10 noiembrie), mai 1426, ianuarie — primăvara 1427.

Dan al II-lea (fiul lui Dan I), 1422—februarie-martie 1431.

Alexandru I (Aldea) (fiul lui Mircea cel Bătrîn), februarie-martie 1431 — decembrie 1436.

Vlad Dracul (fiul lui Mircea cel Bătrîn), decembrie 1436—1442 (toamna), 1443 (primăvara)—decembrie 1446.

Mircea (fiul lui Vlad Dracul), 1442 (toamna).

Basarab al II-lea (fiul lui Dan al II-lea), decembrie 1442—1443 (primăvara).

Vladislav al II-lea (fiul lui Dan al II-lea), decembrie 1446—1456 (între 15 aprilie şi 3 iulie).

Vlad Ţepeş (fiul lui Vlad Dracul), 1456 (între aprilie şi iunie)—noiembrie 1462.

Radu cel Frumos (fiul lui Vlad Dracul), noiembrie 1462—ianuarie 1475. Domnia i-a fost întreruptă de Basarab cel Bătrîn.

Basarab cel Bătrîn (Laiotă) (fiul lui Dan al II-lea), noiembrie-decembrie 1473; primăvara—octombrie 1474; ianuarie 1475—noiembrie 1476.

Vlad Ţepeş, noiembrie-decembrie 1476.

Basarab cel Bătrîn (Laiotă), decembrie 1476—noiembrie 1477.

Basarab cel Tînăr (Ţepeluş) (fiul lui Basarab al II-lea), noiembrie 1477—septembrie 1481.

Mircea (fiul lui Vlad Dracul) (domnie incertă), 1481.

Vlad Călugărul (fiul lui Vlad Dracul), septembrie-noiembrie 1481.

Basarab cel Tînăr (Ţepeluş), noiembrie 1481—1482 (martie-aprilie).

Vlad Călugărul, aprilie 1482—septembrie 1495.

Radu cel Mare (fiul lui Vlad Călugărul), septembrie 1495—aprilie 1508.

Mihnea cel Rău (fiul lui Vlad Ţepeş), aprilie 1508—octombrie 1509.

Mircea (fiul lui Mihnea cel Rău), octombrie 1509—februarie 1510.

Vlad cel Tînăr (Vlăduţ) (fiul lui Vlad Călugărul), februarie 1510—ianuarie 1512.

Neagoie Basarab (fiul lui Pîrvu Craiovescu), ianuarie 1512—septembrie 1521.

Teodosie (fiul lui Neagoie Basarab), septembrie-decembrie 1521.

Vlad (Dragomir Călugărul) (filiaţie necunoscută), octombrie-noiembrie 1521.

Radu de la Afumaţi (fiul lui Radu cel Mare), ianuarie-aprilie; iunie-august; octombrie 1522—aprilie 1523.

MOLDOVA

Dragoş, c. 1351—1353.

Sas (fiul lui Dragoş), c. 1354—c. 1358.

Balc (fiul lui Sas), 1359.

Bogdan I, c. 1359—1365.

Laţcu (fiul lui Bogdan), c. 1365—c. 1374.

Petru I (fiul Muşatei (Margareta), soţia lui Laţcu), c. 1374—1392.

Roman I (fiul Muşatei), 1392—martie 1394.

Ştefan I (filiaţie incertă), c. 1394—1399.

Iuga Ologul (filiaţie incertă), august 1399—februarie 1400.

Alexandru cel Bun (fiul lui Roman), februarie 1400—ianuarie 1432.

Iliaş (fiul lui Alexandru cel Bun), ianuarie 1432—noiembrie 1433.

Ştefan al II-lea (fiul lui Alexandru cel Bun), noiembrie 1433—august 1435.

Iliaş şi Ştefan al II-lea (asociaţi la domnie), august 1435—decembrie 1442.

Ştefan al II-lea, decembrie 1442—aprilie 1444.

Ştefan al II-lea şi Petru al II-lea (asociaţi la domnie), aprilie 1444—1445 (după 5 aprilie — înainte de 15 iulie).

Ştefan al II-lea, 1445 (între 5 aprilie şi 15 iulie)—iulie 1447.

Petru al II-lea şi Roman al II-lea (asociaţi la domnie), iulie—septembrie 1447.

Roman al II-lea (fiul lui Iliaş), septembrie 1447—februarie 1448.

Petru al II-lea, februarie 1448—martie 1449.

Ciubăr (Csupor), iarna 1448—1449 (domnie incertă).

Alexăndrel (fiul lui Iliaş), februarie-octombrie 1449.

Bogdan al II-lea (fiul lui Alexandru cel Bun), octombrie 1449—octombrie 1451.

Petru Aron (fiul lui Alexandru cel Bun), octombrie 1451—februarie 1452.

Alexăndrel, februarie 1452—1454 (între 1 ianuarie şi 21 august).

Petru Aron, 1454 (înainte de august 25)—februarie 1455.

Alexăndrel, februarie-mai 1455.

Petru Aron, mai 1455—aprilie 1457.

Ştefan cel Mare (fiul lui Bogdan al II-lea), 14 aprilie 1457—2 iulie 1504.

Bogdan al III-lea (cel „Crb") (fiul lui Ştefan cel Mare), 2 iulie 1504—aprilie 1517.

Ştefăniţă (fiul lui Bogdan al III-lea), aprilie 1517—ianuarie 1527.

Petru Rareş (fiul lui Ştefan cel Mare), ianuarie 1527—septembrie 1538.

Ştefan Lăcustă (fiul lui Ştefan cel Mare), septembrie 1538—decembrie 1540.

Alexandru Cornea (fiul lui Bogdan al III-lea, cel „Orb"), decembrie 1540—februarie 1541.

Petru Rareş, februarie 1541—septembrie 1546.

Iliaş (fiul lui Petru Rareş), septembrie 1546—iunie 1551.

Ştefan (fiul lui Petru Rareş), iunie 1551—septembrie 1552.

Ioan Joldea, septembrie 1552.

Alexandru Lăpuşneanu (fiul lui Bogdan al III-lea), septembrie 1552—noiembrie 1561.

Despot-Vodă (Ioan Iacob Eraclid), noiembrie 1561—noiembrie 1563.

Ştefan Tomşa, august 1563—martie 1564.

Alexandru Lăpuşneanu, martie 1564—martie 1568.

Bogdan (fiul lui Alexandru Lăpuşneanu), martie 1568—februarie 1572.

Ioan Vodă („cel Cumplit") (fiul lui Ştefăniţă), februarie 1572—iunie 1574.

Petru Şchiopul (fratele lui Alexandru al II-lea, domnul Ţării Romîneşti), iunie 1574—noiembrie 1577.

Ioan Potcoavă (pretins frate al lui Ioan Vodă), noiembrie-decembrie 1577.

ŢARA ROMÎNEASCĂ

Vladislav al III-lea (nepotul lui Vladislav al II-lea), aprilie-noiembrie 1523.

Radu Bădica (fiul lui Radu cel Mare), noiembrie 1523—ianuarie 1524.

Radu de la Afumaţi, ianuarie-iunie 1524.

Vladislav al III-lea, iunie-septembrie 1524.

Radu de la Afumaţi, septembrie 1524—aprilie 1525.

Vladislav al III-lea, aprilie-august 1525.

Radu de la Afumaţi, august 1525—ianuarie 1529.

Moise (fiul lui Vladislav al III-lea), ianuarie 1529—iunie 1530.

Vlad Înecatul (fiul lui Vlad cel Tînăr), iunie 1530—septembrie 1532.

Vlad Vintilă (de la Slatina) (fiul lui Radu cel Mare), septembrie 1532—iunie 1535. Domnia i-a fost întreruptă de Radu Paisie (septembrie-noiembrie 1534).

Radu Paisie (Petru de la Argeş) (fiul lui Radu cel Mare), septembrie-noiembrie 1534; iunie 1535—martie 1545 (înainte de 17).

Mircea Ciobanul (fiul lui Radu cel Mare), martie 1545—noiembrie 1552.

Radu Ilie (Haidăul), noiembrie 1552—mai 1553.

Mircea Ciobanul, mai 1553—februarie 1554.

Pătraşcu cel Bun (fiul lui Radu Paisie), martie 1554—decembrie 1557.

Mircea Ciobanul, ianuarie 1558—septembrie 1559.

Petru cel Tînăr (fiul lui Mircea Ciobanul), septembrie 1559—iunie 1568.

Alexandru al II-lea (nepot de fiu al lui Mihnea cel Rău), iunie 1568—aprilie 1574.

Vintilă (fiul lui Pătraşcu cel Bun), mai 1574 (a domnit patru zile).

Alexandru al II-lea, mai 1574—septembrie 1577.

Mihnea Turcitul (fiul lui Alexandru al II-lea), septembrie 1577—iulie 1583.

Petru Cercel (fiul lui Pătraşcu cel Bun), iulie 1583—aprilie 1585.

Mihnea Turcitul, aprilie 1585—mai 1591.

Ştefan Surdul (fiul lui Ioan Vodă „cel Cumplit"), mai 1591—august 1592.

Alexandru cel Rău (nepotul lui Alexandru Lăpuşneanu), septembrie 1592—septembrie 1593.

Mihai Viteazul, domn al Ţării Romîneşti (septembrie 1593—august 1601), al Transilvaniei (noiembrie 1599—septembrie 1600) şi al Moldovei (mai—septembrie 1600).

Nicolaie Pătraşcu, noiembrie 1599—septembrie 1600, sub suzeranitatea tatălui său, Mihai Viteazul.

Simion Movilă, noiembrie 1600—iulie 1601.

Radu Mihnea (fiul lui Mihnea Turcitul), septembrie 1601—martie 1602.

Simion Movilă, noiembrie 1601—iulie 1602.

Radu Şerban, august 1602—decembrie 1610.
Ocupaţia principelui Transilvaniei *Gabriel Bathory*, decembrie 1610—martie 1611.

Radu Mihnea, martie-mai 1611.

Radu Şerban, iunie-septembrie 1611.

Radu Mihnea, septembrie 1611—august 1616.

Gavril Movilă (fiul lui Simion Movilă), august 1616.

Alexandru Iliaş, septembrie 1616—mai 1618.

Gavril Movilă, iunie 1618—iulie 1620.

Radu Mihnea, august 1620—august 1623.

Alexandru Coconul (fiul lui Radu Mihnea), august 1623—noiembrie 1627.

Alexandru Iliaş, noiembrie 1627—octombrie 1629.

Leon (se dădea drept fiu al lui Ştefan Tomşa, domnul Moldovei), octombrie 1629—iulie 1632.

Radu Iliaş (fiul lui Alexandru Iliaş), iulie 1632—septembrie 1632.

Matei Basarab (descendent din boierii Craioveşti), septembrie 1632—aprilie 1654.

Constantin Şerban (fiul lui Radu Şerban), aprilie 1654—ianuarie 1658.

MOLDOVA

Petru Şchiopul, ianuarie 1578—noiembrie 1579.

Iancu Sasul (fiul lui Petru Rareş), noiembrie 1579—septembrie 1582.

Petru Şchiopul, septembrie 1582—august 1591. A asociat la domnie pe fiul său nevîrstnic Ştefan (1589—1591).

Aron Tiranul („cel Cumplit") (fiul lui Alexandru Lăpuşneanu), septembrie 1591—iunie 1592.

Alexandru cel Rău (nepotul lui Alexandru Lăpuşneanu), iunie—iulie 1592. N-a ocupat scaunul domnesc, fiind mutat în Ţara Romînească.

Petru Cazacul (fiul lui Alexandru Lăpuşneanu), august-octombrie 1592.

Aron Tiranul, septembrie 1592—aprilie 1595.

Ştefan Răzvan (filiaţie necunoscută), aprilie-august 1595.

Ieremia Movilă, august 1595—mai 1600.

Mihai Viteazul, mai-septembrie 1600.

Ieremia Movilă, septembrie 1600—iunie 1606.

Simion Movilă (fratele lui Ieremia Movilă), iunie 1606—septembrie 1607.

Mihail Movilă (fiul lui Simion), septembrie-noiembrie şi decembrie 1607.

Constantin Movilă (fiul lui Ieremia), noiembrie 1607 şi decembrie 1607—decembrie 1611.

Ştefan al II-lea Tomşa (se dădea drept fiu al lui Ştefan Tomşa), decembrie 1611—noiembrie 1615.

Alexandru Movilă, noiembrie 1615—iulie 1616.

Radu Mihnea, iulie 1616—februarie 1619.

Gaspar Graţiani, februarie 1619—septembrie 1620.

Alexandru Iliaş, septembrie 1620—octombrie 1621.

Ştefan al II-lea Tomşa, octombrie 1621—august 1623.

Radu Mihnea, august 1623—ianuarie 1626.

Miron Barnovschi-Movilă, ianuarie 1626—august 1629.

Alexandru Coconul, august 1629—aprilie 1630.

Moise Movilă (fiul lui Simion Movilă), aprilie 1630—decembrie 1631.

Alexandru Iliaş, decembrie 1631—aprilie 1633.

Miron Barnovschi-Movilă, aprilie-iunie 1633.

Moise Movilă, iunie 1633—aprilie 1634.

Vasile Lupu, aprilie 1634—aprilie 1653.

Gheorghe Ştefan, aprilie 1653.

Vasile Lupu, aprilie-iulie 1653.

Gheorghe Ştefan, iulie 1653—martie 1658.

Gheorghe Ghica, aprilie 1658—noiembrie 1659.

Constantin Şerban (fostul domn al Ţării Romîneşti), noiembrie 1659.

Ştefăniţă Lupu (fiul lui Vasile Lupu), noiembrie 1659—ianuarie 1661.

Constantin Şerban, ianuarie-februarie 1661.

Ştefăniţă Lupu, februarie-septembrie 1661.

Eustratie Dabija, septembrie 1661—septembrie 1665.

Gheorghe Duca, septembrie 1665—mai 1666.

Iliaş Alexandru (fiul lui Alexandru Iliaş), mai 1666—noiembrie 1668.

Gheorghe Duca, noiembrie 1668—august 1672.

Ştefan Petriceicu, august 1672—noiembrie 1673.

Dumitraşcu Cantacuzino (se trage din Cantacuzinii de la Anhialos), noiembrie 1673.

Ştefan Petriceicu, decembrie 1673—februarie 1674.

Dumitraşcu Cantacuzino, februarie 1674—noiembrie 1675.

Antonie Ruset (Rosetti), noiembrie 1675—noiembrie 1678.

Gheorghe Duca, noiembrie 1678—decembrie 1683.

Ştefan Petriceicu, decembrie 1683—martie 1684.

Dumitraşcu Cantacuzino, ianuarie 1684—iunie 1685.

Constantin Cantemir, iunie 1685—martie 1693.

Dimitrie Cantemir (fiul lui Constantin Cantemir), martie—aprilie 1693.

Constantin Duca (fiul lui Gheorghe Duca), aprilie 1693—decembrie 1695.

ŢARA ROMÎNEASCĂ

Mihnea al III-lea (Mihail Radu) (se dădea drept fiu al lui Radu Mihnea), martie 1658—noiembrie 1659.

Gheorghe Ghica (fost domn al Moldovei), noiembrie 1659—septembrie 1660.

Grigore Ghica, septembrie 1660—noiembrie 1664.

Radu Leon (fiul lui Leon), decembrie 1664—martie 1669.

Antonie Vodă din Popeşti, martie 1669—februarie 1672.

Grigore Ghica, februarie 1672—noiembrie 1673.

Gheorghe Duca, noiembrie 1673—noiembrie 1678.

Şerban Cantacuzino (nepot de fiică al lui Radu Şerban), noiembrie 1678—octombrie 1688.

Constantin Brîncoveanu (nepot de soră al lui Şerban Cantacuzino, descendent din Craioveşti), octombrie 1688—martie 1714.

Ştefan Cantacuzino (nepot de frate al lui Şerban Cantacuzino), martie 1714—decembrie 1715.

Nicolaie Mavrocordat (strănepot de soră al lui Alexandru Iliaş), decembrie 1715—noiembrie 1716.

Ioan Mavrocordat (fratele lui Nicolaie Mavrocordat), noiembrie 1716—februarie 1719.

Nicolaie Mavrocordat, martie 1719—septembrie 1730.

Constantin Mavrocordat (fiul lui Nicolaie Mavrocordat), septembrie-octombrie 1730.

Mihai Racoviţă, octombrie 1730—octombrie 1731.

Constantin Mavrocordat, octombrie 1731—aprilie 1733.

Grigore al II-lea Ghica, aprilie 1733—noiembrie 1735.

Constantin Mavrocordat, noiembrie 1735—septembrie 1741.

Mihai Racoviţă, septembrie 1741—iulie 1744.

Constantin Mavrocordat, iulie 1744—aprilie 1748.

Grigore al II-lea Ghica, aprilie 1748—august 1752.

Matei Ghica (fiul lui Grigore al II-lea Ghica), august 1752—iunie 1753.

Constantin Racoviţă, iunie 1753—februarie 1756.

Constantin Mavrocordat, februarie 1756—august 1758.

Scarlat Ghica, august 1758—iunie 1761.

Constantin Mavrocordat, iunie 1761—martie 1763.

Constantin Racoviţă, martie 1763—ianuarie 1764.

Ştefan Racoviţă (fiul lui Mihai Racoviţă), ianuarie 1764—august 1765.

Scarlat Ghica, august 1765—decembrie 1766.

Alexandru Ghica (fiul lui Scarlat Ghica), decembrie 1766—octombrie 1768.

Grigore al III-lea Ghica (nepot de frate al lui Grigore al II-lea Ghica), octombrie 1768—noiembrie 1769.
Administraţie militară rusă: noiembrie 1769—iulie 1774.

Manole (Emanuel) Giani Ruset, mai 1770—octombrie 1771.

Alexandru Ipsilanti, septembrie 1774—octombrie 1782.

Nicolaie Caragea, ianuarie 1782—iulie 1783.

Mihai Suţu, iulie 1783—martie 1786.

Nicolaie Mavrogheni, martie 1786—iunie 1790.
Administraţie militară austriacă: noiembrie 1789—iulie 1791.

Mihai Suţu, martie 1791—ianuarie 1793.

Alexandru Moruzi (fost domn al Moldovei), ianuarie 1793—1796.

Alexandru Ipsilanti, august 1796—noiembrie 1797.

Constantin Hangerli, noiembrie 1797—ianuarie 1799.

Alexandru Moruzi, februarie 1799—octombrie 1801.

Mihai Suţu, octombrie 1801—mai 1802.
Caimacam: *Alexandru Suţu* (nepot de frate al lui Mihai Suţu domnul Moldovei), iunie-august 1802.

Constantin Ipsilanti (fostul domn al Moldovei), august 1802—august 1806.

Alexandru Suţu, august-octombrie 1806.

Constantin Ipsilanti, octombrie 1806—mai 1807.
Administraţie militară rusă: decembrie 1806—mai 1812.

Alexandru Suţu, decembrie 1806 (nu ocupă efectiv tronul).

Constantin Ipsilanti (sub administraţie militară rusă), decembrie 1806—mai 1807 şi iulie-august 1807.
Administraţie militară rusă: august 1807—februarie 1808.
Caimacami: februarie-septembrie 1808.

MOLDOVA

Antioh Cantemir (fiu lui Constantin Cantemir), decembrie 1695—septembrie 1700.

Constantin Duca, septembrie 1700—iunie 1703.

Caimacam: *Ioan Buhuş* (mare logofăt), iunie-septembrie 1703.

Mihai Racoviţă (nepot de vară al lui Şerban Cantacuzino), septembrie 1703—februarie 1705.

Antioh Cantemir, februarie 1705—iunie 1707.

Mihai Racoviţă, iulie 1707—octombrie 1709.

Nicolaie Mavrocordat strănepot de soră al lui Al. Iliaş), noiembrie 1709—noiembrie 1710.

Dimitrie Cantemir, noiembrie 1710—iulie 1711.

Caimacami: *Lupu Costachi* (mare vornic) *Maxut* (mare postelnic), *Antioh Jora* (mare hatman), august-septembrie 1711.

Caimacam: *Ioan Mavrocordat* (dragoman), septembrie-noiembrie 1711.

Nicolaie Mavrocordat, septembrie 1711—decembrie 1715.

Mihai Racoviţă, decembrie 1715—septembrie 1726.

Grigore al II-lea Ghica (nepot de fiu al lui Grigore Ghica), septembrie 1726—aprilie 1733.

Constantin Mavrocordat (fost domn al Ţării Romîneşti), aprilie 1733—noiembrie 1735.

Grigore al II-lea Ghica, noiembrie 1735—septembrie 1739.
Administraţie militară rusă: septembrie-octombrie 1739.

Grigore al II-lea Ghica, octombrie 1739—septembrie 1741.

Constantin Mavrocordat, septembrie 1741—iulie 1743.

Ioan Mavrocordat (fiul lui Nicolaie Mavrocordat), iulie 1743—mai 1747.

Grigore al II-lea Ghica, mai 1747—aprilie 1748.

Constantin Mavrocordat, aprilie 1748—august 1749.

Constantin Racoviţă, august 1749—iunie 1753.

Matei Ghica (fiul lui Grigore al II-lea Ghica), iunie 1753—februarie 1756.

Constantin Racoviţă, februarie 1756—martie 1757.

Scarlat Ghica (fiul lui Grigore al II-lea Ghica), martie 1757—august 1758.

Ioan Teodor Callimachi (Călmaşul), august 1758—mai 1761.

Grigore Callimachi (fiul lui Ioan Teodor Callimachi), mai 1761—martie 1764.

Grigore al III-lea Ghica (nepot de frate al lui Grigore al II-lea Ghica), martie 1764—ianuarie 1767.

Grigore Callimachi, ianuarie 1767—iunie 1769.

Constantin Mavrocordat, iunie-decembrie 1769.
Administraţie militară rusă: septembrie 1769—septembrie 1774.

Grigore al III-lea Ghica, septembrie 1774—septembrie 1777.

Constantin Moruzi, septembrie 1777—mai 1782.

Alexandru Mavrocordat (Deli-bei, adică Prinţul nebun) (fiul lui Constantin Mavrocordat), mai 1782—ianuarie 1785.

Alexandru Mavrocordat (Firaris, adică Fugarul) (fiul lui Ioan Mavrocordat), ianuarie 1785—decembrie 1786.

Alexandru Ipsilanti (fostul domn al Ţării Romîneşti) decembrie 1786—aprilie 1788.
Administraţie militară austriacă: noiembrie 1787—iulie 1791.

Manole (Emanuel) Giani Ruset, mai 1788—martie 1789.
Administraţie militară rusă: octombrie 1788—decembrie 1791.
Administraţie militară austriacă: noiembrie 1789—iulie 1791.

Alexandru Moruzi (fiul lui C. Moruzi), martie 1792—decembrie 1792.

Mihai Suţu, decembrie 1792—aprilie 1795.

Alexandru Callimachi, aprilie 1795—martie 1799.

Constantin Ipsilanti (fiul lui Alexandru Ipsilanti), martie 1799—iunie 1801.

Alexandru Suţu, iunie 1801—septembrie 1802.

Alexandru Moruzi, septembrie 1802—august 1806.

Scarlat Callimachi (fiul lui Alexandru Callimachi), august—octombrie 1806.

ŢARA ROMÎNEASCĂ

Comitetul de cinci: septembrie 1808—martie 1809.
Administraţie militară rusă: martie 1809—mai 1812.
Ioan Gheorghe Caragea, august 1812—septembrie 1818.
Alexandru Suţu, noiembrie 1818—ianuarie 1821.
Scarlat Callimachi (fostul domn al Moldovei), februarie-iunie 1821 (nu a ocupat efectiv tronul).
Stăpînirea lui *Tudor Vladimirescu* (conducătorul mişcării revoluţionare din 1821): martie-mai 1821.
Administraţie militară turcă: mai 1821—iunie 1822.
Grigore al IV-lea Ghica (nepot de frate al lui Grigore al III-lea Ghica), iunie 1822—aprilie 1828.
Administraţie militară rusă: mai 1828—aprilie 1834.
Alexandru Ghica (frate cu Grigore Ghica), aprilie 1834—octombrie 1842.
Gheorghe Bibescu, decembrie 1842—iunie 1848.
Guvernul revoluţionar provizoriu: 14 iunie—28 iulie 1848.
Locotenenţa domnească (alcătuită din *Ion Heliade-Rădulescu, N. Golescu* şi *Cristian Tell*): 28 iulie—13 septembrie 1848.
Căimăcămia lui *Constantin Cantacuzino*: septembrie 1848—iunie 1849.
Barbu Ştirbei, iunie 1849—octombrie 1853.
Administraţie militară rusă: octombrie 1853—iulie 1854.
Administraţie militară turcă: iulie-august 1854.
Administraţie militară austriacă: august 1854—martie 1856.
Barbu Ştirbei, septembrie 1854—iunie 1856 (sub administraţie militară austriacă pînă în martie 1856).
Căimăcămia lui *Alexandru D. Ghica* (fostul domn): iunie 1856—octombrie 1858.
Căimăcămia de trei: *Ioan Manu, Emanoil Băleanu* şi *Ioan Alexandru Filipescu*, octombrie 1858—ianuarie 1859.
Alexandru Ioan Cuza, ales domn al Ţării Româneşti la 24 ianuarie 1859.

MOLDOVA

Alexandru Moruzi, octombrie 1806—martie 1807.
Administraţie militară rusă: noiembrie 1806—mai 1812.
Alexandru Hangerli, martie—iulie 1807.
Scarlat Callimachi, iulie 1807—iunie 1810 (nu a ocupat efectiv domnia).
Caimacami: *Iordache Ruset-Roznovanu,* decembrie 1806, apoi *Veniamin Costache,* ianuarie 1807—iulie 1812.
Scarlat Callimachi, august 1812—iunie 1819.
Mihai Suţu (nepot de fiu al lui Mihai Suţu), iunie 1819—martie 1821.
Caimacam: mitropolitul *Veniamin Costache,* martie-mai 1821.
Eteria lui *Alexandru Ipsilanti*: aprilie 1821.
Caimacam: *Ştefan Vogoride* (numit în februarie), efectiv toamna 1821—iulie 1822.
Administraţie militară turcă: mai 1821—iulie 1822.
Ioniţă Sandu Sturza, iunie 1822—aprilie 1828.
Administraţie militară rusă: aprilie 1828—aprilie 1834.
Mihail Sturza, aprilie 1834—iunie 1849.
Grigore Alexandru Ghica, mai 1849—octombrie 1853.
Administraţie militară rusă: octombrie 1853—septembrie 1854.
Grigore Alexandru Ghica, octombrie 1854—iunie 1856.
Consiliul administrativ extraordinar: iulie 1856.
Căimăcămia lui *Teodor Balş*: iulie 1856—februarie 1857.
Căimăcămia lui *Nicolaie Vogoride*: februarie 1857—octombrie 1858.
Căimăcămia de trei: *Ştefan Catargiu* (la 20 octombrie 1858 se retrage şi în locul lui e numit *I. A. Cantacuzino*), *V. Sturza* şi *A. Panu*, octombrie 1858—ianuarie 1859.
Alexandru Ioan Cuza, ales domn al Moldovei la 5 ianuarie 1859.

domnésc, *măr* ~ (HORT.), soi autohton de măr, originar din Moldova, cu coroana sferică, turtită, rară şi neregulată. Fructul este mare, sferic-turtit, de culoare gălbuie-portocalie cu dungi roşii-rubinii late

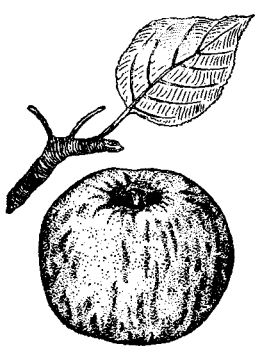

Măr domnesc

şi întrerupte. Pulpa este tare, aşchioasă, dulceagă şi lipsită de aromă. Merele domneşti se coc în octombrie-noiembrie.

domnie (IST.) **1.** Demnitatea de domn, de stăpînitor al Ţării Româneşti sau al Moldovei. A apărut ca instituţie feudală în ţările romîne în sec. al XIV-lea şi s-a menţinut pînă la proclamarea Romîniei ca regat (1881). **2.** Durata stăpînirii unui domn, rege sau împărat.

dómră, instrument muzical popular rusesc cu coarde. Are cutia de rezonanţă rotundă şi gîtul foarte lung. Sunetul este produs prin ciupirea coardelor cu o pană. Există mai multe tipuri de **d.**

Don, fluviu în U.R.S.S., în partea europeană a R.S.F.S. Ruse (1 970 km). Izvorăşte din partea estică a Podişului Central Rusesc şi se varsă printr-o deltă în Marea de Azov. Afluenţi principali: Voronej, Ilovlea, Manîci (pe stînga) şi Doneţ (pe dreapta). Navigabil pe o lungime de 1 355 km. Este unit cu Volga prin canalul „V. I. Lenin".

Donatello (pe numele adevărat *Donato di Niccolò di Betto Bardi*) (1386—1466), sculptor florentin din epoca Renaşterii timpurii, elev al lui Ghiberti. Alături de Brunelleschi şi Masaccio, **D.** este unul dintre promotorii noii arte care se caracteriza prin spiritul laic şi realist şi prin ideile umaniste care o străbăteau. Statuile sale întruchipează idealul de bărbăţie şi forţă al omului Renaşterii („San Marco", 1411—1412, şi „San Giorgio", 1416, de pe faţada bisericii Or San Michele din Florenţa; „San Giovanni", 1412—1415, de pe faţada

Donatello

Domului din Florenţa). Statuia „David" (c. 1430) se impune prin echilibrul proporţiilor ei, basorelieful „Bunavestire" din biserica Santa Croce prin graţie şi tratarea în spirit laic, iar bustul lui Niccolò da Uzzano prin ascuţimea observaţiei; statuia ecvestră a lui Gattamelata

(1447) din Padova reprezintă un model clasic de portret eroic; în reliefurile pentru altarul bisericii San Antonio (Padova) sînt prezentate scene dramatice de masă, iar relieful „Ospățul lui Irod" (pentru Baptisteriul din Siena) vădește o concepție realistă asupra perspectivei. În ultimele sale lucrări, muncind intens, Donatello a redat cu multă personalitate și temperament, într-o viziune gravă, pasiunile și suferințele omenești („Judith și Holofern").

donație (din lat. *donare* „a dărui"), *contract de* ~ (DR.), contract solemn prin care o persoană (donatorul) transmite alteia (donatarul) un bun fără a urmări să primească ceva în schimb.

Donbass, principalul bazin carbonifer din partea europeană a U.R.S.S., situat în sud-estul R.S.S. Ucrainene și sud-vestul R.S.F.S. Ruse. Suprafața: peste 60 000 km². Depozitele carbonifere ale bazinului conțin peste 300 de strate de cărbune; rezervele pînă la adîncimea de 1 800 m sînt evaluate la cca. 240 de miliarde t. Cărbunii din regiunea centrală a **D.** sînt cocsificabili. Se mai exploatează mercur (la Nikitovka), sare gemă (la Slaviansk și Artiomovka) și argile refractare (la Ceasov-Iar). **D.** ocupă primul loc în extracția de cărbune a U.R.S.S. și constituie o importantă bază a industriei grele. Principalele ramuri industriale: industrie energetică (termocentrale), cocsochimică, siderurgică, constructoare de mașini (în special utilaj industrial greu, siderurgic, minier, material rulant), chimică (îngrășăminte, coloranți, produse farmaceutice), a materialelor de construcție (mai ales materiale refractare). Orașe importante: Donețk, Lugansk, Gorlovka, Makeevka, Jdanov, Kramatorsk, Șahtî ș.a.

Doncev, Dimităr (1896—1931), militant în mișcarea muncitorească din Romînia. Fiu de țăran din Dobrogea, s-a încadrat de tînăr în mișcarea muncitorească. În 1922 a devenit membru al partidului comunist. A activat în conducerea organizației „Dobrujanska revoluționna organizația" (D. R. O.) și a Comitetului regional Dobrogea al Partidului Comunist din Romînia. În 1928 a fost ales membru al C.C. al P.C.R.

D. Doncev

Arestat în 1931, a fost ucis de organele represive ale regimului burghezo-moșieresc sub pretextul încercării de a fugi de sub escortă.

Donelaitis, Kristionas (1714—1780), poet lituanian, unul dintre fondatorii literaturii lituaniene. În poemul „Anotimpurile" (editat postum, în 1818), Donelaitis a înfățișat, printr-o prismă didactic-moralistă, aspecte din viața grea a țărănimii iobage lituaniene și huzurul moșierilor. A descris natura rurală și datinile populare. Este și autor de fabule.

Donеț, rîu în Uniunea Sovietică, pe teritoriul R.S.F.S. Ruse și al R.S.S. Ucrainene, afluent pe dreapta al Donului. (1 050 km). Navigabil pe o lungime de 222 km (de la Donețk).

Donețk, oraș în Uniunea Sovietică, situat în sudul R.S.S. Ucrainene (Donbass). 774 000 loc. (1963). Important centru metalurgic și de industrie carboniferă. Mai are și întreprinderi ale industriei constructoare de mașini, chimice, de materiale de construcție, industrie ușoară și alimentară.

Dongoroz, Vintilă (n. 1893), penalist romîn; a fost profesor de drept penal și procedură penală la Universitatea din București. Este autor a numeroase lucrări de specialitate, printre care: „Drept penal partea specială" (1930); „Drept penal" (1939); „Înlocuirea răspunderii penale pentru unele infracțiuni cu răspundere administrativă sau disciplinară" (în colab., 1957); „Principalele transformări ale dreptului penal în R.P.R. în lumina concepției marxist-leniniste a P.M.R." (1960).

Donici, Alexandru (1806—1866), fabulist romîn. A studiat la Petersburg, unde s-a apropiat de mișcarea decembriștilor. A slujit o vreme în armata rusă. Apoi a fost magistrat la Iași. În cele două volume de fabule (1840—1842), avînd ca model opera lui Krîlov și a altor fabuliști ruși, a satirizat unele aspecte ale orînduirii iobăgiste din Moldova în prima jumătate a sec. al XIX-lea. A tradus din Pușkin („Țiganii") și, în colaborare cu C. Negruzzi, din Antioh Cantemir („Satire și alte poe-

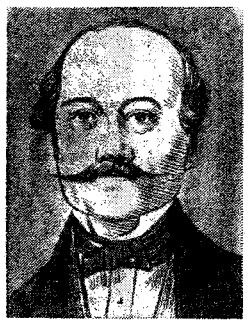

Al. Donici

tice compuneri de Antioh Cantemir").

Donici, Andronache (c. 1760—1829), jurist și om de stat romîn din Moldova. Opera lui principală, „Adunarea cuprinzătoare în scurt de pravilele cărților împărătești...." (Iași, 1814, reeditată de Academia R.P.R., 1959), în care obiceiul pămîntului este îmbinat cu normele de drept bizantin interpretate în sensul i l u m i n i s m u l u i burghez, s-a bucurat de mare autoritate. **D.** a participat la redactarea Codului Calimach și a altor acte legislative din vremea sa.

Donizetti *[donițétti]*, Gaetano (1797—1848), compozitor italian. Alături de Rossini și Bellini, este unul dintre reprezentanții de seamă ai operei italiene din prima jumătate a sec. al XIX-lea. În creațiile sale,

melodioase şi pline de forţă dramatică (a scris peste 65 de opere), dar în bună parte lipsite de ecoul frămîntărilor sociale ale vremii, **D.** înclină

G. Donizetti

spre cultivarea virtuozităţii vocale, dînd o ultimă strălucire artei belcanto-ului (operele lirice-romantice „Anna Boleyn", 1830; „Lucrezzia Borgia", 1833; „Lucia di Lammermoor", 1835; operele comice „Elixirul dragostei", 1832; „Fiica regimentului", 1840; „Don Pasquale", 1843, şi, în stilul operei „mari" franceze, „Favorita", 1840 etc.). **D.** a mai scris şi muzică pentru cor, pentru orchestră, de cameră, vocală şi instrumentală.

donjón (ARHIT.), turnul principal în sistemul de apărare al unui castel medieval, constituind ultimul punct de rezistenţă în caz de atac. Avea încăperi pentru locuit şi pentru rezerve de provizii.

Don Juan *[huan]*, personaj literar care îşi are originea în legenda spaniolă din sec. al XVI-lea a lui Don Juan Tenorio din Sevilla, celebru prin aventurile sale amoroase. Această legendă a fost reluată de Tirso de Molina în drama „Seducătorul din Sevilla şi oaspetele de piatră" (1630) şi apoi de numeroşi scriitori (Goldoni, Byron, Molière, Shaw, Puşkin) şi compozitori (Mozart, Dargomîjski, Gluck, R. Strauss, Hoffmann). Ca tip al seducătorului galant, sceptic şi lipsit de scrupule, **D. J.** este expresia putreziciunii morale a societăţii feudale.

Donnan *[dǫnən]*, Frederic George (1870—1956), chimist englez. A fost membru al Societăţii Regale din Londra. A studiat pentru prima dată procesul de emulsionare (1899), legînd acest proces şi stabilitatea emulsiei de schimbarea tensiunii interfaciale a picăturilor de lichide emulsionate. A dezvoltat teoria echilibrului de membrană (echilibrul Donnan).

donór (FIZ.), impuritate care poate determina conducţie electronică într-un semiconductor (ex. prezenţa unui atom de fosfor într-un cristal de germaniu sau de siliciu).

Don Quijote *[chihóte]*, eroul romanului „Don Quijote de la Mancha" (1605—1615) de Miguel Cervantes. **D. Q.**, supranumit „Cavalerul tristei figuri", apare ca victimă a romanelor cavalereşti, răspîndite în epocă. El este stăpînit de idealurile generoase, dar iluzorii şi anacronice, inspirate de lecturile sale. Credinţa fanatică în aceste visuri, incompatibile cu realitatea brutală a vremii, şi lupta pentru apărarea lor îl pun neîncetat pe **D. Q.** în situaţii ridicole şi groteşti, care contrastează puternic cu entuziasmul acţiunilor sale. **D. Q.** a devenit simbolul generozităţii naive, tipul reprezentativ al visătorului incorigibil, total lipsit de simţul realităţii. V. şi *Cervantes*.

Donskoi, Mark Semionovici (n. 1901), regizor de film şi scenarist sovietic. A creat filme valoroase, inspirate din operele unor mari scriitori sovietici. În filmele „Copilăria mea" (1938), „La stăpîn" (1939), „Universităţile mele" (1940), „Mama" (1956), „Aşa s-a călit oţelul" (1942), „Neînfrînţii" (1945), precum şi în filmele „Învăţătoarea din Şatrîi" (1947) şi „Curcubeul", Donskoi s-a afirmat ca un maestru al redării caracterelor unor oameni înaintaţi şi atmosferei epocilor respective. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Donskoi Dmitri Ivanovici v. **Dmitri Ivanovici Donskoi.**

dopáj (SPORT), administrare a unor substanţe care stimulează sistemul nervos al sportivilor sau înlătură senzaţia de oboseală, permiţînd continuarea efortului dincolo de limitele fiziologice. **D.** are un efect nociv asupra sănătăţii.

dop de cimentare (EXPL. PETR.), piesă care face parte din echipamentul folosit pentru operaţia de cimentare a sondelor, avînd rolul de a evita contaminarea laptelui de ciment de către fluidul de foraj aflat în gaura de sondă sau de cel pompat după introducerea laptelui de ciment în sondă.

Doppler-Fizeau *[dóplər-fizó] efect* ~ (FIZ.), efect datorită căruia un observator în mişcare relativă faţă de o sursă de unde (sonore, electromagnetice etc.) percepe o undă cu frecvenţă mai mare sau mai mică decît cea emisă de sursă, după cum sursa sau observatorul se apropie sau se depărtează între ele. Acest efect permite, între altele, calcularea vitezei aştrilor cereşti faţă de Pămînt, a vitezei sateliţilor artificiali etc.

Dordogne *[dordóń]*, rîu în sud-vestul Franţei (472 km). Izvorăşte din Masivul Central Francez. La nord de Bordeaux se uneşte cu Garonne, formînd estuarul Gironde. Căderile de apă din cursul superior sînt folosite de hidrocentrale. Navigabil pe o lungime de cca. 300 km.

Doré, Gustave (1832—1883), desenator francez, a cărui creaţie se distinge prin adîncimea

G. Dore

şi forţa fanteziei. A creat ilustraţii pline fie de umor, fie de dramatism, care impresionează prin contrastul romantic al umbrelor şi luminii (ilustraţiile pentru „Gargantua şi Pantagruel" de Rabelais, „Don Quijote" de Cervantes, „Infernul" de Dante, „Fabule" de La Fontaine etc.). Scenele din viaţa sărăcimii londoneze, create de **D.** în deceniile al

şaptelea şi al optulea ale secolului trecut cuprind elemente de critică socială.

dóric (ARHIT.), ordin clasic de arhitectură, folosit atît de eleni cît şi de romani, dar cu caracteristici diferite. Caracteristic ordinului **d.** grec este coloana fără bază, al cărei fus, care se îngustează în partea superioară, are caneluri; capitelul este lipsit de astragal; pe echina rotundă, care depăşeşte fusul coloanei, se sprijină abaca pătrată fără muluri; arhitrava este foarte înaltă şi netedă, friza decorată cu triglife şi metope, iar cornişa decorată uneori cu mutuli ori denticuli (ex. Partenonul). În ordinul **d.** roman, fusul coloanei, uneori neted, are bază. Capitelul este mai complicat, celelalte elemente fiind asemănătoare cu cele ale ordinului **d.** grec. Ordinul **d.** roman, mai zvelt decît ordinul **d.** grec, este lipsit însă de forţa şi de maiestatea acestuia.

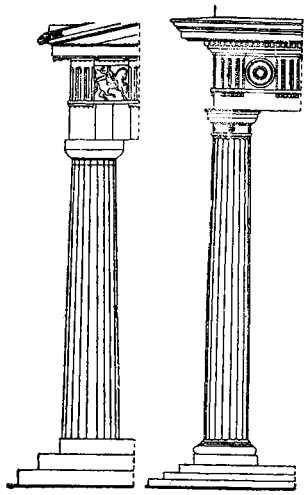

Ordine dorice:
grec roman

doriéni, unul dintre principalele triburi din Grecia antică. **D.** au invadat regiunile din bazinul Mării Egee în sec. XII—XI î.e.n. şi s-au stabilit în insulele Creta, Rodos etc. şi pe coasta de sud-vest a Asiei Mici (partea numită Dorida). Invazia **d.** în Grecia a contribuit la declinul culturii micenjene. Principalele aşezări întemeiate de **d.** au fost Sparta şi Argos (în Peloponeş). Ei au creat în arhitectură stilul original care le poartă numele (stilul doric).

„Doriforul", statuie celebră executată de sculptorul Policlet (sec. al V-lea î.e.n.), reprezentînd un atlet care poartă o lance. Proporţiile **D.** au fost considerate în epocă ca proporţii ideale ale corpului omenesc.

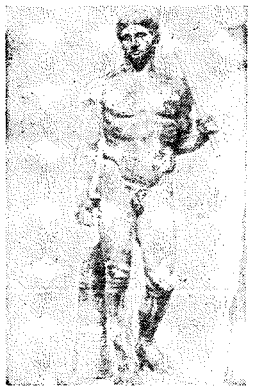

„Doriforul" (Policlet)

dorking (ZOOTEHN.), rasă de găini, provenind din Anglia (oraşul Dorking), care se creşte şi în R.P.R., pentru producţia de carne. Prezintă mai multe varietăţi în ceea ce priveşte culoarea, dintre care cele mai răspîndite sînt cea argintie şi cea albă. Picioarele au cinci degete. Greutatea medie a găinilor este de 3,5—4 kg, iar a cocoşilor de 4—5 kg. Producţia medie anuală de ouă este de 120—130 buc. Rasa **d.** a contribuit la formarea altor rase.

dorn 1. (TEHN.) V. *priboi.* **2.** (EXPL. PETR.) Unealtă folosită (în operaţiile de instrumentaţie) la sondele de ţiţei şi gaze pentru prinderea şi extragerea la suprafaţă a prăjinilor de foraj, a ţevilor de extracţie sau a burlanelor rămase accidental în gaura de sondă.

Dorna, afluent pe dreapta al Bistriţei moldoveneşti (50 km). Izvorăşte din Munţii Călimani.

dorobánţi, ostaşi pedeştri, cu leafă, din Ţara Romînească şi din Moldova, înarmaţi cu sîneţe, ale căror unităţi s-au format începînd din sec. al XVI-lea. **D.** erau recrutaţi mai ales dintre străini; cei băştinaşi slujeau în schimbul unor scutiri de dări. În timp de război, **d.** alcătuiau baza oştirii pedestre. În Moldova erau puşi sub comanda marelui agă, iar în Ţara Romînească sub comanda agăi şi a căpitanului de **d.** Unităţile de **d.** au constituit baza infanteriei de mai tîrziu. Sînt cunoscuţi şi sub numele de *dărăbanţi* şi *dărăbani.*

Dorohoi, oraş în reg. Suceava, reşedinţă de raion. 15 480 loc. (1964). Fabrică de cărămidă, mori. — Raionul **D.,** cu 155 770 loc. (1964). Culturi cerealiere (grîu şi porumb), de sfeclă de zahăr, floarea-soarelui şi creşterea animalelor (bovine şi ovine), zăcăminte de gips (Ivăncăuţi), turbă (Dersca) şi nisip cuarţos. Fabrică de amidon şi dextrină (Hînţeşti).

dorsalizáre (din lat. *dorsum* „spate"; MED.), dezvoltarea anormală a ultimei vertebre cervicale, ale cărei apofize transverse formează adevărate coaste suplimentare (coaste cervicale). Determină deseori tulburări prin comprimarea nervilor şi vaselor din vecinătate.

Dorticos Torrado, Osvaldo (n. 1919), om politic, preşedinte al Republicii Cuba (din iunie 1959). A fost conducătorul mişcării ilegale din oraşul Cienfuegos împotriva dictaturii lui Batista. Arestat şi întemniţat pentru activitatea sa revoluţionară, a evadat din închisoare în 1958 şi a emigrat în Mexic. Reîntors în Cuba după răsturnarea dictaturii lui Batista, Dorticos Torrado a făcut parte (februarie-iunie 1959) din guvernul condus de Fidel Castro.

Dortmund, oraş în nord-vestul R.F. Germane, situat în landul Renania de Nord-Westfalia, în estul regiunii Ruhr. 641 480 loc. (1961). Port pe canalul Dortmund-Ems. Important centru al industriei carbonifere şi siderurgice. Mai este dezvoltată şi industria construcţiilor de maşini (armament, vagoane), chimică, alimentară (bere) etc.

dosínia (PALEONT.), lamelibranhiat din ordinul heterodonta (cu dinţi diferiţi), avînd cochilia cu conturul aproape

circular, iar pe suprafaţa ei externă remarcîndu-se striuri concentrice de creştere. A trăit din cretacic pînă în cuaternar. În R.P.R., **d.** se întîlneşte în depozitele meoţianului inferior din Subcarpaţi.

Dosoftei (1624—1693), cărturar romîn şi mitropolit al Moldovei. Cunoştea mai multe limbi (elină, latină, slavonă, polonă). Datorită relaţiilor sale cu patriarhul Moscovei şi cu Nicolaie Milescu, aflat acolo, a adus din Rusia un teasc de tipografie cu litere, cu care a tipărit la Mitropolia din Iaşi, în romîneşte, principalele cărţi liturgice, unele traduse de el. A fost unul dintre ierarhii care au promovat introducerea limbii romîne în biserică. Constrîns de evenimentele politice

Dosoftei

din acea vreme, s-a refugiat în Polonia, unde a şi murit. Luînd de model psaltirea în limba polonă versificată de Jan Kochanowski şi structura versului popular romînesc, **D.** a tradus din slavonă şi a prelucrat în romîneşte „Psaltirea pre versuri tocmită". Ea a fost tipărită în Polonia, la Uniev (1673), realizîndu-se astfel prima mare operă în versuri tipărită în limba romînă. Traducătorul şi-a luat unele libertăţi faţă de textul biblic, lăsînd să se întrevadă sentimente personale, printre care ura împotriva stăpînitorilor turci. Lucrarea a avut o largă răspîndire, unele dintre versurile sale intrînd în patrimoniul folclorului nostru. O altă lucrare a lui Dosoftei, conţinînd remarcabile naraţiuni, este „Viaţa şi petreacerea svinţilor" (4 vol., tipărite între 1682 şi 1686).

Dos Passos *[dəs pęsəs]*, John Roderigo (n. 1896), scriitor din S. U. A. Este autorul trilogiei „S.U.A." („Paralela 42", 1930; „1919", 1932; „Banii", 1936), al romanelor „Trei soldaţi", 1921; „Cînd Mrs. Wilson era preşedinte", 1962, ş.a., care cuprind un sumbru tablou al primului război mondial şi al modului de viaţă din S.U.A.

Dospevski, Stanislav (pseudonimul lui *Zafir Zograf*) (1823—1877), pictor bulgar, unul dintre iniţiatorii portretului realist din Bulgaria. **D.** a fost întemniţat de autorităţile turceşti pentru participarea la lupta de eliberare naţională. A creat o serie de portrete ale contemporanilor săi a căror valoare artistică este însă umbrită de maniera arhaizantă.

dospíre (IND. ALIM.) **1.** Transformare a aluatului într-o masă afînată ca urmare a unor procese biochimice sau chimice. În mod curent este utilizată **d.** prin procese biochimice de fermentaţie alcoolică a zaharurilor din aluat, produse de drojdii la o temperatură de 30—32°C. Datorită acestor procese se formează bioxid de carbon, care determină „creşterea" aluatului. În timpul **d.** au loc şi fermentaţii secundare (lactică, acetică, butirică). În patiserie se foloseşte şi **d.** chimică, constînd în adăugarea de substanţe care degajă bioxid de carbon sau amoniac (ex. bicarbonat de sodiu, săruri de amoniu). **2.** Procese de transformare a foilor de tutun într-un produs propriu prelucrărilor industriale ulterioare. Începe imediat după recoltare şi se caracterizează prin îngălbenirea foilor. În timpul **d.**, în foile de tutun are loc hidroliza substanţelor albuminoide şi a polizaharidelor, precum şi degradarea clorofilei. **D.** se face în camere întunecoase neaerisite.

Dostoevski, Fiodor Mihailovici (1821—1881), scriitor rus, unul dintre marii prozatori ai literaturii universale. S-a născut la Moscova, ca fiu al unui medic. În prima sa povestire, „Oameni sărmani" (1846, trad. rom. 1955), **D.** a continuat tradiţiile realist-critice ale şcolii lui Gogol în dezvăluirea frumuseţii morale a „oamenilor mărunţi" şi a suferinţelor la care aceştia erau expuşi. Din anul 1847 **D.** a făcut parte din cercul revoluţionar al lui M.V. Petraşevski, împărtăşind ideile

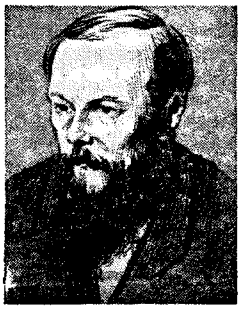

F. M. Dostoevski

socialismului utopic. În 1849 a fost arestat şi condamnat la moarte, sentinţa fiind comutată la patru ani muncă silnică. În 1859, după terminarea serviciului militar, s-a reîntors la Petersburg. În romanul „Umiliţi şi obidiţi" (1861, trad. rom. 1925, ult. trad. rom. 1957), **D.** a reluat tema suferinţei oamenilor umili, iar în volumul „Amintiri din casa morţilor" (1861—1862, trad. rom. 1912, ult. trad. rom. 1960) a denunţat sălbăticia administraţiei închisorilor ţariste, zugrăvind cu o deosebită forţă realistă suferinţele victimelor ei şi elogiind demnitatea acestora. În închisoare şi sub influenţa suferinţelor fizice şi morale îndurate, s-au prăbuşit iluziile utopice ale lui **D.**, s-au cristalizat laturile retrograde ale concepţiei sale despre lume. Opera lui **D.** şi concepţia sa despre lume reflectă contrastele tragice ale societăţii ruseşti, care, în plină perioadă de dezvoltare a capitalismului, îşi menţinea încă condiţiile de existenţă retrogradă patriarhală. Ca expresie a acestor contradicţii, în opera sa se împletesc trăsături umaniste cu trăsături antiumaniste: apar pe de o parte înfăţişarea realistă a suferinţei omeneşti, protestul împotriva asupririi personalităţii şi aspiraţia către o societate fericită, armonioasă, dragostea înflăcărată faţă de oameni, iar pe de altă parte concepţia despre

inevitabilitatea răului, frica de revoluție și propovăduirea mesianică a mîntuirii prin jertfă și umilință creștină. **D.** a lăsat una dintre cele mai patetice și mai adînci mărturii despre gigantica încleștare a conștiinței omenești în lupta ei cu destinul încă neînțeles. Ideile reacționare ale lui **D.** și-au găsit expresia mai ales în „Însemnările din subterană" (1864), în romanul „Posedații" (1871—1872) și în activitatea sa publicistică. Talentul profund original și filozofia contradictorie a lui **D.** s-au manifestat în marile sale romane psihologice, în care a redat cu genială forță de analiză zbuciumul sufletesc al intelectualilor cu nervii zdruncinați de conflictele și paradoxurile epocii, precum și degradarea morală a sărăcimii marilor orașe, împinsă la periferia societății. În „Crimă și pedeapsă" (1866, trad. rom. 1898, ult. trad. rom. 1962) este dezvăluită psihologia studentului sărac Raskolnikov, victimă a contradicțiilor sfîșietoare ale Rusiei țariste. Convins de valoarea sa deosebită și sub imboldul disperării, Raskolnikov pășește pe calea protestului individualist împotriva răului social și, căutînd să justifice acest protest, ajunge la ideea anarhică și antiumană că pentru afirmarea individualității totul este permis. Înfățișînd destinul lui Raskolnikov, **D.** adoptă soluția creștină a ispășirii prin suferință. În romanul „Idiotul" (1868, ultima traducere românească 1962), **D.** a creat un caracter de o frumusețe ideală, a cărui superioritate morală decurge din candoarea și profunzimea sentimentelor sale, opuse, în intenția autorului, calculului egoist și lăcomiei triviale caracteristice celorlalți oameni. Romanul „Frații Karamazov" (1879—1880, trad. rom. 1915), cea mai însemnată creație a lui **D.**, cuprinde un tablou al descompunerii societății burghezo-moșierești, cu relațiile ei familiale și cu degradarea personalității umane. În acest roman, patosul aspirației umaniste, compasiunea față de om și îngrijorarea pentru destinele omenirii se îmbină cu profesiunea de credință mistică și cu atacuri la adresa concepțiilor social-politice revoluționare. **D.** s-a dovedit fără egal în descrierea suferințelor umane, expresia acestora căpătînd în romanele sale rezonanțe simbolice (spovedania lui Marmeladov din „Crimă și pedeapsă", scena vînzării Nastasiei Filipovna din „Idiotul", a otrăvirii cîinelui din „Frații Karamazov"). Caracteristice creației lui **D.** sînt dramatismul puternic al acțiunii, al ciocnirii pasiunilor și ideilor, profunzimea și finețea analizei psihologice bazate pe introspecție, tensiunea frămîntărilor filozofice. **D.** stăpînește arta de a surprinde dinamica vieții interioare în toată complexitatea și sinuozitățile ei, de a intui mecanismul intim al unor reacții aparent paradoxale și ale căror resorturi se găsesc de cele mai multe ori în adîncimi nesondate pînă la el. **D.** a exercitat o influență puternică, dar contradictorie asupra literaturii universale. În Romînia, opera lui **D.** a început să fie cunoscută încă din deceniul al nouălea al secolului trecut.

dotáre (în socialism), punere la dispoziția unei întreprinderi de stat, în folosință permanentă și fără plată, a mijloacelor necesare desfășurării procesului de producție în conformitate cu sarcinile planului de stat. **D.** întreprinderilor cu fonduri fixe și cu mijloace circulante proprii este o condiție importantă pentru aplicarea gospodăririi socialiste.

dotație de stat (FIN.) **1.** Sumă de bani pusă de statul socialist la dispoziția întreprinderilor sale, cu titlu nerambursabil, pentru acoperirea diferenței dintre prețul de cost complet (comercial) planificat și prețul de vînzare (mai puțin impozitul pe circulația mărfurilor). **2.** Sumă pusă de bugetul republican la dispoziția bugetelor locale pentru echilibrare.

dótă (lat. *dos, dotis* „zestre"; în dreptul burghez), bunurile soției, care, prin efectul contractului de căsătorie, sînt aduse bărbatului spre a-l ajuta să susțină sarcinile căsătoriei; imobilele constituite **d.** devin inalienabile. Regimul juridic al bunurilor dotale reprezintă o agravare a incapacității femeii măritate, precum și a inegalității ei față de bărbat, care, în cadrul căsătoriei burgheze, exercită asupra soției puterea maritală.

Dou *[dau]*, Gerrit (Gérard) (1613—1675), pictor olandez, elev al lui Rembrandt. A pictat scene de gen și portrete de dimensiuni mici. Creația sa se caracterizează prin expresivitate, prin minuțiozitatea cu care a redat detaliile și prin efectele de clarobscur („Tînăra mamă", „Școala serală", „Bucătăreasa olandeză").

Douala *[duála]*, oraș în Camerun, important port la Golful Guineii. 127 820 loc. (1962). Legătură feroviară cu orașul Yaoundé, capitala țării. Prin **D.** se exportă ulei de palmier, cacao, cafea, banane etc.

„Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică", lucrare scrisă de V.I. Lenin în iunie-iulie 1905, în perioada avîntului revoluției burghezo-democratice din Rusia, în care sînt analizate problemele privind strategia și tactica în revoluția burghezo-democratică. Supunînd unei critici nimicitoare tezele oportuniste ale menșevicilor și ale susținătorilor lor din Internaționala a II-a, V.I. Lenin a dat o fundamentare teoretică multilaterală planului strategic și liniei tactice a partidului din perioada revoluției burghezo-democratice și a transformării ei în revoluție socialistă în condițiile imperialismului. În cartea sa, Lenin a elaborat și a dezvoltat următoarele teze de însemnătate primordială: hegemonia proletariatului în revoluția burghezo-democratică; necesitatea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime în revoluția burghezo-democratică și a alianței dintre proletariat și țărănimea săracă și toate masele semiproletare de la orașe și sate în revoluția socialistă; insurecția armată ca mijloc de răsturnare a absolutismului țarist și de obținere a victoriei revoluției; dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și a țărănimii ca cucerire hotărîtoare a revoluției burghezo-democratice; transformarea revoluției burghezo-democratice

în revoluție socialistă; crearea partidului politic al proletariatului ca o condiție hotărîtoare pentru înfăptuirea rolului de conducător al clasei muncitoare în revoluție. Teoria leninistă a revoluției, cu care această lucrare a îmbogățit marxismul, cuprindea ideea implicită a posibilității victoriei revoluției proletare la început în cîteva țări sau chiar într-o singură țară.

doucin *[dusĕ] (Malus pumila-praecox)*, specie de măr înalt de 5—6 m, adeseori ramificat de la bază. Lăstarii sînt de culoare cenușie-gălbuie sau cenușie, cu sau fără spini. Frunzele sînt lungi de 1,5—3cm, iar fructele sînt mici (1,5 cm în diametru), au gust dulceag și culoare verzuie, nuanțată slab cu roșu. Este folosit în pepiniere ca portaltoi pentru măr.

Douglas-Home *[dágləs hiu:m]*, Alexander Frederick (n. 1903), prim-ministru al Marii Britanii (din 1963), membru al Partidului conservator. Între 1960 și 1963 Douglas-Home a fost ministru de externe în guvernul condus de Harold Macmillan.

Doussault *[dusó]*, Charles, pictor, litograf, desenator și sculptor francez din prima jumătate a sec. al XIX-lea. Opera lui Charles Doussault cuprinde portrete și peisaje, mai ales din Orient. Valoroasă pentru țara noastră este seria de acuarele executată pentru „Albumul moldovalah" („Album moldovalaque"), care înfățișează aspecte deosebit de pitorești din orașele și satele țărilor române.

dovádă (DR.) **1.** Element de informare care servește la cunoașterea adevărului cu privire la acte, fapte, împrejurări sau orice altă realitate de care sînt legate consecințe juridice (ex. mențiunile dintr-un înscris, recunoașterile unei părți, urmele găsite pe un obiect). Sin. *probă*. **2.** Mijloc, admis de lege, prin care se obțin elementele de informare (ex. înscrisuri, interogatorii, depoziții de martori, expertize, corpuri delicte, cercetări locale, confruntări). **3.** Ceea ce s-a stabilit cu ajutorul elementelor de informare (în expresii ca: „s-a făcut deplină dovadă", „dovadă pînă la proba contrară" etc.). **4.** *Dovadă preconstituită*, mijloc de dovadă obținut sau pregătit înainte de ivirea litigiului în care este folosit ca atare.

Dover *[dóuvə]*, oraș și port în Marea Britanie, în sud-estul Angliei, pe țărmul strîmtorii Pas de Calais. 34 500 loc. (1955). Important pentru transportul de pasageri în Franța (prin portul Calais). Construcții navale, pescuit. Localitate balneară. Este legat de portul francez Dunkerque prin feribot.

Dovjenko, Aleksandr Petrovici (1894—1956), regizor de film și scenarist, reprezentant de seamă al artei cinematografice sovietice. Maestru emerit al artei din U.R.S.S., artist al poporului din R.S.F.S.R. Filmele sale create după scenarii

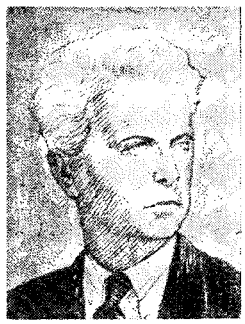

A.P. Dovjenko

proprii: „Arsenal" (1929), „Pămînt" (1930), „Ivan" (1932), „Sciors" (1939), „Miciurin" (1948), „Povestea anilor înflăcărați" (terminat, după moartea artistului, de regizoarea Iulia Solnțeva, soția sa, 1961) se disting prin bogăția conținutului de idei, prin forță emoțională, printr-o tratare epică și romantică a temelor, prin originalitatea mijloacelor regizorale și dramatice. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

dovleác *(Cucurbita)*, plantă anuală monoică din familia cucurbitaceelor. Are tulpini groase, goale în interior și cîrcei ramificați. Florile femele și mascule cresc separat pe aceeași tulpină. **D.** se cultivă pentru fructele sale, folosite ca aliment sau ca nutreț pentru animale. În cultură se cunosc trei specii: *d. comun (Cucurbita pepo)*, cu tulpina în cinci muchii, frunza acoperită cu peri aspri și fructul galben-roșcat, oval, cu miezul fibros și fad. Are semințe mici,

Dovleac

galbene, cu marginea pronunțată; *d. turcesc (Cucurbita maxima)*, cu tulpina cilindrică și fructul mare (20—70 cm în diametru), sferic, de culoare albă sau portocalie, cu miezul afînat și dulce. Are semințe mari, albe și lucioase; *d. comun* și *d. turcesc* se cultivă în țara noastră pe suprafețe restrînse, în ogor propriu sau în rînduri intercalate cu porumbul; *d. moscat (Cucurbita moschata)*, cu tulpina costată și fructul alungit, de culoare galbenă-murdar și cu miezul dulce aromat. *D. moscat* conține 8—11% zahăr și se cultivă mai ales în Asia Centrală și în Caucaz.

dovlecél *(Cucurbita pepo-oblonga)*, plantă anuală monoică din familia cucurbitaceelor, cu tulpini scurte și ramificate, brăzdate de muchii longitudinale, ascuțite. Formează tufe compacte mari. În R.P.R. se cultivă pentru fructele sale, care se consumă, înainte de maturitate, ca legume.

doxográfi (gr. *doxa* „părere, doctrină" și *graphein* „a scrie"), autori din Grecia antică, care spicuiau părerile filozofilor și le expuneau pe probleme. Principalii **d.** au fost Aetius (sec. al II-lea), Stobeu (sec. al V-lea), Simplicius (sec. al VI-lea) ș.a.

Doyle *[dɔil]*, Arthur Conan (1859—1930), romancier englez, devenit celebru prin romanele și povestirile sale polițiste, al căror personaj central este detectivul amator Sherlock Holmes („Aventurile lui Sherlock Holmes", 1891; „Cîinele din Baskerville", 1902). A scris și lucrări istorice și științifice-fantastice („O lume dispărută", 1912). Multe dintre lucrările literare ale lui **D.** au fost traduse în limba română.

dozáj 1. Proporţia dintre diferitele materiale care intră în componenţa unui amestec. **2.** (CONSTR.) Conţinutul de liant al unui beton sau al unui mortar, exprimat fie prin raportul dintre cantitatea (în volum sau în greutate) de liant şi cea de agregat din amestec, fie prin cantitatea de liant conţinută într-un metru cub de amestec. **3.** (MAŞ.) Raportul dintre cantitatea de combustibil şi cea de aer din amestecul introdus în cilindrul unui motor cu ardere internă.

dozáre (CHIM.), determinare cantitativă a unui element sau a unui component într-un compus chimic sau amestec, precum şi măsurarea reactanţilor care se introduc sau a produşilor chimici care rezultă dintr-o reacţie. Metodele de **d.** se bazează pe proprietăţile fizice caracteristice sau pe reacţiile chimice specifice ale diverselor elemente sau grupe de atomi. V. şi a n a l i z ă c h i m i c ă.

dozatór (TEHN.), aparat cu funcţionare continuă sau intermitentă, care alimentează o instalaţie în care se amestecă doi sau mai mulţi componenţi. Serveşte la introducerea în instalaţie a componenţilor în cantităţi bine determinate, fie în volum, fie în greutate. De ex. într-o fabrică modernă de beton funcţionează **d.** pentru ciment, nisip, pietriş şi apă

dóză[1] (gr. *dosis* „acţiunea de a da") **1.** Cantitate determinată dintr-o anumită substanţă. **2.** (FARM.) *Doză toxică*, cantitate minimă dintr-un toxic sau dintr-o substanţă medicamentoasă care produce simptome de intoxicaţie. — *D. letală*, cantitate minimă dintr-o substanţă toxică sau medicamentoasă care provoacă moartea. **3.** (FIZ.) *Doză de radiaţii*, mărime care măsoară ionizarea produsă de radiaţiile nucleare sau X într-un mediu oarecare datorită interacţiunilor acestora cu mediul. Se foloseşte pentru caracterizarea fasciculelor intense de radiaţii şi pentru măsurarea efectelor chimice şi a efectelor biologice ale acestora. Unităţile de măsură a *d. de r.* sînt *roentgenul*, *remul*, *razul*. Aparatul pentru măsurarea *d. de r.* se numeşte *dozimetru*. — *Debitul dozei de radiaţii*, raportul dintre doza de radiaţii şi timpul de iradiere. Unităţile de măsurat *d. d. de r.* sînt roentgeni pe oră sau pe secundă, razi pe secundă şi remi pe oră sau pe secundă. Aparatul pentru măsurat *d. d. de r.* se numeşte *debitmetru*.

dóză[2] **1.** (ELT.) Cutie de metal, izolată în interior, sau

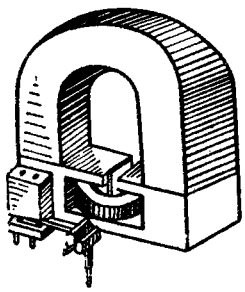

Doză electromagnetică de redare

din material electroizolant, care serveşte la protecţia conexiunilor conductelor (la ramificaţii sau la înnădiri) şi pentru a uşura tragerea conductelor în tuburi (**d.** de ramificaţie) sau în care se introduc aparatele electrice (întrerupătoare, comutatoare, prize etc.) îngropate sub tencuială. **2.** (TELEC.) *Doză de redare*, dispozitiv pentru redarea prin mijloace electroacustice a sunetelor înregistrate mecanic pe discuri fonografice. Cu ajutorul *d. de r.* se obţin t e n s i u n i e l e c t r o m o t o a r e variabile şi proporţionale cu valorile instantanee ale deplasărilor acului care alunecă pe ondulaţiile şanţului imprimat pe disc. Aceste tensiuni electromotoare sînt apoi amplificate şi după aceea transformate în sunete cu ajutorul d i f u z o a r e l o r. În mod curent se construiesc *d. de r.* electromagnetice, electrodinamice şi piezoelectrice. Sin. *picup*.

dpa *(Deutsche Presse-Agentur)*, principala agenţie de presă din R.F. Germană, cu sediul la Hamburg şi Bonn. A fost înfiinţată în 1949.

Drachmann *[dráhman]*. Holger (1846—1908), scriitor danez. A debutat cu poezii romantic-revoluţionare, sub influenţa comunarzilor francezi, pe care i-a cunoscut la Londra. A aderat apoi la grupul de scriitori naturalişti, rămînînd sub influenţa romantismului. Eroii săi preferaţi sînt oameni care pribegesc şi care protestează împotriva filistinismului burghez, fără a fi însă capabili de luptă („Un om de prisos", 1876). Ulterior a trecut pe poziţii naţionalist-burgheze şi, în cele din urmă, evazioniste.

drácilă *(Berberis vulgaris)*, arbust din familia berberidaceelor, cu frunze simple, unele transformate în spini, şi cu flori galbene urît mirositoare, dispuse în inflorescenţe; fructul este o bacă de culoare roşie. În R.P.R. creşte spontan în regiunile de şes şi dealuri, iar uneori se cultivă în parcuri ca plantă ornamentală sau pentru garduri vii. **D.** este gazda intermediară pentru rugina neagră a

Dracilă

grîului, parazit dăunător culturilor de grîu. Se mai numeşte *lemn galben*, *măcriş spinos*.

Dracon, legiuitor din Grecia antică (sec. al VII-lea î.e.n.), care a întocmit, pe baza normelor tradiţionale nescrise ale convieţuirii sociale, primele norme de drept scrise la Atena (621 î.e.n.). Legile, care urmăreau să apere proprietatea privată, au rămas proverbiale prin asprimea lor (ex. se prevedea pedeapsa cu moartea pentru cele mai mici infracţiuni). De aici expresia de „legi draconice", folosită pentru a se denumi o legislaţie excesiv de dură. Publicarea acestor legi, făcută sub presiunea d e m o s u l u i din Atena, urmărea să îngrădească arbitrarul justiţiei, aflată în mîna aristocraţiei.

Drag, voievod şi comite al Maramureşului (sfîrşitul sec. al XIV-lea), din familia românească a Dragoşeştilor. A fost asociat fratelui său, *Baliţă*, la conducerea voievodatului. Împreună cu acesta a fundat mănăstirea de la *Peri*, unul dintre cele mai importante centre de cultură feudală bisericească ortodoxă din Transilvania.

dragáj (NAV.) **1.** Operaţie de săpare sub apă şi de înlăturare a materialului săpat, cu scopul de a adînci sau a lărgi o cale navigabilă existentă sau de a realiza o cale navigabilă nouă. Uneori **d.** se face în scopul folosirii materialelor săpate (ex. materiale de construcţie, minereuri etc.). **2.** Operaţie de pescuire a minelor magnetice şi de explodare a minelor magnetice sau acustice, pe care o execută dragoarele cu scopul de a reda navigaţiei zonele minate.

drágă (engl. *drag* „a trage, a tîrî") **1.** Navă înzestrată cu instalaţii speciale de dragaj. Există diferite tipuri de **d.**: cu cupe sau cu aspiratoare, cu propulsie proprie sau fără propulsie, fluviale sau maritime etc.

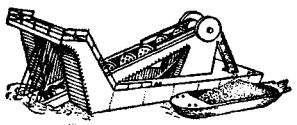

Dragă plutitoare

2. (MILIT.) Aparatură tehnică de luptă cu ajutorul căreia se curăţă un anumit raion din mare sau din fluviu de minele lansate de inamic. **3.** Plasă de formă specială folosită în cercetări hidrobiologice pentru colectarea organismelor de pe fundul apei sau pentru pescuitul scoicilor şi al stridiilor.

Dragfi, familie de nobili români din Transilvania, urmaşi ai lui Drag, voievodul Maramureşului. Marii feudali din această familie au sprijinit lupta micii nobilimi române din Maramureş pentru autonomia bisericii ortodoxe din această regiune, precum şi traducerea în limba română a unor texte bisericeşti, răspîndite apoi şi în sudul Transilvaniei, iar mai tîrziu în Moldova şi în Ţara Românească. Cel mai cunoscut din această familie a fost *Bartolomeu D.*, voievod al Transilvaniei (1493—1499), care a luat parte la bătălia de la Cîmpul Pîinii (1479), unde turcii au fost înfrînţi. În fruntea a 12 000 de ostaşi l-a ajutat pe Ştefan cel Mare în lupta împotriva regelui Poloniei, Ioan Albert (1497).

draglínă (CONSTR.), echipament de lucru pentru săpat şi încărcat pămîntul, montat pe un excavator. Constă dintr-o cupă specială ataşată la catargul excavatorului şi manevrată cu două cabluri: unul de ridicare sau de susţinere (vertical) şi altul de tragere sau de dragare (orizontal), fiecare acţionat de un troliu separat. Cupa sapă prin tîrîre pe teren sub nivelul platformei de lucru. Capacitatea cupei poate atinge 5 m^3, iar lungimea braţului 80 m. Poate lucra şi sub apă, pentru extragerea de pietriş, balast etc. Se numeşte şi *excavator cu cupă trasă*.

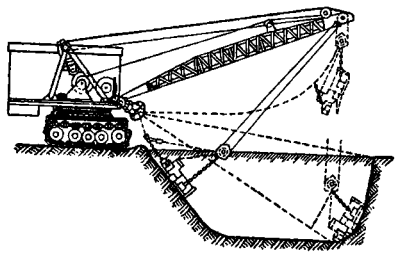

Draglină

dragomán, tălmaci la Poarta otomană. — *Marele d.*, şeful dragomanilor, subaltern al lui „reis-efendi" (ministru al afacerilor străine); răspundea de relaţiile diplomatice ale Porţii cu statele europene. Din sec. al XVII-lea pînă în 1821, demnitatea de *m. d.* a fost deţinută exclusiv de fanarioţi. Cei mai mulţi dintre domnii fanarioţi din ţările române fuseseră, înainte de a fi domni, mari dragomani.

Dragomir (sec. XIV), pîrcălab al cetăţii Dîmboviţa, care a înfrînt şi a izgonit, în 1368, oastea regelui Ungariei Ludovic I de Anjou în timpul campaniei acestuia împotriva Ţării Româneşti.

Dragomir, Mihu (1919 — 1964), poet român. Versurile sale evocă trecutul de luptă al poporului, tragedia soldatului român tîrît în războiul antisovietic, momentul istoric al întoarcerii armelor împotriva hitleriştilor, redă cu entuziasm realităţile socialiste, frumuseţile patriei şi cîntă omul nou al epocii noastre. Trăsătura lor dominantă este viziunea optimistă şi patriotismul. Lirica sa, de esenţă romantic-revoluţionară, îmbină atitudinea cetăţenească militantă cu meditaţia filozofică, cosmologică şi elanul prometeic. Stilul său, de resurse adesea folclorice, bogat în asociaţii şi sugestii, cultivă cu măiestrie hiperbola. S-a afirmat şi ca autor de literatură ştiinţifică-fantastică („Povesti i deocamdată fantastice", 1962) şi traducător din E. A. Poe, H. G. Wells, K. Simonov. Op. pr.: volumele de versuri „Stelele păcii" (1952), „Războiul" (1954), „Pe struna fulgerelor" (1955), „Odă pămîntului meu" (1958), „Întoarcerea armelor" (1959), „Stelele aşteaptă Pămîntul" (1961), „Poezii" (1963). Laureat al Premiului de stat.

Dragomir, Silviu (1888—1962), istoric român, de orientare eclectică; a fost profesor la Universitatea din Cluj. A publicat lucrări privind îndeosebi istoria românilor din Peninsula Balcanică şi istoria luptei românilor din Transilvania pentru libertate politică şi culturală, valoroase sub raport documentar. Op. pr.: „Vlahii şi morlacii" (1924), „Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848—1849" (4 vol., 1944—1946), „Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu" (1959).

Dragomir, State (1870 — 1920), actor român; a jucat la Teatrul naţional din Iaşi. A fost puternic influenţat de arta interpretativă a lui Grigore Manolescu. Dotat cu o întinsă cultură, **D.** a militat pentru întărirea tradiţiei realiste în teatrul ieşean şi pentru valorificarea literaturii dramatice realiste ruse de la Gogol şi Ostrovski pînă la Tolstoi şi Gorki.

Biserica mănăstirii Dragomirna (sec. XVII)

Dragomireseu, Mihail (1868—1942), estetician şi critic literar romîn, de orientare idealistă dogmatică. A fost profesor la Universitatea din Bucureşti. A condus revistele „Convorbiri critice", „Ritmul vremii", „Falanga", în paginile cărora, manifestînd tendinţe clasicizante, a combătut atît semănătorismul cît şi simbolismul şi modernismul. A încercat să clasifice concluziile trase de el din ideile lui T. Maiorescu, al cărui elev a fost, într-un sistem rigid. Susţinînd autonomia integrală a esteticului, Dragomirescu a fost un adversar hotărît al artei cu tendinţe democratice. El considera frumosul ca o ipostază a adevărului „etern", atribuind ştiinţei literaturii sarcina exclusivă de a cerceta capodopera literară „în afară de condiţiile de timp, de spaţiu şi de cauzalitate". Concepţia estetică a lui **D.** e antiistorică şi antiştiinţifică. Op. pr.: „Critica ştiinţifică şi Eminescu" (1895, ediţie refăcută 1906), „Teoria poeziei" (1906, ed. refăcută 1915), „Ştiinţa literaturii" (1926), „Semănătorism, poporanism, criticism" (1934).

Dragomirna, mănăstire fortificată în raionul Suceava, construită la începutul sec. al XVII-lea. Biserica, al cărei ctitor a fost mitropolitul Anastasie Crimca, este o remarcabilă operă de arhitectură şi de sculptură moldovenească. Turnurile şi zidurile înconjurătoare, inclusiv trapeza, au fost construite în vremea domniei lui Miron Barnovschi. La **D.** se află un bogat tezaur de broderii, manuscrise şi tipărituri.

dragón (gr. *drakon* „animal fabulos, şarpe") **1.** Monstru mitologic, reprezentat în artă cu gheare de leu, aripi de vultur şi coadă de şarpe, întruchipare la popoarele din Asia răsăriteană a forţelor naturii. **2.** Figură reprezentînd, în heraldică, profilul unui chip omenesc cu barba formată din şerpi. **3.** Soldat din cavaleria de linie, care luptă şi călare şi pe jos.

Dragonul (ASTR.), constelaţie din emisfera boreală, situată între Ursa Mare şi Ursa Mică. Are forma unui şir lung de stele

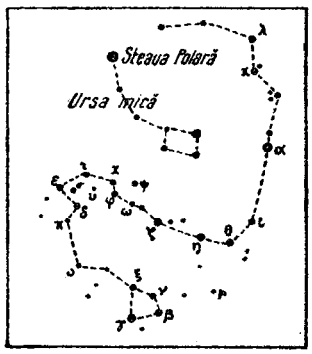

Dragonul

terminat cu un trapez, care constituie capul **D.** Steaua γ din această constelaţie a servit la punerea în evidenţă, pentru prima oară, a aberaţiei luminii.

dragór (engl. *drag* „a tîrî"), navă de luptă construită şi amenajată pentru dragajul minelor depuse într-un anumit raion al mării sau al unui fluviu. Are deplasamentul între 80 şi 900 de tone, viteza între 10 şi 25 de noduri şi dispune de instalaţii pentru dragajul minelor mecanice şi pentru explodarea minelor magnetice şi acustice. Se numeşte şi *navă dragoare.*

Dragosloveni, sat în raionul Focşani, reg. Galaţi. În localitate există casa memorială „Al. Vlahuţă".

Dragoş, voievod romîn din Maramureş, conducător (c. 1351—1353) al mărcii militare cu centrul probabil la Baia, întemeiată cu sprijinul şi sub suzeranitatea regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou (1342—1382), în partea de nord-vest a Moldovei de azi, pentru apărarea ţării de tătari. La conducerea mărcii i-au urmat, pe rînd, fiul său Sas şi nepotul său Balc. Acesta din urmă a fost izgonit de voievodul maramureşean Bogdan I, întemeietorul de fapt al statului feudal independent Moldova (1359).

Dragoş, Ioan (1810—1849), participant la revoluţia burghezo-democratică de la 1848—1849 din Ungaria, deputat al Beiuşului în parlamentul din Budapesta în 1848. A dus tratative, ca împuternicit al guvernului ungar, cu Avram Iancu în vederea unirii forţelor revoluţionare romîneşti cu cele ungare. Din cauză că guvernul revoluţionar ungar, cu toate insistenţele lui **D.,** n-a acceptat ca în timpul tratativelor să se declare armistiţiu şi deoarece maiorul ungur Hatvani a atacat oraşul Abrud, prinzîndu-l pe I. Buteanu, pe care l-a spînzurat, moţii l-au considerat pe **D.** trădător şi l-au ucis.

Dragoş Sas, Andrei (1912-1943), erou al luptei împotriva fascismului. În 1929 a devenit membru al Uniunii Tineretului Comunist din Romînia. În 1937 a plecat voluntar în Spania, unde a luat parte la luptele de pe frontul Aragonului, de pe Ebru şi din Catalonia. Pe front, în 1938, a devenit membru al partidului comunist. După înfrîngerea republicii

(1939) a trecut în Franţa şi a fost internat într-un lagăr de concentrare, de unde a evadat în 1941, încadrîndu-se în lupta

A. Dragoş Saa

de rezistenţă a poporului francez împotriva ocupanţilor hitlerişti. În 1942, după îndeplinirea unei acţiuni îndrăzneţe, a fost arestat de Gestapo şi, în 1943, împuşcat.

Dragu, Teodor (1848—1925), inginer şi inventator român. A organizat Serviciul de ateliere al Căilor ferate române. A proiectat şi a construit mai multe tipuri de locomotive cu abur pentru trenuri de marfă şi de persoane. A iniţiat în 1887 folosirea, la noi în ţară, a locomotivelor cu combustibil lichid şi a inventat în acest scop un injector de păcură.

drahmă (gr. *drachme* „ban") **1.** Monedă de argint în Grecia antică, a cărei valoare şi greutate varia de la oraş la oraş. În Dobrogea şi în sudul Moldovei au circulat **d.** bătute la Histria pe la mijlocul sec. al V-lea î.e.n. **2.** Unitate monetară în Grecia modernă.

Drahmă histriană. Avers şi revers

Drajna de Sus, comună în raionul Teleajen, reg. Ploieşti, unde s-au descoperit urmele unei cetăţi daco-gete (probabil *Ramidava*) şi ale unui castru roman care apăra drumul de acces spre trecătorile Bratocea şi Tabla Buţii.

drajón (în gotică *draibjan* „a creşte"; SILV.), lujer născut din rădăcină; se poate individualiza, formînd o nouă plantă.

Drake *[dreic]*, Francis (c. 1541—1596), navigator şi corsar englez. A înfăptuit expediţii pirateresti de-a lungul coastelor Africii şi Americii, dînd lovituri puternice monopolului maritim al Spaniei şi posesiunilor acesteia de peste mări. A făcut, primul, după Magellan, ocolul Pămîntului (1577—1580) şi a luat parte activă la distrugerea flotei Invincibila Armada (1588). A fost înnobilat de regina Elisabeta, care-i finanţase expediţiile.

dram, veche unitate de măsură de greutate şi de capacitate, submultiplu al ocalei. În Ţara Romînească era egal cu 3,18 g, sau 3,22 cm^3, iar în Moldova cu 3,23 g, sau cu 3,80 cm^3.

dramaturgie (LIT.), totalitatea creaţiilor literare din genul dramatic realizate de un scriitor sau aparţinînd unei şcoli literare, unei anumite literaturi naţionale, unei epoci etc. (ex. **d.** românească contemporană).

dramă (gr. *drama* „acţiune"), specie în versuri sau proză a genului dramatic, caracterizată prin oglindirea, într-un conflict complex şi puternic, a realităţii în datele ei contradictorii. **D.** a depăşit impasul creat de caracterul fatalist al tragediei, exprimînd, spre deosebire de aceasta, încrederea în capacitatea omului de a se împotrivi forţelor oarbe ale naturii şi ale propriului său destin. Termenul a fost pus în circulaţie de către Diderot. Începuturile **d.** cu caracter popular se situează în sec. XV—XVI. Ea se afirmă, în epoca Renaşterii, în Anglia (C. Marlowe, W. Shakespeare) şi în Spania (Lope de Vega, Calderon de la Barca). **D.** cunoaşte o mare dezvoltare în sec. al XVIII-lea, o dată cu ascensiunea impetuoasă a forţelor sociale antifeudale în deceniile care au precedat revoluţiile burgheze. Pînă atunci, publicul care frecventa teatrele era format aproape în exclusivitate din aristocraţie, interesată în cultivarea tragediei ca imitaţie a celei antice. O dată cu ridicarea burgheziei, în teatru pătrunde un public nou, care cere o literatură nouă, menită să aducă pe scenă probleme şi conflicte corespunzătoare aspiraţiilor lui. Apare astfel *d. burgheză*, opusă practicilor tradiţionale şi canoanelor clasice ale teatrului. Iluminiştii D. Diderot în Franţa şi G. E. Lessing în Germania au fost teoreticienii **d.**, situînd noua specie între tragedie şi comedie. La începutul sec. al XIX-lea, V. Hugo a creat în Franţa *d. romantică*, înlăturînd rigiditatea dogmelor clasicismului şi susţinînd prioritatea imaginaţiei şi a sentimentului, precum şi libertatea creaţiei. **D.** romantică, străbătută de ideea luptei pentru libertate şi dreptate socială, este strălucit reprezentată, în Germania, prin J. W. Goethe şi Fr. Schiller. În Rusia ţaristă, în condiţiile creşterii mişcării de eliberare socială, A.S. Puşkin, iar mai tîrziu A. N. Ostrovski şi A.P. Cehov au scris **d.** cu un profund mesaj realist şi de mare valoare artistică. În Norvegia sec. al XIX-lea, oprimată din punct de vedere naţional şi politic, H. Ibsen a creat o dramă realistă, inspirată din realităţile sociale şi psihologice ale popoarelor nordice. O adevărată revoluţie în teatru a realizat M. Gorki, creînd **d.** realist-socialistă, strîns legată de lupta de eliberare a proletariatului. Continuatori talentaţi ai operei lui Gorki în dramaturgia sovietică sînt: K.A. Treniov, V.V. Ivanov, B.A. Lavreniov, N.F. Pogodin, A.E. Korneiciuk ş.a., în centrul operei cărora se află figura luptătorului pentru noua orînduire socială. În sec. al XX-lea, în condiţiile adîncirii crizei culturii burgheze, în drama burgheză se manifestă tendinţa spre naturalism, psihologism şi formalism, care denaturează esenţa conflictelor oglindite, rupînd-o de viaţă. În aceeaşi

perioadă însă, o serie de scriitori progresişti, preluînd tradiţiile **d.** realiste, au creat piese care înfăţişează critic, de pe poziţii uneori apropiate de acelea ale clasei muncitoare, realităţile capitaliste (G. B. Shaw, B. Brecht, M. Andersen Nexő, S. O'Casey, J. B. Priestley, F. Garcia Lorca, A. Miller, J. Anouilh ş.a.). În literatura romînă, în condiţiile deşteptării conştiinţei naţionale şi ale luptei antifeudale, s-au afirmat în drama romantică B.P. Hasdeu, V. Alecsandri şi, mai tîrziu, Al. Davila, B. Ştefănescu-Delavrancea, iar în **d.** realistă I.L. Caragiale. Între cele două războaie au cultivat **d.** Camil Petrescu, M. Sebastian, G.M.-Zamfirescu, V. Eftimiu, G. Ciprian ş.a. După Eliberare, în dramaturgia nouă, realist-socialistă, s-au reflectat conflictele vieţii din perioada luptei pentru victoria socialismului (H. Lovinescu, M. Davidoglu, L. Demetrius ş.a.). — *Dramă muzicală*, denumire dată la începutul secolului al XVII-lea unei lucrări muzicale destinate reprezentării scenice. Astăzi termenul este folosit pentru a defini creaţiile de operă cu un puternic caracter dramatic, în care desfăşurarea muzical-scenică este neîntreruptă (ex. dramele muzicale ale lui Richard Wagner, dramele muzicale populare ale lui Musorgski etc.).

„Drang nach Osten" (expresie germană însemnînd „marş spre răsărit"), deviză a politicii agresive a feudalilor germani, îndreptată spre cotropirea estului Europei, a teritoriilor locuite de slavi. A fost iniţiată în sec. al X-lea de împăraţii Germaniei (cunoscînd maximum de intensitate în sec. XII—XIII), reluată de burghezia şi iuncherimea germană în primul război mondial şi apoi de către hitlerişti în cel de-al doilea război mondial.

drániţă, scîndură mică şi subţire în formă de ţiglă, folosită de obicei la acoperitul unor clădiri. Se confecţionează din lemn de răşinoase sau de gorun, plop ori salcie roşie prin despicarea lemnului.

Dranov, ostrov în Delta Dunării, situat între braţul Sf. Gheorghe, lacul Razelm şi Marea Neagră. Suprafaţa: cca. 800 km². Este mlăştinos, presărat cu cîteva bălţi şi traversat de două canale artificiale.

„Drapeau rouge" *[drapó ruj] („Le ~ ")*, cotidian, organ de presă în limba franceză al Comitetului Central al Partidului Comunist din Belgia. Apare la Bruxelles din 1921. Organul în limba flamandă al C.C. al Partidului Comunist din Belgia se numeşte „De roode vaan" (apare săptămînal la Bruxelles).

drapél (din lat. *drappus* „stofă de lînă"), semn distinctiv al unui stat, al unei unităţi militare, al unei organizaţii internaţionale, asociaţii etc., materializat printr-o bucată de pînză sau de mătase, în una sau mai multe culori, prinsă de o lance de lemn şi avînd imprimată uneori o stemă sau o emblemă. — (DR.) *Drapel de stat*, semn distinctiv oficial al statului, a cărui descriere se face pe cale legislativă, de obicei în constituţie. — *Drapelul de stat al R.P.R.*, însemnul Republicii Populare Romîne, purtînd culorile roşu, galben şi albastru, aşezate vertical, cu albastru lîngă lance, avînd la mijloc stema R.P.R. Aceste culori au fost alese ca semn reprezentativ al ţării noastre încă din timpul revoluţiei din 1848. Stema Republicii Populare Romîne a fost fixată în mijlocul drapelului după proclamarea R.P.R., iar în forma de astăzi prin Constituţia din 24 septembrie 1952. — (MILIT.) *Drapelul unităţii (Drapelul de luptă al Forţelor Armate ale R.P.R.)*, simbol al onoarei militare, al vitejiei şi al gloriei, reamintind fiecărui militar datoria lui sfîntă de a servi cu devotament, bărbăţie şi pricepere patria şi poporul muncitor. Este înmînat unităţii militare la înfiinţarea sa şi este păstrat tot timpul de către aceasta. *Drapelul unităţii* trebuie să se găsească totdeauna în unitate, iar pe cîmpul de luptă în raionul acţiunilor de luptă ale unităţii.

„Drapelul roşu", organ de presă al Comitetului regional P.M.R. Banat şi al Sfatului popular regional. Apare zilnic la Timişoara. Înfiinţat în septembrie 1944, a avut pînă în aprilie 1953 denumirea de „Luptătorul bănăţean".

Drava, rîu în Europa centrală, afluent pe dreapta al Dunării (898 km). Izvorăşte din Munţii Alpi (Italia), trece prin Austria (străbătînd Tirolul estic şi depresiunea Klagenfurt) şi R.S.F. Iugoslavia, formînd pe o mică porţiune graniţa dintre aceasta şi R.P. Ungară. Navigabil pe o lungime de 610 km. Principalul său afluent este rîul Mur.

dravidiéne, *limbi ~*, familie de limbi vorbite de populaţii care locuiesc în sudul Indiei şi în Ceylon. Principalele *l.d.* sînt: *tamil, malayalam, kanara* şi *telugu*.

dravidiéni, populaţii de rasă intermediară între negroizi şi europoizi, care trăiesc în special în sudul Indiei şi nordul Ceylonului. Vorbesc limbi complet diferite de hindusă şi sînt, în majoritate, de religie hinduistă. Dravidienii numără mai mult de 80 000 000 de oameni. Unele triburi de dravidieni din sudul Indiei păstrează încă rămăşiţe ale orînduirii comunei primitive.

dravít (MINER.), turmalină magneziană; are culoarea brună-neagră pînă la brună-verzuie.

Drăcea, Marin D. (1885—1958), silvicultor romîn. A fost profesor la Facultatea de silvicultură a Politehnicii din Bucureşti. Promotorul introducerii în ţara noastră a silvotehnicii moderne. A fost întemeietorul şi timp de 15 ani directorul Institutului de cercetări forestiere.

Drăculeşti, ramură a familiei domnitoare din Ţara Romînească alcătuită din urmaşii lui Vlad Dracul, domn al Ţării Romîneşti (1436—1442 şi 1443-1446), fiul lui Mircea cel Bătrîn. Au avut un însemnat rol politic în apărarea ţării împotriva turcilor în sec. al XV-lea. Din această ramură a făcut parte şi Vlad Ţepeş, fiul lui Vlad Dracul.

drăgáică 1. (BOT.) *(Galium verum)* Plantă erbacee perenă din familia rubiaceelor, cu tulpini în patru muchii şi frunze înguste, liniare, dispuse cîte

8—12 într-un verticil. Florile sînt galbene-aurii, grupate în inflorescențe răsfirate, și au un miros specific. Crește în țara noastră prin fînețe, livezi, înflorind în iunie-iulie. **2.** Vechi

Drăgaică

joc popular romînesc; astăzi se întîlnește numai în Muntenia de sud-vest. Este jucat de un grup de șase fete care evoluează în monom. Are ritm asimetric, pași vioi și săltați.

Drăgan, Mircea (n. 1932), regizor romîn de film. A realizat filmele „Dincolo de brazi" (1957), împreună cu Mihai Iacob, „Setea" (1960, Medalia de argint la cel de-al II-lea Festival de la Moscova, 1961), ecranizare a romanului cu același nume de Titus Popovici, și „Lupeni 29" (1962, Medalia de argint și diploma Uniunii scriitorilor din U.R.S.S. la cel de-al III-lea Festival de la Moscova, 1963), evocare cinematografică a eroicelor lupte ale minerilor din Valea Jiului.

Drăganu, Nicolae (1884—1939), filolog, lingvist și istoric literar romîn. A fost profesor la Universitatea din Cluj și membru al Academiei Romîne. A publicat mai multe ediții de opere din secolele XVI-XVII („Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian", 1914; „Un fragment din cel mai vechi molitvelnic romînesc", 1922). Ca lingvist de orientare neogramatică, **D.** a făcut studii de toponimie și antroponimie („Romînii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei", 1933), studii de sintaxă descriptivă („Elemente de sintaxă a limbii romîne", 1945), de sintaxă istorică și de sintaxă generală („Istoria sintaxei", 1945). A publicat de asemenea numeroase etimologii. **D.** a publicat în limba franceză o istorie a literaturii romîne din Transilvania, valoroasă sub raport documentar.

Drăgănești-Olt, comună în regiunea Argeș, reședință de raion. 6 750 loc. (1964). — *Raionul D.-O.*, raion administrativ în sudul regiunii Argeș. 91 135 loc. (1964). Economie agrară: culturi de cereale (grîu și porumb), viță de vie, în lunca Oltului culturi de orez și de zarzavat; creșterea animalelor pentru lapte și carne.

Drăgănești-Vlașca, comună în regiunea București, reședință de raion. 5 780 loc. (1964). Centru agricol. Unități ale industriei locale. — *Raionul D.-V.*, raion administrativ în regiunea București. 81 940 locuitori (1964). Principala ramură economică este agricultura: culturi cerealiere, floarea-soarelui și creșterea bovinelor.

Drăgășani, oraș raional în reg. Argeș, reședință de raion. 10 925 loc. (1964). Unul dintre principalele centre viticole și de vinificație din R.P. Romînă. — *Raionul D.*, raion administrativ în vestul regiunii Argeș. 113 460 loc. (1964). Principala ramură economică: viticultura (peste 50% din producția de struguri a regiunii). Culturi cerealiere, de zarzavat și livezi de pomi.

Drăghiceanu, Matei (1844—1939), inginer de mine și geolog romîn. A fost primul director al Școlii de poduri, șosele și mine din București și membru de onoare al Societății romîne de geografie și al Institutului geologic al Romîniei. A efectuat, printre primii la noi, cercetări geologice, hidrogeologice și tehnice. A luat atitudine împotriva pătrunderii capitalului străin în industria extractivă romînească. Op.pr.: „Geologia județului Mehedinți și harta geologică a județului Mehedinți" (1882—1883), „Salinele romîne din punctul de vedere geologic, tehnic și economic" (1874), „Studiu asupra hidrologiei subterane" (1895).

Drăghici, Alexandru (n. 1913), membru al Biroului Politic al C.C. al Partidului Muncitoresc Romîn, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri

Al. Drăghici

al R.P.R. și ministru al Afacerilor Interne. S-a născut dintr-o familie de muncitori agricoli din regiunea Ploiești. Din anul 1928 a început să muncească la Atelierele C.F.R. din orașul Buzău, ca ucenic. În anul 1931 a intrat în mișcarea muncitorească, participînd la acțiunile revoluționare ale muncitorilor ceferiști, iar în anul 1934 a devenit unul dintre conducătorii tineretului comunist de la Atelierele C.F.R. București, unde lucra. În același an a fost primit în rîndurile P.C.R. Pentru activitatea sa revoluționară, a fost arestat în 1935 și, după un an de detențiune preventivă, a fost condamnat la 9 ani închisoare, pe care i-a făcut la Jilava, Doftana, Caransebeș și în lagărul de la Tîrgu-Jiu. După înlăturarea dictaturii militare-fasciste, a muncit ca activist al C.C. al P.C.R. La Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945 a fost ales membru supleant al C.C. al P.C.R., iar la congresele I (1948) și II (1955) ale Partidului Muncitoresc Romîn, membru al C.C. al P.M.R. Pînă în 1950 a îndeplinit funcția de secretar al organizației P.M.R. din București. La plenara C.C. al P.M.R. din septembrie 1954 a fost ales membru supleant în Biroul Politic al C.C. al P.M.R., iar din 1955 este membru al Biroului Politic al C.C. al P.M.R. Din 1951 îndeplinește sarcini de răspundere pe linie de stat, mai întîi

ca ministru adjunct, iar din 1952 ca ministru al Afacerilor Interne al R.P.R. Are gradul de general-colonel. Din 1948 este deputat în Marea Adunare Națională a R.P.R. Pentru activitatea sa revoluționară și pentru merite deosebite față de poporul muncitor, i s-a conferit în 1963 titlul de Erou al Muncii Socialiste din Republica Populară Romînă.

Drăgoi, Sabin (n. 1894), compozitor și folclorist romîn, maestru emerit al artei din R.P.R., membru corespondent al Academiei R.P.R. A studiat în țară și în Cehoslovacia, unde a fost elevul compozitorilor V. Novak și J. Suk. **D.** este unul dintre pionierii culegerilor științifice de folclor romînesc și unul dintre promotorii cîntecului de masă. Creația sa, inspirată din cîntecul și dansul popular, însumează peste 100 de lucrări în toate genurile muzicale: „Divertisment rustic" (1928); suita „Petrecere populară", pentru orchestră simfonică (1950); cantata „Mai multă lumină" (1951); două dansuri simfonice; muzică de film („Mitrea Cocor"); un concert pentru pian și orchestră; lucrări de muzică de cameră, coruri, cîntece de masă, precum și opere: „Constantin Brîncoveanu", „Kir Ianulea", „Horia" și „Năpasta" (1927, revăzută în 1958), după piesa cu același nume de I.L. Caragiale. Laureat al Premiului de stat.

Drăgoiasa, depresiune intramontană tectonovulcanică situată în Carpații Orientali, pe versantul estic al munților Călimani. Face parte din șirul de depresiuni formate la contactul dintre zona vulcanică și zona cristalino-mezozoică.

Drăgulescu, Coriolan (n. 1907), chimist romîn. Profesor de chimie anorganică și analitică la Institutul politehnic din Timișoara și apoi la Institutul politehnic din București, membru al Academiei R.P.R. A făcut cercetări în domeniul combinațiilor complexe, urmărind aplicațiile analitice, al combinațiilor mixte, al analizei electrochimice, fizico-chimice, studiind formarea, stabilitatea și solubilitatea multor combinații anorganice. Activitatea sa științifică este cuprinsă în numeroase articole originale. Op.pr.: „Analiza volumetrică", „Teoria și practica măsurării *pH*-ului".

Drda, Jan (n. 1915), scriitor ceh. În anii ocupației hitleriste a participat activ la mișcarea de rezistență și la răscoala populară din Praga (1945). În romanele sale „Orășelul de pe coline" (1940, trad. rom. 1961), „Apă vie" (1941) și „Pribegiile lui «Petr 7 Minciuni»" (1943), a descris cu simpatie, într-un stil colorat, de esență folclorică, tinzînd adesea spre fabulos, viața oamenilor simpli și a satirizat moravurile micii burghezii. În volumul de nuvele „Baricada mută" (1946, trad. rom.) a evocat în imagini dramatice lupta poporului ceh împotriva cotropitorilor fasciști, iar în volumul de povestiri „Tortiza roșie" (1952), prietenia ceho-sovietică. Laureat al Premiului de stat.

dreaptă (MAT.), linie care reprezintă drumul cel mai scurt între două puncte din plan sau din spațiu. **D.** e determinată de două puncte sau de un punct și o direcție. În geometrie se deosebesc: *segmentul de d.*, mărginit la ambele capete; *semidreapta* mărginită la un singur capăt; **d.** propriu-zisă, care poate fi prelungită la infinit în ambele direcții. — *D. de cea mai mare pantă*, dreapta

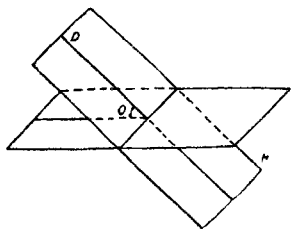

D — dreaptă de cea mai mare pantă

dintr-un plan care, dintre toate dreptele planului, face cel mai mare unghi cu un plan orizontal.

dregător, termen care desemna în țările romîne pe boierii aflați în serviciul feudal la curtea domnului și participanți la sfatul domnesc. Cu vremea, acești boieri au căpătat în aparatul de conducere al țării atribuții administrative, militare sau judecătorești, la început nediferențiate. În cursul veacurilor, atribuțiile unor **d.** au căpătat o importanță mai mare, ale altora au scăzut în importanță ori s-au schimbat. În documentele scrise în limba slavă, **d.** sînt numiți *praviteli*, *ureadnici* etc., în cele scrise în limba latină *barones* și *comites*; în documentele scrise în limba romînă, **d.** mari li se mai spunea și *boieri*, iar celor mici *slugi domnești*. Principalii **d.** și atribuțiile lor erau: vornicul (conducător al curții domnești, comanda armata în timp de război, avea mari atribuții judecătorești în lipsa domnului etc.), logofătul (mai-marele cancelariei domnești), vistierul (ținea socotelile veniturilor și cheltuielilor domniei). În Țara Romînească, unul dintre **d.** cei mai însemnați era banul (cîrmuitorul Olteniei). Alături de aceștia mai erau o seamă de alți **d.** mari, ca: spătarul (ținea, la ceremonii, spada domnului, fiind mai tîrziu și comandantul oștii călare), stolnicul (se îngrijea de masa și de ospețele domnești), paharnicul (în Moldova era numit mai frecvent ceașnic; se îngrijea de băutura domnului), comisul (se îngrijea de grajdurile și de caii domnului), postelnicul sau stratornicul (avea în seamă camera de culcare a domnului, devenind cu timpul unul dintre sfetnicii lui cei mai apropiați etc.). Pe lîngă aceștia mai erau și alți **d.** cu diverse atribuții, ca: clucerul (ținea cheile magaziilor cu alimente), slugerul (avea în seamă aprovizionarea cu carne a curții domnești), pivnicerul (mai-marele peste pivnițele domnești), cămărașul (avea în grija sa monetăria, iar mai tîrziu și cămara, averea personală a domnului), medelnicerul (se îngrijea de vesela și de ustensilele de spălat ale domnului), portarul (păzitorul porții domnești, numit, în Moldova, ușar, după crearea dregătoriei de portar (castelan) de Suceava, în timpul lui Ștefan cel Mare, și care avea importante rosturi în conducerea armatei), armașul (executorul pedepselor hotărîte de domn), aprodul (executorul

sentințelor domnești în afara execuțiilor capitale, care erau în grija armașului), șătrarul (se îngrijea de corturile domnești în timpul campaniilor), ploscarul (în Moldova cuparul), pitarul și alții. Marii dregători aveau și subalterni, organizați în cete militare, care erau denumiți după numele șefului, vornicei, logofeței, bănișori, spătărei, păhărnicei, stolnicei, postelnicei, sau, precizînd gradul, vtori (al doilea) logofăt, treti (al treilea) logofăt. Mai erau apoi mici **d.**, avînd diferite funcții, în întreaga țară: zapcii, ispravnici, starosti, pîrcălabi, serdari etc.

dreikanter (germ. *Dreikanter* „trei muchii"; GEOGR.), piatră cu muchii ascuțite, avînd trei fețe șlefuite prin acțiunea vîntului încărcat cu particule nisipoase. Se formează cînd direcția vîntului variază sau cînd pietrele își schimbă poziția sub acțiunea vîntului, expunînd eroziunii altă față. **D.** sînt caracteristice pustiurilor (inclusiv regiunile periglaciare).

Dreiser */dráizər/*, Theodore (1871—1945), scriitor american, unul dintre reprezentanții de seamă ai realismului critic în literatura din S.U.A. S-a născut la Terre Haute, în statul Indiana, ca fiu al unor emigranți germani. Dreiser și-a început cariera ca ziarist. În primul său roman, „Sora Carrie" (1900, trad. rom. 1957), a denunțat ipocrizia și falsul puritanism burghez. În romanul „Jennie Gerhardt" (1911, trad. rom.) a opus omeniei celor săraci descompunerea morală a claselor dominante. „Trilogia voinței" (1912 — 1948) reflectă atotputernicia afaceriștilor din S.U.A. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, pe care a salutat-o cu multă simpatie, **D.** evoluează spre o înțelegere mai profundă a cauzelor parazitismului și forței distructive a capitalismului. Romanul „O tragedie americană" (1925, ult. trad. rom. 1961) constituie un act de acuzare la adresa capitalismului, care învrăjbește pe oameni și dezlănțuie instincte criminale. Vizita romancierului în U.R.S.S. (1927—1928) a avut un rol important în evoluția gîndirii lui politice. Neînfricat demascator al fascismului și al reacțiunii imperialiste, **D.** a devenit în 1945 membru al

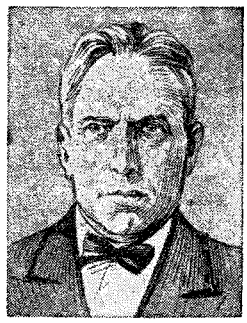

Th. Dreiser

Partidului Comunist din S.U.A. Operele lui **D.**, scrise într-un stil simplu și viguros, remarcabile prin realismul lor, prin pătrunzătoarea analiză psihologică, autenticitatea tipurilor create și prin forța cu care demască societatea burgheză, alcătuiesc un vast tablou critic al modului de viață american.

dren (engl. *drain* „a scoate, a colecta") **1.** (HIDROTEHN.) Conductă îngropată sau amenajată la suprafața terenului, din tuburi de beton, ceramică etc. sau umplută cu un material filtrant (piatră spartă, fascine etc.), destinată să colecteze și să evacueze apa de infiltrație sau să coboare nivelul pînzei de apă subterană. **2.** (CONSTR.) Strat de piatră spartă sau de pietriș care căptușește spatele unui zid de sprijin, al unei culee de pod etc.; este destinat să colecteze apa de infiltrație. Evacuarea apei se face prin b a r b a c a n e sau prin tuburi de drenaj. **3.** (DRUM., C.F.) *Dren-contrafort*, construcție executată pe un taluz cu scopul de a sprijini terenul și de a-l drena. Se execută ca un **d.** obișnuit, însă cu umplutura alcătuită din piatră spartă mare, care are rolul de susținere asemănător unui c o n t r a f o r t. Se dispune în formă de spic sau de arcade. Apa este evacuată printr-un **d.** colector, prevăzut la baza taluzului. **4.** (MED.) *Tub de dren*, tub confecționat din cauciuc, aluminiu, argint, sticlă etc., cu care se efectuează *drenarea*.

drenáj 1. (GEOGR.) Proces de colectare și de conducere a apelor de pe o suprafață către un canal principal. În natură, apele provenite din precipitații sînt colectate de rețeaua hidrografică, scurgîndu-se prin rîurile principale spre oceanul planetar. Cursurile de apă permanente drenează de obicei și pînza de apă subterană. **2.** (MAȘ. AGR.) *Mașină de drenaj*, mașină folosită pentru executarea canalelor deschise de drenare, compusă dintr-un cadru pe două roți pe care se montează o trupiță specială cu două cormane, două cuțite în fața trupiței și unul sub brăzdar. Pentru executarea canalelor de drenare subterană se folosesc pluguri de drenaj. **3.** (HIDROTEHN.) Ansamblu sistematic de drenuri, executat în vederea secării (desecării și consolidării) unui teren. Adîncimea de așezare a drenurilor depinde de condițiile pedoclimatice, de cauza înmlăștinirii și de scopul urmărit. Lucrările

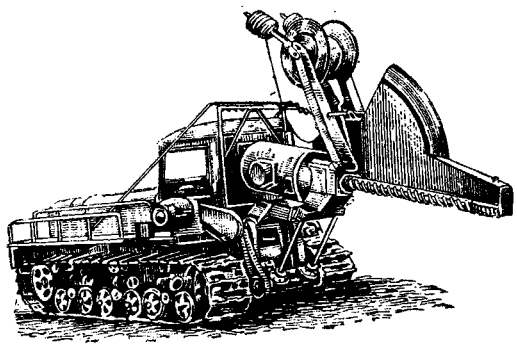

Mașină de drenaj

de **d.** se efectuează pentru desecarea bălților, prevenirea alunecărilor de teren, protecția fundațiilor construcțiilor contra umidității etc. După tipul de dren folosit, se deosebesc *drenaje-cîrtiță, în spic, d. la suprafață, d. longitudinale* și *d. transversale.* **4.** (EXPL. PETR.) Deplasarea țițeiului din zăcămînt spre gaura de sondă.

drenáre (MED.), metodă chirurgicală prin care se înlesnește scurgerea secreției dintr-o plagă operatorie sau accidentală. **D.** se efectuează cu ajutorul tuburilor de dren și al meșelor de bumbac.

drept 1. Totalitate a regulilor de conduită stabilite sau sancționate de stat și care, exprimînd voința clasei dominante, determinată de condițiile materiale de existență ale acesteia, și înfăptuind interesele ei fundamentale, sînt susceptibile să fie aduse la îndeplinire prin forța de constrîngere a statului. **D.** a luat naștere o dată cu împărțirea societății în clase antagoniste, cu apariția statului, și s-a modificat de la o orînduire socială la alta. Învățătura marxist-leninistă a dezvăluit esența de clasă a dreptului, caracterul său de suprastructură, legitățile care determină apariția, dezvoltarea și înlocuirea unui tip de drept prin altul. Legitățile specifice ale formării și dezvoltării suprastructurii juridice și ale acțiunii acesteia asupra dezvoltării societății, precum și conținutul și modul de aplicare a normelor grupate în ramurile dreptului constituie obiectul *științelor juridice.* Fiecărei formațiuni social-economice îi corespunde un anumit tip de drept. **D.** sclavagist consacra puterea nelimitată a stăpînilor de sclavi și apăra proprietatea lor nu numai asupra mijloacelor de producție, dar și asupra sclavilor. **D.** feudal a consfințit dominația economică și politică a proprietarilor funciari feudali, proprietatea lor asupra pămîntului, dependența personală a țăranilor legați de pămînt față de moșieri sau mănăstiri, dreptul moșierilor asupra muncii și bunurilor țăranilor, precum și dreptul incomplet al moșierilor asupra persoanei țăranilor. **D.** burghez apără sistemul economic capitalist, și în primul rînd proprietatea privat-capitalistă, proclamînd-o inviolabilă, consfințește dominația economică și politică a burgheziei. Normele **d.** burghez adoptate în cursul revoluțiilor burgheze din sec. XVII—XIX, proclamînd libertatea și egalitatea tuturor în fața legii, aveau un caracter progresist în comparație cu rînduielile feudale, iobăgiste. Libertatea și egalitatea tuturor în fața legii, proclamate de normele **d.** burghez care consfințeau proprietatea privat-capitalistă, aveau însă un caracter formal, masele muncitoare neputîndu-se bucura în fapt de ele. În epoca imperialismului, s-a intensificat tendința spre restrîngerea democrației burgheze, spre încălcarea de către burghezie a propriei ei legalități. Această tendință se lovește de lupta revendicativă a maselor populare, care reușesc uneori să impună măsuri și legi cu caracter democratic. Smulgerea puterii politice din mîinile burgheziei de către clasa muncitoare și instaurarea dictaturii proletariatului duc la răsturnarea ordinii de drept burgheze și la statornicirea unui tip de drept superior celor precedente, dreptul socialist, care exprimă voința clasei muncitoare, corespunzătoare intereselor tuturor oamenilor muncii. **D.** socialist, bazat pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție, consacră puterea deplină a oamenilor muncii, apără și consolidează orînduirea economică, socială și de stat socialistă, garantează egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, îmbină armonios interesele generale cu interesele individuale, sprijină lupta împotriva rămășițelor capitalismului din conștiința oamenilor, contribuind activ la construirea socialismului, la dezvoltarea conștiinței juridice socialiste. Datorită caracterului lor revoluționar, umanismului și democratismului lor, precum și puternicului lor rol educativ, normele dreptului socialist se realizează în măsură mereu mai mare prin convingerea și liberul consimțămînt al oamenilor muncii, prin participarea din ce în ce mai activă a colectivității la lupta împotriva celor care încalcă aceste norme. În Romînia, în prima etapă a revoluției populare, legislația era pusă în slujba rezolvării sarcinilor antifeudale, antifasciste și antiimperialiste. Astfel, în 1945 s-au adoptat legea care consfințea reforma agrară, legea pentru urmărirea și sancționarea criminalilor de război sau a celor vinovați de dezastrul țării, legea pentru purificarea aparatului de stat, statutul naționalităților și alte acte normative menite să înlăture discriminările naționale și rasiale instaurate de fascism. De asemenea, în această perioadă au fost adoptate și legi cu caracter anticapitalist, ca de ex.: legea pentru etatizarea Băncii Naționale (decembrie 1946), legea oficiilor industriale (iunie 1947), legea circulației bunurilor agricole (iunie 1947), legea pentru reforma monetară (august 1947) etc. Alături de aceste acte normative noi, au fost menținute și o bună parte din cele vechi, pe care însă guvernul democratic, instaurat la 6 martie 1945, le-a folosit în interesul consolidării cuceririlor revoluționare și al desfășurării mai departe a revoluției. Democratizarea aparatului de stat, crearea justiției populare au contribuit la transformarea dreptului într-un instrument destinat să înlesnească înfăptuirea revoluției socialiste. În etapa socialistă a revoluției, dreptul democrat-popular a fost și este folosit ca unul dintre cele mai eficiente mijloace de înfăptuire a politicii partidului și statului, de construire a socialismului și apoi de desăvîrșire a construcției socialiste. Astfel, dreptul democrat-popular a oferit și oferă mijloacele juridice adecvate pentru instaurarea relațiilor de producție socialiste în întreaga economie și perfecționarea continuă a acestor relații, precum și pentru asigurarea dezvoltării economiei în mod proporțional, pe bază de plan. Cu ajutorul lui sînt reglementate și garantate cele mai largi drepturi și libertăți cetățenești și este asigurată participarea activă a maselor muncitoare la

exercitarea puterii de stat. El este folosit pentru apărarea cuceririlor revoluționare ale poporului muncitor și, în general, pentru reglementarea relațiilor dintre oameni în mod socialist. Printre cele mai importante acte normative de tip socialist se numără: constituțiile din 1948 și 1952, legile prin care s-a înfăptuit naționalizarea mijloacelor de producție din industrie, Codul muncii, Codul familiei, legea privind modul de organizare și funcționare a sfaturilor populare (1957), decretul pentru lichidarea rămășițelor oricărei forme de exploatare a omului de către om în agricultură (1959). Sistemul unitar al dreptului socialist al R.P.R. se împarte pe ramuri, după specificul relațiilor sociale pe care le reglementează. — *Dreptul de stat*, totalitatea normelor care reglementează, prin dispoziții fundamentale, relațiile privitoare la orînduirea social-economică și de stat. Aceste norme privesc baza economică, baza politică și structura de clasă a societății, organizarea și funcționarea organelor statului, drepturile fundamentale ale cetățenilor și garantarea înfăptuirii materiale a acestor drepturi, datoriile fundamentale ale cetățenilor, sistemul electoral și creează condiții pentru participarea tot mai activă a maselor largi de oameni ai muncii la conducerea statului. — *D. administrativ*, totalitatea normelor care reglementează relațiile sociale din sfera activității executive și de dispoziție a organelor administrației de stat și care reflectă democratismul administrației de stat și strînsa ei legătură cu masele. — *D. financiar*, totalitatea normelor care reglementează relațiile sociale din sfera activității de stat privind mobilizarea și repartiția planificată a mijloacelor bănești corespunzător sarcinilor și funcțiilor statului. — *D. civil*, totalitatea normelor care reglementează, pe bază de egalitate a părților, raporturile patrimoniale (ex. cele decurgînd din contractele încheiate între organizațiile socialiste, din contractele încheiate între organizațiile socialiste și cetățeni, ca și între cetățeni), raporturile personale nepatrimoniale legate de cele patrimoniale sau alte raporturi personale nepatrimoniale, prevăzute de legea civilă. *D. c.* socialist se întemeiază pe sistemul economic socialist, pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție și pe anumite principii fundamentale, cum sînt: principiul planificării, al gospodăririi socialiste, al egalității reale în drepturi. — *D. muncii*, totalitatea normelor care reglementează relațiile sociale de muncă ale angajaților și ale membrilor cooperativelor meșteșugărești, precum și unele relații conexe (ex. cele privitoare la asigurări sociale). Normele *d. m.* oglindesc relațiile de colaborare tovărășească și ajutor reciproc, asigură înfăptuirea principiilor organizării socialiste a muncii, contribuind activ la îmbunătățirea continuă a condițiilor de muncă și la sporirea avantajelor și garanțiilor instituite în favoarea celor ce muncesc. Ele consacră, în concordanță cu prevederile constituționale, dreptul la muncă, dreptul la odihnă, dreptul la o retribuție stabilită potrivit cu cantitatea și calitatea muncii depuse, dreptul la asigurare materială, egalitatea în drepturi în raporturile de muncă etc. — *D. funciar*, totalitatea normelor care reglementează relațiile sociale din sfera activității de stat privitoare la justa repartiție a fondului funciar de stat, la determinarea destinației economice a terenurilor proprietate socialistă și care stabilesc măsuri în vederea folosirii rationale și complete a terenurilor. — *D. colectivist*, totalitatea normelor care reglementează în principal relațiile sociale privitoare la organizarea și la activitatea gospodăriilor colective, raporturile dintre acestea și colectiviști, în vederea asigurării dezvoltării și consolidării gospodăriilor colective, a respectării drepturilor colectiviștilor prevăzute în Statutul model al gospodăriilor agricole colective. — *Dreptul familiei*, totalitatea normelor de drept care reglementează relațiile sociale derivînd din căsătorie, rudenie și înfiere. Dreptul familiei contribuie la întărirea familiei, întemeiată pe prietenie și afecțiune reciprocă, realizarea deplină a egalității în drepturi între bărbat și femeie, exercitarea drepturilor părinților și îndeplinirea îndatoririlor lor în interesul copilului. V. și familie. — *D. penal*, totalitatea normelor care au rolul ajutător de a asigura un plus de apărare celor mai importante relații sociale, reglementate de celelalte ramuri ale dreptului, prin stabilirea faptelor ce constituie infracțiuni și a pedepselor aplicabile celor ce au săvîrșit astfel de fapte, precum și prin determinarea condițiilor (ex. capacitatea psihofizică și libera determinare a voinței) și limitelor generale (ex. succesiunea legilor în timp, prescripția) în care are loc pedepsirea. *D. p.* socialist se caracterizează prin umanismul și prin democratismul său real, prin aceea că legea penală apără efectiv pe toți cetățenii și toți cetățenii sînt efectiv egali în fața legii penale. — *D. judiciar*, totalitatea normelor care reglementează relațiile sociale privitoare la organizarea instanțelor judecătorești și activitatea lor în realizarea justiției, precum și organizarea procuraturii și activitatea ei de supraveghere și de asigurare a respectării legilor. *D. j.* are trei subdiviziuni: organizarea judecătorească și a procuraturii, dreptul procesual civil și dreptul procesual penal. **2.** *Drept internațional public*, totalitatea normelor de drept care reglementează relațiile dintre state. Spre deosebire de dreptul intern, în dreptul internațional nu există un organ legislativ, normele *d. i. p.* fiind create prin acordul dintre state suverane și egale în drepturi. De asemenea, în *d. i. p.* nu există un aparat centralizat de constrîngere, măsurile în vederea respectării normelor sale fiind înfăptuite de către state, în mod individual sau colectiv. Conținutul normelor de drept internațional este influențat de interesele politice ale statelor, determinate, la rîndul lor, de caracterul orînduirii sociale și de stat ale acestora. Statele socialiste au adus și aduc o contribuție importantă la dez-

voltarea progresistă a dreptului internațional, îmbogățindu-l cu instituții și principii noi, democratice. Promovînd principiul coexistenței pașnice, R.P.R., ca și celelalte state socialiste, luptă pentru respectarea normelor dreptului internațional. În relațiile dintre statele socialiste se formează norme de drept internațional de tip nou, superior, bazate pe principiile independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, avantajului reciproc, întrajutorării tovărășești, neamestecului în treburile interne, respectării integrității teritoriale, pe principiile internaționalismului socialist. **3.** *Drept internațional privat*, totalitatea normelor care reglementează relațiile sociale ce au un element de extraneitate. Reglementarea se face fie indirect, pe calea normelor conflictuale, fie direct, prin norme unificate, pe cale de convenție între state. *D. i. p.* își găsește o aplicare deosebit de importantă în domeniul contractelor de comerț exterior, precum și în cazul operațiilor de transporturi, credit și decontări internaționale. *D. i. p.* reglementează și regimul juridic și drepturile procesuale ale persoanelor fizice și juridice străine. **4.** *Drept subiectiv*, facultate garantată de lege unei persoane fizice sau juridice (subiectul activ) de a avea o anumită conduită și de a pretinde o comportare corespunzătoare de la o altă persoană (subiectul pasiv), în scopul satisfacerii intereselor recunoscute de lege subiectului activ (ex. dreptul de proprietate, dreptul de autor, dreptul de creanță). În opoziție cu *d. s.*, se folosește noțiunea de *drept obiectiv* pentru a desemna totalitatea normelor juridice în vigoare într-un anumit stat. Potrivit cu criteriul aplicat, există diverse clasificări ale drepturilor subiective, ca: *drept patrimonial*, care are un conținut economic (ex. dreptul de proprietate); *drept personal nepatrimonial*, care este strîns legat de persoana omului și nu are un conținut economic (ex. dreptul la nume); *drept absolut*, care este opozabil tuturor, toți fiind obligați să se abțină de a-l încălca (ex. dreptul de proprietate, celelalte drepturi reale și drepturile personale nepatrimoniale); *drept relativ*, care este opozabil numai uneia sau mai multor persoane determinate, obligate de a da, de a face sau de a nu face ceva (v. drept de creanță); *drept real*, drept patrimonial *absolut*, privitor la un lucru (ex. dreptul de proprietate, superficie, servitute, gaj); *drept de creanță*, drept patrimonial *relativ* al unei persoane (creditorul) de a pretinde, în temeiul unui raport de obligație, ca o altă persoană (debitorul) să dea, să facă sau să nu facă ceva (de exemplu drepturile părților decurgînd dintr-un contract de închiriere).

dreptár (CONSTR.), riglă sau scîndură dată la rindea, groasă de 2—3 cm și cu muchiile perfect drepte, folosită pentru trasări sau pentru verificarea suprafețelor plane (de ex. la așezarea cărămizilor în zidărie, la executarea tencuielilor etc.).

dreptáte, noțiune pe baza căreia se aprobă sau se dezaprobă, în lumina unui anumit ideal etic și juridic, relațiile economice, obiceiurile, legile existente într-o epocă dată, precum și acțiunile oamenilor, popoarelor sau statelor. Concepțiile despre **d.** au un caracter istoric și de clasă. În societățile bazate pe exploatare, clasele dominante caută să justifice, prin concepțiile lor despre **d.**, relațiile economice existente, să le întărească prin legi și norme morale, în timp ce clasele și păturile sociale asuprite promovează propriile lor concepții despre **d.**, care oglindesc necesitatea schimbării relațiilor sociale respective, năzuința maselor de a înlătura inegalitatea socială. Dezvăluind caracterul formal al concepției burgheze despre **d.**, concepție care ascunde esența exploatării capitaliste, marxism-leninismul a făurit o concepție nouă, comunist-științifică despre **d.**, conform căreia adevărata **d.** socială constă în eliberarea omului de orice exploatare și asuprire, în realizarea egalității sociale depline în condițiile comunismului.

„Dreptatea", cotidian reacționar, organ central al Partidului național-țărănesc. A apărut în București între anii 1927—1938 și 1944—1947. După 23 August 1944 a dus o campanie de defăimare a regimului democrat-popular și de sabotare a tuturor măsurilor privind reforma agrară, democratizarea aparatului de stat, opera de refacere economică a țării ș.a.

dreptul bizantin, drept feudal în vigoare în Imperiul bizantin în sec. VI—XV, alcătuit din norme scrise și cutumiare cu caracter laic și bisericesc. El avea ca izvor principal dreptul roman sclavagist din codificarea întocmită în timpul lui Iustinian *(Corpus juris civilis)*. Importanța istorică a **d. b.** a constat în rolul pe care l-a jucat în multe țări europene și din Asia Mică în întărirea relațiilor feudale. În țările române, pînă la adoptarea codurilor burgheze (1865), diferite legiuiri au cuprins numeroase norme de **d. b.**

dreptul canonic, totalitatea regulilor instituite de biserică referitoare la organizarea internă a acesteia, la raporturile ei cu statul și cu credincioșii, la unele aspecte ale vieții credincioșilor. Apărut în sec. al IV-lea pe baza dreptului roman sclavagist, **d. c.** și-a sporit în mod considerabil influența în feudalism (în special în Europa occidentală), cînd au fost supuse reglementării sale și unele raporturi laice (de familie, patrimoniale și chiar unele fapte penale). **D. c.** a contribuit la întărirea orînduirii feudale și la sporirea influenței bisericii asupra vieții societății feudale. O dată cu formarea statelor burgheze, rolul **d. c.** a scăzut, iar în țările în care s-a consacrat, pe cale legislativă, separația dintre stat și biserică (de ex. Franța), el nu mai este aplicat de către organele de stat.

dreptul natural, noțiune proprie unui anumit curent idealist, din gîndirea preburgheză și burgheză (școala **d. n.**), potrivit căruia *dreptul pozitiv* (sinonim drept) este precedat și determinat de un drept ideal, prezentat, de regulă, ca

un drept imuabil şi universal, fără caracter statal. În concepţiile gînditorilor antichităţii şi ai burgheziei în ascensiune, **d. n.** ar decurge din natura sau raţiunea umană, iar în concepţia feudală, din voinţa şi raţiunea divină. În realitate, dreptul nu există în afara societăţii, fiecărei orînduiri sociale fiindu-i proprii anumite norme juridice, care exprimă voinţa clasei dominante. Apărută încă în antichitate la o serie de gînditori (Socrate, Aristotel, stoicii, juriştii romani) şi fiind dezvoltată, pe baze teologice, în feudalism (Toma d'Aquino), concepţia despre **d. n.** a servit, în principal, pentru justificarea exploatării sclavagiste şi feudale, prezentată ca un rezultat al inegalităţii oamenilor, socotită conformă cu **d. n.** În epoca de ascensiune a burgheziei (sec. XVII—XVIII), concepţia **d. n.** a jucat un rol progresist, fiind folosită de ideologii ei (Grotius, Locke, Spinoza, Montesquieu, Rousseau, materialiştii francezi din sec. al XVIII-lea şi iluminiştii în general) pentru critica instituţiilor politice şi juridice feudale, declarate ca fiind contrare naturii omului, precum şi în fundamentarea luptei burgheziei pentru putere. Totodată „drepturile naturale", proclamate de ideologii burgheziei ascendente, au însemnat şi dreptul burgheziei de a exploata masele muncitoare. Teoria **d. n.**, părăsită un timp de burghezie, a fost apoi reluată la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea (Coste Floret, G. Renard, Del Vecchio, H. Coing), servind scopurilor burgheziei monopoliste. Una dintre cele mai retrograde variante contemporane ale **d. n.** este cea susţinută de n e o t o m i s m.

dreptul roman, dreptul Romei antice, cel mai dezvoltat sistem de drept al societăţii sclavagiste, expresia cea mai desăvîrşită a dreptului întemeiat pe proprietatea privată. Datorită acestui caracter al său, a putut fi preluat şi folosit în orînduirile bazate pe exploatare care au urmat, feudalismul şi capitalismul, pentru organizarea sistemelor lor de drept; sub această formă nouă a servit baza economică a orînduirilor respective.

dreptúnghi (MAT.), patrulater cu toate unghiurile drepte. Este un paralelogram care are diagonalele egale.

drepturile fundamentale ale cetăţenilor R.P.R., drepturile consacrate de Constituţia R.P.R. şi a căror posibilitate reală de înfăptuire este asigurată prin garanţii materiale şi juridice, cetăţenii putînd astfel participa activ la viaţa economică, politică şi culturală a ţării. Constituţia stabileşte egalitatea cetăţenilor R.P.R. fără deosebire de sex, naţionalitate şi rasă, în toate domeniile vieţii economice, politice şi culturale. Ea consacră ca drepturi fundamentale dreptul la muncă, la odihnă, la învăţămînt, la asigurări sociale. Cetăţenilor R.P.R. li se garantează libertatea de conştiinţă, a cuvîntului, a presei, a întrunirilor şi mitingurilor, a cortegiilor şi demonstraţiilor, dreptul de asociere în organizaţii obşteşti, inviolabilitatea persoanei, a domiciliului, secretul corespondenţei, dreptul de a alege şi a fi ales şi în organele reprezentative. Pe lîngă drepturi, Constituţia R.P.R. stabileşte şi datoriile fundamentale ale cetăţenilor. Aceştia sînt obligaţi: să respecte constituţia, să execute legile, să apere, să întărească şi să dezvolte proprietatea socialistă, să respecte disciplina muncii, să contribuie activ la întărirea regimului de democraţie populară şi la propăşirea economică şi culturală a ţării. O datorie sfîntă a fiecărui cetăţean al R.P.R. o constituie apărarea patriei socialiste.

„Drepturile omului", cerc de studii sociale organizat la Bucureşti, în 1885, de către socialişti şi un grup de tineri radicali burghezi. A fost influenţat la început de idei burghezo-liberale; tendinţele socialiste în activitatea cercului s-au accentuat după retragerea elementelor burghezo-liberale din acest cerc (noiembrie 1885).

„Drepturile omului", ziar politic-social, apărut la Bucureşti în februarie-decembrie 1885 din iniţiativa membrilor cercului de studii sociale cu acelaşi nume. Majoritatea colaboratorilor ziarului făceau parte şi dintre cei ai „Contemporanului". Deşi s-a situat uneori pe poziţii confuze, **D. o.,** în special în perioada septembrie 1888—aprilie 1889, a contribuit la popularizarea marxismului şi a militat pentru întemeierea unui partid al muncitorilor.

dresáj (ZOOTEHN.), instruirea, obişnuirea unui animal să execute, la comandă, anumite mişcări, să îndeplinească anumite munci etc. Se face de obicei la vîrsta tînără, cînd animalul învaţă mai uşor. Regulile principale ale **d.** sînt: repetarea, ritmicitatea, continuitatea şi progresivitatea. Se bazează pe folosirea unui sistem de excitanţi, care au aceeaşi succesiune şi intensitate şi se adresează tuturor sau numai anumitor organe de simţ (auz, văz, miros, gust etc.) şi la care animalul dresat se obişnuieşte să răspundă prin aceeaşi mişcare. **D.** constituie un proces specific de formare a reflexelor condiţionate. — *Dresajul albinelor,* metodă de intensificare artificială a zborului albinelor în vederea cercetării de către acestea a culturilor agricole entomofile. Se bazează pe crearea reflexului condiţionat pentru mirosul şi culoarea florilor. *D. a.* duce la sporirea recoltei culturilor respective (ca urmare a polenizării), precum şi a producţiei de miere.

Dresda, oraş în sud-estul R.D. Germane, centru administrativ al districtului Dresden. 493 600 loc. (1961). Port pe Elba şi nod de căi de comunicaţie. Mare centru industrial, cu industrie de înaltă calificare: mecanică fină, optică, industrie electrotehnică, utilaj industrial, industrie alimentară, textilă, porţelanuri, faianţă etc. Important centru cultural: institute de învăţămînt superior şi de cercetări ştiinţifice, biblioteci, muzee, teatre etc. Numeroase monumente arhitectonice, în special din sec. al XVIII-lea (palatul Zwinger, catedrale etc.). — *Galeria de artă din D.,* întemeiată în 1722, este una dintre cele mai valoroase colecţii de pictură din lume. Nucleul *G. de a. din D.* l-a constituit o colecţie de artă din sec. al XVI-lea a

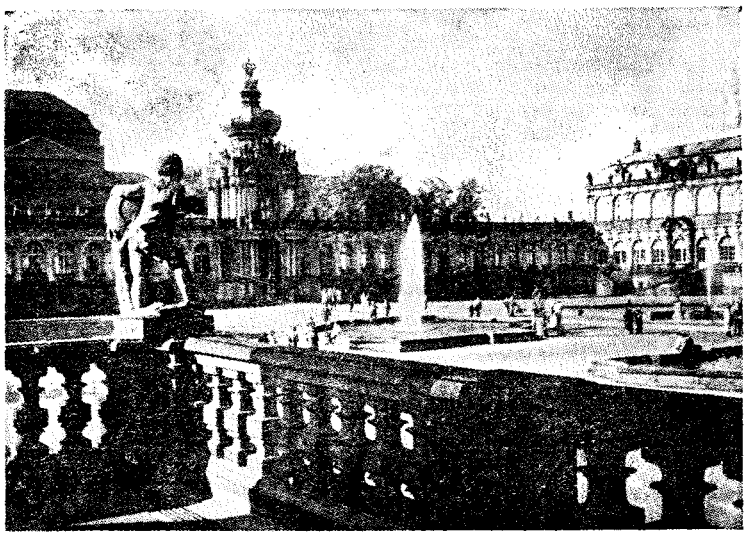

Dresda. Curtea palatului Zwinger

principilor electori saxoni. Colecţia cuprinde opere dintre cele mai valoroase ale marilor pictori italieni din sec. XV—XVIII (Rafael, Giorgione, Tiziano, Veronese, Correggio ş.a.), ale maeştrilor olandezi şi flamanzi din sec. al XVII-lea (Rembrandt, Vermeer, Rubens ş.a.), ale pictorilor francezi din sec. XVII—XVIII-lea (Poussin, Watteau), ale pictorilor germani din sec. al XVI-lea (Dürer, Holbein ş.a.), precum şi opere ale pictorilor moderni germani, englezi etc. În timpul celui de-al doilea război mondial au fost nimicite, împreună cu clădirea galeriei, lucrări preţioase din colecţie, dar cea mai mare parte a operelor de artă a fost salvată de trupele Armatei Sovietice.

Dresden *[drézdən]*, district în sud-estul R.D. Germane. Supr.: 6 740 km². Populaţia: 1 875 639 loc. (1961). Cuprinde o zonă de cîmpie şi o zonă muntoasă puţin înaltă. Zăcăminte de cărbune, de minereuri de cupru, staniu şi wolfram. E o regiune industrială dezvoltată. Principalul ei centru economic şi cultural este oraşul Dresda. Alte centre: Gröditz, Riesa (industrie siderurgică), Görlitz, Bautzen (industrie electrotehnică, material rulant), Pirna (industrie constructoare de maşini, chimică), Zittau (industrie constructoare de maşini, textilă), Meissen (porţelan). Se cultivă mai ales cereale şi plante furajere; se cresc porcine, bovine, ovine.

Dressler, Franz Xaver (n. 1898), organist şi compozitor romîn de naţionalitate germană. A studiat la Leipzig. Repertoriul său de interpret cuprinde îndeosebi lucrări de J.S. Bach, Händel, Reger. A compus piese pentru orgă, o cantată, coruri.

dréţe *(Nymphaea lotus* varietatea *thermalis)*, specie de plantă acvatică din familia nimfeaceelor, element subtropical, relict terţiar, cu frunze mari, dinţate pe margini, violacee pe partea inferioară şi cu flori de circa 10 cm în diametru. Singurul loc din Europa, unde trăieşte este pîrîul şi lacul cu ape termale Peţea (băile „1 Mai" de lîngă Oradea) în perimetrul unei rezervaţii naturale.

Dreyfus *[drefûs]*, *afacerea* ~, proces înscenat în 1894 de cercurile monarhiste, reacţionare din Franţa împotriva ofiţerului de stat-major A. Dreyfus, de origine evreu, căruia i s-a adus acuzaţia falsă de spionaj şi de înaltă trădare. Scopul acestei înscenări a fost provocarea unui val de antisemitism şi de şovinism, căutarea unui pretext pentru înăbuşirea libertăţilor democratice. În urma procesului, **D.** a fost condamnat la deportare pe viaţă. Afacerea **D.** s-a transformat într-o luptă ascuţită între forţele democratice ale Franţei (în rîndurile cărora au militat E. Zola şi A. France) şi forţele reacţiunii. Intrarea în această luptă a clasei muncitoare a obligat reacţiunea să dea înapoi. În 1899 **D.** a fost graţiat, iar în 1906 reabilitat.

drezină, vehicul mic şi uşor de cale ferată, neacoperit, cu patru roţi, pus în mişcare cu mîna sau cu piciorul (ex. **d.** triciclu pentru o persoană) printr-un mecanism cu pîrghii şi folosit pentru deplasarea celor însărcinaţi cu verificarea liniei şi cu inspecţia echipelor care lucrează la linie. **D.** transportă un număr mic de persoane şi, la nevoie, se poate uşor scoate şi aşeza din nou pe linie. — *D.-motor*, drezină acţionată de un motor cu ardere internă; are forma de automobil închis sau decapotabil.

driáde (gr. *dryas*, *dryados*, de la *drys* „stejar"), nimfe ale arborilor în mitologia greacă. V. şi h a m a d r i a d e.

drídu, *cultura* ~, cultură materială din sec. al X-lea, după toate probabilităţile romînească, numită astfel după aşezarea din comuna Dridu, raionul Urziceni, reg. Bucureşti, şi răspîndită în cîmpia Munteniei.

Driesch *[dri:ş]*, Hans (1867-1941), biolog şi filozof idealist german, reprezentant al v i t a l i s m u l u i. După **D.**, fenomenele vieţii ar fi determinate nu de cauze materiale, ci de un principiu imaterial, „forţa vitală" sau „entelehia".

drífter, cuvînt englez denumind o navă pescărească amenajată pentru pescuitul marin de larg cu setci în derivă.

dril (IND. TEXT.), ţesătură groasă de bumbac sau de in, folosită pentru confecţionarea unor haine de vară, a unor echipamente de uzură (halate,

şorţuri etc.), a pînzelor pentru corturi şi pentru corăbii etc.

Drin, cel mai mare rîu din R.P. Albania, format prin unirea Drinului Negru (care izvorăşte din lacul Ohrida) cu Drinul Alb (cu izvoarele în sudul Iugoslaviei). Lungimea (de la izvorul Drinului Negru): 280 km. **D.** străbate o zonă muntoasă şi se varsă în Marea Adriatică prin două braţe.

Drina, rîu în R.S.F. Iugoslavia (320 km), afluent pe dreapta al Savei. Izvorăşte din partea sudică a Munţilor Dinarici (Masivul Durmitor) şi curge spre nord, străbătînd în general o regiune muntoasă.

driopitéc (gr. *drys* „stejar" şi *pithekos* „maimuţă"; PALEONT.), gen fosil de maimuţe antropomorfe arboricole, care prezenta caractere sintetice, avînd dentiţia asemănătoare cu a cimpanzeului, a gorilei şi a omului. **D.** este îndeobşte considerat strămoşul comun al maimuţelor antropoide şi al hominienilor; specia *Dryopithecus Darwini* a fost descoperită în depozitele miocene din bazinul Parisului, din Germania, din Austria, din India etc.

drîşcă (CONSTR.), unealtă manuală sau mecanizată, confecţionată din lemn sau din metal, folosită pentru a netezi faţa tencuielilor proaspete sau a asfaltului turnat; operaţia se numeşte *drîşcuire.*

drîmbă (MUZ.), instrument muzical popular, alcătuit dintr-o sîrmă de fier îndoită în formă de potcoavă, avînd la mijloc o lamă elastică de oţel. Proptind **d.** de dinţi şi ciupind lama cu degetul, se produc sunete care sînt modulate prin mişcarea buzelor.

D.R.O. v. **Dobrujanska revoluţionna organizaţia.**

drob *(Sarothamnus scoparius),* arbust din familia leguminoaselor, înalt pînă la 1,5—2 m, cu ramuri subţiri, verzi şi frunze trifoliate; florile sînt galbene, iar fructul (păstaia), lung de 3—5 cm, este turtit. Creşte în regiunile de cîmpie şi coline din ţara noastră; uneori este cultivat, în parcuri, ca arbust decorativ. — *D. de munte (Cytisus hirsutus),* arbust din familia leguminoaselor, înalt pînă la 1 m, cu frunze păroase pe partea inferioară şi cu flori galbene care apar înaintea frunzelor. Creşte prin poieni, tufişuri şi locuri stîncoase însorite.

Drobeta, aşezare a dacilor situată pe locul actualului oraş Turnu-Severin. Ocupată de romani în urma primului război cu dacii (101—102), a devenit un important centru meşteşugăresc şi de trafic comercial. Romanii au construit aici podul de peste Dunăre, ale cărui urme se văd şi astăzi, şi un castru militar, care a dăinuit şi după părăsirea Daciei de armata şi administraţia romană, fiind refăcut de Iustinian în sec. al VI-lea. În timpul împăratului Adrian (117—138), **D.** a căpătat rangul de *municipiu,* iar în timpul lui Septimiu Sever (193—211) rangul de colonie[1].

drobiţă *(Genista tinctoria),* subarbust din familia leguminoaselor, înalt de 30—60 cm, cu ramuri brăzdate sau muchiate şi frunze lanceolate. Florile sînt de culoare galbenă, grupate în inflorescenţe racemoase. În ţara noastră creşte prin fineţe, pe coaste însorite, tăieturi de păduri etc. Ramurile de **d.** fierte în apă dau o culoare galbenă, care se foloseşte la vopsit.

Drobiţă

drobuşór *(Isatis tinctoria),* plantă erbacee perenă din familia cruciferelor, cu tulpini drepte, frunze albastru-brumate şi fără peţiol. Fructul (silicvă) este lung de 1,5 cm, ascuţit la bază şi rotunjit la vîrf. Creşte pe dealuri stîncoase. Prin fermentarea frunzelor de **d.** se obţine o culoare albastră, folosită la vopsit.

drog (FARM.), materie primă de origine vegetală, animală sau minerală, care serveşte la prepararea anumitor medicamente.

drogáre (MED.), administrare exagerată de medicamente unui bolnav. **D.** duce la obişnuinţă, la necesitatea măririi continue a dozei, fapt care are repercusiuni negative asupra organismului (ex. morfinism, eteromanie etc.).

drójdii 1. Ciuperci microscopice monocelulare din clasa ascomicetelor, care se înmulţesc prin înmugurire, prin diviziune sau prin formare de spori (ex. *Saccharomyces, Torrula* etc.). Celulele de **d.** au forma rotunjită sau ovoidală. Cele mai multe specii de **d.** au particularitatea fiziologică de a provoca *fermentaţia alcoolică* a zaharurilor (care se descompun în alcool etilic şi bioxid de carbon). Se cunosc numeroase specii de **d.,** care s-au folosit încă din antichitate la pregătirea aluatului pentru pîine, la fabricarea berei, a vinului şi a spirtului. Există numeroase rase de **d.** valoroase, rezistente la temperaturi înalte, la antiseptice etc., care se cultivă pe scară industrială. Datorită conţinutului ridicat în albumină, grăsimi şi vitamine, **d.** sînt folosite în industria alimentară, în farmacie şi în furajarea animalelor. Cele mai multe **d.** sînt saprofite; unele sînt parazite, cauzînd boli la om sau la animale (ex. *Cryptococcus neoformans*). Sin. *levuri.* — (VITICULT.) *Drojdii selecţionate,* rase de drojdii care se folosesc la fermentarea mustului. *D. s.* posedă însuşiri fermentative care ajută la transformarea mai rapidă a zaharurilor din must în alcool, imprimînd vinurilor calităţi superioare. Sin. *fermenţi selecţionaţi.* **2.** (ZOOTEHN.) *Drojdie furajeră,* nutreţ obţinut prin cultivarea şi creşterea anumitor drojdii pe substanţe hidrolizate (din paie, coceni, stuf, lemn etc.) sau pe leşiile bisulfitice de la fabricarea celulozei. Are valoare nutritivă mare, în medie 1,3 unităţi nutritive şi peste 400 g de albumină digestibilă la 1 kg, fiind totodată bogată în vitamine, mai ales în vitaminele complexului B. Este utilizată în special în hrana păsărilor şi a porcilor, ca sursă albumino-vitaminoasă.

Drojdii

dromatherium (gr. *dromas* „agil" şi *therion* „animal"; PALEONT.), animal fosil care îmbină caractere foarte accentuate de reptile cu unele caractere de mamifere (ex. dentiţia diferenţiată în incisivi, canini, molari). Se întîlneşte în depozitele triasicului superior.

Dromichaites (Dromihete), conducător (în jurul anului 300 î.e.n.) al uniunii de triburi geto-dace cu centrul în valea Argeşului. E cunoscut prin biruinţele sale împotriva lui Lisimah, vestit general al lui Alexandru Macedon, devenit, după moartea acestuia, rege al Traciei. În cursul acestor lupte, **D.** a reuşit să-l captureze pe năvălitorul Lisimah cu întreaga sa armată. Potrivit tradiţiei, **D.** l-ar fi tratat pe acesta cu mărinimie şi a încheiat cu el o pace avantajoasă geto-dacilor.

dromomanie (gr. *dromos* „alergare, cursă" şi *mania* „nebunie"; MED.), impuls patologic de a umbla hoinar, fără un scop determinat. În unele forme de epilepsie, **d.** constituie unul dintre semnele bolii.

drópie *(Otis tarda)*, pasăre de stepă din ordinul gruiformelor, mai mare decît o gîscă (lungimea corpului: 85-118 cm). Dropia este o bună alergătoare. Penajul capului şi al gîtului este sur-deschis, cel al spatelui galben-ruginiu; vîrful aripilor, pîntecele şi pieptul sînt albe. De la colţul gurii în jos, masculul are o barbă formată din pene fin spintecate, sure-deschis. Nu migrează; trăieşte în cîrduri în şesurile întinse din vestul şi sudul ţării, mai

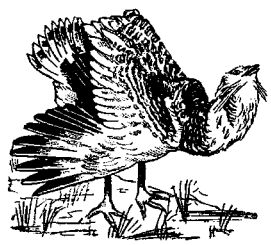

Dropie (mascul)

ales în Bărăgan. Este o specie de vînat foarte valoroasă, ocrotită prin lege.

Drosinis, Gheorghios, (1859—1951), scriitor grec. Este autorul unor volume de versuri în care valorifică motive folclorice: „Păienjenişul" (1880), „Stalactite" (1881), „Poeme idilice" (1885), „Umbra luminoasă" (1914) etc., precum şi nuvele inspirate din viaţa ţărănimii: „Nuvele despre oameni şi oraşe" (1890). **D.** a militat pentru consolidarea limbii greceşti populare în literatură.

drosofilă (gr. *drosos* „rouă, apă" şi *philos* „iubitor de"; *Drosophila*), gen de insectă din ordinul dipterelor, de 3—4 mm lungime, ale cărei larve trăiesc în materii în fermentaţie sau în putrefacţie. **D.** constituie obiectul a numeroase experienţe şi cercetări de genetică, întrucît se creşte cu uşurinţă în laborator şi dă numeroase generaţii într-un an. Se numeşte şi *muscă beţivă, muscă de oţet.*

drosométru (gr. *drosos* „rouă" şi *metron* „măsură"; GEOGR.), aparat pentru măsurarea cantităţii de r o u ă. Funcţionează după principiul cîntăririi unui corp (placă de metal sau sticlă, reţea de fire de păr, hîrtie de filtru etc.) înainte şi după ce se depune roua pe el.

druízi, preoţi ai vechilor celţi. Erau aleşi pe viaţă, în genere din nobilimea tribală. Aveau un rol însemnat şi în viaţa juridică şi politică a triburilor celtice. Şi-au pierdut influenţa în urma cuceririi Galiei de către romani.

drum 1. Cale de comunicaţie terestră, constituită dintr-o fîşie de teren bătătorită, pietruită, pavată sau asfaltată, servind pentru circulaţia vehiculelor, a pietonilor şi a animalelor. După destinaţie, se deosebesc şosele, autostrăzi, străzi în oraşe (bulevarde, căi, splaiuri) etc. **D.** se clasifică din punct de vedere administrativ în *naţionale, regionale, raionale, comunale*, iar din punct de vedere tehnic se împart în cinci categorii, pe baza vitezei de circulaţie (cat. I: 100 km/h; cat. II: 80 km/h; cat. III: 60 km/h; cat. IV: 40 km/h şi cat. V: 25 km/h). — *D. de acces*, drum local care asigură legătura cu o altă cale de comunicaţie importantă sau cu o localitate, gară, port, exploatare, depozit. — (MILIT.) *D. de coloană*, drum amenajat sumar, în scopul de a se asigura deplasarea trupelor în raioanele unde nu sînt drumuri suficiente. **2.** (NAV.) Unghiul format de direcţia urmată de o navă cu meridianul adevărat *(d. adevărat)* sau cu meridianul magnetic *(d. magnetic)*, ori cu meridianul la compas *(d. de compas)*. Drumul magnetic se obţine din **d.** adevărat scăzînd declinaţia magnetică, iar **d.** la compas se obţine scăzînd deviaţia compasului din **d.** magnetic. **3.** (AV.) Unghiul format de o direcţie de referinţă cu direcţia urmată de o aeronavă în zbor orizontal. Se numeşte şi *unghi de drum.* **4.** (FIZ.) *Drum optic*, produsul dintre distanţa geometrică parcursă de o radiaţie electromagnetică într-un mediu şi indicele de refracţie al acelui mediu.

Drumev, Vasil (1841—1901), scriitor bulgar. A participat la lupta de eliberare a patriei sale de sub jugul otoman. Un timp a trăit în emigraţie la Brăila. În 1884 a devenit mitropolit sub numele de Kliment din Tîrnovo, dar, din cauza atitudinii sale antimonarhice, a fost închis în 1893 într-o mănăstire. A scris povestiri cu caracter realist-critic („Familia nefericită", 1860; „Elevul şi binefăcătorii", 1865). E autorul primei drame realiste bulgare, „Ivanko" (1872), cu subiect inspirat din trecutul eroic al poporului.

drúmlin (GEOGR.), formă pozitivă de relief de origine glaciară, cu contur eliptic, alcătuită din material morenic, cu nucleul constituit din roci dure sau nisipuri fluvioglaciare. **D.** se găsesc, în grupuri, în regiunile marginale ale vechii glaciaţii continentale (ex. în nordul Finlandei, în nord-vestul U.R.S.S., în cîmpia germano-poloneză şi în nord-estul Canadei).

„Drum nou", organ de presă al Comitetului regional P.M.R. Braşov şi al Sfatului popular regional. Înfiinţat în septembrie 1944, apare zilnic la Braşov.

drumul de la varegi la greci (IST.), cale comercială din vechea Rusie, de importanţă internaţională, atestată arheologic din sec. IV—VI şi

documentar din sec. al IX-lea. Lega Marea Baltică de Marea Neagră, avînd un traseu navigabil fluvial de peste 2 200 km. De-a lungul acestei căi comerciale au apărut oraşe ca: Novgorod, Smolensk, Kiev etc. În sec. XI—XII, ca urmare a intensificării legăturilor dintre Occident şi Orient pe Marea Mediterană şi a invaziilor pecenego-cumane, această cale şi-a pierdut importanţa.

drumul mătăsii, cale comercială de importanţă internaţională, care lega China de ţările din Asia centrală şi apuseană, creată prin sec. al II-lea î.e.n. De-a lungul acestei căi se exportau ţesături de mătase chinezească.

drumul sării, nume dat, în evul mediu, drumurilor pe care se transporta sarea de la ocne spre diferitele oraşe din Ţara Românească şi din Moldova şi spre bălţile şi vadurile Dunării. Două asemenea drumuri treceau prin Bucureşti.

„Drumul socialismului", organ de presă al Comitetului regional P.M.R. Hunedoara şi al Sfatului popular regional; apare zilnic la Deva. A fost înfiinţat în noiembrie 1949.

drupacée v. **sîmburoase.**

drúpă (BOT.), tip de fruct la care pericarpul matur este de obicei cărnos, colorat, iar endocarpul este întărit mult şi formează sîmburele, în care se află sămînţa (ex. pruna, vişina, caisa, piersica, măslina etc.).

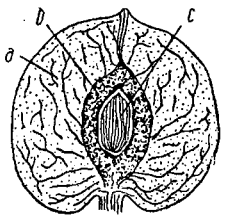

Drupă (în secţiune)
a — pericarp; *b* — endocarp; *c* — sămînţă

Uneori **d.** nu are pericarp cărnos (ex. migdalul, fisticul).

drusétă (IND. TEXT.), cardă de construcţie specială, folosită în filatura de lînă pentru desăvîrşirea destrămării zdrenţelor în vederea obţinerii lînii regenerate.

drúză 1. (MINER.) Grupă de cristale concrescute pe pereţii cavităţilor din roci şi din filoane. Majoritatea mineralelor frumos cristalizate provin din **d.** În R.P.R. sînt cunoscute **d.** în filoanele metalifere din reg. Maramureş (la Baia Sprie,

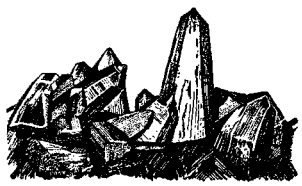

Druză

Cavnic, Herja), din regiunea Cluj (la Rodna), alcătuite din cuarţ, calcit, rodocrozit, baritină, stibină, pirotină, pirită blendă, galenă, calcopirită, wolframit etc. În Munţii Apuseni (la Brad, Săcărîmb, Roşia Montană) se găsesc **d.** cu aur nativ, compuşi ai telurului şi ai aurului etc., iar la Ocna de Fier (reg. Banat) există **d.** cu magnetit, granat, piroxeni etc. **2.** (BOT.) Grupă de cristale de oxalat de calciu, formate în vacuolele din plasma celulei vegetale, mai rar în membrana celulei. **D.** are formă de stea şi apare în diferite ţesuturi vegetale (în scoarţă, în măduvă etc.).

Dryden *[draidn]*, John (1631—1700), scriitor englez, reprezentant şi teoretician al clasicismului englez din epoca Restauraţiei. La început partizan al lui Cromwell, apoi din 1660 adept al monarhiei absolute, **D.** a devenit exponentul ideologic al acesteia în literatură. Operele sale, remarcabile prin forma lor artistică, abordează cele mai diferite genuri. A scris drame eroice („Regina indiană", 1664 etc.), tragedii („Totul pentru dragoste", 1678 etc.), comedii, poeme religioase, satire („Absalom şi Achitophel", 1682). Prin lucrarea teoretică „Eseu asupra poeziei dramatice" (1668), **D.** a pus bazele criticii literare engleze.

Držić *[drjici]*, Marin (c. 1518—1567), scriitor croat, reprezentant al literaturii raguzane. S-a impus prin pastoralele şi comediile sale, în care a criticat vicii ale aristocraţiei şi ale tinerei burghezii, opunîndu-le moravurile sănătoase şi isteţimea oamenilor din popor („Dundo Maroje", trad. rom. 1960).

duál (lat. *dualis*, din *duo* „doi"; LINGV.), număr gramatical pe care unele limbi (sanscrita, greaca veche, vechea slavă, astăzi slovena) îl disting de singular şi de plural, pentru a arăta că numele sau verbul se referă la două obiecte, alcătuind, de obicei o pereche.

dualism, concepţie filozofică opusă monismului, potrivit căreia la baza existenţei ar sta două principii opuse şi ireductibile: principiul material şi cel spiritual. **D.** apare adeseori ca o încercare de conciliere eclectică a materialismului cu idealismul. În diferite condiţii istorice, el a avut fie un rol pozitiv, opunîndu-se monismului idealist (ex. jainismul din India, Descartes), fie unul negativ, opunîndu-se materialismului (ex. Platon). În genere **d.** tinde însă spre idealism, deoarece nu recunoaşte caracterul primordial al materiei în raport cu conştiinţa, pe care o consideră ca o realitate de sine stătătoare. În psihologie, **d.** a fost susţinut de promotorii teoriei paralelismului psihofizic (G. Th. Fechner, W. Wundt ş.a.).

dualitatea puterii, situaţie politică instabilă şi vremelnică de echilibru, de împletire a două puteri, specifică Rusiei după revoluţia burghezo-democratică din februarie 1917, în condiţiile dezvoltării paşnice a revoluţiei, cînd existau simultan dictatura burgheziei, exercitată prin guvernul provizoriu, şi dictatura proletariatului şi a ţărănimii, exercitată prin Sovietele de deputaţi ai muncitorilor şi soldaţilor. Această situaţie a dăinuit pînă în iulie 1917, cînd, datorită trădării menşevicilor şi a socialiştilor-revoluţionari, toată puterea a trecut în mîna guvernului provizoriu contrarevoluţionar, care a fost răsturnat de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie 1917.

dualitatea tensiunilor tangenţiale (REZ. MAT.), proprietate conform căreia componentele tangenţiale ale eforturilor unitare care apar în vecinătatea aceluiaşi punct din corp pe două elemente de suprafaţă

normale între ele şi sînt cuprinse în acelaşi plan sînt egale.

dubláj (în filmul sonor), operaţie de înregistrare a dialogului, cu maximum de sincronism aparent, într-o altă limbă decît cea în care a fost înregistrat iniţial.

dublă impunere (FIN.), supunerea aceluiaşi subiect impozabil la două impozite diferite.

dublă legătură (CHIM.), ansamblu de două legături de valenţă, care leagă doi atomi ai unui compus chimic. Dubla legătură este caracteristică compuşilor organici nesaturaţi (ex. la etilenă $CH_2 = CH_2$).

dublét 1. (LINGV.) Fiecare dintre cuvintele cu acelaşi etimon, dar cu aspect fonetic şi uneori cu sens diferit, datorită faptului că au intrat în limbă fie în momente şi condiţii istorice diferite, fie pe căi deosebite (de ex. verbele romîneşti *a săruta*, cuvînt moştenit, şi *a saluta*, neologism, sînt dublete, avînd amîndouă ca etimon verbul latinesc *salutare*). Se numeşte şi *dublet etimologic*. **2.** (BIBL.) Al doilea exemplar dintr-o publicaţie, păstrat în depozitele de rezervă ale bibliotecilor, într-un fond separat, care, ca şi unicatul, nu poate fi consultat. Păstrarea intactă a **d.** din fondul naţional de imprimate e obligatorie pentru bibliotecile care beneficiază de legea depozitului legal. **3.** (FIZ.) *Dublet optic* **a)** Grup de linii spectrale provenite din trecerea unui atom emiţător de la o stare energetică la alta, fiecare linie fiind formată din două componente vecine (ex. linia galbenă din spectrul sodiului). **b)** Combinare de două lentile în scopul eliminării aberaţiilor acestora (ex. obiectivele acromatice). — *D. electric* v. *dipol electric*. — *D. magnetic* v. *dipol magnetic*.

Dublin *[dáblin]*, capitala Irlandei, situată pe ţărmul estic al insulei, la Marea Irlandei. 535 500 loc. (1961), inclusiv suburbiile. Principalul port al ţării, legat cu interiorul prin canale şi căi ferate. Industrie alimentară dezvoltată (băuturi, morărit, conserve), mici întreprinderi textile (bazate în special pe in), de confecţii, de sticlărie. Şantier naval. Are două universităţi, dintre care una (Trinity College) datează din 1591; academie de ştiinţe, de artă, muzee.

Vedere din Dublin

dublúră (CINEMA.) **1.** Specialist care înlocuieşte un actor de film în anumite părţi ale rolului deosebit de periculoase (acrobaţii, călărie de virtuozitate etc.). **2.** Figurant avînd aproximativ înfăţişarea unui actor principal şi pe care-l înlocuieşte în timpul reglării luminii.

Dubna, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, situat pe Volga, la nord de Moscova, construit în 1956, cînd s-a organizat aici *Institutul unificat de cercetări nucleare*, centru internaţional de cercetări ştiinţifice în scopuri paşnice în domeniul fizicii nucleare. *Institutul u. de c. n.* a fost înfiinţat în urma acordului semnat iniţial de 11 ţări (Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R. P. Chineză, R.P.D. Coreeană, R.D. Germană, Mongolia, Polonia, Romînia, Ungaria, U.R.S.S., iar mai tîrziu şi de R.D. Vietnam). Toate ţările membre au drepturi egale, indiferent de cota de participare. Activitatea *I. u. de c. n.* este dirijată de consiliul ştiinţific şi de consiliul împuterniciţilor. Hotărîrile consiliilor sînt puse în aplicare de direcţia institutului. *I. u. de c. n.* este dotat cu un sincrofazotron de 10 GeV, un sincrociclotron de 680 MeV, un reactor în impulsuri, un ciclotron pentru ioni grei şi altele. La *I. u. de c. n.* se fac cercetări în domeniile fizicii energiilor înalte şi a particulelor elementare, cercetări privind elementele noi, spectroscopia nucleară, fizica neutronilor ş.a.

Du Bois *[də bois]*, William Edward Burghardt (1868—1963), om de ştiinţă american, scriitor şi militant pe tărîm social. A fost membru al Consiliului Mondial al Păcii. Doctor honoris causa al mai multor universităţi americane şi europene. Autor al unor lucrări de istorie, sociologie şi etnografie, dedicate în special problemei negrilor. În 1962 s-a stabilit definitiv în Ghana, unde a condus colectivul redacţional al „Enciclopediei africane". În 1953, lui Du Bois i s-a conferit Premiul internaţional pentru pace.

Du Bois-Reymond *[dü bua reimô]*, Emile (1818—1896), fiziolog german. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin şi unul dintre creatorii fiziologiei experimentale, în special ai electrofiziologiei. A combătut vitalismul de pe poziţiile materialismului spontan, dar a susţinut că ştiinţa are limite de netrecut, formulînd teza agnostică „ignoramus, ignorabimus" („nu ştim, nu vom şti niciodată"). Una dintre principalele opere ale lui Du Bois-Reymond este „Cercetări asupra electricităţii animale" (1860).

Dubos (Du Bos) *[dübó]*, abatele Jean-Baptiste (1670—1742), istoric, critic literar şi de artă francez. A fost membru al Academiei Franceze. Ca istoric, a susţinut că privilegiile nobilimii au apărut ca rezultat al uzurpării de către ea a drepturilor străvechi ale poporului. Este autorul lucrării „Reflecţii critice asupra poeziei şi picturii" (1719), care a pregătit estetica realistă a iluminismului şi a zdruncinat bazele dogmatismului clasicist.

Dubrovnik, oraş în sud-vestul R.S.F. Iugoslavia, port la Marea Adriatică. 20 900 loc. (1959). Important centru turistic şi balneoclimatic. Oraş-muzeu; datează din sec. al VII-lea. Este cunoscut şi sub numele italian de *Ragusa*. În ţările romîne, cu care negustorii raguzani făceau un comerţ intens, oraşul era cunoscut sub acest nume.

Duca, Gheorghe, domn al Moldovei (1665—1666, 1668—1672, 1678—1683) şi al Ţării Romîneşti (1673—1678), înscăunat cu sprijinul turcilor şi al unei părţi a boierimii. A dus o politică de excesivă fiscalitate, din care cauză în timpul domniei lui au avut loc mai multe răscoale ţărăneşti. Pentru scurt timp a fost numit de turci şi hatman al Ucrainei (1681). A fost detronat în urma unui complot al boierilor filopoloni şi a murit în captivitate în Polonia (1684).

Duca, Gheorghe (1846—1899), inginer constructor romîn. A fost profesor universitar şi director al Şcolii naţionale de poduri şi şosele din Bucureşti. A contribuit la organizarea transporturilor feroviare din Romînia în perioada 1888—1898 şi la lucrările de construcţie a portului Constanţa.

Duca, I. Gh. (1879—1933), om politic burghez romîn, fruntaş al Partidului naţional-liberal, de mai multe ori ministru şi apoi prim-ministru (1933), exponent al marelui capital romînesc legat de capitalul francez şi englez. La 29 decembrie 1933 a fost asasinat în gara Sinaia de către membri ai organizaţiei fasciste Garda de fier, care urmărea să impună o politică de apropiere de Germania hitleristă.

Du Cange *[dü cãj]*, Charles du Fresne (1610—1688), filolog şi lexicograf francez, autor al unui amplu dicţionar în trei volume al limbii latine tîrzii şi medievale („Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis"), apărut în 1678, precum şi al unui dicţionar în două volume al limbii greceşti tîrzii şi medievale („Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis"), apărut în 1686.

Ducas (sec. XV), istoric bizantin. Opera sa „Istoria turco-bizantină" cuprinde evenimentele petrecute în Imperiul bizantin şi în Peninsula Balcanică în perioada 1341—1462. Ea conţine informaţii preţioase privind situaţia politică internă şi luptele antiotomane în timpul lui Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara şi Vlad Ţepeş.

ducát (IST.) **1.** Teritoriu condus de un duce sau de o ducesă. **2.** Monedă de argint, mai tîrziu de aur, în unele ţări din Europa apuseană, pe care era imprimată efigia emiţătorului (rege, duce, doge etc.). Valoarea ducatului varia de la o ţară la alta. În ţările romîne au circulat ducaţi străini în sec. XIV—XVII. Domnii Ţării Romîneşti de la Vladislav I (1364—c. 1377) pînă la Vladislav al II-lea (1446—1456) au emis ducaţi de argint; domnul Moldovei, Despot-Vodă (1561—1563), a emis şi el un ducat de aur.

Ducat de argint emis de Vladislav I (Vlaicu), domn al Ţării Romîneşti. Avers

Ducat de argint emis de Vladislav I (Vlaicu), domn al Ţării Romîneşti. Revers

Ducat de aur emis de Despot-Vodă. Avers

Ducat de aur emis de Despot-Vodă. Revers

Duccio di Buoninsegna (c.1255—1319), pictor italian din şcoala sieneză. **D.** a folosit motivele evului mediu, cărora le-a dat însă un conţinut mai apropiat de natură. Lucrările sale „Madona" (c. 1285, Galeria Uffizi), „Madona cu trei franciscani" (Galeria din Siena), altarul „Maestá" se disting prin aerul inspirat al figurilor şi sugerarea vieţii lăuntrice. Duccio di Buoninsegna a fost adesea comparat cu Giotto, contemporanul său florentin.

dúce (lat. *dux, ducis* „conducător"; IST.) **1.** Conducător militar de trib la vechii germani. **2.** (În evul mediu) Mare stăpîn feudal, iar de la sfîrşitul evului mediu, în Europa de apus, unul dintre titlurile nobiliare, mai mare decît cele de conte şi baron.

ducento, denumire care se foloseşte de obicei pentru cultura şi arta Italiei din sec. al XIII-lea, etapă care a pregătit într-o oarecare măsură cultura epocii Renaşterii. Dezvoltarea impetuoasă a vieţii economice şi lupta politică-ideologică împotriva feudalismului din sec. al XIII-lea în oraşele italiene s-au reflectat puternic în operele din artele plastice, din ce în ce mai realiste (sculptorul N. Pisano, pictorii P. Cavallini şi în special Giotto). În literatură s-au afirmat în această epocă Francesco d'Assisi, Iacopone da Todi, Dante Alighieri ş.a.

Duclaux *[dücló]*, Pierre Emile (1840—1904), biochimist francez, elev şi urmaş al lui Pasteur. A fost profesor de chimie biologică la Sorbona şi membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. E cunoscut prin cercetările sale asupra enzimelor. Duclaux a întemeiat „Analele Institutului Pasteur". Democrat convins, a fost membru fondator al „Ligii pentru drepturile omului şi ale cetăţeanului".

Duclos *[düclá]*, Jacques (n. 1896), militant al mişcării muncitoreşti franceze şi internaţionale. Membru al Partidului Comunist Francez de la crearea acestuia (1920), al C.C. al P.C.F. din 1926, al Biroului Politic al C.C. din 1931. Între 1931 şi 1964 a fost secretar al C.C. al P.C.F. A fost unul dintre organizatorii mişcării de rezistenţă în anii ocupaţiei hitleriste a Franţei (1940—1944).

dúco (IND. CHIM.) **1.** Termen comercial folosit pentru lacuri pe bază de nitroceluloză. **2.** Denumire comercială a unor plastifianţi, solvenţi şi coloranţi folosiţi la fabricarea lacurilor pe bază de nitroceluloză.

ductilitáte (lat. *ductilis* „maleabil", de la *ducere* „a trage, a duce"; FIZ.), proprietate pe care o au unele materiale, în special metalele, de a putea fi trase în fire cînd sînt şi tenace şi maleabile. La metale şi la aliaje, **d.** depinde de mai mulţi factori ca: natura metalului, compoziţia chimică a aliajului, cantitatea şi natura impurităţilor, temperatura de prelucrare. Cele mai ductile metale pure sînt aurul, argintul, cuprul şi aluminiul.

dud *(Morus)*, arbore din familia moraceelor, înalt pînă la 15 m, cu coroana bogată

Dud

şi scoarţa brună-cenuşie. Are frunzele nedinţate şi asimetric lobate. Fructul, compus, cu gust dulce-fad, este de culoare albă la specia *Morus alba* şi neagră-roşiatică la specia *Morus nigra*. La noi în ţară **d.** se cultivă în special pentru frunzele sale, care sînt folosite la hrănirea viermilor de mătase. Lemnul este rezistent şi se utilizează în diferite lucrări de tîmplărie.

Dudinskaia, Natalia Mihailovna (n. 1912), balerină sovietică, artistă a poporului din U.R.S.S. **D.** a interpretat rolurile principale din baletele „Lacul lebedelor" de Ceaikovski, „Giselle" de Adam etc. Laureată a premiului de stat al U.R.S.S.

Duero (Douro), fluviu în Peninsula Iberică (938 km). Izvorăşte din Munţii Iberici, străbate podişul Castiliei Vechi şi se varsă, printr-un estuar, în Oceanul Atlantic, în apropiere de oraşul portughez Porto.

duét 1. Piesă muzicală pentru două voci sau pentru două instrumente, fiecare executînd o partidă separată. **2.** Ansamblu de două voci (duo) sau de două instrumente, care execută împreună o asemenea piesă. **3.** Ansamblu vocal alcătuit din doi participanţi, în operă, operetă, oratoriu, cantată.

Du Fu (712—770), poet chinez din epoca dinastiei Tan. În poeziile sale („Dregătorul din Sinan", „Ofiţerul din Tunkuan", „A venit în sat un om împărătesc" ş.a.), poetul a descris suferinţele poporului, luptele dintre feudali, situaţia grea a ţării şi parazitismul vieţii de la curtea imperială. Multe dintre versurile lui **D. F.** exprimă sentimentele sale patriotice şi încrederea în viitorul omenirii. Spre sfîrşitul vieţii, poetul s-a consacrat cu deosebire evocării trecutului eroic.

Dufy *[düfí]*, Raoul (1877—1953), pictor, decorator şi grafician francez. La începutul activităţii sale a făcut parte din gruparea artiştilor fovişti, afirmîndu-se prin calităţile de desenator şi colorist. Mai tîrziu a dat lucrărilor sale, în diverse genuri, o factură originală şi decorativă, utilizînd un desen de notaţii rapide, stilizatoare şi armonii din culori pure (seriile de acuarele şi picturi „Nisa", 1927; „Deauville", 1929; „Nuduri în atelier", 1929—1930; seria de cartoane de tapiserii, 1929; decoraţiile din Palatul Chaillot; panoul „Electricitatea" pentru Expoziţia universală din 1937; ilustraţiile pentru cărţile lui Apollinaire etc.). Opera lui **D.** se remarcă prin strălucire şi prin caracterul ei optimist.

dughíe *(Setaria italica-mocharicum)*, plantă anuală din familia gramineelor, originară din estul Asiei. Are tulpina înaltă pînă la 120 cm şi frunze late pînă la 3 cm, ascuţite la vîrf, aspre şi cu margini ondulate. **D.** este o plantă furajeră rezistentă la secetă.

dúglas *(Pseudotsuga taxifolia)*, arbore din familia pinaceelor, originar din America de Nord, cu tulpina înaltă pînă la 100 m şi coroană piramidală. În ţara noastră **d.** se cultivă în plantaţii forestiere (mai mult în regiunile Banat şi Crişana) sau ca arbore ornamental. Lemnul de **d.** cultivat în ţara noastră se deosebeşte de cel crescut în patria de origine prin inelele anuale mai mari, neregulate şi prezenţa a numeroase noduri. Este folosit în industrie şi construcţii, avînd calităţi tehnologice superioare.

Du Guesclin *[dü gheclẽ]*, Bertrand (c. 1320—1380), comandant de seamă al oştilor franceze în timpul războiului de 100 de ani. Folosind sprijinul maselor populare, a reuşit să elibereze de englezi aproape întregul teritoriu al Franţei.

Duguit *[dügüí]*, Léon (1859—1928), jurist francez. A fost profesor la Universitatea din Bordeaux. Duguit a propovăduit ideea păcii între clase. El a afirmat că în orice societate există o „normă a solidarităţii", care ar cuprinde pe toţi indivizii, inclusiv pe deţinătorii puterii, şi care ar constitui o garanţie împotriva arbitrarului. Prin ideile lui, **D.** a fost un precursor al corporatismului.

Duhamel *[düamél]*, Georges (n. 1884), scriitor francez, membru al Academiei Franceze. În primele sale opere se simte influenţa u n a n i m i s m u l u i. Lucrările „Civilizaţia" (1918) şi „Ultimele şapte plăgi" (1928) constituie un act de acuzare împotriva războiului. **D.** a creat tipul micului burghez nefericit, dar pasiv şi lipsit de voinţă, în romanele „Spovedanie în miez de noapte" (1920), „Jurnalul lui Salavin" (1927), „Cronica familiei Pasquier" (1933—1945). În „Scene din viaţa viitoare" (1930), **D.** a combătut, de pe poziţii umanitariste, caracterul dezumani-

zant al cultului tehnicii în societatea americană.

Duhem *[düém]*, Pierre (1861—1916), fizician şi filozof francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A contribuit la progresul fizicii teoretice, în special al termodinamicii şi teoriei electricităţii. **D.** a fost un istoric de seamă al ştiinţelor naturii. În condiţiile crizei din fizică, Duhem a oscilat între pozitivism şi materialism. Op. pr.: „Sistemul lumii. Istoria doctrinelor cosmologice de la Platon la Copernic".

Dühring *[dűring]*, Eugen (1833—1921), filozof mic-burghez german, care a încercat, cu concursul bernsteiniştilor, să abată social-democraţia germană pe făgaşul reformismului. A profesat o filozofie care îmbină în mod eclectic materialismul vulgar cu idealismul şi o teorie economică-socială egalitaristă. F. Engels a supus teoriile lui **D.** unei critici nimicitoare în lucrarea sa clasică „A n t i - D ü h r i n g".

Duisburg *[dűsburg]*, oraş în nord-vestul R.F. Germane, port pe Rin, în landul Renania de Nord-Westfalia. 502 990 loc. (1961). Important nod de cale ferată. Unul dintre marile centre industriale din Ruhr. Industrie carboniferă, siderurgică, cocsochimică, metalurgică neferoasă, de construcţii navale şi de maşini, chimică etc.

Dukas *[dücás]*, Paul (1865—1935), compozitor, profesor şi critic muzical francez. Creaţia lui **D.** se caracterizează prin soliditatea construcţiei muzicale şi coloritul bogat al orchestraţiei, prin cultivarea celor mai bune tradiţii ale muzicii franceze. A fost influenţat de muzica lui C. Franck, C. Debussy şi, într-o oarecare măsură, de aceea a compozitorilor ruşi. A scris muzică de operă („Ariana şi Barbă-Albastră", după un poem de M. Maeterlinck), o simfonie (1890), „Variaţiuni, interludiu şi final pe o temă de Rameau" (1903) pentru pian, uverturi şi alte lucrări simfonice, printre care scherzoul simfonic „Ucenicul vrăjitor" (1897), după o baladă de Goethe, poemul coregrafic „La Péri" (1911) ş.a.

düker (HIDROTEHN.), conductă sub forma unui sifon inversat, destinată să asigure trecerea apelor pe sub ramblee, căi de comunicaţii terestre, canale etc.

dulámă (în trecut), mantie de ceremonie a domnilor, a boierilor şi a soţiilor lor, lucrată din stofe scumpe şi îmblănită. A fost adusă, probabil, la început din Polonia, apoi s-a lucrat la noi. Ulterior, la începutul sec. al XIX-lea, a fost purtată de tîrgoveţi, preoţi şi lăutari. Azi haină ţărănească, uneori îmblănită, lungă pînă la călcîie sau numai pînă peste genunchi (după regiune).

dulăp (IND. LEMN.), piesă de cherestea, folosită în lucrări de tîmplărie şi de dulgherie, cu grosimea între 28 şi 100 mm şi cu lăţimea mai mare de 100 mm (în general mai mare decît dublul grosimii).

dulcele stil nou *(il dolce stil nuovo)*, şcoală literară italiană, apărută la Bologna în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, ca o reacţie faţă de convenţionalismul şi manierismul poeziei de tip feudal. Cultivînd sinceritatea inspiraţiei, ea abordează ca teme principale: femeia iubită, dragostea văzută în lumina unei concepţii moderne, potrivit căreia caracterul nobil al iubirii nu depinde de originea aristocratică, ci numai de virtuţile morale personale ale celor îndrăgostiţi. Printre reprezentanţii acestei şcoli se numără Guido Guinizelli, Guido Cavalcanti, Cino da Pistoia şi Dante Alighieri. Scrierea „Viaţa nouă" a acestuia din urmă e considerată drept cea mai de seamă operă poetică a **d. s. n.**

Dulfu, Petre (1856—1953), scriitor romîn. Ca profesor de şcoală normală, a publicat lucrări de pedagogie şi manuale didactice. A prelucrat în versuri, pentru copii, snoave şi poveşti populare. Cele mai cunoscute sînt „Păcală" (1894) şi „Gruia lui Novac" (1914). A tradus din Euripide („Ifigenia în Aulida", „Ifigenia în Taurida").

dulíe (ELT.), piesă folosită pentru susţinerea, fixarea şi racordarea la reţea a lămpilor electrice. După modul de fixare a lămpii, **d.** pot fi de mai multe feluri: *d. cu filet*, în care lampa se fixează prin înşurubare; *d. baionetă*, în care lampa se fixează prin apăsare şi o răsucire

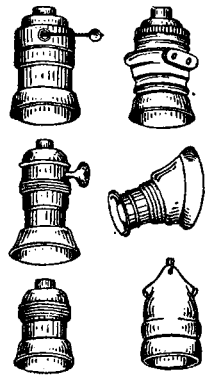

Dulii

uşoară, astfel încît un ştift de pe soclul lămpii să rămînă fixat în crestătura din cartuşul duliei; *d. pentru sofite*, la care contactele electrice sînt constituite din două lamele elastice care strîng manşoanele de la capetele lămpii, şi *d. antideflagrante*, la care lampa fixată prin înşurubare apasă pe o piesă intermediară împinsă de un resort, astfel încît contactul electric definitiv să se facă într-o mică incintă închisă.

Dulles *[dáləs]*, John Foster (1888—1959), om de stat şi diplomat din S.U.A., membru al Partidului republican. Ca secretar de stat al S.U.A. (1953—1959), Dulles a fost unul dintre organizatorii blocurilor militare create de puterile imperialiste după cel de-al doilea război mondial şi unul dintre iniţiatorii politicii „de pe poziţii de forţă".

Dulong şi Petit, *legea lui ~* (FIZ.), regulă conform căreia pentru toate elementele în stare solidă, căldura atomică, adică produsul dintre greutatea atomică şi căldura specifică, are aceeaşi valoare, egală aproximativ, la presiune constantă, cu 6,4 cal/atom-gram·grad. Fac excepţie elementele uşoare: carbon (sub formă de diamant), siliciu, bor, beriliu, care se apropie de valoarea 6,4 la temperaturi înalte, apropiate de punctele de topire respective.

Duma de Stat, adunare legislativă reprezentativă din Rusia ţaristă între 1906 şi 1917, creată de guvernul ţarist în cursul revoluţiei burghezo-democratice din 1905—1907, cu scopul abaterii maselor de la revoluţie.

Dumas *[dümá]*, Alexandre (supranumit şi *Dumas-père* „tatăl") (1802—1870), romancier şi dramaturg francez. Numeroasele sale romane istorice de aventuri: „Cei trei muşchetari" (1844), „Contele de Monte Cristo" (1844), „După douăzeci de ani" (1845), „Regina Margot" (1845), „Vicontele de Bragelona" (1848) etc. şi-au atras popularitatea datorită caracterului lor democratic, acţiunii lor captivante, frumuseţii morale a eroilor pozitivi, care săvîrşesc fapte exemplare în numele prieteniei şi al dragostei. A scris şi drame: „Henric al III-lea şi curtea sa" (1829), piesa romantică „Antony" (1831) etc. În evocarea trecutului, **D.** nu respectă totdeauna adevărul

A. Dumas-tatăl

istoric. În Romînia, operele lui **D.** au fost traduse începînd din prima jumătate a sec. al XIX-lea.

Dumas *[dümá]*, Alexandre (supranumit şi *Dumas-fils* „fiul") (1824—1895), dramaturg şi romancier francez, fiul lui Dumas-père „tatăl". A fost membru al Academiei Franceze. Reprezentant tipic, alături de E. Augier, al dramei burgheze din mijlocul secolului al XIX-lea, a scris piese moralizatoare, cu caracter filantropic sentimental mic-burghez, majoritatea pe tema descompunerii familiei burgheze. Drama „Dama cu camelii" (1852, trad. rom. 1854), scrisă după romanul său cu acelaşi titlu (1848), a inspirat libretul operei „Traviata" de Verdi. A mai scris versuri şi povestiri.

Dumas *[dümá]*, Jean-Baptiste (1800 — 1884), chimist

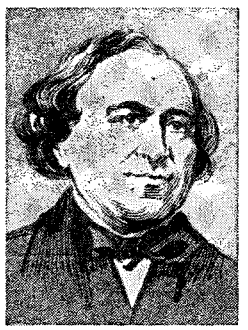

J.-B. Dumas

francez. A fost membru al Academiei Franceze. Dumas a făcut cercetări în domeniul chimiei fiziologice, al chimiei organice şi al chimiei fizice. Este creatorul teoriei unitare a legăturilor chimice. A elaborat o metodă pentru determinarea cantitativă a azotului în substanţele organice. S-a ocupat cu determinarea greutăţii atomice a mai multor corpuri simple şi a propus o metodă pentru determinarea densităţii gazelor.

dúmă, specie a poeziei epice populare ucrainene, datînd, probabil, din sec. XV-XVI. În dumele vechi e reflectată lupta poporului ucrainean împotriva asupritorilor străini, iar în cele din perioada sovietică lupta pentru Puterea sovietică şi viaţa nouă. **D.** se recită cu acompaniament de cobză.

Dumbarton Oaks *[dambá:tn oux]*, *Conferinţa de la ~*, conferinţă internaţională care s-a ţinut între 21 august şi 7 octombrie 1944, în apropiere de Washington, pentru a realiza hotărîrile Conferinţei de la Moscova din 1943 privind crearea unei organizaţii internaţionale generale pentru menţinerea păcii şi securităţii în relaţiile dintre state. Conferinţa s-a desfăşurat în două faze, şi anume, la început, între U.R.S.S., S.U.A. şi Anglia şi apoi între S.U.A., Anglia şi China. În încheierea lucrărilor s-au elaborat de către cele patru puteri propunerile care au stat la baza *Cartei Organizaţiei Naţiunilor Unite*, adoptată la Conferinţa de la San Francisco.

dumbrávnic *(Melittis melissophyllum)*, plantă erbacee perenă din familia labiatelor, cu tulpina înaltă de 20—60 cm, neramificată, cu frunze lungi de 5—10 cm, neregulat dinţate pe margini, şi cu flori de culoare purpurie, roz sau albă. În R.P.R. creşte prin păduri şi tufărişuri pînă la altitudinea de 1 000—1 200 m şi este o bună plantă meliferă; din frunze se prepară un ceai diuretic.

dumbrăveáncă *(Coracias garrulus)*, pasăre călătoare din ordinul coraciiformelor, de mărimea unei ciori, de culoare albastră-verzuie. Este răspîndită în sudul şi sud-estul Europei. La noi se întîlneşte în număr

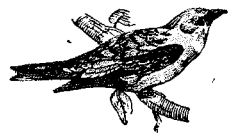

Dumbrăveancă

mare mai ales în Muntenia şi Dobrogea.

Dumbrăveni, oraş raional în raionul Sighişoara, reg. Braşov. 8 030 loc. (1964). Economie agricolă, unităţi industriale de interes local (industrie alimentară şi de confecţii).

Duminica sîngeroasă, denumire dată zilei de 9 ianuarie 1905, cînd guvernul ţarist a înăbuşit cu cruzime manifestaţia paşnică a 140 000 de oameni ai muncii din Petersburg care se îndreptau spre Palatul de iarnă cu o petiţie adresată ţarului. Manifestaţia fusese organizată în scopuri provocatoare de către poliţia ţaristă prin agentul ei popa Gapon, pentru a slăbi mişcarea muncitorească. Duminica sîngeroasă a contribuit la trezirea conştiinţei politice a muncitorilor din Rusia. Ea a marcat începutul primei revoluţii burghezo-democratice din Rusia (1905—1907). În semn de solidaritate cu proletariatul rus, muncitorii din Bucureşti au organizat, la 24

ianuarie 1905, o întrunire publică, iar la 27 ianuarie a fost tipărită, în număr unic, gazeta „Jos despotismul", ca protest împotriva măcelului.

Dumitrescu, Dumitru (n. 1905), om de știință romîn, specialist în mecanica fluidelor, profesor la Institutul politehnic din București, membru al Academiei R.P.R. A promovat introducerea în țara noastră a încercărilor pe modele hidraulice. Principalele sale lucrări teoretice privesc mișcarea fluidelor grele cu suprafață liberă, studiul fluidelor vîscoase, aplicarea metodelor numerice la studiul problemelor de hidraulică etc. Laureat al Premiului de stat.

Dumitrescu, Gheorghe (n. 1914), compozitor romîn, maestru emerit al artei din R.P.R., profesor la Conservatorul „Ciprian Porumbescu" din București. A compus un oratoriu eroic în trei părți, „Tudor Vladimirescu" (1952), care se sprijină pe patrimoniul folcloric muzical și literar și se distinge printr-o vigoare deosebită a limbajului muzical. Operele sale „Ion Vodă cel Cumplit" (1954) și „Răscoala" (1959), inspirate din viața poporului, „Fata cu garoafe" (1960) și oratoriul „Griviția noastră" (1963), cu subiecte luate din lupta comuniștilor din vremea ilegalității, sînt pătrunse de un autentic suflu dramatic. A mai scris muzică simfonică, coruri, lieduri, oratoriul „Zorile de aur" (1964). Laureat al Premiului de stat.

Dumitrescu, Gheorghe N. (1915—1944), locotenent de cavalerie, erou din timpul insurecției armate din august 1944. A căzut eroic în fruntea escadronului pe care l-a comandat.

Dumitrescu, Ioan (Giovanni) (1860—1913), tenor romîn. A debutat în 1885 pe scena Teatrului național în prima formație românească de operă, condusă de G. Stephănescu. Mai tîrziu a cîntat pe scenele unor mari teatre de operă din străinătate. S-a distins îndeosebi în operele „Tannhäuser" și „Lohengrin" de Wagner, „Aida" de Verdi, „Faust" de Gounod, „Paiațe" de Leoncavallo.

I. Dumitrescu

Dumitrescu, Ion (n. 1913), compozitor romîn, maestru emerit al artei din R.P.R., președinte al Uniunii compozitorilor din R.P.R., profesor la Conservatorul „Ciprian Porumbescu" din București. Inspirîndu-se din tezaurul folcloric vechi și nou, compozitorul și-a conturat un stil muzical propriu, pregnant și viguros. A compus trei suite simfonice, două simfonii, „Cvartetul în do major" pentru coarde, închinat Păcii (1949), transpus apoi pentru orchestră de coarde, „Preludiul simfonic" (1952), „Simfonietta" (1957), muzică de scenă („Hamlet", „Regele Lear" etc.) și de film („Nepoții gornistului", „Răsare soarele", „Desfășurarea" etc.), coruri. Laureat al Premiului de stat.

Dumitrescu-Capsali, Floria (n. 1901), dansatoare și coregrafă romînă. A contribuit la dezvoltarea baletului romînesc creînd, pentru spectacolele pe care le-a pus în scenă, o coregrafie bazată pe folosirea mișcărilor, a motivelor de dans popular și pe adaptarea lor la specificul dramatic al genului. Creațiile sale mai de seamă sînt: „Nunta în Carpați" de P. Constantinescu, „Cînd strugurii se coc" și „La piață" de M. Jora, „Expoziția" pe muzica Rapsodiei I de George Enescu.

dumnezéu (lat. *domine deus*), noțiune fictivă care desemnează, în religiile monoteiste, ființa supranaturală supremă, considerată drept „creatorul" lumii și diriguitorul soartei oamenilor. Credința în **d.** frînează cunoașterea reală a lucrurilor și fenomenelor și lupta pentru transformarea naturii și a societății, menține pe oameni în ignoranță, pasivitate și fatalism. V. și ateism; religie.

dúmping (din engl. *dump* „a descărca"; în capitalism), export de mărfuri la prețuri mult mai scăzute decît prețurile de pe piața internă și mondială. **D.** este practicat de către țările imperialiste cu scopul de a înlătura concurența de pe o anumită piață, de a acapara noi piețe și de a forța exportul. Diferența dintre prețurile obișnuite și prețurile de **d.** se acoperă fie pe seama profiturilor realizate din vînzarea mărfurilor pe piața internă la prețuri ridicate de monopol, fie pe seama subvențiilor acordate de la bugetul statului (prime de export). O formă de **d.,** folosită mult de țările imperialiste în lupta lor de concurență, este *dumpingul valutar,* bazat pe deprecierea intenționată a valutei țării exportatoare față de cea a țării importatoare. Practicarea **d.** duce la ascuțirea concurenței pe piața mondială capitalistă, la creșterea profiturilor monopolurilor, la pauperizarea absolută și relativă a maselor muncitoare.

Dunaevski, Isaak Osipovici (Iosifovici) (1900—1955), compozitor sovietic, artist al poporului al R.S.F.S.R. A avut

I. O. Dunaevski

un rol important în dezvoltarea cîntecului sovietic de masă. Cîntecele sale, inspirate din viața poporului sovietic, bazate pe tradițiile muzicii ruse, și-au cucerit o largă popularitate prin optimismul năvalnic, caracterul expresiv și melodicitatea lor. Este cel mai de seamă reprezentant al ope-

retei sovietice („Valea de aur", 1931; „Vînt de libertate", 1947; „Salcîmul alb", 1955 etc.) şi al comediei muzicale în cinematografia sovietică („Circul", 1936; „Copiii căpitanului Grant", 1936; „Volga-Volga", 1938; „Cazacii din Cuban", 1950 ş.a.). A scris şi scurte piese instrumentale, muzică de estradă.

Dunaujváros *[dúnǫuivaroş]*, oraş în R.P. Ungară, port la Dunăre. 31 050 loc. (1960). S-a dezvoltat datorită construirii unui mare combinat metalurgic (1950), care cuprinde şi uzine mecanice şi cocsochimice.

Dunavăţ, canal care traversează ostrovul Dranov din Delta Dunării (cca. 25 km). Alimentează lacul Razelm cu apă dulce din braţul Sf. Gheorghe.

dună (oland. *dune* „colină, ridicătură de teren"; GEOGR.), movilă de nisip care ia naştere prin acţiunea vîntului. Se formează pe ţărmurile joase ale mărilor şi lacurilor, pe cursul inferior al rîurilor şi, pe suprafeţele extinse, în ţinuturile aride şi semiaride. În general sînt orientate transversal faţă de direcţia vîntului dominant, avînd un versant lin (îndreptat în direcţia din care bate vîntul) şi un altul abrupt; există însă şi **d.** longitudinale, cu versanţi simetrici. Înălţimea lor obişnuită este de 10—20 m, dar uneori poate depăşi 100 m. Cînd cantităţile de nisip sînt mari, **d.** se unesc, formînd lanţuri întinse. **D.** se deplasează în direcţia vîntului dominant, de obicei cu cîţiva metri pe an. Înaintarea **d.** poate fi oprită prin fixarea lor cu ajutorul vegetaţiei. În R.P.R. există **d.** pe terasele Dunării şi în Deltă, pe cursul inferior al unor rîuri din Cîmpia Dunării, Cîmpia Tisei (Valea lui Mihai), în Banat (Teremia Mare), Moldova de sud (Ivești, Hanul Conachi) şi pe litoralul Mării Negre.

Dunărea, fluviu în Europa, al doilea ca mărime, după Volga. Lungimea: 2 860 km. Suprafaţa bazinului: 805 300 km². Se formează la Donaueschingen (R. F. G.), prin unirea rîurilor Brigach şi Brege, care izvorăsc din munţii Pădurea Neagră, curge în general de la vest spre

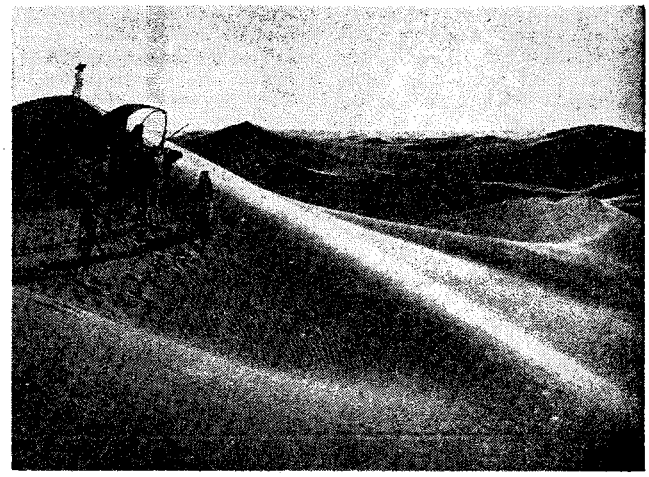

Dune în Sahara

est, iar în Cîmpia Panonică de la nord spre sud, adunîndu-şi apele de pe teritoriile R.F. Germane, Austriei, Cehoslovaciei, Ungariei, Iugoslaviei, Bulgariei, Romîniei şi Uniunii Sovietice, şi se varsă în Marea Neagră printr-o deltă. Trece printr-o serie de oraşe mari (Regensburg, Linz, Bratislava, Novi Sad, Russe, Brăila, Galaţi, Izmail) şi prin trei capitale de state (Viena, Budapesta, Belgrad). Valea **D.** s-a format pe porţiuni, în diferite etape, în urma dispariţiei lacurilor din bazinul Vienei, Cîmpia Panonică şi Cîmpia Romînă, căpătînd înfăţişarea de astăzi la începutul cuaternarului. Defileele de la Devin (în amonte de Bratislava) şi de la Baziaş împart cursul **D.** în trei sectoare: superior (alpin), mijlociu (panonic) şi inferior (carpato-balcanic). În *cursul* ei *superior*, de la izvoare pînă la defileul de la Devin, **D.** curge între Munţii Alpi şi munţii vechi, hercinici, ai Europei centrale (Pădurea Neagră, Jura Suabă, Jura Franconiană, Pădurea Boemiei), străbătînd o serie de depresiuni. Primeşte majoritatea afluenţilor din Alpi (Günz, Mindel, Riss, Iller, Lech, Isar cu Würm, Inn, Traun, Enns ş.a.), iar din stînga pe Altmühl, Naab, Regen şi Morava Cehă. După ce trece prin defileul de la Devin, între Munţii Leitha şi Carpaţii Mici, **D.** îşi începe *cursul mijlociu*, intrînd în depresiunea Rába, unde primeşte din stînga apele Váhului, iar din dreapta pe ale Rábei. La ieşirea din depresiunea Rába, **D.** îşi uneşte din nou apele şi, pînă la oraşul Vác, trece printre munţii Ungariei Mijlocii şi prelungirea Carpaţilor Vestici (poarta Visegrádului), primind, din stînga, apele Hronului şi ale Ipolyei. De la Vác, **D.** îşi schimbă brusc direcţia spre sud, intrînd în Cîmpia Panonică. Valea **D.** are în această cîmpie o pantă redusă, maluri joase şi pierde o parte a apelor sale în depozitele aluviale. În regiunea sudică a Cîmpiei Panonice, **D.** primeşte ca afluenţi, pe dreapta, rîurile Sio, Drava, Sava şi Morava Sîrbească, iar pe stînga Tisa, cel mai mare afluent al **D.** Cantitatea mare de apă pe care o primeşte **D.** în această regiune provoca în trecut, înainte de a se lua măsuri de prevenire, mari inundaţii; apele se revărsau pe o mare suprafaţă, uneori pînă la Seghedin. Această uriaşă suprafaţă inundată era numită de romani „mare album". Intrînd în porţiunea îngustă de la Baziaş, **D.** îşi începe *cursul inferior* (1 072 km), care formează graniţa dintre R.P.R., pe de o parte, şi R.S.F. Iugoslavia, R. P. Bulgaria şi U.R.S.S., pe de altă parte. Pe porţiunea dintre Călăraşi şi Galaţi, **D.** curge pe teritoriul R.P.R. În cursul ei inferior,

D. străbate întîi o regiune deluroasă, ca apoi să taie transversal Carpaţii. În această vale transversală, panta este foarte accentuată şi albia este presărată cu stînci. Porţiunea traversării Carpaţilor se caracterizează printr-un şir de defilee foarte strîmte, dintre care cele mai pitoreşti sînt defileul de la Iuţi, cu Cazanele, şi defileul Porţilor de Fier. În defileul de la Iuţi, la Grebeni, **D.** se îngustează pînă la 152 m şi atinge cea mai mare adîncime (54 m), fundul albiei fiind, în unele locuri, sub nivelul mării. În regiunea traversării Carpaţilor, **D.** primeşte ca afluenţi pe Berzasca şi Cerna pe stînga şi cuprinde cu apele sale, în aval de Orşova, insula Ada-Kaleh. Începînd de la Turnu-Severin, **D.** curge între Cîmpia Romînă şi Podişul Prebalcanic şi are un curs domol, cu meandre, ceea ce determină, prin depuneri de aluviuni, formarea a numeroase ostroave (Ostrovul Mare şi Ostrovul Corbului, care sînt locuite, Cacovăţ, Ciobanul, Mocanul, Tabanul etc.). Valea **D.** în cursul ei inferior este asimetrică, malul drept fiind în general mai înalt (pînă la 200 m), iar cel stîng jos, cu terase foarte întinse, cu luncă largă. În lunca **D.** sînt numeroase lacuri şi braţe moarte, care au un rol de regularizator al debitului (în timpul viiturilor, surplusul apelor **D.** se repartizează în aceste lacuri şi braţe moarte, iar cînd apele fluviului sînt mici, ele îl alimentează). Cele mai importante lacuri din lunca **D.** sînt: Rastu, Bistreţul-Nasta, Nedeia, Potelu, Suhaia, Greaca, Boian, Călăraşi. În această porţiune, **D.** îşi primeşte majoritatea afluenţilor de pe teritoriul R.P.R. (de altfel 98% din teritoriul R.P.R. este cuprins în bazinul **D.**). Între Turnu-Severin şi Călăraşi, **D.** primeşte următorii afluenţi: Bahna, Topolniţa, Desnăţui, Jiu, Olt, Vedea, Călmăţuiul teleormănean, Argeş, Mostiştea, de pe stînga, şi Timoc, Lom şi Isker, de pe dreapta. În aval de Călăraşi, **D.** se desparte în două braţe principale (Borcea şi **D.** Veche), care cuprind Balta Ialomiţei. După ce se reunesc în aval de Hîrşova, apele **D.** se despart din nou, cuprinzînd Balta Brăilei, şi se reunesc în amonte de Brăila. După reunirea apelor sale, **D.** curge către nord pînă la Galaţi, de unde coteşte spre răsărit (Cotul Pisicii). În porţiunea bălţilor, **D.** primeşte ca afluenţi: Ialomiţa, Călmăţuiul buzoian, iar dincolo de Brăila, Siretul şi Prutul. De la Cotul Pisicii, **D.** se îndreaptă către est, şi de la Ceatalul Ismailului, unde se despart din nou apele, începe Delta Dunării. Adunîndu-şi apele de pe o suprafaţă enormă, din regiuni muntoase şi depresionare cu diverse influenţe climatice, **D.** are un regim hidrologic compus, datorită afluenţilor cu regimuri hidrologice diferite. În cursul superior e un rîu cu regim hidrologic de tip central-european (influenţat de clima oceanică), pînă cînd primeşte afluenţii din Alpi, care-i imprimă un regim alpin. Afluenţii carpatici măresc debitul **D.** mai ales primăvara, iar Sava şi Morava, rîuri de tip submediteranean, mai ales iarna. Pe teritoriul R.P.R., sub influenţa afluenţilor cu regim hidrologic de tip carpatic meridional şi oriental, **D.** are nivele crescute primăvara (în martie, uneori şi în aprilie); datorită ploilor de vară, ca şi afluenţilor din Alpi, nivelul apelor **D.** creşte din nou în mai-iunie. În timpul toamnei sînt viituri relativ mici, în răstimpul dintre ele **D.** avînd nivelul minim anual. **D.** a

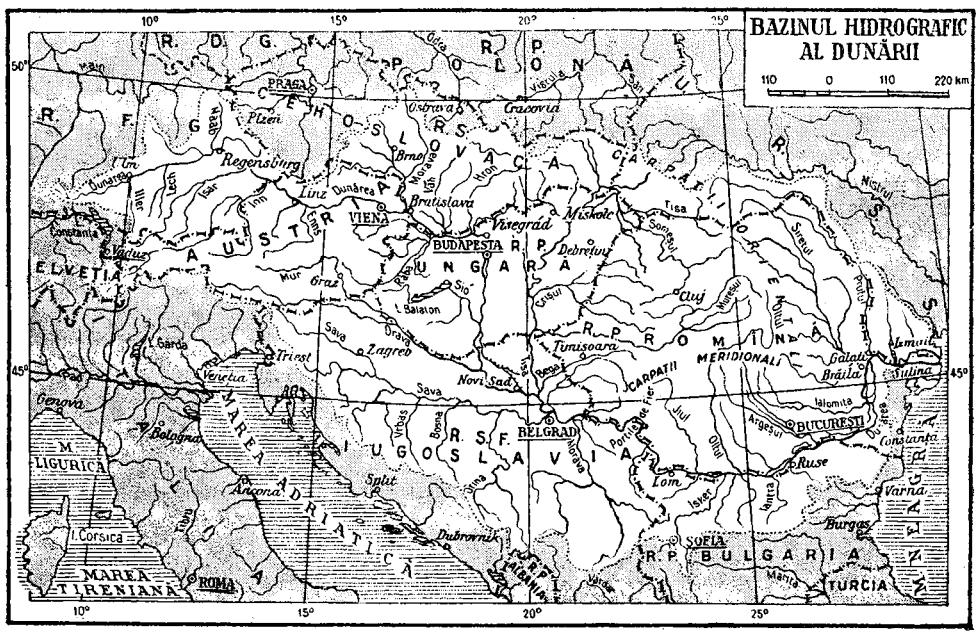

fost din cele mai vechi timpuri o foarte importantă linie de apărare: pentru daci împotriva expansiunii romane, pentru romani (după 271) şi apoi pentru bizantini împotriva acţiunilor pustiitoare ale popoarelor migratoare, pentru ţările romîne (sec. XIV—XV) împotriva expansiunii otomane etc. În sec. al XV-lea, linia **D.** a constituit cheia de boltă a sistemului defensiv antiotoman, organizat de Iancu de Hunedoara. În acelaşi timp, regiunea **D.** a fost o regiune de puternică romanitate, pe malurile cursului mijlociu şi inferior fiind clădite foarte multe oraşe şi castre romane, care şi-au continuat viaţa economică, politică şi culturală chiar după părăsirea Daciei de către romani (Sucidava, Drobeta, Dierna etc.). Străbătînd în lung Europa, tăind lanţuri de munţi şi unind cîteva cîmpii interioare, **D.** a constituit, mai ales începînd din evul mediu, o importantă cale de transport pentru popoarele şi ţările din Europa centrală şi de sud-est. **D.** a fost folosită ca mijloc de comunicaţie de către bizantini, iar gurile **D.** au fost transformate în sec. XIII—XIV într-un puternic centru al comerţului genovez. Expansiunea otomană, ocuparea cursului mijlociu al **D.** de către turci (sec. XVI) şi crearea pe malul stîng al cursului inferior a cîtorva raiale (Turnu, Giurgiu, Brăila) au provocat stagnarea dezvoltării comerţului pe Dunăre. Victoriile austriecilor asupra turcilor (sec. XVII—XVIII) şi ale ruşilor asupra turcilor (sec. XVIII—XIX) au produs o spărtură în monopolul turcesc asupra comunicaţiei şi comerţului pe **D.** Tratatele de la Kuciuk-Kainargi (1774) şi de la Adrianopole (1829) au avut drept rezultat o înviorare a comunicaţiilor comerciale pe **D.** În sec. al XIX-lea, navigaţia pe **D.** a luat avînt; s-au dezvoltat porturile şi, mai ales după războiul pentru independenţă (1877—1878), a început modernizarea instalaţiilor portuare şi s-au făcut unele amenajări cursului **D.** pentru a corespunde cerinţelor transportului fluvial şi ale celui maritim. Dunărea este navigabilă pentru vase mici de la Ulm (R.F. Germană), pentru vase obişnuite de la Regensburg, iar de la Brăila este accesibilă vaselor maritime. Pentru ţara noastră, importanţa transporturilor pe **D.** a crescut continuu, datorită dezvoltării rapide a economiei noastre naţionale, a legăturilor economice externe. Traficul de mărfuri se face prin porturile: Orşova, Turnu-Severin, Calafat, Corabia, Turnu-Măgurele, Zimnicea, Giurgiu, Oltenita, Călăraşi, Cernavodă, Hîrşova, Măcin, Brăila, Galaţi şi Tulcea. La Turnu-Severin, Oltenita şi Galaţi există şantiere navale. Pe teritoriul ţării noastre, **D.** este traversată de două poduri, la Giurgiu şi la Cernavodă. **D.** are mari resurse hidroenergetice (cca. 73 de miliarde kWh anual); în ţările riverane se studiază posibilitatea utilizării lor. Între R. P. Romînă şi R.S.F. Iugoslavia s-a încheiat un acord pentru construirea unui sistem hidroenergetic şi de navigaţie la Porţile de Fier, stabilindu-se soluţiile finale ale construcţiei şi principalele ei etape. **D.** e importantă şi pentru pescuit, dînd circa 3/4 din producţia de peşte a R.P.R. (în special delta şi bălţile din lunca **D.**). Cele mai valoroase specii de peşti din Dunăre şi bălţi sînt: crapul, somnul, plătica, ştiuca, şalăul, bibanul, linul, cega, avatul etc.; pe lîngă acestea, în anumite perioade ale anului intră din mare în Dunăre şi alte specii de peşti, ca de ex. nisetrul, morunul, păstruga, scrumbia de Dunăre, rizeafca, cambula ş.a. În prezent se fac studii complexe asupra **D.**, care vor permite valorificarea cît mai deplină a resurselor ei economice. — *Regimul juridic al D.*, reglementarea navigaţiei, a drepturilor şi obligaţiilor statelor riverane şi neriverane prin tratate internaţionale. Fiind o importantă cale de navigaţie şi linie strategică, **D.** a fost încă din evul mediu obiectul a numeroase conflicte militare şi diplomatice. *R. j. al D.* a fost stabilit pentru prima oară prin tratatul austro-turc din 1616 şi apoi prin alte tratate, ca de ex. cel de la Kuciuk-Kainargi din 1774. Tratatul de la Paris din 1856 a declarat **D.** fluviu internaţional şi a creat Comisia europeană a Dunării; în 1921, prin Convenţia de la Paris, s-a înfiinţat şi Comisia internaţională a **D.** Regimul **D.** stabilit prin aceste tratate, asigurînd unor state capitaliste mari neriverane (Anglia, Franţa, Italia) rolul principal în ceea ce priveşte controlul asupra navigaţiei pe **D.**, încălca drepturile suverane ale statelor riverane. Spre deosebire de aceasta, actuala reglementare a regimului juridic al **D.**, prin Convenţia de la Belgrad din 18 august 1948, respectă întru totul drepturile suverane ale statelor riverane, asigurînd totodată libertatea de navigaţie comercială în condiţii de deplină egalitate pentru toate statele. Prin această convenţie s-a înfiinţat şi Comisia Dunării, precum şi administraţii fluviale speciale, la Porţile de Fier şi Sulina, alcătuite din statele riverane pe porţiunea respectivă a fluviului.

Dunăreanu, Nicolaie (n. 1881), prozator romîn. A fost prieten cu N.N. Beldiceanu şi M. Sadoveanu, sub influenţa cărora s-a format. Asupra lui a exercitat o rodnică înrîurire şi literatura rusă, prin Gorki şi Korolenko. A debutat cu versuri, dar s-a făcut cunoscut prin volumele sale de nuvele şi povestiri, în care a înfăţişat cu realism momente dramatice din viaţa hamalilor din porturile dunărene, a pescarilor din Deltă, a marinarilor, plutaşilor, ţăranilor săraci sau micilor meseriaşi („Chinuiţii", 1907; „Răsplata", 1908; „Din împărăţia stufului", 1914; „Oameni şi fapte", 1961). A tradus din Gogol şi Cehov. După 23 August 1944 a publicat interesante amintiri despre M. Sadoveanu, Şt. O. Iosif ş. a.

„Dunărea roşie", ziar apărut la Galaţi, în mai 1932, ca organ al navigatorilor. A reapărut în 1940, ca organ al Comitetului regional Dunărea de jos al Partidului Comunist din Romînia.

Duncan *[dáŋcən]*, Isadora (1878—1927), dansatoare americană de origine irlandeză. Renunţînd la costumul şi la miş-

cările specifice baletului clasic, **D.** a căutat să reînvie naturaleţea şi plasticitatea caracteristice vechilor dansuri libere greceşti. A dansat pe muzică de Gluck, Beethoven, Ceaikovski etc. Între 1921 şi 1924 a trăit în U.R.S.S., creînd numeroase dansuri, dintre care unele pe teme revoluţionare.

Dundee *[dandí]*, oraş în nord-estul Marii Britanii (Scoţia), port la Marea Nordului. 182 960 loc. (1961). Construcţii navale şi de maşini, industrie poligrafică, textilă, chimică, alimentară.

dunétă (NAV.), suprastructură de la pupa unei nave, extinsă din bord în bord, în care sînt amenajate locuinţele echipajului navelor comerciale. În trecut, la navele cu vele,

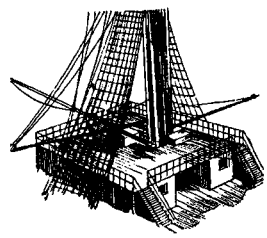

Dunetă

în **d.** erau amenajate locuinţele comandantului şi ale ofiţerilor.

Dunham *[dánəm]*, Barrows (n. 1905), filozof progresist american. A abordat îndeosebi probleme de gnoseologie, etică şi estetică, criticînd de pe poziţii materialiste pe neohegelienii, pragmatiştii şi pozitiviştii englezi şi americani. A preconizat legătura strînsă dintre filozofie şi practica social-politică, definind filozofia ca teorie a eliberării omenirii în ansamblul ei. Op.pr.: „Uriaşul în lanţuri" (1953), „Omul împotriva miturilor".

Dunikowski, Xawery (n. 1875), sculptor şi pictor polonez. Portretele sculptate de el se remarcă prin profunzime psihologică („Maria Skłodowska-Curie", 1955; ciclul de sculpturi policrome în lemn, printre care portretele unor reprezentanţi de seamă ai culturii poloneze), iar monumentele prin sobrietate şi stilizare („Monumentul răsculaţilor sileziem", pe muntele Sf. Ana, 1946—1952; monumentul „Eliberarea", la Olsztyn, 1949—1953; „Miner", 1948; „Monumentul eroilor Varşoviei",

X. Dunikowski

1957—1958). În pictură s-a manifestat ca abstracţionist.

dunít, rocă eruptivă ultrabazică, formată aproape exclusiv din olivină, avînd ca mineral accesoriu cromitul. Are o culoare galben-verzuie, structura grăunţoasă şi este relativ greu. În **d.** se găsesc deseori zăcăminte de cromit şi de platină nativă. În R.P.R. **d.** există în Banat, la Tisoviţa.

Dunkerque oraş situat în nordul Franţei, important port la Marea Nordului. 121 760 loc. (1962). Este legat prin feribot cu oraşul englez Dover. Şantier naval, industrie de prelucrare a petrolului şi alimentară.

Duns Scot *[danz scǫt]* **(Scotus),** John (c. 1265—1308), filozof scolastic englez, reprezentant de seamă al nominalismului. A căutat să despartă filozofia de teologie, considerînd că dogmele religiei nu pot fi susţinute prin argumente raţionale. El a promovat astfel, pînă la un punct, gîndirea liberă. Marx a relevat semnificaţia materialistă a nominalismului lui **D.S.** şi a presupunerii formulate de el că materia ar putea gîndi. **D.S.** a recomandat împărţirea averilor la săraci, intrînd astfel în conflict cu papalitatea.

Duntinhu, lac în partea central-estică a R.P. Chineze, la sud de fluviul Ianţzî. Suprafaţa lui variază între circa 6 000 km² iarna şi circa 12 000 km² vara, în funcţie de debitul fluviului Ianţzî, cu care este legat prin cîteva canale. Are adîncimi mici şi numeroase insule. Este folosit pentru navigaţie şi pescuit.

dúo (MUZ.) v. **duet.**

duodén (ANAT.), segmentul iniţial al intestinului subţire. În duoden se varsă bila şi sucul pancreatic. Mucoasa **d.** secretă diverse sucuri digestive, precum şi secretina, hormon care stimulează secreţia pancreatică şi biliară. La nivelul **d.** începe absorbţia substanţelor nutritive.

duodenítă (MED.), inflamaţie a mucoasei duodenale. Se manifestă prin dureri locale după mese, greţuri, vărsături, uneori eliminare de sînge prin materiile fecale, stare toxică datorită absorbţiei de substanţe nutritive incomplet digerate etc.

duodiódă (TELEC.), tub electronic, conţinînd într-un singur înveliş (de sticlă sau de metal) două diode. Se utilizează de obicei în circuite electronice simetrice (ex. circuite pentru redresarea ambelor alternanţe ale curentului alternativ).

duolét (MUZ.), diviziune binară a unei valori ternare.

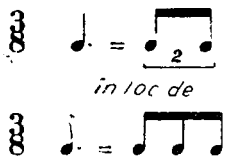

Duolet

Duparc *[düpárc]*, Henri (1848—1933), compozitor francez, elev al lui César Franck. A scris poemul simfonic „Lénore" (1875), muzică pentru pian, melodii vocale precum şi transcripţii orchestrale ale unor lucrări de J. S. Bach şi Cézar Franck. Creaţia sa se caracterizează prin lirismul şi expresivitatea melodiilor, prin armonia şi eleganţa formei muzicale.

dúplex 1. (METAL.) *Procedeul d.*, procedeu complex pentru elaborarea oţelului, cuprinzînd combinarea a două procedee siderurgice cu scopul de a obţine produse superioare (ex. convertizor — cuptor Siemens-Martin; cuptor Siemens-Martin — cuptor electric). Fiecare agregat preia operaţiile

pentru care asigură cele mai bune condiții de elaborare. **2.** (TELEC.) Sistem de telegrafie care permite transmiterea simultană a două mesaje telegrafice, în sensuri opuse, pe același circuit. Se realizează cu ajutorul montajelor în punte sau diferențiale. **3.** (POLIGR.) Procedeu de reproducere în două culori a ilustrațiilor monocrome în semitonuri. În scopul acesta se execută două negative cu raster, dintre care unul mai contrastant, iar celălalt mai puțin contrastant. Formele de tipar executate fotomecanic după aceste negative servesc la imprimarea în două culori suprapuse a aceleiași imagini.

duplicarea cubului (MAT.), problemă celebră, pusă încă din antichitate, prin care se propune determinarea muchiei unui cub al cărui volum să fie dublul volumului unui alt cub cu muchie dată. E cunoscută și sub numele de *problema din Delos*.

Dupont *[düpŏ]*, Pierre (1821—1870), poet popular francez. În tinerețe a fost țesător. A scris versuri mobilizatoare cu caracter social și politic, cărora le-a compus și muzica („Cîntecul pîinii", „Cîntecul muncitorilor"). A cîntat revoluția din februarie 1848 și a participat la insurecția din iunie a proletariatului parizian. Concepțiile sale social-politice aveau însă un caracter utopic. După 1848 a părăsit pozițiile înaintate, trecînd de partea reacțiunii.

Du Pont de Nemours *[diu pont də nəmúr]*, mare concern chimic din S.U.A. și din lumea capitalistă, ocupînd un loc important în producerea armei atomice și cu hidrogen. Capitalul: 2,18 miliarde de dolari, la care s-a obținut în 1959 un profit net de 419 000 000 de dolari. El controlează trustul de automobile „General Motors Corporation", trustul cauciucului „United States Rubber" etc. **D.P. de N.** are întreprinderi în Canada, Argentina, Mexic, Brazilia, Anglia, R.F.G. etc. Este legat prin convenții de patente cu trustul chimic englez „Imperial Chemical Industries", cu concernul vest-german „I. G. Farbenindustrie" etc.

duracíd (METAL.), aliaj fier-siliciu cu conținut mare de siliciu (13—18%), rezistent la acțiunea acizilor și la oxidare (pînă la temperaturi de 700—750°C). Se utilizează pentru confecționarea unor piese necesare instalațiilor în care se fabrică acizi.

duralumíniu (METAL.), aliaj de aluminiu cu cupru, magneziu, mangan și alte elemente (compoziția medie: 95% *Al*, 4% *Cu*, 0,5% *Mg* și 0,5% *Mn*); are o rezistență ridicată, obținută prin tratament termic (îmbunătățire). Această denumire este aplicată astăzi unei clase întregi de aliaje *Al-Cu-Mg*, folosite pe scară mare la fabricarea pieselor care necesită rezistență ridicată și greutate specifică mică, cum sînt cele folosite în domeniul aeronauticii.

duramáter (ANAT.), membrană externă, fibroasă, a meningelor. Sin. *pahimeninge*.

durámen (BOT.), partea centrală a lemnului din tulpinile și ramurile arborilor și arbuștilor, formată din inele de lemn colorat mai intens, datorită incrustării membranelor celulare cu diferite substanțe. Se numește și *inima lemnului*.

durán, sticlă rezistentă la variații de temperatură, folosită pentru sticlăria de laborator.

Duras-Diurpaneus, rege dac, fratele lui *Scorilo*, tatăl lui Decebal. În anul 87, în fața pericolului creat de armata romană comandată de Cornelius Fuscus, care năvălise în Dacia, a cedat lui Decebal tronul.

durátă (FIZ.), interval de timp delimitat de două evenimente; interval de timp în care se petrece un anumit fenomen (ex. **d.** parcursului unei distanțe date de către un mobil). **D.** este o mărime scalară pozitivă. V. și t i m p.

Durban *[dɜ́:bən]*, oraș în estul Republicii Sud-Africane, port la Oceanul Indian. 950 000 loc. (1960), inclusiv suburbiile. Nod de comunicații aeriene și feroviare. Prin **D.** se exportă cărbuni, mangan, cromit, zahăr, lînă. Industrie alimentară (în special fabrici de zahăr), de prelucrare a lemnului, a petrolului, industrie chimică etc. Bază pentru vînatul de balene.

Dürer, Albrecht (1471—1528), mare pictor, desenator și gravor german, reprezentant al Renașterii germane, ale cărui concepții s-au format sub

A. Dürer

influența umaniștilor din Nürnberg. A călătorit în Țările de Jos și în Italia. În creația sa, **D.** îmbină într-o sinteză personală spiritul Renașterii, viziunea coloristică venețiană și unele elemente rămase din goticul german. Opera lui oglindește puternic tendințele înaintate ale societății germane, lupta de clasă din perioada Reformei și a războiului țărănesc. Seria de gravuri în lemn „Apocalipsul" (1498) este tratată în spiritul ideilor antifeudale și anticatolice. Lucrările sale timpurii, legate de tradițiile gotice, se caracterizează prin perfecțiunea desenului și prin compoziția complexă și clară. Gravurile în lemn și aramă (ciclul mare al „Patimilor", c. 1498—1510; ciclul mic al „Patimilor", 1509—1511) au un caracter profund național și popular. Din perioada de maturitate artistică a lui **D.** fac parte gravurile „Cavalerul, moartea și diavolul" (1513), „Sf. Ieronim în chilia sa" (1514), „Melancolia" (1514), care se disting printr-un adînc conținut filozofic umanist și printr-o desăvîrșită armonie și plasticitate a formelor. În portretele lui Dürer apar trăsăturile omului puternic individualizat, care se simte însuflețit de ideile noi ale epocii („Portretul unui tînăr"; „Pirkheimer", 1524; „Melanchton"; „Erasm din Rotterdam", 1526 etc.). Lucrarea monumentală, dipticul „Cei patru apostoli" (1526), se caracterizează prin

expresivitatea gravă a figurilor şi prin laconismul mijloacelor picturale. **D.** a studiat printre cei dintîi legile perspectivei şi anatomia; a lucrat după natură peisaje în acuarelă, desene de animale şi plante, care au reprezentat un pas înainte în redarea realistă a naturii. Ca şi alte mari personalităţi ale Renaşterii, **D.** a fost multilateral; el s-a preocupat de arhitectură, matematici, mecanică, literatură. Prin scrierile sale (Tratatul de geometrie descriptivă, „Patru cărţi despre proporţiile umane...", jurnale, scrisori, poezii etc.) a adus o contribuţie însemnată la dezvoltarea teoriei realismului artistic, în cadrul căruia principiul fundamental era considerat fidelitatea faţă de natură şi studierea ei. Aceste lucrări au contribuit de asemenea la dezvoltarea limbii literare germane. **D.** a exercitat o mare influenţă asupra artei din epoca sa. În muzeele din R.P.R. este reprezentat prin lucrări de gravură.

durére, senzaţie neplăcută datorită excitării puternice, uneori distructive, a terminaţiilor nervoase senzitive. Sediul **d.** este în neuronii din scoarţa cerebrală, iar senzaţiile dureroase ajung pînă aici pe calea cordoanelor laterale din măduva spinării. **D.** este de mai multe feluri: junghi, crampă, colică, **d.** surdă. Partea corpului cea mai sensibilă la durere este pielea, care are numeroase terminaţii nervoase.

dúrham (ZOOTEHN.), rasă de taurine, creată în regiunea Durham din Anglia şi

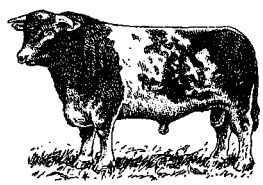

Durham

crescută pentru producţia de carne. Este o rasă precoce, cu o dezvoltare corporală masivă, cu cap relativ mic şi cu membre scurte. Culoarea este variată, mai des roşiatică, roşie pestriţă sau roşie-deschis. Greutatea vie este de 550—600 kg, cu un randament la tăiere de 55—65%. Datorită calităţilor sale, a fost răspîndită şi în alte ţări, printre care şi în R.P.R. Sin. *shorthorn.*

durificáre (METAL.), proces prin care se măreşte duritatea unui metal. Fără altă specificaţie, termenul înseamnă mărirea durităţii printr-un tratament termic, termochimic sau mecanic. —*D. secundară,* durificare efectuată în urma unui tratament de recoacere sau revenire, care în mod obişnuit scade duritatea materialului.

durínă (MED. VET.), boală parazitară contagioasă a cailor, produsă de *Trypanosoma equiperdum,* care se transmite prin montă; se manifestă iniţial prin inflamaţia organelor genitale (edem, noduli, ulcere, depigmentări). În faza avansată a bolii se observă paralizii, anemie şi slăbire. Se tratează cu neosalvarsan şi preparatul antricid, care poate fi folosit şi pentru prevenirea bolii.

durít, mineral organic amorf, component al cărbunilor de pămînt, rezultat al unor procese de transformare a substanţelor organice din plante. **D.** are culoarea neagră-cenuşie; este mat şi dur. În masa lui se disting rămăşiţe de plante şi de corpuri ceroase sau răşinoase; prin încălzire îşi măreşte volumul şi degajă gaze, dar nu coc-sifică şi nu se topeşte. Conţine 4—5% cenuşă, compusă în mare parte din silicat de aluminiu. În R.P.R. se întîlneşte în lignitul de la Căpeni-Baraolt, în huila de la Vulcan-Codlea (reg. Braşov), de la Petroşeni (reg. Hunedoara), de la Anina (reg. Banat) ş.a.

duritáte 1. (MINER.) Proprietate a mineralelor care exprimă gradul lor de rezistenţă la zgîriere. Pentru determinarea **d.** mineralelor este folosită în mod curent scara durităţilor, cu ajutorul căreia se poate aprecia uşor *d. relativă* a lor, prin comparaţie cu cele a căror **d.** este cunoscută. *D. absolută* se determină cu ajutorul unui aparat numit *sclerometru.* **2.** (REZ. MAT.) *Duritatea materialelor,* rezistenţa pe care o opune un material la pătrunderea unei piese de probă; se măsoară prin urma permanentă care rămîne după efectuarea încercării de duritate. Se folosesc mai multe metode

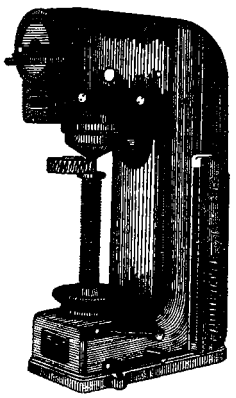

Maşină de încercat duritatea

de determinare a *d. m.* (Brinell, Rockwell, Shore, Vickers ş.a.). **3.** (CHIM., GEOL.) *Duritatea apei naturale,* mărime egală cu cantitatea de săruri solubile de calciu şi de magneziu conţinută în unitatea de volum a unei ape naturale; se exprimă prin cantitatea de oxid de calciu echivalentă. *D. a. n.* poate fi: *temporară,* cînd se referă exclusiv la bicarbonaţi de calciu şi de magneziu; *permanentă,* cînd priveşte restul sărurilor solubile de calciu şi de magneziu (sulfaţi, cloruri etc.); *totală,* cînd cuprinde suma durităţilor temporară şi permanentă. Apele dure sînt improprii pentru anumite scopuri industriale (ex. la cazanele de aburi din cauza depunerii de cruste pe pereţii cazanului, în industria textilă la spălarea fibrelor, ţesăturilor etc. din cauza formării sărurilor insolubile cu săpunul).

Durkheim *[dürkém],* Emile (1858—1917), sociolog francez, şeful şcolii pozitiviste în sociologie. Încercînd să descopere specificul fenomenelor sociale, **D.** a criticat concepţiile biologizante ale lui H. Spencer şi a arătat că „faptele sociale" nu pot fi reduse la însuşirile indivizilor. El a considerat însă în mod greşit că la baza vieţii sociale ar sta „reprezentările colective", conştiinţa socială, căreia i-a atribuit, în spiritul idealismului obiectiv, o existen-

ță de sine stătătoare, ruptă de existența socială. **D.** a recunoscut existența „antagonismului dintre muncă și capital" și a altor contradicții ale capitalismului, dar le-a considerat nu ca fenomene necesare, legice, ci ca fenomene „anormale", care ar putea fi înlăturate fără transformarea revoluționară a societății, manifestîndu-se astfel ca un apologet al orînduirii burgheze. Op.pr.: „Despre diviziunea muncii sociale" (1893), „Regulile metodei sociologice" (1895).

duroscóp (TEHN.), aparat pentru măsurarea durității metalelor și aliajelor feromagnetice. Se compune dintr-o bobină de magnetizare, în care se introduce epruveta a cărei duritate trebuie măsurată, o sursă de curent continuu, un reostat de reglare și un ampermetru gradat direct în unități de duritate. **D.** măsoară intensitatea cîmpului magnetic necesar pentru a anihila polarizația magnetică remanentă a epruvetei, care a fost magnetizată în prealabil pînă la saturație.

Dürrenmatt, Friedrich (n. 1921), scriitor elvețian de limbă germană. Autor al unor romane, nuvele și scenarii radiofonice, **D.** s-a impus mai ales ca dramaturg („Așa a fost scris", 1947; „Romulus cel Mare", 1949; „Căsătoria domnului Mississippi", 1952; „Vizita bătrînei doamne", 1956; „Fizicienii", 1962). În scrierile sale, el condamnă societatea capitalistă contemporană, în care puterea dezumanizantă a banului impune omului o morală ipocrită, o justiție părtinitoare. Neînțelegerea caracterului istoric al imperialismului și ignorarea perspectivelor dezvoltării ulterioare a societății introduc în opera sa accente de descurajare și de pesimism. Arta lui **D.** se distinge prin adîncimea și finețea analizei psihologice, prin măiestria gradării conflictului și a efectelor dramatice și prin folosirea unor mijloace simbolice de mare forță sugestivă.

Durrës *[dúrəs]*, oraș în R.P. Albania, pe țărmul Mării Adriatice, principalul port al țării. 32 300 loc. (1958). Șantier naval, combinat pentru conserve de pește, fabrici de tutun, de pielărie.

Duruitoarea, cascadă pe latura nord-vestică a masivului Ceahlău, instalată pe o bară dură de conglomerate. Are două trepte. Înălțimea primei trepte: cca. 20 m; înălțimea totală: aproape 30 m. Obiectiv turistic.

Duse, Eleonora (1859—1924), actriță italiană. Influențată de verism, E. Duse a

E. Duse

izbutit, datorită calităților sale artistice, să depășească neajunsurile lui, remarcîndu-se prin profunzime psihologică, naturalețe și lirism. A interpretat un vast repertoriu, de la lucrările lui Goldoni și Dumas-fiul pînă la cele ale lui Ibsen, Sudermann, D'Annunzio. A fost considerată cea mai mare actriță a vremii sale.

Düsseldorf, oraș în vestul R.F. Germane, centrul administrativ al landului Renania de Nord-Westfalia. 702 600 loc. (1961). Nod feroviar și port pe Rin. Important centru industrial, comercial și financiar. Industrie siderurgică, constructoare de mașini (utilaj minier, mașini-unelte, vagoane, automobile etc.), industrie electrotehnică, de armament, chimică etc. Centru cultural. Muzee, teatre, institute de învățămînt superior și monumente de arhitectură medievală.

Dușanbe, oraș în U.R.S.S., capitala R.S.S. Tadjice. 276 000 loc. (1963). Important centru economic, care dă 1/3 din producția industrială a republicii. Industrie constructoare de mașini, textilă (unul dintre cele mai mari combinate textile pentru bumbac din U.R.S.S.), de pielărie și alimentară. Centru cultural.

dușegubină (v. sl. *duse gubina*, „pierdere de suflet"; IST.), răscumpărare percepută în evul mediu, în țările romîne, de obștile sătești sau de stăpînii satelor pentru omor, adulter sau răpire de fete. Se plătea în bani sau în vite, după anumite norme statornicite prin tradiție.

dușumeá (CONSTR.), pardoseală de scînduri. — *D. oarbă*, îmbrăcăminte de scînduri de brad, cu grosimea de 2—3 cm, fixată pe grinzișoarele unei pardoseli și formînd stratul-suport. Peste *d. o.* se așază stratul de uzură al pardoselii (ex. parchetul).

Dușanbe. Școală medie

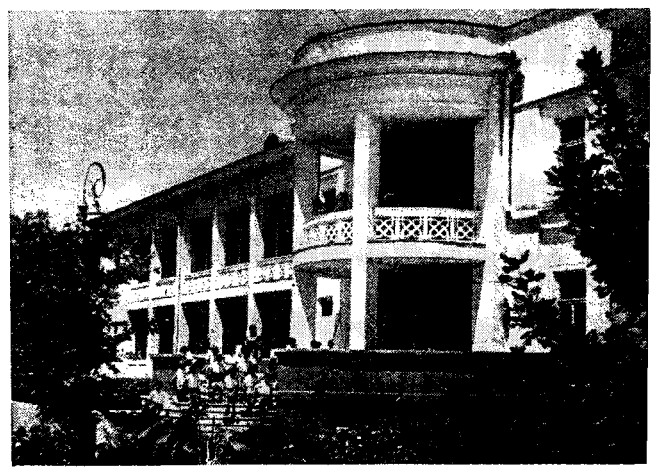

Dutt *[dat]*, Rajani Palme (n. 1896), membru al Comitetului Politic al Partidului Comunist din Marea Britanie (din 1922). Este membru al P.C. din Marea Britanie de la înfiinţarea acestuia (1920).

duvália (PALEONT.), gen fosil de cefalopode din grupa belemniţilor, care se caracterizează printr-un rostru scurt şi turtit, cu partea ventrală mai bombată decît partea dorsală. Prin mijlocul părţii dorsale a rostrului trece un şanţ. Duvalia se întîlneşte în depozitele jurasicului superior şi ale cretacicului inferior din regiunea Mării Mediterane. În R.P.R. se găseşte în depozitele cretacicului inferior din bazinul Dîmboviciorei şi din Munţii Apuseni.

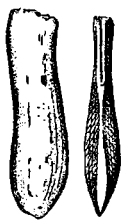

Duvalia

Duvalier *[düvalié]*, François (n. 1907), preşedinte al republicii Haiti (din 1957). Lider al Partidului unităţii naţionale (reprezentînd interesele marii burghezii). Guvernează cu metode dictatoriale.

duxít (PETROGR.), răşină cărbunoasă care străbate unele strate de cărbuni bruni, umplînd crăpăturile acestora sau constituind în ele cuiburi.

dúză (TEHN.), tub de dimensiuni reduse, cu secţiunea transversală variabilă şi folosit pentru modificarea vitezei şi presiunii unui curent de fluid. Se deosebesc: *d. convergente*, *d. divergente* şi *d. convergent-divergente*. Adesea termenul este folosit ca sinonim al lui *ajutaj*. — *D. de erupţie* (EXPL. PETR.), duză folosită pentru

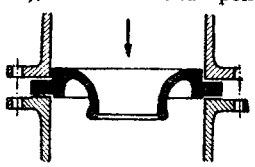

Duză

reglarea debitului de ţiţei şi de gaze la sondele în erupţie. Se deosebesc: *d. de suprafaţă* şi *d. de fund*. Duzele de suprafaţă se fixează în instalaţia de la gura sondei şi pot fi fixe sau reglabile. Deseori este numită şi *ajutaj de erupţie*.

Dvina de Nord, fluviu în U.R.S.S., în nordul părţii europene a R.S.F.S. Ruse (750 km). Se formează prin unirea rîurilor Suhona şi Iug, în apropierea oraşului Veliki-Ustiug, şi se varsă printr-o deltă în Marea Albă, în apropierea oraşului Arhanghelsk. Afluenţi principali: Vîcegda, Pinega şi Vaga. Este legată de Volga prin canale. Pescuit. Este navigabilă pe tot parcursul.

Dvina de Vest, fluviu în partea europeană a U.R.S.S. (1 020 km). Izvorăşte din Podişul Valdai şi se varsă printr-o deltă în Marea Baltică, în Golful Riga. Navigabilă pe unele porţiuni. Este legată prin canale de bazinul Niprului. Pe **D.** este situat oraşul Riga.

dvinosaurus (PALEONT.), gen de amfibieni fosili din grupa stegocefalilor, cu craniul scurt şi rotunjit în partea anterioară şi care îşi păstra branhiile toată viaţa. A trăit în permianul superior.

Dvořák *[dvórjac]*, Antonín (1841—1904), compozitor ceh; alături de Smetana, e un reprezentant de frunte al muzicii clasice cehe din sec. al XIX-lea. Creaţia lui **D.** are un puternic caracter naţional, realist, şi se distinge prin melodii şi ritmuri apropiate de cele ale muzicii populare cehe şi slovace, exprimînd optimism, lirism cald şi umor. În muzica sa, care cuprinde toate genurile (simfonii, concerte pentru pian, vioară şi pentru violoncel, serenade şi alte lucrări simfonice şi vocal-simfonice, muzică de cameră, coruri şi cîntece pentru voce şi pian), şi-au găsit întruchiparea momente ale luptelor de eliberare naţională (cantata „Imn", 1872; uvertura „Patria mea", 1882; „Uvertura husită", 1883), tablouri din natură (duetele pentru pian „Din pădurea cehă", 1884) şi din viaţa poporului ceh („Rapsodiile" şi „Dansurile" slave, 1878—1886; „Duetele morave", 1876, şi operele „Regele şi cărbunarul", 1887; „Ţăranul şiret", 1877), motive poetice din basmele populare (opera „Rusalka", 1900). Simfonia

A. Dvořák

„Din lumea nouă" (1893) oglindeşte impresiile culese de compozitor în timpul şederii sale în America şi cuprinde elemente ale folclorului negru. Prin caracterul ei adînc uman, prin bogăţia melodică, varietatea ritmică şi coloritul orchestral, creaţia lui **D.** reprezintă una dintre culmile muzicii clasice naţionale cehe şi ale muzicii universale.

Dyck (Van Dyck) *[daic]*, Anthonis (1599—1641), pictor şi gravor flamand, elev al lui Rubens, unul dintre cei mai de seamă portretişti ai sec. al XVII-lea. A călătorit în Italia şi

Van Dyck

în Anglia, unde a lucrat din 1632 ca pictor de curte al lui Carol I Stuart. A creat compoziţii cu teme religioase şi mitologice („Odihnă pe drumul spre Egipt"; „Apostolul Petru", c. 1615—1617 etc.) şi în special portrete realiste, într-un colorit subtil, adevărate documente psihologice şi istorice, pline de distincţie, graţie şi eleganţă („Cardinalul G. Bentivoglio", c. 1623; „Portret de bărbat"; „Frans Snyders"; „Carol I" etc.). Dyck este autorul dese-

nelor originale ale seriei de portrete în acuaforte „Iconografia", parte din ele gravate de el însuşi. În unele dintre portretele lui se resimte tendinţa tratării în spiritul convenţional şi patetic al barocului. Influenţa lui **D.** asupra şcolii engleze a fost considerabilă. Este reprezentat în Muzeul Brukenthal din Sibiu cu tabloul „Moartea Cleopatrei", iar în Muzeul de Artă al R.P.R. cu studiul „Cap de femeie" (atribuit lui).

dyke *[daic]* (engl. *dike* „dig"; GEOL.), corp eruptiv cu

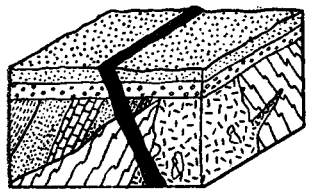

Dyke

formă tabulară, născut prin injectarea şi consolidarea magmei într-o crăpătură a scoarţei. Prin eroziunea terenurilor, **d.**, formate din roci mai rezistente decît cele înconjurătoare, rămîn în relief, avînd aspectul unor ziduri (ex. **d.** de andezite din Carpaţii Orientali).

Dzerjinsk, oraş în U.R.S.S., situat în centrul părţii europene a R.S.F.S. Ruse, pe rîul Oka. 180 000 loc. (1962). Industrie chimică (îngrăşăminte, mase plastice etc.), de materiale de construcţii şi alimentară.

Dzerjinski, Feliks Edmundovici (1877—1926), militant de seamă al Partidului Comunist (bolşevic) şi al Statului sovietic. A făcut parte din Centrul de partid pentru conducerea insurecţiei armate din Octombrie 1917. După victoria Revoluţiei din Octombrie a fost preşedinte al Comisiei extraordinare pe întreaga Rusie de luptă împotriva contrarevoluţiei. Conducător al organelor de securitate ale Statului sovietic, a mai îndeplinit în anii 1921—1926 şi alte sarcini. Membru al C.C. al P.C. (b) din 1917 şi

F.E. Dzerjinski

membru supleant al Biroului Politic al C.C. al P.C. (b) din U.R.S.S. din 1924.

Dzerjinski, Ivan Ivanovici (n. 1909), compozitor sovietic, artist emerit al R.S.F.S.R. Principala sa operă este „Donul liniştit" (1934), după romanul lui Şolohov. Alte opere: „Pămînt desţelenit", tot după Şolohov (1937), „Departe de Moscova", după romanul lui Ajaev (1954), „Soarta unui om", după Şolohov (1961). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

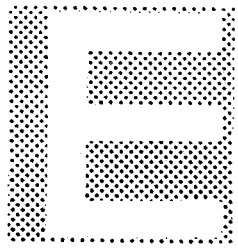

e, a şasea literă a alfabetului romînesc; sunetul notat prin această literă. Este o vocală cu deschidere mijlocie, nerotunjită, din seria prepalatală.

e (MAT.), număr care reprezintă limita expresiei $\left(1+\frac{1}{n}\right)^n$ cînd n creşte necontenit. S-a dovedit că **e** este un număr transcendent, adică nu poate fi rădăcina unei ecuaţii algebrice cu coeficienţi numere întregi. Numărul **e** este baza logaritmilor naturali: $e = 2,718\,281\,828\,459\ldots = 1+\frac{1}{1!}+\frac{1}{2!}+\ldots+\frac{1}{n!}+\ldots$

E 1. (LOG.) Simbol pentru judecata universal-negativă. Se notează, de exemplu, cu *E* judecata: „Nici o pasăre nu naşte pui vii". V. şi p ă t r a t u l l o g i c. **2.** (MUZ.) Notaţie literală pentru sunetul *mi*.

Eakins *[éichinz]*, Thomas (1844—1916), pictor realist american, autor de portrete, scene de gen şi animaliere. Portretele lui Eakins se disting prin profunzime psihologică, iar tablourile de gen prin puternice efecte dramatice („Clinica dr. Gross", 1875; portretul lui Edith Mahon). Bun cunoscător al anatomiei, **E.** a extins tehnica analizei anatomice la reprezentarea mişcării şi la redarea trăsăturilor fizionomiei. S-a manifestat şi ca sculptor.

eastmancolor *[i:stmənkələ]* (CINEMA.), procedeu de tratare a peliculei pentru filmul color aparţinînd firmei americane Kodak. Pelicula **e.**, lansată în 1950, are la bază un procedeu brevetat în 1911 de Fischer şi perfecţionat de Godowski şi Mannes, datorită căruia pe suportul de celuloid se suprapun trei emulsii, sensibile la trei culori. Pelicula **e.** a înlocuit în bună parte procedeul tehnicolor, bazat pe suprapunerea a trei pelicule diferite.

Eaton *[i:tn]*, Cyrus (n. 1883), industriaş din S.U.A., militant pe tărîm social, adept al principiului coexistenţei paşnice. Este unul dintre organizatorii principali ai conferinţelor internaţionale Pugwash a oamenilor de ştiinţă care se pronunţă pentru apărarea păcii. Autor de cărţi şi articole pe teme economice şi politice.

ebenist, (în trecut) muncitor tîmplar care lucra mobilier din lemn de abanos; (astăzi) muncitor tîmplar care execută lucrări de tîmplărie fină, cu sculpturi, incrustaţii sau ornamente de altă natură.

Ebert, Friedrich (1871—1925), om politic şi lider de dreapta al Partidului social-democrat din Germania, preşedinte al partidului după moartea lui A. B e b e l (1913). În timpul primului război mondial imperialist s-a situat pe poziţii social-şoviniste. Ca preşedinte al Germaniei (1919—1925) a înăbuşit în sînge Republica Sovietică din Bavaria (1919) şi insurecţia armată din Hamburg (1923).

Eberth, Karl Joseph (1835—1926), anatomist şi bacteriolog german, cunoscut în special prin cercetările sale asupra febrei tifoide, care au dus la descoperirea agentului cauzal al acestei boli *(bacilul E.)*.

Ebner-Eschenbach *[ébnər-éşənbah]*, Marie Freifrau von (1830—1916), scriitoare realist-critică austriacă. A scris nuvele („Povestirile satului şi castelului", 1884) şi romane („Copilul comunităţii", 1887), în care înfăţişează critic, de pe poziţii burghezo-democratice moderate, viaţa aristocraţiei şi burgheziei austriece. Ea prezintă cu multă simpatie viaţa ţărănimii din Moravia, lupta popoarelor slave pentru independenţă naţională (nuvela „Bo-žena", 1876). **E.-E.** se remarcă prin cunoaşterea profundă a vieţii poporului, prin umorul fin şi farmecul naraţiunii.

ebonită (CHIM.), material plastic dur, obţinut prin vulcanizarea cauciucului cu cantităţi mari de sulf (25—47%) şi cunoscut încă din secolul trecut. **E.** poate fi fabricată din cauciuc natural sau din cauciuc sintetic. Este folosită ca material de acoperire a aparaturii chimice, fiind rezistentă la solvenţi şi acizi, ca înlocuitor al aliajelor anticorozive, la confecţionarea pompelor, ventilelor, agitatoarelor, în industria electrotehnică drept izolant (la comutatoare, cutii de acumulatoare etc.); colorată cu diverşi pigmenţi minerali, **e.** se foloseşte şi ca imitaţie de baga sau de chihlimbar la confecţionarea unor obiecte, bijuterii etc. Fiind un material plastic scump, în prezent este înlocuită tot mai mult cu alte materiale plastice, care au calităţi superioare şi sînt mai ieftine.

eboşáre (fr. *ébaucher* „a subţia un lucru") **1.** (METAL.) Operaţie de laminare a lingou-

rilor în scopul de a suprima golurile interioare (sufluri, retasuri etc.), prin comprimarea lor, sau de a uniformiza materialul. Prin **e.** se micşorează secţiunea şi se modifică profilul lingourilor. **2.** (TEHN.) V. *degroşare.*

ebóşă 1. (METAL.) Semifabricat obţinut prin laminarea unui lingou sau a unei ţagle (la ţevi). **E.** pentru fabricarea de bandaje, de inele şi de flanşe cu dimensiuni mari are formă de inel brut, obţinut prin forjare. **2.** (ARTE PLAST.) Primul stadiu în crearea unei opere de artă plastică.

eboşoár 1. (ARTE PLAST.) Spatulă din lemn, fier sau os, avînd un capăt ascuţit şi celălalt rotunjit în formă de paletă, cu care sculptorii modelează argila, ceara, plastilina. **2.** Daltă folosită de olari, fierari, dulgheri.

ebráică, limba vechilor evrei, vorbită în Palestina din sec. al XIII-lea pînă în sec. al IV-lea î.e.n., cînd a fost înlocuită cu arameana, o altă limbă semitică. Face parte din familia limbilor semitice. Cele mai vechi monumente de limbă ebraică datează din sec. al XI-lea î.e.n. După ce a încetat de a mai fi o limbă uzuală, ebraica a fost folosită ca limbă religioasă şi savantă (*ebraica rabinică,* în care unii specialişti disting, ca fază mai veche, *ebraica talmudică*). A fost adoptată ca limbă oficială în statul Israel.

Ebru, fluviu în Spania (928 km). Izvorăşte din Munţii Cantabrici şi se varsă în Marea Mediterană printr-o deltă mlăştinoasă. Principalii afluenţi: Jalón pe dreapta, Aragón, Gallego, Segre pe stînga. Navigabil pentru vase mici pînă la oraşul Saragosa. Cursul inferior este folosit pentru irigaţii.

ebulioscopíe (lat. *ebullire* „a fierbe" şi gr. *skopia* „observare"; CHIM.), metodă fizico-chimică de determinare a maselor moleculare ale componentelor dizolvate dintr-o soluţie, cu ajutorul aparatului numit *ebulioscop.* Se bazează pe proprietatea soluţiilor de a fierbe la temperaturi mai ridicate decît dizolvantul pur. Efectul ebulioscopic (ridicarea punctului de fierbere al soluţiei faţă de dizolvant) este proporţional, pentru soluţii diluate, cu concentraţia soluţiei. În industria

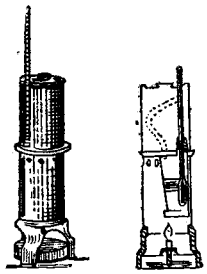

Ebuliometru

alimentară, **e.** este folosită pentru determinarea gradului de alcool din vin; aparatul folosit în acest scop se numeşte *ebuliometru* (impropriu *ebulioscop*).

Eça de Queiroz *[ésa də cheiróş],* José Maria (1845—1900), scriitor realist critic portughez. A început să scrie sub influenţa romantismului tîrziu, devenind apoi realist cu unele tendinţe naturaliste. Romanele sale „Crima părintelui Amaro" (c.1880), „Vărul Basilio" (1878) şi „Relicva" (1887) au un caracter anticlerical. În romanul „Mandarinul" (1880), îmbinînd elementele realiste cu cele fantastice, **E.** face, cu umor şi cu pătrunzătoare fineţe, observaţii critice asupra realităţii din vremea sa. Romanele „Celebrul neam al Ramiresilor" (1900) şi „Oraşul şi munţii" (1901) exprimă nostalgia după moravurile simple şi patriarhale ale Portugaliei de odinioară.

ecarisáj 1. Operaţie de prelucrare a cadavrelor de animale şi a deşeurilor de la abatoare în vederea transformării lor în produse furajere sau industriale (făină de oase, de carne şi de sînge, clei etc.). **2.** Întreprindere care execută aceste operaţii.

ecarisáre (IND. LEMN.), operaţie manuală de tăiere a buştenilor pentru a se obţine piese de lemn prismatice, de secţiune pătrată sau dreptunghiulară (grinzi, scînduri, dulapi, rigle, şipci etc.).

ecarlát (CHIM.), denumire a unor coloranţi sintetici, cu nuanţă de stacojiu, folosiţi în industria textilă. Ex. ecarlat A, ecarlat acid, ecarlat Ciba etc.

ecartamént (fr. *écartement* „depărtare"; C.F.), distanţa dintre cele două şine ale unei linii de cale ferată, măsurată între feţele interioare ale ciupercii şinelor. V. şi cale ferată.

Ecaterina I, soţia lui Petru cel Mare, împărăteasă a Rusiei (1725—1727) după moartea soţului ei. În timpul domniei ei s-a instituit Înaltul consiliu secret (1726), organ conducător al statului absolutist, în frunte cu A. D. Menşikov.

Ecaterina a II-a (1729—1796), principesă germană din familia Anhalt Zerbst, căsătorită cu Petru al III-lea; împărăteasă a Rusiei (1762—1796) în urma unei lovituri de palat care l-a răsturnat pe soţul său. Întreaga politică internă şi externă a **E. a II-a** a fost îndreptată spre apărarea intereselor de clasă ale nobilimii, întărirea autocraţiei şi a procesului de iobăgizare a ţărănimii, spre înăbuşirea răscoalelor populare şi mişcărilor de eliberare naţională. A înăbuşit cu cruzime răscoala lui Pugaciov (1773—1775). În timpul domniei ei, Rusia a purtat războaie cu Imperiul otoman (1768—1774, 1787—1791) pentru ieşirea la Marea Neagră şi cu Suedia în vederea întăririi poziţiilor Rusiei la Marea Baltică şi a participat la cele trei împărţiri ale Poloniei (1772, 1793, 1795). **E. a II-a** a folosit ideile iluminiştilor francezi, cu care purta corespondenţă, în scopul apărării monarhiei.

Ecbatana, oraş antic în Podişul Iran, capitala Mediei, apoi reşedinţă de vară a regilor persani şi parţi. Cercetările arheologice au scos la lumină numeroase monumente ale culturii materiale persane din sec. VI—IV î.e.n. Astăzi, oraşul *Hamadan* (Iran).

ecclesía, adunarea poporului în Atena antică. Era organul politic suprem în timpul lui Solon. Din **e.** făceau parte toţi cetăţenii atenieni majori şi ea alegea pe toţi funcţionarii.

Ecedea, cîmpie în cursul inferior al Someşului, pe teritoriul R.P.R. Ca urmare a pantei reduse şi a prezenţei

stratelor impermeabile superficiale, s-a format o întinsă zonă mlăştinoasă, care, desecată prin drenare, a fost redată agriculturii.

éche (germ. *Ecke* „colţ"; NAV.), bară fixată pe axul cîrmei unei ambarcaţii sau a unei nave mici şi care foloseşte la manevrarea cîrmei. Pentru nave mai mari se folosesc **e.** în formă de sector.

Echegaray y Eizaguirre *[ecegarái i ei θaghíre]*, José (1832–1916), dramaturg, om politic şi economist spaniol. A fundat, în 1874, Banca Spaniei. În dramele sale („Nebunie sau sfinţenie", 1877; „Marele galeoto", 1881), Echegaray înfăţişează unele aspecte ale vieţii burgheze. Piesele scrise după 1890, sub influenţa lui H. Ibsen („Dumnezeu cel nebun", 1900), au caracter psihologic şi vădesc unele tendinţe nihilist-anarhice. Premiul Nobel pentru literatură (1904).

echér (TEHN.) **1.** Instrument în formă de triunghi drept-

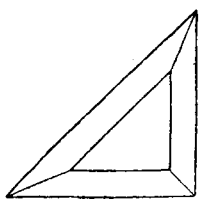

Echer

unghi, folosit în desenul tehnic, în atelierul de trasat etc. pentru trasarea perpendicularelor, a dreptelor paralele cu o direcţie dată şi pentru verificarea unghiurilor drepte. Poate fi confecţionat din lemn, din metal, din celuloid etc. **2.** *Echer topografic*, instrument cu ajutorul căruia se orientează fixarea pe teren a aliniamentelor perpendiculare. Se utilizează la lucrările topografice de detaliu, în special la întocmirea planurilor de oraşe. Există trei tipuri de **e.** *t.*: cu prisme, cu fire (arpentor) şi cu oglinzi.

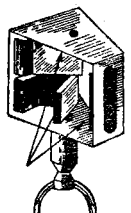

Echer topografic cu oglinzi

Echeverría *[eceverí a]*, Estéban (1805–1851), poet argentinian, unul dintre creatorii poeziei naţionale argentiniene. A participat la răscoala din 1839 împotriva tiraniei dictatorului Rosas. Lucrările publicistice ale lui **E.** sînt străbătute de spirit democratic (culegerile „Cuvinte simbolice", 1837; „Învăţătura socialistă", 1846). În scrierile sale teoretice a susţinut principiile romantismului. **E.** îşi datorează popularitatea volumelor de poezii lirice patriotice şi erotice („Consolările", 1834; „Rime", 1837), scrise în spirit byronian. În poemul epic „Captiva" (1837) cultivă tradiţiile populare, iar în poemele „Răscoala din 1839 din sudul provinciei Buenos Aires" (1854) şi „Avellaneda", precum şi în drama „Pola", proslăveşte pe luptătorii pentru libertate şi democraţie. Povestirea „Abatorul" (1838) face parte dintre primele lucrări în care este descrisă în mod realist viaţa poporului argentinian.

echi- (lat. *aequus* „egal, drept"), element de compunere cu sensul „egal" (ex. *echilateral, echivalent*).

echidistánte (MAT.; despre puncte, drepte, planuri etc.), care se află la distanţe egale faţă de un punct, de o dreaptă, de un plan sau care sînt egal distanţate între ele.

echilibráre (din lat. *aequus* „egal" şi *libra* „balanţă") **1.** (TEHN.) Operaţie de anulare a forţelor dinamice nesimetrice care se exercită asupra pieselor unui sistem tehnic datorită mişcării accelerate a acestora. Operaţia se execută prin adăugarea la sistem sau prin îndepărtarea din sistem a unor mase alese şi dispuse convenabil. Echilibrarea înlătură vibraţiile şi instabilitatea sistemului datorite stării de dezechilibru, evită oboseala şi chiar o eventuală rupere a materialului. **E.** este obligatorie pentru organele de maşini cu mişcare periodică. **2.** (TELEC.) Operaţie de reducere a cuplajelor nedorite dintre circuitele unei linii de telecomunicaţii. La liniile aeriene, **e.** se obţine prin modul de construcţie, în special prin transpunere (încrucişare). La cablurile telefonice, **e.** constă în compensarea cuplajelor dintr-o porţiune a cablului prin cuplaje egale şi de semn contrar din altă porţiune a lui, ori prin conectarea unor condensatoare de **e.** sau de simetrizare. Se numeşte şi *simetrizarea cablurilor*. **3.** (ELT.) *Echilibrarea reţelelor electrice de distribuţie*, repartizarea receptoarelor de energie electromagnetică la o reţea de distribuţie trifazată, astfel încît, aceasta fiind alimentată la tensiuni simetrice, curenţii de linie să formeze un sistem simetric. — *Maşină de e.*, maşină destinată echilibrării (**1**) corpurilor în mişcare de rotaţie (rotoare, arbori etc.). Se deosebesc: *m. de e.* compensatoare, la care vibraţiile corpului ce se echilibrează, în regim critic, se compensează cu ajutorul unei forţe sinusoidale de aceeaşi frecvenţă şi cu faza şi amplitudinea cunoscute; *m. de e.* cu oscilaţii libere, care permit determinarea parametrilor dezechilibrului în baza relaţiei dintre mărimea cuplului dezechilibrant şi amplitudinea oscilaţiilor corpului în regim supracritic ş.a.

echilíbru[1] **1.** (FIZ.) Proprietate a unui sistem de forţe care acţionează asupra unui sistem de puncte materiale de a nu modifica starea de repaus sau de mişcare a acestuia faţă de un sistem de referinţă inerţial. Pentru aceasta este necesar şi suficient ca atît rezultanta forţelor respective cît şi momentul lor static rezultant, în raport cu un punct oarecare din spaţiu, să fie nule. Despre sistemul de puncte materiale asupra căruia acţionează un sistem de forţe în echilibru se spune că se află în *stare de echilibru*. Un sistem de puncte materiale se află într-o poziţie de *echilibru stabil* dacă în urma unor deplasări revine de la sine în poziţia iniţială. Sistemul de puncte materiale care în urma unei deplasări foarte mici nu revine în poziţia iniţială şi continuă să se mişte neuniform se află în poziţie de *echilibru instabil* (sau *labil*). Un sistem de puncte materiale care în urma unor deplasări foarte mici ar reveni în poziţia iniţială, dar ar continua să se mişte neuniform în urma unor

deplasări mai mari, se află în poziție de *echilibru metastabil*. Un sistem de puncte materiale se află în poziție de *echilibru indiferent* dacă, deplasat din această poziție, nici nu revine în poziția inițială, nici nu se depărtează de ea și rămîne în echilibru în orice poziție. — *E. static*, stare de repaus a unui corp solicitat de mai multe forțe a căror acțiune se anulează. — *E. dinamic*, echilibru al unui sistem în care două procese opuse se desfășoară cu aceeași viteză, menținînd în acest fel nemodificată starea în care se află sistemul. — *E. radioactiv*, stare care poate fi obținută în cursul dezintegrării unei substanțe radioactive *(mamă)* ai cărei descendenți au vieți scurte; se caracterizează prin faptul că raportul dintre activitatea substanței-mamă și activitatea unui descendent se menține constant în timp; *e. radioactiv* se întîlnește îndeosebi în minereurile radioactive. V. și dezintegrare radioactivă. — *E. statistic*, stare a unui sistem fizico-chimic în care toate mărimile macroscopice ce-l caracterizează nu variază în timp (ex. starea unui gaz la temperatură, presiune, volum și compoziție constante). — *E. termic*, stare a două sau mai multe sisteme fizico-chimice puse în contact termic la care nu se mai produce schimb de căldură între părțile lor. *E. t.* este realizat cînd sistemele respective au aceeași temperatură constantă. V. și temperatură. — *E. termodinamic*, stare pe care tinde să o atingă orice sistem fizico-chimic, pus în condiții exterioare bine determinate, prin transformările sale termodinamice. Ajuns în stare de *e. t.*, sistemul nu evoluează către nici o altă stare. Starea de *e. t.* este caracterizată prin valori extreme (maxime sau minime) ale funcțiilor termodinamice, corespunzătoare condițiilor exterioare (ex., pentru un sistem adiabatic, *e. t.* este starea în care entropia are valoare maximă). **2.** (CHIM.) *Echilibru chimic*, echilibru dinamic stabilit între două reacții care decurg simultan în direcții opuse (reacții reversibile). La *e. c.* vitezele reacțiilor opuse sînt egale (ex. reacția de formare a amoniacului, reacția de formare a acidului iodhidric etc.). *E. c.* se deplasează la variația temperaturii și a presiunii. Această deplasare se produce conform cu principiul lui Le Chatelier. La o temperatură dată, *e. c.* se caracterizează prin constanta de echilibru. Se numește și *echilibru de reacție*. V. și legea acțiunii maselor. **3.** (PSIH.) *Senzație de echilibru*, senzație care reflectă poziția și mișcările corpului în spațiu, și în special devierile de la poziția verticală. Receptorul ei este organul vestibular (canalele semicirculare și aparatul otolitic, situate în urechea internă).

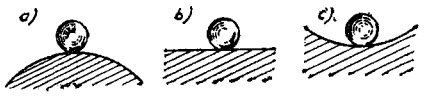

Echilibru
a — instabil; *b* — indiferent; *c* — stabil

echilíbru[2], *teoria echilibrului*, teorie mecanicistă și metafizică, care extinde acțiunea legii mecanice a echilibrului asupra tuturor fenomenelor naturii și societății, susținînd că izvorul mișcării rezidă în contradicțiile externe, în lupta unor forțe exterioare contrare. După această teorie, starea „normală", naturală a materiei nu este mișcarea, ci echilibrul, repausul, lupta forțelor contrare care acționează asupra obiectelor din afara lor, ducînd, după o tulburare vremelnică a echilibrului, la un nou echilibru. Negînd izvorul intern al mișcării, *t. e.* duce în ultimă analiză la concepția idealist-teologică a impulsului primar. Adepți ai *t. e.* au fost A. Comte, P.J. Proudhon, H. Spencer, E. Dühring, K. Kautsky, A.A. Bogdanov, iar la noi I. Heliade-Rădulescu. Reformiștii folosesc *t. e.* pentru fundamentarea filozofică a teoriilor lor antimarxiste despre „armonia" dintre clasele antagoniste, despre „integrarea pașnică" a capitalismului în socialism.

echimóză (gr. *ekchymosis* „revărsare"; MED.), pată care se formează la suprafața pielii în urma unei lovituri sau, mai rar, spontan (în scorbut, purpură etc.), datorită infiltrării țesuturilor cu sîngele ieșit din arborele circulator. La început este de culoare roșie-vineție, apoi treptat vînătă-închis, albastră, galbenă-verzuie, datorită descompunerii treptate a hemoglobinei din sîngele acumulat în regiunea traumatizată. În medicina legală, **e.** constituie un semn important pentru stabilirea vechimii traumatismului. Sin. *vînătaie*.

echinísm (MED.), deformație congenitală sau dobîndită care constă în extensiunea forțată a labei piciorului ca urmare a scurtării patologice a mușchilor posteriori ai gambei. Indivizii cu **e.** calcă numai pe vîrful degetelor.

echinocóc *(Echinococcus granulosus)*, vierme parazit din clasa cestodelor, cu corpul de 2—6 mm lungime, format din 3—4 proglote. Forma adultă a parazitului trăiește în intestin la cîini, lupi, vulpi etc., iar forma larvară se dezvoltă provocînd chisturi în diferite organe la animalele rumegătoare, la porci și la om.

echinococóză, boală parazitară, comună omului și animalelor, produsă de *Echinococcus granulosus*. Boala se combate prin dehelmintizarea cîinilor și distrugerea organelor de animale infestate, după sacrificarea acestora. V. și hidatidoză.

echinocțiálă, *linie ~* (ASTR.), dreapta de intersecție a planului ecuatorului cu planul eclipticii. *L. e.* străpunge sfera cerească în două puncte, numite *puncte echinocțiale*.

echinócțiu (lat. *aequus* „egal" și *nox, noctis* „noapte"; ASTR.), fiecare dintre cele două date ale anului cînd ziua este egală cu noaptea pe tot Pămîntul: **e.** de primăvară (în jurul datei de 21 martie) și **e.** de toamnă (în jurul datei de 23 septembrie). Acestor două date le corespund două puncte echinocțiale — punctul vernal ♈, în prezent în constelația Peștilor, și punc-

tul autumnal Ω, în prezent în constelația Fecioarei — ale eclipticii, unde aceasta se întretaie cu ecuatorul ceresc. Se numește și *echinox*.

echinodérme (ZOOL.), încrengătură de animale marine nevertebrate, cu corpul alcătuit după un plan de simetrie pentaradiară, suprapusă unei simetrii bilaterale primare. Sînt caracterizate prin prezența unui schelet calcaros format din plăci. **E.** se mișcă cu ajutorul ambulacrelor. După forma corpului și după dispunerea plăcilor, **e.** se împart în cinci clase: *echinide* (arici-de-mare), cu corpul ovoid turtit, acoperit cu numeroși spini, cu carapace compactă formată din 20 de rînduri de plăci dispuse în șiruri duble; *asteroide* (stele-de-mare), cu corpul în formă de stea și cu scheletul mai dezvoltat pe fața orală; *ofiuride*, asemănătoare cu stelele-de-mare, dar cu scheletul brațelor mai dezvoltat; *holoturide*, cu corpul moale și alungit ca un castravete; *crinoide* (crini-de-mare), cu aspect de floare, cuprinzînd atît specii libere cît și specii fixate de un substrat. **E.** au trăit din cambrian pînă astăzi; pentru anumite perioade geologice, ele prezintă deosebită importanță în stabilirea vîrstei depozitelor în care se găsesc.

echinosphaerites (PALEONT.), gen fosil de echinoderme din clasa cistoideelor, caracterizat prin testul sferic, format din numeroase plăci poligonale străbătute de pori și de orificiile bucal, anal și genital. A trăit în silurian.

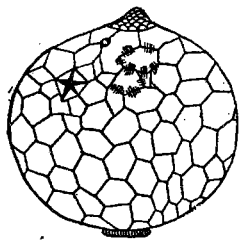

Echinosphaerites

„Echipa", revistă de orientare antifascistă, editată de P.C.R. A apărut la București, din octombrie pînă în noiembrie 1934.

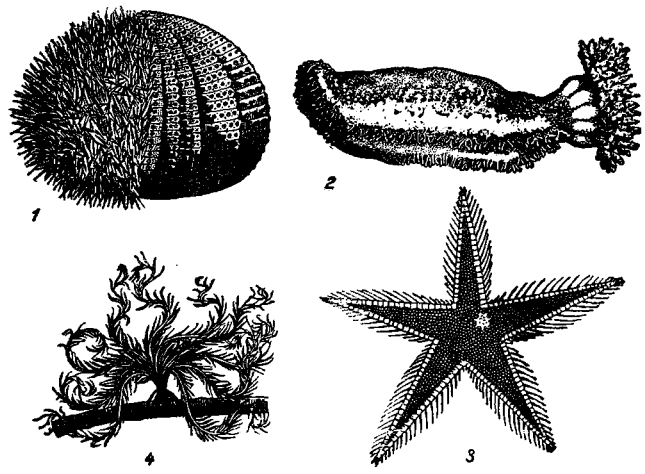

Echinoderme
1 — arici-de-mare; *2* — holoturie; *3* — stea-de-mare; *4* — crin-de-mare

echipáj **1.** Totalitatea personalului de conducere și de deservire aparținînd unui avion, unei nave, unei ambarcații, unui tanc etc. **2.** Grup de sportivi care se găsește pe o ambarcație (la sporturile nautice), pe o navă aeriană, pe un bob sau pe o motocicletă și răspunde de conducerea acestora.

echipaménț **1.** (MILIT.) Totalitate a obiectelor de îmbrăcăminte și de încălțăminte, precum și a unor accesorii (centură, sac de merinde, cartușieră etc.), care se distribuie militarilor. **2.** (TEHN.) Ansamblu, mobil sau imobil, de piese și dispozitive aparținînd unei instalații, unei mașini, unui aparat etc., inclusiv elementele de legătură sau conexiune, necesar pentru îndeplinirea unei anumite funcțiuni în aceste sisteme tehnice (ex. echipamentul electric al unui automobil, al unui avion etc.). — *E. de protecție*, îmbrăcăminte sau alte efecte care apără împotriva agenților fizici, chimici, mecanici etc. dăunători sănătății (ex. șorț de piele, ochelari, cască, cizme de cauciuc, mască pentru gaze sau praf, mănuși etc.).

echipartiția energiei (FIZ.), lege a mecanicii statistice, conform căreia, într-un gaz, fiecăruia dintre g r a d e l e d e l i b e r t a t e ale unei particule îi revine aceeași energie cinetică medie, egală cu $1/2\ kT$ (unde k este constanta lui Boltzmann, iar T temperatura absolută). Legea **e. e.** este valabilă numai în cazul în care efectele cuantice sînt neglijabile, adică pentru gaze ale căror particule au masa suficient de mare și densitatea particulelor suficient de mică și sînt considerate la temperaturi suficient de înalte.

echipă **1.** (TEHN.) Colectiv de muncitori care lucrează în strînsă colaborare pentru îndeplinirea unui anumit volum de muncă de același fel, într-un termen dat, sub conducerea unui responsabil, șeful de echipă. **2.** (SPORT) Colectiv de sportivi care urmărește un scop social și sportiv comun, pregătindu-se și luptînd pentru a reprezenta prestigiul asociației sau clubului sportiv din care fac parte. Numărul componenților unei echipe care pot participa în concursuri în același timp este stabilit prin regulamente.

echipotențiálă (lat. *aequus* „egal" și *potentia* „putere"), *suprafață* ~ (MAT., FIZ.), suprafață, loc geometric al punctelor în care potențialul scalar al unui cîmp de vectori are aceeași valoare (ex. suprafețele echipotențiale ale cîmpului electrostatic produs de o sarcină electrică punctuală sînt sfere cu centrul în punctul în care se găsește sarcina). Liniile de cîmp sînt perpendicu-

lare pe suprafețele echipotențiale.

echitație (lat. *equitatio*, de la *equus* „cal"; SPORT), proces complex de pregătire unitară a calului și a călărețului, desfășurat după principii științific stabilite în vederea obținerii unor rezultate sportive superioare în proba de dresaj, de obstacole sau în proba completă de călărie.

echivaláre (lat. *aequus* „egal" și *valere* „a putea") **1.** (EC. POL.) Exprimare a valorii unei mărfi într-o altă marfă sau în bani. **2.** Recunoaștere a valabilității unor studii, diplome sau examene, obținute în cadrul unui anumit grad sau tip de școală, pentru un alt grad sau tip de școală, în condițiile stabilite de dispozițiile legale.

echivalént[1] **1.** (Despre un proces, o mărime, un circuit etc.) Care, dintr-un anumit punct de vedere, are același efect, aceeași valoare sau aceeași semnificație cu un alt proces, o altă mărime etc. Mărimile, procesele etc. echivalente nu sînt identice și nici analoge. **2.** (MAT.; despre o figură geometrică plană sau în spațiu) Care are aceeași suprafață, respectiv același volum, cu o altă figură geometrică. **3.** (FIZ.) **a)** *Echivalent mecanic al unității de căldură* (sau *echivalent mecanic al caloriei*), raportul constant $J = \frac{L}{Q}$ dintre lucrul mecanic L și cantitatea de căldură Q, caracteristic pentru orice transformare a lucrului mecanic în energie calorică. Faptul, verificat experimental, că *e. m. al u. de c.* are întotdeauna aceeași valoare confirmă principiul conservării și transformării energiei. În sistemul internațional de unități (SIU), valoarea *e. m. al u. de c.* este egală cu $J = 4{,}186$ J/cal, iar în sistemul MKfS este $J \approx 427$ kgm/kcal. În mod similar se definește și *echivalentul electric* al căldurii, a cărui valoare în SIU este 4,186 J/kcal, iar în sistemul tehnic $1{,}163 \cdot 10^{-3}$ kWh/kcal. **b)** *E. în apă*, masa de apă care are o capacitate calorică egală cu aceea a unui corp dat. Este egal cu produsul dintre masa corpului respectiv și căldura specifică a substanței din care este alcătuit corpul. **4.** (CHIM.) *Echivalent chimic*, cantitate dintr-un element sau dintr-o substanță chimică, care se poate combina cu 1,008 g de hidrogen sau care poate înlocui această cantitate de hidrogen în combinațiile sale. Dacă este exprimată în grame se numește *echivalent-gram*. Sin. *greutate echivalentă*. **5.** (CHIM., ELT.) *Echivalent electrochimic*, cantitate de element chimic depus sau degajat la electrod, în procesul de electroliză, de unitatea de sarcină electrică, adică de 1 coulomb. **6.** (CONSTR.) Încărcarea uniform repartizată care determină într-o secțiune dată a unui element de construcție (grindă, arc etc.) același efort (moment încovoietor, forță tăietoare etc.) ca și încărcarea reală. **7.** (TELEC.) *Echivalent de transmisiune*, mărime caracteristică a unei linii telefonice sau telegrafice, egală cu diferența dintre suma atenuărilor și suma cîștigurilor semnalului transmis de la un capăt la altul al liniei. Semnalul este transmis cu atît mai bine cu cît *e. de t.* este mai mic. **8.** (MILIT.) *Echivalent de trotil*, valoare a energiei degajate de o explozie nucleară, exprimată în numărul de tone de trotil care ar degaja aceeași energie.

echivalént[2] (EC. POL.), marfă care, în procesul schimbului, servește ca formă de exprimare a valorii altei mărfi, avînd înglobată aceeași cantitate de muncă socială. O dată cu dezvoltarea producției și a schimbului de mărfuri, rolul de *e. s-a* fixat asupra unei singure mărfi, care a devenit astfel *echivalent general*, adică o marfă care exprimă valoarea tuturor celorlalte mărfuri, îndeplinind rolul de bani. În cursul dezvoltării istorice, rolul de *e. g.* l-au jucat diferite mărfuri: vite, blănuri, sare, metale etc. Mai tîrziu el s-a fixat asupra metalelor prețioase: aur și argint. V. și bani.

echivalénță 1. (LOG.) Relație logică între două enunțuri care sînt sau adevărate sau false împreună (ex. enunțul „Unele metale sînt lichide" e echivalent cu enunțul „Unele lichide sînt metale"; în cazul de față, ambele enunțuri sînt adevărate). **2.** (MAT.) *Relație de echivalență*, relație reflexivă, simetrică și tranzitivă între elementele unei mulțimi. Relația R este *reflexivă* dacă fiecare element este în relația R cu el însuși (adică are loc relația aRa), este *simetrică* dacă valabilitatea relației aRb între elementele a și b ale mulțimii implică și valabilitatea relației bRa și este *tranzitivă* dacă valabilitatea relațiilor aRb și bRc între elementele a, b și c implică și valabilitatea relației aRc. Față de relația de echivalență R, mulțimea M se împarte în *clase de echivalență*. Într-o clasă de echivalență intră toate elementele echivalente între ele prin relația R. Două clase de echivalență sînt disjuncte. Dacă două clase de echivalență conțin un element comun, atunci ele coincid. **3.** (MED.) Manifestare patologică la epileptici, care înlocuiește crizele de epilepsie (ex. diferite gesticulări, fugă, halucinații, excitație sau depresiune psihică etc.).

Echo (în mitologia greacă), nimfă, pe care Hera, din gelozie, a condamnat-o să nu mai poată rosti decît ultima silabă a cuvintelor auzite. După altă legendă, Echo s-a îndrăgostit de Narcis, dar acesta a respins-o. De durere ea s-a prefăcut în stîncă, păstrînd doar glasul omenesc care îngînă cuvintele.

Eckermann *[ékərman]*, Johann Peter (1792—1854), scriitor german, autor de memorii. Din 1823 a fost secretarul particular al lui Goethe. Lucrarea sa principală, scrierea în 3 volume „Convorbiri cu Goethe în ultimii ani ai vieții lui" (apărute între 1836 și 1848), este un izvor documentar însemnat pentru cercetarea operei marelui scriitor german.

Eckhart (numit și *Meister Eckhart* sau *Eckehart*), Johannes (1260—1327), teolog german, la care misticismul se îmbină cu opoziția față de biserica oficială. După el, „mîntuirea" nu depinde de cultul bisericesc, ci de activitatea lăuntrică a omului, de rațiunea

şi de voinţa lui. Legate de unele „erezii" şi condamnate ca atare, concepţiile lui **E.** au exprimat, în veşmînt teologic, protestul antifeudal al maselor populare.

eclampsíe (gr. *eklampsis* „apariţie subită"; MED.), sindrom de autointoxicaţie întîlnit către sfîrşitul sarcinii sau imediat după naştere, care constă în accese convulsive generalizate şi stare comatoasă, precedate de dureri de cap foarte puternice, tulburări de vedere, dureri abdominale, hipertensiune arterială, albuminurie etc. Eclampsia se observă şi la unele animale (vaci, căţele) în perioada de gestaţie.

eclatór, aparat electric constituit din doi electrozi separaţi printr-un mediu izolant (aer, ulei de transformator etc.) şi între care se produce o descărcare electrică atunci cînd tensiunea electrică dintre ei atinge o anumită valoare; această valoare depinde îr special de distanţa dintre electrozi, de forma lor şi de starea şi natura mediului izolant. Este folosit la protecţia contra supratensiunilor, la măsurarea tensiunilor electrice etc. V. şi s p i n t e r o m e t r u.

Eclator

eclectísm (gr. *eklego* „aleg") **1.** (FILOZ.) Îmbinare mecanică, hibridă a unor idei, concepţii, puncte de vedere eterogene sau opuse; ea duce la lipsă de unitate şi de consecvenţă în gîndire. **E.** se manifestă adeseori prin alăturarea mecanică şi arbitrară a diferitelor laturi ale obiectului (fenomenului, procesului) studiat, fără distingerea laturilor esenţiale de cele neesenţiale, a celor determinante de cele determinate, secundare. Astfel, sociologii adepţi ai *teoriei factorilor* pun pe acelaşi plan diferitele laturi şi condiţii ale vieţii sociale (economia, mediul geografic, tehnica, ştiinţa, politica etc.), ignorînd sau negînd existenţa unui factor determinant al dezvoltării sociale. Răspîndirea tendinţelor eclectice este caracteristică mai cu seamă ideologiei claselor decadente. În filozofia antică, de pildă, ea s-a manifestat în perioada de criză a orînduirii sclavagiste (A c a d e m i a p l a t o n i c ă tîrzie, s t o i c i s m u l roman, C i c e r o). Alături de iraţionalism, subiectivism şi agnosticism, **e.** este o trăsătură caracteristică a filozofiei burgheze din a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi din epoca imperialistă (ex. personalismul, pozitivismul cu toate variantele sale, fenomenologia, pragmatismul etc.). Eclectismul a fost şi este promovat de asemenea de oportunişti, care au încercat întotdeauna „să îmbine" marxismul cu diferite concepţii filozofice burgheze (ex. cu neokantianismul sau cu machismul). În lucrarea sa „Materialism şi empiriocriticism", Lenin a supus unei critici ascuţite încercările eclectice ale filozofilor burghezi de a escamota contradicţia dintre materialism şi idealism prin crearea unei pretinse „a treia linii", care s-ar situa deasupra celor două orientări fundamentale din filozofie. **2.** (ARHIT., ARTE PLAST.) Îmbinare necritică a unor elemente luate din stiluri diferite sau din modalităţi personale de exprimare, în special în perioadele de decadenţă sau de manierism ale artei (ex. în arta tîrzie a Romei antice, în care s-au întrepătruns în mod eterogen forme ale artei greceşti, egiptene şi ale artei Orientului Mijlociu). Eclectismul este propriu şi Academiei din Bologna, care a căutat să îmbine într-o singură lucrare diferite trăsături caracteristice ale operelor marilor maeştri ai sec. al XVI-lea. **E.** a predominat în arhitectura burgheziei din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, care a imitat şi a îmbinat artificial stiluri istorice diferite.

„Eclesiastul", carte din „Vechiul testament", care constituie un comentariu pesimist al maximei devenite celebre: „deşertăciunea deşertăciunilor, toate sînt deşertăciuni".

eclimétru 1. Instrument topografic cu ajutorul căruia se determină unghiul de înclinare a pantei pe teren. Este format dintr-un sector de cerc metalic gradat, un fir cu plumb pentru fixarea direcţiei verticale şi un vizor. Mărimea unghiului

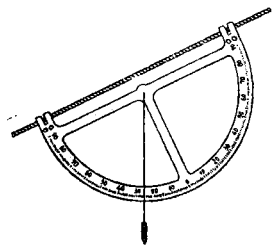

Eclimetru

de pantă se citeşte în dreptul firului cu plumb. **2.** Partea teodolitului care cuprinde cercul vertical şi dispozitivele de lectură pentru determinarea unghiurilor verticale.

eclípsă (gr. *ekleipsis*, din *ek* „din" şi *leipein* „a lipsi"; ASTR.), dispariţie totală sau parţială, pentru un observator de pe Pămînt, a imaginii unui astru, datorită faptului că între astrul luminos eclipsat şi Pămînt se interpune un alt astru sau faptului că astrul eclipsat se află momentan în conul de umbră aruncat de un alt astru. Cele mai cunoscute eclipse sînt **e.** de Lună şi **e.** de Soare; există şi eclipse ale sateliţilor planetelor (ex. Iupiter) sau ale unor stele (ex. stele duble cu eclipsă). V. şi A l g o l. — *E. de Lună*, eclipsă produsă de intrarea Lunii în conul de umbră sau de penumbră al Pămîntului. Deoarece orbita Lunii are o înclinaţie de 5 8° faţă de planul eclipticii, *e. de L.* are loc numai cînd Luna este aproape de linia Pămînt-Soare, adică în vecinătatea unuia dintre nodurile orbitei sale. *E. de L.* poate fi *parţială* sau *totală*. — *E. de Soare*, fenomen natural, produs în cursul mişcărilor Lunii şi ale Pămîntului, prin interpunerea Lunii între Pămînt şi Soare. Cînd Luna este în conjuncţie cu Soarele, în momentul trecerii în vecinătatea unuia dintre noduri, ea poate să ascundă complet Soarele *(e. totală)*, să lase vizibil numai un inel din discul Soarelui *(e. inelară)* sau o parte a discului solar *(e. par-*

țială). **E.** totală poate fi vizibilă pe Pământ pe o fîșie cu un diametru de maximum 270 km, putînd avea însă mai multe mii de km lungime. În timpul eclipselor totale de Soare se pot face numeroase studii fizice asupra Soarelui, în special asupra celei mai îndepărtate atmosfere a Soarelui, coroana solară. Ultima eclipsă totală de Soare vizibilă în țara noastră a avut loc la 15 februarie 1961,

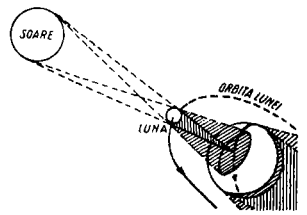

Eclipsă de Soare

iar următoarea va avea loc la 11 august 1999. Într-un an pot să se producă maximum trei eclipse de Lună și maximum cinci de Soare. Eclipsele de Lună și de Soare se repetă în aceeași ordine după o perioadă de 18 ani și 11 zile, denumită s a r o s și cunoscută încă din antichitate.

eclíptică (ASTR.), cerc imaginar după care planul orbitei Pământului intersectează sfera cerească și care constituie astfel orbita aparentă descrisă de Soare în timp de un an. De o parte și de alta a **e.** se întinde z o d i a c u l. Unghiul de înclinare al **e.** față de planul ecuatorului bolții cerești este de 23°27′ *(oblicitatea e.)*. Acest unghi este în prezent în scădere cu 50″ pe secol, dar nu se va anula niciodată, oblicitatea **e.** oscilînd cu ±1°34′ în jurul unei valori medii.

eclísă (TEHN.), element de îmbinare, de metal sau de lemn, care servește la înnădirea a două piese alăturate și care se leagă cu acestea prin cuie, șuruburi, nituri, sudură etc. — *E. de șine*, eclisă metalică (din oțel laminat etc.) așezată la rostul a două șine de cale ferată pentru a asigura continuitatea căii. — *E. electrică de șine*, legătură electrică între capetele a două șine de tramvai sau de cale ferată electrică, nesudate, folosită pentru a mări conductanța electrică a căii și a micșora intensitatea curenților vagabonzi.

eclogít (PETROGR.), rocă metamorfică grăunțoasă, alcătuită din granat roșu, piroxen sodic verde sau amfibol, derivată din gabrouri sau alte roci cu compoziție similară și formată în condiții de temperatură și de presiune foarte ridicate. În R.P.R., **e.** a fost găsit în șisturile cristaline din Munții Sebeșului.

ecloziúne (ZOOTEHN.), procesul de ieșire a puilor din ou în urma i n c u b a ț i e i. Cuprinde mai multe faze: ciocnirea, eliberarea de coajă și ieșirea propriu-zisă a puilor din ou.

eclúză (lat. *exclusa*, de la *excludere* „a da, a lăsa afară") **1.** (HIDROTEHN.) Construcție care face legătura între două porțiuni cu nivele diferite ale unui curs de apă navigabil. **E.** se amenajează în vecinătatea locurilor în care calea navigabilă are o treaptă de cădere. Ele sînt alcătuite dintr-una sau din mai multe camere (sasuri) în care pătrund navele și care sînt închise la capete cu porți. Deschizînd o poartă, sasul este pus în legătură cu una dintre porțiunile cursului de apă respectiv sau cu sasul vecin. După pătrunderea vasului în sas, se închide prima poartă și se deschide cea de-a doua, permițînd navei trecerea în cealaltă porțiune a cursului de apă sau în sasul următor. La unele **e.**, ridicarea nivelului apei în sas se face prin pompare, ambele porți fiind în acest timp închise. **2.** (CONSTR.) *Ecluză de aer*, cameră cu pereții de metal, așezată la partea superioară a sasului unui c h e s o n cu aer comprimat, care servește la realizarea presiunii atmosferice sau a presiunii înalte din interiorul chesonului în momentul intrării și al ieșirii lucrătorilor, la evacuarea pămîntului rezultat din săpare sau la introducerea materialelor de construcție.

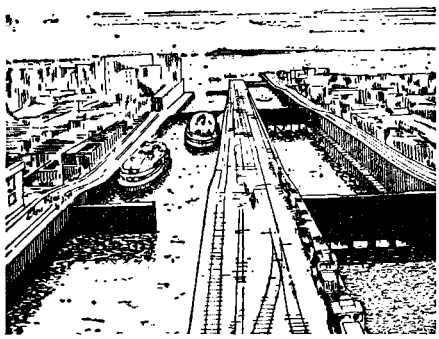

Ecluză

ecologíe (gr. *oikos* „casă" și *logos* „cuvînt, studiu"), disciplină biologică care se ocupă cu studiul interrelațiilor dintre organisme și mediul lor de viață (biotic și abiotic). Principalele probleme ale **e.** sînt: studiul circulației materiei și energiei în biosferă, principiile productivității biologice, dinamica populațiilor de animale și principiile conservării și reproducerii resurselor naturale. Termenul de **e.** a fost introdus de savantul german E. Haeckel. — *E. animală*, ramură a **e.** care studiază modul de viață al animalelor în legătură cu condițiile de existență, precum și însemnătatea acestor condiții pentru înmulțirea, supraviețuirea și repartiția animalelor, în scopul dirijării efectivului în sensul dorit prin intermediul modificărilor mediului. Folosind datele furnizate de sistematică, morfologie, genetică, fiziologie, geobotanică, precum și metodele chimiei, fizicii și ale statisticii matematice, *e. a.* servește ca bază teoretică pentru organizarea pescuitului și vînătorii, pentru acțiunile de combatere a dăunătorilor plantelor și agenților transmițători de boli, precum și pentru ocrotirea și aclimatizarea animalelor folositoare. — *E. plantelor*, ramură a **e.** care studiază influența mediului asupra formei, structurii, chimismului și asupra tuturor manifestărilor vitale ale plantelor, precum și asupra răspîndirii lor. Datele *e.p.* sînt utilizate în practica agricolă și silvică, în stabilirea măsurilor de îmbunătățire a climatului și solului etc.

ecométru (EXPL. PETR.), aparat folosit pentru măsurarea adîncimii la care se găseşte nivelul stratului de lichid în gaura de sondă. Adîncimea se măsoară în funcţie de intervalul de timp dintre momentul producerii unei impulsii sonore de către un *detonator* şi momentul recepţionării, de către un *microfon*, a ecoului provenit din reflectarea undelor sonore pe suprafaţa lichidului.

economát, organizaţie de aprovizionare creată în Romînia în prima etapă a revoluţiei populare, în cadrul instituţiilor şi întreprinderilor de stat, precum şi în întreprinderile particulare. Finanţarea **e.** salariaţilor publici cădea în sarcina statului, iar a celor ale salariaţilor particulari în sarcina patronilor. A constituit un mijloc de apărare a salariaţilor împotriva speculei. Activitatea **e.** s-a lovit de rezistenţa patronilor şi de sabotajul lor direct. În octombrie 1945, în afară de economatele funcţionarilor publici şi de cele ale muncitorilor şi funcţionarilor de la căile ferate, existau 759 de economate ale salariaţilor din întreprinderile capitaliste, care aprovizionau 1 589 512 persoane (salariaţi şi membri de familie).

econometrie, totalitatea metodelor de analiză matematică şi statistică a fenomenelor şi proceselor economice, folosite ca un instrument auxiliar de studiu al corelaţiilor lor cantitative. **E.,** în sensul modern, datează din perioada 1920—1930, termenul fiind creat de Ragnar Frisch, profesor la Universitatea din Oslo. În anul 1930 s-a înfiinţat Societatea de econometrie, cu sediul actual în S.U.A., care, împreună cu revista „Econometrica", au contribuit la răspîndirea acestor metode. Cauza principală a apariţiei **e.** a constituit-o necesitatea unei descrieri cantitative sintetice a proceselor şi fenomenelor economice care au loc în economia naţională luată în ansamblu (denumite în Occident macroeconomice). Ea s-a răspîndit îndeosebi după criza economică mondială din 1929—1932, în legătură cu studierea ciclurilor economice ale economiei capitaliste. Iniţial, din **e.** făceau parte metodele de studiere a ciclurilor economice, de extrapolare, interpolare, ajustări, determinarea tendinţelor, metodele de studiere a cererii etc. O dată cu apariţia maşinilor electronice de calcul, s-au creat noi capitole ale matematicii, care au fost incluse în **e.**: programarea matematică (liniară, neliniară, stohastică, dinamică etc.), teoria jocurilor strategice, teoria deciziilor, calculul operaţional, balanţa legăturilor dintre ramuri, teoria firelor de aşteptare, ş.a. Baza teoretică a cercetărilor econometrice din ţările capitaliste o constituie însă economia politică vulgară, în special teoria subiectivistă a valorii, a „utilităţii finale" şi a productivităţii marginale şi teoria lui J.M. Keynes despre ciclul economic capitalist, ceea ce influenţează asupra concluziilor care se trag din analiza cantitativă a fenomenelor. În ţările socialiste, cadrul larg de aplicare a metodelor statistice şi matematice la studiul fenomenelor economice şi eficienţa ridicată a aplicaţiilor acestora se datorează fundamentării ştiinţifice riguroase a metodelor respective pe tezele economiei politice marxist-leniniste şi caracterului planificat al economiei socialiste, care face posibilă şi necesară stabilirea variantelor optime de plan. Asemenea metode, cum sînt programarea matematică, balanţa legăturilor dintre ramuri, modelarea statistico-matematică a fenomenelor şi proceselor economice etc., sînt folosite tot mai mult în planificarea economiei naţionale, în economia industriei, în transporturi, comerţ etc.

economia de ramură, ştiinţă care studiază legile apariţiei şi dezvoltării relaţiilor de producţie socialiste în diferite ramuri ale economiei naţionale (industrie, construcţii, agricultură, transporturi, comerţ). **E. de r.** elaborează, pe baza studierii acţiunii legilor economiei socialiste, căile şi metodele unei conduceri şi dezvoltări cît mai raţionale a fiecărei ramuri a producţiei materiale. Baza teoretică a economiei de ramură o constituie economia politică marxist-leninistă. — *Economia industriei,* disciplină ştiinţifică, una dintre economiile de ramură, care studiază legităţile dezvoltării industriei în ansamblu, căile şi metodele reproducţiei lărgite a industriei socialiste ca ramură conducătoare a economiei naţionale, politica economică promovată în această ramură de producţie, tehnica şi organizarea ei în socialism. *E. i.* se ocupă de: conducerea de către stat şi planificarea industriei; structura pe ramuri şi importanţa principalelor ramuri industriale în economia ţării; baza tehnică şi progresul tehnic; formele de socializare a muncii (concentrare, combinare, specializare şi cooperare); repartizarea teritorială a industriei; construcţiile capitale; fondurile fixe şi mijloacele circulante; baza de materii prime, energetică şi de combustibil; aprovizionarea tehnică-materială; cadrele şi salarizarea; productivitatea muncii; preţul de cost, preţurile şi gospodărirea socialistă; finanţele. În cadrul *e. i.* s-au diferenţiat o serie de discipline independente, cum sînt: economia metalurgiei, economia construcţiilor de maşini, economia industriei petroliere, economia industriei textile ş.a. — *Economia agrară,* disciplină ştiinţifică, una dintre economiile de ramură, care studiază legităţile dezvoltării agriculturii, particularităţile acţiunii şi folosirii legilor economiei socialiste în agricultură, generalizează experienţa unităţilor agricole fruntaşe, elaborînd pe aceste baze căile şi metodele unei conduceri mai raţionale şi mai eficace a acestei ramuri. *E. a.* se ocupă de: conducerea de către stat şi planificarea agriculturii socialiste; reproducţia socialistă lărgită atît pe ansamblul agriculturii cît şi pe sectoare social-economice (de stat şi cooperatist-colectivist); căile de dezvoltare multilaterală şi intensivă a producţiei agricole; formele cele mai eficace de organizare şi de retribuire a muncii; căile şi metodele de creştere a productivităţii muncii, de obţinere a unei producţii maxime vegetale şi animale la unitatea de suprafaţă cu cele mai scăzute cheltuieli pe unitatea de produs etc.

economia politică, ştiinţă socială care studiază dezvoltarea relaţiilor sociale de producţie în interacţiunea lor cu forţele de producţie, legile care guvernează producţia şi repartiţia bunurilor materiale în societatea omenească pe diferitele ei trepte de dezvoltare. **E. p.** este o ştiinţă istorică, deoarece cercetează dezvoltarea producţiei de la treptele ei inferioare la cele superioare şi modul în care întregul mers al dezvoltării economice duce inevitabil la victoria comunismului. **E.p.** studiază probleme care privesc interesele materiale esenţiale ale oamenilor. Aceste interese fiind însă diferite de la o clasă la alta, economiştii le tratează în mod diferit, de pe poziţiile clasei pe care o reprezintă. Ca urmare a acestui fapt, **e. p.** are un caracter de clasă. Astfel există *e. p. burgheză,* care exprimă şi apără interesele burgheziei, există **e. p.** a proletariatului, adică *e. p. marxist-leninistă,* care exprimă şi apără interesele clasei muncitoare şi ale maselor de oameni ai muncii; există, de asemenea, *e.p. mic-burgheză,* care, încercînd să exprime interesele micii burghezii, susţine şi apără, în ultimă instanţă, rînduielile capitaliste. Singura **e. p.** pe deplin ştiinţifică este economia politică marxist-leninistă, întrucît ea face parte din ideologia celei mai înaintate clase, ale cărei interese coincid cu tendinţele progresului societăţii. Metoda de cercetare şi de interpretare a fenomenelor folosită de către **e.p.** marxist-leninistă este *materialismul dialectic.* Dată fiind complexitatea deosebită a fenomenelor economice şi a faptului că ele nu pot fi reproduse cu mijloace de laborator, *e. p. marxist-leninistă* foloseşte într-o largă măsură procedeul abstractizării. Lăsînd la o parte laturile neesenţiale ale fenomenelor şi proceselor economice, ea reţine ceea ce este esenţial în fenomenele economice, ajungînd astfel la reflectarea teoretică a relaţiilor de producţie din formaţiunea socială dată, la categoriile economice. Metoda utilizată de către Karl Marx constă în trecerea de la categoriile economice simple la cele mai complexe, corespunzător dezvoltării progresive, ascendente a societăţii, de la treptele inferioare la cele superioare. **E. p.** s-a format ca ştiinţă distinctă în perioada statornicirii capitalismului, pe baza necesităţilor practice ale burgheziei în lupta ei împotriva nobilimii. Denumirea de **e. p.** a apărut la începutul sec. al XVII-lea. Înainte de aceasta, în orînduirile sclavagistă şi feudală au existat idei şi teorii economice care corespundeau intereselor claselor exploatatoare, precum şi idei şi teorii economice care exprimau protestul şi lupta maselor exploatate contra exploatatorilor. Primii economişti care au încercat să dea o analiză teoretică a capitalismului, „primii tălmaci ai lumii moderne", cum îi numeşte Marx, au fost mercantiliştii. M e r c a n t i l i s m u l se oprea însă la observarea superficială a lumii burgheze, proclama aurul şi argintul, adică banii, drept singura avuţie şi considera comerţul exterior, deci o anumită parte a circulaţiei, drept unica sursă a avuţiei. Trecerea de la descrierea fenomenelor circulaţiei capitaliste la analiza producţiei capitaliste, realizată de f i z i o c r a ţ i, a reprezentat un pas înainte în istoria **e. p.** Un rol deosebit de important în dezvoltarea ei l-au avut economiştii şcolii clasice engleze, care au pus bazele teoriei valorii determinate de muncă, au înlăturat unilateralitatea mercantiliştilor şi a fiziocraţilor, demonstrînd că avuţia naţională constă în întreaga masă de mărfuri produsă, iar valoarea este creată de muncă, indiferent de ramura de producţie în care este cheltuită. O dată cu cucerirea puterii politice de către burghezie şi cu trecerea pe primul plan a luptei dintre proletariat şi burghezie, locul **e.p.** burgheze clasice l-a luat *e.p. vulgară,* care renunţînd la analiza ştiinţifică, şi-a propus ca scop apologia directă a capitalismului, mascarea exploatării capitaliste şi a contradicţiilor ireductibile ale orînduirii burgheze. Primele critici ale rînduielilor capitaliste au fost făcute de *e. p. mic-burgheză,* care se situa însă pe poziţii retrograde, cerînd reîntoarcerea la mica producţie de mărfuri. Primii care au făcut critica societăţii capitaliste de pe poziţii socialiste au fost reprezentanţii *socialismului utopic,* care visau o orînduire nouă, socialistă, prevăzînd unele dintre trăsăturile acesteia, fără a vedea forţa socială capabilă să înlocuiască orînduirea burgheză cu cea socialistă. La dezvoltarea **e. p.** au contribuit şi operele *democraţilor revoluţionari,* îndeosebi ale lui N. G. Cernîşevski. Creatorii **e. p.** consecvent ştiinţifice au fost Karl Marx şi Friedrich Engels. În analiza făcută modului de producţie capitalist, Marx şi Engels pornesc de la realizările ştiinţifice ale **e. p.** clasice burgheze din Anglia, dezvoltate de ei critic şi multilateral de pe poziţiile clasei muncitoare. Aplicînd materialismul dialectic la analiza relaţiilor de producţie, Marx a săvîrşit o profundă revoluţie în economia politică, transformînd socialismul din utopie în ştiinţă. Creînd **e. p.** a proletariatului, Marx a dezvoltat şi a fundamentat teoria valorii bazate pe muncă, a demonstrat că valoarea este un raport social care se manifestă sub învelişul unui raport între lucruri, a descoperit dublul caracter al muncii cristalizate în marfă, a analizat evoluţia formei valoare, stabilind adevărata origine a banilor, a elaborat teoria plusvalorii, care dezvăluie esenţa exploatării capitaliste şi care constituie piatra unghiulară a învăţăturii economice marxiste. Marx a descoperit, de asemenea, *legea generală a acumulării capitaliste,* dezvăluind pînă la capăt contradicţiile capitalismului, a demonstrat în mod ştiinţific caracterul istoric trecător al capitalismului, inevitabilitatea răsturnării lui revoluţionare şi a trecerii la socialism, ca şi misiunea istorică a proletariatului de gropar al capitalismului. *E. p. marxistă* a fost creată în lupta împotriva apologeticii burgheze şi a criticii mic-burgheze a capitalismului. Un rol deosebit de important în apărarea învăţăturii economice a lui Marx şi Engels faţă de atacurile economiştilor burghezi, ca

și față de denaturările oportuniste și revizioniste, i-a revenit lui V.I. Lenin, care a dezvoltat în mod creator această știință, potrivit condițiilor epocii imperialismului și a revoluțiilor proletare. Într-o serie de lucrări ale sale, V.I. Lenin a făcut o analiză teoretică a sarcinilor mișcării revoluționare din Rusia la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, a dezvoltat totodată teoria marxistă în probleme ca: obiectul și metoda **e. p.**, natura micii producții de mărfuri și situația ei în societatea capitalistă, reproducția lărgită în capitalism, legile dezvoltării capitalismului în agricultură etc. Întemeindu-se pe tezele fundamentale ale operei lui K. Marx „Capitalul", V. I. Lenin a făcut o analiză profundă și multilaterală a noului și ultimului stadiu de dezvoltare a capitalismului, imperialismul. El a dezvăluit trăsăturile caracteristice și locul istoric al imperialismului ca ajun al revoluției proletare, a descoperit legea dezvoltării economice și politice inegale și în salturi a țărilor capitaliste în epoca imperialismului și, pe această bază, a demonstrat posibilitatea victoriei socialismului într-o singură țară, elaborînd o nouă teorie a revoluției proletare. V.I. Lenin a îmbogățit substanțial **e. p.** marxistă, elaborînd problemele economice ale perioadei de trecere de la capitalism la socialism și creînd *economia politică a socialismului*. Pe baza învățăturii marxist-leniniste, documentele partidelor comuniste și muncitorești au dezvoltat și au îmbogățit **e. p.** a socialismului cu noi teze, care reflectă experiența construirii socialismului în U.R.S.S. și în țările de democrație populară. O deosebită însemnătate pentru **e. p.** marxistă au avut-o Declarațiile Consfătuirilor reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din 1957 și 1960. **E. p.** a socialismului analizează legile trecerii de la capitalism la socialism, legile și categoriile economice ale socialismului, demonstrîndu-se superioritatea covîrșitoare a economiei socialiste față de cea capitalistă. Ea studiază un nou tip de relații de producție, relațiile de colaborare tovărășească și de ajutor reciproc între oameni, instaurate pe baza dominației proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, scoate în evidență scopul nemijlocit al producției socialiste, satisfacerea cît mai deplină a nevoilor materiale și culturale mereu crescînde ale întregii societăți, prin dezvoltarea și perfecționarea necontenită a producției pe baza tehnicii înaintate. **E. p.** a socialismului cuprinde, de asemenea, învățătura despre trecerea treptată de la socialism la comunism. În condițiile apariției sistemului mondial socialist, un loc important în cadrul **e. p.** îl ocupă studiul relațiilor calitativ noi dintre țările socialiste, relații de colaborare și întrajutorare între state independente, suverane și egale în drepturi. **E. p.** marxist-leninistă, reflectînd realitățile economice-sociale în continuă transformare ale epocii trecerii de la capitalism la socialism în toată complexitatea și diversitatea lor, constituie o armă teoretică și o călăuză vie în acțiune pentru partidele comuniste și muncitorești din toate țările. *În Romînia*, preocupări pentru probleme economice, avînd caracter empiric, au apărut încă în epoca feudalismului dezvoltat, în documente și lucrări cu caracter religios, istoric, juridic, literar etc. În perioada revoluției din 1848, curentul democrat-revoluționar, avînd ca principal reprezentant pe N. Bălcescu, pe baza unei analize complexe a situației economice și sociale, a preconizat revoluția maselor largi pentru înlăturarea relațiilor de producție feudale. În deceniul al patrulea și la începutul deceniului al cincilea al sec. XIX, și-a desfășurat activitatea primul socialist utopic romîn, T. Diamant. Gîndirea economică a burgheziei în formare a avut un caracter progresist limitat, deoarece teama de mișcarea maselor populare a determinat o atitudine inconsecventă, oscilantă și pînă la urmă încheierea unui compromis cu moșierimea. În perioada capitalismului premonopolist au apărut numeroase studii cu caracter economic, s-a dezvoltat presa economică, s-au elaborat primele manuale de specialitate etc. Purtătorii de cuvînt ai burgheziei liberale avansate (D.P. Marțian, P.S. Aurelian, G. Barițiu etc.) au militat pentru crearea și dezvoltarea industriei naționale, pentru o politică vamală protecționistă, iar Ion Ionescu de la Brad, de pe o poziție mai radicală, a criticat caracterul limitat al reformei agrare din 1864 și a înfățișat situația grea a țărănimii muncitoare. Reprezentanții ideologici ai burgheziei interesate în agricultură și comerț (Ion Ghica) și mai ales cei ai moșierimii (Ion Strat) susțineau menținerea Romîniei ca țară agricolă, erau partizanii politicii economice liber-schimbiste, care permitea pătrunderea nestingherită în țară a mărfurilor și capitalurilor străine, apărau „învoielile agricole", care se bazau în fapt pe constrîngerea extraeconomică, pe recunoașterea și apărarea proprietății moșierești și a rămășițelor exploatării feudale legate de ea. O dată cu dezvoltarea mișcării muncitorești, în coloanele presei socialiste au apărut articole care demascau orînduirea burghezo-moșierească, insuficiența reformei agrare din 1864 și urmările ei și au dezvăluit mizeria oamenilor muncii de la orașe. Un rol de seamă a avut în răspîndirea marxismului C. Dobrogeanu-Gherea; el a formulat platforma de revendicări general-democratice a cercurilor muncitorești și a arătat că rezolvarea problemei agrare constituie factorul hotărîtor al dezvoltării economice și social-politice a țării noastre. Apreciind însă greșit condițiile obiective ale etapei în care se afla țara noastră, el a devenit purtător al unor concepții oportuniste. În perioada imperialismului și a crizei generale a capitalismului, economiștii vulgari (Șt. Zeletin, V. Slăvescu) au făcut apologia monopolurilor și a oligarhiei financiare, au preamărit intervenția statului burghez în economie în interesul claselor exploatatoare, ca și politica de înfeudare a țării față de capitalul mono-

polist străin. O serie de reprezentanți ai burgheziei (V. Madgearu) și moșierimii (C. Garoflid) au continuat să susțină teoria antiștiințifică și antipatriotică a imposibilității dezvoltării industriale a Romîniei. În același timp însă, unii economiști burghezi, ca V. Madgearu sau Mitiță Constantinescu, în condițiile ofensivei capitalului monopolist german, au combătut politica cercurilor guvernante de înfeudare a țării față de acesta. Procesul de fascizare a țării a fost favorizat de propagarea de către unii economiști burghezi (M. Manoilescu) a corporatismului. O trăsătură comună a „teoriilor" economiștilor burghezi vulgari o constituie cultivarea ideii reacționare a păcii sociale, apărarea regimului burghezo-moșieresc și, în general, caracterul lor antimuncitoresc, antimarxist. P.C.R. a demascat cu tărie, în presa legală și ilegală, teoriile economiștilor vulgari, arătînd că progresul poporului nostru este indisolubil legat de cucerirea independenței țării față de monopolurile străine, de industrializarea ei complexă, de revoluționarea relațiilor de producție. O serie de studii și articole ale unor publiciști marxiști, apărute în „Lupta de clasă", „Era nouă", „Cuvîntul liber", „Societatea de mîine", „Independența economică" ș.a., au propagat și susținut tezele Congresului al V-lea al P.C.R., care a analizat multilateral orînduirea economică și social-politică a Romîniei burghezo-moșierești, demascînd totodată caracterul reacționar, diversionist și apologetic al teoriilor economice burgheze din țară și străinătate. Studiul lui S. Timov „Antineoiobăgia" (1929) are meritul de a fi relevat, deși cu unele limite, caracterul eronat al teoriei gheriste a neoiobăgiei. După eliberarea țării, în perioada desfășurării revoluției populare, cercetările economice au fost axate îndeosebi pe problemele capitale ale reconstrucției economice și ale făuririi economiei socialiste. P.M.R. a aplicat cu consecvență învățătura economică marxist-leninistă, aducînd o contribuție creatoare, teoretică și practică, în rezolvarea unor probleme ca: industrializarea socialistă, organizarea relațiilor dintre oraș și sat în perioada de trecere de la capitalism la socialism, colectivizarea agriculturii, lichidarea exploatării omului de către om etc. Un rol important în răspîndirea învățăturii economice marxiste și în propagarea politicii economice a P.M.R., în critica economiei politice burgheze, în dezvoltarea științei economice în țara noastră l-a avut, în această perioadă, Institutul de cercetări economice al Academiei R.P.R., revista „Probleme economice", Institutul de științe economice „V. I. Lenin", catedrele de economie politică din învățămîntul superior etc. O serie de economiști marxiști romîni s-au remarcat prin publicarea unor studii, monografii și ample articole, ca și prin participarea nemijlocită la rezolvarea unor probleme ale practicii construcției socialiste în țara noastră: Al. Bîrlădeanu, V. Malinschi, M. Mănescu, Roman Moldovan, C. Murgescu, I. Rachmuth, B. Zaharescu. — *Economia politică clasică burgheză*, școală progresistă în istoria gîndirii economice burgheze. A apărut în Anglia (unde a luat cea mai mare dezvoltare) și în Franța în sec. XVII—XVIII, în perioada de statornicire a capitalismului, cînd lupta de clasă dintre proletariat și burghezie avea un caracter latent. În Anglia, întemeietorul ei a fost W. Petty, iar în Franța P. Boisguillebert. Mai tîrziu, *e. p. c. b.* a fost dezvoltată de fiziocrați în Franța și mai ales de A. Smith și D. Ricardo în Anglia. *E. p. c. b.* susținea interesele burgheziei în ascensiune, progresistă pe atunci, în lupta împotriva feudalismului. Meritul acestei școli constă în faptul că reprezentanții ei au trecut, pentru prima dată, la cercetarea producției capitaliste, a legăturilor ei interne (spre deosebire de mercantiliști, care se mărgineau la studierea circulației), au pus bazele teoriei valorii determinate de muncă, au arătat pentru prima oară că renta funciară și profitul constituie scăzăminte din produsul muncii muncitorilor, scoțînd la iveală contradicția de interese dintre diferitele clase și manifestarea ei în domeniul repartiției. De aceea K. Marx scrie: „...Prin economia politică clasică înțeleg toată știința economică de la W. Petty încoace, care cercetează legătura internă a relațiilor de producție burgheze..." („Capitalul"). Ridicîndu-se împotriva reglementării corporatiste medievale a producției, ca și împotriva oricărei limitări a liberei concurențe, reprezentanții *e. p. c. b.* proclamau lozinca „libertății economice", cerînd limitarea intervenției statului în activitatea burgheziei. Concepțiile lor reflectau însă poziția și limitele de clasă burgheze. Exprimînd interesele acestei clase, *e. p. c. b.* prezenta capitalismul ca o orînduire „veșnică", iar legile și categoriile sale drept „naturale", „eterne" și singurele corespunzătoare „naturii umane". Aceasta i-a făcut ca, pe lîngă definiții și explicații științifice asupra valorii, profitului, rentei etc., să dea numeroase definiții neștiințifice, vulgare. Analizînd *e. p. c. b.*, Karl Marx și Friedrich Engels au dat o înaltă apreciere laturii ei științifice, au preluat critic și au dezvoltat multilateral aceste părți de pe pozițiile proletariatului. Tocmai în acest sens, *e. p. c. b.* constituie unul dintre izvoarele marxismului. În același timp, Marx și Engels au supus unei critici profunde și multilaterale lipsurile, erorile și elementele vulgare ale acestei școli. — *Economia politică vulgară*, școală a economiei politice burgheze, apărută la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, al cărei scop principal este apologia capitalismului. Primii reprezentanți au fost J.-B. Say în Franța, T. R. Malthus, James Mill și McCulloch în Anglia. Reprezentanții *e. p. v.* au adoptat tot ce era neștiințific, vulgar în economia politică clasică burgheză și au respins tot ce era științific în ea. Dacă în faza inițială a apariției acestei școli economiștii vulgari se prezentau formal drept comentatori și continuatori ai lui Smith și Ricardo, ul-

terior, cînd proletariatul s-a manifestat ca o forță politică independentă, ei au rupt deschis cu **e. p.** clasică burgheză și au trecut la criticarea principalelor ei teze științifice și la căutarea de noi procedee prin care să facă apologia orînduirii capitaliste. Caracterizînd această trecere de la **e. p.** clasică burgheză la *e. p. v.*, K. Marx scria: „Nu mai era vorba acum dacă cutare sau cutare principiu teoretic este adevărat, ci dacă este folositor sau vătămător capitalului, dacă îi este comod sau incomod, dacă este sau nu pe placul poliției. Locul cercetării dezinteresate îl luă polemica plătită, locul muncii științifice obiective îl luară conștiința încărcată și reaua-credință a apologeticii" („Capitalul"). În primele decenii ale sec. al XIX-lea, *e. p. v.* și-a îndreptat ascuțișul împotriva socialismului utopic. Astfel, prin pseudoteoria lor despre „armonia" de interese dintre clasele societății capitaliste, H. C. Carey în S.U.A. și Fr. Bastiat în Franța căutau să contracareze critica ascuțită și justă făcută capitalismului de către socialiștii utopici. La rîndul ei, *școala istorică*, apărută în Germania pe la mijlocul sec. al XIX-lea, contesta existența legilor de dezvoltare economică, înlocuind analiza teoretică a fenomenelor economice de ansamblu cu descrierea istorică confuză a unor fapte izolate. O dată cu apariția marxismului, atenția economiștilor vulgari a fost îndreptată în cel mai înalt grad în direcția „dezmințirii" și „combaterii" lui, a „negării" cu orice preț a exploatării omului de către om în capitalism. Astfel au procedat economiștii din școala istorică și cei din *școala austriacă*. În epoca imperialismului și a crizei generale a capitalismului, cînd contradicțiile orînduirii burgheze se ascut la maximum, atenția adepților *e. p. v.* se îndreaptă împotriva teoriei leniniste a imperialismului și a revoluției proletare. În această epocă, o dată cu apologia capitalismului, *e. p. v.* se ocupă de căutarea metodelor de sporire a exploatării oamenilor muncii de către monopoluri, de camuflarea dominației și a caracterului antisocial al monopolurilor, încercînd să creeze iluzia posibilității „vindecării" racilelor capitalismului și a „înnoirii lui". Astfel, de pildă, J. M. Keynes pretinde că societatea capitalistă ar putea fi lecuită de șomaj și crize pe calea „reglementării" economiei de către statul burghez, pe calea capitalismului monopolist de stat. De asemenea, economiștii vulgari reiau teoriile *malthusianiste* și *neomalthusianiste*, propagă pseudoteoria „capitalismului popular", susțin colonialismul și neocolonialismul, întreține psihoza războiului, stimulează cursa înarmărilor și calomniază țările socialiste. Începînd din deceniul al patrulea al sec. al XIX-lea și pînă astăzi, *e. p. v.* ocupă o poziție dominantă în știința economică burgheză. În Romînia burghezo-moșierească, majoritatea economiștilor burghezi au fost adepți ai *e.p.v.* — *Economia politică mic-burgheză*, curent în economia politică, apărut la începutul sec. al XIX-lea, exprimînd ideologia micii burghezii și a celorlalte pături intermediare între burghezie și proletariat. Principalii săi reprezentanți au fost economistul elvețian S. de Sismondi, economistul francez P. J. Proudhon și economistul englez J. Gray. Aceștia au sesizat o serie de contradicții ale capitalismului, au demascat apologia capitalismului făcută de către economiștii burghezi, au făcut o critică limitată marii producții capitaliste de pe pozițiile micii burghezii, au scos în evidență procesul de ruinare a micilor producători în cursul concurenței nimicitoare făcute lor de marea producție capitalistă, bazată pe mașini; de asemenea au semnalat într-o anumită măsură anarhia din capitalism, ca și inevitabilitatea crizelor economice. Dezvăluirea unor contradicții și poziția critică față de capitalism au constituit un element pozitiv al *e.p.m.-b.*; reprezentanții acestui curent nu au înțeles însă esența contradicțiilor capitalismului și nici modul de rezolvare a acestora. Economiștii mic-burghezi considerau contradicțiile ca abateri de la regulă, ca ceva contra naturii, idealizau mica producție de mărfuri meșteșugărească și țărănească și formulau proiecte utopice de eternizare a acesteia, fără să-și dea seama că mica producție de mărfuri generează capitalism. Proiectele lor de apărare a micilor producători prevedeau limitarea concurenței, limitarea progresului tehnic la cadrul micii producții, crearea unor bănci care să efectueze fără bani schimbul de produse, a unor bănci speciale care să acorde credit gratuit muncitorilor pentru a se retransforma în mici producători etc. Aceste proiecte utopice și reacționare sădeau iluzii reformiste în rîndul maselor de oameni ai muncii, abătîndu-le de la lupta de clasă. În Rusia, aceste concepții au fost susținute la sfîrșitul sec. al XIX-lea de către *narodnicii liberali*, iar în Romînia, la începutul sec. al XX-lea, de C. Stere. În epoca imperialismului, *e. p. m.-b.* continuă să existe îndeosebi sub forma *reformismului*, care încearcă să golească economia politică marxist-leninistă de esența ei revoluționară. Fascismul a utilizat și el *e. p. m.-b.* în scopuri demagogice. Făcînd o amplă și profundă analiză a situației micului producător, a legilor dezvoltării capitalismului și supunînd unei critici amănunțite *e. p. m.-b.*, V. I. Lenin, pe baza învățăturii lui Marx și Engels, a demonstrat, iar mersul istoriei a confirmat pe deplin, că singura posibilitate pentru micul producător de a scăpa de ruină și de exploatarea capitalistă este alianța cu clasa muncitoare, sub conducerea partidului marxist-revoluționar al clasei muncitoare, pentru doborîrea capitalismului și construirea societății socialiste.

economia vînatului, ramură a economiei forestiere care se preocupă de ocrotirea, înmulțirea și îngrijirea animalelor destinate vînătorii, de recoltarea prin vînătoare a acestora și de valorificarea produselor rezultate. O caracteristică a vînatului din R.P. Romînă este varietatea sa, calitatea deosebită și faptul că se întîlnesc specii dispărute

în multe țări, ca ursul, rîsul și pelicanul; trofeele de cerbi din Carpați au obținut numeroase premii internaționale'

„Economicul și politicul în epoca dictaturii proletariatului", articol scris de V.I. Lenin la 30 octombrie 1919, care conține o expunere științifică a problemelor economice și politice esențiale ale perioadei de trecere de la capitalism la socialism. O foarte mare însemnătate o au ideile lui Lenin expuse aici despre ceea ce este general și particular în dezvoltarea diferitelor țări în perioada de trecere de la capitalism la socialism. Lenin arată că între capitalism și comunism există o perioadă de tranziție, care întrunește unele trăsături sau caracteristici ale celor două formațiuni social-economice, perioadă de luptă între capitalismul în agonie și comunismul care se naște și biruie. În articol se arată că, în orice țară, în perioada de tranziție de la capitalism la socialism există următoarele forme principale ale economiei: capitalismul, mica producție de mărfuri și comunismul. Acestora le corespunde burghezia, mica burghezie — mai ales țărănimea — și proletariatul. Prezentînd structura economică și socială a perioadei de trecere de la capitalism la socialism, schimbările survenite în raportul forțelor de clasă după instaurarea dictaturii proletariatului, Lenin subliniază că lupta de clasă nu dispare în epoca dictaturii proletariatului, ci că ea îmbracă doar forme noi. Lenin arată necesitatea dictaturii proletariatului pentru lichidarea capitalismului și construirea socialismului. În articol, Lenin indică linia fundamentală a politicii proletariatului față de țărănime în vederea construirii socialismului, insistînd asupra necesității întăririi alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare și atragerii acesteia pe făgașul marii gospodării obștești.

economie (gr. *oikonomia*, din *oikos* „casă, gospodărie" și *nomos* „lege"), totalitatea relațiilor de producție existente într-o anumită orînduire socială, determinate de nivelul de dezvoltare al forțelor de producție. — *E. națională*, totalitatea ramurilor economice dintr-o țară, care cuprind atît sfera productivă (industrie, agricultură, transport etc.) cît și sfera neproductivă (gospodăria comunală, comerțul, creditul etc.). — *E. naturală*, formă de economie în care bunurile materiale se produc nu pentru schimb, ci pentru satisfacerea nevoilor proprii, fiind consumate în cadrul gospodăriei producătoare. *E. n.* a dominat în comuna primitivă, în sclavagism și în feudalism. Paralel cu *e. n.*, în sclavagism și feudalism a existat și producția de mărfuri, economia de schimb, a cărei sferă s-a lărgit o dată cu dezvoltarea diviziunii sociale a muncii. În țările slab dezvoltate, economia țărănească poartă și azi, în mare măsură, caracterul de *e. n.* — *E. de schimb*, formă de economie în care produsele muncii iau forma de mărfuri și se schimbă prin intermediul vînzării-cumpărării pe piață. V. și producție de mărfuri. — *E. capitalistă*, formă de economie bazată pe proprietatea privat-capitalistă asupra principalelor mijloace de producție și, ca urmare, asupra produselor muncii, în care scopul producției îl constituie asigurarea profitului prin exploatarea muncitorilor salariați și a altor categorii de oameni ai muncii. *E. c.* se dezvoltă spontan și anarhic, fiind zguduită periodic de crize economice de supraproducție, care duc la distrugerea și la irosirea de bunuri materiale, la creșterea șomajului, la pauperizarea oamenilor muncii. V. și capitalism. — *E. socialistă*, formă de economie bazată pe proprietatea socială asupra mijloacelor de producție în toate sectoarele de activitate ale economiei naționale (industrie, agricultură, transporturi, comerț). *E. s.* exclude exploatarea omului de către om; în cadrul ei, producția se dezvoltă planificat în scopul ridicării nivelului de trai, material și cultural al oamenilor muncii, produsele fiind repartizate acestora după cantitatea și calitatea muncii depuse. V. și socialism.

„economie dirijată", teorie burgheză contemporană, care încearcă să demonstreze că, datorită intervenției statului burghez contemporan în viața economică, ar fi posibilă lichidarea anarhiei în producție, a crizelor, a șomajului etc., că aceste fenomene ar fi o consecință exclusivă a liberei concurențe și că ele ar dispărea prin dirijarea de către stat a activității economice în cadrul sistemului de organizare socială a capitalismului monopolist. Existența proprietății capitaliste asupra mijloacelor de producție nu permite însă dirijarea de către statul burghez a întregii economii și nici conducerea planificată și organizarea producției pe scara întregii țări. Făcînd apologia intervenției statului burghez în viața economică, se urmărește crearea unor condiții speciale pentru obținerea de supraprofituri de către capitalul monopolist. Aceasta nu desființează concurența și anarhia, ci contribuie la accentuarea luptei de concurență. V. și capitalism monopolist de stat; „capitalism popular".

economie forestieră, sector al economiei naționale, avînd ca obiective refacerea, cultura, întreținerea pădurilor, precum și exploatarea și prelucrarea lemnului. Sarcina principală în **e. f.** este refacerea și valorificarea cît mai deplină a fondului forestier, prin gospodărirea rațională a acestui fond și mecanizarea lucrărilor de exploatare, precum și prin valorificarea superioară și complexă a masei lemnoase. V. și industria de exploatare și prelucrare a lemnului.

economism, curent oportunist care s-a manifestat în sînul social-democrației din Rusia la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. **E.** a fost o variantă rusă a oportunismului internațional. Economiștii propovăduiau ca scop final obținerea unor îmbunătățiri neînsemnate în situația clasei muncitoare fără lupta revoluționară pentru răsturnarea dominației burgheze. Ei susțineau că muncitorii trebuie să

ducă numai o luptă economică, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi de viaţă (majorarea salariilor, îmbunătăţirea legislaţiei muncii etc.), lăsînd lupta politică împotriva ţarismului pe seama burgheziei liberale. Economiştii minimalizau rolul elementului conştient în dezvoltarea socială, rolul teoriei înaintate şi se ploconeau în faţa mişcării spontane a clasei muncitoare. Ei negau necesitatea unui partid de avangardă al proletariatului şi susţineau caracterul neorganizat şi metodele meşteşugăreşti de muncă ale diferitelor cercuri, întreţinînd şi accentuînd astfel haosul ideologic în mişcarea social-democrată. Economiştii subordonau mişcarea muncitorească influenţei burgheziei liberale. Lupta pentru zdrobirea concepţiilor oportuniste ale economiştilor a constituit o condiţie principală pentru crearea partidului revoluţionar al clasei muncitoare. Această luptă a dus-o ziarul „Iskra", creat de Lenin. Un rol hotărîtor în zdrobirea ideologică a economismului l-a avut lucrarea lui Lenin „C e - i d e f ă c u t ?".

economizór (TEHN.), instalaţie anexă a unor cazane de abur în care se încălzeşte apa înainte de a fi introdusă în sistemul fierbător al cazanelor. Încălzirea apei se face cu ajutorul gazelor de ardere evacuate. V. şi p r e î n c ă l z i t o r.

ecorşéu, reprezentare a corpului omenesc sau a unui animal jupuit de piele, servind sculptorilor şi pictorilor pentru studiul anatomic al musculaturii (ex. **e.** sculptorilor Michelangelo, Houdon, Salvage, Brîncuşi, Géricault ş.a.).

ecosistém (BIOL.), unitate naturală care constă din totalitatea vieţuitoarelor unui biotop, considerate împreună cu condiţiile abiotice în care trăiesc, şi care formează în ansamblu un tot unitar. În **e.** se stabilesc relaţii strînse, pe de o parte, între organisme şi, pe de altă parte, între acestea şi factorii abiotici. Pe baza acestor interrelaţii se desfăşoară circuitul materiei în **e.**

ecotip (BOT.), grup de plante din aceeaşi specie, cu anumite însuşiri ereditare proprii, formate în urma influenţei condiţiilor de mediu. **E.** se deosebesc între ele după înălţime, productivitate, lungimea perioadei de vegetaţie, rezistenţa la boli, rezistenţa la ger etc. În lucrările de ameliorare a plantelor, **e.** sînt folosite pentru crearea unor soiuri mai bine adaptate condiţiilor de mediu (ex. **e.** de stepă, **e.** alpin etc.).

ecóu (gr. *echo* „sunet"; FIZ.), sunet reflectat de un obstacol şi care este perceput distinct de sunetul direct. Are loc numai dacă intervalul de timp dintre momentul emiterii şi perceperii sunetului este de cel puţin o zecime de secundă, ceea ce presupune ca, în aer, distanţa de parcurs a sunetului să fie de cel puţin 34 m. În sălile de spectacole, **e.** poate produce efecte acustice nedorite şi poate fi evitat prin folosirea materialelor care absorb sunetele şi printr-o construcţie geometrică adecvată a pereţilor şi a plafoanelor. Undele electromagnetice se pot de asemenea reflecta, şi de aceea **e.** este un fenomen cunoscut şi în telecomunicaţii. La telecomunicaţiile prin fire, **e.** poate fi produs atît de reflectarea undelor la capetele închise pe impedanţe neadaptate sau în punctele de neomogenitate, cît şi de trecerea semnalului de pe calea de ducere pe calea de întoarcere, şi este evitat prin măsuri de adaptare a liniei, prin folosirea supresoarelor de **e.** etc. În radiocomunicaţii, **e.** este cauzat de propagarea undelor radioelectrice de-a lungul mai multor căi a căror diferenţă de drum este foarte mare faţă de lungimea de undă.

„Ecoul", ziar democratic independent, apărut la Iaşi între lunile iulie şi noiembrie 1934. A servit şi ca oficios al Comitetului regional antifascist pentru Moldova. În **E.** au apărut, pe lîngă alte articole antifasciste şi antirăzboinice, numeroase articole care au relatat desfăşurarea procesului de la Craiova al conducătorilor luptelor petroliştilor şi ceferiştilor din februarie 1933.

ecrán (FIZ., ELT., CINEMA.) **1.** Suprafaţă plană mată şi albă, pe care se proiectează, cu ajutorul unor aparate sau instrumente optice, imagini reale ale obiectelor, fiinţelor etc. şi care se foloseşte în experienţele de laborator şi în cinematografie. Ecranele cinematografice pot fi cauciucate (acoperite cu un grund pe bază de cauciuc), metalizate (cu un grund celulozic amestecat cu praf de aluminiu), perlate (cu un grund celulozic conţinînd perle minuscule de sticlă), sau *e.-oglindă* (din sticlă argintată, şlefuită pe faţă), ultimul fiind destinat proiecţiilor în culori. — *E. luminescent* (sau *fluorescent*), perete plan sau uşor curbat, acoperit cu un strat care devine luminescent în punctul de incidenţă al unui fascicul de particule încărcate cu sarcini electrice (de cele mai multe ori electroni) sau al unui fascicul de radiaţii electromagnetice. Este folosit în tuburile catodice (ex. la televizoare) şi în instalaţiile de raze X. Ecranele tuburilor catodice de înaltă tensiune sînt deseori acoperite cu un strat foarte subţire (de ordinul sutimilor de micron) de metal, de obicei de aluminiu, ceea ce le asigură o mai bună funcţionare. Se mai numeşte *e. actinic.* **2.** Înveliş protector al unor regiuni din spaţiu în care se află sisteme fizice (aparate, maşini, construcţii sau elemente ale acestora) contra anumitor acţiuni fizice exterioare. După natura acţiunilor fizice **e.** pot fi: acustice, optice, termice, electrice, magnetice, electromagnetice etc. — *E. electrostatic*, ecran constituit din foi, din plase sau din reţele de materiale conductoare (cupru, aluminiu etc.), folosit pentru protecţia unei anumite regiuni din spaţiu contra acţiunii cîmpului electrostatic din exterior sau pentru eliminarea unui cuplaj electrostatic nedorit (ex. cuşca lui Faraday). — *E. electromagnetic*, ecran de material conductor, folosit pentru protecţia circuitelor sau a elementelor de circuit (bobine, relee etc.) împotriva acţiunii cîmpului electromagnetic din exterior. Se întrebuinţează curent în tehnica telecomunicaţiilor pentru înlăturarea cuplajelor parazite. — *E. de etanşare* (HIDROTEHN.), element al unei construcţii hidrotehnice

de retenție (dig, baraj), destinat să oprească trecerea apelor de infiltrație. *E. de e.* se execută din materiale impermeabile sau cu permeabilitate redusă (argilă, beton armat, materiale bituminoase, foi de tablă etc.).

ecranáre (FIZ.), operație prin care un anumit sistem fizic, situat într-o anumită regiune a spațiului, e sustras unei acțiuni fizice exterioare cu ajutorul unui ecran. După natura acțiunii fizice exterioare, **e.** poate fi: acustică, optică, electrică, magnetică, electromagnetică etc.

ecranizáre (CINEMA.), transpunere a unei lucrări literare, muzicale într-o operă cinematografică.

ecrazítă (CHIM.), exploziv brizant pe bază de acid picric.

ecruisáj (METAL.), defecțiune care constă în întărirea unui metal sau a unui aliaj în urma deformării la rece. **E.** se produce la tragerea sîrmelor, laminarea tablelor subțiri, ambutisare, presare, ștanțare etc. Prin recoacere, cristalele deformate în timpul prelucrării la rece se refac (recristalizează) și metalul își recapătă proprietățile anterioare.

ectazíe (gr. *ektasis* „extindere, lărgire"; MED.), dilatare a unui organ cavitar sau a unui vas sanguin. Poate fi temporară sau permanentă, localizată sau difuză (ex. **e.** aortei, **e.** alveolelor pulmonare în emfizem etc.).

ectímă (gr. *ekthyma* „bubuliță, furuncul") **1.** (MED.) Boală de piele de natură infecțioasă, datorită streptococului. Se manifestă prin apariția de bule pline cu serozitate purulentă, care, după ce se sparg, lasă o ulcerație și cicatrice. **E.** poate da complicații (ex. limfangită, adenită, nefrită etc.). **2.** (MED. VET.) *Ectima contagioasă*, boală virotică a oilor și a caprelor. Se manifestă prin erupții pustuloase în jurul buzelor, nărilor și uneori pe pielea ugerului și a extremităților membrelor. La miei dă o formă mai gravă, cu inflamația mucoasei bucale și faringiene. Se previne prin vaccinări.

ectodérm (gr. *ektos* „în afară, extern" și *derma* „piele") **1.** (EMBRIOL.) Foiță embrionară externă. V. și foițe embrionare. **2.** (ZOOL.) Foiță epitelială externă a peretelui corpului la celenterate; este format dintr-un singur strat de celule.

ectoendoparazíte (FITOPAT.), ciuperci parazite al căror miceliu trăiește la suprafața plantei-gazdă și trimite unele prelungiri ale hifelor în țesutul acesteia (ex. ciuperca *Phyllactinia corylea*, care produce făinarea alunului).

ectoparazíte 1. (FITOPAT.) Ciuperci parazite al căror miceliu se dezvoltă la suprafața organelor atacate; în corpul plantei-gazdă nu pătrund decît haustorii. Produc boala numită ectoparazitoză (ex. făinarea). **2.** (PARAZIT.) Animale care parazitează pe suprafața corpului; cele mai multe **e.** aparțin artropodelor (ex. țînțarii, flebotomii, căpușele, puricii etc.).

ectopíe (gr. *ek* „din" și *topos* „loc, poziție"), anomalie de poziție a unui organ (ex. **e.** cardiacă, **e.** renală etc.).

ectoplásmă (gr. *ektos* „în afară" și *plasma* „țesut, creștere"; HIST.), zonă periferică, hialină și mai consistentă a citoplasmei, în celula animală sau vegetală. Sin. *hialoplasmă*.

Ecuador, stat în nord-vestul Americii de Sud, situat între Peru, Columbia și Oceanul Pacific, pe linia ecuatorului, de la care îi vine și numele. Suprafața (inclusiv insulele Galápagos): 270 670 km². Populația: 4 596 000 loc. (1962, fără indienii din pădurile tropicale), dintre care 41% sînt metiși, 39% indieni, iar în rest spanioli, negri și mulatri. Capitala: *Quito*. Alte orașe mai importante: Guayaquil (cel mai mare oraș și port al țării), Cuenca, Ambato. Limba de stat: spaniola. Circa 7% dintre locuitori vorbesc limba indiană chéchua. Pe teritoriul țării se succedă, de la vest spre est, trei mari unități naturale: zona litorală, Costa, cuprinde o cîmpie litorală, mărginită de dealuri cu înălțimi pînă la 800 m; partea centrală, Sierra, este formată din lanțurile paralele ale Anzilor (Cordiliera Vestică și Cordiliera Estică), cu numeroși vulcani stinși și activi, printre care Chimborazo (6 272 m) și Cotopaxi (5 896 m), și regiunea de podiș cuprinsă între aceste lanțuri, în care este concentrată 57% din populația țării; partea estică, Oriente, o porțiune din bazinul superior al Amazonului, coboară treptat spre cîmpia Amazonului; este o regiune acoperită de păduri tropicale dese, puțin cunoscută, slab populată (doar 2% din populația țării). Climă tropicală, în general umedă; în regiunea muntoasă se constată zonalitatea verticală a climei. Rîurile de pe pantele vestice ale Anzilor se varsă în Oceanul Pacific, iar cele de pe pantele estice în Amazon. Pădurea tropicală acoperă 75% din suprafața țării; în regiunile mai înalte, vegetație de savană. Resursele naturale sînt puțin cunoscute și exploatate: lemn de diferite esențe (printre care balsa, arbori de cauciuc), petrol, aur (în aluviuni) ș.a. **E.** este o țară agrară slab dezvoltată. În agricultură predomină marea proprietate moșierească. 76% din suprafața țării nu este

cultivată. În zona litorală se cultivă bananieri, cafea, cacao, în special pentru export; în zona de podiș sînt mai întinse culturile pentru consum: orez, porumb, grîu, manioc, și culturile de bumbac, trestie de zahăr. Creșterea animalelor (cornute mari, oi, lama) se practică în special în zona muntoasă. Industria, slab dezvoltată, prelucrează produsele agricole; industrie alimentară (zahăr, băuturi alcoolice), industrie textilă. Meșteșuguri, practicate în special de indieni, printre care producția de pălării de paie pentru export. Statul Ecuador exportă în special produse agricole: banane (52,1% din valoarea exportului în 1961, fiind cea mai mare exportatoare de banane din lume), cafea, cacao, orez. — *Istoric.* Teritoriul **E.** a fost locuit din timpuri străvechi de diferite triburi de indieni, care în sec. al XV-lea au făcut parte din statul incas. În deceniile al patrulea și al cincilea ale sec. al XVI-lea a fost ocupat de conchistadorii spanioli și transformat în colonie. Indienii s-au răsculat în repetate rînduri în sec. al XVI-lea împotriva dominației spaniolilor (printre altele în 1557 și 1599). Lupta lor de eliberare s-a intensificat în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, culminînd cu răscoalele din anii 1761, 1764, 1770, 1771, 1780 și 1784. În 1809 a avut loc, la Quito, cea mai puternică răscoală a maselor populare pentru obținerea independenței. În 1822, în timpul războiului național de eliberare a popoarelor din America Latină, **E.** a fost eliberat de sub jugul spaniol. Între anii 1822 și 1830 a făcut parte din republica federativă Marea Columbie, creată de Bolívar, iar în 1830 s-a proclamat stat independent sub numele de Republica Ecuador. În sec. al XIX-lea s-a intensificat penetrația capitalului englez și american în economia țării. În sec. al XX-lea, în **E.** a început să se dezvolte mișcarea muncitorească, iar în 1928 a fost creat Partidul Comunist din Ecuador (din 1963 activează în ilegalitate). În anii celui de-al doilea război mondial, monopolurile din S.U.A. și-au întărit pozițiile economice în **E.** Concomitent, mișcarea democratică de masă îndreptată împotriva dictaturii moșierimii și burgheziei a cunoscut un deosebit avînt, culminînd cu puternica răscoală din 1944 și cu crearea unui guvern de coaliție, în care a intrat și un reprezentant al Partidului Comunist din Ecuador. După o îndelungată instabilitate guvernamentală, în iulie 1963, în urma unei lovituri de stat, puterea a fost preluată de o juntă militară, care a instaurat în țară un regim antidemocratic.

ecuatór[1] (MAT.), cercul mare al unei sfere, obținut prin intersecția acesteia cu un plan perpendicular pe o axă a sferei, considerată ca axă a polilor.

ecuatór[2] **1.** (ASTR.) *Ecuator ceresc*, cercul mare al sferei cerești, situat într-un plan perpendicular pe linia polilor Pămîntului, plan în care se găsește **e.** terestru **2.** (GEOGR.) *Ecuator terestru*, linia imaginară rezultată din intersecția suprafeței Pămîntului cu planul care trece prin centrul lui, perpendicular pe axa polilor (axa de rotație a Pămîntului). *E. t.* reprezintă cercul de referință al latitudinii geografice, împărțind globul terestru în emisfera nordică și cea sudică. Lungimea **e.** pe elipsoidul de referință Krasovski este de 40 075 696 m. — *E. magnetic*, linia sinuoasă care unește punctele de pe globul terestru cu înclinația magnetică 0. — *E. termic*, linia sinuoasă care unește punctele de pe glob cu cea mai mare temperatură medie anuală. Din cauza repartiției neuniforme a uscatului și a apei pe glob, **e. t.** nu coincide cu ecuatorul terestru.

ecuatoriál (ASTR.) **1.** Adj. (Despre stele, constelații etc.) Care se află pe sfera cerească în vecinătatea planului ecuatorului. **2.** Subst. Instrument astronomic avînd un prim ax de mișcare paralel cu linia polilor. Rotația lunetei în jurul acestui ax permite urmărirea astrului care se deplasează sub efectul mișcării diurne, unghiul orar al instrumentului citindu-se pe un cerc aflat în planul ecuatorului ceresc (de aici numele de ecuatorial). Această mișcare este imprimată de un dispozitiv electric sincron sau de un mecanism de ceasornic. Un al doilea ax, perpendicular pe primul, permite fixarea instrumentului în declinație pentru a putea fi îndreptat spre orice regiune a cerului. De obicei este dotat și cu o cameră fotografică. **E.** este folosit în general pentru efectuarea observațiilor fizice asupra astrilor cu diferite instrumente (fotometre, spectrografe etc.). — *Montură ecuatorială*, montarea unui instrument astronomic (telescop, radiotelescop etc.) care permite urmărirea unui astru în mișcarea diurnă printr-o rotație în jurul axei polilor. Rotația instrumentului se face cu ajutorul unui mecanism electromecanic.

ecuația timpului (ASTR.), diferența (în minute și secunde) dintre timpul mijlociu și timpul adevărat, exprimată în unități de timp mijlociu, sau

Ecuatorialul solar al Observatorului din București

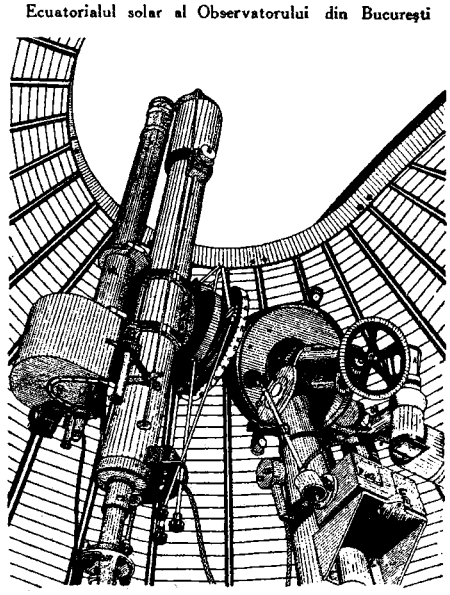

diferența dintre ascensiunea dreaptă a *Soarelui adevărat* și ascensiunea dreaptă a *Soarelui mijlociu*. Mișcarea pe bolta cerească a Soarelui fiind neuniformă, Soarele nu poate fi folosit pentru măsurarea timpului. De aceea se înlocuiește Soarele adevărat cu un Soare fictiv (Soarele mijlociu) care parcurge ecuatorul (și nu ecliptica) cu o mișcare uniformă. Acest Soare mijlociu, definește ziua medie, compusă din ore, minute și secunde de timp mediu. Durata unei zile medii se ia egală cu media zilelor solare adevărate dintr-un an. Termenul **e. t.** este folosit în sens de corecție. Ora mijlocie se obține adăugînd orei adevărate această corecție algebrică, care poate ajunge pînă la +14,2 minute (la 12 februarie) și −16,2 minute (la 3 noiembrie). **E. t.** este dată zilnic în efemerida Soarelui.

ecuație (lat. *aequatio* „egalitate") **1.** (MAT.) **a)** Relație matematică ce exprimă egalitatea între două expresii în care intervin atît mărimi cunoscute cît și mărimi ale căror valori trebuie determinate, numite *necunoscute*. Valorile date necunoscutelor pentru care este rezolvată **e.** se numesc *soluții*. Orice **e.** poate avea una, mai multe sau o infinitate de soluții; soluțiile pot lua valori în mulțimea numerelor, pot fi funcții, matrici etc. (ex. **e.** $3x - 6 = 0$ are soluția $x = 2$). **b)** Relație matematică ce leagă între ele coordonatele unui punct de pe o curbă, de pe o suprafață sau de pe alte varietăți din spații cu mai multe dimensiuni. Două sau mai multe ecuații care trebuie să fie verificate simultan de aceleași valori date necunoscutelor formează un *sistem de ecuații*. — *E. algebrică*, ecuație de forma $P = 0$, unde P este un polinom cu una sau mai multe variabile. Prin definiție, gradul polinomului e gradul ecuației (ex. $3x^2 - 5x + 4 = 0$ este o **e. a.** de gradul doi). — *E. binomă*, ecuație algebrică de forma $x^n - a = 0$. Ecuația de forma $x^4 + mx^2 + n = 0$ se numește *ecuație bipătrată* (ex. $2x^4 - x^2 + 2 = 0$). — *E. exponențială*, ecuație care conține necunoscute la exponent (ex. $3^x - 2 = 0$). — *E. reciprocă*, ecuație algebrică care, dacă admite ca rădăcină pe x, admite și rădăcina $\frac{1}{x}$. Există două tipuri de **e. r.**, după cum coeficienții termenilor situați la egală distanță de extremități sînt egali și de același semn (ex. $2x^3 - 5x^2 - 5x + 2 = 0$) sau egali și de semne contrare (ex. $3x^3 - 4x^2 + 4x - 3 = 0$). — *E. trigonometrică*, ecuație în care necunoscutele figurează prin unele dintre funcțiile trigonometrice (ex. $\sin x - 1 = 0$). — *E. seculară*, ecuație algebrică fundamentală în teoria operațiilor liniare, avînd numeroase aplicații în analiza matematică, în geometrie, astronomie, mecanică etc. — *E. funcțională*, ecuație în care necunoscuta este o funcție de una sau de mai multe variabile. Ea exprimă o proprietate a acestei funcții care permite determinarea ei în anumite condiții. Într-o accepție mai restrînsă, termenul de **e. f.** este rezervat numai unui anumit tip de astfel de ecuații. — *E. integrală*, ecuație funcțională în care funcția necunoscută apare sub semnul de integrală. Problemele legate de teoria ecuațiilor integrale au o însemnătate deosebită pentru fizica matematică, pusă în evidență de matematicianul suedez E.I. Fredholm și de matematicianul italian V. Volterra. Prima *e.i.* a fost considerată de N.H. Abel (1812). O contribuție importantă în teoria ecuațiilor integrale a avut-o matematicianul romîn Tr. Lalescu. — *E. diferențială*, ecuație de forma $F(x, y, y', y'', \ldots, y^{(n)}) = 0$, care conține o variabilă independentă x, funcția necunoscută y de această variabilă și derivatele ei în raport cu x pînă la un ordin n inclusiv. Numărul n este ordinul **e. d.** Deoarece numeroase mărimi fizice se exprimă ca derivate, de multe ori legile fizicii sînt descrise de ecuații diferențiale. *E. d.* apare de asemenea în unele probleme de mecanică și de geometrie. Bazele teoriei ecuațiilor diferențiale au fost puse de L. Euler. — *E. cu derivate parțiale*, ecuație de forma $F\left(x_1, x_2, \ldots, x_n, u, \frac{\partial u}{\partial x_i}, \frac{\partial^2 u}{\partial x_i \partial x_j}, \ldots, \frac{\partial^{(n)} u}{\partial x_i \partial x_j \ldots \partial x_l}\right) = 0$ ($i = 1, 2, \ldots, n$) care conține n variabile indepedente $x_1, x_2, \ldots, x_n$, funcția necunoscută u de aceste variabile și derivate ale ei pînă la ordinul n inclusiv (n fiind ordinul ecuației cu derivate parțiale). *E. cu d. p.* intervin în descrierea a numeroase legi fizice (ex. în electromagnetism, teoria căldurii, optică, acustică etc.), precum și în mecanica mediilor continue, în geometria diferențială, în teoria probabilităților etc. Dezvoltarea fizicii matematice și a fizicii teoretice a dat un mare impuls teoriei acestor ecuații. Sistemele de ecuații cu derivate parțiale în care apar mai multe ecuații și mai multe funcții necunoscute joacă de asemenea un rol important în fizică, mecanică, tehnică, geometrie etc. (ex. sistemele din elasticitate, hidrodinamică, electrodinamică, teoria relativității etc.). Teoria ecuațiilor cu derivate parțiale a fost fundamentată de A. Cauchy, G.F.B. Riemann, J. Hadamard și a căpătat o mare dezvoltare în secolul nostru. Școala matematică romînească a adus contribuții importante în teoria ecuațiilor cu derivate parțiale, prin lucrările matematicienilor M. Nicolescu, N. Teodorescu și M. Haimovici. **2.** (FIZ.) *Ecuație de stare* (sau *caracteristică*), relație de egalitate între mărimile termodinamice care definesc starea unui sistem fizico-chimic (ex., în cazul unui gaz, **e. de s.** este o relație între volumul V, presiunea p și temperatura absolută T a gazului. Pentru un gaz perfect, această relație are o formă simplă, anume $pv = \text{const.}$). V. și gaz; legile gazelor. — *E. de continuitate*, ecuație care exprimă legea conservării masei, aplicată la un fluid în mișcare. **3.** (CHIM.) *Ecuație chimică*, scriere prescurtată a reacțiilor chimice cu ajutorul formulelor. Este o egalitate, în care în membrul din stînga se scriu formulele substanțelor care

reacționează, iar în membrul din dreapta formulele produșilor rezultați din reacție. Conform legii conservării masei, numărul de atomi al fiecărui element din substanțele care intră în reacție trebuie să fie egal cu numărul de atomi al elementului respectiv din substanțele care rezultă din reacție (ex. $2Na+Cl_2 = 2NaCl$).

ecuménic (gr. *oikumene* „lume, univers"; IST. REL.), care are un caracter universal; învestit cu o autoritate ce se extinde asupra întregii biserici creștine (ex. sinod ecumenic). — *Mișcarea ecumenică*, mișcare religioasă, apărută în protestantism la începutul sec. al XX-lea, care urmărește unificarea tuturor bisericilor creștine pe baza unei platforme religioase minime și stabilirea unor contacte strînse între ele. În 1948 *m. e.* și-a constituit un organ central, Consiliul mondial al bisericilor, care reunește astăzi peste 200 de biserici din cca. 60 de țări. Cercurile monopoliste caută să imprime *m. e.* o direcție anticomunistă, proimperialistă. Înăuntrul mișcării s-au manifestat însă în ultimii ani și atitudini în favoarea coexistenței pașnice și a luptei anticolonialiste.

ecvídée (lat. *equus* „cal"; ZOOL.), familie de mamifere imparicopitate, care cuprinde animale erbivore nerumegătoare, unicopitate, fără vezică biliară. Dintre **e.** fac parte calul, măgarul, zebra etc.

ecvisetacée (BOT.; *Equisetaceae*), familie de plante erbacee, caracterizate de obicei prin două feluri de tulpini: *fertile* (albe sau brune) și *sterile* (verzi, articulate și cu internodii costate). Plantele din familia **e.** au epiderma tulpinii impregnată cu siliciu, iar frunzele sînt mărunte și concrescute într-o teacă în jurul nodurilor. Înmulțirea se face prin sporii formați în organe speciale (sporangi) în formă de spic, situate la vîrful tulpinilor fertile. Din familia **e.** există un singur gen (*Equisetum*). V. și coada-calului.

eczémă (gr. *ekzema* „fierbere"; MED.), boală de piele de natură alergică, caracterizată prin mîncărimi intense, înroșirea și descuamarea pielii, apariția de vezicule care zemuiesc și se usucă, transformîndu-se în cruste.

edafón (gr. *edaphos* „sol"; PEDOL.), totalitatea organismelor care trăiesc în sol, legate de anumite condiții de viață.

„Edda", nume sub care sînt cunoscute două culegeri din literatura islandeză veche: *„E. veche"*, sau *„E. poetică"* („Saemundar-Edda"), păstrată într-un manuscris din sec. al XIII-lea și cuprinzînd vechi cîntece din sec. IX—XII cu teme din mitologia nordică și din legendele eroice germanice (din Islanda, Norvegia), și *„E. nouă"*, sau *„E. în proză"* („Snorra-Edda"), păstrată în manuscrise din sec. XIII—XIV și reprezentînd un manual de artă poetică cu numeroase exemplificări din poezia scalzilor din sec. IX—XII.

Eddington *[édiŋtən]*, Arthur Stanley (1882—1944), astronom englez. A fost membru al Societății Regale din Londra. A publicat lucrări privind mișcarea stelelor, structura lor internă etc., studii de cosmologie relativistă și de teorie a relativității. A elaborat teoria echilibrului stelelor ca mase gazoase, calculînd modele de stele. În problemele filozofiei, **E.** s-a situat pe pozițiile idealismului subiectiv, propagînd o concepție neohumeistă. Încercarea sa de a fundamenta indeterminismul are un caracter fideist.

Edeleanu, Lazăr (1861—1941), chimist romîn; a făcut

L. Edeleanu

numeroase cercetări în domeniul petrolului și a inventat mai multe procedee tehnologice pentru prelucrarea petrolului. Dintre acestea, procedeul de rafinare bazat pe solubilitatea selectivă a diverselor clase de hidrocarburi (parafinice, etilenice, aromatice) în bioxid de sulf lichid s-a bucurat de un deosebit succes, fiind aplicat în numeroase țări. Procedeul, denumit *procedeul E.*, a fost extins la rafinarea uleiurilor, la extracția selectivă a hidrocarburilor aromatice din benzine, la fracționarea uleiurilor de uns etc.

edelschwein *[édəlșvain]* (germ. *edel* „nobil" și *Schwein* „porc"; ZOOTEHN.),

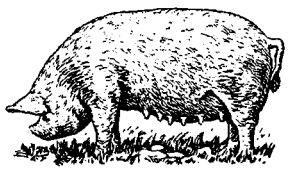

Edelschwein

rasă de porci, creată în Germania prin încrucișarea scroafelor locale cu vieri din rasa york mare. Spre deosebire de porcul york mare, rasa **e.** are capul mai scurt și mai lat, părul mai abundent și mai gros și o rezistență mai mare la condițiile de mediu. În țara noastră a luat parte la formarea rasei alb de Banat.

edém (gr. *oidema* „umflătură, tumefiere"; MED.), acumulare de lichid în spațiile intercelulare ale organelor (plămîni, creier, ficat) și ale țesuturilor (piele, mucoase, mușchi), datorită tulburării mecanismului normal de reglare a schimburilor umorale dintre sînge și țesuturi. **E.** care se manifestă în straturile profunde ale pielii se numește *e. subcutanat*. El apare în boli ca: insuficiența cardiacă dreaptă, ciroza hepatică, nefrita cronică. — *E. pulmonar acut*, complicație gravă care apare în insuficiența ventriculară stîngă. Se manifestă clinic prin crize grave de sufocație care pot duce la moartea bolnavului dacă nu se intervine imediat.

edén, cuvînt ebraic însemnînd „grădină" și denumind raiul în „Cartea facerii" (Geneza) din „Vechiul testament". La figurat cuvîntul eden se folosește cu sensul de loc încîn-

tător, în care se duce o viață plăcută, lipsită de griji.

Eden *[i:dn]*, Anthony (n. 1897), om politic englez, fost lider al partidului conservator; ministru de externe al Marii Britanii (1935—1938, 1940—1945 și 1951—1955). Ca prim-ministru al Marii Britanii (1955—1957), a fost unul dintre organizatorii agresiunii armate împotriva Egiptului (octombrie 1956). A demisionat în urma eșecului agresiunii, retrăgîndu-se din viața politică.

edentát, care nu mai are dinți, căruia îi lipsesc dinții, datorită fie bătrîneții, fie unor boli (diabet etc.).

edentáte (lat. *e* „fără" și *dens, dentis* „dinte"; ZOOL.), nume dat mamiferelor cărora le lipsește parțial sau total dentiția, ca urmare a hrănirii lor mai ales cu furnici sau frunze (ex. furnicarul, leneșul etc.). **E.** nu reprezintă un grup omogen din punct de vedere filogenetic. Trăiesc în America de Sud și în America Centrală, în Africa și în sudul Asiei.

Eder, Hans (1883—1955), pictor romîn, de origine sas, născut la Brașov. Și-a făcut studiile la München și la Viena. A fost influențat de expresionism. Autor de portrete, compoziții și naturi moarte, pictate într-o cromatică vie, plină de contraste, uneori stridente. Printre lucrările sale cele mai reușite se află seria de autoportrete (îndeosebi cel din 1953, bine construit și echilibrat coloristic).

Eder, Joseph (1760—1810), istoric sas. În critica sa la memoriul romînesc adresat Curții de la Viena, cunoscut sub numele de Supplex libellus Valachorum, a susținut teza neștiințifică după care poporul romîn s-ar fi format exclusiv în sudul Dunării, de unde ar fi imigrat la nord de fluviu prin sec. al IX-lea.

edict (DR.) **1.** (La Roma, începînd din 367 î.e.n.) Act prin care pretorii făceau cunoscute anual normele de drept și formele juridice practice care urmau să se aplice în timpul magistraturii lor. Normele impuse pe această cale au format dreptul pretorian, care ușura aplicarea dreptului civil formalist și rigid, adaptîndu-l la necesități noi fără o modificare expresă. Sub Adrian s-a publicat un edict perpetuu, codificat de Salvius Iulianus. Unificarea treptată a dreptului civil și pretorian a fost consacrată sub Iustinian. **2.** Act cu caracter normativ al împăraților romani și al unor monarhi în orînduirea feudală.

Edictul din Nantes *[nãt]*, act legislativ promulgat în 1598 la Nantes de Henric al IV-lea, regele Franței, prin care s-au încheiat războaiele religioase (1562—1594). Prin **E. din N.,** alături de catolicism, religie dominantă în Franța, s-a acordat libertate cultului calvinist (cu excepția Parisului și a unei serii de orașe cu suburbiile lor) și drepturi politice protestanților (să ocupe funcții de stat, să convoace adunări politice organizate după modelul Statelor generale, să aibă reprezentanți la curtea regală pentru a duce tratative cu regele etc.). Ca garanție pentru respectarea edictului le-au fost restituite fortărețele, dintre care principalele erau La Rochelle, Saumur și Montauban. Unele privilegii acordate prin **E. din N.** au fost lichidate în 1629 de Richelieu. Ca urmare a revocării **E. din N.** de către Ludovic al XIV-lea în 1685, numeroși protestanți francezi (hughenoți), mai ales meșteșugari, intelectuali, artiști, au emigrat în Olanda, Prusia și Anglia.

Edicule (turc. *yedikule* „șapte turnuri"), celebră închisoare din Istanbul, unde au fost întemnițați, printre alții, Vasile Lupu, Mihai Racoviță, Constantin Mavrocordat. Tot aici a fost întemnițat și ucis, după mazilire, Constantin Brîncoveanu, împreună cu cei patru fii ai săi.

edificiu (lat. *aedificium* „clădire"; ARHIT.), clădire destinată locuitului (imobil de locuit) sau unor scopuri social-culturale (școală, spital, teatru, clădire administrativă ș.a.).

edíli, magistrați aleși în Roma antică, avînd în sarcina lor, în primul rînd, administrația interioară a Romei și, în general, a municipiilor și a coloniilor.

edilitáte (URB.), disciplină care se ocupă cu studiul și executarea lucrărilor și instalațiilor destinate să asigure un anumit grad de confort într-o localitate: alimentarea cu apă, canalizarea, îndepărtarea gunoaielor etc.

Edinburgh *[édinbərə]*, oraș în Marea Britanie, capitala Scoției, situat într-o regiune deluroasă în apropierea golfului Firth of Forth (Marea Nordului) 468 380 loc. (1961). Are importante instituții financiare, mari întreprinderi poligrafice și întreprinderi ale industriei ușoare și alimentare. Este deservit de portul Leith. Important centru cultural: universitate (din 1583), institute de cercetări, muzee, biblioteci. Monumente arhitectonice medievale: castel, catedrală (1387—1500) etc.

Edip (gr. *Oidipos*), erou mitologic grec din ciclul legendelor tebane, fiul regelui teban Laios

Vedere din Edinburgh

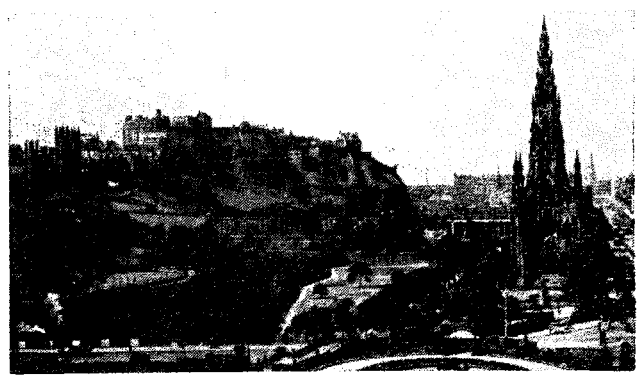

și al Iocastei. Potrivit mitului, a fost abandonat îndată după naștere în munți din ordinul lui Laios, căruia un oracol îi prezisese că va pieri de mîna propriului său fiu. Salvat de un păstor, **E.**, care nu-și cunoștea părinții, și-a ucis tatăl, pe care l-a întîlnit în cursul unei călătorii. Apoi, după dezlegarea enigmei Sfinxului, s-a urcat pe tronul Tebei și s-a căsătorit cu mama sa. Aflînd mai tîrziu adevărul, el și-a scos ochii. Mitul lui **E.** a inspirat două tragedii celebre ale lui Sofocle („Edip rege" și „Edip la Colona"), numeroase creații literare, plastice și muzicale, printre care opera „Oedip" a lui George Enescu.

Edip și Sfinxul

Edirne v. **Adrianopol.**

Edison *[édisən]*, Thomas Alva (1847—1931), electrotehnician american, personalitate de seamă care s-a înscris în istoria tehnicii prin numeroase invenții. Succesiunea cronologică a acestor invenții denotă că **E.** s-a preocupat permanent de cele mai variate și mai actuale probleme ale tehnicii contemporane lui. A inventat în 1872 sistemul duplex în telegrafie, reușind mai tîrziu să transmită simultan, pe un fir, patru și chiar opt telegrame. În 1877 a inventat fonograful, în 1878 a brevetat telefonul cu bobină de inducție și microfon cu cărbune, ceea ce a dus la lărgirea posibilităților de utilizare a telefoniei. A realizat becul electric, inventînd dulia și soclul cu filet. A construit diferite aparate necesare în exploatarea iluminatului electric: siguranțe fuzibile, întrerupătorul rotativ, un contor electric. În 1882 a realizat prima centrală electrică, punînd bazele producției

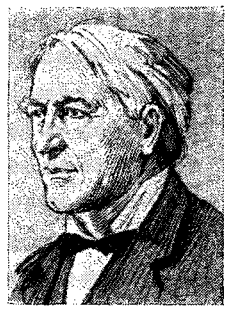

Th. A. Edison

centralizate a energiei electrice, și a construit un dinam special pentru iluminat. A descoperit în 1883 fenomenul de emisiune termoelectronică, care stă la baza funcționării tuburilor electronice, marcînd astfel începutul unei noi ramuri tehnice, electronica. În 1903 a inventat o mașină pentru fabricarea cimentului Portland, iar în 1907 a descoperit un nou procedeu pentru construcția caselor din beton. În 1912 a realizat primul tip de cinematograf vorbitor, prin combinarea cinematografului cu fonograful. A adus contribuții însemnate în construcția acumulatoarelor și în diferite alte domenii ale tehnicii.

editoriál, articol nesemnat care exprimă punctul de vedere al redacției unei publicații cu privire la o problemă importantă.

editúră (BIBL.), întreprindere care pregătește pentru tipar cărți, periodice și alte categorii de publicații (ex. compoziții muzicale, hărți, reproduceri după operele de artă etc.). În primele secole după invenția tiparului, tipografiile erau în același timp și edituri. Centre de acest fel au existat încă din sec. al XV-lea în Germania, Italia, Franța, Anglia, Flandra, Țările de Jos și Spania. În sec. XV—XVIII, printre cei mai cunoscuți tipografi-editori se numără Christophe Plantin (Anvers) și Aldo Manuzio (Veneția). Primele edituri, ca întreprinderi independente menite să organizeze și să asigure producția tipografică, apar abia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cunoscînd o mare dezvoltare în secolele următoare. În țara noastră, bazele moderne ale unei astfel de activități au fost puse în sec. al XIX-lea, de către I. Heliade-Rădulescu (la București) și Gh. Asachi (la Iași). Editurile întemeiate de ei au avut un rol important în viața culturală a țării. Exemplul lor a fost urmat, în același secol, de **e.** conduse de C.A. Rosetti, C. Göbl, I. V. Socec, G. Ioanid, T. Codrescu, L. Alcalay, frații Șaraga, Ig. Samitca, W. Krafft ș.a. În condițiile intrării Romîniei în circuitul imperialist, vechile case de editură s-au destrămat, constituindu-se în locul lor societăți anonime pe bază de acțiuni, sau întreprinderi monopoliste de stat. Printre cele mai importante edituri au fost editurile „Adevărul", „Cartea românească", „Cugetarea", „Cultura națională", „Universul". În anii puterii populare, editurile au fost naționalizate, constituindu-se în locul lor întreprinderi de stat, care reprezintă una dintre pîrghiile importante ale revoluției culturale. În R.P.R. în 1963, funcționau 17 edituri, avînd fiecare profilul său de specialitate. De ex.: Editura politică, Editura Academiei R.P.R., Editura pentru literatură, Editura pentru literatură universală, Editura tineretului, Editura științifică, Editura tehnică, Editura agrosilvică, Editura „Meridiane", Editura medicală, Editura de stat didactică și pedagogică, Editura muzicală, Editura militară a M.F.A. ș.a. În perioada 1953—1963 s-au editat în R.P.R. 31 700 de titluri de cărți, cu un tiraj total de aproape 472 000 000 de exemplare, din care în 1963 s-au tipărit peste 3 200 de titluri de cărți, în peste 57 000 000 exemplare.

ediție (lat. *editio* „publicare") **1.** Totalitatea exemplarelor unei publicații, tipărite prin folosirea aceluiași zaț tipografic. **E.** unei publicații poate avea uneori mai multe tiraje (scoase la intervale mici). Aceeași lucrare poate fi publicată în **e.** succesive, care se pot deosebi prin format, hîrtie, tipar, prin anul de apariție, tipografie, preț și prin modificări ale conținutului. De obicei se no-

tează prescurtat: *ed.* **2.** (În sens larg) Traducere a unei publicații sau a unei lucrări de prestigiu internațional. — *E. critică*, ediție a unei scrieri al cărei text a fost stabilit pe baza metodei critice-comparative, prin confruntarea tuturor edițiilor precedente și a manuscriselor existente. Textul *e. c.* este considerat ca definitiv și luat ca text de bază pentru edițiile ulterioare. El este însoțit de obicei și de aparat critic. — *E. princeps*, prima ediție tipărită a operei unui autor clasic sau prima ediție a unei cărți, publicată de obicei de autor. — *E. aldină*, ediție a unei cărți imprimate în sec. XV—XVI în tipografia venețiană întemeiată de Aldo Manuzio. *E. a.* au un conținut foarte variat și au fost publicate în condiții tehnice superioare pentru acel timp.

Edmonton *[édməntən]*, oraș în Canada, pe rîul Saskatchewanul de Nord. 317 000 loc. (1960). Nod de căi de comunicație. Centrul unei importante regiuni de extracție a cărbunelui, petrolului și gazelor naturale. Industrie alimentară, de prelucrare a petrolului, chimică și de prelucrare a lemnului. Universitate.

Edrisi (Idrisi), Abu Abdallah Muhammed (1100—1166), remarcabil geograf și cartograf arab. Originar din nordul Africii (Ceuta), a călătorit în Spania și în Asia Mică și s-a stabilit apoi la curtea regelui normand Roger al II-lea al Siciliei, mare amator de noutăți geografice. Sintetizînd cunoștințele geografice din epoca sa, **E.** a întocmit două hărți ale lumii, una circulară și alta pătrată, precum și o lucrare numită „Al Rogeri" sau „Recreații geografice". În aceasta apar și unele știri despre Dobrogea si despre Vicina, oraș medieval așezat nu departe de gurile Dunării.

Eduard, numele mai multor regi ai Angliei din dinastia Plantageneților, dintre care cei mai cunoscuți au fost: **E. I,** rege al Angliei (1272—1307). A dus o politică de întărire a puterii centrale, sprijininduse pe cavaleri și pe orășeni. În timpul domniei lui s-a constituit definitiv parlamentul; **E. al III-lea** (1327—1377), care a început războiul de 100 de ani (1337—1453) împotriva Franței. Străduindu-se să subordoneze regalității biserica, a limitat jurisdicția papală în Anglia. În timpul domniei lui, ca urmare a lipsei de brațe de muncă provocate de ciuma neagră, au fost emise decrete care interziceau urcarea salariilor muncitorilor agricoli.

educație, ansamblul măsurilor aplicate în mod conștient și sistematic în vederea formării omului, a dezvoltării însușirilor sale intelectuale, morale și fizice, în conformitate cu un anumit scop. În sens restrîns, prin **e.** se înțeleg măsurile privind formarea caracterului și comportarea omului în societate. **E.** este, așa cum a arătat V.I. Lenin, o categorie veșnică, deoarece funcția ei se exercită în toate orînduirile sociale. Conținutul concret al **e.**, scopul, modul de organizare și metodele ei variază însă de la o orînduire socială la alta. În orînduirile scindate în clase antagoniste, **e.** are în mod necesar un caracter de clasă; ea exprimă interesele claselor dominante, servind la întărirea orînduirii respective. **E.** este strîns legată de instrucție. Știința care studiază problemele teoretice ale **e.** se numește pedagogie. **E.** se înfăptuiește în primul rînd în cadrul procesului instructiv-educativ organizat, care se desfășoară în școală. Asupra **e.** exercită o mare influență familia, mediul înconjurător, diversele instituții culturale, împrejurările vieții. **E.** adulților se desăvîrșește, de regulă, în cursul activității lor profesionale și obștești. Procesul **e.** include și *reeducarea* (transformarea conștiinței oamenilor, învingerea trăsăturilor negative din caracterul și din conduita lor). În opoziție cu societățile bazate pe exploatare, în care **e.** dezvoltă, ca trăsătură predominantă a mentalității oamenilor, individualismul, societatea socialistă promovează colectivismul, **e.** în și prin colectiv. — *Educația comunistă*, educație desfășurată în societatea eliberată de exploatare, în țările socialiste, cu scopul de a forma un om nou, multilateral dezvoltat, constructor activ al socialismului și comunismului, în personalitatea căruia concepția științifică despre lume, bazată pe învățătura marxist-leninistă, bogăția spirituală să se îmbine cu puritatea morală și cu dezvoltarea fizică armonioasă. *E. c.* are sarcina de a înrădăcina în conștiința fiecărui tînăr și adult ideea că omul nu poate trăi fără muncă, că munca trebuie să devină pentru toți membrii societății o necesitate vitală. În perioada dictaturii proletariatului, *e. c.* își menține caracterul de clasă; ea constituie în mîinile clasei muncitoare o armă pentru desființarea oricărei exploatări a omului de către om, pentru făurirea societății comuniste fără clase. Asupra formării conștiinței socialiste a oamenilor muncii exercită o influență determinantă faptul obiectiv al desființării exploatării omului de către om și celelalte consecințe ale instaurării relațiilor de producție socialiste. Acești factori obiectivi nu acționează însă în mod automat asupra conștiinței umane; formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste are loc pe calea educației. Metoda principală a *e. c.* este convingerea; aceasta nu exclude folosirea mijloacelor de constrîngere, atunci cînd cele de convingere nu dau rezultatul scontat. *E. c.* se desfășoară sub conducerea și îndrumarea partidului marxist-leninist. În opoziție cu statul burghez, statului socialist îi este proprie o funcție economică-organizatorică și cultural-educativă. În procesul de dezvoltare a bazei tehnice-materiale a socialismului, de desăvîrșire a construcției socialiste, importanța acestei funcții crește continuu. Totodată capătă o însemnătate tot mai mare judecata opiniei publice, a colectivității, formele obștești de influențare a celor ce încalcă normele vieții sociale, de combatere a manifestărilor nesănătoase ale unor elemente înapoiate ale societății. Congresul al III-lea al P.M.R. a trasat următoarele sarcini, legate de necesitatea intensificării

activității ideologice și a combaterii ideologiei burgheze: folosirea mai eficientă a așezămintelor de cultură și artă; îmbunătățirea muncii politice-educative la sate; îmbunătățirea și lărgirea, cu participarea activă a oamenilor de știință și cultură, a muncii de răspîndire a cunoștințelor științifice, de popularizare, pe înțelesul maselor largi, a concepției materialiste despre lume, de combatere a vederilor înapoiate, a superstițiilor, a prejudecăților și a misticismului. *E. c.* are în școală sarcina de a înarma tînăra generație cu un sistem de cunoștințe științifice și tehnice, de priceperi și deprinderi practice; ea formează concepția științifică materialistă despre lume și trăsăturile moralei comuniste, dezvoltă aptitudinile intelectuale, fizice, estetice și de muncă productivă. Principiile fundamentale ale *e. c.* sînt: legătura strînsă a învățămîntului cu viața, cu practica construirii socialismului și comunismului, colectivismul, munca spre binele societății, considerarea particularităților de vîrstă și individuale ale celor educați. Între laturile *e. c.* (intelectuală, politehnică, morală, estetică, fizică) este o strînsă interdependență; numai prin unitatea lor poate fi realizată dezvoltarea armonioasă și multilaterală a personalității. În înfăptuirea *e. c.*, școala se sprijină pe organizațiile tineretului comunist și de pionieri, precum și pe familie. — *Educația intelectuală comunistă*, parte componentă a educației comuniste, care are sarcina de a transmite tineretului și adulților un sistem de cunoștințe multilaterale din domeniul științelor despre natură și societate, menit să constituie baza culturii lor generale și să asigure dezvoltarea aptitudinilor lor de cunoaștere. Ea urmărește totodată formarea concepției materialist-dialectice despre lume, care include, ca o latură esențială, însușirea concepției științifice ateiste. *E. i. c.* se efectuează în strînsă legătură cu viața, cu cerințele actuale ale corstruirii socialismului și comunismului. — *Educația prin muncă*, latură importantă a educației comuniste, care constă în exercitarea unei influențe sistematice asupra generațiilor tinere și a celor adulte, în vederea dezvoltării atitudinii comuniste față de producția socială, cu ajutorul diferitelor forme de muncă, precum: studiul, lucrul manual, munca în ateliere, munca pe lotul școlar, munca în producție, munca de folos obștesc. Pregătirea omului pentru o viață de muncă, călirea în muncă a oamenilor, educarea dragostei și respectului față de muncă ca prima necesitate vitală reprezintă esența, pivotul întregii activități în domeniul educației comuniste. V. și învățămînt. — *Educația morală comunistă*, parte componentă a educației comuniste, care are sarcina de a forma caracterul și conduita morală, noțiuni, convingeri și sentimente morale, corespunzătoare idealului de viață comunist. *E. m. c.*, călăuzită de principiul colectivismului, este opusă educației morale în spirit burghez, individualist. Ea urmărește dezvoltarea trăsăturilor moralei comuniste, formarea omului nou, a cărui conduită se bazează pe disciplina și autodisciplina conștientă subordonată intereselor colectivității. Un rol important în cadrul *e.m.c.* are educarea atitudinii comuniste față de proprietatea socialistă, față de statul socialist, precum și educația în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar. — *Educația estetică comunistă*, parte componentă a educației comuniste, care contribuie la formarea capacității de înțelegere a artei și a frumosului, la însușirea criteriilor de apreciere estetică, precum și la dezvoltarea aptitudinilor de creație artistică. *E. e. c.* are ca sarcini: formarea gustului artistic al maselor, lupta hotărîtă împotriva lipsei de gust, sub orice formă s-ar manifesta ea, fie atracția pentru formalism și naturalism, fie împărtășirea unor concepții mic-burgheze, filistine despre „frumos". — *Educația fizică*, proces pedagogic orientat spre asigurarea dezvoltării fizice armonioase a oamenilor, întărirea sănătății, formarea și perfecționarea cunoștințelor, priceperilor, deprinderilor de mișcare și calităților fizice necesare atît pentru muncă și recreație cît și pentru activitatea sportivă, formarea calităților morale și de voință. În orînduirea socialistă, ea reprezintă o latură a educației comuniste și are ca scop să contribuie la educarea multilaterală a personalității constructorilor socialismului. — *Educația în familie*, educarea copiilor prin intermediul familiei, celula de bază a societății. În orînduirea socialistă, familia contribuie la educarea tinerei generații în spirit socialist. Influența educativă a familiei asupra copiilor trebuie să se îmbine cu educația lor obștească. Familia socialistă ajută la îndeplinirea indicațiilor pedagogice ale școlii, asigurînd în sînul său o atmosferă de muncă și de prietenie, cerințe unice, consecvente față de copii, autoritatea părinților și exemplul lor pozitiv. Colaborarea strînsă dintre școală și familie este organizată în diverse forme (comitete de părinți, adunări cu părinții, lectorate, consultații, vizite la domiciliul elevilor etc.). — *Educația pentru adulți*, ansamblul măsurilor folosite în vederea educării și instruirii adulților, a ridicării nivelului lor cultural și participării lor active la viața culturală. În țara noastră, la desfășurarea și organizarea *e. p. a.* participă atît instituții cultural-educative de diferite tipuri cît și organizații obștești. Un rol crescînd în promovarea *e.p.a.* îl au universitățile populare și muncitorești, precum și școlile populare de artă. — *Educația ostășească*, parte componentă a educației comuniste a militarilor Forțelor Armate ale R.P.R. Sarcina *e. o.* constă în dezvoltarea conștiinței politice a militarilor, în cultivarea dragostei și devotamentului față de patrie și de poporul muncitor, față de partid și de guvern, formarea unor înalte calități morale și de luptă, educarea întregului personal al armatei în spiritul prevederilor jurămîntului și regulamentelor militare, al ordinii și discipli-

nei, în spiritul îndeplinirii cu abnegație a datoriei, al ridicării continue a măiestriei militare. — *Educația sanitară*, activitate de culturalizare a populației în scopul însușirii de cunoștințe necesare păstrării și îngrijirii sănătății individuale și publice. În R.P.R., ca și în celelalte țări socialiste, *e. s.* se face în mod organizat și sistematic, prin conferințe de combatere și profilaxie a unor boli, conferințe de educație a mamelor, afișaj cu norme de igienă și profilaxie, cursuri și lecții practice organizate de Crucea Roșie etc.

efebie, tip de școală în Grecia antică, care pregătea din punct de vedere militar pe fiii oamenilor liberi, între 18 și 20 ani, și desăvîrșea educația lor cetățenească. Aceștia trăiau în tabere, făcînd exerciții sportive, învățînd mînuirea armelor, tactica de luptă și construirea fortificațiilor. Tinerilor educați în aceste școli li se spunea *efebi*.

efect 1. (FILOZ.) Fenomen care urmează unui alt fenomen, numit cauză și produs în mod necesar de acesta. V. și cauză și efect. **2.** (FIZ.) *Efect de ecran*, slăbire pînă la anulare, în spatele unui perete conductor (ecran), a unui cîmp electromagnetic, magnetostatic sau electrostatic. — *E. de tunel*, posibilitate ca o particulă încărcată electric să traverseze o barieră de potențial chiar dacă energia ei totală este mai mică decît energia potențială maximă a barierei. Descoperirea efectului de tunel permite să se explice numeroase fenomene fizice, ca, de exemplu, dezintegrarea nucleelor atomice cu emisiune de particule α (nuclee de heliu). — *E. fotoconductiv*, fenomen fizic prin care un cristal semiconductor (fotoconductor) devine bun conductor electric cînd este supus acțiunii unui flux de lumină. *E. f.* se explică, în cadrul teoriei actuale asupra semiconductoarelor, prin absorbția energiei luminoase de către electronii din cristal, care trec astfel dintr-o stare de energie din banda normală într-o stare de energie din banda de conducție. În această stare se stabilește curent electric cînd între fețele cristalului este aplicată o diferență de potențial. *E. f.* este însoțit de cele mai multe ori de luminescență. El se obține mai ales la seleniu, siliciu, sulfură de plumb, germaniu etc. Sin. *fotoconductibilitate*. — *E. fotoelectric*, efect provocat de o radiație electromagnetică cu frecvența suficient de mare, care, căzînd pe o substanță (îndeosebi metal sau semiconductor), provoacă o emisiune de electroni, a căror viteză maximă este proporțională cu frecvența radiației. Electronii emiși prin *e. f.* se numesc și *fotoelectroni*. Principala aplicație a *e. f.* este celula fotoelectrică. Sin. *fotoefect*. — *E. fotovoltaic*, producere a unei tensiuni electromotoare cînd un fascicul de lumină cade pe joncțiunea a două materiale diferite, de obicei pe joncțiunea dintre un semiconductor de tip *n* și un semiconductor de tip *p* sau pe joncțiunea dintre un metal și un semiconductor. — *E. giromagnetic*, apariție a unui impuls de rotație într-un corp în timpul magnetizării lui. *E. g.* este slab, putînd fi totuși măsurat în cazul substanțelor feromagnetice pe cale experimentală. — *E. Doppler-Fizeau* v. *Doppler-Fizeau, efect* ~. **3.** (ELT.) *Efect pelicular* (sau *skin*), fenomen care constă în repartiția neuniformă a densității de curent în diferitele puncte ale secțiunii transversale a unui conductor parcurs de curent electric alternativ; la un conductor circular aflat în aer, densitatea de curent are valoarea maximă la suprafața conductorului și scade pe măsura apropierii de centrul secțiunii. *E. p.* se datorește faptului că fluxul magnetic propriu crește pe măsura apropierii de centrul secțiunii conductorului și este cu atît mai pronunțat cu cît frecvența curentului alternativ este mai mare. La frecvențe foarte mari, curentul electric trece practic numai prin stratul de la suprafața conductorului. Aparent, *e. p.* se manifestă prin creșterea rezistenței electrice a conductorului în curent electric alternativ față de valoarea acesteia în curent continuu. *E. p.* este utilizat în industrie la tratamentele termice prin curenți de înaltă frecvență. Se numește și *efect Kelvin*. — *Efecte termoelectrice*, grup de fenomene fizice (*Seebeck, Peltier, Thomson*) determinate de legătura dintre procesele termice și cele electrice din conductoare și datorite faptului că energia electronilor liberi este diferită și crește în mod diferit cu temperatura pentru diferite materiale conductoare. V. și termocuplu; termoelement. **4.** (ASTR.) *Efect de paralaxă*, deplasare aparentă a aștrilor față de poziția lor, dacă ar fi observată din centrul Pămîntului sau din Soare, provocată de poziția excentrică a observatorului. În cazul paralaxei geocentrice pentru aștri din sistemul solar, *e. de p.* este produs de situarea observatorului pe suprafața Pămîntului (în loc de centrul Pămîntului); în cazul paralaxei heliocentrice, *e. de p.* este provocat de așezarea observatorului pe Pămînt (în loc de Soare). *E. de p.* servește la determinarea distanței aștrilor.

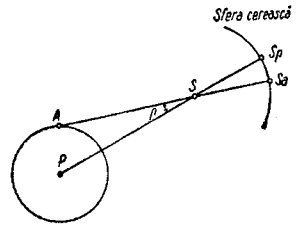

Efect de paralaxă geocentrică
P — observator în centrul Pămîntului; *Sp* — astrul văzut din centrul Pămîntului; *A* — observator la suprafața Pămîntului; *Sa* — astrul văzut de pe suprafața Pămîntului

efecte (FIN.; în capitalism), documente în care sînt specificate sume împrumutate și care trebuie restituite la scadență (ex. obligațiile emise de stat, cambiile etc.). — *E. de comerț*, denumire generală dată cambiilor, biletelor de ordin, cecurilor etc. folosite în operațiile comerciale de vînzare-cumpărare, în împrumuturi etc. — *E. publice*, titluri de creanță emise de stat sau de instituții de drept public.

efectív (MILIT.), numărul de oameni care intră în compunerea unei unități sau formații militare. — *E. control*, efectivul înscris în registrele unității. — *E. prezent*, efectivul care se găsește în serviciu la un moment dat.

efedrínă (FARM.), alcaloid extras din planta *Ephedra distachya*. Se prezintă sub formă de cristale aciculare, incolore, sau de pulbere albă cristalină, fără miros, cu gust amar; dă săruri solubile în apă. Acțiunea **e.** este asemănătoare cu cea a adrenalinei, utilizîndu-se în special în tratamentul bolilor căilor respiratorii (astm bronșic, rinite etc.).

efemére (gr. *ephemeris* „de o zi", din *epi* „pe" și *hemera* „zi"; ZOOL.; *Ephemeroptera*), ordin de insecte care în formă adultă trăiesc doar cîteva zile

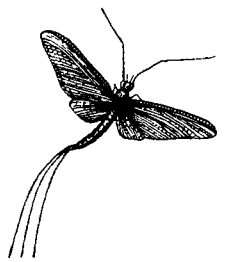

Efemeră

sau ore. Ca mărime, ajung de la cîțiva mm la 3,5 cm; au corpul subțire și moale, terminat posterior cu trei cerci (filamente) lungi și subțiri. **E.** sînt insecte legate de mediul acvatic; larvele lor trăiesc în apă 2—3 ani. Atît adulții cît și larvele constituie o bună parte din hrana unor specii de pești. Cea mai răspîndită specie la noi este *e. comună (Ephemera vulgata)*.

„Efemeride" (gr. *ephemeris, -ídos* „de o zi, zilnic"; ASTR.), tabele întocmite de observatoare sau de institute astronomice în care sînt prezise în timp, pe baza calculelor, pozițiile zilnice ale Soarelui, ale planetelor cu sateliții lor, ale cometelor, ale stelelor etc., precum și unele fenomene cerești ce se pot observa în anul respectiv. Printre cele mai vechi tabele de acest fel sînt „Efemeridele astronomice" (1475), publicate la Nürnberg de Johann Müller, și „Efemeridele sateliților lui Iupiter" (1668), întocmite de G. D. Cassini. — *Timpul efemeridelor*, timpul care se scurge uniform, bazat pe mișcarea Pămîntului în jurul Soarelui, și pentru care sînt calculate dinainte în **e.** pozițiile Lunii, Soarelui, planetelor etc.

efervescénță (lat. *effervescere* „a fierbe"; CHIM.), degajare de gaz în cursul unei reacții chimice în care cel puțin unul dintre componenți se găsește în fază lichidă (ex. în reacția dintre carbonatul de calciu și o soluție de acid clorhidric se produce **e.** prin degajarea bioxidului de carbon).

Efes, vechi și important oraș în Asia Mică, puternic centru comercial și cultural, întemeiat de ionieni. Aici s-a născut marele filozof materialist și dialectician Heraclit. Orașul **E.** a rămas celebru și prin construirea, în epoca elenistică, a unui grandios templu al zeiței Artemis, pe locul celui incendiat de Herostrat în anul 356 î.e.n.

efetonínă (FARM.), efedrină sintetică. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină albă, solubilă în apă, avînd aceeași acțiune și utilizare ca efedrina naturală.

Effel, Jean (pe numele adevărat *François Lejeune*) (n. 1908), caricaturist progresist francez. Cultivînd valoroasa tradiție a umorului francez, a creat caricaturi politice pline de ironie. Caricatura sa se caracterizează prin inventivitate și printr-un desen lapidar, care folosește conturul închis. Premiul Internațional pentru pace (1953).

Efialte (sec. V î.e.n.), trădător grec care, în timpul luptei de la Termopile, a arătat perșilor o trecătoare, ajutîndu-i astfel să cadă în spatele pozițiilor spartane și să înfrîngă rezistența eroică a celor 300 de ostași conduși de Leonida.

Efialte (500—461 î.e.n.), om de stat atenian, șef al partidului democratic. Devenit, împreună cu Pericle, conducătorul de fapt al politicii ateniene (461 î.e.n.), a înfăptuit o serie de reforme, printre care cea mai însemnată a fost desființarea aproape completă a areopagului, funcțiile și drepturile acestuia trecîndu-le instituțiilor democratice (adunarea poporului, sfatul celor cinci sute etc.). Pentru încercarea curajoasă de a îngrădi drepturile areopagului, **E.** a fost asasinat de aristocrați.

eficacitatea economică a investițiilor (în socialism), contribuția investițiilor la rezultatele economice obținute în producție, exprimată prin raportul dintre efectele economice și volumul investițiilor necesare pentru obținerea acestor efecte. Criteriul de determinare a **e. e. a i.** îl constituie ridicarea productivității muncii sociale, ținînd seama și de timpul de intrare în funcțiune a obiectivelor ce se realizează. **E. e. a i.** este cu atît mai mare cu cît se obțin efecte economice mai bune cu investiții mai mici și în timpul cel mai scurt. Se măsoară prin indicatori: a) *valorici*, care sînt aceiași pentru toate ramurile și dau posibilitatea de a se face comparații privind eficacitatea investițiilor pe obiecte de investiții, pe produse etc. Cei mai importanți indicatori valorici sînt: prețul de cost unitar al producției ce se va obține, rentabilitatea, investiția specifică (exprimată prin volumul de investiții ce revine pe unitatea de spor de capacitate sau la unitatea de produs: lei pe tona de produse, pe bucată, pe metru pătrat etc.), termenul de recuperare a investițiilor din reducerea prețului de cost, cheltuielile echivalente. Pentru o mai profundă analiză se mai folosesc și indicatori b) *naturali* între care menționăm: consumul specific de materii prime, materiale etc., producția ce se obține pe unitatea de suprafață productivă, durata construcției, durata de funcționare a mașinilor etc. Indicatorii naturali sînt diferiți, în funcție de specificul fiecărei ramuri de producție. La determinarea **e. e. a i.** este necesar să fie luate în considerație atît efectele directe ale investițiilor respective cît și efectele conexe. Între venitul național și investiții există o legătură complexă. Pe de o parte investițiile capitale determină în mare măsură mărimea spo-

rului venitului național, pe de altă parte de mărimea venitului național depinde volumul acumulărilor, deci și al investițiilor capitale viitoare. De aceea, ca indicator generalizator, sintetic, la nivelul economiei naționale, se folosește raportul între sporul de venit național (ΔV) în prețuri constante și volumul investițiilor prin care se obține acest spor *(I)*; coeficientul rezultat din $\frac{\Delta V}{I}$ este denumit „coeficientul eficacității totale (absolute) a investițiilor". P.M.R. și guvernul acordă o mare importanță ridicării **e.e. a.i.**, trasînd sarcina pentru toate ministerele și sfaturile populare, pentru organizațiile de proiectare și execuție a investițiilor, să asigure gospodărirea cît mai rațională a fondurilor de investiții, folosirea judicioasă a suprafețelor construite și a capacităților existente, fundamentarea temeinică și justificarea economică a fiecărei investiții, reducerea continuă a costurilor și scurtarea termenului de punere în funcțiune a construcțiilor etc. Ridicarea eficienței economice a investițiilor are o mare importanță pentru economia socialistă, deoarece ritmul reproducției socialiste lărgite depinde nu numai de volumul investițiilor ce se fac în economie, ci și de modul cum sînt folosite acestea. La un volum planificat al investițiilor, acumularea reală și ritmul reproducției socialiste lărgite se află într-o dependență directă de folosirea rațională a investițiilor. *E. e. a i.* nu este însă un scop în sine, ci este subordonată sarcinilor industrializării socialiste. Raportul la Congresul al III-lea al P.M.R. a arătat că „eficiența investițiilor industriale depinde în mare măsură de alegerea amplasamentului și stabilirea capacității optime de producție a întreprinderilor, de adoptarea unor procese tehnologice și soluții constructive moderne. Prevederea unor utilaje cu caracteristici tehnice ridicate, reducerea construcțiilor în volumul total de investiții, montarea utilajelor în aer liber ori de cîte ori este posibil, precum și limitarea lucrărilor auxiliare la strictul necesar vor asigura micșorarea apreciabilă a investițiilor pe unitate de capacitate" (Gh. Gheorghiu-Dej). Orientarea investițiilor în primul rînd spre modernizarea, reutilarea și dezvoltarea întreprinderilor existente, inclusiv spre eliminarea treptată a utilajelor cu uzura fizică și morală avansată, va da posibilitate de a se obține, cu mai puțin de jumătate din totalul investițiilor circa două treimi din sporul producției industriale. În primii patru ani ai planului șesenal, concentrarea mijloacelor materiale și financiare spre principalele obiective, îmbunătățirea organizării șantierelor și extinderea metodelor industriale de construcții au dus la scurtarea termenelor de dare în funcțiune a noilor capacități de producție, la ridicarea calității lucrărilor și la creșterea eficacității economice a investițiilor. V. și i n v e s t i ț i i c a p i t a l e.

eficacitate luminoasă, raportul dintre fluxul de lumină total produs și puterea consumată de un izvor de lumină; **e. l.** este exprimată în lumeni pe watt.

efigie (lat. *effigies* „imagine") **1.** (NUM.) Reprezentarea în relief, pe o monedă sau medalie, a unui personaj. **2.** (ARTE PLAST.) Portret care redă doar asemănarea fizică, lăsînd la o parte expresia psihologică. Alături de efigiile din pictură, în evul mediu a existat obiceiul executării de efigii în ceară pictată, folosite în ritualul religios sau în ritualul magic.

Efimov, Boris Efimovici (n. 1900), grafician sovietic, artist al poporului din R.S.F.S. Rusă. În ilustrațiile sale satirice sînt oglindite evenimente ale vieții politice internaționale. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

eflorescență 1. (FIZ.) Proprietate a unor săruri cristalizate (ex. sulfatul de sodiu, sulfatul de cupru etc.) de a pierde o parte din apa de cristalizare pe care o conțin, transformîndu-se, la suprafață, în pulbere cînd presiunea de vapori a acestor săruri e mai înaltă decît presiunea vaporilor de apă din aerul atmosferic. **E.** depinde de condițiile atmosferice. **2.** (MINER.) Depunere de minerale, pulverulentă sau cu aspect de crustă, pe suprafața rocilor sau a solului, formată prin cristalizarea substanțelor dizolvate în apele de infiltrație (ex. **e.** de sare gemă, de sulfat natural de sodiu, de gips, de calcit, de alaun etc.). **3.** (CONSTR.; la pl.), petele sau depozitele cristaline de săruri alcaline sau alcalino-pămîntoase care apar pe suprafața exterioară a construcțiilor de beton, de zidărie tencuită etc. Formarea **e.** poate fi evitată prin folosirea de materiale lipsite de săruri alcaline sau de materii organice, prin executarea unei izolații între fundație și teren etc.

efluviu electric (FIZ.), descărcare electrică neluminoasă sau foarte slab luminoasă, neînsoțită de zgomote.

eforát, colegiu de cinci persoane *(efori)*, ales anual, în Sparta antică. Convoca și prezida a p e l l a și g e r u s i a, se ocupa de politica externă și de finanțele statului, exercita funcții judecătorești și, în anumite cazuri, putea chiar abroga hotărîrile luate de regi. În mîinile **e.** era concentrată, de fapt, întreaga putere de stat.

eforíe (în trecut), instituție de utilitate publică, înființată în vederea înfăptuirii, în limitele dictate de interesele statului feudal și burghez, a unor scopuri social-culturale (administrarea de spitale, școli etc.). **E.** își desfășura activitatea în țara noastră sub supravegherea și controlul statului (ex. Eforia spitalelor civile, Eforia școlilor).

Eforie, oraș regional subordonat orașului Constanța, situat pe fîșia litorală înaltă dintre lacul Techirghiol și Marea Neagră. 5 180 loc. (1964). Faleza are o plajă bine însorită. Orașul este format din două stațiuni balneoclimatice: *E.-Nord* și *E.-Sud*, care au asigurat, în 1963, primirea la odihnă și la tratament a circa 150 000 de persoane. Stațiunile sînt importante pentru aerul marin bogat în aerosoli cu calități terapeutice, pentru băi de soare, de nisip și de nămol. În anii puterii populare, stațiunile au fost

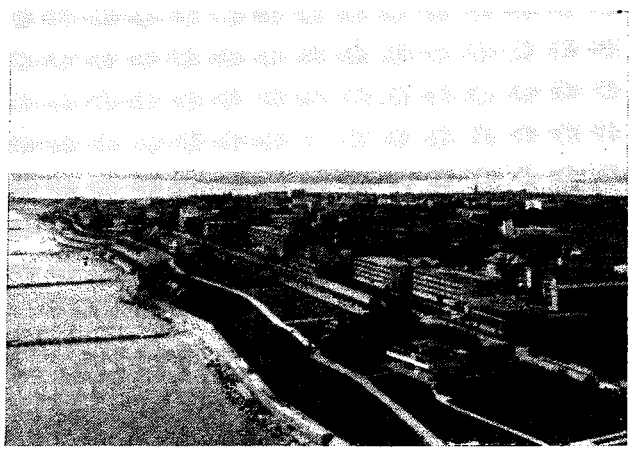

Eforie-Nord. Vedere generală

modernizate şi mărite (s-au construit noi vile, s-au amenajat faleza, plaja, reţeaua de străzi şi şosele etc.), devenind staţiuni balneoclimatice cu renume internaţional.

efórt 1. (FIZIOL.) Încordare accentuată a unui organ sau a întregului organism pentru realizarea unui randament mai mare decît cel obişnuit. **E.** poate fi nervos (de atenţie, de memorie etc.) sau muscular. Se realizează prin mobilizarea, sub controlul scoarţei cerebrale, a rezervelor energetice ale organismului. Din această cauză **e.** duce la oboseală. **2.** (REZ. MAT.) Rezultantă a forţelor interioare dintr-o secţiune a unui corp deformabil, cauzate de solicitări exterioare, de efecte termice etc. După cum efortul este o forţă sau un cuplu şi după direcţia pe care o are faţă de un sistem de axe de referinţă legat de corpul studiat, se deosebesc: *forţă normală, forţă tăietoare, moment încovoietor* şi *moment de răsucire.* — *E. unitar,* mărimea efortului pe o suprafaţă de 1 cm^2 (sau 1 mm^2) din secţiunea corpului. Se notează cu $\bar{p}$ şi se măsoară în kgf/cm^2, kgf/mm^2. *E. u.* variază cînd suprafaţa unitară îşi schimbă poziţia în secţiunea piesei. — *E. u. normal,* componenta σ a efortului unitar $\bar{p}$ pe normala la secţiunea considerată. — *E. u. tangenţial,* componenta τ a efortului unitar $\bar{p}$, aflată în planul secţiunii. — *E. u. efectiv,* valoarea efectivă a efortului unitar, cauzat de sarcinile aplicate corpului. — *E. u. local,* efortul unitar produs prin aplicarea unor forţe exterioare pe o suprafaţă mică a corpului. — *E. u. iniţial,* efortul unitar care există în material înainte de aplicarea sarcinilor la care se calculează piesa (ex. efortul unitar datorit răcirii şi contracţiei neuniforme a pieselor turnate sau sudate). — *E. u. echivalent* (sau *redus*), efortul unitar normal σ, care ar produce, la corpul supus unei solicitări compuse, acelaşi efect ca starea reală de solicitare. — *Metoda generală a eforturilor,* metodă de calcul a sistemelor static nedeterminate, caracterizată prin folosirea unui *sistem de bază* obţinut din structura reală prin suprimarea unor legături, forţele de legătură devenind necunoscutele problemei.

efracţie (lat. *effractio,* de la *effringere* „a zdrobi, a sparge"; DR.), spargere a zidurilor, forţare a încuietorilor, rupere a legăturilor sau violare a oricărui dispozitiv de închidere, ca mijloc pentru săvîrşirea unei infracţiuni (ex. furt, sustragere de sub sigilii, violare de domiciliu cu **e.**). **E.** constituie o circumstanţă agravantă.

Eftimie, călugăr şi cronicar moldovean din sec. al XVI-lea. A scris în slavoneşte cronica Moldovei din 1541 pînă în 1554, din porunca lui Alexandru Lăpuşneanu, ca istoriograf oficial al acestuia.

Eftimiu, Victor (n. 1889), poet, prozator şi dramaturg romîn, membru al Academiei R.P.R. A publicat mai multe volume de versuri, cuprinzînd mai ales sonete, pe baza cărora a fost alcătuită ampla culegere „Odă limbei romîne" (1957). Ca dramaturg, **E.** s-a făcut cunoscut mai ales prin opere de inspiraţie folclorică naţională: feeria „Înşir'te mărgărite" (1911) şi fantezia dramatică „Cocoşul negru" (1913). Dintre tragediile şi dramele sale cu subiecte împrumutate din mitologia greacă şi din trecutul nostru istoric, se remarcă „Haiducii" (1949). Piesa „Doctor Faust vrăjîtor" (1957) evocă figura celebrului alchimist german. Comediile „Dansul milioanelor" (1922), „Omul care a văzut moartea" (1928), „Marele duhovnic" (1929), „Parada" (1960) satirizează moravurile corupte ale societăţii burghezo-moşiereşti. **E.** a scris de asemenea romane în spirit romantic sau realist („Dragomirna", 1930), însemnări de călătorie, amintiri, schiţe, nuvele, aforisme. Volumul de nuvele „O nuntă aristocratică"

V. Eftimiu

(1952) valorifică, alături de comedii, talentul satiric al autorului. Stilul lui, de multe ori retoric, cultivă expresia elegantă şi metaforică, verva, fantezia.

efuziométru (FIZ.), dispozitiv care permite determinarea densităţii relative a unui gaz în raport cu un alt gaz de densitate cunoscută, prin măsurarea intervalelor de timp în care volumele egale din cele două gaze trec printr-un perete poros.

efuziúne (FIZ.), difuziune a unui gaz printr-un perete poros. V. și Graham, *legea lui Graham.*

efuzór (AV.), tub cu secțiune crescătoare, profilat longitudinal, utilizat pentru accelerarea scurgerii supersonice a unui gaz.

egalitarísm, concepție utopică mic-burgheză, reprezentată îndeosebi de P.J. Proudhon, care preconizează înlăturarea contradicțiilor capitalismului prin împărțirea egală a proprietății private. A apărut în condițiile capitalismului, ca protest al micilor producători împotriva ruinării lor de către marele capital. Socialismul științific a dezvăluit caracterul reacționar al egalitarismului mic-burghez, arătînd că acesta constituie o frînă pentru mișcarea revoluționară a proletariatului. El a criticat de asemenea utopismul comunismului egalitar, care preconizează repartiția egală a bunurilor. Marxism-leninismul respinge și încercările de reînviere a e. mic-burghez, care se manifestă uneori, în condițiile socialismului, în tendințele greșite de nivelare a retribuirii muncii, de nesocotire a principiului cointeresării materiale, în cerința nivelării trebuințelor personale și a consumului individual.

egalitáte[1] noțiune juridică-filozofică desemnînd cerința realizării aceleiași situații sociale pentru toți membrii societății. În funcție de concepțiile clasei dominante, conținutul noțiunii de e. este fundamental diferit de la o orînduire socială la alta. Concepția burgheză despre e. se reduce la proclamarea egalității în fața legii. În perioada de ascensiune a burgheziei, ea avea un caracter progresist, deoarece era îndreptată împotriva privilegiilor feudale. În societatea burgheză, împărțită în clase antagoniste, e. în fața legii are în mod necesar un caracter formal. Datorită inegalității economice, această e. juridică se concretizează în dreptul muncitorilor de a-și vinde forța de muncă și în dreptul capitaliștilor de a-i exploata. Pe măsura dezvoltării orînduirii capitaliste, inegalitatea economică și socială dintre exploatatori și exploatați se adîncește. Marxismul opune e. burgheze formale revendicarea proletară a e. reale, a e. economice și sociale, revendicarea desființării claselor. El înțelege prin e. eliberarea tuturor oamenilor de sub jugul exploatării, punerea lor într-o situație egală față de mijloacele de producție prin desființarea proprietății private și instaurarea proprietății obștești asupra acestora, dreptul egal al tuturor de a munci după capacități și de a fi retribuiți după muncă (în socialism) și după nevoi (în comunism). Încă în prima fază a societății comuniste, în socialism, are loc un salt hotărîtor în realizarea e. Cu toate acestea, în socialism se păstrează încă o inegalitate a veniturilor, datorită existenței deosebirilor dintre munci, retribuirea făcîndu-se după cantitatea și calitatea muncii. În faza superioară a societății comuniste, o dată cu lichidarea deosebirilor de clasă dintre muncitori și țărani și a deosebirilor esențiale dintre munca fizică și munca intelectuală, se va statornici e. socială deplină. — *E. în drepturi a cetățenilor* (în statele socialiste), drept fundamental al tuturor cetățenilor de a participa la viața economică, politică și social-culturală, fără deosebire de rasă, naționalitate, sex sau grad de cultură. *E. în d. a c.* se întemeiază pe poziția egală pe care o au toți cetățenii față de mijloacele de producție și ea este reală, fiind garantată prin mijloace materiale, politice, economice și juridice. În R.P.R., legea pedepsește orice fel de îngrădire directă sau indirectă a drepturilor cetățenilor, stabilirea de privilegii directe sau indirecte, precum și orice manifestare de șovinism, ură de rasă, ură națională sau propagandă naționalistă șovină. În statele burgheze, *e. în d. a c.*, chiar cînd este prevăzută în constituție, e proclamată numai formal, deoarece există inegalitatea economică și socială generată de proprietatea privată și se practică numeroase forme de discriminare.

egalitáte[2] (MAT.), relație binară definită pentru două elemente oarecare ale unei mulțimi, care se bucură de proprietățile de reflexivitate, simetrie și tranzitivitate. Orice relație de echivalență e o relație de egalitate între clasele de echivalență definite pe mulțimea considerată.

egalizátor (CHIM.), agent activ de suprafață, care se adaugă în flota sau în pasta de imprimat pentru a asigura pătrunderea uniformă a colorantului în țesături.

egalizor de atenuare (TELEC.), dispozitiv (cvadripol) format din rezistoare, condensatoare și bobine electrice, care se intercalează într-un lanț de transmisiune telefonică, radiofonică sau de televiziune, cu scopul de a egaliza atenuarea componentelor de diferite frecvențe ale semnalului respectiv, reducînd astfel distorsiunile liniare.

Egee, *Marea* ~, mare semiînchisă, formată prin prăbușire, cuprinsă între Peninsula Bal-

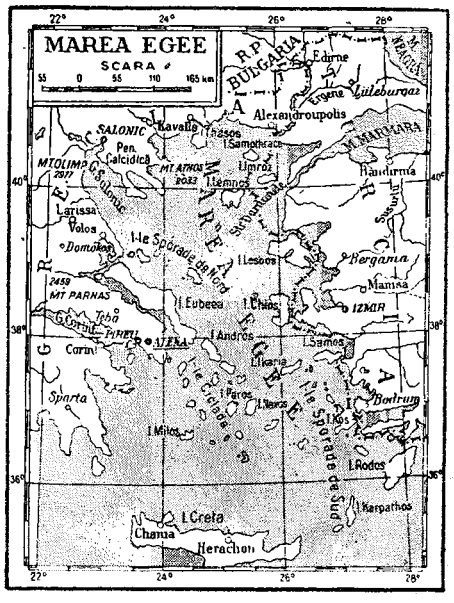

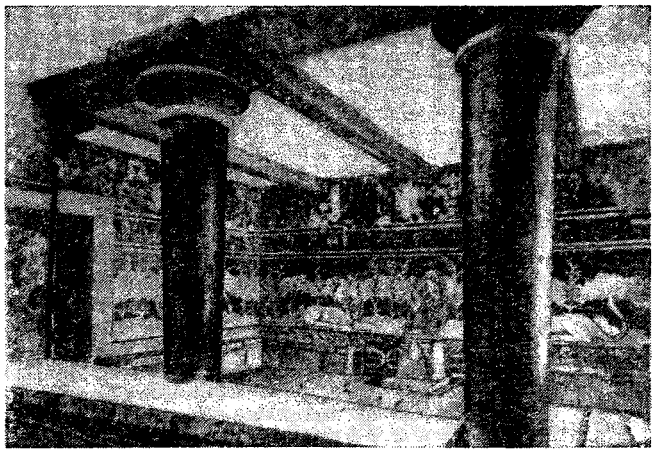

Palatul din Cnossos. Sala tronului

canică, Asia Mică şi insula Creta. Face parte din bazinul Mării Mediterane. Prin strîmtoarea Dardanele comunică cu Marea Marmara, iar la sud, prin strîmtorile dintre insule, cu Marea Mediterană. Suprafaţa: cca. 179 000 km². Adîncimea maximă (2 530 m) se găseşte în partea de sud a *M. E.* Are ţărmuri foarte crestate şi numeroase insule (Sporadele de Nord, Cicladele, Sporadele de Sud ş.a.). Principalele porturi: Pireu, Salonic, Izmir.

egeeánă, *arta* ~ (preelenică), artă care s-a dezvoltat în bazinul Mării Egee (Grecia

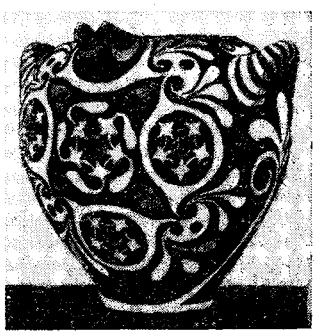

Vas Camares

continentală şi insulară, Creta şi o fîşie pe litoralul Asiei Mici). În cadrul *a. e.* se disting cultura *minoică* (sau *cretană*) şi cultura *heladică* (din Grecia continentală). Cultura heladică tîrzie este numită şi *micenian*ă, după numele centrului ei de dezvoltare, Micene. Istoria *a. e.* (minoică şi heladică) cuprinde trei perioade. În perioada *timpurie* (sec. XXX—XXII î.e.n.), în arta minoică se dezvoltă ceramica pictată şi gliptica, iar în arta heladică arhitectura (case în formă de m e g a r o n, ziduri de apărare, morminte rupestre). În perioada *mijlocie* (sec. XXI—XVII î.e.n.), în arta minoică se dezvoltă construcţia de case, uneori cu mai multe etaje, de palate (la Cnossos, Phaistos, Mallia, Hagia Triada). Pictura în frescă din aceste palate avea un caracter realist, iar pictura pe vase utiliza ornamente vegetale şi zoomorfe, viu colorate. Tot atunci apare ceramica de tip Camares, pictată în mai multe culori. În arta heladică se dezvoltă ceramica cenuşie şi, mai tîrziu, ceramica galbenă. În perioada *tîrzie* (sec. XVI—XII î.e.n.), datorită avîntului producţiei şi legăturilor comerciale stabilite cu Egiptul şi cu Siria, arhitectura cretană cunoaşte o mare înflorire (morminte rupestre, case cu etaj şi portic etc.). Palatul din Cnossos, denumit de greci „Labirint", început în perioada minoică mijlocie şi mărit de-a lungul secolelor, era cea mai importantă construcţie cretană, ocupînd 16 000 m², avînd sute de încăperi şi o bună reţea de canalizare. Decoraţiile în frescă prezentau personaje, scene de vînătoare, peisaje etc., redate sugestiv, desenate oarecum stilizat şi pictate în culori vii. Sculptura minoică a evoluat de la statuara cu forme geometrizate, stilizate (statuara din insulele Ciclade) la vasele figurative (din Cipru şi Creta) şi la sculptura cretană, mai realistă şi mai dinamică. În cadrul culturii heladice tîrzii se dezvoltă în centrele peloponeziace Micene, Tirint şi Pylos arhitectura monumentală (palate, ziduri de cetăţi, morminte). La Micene s-au construit: o acropolă, ziduri ciclopice cu aşa-numita „Poartă a leilor", un palat nou cu megaron, împodobit cu fresce. O caracteristică a decoraţiilor miceniene (decorul pictat al ceramicii, reliefurile sigiliilor sau cele de pe vasele din argint şi de aur) este tendinţa stilizării motivelor. Se dezvoltă arta metalului (vase din bronz, cositor, argint şi aur, bijuterii etc.). În ultima

Prinţul cu coroană de pene. Pictură murală

treime a sec. al XII-lea î.e.n. s-a produs declinul statului sclavagist micenian, care s-a prăbuşit sub loviturile triburilor doriene. O dată cu aceasta a început şi apusul **a. e.**

Egeu, rege legendar al Atenei, tatăl lui Teseu. Potrivit mitului, la întoarcerea din Creta, după uciderea Minotaurului, Teseu a uitat să facă de pe corabie semnalul convenit pentru a-şi anunţa victoria (înlocuirea pînzelor negre prin pînze albe), şi atunci, deznădăjduit, **E.** s-a aruncat în marea care-i poartă numele.

egidă (gr. *aigis, -idos* „piele de capră") **1.** În mitologia greacă, atribut al lui Zeus, mai tîrziu al zeiţei Atena şi al lui Apolo; reprezenta un scut acoperit cu pielea caprei Amalteea, în centrul căruia se afla capul tăiat al Gorgonei. Motivul **e.** a fost adesea folosit în arta greco-romană, preluat ulterior în diferite epoci şi stiluri. **2.** Termen întrebuinţat de vechii greci pentru a desemna protecţia lui Zeus, iar apoi a zeiţei Atena şi a zeului Apolo, materializată în platoşă, scut sau mantie. De aici vine expresia „sub egida" (= sub protecţia).

Egina, insulă în arhipelagul grecesc, situată în golful cu acelaşi nume, în apropiere de Pireu. În antichitate a fost un important centru comercial şi artistic (templul Afroditei şi templul lui Zeus Panhellenikon). În sec. VII—V î.e.n., **E.** a fost unul dintre cei mai importanţi concurenţi comerciali ai Atenei.

Egipt, formaţiune statală istorică din nord-estul Africii. S-a constituit cu cca. patru milenii î.e.n., de-a lungul malurilor Nilului de la cataracte la Marea Mediterană. **E.** a fost populat încă din perioada paleoliticului. Vechii egipteni se îndeletniceau cu agricultura şi cu creşterea vitelor şi trăiau grupaţi în comunităţi sătesti, organizate pe ginţi, care s-au transformat treptat în comunităţi teritoriale. Acestea se numeau *nome*; conducătorii lor, *nomarhii*, erau aleşi la început dintre şefii vîrstnici. Treptat, nomarhii s-au transformat în clasă stăpînitoare. În vechiul Egipt, sclavia a păstrat multă vreme un caracter patriarhal, societatea bazîndu-se mai ales pe munca ţăranilor liberi şi a meşteşugarilor. Pe la mijlocul mileniului al IV-lea î.e.n., în urma unor îndelungate războaie dintre nome, s-au format două mari state sclavagiste: Egiptul de Sus (la sud) şi Egiptul de Jos (la nord, în delta Nilului). Spre sfîrşitul mileniului al IV-lea î.e.n., regele Egiptului de Sus a supus şi Egiptul de Jos, punînd bazele statului unificat egiptean. Legenda atribuie regelui Menes această unificare. Dezvoltarea ulterioară a acestui stat se împarte în mai multe perioade: *Regatul timpuriu* (cea mai mare parte a mileniului al III-lea î.e.n.), *Regatul vechi* (cîteva secole din mileniul al III-lea î.e.n.), *Regatul mijlociu* (sec. XXI—XVIII î.e.n.), *Regatul nou* (sec. XVI—XI î.e.n.) şi *Regatul tîrziu* (sec. X—VI î.e.n.). În timpul perioadei Regatului vechi, faraonii au avut drept reşedinţă oraşul Memfis (aproape de oraşul Cairo de astăzi). Ei au făcut cuceriri în Peninsula Sinai şi în Nubia. În acea vreme au fost ridicate primele mari construcţii, piramidele. În timpul Regatului mijlociu, capitala statului s-a mutat la Teba (azi satele Luxor şi Karnak). Viaţa economică, îndeosebi schimburile comerciale, a cunoscut o mare înflorire. Au fost săpate noi canale de irigaţie, precum şi un mare rezervor de apă *(lacul Moeris)*. Crunta exploatare a maselor de ţărani, de meşteşugari şi de sclavi a provocat o mare răscoală în 1750 î.e.n., care, deşi înăbuşită, a dus la slăbirea statului egiptean. În 1730 î.e.n. **E.** a fost cucerit de triburile *hicsoşilor*, în stăpînirea cărora s-a aflat pînă în 1580

Marele sfinx de la Giseh (prima jumătate a mileniului al II-lea î.e.n.)

î.e.n. În perioada Regatului nou, faraonii au făcut noi și mari cuceriri. Faraonul Tutmes al III-lea a cucerit pe la anul 1500 î.e.n. Palestina, Fenicia și Siria, transformînd statul egiptean într-un mare imperiu, care se întindea pînă la malurile Eufratului. Două sute de ani mai tîrziu, un alt faraon, Ramses al II-lea, a purtat și el o serie de războaie de cucerire în Asia. După moartea lui Ramses al II-lea, Imperiul egiptean a început să decadă. O scurtă perioadă de înflorire (renașterea saită) a cunoscut Egiptul prin sec. al VII-lea și al VI-lea î.e.n., cînd capitala statului a fost orașul Sais din delta Nilului. Atunci s-a construit celebrul canal care lega un braț al Nilului cu Marea Roșie. Începînd din sec. al VIII-lea î.e.n., **E.** se fărîmițează într-o mulțime de state și e cucerit pe rînd de asirieni (în sec. al VII-lea î.e.n.), de perși (în sec. al VI-lea î.e.n.), iar în sec. al IV-lea î.e.n. de Alexandru Macedon, sub care cunoaște o epocă de înflorire (Alexandria devine centrul culturii elenistice). După Alexandru, **E.** a fost guvernat de dinastia Ptolemeilor, pînă la cucerirea sa de către romani în anul 30 î.e.n. Din sec. al IV-lea pînă la începutul sec. al VII-lea e.n., el face parte din Imperiul bizantin. În sec. al VII-lea **E.** a fost cucerit de arabi, devenind una dintre provinciile califatului. În urma dezmembrării califatului de la Bagdad (sec. IX—X), **E.** devine de fapt un stat de sine stătător și apoi, sub Fatimizi, constituie nucleul califatului de la Cairo. În 1517 a fost cucerit de turci și inclus în Imperiul otoman. Feudalii locali, mamelucii, au fost adevărații stăpîni ai Egiptului pînă în sec. al XIX-lea, cînd puterea lor a fost zdruncinată de ocupația franceză în timpul campaniei napoleoneene (1798—1801), înlăturată, la rîndul ei, de englezi și de turci. Guvernatorul Egiptului, Mehmet Ali (1805 — 1849), a purtat două războaie împotriva Turciei pentru obținerea independenței. Amestecul Angliei a împiedicat însă obținerea independenței și a constituit începutul subordonării economice a **E.** față de aceasta. Construirea Canalului Suez a dus la intensificarea luptei capitalului francez și englez pentru înrobirea Egiptului. Înăbușind lupta poporului egiptean (condusă de Arabi-Pașa) pentru apărarea independenței, Anglia a cotropit și ocupat **E.** (1882) și i-a impus un regim colonial, acesta rămînînd, formal, provincie a Imperiului otoman (pînă în 1914). În 1914 Anglia a instituit protectoratul său asupra **E.** Dezvoltarea burgheziei a dus la intensificarea mișcării naționale de eliberare (1918—1922). În 1921 a fost creat Partidul Comunist din Egipt. În anul 1922 Egiptul a fost proclamat regat independent, imperialismul englez continuînd să dețină pozițiile-cheie în viața economică și politică a țării. După al doilea război mondial, poporul egiptean a desfășurat o luptă activă împotriva colonialiștilor englezi și a regimului monarhic. În 1952 regele Faruk a fost detronat, iar în iunie 1953 **E.** s-a proclamat republică. După această dată, lupta pentru întărirea independenței naționale a **E.**, condusă de G.A. Nasser, s-a intensificat. În iunie 1956 a fost naționalizat Canalul Suez, măsură care face parte dintr-o serie de importante reforme economice, sociale și politice care au urmat. La sfîrșitul anului 1956, **E.** a fost victima agresiunii anglo-franco-israeliene. Însă, datorită luptei eroice a poporului egiptean, precum și a atitudinii energice a U.R.S.S., a celorlalte țări socialiste și a altor popoare iubitoare de pace, agresiunea s-a terminat printr-un eșec. La 21 februarie 1958, **E.** s-a unit cu Siria, constituind un nou stat, *Republica Arabă Unită*, din care Siria a ieșit în 1961. V. Republica Arabă Unită. — *Știința.* Valea Nilului este unul dintre cele mai vechi leagăne ale civilizației. În Egiptul antic au apărut încă cu cca. 3 000 de ani î.e.n., în legătură cu necesitățile practicii, începuturi ale științelor naturii (ale matematicii, astronomiei, chimiei și medicinii). Aici s-a creat primul calendar din istorie. Matematicienii egipteni au stabilit raportul dintre lungimea și diametrul cercului. Ei efectuau operații cu fracții, rezolvau ecuații cu două necunoscute. Medicii egipteni aveau cunoștințe despre anatomia omului, descriau amănunțit diferite boli. În strînsă legătură cu dezvoltarea cunoștințe-

Scenă de muncă. Pictură murală din mormîntul lui Menne (c. 1420—1411 î.e.n.)

lor ştiinţifice şi cu problemele ridicate de viaţa socială, au apărut în Egiptul antic elemente de gîndire filozofică. În luptă cu concepţiile idealiste religioase ale aristocraţiei sclavagiste apar germeni ai ideilor ateiste şi materialiste şi începuturi de critică la adresa orînduirii sociale existente (ex. în textele vechi egiptene „Cîntecul harpistului" şi „Discuţia unui dezamăgit cu spiritul său"). Cultura egipteană a influenţat începuturile filozofiei şi ştiinţei din Grecia antică. Dezvoltarea gîndirii ştiinţifice în Egiptul antic a fost copleşită însă de concepţiile religioase dominante.

egipteánă, *arta* ~, arta care s-a dezvoltat în antichitate în Egipt. Arhitectura şi arta veche egipteană datează din secolele care au precedat unificarea Egiptului într-un puternic stat despotic unitar şi din aşa-numita perioadă arhaică egipteană. În Egiptul antic au luat naştere oraşe întinse, au fost create construcţii de apărare şi lucrări de irigaţie. Majoritatea monumentelor de arhitectură din Egiptul antic care s-au păstrat o constituie templele, palatele şi mormintele regilor şi ale aristocraţilor, construite din piatră şi din cărămidă. Acestea contrastau cu construcţiile sărăcăcioase de locuit, din argilă nearsă, lemn şi trestie, ale oamenilor simpli. Pentru decorarea construcţiilor lor monumentale, egiptenii au folosit pe scară largă sculptura rotundă, relieful plat, adesea policrom, şi pictura. Dimensiunile grandioase, caracterul de monolit şi calmul atitudinii statuilor erau reprezentative pentru teocraţia sclavagistă egipteană. Încă de la începuturile *a. e.* s-a format, în statuară, canonul înfăţişării convenţionale a omului. Statuile sînt prezentate din faţă, orice mlădiere a coloanei vertebrale fiind interzisă (legea f r o n t a l i t ă ţ i i). În basoreliefuri şi picturi, capul şi picioarele sînt prezentate din profil, iar bustul din faţă. În reliefurile sau în picturile care împodobeau pilonii şi mormin- mobilitatea face uneori loc ismului (faraon vînînd

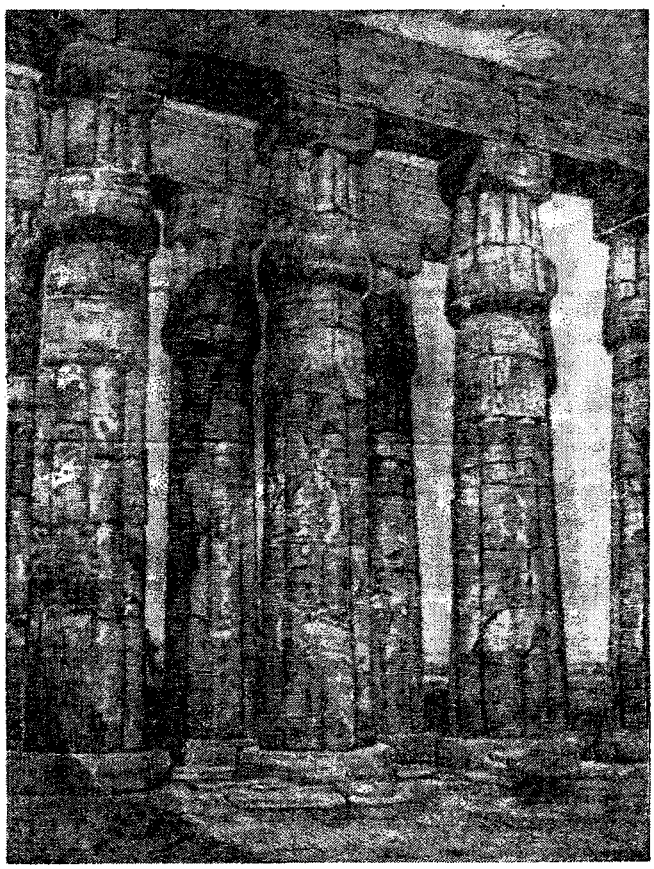

Colonadă la templul din Luxor (sfîrşitul sec. al XV-lea î.e.n.)

sau luptînd cu duşmanii, luptători etc.). Paralel cu sculptura întemeiată pe reprezentarea omului, s-a dezvoltat, sub influenţa religiei egiptene, sculptura animalieră. Alături de figurile de oameni şi de animale, inscripţiile hieroglifice îndeplineau şi o funcţie decorativă. În pictura murală din temple, palate şi morminte, cu scene religioase, istorice şi din viaţa de toate zilele, predominau culorile vii, fără treceri de clarobscur. În perioada Regatului vechi s-au construit piramide colosale şi morminte de tip mastaba, legate de credinţa egipteană în posibilitatea vieţii omului dincolo de mormînt, cu condiţia păstrării mumiei sale. Cel mai vechi dintre marile morminte din această perioadă îl constituie complexul piramidei în trepte a faraonului Zoser de la Sakkarah, lîngă Cairo, prima transpunere în piatră a arhitecturii în lemn. Piramidele de la Giseh, în formă clasică, în apropierea cărora se află şi marele Sfinx, au servit drept morminte faraonilor Kheops, Khefren şi Mykerinos. S-au construit mastabale (pentru înalţii dregători), obeliscuri, temple solare şi divine, ale căror coloane au capiteluri palmiforme, lotiforme şi papiriforme. Statuara se dezvoltă mai ales începînd din timpul celei de-a IV-a dinastii (2680—2565). Statuile regale înfăţişează o imagine idealizată a faraonului. Statuile civile şi aşa-numitele statui de înlocuire, destinate să ţină locul trupului dacă acesta ar fi fost distrus, se remarcă printr-o notă mult mai realistă („Şeic el-Beled", statuie în lemn, cunoscută şi sub numele de statuia Primarului, din muzeul din Cairo; „Scribul Kai" din Mu-

zeul Luvru; statuia lui Pepi I cu fiul lui etc.). În perioada *Regatului mijlociu*, piramidele şi mastabalele nu mai sînt atît de impozante. Acum apar mormintele săpate în stîncă (hipogee). Datorită creşterii rolului preoţimii în viaţa politică a ţării se dezvoltă construcţia de temple colosale. Sînt folosite pe scară largă colonadele exterioare. În sculptură, stilul care înfloreşte la Teba se caracterizează printr-un realism mai accentuat (de exemplu statuile lui Mentuhotep al III-lea de la Deir el-Bahri, Sesostris al III-lea, Amenemhat al III-lea de la Karnak etc.). În perioada *Regatului nou* (1584—1071 î.e.n.), în timpul lui Amenhotep al IV-lea, lupta antiteocratică dusă de către acesta s-a reflectat în artă, care s-a eliberat de canoane şi s-a apropiat de realism („Portretul reginei Nefertiti", soţia lui Amenhotep, de la Muzeul de Stat din Berlin; „Portretul lui Tutankhamon tînăr", de la Muzeul din Cairo etc.). În arhitectură, elementul dominant îl constituie acum nu atît templul, cît palatul (construcţiile lui Amenhotep al IV-lea la Tell el-Amarna). Mai tîrziu se revine la o arhitectură severă şi colosală, templele construindu-se la o scară grandioasă, cu săli hipostile, alei de sfincşi etc. (templul din Luxor, templul din Karnak, templul funerar „Ramesseum" al lui Ramses al II-lea, templul rupestru de la Abu-Simbel, ansamblul de la Medinet-Habu etc.). În arta aplicată (mobile din esenţe preţioase incrustate cu fildeş, cu smalţuri sau pictate, orfevrărie etc.), egiptenii au dovedit o mare virtuozitate. Arta Egiptului a avut un rol de seamă în istoria culturii şi arta omenirii. Din sec. al IV-lea î.e.n., *a. e.* pătrunde ca parte componentă în arta elenistică.

Faţada templului de la Abu-Simbel

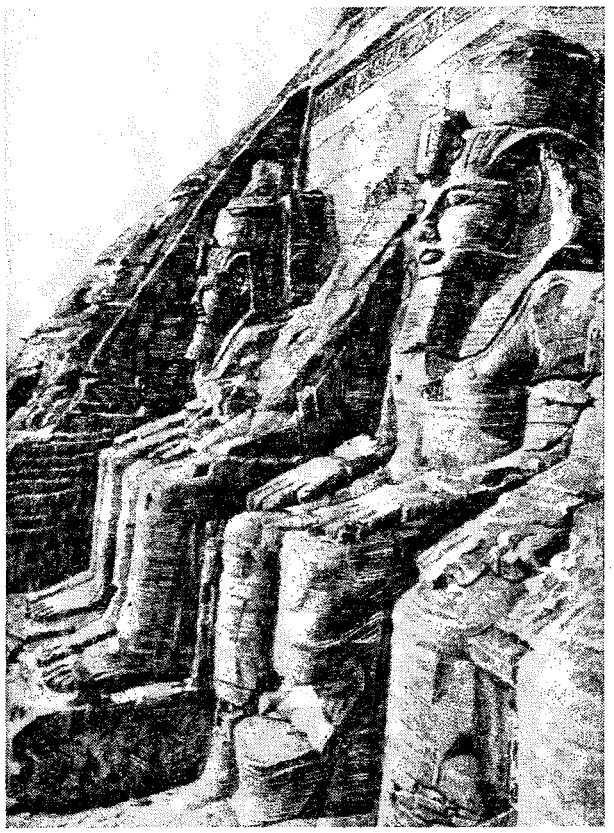

Statuia scribului Kai
(mijlocul mileniului al III-lea î.e.n.)

egiptologíe, ramură a orientalisticii care se ocupă cu studiul limbii, istoriei şi culturii vechiului Egipt. Bazele ei au fost puse de francezul J. Fr. Champollion.

egipţiéne (POLIGR.), caractere moderne de literă, cu grosime uniformă a tuturor trăsăturilor, cu construcţie aproape geometrică şi cu tălpile picioarelor dreptunghiulare.

egirín (MINER.) silicat, natural de sodiu şi fier din grupa piroxenilor monoclinici, cristalizat în formă prismatică sau aciculară; are culoarea neagră-verzuie, verde-închis, mai rar brun-roşcată. **E.** este unul dintre mineralele constituente tipice ale rocilor bogate în alcalii (ex. în sienite cu nefelin, granite alcaline etc.). În R.P.R. se găseşte la Iacob-Deal.

eglógă (gr. *ekloge*, de la *eklegein* „a alege"), specie literară aparţinînd poeziei bucolice, asemănătoare pastoralei şi idilei şi căreia îi este caracteristică înfăţişarea înfrumuseţată a vieţii rustice. Apărută în literatura antichităţii (Teocrit, Virgiliu ş.a.), **e.** a fost cultivată în special în perioada alexandrină. Spre deosebire de idilă, care cultiva forma narativă, ea se întemeia în general pe un dialog între un păstor şi o păstoriţă. **E.** era însoţită de dansuri şi de muzică.

Egmont, Lamoral, conte de (1522—1568), general şi om politic din Ţările de Jos. Împreună cu Wilhelm de Orania

şi amiralul Hornes, a condus opoziţia nobiliară împotriva stăpînirii spaniole la începutul revoluţiei burgheze din Ţările de Jos (sec. al XVI-lea). A fost decapitat în timpul terorii ducelui de Alba. Figură idealizată de Goethe în tragedia „Egmont", pentru care Ludwig van Beethoven a compus muzica de scenă.

egocentrísm (lat. *ego* „eu" şi *centrum* „centru"), atitudine subiectivistă a aceluia care reduce totul la sine însuşi, la propria sa persoană, care judecă totul prin prisma intereselor şi a sentimentelor personale. Prin extensiune, egocentrismul este acea concepţie filozofică şi etică, care consideră individul, „eul" ca centru al întregii lumi.

egoísm (din lat. *ego* „eu"), trăsătură morală care constă în punerea intereselor personale mai presus de interesele obşteşti. Majoritatea concepţiilor etice burgheze pun **e.** la baza moralei, considerînd interesele individuale drept bază a comportării morale a omului. Spre deosebire de teoria progresistă a „egoismului raţional", susţinută de iluminiştii din sec. XVII—XVIII, de Feuerbach, Cernîşevski ş.a., după care „interesul personal just înţeles" trebuie să coincidă cu cel social, în concepţiile utilitariştilor burghezi (J. Bentham), dar mai ales ale pragmatiştilor şi ale altor ideologi ai burgheziei imperialiste, teoria etică a **e.** a căpătat un caracter apologetic. În opoziţie cu concepţiile burgheze, marxismul a arătat că **e.** nu este o trăsătură inerentă „naturii umane eterne", ci un produs al societăţii bazate pe proprietatea privată şi pe exploatarea omului de către om. Morala comunistă opune egoismului şi individualismului principiul colectivismului şi al tovărăşiei. În condiţiile socialismului, în care sînt înlăturate rădăcinile materiale ale **e.**, lupta împotriva rămăşiţelor acestuia contribuie la afirmarea şi la înflorirea personalităţii umane, caracterizată prin devotamentul fără rezerve faţă de societate, dezinteresare şi capacitatea de a pune întotdeauna interesele obşteşti deasupra celor personale.

Egorov, Dmitri Fiodorovici (1869—1931), matematician rus. A publicat numeroase lucrări privind teoria funcţiilor de o variabilă reală, ecuaţiile integrale, calculul variaţiilor şi geometria diferenţială.

egotísm (lat. *ego* „eu"), supraapreciere a persoanei proprii, a meritelor şi a importanţei ei; dragoste de sine exagerată.

egrenáre (IND. TEXT.), operaţie de smulgere de pe seminţe a fibrelor de bumbac cu lungimea mai mare decît 8 mm. **E.** se efectuează mecanizat, fie cu ajutorul unor maşini prevăzute cu 40—80 de discuri cu dinţi care agaţă şi smulg fibrele din tegumentul seminţelor, fie cu ajutorul unor maşini prevăzute cu cilindre îmbrăcate în piele de focă, cu crestături elicoidale, care, datorită rugozităţii, antrenează şi smulg fibrele de pe seminţele reţinute şi separate de fibre cu ajutorul unor cuţite. După egrenare, fibrele se presează în baloturi şi sînt transportate la filaturi pentru a fi transformate în fire textile.

egrétă *(Egretta)*, gen de păsări migratoare de baltă, din ordinul ciconiiformelor,

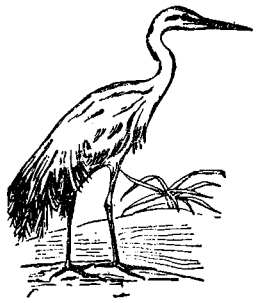

Egretă mare

de culoare albă, cu spatele împodobit cu un mănunchi de pene ornamentale lungi. La noi trăiesc *e. mare (Egretta alba)*, de mărimea unui stîrc cenuşiu, şi *e. mică (Egretta garzetta)*; ambele specii clocesc în colonii în Delta Dunării. Pentru a împiedica dispariţia acestor specii, care în trecut au

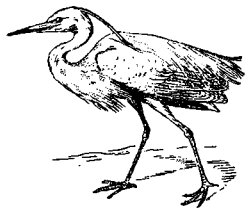

Egretă mică

fost vînate neraţional, în prezent vînatul lor în ţara noastră este interzis. Sin. *stîrc alb.*

egrétă, *descărcare în ~* (FIZ.), formă de descărcare electrică autonomă în gaze aflate la o presiune egală sau mai mare decît presiunea atmosferică. Ca aspect exterior, se prezintă sub forma unei succesiuni de scîntei luminoase care se deplasează şi se sting cu viteză mare. Se produce între electrozi cu rază de curbură mică la diferenţe de potenţial electric mai mari decît acelea la care are loc efectul corona şi mai mici decît acelea la care se produce descărcarea în scînteie.

eholót, aparat pentru măsurarea adîncimii apelor cu ajutorul ultrasunetelor, pe baza măsurării timpului în care unda ultrasonoră parcurge distanţa de la emiţător la fundul apei şi înapoi la receptor.

Ehrenburg, Ilya Grigorievici (n. 1891), scriitor sovietic rus, activist de seamă al mişcării mondiale a partizanilor păcii. S-a născut la Kiev. Ca scriitor, a evoluat de la poeme cu caracter estetizant la o literatură realist-critică şi apoi realist-socialistă. S-a afirmat cu deosebire ca publicist şi prozator. În romanele „Şi a fost ziua a doua" (1934) şi „Pe nerăsuflate" (1935), înfăţişează avîntul industrializării socialiste în U.R.S.S., eroismul tineretului sovietic. Bun cunoscător al realităţilor sociale capitaliste, Ehrenburg demască într-o suită de romane-cronici politica forţelor reacţionare imperialiste („Căderea Parisului", 1941—1942; „Furtuna", 1947, şi „Al nouălea val", 1951—1952). **E.** s-a impus, de asemenea, şi ca unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai reportajului literar şi ai pamfletului antifascist. Personalitate

multilaterală, **E.** a publicat şi numeroase volume de poezii, piese de teatru, articole privind procesul de creaţie artistică, memorialistică etc. Activitatea

I. G. Ehrenburg

sa ziaristică a influenţat puternic opera beletristică, impunîndu-i o frază sacadată, rapidă, trepidantă. **E.** foloseşte ironia tăioasă, paradoxul, dar şi lirismul discret, aforismul şi tonul patetic. Multe dintre operele lui **E.** sînt traduse şi în limba romînă. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S. şi laureat al Premiului Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare".

Ehrlich *[é:rlih]*, Paul (1854—1915), medic german. Este cunoscut prin cercetările sale asupra imunităţii, vaccinării, seroterapiei; a introdus o reac-

P. Ehrlich

ţie nouă în examinarea urinei (diazoreacţia). Împreună cu medicul japonez Hata, a introdus în tratamentul sifilisului salvarsanul. Premiul Nobel (1908).

Eichendorff *[áih>ndorf]*, Joseph Freiherr von (1788—1857), poet romantic german, cu tendinţe realiste. A devenit popular prin poeziile sale lirice, pline de simţire şi naturaleţe, inspirate din folclorul german. Nuvela „Din viaţa unui pierdevară" (1826) este expresia protestului scriitorului faţă de mercantilismul burgheziei.

eicosán (CHIM.), hidrocarbură din seria hidrocarburilor parafinice lineare cu 20 de atomi de carbon în moleculă, $CH_3-(CH_2)_{18}-CH_3$. Apare în două forme cristaline. Este insolubil în apă, dar solubil în orice proporţie în eter.

eidetism (gr. *eidos* „formă, aspect"; PSIH.), formă specifică a memoriei vizuale, care constă în reproducerea foarte vie, cu o fidelitate aproape fotografică a imaginilor, ca şi cum omul ar vedea obiectele aievea. Fenomenul este destul de răspîndit, mai ales la copii.

Eifel *[áifəl]*, podiş situat în vestul R.F. Germane, format în cea mai mare parte din şisturi paleozoice acoperite cu lavă bazaltică şi tufuri vulcanice, cu numeroase cratere de vulcani stinşi de vîrstă terţiară (la vest) şi cuaternară (la sud). Craterele sînt ocupate de lacuri, numite *maare*. Înălţimea medie: 500 m; înălţimea maximă: 746 m, în vîrful Hohe Acht. Podişul este împădurit; numai partea inferioară a pantelor şi văile sînt cultivate. Exploatări forestiere, cariere de piatră. Turism.

eifelián (STRAT.), primul etaj al devonianului mediu, caracterizat prin unele specii de tetracoralieri, brahiopode, goniatiţi etc. Este bine dezvoltat în vestul şi în sudul Europei, în munţii Urali etc.

Eiffel *[efél]*, Alexandre Gustave (1832—1923), inginer constructor francez. Eiffel a realizat numeroase poduri, viaducte şi alte construcţii, folosind larg construcţiile metalice. A luat parte la construcţia canalului Panama. A proiectat şi a construit cunoscutul turn metalic cu înălţimea de 305 m de la Paris, denumit turnul Eiffel.

Eijkman *[éicman]*, Christiaan (1858—1930), fiziolog olandez, unul dintre precursorii vitaminologiei moderne. A descoperit cauza bolii numite beriberi. Premiul Nobel (1929).

Eindhoven *[éinthovən]*, oraş în sudul Olandei. 170 860 loc. (1961). Nod de cale ferată. Cel mai important centru al industriei electrotehnice al ţării (uzinele concernului Philips). Construcţii de maşini (automobile, tractoare), industrie uşoară.

Einhard *[áinhard]* **(Eginhard)** *[éghinhard]* (c. 770—840), nobil franc de la curtea lui Carol cel Mare, unde a avut un rol cultural de seamă. Opera sa „Vita Karoli magni imperatoris" („Viaţa împăratului Carol cel Mare") constituie principalul izvor narativ pentru cunoaşterea domniei acestui împărat.

„Einheit" *[áinhait]*, revistă teoretică a Comitetului Central al Partidului Socialist Unit din Germania. Apare lunar la Berlin din 1946.

Einstein *[áinştain]*, Albert (1879—1955), fizician german, unul dintre cei mai mari fizicieni ai sec. al XX-lea. S-a născut la Ulm (Germania). Între anii 1895 şi 1914 a trăit în Elveţia, unde a absolvit Politehnica din Zürich (1900). A fost docent la Universitatea din Zürich şi la cea din Praga. Între 1902 şi 1909 a lucrat la biroul de patente din Berna. În 1914 a fost numit profesor la Universitatea din Berlin. Ales membru al Academiei Prusiene, a funcţionat ca director al Institutului de fizică din Berlin şi ca profesor universitar pînă în 1933, cînd venirea la putere a lui Hitler l-a silit să emigreze în S.U.A., unde a trăit pînă la sfîrşitul vieţii. Aici a funcţionat ca profesor la Universitatea din Princeton. Activitatea de cercetare a lui **E.** a îmbrăţişat mai multe domenii ale fizicii. Ca rezultat al primelor încercări, a explicat mişcarea browniană pe baza ipotezei cuantice, efectul fotoelectric (1905), postulînd structura discontinuă a luminii. În acelaşi an a publicat în „Annalen der Physik" din Berlin două articole: „Asupra electrodinamicii corpurilor în mişcare" şi „Depinde oare inerţia corpului de cantitatea de energie pe care o conţine?", unde şi-a elaborat ideile, care au revoluţionat ştiinţa, cunoscute ulte-

rior sub numele de teoria relativităţii restrînse. **E.** a explicat legile acţiunii chimice a luminii, căldura specifică a solidelor, efectul giromagnetic, numit şi efectul

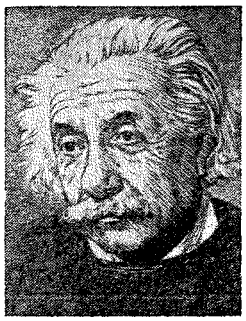

A. Einstein

Einstein-de Haas (1915). Prin aceste lucrări, **E.** a devenit unul dintre pionierii teoriei cuantelor. A aplicat calculul probabilităţilor la studiul mişcării browniene, obţinînd o valoare a numărului lui Avogadro. În 1916 a publicat, tot în „Annalen der Physik" din Berlin, articolul „Bazele teoriei relativităţii generalizate", care cuprinde teoria generală a relativităţii, sau, cum se mai numeşte, *teoria gravitaţiei*. Teoria relativităţii generalizate lărgeşte teoria relativităţii restrînse, studiind orice fel de mişcare a corpurilor materiale; ea proclamă valabilitatea legilor fizice pentru toate mişcările (şi pentru cele neinerţiale, adică neuniforme) şi, prin urmare, valabilitatea lor în orice sistem de referinţă. Prin rezultatele obţinute, activitatea teoretică şi practică a lui **E.** a dat răspuns celor mai acute probleme ridicate de dezvoltarea vertiginoasă a fizicii moderne. De aceea Lenin îl considera pe **E.** ca pe unul dintre marii transformatori ai ştiinţelor naturii. Concepţia despre lume a lui **E.** a evoluat de-a lungul vieţii sale în direcţia unei afirmări tot mai hotărîte a materialismului. Deşi nu a cunoscut materialismul dialectic, Einstein s-a călăuzit în mod spontan în creaţia sa ştiinţifică după legile dialecticii materialiste, aplicîndu-le la cunoaşterea naturii. **E.** a combătut, mai ales către sfîrşitul vieţii, pozitivismul machist, a cărui influenţă o suferise în prima perioadă a activităţii sale, fiind atras de critica pe care Mach o făcea mecanicismului fizicii clasice. În opoziţie cu subiectivismul pozitiviştilor, el a susţinut „înţelegerea şi interpretarea naturii ca realitate obiectivă", a respins concepţia pozitivistă despre ştiinţă ca simplă sistematizare a datelor senzoriale, lipsită de conţinut obiectiv. Teoria relativităţii şi întreaga operă ştiinţifică a lui Einstein au confirmat, independent de încercările de interpretare idealistă a acestora de către filozofii burghezi, tezele materialismului dialectic privitoare la unitatea dialectică dintre absolut şi relativ, la conexiunea şi la interdependenţa tuturor laturilor realităţii, la unitatea organică dintre spaţiu, timp, materie şi mişcare etc. **E.** a fost un democrat convins şi un luptător consecvent pentru pace. În anii 1930—1940 el a luat parte activă, alături de M. Gorki, R. Rolland şi H. Barbusse, la lupta antirăzboinică şi antifascistă. În ultimii ani ai vieţii, el s-a opus folosirii armelor atomice, s-a pronunţat pentru controlul internaţional al energiei atomice. **E.** s-a ridicat, în 1953, contra presiunilor exercitate de Comitetul pentru cercetarea activităţii „antiamericane", a chemat intelectualitatea americană la o atitudine demnă. Laureat al Premiului Nobel (1921). Alte opere: „Problemele cosmologiei şi teoria relativităţii generalizate" (1917), „Teoria unitară a cîmpului" (1929), „Evoluţia fizicii" (împreună cu L. Infeld) (1938).

Einstein-de Haas, *efect ~* (FIZ.), efect de tip magnetomecanic care constă în rotirea unui corp feromagnetic în timpul magnetizării, datorită legăturii dintre momentele magnetice şi mecanice ale electronilor din învelişurile atomilor. Acest efect giromagnetic a fost descoperit în 1915.

einsteiniu *[ainştáiniu]* (CHIM.), *Es.* Element transuranic sintetic cu nr. at. 99. Sin. (învechit) *ateneu*.

Einthoven *[éinthovən]*, Willem (1860—1927), fiziolog olandez, cunoscut prin lucrările sale în domeniul electrofiziologiei. S-a ocupat de problema curenţilor de acţiune din muşchi. A introdus în practica fiziologică şi clinică galvanometrul cu coardă pentru studiul acestor curenţi şi a contribuit la punerea la punct a tehnicii electrocardiografiei. Premiul Nobel (1924).

eisenachiéni *[aizənahiéni]*, denumirea membrilor Partidului muncitoresc social-democrat din Germania (P.M.S.D.G.), înfiinţat în 1869 la Eisenach (oraş în vestul R. D. Germane), sub conducerea lui A. Bebel, W. Liebknecht şi W. Bracke. În linii generale, **e.** erau adepţi ai marxismului, stăteau pe poziţia luptei de clasă a proletariatului. În 1875, la Congresul de la Gotha, **e.** s-au unificat cu lassalleenii pe baza unui program care cuprindea o serie de teze oportuniste (Programul de la Gotha), formînd Partidul muncitoresc socialist din Germania, numit, începînd din 1890, Partidul social-democrat din Germania.

Eisenhower *[áizənhauə]*, Dwight David (n. 1890), general şi om politic din S.U.A., membru al Partidului republican. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost comandantul suprem al armatelor aliate din Africa de nord (1942—1943) şi apoi din vestul Europei (1944—1945). Între 1945 şi 1948, **E.** a fost şeful marelui stat-major al armatei S.U.A., iar în 1950—1952 comandant suprem al forţelor armate ale N.A.T.O. Preşedinte al S.U.A. (1952—1956 şi 1956—1960).

Eisenhüttenstadt *[áizənhütənştat]*, oraş în estul R.D.G., unul dintre cele mai importante centre ale industriei siderurgice din R.D.G. 32 630 loc. (1961). Combinatul siderurgic „Ost", construit în 1951, produce în special fontă. Important port fluvial pe Oder şi pe canalul Oder-Spree. Şantier naval pentru vase fluviale.

Eisenstein *[éizenştein]*, Serghei Mihailovici (1898—1948), regizor sovietic de film şi de teatru, profesor de regie. Între anii 1921 şi 1924, Eisenstein a activat ca actor sceno-

graf şi regizor de teatru. În 1925 a realizat primul său film, „Greva". Cea mai de seamă creaţie a sa este filmul „Crucişătorul Potemkin" (1925), care

S. M. Eisenstein

a avut un rol însemnat în dezvoltarea artei cinematografice, făcînd din ea o armă de luptă revoluţionară. În acest film, **E.** a redat cu patos poetic şi cu o deosebită forţă imaginea maselor populare în mişcare, subliniind ideea invincibilităţii revoluţiei. Montajul ritmic, compoziţia severă a cadrelor, dramatismul şi amploarea scenelor de masă, expresivitatea şi exactitatea detaliilor au constituit o inovaţie în cinematografie. **E.** a mai realizat filmele „Octombrie", „Vechi şi nou" (1927—1929, împreună cu G.V. Aleksandrov), „Să trăiască Mexicul" (1932), „Aleksandr Nevski" (1938), „Ivan cel Groaznic" (prima serie, 1945; a doua serie a apărut pe ecran în 1958) etc. **E.** este autorul unor articole despre teoria şi istoria cinematografiei. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Eisikovits, Max (n. 1908), compozitor romîn, profesor la conservatorul „Gh. Dima" din Cluj. Creaţia sa, inspirată adesea din melodiile populare romîneşti şi maghiare transilvănene, se remarcă prin măiestrie polifonică. A scris cantata pentru cor mixt „Vulturul răzbunării", opera-basm „Povestea ţapului", poeme corale, lieduri, muzică pentru pian, de cameră etc. Laureat al Premiului de stat.

Eisler *[áizlər]*, Hanns (1898—1962), compozitor german, profesor la Academia germană socialistă de arte din R.D.G. A compus lucrări pe teme inspirate din viaţa nouă a patriei sale (cantata „La jumătate de veac", 1950) şi cîntece muncitoreşti revoluţionare („Cîntecul frontului unic", 1934), într-un stil original, în care recitativul se împleteşte cu polifonia liberă. A mai scris opera „Goliath", o simfonie, tripticul „Cîntec despre pace" (1951) şi muzică de cameră, pentru spectacole dramatice şi de film. A compus imnul naţional al R. D. G. Laureat al Premiului naţional.

ejectór 1. (TEHN.) Aparat folosit la deplasarea unui fluid prin efectul de aspiraţie şi de antrenare a acestuia de către un alt fluid în mişcare, numit fluid motor, care are o presiune mai înaltă decît fluidul antrenat. **E.** este alcătuit dintr-un ajutaj, dintr-o cameră de amestec şi dintr-un difuzor. Fluidul motor trece prin ajutaj şi pătrunde în camera de amestec, unde, datorită presiunii scăzute provocate de deplasarea cu viteză mare a fluidului motor, fluidul antrenat este aspirat; amestecul de fluide trece apoi în difuzor, unde are loc creşterea presiunii şi scăderea vitezei lui. După natura fluidelor care iau parte la proces, se deosebesc **e.** cu lichid pentru lichid, cu lichid pentru gaze, cu gaz pentru gaze, cu gaz pentru lichide, precum şi **e.** cu vapori pentru lichide şi cu vapori pentru gaze. **2.** (AV.) Piesă tubulară a unui motor cu reacţie prin care gazele arse ies în atmosferă.

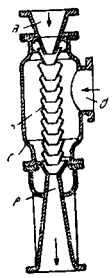

Ejector

a — ajutaj pentru fluidul motor; *b* — pîlnii de dirijare a fluidelor; *c* — cameră de amestec; *d* — intrarea fluidului antrenat; *e* — difuzor

ejécţie (HIDROTEHN.), fenomen care constă din antrenarea unor curenţi de fluid, care se mişcă cu o anumită viteză, de către alţi curenţi alăturaţi, care se mişcă cu viteză mult mai mare.

Elada, numele vechi al Greciei, dat la început părţii nordice a ţării pînă la Peloponnes, apoi întregii Grecii şi insulelor greceşti.

elagáj (SILV.), operaţie de îndepărtare a crăcilor din partea inferioară a tulpinii arborilor. **E.** poate fi *natural*, cînd căderea crengilor se face de la sine după uscarea lor, sau *artificial*. La arborii în picioare se practică pentru a se micşora procentul nodurilor din lemn, iar la cei doboriţi, în vederea transportării trunchiurilor.

Elam, vechi stat, cu capitala la Susa, situat pe teritoriul actualei provincii Huzistan din sud-vestul Iranului. Amintit de izvoare încă în mileniul al III-lea î.e.n., **E.** a jucat în acest mileniu un rol important în istoria Mesopotamiei. A fost ocupat succesiv de Akkad, Babilon, Asiria şi de perşi, ocupaţiile străine alternînd cu perioade de ridicare şi de dezvoltare independentă.

elamită, *artă* ~, artă care s-a dezvoltat în Elam şi a fost strîns legată de arta societăţii sclavagiste din ţinutul aflat între Tigru şi Eufrat. Cercetările arheologice de la Susa, capitala Elamului, au arătat că *a. e.* datează din eneolitic. În primul strat, denumit Susa I şi a cărui limită superioară este sfîrşitul mileniului al III-lea î.e.n., s-au găsit statuete de lut ale zeiţei fertilităţii, vase funerare modelate cu mîna şi pictate cu negru, reprezentînd motive geometrice şi figuri convenţionale, geometrizate, de oameni, păsări, animale domestice şi sălbatice, precum şi unelte de muncă. Din cultura stratului Susa II, răspîndită pe o arie geografică mai întinsă, s-au găsit, în afară de vase pictate în mai multe culori şi cu motive decorative mai variate, obiecte de bronz şi de aur. În *a. e.* s-a dezvoltat de asemenea gliptica. În sec. XXIV—XXIII î.e.n., prin includerea Elamului în statul Akkadului, asupra *a. e.* de la Susa s-a exercitat cu mai multă putere influenţa artei akkadiene, aşa cum reiese din statuile care îl reprezintă pe Puzurinşuşinak, guvernatorul Elamului. Un alt monument important al *a. e.* este statuia reginei Napir-Asu (mileniul al II-lea î.e.n.), care se distinge prin redarea minuţioasă a detaliilor costumului. Începînd

din mileniul al II-lea î.e.n., *a. e.* şi-a pierdut caracterul de sine stătător.

elán[1] (SPORT), fază pregătitoare care precedă efectuarea unei sărituri sau unei aruncări (în atletism), a unei lovituri (în fotbal) etc. Se efectuează sub diverse forme: alergare (de ex. la săritura în lungime), piruetă (de ex. la aruncarea ciocanului, a discului) etc.

elán[2] *(Alces alces)*, specie de mamifer rumegător din familia cervidelor, cu coarne

Elan

mari, ramificate şi lăţite în formă de lopeţi. Trăieşte în pădurile din Peninsula Scandinavă, în regiunile nordice ale U.R.S.S. şi ale Americii de Nord. În unele ţări se iau măsuri de domesticire a elanului, în scopul creşterii lui pentru carne şi piele.

Elanskaia, Klavdia Nikolaevna (n. 1898), actriţă sovietică, artistă a poporului din U.R.S.S. S-a evidenţiat prin crearea şi interpretarea unor importante roluri din dramaturgia rusă şi sovietică. Laureată a Premiului de stat al U.R.S.S.

elasticitáte (FIZ.), proprietate a unor corpuri de a reveni de la sine la forma şi la dimensiunile iniţiale de îndată ce încetează acţiunea forţelor exterioare care le-au deformat. Corpurile elastice au deci capacitatea de a acumula şi a elibera în mod reversibil energia de deformare. Proprietăţile elastice ale corpurilor se datoresc acţiunii forţelor intermoleculare, care rămîn în echilibru numai pentru anumite configuraţii. Caracteristicile elastice ale corpurilor solide se determină experimental.

elastínă (BIOCHIM., IND. PIEL.), proteină din clasa proteinelor de susţinere. **E.** este componenta principală a fibrelor elastice din ţesutul elastic al tendoanelor, al arterelor şi al vaselor de sînge şi din ţesuturile de legătură în general. În componenţa **e.** intră o serie de aminoacizi, cum sînt: glicocolul, alanina, leucina, prolina etc. Operaţiile de conservare şi înmuiere a pieilor nu influenţează fibrele lor elastice.

elastomecánică (REZ. MAT.), parte a mecanicii corpurilor solide deformabile, care se ocupă cu determinarea stării de tensiune şi de deformaţie în corpurile elastice sub acţiunea forţelor exterioare.

elastomér (CHIM.), substanţă naturală sau sintetică care are proprietatea ca, între anumite limite de temperatură, să sufere întinderi mari sub acţiunea unor forţe mecanice relativ slabe, revenind la dimensiunile iniţiale cînd încetează acţiunea acestor forţe. Cei mai importanţi **e.** sînt cauciucul natural şi cel sintetic. Proprietăţi elastomere au şi unii polimeri, trataţi într-un anumit mod (ex. polietilena clorurată, clorura de polivinil plastifiată etc.). Există de asemenea **e.** de provenienţă anorganică (ex. sulful elastic, seleniul elastic, unii compuşi ai fosforului etc.).

elateríde (ZOOL.; *Elateridae*), familie de insecte coleoptere, cu corpul alungit, scorţos

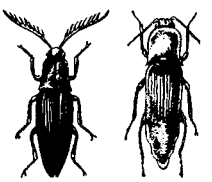

Elateride

şi lucios, cu picioarele scurte. Datorită unei anumite structuri a segmentelor toracelui, **e.** au particularitatea ca, atunci cînd sînt pe spate, să sară în sus printr-o mişcare bruscă a corpului, revenind la poziţia normală. Larvele au corpul lung, aproape cilindric, cu inele tari şi lucioase, acoperit cu un strat gros de chitină (din care cauză sînt numite *viermi-sîrmă*); trăiesc în pămînt şi se hrănesc cu părţile subterane ale plantelor (rădăcini, tubercule, tulpini), prin aceasta fiind dăunători agriculturii. Sin. *faur*.

Elba, fluviu în Europa (1 154 km), pe teritoriul R.S. Cehoslovace, R.D. Germane şi R.F. Germane. Izvorăşte din Munţii Sudeţi (Cehoslovacia, unde se numeşte *Labe*), străbate o zonă de masive hercinice şi cîmpia din nordul Germaniei şi se varsă în Marea Nordului printr-un estuar larg. Afluenţi principali: Jizera şi Elsterul Negru pe dreapta, Orlic, Vltava, Ohře, Mulde şi Saale pe stînga. Pe **E.** sînt aşezate importante centre industriale şi porturi, ca Dresda, Magdeburg (R.D. Germană) şi Hamburg (R.F. Germană). Este navigabilă pe o lungime de 947 km, iar de la vărsare pînă la Hamburg e accesibilă vaselor maritime. Constituie o magistrală fluvială de mare importanţă, legată prin canale cu alte sisteme hidrografice din Europa centrală şi apuseană.

Elba, insulă italiană în Marea Mediterană, la est de Corsica. Suprafaţa: 223 km². Cca. 33 000 loc. Cel mai important oraş şi port al insulei: *Portoferraio*. Relief deluros. Aici se găsesc cele mai importante zăcăminte de minereuri de fier din Italia. Viticultură şi pescuit. În insula **E.** a fost exilat Napoleon Bonaparte după prima sa abdicare (1814).

Elbasan, oraş în zona centrală a R.P. Albania. 23 000 loc. (1958). Centru pentru prelucrarea lemnului, a tutunului, industrie alimentară (ulei de măsline, conserve de fructe). Este legat prin cale ferată cu portul Durrës.

Elbrus, cel mai înalt masiv din Caucaz. Este un con de vulcan stins, avînd două vîrfuri: cel vestic cu altitudinea de 5 633 m, iar cel estic cu altitudinea de 5 595 m. Pe **E.** se află peste 50 de gheţari. Important centru pentru alpinism şi turism.

Elburs, lanţ muntos în Iran, la sud de Marea Caspică. Se desfăşoară pe o lungime de cca. 900 km. Altitudinea maximă: 5 604 m (vîrful Demavend). Zăcăminte de petrol şi

de minereu de cupru. Este traversat de calea ferată transiraniană.

Eldorado (span. *el*, articol, și *dorado* „aurit"), țară imaginară, considerată fabulos de bogată în aur, pe care conchistadorii spanioli au căutat-o în partea de nord-est a Americii de Sud în sec. XVI—XVII.

eleagnacée *(Eleagnaceae)*, familie de plante cuprinzînd arbori și arbuști răspîndiți în America de Nord și Eurasia. Părțile aeriene ale **e.** sînt acoperite de solzișori bruni sau cu luciu argintiu. Au frunze întregi, flori apetale, axilare, iar rădăcinile prezintă nodozități ca și la leguminose. Din familia eleagnaceelor la noi cresc sălcioara (răchițica), cătina albă etc.

eleátă, *școala* ~, școală filozofică din Grecia antică de la sfîrșitul sec. al VI-lea și din sec. al V-lea î.e.n., numită astfel după orașul Eleea din sudul Italiei, unde și-a desfășurat activitatea. Reprezentanții *ș. e.* au fost: *Xenofan din Colofon, Parmenide din Eleea, Zenon din Eleea* și *Melissos din Samos*. Absolutizînd principiul logic al identității, concepîndu-l ca strict tautologic, eleații au formulat concepția metafizică, cu implicații idealiste, după care diversitatea și mișcarea lumii sînt simple iluzii senzoriale, adevărata „existență", cognoscibilă numai prin rațiune, fiind unică, imobilă și neschimbătoare. Această concepție a devenit unul dintre izvoarele idealismului platonic. *Ș. e.* s-a ridicat împotriva dialecticii lui Heraclit din Efes. Unele dintre argumentele eleate, care căutau să dovedească imposibilitatea mișcării și a diversității (ca, de exemplu, aporiile lui Zenon), invocînd caracterul contradictoriu, nelogic al acestora, au servit totuși la dezvoltarea dialecticii.

electivitáte (BIOL.), însușire a organismelor vii constînd în asimilarea acelor condiții de mediu care corespund cel mai mult eredității lor (care le sînt necesare pentru parcurgerea tuturor stadiilor de dezvoltare). **E.** este un rezultat al adaptării la mediu a organismelor. Sin. *capacitate selectivă*.

electór (lat. *elector*, de la *eligere* „a alege"), titlu purtat în Imperiul romano-german (epoca medie și modernă) de cei șapte principi laici și ecleziastici care, în virtutea bulei de aur din 1356, aveau dreptul să aleagă pe împărat. Cei șapte electori erau: arhiepiscopii de Mainz, Colonia și Trier și ducii de Saxonia și de Bavaria, margraful de Brandenburg și regele Cehiei, cărora, în sec. al XVII-lea, li s-au adăugat electorii de Palatinat și de Hanovra. Instituția electorilor a încetat în 1806, cînd Napoleon a desființat Imperiul romano-german.

Electra, personaj din mitologia greacă, fiica lui Agamemnon și a Clitemnestrei,

Electra

sora Ifigeniei și a lui Oreste. **E.** a fost prigonită de mama ei, care, împreună cu Egist, l-a ucis pe Agamemnon. Pentru a răzbuna această crimă, **E.** l-a îndemnat pe Oreste s-o omoare pe Clitemnestra. Legenda **E.** a inspirat pe marii dramaturgi ai Greciei antice: Eschil, Sofocle și Euripide.

electrét (FIZ.), corp care la temperatura normală prezintă polarizație electrică permanentă, fără a se afla în cîmp electric și fără a fi deformat. Se prepară din amestecuri de rășini și ceruri (ex. din ceară de Carnauba) topite, cărora în timpul solidificării li se aplică un cîmp electric intens (de cel puțin 10^4 V/cm). Se produce astfel o „înghețare" a polarizării electrice. Interpretarea procesului de formare a **e.** nu este încă pusă la punct. **E.** au numeroase aplicații practice, fiind utilizați la construirea microfoanelor, a receptoarelor, la camerele detectoare de radiații etc.

electricitáte 1. (FIZ.) **a)** Totalitate a fenomenelor produse de sarcinile electrice în mișcare sau în repaus, considerate în sensul cel mai larg. **b)** Ramură a fizicii care se ocupă cu studiul fenomenelor electrice. Are două părți principale: *electrostatica* și *electrocinetica*. Concepția despre **e.** a suferit în cursul istoriei schimbări importante. Deși anumite fenomene electrice și magnetice erau cunoscute încă din antichitate (ex. electrizarea chihlimbarului, orientarea acului magnetic în cîmpul magnetic al Pămîntului etc.), studiul științific al acestora a început abia în secolul al XVII-lea (W. Gilbert a publicat în anul 1600 prima lucrare științifică de **e.** „De magnete"). În secolul al XVIII-lea, fenomenele electrice erau atribuite unei „atmosfere electrice" care ar înconjura corpurile electrizate, iar apoi unor „fluide" conținute în corpuri. Sub influența avîntului general al științelor, determinat de revoluția industrială de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, au fost făcute o serie de noi descoperiri care au dus la inventarea a numeroase mașini și aparate pentru utilizarea practică a fenomenelor electrice și magnetice. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea s-au făcut studii asupra electricității atmosferice (experiențele lui B. Franklin care au dovedit că fulgerul este o scînteie electrică și inventarea de către el a paratrăsnetului și a condensatorului plan, experiențele lui M. V. Lomonosov și G. V. Rihman etc.). Apoi H. Cavendish (1773) și Ch. A. Coulomb (1785) au stabilit, pe baza unor măsurători minuțioase, legea fundamentală a electrostaticii (legea lui Coulomb). Descoperirea de către L. Galvani (1791) și A. Volta (1794) a curentului electric continuu și realizarea primelor *elemente galvanice* au determinat un nou avînt al **e.** V. V. Petrov (1802) și H. Davy (1810—1812) au descoperit și descris arcul electric, care a găsit mai tîrziu

multiple utilizări practice. Importante studii şi descoperiri au fost făcute în primele decenii ale sec. al XIX-lea în legătură cu legile curenţilor electrici şi ale interdependenţei fenomenelor electrice şi magnetice (legea lui Ohm, formulată în 1827, legile electrolizei, descoperite de M. Faraday în 1833, efectul Joule-Lenz, descoperit în 1841—1842, teoremele circuitelor electrice formulate de G. R. Kirchhoff în 1847, descoperirea de H. Ch. Oersted în 1820 a cîmpului magnetic produs de către curentul electric, descoperirea de către A. M. Ampère în acelaşi an a interacţiunii prin intermediul cîmpului magnetic dintre curenţii electrici etc.). Ampère a emis ipoteza că proprietăţile magnetice ale materiei se datoresc curenţilor moleculari, ipoteză strălucit confirmată de fizica modernă prin identificarea curenţilor moleculari drept curenţi electrici constituiţi de electroni în mişcarea lor orbitală. Dezvoltarea concepţiei despre **e.** în a doua jumătate a sec. al XIX-lea este strîns legată de apariţia *teoriei cîmpului electromagnetic*, bazată pe principiul acţiunii din aproape în aproape. Descoperirea *inducţiei electromagnetice* de către Faraday (1831) a însemnat stabilirea unităţii profunde a fenomenelor electrice şi magnetice, ceea ce l-a condus la introducerea noţiunii deosebit de importante de *cîmp electric şi magnetic*. J. C. Maxwell a pus apoi bazele riguros matematice ale teoriei macroscopice a cîmpului electromagnetic (1873), a prevăzut teoretic existenţa undelor electromagnetice (confirmată experimental de H. Hertz în 1889), a introdus noţiunea de curent electric de deplasare şi a emis teoria electromagnetică a luminii (1852). S-a format astfel o teorie unitară a fenomenelor electromagnetice. Studiul experimental al descărcărilor în gaze, descoperirea razelor X (W. Roentgen, 1895) şi a radioactivităţii (A. H. Becquerel, 1896) au condus la formarea unei concepţii corpusculare a cîmpului electromagnetic, concepţie dezvoltată în special de H.A. Lorentz, care, la sfîrşitul secolului trecut, a elaborat o teorie microscopică a fenomenelor electrice. Punînd bazele *teoriei relativităţii* (1905), A. Einstein a eliminat din fizică concepţiile mecaniciste şi a fundamentat o teorie consecventă a fenomenelor fizice. Perioada contemporană de dezvoltare a **e.** este legată de teoria corpusculară „cuantică" a fenomenelor microscopice, pe baza teoriei cuantelor, elaborată de M. Planck în 1900. Etapa teoriei cuantice, legată de studiul fenomenelor la scară atomică şi subatomică, elaborată şi dezvoltată de Niels Bohr, L. de Broglie, P.A. Dirac, I.I. Frenkel, W. Heisenberg, L.D. Landau, E. Schrödinger ş.a., a permis dezvoltarea unor noi ramuri ale fizicii. Dintre fizicienii romîni care au adus o contribuţie la dezvoltarea **e.** s-au remarcat Dragomir Hurmuzescu, iniţiatorul primului laborator de electricitate din ţară, N. Vasilescu-Karpen, care a cercetat domeniul curenţilor de convecţie şi al electricităţii aplicate, Şt. Procopiu, care a introdus pentru prima dată noţiunea de magnet atomic elementar (magnetonul) şi a lucrat în domeniul electrocineticii şi feromagnetismului, E. Bădărău, ale cărui lucrări din domeniul descărcărilor electrice în gaze sînt cunoscute în lumea întreagă ş. a. V. şi *sarcină electrică*. **2.** (METEOR.) *Electricitate atmosferică*, totalitatea fenomenelor electrice din atmosferă; starea electrică normală a atmosferei (caracterele ionilor atmosferici, conductibilitatea aerului, cîmpul electric al atmosferei şi acţiunea acestuia asupra ionilor); sarcina electrică a precipitaţiilor; fenomenele electrice din norii de furtună (repartiţia sarcinilor electrice în nori, fulgerul, trăsnetul şi perturbaţiile produse în cîmpul electric al atmosferei) şi propagarea undelor electromagnetice în atmosferă. **3.** (FIZIOL.) *Electricitate animală*, energie electrică produsă în ţesuturile vii pe seama energiei chimice eliberate în cursul proceselor de metabolism sau ca rezultat al excitării unor ţesuturi. *E. a.* apare ca o diferenţă de potenţial (de ordinul sutimilor sau miimilor de volt) între două puncte ale unei celule, organ sau organism, care determină apariţia unui biocurent. Unele animale, de pildă peştii electrici, au organe electrogene specializate care produc descărcări la tensiuni electrice de sute de volţi, datorită cărora pot paraliza sau ucide prada. Înregistrarea *e. a.* este folosită în practica medicală (electrocardiografie, electroencefalografie etc.), ca indicator al stării funcţionale a unui organ.

electrificáre, introducere şi extindere a folosirii energiei electrice în diferite scopuri (forţă motrice, procese tehnologice, iluminat, încălzit etc.) în toate ramurile economiei naţionale, în gospodăria comunală şi gospodăria casnică, pe calea sporirii producţiei de energie electrică. **E.** este una dintre direcţiile principale ale progresului tehnic contemporan, care asigură dezvoltarea forţelor de producţie, deoarece permite folosirea largă a diferitelor resurse energetice naturale, introducerea mecanizării şi automatizării producţiei. **E.** producţiei a început la sfîrşitul sec. al XIX-lea, prin înlocuirea în industrie a motoarelor termice cu motoare electrice şi mai ales după introducerea sistemului trifazat de curenţi alternativi şi realizarea transmisiunii la distanţă a energiei electrice. Dezvoltarea electrificării este legată de construirea unor mari centrale electrice, de crearea sistemelor energetice, de dezvoltarea industriei electrotehnice etc. În capitalism, deşi în ţările dezvoltate **e.** cunoaşte o mare extindere, introducerea ei are însă un caracter anarhic. În socialism, **e.** este o condiţie esenţială a construirii bazei tehnice-materiale proprii, a înfăptuirii unei diviziuni teritoriale a muncii raţionale în interiorul ţării, a ridicării nivelului tehnic al economiei naţionale, ducînd la creşterea productivităţii muncii sociale, la uşurarea muncii oamenilor şi asigurînd prin toate acestea ridicarea permanentă a nivelului de trai al celor ce muncesc. Electrificarea constituie pivotul construirii economiei comu-

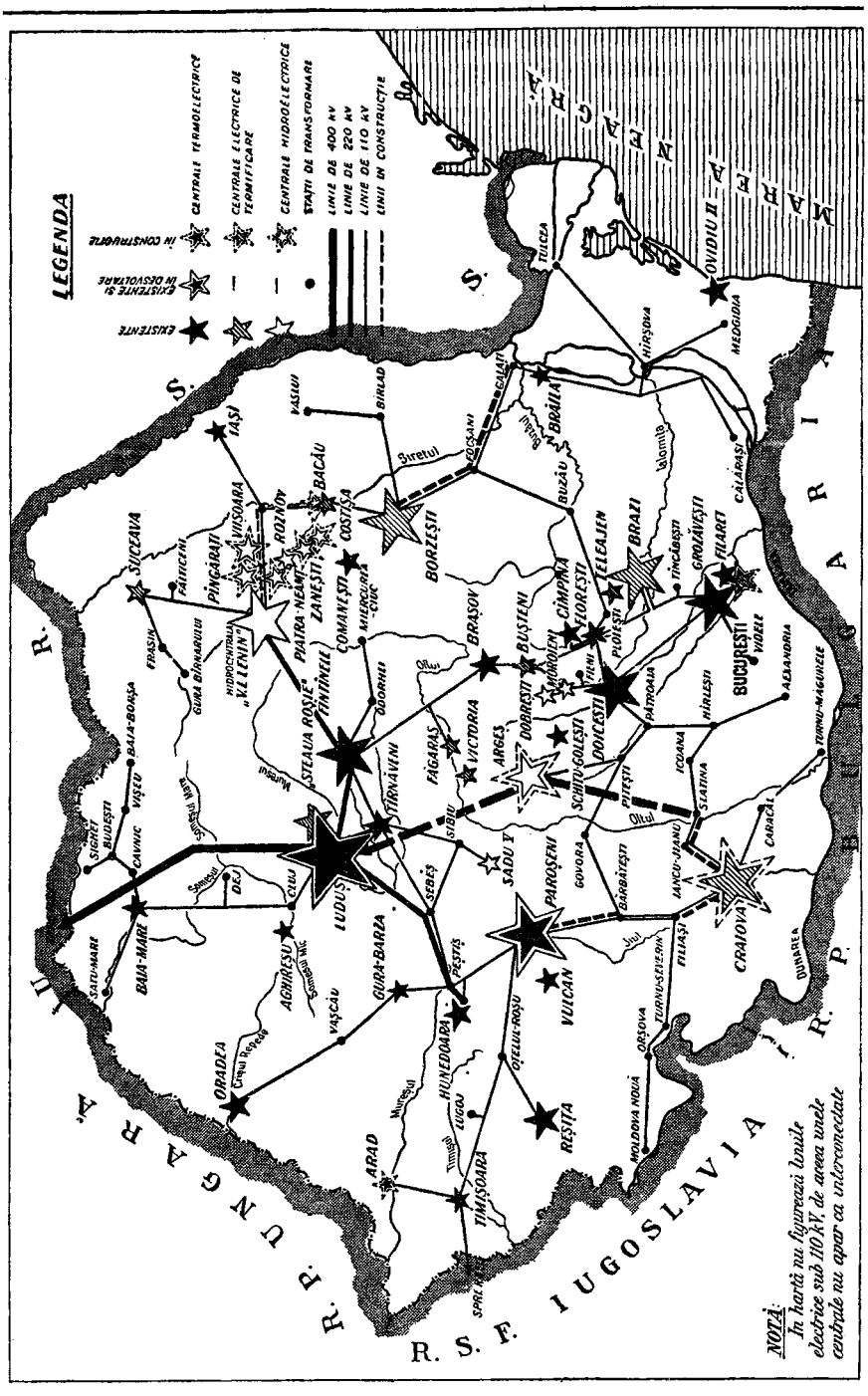
LEGENDA
EXISTENTE
EXISTENTE ȘI ÎN CONSTRUCȚIE
ÎN CONSTRUCȚIE
CENTRALE TERMOELECTRICE
CENTRALE ELECTRICE DE TERMOFICARE
CENTRALE HIDROELECTRICE
STAȚII DE TRANSFORMARE
LINII DE 400 kV
LINII DE 220 kV
LINII DE 110 kV
LINII ÎN CONSTRUCȚIE
NOTĂ:
În hartă nu figurează liniile electrice sub 110 kV, de aceea unele centrale nu apar ca interconectate
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. UNGARĂ
R. P. BULGARIA
R. S.
ORADEA
ARAD
TIMIȘOARA
HUNEDOARA
REȘIȚA
BAIA-MARE
GURA-BARZA
AGHIRESU
IUDUȘ
SEBEȘ
PAROȘENI
VULCAN
CRAIOVA
BUCUREȘTI
BRAȘOV
BORZEȘTI
BACĂU
IAȘI
SUCEAVA
PIATRA-NEAMȚ
ZANEȘTI
COMĂNEȘTI
BUZĂU
BRĂILA
GALAȚI
TULCEA
OVIDIU II
MEDGIDIA
CÎMPINA
BUȘTENI
DOBREȘTI
ARGEȘ
VICTORIA
FĂGĂRAȘ
ȘTEFĂNEȘTI
DOICEȘTI
GROZĂVEȘTI
FILARET
BRAZI
CĂLĂRAȘI
ȚIGĂNEȘTI
VIDELE
ALEXANDRIA
TURNU-MĂGURELE
GIURGIU
CERNAVODĂ
FETEȘTI
SLOBOZIA
ȚICLENI
RÎMNICU-VÎLCEA
RÎURENI
SLATINA
ICOANA
PITEȘTI
BĂRBĂTEȘTI
FILIAȘI
TURNU-SEVERIN
ORȘOVA
MOLDOVA NOUĂ
OȚELUL-ROȘU
LUGOJ
MUREȘUL
TIMIȘUL
CRIȘUL ALB
CRIȘUL REPEDE
SOMEȘUL MIC
SOMEȘUL MARE
OLTUL
ARGEȘUL
DÎMBOVIȚA
IALOMIȚA
PRAHOVA
BUZĂU
SIRETUL
VASLUI
BÎRLAD
FĂLTICENI
RĂDĂUȚI
DOROHOI
BOTOȘANI
FĂLTICENI
FĂRĂȘEȘTI
GURA BÎRNADULUI
HIDROCENTRALA „V. I. LENIN"
MIERCUREA-CIUC
ODORHEIU
SFÎNTU GHEORGHE
TÎRNĂVENI
SIGHIȘOARA
BUDEȘTI
VIȘEU
CAVNIC
BAIA-BORȘA
SATU-MARE
ȘIMLEU
DEJ
CLUJ
BAIA-MARE

niste, este izvorul şi în acelaşi timp condiţie a dezvoltării marii industrii, avînd un rol primordial în dezvoltarea tuturor ramurilor economiei naţionale. V.I. Lenin arăta că, „pe temelia orînduirii sovietice, electrificarea va făuri victoria definitivă a bazelor comunismului". Indicaţiile lui V. I. Lenin cu privire la **e.** au fost aplicate pentru prima oară în U.R.S.S. prin înfăptuirea planului GOELRO şi continuă să se aplice în procesul de construire a comunismului. Indicaţiile leniniste se înfăptuiesc şi în celelalte ţări socialiste în cursul construirii socialismului. În Romînia burghezo-moşierească, dezvoltarea şi folosirea energiei electrice erau mult rămase în urmă. Romînia se situa pe unul dintre ultimele locuri din lume în ceea ce priveşte consumul de energie electrică pe cap de locuitor (30 kWh). În anii puterii populare, Partidul Muncitoresc Romîn a acordat o atenţie deosebită **e.**, asigurînd dezvoltarea ei cu un pas înaintea celorlalte ramuri ale industriei. Electrificarea ţării noastre are ca obiective principale: asigurarea alimentării cu energie electrică a industriei existente şi a ramurilor noi ce se vor crea; valorificarea raţională a resurselor energetice ale ţării prin folosirea combustibililor inferiori şi economisirea combustibililor superiori, care trebuie să capete utilizări mai avantajoase; pătrunderea electricităţii la sate pentru ridicarea nivelului tehnic şi creşterea productivităţii muncii în agricultură; ridicarea nivelului cultural şi a bunăstării poporului prin folosirea energiei electrice pentru nevoile casnice şi social-culturale ale populaţiei; crearea de baze energetice în regiunile pe care regimul burghezo-moşieresc le-a lăsat în stare de înapoiere. Planul de electrificare, elaborat în 1950, îmbunătăţit şi adaptat continuu la noile condiţii, a fost realizat înainte de termen. În perioada 1951—1962 au fost construite centrale electrice cu o putere instalată totală de aproape 1 360 000 kW, aproape dublu faţă de cît s-a construit în regimul burghezo-moşieresc în decurs de 60 de ani. Puterea instalată a centralelor electrice a ajuns în 1963 la 2 356 000 kW, faţă de 501 000 kW în 1938. În perioada 1950 — 1963 au intrat în funcţiune peste 20 de centrale termoelectrice noi (la Paroşeni, Borzeşti, Brazi, Luduş ş.a.), au fost dezvoltate cele existente (la Grozăveşti, Brăila, Reşiţa ş.a.). Alături de centralele termice au apărut şi primele hidrocentrale, cea mai mare fiind hidrocentrala „V.I. Lenin" de la Bicaz. Ponderea puterii instalate în centrale mari şi mijlocii a crescut de la 50% în 1950 la 82% în 1960, iar gradul de interconexiune a centralelor electrice a sporit în aceeaşi perioadă de la 30 la 90%. În 1963 s-au produs 11,7 miliarde kWh de energie electrică faţă de 1,13 miliarde kWh în 1938. Producţia de energie electrică pe cap de locuitor a crescut de la 72,4 kWh în 1938 la 621 kWh în 1963. Pînă în 1965, producţia de energie electrică va atinge 18,5 miliarde kWh. Un loc important în asigurarea sporirii în viitor a producţiei de energie electrică îl ocupă construirea hidrocentralelor de pe Argeş şi de la Porţile de Fier. — *Electrificarea industriei*, introducere şi extindere a folosirii energiei electrice în locul altor forme de energie în industrie. *E. i.* urmează două direcţii principale: **e.** acţionării maşinilor şi **e.** proceselor tehnologice, de care este legată dezvoltarea electrotermiei, electrochimiei, telemecanicii etc. În R.P.R., ca urmare a succeselor realizate în mărirea producţiei de energie electrică şi a folosirii ei în industrie, gradul de înzestrare electroenergetică a muncitorilor a crescut de la 2 323 kWh pe muncitor industrial, cît era în 1950, la 6 152 kWh în 1963. — *Electrificarea agriculturii*, folosirea energiei electrice în producţia agricolă, precum şi pentru satisfacerea unor nevoi social-culturale, pentru iluminatul public şi casnic la sate etc. Energia electrică nu este folosită numai ca forţă motrice, ci şi pentru obţinerea căldurii, pentru influenţarea nemijlocită a creşterii organismelor animale şi vegetale, constituind astfel un factor care contribuie la intensificarea agriculturii. Partidul Muncitoresc Romîn acordă o atenţie deosebită extinderii consumului de energie electrică în procesele de producţie agricolă şi pentru nevoile casnice şi social-culturale ale oamenilor muncii de la sate. Ca urmare, consumul de energie electrică în agricultură a sporit în 1963, faţă de 1955, de 4,6 ori. Pînă în 1963 erau electrificate aproape 6 000 de sate, toate S.M.T.-urile, mai mult de 95% din G.A.S. şi mare parte din G.A.C. În cursul planului şesenal (1960—1965) va avea loc extinderea electrificării în agricultură şi mai ales creşterea ponderii consumului de energie electrică pentru nevoile producţiei în totalul consumului rural. V. şi industria energiei electrice şi termice.

electrizáre (FIZ.), acţiune de încărcare cu sarcini electrice sau de polarizare electrică a unui corp. Încărcarea cu sarcini electrice se poate efectua prin frecare, prin contact, prin aducerea unui conductor într-un cîmp electric, prin acţiuni electrochimice (v. pilă electrică), prin iradiere (v. efect fotoelectric; ionizare), prin încălzirea conductoarelor (v. emisiune termoelectronică) etc. Polarizarea electrică se poate realiza prin aşezarea într-un cîmp exterior, prin deformare (piezoelectricitate), prin încălzire (piroelectricitate) etc.

electro- (gr. *elektron* „chihlimbar"), element de compunere cu sensul „referitor la fenomenele electrice, care aparţine electricităţii" (ex. *electrotehnică*, *electromagnet*).

electroacústică (FIZ.), ramură a acusticii care studiază transformarea oscilaţiilor acustice (inclusiv a celor infrasonore şi ultrasonore) în oscilaţii electromagnetice şi invers, mijloacele de măsură corespunzătoare, aplicaţiile practice şi dispozitivele de transformare respective (microfoane, difuzoare, doze de înregistrare şi de redare etc.).

electroanalíză (CHIM.) v. **analiză electrochimică.**

„Electroaparataj", *Întreprinderea* ~, unitate a industriei electrotehnice din R.P.R., situată în București. A luat ființă în 1949 prin comasarea mai multor fabrici. „Electroaparataj" produce aparataj electric de joasă tensiune, printre care: aparataj de instalații (întreruptoare, prize, comutatoare, contactoare, întreruptoare automate etc.), aparataj pentru industria petrolieră, aparataj antigrizutos pentru industria carboniferă, aparataj naval, aparataj pentru automatizări etc. Datorită înzestrării ei cu utilaj modern, măririi suprafeței și capacității de producție, în perioada 1950—1962 producția întreprinderii a crescut de 8,7, iar productivitatea muncii de 4,4 ori. În ultimii șase ani s-a reproiectat întreg sortimentul întreprinderii, în scopul ridicării performanțelor și îmbunătățirii calității, asimilîndu-se noi aparate la nivelul tehnicii moderne.

electrocapilaritáte (FIZ.), fenomen care constă în modificarea constantei capilare a unui lichid electrizat. Pe acest fenomen se bazează construcția electrometrului capilar și tehnica polarografică în analiza chimică calitativă și cantitativă.

electrocár (TEHN.), cărucior autopropulsat acționat de motoare electrice; energia electrică este furnizată de o baterie de acumulatoare așezată sub platforma căruciorului. Are patru roți cu bandaje de cauciuc pline sau pneumatice. Este folosit în fabrici, ateliere,

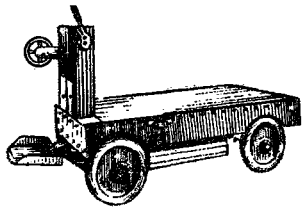

Electrocar

gări, magazii etc., pentru transportul de materiale, piese, bagaje, baloturi etc. în greutate de la cîteva zeci de kilograme pînă la peste o tonă.

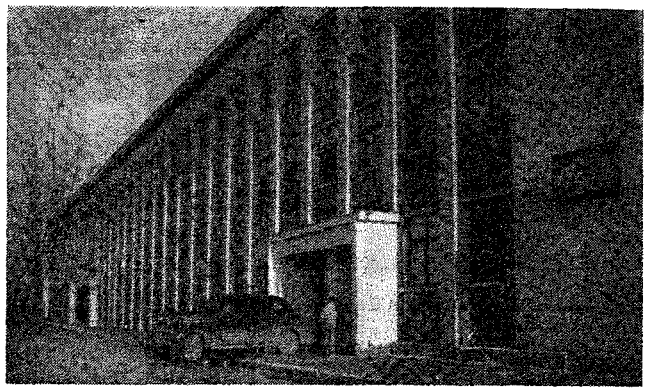

Întreprinderea „Electroaparataj" București

electrocardiografíe (din *electro-*, gr. *kardia* „inimă" și *graphein* „a nota"; FIZIOL.), metodă de studiu a funcțiunii normale sau patologice a inimii prin înregistrarea grafică a activității electrice a mușchiului cardiac. Constituie una dintre metodele

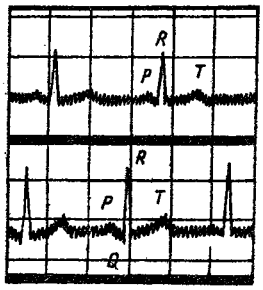

Electrocardiogramă
P,Q,R,T — aspectul activității electrice normale a cordului într-o revoluție cardiacă

de stabilire a diagnosticului în bolile de inimă (infarct cardiac, insuficiență cardiacă etc.).

electrocautér (MED.), instrument care servește la arderea țesuturilor patologice. Este alcătuit dintr-o tijă metalică, prevăzută la una dintre extremități cu un fir de platină care se încălzește la roșu cu ajutorul curentului electric.

electrocerámică, ramură a tehnicii ceramicii care se ocupă cu compoziția, fabricarea, proprietățile și întrebuințările produselor ceramice folosite în electrotehnică.

electrochimíe, ramură a chimiei fizice care se ocupă cu fenomenele de transformare a energiei chimice în energie electrică (ex. la elemente galvanice), a energiei electrice în energie chimică (ex. la electroliză) și cu legile acestor fenomene; **e.** studiază și electroliții. Are aplicații industriale în extragerea și rafinarea unor metale în obținerea clorului, a hidroxizilor alcalini, a hipocloriților, a cloraților etc., precum și în chimia analitică cantitativă.

electrocinétică (ELT.), ramură a electromagnetismului care studiază stările și fenomenele staționare și cuasistaționare ce se produc în conductoarele electrice parcurse de curenți electrici de conducție. Printre principalele probleme ale **e.** se numără: determinarea cîmpurilor electrice și a cîmpului densității de curent în interiorul corpurilor conducătoare de electricitate; studiul rețelelor electrice de curent continuu; studiul conductibilității electrice a solidelor, lichidelor și gazelor etc.

electrocoagulâre (MED.), distrugere prin coagulare a unor țesuturi patologice (negi, nevi, polipi etc.) cu ajutorul curentului electric alternativ de înaltă frecvență, produs de un aparat de diatermie.

electrocomunicáție (TELEC.) **1.** Transmitere pe fir sau fără fir, cu ajutorul semnalelor electrice, a mesajelor telefonice, telegrafice, fototelegrafice, radiofonice sau de televiziune. **2.** (În sens general) Știința și tehnica procedeelor și sistemelor de electrocomunicații.

electrocorticografíe (din *electro-*, lat. *cortex, corticis* „coajă, scoarţă" şi gr. *graphein* „a scrie"; FIZIOL.), metodă de cercetare a activităţii bioelectrice a scoarţei cerebrale, constînd din înregistrarea grafică, sub formă de unde, a acestei activităţi, cu ajutorul unor electrozi aplicaţi pe scoarţă. **E.** este folosită pentru localizarea intraoperatorie a unor regiuni patologice generatoare de epilepsie, în vederea extirpării acestora.

electrocutáre (din *electro-* şi *(exe)cutare*, după francezul *electrocution*), provocare a unor puternice contracţii musculare, t aumatisme sau şocuri, mergînd pînă la suprimarea vieţii, ca urmare a trecerii printr-un organism viu a unui curent electric mai intens decît valoarea pe care o poate suporta fără a fi vătămat. Pentru corpul omenesc, intensitatea-limită a curentului electric este de aproximativ 25 mA; în condiţii speciale, omul poate suporta şi intensităţi de curent mai mari cu durate scurte. Intensitatea curentului care străbate corpul omenesc depinde de rezistenţa electrică a acestuia şi este cu atît mai mare cu cît tensiunea electrică la care e supus corpul e mai înaltă. Frecvenţele cele mai periculoase sînt cuprinse între 40 şi 60 Hz, iar cele peste 10 000 Hz nu mai prezintă practic nici un pericol, din cauza efectului pelicular. **E.** este folosită ca mijloc de execuţie capitală în S.U.A.

electród (din *electro-* şi gr. *hode* „drum, circuit"; ELT.), conductor electric prin care intră sau iese curentul electric dintr-un mediu sau dintr-o incintă şi a cărui conductivitate electrică este, de regulă, mult mai mare decît a mediului respectiv (ex. **e.** de electroliză, **e.** de cuptor electric, **e.** de tub electronic, **e.** de lampă electrică etc.). — *E. de sudură*, vergea de metal sau de cărbune folosită ca electrod la sudarea electrică. La sudarea prin rezistenţă se folosesc *e. de s.* din cupru sau din aliaje de cupru, care au diferite forme (cilindrice la sudarea prin puncte, în formă de role la sudarea prin cusătură etc.) şi sînt răciţi prin interior cu curenţi de apă. La sudarea prin topire cu arc electric, arcul de sudură se poate forma, în cele mai răspîndite metode, între capătul liber al *e. de s.*, care este totodată şi metalul de adaos, şi piesa de sudat sau între capetele libere ale unor electrozi infuzibili (de cărbune, de wolfram etc.), metalul de adaos avînd forma unei sîrme al cărei capăt este introdus în arcul electric. La sudarea manuală se întrebuinţează în mod curent *e. de s.* înveliţi cu un strat format din substanţe ionizante şi protectoare, al cărui rol este de a menţine uşor arcul electric, de a proteja baia de sudură de influenţa dăunătoare a aerului, de a asigura, prin zgura formată sau prin gazele degajate, alierea metalului depus etc. — (FIZ.) *E. de accelerare*, electrod al cărui potenţial electric pozitiv dă naştere unui cîmp electric, destinat să mărească viteza unui fascicul de ioni sau de electroni fără a-i colecta. Se foloseşte în acceleratoarele de particule, la tuburile osciloscoape etc.

electrodializă (CHIM.), proces de dializă care este accelerat sub acţiunea unei diferenţe de potenţial electric.

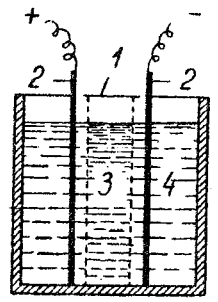

Electrodializor

1 — perete semipermeabil; *2* — electrozi; *3* — soluţie de dializat; *4* — apă distilată

La trecerea curentului electric, electroliţii, separaţi din soluţiile coloidale prin membrană, sînt transportaţi sub formă de ioni spre electrozi. Procesul este produs în aparate numite *electrodializoare*. Electrodializa se utilizează la purificarea apei, la impregnarea stofelor, la tăbăcirea pieilor, la separarea substanţelor coloidale cu moleculă mare (albuş de ou, clei, gelatină) etc.

electrodinámică, ramură a fizicii care se ocupă cu studiul proprietăţilor electrice şi magnetice ale materiei. După modul de abordare a problemei, se deosebesc *e. clasică* şi *e. cuantică*. *Electrodinamica clasică*, folosind metodele fizicii clasice, studiază, în spiritul relativităţii restrînse, legile de mişcare ale corpurilor electrizate. În **e.** macroscopică se studiază dependenţa intensităţilor cîmpurilor electrice şi magnetice de distribuţia de sarcini şi de curenţi. Legile **e.** macroscopice au fost formulate de către A.M. Ampère, M. Faraday şi J. C. Maxwell. **E.** microscopică studiază aceleaşi probleme, luîndu-se în considerare structura microscopică a materiei. Legile **e.** microscopice au fost formulate de H.A. Lorentz. Formularea teoriei relativităţii restrînse de către A. Einstein (1905) a constituit un punct nodal în dezvoltarea **e.** După cum a arătat H. Minkowski (1909), legile electrodinamicii maxwelliene pot fi formulate într-un mod mult mai simetric prin teoria relativităţii restrînse, punîndu-se în evidenţă unitatea dialectică dintre cîmpul electric şi magnetic. În acest domeniu au fost obţinute rezultate importante de către P.A. Cerenkov, care a descoperit electronul „supraluminos", teoretizat de I.E. Tamm şi I.M. Frank, precum şi electronul „luminos", studiat teoretic de D.D. Ivanenko şi A.P. Sokolov. La scara atomică şi subatomică, electrodinamica clasică nu mai este valabilă, conducînd la unele contradicţii interne. *Electrodinamica cuantică*, ale cărei legi au fost formulate prin lucrările lui N. Bohr, W. Heisenberg, E. Schrödinger, L. de Broglie, P. A. Dirac şi alţii, reuşeşte să înlăture contradicţiile electrodinamicii clasice şi să conducă la legi microscopice corecte. Electrodinamica cuantică este teoria microscopică contemporană a interacţiunilor electromagnetice dintre electroni şi pozitroni şi a proceselor electromagnetice din cîmpul radiant

şi substanţă. La baza ei stă noţiunea de cîmp electromagnetic cuantizat, care realizează unitatea contrariilor luminii: particulă (foton) şi undă electromagnetică. Fotonii, particule cu masă de repaus nulă, sînt cuante ale cîmpului electromagnetic, avînd o energie şi un impuls proporţional cu frecvenţa undei corespunzătoare. Cîmpul electromagnetic vid în stare normală, neexcitată, conţine o infinitate de fotoni în stare virtuală. Radiaţia este descrisă ca un proces electromagnetic în care are loc un schimb de energie între cîmpul electromagnetic şi electronii din substanţă sub formă de fotoni, care pot fi „generaţi" (prin excitarea cîmpului la un nivel de energie superioară) sau „absorbiţi" (prin trecerea cîmpului la un nivel de energie inferioară). Cu ajutorul acestor noţiuni au fost precizate rezultatele opticii clasice şi au fost explicate fenomene care nu putuseră fi interpretate din punctul de vedere al electrodinamicii clasice. Astfel au fost explicate cu succes dispersia undelor electromagnetice, fenomenul Compton (dispersie cu schimbare de lungime de undă), radiaţia de frînare produsă în timpul frînării electronilor într-un cîmp electrostatic etc. Interacţiunea dintre electroni prin intermediul cîmpului electromagnetic este considerată ca fiind rezultatul unui schimb de fotoni virtuali (adică de fotoni care nu s-au despărţit de cîmpul acestor particule, care nu există în mod separat). În electrodinamica cuantică, electronii şi pozitronii sînt reprezentaţi ca particule, cuante ale unui cîmp electronopozitronic legate de stările excitate ale acestui cîmp. În felul acesta, formarea perechilor de antiparticule electron-pozitron din radiaţia γ care trece în apropierea unui nucleu atomic se reprezintă prin dispariţia (anihilarea) a doi fotoni şi apariţia perechii de electron-pozitron, iar în procesul invers anihilarea unei perechi de electron-pozitron duce la transformare în radiaţie γ. Pe această bază s-a putut explica de asemenea formarea de către razele cosmice a jerbelor în cascadă. Electrodinamica cuantică a condus la prezicerea existenţei unei formaţii atomice, numită *pozitroniu*, analogă atomului de hidrogen, compusă dintr-un electron şi un pozitron ce se mişcă în jurul centrului de gravitate comun, care a fost descoperită ulterior şi studiată experimental (1951), cu toate că o astfel de formaţie are o limită de existenţă foarte scurtă, anihilîndu-se în doi fotoni. Ca şi cîmpul electromagnetic cuantic, cîmpul electrono-pozitronic în stare neexcitată (starea pentru care energia cîmpului este nulă) conţine o infinitate de electroni şi de pozitroni în stare virtuală. O caracteristică esenţială a *e. c.* este noua concepţie asupra spaţiului vid. „Vidul", adică spaţiul lipsit de particule, în realitate nu este absolut gol; în el există cîmpurile electromagnetic şi electrono-pozitronic în starea de zero (starea cea mai joasă) corespunzătoare aceleia a unui corp la temperatura de zero absolut. Fotonii virtuali sînt în permanentă fluctuaţie, provocînd oscilaţia de zero a cîmpului electromagnetic vid în jurul valorii medii nule a cîmpului, iar oscilaţiile de zero ale cîmpului electrono-pozitronic provoacă „o polarizare a vidului". Existenţa acestor oscilaţii de zero a fost confirmată prin descoperirea unei serii de fenomene de structură fină în spectrele atomice. Dezvoltarea tehnicii experimentale a permis descoperirea şi măsurarea deplasării nivelelor de energie la atomul de hidrogen *(deplasarea Lamb)* şi a confirmat astfel experimental concluziile electrodinamicii cuantice.

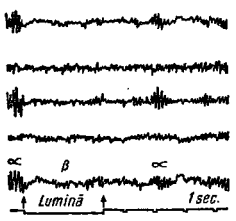

Electroencefalogramă normală
α—unde bioelectrice lente; β—unde bioelectrice rapide

electroencefalografie (din *electro-*, gr. *enkephalos* „creier" şi *graphein* „a scrie"; FIZIOL.), metodă de cercetare a activităţii creierului, constînd din înregistrarea grafică *(electroencefalogramă)*, sub formă de unde, a intensităţii curenţilor bioelectrici corespunzători acestei activităţi, cu ajutorul unor electrozi fixaţi pe pielea capului. Metoda electroencefalografică este folosită în neurofiziologie şi în diagnosticul anumitor boli neurologice, ca epilepsia, tumorile cerebrale etc.

electroerodáre (TEHN.), procedeu de prelucrare a metalelor (în special a metalelor şi aliajelor dure), care constă în îndepărtarea unui strat sau a unei părţi din materialul obiectului supus prelucrării, cu ajutorul descărcărilor electrice prin scîntei. Descărcările electrice se produc, prin impulsii (cu frecvenţa între 50 şi 5 000 Hz), între obiectul de prelucrat (anodul) şi sculă (catodul), confecţionată din metal cu conductivitate electrică mare şi a cărei formă diferă după felul prelucrării.

„Electrofar", *Întreprinderea* ~, una dintre unităţile moderne ale industriei electrotehnice din R.P.R., situată în Bucureşti. „Electrofar" a luat fiinţă prin contopirea unor fabrici naţionalizate în anul 1948, care aveau ca obiect asamblarea şi desfacerea becurilor. În anii puterii populare, întreprinderea a fost complet reconstruită, reprofilată şi înzestrată cu utilaje moderne de înaltă productivitate, astfel încît în 1963 realiza producţia întregului an 1948 numai în 6 zile. Au fost date în funcţiune secţii noi de producţie, care au permis trecerea de la producţia de becuri normale la fabricarea de becuri speciale, becuri infraroşii şi produse speciale bazate pe descărcările electrice în gaze inerte. În prezent, **E.** este profilată pe fabricarea lămpilor fluorescente şi a corpurilor de iluminat cu vapori de mercur.

electrofiziologie (FIZIOL.), ramură a fiziologiei care studiază manifestările biocurenţilor ce însoţesc activitatea normală sau patologică a diferitelor

țesuturi și organe (mușchi, creier, inimă etc.).

electrofór (din *electro-* și gr. *phoros* „purtător"; FIZ.), dispozitiv pentru electrizare, bazat pe electrizarea prin frecare și prin influență electrostatică. Se compune, de obicei, dintr-o placă circulară dielectrică (din ebonită, parafină, sulf) și dintr-un disc metalic, prevăzut cu un mîner izolant. Placa dielectrică este electrizată prin frecare pe una dintre fețe; discul metalic, adus deasupra feței încărcate a plăcii

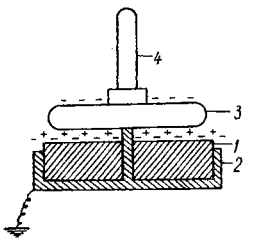

Electrofor

1 — dielectric; *2* — suport metalic legat la pămînt; *3* — disc metalic; *4*—mîner

dielectrice și pus în legătură cu pămîntul pe fața dinspre placa dielectrică, asigură scurgerea sarcinilor de nume contrar celor cu care este încărcată placa dielectrică, astfel că se încarcă prin influență electrostatică cu sarcini de același nume ca și aceasta. Deoarece încărcarea discului metalic se poate efectua de un număr mare de ori fără a repeta încărcarea plăcii dielectrice, **e.** poate fi considerat drept cea mai simplă mașină electrostatică.

electroforéză (FIZ.), deplasare a particulelor coloidale sau în suspensie sub acțiunea unui cîmp electric exterior. Deplasarea particulelor se datorește faptului că au absorbit sau adsorbit din jurul lor ioni. După cum deplasarea are loc în sensul cîmpului electric sau în sens opus acestuia, fenomenul poartă denumirea de a n a f o r e z ă sau de c a t a f o r e z ă. **E.** are aplicații în industrie (la purificarea pe cale electrică a fumurilor și a gazelor industriale), în medicină etc.

electrofotografíe (FIZ.), procedeu de obținere a fotografiilor apărut în primele decenii ale sec. al XX-lea, bazat pe efectul fotoelectric al luminii. Materialul fotografic are la suprafață un strat subțire de substanță semiconductoare sub care se găsește un strat bun conducător de electricitate. Electrizînd acest material înainte de expunere, sarcinile electrice se deplasează la suprafața stratului semiconductor. Sub acțiunea razelor de lumină, electronii se deplasează în stratul conductor, rămînînd numai în acele regiuni unde nu au căzut razele de lumină. Operația următoare constă în acoperirea materialului fotografic cu un strat fin de particule colorate, care sînt de asemenea încărcate electric (de semn contrar cu sarcinile rămase pe suprafața materialului) și care redau imaginea fotografică. După aceasta poate să urmeze operația de fixare. **E.** are o serie de avantaje față de procedeul clasic de fotografiere, care constau în: simplitatea procesului (prin lipsa operațiilor chimice de revelare și fixare a imaginilor); rapiditate (fotografiile pot fi obținute în cîteva fracțiuni de secundă); posibilitatea manipulării materialului fotografic la lumina zilei (sensibilizarea făcîndu-se înainte de expunere în aparatul de fotografiat) etc. Pînă în prezent imaginile obținute prin procedeul de **e.** sînt încă inferioare celor obținute prin procedeul clasic.

electrogravimetríe (CHIM.), metodă electrochimică de analiză cantitativă, care se bazează pe depunerea, prin electroliză, a metalului la catod sau a oxidului metalic la anod și pe cîntărirea substanței depuse pe electrod. Este utilizată mai ales pentru analiza cantitativă a cuprului, a staniului, nichelului, cobaltului, zincului etc.

electrolít (CHIM.), substanță care prin dizolvare sau prin topire se disociază, moleculele ei scindîndu-se în ioni; în această stare, **e.** conduce curentul electric.

electrolíză (din *electro-* și gr. *lysis* „dizolvare"), proces fizicochimic complex, provocat de cîmpul electric stabilit între doi electrozi introduși în soluția sau în topitura unui electrolit și legați la bornele unui generator de curent continuu. Constă în dirijarea ionilor electrolitului către electrozii de semn opus, unde se descarcă (proces primar de electrod). Atomii sau radicalii rezultați pot da loc la reacții secundare fie cu electrozii, fie cu moleculele solventului, fie între ei, substanța respectivă depunîndu-se sau degajîndu-se dacă este un gaz (proces secundar de electrod). Legile cantitative ale **e.** au fost enunțate de M. Faraday (1833). **E.** este larg utilizată în industrie pentru separarea elementelor chimice sau pentru sinteza unor produse (ex. la obținerea oxigenului și a hidrogenului prin **e.** apei, a clorului și a hidroxidului de sodiu prin **e.** soluției de clorură de sodiu, la prepararea metalelor alcaline și a aluminiului prin **e.** topiturilor sărurilor respective etc.).

electrolizór (CHIM.), aparat sau instalație prevăzută cu electrozi, cu ajutorul căreia se poate efectua electroliza. **E.** au

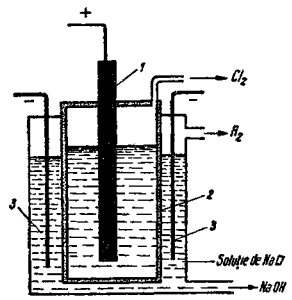

Electrolizor pentru electroliza soluției de clorură de sodiu

1 — anod; *2* — diafragmă; *3* — catod

formă prismatică, cilindrică, de clopot etc. și pot fi confecționate din diferite materiale (lemn, sticlă, ciment, material antiacid), după natura electrolitului. Cînd produsul obținut la un electrod trebuie ferit de acțiunea produselor obținute la celălalt electrod, spațiul dintre cei doi electrozi se separă printr-un perete poros, semipermeabil, numit diafragmă.

electroluminescénță (FIZ.), luminescență datorită unei descărcări electrice. În sens mai restrîns, termenul denumește luminescența unor substanțe

semiconductoare (ex. sulfură de zinc cu urme de cupru) sub acțiunea unor cîmpuri electrice alternative de frecvență ridicată.

electromagnét (ELT.) **1.** Corp feromagnetic magnetizat temporar sub acțiunea unor curenți electrici de conducție. **2.** Aparat electromagnetic constituit dintr-un miez feromagnetic echipat cu înfășurări de excitație și care se magnetizează temporar sub acțiunea curenților electrici stabiliți în circuitele înfășurărilor în urma unei comenzi. Este folosit fie pentru a produce forțe și momente în scopul efectuării unui lucru mecanic *(e. de tracțiune)*, fie pentru a echilibra alte forțe sau momente *(e. purtători)*, fie pentru a produce cîmpuri magnetice intense în întrefierul circuitului lor magnetic (ex. la mașinile electrice). **E.** sînt elemente componente ale diferitelor mașini și aparate electrice, ale ambreiajelor electromagnetice, ale unor mașini de ridicat, ale releelor, ale instrumentelor electrice de măsură, ale unor acceleratoare de particule (betatroane, ciclotroane, sincrofazotroane), ale dispozitivelor de optică electronică, ale instalațiilor de rezonanță magnetică, ale unor instalații de cercetări etc.

„Electromagnetica", *Uzina* ~, unitate importantă a industriei electrotehnice din R.P.R., situată în București. S-a dezvoltat din fosta fabrică de telefoane care asambla aparate telefonice din piese importate. După naționalizare a fost dezvoltată și reutilată cu mașini de înaltă tehnicitate, fiind profilată pentru producția de: echipament telefonic (aparate telefonice, centrale telefonice manuale și automate, sisteme de curenți purtători etc.), instrumente electrice de măsură, relee de protecție pentru instalații energetice, instalații de automatizare, diverse aparate electrice (redresoare cu seleniu, bobine de inducție, aparate electrice de uz casnic) etc.

electromagnetísm (FIZ.), ramură a fizicii care se ocupă cu studiul fenomenelor electrice și magnetice. La baza **e.** stă teoria cîmpului electromagnetic, elaborată de Maxwell. Izvorul direct al **e.** l-au constituit descoperirile și concepțiile lui Faraday, Oersted și Ampère. Ipoteza fundamentală a teoriei electromagnetice constă în faptul că un circuit închis care conține un condensator poate fi sediul unui curent electric variabil, datorită existenței c u r e n t u l u i e l e c t r i c d e d e p l a s a r e (în dielectrice și în vid). O consecință importantă a acestei teorii a fost demonstrarea naturii electromagnetice a fenomenelor luminoase și a ipotezei existenței undelor electromagnetice, confirmată experimental de H. Hertz (1881). Undele electromagnetice transmit energie și impuls, fapt dovedit de experiențele asupra presiunii luminii făcute de P.N. Lebedev (1900). Teoria electromagnetică a dus la numeroase aplicații practice, ca: telefonia, telegrafia, radiofonia, tehnica undelor electromagnetice de lungimi de undă foarte scurte (radiolocația) etc.

electrometalurgíe (METAL.), ramură a metalurgiei care folosește energia electrică în procesele metalurgice (ex. în electroliză, electrotermie), la elaborarea oțelului, fontei, aliajelor de aluminiu etc.

electrometríe **1.** (CHIM.) Analiză chimică cantitativă volumetrică, care folosește ca indicator pentru observarea sfîrșitului reacției variația potențialului electric al unui electrod cufundat în soluția de analizat. Punctul de echivalență este marcat de un salt puternic al potențialului. **2.** (FIZ.) Capitol al fizicii care se ocupă cu studiul măsurilor electrice în care se folosește un electrometru.

electrométru (FIZ.), instrument cu indicație indirectă utilizat la măsurarea electrostatică a diferențelor de potențial, la măsurarea curenților foarte slabi prin intermediul căderii de tensiune într-o rezistență, precum și ca i n s t r u m e n t d e z e r o. În principiu, orice **e.** se bazează pe efectele mecanice (forțe, momente) datorite diferenței de potențial dintre doi conductori. Unele **e.** utilizează efectele de atracție și de respingere (ex. **e.** Kelvin), altele fenomenele electrocapilare (ex. **e.** Lippmann). Electrometrele care măsoară o diferență de potențial prin mărimi mecanice se numesc *e. absolute*, cele care compară o diferență de potențial necunoscută cu o diferență de potențial de referință se numesc *e. relative*. **E.** sînt frecvent folosite în laboratoarele de radioactivitate, de radiații cosmice, în laboratoarele electrice de mare precizie etc. Atunci cînd scara **e.** este gradată direct în volți, instrumentul se numește *voltmetru electrostatic*. În ultimii ani, *e. electrostatice* sînt înlocuite aproape complet prin *e. electronice*, a căror exploatare e mai simplă.

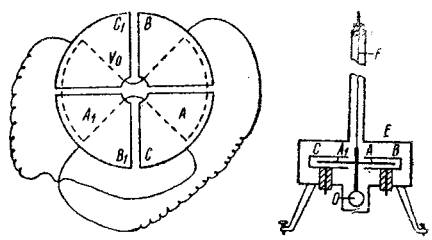

Electrometru cu cadran

BB_1, CC_1 — cadrane conectate electric între ele; AA — armătură mobilă (fluture); F — fir de suspensie; O — oglindă pentru citirea deviației de pe o scală separată

electrón (gr. *elektron* „chihlimbar"; FIZ.), particulă elementară cu masa de repaus $m_e = 9{,}107 \cdot 10^{-28}$ g (de cca. 1 840 de ori mai mică decît a celui mai ușor atom, atomul de hidrogen), purtînd cea mai mică sarcină electrică cunoscută în natură ($e = 1{,}602 \cdot 10^{-19}$ coulombi). Sarcina poate fi pozitivă sau negativă, însă termenul **e.** este folosit în mod obișnuit pentru particula negativă. Electronul pozitiv se numește p o z i t r o n. **E.** a fost descoperit de J.J. Thomson în 1897. Concluzia asupra existenței unor sarcini elementare („atomii electricității") aparține lui Stoney și Helmholtz și a fost obținută pe baza legilor electrolizei. O măsurare riguros exactă a sarcinii **e.** a fost făcută de R.A. Millikan în 1911. Studiul mișcării **e.** în cîmpurile electrice și magnetice a permis să se determine mai exact masa

e. şi raportul sarcinii faţă de masă. Valoarea mică a masei **e.** a dat posibilitatea de a se accelera **e.** pînă la viteze mari, fapt care a dus la descoperirea efectului dependenţei masei de viteză, explicat de teoria relativităţii a lui A. Einstein. **E.** are un rol deosebit în structura materiei. Norul de electroni din jurul nucleului atomic determină proprietăţile optice, electrice şi chimice ale atomilor şi moleculelor. Studiul mişcării acestor electroni a dat naştere *mecanicii cuantice*. Teoria contemporană a electronilor (e l e c t r o d i n a m i c a c u a n t i c ă) permite determinarea cu mare precizie a tuturor proprietăţilor **e.**, plecînd de la cele trei caracteristici esenţiale ale lui: masa, sarcina şi spinul. Multe proprietăţi ale corpurilor lichide şi solide (conductibilitatea electrică a metalelor şi semiconductoarelor, proprietăţile dielectricilor etc.) se explică prin teoria modernă a **e.** Un flux dirijat de electroni în conductori şi semiconductoare reprezintă curentul electric. Interacţiunea electronilor rapizi cu substanţa generează fotoni. La rîndul lor, fotonii cu energii suficient de mari pot genera, prin ciocnirea cu alte particule, perechi de electroni pozitivi şi negativi (v. şi c r e a r e d e p e r e c h i). În corpuri mai poate avea loc şi fenomenul invers formării perechii de **e.** şi pozitron, şi anume a n i h i l a r e a **e.** şi a pozitronului, cu emisiune de fotoni. Electronii pozitivi sau negativi sînt eliberaţi de anumite nuclee atomice instabile (radioactive). Posibilitatea obţinerii fluxurilor de electroni, ca şi a dirijării exacte a lor cu ajutorul cîmpurilor electrice şi magnetice, a dus la dezvoltarea unei vaste ramuri a tehnicii, *electronica*, care utilizează fluxurile de electroni în diferite aparate. Fluxurile de electroni se utilizează de asemenea larg şi în cercetările fizice. Electronii cu mari energii sînt folosiţi în studiul structurii nucleelor, al densităţii sarcinii electrice din nucleu. Astfel de **e.** se pot obţine cu ajutorul a c c e l e r a t o r i l o r d e p a r t i c u l e electrice cu sarcină. Fenomene

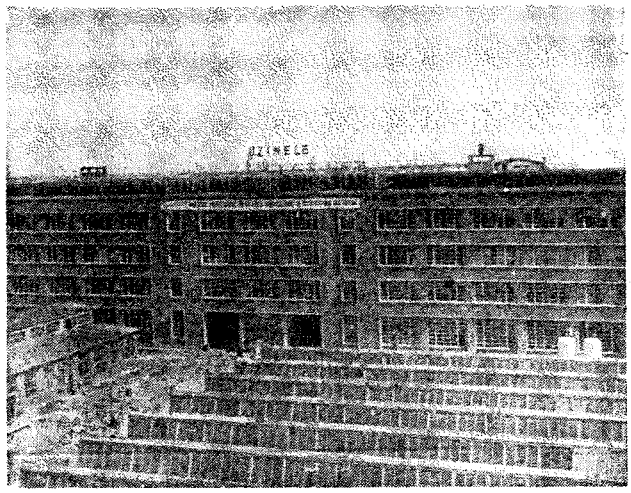

Uzina „Electronica" Bucureşti

şi aplicaţii noi, specifice electronilor, sînt descoperite mereu. Descoperirea **e.** şi a proprietăţilor lui a confirmat concepţia materialist-dialectică despre unitatea şi caracterul inepuizabil în profunzime al materiei. V. şi a t o m; a t o m i s m. — *E. liber* **a)** Electron care nu este constrîns să rămînă în imediata vecinătate a unui nucleu atomic. **b)** Electron de pe orbita electronică exterioară a unui atom, care poate fi asociat unui alt atom vecin pentru a forma o legătură covalentă între cei doi atomi. — *E. orbital* (sau *legat*), electron care rămîne cu un grad înalt de probabilitate în imediata vecinătate a unui nucleu atomic, unde se află într-o stare de energie cuantificată. — *E. secundar*, electron emis de un corp solid bombardat cu un flux de electroni. V. şi e m i s i u n e s e c u n d a r ă.

electronarcóză (din *electro-* şi gr. *narkosis* „aţipire"; MED.), metodă terapeutică ce constă în producerea n a r c o z e i în urma trecerii prin creier a curentului electric cu ajutorul unor electrozi plasaţi în regiunea temporală. **E.** este folosită în tratamentul unor boli neuropsihice (ex. în schizofrenie).

electronegatív (CHIM.; despre unele elemente chimice), ai cărui atomi captează cu uşurinţă electroni, transformîndu-se în ioni negativi. Elementele situate în dreapta sistemului periodic al elementelor (ex. halogenii, oxigenul, sulful etc.) sînt electronegative.

„Electronica", *Uzina* ~, unitate a industriei electrotehnice din R.P.R., situată în Bucureşti. Uzinele s-au dezvoltat din fabrica „Radio popular", formată după naţionalizare, care producea aparate de radio cu piese importate. Pe baza înzestrării cu tehnică superioară şi a dezvoltării capacităţilor de producţie, uzinele produc în prezent radioreceptoare cu tuburi electronice şi cu tranzistoare, televizoare, elemente de electronică industrială etc. cu majoritatea pieselor fabricate în ţară. În perioada 1949—1962, producţia uzinei a crescut de peste 50 de ori.

electrónică 1. Ştiinţă care are ca obiect studiul fenomenelor legate de mişcarea în diferite medii (vid, gaze, semiconductoare, supraconductoare etc.) a particulelor încărcate electric (electroni, ioni), de interacţiunea dintre ele, de producerea şi de emisiunea acestora. **2.** Ramură a tehnicii care se ocupă cu aplicaţiile practice ale fenomenelor de mai sus, precum şi cu construcţia, producerea şi utilizarea aparatelor şi a instalaţiilor care funcţionează pe baza acestor fenomene. Electronica are astăzi numeroase

aplicații în industrie (la tratamentele termice cu curenți de înaltă frecvență, producerea ultrasunetelor, defectoscopia cu fascicule de radiații X, controlul produselor, măsurarea pe cale electronică a mărimilor neelectrice etc.), în automatică, în cibernetică (îndeosebi datorită dezvoltării producției de calculatoare electronice), în fizica experimentală, în biologie, în medicină, în radioastronomie etc. Dezvoltarea tehnicii electronice prezintă astăzi o importanță deosebită pentru realizarea progresului tehnic, în special în direcția automatizării producției și a cibernetici tehnice. Trecerea curentului electric prin vid a fost observată, încă din 1883, de către Th. A. Edison; studiile ulterioare ale acestui fenomen au dus la inventarea, în 1904, a diodei de către J.A. Fleming și, în 1906, a triodei de către Lee de Forest. Trioda a fost de îndată folosită în scheme de detectare și de amplificare a oscilațiilor electrice de joasă frecvență. După descoperirea de către A. Meissner, în 1913, a capacității triodei de a genera oscilații electromagnetice și după inventarea, în 1919—1920, de către M.A. Bonci-Bruevici a tubului electronic de mare putere cu răcire cu apă, acestea au fost folosite în construcția radioemițătoarelor. Ulterior au fost inventate numeroase tipuri de tuburi electronice cu vid și cu gaz. Acestea au permis extinderea domeniului de utilizare a **e.**, dezvoltarea radiofoniei, a televiziunii, a radiolocației, a radioreleelor etc. O direcție nouă în dezvoltarea **e.** o reprezintă folosirea dispozitivelor cu semiconductoare. Primele experiențe în această direcție datează din deceniul al treilea al secolului al XX-lea; ele însă au început să se răspîndească după inventarea în 1949, de către J. Bardeen, W.H. Brattain și W. Shockley, a triodei semiconductoare (tranzistor). Aceste dispozitive asigură aceleași performanțe ca și tuburile electronice, dar au gabarit și greutate mult mai mici, durată de funcționare considerabil mai mare și un consum de energie mult mai mic. De aceea ele permit miniaturizarea aparaturii electronice. Pe această linie, în ultimii ani a apărut tendința de a se construi circuite integrate care constau din cristale semiconductoare, cu o asemenea structură moleculară încît să permită obținerea de efecte electrice similare acelora ale unui circuit electric complex (cu inductivități, capacități și rezistențe) și, prin aceasta, microminiaturizarea utilajelor. În țara noastră, cercetările în domeniul **e.** au început în deceniul al treilea al sec. al XX-lea, în legătură cu instalarea primei stații de radioemisiune. În deceniul următor au fost făcute studii experimentale în direcția comenzilor de la distanță și a automatizărilor, remarcîndu-se lucrările ing. M. Konteschweller. După instaurarea puterii populare, **e.** a luat o mare dezvoltare datorită extinderii rețelei de stații de radioemisiune și de radioficare, a înființării industriei electronice etc. Un rol important în dezvoltarea cercetărilor din domeniul **e.** îl au lucrările prof. T. Tănăsescu, Gh. Cartianu ș.a. Congresul al III-lea al P.M.R. a trasat sarcina introducerii calculatoarelor electronice și a altor sisteme de programare electronică pentru automatizarea complexă a unor procese de producție, precum și pentru automatizarea unor lucrări de calcule economice și de statistică.

electronică cuantică, ramură nouă a fizicii, în curs de dezvoltare, care studiază probleme comune spectroscopiei și electronicii. Denumirea de **e.c.** a apărut în legătură cu fenomenele de generare și amplificare a microundelor și a luminii (în spectrul vizibil și infraroșu) provocate de emisia stimulată a acestor radiații în medii solide și în gaze (v. și g e n e r a t o r c u a n t i c). **E.c.** cuprinde de asemenea probleme proprii ceasurilor atomice și moleculare, orientării optice sau hertziene a nucleelor și, în unele cazuri, chiar spectroscopiei hertziene. Procesele de bază în toate aceste fenomene se datoresc existenței nivelelor discrete de energie ale atomilor și moleculelor; ele sînt puse în evidență și stimulate să se desfășoare coerent cu ajutorul unor metode ale electronicii.

electronvólt (METR.), unitate de măsură a energiei egală cu energia dobîndită sau cedată de o particulă încărcată cu o sarcină electrică pozitivă sau negativă echivalentă ca mărime cu sarcina electronului, atunci cînd este accelerată sau decelerată de o diferență de potențial de un volt. Electronvoltul este utilizat mai ales în fizica atomică și nucleară, care operează de obicei cu multipli ai acestei unități *(kiloelectronvoltul*: 1 KeV = 10^3 eV; *megaelectronvoltul*: 1 MeV = 10^6 eV; *gigaelectronvoltul*: 1 GeV = = 10^9 eV). Notarea prescurtată a **e.** este *eV*. 1 eV = $1{,}6 \cdot 10^{-12}$ ergi.

electroóptic (FIZ.; despre diverse fenomene), care este produs de acțiunea cîmpului electric asupra emisiunii, absorbției și propagării luminii (ex. efectul Kerr).

electroosmóză (FIZ.), trecere a unui lichid printr-o membrană poroasă sub influența diferenței de potențial electric între cele două fețe ale membranei.

electropozitív (CHIM.; despre unele elemente chimice), ai cărui atomi cedează cu ușurință electroni, transformîndu-se în ioni pozitivi. Elementele așezate în stînga sistemului periodic al elementelor (ex. sodiul, potasiul etc.) sînt **e.**

„Electroprecizia", *Întreprinderea* ~, unitate a industriei electrotehnice din R.P.R., situată în orașul Săcele, reg. Brașov. Întreprinderea fabrică motoare electrice asincrone trifazate cu rotor în scurt circuit în gama de puteri 0,8—13 kW, motoare de uz general sau în execuții speciale, precum și echipament electric pentru automobile, troleibuze și tractoare. Datorită dezvoltării și reutilării ei, între 1950 și 1962 producția întreprinderii a crescut de 24 de ori, iar productivitatea muncii de 7,5 ori.

electroprelucráre (TEHN.), prelucrare a metalelor prin folosirea directă a energiei electrice. Există mai multe procedee **e.**: electroerodarea, electro-

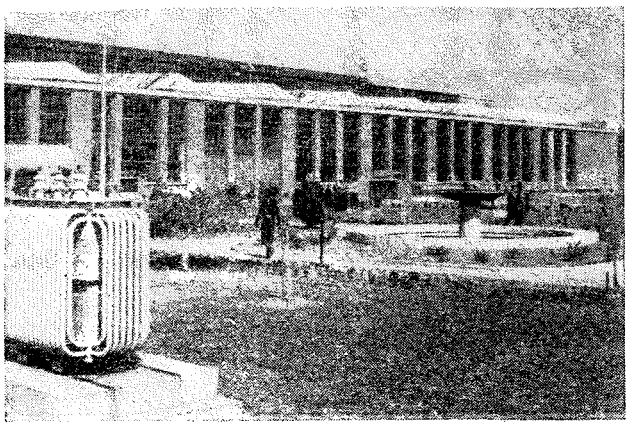

Uzina „Electroputere" Craiova

încărcarea, procedeul anodo-mecanic, electrochimic etc. **E.** se foloseşte la lustruirea metalelor, la îmbunătăţirea calităţii straturilor superficiale ale organelor de maşini, ale sculelor etc., la tăierea şi la ascuţirea plăcuţelor de metale şi de aliaje dure, la executarea de găuri cu diametru mic (ex. la filiere), la executarea de cavităţi de forme complicate (ex. la matriţe) etc.

„Electroputere", *Uzinele~* una dintre cele mai mari uzine electrotehnice din R.P.R., precum şi din sud-estul Europei. A fost înfiinţată în 1950, în oraşul Craiova. Principalele produse care se fabrică aici sînt: motoare electrice asincrone şi sincrone 100—1 600 kW cu aparatajul pornire şi reglare corespunzător, aparataj electric de înaltă tensiune pentru centrale şi staţii, transformatoare de putere, iar din 1961 şi locomotive diesel-electrice.

electroscóp (din *electro-* şi gr. *skopein* „a observa"; FIZ.), instrument cu care se pune în evidenţă starea de încărcare electrică şi felul sarcinii electrice a unui corp. Funcţionarea lui se bazează pe acţiunile ponderomotoare care se exercită între corpurile încărcate cu sarcini electrice.

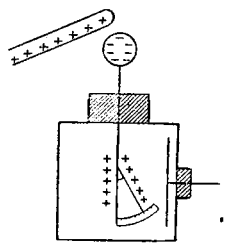

Electroscop

electrosómn (MED.), somn artificial produs cu ajutorul curentului electric.

electrostátică (FIZ.), capitol al electricităţii care se ocupă cu studiul condiţiilor de echilibru ale distribuţiilor de sarcini electrice pe corpuri în repaus şi ale acţiunilor reciproce dintre corpurile electrizate. Cîmpul electrostatic trebuie privit ca un aspect particular al cîmpului electromagnetic. Cîmpul electrostatic produs de un corp electrizat în repaus se manifestă în fiecare punct sub formă de forţe mecanice care acţionează asupra unei sfere mici încărcate cu sarcini electrice introduse în acel punct (acţiune ponderomotoare). La baza teoriei cîmpului electrostatic stă legea lui C o u l o m b. Studiul proprietăţilor cîmpurilor electrostatice are un rol important în proiectarea şi construirea multor aparate electrice; aceste proprietăţi sînt folosite pentru concentrarea şi focalizarea fasciculelor de particule încărcate în instrumentele de optică electronică (ex. la microscopul electronic), în acceleratoarele pentru astfel de particule, precum şi în metodele geofizice de prospecţiune a structurii subsolului.

electrostricţiúne (ELT.), deformare a unui dielectric sub acţiunea unui cîmp electric aplicat; se produce datorită faptului că permitivitatea dielectricului depinde de starea lui locală de deformaţie.

electroşóc (MED.), metodă de tratament care constă în trecerea prin creier a unui curent electric alternativ, care determină pierderea bruscă a conştiinţei, o criză convulsivă generalizată şi modificări ale diferitelor funcţiuni ale organismului, cu revenirea treptată la normal. **E.** este folosit în tratamentul unor boli psihice (ex. în schizofrenie, melancolie).

electrotéhnică 1. Ştiinţă aplicată care studiază fenomenele electrice şi magnetice din punctul de vedere al aplicaţiilor lor tehnice. **2.** Ramură a tehnicii care se ocupă cu aplicarea în industrie, în agricultură, în transporturi, în comunicaţii, în medicină etc. a fenomenelor electrice şi magnetice, precum şi cu proiectarea, construcţia şi exploatarea utilajului respectiv. Deosebita importanţă a **e.** pentru toate domeniile activităţii omeneşti se datoreşte avantajelor pe care le prezintă energia electromagnetică în comparaţie cu celelalte forme ale energiei. Problemele **e.** se împart în două mari grupe: a) probleme de electroenergetică (de curenţi tari), care se referă la producerea, transmisiunea şi utilizarea energiei electromagnetice, şi b) probleme de electrocomunicaţii (de curenţi slabi), care se referă la producerea, transmisiunea, reproducerea, înregistrarea şi utilizarea semnalelor electromagnetice purtătoare de informaţii. În aplicaţiile practice intervin împreună probleme din cele două grupe. Instalaţiile electroenergetice cuprind şi dispozitive, circuite şi aparate de măsură, control, protecţie şi semnalizare în curenţi slabi, iar instalaţiile de electrocomunicaţii cuprind, de cele mai multe ori, şi instalaţii de producere şi de transmisiune a energiei electromagnetice. **E.** a apărut şi s-a dezvoltat în perioada desfăşurării revoluţiei industriale de la începutul sec. al XIX-lea, pe baza descoperiri-

lor făcute în fizică în domeniile electricității și magnetismului. Totodată, dezvoltarea construcției de mașini, aparate și instalații electrice a permis dezvoltarea în continuare a fizicii, atît prin construirea unor dispozitive și instrumente noi de cercetare cît și prin descoperirea unor legi noi ale naturii. Pe baza descoperirii curentului electric de conducție, a electrolizei, a forțelor electromagnetice, a inducției electromagnetice etc., începînd din deceniul al patrulea al secolului trecut au fost inventate și construite dispozitive, mașini și aparate pentru utilizarea practică a fenomenelor electrice și magnetice. Un autor anonim cu inițialele M.P. a obținut în Anglia primul patent de mașină electrică. În 1834 B.S. Iakobi a realizat primul motor electric cu mișcare de rotație, iar în 1838 realizează pentru prima oară acționarea electromagnetică a unei ambarcații. Primele mașini electrice au fost utilizate pentru alimentarea cu energie electrică a instalațiilor de iluminat și în industria electrochimică. În aceeași perioadă au fost construite primele telegrafe (P. L. Șilling în 1835, W. F. Cooke și Ch. Weatstone în 1837, S. F. B. Morse în 1844), au fost inventate bobinele de inducție (B.S. Iakobi, H.D. Ruhmkorf, P.N. Iablocikov ș.a.), acumulatoarele electrice (V.I. Sinsteden și G. Planté), primele regulatoare automate pentru lămpile cu arc electric etc. O a doua etapă în dezvoltarea e. cuprinde deceniile al optulea și al nouălea ale secolului trecut și este caracterizată prin introducerea în industrie a mașinilor electrice de curent continuu (ca urmare a perfecționărilor aduse de A. Pacinotti în 1860 și Z. Th. Gramme în 1870) și prin studierea sistemelor polifazate de curenți alternativi, în condițiile producției descentralizate a energiei electromagnetice. În anul 1882 Marcel Deprez a construit prima linie de transmisiune a energiei. În deceniul al nouălea au fost inventate primele transformatoare (L. Golard și J. Gibbs transformatorul cu miez deschis în 1882 și O. Bláthy, M. Déri și K. Zipernowsky transformatorul cu miez închis în 1885). În 1882 Th.A. Edison a realizat la New York prima centrală electrică cu o putere instalată de peste 500 kW, realizare care marchează începutul producției centralizate a energiei electromagnetice. În deceniul al nouălea al sec. al XIX-lea se răspîndesc de asemenea centrale electrice de curent alternativ (prima a fost dată în exploatare în 1884, la Londra). În 1888 G. Ferraris a dovedit posibilitatea obținerii cîmpului magnetic învîrtitor cu ajutorul sistemului bifazat de curenți alternativi, iar în același an N. Tesla a expus principiul motorului asincron bifazat. În anii următori se dezvoltă tehnica sistemului trifazat de curenți alternativi, inițiată de către M. O. Dolivo-Dobrovolski, inventatorul motorului asincron trifazat (1889) și al transformatorului electric trifazat. Aceste invenții marchează începutul unei noi etape din istoria e., caracterizată în special prin dezvoltarea electrificării. Se pun bazele producției centralizate a energiei electromagnetice prin construirea de centrale electrice cu puteri din ce în ce mai mari, ajungîndu-se în zilele noastre pînă la puteri de ordinul milioanelor de kW, și prin dezvoltarea liniilor de transmisiune a energiei electromagnetice. Pe baza perfecționării mașinilor și aparatelor electrice are loc electrificarea industriei, prin introducerea acționărilor electromecanice, a sudurii electrice, electrometalurgiei, electrochimiei, se electrifică transportul căilor ferate și începe procesul de electrificare a agriculturii. În urma elaborării teoriei cîmpului electromagnetic (J.C. Maxwell), a experiențelor lui H. Hertz și a descoperirii emisiunii termoelectronice de către Th. A. Edison, apare și se dezvoltă o nouă ramură a științei și tehnicii: electronica. În sec. al XX-lea, o dată cu perfecționarea mașinilor și aparatelor electrice, caracterizată în special prin creșterea puterii pe unitate, prin reducerea gabaritelor și a greutăților și prin îmbunătățirea caracteristicilor, au fost inventate noi tipuri de mașini și aparate electrice cu destinație specială (instalații electrice pentru tratamente termice cu ajutorul curenților de înaltă frecvență, pentru prelucrarea metalelor prin scînteie electrică, instalații pentru uscarea materialelor în cîmp electromagnetic alternativ de înaltă frecvență, pentru vopsirea electrostatică etc). În prezent, pe baza dezvoltării automaticii și ciberneticii, se conturează o nouă etapă în istoria e., caracterizată, pe de o parte, prin folosirea metodelor ciberneticii în studiile electrotehnice teoretice și în proiectarea utilajelor și a sistemelor energetice, iar pe de altă parte prin construirea elementelor miniaturale (microelemente), necesare sistemelor automate și calculatoarelor. Pe baza metodelor mecanicii cuantice și a mijloacelor moderne de cercetare folosite în fizica microparticulelor, se conturează încă o nouă ramură a științei: electrodinamica cuantică. În Romînia, primele studii în domeniul electricității și al magnetismului au fost făcute la sfîrșitul secolului trecut, remarcîndu-se, în primul deceniu al secolului al XX-lea, lucrările lui D. Hurmuzescu, care a inventat și un generator special de înaltă tensiune pentru laborator. Sînt cunoscute și în străinătate lucrările lui C. I. Budeanu, R. Răduleț ș.a. în domeniul bazelor teoretice ale electrotehnicii, ale lui I.S. Gheorghiu, C.A. Parteni ș.a. în domeniul teoriei și construcției mașinilor electrice etc. Studiile în domeniul electrotehnicii au luat o deosebită amploare în anii puterii populare, după organizarea în R.P.R. a industriei electrotehnice, pe baza dezvoltării și înzestrării cu utilaje moderne a laboratoarelor existente în institutele de învățămînt superior, a înființării de noi laboratoare în întreprinderile productive și în urma înființării Institutului de energetică de pe lîngă Academia R.P.R. și a Institutului de cercetări electrotehnice din București. V. și industria electrotehnică.

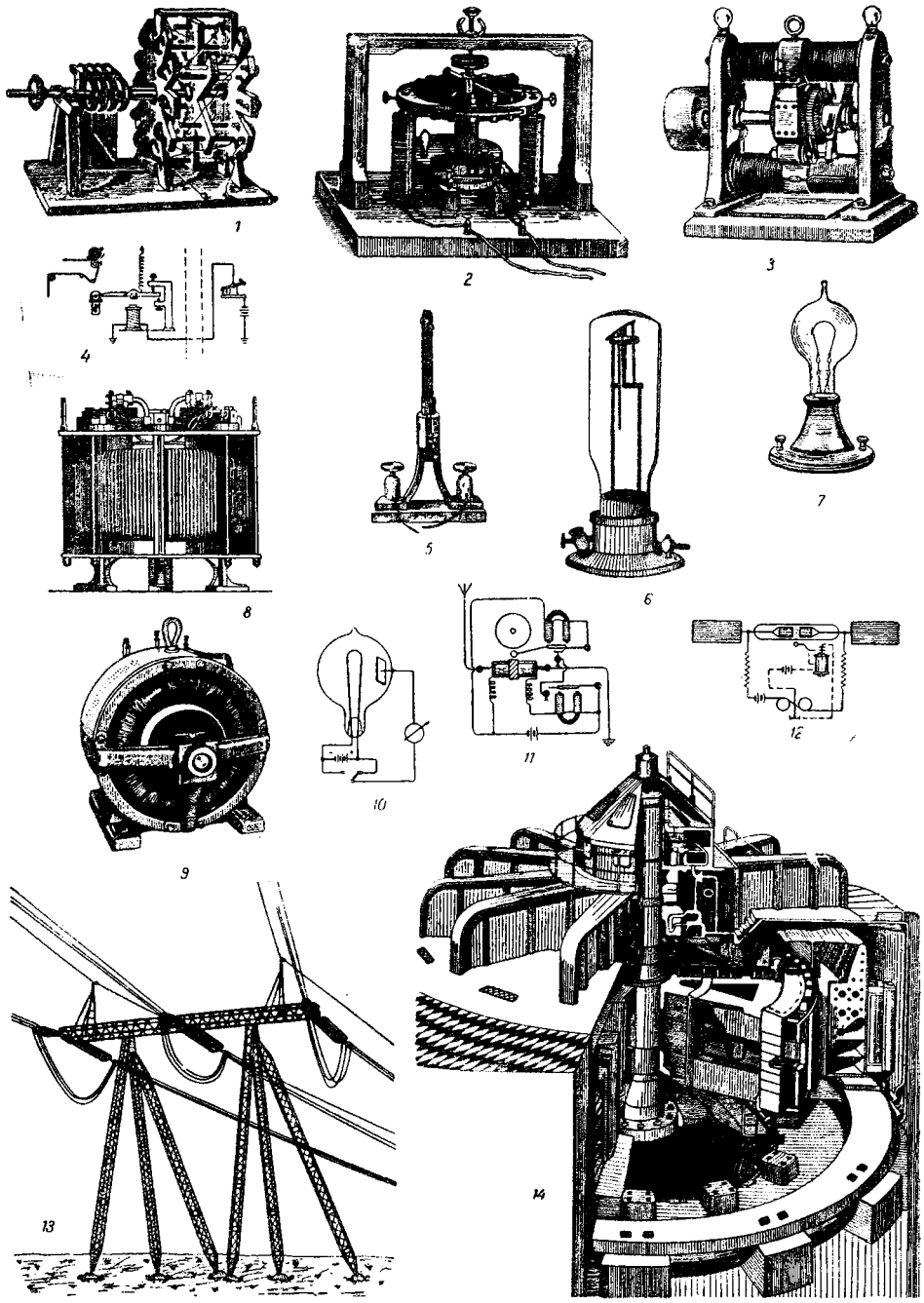

Din istoria electrotehnicii

1 — motor electric cu magneți permanenți (B.S. Iakobi, 1834); *2* — motor electric cu indus în formă de inel (A. Pacinotti, 1860); *3* — generator de curent continuu cu autoexcitație (Z.Th. Gramme); *4* — schema telegrafului Morse (1844); *5* — lampa cu arc electric (1876); *6* — lampa electrică cu incandescență (A.N. Lodighin, 1875); *7* — lampa electrică cu incandescență (Th. A. Edison); *8* — transformator electric cu miez feromagnetic închis (O. Bláthy, M. Déri și K. Zipernowsky, 1885); *9* — motor asincron trifazat (M. O. Dolivo-Dobrovolski, 1889); *10* — schema experienței lui Th. A. Edison privind emisiunea termoelectronică (1883); *11* — schema radioreceptorului construit de A.S. Popov (1895); *12* — schema radioreceptorului construit de G. Marconi (1896); *13* — linie modernă de 400 kV pentru transmisiunea energiei electromagnetice; *14* — hidrogenerator de 225 MW.

electroterapíe (MED.), metodă de tratament a diverselor boli, bazată pe folosirea curentului electric (curenți galvanici, faradici, de înaltă frecvență etc.).

electrotermíe (TEHN.), parte a electrotehnicii care are ca obiect studiul procedeelor și al mijloacelor tehnice de utilizare a energiei electromagnetice pentru obținerea căldurii necesare unor operații tehnologice, funcționării unor dispozitive, în gospodăria casnică etc. Căldura poate fi dezvoltată prin efect Joule-Lenz într-o rezistență (ex. în cuptorul cu rezistență) sau chiar în materialul de încălzit (ex. în armătura unei piese de beton armat), prin arcul electric dintre doi electrozi sau dintre un electrod și materialul de încălzit (ex. în cuptorul cu arc electric, în sudura electrică), prin inducție (ex. în cuptorul de inducție), prin încălzirea dielectricilor condensatoarelor (ex. în instalații de uscare) etc.

electrotónus (FIZIOL.), modificare a excitabilității unui țesut viu (de obicei mușchi sau nerv) în regiunea din dreptul și din jurul electrozilor, în cursul trecerii prin țesutul respectiv a unui curent electric continuu. **E.** din regiunea electrodului negativ (catod) se numește *catelectrotonus* și se caracterizează prin creșterea excitabilității substratului studiat; **e.** din regiunea electrodului pozitiv (anod) se numește *anelectrotonus* și se caracterizează prin scăderea excitabilității substratului studiat.

electrovalénță (CHIM.), legătura chimică stabilită între ioni cu sarcini electrice de semn contrar, datorită forțelor de atracție electrostatică dintre aceștia. Se întîlnește, în general, la substanțele anorganice. Sin. *legătură ionică, legătură heteropolară.*

eléctrum (MINER.), aliaj natural de aur și argint, cu un conținut în argint între 15 și 50%, de culoare galbenă-deschis pînă la albă-argintie. În R.P.R. se găsește în unele zăcăminte hidrotermale din Munții Apuseni.

elefánt, nume a două genuri actuale și al mai multor genuri dispărute de mamifere din ordinul proboscidienilor, cu corpul masiv, trompa lungă și mobilă și cu cei doi incisivi superiori transformați în colți lungi și puternici (defense), constituiți din fildeș. **E.** este îmblînzit pentru a fi folosit la tracțiune sau vînat pentru fildeșii săi, din care se execută obiecte ornamentale. Cele două genuri actuale de **e.** sînt: *e. indian (Elephas maximus),* cu

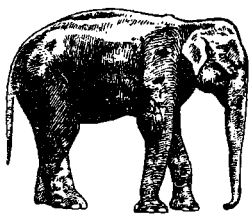

Elefant indian

o înălțime de cca. 3 m, cu urechile mici; se caracterizează prin prezența unor fildeși nu prea mari, pe care îi au numai masculii; trăiește în stare sălbatică în pădurile din sud-estul Asiei; se îmblînzește ușor, dar în captivitate nu se înmulțește decît în cazuri rare; *e. african (Loxodonta africana),* cu o înălțime de 3,5 m, cu urechile

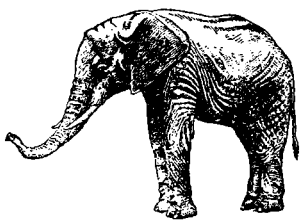

Elefant african

mari; defensele, de asemenea mari, sînt prezente la ambele sexe; trăiește în savanele africane și se îmblînzește foarte greu.

elefantiázis (MED.), boală care constă în creșterea neobișnuită de volum a unei regiuni a corpului (extremități, organe genitale etc.), datorită stînjenirii sau blocării circulației limfatice sau venoase prin viermi paraziți *(Filaria bancrofti),* printr-un proces inflamator etc. Se caracterizează prin apariția unui edem cronic, dur, al pielii, care capătă aspectul de piele de elefant (de unde și denumirea bolii).

elegíe (gr. *elegos* „plîngere", din *e* „vai, of" și *legein* „a spune") **1.** (LIT.) Specie a poeziei lirice, în care sînt exprimate sentimente de tristețe, de durere, de melancolie, de regret. Ca specie literară, **e.** s-a constituit în Grecia antică. Inițial se caracteriza prin elemente strict formale (v. distih elegiac), iar mai tîrziu prin conținutul sentimental al textului. În antichitate au scris elegii Tirteu, Properțiu, Ovidiu ș.a.; în timpurile moderne s-au distins în acest domeniu scriitori ca P. Ronsard, J.W. Goethe, André Chénier, Victor Hugo, G. Leopardi, A. S. Pușkin, Ch. Millevoye ș.a. În literatura română, specia a fost cultivată de Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, M. Eminescu, G. Bacovia și alții. **2.** (MUZ.) Piesă vocală sau instrumentală de largă popularitate, cu caracter meditativ, nostalgic. Au scris **e.** P. I. Ceaikovski, G. Fauré, S. V. Rahmaninov, J.Massenet ș.a.

eleménț 1. Parte constitutivă a unui întreg complex. **2.** (CHIM.) Substanță definită care nu poate fi descompusă prin procedee chimice în alte substanțe. **E.** sînt forme complexe ale materiei, alcătuite din atomi care au același număr de protoni în nucleu, adică același număr atomic. **E.** chimice se deosebesc între ele prin proprietățile fizice și chimice, determinate de structura atomilor respectivi. Există **e.** chimice constituite din atomi identici, avînd în nucleu același număr de protoni și același număr de neutroni, și **e.** chimice constituite din izotopi, adică din atomi care au nucleul format din același număr de protoni, dar care diferă prin numărul de neutroni. **E.** chimice nu se schimbă în reacțiile chimice, însă pot fi transformate unele în altele prin reacții nucleare. Pînă în prezent se cunosc 103 **e.,** dintre care 90 au fost descoperite în natură, celelalte, cu numere atomice între 93 și 103, ca și elementele technețiu (43) și prometiu (61), fiind sintetizate prin reacții nucleare. În natură, unele elemente se găsesc în stare

ELEMENTELE CHIMICE

Denumirea elementului	Simbolul	Nr. de ordine	Masa atomică*
Actiniu	Ac	89	[227]
Aluminiu	Al	13	26,981
Americiu	Am	95	[243]
Antimoniu	Sb	51	121,75
Argint	Ag	47	107,87
Argon	Ar	18	39,948
Arsen	As	33	74,922
Astatiniu	At	85	[210]
Aur	Au	79	196,967
Azot	N	7	14,007
Bariu	Ba	56	137,34
Beriliu	Be	4	9,012
Berkeliu	Bk	97	[247]
Bismut	Bi	83	208,98
Bor	B	5	10,811
Brom	Br	35	79,909
Cadmiu	Cd	48	112,40
Calciu	Ca	20	40,08
Californiu	Cf	98	[251]
Carbon	C	6	12,011
Ceriu	Ce	58	140,12
Cesiu	Cs	55	132,905
Clor	Cl	17	35,453
Cobalt	Co	27	58,933
Crom	Cr	24	51,996
Cupru	Cu	29	63,54
Curiu	Cm	96	[247]
Disprosiu	Dy	66	162,50
Einsteiniu	Es	99	[254]
Erbiu	Er	68	167,26
Europiu	Eu	63	151,96
Fier	Fe	26	55,847
Fermiu	Fm	100	[253]
Fluor	F	9	18,998
Fosfor	P	15	30,974
Franciu	Fr	87	[223]
Gadoliniu	Gd	64	157,25
Galiu	Ga	31	69,72
Germaniu	Ge	32	72,59
Hafniu	Hf	72	178,49
Heliu	He	2	4,003
Hidrogen	H	1	1,007897
Holmiu	Ho	67	164,93
Indiu	In	49	114,82
Iod	J	53	126,904
Iridiu	Ir	77	192,2
Kripton	Kr	36	83,80
Lantan	La	57	138,91
Lawrenciu	Lw	103	[257]
Litiu	Li	3	6,939
Luteţiu	Lu	71	174,97
Magneziu	Mg	12	24,312
Mangan	Mn	25	54,938
Mendeleeviu	Md	101	[256]
Mercur	Hg	80	200,59
Molibden	Mo	42	95,94
Neodim	Nd	60	144,24
Neon	Ne	10	20,183
Neptuniu	Np	93	[237]
Nichel	Ni	28	58,71
Niobiu	Nb	41	92,906
Nobeliu	No	102	[254]
Osmiu	Os	76	190,2
Oxigen	O	8	15,99931
Paladiu	Pd	46	106,4
Platină	Pt	78	195,09
Plumb	Pb	82	207,19
Plutoniu	Pu	94	[242]
Poloniu	Po	84	[210]
Potasiu	K	19	39,102
Praseodim	Pr	59	140,907
Prometiu	Pm	61	[147]
Protactiniu	Pa	91	[231]
Radiu	Ra	88	[226]
Radon	Rn	86	[222]
Reniu	Re	75	186,2
Rodiu	Rh	45	102,90
Rubidiu	Rb	37	85,47
Ruteniu	Ru	44	101,07
Samariu	Sm	62	150,35
Scandiu	Sc	21	44,956
Seleniu	Se	34	78,96
Siliciu	Si	14	28,086
Sodiu	Na	11	22,989
Staniu	Sn	50	118,69
Stronţiu	Sr	38	87,62
Sulf	S	16	32,064
Taliu	Tl	81	204,37
Tantal	Ta	73	180,948
Technetiu	Tc	43	99
Telur	Te	52	127,60
Terbiu	Tb	65	158,924
Titan	Ti	22	47,90
Toriu	Th	90	232,04
Tuliu	Tm	69	168,934
Uraniu	U	92	238,03
Vanadiu	V	23	50,942
Wolfram	W	74	183,85
Xenon	Xe	54	131,30
Yterbiu	Yb	70	173,04
Ytriu	Y	39	88,905
Zinc	Zn	30	65,37
Zirconiu	Zr	40	91,22

*Bazată pe $^{12}C = 12{,}000$ (v. greutate atomică); valorile în paranteze sînt masele atomice ale izotopului cu viaţa cea mai lungă.

nativă şi pot prezenta fenomenul de *alotropie*. Elementele nu sînt răspîndite în scoarţa terestră în mod uniform. Douăsprezece **e.** (oxigen, siliciu, aluminiu, fier, calciu, sodiu, potasiu, magneziu, hidrogen, titan, clor, fosfor) formează 99,51% din scoarţa terestră, iar trei dintre acestea (oxigenul, siliciul şi aluminiul) reprezintă 82%; alte 12 **e.** (carbon, mangan, sulf, azot, rubidiu, fluor, bariu, zirconiu, crom, nichel, stronţiu, vanadiu) formează 0,416% din scoarţa terestră, iar restul totalizează abia 0,074% (v. şi compoziţia chimică a scoarţei terestre). **E.** se pot lega între ele, dînd naştere la combinaţii chimice cu proprietăţi diferite de cele ale elementelor din care se compun. Noţiunea de **e.**, concepută ca reprezentînd cea mai simplă parte componentă a tuturor lucrurilor din natură, a apărut încă în antichitate, în doctrinele filozofilor chinezi, indieni şi greci. În antichitate a fost foarte răspîndită concepţia despre existenţa a patru elemente materiale: focul, aerul, apa şi pămîntul. În formularea pe care i-a dat-o Aristotel, această concepţie a dominat în tot cursul evului mediu. Analiza materialului experimental acumulat pînă în sec. al XVII-lea i-a permis lui R. Boyle să formuleze concepţia despre elemente ca substanţe neconstituite din alte substanţe şi în care se descompun, în ultimă instanţă, toate celelalte substanţe, concepţie care a stat la baza dezvoltării ulterioare a noţiunii de **e.** chimic. Acumularea rapidă a cunoştinţelor de chimie în perioada ce a urmat a dus la legarea noţiunii de **e.** de existenţa unor tipuri determinate de atomi şi la introducerea simbolurilor chimice. O mare însemnătate în istoria teoriei despre **e.** chimice a avut-o descoperirea de către D. I. Mendeleev, în 1869, a legii periodicităţii **e.** şi a sistemului periodic al **e.** Descoperirile fizicii de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi din primele decenii ale sec. al XX-lea au permis dezvăluirea cauzelor mai adînci ale însuşirilor elementelor şi constituirea concepţiei actuale despre elemente V. şi sistemul periodic al elementelor. — *Elemente transuranice*, elemente cu numărul de ordine superior lui 92, situate, în tabelul periodic al elementelor, după uraniu. Obţinute în urma reacţiilor nucleare, *e. t.* sînt radioactive, avînd perioade de înjumătăţire diferite. Configuraţia electronică a atomilor lor face ca împreună cu toriul, protactiniul şi uraniul, să fie grupate în familia actinidelor. *E. t.* au caracter metalic şi valenţă asemănătoare. Au fost obţinute şi studiate pînă în prezent următoarele *e. t.*: neptuniul (^{93}Np), plutoniul (^{94}Pu), americiul (^{95}Am), curiul (^{96}Cm), berkeliul (^{97}Bk), californiul (^{98}Cf), einsteiniul (^{99}Es), fermiul (^{100}Fm), mendeleeviul (^{101}Md), nobeliul (^{102}No) şi lawrenciul (^{103}Lw). **3.** (FIZ.) **a)** *Element normal* (sau *etalon*), pilă galvanică a cărei tensiune electromotoare este constantă în timp şi depinde într-o mică măsură de temperatură. Serveşte la măsurarea prin comparaţie a tensiunii electromotoare (ex. cu ajutorul potenţiometrelor). *E. n.* cel mai folosit astăzi este *elementul Weston*. **b)** *Element galvanic* v. *pilă electrică*. **c)** *Ele-*

ment radioactiv, element natural care se dezintegrează, emiţînd diverse tipuri de radiaţii (corpusculare sau electromagnetice). *E. r.* se clasifică în patru familii şi cuprind izotopi care provin din dezintegrarea succesivă a uraniului (numărul de ordine 92), actiniului (numărul de ordine 89), toriului (numărul de ordine 90) şi neptuniului (numărul de ordine 93), ultimul fiind însă un element transuranian artificial. **4.** (MAT.) *Element (al unei mulţimi)*, obiect de natură oarecare (număr, punct, figură geometrică etc.) care împreună, eventual, cu alte obiecte formează o mulţime. Dacă elementul x aparţine mulţimii $\mathfrak{M}$, acest lucru se notează: $x \in \mathfrak{M}$ (ex. 1 este element al mulţimii numerelor naturale, $1 \in \mathfrak{M}$, unde cu $\mathfrak{M}$ am notat mulţimea numerelor naturale). — *E. de arc*, porţiune arbitrar de mică dintr-un arc de curbă. — *E. de arie*, porţiune arbitrar de mică dintr-o suprafaţă. — *E. de volum*, porţiune arbitrar de mică dintr-un volum. **5.** (CONSTR.) *Element de construcţie*, parte componentă a unei construcţii care îndeplineşte o funcţie oarecare (ex. grindă).

Elena (în mitologia greacă), fiica lui Zeus şi a Ledei, soţia lui Menelau, regele Spartei, vestită prin frumuseţea ei. Cu ajutorul Afroditei a fost răpită de Paris, fiul regelui Troiei, Priam. Pentru a răzbuna această

Elena şi Afrodita

jignire, grecii au pornit războiul troian, descris în „Iliada". Figura legendară a Elenei apare şi în tragedia „Elena" a lui Euripide, în drama „Faust" a lui Goethe etc., precum şi în artele plastice, ca prototip al frumuseţii feminine.

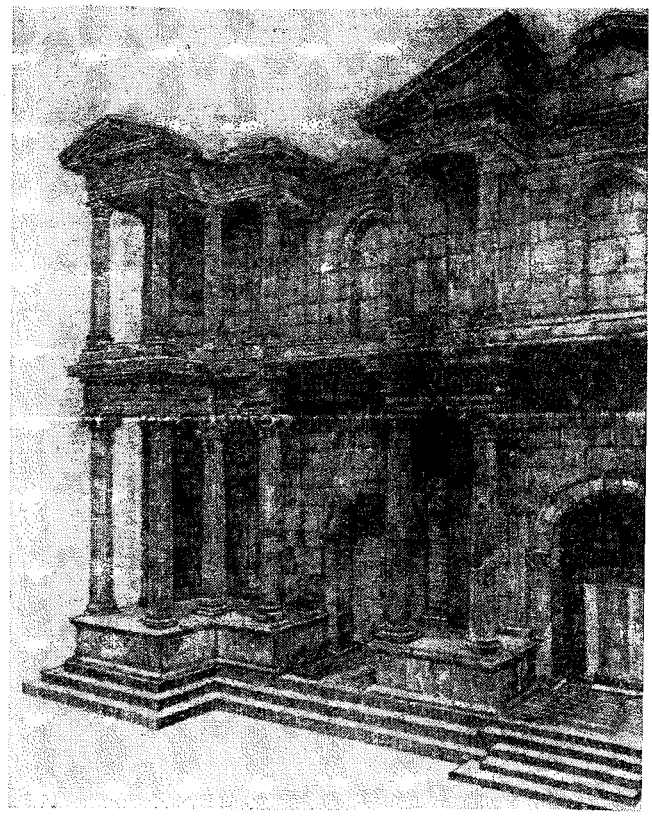

Poarta pieţei din Milet (c. 1 0 i.e.n.)

Elena (1465—1505), fiica domnului Moldovei Ştefan cel Mare şi a Evdochiei din Kiev, căsătorită în 1483 cu Ivan cel Tînăr, fiu şi asociat la domnie al marelui cneaz al Moscovei Ivan al III-lea.

eléni, denumire a vechilor triburi greceşti care ar fi ocupat, în urma migraţiunii lor, sudul Tesaliei. În sec. VIII—VII î.e.n. a devenit denumirea generică a tuturor vechilor triburi greceşti, coborîtoare, după tradiţie, dintr-un strămoş comun, *Ellen*, şi din fiii şi nepoţii acestuia, Eolus, Dorus, Aheus şi Ion, care au dat numele principalelor grupări tribale: eolienii, dorienii, aheii şi ionienii. **E.** se caracterizează prin limbă comună şi prin comunitate culturală.

elenism, termen care denumeşte cultura Greciei antice şi influenţele exercitate de ea. În sens restrîns, termenul s folosește pentru a denumi cul tura elenistică.

elenistică, *epoca* ~, peri oada din istoria şi civilizaţi Greciei şi a Orientului Apro piat şi Mijlociu cuprinsă într 323 î.e.n. (moartea lui Alexan dru Macedon) şi 30 î.e.n. (cuce rirea Egiptului de către romani). În istoria popoarelor di bazinul Mării Mediterane, a ceastă epocă reprezintă o etap a dezvoltării sociale în care, î condiţiile menţinerii bazei scla vagiste, munca producătorilc semiliberi de tipul colonilc romani a căpătat o mare îr semnătate în agricultură şi î meşteşugărie. Din punctul d vedere al organizării politic statele care au apărut şi s-a dezvoltat pe ruinele imperiul Iui Alexandru Macedon repre zintă îmbinarea trăsăturilor c tăţii clasice greceşti cu cele a

monarhiei orientale antice. *Cultura* acestei perioade, rezultat al cuceririlor lui Alexandru Macedon şi al includerii Orientului Apropiat şi Mijlociu în limitele economice ale lumii greceşti, reprezintă sinteza culturilor elenice şi orientale şi se caracterizează prin dezvoltarea concomitentă a două tendinţe, individualismul şi cosmopolitismul (ca aspiraţie a depăşirii limitelor cetăţii antice). Ea şi-a prelungit existenţa pînă la apariţia culturii bizantine. Principalul centru economic şi cultural în *e. e.* a fost oraşul Alexandria, celebru prin biblioteca sa, prin şcolile sale de astronomie, medicină, filologie etc. Ştiinţele naturii au cunoscut un mare avînt, continuînd să se diferenţieze de filozofie şi să se constituie ca discipline separate. Oamenii de ştiinţă din Alexandria au început să aplice mai sistematic experimentul în ştiinţă. Printre savanţii de seamă ai acestei perioade se numără astronomii Aristarh din Samos, care a anticipat teoria heliocentrică, Hiparh, Eratostene, matematicienii Euclide şi Arhimede, medicii Erasistratos şi Herophilos, botanistul Teofrast, filozoful şi naturalistul Straton etc. Majoritatea curentelor filozofice din epoca elenistică reflectă criza orînduirii sclavagiste din Grecia, care a prilejuit, între altele, şi expansiunea macedoneană. Şcolile filozofice dominante în prima parte a *e. e.* au fost: epicurismul (curent care, în opoziţie cu tendinţele predominante în acea perioadă, a dezvoltat materialismul), stoicismul, şcoala peripatetică a urmaşilor lui Aristotel (la început predominant materialistă şi mai tîrziu idealistă) şi academia (şcoala idealistă a urmaşilor lui Platon). În a doua parte a *e. e.* au devenit dominante curente idealiste decadente, ca scepticismul, neoplatonismul etc., şi s-a manifestat puternic eclectismul. *Arta elenistică* s-a dezvoltat în Grecia, în insulele Mării Egee, în Asia Mică, în Siria, în Egipt. Ea a preluat unele tradiţii ale artei clasice greceşti din sec. V—IV î.e.n., căpătînd însă trăsături noi datorită influenţei reciproce dintre cultura Greciei şi a ţărilor Orientului, precum şi datorită profundelor prefaceri din viaţa socială a epocii elenismului. În arta elenistică se reoglindesc conflictele grandioase şi tragice ale epocii respective. Tendinţele etice şi sociale din arta perioadei clasice a Greciei antice sînt înlocuite prin tendinţa de idealizare eroică a personalităţii monarhilor şi prin preocuparea pentru reprezentarea lirică şi uneori naturalistă a caracterelor şi vieţii psihice individuale (în special a barbarilor şi a sclavilor). Reprezentarea atletului îşi pierde trăsăturile eroice de pînă atunci. Un loc deosebit în statuara vremii îl ocupă cultul frumuseţii feminine („Afrodita din Milo", sec. II î.e.n.). În secolulul al IV-lea î.e.n., centrele culturale importante erau marile oraşe Alexandria (în Egipt), Antiohia (în Turcia), Seleucia (în Irak). Au apărut noi centre ale producţiei meşteşugăreşti, ale comerţului, ca urmare a necesităţii valorificării noilor teritorii cucerite (Milet, Efes, Pergam, Priene etc.). Oraşele aveau străzi largi canalizate, cu grădini, parcuri şi apeducte, organizarea lor determinînd preocupările pentru urbanistică ale constructorilor vremii. Piaţa orăşenească (agora) constituia un ansamblu unitar cu clădiri sociale şi sculpturi monumentale (ex. Pergam). Tehnica construcţiei era foarte avansată, caracteristice devenind planurile complexe ale clădirilor. În arhitectura elenistică apar tipuri noi de clădiri publice, ca: biblioteci (Pergam, Alexandria), buleuterionuri şi eclesiasterion-uri (săli pentru adunările reprezentanţilor populari şi ale consiliilor orăşeneşti; ex. Buleuterionul din Milet), faruri (ex. Farul din Alexandria, înalt de 130 m), ceasuri solare şi hidraulice („Turnul vînturilor" din Atena), morminte de mari dimensiuni. În arhitectura elenistică au fost utilizate ordinele clasice, în special ordinul ionic şi corintic, tratate însă mult mai liber, uneori etajate. Casele de locuit erau decorate cu mozaicuri, fresce, sculpturi. Arhitectura elenistică a avut un rol deosebit în formarea arhitecturii romane şi bizantine şi, prin intermediul acestora, în dezvoltarea ulterioară a arhitecturii din Europa occidentală şi orientală, în Asia anterioară şi nordul Africii. În artele plastice s-au conturat cîteva şcoli, determinate de tendinţele social-artistice şi de tradiţiile locale diferite, de legătura cu marii maeştri ai sec. al IV-lea î.e.n Şcolii din Pergam (sfîrşitul sec. al III-lea î.e.n.), continuatoare a tradiţiilor şcolii lui Scopas, îi aparţine un ciclu de statui în care au fost redate cu măiestrie stările sufleteşti complexe ale

Doi tineri greci. Basorelief din friza lui Telephos din Pergam

„Victoria din Samothrace"

omului (ex. „Gal murind", sec. II î.e.n.). Unul dintre cele mai importante monumente de arhitectură şi sculptură ale vremii este „Altarul lui Zeus" din Pergam (cca. 180 î.e.n.), decorat cu friza grandioasă reprezentînd lupta zeilor cu giganţii. Şcoala din Alexandria a fost influenţată de arta vechiului Egipt şi de şcoala lui Praxitele. Caracteristice acesteia sînt temele inspirate din viaţa de toate zilele, o artă lirică, intimă. În sculptură s-a cultivat genul basoreliefurilor picturale (ex. „Herakles cu cîinele", sec. II î.e.n.), statuile de gen, statuetele în teracota. Şcoala din Alexandria dă o importanţă deosebită picturii, în cadrul ei lucrînd Apelles (a doua jumătate a sec. al IV-lea î.e.n.). Şcolii din Rodos îi sînt proprii statuara de mari dimensiuni, grupurile complicate, dramatice („Victoria din Samothrace", sfîrşitul sec. IV sau II î.e.n.; „Colosul din Rodos" statuia lui Helios, 285 î.e.n., distrusă încă în antichitate; grupul „Laocoon" de Agesandros, Polydoros şi Athenodoros, cca. 50 î.e.n.). S-a dezvoltat portretul sculptural, fără caracter oficial, remarcabil prin adîncime psihologică (ex. statuia lui Demostene). Sculptura s-a caracterizat prin deplina cunoaştere a anatomiei şi precizia naturalistă a detaliilor, iar pictura prin compoziţii cu multe figuri, prin coloritul luminos şi un început de perspectivă, cultivîndu-se genul peisajului şi natura moartă. O mare răspîndire a avut plastica de mici dimensiuni din teracota (statuetele din Tanagra, Beoţia, sec. IV—III î. e. n.) şi din fildeş, precum şi gliptica.

Eleusis, oraş în Atica, cunoscut pentru celebrarea unor serbări (misterele eleusine) care aveau loc toamna, în cinstea divinităţilor agricole (Demeter, Core şi Iacchos).

elevatór (TEHNICĂ), utilaj pentru transportul materialelor pe direcţie verticală sau aproape verticală, la distanţe relativ mici. Este format dintr-un organ flexibil fără sfîrşit (bandă de cauciuc sau de pînză, respectiv unul sau mai multe lanţuri), pe care sînt înşiruite o serie de cupe sau de platane pentru susţinerea materialului ce se transportă. **E.** au o largă utilizare în construcţii, în industria extractivă, în silozuri şi în instalaţii portuare etc. — *E. hidraulic* v. *hidroelevator.*

eleváţie (TEHN.), reprezentare grafică, la o scară dată, cotată, care redă feţele verticale exterioare ale unei construcţii, ale unei maşini etc.

elevéză (ZOOTEHN.), aparat folosit la creşterea artificială a puilor şi bobocilor, cărora li se asigură temperatura şi celelalte condiţii necesare dezvoltării. Sin. *crescătoare.*

elfi (în mitologia popoarelor germanice), fiinţe supranaturale, personificări ale forţelor naturii, imaginate adesea ca nişte pitici, binevoitori sau răuvoitori. Se întîlnesc în mitologia germană, anglo-saxonă şi scandinavă. În literatura cultă apar ca nişte fiinţe graţioase, delicate (ex., la Shakespeare, în „Visul unei nopţi de vară").

Elgar *[élgə]*, Edward (1857—1934), compozitor şi dirijor englez, participant activ la mişcarea de renaştere a culturii muzicale naţionale de la sfîrşitul sec. al XIX-lea. Muzica sa, puternic înrîurită de Brahms, se distinge prin monumentalitate, măiestrie polifonică şi bogăţie melodică. Elgar a abordat aproape toate genurile muzicale. A scris patru oratorii pe teme istorice-legendare (printre care „Visul lui Gerontius", 1900), în care îmbină tendinţele dramei muzicale wagneriene cu tradiţiile culturii corale naţionale, patru cantate, două simfonii terminate (1908, 1911) şi o a treia neterminată ş.a.

Eliade, Pompiliu (1869—1914), istoric literar romîn, de orientare eclectică. A fost profesor de limbă şi literatură franceză la Universitatea din Bucureşti. În lucrările sale a popularizat literatura franceză în Romînia („Filozofia lui La Fontaine", 1901; „Cu privire la Maurice Maeterlinck", 1912 ş.a.) şi a studiat cu deosebire relaţiile culturale franco-romîne („Influenţa franceză asupra spiritului public în Romînia", 1898; „Grigore Alexandrescu şi dascălii săi francezi", 1904; „Istoria spiritului public în Romînia", 1905 ş.a., toate în limba franceză). A fost director al Teatrului naţional din Bucureşti (1908—1911), în care

Eleveză

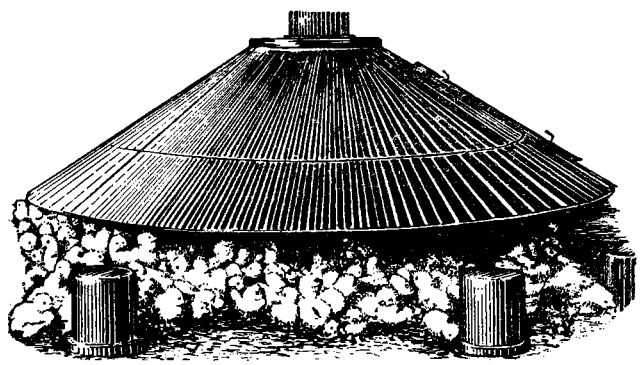

calitate a promovat un repertoriu realist, de înaltă ţinută artistică, ales îndeosebi din lucrările marii dramaturgii clasice universale. A stimulat şi dezvoltarea dramaturgiei naţionale.

„Eliberarea de sub jugul fascist", medalie conferită în R.P.R. cetăţenilor ţării noastre

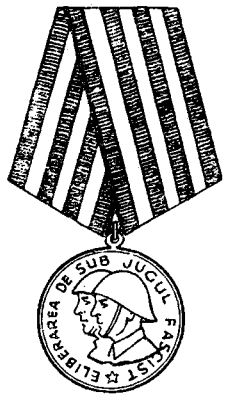

Medalia „Eliberarea de sub jugul fascist"

sau ai altor state, care au participat la lupta împotriva fascismului. A fost instituită în 1949.

elice 1. (MAT.) Curbă în spaţiu descrisă de un punct care se mişcă pe suprafaţa unui cilindru circular *(e. cilindrică)* sau a unui con *(e. conică)*, astfel ca unghiul de rotaţie θ să fie proporţional cu deplasarea z în lungul axei cilindrului. Tangentele la **e.** formează unghiuri egale cu o direcţie fixă. Din punct de vedere practic, proprietatea cea mai importantă a *e. cilindrice* este aceea că se poate învîrti în jurul axei *Oz* fără a-şi schimba forma; această proprietate o face utilizabilă la şuruburi. **2.** (TEHN., AV.) Organ rotitor, format din două sau din mai multe pale (de lemn, de metal sau de mase plastice) solidare cu un butuc şi dispuse simetric faţă de axa de rotaţie, care serveşte la transmiterea energiei de la arborele său la mediul fluid în care se roteşte, sau invers. Elicele pot îndeplini trei funcţiuni: a) antrenarea arborelui elicei într-o mişcare de rotaţie prin utilizarea energiei cinetice a mediului fluid aflat în mişcare faţă de arborele elicei (de exemplu elicea unui motor eolian); b) antrenarea mediului fluid într-o mişcare avînd direcţia generală în lungul arborelui elicei, care în acest caz este rotită de către un motor (ex. **e.** unui ventilator); c) propulsia unui vehicul într-un mediu fluid (ex. **e.** de avion, de navă etc.); prin rotirea elicei în mediul fluid se realizează o diferenţă de presiune între cele două feţe ale palelor sale, datorită căreia ia naştere forţa necesară pentru propulsia vehiculului. Datorită mişcării de rotaţie a **e.** se produce un curent de fluid, dirijat în sens opus înaintării vehiculului. **E.** poate avea pas constant sau variabil (reglabil).

elico- v. **helico-**.

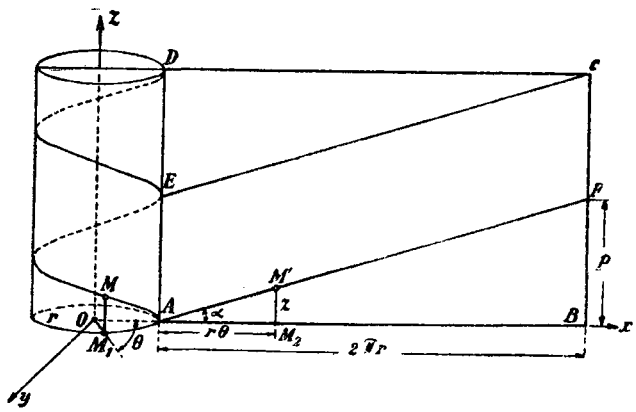

Elice cilindrică
p — pasul elicei

elicoíd (MAT.), suprafaţă obţinută prin mişcarea elicoidală a unei curbe oarecare în jurul unei axe (punctele curbei generatoare descriu elice de aceeaşi axă). Printre aceste suprafeţe se găsesc **e.** cu plan director, obţinut prin mişcarea elicoidală a unei drepte perpendiculare pe axă şi concurentă cu ea (întrebuinţat în construirea scărilor elicoidale), şi **e.** şurub triunghiular, obţinut prin mişcarea elicoidală a unui triunghi isoscel (folosit în construcţia şuruburilor).

elicoptér (AV.), maşină zburătoare mai grea decît aerul (v. a e r o d i n ă), prevăzută cu una sau mai multe elice pentru obţinerea forţei de sustentaţie şi a tracţiunii necesare deplasării aparatului; poate decola şi ateriza la verticală, fără rulaj pe teren, şi se poate menţine în aer într-un punct fix. Un **e.** este alcătuit din: a) elicea, compusă din 2—4 pale puse în rotaţie de motor, b) fuzelajul, c) elicea de coadă, cu ajutorul căreia se compensează momentul de giraţie provocat de reacţia aerului asupra palelor rotorului, şi d) trenul de aterizare, sau aterizorul.

Elicopter

eligibilitáte, *principiul eligibilităţii*, principiu potrivit căruia organele reprezentative sau conducerea unor organe de stat, organizaţii obşteşti etc. se alcătuiesc prin alegere. În R.P.R., ca şi în celelalte ţări socialiste, *p. e.* este un principiu fundamental de organizare, prin care se asigură atragerea în componenţa organelor puterii, administraţiei şi justiţiei, precum şi în acţiunea de control, a unui cerc tot mai larg de oameni ai muncii. V. şi a l e g e r i.

elínă, limba greacă veche (pînă în sec. al VI-lea e.n. inclusiv).

elíndă (TEHN.), grindă metalică la excavatoarele cu cupe

sau la drage, care susține lanțul fără sfîrșit portcupe.

Elin Pelin (pseudonimul lui *Dimităr Ivanov*) (1877—1949), scriitor bulgar. A fost membru al Academiei Bulgare de Științe. Maestru al genului scurt, și-a cîștigat o mare popularitate prin povestirile sale, în care oglindește cu sinceritate, naturalețe și înțelegere viața argaților și a țăranilor nevoiași („Povestiri", 1904; „Scrumul țigării mele", 1906—1910). În romanele sale evocă, de pe poziții realist-critice, procesul de descompunere a familiei țărănești înstărite („Neamul Gheracilor", 1911, trad. rom. 1952) și influența nocivă a setei de pămînt („Pămîntul", 1922). A mai scris versuri și proză cu caracter umoristic, povestiri pentru copii etc.

elinvár (METAL.), aliaj de fier care conține 36% nichel și 12% crom și a cărui elasticitate nu este influențată de temperatură între −50 și +100°C. Este folosit la fabricarea arcurilor de ceasornice, a instrumentelor de măsură etc.

Eliot *[éliət]*, George (pseudonimul lui *Mary Ann Evans*) (1819—1880), scriitoare engleză. În romanele „Adam Bede" (1859), „Moara de pe Floss" (1860), „Silas Marner" (1861), consacrate vieții oamenilor muncii din satul englez, **E.** își exprimă vederile ei liberal-democratice. În romanul „Felix Holt, radicalul" (1866), autoarea demască politicianismul burghez, iar în „Daniel Deronda" (1876) xenofobia. În alte scrieri, influențate de naturalism și pozitivism („Middlemarch", 1871—1872), Eliot a susținut ideea eronată a posibilității progresului prin autoperfecționarea morală a omului în condițiile menținerii societății burgheze.

Eliot *[éliət]*, Thomas Stearns (n. 1888), poet și critic născut în S.U.A. și devenit mai tîrziu cetățean englez. Poezia sa, remarcabilă prin măestria artistică, a fost influențată de simboliștii francezi, de poeții elisabetani și în special de poezia metafizică a lui John Donne. **E.** susține teza obscurantistă a reîntoarcerii la ideologia creștină medievală. Premiul Nobel (1948).

elipórt (AV.), teren de dimensiuni reduse pe care se află instalațiile și clădirile necesare decolării și aterizării elicopterelor. Deoarece decolarea și aterizarea elicopterelor se pot efectua chiar pe verticală, suprafața **e.** este redusă (500—1 000 m²), nefiind nevoie să fie înlăturate clădirile învecinate, arborii etc. Astfel **e.** pot fi situate chiar în punctele aglomerate ale centrelor urbane sau pe acoperișurile orizontale, special amenajate, ale unor clădiri.

elípsă (gr. *elleipsis* „lipsă") **1.** (MAT.) Locul geometric al punctelor pentru care suma distanțelor la două puncte fixe,

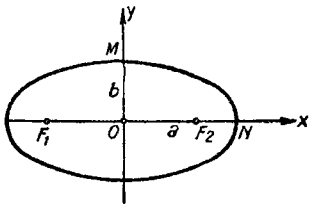

Elipsă
F_1, F_2 — focarele; a — semiaxa mare; b — semiaxa mică

numite *focare*, este constantă. Într-un sistem de axe de coordonate rectangulare are ecuația: $\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} = 1$, în care a și b sînt semiaxele **e.** V. și *conică*. **2.** (TOPOGR.) *Elipsa erorilor*, elipsă **(1)** în care se înscrie variația erorilor medii pătratice de poziție în plan, datorită imprecizie de măsurare a unui punct geodezic pe diferite direcții. **3.** (REZ. MAT.) **a)** *Elipsă a eforturilor*, reprezentare grafică a variației eforturilor unitare normale, în cazul stărilor de tensiune plană, în jurul unui punct, cînd se schimbă înclinarea planului secțiunii pe care se măsoară eforturile unitare. **b)** *Elipsă de inerție*, reprezentare grafică avînd rolul de a arăta variația momentului de inerție axial I_Δ al unei secțiuni cînd axa Δ se rotește în planul secțiunii. Dacă centrul *e. de i.* este centrul de greutate al secțiunii, figura poartă numele de *elipsă centrală de inerție*. **4.** (LINGV.) Omitere a unora dintre elementele unei unități sintactice care se subînțeleg sau care nu sînt absolut necesare pentru înțelegerea ei (ex. *cum (să) nu! pentru cum (să) nu fac, (să) nu merg, (să) nu spun* etc.). **E.** poate avea mai multe cauze: nevoia de concizie, graba în exprimare și, mai ales, nevoia de expresivitate. De aceea ea este deosebit de frecventă în vorbirea afectivă.

elipsoíd 1. (MAT.) Cuadrică cu centru de simetrie unic, la distanță finită. Are trei plane de simetrie, perpendiculare două cîte două, care se intersectează după trei axe de simetrie. Raportat la aceste plane, **e.** are ecuația: $\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} + \frac{z^2}{c^2} = 1$, în care a, b, c sînt semiaxele elipsoidului. Cazuri particulare de **e.** sînt *sferoidul* și **e.** de rotație. — *E. de rotație*, elipsoid generat prin rotirea unei semielipse în jurul uneia dintre axele sale. **2.** (ASTR.) *Elipsoid de referință*, elipsoid de revoluție convențional, cel mai apropiat ca orientare și mărime de g e o i d, a cărui axă de rotație e paralelă cu axa de rotație a Pămîntului. Este orientat prin unghiul făcut de axa sa cu verticala în punctul fundamental (ex. *e. de r. Krasovski*, cu semiaxa mare de 6 378,245 km, semiaxa mică de 6 356,863 km, cu turtirea de 1/298,3, punctul fundamental fiind la Observatorul din Pulkovo; *e. de r. Hayford*, sau *e. de r. internațional*, cu semiaxa mare de 6 378,388 km, semiaxa mică de 6 356,912 km, cu turtirea de 1/297). *E. de r.*

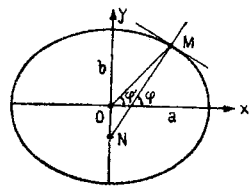

El psoid de referință
a — semiaxa mare; b — semiaxa mică; φ latitudinea geografică; φ' — latitudinea geocentrică; MN — marea normală

este utilizat ca suprafață de referință pentru măsurătorile geodezice și topografice. În R.P.R. se utilizează, din 1951, ca *e. de r.* elipsoidul Krasovski.

3. (REZ. MAT.) *Elipsoid de inerţie*, reprezentare geometrică spaţială a valorilor pe care le ia momentul de inerţie I_Δ al unui corp rigid în raport cu o axă Δ cînd aceasta se roteşte în spaţiu în jurul unui punct fix O (centrul elipsoidului de inerţie). Dacă centrul *e. de i.* coincide cu centrul de greutate al corpului, figura poartă numele de *elipsoid central de inerţie;* axele principale ale acestuia se numesc axe principale centrale de inerţie, iar planele lui principale sînt plane centrale de inerţie. Faţă de axa mare a elipsoidului central de inerţie, corpul are cel mai mic moment de inerţie. V. şi *moment de inerţie.*

Elisabeta I (Tudor), regină a Angliei (1558—1603), reprezentantă a absolutismului englez, ultimul suveran din dinastia Tudorilor. A promulgat o serie de legi drastice împotriva ţăranilor izgoniţi de pe pămînturile lor şi în sprijinul muncii forţate în manufacturi. Favorabilă ideologiei burgheze a Reformei, a restabilit biserica anglicană, care fusese înlăturată în timpul Mariei Tudor. Din ordinul ei a fost decapitată Maria Stuart, pretendentă catolică la tronul ţării. În politica externă a încurajat expansiunea colonială a Angliei, ducînd o luptă hotărîtă împotriva Spaniei, pentru a-i submina monopolul comercial cu Lumea Nouă şi stăpînirea coloniilor americane. În timpul domniei ei a fost zdrobită Invincibila Armada (1588). În ultimii ani de domnie a început să se manifeste, în parlament, opoziţia împotriva absolutismului. Cultura engleză din vremea sa a făcut progrese remarcabile; s-au afirmat în literatură W. Shakespeare şi poetul Ed. Spenser.

Elisabeta a II-a (n. 1926), regină a Marii Britanii (din 1952), din dinastia Windsor, fiica mai mare a fostului rege George al VI-lea.

Elisabeta Petrovna, împărăteasă a Rusiei (1741—1761), fiică a lui Petru cel Mare. A ocupat tronul în urma unei lovituri de palat. Prin politica sa internă a contribuit la întărirea jugului iobăgist.

Stil elisabetan — Castelul Montacute House din Somerset

elisabetán, *stilul ~*, stil care s-a dezvoltat în Anglia, la sfîrşitul sec. al XVI-lea şi la începutul sec. al XVII-lea, în arhitectură, mobilier, pictură şi muzică, în timpul domniei Elisabetei I. Arhitecţii englezi, care au adus cea mai mare contribuţie la înflorirea stilului elisabetan, interpretînd, sub influenţa flamandă modelele Renaşterii italiene, au creat construcţii de o simetrie strictă, bogat ornamentate, dar de proporţii greoaie (Longleat House, Wollaton Hall, Hardwick Hall ş.a.). În mobilier, formele devin masive, iar ornamentele încărcate, disproporţionate.

Elisabethville *[elizabetvíl]*, oraş în sudul Republicii Congo (cu capitala la Leopoldville), centrul administrativ al provinciei Katanga. Al doilea oraş al ţării, după Leopoldville, ca număr de locuitori: 184 000 loc. (1960). Nod feroviar. Important centru comercial şi financiar. Întreprinderi pentru prelucrarea lemnului, ale industriei alimentare, pentru prelucrarea primară a unor minereuri neferoase etc.

Elista, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S.A. Kalmuce. 31 000 loc. (1962). Ateliere mecanice şi unităţi ale industriei alimentare de importanţă locală.

elítre (gr. *elytron* „acoperămînt, teacă"; ZOOL.), aripile anterioare sau aripile acoperitoare ale insectelor coleoptere. **E.** sînt scorţoase, bombate, acoperite cu chitină şi au rolul de a proteja aripile membranoase.

elixír (în arabă *al aksir* „esenţă"; FARM.), alcoolat care conţine principii volatile din substanţe, în special uleiuri volatile. În trecut a fost mult utilizat în terapeutică, cele mai cunoscute **e.** fiind: *e. antiseptic, e. carminativ* şi *e. paregoric.*

eliziúne (lat. *elisio*, de la *elidere* „a elimina"; LINGV.), suprimare a vocalei finale a unui cuvînt care este urmat de altul cu iniţiala vocalică (ex. în loc de *mă am dus* se spune *m-am dus*).

El Kuweit, centrul administrativ al şeicatului Kuweit, situat pe ţărmul golfului Persic. 120 000 loc. (1959). Important centru comercial şi port de tranzit pentru mărfurile din Irak, Iran şi Arabia Saudită şi pentru exportul produselor agricole locale.

Ellesmere *[élzmiə]*, insulă muntoasă în Arhipelagul Arctic Canadian, cu înălţimi pînă la 3 000 m. Suprafaţa: 200 500 km². Nu are o populaţie permanentă. Temperatura medie anuală cea mai scăzută din emisfera nordică (—20°C). Vegetaţie de tundră. Pe ţărmurile insulei sînt amplasate staţiuni meteorologice ale S.U.A.

Elliescu, Alexandru (1850—1889), pictor romîn de factură academică. L-a însoţit pe Matei Millo în turneul întreprins în 1870 în Transilvania, ca pictor scenograf. Autor de por-

trete (seria care îl reprezintă pe Matei Millo în roluri din piesele lui Alecsandri), de tablouri cu tematică țărănească și de peisaje, interesante din punct de vedere documentar. Cele mai multe dintre tablourile sale se află la Muzeul regional al Olteniei, din Craiova.

El Obeid, oraș în partea centrală a Sudanului. 52 370 loc. (1956). Nod rutier și pentru căi de caravane. Centru comercial.

elocuțiúne (lat. *elocutio*, din *e* „din" și *loqui* „a vorbi"), parte a retoricii care se ocupă cu alegerea și cu așezarea cuvintelor într-un discurs, pentru a realiza o exprimare artistică, de efect.

elomág, *procedeul* ~ (METAL.), procedeu de oxidare anodică a pieselor de magneziu și de aliaje de magneziu, care constă în tratarea acestora, timp de 20...45 minute, într-o baie electrolitică alcalină caldă (70...80°C) în curent continuu. Piesele supuse procedeului **e.**, curățite, degresate și decapate în prealabil, se așază la anod, iar catodul se confecționează din oțel inoxidabil. Stratul de oxid obținut este casant și poros și poate fi impregnat cu ceară ori cu lacuri sau poate fi vopsit în culoarea dorită.

elongáție (lat. *e* „din" și *longus* „lung") **1.** (FIZ.) Va-

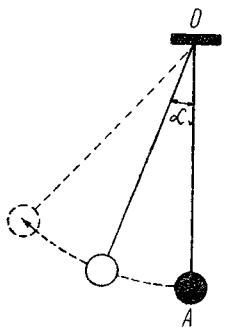

Elongație
α — unghiul de elongație

loare instantanee a unei mărimi care variază periodic în timp (ex. distanța la un moment dat a unui pendul față de poziția sa de echilibru). **E.** maximă se numește amplitudine. **2.** (MED.) Proces de extensiune a ligamentelor. — *Elongația nervilor*, tratament care constă în tracțiunea exercitată asupra unui nerv pentru a face să dispară durerile produse de nervul respectiv (ex. în sciatică).

„Előre" *[előre]* („Înainte"), organ legal, în limba maghiară, al Blocului muncitoresc-țărănesc. A apărut la București, din iunie 1927 până la 8 decembrie 1928.

„Előre" *[előre]* („Înainte"), organ de presă, în limba maghiară, al sfaturilor populare din R.P.R. Apare zilnic, din septembrie 1947, la București.

eloxáre (METAL.), procedeu prin care se realizează un strat subțire de oxid pe suprafața pieselor de aluminiu, cu scopul de a le mări rezistența la coroziune. **E.** se execută prin oxidare anodică, într-un electrolit format din acid sulfuric sau acid oxalic.

Elsheimer *[élshaimər]*, Adam (1578—1610), pictor și desenator german. A lucrat mult timp în Italia. A tratat în spirit realist scene religioase sau mitologice, atribuindu-le adesea un cadru de viață obișnuit („Iupiter și Mercur la Filemon și Baucis"). În peisaje a redat cu lirism natura, iar în scenele de noapte a obținut efecte remarcabile de clarobscur („Fuga în Egipt"). Veridicitatea artei sale, soluțiile îndrăznețe în rezolvarea problemelor de clarobscur au avut o mare influență asupra picturii din Italia, Olanda și Franța, și îndeosebi asupra lui Rembrandt. În Muzeul de artă al R.P.R. se află tabloul „Adorația păstorilor", atribuit lui **E.**

Eluard *[elüár]*, Paul (1895—1952), poet francez, unul dintre scriitorii de seamă ai Rezistenței franceze. În timpul primului război mondial, la care a participat, Eluard a scris volumele „Datoria și neliniștea" (1917) și „Poeme pentru pace" (1918), în care a combătut ororile războiului. După război a aderat un timp la suprarealism, fără a rupe însă cu tradițiile umaniste ale poeziei sale. Înțelegerea aspirațiilor de dreptate socială ale poporului l-a făcut să se apropie de poezia realistă. Sub influența Frontului popular din Franța și a războiului național-revoluționar al poporului spaniol, la care a luat parte, **E.** a scris poezii cu caracter antifascist (poemele „Noiembrie 1936" și „Victoria

P. Eluard

de la Guernica", 1938). Participarea poetului la mișcarea de rezistență, pe care a cîntat-o, a determinat afirmarea puternică a realismului în creația sa (culegerile „Cartea deschisă, 1938—1940", 1940; „Poezie și adevăr", 1942; „Întîlnirea cu nemții", 1944). În 1942 a intrat în rîndurile Partidului Comunist Francez. După eliberarea Franței, **E.** și-a continuat activitatea de poet-cetățean, exprimînd în poemele sale năzuințele de pace și de progres ale maselor (volumele „Poezie neîntreruptă", 1946; „Poeme politice", 1948; „O lecție de morală", 1949; „Pasărea Fenix", 1951). Poeziile lui **E.** se disting prin patosul reținut, lirismul delicat, cald și expresiv, prin subtilitate și muzicalitate. În limba romînă a apărut o culegere de poezii ale lui Eluard, intitulată „Poeme pentru toți" (1955). În 1953 i s-a conferit post-mortem „Premiul internațional pentru pace".

eluáre (lat. *eluere* „a spăla"; CHIM.), proces de dizolvare și separare a substanțelor dintr-o coloană cromatografică fixate pe mediu adsorbant, prin spălarea ei cu un solvent sau cu un amestec de solvenți potriviți, numiți *eluenți*. Se mai numește *eluție*.

eluvionáre (PEDOL.), spălarea spre adîncime a unor componente din orizonturile superioare (eluviale) ale solului, sub acțiunea apei de precipitații infiltrate în sol.

Elveția, stat în Europa centrală. Se învecinează cu R.F. Germană, Austria, Italia, Franța și Liechtenstein. Suprafața: 41 288 km². Populația: 5 670 000 loc. (1962). Capitala: *Berna*. Alte orașe importante: Zürich, Basel, Geneva, Lausanne. Locuitorii vorbesc limbile germană (cca. 70%), franceză (cca. 20%), italiană și retoromană, toate considerate limbi de stat. În sud se întind Alpii elvețieni (Bernezi, Glarus și Pennini), care ocupă aproape 50% din teritoriul țării, munți înalți (Monte Rosa, 4 638 m), masivi, cu creste ascuțite, cu numeroși ghețari, străbătuți de pasuri de înălțime: St. Bernard, Lötschen, Simplon (la 2 010 m altitudine). În nord-vestul țării sînt munții Jura, formați în mare parte din calcare, cu culmi paralele, despărțite prin văi longitudinale. Partea central-vestică a țării, ocupată de Podișul Elvețian, cu altitudine de 500—1 000 m, acoperit de depozite glaciare, este regiunea cea mai populată a țării. Clima continentală, cu nuanțe variate, datorită zonalității verticale. Pantele sudice ale Alpilor și zona lacului Geneva au o climă mai blîndă. Ghețarii și zăpezile abundente alimentează numeroase rîuri, cu debit bogat (Ron, Rin, Ticino, Inn, Aare etc.) și cu importante resurse hidroenergetice. **E.** are numeroase lacuri, majoritatea de origine glaciară (Neuchâtel, Brienz, Zürich, Geneva, Constanța, Lacul celor patru cantoane etc.). Pădurile acoperă 23,8% din suprafața țării. Este relativ săracă în resurse minerale (are sare, materiale de construcție, uraniu și mici cantități de fier, argint, aur, plumb). Elveția este o țară industrială dezvoltată. Din întreaga populație activă a țării, peste 50% este ocupată în industrie și circa o optime în agricultură. Economia se caracterizează printr-un înalt nivel de concentrare a producției și a capitalului. **E.** este o mare exportatoare de capital. În Elveția s-au construit numeroase hidrocentrale, în special în Alpi. Pe baza energiei electrice ieftine s-a dezvoltat electrometalurgia, electrochimia, industria aluminiului. Industria constructoare de mașini e concentrată în nordul și vestul țării (Zürich, Winterthur, Baden, Geneva). Se produc mai ales diferite mașini și utilaje industriale, turbine, motoare, material rulant, aparate și instrumente de precizie. Este renumită în întreaga lume producția de ceasuri, care mai păstrează și acum unele trăsături de industrie casnică. Peste 95% din producția de ceasuri se exportă (46 300 000 buc. în 1961). Centre mai importante: Le Locle, La Chaux de Fonds. Industria chimică (coloranți de anilină, produse farmaceutice, mase plastice, fibre sintetice) este concentrată în special în regiunea Basel. Industria textilă, ramură cu veche tradiție (țesături fine de bumbac și de mătase, în mare parte pentru export), este concentrată în orașele și satele din nord-est. Este dezvoltată industria alimentară, bazată mai ales pe prelucrarea laptelui (brînzeturi renumite, lapte praf etc.). Agricultura nu satisface necesarul de consum. Ramura de bază, creșterea animalelor, dă circa 75% din valoarea producției agricole. Se cresc în special vaci de rasă superioară foarte productive (schwyz, simmental). Baza furajeră o constituie mai ales pășunile și fînețele naturale din regiunea alpină. Culturile agricole (grîu, secară, cartofi) sînt mai extinse în zona de podiș. Transporturile se realizează în special pe căile ferate (din care 90% sînt electrificate). Tunelurile Simplon (19 803 m) și St. Gotthard (15 003 m), care fac legătura cu Italia, au o importanță internațională. O sursă importantă de venit o constituie pentru **E.** turismul și sanatoriile renumite. În ce privește volumul schimburilor comerciale pe cap de locuitor, **E.** ocupă unul dintre primele locuri din Europa. Are relații comerciale în special cu țările membre ale Pieței comune. Importă materii prime pentru industrie, combustibili și alimente. Exportă utilaje industriale, produse chimice, mașini de precizie, ceasuri,

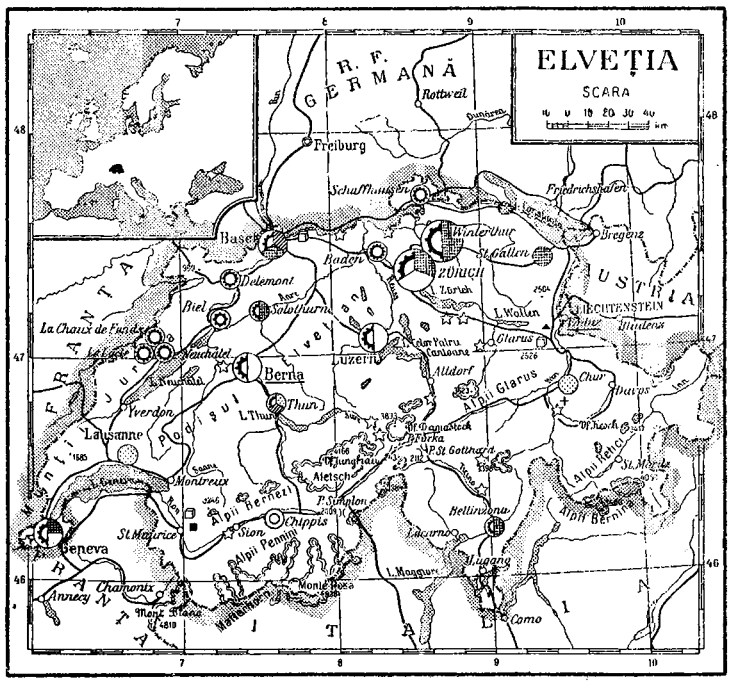

brînzeturi, fire de bumbac, mătăsuri. — *Istoric.* În antichitate, teritoriul **E.** a fost locuit de triburile celtice ale helveților; în sec. I î.e.n. el a fost ocupat de romani, în sec. al V-lea de alamani și de burgunzi, iar în sec. al VI-lea de franci. În sec. al XI-lea **E.** a intrat în componența Imperiului romano-german. Cristalizarea relațiilor feudale a avut loc în urma unui proces lent și îndelungat. În scopul apărării independenței, țăranii liberi din cantoanele Uri, Schwyz și Unterwalden au încheiat în 1291 o alianță îndreptată împotriva Habsburgilor, la care s-au raliat în cursul sec. al XIV-lea cantoanele Lucerna, Zürich, Glarus, Zug și Berna, formînd împreună o confederație. Lupta victorioasă a elveților pentru apărarea independenței a silit Austria să renunțe la drepturile de suzeranitate asupra E., căreia i s-a recunoscut independența prin pacea din Westfalia (1648). În sec. al XVIII-lea cantoanele s-au dezvoltat independent unele de altele, întărindu-se dominația breslelor și a patriciatului urban. Între 1798—1803 pe teritoriul ei s-a creat Republica Helvetică, dependentă de Franța, pe care Napoleon a transformat-o în 1803 într-o republică federativă. Congresul de la Viena (1814—1815) a recunoscut neutralitatea permanentă a **E.** proclamată de aceasta. În 1848 a fost adoptată o constituție liberală, în baza căreia **E.** s-a transformat într-un stat federal unitar, cu capitala la Berna. Datorită caracterului mai larg al democrației burgheze elveține, **E.** a fost, în sec. al XIX-lea, locul de refugiu al emigranților revoluționari și democrați din alte țări europene. Dezvoltarea capitalismului în **E.** a dus la instaurarea, spre sfîrșitul sec. al XIX-lea, a dominației capitalului financiar. În 1888 a luat ființă Partidul social-democrat. În 1921 a fost creat Partidul Comunist din Elveția. **E.** este sediul a numeroase organizații și conferințe internaționale. În 1864 a luat ființă aici Crucea Roșie Internațională. Între cele două războaie mondiale, în **E.**, la Geneva, a fost sediul Ligii Națiunilor, creată în 1919. În timpul celor două războaie mondiale, **E.** și-a păstrat neutralitatea. **E.** nu este membră a O.N.U., dar face parte din diverse organizații specializate ale acesteia. **E.** este o republică federală, compusă din 22 de cantoane, care au o oarecare autonomie administrativă, cu parlamente, constituții și guverne proprii. Organul legislativ este Adunarea Federală, formată din Consiliul Național, ales pe timp de patru ani de populația bărbătească (femeile nu au drept de vot pentru treburile federale), și din Consiliul Statelor (compus din reprezentanți ai cantoanelor). Puterea executivă aparține Consiliului Federal (guvernul), compus din 7 membri aleși pe patru ani de către Adunarea Generală și condus de un președinte al Consiliului Federal, ales dintre membrii acestuia pe timp de un an. **E.** întreține relații diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Partidul radical-democratic (reprezintă interesele monopolurilor industriale și ale băncilor); Partidul conservator catolic (reprezintă interesele burgheziei mari și mijlocii și ale unei părți a meseriașilor și țăranilor); Partidul țăranilor, orășenilor și meseriașilor; Partidul social-democrat; Partidul Muncii din Elveția (partidul marxist-leninist al clasei muncitoare).

elzevír (POLIGR.) **1.** Caracter de literă cu liniile de grosimi diferite și cu tălpile triunghiulare. Numele **e.** vine de la o vestită familie de tipografi și librari olandezi din sec. XVI—XVII, care a avut ateliere la Leyda, Haga și Copenhaga. **2.** Nume sub care se cunosc cărțile imprimate în atelierele familiei Elzevir.

emaciére (lat. *emaciare* „a slăbi"; MED.), slăbire foarte pronunțată întîlnită în faza finală a bolilor cronice.

emáil (CHIM.) **1.** Substanță asemănătoare sticlei, colorată de obicei cu diverși pigmenți anorganici, în general opacă, rezistentă la agenți chimici, care se aplică sub formă de peliculă pe suprafețele metalice (fontă, oțel, cupru, aur etc.) sau pe ceramică. Se obține prin topirea în cuptoare la temperatură înaltă a unui amestec de materiale refractare (cuarț, feldspați etc.) și de fondanți (borax, carbonat de sodiu, azotat de potasiu etc.). La aceste substanțe se adaugă diverși componenți, care îi dau anumite calități (ex. substanțe opacizante, ca oxidul de antimoniu). Masa obținută în cuptor, răcită și măcinată, se amestecă cu apă, caolin și diverși oxizi metalici (oxid de cobalt, oxid de mangan, oxid de plumb etc.), se aplică prin pulverizare pe suportul metalic și se supune din nou arderii, în cuptoare, la circa 800°C. De obicei se aplică un **e.** de bază direct pe metal și unul de acoperire peste primul strat. Se folosește pentru obiecte de uz casnic pentru izolare electrică și, fiind rezistent la acțiunea agenților corosivi, pentru aparatura din instalațiile industriale (ex. emailuri antiacide). **E.** se întrebuințează în ceramică și în artele metalului pentru ornamentarea obiectelor. În artele metalului se disting cîteva tehnici principale: *emailurile champlevé* (încrustate), aplicate în cavități cioplite pe suprafața obiectului; *emailurile cloisonné*, aplicate în spațiile unei rețele obținute cu o foarte delicată panglică de metal, care delimitează (formează *cloisons*) desenele și ornamentele de pe obiect; *emailurile mixte*, care reunesc ambele procedee; *emailurile translucide*, aplicate pe fondurile metalice prealabil cizelate sau gravate; *emailurile pictate*, aplicate sub formă de pictură cu pastă de email, care capătă culoare definitivă în timpul arderii. Arta emailurilor, cunoscută încă din antichitate (Asiria, Egipt, China, Fenicia), a căpătat o extraordinară dezvoltare în Bizanț, China, India, Franța, Germania și Rusia. **2.** Peliculă obținută din lacuri pe bază de rășini conținînd pigmenți.

emanatism, concepție filozofică-religioasă după care lumea, considerată ca imperfectă, s-ar naște dintr-o realitate supremă și perfectă, dumnezeu, printr-un proces continuu de iradiere. Opus în aparență c r e a ț i o n i s m u l u i, emanatis-

mul este în fond o variantă a acestuia, deoarece contrazice teza științifică despre caracterul necreat și etern al lumii materiale. **E.** a fost susținut, printre alte curente filozofice-religioase, de neoplatonism, de gnosticism și de sufism. Se numește și *emanaționism*.

emanáție (din lat. *emanare* „a curge, a țîșni") **1.** (GEOL.) *Emanație vulcanică*, produs gazos al activității vulcanice, reprezentat prin vapori de apă, bioxid de carbon, hidrogen, hidrogen sulfurat, amoniac, clor, metan, azot, oxigen etc. Natura e. *v.* variază în funcție de tipul și de faza de erupție în care se găsește vulcanul. După natura și temperatura lor de formare, e. *v.* se împart în: *fumorale, solfatare* și *mofete*. În R.P.R., în lungul lanțului vulcanic Hărghita-Călimani, se cunosc numeroase puncte cu e. *v.* de bioxid de carbon în stare liberă (mofete), printre care cele de la Covasna, Tușnad etc., sau dizolvate în ape subterane, formînd borvizuri (ex. Malnaș, Zizin, Borsec etc.). În peștera Büdös de lîngă Toria (reg. Mureș-Autonomă Maghiară) se produc și emanații de hidrogen sulfurat, care depun, pe crăpături sau în peșteri, cruste de sulf nativ. **2.** (FIZ.) Termen comun pentru cele trei gaze radioactive, *actinonul, radonul* și *toronul*, izotopi ai elementului cu nr. at. 86, produse prin dezintegrarea actiniului, respectiv a radiului și a toriului.

emancipáre (în dreptul burghez), ieșire a unui minor de sub puterea părintească sau de sub tutelă, prin efectul unui act juridic întocmit în forme anumite *(e. expresă)* sau ca urmare a căsătoriei *(e. de drept)*. **E.** nu conferă minorului emancipat decît o *capacitate de exercițiu* limitată, afară de cazul cînd el primește încuviințarea de a exercita un comerț, și este revocabilă oricînd de cei care au avut inițiativa ei dacă se constată că interesele patrimoniale ale familiei suferă o atingere.

„Emanciparea", revistă editată de C. Dobrogeanu-Gherea, apărută la București în aprilie-august 1883. A publicat studii de popularizare a științei și a contribuit la propagarea ideilor socialismului științific. A publicat, pentru întîia oară în limba romînă, un rezumat al operei lui K. Marx „Capitalul".

embargó (span. *embargo* „sechestru"; DR.) **1.** Interzicerea de către un stat, în total sau în parte, a exportului sau a importului de mărfuri în relațiile cu un stat care a săvîrșit față de el o încălcare a dreptului internațional. Puterile imperialiste, nesocotind dreptul internațional, au transformat **e.** într-un mijloc de presiune economică și politică față de țări care nu au încălcat cu nimic normele acestui drept. Astfel, adepții „războiului rece" au practicat vreme destul de îndelungată o politică de **e.** și discriminări în relațiile comerciale cu țările socialiste, cu intenția de a frîna dezvoltarea lor. Dar această politică de îngustare a relațiilor economice nu numai că nu a izbutit să împiedice mersul înainte al țărilor socialiste, ci s-a întors împotriva inițiatorilor ei, prin efectele negative produse de încălcarea necesităților obiective ale dezvoltării relațiilor economice mondiale. Oamenii de afaceri din țările occidentale, chiar și anumite cercuri economice din S.U.A., manifestă un interes crescînd pentru dezvoltarea schimburilor comerciale cu țările socialiste. **2.** Reținere de către un stat a navelor comerciale sau a mărfurilor inamicului, aflate, la data izbucnirii războiului, în porturile statului respectiv. Această formă de **e.** este contrară convențiilor de la Haga din 1907.

embolíe (gr. *embole* „aruncare, cădere"; MED.), astupare bruscă a unei artere printr-un *embolus* (cheag sanguin sau corp străin). Se produce atunci cînd calibrul arterei este mai mic decît volumul embolusului și determină, în regiunea irigată de vasul astupat, întreruperea circulației sîngelui, deci mortificarea sau gangrenarea regiunii respective. **E.** unei artere pulmonare produce fie moartea subită, fie o gangrenă pulmonară; **e.** unei artere coronare produce infarctul miocardic, iar **e.** cerebrală paralizia.

embriocardíe (gr. *embryon* „embrion" și *kardia* „inimă"; MED.), ritm cardiac patologic, caracterizat prin accelerarea bătăilor inimii, egalizarea pauzelor și a tonalității celor două zgomote ale ei, particularități funcționale caracteristice inimii fetale. Apare în miocarditele grave. Sin. *ritm fetal*.

embriogenéză (EMBRIOL.), perioadă incipientă în dezvoltarea animalelor pluricelulare și a plantelor, în cursul căreia se formează embrionul. Cercetarea comparativă a **e.** animalelor arată că organismele superioare trec, în timpul dezvoltării embrionare, prin stadii care amintesc aspectul și organizarea organismelor inferioare

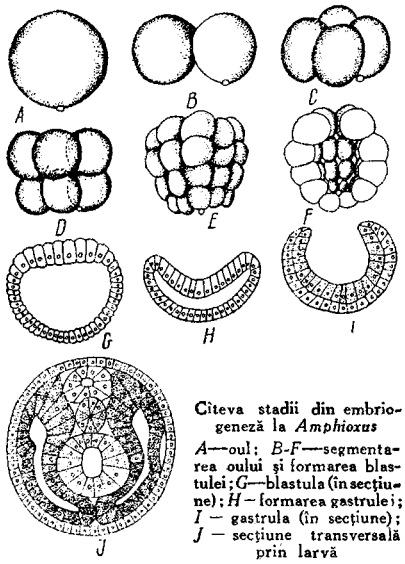

Cîteva stadii din embriogeneză la *Amphioxus*

A—oul; *B-F*—segmentarea oului și formarea blastulei; *G*—blastula (în secțiune); *H*—formarea gastrulei; *I*—gastrula (în secțiune); *J*—secțiune transversală prin larvă

lor. În baza acestei constatări a fost formulată, în sec. al XIX-lea, legea biogenetică fundamentală care constituie încă o dovadă în sprijinul teoriei evoluționiste a lui Darwin.

embriologíe a) *Embriologia animalelor*, ramură a biologiei care studiază procesele și legile dezvoltării individuale a organismelor animale *(ontogeneza)*,

începînd de la celula-ou pînă la formarea organismului tînăr, precum şi constituirea gameţilor, fecundaţia, fenomenele de regenerare, de partenogeneză etc. Primele observaţii asupra dezvoltării embrionare a animalelor au fost făcute, încă din antichitate, de către Aristotel. Totuşi, cercetările metodice de **e.** au devenit posibile abia după inventarea microscopului, începînd cu secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. În această perioadă se acumulează numeroase observaţii şi se fac importante descoperiri. Savantul englez W. Harvey, cercetînd dezvoltarea embrionară la mamifere, a descoperit blastula (pe care o confunda cu oul) şi a emis principiul: „orice vietate îşi are originea în ou". Savanţii olandezi L. Ham şi A. Leeuwenhoek au descoperit spermatozoizii, iar Swammerdam diviziunea oului. În acelaşi timp se conturează două concepţii fundamentale în **e.**: concepţia metafizică şi idealistă a preformismului şi concepţia materialist-mecanicistă a epigenezei. **E.** a devenit o disciplină independentă abia după ce K. F. Wolff a infirmat preformismul (1759). Un moment important în istoria **e.** îl constituie descoperirea foiţelor embrionare (H.I. Pander), a ovulului la mamifere şi semnalarea asemănării embrionilor din diferite categorii sistematice (K. M. Baer). Această idee, care apare şi în lucrările lui Darwin, a fost dezvoltată mai tîrziu de către savanţii germani F. Müller şi E. Haeckel şi transpusă în legea biogenetică fundamentală. După apariţia concepţiei darviniste, contribuţii substanţiale în dezvoltarea **e.** au fost aduse de savanţii ruşi I.I. Mecinikov şi A.O. Kovalevski, care au creat **e.** evoluţionistă şi au adus numeroase dovezi în sprijinul evoluţionismului. Dovedind omologia foiţelor embrionare la toate metazoarele, aceştia au confirmat caracterul de proces unitar al dezvoltării embrionare şi, prin aceasta, au demonstrat practic ideea lui Darwin cu privire la unitatea de origine a lumii animale. În prezent, pe lîngă orientarea descriptivă şi evoluţionistă a **e.,** se conturează şi orientarea ecologică care studiază dependenţa proceselor de embriogeneză de condiţiile de mediu. **E.** are o mare importanţă practică, deoarece datele ei sînt aplicate în medicină (obstetrică, teratologie, oncologie), în piscicultură, în zootehnie etc. **b)** *Embriologia plantelor*, ramură a botanicii care studiază procesele de formare şi dezvoltare a gameţilor, fecundaţia, dezvoltarea embrionului şi a endospermului la plantele cu seminţe, precum şi procesele care au loc în ţesuturile formative *(meristeme)*. Datele *e. p.* sînt folosite în lucrări de înlăturare a sterilităţii, în elaborarea măsurilor agrotehnice pentru creşterea productivităţii plantelor de cultură etc.

embrión 1. (EMBRIOL., ZOOL.) Organism aflat în cursul stadiilor iniţiale ale dezvoltării sale, în perioada cuprinsă de la segmentarea oului pînă la ieşirea din învelişurile oului sau din organismul matern (stadiul de larvă, alevin, pui sau făt). Dezvoltarea **e.** are loc fie în interiorul oului, fie în organele speciale ale femelei. **2.** (BOT.) Corp multicelular situat în interiorul seminţei, înconjurat de ţesuturi bogate în substanţe nutritive, pe seama cărora acesta se dezvoltă atunci cînd se întrunesc condiţiile de mediu specifice (umiditate, temperatură etc.)

émden (de la numele oraşului german *Emden*; ZOOTEHN.), rasă de gîşte de culoare albă, cu greutate mare (în medie 7—8 kg la gîscă şi 9—10 kg la gîscan, după îngrăşare putînd ajunge la 12—15 kg). Gîştele din această rasă produc anual 25—40 de ouă de 160—200 g. Se creşte şi în ţara noastră.

emergént[1] (lat. *emergere* „a ieşi, a se arăta"; FIZ.; despre radiaţii, corpuri etc.), care iese dintr-un mediu după ce l-a traversat (ex. raza de lumină care iese dintr-o prismă se numeşte *rază emergentă*).

emergént[2], *teoria evoluţiei emergente* (FILOZ.), teorie idealistă şi metafizică cu privire la procesul dezvoltării, creată în deceniul al treilea al sec. al XX-lea de filozofii englezi S. Alexander şi C. L. Morgan. Această teorie susţine că apariţia noilor calităţi este absolut spontană şi imprevizibilă, deoarece ele nu sînt produse în mod necesar de treapta anterioară de dezvoltare, de schimbările cantitative premergătoare, ci, în ultimă instanţă, de intervenţia creatoare a divinităţii. În aparenţă dialectică, *t. e. e.* dă, în realitate, o interpretare iraţionalistă, fideistă, ultimelor descoperiri ştiinţifice, în locul evoluţionismului plat, discreditat de acestea.

emeri v. **şmirghel.**

emerít (lat. *e* „din" şi *meritum* „merit"), termen care face parte din denumirea unor titluri de onoare ce se acordă în R.P.R. oamenilor de ştiinţă, artiştilor, profesorilor, învăţătorilor, medicilor şi sportivilor care s-au distins în activitatea lor (ex. artist emerit, maestru emerit al artei, om de ştiinţă emerit).

emersiúne (lat. *emersio*, din *e* „din" şi *mergere* „a scufunda") **1.** (FIZ.) Stare a unui corp plutitor care are o parte deasupra unui lichid (ex. **e.** unei nave care pluteşte). **2.** (ASTR.) Ieşire a unui corp ceresc din conul de umbră sau de pe suprafaţa altui corp ceresc pe care se proiecta.

Emerson *[émәsn]*, Ralph Waldo (1803—1882), filozof, publicist şi poet nord-american cu o concepţie eclectică, predominant idealistă. Şi-a expus concepţiile sub formă de eseuri, precum şi sub forma liricii politice şi filozofice. Reprezentant al intelectualităţii burgheze şi mic-burgheze din S.U.A., care se desolidariza către mijlocul sec. al XIX-lea de tradiţiile iluministe, apropiindu-se de religie, **E.** considera morala ca principala forţă motrice în viaţa socială şi opunea moralei laice a iluminiştilor americani, bazată pe noţiunea de interes, concepţia sa despre morală ca manifestare a esenţei lui dumnezeu. Scrierile lui **E.** cuprind însă şi o critică severă a amoralismului rînduielilor burgheze, a afacerismului burghez şi a civilizaţiei capitaliste care oprimă pe om. Această critică

este valorificată de gîndirea socială progresistă contemporană din S.U.A. Op.pr.: „Natura" (1836), „Aleşii omenirii" (1850), „Poeme alese" (1876).

emetic (FARM.), tartrat de stibiu şi potasiu; se prezintă sub formă de cristale incolore, efluorescente sau de pulbere albă, cristalină, inodoră. Are acţiune vomitivă. Termenul se foloseşte şi ca nume generic pentru medicamentele care provoacă vărsături.

emetropíe (gr. *emmetros* „măsurat, normal" şi *opsis* „vedere"; MED.), vedere normală; situaţia în care imaginea obiectelor îndepărtate se formează direct pe retină, fără să fie necesară acomodarea.

emfizém (gr. *emphysema*, din *en* „în" şi *physan* „a sufla"; MED.), sindrom care se datoreşte infiltrării cu aer a unui ţesut. — *E. pulmonar*, sindrom caracterizat prin prezenţa aerului în ţesutul interstiţial pulmonar, datorită dilatării şi ruperii alveolelor pulmonare, asociată cu pierderea elasticităţii plămînului în urma ruperii fibrelor elastice ale acestuia. Se observă de obicei în bolile cronice de plămîni (tuberculoză, bronşită cronică etc.). **E.** se manifestă clinic prin dispnee permanentă, cianoză, tuse, torace de aspect globulos etc.

emi- (hemi-) (gr. *hemi* „jumătate"), element de compunere cu sensul „jumătate" (ex. *emisferă, hemiciclu*).

emigráre (lat. *e* „din" şi *migrare* „a călători") acţiune a unei persoane (emigrant) de a-şi părăsi patria din motive economice, politice, religioase etc. spre a se stabili în altă ţară (sin. *expatriere*). Uneori termenul de **e.** este folosit şi în cazul cînd părăsirea ţării se face pe o durată mai îndelungată sau mai scurtă (e. sezonieră), în vederea obţinerii unui cîştig. O asemenea **e.** se poate face fie individual, fie în grup. În ţările capitaliste are loc, de exemplu, **e.** forţei de muncă dintr-o ţară în alta, din cauza proporţiilor mari ale şomajului, fie în mod individual, fie organizată de stat.

Emilian, Ştefan (1819—1899), matematician romîn; a fost profesor de matematici la liceul romînesc din Braşov (1850—1858) şi apoi profesor de geometrie descriptivă la Universitatea din Iaşi (1860—1892). Op.pr.: „Curs practic de perspectivă liniară" (1886).

eminenţă cenuşie, poreclă dată de contemporanii săi consilierului politic şi diplomatic intim al cardinalului Richelieu, François Le Clerc du Tremblay (1577—1638), călugăr capucin, cunoscut şi sub numele de „părintele Iosif".

Eminescu, Mihai (1850—1889), cel mai mare poet romîn şi unul dintre cei mai de seamă lirici ai literaturii universale. S-a născut la Botoşani (după unii la Ipoteşti). A învăţat la Cernăuţi, Blaj, Viena şi Berlin, fără a-şi termina însă studiile universitare. A dus o existenţă plină de privaţiuni, ca sufler şi copist de roluri, bibliotecar, revizor şcolar, ziarist (la „Curierul de Iaşi", în 1876—1877, şi la „Timpul", între 1877 şi 1883). A debutat în ianuarie 1866 cu o elegie scrisă la moartea lui Aron Pumnul, profesorul său de limba romînă de la Cernăuţi. În acelaşi an trimite versuri patriotice şi de dragoste la revista „Familia" a lui Iosif Vulcan, care i le publică în numărul din februarie-martie 1866, schimbîndu-i şi numele din Eminovici în Eminescu. În perioada studiilor vieneze (1870) începe colaborarea la revista ieşeană „Convorbiri literare" cu poeziile „Venere şi Madonă" şi „Epigonii", care îl consacră ca talent original, deosebit de sensibil şi de profund. Vreme de 13 ani, **E.** a fost prezent în presa literară sau politică cu poeme, articole sau scrieri epice. Din 1883, îmbolnăvindu-se grav, n-a mai publicat decît sporadic. Doborît de boală, lipsit de ajutoarele materiale necesare, **E.** a dus pînă la sfîrşitul vieţii o existenţă tragică, supusă unor condiţii de mizerie umilitoare. În 1883 i-a apărut unicul volum de versuri tipărit în timpul vieţii şi intitulat „Poezii". El nu reunea însă decît o mică parte din producţia poetică eminesciană. În caietele manuscrise, Eminescu păstra numeroase poeme asupra cărora intenţiona să mai lucreze în vederea desăvîrşirii lor. Editate postum, acestea vădesc aria largă a preocupărilor tematice ale poetului, modul inedit de a aborda problemele, fantezia sa bogată, înalta sa conştiinţă şi scrupulozitate artistică. Creaţia lui, profund naţională prin izvoarele ei folclorice şi prin legătura strînsă cu istoria de lupte a înaintaşilor, cu natura patriei, cu valorile ei culturale, exprimă la un înalt nivel de sinteză artistică, bogăţia sufletească a poporului romîn. Adînc patriotică, opera lui **E.** relevă o conştiinţă frămîntată de problemele veacului său, de aspiraţiile de dreptate şi libertate ale poporului nostru. **E.** s-a format şi a trăit într-o epocă de adînci frămîntări sociale, politice şi ideologice, în condiţiile procesului de desăvîrşire a statului naţional romîn. Situată între anii ultimelor ecouri ale mişcării democrat-revoluţionare paşoptiste şi înainte de ivirea unei mişcări revoluţionare cu caracter proletar, epoca era încărcată de contradicţii a căror soluţionare justă nu se cristalizase încă. Această situaţie a influenţat puternic orientarea lui **E.** şi explică oscilarea sa între optimism şi pesimism, protest şi resemnare. În fond, **E.** era un revoltat, însufleţit de idealurile patriotice pentru care militaseră revoluţionarii paşoptişti. Ca atare, a criticat cu vehemenţă clasele exploatatoare, condamnînd în violente diatribe falsul patriotism, parazitismul şi cosmopolitismul acestora („Scrisoarea III"), condiţiile vitrege de existenţă a personalităţilor creatoare într-o societate ostilă talentului şi preocupărilor înalte („Scrisoarea I", „Scrisoarea II"), femeia frivolă educată în spiritul mentalităţii burgheze („Scrisoarea IV" şi „Scrisoarea V") sau viaţa grea, de „martiri ai capitalului", dusă de către proletari („Viaţa", partea întîi din „Împărat şi proletar"). Satira lui Eminescu se valorifică, de obicei, cu ajutorul procedeului romantic al antitezei, cultivat cu predilecţie de poet în întreaga sa operă literară. Imaginii prezentului decăzut, el îi opune, în spiritul patriotis-

mului romantic, înflăcărat, pe aceea idealizată a unui trecut patriarhal şi glorios, dominat de puritate morală şi de eroism legendar. Dezgustat de rînduielile sociale nedrepte ale vremii, sub impresia eşecului mişcărilor de răsturnare a orînduirii capitaliste (Comuna din Paris) şi sub influenţa filozofiei dizolvante a lui Schopenhauer, **E.** îşi converteşte revolta titaniană în meditaţie pesimistă, căreia îi dă însă un pronunţat caracter critic şi protestatar, chiar şi atunci cînd sfîrşeşte prin a afirma cu amărăciune inutilitatea oricărui efort de schimbare a stării de lucruri existente („Epigonii", finalul poemelor „Înger şi demon" şi „Împărat şi proletar"). Elegia este forma lirică aleasă adeseori de poet pentru a transcrie tristeţea, dezamăgirea, zbuciumul său interior („Melancolie", „O, mamă", „Rugăciunea unui dac"). Însetat de fericire, puritate, frumuseţe şi omenesc, **E.** a realizat o adevărată monografie lirică a dragostei şi peisajului romînesc. Elogiul fericirii împlinite prin iubire şi al femeii ideale, neîntinate sufleteşte, proslăvirea naturii ca imperiu feeric al libertăţii, menit să-i ocrotească pe îndrăgostiţi, sînt trăsături dominante ale eroticii şi pastelului eminescian. Poetul simte o permanentă şi irezistibilă chemare a codrului, a apelor, a decorului străjuit de lumina ameţitoare a lunii şi de blînda adiere a vîntului, stabilind între om şi natură o comuniune tainică şi inalterabilă, similară aceleia existente în folclor („Floare albastră", „Lacul", „Freamăt de codru", „Povestea teiului", „Dorinţa", „Sara pe deal"). În creaţia poetică eminesciană, un loc aparte îl ocupă poemul filozofic „Luceafărul", capodoperă a poeziei noastre (apărut în 1883 în „Almanahul Societăţii Academice «Romînia jună»" din Viena). Utilizînd schema unui basm cules din ţările romîne de călătorul german Kunisch („Fata în grădina de aur"), el relevă contradicţia dintre Hyperion, simbol al omului de geniu, şi societatea ostilă lui, întruchipată în oameni incapabili să-i acorde înţelegerea cuvenită, datorită mărginirii orizontului şi idealurilor lor de viaţă. Tema este tratată în spirit romantic, **E.** recomandînd, ca soluţie a conflictului, reîntoarcerea definitivă a geniului în lumea lui ideală. Problematica centrală cuprinsă în poeziile lui **E.**, ca şi orientarea pregnant romantică, caracterizează şi proza sa. Dintre scrierile sale epice se remarcă: nuvela „Sărmanul

M. Eminescu

Dionis" (tipărită întîi în „Convorbiri literare", în 1872—1873), nuvela „Cezara" (publicată întîi în ziarul „Curierul de Iaşi" în 1876), romanul postum „Geniu pustiu" (rămas neterminat). Publicistica lui **E.**, întemeiată pe bogate cunoştinţe economice şi istorice, constituie un neiertător pamflet la adresa epocii. Ea conţine însă şi evidente confuzii cu privire la unele probleme sociale şi naţionale. Format la şcoala scriitorilor paşoptişti, **E.** a avut vederi estetice înaintate. Deşi colaborator al „Convorbirilor literare" şi participant la şedinţele „Junimii", el n-a împărtăşit punctele de vedere estetizante ale acesteia. Preluînd idei clasiciste, romantice şi realiste, el a manifestat consecvent, în domeniul artei, o atitudine progresistă, democratică şi antiformalistă. Principiile sale estetice sînt susţinute în recenzia la „Revizorul" (1877), recenzia la volumul „Novele" al lui Slavici (1882), în articolul „Repertoriul nostru teatral" (1870), în „Notiţe bibliografice" (1880), precum şi în opera sa literară. **E.** considera că poetul e dator să slujească cu devotament şi credinţă neprecupeţită cauza poporului, a cărui viaţă trebuie să constituie principala sursă de inspiraţie a oricărui scriitor. El socotea de asemenea că modelul suprem al creaţiei literare este literatura populară. Încă din anii tinereţii, călătorind prin Transilvania şi Moldova, Eminescu a cules un impresionant număr de doine, strigături, cîntece de lume, basme şi proverbe. Pornind de la acestea, **E.** şi-a însuşit în numeroase poeme viziunea folclorică şi a reluat la un înalt nivel artistic motive curente în creaţia orală a maselor. Uneori punctul de plecare a fost o doină („Ce te legeni..."), alteori un basm („Călin — file din poveste", „Miron şi frumoasa fără corp", „Luceafărul"). Basmul cult „Făt-Frumos din lacrimă", una dintre capodoperele genului în literatura romînă, publicat de **E.** în „Convorbiri literare" (1870), are un izvor similar. **E.** a creat o operă de mare originalitate, care cuprinde într-o viziune unică, experienţa înaintaşilor şi a contemporanilor şi deschide un orizont nou orientării poeţilor de mai tîrziu. Dotat cu un excepţional simţ al limbii, el a concretizat în expresii de o rară plasticitate cele mai abstracte idei şi nuanţate stări de spirit. **E.** a turnat „în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă", asociindu-i cu măiestrie lexicul contemporan neologistic, conferind cuvîntului o forţă de sugestie pe care nici un alt scriitor romîn anterior nu i-o dăduse. Prin **E.**, poezia romînă, cîştigînd în profunzime, demonstrează posibilitatea transfigurării artistice a realităţii prin utilizarea celor mai diverse modalităţi oferite de tehnica poetică. Simbolul, metafora, asociaţia neaşteptată, epitetul antitetic, evocativ şi apreciativ, ritmurile cele mai felurite capătă, într-o interpretare strict funcţională, adecvată conţinutului, capacitatea de a revela un vast univers sufletesc în care răsună acorduri grave, duioase sau gingaşe, specifice poeziei sale. Muzicalitatea interioară a versului, disponibilităţile ei nesecate preluate cu deosebire din folclor, au dat creaţiei eminesciene un farmec neasemuit.

Caracterul autentic popular al acesteia, patriotismul, unitatea dialectică dintre bogatul ei conținut de idei și sentimente și forma ei superioară, accesibilitatea și limpezimea ei l-au înscris pe poet printre marii făuritori de frumos din literatura universală. Opera lui Eminescu a exercitat și continuă să exercite o influență covîrșitoare asupra dezvoltării poeziei romînești. Tradusă în 31 de limbi și comentată în peste 50 de studii monografice scrise în 16 limbi, poezia eminesciană a ajuns să fie cunoscută, mai ales în anii din urmă, pe toate continentele. Nedreptățit în timpul vieții și neînțeles de oficialitatea contemporană lui, Eminescu este cinstit azi, în anii de democrație populară, ca unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai culturii poporului romîn. Academia R.P.R. l-a ales membru post-mortem.

emír (în arabă *amir* sau *emir* „șef"), titlu dat, în țările din Orientul Apropiat și Mijlociu, unui conducător (principe, guvernator) musulman.

emisár (HIDROTEHN.), apă de suprafață, curgătoare sau stătătoare, bazin artificial etc. cu posibilitate de scurgere către o altă apă de suprafață și care colectează apele murdare provenite de la întreprinderi industriale, așezări umane etc. sau apele în exces de pe terenurile irigate ori desecate.

emisféră 1. (MAT.) Jumătate a unei sfere. **2.** (FIZ.) *Emisferele de Magdeburg*, două emisfere mari, metalice, goale, care se pot astfel uni încît să formeze o sferă din care se poate scoate aerul cu o pompă de vid. Au fost inventate de Otto von Guericke pentru a demonstra apăsarea enormă a aerului atmosferic. Experiența, spectaculoasă, a fost efectuată de Guericke în orașul Regensburg, unde cîte patru perechi de cai atașați în sens contrar de cele două emisfere nu au reușit să le desfacă. **3.** (ASTR., GEOGR.) **a)** *Emisfera australă*, jumătatea sudică a sferei cerești sau a sferei terestre, mărginită de ecuatorul ceresc, respectiv de ecuatorul terestru, și cuprinzînd polul sud. În *e. a.* a sferei terestre, oceanele au o extindere foarte mare, ocupînd 80,9% din suprafață. În această emisferă sînt situate continentele Antarctida și Australia, cea mai mare parte a Americii de Sud și partea de sud a Africii. Se numește și *emisfera sudică*, *emisfera meridională*. **b)** *Emisfera boreală*, jumătatea nordică a sferei cerești sau a sferei terestre, mărginită de ecuatorul ceresc, respectiv de ecuatorul terestru, și cuprinzînd polul nord. *E. b.* a sferei terestre cuprinde cea mai mare parte a uscatului (Asia, Europa, America de Nord, partea nordică a Americii de Sud și mare parte din Africa). Oceanele din această emisferă ocupă 60,7% din suprafață. Se numește și *emisfera nordică*, *emisfera septentrională*. **4.** (ANAT.) *Emisfere cerebrale*, cele două părți simetrice ale creierului mare, de formă eliptică, separate între ele prin scizura interhemisferică. Sînt formate din lobi (frontal, parietal, temporal, occipital și al insulei), separați prin șanțuri adînci (scizuri). Suprafața lobilor este brăzdată de șanțuri care delimitează circumvoluțiile cerebrale. În interiorul *e. c.* se află ventriculele laterale. Masa *e. c.* este alcătuită din substanță albă în care se găsesc nuclee de substanță cenușie, iar la periferia lor se află de asemenea substanță cenușie. Filogenetic, *e. c.* constituie cea mai nouă porțiune a creierului și dețin un rol important în coordonarea nervoasă. Marea dezvoltare a *e. c.* umane se datorește, pe de o parte, particularităților anatomofiziologice ale creierului strămoșilor omului (maimuțele antropomorfe), iar pe de altă parte apariției stațiunii bipede, influenței muncii și limbajului. Față de *e. c.* ale antropoidelor, cele ale omului sînt relativ mai mari, cu circumvoluții mai numeroase, cu cîmpurile de „asociație" și de „integrare" mai întinse, corespunzător cu noile funcțiuni ale scoarței cerebrale.

emisiúne[1] (lat. *emissio* „trimitere, aruncare") **1.** (FIZ., ELT.) **a)** Producere, de către un corp sau dispozitiv, a unei radiații corpusculare, electromagnetice ori acustice în mediul înconjurător. **b)** Producere a unei anumite unde de curent de-a lungul unei linii electrice. — *E. electronică*, producere de electroni care părăsesc suprafața unui corp (în mod curent un metal), răspîndindu-se în spațiul înconjurător. Studiul *e. e.* are o deosebită importanță teoretică (în fizica solidului) și practică (în tehnica telecomunicațiilor, în construcția tuburilor electronice, a celulelor fotoelectrice etc.). — *E. fotoelectronică* v. *fotoemisiune*. — *E. secundară*, fenomen prin care o radiație electromagnetică sau corpusculară este emisă de o substanță cînd pe aceasta cade o radiație (ex. un fascicul de raze X, de lumină ultravioletă sau de lumină vizibilă, căzînd pe un metal, poate cauza *e. s.* de fotoelectroni). De obicei termenul de *e. s.* se referă la emiterea electronilor de către un solid ca rezultat al ciocnirii cu solidul a electronilor „primari" de energie suficient de mare, energie a cărei limită inferioară depinde de natura solidului. — *E. termoelectronică*, emitere de electroni de către o substanță datorită creșterii temperaturii acesteia. Se explică prin existența în interiorul rețelei cristaline (a unui metal sau a unui semiconductor) a electronilor liberi, care se comportă ca un gaz. Prin încălzirea corpului crește și temperatura gazului electronic, ceea ce face să crească numărul electronilor, care au suficientă energie pentru a străbate bariera de potențial a materialului respectiv și deci curentul din exteriorul acestuia. *E. t.* este foarte sensibilă la starea suprafeței materialului. Fenomenul este utilizat în tuburile electronice pentru obținerea electronilor prin încălzirea filamentului catodului. — *E. autoelectronică* (*la rece* sau *prin efect de cîmp*), emitere de electroni dintr-un catod datorită cîmpului electric dintre acest catod și un electrod care se găsește la un potențial mai înalt decît catodul. — *E. radioelectrică*, emitere de unde electromagne-

tice realizată cu instalații electrice de înaltă frecvență (emițătoare), prin intermediul antenelor. **2.** (TEHN.) Fază din ciclul mașinilor cu abur sau al turbinelor cu abur, în care aburul, după ce a efectuat lucrul mecanic, este evacuat din cilindrul mașinilor sau din rotorul turbinelor în atmosferă sau într-un condensator de abur.

emisiúne[2] (FIN.) **1.** Punere în circulație a banilor și a hîrtiilor de valoare de către stat sau de către instituții anume autorizate. **2.** (În capitalism) Operație prin care societățile anonime își constituie sau își măresc capitalul pe baza emiterii de acțiuni, obligațiuni etc. V. și bănci de emisiune.

emistih (gr. *hemi* „jumătate" și *stichos* „vers"), fiecare dintre cele două părți ale unui vers, despărțite prin cezură (ex. „Măr cu foi de aur, măr de lîngă drum". M. Beniuc).

emitór (TELEC.), regiune din cristalul semiconductor al unui tranzistor, prin care se injectează în regiunea-bază purtători minoritari de sarcini (goluri, la un tranzistor (*p-n-p*, și electroni, la un tranzistor *n-p-n*.) Constituie una dintre cele trei părți ale tranzistorului. V. și colector; bază.

emițătór (TELEC.), instalație electronică pentru producerea și emiterea în spațiu a undelor electromagnetice purtătoare de mesaje. Elementele componente principale ale **e.** sînt: oscilatorul, care generează oscilațiile de înaltă frecvență, amplificatoarele, care măresc amplitudinea și puterea oscilațiilor, modulatorul, cu care se modifică anumite caracteristici ale oscilațiilor în conformitate cu semnalul de transmis, antenele, pentru radiația în spațiu a undelor radioelectrice, sistemele de alimentare cu energie electromagnetică, sistemele de răcire cu aer sau cu apă, precum și instalații anexe. După natura informației transmise, se deosebesc: **e.** pentru radiodifuziune, radiotelegrafie, radiotelefonie, televiziune, radiolocație, radiotelecomandă etc.; după procedeul de generare a oscilațiilor, **e.** pot fi: cu scîntei electrice, cu vibrator, cu tuburi electronice sau cu dispozitive semiconductoare; după tipul de modulație, există: **e.** cu modulație de amplitudine, de fază, de frecvență sau prin impulsii; după gama de unde în care lucrează, se deosebesc: **e.** de unde lungi (kilometrice), medii (hectometrice), scurte (decametrice) și ultrascurte (metrice, decimetrice și centimetrice). Primele stații de radioemisiune au fost înzestrate cu **e.** cu scîntei. După inventarea triodei (1906) și a generatorului de oscilații cu triode (1913), au fost construite, în Germania, primele **e.** cu tuburi electronice (1914—1916). Primul **e.** pentru programe regulate vorbite și muzicale destinate publicului a intrat în funcțiune în 1920 la Pittsburgh în S.U.A. Construcția **e.** de mare putere a fost posibilă după inventarea în 1919—1920, de către M.A. Bonci-Bruevici, a tubului electronic de mare putere cu anod de cupru răcit cu apă. Primul **e.** de 12 kW, cel mai mare din acea vreme, a fost construit în 1922 la Moscova. În întreaga lume sînt răspîndite astăzi **e.** cu puteri de 100—1 000 kW. În prezent se realizează **e.** pe unde ultrascurte cu modulație de frecvență, care asigură o calitate superioară și fără paraziți a recepției. În Romînia, primele încercări de realizare a unui **e.** au fost făcute în 1926 de către cadre didactice de la Universitatea din București. Pînă la naționalizare, societatea de radiodifuziune, limitîndu-se la investițiile cele mai rentabile, a construit numai două emițătoare (la Băneasa și la Bod). În prezent funcționează treisprezece **e.** pe unde kilo- și hectometrice și trei **e.** pe unde metrice. Acestea asigură acoperirea țării cu două programe radiofonice. Șapte **e.** de televiziune asigură emisiunea unui program de televiziune. V. și oscilator; radiofonie; radiolocație; radiotehnică; televiziune.

Emițător de radiodifuziune pentru frecvențe medii

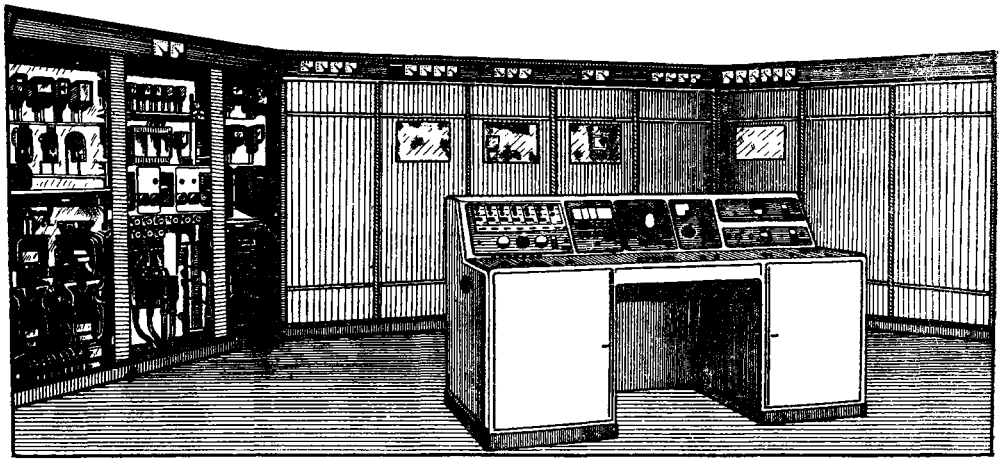

Emmanuel, David (1854—1941), matematician romîn. A fost membru de onoare al Academiei Romîne. A funcţionat aproape 50 de ani ca pro-

D. Emmanuel

fesor la Universitatea din Bucureşti şi la Şcoala politehnică, aducînd mari servicii în domeniul predării matematicii în instituţiile de învăţămînt superior. A publicat lucrări în domeniul funcţiilor de o variabilă complexă. Cursul său „Lecţiuni de teoria funcţiilor" (2 vol., 1924, 1927) este unul dintre primele manuale de matematici superioare apărute în ţara noastră.

Emmons *[émənz]*, William Harvey (1876—1948), geolog american. A fost profesor la Universitatea din Minnesota (S.U.A.) şi redactorul revistei „Economic Geology". A elaborat o serie de teorii referitoare la formarea zăcămintelor de minereuri, la problema zonalităţii zăcămintelor hidrotermale şi la legătura genetică a acestora cu rocile intrusive. Emmons a scris o serie de monografii asupra geologiei unor regiuni ale S.U.A., numeroase articole de specialitate, un curs asupra teoriei formării zăcămintelor etc.

emoliént (din lat. *emollire* „a înmuia"; FARM.), agent medicamentos care moaie pielea şi atenuează procesele inflamatorii ale mucoaselor (ex. lanolina, glicerina, vaselina, ceaiul de nalbă, muşeţelul etc.).

emondáj (din lat. *emundare* „a curăţa"; SILV.), operaţie de tăiere a ramurilor de pe trunchiurile în picioare pentru a se stimula creşterea în înălţime a arborilor şi a se feri coroana lor de uscări parţiale.

emotivitáte (din lat. *emotus* „agitat", de la *emovere* „a mişca"; MED., PSIH.) **1.** Gradul reacţiei emotive a unui individ. **2.** Reacţie emotivă exagerată la excitaţiile externe.

emóţii (lat. *emotio*, de la *emovere* „a mişca"), procese psihice care reflectă interacţiunea dintre diferite împrejurări de viaţă şi trebuinţele omului (cerinţele lui faţă de mediul înconjurător). Constituie una dintre formele reflectării realităţii obiective. Cînd condiţiile corespund trebuinţelor omului, se dezvoltă **e.** plăcute (pozitive); în cazul contrar apar trăiri emoţionale neplăcute (negative). Deoarece atît stimulii interni ai omului cît şi condiţiile variabile de mediu sînt multilaterale şi complexe, **e.** sînt, de regulă, bipolare, adică îmbină în mod simultan şi în forme diverse plăcutul cu neplăcutul. Cele mai cunoscute **e.** sînt: bucuria, tristeţea, mînia, frica, entuziasmul etc. Spre deosebire de s e n t i m e n t e, care sînt mai stabile, **e.** au o durată limitată. În mecanismul fiziologic al **e.**, rolul principal revine activităţii corticale, dar un rol important îl au şi formaţiile subcorticale. **E.** sînt însoţite de obicei de an mite e x p r e s i i e m o ţ i o n a l e. Într-un sens mai larg, **e.** se confundă cu a f e c t i v i t a t e a.

Empedocle (c. 490—c. 430 î.e.n.), filozof materialist grec din Agrigent (sudul Siciliei), medic şi poet, om politic, conducător al democraţiei sclavagiste din oraşul său natal. A scris poemele filozofice „Despre natură" şi „Purificările", din care s-au păstrat numai 450 de versuri. A considerat că baza tuturor fenomenelor naturii o constituie patru elemente materiale necreate, indestructibile şi imuabile: focul, aerul, apa şi pămîntul, din al căror amestec în proporţii diferite ia naştere întreaga diversitate calitativă a lumii. El a explicat mişcarea elementelor prin acţiunea a două forţe materiale contrare: iubirea şi ura, reprezentări naive ale atracţiei şi repulsiei. **E.** a făcut primele încercări rudimentare de aplicare a experimentului în ştiinţă.

empire, *stil* ~, stil apărut în primul pătrar al sec. al XIX-lea în special în arhitectură, în arta decorativă şi aplicată. La început, denumirea de *s. e.* desemna arta franceză din perioada imperiului lui Napoleon. În *s. e.* se îmbinau elemente ornamentale ale artei romane din perioada imperiului cu motive ale artei vechiului Egipt şi cu elemente din alte stiluri. Arhitectura *s. e.* se caracterizează prin monumentalitate fastuoasă, austeră totodată, prin folosirea în detaliile arhitecturale a emblemelor militare şi prin bogăţia decoraţiilor interioare (ex. „Palatul Bursei"

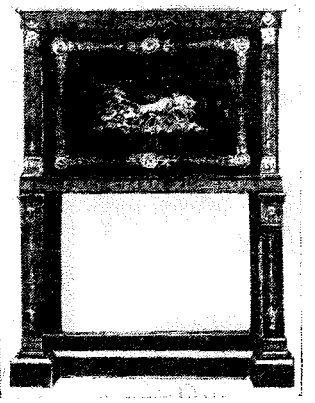

Stil empire. Secretaire zis al „Fabulelor" lui La Fontaine (Compiegne)

din Paris, de Brongniart şi Labarre; Arcul de triumf „de l'Etoile", de Chalgrin; „Arc du Caroussel", de Percier şi Fontaine). Interioarele erau decorate cu fresce a căror tematică o formau subiectele din mitologie.

empíric (gr. *empeirikos*, din *en* „în" şi *peira* „experienţă"), care este bazat numai pe experienţă, nu pe o generalizare, pe o teorie, pe o lege. De exemplu, în medicină, un procedeu terapeutic este aplicat în mod **e.** dacă el nu se bazează pe cunoaşterea cauzelor şi a esenţei bolii şi pe cunoaşterea modului cum acţionează medicamentul respectiv, ci numai pe observarea efectului favorabil al tratamentului.

empiriocriticísm, curent filozofic idealist subiectiv, apărut în anii 1870—1890 în Germania, Austria, Elveţia şi Anglia. **E.** a fost întreme-

iat de R. Avenarius şi E. Mach. Alţi reprezentanţi ai **e.** au fost: J. Petzoldt (1862—1929), K. Pearson (1857—1936), R. Willy (1855—1920) ş.a. Termenul de **e.**, care înseamnă „critica experienţei", a fost introdus de Avenarius în lucrarea sa „Critica experienţei pure" (1888—1890). Fiind o variantă a pozitivismului, **e.** pretindea că ar reprezenta o filozofie a ştiinţelor contemporane ale naturii situată deasupra opoziţiei dintre materialism şi idealism, o „a treia cale" în filozofie. În realitate, această „a treia cale" s-a dovedit a fi o îmbinare eclectică şi confuză a unor teze fundamentale idealist-subiective cu elemente izolate de materialism spontan. Empiriocriticii au interpretat noţiunea de experienţă în mod idealist subiectiv, ca o totalitate a trăirilor şi senzaţiilor omului, în care nu se reflectă nici o realitate obiectivă. Ei au reeditat vechile concepţii idealist-subiective ale lui G. Berkeley şi D. Hume, mascate printr-o terminologie nouă. Astfel, E. Mach consideră că lumea este constituită din „elemente", prin care el înţelege de fapt senzaţiile, reluînd teza lui Berkeley după care lucrurile sînt complexe de senzaţii. Avenarius a formulat, de pe poziţii idealist-subiective asemănătoare, teoria „coordonării principiale", conform căreia obiectul cunoaşterii, mediul, natura („contratermenul") n-ar putea exista independent de subiect, de eul cunoscător („termenul central"). **E.** neagă conţinutul obiectiv al cunoaşterii ştiinţifice. Datorită mai ales lucrărilor lui Mach, **e.** s-a răspîndit la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea printre naturalişti, îndeosebi printre fizicieni, şi a contribuit la apariţia aşa-numitului idealism „fizic". În lucrarea sa clasică „Materialism şi empiriocriticism", V.I. Lenin a supus unei critici profunde şi multilaterale **e.** şi pe adepţii lui din Rusia, dezvăluind esenţa sa reacţionară. Sin. *machism.*

empiriomonism, variantă a empiriocriticismului, creată de machistul rus A. A. Bogdanov, care desemnează, după autorul ei, o filozofie bazată pe „experienţa unică". Bogdanov a substituit conştiinţei individuale, care avea în empiriocriticism rolul de creator al naturii, conştiinţa colectivă, afirmînd că realitatea fizică este „experienţa socialmente organizată" a omenirii. Bogdanov nega în felul acesta existenţa independentă de conştiinţa umană a realităţii obiective. În cartea sa „Materialism şi empiriocriticism", V.I. Lenin a dezvăluit esenţa idealist-subiectivă a **e.** şi a zdrobit încercarea lui Bogdanov de a substitui machismul materialismului dialectic, arătînd că această încercare deschide drum fideismului.

empirísm (gr. *en* „în" şi *peira* „experienţă"), concepţie filozofică care reduce cunoaşterea la experienţa senzorială, subapreciind sau negînd valoarea cunoaşterii raţionale; **e.** este opus raţionalismului. El consideră în mod greşit formele logice, noţiunile şi teoriile ştiinţifice ca simple însumări ale senzaţiilor, neagă specificul calitativ şi caracterul activ al gîndirii logice. Există un **e.** materialist şi un **e.** idealist-subiectiv. **E.** materialist (reprezentat de F. Bacon, Hobbes, Locke, de materialiştii francezi din sec. al XVIII-lea) recunoaşte că izvorul senzaţiilor îl constituie materia, realitatea obiectivă. **E.** idealist-subiectiv (reprezentat de Berkeley, Hume, de machişti, de neopozitiviştii şi pragmatiştii contemporani) reduce întreaga realitate la senzaţiile şi la percepţiile subiectului, neagă faptul că senzaţiile şi percepţiile sînt reflectări ale însuşirilor obiective ale lucrurilor materiale. Criticînd unilateralitatea empirismului, materialismul dialectic arată că abstracţiile ştiinţifice dezvăluie însuşirile interne ale lucrurilor şi legile lor de dezvoltare, care nu pot fi cunoscute dacă ne limităm la treapta senzorială a cunoaşterii. **E.** este larg răspîndit în sociologia burgheză contemporană, manifestîndu-se, de exemplu, prin negarea existenţei legilor generale ale dezvoltării sociale (v. şi microsociologie). În politică, **e.** se caracterizează prin pierderea din vedere a ţelurilor şi a perspectivei generale, prin practicism îngust, factologie şi prin negarea însemnătăţii teoriei.

emplástru (FARM.), preparat solid, plastic, care, aplicat pe piele, se moaie şi aderă la aceasta. Are în componenţă săruri de plumb ale acizilor graşi, amestec de răşini, cauciuc, substanţe medicamentoase active. Se utilizează fie aplicat direct pe piele, pentru izolarea unei răni, fie pentru fixarea unui pansament (ex. **e.** diachilon, **e.** adeziv etc.). Sin. *plasture.*

ému *(Dromiceius novaehollandiae)*, pasăre terestră acarenată, de talie mare, asemănătoare cu cazuarul,

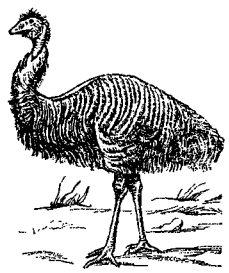

Emu

dar lipsită de creasta cornoasă de pe cap. Trăieşte în Australia, în grupuri de 4—6 exemplare. Este ocrotită în rezervaţii naturale.

emulgatór (CHIM.), agent activ de suprafaţă, folosit la obţinerea emulsiilor. Există **e.** specifici pentru fiecare dintre cele două tipuri de emulsii (ex. oleatul de sodiu solubil în apă este **e.** pentru emulsiile de tip ulei în apă, iar oleatul de calciu insolubil în apă, dar solubil în ulei, pentru emulsiile apă în ulei). Se folosesc ca **e.** mai ales cazeina, colesterina, alcoolul polivinilic, alcoolii sulfataţi, săpunurile etc. Sin. *emulsionant.*

emúlsie 1. (CHIM.) Sistem dispers format din două lichide insolubile unul în celălalt, dintre care unul se află în stare de dispersie înaintată. **E.** sînt de două tipuri: de tip ulei în apă (ex. benzenul dispersat în apă) sau de tip apă în ulei. Se obţine prin dispersarea lichidului de emulsionat în mediul de disper-

sie prin amestecarea mecanică, cu ajutorul ultrasunetelor etc. în prezența emulgatorilor. Există **e.** naturale (ex. laptele, untul, latexul) și sintetice (ex. margarina, cremele cosmetice, unsorile consistente etc.). **2.** (FIZ.) *Emulsie fotografică*, precipitat de halogenură (bromură și clorură) de argint, dispersat într-o soluție vîscoasă de gelatină. Este întrebuințată la prepararea stratului sensibil al plăcilor și filmelor fotografice uscate și al hîrtiei fotografice. — *E. nucleară*, emulsie fotografică folosită pentru a înregistra urma unei particule încărcate. Se manifestă printr-un șir de grăunțe întunecate care ia naștere prin procese locale de ionizare, vizibile la examinarea microscopică. Pentru detecția diferitelor particule servesc mai multe tipuri de *e. n.*, mai groase și mai concentrate decît emulsiile fotografice ordinare și depuse de obicei pe lame de sticlă, denumite plăci nucleare. *E. n.* au servit la descoperirea mai multor particule elementare, printre care mezonii μ și π. **3.** (CONSTR.) *Emulsie de bitum*, dispersie microscopică de bitum moale în apă, în volume egale, realizată la cald cu ajutorul unui mic adaos de săpun de sodiu (1—2%). Se folosește la executarea îmbrăcăminților rutiere asfaltice, prin metoda numită *la rece* (fără încălzirea amestecului de componenți ai betonului asfaltic).

emulsínă (BIOCHIM.), amestec de enzime din migdale amare, ciuperci etc. Catalizează hidroliza unor glicozizi, de exemplu a amigdalinei (glicozid din sîmburi de migdale amare) în glucoză, în aldehidă benzoică și în acid cianhidric.

emulsionánt (CHIM.) v. **emulgator.**

emulsionát (CHIM.), care se găsește sub forma unei emulsii (ex. ulei **e.** în apă, adică ulei dispersat sub formă de picături mici în apă, cu ajutorul unui emulgator).

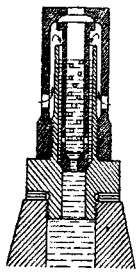

Emulsor

emulsór (TEHN.), aparat care servește la prepararea emulsiilor.

Enacovici, George (n. 1891), compozitor și violonist romîn. A activat ca profesor la Conservatorul de muzică din București. A scris „Sonata în mi major" pentru pian, două poeme pentru vioară și orchestră, „Suita în stil romînesc" pentru orchestră, „Rapsodia romînă", o simfonie, poemul vocal-simfonic „Pe șesul înghețat", lucrări de muzică de cameră etc. Creația sa demonstrează cunoașterea tradiției clasice, precum și preocuparea pentru valorificarea surselor folclorice.

enantém (gr. *en* „în" și *anthein* „a înflori"; MED.), erupție localizată pe mucoase (bucală, faringiană, nazală etc.), întîlnită în unele boli contagioase (scarlatină, rujeolă etc.).

enantiomorfíe (FIZ., MINER.), proprietate a unor corpuri (ex. a cuarțului, a acidului tartric etc.) de a cristaliza în două forme, dintre care una este imaginea celeilalte într-o oglindă plană. Se deosebesc forme enantiomorfe drepte și stîngi.

enantiotropíe (FIZ., MINER.), proprietate a unui corp de a putea cristaliza în două structuri cristaline diferite, care se pot transforma una în cealaltă la o anumită temperatură (numită *punct de tranziție*) fără a se modifica starea de agregare (ex. transformarea sulfului rombic în sulf monoclinic, și invers, la temperatura de 95,5°C).

enarmoníe (MUZ.), raportul dintre două sau mai multe sunete care în sistemul muzical temperat au aceeași înălțime, dar se scriu diferit (ex. fa diez-sol bemol, si-do bemol).

encaústic (gr. *en* „în" și *kaustikos* „fierbinte"; ARTE PLAST.) **1.** (La vechii greci) Procedeu de pictură în care culorile se foloseau amestecate cu ceară, întinse pe zid sau pe suport cu un fier înroșit în foc (cauter). Acest procedeu s-a pierdut la sfîrșitul evului mediu. **2.** Preparat pe bază de ceară, folosit la impregnarea sculpturilor de marmură sau de ipsos, pentru a da culorii un ton catifelat sau pentru a feri sculpturile de umezeală.

encefál (gr. *enkephalos*, din *en* „în" și *kephale* „cap"; ANAT.), parte a sistemului nervos central al vertebratelor, cuprinsă în interiorul cutiei craniene, învelită în meninge și alcătuită din emisferele cerebrale *(telencefal)*, creierul intermediar *(diencefal)*, creierul mijlociu *(mezencefal)*, cerebelul *(metencefal)* și bulbul rahidian *(mielencefal)*. De **e.** mai țin și următoarele formații: perechile de nervi cranieni, epifiza, organul parietal (numai la vertebratele inferioare) și hipofiza. **E.** diferă mult la diferite animale atît ca volum total cît și ca mărime a părților sale componente. În funcție de poziția sistematică a animalului, se observă o creștere progresivă a mărimii **e.** și o continuă complicare a structurii sale, începînd de la pești, la amfibieni, reptile, păsări și mamifere. Această creștere este legată de complexitatea reacțiilor și a legăturilor animalelor cu mediul ambiant; ea afectează mai ales telencefalul, care la mamiferele superioare și la om constituie partea cea mai mare a **e.** Modul de viață determină de asemenea unele particularități ale structurii **e.** (ex., la păsări, cerebelul, ca urmare a activității de coordonare a mișcărilor în timpul zborului, este relativ mai dezvoltat decît la alte vertebrate). La om, **e.** constituie partea superioară a sistemului nervos central, care are rolul de integrare și de coordonare a tuturor funcțiunilor organismului, și prezintă o importanță deosebită în adaptarea acestuia la mediul extern.

encefalítă (MED.), boală care constă în inflamația creierului datorită unor agenți infecțioși (microbi sau virusuri), toxici, alergici etc. Se manifestă de obicei prin febră, agitație sau adinamie, tulburări de somn etc.

encefalografíe (gr. *enkephalos* „creier" și *graphein* „a nota", „a scrie"; MED.), metodă de examinare radiografică a encefalului, folosită în diagnosticul unor boli nervoase, în special al tumorilor cerebrale. Se poate utiliza *e. gazoasă*,

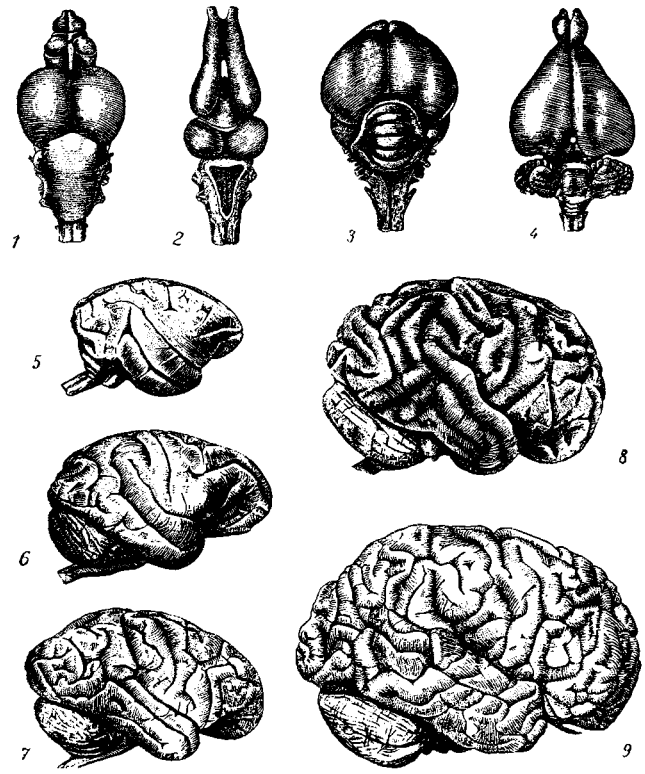

Encefal

1 — de peşte teleostean (păstrăv); *2* — de amfibian (broască); *3* — de pasăre (porumbel); *4* — de mamifer (cîine). Encefalul maimuţelor şi omului; *5* — choata *(Ateles geoffroyi)*; *6* — hamadril *(Cynocephalus hamadryas)*; *7* — orangutan *(Simia satyrus)*; *8* — cimpanzeu *(Anthropopithecus troglodytes)*; *9* — om *(Homo sapiens)*

e. lichidiană şi *e. arterială* (sau *arteriografia*). Mai folosită este *e. gazoasă*, care constă în introducerea de aer în spaţiul subarahnoidian cerebral, după extragerea unei cantităţi de lichid cefalorahidian, urmată de radiografia craniului.

encefalomielítă (MED.), boală care constă în inflamaţia creierului şi a măduvei spinării, îmbrăcînd atît simptomatologia encefalitei cît şi pe aceea a mielitei. — (MED. VET.) *E. echină*, boală epidemică virotică a cailor, caracterizată prin febră, convulsii, comă şi moarte în 80 % din cazuri. Boala este transmisibilă la om.

encefalopatíe (gr. *enkephalos* „creier" şi *pathos* „boală"; MED.), boală a creierului. — *E. infantilă*, boală a creierului care apare în primii ani de viaţă şi lasă de obicei urme constînd în tulburări motorii şi deficit intelectual. — *E. saturniană*, formă de encefalopatie datorită intoxicaţiei cu plumb.

enciclică (gr. *enkyklos* „circular", din *en* „în" şi *kyklos* „cerc"), scrisoare papală adresată tuturor catolicilor, cuprinzînd directive oficiale în probleme religioase, etice sau politice. Enciclicele sînt intitulate după primele cuvinte ale textului lor latin.

„Enciclopedia română", prima enciclopedie românească. Editată la Sibiu, între anii 1898 şi 1904, în trei volume, sub auspiciile Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român (Astra), lucrarea a fost elaborată de un colectiv larg (peste 200 de oameni de ştiinţă, cultură şi artă din toate provinciile româneşti) sub conducerea lui C. Diaconovici. În condiţiile istorice de dinaintea unirii Transilvaniei cu Romînia, acest colectiv a avut de întîmpinat, pe lîngă dificultăţile inerente muncii de pionierat în domeniul lexicografiei enciclopedice româneşti, şi privaţiunile materiale, lipsa de unitate stilistică şi ortografică a limbii literare. Lucrare cu caracter de largă popularizare, **E. r.** tratează, în peste 3 000 de pagini, 40 000 de termeni proprii şi comuni din diverse domenii de specialitate. Continuînd tradiţiile iluminismului romînesc, **E.r.** constituie, în ciuda unor limite ideologice, o mărturie a devotamentului intelectualităţii timpului faţă de idealul unităţii culturale şi politice a poporului romîn. Ea a reprezentat, la data apariţiei, o însemnată operă de sintetizare a valorilor culturii noastre. **E. r.** a avut, înainte de primul război mondial, o largă răspîndire atît în Transilvania cît şi în Romînia.

„Enciclopedia ştiinţelor, artelor şi meşteşugurilor", enciclopedie franceză, al cărei titlu original este: „Enciclopedie sau Dicţionar raţional al ştiinţelor, artelor şi meşteşugurilor" („Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers"), editată în 35 de volume (1751—1780), sub conducerea lui D. Diderot (cu excepţia ultimelor 7 volume, cuprinzînd suplimentele şi indexul alfabetic, editate fără participarea acestuia). Ajutorul cel mai apropiat al lui Diderot a fost J. D'Alembert, pe care însă persecuţiile autorităţilor l-au determinat să-şi înceteze colaborarea după publicarea primelor 7 volume. La elaborarea enciclopediei au luat parte, alături de filozofi progresişti (Condillac, Condorcet, Helvétius, Holbach, Montesquieu, J. J. Rousseau, Voltaire), savanţi renumiţi (Buffon, Daubenton), economişti (Turgot, Quesnay), numeroşi medici, ingineri, specialişti în probleme militare etc. Enciclopedia şi-a propus drept scop să facă un bilanţ al tuturor cunoştinţelor dobîndite pînă atunci, să prezinte „un tablou general al eforturilor depuse de spiritul omenesc în toate dome-

niile şi în toate veacurile". În articolele **E.** au fost supuse unei critici necruţătoare instituţiile politice, juridice şi rînduielile economice feudale, dogmele şi superstiţiile religioase, concepţiile înapoiate şi prejudecăţile; „toate trebuiau să-şi justifice existenţa în faţa scaunului de judecată al raţiunii sau să renunţe la existenţă" (Engels). În ciuda precauţiilor luate, a formei iscusit voalate în care erau atacate instituţiile şi ideile feudale, editarea **E.** s-a lovit de împotrivirea reacţiunii feudale-clericale: publicarea volumelor a fost de mai multe ori suspendată de Consiliul de stat al regelui, **E.** a fost atacată de iezuiţi, condamnată de teologii de la Sorbona, de parlament şi de papă; unii colaboratori ai săi (ex. Diderot, abatele de Prades) au fost întemniţaţi; literaţii legaţi de cercurile aristocratice au dezlănţuit împotriva ei o adevărată campanie de calomnii. Cu toate aceste oprelişti, **E.** a fost tipărită şi răspîndită. Adevărat monument al filozofiei iluministe, **E.** a avut un rol de seamă în pregătirea ideologică a revoluţiei burgheze din 1789.

enciclopedie (gr. *en* „în", *kyklos* „cerc" şi *paideia* „educaţie, învăţămînt") **1.** Ansamblu multilateral de cunoştinţe omeneşti. **2.** Tip de lucrare lexicografică, de diferite proporţii, care sistematizează cunoştinţele omeneşti fie în ordine alfabetică, fie pe probleme sau pe ramuri de ştiinţă. Enciclopedia dă explicaţia termenilor de bază (nume comune şi proprii) din toate domeniile de activitate umană (**e.** universală) sau dintr-un singur domeniu (**e.** de specialitate). Lucrări cu caracter enciclopedic au existat încă din antichitate: la egipteni (mileniul al II-lea î.e.n.), la chinezi (sec. XII—X î.e.n.), la greci, romani, arabi. În sec. al V-lea, scriitorul latin Martianus Capella a reunit într-o carte cunoştinţele referitoare la cele şapte arte liberale. În evul mediu au fost alcătuite diverse compilaţii de acest gen, dintre care cele mai importante sînt cele datorate lui Isidor, episcop de Sevilla (sec. al VII-lea), Salomon, episcop de Constanţa (sec. al IX-lea) şi călugărului dominican Vincent de Beauvais (sec. al XIII-lea). Tot în evul mediu au apărut la Bizanţ (sec. al X-lea) prima **e.** alfabetică (întocmită de Suidas) şi primele compendii pe specialităţi, numite **e.** (ex. *e. istorică, e. agricolă, e. medicală şi veterinară* ş.a.). În sec. al XVI-lea, profesorul german Mathias Martins a elaborat planul unei **e.** complete; în sec. al XVII-lea, în China a apărut o **e.** sistematică, pe domenii de activitate, cuprinzînd peste 5 000 de volume. O mare circulaţie a cunoscut în sec. al XVIII-lea, în Europa, „Dicţionarul istoric şi critic" (2 vol., 1695—1697) al lui P. Bayle, lucrarea „Lexicon tehnic sau Dicţionar universal al artelor şi ştiinţelor" (1704) a lui Harris şi „Cyclopaedia sau Dicţionar al artelor şi ştiinţelor" (1728) al lui E. Chambers. Aceasta din urmă i-a sugerat lui Diderot ideea redactării celebrei opere realizate de iluminiştii francezi, „Enciclopedie sau Dicţionar raţional al ştiinţelor, artelor şi meşteşugurilor". Pe baza acestor tradiţii, în Europa au început să fie întocmite diverse **e.** cu caracter universal. Printre cele mai importante se numără: „Enciclopedia britanică" (ediţia I, 1768—1771); „Konversations-Lexikon", prima enciclopedie germană, editată de către Brockhaus între 1808 şi 1811; monumentala **e.** germană, neterminată, a lui Ersch şi Gruber (167 vol., tipărite între 1818 şi 1890); „Meyers Konversations-Lexikon" (46 vol., apărute între 1840 şi 1852); „Grand dictionnaire universel du XIX-e siècle", editat de Pierre Larousse (17 vol., 1866—1888); „La Grande encyclopédie" (31 vol., 1885—1902); „Dicţionarul enciclopedic", tipărit la Petersburg între 1890 şi 1907, în 82 vol. cu anexe; „Enciclopedia europeo-americana", scoasă de Espasa Calpe (71 vol., 1905—1932); „Nuova enciclopedia italiana" a lui Gerolamo Boccardo (25 vol., 1875—1888); „Révai Nagy Lexikona" (19 vol., 1911—1927). După Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, în U.R.S.S. au apărut: „Marea enciclopedie sovietică" (ed. I, 66 vol., 1925—1947; ed. a II-a, 51 vol., 1950—1958) şi „Mica enciclopedie sovietică" (10 vol., apărută în trei ediţii pînă în 1961). Într-o serie de ţări socialiste au apărut, de asemenea, diferite enciclopedii generale şi pe specialităţi, de obicei sub formă de dicţionar (filozofic, muzical, medical ş.a.). Prima încercare de **e.** românească aparţine unei societăţi literare ieşene conduse de Gh. Asachi, care a publicat, în 1842, o fasciculă dintr-un „Lexicon de conversaţie". Cea mai veche **e.** românească completă este „Enciclopedia română", tipărită la Sibiu, în trei volume, sub auspiciile Astrei, între 1898 şi 1904. Încercările ulterioare, făcute în anii regimului burghezo-moşieresc, au fost necorespunzătoare sub aspectul obiectivităţii ştiinţifice sau concepute de pe poziţii politice antidemocratice.

enciclopediştii, grupul de filozofi, savanţi şi scriitori francezi din sec. al XVIII-lea, ideologi ai burgheziei în ascensiune, uniţi în jurul „Enciclopediei ştiinţelor, artelor şi meşteşugurilor". **E.** au avut concepţii filozofice deosebite: unii dintre ei (Rousseau, D'Alembert, Voltaire) au fost deişti, alţii (Diderot, Helvétius, Holbach) materialişti şi atei militanţi. În politică, **e.** au îmbrăţişat de asemenea concepţii diferite: alături de adepţii absolutismului luminat se aflau adepţi ai monarhiei constituţionale, republicani etc. Toţi au împărtăşit însă concepţii iluministe şi au dus o luptă susţinută împotriva feudalismului, a scolasticii şi a bisericii catolice, luînd hotărît apărarea „stării a treia". Pentru activitatea lor, **e.** au fost urmăriţi şi persecutaţi de autorităţile statului absolutist şi de biserică.

Encina *[enθina]*, Juan del (1468—c. 1529), dramaturg spaniol din epoca Renaşterii. A compus piese laice, numite „egloge", în care a slăvit, în spirit umanist, bucuria de a trăi şi iubirea. A mai scris scenete de moravuri, legate de tradiţiile teatrului comic popular, şi egloge cu caracter religios. **E.** a pus bazele dramei umaniste laice în Spania. Op. pr.: „Teatru", „Auto despre bă-

taie", „Egloga despre Plăcida şi Victoriano", „Egloga despre scutierul ajuns păstor", „Arta poeziei castiliene".

enclíză (gr. *enclisis* „aplecare"; LINGV.), ataşare, în scris şi în pronunţare, a unui cuvînt neaccentuat la cuvîntul precedent (ex. encliza articolului hotărît în limba romînă).

encrinus (PALEONT.), gen fosil de crini-de-mare *(crinoizi)* din ordinul *Articulata*, care se caracterizează prin caliciul diciclic, cu 10—20 de braţe, prevăzut cu un peduncul lung, format din numeroase piese (articole) cilindrice străbătute de un canal central. În R.P.R. se întîlneşte în depozitele triasice de la Dîrste (reg. Braşov).

Encsel, Mauriciu (1898—1933), militant în mişcarea

M. Encsel

muncitorească din Romînia. Fiu de ţăran, muncitor metalurgist, şi-a început activitatea revoluţionară în timpul primului război mondial şi a luat parte la luptele pentru apărarea Republicii Sovietice Ungare (1919). A activat în Sindicatele unitare şi în conducerea Ajutorului roşu şi a Ajutorului muncitoresc romîn. Arestat în 1933 la Timişoara, a murit în urma torturilor la care a fost supus în închisoare de organele represive ale regimului burghezo-moşieresc.

Enculescu, Petre (1897—1957), geobotanist şi pedolog romîn, elev şi continuator al lui G. Munteanu Murgoci. A fost profesor la Facultatea de agronomie din Bucureşti. A colaborat la întocmirea primei hărţi a solurilor Romîniei pe baze genetice; paralel cu cercetările privitoare la solurile ţării, a întreprins valoroase studii floristice şi geobotanice.

endarterítă (MED.), inflamaţie a tunicii interne a unei artere, care poate produce astuparea acesteia (ex. **e.** obliterantă).

endecasilláb (gr. *endeka* „unsprezece" şi *silabă*), vers compus din unsprezece silabe (ex. „Afară-i toamnă, frunză-mprăştiată". Eminescu).

endemíe (gr. *endemia*, din *en* „în" şi *demos* „popor"), boală care se menţine sau apare mereu într-o regiune sau într-o colectivitate. În ţara noastră, în trecut, malaria, tifosul exantematic, pelagra, guşa erau boli endemice. Datorită măsurilor de profilaxie în masă luate în timpul regimului de democraţie populară, aceste boli sînt pe cale de stîrpire sau în mare regres.

endemísme (BIOL.), specii de plante sau de animale care trăiesc numai într-un anumit loc pe pămînt, avînd un areal restrîns. **E.** au apărut ca rezultat al izolării geografice (ex. garofiţa *Dianthus callizonus*, care trăieşte numai în munţii Piatra Craiului, peştele *Romanichthys valsanicola* din rîul Argeş etc.).

endemoepidémic (MED.; despre boli), care evoluează obişnuit ca endemie şi uneori ca epidemie. În trecut, pesta şi holera erau boli **e.** în majoritatea ţărilor din lume; acum mai persistă cîteva focare endemice în Africa, Asia şi America de Sud.

Endimion, personaj mitologic, păstor din Caria, de o frumuseţe deosebită, pe care Selene (Luna) venea să-l admire noaptea în timp ce dormea. **E.** a obţinut de la Zeus nemurirea, rămînînd însă pentru totdeauna cufundat în somn.

endo- (gr. *endon* „înăuntru"), element de compunere cu sensul „înăuntru, în interior" (ex. *endodermă, endolimfă).*

endocárd (gr. *endon* „înăuntru" şi *kardia* „inimă"; ANAT.), tunica internă a inimii. Căptuşeşte cavităţile muşchiului cardiac *(e. parietal)* şi valvulele inimii *(e. valvular).*

endocardítă (MED.), inflamaţie a endocardului, datorită unor agenţi virotici sau microbieni. Se întîlneşte cel mai frecvent în reumatismul poliarticular acut *(boala lui Sokolski-Bouillaud)* şi se caracterizează prin febră, modificări caracteristice ale zgomotelor inimii, apariţia de sufluri cardiace etc. — *E. lentă,* boală provocată de localizarea unor microbi pe endocard, care produc leziuni ulcerovegetante. Este însoţită şi de alte manifestări, ca nefrită, anemie, embolii, stare generală gravă. În trecut mortală, **e.** *l.* este astăzi vindecabilă prin antibiotice.

endocrániu (ANAT.), faţa internă a cutiei craniene, căptuşită de *dura-mater.*

endocrín (gr. *endon* „înăuntru" şi *krinein* „a secreta"; FIZIOL.), care are o secreţie internă, al cărui conţinut se varsă direct în mediul intern: sînge, limfă etc., nu prin intermediul unui canal excretor; care se referă la procesul de secreţie internă (ex. glandă endocrină, sistem endocrin).

endocrinologíe (gr. *endon* „înăuntru", *krinein* „a secreta" şi *logos* „ştiinţă"; BIOL., MED.), ramură a biologiei şi a medicinii care se ocupă cu studiul glandelor cu secreţie internă în condiţii normale şi patologice, cu originea, natura şi modul de acţiune a hormonilor. Perioada empirică a **e.** îşi are începuturile în vechea civilizaţie a Egiptului şi în antichitatea greco-latină. Prima dovadă experimentală a existenţei secreţiilor interne a fost adusă de Berthold (1849), care a arătat că transplantarea testiculelor la cocoşul castrat împiedică apariţia modificărilor caracteristice castraţiei. Dezvoltarea ulterioară a **e.** este legată de numele savanţilor Cl. Bernard, care a introdus în ştiinţă noţiunea de „secreţie internă", Brown-Séquard, fondatorul opoterapiei moderne, Addison, Vulpian, Schiff, Rogovici, Sobolev, von Mering, Minkowski, Pierre Marie ş.a. În primii ani ai secolului nostru, Abel şi Takamine, independent unul de altul, reuşesc să izoleze adrenalina, iar Bayliss şi Starling secretina, cu care prilej au folosit pentru prima oară termenul hormon. Un moment important în istoria **e.** îl constituie monografia lui C.I. Parhon şi M. Goldstein „Secreţiile interne", apărută în limba franceză

la Paris în 1909, prima lucrare ştiinţifică de mari proporţii asupra problemei secreţiei interne, care situează pe autorii ei printre fondatorii **e.** În ultimele decenii, endocrinologia s-a afirmat ca o specialitate de bază a biologiei şi medicinii. Au fost izolaţi cei mai mulţi dintre hormonii glandelor endocrine, precum şi o serie de hormoni tisulari. O parte dintre ei au fost obţinuţi şi prin sinteză, iar în prezent pe această cale se prepară diverşi analogi sintetici, larg folosiţi în medicină (glucocorticoizi, spirolactone, derivaţi progesteronici etc.). În ultimii ani s-au făcut progrese însemnate pe linia elucidării structurii chimice a unor hormoni protidici, putîndu-se obţine unii din ei prin sinteză (vasopresina, ocitocina, hormonul corticotrop hipofizar, hormonul melanofor etc.). Ţara noastră a adus contribuţii însemnate la dezvoltarea **e.**, prin C. I. Parhon şi alţi oameni de ştiinţă romîni, ca A. N. Vitzu, Gh. Marinescu, Fr. Rainer, Gr. T. Popa, I. T. Niculescu, I. I. Niţescu, Şt.-M. Milcu, Gr. Benetato, I. Niţulescu ş.a. În condiţiile regimului democrat-popular, e. a luat o mare dezvoltare în R.P.R. S-a înfiinţat Institutul de endocrinologie al Academiei R.P.R., care se numără printre primele institute de specialitate din lume.

endodérm (gr. *endon* „înăuntru" şi *derma* „piele") **1. a)** (EMBRIOL.) Foiţă embrionară internă. **b)** (ZOOL.) Foiţă epitelială internă a peretelui corpului la celenterate, formată dintr-un singur strat de celule. **2.** (BOT.) Strat celular intern al scoarţei tulpinii şi rădăcinii, lipsit de spaţii intercelulare. În tulpină, **e.** alcătuieşte aşanumita teacă amiliferă, bogată în granule de amidon.

endoenzíme (gr. *endon* „înăuntru", *en* „în" şi *zyme* „fermentare"; BIOCHIM.), enzime intracelulare care îşi exercită acţiunea în interiorul celulelor unde sînt produse; ele pot fi extrase din acestea după dezagregarea lor mecanică sau cu ultrasunete.

endofíte (FITOPAT.) v. **endoparazíte.**

endogamíe (gr. *endon* „înăuntru" şi *gamos* „căsătorie"), corelarea căsătoriilor în sînul aceluiaşi trib, dar în afara gintii, impusă de religie sau de cutumă la unele populaţii primitive.

endogén (gr. *endon* „înăuntru" şi *genos* „naştere") **1.** (GEOL.). *Proces endogen*, proces geologic a cărui desfăşurare este legată de energia internă a globului terestru (ex. formarea rocilor eruptive, a şisturilor cristaline, a zăcămintelor magmatice etc.). **2.** (MED.) Care ia naştere, care este datorit unor cauze din interiorul organismului (ex. infecţie **e.** sau autoinfecţie cu colibacili; intoxicaţie **e.** sau uremie).

endometrítă (gr. *endon* „înăuntru" şi *metra* „uter"; MED.), inflamaţie a mucoasei uterine. Apare de obicei după naştere, avort, traumatisme uterine, blenoragie etc.

endométru (gr. *endon* „înăuntru" şi *metra* „uter"; ANAT.), membrana internă a uterului sau mucoasa uterină. În cursul ciclurilor menstruale, **e.** suferă periodic modificări structurale importante, ca urmare a acţiunii hormonilor ovarieni (foliculina şi progesterona).

endomorfísm (gr. *endon* „înăuntru" şi *morphe* „formă"; PETROGR.), totalitatea schimbărilor suferite de rocile eruptive în urma asimilării materialelor străine, fie la contactul corpurilor eruptive cu formaţiunile înconjurătoare, fie în vecinătatea anclavelor. Roci formate în urma proceselor de **e.** se găsesc, în zona de contact a grandioritelor cu calcarele, la Ocna de Fier, reg. Banat.

endoparazíte 1. (FITOPAT.) Ciuperci parazite al căror miceliu se dezvoltă în interiorul ţesuturilor plantei-gazdă, fie *intracelular* (ex. *Synchytrium endobioticum*, care produce rîia neagră a cartofului), fie *intercelular* (majoritatea ciupercilor parazite). Ciupercile **e.** provoacă boli grave la multe plante de cultură, determinînd scăderea recoltelor. Pentru a înlătura acţiunea lor dăunătoare, în ţara noastră se aplică o serie de măsuri cu caracter preventiv. Sin. *endofite*. **2.** (PARAZIT.) Organisme animale care parazitează în diferite organe interne ale corpului omenesc şi al animalelor. După organul sau ţesutul parazitat se disting: paraziţi sanguini, hepatici, intestinali etc.

endoplásmă (HIST.), zona internă, granulară şi mai puţin transparentă, a citoplasmei, înconjurată de ectoplasmă. Sin. *granuloplasmă*.

endoradioterapíe (gr. *endon* „înăuntru", lat. *radius* „rază" şi gr. *therapeia* „îngrijire"; MED.), tratament cu raze X al tumorilor aflate în organele profunde, cu ajutorul unor dispozitive speciale introduse în cavităţile naturale (rect, laringe, vagin etc.).

endoréică, *regiune* ~, teritoriu lipsit de legături prin ape curgătoare cu oceanul. În *r. e.*, reţeaua hidrografică este slab dezvoltată, predominînd scurgerea subterană; rîurile se varsă în lacuri fără scurgere sau îşi pierd treptat apa prin evaporare şi infiltraţie. Caracteristice pentru *r. e.* sînt lacurile sărate şi sărăturile. Asemenea teritorii se întîlnesc în regiunile cu climă aridă.

endoscopíe (gr. *endon* „înăuntru" şi *skopia* „examinare"; MED.), metodă de examinare pe viu a organelor cavitare şi a orificiilor naturale (ex. gastroscopie, bronhoscopie, laringoscopie etc.), cu ajutorul unui instrument numit *endoscop*.

endosmóză (gr. *endon* „înăuntru" şi *osme* „curent, curgere"; CHIM., FIZ.), proces osmotic de trecere a unui fluid prin membrana care înconjură un sistem fizico-chimic dinspre exterior spre interior. **E.** are loc în procesul de nutriţie a celulelor. V. şi exosmoză.

endospérm (BOT.), ţesut vegetal situat în seminţe în vecinătatea embrionului. **E.** este locul unde se înmagazinează substanţele de rezervă necesare creşterii embrionului. Unele specii de plante (ex. leguminoasele) nu au **e.**, iar substanţele de rezervă necesare creşterii embrionului sînt concentrate în cotiledoane.

endotélim (HIST.), foiţă epitelială care căptuşeşte o cavitate închisă a corpului (ex. **e.** suprafeţelor interne ale vaselor sanguine, **e.** seroaselor etc.).

endotérmic (gr. *endon* „înăuntru" şi *thermos* „cald"; FIZ.; despre fenomene fizice sau chimice), care se produce cu absorbţie de căldură din mediul înconjurător (ex. dizolvarea, topirea, fierberea etc.).

endotoxíne (MICROBIOL.), substanţe toxice elaborate de microorganisme şi prezente în interiorul celulei producătoare, de unde pot fi puse în libertate numai după distrugerea celulei. Din punct de vedere chimic, **e.** sînt complexe lipopolizaharidopeptidice. Lor li se datoresc accidentele cele mai grave din intoxicaţiile microbiene.

Ene, Constantin, maior de infanterie romîn, erou din răz-

C. Ene

boiul pentru independenţă. A căzut la 7 noiembrie 1877 în luptele de la Rahova, în fruntea batalionului pe care îl comanda.

Enea (în mitologia greco-romană), erou legendar, fiul prinţului troian Anchise şi al zeiţei Venus; personajul central din „Eneida" lui Virgiliu. După căderea Troiei, ascultînd porunca zeilor, **E.** ar fi plecat în Italia pentru a întemeia un oraş. După multe peripeţii, el a ajuns pe meleagurile italice, unde, căsătorindu-se cu fiica regelui Latinus, a devenit părintele gintei romane.

eneódă (TELEC.), tub electronic cu nouă electrozi care îndeplineşte funcţiunea de limitator şi de discriminator în radioreceptoarele cu modulaţie de frecvenţă,

eneolític (lat. *aeneus* „de aramă" şi gr. *lithos* „piatră"; ARHEOL.), ultima fază a neoliticului, în care se foloseau, alături de uneltele de piatră, de os etc., unelte şi obiecte de podoabă din aramă. **E.** constituie faza de tranziţie de la neoliticul tîrziu la epoca bronzului. În Orientul antic **e.** începe din mileniul al IV-lea î.e.n., iar în Europa în general în mileniul al III-lea.

energética, ştiinţă tehnică avînd ca obiect descoperirea, inventarierea şi exploatarea surselor de energie, transformarea, transmisiunea şi utilizarea energiei, precum şi construcţia şi exploatarea sistemelor energetice. Principalele ramuri ale **e.** sînt: termoenergetica, hidroenergetica, **e.** eoliană, **e.** nucleară, electroenergetica, **e.** generală. V. şi industria energiei electrice şi termice; sistem energetic.

energetísm, variantă a idealismului „fizic", care a încercat să înlăture noţiunea de materie, înlocuind-o cu aceea de energie, considerată ca „substanţă" unică a lumii. În felul acesta, energetismul rupea mişcarea, energia, de materie. A fost propagat la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea de chimistul şi filozoful german W. Ostwald, care a interpretat greşit succesele obţinute de termodinamică pe la sfîrşitul sec. al XIX-lea, posibilitatea de a face abstracţie, în studiul laturii energetice a proceselor naturii, de structura atomică a materiei. Alunecări mai recente spre **e.** au avut loc în rîndurile unor fizicieni contemporani din ţările capitaliste, în legătură cu descoperirea legii legăturii reciproce dintre masă şi energie, care a fost interpretată în mod idealist ca transformare a materiei în energie. V. I. Lenin a dezvăluit caracterul idealist al **e.** în cartea sa „Materialism şi empiriocriticism".

energíe (gr. *energheia* „activitate") **1.** (FIZ.) Măsura generală a diferitelor forme de mişcare ale materiei. **E.** exprimă capacitatea unui sistem fizic de a efectua lucru mecanic atunci cînd suferă o transformare dintr-o stare în alta. La mijlocul sec. al XIX-lea s-a stabilit experimental că formele calitativ deosebite ale mişcării se transformă una în alta, în raporturi cantitative strict determinate. Ori de cîte ori, în cursul interacţiunii materiale a corpurilor, dispare o anumită cantitate de mişcare de formă dată, apare o cantitate echivalentă de mişcare sub altă formă. Acest fapt a dovedit unitatea şi indestructibilitatea mişcării materiei şi a permis introducerea noţiunii de **e.**, adică măsurarea diferitelor forme ale mişcării printr-o mărime comună. Diferitelor forme ale mişcării le corespund diferite tipuri de **e.** (mecanică, electromagnetică, termică, chimică, nucleară etc.), iar echivalenţa energiilor, transformarea lor reciprocă în raporturi determinate, şi-a găsit expresia în *legea conservării şi transformării energiei.* Deoarece mişcarea este un atribut al materiei, **e.** nu există şi nici nu poate exista separat de materie. Faptul că într-o serie de probleme fizice unde este esenţială analiza laturii energetice a proceselor se poate face abstracţie de structura atomică a materiei nu dă nici un temei pentru a se face, în general, abstracţie de purtătorul material al energiei, după cum au procedat adepţii *energetismului.* Teoria relativităţii restrînse a formulat relaţia $E = mc^2$, numită *legea lui Einstein,* care fixează o legătură între energia E şi masa m a unui corp, c fiind viteza luminii în vid. Această relaţie, care stabileşte o conexiune între variaţia **e.** şi variaţia masei unui corp, are o importanţă fundamentală în studiul fenomenelor nucleare. Dacă fizica clasică considera că **e.** unui sistem fizic poate varia în mod continuu pentru diferitele stări în care se poate afla sistemul, mecanica cuantică arată că în majoritatea cazurilor, în domeniul atomic, **e.** variază discontinuu, valorile **e.** pentru un sistem microfizic fiind termenii unui discontinuu (ex. **e.** electronului în atom). **E.** se măsoară în jouli (în sistemul MKS), în ergi (în sistemul CGS), în calorii, în kilogrammetri şi în multiplii lor. În energetică se foloseşte mult unitatea kilowatt-oră (kWh). — *E. mecanică,* energie a corpurilor raportată la o stare de referinţă care diferă de starea considerată

exclusiv prin valorile mărimilor de stare geometrice şi mecanice (mase inerte, poziţia lor, viteza etc.). — *E. cinetică*, energie a unui sistem fizic în care intervin numai mărimile ce caracterizează starea de mişcare a corpurilor care alcătuiesc sistemul. În cazul translaţiei, *e. c.* este egală cu $^1/_2\ mv^2$, unde m este masa şi v viteza corpurilor; în cazul rotaţiei în jurul unui ax, *e. c.* este egală cu $^1/_2\ I\omega^2$, unde I este momentul de inerţie în raport cu axa de rotaţie şi ω este viteza unghiulară a sistemului. — *E. potenţială*, energie pe care o posedă un sistem fizic datorită interacţiunilor ce depind numai de poziţia relativă a corpurilor componente ale acelui sistem. — *E. internă*, suma energiilor cinetice şi potenţiale ale tuturor particulelor care constituie un sistem fizico-dinamic. Introducerea noţiunii de *e. i.* este necesară pentru alcătuirea bilanţului energetic al unui proces fizic, pe baza principiului întîi al termodinamicii. — *E. eoliană*, energie mecanică a maselor de aer în mişcare, în atmosferă. Această energie poate fi folosită de nave cu pînze, de mori de vînt, de motoare eoliene. — *E. hidraulică*, energie mecanică cinetică sau potenţială a maselor de apă. Ea poate fi folosită în turbinele hidraulice, la roţi hidraulice etc. — *E. de deformaţie*, energie acumulată de un material deformabil sub efectul unei solicitări. Dacă deformaţiile sînt elastice, *e. d.* poate fi recuperată cînd corpul revine la forma şi la dimensiunile iniţiale. — *E. de zăcămînt*, energie mecanică naturală care condiţionează curgerea hidrocarburilor fluide din zăcămînt spre sonde sau spre galeria de drenare. — *E. electromagnetică*, energia sistemelor fizice a căror stare diferă de starea de referinţă numai prin valorile de stare locală ale cîmpului electromagnetic. În general, *e. e.* se descompune în doi termeni, dintre care unul, numit *e. electrică*, depinde numai de mărimi electrice, iar al doilea, numit *e. magnetică*, depinde numai de mărimi magnetice. *E. e.* transferată printr-o anumită suprafaţă este egală cu suma puterilor electromagnetice transmise în cîmpul electromagnetic prin suprafaţa respectivă într-un anumit interval de timp. Datorită calităţilor sale remarcabile, dintre care posibilitatea de a fi produsă în cantităţi mari din alte forme de energie, de a fi transmisă economic la distanţe foarte mari, de a fi distribuită economic la consumatori, de a fi transformată cu uşurinţă în alte forme de energie etc., *e. e.* are în prezent o foarte largă utilizare în industrie, agricultură, transporturi, în viaţa social-culturală şi în consumul casnic. Se numeşte, impropriu, şi *energie electrică*. V. şi electrificare; electrotehnică. — *E. luminoasă*, energie conţinută în undele luminoase. Valoarea *e. l.* depinde de cîmpurile alternative, electric şi magnetic, care constituie o astfel de undă. Se transformă uşor în căldură, stimulează anumite reacţii chimice sau poate fi convertită parţial în *e. electrică* (ex. prin intermediul semiconductoarelor). — *E. radiantă*, energie care se propagă în spaţiu sub formă de radiaţie. Poate fi de natură electromagnetică sau sonoră. — *E. nucleară*, energie caracteristică proceselor din interiorul nucleelor atomice, considerabil mai mare decît energia caracteristică păturilor electronice ale atomului (v. şi atom). Dacă pentru ionizarea unui atom se cheltuieşte o energie de cîţiva electroni-volţi, pentru producerea unei transformări nucleare este nevoie de cel puţin cîteva milioane de electroni-volţi. De acest ordin de mărime sînt şi energiile eliberate în radioactivitatea naturală sau artificială a nucleelor. Prin intermediul reactorilor nucleari s-a ajuns să se stăpînească azi această nouă sursă de energie primară, considerabil mai mare decît sursele clasice (cărbuni de pămînt, petrol, gaze naturale). În timp ce prin arderea unui kg de cărbune se obţin cel mult 8 000 000 de calorii, prin fisiunea completă a unui gram de uraniu 235 dintr-un reactor nuclear se obţin cca. 20 de miliarde de calorii. Un gram din acest material este energetic echivalent cu 2,5 tone de cărbune. Cantităţi şi mai mari de energie (circa 160 de miliarde de calorii) sînt eliberate prin formarea din patru nuclee de hidrogen a unui nucleu de heliu, proces căruia i se datoreşte energia emisă de Soare şi de celelalte

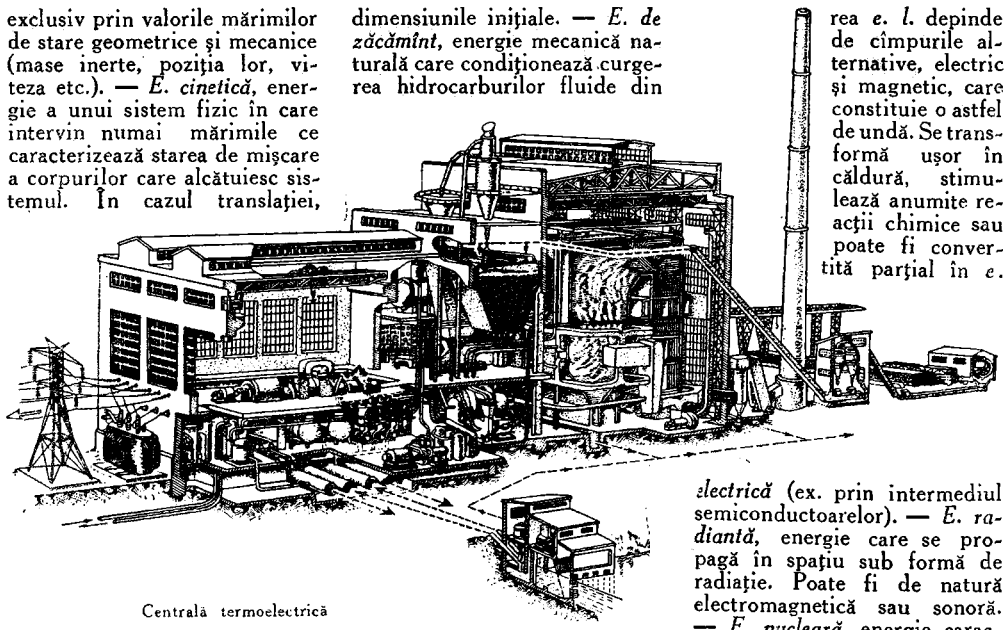

Centrală termoelectrică

PRODUCȚIA MONDIALĂ ȘI PRINCIPALELE ȚĂRI PRODUCĂTOARE DE ENERGIE ELECTRICĂ

MILIOANE KWH

ȚĂRILE	1938	1950	1955	1960	1962
TOTAL MONDIAL [1]	459 000	961 400	1 544 000	2 294 600	2 673 000
S.U.A. [2]	141 955	388 674	629 010	841 620	943 056
U.R.S.S.	39 365	91 226	170 225	292 274	369 000
REGATUL UNIT [3]	25 708	56 540	81 230 [4]	118 846	141 552
JAPONIA	32 679	44 890	65 193	115 476	135 800
R.F. GERMANĂ	24 100 [5]	46 102	78 865	116 412	131 800
CANADA [6]	28 603	55 037	82 816	114 372	117 000
FRANȚA [6]	20 696	33 025	49 627	72 120	83 040
ITALIA	15 544	24 681	38 124	56 244	62 712
R.P. CHINEZĂ	.....	4 500	12 278	55 500	.....
R.D. GERMANĂ	14 000 [5]	19 466	28 695	40 305	45 063

1) *În 1938 exclusiv R.P.D. Coreeană și unele țări cu producție mică; în 1962 exclusiv R.P. Chineză ..... Lipsesc date*
2) *Producția netă exclusiv Alaska și Hawai*
3) *Numai producția de energie electrică furnizată rețelei publice*
4) *Inclusiv Irlanda de Nord*
5) *1936*
6) *Producția netă (exclusiv consumul producătorilor)*

Dinamica producției de energie electrică în R.P.R. vezi pag. 90

stele (v. și fuziune nucleară). Obținerea controlului asupra reacțiilor din această categorie (numite reacții termonucleare) va oferi omenirii o sursă de energie primară *(e. termonucleară)* cu adevărat inepuizabilă, deoarece materia sa primă va fi apa. Într-o primă formă, *e. n.* a fost utilizată în scopuri războinice prin realizarea armelor atomice. Utilizarea pașnică a *e. n.*, și mai cu seamă a energiei produse prin reacțiile de fuziune nucleară (reacții termonucleare), oferă însă omenirii o altă perspectivă. Ea reprezintă o sursă de energie practic inepuizabilă și care poate fi utilizată pentru transformarea radicală a naturii. În prezent, pe plan mondial se dezvoltă intens construcția de instalații pentru utilizarea pașnică a *e. n.* Prima centrală electrică nucleară industrială a fost construită în 1954 în U.R.S.S. Astăzi se construiesc în U.R.S.S., S.U.A., Anglia, Franța centrale cu puteri de ordinul sutelor de mii de kW. — *E. de legătură*, diferența dintre energia unui grup de particule legate una de alta și energia în starea în care particulele sînt separate între ele prin distanțe foarte mari (teoretic infinite). Dacă particulele sînt atomi asociați într-o moleculă, avem de-a face cu *e. de l.* a unei legături chimice. Dacă particulele sînt nucleoni care formează un nucleu, *e. de l.* este a nucleului. Se măsoară în electron-volți (eV). Cu cît *e. de l.* este mai mare, cu atît legătura dintre particule este mai puternică. Pentru molecula de hidrogen, *e. de l.* este de 4,5 eV, la cea de clor este de 2,5 eV, iar pentru mercur este de numai 0,1 eV. La nuclee ea crește de la 2,2 MeV pentru deuteron la 1 780 MeV pentru nucleul de uraniu. În reacțiile chimice care au loc cu emisiune de energie, aceasta se face pe seama *e. de l.* a moleculelor, iar în cazul reacțiilor nucleare pe seama *e. de l.* a nucleelor. V. și defect de masă. — *E. de rezonanță*, energie cinetică a unei particule care va fi captată sau împrăștiată de obicei de către un nucleu, din cauză că nucleul compus care se formează prin unirea cu particula conține un nivel energetic de rezonanță, corespunzător valorii acestei energii. — *E. sonoră*, energie conținută într-o porțiune a unui mediu datorită undelor sonore care se propagă prin el. — *E. termică*, energie asociată agitației termice a particulelor care alcătuiesc corpurile. Într-un gaz rarefiat la o anumită temperatură, *e. t.* este egală cu energia cinetică totală a moleculelor gazului; într-un cristal este egală cu energia mișcării oscilatorii a atomilor, ionilor sau moleculelor care formează cristalul. Diverse forme de energie (mecanică, electrică, dinamică etc.) se pot transforma în *e. t.* — *E. a combustibililor*, energie degajată prin arderea combustibililor. Este egală cu diferența dintre energia termică interioară a produselor de ardere în starea de la sfîrșitul procesului și energia interioară a amestecului în starea anterioară aprinderii. — (FIZ., CHIM.) *E. liberă*, parte din energia interioară a unui sistem fizic care, în procese reversibile și izoterme, se poate transforma în alte forme de energie exclusiv pe calea efectuării de lucru mecanic. *E. l.* determină sensul și limita desfășurării spontane a proceselor aflate la temperatură constantă și la volum constant (potențial izocor) sau la temperatură constantă și presiune constantă (potențial izobar). Diferența dintre energia interioară a unui sistem și energia lui liberă se numește *energie legată*. Sin. *potențial termodinamic*. 2. (ASTR.) *Energie solară*, energie emisă de Soare în întreg domeniul radiației sale electromagnetice. Pămîntul primește două calorii pe centimetrul pătrat la distanța medie Pămînt-Soare în afara atmosferei (perpendicular pe direcția razelor solare) și pe minut (v. constantă solară), ceea ce revine la o emisiune de energie a Soarelui de $3{,}9 \cdot 10^{33}$ ergi pe secundă sau la o pierdere de masă a Soarelui de 4 000 000 de tone pe secundă. *E. s.* este de natură termonucleară și se produce prin transformarea nucleelor de hidrogen în nuclee de heliu la temperaturi foarte înalte, care ajung

la 15 000 000 de grade în centrul Soarelui. *E. s.* stă la baza celor mai multe forme de energie de pe Pămînt (e. produsă din căderile de apă, din arderea cărbunilor etc.). Se fac numeroase încercări de a utiliza direct energia solară. De asemenea se încearcă realizarea în laborator de reacţii termonucleare similare cu cele din Soare. **3.** (CHIM.) *Energie chimică*, energie care se degajă sau se absoarbe în reacţiile chimice. Este determinată de componenţa şi de structura chimică a substanţelor. Se exprimă ca diferenţa dintre energia produselor iniţiale intrate în reacţia chimică şi energia produselor de reacţie. *E. c.* se degajă sau se absoarbe sub alte forme de energie. — *E. de activare*, surplusul de energie necesară moleculelor pentru a reacţiona. La majoritatea reacţiilor, *e. de a.* are valoarea cuprinsă în intervalul 10—70 kcal/mol. **4.** (AGR.) *Energie germinativă*, însuşire a seminţelor exprimată prin procentul de seminţe germinate normal în 1/3—1/2 din timpul stabilit pentru determinarea facultăţii germinative. **5.** (PSIH., FIZIOL.) *Energia specifică a organelor de simţ*, teorie idealist-subiectivă, formulată de naturalistul german J.P. Müller de pe poziţiile idealismului „fiziologic". Potrivit ei, activitatea organelor de simţ nu este determinată de realitatea obiectivă, ci de o „energie proprie", ruptă în mod metafizic de lumea exterioară. În sprijinul teoriei sale, Müller a invocat argumentul că, indiferent de natura excitantului, organele de simţ produc constant aceeaşi senzaţie (de ex. ochiul reacţionează prin senzaţii vizuale nu numai la excitanţii optici, ci şi la presiuni sau loviri). Müller nu ţine seama de faptul că însăşi specializarea simţurilor a fost determinată de adaptarea lor la însuşirile excitanţilor specifici şi că excitaţiile „nespecifice" (ex. cele mecanice sau electrice în cazul ochiului) nu intervin decît în mod accidental. Implicaţiile agnostice ale teoriei lui au fost criticate de V.I. Lenin în „Materialism şi empiriocriticism".

Enescu, George (1881 — 1955), compozitor romîn, violonist, pianist, dirijor şi pedagog, unul dintre cei mai proeminenţi muzicieni de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi din prima jumătate a sec. al XX-lea.

G. Enescu

E. a ridicat muzica profesională romînească la nivelul valorilor muzicii universale. Născut la Liveni, lîngă Dorohoi, el a cunoscut din copilărie folclorul prin intermediul tarafurilor populare. Primele îndrumări muzicale le-a primit de la părinţii săi şi de la un vestit lăutar, Niculae Chioru. Între anii 1888 şi 1893 a studiat la Conservatorul din Viena, cu Joseph Hellmesberger (vioară) şi Robert Fuchs (compoziţie), iar între 1893 şi 1899 la Paris, cu André Gédalge (contrapunct), Jules Massenet şi Gabriel Fauré (compoziţie), precum şi cu M.P.J. Marsick (vioară). Creaţia sa componistică abordează aproape toate formele şi genurile muzicale. Reflectînd dragostea pentru poporul din mijocul căruia s-a ridicat şi cu a cărui sensibilitate s-a identificat, Enescu a creat o muzică cu un vădit caracter popular, naţional şi realist. Opera lui Enescu reprezintă o pildă de însuşire şi dezvoltare creatoare a cuceririlor artei muzicale europene, de îmbinare a acestora cu tradiţiile muzicii folclorice şi profesionale romîneşti. Chiar şi în lucrările în care se manifestă influenţe ale muzicii germane sau franceze, ori în acelea al căror conţinut nu presupune neapărat forma naţională, ca, de pildă, Suita I „în stil clasic" pentru pian sau opera „Oedip", se vădeşte legătura cu folclorul nostru, prin utilizarea, uneori discretă, alteori destul de evidentă, a formelor modale, ritmice, intonaţionale, ale acestuia. **E.** a pus temeliile simfonismului nostru, deschizîndu-i largi perspective. Printre lucrările lui mai de seamă se numără: „Poema romînă" (1897), care întruchipează o serie de tablouri sugestive ale vieţii rustice; două „Rapsodii romîne" (1901; 1902), caracterizate printr-o melodică bogată, de autentică obîrşie folclorică şi printr-o înveşmîntare orchestrală colorată; trei suite pentru orchestră (printre care Suita a III-a, „Săteasca", 1938), în care folclorul cunoaşte o transfigurare subtilă; trei simfonii (1905; 1913; 1919, aceasta din urmă refăcută în 1921), care, prin maturitatea concepţiei, excepţionala măiestrie armonică, polifonică şi orchestrală, prin dimensiunile lor, reprezintă monumentale fresce sonore; o Simfonie de cameră pentru 12 instrumente solistice (1954), în care folclorul atinge un înalt grad de rafinament; o Simfonie concertantă pentru violoncel şi orchestră (1901). **E.** a scris şi lucrări pentru formaţii de cameră (două cvartete de coarde, 1921, 1952; două cvartete cu pian 1909—1911, 1944; un octet pentru instrumente cu coarde, 1900; un dixtuor pentru instrumente de suflat, 1906 ş.a.), caracterizate printr-o melodică expresivă, prin construcţii unitare, închegate şi prin transparenţa sonorităţii de ansamblu; lucrări pentru pian, pentru violoncel şi pian, precum şi pentru vioară şi pian (printre care Sonata a III-a, „în caracter popular romînesc", 1926; suita „Impresii din copilărie", 1940), care se remarcă prin echilibrul dintre libertatea inspiraţiei şi disciplina formei; lieduri (printre care ciclul de lieduri pe versuri de Clément Marot); prelucrări şi transcripţii. Pornind de la subiectul binecunoscut al tragediei clasice greceşti, **E.** a scris, după libretul lui Ed. Fleg, opera „Oedip". Creaţie capitală a lui **E.**, ea este străbătută de un conţinut emoţional

generos şi intens şi se distinge printr-un limbaj poetic evocator şi dramatic. Ea cuprinde şi transpuneri ale unor elemente folclorice, pe planul unei înalte generalizări, cu mijloace de expresie caracteristice artei contemporane occidentale. Sub înrîurirea de mai tîrziu a unor curente ale muzicii franceze şi germane şi ca urmare a preocupărilor pentru găsirea unor noi modalităţi de expresie, unele lucrări ale lui **E.**, de pildă Simfonia de cameră, vădesc pe alocuri o mai accentuată interiorizare şi redarea mai abstractă a conţinutului emoţional. Ca violonist, arta sa interpretativă s-a caracterizat prin naturaleţe, sensibilitate, bogăţia coloritului, varietatea nuanţelor şi îmbinarea atenţiei acordate substanţei muzicale cu virtuozitatea. Repertoriul său a cuprins întreaga literatură a instrumentului. În formaţiile de cameră, **E.** a colaborat cu P. Casals, J. Thibaud, A. Cortot, A. Casella, D. Oistrah şi alţi artişti de seamă. Ca pianist, arta sa se distingea printr-o bogată şi rafinată paletă şi prin sonoritatea orchestrală a execuţiei. **E.** a fost unul dintre cei mai de seamă dirijori contemporani. Măiestria sa dirijorală se caracteriza prin profunzimea redării sensului operei artistice şi prin limpezimea concepţiei, prin sobrietatea, supleţea şi expresivitatea gestului. A fost un remarcabil tălmăcitor al creaţiei lui Bach, Mozart, Beethoven, R. Strauss, Brahms, Ceaikovski, Wagner. **E.** a propagat peste hotare, alături de lucrările sale care căpătaseră un incontestabil prestigiu internaţional, creaţiile unor compatrioţi ai săi, atrăgînd astfel atenţia asupra tinerei şcoli muzicale romîneşti. Ca pedagog, Enescu a îndrumat şi a format o serie de renumiţi instrumentişti (Dinu Lipatti, Yehudi Menuhin, Ida Haendel ş.a.). Multilaterala personalitate a lui **E.** se întregeşte cu aceea de activist pe tărîm obştesc. În 1913 a înfiinţat, din beneficiul concertelor sale, premiul de compoziţie care-i poartă numele şi care a consacrat pe mulţi exponenţi de frunte ai muzicii romîneşti. În 1920 a fost unul dintre întemeietorii Societăţii compozitorilor romîni şi primul ei preşedinte. Reprezentant al intelectualităţii înaintate, **E.** a luat atitudine, în timpul celui de-al doilea război mondial, împotriva hitlerismului, iar după 23 August 1944 a fost membru fondator al A.R.L.U.S.-ului. Prin creaţia şi activitatea sa, **E.** se situează în rîndul celor mai reprezentative figuri ale culturii romîneşti progresiste. Pentru cinstirea memoriei lui **E.**, guvernul R.P.R. a înfiinţat bursa „George Enescu" şi a instituit Concursul şi Festivalul Internaţional „George Enescu", care are loc din trei în trei ani, începînd din 1958, la Bucureşti. Casa în care a locuit **E.** a devenit casă memorială; în capitală a luat fiinţă Muzeul „George Enescu", iar satul natal al artistului şi Filarmonica de stat din Bucureşti îi poartă numele. George Enescu a fost membru al Academiei R.P.R., deputat în Marea Adunare Naţională a R.P.R., precum şi membru corespondent al Academiei Franceze.

Enescu, Ion (n. 1884), clinician romîn, profesor la Universitatea din Iaşi, membru al Academiei R.P.R., profesor emerit al R.P.R.; membru corespondent al Societăţii de cardiologie din Paris. Autor a numeroase lucrări privind reumatismul, bolile de rinichi, bolile aparatului circulator, boala hipertonică, sclerozele pulmonare etc. Op. pr.: „Nefropatii hematogene bilaterale" (1956). Laureat al Premiului de stat.

Engel *[éngəl]*, J. Christian (1770—1814), istoric austriac reacţionar. A susţinut teza că poporul romîn s-ar fi format exclusiv la sudul Dunării, de unde ar fi imigrat, în sec. al IX-lea, la nord de fluviu. Op. pr.: „Comentarii despre expediţiile lui Traian la Dunăre şi despre originea romînilor" (1794), „Istoria Moldovei şi a Ţării Romîneşti" (2 vol., 1804).

Engelhardt, Vladimir Aleksandrovici (n. 1894), biochimist sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A adus contribuţii de seamă în problema energiei musculare. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Engels *[éngəls]*, Friedrich (1820—1895), unul dintre fondatorii comunismului ştiinţific, genial învăţător, organizator şi conducător al proletariatului internaţional alături de K. Marx, al cărui prieten şi tovarăş de luptă a fost. **E.** s-a născut în familia unui fabricant de textile, la 28 noiembrie 1820, în oraşul Barmen din Renania, care făcea parte din Prusia. A urmat la început şcoala reală la Barmen şi apoi liceul din Elberfeld. Încă de timpuriu, **E.** şi-a dat seama că nu se împăca cu atmosfera tipic burgheză din casa părintească, ostilă tendinţelor democratice ale vremii. Engels n-a putut să urmeze universitatea, deoarece tatăl său l-a silit să părăsească chiar şi cursurile liceale, pentru a lucra în birourile sale, iar în 1838 l-a trimis să lucreze la Bremen în serviciul unei mari case de comerţ. Activitatea comercială i-a permis să cunoască mai îndeaproape laturile negative ale societăţii prusace din timpul său şi i-a îngăduit să folosească o parte din timp pentru îmbogăţirea culturii sale generale. În această perioadă, Engels s-a apropiat de grupul literar „Tînăra Germanie", printre ideologii căruia se afla şi marele poet german Heinrich Heine. În gîndirea social-politică a lui **E.** se îmbinau pe acea vreme ideile iluminismului burghez cu concepţia democrat-revoluţionară despre necesitatea transformării de către popor a societăţii. Conştiinţa tot mai puternică a faptului că religia consfinţeşte nedreptăţile rînduielilor sociale îl transformă pe **E.** într-un ateu militant. În 1840 Engels se situează în mod limpede pe poziţiile democratismului revoluţionar, combătînd monarhia prusacă a lui Frederic Wilhelm al III-lea şi susţinînd totodată inevitabilitatea revoluţiei germane. În „Scrisori din Wuppertal", **E.** îşi afirmă simpatia faţă de proletariatul exploatat fără cruţare de către fabricanţi. În 1841, venind la Berlin pentru a-şi face stagiul militar, se apropie de cercul „tinerilor hegelieni", reprezentanţi ai aripii stîngi burghezo-radicale a liberalismului german. În 1842 **E.** su-

pune unei critici nimicitoare iraționalismul și poziția reacționară a lui Schelling în broșura „Schelling și revelația". Luptînd împotriva reacțiunii

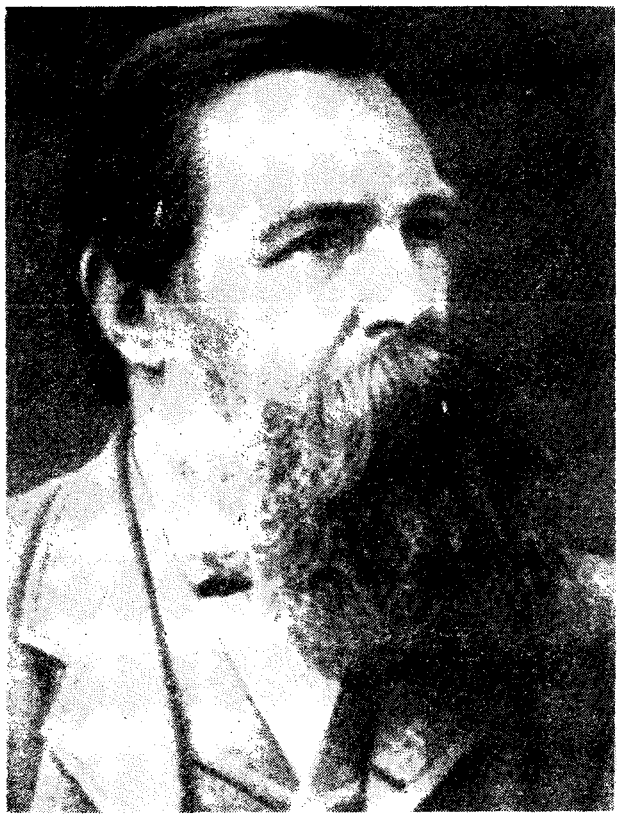

F. Engels

feudale și criticînd liberalismul burghez, **E.** își exprima în același timp rezervele, în numeroase probleme politice și filozofice, față de gruparea „tinerilor hegelieni". În formarea concepției sale materialiste despre lume, un rol important l-a avut Ludwig Feuerbach. **E.** pleacă în 1842 în Anglia, la Manchester, și devine funcționar la o firmă al cărei proprietar era tatăl său. În perioada șederii la Manchester se desăvîrșește trecerea lui **E.** la materialismul dialectic și istoric, la comunismul științific. Această cotitură radicală a lui **E.** este legată de participarea sa la mișcarea cartistă, de studierea temeinică a situației clasei muncitoare din Anglia, ca și de critica teoriilor lui Owen și a clasicilor economiei politice burgheze (Smith și Ricardo). În 1844 **E.** publică lucrarea „Schiță a unei critici a economiei politice a proletariatului". Tot în această perioadă, în articolul intitulat „Situația Angliei", combătîndu-l pe ideologul aristocrației engleze T. Carlyle, **E.** ajunge, ca și Marx, deși independent de el, la descoperirea rolului istoric revoluționar al proletariatului. În august 1844, **E.**, în drum spre Germania, se întîlnește la Paris cu Marx. Acum începe marea prietenie dintre Marx și Engels, despre care Lenin spunea că „întrece cele mai mișcătoare legende ale anticilor despre prietenia dintre oameni". În urma primei lor întîlniri, Marx și Engels au scris lucrarea „Sfînta familie", îndreptată nu numai împotriva „tinerilor hegelieni", ci și împotriva filozofiei idealiste a lui Hegel. Întorcîndu-se în 1845 în Germania, **E.** publică renumita sa operă „Situația clasei muncitoare din Anglia", despre care Lenin a arătat că „a fost un cumplit rechizitoriu împotriva capitalismului și burgheziei". Tot în 1845 **E.** pleacă la Bruxelles, unde se află expulzat Karl Marx, cu care elaborează împreună o nouă lucrare, „Ideologia germană". În această lucrare, în care se analizează critic filozofia contemplativă a lui Feuerbach, concepțiile „tinerilor hegelieni" și oportunismul așa-numitului „socialism adevărat", este opusă ideologia proletară, sub toate aspectele ei fundamentale, ideologiei burgheze în general și ideologiei burgheze germane în special. Pentru prima oară, în această lucrare, învățătura lui Marx și Engels, denumită de ei „comunism științific", își găsește o fundamentare teoretică. Între anii 1845 și 1847, **E.** împletește activitatea sa științifică cu cea practică politică în rîndurile muncitorilor, intrînd în legătură cu organizația secretă „Liga comuniștilor". Însărcinat să întocmească pentru Congresul al doilea al „Ligii" programul acestei organizații, **E.** elaborează „Principiile comunismului", unde dă definiția materialistă a teoriei comuniste, caracterizînd-o drept „învățătura despre condițiile de eliberare a proletariatului". Această scriere este una dintre lucrările pregătitoare ale „Manifestului Partidului Comunist" scris de Marx și Engels și adoptat de „Liga comuniștilor" în 1848 ca program al partidului. Aici sînt expuse tezele fundamentale ale marxismului, ale concepției științifice despre lume a partidului comunist. În 1848, în timpul revoluției care izbucnise în Germania, Engels și Marx înființează „Noua gazetă renană", desfășurînd în același timp o uriașă muncă revoluționară, îndreptată în direcția luptei împotriva absolutismului, iobăgiei, politicii trădătoare a burgheziei germane și inconsecvenței democraților mic-burghezi. Anii 1848 și 1849 sînt ani de prigoană, în care **E.** este în repetate

rînduri arestat şi expulzat. El ia parte la insurecţia armată a poporului şi, după înfrîngerea acesteia, se refugiază, cu cei din urmă luptători ai armatei revoluţionare, pe teritoriul elveţian. De aici, la sugestia lui Marx, pleacă la Londra. În lucrarea „Războiul ţărănesc german" (1850), **E.** demască pe trădătorii răscoalelor din 1525 ca aparţinînd aceloraşi clase care au trădat revoluţiile din 1848 şi 1849. În studiul „Revoluţie şi contrarevoluţie în Germania", scris împreună cu Marx, făcîndu-se bilanţul perioadei revoluţionare anterioare, se dă o atenţie deosebită problemelor insurecţiei armate. În 1850 **E.** revine la Manchester, unde scrie un număr mare de lucrări privitoare la problemele militare. El îl sprijină material-mente pe Marx, cu care întreţine o corespondenţă aproape zilnică despre cele mai diverse probleme de filozofie, istorie, politică şi economie. La 28 septembrie 1864 este întemeiată Internaţionala I, ai cărei organizatori şi conducători au fost Marx şi Engels. În numele ei, Marx şi Engels au salutat cu căldură Comuna din Paris şi i-au acordat sprijin. În aceeaşi perioadă, în timp ce Marx era ocupat cu elaborarea operei sale geniale „Capitalul", lui E. îi revine sarcina combaterii diferitelor curente potrivnice marxismului. El studiază temeinic dezvoltarea ştiinţelor naturii, ale căror descoperiri contribuiau la fundamentarea şi la dezvoltarea concepţiei materialist-dialectice despre lume şi o confirmau pe deplin. Articolele publicate împotriva lui Dühring în perioada 1877—1878 stau la baza celebrei opere „Anti-Dühring", apărută în volum în 1878, cînd reacţiunea îşi ascuţea prigoana împotriva socialiştilor. Combătînd teoriile lui Dühring şi generalizînd prin prisma materialismului dialectic realizările ştiinţelor naturii şi ale ştiinţelor sociale, **E.** dezvoltă concepţia marxistă despre lume. Ca rezultat al studiului aprofundat al ştiinţelor naturii şi al matematicii, Engels elaborează lucrarea „Dialectica naturii". În această operă, străbătută de spiritul combativ al materialismului militant, **E.** combate tezele idealiste ale pozitiviştilor şi empiriştilor, care negau necesitatea generalizării filozofice a rezultatelor ştiinţelor naturii, şi totodată dezvăluie conţinutul dialectic al ştiinţelor moderne ale naturii, expune legile şi categoriile dialecticii materialiste. După moartea lui Marx (1883), Engels se consacră punerii la punct şi publicării volumelor al II-lea şi al III-lea ale „Capitalului", care apar între 1885 şi 1894. Aceleiaşi perioade îi aparţin lucrările „Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului", şi „Ludwig Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane", care, alături de „Anti-Dühring" şi de „Manifestul Partidului Comunist", sînt, după Lenin, „cărţile de căpătîi ale oricăror muncitori conştienţi". După moartea lui Marx, **E.** a continuat să îndrumeze din punct de vedere politic mişcarea muncitorească internaţională. El avea o strînsă legătură cu partidele socialiste din întreaga lume, a întreţinut o bogată corespondenţă cu conducătorii acestor partide, îndrumîndu-i în problemele principale ale mişcării muncitoreşti. Ca urmare a acestei activităţi, în 1889 a fost constituită Internaţionala a II-a. O lucrare importantă a lui **E.**, elaborată în lupta împotriva oportunismului, care se infiltra tot mai puternic în mişcarea muncitorească, este „Contribuţii la critica proiectului de program social-democrat din 1891". În ultima perioadă a vieţii sale, după 1890, Engels dezvoltă, în scrisorile adresate diverşilor militanţi marxişti (P. Ernst, J. Bloch, F. Mehring, H. Starkenburg etc.), problemele materialismului istoric, combătînd teoriile mic-burgheze, vulgare, care atribuiau materialismului istoric subaprecierea rolului luptei politice şi al ideilor înaintate în dezvoltarea societăţii. **E.** a sesizat, încă din 1885, importanţa crescîndă pe care o căpăta Rusia pentru mişcarea muncitorească internaţională, arătînd că Rusia ţaristă se apropie de revoluţia burghezo-democratică. Începînd cu primele publicaţii socialiste şi, mai ales după 1885, prin revista „Contemporanul", muncitorii din ţara noastră fac cunoştinţă cu opere ale lui Marx şi Engels, cum sînt: „Capitalul", „Salariu, preţ, profit", „Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului", „Manifestul Partidului Comunist" şi altele. Lui **E.** i se adresau pentru sfaturi şi directive şi socialiştii romîni, „care trebuiau să-şi chibzuiască şi să-şi măsoare primii lor paşi". În 1887, cînd socialiştii din Romînia i-au cerut lui **E.** părerea cu privire la mişcarea muncitorească din ţara noastră, în scrisoarea sa de răspuns el îşi exprima satisfacţia pentru faptul că socialiştii din Romînia „primesc în programul lor principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mănunchi de luptători mai pe toţi socialiştii din Europa şi din America; e vorba de teoria prietenului meu Karl Marx". Din corespondenţa întreţinută de către **E.** cu conducătorii socialişti şi din publicaţiile care răspîndeau socialismul în Romînia, reiese că **E.** urmărea cu atenţie succesele mişcării socialiste din ţara noastră şi, subliniindu-i importanţa, îşi mărturisea intenţia de a învăţa limba romînă. Engels şi-a închinat întreaga sa viaţă luptei revoluţionare, reuşind să împletească într-un tot închegat activitatea de conducere a proletariatului internaţional cu o vastă operă ştiinţifică, care a generalizat în mod teoretic experienţa social-istorică, experienţa mişcării muncitoreşti, ca şi realizările cele mai însemnate ale ştiinţelor naturii. A murit la Londra la 5 august 1895.

Engler, *grad* ~ (METR.), unitate de măsură a viscozităţii relative a unui lichid, folosită mai ales în industria petrolieră. Viscozitatea exprimată în *g. E.* este raportul dintre timpul de scurgere a lichidului şi timpul de scurgere al unui acelaşi volum de apă distilată la 20°C.

engléză, *limba* ~, limbă germanică; este limba oficială a Marii Britanii, a altor ţări din Comunitatea Britanică de Na-

țiuni, a Statelor Unite ale Americii ș.a., precum și una dintre cele două limbi oficiale ale Canadei, Irlandei, Republicii Sud-Africane etc. Se folosește și ca una dintre limbile diplomatice. În limba engleză s-a creat o bogată literatură, de renume mondial. Cele mai vechi texte datează din sec. al VII-lea.

Enisei, fluviu în U.R.S.S., în partea asiatică a R.S.F.S. Ruse (4 130 km, împreună cu Bii-Hem). Se formează din unirea rîurilor Bii-Hem (care izvorăște din Munții Saian de Est) și Ka-Hem (care izvorăște din depresiunea Darhat din R.P. Mongolă). Curge spre nord, la limita dintre Siberia de vest și centrală, și se varsă, printr-un estuar, în Marea Kara. Principalii afluenți îi primește de pe dreapta: Angara, Podkamennaia Tunguska, Nijneaia Tunguska. Este navigabil pe o lungime de 2 870 km, iar pînă la Igarka este accesibil și pentru vapoarele de mare tonaj. Pe **E.** se construiește hidrocentrala de la Krasnoiarsk.

Ennafaa (En-Nafaa), Mohammed (n. 1917), prim-secretar al C.C. al Partidului Comunist din Tunisia (din 1948), al cărui membru este din 1943. Membru din 1948 al Biroului Politic al C.C. al P.C. din Tunisia.

Ennius, Quintus (c. 240—169 î.e.n.), unul dintre primii poeți latini. A fost ideologul aristocrației moderate, care căuta să transplanteze la Roma tradițiile literare și filozofice ale Greciei antice. Este autorul poemului epic „Analele", în 18 cărți, în care cîntă istoria Romei. Scris în hexametru dactilic, vers folosit pentru prima oară în literatura latină, poemul se distinge prin patosul epic și măreția imaginilor. A mai scris tragedii, inspirate mai ales din Euripide, comedii, satire, epigrame. Opera lui i-a influențat pe Lucrețiu și Virgiliu.

Enriques, Federigo (1871—1946), matematician italian. A adus contribuții în domeniul geometriei și al geometriei descriptive, stabilind mai multe teoreme fundamentale asupra clasificării suprafețelor algebrice.

Enschede *[énshəde]*, oraș în estul Olandei, aproape de granița cu R.F. Germană. 127 640 loc. (1961). Important centru al industriei textile (prelucrarea bumbacului).

Ensor, James (1860—1949), pictor și gravor expresionist belgian. A pictat într-un colorit violent scene de carnaval, în care caricaturalul se împletește cu elemente simbolice.

enstatít (MINER.), silicat natural de magneziu din grupa piroxenilor rombici, avînd culoarea cenușie sau verzuie. Constituent important al unor roci eruptive sau metamorfice (ex. bazalte, norite, peridotite); se transformă cu ușurință în s e r p e n t i n ă. În R.P.R., **e.** se găsește în rocile ultrabazice din Carpații Meridionali.

entalpíe (gr. *en* „înăuntru" și *thalpos* „încălzire"; FIZ.), mărime termodinamică de stare, reprezentînd energia internă a unei substanțe, la care se adaugă produsul dintre presiune și volum. La gaze, acest produs reprezintă energia potențială de curgere. Luînd ca exemplu aburul, **e.** este practic egală cu căldura necesară pentru producerea lui, prin încălzirea de la 0°C a apei, menținîndu-se presiunea constantă. Valoarea **e.** intervine în bilanțul energetic al unor mașini termice. Noțiunea de **e.** este folosită și în studiul energetic al transformărilor chimice. Se mai numește *funcție de căldură*. Denumirea *conținut de căldură*, folosită uneori, este improprie.

entamíbă (ZOOL.), gen de amibe care trăiesc în tubul digestiv la diferite animale și la om. Unele **e.** sînt patogene, provocînd dizenteria amibiană *(Entamoeba histolytica)*, altele sînt inofensive *(Entamoeba coli)*.

entelehíe (gr. *enteleheia*, din *en* „în", *telos* „scop" și *ehein* „a avea"), noțiune idealistă din filozofia lui Aristotel, desemnînd scopul lăuntric propriu fiecărui lucru, tendința lui spre perfecțiune. Ea a fost reluată de scolastică și mai tîrziu de Leibniz, precum și de unii reprezentanți ai v i t a l i s m u l u i contemporan (H. Driesch), care o consideră ca un pretins principiu imaterial al vieții.

enterită (MED.), inflamație acută sau cronică a intestinului, în special a intestinului subțire, datorită infecțiilor, intoxicațiilor, stărilor alergice. Se manifestă prin dureri abdominale, diaree, pierdere în greutate.

enterobactérii (gr. *enteron* „intestin" și *bacterii*; MICROBIOL.), bacterii patogene sau saprofite care trăiesc în tubul digestiv al omului și al animalelor (ex. bacilul tific, bacilul coli etc.).

enterochinázã (BIOCHIM., FIZIOL.), enzimă din sucul intestinal, produsă de mucoasa duodenală. Transformă tripsinogenul, proferment proteolitic pancreatic, în enzimă activă, tripsină.

enterocolítă (gr. *enteron* „intestin" și *kolon* „colon"; MED.), inflamație acută sau cronică a intestinului subțire și a celui gros (a colonului), datorită unei infecții sau intoxicații. Se manifestă prin dureri abdominale, diaree (alternînd uneori cu constipație) etc. Se poate asocia cu gastrita, ducînd la *gastroenterocolită*.

enterogastrónă (BIOCHIM., FIZIOL.), hormon secretat de celulele mucoasei duodenale sub influența grăsimilor pătrunse în duoden.

enterotoxiemie infecțioasă (MED. VET.), denumire dată unor boli toxiinfecțioase care apar la mai multe specii de animale domestice, mai frecvent la oi, produse de microbi anaerobi *(Clostridium septicus, Clostridium welchii)*. Evoluează acut, cu simptome nervoase și digestive și cu sfîrșit mortal. Boala poate fi evitată prin schimbarea furajelor sau a locului de pășunare și prin vaccinări.

entimémă (gr. *enthymema* „raționament, reflecție"), exprimare eliptică a silogismului prin subînțelegerea, dar neenunțarea expresă a uneia dintre premise sau chiar a concluziei (ex. „Fierul e bun conducător de căldură fiindcă e un metal"; în acest exemplu nu este exprimată premisa majoră: „Orice metal este bun conducător de căldură", deși ea este subînțeleasă).

entitáte (lat. *entitas*, din *ens, entis* „ceea ce există") **1.** (În

filozofia scolastică) Natura unui lucru, esența sa, considerată în mod idealist și metafizic ca fiind distinctă de lucrul însuși și independentă de el. **2.** (În limbajul actual) Existență sau unitate delimitată ca întindere, sens etc.

entomofág (gr. *entomon* „insectă" și *phagein* „a mînca"; despre unele animale), care se hrănește cu insecte. O mare importanță practică prezintă insectele **e.**, deoarece distrug numeroase insecte dăunătoare. La noi trăiesc numeroase specii de insecte **e.** (ex. chalcididele, ihneumonidele, braconidele).

entomofíle (BOT.), plante la care polenizarea se face cu ajutorul insectelor (ex. mărul, salcîmul, floarea-soarelui etc.).

entomologíe (gr. *entomon* „insectă" și *logos* „cuvînt, știință"), una dintre ramurile zoologiei. Ea se ocupă cu clasificarea, filogenia, anatomia, fiziologia, biologia și răspîndirea insectelor pe glob. Deși observații asupra insectelor au fost făcute încă în antichitate, o studiere amănunțită și științifică a acestora a început abia în sec. al XVII-lea. Constituirea **e.** ca știință independentă (la jumătatea sec. al XIX-lea) a fost determinată de marea importanță practică a insectelor în viața omului (în legătură cu diferitele insecte dăunătoare ale plantelor și ale altor produse agricole, ca paraziți și transmițători ai unor maladii, precum și în legătură cu rolul anumitor insecte folositoare). Capitolul cel mai important al **e.** este *e. aplicată*, care studiază insectele dăunătoare și mijloacele de luptă împotriva lor. În cadrul acesteia se disting *e. agricolă*, *e. forestieră*, *e. medicală* și *e. veterinară*. Un loc deosebit îl ocupă studiul insectelor folositoare, cum sînt: albina, fluturele de mătase etc., precum și problema polenizării artificiale a anumitor culturi cu ajutorul insectelor. În dezvoltarea entomologiei, o mare însemnătate au avut-o lucrările lui Aldrovandi (care a încercat, în secolul al XVI-lea, prima clasificare a insectelor), M. Malpighi, Réaumur, K. Linné, P.A. Latreille, H. Weber, J.H. Fabre, E.N. Pavlovski etc. Cercetările entomologice au o veche tradiție în țara noastră. Școala românească de **e.** este reprezentată prin A. Caradja, A. Popovici-Bîznoșanu, W. Knechtel, M.A. Ionescu, Gr. Eliescu, C. Manolache ș.a. În prezent, cercetările care se efectuează în R.P.R. au ca principal scop sprijinirea practicii agricole, silvice și medicale.

entomostracée (ZOOL.), subclasă de crustacee inferioare, caracterizate prin talie mică, număr variabil de segmente (10—50), abdomen lipsit de apendice, lipsa branhiilor și prin prezența glandelor maxilare (ex. dafnia, ciclopul etc.). Unele **e.** intră în componența planctonului de apă dulce sau marin și constituie o bună parte din hrana mai multor specii de pești.

entórsă (MED.), ansamblul leziunilor produse la nivelul unei articulații, prin executarea bruscă a unei mișcări dincolo de limitele fiziologice, fără a fi urmate de o deplasare osoasă sau ligamentară permanentă. Entorsa se produce în special la articulațiile care prezintă mobilitate redusă (articulația carpului, a tarsului).

entropíe (gr. *en* „în" și *trope* „orientare") **1.** (FIZ.) Mărime de stare, introdusă în 1865 de Clausius, care indică sensul de evoluție macroscopică a unui sistem fizic închis. Variația acestei mărimi este egală cu suma cîturilor dintre cantitățile de căldură (schimbate reversibil între sistem și diferite surse) și temperaturile absolute ale surselor respective. Considerații statistice legate de structura moleculară a substanțelor arată că **e.** unui sistem fizic care se găsește într-o anumită stare este o mărime statistică proporțională cu logaritmul probabilității termodinamice a acestei stări. Cele mai multe fenomene naturale nu sînt reversibile, ci se desfășoară într-un singur sens, fără putință de inversare spontană. Toate sistemele izolate, adică sustrase influențelor sistemelor din exteriorul lor, trec astfel prin stări succesive din ce în ce mai probabile, mărindu-și necontenit **e.** pînă la un maximum ce corespunde stării de echilibru termic; un exemplu tipic de atingere a stării de echilibru termic este reprezentat de trecerea spontană, cu un sens unic, a căldurii de la corpurile calde la cele reci, pînă la egalizarea temperaturilor. Extinzînd în mod nejustificat această proprietate a **e.** la întregul univers, unii naturaliști de la sfîrșitul sec. al XIX-lea au emis așa-numita teorie a „morții termice" a universului. Teoria este falsă, deoarece echilibre termice pot să apară în sistemele izolate, finite, dar nu în universul infinit. În „Dialectica naturii", Engels a supus teoria „morții termice" unei fundamentate critici. **2.** (TELEC.) Cantitatea de informație raportată la un element al mesajului transmis. De exemplu, **e.** unei litere dintr-un mesaj telegrafic este cantitatea medie de informație pe care o aduce apariția la recepție a unei litere oarecare, adică suprimarea de varietate produsă prin apariția acelei litere.

enucleáre (MED.), extirpare a unui organ (ex. a unui ochi), a unei tumori circumscrise, a unui chist, prin separarea structurii respective de țesuturile vecine.

enumerație, figură de stil care constă din prezentarea înlănțuită a unui șir de argumente, fapte sau detalii, menite să dea mai multă forță de convingere ideii artistice. Abuzul de **e.** duce la retorism.

enúnț (LOG.), forma lingvistică de exprimare a judecății.

enurézis (gr. *en* „înăuntru" și *ourein* „a urina"; MED.), pierdere involuntară de urină, incontinență urinară. Apare în urma unor emoții puternice (în special la copii), în unele boli nervoase, la bătrîni etc.

enzímă (gr. *en* „în" și *zyme* „fermentare") **1.** (BIOCHIM., FIZIOL.) Componentă de natură proteică produsă de celula vie, care catalizează reacțiile de sinteză și de degradare din organismele animalelor, plantelor și microorganismelor. **E.** au un rol fundamental în reglarea proceselor metabolice, a proceselor de creștere și de regenerare. Pentru foarte multe **e.** s-a stabilit existența unei

structuri dualiste: o parte proteică, apoenzima, care determină caracterul de specificitate pentru un anumit substrat, şi o parte neproteică, coenzima, care determină activitatea catalitică propriu-zisă a **e.** Complexul unitar apoenzimă-coenzimă se numeşte *holoenzimă.* Numărul de **e.** cunoscute este foarte mare, în strînsă legătură cu numărul mare de transformări chimice din organisme. **E.** se clasifică în mai multe grupe mari: *hidrolaze,* care catalizează reacţiile de scindare cu ajutorul apei (reacţii hidrolitice care fixează componentele apei la moleculele rezultate prin scindare); *transferaze,* care catalizează trecerea unor resturi moleculare de pe un substrat pe altul; *oxidoreductaze,* care catalizează reacţiile de oxidoreducere; *izomeraze* şi *racemaze,* care catalizează reacţiile de izomerizare şi racemizare; *liaze* şi *sintiaze,* care catalizează reacţiile de scindare sau de sinteză fără participarea apei şi fără oxidoreduceri. Multe procese enzimatice sînt folosite în practica de fiecare zi: la dospirea pîinii, fabricarea berii, acrirea vinului, transformarea mustului în vin, frăgezirea cărnii. Unele enzime izolate şi purificate sînt folosite ca medicamente: hialuronidaza, enzimele pancreatice, tripsina şi chimotripsina, sau în scopuri industriale, ca: *amilazele* pentru industria textilă şi industria spirtului; *proteazele* pentru şămăluirea pieilor. Sin. *ferment.* **2.** (MICROBIOL.) *Enzime bacteriene,* enzime produse de bacterii. Pot fi *constitutive,* atunci cînd sînt prezente în permanenţă în celula microbiană, şi *adaptative,* cînd sînt elaborate numai în prezenţa substratului specific (substanţa asupra căreia acţionează enzima), ca rezultat al adaptării la mediu. Unele *e. b.* acţionează în interiorul celulei *(endoenzime),* altele difuzează şi acţionează în mediul ambiant *(exoenzime).* Însuşirea de a produce sau nu enzime este foarte importantă pentru identificarea unor specii bacteriene.

enzimologie (BIOCHIM.), ramură a biochimiei care se ocupă cu studiul enzimelor. **E.** este o ştiinţă relativ nouă, apariţia ei datorîndu-se progreselor făcute în biochimie, histochimie etc.

enzootie (din gr. *en* „în" şi *zoon* „animal"; MED. VET.), răspîndire a unei boli contagioase la animale, limitată la un anumit teritoriu sau la un anumit efectiv de animale, fără tendinţă de difuzare.

eocén (STRAT.), prima (după unii autori, a doua) serie a paleogenului. Se caracterizează prin anumite specii de numuliţi, lamelibranhiate, gasteropode, echinide etc. Separarea etajelor **e.** şi stabilirea sincronismului lor la distanţe mari se face pe baza diferitelor specii de mamifere. **E.** se subîmparte în *e. inferior* (cu etajele monţian, landenian şi ypresian), *e. mediu* (etajul luteţian) şi *e. superior* (cu etajele ledian şi ludian sau wemmelian). În R.P.R. formaţiunile **e.** apar în bazinul Transilvaniei (între Cluj şi Jibou; la Porceşti, reg. Braşov; în împrejurimile oraşului Braşov ş.a.), în zona flişului Carpaţilor Orientali, unde conţine uneori zăcăminte de petrol (ex. cele din reg. Bacău), în Depresiunea Getică şi în Dobrogea.

eohippus (PALEONT.), gen fosil de mamifere din ordinul imparicopitatelor, familia ecvideelor. Este socotit drept cel mai vechi strămoş al calului. Aveau mărimea unei vulpi, membrele anterioare cu cîte cinci degete distincte şi dentiţia bunodontă. Exemplare din acest gen au fost găsite numai în depozitele eocenului inferior din America de Nord. Sin. *hiracoteriu.*

Eol, zeul vînturilor în mitologia greco-romană. Potrivit legendei, vînturile erau ţinute închise de Eol în peşterile adînci dintr-o insulă de aramă şi puteau fi dezlănţuite numai cu consimţămîntul lui Neptun.

eoliéni, locuitorii Eolidei, vechi ţinut din Asia Mică. La început, **e.** erau aşezaţi în Tesalia, de unde, în urma invaziei dorienilor (sec. XII—XI î.e.n.), o parte dintre ei s-au stabilit în Beoţia şi în centrul Greciei, iar altă parte în Pelopones, emigrînd apoi în Italia meridională şi în special în Asia Mică.

eolotropie magnetică (FIZ., ELT.), proprietate a materialelor omogene şi izotrope, supuse la deformări mecanice, de a se magnetiza inegal după diferite direcţii (ex. tablele de oţel electrotehnic pentru maşini electrice şi transformatoare se magnetizează mai intens în direcţia de laminare). Dacă solicitarea mecanică depăşeşte limita de elasticitate, **e. m.** se manifestă şi după încetarea solicitării.

eón (gr. *aion* „timp, durată"; FILOZ.), termen folosit de gnosticism, prin care se înţelegea „lumea ideală".

Eötvös *[ötvöş],* József (1813—1871), scriitor şi om politic ungur, reprezentant de seamă al realismului critic în literatura ungară. A participat la mişcarea de eliberare împotriva Habsburgilor. **E.** este primul scriitor ungur care oglindeşte în mod veridic contradicţiile sociale şi lupta de clasă. Romanul „Notarul satului" (1845, trad. rom. 1960) dezvăluie de pe poziţii realiste descompunerea morală a nobilimii şi arată suferinţele ţărănimii iobage. Romanul „Ungaria în 1514" (1847), înfăţişează răscoala ţărănească condusă de Gh. Doja. Adept hotărît al literaturii cu tendinţă, **E.** a mai scris poezii lirice şi articole politice pătrunse de idei democrate.

Eötvös *[ötvöş],* Loránd (1848—1919), fizician maghiar. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Budapesta. A adus contribuţii în domeniul gravitaţiei, magnetismului terestru şi capilarităţii, descoperind (în 1886) şi legea după care tensiunea superficială variază în raport cu temperatura *(legea lui E.).* A construit balanţa de torsiune foarte sensibilă, care-i poartă numele şi cu care se pot măsura cupluri de forţe foarte mici, cu aplicaţii în prospectarea geofizică.

eozină (CHIM.), colorant roşu strălucitor, din grupa fluoresceinei. Se foloseşte la fabricarea cernelii roşii, pentru a colora diverse preparate bacteriologice, la sensibilizarea plăcilor fotografice, în cosmetică, în industria alimentară etc.

eozinofil (HIST.), care fixează eozina. — *Polinuclear e.,* leucocit cu granulaţii eozinofile; este un element normal al sîngelui, prezent în for-

mula leucocitară în proporţie de 1—3%. Se mai numeşte *polinuclear acidofil.*

eozinofilie (MED.), creştere a procentului normal de polinucleare eozinofile în formula leucocitară. Se întîlneşte în unele boli parazitare (viermi intestinali), alergice (astm bronşic), în unele toxiinfecţii (erizipel, scarlatină, febră tifoidă) etc.

eozinopenie (MED.), scădere a numărului normal de polinucleare eozinofile din sînge în cursul unor boli infecţioase grave etc. Poate fi provocată experimental prin administrarea de hormon corticotrop hipofizar (ACTH), de cortizon sau de diverşi agenţi cu acţiune stimulatoare asupra cuplului hipofizocorticosuprarenal.

Epaminonda (Epaminondas) (c. 420—362 î.e.n.), comandant de oşti şi om politic din Grecia antică, conducător (împreună cu Pelopida) al partidului popular din Teba şi adept al democraţiei sclavagiste. A organizat armata, creînd falanga tebană, după principiile căreia s-a organizat mai tîrziu celebra falangă macedoneană. A înfrînt la Leuctra (371 î.e.n.) armata spartană, consolidînd supremaţia Tebei în Grecia centrală. După moartea lui în bătălia victorioasă de la Mantineea (362 î.e.n.), Teba a decăzut.

eparvén (ZOOTEHN.), exostoză situată pe faţa internă a jaretului, la cal şi, mai rar, la bou.

ependím (gr. *epi* „pe" şi *endyma* „veşmînt"; ANAT.), epiteliu care căptuşeşte canalul central al măduvei, trunchiul cerebral şi ventriculii cerebrali.

epentéză (gr. *epenthesis* „intercalare", din *epi* „pe", *en* „în" şi *thesis* „aşezare, punere"; LINGV.), apariţie a unui sunet nou (numit *epentetic*) în interiorul unui cuvînt (ex. **e.** lui *b* în cuvîntul *îmblăti* < v. sl. *mlatiti*; regional, cuvîntul *slab* se pronunţă *sclab*, prin **e.** lui *c*).

epi- (gr. *epi* „pe, peste"), element de compunere cu sensul „peste, (pe) deasupra".

epicárd (gr. *epi* „pe, deasupra" şi *kardia* „inimă"; ANAT.), învelişul extern al inimii. Este format dintr-o membrană seroasă cu un singur strat de celule.

epicén (gr. *epikoinos* „comun"; LINGV., despre un substantiv nume de fiinţă), care are aceeaşi formă pentru desemnarea ambelor sexe (ex. *elefant, prepeliţă* sînt substantive **e.**).

epicéntru (GEOL.), punct de pe suprafaţa Pămîntului situat, pe verticală, deasupra focarului (hipocentrului) unui cutremur de pămînt, adică deasupra locului unde se produce zguduirea iniţială. În **e.**, intensitatea unui cutremur este maximă (ex. **e.** cutremurului care a avut loc în ţara noastră la 10 noiembrie 1940 a fost localizat în Munţii Vrancei).

epicherémă (LOG.), formă de polisilogism, care se obţine prin argumentarea silogistică, de obicei sub formă de entimemă, a premiselor silogismului dat (ex. „Fierul e bun conducător de căldură, fiindcă este metal; maşina de gătit e de fier, deci ea este bună conducătoare de căldură". În acest exemplu, prima premisă este argumentată silogistic).

epicicloídă (gr. *epi* „pe", *kyklos* „cerc" şi *eidos* „formă"; MAT.), curbă plană descrisă de un punct fix al circumferinţei unui cerc, care se rostogoleşte fără alunecare pe un cerc fix, cele două cercuri fiind tangente exterior. Teoria epiciclelor a fost folosită în astronomie la

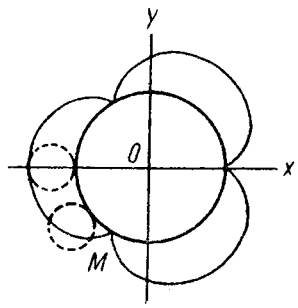

Epicicloide

explicarea mişcării planetelor în concepţia geocentrică.

epicontinentálă, *mare* ~ (GEOL.), mare cu adîncimea mai mică de 200 m, care acoperă regiuni consolidate din punct de vedere tectonic şi care este situată la marginea sau în interiorul unui continent (ex. Marea Baltică, Marea Nordului etc.).

epicotil (BOT.), parte a tulpinii embrionare cuprinsă între cotiledoane şi primele frunze.

Epictet (c.50 — c. 138), filozof grec, reprezentant al stoicismului tîrziu; sclav eliberat. Etica lui **E.**, expresie a protestului neputincios al maselor exploatate din Roma antică, îmbină condamnarea morală a rînduielilor sclavagiste cu propovăduirea fatalistă a pasivităţii şi a renunţării la bunurile vieţii. Concepţiile lui **E.**, care nu a lăsat nimic scris, au fost expuse de discipolul său Arrianus în „Convorbiri" şi în renumitul „Manual al lui Epictet" („Encheiridion").

Epicur (341—270 î.e.n.), filozof materialist şi ateist grec

Epicur

din perioada elenismului. Filozofia lui a reflectat mentalitatea elementelor înstărite ateniene din secolul al IV-lea î.e.n., favorabile democraţiei sclavagiste şi ostile invaziei macedonene, dar descurajate de criza economică şi politică a regimului sclavagist din Grecia. El a dezvoltat materialismul atomist al lui Democrit, atribuind atomilor nu numai deosebiri de formă, ordine şi poziţie, ci şi de greutate, afirmînd că atomii sînt compuşi din părţi (ceea ce implică ideea structurii lor interne) şi că deviază spontan de la căderea verticală, idee dialectică prin care s-a apropiat de înţelegerea existenţei izvorului intern al mişcării materiei şi a raportului dintre necesitate şi întîmplare. Gnoseologia lui **E.** avea un caracter senzualist materialist. **E.** a negat orice intervenţie

divină în viața oamenilor și în desfășurarea fenomenelor naturii, considerînd că zeii duc o existență pasivă izolată în intervalele dintre lumi („intermundii"). **E.** a acordat o mare importanță eticii, legînd-o de concepția sa ateistă. La baza moralei el punea năzuința spre fericire, care se dobîndește prin practicarea plăcerilor controlate de rațiune și prin eliberarea omului de superstițiile religioase, de frica de zei și de moarte, pe baza înțelegerii cauzelor naturale ale fenomenelor. Mărginirea eticii epicuriene constă în caracterul ei contemplativ și individualist, exprimat în idealul a t a r a x i e i (seninătate, calm desăvîrșit). Ateismul făți al lui **E.** a avut numeroși adepți; el i-a atras dușmănia teologilor aparținînd diferitelor religii, care au trivializat concepțiile sale, prezentîndu-le ca pe o apologie a „desfrîului". **E.** s-a apropiat de ideea c o n t r a c t u l u i s o c i a l. Întemeietorii marxismului au acordat o înaltă prețuire materialismului și ateismului lui **E.** Marx l-a numit cel mai mare iluminist grec.

epicuriánă, *școala* ~, școală materialistă și ateistă greacă, întemeiată de Epicur în anul 307 (sau 306) î.e.n., la Atena, și denumită „Grădina". Cuprindea bărbați și femei cu drepturi egale. S-a bucurat de o puternică influență și a dăinuit pînă la mijlocul sec. al IV-lea e.n. Acestei școli i-au aparținut: *Metrodor* din Lampsac (sec. III î.e.n.), *Hermarh* din Mitilene, *Apolodor* (a doua jumătate a sec. al II-lea î.e.n.), *Zenon* din Sidon (n. c. 150 î.e.n.), *Filodem* din Gadara ș.a. Cei mai de seamă urmași ai lui Epicur au fost L u c r e ț i u, iar mai tîrziu Lucian din Samosata. Stoicii, Cicero și primii scriitori creștini au combătut cu vehemență epicurismul, în care vedeau un adversar de temut, și au denaturat esența eticii epicuriene.

epidemíe (gr. *epi* „pe, peste" și *demos* „popor, populație"; MED.), apariție simultană a unui mare număr de cazuri de boală contagioasă în cadrul unei colectivități (ex. **e.** de gripă, **e.** de scarlatină).

epidemiologie (MED.), ramură a medicinii și igienii care studiază factorii răspîndirii bolilor (în special ai celor transmisibile) în colectivitățile umane, cauzele acestor boli, precum și mijloacele de profilaxie și tratament.

epidérmă (gr. *epi* „pe" și *derma* „piele") **1.** (ANAT.) Foiță epitelială care acoperă corpul animalelor și care se dezvoltă din ectoderm. La nevertebrate, **e.** este formată de obicei dintr-un singur strat de celule, iar la vertebrate din mai multe straturi, diferențiate între ele; stratul extern, cornos, avînd celulele moarte, se exfoliază sub formă de mătreață. **2.** (BOT.) Țesut vegetal la plantele superioare, format de obicei dintr-un singur strat de celule, cu rol de acoperire și de protecție a diferitelor organe.

epidermizáre (MED.), fază finală a cicatrizării, care constă în acoperirea plăgii de către epidermă.

epidermofíție (gr. *epi* „pe", *derma* „piele" și *phyton* „plantă"; MED.), boală de piele datorită unor ciuperci microscopice care se localizează în stratul cornos al epidermei, fără a invada părul. Din grupa **e.** fac parte **e.** inghinală, **e.** interdigitală, pitiriazisul și eritrasma.

epidiascóp (FIZ.), aparat folosit fie pentru proiecția prin transparență a unui diapozitiv *(diascop)*, fie la proiecția prin reflexie, cu ajutorul unei oglinzi plane de reflexie, a unei figuri netransparente luminate *(episcop)*.

epidót (MINER.), silicat natural de calciu, aluminiu și fier, cristalizat în sistemul monoclinic sub formă de cristale prismatice sau aciculare; are culoarea verde. Epidotul este foarte răspîndit în rocile metamorfozate de soluțiile hidrotermale, în șisturile cristaline și în unele roci eruptive. Varietățile transparente de **e.** sînt utilizate ca pietre semiprețioase. În R.P.R. se găsește **e.** în rocile eruptive din nordul Dobrogii, în unele șisturi cristaline din Munții Apuseni și din Carpații Meridionali etc.

epifenomenalism (gr. *epi* „deasupra" și *phainomenos* „ceea ce apare"), concepție neștiințifică după care conștiința ar reprezenta un simplu fenomen supraadăugat proceselor fiziologice (așa cum umbra este proiectată de un obiect) și care nu ar avea nici un rol în viața și în activitatea omului. **E.**, susținut de unii filozofi și psihologi burghezi din sec. al XIX-lea (Maudsley, Clifford, Th. Huxley ș.a.), este reluat în zilele noastre de unele teorii metafizice, de exemplu de b e h a v i o r i s m, care promovează „o psihologie fără conștiință".

epifíte (gr. *epi* „pe" și *phyton* „plantă"; BOT.), plante care trăiesc fixate de alte plante, fără a fi însă parazite, planta-gazdă servind numai ca suport (ex. unele specii de orhidee, lichenii, mușchii etc.).

epifíză (gr. *epi* „pe" și *physis* „creștere"; ANAT.) **1.** Glandă endocrină avînd forma unui con de brad, situată în profunzimea creierului. Inhibă dezvoltarea glandelor sexuale, în special a testiculelor; intervine, de asemenea, în reglarea proceselor metabolice, fiind o

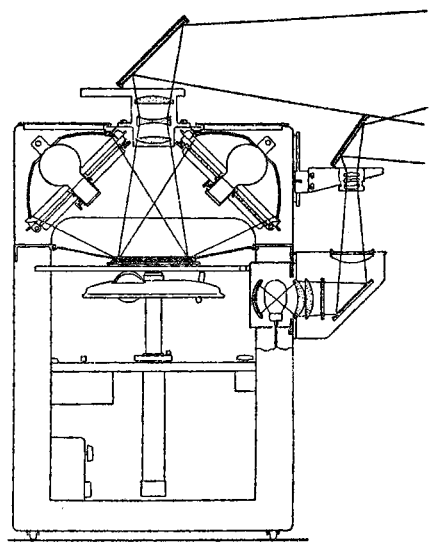

Schema unui epidiascop

glandă asimilatoare. Sin. *glandă pineală*. **2.** Extremitate a unui os lung. La tineri este separată de corpul osului *(diafiză)* printr-o bandă de cartilaj, cartilajul *diafizoepifizar*, care asigură creşterea în lungime a osului şi care se osifică după pubertate.

epigástru (gr. *epi* „pe" şi *gaster* „stomac, burtă"; ANAT.), zonă topografică abdominală, care cuprinde regiunea supraombilicală pînă la rebordul costal şi la apendicele xifoid. În această zonă stomacul este situat imediat sub piele.

epigenéză (gr. *epi* „după" şi *genesis* „origine, naştere") **1.** Concepţie evoluţionistă în biologie. În opoziţie cu preformismul, **e.** arată că în cursul dezvoltării embrionare au loc o serie de transformări succesive ale oului fecundat, care se divide şi apoi se diferenţiază în ţesuturi şi organe din ce în ce mai complicate. Epigeneza a fost fundamentată în secolul al XVIII-lea de K. F. Wolff şi a constituit o mare victorie a evoluţionismului, consolidată mai tîrziu prin lucrările lui K.M. Baer. **2.** (PETROGR.) Proces de depunere a mineralelor după formarea rocilor în care sînt găzduite (ex. formarea concreţiunilor, a siderozei sau a galenei şi a blendei în calcare etc.).

epiglótă (ANAT.), fibrocartilaj triunghiular mobil situat sub baza limbii şi deasupra deschiderii superioare a laringelui, pe care o acoperă în momentul înghiţirii, separînd calea alimentară de cea respiratorie.

epigóni (gr. *epigonoi* „urmaşi") **1.** (În legendele greceşti) Fiii celor şapte eroi din Argos, care, cu excepţia lui Adrast, au pierit la asediul Tebei. După zece ani, **e.**, sub conducerea lui Adrast, au asediat din nou cetatea, reuşind s-o cucerească. **2.** (IST.) Nume dat diadohilor, succesorii lui Alexandru Macedon, care au purtat între ei războaie îndelungate pentru a-şi împărţi şi reîmpărţi imperiul acestuia. **3.** (LIT.) Denumire dată scriitorilor de valoare minoră care apar în perioada de declin a unui curent literar sau care imită, la un nivel mediocru, mijloacele de expresie specifice unui mare creator.

epigráf (gr. *epi* „pe, deasupra" şi *graphein* „a scrie") **1.** (La grecii antici) Inscripţie de pe monumente, edificii etc. **2.** Scurt fragment, în proză sau versuri, situat de scriitor la începutul operei sale literare sau la începutul fiecărui capitol, cu scopul de a ilustra concis ideea artistică a lucrării. În această accepţie, termenul a început să fie folosit din sec. al XVIII-lea. **E.** reprezintă adesea un citat împrumutat dintr-o operă, de obicei celebră. Sin. *moto*.

epigrámă (gr. *epigramma* „inscripţie") **1.** Specie a poeziei lirice, cu caracter satiric, care ironizează trăsături morale negative ale unei persoane sau ale unui grup de persoane. Întemeindu-se pe asociaţii şi concluzii neaşteptate, exprimate lapidar, **e.** cultivă ridiculizarea, tonul muşcător, aluzia subtilă, poanta spirituală. **E.** de acest fel au scris: Marţial, Cl. Marot, Lessing, A. Piron, Voltaire, Antioh Cantemir, A. S. Puşkin ş.a. În literatura română, specia e reprezentată de Cincinat Pavelescu, George Ranetti, Tudor Măinescu ş.a. **2.** Inscripţie, în proză sau versuri, cu conţinut epic sau elegiac, care se incrusta, în Grecia antică, pe morminte, monumente, vase etc.

Epiharm (Epicharmos) (probabil prima jumătate a sec. V î.e.n.), poet comic grec din Sicilia. **E.** a compus primele ficţiuni dramatice întemeiate pe o intrigă comică, menită să reflecte realist aspecte din viaţa cotidiană a Siracuzei. Dintre cele 40 de comedii ale sale s-au păstrat numai cîteva fragmente. **E.** a deschis drumul comediei vechi din Atica.

epiláre (MED.) v. **depilare.**

epilepsíe (gr. *epilepsia* „acces, atac"; MED.), boală nervoasă cronică, caracterizată prin crize convulsive intermitente, însoţite de pierderea cunoştinţei, sau prin diverse tulburări neuropsihice cu caracter de echivalenţe epileptice. **E.** poate apărea fără o cauză bine determinată *(e. esenţială)* sau ca urmare a unor boli infecţioase grave (encefalită), a unor traumatisme cerebrale etc. Şcoala românească de neurologie a adus contribuţii remarcabile în studiul mecanismului de producere şi oprire a accesului convulsiv, precum şi în tratamentul **e.** (prin lucrările acad. A. Kreindler).

epilóg (gr. *epi* „după, la urmă" şi *logos* „vorbire, discurs"; LIT.), partea finală a unei opere literare, în care scriitorul face cunoscută pe scurt evoluţia viitoare a personajelor sale. **E.** subliniază adesea principala idee artistică a operei respective (ex. **e.** din „Ciocoii vechi şi noi" de N. Filimon).

epinefrínă (BIOCHIM.) v. **adrenalină.**

epipaleolític, denumire dată de unii cercetători perioadei postglaciare, pînă la apariţia formelor de viaţă neolitice. Acestei perioade i se mai spune, în mod curent, mezolitic. Întinderea perioadei în timp este 8 000—5 600 î.e.n.

epiplón (gr. *epiploon*, din *epi* „pe" şi *plein* „a pluti, a se deplasa"; ANAT.), ligament peritoneal care uneşte viscerele, permiţîndu-le o mişcare limitată. **E.** sînt în număr de patru, cele mai importante fiind *marele e. (e. gastrocolic)*, care acoperă masa intestinală ca un şorţ, şi *micul e. (e. gastrohepatic)*.

epirogenéză (GEOL.), proces de ridicare a unor compartimente mari din scoarţa Pămîntului deasupra nivelului mării care are drept rezultat formarea unor întinse suprafeţe continentale. **E.** este determinată de mişcările tectonice. Urme recente ale **e.** se pot observa pe coastele Scandinaviei, unde sînt reprezentate prin terase marine ridicate deasupra nivelului mării. Măsurătorile topografice de precizie au arătat că, în prezent, diferite porţiuni ale scoarţei terestre se ridică cu viteze care ajung pînă la 1 cm pe an.

episcop[1] (gr. *episkopos* „administrator", din *epi* „pe, peste" şi *skopein* „a supraveghea"), grad înalt în ierarhia bisericească creştină; persoană care deţine acest grad. **E.** conduce o eparhie, fiind subordonat unui arhiepiscop sau mitropolit.

episcóp[2] (gr. *epi* „pe" şi *skopein* „a observa, a vedea"; FIZ.), aparat care serveşte la proiecţia unor figuri netransparente. Figura de proiectat se ilumineză şi o parte din lumina difuzată de ea trece printr-un sistem de lentile care formează imaginea figurii pe un ecran.

Episcupescul (Piscupescu), Ştefan Vasilie (1777—1850), unul dintre cei dintîi medici titraţi romîni şi unul dintre cei dintîi autori de lucrări medicale în limba romînă, îndeosebi de lucrări de popularizare: „Oglinda sănătăţii" (1829), „Practica doctorului în casă" (1837) etc.

episód 1. (În vechea dramă grecească) Parte a acţiunii care se desfăşura între două cîntece complete ale corului, corespunzînd actului din dramaturgia modernă. **2.** Acţiune secundară în ansamblul unei opere literare, avînd un rol relativ independent.

epistát (gr. *epistates* „supraveghetor"; IST.), cel mai mic grad de ofiţer de poliţie în Romînia în sec. al XIX-lea, corespunzînd aceluia de subcomisar de mai tîrziu.

epistáxis (gr. *epi* „pe" şi *stazein* „a curge în picături"; MED.), hemoragie nazală, datorită de obicei unui traumatism. **E.** se mai întîlneşte în unele boli de sînge, în ciroza hepatică, în leziuni ale mucoasei nazale, în boli infecţioase etc.

epistemologíe (gr. *episteme* „cunoaştere" şi *logos* „cuvînt, studiu"; FILOZ.), parte a gnoseologiei care studiază procesul cunoaşterii aşa cum se desfăşoară în cadrul ştiinţelor; teorie a cunoaşterii ştiinţifice. **E.** cercetează principiile, legile, ipotezele formulate de diferite ştiinţe din punctul de vedere al evoluţiei lor istorice şi al valorii lor de cunoaştere, metodele folosite în ştiinţă (ex. ipoteza, experimentul, analiza şi sinteza etc.). Uneori termenul de **e.** este folosit ca sinonim al teoriei cunoaşterii.

epístolă (lat. *epistola* „scrisoare"), specie literară în versuri, varietate a poeziei didactice, în care se tratează, sub formă de scrisoare adresată unei persoane reale sau fictive, un subiect filozofic, moral etc. **E.** a fost cultivată cu precădere de către scriitorii clasici. Au scris **e.**: Horaţiu, Boileau, La Fontaine, Voltaire ş.a., iar în literatura romînă Gr. Alexandrescu.

epitáf (gr. *epi* „pe, deasupra" şi *taphos* „mormînt") **1.** (IST., LIT.) Inscripţie funerară sau piesă literară de mici dimensiuni, scrisă în versuri cu prilejul morţii unei persoane. **E.** poate îmbrăca uneori o formă satirică; în acest caz, sub pretextul unei inscripţii pe un mormînt imaginar, se ironizează vicii sau tare ale unei anumite persoane, clase, categorii sociale, instituţii etc. **2.** (ARTE DEC.) Obiecte de cult constînd dintr-o ţesătură de catifea sau de mătase brodată cu fir de aur sau de argint şi reprezentînd scena punerii în mormînt a lui Hristos. Vechile **e.** romîneşti (ex. **e.** de la Cozia, 1396; **e.** lui Silvan de la Neamţu, 1437; **e.** de la Dobrovăţ, 1506) se numără printre cele mai valoroase opere de artă veche din Europa răsăriteană.

epitalám (gr. *epi* „pe, la" şi *thalamos* „pat nupţial"; LIT.), mic poem compus în cinstea mirilor, cu prilejul oficierii unei căsătorii. A fost cultivat cu deosebire în antichitate (de Solomon, Teocrit, Anacreon, Catul ş.a.).

epitelióm (MED.) v. **carcinom.**

epitéliu (gr. *epi* „pe" şi *thele* „mamelon"; ANAT.), ţesut care acoperă suprafaţa corpului *(e. propriu-zis)* şi organele interne *(endoteliu)*, alcătuit din celule unite între ele prin cantităţi foarte mici de ciment intercelular şi formînd unul sau mai multe straturi. **E.** este de diverse tipuri, după numărul straturilor celulare şi al formei celulelor superficiale, precum şi în raport cu funcţiunea organelor în structura cărora intră (**e.** renal, **e.** glandular etc.).

epitelizáre (FIZIOL.), acoperirea cu epiteliu a unei plăgi accidentale sau operatorii. Face parte din procesul de cicatrizare.

epitermálă, *treaptă* ~ (MINER.), stadiu final al procesului hidrotermal de depunere a mineralelor din soluţii magmatice cu temperatura cuprinsă între 175 şi 50°C. În acest stadiu se formează minerale de aur, argint, mercur, stibiu, asociate cu cuarţ, calcită etc. Zăcăminte care conţin astfel de minerale se găsesc şi se exploatează în R.P.R. în Munţii Metaliferi (la Brad, Săcărîmb, Roşia Montană, Baia de Arieş ş.a.) şi în reg. Maramureş (la Săsar, Băiţa, Valea Roşie ş.a.).

epitét (gr. *epithetos*, din *epi* „pe, lîngă" şi *tithemi* „pun"; STIL.), element determinant pus pe lîngă un substantiv sau un verb pentru a scoate în evidenţă o trăsătură a obiectului sau a acţiunii şi a da mai mult relief estetic expresiei. **E.** poate fi *evocativ* („Apa sună *somnoroasă*". Eminescu), *apreciativ* („Tu mîngîi, mir de aur, durerea mea *adîncă*". Arghezi), *ornant* („Ale valurilor *mîndre* generaţii spumegate". Gr. Alexandrescu), *stereotip* („Ca o şoaptă *blîndă*, ca un *blînd* suspin". V. Alecsandri), *individual* („La mine-n ramuri poame *roşii* ard". M. Beniuc), *antitetic*, numit şi *oxymoron* („Îi răspunde codrul verde, *Fermecat* şi *dureros*". M. Eminescu) ş.a.

épiu (HIDROTEHN.), construcţie de regularizare a traseului cursurilor de apă. Constă din elemente relativ grele (blocuri de beton, de piatră spartă, suluri de fascine cu piatră etc.), formînd diguri, dispuse în albie perpendicular pe direcţia de scurgere şi cu unul dintre capete încastrat în mal, în scopul de a favoriza colmatarea spaţiului umbrit. Pentru regularizarea unui sector de rîu se prevăd serii de epiuri sistematizate în funcţie de traseul regularizat al rîului.

epizónă (PETROGR.), ansamblul şisturilor cristaline formate în condiţiile unui slab metamorfism regional, cînd temperatura şi presiunea litostatică este scăzută, iar presiunea dirijată (stressul) este ridicată. Rocile cele mai caracteristice ale **e.** sînt filitele, şisturile cu sericit sau cu clorit, cuarţitele cu sericit, şisturile cu talc etc. În R.P.R., **e.** este foarte dezvoltată în Carpaţii Orientali şi în partea vestică a Munţilor Apuseni, pe marginea nordică a munţilor Fă-

găraș, în munții Parîng, în partea vestică a munților Banatului etc.

epizootie (gr. *epi* „pe" și *zoon* „animal"; MED. VET.), răspîndire în masă a unei boli contagioase la animale.

epoca bronzului, perioadă din istoria societății umane, care, în Europa, cuprinde în general mileniul al II-lea î.e.n. (în Orient **e. b.** începe și se termină mai devreme). În această epocă încep să se răspîndească și să se generalizeze uneltele, armele și podoabele de bronz. Datorită generalizării bronzului, **e. b.** înseamnă un mare progres în dezvoltarea societății. Agricultura primitivă și creșterea vitelor iau un mare avînt, se dezvoltă meșteșugurile; producția de bunuri crescînd simțitor, peste nevoile consumului, iau naștere relațiile de schimb în cuprinsul tribului și între diferitele triburi. Tot acum și datorită acelorași cauze se ivesc începuturile proprietății private, se înlocuiește *matriarhatul* gentilic cu *patriarhatul*, ceea ce a dus la destrămarea comunei primitive. În locul organizației gentilice se creează organizația social-politică tribală și chiar a uniunilor de triburi, în frunte cu o căpetenie și cu o pătură de familii patriarhale înstărite și puternice (aristocrația tribală). Războaiele între triburi pentru teritorii și pradă devin frecvente, aducînd sclavi (sclavajul patriarhal) și alte bogății tribului, în special păturilor de războinici înstăriți. Pe cuprinsul țării noastre se cunosc mai multe centre puternice de triburi, cum sînt, de pildă, cele de la Otomani (reg. Crișana), Sărata-Monteoru (reg. Ploiești), Glina (reg. București) etc. Cu toate particularitățile regionale, cultura bronzului de pe teritoriul țării noastre are un caracter unitar.

epoca elenistică v. **elenistică,** *epoca e.*

epoca fierului, perioadă a istoriei orînduirii comunei primitive, care a durat, începînd de la mijlocul mileniului al II-lea î.e.n., pînă în primele veacuri ale e.n. **E. f.** pe teritoriul Europei de apus și centrale se împarte în prima perioadă a fierului, sau hallstatt (după numele unei localități din Austria), și a doua perioadă a fierului, sau la Tène (după numele unei localități din Elveția). Fierul a fost cea mai însemnată dintre toate materiile prime care au avut un rol revoluționar în istorie; el a generat nu numai epoca săbiei de fier, dar și a plugului și a toporului de fier. O dată cu răspîndirea folosirii fierului și mai ales după generalizarea metalurgiei acestuia, are loc o creștere însemnată a nivelului forțelor de producție. În **e. f.** se dezvoltă proprietatea privată și robia patriarhală, se accentuează destrămarea relațiilor gentilice patriarhale, au loc a doua și a treia diviziune socială a muncii. Ca urmare a acestor transformări economice și sociale, apar premisele constituirii societății împărțite în clase și a statului. Caracteristic pentru **e. f.** au fost războaiele de jaf. Săpăturile arheologice efectuate pe teritoriul patriei noastre la Ferigile (reg. Argeș), Sîncrăieni (reg. Mureș-Autonomă Maghiară), Poiana (reg. Galați) etc. au scos la iveală numeroase urme ale culturii materiale din epoca fierului.

epoca pietrei, prima și cea mai lungă perioadă din istoria omenirii, care a durat sute de mii de ani, începînd o dată cu desprinderea omului din lumea animală. **E. p.** se împarte, pe baza particularităților culturii materiale, în epoca veche a pietrei, sau paleolitic, și în epoca nouă a pietrei, sau neolitic. Perioada de tranziție de la paleolitic la neolitic se numește *epipaleolitic* sau *mezolitic.* **E. p.** cuprinde primele etape ale orînduirii comunei primitive. În această epocă, principalele materiale pentru confecționarea uneltelor de muncă și armelor au fost piatra, osul și lemnul. Săpăturile arheologice efectuate pe teritoriul țării noastre, în Valea Dîrjovului (reg. Argeș), la Ceahlău (reg. Bacău), Cucuteni (reg. Iași), Gîrla Mare (reg. Oltenia) etc., au dat la iveală numeroase urme ale purtătorilor culturii materiale din **e. p.**

epocă 1. (IST.) Perioadă de timp în decursul căreia societatea omenească are anumite trăsături caracteristice (ex. epoca bronzului). **2.** (GEOL.) Subdiviziune a timpului geologic mai mică decît perioada, căreia îi corespunde în spațiu o *serie* de strate (ex. perioada jurasică se împarte în trei **e.**: liasic, dogger și malm). **E.** se subdivide, la rîndul ei, în vîrste, cărora le corespund în spațiu etaje geologice.

epódă (în drama antică greacă), ultima parte a unei tirade lirice, urmînd după strofă și antistrofă.

epopée (gr. *epos* „narațiune" și *poiein* „a crea, a inventa"), specie în versuri a genului epic, de mari dimensiuni, care narează evenimente eroice, legendare sau cu caracter istoric, dominate de personaje adesea extraordinare, angrenate într-o acțiune la care participă nu arareori și forțe supranaturale. **E.** a înflorit mai cu seamă în antichitate. În Asia cele mai vechi epopei sînt cele indiene („Ramayana", „Mahabharata"). În Grecia antică, prin „Iliada" și „Odiseea" lui Homer, și în Roma antică, prin „Eneida" lui Virgiliu, **e.** a atins deplina sa maturitate artistică. Specia a fost reluată în timpul Renașterii și al clasicismului din sec. XVII—XVIII, de către Ariosto, Tasso, Voltaire, Camões etc. În literatura română au încercat să compună **e.** I. Heliade-Rădulescu, D. Bolintineanu, A. Densușianu, G. Baronzi ș.a.

epoxízi (CHIM.), compuși organici având în moleculă gruparea eterică ciclică $-CH-CH-$ (O) (de exemplu etilenoxidul sau compușii epoxidați). **E.** sînt importanți în special pentru obținerea glicolilor, a plastifianților, a rășinilor sintetice etc.

eprubétă, mic tub cu pereții subțiri, din sticlă care se topește greu și, de obicei, neutră, închis la un capăt; este folosit, în general, pentru analiza calitativă în laboratoarele de chimie.

epruvétă (din fr. *éprouver* „a încerca"; TEHN., REZ. MAT.), obiect confecționat în scopul

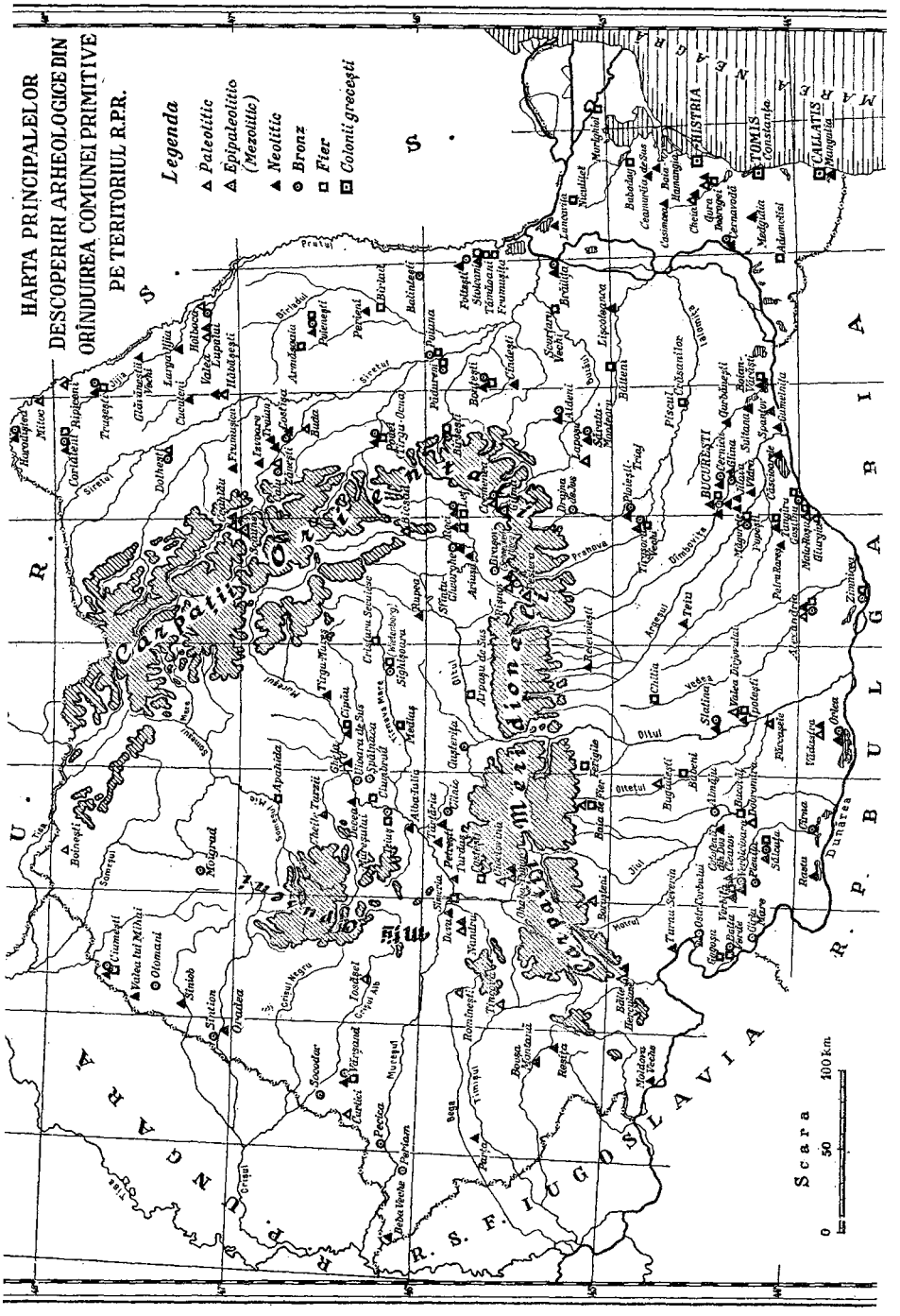
HARTA PRINCIPALELOR
DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN
ORÎNDUIREA COMUNEI PRIMITIVE
PE TERITORIUL R.P.R.
Legenda
Paleolitic
Epipaleolitic (Mezolitic)
Neolitic
Bronz
Fier
Coloniile greceşti
HISTRIA
TOMIS Constanţa
CALLATIS Mangalia
Scara
0 50 100 km.

de a fi supus la încercări pentru determinarea uneia dintre proprietăţile fizice sau chimice ale materialului din care este confecţionat. Forma **e.** este, de obicei, standardizată şi variază după felul materialului şi al încercării care se efectuează.

epuizmént (fr. *épuisement* „extragere, secare"; CONSTR.), operaţie de îndepărtare cu pompele a apelor din interiorul unei săpături sau a unui b a t a r d o u, în vederea realizării unui spaţiu uscat pentru executarea de lucrări sub nivelul apei sau în terenuri acvifere (la fundaţii, betonări, pile de pod etc.). Se numeşte şi *epuizare*.

epuráre **1.** (HIDROTEHN., MED.) *Epurarea apelor*, acţiune constînd în îndepărtarea factorilor nocivi (microbi, substanţe toxice) din apele murdare provenite de la industrii sau aşezări umane. Apele murdare trebuie epurate înainte de a fi evacuate în emisari, pentru a nu degrada apele naturale. Principalele operaţii în această acţiune sînt: *epurarea mecanică a apelor*, *tratarea lor chimică* (separarea grăsimilor) şi *epurarea biologică a apelor*. **E.** mecanică constă din reţinerea suspensiilor prin grătare, site, decantoare. **E.** biologică se bazează pe capacitatea enzimatică a microorganismelor de a descompune materiile organice şi anorganice din apă. **2.** (TEHN.) *Epurarea gazelor*, eliminarea particulelor solide aflate în suspensie în gaze, în vederea curăţirii acestora. Se efectuează prin depunere în camere de praf, prin acţiunea forţei centrifuge (în cicloane), prin filtrare, prin spălare cu apă sau prin precipitare electrostatică (filtre electrice). V. şi d e s p r ă f u i t o r.

epurátor (TEHN.), aparat sau instalaţie care serveşte la îndepărtarea impurităţilor dintr-un material solid, lichid sau gazos. Se deosebesc: **e.** pentru materiale solide granulare, **e.** pentru lichide sau suspensii (ex. **e.** de apă, **e.** de gaze).

epúră (MAT.) **1.** Desen care constituie proiecţiile ortogonale ale unui corp pe două sau trei plane perpendiculare (orizontal, vertical şi de profil), care, printr-o rotaţie de 90° (rabatere) în jurul intersecţiei (liniei de pămînt), sînt aduse pe un singur plan. Cele trei proiecţii (orizontală, verticală şi de profil) ale unui punct

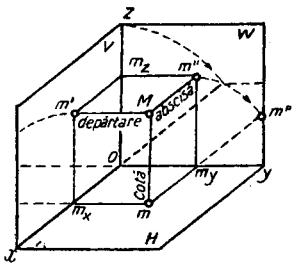

Epură

oarecare se găsesc cîte două pe aceeaşi perpendiculară pe liniile de pămînt corespunzătoare rabaterilor făcute. **2.** Desen precis, executat în scopul soluţionării unei probleme cu ajutorul construcţiilor geometrice.

Epureanu, Costache Manolache (1824—1880), om politic moldovean, participant la mişcarea revoluţionară din 1848 în Moldova şi la lupta pentru unirea principatelor. După Unire a fost în mai multe rînduri ministru şi prim-ministru în guverne conservatoare şi liberale.

equus (PALEONT.), gen de mamifere fosile din ordinul imparicopitatelor, avînd ca reprezentanţi actuali calul, măgarul, zebra ş.a. Se caracterizează prin talia mare, dinţii lungi şi mai ales prin existenţa unui singur deget la picioarele anterioare şi cele posterioare, datorită dezvoltării considerabile a degetului din mijloc. Genul **e.** apare în Europa în pliocenul superior, prin migraţiune din America de Nord, unde s-au găsit numeroase resturi fosile. Evoluţia genului **e.** se poate urmări din eocen pînă astăzi, pe baza modificării dentiţiei, a măririi taliei şi a reducerii numărului degetelor membrelor.

„Era nouă", revistă lunară de filozofie, literatură şi ştiinţă, apărută legal la Bucureşti în februarie-aprilie 1936, sub îndrumarea P.C.R. Prin analiza făcută unor importante fenomene din viaţa economică, politică, socială şi literară a ţării noastre şi prin demascarea teoriilor pseudoştiinţifice promovate de apologeţii orînduirii capitaliste, ea s-a bucurat de ecou în rîndul intelectualilor.

Erasistratos (304 — aprox. 245 î.e.n.), medic grec, unul dintre întemeietorii şcolii medicale alexandrine. A făcut disecţii pe cadavre umane; a fost şi un foarte priceput chirurg, practicînd printre primii l a p a r a t o m i a. El a folosit pentru prima oară denumirea de „arteră" şi a introdus în medicina clasică studiul anatomiei (anatomia vaselor şi a nervilor).

Erasm din Rotterdam (Erasmus Desiderius Rotterdamus; pseudonimul lui *Gerhard Gerhards*) (1466—1536), umanist olandez din epoca Renaşterii. Scrierile filologice ale lui **E.**, profund cunoscător al

Erasm din Rotterdam

latinei şi elinei, ediţiile şi traducerile sale din autorii antici au avut un rol de seamă în răspîndirea culturii clasice a antichităţii. În pamfletele şi în scrierile sale satirice, dintre care cea mai cunoscută este „Elogiul nebuniei" (1509), **E.** a satirizat tarele societăţii feudale, a atacat scolastica, a condamnat fanatismul religios şi a demascat ignoranţa şi depravarea clerului. Prin atacurile sale la adresa papalităţii, a bisericii şi a teologiei oficiale, prin programul său de reformare a religiei creştine, care preconiza întoarcerea la izvoarele evanghelice iniţiale, prin editarea Noului testament în limba greacă şi comentarea filologică a textului acestuia, **E.** a contribuit la pregătirea R e f o r m e i, fără să adere însă la ea. A condamnat războaiele de cucerire

și a făcut elogiul păcii. Este și autorul unor scrieri pedagogice îndreptate împotriva pedagogiei feudale, prin care revendica o disciplină blîndă și încurajarea activității independente a copiilor. V. și *citire erasmică*.

Erato (în mitologia greco-romană), muza poeziei lirice,

Erato

în special a celei erotice. Era reprezentată cîntînd din liră.

Eratostene (c. 275 — 195 î.e.n.), matematician, astronom și filozof grec. A trăit în Alexandria. A descoperit un procedeu de găsire a numerelor prime, a pus bazele matematicii geografice și a stabilit pentru prima oară o metodă de determinare a dimensiunilor globului pămîntesc. — *Ciurul lui E.*, procedeu elementar, în teoria numerelor, datorit lui **E.**, pentru găsirea numerelor naturale prime mai mici decît un număr natural dat. Procedeul constă în a scrie șirul numerelor naturale 1, 2, 3, ..., din care se șterg numerele care admit divizori diferiți de 1 și de ele însele. Se elimină întîi numerele pare, exceptînd pe 2 care e număr prim; pe urmă multiplii lui 3, exceptînd pe 3 etc. Dacă numărul final al șirului e A, operația continuă pînă se ajunge la un număr prim b al cărui pătrat e superior lui A. Numerele neeliminate sînt numerele prime căutate.

eră (GEOL.), cea mai mare subdiviziune a timpului geologic, caracterizată printr-o anumită faună și floră și delimitată de alte **e.** prin manifestarea unor mari evenimente geologice, ca: transformări în regnul animal și vegetal, transgresiuni de mare amploare, modificări importante în configurația uscatului etc. Depozitele formate în timpul unei **e.** constituie o grupă de strate. **E.** se împarte în perioade. În istoria Pămîntului se cunosc următoarele **e.**: *arhaică*, *algonkiană* (ambele cunoscute sub denumirea de *precambrian*), *paleozoică*, *mezozoică* și *neozoică*.

erbacée (lat. *herba* „iarbă"; BOT.), plante cu aspect de iarbă, a căror tulpină este subțire, în general nelignificată (ex. majoritatea speciilor din familiile umbeliferelor, leguminoaselor, cruciferelor etc.).

Erben, Karel Jaromir (1811—1870), poet, folclorist și istoric ceh, adept al panslavismului. Prin volumul de versuri „Buchetul" (1853), în care reflectă optimismul și credința poporului în viitorul luminos al patriei, **E.** a fost creatorul baladei cehe culte. Ca folclorist, este autorul culegerilor „Cîntece populare cehe" (3 vol., 1841—1845) și „O sută de basme și povestiri slave în limbile lor originale" (1865).

Erbiceanu, Constanța (1874—1961), pianistă romînă, artistă emerită a R.P.R. A studiat la Conservatorul din Iași și la Conservatorul din Leipzig. A fost profesoară de pian la Conservatorul din București (1924—1938), avînd o contribuție esențială la formarea unor pianiști de valoare (printre care Valentin Gheorghiu).

erbicid (CHIM., AGR.), substanță cu ajutorul căreia se distrug ierburile dăunătoare agriculturii și buruienile de pe diferite terenuri, drumuri, căi ferate etc. **E.** pot avea o acțiune generală toxică pentru orice plantă (**e.** distructive sau neselective) sau limitată la unele specii vegetale (**e.** selectiv). După modul de acțiune asupra plantei, există: **e.** de contact, care distrug țesutul vegetal prin contact direct (ex. cloratul de sodiu, sulfatul de cupru etc.) și **e.** pseudohormonale, care pătrund în plantă și provoacă stagnarea dezvoltării sau chiar uscarea ei (ex. compușii fenoxiacetici, tiocarbonici etc.).

érbiu (CHIM.), *Er*. Element din familia pămînturilor rare; nr. at. 68; gr. at. 167,2; p.f. 1 250°C. Este un metal alb-argintiu, care, la aer, își pierde luciul. Are valența 3. Sărurile sale au culoarea roz.

erbivóre (lat. *herba* „iarbă" și *vorare* „a mînca"; ZOOL.), nume dat mamiferelor care se hrănesc cu vegetale. **E.** sînt rumegătoare (ex. boul) și nerumegătoare (ex. calul).

Ercilla y Zúñiga *[erθíl'a i θúñiga]*, Alonso de (1533—1594), poet spaniol din epoca Renașterii. În poemul epic „Araucana" (3 părți, publicate între 1569 și 1589), alcătuit din 37 de cînturi, a evocat rezistența dîrză și eroică a populației araucane din Chile împotriva invaziei spaniole din 1555. Poemul se remarcă prin tensiunea dramatică a acțiunii și prin măreția peisajului descris.

„Erdélyi Magyar Szó" (Cuvîntul maghiar din Ardeal), organ legal al MADOSZ-ului, apărut săptămînal, la Cluj, între 18 mai 1939 și 28 iunie 1940. A militat pentru pace și prietenie între popoare, a condamnat pregătirile de război și asuprirea națională promovată de clasele exploatatoare din Romînia.

Ereb (în mitologia greacă), personificare a întunericului care ar fi existat la începutul lumii, apoi personificare a întunericului de sub pămînt; fiu al Haosului primordial și frate al Nopții.

Erebus, vulcan în Antarctica, situat în insula Ross. Altitudinea: 4 023 m. Are patru cratere, dintre care unul activ, în stadiul de solfatare. A fost descoperit în 1841 de James Clark Ross.

ereditáte (lat. *hereditas* „moștenire"; GENET.), însușire biologică generală a organismelor vii, prin care acestea au posibilitatea de a reproduce (transmite) la descendenți caracterele lor morfofiziologice și un tip de metabolism asemănător. **E.** are două laturi principale și contradictorii: conservatismul ereditar și variabilitatea ereditării. Datorită conservatismului ereditar, format în cursul filogeniei, organismele se dezvoltă asemănător cu pă-

rinţii, fenomen care asigură astfel stabilitatea relativă a speciilor. Opusă conservatismului este variabilitatea, prin care se înţelege dezvoltarea organismelor relativ diferită de a ascendenţilor, în primul rînd sub influenţa mediului schimbat, fenomen care asigură posibilitatea lor de adaptare la condiţiile de mediu. Contradicţia internă între conservatismul ereditar şi variabilitate, care se dezvoltă în baza unităţii contradicţiilor dintre organism şi condiţiile sale de existenţă, constituie izvorul transformării ereditării. Primele încercări de explicare a mecanismelor fenomenului ereditării au avut la bază ideea unor particule reprezentative şi a unei aşa-numite substanţe a ereditării. Pe aceste ipoteze s-au sprijinit *teoriile corpusculare ale ereditării*, formulate în diferite variante de K. Nägeli, H. de Vries, A. Weismann etc. Aceste teorii susţin în esenţă împărţirea organismului în două părţi distincte (corpul şi elementele sexuale), care sînt independente între ele. În acelaşi timp, teoriile corpusculare susţin că proprietăţile ereditare sînt proprii numai anumitor particule (corpusculi), denumite, după diverşi autori, pangene, determinanţi, gene etc., care îşi au sediul exclusiv în nucleul celulelor. Admiterea independenţei elementelor sexuale faţă de mediu şi faţă de metabolismul individual are un caracter metafizic şi duce în mod necesar la negarea moştenirii caracterelor dobîndite de organism în cursul vieţii. În ultimele decenii au avut o largă circulaţie tezele elaborate de şcoala lui T.H. Morgan, potrivit cărora sediul exclusiv al ereditării sînt g e n e l e, care se găsesc în cromozomii celulelor *(teoria cromozomică a ereditării)*. Concepţia corpusculară a genei a fost abandonată, iar mecanismele ereditării sînt analizate la nivel biochimic şi nu numai la nivel cromozomial. În prezent este cunoscut rolul însemnat al acidului dezoxiribonucleic (ADN) în ereditate; acest rol a fost demonstrat prin numeroase experienţe. Linia materialistă în tratarea problemelor ereditării susţine strînsa legătură dintre metabolism şi ereditate, prin mijlocirea metabolismului fiind posibilă influenţarea orientată a ereditării de către condiţiile de mediu. Moleculele de ADN nu sînt autonome, ci se sintetizează în procese care oglindesc metabolismul general al celulei, şi deci al organismului întreg. Deşi astăzi se cunoaşte modul în care ADN este un purtător şi un transmiţător de specificitate (de „informaţie ereditară"), nu există temeiuri pentru absolutizarea rolului genetic al ADN, şi implicit al nucleului, care s-a dovedit a nu deţine monopolul în transmiterea caracterelor ereditare. Transmiterea acestor caractere se poate face nu numai prin hibridare sexuată (însoţită de alăturare de cromozomi), ci şi prin hibridare vegetativă, în care intervin substanţe plastice extranucleare. Descoperirea rolului genetic al ADN a infirmat ideile neştiinţifice despre cauzele supranaturale ale ereditării şi deschide noi perspective de dirijare orientată a ereditării. V. şi g e n e t i c ă; v a r i a b i l i t a t e.

eredosífilis (MED.), termen impropriu cu care este uneori denumit *sifilisul congenital*.

Erehteion, templu de pe acropola Atenei, consacrat zeiţei Atena şi lui Poseidon Erehteu, constituind una dintre capodoperele arhitecturii antice greceşti. Construit între anii 421 şi 406 î.e.n., în stil ionic, în întregime din marmură **E.** are, datorită formelor sale graţioase, bogăţiei detaliilor, elementelor decorative şi compoziţiei aparent neunitare, un caracter original, elegant şi rafinat. Remarcabil este porticul, orientat spre sud, susţinut de şase cariatide.

Erehteionul

eremiţi (gr. *eremites* „pustnic"), creştini din antichitate (sec. III—V e.n.) şi din evul mediu, care se retrăgeau într-un pustiu, într-o peşteră sau într-o pădure, unde îşi petreceau în singurătate restul vieţii, practicînd ascetismul.

eréte *(Circus)*, gen de păsări răpitoare de zi, asemănătoare cu ulii, cu corpul zvelt,

Erete

ciocul scurt şi foarte curbat, începînd chiar de la bază, avînd pe părţile laterale ale capului un disc de pene. La noi în ţară trăiesc *e. de stuf (Circus aeruginosus)* şi *e. vînăt (Circus cyaneus)*.

eretism cardiac (gr. *erethisma* „stimulare, iritare"; MED.), stare de hiperexcitabilitate a muşchiului cardiac, care se manifestă clinic prin bătăi

Vedere din Erevan

cardiace foarte rapide şi uneori neregulate.

Erevan, capitala R.S.S. Armene, aşezată în Podişul Armeniei, pe valea rîului Razdan (afluent al Araksului). 583 000 loc. (1962). **E.** este înconjurat de dealuri şi de munţi (la sud se află muntele Ararat). Important centru industrial, cultural şi ştiinţific. În apropierea oraşului a fost creată o puternică bază energetică (hidrocentralele cascadei Sevan-Razdan). Principalele ramuri industriale: metalurgia neferoasă, construcţia de maşini (motoare electrice, cabluri, compresoare, turbine hidroelectrice, ceasuri etc.), chimică, alimentară, textilă. Este sediul Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Armene; aici se află 10 institute de învăţămînt superior (printre care o universitate), teatre, muzee.

erezie (gr. *hairesis* „părere"; IST. REL.), concepţie religioasă în contradicţie cu dogmele bisericii oficiale creştine. În evul mediu, ereticii erau excomunicaţi şi supuşi la chinuri; biserica catolică îi ardea de obicei pe rug. În erezii s-au reflectat diverse tendinţe sociale şi politice de protest ale maselor asuprite împotriva orînduirii feudale, în cadrul căreia biserica avea un rol dominant. Unele **e.** s-au împletit cu acţiuni revoluţionare antifeudale (ex. a taboriţilor, a anabaptiştilor). Statele feudale au folosit adeseori pretextul luptei împotriva **e.** pentru a se răfui cu adversarii lor politici şi cu gînditorii înaintaţi. V. şi inchiziţie.

Erfurt 1. Oraş în vestul R.D. Germane, aşezat pe valea rîului Gera (afluent al Elbei), reşedinţa districtului **E.** 186 000 loc. (1961). Nod feroviar. Important centru industrial, cu întreprinderi constructoare de maşini (vagoane, maşini de scris şi calculat etc.), electrotehnice (aparate de radio), chimice, de încălţăminte, de mobilă, de instrumente muzicale şi de produse alimentare. Numeroase monumente arhitectonice medievale, printre care Domul (sec. al XIV-lea) şi biserica Severi. — *Programul de la E.*, program adoptat în 1891, la Congresul Partidului social-democrat german care a avut loc în oraşul **E.** A reprezentat un pas înainte faţă de programul de la Gotha (1875), afirmînd principiul marxist al luptei de clasă şi necesitatea înlocuirii capitalismului prin socialism. Programul de la **E.** făcea însă serioase concesii oportunismului, omiţînd revendicarea republicii democratice şi necesitatea dictaturii proletariatului. **2.** District în R.D. Germană. Suprafaţa: 7 325 km². Populaţia: 1 241 000 loc. (1961). Oraşe importante: Weimar, Gotha, Nordhausen, Mühlhausen, Eisenach. În sud se întind munţii Pădurea Turingiei, în centru şi est se află depresiunea deluroasă a Turingiei, iar în nord o parte din munţii Harz. Mari zăcăminte de săruri de potasiu şi, în cantităţi mai mici, de gaze naturale, sare, gips. Este o regiune industrial-agrară. Industrie variată, concentrată mai ales în sudul districtului. Principalele ramuri industriale: optică şi mecanică fină, industrie textilă, electrotehnică, de maşini de transport. Se cultivă în special grîu, sfeclă de zahăr, orz, ovăz, cartofi. Se cresc vaci de lapte, porcine şi ovine (în regiunile de munte).

erg[1] (METR.), unitate de lucru mecanic şi de energie în sistemul CGS, egală cu lucrul mecanic efectuat de o forţă de o dină cînd îşi deplasează punctul de aplicaţie pe distanţa de 1 cm.

erg[2] (GEOGR.), deşert de nisip, cu dune, format de obicei în porţiunile mai coborîte ale suprafeţei terestre. Termenul se foloseşte pentru a denumi acest tip de deşert în Africa de nord.

ergán (TEHN.), produs ceramic folosit în special în radiotehnică. Se poate poliza, freza, strunji şi găuri cu unelte metalice extradure.

ergocalciferól v. **vitamina D_2.**

ergográf (gr. *ergon* „muncă" şi *graphein* „a scrie, a înregistra"; FIZIOL.), aparat care înregistrează grafic activitatea musculară. Este folosit în studiul oboselii musculare şi al factorilor care o influenţează.

ergometrie (gr. *ergon* „muncă" şi *metron* „măsură"; FIZIOL.), măsurarea lucrului mecanic efectuat în timpul unui efort fizic. **E.** e folosită în cercetările de fiziologie a muncii şi a sportului, în laboratoarele clinice etc.

ergónă (gr. *ergon* „acţiune, stimulare"; BIOCHIM., FIZIOL.), denumire generică dată hormonilor, vitaminelor şi enzimelor, pe baza capacităţii lor comune de a stimula, în doze foarte mici, funcţiunea diverselor organe şi sisteme.

ergosteról (BIOCHIM.), substanţă cu structură sterolică din grupa micosterolilor, izolată din mucegaiuri şi drojdii. **E.** este folosit la fabricarea vitaminei D_2, prin iradierea lui cu raze ultraviolete.

ergoterapíe (gr. *ergon* „muncă" şi *therapeia* „tratament"; MED.), metodă de tratament a unor boli psihice (ex. schizofrenie), în care munca depusă de bolnav constituie factorul activ al vindecării.

ergotísm (MED.), intoxicaţie acută sau cronică cu secară cornută sau cu ergotină, substanţă toxică conţinută în această plantă. Se datoreşte ingerării de făină care conţine secară cornută. Ergotismul se caracterizează prin spasme vasculare cu gangrenă a extremităţilor, prin tulburări nervoase, digestive şi cardiorespiratorii, care pot provoca moartea.

ergotoxínă (FARM.), amestec de alcaloizi (ergocristină, ergocriptină şi ergocornină) izolat din cornul de secară (ciuperca parazită *Claviceps purpurea* a secarei şi a altor graminee). Este un simpaticolitic şi un ocitocic puternic, provocînd oprirea hemoragiilor uterine.

Erhard, Ludwig (n. 1897), cancelar al R.F. Germane (din 1963), membru al partidului Uniunea creştin-democrată. Între 1930 şi 1942 a fost director al Institutului de cercetări economice din München. După cel de-al doilea război mondial, a fost ministru al economiei în Bavaria (1945—1947) şi preşedinte al Consiliului economic al zonelor de ocupaţie anglo-americane unite (1948—1949). Între 1949 şi 1963 a fost ministru al economiei în guvernul R.F. Germane, condus de K. Adenauer, devenind, în 1957, şi vice-cancelar al R.F.G.

érică, *faza* ~ (STRATIGR.), fază a ciclului orogenic caledonian, care s-a manifestat în Europa la sfîrşitul silurianului şi care, alături de alte fenomene geologice, serveşte drept criteriu pentru separarea silurianului de devonian.

Eridan (ASTR.), constelaţie din emisfera australă. Cea mai luminoasă stea din constelaţia **E.** este A hernar.

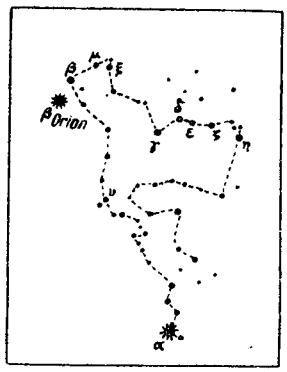

Constelaţia Eridan

Erie *[íəri]*, lac în America de Nord, între Canada şi S.U.A. Suprafaţa: 25 740 km². Adîncimea maximă: 62 m. Comunică cu lacul Huron. Apele sale se scurg prin rîul Niagara în lacul Ontario, formînd cunoscuta cascadă Niagara. Important pentru navigaţie. Pe ţărmurile lacului Erie s-au dezvoltat numeroase centre industriale (Toledo, Cleveland, Buffalo ş.a.).

Erie *[íəri]*, oraş în S.U.A., în statul Pennsylvania, port la lacul Erie. 177 440 locuitori (1960). Industrie constructoare de maşini.

erinaceíde (ZOOL.; *Erinaceidae*), familie de mamifere insectivore, cu corpul acoperit de ţepi şi capabile să se strîngă ghem în caz de pericol (ex. ariciul).

Erinii (MIT.) v. **Furii.**

Erisman, Fiodor Fiodorovici (1842—1915), medic rus de origine elveţiană, unul dintre creatorii igienii ştiinţifice ruse. În timpul războiului de independenţă (1877—1878) a lucrat în Romînia, colaborînd cu unităţile noastre sanitare.

erístică (gr. *eristikos*, de la *erizein* „a discuta în contradictoriu"; FILOZ.) **1.** Artă a disputei care foloseşte argumente subtile sau recurge la artificii sofistice. **2.** Nume dat concepţiei şcolii din Megara, datorită înclinării acesteia spre controverse. V. şi megaricii.

eritém (gr. *erythema* „roşeaţă"; MED.), roşeaţă patologică a pielii, care apare în cursul unor boli infectocontagioase (scarlatina, rujeola), sanguine sau dermatologice. — *E. pudic*, reacţie congestivă a feţei determinată de o emoţie. — *E. solar*, înroşire a pielii datorită expunerii prelungite la soare.

eritremíe (MED.) v. **poliglobulie.**

eritroblást (HIST.), globulă roşie primitivă, nucleată, care dă naştere hematiei. Se găseşte în mod normal în măduva oaselor, dar apare şi în sînge în diverse stări patologice (ex. în anemii, stări caşectice etc.).

eritroblastóză (MED.), boală caracterizată prin apariţia în sînge de globule roşii imature, în special de *eritroblaşti*. La nou-născuţi se datoreşte uneori nepotrivirii sanguine materno-fetale, ducînd la distrugerea excesivă de globule roşii sanguine şi la punerea în circulaţie a celulelor tinere, incomplet maturate. **E.** nou-născuţilor se caracterizează prin anemie gravă, complicată uneori cu icterul grav (nuclear).

eritrocít (HIST.) v. **hematie.**

eritrodermíe (gr. *erythros* „roşu" şi *derma* „piele"; MED.), stare patologică manifestată prin roşeaţă inflamatorie generalizată a pielii, însoţită de edeme, vezicule şi, în unele cazuri, de descuamare continuă.

eritropoéză (gr. *erythros* „roşu" şi *poiein* „a face"; HIST.), proces de formare a globulelor roşii (hematii), care are loc în organele eritroformatoare (măduva osoasă, ficat, splină). V. şi hematopoeză.

eritropsínă (HIST.), pigment roşu de natură proteică, care se găseşte în celulele cu bastonaşe din retină, la om şi la animalele superioare. **E.** se descompune sub acţiunea luminii şi se reface la întuneric. Are un rol important în văzul la intensităţi slabe de lumină. Se numeşte şi *purpură retiniană*.

eritróză (gr. *erythros* „roşu") **1.** (CHIM.) Monozaharidă cu patru atomi de carbon. Nu se găseşte în natură decît sub forma polialcoolului *(eritrita)*, din care se poate obţine prin oxidare menajată. **2.** (MED.) **a)** Aspect roşu, congestiv al pielii şi al mucoaselor, întîlnit în poliglobulie. **b)** Hiperplazie a ţesuturilor formatoare de globule roşii.

Eriugena (Erigena), Johannes Scotus (c. 810—c. 877), filozof idealist şi teolog medieval, originar din Irlanda, care a trăit mai mult în Franţa. A întemeiat, primul în Europa medievală, un sistem filozofic închegat, influenţat de neoplatonism şi pătruns de spirit teologic creştin. A proclamat ideea falsă a identităţii dintre filozofie şi religie şi a susţinut realismul scolastic, dar a promovat şi unele idei raţionaliste şi panteiste, care au atras condamnarea operelor sale ca „eretice". Op.pr.: „Despre împărţirea naturii".

erizipél (MED.), boală infectocontagioasă a pielii şi a ţesutului subcutan, datorită streptococului. Localizarea cea mai frecventă a **e.** este la faţă, apoi la membrele superioare şi inferioare. Se manifestă prin inflamarea, înroşirea şi tumefierea tegumentelor atinse de boală, însoţite de dureri locale, frisoane şi stare febrilă. Se tratează cu sulfamide sau cu antibiotice.

Erkel, Ferenc (1810—1893), compozitor ungur, pianist, dirijor, fondatorul şcolii naţionale ungare de operă. **E.** a întemeiat Societatea filarmonică (1853) şi a fost directorul Conservatorului din Budapesta (Academia muzicală) de la înfiinţare. Autor de opere cu tematică eroic-patriotică, inspirate din lupta de eliberare naţională a poporului maghiar şi create sub influenţa revoluţiei din 1848. **E.** a folosit în limbajul său muzical motive populare (operele: „Báthori Mária", 1840; „Hunyadi László", 1844; „Bánk bán", 1861 ş.a.). A scris şi cîntece, coruri, piese pentru pian etc., iar în 1845 a compus muzica imnului naţional maghiar.

Erlander, Tage Fritjof (n. 1901), om politic suedez, primministru (din 1946), preşedinte al Partidului social-democrat suedez (din 1946). Între 1938 şi 1946 a ocupat diferite posturi în guvern.

Erlanger *[ə:lengə]*, Joseph (n. 1874), fiziolog american cunoscut prin studiile sale asupra diferenţierii funcţionale a fibrelor nervoase. Premiul Nobel împreună cu H.S. Gasser (1944).

Palatul Ermitaj din Leningrad

Erlenmeyer *[erlənmaiər]*, Emil (1825—1909), chimist german, specialist în chimia organică, adept al teoriei structurii, pe care a dezvoltat-o în lucrările sale. A combătut teoria greşită a valenţelor libere la atomul de carbon şi a emis ideea legăturii duble între atomii de carbon. A sintetizat numeroşi compuşi organici şi a determinat formula structurală a naftalinei, creatinei, tirosinei etc. A introdus în aparatura de laborator vasul de sticlă de formă conică, cunoscut sub numele de *flacon E.*

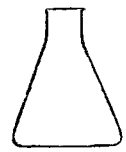

Flacon Erlenmeyer

ermetism 1. Tendinţă formalistă, prezentă în literatura şi mai ales în poezia decadentă a diferitelor epoci, de a cultiva un limbaj obscur, ininteligibil, eliptic. Partizanii ermetismului consideră că arta adevărată ar fi apanajul unui cerc restrîns de iniţiaţi. Baza teoretică a **e.** o constituie principiul formalist al „artei pentru artă". Printre principalii lui reprezentanţi se numără: L. Góngora, St. Mallarmé, P. Valéry, iar în literatura romînă Ion Barbu. **2.** Una dintre denumirile alchimiei. Ea provine de la Hermes Trismegistos (nume dat în epoca elenistică zeului Hermes, identificat cu zeul egiptean Thot), pe care alchimiştii îl considerau drept părinte al alchimiei şi magiei.

Ermilov, Vladimir Vladimirovici (n. 1904), critic literar sovietic rus. A scris studii monografice despre M. Gorki (1941), A.P. Cehov (1949, trad. rom.), N.V. Gogol (1952, trad. rom.), F.M. Dostoevski (1956, trad. rom.). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

ermitáj (ARHIT.) **1.** Locuinţa unui eremit. **2.** Mic palat izolat sau casă singuratică în care suveranii şi oamenii aparţinînd claselor avute se puteau retrage, pentru a evita, temporar, viaţa zgomotoasă a oraşului. **3.** Pavilion izolat în parcul unui castel (ex. **e.** lui J.J. Rousseau de la Montmorency).

Ermitaj, muzeu de stat, de artă, cultură şi istorie din Leningrad, unul dintre cele mai mari din lume. În prima lui formă cuprindea colecţia particulară a Ecaterinei a II-a, adăpostită în pavilionul palatului **E.**, construit între 1764 şi 1784 de arhitecţii Vallin de la Motte şi Felten lîngă Palatul de iarnă din Petersburg. Începînd din 1852, o parte din colecţiile **E.** au fost deschise pentru public. După Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, **E.** a fost reorganizat, iar patrimoniul muzeului s-a mărit prin unirea mai multor colecţii. În 1923 spaţiul muzeistic al **E.** a fost extins în Palatul de

iarnă, remarcabil monument arhitectural în stilul barocului rusesc, construit de arhitectul V.V. Rastrelli între 1754 şi 1762 şi restaurat în mod succesiv. În cele 345 de săli ale muzeului sînt expuse bogate colecţii de obiecte şi opere de artă din toate epocile, începînd cu comuna primitivă. Dintre lucrările din antichitate se remarcă tezaurele scitice din zona de nord a Mării Negre şi portretele romane. Acestora li se adaugă obiecte din culturile medievale ale Europei apusene, ale Orientului Apropiat şi ale Asiei (ex. colecţia, unică în lume, de argintărie sasanidă). Secţia de artă europeană cuprinde opere celebre de Rafael, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Giorgione, Tiziano, Velasquez, colecţii de prim rang de tablouri ale lui Rubens, Van Dyck, Rembrandt şi ale altor maeştri flamanzi şi olandezi, pictură franceză din sec. XVII—XX, pictură engleză din sec. al XVIII-lea. **E.** mai posedă secţii de arte decorative (porţelan englez şi francez, maiolică italiană, faianţă spaniolă, emailuri etc.), o vastă colecţie numismatică şi un cabinet de stampe cu cca. 40 000 de desene şi 500 000 de gravuri. În 1941 a fost organizată secţia de istorie a culturii ruse. Muzeul este dotat cu o bibliotecă de peste 200 000 de volume.

Ermler, Fridrih Markovici (n. 1898), regizor de film şi scenarist sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. A creat filme remarcabile prin tematica lor combatantă şi prin arta de a contura caracterele („Marele cetăţean", 1938—1939). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Ermolova, Maria Nikolaevna (1853—1928), actriţă rusă, prima artistă a poporului din U.R.S.S. A avut creaţii în marele repertoriu clasic rus şi universal.

eroáre 1. (FILOZ.) Cunoştinţă, care, datorită observaţiei greşite sau superficiale, experimentului organizat defectuos, nerespectării legilor logice, nu reflectă adecvat, veridic realitatea obiectivă. Există însă şi erori care se explică prin natura dialectică a cunoaşterii umane. Dată fiind infinitatea materiei, cunoaşterea ei se realizează treptat şi contradictoriu, depăşindu-se mereu limitele între care o teorie dată este valabilă şi elaborîndu-se o teorie nouă, mai vastă, care cuprinde vechea teorie ca pe un caz particular. Astfel, teoria veche, adevărată în limitele fenomenelor la care se referă, devine falsă dacă o extindem dincolo de aceste limite (ex. fizica clasică newtoniană, valabilă pentru vitezele mici, s-a dovedit, la începutul sec. al XX-lea, nevalabilă pentru cele mari, devenind un caz particular al fizicii relativiste einsteiniene, valabilă şi pentru vitezele mari). Clasicii marxism-leninismului arată că dialectica cunoaşterii omeneşti constă în apropierea necontenită de adevărul absolut prin intermediul adevărurilor relative, care conţin, pe lîngă elemente de adevăr absolut, şi erori. Materialismul dialectic respinge de aceea, ca fiind metafizică, teza despre opoziţia absolută între a d e v ă r şi **e. 2.** (LOG.) *Erori logice* (sau *erori în demonstraţie*), erori care provin din încălcarea regulilor demonstraţiei şi care atrag după sine falsitatea concluziei. Ele se numesc s o f i s m e, atunci cînd încălcarea regulilor demonstraţiei se face cu intenţia expresă de a induce în eroare, şi p a r a l o g i s m e, atunci cînd abaterile logice se săvîrşesc neintenţionat. Sub raport obiectiv, cele din urmă sînt, desigur, tot atît de grave ca şi primele. *E. l.* se împart în trei grupe principale: a) *erorile provenite din substituirea tezei de demonstrat* (ignoratio elenchi şi argumentum ad hominem); b) *erorile în fundamentul demonstraţiei* (error fundamentalis, petitio principii şi cercul vicios); c) *erorile în procedeul demonstraţiei* (non sequitur; fallacia accidentis; fallacia consequentis; sofismul accidentului; quaternio terminorum; saltus in concludendo; post hoc, ergo propter hoc ş.a.). În demonstraţiile vicioase, *e. l.* se pot combina (ex. o eroare în fundamentul demonstraţiei cu o eroare în procedeul de demonstraţie). **3.** (MAT., FIZ.) Diferenţa dintre valoarea reală pe care o are o mărime şi valoarea rezultată dintr-o măsurare sau o evaluare oarecare a mărimii respective. — *E. accidentală,* eroare care intervine la măsurarea repetată a unei mărimi şi care provine din cauze întîmplătoare, independente de observator, avînd cînd valori pozitive, cînd valori negative, care în general se compensează între ele. — *E. admisibilă,* limita superioară admisă pentru erorile care afectează măsurările efectuate asupra unei mărimi sau cantităţi. — *E. sistematică,* eroare provenită dintr-un defect al instrumentului sau al metodei de măsură. **4.** (FIZ.) *Eroare estimată,* abatere presupusă a unei mărimi măsurate sau calculate de la valoarea sa adevărată. — *E. instrumentală,* eroare de măsurare datorită proprietăţilor instrumentului folosit în măsurătoare. Se cuprind în această categorie **e.** datorită etalonării incorecte a instrumentului, incapacităţii acestuia de a da aceleaşi indicaţii cînd se repetă acelaşi semnal la intrarea lui. — *E. personală,* eroare datorită tendinţei unui observator de a citi incorect indicaţia unui instrument, adică de a citi în mod consecvent valori mai mari sau mai mici. *E. p.* poate fi apreciată prin compararea rezultatelor măsurătorilor făcute de observatori diferiţi. **5.** (DR.) Reprezentare greşită a realităţii, determinată de necunoaşterea sau de reflectarea inexactă a anumitor împrejurări. Atunci cînd este hotărîtoare pentru darea consimţămîntului la încheierea actului juridic, **e.** este o cauză de anulare a acestui act, la cererea persoanei care s-a aflat în eroare. — *E. comună,* credinţă greşită cu privire la existenţa unui drept sau a calităţii unei persoane, credinţă atît de răspîndită, încît actul juridic astfel încheiat produce efecte faţă de cei de bună-credinţă, ca şi cum dreptul sau calitatea ar exista în realitate. — *E. de drept,* eroare asupra existenţei sau interpretării unei reguli de drept. — *E. de fapt,* eroare asupra unei împrejurări materiale. — *E. judiciară,* eroare comisă la judecarea unei cauze, constînd în greşita stabilire a faptelor, ceea ce a avut ca

urmare pronunțarea unei hotărîri nedrepte.

eroicómic, *poem* ~, gen de poem epic, în care autorul, utilizînd modalități specifice epopeii propriu-zise, narează, cu intenții satirice, întîmplări hazlii. În antichitate, genul a fost ilustrat de Homer, prin „Batrahomiomahia", iar în timpurile moderne de Tassoni, Boileau, Pope. În literatura romînă au scris poeme eroicomice Ion Budai-Deleanu („Țiganiada" și „Trei viteji") și Camil Petrescu („Papuciada").

Eros, zeul dragostei în mitologia greacă, fiul Afroditei. Era reprezentat ca un copil gol, înaripat, înarmat cu arc și săgeată, gata să rănească inima oamenilor și a zeilor. La romani se numea *Amor* sau *Cupidon*.

Eros (ASTR.), mică planetă, descoperită în 1898, situată între Pămînt și Marte. În mișcarea lui, **E.** ajunge față de planeta noastră pînă la a șaptea parte din distanța Pămînt-Soare, fiind folosită la determinarea distanței pînă la Soare.

„Erotocritul", scriere populară greacă în versuri, din sec. al XVI-lea, atribuită poetului cretan Vincențiu Cornaros. Cartea, avînd la origine romanul cavaleresc medieval francez „Paris et Vienne", celebrează forța dragostei. Cuprinde referiri și la romîni. În romînește a fost tradusă pentru întîia dată în sec. al XVIII-lea de către Hristodor Ioan Trapezuntul și s-a bucurat de o mare popularitate. Anton Pann și Tudorache Iliad au făcut o prelucrare în versuri a **E.**, intitulată „Noul Erotocrit" (1837), după o versiune a lui Dionisie Fotino.

erόu 1. (În mitologia greacă) Semizeu sau persoană legendară despre care se credea că s-a născut dintr-o zeitate și o ființă pămînteană (ex. Hercule, Ahile, Perseu ș.a.). **2.** Persoană care s-a distins prin fapte excepționale în interesul colectivității. **3.** Unul dintre personajele principale ale unei opere literare, puternic individualizat, care, prin comportare, mentalitate și mod de a reacționa în fața diferitelor probleme de viață, se detașează net de celelalte personaje. Prin extensiune, orice personaj literar. — *E. pozitiv,* personaj a cărui poziție ideologică și trăsături morale sînt reprezentative pentru omul înaintat al unei anumite epoci istorice. În literatura realist-socialistă, inspirată din actualitate, *e. p.* se caracterizează prin capacitatea sa de a înțelege legile dezvoltării sociale și de a acționa pentru triumful final al socialismului și comunismului. — *E. liric,* persoană ale cărei gînduri și stări afective sînt exprimate, în mod direct, în poezia lirică. De cele mai multe ori, *eroul liric* se confundă cu poetul însuși.

Erou al Muncii Socialiste din R.P.R., cea mai înaltă distincție în Republica Populară Romînă. Se conferă de

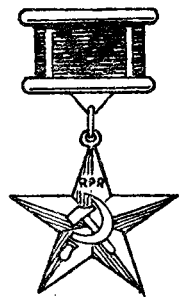

Medalia de aur „Secera și ciocanul"

Consiliul de Stat persoanelor care, prin activitatea lor în domeniul industriei, agriculturii, transporturilor, comerțului, descoperirilor științifice sau invențiilor tehnice și în alte domenii, au dovedit merite excepționale, contribuind la dezvoltarea economiei, culturii și științei și la creșterea puterii și gloriei Republicii Populare Romîne. Persoanelor distinse cu acest titlu li se înmînează medalia de aur „Secera și ciocanul", carnetul de Erou al Muncii Socialiste din R.P.R. și diploma specială.

eroziúne[1] (lat. *erosio, -onis* „roădere"), procesul prin care particulele de sol sau de rocă sînt desprinse și îndepărtate din loc sub acțiunea apelor curgătoare, a gheții (e x a r a ț i e), a vîntului (c o r a z i u n e și d e f l a ț i e), a apelor mării (a b r a z i u n e). **E.** contribuie intens la modelarea scoarței terestre. Într-o accepție mai restrînsă, prin **e.** se înțelege numai acțiunea apelor curgătoare în cadrul albiei. Apa provenită din ploi sau din topirea zăpezilor exercită la început o acțiune de **e.** pe întreaga suprafață a terenului, datorită scurgerii difuze pe versanți *(e. în suprafață* sau *spălare în suprafață).* Apoi apa se concentrează pe anumite direcții, formînd prin **e.** rigole, ogașe, ravene, torenți, care se adîncesc mereu. Scurgîndu-se pe versanți, apa ajunge în albiile rîurilor, care se formează de obicei cînd valea, adîncindu-se, ajunge să taie pînza de apă subterană. Rîurile exercită o acțiune de eroziune permanentă *(e. de albie),* ducînd la adîncirea albiei prin **e.** în adîncime, la lărgirea albiei și la formarea meandrelor prin *e. laterală.* Intensitatea **e.** fluviale depinde de cantitatea de apă, de viteza curentului, de materialul solid tîrît pe fundul albiei și de natura rocilor asupra cărora se exercită **e.** Procesul de adîncire a albiei se produce în special de la vărsare spre amonte *(e. regresivă).* Coborîrea nivelului de bază duce la intensificarea **e.** Caracterul **e.** este condiționat de clima regiunii respective. Învelișul vegetal încetinește **e.** Printr-o activitate nerațională (despădurire exagerată, pășunat excesiv, arat irațional etc.) se provoacă intensificarea **e.** *(e. accelerată),* care poate duce la îndepărtarea în mare parte a învelișului de sol, formîndu-se b a d l a n d s.

eroziúne[2] (MED.), ulcerație ușoară, superficială a pielii sau a mucoaselor, datorită îndepărtării epiteliului de suprafață din cauza unor agenți fizici, chimici, mecanici sau în urma unei inflamații. Sin. *excoriație.*

Er-Riad (Riyadh), capitala Arabiei Saudite, situată într-o oază în partea centrală a peninsulei Arabia. 150 000 loc. (1956). Important nod rutier. Este legat prin cale ferată de țărmul Golfului Persic. Principalul centru comercial al țării. Numeroase moschei.

error fundamentalis (LOG.), denumirea latină consacrată a *erorii fundamentului fals,* în

care se foloseşte ca punct de plecare al demonstraţiei o propoziţie falsă. În ciuda procedeului corect de demonstraţie, falsitatea fundamentului atrage falsitatea concluziei. Ca orice eroare logică, **e. f.** se poate datora neştiinţei sau poate fi intenţionată, sofistică (ex. teoria geocentrică, infirmată de dezvoltarea ştiinţei, care, pornind de la teza falsă că Pămîntul ar fi centrul universului, ajungea la concluzii greşite privind mişcarea Soarelui şi a planetelor).

Erşov, Piotr Pavlovici (1815—1869), poet rus. S-a făcut cunoscut prin basmul în versuri „Căluţul cocoşat" (1834, trad. rom. 1954), în care, folosind motive folclorice, a înfăţişat în mod satiric nobilimea şi funcţionărimea rusă.

eructáţie (lat. *eructatio*, de la *eructare* „a vărsa"; MED.), evacuare pe cale bucală a gazelor din stomac. Apare în cazuri de hiperaciditate gastrică (ulcer gastric sau duodenal, gastrită hiperacidă).

eruptivísm (PETROGR.), ansamblu de fenomene legate de mişcarea şi de localizarea magmelor în scoarţa terestră (intruziuni) şi pe suprafaţa ei (efuziuni), în urma cărora se formează rocile eruptive şi zăcămintele magmatice legate de ele (ex. în R.P.R. distingem erupţii de porfire cuarţifere la sfîrşitul paleozoicului în Munţii Apuseni şi în Banat, erupţii bazaltice mezozoice în munţii Drocea şi în Dobrogea, intruziuni granitice şi grandioritice la sfîrşitul cretacicului în Banat şi Munţii Apuseni, erupţii andezitice în munţii Gutîi, Călimani, Gurghiu, Harghita, Metaliferi etc.).

erúpţie 1. (EXPL. PETR.) Ridicare, de la adîncime la suprafaţă, a fluidelor din zăcămintele de hidrocarburi (ţiţei, gaze) datorită presiunii (energiei proprii) pe care acestea o posedă încă după ce au intrat din strat în gaura de sondă. Se deosebesc: *e. naturală*, cînd energia fluidelor este mai mare decît energia necesară pentru ridicarea lor la suprafaţă, şi *e. artificială*, cînd energia fluidelor nu este suficientă pentru a asigura ridicarea lor la suprafaţă şi este nevoie să se realizeze o presiune suplimentară prin introducerea unui agent motor, ca, de exemplu, gaze comprimate (procedeul gas-lift), aer (procedeul air-lift) etc. **2.** (PETROGR.) *Erupţie vulcanică*, ansamblu de fenomene naturale legate de migrarea topiturilor magmatice din interiorul scoarţei Pămîntului spre suprafaţă. *E. v.* se face printr-un canal care pune în legătură camera magmatică din interiorul scoarţei cu suprafaţa (ex. în R.P.R. se întîlnesc *e. v.* terţiare de andezite, dacite şi riolite în Munţii Apuseni, Călimani, Gurghiu şi Harghita, cărora le sînt asociate zăcăminte auroargentifere şi polimetalice, ape minerale etc.). Există *e. v.* actuale, ca cele ale vulcanilor Etna, Kilauea (Hawai), Batur şi Gunung-Agung (Bali), *e. v.* submarine din sudul Islandei etc. **3.** (ASTR.) *Erupţie solară*, creştere bruscă a strălucirii unei regiuni a cromosferei solare, de obicei între petele principale ale unui grup de pete. Durata ei este de cîteva minute pînă la o oră, timp în care emisiunea de lumină ultravioletă şi de raze X a Soarelui este mai intensă. Influenţa *e. s.* se resimte pe Pămînt prin efectele ionizante din atmosfera înaltă ale radiaţiilor de scurtă lungime de undă, putînd duce la o întrerupere a comunicaţiilor radio pe unde scurte în regiunea iluminată de Soare şi la o deviere bruscă a acului magnetic. În timpul erupţiei, emisiunea corpusculară a Soarelui (în special de protoni) este mărită iar cînd jetul corpuscular atinge Pămîntul, după circa 26 de ore, au loc furtuni magnetice ionosferice şi aurore polare. Marile *e. s.* duc şi la emisiuni de raze cosmice solare. *E. s.* se observă mai bine în linia Hα roşie a hidrogenului, cu ajutorul filtrului monocromatic, cu spectroheliograful şi cu spectrohelioscopul. Uneori se observă şi în lumina directă

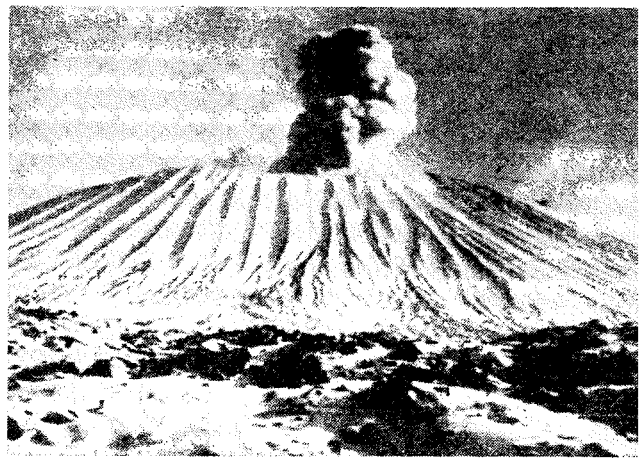

Erupţie vulcanică

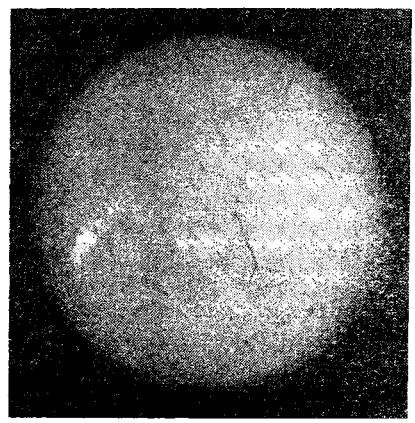

Erupţie solară observată la Observatorul din Bucureşti la 17 iulie 1961, cu filtrul monocromatic. Se văd şi filamente cromosferice

Se numește și *erupție cromosferică*. **4.** (MED.) Semn caracteristic în unele boli infecto-contagioase (scarlatină, rujeolă, rubeolă, febră tifoidă etc.) și în intoxicații, constînd în apariția de pete, plăci de urticarie, vezicule, pustule pe piele sau pe mucoase.

Esarcu, Constantin (1836—1898), om de știință romîn. A fost profesor de zoologie și de botanică la Universitatea din București și membru corespondent al Academiei Romîne. Ca om de cultură a inițiat subscripția publică pentru construirea Ateneului romîn.

escádră (it. *squadra* „grup de patru corăbii"; MILIT.) **1.** Mare unitate a forțelor maritime militare, compusă din nave de luptă de diferite clase. **2.** Mare unitate a forțelor aeriene militare în unele armate în timpul celui de-al doilea război mondial.

escadrílă (MILIT.), subunitate din compunerea forțelor aeriene militare, formată din cîteva patrule.

escadrón (MILIT.), subunitate de cavalerie similară companiei.

escalatór (CONSTR.), scară rulantă utilizată pentru circulația oamenilor (ex. în stațiile de metro).

escálă (AV., NAV.), loc de oprire într-un punct al rutei pe care o parcurge o aeronavă sau o navă, în scopul aprovizionării cu combustibil sau cu lubrifianți, al îmbarcării și debarcării pasagerilor, al unor eventuale revizii etc.

escamotáre (AV.), operație prin care trenul de aterizare (roțile de aterizare) al unui avion se retractează (se strînge) în interiorul aripii sau al fuzelajului. Prin aceasta, în timpul zborului, rezistența la înaintare se reduce sensibil, ceea ce are drept consecință fie un spor de viteză, fie o reducere a puterii motorului în raport cu un avion cu tren neescamotat.

escapón (TELEC.), material electroizolant cu proprietăți superioare ebonitei, obținut prin încălzirea cauciucului sintetic pînă la temperatura de 250°C. Se prepară sub formă de plăci și este folosit pentru executarea pieselor de fixare, a regletelor, a unor părți de șasiu etc. ale aparatelor electronice.

escără (gr. *eschara* „coajă, crustă"; MED.), crustă negricioasă care se formează în urma mortificării unor țesuturi din organism, avînd tendința de a fi eliminată prin supurația ce se produce în jurul ei. Se întîlnește în compresiuni îndelungate asupra pielii, gangrene, arsuri, degerături, unele boli ale sistemului nervos etc.

escárpă (it. *scarpa* „taluz"; MILIT.), baraj antitanc executat prin săpare în versanții orientați către inamic, în scopul măririi înclinării pantei, astfel încît tancul să nu o poată trece.

escatologíe (gr. *eschatos* „ultim" și *logos* „cuvînt, știință"), totalitatea concepțiilor religioase care se referă la „sfîrșitul lumii", la „judecata de apoi", „rai" și „iad" etc. **E.** este partea cea mai obscurantistă a religiilor. Ea a căpătat o mare dezvoltare în budism și în creștinism.

Escaut *[escó]*, fluviu în Europa vestică (430 km). Izvorăște din nordul Franței, străbate Belgia, trecînd prin Gand și Anvers, și se varsă printr-un estuar în Marea Nordului, pe teritoriul Olandei. Cursul liniștit și abundent este aproape în întregime canalizat. Navigație foarte intensă; este legat prin canale, prin Somme și Oise, de Sena. Pînă la Gand, pe **E.** circulă vase de mare tonaj. În flamandă se numește *Schelde*.

Eschil (c. 525—456 î.e.n.), poet tragic grec, considerat părintele tragediei antice. S-a născut la Eleusis dintr-o familie aristocratică. A luptat pentru apărarea Atenei în vremea războaielor medice (500—449 î.e.n.) și a fost partizan al democrației sclavagiste. Din cele aproape 90 de compoziții dramatice ale sale s-au păstrat numai șapte. Tragediile lui **E.** transcriu frămîntări etice și sociale ale vremii sale. În conflictele pieselor lui **E.** apare încleștarea omului în luptă titanică cu voința arbitrară a zeilor, cu destinul orb și totodată aspirația către afirmarea lui ca ființă liberă, rațională („Cei șapte contra Tebei", trad. rom. 1960, „Prometeu încătușat", ult. trad. rom. 1958). Legenda dramatizată în trilogia „Orestia" („Agamemnon", „Hoeforele", „Eumenidele", trad. rom.) oglindește triumful normelor morale

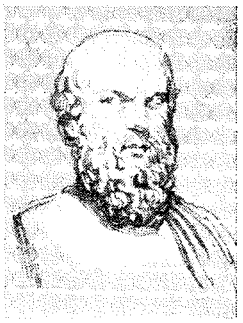

Eschil

ale patriarhatului și ale democrației asupra vechilor rînduieli gentilice care instauraseră datina sălbatică a răzbunărilor de sînge. Tragedia „Perșii" (ult. trad. rom. 1960) reprezintă un vibrant imn patriotic închinat victoriei de la Salamina. **E.** a adus o serie de înnoiri dramei primitive, dintre care cele mai importante sînt introducerea celui de-al doilea actor (dialogul devenind astfel elementul principal al tragediei, iar corul avînd doar rolul de a acompania acțiunea) și folosirea decorului. Opera lui Eschil impresionează mai ales prin patosul violent al conflictelor și prin măreția eroică a personajelor, prin generozitatea ideilor și prin stilul viguros, colorat, de mare intensitate lirică. Aristofan l-a considerat drept „poetul cu glas de trăsnet" și „cel dintîi elen care a clădit cuvinte înălțătoare ca monumentele". Tragediile lui **E.** au exercitat o considerabilă influență asupra dezvoltării ulterioare a dramaturgiei.

eschílă (MED.), fragment de os care se găsește într-un focar de fractură închisă și care mărește gravitatea fracturii.

eschimóși (de la cuvîntul *eschimantsic* „mîncători de carne crudă", din limba tribului indian algonkin din America de Nord), populație de tip mongoloid din Groenlanda și din regiunile arctice nord-americane, în număr de cca.

45 000. Ocupaţia de bază a eschimoşilor este vînătoarea de morse, foci, balene, reni-caribu, urşi şi vulpi polare şi pescuitul. Se mai ocupă şi cu creşterea renilor. **E.** constituie cea mai nordică populaţie din lume; îmbrăcămintea (din blănuri), locuinţele (colibe de zăpadă, *iglu*, sau bordeie de pămînt), armele şi uneltele lor sînt foarte bine adaptate la condiţiile specifice de viaţă din Arctica. Pentru transport folosesc săniile trase de cîini şi schiurile cu ramă, iar pe mare caiacul (o barcă uşoară, acoperită cu piei de focă sau morsă, care nu se umple cu apă dacă se răstoarnă). Din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, toţi **e.** au fost atraşi în negoţ şi în operaţiile de schimb cu factoriile comerciale, care îi exploatează prin neechivalenţa schimburilor. Diferenţierea socială, începută în rîndurile **e.** încă din sec. al XIX-lea, se adînceşte. Deşi creştinismul a început să pătrundă în rîndurile **e.** prin şcolile de misionari, ei şi-au păstrat credinţele potrivit cărora lumea este cîrmuită de duhuri bune şi rele, cărora nu le consacră nici un cult, vrăjitorii lor, şamanii, limitîndu-se la practicarea magiei şi la confecţionarea de amulete. **E.** au o artă expresivă. Cunoscînd din cele mai vechi timpuri tehnica gravurii şi sculpturii în os, ei redau scene şi evenimente din viaţa tribului şi chiar un fel de hărţi (contururi de litoral). În afara celor din Groenlanda, **e.** nu au o scriere proprie. Au o literatură orală bogată, care se transmite din generaţie în generaţie.

Eschine (390—323 î.e.n.), orator şi om politic atenian, unul dintre cei mai zeloşi partizani ai macedonenilor şi adversar politic al lui Demostene.

Esculap (MIT.) v. **Asclepios.**

esculină (FARM.), glicozidă extrasă din scoarţa *Aesculus hippocastanum*. **E.** este folosită ca medicament, avînd proprietăţi febrifuge, antinevralgice.

Escurial (ARHIT.), monument de seamă al arhitecturii spaniole, castel al regilor Spaniei, în apropiere de Madrid, care cuprinde apartamentele

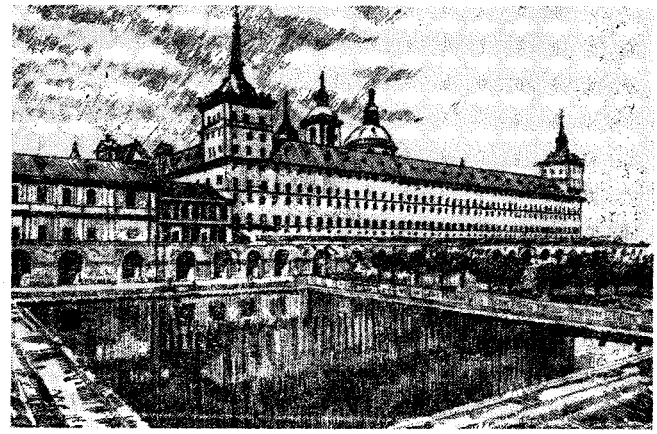

Escurial

regale, o mănăstire, o biserică, o necropolă şi un colegiu. A fost construit din iniţiativa lui Filip al II-lea (1556—1598). Construcţia, începută în 1563 de arhitectul Juan Bautista de Toledo, a fost terminată de Juan Herrera în 1584. Întregul ansamblu, construit în granit cenuşiu, dominat de domul bisericii şi de turnuri, impune prin monumentalitate şi sobrietate, avînd un aspect sumbru, monoton şi rece.

eseniéni, membri ai unei secte religioase la vechii evrei, apărută pe la mijlocul sec. al II-lea î.e.n. şi caracterizată prin ascetism, disciplină aspră şi prin comunitatea bunurilor. Deşi condamnau sclavagismul şi războiul, nu au făcut nici o încercare de a se ridica împotriva exploatatorilor; ei au exercitat o puternică influenţă asupra creştinismului la începuturile acestuia. De la **e.** au rămas importantele Manuscrise de la Marea Moartă.

Esenin, Serghei Aleksandrovici (1895—1925), poet sovietic rus. Fiu de ţărani, s-a născut la Konstantinovo. A debutat în anul 1914 cu versuri inspirate din viaţa şi peisajul satului natal. Esenin a aderat la revoluţia socialistă, căreia i-a închinat versuri vibrante, pline de patos revoluţionar („Balada celor 26", 1924; „Toboşarul ceresc"; „Lenin"; „Rusia Sovietică", 1924 ş.a.), dar pe de altă parte în poezia sa răsună accente deprimante, uneori chiar de desperare („Moscova cîrciumărească", 1924). Poezia lirică a lui **E.** reflectă caracterul complex al stărilor sale sufleteşti, temperamentul său tumultuos, firea sa nestatornică, drumul sinuos, plin de contradicţii al căutărilor sale.

S.A. Esenin

Strîns legat de climatul satului rus, adversar al civilizaţiei citadine, el a fost urmărit toată viaţa de amintirea nostalgică a trecutului patriarhal, neînţelegînd totdeauna transformările socialiste ale Rusiei de după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie. **E.** a cîntat însă cu o deplină sinceritate biruinţele clasei muncitoare, căutînd şi în trecutul Rusiei momente ale luptei poporului împotriva asupritorilor (poemele „Pugaciov"; „Anna Sneghina", 1925). Sentimentul patriotic, dragostea pentru pămîntul natal constituie latura cea mai puternică a creaţiei sale. Remarcabilă prin bogăţia te-

matică și lirismul cald, prin prospețimea și gingășia versurilor, poezia lui Esenin este creația unui talent original și viguros. Opera lui a avut un larg răsunet peste hotare, influențînd, printre alții, și pe unii poeți romîni. Traduceri romînești din lirica lui **E.** au făcut: Lucian Blaga (1928), Zaharia Stancu (1934) și George Lesnea (1937). După Eliberare, s-a tradus în romînește, în mai multe ediții, tot ce este mai reprezentativ din opera lui Esenin.

esență (lat. *essentia*, de la *esse* „a fi") **1.** (CHIM.) **a)** Lichid volatil, cu miros aromatic, extras din plante *(e. naturală)* sau obținut pe cale sintetică *(e. artificială* sau *sintetică)*, folosit la prepararea parfumurilor, la aromatizarea lichiorurilor, a bomboanelor etc. (ex. **e.** de trandafiri, de portocale). **b)** Soluție concentrată care prin diluare, de obicei cu apă, dă un produs alimentar (ex. **e.** de oțet, de rom, de ceai etc.). **2.** (SILV.) Denumire folosită pentru anumite specii de arbori forestieri; se utilizează cînd se indică anumite însușiri ale lemnului (ex. *e. tari:* stejar, fag; *e. moi:* tei, plop, salcie).

esență și fenomen, categorii corelative ale dialecticii, care reflectă determinări obiective, necesare și universale ale realității, natura internă a oricărui lucru și manifestarea ei externă, legătura reciprocă a acestora. Prin *esență* înțelegem totalitatea laturilor principale ale unui obiect sau proces, trăsăturile sale cele mai importante și mai profunde, fără de care el nu poate exista și nici nu poate fi conceput. *Esența* constituie baza internă a obiectelor, fondul lor relativ stabil și constant; manifestarea exterioară a ei se numește *fenomen.* Spre deosebire de fenomen, care poate fi perceput în mod direct, esența lucrurilor este ascunsă; ea nu poate fi cunoscută în mod nemijlocit, cu ajutorul simțurilor, ci numai prin intermediul gîndirii. Astfel, în fizică, culorile, percepute senzorial, reprezintă manifestarea fenomenală a radiațiilor electromagnetice, descoperite ca atare prin gîndire. În producția de mărfuri, legea valorii constituie esența a cărei manifestare fenomenală este corelația cererii și ofertei. Idealismul obiectiv atribuie esenței o natură pur ideală. Idealismul subiectiv (în speță pozitivismul) identifică fenomenul cu senzațiile noastre și neagă esența lucrurilor. Empirismul vulgar reduce esența la fenomen. Împotriva acestor denaturări, materialismul dialectic subliniază caracterul obiectiv al **e. și f.** și unitatea lor dialectică. Ele se întrepătrund intim: „esența se fenomenalizează; fenomenul devine esență" (V.I. Lenin). Nu există esențe pure care să nu se exteriorizeze în fenomene, după cum nu există fenomene care să nu fie manifestarea unei esențe. Spre deosebire de metafizică, dialectica socotește că esența nu este imuabilă: „...Nu numai fenomenele sînt trecătoare, mobile, curgătoare, separate doar prin limite convenționale, ci și esențele lucrurilor" (V.I. Lenin). Totuși, fenomenele sînt mai instabile decît esența. În opoziție cu kantianismul și cu toate variantele agnosticismului și scepticismului, care neagă sau pun sub semnul îndoielii posibilitatea cunoașterii esenței, materialismul dialectic arată că esența este cognoscibilă ca și fenomenul. Cunoscînd diferite manifestări ale esenței, înaintăm pe calea cunoașterii esenței însăși. Fiind nu numai unitare, ci și opuse, contradictorii, **e. și f.** nu coincid pe deplin niciodată, ci numai parțial și relativ. Dacă ele ar coincide nemijlocit, arăta Marx, orice știință ar fi de prisos. Sarcina științei este tocmai descoperirea esenței care stă la baza fenomenelor. Marx a descoperit esența exploatării capitaliste, izvorul producerii plusvalorii, relevînd faptul că salariul muncitorului nu reprezintă plata muncii sale, așa cum ar părea, ci expresia valorii forței sale de muncă. Unitatea dintre fenomen și esență și deosebirea dintre ele constituie temeiul obiectiv al unității dialectice dintre senzorial și rațional în cunoaștere, temeiul necesității mișcării cunoașterii de la senzorial la rațional. Abstractizarea, operație importantă a gîndirii care precedă generalizarea, constă în desprinderea proprietăților esențiale ale unui obiect sau ale unei clase de obiecte. În lumina esenței, cunoașterea descoperă legile dezvoltării obiectelor și proceselor; ea se mișcă necontenit de la fenomen la esență, de la o esență mai puțin profundă la una mai profundă, pe linia apropierii continue de adevărul absolut.

eséu (din fr. *essai* „încercare"), studiu de proporții mici, realizat într-o formă literară, în care autorul tratează, într-o interpretare originală, probleme din domeniul filozofiei, literaturii, științei etc., de obicei fără pretenția de a le epuiza.

Eshkol *[ișcol]*, Levi (n. 1895), prim-ministru al Israelului (din 1963), secretar al Partidului muncitoresc din Israel (M.A.P.A.I.).

Eskilstuna *[ișchilstüna]*, oraș în Suedia, la vest de Stockholm. 58 500 loc. (1960). Important centru siderurgic.

Eskișehir, oraș în vestul Turciei. 153 000 loc. (1960). Întreprinderi textile, electrotehnice, de asamblare a avioanelor, alimentare. Comerț cu cereale, lînă, piei.

Eskola, Pentti (n. 1883), petrograf finlandez, profesor la Universitatea din Helsinki, membru al mai multor academii și societăți științifice. A creat teoria faciesurilor metamorfismului, care stă la baza cercetărilor moderne ale rocilor metamorfice, și a introdus principiul diferențierii metamorfice; este unul dintre principalii promotori ai concepțiilor moderne asupra granitizării.

esofág (gr. *oisophagos*, de la *oisein* „a duce, a transporta", și *phagein* „a mînca"; ANAT.), segment al tubului digestiv cuprins între faringe și stomac. La omul adult are o lungime de 24—28 cm. Prin **e.** alimentele sînt transportate din cavitatea bucală în stomac.

esofagísm (MED.), spasm al esofagului. Se întîlnește în isterie, tetanos, turbare, în cursul unor intoxicații etc. și se manifestă prin dureri și tulburări de înghițire.

Esop (sfîrşitul sec. VII—începutul sec. VI î.e.n.), fabulist grec originar din Asia Mică. Se presupune că a fost un sclav eliberat. Fabulele care i-au fost atribuite, scurte povestiri alegorice cu caracter educativ, au circulat oral. Ele au fost adunate pentru întîia oară într-o culegere de Demetrios

Esop

din Faler în sec. IV î.e.n. Au fost prelucrate în versuri de Babrios şi Fedru. Viaţa şi fabulele lui **E.** sînt cuprinse într-o veche scriere grecească, denumită *Esopia*.

„Esopia", scriere veche care conţine viaţa şi fabulele lui Esop. Alcătuită în Grecia antică, ea a fost tradusă şi prelucrată, începînd din evul mediu, în numeroase limbi europene. În romîneşte a fost tradusă, spre sfîrşitul sec. al XVII-lea, din greceşte şi din ruseşte. Lucrarea pune în lumină ideea superiorităţii omului sărac şi modest faţă de rapacitatea celor ce stăpîneau bunurile şi puterea. Sub masca umorului, cartea conţine critici ascuţite împotriva nedreptăţilor sociale, proteste împotriva abuzurilor claselor stăpînitoare. Prin pildele ei moralizatoare, **E.** are o însemnată valoare educativă. Fiind una dintre cele mai răspîndite cărţi populare, a influenţat literatura populară orală din numeroase ţări. **E.** a constituit un izvor de inspiraţie pentru marii fabulişti ai literaturii universale La Fontaine, Krîlov, Lessing. Influenţa **E.** este prezentă şi în fabulele lui Anton Pann, Gr. Alexandrescu şi Al. Donici.

esotéric (gr. *esoterikos* „interior"; în opoziţie cu exoteric), secret, ascuns; destinat numai unui cerc restrîns de iniţiaţi. Termenul se foloseşte în legătură cu anumite doctrine sau ritualuri religioase, cu doctrinele unor filozofi etc. Aşa, de pildă, încă în antichitate se distingeau operele *esoterice* ale lui Aristotel, destinate numai discipolilor săi, de operele lui *exoterice*, destinate marelui public.

espadón, sabie mare, foarte grea, cu două tăişuri, mînuită cu ambele mîini. Espadonul a fost folosit în secolele XV—XVI, în special de mercenarii elveţieni.

„Espatriatul", gazetă înfiinţată în 1849 de Cezar Bolliac, în emigraţie la Braşov. Gazeta susţinea necesitatea înţelegerii între revoluţionarii tuturor popoarelor europene.

esperánto (LINGV.), limbă artificială, creată în 1887 de medicul polonez dr. L. Zamenhof (1859—1917) cu scopul de a servi ca limbă internaţională. Vocabularul acestei limbi este constituit, în cea mai mare parte, din cuvinte formate pe baza rădăcinilor din limbile romanice-germanice, pe cînd structura gramaticală, foarte simplă, nu are legătură cu limbile naturale. **E.** şi-a cîştigat numeroşi adepţi în toate ţările lumii, fiind propagat şi în prezent de două mari asociaţii care au filiale în aproape 90 de ţări.

Esperide (MIT.) v. **Hesperide.**

Espírito Santo *[işpíritu sătu]*, stat în estul Braziliei, pe coasta Oceanului Atlantic. Suprafaţa: 39 577 km². Populaţia: 992 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Vitória*. Relieful este format în vest dintr-o zonă înaltă, muntoasă, prelungire a Podişului Braziliei (vîrful Bandeira, 2 884 m), iar în est dintr-o cîmpie litorală. Climă tropicală, caldă şi umedă. Vegetaţia este reprezentată prin păduri tropicale. Bogăţii naturale: lemn, nisip de monazit (radioactiv). Economie predominant agricolă: culturi de cafea, cacao, trestie de zahăr, tutun, orez, manioc. Mici întreprinderi de industrie alimentară (zahăr, tutun), textilă şi de ciment.

esplanádă (URB.) **1.** Spaţiu liber, nivelat, între zidurile unei cetăţi sau ale unui oraş şi construcţiile înconjurătoare, servind apărării. **2.** Piaţă sau loc plan şi deschis în faţa unui edificiu care constituie capăt de perspectivă (ex. „Esplanade des Invalides" din Paris). **3.** Stradă largă avînd în mijlocul ei alei bogat plantate cu arbori, iarbă şi flori.

Espronceda y Delgado *[espronθéda]*, José de (1808—1842), poet romantic spaniol. A participat la luptele revoluţionare din Franţa (1830) şi Spania (1835, 1836) şi a simpatizat cu mişcările de eliberare naţională ale grecilor şi polonezilor. Influenţat la început de Byron şi Hugo, el a devenit mai tîrziu unul dintre reprezentanţii cei mai de seamă ai romantismului spaniol. Dintre poeziile sale lirice, cele mai importante sînt poeziile patriotice închinate eroilor luptei poporului spaniol împotriva ocupaţiei napoleoneene şi a curentului reacţionar clerical-monarhist. În volumul „Studentul din Salamanca" (1840), **E.** atacă, de pe poziţia unui individualist mîndru, romantic, rînduielile feudale şi burgheze. Cea mai reuşită lucrare a lui **E.** este poemul filozofic neterminat „Diavolul lume" (cca. 1840), în care poetul, demascînd falsitatea civilizaţiei burgheze, apără idealul unei vieţi libere, naturale.

Essen, oraş în Republica Federală Germană, în landul Renania de Nord-Westfalia, unul dintre principalele centre industriale ale bazinului Ruhr. 726 550 loc. (1961). Importante exploatări carbonifere (22 de mine), cocserii, termocentrale, uzine siderurgice şi constructoare de maşini grele (utilaj minier, cazane de aburi, locomotive etc.); mai există şi întreprinderi ale industriei textile, alimentare, electrotehnice şi chimice. Port pe Canalul Rin-Herne. Este sediul unor influente concerne industriale, în rîndul cărora concernul Krupp deţine un loc de frunte. Întreprinderile industriale ocupă partea nordică şi vestică a oraşului; în oraşul vechi există o serie de monumente arhitec-

tonice, printre care catedrala clădită în sec. X—XII.

Essex *[ésix]*, Robert Devereux, conte de (1567—1601), militar şi om politic englez, favorit al reginei Elisabeta I. A conspirat contra reginei şi a fost decapitat.

estacádă 1. (TEHN.) Construcţie care susţine la o înălţime oarecare conducte, instalaţii de transport, diferite instalaţii industriale sau o cale de comunicaţie. **2.** (MILIT.) Baraj construit de-a curmezişul unui curs de apă sau la intrarea unui port maritim, fie pentru a proteja podurile împotriva minelor de curent şi împotriva corpurilor plutitoare lansate de inamic, fie pentru a împiedica trecerea navelor de luptă ale inamicului sau intrarea lor în port.

Este (D'Este), familie princiară italiană, care a domnit la Ferrara (sec. XIII—XVI), Modena şi Reggio (sec. XIII—XVIII). A atins apogeul puterii în sec. XV—XVI, cînd curtea de la Ferrara (unde au fost atraşi Ludovico Ariosto, Torquato Tasso ş.a.) a devenit un centru de seamă al Renaşterii italiene.

esteráze (BIOCHIM., FIZIOL.), enzime din grupa hidrolazelor, care catalizează reacţia reversibilă de hidroliză a esterilor în acidul şi alcoolul corespunzător. Din **e.** fac parte: lipazele, lecitinazele, colinesteraza, fosfatazele, pectinesterazele etc.

estéri (CHIM.), combinaţii organice rezultate prin eliminarea unei molecule de apă între un alcool şi un acid, acesta putînd fi anorganic sau organic. **E.** acizilor anorganici sînt sulfatul de metil, sulfatul de etil (întrebuinţaţi ca agenţi de alchilare), trinitratul gliceri-nei (utilizat la prepararea dinamitei) etc. **E.** acizilor organici constituie o clasă importantă de produşi naturali sau sintetici, din care fac parte grăsimile, cerurile, acetatul de etil, acetatul de celuloză etc. Au numeroase întrebuinţări în industrie, ei stînd la baza fabricării unor esenţe sintetice în industria alimentară, a obţinerii unor răşini şi fibre sintetice, unor plastifianţi în industria chimică etc.

esterificáre (CHIM.), obţinere a unui ester prin reacţia dintre un alcool şi un acid, cu eliminare de apă. În general, reacţia se petrece în prezenţa catalizatorilor (acid sulfuric, clorhidric, fluorură de bor etc.).

estétică (gr. *aistetikos* „care se referă la percepţia senzorială"), ştiinţă socială care studiază legile şi categoriile acelei atitudini specifice faţă de realitate pe care o numim *atitudinea estetică* şi a cărei expresie superioară şi concentrată este arta, ca formă a conştiinţei sociale. Marxismul a dezvăluit originea şi esenţa socială a atitudinii estetice, arătînd că societatea, practica socială constituie sfera în care a luat naştere capacitatea omului de a crea şi de a percepe frumosul. În procesul muncii s-a format capacitatea omului de a crea „şi după legile frumosului", de a da obiectelor „măsura care le este inerentă" (Marx), adică de a le da o formă armonioasă, corespunzătoare destinaţiei lor şi proprietăţilor naturale ale materialelor din care sînt executate. Ca urmare a acestui proces, se formează aptitudinea omului de a percepe realitatea înconjurătoare şi sub raport estetic, iau naştere simţurile specific umane, „o ureche muzicală, un ochi care percepe frumuseţea formei, într-un cuvînt *simţurile* capabile să perceapă plăceri omeneşti" (Marx). La rădăcina plăcerii estetice ca plăcere specific omenească stă bucuria omului de a vedea oglindindu-se în obiectul făurit de el propria sa putere creatoare. La originile sale, frumosul este nemijlocit legat de util, de aprecierea pozitivă a obiectelor folositoare, adecvate nevoilor omului. În dezvoltarea ulterioară a atitudinii estetice, legătura dintre frumos şi interesele sociale ale omului nu se întrerupe, dar devine mult mai mediată şi mai complexă. Pe măsura dezvoltării simţurilor estetice ale omului, a dezvoltării societăţii şi a diviziunii muncii, atitudinea estetică faţă de realitate, inclusă iniţial în atitudinea practică faţă de ea, s-a diferenţiat treptat din punct de vedere calitativ; a apărut un domeniu aparte al activităţii sociale, arta, a cărui funcţie specifică o constituie însuşirea estetică a realităţii. Odată apărută, arta a exercitat, la rîndul ei, o puternică influenţă asupra dezvoltării simţului estetic al omului. Legităţile creaţiei şi receptării operei de artă ocupă un loc deosebit de important în cadrul esteticii, care studiază manifestarea atitudinii estetice şi în alte sfere ale activităţii materiale şi spirituale a societăţii, de exemplu în producţia bunurilor materiale, în făurirea şi folosirea obiectelor de uz cotidian, în perceperea frumosului din natură şi din viaţa socială. În diferitele sale sfere de manifestare, atitudinea estetică prezintă particularităţi specifice. În domeniul artei, esteticul se manifestă prin reflectarea realităţii în imagini concret-senzoriale, precum şi prin aprecierea acestei realităţi în lumina unui anumit ideal social-estetic. În sfera culturii materiale, atitudinea estetică este strîns legată de funcţionalitate (de adecvarea formei obiectelor la destinaţia lor) sau subordonată acesteia. De aceea, în acest domeniu, reflectarea relaţiilor sociale şi exprimarea ideologiei unei anumite clase au un caracter mai mijlocit decît în artă; aici capătă o mare importanţă nivelul tehnicii şi al ştiinţei, legătura cu baza economică fiind mai îndepărtată. Preocupări estetice se întîlnesc la gînditorii din cele mai vechi timpuri, în China, India, Grecia, Roma antică. Unele probleme ale **e.** au fost analizate profund de artiştii şi gînditorii Renaşterii. Constituirea **e.** ca ştiinţă aparte a avut loc însă abia în sec. al XVIII-lea şi este legată de obicei de numele filozofului german A. Baumgarten, care a introdus şi termenul de „estetică". În domeniul **e.** s-a dus o luptă continuă între materialism şi idealism, manifestată îndeosebi în problema raporturilor dintre artă şi realitate. **E.** idealistă a fost reprezentată de Platon, Augustin, Toma d'Aquino, Kant, Schelling, Hegel, Croce etc. Esteticienii idealişti rup creaţia artistică de realitatea obiectivă, consideră arta ca un produs al revelatiei divine sau

ca o întruchipare a ideii absolute; mulți dintre ei leagă unilateral emoția estetică de forma operei de artă (v. și formalism). **E.** materialistă premarxistă, reprezentată de Aristotel, Leonardo da Vinci, Vico, Lessing, Diderot, Goethe, Belinski, Cernîșevski ș.a., consideră arta ca o reflectare specifică a realității obiective și, în consecință, acordă o importanță primordială conținutului operei de artă. Rezolvarea consecvent științifică a problemelor esteticii a fost dată pentru prima oară de **e.** marxistă, întemeiată de Marx și Engels și dezvoltată de Lenin. Contribuții de seamă la elaborarea unor aspecte ale **e.** marxiste au adus G.V. Plehanov, F. Mehring, A.V. Lunacearski ș.a. Fiind o disciplină filozofică, **e.** marxist-leninistă studiază, întemeindu-se pe materialismul dialectic și istoric, legile generale ale atitudinii estetice și ale artei ca formă a conștiinței sociale, problemele comune tuturor genurilor de artă: originea și esența artei, rolul ei în viața socială; legile generale ale dezvoltării istorice a artei, ale raportului dintre artă și realitate; problema raportului dintre conținut și formă în artă; problema mijloacelor specifice de înfăptuire a cunoașterii artistice; problema aprecierii estetice, a gustului și a idealului estetic; problemele legate de funcția de cunoaștere și de transformare a realității, pe care arta o îndeplinește alături de alte forme ale conștiinței sociale etc. **E.** elaborează categorii specifice, constituite în cursul dezvoltării istorice a **e.** și a practicii artistice, ca: frumosul, tragicul, comicul, sublimul, tipicul, realismul, clasicismul, romantismul etc.; ea conturează sarcinile educației estetice. Ca teorie a legilor generale ale dezvoltării artei, **e.** constituie baza teoretică și metodologică a teoriei fiecărei ramuri de artă în parte (a teoriei literaturii, a teoriei artelor plastice, a muzicologiei etc.), a istoriei artelor și a criticii de artă. În condițiile în care exploatarea omului de către om a fost înlăturată, iar dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului și comunismului creează posibilități uriașe pentru producția bunurilor de larg consum, deschizîndu-se perspective nelimitate dezvoltării multilaterale a personalității, capătă o pondere deosebită, în cadrul **e.** marxist-leniniste, problemele frumosului din afara artei, studierea legităților făuririi unei ambianțe estetice cotidiene pe scara întregii societăți. Sprijinindu-se pe principiile generale ale materialismului istoric, **e.** marxist-leninistă arată că gusturile estetice, idealurile estetice și creația artistică sînt determinate, în ultimă analiză, de viața materială a societății, și îndeosebi de baza economică, și că în orînduirile bazate pe clase antagoniste ele au un caracter de clasă. Totodată, **e.** marxist-leninistă dezvăluie independența relativă a artei în raport cu baza economică, rolul ei activ în viața socială (v. și artă). Exprimînd cerințele, gusturile și idealul estetic al clasei muncitoare și al maselor largi populare, **e.** marxist-leninistă fundamentează principiile realismului socialist ca treaptă superioară a dezvoltării realismului, luptă pentru afirmarea lor împotriva influențelor ideologiei burgheze. Ea promovează principiul partinității și al caracterului popular al artei socialiste, al slujirii deschise a aspirațiilor celor ce muncesc. **E.** marxist-leninistă cere artiștilor să oglindească veridic, concret-istoric realitatea în dezvoltarea ei revoluționară, să dezvăluie contradicțiile realității, luptînd pentru afirmarea noului și împotriva a tot ce se opune progresului societății. Ea respinge atît formalismul, care rupe forma operei de artă de conținut, transformînd-o într-un scop în sine, cît și schematismul și sociologismul vulgar, care ignorează specificul creației artistice, necesitatea exprimării conținutului în imagini artistice vii. Totodată, **e.** marxistă respinge și naturalismul, care se limitează la reproducerea aspectelor neesențiale ale realității sociale, cultivă primitivismul, manifestă predilecție pentru aspectele triviale ale vieții. Luptînd activ pentru înfăptuirea politicii partidului comunist în domeniul artei și al culturii estetice, **e.** marxist-leninistă exercită o influență rodnică asupra dezvoltării artei și criticii de artă socialiste, asupra formării gusturilor și aptitudinilor estetice ale oamenilor muncii, contribuie la pătrunderea frumosului în toate sferele vieții. În Romînia, estetica materialistă a fost dezvoltată de C. Dobrogeanu-Gherea și de G. Ibrăileanu, în luptă cu concepțiile estetice idealiste. Marii noștri scriitori (V. Alecsandri, M. Eminescu, I.L. Caragiale, G. Coșbuc, M. Sadoveanu, L. Rebreanu ș.a.) au combătut concepțiile estetizante și au militat pentru o literatură cu un pronunțat caracter popular. N. Grigorescu, I. Andreescu și Șt. Luchian au introdus în artele plastice o puternică tradiție realistă, care a fost continuată de Camil Ressu, N. Tonitza, I. Iser, I. Jalea ș.a. În muzică, C. Porumbescu, G. Enescu ș.a. au pledat pentru o creație realistă, cu un profund mesaj uman. Încă în perioada ilegalității, Partidul Comunist din Romînia a luptat pentru dezvoltarea tradițiilor progresiste ale **e.** și criticii de artă romînești, pentru propagarea concepțiilor estetice marxist-leniniste. În jurul publicațiilor îndrumate sau influențate de P.C.R. s-a închegat un grup larg de publiciști, critici literari, scriitori, muzicieni, ca Al. Sahia, M. Beniuc, Geo Bogza, P. Constantinescu-Iași, Gaál Gábor, V. Iliu, G. Ivașcu, E. Jebeleanu, M.R. Paraschivescu, M. Socor și mulți alții, care au militat pentru o literatură și o artă legată de lupta poporului, împotriva curentelor diversioniste legate de ideologia dominantă. După victoria revoluției democrat-populare, lupta sistematică și consecventă dusă de partid pentru triumful principiilor **e.** marxiste și împotriva manifestărilor ideologiei burgheze în estetică și artă a devenit o parte integrantă a luptei pentru făurirea culturii noi, socialiste. Personalități de seamă, care s-au situat încă înainte de Eliberare pe poziții raționaliste și democratice, ca G. Călinescu, M. Ralea, T. Vianu în estetică și critica

literară şi George Oprescu în critica de artă, au adus în anii puterii populare o contribuţie valoroasă la cercetarea ştiinţifică a fenomenului artistic. În aceşti ani s-a format şi o pleiadă de esteticieni şi critici, ca A. Băleanu, M. Breazu, Ov. S. Crohmălniceanu, I. Ianoşi, Nestor Ignat, S. Iosifescu, M. Novicov, N. Tertulian, I. Vitner ş.a., care au contribuit la dezbaterea rodnică a problemelor **e.** marxiste şi la aplicarea principiilor ei în critica literară şi de artă.

estetism, concepţie idealistă asupra artei, strîns legată de teoria formalistă a „artei pentru artă". Estetismul opune arta realităţii şi vieţii sociale, propagă dispreţul pentru toate activităţile sociale care nu au ca obiect arta şi frumosul, limitînd totodată interesul pentru artă la problemele plăcerii estetice şi ale formei artistice, privite ca scopuri în sine. Urmărind îndepărtarea creatorilor şi consumatorilor de artă de la participarea activă la viaţa socială, golirea operelor de artă de orice problematică socială, **e.** îndeplineşte o funcţie diversionistă.

esteziometrie (gr. *aisthesis* „percepţie, senzaţie" şi *metron* „măsură"; FIZIOL.), metodă de măsurare a sensibilităţii tactile prin stabilirea distanţei minime la care vîrfurile esteziometrului (aparat în formă de compas), aplicate pe piele, determină două senzaţii distincte.

Estienne *[etién]*, Henri (1531—1598), umanist şi erudit francez, stabilit ca tipograf la Geneva. Pe lîngă o vastă operă filologică în limba latină („Tezaurul limbii greceşti", 1572), a scris în limba franceză pamflete anticatolice („Apologia lui Herodot", 1566) şi apologii ale limbii franceze („Două dialoguri asupra noii limbi franceze italienizate", 1578; „Excelenţa limbii franceze", 1579).

estivaţie (lat. *aestivare* „a petrece vara"; FIZIOL.), stare de viaţă latentă în care petrec vara anumite animale (ex. unele specii de popîndăi, de amfibieni, de dipnoi etc.). **E.** este frecventă în regiunile cu climă caldă şi secetoasă şi reprezintă o adaptare la condiţiile climatice nefavorabile şi la lipsa de hrană. V. şi hibernare.

estómpă (ART. PLAST.), sul mic şi foarte strîns de hîrtie, de piele sau de alt material moale, cu extremităţile ascuţite, acoperite cu un praf fin de cărbune sau cu pastel. Serveşte la obţinerea unor treceri gradate de la lumină la umbră în lucrări grafice.

Estonia v. **Republica Sovietică Socialistă Estonă.**

estrádă 1. Scenă sau platformă de dimensiuni mici, demontabilă sau fixă, într-o sală sau în aer liber, pe care se desfăşoară reprezentaţii publice. **2.** (TEATRU) *Teatru de estradă*, teatru în care se desfăşoară spectacole de varietăţi: mici producţii dramatice (cuplete, scheciuri, monologuri, recitări etc.), îmbinate cu muzică uşoară, cu evoluţii coregrafice, cu numere acrobatice etc. *T. de e.* îşi are originea în spectacolele populare din evul mediu, date de comedianţi şi cîntăreţi, saltimbanci, acrobaţi şi jongleri, în bîlciuri şi tîrguri sau cu prilejul unor festivităţi populare sezoniere. Dezvoltate din improvizaţiile commedia dell' arte, spectacolele de **e.** au pătruns ca artă profesionistă, pe la mijlocul sec. al XIX-lea, mai întîi în Franţa, apoi în toată Europa şi în S.U.A. Reprezentaţiile aveau loc în teatrele de varietăţi sau de music-hall. În ţara noastră, acest gen de spectacole a pătruns în special prin trupele de jongleri şi de „zburători" italieni şi prin cele de varietăţi franceze, care veneau în turneu sau se stabileau pentru o perioadă de timp mai lungă, la Bucureşti şi la Iaşi. Marele actor Matei Millo a cultivat şi genul de **e.**, interpretînd fie „cînticelele" comice ale lui Alecsandri, fie pe cele compuse de el însuşi. Teatrul romînesc de **e.** s-a dezvoltat în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Iorgu Caragiale şi I.D. Ionescu sînt consideraţi promotorii genului. În această perioadă s-au deschis numeroase grădini de varietăţi, printre care cunoscuta grădină „Union". Cu timpul, spectacolele de **e.** se desprind de cele de revistă. În anii dintre cele două războaie mondiale au existat mari ansambluri ale *teatrului de revistă* („Cărăbuş", „Alhambra") şi echipe restrînse de actori care dădeau spectacole în grădini sau în cinematografe. A luat naştere o dramaturgie a genului, printre scriitorii revuişti numărîndu-se şi dramaturgi ca N. Kiriţescu. Actori printre care C. Tănase, V. Vasilache, N. Kanner, Elena Zamora, Al. Giugaru, H. Nicolaide, N. Gărdescu ş.a. s-au străduit să continue valoroasele tradiţii ale genului, creînd, în pofida greutăţilor şi în opoziţie cu producţiile mediocre din acea vreme, cuplete şi scenete satirice care biciuiau moravurile politice corupte ale claselor exploatatoare. După 23 August 1944, *t. de e.* a căpătat o nouă orientare tematică, satira fiind îndreptată împotriva rămăşiţelor vechii morale şi mentalităţii individualiste, a birocraţilor, a moravurilor politice din lumea capitalistă. Genul *t. de e.* este folosit pentru forţa lui educativă în teatrul de amatori, de echipele miilor de brigăzi artistice de agitaţie din întreprinderi şi cămine culturale. **3.** (MUZ.) Gen uşor, distractiv, cuprinzînd mici piese vocale şi instrumentale cu caracter dansant, de romanţă etc.

estrogén, *hormon* ~ (BIOCHIM., FIZIOL.), hormon feminin care determină apariţia căldurilor la animale şi, în general, a manifestărilor caracteristice estrului. Din categoria *h. e.* fac parte estradiolul, estrona etc., cunoscute sub numele generic de foliculină.

estrónă (BIOCHIM., FIZIOL.) v. **foliculină.**

éstru (FIZIOL.), stadiu al ciclului sexual la mamifere, în care are loc expulzarea ovulului matur din ovar. Cu excepţia omului şi a maimuţelor, copulaţia are loc exclusiv în perioada de **e.**

estuár (lat. *aestuarium*, de la *aestus* „flux"; GEOGR.), albie minoră a unui fluviu, lărgită şi adîncită (adeseori în formă de pîlnie), în zona de vărsare a acestuia. Se formează pe ţărmurile afectate de maree puternice sau de mişcări de co-

borîre a uscatului. Cel mai mare **e.** din lume este **e.** La Plata, format la vărsarea rîurilor Paraná şi Uruguay.

„Estudios", organ de presă teoretic al Partidului Comunist din Uruguay. A fost înfiinţat în 1956. Apare la Montevideo.

eşafód, platformă de lemn construită special, în pieţe publice, unde se aduceau la îndeplinire sentinţele de condamnare la moarte. Execuţiile pe **e.** s-au făcut mai ales în timpul evului mediu, iar în unele ţări (Franţa, Rusia ş.a.) pînă la sfîrşitul sec. al XIX-lea.

eşafodáj (CONSTR.), schelet de rezistenţă cu caracter provizoriu, care serveşte la executarea unei construcţii şi care preia încărcarea dată de elementele construcţiei în timpul turnării sau montării lor.

eşalón (fr. *echelon*, de la *echelle* „scară, grad") **1.** (MILIT.) **a)** Parte a dispozitivului de luptă, a dispozitivului operativ sau a unei coloane de marş. Dispunerea pe **e.** se face în funcţie de introducerea lor succesivă în luptă. **b)** Unitate de transport (tren, coloană de maşini etc.). **2.** (AV.) Altitudine de zbor.

eşalonáre (MILIT.), dispunere în adîncime a elementelor unui dispozitiv de luptă, de marş sau de staţionare. — *Eşalonarea apărării,* dezvoltarea apărării în adîncime, prin crearea cîtorva fîşii (poziţii) de apărare dispuse succesiv.

eşapaménţ (TEHN.), ansamblu al organelor pentru evacuarea gazelor de ardere din motoarele cu ardere internă sau a aerului şi a gazelor din unele pompe de servicii auxiliare. **E.** este format dintr-o ţeavă de legătură cu colectorul de evacuare, o tobă care reduce zgomotul şi o ţeavă care conduce gazele de la tobă în atmosferă.

Eşki, Mirzade (1894—1924), poet şi publicist iranian. Ca redactor al revistei „Karne bistom" („Secolul al XX-lea"), a militat împotriva reacţiunii interne şi a înrobirii Iranului de către capitalul străin. Poemele sale sînt însufleţite de idealul revoluţiei sociale („Ideal"), de ideea eliberării femeii de sub jugul sclaviei ei milenare („Giulgiul negru") şi exprimă protestul împotriva exploatării („O, muncitori"). A căzut victimă unui atentat pus la cale de reacţiune.

eşuáre (NAV.), aşezare a unei nave pe fundul unei ape într-un loc cu o adîncime mai mică decît p e s c a j u l navei. Poate fi *fortuită,* cînd se datoreşte unei devieri din drumul navigabil (din cauza furtunii, a defectării sistemelor de semnalizare etc.), sau *voluntară,* cînd se efectuează intenţionat pentru a se evita scufundarea navei. Nava eşuată rămîne imobilizată şi poate suferi avarii grave. Se mai numeşte *punere pe uscat.*

etáj 1. (ARHIT.) Fiecare dintre caturile de deasupra parterului unei clădiri. **2.** (TEHN.) Partea dintr-o maşină termică în care se produce o variaţie a vitezei sau a presiunii agentului de lucru (abur, gaz). Există, de exemplu, **e.** de înaltă presiune, **e.** de joasă presiune. **3.** (TELEC.) Element amplificator dintr-un lanţ de amplificare. **4.** (GEOGR.) *Etaj de vegetaţie,* zonă de vegetaţie cu anumite condiţii ecologice, determinate de modificarea, pe verticală, a regimului termic şi hidric. Numărul şi caracterul *e. de v.* depind de latitudinea regiunii geografice. Pentru ţara noastră sînt specifice următoarele *e. de v.*: stepa, silvostepa, pădurile de stejar, pădurile de fag, pădurile amestecate de fag şi molid, pădurile de molid, pajiştile subalpine şi pajiştile alpine. **5.** (GEOL.) Complex de strate bine caracterizate atît din punct de vedere al compoziţiei petrografice cît şi al faunei, corespunzător celei mai mici diviziuni a timpului geologic, numită v î r s t ă (ex. **e.** acvitanian, **e.** burdigalian etc.). **6.** (MINE) Porţiune dintr-un zăcămînt cuprinsă între două orizonturi succesive. **E.** este limitat, în general, la partea inferioară de o galerie de bază sau de transport, iar la partea superioară de o galerie de cap sau de aeraj.

etaláj (METAL.), parte a furnalului între creuzet şi pîntece, avînd forma unui trunchi de con cu baza mică jos. V. şi f u r n a l.

etalón 1. (FIZ.) Sistem fizic care permite realizarea unei mărimi cu precizia cea mai mare, compatibilă cu dezvoltarea tehnicii măsurării la un moment dat. Un **e.** trebuie să fie invariabil în timp şi faţă de acţiunea factorilor din mediul ambiant, să poată fi folosit uşor în tehnică şi reconstituit oricînd. În tehnica metrologică, paralel cu alegerea unui sistem de unităţi fundamentale pentru constituirea unui sistem coerent de unităţi, se procedează şi la alegerea unui sistem de **e.** pentru unităţile fundamentale, precum şi pentru unităţile tuturor mărimilor a căror natură permite realizarea de **e.** Se deosebesc *etaloane internaţionale* şi *etaloane naţionale.* **E.** internaţional este recunoscut ca atare pe plan internaţional de un anumit grup de state şi este păstrat la sediul unui birou metrologic internaţional (ex. metrul-etalon păstrat la Biroul internaţional de măsuri şi greutăţi, în pavilionul Breteuil de la Sèvres). **E.** naţionale sînt reproduceri cît mai exacte ale **e.** internaţionale, care se încredinţează fiecărei ţări membre a organizaţiei metrologice internaţionale respective. După modelul **e.** internaţional se execută reproduceri pe plan naţional, obţinîndu-se diverse **e.** naţionale de lucru. **2.** (FIN.) *Etalon al preţurilor,* cantitatea de metal preţios pe care o conţine unitatea bănească a unei ţări şi care serveşte la măsurarea preţurilor mărfurilor (leul = 148,112 mg de aur fin, rubla = 987,412 mg de aur fin, dolarul = 888,672 mg de aur fin). Modificarea valorii metalului monetar nu duce la modificarea etalonului preţurilor, ci la modificarea preţului mărfurilor, valoarea acestora fiind comparată cu o cantitate mai mică sau mai mare de metal bănesc.

etalonáre (FIZ., TEHN.) **1.** Operaţia de gradare a scării (sau scalei) unui instrument de măsură, astfel încît valorile indicate în dreptul acestor diviziuni să corespundă valorilor mărimii măsurate în limita erorilor admise. **2.** Operaţie de verificare a gradării scării (sau scalei) unui instrument de măsură, prin măsura-

rea cu acel instrument a unei mărimi a cărei valoare, în unități date, este cunoscută.

etambóu 1. (NAV.), element de rezistență care închide corpul unei nave la pupă și care susține cîrma. 2. (AV.) Element de rezistență al derivei (ampenajului vertical) unui avion.

etambréu (NAV.), deschidere amenajată în puntea unei nave pentru trecerea unui catarg (**e.** catargului) sau în învelișul fundului, la pupă, pentru trecerea arborelui cîrmei în interiorul corpului navei (**e.** cîrmei).

etán (CHIM.), CH_3-CH_3. Hidrocarbură aciclică saturată, care se prezintă sub formă de gaz incolor și fără miros; se găsește în gazele de sondă și de rafinărie, din care se poate separa prin distilare fracționată sub presiune. **E.** reprezintă o materie primă prețioasă pentru obținerea etilenei (prin descompunerea lui termică). Se folosește și ca agent frigorigen.

etanól v. **alcool etilic.**

etánș (TEHN.; despre un aparat, recipient etc.), care este astfel construit încît să nu permită trecerea fluidelor pe la îmbinări, rosturi, încheieturi etc.

etápă 1. (IST.) Interval de timp marcat de evenimente importante și caracterizat prin schimbări social-istorice cantitative și calitative (ex. etapa desăvîrșirii construcției socialismului). 2. (MILIT.) **a)** Distanță parcursă de trupe pe timpul marșului în 24 de ore. **b)** O parte a unei aplicații (operații). 3. (SPORT) **a)** Porțiune determinată a parcursului dintr-o probă sportivă desfășurată pe o distanță lungă (ex. cursele de ciclism). **b)** Parte dintr-o competiție sportivă eșalonată în timp (campionatul de fotbal, de handbal etc.).

etatísm (din fr. *état* „stat"; DR.), termen folosit în literatura burgheză pentru a caracteriza accentuarea amestecului statului burghez în viața economică a societății. În imperialism, **e.** se manifestă sub forma *capitalismului monopolist de stat* și este prezentat de apologeții acestuia ca o schimbare a esenței de clasă a statului burghez, ca o modalitate de împăcare a claselor. În realitate, el este o nouă modalitate de apărare a intereselor burgheziei monopoliste.

etatizáre (În capitalism) 1. Trecerea unui bun, a unei întreprinderi în proprietatea statului. 2. Trecerea unei instituții sau a unei organizații private sub controlul și autoritatea statului (ex. etatizarea școlilor particulare). V. și naționalizare.

eténă (CHIM.), $CH_2=CH_2$. Hidrocarbură nesaturată, cu o dublă legătură în moleculă; este primul termen al seriei de hidrocarburi cu formula generală C_nH_{2n}. **E.** este un gaz incolor, care arde cu flacără luminoasă. Se obține din gazele rezultate la cracarea diferitelor fracțiuni de petrol, din gazele de cocserie, din gazele rezultate la descompunerea termică a etanului și a propanului. Etena este o materie primă importantă pentru producerea polietilenei, alcoolului etilic, a cloretanului, dicloretanului, etilenoxidului, etilenoclorhidrinei etc., care servesc apoi la fabricarea materialelor plastice, cauciucului sintetic, rășinilor, plastifianților, fibrelor sintetice etc. Sin *etilenă*.

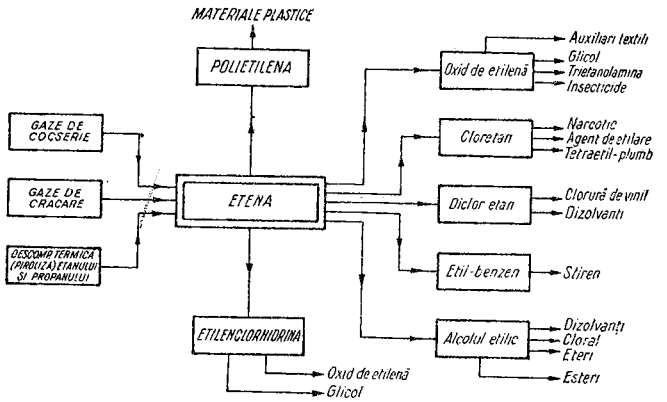

Obținerea etenei și domeniile mai importante de utilizare a ei

étér (CHIM.), compus organic de tip $R-O-R'$ (R și R' fiind radicali hidrocarbonați), derivat prin eliminarea unei molecule de apă dintre două molecule de alcool sau fenol. R și R' pot fi radicali hidrocarbonați de același fel (ex. **e.** etilic, $C_2H_5-O-C_2H_5$) sau diferiți (ex. eter metil-etilic, $C_2H_5-O-CH_3$). Un mare număr de **e.** se găsesc în natură, în special în regnul vegetal. **E.** sînt substanțe cu miros plăcut și cu putere de dizolvare pentru multe substanțe organice (în special **e.** etilic, **e.** propilic etc.). Sînt folosiți ca anestezice (**e.** etilic), ca medicamente, ca produși intermediari în industria chimică, în parfumerie etc. **E.** vinilici și **e.** celulozei sînt întrebuințați în cantități mari în industria materialelor plastice și a fibrelor sintetice. — *E. etilic*, $C_2H_5-O-C_2H_5$. Eter obținut prin fierberea alcoolului etilic cu acid sulfuric; este un lichid volatil, inflamabil, utilizat în industria chimică ca solvent, precum și la prepararea diverselor produse organice, la obținerea unor pulberi explozive (nitroceluloză gelatinizată cu un amestec alcool-eter etc.), iar în medicină ca narcotic și antispastic. În mod curent este denumit *eter*. — *E. metilic*, CH_3-O-CH_3. Eter obținut din alcool metilic prin încălzire cu acid sulfuric. Eterul metilic este un gaz incolor și inflamabil, întrebuințat în anumite sinteze chimice și ca anestezic.

eter de petrol, fracțiune din petrol, incoloră, constituită din hidrocarburi inferioare (pentan și hexan), cu p.f. 30—60°C, folosită ca dizolvant. Este o denumire improprie și se datorește asemănării, în privința volatilității, cu eterul etilic.

eterie (gr. *hetairia* „prietenie, societate") **1.** Nume dat unor uniuni politice secrete în Grecia antică, create cu scopul acaparării puterii politice. **2.** Societăţi patriotice secrete, create în Grecia la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, cu scopul organizării luptei de eliberare naţională de sub jugul stăpînirii otomane. Prima eterie a fost organizată în 1795 de poetul grec Constantin Rigas, după executarea căruia (1789) ea s-a destrămat. Alte eterii mai importante au fost: societatea „Filomuzele", creată în 1814 la Atena şi condusă de Capodistria; „Philiké hetairia" („Societatea amicală"), înfiinţată în 1814 la Odesa, cu eforii (secţii) în principalele oraşe din Grecia, în porturile Mediteranei, în ţările romîne, la Viena şi la Londra, unde erau coloniile de greci. În fruntea „Societăţii amicale" se aflau intelectuali burghezi şi negustori. În 1820 şef suprem al societăţii a fost ales Alexandru Ipsilanti, general în armata rusă, fiul lui Constantin Ipsilanti, fostul domn fanariot al Ţării Romîneşti, refugiat în Rusia în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812. Pe linia politicii externe de slăbire a Imperiului otoman, Rusia ţaristă a sprijinit, la început, **e.** Tînăra burghezie şi unii boieri din ţările romîne, loviţi în interesele lor comerciale de monopolul turcesc, au aderat la această **e.** Răscoala poporului sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, care se încadrează în lupta antiotomană a popoarelor din sud-estul Europei, a avut la început strînse legături cu **e.** Armata eteriştilor, care se constituise în Moldova şi în Ţara Romînească, a fost însă zdrobită de turci la Drăgăşani (1821). Răscoala eteriştilor din Moreea (1821) a cuprins întreaga peninsulă Pelopones, constituind începutul luptei naţionale de eliberare a poporului grec, care s-a terminat în anul 1829 prin eliberarea Greciei de sub jugul turcesc.

eternit (CONSTR.) v. **azbociment.**

etero- (hetero-) (gr. *heteros* „altul"), element de compunere cu sensul „alt, diferit" (ex. *eterodox, eterogen*).

eterodoxie (gr. *heteros* „altul" şi *doxa* „părere"; IST. REL.), concepţie care se abate de la doctrina oficială (ortodoxă) a bisericii. V. şi **e r e z i e.**

eterofonie (gr. *heteros* „altul" şi *phone* „sunet, voce"; MUZ.), voce care rezultă din devierea incidentală de la linia melodică de bază în cazul suprapunerii a două sau mai multe voci care intonează aceeaşi melodie sub două forme diferite: mai simplă la una dintre voci, mai ornamentată la cealaltă. **E.** constă într-o alternare de unisonuri şi diferite intervale întîmplătoare. Se întîlneşte mai ales în muzica populară.

eteromanie (gr. *aither* „eter, aer" şi *mania* „nebunie"; MED.), intoxicaţie cronică cu eter etilic. Simptomele **e.** sînt asemănătoare cu cele ale alcoolismului cronic şi au aceleaşi consecinţe grave. Tratamentul de dezintoxicaţie este mult mai dificil de aplicat decît în cazul alcoolismului.

etiáj (HIDROTEHN.), nivel convenţional al cursurilor de apă, corespunzător mediei nivelurilor minime anuale pe o perioadă îndelungată de observaţie. **E.,** sau nivelul 0, constituie nivelul convenţional de referinţă faţă de care se măsoară nivelurile (cotele) apelor şi se întocmesc planurile de amenajare hidrotehnică.

etică (gr. *ethikos*, de la *ethos* „caracter, moravuri"), ştiinţa despre morală, despre normele de comportare care reglementează relaţiile dintre oameni, precum şi atitudinea lor faţă de societate, de o anumită clasă, faţă de stat, patrie, familie etc. **E.** constituie o ramură a filozofiei, iar doctrinele etice au fost elaborate de obicei ca părţi ale unor sisteme filozofice sau teologice. Sistemele etice cuprind, alături de elaborarea unui anumit cod moral (a unui ansamblu de norme morale), o analiză a problemelor teoretice fundamentale privind morala: originea şi esenţa moralei, natura noţiunilor şi judecăţilor morale, a principiilor şi valorilor morale, criteriul moralităţii, posibilitatea sau imposibilitatea alegerii libere a comportării etc. Lupta dintre materialism şi idealism, ca formă ideologică a luptei de clasă, caracteristică întregii istorii a filozofiei, s-a răsfrînt şi în istoria **e.,** de-a lungul căreia concepţiile etice progresiste ale filozofilor materialişti s-au opus concepţiilor etice idealiste şi moralei religioase. Eticienii idealişti (Socrate, Platon, Kant ş.a.) au apărat şi au fundamentat într-un fel sau altul morala religioasă, instrument de oprimare spirituală a maselor, şi în genere morala claselor asupritoare. Idealiştii vedeau izvorul moralei în voinţa divinităţii sau într-un principiu spiritual abstract, existînd în afara omenirii („Ideea de Bine" la Platon, „ideea absolută" la Hegel) sau în conştiinţa de sine abstractă (Kant). În opoziţie cu idealismul, filozofii materialişti, exponenţi ai forţelor progresiste ale societăţii (Epicur, Hobbes, Spinoza, Helvétius, Feuerbach, Cernîşevski ş.a.) au luptat împotriva concepţiilor etice ale claselor reacţionare, împotriva moralei religioase şi a tuturor încercărilor de fundamentare filozofică a ei. Unii dintre ei s-au apropiat de ideea că noţiunile şi normele morale sînt legate de nevoile şi interesele reale ale oamenilor. Dar, cu toate meritele lor, materialiştii premarxişti, datorită limitelor lor de clasă şi faptului că nu aveau o concepţie materialistă asupra fenomenelor sociale, nu au putut crea o teorie ştiinţifică a moralei. Marxismul a explicat pentru prima oară în mod ştiinţific originea şi esenţa moralei şi a dezvăluit legile ei de dezvoltare. Marxismul a arătat că morala este o formă ideologică a conştiinţei sociale care reflectă baza economică a societăţii şi se schimbă corespunzător cu schimbarea acesteia. În societatea împărţită în clase, morala şi doctrinele etice au un caracter de clasă, morala dominantă în fiecare orînduire socială fiind aceea a clasei dominante. Totodată **e.** marxistă arată că în dezvol-

tarea moralei, ca şi în dezvoltarea celorlalte forme ale conştiinţei sociale, există o independenţă relativă. Arătînd dependenţa moralei de baza economică, marxismul subliniază totodată rolul activ al moralei în viaţa socială, influenţa pe care morala o exercită asupra dezvoltării sociale, accelerînd-o sau frînînd-o. Situîndu-se pe terenul determinismului materialist-dialectic, **e.** marxistă a respins atît concepţia idealistă despre libertatea absolută a voinţei ca fundament al moralei cît şi negarea fatalistă a oricărei libertăţi a acţiunilor omului. Ea a arătat că comportarea morală a oamenilor este determinată în esenţă de condiţiile social-istorice, dar a subliniat în acelaşi timp că, în limitele acestor condiţii, omul dispune de o libertate relativă de alegere, fundament al responsabilităţii sale morale. Sprijinindu-se pe legile obiective ale dezvoltării moralei descoperite de el, marxismul a demonstrat inconsistenţa ştiinţifică atît a dogmatismului etic cît şi a relativismului etic. Relevînd caracterul istoric-social şi de clasă al principiilor, normelor şi idealurilor morale, etica marxistă dezvăluie totodată existenţa şi legităţile progresului moral, formarea şi acumularea unor valori morale general-umane în cursul istoriei omenirii. Aceste valori sînt create, păstrate şi dezvoltate de clasele sociale înaintate, şi în primul rînd de masele populare. Criteriul obiectiv al progresului moral, descoperit de marxism, constă în sprijinirea cauzei eliberării maselor, a cauzei progresului societăţii şi a dezvoltării personalităţii omului. „Morala serveşte societăţii omeneşti pentru a se ridica mai sus, pentru a se elibera de exploatarea muncii" (V. I. Lenin). Treapta cea mai înaltă a progresului moral o reprezintă morala comunistă, morala clasei muncitoare. Morala comunistă ridică pe o treaptă superioară principalele norme general-umane elaborate de masele populare în decurs de milenii în lupta împotriva asupririi sociale şi a viciilor morale, îmbogăţindu-le cu principiile etice ale clasei muncitoare, formate în practica luptei revoluţionare şi a construirii socialismului şi comunismului. „La baza moralei comuniste stă lupta pentru întărirea şi desăvîrşirea comunismului" (V. I. Lenin). Lupta pentru comunism constituie criteriul suprem al moralei comuniste, temelia colectivismului, a patriotismului socialist şi a internaţionalismului proletar, a atitudinii socialiste faţă de muncă, a umanismului socialist şi a celorlalte principii şi norme ale moralei comuniste. Ca teorie a moralei comuniste, **e.** marxist-leninistă reflectă în principii, norme şi categorii conţinutul obiectiv, în continuă dezvoltare, al moralei comuniste, fundamentîndu-le din punct de vedere ştiinţific, dezvăluind legătura reciprocă şi însemnătatea lor în dezvoltarea societăţii şi a personalităţii umane. Categoriile eticii (datoria, conştiinţa morală, fericirea, onoarea, demnitatea) capătă în **e.** marxistă, în lumina principiilor moralei comuniste, un sens social larg, autentic umanist. În elaborarea teoriei ştiinţifice a moralei, **e.** marxist-leninistă se sprijină pe experienţa educării maselor sub conducerea partidului marxist-leninist. **E.** marxist-leninistă duce o luptă intransigentă împotriva moralei burgheze şi împotriva tuturor încercărilor de justificare filozofică a acesteia, împotriva moralei religioase. Ea dezvăluie inconsistenţa ştiinţifică şi caracterul reacţionar, antiuman al teoriilor etice din filozofia burgheză contemporană (al **e.** neopozitiviste, pragmatiste, neotomiste, intuiţioniste etc.). În ţara noastră, ca urmare a transformărilor social-economice revoluţionare, a luat naştere şi se dezvoltă tot mai mult, în luptă cu influenţele moralei burgheze individualiste, morala nouă, socialistă. În aceste condiţii creşte şi importanţa eticii marxist-leniniste, care trebuie să contribuie la statornicirea şi la generalizarea noii morale, la însuşirea conştientă a normelor acesteia. V. şi *morală*.

etíl (CHIM.), C_2H_5-. Radical organic derivat din etan prin îndepărtarea unui atom de hidrogen.

etiláre (CHIM.) **1.** Tratare a benzinei cu etilfluid în vederea obţinerii benzinei antidetonante. **2.** Introducere a unui radical etil într-o moleculă organică.

etilénă (CHIM.) v. **etenă.**

etilendiamínă (CHIMIE), $H_2N-(CH_2)_2-NH_2$. Cea mai simplă diamină alifatică, solubilă în apă, avînd caracter bazic. Este folosită ca reactiv în chimia analitică şi la diferite sinteze organice.

etilenglicól (CHIM.) v. **glicol.**

etilenoxíd (CHIM.) v. **oxid de etilenă.**

etilfluíd (CHIM.), amestec de tetraetil-plumb cu bromură de metil sau dibrometan şi naftalină clorurată, folosit ca adaus la benzine pentru îmbunătăţirea proprietăţilor lor antidetonante. Compusul cu efect specific antidetonant este tetraetil-plumbul; compuşii halogenaţi se adaugă, pentru evitarea depunerilor de plumb în motoare, deoarece formează împreună cu plumbul halogenuri volatile la temperatura din camera de ardere a motoarelor şi care sînt evacuate o dată cu gazele de ardere.

etilísm (MED.) v. **alcoolism.**

etimologíe (gr. *etymos* „adevărat, real" şi *logos* „cuvînt, ştiinţă"; LINGV.) **1.** Stabilire a originii unui cuvînt prin explicarea evoluţiei lui fonetice şi semantice. **2.** Disciplină a lingviştilor care studiază originea cuvintelor. **3.** Etimon. — *Etimologie multiplă*, provenienţă a unui cuvînt din două sau mai multe surse diferite; astfel, rom. *lampă* are o *e. m.*: pentru a explica înţelesurile lui deosebite („lampă cu ulei", „lampă cu petrol", „lampă electrică", „lampă de radio") şi răspîndirea în diferite părţi ale ţării, trebuie să ne referim la mai multe limbi: ngr. *lampa* (v. gr. *lampas*), fr. *lampe*, germ. *Lampe*, rus. *lampa*, magh. *lámpa*. — *E. populară*, modificare a formei unui cuvînt mai puţin cunoscut (de obicei recent intrat în limbă) prin apropierea lui de alte cuvinte mai cunoscute, ase-

mănătoare ca formă, uneori şi ca sens (ex. *funicular* devine, prin *e. p.*, *furnicular*, fiind apropiat de *furnică*). Unii lingvişti numesc *e. p.* şi *atracţie paronimică*. **4.** (În terminologia gramaticală mai veche) Morfologie.

etimón (LINGV.), cuvînt din care provine un anumit cuvînt dintr-o limbă (ex. verbul latin *facere* este etimonul verbului romînesc *a face*). Stabilirea **e.** echivalează cu stabilirea etimologiei cuvîntului.

etioláre (BOT.), fenomen care apare la plantele crescute în întuneric. Se manifestă prin alungirea tulpinilor, micşorarea şi albirea frunzelor etc. din cauza lipsei de clorofilă.

etiologíe (gr. *aitia* „cauză" şi *logos* „cuvînt, ştiinţă"; MED.), capitol al patologiei medicale care studiază cauzele bolilor, precum şi suma cunoştinţelor privitoare la factorii care predispun la îmbolnăvire şi determină apariţia diferitelor boli.

Etiopia, stat în estul Africii, situat la nord de ecuator, între Marea Roşie, Somalia Franceză, Somalia, Kenia şi Sudan, cunoscut şi sub numele de *Abisinia*. Suprafaţa: 1 184 320 km². Populaţia: 21 800 000 loc. (1962), formată din amhari, galla, somali etc. Capitala: *Addis Abeba*. Alte oraşe: Dessie, Diredaua, Harar, Gondar, Asmara. Limba de stat: amhara. Relieful este în general înalt. Podişul Abisiniei ocupă cea mai mare parte a teritoriului. El este acoperit de lave bazaltice şi fragmentat de numeroase văi adînci, care îl despart într-o serie de platouri cu altitudini de 2 000—3 000 m. Altitudine maximă: Ras Dajan (4 620 m). Un şanţ tectonic larg separă Podişul Abisiniei de partea nordică a Podişului Somaliei, care este situat în sud-estul **E.** În nord-est se găseşte o cîmpie înaltă (Danakil). Clima este tropicală, aridă pe ţărmul Mării Roşii, etajată în înălţime în Podişul Abisiniei. Etajul inferior, *quolla* (pînă la 1 700—1 800 m), are climat cald şi umed; etajul mijlociu, *voina dega* (pînă la 2 300 m), are climat temperat, iar etajul superior, *dega* (peste 2 300 m), climat răcoros. Rîurile sînt numeroase şi cu debit bogat în

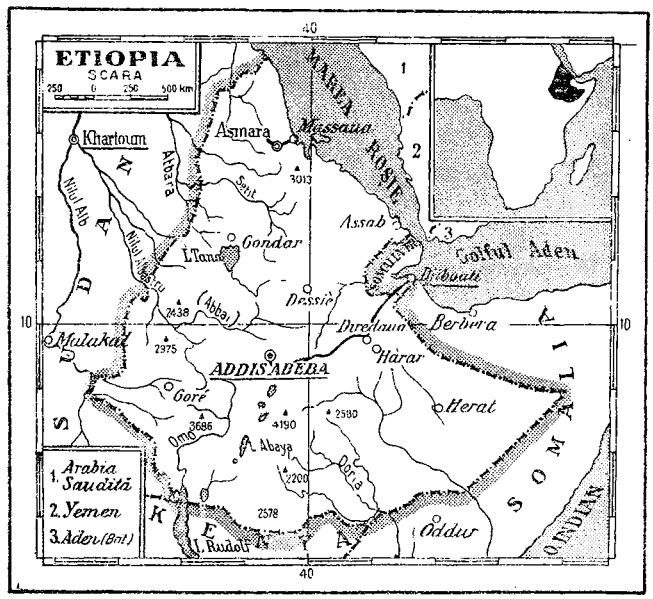

Podişul Abisiniei (afluenţii Nilului: Sobat, Nilul Albastru, Atbara), în rest sînt rare şi se varsă de obicei în lacuri fără scurgere. Savanele constituie vegetaţia predominantă; de-a lungul rîurilor şi pe pantele munţilor se găsesc păduri, iar în zona *dega* păşuni alpine. Etiopia este o ţară agrară slab dezvoltată, în care relaţiile de producţie feudale se împletesc cu rămăşiţe gentilice şi cu elemente ale capitalismului în curs de dezvoltare. Aproximativ 90% din populaţia ţării este ocupată în agricultură. Majoritatea ţăranilor etiopieni nu au pămînt şi sînt nevoiţi să-l ia în arendă de la moşieri în schimbul unei părţi din recoltă şi al zilelor de clacă. Culturile agricole sînt concentrate în special în *voina dega* şi mai puţin în *quolla*. În *dega* se practică mai ales creşterea animalelor. Se cultivă cafea, cereale (o specie de mei numită teff, orz, ovăz, grîu, porumb), bumbac, viţă de vie, plante oleaginoase. Creşterea animalelor dă cca. $^1/_4$ din producţia globală agricolă: se cresc cornute mari (zebu), oi, capre, cai, măgari, catîri şi cămile. Industria este slab dezvoltată; mici exploatări de minereuri aurifere, platină, sare; cîteva întreprinderi textile, de pielărie, de prelucrare a lemnului. Exportă cafea (51% din export în 1960), piei, cereale, seminţe oleaginoase şi importă produse textile, metalice, petroliere. Principalele ţări cu care face comerţ sînt: S.U.A., Italia, Japonia, R.F. Germană, Anglia, India. — *Istoric.* Pe la mijlocul mileniului I î.e.n., pe teritoriul **E.** s-a constituit statul sclavagist Aksum, care, în sec. al VII-lea, în urma invaziei arabilor în Africa de nord-est, a decăzut. În izvoarele sec. al XIII-lea este amintit un nou stat, Etiopia, în graniţele căruia intra şi teritoriul fostului stat Aksum. În sec. XIII—XVI s-au cristalizat relaţiile feudale. În sec. al XVI-lea, portughezii, chemaţi în ajutor de etiopieni în lupta împotriva turcilor, au încercat să-şi extindă dominaţia asupra **E.**, iar la începutul sec. al XIX-lea, ca urmare a luptelor interne dintre principii feudali, statul s-a dezmembrat în cîteva principate feudale independente, care s-au unificat pe la mijlocul sec. al XIX-lea, în timpul domniei negusului Teodor al II-lea. După unificarea ţării au fost înfăptuite o serie de reforme în scopul dezvoltării economiei şi al creării unui puternic stat centralizat. În urma înfrîngerii **E.** de către Anglia (1868), la conducerea

țării s-au succedat o serie de guverne care au înlesnit pătrunderea capitalului englez în economie. La sfîrșitul secolului al XIX-lea, Italia a încercat să cucerească **E.**, dar a fost înfrîntă la Adua. În anul 1906, Anglia, Franța și Italia au încheiat un acord privitor la împărțirea sferelor de influență în **E.** În urma războiului de agresiune din 1935—1936, Italia fascistă, cu toată rezistența eroică a etiopienilor, a ocupat țara și a transformat-o în colonie. Poporul a dus un război de partizani împotriva colonialiștilor și, în 1941, în cel de-al doilea război mondial, în condițiile ofensivei trupelor engleze, a eliberat **E.** de cotropitorii fasciști italieni. În timpul și după terminarea războiului, în **E.** s-a înfăptuit eliberarea sclavilor și interzicerea sclaviei (1942), o oarecare micșorare a latifundiilor (1944) etc. Conform hotărîrii Adunării Generale a O.N.U., a fost creată în 1952 o federație din care făcea parte **E.** și fosta colonie italiană Eritreea. Aceasta a dăinuit pînă în 1960, cînd Eritreea a devenit o regiune autonomă în cadrul statului **E.**, iar din 1962 o provincie a acestuia. Etiopia duce o politică externă de coexistență pașnică. A participat la Conferința de la Bandung (1955) și la alte conferințe ale țărilor din Asia și din Africa. **E.** întreține relații diplomatice cu R.P.R. Este o monarhie constituțională. Șeful statului este împăratul (negus negesti). Parlamentul, care are drepturi legislative limitate, este format din două camere (Camera Deputaților, aleasă pe termen de patru ani, și Senatul, numit de împărat pe termen de șase ani). În țară nu există partide politice.

etiráre (din fr. *étirer* „a întinde") (IND. TEXT.) Operație, în procesul de fabricare a fibrelor prin procedee chimice, care constă în întinderea lor imediat după ieșirea din filieră (după extrudare) pînă la alungiri (50—1 200%). Prin etirare are loc orientarea macromoleculelor și se obține o mărire a rezistenței fibrelor.

etmoíd (gr. *ethmos* „ciur" și *eidos* „aspect, formă"; ANAT.), os mic, cubic, străbătut de numeroase orificii, cuprins în scobitura osului frontal. Este unul dintre oasele care alcătuiesc baza craniului, cavitățile nazale și orbita.

Etna, cel mai înalt vulcan activ din Europa (3 330 m), situat în nord-estul insulei Sicilia. Craterul principal are un diametru de cca. 400 m. Pe versanții slab înclinați se află peste 200 de conuri parazitare. Cele mai puternice erupții au avut loc în anii 475 și 396 î.e.n., 1669, 1908, 1923, 1950 și 1964. Pînă la 1 000—1 200 m, versanții sînt acoperiți cu vii și livezi, pînă la cca. 2 000 m se întind păduri, iar mai sus tufișuri și pășuni. Pe vîrful **E.** nu mai există vegetație, ci numai lavă și cenușă vulcanică. În apropiere de vîrf, la înălțimea de 2 943 m, se găsește o stațiune de observație care studiază activitatea vulcanului.

etnografíe (gr. *ethnos* „popor" și *graphein* „a (de)scrie"), ramură a științei istorice, care studiază modul de viață al popoarelor și cultura populară, istoria formării particularităților acestora, originea, răspîndirea teritorială și legăturile cultural-istorice reciproce ale popoarelor, precum și istoria răspîndirii și migrațiunii lor în trecut. **E.** se bazează pe rezultatele observațiilor directe, dar folosește pe scară largă și izvoarele istorice scrise. Studierea modului de viață și a culturii popoarelor are o origină veche, dar dezvoltarea ei a căpătat un imbold puternic în epoca marilor descoperiri geografice și a colonizării Americii, Australiei, Oceaniei, Africii de sud și a altor regiuni de pe glob de către europeni. În sec. al XIX-lea, **e.** s-a constituit ca disciplină independentă. A apărut școala evoluționistă (al cărei principal reprezentant a fost E. Tylor), care considera desăvîrșirea psihicului drept forța motrice a dezvoltării sociale. Această școală explica asemănarea diferitelor culturi materiale, obiceiuri, religii ale unor popoare diferite din regiuni diferite ale globului prin unitatea psihicului omenesc. Spre deosebire de majoritatea evoluționiștilor, L. H. Morgan a explicat dezvoltarea societății nu prin sfera psihicului, ci prin dezvoltarea producției. Datele furnizate de Morgan în lucrarea sa „Societatea antică" au fost larg folosite de Engels în elucidarea problemelor istoriei comunei primitive în lumina materialismului istoric. În secolul XX, cercetarea etnografică a luat o mare extindere. Unii etnografi burghezi încearcă să demonstreze rolul „civilizator" al statelor capitaliste față de popoarele „înapoiate", de „rasele inferioare", pentru a motiva exploatarea, asuprirea și aservirea lor. O asemenea funcție a îndeplinit în primele decenii ale secolului al XX-lea școala *istorică-culturală* a lui Graebner. Criza sistemului colonial al imperialismului a generat un nou curent în **e.**, școala *funcționalistă engleză*, ale cărei concepții s-au răspîndit și în istorie, sociologie etc. Adepții acestei școli exclud ideea dezvoltării istorice a popoarelor care se află pe o treaptă mai înapoiată a procesului de dezvoltare. În opoziție cu aceste teze rasiste, etnografia marxistă consideră că toate grupele etnice sînt înzestrate cu posibilități egale de dezvoltare sub toate raporturile, deosebirile actuale datorîndu-se numai stadiului inegal de dezvoltare. **E.** marxistă studiază fenomenele de trai și de cultură, apariția și dezvoltarea acestora, interdependența și intercondiționarea lor pornind de la condițiile economice de viață și de la starea socială a oamenilor. **E.** este legată de mai multe științe, cu care are puncte de contact: istoria, arheologia, filologia, antropologia și geografia. Ea se folosește de datele pe care aceste științe i le pun la dispoziție și le ajută în același timp prin datele pe care le furnizează. În Romînia, interesul pentru etnografie s-a dezvoltat mai ales în sec. al XIX-lea. N. Bălcescu a subliniat necesitatea studierii obiceiurilor, a modului de viață, a culturii poporului. O seamă de oameni de cultură și știință (Anton Pann, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, B. P. Hasdeu, Simion Florea Marian, Tudor Pamfile, iar mai tîrziu D. Gusti, George Vîlsan

ş.a.) au adunat, au cercetat şi au sistematizat un vast material etnografic şi folcloric. Cu toate aspectele ei contradictorii, **e.** românească a înregistrat, în primele decenii ale sec. al XX-lea, unele importante succese, adunînd, studiind şi sistematizînd un material bogat şi de mare interes documentar, care a pus la dispoziţia ştiinţei multe fapte obiective. Influenţa etnografiei şi filozofiei reacţionare apusene, precum şi a concepţiei neştiinţifice a determinismului geografic, a tendinţelor arhaizante, mistice şi naţionaliste, au împiedicat pe etnografi să tragă concluzii ştiinţifice. După instaurarea regimului democrat-popular au fost create condiţii prielnice dezvoltării **e.** pe baza marxism-leninismului. În 1949 au fost create secţia de artă populară, în cadrul Institutului de istorie a artei al Academiei R.P.R., şi Societatea de ştiinţe istorice şi filologice; în 1954 a fost creat sectorul (azi secţie) de etnografie al Academiei R.P.R., în 1958 a fost creat Comitetul de coordonare a cercetărilor etnografice, iar în 1963 Institutul de etnografie şi folclor. Au apărut o serie de studii publicate în periodicele „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", „Studii şi cercetări de istoria artei", „Revista de folclor", în colecţiile de etnografie şi artă populară „Studii de artă populară şi etnografie" şi „Caiete de artă populară", precum şi o serie de lucrări independente.

etologíe (gr. *ethos* „fel de trai, obicei" şi *logos* „cuvînt, ştiinţă"; BIOL.), ramură a zoologiei care studiază modul de viaţă al animalelor sub aspectul obiceiurilor legate de hrănire, de reproducere, de depunerea ouălor, de cuibărire etc.

etrávă (NAV.), element de rezistenţă din metal sau din lemn, care închide corpul unei nave la extremitatea prorei şi cu care nava îşi deschide drumul la înaintare. **E.** constituie elementul principal de întărire contra izbiturilor, iar la spărgătoarele de gheaţă organul de spargere a gheţurilor.

etriér (CONSTR.), element de armătură realizat din bare subţiri de oţel-beton cu diametrul de 5—12 mm, care înconjură barele de oţel ale armăturii. Grinzile şi stîlpii din beton armat au **e.** care sînt destinate să creeze legături transversale în masa betonului şi să reziste la diferitele eforturi, în special la cele de lunecare sau de întindere.

Etruria, regiune istorică în nord-vestul Peninsulei Italice (corespunde azi provinciei Toscana). A fost locuită de etrusci. Inclusă, în sec. al III-lea î.e.n., în Republica romană, şi-a păstrat însă vreme îndelungată particularităţile etnice şi culturale.

etrúscă, *arta* ~, artă care s-a dezvoltat pe teritoriul Italiei din sec. al VII-lea pînă în sec. al II-lea î.e.n., cînd cultura etruscă a fost înglobată în cultura Romei antice. *A. e.* a atins apogeul în sec. al VI-lea şi începutul sec. al V-lea î.e.n. Deşi influenţată de arta ţărilor din Orientul antic, din Elada şi din Grecia mare, *a. e.* s-a remarcat printr-un caracter original. Monumentele de arhitectură care s-au păstrat sînt construcţii funerare în piatră sau săpate în stîncă, ruine de temple, ziduri de cetăţi. Etruscii au folosit mult arcadele şi bolţile. În arhitectura etruscă a apărut ordinul toscan cu coloana netedă. Locuinţa etruscă, din lemn, cu etaj şi terase, era alcătuită din mici încăperi

Artă etruscă. Sarcofagul din Caere

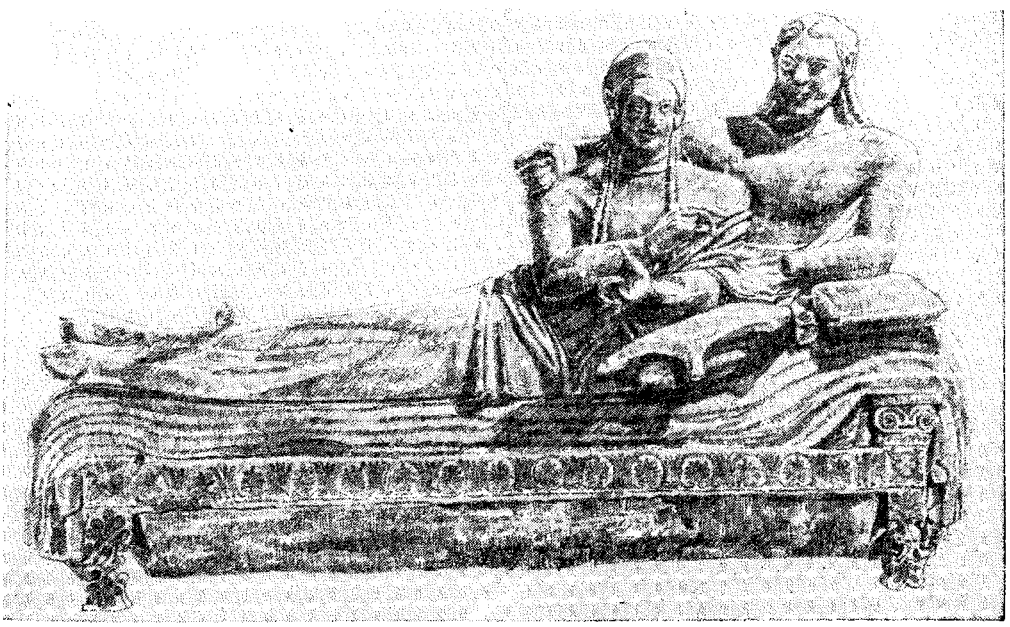

grupate în jurul unei curți (atrium). Ea a influențat arhitectura romană. Templul etrusc, construit din lemn și din cărămidă nearsă, avea un fronton inspirat din templul grec. Templele de piatră au apărut în sec. al IV-lea î.e.n. Etruscii au dezvoltat urbanismul. Ei cunoșteau sistematizarea geometrică a străzilor. În sculptura și pictura etruscă s-au împletit în chip original realismul și stilizarea. Realismul *a. e.* s-a manifestat în preocuparea pentru redarea vieții zilnice și a particularităților modelului, portretul etrusc influențînd, la rîndul lui, portretul roman. Tensiunea și mișcarea sînt redate în basoreliefurile și frescele etrusce într-un mod stilizat, dar sugestiv, care dovedește o reală înzestrare pentru desen. Statuile și reliefurile destinate ornamentării clădirilor sau a sarcofagelor erau din teracotta. S-au păstrat însă și statui de piatră și de bronz („Lupoaica" etc.). Capacele sarcofagelor și ale urnelor erau împodobite cu portretele sau cu scene din viața celor decedați. Etruscii au cunoscut bine și arta prelucrării metalelor. Vasele cu ornamente aurite, podoabele de bronz și de aur, candelabrele, oglinzile de bronz vădesc un înalt meșteșug. Se cunosc de asemenea vase de ceramică neagră cu ornamentație bogată („bucchero nero"), vase de ceramică în formă de bust uman („canope") etc.

etrúsci (tuscí), denumire dată de romani unuia dintre cele mai importante triburi din Italia antică, care popula Etruria. Originea acestei populații nu este încă lămurită. Cea mai acceptabilă concluzie pare a fi aceea că triburile etrusce s-au format în condițiile amestecului triburilor venite din Asia Mică cu triburile purtătoare ale culturii *villanova* din nordul Italiei. Limba lor, scrisă în alfabet de origine greacă, a rămas aproape necunoscută. Organizați politicește într-o confederație de orașe sclavagiste, iscusiți marinari, **e.** au avut un rol de frunte în comerțul maritim al lumii mediteraneene. Au dezvoltat o remarcabilă cultură independentă, excelînd mai ales în arhitectură. Influența lor culturală și politică asupra Romei din epoca regalității și asupra întregii Peninsule Italice a fost deosebit de puternică. Din sec. al VI-lea î.e.n., în urma presiunii grecilor din sudul Italiei și a romanilor (care-i vor supune în sec. al III-lea î.e.n.), puterea etruscilor decade treptat, pînă ce sînt complet romanizați (în sec. I î.e.n.).

etufáre (din fr. *étouffer* „a sufoca, a nimici"; ZOOTEHN.), operație de distrugere a nimfei fluturelui de mătase din interiorul gogoșilor destinate filării, prin introducerea acestora într-un cuptor special la o temperatură de 80°C, timp de 20—30 de minute.

etúvă (MED.), aparat metalic, de diferite forme și dimensiuni, folosit pentru sterilizare și deparazitare prin mijloace chimice și fizice.

eu (FILOZ., PSIH.), noțiune care desemnează reflectarea propriei existențe de către conștiința individuală a omului și care exprimă unitatea persoanei umane în relațiile cu ceilalți oameni. În conștiința de sine a omului se reflectă de asemenea existența propriului corp (**e.** corporal) și propriile procese psihice (**e.** psihic). Filozofia și psihologia idealistă interpretează **e.** ca un fenomen pur subiectiv, opus în mod absolut realității obiective și fără legătură cu aceasta sau reduc întreaga existență la eu, trăgînd astfel concluzia ultimă a idealismului subiectiv, s o l i p s i s m u l (ex. G. Berkeley, J.G. Fichte, machiștii etc.). Filozofia marxist-leninistă arată că **e.,** unitatea persoanei umane, este un ansamblu de relații sociale, determinat de legile obiective ale dezvoltării realității, și că reflectarea propriei existențe în conștiința individuală a omului se produce pe baza reflectării lumii obiective, a existenței și activității sociale a celorlalți oameni.

Eubeea, insulă muntoasă în Marea Egee. Suprafața: 3 580 km²; populația: 166 000 loc. (1961). Aparține Greciei. Un pod peste strîmtoarea Euripos leagă insula de continent. Importante zăcăminte de minereuri de crom și fier și de marmură. Culturi cerealiere, creșterea oilor și a caprelor, viticultură și cultura măslinului. Principalul oraș este Chalkis.

eucalípt *(Eucalyptus)*, gen de arbori tropicali și subtropicali din familia mirtaceelor, cu frunze persistente și flori mici verzui, cu corola

Eucalipt

lignificată. Fructul este o capsulă, care se deschide în 3—5 valve, iar semințele sînt mici și lipsite de endosperm. **E.** sînt arborii cei mai înalți, ajungînd uneori la 155 m și avînd o creștere foarte rapidă (5 m pe an). Lemnul de **e.,** foarte rezistent și dur, este folosit în construcții, iar din scoarță se extrag tananți. Glandele frunzelor de **e.** secretă uleiuri eterice (0,25—4,5%), folosite în medicină sau în parfumerie. **E.** crește spontan, formînd păduri masive mai ales în Australia.

eucaliptól (FARM.), substanță lichidă incoloră, uleioasă, cu miros de camfor și de mentol, obținută din oleu de *Eucalyptus globulus*. Este utilizat ca antiseptic al căilor respiratorii și ca modificator al secreției bronhice. Sin. *cineol.*

Eucken *[ȳicən]*, Walter (1891—1950), economist burghez german, precursor al neoliberalismului. Potrivit concepției lui neștiințifice și apologetice, dezvoltarea istorică a societății nu are loc pe baza unor legi economice obiective, ci reprezintă o succesiune de „ordine" care se reduc la două „tipuri ideale": tipul economiei centralizate și cel al economiei libere de piață.

Euclid (c. sec. al III-lea î.e.n.), matematician grec. A înființat la Alexandria cea mai

vestită şcoală de geometrie din antichitate. Autor al celebrei lucrări „*Elementele*", care conţine o expunere completă şi sistematică a fundamentelor

Euclid

geometriei şi reprezintă cea dintîi geometrie închegată din punct de vedere logic. Lucrarea este alcătuită din 13 cărţi, dintre care cinci sînt dedicate teoriei proporţiilor şi aritmeticii, iar opt geometriei. **E.** a pus cel dintîi problema fundamentelor logice ale geometriei, iar „Elementele" lui au constituit timp de mai multe secole singura carte după care s-a predat riguros geometria. Geometria construită de **E.** poartă numele de geometrie euclidiană. A realizat de asemenea lucrări importante în aritmetică. — *Postulatul lui E.*, postulatul al V-lea din şirul de postulate pe care **E.** le-a pus la bazele geometriei şi conform căruia printr-un punct exterior unei drepte trece numai o singură dreaptă paralelă cu dreapta dată. În decursul timpului au existat numeroşi oameni de ştiinţă care au încercat zadarnic să demonstreze această afirmaţie, considerînd-o nu ca un postulat, ci ca o teoremă. Crearea geometriei neeuclidiene de către N.I. Lobacevski şi J. Bolyai a dovedit netemeinicia acestor tentative. V. şi algoritmul lui Euclid.

Euclid din Megara (c. 450—374 î.e.n.), filozof idealist grec, elev al lui Socrate, întemeietor al Şcolii din Megara. Îmbinînd doctrina socratică despre bine cu concepţia metafizică a lui Parmenide din Eleea despre existenţa imuabilă, a formulat teza idealistă după care esenţa lumii ar consta în „binele" absolut, abstract, unitar şi imuabil. În argumentarea sa, **E. din M.** recurgea la sofisme. A reflectat tendinţe sociale decadente, frecvente în Grecia în epoca de după războiul peloponeziac. V. şi megaricii.

eucoloíd (CHIM.), substanţă macromoleculară cu proprietăţi coloidale, al cărei grad de polimerizare este mai mare de 1 000 şi lungimea catenei atinge 1,5 microni (ex. albumina, globulina, gelatina, cauciucul, celuloza etc.).

eudemonísm (din gr. *eudaimonia* „fericire"; FILOZ.), concepţie care pune la baza moralei năzuinţa omului spre fericire. **E.** a fost promovat mai cu seamă de filozofii materialişti premarxişti (Epicur, Helvétius, Diderot, Feuerbach ş.a.). Ei l-au îndreptat împotriva ascetismului moralei religioase şi împotriva concepţiilor filozofilor idealişti (ex. Kant), care opuneau năzuinţei spre fericire practicarea datoriei şi a virtuţii, înţelese ca scopuri în sine. Limitele istorice şi de clasă ale **e.** au constat în modul individualist şi abstract de a pune problema fericirii, în faptul că filozofii premarxişti nu au văzut în ce condiţii sociale concrete ar putea să-şi realizeze aspiraţiile spre fericire toţi membrii societăţii.

eudiométru (CHIM.), aparat alcătuit dintr-un tub de sticlă gradat, cu doi electrozi de platină, folosit în analiza volumetrică a gazelor sau la sinteza anumitor substanţe din constituenţi gazoşi cu ajutorul descărcărilor electrice.

eufemísm (gr. *eu* „bine" şi *pheme* „cuvînt"), cuvînt sau expresie care înlocuieşte un termen sau o construcţie, atenuînd conţinutul lor dur, trivial, jignitor (ex. *comod* în loc de *leneş*).

eufonie (gr. *eu* „bun, bine" şi *phone* „voce"), succesiune armonioasă a vocalelor şi consoanelor, care are drept efect o impresie acustică plăcută.

euforbiacée (BOT.; *Euphorbiaceae*), familie de plante lemnoase şi erbacee, care cuprinde peste 250 de genuri şi 4 500 de specii, răspîndite în zona tropicală şi în zona temperată. Din familia **e.** fac parte cele mai importante plante producătoare de cauciuc (ex. arborele de cauciuc), caracterizate prin prezenţa unor vase producătoare de latex (laticifere), substanţă care conţine cauciuc. Plantele din această familie sînt toxice. În flora ţării noastre, familia **e.** este reprezentată prin 3 genuri şi 61 de specii (ex. laptele-cucului, laptele-cîinelui etc.).

euforíe (gr. *eu* „bine" şi *phoros* „purtător"; MED.), stare patologică de bună dispoziţie, de optimism nemotivat, întîlnită în intoxicaţia cu alcool, cu opiu şi în unele boli psihice (paralizie generală progresivă, manie etc.).

Eufrat, fluviu în sud-vestul Asiei (2 760 km), format prin unirea rîurilor Murat şi Karasu, care izvorăsc din Podişul Armeniei; curge pe teritoriul Turciei, Siriei şi al Irakului. Împreună cu Tigrul, după confluenţa lor, formează fluviul Şatt el-Arab, care se varsă în Golful Persic. Navigabil pînă la oraşul Hit. Regiunea cuprinsă între **E.** şi Tigru se numeşte *Mesopotamia.*

eugeníe (gr. *eu* „bine, bun" şi *genea* „naştere, generaţie"), teorie reacţionară care susţine ideea aşa-zisei ameliorări a naturii biologice a omului, prin măsuri antiumane. La baza **e.** stă concepţia falsă a împărţirii oamenilor în rase „superioare" şi „inferioare", a inegalităţii biologice şi intelectuale a raselor omeneşti. Totodată, eugeniştii susţin că însuşirile genetice ale muncitorilor sînt inferioare celor ale membrilor claselor avute, încercînd să justifice astfel inegalitatea social-economică a oamenilor. **E.** recomandă metode apropiate de cele zootehnice de alegere a genitorilor după criterii sociale şi de rasă; în acelaşi timp, **e.** prevede înlăturarea descendenţei elementelor „inferioare din punct de vedere biologic", prin măsuri ca sterilizarea forţată, interzicerea căsătoriilor între albi şi oamenii de culoare etc. Ideile eugeniei au cunoscut o largă răspîndire în Germania hitleristă, unde au constituit

baza politicii de exterminare a milioane de oameni din rîndul mai multor naţionalităţi în lagăre destinate acestui scop. Căsătoriile între reprezentanţii diferitelor rase sînt şi astăzi interzise sau îngrădite în unele state. **E.** reprezintă o încercare de a fundamenta din punct de vedere biologic colonialismul şi discriminarea socială şi rasială. Termenul **e.** a fost introdus de F. Galton (1869). Ideile **e.** au fost promovate în ţara noastră, în perioada dintre cele două războaie mondiale, de către G. Banu, I. Făcăoaru, O. Comşia ş.a. V. şi biosociologie; rasism.

Eugeniu de Savoia (1663—1736), general austriac de origine franceză, unul dintre cei mai de seamă comandanţi de oşti din vremea sa. S-a remarcat mai ales prin victoriile cîştigate asupra turcilor la Zenta (1697) şi la Belgrad (1717), datorită cărora Austria a impus Imperiului otoman pacea de la Karlowitz (1699) şi apoi pacea de la Passarowitz (1718).

euglénă (ZOOL.; *Euglena viridis*), specie de flagelat, cu corpul unicelular de formă oval-alungită, prevăzut cu cromatofori care conţin clorofilă şi cu un corpuscul roşu sensibil la lumină (stigma). În ce priveşte nutriţia, **e.** întruneşte caractere de animal şi de plantă: la lumină nutriţia ei este de tip autotrof (prin asimilaţie clorofiliană, ca la plante), pe cînd la întuneric are nutriţie heterotrofă, caracteristică animalelor.

Euhemeros (sec. IV—III î.e.n.), istoric şi filozof grec influenţat de cirenaici, care a dat printre primii o explicaţie raţionalistă a miturilor, negînd existenţa zeilor şi considerînd că aceştia au fost oameni, eroi divinizaţi sau cîrmuitori din trecut care şi-au instituit propriul lor cult. Din opera sa „Istoria sacră" s-au păstrat numai cîteva fragmente.

Eulenberg *[ǫilənberg]*, Herbert (1876—1949), scriitor progresist german. În dramele sale evocă figuri revoluţionare din trecutul Germaniei („Thomas Müntzer", 1932; „Tilman Riemenschneider", 1946), iar în romane prezintă aspecte din viaţa social-politică a Germaniei („Trecerea", 1922; „Prăbuşirea", 1948). Este autorul unei culegeri de eseuri („Umbre", 1912; „Noi imagini", 1912; „Ultime imagini", 1915) şi al unei biografii a poetului Heine. Premiul naţional al Republicii Democrate Germane.

Euler *[ǫilər]*, Leonhard (1707—1783), matematician şi

L. Euler

fizician elveţian. Şi-a desfăşurat cea mai mare parte din activitatea sa la Petersburg. A adus contribuţii însemnate în analiza matematică, mecanica raţională, optică, fizica matematică, chimie, astronomie etc. **E.** este creatorul calculului variaţiilor şi a pus bazele teoriei ecuaţiilor diferenţiale şi studiilor care formează partea generală a teoriei numerelor. În fizică a elaborat cinematica şi dinamica corpului solid şi a dedus ecuaţiile rotaţiei acestuia în jurul unui punct fix, punînd bazele teoriei giroscopului. În mecanica cerească a dezvoltat teoria mişcării Lunii. Op. pr.: „Institutiones calculi integralis" (1768—1770), „Theoria motuum planetarum et cometarum" (1744). — *Cercul lui E.*, cerc care trece prin picioarele înălţimilor unui triunghi, prin

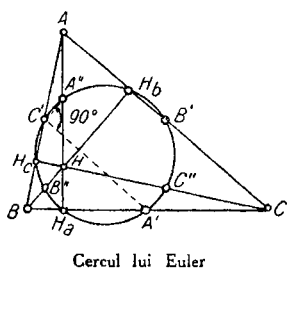

Cercul lui Euler

mijloacele laturilor lui şi prin mijloacele segmentelor determinate respectiv de vîrfurile triunghiului şi de punctul de întîlnire al înălţimilor. Sin. *cercul celor nouă puncte.*

Euler-Chelpin *[ǫilər-kélpin]*, Hans Karl von (n. 1873), chimist suedez. A elaborat metode noi de cercetare a enzimelor şi vitaminelor şi a arătat identitatea carotinei cu provitamina A. Laureat al Premiului Nobel (1929).

Eumenide v. **Furii.**

eupatrízi (gr. *eupatrides*, din *eu* „bine, bun" şi *pater* „tată"), membri ai aristocraţiei gentilice din Atica (Grecia antică), a cărei bază economică o formau latifundiile. **E.** au deţinut multă vreme puterea politică în Atena, fiind singurii care aveau dreptul de a fi aleşi arhonţi şi de a face parte din areopag. Legile lui Dracon din anul 621 î.e.n., reformele lui Solon din 594 î.e.n. şi, mai ales, acelea ale lui Clistene din 508 î.e.n., menite să întărească democraţia sclavagistă, au zdruncinat puterea politică a eupatrizilor.

Eurasia, denumire dată ansamblului continental format de Europa şi Asia (folosită pentru prima dată de geologul austriac Ed. Suess). Suprafaţa **E.** cu insulele învecinate este de 53 500 000 km² (peste 1/3 din suprafaţa uscatului de pe glob). Numărul locuitorilor **E.** reprezintă 75% din populaţia globului.

Euratom (denumire prescurtată a *Comunităţii europene pentru energia atomică*), uniune monopolistă internaţională, creată de statele care au înfiinţat Comunitatea economică europeană (Piaţa comună) prin tratatul de la Roma din 1957, care prevede: unificarea resurselor atomice ale ţărilor participante; crearea unei organizaţii unice pentru construirea, finanţarea şi exploatarea întreprinderilor industriei atomice; înfiinţarea unui centru comun de cercetări ştiinţifice şi a unui comitet tehnic cu sarcina de a finanţa cercetările din domeniul energiei atomice care se efectuează în afară ţărilor ce fac parte din **E.**, în scopul unui control asupra a-

cestor cercetări. **E.** reprezintă un organism suprastatal care urmărește crearea unei „piețe comune" a materialelor și instalațiilor industriei atomice, încălcînd suveranitatea națională a țărilor mai slabe. **E.** este strîns legat de N.A.T.O.

euribár (BIOL.; despre organisme acvatice), care suportă variații mari ale presiunii hidrostatice, putînd deci trăi la diferite adîncimi (ex. caşalotul, care poate înota atît la suprafața apei cît și la adîncimea de 150—200 m).

euribiónt (BIOL.; despre unele animale), care suportă variații relativ mari ale condițiilor de mediu (climat, lumină, salinitate, oxigen etc.), putînd astfel să trăiască în locuri foarte diferite (tundră, pădure, stepă etc.).

Euridice (în mitologia greacă), soția lui Orfeu. Potrivit legendei, a murit în ziua nunții,

Euridice și Orfeu

mușcată de un șarpe. Orfeu, desperat, a coborît în Infern, unde Hades s-a învoit să i-o redea, cu condiția ca Orfeu să meargă înaintea ei și să nu se întoarcă spre ea pînă ce nu va ajunge din nou pe pămînt. Uitînd consemnul, Orfeu i-a aruncat o privire și în felul acesta a pierdut-o pentru totdeauna.

eurihalín (BIOL.; despre organisme acvatice), care suportă variații relativ mari ale salinității apei (de ex. *Artemia salina* trăiește în ape cu o salinitate între 50 și 250‰). Speciile de pești care migrează din mări în fluvii sau invers sînt **e.** (ex. scrumbia de Dunăre, anghila, sturionii etc.).

ȚĂRILE

Țara	Suprafața în km²	Populația în mii loc.	Anul
DIN EUROPA:			
R.P. ALBANIA	28 748	1 711	1962
ANDORRA	453	10	1962
AUSTRIA	83 849	7 128	1962
BELGIA	30 507	9 222	1962
R.P. BULGARIA	110 669	8 045	1963
R.S. CEHOSLOVACĂ	127 869	13 899	1962
DANEMARCA	43 043	4 654	1962
ELVEȚIA	41 288	5 670	1962
FINLANDA	337 009	4 522	1962
FRANȚA	551 208	47 573	1963
R.D. GERMANĂ	108 300	17 102	1962
R.F. GERMANĂ	247 970	57 865	1963
GRECIA	130 918	8 451	1962
IRLANDA	70 283	2 824	1962
ISLANDA	103 000	185	1962
ITALIA	301 226	50 336	1963
R.S.F. IUGOSLAVIA	255 804	18 958	1962
LIECHTENSTEIN	157	17	1962
LUXEMBURG	2 586	321	1962
MAREA BRITANIE	244 030	53 441	1962
MONACO	2	21	1962
NORVEGIA	323 917	3 655	1963
OLANDA	33 612	11 889	1963
R.P. POLONĂ	311 730	30 484	1962
PORTUGALIA (INCLUSIV INSULELE AZORE ȘI MADEIRA)	92 531	8 944	1963
R.P. ROMÎNĂ	**237 500**	**18 813**	**1963**
SAN MARINO	61	17	1962
SPANIA (INCLUSIV INSULELE BALEARE ȘI CANARE)	504 748	30 817	1962
SUEDIA	449 793	7 562	1962
R.P. UNGARĂ	93 030	10 072	1962
UNIUNEA REPUBLICILOR SOVIETICE SOCIALISTE (TOTAL)	22 402 200	224 764	1963
DIN CARE ÎN EUROPA	5 571 000	171 818	1963
VATICAN	0,44	1	1963
TERIT. DEPEND. DE MAREA BRITANIE:			
INSULELE NORMANDE	195	109	1961
GIBRALTAR	6	27	1961
MALTA ȘI GOZO	316	329	1961
INSULA MAN	588	48	1960
TERIT. DEPEND. DE DANEMARCA:			
INSULELE FEROE	1 399	35	1961
TERIT. DEPEND. DE NORVEGIA:			
INSULELE SPITZBERGEN (SVALBARD)	62 422		
DIN ASIA:			
AFGANISTAN	650 000	14 684	1962
ARABIA SAUDITĂ	1 600 000	7 000	1958
BIRMANIA	678 033	22 342	1962
CAMBODGIA	172 511	5 479	1962

EURASIEI

Țara	Suprafața în km²	Populația în mii loc.	Anul
CEYLON	65 610	10 442	1962
R.P. CHINEZĂ	9 597 000	656 600	1957
CIPRU	9 251	580	1962
R.P.D. COREEANĂ	127 193	10 789	1960
COREEA DE SUD	93 600	26 106	1962
FILIPINE	299 680	29 698	1962
INDIA	3 274 674	441 631	1961
BHUTAN	50 000	670	1960
SIKKIM	7 104	161	1961
INDONEZIA	1 904 300	98 500	1962
IORDANIA	96 610	1 752	1962
REPUBLICA IRAK	448 742	6 687	1962
IRAN	1 648 000	21 227	1962
ISRAEL	20 700	2 292	1962
JAPONIA	369 766	94 930	1962
KUWEIT	15 540	321	1962
LAOS	236 800	1 882	1962
LIBAN	10 400	1 700	1963
R.P. MONGOLĂ	1 565 000	998	1962
NEPAL	140 798	9 338	1961
PAKISTAN	946 700	96 600	1962
R.A. SIRIANĂ	184 479	5 067	1962
TAILANDA	514 000	29 000	1963
TURCIA (TOTAL)	780 576	29 059	1962
DIN CARE ÎN EUROPA	23 623	2 339	1962
UNIUNEA REPUBLICILOR SOVIETICE SOCIALISTE (TOTAL)	22 402 200	224 764	1963
DIN CARE ÎN ASIA:	16 831 200	52 946	1963
R.D. VIETNAM	159 000	16 690	1962
VIETNAMUL DE SUD	171 000	14 929	1962
YEMEN	195 000	5 000	1960
TERITORII INCLUSE ÎN FEDERAȚIA MALAYEZIA:			
BORNEO DE NORD	76 115	470	1962
MALAYA	131 313	7 137	1961
SARAWAK	125 206	770	1962
SINGAPORE	581	1 687	1961
TERIT. DEPEND. DE MAREA BRITANIE:			
ADEN (COLONIE)	217	220	1962
ADEN (PROTECTORAT)	290 080	1 000	1962
INSULELE BAHREIN	598	156	1962
BRUNEI	5 765	84	1960
HONGKONG (SEANGAN)	1 013	3 410	1962
KATAR	22 014	55	1962
INSULELE MALDIVE	298	89	1961
MASCAT ȘI OMAN	212 380	565	1962
OMANUL CONTRACTUAL	83 600	111	1962
TERIT. DEPEND. DE PORTUGALIA:			
AOMÎN (MACAO)	16	169	1961
TIMOR	14 925	520	1961
TERIT DEPEND. DE S.U.A.			
INSULELE BONIN	104	0,204	1961
INSULELE RYUKYU	2 196	900	1962

euriónice (BIOL.; despre organisme vegetale), care pot suporta variații relativ largi de *pH* al solului și al apei, putînd să crească atît în medii acide cît și în medii alcaline (ex. unele specii de rogoz, trestie etc.).

Euripide (480—c. 406 î.e.n.), poet tragic grec, supranumit de către Aristotel „poetul tragic prin excelență". Alături de Eschil și Sofocle, **E.** face parte din celebra triadă a poeților dramatici greci care au pus bazele tragediei clasice. **E.** a cunoscut contradicțiile societății ateniene din perioada de declin a democrației sclavagiste și le-a oglindit în opera sa. Influențat într-o oarecare măsură de Protagora, **E.** a împărtășit unele concepții umanitare ale sofiștilor. Din vasta lui operă (cca. 90 de piese) s-au păstrat 17 tragedii și o dramă satirică („Ciclopul", trad. rom. 1925, ult. trad. rom. 1958). Într-o perioadă caracterizată prin mari frămîntări interne, prin intoleranță, războaie și decădere morală, el elogiază dragostea de patrie („Ion", „Ifigenia in Aulis", trad. rom. 1879), protestează împotriva războaielor („Troienele", trad. rom. 1958; „Rugătoarele", „Fenicienele"), critică pe demagogii atenieni („Heraclizii", „Oreste"), pledează pentru dreptul sclavului la libertate („Hecuba", trad. rom. 1905) și al femeii la iubire („Medeea", trad. rom. 1958), realizînd chipuri exemplare de personaje feminine (Alcesta, Andromaca, Ifigenia). **E.** este, de altfel, primul autor dramatic preocupat de prezentarea psihologiei femeii în cele mai variate și mai nuanțate ipostaze ale acesteia. Pornind (după tradiție) de la legende cu caracter mitologic, **E.** a creat însă conflicte și caractere care laicizează în mare măsură dramaturgia elină, mutînd accentul asupra omului și adîncimilor lui sufletești. Prin **E.** teatrul grec cîștigă în realism, întîmplările mitice pierd din aureola lor supranaturală, iar eroii capătă atribute omenești. Personajele sale nu mai sînt victime oarbe ale fatalității, ci purtători ai unor pasiuni, adesea violente, care le călăuzesc destinul. Ele dez-

bat probleme filozofice şi etice majore, enunţă maxime. Datorită acestor trăsături, **E.** a fost supranumit „filozoful scenei". Sub raportul tehnicii dramatice

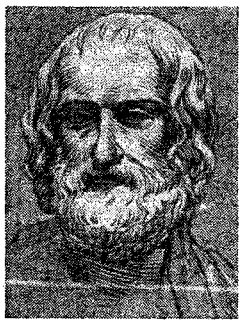

Euripide

E. a adus o serie de inovaţii teatrului grec: a restrîns şi mai mult rolul corului în desfăşurarea acţiunii, a adus alături de elemente tragice şi elemente comice, prevestind astfel drama, a introdus în compoziţia tragediei intriga, peripeţia, recunoaşterea, prologul şi, pentru dezlegarea nodului acţiunii, aşa-numitul „deus ex machina". Opera lui **E.** a inspirat scriitori mari, ca Racine, Corneille, Voltaire, Lessing, Goethe ş.a. În Romînia, tragediile lui **E.** au început să fie traduse în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, de către Panait Ioanide şi Petre Dulfu.

euristic (gr. *heuriskein* „a afla"; despre procedee metodologice), care serveşte la descoperirea unor cunoştinţe noi; de ex. ipotezele ştiinţifice au valoare euristică. V. şi conversaţie euristică.

euritérm (gr. *eurythmos* „armonios" şi *therme* „căldură"; BIOL.; despre organisme acvatice sau terestre), care poate suporta variaţii relativ mari de temperatură a mediului înconjurător.

Europa, partea vestică a blocului continental Eurasia. Numele derivă din cuvîntul semitic *ereb (irib)* „apus". Este situată în emisfera boreală. Puncte extreme continentale: 71°08' latitudine nordică (capul Nordkyn, în Peninsula Scandinavă) şi 36° latitudine sudică (capul Marroqui, în Peninsula Iberică), 9°31' longitudine vestică (capul Roca, în Peninsula Iberică) şi 67°20' longitudine estică (Uralul polar). Limita care desparte **E.** de Asia trece pe la baza versantului estic al munţilor Urali, pe rîul Emba, pe ţărmul nordic şi nord-vestic al Mării Caspice şi de-a lungul munţilor Caucaz. Se mărgineşte la nord şi nord-vest cu mările Kara, Barents, Albă, Norvegiei, Baltică, Nordului, la vest cu Oceanul Atlantic şi la sud cu mările Mediterană, Tireniană, Ionică, Adriatică, Egee, Marmara, Neagră şi Azov. Strîmtorile Bosfor şi Dardanele o despart de Asia Mică, iar strîmtoarea Gibraltar de Africa. **E.** cuprinde peste 7% din suprafaţa uscatului, însumînd, împreună cu insulele, 10 524 000 km². Ţărmurile **E.** sînt foarte crestate. Suprafaţa peninsulelor mari (Scandinavă, Iberică, Balcanică, Italică) însumează peste 2 000 000 km². Cele mai mari insule sînt Marea Britanie, Islanda, Irlanda, Novaia Zemlea. Datorită predominării reliefului de platformă (cîmpii şi podişuri joase), altitudinea medie a **E.** este de numai 340 m, mai scăzută decît a tuturor celorlalte continente, în afară de Australia. Munţii ocupă doar 17% din suprafaţa **E.** (din care numai 1,5% sînt munţi de peste 2 000 m). În partea estică a **E.** se întinde Marea Cîmpie Rusă, în cuprinsul căreia există podişuri şi zone de dealuri. Partea centrală şi vestică a **E.** se caracterizează printr-o mare varietate a reliefului, prin alternarea frecventă a munţilor cu cîmpiile şi podişurile. În Peninsula Scandinavă şi în Scoţia se află munţii cei mai vechi (caledonici), puternic eroda ţi, reînălţaţi datorită mişcărilor tectonice. În Peninsula Scandinavă, aceştia sînt legaţi strîns de regiunea scutului baltic, care are în general relief de podiş şi de cîmpie de eroziune. Prin zona joasă, ocupată de apele Mării Baltice, se face trecerea către Cîmpia Germano-Poloneză, o prelungire a Cîmpiei Ruse, modelată intens de acţiunea glaciaţiei cuaternare. La sud de această zonă se întinde ca o fîşie îngustă zona munţilor hercinici, fragmentaţi puternic de mişcările tectonice, avînd în general înălţimi mijlocii (munţii din Anglia şi Irlanda, Masivul Central Francez, munţii Vosgi, Pădurea Neagră, Ardeni, Masivul Şistos Renan, Munţii Boemiei ş.a.), alternînd cu cîmpii deluroase formate în bazinele tectonice din cadrul zonei hercinice (bazinul Londrei, bazinul parizian, cîmpia din nordul Franţei ş.a.). Partea sudică a **E.** se caracterizează prin predominarea reliefului muntos, alcătuit în general din munţi tineri, formaţi în timpul cutărilor alpine, cu înălţimi mari (Mont Blanc 4 810 m, cel mai înalt vîrf din **E.**) şi relief glaciar dezvoltat. La poalele lor s-au format cîmpii (Cîmpia Padului, Cîmpia Panonică, Cîmpia Romînă). Munţii tineri din catena alpină străbat continentul de la vest spre est (Pirinei-Alpi-Carpaţi), continuîndu-se spre sud cu munţii din peninsule (munţii Cantabrici, Iberici, Apenini, Dinarici, Pindului, Balcani), în care sînt frecvente rocile calcaroase (cu dezvoltate fenomene carstice) şi flişul. Alături de munţii tineri, în **E.** peninsulară se mai întîlnesc şi resturi ale munţilor vechi, în special hercinici (cordiliera centrală a Peninsulei Iberice, munţii din Corsica şi din Sardinia, Munţii Rodope, Rila, Pirin-Planina). Pe continent şi în insulele înconjurătoare există numeroşi vulcani stinşi (ex. lanţul munţilor vulcanici din R.P.R.) şi activi (Vezuviu, Etna, Stromboli, vulcanii din Islanda). În regiunile sudice se produc frecvent cutremure. Subsolul **E.** este bogat în zăcăminte de combustibili şi de minerale utile: huilă (bazinele Ruhr, Donetului, Sileziei, Ţara Galilor etc.), cărbune brun şi lignit (bazinul Saxonia-Turingia, vestul R. P. Polone, bazinul Moscovei, nordul Franţei etc.); petrol în U.R.S.S. (între Volga şi Ural, Caucaz, Subcarpaţii Ucrainei), R.P.R. (Subcarpaţi), R. F. Germană (regiunea Hanovrei); gaze naturale (aproximativ în aceleaşi regiuni; importante sînt zonele gazifere din Podişul Transilvaniei, din regiunea Lacq din Franţa şi cea din Olanda);

minereu de fier în sudul şi centrul părţii europene a U.R.S.S. (Kerci, Krivoi Rog, Kursk), în Urali (Magnitnaia), nordul Scandinaviei, masivul Harz şi Turingia (R.D. Germană), Lorena (Franţa), munţii Cantabrici (Spania); minereuri neferoase în Urali, Munţii Metalici (R.D. Germană şi R.S. Cehoslovacă), în Silezia Superioară (R.P. Polonă), Munţii Apuseni şi Oaş-Gutîi-Ţibleş (R.P.R.), munţii Bakony (R.P. Ungară), Dinarici (R.S.F. Iugoslavia), munţii din Spania, Italia etc. Însemnate sînt şi resursele de săruri de potasiu din R.D. Germană, U.R.S.S. şi Franţa, de apatite din U.R.S.S. (peninsula Kola), de sare gemă din R.P.R., U.R.S.S., R.P. Polonă, R.D. Germană, Austria etc., care constituie importante materii prime pentru industria chimică. Clima este variată, în funcţie de aşezarea în latitudine, de apropierea sau depărtarea faţă de bazinele maritime şi de altitudine. Cea mai mare parte a **E.** este aşezată în zona temperată; în nord-est însă, **E.** pătrunde în zona subpolară, iar în sud în zona subtropicală mediteraneană). Vînturile de vest, care bat dinspre ocean, determină caracterul oceanic al climei în partea vestică a Europei; influenţa lor se resimte adînc în interiorul continentului. Pe măsură ce slăbeşte influenţa vînturilor de vest, clima devine tot mai continentală, pînă la continentală excesivă. Cele mai mari fluvii, în ordinea lungimii lor, sînt: Volga, Dunărea, Niprul, Donul, Peciora, Nistrul, Rinul, Dvina de Nord, Elba, Vistula, Loara, Doneţ, Tisa. Lacuri se găsesc în special în regiunile vechii glaciaţii (Finlanda, Scandinavia, nord-vestul U.R.S.S., Polonia, Alpi). În afara acestora mai există în **E.** şi cîteva lacuri vulcanice şi tectonice. Asociaţiile vegetale şi animale variază în funcţie de zonele climatice. Pentru regiunea mediteraneană sînt caracteristici arborii cu frunze persistente şi asociaţiile de arbuşti (maquis, şibleac); există numeroase insecte şi reptile. În sud-estul zonei temperate se întind stepele şi silvostepele, care în prezent sînt în cea mai mare parte cultivate; aici sînt foarte răspîndite rozătoarele. Pentru restul zonei temperate sînt caracteristice pădurile, care însă au fost tăiate pe mari porţiuni: păduri de foioase (în care predomină fagul şi stejarul), păduri amestecate şi păduri de conifere; aici trăiesc cerbi, căprioare, vulpi, păsări de pădure; numărul lupilor, urşilor, rîşilor s-a redus foarte mult. Extremitatea nordică a continentului este regiunea silvotundrei şi a tundrei polare, cu reni, lemingi şi numeroase păsări. În munţi, vegetaţia şi fauna sînt etajate în altitudine. Din **E.** fac parte următoarele state: Albania, Andorra, Austria, Belgia, Bulgaria, Cehoslovacia, Danemarca, Elveţia, Finlanda, Franţa, R.D Germană, R.F. Germană, Grecia, Irlanda, Islanda, Italia, Iugoslavia, Liechtenstein, Luxemburg, Marea Britanie, Monaco, Norvegia, Olanda, Polonia, Portugalia, Romînia, San Marino, Spania, Suedia, o mică parte din Turcia, Ungaria, U.R.S.S. (partea vestică), Vatican. Populaţia **E.**: 598 000 000 loc. (1961), reprezentînd circa 1/5 din populaţia globului. **E.** este continentul cu cea mai densă populaţie (58 loc./km²). Circa 94% din populaţia **E.** vorbeşte limbi care fac parte din familia indo-europeană, mai răspîndite fiind limbile slave (în special în estul şi sud-estul **E.**), germanice (în special în nordul şi centrul **E.**) şi romanice (în special în vestul şi sudul **E.**); limbile celtice, precum şi letona, lituaniana, albaneza şi greaca, sînt mai puţin răspîndite. Pe lîngă acestea se mai vorbesc şi limbi din grupele fino-ugrică şi turcică.

Europa (în mitologia greacă), fiica lui Agenor, regele

Europa

Tirului (în Fenicia). Zeus, transformat în taur, a răpit-o şi a dus-o în Creta, unde ea a născut pe Minos, Radamante şi Sarpedon, care aveau să devină după moarte judecători în Infern.

európiu (CHIM.), *Eu.* Element din familia pămînturilor rare, cu nr. at. 63; gr. at. 152; p.t. 1 150°C. În afară de valenţa 3 caracteristică elementelor din această familie, **e.** formează şi combinaţii în treapta de valenţă 2.

europoízi, una dintre r a s e l e o m e n e ş t i.

Eustachi, Bartolomeo (1500–1574), anatomist italian, unul dintre creatorii anatomiei ştiinţifice moderne. Eustachi a făcut numeroase descoperiri anatomice, care-i poartă numele: trompa lui **E.** în urechea medie, valvula lui **E.** în auricului drept al inimii.

Eustratie, boier şi cărturar din Moldova. A tradus din greceşte „Pravilele împărăteşti", care s-au tipărit la Iaşi, în 1646, sub titlul „Carte romînească de învăţătură". Această lucrare este o expresie pe plan juridic a intereselor statului feudal centralizat. Este cunoscut şi sub numele de *Eustratie logofătul.* Miron Costin îl consideră autor al *Letopiseţului moldovenesc,* azi pierdut, anterior aceluia scris de Gr. Ureche.

eutanasíe (gr. *eu* „bine, bun" şi *thanatos* „moarte") **1.** Moarte fără dureri. **2.** Provocare de către medic a morţii unui bolnav care suferă de o boală incurabilă şi care îi dă acestuia suferinţe mari sau în cazul unei agonii prelungite. **E.** este oprită de lege.

eutéctic (CHIM., METAL.), aliaj sub formă de amestec mecanic a două sau mai multe faze solide rezultate prin cristalizarea lor simultană, la temperatura constantă, dintr-o soluţie lichidă a unor anumiţi constituenţi. Temperatura la care se produce cristalizarea este cea mai mică temperatură de topire pentru aliajele rezultate din constituenţii soluţiei lichide.

eutectoíd (CHIM., METAL.), aliaj sub formă de amestec mecanic a două sau mai multe faze solide rezultate prin recris-

talizarea lor simultană, la temperatura constantă, dintr-o soluţie solidă.

Euterpe (în mitologia greco-romană), muză a desfătărilor alese şi a muzicii, inspiratoarea cîntăreţilor din flaut. Este reprezentată de obicei cu un flaut dublu.

Euterpe

eutocie (gr. *eutoxia*, din *eu* „bine" şi *tokos* „naştere"; MED.), naştere care se desfăşoară normal, fără nici o complicaţie.

Eutropius (sec. IV e.n.), istoric roman. A scris pe la 367 compendiul „Breviarium ab Urbe condita", în 10 cărţi, în care tratează istoria Romei de la începuturile ei şi pînă la împăratul Valens (364—378), valoros mai ales pentru studierea evenimentelor petrecute în sec. III—IV. Referindu-se în opera sa la evenimentele petrecute în Dacia în sec. II—III, **E.** susţine în mod neîntemeiat că, la data colonizării romane a Daciei, aceasta fusese secătuită de bărbaţi şi că, o dată cu trupele romane, a fost retrasă din Dacia şi populaţia romană (271). Poziţia lui **E.** este apropiată de tradiţiile istoriografiei senatoriale, care preconiza o monarhie moderată.

Euwe *[övə]*, Max (n. 1901), şahist olandez, mare maestru internaţional. Din 1935 campion mondial pînă în 1937. Renumit teoretician şi metodist în domeniul şahului.

Euxin, *Pontul ~ (Pontus Euxinus)*, nume dat în antichitate Mării Negre.

ev, perioadă istorică.

Eva (vechea ebraică *Havva* „străbuna tuturor oamenilor"), potrivit mitului biblic, prima femeie. Creată de dumnezeu din coasta lui Adam, **E.** ar fi fost izgonită împreună cu acesta din rai pentru că a gustat din „pomul cunoştinţei binelui şi răului", care le fusese interzis. Mitul consacră ideea „inferiorităţii femeii"; pe el se bazează şi concepţia teologică a „păcatului originar".

evacuáre (lat. *e* „din" şi *vacuus* „gol") **1.** (TEHN.) **a)** Fază din ciclul motoarelor cu ardere internă sau al turbinelor cu gaze, în care gazele de ardere, după ce au efectuat lucrul mecanic, sînt evacuate din maşină. **b)** Îndepărtare a reziduurilor într-un proces de producţie, a apelor nefolositoare sau provenite din infiltraţii în scopul executării diferitelor lucrări tehnice etc. **E.** apelor de mină prezintă o importanţă deosebită pentru industria extractivă, deoarece, neevacuate, aceste ape pot provoca muierea rocilor, presiuni mari asupra instalaţiilor de susţinere, o atmosferă umedă dăunătoare minerilor şi instalaţiilor, coroziunea pieselor metalice etc. Construcţiile hidrotehnice sînt prevăzute cu evacuatoare care permit conducerea apelor mari şi a viiturilor peste sau prin corpul construcţiilor ori prin vecinătatea lor, în vederea prevenirii stricăciunilor. Instalaţiile cu cazane de aburi, încălzite cu combustibili solizi, sînt prevăzute cu sisteme speciale de **e.** a zgurii şi cenuşii. **E.** reziduurilor industriale în apele curgătoare trebuie făcută cu respectarea măsurilor de purificare a lor pentru a proteja fauna acvatică. Prezintă, de asemenea, o mare însemnătate evacuarea deşeurilor radioactive de la centralele electrice nucleare în locuri sigure şi nepericuloase. **2.** (METAL.) *Perioadă de evacuare*, trecere a oţelului lichid, a fontei sau a altor metale din cuptor în oala de turnare, prin deschiderea orificiului de evacuare sau prin basculare. **3.** (DR.) Îndepărtare a unei persoane, în baza unei hotărîri judecătoreşti sau din ordinul altei autorităţi, dintr-un loc unde acea persoană locuieşte în mod ilegal (ex. **e.** unui chiriaş după expirarea contractului sau **e.** unei persoane care ocupă o locuinţă cu de la sine putere).

evacuator de ape mari, construcţie hidrotehnică care constă din deversoare, goliri de fund sau combinaţii ale acestora şi care este destinată evacuării debitelor excedentare în timpul trecerii apelor mari.

evaluáre (CONT.), exprimare valorică (în etalon bănesc) a mijloacelor fixe şi circulante, a surselor acestora, precum şi a tuturor operaţiilor economice consemnate în documente. Se foloseşte în munca de planificare, de evidenţă şi de control al activităţii economice.

evanghelíar, carte bisericească creştină care conţine cele patru evanghelii. În limba romînă, primul **e.** a apărut în 1561 la Braşov („Tetraevanghelul" lui Coresi).

evanghélie (gr. *euanghélion* „bunavestire", din *eu* „bine" şi *anghello* „vestesc"), parte a Bibliei, recunoscută numai de creştini, constituind fundamentul „Noului testament"; ea conţine naraţiuni fantastice despre „viaţa pămîntească" şi „minunile" miticului Hristos, precum şi tezele de bază ale doctrinei creştine. **E.** a fost folosită pentru consfinţirea orînduirii sclavagiste, iar ulterior a orînduirii feudale şi capitaliste. Evanghelia propovăduieşte pasivitatea, acceptarea resemnată a suferinţelor pămînteşti, „smerenia". Ea se compune din patru cărţi, atribuite de biserică lui Matei, Marcu, Luca şi Ioan (primul şi ultimul fiind „apostoli", iar ceilalţi doi, ucenici nemijlociţi ai apostolilor). Primele trei evanghelii, foarte asemănătoare între ele, se numesc *evanghelii sinoptice*. În realitate, **e.** nu au fost întocmite la mijlocul sec. I, cum pretinde biserica, ci abia în al doilea sfert al sec. al II-lea, de către diverşi autori anonimi, care le-au scris în limba greacă. În afara celor patru **e.**, declarate de biserică în sec. al IV-lea drept „canonice", s-au păstrat fragmente din numeroase *evanghelii apocrife*, care au fost declarate „eretice" şi distruse. Evangheliile apocrife sînt o dovadă că în sînul creştinismului primitiv se înfruntau diverse tendinţe contradictorii. În ciuda eforturilor depuse de teologi, contradicţiile cu privire la faptele şi preceptele atribuite miticului Hristos abundă de altminteri în însuşi textul *evangheliilor canonice*.

evaporáre (FIZ.), transformare a unui lichid în vapori

numai la suprafața sa, la temperaturi inferioare temperaturii sale de fierbere. V. și v a p o r i z a r e.

evaporatór (TEHN.) **1.** Aparat care servește la concentrarea soluțiilor prin fierberea lor,

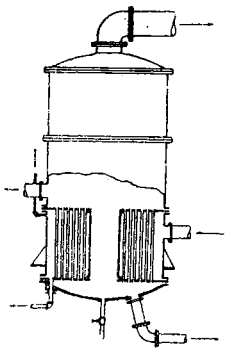

Evaporator cu țevi verticale

încălzirea făcîndu-se, de obicei, cu ajutorul aburului care circulă printr-o manta sau printr-un fascicul de țevi. **2.** Parte componentă a unei instalații frigorifice, în care lichidul de răcire, venit de la condensator, se evaporă, absorbind căldura și producînd frigul.

evaporimétru (METEOR.), instrument care servește pentru măsurarea vitezei de evaporare a apei. Există mai multe tipuri de **e.**; cele mai simple măsoară scăderea nivelului apei sau

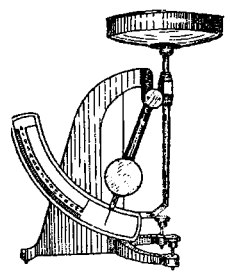

Evaporimetru-balanță

pierderea în greutate a unui rezervor cu apă expus în atmosferă un anumit timp.

evazáre (TEHN.) **1.** Lărgire progresivă a secțiunii de trecere, în zona de ieșire, a unei cavități. **2.** Zona de ieșire, lărgită, a unei cavități.

evazionísm, tendință reacționară în artă de a cultiva „evadarea" din realitatea vieții sociale. **E.** urmărește să-l îndepărteze atît pe artist cît și pe amatorul de artă de la preocuparea pentru probleme sociale, propovăduind „refugiul" în „inconștient", în „ireal", în „supranatural", în trecut sau în atemporalitate. Prin esența sa, **e.** este străin și opus artei realiste în genere și realismului socialist în special.

Evdochia (? — 1467), fiica lui Olelko, mare cneaz al Kievului, căsătorită în iunie 1463 cu Ștefan cel Mare, domnul Moldovei.

„Evenimentul literar", revistă literară săptămînală apărută la Iași între 20 decembrie 1893 și 11 iulie 1894, apoi la București între 18 iulie și 24 octombrie 1894, sub direcția Sofiei Nădejde. În cadrul aprinsei polemici din acea vreme împotriva tezei junimiste a autonomiei esteticului, **E. l.** a susținut principiile artei cu tendință. În același timp însă, în paginile sale s-au făcut simțite unele manifestări teoretice ale poporanismului. La 2 noiembrie 1894, **E. l.** s-a contopit cu suplimentul literar al ziarului „Lumea nouă". Printre colaboratori s-au numărat și C. Stere (cu pseudonimul C. Șărcăleanu), G. Ibrăileanu (Cezar Vraja), Raicu Ionescu-Rion, N. Beldiceanu ș.a.

eventrație (lat. *e* „din" și *venter* „pîntece"; MED.), dehiscență a mușchilor și aponevrozelor, consecutivă unui act operator sau unui traumatism și prin care o parte a conținutului abdominal, învelit în sacul peritoneal, ia contact direct cu fața profundă a pielii. Hernia abdominală este consecința acestui proces.

Everest v. **Ciomolungma.**

evicțiúne (DR.), pierdere, în total sau în parte, a unui drept privind un lucru, prin exercitarea de către o terță persoană a unui drept care se referă la același lucru și care exclude pe cel dintîi (ex. o persoană cumpără un lucru care nu aparține vînzătorului și, ulterior, ca urmare a acțiunii în revendicare a adevăratului proprietar, pierde în întregime sau în parte dreptul dobîndit).

evidență, activitate care asigură informarea permanentă și precisă despre dezvoltarea economiei naționale și a celorlalte sfere ale vieții sociale prin înregistrarea și controlul proceselor și fenomenelor din punct de vedere cantitativ și calitativ. Pentru economia socialistă, care se dezvoltă după un plan unic, sînt obiectiv necesare **e.** și controlul asupra producției și repartiției. — *Evidența economică* (în socialism), sistem unitar de înregistrare, de urmărire și de control, în indicatori cantitativi și calitativi, a procesului reproducției socialiste lărgite, în cadrul întreprinderilor, organizațiilor economice, instituțiilor bugetare, pe ramuri și pe întreaga economie națională. Evidența economică a existat în toate formațiunile social-economice, fiind determinată de necesitățile producției materiale. În capitalism, din cauza proprietății private asupra mijloacelor de producție, nu există posibilitatea unui sistem de evidență pe întreaga economie națională, iar *e. e.* se caracterizează prin aceea că nu reflectă fidel realitatea, este secretă, ascunde profiturile capitaliștilor. În socialism, *e. e.* constituie un sistem unitar de evidență, care cuprinde întreaga economie națională și servește la procurarea datelor necesare planificării economiei, la controlul sistematic asupra îndeplinirii planului, contribuind la asigurarea integrității proprietății socialiste, la descoperirea rezervelor de economisire a muncii sociale, la dezvoltarea și la perfecționarea producției socialiste. Evidența economică socialistă are trei forme: *contabilă, tehnică-operativă* și *statistică.* În R.P.R., coordonarea tuturor formelor de evidență cade în sarcina Direcției Centrale de Statistică de pe lîngă Consiliul de Miniștri. — *E. contabilă,* formă a evidenței economice cu ajutorul căreia se înregistrează prin intermediul conturilor, se urmărește și se controlează după metode proprii diferitele laturi ale procesului reproducției lărgite care pot fi exprimate în bani. Are un rol important în asigurarea calculării juste a prețului de cost efectiv, furnizînd datele necesare în stabilirea rezultatelor obținute și

contribuind la întărirea gospodăririi socialiste. *E. c.* poate fi: a) *analitică* sau *sintetică*, după cum înregistrarea se face în conturi analitice sau conturi sintetice; b) *curentă* (sau *primară*) care cuprinde primele înregistrări făcute zilnic ale operațiilor privind evidența, mișcarea și transformarea mijloacelor economice și a surselor acestora, inclusiv rezultatele obținute. Această formă, la rîndul ei, poate fi: *centralizată*, cînd toate lucrările de evidență contabilă sînt concentrate la contabilitatea centrală a întreprinderii, și *descentralizată*, cînd o parte din lucrările de contabilitate se execută în secțiile de producție, în subunitățile întreprinderii etc.; c) *centralizatoare*, care rezultă din însumarea datelor evidenței contabile curente a întreprinderilor în vederea obținerii unor indicatori centralizați pe ramuri de activitate economică. — *E. tehnică-operativă*, formă a evidenței economice cu ajutorul căreia se înregistrează, se urmărește și se controlează anumite laturi ale procesului reproducției socialiste, anumite fapte sau procese economice în parte, cum sînt: aprovizionările cu materii și materiale pe categorii de furnizori, consumul de materii prime pe feluri și pe unități de produse, evidența realizării contractelor de aprovizionare și desfacere etc. Servește la urmărirea operativă a modului de îndeplinire a planului, la furnizarea de date planificării, evidenței contabile și statistice. — *E. statistică*, formă a evidenței economice care servește la obținerea de date statistice cu ajutorul formelor de observare a fenomenelor social-economice, organizate special de statistică, cum sînt: recensămintele, anchetele colective etc. În socialism, *e. s.* se realizează îndeosebi prin sistemul dărilor de seamă statistice. Principiile și metodele *e. s.* se elaborează de către statistică.

Evlia, Celebi (sec. XVII), învățat turc, autor al unor note de călătorie care conțin relatări interesante despre țările romîne.

evolútă (MAT.) v. **desfășurată.**

evolúție 1. (FILOZ.) **a)** Dezvoltare, în sens larg, care cuprinde atît schimbările cantitative cît și pe cele calitative (ex. **e.** speciilor organice, prin care se înțelege că acestea nu sînt imuabile, ci se transformă în decursul timpului). V. și evoluționism. **b)** (Într-un sens mai îngust) Una dintre formele dezvoltării, și anume schimbarea cantitativă treptată înăuntrul aceleiași calități, spre deosebire de schimbarea calitativă, prin salt. **2.** (LINGV.) **a)** *Evoluție fonetică*, modificare, prin acumulări cantitative, treptate, a unui sunet, a unui grup de sunete sau a întregului sistem fonetic al unei limbi (de ex. trecerea de la *n* la *n* muiat și apoi la *i* semivocalic în lat. *cuneus* > *cuń*, păstrat sub această formă în Banat, > *cui*). **b)** *Evoluție semantică*, evoluție a sensului unui cuvînt, care constă fie în modificarea sensului inițial (de ex. lat. *familia* „familie" > rom. *femeie*), fie în adăugarea unor sensuri noi.

evoluție și revoluție, etape distincte și indisolubil legate ale procesului dezvoltării. Evoluția este etapa acumulărilor cantitative treptate, iar revoluția reprezintă etapa transformărilor calitative. Evoluția pregătește revoluția, iar revoluția desăvîrșește evoluția și creează premisele unei evoluții pe o treaptă superioară. Astfel, trecerea revoluționară de la o orînduire socială la alta este pregătită de acumularea unor condiții obiective și subiective în sînul orînduirii vechi. Metafizica neagă unitatea dialectică dintre **e. și r.**, reducînd dezvoltarea fie la acumulări cantitative treptate, continue (evoluționismul plat), fie la transformări calitative nepregătite de acumulările cantitative, rupte de acestea (de exemplu teoria evoluției emergente). În mișcarea muncitorească, oportunismul de dreapta caută să abată proletariatul de la lupta pentru cucerirea puterii, propovăduind teza reacționară a integrării treptate, evolutive, pe bază de reforme, a capitalismului contemporan în socialism, fără revoluție socială, fără instaurarea dictaturii proletariatului și înlăturarea relațiilor de producție capitaliste. Anarhismul și anarhosindicalismul, dimpotrivă, absolutizînd revoluția și rupînd-o de evoluție, subapreciază necesitatea pregătirii revoluției, ceea ce duce la acțiuni aventuriste, la slăbirea luptei de clasă și la ruperea de mase; prin aceasta anarhismul și anarhosindicalismul au adus grave prejudicii mișcării revoluționare. Marxismul consideră că reformele sociale, ca formă a evoluției, trebuie să fie subordonate revoluției, transformărilor calitative. Reformele în spirit democratic legiferate de parlamentele unor țări capitaliste sub presiunea proletariatului creează condiții prielnice pentru înfăptuirea revoluției sociale. Indiferent de faptul că trecerea de la capitalism la socialism se săvîrșește, în funcție de condițiile concrete ale unei țări, într-o formă nepașnică sau într-una pașnică, ea are întotdeauna caracter revoluționar, implicînd instaurarea dictaturii proletariatului. După cucerirea puterii politice, partidul marxist-leninist, devenit forță de guvernămînt, înfăptuiește reforme sociale radicale, care au ca scop transformarea socialistă a societății. Datorită desființării claselor antagoniste, trecerea de la socialism la comunism are loc treptat, fără revoluție politică, sub conducerea partidului marxist-leninist, cu sprijinul și participarea activă a întregii societăți.

evoluționísm, concepție cu privire la procesul istoric de evoluție a universului, a Pămîntului și a lumii vii. Principala accepție a noțiunii s-a cristalizat în biologie. Problemele centrale ale **e.** în biologie constau, pe de o parte, în demonstrarea faptului evoluției viețuitoarelor, iar pe de altă parte în lămurirea cauzelor și a mecanismelor care determină desfășurarea acestui proces. Fiind o concepție opusă creaționismului, **e.** s-a dezvoltat în luptă împotriva teoriilor despre crearea și invariabilitatea speciilor. Primele idei cu privire la evoluția naturii au fost enunțate încă din

antichitate (Heraclit, Empedocle, Democrit, Teofrast, Lucreţiu şi alţii). Ele erau însă vagi, speculative, nesprijinite pe fapte şi de aceea nu s-au putut impune. Creaţionismul a rămas vreme îndelungată concepţia dominantă. Abia în sec. al XVIII-lea, în strînsă legătură cu acumularea unui bogat material faptic din toate ramurile biologiei şi cu progresele din diferite domenii ale ştiinţelor naturii, apar primele lucrări ştiinţifice care conţin idei evoluţioniste. Fără să rezolve integral problema evoluţiei lumii vii, concluziile parţiale la care au ajuns G. Buffon, M.V. Lomonosov, K.F. Wolff, Erasmus Darwin ş.a. au dat lovituri serioase creaţionismului. Acestea cuprind idei cu privire la unitatea lumii vii, la transformarea speciilor sub influenţa mediului, la înrudirea reală dintre specii şi existenţa unui strămoş comun al speciilor actuale, precum şi idei despre rolul factorului timp în evoluţie. De o deosebită însemnătate a fost şi victoria obţinută de concepţia epigenetică despre dezvoltarea embrionară a animalelor, împotriva preformismului antievoluţionist. Biologul francez J.-B. Lamarck a fost acela care a pus bazele unei concepţii evoluţioniste închegate („Filozofia zoologiei", 1809). **E.** lui Lamarck are însă un caracter materialist inconsecvent şi nu se sprijină pe suficiente fapte concrete. Slăbiciunile lamarckismului şi reacţiunea ideologică din Franţa în primele decenii ale sec. al XIX-lea au făcut ca, în conflictul dintre **e.** şi fixism, concepţia evoluţionistă a lui Lamarck să fie dată un timp uitării. Înfrîngerea fixismului şi fundamentarea pe deplin ştiinţifică a **e.** se datoreşte biologului englez Ch. Darwin. Darvinismul reprezintă, de fapt, **e.** modern. Concepţia evoluţionistă a lui Darwin a fost îmbrăţişată, apărată şi dezvoltată de cei mai însemnaţi biologi din a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi din sec. al XX-lea (Th. Huxley, E. Haeckel, Asa Gray, V.O. Kovalevski, A.O. Kovalevski, J.D. Hooker. K. Vogt, I.I. Mecinikov, K.A. Timireazev, I.V. Miciurin etc.). În ţara noastră, cei mai de seamă naturalişti de la sfîrşitul secolului trecut şi începutul sec. al XX-lea au aderat la **e.** Pe plan internaţional, spre sfîrşitul sec. al XIX-lea, o dată cu intensificarea reacţiunii pe plan ideologic, în ştiinţele biologice s-a produs o puternică criză, care s-a manifestat prin apariţia a numeroase şcoli şi curente biologice antidarviniste, antievoluţioniste, care promovau concepţii idealiste în diferite variante (finalism, vitalism etc.). Deşi evoluţionismul desemnează în primul rînd concepţia cu privire la evoluţia lumii vii, sfera lui este mult mai largă, incluzînd, pe lîngă domeniul biologiei, şi numeroase alte domenii. Astfel, în domeniul geologiei, **e.** şi-a croit drum datorită concepţiilor lui G. Buffon, M.V. Lomonosov, şi mai ales Ch. Lyell (v. actualism). Şi în geologie **e.** a trebuit să ducă o luptă înverşunată împotriva creaţionismului şi a fixismului în genere, să demonstreze caracterul antiştiinţific al catastrofismului, teorie idealistă şi metafizică susţinută de G. Cuvier. În domeniul cosmogoniei, **e.** a urmărit să dezvăluie, în opoziţie cu dogmele teologice, evoluţia în timp a sistemului nostru solar şi a tuturor corpurilor cereşti. Prima cucerire ştiinţifică a **e.** a fost formularea teoriilor cosmogonice ale lui Descartes şi Kant-Laplace. În zilele noastre teoria astrofizicianului V.A. Ambarţumian despre procesele continue de formare a stelelor constituie o confirmare nouă a concepţiei evoluţioniste. Ilustrare vie a principiului istorismului, **e.** a contribuit la progresul gîndirii dialectice în ştiinţele naturii. Pe de altă parte, **e.** a adus o contribuţie extrem de importantă la dezvoltarea şi la fundamentarea materialismului filozofic în genere şi a determinismului în special. Alături de principiul conservării şi transformării energiei şi de teoria celulară, evoluţionismul a constituit o premisă ştiinţifică a apariţiei filozofiei marxiste.

evoluţionism plat, concepţie filozofică mecanicistă, neştiinţifică, susţinută, între alţii, de filozoful englez H. Spencer şi de unii naturalişti din sec. XVIII—XIX, care reduce dezvoltarea la o evoluţie înţeleasă exclusiv ca acumulare cantitativă. **E.p.** este opus dialecticii, întrucît ignorează etapa revoluţionară a procesului dezvoltării, neagă salturile calitative şi nu recunoaşte contradicţiile interne ca izvor al automişcării şi autodezvoltării fenomenelor. Un exemplu de **e. p.** în ştiinţele naturii îl constituie preformismul biologic. Evoluţionismul plat duce pe plan politic la reformism.

evolvéntă (MAT.) v. **desfăşurătoare.**

evorsiúne (GEOGR.), acţiune erozivă a apei curgătoare, care, datorită căderii verticale, formează vîrtejuri, antrenînd nisipul şi pietrişul. **E.** provoacă lărgirea adînciturilor din albiile rîurilor, mai ales la baza cascadelor.

evréi, denumire generală dată populaţiilor de religie iudaică (mozaică), descendente din vechii locuitori ai Palestinei şi din alte populaţii care, în cursul evului mediu, au adoptat iudaismul. Numărul **e.** era în 1937 în întreaga lume de aproximativ 17 000 000. În timpul celui de-al doilea război mondial, hitleriştii au asasinat aproximativ 6 000 000 de **e.** În majoritate, aceste populaţii vorbesc astăzi limba popoarelor în sînul cărora trăiesc, iar o parte limba idiş. Peste 2 000 000 de **e.** (1963) trăiesc în Israel şi vorbesc limba ivrit.

evul mediu, termen convenţional care desemnează faza de dezvoltare istorică a omenirii în care a apărut, s-a dezvoltat şi a intrat în descompunere modul de producţie feudal cu întreaga lui suprastructură. Din punct de vedere cronologic, **e. m.** ocupă perioada de timp dintre căderea modului de producţie sclavagist (sec. al V-lea) şi începutul dezvoltării modului de producţie capitalist (sec. XVI—XVII). Termenul a fost folosit pentru prima dată de uma-

niștii italieni în sec. XV—XVI, pentru a desemna epoca dintre sec. al V-lea și al XV-lea, socotită de ei o epocă de incultură, de „barbarie", de întrerupere a progresului. V. și f e u d a l i s m.

Ewald, Johannes (1743—1781), poet și dramaturg danez, precursor al romantismului în Danemarca. Prieten cu Klopstock, a fost influențat în tinerețe de opera acestuia. Poezia sa lirică este sentimentală și pietistă. A scris tragedii cu tematică din istoria Danemarcii și din mitologie („Rolf Krage", 1770; „Moartea lui Balder", 1773) și comedii. Un fragment din drama lui muzicală „Pescarii" (1778) a devenit imnul național danez. A mai scris și o lucrare memorialistică („Viață și opinii", 1804), care se numără printre operele cele mai valoroase ale prozei daneze.

ex- (lat. *ex* „din, afară din"), element de compunere cu sensul „din, afară din" (ex. *expatriere, extrage*).

exámen 1. (PEDAG.) Mijloc de verificare și de apreciere a cunoștințelor și deprinderilor elevilor sau studenților, care le dă dreptul de a continua studiile sau de a intra în cîmpul muncii cu o anumită calificare. — *E. de maturitate,* examen pe care îl trece un absolvent al unei școli medii, potrivit unor norme stabilite, în urma căruia se bucură de anumite drepturi la intrarea în cîmpul muncii sau la primirea în învățămîntul superior. — *E. de stat,* examen care se dă după absolvirea unei instituții de învățămînt superior în fața unei comisii speciale, în vederea obținerii unei diplome care conferă dreptul la practicarea specialității urmate. **2.** (MED.) *Examen medical periodic,* controlul stării de sănătate a populației prin examinare medicală la anumite intervale, pentru a fi descoperite, în fază incipientă, anumite cazuri de îmbolnăviri. *E. m. p.* este obligatoriu în țările socialiste și se face în mod gratuit. **3.** (IND. ALIMENT.) *Examen organoleptic,* apreciere, cu ajutorul văzului, mirosului și gustului, a calităților produselor alimentare.

exantém (gr. *exanthema,* de la *ex* „în afară", *anthos* „floare"; MED.), erupție care apare pe piele în unele boli infecto-contagioase, ca scarlatina, rujeola, rubeola etc. **E.** este caracteristic pentru fiecare dintre aceste boli, constituind un mijloc de diagnostic.

exarație (lat. *ex* „din" și *arare* „a ara"; GEOGR.), acțiune de modelare (săpare, șlefuire) a rocilor, exercitată de către ghețarii de calotă sau montani în deplasarea lor.

exárh (gr. *exarhos* „șef") **1.** (IST.) **a)** Comandant al unei unități de cavalerie în armata romană (la sfîrșitul sec. al IV-lea). **b)** Comandant militar din Italia și din Africa bizantină în sec. al VI-lea, reprezentant al împăratului din Constantinopol, care supraveghea și alegerile pontificale. Era învestit cu mari puteri militare și civile. În Italia își avea reședința la Ravenna. **2.** (IST. REL.) Demnitate bisericească inferioară aceleia de patriarh și superioară aceleia de mitropolit, care se conferea, prin delegație, de către patriarhia din Constantinopol.

excaváre (lat. *excavare,* din *ex* „din" și *cavus* „gol, scobit"; CONSTR., MINE), operație de săpare a unei cavități în scoarța Pămîntului, în vederea realizării unei exploatări deschise, în cariere și balastiere, a îndepărtării pămîntului pentru obținerea unor platforme plane necesare căilor de comunicații, a efectuării unor lucrări miniere, hidrotehnice etc. **E.** poate fi executată în uscat sau sub apă. Se realizează cu mijloace mecanice (excavatoare), cu mijloace hidromecanice (jeturi de apă sub presiune) sau cu explozivi în cazul rocilor masive.

excavatór (TEHN.), mașină de lucru autopropulsată, folosită pentru săpat și încărcat pămîntul, precum și la extragerea cărbunilor, a minereurilor etc. în exploatările la zi, cariere etc. Este constituit dintr-o macara rotitoare cu un catarg, echipată la capăt cu un lanț și cu un organ de lucru (o lingură, o benă, mai multe cupe de săpare etc.). **E.** cu lingură poate avea lingura dreaptă (pentru săparea pămîntului de jos în sus) sau inversă (pentru săparea de sus în jos), capacitatea lingurii variind între 0,15 și 3,5 m³. **E.** cu benă are în loc de brat două cabluri, cu care organul de lucru este legat de catarg. **E.** cu mai multe cupe poate fi cu *echipament-elindă,* folosit la lucrări sub nivelul căii de rulare, sau cu *rotor,* folosit la săparea șanțurilor, a tunelelor etc. — *E. universal,* excavator care prin înlocuirea anumitor piese (organ de lucru, catarg etc.) poate fi folosit și pentru alte lucrări de construcție. — *E. pășitor,* excavator de mare capacitate (pînă la 25 m³), care înaintează prin pășire, putînd fi folosit pe terenuri slabe (ex. la exploatarea turbei). Este înzestrat cu o placă de reazem pe sol și cu doi papuci cu acționare hidraulică, care asigură o înaintare lentă.

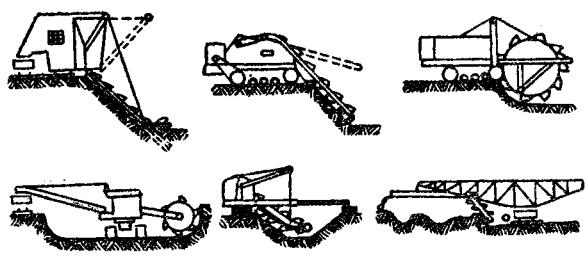

Tipuri de excavatoare

excavație 1. (IND. EXTR., CONSTR.) Cavitate în scoarța Pămîntului, la suprafață sau în adîncime, creată de unele fenomene naturale (**e.** naturală), executată artificial în scopul realizării unor construcții tehnice (fundații, terasamente, canale, tuneluri, galerii de mină etc.) sau rezultate în urma extracției substanțelor minerale utile. V. și e x c a v a r e.

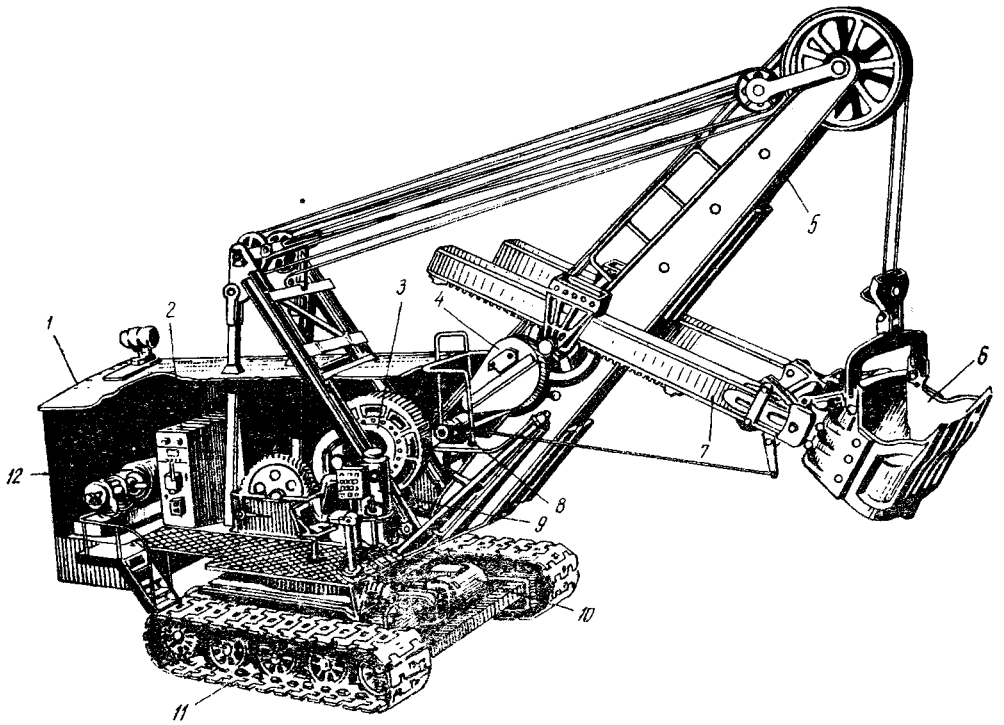

Excavator

1 — caroserie; *2* — cameră de distribuţie; *3* — troliu; *4* — mecanism de apăsare a cupei; *5* — catarg; *6* — cupă; *7* — braţul cupei; *8* — motorul pentru deschiderea cupei; *9* — motorul pentru rotire; *10* — motorul de tracţiune; *11* — şenilă; *12* — grup electrogen

2. (MED.) Cavitate patologică formată într-un organ (plămîn) pe locul unei leziuni degenerative. Este tipică pentru tuberculoza pulmonară.

excedént (FIN.), suma cu care încasările depăşesc plăţile. — *E. bugetar*, suma cu care veniturile statului depăşesc cheltuielile acestuia. *E. b.* este caracteristic economiei socialiste, fiind folosit de statul socialist ca sursă de creditare a economiei naţionale.

excéntric (TEHN.), organ de maşină în formă de disc, calat pe un arbore rotitor, axa geometrică a discului fiind deplasată paralel faţă de axa arborelui, care coincide cu axa de rotaţie a discului. Serveşte, împreună cu biela de comandă, la transformarea unei mişcări circulare în mişcare rectilinie alternativă, sau invers.

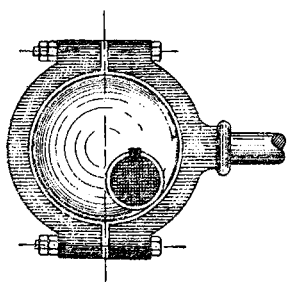

Excentric

excentricitáte (TEHN.), distanţa dintre axele de rotaţie a două piese excentrice (ex. distanţa dintre axa arborelui motor şi axa butonului manivelei).

excépţie (DR.), mijloc procesual de apărare, prin care se tinde ca un organ de jurisdicţie să anuleze sau să respingă cererea fără a intra în cercetarea fondului unei cauze, să trimită cauza la un alt organ de jurisdicţie sau să-i amîne examinarea ori soluţionarea. Sin. *incident*.

excerpta (BIBL.), termen latin însemnînd „extrase" şi denumind: a) pasaje extrase dintr-una sau mai multe lucrări ale unui autor; b) publicaţii conţinînd extrase din autorii vechi sau periodice cuprinzînd extrase sau rezumate după studii şi articole curente dintr-un anumit domeniu (ex. *Excerpta medica*).

excés 1. (DR.) *Exces de putere*, infracţiune care constă în fapta funcţionarului unui organ de stat de a efectua acte care intră în atribuţiile altui organ de stat sau de a împiedica, zădărnici ori îngreuia, prin orice mijloace, exercitarea acelor atribuţii. **2.** (MAT.) *Exces sferic*, diferenţă între suma unghiurilor unui triunghi sferic şi 180 de grade sexagesimale, respectiv 200 de grade centezimale.

excitabilitáte (FIZIOL.), însuşire caracteristică substanţei vii, care constă în capacitatea de a reacţiona în mod specific la acţiunea mediului extern şi intern; ea stă la baza activităţii de reflectare a organismelor, care s-a dezvoltat în cursul interacţiunii acestora cu mediul ambiant. La animalele care nu au sistem nervos (protozoare), influenţele mediului

sînt recepționate de toată protoplasma celulelor. La animalele cu sistem nervos, în procesul de evoluție au apărut organe speciale (receptori), care au rolul de a recepționa excitații din mediu. La plante, procesele de **e.** se petrec după un mecanism mai simplu.

excitánt 1. (FIZIOL.) Agent al mediului extern sau intern capabil să declanșeze o reacție din partea unui organ sau a organismului. **2.** (FARM.) Substanță care sporește capacitatea funcțională a organismelor, avînd un efect stimulator (ex. cafeina, benzedrina etc.).

excitáre (FIZ.), creștere a energiei unui sistem, prin care el este adus din starea sa normală, denumită adesea *stare fundamentală*, într-o stare de energie mai mare, denumită *stare excitată*.

excitatoáre (ELT.), generator electric utilizat pentru alimentarea înfășurării de excitație a altor mașini electrice. **E.** mașinilor sincrone și cele ale unor mașini de curent continuu (ex. la agregatele generator-motor) pot fi generatoare de curent continuu sau mașini electrice amplificatoare. La unele motoare asincrone de mare putere, în scopul îmbunătățirii factorului de putere și pentru reglarea vitezei, se conectează în circuitul rotorului mașini de curent alternativ trifazate cu colector, numite **e.** trifazate sau compensatoare de fază. Puterea **e.** reprezintă 0,5—3% din puterea nominală a mașinii deservite.

excitáție 1. (FIZIOL.) **a)** *Stare de excitație*, stare de activitate, specifică țesuturilor vii, bazată pe intensificarea metabolismului sub acțiunea unui excitant. Se manifestă, după natura țesutului, prin contracție la mușchi, prin secreție la glande, prin apariția unui influx nervos la neuroni. **b)** *Proces de excitație*, trecere a unui țesut din starea de repaus relativ la starea de activitate. V. și inhibiție. **2.** (ELT.) Producere a cîmpului magnetic inductor util în mașinile electrice, în unele aparate electrice și în unele instrumente electrice. După modul în care sînt legate înfășurările de **e.** la mașinile de curent continuu, acestea pot fi: cu **e.** independentă, cu autoexcitație sau cu **e.** mixtă. Înfășurările de **e.** ale mașinilor sincrone sînt întotdeauna alimentate de la surse independente de curent continuu (de la o excitatoare, de la o baterie de acumulatoare sau, prin intermediul unor redresoare ori al unor convertizoare, de la rețeaua de curent alternativ).

excitație și inhibiție corticală (FIZIOL.), cele două procese fundamentale ale activității emisferelor cerebrale. I.P. Pavlov și colaboratorii săi au studiat experimental aceste două procese, descoperind legile dinamicii lor: iradierea, concentrarea și inducția reciprocă. **E. și i. c.** sînt două procese opuse care se întrepătrund, exprimînd unitatea și lupta contrariilor în activitatea nervoasă superioară. Acestor procese neurofiziologice le corespund fenomene bioelectrice (care pot fi înregistrate prin modificarea ritmurilor în electroencefalogramă) și fenomene biochimice în legătură cu asimilația și dezasimilația, produse în cadrul metabolismului celular. **E. și i. c.** se manifestă diferit de la un individ la altul, în funcție de intensitatea, mobilitatea și echilibrul acestor două procese fundamentale. Aceste diferențe determină tipurile de activitate nervoasă superioară.

excízie (lat. *excisio*, de la *excidere* „a tăia"; MED.), extirpare a unei porțiuni de țesut cu ajutorul unui instrument chirurgical.

excomunicáre (IST. REL.), pedeapsă care constă în excluderea temporară sau definitivă a unui credincios dintr-o comunitate religioasă, aplicată îndeosebi de religia mozaică și creștină, pentru abateri de la canoanele sau de la dogmele religiei respective. **E.** sub afurisenie *(anatema)* implica în evul mediu scoaterea în afara legii. **E.** a constituit o armă a obscurantismului religios împotriva „ereticilor" și a gînditorilor înaintați. Papalitatea a folosit **e.** în cearta dintre papi și împărați, precum și împotriva monarhilor care au știrbit privilegiile bisericii catolice. În prezent, în condițiile despărțirii bisericii de stat, precum și ale declinului general al influenței religiei asupra maselor, **e.** a căzut în desuetudine.

excoriáție (MED.) v. **eroziune**[2].

excrescénță (MED.), țesut cu aspect tumoral crescut pe suprafața unui organ sau a corpului (ex. polip, neg, vegetație).

excréție (FIZIOL.), proces de eliminare a produșilor rezultați din procesele de dezasimilație ale organismului animal. Produșii de excreție sînt eliminați pe diverse căi: digestivă, urinară, respiratorie, cutanată (glande sudoripare) etc. **E.** se mai numește *secreție externă*.

executáre 1. (DR.) Îndeplinire a obligației debitorului. — *Executare silită*, procedură inițiată de creditor sau din oficiu, prin care debitorul este constrîns, în temeiul unui titlu executor și cu ajutorul organului de stat competent, să-și îndeplinească obligația. — *Executarea pedepsei*, activitatea organelor judiciare și administrative de a supune la pedeapsa pronunțată pe cel condamnat printr-o hotărîre penală. **2.** (FIN.) **a)** *E. bugetară* (în socialism), realizarea veniturilor bugetare și folosirea lor pentru acoperirea cheltuielilor stabilite prin buget, în strictă concordanță cu destinația aprobată. Prin *e. b.* se asigură o mobilizare deplină și la timp a veniturilor prevăzute în buget, o finanțare neîntreruptă a instituțiilor, întreprinderilor și organizațiilor economice de stat, a tuturor acțiunilor de stat privind cultura, sănătatea, administrația etc. **b)** *Executare de casă (a bugetului)*, încasarea, păstrarea și eliberarea mijloacelor bănești pentru acoperirea cheltuielilor bugetare. Se realizează fie prin intermediul organelor și al instituțiilor speciale ale Ministerului Finanțelor (sistemul de tezaur), fie prin intermediul băncilor (sistemul bancar). În R.P.R., *e. de c.* se face de către Banca de Stat a R.P.R.

executívă, *puterea* ~ (în organizarea statului burghez), sistemul de organe, compus din guvern și întregul aparat administrativ în frunte cu șeful

statului, în așa-zisa aplicare a principiului *separației puterilor*. În perioada imperialismului, *p. e.* acaparează conducerea statului, reducîndu-se astfel rolul parlamentului.

executór (DR.) **a)** *Executor judecătoresc*, funcționar a cărui sarcină principală este aducerea la îndeplinire a executării silite a hotărîrilor civile, precum și a hotărîrilor penale, dar numai în privința despăgubirilor și a confiscărilor. *E. j.* funcționează la tribunalul popular și prin intermediul său se săvîrșesc și alte acte de procedură, ca notificări, oferte reale etc. **b)** *Executor testamentar*, persoană desemnată prin testament spre a se îngriji de executarea dispozițiilor acestuia.

execuție provizorie (DR.), efect al unei hotărîri judecătorești de primă instanță de a putea fi pusă în executare mai înainte de a rămîne definitivă. Această posibilitate este prevăzută de lege sau se acordă, la cererea părții interesate și în condițiile legii, de către instanța de judecată. Asemenea hotărîri sînt denumite hotărîri date cu **e. p.**

exegetică, *școala* ~ (DR.), doctrină juridică burgheză care folosește o metodă de interpretare strict literală și logic-formalistă a textelor de lege, pentru a desprinde intenția legiuitorului întocmai cum a fost formulată în momentul edictării legii. Ducînd la o aplicare mecanică și îngustă a textelor de lege, *ș. e.* este caracteristică poziției juriștilor burghezi în perioada imediat următoare cuceririi puterii de către burghezie, reflectînd interesul acesteia de a asigura respectarea strictă a legalității create de ea. Pe măsura transformării burgheziei într-o clasă reacționară, și îndeosebi în epoca imperialismului, cînd ea este deseori interesată în încălcarea propriei ei legalități, metodele de interpretare exegetică sînt abandonate în favoarea unor metode mai „libere" ori „evolutive" de interpretare a legii, spre a putea nesocoti și pe această cale drepturile oamenilor muncii, proclamate formal în legile burgheze.

exegéză (gr. *exegesis* „interpretare"), interpretare, comentare, explicare (de conținut și filologică) a unui text literar, juridic, religios etc.

exequatur (termen latin însemnînd „să se execute"; DR.) **1.** Actul guvernului unui stat prin care se conferă consulilor unui alt stat dreptul de a-și îndeplini atribuțiile pe teritoriul statului unde urmează să funcționeze. **2.** Încuviințare dată de a se executa o hotărîre judecătorească sau arbitrală străină. Încuviințarea se dă prin învestirea acesteia cu formulă executorie de către tribunalul locului executării.

exercițiu 1. (PEDAG.) Executare repetată, sistematică și conștientă a unei acțiuni în vederea dobîndirii sau perfecționării unei priceperi sau a unei deprinderi. Din punct de vedere fiziologic, **e.** constă în formarea unui sistem de legături temporare (stereotip dinamic). Ca metodă de învățămînt, **e.** reclamă organizarea lor într-o anumită ordine: prezentarea orală și practică de către profesor a modului de efectuare a acțiunii (**e.** introductive), executarea în mod repetat, sistematic și independent a acțiunii de către elev (**e.** de bază), combinarea și complicarea acțiunilor elevului (**e.** paralele). **2.** (SPORT) *Exercițiu fizic*, mijloc principal al educației fizice, care constă în acțiuni motrice voluntare special selecționate și folosite după o anumită metodică în vederea îndeplinirii sarcinilor instructive și educative. Ca mijloace ale educației fizice, *e.f.* sînt practicate sub formă de gimnastică, jocuri, turism etc.

exercițiu bugetar v. **an bugetar.**

exercițiu financiar, perioadă de timp în care se execută bugetul de stat și care poate să corespundă cu anul bugetar sau să fie mai mare cu 3—6 luni decît acesta. În primul caz, executarea bugetului se închide automat la expirarea anului bugetar (sistem de gestiune), veniturile restante și cheltuielile neefectuate incluzîndu-se în bugetul anului următor. În al doilea caz, executarea bugetului se prelungește cu cîteva luni după expirarea anului bugetar, pentru a putea lichida operațiile restante ale bugetului anterior. În R.P.R. exercițiul financiar este egal cu anul calendaristic.

exeréză (MED.) v. **ablațiune.**

exerga (gr. *ex* „în afară" și *ergon* „lucru"; NUM.), spațiu rezervat pe marginea unei monede sau a unei medalii pentru o inscripție; inscripția însăși.

exfoliație (lat. *ex* „din" și *folium* „foaie"; MED.) **1.** Proces de desprindere a straturilor superficiale ale pielii, în solzi sau în lamele subțiri. **2.** Proces de desprindere lamelară a unui fragment de os, cartilagiu sau tendon necrozat.

exfoliére 1. (TEHN.) Fenomen de fisurare și de desprindere a unor straturi subțiri de la suprafața unui material sau a unei piese. **2.** (FITOPAT.) *Exfolierea scoarței ramurilor*, boală a pomilor fructiferi și a arborilor de pădure, provocată de ciuperca parazită *Physalospora cydoniae* din clasa ascomicetelor. Se localizează mai ales pe ramuri, unde scoarța se înnegrește, țesuturile se adîncesc și prezintă crăpături neregulate care nu se dezvoltă în profunzime. Exfolierea scoarței ramurilor este mai frecventă la meri.

exhaustór (lat. *exhaustus*, de la *exhaurire* „a goli"; TEHNICĂ), ventilator folosit la aspirarea și evacuarea aerului sau a altor gaze din încăperi închise, în vederea aerisirii, a desprăfuirii, a transportului de particule solide în suspensie în aer sau în gaze (transport pneumatic) etc.

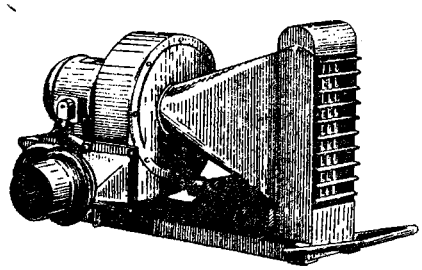

Exhaustor

exigibilă, *obligație* ~, obligație a cărei executare poate fi cerută de creditor de îndată.

exil (în statele exploatatoare), pedeapsă aplicată mai ales pentru delicte politice. În orînduirile precapitaliste, **e.** consta în obligația unei persoane de a părăsi locul de origine și de a se stabili într-o altă localitate, unde urma să fie supusă unui regim politic sau juridic de inferioritate, sau în altă țară. În țările capitaliste care aplică această pedeapsă, **e.** constă în obligarea cetățeanului de a părăsi țara, presupunînd că cel condamnat este primit pe teritoriul altei țări.

existența socială și conștiința socială, categorii fundamentale corelative ale materialismului istoric, care desemnează latura materială și cea spirituală a vieții sociale; raportul dintre ele constituie problema fundamentală a științei despre societate. K. Marx a distins pentru prima oară din mulțimea multiformă a relațiilor sociale relațiile de producție, ca relații obiective, ca element fundamental al existenței sociale care determină procesele spirituale ale vieții sociale. „Nu conștiința oamenilor le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința" (K. Marx). Această descoperire a determinat transformarea studiului vieții sociale într-o adevărată știință. Prin existența socială înțelegem condițiile vieții materiale a societății, în primul rînd modul de producție a bunurilor materiale. Conștiința socială este rezultatul reflectării vieții materiale a societății în mintea oamenilor; ea cuprinde totalitatea ideilor, concepțiilor, teoriilor politice, juridice, filozofice, morale, artistice, științifice, religioase ale societății, precum și psihologia socială a oamenilor. Conștiința socială include, pe lîngă ideologie (concepțiile politice, juridice, etice, estetice, filozofice, religioase), unele elemente fără caracter de clasă, ca adevărurile matematice, principiile logice, legile științelor naturii etc. În opoziție cu concepțiile idealiste, care explică dezvoltarea socială prin diverși factori ideali, materialismul istoric demonstrează că viața materială este factorul prim, determinant, iar viața spirituală este factor secund, reflectarea vieții materiale. Concepțiile politice și juridice, filozofia, morala, arta, știința, religia sînt forme distincte ale vieții spirituale a societății, forme ale conștiinței sociale, în care se reflectă existența socială și prin care societatea devine conștientă de existența sa. „Conștiința (das Bewusstsein) nu poate fi niciodată altceva decît existența conștientă (das bewusste Sein), iar existența oamenilor este procesul real al vieții lor" (K. Marx). În opoziție cu materialismul „economic", vulgar, care neagă rolul ideilor în viața societății, materialismul istoric subliniază interacțiunea dintre existența socială și conștiința socială, rolul activ al conștiinței sociale față de existența socială. Conștiința socială poate stimula sau frîna dezvoltarea existenței sociale, după cum reflectă interesele claselor progresiste sau ale celor reacționare, după cum reflectă sau nu cerințele obiective ale dezvoltării istorice. Marxism-leninismul arată importanța revoluționară a ideilor înaintate, care, pătrunzînd în conștiința maselor, devin o forță materială a dezvoltării societății. Schimbarea existenței sociale determină schimbarea conștiinței sociale, dar aceasta nu se produce automat, dintr-o dată, ci în cursul unui proces complex și îndelungat. Ca factor secund, derivat, conștiința socială manifestă, de regulă, tendința de a rămîne în urma existenței sociale. Marxism-leninismul consideră însă că rămînerea în urmă a conștiinței sociale față de existența socială nu trebuie absolutizată; ea arată că lupta împotriva concepțiilor retrograde, a vederilor conservatoare și pentru promovarea ideilor înaintate, revoluționare accelerează formarea conștiinței de clasă proletare și a conștiinței socialiste. Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn stabilește sarcina dezvoltării bazei tehnico-materiale a socialismului și arată totodată că, în etapa actuală, rolul conștiinței sociale crește continuu, în funcție de complexitatea tot mai mare a sarcinilor ridicate de desăvîrșirea construcției socialiste. V. și bază și suprastructură; conștiință; formele conștiinței sociale.

existență[1], categorie filozofică prin care se desemnează natura, realitatea obiectivă, materia. Raportul dintre **e.** și conștiință constituie problema fundamentală a filozofiei. În opoziție cu idealismul, materialismul consideră **e.** (materia) ca factor prim, iar conștiința (spiritul, ideea) ca factor secund. Materialismul dialectic combate tentativele idealiste de a șterge cu ajutorul noțiunii de **e.,** luată în sens abstract, deosebirea dintre materie și conștiință. F. Engels a arătat în „Anti-Dühring" că unitatea lumii nu constă pur și simplu în existența ei, ci în materialitatea ei. Spre deosebire de materialismul mecanicist, materialismul dialectic subliniază diversitatea calitativă a **e.,** explicînd-o prin diversitatea formelor de mișcare a materiei. V. și conștiință.

existență[2], *teoremă de* ~ (MAT.), teoremă prin care se demonstrează că, în anumite condiții, o problemă admite soluții. Exemple tipice sînt **t. de e.** a soluțiilor sistemelor de ecuații diferențiale sau cu derivate parțiale (Cauchy, Kowalewsky), din *analiza matematică.*

existențialism, curent filozofic idealist-subiectiv iraționalist, larg răspîndit în epoca imperialismului. Existențialismul a apărut în Germania la sfîrșitul deceniului al treilea al sec. al XX-lea. Principalii săi reprezentanți sînt M. Heidegger și K. Jaspers (în Germania), J. P. Sartre, G. Marcel, A. Camus și S. de Beauvoir (în Franța). Izvoarele teoretice ale **e.** sînt filozofia vieții, fenomenologia lui E. Husserl și filozofia mistică-religioasă a lui S. Kierkegaard. **E.** prezintă o mare diversitate de variante, care au însă trăsături fundamentale comune. El neagă caracterul obiectiv al existenței,

considerînd ca reală numai existența umană sau, mai precis, trăirea afectivă a existenței de către individ. El consideră că trăirile care alcătuiesc conținutul principal al vieții omului sînt „grija", „neliniștea" (a cărei formă principală este „frica de moarte") și sentimentul singurătății. Reflectînd într-o formă mistificată, denaturată, contradicțiile capitalismului, **e.** susține că existența umană ca atare este sfîșiată de contradicții insolubile și are, prin ea însăși, un caracter tragic. El neagă posibilitatea realizării de către om a unei societăți în care această „esență" tragică să fie suprimată. Bazat pe aceste premise, **e.** construiește o etică individualistă și pesimistă. Prin interpretarea metafizică a problemei libertății morale a individului, **e.** rupe personalitatea umană de societate, o pune în afara condiționărilor sociale obiective. **E.** exprimă criza liberalismului și raționalismului burghez, care nu pot explica efectele dominației forțelor haotice, oarbe ale societății capitaliste contemporane, nu pot oferi o cale de ieșire de sub această dominație. El oglindește sentimentul de dezorientare al unor pături ale intelectualității burgheze în condițiile acestei crize. **E.** și-a exercitat influența în special asupra artei și literaturii burgheze contemporane, mai ales în Franța. Orientarea politică a filozofilor existențialiști este diferită: în timp ce unii dintre ei (Heidegger, Jaspers) s-au situat pe poziții reacționare, alții (Sartre, Camus, S. de Beauvoir) au luat atitudine împotriva fascismului, pentru apărarea democrației și a păcii. În Romînia burghezo-moșierească, influența **e.** s-a resimțit în curentul iraționalist și profascist al t r ă i r i s m u l u i.

exînscrís (MAT.; despre figuri sau corpuri geometrice), tangent la una dintre laturile, respectiv fețele unei alte figuri sau corp poligonal ori poliedral și la prelungirile celorlalte laturi, respectiv fețe ale acelei figuri sau corp (ex. cerc exînscris unui triunghi).

exo- (gr. *exo* „în afară"), element de compunere cu sensul „în afară" (ex. *exocarp*, *exogen*).

exocárp (gr. *exo* „în afară" și *karpos* „fruct, rod"; BOT.), partea externă a pericarpului, formată din pereții ovarului, la fructele normal dezvoltate. **E.** este subțire și se compune din unul sau două straturi de celule. Sin. *epicarp*.

exocrín (FIZIOL.), care are o secreție externă, al cărui conținut se elimină prin intermediul unui canal excretor (ex. glande salivare, lacrimale, sudoripare etc.).

exodérm (gr. *exo* „în afară" și *derma* „piele"; BOT.), țesut vegetal constituit din celule mari poliedrice, situate sub epiderma rădăcinii. În timpul creșterii, celulele **e.** se strîng unele lîngă altele, formînd o pătură continuă fără spații intercelulare. **E.** are rol de țesut protector temporar.

exoftalmíe (gr. *exo* „în afară" și *ophtalmos* „ochi"; MEDICINĂ), proeminență a globilor oculari în afara orbitelor. Constituie unul dintre semnele principale ale bolii lui Basedow.

exogamíe (gr. *exo* „în afară" și *gamos* „căsătorie"; ISTORIE), lege fundamentală a gințiimatriarhale, impusă de religie sau cutumă, conform căreia căsătoriile între membrii aceleiași ginți erau interzise.

exogén[1] (gr. *exo* „în afară" și *genos* „naștere, generație"; MED.), care ia naștere, care este datorit unor cauze din afara organismului (ex. intoxicație **e.**, infecție **e.**).

exogén[2], *proces* ~ (GEOL.), totalitatea fenomenelor geologice care se desfășoară fie la suprafața, fie în imediata apropiere a suprafeței globului terestru, datorită factorilor ce depind de energia solară captată de planetă: temperatura, mișcarea aerului și a apei, acțiunea ghețarilor, acțiunea organismelor etc. *P. e.* duce la dezagregarea și la alterarea rocilor, precum și la formarea rocilor sedimentare.

exogíră (gr. *exo* „în afară" și *gyros* „cerc"; PALEONT.), subgen fosil de lamelibranhiate din familia ostreidelor, care aveau cochilia cu valve inegale, umboanele mai mult sau mai puțin răsucite în spirale și rudimente de dinți. **E.** se găsește în depozitele de vîrstă jurasică superioară și cretacică. În

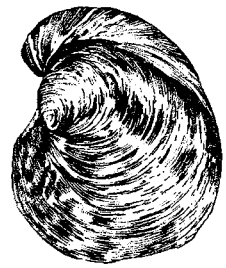

Exogiră

R.P.R. a fost găsit în Munții Apuseni și în Dobrogea.

exomorfísm (gr. *exo* „în afară" și *morphe* „formă"; PETROGRAFIE), totalitatea modificărilor care survin în rocile din vecinătatea imediată a unui corp eruptiv ca urmare a ridicării temperaturii și difuziunii soluțiilor fierbinți degajate din magmă.

exondáre (GEOL.), proces de ridicare deasupra nivelului mării a unor suprafețe ale scoarței terestre, datorită mișcărilor tectonice (ex. **e.** părții centrale a Carpaților la sfîrșitul perioadei cretacice).

exoneráre (lat. *ex* „din" și *onus*, *oneris* „greutate, povară"; DR.), descărcare de răspundere prin efectul unei dispoziții legale sau al unei clauze contractuale (ex. f o r ț a m a j o r ă, care are drept efect descărcarea de răspundere pentru neexecutarea obligației).

exorcísm (gr. *ex* „în afară" și *orkos* „jurămînt"), practică magică a religiilor primitive, avînd drept scop alungarea „demonilor" prin rugăciuni și descîntece. **E.** se menține și astăzi în cultul catolic.

exórdiu (lat. *exordium*, de la *exordiri* „a începe"; STIL.), prima parte a unui discurs, în care oratorul urmărește cîștigarea atenției și bunăvoinței auditoriului, enunțînd sumar și conținutul cuvîntării. Se numește **e.** și partea introductivă a unei lucrări literare.

exosmóză (gr. *ex* „din" și *osme* „curent"; CHIM., FIZ.), proces osmotic de trecere a unui fluid prin membrana care înconjură un sistem fizico-chimic dinspre interior spre exterior. În cazul organismelor

vii, **e.** se manifestă prin ieşirea apei şi a substanţelor dizolvate din celulă prin membranele protoplasmatice. V. şi e n d o s m o z ă.

exostóză (gr. *ex* „în afară" şi *osteon* „os"; MED., MED. VET.), excrescenţă osoasă de natură inflamatorie sau traumatică. La om apare în gută, sifilis, după traumatisme etc. La cal se localizează în vecinătatea articulaţiilor membrelor, primind diferite denumiri după locul unde apar (spavan, iepuraş, eparven etc.). Provoacă şchiopătări şi anchilozarea articulaţiilor. Se mai numeşte *os mort*.

exostózică, *boală* ~, anomalie de dezvoltare a oaselor, observată în timpul creşterii acestora în punctele unde creşterea este mai activă.

exotéric (gr. *exoterikos* „exterior"), accesibil sau destinat tuturor. Termenul se foloseşte mai ales în legătură cu anumite doctrine filozofice sau religioase ori cu anumite ritualuri religioase. V. şi e s o t e r i c.

exotérmic (FIZ.; despre fenomene fizice sau chimice), care se produce cu degajare de căldură (ex. arderea carbonului, condensarea vaporilor de apă, fisiunea nucleelor de uraniu 235 etc.).

exotísm (gr. *exotikos*, din *exo* „din afară"), tendinţă în literatura şi arta europeană, mai ales romantică, a sec. al XIX-lea de a cultiva pitorescul peisajelor geografice şi etnografice străine. **E.** reprezintă fie o modalitate a satisfacerii aspiraţiilor romantice pentru literatura de imaginaţie, fie un prilej de evadare pentru romantismul reacţionar din realitatea istorică revoluţionară a epocii.

exotoxine (MICROBIOL.), substanţe toxice, de natură proteică, secretate de anumite specii microbiene (ex. bacilii difteric, tetanic, botulinic) în mediile în care se dezvoltă şi care produc stări toxice-infecţioase la om şi la animale.

expansiúne 1. (EC. POL.) extindere a influenţei şi dominaţiei economice şi politice a unui stat asupra altor ţări; ocupare de teritorii străine. Expansiunea se înfăptuieşte atît prin metode economice (e x p o r t d e c a p i t a l, politică valutară etc.) cît şi prin metode neeconomice (ex. presiuni diplomatice, folosirea forţei armate). V. şi i m p e r i a l i s m. **2.** (FIZ., CHIM., TEHN.) Creştere a volumului unui sistem fizico-chimic. **E.** se produce datorită creşterii temperaturii sistemului sau scăderii presiunii. **3.** (CONSTR.) Umflarea pastei de mortar sau de beton după prepararea acesteia în timpul prizei şi în timpul întăririi.

expansiunea universului (ASTR.), teorie idealistă apărută în deceniul al doilea al secolului al XX-lea. Ea porneşte de la fenomenul d e p l a s ă r i i s p r e r o ş u, explicat de mulţi astrofizicieni prin depărtarea reciprocă a nebuloaselor cu o viteză care creşte proporţional cu distanţa dintre ele. Unii filozofi şi astronomi idealişti au tras de aici concluzia că la început întregul univers ar fi fost concentrat într-un „atom primar", creat de dumnezeu, din voinţa căruia a început să se extindă; ei încearcă astfel să fundamenteze mitul creaţiei lumii. Teoria **e. u.** nu rezistă în faţa criticii; nu există motive să se presupună că, chiar în partea din univers pe care o observăm, mişcarea nebuloaselor ar fi rămas aceeaşi în toate timpurile. Un fenomen local, care se produce numai într-o parte limitată a universului şi care se observă numai într-un interval de timp relativ neînsemnat, nu poate fi prezentat ca o lege generală a mişcării universului infinit. Teoria **e. u.** nu este în stare să zdruncine teza infinităţii universului în spaţiu şi timp, luate în unitatea lor indisolubilă.

expatriére v. **emigrare.**

expectoránt (lat. *expectorare*, din *ex* „din" şi *pectus* „piept"; FARM.), medicament care favorizează fluidificarea şi eliminarea secreţiilor traheobronhice (ex. benzoatul de sodiu, ipeca, primula etc.).

expectoráţie (MED.) **1.** Eliminare prin tuse a produselor patologice din plămîni sau căile respiratorii superioare (trahee, laringe, faringe). **2.** Secreţie patologică a căilor respiratorii, eliminată din organism prin tuse. Este foarte abundentă în bronşita cronică, bronşectazie, tuberculoză pulmonară etc.

experiénţă 1. Totalitatea cunoştinţelor pe care oamenii le dobîndesc în mod nemijlocit despre realitatea înconjurătoare în procesul practicii social-istorice, al interacţiunii materiale dintre om şi lumea exterioară. **E.** oamenilor depinde de gradul de dezvoltare a forţelor de producţie, de participarea lor la lupta de clasă, de treapta de dezvoltare a vieţii sociale. În opoziţie cu idealismul subiectiv (machism, pragmatism, neopozitivism etc.), care interpretează **e.** ca o totalitate de trăiri şi senzaţii ale subiectului în care nu este dată o realitate obiectivă, materialismul dialectic consideră **e.** ca o legătură între om şi realitatea obiectivă, ca o reflectare a realităţii obiective în conştiinţa oamenilor în procesul activităţii lor de transformare a naturii şi societăţii. Teoria este generalizarea **e.** dobîndite din practică; ştiinţele naturii generalizează **e.** obţinută în practica de producţie a oamenilor, observaţiile şi experimentele cercetătorilor, iar ştiinţele sociale generalizează **e.** obţinută în practica luptei de clasă pentru doborîrea capitalismului, în practica construirii socialismului şi comunismului. **2.** (În sens restrîns) E x p e r i m e n t. —*Schimb de e.*, împărtăşirea reciprocă de către persoane sau colective a cunoştinţelor şi deprinderilor dobîndite într-un domeniu oarecare de activitate. *S. de e.* este un mijloc important pentru ridicarea calificării şi măiestriei profesionale şi ajută la perfecţionarea procesului de producţie. În R.P.R. se acordă o mare atenţie răspîndirii pe scară largă a **e.** înaintate, generalizării metodelor avansate de muncă.

experiménţ 1. (FILOZ.) Procedeu de cercetare în ştiinţa modernă, care constă în reproducerea artificială sau modificarea intenţionată a unui fenomen natural cu scopul observării lui în condiţiile speciale create de cercetător; **e.** poate fi definit pe scurt ca o o b s e r v a ţ i e provocată. Posibilitatea de a produce şi de

a repeta după dorință fenomenul cercetat, de a-i varia artificial condițiile și mai ales de a-l desprinde din ansamblul complex al interdependențelor sale determină superioritatea **e.** asupra observației obișnuite, explică rolul deosebit pe care îl are **e.** pentru dezvăluirea esenței proceselor, pentru cunoașterea legilor naturii, societății și gîndirii. Ca formă a practicii, **e.** constituie atît sursa apariției unor cunoștințe noi cît și un criteriu de verificare a adevărului ipotezelor și teoriilor științifice. În opoziție cu empirismul plat al pozitiviștilor contemporani, care interpretează în mod factologic funcția **e.** și o separă de interpretarea teoretică, materialismul dialectic subliniază unitatea indisolubilă a **e.** și a gîndirii teoretice în metodologia științelor. Materialismul dialectic respinge de asemenea atît idealismul subiectiv al operaționaliștilor, care atribuie **e.** un caracter subiectiv, negînd valoarea reflectorie a rezultatelor lui, cît și apriorismul și formalismul logic, care absolutizează deducția matematică, rupînd-o de realitatea obiectivă, și care ignorează sau minimalizează rolul **e.** — *E. crucial*, experiment care are un rol decisiv în alegerea uneia dintre două ipoteze sau teorii opuse, infirmînd una dintre ele și confirmînd-o pe cealaltă. Noțiunea de *e. c.* a fost introdusă de F. Bacon; el compara rolul *e. c.* cu acela al indicatoarelor în formă de cruce de la răspîntii. Un exemplu de *e. c.* este celebra experiență din 1850 a lui Foucault, care a dovedit că lumina se propagă mai repede în aer decît în apă și, prin aceasta, a confirmat pentru moment teoria ondulatorie a luminii, emisă de Huygens și Fresnel împotriva teoriei corpusculare, emisă de Newton. Cu toată importanța sa în știință, *e. c.* nu are în general un caracter absolut. El poate infirma o ipoteză dată, dar nu poate confirma pe deplin ipoteza contrară, întrucît aceeași consecință, conformă cu experiența, poate decurge și dintr-o altă ipoteză. În afară de aceasta, în procesul dialectic al dezvoltării științei se succedă teorii contradictorii, care se neagă una pe alta, revenindu-se adesea, pe o treaptă mai înaltă, la teorii sau la ipoteze vechi care păreau infirmate la un moment dat. Verificarea unei ipoteze sau a unei teorii este un proces complex care nu poate fi redus la efectuarea unui singur experiment care să fie hotărîtor. — *E. psihologic*, una dintre principalele metode de cercetare în psihologia științifică contemporană. *E. p.* dă posibilitatea de a controla condițiile externe sub influența cărora se desfășoară procesele psihice studiate, de a determina în mod precis, folosind uneori aparate și tehnici de înregistrare, atît aceste condiții cît și rezultatele acțiunii lor (reacțiile de răspuns ale subiecților), de a prelucra matematic rezultatele cantitative obținute, permițînd în felul acesta investigarea obiectivă și riguroasă a proceselor și a stărilor psihice. Dezavantajul principal al *e. p.* constă în crearea unor condiții neobișnuite, depărtate de viața reală. De aceea, în afară de **e.** *p. de laborator*, se folosește *e. natural*, prin care fenomenele psihice sînt studiate în condiții obișnuite de viață și de activitate (de ex. în școală sau în producție). Extinderea pe care a luat-o *e. p.* începînd din a doua jumătate a sec. al XIX-lea a contribuit în mod hotărîtor la constituirea psihologiei ca știință de sine stătătoare. **2.** (FIZIOL.) **a)** *Experiment acut*, metodă de cercetare pe o perioadă limitată de timp (de obicei cîteva ore) a uneia sau mai multor funcțiuni fiziologice, pe animalul anesteziat în prealabil sau imobilizat cu ajutorul unor substanțe (de ex. cu curara), urmată de sacrificarea animalului. Alături de unele avantaje ale metodei, care îi conferă o valoare indiscutabilă, *e. a.* introduce în cercetare elemente parazite (anestezia, șocul operator etc.), de care trebuie să se țină seama la interpretarea rezultatelor. Din aceste motive, *e. a.* trebuie îmbinat cu experimentul cronic. V. și vivisecție. **b)** *E. cronic*, metodă care permite cercetarea unei funcțiuni fiziologice într-un timp îndelungat pe animalul viu, în condiții apropiate de cele normale. În vederea efectuării studiilor prin *e. c.*, animalul este pregătit în prealabil printr-o operație chirurgicală (în care, de exemplu, i se face o fistulă gastrică sau duodenală etc.), după care este lăsat să se vindece și să revină la comportamentul normal. Avantajul *e. c.* față de alte metode constă în aceea că înlătură tulburările organismului provocate de tehnicile de lucru curente. Metoda *e. c.* a fost larg folosită în lucrările lui I.P. Pavlov și ale elevilor săi.

expertiză (lat. *expertus*, de la *experior* „încerc, dovedesc") **1.** (DR.) **a)** Mijloc de probă constînd în părerea sau în constatarea unor persoane care au cunoștințe de specialitate în chestiuni de fapt ce se cer a fi lămurite în fața organelor de urmărire penală sau de jurisdicție. **b)** Lucrare efectuată de experți. V. și contraexpertiză. — *Expertiză judiciar-contabilă*, cercetarea, pe baza datelor evidenței contabile și a documentelor, a unei situații sau a unei probleme de către o persoană cu pregătire specială, denumită expert contabil. Servește în general organelor de urmărire penală, instanțelor judecătorești și organelor Arbitrajului de stat pentru lămurirea unor cazuri în litigiu. **2.** (MED.) **a)** *Expertiză medicală*, stabilire pe bază de criterii obiective a capacității de muncă a unui bolnav. Se efectuează de comisii medicale de **e.** a capacității de muncă, formate din medici specialiști; (în medicina judiciară) consultație sau autopsie efectuată de medicul specialist în vederea lămuririi justiției. Se practică în cazuri de rănire, viol, otrăvire, omor etc. **b)** *Expertiza capacității de muncă*, examen medical complex, care cuprinde și explorări funcționale, în vederea stabilirii capacității de muncă a individului, pentru solicitările fizice și mintale din diferitele profesiuni.

expletiv (lat. *expletivum*, de la *explere* „a umple"; LINGV., despre cuvinte), care este de prisos din punctul de

vedere al înțelegerii conținutului unei comunicări (ex. pronumele personal neaccentuat *i*-în: *i-am dat lui Ion cartea*).

exploatáre 1. (EC. POL.) Însușirea fără echivalent a unei părți din munca producătorilor nemijlociți de către proprietarii privați ai mijloacelor de producție. **E.** constă în însușirea *plusprodusului*, adesea și a unei părți din *produsul necesar*, și este specifică modurilor de producție bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție. **E.** a apărut în perioada de descompunere a comunei primitive, cînd, datorită dezvoltării forțelor de producție, se formează plusprodusul, cînd apare proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și cînd societatea se împarte în clase sociale antagoniste (clasa exploatatorilor și clasa exploataților). **E.** îmbracă forme diferite, în funcție de forma proprietății private asupra mijloacelor de producție (sclavagistă, feudală și capitalistă). O dată cu desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție este lichidată și **e.** omului de către om. Sarcina istorică a lichidării proprietății private asupra mijloacelor de producție și a oricărui fel de exploatare a omului de către om revine revoluției proletare, socialiste. În R.P.R., în procesul făuririi economiei socialiste, au fost desființate relațiile de **e.**; rămășițele ei au fost înlăturate prin lichidarea ultimei pături exploatatoare, chiaburimea (1959). V. și clase sociale; sclavagism; feudalism; capitalism. **2.** (TEHN.) Totalitate a lucrărilor de punere în valoare a unui bun, fie natural (**e.** minieră, **e.** forestieră etc.), fie reprezentat de o instalație (**e.** unei căi ferate, a unei fabrici etc.). **3.** (MINE, EXPL. PETROLULUI) Totalitatea operațiilor care constituie procesul tehnologic de extragere a substanțelor minerale utile, a rocilor, a țițeiului sau a gazelor; se execută la zi sau în subteran, prin mine, cariere sau sonde. Operațiile principale ale **e.** unui zăcămînt de substanțe minerale utile sau de roci sînt: abatajul, încărcarea și transportul, susținerea lucrărilor de muncă, dirijarea presiunii rocilor din acoperiș, iluminatul și evacuarea apelor. Operațiile principale la zăcămintele de țiței sau gaze sînt cele prin care se dirijează și se controlează curgerea fluidelor în strat și care sînt urmate de extracția țițeiului și a gazelor respective. — (MINE) **a)** *E. la zi*, metodă de exploatare minieră în care procesul tehnologic se efectuează sub cerul liber. *E. la zi* pot fi de: cărbuni, minereuri, aluviuni metalifere (platină, aur), aluviuni minerale (pietre prețioase și semiprețioase etc.), balastiere (nisip, pietriș, balast), marmură, calcar, gresie, granit, bazalt etc. Față de exploatările subterane, *e. la zi* prezintă avantaje, ca: posibilitatea de a folosi mașini puternice cu o productivitate mare, de a efectua o extracție totală sau cu pierderi foarte mici (maximum 5—8%) a substanțelor minerale din zăcămînt, de a avea fronturi de lucru lungi fără cheltuieli pentru aeraj și susținere și fără pericol de explozie a gazelor din zăcămînt etc. *E. la zi* prezintă și unele dezavantaje, ca întreruperea extracției în anotimpurile cu ploi intense și cu temperaturi joase etc. **b)** *Cîmp de e.*, porțiune limitată dintr-un zăcămînt, care formează obiectul de **e.** a unei mine, a unui puț de extracție, a unei galerii de coastă sau a unui plan înclinat etc.

explorâre 1. (GEOLOGIE) Complex de cercetări geologice care, în funcție de obiectul studiat și de obiectivul urmărit, are drept scop: a) stabilirea limitelor unui corp de substanță minerală utilă, a condițiilor de zăcămînt și a cantității și calității lui; b) precizarea structurii de detaliu a unor formațiuni geologice în vederea lucrărilor de fundație a unor construcții și baraje; c) studierea regimului calității și debitului apelor subterane. Mijloacele tehnice cele mai frecvente ale explorării sînt forajele și lucrările miniere (puțuri, șanțuri, galerii etc.). **2.** (TELEC.) **a)** Parcurgere sistematică și periodică, punct cu punct, după o anumită regulă stabilită, a ecranului unui tub catodic de către fasciculul de electroni al tubului. V. și analiza imaginii; sinteza imaginii. **b)** (În radiolocație). Cercetare a unei regiuni a spațiului cu ajutorul unui fascicul dirijat de unde electromagnetice, prin variația sistematică și periodică a direcției fasciculului. **3.** (MED.) Examinare, investigație clinică sau de laborator, efectuată în vederea stabilirii diagnosticului bolii (**e.** funcțiunii hepatice, **e.** funcțiunii renale etc.). — *E. chirurgicală*, primul timp al oricărei intervenții chirurgicale, după deschiderea abdomenului; el trebuie să preceadă primul act operator, dat fiind că prin **e.** se confirmă diagnosticul și se pot fixa tactica și tehnica operatorie cele mai potrivite.

explorator de imagini (TELEC.) v. **tub videocaptor.**

explózie 1. (FIZ., CHIM.) **a)** Transformare bruscă a unui sistem în cursul căreia energia interioară a sistemului este transferată spre exterior prin intermediul efectuării de lucru mecanic și care poate produce distrugerea obiectelor înconjurătoare (ex. **e.** unui recipient cu gaze sub presiune, **e.** nucleară etc.). **b)** Reacție chimică care se desfășoară cu viteză mare, fiind însoțită de degajarea unei cantități mari de gaze și de căldură; cînd are loc într-un spațiu închis, se produce o creștere bruscă a presiunii. **E.** se datorează, în general, descompunerii bruște a unei substanțe sau reacțiilor chimice rapide între componenții unui amestec (ex. reacții de oxidare, numite și arderi). **E.** pot fi: *deflagrante*, cînd viteza lor de propagare este de cîțiva metri sau zeci de metri pe secundă, și *detonante*, cînd se propagă cu viteze mari (se pot atinge valori de 8 000—9 000 m/s). **E.** sînt utilizate în motoarele termice cu piston (arderea combustibilului), în industria extractivă minieră, la construcții rutiere, pentru scopuri militare. — *E. prin simpatie*, explozie provocată de undele de șoc ale altei explozii, care a avut loc la o oarecare distanță. Prezintă importanță pentru explodarea explozivilor în găurile

de mină şi pentru stabilirea distanţelor dintre depozite. **2.** (LINGV.) Deschidere bruscă a canalului fonator, care urmează după o ocluziune şi care constituie ultima fază a articulării unei o c l u z i v e.

explozív (CHIM.), compus chimic care are proprietatea de a suferi transformări chimice bruşte, însoţite de o degajare abundentă de gaze (volumul gazelor produse fiind mult mai mare decît volumul **e.**) şi de căldură. Majoritatea **e.** sînt substanţe care conţin oxigen legat labil de clor sau de azot. Se deosebesc: a) **e.** a căror descompunere bruscă poate provoca o explozie (ex. nitroglicerina, prin a cărei descompunere se formează bioxid de carbon, azot, oxigen şi apă); b) amestecuri explozive constituite dintr-un amestec de substanţe care cedează uşor oxigenul şi de substanţe uşor oxidabile, în care caz explozia se datoreşte unei reacţii de oxidare (ardere) rapidă (ex. un amestec de tetranitrometan şi hidrocarburi). Caracteristicile explozivilor sînt: viteza de detonaţie, căldura de explozie, temperatura gazelor de explozie, presiunea gazelor de explozie, presiunea specifică de explozie, capacitatea de lucru a **e.**, brizanţa şi sensibilitatea. Din totalitatea substanţelor explozive nu se pot folosi pentru scopuri practice decît acelea care posedă o sensibilitate de detonare suficientă, dar nu prea mare, explozia putînd fi provocată de o flacără, de o acţiune mecanică sau de un impuls de iniţiere (folosirea de capse detonante amorsate cu fitil de pulbere neagră sau pe cale electrică). — *Explozivi deflagranţi* (sau *lenţi*), explozivi cu viteză de propagare relativ mică şi în general iniţiată de aprindere (ex. pulberea neagră, cel mai vechi **e.** cunoscut, şi pulberea fără fum). — *Explozivi detonanţi*, explozivi cu viteză de propagare iniţiată de unde de şoc provocate de explozia unui **e.** de iniţiere dintr-o capsă detonantă (a cărei explozie este, la rîndul ei, provocată de o scînteie sau de un fitil aprins). Dintre *e. d.*, cei mai importanţi sînt: nitroglicerina, nitroglicolul, dinamita (nitroglicerina absorbită în kieselgur, pămînt de diatomee), gelatina explozivă (nitroglicerină sau nitroglicol gelatinizat cu colodiu). Se mai numesc *explozivi brizanţi*. — *Explozivi de iniţiere*, explozivi foarte sensibili la lovire sau la încălzire (flacără, scînteie electrică), care pot iniţia explozia altor substanţe explozive; se folosesc la umplerea capselor detonante (ex. azotura de mercur sau plumb şi fulminatul de mercur). — *Explozivi de siguranţă*, explozivi puţin sensibili la lovituri, putînd fi transportaţi şi manipulaţi fără precauţii speciale (ex. astralita). — *Explozivi antigrizutoşi*, explozivi speciali, folosiţi în minele de cărbuni, care la explozie nu aprind amestecul explozibil de gaz metan-aer (grizu).

explozívă (LINGV.) v. **ocluzivă.**

exponát (din lat. *exponere* „a pune la vedere"), obiect expus în muzeu, expoziţie sau vitrină pentru a fi văzut de public. **E.** pot fi obiecte care caracterizează condiţiile de lucru şi de trai ale populaţiei, dezvoltarea culturii, ştiinţei, artei, mostre ale producţiei industriale şi agricole etc. Fotografiile, machetele, modelele diferitelor produse, precum şi diferite scheme, diagrame menite să ajute înţelegerea ştiinţifică a obiectelor expuse, sînt de asemenea **e.** Ele contribuie nu numai la informarea publicului, ci şi la sondarea opiniilor în legătură cu produsele noi.

exponént 1. (MAT.) Număr care indică puterea la care este ridicată o mărime matematică; este scris mai mic, la dreapta şi puţin mai sus decît numărul sau simbolul mărimii care se ridică la putere (ex. 3^2 sau x^n, unde 2, respectiv *n*, este **e.** lui 3, respectiv al lui *x*). **2.** (CHIM.) *Exponent de hidrogen* v. *p*H.

exponométru (FIZ.), instrument pentru stabilirea duratei de expunere corecte la lumină a unui film sau a unei plăci fotografice. Este constituit dintr-un fotoelement care, atunci cînd este expus la lumină, face să circule un curent electric printr-un microampermetru; intensitatea curentului electric depinde de intensitatea fluxului luminos ce cade pe fereastra fotoelementului. Prin corelarea indicaţiei instrumentului cu sensibilitatea filmului, rămîn la

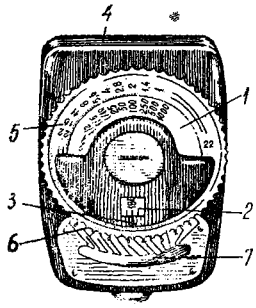

Exponometru

1 — disc cu scara timpului de expunere; *2* — scara sensibilităţii la lumină a materialului fotografic; *3* — indice; *4* — fereastra celulei fotoelectrice; *5* — disc cu scala diafragmei; *6* — scala microampermetrului; *7* — fenta de vizare

alegere două elemente dependente între ele: diafragma şi timpul de expunere. Stabilind diafragma în funcţie de caracterul cadrului de fotografiat (portret, peisaj etc.), rezultă durata de expunere. Aceasta este indicată prin numere care înseamnă fracţiuni de secundă (ex. *50* înseamnă timp de expunere *1/50* s). Există şi **e.** automate, montate pe aparatele de fotografiat, care comandă direct închiderea obturatorului după durata de expunere necesară. Sin. *pozometru*.

expórt (EC. POL.), totalitatea operaţiilor cu caracter comercial prin care o parte din mărfurile produse sau prelucrate într-o ţară se vînd pe piaţa altor ţări. **E.** formează împreună cu importul comerţul exterior al unei ţări. În sens mai larg, **e.** cuprinde şi transporturile maritime, precum şi alte servicii (operaţii de asigurare, de credit, licenţe de brevete, servicii de turism etc.), prestate de către ţara exportatoare în interesul altor ţări *(e. invizibil)*. Caracterul şi structura **e.** depind de o serie de factori, ca: gradul de dezvoltare al diviziunii internaţionale a muncii, nivelul dezvoltării forţelor de producţie şi caracterul relaţiilor de producţie din fiecare ţară etc. În România burghezo-moşierească, ca urmare a

slabei dezvoltări economice a țării, ponderea cea mai mare în **e.** o aveau cerealele, țițeiul, cheresteaua, sarea etc. În anii construcției socialiste, ca urmare a politicii de industrializare socialistă a țării și a succeselor obținute în dezvoltarea tuturor ramurilor economiei, ca și datorită dezvoltării colaborării economice cu țările socialiste, extinderii legăturilor comerciale cu un număr crescînd de țări capitaliste, precum și lărgirii considerabile a relațiilor economice cu țările în curs de dezvoltare, volumul exportului a crescut simțitor, el fiind în 1963 de 4,31 ori mai mare decît în 1950. Totodată, **e.** țării noastre a înregistrat și însemnate schimbări de structură. Crește tot mai mult ponderea produselor finite și semifinite în totalul **e.**, asigurîndu-se ridicarea indicatorilor calitativi și lărgirea sortimentelor valoroase. Schimbări importante în structura **e.** se manifestă mai ales prin ponderea, varietatea și calitatea produselor industriei constructoare de mașini și de prelucrare a metalelor, precum și ale industriei chimice. Ponderea mașinilor și utilajelor în totalul **e.** a crescut de la 0,8% în 1948 la 18% în 1962. R.P.R. exportă în măsură tot mai mare instalații și utilaje tehnologice complete la nivelul tehnicii moderne. O parte a exportului de mașini și utilaje se îndreaptă către țările socialiste, de unde țara noastră primește și ea o parte a necesarului de mașini și utilaje. De asemenea se dezvoltă **e.** nostru de mașini și utilaje pe piața capitalistă; în perioada 1955—1962 acesta a crescut de 4 ori. Pe lîngă tendința de creștere a ponderii produselor industriei constructoare de mașini și a altor produse industriale cu un înalt grad de prelucrare, în totalul exportului continuă să ocupe un loc important **e.** de materii prime, combustibil la diferite grade de prelucrare, semifabricate și alte materiale pentru producție (55% în perioada 1960—1962). R.P.R. exportă produse petroliere, minereuri, produse lemnoase, produse chimice, materiale de construcții, produse ale industriei ușoare, produse agroalimentare. Romînia deține un loc important în ceea ce privește exportul de utilaje petroliere și tractoare. De asemenea se extinde tot mai mult exportul de mașini-unelte, de utilaje tehnologice pentru industria chimică și pentru fabricile de ciment, utilaj electrotehnic, excavatoare, rulmenți, autocamioane, vagoane și cisterne etc. V. și comerț exterior.

export de capital, plasare de capital într-o țară străină în vederea obținerii de profituri ridicate. Exportul de capital reprezintă una dintre trăsăturile caracteristice ale imperialismului. Dacă pentru capitalismul liberei concurențe era caracteristic exportul de mărfuri, pentru capitalismul monopolist a devenit caracteristic exportul de capital. **E. de c.** se face sub două forme principale: a) *export de capital productiv*, prin înființarea de întreprinderi noi sau acapararea unor întreprinderi existente în alte țări; b) *export de capital de împrumut*, prin acordarea de împrumuturi de stat și particulare. **E. de c.** este determinat de dominația monopolurilor în principalele țări capitaliste și de situația de monopol pe care o dobîndesc pe piața mondială capitalistă un grup restrîns de țări imperialiste, în care acumularea capitalului a atins proporții înalte, formîndu-se un „surplus de capital". V. I. Lenin a arătat că „atît timp cît capitalismul rămîne capitalism, prisosul de capital este folosit nu pentru ridicarea nivelului de trai al maselor din țara respectivă, pentru că aceasta ar însemna scăderea profiturilor capitaliștilor, ci pentru mărirea profiturilor prin exportul de capital în străinătate, în țările înapoiate". În Romînia burghezo-moșierească capitalul străin predomina în cea mai mare parte a industriei, deținînd înaintea primului război mondial peste 80% din totalul ei (ex. la petrol 94%, la gaz și la electricitate 95,8%, la zahăr 94%, în metalurgie 74%, în chimie 72,3% etc.). Marile monopoluri din țările imperialiste obțin profituri mai înalte investind capital în țările mai puțin dezvoltate, unde capitalurile sînt mai puține, prețul pămîntului relativ mai scăzut, forța de muncă și materiile prime mai ieftine. De exemplu, în perioada 1920—1939, societatea petrolieră „Romîno-americană" a obținut un profit mediu anual de 8,7 ori mai mare decît capitalul efectiv adus în Romînia. **E. de c.** se face și între țările capitaliste dezvoltate. Capitalul monopolist internațional folosește **e. de c.** ca un mijloc important pentru expansiunea sa economică, pentru cucerirea de surse de materii prime și de piețe de desfacere, pentru a-și întări dominația economică și politică asupra țărilor importatoare de capital. **E. de c.** are urmări contradictorii pentru țările spre care se îndreaptă. Astfel, pe de o parte, **e. de c.** productiv contribuie într-o anumită măsură la dezvoltarea forțelor de producție și, în general, el stimulează dezvoltarea relațiilor capitaliste în aceste țări, iar pe de altă parte, îndeosebi exportul de capital de împrumut, agravează rămînerea lor în urmă pe plan internațional, le subordonează din punct de vedere economic și politic față de marile monopoluri internaționale și de marile puteri imperialiste. Capitalul monopolist folosește pe scară tot mai largă statul și o serie de organisme internaționale (ex. Banca internațională de reconstrucție și dezvoltare), pentru a realiza în condiții mai avantajoase **e. de c.** și a-și asigura prin garanții suplimentare profiturile scontate. **E. de c.** duce la ascuțirea concurenței dintre marile puteri imperialiste pentru cucerirea celor mai avantajoase sfere de investire a capitalului și la agravarea dezvoltării inegale a țărilor care fac parte din economia mondială capitalistă. În prezent, principala țară exportatoare de capital este S.U.A. V. și imperialism.

expoziție 1. a) Prezentare, permanentă sau temporară, a unor obiecte selecționate, destinate să facă cunoscute publicului realizările unui artist, ale unei ramuri de activitate etc. sau să instruiască

publicul asupra unui subiect anumit. **E.** se organizează pe plan local, național sau internațional. Republica Populară Romînă a organizat multe **e.**, în țară și în străinătate, care au înfățișat marile realizări ale poporului romîn în construcția socialistă. În 1960, R.P.R. a aderat la Convenția privitoare la **e.** internaționale, semnată la Paris la 22 noiembrie 1928, și la Protocolul asupra modificării acestei convenții, semnat la Paris la 10 mai 1948. **b)** Locul unde se organizează o asemenea prezentare. **2.** (GEOGR.) Poziție a versanților unei forme de relief față de punctele cardinale (ex. **e.** sudică, **e.** nord-estică). Constituie unul dintre factorii care determină cantitatea de radiație solară primită de versanți.

expresie 1. (LINGV.) **a)** Construcție, de obicei concisă, care exprimă, adesea figurat, o idee și constituie o unitate lexicală (ex. *cu o falcă-n cer și cu una-n pămînt*). Se numește și *expresie frazeologică*. **b)** Orice mod de formulare a gîndirii. Sin. *exprimare*. **2.** (PSIH.) *Expresii emoționale*, reacții (modificări) vegetative, motorii sau verbale, care însoțesc de obicei stările afective. Modificările vegetative se pot produce în legătură cu aparatul respirator (ex. oprirea respirației sau gîfîiala), cu aparatul cardiovascular (ex. înroșirea feței sau paloarea) etc.; modificările motorii se manifestă prin diferite mișcări ale feței (mimică) sau ale corpului și membrelor (pantomimică), modificările verbale prin schimbarea intensității sau a tonalității vorbirii. Conform ipotezei lui Ch. Darwin, *e. e.* sînt rămășițe ale mișcărilor de adaptare care s-au elaborat la omul primitiv. Desfășurîndu-se în legătură cu activitatea centrilor subcorticali, *e. e.* sînt reglate de sistemul nervos central, și în special de scoarța cerebrală. La om *e. e.* au o condiționare istorică-socială și reprezintă un factor ajutător al comunicării orale, factor care, în anumite împrejurări, are o însemnătate deosebită (de exemplu în arta actoricească). **3.** (MAT.) *Expresie matematică*, șir de litere și de semne matematice constituite conform regulilor matematice (ex. polinomul, fracția rațională etc.). O **e. m.** poate reprezenta o mărime sau o cantitate printr-o combinație între două sau mai multe mărimi, combinație făcută cu ajutorul operațiilor algebrice sau transcendente.

expresionism, curent literar și artistic de esență mic-burgheză, de orientare contradictorie, apărut în Germania la începutul sec. al XX-lea în mai multe variante, ca ecou al frămîntărilor și al contrastelor ireductibile ale epocii imperialiste. După primul război mondial, **e.** s-a extins și în alte țări (Elveția, Austria), exercitînd o oarecare influență și asupra poeziei romîne (L. Blaga). Spre deosebire de impresionism, **e.** nu pune accentul pe senzații, ci pe așazisele „trăiri necondiționate, absolute". Împingînd pînă la paroxism caracterul subiectiv, denaturat al reprezentării, **e.** scindează realitatea în două domenii distincte și opuse: omul și lumea înconjurătoare, indiferentă sau ostilă lui. **E.** manifestă preferință pentru eroii zbuciumați și tensiunile interioare, pentru monstruos și caricatural, pentru culori stridente și antiteze brutale, pentru abstracție și uneori pentru desfigurarea limbajului. În cadrul **e.** se deosebesc, în ultimă instanță, două tendințe opuse, asemănătoare însă ca modalitate de exprimare. Cea dintîi s-a instituit în jurul revistei germane „Die Aktion" (1911—1932) și al revistei elvețiene „Die weissen Blätter" și s-a afirmat prin așa-numiții scriitori „activiști" (a căror artă urmărea „influențarea activă" a oamenilor): J. Becher, E. Toller, L. Frank, W. Hasenclever. Tendința protestatară din opera lor, condamnarea războiului imperialist și a nedreptății sociale, a fost întunecată de viziunea subiectivistă, de înțelegerea confuză și arbitrară a fenomenului social. Ulterior, unii dintre reprezentanții tendinței progresiste (ex. J. Becher) au evoluat spre realism și apoi spre realismul socialist. Cea de-a doua tendință a **e.** s-a constituit în jurul revistei „Der Sturm" (1910—1932) și a fost ilustrată, între altele, de operele semnate de Kazimir Edschmid, A. Stramm, H. Walden, G. Benn. Partizani ai evaziunii totale, ei au promovat o artă de interior, închisă în cercul mărginit al unor trăiri strict personale, nu întotdeauna lucide și transmisibile. Misticismul și pesimismul, viziunea de coșmar au devenit coordonate ale creației lor. Ei au zugrăvit omul ca fiind o ființă neputincioasă, strivită de viață și pradă impulsurilor elementare. Exponenții **e.** în teatru au creat spectacole în care, încercînd să demonstreze primatul conștiinței asupra realității, au tratat decorul și obiectele de pe scenă ca reflexe ale vieții lăuntrice a personajelor. Unii dintre promotorii teatrului **e.** au manifestat, mai ales după primul război mondial, tendințe sociale progresiste (E. Toller, B. Brecht etc.). Alții însă au generat dramaturgia și teatrul fascist. În artele plastice, **e.** s-a concretizat în alegerea temelor obsesionale, accentuînd grafismul liniei expresive și planurile mari monumentale, decorative, culorile violent contrastante. Precursorii **e.** au fost olandezul Van Gogh, francezul Toulouse-Lautrec, belgianul Ensor, norvegianul Munch, elvețianul Hodler. În Germania au luat naștere diferite uniuni estetice expresioniste („Die Brücke" 1905; „Der blaue Reiter" 1911—1912; „Der Sturm"), printre membrii acestora fiind și unii care, militînd pentru idealuri progresiste, au redat într-o viziune apocaliptică tabloul descompunerii societății burgheze (G. Grosz, Käthe Kollwitz, E. Barlach). După deceniul al treilea, **e.** se contopește cu alte curente formaliste (cu dadaismul și în special cu suprarealismul etc.). Din **e.** s-a desprins, o dată cu pictorii Kandinsky, Klee ș.a., abstracționismul. Cu tot caracterul lui formalist, **e.** a îmbogățit arta plastică cu noi mijloace de exprimare. După cel de-al doilea război mondial **e.** este din nou promovat de vechii lideri, ca O. Kokoschka, și de artiști tineri din Germania occidentală, America La-

tină etc. Ca rezultat al caracterului său contradictoriu şi eterogen, **e.** îşi exercită influenţa în creaţia unor pictori contemporani, uneori diametral opuşi ca orientare ideologică. În muzică, **e.** s-a afirmat în special în creaţia unor compozitori din Austria şi din Germania. Reprezentanţii cei mai de seamă ai acestui curent au fost A. Schönberg şi şcoala sa. Caracteristic pentru compozitorii expresionişti a fost ilustrarea subiectivismului printr-o expresie emoţională voit haotică, crispată. În lucrările lor se manifestă înclinaţia spre grotesc, fantastic şi iraţional, spre nelinişte şi groază („Die glückliche Hand" a lui Schönberg, 1913; „Wozzeck" a lui A. Berg, 1921). Îndepărtarea de la normele tradiţionale ale artei muzicale, tendinţa de a trece peste limitele percepţiei senzoriale au dus la crearea unei muzici lipsite de idei melodice pregnante, de tonalitate, la fărîmiţarea melodiei şi armoniei, la crearea unui sistem sonor artificial (v. a t o n a l i t a t e), a unor principii arbitrare de compoziţie şi de interpretare. Acest arbitrar s-a transformat ulterior, în cadrul şcolii lui Schönberg, în dogmatica rigidă a muzicii seriale, dodecafonice.

exprimáre (LINGV.) v. **expresie.**

expropriére, preluare forţată, cu plata unei despăgubiri, a unor bunuri mobile sau imobile efectuată de către organele de stat. **1.** Lipsirea de mijloace de producţie şi de situaţia socială corespunzătoare a unei clase sociale de către alta, pe cale economică sau pe cale extraeconomică. În capitalism are loc însuşirea sistematică a supramuncii muncitorilor, ruinarea şi exproprierea micilor producători de mărfuri de către capitalişti. Exproprierea maselor largi ale populaţiei de către un grup restrîns (capitaliştii şi moşierii) duce la socializarea tot mai puternică a producţiei, pregătind astfel condiţiile ca expropriatorii să fie expropriaţi la rîndul lor de către masele populare. „Centralizarea mijloacelor de producţie şi socializarea muncii ajung la un punct în care ele devin incompatibile cu învelişul lor capitalist. Acesta e sfărîmat. Ceasul din urmă al proprietăţii private capitaliste a sunat. Expropriatorii sînt expropriaţi" (K. Marx). **2.** (În timpul revoluţiei socialiste) Act revoluţionar al dictaturii proletariatului, care are ca rezultat trecerea mijloacelor de producţie din mîinile capitaliştilor şi moşierilor în proprietatea obştească a oamenilor muncii, care au creat-o; se realizează astfel *exproprierea expropriatorilor.* În ţara noastră, exproprierea moşierimii s-a înfăptuit prin reforma agrară din 1945 (desăvîrşită în 1949), iar a marii burghezii prin actul revoluţionar al naţionalizării principalelor mijloace de producţie de la 11 iunie 1948. V. şi n a ţ i o n a l i z a r e. **3.** *Expropriere pentru interes obştesc* (în dreptul R.P.R.), trecere a unui bun imobiliar în proprietatea statului, spre a fi afectat executării unor lucrări de interes obştesc. **E.** se face printr-un decret al Consiliului de Stat, care constată necesitatea ei, şi cu plata unei despăgubiri.

expúlsie (MED.), eliminare din organism a unui produs fiziologic sau patologic, a unui corp străin (ex. **e.** fătului şi anexelor la naştere, **e.** unui calcul în litiaza renală, **e.** unui corp străin pătruns în căile respiratorii).

expulzáre (DREPT) **1.** Măsură de siguranţă care constă în trimiterea peste graniţă, după executarea pedepsei, a străinului căruia i s-a interzis, prin hotărîrea de condamnare, de a mai rămîne în ţară temporar sau permanent. **2.** Actul statului prin care se ordonă unui străin (cu excepţia agenţilor diplomatici şi consulari) să părăsească ţara, de îndată sau într-un anumit termen, deoarece prezenţa lui pe teritoriul statului nu mai este dorită.

exsanguinotransfúzie (MEDICINĂ), înlocuire totală a sîngelui unui individ cu sînge transfuzat. Se practică în caz de intoxicaţii grave, leucemie etc.

exsicatór (CHIM.), vas de sticlă groasă, închis ermetic cu capac, prevăzut uneori cu un tub lateral cu robinet pentru a face vid *(exsicator cu vid)* şi în care se introduce, la fund, o substanţă deshidratantă (ex. clorură de calciu, acid sulfuric,

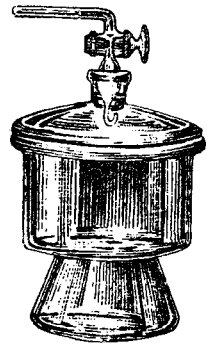

Exsicator

pentaoxid de fosfor). Este folosit în laboratoarele de analiză chimică pentru a feri substanţele uscate de contactul cu umiditatea din aer sau pentru a îndepărta urmele de apă dintr-o substanţă. Exsicatorul are la baza părţii cilindrice o placă de porţelan cu suporturi şi orificii pentru susţinerea creuzetelor în care se află substanţa.

exsudáre (TEHN.), proces de separare şi ieşire la suprafaţă a anumitor componenţi dintr-un material eterogen (ex. apariţia excesului de bitum sau de gudron la suprafaţa unei îmbrăcăminţi rutiere asfaltice).

exsudát (MED.), lichid bogat în albumină care trece din sînge în ţesutul interstiţial sau într-o cavitate naturală a organismului (cavitatea pleurală, peritoneală etc.). **E.** apare în cursul unor procese inflamatorii (pleurezie, peritonită, pericardită etc.).

extensibilitáte (TEHN.), proprietate a unui corp de a se alungi cînd este supus la întindere.

exténsie (lat. *extensio,* de la *extendere* „a întinde"; MED.), mişcare de întindere, desfăşurare sau alungire a unei extremităţi sau a trunchiului. Se realizează prin punerea segmentelor osoase unul în continuarea celuilalt. **E.** se practică în caz de luxaţie sau de fractură.

extensiune de bandă (TELEC.), subdiviziune a uneia sau a mai multor benzi de frecvență ale unui receptor, astfel încît fiecare subbandă formată în acest mod să fie extinsă pe întreaga scală de acord a aparatului. Extensiunea de bandă se efectuează prin modificarea circuitelor de frecvență înaltă, introducîndu-se, la receptoarele de radiodifuziune, în serie sau în paralel cu condensatorul de acord, anumite condensatoare fixe. Este utilizată la recepția pe unde scurte (decametrice).

extensométru (REZ. MAT.), instrument pentru măsurarea alungirilor foarte mici ale pieselor supuse la întindere, în vederea determinării stării de deformații și a eforturilor unitare. Se mai numește și *tensometru*.

extensór (SPORT), aparat pentru dezvoltarea forței, compus din mai multe arcuri de

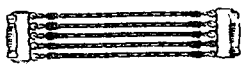

Extensor

oțel sau fîșii de cauciuc fixate la două mînere, de obicei metalice, spre a putea fi întinse cu mîinile. Lungimea părților elastice este variabilă.

extenuáre (FIZIOL.), stare a organismului animal și a omului, care apare în urma unui efort excesiv și prelungit. La animale, **e.** poate să apară, de exemplu, în urma unor zboruri de lungă durată a păsărilor, în cazul fugii din calea unui urmăritor etc. La om, **e.** poate fi de natură intelectuală sau fizică.

exteritorialitáte (DR.), teorie burgheză potrivit căreia anumite persoane (ex. membrii corpului diplomatic) sau bunuri (ex. sediile oficiilor diplomatice), deși aflate pe teritoriul statului străin, sînt socotite că ar fi situate pe teritoriul național, ceea ce le conferă anumite privilegii și imunități. În statele socialiste, privilegiile și imunitățile diplomatice sînt recunoscute fără a se recurge la ficțiunea **e.** și sînt acordate pe bază de reciprocitate.

exteroceptór (FIZIOL.), organ de simț care recepționează excitațiile din mediul extern. La om și la animalele superioare, exteroceptorii se împart în: luminoși, auditivi, tactili, termici, gustativi și olfactivi.

extinctór (TEHN.) v. **stingător.**

extíncție (lat. *extinctio*, de la *extinguere* „a stinge"; FIZ.), slăbire treptată, pînă la stingere, a unui fascicul de radiație la trecerea prin substanțe care îi absorb energia.

extirpáre (MED.) v. **ablațiune.**

extirpatór (lat. *ex* „din" și *stirps* „rădăcină"), mașină agricolă din categoria cultivatoarelor, echipată cu cuțite în formă de săgeată plată, care taie rădăcinile buruienilor.

extra- (lat. *extra* „afară"), element de compunere cu sensul „(în) afară" (ex. *extrauterin*).

extrabugetár (FIN.), necuprins în buget. Termenul este folosit pentru fondurile formate și cheltuite de instituții în legătură cu activitățile anexe (ex. veniturile din gospodăriile anexe, imputațiile și amenzile stabilite de sfaturile populare).

extracontábil (CONT.), denumire dată calculelor contabile privitoare la diferitele operații economice ale întreprinderilor, organizațiilor și instituțiilor care sînt efectuate pe baza unor date procurate pe alte căi decît evidența contabilă (din documentele primare, din evidența tehnică-operativă etc.).

extráct (lat. *extractus*, de la *extrahere* „a scoate") **1.** (CHIM., FARM.) Substanță sau amestec de substanțe preparat prin concentrarea pînă la un anumit grad a produselor extrase cu solvenți din diferite materii vegetale sau animale, proaspete sau uscate (ex. **e.** de beladonă, **e.** de opiu, **e.** de chinchină etc.). **E.** pot fi fluide, vîscoase sau uscate. — (FARM.) *E. opoterápic*, preparat medicamentos obținut prin extracție din organele sau glandele diferitelor animale (ex. din stomac, ficat, pancreas, tiroidă, suprarenală etc.). Se întrebuințează în tratamentul insuficiențelor glandulare, în anemii, tulburări endocrine etc. **2.** (IND. ALIMENT.) *Extract de carne*, soluție concentrată de substanțe nutritive, obținută prin fierberea cărnii în apă și prin concentrare. **3.** (IND. PIEL.) *Extract tanant*, produs obținut prin extracția cu apă și evaporarea ulterioară pînă la consistența siropoasă sau solidă a substanțelor tanante din cojile, lemnul, fructele, frunzele sau rădăcinile unor plante, ca stejarul, castanul nobil, molidul, mesteacănul, unele specii de eucalipt, quebracho etc., care conțin t a n i n. Extractul tanant este folosit la tăbăcirea pieilor.

extractór (CHIM.), aparat folosit în operațiile de extracție

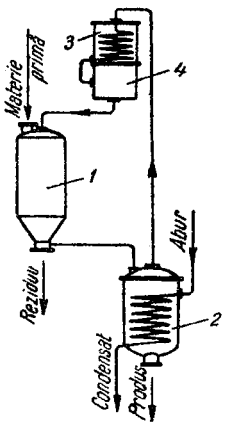

Schema unei instalații de extracție solid-lichid

1 — extractor; *2* — blaz de distilare; *3* — răcitor-condensator; *4* — colector de solvent

solid-lichid sau lichid-lichid. În cazul extracției solid-lichid se folosesc **e.** (numite uneori și *difuzoare*) cu sau fără agitare mecanică, de obicei legate în serie, în care se introduce materialul solid de extras și prin care atît materialul solid cît și solventul circulă în contracurent. În cazul extracției lichid-lichid, în industrie se folosesc mai ales coloane de extracție în contracurent, unul dintre lichide umplînd continuu coloana, iar celălalt lichid fiind dispersat continuu sub formă de picături. — *E. centrifugal*, aparat asemănător cu o centrifugă; el poate înlocui coloana de extracție lichid-lichid în contracurent.

extrácție (lat. *extractio*, de la *extrahere* „a scoate") **1.** (CHIM.) Operație de separare a unuia sau a mai multor componenți dintr-un amestec omogen (soluție) sau eterogen, prin dizolvare într-un solvent. După felul amestecului, poate fi: **e.** *solid-lichid* (ex. **e.** cu apă a zahărului din sfecla de zahăr) sau, **e.** *lichid-lichid.* Cînd solventul dizolvă, după preferință, unul sau mai mulți componenți din amestec, **e.** se numește *e. cu solvent selectiv.* Solvenții cei mai folosiți în **e.** sînt apa, benzina, benzenul, tetraclorura de carbon, acetatul de etil, sulfura de carbon etc. **E.** se folosește în industria chimică, farmaceutică, alimentară etc. (ex. pentru obținerea fenolului din apele fenolice, a hidrocarburilor aromatice din benzine, a uleiurilor vegetale din semințe, a zahărului din sfecla de zahăr etc.). **2.** (IND. ALIMENT.) Raportul procentual dintre greutatea făinii extrase și greutatea boabelor de cereale spălate și curățate înainte de măcinare. **3.** (MINE) Operație de transport prin puțuri de extracție verticale sau înclinate, realizată între diferitele etaje sau orizonturi ale unei exploatări miniere subterane cu ajutorul unor instalații speciale, numite instalații de extracție. **4.** (EXPL. PETR.) *Extracția hidrocarburilor,* ansamblul procedeelor de scoatere la suprafață din scoarța terestră, de la diferite adîncimi, a hidrocarburilor fluide (țiței, gaze naturale sau amestec de gaze-țiței) care se găsesc în zăcăminte. **5.** (MED.) Operație de îndepărtare a unui corp străin introdus accidental în organism (schije etc.) sau a unei structuri care provoacă dureri (dinți).

extradós 1. (ARHIT., CONSTR.) Suprafața exterioară *(ABC)* a unui arc sau a unei bolți. **2.** (AV.) Porțiune superioară din conturul unui profil de aviație cuprinsă între bordul de atac și bordul de fugă (ex. fața superioară a unei aripi de avion, pe care în zbor normal se exercită o depresiune).

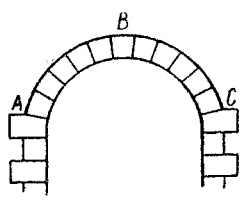

Extrados 1

extraneitáte (DR.) **1.** Caracter străin al unui element cuprins într-un raport juridic (ex. locul unde este situat obiectul acestuia, cetățenia părților din raportul juridic) și care pune problema aplicării altei legi decît legea normal competentă. **2.** Situația juridică a unei persoane care se află într-o țară străină.

extrapoláre (MAT.), metodă de determinare aproximativă a valorii unei funcții continue $f(x)$, definită într-un interval $[a, b]$, într-un punct α situat în afara intervalului $[a, b]$, atunci cînd se cunosc valorile funcției $f(x)$ în punctele $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$ cuprinse în interiorul intervalului.

extras (POLIGR.), pasaj sau capitol dintr-o carte, grup de articole sau articol dintr-o revistă, dintr-o colecție de ziare etc., care interesează numai un cerc restrîns de cititori și care se tipăresc sub formă de foi volante, de fascicule ori de broșuri.

extras de cont (CONT.) **1.** Copie de pe un cont, întocmită de bancă și trimisă titularului contului pentru confirmarea exactității operațiilor de debitare și de creditare a contului respectiv într-o anumită perioadă. **2.** Copie de pe contul unui debitor sau creditor, întocmită de o întreprindere și trimisă spre confirmare acestora.

extrasístolă (lat. *extra* „în afară" și gr. *systole* „contracție"; MED.), contracție suplimentară a inimii, înaintea sistolei, care întrerupe ritmul regulat al bătăilor. Se întîlnește în diverse intoxicații (cu tutun, cafea, digitalină), în unele boli de inimă, la nevropați, avînd mai frecvent substrat funcțional.

extravazáre (lat. *extra* „afară" și *vasa* „vase"; MED.), trecere a plasmei sanguine din vase în spațiile interstițiale, datorită creșterii anormale a permeabilității vasculare; determină apariția edemelor.

extravilán (URB.), suprafață de teren cuprinsă între limitele i n t r a v i l a n u l u i unei localități și limitele teritoriului administrat de sfatul popular respectiv.

extrădáre (DR.), predare de către stat a unui infractor, care se găsește pe teritoriul său, unui alt stat, spre a fi judecat sau spre a-și executa pedeapsa. **E.** se face în temeiul unei convenții internaționale sau potrivit legilor interne, pe bază de reciprocitate. Nu se extrădează, de obicei, propriii cetățeni și nici persoanele cărora statul respectiv le-a acordat drept de a z i l.

extréme (MAT.) **1.** Primul și ultimul termen al unei proporții. **2.** Valorile maxime și minime ale unei funcții într-un domeniu dat.

extruziúne (TEHN.), procedeu de prelucrare prin deformare plastică. Se realizează prin presarea unei pastile de material într-o formă (matriță) cu ajutorul unei alte piese (patriță), spre a-l sili să curgă fie printr-un ajutaj cu o secțiune definită *(e. directă)*, fie în spațiul dintre matriță și patriță în sens invers avansului patriței *(e. inversă).* Se pot obține prin acest procedeu bare profilate, țevi din oțel, metale și aliaje neferoase, cauciuc, mase plastice etc. Extruziunea directă se folosește la fabricarea cărămizilor, iar extruziunea inversă la fabricarea unor piese sau obiecte cave. Se numește și *extrudare.*

exulcerație (MED.), ulcerație superficială, ușoară (ex. **e.** gastrică, **e.** colului uterin etc.).

Eyck (Van Eyck) *[eic]*, frații Hubert (c. 1366/1370 —1426) și Jan (c. 1385/1390 —1441), pictori din Țările de Jos. *Hubert V. E.* a făcut pictură de altar, colaborînd cu fratele său *Jan*, între altele, la realizarea polipticului „Adorarea mielului mistic" (c. 1420, catedrala Saint Bavon din Gand). *Jan V. E.*, reprezentant de seamă al perioadei de trecere spre Renaștere în Țările de Jos; a făcut pictură de altar, de șevalet și de manuscris. A terminat polipticul început de *Hubert V. E.* la Gand (c. 1432), a pictat tablouri cu

teme religioase („Madona în biserică", c. 1427—1430; „Madona cancelarului Rolin", c. 1435; „Madona canonicului Van der Paele", 1436; etc.) şi portrete remarcabile ca tipizare şi redare a vieţii lăuntrice a eroilor (portretul soţiei pictorului, 1430; „Arnolfini şi soţia sa", 1434; „Omul cu garoafă" etc.). Deşi mai păstrează unele trăsături ale artei evului mediu, creaţia lui *J. V. E.*, însufleţită de noua ideologie orăşenească, de o concepţie optimistă, mai liberă asupra lumii, se caracterizează printr-un puternic interes pentru om şi natură. El redă realitatea obiectivă (peisaje, obiecte, figuri) în toată bogăţia ei, cu fidelitate şi forţă. În tablourile sale, un rol important îl au peisajele şi interioarele. A redat cu măiestrie detaliile, integrîndu-le organic în compoziţia şi coloritul strălucitor. Datorită lui *J. V. E.*, studiul desenului anatomic şi al perspectivei liniare progresează în pictura

J. Van Eyck

flamando-burgundă. A contribuit la perfecţionarea şi la răspîndirea picturii în ulei. *J.V. E.* este reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin tabloul „Omul cu tichia albastră".

Eyre *[ér]*, lac sărat situat în partea sudică a Australiei, într-o depresiune, la 12 m sub nivelul mării. Suprafaţa lacului variază: în urma ploilor de vară, cînd în lac se varsă numeroase cursuri de apă temporare, suprafaţa lui ajunge pînă la 15 000 km²; în perioadele secetoase, lacul Eyre seacă aproape complet.

ezerină (FARM.), alcaloid extras din seminţele plantei *Physostigma venenosum*. Se prezintă sub formă de cristale lucioase, albe, inodore, cu gust amar, solubile în apă. Exercită o puternică acţiune de modificare a permeabilităţii musculare şi de inhibare a colinesterazei. Se utilizează în oftalmologie (tratamentul glaucomului), ca antidot în intoxicaţiile cu stricnină şi atropină, în tratamentul miasteniei, a parezelor intestinale etc. Se mai numeşte şi *fizostigminǎ*.

F

f *[fe]*, a şaptea literă a alfabetului romînesc; sunetul notat prin această literă. Este o consoană fricativă labiodentală surdă.

°F (FIZ.), simbol pentru *grad Fahrenheit*.

f (MUZ.) **1.** Notaţie literală pentru sunetul *fa*. **2.** Prescurtare pentru cuvîntul f o r t e.

fa (MUZ.) **1.** Denumire a unuia dintre cele şapte sunete; corespunde notaţiei literale *f* sau *F*. **2.** Denumirea uneia dintre c h e i.

Fabian, David (1895—1937), militant în mişcarea muncitorească din Romînia, ziarist. A participat de tînăr la mişcarea socialistă, militînd pentru crearea P.C.R. A făcut parte din delegaţia Partidului socialist care a fost la Moscova în 1920, în legătură cu aderarea la Internaţionala a III-a. Arestat în martie 1921, a fost implicat în procesul din Dealul Spirei. Eliberat în 1922, a fost ales membru în C.C. al P.C.R. la Congresul al II-lea (1922) şi reales ulterior, la Congresul al III-lea (1924). În anii 1923—1924 a fost redactor responsabil al ziarului „Socialismul", organ central al partidului. Condamnat în contumacie la 10 ani închisoare şi urmărit, a plecat în U.R.S.S. A murit în 1937.

Fabian-Bob, Vasile (1795—1836), profesor şi poet romîn. Născut în Transilvania, a ajuns profesor de filozofie la Academia Mihăileană din Iaşi. A alcătuit manuale de geografie şi de matematică pentru şcolile elementare şi o gramatică romîno-latină. Fabian-Bob a scris versuri cu caracter patriotic şi satiric („Moldova la anul 1821", „Moldova la anul 1829", „Glasul viitorului" şi „Supleme nt la Geografie", ultima cu ecouri din preromantismul lui Th. Gray), tipărite postum în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" şi în „Lepturariul" lui Aron Pumnul.

fabiéni, denumirea membrilor organizaţiei reformiste engleze „Societatea fabienilor", denumită astfel după numele lui Fabius Cunctator (Temporizatorul), întemeiată în 1884 de un grup de intelectuali burghezi. După crearea Partidului laburist (1900), organizaţia fabiană a intrat în componenţa acestuia.

Fabius Cunctator (Quintus Fabius Maximus) (c. 280—203 î.e.n.), om politic şi general roman. După dezastrul de la T r a s i m e n e (217 î.e.n.), în timpul celui de-al doilea război punic (218—201), a fost numit de senat dictator. În lupta împotriva lui Hanibal, a adoptat tactica hărţuielii şi amînării unei bătălii decisive, din care cauză a fost poreclit Cunctator (Temporizatorul).

Fabre *[fabr]*, Jean Henri (1823—1915), entomolog francez, autor a numeroase lucrări ştiinţifice şi de popularizare a ştiinţei, mai ales din domeniul ecologiei insectelor, lucrări care vădesc neîntrecute calităţi de observator şi un remarcabil talent de povestitor. V. Hugo l-a denumit „Homer al insectelor", iar E. Rostand a spus despre el că „gîndeşte ca un filozof, vede ca un artist şi se exprimă ca un poet". Prin lucrările sale asupra instinctelor insectelor, **F.** poate fi socotit unul dintre fondatorii psihologiei animale. Op. pr.: „Auxiliarii, povestiri despre ani-

J. H. Fabre

malele folositoare" (1873), „Lecturi ştiinţifice: Zoologie" (1873), „Amintiri entomologice" (1879—1889).

Fabre d'Eglantine *[fabr d'eglătín]*, Philippe (1750—1794), poet şi om politic francez, participant la revoluţia burgheză din Franţa. A avut un rol important în Clubul cordelierilor. Lui i se datorează calendarul republican cu nomenclatura lunilor şi zilelor. A făcut parte din grupul moderat al lui D a n t o n şi a fost ghilotinat în 1794, o dată cu acesta şi cu C. Desmoulins.

Fabrica de antibiotice Iaşi, una dintre întreprinderile importante ale industriei de medicamente din R.P.R., construită în anii regimului de democraţie populară. A intrat în funcţiune în 1955. Capacitatea de producţie prevăzută în proiectul iniţial era de 4 700 t/an

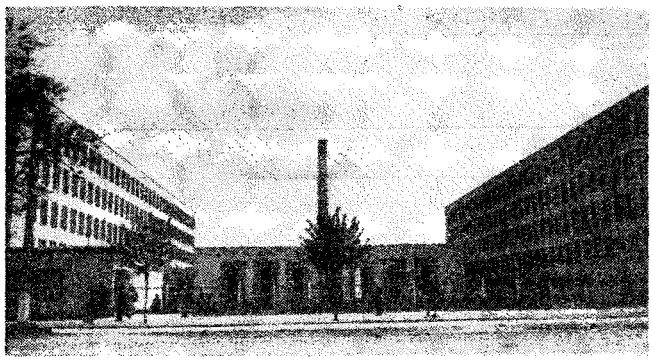

Fabrica de confecții și tricotaje București

de penicilină sodică și 1 100 kg/an sulfat de streptomicină. În prezent se realizează o producție mult mai mare; se produc noi sortimente, ca: aureociclină, vitamina B_{12}, tetraciclină, eritromicină, penicilină V, policiclină, endociclină etc. Se proiectează și crearea unei secții de producție a antibioticelor pentru sectorul zootehnic. Prin îmbunătățirea în continuare a procesului tehnologic și prin creșterea randamentelor în fermentație, ca și prin completările prevăzute, capacitatea de producție a uzinei va crește pînă în 1965 de cca. 6—8 ori față de capacitatea de producție proiectată inițial.

Fabrica de armături neferoase și echipament metalic București, unul dintre noile obiective ale industriei constructoare de mașini și a prelucrării metalelor din R.P.R., care a intrat în funcțiune începînd din 1963. Utilată la un înalt nivel tehnic, fabrica folosește mașini și agregate complexe pentru prelucrat din trei direcții, copiat, acoperiri galvanice etc. Operațiile din cadrul procesului tehnologic sînt mecanizate și automatizate. Fabrica produce armături neferoase pentru instalații sanitare, echipament metalic pentru mobilă și binale.

Fabrica de confecții și tricotaje București, cea mai mare fabrică de confecții din R.P.R. și una dintre cele mai mari de acest gen din sud-estul Europei. Construcția fabricii a început în 1947; primele capacități de producție au fost puse în funcțiune în 1948. Profilul inițial al fabricii (îmbrăcăminte de tot felul) a fost lărgit începînd din 1957, prin organizarea producției de tricotaje și ciorapi de bumbac și din fire sintetice supraelastice. În același an s-au construit o secție modernă de finisaje, o centrală termică și noi spații de depozitare. Între anii 1960 și 1962 secțiile de confecții au fost reutilate cu mașini moderne de înaltă productivitate. Aproximativ 50% din producția de confecții a fabricii este destinată exportului.

Fabrica de mașini-unelte și agregate București, una dintre cele mai moderne unități ale industriei constructoare de mașini din R.P.R. A intrat în funcțiune începînd din anul 1962. Construcția și dotarea tehnică a fabricii au la bază cele mai noi cuceriri ale științei și tehnicii. Produce mașini-unelte grele ca: strunguri carusel, mașini de frezat și alezat, freze portabile și mașini agregate.

Fabrica de pielărie și încălțăminte Cluj, unitate a industriei pielăriei și încălțămintei din R.P.R., înființată în 1911 sub denumirea „Dermata". În anii de democrație populară a devenit o unitate complexă, cu secții de tăbăcărie, de încălțăminte din piele și cauciuc, de articole tehnice etc. Produsele principale ale întreprinderii sînt: talpă și piei pentru fețe, încălțăminte de piele, talpă de cauciuc și încălțăminte de cauciuc, curele de hamuri, pichere pentru țesătorii etc. Producția întreprinderii a crescut pînă în 1962 de peste două ori față de 1948, ca urmare a reutilării și modernizării secțiilor sale principale. Numai în sectorul încălțăminte de piele producția realizată în 1963 reprezintă aproximativ 50% din întreaga producție a țării din anul 1938.

Fabrica de radiatoare și băi din fontă București, unul dintre noile obiective ale industriei constructoare de mașini și a prelucrării metalelor din R.P.R., care a intrat în funcțiune începînd din anul 1962. Întreprinderea are o mare capacitate de producție, un înalt grad de mecanizare și automatizare, care asigură atît calitatea superioară, cît și aspectul modern al produselor. Fabrica produce radiatoare din fontă pentru calorifere cu 1, 2 și 3 coloane, precum și băi din fontă emailate pentru înzidit.

Fabrica de mașini-unelte și agregate București

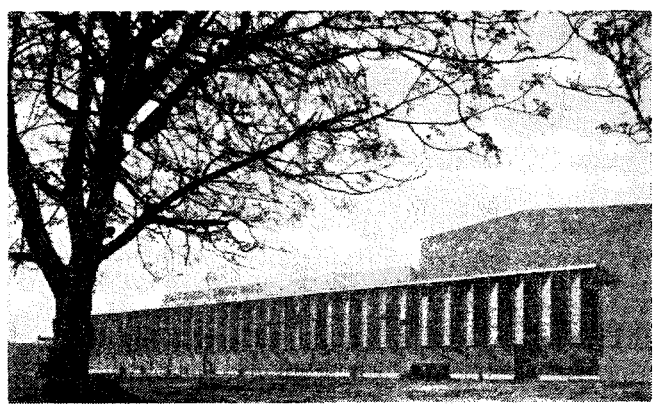

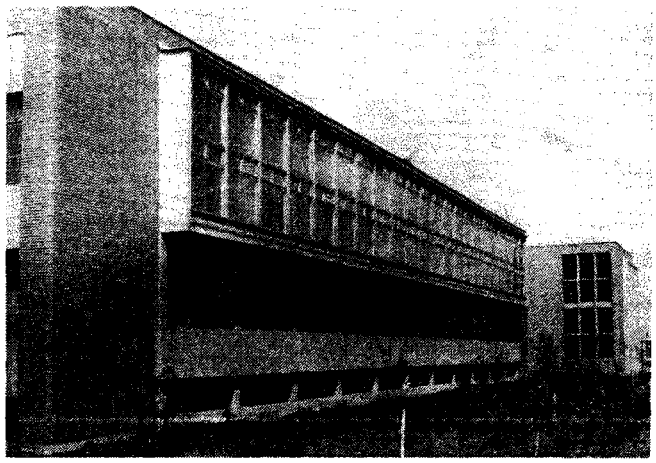

Fabrica de ţevi Roman

Fabrica de rulmenţi Bîrlad, unitate importantă a industriei grele din R.P.R., pusă în funcţiune în 1952. Fabrica este înzestrată cu mijloace tehnice perfecţionate şi produce: rulmenţi cu bile şi cu role de precizie normală, cu greutate minimă de 0,03 kg/buc. şi greutate maximă de 118 kg/buc. Capacitatea de producţie proiectată a fost de 1 000 000 de rulmenţi pe an. În 1962 producţia era cu cca. 85% mai mare, iar în 1965 va fi de 2,5 ori mai mare faţă de capacitatea proiectată iniţial.

Fabrica de ţevi „Republica", una dintre unităţile importante ale industriei constructoare de maşini şi a prelucrării metalelor din R.P.R., situată în Bucureşti. Fabrica a fost înfiinţată în anul 1938, fiind profilată pe producţia de ţevi necesare industriei petrolului. În anii construcţiei socialiste, întreprinderea a fost dezvoltată şi înzestrată cu utilaje moderne, dispunînd în prezent de 2 laminoare mecanizate şi semiautomatizate. Fabrica produce ţevi de instalaţii, de construcţii, burlane de foraj, prăjini pentru foraj, ţevi pentru extracţie şi ţevi pentru conducte.

Fabrica de ţevi Roman, una dintre marile unităţi ale industriei metalurgice feroase din R.P.R., construită în anii puterii populare în oraşul Roman, regiunea Bacău. A intrat în funcţiune începînd din anul 1958 şi este înzestrată cu utilaje cu un înalt grad de mecanizare. Construirea ei a adus o însemnată contribuţie la ridicarea industrială a Moldovei. În anul 1963, **F. de ţ. R.** a produs circa 65% din totalul producţiei de ţevi a R.P.R., fiind cea mai mare producătoare de aceste produse din ţară.

Fabrica de ulei Iaşi, obiectiv important al industriei alimentare din R.P.R.; face parte din Întreprinderea industrială de stat „Unirea". Fabrica a fost pusă în funcţiune în 1962 şi este dotată cu utilaj modern, procesele de producţie fiind mecanizate şi parţial automatizate. Capacitatea de producţie a fabricii depăşeşte de aproximativ 2,5 ori producţia industrială de uleiuri şi grăsimi vegetale comestibile a Romîniei din 1938.

Fabrica de zahăr Luduş, unitate modernă a industriei alimentare din R.P.R., situată în regiunea Mureş-Autonomă Maghiară; face parte din Întreprinderea industrială de stat Cluj. A intrat în funcţiune în 1960. Fabrica este dotată cu utilaj modern de înaltă tehnicitate, procesul de producţie fiind complet mecanizat şi parţial automatizat. Într-o campanie de producţie normală (130 zile), ea poate produce circa 40% din întreaga producţie de zahăr realizată în Romînia în 1938.

fabricát (TEHN.), produs obţinut prin prelucrarea materiei prime sau a unui semifabricat cu ajutorul maşinilor sau manual, într-un atelier, în fabrică sau în uzină.

fabricáţie (TEHN.), totalitatea acţiunilor şi proceselor dintr-o întreprindere, care contribuie la realizarea, din materii prime sau din semifabricate, a unor produse caracteristice activităţii acelei întreprinderi. După numărul şi varietatea relativă a obiectelor fabricate se deosebesc: *f. în unicate, f. în loturi* (sau *în serie*), *f. în masă.* **F.** în aceeaşi întreprindere a unor produse, pornind de la materia primă, aşa cum se obţine din natură, pînă la realizarea produsului finit, aşa cum este folosit de consumatori, se numeşte *f. integrată.*

fábrică (lat. *fabrica*„atelier"), formă de organizare a producţiei, superioară manufacturii; întreprindere industrială care foloseşte un sistem de maşini şi instalaţii tehnice în vederea executării operaţiilor de transformare a materiei prime în pro-

Fabrica de ulei Iaşi

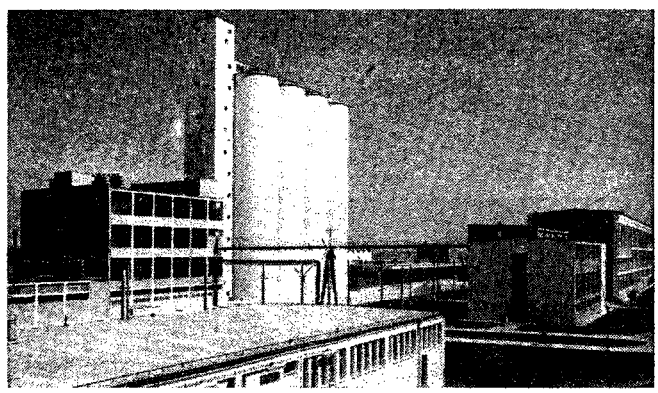

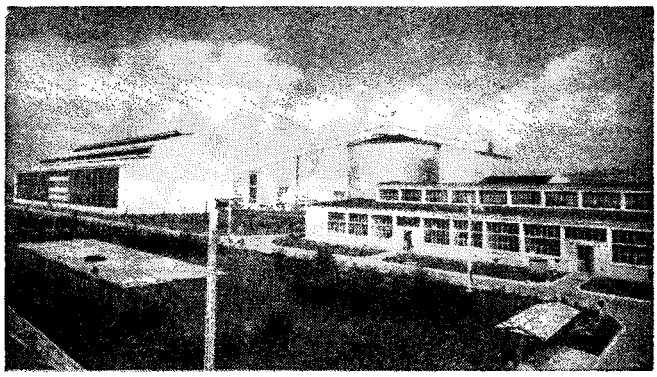

Fabrica de zahăr Luduș

duse finite. În sens mai larg, noțiunile de „fabrică" și „uzină" sînt identice. Uneori, în întreprinderile mari (uzine, combinate), **f.** apare ca o subdiviziune a acestora, fiind numai o unitate tehnică-productivă. **F.** a apărut ca rezultat al revoluției industriale o dată cu trecerea la mașinism. În țara noastră, elemente ale producției bazate pe mașinism au început să apară din al doilea pătrar al sec. al XIX-lea în Transilvania și aproximativ de la mijlocul sec. al XIX-lea în Țara Românească și Moldova. Prin trecerea de la manufactură la **f.**, capitalismul și-a creat baza tehnică-materială proprie. **F.** capitalistă reprezintă cea mai înaltă formă a cooperației capitaliste fiind bazată pe exploatarea muncitorilor salariați. Trecerea de la manufactură la **f.** capitalistă a însemnat desăvîrșirea procesului de supunere reală a muncii față de capital, formarea disciplinei capitaliste a muncii, intensificarea gradului de exploatare a proletariatului. Dezvoltarea **f.** capitaliste a dus la prelungirea zilei de muncă, la atragerea în producție a femeilor și copiilor, la intensificarea muncii, la formarea armatei industriale de rezervă, la creșterea pauperizării absolute și relative a proletariatului. În același timp, **f.** capitalistă organizează și întărește clasa muncitoare în lupta sa împotriva capitalismului. Înlăturînd mica producție, transformînd pe micii producători în proletari, **f.** capitalistă a dus la ruperea definitivă a industriei de agricultură, a adîncit opoziția dintre oraș și sat, iar prin crearea posibilităților largi de folosire a științei în producție, pe de o parte, și prin transformarea muncitorului în anexă a mașinii, pe de altă parte, **f.** capitalistă a dus la adîncirea opoziției dintre munca fizică și munca intelectuală. Astfel, formarea și dezvoltarea **f.** capitaliste a însemnat o adevărată cotitură tehnică, schimbarea relațiilor sociale, scindarea definitivă a societății burgheze în clase opuse, ascuțirea tuturor contradicțiilor capitalismului. În socialism, **f.** este o întreprindere socialistă de stat, bun al întregului popor, unde muncitorii sînt eliberați de exploatare, iar munca lor se desfășoară în interesul întregii societăți. Dezvoltarea în ritm rapid a **f.**, posibilitățile nelimitate de folosire a tehnicii și științei înaintate duc la creșterea nivelului cultural și tehnic, precum și a bunăstării tuturor lucrătorilor producției socialiste. V. și întreprindere socialistă.

Fabricius *[fabrițius]*, Joseph Wilhelm (1830—1888), chirurg și oculist din Transilvania, sas de origine. A desfășurat o bogată activitate chirurgicală în războiul pentru independență.

Fabritius *[fabrițius]*, August (1857—1945), oculist din Transilvania, sas de origine, organizator al Spitalului de boli de ochi din Brașov. Cunoscut printr-un procedeu personal de operație a cataractei.

Fabritius *[fabrițius]*, Carel (1622—1654), pictor olandez, elev al lui Rembrandt. A creat portrete, peisaje și compoziții de gen, pline de viață și de poezie („Autoportret", „Santinela", 1654; „Puiul de sticlete", 1654 etc.). Lucrările sale se caracterizează prin reușite efecte de lumină, prin armonii de tonuri, prin claritatea cu care se detașează formele.

fábulă (lat. *fabula* „povestire") **1.** Scurtă istorioară alegorică, în versuri sau proză, avînd de obicei ca personaje animale, plante sau lucruri, prin care se satirizează deprinderi, năravuri, greșeli, mentalități în scopul de a le îndrepta. În epocile de opresiune, a constituit o armă de luptă politică împotriva asupririi. **F.** are întotdeauna un sens moralizator, exprimat cîteodată aparte, în finalul sau la începutul povestirii, alteori prin însăși acțiunea înfățișată. A fost cultivată încă în vechea Indie („Panceatantra"), dar creatorul ei e considerat îndeobște a fi grecul Esop. Printre marii fabuliști ai literaturii universale se numără Fedru, La Fontaine, I.A. Krîlov. În literatura română, **f.** a fost ilustrată de Gr. Alexandrescu, Al. Donici, I. Heliade-Rădulescu ș.a., iar în epoca contemporană de T. Arghezi, M. Breslașu ș.a. **2.** Ansamblul de fapte și episoade care alcătuiesc acțiunea unei opere literare. Sin. *subiect*.

Faca, Costache (c. 1801—1845), scriitor român, fiu de boiernaș. A ocupat înalte funcții dregătorești în Țara Românească. Cea mai cunoscută scriere a sa este „Comodia vremii" (scrisă în 1833, publicată postum în 1860 sub titlul „Franțuzitele"), scenetă în trei acte, imitație după piesa „Les précieuses ridicules" a lui Molière. Situîndu-se pe poziții antibonjuriste, **F.** satirizează în această scriere galomania claselor stăpînitoare din țara noastră în prima jumătate a secolului trecut.

fachír (în arabă *fakir* „sărac"), nume dat călugărilor musulmani rătăcitori (dervișii), adepți ai sufismului, precum și călugărilor hinduși care practică exercițiile mortifica-

toare yoga. **F.** trăiesc din pomenile credincioşilor. Denumirea de **f.** s-a extins şi asupra hipnotizatorilor şi iluzioniştilor de circ, a îmblînzitorilor de şerpi etc.

fácies (cuvînt latin însemnînd „faţă") **1.** (MED.) Aspect caracteristic al feţei în cursul unei boli (ex. **f.** congestiv sau vultuos în pneumonie, în febre eruptive, **f.** palid în anemii). — *F. cadaveric*, aspect particular al feţei, caracterizat prin slăbirea accentuată, proeminenţa oaselor, învineţirea buzelor, fixitatea privirii. Se întîlneşte în bolile cu evoluţie malignă, în faza terminală a cancerului etc. Se numeşte şi *f. hipocratic*. **2.** (ARHEOL.) Aspect al unei culturi arheologice în formele ei caracteristice. **3.** (GEOL.) Totalitate a particularităţilor litologice şi paleontologice ale unui depozit sedimentar, care caracterizează condiţiile fizico-geografice de depunere a acestuia. După locul de formare, se disting trei grupe principale de **f.**: *marin* (ex. **f.** calcarelor organogene litorale); *lagunar* (ex. **f.** argilelor salifere); *continental* (ex. **f.** pietrişurilor fluviale, al nisipurilor de pustiu etc.). Studiul **f.** permite reconstituirea condiţiilor paleogeografice în care s-au format acestea şi ajută la identificarea regiunilor în care au existat condiţii favorabile acumulării unor substanţe minerale utile, ca petrolul, cărbunii, sarea etc.

„Facla", publicaţie social-politică şi literară de orientare democratică, apărută, cu întreruperi, săptămînal sau cotidian, la Bucureşti, între 13 martie 1910 şi 9 septembrie 1940, întîi sub conducerea lui N. D. Cocea, apoi sub a lui I. Vinea. În prima perioadă a apariţiei sale (1910—1913) a luat apărarea muncitorimii şi ţărănimii exploatate şi a combătut monarhia, politicianismul burghez şi naţionalismul. În ultimii ani a avut atitudine antifascistă. În paginile **F.** s-au afirmat ca pamfletari N.D. Cocea şi T. Arghezi, iar ca grafician caricaturist I. Iser. Printre colaboratorii ei mai importanţi s-au numărat, în diferite etape: Al. Sahia, I. Călugăru, Camil Petrescu, G.M.-Zamfirescu, Dem. Botez, R. Boureanu, M.R. Paraschivescu, Cicerone Theodorescu ş.a.

facsimil (lat. *facere* „a face" şi *similis* „asemănător"), reproducere exactă a unei scrieri, a unei semnături, a unui desen sau a unei picturi, obţinută prin copia manuală sau, mai adesea, prin procedee mecanice sau fotomecanice (ex. facsimilele după manuscrisele lui Eminescu în *Opere*, ediţia Perpessicius).

fáctis (CHIM.), produs macromolecular obţinut prin polimerizarea uleiurilor vegetale (ulei de rapiţă, de in etc.) cu o anumită cantitate de sulf; este întrebuinţat ca material de umplutură în industria cauciucului, la fabricarea linoleumului, ca liant pentru unele materiale abrazive etc.

factitív (LINGV.; despre verbe), care arată că subiectul face pe cineva să îndeplinească o acţiune (ex. a *adormi* cu sensul de „a face pe cineva *să doarmă*"). Limba romînă posedă un număr relativ redus de verbe factitive propriu-zise, formate cu afixe; valoarea **f.** se exprimă de obicei prin construcţii cu verbul *a face* (ex. *îl fac să rîdă*). Sin. *cauzativ*.

fáctor **1.** (MAT.) Fiecare dintre termenii unei înmulţiri (ex. înmulţirea $a \cdot b$ are doi factori: a şi b). — *F. comun* v. *divizor comun*. **2.** (TEHN.) Mărime fără dimensiuni a cărei valoare intervine ca termen multiplicativ într-o relaţie care caracterizează starea sau proprietăţile unui sistem fizico-chimic (gaze de ardere, vapori, soluţii etc.) sau tehnic (aparat, instrument, maşină etc.). **3.** (FIZ.) *Factor de multiplicare* (la un reactor nuclear), raportul K între numărul N de neutroni prezent într-un reactor la un moment dat şi numărul de neutroni S prezent cu un interval de timp dat mai înainte: $K = \frac{N}{S}$. Condiţia de întreţinere în lanţ a reacţiei de fisiune nucleară într-un reactor cere ca *f. de m.* să fie egal sau mai mare decît unitatea. **4.** (ELT.) *Factor de putere*, raportul dintre puterea activă (media pe o perioadă a puterii instantanee) şi puterea aparentă, schimbată la bornele unui circuit de curent alternativ în regim periodic permanent. În cazul curentului alternativ sinusoidal, *f. de p.* al unui receptor (consumator) este egal cu cosinusul unghiului de defazaj dintre tensiunea sinusoidală aplicată la borne şi curentul sinusoidal care trece prin el. Valoarea maximă a *f. de p.* este unitatea. Scăderea *f. de p.* este cauzată de consumurile mărite de putere reactivă şi de putere deformantă ale receptoarelor, dintre care mai importante sînt motoarele asincrone, transformatoarele şi liniile electrice aeriene. Un *f. de p.* mic determină producerea unor pierderi suplimentare de energie în linii, în transformatoare şi în generatoare şi impune supradimensionarea instalaţiilor de producere, de transmisiune şi de distribuţie a energiei electromagnetice. Îmbunătăţirea (adică mărirea) *f. de p.* prezintă o mare importanţă economică şi se poate realiza prin măsuri tehnice-organizatorice (ca utilizarea motoarelor asincrone şi a transformatoarelor la puterea lor nominală, folosirea limitatoarelor de mers în gol, buna întreţinere a utilajului etc.), prin sincronizarea motoarelor asincrone, prin folosirea compensatoarelor de fază şi prin compensarea *f. de p.* cu ajutorul compensatoarelor sincrone sau al condensatoarelor. **5.** (CHIM.) **a)** *Factor de corecţie*, numărul cu care trebuie înmulţită, în analiza volumetrică, o indicaţie dintr-o măsurare (ml), spre a obţine adevărata valoare a mărimii măsurate. **b)** *Factor de reflux*, raportul dintre cantitatea de reflux şi cea de distilat care se scoate la vîrful unei coloane de distilare.

fáctori[1], ansamblul elementelor sau al condiţiilor care determină un proces, o acţiune, un fenomen. — *F. fizico-chimici*, ansamblul condiţiilor mediului extern, care includ temperatura, lumina, umiditatea, compoziţia chimică a solului, a apei sau a aerului etc. Organismele se află în rapor-

turi strînse cu *f. f.-ch.*, cu care formează împreună o unitate. Ei condiționează răspîndirea geografică a animalelor și a plantelor și, împreună cu factorii biologici (biotici) și prin ei, au determinat, în procesul îndelungat al evoluției lumii vii, adaptarea organismelor la mediu. — *F. biologici (biotici)*, totalitatea viețuitoarelor care se află în jurul unui organism (plantă sau animal), cu care organismul dat se află în raporturi strînse de interdependență și interacțiune. Raporturile dintre individ și *f. b.* din mediul ambiant pot îmbrăca forme variate, ca de ex.: concurență (bazată pe „lupta pentru existență"), simbioză, parazitism, relații de ajutor (ex. polenizarea entomofilă) sau relații trofice (relațiile dintre consumator și pradă) etc. *F. b.*, constituind mediul biotic în care se desfășoară viața unui organism, formează împreună cu organismul respectiv un tot unitar; orice modificare a *f. b.* atrage după sine schimbări însemnate în viața animalelor sau a plantelor. — *F. fizico-geografici*, denumire generică a condițiilor de relief, climă, hidrografie, sol și vegetație, strîns legate între ele prin schimburi reciproce, din acțiunea complexă și întrepătrunderea cărora rezultă particularitățile unei regiuni naturale. — (PEDOL.) *F. edafici*, totalitatea factorilor care se referă la sol (compoziție chimică, textură, aciditate etc.) și care acționează asupra organismelor plantelor, determinînd aspectul și compoziția vegetației, repartiția plantelor etc. *F. e.* joacă un rol însemnat în producția agricolă. — *F. pedogenetici*, factori care contribuie la formarea și la evoluția solului. Ei se împart în: *endodinamomorfi* (roca, relieful, apa freatică), care sînt condiționați de substrat, și *ectodinamomorfi* (clima, vegetația, microorganismele, activitatea productivă a omului), care își exercită acțiunea din afară asupra substratului. — (AGR.) *Factori de vegetație*, condițiile care determină procesul de creștere și de dezvoltare a plantelor. După rolul lor, se împart în: *f. de v. substanțiali* (direcți), care folosesc plantelor ca elemente nutritive (ex. azotul, fosforul, potasiul, apa etc.), și *f. de v. energetici* (indirecți), care procură plantelor energie (ex. lumina, căldura etc.). După originea sau locul lor de acțiune, se împart în: *f. de v. cosmici* (ex. lumina, căldura) și *f. de v. terestri* sau *telurici* (ex. apa, substanțele nutritive etc.). *F. de v.* nu pot fi înlocuiți unul cu altul și au importanță calitativă egală. — (MED.) *F. epidemiologici*, elemente cauzale, principale sau adjuvante, care stau la baza procesului de apariție și de răspîndire a unei boli. În bolile contagioase, sursa de infecție, calea de transmisiune și receptivitatea individului constituie principalii factori epidemiologici.

fáctori[2], *teoria factorilor*, teorie neștiințifică în sociologia burgheză contemporană, apărută la sfîrșitul sec. al XIX-lea, după care dezvoltarea societății este rezultatul interacțiunii mecanice a o sumă de laturi, procese, factori (creșterea populației, mediul geografic, psihologia oamenilor, tehnica, politica, morala, religia etc.), concepuți ca existînd în mod izolat, independent și avînd o importanță egală. Caracterul eclectic al *t. f.* vădește o concepție metafizică asupra cauzelor dezvoltării societății, deoarece nesocotește unitatea și interacțiunea diferitelor procese și laturi ale vieții sociale, precum și rolul esențial al unora și neesențial al altora. *T. f.* are în același timp un caracter idealist, deoarece ignorează rolul determinant al modului de producție ca principala condiție a vieții materiale a societății. Reprezentanți ai *t. f.* sînt: M.M. Kovalevski, sociologul american W. Ogburn, sociologul francez G. Gurvitch ș.a.

factoriál (MAT.), produsul primelor *n* numere întregi și pozitive, începînd cu unitatea: $1 \cdot 2 \cdot 3 \ldots, n$; se notează $n!$ (se citește *n* factorial).

factori obiectivi și subiectivi, noțiuni ale materialismului istoric, care indică factorii dezvoltării sociale. *Factori obiectivi* sînt: existența socială, adică viața materială a societății, dialectica obiectivă a forțelor și relațiilor de producție, legitatea obiectivă a dezvoltării sociale. *Factori subiectivi* sînt: elementele ideologice și instituționale ale suprastructurii (care pot avea un rol de stimulent sau de frînă), gradul de organizare a maselor, a claselor, activitatea conștientă a maselor, a claselor, a partidelor politice, precum și activitatea istorică a personalităților. Materialismul istoric subliniază caracterul primordial al factorilor obiectivi în raport cu factorii subiectivi, arătînd în același timp că necesitatea istorică obiectivă, acțiunea *f. o.* se realizează numai prin activitatea oamenilor. *F. s.* influențează desfășurarea procesului social obiectiv. Influența lor asupra dezvoltării sociale crește pe măsură ce activitatea socială a oamenilor pierde din caracterul ei spontan și capătă un caracter conștient; ea dobîndește o amploare deosebită în trecerea revoluționară de la capitalism la socialism și în construirea comunismului, care sînt rezultate ale creației istorice conștiente a maselor, bazate pe cunoașterea legilor obiective ale dezvoltării sociale. Principalul factor subiectiv al acestui proces este partidul marxist-leninist, în care conștiința socialistă și organizarea maselor își găsesc expresia lor cea mai înaltă. V. și rolul istoric al maselor și al personalității.

factúră[1] **1.** (ARTE PLAST.) Caracterul, aspectul exterior al unei lucrări de artă. **F.** se referă în special la trăsăturile caracteristice ale limbajului plastic specific unui anumit artist. **2.** (MUZ.) Totalitatea mijloacelor de expresie (melodia, ritmul, acompaniamentul, armonia, polifonia, ornamentația etc.) care constituie țesătura muzicală, structura tehnică a lucrărilor muzicale. Tipurile de bază ale **f.** sînt: a) **f.** omofonică, b) **f.** armonică-acordică și c) **f.** polifonică. **F.** este determinată de conținutul lucrării, de principiile de compoziție (de pildă omofonia, polifonia), de posibili-

tăţile expresive şi de particularităţile tehnice ale instrumentelor sau vocilor.

factúră[2], document justificativ privind vînzările-cumpărările de mărfuri, lucrările executate şi serviciile prestate, precum şi mărfurile lăsate în păstrare sau custodie.

fácule (lat. *facula* „licărire"; ASTR.), formaţii strălucitoare în fotosfera Soarelui, cu o temperatură mai mare decît a regiunilor înconjurătoare, vizibile mai uşor la marginea Soarelui. Petele solare apar în regiuni faculare, acestea durînd mai mult decît petele.

facultáte, unitate didactică şi administrativă în cadrul unei instituţii de învăţămînt superior, în care se predă un ciclu de discipline ştiinţifice înrudite între ele (ex. Facultatea de filozofie a Universităţii din Bucureşti, Facultatea de chimie industrială a Institutului politehnic din Iaşi).

facultate germinativă (AGR.), capacitatea seminţelor de a germina, exprimată prin procentul numeric de seminţe germinate normal în condiţii optime şi într-un timp stabilit pentru fiecare specie în parte (ex. la cereale după 7 zile, la sfeclă după 10 zile etc.). V. şi g e r m i n a ţ i e.

Fadeev, Aleksandr Aleksandrovici (1901—1956), scriitor

A. A. Fadeev

sovietic rus. Şi-a petrecut copilăria şi tinereţea în Extremul Orient. Între 1919 şi 1921 a luptat în Armata Roşie. Din 1926 a făcut parte din conducerea R.A.P.P. şi apoi a Uniunii scriitorilor sovietici. A fost membru în Consiliul Mondial al Păcii. Războiul civil constituie principala temă a celor mai multe opere ale lui **F.** Printre cele mai importante se impune romanul „Înfrîngerea" (1927, ult. trad. rom. 1960), în care e înfăţişată soarta dramatică a unui detaşament de partizani, condus de comunistul Levinson, una dintre cele mai puternice figuri de eroi pozitivi din literatura sovietică. În romanul „Ultimul din neamul Udeghe" (1929—1936, ult. trad. rom. 1962), rămas neterminat, **F.** evocă eroismul legendar al partizanilor roşii care au luptat în timpul războiului civil în regiunea de sud a Siberiei. Opera cea mai de seamă a lui **F.,** romanul „Tînăra gardă" (1945; ed. revăzută în 1951, trad. rom.), pornind de la fapte strict autentice, prezintă lupta patriotică, dusă pînă la sacrificiu, de membrii organizaţiei comsomoliste din Krasnodar împotriva cotropitorilor hitlerişti. **F.** s-a arătat preocupat cu deosebire de latura eroică a fizionomiei morale a comunistului, de forţa exemplară a atitudinilor acestuia, de profundul umanism socialist care îl caracterizează. Scriitorul a asimilat în mod creator experienţa realismului psihologic al lui Lev Tolstoi şi s-a distins prin arta de a dezvălui resorturile complexe ale vieţii sufleteşti a oamenilor. **F.** a fost şi unul dintre teoreticienii de seamă ai realismului socialist, principalele sale articole fiind adunate în volumul „În treizeci de ani" (1957). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Fadrusz *[fǫ́drus]*, János (1858—1903), sculptor maghiar. În opoziţie cu monumentele epocii, la care predominau efectele exterioare şi falsul patetism, creaţiile lui **F.** se caracterizează prin sobrietate (statuia ecvestră a lui Matei Corvin din Cluj, crucifixul din catedrala Sf. Mihail din Cluj etc.).

Faenza *[faénţa]*, oraş italian situat în nord-estul Peninsulei Italice. 50 070 loc. (1959). Este renumit prin atelierele în care se lucrează, încă de la mijlocul sec. al XIV-lea, obiecte de pămînt ars şi smălţuit şi de la care provine termenul de faianţă. Varietatea formelor şi a ornamentelor, fineţea pastei, transparenţa ei, emailul strălucitor au făcut renumele acestor produse. Caracteristice faianţelor de **F.** sînt ornamentele în arabescuri de culori deschise pe un fond albastru sau galben.

Faeton, fiul lui Helios şi al Climenei în mitologia greacă. Potrivit legendei, **F.** a cerut tatălui său carul de foc al soarelui, dar, nefiind în stare să ţină în frîu armăsarii lui năzdrăvani, a fost cît pe-aci să pîrjolească întreg pămîntul. Zeus l-a prăvălit din văzduh, trăsnindu-l.

faetón, trăsură cu patru roţi, cu capotă pentru scaunul

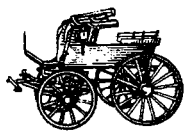

Faeton

din faţă, putînd transporta 6—8 persoane, folosită pînă la începutul sec. al XX-lea.

fag (*Fagus silvatica*), arbore din familia fagaceelor, cu scoarţa netedă, cenuşie şi frunze ovale, netede, lucioase, cu perişori fini pe margini. Fructele (jirul) sînt închise complet cîte 2—3 într-o cupă ruginie, cu apendici ţepoşi la exterior. În ţara noastră, **f.** formează cele mai întinse păduri (pure sau în amestec cu alte specii) în regiunea de dealuri

Fag

şi de munte. Lemnul este utilizat în industria de mobile şi în cea de celuloză, ca traverse de cale ferată şi combustibil.

fagacée (BOT.; *Fagaceae*), familie de arbori şi arbuşti cu frunze alterne, întregi, dinţate sau lobate. Florile sînt mici, unisexuate şi dispuse în amenţi lungi, cilindrici, globuloşi sau în grupe de cîte 2—3. Fructele sînt achene (ex. ghinda, jirul etc.), învelite

parțial sau total de bractee concrescute formînd o cupă. Din această familie fac parte fagul, stejarul, castanul etc., care formează păduri de foioase, cu o deosebită importanță în industria lemnului.

fago- (gr. *phago* „mănînc"), element de compunere cu sensul „mîncător de..." (ex. *fagocite*). Apare și sub forma *-fag*, după cuvîntul cu care se combină (ex. *antropofag*).

fagocít (gr. *phagein* „a mînca" și *kytos* „celulă"; HISTOL.), celulă a organismelor animale care are capacitatea de a înghiți particule străine pătrunse în organism și, în funcție de compoziția chimică a acestora, de a le digera. **F.** sînt fie mobile (leucocitele), fie fixe (celule fixe ale sistemului reticulo-endotelial). **F.** mobile sînt atrase de particulele din mediu (chimiotactism), către care se deplasează prin mișcări amiboidale.

fagocitóză (BIOL.), fenomen larg răspîndit în natură, care constă în înglobarea și digerarea unor particule din mediu de către anumite celule animale. La protozoare și la metazoarele inferioare, **f.** este principalul lor mod de hrănire (digestie intracelulară). Tot prin **f.** are loc dezorganizarea vechilor țesuturi ale larvelor în procesul metamorfozării lor. La mamifere și la om, **f.** se realizează de către celule specializate, numite fagocite, și contribuie la distrugerea hematiilor îmbătrînite, a celulelor uzate, a corpilor toxici etc. Prin procesul fagocitozei organismul se apără împotriva germenilor patogeni. Celulele fagocitare sînt atrase de microbii pătrunși în organism, pe care îi înglobează și apoi îi digeră. În unele cazuri, toxinele eliberate de microorganisme pot ucide fagocitele, a căror aglomerare formează puroiul. Fenomenul fagocitozei a fost descoperit și denumit astfel de I.I. Mecinikov, care, pe această bază, a elaborat teoria i m u n i t ă ț i i. O contribuție de seamă în elucidarea mecanismului **f.** a adus-o savantul romîn I. Cantacuzino.

fagopirísm, boală a animalelor domestice, care se manifestă printr-o mare sensibilitate la acțiunea luminii solare după ingerarea de hrișcă. Se observă mai des la oi și la porci și în general la animalele cu părul și pielea nepigmentată. Sub acțiunea luminii se produce o iritație puternică a pielii în regiunile mai puțin acoperite, mîncărime și mortificarea pielii. Simptome asemănătoare se pot observa și după ingerarea de alte plante, ca lucerna, sunătoarea etc., sau după administrarea unor substanțe chimice, ca tripaflavina, fenotiazina etc.

Fagot

fagót, instrument de suflat din lemn, demontabil, cu un sistem de clape și ancie dublă. Intră în componența orchestrelor (simfonice și de operă); este folosit și ca instrument solistic. Cîntă în același registru ca și violoncelul, însă cu un timbru oarecum nazal. Există două tipuri de **f.**: *contrafagotul* și *subcontrafagotul*, rar întîlnit.

Faguet *[faghé]*, Emile (1847—1916), critic și istoric literar francez. A fost membru al Academiei Franceze și profesor la Sorbona. A scris o serie de monografii despre mari scriitori francezi (Corneille, La Fontaine, Voltaire, Flaubert etc.) și studii privind literatura franceză din sec. XVI—XIX care vădesc finețe în analiza psihologică și estetică. Considerînd că opera de artă este exclusiv o manifestare a „temperamentului" individual al scriitorului și, mai ales, a ideilor acestuia, **F.** a susținut că literatura nu trebuie să înfățișeze în mod critic realitatea și a condamnat pe iluminiști, pe Balzac, pe Zola etc. A făcut apologia clasicismului francez, opunîndu-l dramei secolului al XVIII-lea.

fágure (ZOOTEHN.), strat de ceară cu celule mici hexagonale, produs de albinele lucrătoare cu ajutorul glandelor lor cerifere, care servește ca adăpost pentru ouă și miere. În mod natural fagurii au o grosime de cca. 25 mm și sînt compuși din 8—10 000 de celule, situate pe ambele fețe. Aceste celule au mărime diferită, în funcție de categoria de albine care urmează să se dezvolte (albine lucrătoare, trîntori sau mătci). Astfel, cel mai mare număr îl ocupă celulele de albine lucrătoare (8—9 000 la fagurii fixați pe rame obișnuite), care au un diametru de 5,3—5,4 mm. Celulele de trîntori sînt mai mari (avînd diametrul de 6—7 mm) și mult mai puține ca număr (în apicultură, fagurii cu un număr prea mare de astfel de celule sînt eliminați). O categorie aparte de celule o constituie celulele de matcă, sau b o t c i l e, în număr de numai cîteva zeci, care, după creșterea mătcilor, sînt distruse de către albine. Pe lîngă creșterea puietului, celulele de albine lucrătoare servesc la depozitarea de către albine a mierii și păsturii (o celulă poate conține circa 0,40 g de miere sau circa 0,20 g de polen), iar cele de trîntori numai la depozitarea mierii. În scorburi și în stupii primitivi, fagurii sînt fixați

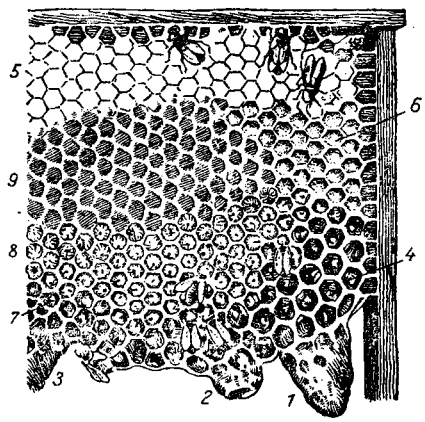

Secțiune de fagure

1,2,3 — celule pentru matcă (botci); *4* — celule pentru trîntori; *5* — celule pentru miere (astupate); *6* — celule cu polen; *7* — celule pentru albine lucrătoare (cu ouă); *8* — celule pentru albine lucrătoare (cu larve); *9* — celule cu nimfe (astupate)

direct de pereții de sus sau de cei laterali, de unde nu pot fi scoși fără a-i degrada. În stupii sistematici ei se fixează pe rame mobile, ceea ce permite ca după extracția mierii să poată fi reintroduși în stupi pentru o nouă folosire. În apicultura rațională se folosesc mai mult fagurii artificiali, construiți din foi de ceară fină pe ale căror fețe este imprimată forma celulelor și din care apoi albinele continuă construirea întregului **f.** Aceasta permite albinelor să lucreze mai mult în vederea producerii de miere, întrucît pentru un fagure natural de mărime standard (27 × 42 cm) albinele trebuie să producă circa 140 g de ceară, pe cînd la construirea unui **f.** artificial de aceeași mărime albinele adaugă numai circa 70 g de ceară. V și albină; apicultură.

Fahrenheit *[fárənhait]*, Gabriel Daniel (1686—1736), fizician german. În 1714—1715 a construit primul termometru cu mercur și scara termometrică care îi poartă numele. A pus în evidență fenomenul de suprarăcire la apă (1721). — *Grad F.*, unitate de măsură a temperaturii în scara **F.** În această scară, punctului de topire al gheții la presiune normală îi corespunde temperatura de 32°, iar celei de fierbere a apei, la presiune normală, temperatura de 212°. Se notează cu simbolul °*F*.

faialít (MINER.), silicat natural de fier (Fe_2SiO_4) din grupa olivinei, cristalizat în sistemul rombic sub formă de prisme scurte. Are luciu sticlos, aproape adamantin, iar culoarea galben-închis pînă la verde sau neagră; varietățile oxidate sînt brune-cafenii. Se întîlnește rar în unele gabrouri, în meteorite și ca produs artificial în zgurile metalurgice.

faianțáre (CONSTR.), executare a unui placaj alcătuit din plăci de faianță.

faiánță 1. (CHIM.) Produs ceramic cu masa albă, poroasă, nevitrifiat și acoperit cu smalț, obținut prin ardere din argilă plastică și nisip sau din caolin, feldspat și cuarț. Este întrebuințată la fabricarea obiectelor casnice, de laborator, sanitare, a plăcilor pentru căptușirea pereților etc. Se fabrică la noi la Complexul de sticlărie și faianță Sighișoara. **2.** (CERAM.) Ramură a ceramicii de artă, reprezentată prin olăria smălțuită cu un strat opac de email peste care se poate reveni cu email de diverse culori; este denumită astfel după orașul italian F a e n z a. Există mai multe tipuri de faianță: **f.** vernisată, de obicei de culoare galben-roșiatică; **f.** comună, de obicei acoperită cu un email alb; **f.** fină, de culoare albă, acoperită cu un glasiu foarte transparent.

Fairfax *[féəfęx]*, Thomas (1611—1661), general englez, comandant suprem al armatei parlamentului (1645—1650) în timpul revoluției burgheze din Anglia. A zdrobit armata regală la Naseby (1645). Ulterior a înăbușit mișcările l e v e l l e r i l o r și d i g g e r i l o r. În 1659—1660 a luat parte activă la lupta pentru restaurarea Stuarților.

Fajans *[fáians]*, Kazimierz (n. 1887), chimist de origine poloneză. A fost profesor de chimie fizică la Karlsruhe, la München și apoi la Michigan (S.U.A.); specialist în radiochimie. În 1912 a descoperit radiațiile α. Împreună cu F. Soddy a stabilit legea deplasărilor referitoare la variația poziției elementelor în sistemul periodic, prin dezintegrarea lor radioactivă. A cercetat razele ionice și deformabilitatea ionilor.

„Fáklya" *[fáchiǫ]* („Făclia"), organ de presă, în limba maghiară, al Comitetului regional P.M.R. și al Sfatului popular regional Crișana. Apare zilnic, la Oradea, din august 1946.

falángă[1] **1.** (IST.) Unitate militară în Grecia antică, formată din h o p l i ț i așezați în rînduri lungi, compacte și avînd centrul și aripa dreaptă mai puternice. *F. tebană* avea aripa stîngă mai puternică, iar hoplitii erau înarmați cu sulițe lungi. *F. macedoneană* (sec. al IV-lea î.e.n.) era formată din 20 de rînduri, ținînd lăncile înclinate în direcția dușmanului, cu excepția ultimelor rînduri, care le țineau drept în sus. Ea era mai compactă, mai greoaie decît celelalte, dar și mai puțin vulnerabilă, avînd flancurile apărate de infanteria ușoară și de cavalerie. **2.** (EC. POL.) Celulă social-economică primară în orînduirea socială concepută de socialistul utopic francez Charles Fourier, în care urmau să intre 1 500—2 000 de persoane, cu pregătire culturală și profesională diferită. **F.** se împărțea în serii și grupe potrivit înclinațiilor diferitelor persoane spre anumite genuri de activitate. Într-o serie urmau să intre 20—24 de grupe, iar într-o grupă 7—9 persoane. Dreptul la muncă era asigurat fiecăruia potrivit înclinațiilor și aptitudinilor sale. Fourier considera că, intrînd și ieșind liber din grupe și serii, fiecare membru al asociației putea să-și dezvolte multilateral aptitudinile și înclinațiile. Munca devenea astfel o plăcere, o necesitate pentru toți membrii societății, iar contradicția dintre munca fizică și intelectuală, dintre oraș și sat dispărea. Veniturile urmau să se împartă după muncă (5/12) și după talent (3/12). Preconizînd atragerea celor avuți la înfăptuirea acestei organizări sociale și cointeresarea lor, Fourier prevedea că **f.** trebuie să asigure pentru capitalul investit un venit fără muncă de 4/12 din venitul ei. Membrii **f.** urmau să trăiască într-un edificiu central, numit *falanster*. Discipolii lui Fourier au făcut peste 40 de încercări de a organiza falanstere experimentale. O astfel de încercare a fost făcută și în Romînia, la Scăieni lîngă Ploiești, de către T. D i a m a n t. Toate încercările de a crea celule socialiste în sînul societății bazate pe exploatare au dat însă greș. V. și s o c i a l i s m u l u t o p i c.

falángă[2] (ANAT.), fiecare dintre oasele mici, alungite, care alcătuiesc scheletul degetelor.

falanstér (EC. POL.), palatul central al falangei, conceput de socialistul utopic francez Charles Fourier ca o clădire uriașă în care urmau să fie concentrate locuințele, încăperile destinate muncii științifice și adunărilor, atelierele,

observatorul, bibliotecile, grădina de iarnă, cantinele, creşele, sălile de bal etc. Toate corpurile clădirii urmau să comunice între ele prin căi subterane şi străzi-galerii acoperite, încălzite iarna şi permanent aerisite.

fálcă (MAŞ.), element al unei maşini, al unui dispozitiv

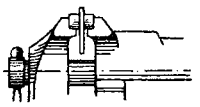

Fălcile unei menghine

etc., care, prin deplasarea relativă de apropiere sau de îndepărtare faţă de un alt element asemănător cu care este asamblat, serveşte la prinderea unui obiect, a unui material (ex. fălcile unei menghine) sau la sfărîmarea unui material (ex. fălcile unui concasor). V. şi b a c.

fálce, veche măsură de suprafaţă, folosită în Moldova, care avea 80 de prăjini în lungime şi 4 prăjini în lăţime. Suprafaţa acestei măsuri agricole era de 14 322 m².

Falconet *[falconé]*, Etienne Maurice (1716 — 1791), sculptor francez, reprezentant al

E. M. Falconet

clasicismului. Este autorul unor statui graţioase, al unor grupuri alegorice („Baigneuse", 1757; „Pigmalion", 1763; „Iarna", 1771) şi al unor modele pentru manufactura de porţelan din Sèvres. Între 1766 şi 1778 a lucrat la Petersburg, unde a creat, în spiritul aspiraţiilor iluministe ale timpului, monumentul lui Petru I. Ca teoretician, **F.** a militat pentru o artă expresivă, emoţionantă.

falconifórme (ZOOL.; *Falconiformes*), ordin de păsări răpitoare de zi, bune zburătoare, cu corp puternic, piept lat, aripi lungi, cioc gros, arcuit şi încovoiat. Picioarele, prevăzute cu patru degete, sînt terminate cu gheare ascuţite şi încovoiate. Culoarea penelor este brună-sură. Trăiesc în perechi. Se hrănesc cu diferite animale vertebrate, cu insecte, cadavre, rareori cu fructe etc. Ordinul cuprinde cca. 250 de specii, răspîndite pe tot globul. Cele mai cunoscute sînt: vulturii, pajurile, uliii, şoimii, şoricarii şi găile, răspîndite şi la noi. Sin. *răpitoare de zi*.

faléză, ţărm abrupt, creat de acţiunea de eroziune a valurilor. Înălţimea falezei depinde de înălţimea formei de relief atacate de valuri, iar panta ei de natura rocilor şi de modul de aşezare a stratelor. Datorită subminării bazei sale de către valuri şi năruirii materialului rămas fără sprijin, **f.** este în continuă retragere. Temporar ea poate fi sustrasă acţiunii valurilor, datorită interpunerii materialului năruit între baza ei şi valuri, sub forma unei prispe pe care se formează plaja (ex. ţărmul Mării Negre la sud de Constanţa, ţărmul Atlanticului în regiunea Normandiei etc.).

Falguière *[falghiér]*, Jean Alexandre Joseph (1831 — 1900), sculptor şi pictor francez. Influenţat în special de sculptura florentină din vremea Renaşterii, s-a depărtat de neoclasicism, îndreptîndu-se spre realism. A sculptat compoziţii de grup, statui monumentale şi portrete realiste, remarcabile prin forţa şi supleţea modelajului („Triumful Republicii", uriaşa schiţă „Libertatea", „Cardinalul Lavigerie", „Lamartine", „Gambetta", monumentul lui Courbet, al lui La Fayette, al lui Bizet etc.). Ca pictor a creat tablouri echilibrate şi cu un colorit viu („Luptătorii", panoul decorativ „Incendiatorul").

fálie (GEOL.), ruptură în scoarţa terestră în lungul căreia se constată o denivelare a două compartimente de strate, ca rezultat al mişcărilor tectonice verticale. Suprafaţa de ruptură care separă cele două compartimente poartă numele de *planul f.*; partea coborîtă se numeşte *aripă scufundată* sau

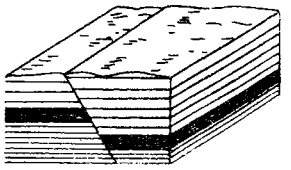

Falie

căzută, iar cea situată mai sus *aripă ridicată*. Mărimea denivelării, măsurată pe verticală, se numeşte *amplitudinea* sau *săritura f.* Studiul **f.** prezintă un mare interes, deoarece ele pot servi uneori drept căi de migrare a petrolului şi gazelor sau a soluţiilor fierbinţi din care se depun diferite minereuri sub formă de filoane, precum şi la urmărirea unor zăcăminte rupte şi deplasate. Cele mai cunoscute **f.** din R.P.R. sînt **f.** Pecineaga-Camena din reg. Dobrogea, **f.** Rudăria din reg. Banat, **f.** Vrăjitoarea din reg. Ploieşti, **f.** Brezoi-Titeşti din Munţii Făgăraşului etc.

faliment (în dreptul burghez), stare a unui comerciant care se află în încetare de plăţi, constatată printr-o hotărîre judecătorească.

Falkberget, Johan (n. 1879), scriitor norvegian, unul dintre întemeietorii literaturii proletare norvegiene. Şi-a început activitatea literară în perioada avîntului mişcării muncitoreşti de la începutul sec. al XX-lea. În romanul „Munţii negri" (1907) a descris viaţa grea a minerilor din ţara sa. A devenit cunoscut prin romanul „Victimele incendiului" (1917), în care a zugrăvit procesul de proletarizare a ţărănimii. Romanele istorice „Christianus Sextus" (1927—1935) şi „Pîinea nocturnă" (1940—1952) cuprind o frescă a vieţii minerilor norvegieni din sec. XVII—XVIII. Creaţia lui **F.** este pătrunsă de încrederea într-un viitor mai bun al poporului muncitor.

Falkenhayn *[fálcənhain]*, Erich von (1861 — 1922), general german. A participat la represiunea sîngeroasă a răs-

coalei populare din China (1900), condusă de organizaţia I-he-tuan. În timpul primului război mondial imperialist a fost şef al marelui statmajor al armatei germane pînă în 1916, cînd a fost numit comandant al forţelor armate germane pe teatrul de operaţii din Romînia. În 1917—1918 a fost comandant al trupelor germanoturce din Orientul Mijlociu.

Falkland *[fǫ:clənd]*, arhipelag în Oceanul Atlantic, situat la sud de paralela 50° şi la nord-est de Ţara de Foc, format din două insule mari, **F.** de Vest şi **F.** de Est, şi din cca. 200 de insule mărunte. Colonie britanică. Suprafaţa: 11 960 km². Populaţia: 2 170 loc. (1962). Ţărmurile foarte crestate, cu numeroase fiorduri. Climă rece, oceanică. Vegetaţie de tundră. Fauna este reprezentată mai ales prin păsări (pinguini, albatroşi etc.). Singurul oraş şi port este Port Stanley (1 074 loc., 1962). Populaţia se ocupă cu creşterea oilor, vînătoarea de balene şi pescuitul.

Falla *[fál'a]*, Manuel de (1876—1946), compozitor şi

M. de Falla

pianist, reprezentant de seamă al muzicii spaniole din sec. al XX-lea. Muzica sa are un pronunţat caracter naţional şi un colorit orchestral pitoresc. Ea împleteşte elementele autentice ale cîntecului şi dansului popular spaniol cu rafinamentul impresionismului francez şi cu unele influenţe moderniste. A compus drama eroică „Viaţa scurtă" (1905), o operă de păpuşi inspirată dintr-un episod din „Don Quijote" de Cervantes, baletele „Amorul vrăjitor" (1915), „Tricornul", după un roman de Alarcón (1919), suita pentru pian şi orchestră „Nopţile în grădinile Spaniei" şi „Concert pentru clavecin şi orchestră mică". A mai scris lucrări vocale şi instrumentale, prelucrări de cîntece populare („şapte cîntece populare spaniole armonizate", c. 1912) ş.a.

fallacia accidentis (LOG.), expresie latină însemnînd „eroarea accidentului"; desemnează o eroare care ţine de procedeul de demonstraţie şi constă în confundarea unei note întîmplătoare, accidentale cu o notă esenţială, necesară, precum şi în generalizarea notei accidentale la toate obiectele dintr-o clasă (ex. generalizarea notei „alb" la toate lebedele, infirmată prin descoperirea lebedelor negre).

fallacia consequentis (LOG.), expresie latină însemnînd „eroarea falsei consecinţe"; indică eroarea în procedeul de demonstraţie, întîlnită în raţionamentele ipotetice şi determinată de faptul că, în cadrul conexiunii generale a fenomenelor, acelaşi efect nu este provocat întotdeauna de o anumită cauză, ci poate fi provocat de diferite alte cauze (ex., în raţionamentul ipotetic „Dacă joc şah, îmi concentrez atenţia; îmi concentrez atenţia, deci joc şah", concluzia „joc şah" nu decurge cu necesitate din premise, deoarece pot să-mi concentrez atenţia şi din alte cauze).

fallacia falsi medii v. **quaternio terminorum.**

Fallada, Hans (1893—1947), scriitor realist german. În romanul său „Ţărani, bonzi şi bombe" (1931) este descrisă lupta ţărănimii germane împotriva nedreptăţii regimului capitalist. În alte romane, **F.** a zugrăvit cu realism soarta grea a „omului de rînd" în capitalism („Şi-acum... încotro?", 1932—1933, trad. rom.; „Cine a mîncat din strachină", 1934). În romanul „Lup între lupi" (1937), **F.** evocă anii de criză economică ai Republicii de la Weimar, iar în „Fiecare moare singur" (1947, trad. rom.) demască inumanitatea regimului hitlerist.

fals (DR.), denumire dată infracţiunilor săvîrşite prin alterarea adevărului în acte scrise, oficiale sau private; alterarea poate consta fie în plăsmuirea unui act nou, fie în contrafacerea scrierii sau a subscrierii, fie în prefacerea unui act existent prin adăugiri sau ştersături, fie în denaturarea conţinutului unui act cu prilejul întocmirii lui.

falsét (MUZ.), sunet din registrul acut (de cap) al vocii umane, produs în special de vocile bărbăteşti prin vibraţia părţii superioare a corzilor vocale, din care cauză nu are forţă. În sec. XIV—XVI, **f.** era întrebuinţat în cîntările religioase, unde, nefiind permise vocile de femei, bărbaţii se specializau în registrul de soprană. Are un timbru specific, cu o nuanţă de artificialitate, şi se foloseşte pentru coloritul sunetului.

falţ 1. (TEHN.) **a)** Tăietură făcută în lungul marginii unei piese (scîndură, placă de piatră, cărămidă) pentru a permite îmbinarea cu o altă piesă, cu tăietură corespunzătoare. **b)** Îmbinare a foilor de tablă

Falţuri

subţire, prin îndoirea una peste alta, la 180°, a marginilor alăturate. **2.** (IND. PIEL.) Cleşte de formă specială, folosit la tragerea pe calapod a feţelor încălţămintei în operaţiile manuale.

falúne (GEOL.), depozite organogene necimentate, formate prin acumularea sfărîmăturilor cochiliilor de moluşte în zona litorală a mării. În R.P.R. **f.** se întîlnesc în formaţiunile paleogene din reg. Cluj (ex. stratele de Cetate), precum şi în depozitele pliocene din Subcarpaţi.

„Falvak Dolgozó Népe" *[fǫlvǫc dólgozo népę]* („Poporul muncitor al satelor"), publicaţie săptămînală, în limba maghiară, din R.P.R. Apare la Bucureşti. A fost înfiinţată în noiembrie 1945 sub titlul

„Falvak Népe" („Poporul satelor"). Din iulie 1952 poartă actuala denumire.

falx dacorum, termen latin desemnînd o sabie curbă, armă specifică a dacilor.

famenián (STRAT.), al doilea etaj al devonianului superior, separat pe baza anumitor specii de brahiopode, amonoidee etc. Depozitele **f.** apar în vestul Europei (ex. munții Ardeni, Bretania etc.), în estul Europei (ex. munții Urali, colinele Timan din U.R.S.S. ș.a.), în nordul Africii (ex. munții Atlas) etc.

„Familia", revistă enciclopedică și de literatură, una dintre cele mai valoroase publicații transilvănene din a doua jumătate a secolului trecut. A apărut sub conducerea lui Iosif Vulcan, mai întîi la Pesta (1865—1880) și apoi la Oradea (1880—1906). În paginile ei și-a făcut debutul Mihai Eminescu. Printre colaboratori au figurat V. Alecsandri, G. Barițiu, Al. Papiu-Ilarian, A. Bîrseanu, D. Bolintineanu, T. Cipariu, Aron și Nicolaie Densușianu, G. Coșbuc, B. P. Hasdeu, Al. Vlahuță, B. Delavrancea, Duiliu Zamfirescu ș.a.

famílie 1. Nucleu social elementar, întemeiat prin căsătorie, „celulă socială" care unește pe soți și pe descendenții acestora. În cadrul **f.**, relațiile biologice se împletesc cu relațiile economice și cu cele spirituale. În cursul dezvoltării istorice, orice transformare survenită în viața economică a societății a dus la schimbarea corespunzătoare a formelor căsătoriei și **f.** Purtînd amprenta orînduirii sociale, relațiile matrimoniale manifestă totodată, datorită complexității lor, o anumită independență relativă față de baza economică. Contribuții excepționale la elucidarea apariției și evoluției istorice a **f.** au fost aduse de savantul american L.H. Morgan („Societatea primitivă", 1877) și de F. Engels („Originea familiei, a proprietății private și a statului", 1884). În condițiile cetei umane primitive, cînd raporturile sexuale nu erau reglementate, **f.** încă nu exista. În paleoliticul mijlociu, pe baza căsătoriei pe grupe, apare *familia pe grupe*, în care toate femeile unei ginți erau în chip virtual soțiile tuturor bărbaților dintr-o altă gintă. Dezvoltarea **f.** a mers pe linia restrîngerii continue a cercului persoanelor care participau la relațiile conjugale, prin interzicerea căsătoriei între generația părinților și cea a copiilor, între frații și surorile proveniți din aceeași mamă etc. Convietuirea episodică a anumitor perechi, apărută cu timpul în cadrul căsătoriei pe grupe, a dus la căsătoria-pereche și la *familia-pereche*, destul de instabilă. În aceste forme de familie, filiația era matriliniară (m a t r i a r h a t). Matriarhatul se datorește rolului economic activ al femeilor și relațiilor conjugale din acea vreme, care îngăduiau să fie cunoscută precis doar mama copilului; el se caracterizează prin relații de egalitate între sexe. O dată cu trecerea de la matriarhat la patriarhat, în condițiile unor forțe de producție mai dezvoltate și ale rolului economic crescut al bărbaților, a apărut marea familie patriarhală și, o dată cu ea, m o n o g a m i a. Filiația a început să fie patriliniară (p a t r i a r h a t) și s-a statornicit puterea bărbatului asupra soției și a copiilor. **F.** patriarhală a făcut trecerea spre **f.** mică, individuală, apărută în condițiile destrămării comunei primitive gentilice și ale începutului afirmării proprietății private. Necesitățile sociale cărora le răspundea **f.** monogamă erau dominația bărbatului ca proprietar privat și procrearea de copii cu paternitate certă, care să-i moștenească averea. **F.** devine astfel pentru prima oară celula economică a societății, care înfățișează în mic tabloul contradicțiilor proprii întregii societăți. În societățile sclavagistă, feudală și capitalistă, funcția sa primordială este aceea economică, legată de conservarea și de acumularea proprietății private. De aici provine inegalitatea părților în relațiile matrimoniale, puterea capului **f.** asupra soției și a copiilor. Încă în capitalism, în **f.** proletară apar germenii unor noi relații matrimoniale, bazate pe egalitate. Socialismul lichidează proprietatea privată și, ca rezultat al acestui fapt, și inegalitatea femeii. **F.** socialistă reflectă noile relații întemeiate pe sprijin tovărășesc și ajutor reciproc; funcția economică își pierde rolul primordial. Baza **f.** devine dragostea, comuniunea spirituală care leagă soțul de soție, părinții de copii. Soții au drepturi și îndatoriri egale, atît în raporturile dintre ei cît și în ceea ce privește drepturile părintești, pe care trebuie să le exercite în interesul exclusiv al copiilor. Orînduirea socialistă creează pentru femeie, într-o măsură crescîndă, posibilitatea de a îmbina maternitatea și căsătoria cu participarea activă la viața socială. În condițiile socialismului, ocrotirea **f.** devine o problemă de stat. Astfel Constituția R.P.R. prevede că „statul ocrotește căsătoria și familia și apără interesele mamei și ale copilului". Această ocrotire se realizează printr-o anumită reglementare juridică a căsătoriei și a relațiilor dintre părinți și copii (egalitatea în drepturi a femeii cu bărbatul, instituirea autorității tutelare etc.). prin ocrotirea intereselor mamei și ale copilului (asistență medicală și medicamente gratuite pentru copii, concedii plătite pentru mame, crearea unei rețele de instituții și organizații de stat care contribuie la creșterea și la dezvoltarea optimă a copiilor, cum sînt: creșe, cămine, colonii sanatoriale etc.); prin acordarea de ajutoare materiale de către stat (alocația de stat pentru copii, ajutorul familial de stat etc.). În procesul desăvîrșirii socialismului și al trecerii la comunism, relațiile de **f.** vor fi definitiv eliberate de calcule materiale; trăinicia **f.** se va baza pe o înaltă puritate morală. V. și d r e p t u l f a m i l i e i; C o d u l f a m i l i e i. **2.** (BIOL.) Categorie sistematică (taxonomică) în botanică și zoologie, superioară g e n u l u i și inferioară o r d i n u l u i. O familie cuprinde mai multe genuri apropiate. Există **f.** mari, care cuprind zeci sau sute de genuri (ex. compozeele, leguminoasele, orhideele etc. dintre plante; fringilidele, cipri-

nidele etc. dintre animale), în timp ce altele sînt formate doar din cîteva genuri sau dintr-un singur gen (ex. **f.** *Ornithorhynchidae* cu ornitorincul, **f.** *Castoridae* cu castorul etc.). Numirile latinești ale **f.** au terminația *-idae* în zoologie (ex. *Sciuridae*) și *-aceae* în botanică (ex. *Fagaceae*). **3.** (LINGV.) **a)** *Familie de limbi*, grup de limbi care provin din aceeași limbă comună inițială (ex. familia limbilor romanice, din care face parte și limba romînă, provine din limba latină). Principalele familii de limbi de pe glob sînt: *f. de l.* indo-europene (cu diverse ramuri sau familii subordonate, între care și familia limbilor romanice); hamito-semitice; fino-ugrice; turano-mongolice, sau turcice; ibero-caucaziene; manciuro-tunguse; chino-tibetane; dravidiene; indoneziene; australiene, polineziene, micro-neziene și melaneziene; africane; *f. de l.* a indienilor americani. **b)** *Familie lexicală* (sau *de cuvinte*), totalitatea cuvintelor, derivate și compuse, formate de la același cuvînt de bază (ex. din *f. l.* a cuvîntului *mult* fac parte cuvintele: *mulțime, multișor, înmulți, înmulțire, deînmulțit* etc.).

familie radioactivă (FIZ.), ansamblu de elemente radioactive, format dintr-un element inițial, numit *capul familiei*, și din elementele succesive rezultate din acesta prin dezintegrări succesive, **f. r.** terminîndu-se cu un element stabil. Membrii intermediari se numesc descendenți, iar membrul stabil se numește produs sau descendent final. Trei asemenea **f. r.** se întîlnesc în radioactivitatea naturală: **f. r.** a uraniului, a toriului și a actiniului și mai multe altele în radioactivitatea artificială, în special între elementele grele și produsele de fisiune nucleară. Se mai numește *serie radioactivă*.

Fam Van Dong v. **Pham-van-Dong.**

Fanar (Fener), cartier din Istanbul, așezat pe Cornul de Aur, locuit de greci. Aici se afla, după 1453, reședința patriarhului ortodox.

fanarioți, denumire a vîrfurilor societății grecești (nobili, prelați, negustori) din pătura orășenească a Imperiului otoman, provenite în majoritate din rîndurile păturii orășenești bizantine. Numele de **f.** vine de la cartierul Fanar din Istanbul, unde locuiau. Începînd din secolul al XVI-lea, a crescut preponderența grecilor în sînul păturilor avute ale orașelor și, o dată cu aceasta, influența lor politică în viața Imperiului otoman. Datorită culturii lor întinse, a cunoașterii limbilor străine, **f.** au început să fie folosiți de Poartă în politica externă; începînd din sec. al XVII-lea pînă în 1821, demnitatea de mare dragoman al Imperiului otoman a fost deținută exclusiv de **f.** Influența economică și politică de care se bucurau **f.** în imperiu, precum și orientarea domnilor țărilor romîne spre Rusia și Austria a determinat Poarta să încredințeze **f.** scaunul Moldovei și al Țării Romînești, instaurînd astfel regimul turco-fanariot (1711 și, respectiv, 1716 pînă în 1821). Acesta a reprezentat o perioadă de maximă asuprire turcească și de pierdere relativă a autonomiei politice, fără ca țările romîne să fi fost transformate însă în pașalîcuri. Jaful turcesc în timpul domnilor fanarioți a frînat dezvoltarea economică a țărilor romîne, contribuind la întîrzierea descompunerii feudalismului. Ca urmare a colaborării boierimii pămîntene cu domnii fanarioți s-a intensificat exploatarea poporului, fiscalitatea devenind excesivă. Lupta crescîndă a maselor populare împotriva exploatării a silit pe unii domni fanarioți să înfăptuiască o serie de reforme sociale, economice și administrative. Astfel, reformele lui Constantin Mavrocordat în Țara Romînească (1746) și în Moldova (1749) au dezrobit pe rumîni și vecini. În răstimpul de peste 100 de ani cît ține regimul turco-fanariot, s-au succedat 40 de domni în Țara Romînească și 36 în Moldova. Domnii **f.** erau schimbați dintr-o țară în alta. C. Mavrocordat, de exemplu, a domnit de șase ori în Țara Romînească și de patru ori în Moldova. Domnia alternativă a domnilor **f.** cînd într-o țară, cînd în cealaltă, precum și introducerea unor reforme aproape identice în cele două țări, au favorizat dezvoltarea similară a acestora și au contribuit la pregătirea unirii lor.

Fan Cen (c. 450—c. 507), filozof materialist chinez. A susținut că sufletul este un atribut al materiei, că el este muritor, că viața și moartea oamenilor este o lege firească a materiei. A scris tratatul ateist „Despre caracterul muritor al sufletului".

fandango, vechi dans popular spaniol. Se execută de o singură pereche, cu acompaniament de chitară și castaniete, în măsură de trei timpi și în mișcare moderată. Prelucrări muzicale după fandango au făcut Gluck (baletul „Don Juan"), Mozart (opera „Nunta lui Figaro"), Rimski-Korsakov („Capriciu spaniol") ș.a.

Capriciu spaniol Rimski-Korsakov

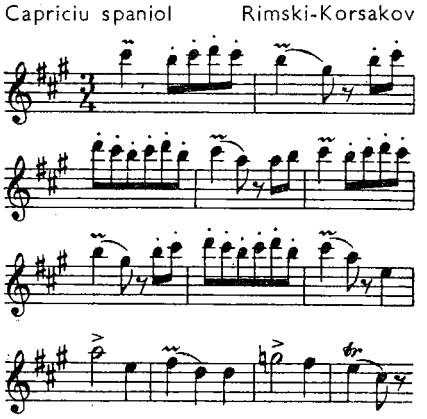

Fandango

fandáre (SPORT), ducere a unui picior înainte, lateral, oblic sau înapoi, cu îndoirea lui în articulația genunchiului, celălalt genunchi rămînînd întins, și mutarea centrului de greutate pe direcția deplasării efectuate. **F.** este o mișcare care se practică în mai multe ramuri sportive, și îndeosebi în scrimă și în gimnastică.

fanére (ANAT.), anexele pielii, care au rolul de a proteja organismul (ex. părul, unghiile etc.).

fanerofít (gr. *phaneros* „vizibil" şi *phyton* „plantă"; BOT.) denumire a plantelor lemnoase ai căror muguri regeneratori se găsesc la o înălţime de peste 25 cm de la suprafaţa solului. Din această categorie fac parte arbuştii de pînă la 2 m înălţime (nanofanerofite), arborii înalţi pînă la 30 m (mezofanerofite), precum şi cei care depăşesc această înălţime (megafanerofite).

fanerogáme (gr. *phaneros* „vizibil" şi *gamos* „căsătorie"; BOT.), plante cu flori care se înmulţesc în mod obişnuit prin seminţe. **F.** se împart în *gimnosperme* şi *angiosperme*.

fanfáră 1. Instrument muzical de suflat din alamă, cu sunete naturale; se numeşte şi *trompetă* sau *goarnă*. **2.** Ansamblu alcătuit din instrumente de suflat din alamă (althorn, basfligorn, eufonium, bas, trompetă, trombon, corn etc.) şi din instrumente de percuţie. În ţara noastră, muzica de **f.** are o veche tradiţie, afirmîndu-se în cadrul armatei, îndeosebi din 1830. Printre dirijorii noştri de **f.** s-au remarcat: Fr. Ruschitzki, I. Herfner, Ed. Hübsch, George Fotino, Ioan Ivanovici, Mihail Mărgăritescu, Egizio Massini, Ioan Vlăduţă, Dumitru Eremia. Alături de **f.** militare au apărut şi s-au dezvoltat şi **f.** civile.

fangoterapíe (it. *fango* „noroi, nămol" şi gr. *therapeia* „îngrijire"; MED.), tratament cu nămoluri naturale, indicat ca aplicaţii locale sau generale în reumatism, gută, artropatii, flebite, nevralgii diverse, sciatică etc. În R.P.R., **f.** este larg aplicată în diverse staţiuni balneoclimatice: Eforie-Sud, Techirghiol, Amara, Sovata, Băile Herculane, Băile Olăneşti ş.a.

fanón, îndoitură a pielii pe marginea inferioară a gîtului la bovine şi la unele rase de ovine. De regulă este mai dezvoltată la masculi decît la femele. Forma şi mărimea **f.** constituie adesea un caracter de rasă. Sin. *salbă*.

fantástic (din gr. *phantasma* „plăsmuire"), creat de imaginaţie, neobişnuit. **F.** este o trăsătură distinctivă a basmului popular, care adesea exprimă fie aspiraţii şi idealuri ale umanităţii, fie reprezentări mitologice ale realităţii. Este prezent şi în literatura ştiinţifică-fantastică, unde materializează ipoteze ştiinţifice îndrăzneţe.

fántă (FIZ.), deschidere îngustă care permite şi delimitează intrarea sau ieşirea unui fascicul de radiaţii electromagnetice ori corpusculare în diferite medii, dispozitive etc.

fantezíe (gr. *phantasia* „închipuire, idee, viziune") **1.** (PSIH.) Termen prin care este denumită uneori imaginaţia creatoare. **2.** (MUZ.) Piesă muzicală instrumentală de formă liberă, apărută în sec. XVI—XVII. În sec. al XIX-lea, **f.** se întemeia pe prelucrarea liberă a melodiilor cîntecelor şi dansurilor populare, a romanţelor, operelor, baletelor şi se remarca printr-un caracter de improvizaţie, de virtuozitate. Mai tîrziu **f.** au fost folosite în muzica cu program. **F.** au scris Frescobaldi, Bach, Mozart, Beethoven, Liszt, Rimski-Korsakov, Schubert, Chopin, Franck, Fauré ş.a. V. şi parafrază.

Fantin-Latour *[fătĕ-latúr]*, Henri Théodore (1836—1904), pictor şi litograf francez, elev al lui Courbet. A pictat portrete de grup (în special portrete de scriitori, pictori, muzicieni; „Omagiu lui Delacroix", 1864; „Un colţ de masă", 1872; „În jurul pianului", 1883) sau individuale („Portretul lui Manet", 1867), scene intime („Lectura", 1863), naturi moarte, îndeosebi flori. În unele dintre lucrările sale, realitatea apare transfigurată de visare, în spiritul romantismului întîrziat. A creat în litografie portrete de compozitori (Berlioz, Wagner, Schumann). Reprezentat prin stampe, în muzeele din Bucureşti.

„Fapta", revistă de luptă socială, apărută bilunar la Bucureşti între 1 mai 1936 şi 20 noiembrie 1938. Începînd cu numărul 3, în coloanele revistei începe să se resimtă influenţa ideilor Partidului Comunist din Romînia. A militat pentru apărarea culturii democratice şi progresiste.

fapt juridic (DR.), împrejurare de a cărei producere legea leagă naşterea, modificarea sau stingerea unor raporturi juridice concrete. **F. j.** se împart în: evenimente care se produc independent de voinţa omului (ex. naşterea, moartea, trecerea timpului) şi acţiuni sau omisiuni săvîrşite prin voinţa omului, care pot fi licite (ex. încheierea unui contract) sau ilicite (ex. infracţiuni, abateri administrative). Recunoaşterea sau nerecunoaşterea unei împrejurări ca **f. j.** depinde de normele de drept în vigoare în statul respectiv.

far (gr. *pharos*, de la numele unei mici insule aşezate în faţa oraşului egiptean Alexandria) **1.** (AV., NAV.) Construcţie înaltă din metal, beton sau de zidărie, cu instalaţie tehnică pentru semnalarea la distanţă a punctelor importante situate de-a lungul liniilor de navigaţie aeriană sau maritimă. Farul emite semnale, de obicei optice, care se succedă periodic după un anumit cod, propriu fiecărui **f.** În vîrful construcţiei se aşează dispozitivul optic, cuprinzînd sursa de lumină, lentilele pentru concentrarea fasciculului luminos, sistemul care realizează mişcarea de rotaţie a ansamblului şi o sursă de energie electrică care asigură funcţionarea instalaţiei. Puterea farurilor variază între 5—200 kW; bătaia **f.** depinde de puterea lui. Pe litoralul romînesc sînt instalate **f.** la Mangalia, Tuzla, Constanţa, Midia, Sulina ş.a. **2.** (TRANSP.) Corp de iluminat, construit astfel încît lumina lui să fie proiectată într-o anumită direcţie, sub formă de fascicul luminos divergent. Sursa luminoasă, alcătuită în general dintr-un bec electric alimentat de la un acumulator sau de la un dinam, este aşezată în focarul unui reflector, constituit dintr-o oglindă concavă care diri-

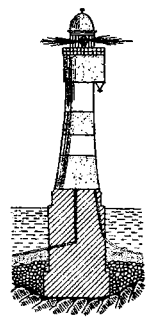

Far

jează fasciculul de lumină (ex. farul de automobil).

Farabi (Al-Farabi), Abu Nasr (c. 870—950), filozof de limbă arabă, originar din Asia Centrală, născut la Farab, pe fluviul Sîr-Daria. A fost unul dintre primii popularizatori ai filozofiei antice greceşti în Orient; e cunoscut mai cu seamă prin comentariile sale la operele lui Aristotel, a cărui doctrină a încercat s-o îmbine cu elemente de neoplatonism. A fost, în linii mari, idealist, dar a formulat şi unele idei materialiste, de exemplu ideea dependenţei sufletului individual de trup, expusă în „Cartea concepţiilor locuitorilor oraşului ideal", care i-a atras persecuţii din partea clerului musulman.

farád (de la numele fizicianului *Faraday*; METR.), unitate de măsură a capacităţii electrice în sistemul de unităţi MKSA, egală cu capacitatea unui condensator electric care, cînd îi creşte tensiunea dintre armături cu un volt, se încarcă cu o sarcină de un coulomb; valorează $9 \cdot 10^{11}$ unităţi CGS electrostatice. **F.** fiind o unitate foarte mare, în practica curentă se folosesc frecvent submultiplii lui: *microfaradul* = 10^{-6} **F.**, *nanofaradul* = 10^{-9} **F.**, *picofaradul* = 10^{-12} **F.** Se notează cu simbolul *F.*

Faraday *[fę́rədi]*, Michael (1791—1867), fizician şi chimist englez. A fost membru al Societăţii Regale din Londra. Este fondatorul concepţiei despre cîmpul electromagnetic. Faraday a realizat lichefierea clorului, a descoperit benzenul şi a studiat compresibilitatea gazelor; a descoperit fenomenul de inducţie electromagnetică (1831), apoi cel de autoinducţie, precum şi extracurenţii de închidere şi de deschidere; a demonstrat identitatea diverselor feluri de electricitate cunoscute pînă atunci; a descoperit legile electrolizei (1833—1834) şi a stabilit terminologia corespunzătoare (ion, catod, anod, electrod etc.). Negînd acţiunea la distanţă, **F.** a arătat că „inducţia" (cîmpul electromagnetic în înţelesul actual) se propagă din aproape în aproape şi că „sediul electricităţii" este în dielectric. El a dat un înţeles fizic liniilor de cîmp magnetic şi electric ca stări magnetice şi electrice

M. Faraday

ale mediului. În 1845 **F.** a descoperit paramagnetismul şi diamagnetismul, apoi rotaţia magnetică a planului de polarizare a luminii. Concepţia sa filozofică a fost în esenţă materialistă; studiile lui **F.** au avut un rol însemnat în dezvoltarea ştiinţelor naturii din prima jumătate a sec. al XIX-lea, pe linia stabilirii unităţii materiale a lumii, a demonstrării faptului că diversele forme de energie se pot transforma unele în altele şi că diferitele tipuri de fenomene fizice (mecanice, termice, electrice, optice etc.) reprezintă forme de manifestare a mişcării materiei. **F.** a adus o importantă contribuţie la formarea concepţiei dialectice în domeniul ştiinţelor naturii din sec. al XIX-lea. — *Legile lui F.*, legile electrolizei, descoperite în 1833—1834. Dacă electrolitul e constituit dintr-o singură substanţă, *l. lui F.* arată că masa ionilor dirijaţi spre un electrod anumit este proporţională cu sarcina electrică care trece prin electrolit, precum şi cu greutatea atomică a elementului depus la electrod împărţită la numărul de valenţă respectiv. Helmholtz a demonstrat, pe baza *l. lui F.*, existenţa sarcinii electrice elementare. V. şi echivalent electrochimic. — *Numărul lui F.*, număr reprezentînd sarcina electrică, exprimată în coulombi, care, în procesul de electroliză, este transportată de un echivalent-gram al unei substanţe, adică de atîtea grame ale substanţei cîte corespund greutăţii sale atomice împărţite prin valenţă. *N. lui F.* are valoarea de 96 520 de coulombi/g şi se notează cu simbolul *F.* — *Cilindrul lui F.*, corp metalic gol în interior, de obicei cilindric, prevăzut cu un orificiu în care, introducînd un conductor electrizat şi atingîndu-l de peretele interior, întreaga lui sarcină trece pe suprafaţa exterioară a corpului, realizîndu-se singura situaţie posibilă de echilibru electric. Se utilizează la măsurarea numărului particulelor electrice în calculul acceleraţiei şi difuziei lor, în studii experimentale asupra emisiunii secundare de electroni şi ioni etc. — *Cuşca lui F.*, cameră sau compartiment cu pereţii din plasă metalică sau din tablă, care asigură ecranarea aparatelor din interior faţă de cîmpul electromagnetic exterior. Dacă pereţii metalici sînt legaţi la pămînt, se realizează şi ecranarea dinspre interior spre exterior. Se mai numeşte *colivie F.* — *Efect F.* efect magnetooptic, descoperit în 1846, care constă în rotirea planului de polarizare al unei raze de lumină polarizate liniar şi care se propagă într-o substanţă aflată într-un cîmp magnetic în direcţia cîmpului. Prezintă interes practic pentru studiul propagării undelor electromagnetice în ionosferă.

faradizáre (MED.), aplicare a curenţilor de inducţie în scop terapeutic (ex. în combaterea atrofiei muşchilor paralizaţi); produce contracţia ritmică a muşchilor, ducînd la îmbunătăţirea circulaţiei locale.

Farago, Elena (1878—1954), scriitoare romînă. Autoare a mai multor volume de poezii („Versuri", 1906; „Şoapte din umbră", 1908; „Din taina vechilor răspîntii", 1913; „Şoaptele amurgului", 1920; „Poezii", 1937) şi a numeroase cărţi pentru copii („Copiilor...", 1913; „Să fim buni", 1923 ş.a.), care se remarcă prin redarea sentimentelor delicate, în special al iubirii şi al maternităţii. În versurile sale se simte uneori influenţa simbolismului.

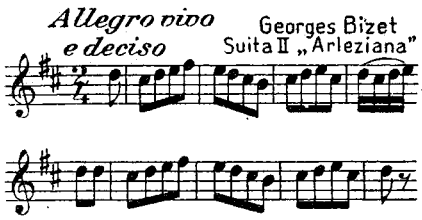

Farandolă

farandólă (COR., MUZ.), vechi dans popular francez (din Provence), cu un tempo viu, rapid. Este un dans de masă; dansatorii, ţinîndu-se de mînă, descriu spirale, lanţuri, cercuri şi execută figuri diferite, fiind acompaniaţi de tamburină şi galoubet (un fel de flaut). A fost folosită şi în muzica cultă, de Gounod (opera „Mireille"), Bizet („Arleziana"), Glazunov ş.a.

faraón, titlu dat regilor din vechiul Egipt. Pînă la cucerirea de către Alexandru Macedon, au fost 31 dinastii de **f.**

Farbaky *[fórbọchi]*, István (1837—1929), inventator maghiar. S-a ocupat cu construcţia acumulatoarelor; împreună cu Schenek István a inventat generatorul de gaz de apă. A făcut de asemenea cercetări şi descoperiri în domeniul tehnicii iluminatului.

Farbenindustrie *[fárbənindustri] (Interessengemeinschaft Farbenindustrie Aktiengesellschaft; I.G.F.)* concern chimic, unul dintre cele mai puternice monopoluri din R.F. Germană, cu sediul la Frankfurt pe Main. A luat fiinţă în 1925. A avut un rol important în pregătirea şi ducerea războiului hitlerist. În 1945, Consiliul aliat de control pentru Germania a hotărît dizolvarea acestui concern. În 1952, în R.F. Germană au fost vîndute acţiunile vechiului concern *I.G.F.* şi s-au creat patru societăţi succesoare: Badische Anilin- und Soda-Fabrik A.G.; Farbenfabriken Bayer A.G.; Farbwerke Hoechst A.G.; Cassella Farbwerke. Aceste companii se prezintă în realitate ca un singur concern, care controlează circa 90% din totalul marilor întreprinderi din industria chimică vest-germană. Un loc important în producţia lor îl ocupă materialele fisionabile. Aceste societăţi au legături cu multe monopoluri străine.

Farcaş (sec. XIII), cneaz al uneia dintre primele formaţiuni statale romîneşti de tip feudal, amintită în „Diploma ioaniţilor" (1247). Cnezatul lui **F.** era situat în dreapta Oltului, pe teritoriul regiunii Oltenia.

Farge *[farj]*, Yves (1899—1953), militant pe tărîm social, pictor şi publicist. A fost preşedinte al Comitetului naţional pentru pace din Franţa şi membru al Consiliului Mondial al Păcii. În 1942 a condus Comitetul naţional de luptă împotriva deportării forţate a francezilor în Germania, iar în 1944 a jucat un rol de seamă în eliberarea sudului Franţei de sub ocupanţii fascişti.

Faria, Jesús (n. 1910), secretar general al Partidului Comunist din Venezuela (din 1951), al cărui membru este din 1938.

Farinacci (Farinacius), Prospero (1544—1618), penalist italian. A prelucrat dreptul roman şi dreptul feudal anterior pentru nevoile societăţii feudale în perioada de destrămare a relaţiilor de producţie feudale. Principala sa lucrare, scrisă în latineşte, „Practica şi teoria penală" (1607—1621), mult apreciată pentru claritatea şi metoda ei, a fost unul dintre izvoarele Pravilei lui Vasile Lupu. Operele sale s-au bucurat de o mare autoritate în Italia pînă în sec. al XVIII-lea.

faringál (LINGV.; despre sunete), care se articulează în faringe (ex. limbile semitice au o consoană fricativă faringală).

faríngе (ANAT.), canal musculomembranos de forma unei pîlnii cu vîrful în jos, care porneşte de la cavitatea bucală şi cavităţile nazale, continuîndu-se în partea inferioară cu esofagul. Reprezintă locul de încrucişare a căii respiratorii (nas, laringe) cu calea digestivă (gură, esofag).

faringítă (MED.), boală care constă în inflamaţia faringelui. **F.** acută se caracterizează prin febră, dureri de gît, greutate în înghiţire şi senzaţie de uscăciune locală, ca urmare a congestiei mucoasei faringiene. Această boală o pot căpăta şi animalele domestice.

farinográf (IND. ALIMENT.), aparat cu care se înregistrează automat rezistenţa la acţiunile mecanice, timpul de formare şi elasticitatea aluatului în timpul frămîntării; serveşte la determinarea cantităţii de apă necesare pentru obţinerea aluatului. Diagrama obţinută de **f.** se numeşte *farinogramă*.

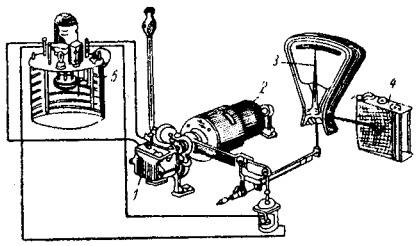

Farinograf
1 — frămîntător; 2 — motor; 3 — ac indicator; 4 — dispozitiv de înregistrare; 5 — termostat

farinotóm (AGR.), instrument folosit pentru determinarea gradului de sticlozitate al seminţelor de grîu şi mai ales al orzului de bere. Gradul de sticlozitate dă indicaţii asupra bogăţiei boabelor în substanţe proteice. În urma secţionării cu ajutorul farino-

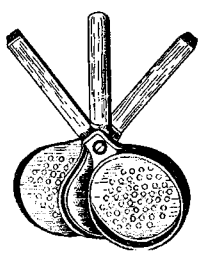

Farinotom

tomului, seminţele se clasează în sticloase, făinoase şi intermediare.

fariséi, reprezentanţii unui curent politic-religios din Iudeea (sec. al II-lea î.e.n. — primele secole ale erei noastre) care exprima interesele păturilor orăşeneşti înstărite.

F. se ocupau cu interpretarea şi propovăduirea legilor biblice; tot ei au fost creatorii Talmudului. Punînd preţ pe formele exterioare ale cultului, fariseii erau consideraţi ipocriţi; de aici a rezultat sensul figurat al cuvîntului: făţarnic, ipocrit.

farmacodinamíe (gr. *pharmakon* „leac" şi *dynamis* „forţă"), parte a farmacologiei care studiază efectul medicamentelor asupra organismului.

farmacologíe (gr. *pharmakon* „leac" şi *logos* „ştiinţă"), ştiinţă care se ocupă cu studiul originii medicamentelor, al proprietăţilor lor fizice şi chimice, al compoziţiei, al acţiunii lor asupa organismului şi cu întrebuinţarea lor în tratamentul diferitelor boli. Istoria **f.** începe din cele mai vechi timpuri, o dată cu a medicinii. Din sec. al XVIII-lea, **f.** progresează rapid, iar în sec. al XIX-lea, datorită atît noilor descoperiri tehnice şi ştiinţifice cît şi introducerii noilor metode de observaţie şi experiment, se pun astfel bazele ştiinţifice ale acestei discipline. Chimia, fiziologia, bacteriologia, biologia contribuie la perfecţionarea tehnică şi la descoperirea unor noi medicamente de origine vegetală (alcaloizii şi glicozizii) şi de origine animală (extractele glandulare). Datorită descoperirilor lui Pasteur, s-a introdus sterilizarea medicamentelor, precum şi tratamentul cu seruri şi vaccinuri. Epoca actuală a adus în **f.** sulfamidele, antibioticele, hormonii, vitaminele, preparatele sintetice ş.a. **F.** modernă are ca ramuri importante farmacognozia, farmacodinamia şi farmacoterapia.

farmacopée (FARM.), manual oficial cu caracter normativ, folosit în practica farmaceutică. Conţine descrierea celor mai importante substanţe medicamentoase şi formule farmaceutice, cu scopul de a îndruma prepararea, controlul, conservarea şi întrebuinţarea medicamentelor.

farmacoterapíe (gr. *pharmakon* „leac" şi *therapeia* „îngrijire"; MED.), tratamentul bolilor cu ajutorul medicamentelor.

Farman *[farmă]*, Henri (n. 1874), constructor de avioane şi aviator francez, unul dintre pionierii aviaţiei. În 1908 a stabilit numeroase recorduri, iar în 1909 a organizat, lîngă Paris, o şcoală de aviatori la care s-au pregătit cadre din diferite ţări. A construit, împreună cu fratele său Maurice Farman (1877—1964), cîteva zeci de tipuri de avioane.

Farnese, familie de nobili italieni care a stăpînit, din 1545 pînă în 1731, ducatele Parma şi Piacenza. Cel mai cunoscut reprezentant al familiei a fost *Alessandro F.* (1545—1592), duce de Parma, conducător de oşti şi om politic, guvernator al Ţărilor de Jos (1578—1592) în numele lui Filip al II-lea, regele Spaniei. El a reprimat sîngeros lupta de eliberare din Ţările de Jos, începută prin revoluţia burgheză din sec. al XVI-lea, contribuind la menţinerea dominaţiei spaniole în cele zece provincii din sud.

farnesól, alcool din seria sescviterpenelor aciclice care se găseşte în numeroase uleiuri eterice, cum sînt uleiul de mărgăritărel, de flori de tei etc. Se întrebuinţează la sintetizarea unor parfumuri.

fársă, comedie în care accentul cade pe comicul de situaţie, pe burlesc, pe intriga amuzantă şi pe replica spirituală, fără pretenţia de a aprofunda psihologia personajelor. În evul mediu, **f.** a constituit principala formă de teatru comic cu caracter popular, ridiculizînd moravuri şi tipuri sociale contemporane (ex. „Farsa jupînului Pathelin"). Ulterior ea a fost ilustrată cu succes de Molière, Lesage ş.a., iar în literatura română de C. Negruzzi, V. Alecsandri ş.a.

Farul din Alexandria, construcţie antică de mari proporţii, din oraşul egiptean Alexandria, considerată una dintre cele şapte minuni ale lumii vechi. A fost realizat de arhitectul Sostrate din Cnid, între 285 şi 247 î.e.n., pentru a călăuzi intrarea corăbiilor în port. Farul, format din trei corpuri suprapuse, retrase succesiv, la bază pe plan pătrat, apoi octogonal şi în urmă cilindric, totaliza aproximativ 130 m înălţime şi era în întregime din marmură albă. Între sec. al XII-lea şi al XIV-lea, treptat, în urma unor cutremure

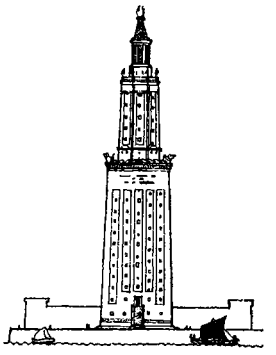

Farul din Alexandria

şi a încercărilor repetate ale arabilor de a-l dărîma, **F. din A.** a fost distrus.

„Farul Dunării", organ al Comitetului regional Dunărea de jos al Partidului Comunist din Romînia. A apărut ilegal, la Galaţi, în 1934.

fasciáţie (BOT.), concreştere anormală a două axe florifere sau foliare în formă de lamă lată, care poartă adesea frunze deformate sau dispuse neregulat.

fascícul 1. (MAT.) Mulţime de drepte sau de plane care trec prin acelaşi punct, respectiv prin aceeaşi dreaptă. **2. a)** (FIZ.) *Fascicul de lumină,* mănunchi cilindric sau conic de raze de lumină. Fasciculul conic poate fi *divergent,* dacă razele pornesc din punctul comun (ex. în cazul unei surse luminoase punctuale), sau *convergent,* dacă razele se îndreaptă către punctul comun considerat (ex. un fascicul de raze reflectate de o oglindă sferică concavă, atunci cînd razele incidente sînt paralele cu axa oglinzii). **b)** (FIZ., ELT., TELEC.) *Fascicul de particule,* ansamblu de particule (electroni, protoni, neutroni etc.) în mişcare ordonată, în vid sau într-un gaz rarefiat, avînd traiectorii practic paralele sau care trec printr-un singur punct. Sînt produse în acceleratoarele de particule, în tuburile catodice, microscoape electronice etc. **c)** (TELEC.) *Fascicul explorator*

fascicul de lumină sau de electroni folosit pentru explorarea imaginilor în instalațiile de televiziune sau de fototelegrafie. **3.** (TEHN.) *Fascicul de țevi* (sau *tubular*), mănunchi de țevi ale căror capete sînt racordate la un distribuitor și la un colector comun (ex. *f. de ț.* al unui cazan de abur acvatubular). **4.** (ANAT.) Grup de fibre musculare *(f. muscular)*, nervoase *(f. nervos)* sau conjunctive *(f. conjunctiv)* care au același traiect și aceeași distribuție. **5.** (BOT.) Țesut vegetal conducător, grupat în cadrul aceluiași cordon, care străbate tulpinile, ramurile și frunzele plantelor.

fáscie[1] (lat. *fascis* „snop"; în antichitatea romană), mănunchi de nuiele legat cu o curea, avînd o secure la mijloc. **F.** simboliza puterea și era purtată de lictorii care aveau misiunea de a însoți pe unii magistrați (dictatori, consuli, proconsuli etc.).

fáscie[2] (ANAT.), foiță aponevrotică care acoperă mușchii și alte structuri dintr-o regiune a corpului. — *F. lată*, aponevroza care acoperă mușchii laterali ai coapsei.

fascínă (CONSTR.), mănunchi de nuiele legat din loc în loc cu sîrmă arsă și umplut uneori cu piatră; legate între ele cu sîrmă sub formă de saltele, **f.** se folosesc la executarea fundațiilor sub apă sau pe terenuri

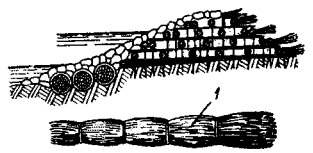

Apărare de maluri executată din fascine
1 — fascină

mlăștinoase, precum și la consolidarea picioarelor taluzelor expuse acțiunii apelor.

fasciolóză (MED. VET.), boală parazitară specifică rumegătoarelor, dar întîlnită și la alte specii de animale domestice. Este provocată de parazitul *Distomum hepaticum*, care se localizează în ficat, producînd grave leziuni sclerotice. Ouăle parazitului sînt eliminate o dată cu fecalele animalelor bolnave. În anumite condiții de umiditate și căldură, în ou se formează o larvă, care, pentru dezvoltarea ei ulterioară, pătrunde în corpul unui melc de apă dulce *(Limnaea truncatula)*. Părăsind apoi corpul melcului, parazitul se fixează pe plantele acvatice, care, fiind consumate de animale, produc infectarea acestora. **F.** se manifestă prin icter, umflarea pleoapelor, anemie, apoi edeme și stare caşectică. **F.** se combate prin desecarea pășunilor, distrugerea melcilor de apă dulce și prin tratament medicamentos (cu tetraclorură de carbon, hexacloretan, extract de ferigă și altele). Sin. *distomatoză* (popular *gălbează*).

fascísm, curent politic al cărui obiectiv este instaurarea *dictaturii fasciste*, dictatura teroristă fățișă a celor mai reacționare, mai șovine și mai agresive elemente ale capitalului financiar. Apărut în condițiile crizei generale a capitalismului, **f.** este expresia incapacității burgheziei reacționare de a mai guverna cu vechile metode parlamentare, liberal-democratice. **F.** dezlănțuie teroarea împotriva forțelor democratice, și în primul rînd împotriva mișcării comuniste, pentru ca prin izolarea și fărîmițarea forțelor revoluționare ale proletariatului să dezorganizeze și să dezorienteze masele populare și în cele din urmă să lichideze orice organizație și manifestare democratică; promovează o politică externă provocatoare, agresivă, urmărind să dezlănțuie războaie de cotropire și de exterminare împotriva altor popoare. În acțiunile sale, el îmbină teroarea, asasinatul și masacrele cu demagogia socială și diversiunea. Ideologia fascistă reunește obscurantismul, misticismul, rasismul și șovinismul, profesînd concepții filozofice, etice și politice dintre cele mai retrograde și mai antiumane. În domeniul culturii, **f.** duce o campanie de nimicire a valorilor progresiste, democratice, umaniste. Cele dintîi grupări fasciste au luat naștere după primul război mondial într-o serie de țări din Europa. Ele au început prin a acționa ca detașamente de șoc paramilitare, alcătuite îndeosebi din elemente declasate, agenți de poliție, provocatori ș.a., puse în slujba organelor represive ale statelor burgheze. Una dintre primele grupări de acest gen a fost constituită de Mussolini la Milano în 1919. Ea și-a luat ca denumire și simbol *fascia*, de la care vine și denumirea de fascism. Grupările fasciste au devenit principalele instrumente prin care vîrfurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii au acționat în vederea instaurării dictaturii fasciste în Italia, Germania, Portugalia, Spania, Romînia etc. Fasciștii germani au provocat dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial, cu scopul de a subjuga alte popoare și de a instaura dominația lor mondială. Victoria coaliției antihitleriste a avut ca rezultat nimicirea principalelor forțe ale fascismului. Astăzi, cu sprijinul cercurilor monopoliste agresive, grupările fasciste sînt reactivizate într-o serie de țări, iar dictatura fascistă este menținută în Spania, Portugalia, Paraguay. V. și neofascism.

fascizáre, acțiune politică și ideologică întreprinsă de vîrfurile cele mai reacționare și mai șovine ale burgheziei monopoliste în vederea netezirii drumului spre dictatura fascistă fățișă. Sub pretextul apărării securității orînduirii de stat burgheze și sub masca anticomunismului, sînt îngrădite și în cele din urmă lichidate drepturile și libertățile cetățenești, activitatea legală a organizațiilor, partidelor, presei și instituțiilor democratice și progresiste, sînt introduse discriminările rasiale și naționale și puse în practică măsuri legislative și administrative „excepționale" (starea de asediu, cenzura, militarizarea întreprinderilor și instituțiilor etc.), îndreptate împotriva intereselor vitale ale proletariatului și ale maselor largi populare. În Romînia, ca urmare a ascuțirii puternice a contradicțiilor social-economice, în condițiile crizei economice din 1929—1933, clasele exploatatoare au dus o politică de **f.** a țării, care a culminat cu instaurarea

dictaturii militare-fasciste în septembrie 1940.

fasóle *(Phaseolus vulgaris)*, plantă anuală din familia leguminoaselor, originară din America, cu tulpina acoperită de perişori şi cu frunzele compuse din trei foliole mari, cordiforme şi păroase. Florile, de culoare albă, albă-verzuie,

Fasole

roz sau roşie, sînt grupate în raceme scurte. Fructul este o păstaie de diferite forme, terminată cu un vîrf ascuţit, drept sau curbat. Seminţele conţin 23—25% substanţe proteice, 3—4% zaharoză, 5—7% glucoză. **F.** este cultivată ca plantă alimentară, pentru seminţe şi păstăi (verzi sau conservate). În urma culturii de **f.**, solul rămîne bogat în azot, datorită bacteriilor fixatoare de azot care trăiesc în simbioză pe rădăcinile plantei. În ţara noastră, **f.** se cultivă în ogor propriu şi în culturi intercalate. Soiurile de **f.** se împart în două grupe principale: **f.** oloagă şi **f.** urcătoare.

fasonáre **1.** (TEHN.) Prelucrare prin deformare plastică a unui material în vederea realizării unui obiect de formă determinată (ex. ţevi, benzi, vase de metal etc.). — (CONSTR.) *Fasonarea armăturilor*, îndoirea, pe şantier sau în ateliere special amenajate, a barelor de oţel pentru armarea betonului. **2.** (SILV., IND. LEMN.) Grup de operaţii de prelucrare a lemnului din arborii doborîţi, executate în pădure. Cuprinde curăţirea de crengi a arborilor, cojirea, retezarea în buşteni (eventual şi despicarea, clasarea după dimensiuni, proprietăţi şi calităţi), precum şi stivuirea. Rezultatul calitativ al exploatărilor forestiere depinde de corectitudinea executării acestor operaţii. **3.** (HORT., VITICULT.) Lucrare executată pentru a scurta tulpinile puieţilor, ramurile din coroana pomilor sau rădăcinile puieţilor şi pomilor care se plantează. **F.** favorizează formarea unor noi lăstari sau rădăcini. În viticultură, *f. coardelor* constă în suprimarea copililor şi a cîrceilor şi în scurtarea coardelor de portaltoi sau de viţă roditoare pînă la anumite dimensiuni, prevăzute prin STAS (pentru altoire sau butăşire). **F.** se execută cu foarfeca sau cu cosorul.

fasti (în antichitatea romană) **1.** Listă alcătuită de preoţi şi cuprinzînd zilele, considerate favorabile, ale anului în care erau autorizate judecăţile, precum şi afacerile publice şi private. **2.** Listă anuală a înalţilor demnitari ai statului *(fasti consulares)* sau a funcţionarilor, a preoţilor etc. **3.** Expunere sumară a evenimentelor petrecute în viaţa unui stat sau a unui oraş.

fatalísm (lat. *fatum* „destin"), doctrină filozofică sau religioasă eronată, după care dezvoltarea istorică şi în general toate evenimentele din viaţa oamenilor sînt dinainte determinate de o forţă implacabilă, pe care omul nu o înţelege şi în faţa căreia el este cu totul neputincios („destinul", „soarta", „providenţa divină" etc.). La fatalism ajunge şi materialismul metafizic, incapabil să rezolve în mod ştiinţific problema raportului dintre necesitate şi întîmplare, dintre necesitate şi libertate. **F.** neagă rolul activităţii conştiente a maselor, claselor, partidelor şi personalităţilor în istorie, considerînd omul ca o unealtă în mîinile necesităţii istorice. **F.** condamnă masele exploatate la pasivitate şi la resemnare. Marxism-leninismul, pornind de la determinismul materialist-dialectic, respinge **f.**, demonstrînd că necesitatea istorică obiectivă nu exclude, ci presupune activitatea conştientă a oamenilor, al cărei rol în istorie creşte pe măsura înţelegerii şi folosirii de către ei a legilor obiective ale dezvoltării sociale.

fata morgana (FIZ., GEOGR.), formă complexă de miraj optic.

Fatimizi, dinastie de califi arabi (909—1171), care îşi trage numele de la *Fatima*, fiica lui Mahomed, din care pretindeau că descind. Fondatorul dinastiei a fost *Ubeid Alah*, conducătorul sectei ismailiţilor. Acesta, folosindu-se de o răscoală a triburilor berbere împotriva dinastiei *Aglabizilor*, a acaparat puterea în Tunisia şi Algeria, s-a proclamat *mahdi* (mesia) şi calif, întemeind astfel, în 909, califatul *Fatimid*, cu capitala la Mahdia. **F.** au cucerit în 969 Egiptul (care a devenit centrul califatului Fatimid), Siria, Libanul, Palestina şi apusul Arabiei. În anul 973 **F.** au mutat capitala califatului la Cairo. În 1171 vizirul Saladin a răsturnat dinastia Fatimizilor şi s-a proclamat sultan, întemeind dinastia *Eiubizilor*.

fatum (IST. REL., FILOZ.), noţiune mistică a antichităţii romane, care desemna: 1) voinţa zeilor („fatum" înseamnă literal „lucru spus, ceea ce a fost spus"); 2) destinul, soarta, forţa supremă, misterioasă, căreia i se supun chiar zeii. La stoici, forţă care guvernează lumea, identificată adesea cu divinitatea.

faţă (MAT.), fiecare dintre suprafeţele poligonale plane care limitează un poliedru sau fiecare dintre planele care formează un diedru sau triedru.

Faulkner *[fɔ́:cnə]*, William (1897—1962), prozator nord-american, unul dintre scriitorii reprezentativi ai literaturii contemporane a S.U.A. S-a născut la New Albany (Mississippi). Întreaga sa creaţie, alcătuită din nuvele şi romane, de o mare intensitate epică, constituie o frescă a realităţilor sociale din sudul ţării în al doilea pătrar al sec. al XX-lea. Romanul „Decoraţia" (1926), care l-a făcut cunoscut, zugrăveşte soarta tragică a soldaţilor înşelaţi şi năpăstuiţi după întoarcerea lor de pe fronturile primului război mondial, iar romanele „Ţînţarii" (1927), „Sartoris" (1929) pauperizarea plantatorilor din sudul S.U.A. În romanele scrise între 1929 şi 1940 („Sanctuarul", „Cătunul" ş.a.), **F.** dezvăluie viciile civilizaţiei burgheze, manifestînd totodată o

puternică înclinaţie spre redarea aspectelor monstruoase ale vieţii. În romanul „Conacul", el îşi afirmă pentru prima oară părerile politice despre războiul civil din Spania şi despre pericolul fascismului. **F.** recunoaşte că în ochii a milioane de oameni comunismul este singura ieşire din bezna umilinţei sociale. În romanul „Intrat în mocirlă" (1948), **F.** condamnă discriminarea rasială în S.U.A., iar în romanul „Parabola" (1954) ororile războiului. În scrierile sale, **F.** redă realitatea socială cu mare forţă de pătrundere, dar viziunea lui este fragmentară şi foarte contradictorie. Opera sa cuprinde elemente cu totul eterogene: tablouri extrem de realiste alternează cu suite de imagini delirante, analizele psihologice profunde cu psihologismul şi freudismul, tendinţele de critică socială cu cele mistice şi naturaliste. Lirismul şi retorismul biblic se îmbină cu caricatura împinsă pînă la grotesc, într-o tehnică narativă dominată de monologul interior. Premiul Nobel (1949).

fáun (în mitologia romană), nume dat iniţial străvechiului zeu italic al fecundităţii, iar mai tîrziu unor divinităţi câmpestre, venerate ca protectoare ale cîmpiilor, pădurilor şi turmelor. În sec. I î.e.n., cultul **f.** s-a contopit cu acela consacrat zeului Pan. **F.** erau reprezentaţi ca nişte făpturi cu coarne şi cu picioare de ţap. Una dintre cele mai cunoscute

Faun

reprezentări plastice a faunilor este grupul statuar „Faun şi nimfă" de Rodin.

făună (BIOL.), totalitatea animalelor de pe un teritoriu dat, constituită în urma unui proces istoric de evoluţie. **F.** constă din animale *autohtone* (animale care s-au format pe acel loc) şi *imigrate* (animale venite din alte părţi). Termenul denumeşte şi diferite grupe de animale (ex. **f.** de mamifere) sau animalele unei perioade din istoria Pămîntului (ex. **f.** terţiară).

fáur (BIOL.) v. **elateride.**

Fauré *[foré]*, Gabriel (1845—1924), compozitor şi

G. Faure

pedagog francez, unul dintre întemeietorii şi conducătorii Societăţii naţionale muzicale (fundată în 1871). Printre elevii săi se numără M. Ravel, F. Schmitt şi George Enescu. Creaţia sa, predominant lirică, se caracterizează prin melodicitate şi armonie rafinată. A scris opere („Prometeu", 1900; „Penelopa", 1913), un requiem (1887), o baladă (1881) şi o fantezie pentru pian şi orchestră (1919), muzică pentru diferite ansambluri instrumentale şi vocale, piese pentru pian, coruri, romanţe, muzică de scenă etc.

Faust, Doctor Johannes (Georg) (c. 1480—c. 1540), alchimist şi astrolog german, despre care legenda pretinde că şi-ar fi vîndut sufletul diavolului în schimbul redobîndirii tinereţii. Întîmplările legate de biografia lui legendară au devenit subiectul a numeroase cărţi populare şi opere celebre ale literaturii şi artei universale. Viaţa lui **F.** a fost dramatizată de scriitorul englez Marlowe (c. 1590). Tema lui **F.** a fost mereu reluată în literatura germană (Lessing, Klinger, Grabbe, Heine, Lenau, Th. Mann) şi în alte literaturi (Puşkin, Lermontov, Espronceda), în muzică (Gounod, Berlioz, Liszt, Wagner, Eisler) şi în pictură (Rembrandt, Delacroix). Dintre operele literare inspirate de viaţa lui **F.,** cea mai valoroasă este tragedia cu acelaşi nume a lui J.W. Goethe. În această operă, marele scriitor german face din personajul lui Faust simbolul aspiraţiilor şi străduinţelor de veacuri ale omului de a cunoaşte şi adînci adevărul, întruchiparea sensului real al vieţii: slujirea umanităţii prin muncă şi creaţie. În literatura romînă, motivul faustic a fost folosit de D. Bolintineanu („Sorin") şi V. Eftimiu („Cocoşul negru"; „Doctor Faust vrăjitor").

favorizarea infractorului (DR.), infracţiune care constă în ajutorul dat unui infractor, fără existenţa unei înţelegeri prealabile, astfel ca urmărirea, judecarea sau executarea pedepsei să fie zădărnicite ori ca infractorul să beneficieze de produsul infracţiunii.

Favorski, Aleksei Evgrafovici (1860 — 1945), chimist sovietic, unul dintre fondatorii chimiei hidrocarburilor nesaturate (în special chimia acetilenei). A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Prin descoperirea reacţiei de izomerizare a hidrocarburilor acetilenice sub influenţa soluţiei alcoolice de hidroxid de sodiu, **F.** a pus bazele cercetărilor care au dus ulterior la numeroase sinteze. Studierea reacţiei de condensare dintre acetilenă şi acetonă sub influenţa pulberii de hidroxid de potasiu l-a condus la o metodă nouă de obţinere a alcoolilor terţiari, din care, prin extragerea unei molecule de apă, a obţinut izoprenul. A creat o şcoală puternică în chimia organică. Erou al Muncii Socialiste, laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Favorski, Vladimir Andreevici (n. 1886), desenator, gravor, pictor monumentalist şi scenograf sovietic, artist al poporului din U. R. S. S.

favosites (PALEONT.), gen fosil de celenterate antozoare din grupa tabulata, care se prezintă sub formă de colonii con-

stituite din tuburi prismatice grupate în mănunchiuri. Speciile acestui gen caracterizează

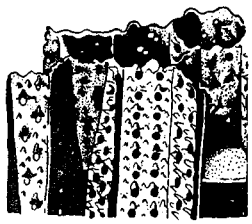

Favosites

faciesul recifal din silurian şi devonian. În R.P.R. apare în fragmentele de roci de vîrstă siluriană şi devoniană prinse în conglomeratele din Bucegi (de vîrstă cretacică) şi în conglomeratele miocene din Moldova.

Favre *[favr]*, Jules (1809—1880), om politic şi avocat francez. În 1870, ca membru al „guvernului apărării naţionale", a dus o politică antinaţională, capitulantă. Ca ministru de externe în guvernul Thiers, a pregătit şi a semnat tratatul de pace de la Frankfurt pe Main (1871) cu Germania. A participat activ la înăbuşirea Comunei din Paris (1871).

fávus (MED.), boală de piele produsă de ciuperca microscopică *Achorion schoenleini*, care se localizează în special pe pielea capului, ducînd la căderea părului. Boala este contagioasă, transmiţîndu-se fie de la om la om, fie de la animale la om. Se tratează cu raze X.

Faye *[fai]*, Hervé (1814—1902), astronom francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A descoperit (în 1843) o cometă periodică care-i poartă numele; a efectuat cercetări asupra inelului lui Saturn, asupra petelor solare etc.; **F.** a elaborat o teorie a ciclonilor şi o teorie cosmogonică.

Fayum (El-Fayum), oază în Republica Arabă Unită, situată la vest de Nil, într-o depresiune din Deşertul Libiei. Suprafaţa: 1 178 km². Populaţia: 839 000 loc. (1960). Principalul oraş: *Medinet el-Fayum* (102 000 loc., în 1960). În nord-estul oazei se întinde lacul sărat Birket-Karun. Oaza **F.**, străbătută de numeroase canale de irigaţie (alimentate de Nil) şi de drenaj, constituie una dintre cele mai roditoare regiuni ale ţării. Se cultivă legume, bumbac, plante citrice, măslini, smochini, viţă de vie. Oaza **F.** este cunoscută din timpuri străvechi. În sec. al XIX-lea î.e.n. (în timpul dinastiei a XII-a), aici s-au efectuat mari lucrări de irigaţie, au fost construite piramide şi un mare rezervor de apă (lacul Moeris), care capta surplusul apelor Nilului în perioada revărsărilor. Tot aici se afla şi vestitul labirint descris de Herodot. Portretele de la **F.**, executate între sec. II şi IV e. n. de artişti greci în tehnica encaustică, apar ca o sinteză a tradiţiilor elenistice şi a celei orientale, care au deschis drumul spre iconografia bizantină.

fazán *(Phasianus colchicus)*, specie de pasăre din ordinul galiformelor, de mărimea unei găini, cu coada lungă şi ascuţită; cocoşul are pene viu colorate. **F.** trăieşte la noi ca pasăre

Fazan

sedentară, crescut în rezervaţii speciale, fiind mult apreciat ca vînat pentru carnea sa deosebit de gustoasă.

fază 1. Fiecare dintre etapele distincte în evoluţia unui fenomen; fiecare dintre mulţimile succesive de evenimente ale unei transformări. **2.** (TEHN.) Interval de timp în care are loc o anumită operaţie caracteristică unui ciclu de transformare (ex., la maşinile termice, *f. de admisie, de comprimare, de evacuare* etc.). **3.** (FIZ., ELT.) Argumentul unei mărimi care variază sinusoidal în timp; caracterizează starea mărimii în orice moment. Dacă, de ex., mărimea sinusoidală are expresia $m = A \sin(\omega t + \varphi_0)$, atunci **f.** ei este egală cu suma $(\omega t + \varphi_0)$, unde $\omega = 2\pi f$ reprezintă pulsaţia, f frecvenţa, t timpul şi φ_0 faza iniţială a mărimii respective. **4.** (CHIMIE, FIZICĂ) Fiecare dintre părţile omogene (solidă, lichidă sau gazoasă) ale unui eterogen, care se poate separa de restul sistemului prin metode fizice (ex. apa şi uleiul, precipitatele în lichide etc.). — (CHIM.) *F. dispersă*, fază a unui sistem eterogen, divizată în particule foarte mici răspîndite în masa sistemului. **5.** (METAL.) Parte constitutivă omogenă (solidă, lichidă sau gazoasă) dintr-un sistem în echilibru, cu proprietăţi fizice bine definite. În oţelărie, baia metalică, zgura topită, atmosfera cuptorului sînt **f.** În aliajele metalice, **f.** este o parte constitutivă a structurii (metal pur, compus definit sau soluţie solidă), dar nu orice constituent al structurii este o **f.** (ex. perlita oţelurilor este agregat format din două **f.**). **6.** *Spaţiul fazelor* (MAT., FIZ.) Varietatea (spaţiul generalizat) cu 2×3 N dimensiuni în care un punct figurativ reprezintă în fiecare moment starea unui sistem dinamic format din N corpuri, stare care este determinată de 3 N coordonate de poziţie şi de 3 N componente ale impulsurilor generalizate (sau coordonate conjugate celor de poziţie). *S. f.* este folosit în mecanica analitică, mecanica statistică şi mecanica cuantică. **7.** *Fazele Lunii* (ASTR.) Aspectele variabile sub care ni se prezintă partea luminată (de către Soare) a Lunii, datorită rotirii sale în jurul Pămîntului. **8.** (GEOL.) *Fază orogenică* (sau *de cutare*), etapă de intensificare a mişcărilor scoarţei terestre, situată între etape de calm tectonic, adică între faze de manifestare mai lentă a acestor mişcări. *F. o.* este pusă în evidenţă de discordanţele unghiulare care pot fi observate în regiunile cutate şi se grupează în cicluri orogenice. În Carpaţii Romîneşti, în *f. austriacă* şi *laramică* a fost cutată zona centrală, iar în *f. savică, steirică* şi *valahă* (orogeneza alpină) au fost cutate zonele periferice. **9.** (BOT.) *Fază fenologică*, perioadă din ciclul de vegetaţie al plantelor care reprezintă o etapă în creşterea şi dezvoltarea acestora (ex. încolţirea, formarea frunzelor şi tulpinilor, înflorirea, coacerea fructelor). Des-

făşurarea fazelor fenologice se încadrează în anumite intervale de timp, care sînt influenţate de condiţiile climatice anuale. Sin. *fenofază*.

fază tehnologică (TEHN., EC.), parte dintr-un proces tehnologic sau dintr-o prelucrare tehnologică, constituită dintr-un grup de mînuiri în cursul cărora scopul (obiectivul) tehnologic, scula şi regimul de lucru rămîn neschimbate. Mai multe **f. t.** grupate, executate la aceeaşi maşină sau la acelaşi loc de lucru, constituie o operaţie. Prelucrarea simultană cu mai multe scule a suprafeţelor unui obiect se numeşte *f. t. complexă*. Distingerea riguroasă a **f. t.** este necesară pentru ordonarea şi normarea ştiinţifică a procesului de producţie, în special sub aspect tehnologic.

Fazekas *[fózęcoş]*, Mihály (1766—1828), poet maghiar. S-a făcut cunoscut mai ales prin povestirea în versuri „Ludas Matyi" (1815), operă satirică îndrăzneaţă îndreptată împotriva samavolniciei moşiereşti, scrisă într-un limbaj popular de mare plasticitate (tradusă în romîneşte de I. Barac). Ea s-a bucurat de o largă răspîndire şi peste hotare.

fazelor, *regula* ~ (CHIM.), regulă din chimia fizică, care stabileşte că, într-un sistem în echilibru, suma numărului gradelor de libertate (V) şi a numărului de faze (F) este egală cu suma numărului componenţilor independenţi (C) şi a numărului factorilor externi (n) care influenţează echilibrul acestui sistem: $F+V=C+n$. Se mai numeşte *legea fazelor*.

fazitrón (TELEC.), tub electronic de construcţie specială cu care se realizează modulaţia de fază a oscilaţiilor de înaltă frecvenţă.

fazmétru (ELT.), instrument electric care serveşte la măsurarea defazajului dintre mărimi armonice de aceeaşi frecvenţă. Se foloseşte mai ales la măsurarea defazajului dintre tensiuni şi curenţi alternativi sinusoidali în circuitele electrice şi la măsurarea factorului de putere în instalaţiile de curent alternativ de frecvenţă industrială.

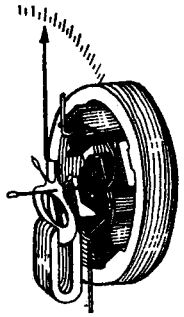

Fazmetru

fazotrón (FIZ.), ciclotron în care micşorarea perioadei de rotaţie a particulelor supuse accelerării, datorită creşterii masei acestora cînd viteza devine foarte mare (v. teoria relativităţii), este compensată prin micşorarea frecvenţei tensiunii alternative de alimentare a acceleratorului. Cel mai mare **f.** din lume funcţionează la Institutul unificat de cercetări nucleare de la Dubna (U.R.S.S.), care accelerează protoni pînă la energia de 680 000 000 de electronvolţi. Sin. *sincrociclotron*.

„Făclia", organ de presă al Comitetului regional Cluj al P.M.R. şi al Sfatului popular regional. Din august 1946 pînă în iunie 1951 a purtat titlul „Lupta Ardealului", iar pînă în decembrie 1952 titlul „Făclia Ardealului". Apare zilnic la Cluj.

făgaş (IND. EXTR.), scobitură cu înălţimea mică (10—15 cm) şi adîncimea pînă la 3 m, săpată manual sau mecanizat pe întreaga lungime a frontului minier de abataj pentru a uşura desprinderea ulterioară a rocii.

Făgăraş, oraş raional în regiunea Braşov, reşedinţă a raion. 21 170 locuitori (1964). Important centru al industriei chimice (Combinatul chimic Făgăraş). Cetate feudală, posesiune a domnilor Ţării Romîneşti în sec. XIV-XV — *Raionul F.*, cu 91 525 loc. (1964). Industrie chimică pe bază de gaz metan (cu centru în oraşul Victoria şi Făgăraş). În economia agrară predomină cultura cartofului şi creşterea animalelor.

Făgăraş, *Munţii Făgăraşului*, lanţ muntos în Carpaţii Meridionali, cuprins între Valea Dîmboviţei şi Valea Oltului. Culmea principală, care se întinde pe mai mult de 70 km, coboară spre Depresiunea Făgăraşului printr-un versant abrupt, brăzdat de numeroase văi; spre sud coboară treptat, fiind dublată de o culme mai puţin înaltă, Iezer-Păpuşa-Ghiţu-Cozia, fragmentată de văi adînci şi înguste ale afluenţilor Oltului şi Argeşului. Munţii **F.**, înalţi, masivi, alcătuiţi din roci cristaline, prezintă caractere tipice de relief alpin. De-a lungul culmii principale, înălţimile scad rareori sub 2 000 m; aici sînt situate vîrfurile Moldoveanul (2 543 m) şi Negoiu (2 535 m), cele mai mari înălţimi din R.P. Romînă. Glaciaţia cuaternară, foarte extinsă, a

Cetatea Făgăraşului

Vedere din Munții Făgărașului

lăsat urme caracteristice în relief: numeroase circuri glaciare, creste înguste, foarte ascuțite, numite custuri, văi glaciare. Multe dintre circuri adăpostesc lacuri glaciare (Bîlea, Capra, Călțun, Urlea ș.a.); torenții care izvorăsc din ele formează cascade la trecerea din văile glaciare în văile de eroziune fluvială (ex. Cascada Bîlei de aproape 50 m, a Șerbotei, a Caprei). Climat de munte, cu precipitații abundente; predomină vînturile de vest, dar există și vînturi locale, de tipul foehnului (Vîntul Mare, pe versantul nordic). În zona înaltă se află pajiști alpine întinse, care au înlesnit dezvoltarea păstoritului, și vegetație subalpină (jnepeni, ienuperi, afinișuri). Versanții sînt acoperiți de păduri de conifere și de fagi. În Munții Făgărașului trăiesc capre negre. Important obiectiv turistic.

Făgărășanu, Ion (n. 1900), chirurg romîn, profesor la Institutul medico-farmaceutic din București, membru al Academiei R.P.R. și membru al mai multor societăți străine de chirurgie. A adus contribuții teoretice și practice valoroase în domeniul anatomiei și chirurgiei vasculare, abdominale (stomac, veziculă și căi biliare) etc. Op. pr.: „Cercetări anatomice și experimentale asupra patogeniei varicocelului și a varicelor ligamentelor largi" (1937), „Colecistografia văzută de radiolog, medic, chirurg" (1944), „Aspecte teoretice și practice în rezecțiile de ficat" (1960), „Radioizotopii în chirurgie" (1960), „Viața și opera lui Thoma Ionescu" (1962).

Făget, comună în reg. Banat, situată pe Bega, reședință de raion. 4 730 loc. (1964). Centru pomicol. Industrie de interes local. Important centru de cojocărie. Produce pieptare lungi, acoperite cu broderii din lînă, din mătase colorată și cu aplicații din piele, în decor predominant geometric. — *Raionul F.*, cu 38 915 loc. (1964). Economie agricolă: pomicultură, creșterea animalelor, culturi de cereale. Întreprinderi industriale de chimizare a lemnului (Margina), fabricarea sticlei (Tomești), prelucrarea lemnului (Mănăștiur).

făinare (FITOPAT.), boală a plantelor produsă de ciuperci din familia erisifaceelor. Se manifestă prin apariția la suprafața organelor atacate a unui înveliș alb-cenușiu, prăfos (plantele par a fi presărate cu făină). La noi sînt răspîndite **f.** trandafirului, a mărului, a viței de vie, a cerealelor etc. Se combate prin prăfuirea plantelor cu pulbere de sulf sau prin stropirea lor cu produse pe bază de sulf.

făină 1. (IND. ALIMENT.) Produs pulverulent obținut prin măcinarea boabelor de cereale sau a altor materiale comestibile. Făina de cereale, întrebuințată în industria alimentară, se produce în diverse sorturi, caracterizate prin gradul de extracție (în procente din greutatea boabelor măcinate), prin finețe, gust, miros și culoare. **2.** (ZOOTEHN.) **a)** *Făină animală,* produs obținut din cadavre de animale, resturi de la fabricile de conserve, sînge etc., sterilizate, caracterizat prin conținut mare de proteină cu valoare biologică ridicată. Se folosește mai ales în hrana puilor, a păsărilor ouătoare și a porcilor, precum și în componența unor furaje combinate. **b)** *Făină de pește,* produs industrial obținut din pești inferiori și necomestibili sau din diferite resturi de la fabricile de conserve de pește. Are un conținut ridicat de substanțe proteice și săruri minerale din care cauză este folosită în hrana porcilor, a păsărilor, intrînd adesea și în componența furajelor combinate. **3.** (AGROCHIM.) **a)** *Făină de fosforiți,* îngrășămînt agricol obținut prin măcinarea unor roci fosfatice, sedimentare, care s-au format, în lagunele mărilor terțiare, din depozitele organice provenite din resturi de animale. *F. de f.* conține pînă la 30% pentaoxid de fosfor și se folosește ca îngrășămînt de bază pe solurile cu reacție acidă. Componentul chimic principal al ei este fosfatul tricalcic, $Ca_3(PO_4)_2$. **b)** *Făină de oase,* pulbere fină obținută prin măcinarea oaselor după degresare și degelatinizare. Sub formă de fosfat de calciu conține peste 30% acid fosforic. Servește ca supliment valoros în hrana animalelor și ca îngrășămînt fosfatic cu efect lent pentru solurile acide. **c)** *F.* (sau *zgură*) *Thomas,* pulbere fină, brună, obținută prin măcinarea zgurii de la fabricarea oțelului pe baza procedeului Thomas. Conține 11—24% pentaoxid de fosfor, 38—50% oxid de calciu și concentrații mai mici de oxid de magneziu, de siliciu, de mangan. Este folosită ca îngrășămînt fosfatic în special pentru solurile acide, sărace în calciu, la toate culturile, dar mai cu seamă pentru finețe și pășuni.

Fălticeni, oraș raional în reg. Suceava, reședință de raion. 16 560 loc. (1964). Industrie de interes republican: întreprinderi pentru prelucrarea lemnului (cherestea) și industrie textilă (filatură de in și cînepă). — *Raionul F.*, cu 149 570 loc. (1964). Industrie textilă și de prelucrare a lemnului, balastiere, culturi de cereale, de cartofi, de sfeclă de zahăr, pomicultură, creșterea animalelor pentru lapte și carne.

fălțuire 1. (TEHN.) Operație de îmbinare prin falț a tablelor sau a obiectelor din tablă. Se execută manual sau mecanizat, cu mașini de fălțuit. **2.** (POLIGR.) Îndoire și împăturire a colilor tipărite, astfel încît paginile obținute să fie așezate în ordinea indicată de numerotația lor. Se efectuează mecanic sau manual. **3.** (IND. PIEL.) Operație manuală sau mecanizată de reducere și de uniformizare a grosimii pielii pe toată suprafața ei, efectuată după tăbăcire, uneori chiar și după uscare.

făt (BIOL., MED.), produsul de concepție în perioada de viață intrauterină, din momentul în care începe să aibă mișcări proprii și aspectul caracteristic speciei respective, pînă la naștere. Pentru specia umană, stadiul fetal începe de la sfîrșitul celei de-a doua luni de viață intrauterină. Sin. *fetus*.

Făt-Frumos, erou principal în numeroase basme românești. Înzestrat cu virtuți deosebite, el constituie o expresie ideală a vitejiei, bunătății, frumuseții fizice și morale, bucurîndu-se de ajutorul tuturor forțelor pozitive ale societății și naturii în lupta sa împotriva forțelor răului.

„Făt-Frumos", revistă literară de orientare sămănătoristă. A apărut la Bîrlad (între 15 martie 1904 și 15 februarie 1905), apoi la București (între 4 iunie 1905 și februarie 1906), sub îndrumarea lui Emil Gîrleanu.

Fătu, Anastasie (1816—1886), medic și naturalist român. A fost profesor la Universitatea din Iași și primul medic membru al Societății Academice Române, la a cărei întemeiere a luat parte. Este autorul celui dintîi tratat românesc modern de botanică (1877). A întemeiat cu mijloace proprii o grădină botanică în Iași. A publicat numeroase lucrări științifice și de popularizare în domeniul medicinii.

fățuire 1. (CONSTR.) Operație de netezire a suprafeței unei construcții sau a unui element de construcție aflat la vedere, cu sau fără adăugarea unui strat de material nou; se execută pentru corectarea denivelărilor și asperităților sau pentru închiderea porilor (ex. **f.** unei îmbrăcăminți rutiere asfaltice, a unei tencuieli etc.). Se mai numește *fățuială*. **2.** (IND. PIEL.) Operație mecanică din cursul procesului de tăbăcire, la care se supun pieile în atelierul de cenușărire, după depărare, cu scopul de a îndepărta din ele, prin stoarcere, murdăria sau grundul (membranele foliculilor piloși și ale canalelor glandelor sebacee și sudoripare, resturile de epidermă, de rădăcini de păr, de pigmenți, de grăsime saponificată sub formă de săpunuri de calciu etc.).

fățuitór 1. (IND. LEMN.) Rindea cu care se netezesc suprafețele scîndurilor sau ale altor piese de lemn după ce au fost îndreptate cu rindeaua-cioplitor. **2.** (IND. PIEL.) Cuțit tocit și puțin curbat, cu două mînere, folosit pentru fățuirea manuală a pieilor.

Făurei, comună în reg. Galați, situată pe valea Buzăului, reședință de raion. 3 140 loc. (1964). Nod de cale ferată. Industrie de interes local: alimentară (panificație, carne), prelucrarea metalelor (ateliere de reparații). *Raionul F.*, situat în sud-vestul regiunii Galați, cu 113 830 loc. (1964). Economie agricolă, cultura cerealelor (grîu și porumb) și creșterea animalelor.

F.B.I. (Federal Bureau of Investigation), serviciu de poliție politică secretă de pe lîngă Departamentul Justiției al S.U.A. A fost înființat în 1908. Coordonează activitatea organelor de poliție și are împuterniciri largi.

Febe (gr. *phoibe* „strălucitoare"), fiica cerului și a pămîntului în mitologia greacă, personificînd lumina soarelui sau a lunii. Numele ei s-a confundat uneori cu acela al Artemidei, zeița lunii.

febră 1. (MED.) **a)** Temperatură corporală ridicată, simptom care constituie reacția organismului la un agent infecțios, toxic etc. **b)** (Urmată de diverse determinări) Denumire a unor boli caracterizate prin creșterea temperaturii. — *Febre eruptive*, grup de boli infecto-contagioase epidemice, care se manifestă printr-o serie de simptome comune: erupția pe piele sau pe mucoase, evoluția ciclică etc. Din grupa *f. e.* fac parte scarlatina, varicela, rujeola, rubeola, vaccina. — *F. butonoasă*, boală infecțioasă ușoară care se manifestă clinic prin febră, erupție caracteristică, dureri articulare, tulburări gastrointestinale etc. Răspîndită în sudul Europei și în nordul Africii, *f. b.* se transmite la om prin puricele de cîine *(Rhipicephalus sanguineus)*. — *F. galbenă*, boală infecto-contagioasă virotică, caracterizată prin febră, tulburări nervoase, icter, albuminurie etc. Este răspîndită în unele regiuni ale Africii și Americii de Sud și se transmite la om prin diverse specii de diptere. — *F. hectică*, formă de febră întîlnită în tuberculoza pulmonară avansată și în supurațiile cronice, caracterizată prin oscilații zilnice mari de temperatură, prin transpirații abundente, frisoane și prin slăbirea progresivă a organismului. — *F. ondulantă* (sau *de Malta*), boală infecțioasă produsă de germenul *Brucella melitensis*, caracterizată clinic prin febră intermitentă, ondulantă, dureri articulare, anemie, tulburări digestive, cardiace, nervoase etc. Se transmite la om prin lapte și brînzeturi proaspete provenind de la oi, capre ori vaci bolnave. — *F. papatacci* (sau *de trei zile*), boală infecțioasă epidemică de natură virotică, caracterizată prin febră de scurtă durată (2—4 zile), astenie, dureri de cap, dureri oculare, musculare etc. Este răspîndită în special în regiunea mediteraneană și balcanică. Se transmite la om prin insecta *Phlebotomus papa-*

tasii. — *F. puerperală*, stare septică întîlnită la lăuze, datorită pătrunderii în organism, la nivelul plăgii uterine, a unor germeni microbieni (stafilococi, streptococi etc.). —*F. recurentă*, boală infecțioasă acută, caracterizată prin alternanța perioadelor febrile cu perioade afebrile, prin tulburări digestive, hemoragice, meningeale, nervoase, articulare etc. Se datorește unui spirochet și se transmite la om prin păduchi, căpușe etc. — *F. tifoidă*, boală infecto-contagioasă epidemică produsă de bacilul tific. Epidemiile de *f. t.* apar în general acolo unde se consumă ape nedezinfectate sau prost dezinfectate. Cu cît sistemele de aprovizionare cu apă și de canalizare sînt mai perfecte, cu atît mai repede dispar cauzele dezvoltării bolii. Se caracterizează clinic prin febră continuă, erupție caracteristică, splină mărită, tulburări nervoase și o serie de tulburări digestive (mai ales diaree), datorite inflamației și ulcerației mucoasei intestinale. Durata bolii este în general de 21 de zile, putîndu-se prelungi atunci cînd apar complicații (ca hemoragie intestinală, perforație intestinală urmată de peritonită, nefrită, flebită etc.). Tratamentul profilactic constă în vaccinarea periodică (vaccin TAB), vaccinare care a dus la o însemnată scădere a cazurilor de *f. t.* Tratamentul medicamentos, înainte inexistent, se face actualmente cu cloromicetină (cloramfenicol). — (MED. VET.) *F. aftoasă*, boală contagioasă a animalelor cu copita despicată, provocată de un virus. Se manifestă prin febră și erupții veziculoase pe mucoasa gurii, pe pielea ugerului și a extremităților membrelor. Produce mari pagube economice prin micșorarea cantității de lapte, scăderea în greutate a animalelor bolnave și mortalitate. Se previne prin măsuri sanitare veterinare severe și vaccinări. *F. a.* poate să apară și la om, în special la copii, în urma consumului de lapte nefiert de la vacile bolnave. — (MED. VET.) *F. catarală malignă*, boală infecțioasă acută a bovinelor, atribuită unui virus. Se caracterizează prin febră, simptome nervoase și inflamația mucoaselor capului. Un tratament eficace pentru această boală nu se cunoaște: drept măsuri preventive se recomandă ca vitele cornute mari să nu fie ținute la un loc cu oile, considerate purtătoare ale agentului patogen. Sin. *coriză gangrenoasă*. — (MED. VET.) *F. vitulară*, boală acută gravă observată la vaci, în primele zile după fătare. Se caracterizează prin paralizie generală și printr-o stare de comă fără febră. Netratată, *f. vitulară* este aproape totdeauna mortală. Boala se tratează prin insuflații de aer în mamelă și prin injecții cu preparate de calciu. **2.** (SPORT, MED.) *Febră musculară*, stare patologică care apare la un sportiv insuficient antrenat, în urma unor eforturi fizice de oarecare intensitate. Se manifestă printr-o stare de oboseală generală, prin indispoziție, creșterea ușoară a temperaturii corpului, dureri musculare. Fenomenele generale și locale ale *f. m.* dispar în cîteva zile, ca urmare a odihnei, a masajului și a tratamentului fizioterapic.

febrífug (lat. *febris* „febră" și *fugire* „a alunga"; FARM.), substanță care reduce sau suprimă febra prin vasodilatație periferică, transpirații și încetinirea arderilor din organism. Ex.: amidopirină, antipirină, aspirină etc. Sin. *antipiretic*.

Febus-Apolo (MIT.) v. **Apolo.**

Fechner *[féhnər]*, Gustav Theodor (1801—1887), fizician, psiholog, estetician și filozof idealist german. A întreprins cercetări asupra fenomenelor galvanice și asupra proceselor electrochimice. A pus bazele psihofizicii și a avut un rol important în apariția și dezvoltarea psihologiei experimentale. A dat o nouă formulare legii Bouguer-Weber, încercînd să exprime matematic raportul dintre intensitatea senzației și intensitatea stimulului fizic care o provoacă *(legea lui F.)*. În problema raporturilor dintre psihic și fizic a promovat teoria paralelismului psihofizic.

Fecioara (ASTR.), constelație zodiacală din regiunea ecuatorială a cerului, în care se află Soarele la echinocțiul de toamnă. Steaua cea mai strălucitoare a constelației poartă numele de *Spica*.

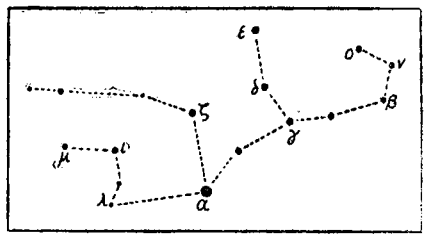

Constelația Fecioara

fecioréști, categorie de jocuri populare românești, bărbătești, răspîndite în Transilvania, în care jucătorii, neprinși între ei, execută diverse figuri de virtuozitate bazate pe sărituri, bătăi în podea și bătăi cu palma peste picioare. *Fecioreasca*, răspîndită în sudul Transilvaniei (Țara Făgărașului), constituie unul dintre tipurile principale ale acestei categorii.

fecúlă (AGR., IND. ALIMENT.), denumire dată amidonului provenit din organele subterane ale unor plante (cartof, manioc etc.); se deosebește de amidon numai prin metodele de fabricație și prin întrebuințări. **F.** este o importantă substanță alimentară și se folosește, printre altele, la fabricarea dextrinei și glucozei.

fecundație (BIOL.), proces care constă în unirea gametului mascul (anterozoid, spermatozoid) cu gametul femel (oosferă, ovul), în urma căreia se formează oul fecundat. La animale, fecundația poate fi *internă*, cînd se produce în interiorul organismului femel (ex. la păsări, la mamifere etc.), sau *externă*, cînd se produce în afara organismului femel (ex. la pești). În procesul de fecundație, spermatozoizii, mobili, sînt atrași de către ovule, datorită unui chimiotactism pozitiv. La plantele angiosperme este caracteristic fenomenul de *dublă f.*, care constă în contopirea unei spermatii cu oosfera, iar a celeilalte spermatii cu nucleul secundar

al sacului embrionar. Din oosfera fecundată se dezvoltă embrionul, iar din nucleul secundar ia naștere endospermul. *Dubla f.* a fost descoperită de S.G. Navașin (1898). Ca proces biologic, **f.** este un fenomen foarte important. Ea nu se reduce la combinarea cromozomilor a doi gameți; în prezent, **f.** este considerată ca un fenomen de metabolism, în care se produce asimilarea reciprocă și electivă a gameților și în urma căruia rezultă un organism nou, cu mai multe posibilități de adaptare, cu ereditate mai plastică, deci mai avantajat în relațiile sale cu mediul.

fecunditáte (BIOL.), capacitate a animalelor de a se reproduce și de a da cu regularitate descendenți normal dezvoltați. Măsura fecundității este dată, pe de o parte, de numărul de nașteri, iar pe de altă parte de numărul de descendenți proveniți de la fiecare naștere. **F.** este variabilă la diferite specii de animale: de obicei animalele mari și cu viață lungă (ex. elefantul) dau descendenți mai puțini și la intervale mai mari decît animalele mici și cu viața scurtă (ex. șoarecele). La animalele sălbatice, **f.** este condiționată de hrană, de climat etc. La animalele domestice, ea este influențată de calitatea hranei, de condițiile de întreținere, de exploatare rațională. Consangvinizarea sau hibridarea între genurile de animale duce la pierderea parțială sau totală a fecundității.

Fedcenko, ghețar de munte din Uniunea Sovietică, situat în Pamir, în R.S.S. Tadjikă, unul dintre cei mai mari ghețari din lume. Lungimea: 71,2 km; lățimea: 1 700—3 100 m. Suprafața totală a ghețarului este de peste 900 km², iar grosimea gheții de cca. 500 m. Viteza medie de deplasare a lui atinge cca. 80 cm pe zi. Limita inferioară a ghețarului se găsește la cca. 2 900 m înălțime absolută și a fost descoperită în 1878; partea lui centrală și superioară au fost studiate în 1928. Ghețarul poartă acest nume în cinstea exploratorului rus A. P. Fedcenko (1844—1873).

fedeléșul (COR.) v. **ciuleandra.**

federalísm (DR.), concepție și acțiune politică și juridică în vederea grupării mai multor state într-o federație.

federáți (lat. *foederatus* „aliat, unit"; IST.) **1.** Populații așezate la granițele Imperiului roman. De obicei deveneau **f.** triburile de graniță care se obligau să apere hotarele Imperiului roman. Aliindu-se cu popoarele migratoare, **f.** au contribuit în sec. IV—V la prăbușirea imperiului. **2.** Voluntari din provinciile Franței care au venit la Paris pentru apărarea cuceririlor revoluției burgheze franceze de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Este cunoscut batalionul **f.** marsiliezi, care a intrat în Paris (în 1792) cîntînd „Marșul armatei de pe Rin", denumit „La Marseillaise", de la locul de baștină al celor ce l-au cîntat, și care a devenit imnul național al Franței. **3.** Participanți la detașamentele de voluntari constituite în Franța în 1815 pentru respingerea armatelor invadatoare ale coaliției a 7-a antifranceze. **4.** Membrii gărzii naționale în timpul Comunei din Paris (1871). **5.** Membrii organizației patriotice complotiste „Federația italiană", care a participat în 1821 la răscoalele din Piemont și din Lombardia ocupată de austrieci. — *Zidul federaților,* parte a zidului care împrejmuiește cimitirul Père-Lachaise, numit astfel în amintirea apărătorilor Comunei din Paris, împușcați aici de versaillezi la 27 mai 1871. Zidul federaților a devenit un loc de pelerinaj al proletariatului francez. Se mai numește *Zidul comunarzilor.*

Federația Americană a Muncii-Congresul Sindicatelor Industriale *(A.F.L.-C.I.O.),* uniune sindicală din S.U.A., înființată în decembrie 1955 în urma fuzionării A.F.L. cu C.I.O. Face parte din Confederația Internațională a Sindicatelor Libere (C. I. S. L.).

Federația Arabiei de Sud, uniune a 13 principate (sultanate, emirate, șeicate) din peninsula Arabia, creată în 1959. În 1963 a fost inclusă în federație și colonia britanică Aden, principala bază militară maritimă și aeriană a Marii Britanii în Orientul Apropiat.

Federația Democrată Internațională a Femeilor *(F.D.I.F.),* organizație democratică internațională a femeilor, creată la 1 decembrie 1945 la Congresul internațional al femeilor de la Paris. Scopul acestei organizații este apărarea drepturilor economice, politice și sociale ale femeilor din lumea întreagă, lupta pentru un viitor mai bun al femeilor, pentru instaurarea unei adevărate democrații și a unei păci trainice în lumea întreagă. *F.D.I.F.* reunea în 1962 peste 200 000 000 de membri din 80 de țări ale lumii. Organul suprem al *F.D.I.F.* este Congresul, iar între congrese Consiliul Federației. Acesta își alege un birou și un secretariat. *F.D.I.F.,* împreună cu alte organizații din mișcarea mondială pentru pace, s-a pronunțat în nenumărate rînduri pentru dezarmarea generală și totală, interzicerea experiențelor atomice, încheierea tratatului de pace german sau inițiază diferite acțiuni în acest scop. Federația Democrată Internațională a Femeilor organizează sărbătorirea Zilei internaționale a copilului (1 iunie) și a Zilei internaționale a femeii (8 martie), mobilizînd femeile din lumea întreagă la lupta pentru asigurarea unui viitor fericit copiilor, pentru ca femeilor din țările capitaliste, coloniale și dependente să li se acorde deplină egalitate în drepturi cu bărbații în viața economică și socială, în domeniul raporturilor civile, patrimoniale și familiale. Sediul organizației este la Berlin. Editează revista lunară „Femeile lumii", în limbile arabă, engleză, franceză, germană, rusă și spaniolă. Mișcarea de femei din R.P.R. este reprezentată în *F.D.I.F.* prin Consiliul național al femeilor din R.P.R.

Federația Internațională de Astronautică *(F.I.A),* organizație internațională pentru promovarea cooperării internaționale în domeniul zborului cosmic și pentru propagarea interesului față de zborul cosmic. A luat ființă în 1905. Din această organizație fac parte

aproape 40 de țări, reprezentate prin societăți și comitete naționale. R.P.R. este reprezentată în *F. I. A.* începînd din 1961, prin Comitetul național de astronautică de pe lîngă Academia R.P.R.

Federația Malayezia, federație formată în septembrie 1963, în componența căreia intră Malaya, Singapore și teritoriile Borneo de Nord și Sarawak. Suprafața: circa 330 000 km². Populația: circa 10 000 000 loc.

Federația Mondială a Asociațiilor pentru Națiunile Unite, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Geneva, care a fost înființată în 1946 cu scopul de a dezvolta mișcarea de sprijinire a O.N.U. Federația are ca sarcini să coordoneze activitatea asociațiilor naționale pentru Națiunile Unite și să popularizeze scopurile și principiile O.N.U. în interesul menținerii și întăririi păcii. Organele federației sînt: Adunarea Plenară, Consiliul General și Comitetul Executiv. Asociația pentru Națiunile Unite din R.P.R. este membră a acestei federații.

Federația Mondială a Tineretului Democrat *(F.M.T.D.)*, organizație internațională reprezentativă a tineretului, constituită la 10 noiembrie 1945 în cadrul Conferinței mondiale a tineretului, care a întrunit la Londra reprezentanți a 30 000 000 de tineri din 63 de țări. În rîndurile *F.M.T.D.* sînt reunite organizații de tineret din toată lumea, de diferite orientări politice, religioase, filozofice, sociale, care luptă în comun pentru pace, democrație și independență națională a popoarelor, pentru un viitor mai bun al tineretului. Din federație fac parte organizații de tineret care numără peste 101 000 000 de tineri (1962), din 100 de țări. Uniunea Tineretului Muncitor (U.T.M.) este membră fondatoare a *F.M.T.D.* Organul suprem al *F.M.T.D.* este Adunarea organizațiilor membre, care se întrunește o dată la trei ani. În răstimpul dintre adunări, activitatea federației este condusă de Comitetul Executiv și de Biroul *F.M.T.D.* Sediul *F.M.T.D.* se află la Budapesta. Pe lîngă *F.M.T.D.* funcționează unele organisme internaționale, ca Biroul internațional pentru turism și schimburi de tineret (BITEJ); Comitetul internațional al mișcărilor de copii și adolescenți (CIMEA); Comitetul internațional al sporturilor pentru tineret (CISJ). Federația organizează conferințe, seminarii, întîlniri ale tineretului din diferite regiuni ale lumii, inițiază diferite acțiuni menite să ducă la colaborare și unitate în mișcarea internațională de tineret, participă alături de alte organizații progresiste ale tineretului și studenților la pregătirea și organizarea festivalurilor mondiale ale tineretului și studenților pentru pace și prietenie. În fiecare an se sărbătorește Ziua mondială a tineretului (10 noiembrie) și, începînd din 1956, din inițiativa *F.M.T.D.* se organizează anual Ziua mondială de solidaritate a tineretului împotriva colonialismului și pentru coexistență pașnică.

Federația Sindicală Mondială *(F.S.M.)*, cea mai mare și mai reprezentativă organizație sindicală internațională. Ea își desfășoară activitatea pe baza principiilor luptei de clasă și internaționalismului proletar. A fost creată în octombrie 1945, la Congresul Sindical Mondial care a avut loc la Paris. *F.S.M.* unește în rîndurile sale 120 000 000 de oameni ai muncii, adică cca. 2/3 din numărul total de membri de sindicat existent azi în întreaga lume. Din *F.S.M.* fac parte sindicatele din țările socialiste și numeroase organizații sindicale din țări capitaliste și din țări recent eliberate de sub dominația colonialismului. Federația Sindicală Mondială duce o luptă activă pentru unitatea de acțiune a oamenilor muncii și a sindicatelor din lumea întreagă, fără deosebire de rasă, naționalitate și convingeri politice, în scopul apărării intereselor economice și sociale ale celor ce muncesc și a drepturilor lor sindicale și democratice, împotriva războiului și a cauzelor lui, pentru stabilirea unei păci trainice, lichidarea colonialismului sub toate formele sale. În scopul apărării intereselor specifice ale oamenilor muncii din diferite ramuri de activitate, au fost create în 1949 uniunile internaționale ale sindicatelor (departamente profesionale ale F.S.M.), care grupează organizații sindicale pe ramuri de producție din diferite țări. În prezent există 11 uniuni internaționale ale sindicatelor. Organul suprem de conducere al Federației Sindicale Mondiale este Congresul Sindical Mondial. El alege Consiliul General și Comitetul Executiv, în care sînt reprezentate și sindicatele din țara noastră. Congresul are loc din patru în patru ani. Sediul *F.S.M.* este la Praga. *F.S.M.* editează revista lunară „Mișcarea sindicală mondială", în nouă limbi, și un Buletin internațional al presei sindicale și muncitorești.

federație 1. (DR.) **a)** Stat format prin asociația mai multor state, care își păstrează organizarea lor proprie. **F.** are organe de stat comune (organe legislative, guvernul federal etc.), o cetățenie și armată unică, iar fiecare stat membru are organe de legiferare și guverne proprii, o legislație proprie etc. În domeniile prevăzute în Constituție, organele **f.** au dreptul de a statornici norme și a lua măsuri obligatorii pe teritoriile tuturor statelor membre. În relațiile internaționale, **f.** apare de obicei ca un singur stat, reprezentat de organele federale. Constituțiile unor **f.** (de ex. cea a U.R.S.S.) prevăd și participarea directă a unor state membre în relațiile internaționale. Forma de **f.** a fost adoptată de unele state burgheze (Australia, Argentina, Birmania, Brazilia, Canada, Elveția, Mexic, Statele Unite ale Americii etc.), precum și de unele state socialiste (U.R.S.S., R.S.F. Iugoslavia). Între federațiile socialiste și cele burgheze există deosebiri izvorîte din natura orînduirii sociale și de stat. Sinonim *stat federal.* **b)** Grupare a unor asociații din state diferite sau din același stat care urmăresc scopuri comune (ex. Federația Sindicală Mondială, Federația Democrată Internațională a Femeilor). **2.** (SPORT)

Organ tehnic al Uniunii de cultură fizică şi sport (U.C.F.S.), care îndrumează şi controlează activitatea dintr-o anumită ramură sportivă. **F.** elaborează şi controlează îndeplinirea planurilor de pregătire ale sportivilor, organizează desfăşurarea calendarului competiţional intern şi internaţional, pe baza regulamentelor unitare aprobate de către federaţiile sportive internaţionale. În cadrul U. C. F. S. activează 25 de federaţii: atletism, aviaţie sportivă, alpinism-bobschi, baschet, box, călărie, ciclism, fotbal, gimnastică, haltere, handbal, hochei, lupte, moto, natație, oină, popice, rugbi, scrimă, sporturi nautice, şah, tenis de cîmp, tenis de masă, tir şi volei.

Fedin, Konstantin Aleksandrovici (n. 1892), scriitor sovietic rus. Din 1959 e prim-secretar al conducerii Uniunii

K. A. Fedin

scriitorilor sovietici. S-a născut la Saratov. Activitatea literară şi-a început-o în 1910. Primul său volum, culegerea de nuvele şi povestiri „Maidanul" (1923), evocă viaţa lipsită de perspectivă a „oamenilor mărunţi" din Rusia ţaristă. În 1924 publică romanul cu implicaţii autobiografice „Oraşe şi ani", în care demască militarismul german, caracterul imperialist al primului război mondial şi prezintă, printre cei dintîi în literatura sovietică, participarea intelectualilor la revoluţie. În romanul „Fraţii" (1927—1928) dezbate problema apropierii artistului de revoluţie. În romanul „Răpirea Europei" (vol. I, 1933; vol. II, 1935) înfăţişează prin contrast tabloul tragic al realităţii sociale din ţările capitaliste şi tabloul eroic al prefacerilor revoluţionare din Uniunea Sovietică. Dintre operele ulterioare, cea mai importantă este trilogia „Primele bucurii", 1945; „O vară neobişnuită", 1947—1948, şi „Rugul", 1961, în care surprinde, în plan istoric, procesul de reînnoire revoluţionară a societăţii ruse şi de formare a omului nou. Caracteristice pentru arta lui sînt străduinţa de a reda frămîntările sufleteşti ale personajelor şi pulsul social-politic al epocii reflectate, îmbinarea lirismului cu satira, a reflecţiilor filozofice cu aspectele concrete ale vieţii cotidiene, meşteşugul de a alterna cele mai diverse planuri ale realităţii obiective într-o compoziţie uneori derutantă (mai ales în „Oraşe şi ani"). Majoritatea operelor lui **F.** au fost traduse în limba romînă. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

féding (engl. *fading*, de la *fade* „a se stinge treptat"; TELEC.), variaţia (slăbirea sau accentuarea) în timp a intensităţii semnalului radioelectric captat de o antenă de recepţie. Se datoreşte condiţiilor particulare de propagare a undelor electromagnetice la mari distanţe. **F.** se poate produce, de exemplu, prin interferenţa undei electromagnetice care se propagă de la emiţător direct la antena de recepţie cu unda care este reflectată de ionosferă înainte de a ajunge la această antenă.

Fedoseev, Piotr Nikolaevici (n. 1908), filozof sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Autor al unor lucrări privind problemele materialismului istoric şi ale comunismului ştiinţific.

Fedotov, Pavel Andreevici (1815—1852), pictor şi desenator rus, întemeietorul realismului critic în arta plastică rusă. A fost membru al Academiei Ruse de Ştiinţe. Fedotov a cultivat o pictură de gen, în care veridicitatea şi forţa criticii sociale se îmbină cu o mare originalitate în crearea intrigii dramatice. Artistul s-a remarcat prin talentul narativ şi măiestria în redarea caracterelor şi a mediului. Printre operele sale se numără: „Proaspăt cavaler" (1846), „Logodnica pretenţioasă" (1847), „Maiorul în peţit" (1848), „Dejunul aristocratului" (1849—1851), „Văduvioara" (1851); „Encore, încă encore" (c. 1851). Atitudinea caldă, plină de simpatie faţă de omul simplu este elocventă şi în portrete.

Fedra (în mitologia greacă), fiica regelui Minos al Cretei şi a reginei Pasifae, sora Ariadnei şi soţia lui Teseu. **F.** s-a îndrăgostit de fiul ei vitreg, Hipolit, care însă a respins-o. Ca să se răzbune, ea l-a acuzat că a vrut s-o seducă. Blestemat de tatăl său, Hipolit a căzut pradă mîniei lui Poseidon, iar **F.**, frămîntată de remuşcări, s-a sinucis. Legenda Fedrei a inspirat pe Sofocle, Euripide, Seneca şi pe Racine.

Fedru (Phaedrus) (secolul I e.n.), scriitor latin de origine tracă. A fost sclav eliberat de către împăratul August. Fabulele sale, scrise în versuri imitate după cele ale lui Esop, se disting prin pitorescul descrierii, prin vioiciunea dialogului şi prin pregnanţa naraţiunii. În ele autorul face diferite aluzii la realităţile din Roma timpului său, stigmatizînd abuzurile şi corupţia aristocraţiei. Unele subiecte din fabulele lui **F.** au fost reluate mai tîrziu de La Fontaine şi Krîlov.

feerie (lat. *feriae* „serbări publice"; TEATRU), specie de reprezentaţie teatrală sau de circ, cu personaje şi tematică mitică, în care se folosesc trucuri de efect, o scenografie şi costumaţie pline de culoare şi strălucire. Piesa lui Shakespeare „Visul unei nopţi de vară" este o feerie.

Fehling, Hermann (1811—1885), chimist german cu numeroase lucrări în domeniul salinelor, al panificaţiei şi al tăbăcirii. Fehling este cunoscut mai ales prin descoperirea unei soluţii care-i poartă numele şi care e folosită în laborator ca reactiv pentru recunoaşterea şi dozarea substanţelor cu putere reducătoare slabă, cum sînt aldehidele, monozaharidele etc.

feláh, țăran stabil din țările arabe ale Orientului Apropiat și din nordul Africii.

Feldioara, comună în raionul Sfîntu-Gheorghe, reg. Brașov. 4 705 loc. (1964). Fabrică de cărămidă și țiglă. Aici se află o veche cetate (astăzi în ruine), ridicată de cavalerii teutoni. La **F.,** oastea lui Petru Rareș, domnul Moldovei, care susținea pe Ioan Zápolya, pretendent la tronul Ungariei, a înfrînt în 1529 oastea orașelor săsești, care susțineau pe competitorul acestuia, Ferdinand I de Habsburg. În acest fel Petru Rareș și-a asigurat stăpînirea asupra unor teritorii din Transilvania (Cetatea de Baltă, Ungurașul, Bistrița și Valea Rodnei).

Feldman, Ludovic (n. 1893), compozitor și violonist romîn, maestru emerit al artei. A studiat la București și la Viena. Lucrările sale se disting prin fantezie melodică, uneori de factură folclorică, printr-o armonie expresivă și orchestrație sugestivă. A scris lucrări simfonice, scene de balet, piese concertante și muzică pentru formații de cameră. În ultimii ani a dat la iveală lucrări inspirate din viața nouă a patriei noastre („Uvertura festivă", „Rapsodia dobrogeană" ș.a.). Laureat al Premiului de stat.

féldmareșal, cel mai înalt grad militar în armatele unor țări (Germania, Rusia, Anglia etc.). Gradul a fost instituit pentru prima dată în Germania în sec. al XVI-lea.

feldspatoízi (MINER.), alumosilicați de sodiu sau de potasiu, asemănători în ceea ce privește compoziția cu feldspații, dar nesaturați cu silice. Ei înlocuiesc feldspații în unele roci magmatice alcaline, sărace în silice (ex. în sienite). Cei mai importanți **f.** sînt: nefelinul, leucitul și sodalitul. În R.P.R. roci cu **f.** se găsesc la Ditrău (reg. Mureș-Autonomă Maghiară) și în sudul reg. Banat.

féldspați (MINER.), alumosilicați de potasiu, natriu și calciu, alcătuind o grupă de minerale deosebit de importantă prin proporția ridicată cu care intră în constituția scoarței Pămîntului (cca. 55%). Sînt incolori sau de culoare deschisă și cristalizează în sistemul monoclinic sau triclinic. Există *f. potasici* (ex. sanidina, ortoza, microclinul, adularul) și *f. calcosodici* sau *plagioclazi,* care sînt amestecuri izomorfe de **f.** sodic (albit) și calcic (anortit); se deosebesc, ca termeni intermediari, oligoclazul, andezinul, labradorul și bitownitul. În R.P.R., **f.** se găsesc îndeosebi în rocile eruptive și metamorfice. Unele varietăți limpezi se folosesc ca piatră semiprețioasă, iar **f.** alcalini (sodici și potasici) în industria sticlei și ceramicii (ex. **f.** de la Teregova, Armeniș, reg. Banat, și de la Muntele Rece, reg. Cluj).

felibri, membrii unei grupări literare din sudul Franței, constituite în a doua jumătate a sec. al XIX-lea în vederea păstrării și dezvoltării limbii provensale și a dialectelor meridionale. Printre ei se numără scriitori de mare talent, ca F. Mistral, J. Roumanille ș.a. V. Alecsandri a întreținut relații prietenești cu **f.,** pe care i-a și vizitat în 1882.

felíde (lat. *feles, -is* „pisică, jder"; ZOOL.), familie de mamifere din ordinul carnivorelor, cu corpul zvelt, mlădios, gîtul scurt, capul rotund, cu fălci scurte; au ghearele retractile și coada de obicei lungă. Trăiesc în toate continentele, cu excepția Australiei. Numeroase **f.** aduc daune economiei vînatului și sînt vînate de om pentru blana lor prețioasă (ex. rîsul, pantera, tigrul, leul). Singura specie domesticită de **f.** este pisica.

felíe (MINE), porțiune dintr-un zăcămînt gros de peste 4 m de substanță minerală utilă, situată între două planuri paralele, în interiorul căreia se execută lucrările miniere de pregătire și de abataj. Suprafața **f.** trebuie să fie cît mai plană, pentru a permite mecanizarea operațiilor de tăiere. Se deosebesc: *f. paralele* și *f. înclinate* față de suprafețele de bază ale stratului. Alegerea numărului de **f.** și înălțimea lor depind de grosimea stratului, de natura substanței din strat și de procedeul de exploatare.

felinár 1. (TEHN.) Corp de iluminat, în general în formă de prismă dreaptă sau cilindru, avînd unul sau mai mulți pereți transparenți sau translucizi și prevăzut cu o sursă de lumină (bec electric sau de gaz, lampă cu petrol etc.). **2.** (NAV.) *Felinar de navă,* felinar de construcție specială, folosit pe nave pentru siguranța navigației și pentru semnalizare. Se deosebesc: *f. de catarg* (lumină albă), *f. de bord* (lumină verde și roșie), *f. de pupă, f. de ancoră* etc. **3.** (C.F.) *Felinar de macaz,* felinar fix sau rotitor care indică poziția macazului. După sistemul de macaz pe care îl semnalizează se deosebesc: *f. pentru macazuri simple asimetrice, f. pentru macazuri simple simetrice* și *f. pentru traversări dublă-joncțiune.* **4.** (CHIM.) V. *lanternă.*

Felix, Iacob (1832—1905), medic romîn, originar din Boemia. A fost membru al

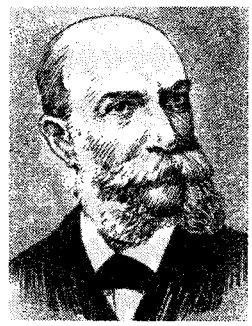

I. Felix

Academiei Romîne și profesor la Universitatea din București. Este întemeietorul igienii științifice din țara noastră. S-a ocupat cu problemele igienii și condițiilor de viață ale țăranului romîn, militînd pentru ridicarea stării sociale și sanitare a acestuia. Op. pr.: „Tratat de igienă și poliție sanitară" (1870—1889), „Profilaxia pelagrei" (1883).

Fellini, Federico (n. 1920), regizor și scenarist de filme italian, reprezentant al neorealismului. A realizat filme cu un puternic conținut critic la adresa societății capitaliste contemporane. Măiestria sa, caracterizată printr-o mare forță de redare a psihologiei umane,

prin fantezie şi o armonioasă îmbinare între dramatism şi lirism, deşi uneori cu accente fataliste sau mistice, s-a concretizat în operele: „Strada", „Escrocii", „Nopţile Cabiriei", „La dolce vita" (marele premiu la Festivalul internaţional al filmului de la Cannes, 1960), „Opt şi jumătate" (marele premiu al Festivalului internaţional al filmului de la Moscova, 1963).

felodérm (BOT.), ţesut vegetal provenit din diviziunile felogenului şi situat în interiorul acestuia. Participă la formarea scoarţei secundare.

felogén (BOT.), zonă generatoare compusă dintr-un strat de celule alungite care se divid tangenţial, producînd spre exterior suberul şi spre interior felodermul.

felonie (IST.), act de neloialitate, de trădare, de care se făcea vinovat vasalul prin nerespectarea obligaţiilor de fidelitate faţă de seniorul său. **F.** era sancţionată, în raport cu gravitatea ei, prin dezavuare sau prin retragerea temporară ori definitivă a feudului de către senior. În ţările romîne, actul de **f.** se numea *hiclenie*.

„Femeia", revistă ilustrată social-politică şi culturală, editată de Consiliul naţional al femeilor din R.P.R. Apare lunar la Bucureşti de la 8 martie 1948.

feminín (LINGV.; despre genul unor părţi de vorbire), care are forma atribuită în gramatică numelor de fiinţe de sex femeiesc.

feminísm (MED.), stare patologică caracterizată prin dezvoltarea la bărbat a caracterelor sexuale secundare feminine: sîni, şolduri late, absenţa bărbii etc. Se datoreşte absenţei sau insuficienţei secreţiei interne testiculare şi se asociază de obicei cu atrofia organelor genitale masculine.

femúr (lat. *femur* „coapsă"; ANAT.), os lung care formează scheletul coapsei. Se articulează la şold cu coxalul şi la genunchi cu tibia.

fenacetínă (FARMACOLOGIE), nume comercial al 4-acetil-fenetidinei. Se prezintă sub formă de cristale lucioase incolore sau de pulbere albă, inodoră, solubilă în apă caldă. Are acţiune analgezică şi antipiretică.

fenamínă (FARM.) v. **benzedrină**.

fenantrén (CHIM.), hidrocarbură aromatică în molecula căreia se află trei nuclee benzenice condensate. Este un izomer al antracenului şi se găseşte în gudroanele de la distilarea cărbunilor. **F.** constituie scheletul de bază al unor importanţi produşi naturali (glicozidele cardiotonice, acizii biliari, hormonii sexuali, sterinele, saponinele etc.). Are utilizări în industria coloranţilor şi ca intermediar în industria organică.

fenazónă (FARM.) v. **antipirină**.

Fénelon *[fenölô]*, François de Salignac de La Mothe (1651—1715), scriitor şi prelat francez, unul dintre precursorii iluminismului; a fost membru al Academiei Franceze. În romanul mitologic „Aventurile lui Telemac" (1699, prima trad. rom. 1818) şi în lucrarea „Dialoguri ale morţilor" (1712), aduce unele critici regimului absolutist al lui Ludovic al XIV-lea şi războaielor de cotropire ale acestuia. Adept al cvietismului (pentru care a fost dezavuat de Vatican), al toleranţei religioase şi al monarhiei „luminate", **F.** propovăduieşte viaţa lipsită de convenţii în mijlocul naturii. În „Tratat despre educaţia fetelor" (1687, trad. rom. 1860) s-a pronunţat pentru un învăţămînt mai apropiat de natură şi mai agreabil copiilor. A scris şi fabule. Opiniile sale cu privire la limbă şi la literatură sînt expuse în „Scrisoare despre preocupările Academiei Franceze". Stilul se remarcă prin eleganţă şi simplitate.

fenestéla (PALEONT.), gen fosil de briozoare care trăiau în colonii şi care aveau formă de evantai sau de pînlnie. **F.** caracterizează formaţiunile recifale din silurian pînă în permian.

feniáni (după numele unei vechi caste militare irlandeze), revoluţionari mic-burghezi irlandezi, membri ai unei asociaţii secrete fundate în 1858 şi răspîndită mai ales în S.U.A. printre emigranţii irlandezi. Programul **f.** preconiza lupta împotriva dominaţiei engleze şi instaurarea unei republici democratice independente în Irlanda. În 1867 a avut loc o răscoală a **f.**, care a fost însă înăbuşită. Tactica complotistă, inconsecvenţa politicii **f.** în problema agrară şi lipsa legăturilor cu mişcarea general-democratică şi muncitorească din Marea Britanie au dus la eşuarea mişcării.

Zeul Baal. Statuetă feniciană (mileniul al II-lea î.e.n.)

Fenicia, vechi stat în Orientul Apropiat, pe coasta de răsărit a Mării Mediterane. Locuitorii săi erau vestiți meșteșugari, corăbieri și negustori. La sfîrșitul mileniului al III-lea și începutul mileniului al II-lea au luat naștere în **F.** mici state sclavagiste, avînd drept centre economice, politice și administrative orașe ca Ugarit, Byblos, Tir și Sidon, care au căzut însă sub dominația egiptenilor (sec. XVI—XIV î.e.n.), a hitiților (sec. XIV—XIII) și apoi a triburilor egeice (sec. XIII—XII î.e.n.). Fenicienii au întemeiat încă din sec. al XVI-lea î.e.n., colonii în Cipru, Rodos, Sicilia, Sardinia, în sudul Franței, în Peninsula Iberică și pe țărmul nordic al Africii (unde Cartagina, întemeiată, potrivit legendei, în 814 î.e.n., a ajuns la o mare înflorire în a doua jumătate a mileniului I). În sec. X—IX î.e.n., Tirul și Sidonul devin cele mai puternice orașe ale **F.** În sec. al VII-lea î.e.n. **F.** este ocupată de asirieni, în sec. al VI-lea î.e.n. de perși, iar în 332 de Alexandru Macedon. În epoca elenistică și romană, importanța orașelor **F.** a scăzut. Cea mai mare realizare a culturii feniciene a fost sistemul de scriere alfabetică, apărut în sec. al XIII-lea î.e.n. De la fenicieni, sistemul de scriere a fost preluat de greci, iar de la greci l-au luat romanii.

feniciánă, *arta* ~, arta și arhitectura Feniciei și a coloniilor ei. Fenicienii au împrumutat multe elemente din arta și arhitectura egipteană, babiloneană, hitită și asiriană, iar mai tîrziu din arta Persiei ahemenide și a Greciei. Cele mai vechi monumente arheologice datează de la sfîrșitul mileniului al IV-lea î.e.n. Influența Egiptului s-a reflectat în arhitectura templului din Byblos (mileniul al II-lea î. e. n.). Caracteristice arhitecturii feniciene erau sanctuarele de forma unei curți deschise înconjurate cu porticuri, în mijlocul căreia se afla o mare piatră conică, precum și mormintele săpate în stîncă (hipogee). Într-o perioadă mai tîrzie apare tipul de mormînt cilindric, împodobit cu statui de lei, numit *megazil.* Sculptura feniciană s-a remarcat prin statuetele de idoli („Baal din Minet el Meida" și „Baal din Tortosa", mil. al II-lea î.e.n.) și prin reliefuri și stele în piatră („Baal din Ras Shamra", sec. XII î.e.n.). Fenicia era vestită pentru mobilele și țesăturile ei, prețioase ca material și colorit (purpura), pentru amuletele, bijuteriile și obiectele din metal, fildeș și sticlă ornamentate cu scene de luptă și de moravuri, precum și cu animale. Arta decorativă feniciană s-a manifestat și în construcția navelor.

fenícul *(Foeniculum vulgare),* plantă erbacee bienală sau perenă, din familia umbeliferelor, cu tulpina erectă, cilindrică, înaltă pînă la 200 cm. Frunzele sînt penate, cu foliole filiforme, lungi și răsfirate, iar florile sînt mici, de culoare galbenă-aurie, grupate în inflorescențe. Se cultivă pentru semințele sale, care conțin 3—7% ulei eteric, folosit în medicină, în industria alimentară, în parfumerie etc. — *F. de Florența (Foeniculum vulgare-dulce),* varietate de fenicul cultivată ca legumă în țările din sudul Europei. Este

Fenicul

Fenicul de Florența

o plantă anuală, înaltă de 60—80 cm, cultivată pentru pețiolurile frunzelor, care sînt mari, lățite și umflate, au gust dulce, aromat.

fenil (CHIM.), C_6H_5—. Radical organic monovalent, derivat, în principiu, din benzen prin îndepărtarea unui atom de hidrogen.

fenilalanină (BIOCHIM.), aminoacid cu nucleu aromatic, benzenic, care se găsește în numeroase proteine. Un derivat al **f.,** sarcolizina, se folosește în tratamentul leucemiilor.

fenilbutazónă (FARM.), medicament înrudit cu amidopirina. **F.** e folosit în special ca antinevralgic în tratamentul diverselor forme de reumatism.

fenilén (CHIM.), —C_6H_4—. Radical bivalent, provenit, în principiu, din benzen prin îndepărtarea a doi atomi de hidrogen.

fenilhidrazínă (CHIM.), $C_6H_5—NH—NH_2$. Derivat aromatic monosubstituit al hidrazinei, întrebuințat în analiza chimică drept reactiv (pentru identificarea aldehidelor și cetonelor și a unor metale ca aluminiul, cromul etc.) și în industrie la fabricarea unor produse ca antipirină, coloranți etc.

fénix, pasăre fabuloasă, care, după o legendă antică, o dată la 500 de ani, cînd își simțea sfîrșitul aproape, se arunca în foc și renăștea din propria ei cenușă. Mitul a apărut în Arabia, răspîndindu-se apoi în Egipt și în Grecia.

fenobarbitál (FARM.) v. **luminal.**

fenofáză (BOT.) v. **fază fenologică.**

fenól (CHIM.), C_6H_5OH. Compus organic derivat din benzen prin înlocuirea unui atom de hidrogen cu un hidroxil. În stare pură se prezintă sub formă de cristale incolore, care la aer se colorează în roz prin oxidare, cu p.t. 43°C și p.f. 183°C, solubil în alcool, eter, glicerină și benzen, puțin solubil în apă, cu miros specific; este corosiv și otrăvitor. În cantități mari se obține prin distilarea gudroanelor (provenite din prelucrarea cărbunilor) și pe cale sintetică din acid benzensulfonic prin metoda topirii alcaline, din clorbenzen și din cumen. **F.** este un produs important, cu multiple întrebuințări în sinteza chimică organică de bază, la fabricarea maselor plastice, a fibrelor sintetice, a coloranților, la rafinarea uleiurilor, ca dezinfectant etc. În țara noastră se fabrică **f.** la Combinatul chimic Făgăraș (reg. Brașov) și la Com-

binatul de cauciuc sintetic şi produse petrochimice Oneşti. Sin. *acid fenic, acid carbolic.*

fenolát (CHIM.), sare a unui fenol, obţinută prin înlocuirea hidrogenului de la grupa hidroxil cu un metal. Ex. **f.** de sodiu ($C_6H_5—ONa$).

fenoláze (BIOCHIM.), cuproproteide avînd rol de enzime. **F.** se găsesc în diferite organe animale şi vegetale. Cantităţile mici de cupru conţinute în **f.** au un rol catalitic.

fenolftaleínă (IND. CHIM., FARM.), colorant din clasa trifenilmetanului, insolubilă în apă, solubilă în alcool. Se prepară prin încălzirea fenolului cu anhidridă ftalică în prezenţa clorurii de zinc sau a acidului sulfuric. **F.** e folosită în chimia analitică ca indicator acid-bază, iar în farmacologie ca ingredient în preparate laxative.

fenóli (CHIM.), derivaţi ai hidrocarburilor aromatice, obţinuţi prin înlocuirea unuia sau mai multor atomi de hidrogen din nucleu prin hidroxil. După numărul atomilor de hidroxil din nucleul aromatic deosebim: fenoli monohidroxilici (cu o singură grupă hidroxil) şi fenoli polihidroxilici (cu două sau mai multe grupe hidroxilice). — *F. monohidroxilici*, substanţe solide cristalizate, cu miros puternic, puţin solubile în apă, foarte reactive. Reprezentanţii cei mai importanţi sînt: fenolul, crezolii, naftolii. — *F. polihidroxilici*, substanţe solide cristalizate, uşor solubile în apă, greu solubile în hidrocarburi. Reprezentanţii mai importanţi sînt: pirocatechina, resorcina, hidrochinona, pirogalolul, fluoroglucina. **F.** au multiple întrebuinţări în industria răşinilor sintetice, a coloranţilor, a medicamentelor, ca antiseptici etc.

fenologíe (gr. *phainein* „a apărea" şi *logos* „ştiinţă"), ramură a biologiei care studiază modificările sezoniere în natură în funcţie de factorii meteorologici ai fiecărui anotimp (ex. înflorirea, fructificarea, migraţiunile peştilor sau ale păsărilor, împerecherea şi depunerea ouălor etc.). Pe baza datelor fenologice se întocmesc hărţi bioclimatice, pe care se marchează punctele unde anumite fenomene se produc în acelaşi timp. Datele fenologice sînt utilizate de ecologie, biogeografie, meteorologie, climatologie, hidrologie, în practica agricolă şi silvică etc.

fenolsteroíd (BIOCHIM.), substanţă cu structură sterolică, avînd ca grupare caracteristică un nucleu benzenic cu o grupare funcţională fenolică. Hormonii estrogeni sînt din punct de vedere chimic fenolsteroizi.

fenomén (gr. *phainomenon* „ceea ce apare") **1.** Categorie a dialecticii materialiste, corelativă cu esenţa, desemnînd manifestarea exterioară a esenţei, acea latură a lucrurilor şi a proceselor din natură şi din societate care este accesibilă în mod nemijlocit cunoaşterii. V. şi esenţă şi fenomen. **2.** (În sens curent) Noţiune desemnînd orice proces din natură şi din societate (ex. **f.** fizice, chimice, meteorologice, biologice, psihice, economice etc.).

fenomenalísm, concepţie filozofică idealistă după care cunoaşterii omeneşti îi sînt accesibile numai fenomenele, nu însă şi esenţa lucrurilor. **F.** se manifestă în două forme principale: a) identificarea subiectivistă a obiectelor cu senzaţiile şi percepţiile oamenilor (ex. humeismul, machismul, neorealismul, parţial existenţialismul); b) susţinerea agnostică a incognoscibilităţii esenţei care se ascunde îndărătul fenomenelor (ex. I. Kant, A. Comte, H. Spencer ş.a.). Toate variantele **f.** se caracterizează prin contrapunerea idealistă şi metafizică a fenomenului şi esenţei. **F.** este caracteristic multor curente din filozofia burgheză contemporană (neopozitivismul, pragmatismul, filozofia vieţii, operaţionalismul, semanticismul etc.). Materialismul dialectic a dezvăluit falsitatea **f.,** arătînd că fenomenul este o manifestare a esenţei, că esenţa obiectelor şi a proceselor din natură şi din societate este cognoscibilă şi că cunoaşterea umană se ridică necontenit de la perceperea fenomenului la pătrunderea esenţei, la descoperirea cauzelor şi a legilor.

fenomenologíe 1. Teorie idealistă cu privire la fenomenele conştiinţei şi la formele de dezvoltare a spiritului, expusă de Hegel în lucrarea „Fenomenologia spiritului" (1807). **F.** hegeliană a denaturat raportul real dintre existenţă şi conştiinţă, afirmînd primatul acesteia din urmă, însă, aşa cum au arătat Marx şi Engels, ea cuprinde şi un „sîmbure raţional", şi anume încercarea de a privi conştiinţa în procesul dezvoltării sale, în unitatea dialectică dintre istoric şi logic, precum şi intuirea raporturilor dialectice dintre subiect şi obiect în procesul muncii. **2.** Doctrină idealist-subiectivă larg răspîndită în filozofia burgheză contemporană, fundată la începutul sec. al XX-lea de filozoful german Edmund Husserl (1859—1938). Ea îmbină eclectic idealismul subiectiv cu elemente idealist-obiective împrumutate din filozofia lui Platon şi din realismul scolastic. Sub pretextul combaterii psihologismului, Husserl a interpretat logicul ca o „conştiinţă pură", ruptă de realitatea materială, de creierul uman şi de subiectul cunoscător. Metoda fenomenologică „pune în paranteză" în primul rînd realitatea obiectivă, reţinînd numai esenţa ideală a obiectelor („eidosurile"), cunoscută prin intermediul unei aşa-zise „intuiţii a esenţei" (Wesensschau). Ea „pune în paranteză", de asemenea, şi tot ce ţine de eul concret, empiric, menţinînd numai „eul transcendental". Intuiţionismul lui Husserl are un substrat iraţionalist, ca şi intuiţionismul bergsonian sau cel al filozofiei vieţii. **F.** husserliană constituie unul dintre izvoarele existenţialismului.

fenoplaste (CHIM.), materiale plastice obţinute pe bază de răşini fenolaldehidice cu diverse umpluturi. Răşinile fenolaldehidice se obţin prin reacţia de condensare între aldehide şi fenoli, în prezenţa catalizatorilor acizi sau bazici. Mai răspîndite sînt cele obţinute prin condensarea fenolului, crezolilor sau fracţiei fenolice cu formaldehida (uneori şi cu furfurolul). **F.** sînt cunoscute

sub numele de *novolacuri*, atunci cînd reacţia de policondensare se efectuează în mediu acid, sau *rezoli* (bachelite), atunci cînd reacţia are loc în mediu bazic. În stadiul iniţial, aceste răşini sînt fuzibile şi solubile în solvenţi organici, însă prin diverse adaosuri şi prin tratament termic se transformă în produse infuzibile şi insolubile. În felul acesta se pot obţine obiecte prin turnare în forme. Prin amestecul răşinilor cu diferite umpluturi se prepară prafurile de presare din care se obţin piese electroizolante, obiecte de uz industrial şi casnic etc. Prin impregnarea lemnului, hîrtiei sau ţesăturilor cu răşină şi apoi prin presare se obţin materialele stratificate. În ţara noastră, **f.** se fabrică în Combinatul chimic Făgăraş.

fenotiazínă (FARM.), produs de condensare a difenilaminei cu sulf. Se prezintă ca o pulbere cristalină incoloră sau galbenă-verzuie, cu miros slab, caracteristic. **F.** e folosită ca medicament în combaterea strongilozei la animale.

fenotíp (GENET.), ansamblu de proprietăţi şi de caractere acumulate în procesul dezvoltării individuale a organismului. **F.** este determinat de baza sa ereditară şi de condiţiile concrete de mediu. V. şi g e n o t i p.

féntă (fr. *fente* „simulare"; SPORT), procedeu tehnic care cuprinde un complex de mişcări, executat rapid în scopul inducerii în eroare a adversarului şi al obţinerii unui avantaj asupra acestuia (ex. în scrimă, fotbal, handbal, hochei etc.).

feoficée (BOT.; *Phaeophyceae*), clasa algelor brune, care conţin, pe lîngă clorofilă, şi un pigment brun; este clasa de alge cea mai bine organizată. La multe specii de **f.**, talul are tipuri celulare diferenţiate. Un reprezentant tipic al clasei este *Ectocarpus*, o algă filamentoasă răspîndită în mările nordice şi în Marea Neagră. Unele **f.** cu talul mare constituie adevărate păduri submarine *(Laminaria, Fucus)*; parte dintre acestea sînt utilizate ca furaje şi pentru extracţia iodului.

fer v. **fier.**

Feraru, Leon (1887-1961), poet romîn. Născut la Brăila, a studiat literele şi dreptul în Franţa. În 1913 s-a stabilit în S.U.A., unde a fost profesor la Universitatea „Columbia" din New York. A debutat în paginile revistei „Viaţa romînească". A scris versuri în care evocă munca grea a ucenicilor în ateliere şi cîntă emoţionat dorul de patrie. A desfăşurat o intensă muncă de popularizare a literaturii romîne în S.U.A. Poemele lui **F.** au fost adunate în volume şi tipărite la Bucureşti („Maghernița veche şi alte versuri din anii tineri", 1926, şi „Arabescuri").

ferăstráş *(Mergus)*, gen de păsări din ordinul anzeriformelor, cu dinţi cornoşi pe marginea celor două jumătăţi ale ciocului, care-i dau aspectul unui ferăstrău. Se hrăneşte cu peşti. Dintre speciile care fac parte din acest gen, *ferăstraşul mare (Mergus merganser)* este oaspete de iarnă în ţara noastră.

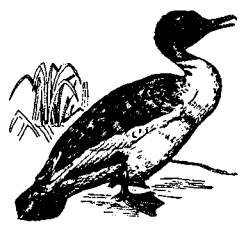

Ferăstraş

ferăstrău[1] (TEHN.), unealtă sau maşină-unealtă destinată tăierii, în general prin aşchiere, a diferitelor materiale (lemn, metal, piatră etc.). **F.** poate avea formă de lamă, bandă sau disc, de obicei dinţate. Scula tăietoare a **f.** poate avea o mişcare rectilinie alternativă, rectilinie continuă (la *f. cu bandă*) sau circulară continuă (la *f. circular*). Aceasta poate fi condusă şi acţionată manual sau montată pe un cadru ori pe alt sistem de conducere şi acţionată manual sau mecanic. La **f.** pentru metale şi piatră, care au lamele tăietoare fără dinţi, tăierea se face prin frecare (metalul se încălzeşte, se topeşte şi este aruncat de discul tăietor) sau prin abraziune (lama presează şi freacă în făgaşul făcut în piatră un amestec de nisip fin de cuarţ şi apă sau, la rocile tari, un amestec de granule dure de fontă sau de oţel). *F. circulare* pentru piatră pot avea pe periferia discului fragmente de diamant negru, cristale de carborundum sau plăcuţe de metal dur. — *F. electric portativ*, maşină-unealtă portativă, mînuită de 1—2 oameni, acţionată de un motor electric şi folosită la doborîrea şi la sec-

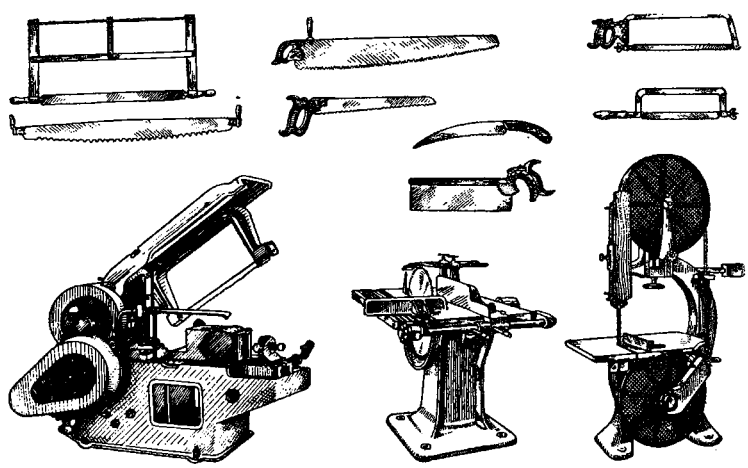

Ferăstraie

ţionarea lemnului în pădure, în special la secţionarea lemnului în depozitele forestiere.

ferăstrău[2], instrument muzical alcătuit dintr-o lamă de metal care se freacă cu un arcuş şi care emite sunete cu caracter de glissando.

Ferdinand I, de Hohenzollern, rege al Romîniei (1914—1927), nepot de frate al regelui Carol I. Domnia lui a fost tutelată de liberali. Timp de doi ani după începerea primului război mondial, Romînia a rămas neutră (1914—1916). Dar această „neutralitate armată" a fost folosită de burghezia şi moşierimea din Romînia pentru a obţine profituri cît mai mari din partea uneia sau a alteia dintre taberele imperialiste. În 1916 **F.** a semnat intrarea Romîniei în războiul imperialist, de partea Antantei, folosind în scopuri politicianiste năzuinţa maselor pentru desăvîrşirea procesului de formare a statului naţional romîn unitar. Creşterea luptei revoluţionare a maselor datorită lipsurilor şi suferinţelor provocate de participarea Romîniei la război şi teama provocată de posibilitatea unirii luptei ţăranilor cu lupta clasei muncitoare l-au determinat pe Ferdinand să promită în mod demagogic înfăptuirea unei „reforme agrare" şi lărgirea drepturilor politice. Pentru a putea dispune de armată în vederea înăbuşirii luptei revoluţionare a maselor muncitoare şi în vederea unor acţiuni militare împotriva Statului sovietic, a încheiat, la Buftea-Bucureşti, pacea separată cu Puterile Centrale (1918), care impunea Romîniei condiţii deosebit de grele. În timpul domniei lui, statul burghezo-moşieresc romîn a participat la intervenţia împotriva Rusiei Sovietice (1918) şi, alături de Antantă, la înfrîngerea Republicii Sovietice Ungare (1919). Pe plan intern **F.** a dus o politică de înăbuşire a mişcării muncitoreşti şi revoluţionare; astfel a fost reprimată sîngeros eroica manifestaţie antirăzboinică din 1916 a muncitorilor din Galaţi; s-a organizat masacrul de la 13 decembrie 1918 şi au început persecuţiile împotriva Partidului Comunist din Romînia, care a fost pus în afara legii (1924). În acelaşi timp s-a accentuat subordonarea Romîniei de către marile puteri imperialiste, îndeosebi de către Franţa şi Anglia.

Ferdinand I de Saxa-Coburg, prinţ german, ales în 1887 principe al Bulgariei. În 1908, cînd Bulgaria s-a declarat independentă, a luat titlul de ţar. A fost exponentul intereselor austro-germane în Bulgaria. El a contribuit la împingerea Bulgariei în primul război mondial imperialist (1914—1918), de partea Puterilor Centrale. Ca urmare a luptei revoluţionare a maselor, a fost nevoit să abdice în 1918.

Ferdinand al II-lea de Habsburg, rege al Cehiei (1617—1637), al unei părţi din Ungaria şi împărat al Imperiului romano-german (1619—1637). Educat de iezuiţi, a dus o politică de exterminare a protestanţilor şi de asuprire naţională a cehilor şi a ungurilor, care a provocat răscoala cehilor (1618) şi începutul războiului de 30 de ani (1618—1648).

Ferdinand al V-lea Catolicul (Ferdinand al II-lea de Aragon), rege al Aragonului (1479—1516). În urma căsătoriei sale cu Isabela, regina Castiliei, cele două regate s-au unit, formînd regatul Spaniei. În timpul domniei celor doi soţi a fost cucerită Grenada (1492), ultima posesiune arabă în Spania. În 1503 **F. al V-lea C.** a ocupat regatul Neapolului, iar în 1512 Navarra. Cu ajutorul bisericii, a înfrînt puterea nobilimii şi a introdus în 1480 inchiziţia. El a pus bazele supremaţiei spaniole în Europa sec. al XVI-lea. În timpul domniei lui, Cristofor Columb a descoperit America (1492) şi s-au pus bazele imperiului colonial spaniol. A înăbuşit cu cruzime războiul ţărănesc din Catalonia (1484—1486).

fereástră 1. (EXPL. PETR.) Deschidere executată cu o freză specială în peretele unui burlan (dintr-o sondă tubată), pentru a săpa prin ea o nouă gaură. **2.** (GEOL.) *Fereastră tectonică,* deschidere făcută prin eroziune în formaţiunile geologice mai vechi (v. alohton), care permite să se vadă la suprafaţa Pămîntului formaţiunile geologice mai noi (v. autohton). De ex. zona Cerna, zona Coşuştea, Munţii Parîng şi în general regiunea danubiană a Carpaţilor Meridionali reprezintă o imensă *f. t.*

feregeá 1. Manta de postav subţire sau de mătase, purtată în trecut de boieri peste veşminte. **2.** Văl cu care femeile musulmane îşi acoperă îndeobşte faţa.

Ferenczy *[fęrenţi],* Károly (1862—1917), pictor ungur. Reprezentant de seamă al picturii maghiare din secolul al XX-lea şi unul dintre conducătorii Coloniei de pictură de la Baia Mare. **F.** a fost influenţat de impresionism. Lucrările sale de început se caracterizează prin analiza detaliată a formelor, printr-un desen sobru şi prin tonuri reci („Portretul lui E. Kallós", 1889; „Băieţi care aruncă pietre", 1890). Între anii 1890 şi 1900, compoziţiile sale devin mai concise, coloritul mai bogat şi mai vibrant („Cîntecul păsării", 1893; „Orfeu", 1894). Din 1896 a lucrat la Baia Mare. Aici a creat cele mai valoroase lucrări ale sale („Iosif vîndut de fraţii săi", 1900; „Seară de martie", 1902). În ultima perioadă de creaţie, Ferenczy a manifestat interes pentru caracterul decorativ al desenului.

Fergana, depresiune intramontană în U.R.S.S., situată pe teritoriul R.S.S. Uzbece, trecînd parţial şi în R.S.S. Tadjikă şi R.S.S. Kirghiză. Suprafaţa: cca. 22 000 km². Este încadrată de munţii Altai şi Tian-Şan. Altitudinile cresc de la 300—400 m în vest la 900—1 200 m în est. Climă continentală excesivă, cu precipitaţii puţine (150—300 mm anual). Apele Sîr-Dariei şi ale afluenţilor ei sînt folosite intens pentru irigaţii, depresiunea fiind străbătută de o reţea de canale. **F.** este o regiune foarte fertilă, cu întinse culturi de bumbac, orez, vii şi livezi.

feribót (engl. *ferry-boat* „vas de transport peste o apă îngustă"), navă, cu sau fără propulsie proprie, special con-

struită şi amenajată pentru a putea îmbarca pe punte locomotive şi vagoane de cale ferată. Este folosit la transbordarea unor vagoane sau a unor

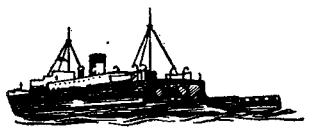

Feribot

trenuri întregi de pe un mal pe celălalt al unei ape. Pe puntea unui **f.** sînt instalate linii de cale ferată pe care intră trenurile şi care fac legătura între căile ferate de pe cele două maluri. Legătura dintre calea ferată romînă şi cea bulgară între Giurgiu şi Ruse, înainte de a se construi podul peste Dunăre, se făcea prin feribot.

fericianúri (CHIM.), săruri ale acidului fericianhidric. Cea mai importantă dintre ele este fericianura de potasiu, $K_3[Fe(CN)_6]$, substanţă cristalină, de culoare roşie-rubinie, solubilă în apă şi utilizată în vopsitorie ca oxidant la imprimarea bumbacului, ca reactiv în chimia analitică, la prepararea unor hîrtii sensibile etc.

férigă (BOT.), denumire dată unor specii de plante din

Feriga

încrengătura pteridofitelor, de obicei erbacee, rar lemnoase, cu frunze mari, penate sau uneori întregi, pe dosul cărora se găsesc îngrămădiri de sporangii cu spori (ex. feriga, feriguţa, spinarea-lupului etc.). În ţara noastră creşte în mod obişnuit în păduri.

Ferigile, sat în raionul Horezu, reg. Argeş, unde s-a descoperit o aşezare şi un cimitir de incineraţie cu tumuli (movile funerare) de la sfîrşitul primei epoci a fierului. Aşezarea şi cimitirul aparţin unei comunităţi geto-dace, avînd o cultură materială evoluată.

ferimagnetísm (FIZICĂ), ansamblu de proprietăţi magnetice ale feritelor, asemănătoare cu proprietăţile corpurilor feromagnetice. Spre deosebire de corpurile feromagnetice, în care magneţii elementari tind să se orienteze pe aceeaşi direcţie în acelaşi sens, la corpurile ferimagnetice se poate considera că o parte din magneţii elementari se orientează paralel într-un sens, iar cealaltă parte tot paralel, dar în sens opus. Apare astfel un magnetism rezultat din diferenţa magnetizării celor două grupe orientate antiparalel. Datorită rezistenţei electrice mari a feritelor în comparaţie cu cea a metalelor şi aliajelor feromagnetice, ele găsesc numeroase aplicaţii acolo unde se cer întrunite, pe lîngă calităţi magnetice, şi o conductibilitate electrică redusă (pierderi electrice mici), mai ales în tehnica frecvenţelor înalte şi ultraînalte.

ferită 1. (METAL., ELT., TELEC.) Compus al unor metale bivalente cu oxizi de fier, avînd proprietăţi feromagnetice superioare (ciclu de histerezis aproximativ dreptunghiular, inducţie remanentă mare etc.). Spre deosebire de oţelurile electrotehnice, **f.** are o mare rezistivitate electrică. Se produce prin sinterizare şi este larg întrebuinţată în automatică, electronică şi telecomunicaţii, servind la fabricarea miezurilor de transformatoare, de bobine de şoc, de amplificatoare magnetice, de antene magnetice, la fabricarea unor micromaşini electrice, la confecţionarea inelelor magnetice pentru instalaţii de înregistrare în calculatoare, la confecţionarea magneţilor permanenţi pentru difuzoare etc. **2.** (METAL.) Constituent structural al fierului, oţelului sau fontelor cenuşii; este o soluţie solidă $Fe-C$, cu maximum 0,04% carbon la temperatura de 723°C şi de 0,008% carbon la temperatură normală.

Fermat *[fermá]*, Pierre de (1601—1665), matematician francez. A enunţat o teoremă în teoria numerelor şi un principiu în optică, ambele purtînd numele lui. Împreună cu

P. de Fermat

B. Pascal a pus bazele calculului probabilităţilor. **F.** a afirmat că rădăcinile ecuaţiei $x^n + y^n = z^n$, unde n este un număr natural mai mare decît 2, nu pot fi numere întregi, fapt nedemonstrat pînă în prezent. Op. pr.: „Varia opera mathematica" (1679). — (MAT.) *Teorema lui F.*, teoremă conform căreia, dacă p este un număr prim, iar a un număr prim cu p, expresia $a^{p-1} - 1$ se divide cu p. Este una dintre cele mai importante teoreme din teoria numerelor. — (FIZ.) *Principiul lui F.*, principiu fundamental în optica geometrică, conform căruia, pentru a parcurge distanţa dintre două puncte, lumina urmează o traiectorie a cărei durată de parcurgere este maximă sau minimă.

fermáto (MUZ.), termen italian denumind semnul pus deasupra sau dedesubtul unei note, al unui acord, al unei pauze şi care dă executantului libertatea să le prelungească duratele. **F.** pusă pe bara de măsură indică o oprire, o pauză. Se reprezintă prin $\frown$ sau $\smile$. Se mai numeşte *coroană*.

fermă[1], gospodărie agricolă în ţările capitaliste. Denumirea este folosită în unele ţări (S.U.A., Anglia) atît pentru marile gospodării capitaliste, care folosesc muncă salariată, cît şi pentru micile gospodării agricole, unde fermierul îşi lucrează singur terenul pro-

priu. Primele **f.** au apărut în Anglia în sec. al XIV-lea. Dezvoltarea agriculturii capitaliste pe bază de **f.**, denumită de V.I. Lenin „calea americană", a fost caracteristică țărilor în care nu au existat relații feudale dezvoltate sau în care acestea au fost lichidate în mod radical. O dată cu dezvoltarea capitalismului se reduce treptat greutatea specifică a **f.** mici și mijlocii, care se destramă, ele neputînd să facă față concurenței marilor **f.** capitaliste, înzestrate cu un grad înalt de mecanizare. Concentrarea producției și a capitalului în mîinile marilor fermieri, instaurarea și intensificarea dominației monopolurilor, desfășurarea crizelor agrare duc la ruinarea fermelor mici și mijlocii. V. și agricultură. — *F. zootehnică* (în socialism), unitate de producție agricolă în cadrul gospodăriilor agricole de stat și în cadrul gospodăriilor agricole colective. *F. z.* din G.A.S. este o unitate de producție cu caracter permanent, care cuprinde toate speciile de animale din gospodăria respectivă. Ea primește sarcini de plan de producție și de producție-marfă pentru produsele animale din fiecare specie. Munca este organizată în brigăzi specializate, formate din cadre permanente de muncitori, tehnicieni și ingineri și care dispun de mașini, unelte și de un anumit număr de animale. În G.A.C., *f. z.* se organizează numai pentru o singură specie de animale (ferma de bovine, ferma de porcine etc.). Munca este organizată de asemenea în brigăzi permanente de producție. În cazul în care gospodăria are un număr de animale redus, se organizează ferme mixte, dar o dată cu creșterea efectivelor de animale se trece la organizarea de ferme specializate.

fermă[2] **1.** (CONSTR.) Element de rezistență într-o construcție, de forma unei grinzi cu zăbrele, utilizată de obicei la acoperișuri. — *F. de tunel*, element principal de rezistență din eșafodajul de sprijinire a unui tunel în construcție, destinat să transmită terenului presiunile masivului muntos. **2.** (HIDROTEHN.) *Fermă hidraulică*, stavilă constituită din două panouri suprapuse, articulate de radier la partea inferioară. Se mai numește *capcană hidraulică*. V. și stăvilar.

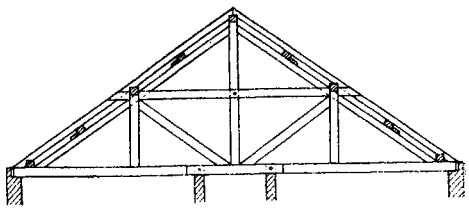

Fermă (1)

ferment 1. (BIOCHIM.) V. *enzimă*. **2.** (VITICULT.) *Fermenți selecționați* v. *drojdii selecționate*.

fermentație (BIOCHIM.), fenomen de transformare a diferitelor substanțe organice sub acțiunea enzimelor produse de microorganisme. Termenul s-a folosit pentru prima oară la transformarea mustului în vin, considerîndu-se ca specifică degajarea în **f.** a unui gaz. Cercetările lui Gay-Lussac și apoi ale lui Pasteur au dus la concluzia că **f.** este degradarea unui zahăr cu degajare de gaz sub acțiunea microorganismelor. Cercetări ulterioare au demonstrat că acțiunea microorganismelor se efectuează prin intermediul enzimelor, care pot acționa și asupra substanțelor din alte clase organice decît zaharurile (protide, lipide, acizi organici), fără ca în procesul **f.** să se degaje în mod obligatoriu un gaz *(fermentația lactică)*. Foarte multe **f.** sînt folosite pentru fabricarea unor produși valoroși (alcool etilic, acid lactic, alcool butilic, antibiotice, vitamine). — *F. acetonobutilică*, transformare a zaharurilor în acetonă și alcool butilic sub acțiunea unor microorganisme anaerobe *(Amylobacter butilycum* ș.a.) în mediu acid. — *F. aerobă*, proces de fermentație care necesită pentru realizarea sa prezența aerului. Microorganismele care efectuează prin intermediul enzimelor *f. a.* au nevoie, atît pentru creșterea și dezvoltarea lor cît și pentru transformarea substanțelor organice, de oxigenul din aer. *F. a.* tipice sînt: **f.** acetică (transformarea vinului în oțet, a alcoolului etilic în acid acetic), faza de **f.** din fabricarea penicilinei, streptomicinei, tetraciclinelor. — *F. alcoolică*, proces de transformare a zaharurilor în alcool etilic și bioxid de carbon. Această **f.**, foarte importantă din punct de vedere tehnic și economic, se face cu ajutorul diferitelor tipuri de drojdii. *F. a.* are loc în transformarea sucurilor de fructe sau a mustului de struguri în vin, în dospirea pîinii și fabricarea berii. Servește la producerea industrială a alcoolului etilic, bioxidului de carbon și uleiului de fuzel din materii prime amidonoase (uruială de porumb, cartofi etc.), melase (subproduse din industria zahărului) sau soluții sulfitice (deșeuri din industria celulozei). După înmulțirea drojdiei are loc procesul de **f.** propriu-zis. În cazul materiilor prime amidonoase, se face întîi zaharificarea acestora la zahăr fermentescibil (glucoză, maltoză, fructoză), prin hidroliza enzimatică cu malț de orz sau cu mucegaiuri. În cursul **f.** se captează bioxidul de carbon degajat, iar alcoolul etilic și uleiurile de fuzel (alcoolii superiori) se obțin prin distilare și rafinare. — *F. amoniacală*, fermentație a substanțelor organice care conțin azot, cu degajare de amoniac sau cu formare de săruri de amoniu (ex. transformarea ureii în carbonat de amoniu). — *F. anaerobă*, proces de fermentație care se petrece în absența aerului, a oxigenului atmosferic. Unele **f.** sînt complet anaerobe, atît înmulțirea microorganismului specific cît și procesul de **f.** propriu-zis făcîndu-se numai în absența oxigenului atmosferic (ex. **f.** lactică, **f.** acetonobutilică). Alte **f.** sînt parțial anaerobe, înmulțirea microorganismului făcîndu-se în condiții de aerare, iar procesul de **f.** în absența oxigenului atmosferic (ex. **f.** alcoolică). Unele *f. a.* sînt importante din punct de vedere tehnic (ex. **f.** lactică, **f.** acetono-butilică), altele joacă un rol important în minera-

lizarea substanţelor organice (ex. putrezire). — *F. celulozică*, proces de degradare a celulozei sub acţiunea enzimelor din microorganisme. **F.** poate fi aerobă sau anaerobă, după felul microorganismului care atacă celuloza. Are loc în stomacul erbivorelor şi în procesul putrezirii plantelor. Prin *f. c.* se formează glucoza (sub acţiunea enzimelor denumite celulaze şi celobiaze), care este apoi transformată în diferiţi produşi mai simpli (bioxid de carbon, metan, hidrogen, acizi organici, alcooli). — *F. lactică*, fermentaţie anaerobă de mare importanţă economică şi tehnică, care are drept consecinţă formarea ca produs principal a acidului lactic. Are loc sub acţiunea enzimelor produse de microorganisme, în special din grupul bacteriilor lactice. *F. l.* naturale au loc în acrirea murăturilor, acrirea laptelui. Se foloseşte în industria alimentară pentru prepararea iaurtului, a laptelui acidofil şi a chefirului, în agricultură pentru însilozarea nutreţurilor, precum şi în industria producătoare de acid lactic. — *F. metanică*, fermentaţie anaerobă caracterizată prin producere şi degajare de metan. Are loc în bălţi, turbării şi staţiile de epurare a apelor de canal, prin degradarea celulozei de către metanobacterii. — (VITICULT.) *F. mustului*, procesul de transformare a mustului în vin, datorită fermenţilor care transformă zahărul din must în alcool etilic şi bioxid de carbon.

Fermi, Enrico (1901—1954), fizician italian. A stabilit (1925), independent de Dirac, statistica particulelor care se supun principiului de excluziune al lui Pauli, de o mare importanţă pentru înţelegerea proprietăţilor fundamentale ale cristalelor. **F.** a demonstrat posibilitatea producerii unui mare număr de izotopi radioactivi prin bombardarea cu neutroni a elementelor stabile. O mare importanţă au avut lucrările sale în care a folosit pentru prima oară neutronii pentru dezintegrarea nucleelor grele, provocînd fisiunea nucleului de uraniu. În 1939, **F.** a emigrat din Italia fascistă în S.U.A. A avut rolul principal în activitatea colectivului care a construit şi a pus în funcţiune, în 1942, la Chicago, prima pilă atomică în care se producea e-

E. Fermi

nergie pe baza reacţiei de fisiune în lanţ a nucleelor de uraniu 235, folosind ca moderator grafitul. Premiul Nobel (1938).

fermión (FIZ.), particulă care se supune principiului de excluziune al lui Pauli şi, în consecinţă, statisticii cuantice Fermi-Dirac, neputînd deci lua decît una dintre valorile energiei dintr-un şir de valori posibile ale acesteia. Electronul, protonul, neutronul, mezonul, neutrino şi antiparticulele lor sînt **f.**

férmiu (CHIM.), *Fm*. Element transuranic sintetic, cu nr. at. 100, numit în trecut *centuriu*.

Fernández (Hernández), Gregorio (c. 1576 — 1636), sculptor spaniol. A creat statui din lemn policromat, în care tradiţiile sculpturii populare în lemn se îmbină cu principiile artistice ale epocii Renaşterii. Dintre acestea, mai cunoscute sînt statuile destinate procesiunilor religioase (ex. „Hristos mort", „Plîngerea lui Hristos", „Botezul lui Hristos" etc.). A înfiinţat la Valladolid un important atelier de sculptură, influenţînd puternic, prin elevii săi, sculptura spaniolă din acea vreme.

Fernando Póo, insulă de origine vulcanică, în Golful Guineii, la circa 32 km de ţărmul Africii. Face parte din Guineea Spaniolă. Suprafaţa: 2 017 km². Populaţia: 63 000 loc. (1961). Relief muntos, cu păduri tropicale. Centrul administrativ: *Santa Isabel*. Economia: exploatări forestiere, plantaţii de arbori de cacao şi de cafea, precum şi de palmieri. Numele îi provine de la exploratorul portughez *Fernando Póo*, care a ajuns aici în 1469.

feroaliáj (METAL.), aliaj al fierului cu unul sau mai multe elemente, ca siliciu, mangan, crom, vanadiu, wolfram, titan, calciu etc., folosit la alierea oţelurilor şi a fontelor şi la dezoxidarea oţelurilor în procesul de elaborare al acestora (ex. ferosiliciu, feromangan etc.).

ferocárt (TELEC.), miez feromagnetic pentru bobine de înaltă frecvenţă, obţinut prin presarea între foiţe de hîrtie a unor straturi de pulbere feromagnetică foarte fină (granule de fier, permalloy sau permalloy-siliciu cu diametre de ordinul micronilor). Bobinele cu **f.** se utilizează în circuitele de înaltă frecvenţă sau de frecvenţă intermediară ale radioreceptoarelor.

ferocianúri (CHIM.), săruri ale acidului ferocianhidric. — *Ferocianură de potasiu*, $K_4[Fe(CN)_6]\cdot 3H_2O$. Substanţă cristalină de culoare galbenă lucioasă, solubilă în apă. Se foloseşte în vopsitorie, în chimia analitică, la prepararea fericianurii de potasiu etc.

ferodó (TEHN.), denumirea comercială a metalazbestului.

Feroe, grup de 22 de insule în partea nordică a Oceanului Atlantic, constituind o provincie daneză autonomă. Suprafaţa: 1 399 km². Populaţia: 35 000 loc. (1961). Reşedinţa: *Thorshavn*. Ţărmurile sînt foarte crestate, cu numeroase fiorduri. Climă umedă. Cele mai importante ramuri ale economiei sînt pescuitul şi creşterea oilor.

feroelectricitáte (FIZ.), proprietate a unor substanţe dielectrice (printre care cea mai cunoscută este titanatul de bariu), care se manifestă prin apariţia polarizării spontane, provocată de schimbarea poziţiei ionilor în reţeaua cristalină. Substanţele feroelectrice se denumesc astfel prin analogie cu

substanţele feromagnetice, care se polarizează spontan, însă magnetic.

feromagnetísm (FIZ.), proprietate a unor corpuri de a avea spontan, chiar în absenţa cîmpului magnetic, un moment magnetic permanent. **F.** se manifestă la fier, nichel, cobalt, la multe dintre aliajele lor, precum şi la o serie de aliaje ale metalelor neferomagnetice. **F.** este provocat de ordonarea paralelă a momentelor magnetice elementare ale unei părţi din electronii atomilor din care sînt formate cristalele corpurilor feromagnetice. Procesul de magnetizare al unui corp feromagnetic are caracter ireversibil (fenomenul de histerezis magnetic). Proprietăţi aparent feromagnetice prezintă şi o serie de metale, aliaje şi compuşi chimici oxidici etc., care corespund însă altor moduri

Spectrul liniilor de cîmp magnetic în prezenţa unui inel de fier

de ordonare a momentelor magnetice elementare, cunoscute în prezent sub denumirile de *ferimagnetism* şi *metamagnetism*.

feronerie, lucrare artistică executată din fier prin ciocănire sau prin deformare la cald. Este folosită la executarea balustradelor, grilajelor ornamentale etc.

ferorezonánţă (ELT.), fenomen de producere a unor variaţii mari, în salt, ale curentului (respectiv ale tensiunii) unui circuit electric de curent alternativ, atunci cînd tensiunea la bornele de intrare ale circuitului are variaţii mici, în jurul unor anumite valori caracteristice. Se realizează circuite cu **f.** prin legarea în serie (pentru **f.** de tensiune) sau în paralel (pentru **f.** de curent) a unui condensator şi a unei bobine cu miez de fier saturabil. Circuitele cu **f.**, avînd punctul de funcţionare situat în zona caracteristicilor în care saturaţia miezului bobinei este foarte mare, sînt utilizate în construcţia stabilizatoarelor de tensiune cu ferorezonanţă.

Ferrara, oraş în nordul Italiei. 151 145 loc. (1961). Industrie alimentară (zahăr, băuturi spirtoase), textilă, de prelucrare a aluminiului, chimică (superfosfaţi). Universitate (din 1391). Centru important al Renaşterii italiene (sec. XV—XVI). Oraşul păstrează, parţial, aspectul urbanistic din sec. al XV-lea. Printre monumentele importante ale **F.** se numără: catedrala, în stil romanic-gotic, construită între anii 1135 şi 1594, castelul familiei D'Este (1385—1570), palatul lui Ludovic Maurul (începutul sec. al XVI-lea) şi altele.

Ferrari, Ettore (1849—1929), sculptor italian. Adept al ideilor înaintate ale vremii sale, **F.** este autorul unor monumente consacrate marilor figuri de luptători pentru libertate: „Garibaldi" (la Rovigo), „Giuseppe Mazzini" şi „Giordano Bruno" (la Roma), „Abraham Lincoln" (monument executat pentru oraşul New York). Pentru ţara noastră a executat monumentul lui Ion Heliade-Rădulescu (1879) din Bucureşti şi monumentul lui Ovidiu (1883) de la Constanţa. Arta lui se caracterizează prin romantismul viziunii, exprimat în forme clare şi echilibrate.

Ferrari, Lodovico (1522—1565), matematician italian. A contribuit la dezvoltarea algebrei prin descoperirea metodei de rezolvare a ecuaţiilor algebrice de gradul al patrulea (publicată în 1545 de G. Cardano).

Ferraris, Galileo (1847—1897), fizician şi electrotehnician italian. A fost membru al Academiei de ştiinţe din Torino. A lucrat în special în domeniul teoriei curenţilor electrici alternativi. În 1885 a descoperit fenomenul *cîmpului magnetic învîrtitor*, care stă la baza construcţiei motoarelor asincrone. De asemenea a lucrat în domeniul opticii geometrice şi al teoriei căldurii.

Ferri, Enrico (1856—1929), penalist şi criminolog italian. A fost profesor la Universitatea din Roma. Reprezentant al şcolii antropologice a dreptului penal, căreia i-a dat o orientare sociologică. Codul penal italian fascist din 1930 a adoptat multe dintre tezele lui **F.**

Fersman, Aleksandr Evghenievici (1883—1945), mineralog şi geochimist sovietic. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A studiat numeroase zăcăminte din Urali, Asia Centrală, Siberia etc., mai ales regiunile neexplorate din U.R.S.S., ca, de exemplu, peninsula Kola, unde a descoperit unul dintre cele mai mari zăcăminte de apatit din lume. A fost un remarcabil popularizator al ştiinţei. Op. pr.: „Geochimia" (4 vol., 1933—1939), „Pegmatitele" (1931). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

fertilitáte (AGR.), însuşire a solului de a asigura plantelor cultivate, în mod neîntrerupt, apa şi substanţele nutritive de care au nevoie. *F. naturală (potenţială)* este fertilitatea acumulată în mod firesc în timpul formării solului. *F. artificială* este fertilitatea solurilor obţinută prin activitatea productivă a omului. **F.** este diferită la fiecare tip de sol. Prin aplicarea cuceririlor ştiinţei (metode de lucrare a solului, combaterea eroziunii, îngrăşăminte, amendamente etc.) se asigură sporirea continuă a **f.** solului, în vederea obţinerii unor producţii mari, stabile şi calitativ superioare. — (EC. POL.) *Legea fertilităţii descrescînde a solului*, teorie economică burgheză antiştiinţifică, care susţine că de la o anumită limită investiţiile suplimentare de muncă şi de capital nu sînt însoţite de o creştere corespunzătoare a producţiei agricole, că eficienţa lor scade. *L. f. d. a s.* a fost formulată pentru prima dată de fiziocratul francez A.R.J. Turgot. Cu ajutorul acestei „teorii", D. Ricardo a încercat să explice tendinţa de scădere a ratei profitului (care în realitate este condiţionată de creşterea compoziţiei organice a capitalului şi de creşterea productivităţii muncii) şi teoria sa cu privire la renta diferenţială. Economistul vulgar englez T.R. Malthus s-a folosit de *l. f. d. a s.* pentru a-şi fundamenta teoria reacţionară cu privire la disproporţia dintre creşterea populaţiei şi a producţiei agricole şi cu pri-

vire la necesitatea măsurilor de reducere artificială a populației. O serie de economiști burghezi contemporani (Marshall și Keynes în Anglia, Clark în S.U.A. și alții) formulează mai larg *l. f. d. a s.*, considerînd-o ca o lege universală a „scăderii productivității", care acționează nu numai în agricultură, ci și în industrie. Această teorie este folosită pentru justificarea intensificării exploatării, a scăderii salariului. Teoria cu privire la *l. f. d. a s.* a fost supusă unei critici multilaterale de către K. Marx și V.I. Lenin, care au arătat că susținătorii acestor teorii nu țin seama de dezvoltarea forțelor de producție în agricultură, de faptul că investițiile suplimentare de capital presupun schimbarea tehnicii, ceea ce duce în mod direct la creșterea productivității muncii și la scăderea cheltuielilor de producție. V.I. Lenin a dezvăluit caracterul reacționar al tezei după care ruinarea țărănimii și înrăutățirea condițiilor de alimentare a maselor muncitoare s-ar datora „conservatorismului forțelor naturii" și fertilității descrescînde a solului, arătînd că în realitate aceasta se datorește modului de producție capitalist, proprietății privat-capitaliste asupra pămîntului, care împiedică extinderea progresului tehnic și deci creșterea producției agricole, corespunzător posibilităților deschise prin dezvoltarea științei și tehnicii. *L. f. d. a s.* este infirmată și de faptul că, o dată cu dezvoltarea societății, creșterea producției agricole este însoțită de o scădere absolută și relativă a populației ocupate în agricultură, ceea ce înseamnă creșterea productivității muncii în agricultură, obținerea unor cantități mai mari de produse cu cheltuieli mai mici pe unitatea de produs.

férță (NAV.), fișie de pînză, de formă dreptunghiulară sau trapezoidală, care intră în alcătuirea unei vele.

ferúră (AV.), piesă din metal utilizată pentru asamblarea diferitelor elemente constructive ale unui avion. Se confecționează din aliaje de aluminiu sau din oțeluri aliate. Cele mai importante și mai solicitate sînt ferurile de încastrare a planurilor în consolă la fuzelaj, care se execută din oțeluri aliate de mare rezistență, tratate termic (tensiunea de rupere este de 140—180 kg/mm²).

Fesenkov, Vasili Grigorievici (n. 1889), astronom sovietic, membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. În lucrările sale s-a ocupat de fotometrie, de cosmogonia planetară și stelară, de meteoriți, de fizica Soarelui și a stelelor, de structura Galaxiei noastre etc. Este pionierul studiului fotometric al luminii zodiacale.

festivalurile mondiale ale tineretului și studenților, festivaluri cu caracter internațional, organizate periodic de către un Comitet internațional de pregătire (C.I.P.) în componența căruia intră reprezentanți ai mai multor organizații naționale și internaționale de tineret. Un rol important în organizarea și desfășurarea festivalurilor îl au F.M.T.D. și U.I.S. La festivalurile mondiale ale tineretului și studenților, care se desfășoară sub lozinca „Pace și prietenie", au loc numeroase concursuri și manifestări culturale și sportive, se organizează întîlniri între tineri de diferite profesiuni, au loc dezbateri în problemele majore care frămîntă tineretul lumii. Primul festival mondial al tineretului și studenților a fost organizat în 1947, la Praga. Ulterior ele au avut loc la Budapesta (1949), Berlin (1951), București (1953), Varșovia (1955), Moscova (1957), Viena (1959) și Helsinki (1962). La acest din urmă festival au participat 18 000 de tineri, reprezentînd peste 1 500 de organizații din 137 țări.

fetál (MED., BIOL.), care se referă la făt (ex. circulație **f.**, metabolism **f.** etc.).

feteáscă (VITICULT.) **a)** *Feteasca albă*, soi de viță de vie autohton, cu struguri mici de formă cilindrică sau cilindroconică și boabe dese neomogene, de culoare verde-ruginie, cu pielița groasă și brumată. Este unul dintre cele mai valoroase soiuri românești, care produce vinuri de calitate superioară, seci, demiseci sau dulci licoroase, cu un buchet specific. Se cultivă mai ales în podgoriile din zona de

Feteasca albă

deal din nordul țării (Tîrnave, Alba-Iulia, Lechința, Dumitra, Cotnari etc.), dar și la șes. Dă o producție de 2,200—3,500 kg de struguri de fiecare butuc. **b)** *Feteasca neagră*, soi de viță autohton, cu struguri de mărime mijlocie și boabe de culoare neagră. Produce vinuri roșii superioare, alcoolice, cu aciditate potrivită. Se cultivă

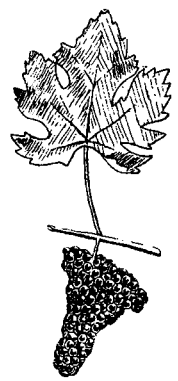

Feteasca neagră

mai ales în podgoriile din Moldova, de unde s-a răspîndit în aproape toată țara. Pe scară mai mică ambele soiuri se cultivă în toate podgoriile țării.

Fetești, oraș raional în reg. București, reședință de raion. 18 340 loc. (1964). Centru agricol. Industrie alimentară de interes local. Nod de cale ferată. — *Raionul F.*, cu 102 720 loc. (1964). Economie agricolă: culturi de cereale și plante industriale, creșterea animalelor pentru carne, lapte și lînă. Pescuit.

fetícă *(Valerianella olitoria)*, plantă erbacee anuală din familia valerianaceelor,

Fetică

cu flori mici, albăstrui. Frunzele sale, de formă oval-alungită, se recoltează în cursul iernii şi sînt consumate ca salată. Creşte prin pajişti sau se cultivă în grădini. Fiind rezistentă la ger, iernează afară sub un acoperămînt de ramuri de conifere, frunziş sau paie.

fetişísm (port. *feitiço* „vrajă, magie") **1.** (IST. REL.) Cult al unor obiecte neînsufleţite (de lut, lemn, piatră etc.), pe care adoratorii lor le consideră „sfinte" şi înzestrate cu o forţă miraculoasă. Ca formă rudimentară a religiei, **f.** a fost practicat de toate triburile primitive şi a ocupat un loc important în cadrul religiilor politeiste ale antichităţii. Elemente de **f.** s-au păstrat şi în religiile monoteiste (ex. cultul icoanelor şi al crucii în creştinism sau adorarea pietrei „sfinte" din Mecca de către musulmani). **2.** (MED.) Atracţie morbidă pentru diverse obiecte, simbolizînd persoana iubită sau aparţinînd acesteia.

fetişismul mărfii (EC. POL.), materializare înşelătoare a relaţiilor dintre oameni, proprie producţiei de mărfuri bazate pe proprietatea privată. K. Marx a dezvăluit pentru prima oară esenţa fetişismului mărfii. În condiţiile producţiei de mărfuri bazate pe proprietatea privată, cînd munca particulară se manifestă ca muncă socială numai în procesul schimbului de mărfuri, relaţiile sociale dintre producători sînt ascunse, denaturate de aparenţa exterioară a unor relaţii materiale între lucruri. Valoarea apare astfel ca o însuşire materială a lucrurilor şi nu ca un raport social între oameni. De aceea producătorii au atribuit mărfurilor proprietăţi supranaturale, le-au fetişizat, considerînd că soarta producătorilor este strîns legată de soarta mărfurilor. **F. m.** a apărut pe primele trepte de dezvoltare a producţiei de mărfuri şi s-a dezvoltat mai tîrziu în *fetişismul banilor*, care par că au de la natură proprietatea de a se transforma în orice bun; punctul său culminant l-a atins în *fetişismul capitalului*, care constă în faptul că se atribuie acestuia calitatea naturală a autovalorificării. O dată cu înlăturarea proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie şi cu instaurarea proprietăţii socialiste, **f. m.** dispare, deoarece relaţiile dintre oameni devin evidente, limpezi, realizîndu-se pe baza reglementării sistematice, conştiente a producţiei. V. şi m a r f ă; b a n i; c a p i t a l.

fétru (IND. TEXT.), pîslă de lînă sau de păr, bine bătută şi încleiată, folosită la confecţionarea pălăriilor.

fétus (BIOL., MED.) v. **făt.**

Feuchtwanger *[fóihtvangər]*, Lion (1884—1958), romancier german, reprezentant

L. Feuchtwanger

al realismului critic. Din cauza prigoanei hitleriste a emigrat în 1933 în Franţa şi apoi în S.U.A. Primele sale romane istorice: „Evreul Süss" (1926, trad. rom.), trilogia „Josephus" ş.a., în care a condamnat reacţiunea, cuprind referiri critice de stringentă actualitate, aluzii la realităţile sociale contemporane. Romanele „Succesul" (1930), „Fraţii Oppenheim" (1933), „Exil" (1940), „Simone" (1945, trad. rom.) conţin o vehementă demascare a fascismului, fără ca ele să dezvăluie însă esenţa de clasă a acestuia. Romanele istorice „Vulpile în vie" (1948, trad. rom.) şi „Înţelepciunea nebunului" (1952, trad. rom.) evocă evenimente din istoria Franţei şi Americii, iar „Goya, sau Drumul spinos al cunoaşterii" (1951, trad. rom.) înfăţişează rolul social al artistului. Ultimele sale lucrări sînt: „Evreica din Toledo" (1955) şi „Jefta şi fiica sa" (1957). Prin caracterul lor progresist şi mobilizator, prin verva captivantă a povestirii şi prin arta cu care sînt însufleţite personajele, operele sale se situează printre cele mai remarcabile realizări ale literaturii umaniste germane. Premiul naţional al R. D. Germane (1953).

feúd (în Europa apuseană în evul mediu), concesiune de pămînt grevată de servicii militare, viageră la început, apoi ereditară. **F.**, care era solda vasalului, putea consta şi din concesiunea unui venit. A constituit baza relaţiilor dintre vasal şi senior.

feudalísm, orînduire socială în care baza relaţiilor de producţie o constituie proprietatea feudală asupra pămîntului şi dependenţa personală a ţăranilor faţă de stăpînii feudali. Clasele fundamentale ale societăţii feudale au fost ţăranii dependenţi şi stăpînii feudali. În dezvoltarea sa, societatea feudală a trecut prin trei stadii: a) *feudalismul timpuriu* (perioada de formare şi de afirmare a relaţiilor feudale), b) *feudalismul dezvoltat* (perioada de maximă dezvoltare a orînduirii feudale), c) *feudalismul tîrziu* (perioada descompunerii modului de producţie feudal şi a apariţiei relaţiilor capitaliste). Cu toată deosebirea dintre căile pe care diferitele popoare au ajuns la **f.**, cu toate particularităţile procesului de constituire a societăţii feudale, orînduirea feudală a existat aproape în toate ţările: în Europa apuseană, de la căderea Imperiului roman de apus (sec. al V-lea) pînă la revoluţiile burgheze din Anglia (sec. al XVII-lea) şi Franţa (sec. al XVIII-lea); în Rusia, din sec. al IX-lea pînă la reforma agrară din 1861; în

China, din perioada dinastiei Han (206 î.e.n.—220 e.n.) pînă la începutul sec. al XX-lea, ultimele rămăşiţe feudale fiind lichidate de revoluţia populară chineză. În Europa apuseană şi în Bizanţ, orînduirea feudală a apărut pe baza împletirii a două procese: decăderea orînduirii sclavagiste şi descompunerea orînduirii comunei primitive. În China, India, Japonia şi în alte cîteva ţări din Asia, relaţiile feudale s-au împletit o perioadă îndelungată cu relaţiile sclavagiste. Apariţia şi creşterea proprietăţii feudale a avut loc în ţările romîne ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie, a destrămării obştilor de ţărani liberi, ceea ce a făcut ca o parte a ţărănimii să-şi piardă pămîntul şi să fie aservită unor reprezentanţi ieşiţi din sînul obştii, care s-au transformat, cu trecerea timpului, în conducători, ajungînd să-şi transmită ereditar funcţiile. Apariţia primelor formaţiuni statale de tip feudal a dat un puternic impuls consolidării relaţiilor feudale, creşterii marii proprietăţi. Limitele cronologice ale stadiilor de dezvoltare ale **f.** în ţările romîne sînt: a) *feudalismul timpuriu* (sec. X — sec. XIV), b) *feudalismul dezvoltat* (sfîrşitul sec. al XIV-lea — ultimele decenii ale sec.al XVIII-lea) şi c) *feudalismul tîrziu* (sfîrşitul sec. al XVIII-lea — 1848). În **f.** forţele de producţie s-au dezvoltat foarte lent, dar la un nivel superior celor din orînduirea sclavagistă, deoarece producătorii direcţi (ţăranii şi meşteşugarii), fiind proprietarii unei părţi din mijloacele de producţie şi avînd deci o gospodărie independentă, erau cointeresaţi într-o oarecare măsură în munca lor. Principala ramură a economiei în **f.** era agricultura, practicată cu mijloace de producţie rudimentare. Exploatarea muncii ţăranilor iobagi se baza pe constrîngerea extraeconomică. Însuşirea plusprodusului creat de supramunca ţăranilor şi uneori şi o parte a muncii necesare se realiza prin renta funciară feudală, care a cunoscut trei forme: *renta în muncă* (claca), *renta în produse* (dijma) şi *renta în bani* (dijma în bani); în general, acestea s-au împletit. În afară de aceasta, ţăranul era obligat să plătească statului birul precum şi alte dări. În **f.** a predominat economia naturală, dar o dată cu dezvoltarea forţelor de producţie, cu adîncirea diviziunii sociale a muncii s-a dezvoltat şi producţia de mărfuri. Ca urmare a avut loc separarea meşteşugurilor de agricultură, formarea oraşelor ca centre ale vieţii economice şi politice. La rîndul ei, înflorirea oraşelor a stimulat dezvoltarea mai rapidă a forţelor de producţie, în sensul perfecţionării uneltelor de muncă meşteşugăreşti, al apariţiei unor noi meşteşuguri etc. Extinderea meseriilor şi deci creşterea concurenţei au determinat organizarea meşteşugarilor în bresle şi a negustorilor în ghilde („cumpănii"). Acestea au jucat un rol pozitiv la început, dar cu timpul au devenit o frînă în dezvoltarea forţelor de producţie, împiedicînd progresul tehnic şi extinderea relaţiilor de schimb. Pe de altă parte, înrăutăţirea situaţiei iobagilor împiedica creşterea productivităţii muncii în agricultură, iar fărîmiţarea feudală, care menţinea cadrul îngust al comerţului, împiedica de asemenea dezvoltarea forţelor de producţie. Astfel dezvoltarea forţelor de producţie în **f.** era tot mai mult frînată de relaţiile de producţie feudale. Contradicţia dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie şi-a găsit expresia pe plan social în lupta dintre ţăranii iobagi şi stăpînii feudali, pe de o parte, şi între feudali şi burghezia în dezvoltare, pe de altă parte. Contradicţiile antagoniste proprii modului de producţie feudal au făcut din societatea feudală arena unor puternice ciocniri de clasă, a unor lupte neîncetate. Expresia acestei lupte au constituit-o războaiele ţărăneşti. Răscoalele ţărăneşti s-au îmbinat adeseori cu acţiunile orăşenilor, îndeosebi ale păturilor de jos. În ţările europene cele mai dezvoltate din punct de vedere economic, sărăcimea de la oraşe şi proletariatul care se năştea au dus lupta şi împotriva capitalului cămătăresc şi comercial şi a formelor de exploatare capitalistă care apăruseră în industrie (ex. răscoala ciompilor din Florenţa din sec. al XIV-lea). Economia şi lupta de clasă din societatea feudală au determinat caracterul suprastructurii ei politice. Primele etape ale **f.** s-au caracterizat prin absenţa unei puteri politice centrale şi prin fărîmiţarea politică. Datorită însă creşterii continue a forţelor de producţie şi intensificării luptei de clasă a ţăranilor şi orăşenilor în sec. XIII—XIV, a apărut în multe ţări din Europa (iar în unele ţări din Asia chiar mai înainte) tendinţa de unire politică, de centralizare a statelor feudale. În aceste condiţii a apărut monarhia, bazată pe reprezentanţa stărilor sociale, apoi absolutismul ca formă a statului feudal. Formele statului au fost diferite, dar esenţa lor de clasă a rămas aceeaşi. În **f.**, biserica, „chintesenţă şi consfinţire a dominaţiei feudale existente" (F. Engels), a exercitat o mare influenţă asupra întregii vieţi sociale, datorită faptului că era cel mai mare proprietar feudal şi că dispunea de o organizaţie puternic centralizată, în contrast cu fărîmiţarea organizării de stat feudale, precum şi datorită monopolului ei asupra culturii scrise şi învăţămîntului. Religia a devenit forma dominantă a ideologiei, subordonîndu-şi arta, filozofia, morala şi, în mare măsură, dreptul. Cultura societăţii feudale s-a dezvoltat în lupta dintre cultura populară şi orăşenească, pe de o parte, şi cultura dominantă feudală-bisericească, pe de altă parte. Cu toate prejudiciile aduse de influenţa bisericească, cultura feudală a constituit în ansamblul ei un important pas înainte, îmbogăţind omenirea cu noi valori materiale şi spirituale. O dată cu dezvoltarea în sînul orînduirii feudale a relaţiilor de producţie capitaliste, a început în apusul Europei, în sec. al XIV-lea, o nouă fază în dezvoltarea culturii, Renaşterea, al cărei conţi-

nut ideologic l-a constituit u m a n i s m u l, îndreptat împotriva ideologiei feudale-religioase. Lichidarea orînduirii feudale a avut loc în urma revoluţiilor burgheze din sec. XVI—XVIII, a luptei pentru unificarea naţională din sec. al XIX-lea, a realizării reformelor agrare (ex. în Rusia, 1861) sau a mişcărilor de eliberare naţională din sec. al XX-lea. În Romînia, orînduirea feudală a fost lichidată în esenţă de revoluţia din 1848; ultimele rămăşiţe feudale au fost complet desfiinţate prin reforma agrară înfăptuită în cursul revoluţiei populare începute la 23 August 1944. Într-o serie de ţări din Asia şi din Africa se menţin încă rămăşiţe ale **f.**, ca rezultat al dominaţiei coloniale şi al politicii claselor dominante din aceste ţări.

Feuerbach *[fóiərbah]*, Anselm (1829—1880), pictor german. A lucrat la Veneţia, Roma, Viena. Autor de compoziţii monumentale, în special pe teme din antichitate. **F.** a îmbinat tradiţiile clasicismului academic cu romantismul („Medeea", 1867; „Banchetul lui Platon", 1873 etc.). A pictat şi portrete („Autoportret").

Feuerbach *[fóiərbah]*, Ludwig (1804—1872), filozof materialist german, ultimul reprezentant al f i l o z o f i e i c l a s i c e g e r m a n e şi unul dintre precursorii nemijlociţi ai marxismului. A fost un exponent al celor mai radicale cercuri democratice ale burgheziei germane din anii premergători revoluţiei burghezo-democratice din 1848. **F.** are meritul istoric de a fi repus în drepturi, în luptă cu teologia şi cu idealismul hegelian dominant în acea vreme în Germania, filozofia materialistă. El a demonstrat cu puternice argumente teoretice că idealismul hegelian este o încercare de a da un temei raţional religiei şi a arătat, în opoziţie cu speculaţiile hegeliene despre „spiritul absolut" ca demiurg al naturii, că natura reprezintă singura realitate, că în afară de natură şi de om nu există nimic. Criticînd idealismul şi agnosticismul, **F.** a apărat şi a dezvoltat teoria materialistă a cunoaşterii. El s-a apropiat de înţelegerea rolului practicii în cunoaştere, dar nu a conceput-o ca practică social-istorică, transformatoare, revoluţionară, rămînînd pe poziţiile materialismului contemplativ. Materialismul lui **F.** a avut un caracter

L. Feuerbach

antropologic; el a pus în centrul filozofiei sale omul, privit ca o parte a naturii. Antropologismul lui a fost îndreptat împotriva dualismului şi spiritualismului, care dedublează în mod artificial fiinţa umană în spirit şi trup, dar a exprimat totodată şi incapacitatea lui de a înţelege esenţa socială a omului. O dată cu idealismul hegelian, **F.** a respins şi dialectica, din care cauză nu a putut depăşi limitele metafizice ale materialismului premarxist. Un loc deosebit în filozofia lui **F.** îl ocupă critica religiei. El a dezvoltat tradiţiile ateismului din sec. XVII—XVIII, aducînd contribuţii importante la dezvăluirea rădăcinilor gnoseologice şi psihologice ale religiei. După **F.**, divinitatea nu este altceva decît personificarea fantastică a însuşirilor fiinţei omeneşti, idee exprimată concis în celebra formulare: „Dumnezeu este omul". Ateismul lui **F.** a fost însă limitat. Antropologismul l-a determinat pe **F.** să caute izvorul religiei în „natura umană", împiedicîndu-l să descopere rădăcinile ei sociale, să depăşească punctul de vedere iluminist cu privire la căile înlăturării religiei. **F.** a crezut că eliberarea oamenilor de sub jugul spiritual al religiei ar fi drumul spre realizarea libertăţii politice şi a statului democratic. Totodată, respingînd religiile existente, el preconiza crearea unei noi religii, „fără dumnezeu", în centrul căreia să stea omul. El considera în mod greşit că marile epoci istorice ale omenirii s-ar deosebi prin prefaceri religioase. În etică, **F.** s-a opus ascetismului religios şi r i g o r i s m u l u i kantian, punînd la baza moralei năzuinţa omului spre fericire. Morala lui a avut însă un caracter abstract; el a ignorat contradicţiile de clasă, propovăduind „iubirea universală". În felul acesta, **F.** a rămas, ca şi materialiştii premergători, idealist în concepţia despre societate. Opera lui filozofică a exercitat o mare influenţă pozitivă în mişcarea ideologică posthegeliană din Germania, şi în mod special asupra formării concepţiilor filozofice materialiste ale lui Marx şi Engels. Ei au dat o înaltă apreciere materialismului lui **F.**, dezvăluind totodată limitele concepţiei sale filozofice şi politice. Op. pr.: „Esenţa creştinismului" (1841), „Teze preliminare pentru reforma filozofiei" (1842), „Principiile filozofiei viitorului" (1843), „Esenţa religiei" (1845).

Feuerbach *[fóiərbah]*, Paul Johann Anselm (1755—1833), jurist german, reprezentant al şcolii clasice de drept penal. În lucrările sale a formulat unele principii progresiste ale ştiinţei dreptului penal burghez, caracteristice perioadei de luptă a burgheziei contra feudalismului, ca: egalitatea tuturor în faţa legii şi gradarea pedepsei în raport cu gravitatea infracţiunii. A fost autorul Codului penal al Bavariei din 1813.

Fez, oraş în nordul Marocului. 216 000 loc. (1960). Centru economic, cultural şi religios. Industrie textilă (prelucrarea lînii), meşteşuguri (prelucrarea pieii, mătăsii şi a metalului). Nod de cale ferată şi de căi de caravane. A fost un important centru al mişcării de eliberare naţională a Marocului.

fíbră 1. (IND. TEXT.) Corp în formă de filament subţire (cu grosimea de ordinul micronilor sau al diviziunilor de micron), care poate fi transformat prin filare în fire folosite pentru

fabricarea ţesăturilor, tricoturilor, materialelor tehnice (funii, cord, filtre ş.a.), a materialelor decorative etc. Se caracterizează prin rezistenţă relativ mare, elasticitate, afinitate pentru coloranţi şi stabilitate faţă de factorii fizici, chimici şi biologici. **F.** textile pot fi naturale sau obţinute pe cale chimică. Cele naturale pot fi: a) vegetale, produse de epiderma unor fructe şi seminţe (bumbac, capoc ş.a.), de ţesutul liberian al tulpinii (cînepă, in, iută etc.) sau de unele frunze (agave, aloe etc.); b) animale, produse fie de epiderma unor animale (lîna de oaie, părul de capră, de alpaca, de cămilă, de lama etc.), fie prin secreţia unor insecte (mătasea, secretată de fluturele *Bombyx mori* ş.a.); c) minerale (azbestul). **F.** obţinute pe cale chimică sînt produse din polimeri naturali (viscoză, cuproacetat, dicazeină, dezeină etc.), din polimeri sintetici (polivinil-cloridice, polialcool-vinilice, polinitril-acrilice, poliamidice, poliesterice, polipropilenice etc.), precum şi din sticlă, din zgură şi din roci eruptive. În R.P.R., producţia de **f.** sintetice şi fire textile a înregistrat o creştere însemnată. **2.** (CHIM.) **a)** *Fibră artificială*, fibră obţinută prin transformarea chimică a polimerilor naturali, ca celuloza, cazeina ş.a. Denumirea de *f. a.* este improprie, deoarece polimerul de bază este natural. **b)** *Fibră chimică*, fibră obţinută pe cale chimică prin filare din soluţii sau topituri de polimeri naturali sau de polimeri sintetici. **c)** *Fibră poliamidică*, fibră sintetică obţinută prin policondensarea unei diamine cu un acid organic dibazic sau a unui aminoacid ori a lactamei sale. Nailonul este o **f.** obţinută prin condensarea hexametilendiaminei cu acidul adipic. Relonul este de asemenea o fibră sintetică obţinută prin polimerizarea caprolactamei; se numeşte şi *perlon*, *silon*, *capron* etc. În ţara noastră, *f. p.* se fabrică la Săvineşti (reg. Bacău). **d)** *Fibră poliesterică*, fibră sintetică obţinută prin policondensarea glicolilor cu acid tereftalic. Se utilizează ca înlocuitoare de lînă, singură sau în amestec cu lînă. *F. p.*, sub denumirea de *teron*, se fabrică în ţara noastră din polietilentereftalat, obţinut prin policondensarea etilenglicolului cu dimetiltereftalat; se mai numeşte *tergal*, *terilen* etc. **e)** *Fibră polinitrilacrilică*, fibră sintetică obţinută prin polimerizarea nitrilului acrilic şi filarea polimerului obţinut din soluţie. *F. p.*, sub denumirea de *melana*, se fabrică în ţara noastră la Săvineşti. Se mai numeşte *fibră poliacrilonitrilică*. **f)** *Fibră sintetică*, fibră textilă obţinută prin filare din soluţii sau din topituri ale polimerilor sintetici (ex. fibre poliamidice, ca nailonul sau relonul; poliesterice, ca teronul; polinitrilacrilice, ca melana). **g)** *Fibră vulcan*, material dur şi rezistent obţinut din carton îmbibat cu clorură de zinc, apoi presat puternic şi spălat cu apă. Este întrebuinţat la fabricarea de geamantane, roţi dinţate etc. **3.** (ANAT., HIST.) Element anatomic de formă alungită, reprezentat de o celulă (**f.** musculară netedă), prelungire celulară (**f.** nervoasă) sau de o structură alcătuită din substanţe organice extracelulare (**f.** elastică). **4.** (BOT.) **a)** *Fibră lemnoasă*, celulă vegetală alungită, cu pereţii îngroşaţi şi lignificaţi, situată în ţesutul lemnos. **b)** *Fibre liberiene*, fibre cu pereţii nelignificaţi, constituite din celule foarte alungite, cu membrana îngroşată şi cu lumenul redus; sînt dispuse izolat sau în fascicule în tulpinele sau în frunzele plantelor. Pentru industrie prezintă importanţă *f. l.* din tulpinele de in, cînepă, iută, chenaf, rafie şi urzică, precum şi cele din frunzele de aloe, banan, rafie, sizal şi yucca. Sin. *fibre de bast*. **5.** (REZ. MAT.) Succesiune de puncte materiale, formînd o linie paralelă cu axa unei bare. Noţiunea, fără o semnificaţie fizică, foloseşte la demonstrarea anumitor relaţii din rezistenţa materialelor.

PRODUCŢIA ANUALĂ DE FIRE ŞI FIBRE TEXTILE DIN R.P.R.

	1938	1948	1950	1955	1959	1960	1963
FIRE TIP BUMBAC, MII TONE	17	21	29	46	48	52	70
FIRE TIP LINĂ, TONE	7032	8151	12828	17664	17198	19351	22542
FIBRE ŞI FIRE SINTETICE, TONE				50[1]	317	889	2546

1) *În 1958*

fibrilaţie (FIZIOL.), contracţie spontană, repetată la intervale scurte, a unei fibre musculare izolate sau a unui grup de fibre musculare. — *F. auriculară*, tulburare de ritm a inimii, constînd în contracţii foarte rapide, dezordonate, fibrilare ale muşchilor auriculelor. Uneori apare sub formă de accese, alteori este permanentă. Apare frecvent în stenoza mitrală decompensată, în insuficienţa cardiacă dreaptă. Se tratează cu chinidină.

fibrilă (ANAT., HIST.) **1.** Fibră de dimensiuni reduse. **2.** Element constitutiv al unei fibre musculare, nervoase etc.

fibrină (BIOCHIM.; FIZIOL.), proteină insolubilă, care se găseşte în sînge, limfă, muşchi şi care reprezintă elementul principal al procesului de coagulare. Se formează din fibrinogen sub acţiunea enzimatică a trombinei. Preparată sub formă de bureţi sau filme, este folosită în chirurgie pentru producerea hemostazei.

fibrinogén (BIOCHIM., FIZIOL.), proteină fibrilară solubilă din plasma sanguină. Sub influenţa trombinei se transformă în fibrină insolubilă, producînd coagularea sanguină.

fibrinolizínă (BIOCHIM., FIZIOL.), enzimă proteolitică din serul sanguin, care solubilizează fibrina, împiedicînd coagularea sîngelui. Sin. *plasmină*.

fibroadenóm (lat. *fibra* „fibră" şi gr. *aden* „glandă"; MED.), tumoare glandulară benignă, formată din celule şi fibre conjunctive. Apare sub formă de noduli, evoluînd lent, cu stare generală bună şi fără recidivă după operaţie. Localizări frecvente: uter, mamelă.

fibrohetón (CONSTR.), material de construcţie confecţionat în plăci din deşeuri lemnoase impregnate şi din ciment. Aceste plăci se folosesc în locul duşumelelor oarbe la clădiri, economisindu-se astfel cheresteaua.

fibrociment (CONSTR.) v. **azbociment**.

fibrocít (HIST.), celulă fundamentală şi permanentă a ţesutului conjunctiv, de formă sferică, fusiformă sau stelată, cu prelungiri filiforme care uneori intră în contact cu prelungirile celulelor vecine. Are un rol de seamă în regenerarea ţesutului conjunctiv.

fibrográf (IND. TEXT.), aparat pentru măsurarea şi înregistrarea lungimii fibrelor de bumbac dintr-o probă.

fibroínă (IND. TEXT.), substanţă proteică din care se compune fibra de mătase naturală.

fibróm (MED.), tumoare benignă a ţesutului conjunctiv. Cu duritate şi formă variabile de la caz la caz, **f.** este perfect delimitat printr-o capsulă de ţesutul înconjurător. Localizări mai frecvente: uter, mamelă, intestin.

fibrométru (IND. TEXT.), aparat cu care se măsoară lungimea fibrelor de bumbac prin

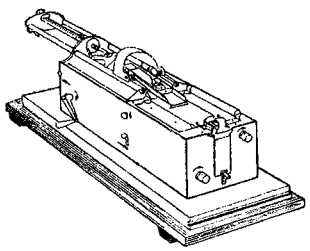

Fibrometru

sortarea lor în mănunchiuri după lungimea fibrelor. Mănunchiul cu conţinutul cel mai mare de fibre reprezintă lungimea-modul.

fíbulă (ORF.) **1.** Agrafă în formă de broşă sau de cataramă, servind din cele mai vechi timpuri la fixarea veşmintelor compuse din două piese. **F.** aveau forme foarte variate, iar cele utilizate de popoarele germanice în epoca migraţiunii popoarelor, făcute din aur, incrustate cu pietre preţioase, erau uneori de mare valoare artistică. **2.** Inel purtat de actorii şi atleţii romani.

ficát, glandă anexă a tubului digestiv, situată în abdomen, care îndeplineşte în organism funcţiuni complexe şi foarte importante. **F.** nevertebratelor secretă o substanţă care are acţiune fiziologică similară celei a pancreasului vertebratelor; din această cauză, **f.** lor este denumit *hepatopancreas;* **f.** moluştelor, echinodermelor, al unor artropode etc. are un rol însemnat în digestia hranei şi în acumularea substanţelor de rezervă. La vertebrate, **f.** este cea mai voluminoasă glandă anexă a tubului digestiv, mărimea lui fiind în funcţie de regimul de hrană (la animalele carnivore este mai mare decît la cele erbivore). La mamifere şi la om, **f.** este situat imediat sub diafragmă, în partea dreaptă a abdomenului şi este alcătuit din mai mulţi lobi. Unitatea structurală a **f.** este lobulul hepatic, format din celulele hepatice, celule reticuloendoteliale; lobulul este străbătut de capilare biliare, arteriale şi venoase, care confluează, formînd pe marginile lobulilor canalicule şi canale din ce în ce mai mari, terminate pentru bilă cu canalul hepatic, pentru vene cu venele porte, iar pentru artere cu artera hepatică. Această structură complexă este legată de rolul fiziologic deosebit de important pe care îl are ficatul în organism. Nu există funcţiune metabolică la care ficatul să nu participe: el secretă bila şi o varsă în intestin în timpul digestiei, participă la metabolismul glucidelor, protidelor, lipidelor, hormonilor, vitaminelor etc., sintetizează şi depozitează glicogenul, neutralizează majoritatea toxinelor endogene (uree, acid uric, acetonă etc.) şi exogene ş.a. Îmbolnăvirea ficatului este urmată de tulburări ale tuturor funcţiunilor organismului, iar lipsa lui este incompatibilă cu viaţa.

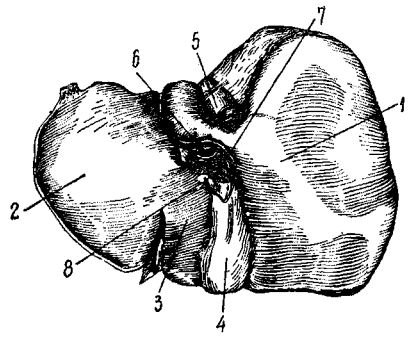

Fig. 1. Faţa inferioară a ficatului
1 — lobul hepatic drept; *2* — lobul hepatic stîng; *3* — lobul pătrat; *4* — colecistul; *5* — vena cavă inferioară; *6* — vena portă; *7* — artera hepatică; *8* — canalul cistic

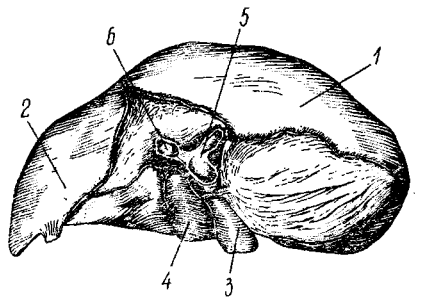

Fig. 2. Faţa posterioară a ficatului
1 — lobul hepatic drept; *2* — lobul hepatic stîng; *3, 5* vena cavă inferioară; *4* — lobul pătrat; *6* — vena hepatică stîngă

Fichte */fihte/*, Johann Gottlieb (1762—1814), filozof idealist german, reprezentant al filozofiei clasice germane. A susţinut, înainte de 1800, un program burghezo-democratic cu caracter iluminist. El a cerut desfiinţarea relaţiilor feudale, instituirea libertăţilor civile şi abolirea privilegiilor. Mai tîrziu a devenit un adversar al instituţiilor şi al ideilor revoluţiei franceze, preconizînd o monar-

hie feudală corporatistă. În perioada ocupației napoleoneene, **F.** s-a manifestat ca un ideolog de seamă al mișcării burgheze de eliberare, ca un propagandist înflăcărat al unității naționale. În același timp însă a exprimat unele idei naționaliste, care au fost ulterior amplificate de romanticii reacționari, de școala conservatoare a dreptului și de naționaliștii burghezi germani. Criticînd „de la dreapta" dualismul kantian, **F.** a elaborat un sistem filozofic idealist-subiectiv cu caracter voluntarist, conform căruia lumea este produsul interacțiunii dintre „eul pur" (absolutizarea conștiinței de sine a întregii omeniri) și non-eu (natura). Interacțiunea dintre eu și non-eu reprezintă baza dialecticii idealiste a lui **F.**, prin care el a intuit, într-o formă rudimentară și limitată exclusiv la conștiință, faptul că izvorul dezvoltării este contradicția. În felul acesta, **F.** a ajuns, înaintea lui Hegel, la ideea necesității deducerii dialectice a categoriilor și a încercat să elaboreze schița unei asemenea deducții. După **F.**, subiectul cunoscător și obiectul sînt termeni corelativi; denaturînd raportul lor real, **F.** consideră că obiectul ar fi creat de subiect și nu ar putea exista fără el. Din 1800 **F.** s-a apropiat de idealismul obiectiv, a înlocuit voluntarismul său prin fatalism religios, a recunoscut existența lui dumnezeu și nemurirea sufletului. Op.pr.: „Bazele teoriei științei" (1794), „Despre menirea omului" (1800), „Cuvîntări către națiunea germană" (1807—1808).

Ficino, Marsilio (1433—1499), umanist italian, conducătorul așa-numitei „Academii platonice" din Florența, întemeiată în 1459. Ideolog al cercurilor aristocratice italiene, **F.** a căutat să concilieze, în luptă cu umaniștii de orientare materialistă, umanismul Renașterii cu religia. În acest scop, el a încercat să dovedească identitatea dintre filozofia greacă, a cărei supremă realizare o constituia, după el, filozofia lui Platon, și religia creștină, din care a respins ascetismul. A interpretat iubirea platoniciană (erosul), ca năzuință a personalității umane către desăvîrșire, pe linia idealului estetic al unei frumuseți suprasenzoriale. Este autorul unor traduceri valoroase ale operelor lui Platon și ale neoplatonicilor în limba latină.

ficomicéte (BOT.; *Phycomycetes*), clasă de ciuperci inferioare, cu aparatul vegetativ format dintr-un miceliu ramificat, cu mai multe nuclee. **F.** se înmulțesc sexuat și asexuat (ex. mucegaiul alb, rîia neagră a cartofului etc.).

ficționalísm, concepție idealist-subiectivă, întemeiată de filozoful neokantian german Hans Vaihinger (1852—1933) în lucrarea „Filozofia lui *ca și cum*" („Die Philosophie des Als Ob", 1911). Negînd, ca și Kant, conținutul obiectiv al noțiunilor abstracte și al categoriilor, caracterul lor reflectoriu, Vaihinger a susținut că acestea reprezintă (împreună cu legile științei, cu legile logicii, cu legile juridice, cu normele etice și cu valorile culturale în genere) „ficțiuni", adică simple convenții stabilite arbitrar. Oamenii operează cu categoriile „ca și cum" ar fi adevărate, deoarece ele se dovedesc utile în activitatea lor practică. Înrudit cu pragmatismul, cu convenționalismul și cu filozofia vieții, **f.** constituie o manifestare a iraționalismului filozofiei burgheze din epoca imperialismului.

ficus (BOT.; *Ficus*), gen de plante lemnoase din familia

Ficus

moraceelor. Cuprinde aproape 600 de specii de plante tropicale și subtropicale (ex. smochinul, sicomorul, **f.** de cauciuc etc.). Foarte răspîndită la noi, ca plantă de apartament, este specia *Ficus elastica*.

fideísm (lat. *fides* „credință"), concepție reacționară care fie că acordă prioritate credinței față de știință, fie că pune credința pe același plan cu știința, fie că acordă, în genere, credinței o anumită valoare. În ultimă instanță, orice concepție idealistă constituie, după cum arată V.I. Lenin, un **f.** mai mult sau mai puțin atenuat, diluat.

fidelitáte (TELEC.), gradul de precizie a reproducerii unui semnal audio sau video, transmis ori înregistrat.

fíder (engl. *feeder*, de la *feed* „a hrăni") **1.** (ELT.) Conductă electrică servind la alimentarea unuia sau a mai multor consumatori. **2.** (TELEC.) **a)** Circuit care leagă un post de radioemisiune sau de radiorecepție cu antena respectivă. **b)** Circuit prin care se transmite programul de radioficare de la centrul de radioficare la subcentrala de distribuție.

Fidias (începutul sec. V î.e.n.—c. 432/431 î.e.n.), sculptor grec din perioada clasică. **F.** a fost prietenul lui Pericle și conducătorul lucrărilor grandioase inițiate de acesta pe acropola Atenei. Creația lui **F.** a fost inspirată de ideologia democrației sclavagiste ateniene în cea mai înfloritoare perioadă a acesteia, sec. al V-lea î.e.n., denumit și „secolul lui Pericle". Viața Atenei se desfășura pe atunci sub semnul victoriei repurtate asupra perșilor, al hegemoniei ei în lumea greacă, al bogăției și al puterii la care ajunsese cetatea și care insufla atenienilor un sentiment de mîndrie, liniște și siguranță. Acest sentiment și-a găsit expresia în mai toate creațiile literare și artistice ale epocii. Artist și totodată filozof prin adîncimea gîndirii, **F.** a exprimat, prin opera sa, echilibrul moral către care antichitatea greacă a tins de-a lungul întregii sale istorii. Printre operele sale, cele mai vestite au fost două statui executate în fildeș, pe o armătură de lemn și acoperite parțial cu aur (criselefantine): „Athena Parthenos" din interiorul Partenonului și „Zeus din Olimpia", care nu s-au păstrat, precum și statuia din bronz a „Athenei Promachos",

înaltă de 9 m, așezată în afara Partenonului. Aceste statui sînt cunoscute prin copii antice în marmură, care se află astăzi în diferite muzee, ca și prin monedele rămase care le reprezentau. Ele se disting prin seninătatea, noblețea și măreția figurilor. Sub conducerea lui **F.** a fost creată decorația sculpturală a Partenonului, care se armonizează organic cu arhitectura (metope, frize, frontoane). Acestea, împreună cu statuile, reconstituie imaginea unei umanități radioase care participă netulburată și încrezătoare la viață și care transformă tema mitologică în pretext artistic. Statuara și reliefurile lui **F.** pun în valoare arta nuanțării volumelor și a contururilor, perfecta proporționalitate, alternarea armonioasă a repausului cu mișcarea. **F.** a influențat puternic arta din sec. al V-lea î.e.n. și a secolelor următoare.

Fielding *[fi:ldiŋ]*, Henry (1707—1754), dramaturg, romancier și publicist englez, reprezentant al aripii radical-democratice a iluminismului britanic. Originar dintr-o familie de nobili scăpătați. A debutat cu comedii spirituale pe teme politice, care demascau venalitatea aparatului de stat, politica egoistă a claselor dominante din Anglia, profitoare de pe urma războaielor de cucerire („Politicianul de cafenea", 1730; „Pasquin, satiră dramatică a epocii", 1736; „Calendar istoric pentru anul 1736", 1736). Prin aceste opere, el este creatorul comediei social-politice engleze. **F.** și-a cîștigat însă celebritatea prin romanele sale: „Istoria aventurilor lui Joseph Andrews și ale prietenului său domnul Abraham Adams" (1742), parodie a romanului sentimental „Pamela" al lui Richardson, și mai ales prin „Tom Jones. Povestea unui copil găsit" (1749, ult. trad. rom. 1959), vastă panoramă tipologică a Angliei din acea vreme. Ridicîndu-se împotriva moralei individualiste, ipocrite, micburgheze, căreia îi opunea principiul „moralei naturale", **F.** a crezut în posibilitatea realizării armoniei sociale pe calea desăvîrșirii morale a oamenilor („Amelia", 1752). Opera lui **F.** cuprinde o critică curajoasă a moravurilor societății engleze a sec. al XVIII-lea,

H. Fielding

făcută cu realism, cu vervă mușcătoare și cu o mare artă a compoziției. A zugrăvit caractere vii, urmărind evoluția lor cu o adîncă pătrundere și înțelegere a psihologiei umane. Bogăției și varietății conținutului operei sale i-a corespuns o mare bogăție a limbii literare, la a cărei dezvoltare a adus o importantă contribuție. Supranumit „părintele romanului englez", **F.** a exercitat o influență puternică asupra scriitorilor de mai tîrziu, anunțînd realismul critic al lui Ch. Dickens și W. Thackeray.

Fieni, localitate de tip urban, subordonată din punct de vedere administrativ orașului Pucioasa, reg. Ploiești, raionul Tîrgoviște. 4 920 loc. (1964). Industrie a materialelor de construcții (ciment). Principalul obiectiv industrial din **F.** este fabrica de becuri electrice „Steaua electrică".

fier 1. (CHIM.), *Fe.* Element chimic cu gr. atomică 55,85; nr. at. 26; gr. specifică 7,86; p.t. 1 535°C. În stare pură este un metal alb strălucitor, cu proprietăți feromagnetice pînă la 768°C. Este cel mai răspîndit dintre metalele grele care se găsesc în scoarța terestră (4,7%). În natură se găsește în numeroase minereuri sub formă de oxizi și hidroxizi (hematitul, magnetitul, limonitul), carbonați (sideritul), sulfuri (pirita, marcasita), silicați (piroxenii, amfibolii, micele) ș.a., precum și în regnul vegetal și animal. **F.** pur se obține prin reducerea oxidului pe cale electrolitică sau prin descompunerea termică a pentacarbonilului de fier. Formează combinații în care este di-, tri- și, mai rar, hexavalent. Se oxidează ușor în contact cu aerul și cu umezeala. Din punct de vedere tehnic sînt mult mai importante aliajele **f.** cu carbonul și cu alte elemente, care provin fie din minereuri, fie prin adăugarea în procesul de obținere a diferitelor fonte sau oțeluri. **F.** este cunoscut din timpuri străvechi și descoperirea sa a jucat un deosebit rol în dezvoltarea materială și culturală a societății omenești (v. e p o c a f i e r u l u i), iar în prezent stă la baza tehnicii, utilizat sub formă de aliaje. Minereurile de **f.** reprezintă principala materie primă în industria siderurgică. Cele mai însemnate zăcăminte de minereuri de **f.** din R.P.R. sînt concentrate în munții Poiana Ruscăi (zăcămintele de la Teliuc, Ghelar, Vadu-Dobrei, reg. Hunedoara), în Munții Dognecei (la Ocna de Fier, reg. Banat), în munții Harghita (la Lueta, reg. Mureș-Autonomă Maghiară). În anii puterii populare, în urma intensificării măsurilor de prospectare, au fost descoperite noi zăcăminte în Dobrogea (la Palazu-Mare) și în reg. Cluj (la Căpuș, recent intrat în exploatare). În 1963 s-au extras 2 286 000 t de minereuri de **f.** față de 139 000 t cît s-a extras în 1938. Pe plan mondial, cele mai importante rezerve de minereuri de **f.** se găsesc în U.R.S.S. (evaluate la 42,4 miliarde t), India (21,8 miliarde t), Brazilia (16 miliarde t), S.U.A. (între 5,5 și 10 miliarde t); rezerve mari se mai găsesc în Venezuela, Canada, Cuba, Suedia, Franța, Marea Britanie, Republica Sud-Africană și unele țări din vestul Africii. Extracția mondială de minereuri de **f.** a crescut de la 168 000 000 t în 1938 pînă la peste 510 000 000 de tone în 1960. Se folosește și denumirea *fer.* **2.** (METAL.) **a)** *Fier tehnic,* oțel cu un procent de carbon mai mic de 0,04. **b)** *Fier vechi,* obiecte din oțel

PRINCIPALELE ȚĂRI PRODUCĂTOARE DE MINEREU DE FIER
EXTRACȚIE
Mil TONE

ȚĂRILE	CONȚINUT APROXIM. ÎN FIER %	1938	1950	1955	1960	1962
U.R.S.S.	60	26585	39651	71862	105857	128100
S.U.A. [1]	50	28908	99612	104652	89040	73488
FRANȚA	35	33048	29988	50268	66912	66624
CANADA [2]	55	-	3276	14772	19548	24612
SUEDIA	60	13932	13608	17352	21312	22020
REGATUL UNIT	30	12048	13176	16440	17316	15516
VENEZUELA	65	-	204	8436	19488	13248
INDIA	65	2784	3012	4752	10596	12840
R.F. GERMANĂ	30	1853 [3]	9120	11376	13548	11424
BRAZILIA	70	.....	1987	3384	9348	7656 [4]
CHILE	60	1608	2952	1536	4740	7200
FEDERAȚIA MALAIEZĂ	60	1642	506	1488	5736	6612

1) Exclusiv minereurile de fero-mangan cu un conținut de mangan de peste 5%
2) Livrări 3) 1936 4) Export — Nu e cazul ..... Lipsesc date

(și fier tehnic) scoase din uz. Se folosește ca materie primă la producerea oțelului (și în mică măsură a fontei). **3.** (ELT.) *Fier moale*, oțel cu calități magnetice apropiate de ale fierului pur, avînd ciclul de histerezis strîmt. Magnetizarea și demagnetizarea *f. m.* au loc aproape brusc. **4.** (CONSTR.) **a)** *Fier de coamă*, unealtă a tinichigiilor, folosită la montarea învelitorii de tablă a unui acoperiș. Este alcătuită din două bare scurte de oțel, una cu secțiune pătrată, cealaltă cu secțiune triunghiulară, legate între ele printr-un mîner curb de oțel rotund. Se mai numește *fier de fălțuit*. **b)** *Fier de rostuit*, unealtă folosită la netezirea mortarului din rosturile unei zidării aparente, de cărămidă sau de piatră. Este alcătuită dintr-o vergea de oțel, cu secțiunea pătrată sau circulară, curbată și prevăzută cu un mîner de lemn. **5.** (MAȘ. AGR.) *Fier lat* v. *brăzdar*. **6.** (FARM.) *Fier redus*, produs obținut prin reducerea oxidului de fier cu hidrogen. Se prezintă sub formă de pulbere fină, grea, cenușie, solubilă în acizi minerali. Fierul redus este utilizat în tratamentul anemiilor.

fierbătór (TEHN.), aparat folosit în industria chimică, alimentară etc., în care se fierbe un lichid la presiune atmosferică sau la o presiune mai înaltă, prin încălzire cu foc direct, cu abur, cu gaze calde, electrică etc.

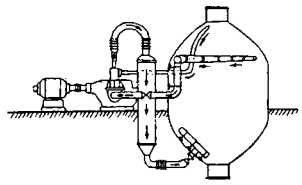

Fierbător

fiérbere 1.(FIZ.) Proces de transformare a unui lichid în vapori, care are loc în toată masa lichidului. **F.** are loc la temperatura la care tensiunea vaporilor lichidului devine egală cu presiunea exterioară la care este supus. În tot timpul **f.**, temperatura lichidului rămîne constantă dacă presiunea exterioară nu variază. Această temperatură crește o dată cu presiunea. Temperatura la care fierbe un lichid sub presiunea de 760 mm coloană de mercur se numește *temperatură normală de fierbere* (în vorbirea curentă temperatură de **f.**). Un rol important în mecanismul **f.** îl are formarea bulelor de vapori, care, ridicîndu-se pînă la suprafața de separare lichid-vapori, asigură transportul de substanță și căldură necesare desfășurării continue a **f.** V. și vaporizare. **2.** (METAL.) *Fierberea metalului*, ieșirea violentă a gazelor din baia de metal topit în cursul elaborării, turnării sau după turnarea metalului în lingotiere sau în formele de turnare. *F. m.* se combate prin dezoxidare, prin evitarea supraîncălzirii metalului, menținerea un timp mai îndelungat în oala de turnare etc. V. și calmare.

Figaro, personaj din comediile lui Beaumarchais („Bărbierul din Sevilla", „Nunta lui Figaro", „Mama vinovată"), întruchipare a istețimii și iscusinței populare în luptă cu venalitatea și cu abuzurile clasei feudale în descompunere.

„Figaro" (*„Le ~"*), cotidian francez. Apare la Paris din 1825. Exprimă interesele cercurilor politice de dreapta.

Figueroa *[figheróa]*, Gabriel (n. 1907), operator cinematografic mexican. A creat imaginea pentru numeroase filme, colaborînd în special cu regizorul E. Fernandez. În filmele „Maclovia", „Fata mexicană", „Rio Escondido" ș.a., Figueroa a compus peisaje poetice, cadre de compoziții bine echilibrate, folosind cu măiestrie lumina.

figuránt (TEATRU), personaj cu rol și acțiune menite să împlinească, fără replici, ambianța dramatică a unei scene sau a unui spectacol.

figurâre (CONSTR.), operație de așezare a materialelor granulare de construcție (nisip, pietriș, piatră spartă, criblură etc.), sub formă de corpuri geometrice regulate, în cariere, depozite și șantiere, pentru a li se putea măsura mai ușor volumul. În acest scop, cele mai folosite figuri sînt movilele conice și trunchiurile de piramidă.

figurație (TEATRU) **1.** Acțiunea scenică a figurantului. **2.** Grup de figuranți menit să realizeze, prin gesturi, atitudini, exclamații individuale ori colective, scene de masă într-un spectacol.

figúră 1. (MAT.) *Figură geometrică*, figură în care liniile și suprafețele au proprietăți geometrice simple. — *Figuri geometrice asemenea*, figuri geo-

metrice care au unghiurile corespunzătoare egale şi laturile omologe proporţionale. **2.** (ST. CONSTR.) *Figură reciprocă*, figură cu ajutorul căreia se determină grafic eforturile din barele unei grinzi cu zăbrele. În figura reciprocă fiecare segment din epură, a cărui lungime reprezintă la o anumită scară efortul dintr-o bară, este paralel cu bara respectivă a grinzii cu zăbrele. **3.** (LINGV.) *Figură etimologică*, construcţie sintactică în care se alătură două cuvinte înrudite etimologic (de obicei un verb şi un substantiv) sau apropiate din punct de vedere semantic (ex. *a-şi trăi traiul, a dormi somn greu*). V. şi complement intern. **4.** (STIL.) *Figură de stil* (sau *figură poetică*), procedeu stilistic prin care se modifică accepţia unui termen sau se asociază cuvintele în aşa fel, încît înţelesurile vechi să se îmbogăţească, să se înnoiască, redînd mai bine nuanţele gîndirii şi aspectele particulare ale realităţii (ex. versul eminescian *Cînd torsul s-aude l-al vrăjilor caier, Argint e pe ape şi aur în aer* conţine mai multe *f. de s.*). **5.** (LOG.) *Figuri silogistice*, diferite feluri de silogism în funcţie de poziţia termenului mediu în premise. Există patru *f. s.* În fig. I, termenul mediu este subiect în premisa majoră şi predicat în premisa minoră; în fig. a II-a, termenul mediu este predicat în ambele premise; în fig. a III-a, subiect în ambele premise; iar în fig. a IV-a, predicat în premisa majoră şi subiect în premisa minoră. Cele patru *f. s.* se memorează cu ajutorul formulei: „Sub-Prae (I), tum Prae-Prae (II), tum Sub-Sub (III), denique Prae-Sub (IV)". Fiecare *f. s.* îndeplineşte o anumită funcţie de cunoaştere. Fig. I subsumează un caz sub o lege sau o regulă generală (ex. „Toate soluţiile care colorează hîrtia de turnesol în roşu sînt acizi; această soluţie colorează hîrtia de turnesol în roşu; deci această soluţie este un acid"). Fig. a II-a se întrebuinţează de obicei în combatere (ex., pentru a combate aserţiunea greşită că Pămîntul ar fi o stea, procedăm în felul următor: „Orice stea are lumină proprie; Pămîntul n-are lumină proprie; deci Pămîntul nu este o stea"). Fig. a III-a stabileşte îndeobşte o excepţie, folosindu-se şi ea în combatere (ex. combatem teza falsă că statul ar exista în orice orînduire socială prin următorul silogism: „Comuna primitivă este o orînduire socială; comuna primitivă nu cunoaşte forma statului; deci există cel puţin o orînduire socială care nu cunoaşte forma statală"). Fig. a IV-a are o valoare cognitivă redusă în comparaţie cu celelalte figuri.

Schema figurilor silogistice

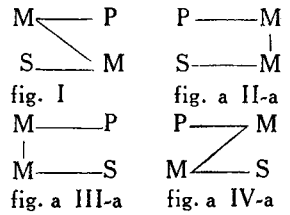

fig. I — fig. a II-a

fig. a III-a — fig. a IV-a

Fiecare *f. s.* are regulile ei speciale. Acestea sînt rezultatul acţiunii regulilor generale ale silogismului în condiţiile speciale ale diverselor *f. s.* Figurile silogistice se împart în moduri silogistice, în funcţie de calitatea şi de cantitatea judecăţilor care formează premisele şi concluzia respectivului silogism (ex. „Toate amfibiile sînt vertebrate; toate broaştele sînt amfibii; deci toate broaştele sînt vertebrate" este un silogism de fig. I, modul „Barbara", în care atît cele două premise cît şi concluzia sînt judecăţi A, universal-afirmative). Aristotel a stabilit trei *f. s.* Fig. a IV-a, ca figură de sine stătătoare, a fost formulată de Albalang, filozof medieval. Teoria completă a fig. a IV-a a fost elaborată de Leibniz.

figurínă (ARTE DEC.), statuetă de pămînt ars, porţelan, argint, bronz, fildeş etc. Cunoscută încă din antichitate, producţia **f.** de porţelan a fost foarte răspîndită în sec. al XVIII-lea. Sînt renumite **f.** de Saxa (Meissen), de Sèvres şi cele ruseşti, produse la manufactura din Petersburg. În ceramica românească

Figurină. Statuetă din Tanagra

există o bogată tradiţie a producţiei de **f.**, care datează încă din preistorie.

Fiji, grup de insule (peste 300), majoritatea de origine vulcanică, situate în Oceanul Pacific între 15—22° lat. S, pe meridianul de 180°. Colonie britanică (din 1874). Suprafaţa: 18 272 km². Populaţia: 428 000 loc. (1962), dintre care mai mult de jumătate sînt indieni. Centrul administrativ: *Suva* situat pe insula Viti Levu. Insulele mai mici sînt coraligene. Climă tropicală umedă. Vegetaţia: păduri tropicale şi savane. Se cultivă: trestie de zahăr, cocotieri, bananieri, ananaşi, arborele de cauciuc, de cacao, de cafea. Mici întreprinderi pentru prelucrarea produselor agricole. Exploatări aurifere. Exportă în special zahăr şi ulei de cocos. Insulele **F.** au fost descoperite în 1643 de exploratorul olandez A. J. Tasman.

filamént 1. (ELT.) Fir conductor care se încălzeşte pînă la incandescenţă la trecerea prin el a unui curent electric. Se construieşte din metale sau din cărbune şi constituie o piesă componentă în lămpile electrice cu incandescenţă şi în tuburile electronice. În tuburile electronice cu catodul cald, poate constitui catodul sau poate servi la încălzirea indirectă a acestuia. **2.** (IND. TEXT.) Produsul obţinut de la un singur ori-

ficiu al filierei mașinii de extrudare (filare) pentru fibre chimice. **3.** (BOT.) Picioruşul sau codița staminei. **4.** (ASTR.) Structură gazoasă filiformă care se întîlnește la nebuloasele gazoase luminoase și în fenomenele cromosferice obscure. Filamentele cromosferice apar în proiecție pe discul Soarelui, iar cînd depășesc marginea discului solar apar luminoase sub formă de *protuberanțe*.

filáre[1] (IND. TEXT.) **1.** Proces tehnologic de transformare în fire a unei mase de fibre textile. **F.** cuprinde operațiile de curățire, amestecare, destrămare pînă la individualizarea fibrelor, formarea păturii, subțierea benzilor și transformarea lor prin răsucire ușoară în semitorturi, răsucirea puternică a semitortului pentru a-l face rezistent și înfășurarea firului. **2.** Operație de transformare în fibre a unei mase de polimeri înalți și copolimeri în stare de soluție vîscoasă sau, mai rar, de topitură ori de pastă prin trecerea ei forțată, sub presiune (extrudare), printr-o filieră.

filare[2] (NAV.) Operație de desfacere lentă a lanțului de ancoră sau a unei parîme în timpul manevrelor de acostare sau de plecare a navelor.

filária (ZOOL.), nume dat unor specii de viermi cu corp lung și subțire ca o ață, parazite mai ales la om. *Filaria medinensis*, lungă pînă la 1 m, și *Filaria bancrofti*, lungă de 10 cm, ș.a. se întîlnesc în regiunile calde.

filarióză (MED.), boală exotică, provocată de viermi din genul *Filaria*. Se manifestă clinic după localizarea viermelui: abcese subcutanate, abcese conjunctivale etc.; cînd se localizează în sînge și limfă, boala se numește elefantiazis și se caracterizează prin umflarea exagerată a membrelor inferioare.

filarmónic (gr. *philos* „prieten, iubitor" și *harmonia* „armonie, muzică"), care se referă la activitatea de răspîndire a culturii muzicale prin concerte, recitale, spectacole muzicale.

filarmónică 1. (În trecut) Asociație de muzicieni profesioniști sau amatori. În Europa, printre cele mai vechi **f.** se numărau cele de la Bologna (1666), Ljubljana (1794), Petersburg (1802) și Londra (1813). În Romînia, prima **f.** a fost o societate literar-artistică, întemeiată în 1833 de I. Heliade-Rădulescu și I. Cîmpineanu. **2.** (În prezent) Organizație de concert. În R.P.R., filarmonica este o instituție de stat. În întreaga țară există 17 **f.**, dintre care o **f.** și două orchestre simfonice în București și cîte una la Cluj, Iași, Arad, Timișoara, Tg.-Mureș, Satu-Mare, Craiova, Bacău, Ploiești, Botoșani, Galați, Sibiu, Brașov, Oradea. Filarmonicile dețin rolul principal în viața de concert a patriei noastre, în dezvoltarea culturii noastre muzicale. Activitatea **f.** cuprinde toate aspectele artei interpretative și toate formele de manifestări concertistice (simfonice, de cameră, populare, vocal-corale, prezentări de opere în execuție de concert, concerte-lecții etc.). **3.** *Filarmonica din București*. A luat ființă, cu numele de „Filarmonica romînă", sub conducerea lui E. Wachmann, în 1868, la doi ani după ce avuseseră loc primele concerte simfonice din Romînia. În diferite perioade, *F. din B.* a fost condusă, pe rînd, de D. Dinicu, G. Enescu și G. Georgescu. Sediul ei este Ateneul R.P.R. Uneori concertele *F. din B.* au loc în noile săli ale Palatului R.P.R. În 1955 *F. din B.* a căpătat numele lui George Enescu. Marile valori ale repertoriului s-au înscris pe rînd în programe, iar la pupitrul ei au apărut dirijori ca: F. Weingartner, R. Strauss, B. Walter, P. Monteux, M. Ravel, H. Abendroth, V. Talich, G. Fitelberg, H. von Karajan, H. Scherchen, J. Barbirolli, F. Konwitschny, R. Benzi, precum și solişti ca: W. Gieseking, P. Casals, J. Thibaud, Fr. Kreissler, D. F. Oistrah, S. T. Richter, Y. Menuhin, H. Szeryng, D. B. Șafran, precum și dirijori și interpreți din centrele muzicale ale țării: A. Ciolan, Gh. Halmoș, Șt. Ruha (Cluj), M. Popa (Timișoara), D. Niculescu (Brașov), N. Boboc (Arad) ș.a. *F. din B.* cuprinde: o orchestră simfonică, alcătuită din peste 100 de membri (dintre care s-au remarcat: Alexandru Theodorescu — vioară, Iosif Prunner — contrabas, Vasile Jianu — flaut, Varujan Cozighian — vioară, Alexandru Lepădatu — timpan), un cor (dirijori D.D. Botez și V. Pîntea), orchestra de muzică populară „Barbu Lăutaru" (dirijori Ionel Budișteanu și Nicu Stănescu; soliști: Fănică Luca și Damian Luca — nai, Maria Lătărețu, Ioana Radu, Angela Moldovan, Emil Gavriș — voce, Iliuță Rudăreanu — clarinet, Nicolaie Crăciunescu — acordeon ș.a.), un grup de soliști concertiști (Valentin Gheorghiu, Ștefan Gheorghiu, Ion Voicu, Radu Aldulescu, Vladimir Orlov ș.a.), precum și un grup de muzicologi. Orchestra simfonică și orchestra de muzică populară au întreprins lungi turnee internaționale, bucurîndu-se de aprecierea publicului și a muzicienilor din numeroase țări. În 1954, guvernul R.P.R. a acordat orchestrei simfonice a *F. din B.* titlul de „Colectiv artistic emerit". În fruntea instituției activează George Georgescu, ajutat de dirijorii Mircea Basarab și Mircea Cristescu.

filatelíe (gr. *philos* „iubitor" și *ateleia* „(semn de) scutire de impozit"), colecționare și studiere a mărcilor poștale. **F.** dezvoltă spiritul de observație și simțul artistic, îmbogățind totodată cunoștințele generale ale filatelistului.

Filatov, Vladimir Petrovici (1875—1956), oftalmolog sovietic de renume mondial. **F.** a fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. Prin fo-

V. P. Filatov

losirea unei tehnici personale a transplantelor de cornee conservate la rece, a reușit să obțină supraviețuirea acestor transplante în organismele-gazdă și să redea astfel vederea la numeroși orbi. În ultimele decenii a inițiat tratamentul cu biostimuline și terapia tisulară Filatov (grefe de țesuturi conservate la rece). S-a ocupat de asemenea de problema trahomului. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S. Erou al Muncii Socialiste. Op.pr.: „Tumorile maligne ale organului vizual" (1945), „Terapia tisulară" (1948) etc.

filatúră (IND. TEXT.), unitate industrială în care materia primă, constituită din fibre textile, este transformată, prin procesul de f i l a r e, în fire textile. În **f.** de fibre chimice, acestea sînt produse prin extrudare, urmată de tăierea fibrelor și filarea prin procedee asemănătoare cu cele pentru filarea lînii sau a bumbacului. În **f.** de mătase, firele se trag de pe gogoșile de mătase, ținute în apă fierbinte pentru înmuierea s e r i c i n e i și se înfășoară pe mosoare sau în sculuri.

fílă (NAV.), șir de table constituind învelișul fundului, al bordajelor sau al punților unei nave, dispus de-a lungul acestora. Tablele care formează o **f.** se îmbină între ele, precum și cu tablele filelor vecine, prin sudare sau nituire.

fíldeș, substanță osoasă dură și foarte compactă, din care sînt constituiți colții (defensele) de elefant. În formă brută, **f.** se numește morfil. **F.** a fost folosit de egipteni, apoi de greci, de romani, de bizantini, de arabi, în special pentru sculpturi de mici dimensiuni, precum și în arta aplicată și decorativă, la incrustațiile de mobilier, precum și la mobilierul însuși. În Extremul Orient, **f.** a fost valorificat cu extremă finețe în statuara mică, în arta bibelourilor și talismanurilor etc. Se numește și *ivoriu.* — (CHIM.) *F. artificial,* substanță asemănătoare cu fildeșul natural, obținută din macerarea prelungită a oaselor animale în clorură de var și prin încălzirea ulterioară în vase închise, cu abur, în prezența unor deșeuri de piele. În acest fel se obține o gelatină, care, trasă în plăci subțiri, se întărește prin tratare cu alaun.

Filemon (în mitologia greacă), bătrîn din Frigia care, împreună cu soția sa Baucis, a găzduit pe Iupiter și pe Mercur; drept recompensă, zeii le-au transformat coliba într-un templu, i-au făcut slujitori ai acestuia și le-au îndeplinit dorința de a muri în aceeași zi, prefăcîndu-l pe Filemon în stejar, iar pe Baucis în tei. Legenda lui **F.** și Baucis apare în „Metamorfozele" lui Ovidiu; în timpurile noi a inspirat pe compozitorul Ch. Gounod în opera „Filemon și Baucis".

filer (CHIM., CONSTR.), material pulverulent (praf de calcar, de var stins sau negru de fum) măcinat foarte fin, inert, care se adaugă lianților bituminoși pentru a le mări consistența, pentru a-i face mai stabili la variațiile de temperatură, pentru a întîrzia procesul de îmbătrînire (pierderea plasticității și fisurarea) sub acțiunea razelor solare și a oxigenului atmosferic și pentru a mări suprafața de răspîndire a liantului în masa amestecului.

filerizáre (CONSTR.), amestecare omogenă, la cald sau la rece, a bitumului cu filer.

filét (TEHN.), șanț elicoidal cu profil constant, tăiat

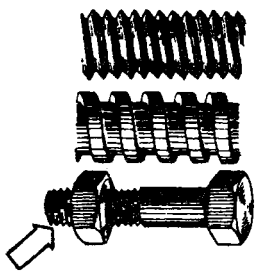

Tipuri de filet

pe suprafața cilindrică sau conică, exterioară sau interioară a unei piese. **F.** permite înșurubarea unei piese cu filet exterior într-o piesă cu filet interior.—*F. în țoli,* filet cu profil triunghiular, avînd pasul și diametrul măsurați în țoli. Unghiul de vîrf al profilului este de 55°. — *F. metric,* filet cu profil triunghiular, avînd pasul și diametrul măsurați în unități metrice. Unghiul de vîrf al profilului este de 60°.

filetáre (TEHN.), operație de executare a unui filet. Poate fi efectuată manual cu ajutorul unei filiere sau mecanizat la mașini-unelte. După procedeul de prelucrare aplicat, se deosebesc **f.** prin așchiere, **f.** prin deformare plastică și **f.** prin turnare.

filetát, *mașină de* ~ (MAȘ.), mașină-unealtă care servește la filetarea pieselor. După felul operației de filetare se deosebesc: *m. de f.* prin așchiere și *m. de f.* prin deformare

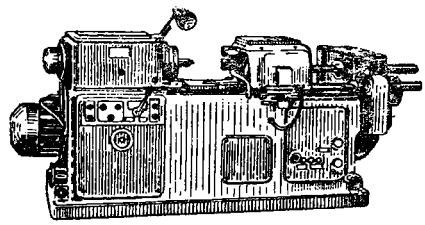

Mașină de filetat

plastică. *M. de f.* pot fi cu deservire manuală sau cu funcționare automată.

filéu (SPORT) v. **plasă.**

filiálă, unitate organizatorică cu sau fără personalitate juridică, care face parte din sistemul unei întreprinderi, organizații sau instituții centrale și căreia îi este subordonată (ex. filiala raională a Băncii de Stat a R.P.R.).

Filiași, comună în reg. Oltenia, reședință de raion. 6 610 loc. (1964). Centru al industriei de prelucrare a lemnului; nod feroviar. — *Raionul F.,* cu 88 770 loc. (1964). Economie agricolă; predomină cultura cerealelor.

filiáție (lat *filius* „fiu"; DR.), legătura de rudenie între copii și părinte; ea este denumită paternitate ori maternitate, după cum este privită din punctul de vedere al tatălui ori al mamei. În înțeles larg, **f.** înseamnă și orice legătură de rudenie în linie dreaptă, indiferent de grad.

filicínă, substanţă chimică cu caracter acid, solubilă în eter, extrasă din rizomul plantei *Filix mas* (feriga), care are o puternică acţiune vermifugă. Se utilizează în tratamentul teniazei.

filicíne (BOT.; *Filicinae*), clasă de plante erbacee (mai rar lemnoase), numite cu un termen generic ferigi. Majoritatea **f.** cresc prin păduri (feriga, feriguţa etc.), mai puţine pe scoarţa copacilor tropicali şi prin pajişti umede (limbaşarpelui etc.). Unele s-au adaptat mediului acvatic, trăind prin apele stătătoare şi lin curgătoare.

filiéră 1. (TEHN.) Sculă aşchietoare compusă din bacuri, folosită pentru tăierea filetului exterior. **F.** poate avea 2—4 bacuri de filetat. **2.** (METAL.) Dispozitiv format dintr-o piesă perforată prin care se

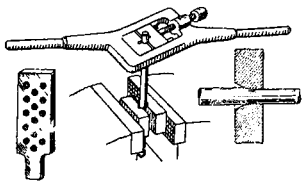

Filiere

trage în fire sau în bare un metal ductil. V. şi t r a g e r e; t r e f i l a r e. **3.** (IND. TEXT.) Organ al maşinii de filat fibre textile obţinute pe cale chimică. Are forma unui tub astupat la un capăt cu un perete plan perforat. Orificiile la **f.** curente sînt în număr de 24—120, iar la cele pentru celofibră pînă la 15 000. Prin capătul liber al **f.** se presează (pompează) masa de polimeri, care, trecînd prin orificiile peretelui perforat, este debitată sub forma de f i l a m e n t e.

filifórm (despre forma unui organ), care este lung şi subţire, în formă de fir (ex. papilele gustative filiforme din mucoasa limbii, antenele alcătuite din articole egale ca grosime la unele insecte etc.).

filigrán 1. (ORF.) Dantelă de metal, executată de obicei din fire de aur sau de argint sudate. Se întrebuinţează la confecţionarea bijuteriilor, a obiectelor miniaturale, alteori ca fond decorativ la obiectele ornamentate cu emailuri, pietre preţioase, caboşoane. **2.** (BIBL.) Marcă transparentă imprimată în hîrtie cu ajutorul unui fir metalic subţire fixat în pasta din care se fabrică hîrtia. Procedeul există din cele mai vechi timpuri. **F.** se aplică de obicei pe hîrtie de scris sau de tipar, pe hîrtia de timbru şi pe hîrtiile de valoare (monede etc.) şi poate indica marca fabricii, o semnătură, stema statului, eventual şi anul fabricării hîrtiei (ex. **f.** reprezentînd semnătura lui Eminescu în foile ediţiei Perpessicius). **F.** e un element preţios în paleografie pentru stabilirea datei scrierilor vechi, a manuscriselor. Hîrtia pe care e scris Codicele Voroneţean are ca **f.** mistreţul, fiind de proveniență elveţiană, iar cea a „Psaltirii Şcheiene", vulpea, numele proprietarului fabricii care a început să producă de pe la 1549 fiind Fuchs („vulpe"); **f.** este în acest caz o i d e o g r a m ă.

Filimon, Nicolaie (1819—1865), prozator romîn născut la Bucureşti. În 1858 a făcut o călătorie în străinătate, descrisă ulterior în volumul „Escursiuni în Germania meridională, memorii artistice, istorice şi critice" (1860), realizînd excelente pagini de reportaj. Împărtăşind ideile progresiste ale revoluţiei din 1848, **F.** a scris două nuvele romantice, în care eroii principali sînt luptători pentru libertatea poporului („Friederich Staaps", 1861, şi „Mateo Ciprianu" 1860). În nuvela „Nenorocirile unui slujnicar, sau Gentilomii de mahala" (1861), **F.** a satirizat ignoranţa, carierismul, demagogia şi laşitatea pseudodemocraţilor. Opera sa de căpetenie este „Ciocoii vechi şi noi, sau Ce naşte din pisică şoarici mănîncă" (1863), cel dintîi roman realist izbutit din literatura romînă, remarcabil prin profunzimea criticii sociale, prin forţa de evocare şi prin talentul de portretist al scriitorului. Romanul înfăţişează, pe baza unei bogate documentări, oameni, fapte şi moravuri ale societăţii romîneşti din primul pătrar al sec. al XIX-lea. Biciuind fără cruţare moravurile corupte ale claselor exploatatoare, **F.** reliefează cu deosebire tipul ciocoiului „fanariotic",

N. Filimon

ros de ambiţia de a parveni cu orice preţ. Dinu Păturică, eroul principal al romanului, a devenit un prototip al arivistului lipsit de scrupule. Sub raportul compoziţiei, **F.** cultivă antiteza romantică. El insistă însă în mod realist asupra reconstituirii cadrului acţiunii pe bază de documentaţie riguroasă, chiar arhivistică, dînd minuţioase descrieri de interioare, costume, obiceiuri, toate fiind menite să evidenţieze indirect profilul moral, starea socială sau aspiraţiile eroilor. În conturarea acelor personaje pe care le vrea pozitive (Banul C., Maria, Gheorghe), autorul cade însă în naivitate şi idilism, marcînd vizibil semnele lipsei de maturitate a literaturii noastre din acea vreme. În realizarea portretelor, **F.** e adeptul teoriei fiziognomonice. Arta lui **F.** se distinge prin oralitatea stilului, prin însuşirea de a sugera atmosfera epocii, precum şi prin particularităţile caracterologice ale personajelor. Prin opera sa, **F.** a adus o însemnată contribuţie la dezvoltarea realismului critic în literatura romînă. Prin cronicile muzicale publicate în „Naţionalul", „Revista Carpaţilor", „Independenţa", „Ţăranul romîn", primele manifestări de acest gen în publicistica noastră, **F.** a militat pentru promovarea muzicii naţionale şi pentru răspîndirea culturii muzicale în popor.

filioque (expresie latină în semnînd „şi de la fiul"), prin-

cipiu dogmatic care formează obiect de dispută între bisericile catolică şi ortodoxă, socotit adeseori drept cauză a Marii schisme din 1054. Biserica catolică susţine că „sf. spirit" purcede de la „dumnezeu-tatăl" şi „dumnezeu-fiul", în timp ce biserica ortodoxă — numai de la „dumnezeu-tatăl". În realitate, ruptura dintre cele două biserici a fost determinată de adînci contradicţii economice şi politice.

Filip, Nicolaie (1864—1922), medic veterinar romîn.

N. Filip

A fost profesor de zootehnie la Şcoala superioară de agricultură şi la Şcoala superioară de medicină veterinară din Bucureşti şi diriginte al primului Institut zootehnic din Romînia. Filip a fost adept convins al concepţiei despre influenţa condiţiilor de mediu (mai ales a alimentaţiei) asupra organismelor. A fost totodată un luptător neobosit pentru propagarea cunoştinţelor ştiinţifice în rîndul ţărănimii.

Filip al II-lea, rege al Macedoniei (359—336 î.e.n.), tatăl lui Alexandru Macedon. În timpul lui s-a desăvîrşit formarea statului sclavagist macedonean. De numele său se leagă reforma monetară prin care s-a introdus bimetalismul şi reforma militară prin care s-a creat vestita falangă macedoneană. A dus o politică externă îndreptată în direcţia „afirmării" Macedoniei ca hegemon al lumii elenice, realizată prin lupta de la Cheroneea (338 î.e.n.). **F.** a murit asasinat în timpul pregătirilor pentru o expediţie împotriva perşilor.

Filip al II-lea, rege al Spaniei (1556—1598), fiul lui Carol Quintul. A fost cel mai de seamă reprezentant al absolutismului spaniol, unul dintre cei mai fanatici susţinători ai contrareformei în Europa apuseană. A purtat războaie îndelungate şi fără succes împotriva Franţei şi Angliei. În timpul războiului împotriva Angliei a fost zdrobită flota spaniolă denumită Invincibila Armada (1588). În timpul domniei lui a avut loc revoluţia burgheză din Ţările de Jos, în urma căreia cele şapte provincii din nord s-au separat de Spania şi au format Republica Provinciilor Unite.

Filip al II-lea, August, rege francez (1180—1223) din dinastia Capeţienilor. Sprijinindu-se pe feudalii mici şi mijlocii şi pe orăşeni, a luptat cu succes împotriva fărîmiţării feudale. În lupta cu regii Angliei din dinastia Plantageneţilor, care aveau posesiuni pe teritoriul Franţei, **F. al II-lea** a cucerit, de la Ioan fără Ţară, Normandia (1204) şi apoi o mare parte a teritoriului de la sud de Loara (1214), cuceriri pe care le-a consolidat prin victoria de la Bouvines (1214). În urma războaielor împotriva albigenzilor, a început alipirea sudului Franţei la domeniul regal. A înfăptuit o serie de reforme administrative şi financiare cu caracter centralizator. Între 1189 şi 1191, **F. al II-lea** a fost unul dintre conducătorii cruciadei a III-a.

Filip al IV-lea (cel Frumos), rege al Franţei (1285—1314) din dinastia Capeţienilor. A dus o politică de centralizare a statului feudal şi de întărire a Franţei pe plan extern. A alipit la domeniul regal comitatul de Champagne (1285) şi a încercat să anexeze Flandra şi Guyenne, dar în urma răscoalei meşteşugarilor flamanzi, cunoscută sub denumirea de „Utreniile din Bruges", şi a înfrîngerii de la Courtrai (1302) n-a izbutit să obţină decît Lille şi Douai. În 1310 Lyonul a recunoscut suveranitatea Franţei. Evenimentul cel mai însemnat din timpul domniei lui **F.** a fost conflictul cu papa Bonifaciu al VIII-lea, care pretindea să exercite şi asupra Franţei o supremaţie necontestată. Pentru a-şi asigura sprijinul poporului, **F.** a convocat în 1302 statele generale şi, obţinîndu-l, l-a umilit pe papa Bonifaciu la Agnani (1303). Moartea acestuia şi alegerea lui Clement al V-lea (1305), care s-a mutat la Avignon (1309), a asigurat victoria Franţei asupra papalităţii.

Filipescu, Dimitrie (1808—1843), unul dintre conducătorii acţiunii revoluţionare de la 1840 din Ţara Romînească, care a avut drept scop schimbarea formei de guvernămînt cu republica, desfiinţarea privilegiilor boiereşti, emanciparea clăcaşilor şi întărirea armatei naţionale. Acţiunea fiind descoperită, **F.** a fost condamnat şi închis în mănăstirea Snagov. Graţiat la 21 februarie 1843, a murit în mai 1843 în urma suferinţelor din închisoare.

Filipescu, Gheorghe (1882—1937), inginer romîn. A fost profesor de rezistenţa materialelor la Şcoala politehnică din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Romîne. Este autorul unor studii

Gh. Filipescu

importante de rezistenţa materialelor, elasticitate şi calculul construcţiilor.

Filipescu, Leonte (1895—1922), militant în mişcarea muncitorească din Romînia, în care s-a încadrat în anii dinaintea primului război mondial. În perioada avîntului revoluţionar a fost unul dintre conducătorii aripii de stînga a partidului socialist, care ducea lupta pentru transformarea partidului socialist într-un partid

comunist. În 1921, din cauza primejdiei de a fi arestat, **F.** a fost silit să emigreze şi nu a participat la primul congres al P.C.R. Reîntors în ţară la scurt

L. Filipescu

timp după Congresul I, în vara anului 1921, a avut un rol de seamă în activitatea partidului, pentru întărirea rîndurilor sale. În octombrie 1921 a fost arestat, întemniţat şi implicat în procesul înscenat delegaţilor la primul Congres al P.C.R. În aprilie 1922 a fost asasinat de organele represive ale regimului burghezo-moşieresc sub pretextul încercării de a fugi de sub escortă.

Filipescu, Miltiade (n. 1901), geolog şi paleontolog romîn, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R. A studiat îndeosebi organismele şi microorganismele fosile din depozitele mezozoice şi neozoice, stratigrafia şi petrografia rocilor sedimentare ale formaţiunilor cretacice şi terţiare din Carpaţi şi Subcarpaţi, stratigrafia şi tectonica depozitelor cretacice din zona flişului carpatic ş.a. Laureat al Premiului de stat.

Filipescu, Nicolae (1862—1916), om politic romîn, fruntaş al Partidului conservator, conducător al ziarului conservator „Epoca", de mai multe ori ministru între anii 1900 şi 1913. A fost unul dintre inspiratorii şi organizatorii agresiunii Romîniei împotriva Bulgariei în timpul celui de-al doilea război balcanic (1913). În anii neutralităţii Romîniei (1914—1916) a militat pentru intrarea Romîniei în primul război mondial imperialist alături de Antantă.

Filipeştii de Pădure, localitate de tip urban în raionul Cîmpina, regiunea Ploieşti. 6 860 loc. (1964). Centru al industriei extractive: lignit, petrol. Biserica din **F. de P.** (1688) este un important monument arhitectonic, caracteristic pentru arhitectura sec. XVII. Pictura executată de Pîrvu Mutu.

filípică, discurs violent cu caracter acuzator, pronunţat împotriva unei persoane. La origine, cuvîntul a denumit discursurile marelui orator atenian Demostene, rostite împotriva regelui Filip al II-lea al Macedoniei.

Filipine, *Arhipelagul* ~, arhipelag în vestul Oceanului Pacific, format din peste 7 000 de insule, din care mai importante sînt Luzon (106 983 km²), Mindanao (98 692 km²), Palawan, Samar, Negros şi Mindoro. Pe acest arhipelag este situat statul Filipine.

Filipine, stat insular în sud-estul Asiei, situat pe arhipelagul cu acelaşi nume. Suprafaţa: 299 404 km² (inclusiv apele interne). Populaţia: 29 698 000 loc. (1962), formată în majoritate din malaiezi şi metişi. Limba de stat: *tagalog*. Limbi uzuale: spaniola şi engleza. Capitala: *Quezon City* (suburbie a oraşului Manila). Cel mai mare oraş al ţării este Manila. Alte oraşe importante: Cebu, Davao, Basilan, Iloilo. Relief în cea mai mare parte muntos; cîmpii litorale înguste. Cutremure de pămînt foarte frecvente, vulcanism intens. Climă tropicală musonică. Păduri întinse (63% din suprafaţa ţării), pe ţărmuri vegetaţie de mangrove. **F.** sînt o ţară agrară, cu o economie slab dezvoltată. În agricultură, care are un caracter de monocultură, predomină rămăşiţe ale relaţiilor de producţie feudale, împletite cu elemente capitaliste. Pentru consumul intern se cultivă în special orez (cca. 1/2 din suprafaţa cultivată) şi porumb, iar pentru export cocotieri, trestie de zahăr, tutun şi abaca (cînepa de Manila), care furnizează cca. 80% din produsele de export ale **F.** În afară de acestea, în **F.** se mai cultivă batate, manioc, sisal, bananieri, mango, arbori de cauciuc. În sectorul zootehnic predomină creşterea vitelor mari (bivoli, bovine) şi a porcilor. Un loc important în economia **F.** îl ocupă exploatarea lemnului (abanos, acaju, bambus), pescuitul peştelui şi al scoicilor pentru perle şi sidef. Se extrage aur, argint, minereuri de fier, cromit şi, în cantităţi mai mici, minereu de mangan şi de cupru, cărbune etc. Industria prelucrătoare a **F.** este reprezentată mai ales de întreprinderi prelucrătoare de materii prime agricole (fabrici de zahăr, de decorticare a orezului, de ulei, textile, de prelucrare a tutunului etc.), precum şi de prelucrare a metalelor. După al doilea război mondial au fost construite rafinării de petrol şi şantiere navale. În Filipine este larg răspîndită producţia meşteşugărească (brodatul, împletitul pălăriilor de paie, ceramica etc.). Exportă zahăr, cafea, abaca, ulei de cocos, lemn, tutun, minereuri de fier şi mai ales de crom (al treilea loc în lumea capitalistă) etc. Importă petrol, textile, utilaj, cereale. Ponderea cea mai mare în comerţul exterior al **F.** o au S.U.A. (48% în 1960), Japonia, Marea Britanie, R.F. Germană. — *Istoric.* Pînă în sec. al XVI-lea, istoria **F.** este puţin studiată. După unele date, în sec. al VIII-lea teritoriul **F.** s-a aflat sub dominaţia politică a statului indonezian Srividjaia. În sec. XIV—XVI, partea de sud a arhipelagului filipinez a fost dependentă de statul indonezian Madjapahit. La începutul sec. al XVI-lea, populaţia arhipelagului filipinez se găsea pe diferite trepte de dezvoltare socială, de la orînduirea comunei primitive pînă la formele de sclavagism şi de feudalism timpuriu. Între 1565 şi 1571 spaniolii au cucerit o parte însemnată din teritoriul **F.**, cu excepţia arhipelagului Sulu şi a părţii de vest a insulei Mindanao, ocupate de aceştia abia pe la mijlocul sec. al XIX-lea. Începînd cu anul 1872 au loc puternice mişcări populare împotriva colonizatorilor spanioli. Acestea cul-

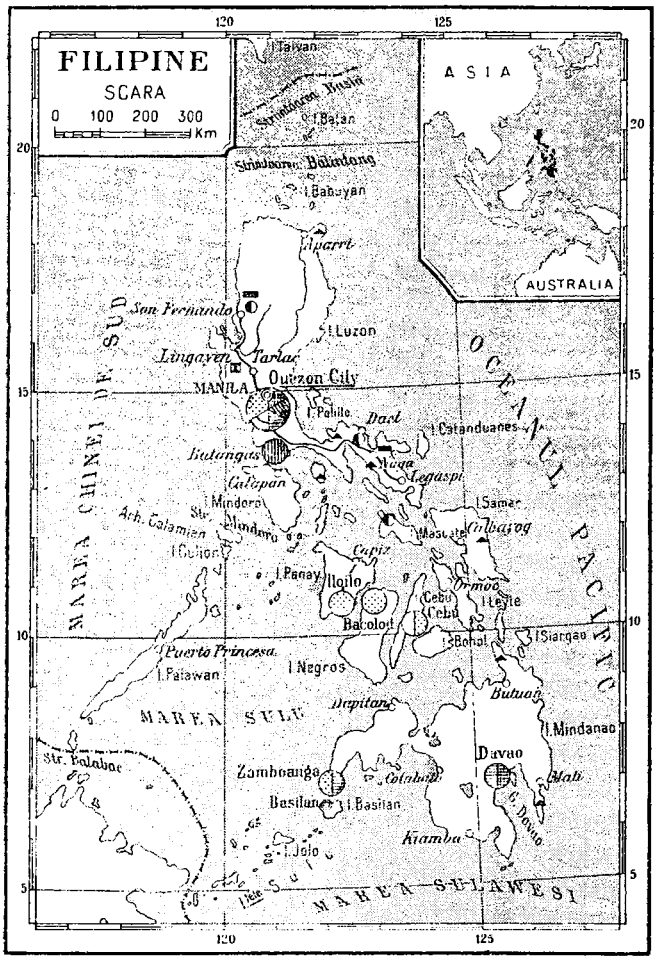

minează cu răscoala populară din 1896, care s-a transformat într-o revoluție de eliberare națională. Prin tratatul de pace încheiat în 1898 în urma războiului dintre Spania și S.U.A., **F.** au fost declarate colonie a S.U.A. În ianuarie 1899, **F.** s-au proclamat republică independentă, prima republică democratică din istoria Asiei. S.U.A., refuzînd să recunoască independența Filipinelor, au început acțiuni militare împotriva tinerei republici și, după trei ani, eroica rezistență a poporului filipinez a fost înfrîntă (1901). În condițiile crizei economice dintre anii 1929 și 1933, mișcarea de eliberare națională a poporului filipinez a cunoscut un nou avînt. În 1930 a fost creat partidul comunist. În 1942 **F.** au fost ocupate de imperialiștii japonezi, împotriva cărora poporul filipinez s-a ridicat la luptă. În 1945, japonezii au fost izgoniți, ca urmare a luptei poporului filipinez și a acțiunilor militare ale S.U.A. și Angliei. După al doilea război mondial, Filipinele au obținut independența (1946). Monopoliștii americani continuă să dețină poziții dominante în viața economică și politică a țării. **F.** fac parte din S.E.A.T.O. (din 1954). Filipinele sînt o republică. Șeful statului este președintele, ales pe timp de patru ani. Organul legislativ suprem este Congresul, compus din Senat (ales pe șase ani) și Camera Reprezentanților (aleasă pe doi ani). Partide politice: Partidul naționaliștilor, Partidul național-civil ș.a. Partidul Comunist din Filipine activează, din 1948, în ilegalitate.

Filipovici, Elena (pe numele conspirativ *Ciobanu Maria*) (1903—1937), militantă de seamă a mișcării muncitorești din Romînia, muncitoare cartografă. Intrată din tinerețe în mișcarea socialistă, a militat pentru crearea P.C.R. A fost implicată în procesul din Dealul Spirei și întemnițată. A făcut parte din Comitetul Central al Uniunii Tineretului Socialist, din Comisia centrală de propagandă printre femei a P.C.R. și a lucrat în presa comunistă. După lichidarea luptelor fracționiste din 1929—1930, a făcut parte din Secretariatul provizoriu al C.C. al P.C.R. În 1931 a fost condamnată în contumacie la muncă silnică pe viață. La Congresul al V-lea al P.C.R. a fost aleasă membră a C.C. și a Biroului Politic al C.C. al P.C.R. În 1935—1937 a reprezentat P.C.R. în Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste. A murit în 1937.

filisténi, populație din antichitate, făcînd parte din grupul de triburi egeice care, la sfîrșitul sec. al XIII-lea și începutul sec. al XII-lea î.e.n., s-a așezat în sudul Palestinei, ocupînd o fișie foarte îngustă de pămînt pe țărmul Mării Mediterane. Evreii au purtat lupte grele împotriva **f.**, pe care i-au izgonit.

filistín, denumire disprețuitoare prin care studenții germani îi desemnau, în preajma anului 1700, pe tîrgoveți. Termenul s-a generalizat ulterior cu accepția de mic-burghez mulțumit de sine, mărginit în vederi, meschin, fățarnic și laș.

filít (PETROGR.), rocă metamorfică fin cristalizată, foarte șistoasă, alcătuită din cuarț, sericit și, în proporție redusă, din clorit, albit, grafit, calcit, turmalină etc. În R.P.R. filitele sînt răspîndite în zonele cu șisturi cristaline slab metamorfozate din Carpați și din Dobrogea.

Filitti, Ioan C. (1879—1946), istoric romîn, specialist în istoria evului mediu și a sec. al XIX-lea. Adept al concepției moșierești, ca și C. Giu-

rescu, el a căutat să justifice dreptul exclusiv al boierilor asupra pămîntului, socotind revoluția din 1848 drept o „pseudorevoluție". Spre deosebire de C. Giurescu, **F.** a recunoscut însă existența în vremea feudalismului a unor țărani liberi, alături de iobagi.

film 1. (CHIM.) Strat subțire de material lichid, solid sau gazos (uneori poate avea dimensiuni moleculare), care se întinde pe suprafața unui solid sau a unui lichid. Sin. *peliculă*. **2.** (FIZ., TEHN.) *Film de lubrifiant*, strat foarte subțire de ulei, apă, aer sau gaze (cu grosimea de ordinul micronilor), care se formează între suprafețele de contact a două piese (organe de mașini) în mișcare de translație sau de rotație. **3.** (FOTO, CINEMA.) Peliculă de celuloid sau din alte materiale plastice, transparentă, subțire și flexibilă, folosită în fotografie ca suport al stratului sensibil (amestec de gelatină și bromură de argint). **F.** fotografice se fabrică fie sub formă de plăci izolate (filmpac), fie sub formă de benzi (rollfilm). **F.** cinematografice constituie suportul imaginilor vizuale și al înregistrării fotografice a sunetului obținute cu ajutorul aparatelor de luat vederi și de înregistrare sonoră. În decursul dezvoltării cinematografiei, prin perfecționarea diferitelor procedee de realizare s-au creat mai multe tipuri de filme: mute și sonore, în alb-negru și în culori, pentru ecran lat (cinemascop), pentru ecran panoramic (kinopanorama, circorama, plane sau stereoscopice ș.a.). **4.** (CINEMA.) Peliculă impresionată prin imagine și sunet, supusă procedeelor specifice tehnicii cinematografice de la developare pînă la montaj, pe care s-a obținut o operă cinematografică; denumire dată operei cinematografice însăși. — *F. documentar*, film realizat prin înregistrarea unor aspecte din realitate, prezente sau trecute. *F. d.* poate fi informativ (ex. jurnal cinematografic), agitatoric sau documentar-artistic. — *F. științific*, film destinat studiului unei probleme de știință sau popularizării științei. — *F. artistic*, film realizat pe baza unui scenariu literar, adaptat la construcția cinematografică, cu actori, cu ajutorul regizorilor, operatorilor, compozitorului etc. — *F. de animație*, film realizat prin fotografierea succesivă a unor desene sau obiecte („imagine cu imagine"), care produc iluzia mișcării. Pentru *f. de a.* se utilizează: desene (desen animat), păpuși (film de păpuși), decupaje etc.

filmotécă 1. Loc special amenajat pentru păstrarea filmelor în condiții constante de temperatură, umiditate etc. **2.** Colecție de filme clasate într-o ordine sistematică.

fil(o)- (gr. *philo* „iubesc, am înclinație pentru ceva"), element de compunere cu sensul „iubitor, prieten" (ex. *filogrec, filantrop*). Poate apărea, sub forma *-fil*, și după cuvîntul cu care se combină (de exemplu *hidrofil*).

filodendrón (*Monstera deliciosa*), plantă lemnoasă cu suc lăptos din familia araceelor, originară din America

Filodendron

tropicală. Are frunze mari persistente, profund lobate, la mijloc găurite; pe ramuri cresc numeroase rădăcini aeriene. La noi este cultivată prin apartamente ca plantă decorativă.

filogenie (BIOL.), descendența unui grup de organisme (clase, ordine, familii, specii de plante sau de animale), privită ca un proces de dezvoltare istorică, ca rezultat al evoluției lumii vii. Cercetarea filogeniei unei specii sau a unei categorii sistematice oarecare permite lămurirea originii lor (stabilirea strămoșului din care au provenit), precum și a legăturilor de înrudire (stabilirea altor specii, familii etc. care au provenit din acel strămoș comun). **F.** unei grupe sistematice se poate reprezenta grafic sub forma unui arbore genealogic (filogenetic). **F.** folosește pe larg datele anatomiei comparate, ale embriologiei și ale paleontologiei.

filologíe (gr. *philos* „iubitor de" și *logos* „cuvînt, vorbire"), știință care se ocupă cu studiul textelor vechi și al operelor literare din punctul de vedere al limbii, al influențelor suferite, al modului în care ni s-au transmis, al autenticității, precum și cu editarea lor. Termenul de **f.** a apărut în antichitate, mai întîi la Platon, cu înțelesul de pasiune pentru cultura literară în general. Prima școală de **f.** s-a constituit la Alexandria, unde s-au practicat: analiza textelor, comentarea și clasarea lor, fixarea capitolelor sau a cînturilor unor opere celebre, adnotări și explicații lingvistice (Calimah, Eratostene, Aristarh din Samothrace, Apollonios Dyskolos). La Roma, cercetările filologice sînt menționate în preajma erei noastre (Aelius Stilon, Terentius Varro, Varius Flaccus în timpul lui August). În cultura bizantină, **f.** a fost reprezentată prin Photius, Suidas, Tzetzes, după care, în evul mediu, nu se mai înregistrează nimic important pînă la Renaștere, cînd revin, în Italia, preocupările filologice sub forma valorificării izvoarelor culturii antice (Dante, Petrarca, Boccaccio). Umanismul, o dată cu înflorirea lui, a început să abordeze și probleme de filologie propriu-zisă (Reuchlin, Erasm, G. Budé, Bentley ș.a.). Prin dezvoltarea studiului antichității pe plan istoric, literar, arheologic, s-a constituit, în sec. al XIX-lea, *f. clasică*; tot atunci a apărut și studiul comparativ al limbilor, numit și *f. comparată*. Printr-o mai adîncă specializare, studiul multilateral al literaturii și limbii unor grupe de popoare înrudite a dus la crearea *f. romanice*, a *f. germanice*, a *f. slave* etc. Pe măsură ce s-au diferențiat diversele discipline, **f.** și-a limitat însă obiectul de cercetare la critica textelor, la interpretarea lor lingvistică și literară, urmărind stabilirea aparatului critic. În **f.** s-a afirmat în

ultimul timp tendința de a se crea o nouă disciplină: textologia. Începuturile filologiei române sînt legate de lupta pentru eliberare națională și pentru progres. Preocupările filologice ale Școlii ardelene au urmărit demonstrarea unor adevăruri istorice, contestate pînă atunci. Creatorul **f.** român este considerat T. Cipariu, cu opera sa „Crestomatie, sau Analecte literare" (1858). La sfîrșitul secolului trecut, știința filologică română a avut doi reprezentanți străluciți: B. P. Hasdeu și M. Gaster. În primele decenii ale secolului nostru s-au remarcat prin activitate filologică: I. Bianu, O. Densusianu, I.-A. Candrea, N. Cartojan și N. Drăganu în filologia română, Ioan Bogdan în filologia slavă, Demostene Russo în filologia bizantină. După Eliberare, s-a dezvoltat în special studiul lingvisticii.

filón (GEOL.), corp cu formă tabulară, format în crăpăturile scoarței terestre fie prin consolidarea magmei *(f. eruptiv)*, fie în urma depunerilor de minereuri *(f. metalifer)*. În *f. metalifer* se găsesc, pe de o parte, minerale sterile (gangă), iar pe de altă parte minerale utile (minereu). Ex. **f.** cu sulfuri polimetalice de la Baia Sprie, sistemul de **f.** paralele, polimetalice de la Herja, sistemul de filoane aurifere de la Săsar, reg. Maramureș, complexul de filoane aurifere de la Brad ș.a. Recent au fost descoperite **f.** metalifere în munții Țibleș și Toroiaga,

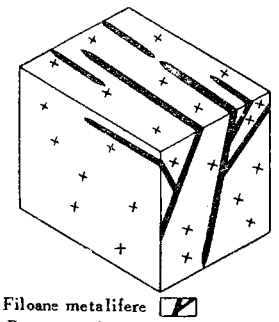

Filon

f. cu molibdenit la Săvîrșin, **f.** de baritină la Somova și Ostra etc.

Filon din Alexandria (Filon Iudeul) (c. 25 î.e.n. —c. 40 e.n.), filozof mistic, șeful școlii iudeo-alexandrine. A încercat să combine religia iudaică cu platonismul, pitagorismul și stoicismul, recurgînd în acest scop la interpretări alegorice ale dogmelor religioase tradiționale în spiritul acestor concepții filozofice. Concepțiile sale au avut un rol important în formarea teologiei creștine.

filotaxíe (gr. *phyllon* „frunză, foaie" și *taxis* „așezare"; BOT.), capitol al morfologiei plantelor care studiază modurile în care sînt așezate frunzele pe tulpină și pe ramuri (ex.: *altern*, cîte o frnză la nu nod; *opus*, cîte două; *verticilat*, mai multe frunze la un nod etc.).

Filotti, Maria (1883—1956), actriță română, artistă

M. Filotti

a poporului din R.P.R. A studiat cu Aristizza Romanescu și cu C. Nottara. Jocul ei s-a remarcat prin forța temperamentală, prin redarea realistă a caracterelor personajelor, pe care le studia cu o deosebită minuțiozitate. În cele peste 170 de roluri interpretate de Maria Filotti au dominat creațiile din repertoriul clasic și modern, universal și românesc (regina Elisabeta din „Maria Stuart" de Schiller, Ana Andreevna din „Revizorul" de Gogol, Irina Nikolaevna Arkadina din „Pescărușul" de Cehov, Zoe din „O scrisoare pierdută" de I.L. Caragiale ș.a.). A fost profesoară de mimică la Conservatorul dramatic din București.

filoxéră *(Phylloxera vastatrix)*, insectă din ordinul homopterelor, dăunătoare viței de vie.

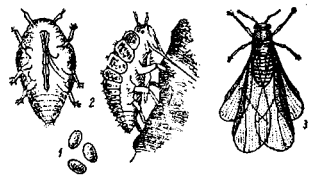

Filoxeră
1 — ouă; *2* — formă nearipată; *3* — formă aripată

În ciclul său de dezvoltare, **f.** trece prin mai multe etape, reprezentate prin indivizi care produc gale pe frunze sau pe rădăcini, cuprinzînd forme aripate și nearipate. În a doua jumătate a secolului trecut, **f.** a distrus cea mai mare parte din podgoriile Europei, inclusiv pe cele din țara noastră. Catastrofa economică a fost remediată prin introducerea portaltoaielor de viță americană, imună la atacul filoxerei.

filozitáte (FITOPAT.), simptom manifestat de tuberculii de cartofi (încolțiți) care sînt atacați de unele virusuri sau care au încolțit la întuneric. Se prezintă sub formă de colți lungi și subțiri (colți filoși).

filozofia clasică germană, perioadă în dezvoltarea filozofiei premarxiste germane, cuprinsă între sfîrșitul sec. al XVIII-lea și primele decenii ale sec. al XIX-lea. **F. c. g.** constituie, prin dialectica hegeliană și materialismul feuerbachian, unul dintre izvoarele teoretice ale marxismului. Ea este reprezentată de idealismul clasic german al lui I. Kant, J. G. Fichte, G. W. F. Hegel și F. W. Schelling, precum și de materialismul antropologic al lui L. Feuerbach. Întemeietorii marxismului, ținînd seama de caracterul complex și contradictoriu al **f. c. g.**, au apreciat-o (cu referire la Kant) ca *„teoria germană* a revoluției franceze". Ei au arătat în același timp că „revoluția" săvîrșită de reprezentanții **f. c. g.** s-a mărginit la o „revoluție în idei", deoarece burghezia germană nu era în stare să înfăptuiască o revoluție adevărată, pe plan social-politic,

şi se orienta spre un compromis politic cu aristocraţia feudală. În aceste condiţii, iluminismul moderat, propriu filozofiei kantiene, precum şi începuturilor activităţii lui Fichte, Hegel şi Schelling, a ajuns să fie estompat şi înlocuit într-o măsură tot mai mare, spre sfîrşitul activităţii lor, de conservatism. În **f. c. g.** şi-au găsit oglindirea remarcabilele descoperiri ale ştiinţelor naturii din sec. al XVIII-lea şi de la începutul sec. al XIX-lea, care au impus tot mai mult ideea de dezvoltare, determinînd constituirea teoriei evoluţioniste. Aceste descoperiri reprezintă premisele ştiinţifice ale unor idei dialectice preţioase exprimate de Kant şi de Schelling în domeniul filozofiei naturii, precum şi fundamentul ştiinţific-naturalist pe care Hegel a elaborat multilateral metoda dialectică idealistă, cucerirea cea mai însemnată a idealismului clasic german şi a întregii **f. c. g.** Deşi idealismul i-a împiedicat să ajungă la soluţionarea ştiinţifică a problemelor pe care le-au ridicat, Kant, Fichte, Hegel şi Schelling au meritul de a fi dat prima elaborare sistematică a dialecticii ca metodă, teorie a cunoaşterii şi logică. Într-o formă idealistă, mistificată, ei au subliniat caracterul activ al cunoaşterii, importanţa formelor logice şi a categoriilor. Filozofia lui Feuerbach, exponent radical al democratismului burghez, reprezintă o contribuţie de prim ordin la apărarea şi la dezvoltarea materialismului premarxist.

filozofia identităţii, concepţie filozofică idealistă, reprezentată în special de F. W. Schelling, care estompează contradicţia dintre idealism şi materialism, identificînd materia şi gîndirea, existenţa şi conştiinţa, obiectul şi subiectul, pe baza afirmării unui principiu spiritual absolut care le-ar genera.

filozofia istoriei, concepţie filozofică idealistă despre sensul istoriei şi despre factorii dezvoltării istorice a omenirii. Termenul de **f. i.** a fost creat de Voltaire. **F.i.** a fost iniţiată la sfîrşitul antichităţii de Augustin, care a conceput-o în spirit mistic creştin. Drept fondator modern al **f. i.** trece filozoful italian G. Vico. Reprezentanţi de seamă ai **f. i.** în epoca de ascensiune a burgheziei au fost Montesquieu, Herder, Condorcet şi Hegel. Concepţiile acestora în domeniul filozofiei istoriei cuprind şi elemente pozitive, ca afirmarea legităţii obiective a dezvoltării sociale, ideea de progres etc. Prin A. Comte şi H. Th. Buckle, **f. i.** a luat o orientare apologetică, reacţionară, care avea să se accentueze în a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi în sec. al XX-lea, cînd reprezentanţii **f. i.** (F. Nietzsche, H. S. Chamberlain, O. Spengler etc.) au devenit promotori ai imperialismului. În Romînia, reprezentantul cel mai de seamă al filozofiei istoriei a fost A. D. Xenopol.

filozofia naturii, concepţie filozofică speculativă despre natură, întîlnită încă la primii filozofi din antichitate, dar proprie îndeosebi sistemelor filozofice din sec. XVI—XIX, din care ea făcea parte integrantă. Sarcina **f. n.** era să contureze un tablou general al naturii; ea nu dispunea însă în acest scop de suficiente cunoştinţe ştiinţifice, obţinute prin observaţie şi experiment. De aceea lipsa acestor cunoştinţe a fost completată prin speculaţii abstracte, iar legăturilor reale dintre fenomenele naturii li s-au substituit adesea legături imaginare. Pe lîngă numeroase fantezii şi naivităţi, în cadrul **f. n.** s-au formulat însă şi unele idei remarcabile, care au servit ca ipoteze de lucru fecunde. Ultimii reprezentanţi de seamă ai **f. n.** au fost Hegel şi Schelling. După cum a arătat Engels în lucrarea sa „Ludwig Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane", dezvoltarea ştiinţelor naturii, apariţia revoluţionară a filozofiei marxiste, constituirea materialismului dialectic şi a materialismului istoric au determinat perimarea totală şi definitivă a **f. n.**

filozofia vieţii, curent filozofic iraţionalist din epoca imperialismului, care absolutizează rolul factorului biologic în interpretarea vieţii sociale şi a cunoaşterii. Ea opune gîndirii raţionale „intuiţia", emoţiile şi instinctele. Precursorii **f. v.** au fost Schelling şi Nietzsche. Printre reprezentanţii ei cei mai cunoscuţi se numără W. Dilthey, H. Bergson, G. Simmel, M. Scheler, H. Keyserling şi L. Klages. **F. v.** şi-a exercitat influenţa asupra existenţialismului şi asupra ideologiei fasciste. Influenţe ale ei s-au resimţit în Romînia burghezo-moşierească sub forma trăirismului.

filozofíe (gr. *philos* „iubitor de" şi *sophia* „înţelepciune"), formă a conştiinţei sociale, constituind un ansamblu închegat de noţiuni şi idei, care reflectă realitatea sub aspectele sale cele mai generale; concepţie generală despre lume. În societatea împărţită în clase, **f.** constituie totdeauna concepţia despre lume a unei anumite clase sau păturí sociale, expresia teoretică a năzuinţelor şi intereselor ei. Ca atare, **f.** a fost şi este întotdeauna partinică; ea constituie o formă ideologică a conştiinţei sociale, o componentă a suprastructurii. Totodată **f.** s-a dezvoltat în strînsă interdependenţă cu procesul istoric al dezvoltării cunoaşterii omeneşti şi al practicii social-istorice, reflectînd într-o formă generalizată acest proces; categoriile filozofice sintetizează punctele nodale ale dezvoltării istorice a cunoaşterii. **F.** este strîns legată de celelalte forme ale conştiinţei sociale, le înrîureşte şi suferă, la rîndul ei, influenţa ştiinţei, moralei, artei, ideologiei juridice şi îndeosebi a ideologiei politice. **F.** apare în societatea sclavagistă, în Orientul antic (v. filozofia chineză; filozofia indiană), iar în Europa în Grecia antică (v. filozofia greacă). Concepţia despre obiectul **f.** s-a schimbat de-a lungul istoriei. În antichitate, în condiţiile unei slabe dezvoltări a cunoştinţelor concrete despre natură şi societate, prin **f.** se înţelegea un sistem de cunoştinţe unic, nediferenţiat, care îngloba atît problematica filozofică propriu-zisă cît şi datele concrete, empirice

privitoare la realitate. Dar încă în antichitate a început procesul constituirii şi diferenţierii de **f.** a ştiinţelor particulare (astronomia, matematica, mecanica, medicina ş.a.), proces care a avut un caracter progresist atît pentru ştiinţe cît şi pentru **f.** În scolastica medievală, **f.** a devenit „slujnica teologiei", obiectul ei reducîndu-se la fundamentarea dogmelor religioase. Pînă la apariţia marxismului, **f.** a fost concepută ca o „ştiinţă a ştiinţelor", care avea pretenţia de a cunoaşte adevărul absolut şi cerea subordonarea tuturor cunoştinţelor concrete faţă de sistemul său general, construit pe cale speculativă. Abia prin revoluţia săvîrşită de K. Marx şi F. Engels, **f.** a încetat de a mai fi o „ştiinţă a ştiinţelor", devenind ea însăşi o ştiinţă în înţelesul propriu al cuvîntului, ştiinţa despre raportul dintre gîndire şi existenţă, despre legile cele mai generale de dezvoltare ale naturii, societăţii şi gîndirii. În timp ce fiecare ştiinţă specială studiază legile unei anumite forme a mişcării materiei, **f.** marxistă studiază legile cele mai generale ale dezvoltării realităţii obiective, precum şi legile dezvoltării cunoaşterii care le oglindesc, constituind, datorită acestui fapt, o metodă ştiinţifică comună tuturor ştiinţelor speciale. Aşa cum a arătat F. Engels, „marea problemă fundamentală a oricărei filozofii, şi îndeosebi a filozofiei moderne, este problema raportului dintre gîndire şi existenţă". În funcţie de rezolvarea dată acestei probleme, prin considerarea fie a materiei, fie a conştiinţei ca factor primordial, filozofii se împart în două mari tabere, ireconciliabil opuse: *materialismul* şi *idealismul*. Materialismul, susţinînd primatul materiei, rezolvă în mod just problema fundamentală a filozofiei, sprijinindu-se pe datele practicii şi ale ştiinţelor; el constituie în genere expresia teoretică a intereselor claselor şi grupurilor sociale progresiste. Idealismul este o concepţie neştiinţifică despre lume, o reflectare denaturată a realităţii, generată de anumite rădăcini de clasă şi gnoseologice; el este înrudit în esenţă cu religia şi exprimă, de regulă, interesele claselor şi ale grupurilor sociale reacţionare. Orice concepţie filozofică include ca element indispensabil, alături de teorie (modul de interpretare a realităţii), şi o metodă generală, un anumit mod de abordare şi cercetare a realităţii. Metodele generale ale **f.** sînt *dialectica* şi *metafizica*; ele constituie în acelaşi timp două concepţii generale opuse asupra dezvoltării. Reflectînd procesul istoric real, istoria **f.** este istoria formării şi dezvoltării principalelor orientări filozofice, materialismul şi idealismul, şi a luptei dintre ele; ea este în acelaşi timp istoria formării şi dezvoltării dialecticii şi metafizicii, a luptei dintre ele. Atît în Grecia antică cît şi în Orientul antic, primii filozofi sînt reprezentanţii unui materialism spontan şi ai unei dialectici naive, justă ca reprezentare de ansamblu a lumii, dar nebazată încă pe cunoaşterea ştiinţifică a fenomenelor. În antichitate, cei mai de seamă reprezentanţi ai materialismului au fost Democrit, Epicur, Lucreţiu ş.a., iar Heraclit şi Aristotel au fost cei mai străluciţi reprezentanţi ai dialecticii antice. Alături de materialism şi în luptă cu el au apărut şi primele concepţii idealiste, care au culminat în idealismul obiectiv al lui Platon. În evul mediu, în condiţiile dominaţiei bisericii şi a ideologiei religioase, lupta dintre materialism şi idealism s-a purtat sub veşmînt teologic în însuşi sînul scolasticii (v. *cearta universaliilor*; *nominalism*; *realism scolastic*). În perioada ascensiunii burgheziei (sec. XV—XVIII), în condiţiile avîntului dezvoltării ştiinţelor naturii, filozofia materialistă a fost dezvoltată de Bruno, Galilei, Bacon, Hobbes, Spinoza, Locke, materialiştii francezi din sec. al XVIII-lea ş.a., în luptă cu concepţiile idealiste, mistice ale scolasticii şi mai tîrziu cu concepţiile lui Berkeley, Hume şi ale altor gînditori idealişti. În aceeaşi perioadă devine precumpănitoare în filozofie metoda metafizică, corespunzătoare stadiului dat al dezvoltării ştiinţelor naturii, necesităţii de a studia lucrurile şi fenomenele din natură luate fiecare în parte, desprinse din conexiunea lor cu celelalte lucruri şi fenomene, de a clasifica materialul faptic care se acumula. O importanţă deosebită în istoria filozofiei prezintă *filozofia clasică germană* (sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea), care a adus o contribuţie de seamă la dezvoltarea dialecticii, elaborînd-o însă pe baze idealiste. Critica ascuţită a idealismului şi religiei a fost făcută, în cadrul filozofiei clasice germane, de L. Feuerbach, care a restaurat materialismul în drepturile sale. Cu toate meritele sale incontestabile, materialismul premarxist nu a putut repurta o victorie deplină asupra idealismului, datorită limitelor sale istorice (caracterul său contemplativ, metafizic, mecanicist şi neistoric). Marxismul în ansamblu şi **f.** marxistă, ca parte constitutivă a lui, au apărut în deceniul al cincilea al sec. al XIX-lea, cînd proletariatul începuse să se afirme ca forţă social-politică independentă. Marx şi Engels au creat o **f.** calitativ nouă, care a devenit baza filozofică a socialismului ştiinţific, a teoriei şi a practicii revoluţionare a mişcării muncitoreşti internaţionale. Marxismul a apărut ca succesor legitim a tot ce a creat omenirea mai bun în cursul dezvoltării culturii mondiale. Fiind rezultatul întregii dezvoltări a practicii social-istorice şi a cunoaşterii ştiinţifice, filozofia marxistă, *materialismul dialectic* şi *materialismul istoric*, reprezintă cea mai profundă revoluţie săvîrşită în istoria gîndirii omeneşti. Esenţa acestei revoluţii se exprimă în dezvoltarea creatoare şi în unirea organică a materialismului şi a dialecticii, în extinderea materialismului asupra studiului vieţii sociale, în fundamentarea materialistă a rolului practicii sociale, în înfăptuirea unităţii organice din-

tre teorie şi practică şi, pe această bază, în schimbarea rolului social al filozofiei, în revoluţionarea obiectului însuşi al **f.**, care devine o ştiinţă. **F.** marxistă îşi afirmă deschis partinitatea sa proletară, care coincide întru totul cu obiectivitatea ştiinţifică. **F.** marxistă nu este un sistem încremenit; ea are un caracter viu, antidogmatic, creator, dezvoltîndu-se continuu pe baza generalizării datelor ştiinţei şi a practicii social-istorice a maselor. În noile condiţii istorice ale epocii imperialismului şi a revoluţiilor proletare, V.I. Lenin a inaugurat o etapă superioară în dezvoltarea filozofiei marxiste. Generalizînd cuceririle ştiinţelor naturii de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea şi noua experienţă a mişcării revoluţionare muncitoreşti, V.I. Lenin a apărat şi a dezvoltat materialismul dialectic, îndeosebi teoria marxistă a cunoaşterii şi dialectica materialistă, precum şi tezele fundamentale ale materialismului istoric. El a combătut curentele predominante în filozofia burgheză din vremea sa, în special machismul şi celelalte variante ale pozitivismului, dezvăluind denaturarea de către ele a semnificaţiei filozofice a noilor descoperiri ştiinţifice. În epoca contemporană, epoca trecerii de la capitalism la socialism, **f.** marxist-leninistă a fost dezvoltată în mod creator de partidele comuniste şi muncitoreşti. Consfătuirile reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din 1957 şi 1960 au dezvoltat în mod creator problemele teoriei marxist-leniniste în lumina contemporaneităţii. **F.** marxistă duce o luptă neîmpăcată împotriva **f.** burgheze, care, în condiţiile imperialismului, a devenit tot mai reacţionară. În **f.** burgheză contemporană predomină idealismul subiectiv, agnosticismul, iraţionalismul şi eclectismul. Curentele reacţionare din **f.** burgheză contemporană diminuează rolul ştiinţei, denaturează succesele şi greutăţile acesteia, promovînd fideismul; ele reeditează concepţiile obscurantiste medievale. **F.** marxistă desfăşoară o luptă intransigentă împotriva tuturor variantelor idealismului, împotriva revizionismului şi dogmatismului. Partidele comuniste şi muncitoreşti îndrumează pe filozofii marxişti spre dezvoltarea creatoare a materialismului dialectic şi istoric, spre o strînsă legătură a **f.** cu viaţa, cu problemele dezvoltării ştiinţei, cu sarcinile luptei de clasă a proletariatului, cu sarcinile construcţiei socialismului şi comunismului. Ele desfăşoară, paralel cu dezvoltarea teoriei revoluţionare, o intensă activitate îndreptată spre răspîndirea în mase a **f.** marxiste. Justeţea filozofiei marxist-leniniste este demonstrată în mod incontestabil de toate realizările ştiinţei contemporane, de practica istorică de importanţă mondială a luptei duse de clasa muncitoare pentru triumful socialismului. *Gîndirea social-politică şi filozofică din Romînia* cunoaşte puternice tradiţii progresiste; concepţiile înaintate, materialiste, democratice s-au dezvoltat în luptă cu cele idealiste, reacţionare. În timpul orînduirii feudale, în opoziţie cu ideologia dominantă, cu religia oficială, s-a dezvoltat concepţia despre viaţă a maselor populare asuprite, care s-a oglindit în folclor, în diverse erezii (bogomilismul, husitismul), precum şi în platformele răscoalelor populare. O dată cu dezvoltarea meşteşugurilor şi a comerţului, în sec. XV—XVI au apărut încercări de eliberare a gîndirii de sub tutela teologiei şi au început să pătrundă în cultură ideile umaniste ale epocii (Nicolaie Olahus, Ioan Honterus, Ioan Sommer, Martin Opitz, Diaconul Oprea ş.a.). În sec. al XVII-lea, tendinţa spre o gîndire laică cu elemente umaniste s-a manifestat în scrierile marilor cronicari: Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Constantin Cantacuzino (stolnicul) şi ale lui Nicolaie Milescu. Ea a căpătat expresia cea mai înaltă în opera lui Dimitrie Cantemir, cel mai de seamă gînditor romîn din epoca feudală. Tendinţe raţionaliste în ştiinţă şi în filozofie s-au manifestat şi la gînditorul transilvănean Apáczai Csere János. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi în primele decenii ale sec. al XIX-lea, în epoca de descompunere a relaţiilor de producţie feudale şi de formare a relaţiilor capitaliste, tendinţele antifeudale ale burgheziei în formare s-au manifestat în activitatea reprezentanţilor curentului iluminist (Samuil Micu, Gh. Şincai, Petru Maior, I. Budai-Deleanu, Gh. Asachi, Gh. Lazăr, Eufrosin Poteca, Ion Heliade-Rădulescu), care au promovat o concepţie despre lume cu elemente raţionaliste, au întemeiat învăţămîntul naţional în limba romînă, au criticat instituţiile feudale. Tot acum se dezvoltă concepţii socialist-utopice (Teodor Diamant, Cezar Bolliac ş.a.) şi apar societăţi ştiinţifice ai căror membri propagă cunoştinţele ştiinţifice şi promovează idei materialist-spontane (I. Cihac, M. Zotta). În perioada revoluţiei burghezo-democratice de la 1848 din ţările romîne s-au închegat mai multe curente ideologice, care reflectau în mod diferit interesele claselor sociale antrenate în lupta în jurul problemelor principale ale revoluţiei: desfiinţarea iobăgiei, eliberarea de sub jugul străin, crearea statului naţional. Ideologia cea mai înaintată a vremii a fost democratismul revoluţionar, reprezentat de N. Bălcescu, Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian, E. Murgu, C. Bolliac ş.a. Pe poziţiile democratismului burghez s-au situat M. Kogălniceanu, Al. Russo, C.A. Rosetti, D. Bolintineanu, G. Barijiu, S. Bărnuţiu etc. I. Heliade-Rădulescu a reprezentat tendinţele reformiste, de înţelegere cu boierimea. După formarea statului naţional romîn şi în urma reformelor care au făcut ca relaţiile capitaliste să devină predominante, reprezentanţii ideologici ai coaliţiei burghezo-moşiereşti au promovat şi răspîndit concepţii idealiste în filozofie, sociologie, estetică, etică, precum şi în critica literară luptînd împotriva materialismului. O proeminentă personalitate culturală din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, reprezentînd însă poziţii idealiste în filozofie şi estetică, a fost Titu Maiorescu. În legă-

tură cu dezvoltarea științelor naturii, în această perioadă s-a format un curent materialist, reprezentat de oameni de știință înaintați, ca Gr. Ștefănescu, Șt. Michăilescu, F. Mentovich, F. Krasser ș.a. Materialismul acestei perioade a fost ridicat pe o treaptă nouă de filozofia lui Vasile Conta, cel mai de seamă gînditor materialist dinaintea răspîndirii marxismului în Romînia, luptător activ împotriva idealismului și religiei. În deceniul al optulea, cînd mișcarea muncitorească din Romînia avea încă un caracter spontan, s-a dezvoltat o ideologie socialistă cu caracter încă nemarxist (N. Zubcu-Codreanu, dr. Russel etc.). Formarea și dezvoltarea mișcării muncitorești a determinat răspîndirea filozofiei marxiste în Romînia, proces care a avut semnificația unei cotituri revoluționare în istoria gîndirii sociale și filozofice românești. Filozofia științifică marxistă începe să se răspîndească intens în deceniul al nouălea al sec. al XIX-lea, prin traducerea și răspîndirea unora dintre operele fundamentale ale lui Marx și Engels, prin activitatea presei socialiste („Contemporanul", „Revista socială", „Viitorul social"), prin activitatea teoretică a unor militanți socialiști (C. Dobrogeanu-Gherea, Raicu Ionescu-Rion, Ștefan Stîncă ș.a.). Militanții socialiști au arătat că socialismul răspunde nevoilor dezvoltării societății românești și au aplicat marxismul la probleme de critică literară, pedagogie, medicină socială etc. Ei au apărat marxismul împotriva atacurilor economiștilor și istoricilor burghezi și au combătut teoriile sociologice burgheze, în special malthusianismul, darvinismul social etc. Materialismul științific-naturalist este susținut de o nouă generație de oameni de știință progresiști, ca C. I. Istrati, Victor Babeș, N. Leon, I. Athanasiu, I. Cantacuzino, D. Voinov ș.a. Concepții idealiste au promovat în domeniul filozofiei istoriei A.D. Xenopol, iar în sociologie Spiru Haret. În perioada dintre cele două războaie mondiale, filozofia și sociologia burgheză dobîndesc unele trăsături specifice perioadei de criză generală a capitalismului. Se accentuează orientarea antimaterialistă a filozofiei burgheze, prin promovarea unor curente idealiste ca personalismul energetic (C. Rădulescu-Motru), a teoriilor spiritualiste și fideiste (I. Petrovici), a misticismului și iraționalismului (L. Blaga). Teoriile sociologice burgheze fac apologia capitalismului: neoliberalismul (Șt. Zeletin), teoria „statului țărănesc" (V. Madgearu) etc. Școala sociologică de la București, cu toate meritele ei în domeniul cercetării monografice, se caracterizează prin empirism, eclectism, voluntarism (D. Gusti). Filozofia și sociologia burgheză oficială au croit drum ideologiei fasciste, care răspîndea cele mai reacționare concepții: trăirismul, gîndirismul, rasismul, corporatismul. Unele aspecte ale ideologiei fasciste au fost criticate de pe poziții raționaliste și democratice de P.P. Negulescu, P. Andrei, M. Ralea, M. Florian, D. Bădărău ș.a. În contrast cu orientarea idealistă a filozofiei oficiale, savanți de seamă, ca Gh. Marinescu, E. Racoviță, C.I. Parhon, Gh. Țițeica, S. Stoilov, Tr. Săvulescu etc., au promovat materialismul științific-naturalist; mulți dintre ei s-au ridicat împotriva fascismului. Forța socială care a luptat consecvent împotriva filozofiei reacționare a regimului burghezo-moșieresc, împotriva ideologiei fasciste, care a avut capacitatea de a dezvălui funcția socială reacționară a filozofiei și sociologiei burgheze, a ideologiei fasciste și care a putut să le opună o doctrină științifică, materialismul dialectic și materialismul istoric, a fost Partidul Comunist din Romînia. O dată cu crearea P.C.R. (8 mai 1921) a început o nouă etapă în lupta proletariatului și în istoria filozofiei marxiste din Romînia, etapa leninistă. În publicațiile sale legale și ilegale, precum și în coloanele presei democratice, P.C.R. a demascat și a combătut cu argumente științifice neoliberalismul, teoria statului țărănesc, filozofia mistică, curentele de largă circulație ale filozofiei burgheze occidentale, teoriile idealiste din domeniul științelor naturii și, în special, ideologia fascistă (rasismul, gîndirismul, corporatismul etc.). Totodată P.C.R. a continuat acțiunea de editare a operelor clasicilor marxism-leninismului. Pentru călirea ideologică a partidului au avut un rol important combaterea teoriei oportuniste a neoiobăgiei, formulată în 1910 de Gherea, lupta împotriva reformismului, precum și împotriva concepțiilor sectariste „de stînga". Partidul a dat o rezolvare marxist-leninistă problemei caracterului și perspectivelor revoluției în Romînia. După 23 August 1944, ieșind din ilegalitate, partidul clasei muncitoare a desfășurat o vastă activitate de răspîndire a marxism-leninismului. Dezvoltarea gîndirii filozofice și social-politice marxist-leniniste în anii revoluției populare și ai construcției socialismului și-a găsit o expresie profundă în documentele elaborate de P.M.R. Aplicînd în mod creator teoria marxist-leninistă, rezoluțiile și hotărîrile congreselor P.M.R. și ale plenarelor C.C., lucrările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej au soluționat problemele privind caracterul și forțele motrice ale procesului revoluționar în Romînia, alianțele clasei muncitoare, și în primul rînd alianța muncitorească-țărănească, crearea bazei tehnice-materiale și a bazei economice a socialismului la orașe și sate, schimbările în structura de clasă a societății, construirea noii suprastructuri, făurirea statului socialist și evoluția funcțiilor sale, rolul conducător al partidului, formarea conștiinței socialiste a maselor, dezvoltarea științei și culturii socialiste, lupta împotriva ideologiei burgheze. Aplicînd creator tezele materialismului istoric și teoria comunismului științific, partidul a analizat și a rezolvat, în concordanță cu condițiile istorice concrete din Romînia, probleme ca: raportul dintre condițiile obiective și factorii subiectivi, dintre conținut și formă în procesul revoluționar, raportul dialectic dintre forma nepașnică și cea pașnică a revoluției, problema căilor și

formelor desființării claselor exploatatoare, raportul dintre general și particular în construirea socialismului ș.a. Combătînd sistematic ideologia burgheză, partidul a supus unei critici necruțătoare teoria „crizei culturii", a destinului „eminamente agrar" al Romîniei și alte teorii reacționare promovate de ideologii claselor exploatatoare în primii ani de după Eliberare, naționalismul, șovinismul și propaganda rasistă. Marxism-leninismul, însușit de mase tot mai largi, a repurtat victoria hotărîtoare împotriva ideologiei burgheze și a devenit ideologie dominantă. Cercetarea filozofică a căpătat în anii regimului democrat-popular un puternic avînt, căutînd să răspundă sarcinilor importante ridicate de construirea socialismului, de înfăptuirea revoluției culturale în țara noastră. S-a desfășurat o activitate intensă în vederea editării în limba romînă a operelor clasicilor marxism-leninismului. Sub îndrumarea partidului s-au format cadre filozofice noi. Numeroși filozofi situați în trecut pe poziții idealiste s-au apropiat treptat de ideologia marxist-leninistă. A luat ființă Institutul de filozofie al Academiei R.P.R. (1953); apar publicațiile „Revista de filozofie", „Acta logica", „Revue roumaine des sciences sociales". S-au alcătuit cursuri și manuale de materialism dialectic și istoric și de socialism științific. Studii și articole de filozofie apar și în alte reviste teoretice și publicații de specialitate. Cercetătorii din domeniul filozofiei au elaborat numeroase studii și monografii consacrate problemelor materialismului dialectic și istoric, problemelor filozofice ale științelor naturii și ale revoluției științifice-tehnice contemporane, logicii, istoriei filozofiei romînești și universale, eticii, esteticii, psihologiei, precum și studii de critică a ideologiei burgheze. Totodată s-au pus bazele colaborării dintre filozofi și naturaliști. O contribuție de seamă la rezolvarea acestor probleme o aduc, prin lucrările lor Ath. Joja, M. Ralea, C. I. Gulian, D. Bădărău, T. Bugnariu, D. D. Roșca, I. Banu, E. Gáll ș.a. Gîndirea filozofică din R.P.R. se dezvoltă ca o parte componentă a gîndirii filozofice marxist-leniniste din întreaga lume.

filtráre (CHIM., FIZ.) Operație de separare a fazelor unui amestec eterogen solid-fluid, efectuată cu ajutorul unui filtru. — *F. lichidelor*, operație de separare a solidului și lichidului dintr-o suspensie lichid-solid (ex. apă tulbure), prin trecerea suspensiei printr-un strat granular sau printr-o suprafață poroasă care oprește particulele solide ale suspensiei. Operația se face fie în vederea purificării lichidului (ex. *f. apei*), fie cu scopul de a utiliza materialele solide aflate în suspensie; în acest din urmă caz, precipitatul depus este spălat cu apă (sau alt lichid potrivit) pentru purificarea lui sau pentru recuperarea totală a filtratului. — *Filtrarea gazelor*, operație de separare a gazelor din dispersiile gaz-solid (praf, fum) sau gaz-lichid (ceață), în scopul recuperării fazei solide sau lichide ori al purificării gazelor prin diferite procedee: filtrarea prin pînze (saci) sau prin straturi granulare ori de umplutură, spălare cu apă, separare electrostatică, uneori după o aglomerare prealabilă a particulelor disperse prin procedee sonice, prin umezire. — *F. în vid*, metodă de filtrare a unor substanțe sub vid pentru a le mări viteza de filtrare.

filtrát (CHIM.), lichidul limpede rezultat după filtrarea unei suspensii.

filtru **1.** (TEHN.) Instalație, aparat sau dispozitiv care servește la separarea unui fluid de părțile solide aflate în suspensie. Este alcătuit dintr-o carcasă, în interiorul căreia se găsește fie un material filtrant care reține particulele solide, fie un sistem de șicane care schimbă brusc direcția de deplasare a fluidului, provocînd separarea particulelor solide din fluid. Ca materiale filtrante se folosesc: nisipul, pietrișul, sticla pisată, praful de cărbune, diferite țesături metalice sau textile, materiale fibroase (lînă, bumbac, celuloză etc.). În industria chimică se folosesc diferite tipuri de **f.**, ca: **f.** orizontal sau **f.** nuce, **f.** presă, **f.** rotativ etc. — *F. biologic*, instalație de epurare biologică a apelor de canal cu ajutorul bacteriilor aerobe care se dezvoltă într-un strat filtrant granular. — (MAȘ.) *F. de aer*, filtru destinat curățirii aerului necesar arderii la motoarele cu ardere internă,

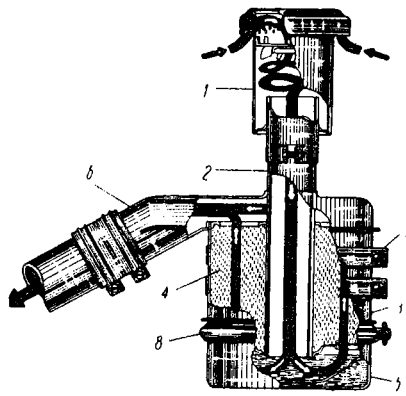

Filtru de aer

1 — separator centrifugal de praf; *2* — tub de aspirație; *3* — corpul filtrului; *4* — element filtrant; *5* — baia de ulei; *6* — conducta de aer spre motor; *7* — colier de fixare a filtrului; *8* — colier de fixare a băii de ulei

înainte de pătrunderea acestuia în cilindrii motorului. — *F. de ulei*, filtru destinat curățirii uleiului de ungere la motoarele cu ardere internă, la mașini-unelte etc. Filtrarea se face fie prin trecerea uleiului printr-un material filtrant, fie prin centrifugare. **2.** (EXPL. PETR.) *Filtru de sondă*, piesă de fund care asigură intrarea liberă a fluidelor din strat în gaura de sondă, împiedicînd pătrunderea în aceasta a materialului solid antrenat de afluxul de fluid (țiței și gaze). Servește în același timp la susținerea pereților porțiunii deschise a stratului. **3.** (HIDROTEHN.) *Filtru invers*, element al unei construcții hidrotehnice destinat să reducă presiunea care ar putea fi exercitată de apele

infiltrate asupra unui element masiv (plăci, zid de sprijin etc.). *F. i.* este alcătuit din straturi succesive de pietriș cu granule din ce în ce mai mari în direcția scurgerii apei infiltrate. **4.** (ELECTRICITATE) *Filtru electric* **a)** Aparat pentru separarea dispersiilor gaz-solid (praf, fum) sau gaz-lichid (ceață), în scopul epurării gazului (ex. desprăfuirea gazelor provenite de la prăjirea piritei în fabricile de acid sulfuric, desprăfuirea gazelor de ardere la centralele termoelectrice etc.) sau al recuperării solidului (respectiv lichidului) dispersat cu ajutorul unui cîmp electrostatic, format între un electrod negativ (de ionizare, de emisiune) cu arie mică (sîrmă sau plasă metalică) și un electrod pozitiv (de precipitare) cu arie mare (cilindru, tablă ondulată). Ionii negativi formați prin ionizarea gazului în vecinătatea electrodului de ionizare se fixează pe particulele dispersiei și, astfel încărcați, sînt dirijați de cîmp spre electrodul pozitiv, unde se depun și se evacuează prin scuturare. Se numește și *f. electrostatic.* **b)** (TELEC.) Dispozitiv alcătuit din elemente de circuit electric (rezistoare, bobine, condensatoare), din ghiduri de unde, din rezonatoare etc., folosit pentru blocarea sau pentru favorizarea trecerii componentelor de anumite frecvențe ale unei mărimi electromagnetice oscilante. După frecvențele undelor favorizate, pot fi *f. e. trece-jos,* care permit trecerea numai a oscilațiilor de frecvențe inferioare unei anumite limite, blocîndu-le pe celelalte, *f. e. trece-sus,* care permit trecerea numai a oscilațiilor cu frecvențe mai mari decît o anumită limită, și *f. e. trece-bandă,* care permit trecerea oscilațiilor cu frecvențe cuprinse într-o anumită bandă. — *F. electromecanic,* dispozitiv alcătuit din rezonatoare mecanice, cuple mecanice și traductoare piezoelectrice (ex. cu cristale de cuarț) sau magnetostrictive, folosit pentru separarea oscilațiilor electromagnetice de diferite frecvențe. Oscilațiile electromagnetice sînt transformate, prin intermediul unui traductor, în oscilații mecanice ce se transmit rezonatoarelor și apoi din nou, cu ajutorul altui traductor, în oscilații electromagnetice. Se caracterizează prin randament ridicat, robustețe, volum mic și prin capacitatea de separare netă a frecvențelor (în special a celor înalte). **5.** (FIZ).

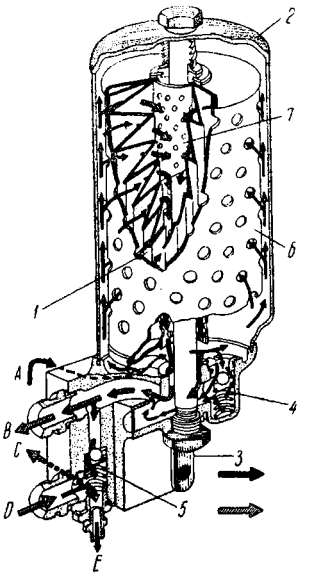

Filtru de ulei

1 — element filtrant; *2* — capacul filtrului; *3* — corpul filtrului; *4,5* — supape de suprapresiune; *6* — cămașă a elementului filtrant; *7* — sită; *A* — de la pompa de ulei; *B* — spre radiator; *C* — spre palierul central; *D* — de la radiator

a) *Filtru acustic,* dispozitiv care servește la absorbția totală sau selectivă a sunetului. Este folosit la construcția atenuatoarelor de zgomot (ex. la canalele de ventilație sau la eșapamentele motoarelor cu explozie), la construcția audioprotectoarelor selective, la dispozitivele de analiză a sunetelor pe cale acustică etc. Se mai numește *filtru sonor.* **b)** *Filtru optic,* filtru format dintr-un ecran colorat de sticlă, de gelatină sau chiar de lichid conținut într-o cuvă transparentă, care lasă să treacă numai radiații de anumite lungimi de undă sau care absoarbe, în parte, lumina dintr-un anumit domeniu al lungimilor de undă. Este folosit la realizarea semnalelor luminoase colorate (în transporturile feroviare, rutiere, navale, aeriene), în fotografie etc.

finál (lat. *finis* „sfîrșit"; LINGV.) **1.** (Despre sunete) Care se găsește la sfîrșitul unui cuvînt, al unei propoziții sau al unei fraze. **2.** (Despre un complement sau o propoziție) Care arată scopul (ex. propoziție finală).

finala trenului (C.F.), semnal optic montat pe ultimul vagon al unui tren, pentru a permite organelor de cale ferată să verifice dacă garnitura este completă sau nu. Constă din felinare cu lumini colorate, fanioane sau plăci colorate.

finalísm (lat. *finis* „scop"), concepție idealistă după care orice fenomen reprezintă realizarea unui scop dinainte stabilit. Fiind opus determinismului, finalismul a servit întotdeauna și servește și astăzi justificării concepției religioase despre lume. Astfel, unii filozofi idealiști (Platon, scolasticii, Leibniz, Wolff ș.a.) au susținut că ordinea naturii exprimă scopurile divinității. În măsura în care, căutînd să evite legătura fățișă cu teologia, **f.** invocă o finalitate inconștientă a naturii, el ajunge la concluzii tot atît de absurde, deoarece inversează legătura reală dintre cauză și efect și face ca efectele (transformate în scopuri) să preexiste cauzelor care le-au produs. **F.** a adus, timp de peste două milenii, grave prejudicii dezvoltării științei. Materialismul dialectic demonstrează, bazîndu-se pe datele științei, că în natură nu există scopuri, sensul real al dezvoltării din natură fiind determinat de interacțiunea fenomenelor. Noțiunea de scop este proprie numai activității umane conștiente, dar și la baza acestei activități se află legi obiective, care determină în ultimă instanță scopurile oamenilor. Sin. *teleologie.*

finalitáte, orientare spre un scop anumit; prin extensiune, organizare și activitate armonioasă aparent subordonată unui scop. **F.** propriu-zisă este caracteristică numai activității conștiente a oamenilor; ea nu există și în natură, cum pretinde finalismul. Așa-numita *finalitate organică,* manifestată mai

ales în adaptarea animalelor și a plantelor la condițiile mediului înconjurător și în corelația armonioasă, utilă organismului ca întreg, a organelor acestora, se explică în mod cauzal, așa cum a arătat darvinismul, prin acțiunea selecției naturale și a celorlalți factori ai evoluției. Finalitatea organică nu presupune, așadar, existența unor scopuri, ci este rezultatul interacțiunii dialectice dintre organism și mediu, precum și al interacțiunii dintre părțile organismului. Cibernetica explică *f. organică*, prin analogie cu **f.** sistemelor automate, pe baza acțiunii *conexiunii inverse* (v. și reacție). Recunoscînd existența **f.** în activitatea oamenilor, marxismul nu opune în mod metafizic scopurile, așa cum fac idealiștii, legilor obiective. El arată că scopurile pe care și le propune omul în activitatea sa practică sînt generate de nevoi obiective și se pot realiza numai în măsura în care alegerea lor și a mijloacelor pentru atingerea acestora corespund legilor obiective ale dezvoltării lumii materiale. În același timp, în opoziție cu fatalismul, marxismul subliniază rolul uriaș al activității conștiente, orientate spre un scop, a oamenilor în dezvoltarea socială. **F.** are un caracter istoric; ea se perfecționează pe măsura dezvoltării practicii social-istorice și a cunoașterii omenești. Spre deosebire de societățile anterioare, în socialism se creează pentru prima dată condițiile pentru concordanța deplină dintre scopurile oamenilor și rezultatele sociale ale activității lor; cunoașterea tot mai profundă a legității sociale asigură unitatea **f.** activității omenești cu necesitatea istorică obiectivă.

finanțáre (FIN.) **1.** Susținere cu mijloace bănești a unei întreprinderi, acțiuni, lucrări de construcție etc. **2.** (În socialism) Acordare de mijloace bănești cu caracter nerambursabil. — *F. bugetară*, acordare de mijloace bănești de la buget. — *F. a investițiilor*, acordare de mijloace bănești întreprinderilor, organizațiilor sau instituțiilor în scopul executării de construcții, procurării de mașini și utilaje, montării acestora și efectuării altor lucrări de investiții potrivit planului.

finánțe, relații sociale, de natură economică, care apar în procesul repartiției produsului social și în special a venitului național, în legătură cu îndeplinirea sarcinilor și funcțiilor statului. **F.** îmbracă în mod necesar formă valorică, bănească. Din punct de vedere istoric, **f.** sînt indisolubil legate de apariția și existența statului și a relațiilor marfă-bani. Pentru îndeplinirea funcțiilor sale, statul are nevoie să mobilizeze resurse și să facă cheltuieli bănești. În procesul formării și cheltuirii mijloacelor bănești necesare statului, între acesta și populație se nasc anumite relații sociale de natură economică, relații financiare. Esența și rolul **f.** sînt determinate de caracterul relațiilor de producție, de natura de clasă a statului. În orînduirile presocialiste, **f.** exprimă relații de exploatare suplimentară a celor ce muncesc, prin faptul că impozitele și taxele sînt suportate în cea mai mare parte de către aceștia, iar mijloacele mobilizate sînt folosite în scopul întreținerii aparatului de reprimare a oamenilor muncii și al îmbogățirii claselor exploatatoare. În sclavagism și feudalism, veniturile și cheltuielile statului îmbrăcau în mare măsură forma naturală. În capitalism, veniturile statului îmbracă aproape exclusiv formă bănească, iar **f.** nu au o legătură organică cu producția materială, deoarece, în general, întreprinderile productive nu aparțin statului. Dispunînd de resurse proprii insuficiente, statul burghez își asigură veniturile cu ajutorul impozitelor și taxelor percepute de la populație, al împrumuturilor, al emisiunilor de bani de hîrtie. În imperialism crește rolul finanțelor în redistribuirea venitului național, în vederea acoperirii cheltuielilor tot mai mari ale statului capitalist legate de întreținerea aparatului său, de militarizarea economiei etc. În socialism, finanțele reprezintă sistemul relațiilor economice care apar în procesul de formare, repartizare și folosire planificată a fondurilor bănești în economie, în scopul asigurării reproducției socialiste lărgite și al satisfacerii celorlalte nevoi obștești. Datorită proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, **f.** sînt strîns legate de producția materială, au un caracter planificat și se folosesc în interesul întregii societăți, pentru dezvoltarea economiei și ridicarea continuă a nivelului de trai material și cultural al populației. Spre deosebire de capitalism, rolul **f.** în socialism constă, în primul rînd, în asigurarea resurselor financiare necesare reproducției socialiste lărgite, în repartizarea fondurilor bănești între ramurile economiei, între sfera productivă și cea neproductivă, între clase și pături sociale, între regiunile și raioanele țării etc., și în înfăptuirea controlului asupra întregii economii naționale. Mijloacele bănești necesare satisfacerii nevoilor obștești provin în proporție covîrșitoare din economia socialistă și numai într-o măsură redusă de la populație. Finanțele socialiste cuprind atît finanțele statului (finanțele generale ale statului și finanțele întreprinderilor și organizațiilor de stat) cît și finanțele organizațiilor cooperatist-colectiviste. În comunism, dispariția statului și a relațiilor marfă-bani va atrage după sine dispariția finanțelor. *Sistemul f. R.P.R.* este format din următoarele verigi: bugetul de stat, finanțele întreprinderilor, asigurările sociale, asigurările de stat de bunuri și persoane și creditul. — *F. întreprinderilor și organizațiilor economice socialiste*, relațiile bănești care apar în procesul creării și repartizării produsului social, în legătură cu formarea fondurilor necesare întreprinderilor și organizațiilor economice, cu prelevarea la dispoziția organelor tutelare ale întreprinderilor și a bugetului de stat a unei părți din veniturile realizate sau din resursele bănești disponibile și cu rambursarea creditelor bancare. Aceste relații se organizează și se desfășoară pe bază de plan și contribuie la asigurarea reproducției socialiste lărgite. — *F. locale* **a)** (În capitalism)

Finanțele organelor administrației locale de stat, concretizate în bugetele unităților teritorial-administrative (ținuturi, departamente, provincii, districte, gubernii, județe, comune, parohii etc.). *F. l.* există separat de finanțele guvernului central. **b)** (În socialism) Parte componentă a finanțelor statului; se concretizează în bugetele locale (în R.P.R. ale sfaturilor populare) și contribuie la dezvoltarea economică a regiunilor și raioanelor țării, la dezvoltarea culturii și ocrotirea sănătății populației.

finețe 1. (METAL.) Cantitatea de metal prețios dintr-un aliaj, exprimată sub formă de părți la o mie. Astfel, aurul cu o finețe de 900 este un aliaj care conține 90% aur. **2.** (TEHN.) **a)** Raportul, exprimat în procente, dintre cantitatea de material rămas pe o sită și întreaga cantitate de material granular dată la cernut. **b)** *Finețea sitei*, numărul de ochiuri pe 1 cm^2 de sită. **3.** (IND. TEXT.) Raportul dintre greutatea (în g) și lungimea (în m) a unui fir sau a unei fibre textile. **4.** (AV.) Raportul dintre portanță și rezistența la înaintare a unei aripi sau a unui avion. Valorile mari ale acestui raport, care este funcție de incidență, caracterizează avioanele cu calități bune de zbor.

Finic, *Golful* ~, golf în partea de est a Mării Baltice, între Uniunea Sovietică și Finlanda. Suprafața: cca. 30 000 km^2. Țărmuri crestate însoțite de numeroase insule. Principalele porturi: Leningrad, Viborg, Tallin (U.R.S.S.), Helsinki, Kotka (Finlanda).

finisáre 1. (TEHN.) Prelucrarea finală a unei piese, a unui semifabricat, a unei construcții mecanice etc., prin care se dă acestora aspectul, forma și dimensiunile definitive. Se deosebesc: *f. de confecție* (prin așchiere, prin deformare, prin tăiere etc.) și *f. de montaj*. La prelucrările prin așchiere, **f.** de confecție se poate face prin strunjire, frezare, alezare, șeveruire, rectificare, honuire etc. Pentru obiectele de metal feros procedeul de **f.** se alege după forma suprafețelor prelucrate, iar pentru obiectele de metale neferoase procedeul depinde de natura materialului. **F.** de montaj constă în general din operații ca ajustajul, curățirea, acoperirile metalice (metalizări) sau nemetalice (emailări, vopsiri, lăcuiri) etc. **2.** (CONSTR.) Ansamblul lucrărilor care se execută la o construcție în vederea terminării ei, pentru a fi dată în folosință etc. Se numește și *finisaj*. **3.** (DRUM.) Operație finală de prelucrare privind forma, calitatea și aspectul exterior al suprafeței unui drum. Constă în nivelarea stratului de uzură al îmbrăcăminților de beton, de ciment sau de beton asfaltic în vederea obținerii unei suprafețe cît mai compacte și mai netede. Se execută cu finisorul.

finisarea lemnului (IND. LEMN.), prelucrare mecanică, termică sau chimică a suprafeței produselor din lemn (sau din derivatele acestuia) pentru îmbunătățirea aspectului și calității produselor sau în scopul protejării produselor contra acțiunii agenților dăunători. În general, procedeele de finisare a lemnului necesită operații premergătoare de pregătire a suprafeței lemnului ca: rindeluirea, șlefuirea, chituirea, îndepărtarea rășinilor, decolorarea, grunduirea etc.

finisór (DRUM.), mașină rutieră folosită la executarea îmbrăcăminților din beton de ciment, pentru distribuirea, nivelarea și vibrarea betonului proaspăt așternut, asigurînd totodată închiderea suprafeței îmbrăcămintii după îndesare.

Finisterre, cap în extremitatea nord-vestică a Peninsulei Iberice.

finiș (engl. *finish* „sfîrșit"; SPORT), ultima parte a unei curse sau probe sportive (la ciclism, atletism, natație, sporturi nautice etc.), parcursă cu efort maxim în vederea obținerii unei cît mai bune performanțe. Termenul se folosește și pentru caracterizarea ultimelor minute de joc în diverse jocuri sportive.

finit și infinit (FILOZ.), categorii ale materialismului dialectic, aflate în corelație cu categoriile relativ și absolut. **F.** exprimă stările relative ale materiei (obiecte, corpuri, fenomene, procese materiale determinate, care au o existență limitată și sînt transformabile unele într-altele). **I.** este o formă de manifestare a absolutului în relativ, determinată de faptul că în formele, stările și fenomenele relative ale realității își găsește expresie natura absolută a materiei (nemărginirea lumii materiale în spațiu, veșnicia ei, varietatea ei calitativă infinită).

Finlanda, stat în nordul Europei. Se învecinează cu Norvegia, U.R.S.S., Marea Baltică (Golful Finic și Golful Botnic) și Suedia. Suprafața: 337 009 km^2, dintre care 31 613 km^2 lacuri interne. Populația: 4 522 000 loc. (1962), formată din finlandezi (91,1%), suedezi (8,6%) și laponi. Capitala: *Helsinki (Helsingfors)*. Alte orașe mai însemnate: Tampere, Turku, Lahti. Teritoriul **F.** face parte dintr-o regiune foarte veche a scoarței terestre (scutul baltic), formată din granit, șisturi cristaline, gnaisuri, al cărei relief este foarte neted datorită eroziunii. Neregularitățile terenului reprezintă în general urme ale acțiunii vechilor ghețari. Doar partea cea mai ridicată a teritoriului, în nord, constituie o continuare a Munților Scandinavici (altitudinea maximă: 1 324 m). De-a lungul țărmurilor se întinde cîmpia litorală, ușor înclinată, lată de 50—60 km. Zona centrală a țării este un platou cu numeroase lacuri, unite prin rîuri scurte, dar cu debit bogat. Dintre cele peste 60 000 de lacuri din **F.**, cele mai cunoscute sînt: Saimaa (4 400 km^2), Päijänne și Inari. Monotonia reliefului și abundența lacurilor constituie specificul peisajului finlandez. Suprafețe întinse de teren sînt mlăștinoase. Clima este aspră, cu ierni reci, zăpezi bogate, îngheț prelungit și veri răcoroase. Perioada de vegetație este scurtă (maximum 180 de zile). Pădurile de conifere acoperă 64,3% din suprafața teritoriului (**F.** este țara cea mai împădurită din Europa). Alte resurse: minereu de cupru (Outokumpu), de fier, vanadiu și titan, rezerve hidroenergetice. **F.** este o țară industrial-agrară;

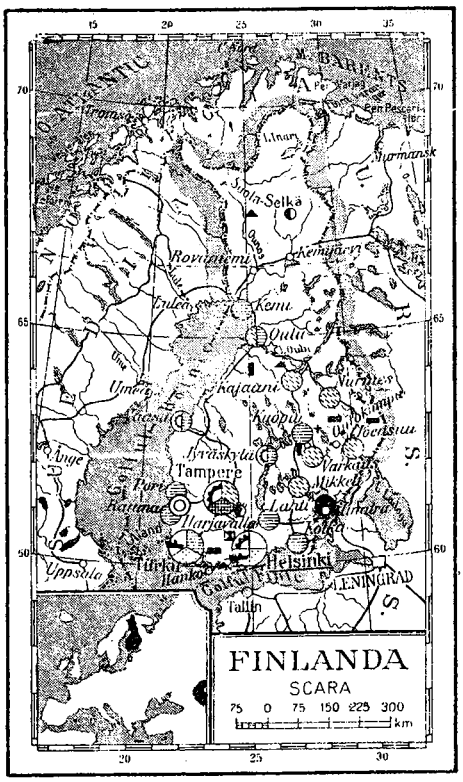

34% din populaţia ţării este ocupată în industrie, iar 35% în agricultură, economie forestieră şi pescuit. Economia este orientată în primul rînd spre valorificarea resurselor lemnoase. Principalele ramuri ale industriei lemnului sînt producţia de cherestea, de celuloză şi hîrtie, de chibrituri. S-au dezvoltat şi ramuri recente: industria placajelor, a caselor prefabricate pentru export, industria mobilei, a fibrelor artificiale (celofibră). Energia electrică este furnizată în special de hidrocentrale. Alte ramuri industriale: construcţii de maşini, industrie textilă, chimică şi alimentară; şantiere navale. Centre industriale mai importante: Helsinki, Tampere, Turku, Pori şi Kotka. În economia agricolă s-a dezvoltat mai mult creşterea animalelor (bovine, în primul rînd vaci de lapte, porci, oi, păsări, în nord reni). Culturile agricole ocupă numai 8% din suprafaţa teritoriului; mai răspîndite sînt ovăzul, secara şi cartoful, folosite în mare parte pentru hrana animalelor, grîul de primăvară şi sfecla de zahăr. Regiunile agricole mai importante se întind de-a lungul cîmpiei litorale şi în jurul marilor lacuri; aici sînt concentrate şi cele mai multe sate şi oraşe. Se vînează şi se cresc în ferme animale cu blănuri preţioase. **F.** exportă produse lemnoase, celuloză şi hîrtie, utilaje pentru industria lemnului, produse lactate (în special unt), piei şi blănuri preţioase. — *Istoric.* Teritoriul **F.** a fost locuit din cele mai vechi timpuri de triburile finilor *sum* (sud-vestul ţării), *em* sau *iam* (centrul ţării) şi *saam* (nord). În sec. XII—XIV, o mare parte din teritoriul **F.** a fost cucerit de Suedia, în stăpînirea căreia a rămas pînă în sec. al XVIII-lea. După uniunea de la Kalmar (1397), **F.**, împreună cu Suedia, s-a aflat pînă în 1523 sub dominaţia Danemarcii. În 1581 **F.** a devenit mare ducat, dependent de Suedia. În 1596—1597 a avut loc cea mai puternică răscoală antifeudală din istoria **F.** În sec. XVI—XVII, în **F.** au început să se dezvolte relaţiile capitaliste. În cursul războaielor ruso-suedeze din sec. al XVIII-lea, Rusia a cucerit o parte din teritoriile **F.**, iar în urma războiului ruso-suedez din 1808—1809 întreaga **F.** La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, mişcarea muncitorească din **F.** a cunoscut un deosebit avînt. În 1917, guvernul sovietic a recunoscut **F.** independenţa de stat. Revoluţia muncitorească (ianuarie 1918), care instaurase temporar, în sudul **F.**, republica socialistă, a fost înfrîntă de burghezia finlandeză, cu ajutorul trupelor germane, în mai 1918. Împreună cu puterile Antantei, **F.** a participat la intervenţia împotriva Rusiei Sovietice (1919 — 1920). În 1932 **F.** a încheiat cu U.R.S.S. un pact de neagresiune. În 1939 a izbucnit războiul sovieto-finlandez (1939 —1940), care s-a încheiat cu înfrîngerea **F.** Subordonînd ţara intereselor Germaniei hitleriste, cercurile conducătoare din **F.** au tîrît poporul finlandez în războiul hitlerist. În urma victoriilor Armatei Sovietice, guvernul **F.** a încheiat armistiţiul la 19 septembrie 1944. Guvernul de colaborare democratică, format în 1946, a elaborat linia politicii externe de neutralitate a **F.** Datorită contribuţiei importante a fostului şef de stat G.H. Paasikivi, precum şi a actualului preşedinte U.K. Kekkonen la elaborarea şi menţinerea acestei linii politice, ea a devenit cunoscută sub denumirea de „linia politicii naţionale Paasikivi-Kekkonen". **F.** a aderat în 1961 la Asociaţia europeană a comerţului liber. **F.** este o republică. Şeful statului este un preşedinte, ales pe şase ani prin alegeri în două etape. Organul legislativ suprem este Seimul (parlament unicameral), ales pe patru ani. **F.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Uniunea agrară (reprezintă interesele păturii înstărite a ţărănimii); Uniunea democrată a poporului finlandez (organizaţie politică-socială democratică de masă la care participă şi P.C. din Finlanda); Partidul social-democrat; Partidul naţional de coaliţie (reprezintă atît interesele marii burghezii cît şi interesele moşierilor); Partidul Comunist din Finlanda etc.

finlandéză, *limba* ~, limbă fino-ugrică reprezentînd limba oficială a Finlandei; se vorbeşte şi în nord-vestul Uniunii Sovietice. Cele mai vechi texte datează din sec. al XVI-lea.

fino-ugrice, *limbi* ~, familie de limbi vorbite în diferite regiuni din nordul şi centrul Europei şi în nordul Asiei. Principalele limbi din această familie sînt finlandeză, estona, lapona (vorbită în Finlanda, Suedia, Norvegia şi nordul

U.R.S.S.), maghiara, mordvina (vorbită pe cursul mijlociu al Volgii) şi ziriana, sau komi (în nord-vestul Uralilor).

Finta, sat pe Ialomiţa, la est de Tîrgovişte, unde în 1653 oastea Ţării Romîneşti, sub conducerea lui Matei Basarab, a înfrînt oastea moldo-cazacă a lui Vasile Lupu, domnul Moldovei. Bătălia de la **F.** a asigurat rămînerea Ţării Romîneşti alături de Transilvania, iar apoi şi intrarea Moldovei în sistemul alianţei antiotomane.

Finteşteanu, Ion (n. 1901), actor şi regizor romîn, artist al poporului din R.P.R. Profesor la Institutul de artă teatrală şi cinematografică „I.L. Caragiale" din Bucureşti. **F.** interpretează, cu o mare varietate a mijloacelor compoziţionale şi cu măiestrie, roluri clasice, moderne şi contemporane. Jocul său este simplu, subtil şi veridic. Printre creaţiile sale se numără rolurile: Tartuffe din

I. Finteşteanu

comedia cu acelaşi nume de Molière, Farfuridi din „O scrisoare pierdută" de I.L. Caragiale, Kulîghin din „Trei surori" de Cehov, Karenin din „Ana Karenina" de Lev Tolstoi, Bucşan din „Ultima oră" de M. Sebastian, Dragomirescu din „Citadela sfărîmată" de H. Lovinescu. Laureat al Premiului de stat.

Finţi, Alexandru (n. 1901), regizor romîn, maestru emerit al artei din R.P.R., profesor la Institutul de artă teatrală şi cinematografică „I.L. Caragiale" din Bucureşti. Stilul realist în regie promovat de **F.,** bazat pe însuşirea creatoare a sistemului lui Stanislavski, se caracterizează, printre altele, prin munca atentă cu actorii şi claritatea în transmiterea mesajului dramatic. S-a remarcat prin punerea în scenă a pieselor „Discipolul diavolului" de G. B. Shaw, „Trenul blindat" de Vs. Ivanov, „Ruptura" de Lavreniev, „Omul cu mîrţoaga" de G. Ciprian ş.a. Laureat al Premiului de stat.

Fiodorov, Evgraf Stepanovici (1853—1919), cristalograf şi mineralog rus. A fost membru al Academiei de Ştiinţe. În lucrarea „Simetria sistemelor de figuri regulate" (1890), **F.** s-a ocupat de cele 230 de grupări spaţiale posibile după care se aranjează particulele în reţelele cristaline, completînd prin aceasta datele cunoscute anterior. În monografia „Metoda teodolitului în mineralogie şi petrografie" (1893), **F.** a făcut cunoscută invenţia sa, măsuţa universală care îi poartă numele, fundamentîndu-i totodată principiul şi metoda de lucru *(metoda F.)* şi contribuind astfel la perfecţionarea metodelor optice de studiere a mineralelor.

fiólă (FARM.), recipient de sticlă neutră, incoloră sau brună, de capacitate variabilă. Serveşte la conservarea soluţiilor şi pulberilor sterile injectabile.

Fionia, insulă daneză în Marea Baltică, între Beltul Mare şi Beltul Mic. Suprafaţa: 2 976 km². Populaţia: 406 590 loc. (1957). Oraşele mai importante: Odense, Svendborg, Nyborg. Culturi de cereale şi sfeclă de zahăr, creşterea animalelor. Industrie alimentară, textilă, constructoare de maşini. În limba daneză insula este numită *Fyn.*

Fioravante (Fioravanti, Fieravanti), Aristotel (între c. 1415—1420 şi c. 1486), arhitect şi inginer italian. Se presupune că după planurile sale s-a construit Palatul „del Podestà" din Bologna. A contribuit la reconstrucţia Kremlinului, a construit catedrala Uspenski (1475—1479) şi alte edificii, în stilul cărora a îmbinat cuncştinţele sale despre arhitectura italiană cu elemente specifice arhitecturii ruse.

fiórd, golf marin adînc, strîmt, sinuos, mărginit de povîrnişuri abrupte, care pătrunde mult în interiorul uscatului (frecvent cca. 50 km). La origine, **f.** au fost văi glaciare adînci, cu versanţi abrupţi, care în urma invaziei apelor mării s-au transformat în golfuri. Fiordurile sînt frecvente

Fiord

pe ţărmul vestic al Scandinaviei, în nordul Scoţiei, în unele sectoare ale ţărmurilor Groenlandei, Islandei, Noii Zeelande. Cel mai mare fiord este Sognefjord de pe ţărmul Norvegiei (peste 200 km).

fir 1. (TEHNICĂ) Corp de lungime foarte mare în raport cu dimensiunile liniare ale secţiunii lui transversale. — *F. cu plumb,* dispozitiv compus dintr-un **f.** care are la unul dintre capete o greutate metalică conică, cilindrică etc., folosit pentru verificarea verticalităţii unor elemente de construcţie, a unor maşini sau pentru aşezarea aparatelor topografice deasupra punctelor de reper în staţie. — *F. reticular,* fiecare dintre cele două fire foarte subţiri sau (la aparatele noi) fiecare dintre cele două linii gravate pe o lamelă de sticlă, dispusă în interiorul tubului unei lunete, într-un plan perpendicular pe axa longitudinală a tubului. Cele două fire sînt perfect perpendiculare unul pe altul; la luneta topografică unul este vertical iar celălalt orizontal. Punctul de intersecţie al *f. r.* (numit *centrul reticul*), unit cu axul optic al ocularului şi cu punctul topografic vizat, formează *linia de viză.* — (TOPOGR.) *F. stadimetric,* fiecare dintre cele două fire dispuse simetric faţă de unul dintre firele reticulare din luneta topografică, necesare pentru măsurarea indirectă (pe cale optică) a distanţelor în

lucrările de ridicări topografice. **2.** (IND. TEXT.) Produs obținut din fibre textile prin filare (toarcere) manuală sau mecanizată ori din mase de polimeri. — *F. sintetic*, produs textil obținut din polimeri sintetici prin a) filare sub formă de monofilamente continue, b) răsucire a două sau mai multe monofilamente continue și c) toarcerea (paralelizare și răsucire) mecanizată a fibrelor sintetice. V. și fibră. **3.** (ELT.) *Fir de contact electric*, conductă aeriană de cupru sau, mai rar, de alte conductoare metalice, prin care se transmite energie electromagnetică unor vehicule, ca tramvaie, troleibuze, trenuri electrice etc. — *F. de protecție*, conductă electrică neizolată, instalată pe liniile electrice aeriene de înaltă tensiune pentru a le proteja împotriva supratensiunilor atmosferice. Se montează deasupra conductelor active și se leagă la pământ în dreptul stîlpilor de susținere. Se numește și *fir de gardă*. **4.** (HIDROTEHN.) *Firul apei*, linia de pe suprafața unui curs de apă care unește punctele de viteză superficială maximă din toate secțiunile transversale ale acestuia. **5.** *Fir de cale* **a)** (C.F.) Una dintre liniile unei căi ferate duble, triple sau multiple pe care se circulă într-un anumit sens. **b)** (DRUM.) Unul dintre culoarele delimitate ale unei șosele, destinat circulației în același sens a unui șir de vehicule. Se numește și *fir de circulație*. **6.** *Fir magnetic* (TELEC). Fir de oțel sau de alt material feromagnetic utilizat la magnetofoane portabile sau la dictafoane pentru înregistrarea magnetică a semnalelor sonore. — *F. telefonic*, conductă electrică alcătuită din două, uneori trei, conductoare subțiri izolate și, de obicei, răsucite împreună, folosită în instalații telefonice.

Firdousi (Firdusi) (Abul Kasim Mansur) (între 934—941 și 1020), poet clasic persan. Este autorul renumitei epopei „Șah-Name" (Cartea șahilor, 994), pătrunsă de idei patriotice, antiislamice și umaniste. În cele 60 000 de versuri ale epopeii, poetul a prelucrat, pe lîngă izvoare scrise, legende populare arabe. În această lucrare, **F.** s-a afirmat ca adept al statului centralizat și și-a exprimat

Firdousi

încrederea în viitorul luminos al poporului său. Opera conține elemente de filozofie rațională. Epopeea lui **F.** a fost tradusă în multe limbi orientale și vest-europene. Din cauza unei satire la adresa șahului Mahmud Gaznavitul (prelucrată în romînește de G. Coșbuc în poezia „Scrisoarea lui Firdusi către șahul Mahmud"), poetul a fost nevoit să se refugieze la Bagdad, unde a scris epopeea „Iusuf și Zuleika".

firídă (ARHIT.), adîncitură prevăzută în grosimea unui zid

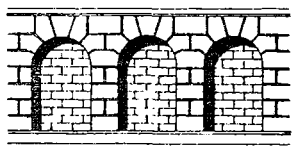

Firide decorative într-un zid plin

cu scop utilitar (pentru amplasarea unor obiecte, rafturi de cărți etc.) sau decorativ (pentru crearea unor planuri variate pe un zid plin, fără ferestre, a unui spațiu destinat așezării unei statui etc.).

firmament (ASTR.) v. **boltă cerească.**

firmán (în persană *ferman* „ordin"), decret, ordin al sultanilor Imperiului otoman, al șahilor Iranului, al diferiților conducători de state din Asia Mijlocie (în evul mediu) și al regelui Afganistanului.

firn (GEOGR.), zăpadă persistentă de pe munții înalți, devenită granulară în urma topirilor și înghețărilor repetate. Datorită tasării sub greutatea noilor straturi de zăpadă acumulate și datorită înghețării apei infiltrate în **f.**, spațiile dintre granule se reduc tot mai mult și **f.** se transformă în gheață, ducînd la formarea ghețarilor.

firnis (CHIM.), soluție preparată din uleiuri vegetale sau din rășini, cu adaos de sicativanți și oxizi metalici, întrebuințată la prepararea vopselelor și a chiturilor sau drept grund pentru vopsitul lemnăriei.

First National City Bank *[fə:st nęșnəl siti bęŋc]* (Prima Bancă Națională din City), unul dintre cele mai mari grupuri financiare din S.U.A., cu sediul central la New York; ca mărime este a treia bancă din S.U.A. Cei mai puternici acționari sînt: Stillman, Rockefeller, Morgan, Dodge etc. Acest grup financiar controlează o serie de mari corporații industriale și financiare, cu active totale de circa 13 200 000 000 de dolari; are legături strînse cu industria de război a S.U.A. **F.N.C.B.** are un rol important în exportul de capital al monopolurilor americane în țările Americii Latine, ale Asiei etc. La începutul anului 1960, banca avea 83 de filiale în 28 de țări.

firúță *(Poa)*, gen de plante erbacee din familia gramineelor. Unele specii de **f.** cresc pe terenuri mlăștinoase (ex. *Poa palustris*), altele pe terenuri umede (ex. *Poa pratensis*), uscate (ex. *Poa bulbosa*) sau prin păduri (ex. *Poa nemoralis*) și sînt răspîndite aproape pe întreg globul terestru, în regiunile de cîmpii ca și în regiunile de munte. Firuța intră în componența pajiștilor din țara noastră.

Firuță

fisc (în statul burghez), denumire generică a organelor de stat avînd atribuții de stabilire și încasare a impozitelor și taxelor.

fiscalism (EC.; în capitalism), politică de sporire excesivă a impozitelor și a taxelor percepute de la populație, care

duce la scăderea nivelului de trai al oamenilor muncii.

Fischart *[fișart]*, Johann (c. 1546—1590), scriitor satiric german, adept al Reformei. Este autorul unor vehemente pamflete, îndreptate împotriva papalității, iezuiților și superstițiilor („Disputa călugărilor desculți", 1570; „Stupul sfintei biserici catolice", 1579; „Tichia iezuiților", 1580). A făcut o prelucrare (1575) a romanului „Gargantua și Pantagruel" al lui Rabelais, în care a biciuit moravurile societății germane a timpului, dezvoltînd tradițiile poeziei populare și ale literaturii satirice. În „Corabia norocoasă din Zürich" (1576) a pledat pentru solidaritatea burgheziei orășenești. A contribuit la înnoirea limbii literare germane, îmbogățind-o cu expresii populare savuroase și cu metafore originale care anunță stilul baroc.

Fischer *[fișer]*, Annie (n. 1916), pianistă maghiară, artistă emerită, laureată a Premiului național „Kossuth" și a Concursului Liszt din 1933. Interpretează în special lucrări de Bach, Mozart, Chopin și Liszt.

Fischer *[fișər]*, Edwin (1886—1960), pianist, dirijor și pedagog elvețian. A studiat la Basel și la Berlin. S-a remarcat în special ca interpret al creației lui Bach, Mozart, Schumann și Brahms.

Fischer *[fișər]*, Emil (1852—1919), chimist german; a făcut cercetări sistematice și profunde în domeniul chimiei organice și biologice, asupra zaharurilor, fermenților, aminoacizilor, polipeptidelor, proteinelor, derivaților purinei, depsidelor și substanțelor tanante. A determinat structura acestora și a realizat numeroase și ingenioase sinteze. Împreună cu fratele său O. Fischer, a obținut fenilhidrazina. A format numeroși elevi, răspîndiți în toată lumea. Laureat al Premiului Nobel (1902).

Fischer *[fișər]*, Ernst (n. 1899), scriitor și activist politic austriac, membru al partidului comunist. A scris drame cu puternic caracter militant socialist („Lenin", 1930), lucrări de estetică materialistă („Poezie și interpretare", 1953; „Despre necesitatea artei", 1960), studii și articole antimilitariste și antifasciste, poezii lirice („Inimă și drapel", 1949; „Căci noi sîntem îndrăgostiți", 1952), romane („Prințul Eugen", 1955, în colaborare) ș.a. Membru al Consiliului Mondial al Păcii.

Fischer *[fișər]*, Hans (1881—1945), chimist german. A studiat coloranții pirolici din sînge și bilă, precum și colorantul verde din plante. A sintetizat și a stabilit structura porfinei, heminei, bilirubinei și a precizat structura clorofilei. Laureat al Premiului Nobel (1930).

Fischer-Dieskau *[fișər-di:skau]*, Dietrich (n. 1925), bariton german renumit, prim solist al Operei din Berlin. S-a făcut apreciat în special ca interpret al liedurilor lui Beethoven, H. Wolf și G. Mahler.

Fisher *[fișə]*, Irving (1867—1947), economist și statistician burghez din S.U.A., aparținînd școlii matematice a economiei politice vulgare. El a negat inevitabilitatea crizelor economice în capitalism, considerînd că prin reglementarea circulației bănești de către bănci este posibilă înlăturarea contradicțiilor capitalismului. **F.** este considerat drept creatorul teoriei matematicii formale a indicilor.

fisibilitáte (IND. LEMN.), proprietate a lemnului de a crăpa sau a se despica de-a lungul unei suprafețe paralele cu fibrele, la solicitarea în această direcție cu ajutorul unei pene.

fisiune nucleară (lat. *fisio, -onis* „desfacere, destrămare"; FIZ.), divizare a unui nucleu atomic greu în două părți cu mase de valori comparabile, prin pătrunderea unei particule în nucleu. **F. n.** a fost descoperită de către fizicienii germani O. Hahn și F. Strassman (1939), care au observat-o la bombardarea uraniului cu neutroni. Teoria **f. n.** a fost elaborată în același an de către I.I. Frenkel, N. Bohr și J.A. Wheeler. Nucleele atomice care pot fi luate în considerare din cauza răspîndirii frecvente în natură și la care se poate produce **f.** nucleului sînt cei doi izotopi naturali ai uraniului $_{92}U^{235}$ și $_{92}U^{238}$, precum și toriul $_{90}Th^{232}$. În cazul **f. n.** a uraniului 238 este nevoie ca neutronii care bombardează să aibă energii mari, iar în cazul uraniului 235 **f. n.** se produce mai ușor prin bombardarea cu neutroni lenți. **F. n.** se obține de asemenea cu particule α cu energii foarte mari (400 MeV), cu deuteroni (200 MeV) și cu fotoni (fotofisiune, la circa 20 MeV). Prin fisionarea nucleelor de uraniu se obțin nuclee cu numere de masă diferite între ele, precum și 2—3 neutroni. Acești neutroni pot, la rîndul lor, să producă noi procese de fisiune și în felul acesta să se continue reacția, ducînd la o reacție în lanț. Deoarece nucleele rezultate din fisiune conțin prea mulți neutroni în structura lor, ele sînt deosebit de instabile și se dezintegrează în serie, emițînd particule β pînă se

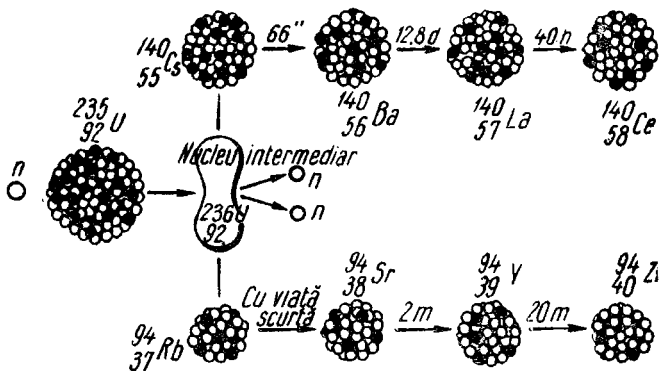

Schema unei fisiuni nucleare posibile a nucleului de uraniu 235 cu dezintegrarea succesivă a nucleelor rezultate din fisiune

ajunge la formarea de nuclee stabile. Astăzi sînt cunoscute mai multe sute de produşi de fisiune şi descendenţi ai acestora (v. familie radioactivă). O parte dintre produşii de fisiune se folosesc azi ca izotopi radioactivi în multe aplicaţii practice (ex. cesiu 137 în defectoscopia gamma nedestructivă). Procesul de **f. n.**, pe care se bazează funcţionarea reactorilor nucleari, este însoţit de o degajare puternică de energie termică. Astfel, prin fisionarea unui nucleu de uraniu 235 se eliberează o energie de circa 200 000 000 de electron-volţi. Procesul de **f. n.** constituie o nouă sursă de energie primară. Reacţia de **f. n.** în lanţ este stăpînită în reactorii nucleari, care pot fi utilizaţi la producerea energiei electrice.

fistic *(Pistacia vera)*, specie de arbore din familia anacardiaceelor, originar din Asia Centrală, cu flori mici de culoare

Fistic

verde, grupate în raceme. Fructul este o drupă cu miezul verde-deschis şi cu gust plăcut. Lemnul conţine o răşină valoroasă, utilizată pentru vopsele de lac. Din seminţe se extrage un ulei gras, folosit în alimentaţie. Se cultivă în ţările tropicale şi subtropicale.

fistulă (lat. *fistula* „canal"; MED.), canal format accidental sau operator, care comunică cu o glandă ori cu o cavitate naturală sau patologică şi care drenează în afară secreţiile acestora (ex. **f.** parotidiană, **f.** intestinală, **f.** gastrică etc.).

fisurare, producerea accidentală, datorită unor suprasolicitări, sau intenţionată a unei crăpături înguste într-un material, într-o rocă etc. — (CONSTR.) *Fisurarea betonului*, fenomenul de apariţie a unor fisuri în zonele întinse ale unui element de construcţie de beton simplu sau armat, cînd sînt depăşite tensiunile de întindere pe care le poate prelua betonul. În general, construcţiile de beton armat obişnuite nu necesită un calcul special la fisurare; calculul se efectuează numai la construcţiile la care apariţia fisurilor nu e admisă (ex. la rezervoare). — (EXPL. PETR.) *F. hidraulică*, operaţie de mărire a afluxului de ţiţei prin crearea unor fisuri în roca în care se găseşte zăcămîntul de ţiţei, în zona de fund a unei sonde. Fisurile se obţin injectînd prin sondă în strat, la presiuni înalte, un fluid de fisurare, amestecat cu nisip de cuarţ, şi un agent care face ca fluidul să-şi micşoreze viscozitatea după fisurare.

fisură 1. (TEHN.) Discontinuitate de forma unei crăpături fine la suprafaţa sau în interiorul unei piese, a unui material, a unei roci etc. şi care, fără influenţe exterioare, nu poate provoca separarea sau ruperea acestora. **2.** (ANAT., MED.) Şanţ, adîncitură sau crăpătură, normală sau patologică, situată pe suprafaţa unui organ. Ex. **f.** ficatului, **f.** craniană, **f.** osoasă, **f.** anală etc.

fişă 1. (BIBL.) Foaie dreptunghiulară de hîrtie sau de carton, de obicei de mărime redusă, care serveşte la notarea datelor culese, a amănuntelor, a izvoarelor etc. în cursul documentării necesare pentru elaborarea unei lucrări. — *F. de bibliotecă*, foaie care cuprinde date privitoare la o carte sau la o publicaţie periodică. — *F. internaţională*, fişă de formatul 12,5 × 7,5 cm (stabilit si aprobat la congresele bibliologice internaţionale), care serveşte la catalogarea publicaţiilor dintr-o bibliotecă. A fost introdusă în bibliotecile multor ţări, printre care şi în cele din ţara noastră. — (TEHN.) *Fişă tehnologică*, fişă care cuprinde indicaţiile tehnice referitoare la tehnologia, organizarea şi planificarea unui proces de lucru. — (CONT.) *F. de evidenţă*, foaie volantă folosită în lucrările de evidenţă contabilă pentru urmărirea sistematică a fiecărui mijloc economic, proces sau sursă sub aspectul creşterii, al diminuării, precum şi al existenţei soldului la o anumită dată. **2.** (ELT.) *Fişă de curent*, piesă de capăt a conductelor electrice, prin care se asigură racordarea lor la alte conducte, la linii sau reţele electrice prin intermediul unei prize

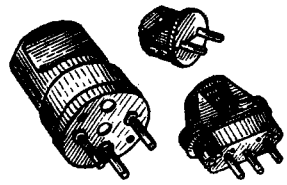

Fişe de curent

de curent. Este formată din piese cilindrice conductoare paralele, în contact electric cu firele cordonului (conductei electrice) şi care pătrund în manşoanele prizei de curent, şi din piese izolante care îmbracă părţile de contact dintre cordon şi piesele cilindrice.

Fitelberg, Grzegorz (1879—1953), dirijor şi compozitor polonez, membru al grupului de creaţie „Tînăra Polonie", care a avut un rol de seamă în dezvoltarea artei naţionale muzicale poloneze. A condus diferite orchestre simfonice şi de operă în Rusia (1914—1921), iar apoi Filarmonica din Varşovia. A compus muzică simfonică şi de cameră, a prelucrat o serie de opere ale lui S. Moniuszko şi a terminat poemul simfonic al lui M. Karłowicz „Episod la mascaradă". Laureat al Premiului de stat.

fitil 1. (IND. TEXT.) Produs textil fabricat prin împletire sau ţesere din fire moi care absorb cu uşurinţă lichidele (ex. **f.** de lampă, **f.** de ungere cu ulei etc.). — *F. de amorsare*, fitil format dintr-un şnur împletit din fire de bumbac, de cînepă, de iută etc., în interiorul căruia se găseşte un miez continuu de pulbere neagră specială, care asigură arderea cu viteză constantă (100—130 cm/min). Este folosit la aprinderea de la distanţă a capselor pentru amorsarea exploziilor cu dinamită sau alt explozibil, în cariere, în mine etc. Se numeşte şi *fitil aprinzător*, *fitil Bickford*. **2.** (CHIM., MINE) *Fitil detonant*, tub subţire din plumb, staniu sau din fibre textile impregnate, care conţine o umplutură

de exploziv cu o mare viteză de transmitere a detonației; servește pentru aprinderea încărcăturilor de explozivi, la provocarea simultană a exploziei în mai multe puncte.

fitínă (BIOCHIM.), sarea de calciu și magneziu a esterului hexafosforic al mezoinozitolului. Se găsește în special în fasole, mazăre, drojdii și mucegaiuri. Se folosește ca medicament în intoxicații cronice și în cursul eforturilor musculare importante.

fíting (engl. *fitting*, de la *fit* „a potrivi"; TEHN.), piesă

Fitinguri

de legătură tubulară, fasonată și în general filetată, cu care se poate realiza o asamblare demontabilă a țevilor metalice sau a armăturilor.

fitocenologíe (gr. *phyton* „plantă", *koinos* „comun" și *logos* „știință"; BOT.), ramură a ecologiei care studiază elementele componente ale asociațiilor vegetale, legile după care se constituie, evoluează și se desfac aceste asociații, răspîndirea și importanța lor economică și științifică, clasificarea lor etc.

fitocenóză (gr. *phyton* „plantă" și *koinos* „împreună, comun"; BOT.), asociație de plante, parte componentă a unui ecosistem, formată din totalitatea organismelor vegetale care trăiesc într-un anumit mediu (biotop) și condiționate de anumiți factori fizico-geografici și biologici. Membrii unei **f.** sînt legați prin raporturi strînse de interdependență atît între ei cît și cu mediul înconjurător. Cunoașterea **f.** este importantă pentru practica agricolă și silvică, pentru studiul pășunilor naturale etc.

fitochimíe (gr. *phyton* „plantă" și *chimie*), studiul proceselor chimice care au loc în plante.

fitofág (gr. *phyton* „plantă" și *phagein* „a mînca"), animal care se hrănește cu plante (frunze, flori, tulpină etc.). Mulți **f.** sînt dăunători ai culturilor, ai pomilor fructiferi, ai pădurilor etc. (ex. omizile, carii, cărăbușii ș.a.). V. și insecte dăunătoare.

fitohormón (BIOCHIM.), substanță naturală din plante, care, în doze foarte mici, exercită o acțiune de reglare și stimulare a înfloririi, creșterii și dezvoltării plantelor. Din fitohormoni fac parte auxinele (acidul indolil acetic și derivații săi) și giberelinele.

fitoncíde (BIOCHIM.), substanțe elaborate în protoplasma celulelor unor plante superioare (usturoi, ceapă, ridichi, eucalipt, unele conifere etc.), avînd proprietăți bactericide și fungicide. Cele mai multe **f.** sînt volatile și, din această cauză, au posibilitatea să acționeze asupra microorganismelor de la distanță. **F.** sînt folosite în agricultură pentru combaterea unor agenți patogeni ai animalelor și plantelor.

fitopatogén (gr. *phyton* „plantă", *pathos* „boală" și *genan* „a produce"), agent de natură fizică, chimică sau infecțioasă (parazitară) care produce îmbolnăvirea plantelor.

fitopatologíe (gr. *phyton* „plantă", *pathos* „boală" și *logos* „știință"), ramură a biologiei care se ocupă cu studiul bolilor plantelor, al agenților care le produc și al metodelor de combatere și de prevenire a îmbolnăvirilor. Datele **f.** sînt utilizate pe larg în practica agricolă și silvică. O contribuție însemnată la dezvoltarea acestei discipline a adus Traian Săvulescu, creatorul școlii românești de fitopatologie.

fitoplanctón (BOT.), totalitatea plantelor acvatice inferioare (alge, diatomee, flagelate etc.) care trăiesc plutind pasiv în apa bălților, a lacurilor, a rîurilor, a mărilor și a oceanelor. **F.** formează baza nutriției multor animale acvatice.

fitosteról, substanță cu structură sterolică, izolată din plante (porțiunea nesaponificabilă a grăsimilor vegetale). Brasicasterolul (din uleiul de rapiță), spinasterolul (din spanac), stigmasterolul (din uleiul de soia) sînt **f.** Acesta din urmă este cel mai studiat și servește la sinteza unor hormoni sexuali.

fitotehníe (AGR.), știință care cercetează cerințele plantelor cultivate față de mediul înconjurător și elaborează cele mai potrivite metode de lucrare a solului pentru crearea condițiilor favorabile creșterii plantelor cultivate, în vederea obținerii unor producții mari și de calitate superioară. V. și agronomie; cultura plantelor.

fitoterapíe, tratare a plantelor cultivate sau a semințelor cu diferite produse chimice (sulfură de carbon, formalină, zeamă bordeleză etc.) sau cu agenți fizici (temperatura ridicată, lumina etc.), în vederea combaterii bolilor și dăunătorilor care atacă culturile agricole.

fitotóxic (FITOPAT.), preparat chimic care, în anumite concentrații, are o acțiune vătămătoare asupra plantelor. Unele preparate **f.**, numite erbicide (ex. simazin, atrazin, DNOC, 2—4 D etc.), au o acțiune toxică numai asupra anumitor grupe de plante și se folosesc în combaterea buruienilor din culturile agricole.

fitotrón, instalație specială prin care, dirijînd temperatura, umiditatea, lumina etc., se pot crea condiții foarte variate pentru diferite experimentări cu plante din orice regiune geografică a globului: plantelor li se oferă condiții asemănătoare cu cele ale locului de origine sau deosebite de cele ale acestuia. Se studiază mai ales comportarea plantelor la diferite grade de temperatură, umiditate atmosferică, lumină, curenți de aer etc.

Fiume v. **Rijeka.**

fixáre 1. (FIZICĂ) Operație de dizolvare și eliminare a halogenurii de argint din părțile neimpresionate de lumină ale stratului fotosensibil de pe un material fotografic (pozitiv sau negativ). Prin această operație, materialul developat devine insensibil la lumină și imaginea fotografică stabilă nu mai poate fi distrusă cînd este expusă la lumină. Se realizează după de-

velopare, cu ajutorul unor soluții de fixatori. **2.** (HIST., MICROBIOL.) Operație premergătoare colorării fragmentelor de organe sau a bacteriilor, care are ca scop coagularea proteinelor celulare și conservarea piesei anatomice respective. **F.** se efectuează prin mijloace fizice (ex. la flacără) sau prin agenți chimici (formol, alcool, acid osmic etc.). După fixare și colorare, preparatul se secționează și se așază pe o lamă de sticlă în vederea examinării lui la microscop. — *Fixarea azotului*, asimilarea azotului elementar atmosferic de către unele microorganisme fixatoare de azot, care trăiesc libere în sol, sau de către microorganismele care trăiesc în simbioză cu rădăcinile unor plante superioare, mai ales ale leguminoaselor (ex. mazărea, fasolea ș.a.). Prin *f. a.* solul se îmbogățește cu compuși ai azotului, care pot fi folosiți de alte microorganisme și de plantele superioare. — (MED.) *Fixarea complementului*, metodă de laborator, folosită în practica medicală pentru diagnosticarea unor boli bacteriene sau virotice. Reacția Bordet-Wassermann, utilizată în diagnosticul sifilisului, se bazează pe *f. c.*

fixativ (CHIM.), soluție incoloră (lapte, clei sau șerlac în alcool) care servește la acoperirea, prin stropire cu ajutorul unui pulverizator, a desenelor executate în cărbune sau a pastelurilor, pentru a le feri de ștergere.

fixatór 1. (CHIM.) Substanță folosită pentru fixarea materialului fotosensibil expus și developat, astfel încît să nu mai fie sensibil la lumină. În tehnica fotografică se folosesc soluțiile de tiosulfat de sodiu sau de amoniu și cianura de potasiu ori de sodiu, iar pentru hîrtia ozalid amoniacul gazos. **2.** (IND. TEXT.) Substanță chimică folosită în finisarea textilă pentru fixarea coloranților și mărirea rezistenței lor la acțiunea apei și a săpunului. **3.** (BIOCHIM.) Agent fizic sau substanță chimică care produce coagularea protoplasmei vii, permițînd astfel conservarea structurilor și studiul microscopic al țesuturilor fixate (ex. căldura, razele ultraviolete, alcoolii, acizii, formaldehida, diferite amestecuri fixatoare).

fixísm, concepție care neagă procesul evoluției lumii vii și care consideră că speciile de plante și animale sînt invariabile în decursul întregii istorii a Pămîntului. Concepția fixistă a fost predominantă în antichitate, în evul mediu și la începutul epocii moderne. Ea a cunoscut o puternică recrudescență în sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Reprezentanții săi cei mai de seamă au fost K. Linné și G. Cuvier. **F.** este o concepție idealistă și metafizică, strîns înrudită cu c r e a ț i o n i s m u l și derivată din acesta. Caracterul neștiințific și retrograd al **f.** a fost demonstrat de Ch. Darwin, care a pus bazele teoriei științifice despre evoluția viețuitoarelor (v. e v o l u ț i o n i s m).

Fizeau *[fizó]*, Hippolyte Louis (1819—1896), fizician francez, specialist în optica fizică; a fost membru al Academiei de Științe din Paris. A elaborat una dintre metodele de măsurare a vitezei luminii (1849) și a studiat influența mișcării mediilor materiale asupra propagării luminii prin ele. A propus (1852) metode de măsurare a dilatării cristalelor și a diametrului stelelor fixe pe baza interferenței luminii.

fizica terenurilor (GEOL.), ramură a geologiei tehnice care studiază proprietățile geologice-tehnice ale rocilor în raport cu comportarea lor sub sarcina construcțiilor și schimbările care se produc în roci datorită factorilor naturali și artificiali.

fízică (gr. *physis* „natură"), știință a naturii care studiază structura materiei, proprietățile generale și legile de mișcare a materiei (mecanice, termice, electromagnetice etc.) și transformările reciproce ale acestor forme de mișcare. S-a păstrat mult timp o împărțire a fizicii pe capitole corespunzătoare în mare parte organelor de simț afectate de fenomenele studiate: *mecanica*, care studiază echilibrul și mișcarea corpurilor; *căldura*, care studiază fenomenele legate de mișcarea termică și de temperatură; *acustica* care studiază fenomenele legate de simțul auzului; *optica*, care studiază fenomenele legate de simțul văzului; *electricitatea* și *magnetismul*. Pe măsura dezvoltării fizicii, aceste capitole clasice au început să se întrepătrundă, încît azi nu mai este cu putință o delimitare precisă. **F.** contemporană se împarte, după obiectul de studiu, în: *f. moleculară*, *f. atomică*, *f. electronică*, *f. nucleară*, *f. particulelor elementare și a razelor cosmice* (sau a particulelor de mare energie), *f. corpului solid* (cu subîmpărțiri ca: *f. metalelor*, *f. semiconductoarelor*), *f. plasmei*, *f. temperaturilor joase* etc. Un domeniu important al **f.** îl constituie *f. teoretică*, cu capitolele sale: mecanica analitică, mecanica mediilor continue, termodinamica, mecanica statistică, electrodinamica, mecanica cuantică, teoria relativității, teoria cuantică a cîmpurilor, teoria stării solide etc. Limitele dintre **f.** și celelalte științe ale naturii nu pot fi stabilite cu precizie. Există domenii vaste comune **f.** și altor științe, ca **f.** matematică, astrofizica, chimia fizică, biofizica, geofizica etc. Deosebit de strînsă este legătura dintre **f.** și tehnică. Nevoile practice ale oamenilor au servit drept impuls pentru dezvoltarea **f.**, ca și a celorlalte științe. Mecanica a apărut la egipteni și la grecii antici, în legătură directă cu problemele puse de tehnica construcțiilor și de tehnica militară. În antichitate au apărut de asemenea primele cunoștințe în domeniul opticii geometrice și a acusticii muzicale. Filozofia antică și, o dată cu ea, **f.**, care nu era diferențiată de filozofie, au formulat primele idei asupra structurii atomice a corpurilor (Democrit, Epicur, Lucrețiu), ideea infinității cosmosului, ideea continuului, ideea unei legități naturale. Au apărut noțiunile abstracte de spațiu, timp și mișcare, elemente fundamentale ale imaginii fizice a lumii. Cu toate acestea, observațiile și cercetările experimentale de **f.** au avut pînă în sec. XV—XVI un caracter întîmplător. *Prima perioadă de dezvoltare* a **f.** în înțelesul ei mo-

dern începe în secolul al XVII-lea, cu lucrările lui G. Galilei, care, în luptă cu **f.** aristotelică a scolasticii, a inițiat metodele experimentale în **f.** Opera lui Galilei este continuată de R. Descartes și Chr. Huyghens. Legile fundamentale ale mecanicii au fost formulate de I. Newton în „Principiile matematice ale filozofiei naturale" (1687). Plecînd de la legile mișcării planetelor, stabilite de J. Kepler, Newton formulează legea atracției universale. Această mare descoperire a demonstrat contemporanilor marile posibilități ale științei și a schimbat total concepția despre univers. În sec. al XVII-lea s-au pus bazele principalelor ramuri ale **f.** (studiul gazelor, acusticii, căldurii, opticii, electricității și magnetismului), care se dezvoltă în sec. al XVIII-lea. Deși experiența și raționamentul matematic deveniseră metode de bază, în **f.** predomina metoda metafizică, diferitele aspecte ale fenomenelor fizice fiind considerate independente unele de altele și ca efecte ale unor substanțe „imponderabile" (ex. flogisticul, eterul etc.). Împotriva acestui punct de vedere s-au ridicat L. Euler și M.V. Lomonosov, care au negat existența substanțelor imponderabile, întrevăzînd legătura dintre fenomenele termice și proprietățile gazelor, dependența lor de mișcarea unor particule mici „insensibile". De asemenea ei au prevăzut legătura dintre electricitate și lumină. Lomonosov a enunțat ideea conservării mișcării și a materiei, iar Lavoisier legea conservării masei. *A doua perioadă* începe în primele decenii ale sec. XIX, fiind inaugurată prin descoperirea curentului electric (L. Galvani și A. Volta), a electrolizei (H. Davy), a arcului electric (V. V. Petrov), a interferenței (Th. Young), a polarizării luminii (E. L. Malus) și a difracției luminii (A. J. Fresnel) etc., precum și prin dezvoltarea cercetărilor teoretice care au imprimat **f.** un caracter de știință unitară. O mare influență asupra dezvoltării **f.** a exercitat dezvoltarea chimiei. Unitatea tuturor fenomenelor fizice a fost demonstrată prin stabilirea legii conservării și transformării energiei de către J. R. Mayer, J.P. Joule și H. Helmholtz. Teoria cinetică a gazelor, bazată pe concepția atomică a structurii materiei, s-a cristalizat prin lucrările lui R. Clausius, J. C. Maxwell și L. Boltzmann. Dezvoltarea teoriei ondulatorii a luminii (Young, Fresnel, Arago) și crearea electrodinamicii de către A. M. Ampère pentru explicarea interacțiunilor dintre curenții electrici și magneți și a cauzei magnetismului au dus în cele din urmă la teoria electromagnetismului a lui M. Faraday și Maxwell. Dezvoltarea **f.** a făcut să crească în a doua jumătate a sec. al XIX-lea rolul acesteia în tehnică. Termodinamica a contribuit la perfecționarea continuă a mașinilor tehnice. A apărut tehnica temperaturilor joase, iar electromagnetismul a dus la dezvoltarea telecomunicațiilor (telegraf, telefon, radiocomunicație), a generatoarelor și a motoarelor electrice, a transmisiunii energiei electrice, în scopul transformării ei, la locul de utilizare, în alte forme de energie (luminoasă, mecanică etc.). A crescut de asemenea influența **f.** și asupra celorlalte științe ale naturii. *A treia perioadă (contemporană)* începe în ultimii ani ai sec. al XIX-lea; ea se caracterizează prin îndreptarea cercetărilor spre cunoașterea microstructurii corpurilor și dezvoltarea **f.** moleculare și atomice. Noua epocă începe cu descoperirea electronului și cu studiul proprietăților lui (J.J. Thomson, H. Lorentz). Studiul teoretic și experimental al distribuției energiei în spectrul de radiație a corpurilor incandescente și acela al efectului fotoelectric au dus la ipoteza cuantică a lui M. Planck (1900) și la ipoteza fotonică (corpusculară) a luminii a lui A. Einstein (1905). Dinamica electronilor, dezvoltată de Lorentz, a dezvăluit contradicții a căror rezolvare a dus la teoria relativității restrînse (1905) și a relativității generalizate (1916), formulate de Einstein. Explicarea, pe baza structurii și stabilității atomului, a regularităților din spectrele atomice a dus la modelul atomic al lui N. Bohr (1913). Cu această ocazie Bohr a scos în evidență nevalabilitatea legilor mecanicii clasice pentru descrierea mișcării electronilor în atomi. Această dificultate a fost rezolvată prin extinderea dualității de aspect (undă-corpuscul), postulat de Einstein în cazul luminii, la toate particulele materiale, ceea ce a dus la crearea mecanicii cuantice (L. de Broglie, E. Schrödinger, W. Heisenberg). Pe baza mecanicii cuantice s-a putut explica stabilitatea sistemului atomic, formarea moleculelor, proprietățile corpurilor solide etc. Caracteristic pentru **f.** sec. al XX-lea este dezvoltarea tehnicii experimentale și a preciziei măsurătorilor. Aceasta a permis un progres continuu în cunoașterea structurii materiei. Descoperirea radioactivității naturale de către H. Becquerel, P. Curie și M. Skłodovska-Curie (1896) a fost urmată de descoperirea izotopilor, a transmutării artificiale a nucleelor, de către E. Rutherford (1919). Studiul reacțiilor nucleare și apoi al razelor cosmice a permis descoperirea de noi particule elementare: neutronul, pozitronul, apoi a radioactivității artificiale de către Frédéric și Irène Joliot-Curie (1934) și a fenomenului fisiunii nucleului de uraniu de către O. Hahn și F. Strassman (1939), dînd posibilitate utilizării energiei nucleare prin reacții în lanț (F. Joliot-Curie, 1939), realizarea primului reactor atomic (E. Fermi, 1942). Începuturile folosirii pașnice a energiei nucleare aparțin U.R.S.S., unde s-a construit în 1954 prima centrală atomoelectrică. În ultimele decenii, majoritatea domeniilor **f.** au suferit modificări sau completări importante, care echivalează cu o adevărată revoluție științifică. Răsturnarea reprezentărilor fizicii clasice o dată cu descoperirea radioactivității, a electronului, imposibilitatea de a explica toate procesele fizice cu ajutorul legilor mecanicii au dus, în condițiile necunoașterii dialecticii și ale predominării filozofiei idealiste în țările burgheze,

la apariția unui curent în sînul fizicienilor care punea la îndoială sau nega existența materiei, a realității obiective și valoarea de adevăr obiectiv a teoriilor fizicii (idealismul „fizic"). Acest curent a fost combătut de marea majoritate a fizicienilor, care s-au situat pe pozițiile materialismului spontan, științific-naturalist. Cauzele profunde și esența idealismului fizic au fost dezvăluite de V.I. Lenin în cartea sa „Materialism și empiriocriticism", ale cărei teze au fost confirmate de dezvoltarea ulterioară a fizicii. O importanță deosebită are în prezent elaborarea unui tablou fizic al lumii, care să reflecte în mod dialectic legitățile obiective ale naturii și materiei. Însemnătatea alegerii sau elaborării unui tablou fizic al lumii materiale provine din marea influență pe care o exercită acest tablou asupra cercetărilor fizice concrete și a aplicațiilor practice de producție. Justețea noilor ipoteze ce se enunță în fizica modernă depinde și ea, în mare măsură, de tabloul fizic general ce stă la baza lor. Întreaga dezvoltare a fizicii dovedește justețea legilor fundamentale ale dialecticii, confirmă justețea tezelor materialist-dialectice despre unitatea materială a lumii, despre inepuizabilitatea materiei și caracterul ei complex, despre caracterul relativ, dar neîncetat perfectibil al cunoștințelor științifice. Istoria fizicii în țara noastră începe în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, o dată cu înființarea primelor universități și societăți științifice. Cei dintîi fizicieni români care au contribuit la dezvoltarea **f.** la noi au fost: E. Bacaloglu, care a publicat primele lucrări științifice românești de matematică, fizică și chimie; C. Miculescu, care a determinat echivalentul mecanic al căldurii cu o remarcabilă precizie; Șt. Hepites, cu studii noi în domeniul magnetismului terestru și în domeniul climatologiei; D. Negreanu, care a studiat conductibilitatea electrică și a înființat primul laborator de electricitate; D. Hurmuzescu, inițiatorul învățămîntului electrotehnic la noi; E. Neculcea, cu studii în domeniul spectroscopiei și al **f.** teoretice; Șt. Procopiu, care a definit primul unitatea momentului magnetic atomic, cunoscut sub numele de magnetonul lui Bohr, și a adus multe alte contribuții în optică, electricitate și magnetism; E. Bădărău și Th. V. Ionescu, care au fundat școli românești de cercetări asupra descărcărilor electrice în gaze; H. Hulubei, care a adus contribuții importante în domeniul **f.** atomice; Ș. Țițeica, care a fundat prima școală românească de **f.** teoretică; A. Ionescu, care a făcut cercetări importante de **f.** moleculară etc. După 23 August 1944 și o dată cu reorganizarea Academiei (1948), cercetările în domeniul **f.** au căpătat un nou impuls în țara noastră. Au fost create condiții materiale optime pentru cercetare și pentru pregătirea cadrelor de specialiști în acest domeniu. Au fost create primele institute de cercetare științifică în domeniul **f.**: Institutul de fizică al Academiei R.P.R., Institutul de fizică atomică al Academiei R.P.R. (I.F.A.), înzestrat cu un ciclotron și un reactor nuclear, în jurul cărora s-au dezvoltat cercetări experimentale și teoretice de fizică atomică și nucleară. Laboratoarele de fizică din cadrul institutelor de cercetare și de învățămînt au fost reutilate și dotate cu aparatură din cea mai modernă. Cercetările din domeniul **f.** îmbrățișează toate sectoarele, mai cu seamă direcțiile de cercetare legate nemijlocit de rezolvarea unor necesități practice impuse de dezvoltarea bazei economice a construirii socialismului în patria noastră. Printre cei care au contribuit în ultima vreme la dezvoltarea **f.** în R.P.R. sînt: I. Agîrbiceanu (optică și spectroscopie), Fl. Ciorăscu (descărcări în gaze, fizica solidului), R. Grigorovici (optotehnică, semiconductoare), V. Novacu (fizică teoretică), V. Mercea și I. Ursu (fizică moleculară) etc. — *F. atomică*, ramură a **f.** care studiază proprietățile fizice ale atomilor, atomul fiind privit în întregul său, deci ca un nucleu căruia îi este asociat un număr de electroni. *F. a.* este distinctă de *f. nucleară*, al cărei obiect îl constituie studiul nucleului, deși sînt inevitabile unele suprapuneri ale preocupărilor lor. Structura atomică a materiei a fost postulată de Democrit în jurul anului 400 î.e.n., însă demonstrarea prin metode științifice a existenței atomilor a fost făcută abia în secolul al XIX-lea. Primul pas a fost făcut de Dalton, prin descoperirea legii proporțiilor multiple (1804). Legea volumelor a lui Gay-Lussac (1805) și legea lui Avogadro asupra compoziției volumetrice a gazelor au însemnat contribuții esențiale în același sens. Studiul mișcării browniene, pusă în evidență pentru întîia oară în 1827 de R. Brown, a dus la teoria cinetică a gazelor, iar lucrările lui Faraday asupra electrolizei din aceeași epocă au dovedit că atît substanța cît și curentul electric posedă structuri discrete. Un progres esențial a însemnat ulterior descoperirea electronului (1897) ca element de structură a sarcinii electrice negative, urmată de aceea a ionilor pozitivi purtători de una sau mai multe sarcini electrice egale cu a electronului, dar de semn contrar. S-a impus astfel concluzia că un atom trebuie să fie format dintr-un număr egal de electroni și de sarcini pozitive. Următorul pas important a fost făcut în 1911 de către Rutherford, care, studiind împrăștierea radiațiilor corpusculare ale radiului de către o foiță de plumb, a ajuns la concluzia că atomul este format dintr-un nucleu greu care poartă toată sarcina electrică pozitivă a atomului și ale cărui dimensiuni sînt mici în comparație cu ale atomului; în jurul nucleului se află un număr de electroni care compensează exact sarcina lui pozitivă. Prin aplicarea metodelor mecanicii cuantice s-au putut prevedea fenomene atomice noi și s-au integrat multe dintre concepțiile noastre asupra structurii atomului într-o sistematică mai clară. Fizica atomică cuprinde azi un număr foarte mare de capitole, printre care cele mai importante sînt: studiul spec-

trelor atomice de emisiune şi absorbţie, interacţiunea cu atomii a electronilor, a razelor gamma şi a diverselor radiaţii, producerea, absorbţia şi proprietăţile razelor X. V. şi model atomic. — *F. clasică*, fizica sec. XVIII—XIX, ale cărei baze au fost puse în lucrările lui G. Galilei şi I. Newton. În acest domeniu a predominat concepţia mecanicistă, metafizică. Spre deosebire de fizica cuantică, *f. c.* se referă la studiul fenomenelor macroscopice. Se caracterizează prin teoria spaţiului şi a timpului absolut, a cauzalităţii şi a determinismului mecanicist absolut. Fizica de la sfîrşitul sec. al XIX-lea, reprezentată prin concepţiile atomistice asupra mecanicii, cineticii gazelor, termodinamicii şi electromagnetismului, era privită de contemporani ca fiind aproape terminată, ajunsă la punctul culminant al evoluţiei sale. Se părea că fenomenele fizice pot fi reduse la mişcarea (deplasarea în spaţiu) a moleculelor sau la vibraţiile eterului. Explicarea fenomenelor fizice în acea vreme era redusă deci la nişte modele mecanice uşor de înţeles pe baza practicii nemijlocite. Între modelele mecaniciste şi faptele experimentale s-au ivit însă contradicţii puternice (cazul eterului elastic); de asemenea s-au ivit contradicţii între substanţa cu structură discontinuă (atomică) şi eter, substrat ipotetic al cîmpului electromagnetic. Aceste contradicţii au fost rezolvate de noua etapă a dezvoltării fizicii, caracterizată îndeosebi prin apariţia mecanicii cuantice şi a teoriei relativităţii, dovedindu-se caracterul limitat al legilor f. clasice, faptul că ele constituie doar un caz particular al legilor fizicii cuantice şi relativiste. — *F. cuantică*, domeniu al fizicii care studiază microprocesele atomice şi nucleare, ţinînd seama de discontinuitatea mărimilor fizice specifice stării microobiectelor. Caracteristic este schimbul de energie (absorbţie sau emisiune) de către sistemele atomice, moleculare, prin cuante (cantitate finită) de energie. Pentru energia emisă sau absorbită sub formă de radiaţii de frecvenţă ν, cuanta de energie este egală cu $h\nu$, unde h este constanta universală de acţiune a lui Planck ($h = 6{,}624 \cdot 10^{-27}$ erg. s). Studiul sistemelor atomice a dus la descoperirea cuantificării energiei, adică la descoperirea faptului că energia atomului în stare staţionară poate avea doar anumite valori discrete. Explicarea microprocesele lor a fost posibilă prin crearea mecanicii cuantice şi apoi a electrodinamicii cuantice, respectiv a teoriei cuantice a cîmpurilor, care sintetizează aspectele corpuscular şi ondulator, aparent contradictorii, ale microobiectelor. — *F. electronică*, ramură a fizicii care se ocupă cu studiul fenomenelor provocate de electronii liberi, precum şi cu fenomenele care conduc la eliberarea electronilor din substanţele solide, lichide şi gazoase. A apărut la sfîrşitul sec. al XIX-lea, o dată cu descoperirea pe cale experimentală a electronului, şi s-a dezvoltat mult în prima jumătate a sec. al XX-lea. Descărcările electrice în gaze constituie unul dintre capitolele cele mai importante ale *f. e.* Progresul *f. e.* a antrenat în special dezvoltarea tuburilor electronice cu vid şi cu gaze. Ramura cea mai nouă a *f. e.* este fizica plasmei. — *Fizica plasmei*, ramură a fizicii electronice care studiază fenomenele materiei în stare de plasmă. — *F. moleculară*, denumire sub care, în sens larg, se înţelege studiul tuturor fenomenelor fizice legate de mişcările şi de interacţiunile moleculelor. În sens restrîns, păstrat încă prin tradiţie, dar folosit acum din ce în ce mai rar, se înţelege aspectul exterior al fenomenelor de *coeziune, adeziune, tensiune superficială a fluidelor, capilaritate* şi *adsorbţie*. — *F. nucleară*, ramură a fizicii care studiază proprietăţile nucleului atomic. Este unul dintre cele mai tinere capitole ale ştiinţei. Deşi primul fenomen natural de origine internucleară, radioactivitatea uraniului, a fost descoperit în anul 1896, iar prima reacţie nucleară artificială a fost provocată abia în anul 1919 prin bombardarea nucleelor de azot cu particule ale radiului, dezvoltarea puternică a acestui domeniu se datoreşte descoperirilor fundamentale din deceniul al patrulea al sec. al XX-lea, o dată cu punerea în evidenţă în 1939 a fenomenului de fisiune nucleară. *F. n.* poate fi împărţită în *f. n.* a energiilor joase şi în *f. n.* a marilor energii. Prima parte se ocupă cu modul în care sînt dispuse particulele nucleare (neutronii şi protonii) în interiorul nucleelor şi cu natura forţelor care se exercită între aceste particule. Procesele care se studiază aici implică energii de ordinul mai multor milioane de electron-volţi (MeV), care sînt folosite pentru a produce mezoni şi aşa-zisele particule stranii. Interacţiunile dintre aceste particule, precum şi rolul lor în structura nucleului sînt supuse acum unui studiu foarte intens. Cercetările în domeniul *f. nucleare* a energiilor mari au început cu ajutorul razelor cosmice, din cauză că razele cosmice primare, care vin din adîncul universului, sînt în cea mai mare parte formate din protoni cu energii care ating multe mii de BeV. În momentul de faţă, particule cu energii de ordinul a 35 BeV sînt produse cu ajutorul acceleratoarelor de particule. Dezvoltarea impetuoasă a *f. n.* în ultimii ani se datoreşte posibilităţilor largi de aplicaţii practice pe care le deschide. Există însă multe aspecte nebănuite ale forţelor nucleare şi ale structurii nucleelor, de la a căror rezolvare se aşteaptă atît elaborarea unei noi teorii fizice, mai cuprinzătoare decît teoriile precedente, cît şi extinderea aplicaţiilor practice ale energiei nucleare. — *F. relativistă*, domeniu al fizicii care studiază legile de mişcare a corpurilor cînd viteza lor atinge valori apropiate de viteza luminii. Teoria relativităţii, ale cărei baze au fost puse de A. Einstein (1905), este o teorie a spaţiului şi timpului care a dus la stabilirea unei legături universale dintre spaţiu şi timp. Pe baza teoriei relativităţii s-a elaborat mecanica relativistă, care s-a dove-

dit a fi o aproximație mai bună decît mecanica clasică în cazul mișcărilor cu viteze mari apropiate de viteza-limită (viteza luminii). De asemenea legile fenomenelor electromagnetice capătă o formulare nouă în electromagnetica relativistă, explicînd corect fenomene ale corpurilor în mișcare, ca inducție unipolară, efectul Doppler etc. — ***Fizica solidului***, ramură a fizicii care cuprinde rezultatele experimentale și teoretice privind proprietățile corpurilor aflate în stare solidă. Pentru studiul teoretic al proprietății corpurilor solide, *f. s.* folosește diferite metode din mecanică, elasticitate, termodinamică, electrodinamică, cristalografie, mecanică cuantică, fizică atomică și îndeosebi din fizica statistică. Obiectul *f. s.* este explicarea proprietăților macroscopice ale corpurilor solide pe baza structurii lor microscopice. În *f. s.* au fost studiate în special corpurile cristalizate; o dezvoltare mai largă a luat studiul metalelor, al corpurilor semiconductoare, al dielectricilor, insistîndu-se asupra proprietăților lor electrice, termice, magnetice, optice. *F. s.* prezintă o mare importanță practică, datorită multiplelor ei aplicații în metalurgie, electrochimie, electronică ș.a. Ea a început să se dezvolte mai ales din al treilea deceniu al sec. al XX-lea, după ce mecanica cuantică a permis să se elaboreze teoria cuantică a metalelor și a semiconductoarelor. Progresele tehnicii moderne, care impuneau dezvoltarea mai ales a fizicii metalelor și semiconductoarelor, au dus la o creștere rapidă a importanței *f. s.* în ultimii 15 ani. — ***F. statistică***, ramură a fizicii teoretice (creată de Maxwell și Boltzmann și sistematizată de Gibbs) în care se deduc proprietățile macroscopice ale stării unui sistem prin studiul mișcării colectivelor de particule microscopice care-l alcătuiesc. Ca aparat matematic, *f. s.* folosește calculul probabilităților. Cu ajutorul *f. s.* se fundamentează termodinamica. — ***Fizica temperaturilor joase***, domeniu al fizicii care studiază metodele de obținere a temperaturilor apropiate de zero absolut, precum și fenomenele specifice acestor temperaturi. Dezvoltarea acestui domeniu a început la sfîrșitul secolului trecut, o dată cu descoperirea metodei de lichefiere a aerului, atingîndu-se prin aceasta temperaturi în jurul a 100°K (grade Kelvin). În 1908 Kammerlingh-Onnes a atins 4°K prin lichefierea heliului, iar puțin mai tîrziu, prin evaporarea heliului lichid în vid înaintat, s-a obținut 0,71°K. În 1933 limita inferioară a temperaturilor produse în laborator, obținută prin folosirea efectului magnetocaloric, a fost de 0,31°K. Perfecționarea acestei metode a permis obținerea unei temperaturi de 0,0015—0,003°K. În ultimul timp s-au obținut temperaturi și mai scăzute, punîndu-se în valoare efectul magnetocaloric nuclear. La aceste temperaturi joase, proprietățile substanței sînt guvernate de faptul că coeficienții de dilatare, căldurile specifice și entropia tind către zero. De asemenea metalele și aliajele devin supraconductoare (v. s u p r a c o n d u c t i b i l i t a t e). De curînd au fost descoperite proprietăți noi ale heliului II (stare a heliului lichid la temperatură mai mică decît 2,19°K); heliul devine „suprafluid", ridicîndu-se de la sine pe pereții vasului care-l conține; viscozitatea lui este extrem de mică, iar conductibilitatea termică foarte mare. Interpretarea acestor fenomene a fost în mare parte realizată de către școala sovietică, creată de N.N. Bogoliubov. Studiul corpurilor la temperaturi joase are aplicații importante (ex. la aliajele supraconductoare pentru obținerea de cîmpuri magnetice foarte intense cu consum mic de energie, la realizarea unui nou element de comandă pentru circuite electronice, criotronul, care are aplicații în calculatoarele electronice etc.).

fiziocrații (gr. *physis* „natură" și *kratos* „putere"), economiști francezi din secolul al XVIII-lea, reprezentanți ai burgheziei. Principalii ei reprezentanți au fost F. Quesnay și A. Turgot. Fiziocrații au meritul de a fi transpus cercetarea originii plusvalorii din sfera circulației în sfera producției nemijlocite, punînd prin aceasta bazele analizei producției capitaliste. Ei înțelegeau însă prin „produs net" surplusul de produse și deci de valoare peste cheltuielile de capital necesitate de procesul de producție și considerau în mod greșit că acesta poate lua naștere numai în agricultură, fiind un dar al naturii. „Meritul esențial al fiziocraților constă în aceea că, în limitele orizontului burghez, au făcut analiza capitalului. Tocmai acest merit al lor face ca ei să fie adevărații părinți ai economiei moderne" (K. Marx). Fiziocrații susțineau că fenomenele economice se desfășoară potrivit unor legi naturale, deci independent de voința oamenilor și a statului. Totodată, ei au considerat în mod greșit legile economiei capitaliste drept legi ale producției în general, fiind partizanii dominației nelimitate a proprietății private, ai liberei concurențe, ai neintervenției statului în viața economică. În opoziție cu ***mercantiliștii***, care afirmau că avuția ia naștere în procesul circulației mărfurilor, iar banii sînt unica formă a avuției sociale, **f.** considerau că unicul izvor al avuției este producția agricolă, singura clasă productivă fiind arendașii și muncitorii salariați care lucrează în agricultură. Caracterul burghez al doctrinei economice a fiziocraților apare evident și din teza potrivit căreia clasa proprietarilor (proprietarii funciari, funcționarii de stat, reprezentanții bisericii) își însușește întregul produs net, sub forma rentei funciare, și ea trebuie să suporte deci toate impozitele către stat. **F.** au încercat pentru prima oară să analizeze procesul reproducției și repartiției produsului social total în condițiile capitalismului. În cunoscutul său „Tablou economic", Quesnay a prezentat, sub forma unei scheme, posibilitatea reproducției capitaliste simple. Cu toate că a semnalat greșelile și contradicțiile acestui tablou, Marx l-a calificat drept „cea mai genială idee din cîte a formulat pînă acum economia politică". Marx a dezvăluit esența burgheză, ascunsă sub un înveliș feudal,

a gîndirii economice a **f.**, subliniind însă că „sistemul fiziocraților este prima concepție sistematică a producției capitaliste".

fiziognomonie (gr. *physis* „natură" și *gnomon* „care cunoaște"), pretinsă știință care caută să determine caracterul și tipul oamenilor după înfățișarea lor fizică, în special după trăsăturile feței. Principalul popularizator al **f.** a fost scriitorul mistic elvețian J.K. Lavater (1741—1801). Diversele încercări de a da **f.** un fundament științific, începînd cu medicul german F.J. Gall (1758—1828), fondatorul f r e n o l o g i e i, și sfîrșind cu somatologul Ernst Kretschmer, au eșuat.

fiziologie (gr. *physis* „natură" și *logos* „cuvînt, știință"), știință care se ocupă cu legile de funcționare a organismului viu. — *Fiziologia animalelor și a omului*, ramură a biologiei care studiază funcțiunile celulelor, țesuturilor, organelor, aparatelor și sistemelor, mecanismele de reglare a funcțiunilor și de integrare a acestora în organismul animal. Spre deosebire de anatomie, care studiază static organismul, făcînd abstracție de funcțiunile sale vitale, *f. a. și a o.* îl studiază în timpul desfășurării activității sale. La început, *f. a. și a o.* a utilizat ca metode de studiu observația și descrierea, apoi, pe măsura dezvoltării sale, experimentul acut și experimentul cronic, care au permis elucidarea unor serii de mecanisme de funcționare a organismului. Datorită faptului că *f. a. și a o.* a progresat atît de rapid, devenind o disciplină de bază pentru biologie și medicină, a fost necesară împărțirea ei în raport cu funcțiunile importante ale organismului animal și al omului. Astăzi există o **f.** a respirației, a circulației, a digestiei, a funcțiunilor de relație, a funcțiunilor vegetative etc. *F. a. și a o.* este în strînsă legătură cu anatomia, histologia, citologia, biochimia, biofizica, farmacologia etc. **F.** a fost arena unor continue lupte între concepțiile materialiste și cele idealiste. În antichitate, *f. a. și a o.* făcea parte din anatomie. Paralel cu observațiile asupra anatomiei corpului omenesc, filozofii și medicii din Grecia și din Roma antică (Aristotel, Hipocrat, Galenus ș.a.) au formulat și unele concluzii privitoare la activitatea diferitelor organe. Concluziile lor rezultau însă din raționamente abstracte, fiind lipsite de o cunoaștere exactă a structurii și a funcțiunilor organismului. În timpul evului mediu, din cauză că biserica nu permitea studierea pe cadavru sau pe animale vii, *f. a. și a o.*, ca și celelalte științe, a suferit o stagnare pînă în sec. al XVII-lea, cînd a început să se individualizeze ca știință aparte. Descoperirea circulației sîngelui de către William Harvey (1628), pe baza cercetărilor experimentale pe animale, marchează constituirea **f.** ca știință de sine stătătoare. Luptînd împotriva concepțiilor scolasticii, Harvey a introdus în practica cercetării fiziologice experiența și a scos în evidență, pentru prima oară, importanța studiului proceselor fiziologice în condiții speciale create prin vivisecție. Printre reprezentanții de seamă ai fazei de pionierat ai *f. a. și a o.* se numără: Magendie, Flourens, Marey, J. P. Müller, Helmholtz ș.a. Aceștia doi din urmă, pe lîngă meritele lor incontestabile, au introdus în **f.** concepții idealiste și agnostice, fundamentînd i d e a l i s m u l f i z i o l o g i c, criticat la vremea lui de Lenin. Cercetările lui Claude Bernard, relevînd rolul factorilor umorali în reglarea funcțiunilor organismului animal și introducînd noțiunea de „mediu intern", au marcat o nouă etapă evolutivă în istoria *f. a. și a o.* Aproximativ contemporan cu C. Bernard, I.M. Secenov a susținut că toate actele vieții conștiente și inconștiente reprezintă în esență reflexe. Etapa modernă a *f. a. și a o.*, fiziologia sintetică, este strîns legată de numele lui I.P. Pavlov, care a elaborat concepția materialistă a reflexelor condiționate și a introdus metoda experimentului cronic. Concepțiile materialiste în fiziologie se dezvoltă în epoca contemporană în luptă cu concepțiile idealiste, ca freudismul, teoria sindromului de adaptare a lui Selye, teoria centrencefalică etc. Fiziologia contemporană se dezvoltă prin aprofundarea studiilor asupra mecanismelor biochimice celulare și infracelulare, care stau la baza proceselor fiziologice, prin aplicarea de tehnici și metode noi de cercetare (electrofiziologice, culturi de țesuturi, microscopie electronică etc.). Contribuții importante în progresul fiziologiei actuale au adus: P.K. Anohin, L. Binet, Ch.H. Best, K.M. Bîkov, J.C. Eccles, J.F. Fulton, G.W. Harris, B.A. Houssay, H. Krebs, L.A. Orbeli, U.S. von Euler etc. Succesele obținute în domeniul cuceririi cosmosului au deschis un nou și important capitol în **f.**, acela al *fiziologiei cosmice*. Țara noastră a dat numeroși reprezentanți de seamă în domeniul fiziologiei: I. Athanasiu, D. Danielopolu, I.I. Nițescu, Gr. Benetato, V. Rășcanu, I. Nițulescu, E. Pora ș.a. În anii regimului de democrație populară, *f. a. și a o.* a luat o mare dezvoltare. În cadrul Academiei R.P.R. s-a înființat Institutul de fiziologie normală și patologică „D. Danielopolu", care abordează atît probleme de fiziologie teoretică (mecanismele neuroumorale de reglare a funcțiunilor organismului în condiții normale și patologice) cît și probleme de **f.** aplicată (**f.** muncii, **f.** aviației etc.). — *Fiziologia muncii*, ramură a fiziologiei care se ocupă de efectele procesului de muncă asupra funcțiunilor organismului. Ea studiază efectele muncii la temperaturi ridicate, în atmosferă cu praf (de cărbune, azbest, siliciu etc.) și indică metodele și mijloacele de înlăturare a acestor factori în timpul procesului de muncă. — *Fiziologia plantelor*, ramură a biologiei care studiază funcțiunile organismelor vegetale. Problemele de bază ale *f. p.* sînt fotosinteza, respirația, transpirația, creșterea, dezvoltarea etc. *F. p.* a devenit o disciplină biologică independentă la începutul sec. al XVIII-lea, pe baza acumulării unui material faptic anterior, mai ales în ce privește circulația sevei. În a doua jumătate a sec. al

XIX-lea, *f. p.* s-a dezvoltat în strînsă legătură cu cerinţele practicii agricole. În această perioadă s-au întreprins cercetări asupra fotosintezei (G. Bonnier), asupra nutriţiei minerale şi asupra creşterii şi dezvoltării plantelor (D.N. Preanişnikov, J. Sachs, G. Klebs). În prima jumătate a secolului nostru s-a studiat structura clorofilei şi cloroplastelor, energetica şi chimismul fotosintezei (O. Warburg, R. Emerson, A. P. Vinogradov). Ulterior s-au cercetat auxinele şi acţiunea lor, precum şi problema imunităţii la plante. În prezent *f. p.* se dezvoltă în strînsă legătură cu biochimia şi cu biofizica şi aplică metode de cercetare tot mai complexe. În etapa actuală sarcinile acestei discipline sînt: studiul metodelor de dirijare a metabolismului şi a schimbului de energie care determină creşterea şi dezvoltarea plantelor; studierea fotosintezei, a chemosintezei, a fixării azotului atmosferic, a nutriţiei radiculare şi extraradiculare a plantelor în scopul elaborării unor metode de sporire a gradului de utilizare a energiei şi a substanţelor nutritive din sol. În prezent, o preocupare importantă şi de perspectivă practică a *f. p.* este studiul fiziologiei celulare. În ţara noastră, *f. p.* s-a dezvoltat în baza lucrărilor lui Em. Teodorescu, acad. E. Pop, acad. N. Sălăgeanu, acad. Şt. Péterfi, N. Deleanu etc.

„Fiziologul", culegere de povestiri fabuloase, în care apăreau animale reale sau imaginare, simbolizînd vicii şi virtuţi. Alcătuit în Egiptul elenistic, în sec. al IV-lea, sub forma unui manual popular de zoologie şi de morală, **F.** a pătruns apoi în Bizanţ şi în literaturile occidentale (unde e cunoscut sub numele de *Bestiarii*). Prin filieră sîrbească, versiunea bizantină a fost tradusă şi în limba romînă. La noi în ţară se cunosc şase manuscrise de asemenea culegeri, dintre care cel mai vechi a fost copiat în 1693 de Costea Dascălul de la Biserica Sf. Nicolaie din Şcheii Braşovului. Teme din **F.** au fost ilustrate în pictura religioasă şi în miniatura de carte. Elemente din bogata faună himerică a **F.** — vasiliscul, inorogul, zgripţorul, struţo-cămila ş.a. — au intrat ca personaje fantastice sau simbolice în folclorul romînesc, în „Alexandria" sau în „Istoria ieroglifică" a lui D. Cantemir.

fiziopatologie, ramură a medicinii care se ocupă cu studiul funcţiunilor organismului în condiţii de boală şi cu mecanismele producerii bolilor.

fizioterapie (gr. *physis* „natură" şi *therapeia* „îngrijire"), metodă de tratament a bolilor cu ajutorul agenţilor fizici (aer, lumină, apă, electricitate etc.).

fizostigmină v. **ezerină.**

Fizuli (Fuzuli), Muhammed Suleiman oglî (sfîrşitul sec. al XV-lea — 1556 sau 1562), poet liric clasic al literaturii azerbaidjene. A scris „divanuri" (culegeri) de poeme, lucrări satirice şi un tratat filozofic, „Izvorul convingerilor". Cea mai importantă operă a sa e poemul „Leili şi Medjnun", în care se afirmă dreptul omului la viaţă şi la iubire şi în care e condamnat despotismul feudal. Poezia lui **F.** a exercitat o puternică influenţă asupra dezvoltării literaturii din întreg Orientul Apropiat.

fîneaţă, teren înierbat de pe care se coseşte iarba verde şi se usucă, pregătindu-se fînul. **F.** naturală rezultă prin înierbarea în mod natural a unui teren, iar **f.** semănată se realizează prin însămînţarea unui amestec de ierburi (leguminoase şi graminee perene).

„Fîntîna Blanduziei", foaie literară-politică săptămînală, apărută la Bucureşti între 4 decembrie 1888 şi 31 decembrie 1889. A avut printre colaboratori pe M. Eminescu, Z. Arbore, Gheorghe din Moldova, fraţii Hodoş, Aristizza Romanescu ş.a.

fîntînă 1. Construcţie din piatră sau cărămidă, menită să adăpostească o sursă de apă şi să înlesnească o bună distribuire a acesteia. **F.** pot fi: săpate în sol pînă la stratul freatic (puţ), cu captare de izvoare arteziene (care funcţionează pe baza principiului vaselor comunicante) etc. **2.** (ARHIT.) Compoziţie decorativă destinată să înfrumuseţeze o piaţă, o curte interioară, un parc etc., alcătuită din elemente arhitecturale (arcade, bolţi, ziduri decorate), bazine, grupuri statuare sau numai jocuri de apă. După modul de tratare a compoziţiei, poate fi liberă, adică amplasată izolat în mijlocul unei pieţe (ex. **f.** Morita din Bucureşti) sau adosată, adică lipită de un panou decorativ, de un zid (ex. **f.** Trevi din Roma).

fîntînél (*Salvelinus fontinalis*), specie de păstrăv de origine nord-americană, introdus în Europa în 1884; are un colorit

Fîntînel

deosebit de frumos. În ţara noastră trăieşte în apele limpezi şi reci de munte; prezintă o valoare economică locală.

fişie 1. (MINE) Porţiune prismatică într-un zăcămînt, delimitată de suprafaţa frontului de abataj şi de adîncimea unui salt de înaintare a acestui front. Fîşia lăsată neexploatată în scopul protecţiei unei lucrări miniere subterane se numeşte *fişie de siguranţă.* **2.** (MILIT.) Porţiune de teren limitată lateral prin linii de despărţire, în care trupele duc acţiuni de luptă (ex. **f.** de ofensivă, **f.** de apărare, **f.** de cercetare etc.).

fişii de planşeu (CONSTR.), elemente de construcţie prefabricate din beton armat, cu lungimea mult mai mare decît lăţimea, şi care, montate unele lîngă altele, alcătuiesc planşee prefabricate.

„Flacăra", revistă literară, artistică şi socială de orientare eclectică, apărută săptămînal, apoi bilunar, la Bucureşti, sub direcţia lui C. Banu, între 22 octombrie 1911 şi 13 noiembrie 1916 şi între 10 decembrie 1921 şi iunie 1923. Publicaţia a militat, mai ales în primii ani, pentru realizarea unităţii naţionale pe plan cultural. Printre colaboratorii revistei s-au numărat fruntaşii vieţii literar-artistice de pe întreg teritoriul de astăzi al ţării.

„Flacăra", organ al Uniunii sindicatelor de scriitori, artişti şi ziarişti din R.P.R., apărut între anii 1948 şi 1951.

„Flacăra", revistă ilustrată social-politică şi literar-artistică, înfiinţată în mai 1952. Apare săptămînal la Bucureşti. „Flacăra" acordă un loc central reportajelor şi fotoreportajelor de actualitate.

„Flacăra Iaşului", organ de presă al Comitetului regional P.M.R. Iaşi şi al Sfatului popular regional. Din aprilie 1946 pînă în mai 1953 a avut titlul „Lupta Moldovei". Apare zilnic la Iaşi.

flacăra olimpică (SPORT), făclie aprinsă pe terenul unde au avut loc vechile olimpiade din Elada şi purtată de ştafete, pe un traseu de-a lungul teritoriilor unor ţări participante, pînă în incinta stadionului unde se desfăşoară ediţia respectivă a jocurilor olimpice. Sosirea făcliei marchează momentul solemn al începerii jocurilor. **F. o.** a fost inaugurată la jocurile olimpice din Amsterdam (26 iulie 1928), în amintirea olimpiadelor din Elada.

flácără (CHIM.), masă de gaze care dezvoltă lumină şi căldură ca urmare a unor reacţii chimice foarte exotermice. **F.** se pot produce în reacţiile de combinare ale combustibililor cu aer sau oxigen şi, uneori, în reacţiile unor substanţe care nu sînt combustibile, cînd se combină cu anumite gaze, cum sînt clorul şi hidrogenul (ex. combinarea fosforului cu clorul şi a clorului cu hidrogenul). **F.** este rezultatul exclusiv al arderii gazelor. Corpurile solide (ex. cărbunele) ajung la incandescenţă în reacţiile de ardere fără să formeze **f.**; ele ard cu **f.** datorită transformării substanţelor din care sînt compuse în gaze combustibile sub acţiunea căldurii. **F.** este cu atît mai luminoasă, cu cît conţine mai multe particule incandescente aflate în suspensie. **F.** unui bec de gaz folosit în laborator sau a unei lumînări este constituită din trei regiuni: regiunea interioară *(miezul f.)*, în care se produce arderea parţială a hidrocarburilor cu formare de oxid de carbon şi hidrogen; regiunea exterioară *(mantaua f.)*, cu temperatura cea mai înaltă, în care se desăvîrşeşte arderea completă; regiunea intermediară, luminoasă. Temperatura **f.** depinde de natura combustibilului, de mărimea şi de căldura pierdută prin radiaţie sau consumată de produsele de ardere. Astfel, temperatura flăcării unui bec Bunsen care arde gaz de iluminat este de 1 550°C, a unui bec Teclu de 1 750°C etc.

flagél (lat. *flagellum* „tentacul"; BIOL.), formaţie protoplasmatică permanentă, care serveşte ca organ de locomoţie la organismele unicelulare (la protozoarele flagelate, la unele plante inferioare etc.). La metazoare au **f.** anumite celule din ţesutul epitelial (ex. epiteliul bronhiilor), spermatozoizii etc.

flagelate (BIOL.), grup de organisme inferioare unicelulare, cu organizare relativ simplă, caracterizate prin prezenţa unuia sau mai multor flageli. Unele **f.**, avînd în celulă granule de clorofilă, pot sintetiza substanţe organice prin fotosinteză *(fitoflagelate)*, altele consumă materii organice din mediul înconjurător *(zooflagelate)*. Există şi **f.** cu nutriţie mixtă, în funcţie de condiţiile de existenţă. **F.** sînt considerate ca o grupare colectivă de plante inferioare şi animale inferioare; trăiesc libere (ex. Euglena, Noctiluca, Ceratium) sau parazite (ex. Tripanosoma, Leishmania).

flageolét (MUZ.) **1.** Mic instrument de suflat, asemănător cu flautul, astăzi rar folosit. **2.** Sunet armonic produs de instrumentele cu coarde prin atingerea foarte uşoară a coardei cu degetul în anumite puncte precise: la jumătate, la o treime, la un sfert etc.

flagrant delict v. **infracţiune flagrantă.**

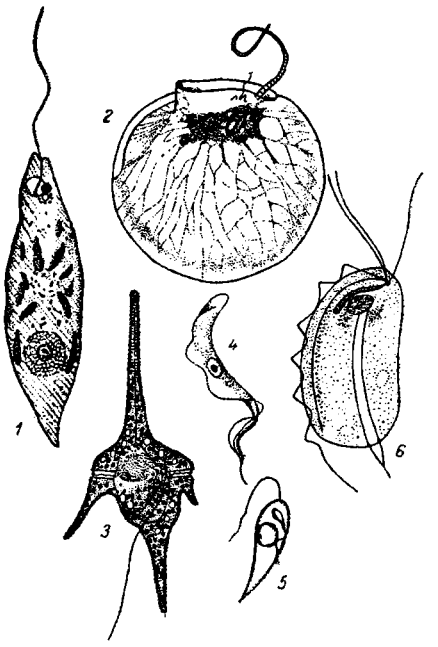

Flagelate

1 — Euglena; 2 — Noctiluca; 3—Ceratium; 4 - Tripanosoma; 5 — Leishmania; 6 — Trichomonas

Flaherty *[flęəti]*, Robert J. (1884—1951), regizor american de film, pionier al genului filmului documentar. Prin filmul „Nanuk din nord" (1922), despre viaţa populaţiei eschimose de pe ţărmurile Golfului Hudson, a creat modelul filmului artistic realizat pe baza materialului documentar, autentic. În cursul celor trei decenii de creaţie a realizat filme ca: „Moana" (1926), „Omul din Aran" (1933), „Louisiana Story" (1948), de mare valoare etnografică şi artistică.

fláier (IND. TEXT.), maşină de lucru cu furci pentru filarea preliminară în filaturi, caracterizată prin mişcarea comandată a mosoarelor. Cu **f.** se execută subţierea prin laminare a benzii de fibre textile, răsucirea benzii (pentru a face firul mai rezistent) şi transformarea ei în semitort, precum şi înfăşurarea semitortului pe mosoare. În filaturile de fire groase de cînepă serveşte şi ca maşină de filat propriu-zisă. Părţile componente principale ale unui **f.** sînt: dispozitivele de alimentare, trenul de laminat pentru

subţierea benzii, furcile şi mosoarele pentru răsucire şi înfăşurare şi mecanismele de

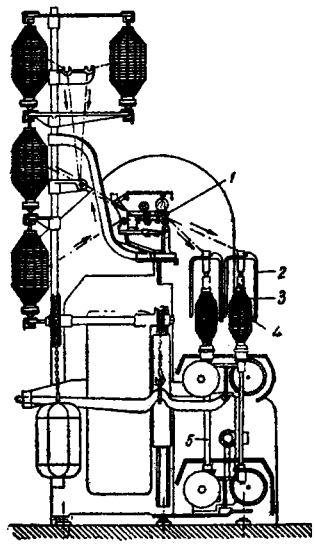

Flaier
1 — tren de laminat; *2* — furci; *3* — mosoare; *4* — deget de presare

transmitere a mişcărilor. Se numeşte şi *maşină de semitort*. V. şi filare; semitort.

flamandă, *arta* ~, arta şi arhitectura care s-au dezvoltat pînă în sec. al XVI-lea pe teritoriul Ţărilor de Jos şi din sec. al XVII-lea numai pe teritoriul actual al Belgiei. Ea include pînă spre mijlocul sec. al XV-lea şi arta burgundă, care s-a dezvoltat pe posesiunile ducilor de Burgundia (Burgundia, Artois, Luxemburg) şi care, ulterior, s-a integrat artei franceze. Din sec. al XVII-lea, arta olandeză a avut o dezvoltare independentă. În condiţiile înfloririi economiei de schimb şi a civilizaţiei laice şi democratice a burgurilor şi ale luptei poporului pentru independenţă, *a. f.* a cunoscut un deosebit avînt. Arhitectura flamandă a cunoscut o evoluţie al cărei punct de plecare este stilul romanic, a trecut printr-un gotic de formulă locală, aplicat atît în construcţia de edificii religioase cît şi în cea de edificii laice (ex. Catedrala din Lierre; „Catedrala Sf. Gudulla" din Bruxelles, 1220—1500; clădirea Primăriei din Bruges; turnul orăşenesc din Bruges, 1284—1364; halele din Ypres), ajungînd la stilul Renaşterii şi ulterior la baroc. Sculptura flamandă s-a remarcat prin realism şi printr-un pronunţat simţ al monumentalului la sfîrşitul sec. al XIV-lea şi începutul sec. al XV-lea prin Claus Sluter („Fîntîna lui Moise" de la mănăstirea Champmol din Dijon, monumentele funerare ale ducilor de Burgundia) şi elevii săi, iar în sec. al XVI-lea prin Cornelis Floris. În pictură, care în sec. al XV-lea a luat avînt, păstrînd încă trăsături ale goticului, artiştii flamanzi au vădit un deosebit interes pentru redarea concretului, a materialelor, pentru individualizarea figurilor omeneşti şi chiar a obiectelor. Ei au fost aceia care au dezvoltat, în această vreme, pictura în ulei (fraţii H. şi J. Van Eyck, Rogier van der Weyden, H. Memling ş.a.), ca pictură de altar şi de şevalet. Alături de aceasta s-a dezvoltat şi pictura de manuscris. În sec. al XVI-lea, s-au diferenţiat în pictură orientări diferite, ca manierismul şcolii „romaniştilor", de influenţă italiană (B. van Orley, F. Floris), şi curentul de viguroasă inspiraţie populară, caracterizat prin redarea realităţii în spirit umanist, prin realismul unei Renaşteri cu elemente specific naţionale (ex. H. Bosch, P. Brueghel cel Bătrîn, Q. Matsys). *A. f.* din sec. al XVI-lea a contribuit la înflorirea artei portretului şi a peisajului. Treptat, pe măsura creşterii valului luptei populare pentru independenţă, pictura flamandă cîştigă în posibilităţile de reprezentare a mediului rural şi orăşenesc, a individualităţii personajelor, a aspectelor vieţii zilnice a ţărănimii şi burgheziei. În sec. al XVII-lea, paralel cu arta aristocratică, care dezvoltă tendinţele baroce, în special pe cea decorativă, se afirmă o puternică tendinţă realist-democratică, în toate genurile picturii: portret, peisaj, natură moartă, pictură de gen, compoziţie mitologică ş.a. (ex. P.P. Rubens, J. Jordaens, A. Van Dyck, F. Snyders, D. Teniers cel Bătrîn, A. Brouwer, J. Fyt ş.a.). În *arta flamandă* s-au dezvoltat alături de pictură şi sculptură artele decorative: tapiseria (Bruxelles, Bruges), arta dantelelor, mobilierul de artă, orfevrăria etc.

flamándă, *limba* ~, limbă germanică vorbită în jumătatea nordică a Belgiei şi în unele regiuni din nordul Franţei. Este una dintre cele două limbi oficiale ale Belgiei.

flambáj (REZ. MAT.), pierderea bruscă a formei de echilibru stabil a unei bare sau a unei plăci sub acţiunea unei sarcini exterioare atunci cînd efortul atinge o valoare critică. La bara dreaptă comprimată, pierderea stabilităţii se face printr-o încovoiere bruscă.

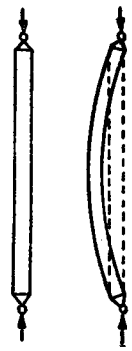

Flambaj

flambáre (din fr. *flamber* „a arde, a da flăcări"; MED.), metodă de sterilizare a obiectelor neinflamabile, constînd în trecerea lor prin flacără. Folosită în practica clinică şi de laborator, are dezavantajul că degradează materialele metalice.

flamíngo *(Phoenicopterus ruber)*, pasăre călătoare din ordinul fenicopteriformelor, de mărimea unei berze, dar cu gîtul şi cu picioarele exagerat de lungi; are penele de culoare

Flamingo

albă cu nuanţe roz. Este răspîndit mai ales în jurul Mării Mediterane, dar exemplare răzleţe au fost observate şi în Dobrogea.

flamíni, preoţi cu atribuţii speciale în vechea Romă. *F. superiori*, aleşi dintre patricieni,

slujeau trei zeităţi principale (Iupiter, Marte şi Quirinus). *F. inferiori*, aleşi dintre plebei, slujeau altor 12 divinităţi (Vulcan, Flora ş.a.). În epoca imperiului existau flamini speciali pentru cultul împăraţilor divinizaţi.

Flammarion *[flamariô]*, Camille (1842—1925), astronom francez, fondatorul Societăţii astronomice din Franţa. A studiat planeta Marte, Luna şi stelele duble. Este cunoscut prin numeroasele lucrări de popularizare a astronomiei.

„Flamura Prahovei", organ de presă al Comitetului regional Ploieşti al P.M.R. şi al Sfatului popular regional. Din mai 1948 pînă în august 1949 a purtat titlul „Prahova nouă". Apare zilnic la Ploieşti.

flanc 1. (GEOL.) Partea laterală a unei cute. La cutele asociate, **f.** uneşte creştetul unui anticlinal cu cel al sinclinalului alăturat. La falii şi la decroşări, **f.** este unul dintre cele două compartimente separate printr-o fractură. **2.** (MILIT.) Extremitatea din dreapta şi din stînga a unei formaţii sau a unui dispozitiv de luptă (ex. **f.** drept). **3.** (ANAT., ZOOTEHN.) Fiecare dintre cele două porţiuni laterale ale peretelui abdominal cuprinse între ultima coastă şi şold. **4.** (POLIGR.) *Flanc de stereotipie*, carton destinat confecţionării matriţelor de stereotipie. Compoziţia acestui carton îi asigură rezistenţa termică la acţiunea aliajului tipografic topit în timpul turnării plăcilor de stereotipie.

Flandra (în flamandă *Vlaanderen*), provincie istorică în apusul Europei, locuită în majoritate de flamanzi. Teritoriul **F.** a intrat în componenţa Belgiei, Olandei şi Franţei. În antichitate a fost locuită de celţi. În sec. I î.e.n., **F.** a fost cucerită de romani, iar de la sfîrşitul sec. al V-lea e.n. a făcut parte din regatul franc. În a doua jumătate a sec. al IX-lea a devenit comitat vasal regelui Franţei. Începînd de la sfîrşitul sec. al IX-lea, **F.** a fost una dintre cele mai dezvoltate regiuni din punct de vedere industrial şi comercial din apusul Europei, cunoscută mai ales prin ţesăturile de o mare fineţe (stofe de lînă, pînzeturi şi dantelării). O dată cu avîntul economic s-au dezvoltat şi marile oraşe ale **F.**: Gand, Bruges, Ypres, Lille etc. În sec. XIII—XV a constituit obiectul luptei dintre Franţa şi Anglia, care s-a intensificat în timpul războiului de 100 de ani. În sec. XIII—XIV, **F.** a fost zguduită de puternice mişcări sociale orăşeneşti şi ţărăneşti antifeudale şi de lupta politică între oraşe şi contele Flandrei. În 1384 a intrat în stăpînirea Burgundiei, iar din 1477, împreună cu Ţările de Jos, a căzut sub stăpînirea Spaniei Habsburgilor. În sec. al XVI-lea a luat parte activă la revoluţia burgheză din Ţările de Jos. În 1668 o parte a **F.** a fost alipită Franţei, restul rămînînd Spaniei. În urma războiului pentru moştenirea coroanei spaniole (1701—1714), **F.** a trecut sub stăpînirea Austriei habsburgice. În timpul revoluţiei burgheze din Franţa (sfîrşitul sec. al XVIII-lea), teritoriul **F.** a fost alipit Franţei. Între 1815 şi 1830, cea mai mare parte a **F.** a făcut parte din regatul unit al Ţărilor de Jos. După revoluţia burgheză din Belgia (1830), această parte a **F.** a fost împărţită între Olanda şi Belgia (căreia i-a revenit cea mai mare parte a provinciei). Pe teritoriul **F.** s-a dezvoltat o artă originală, cunoscută în istorie sub numele de arta flamandă.

flanşă (TEHN.), piesă de legătură în formă de coroană, folosită de obicei în perechi,

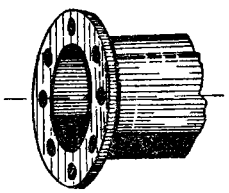

Flanşă

pentru legarea anumitor armături de conducte sau a două conducte între ele.

Flaubert *[flobér]*, Gustave (1821—1880), romancier realist francez. Fiu al unui chirurg, s-a născut la Rouen. Operele sale de tinereţe (publicate postum) vădesc o puternică orientare romantică. Străduindu-se ulterior să zugrăvească realist adevărul vieţii, Flaubert a căutat totodată să-l şi explice, analizîndu-l în ambianţa lui socială, identificîndu-se adesea

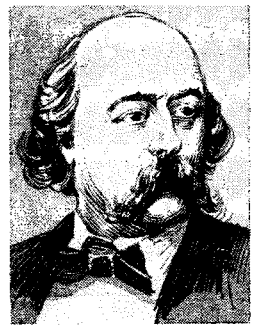

G. Flaubert

cu eroii săi. Cea mai importantă operă a sa, „Doamna Bovary" (1857, ult. trad. rom. 1963), înfăţişează destinul tragic al unei femei care, încercînd zadarnic să evadeze din lumea meschină şi lipsită de idealuri a micii burghezii provinciale, alunecă în adulter şi sfîrşeşte prin a fi zdrobită de aceasta. La apariţia lui, romanul a stîrnit vii comentarii, mai cu seamă în cercurile burgheze, care l-au acuzat pe **F.** de atentat la bunele moravuri. Ca urmare, autorul a fost dat în judecată. Fizionomia morală a eroinei titulare a devenit prototip literar al femeii care, nemulţumită de ceea ce îi oferă viaţa, este stăpînită de visări tulburi, îşi creează o personalitate fictivă şi caută să se manifeste ca atare. Fenomenul a fost numit de către filozoful francez Jules de Gaultier *bovarism*. În romanul istoric „Salammbô" (1862, trad. rom.), Flaubert a evocat un episod din istoria Cartaginei, ai cărei eroi, dominaţi de mari pasiuni, sînt opuşi în mod indirect mediocrităţii reprezentanţilor societăţii burgheze. Romanul „Educaţia sentimentală" (1869, trad. rom. 1958) înfăţişează un tablou realist al aviditătii şi cinismului politic al burgheziei pariziene. Din culegerea „Trei povestiri" (1877, trad. rom.) face parte „Un suflet simplu", în care apare simpatia autorului pentru oamenii din popor. Spre sfîrşitul vieţii, în opera

lui **F.** se infiltrează pesimismul şi neîncrederea în progresul istoric al omenirii (drama „Ispita sf. Antoniu", 1874, trad. rom., şi romanul satiric postum, neterminat, „Bouvard şi Pécuchet", 1881, trad. rom.). **F.** a lăsat o vastă corespondenţă, care cuprinde informaţii asupra vieţii literare a timpului şi părerile sale despre artă. Viaţa şi opera lui **F.** reflectă tragedia unui mare artist, profund ostil meschinăriei lumii în care a trăit. Opera sa se caracterizează prin ardoarea romantică, observaţia exactă a faptelor şi a realităţilor, fineţea analizei psihologice, documentarea istorică minuţioasă, gustul pentru descrierile de un pitoresc somptuos, plin de strălucire, stilul de mare scrupulozitate artistică, rod al unei munci îndîrjite. Măiestria lui **F.** rezidă în special în proprietatea şi expresivitatea termenilor şi în muzicalitatea frazelor. Creaţia lui **F.** a avut un rol însemnat în evoluţia romanului realist francez şi universal.

fláut, instrument muzical de suflat din lemn, de origine foarte veche. Există mai multe feluri de **f.,** dintre care astăzi se foloseşte aproape exclusiv *f. lateral (traversier)*, cu ambuşura practicată lateral şi cu 14 deschideri (găuri) prevăzute cu clape. — *F. piccolo*, flaut de dimensiuni reduse, cu cele mai înalte sunete, folosit în orchestra simfonică (sin. *piculină*). Mai există, însă rar întrebuinţate, *f. alto* şi *f. bas*.

Flaut

flautándo (MUZ.), termen care indică obţinerea cu ajutorul instrumentelor de coarde a unui sunet şuierător, asemănător cu acela al flautului, printr-o trăsătură de arcuş uşoară, aproape de tastiera instrumentului. Se numeşte şi *flautato*.

flavónă (BIOCHIM.), derivat al benzopiranului; se găseşte izolată din plante (în special din flori), ca atare sau ca glicozid. Unii derivaţi ai **f.** au activitate vitaminică (vitaminele P). Din **f.** se extrag o serie de materii colorante naturale (luteolina, crisina etc.).

Flaxman *[fléxmən]*, John (1755—1826), sculptor şi grafician englez, reprezentant de seamă al clasicismului britanic. A lucrat reliefuri pentru manufactura de ceramică Wedgwood, monumente funerare (monumentul funerar al lui Nelson), precum şi ilustraţii la lucrările lui Eschil, Homer („Iliada" şi „Odiseea") şi Dante („Divina Comedie"); căutînd să imite tradiţiile artei Greciei antice, **F.** a tins spre sobrietatea compoziţiei, spre precizia şi supleţea desenului.

Flămînzi, comună în raionul Hîrlău, regiunea Iaşi, unde au avut loc primele manifestări revoluţionare din timpul puternicei răscoale ţărăneşti din 1907, care a cuprins apoi întreaga Moldovă, Muntenia şi Oltenia.

Flămînzilă, personaj fabulos în basmele populare romîneşti, înzestrat cu facultatea de a înghiţi cantităţi imense de mîncare (pîine din 12 cuptoare, brazde după 12 pluguri etc.), fără a se sătura vreodată. Împreună cu alte personaje fabuloase de esenţă pozitivă, **F.** vine în ajutorul lui Făt-Frumos în momentele de grea încercare prin care acesta e silit să treacă.

flebítă (gr. *phleps, phlebos* „venă"; MED.), boală care constă în inflamaţia peretelui venos, de obicei la membrele inferioare. Se manifestă prin dureri şi mărirea volumului regiunii respective, prin deficit funcţional al membrului afectat, stare febrilă etc.

flebotóm (PARAZIT., MED.), gen de insecte diptere asemănătoare cu ţînţarul, a căror femelă poate transmite omului, prin înţepare, diverse boli, ca febra pappatacci, leishmanioze (kala-azar, ulcerul din Orient etc.). Cele mai cunoscute specii de flebotom sînt *Phlebotomus pappatasii* şi *Phlebotomus perniciosus*. În ţara noastră, flebotomul se întîlneşte mai ales în regiunile sudice.

Flebotom

flebotomíe (gr. *phleps, phlebos* „venă" şi *tome* „tăiere"; MED.), secţionare a unei vene în vederea extragerii unei cantităţi de sînge, a introducerii unei sonde etc. Sin. *venesecţie*.

Flechtenmacher *[fléhtənmahər]*, Alexandru (1823 — 1898), compozitor, violonist şi dirijor romîn. A studiat la Iaşi, Viena şi Paris. A contribuit la înfiinţarea Conservatorului din Bucureşti, al cărui director a fost. A compus operetele „Baba Hîrca" (după textul lui Matei Millo), prima creaţie romînească de acest gen, „Urîta satului", „Coana Chiriţa" (după textele lui V. Alecsandri), cîntece cu caracter mobilizator, care s-au bucurat de o mare popularitate („Sfîntă zi de libertate", „Hora Unirii"), vodeviluri, o „Uvertură naţională" etc. Lucrările sale se întemeiază, în majoritate, pe folclor. Prin creaţia şi aportul său de animator muzical, **F.** a fost una dintre personalităţile muzicale de seamă din ţara noastră.

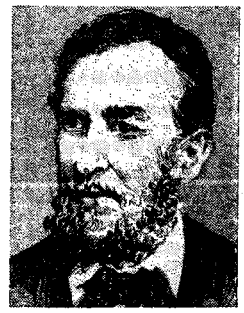

A. Flechtenmacher

Flechtenmacher *[fléhtənmahər]*, Christian (1785 — 1843), jurist romîn, principal alcătuitor şi traducător în romîneşte al Codului Calimach. A studiat dreptul şi filozofia la Viena. Între 1819 şi 1843 a fost pravilist oficial şi jurisconsult al statului. El a ţinut primele cursuri de drept în limba romînă (1830) şi a fost primul profesor de „legi" la Academia Mihăileană. **F.** s-a situat pe poziţiile iluminismului şi ale dreptului natural şi a avut un rol pozitiv în transformarea şi începutul li-

chidării dreptului feudal şi în formarea terminologiei juridice burgheze. El a preconizat înlocuirea dreptului bizantin prin dreptul roman, prelucrat în sens burghez.

flégmă 1. (MED.) Mucozitate provenind de la diverse nivele ale aparatului respirator, eliminată prin tuse. Indică o iritaţie sau o inflamaţie a arborelui respirator. 2. (CHIM.) Condensat (parţial) care revine în coloana de distilare sau de rectificare.

flegmón (MED.), colecţie purulentă difuză, datorită unei infecţii cu stafilococi şi streptococi. Se tratează chirurgical. După localizare, **f.** pot fi: amigdalian, fesier, al planşeului bucal (**f.** lui Ludwig) etc.

Flémalle *[flemál]*, (cunoscut şi sub numele de *Maestrul din Flémalle*) (prima jumătate a sec. al XV-lea), pictor olandez, numit astfel după altarul care se află la Frankfurt pe Main şi care provine, probabil, de la abaţia Flémalle-lez-Liège. Unul dintre primii maeştri ai perioadei de trecere spre Renaştere în Ţările de Jos. A fost identificat de obicei cu Robert Campin (c. 1378—1444). Operele lui **F.** („Bunavestire", „Fecioara cu pruncul") au unele trăsături arhaice, dar scenele religioase („Naşterea lui Iisus") sînt tratate într-o viziune dramatică şi în genul scenelor de moravuri.

Fleming *[flémiŋ]*, Alexander (1881—1955), bacteriolog scoţian, descoperitorul penicilinei. **F.** a pus bazele ştiinţei moderne a antibioticelor. Premiul Nobel pentru medicină (1945).

fléşă (fr. *fleche* „săgeată") 1. (ARHIT.) Acoperiş foarte înalt,

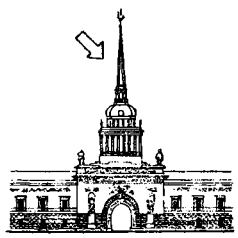

Fleşă

în formă de piramidă sau de con, folosit, mai ales în evul mediu şi în Renaştere, la turnuri, biserici, castele, edificii publice. Se realiza din piatră sau cu şarpantă de lemn (ex. **f.** catedralelor din Chartres, din Strasbourg, **f.** Palatului Amiralităţii din Leningrad). Unele biserici de lemn din Transilvania au acoperişul în **f.** 2. (SPORT) Procedeu tehnic ofensiv folosit în scrimă în scopul loviriі adversarului; constă în deplasarea (proiectarea) energică a corpului spre înainte şi împingerea puternică în membrele inferioare.

Fletcher *[fléciə]*, John (1579—1625), dramaturg englez, reprezentant al tendinţelor aristocratice în drama engleză. Majoritatea pieselor sale sînt scrise în colaborare cu F. Beaumont („Philaster", 1608—1610; „Tragedia unei fete", 1608—1611; „Cavalerul pisălogului înflăcărat", c. 1610). Ele reprezintă o revenire la tradiţiile „dramei sîngeroase" şi relevă ideea dreptului divin al monarhului. Întemeiate pe intrigi neverosimile şi pe situaţii melodramatice, piesele lui **F.** şi-au datorit succesul caracterului lor vioi şi amuzant. **F.** a marcat începutul declinului dramei renascentiste engleze.

fleurón (ARHIT.), ornament sculptat în formă de floare sau de frunză stilizată, folosit mai ales în arhitectura gotică.

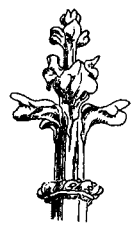

Fleuron

flexiúne (lat. *flexio, -onis* „îndoire") 1. (FIZIOL.) Mişcare prin care un segment al corpului se îndoaie pe un alt segment situat deasupra sa (ex. flexiunea antebraţului pe braţ, flexiunea gambei pe coapsă). 2. (LINGV.) Totalitate a schimbărilor pe care le suferă forma unui cuvînt pentru a exprima diferite raporturi gramaticale. Există *f. nominală* (a substantivului, articolului, adjectivului şi numeralului), *f. pronominală* (a pronumelui) şi *f. verbală* (a verbului); *flexiunea nominală* şi cea *pronominală* se numesc declinare, iar cea *verbală* conjugare. — *F. internă*, flexiune care constă în modificarea fonetică a rădăcinii sau a temei cu ajutorul alternanţelor fonetice şi nu în adăugarea unor elemente morfologice (desinenţe sau sufixe gramaticale). Limba romînă are o *f. i.* bogată.

flexór (ANAT.), muşchi a cărui contracţie determină flexia.

flexúră (GEOL.), deformare a stratelor rezultată în urma

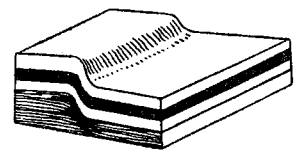

Flexură

denivelării a două compartimente şi caracterizată prin păstrarea continuităţii stratelor între ele. Prin creşterea denivelării, zona de legătură dintre compartimente se subţiază şi în cele din urmă se rupe, transformîndu-se astfel în falie.

flicténă (MED.), colecţie circumscrisă de serozităte, de dimensiuni mai mari decît vezicula, care se formează la suprafaţa pielii (arsuri, pemfigus).

flint (IND. STICL.) v. **sticlă flint.**

flíntă, puşcă cu fitil, cu ţeavă lungă, cu cocoş şi cu cremene, folosită în trecut. În ţările romîne i se mai zicea *sineaţă* şi *inicercă*.

fliş (GEOL.), formaţiune geologică de geosinclinal, alcătuită dintr-o alternanţă de depozite marine *terigene* (argile, marne, gresii etc.) de mare grosime, în general sărace în resturi organice. Depozitele de **f.** se formează în acea etapă a evoluţiei unui geosinclinal în care încep să se ridice, în cadrul acestuia, o serie de creste alungite şi în bună parte erodate, pe măsura ridicării lor. **F.** se caracterizează prin prezenţa, pe suprafaţa inferioară a stratelor, a unor urme mecanice sau de deplasare a organismelor, cunoscute sub numele de *hieroglife*. În R.P.R., depozitele de **f.** de vîrstă cretacică şi paleogenă au o mare dezvoltare în lungul lanţului carpatic. În aceste depozite sînt localizate

importante zăcăminte de petrol şi de gaze (ex. la Moineşti, Zemeş, Tazlău din reg. Bacău ş.a.).

floáre 1. (BOT.) **a)** Organ de înmulţire sexuată la plantele

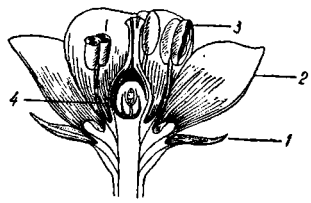

Floare (secţiune schematică)
1 — sepale; *2* — petale; *3* — stamine; *4* — gineceu

fanerogame. **F.** constă dintr-un lăstar cu creştere limitată, ale cărui frunze sînt special adaptate la funcţia de înmulţire, unele constituind învelişurile florii (caliciul şi corola), altele organele sexuale (androceul şi gineceul). **b)** *Floarea-soarelui (Helianthus annuus)*, plantă anuală din familia compozitelor, originară din America de Nord, introdusă în Europa la începutul sec. al XVI-lea şi cultivată la început ca plantă decorativă şi furajeră. În ţara noastră, cultura *f. s.* a fost introdusă din Rusia spre sfîrşitul sec. al XIX-lea. Planta prezintă fenomenul de heliotropism. Are tulpina înaltă de 1—5 m, groasă la bază pînă la 10 cm; soiurile producătoare de seminţe au înălţimea de

Floarea-soarelui

1—1,5 m şi tulpini neramificate, iar cele pentru furaj au 3—5 m înălţime şi tulpini ramificate. Frunzele sînt mari, de 10—40 cm lungime, de formă ovalcordată, cu vîrful ascuţit şi marginea dinţată. Florile sînt grupate în capitule, care se formează cîte unul la vîrful tulpinii; baza inflorescenţei este formată dintr-un disc cu diametrul de 10 pînă la 40 cm, pe suprafaţa căruia sînt dispuse cu regularitate alveolele în care se găsesc florile. *F. s.* este una dintre cele mai importante plante uleioase, seminţele sale avînd un conţinut de 28—45% substanţe grase. Produsul secundar obţinut de la extragerea uleiului (turtele) reprezintă un furaj valoros în alimentaţia porcilor şi a vacilor, avînd un conţinut de cca. 30% proteine. Tulpinele recoltate înainte de coacerea seminţelor se folosesc ca furaj însilozat. *F. s.*

Floare-de-colţ

este apreciată şi ca o bună plantă meliferă. În ţara noastră se cultivă soiuri de *f. s.* de înaltă productivitate, cu un conţinut bogat în ulei, mai ales în zonele de stepă şi de silvostepă. Principalele boli ale florii-soarelui sînt: putregaiul tulpinii, putregaiul capitulului, rugina, mana. **c)** *Floare-de-colţ (Leontopodium alpinum)*, plantă erbacee perenă din familia compozitelor, cu inflorescenţe compuse din capitule, înconjurate de numeroase bractee albe şi păroase. Creşte pe stînci calcaroase şi pe pajişti în munţii Pirinei, Alpi, Carpaţi şi Himalaia. La noi este ocrotită ca monument al naturii. Sin. *albumiţă*. **2.** (IND. ALIMENT.) *Floarea vinului*, boală care se produce la vinurile mai slabe de 12° alcoolice, păstrate în butoaie neumplute complet. Este provocată de dezvoltarea ciupercii microscopice *Candida mycoderma*. Vinul se acoperă cu o pieliţă *(floare)* formată din celulele acestor microorganisme, se tulbură şi capătă un gust apos şi un miros uşor rînced. Boala se poate preveni prin aerisire moderată şi prin sulfitare.

„Floarea darurilor" (sau *„Albinuşa"*), culegere de pilde şi sentinţe cu caracter didactic moralizator, alcătuită de călugărul italian Tommaso Gozzadini sub titlul „Fiore di virtù" (sec. al XIII-lea). A avut un puternic răsunet în literatura evului mediu, fiind tradusă în numeroase limbi. În ţările romîne a circulat, începînd din sec. al XVI-lea, prin trei traduceri romîneşti diferite (care nu s-au păstrat însă): din italiană, din sîrbă şi din greacă, ultima cunoscînd mai multe reeditări. Traducerea din italiană, datorită lui Gherman Vlahul, a fost, la rîndul ei, tălmăcită în ruseşte în 1592. Cea mai veche traducere romînească, păstrată însă numai parţial, este copia făcută de popa Ion Romînul în 1620. Culegerea, alcătuită din 34 de capitole, defineşte, în spiritul moralei creştine, viciile şi virtuţile, reprezentate în chip simbolic prin diferite animale. Cuprinde pilde din romane populare foarte răspîndite („Alexandria"), din „Gesta Romanorum", din scrierile biblice şi din legendele hagiografice. Diverse elemente ale lucrării au pătruns în folclorul romînesc (proverbe, tradiţii etc.).

floculáre (CHIM.), strîngere sub formă de particule mai mari (flocoane) a particulelor fine dintr-o suspensie sau dintr-o soluţie coloidală, urmată de depunerea acestor particule.

flocúle (ASTR.), regiuni mai luminoase ale discului solar, care apar pe fotografiile făcute cu filtre monocromatice sau cu spectroheliografe în liniile calciului sau ale hidrogenului. Floculele sînt formate din nori strălucitori de vapori de calciu sau de hidrogen, situaţi în cromosferă.

flogístic (CHIM.), fluid fictiv, imaginat de chimiştii din sec. al XVIII-lea pentru explicarea fenomenului de ardere. Conform acestei explicaţii, orice

substanță care arde, inclusiv metalele, ar conține **f.**, pe care l-ar pierde în procesul de combustie și l-ar recăpăta prin tratare cu cărbune sau cu hidrogen. Pentru a explica creșterea în greutate a produșilor de ardere, se considera că greutatea **f.** este negativă. Deși eronată, teoria **f.** a însemnat un pas înainte față de alchimie și, prin materialul experimental acumulat, a contribuit la apariția chimiei științifice. Descoperirea rolului oxigenului în procesul arderii a dus la înlăturarea teoriei **f.** Se numește și *flogiston.*

flogopít (MINER.), mică magneziană cristalizată în sistemul monoclinic, de culoare arămiegălbuie, brună sau verzuie, cu luciu sidefos; **f.** este solzos sau lamelar și flexibil. Se întîlnește în formațiunile metasomatice de contact și în pegmatitele care străbat rocile magneziene. **F.** se întrebuințează ca izolant termic și electric în industria electrotehnică, radiotehnică etc.

Flondor, Tudor (1862—1909), compozitor romîn. A studiat la Cernăuți și la Viena, unde a avut ca profesor pe R. Fuchs. A scris muzică de scenă pentru piese de Vasile Alecsandri, două operete, o operă, valsuri pentru pian și orchestră, romanțe (printre care „Somnoroase păsărele"), serenade pentru voce și pian și coruri.

Flora (în mitologia romană), zeița florilor și a vegetației; străveche divinitate italică a primăverii. Templul **F.**, în

Flora

care slujea un flamin, se afla pe Quirinal. Serbările în cinstea Florei (Floraliile) aveau loc între 28 aprilie și 3 mai și se celebrau prin jocuri, însoțite uneori de manifestări orgiastice. **F.** a fost reprezentată adeseori în artele plastice. Printre tablourile celebre care i-au fost consacrate se numără „Triumful Florei" de N. Poussin.

florár (TEHN.), instrument de desen, confecționat din

Florar

lemn, celuloid sau tablă, folosit pentru trasarea liniilor curbe.

flóră 1. (BOT.) Totalitatea speciilor de plante dintr-o anumită regiune (ex. **f.** Mării Negre, **f.** R.P.R.), dintr-un anumit mediu caracteristic (ex. **f.** de nisip, **f.** de sărături) sau dintr-o perioadă geologică (ex. **f.** terțiară). **2.** (MICROBIOL.) *Floră microbiană,* totalitatea microorganismelor vegetale (bacterii, actinomicete, drojdii, mucegaiuri etc.) dintr-un mediu natural (sol, apă, aer, alimente etc.) sau din cavitatea bucală *(f. m. bucală),* din intestin *(f. m. intestinală)* etc. *F. m.* poate fi alcătuită din specii banale (inofensive) sau din specii patogene.

Florența, oraș în Italia, situat pe valea rîului Arno, la poalele Apeninilor toscani. 438 000 loc. (1961). Important nod feroviar. Centru industrial dezvoltat: întreprinderi ale industriei alimentare, chimice, textile, de construcții de mașini. Universitate care datează din 1391. Numele italian al orașului este *Firenze.* — *Istoric.* În antichitate, oraș etrusc, apoi colonie romană *(Florentia).* Din 1057 a devenit capitala ducatului Toscana. Situată la răscrucea unor importante căi comerciale, **F.** a cunoscut o deosebită înflorire economică. În 1115 s-a transformat în republică comunală. La sfîrșitul sec. al XIII-lea, în procesul creșterii industriei meșteșugărești și a comerțului, s-au format aici așa-numitele bresle mari (de negustori, zarafi și cămătari: *popolo grasso* „poporul gras"), care au sprijinit pe g u e l f i (în lupta dintre papalitate și împărații germani) și breslele mici (alcătuite din ceilalți meșteșugari, care, împreună cu plebea orașului, constituiau *popolo minuto* „poporul mărunt"). Popolo grasso a acaparat puterea în republică. Din a doua jumătate a sec. al XIII-lea, **F.** a devenit unul dintre centrele bancare din Europa apuseană. În sec. al XIV-lea a înflorit industria de postav din **F.** și au apărut pentru prima dată în lume germenii producției capitaliste. Muncitorii salariați s-au răsculat în mai multe rînduri împotriva exploatării, cea mai puternică răscoală fiind aceea din 1378, a c i o m p i l o r. În epoca Renașterii, Florența a devenit centrul cel mai important al științei și artei din Italia. Școala florentină de artă, ale cărei începuturi datează din sec. al XIII-lea, a ajuns la o deplină înflorire în sec. al XV-lea și la începutul sec. al XVI-lea; în cadrul ei ideile umaniste au căpătat cea mai înaltă dezvoltare. La **F.** au creat opere de seamă strălucitii reprezentanți ai literaturii: Dante, Petrarca, Boccaccio, arhitecții F. Brunelleschi, L. B. Alberti, sculptorii Donatello, L. Ghiberti, Michelangelo, pictorii Masàccio, D. Ghirlandaio, A. Verrocchio, S. Botticelli, Leonardo da Vinci ș.a. În perioada Renașterii au fost ridicate cele mai importante monumente de arhitectură ale **F.**, care i-au creat faima de oraș-muzeu (ex. catedrala Santa Maria del Fiore, Domul, bisericile Santa Maria Novella, Santa Croce, San Lorenzo, cu capela Medici, Palazzo Vecchio, Loggia dei Lanzi, Palazzo Pitti ș.a.), s-au amenajat piețe (Piazza dell'Annunziata) și s-au construit poduri (Ponte Vecchio, Santa Trinità ș.a.). În sec. al XVI-lea, marea familie de bancheri M e d i c i, care deținea puterea din 1434, a instaurat la **F.** absolutismul. Între 1569 și 1801, ca și între 1814 și 1859, a fost capitala Marelui Ducat al Toscanei, iar între 1865 și 1871 capitala regatului Italiei.

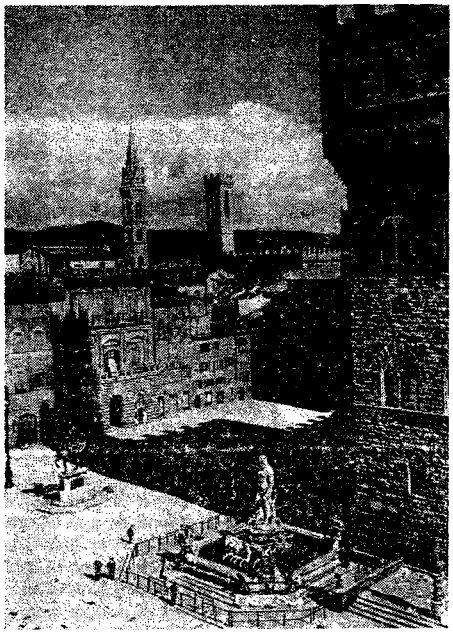

Florența. Piața Senioriei

Flores, insulă muntoasă în arhipelagul Sondelor Mici (Indonezia). Suprafața: 15 200 km². Populația: cca. 500 000 loc. Principalul oraș: *Ende*. Înălțimea maximă: 2 382 m. Vulcani activi, printre care Ineri (2 245 m). Climă subecuatorială cu un sezon uscat. Se cultivă orez, porumb, cocotieri, arbori de cafea.

Florescu, Arta (n. 1921), cîntăreață romînă de operă (soprană), artistă a poporului din R.P.R., profesoară de canto la Conservatorul „Ciprian Porumbescu" din București. Din bogatul său repertoriu fac parte opere de Mozart, Verdi, Gounod, Rossini, Donizetti, Wagner etc. Este și o valoroasă interpretă de lieduri. Arta ei îmbină interpretarea vocală nuanțată cu reale calități scenice.

Florești, localitate de tip urban în raionul Cîmpina, reg. Ploiești. 3 070 loc. (1964). Aici se află Uzinele chimice „Victoria" de prelucrare a cauciucului, specializate în producția de anvelope.

florétă (SPORT) **1.** Armă formată dintr-o lamă lungă și flexibilă în patru muchii, din gardă și mîner, folosită la scrimă pentru împungere pe o anumită suprafață a corpului, delimitată de regulamentul de concurs. **2.** Probă de scrimă care se practică cu floreta **(1).** Sportivii noștri au obținut rezultate remarcabile la această probă sportivă în marile întîlniri internaționale: locul al II-lea la **f.** femei la jocurile olimpice de la Melbourne (1956) și locul al III-lea la jocurile olimpice de la Roma (1960), locul al III-lea pe echipe femei la campionatele mondiale de la Torino (1961), locul I la campionatele mondiale de juniori de la Moscova (1960). În 1962 țara noastră a cîștigat medalia de aur la campionatele mondiale de floretă femei de la Buenos Aires, prin Olga Orban-Szabo.

Florian *[floriă]*, Jean Pierre Claris de (1755—1794), fabulist și romancier francez. A fost membru al Academiei Franceze. A scris pastorale, comedii, romane în spirit sentimental („Numa Pompilius", 1786). Opera sa cea mai importantă, volumul de „Fabule" (1792), scris în versuri libere, reflectă o morală naturală, optimistă. În ele autorul a luat adesea atitudine critică față de orînduirea monarho-feudală din ajunul revoluției burgheze din Franța. A influențat creația lui I. Heliade-Rădulescu și Gr. Alexandrescu.

Florian, Mircea (1888 — 1960), filozof romîn. A fost profesor la Universitatea din București. În perioada dintre cele două războaie mondiale, a criticat, de pe pozițiile unui idealism raționalist, misticismul și iraționalismul, combătînd îndeosebi intuiționismul de toate nuanțele. În anii regimului democrat-popular s-a apropiat de filozofia marxistă, elaborînd studii valoroase consacrate gîndirii filozofilor clasici premarxiști și moștenirii unor gînditori înaintați din țara noastră, precum și combaterii filozofiei idealiste contemporane. Op.pr.: „Știință și raționalism" (1926); „Cunoaștere și existență" (1939); „Misologia sau filozofia absurdului" (1958).

Florianopolis, oraș în Brazilia, centrul administrativ al statului Santa Catarina, port la Oceanul Atlantic. 98 400 loc. (1960). Este situat pe o mică insulă de lîngă coastă, legată cu țărmul continentului prin poduri. Importantă localitate turistică.

floricultúră, ramură a horticulturii care cuprinde cultura plantelor ornamentale, indigene sau exotice, folosite pentru grădini, parcuri sau apartamente. *F. de grădină* (sau *de cîmp*) studiază plantele ornamentale cultivate în răsadnițe sau în cîmp, iar *f. de seră* cuprinde cultura plantelor ornamentale în sere, de obicei cultura plantelor exotice. În țara noastră, **f.** a luat o mare dezvoltare prin crearea unor forme noi de plante ornamentale. La expozițiile internaționale floricole de la Nantes (1956), Paris (1958), Triest (1960) și Erfurt (1961), exponatele romînești au obținut numeroase premii și mențiuni.

floríd (MED.; despre boli), foarte activ, în plină evoluție (ex. erupția florid în sifilis sau în scarlatină).

Florida 1. Peninsulă în sud-estul Americii de Nord. Suprafața: 110 000 km². Relief de cîmpie joasă, cu numeroase forme carstice. În nord climă subtropicală, în sud tropicală umedă, cu ierni blînde, însorite. Peninsula este în general împădurită, cu numeroase lacuri și mlaștini; în sud se întinde o vastă regiune mlăștinoasă, Everglades. Mari zăcăminte de fosforite. **2.** Stat în sud-estul S.U.A., cuprinzînd peninsula cu același nume, insulele Florida Keys (recifi coraligeni) și o mică porțiune din litoralul Golfului Mexic. Suprafața: 151 670 km². Populația: 4 951 560 loc. (1960). Centrul administrativ: *Tallahassee*. Alte orașe importante: Miami, Jacksonville, Tampa. În agricultură, care consti-

tuie ramura de bază a economiei statului, predomină marile gospodării capitaliste. Sînt foarte răspîndite culturile de plante citrice, ananas, trestie de zahăr, tutun, porumb şi legume. Este dezvoltată creşterea animalelor. Industrie extractivă (fosforite), alimentară (conserve de fructe şi de legume, zahăr), chimică (îngrăşăminte), industria tutunului şi a lemnului. Staţiuni balneare de renume mondial: Miami Beach, Palm Beach. **3.** Strîmtoare între peninsula Florida, insula Cuba şi arhipelagul Bahama, care leagă Golful Mexic cu Oceanul Atlantic. Lungimea: 570 km. Lăţimea minimă: 80 km. Adîncimile variază între 567 şi 1 769 m. Din unirea curentului Floridei cu curentul Antilelor se formează în această strîmtoare curentul Golfstrom, care atinge aici viteza de 10 km/oră.

florín 1. Monedă de aur, bătută mai întîi de Florenţa în 1252 şi imitată de multe state. În ţările romîne sînt menţionaţi, din prima jumătate a sec. al XV-lea, „florinii ungureşti". **2.** Monedă de argint, bătută de diferite state, care a circulat şi în ţările romîne la începutul sec. al XVIII-lea.

Florin. Avers şi revers

florínte *(Chloris chloris)*, pasăre din familia fringilidelor, de mărimea unei vrăbii, de culoare verde-măslinie, pe tot corpul, în afară de partea ventrală şi de aripi, care sînt gălbui; are ciocul gros şi roşiatic. Nu migrează în timpul iernii.

Florinte

floroglucínă (CHIM.), polifenol, $C_6H_3(OH)_3$, cu trei grupări hidroxilice, aranjate simetric. Se prezintă sub formă de cristale rombice albe, puţin solubile în apă, dar solubile în alcool şi eter. Se comportă în unele dintre reacţiile ei ca o policetonă, forma tautomeră a **f.** Este folosită ca developator în fotografie, ca reactiv în chimia analitică şi ca produs intermediar în sinteza unor răşini sintetice, a unor coloranţi etc.

Florov, Nicolaie (1876—1948), pedolog romîn. A fost profesor la Facultatea de agronomie din Iaşi. Prin lucrările sale a adus contribuţii importante la studiul cernoziomurilor. Op. pr. „Degradarea cernoziomului de antestepă" (1927), „Organizarea cercetării solurilor brune" (1933).

flotábil (din fr. *flotter* „a pluti"; TEHN., NAV., AV.; despre un corp), care poate pluti într-un lichid.

flotáţie (IND. EXTR.), procedeu de separare a minereurilor şi a cărbunilor de substanţele sterile. Se bazează pe faptul că particulele mici de minerale sau de cărbuni pot pluti într-un lichid, deşi au o densitate mai mare decît a acestuia, datorită forţelor care apar la contactul dintre diferitele faze (solidă, lichidă şi gazoasă). Pentru a mări capacitatea de plutire a particulelor solide, acestea se amestecă cu uleiuri minerale *(f. cu ulei)* sau se produce o spumă la suprafaţa lichidului prin insuflare de aer comprimat, agitare mecanică şi tratare a apei cu anumite substanţe (spumanţi) care menţin bulele de aer. **F.** este folosită şi în industria alimentară (ex. la separarea impurităţilor din cereale), în industria chimică şi metalurgică, în medicină, în hidrotehnică (ex. la epurarea apelor industriale) etc. Se întrebuinţează în acest scop diferite tipuri de aparate, ca: aparate cu agitare pneumatică, aparate pneumatice cu rotor poros, aparate cu membrane poroase fixe etc.

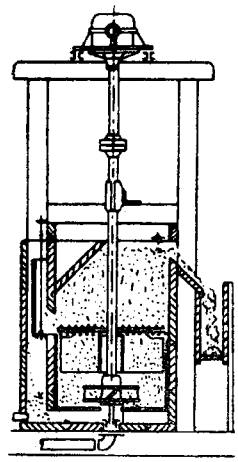

Aparat de flotaţie

flótă 1. (NAV., AV., MILIT.) Totalitatea marilor unităţi navale (*f. navală, maritimă* sau *fluvială*), ori aeriene *(f. aeriană)* afectate unei anumite regiuni sau unui anumit scop, sub o conducere unică. Din punctul de vedere al scopului, se deosebesc: a) *f. comercială*, care cuprinde nave destinate transportului de mărfuri (ex. *f. de cargouri, de petroliere* etc.) sau de pasageri, ori unor scopuri speciale de interes economic (ex. *f. de pescuit*), şi b) *f. militară* (sau *de război*), care cuprinde totalitatea navelor de luptă sau a aeronavelor militare ale unui stat. După felul navelor din care e compusă, *f. navală* poate fi *de suprafaţă* sau *submarină*. **2.** (IND. TEXT.) Soluţie sau suspensie de coloranţi ori de alte substanţe chimice în apă, folosită la finisarea textilelor.

flotílă (MILIT.), mare unitate a forţelor maritime militare, constituită din unităţi de nave de luptă (unităţi de vedete blindate, monitoare, dragoare, şalupe armate etc.), destinată a acţiona pe fluvii, lacuri sau în unele raioane de litoral. — *F. de aviaţie*, denumire veche a unei unităţi de aviaţie similare regimentului.

flotór (TEHN.) **1.** V. *plutitor*. **2.** (AV., NAV.) Corp plutitor folosit la amerizoarele hidroavioanelor, la pontoane, la ranfluarea navelor, la docurile plutitoare, la susţinerea unor

conducte, cabluri etc. Este format în general dintr-un corp cav, de metal sau de lemn, închis etanş.

Flotow *[fló:to:]*, Friedrich von (1812—1883), compozitor german. A compus peste 25 de opere (printre care mai însemnate sînt: „Alessandro Stradella", pusă în scenă în 1844; „Marta", montată în 1847), balete şi muzică de cameră. Creaţia de operă a lui **F.** se remarcă prin melodicitate şi prin expresivitatea corurilor şi scenelor bufe.

Flourens *[flurêns]*, Gustave (1838—1871), democrat revoluţionar francez, om de ştiinţă, naturalist. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris şi profesor la catedra de fiziologie de la Collège de France. Din pricina spiritului progresist al cursurilor sale, a fost silit să emigreze. În timpul emigraţiei l-a cunoscut în Anglia pe K. Marx, de care s-a apropiat şi a intrat în Internaţionala I. Împreună cu Blanqui, al cărui adept a fost, a condus răscoala din 31 octombrie 1870, pentru care fapt a fost condamnat, în contumacie, la moarte. În timpul Comunei din Paris a luptat eroic pentru apărarea cuceririlor acesteia. Prins de versaillezi, a fost împuşcat.

Flourens *[flurêns]*, Pierre (1794—1867), fiziolog francez.

P. Flourens

A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A descoperit centrul respirator (nodul vital al lui **F.**), a pus primul problema localizărilor cerebrale şi a descris centrul din cerebel al coordonării echilibrului şi al staţionării în picioare. Op. pr.: „Cercetări experimentale asupra proprietăţilor şi funcţiunilor sistemului nervos la animalele vertebrate" (1824), „Fiziologia comparată" (1864).

fluáj (REZ. MAT.), variaţie continuă, lentă, pe durate mari, a eforturilor unitare şi a deformaţiilor materialelor supuse unor solicitări continue. La metale, fenomenul este mai accentuat la temperaturi ridicate. Sin. *curgere lentă*.

fluctuáţie (din lat. *fluctus* „val"; FIZ.), abatere temporară şi foarte mică a valorii uneia dintre mărimile care caracterizează un sistem fizico-chimic faţă de valoarea pe care acea mărime ar avea-o într-un regim staţionar (ex. fluctuaţiile intensităţii curentului electric dintr-un tub electronic în jurul valorii medii a intensităţii).

fluíd (lat. *fluidus* de la *fluere* „a curge"; FIZ.), corp în stare lichidă sau gazoasă care are proprietatea fundamentală de a-şi schimba forma sub acţiunea unei forţe foarte mici. **F.** poate curge şi ia forma vasului în care este pus. Într-un fluid în repaus nu pot exista tensiuni tangenţiale, ci numai tensiuni normale (presiuni). Un **f.** a cărui formă, pe o anumită porţiune, poate fi modificată fără consum de energie se numeşte *f. perfect*; el are viscozitate nulă. Gazele cu moleculele monoatomice (gaze rare) se apropie cel mai mult de *f. perfect*. În caz contrar, **f.** se numeşte *f. viscos*. Fluidele foarte vîscoase au proprietăţi care le apropie de solide. V. şi stări de agregare.

fluiditáte **1.** (FIZ., HIDROTEHN.) Proprietate a unui corp de a curge. Termenul se foloseşte de obicei pentru lichide sau gaze, dar prin extensiune e folosit şi pentru materiale granulare fine. **2.** (FIZ., CHIM.) Inversul coeficientului de viscozitate dinamică $\left(\Phi = \frac{1}{\eta}\right)$.

fluidizáre (CHIM.), procedeu industrial de punere în contact a unei pulberi cu un fluid (gaz sau lichid), constînd în trecerea forţată a fluidului prin stratul de pulbere cu o viteză convenabilă, pentru a aduce sistemul solid-fluid într-o stare pseudolichidă cu proprietăţi asemănătoare lichidelor (suprafaţă orizontală, curgere prin deversoare, presiune hidrostatică). Stratul fluidizat se caracterizează prin amestecare intensă şi prin coeficienţi mari de transfer termic. Procedeul are aplicaţii din ce în ce mai numeroase în procesele chimice gaz-solid (ex. prăjirea piritelor, cracarea catalitică) şi în operaţiile fizice (uscare, granulare). Pulberea folosită în **f.** poate fi un reactant, un catalizator sau un purtător de căldură.

flúier **1.** (MUZICĂ) Străvechi instrument muzical de suflat, alcătuit dintr-un tub subţire de lemn prevăzut cu găuri, reprezentînd un fel de flaut rudimentar. Este caracteristic pentru muzica populară românească. **2.** (ZOOTEHN.) Regiune a membrelor la animale cuprinsă între genunchi sau jaret şi gleznă, avînd ca bază anatomică oasele metacarpiene (la membrele anterioare) şi metatarsiene (la membrele posterioare), precum şi tendoanele muşchilor extensori ai falangelor.

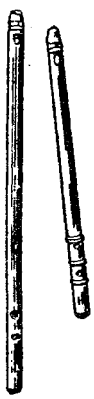

Fluiere

fluierár (ZOOL.), nume dat mai multor specii de păsări din ordinul caradriiformelor, care se recunosc prin fluierăturile lor puternice; au ciocul lung şi subţire şi picioarele înalte; trăiesc pe malul bălţilor, în regiunile mlăştinoase etc. (ex. fluierarul castaniu *Tringa totanus*).

fluór (CHIM.), *F.* Element cu nr.at. 9; gr. at. 19, din familia halogenilor. Gaz de culoare galbenă-verzuie deschisă, cu miros înăbuşitor. Se găseşte în natură numai sub formă de minerale (fluorină, criolită, fluoroapatită). **F.** este foarte activ din punct de vedere chimic, combinîndu-se cu majoritatea elementelor, chiar la temperatură joasă. Acţiunea lui fiziologică este analogă cu aceea a clorului, însă mai intensă.

fluorclormetáni (CHIM.), compuşi organici obţinuţi prin substituţia hidrogenului din metan cu fluor şi clor. Se prepară prin acţiunea trifluorurii de stibiu sau a acidului fluorhidric asupra derivaţilor cloruraţi ai metanului, în prezenţa unor catalizatori (ex. pentaclorură de stibiu). Cei mai importanţi pentru tehnică sînt difluordiclormetanul (CF_2Cl_2), monofluortriclormetanul ($CFCl_3$), trifluorclormetanul (CF_3Cl) ş.a. **F.** sînt folosiţi ca agenţi de răcire, de dispersiune, ca fixativi pentru păr, uleiuri etc. şi sînt cunoscuţi sub diferite denumiri comerciale: freoni, genetron, frigen etc.

fluorén (CHIM.), hidrocarbură aromatică polinucleară, cu structură cristalină. Se găseşte în gudroanele cărbunilor de pămînt, de unde se extrage. Se utilizează ca intermediar în sinteza unor coloranţi, a unor medicamente, insecticide etc. Se numeşte şi *ortodifenilenmetan.*

fluoresceínă (CHIM.), colorant organic obţinut din rezorcină şi anhidridă ftalică. Soluţia apoasă a sării sale de sodiu este puternic fluorescentă, verde, şi serveşte îndeosebi la stabilirea cursului apelor subterane.

fluorescénţă (lat. *fluor* „val, curgere"; FIZ.), proprietate pe care o au unele substanţe (ex. soluţiile de sulfat de chinină, soluţiile de fluoresceină, vaporii de sodiu etc.) de a emite lumină cînd sînt iradiate cu o radiaţie de o anumită lungime de undă (radiaţii luminoase, ultraviolete etc.). Spre deosebire de fosforescenţă, la **f.** emisiunea încetează o dată cu încetarea iradierii substanţei. Emisia fluorescentă este practic independentă de temperatură.

fluorhídric, *acid~* (CHIM.), hidracid al fluorului, cu formula *HF.* Peste temperatura de 19,5°C se prezintă sub formă de gaz incolor, foarte solubil în apă. În mod obişnuit se obţine la cald, din fluorină şi din acid sulfuric concentrat. Soluţia apoasă atacă majoritatea metalelor şi sticla (de aceea se păstrează în vase de parafină, gutapercă, plumb etc.). Se întrebuinţează la dezagregarea silicaţilor, la gravarea sticlei, la prepararea freonului etc. Atît vaporii cît şi soluţia de *a. f.* atacă organismul.

fluorimétru (FIZ.), aparat pentru măsurarea concentraţiilor slabe ale substanţelor fluorescente. Se foloseşte la dozarea uraniului în cantităţi foarte mici, în special la studiul repartiţiei topografice a uraniului.

fluorínă (MINER.), fluorură naturală de calciu (CaF_2), cristalizată în sistemul cubic; este incoloră sau de culoare verde, galbenă, roz sau violetă. Se utilizează în metalurgie ca fondant, în industria optică, în industria chimică pentru prepararea acidului fluorhidric şi a altor compuşi ai fluorului. În R.P.R. se întîlneşte în filoanele de baritină de la Somova (reg. Dobrogea), în filoanele metalifere de la Cavnic (reg. Maramureş), în zăcămintele de la Moldova Nouă (reg. Banat) etc.

fluorizáre (MED.), tratare cu fluor (1—2 mg la litru) a apei din reţeaua de alimentare publică, ca măsură de reducere sau de prevenire a cariilor dentare.

fluoróză (MED.), intoxicaţie cronică cu fluor, rezultată în majoritatea cazurilor din consumul de apă cu un conţinut prea bogat în fluor (peste 1—2 mg la litru). Manifestarea caracteristică a bolii constă în pătarea brună a smaltului dentar.

fluorúri (CHIM.), compuşi ai fluorului cu diferite elemente. **F.** metalelor cu caracter de săruri adiţionează uşor acid fluorhidric, formînd **f.** acide; **f.** metaloizilor sînt în general combinaţii moleculare uşor volatile. — *Fluorură de bor,* BF_3. Fluorură care se obţine prin acţiunea la cald a acidului sulfuric asupra unui amestec de trioxid de bor şi fluorură de calciu. Este un gaz incolor, care fumegă la aer. Se întrebuinţează drept catalizator într-o serie de reacţii din chimia organică. — *Fluorură de calciu,* CaF_2. Fluorură care se găseşte în natură sub formă de fluorină. În laborator se obţine prin tratarea carbonatului de calciu cu o soluţie diluată de acid fluorhidric. Substanţă albă, foarte greu solubilă în apă; se topeşte la 1 403°C şi fierbe la 2 500°C. Se întrebuinţează la obţinerea acidului fluorhidric, în industria emailurilor, în optică, în metalurgie şi ca antiseptic. — *Fluorură de sodiu, NaF.* Fluorură care se obţine sub forma unui precipitat alb cristalin, prin trecerea unui curent de acid fluorhidric printr-o soluţie de hidroxid sau de carbonat de sodiu; tehnic se obţine prin topirea criolitei cu hidroxid de sodiu. Puţin solubilă în apă şi insolubilă în alcool. Se întrebuinţează în special pentru distrugerea unor fermenţi.

flutter (engl. *flutter [flátə]* „a bate din aripi, a fîlfîi"; MED.), pulsaţie accelerată. — *F. auricular,* tulburare de ritm a inimii, caracterizată prin contracţia frecventă şi regulată a auriculelor (200—400 de contracţii auriculare pe minut).

fluturáre (AV.), oscilaţie a structurilor elastice ale unei aeronave, produsă de forţele aerodinamice. Se numeşte şi *flutter.*

flúture (SPORT), procedeu tehnic de înot, în care braţele execută o mişcare de tracţiune simultană şi simetrică (înainte spre înapoi), iar picioarele, după o mişcare pregătitoare de grupare (strîngere), execută o împingere simultană înapoi în plan orizontal.

flúturi (ZOOL.), insecte cuprinse în ordinul lepidopterelor, caracterizate prin prezenţa a patru aripi membranoase acoperite de solzişori microscopici de culori diferite, a căror îmbinare le dă o coloraţie vie şi strălucitoare, catifelată sau cu reflexe metalice. Se hrănesc mai ales cu nectarul florilor, pe care îl sug cu o trompă lungă şi flexibilă, rulată în stare de repaus pe partea ventrală a capului. La **f.** metamorfoza este completă; din ou iese larva (omida), care se hrăneşte mai ales cu vegetale; aceasta se transformă în pupă, apoi în adult. Adulţii au o existenţă efemeră (cîteva săptămîni sau cel mult cîteva luni), pe cînd omizile pot trăi chiar cîţiva ani (ex. larvele de *Cossus*). Se cunosc cca. 90 000 de spe-

cii de **f.**, cei mai mari şi mai frumoşi fiind cei din regiunile tropicale. Unele specii de **f.** sînt mai active noaptea *(f. nocturni)*, altele în amurg *(f. crepusculari)*. La unii **f.** se observă fenomene de homocromie sau de mimetism. Cei mai mulţi **f.** au larve dăunătoare plantelor cultivate sau speciilor forestiere, de ex. fluturele mesteacănului *(Biston betularia)*, fluturele verzei *(Pieris brassicae)*. Specii de **f.** folositoare sînt: fluturele de mătase de dud *(Bombyx mori)* şi fluturele de mătase de stejar *(Antheraea pernyi)*, ultimul fiind crescut pe scară largă în regiunile centrale şi răsăritene ale Asiei. Unele specii de **f.** sînt într-o anumită măsură folositoare, întrucît contribuie la polenizarea unor plante.

flúviu (GEOGR.), curs de apă, în general de lungime şi debit mare, care colectează toate apele curgătoare dintr-un bazin hidrografic, curge printr-o albie bine definită, creată de el, şi se varsă într-o mare (ex. Dunărea) sau lac (ex. Sîr-Daria, care se varsă în Lacul Aral), printr-o deltă (Dunărea, Nilul) sau printr-un estuar (Sena). **F.** se pot forma fie prin topirea unuia sau mai multor gheţari (Ronul, Rinul), fie prin scurgerea unui lac (Nilul, Neva), fie din unul sau mai multe izvoare, în care caz este considerat de obicei ca obîrşie a **f.** izvorul cel mai depărtat de vărsare. **F.** îşi măreşte treptat debitul către aval datorită afluenţilor. Fac excepţie **f.** din regiunile calde şi secetoase, unde evaporarea şi infiltraţia apelor provoacă micşorarea debitului către aval (ex. Nilul în sectorul în care traversează zona deşertică, Nigerul în cursul lui mijlociu). Cel mai lung **f.** din lume este Nilul (6 671 km, cu Kagera), iar ca bazin hidrografic şi ca debit, cel mai mare este Amazonul, care are un bazin hidrografic de 7 180 000 km² şi un debit de 120 000 m³/s. Cele mai mari **f.** din Europa sînt Volga (3 688 km) şi Dunărea (2 860 km). **F.** sînt importante pentru navigaţie, irigaţii, hidroenergie şi pescuit. — (DR.) *Fluvii internaţionale*, fluvii care au o legătură navigabilă cu marea şi care străbat sau separă teritoriul a două sau mai multor state. Pe *f. i.* navigaţia comercială este liberă pentru toate ţările, dar reglementarea ei este de competenţa statelor riverane. V. şi Dunărea, *regimul juridic al Dunării*.

Fluviul Galben v. **Huanhe.**

flux (lat. *fluxus*, de la *fluere* „a curge") **1.** (FIZ., MAT.) Mărime scalară egală cu integrala de suprafaţă a componentei după normala la suprafaţă a unui vector cîmp, care caracterizează cîmpul de vectori în raport cu o suprafaţă dată. — *F. electric*, fluxul vectorului cîmp al inducţiei electrice printr-o suprafaţă (deschisă sau închisă) dată. În sistemul MKSA, unitatea de *f. e.* este coulombul. — *F. magnetic*, fluxul vectorului cîmp al inducţiei magnetice printr-o suprafaţă (deschisă sau închisă) dată. Conform legii fluxului magnetic, prin orice suprafaţă închisă *f. m.* este totdeauna nul. În sistemul MKSA, unitatea de *f. magnetic* este weberul. — (ELT.) *F. magnetic fascicular*, flux magnetic care străbate suprafaţa sprijinită pe o singură spiră a unei bobine. Dacă spirele bobinei sînt suficient de apropiate astfel încît să fie parcurse practic de acelaşi *f. m. f.*, fluxul magnetic total este egal cu produsul fluxului fascicular prin numărul de spire. — (ELT.) *F. magnetic util*, flux magnetic fascicular corespunzînd totalităţii liniilor unitare de cîmp magnetic care străbat porţiunile utile ale unui circuit magnetic. În cazul a două circuite electrice cuplate inductiv, *f. m. u.* corespunde totalităţii liniilor unitare ale cîmpului magnetic care străbat toate spirele ambelor circuite. — (ELT.) *F. magnetic de dispersie* (sau *de scăpări*), flux magnetic fascicular care corespunde totalităţii liniilor cîmpului magnetic care nu străbat integral porţiunile utile ale unui circuit magnetic. În cazul a două circuite electrice cuplate inductiv, *f. m. de d.* corespunde totalităţii liniilor unitare ale cîmpului magnetic care nu străbat integral ambele circuite. **2.** (FIZ.) Valoare a unei mărimi conservative (ex. volumul unui fluid incompresibil, masa, energia, impulsul etc.), transmisă în unitatea de timp printr-o suprafaţă egală cu unitatea. — *F. luminos*, cantitatea de energie luminoasă pe care o emite un izvor de lumină în unitatea de timp. Unitatea de măsură a *f. l.* în sistemul internaţional de unităţi este lumenul. — *F. de particule*, ansamblu de microparticule (electroni, ioni etc.) în mişcare prin vid şi ordonat cel puţin parţial. *F. de p.* încărcate electric constituie curenţi electrici de convecţie. **3.** (METAL.) **a)** Substanţă sau amestec de substanţe capabile să uşureze topirea unui material solid greu fuzibil. **b)** Material folosit pentru eliminarea oxizilor, nitrurilor etc. sau pentru împiedicarea formării lor în procesele de aliere, lipire, sudare etc. — *F. de sudare*, amestec de substanţe în formă de pulbere, cu temperatura de topire relativ joasă, cu care se acoperă suprafaţa metalelor la locul unde se execută sudarea, cu scopul de a apăra baia de metal topit de contactul cu oxigenul din aer, de a dizolva oxizii de pe suprafeţele metalelor care se sudează, de a reduce pierderile de căldură prin radiaţii, de a introduce în metalul topit anumite elemente de aliere etc. **4.** (TEHN.) *Flux tehnologic*, circulaţie continuă a materiei prime, a produselor semifabricate sau fabricate în succesiunea operaţiilor dintr-un proces tehnologic. *F. t.* al materiei prime este determinat de drumul urmat de aceasta de la intrarea ei în fabricaţie pînă la ieşirea din uzină sub formă de piese finite sau semifabricate. La organizarea *f. t.* se ţine seama de factorii tehnici-economici, urmărindu-se ca deplasările materiei prime şi ale produselor fabricate să fie minime, iar succesiunea operaţiilor să respecte procesul tehnologic. **5.** (GEOGR.) Faza de înălţare a suprafeţei apelor oceanice în cadrul fenomenului de maree.

fluxmétru (FIZ.), instrument magnetoelectric pentru măsurarea variaţiei fluxului magnetic.

Flynn *[flin]*, Elizabeth Gurley (n. 1890), președinte al Comitetului Național al Partidului Comunist din S.U.A. (din 1961). Și-a început activitatea în mișcarea muncitorească în 1906, ca membră a organizației „Muncitorii industriali ai lumii" (I.W.W.). Membră a P.C. din S.U.A. din 1937 și a Comitetului Național al partidului din 1938.

„Foaia tînărului", organ de presă al Cercului tineretului din București. A apărut între 1910 și 1916 (cînd a fost suspendat) și în 1918—1919. V. și „Tineretul socialist".

foáie 1. (BIBL.) **a)** *Foaie de titlu*, pagina de la începutul unei publicații, pe care este imprimat titlul (și subtitlul) complet al unei cărți, numele autorului, locul și data apariției, editorul cărții, eventual instituția care publică și colecția (cu seria și numărul) în cadrul căreia se publică lucrarea. **b)** (În trecut) Ziar, revistă (ex. „Foaie pentru minte, inimă și literatură"). 2. (CONT.) *Foaie de drum*, imprimat de valoare, achitat de către o organizație socialistă administrației căilor ferate și apoi eliberat unei persoane sau unui grup de persoane spre a efectua o călătorie cu trenul.

„Foaie pentru minte, inimă și literatură", revistă cu caracter cultural, apărută la Brașov între 2 iulie 1838 și 24 februarie 1865 (cu unele întreruperi). A fost condusă de G. Barițiu, iar începînd din 1850 de Iacob Mureșanu. Publicația a avut un mare rol în dezvoltarea culturii românești progresiste. În paginile ei au fost dezbătute, dintr-un unghi de vedere în general iluminist, chestiuni ca: emanciparea culturală și politică a poporului român, ridicarea lui economică, rolul educativ și cetățenesc al teatrului, necesitatea unei bune organizări a învățămîntului, lupta pentru unitatea și cultivarea limbii și pentru propășirea literaturii originale, stimularea culegerilor folclorice etc. Revista a dus o îndrăzneață campanie împotriva despotismului, în numele ideilor generoase, și a salutat cu entuziasm revoluția din 1848. Au colaborat personalități din toate provinciile locuite de români: I. Heliade-Rădulescu, I. Ghica, C. Bolliac, D. Bolintineanu, Al. Russo, C. Negruzzi, I. Ionescu de la Brad, Andrei Mureșanu ș.a.

foaiér (TEATRU) 1. Sală în care se reunesc actorii într-un teatru, adesea pentru repetiții. 2. Spațiu situat în afara sălii de spectacole și destinat recreației spectatorilor în antracte.

foále (TEHN.), aparat care servește la comprimarea și suflarea aerului cu ajutorul unei camere cu burduf de piele. Este acționat manual sau cu ajutorul unei pedale și se folosește în atelierele mici de forjă, în fierăriile țărănești etc.

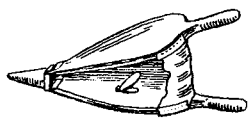

Foale

foáme (FIZIOL.), stare a organismului animal care survine în cazul încetării depline a primirii de alimente *(f. acută* sau *totală)* sau în cazul primirii unei hrane insuficiente din punct de vedere cantitativ sau calitativ pentru satisfacerea nevoilor organismului *(f. cronică* sau *parțială)*. Senzația de **f.** este determinată de scăderea rezervelor de substanțe nutritive din mediul intern. Lipsa anumitor substanțe din alimente este resimțită de organism ca **f.** de glucide, **f.** de proteine, **f.** de lipide, **f.** de săruri minerale etc. În cazul *f. acute*, moartea survine cînd animalul a pierdut cca. 30—40% din greutatea proprie (la om, acest lucru se întîmplă după 40—75 de zile de *f. acută*). *F. cronică* determină apariția fenomenului de distrofie alimentară, caracteristic populațiilor subalimentate.

foarfeca prețurilor (EC. POL.; în capitalism), raportul dintre nivelul prețurilor produselor agricole vîndute de țărani și nivelul prețurilor produselor industriale cumpărate de ei. Denumirea provine de la faptul că transpunerea grafică a indicelui de vînzare a produselor agricole și a indicelui de cumpărare a produselor industriale, ambele pornind de la aceeași bază = 100, se aseamănă cu brațele unui foarfece, prețurile produselor agricole fiind mai scăzute față de prețurile produselor industriale.

foárfece (TEHN.), unealtă sau mașină-unealtă, acționată manual sau mecanic, pentru tăiat diferite materiale (textile, table și benzi de metal etc.) cu ajutorul a două cuțite (lame) asociate în serviciu, ale căror muchii tăietoare (tăișuri), drepte, curbate sau circulare, sînt în același plan.

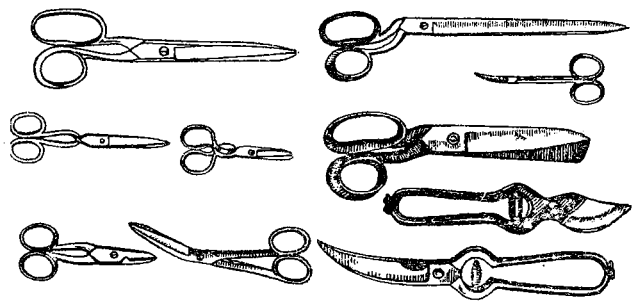

Foarfece

fobíe (gr. *phobos* „teamă"; MED.), neliniște și teamă lipsite de un motiv precis *(f. difuză)* sau legate de un obiect, de o acțiune, de o împrejurare care în mod normal nu produce teamă (ex. fotofobie, hidrofobie etc.).

foc[1] 1. (MINE) *Focuri subterane*, incendii care se pot produce în lucrările subterane ale unei exploatări miniere, fie din cauza aprinderii materialelor combustibile care se folosesc în lucrările respective (ex. lemnul din susțineri), fie din cauza autoaprinderii substan-

ţei minerale sau gazelor din zăcămînt. **2.** (MILIT.) **a)** Împuşcătură. **b)** Comandă de tragere. **c)** Tragere cu orice categorie de armament. După direcţia de tragere asupra obiectivului, se deosebesc: *f. de front*, executat perpendicular pe frontul obiectivului; *f. de flanc*, executat în lungul liniei frontului, în flancul dispozitivului inamic; *f. oblic*, executat sub un unghi ascuţit faţă de frontul obiectivului (intermediar între *f. de flanc* şi *f. de front*) şi *f. încrucişat*, executat asupra unui obiectiv cel puţin din două direcţii. Din alte puncte de vedere, **f.** mai poate fi: *f. concentrat*, focul uneia sau mai multor categorii de armament, precum şi **f.** subunităţilor de puşcaşi, executat simultan asupra unui obiectiv; *f. concentrat de artilerie*, focul cîtorva baterii sau divizioane, executat asupra unui obiectiv sau asupra unor grupe de obiective inamice; *f. masat de artilerie*, focul majorităţii sau întregii artilerii a unei mari unităţi tactice, executat simultan asupra unui obiectiv inamic important, cu scopul de a-i produce pierderi mari într-un timp cît mai scurt; *f. de baraj*, foc executat de artilerie şi folosit în toate formele de luptă în scopul de a face imposibilă înaintarea inamicului şi de a-i produce pierderi. Acest **f.** se împarte în *f. de b. fix*, executat pe un singur aliniament împotriva infanteriei, *f. de b. mobil*, executat pe aliniamente succesive împotriva tancurilor şi navelor, şi *f. de b. antiaerian*, executat de artileria antiaeriană pentru respingerea mijloacelor de atac aerian ale inamicului, în anumite zone, pe timp de noapte sau în condiţii de vizibilitate redusă; *f. de salvă*, foc executat simultan, la comandă sau la semnal, cu mai multe mijloace de foc de aceeaşi categorie; *f. la gura ţevii*, foc executat asupra unui obiectiv la mică distanţă, prin îndreptarea gurii de foc spre obiectiv; *f. pumnal*, focul armamentului automat executat prin surprindere de la distanţă mică (300—400 m) şi pe o direcţie determinată. Are eficacitate mare cînd se execută de flanc, din-tr-o poziţie mascată şi cu cadenţă maximă; *f. razant*, foc executat în limita bătăii directe (adică la distanţa la care înălţimea traiectoriei nu depăşeşte înălţimea obiectivului).

foc[2] (NAV.), pînză de formă triunghiulară care este ridicată la prora unei nave sau a unei ambarcaţii cu pînze, fiind susţinută de bompres şi de arborele din proră. Focurile au în special rol de manevră.

focalizáre (FIZ.) **1.** Concentrarea într-un singur punct, numit *focar*, a razelor unui fascicul de unde (raze luminoase, ultraviolete, raze X etc.) sau de particule încărcate electric (ex. electroni) în mişcare. **2.** Operaţie de punere la punct a unui instrument optic, astfel încît imaginea formată să fie văzută clar.

focár 1. (MAT.) Punct *F* din planul unei conice (elipsă, hiperbolă sau parabolă), pentru care raportul dintre distanţa *MF*, unde *M* este un punct oarecare al curbei, şi distanţa *MP* de la *M* la o dreaptă anumită *(directoare)* este o mărime constantă, numită *excentricitate* (ex. la elipsă este < 1, la hiperbolă este > 1 şi la parabolă este = 1). **2.** (FIZ.) **a)** *Focar acustic*, punct al unui sistem acustic în care converg, după reflexie, razele paralele emergente ale unui fascicul de unde sonore, incidente pe o suprafaţă concavă. În *f. a.* se produce o concentrare de energie sonoră, intensitatea sunetului fiind mai mare decît în oricare alt punct. **b)** *Focar optic*, punct al unui sistem optic în care se întîlnesc razele unui fascicul emergent provenit dintr-un fascicul incident de raze paralele. *F. o.* aşezate pe axa principală a unui sistem optic se numesc *f. o. principale*, iar cele situate pe axele secundare se numesc *f. o. secundare*. **3.** (TEHN.) Parte a cazanelor de abur, a unor cuptoare industriale, a instalaţiilor de încălzit etc. în care se produce arderea combustibilului. **F.** este format dintr-un spaţiu închis de pereţi metalici sau de zidărie refractară, prevăzut cu deschideri pentru introducerea combustibilului şi a aerului de ardere şi pentru evacuarea gazelor de ardere, a cenuşii şi a zgurii. Se deosebesc *f. cu grătar*, pentru arderea în strat a combustibililor solizi, şi *f. cu arzătoare*, pentru arderea în suspensie a combustibililor solizi sau a combustibililor lichizi ori gazoşi. **4.** (PETROGR.) *Focar magmatic*, acumulare de magmă în adîncul scoarţei Pămîntului. **5.** (GEOL.) *Focar seismic*, loc în scoarţa terestră în care se desfăşoară zguduirile iniţiale ale unui cutremur de pămînt. Sin. *hipocentru*. **6.** (MED.) **a)** *Focar de infecţie* v. *infecţie de focar*. **b)** Teritoriu în care se menţin condiţii pentru surse de infecţie (ex. **f.** de tularemie, de febră tifoidă etc.).

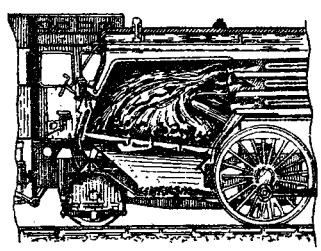

Focar de locomotivă cu abur

fócă (ZOOL.; *Phoca*), nume dat mai multor genuri de mamifere acvatice din ordinul pinipedelor. Sînt animale greoaie, carnivore şi se caracterizează prin pavilionul urechii rudimentar sau complet dispărut şi prin capul rotund. Membrele anterioare sînt transformate în înotătoare, iar cele posterioare sînt reduse. Carnea şi grăsimea de **f.** este principala hrană a eschimoşilor. În apele litorale ale Mării Negre trăieşte *f. de Caliacra (Monachus albiventer)*, care are abdomenul alb.

Focă

Foch *[foş]*, Ferdinand (1851—1929), mareşal francez. Din aprilie 1917, **F.** a fost numit şef al Statului-major, din ianuarie 1918 preşedinte al Comitetului militar al ţărilor

Antantei, iar din aprilie 1918 comandant suprem al forţelor armate aliate. Unul dintre principalii organizatori ai intervenţiei militare împotriva Rusiei Sovietice (1918 — 1920) şi împotriva Republicii Sovietice Ungare (1919).

Focillon *[fosiiõ]*, Henri (1881—1943), istoric de artă francez. A fost profesor la Sorbona şi la Collège de France. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost profesor la Universitatea din Yale (S.U.A.). Este autor al unor studii de istorie a artei şi de estetică („Piranesi", „Arta budistă", 1921; „Hokusai", 1924; „Istoria picturii din sec. XIX—XX în Europa", 1928; „Maeştrii stampei", 1930; „Arta sculptorilor romanici", 1931; „Viaţa formelor", „Arta Occidentului", 1938 ş.a.). Prieten al poporului nostru şi admirator al culturii sale artistice, a publicat articole despre arta şi artiştii romîni, a ţinut conferinţe la universităţile din Bucureşti şi Cluj etc.

focométru (FIZ.), instrument folosit la determinarea

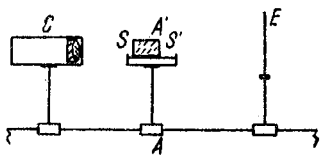

Focometru

poziţiei focarelor şi a punctelor principale ale unei lentile sau ale unei oglinzi.

focós (MILIT.), dispozitiv mecanic, pirotehnic, electric sau radiotehnic, destinat provocării exploziei încărcăturilor din proiectile, rachete, bombe, mine. După modul de funcţionare, **f.** poate fi *percutant*, care funcţionează la lovirea ţintei (instantaneu sau cu întîrziere), şi *fuzant*, care funcţionează într-un punct ales de pe traiectorie, în aer. — *F. nuclear*, focos destinat să provoace explozia unei încărcături termonucleare; este alcătuit dintr-un **f.** obişnuit şi o încărcătură nucleară.

Focşani, oraş regional în reg. Galaţi, situat pe valea Milcovului, reşedinţă de raion, 37 193 loc. (1964), împreună cu

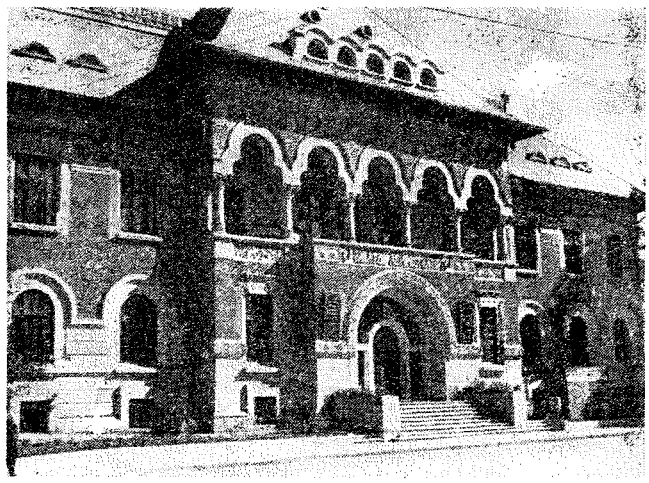
Focşani. Sfatul popular

comunele subordonate. Industrie de prelucrare a lemnului (mobilă), alimentară (vinificaţie, morărit şi panificaţie), prelucrarea metalelor (piese şi reparaţii de utilaj agricol). — *Raionul F.*, cu 147 920 loc. (1964). Economie agricolă: podgorii renumite (Jariştea, Odobeşti, Coteşti); culturi de cereale. Industrie alimentară.

fódră (NAV.), căptuşeală din lemn sau din alte materiale, aplicată pe pereţii care delimitează încăperile de pe nave (cabine, săli de mese, cluburi etc.).

foehn *[fön]* (METEOR.), vînt cald şi uscat care bate dinspre creasta munţilor spre vale. Se formează la trecerea unei mase de aer peste o culme muntoasă. După ce trece de creastă, masa de aer uscat care coboară se încălzeşte, formînd **f.** Primăvara, **f.** grăbeşte topirea zăpezilor. Este caracteristic regiunilor alpine din Elveţia şi din Tirol, de unde termenul s-a generalizat. Un vînt asemănător cu **f.** este Vîntul Mare din Munţii Făgăraşului.

Fogarasi *[fógorşi]*, Béla (1891—1959), filozof marxist ungur. A fost profesor la Universitatea din Budapesta şi vicepreşedinte al Academiei Maghiare de Ştiinţe. Lucrările sale sînt consacrate istoriei filozofiei, teoriei cunoaşterii, problemelor filozofice ale ştiinţelor naturii, elaborării problemelor logicii de pe poziţiile materialismului dialectic.

Fogazzaro *[fogaţţáro]*, Antonio (1842—1911), scriitor italian. În „Mica lume de altădată" (1895), cel mai bun roman al său, prima parte a unei trilogii, Fogazzaro evocă războiul de independenţă al Italiei, înfăţişează aristocraţia în declin şi pe trădătorii patriei, deveniţi spioni austrieci. În celelalte două părţi ale trilogiei, „Mica lume modernă" (1900) şi „Sfîntul" (1905), **F.** critică parlamentarismul burghez, opunîndu-i organizarea societăţii pe baze patriarhal-creştine, dar şi pe catolicii ipocriţi şi intriganţi, fapt pentru care a fost condamnat de Vatican. Catolic convins, scriitorul încearcă să împace religia cu teoriile ştiinţei moderne, şi mai ales cu darvinismul, subordonînd religiei ştiinţa. Cu toate limitele sale, opera lui **F.** reuşeşte să redea realist viaţa şi obiceiurile provinciei italiene. Scrisă într-o bogată limbă populară, proza lui se remarcă prin umorul fin, analiza delicată a caracterelor şi frumuseţea descrierilor de natură.

Foggia, oraş în sudul Italiei 117 500 loc. (1961). Importantă piaţă de desfacere a cerealelor şi animalelor. Fabrică de hîrtie.

foiletón. 1. Articol de presă cu caracter satiric pe o temă

de actualitate. **2.** Spaţiu rezervat în partea de jos a unei pagini de interior a ziarului pentru publicarea unor articole importante sau a unui roman care apare în numere succesive.

foioáse (SILV.), denumire dată unor specii de arbori şi de arbuşti din încrengătura angiospermelor, cu frunze late şi căzătoare (spre deosebire de răşinoase). Se deosebesc *f. tari*, cu lemnul dens (ex. stejarul, fagul, carpenul, paltinul, ulmul etc.), şi *f. moi*, cu lemnul mai puţin dens (ex. salcia, plopul, teiul etc.).

foiós (ZOOTEHN.), al treilea compartiment prestomacal la rumegătoare, care comunică la stînga cu reţeaua şi la dreapta cu cheagul. În interior este prevăzut cu lame paralele prinse de pereţii laterali şi de marginea superioară. În **f.**, alimentele, care au fost înmuiate şi puţin triturate în cele două compartimente anterioare (rumenul şi reţeaua), sînt mărunţite foarte fin şi stoarse de apă, spre a fi trimise în cheag, unde sînt supuse digestiei chimice propriu-zise.

foişór (ARHIT.) **1.** Turn înalt de observaţie, terminat cu o terasă pentru semnalizarea incendiilor (ex. Foişorul de foc din Bucureşti). **2.** Mică construcţie, izolată, în grădina unei case. **3.** Element constructiv şi de podoabă al unei case, ieşit din linia faţadei şi ridicat de obicei deasupra gîrliciului pivniţei; construit pe stîlpi de lemn sau de zidărie, **f.** este aşezat în faţa intrării, pe care o pune în evidenţă.

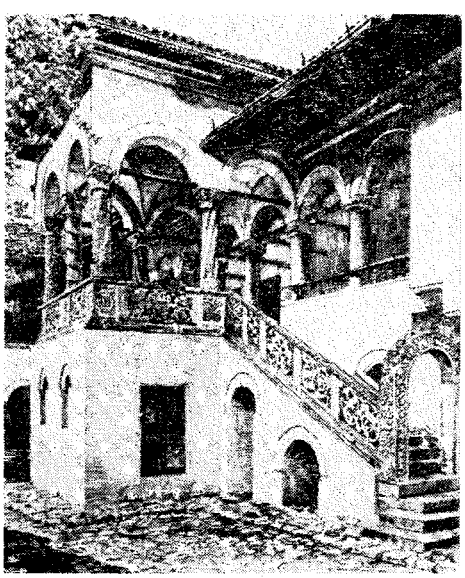

Foişorul lui Dionisie de la mănăstirea Hurezi

foiţă 1. (FIZ.) *Foiţă magnetică*, model de strat dublu, infinit de subţire, de dipoli magnetici paraleli. V. şi dipol magnetic. **2.** (EMBRIOL.) *Foiţe embrionare*, straturi celulare ale embrionului animalelor pluricelulare într-un anumit stadiu al dezvoltării lor. *F. e.* se formează în etapele ulterioare segmentării oului şi sînt, la majoritatea animalelor, în număr de trei: o foiţă externă (ectoderm) şi alta internă (endoderm), între care se află mezodermul. În procesul de embriogeneză, din ectoderm se formează sistemul nervos, organele de simţ, partea anterioară şi posterioară a tubului digestiv şi epiderma; din endoderm se formează tubul digestiv şi glandele anexe, iar din mezoderm se diferenţiază ţesutul conjunctiv, cartilaginos şi osos, sîngele, organele excretoare şi sexuale, aparatul circulator şi musculatura vertebratelor. Pornind de la faptul că *f. e.* sînt comune tuturor metazoarelor şi că din ele se formează întotdeauna aceleaşi organe sau ţesuturi, A.O. Kovalevski şi I.I. Mecinikov au arătat că procesul dezvoltării individuale are un caracter unitar la toate metazoarele, ceea ce demonstrează originea comună a animalelor.

Fok, Vladimir Aleksandrovici (n. 1898), fizician sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Lucrările lui principale se referă la mecanica cuantică, electrodinamica cuantică, teoria difracţiei luminii, propagarea undelor electromagnetice şi la teoria relativităţii generalizate. **F.** a adus o contribuţie de

V. A. Fok

seamă la elaborarea interpretării materialist-dialectice a rezultatelor teoriei relativităţii, pe care o consideră o teorie a spaţiului şi timpului în legătură indisolubilă cu materia în mişcare, la teoria gravitaţiei şi la discutarea semnificaţiei filozofice a mecanicii cuantice. Op. pr.: „Teoria spaţiului, timpului şi gravitaţiei" (trad. rom. 1962). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S. (1946) şi al Premiului Lenin (1960).

Fokin, Mihail Mihailovici (1880—1942), maestru de balet şi dansator rus. Din 1918 a trăit şi a lucrat în străinătate. A creat coregrafia pentru „Nopţi egiptene" (1908), „Chopiniana" (1907—1908), „Daphnis şi Cloe" (1912) ş.a.

folclor (engl. *folk* „popor" şi *lore* „ştiinţă"), totalitatea producţiilor artistice, literare, muzicale, coregrafice, mimice şi dramatice create de masele populare şi răspîndite în rîndurile acestora. **F.** face parte integrantă din cultura poporului şi are un caracter colectiv, sincretic şi anonim. El se transmite din generaţie în generaţie, într-un proces de circulaţie continuă, în care crearea de noi variante şi acceptarea acestora de către colectivitate contribuie la neîncetata lui transformare şi îmbogăţire. Primele manifestări de folclor au apărut în comuna primitivă sau în condiţiile unei incipiente diferenţieri de clasă, cunoscînd în

orînduirile ulterioare o dezvoltare tot mai accentuată şi mai multilaterală. **F.** este o expresie complexă a gîndirii şi a capacităţii creatoare a maselor populare. Prin ceea ce are viabil şi înaintat, **f.** reflectă modul de viaţă al poporului în diferitele etape istorice, lupta lui pentru libertate şi dreptate împotriva exploatării şi a asupririi naţionale, bucuriile şi durerile, năzuinţele şi idealurile maselor. În **f.** sînt întruchipate înţelepciunea şi fantezia poporului. În el se manifestă în mod sugestiv particularităţile culturii naţionale, folclorul fiind şi una dintre cele mai însemnate forme de concretizare a conştiinţei naţionale a unui popor. **F.** cuprinde, alături de reprezentările cu caracter realist, înaintat, şi reprezentări cu caracter mistic, primitiv, retrograd, de origine străveche, şi care se menţin şi se completează în condiţiile orînduirilor sociale bazate pe clase antagoniste, împletindu-se uneori cu elemente ale ideologiei claselor dominante. Sub raport ideologic, **f.** are deci un caracter contradictoriu. Arta realistă, democrată s-a sprijinit întotdeauna pe elementele înaintate ale **f.** În condiţiile societăţii socialiste, **f.** atinge un înalt nivel de dezvoltare, căpătînd un caracter prin excelenţă optimist. Ca urmare a noilor condiţii de existenţă socială, în socialism o serie de specii tradiţionale, ca descîntecele sau cîntecele rituale, dispar. Termenul de **f.** a fost creat de învăţatul englez W.J. Thoms în 1846, pentru a indica „ansamblul obiceiurilor oamenilor din popor". Mult timp necercetat, **f.** a început să trezească un interes deosebit în epoca de ascensiune a burgheziei. Începînd cu sec. al XIX-lea, mai ales sub influenţa romantismului, preocuparea pentru valorificarea patrimoniului popular creşte în mod simţitor în toate ţările. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea se constituie *folcloristica*, disciplină menită să studieze sistematic **f.** În ţara noastră, după apariţia articolelor despre poezia populară scrise de Alecu Russo, Vasile Alecsandri, Cezar Bolliac şi alţi paşoptişti, dar mai ales a culegerii de poezii populare (1852—1853), alcătuită de V. Alecsandri, prima colecţie impunătoare de literatură populară românească, interesul pentru valorificarea patrimoniului popular a crescut simţitor. Printre cei mai de seamă culegători de **f.** literar românesc se numără: M.Eminescu, Ath.M. Marienescu, T. Burada, Miron Pompiliu, S. Fl. Marian, G. Dem. Teodorescu, I.G. Bibicescu, Gr. Tocilescu, T. Pamfile, Elena Sevastos, J. Urban Jarník şi A. Bîrseanu, I. Pop-Reteganul, C. Rădulescu-Codin, A. Gorovei, iar de **f.** muzical A. Pann, C. Miculi, I.A. Wachmann, Bartók Béla, C. Brăiloiu, T. Brediceanu, G. Breazul, S. Drăgoi ş.a. Concomitent s-au făcut şi primele cercetări ştiinţifice de literatură populară de către Al. Odobescu, B. P. Hasdeu, L. Şăineanu, M. Gaster, O. Densusianu. După 23 August 1944, acţiunea de culegere şi de studiere a **f.** cunoaşte o mare amploare. Ea se efectuează organizat prin Institutul de etnografie şi folclor şi Institutul de istorie literară şi folclor ale Academiei R.P.R. şi prin casele creaţiei populare. V. şi artă populară; ceramică; costum; crestături în lemn; dans; jocuri; muzică populară; teatru.

Folengo, Teofilo (cunoscut şi sub numele de *Merlino Coccaio*) (1496—1544), poet italian. În tinereţe a fost călugăr. Opera sa poetică a fost supranumită poezie „macaronică", datorită folosirii excesive a vocabularului savant în vorbirea comună. Principala sa scriere, poemul eroicomic „Baldus" (1517—1521), inspirat din opera lui Ariosto, Boiardo, Pulci, este o parodie a romanului cavaleresc, conţinînd tablouri pitoreşti ale epocii.

Folescu, George (1884—1939), cîntăreţ romîn de operă (bariton-bas), militant pentru înflorirea teatrului românesc de operă, remarcabil interpret al cîntecelor populare româneşti. Printre cele mai bune creaţii de operă ale sale se numără: Mefisto din „Faust" de Gounod, Boris Godunov din opera cu acelaşi nume de Musorgski, Ion din „Năpasta" de Sabin Drăgoi, Cardinalul

G. Folescu

din „Ebreea" de Halévy, Figaro din „Nunta lui Figaro" de Mozart etc. Arta sa interpretativă s-a distins prin deosebite calităţi vocale şi resurse dramatice şi lirice.

folía, dans vechi de carnaval, de origine portugheză, într-un tempo rapid, în măsură de 3/4. Se dansează cu acompaniament de castaniete. Are un caracter capricios, dansatorul avînd libertate în execuţie. A fost folosit de mai mulţi compozitori (Corelli, Liszt, Rahmaninov, Cherubini, Aleabiev ş.a.).

foliánt (BIBL.), carte de format mare. V. şi folio.

fólic, *acid* ~ (BIOCHIM., FIZIOL.) v. **vitamina Bc.**

folícul (lat. *folliculus* „săculeţ"; HIST.), denumire generală dată formaţiilor anatomice de dimensiuni reduse şi în formă de săculeţ (ex. **f.** pilos, **f.** sebaceu, **f.** dentar etc.). — *F. de Graaf,* formaţie microscopică sferoidală, situată în porţiunea corticală a ovarului. Conţine ovulul pînă la o anumită etapă a dezvoltării acestuia, cînd este eliberat prin ruperea peretelui folicular. Celulele foliculare secretă foliculina. Se numeşte şi *f. ovarian.*

foliculínă, denumire generică dată tuturor hormonilor feminini capabili să producă simptomele caracteristice estrului (ex. estradiol, estronă, estriol, ecrilină, hipulină etc.). Se numeşte şi *estronă.* V. şi estrogeni, *hormoni* e.

foliculită (MED.), inflamație a rădăcinii firului de păr (folicul pilos), datorită unor ciuperci sau microbi piogeni (ex. stafilococi).

fólio (POLIGR.) **1.** Format de hîrtie sau de carte obținut prin îndoirea colii de hîrtie o singură dată. **2.** Filă de carte sau de manuscris numerotată pe o singură față; numărul paginii se exprimă, în afară de numărul foii, și prin specificarea: *pe față* sau *pe dos*. **3.** Peliculă subțire formată dintr-un amestec de liant cu pigmenți, colorați sau metalici, aplicată pe suport de hîrtie subțire, folosită la imprimarea la cald a titlurilor pe copertele legate în pînză sau piele.

Folketing *[fǫlgətəŋ]*, denumire dată parlamentului unicameral al Danemarcii.

folosință *drept de* ~ (DR.) **1.** Unul dintre atributele dreptului de proprietate, în temeiul căruia titularul poate trage din bun toate foloasele îngăduite de destinația lui economică, inclusiv însușirea fructelor și a veniturilor. **2.** Unul dintre atributele dreptului de administrare operativă directă, în temeiul căruia organizațiile socialiste de stat întrebuințează bunurile ce le-au fost repartizate din fondul unic al proprietății de stat, potrivit scopului pentru care acele organizații au fost create și în vederea îndeplinirii sarcinilor de plan ce li se trasează, fructele și veniturile bunurilor cuvenindu-se statului proprietar. **3.** Drept real, de tip nou, privitor la un bun nemișcător, pe care organizațiile socialiste sau persoanele fizice îl dobîndesc de la stat, cu titlul gratuit și, de obicei, pe timp nelimitat, în cazuri anume prevăzute de lege (ex. dreptul de folosință gratuită pe care gospodăriile agricole colective îl au în privința terenurilor ce le sînt atribuite din fondul proprietății de stat).

Fomalhaut (ASTR.), steaua α din constelația Peștele austral, de mărimea stelară unu.

Fomin, Ivan Aleksandrovici (1872—1936), arhitect și istoric de artă sovietic. A promovat principiile arhitecturii clasice ruse din sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea. A creat mai multe lucrări monumentale, în care a realizat o puternică expresivitate cu mijloace compoziționale simple și echilibrate.

fon (METR.), unitate de măsură pentru intensitatea auditivă a unui sunet, apreciat după senzația sonoră pe care o produce. Se folosește la măsurarea nivelului de intensitate relativ la un ton de referință de intensitate și frecvență definită.

Fonaghi, Ion (1900—1929), militant al mișcării muncitoresti din Romînia. Și-a început activitatea revoluționară în 1919, la Budapesta, unde se afla la universitate. După înfrîngerea Republicii Sovietice Ungare, la apărarea căreia a luat parte, a revenit în țară (1922) și a început să colaboreze la ziarele muncitorești. În 1923 a devenit membru al Partidului Comunist din Romînia. Arestat în 1926, **F.** a fost condamnat la cinci ani închisoare și întemnițat la Doftana. În urma regimului de exterminare din închisoare s-a îmbolnăvit și a murit.

I. Fonaghi

fond[1] (EC.) **1.** *Fondurile întreprinderilor socialiste*, bunuri materiale și mijloace bănești de care dispun întreprinderile socialiste în vederea îndeplinirii sarcinilor de plan. Ele cuprind două mari categorii: Fonduri de producție și fonduri de circulație. — *Fonduri de producție*, totalitatea mijloacelor de producție ale unei întreprinderi. Acestea se împart în **f.** fixe și **f.** circulante, în funcție de modul în care se consumă în procesul de producție, de modul în care își transferă valoarea asupra produsului finit și de caracterul specific al circulației și înlocuirii acestei valori. — *Fonduri fixe*, fonduri de producție care participă în întregime și de repetate ori în procesul de producție, o perioadă îndelungată, și își transmit în mod treptat valoarea, pe măsura uzării lor, asupra noului produs. Din *f. f.* fac parte: mașinile, utilajele, clădirile și instalațiile destinate producției, aparatele, sculele, mijloacele de transport, conductele, vitele de muncă și cele productive etc. Recuperarea valorii *f. f.* se realizează pe calea amortizării, prin includerea în cheltuielile de producție a unei părți din valoarea mijloacelor fixe corespunzător uzurii lor fizice și morale. Astfel se formează *fondul de amortizare*, din care o parte se depune la Banca de investiții pentru finanțarea investițiilor, iar altă parte la Banca de Stat pentru finanțarea reparațiilor capitale. — *Fonduri circulante*, fonduri de producție ale întreprinderii socialiste care se consumă în întregime într-un proces de producție și a căror valoare se transmite în întregime asupra noului produs. Din *f. c.* fac parte: materiile prime, materialele, combustibilul, semifabricatele, producția neterminată etc. — *Fonduri de circulație*, parte a fondurilor unei întreprinderi care se află în sfera circulației sub forma produselor finite, în depozitul întreprinderii sau în expediție, livrate și neîncasate, și a mijloacelor bănești aflate în contul de decontare sau în casă etc. **F.** circulante și cele de circulație formează la un loc mijloacele circulante ale întreprinderii și parcurg același circuit economic. — *F. de rulment* v. *mijloace circulante*. — *F. statutar*, echivalentul valoric al mijloacelor de producție, pe care statul socialist le pune la dispoziția întreprinderilor sale organizate pe principiul gospodăririi socialiste în vederea îndeplinirii sarcinilor de plan. Ele sînt considerate *f. proprii*, fiind atribuite întreprinderii pe toată durata de funcționare. — *Fonduri atrase*, mijloace circulante, peste cele planificate, formate

la unităţile socialiste din mărfurile primite şi neachitate, sumele nevirate la timp bugetului, creditele nerambursate băncii la termen etc. Ele apar ca rezultat al unei defectuoase organizări a muncii în întreprinderi şi au efecte negative asupra gospodăririi socialiste. — *F. de salarii*, sumă totală stabilită prin plan de statul socialist pe o anumită perioadă (lună, trimestru, an) spre a fi plătită muncitorilor şi funcţionarilor din întreprinderi, organizaţii şi instituţii pentru munca prestată de aceştia. Se deosebesc *f. de s. scriptic*, destinat pentru plata muncitorilor şi a personalului tehnic-administrativ care are, în general, caracter permanent, şi *f. de s. nescriptic*, folosit pentru plata personalului care execută lucrări ocazionale. — *Fondul întreprinderii*, mijloace băneşti cu destinaţie specială formate în întreprinderile şi organizaţiile economice, care funcţionează pe baza gospodăririi socialiste, din beneficiile proprii. Condiţiile pentru constituirea *f. î.* sînt: îndeplinirea şi depăşirea planului producţiei-marfă în volumul şi sortimentele stabilite, a sarcinii de reducere a preţului de cost şi a planului de beneficiu. Cea mai mare parte din acest fond se virează sfaturilor populare pentru construcţia de locuinţe, iar restul este destinat acordării de premii. **2.** *Fondurile obşteşti ale gospodăriilor agricole colective*, totalitatea mijloacelor de producţie (fixe şi circulante) necesare asigurării desfăşurării activităţii de producţie şi satisfacerii nevoilor social-culturale ale membrilor G.A.C. Ele constituie proprietate obştească a întregului colectiv. Statutul-model al gospodăriilor agricole colective prevede următoarele fonduri obşteşti: a) *fondul de bază (indivizibil)*, cea mai importantă parte a proprietăţii obşteşti şi totodată izvorul care alimentează creşterea acesteia. El cuprinde clădirile şi construcţiile productive, animalele de muncă şi de producţie, animalele tinere de prăsilă, maşinile şi uneltele mari de producţie, mijloacele de transport, plantaţiile, instalaţiile şi amenajările tehnice şi funciare; cuprinde de asemenea clădirile, construcţiile şi inventarul necesar satisfacerii nevoilor social-culturale (cluburi, biblioteci etc.), precum şi sumele de bani şi materialele destinate investiţiilor în mijloace de bază. *F. de b. (i.)* nu se repartizează membrilor în raport cu munca depusă şi nici nu se împarte în cazul cînd un membru se retrage din gospodărie. *F. de b. (i.)* creşte an de an prin reţinerile din veniturile anuale (băneşti şi în natură), valoarea prăsilei şi creşterea în greutate vie a animalelor, acumulările în construcţii şi inventar gospodăresc. *F. de b. (i.)* este indicatorul principal al gradului de dezvoltare şi de consolidare al G.A.C., factorul hotărîtor care asigură reproducţia socialistă lărgită şi sporirea veniturilor colectiviştilor; b) *fondul de seminţe*, cantităţile de seminţe necesare cultivării suprafeţelor de teren proprietate a gospodăriei colective; c) *fondul de furaje*, cantitatea de furaje necesare întreţinerii animalelor proprietate obştească; d) *fondul de rezervă (seminţe şi furaje)*, fond creat pentru a asigura desfăşurarea normală a procesului de producţie şi în anii cu recolte slabe sau în caz de calamităţi naturale. Această rezervă se reînnoieşte în fiecare an; e) *fondul alimentar de rezervă*, fond constituit în anii cu recoltă bună pentru ajutorarea membrilor gospodăriei colective în anii cu recoltă slabă. El se formează prin reţinerea a 2% din producţia totală de cereale (grîu, secară, porumb) şi se repartizează în conformitate cu hotărîrea adunării generale a colectiviştilor; f) *fondul de ajutorare*, fond format prin reţinerea a 2—4% din valoarea brută a producţiei globale (în natură şi în bani) şi care foloseşte pentru ajutorarea invalizilor, a bătrînilor, a persoanelor care şi-au pierdut temporar capacitatea de muncă, a familiilor cu greutăţi ale ostaşilor, întreţinerea creşelor şi a orfanilor etc.; g) *fondul pentru nevoi social-culturale*, fond care se formează prin reţineri din veniturile băneşti ale anului şi este destinat cheltuielilor pentru pregătirea cadrelor, întreţinerii instituţiilor social-culturale ale G.A.C. (cluburi, biblioteci, colţuri roşii etc.), procurării de inventar, cărţi, material sportiv etc.; h) *fondul de rulment pentru nevoile producţiei*, sumă de bani utilizată atît pentru acoperirea nevoilor de producţie cît şi pentru acordarea de avansuri băneşti colectiviştilor în lunile cînd veniturile băneşti sînt mai reduse. Începînd din 1958, gospodăriile colective au fost îndrumate să-şi creeze acest fond în bani, care să acopere nevoile temporare de mijloace băneşti necesare în special în primele luni ale anului, cînd veniturile băneşti sînt mai reduse; i) *fondul de asociaţie*, fond constituit din 50—75% din valoarea bunurilor (animale, inventar şi altele) aduse de membri în gospodărie, restul de 25—50% constituind fondul de bază al gospodăriei. Acesta este în folosinţa comună a gospodăriei şi se restituie membrilor în cazul în care ies din gospodăria colectivă. **3.** *Fond de acumulare*, parte a venitului naţional folosită pentru lărgirea şi perfecţionarea producţiei, pentru construcţii de interes social-cultural şi pentru crearea de rezerve. Mărimea *f. de a.* depinde de volumul venitului naţional şi de proporţia în care acesta se repartizează pentru acumulare şi pentru consum. În R.P.R., *f. de a.* reprezintă în medie 25% din venitul naţional. De mărimea lui depinde ritmul reproducţiei socialiste lărgite, dezvoltarea rapidă a economiei şi ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii. V. şi investiţii. **4.** *Fond de consum*, parte a venitului naţional care este destinată satisfacerii nevoilor consumului individual şi social. Din punctul de vedere al formei naturale, *f. de c.* este format din bunuri de consum. El se concretizează în veniturile repartizate după muncă lucrătorilor ocupaţi în sfera producţiei materiale (salariul, plata în natură şi în bani a colectiviştilor), veniturile personale ale colectiviştilor obţinute din gospodăria auxiliară şi în *fondurile sociale de consum*. Di-

rectivele Congresului al III-lea al P.M.R. prevăd pentru anul 1965 o creştere a *f. de c.* de 1,6—1,7 ori faţă de 1959, reprezentînd în medie 3/4 din întregul venit naţional. Ponderea *f. de c.*, ca şi a fondului de acumulare, în venitul naţional se determină în mod planificat în funcţie de sarcinile concrete ale etapei în care se află construcţia socialistă, de condiţiile internaţionale, astfel încît să se asigure atît un ritm rapid al reproducţiei socialiste cît şi ridicarea bunăstării oamenilor muncii. **5.** *Fond de rezervă*, parte a fondului de acumulare care reprezintă rezerve materiale acumulate în scopul acoperirii unor nevoi neprevăzute, pentru a preîntîmpina disproporţiile şi întreruperile în procesul reproducţiei. **6.** *Fonduri sociale de consum*, parte a fondului de consum care revine membrilor societăţii sub forma cheltuielilor ce se fac din bugetul statului socialist şi de către întreprinderile de stat şi cooperatist-colectiviste pentru dezvoltarea învăţămîntului, a ştiinţei şi artei, pentru ocrotirea sănătăţii, pentru asistenţă socială, pentru întreţinerea creşelor, caselor de odihnă etc., precum şi pentru întreţinerea aparatului de stat şi asigurarea capacităţii de apărare a ţării. *F. s. de c.* revin oamenilor muncii fără plată sau cu plată redusă, contribuind la mărirea veniturilor reale ale acestora. Partidul Muncitoresc Romîn şi Guvernul R.P.R. acordă mare atenţie *f. s. de c.* ca mijloc de ridicare a nivelului de trai. În ţara noastră, volumul veniturilor realizate din fondurile sociale de consum reprezintă la sfîrşitul anului 1962 aproximativ 1/5 din totalul veniturilor populaţiei. Ele se concretizează în pensii, burse, alocaţii pentru copii, asistenţă medicală gratuită, cărţi gratuite pentru şcolari etc. *F. s. de c.* reprezintă germenii viitoarei repartiţii comuniste. **7.** *Fonduri centralizate* (în socialism) **a)** Fonduri băneşti constituite nemijlocit la dispoziţia statului şi care se utilizează pe bază de plan (ex. **f.** bugetar, **f.** de resurse pentru creditarea economiei naţionale, **f.** de asigurare de bunuri şi persoane etc.). **b)** Fonduri băneşti ale cooperaţiei meşteşugăreşti şi ale cooperaţiei de consum, constituite la dispoziţia organelor cooperatiste superioare şi care se repartizează în mod centralizat pentru anumite acţiuni economice, social-culturale etc. **8.** *Fondul pieţei*, parte a resurselor de mărfuri destinate aprovizionării populaţiei prin reţeaua comercială cu amănuntul şi cea a alimentaţiei publice, servind drept sursă principală pentru ridicarea bunăstării populaţiei. În metodologia actuală de planificare din R.P.R., *f. p.* cuprinde şi produsele alimentare destinate spitalelor, internatelor etc., precum şi produsele nealimentare şi unele cantităţi de mărfuri (vînzări de mic gros) necesare acoperirii nevoilor mărunte şi întîmplătoare de uz gospodăresc ale instituţiilor şi întreprinderilor. Pentru ocrotirea intereselor populaţiei este interzisă folosirea *f. p.* în alte scopuri decît acelea care corespund destinaţiei lui directe. **9.** *Fondul din afara pieţei*, parte a resurselor de mărfuri destinate consumului productiv (ex. produse finite care servesc drept materie primă pentru alte întreprinderi, produse care se folosesc ca materiale auxiliare la producerea altor bunuri), ca şi consumului neproductiv (ex. materiale pentru protecţia muncii, produse destinate aprovizionării armatei, articole de uz îndelungat necesare spitalelor, internatelor, caselor de odihnă etc.). Partea din acest fond care este destinată consumului productiv se determină pe baza nivelului producţiei ce urmează să se realizeze şi a normelor de consum aprobate, fundamentate din punct de vedere tehnic-economic.

fond[2] (SPORT), nume generic dat unor probe sportive care se desfăşoară pe distanţe mari şi care necesită o deosebită rezistenţă fizică. Distanţele probelor de **f.** diferă în funcţie de ramura şi de proba sportivă: în atletism alergările de 5 000 m şi mai mult, în natăţie cursa de 1 500 m şi cursele de traversare sau de parcurgere a unor porţiuni mari de ordinul kilometrilor (curse pe Dunăre, traversarea Canalului Mînecii), în ciclism cursele pe distanţe mai mari de 100 km etc.

fondaco, antrepozit general în evul mediu în oraşele italiene, aparţinînd unor comercianţi străini şi care era totodată vamă, hală de vînzare şi han. Astfel, *Fondaco dei Tedeschi* din Veneţia se bucura de largi privilegii comerciale şi administrative. A fost închis abia în 1805.

fondánt 1. (TEHN.) Substanţă care se adaugă unor amestecuri supuse topirii (aliaje metalice, mase ceramice etc.) pentru a coborî temperatura de topire, a separa ganga de minereu sau pentru a separa diferite impurităţi din metalul topit prin reunirea lor într-o zgură fluidă şi cu punct de topire scăzut. **F.** mai frecvent folosiţi sînt: carbonatul de sodiu, sulfatul acid de potasiu, boraxul, hidroxizii alcalini etc. În metalurgie se folosesc în special calcarul, calcea şi dolomitul. **2.** (ARTE PLAST.) Materie vitrifiabilă incoloră, fuzibilă la temperaturi scăzute şi care, adăugată culorilor folosite în operaţiile de smălţuire, permite întinderea lor omogenă şi aderarea la corpul ornamentat.

fond funciar, totalitatea suprafeţelor de teren (inclusiv terenurile acoperite de ape) aflate în limitele unei unităţi administrativ-teritoriale (ţară, regiune, raion etc.) sau aparţinînd unei întreprinderi agricole.

fond lexical principal (LINGV.), parte esenţială a lexicului unei limbi, cuprinzînd cuvintele răspîndite şi cu mare frecvenţă care denumesc, de obicei, noţiuni fundamentale şi care sînt, în general, cuvinte vechi în limbă, avînd numeroase derivate şi intrînd în componenţa multor expresii şi locuţiuni. Se mai numeşte *fond principal de cuvinte*. **F. l. p.** al limbii romîne este format în cea mai mare parte din cuvinte de origine latină, după care urmează ca număr cuvintele de provenienţă slavă, franceză, maghiară, precum şi de alte origini.

fondul central de produse agricole, cantităţile de produse agricole pe care statul socialist şi le procură în mod centrali-

zat, planificat, din surse proprii şi din cumpărări, în scopul acoperirii nevoilor economiei naţionale (materii prime pentru industrie, constituirea de rezerve de stat, export etc.), precum şi pentru satisfacerea cerinţelor crescînde de produse agroalimentare ale populaţiei. În R.P.R., sursele de formare a **f. c. de p. a.** sînt: producţia gospodăriilor agricole de stat, plata în natură a unor servicii efectuate de către stat producătorilor agricoli (plata lucrărilor efectuate de S.M.T., uiumurile etc.), diferite cumpărări de produse agricole de la gospodăriile agricole colective şi de la membrii acestora (contractări, achiziţii). **F. c. de p. a.** are un rol deosebit de important pentru organizarea planificată a schimbului de activităţi dintre industrie şi agricultură, dintre oraş şi sat, pentru influenţarea formării preţurilor la produse agricole pe piaţa neorganizată, în consolidarea economică-organizatorică a unităţilor agricole socialiste şi în întărirea continuă a alianţei dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare.

Fondul monetar internaţional, organizaţie economică internaţională, înfiinţată în scopul de a reglementa relaţiile valutare dintre ţările membre. A fost creată în 1945, o dată cu Banca internaţională de reconstrucţie şi dezvoltare, prin convenţia încheiată la Conferinţa de la Bretton Woods şi ratificată iniţial de 29 de state. Funcţionează efectiv din 1946, avînd sediul la Washington. Din 1947 i s-a acordat statutul unei instituţii specializate a O.N.U., fără însă ca aceasta să aibă dreptul să intervină direct în activitatea **F.m.i.** Capitalul **F. m. i.** se formează prin cote de participare ale statelor membre, al căror număr pînă în 1962 a crescut la 82. Din totalul capitalului statutar de 9 193 000 000 de dolari (în 1959), S.U.A. participă cu 2 750 000 000 (aproape 30%), Anglia cu 1 300 000 000 (14,1%), iar Franţa cu 525 000 000 (5,7%). **F. m. i.** acordă statelor membre credite pentru perioade determinate şi pentru anumite plăţi în valuta necesară, aceste credite fiind garantate cu valuta naţională sau cu alte valori.

foném (gr. *phone* „sunet"; LINGV.) **1.** Cea mai mică unitate sonoră a limbii care nu poate fi analizată în unităţi succesive mai mici decît ea şi prin care se deosebesc între ele cuvintele, precum şi formele gramaticale ale unuia şi aceluiaşi cuvînt. **F.** este constituit dintr-un ansamblu de trăsături distinctive simultane. El se realizează prin diverse variante (sunete) asemănătoare din punctul de vedere al pronunţării şi al perceperii lor (ex. fonemul *e* din limba romînă literară este pronunţat uneori mai deschis, alteori mai închis, fără ca prin aceste deosebiri ale gradului de deschidere să se ajungă la deosebiri între cuvinte). **F.** este unitatea de bază a fonologiei. **2.** (În terminologia lingvistică mai veche) S u n e t.

fonétică (LINGV.) **1.** Disciplină care studiază producerea, transmiterea, audiţia şi evoluţia sunetelor limbajului articulat. — *F. descriptivă* (sau *statică*), ramură a foneticii care se ocupă cu descrierea şi cu clasificarea sunetelor vorbirii în general sau ale unei anumite limbi într-o perioadă determinată. — *F. istorică* (sau *evolutivă*), ramură a foneticii care studiază, în dezvoltarea lor, sunetele unei limbi sau ale unui grup de limbi înrudite, încercînd să stabilească legile după care au loc m o d i f i c ă r i l e f o n e t i c e. — *F. experimentală* (sau *instrumentală*), ramură a foneticii care studiază sunetele articulate cu ajutorul unor aparate speciale (ex. chimograful, spectrograful) şi al unor mijloace tehnice (ex. palatogramele). — *F. sintactică*, studiul modificărilor fonetice suferite de un cuvînt sub influenţa cuvintelor vecine cu care se găseşte în relaţii sintactice (ex. *oamenii ăştia-s buni* se pronunţă de obicei *oamenii ăştia-z buni*, cu sonorizarea lui *s* din cauza vecinătăţii lui *b*). **2.** V. *sistem fonetic*.

fonetísm (LINGV.) **1.** Totalitatea sunetelor unui s i s t e m f o n e t i c. **2.** Mod specific de a pronunţa un anumit sunet (sau cuvînt).

fon(o)- (gr. *phone* „voce, sunet"), element de compunere cu sensul „(referitor la) sunet" (ex. *fonometru, fonograf*). Poate apărea, sub forma *-fon*, şi după cuvîntul cu care se combină (ex. *gramofon, omofon*).

fonocardiográmă (gr. *phone* „voce", *kardia* „inimă" şi *gramma* „semn"; FIZIOL.), înregistrare grafică a zgomotelor inimii, folosită în studiul fiziologiei inimii şi în diagnosticul bolilor de inimă.

fonográf (FIZ.), aparat folosit pentru imprimarea şi reproducerea mecanică a sunetului.

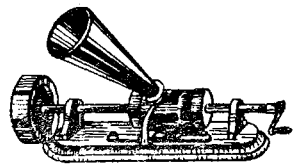

Fonograful construit de Edison

Este o formă veche a g r a m o f o n u l u i modern, neprezentînd decît o importanţă istorică. A fost inventat de Th. Edison (1878).

fonográmă (TELEC.) **1.** Înregistrare a unor vibraţii sonore pe un suport (bandă de hîrtie înnegrită, hîrtie fotografică, disc de gramofon, bandă de magnetofon, peliculă cinematografică etc.), realizată cu mijloace mecanice, electromecanice, magnetice sau optice. **2.** Mesaj transmis prin telefon şi înregistrat automat sau în scris. **3.** Telegramă telefonată.

fonolít (PETROGR.), rocă vulcanică, fin cristalizată, formată din feldspaţi alcalini şi din feldspatoizi, asociaţi cu varietăţi sodice de piroxeni şi de amfiboli. Prin lovirea plăcilor subţiri de **f.** se produce un sunet caracteristic.

fonologíe (gr. *phone* „voce" şi *logos* „cuvînt, ştiinţă"; LINGV.) **1.** Disciplină care se ocupă cu studiul sunetelor limbii din punctul de vedere al valorii lor funcţionale, stabilind sistemul de foneme al unui idiom şi caracterul diferitelor variante (v. şi f o n e m). Se mai numeşte *fonetică funcţională*, spre a se deosebi de fonetica propriu-zisă, care se ocupă de sunete ca produse fiziologice. **2.** (Învechit) F o n e t i c ă.

fonón (FIZ.), particulă fictivă asociată vibraţiilor termice care se propagă într-un cristal. Se caracterizează, ca şi fotonul, prin energia $W = h\nu$, unde h reprezintă constanta lui Planck, iar ν frecvenţa de vibraţie. Introducerea **f.** a permis simplificarea teoriei conducţiei termice şi electrice în solide.

Fontainebleau *[fôtenbló]*, oraş în Franţa, în apropierea Parisului, unde se găseşte un castel celebru, construit în 1527—1528 pentru Francisc I de către arhitecţii G. le Breton, P. Chambiges, Serlio, Ph. Delorme şi decorat de maeştrii italieni şi francezi. Maeştrii italieni au practicat tehnica frescei şi decoraţia în stuc, dezvoltînd în jurul lor o şcoală de pictură la care au activat pictori francezi şi flamanzi. Aici au fiinţat celebre ateliere de tapiţerie, iar în sec. al XVIII-lea o fabrică de porţelanuri.

Fontane, Theodor (1819—1898,) scriitor german. A scris balade romantice în stilul poeziilor populare scoţiene şi valoroase romane, în care a zugrăvit critic, excelînd în analiza psihologică şi în detalii realiste, viaţa şi concepţiile iuncherimii prusace („Înainte de furtună", 1878; „Şahul de la Wuthenow", 1883; „Effi Briest", 1895) şi ale oligarhiei financiare berlineze („Doamna Jenny Treibel", 1892), în contrast cu calităţile morale ale oamenilor simpli („Erori şi încurcături", 1888). În critica teatrală a sprijinit naturalismul în ascensiune, şi mai ales pe G. Hauptmann.

fontanélă (ANAT.), fiecare dintre spaţiile neosificate, acoperite cu o membrană fibroasă, de pe suprafaţa craniului copilului mic. **F.** sînt în număr de şase, dar numai două dintre ele sînt importante: *marea f.* (sau *f. bregmatică*), situată la unirea oaselor frontale cu cele parietale, şi *f. posterioară* (sau *occipitală*), situată la unirea parietalelor cu occipitalul. **F.** au importanţă în recunoaşterea poziţiilor capului în momentul naşterii. Ele scad în suprafaţă pe măsură ce osificarea progresează, închizîndu-se complet către vîrsta de 15 luni.

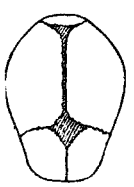
Fontanelă

PRODUCŢIA MONDIALĂ ŞI PRINCIPALELE ŢĂRI PRODUCĂTOARE DE FONTĂ ŞI FERO-ALIAJE

MII TONE

ŢĂRILE	1938	1950	1955	1960	1962
TOTAL MONDIAL	82 500	133 000	192 900	258 000	249 000[1]
S.U.A.	19 475	60 211	71 906	61 068[2]	60 144[2]
U.R.S.S.	14 652	19 175	33 310	46 757	55 265
R.P. CHINEZĂ	900	900	3 872	27 500	.....
R.F. GERMANĂ	17 591	11 193	19 452	25 896	24 252
JAPONIA	2 677	2 299	5 426	12 336	18 432
FRANŢA	6 056	7 838	11 099	14 340	14 172
REGATUL UNIT	6 869	9 819	12 695	16 008[3]	14 052[3]
BELGIA	2 426	3 695	5 390	6 552	6 744
INDIA	1 577[4]	1 708	1 925	4 188	5 892
R.R POLONĂ [3]	880	1 533	3 112	4 563	5 311
R.S. CEHOSLOVACĂ[3]	1 323	1 951	2 982	4 696	5 177
CANADA	774	2 266	3 089	4 008	4 920

1) *Exclusiv R.P. Chineză*
2) *Exclusiv producţia obţinută în furnalele electrice*
3) *Exclusiv producţia de feroaliaje obţinută în furnalele electrice*
4) *Exclusiv mulajele din prima topire*
..... *Lipsesc date*

fóntă (METAL.), aliaj al fierului cu carbonul (peste 1,7% *C*) şi cu alte elemente, ca siliciu, mangan, fosfor, sulf, cupru etc. **F.** se produce în furnal prin reducerea fierului din minereuri de fier cu ajutorul carbonului din cocs sau mangal şi se foloseşte la elaborarea oţelului sau pentru turnarea directă a unor piese. Proprietatea caracteristică a **f.** este lipsa ei de plasticitate, ceea ce face ca aceasta să nu poată fi prelucrată prin forjare. După compoziţie şi după forma sub care se găseşte carbonul în fontă, aceasta poate fi albă, cenuşie sau pestriţă. Se foloseşte la fabricarea unor piese importante în construcţia de maşini, înlocuind adesea oţelul. Producţia de **f.** în R.P.R., ca urmare a procesului de industrializare socialistă a ţării, a crescut din 1948 şi pînă la sfîrşitul anului 1963 de la 186 000 la 1 706 000 t (de peste 9 ori). Pe plan mondial, producţia de **f.** a crescut de la 113 000 000 t în 1948 la 249 000 000 t în 1962 (de peste două ori). — *F. albă*, fontă care conţine 1,7—4% *C*, 0,35—1,5% *Si*, pînă la 1,5% *Mn*, sub 0,40% *P* şi pînă la 0,25% *S*, restul fiind fier. În spărtură, ea este de culoare albă. Carbonul se găseşte sub forma combinată *FeC* (cementita). *F. a.* este dură, fragilă şi nu poate fi prelucrată prin aşchiere. Se foloseşte pentru turnarea unor piese grele care nu mai necesită prelucrare mecanică şi care trebuie să aibă o suprafaţă dură, sau pentru producerea oţelului. — *F. cenuşie*, fontă care conţine pînă la 0,8% *C* sub formă combinată (cementita), restul carbonului găsindu-se liber, sub formă de grafit cristalizat în lamele, filamente, solzişori etc. Spărtura este de culoare cenuşie. Se foloseşte la turnarea diferitelor piese de maşini şi de construcţie şi poate fi prelucrată uşor prin aşchiere. — *F. pestriţă*, fontă care conţine cementită liberă (zone albe) şi perlită, ferită şi grafit (zone cenuşii), spărtura avînd un

aspect pestriţ. Se foloseşte la producerea oţelului sau la turnarea unor piese care urmează să fie supuse tratamentului de maleabilizare. — *F. modificată*, fontă cenuşie în care au fost adăugate la turnare anumite elemente (*Si, Ca, Al* etc.), pentru a împiedica formarea **f.** albe sau pestriţe şi pentru a obţine **f.** cu structura cenuşie cu grafitul în formaţii foarte fine, uniform repartizate în masa de bază. Se foloseşte pe scară largă în construcţia de maşini-unelte, de motoare cu ardere internă etc. — *F. maleabilă*, fontă obţinută printr-un tratament termic sau termochimic de maleabilizare. În procesul de maleabilizare, cementita se descompune treptat, total sau parţial, carbonul grupîndu-se în cubuşoare sub forme de rozete sau de nodule. *F. m.* are o tenacitate mai mare decît **f.** cenuşie şi are şi o oarecare plasticitate. Se foloseşte la fabricarea unor piese de maşini agricole, autovehicule, maşini textile, locomotive, vagoane etc. — *F. nodulară*, fontă modificată în care masa de bază este formată din perlită, din ferită sau din ferită şi perlită, iar grafitul are forma de nodule. Se obţine prin adăugare de *Mg, Ca* etc. în oala de turnare, pentru depunerea grafitului sub formă de nodule. V. şi f u r n a l.

Fontenelle *[fôtənél]*, Bernard Le Bovier de (1657—1757), scriitor şi filozof francez, precursor al iluminismului. A fost membru şi secretar perpetuu al Academiei Franceze. A participat la vestita polemică literară dintre antici şi moderni de la sfîrşitul sec. al XVII-lea, care a marcat criza clasicismului francez, susţinînd superioritatea scriitorilor moderni („Digresiune asupra anticilor şi modernilor", 1688). Lucrările sale de filozofie au popularizat teoria despre univers a lui N. Copernic şi R. Descartes („Conversaţii asupra pluralităţii lumilor", 1686) şi au satirizat, de pe poziţii raţionaliste, superstiţiile religioase întreţinute de clerul catolic („Istoria oracolelor", 1687). Scrierile sale literare sînt redactate într-un stil preţios.

Fonteyn *[fɑntéin]*, Margot (n. 1919), dansatoare engleză, din 1954 preşedinta Academiei regale de dans. S-a remarcat, printr-o tehnică şi sensibilitate deosebite, în special în rolurile Odette-Odile din „Lacul lebedelor" de P. I. Ceaikovski şi Giselle din baletul cu acelaşi nume de A. Adam.

fontúră (IND. TEXT.), bară de oţel care serveşte la susţinerea şi la conducerea acelor la maşinile de tricotat.

Fonvizin, Denis Ivanovici (c. 1745—1792), scriitor satiric rus. Format la şcoala clasicismului iluminist, **F.** s-a afirmat mai cu seamă ca dramaturg. În comedia „Brigadierul" (1769) ridiculizează cu o deosebită vervă moravurile cosmopolite ale nobilimii ruse franţuzite, iar în comedia socială „Neisprăvitul" (1782), ignoranţa, despotismul, trîndăvia şi vulgaritatea moşierimii. Multe din caracterele create de **F.** (Mitrofanuşka, Prostakova, Skotinin) au devenit prototipuri, numele lor ajungînd să fie folosite ca porecle. Opera lui **F.** a exercitat o rodnică influenţă asupra dezvoltării realiste a literaturii ruse.

Forain *[forẽ]*, Jean Louis (1852—1931), grafician şi pictor francez. Maestru al desenului şi al caricaturii politice şi de moravuri, **F.** a satirizat burghezia timpului, a redat cu aspră ascuţime şi originalitate viaţa cotidiană a societăţii şi a străzii pariziene. Preocuparea pentru problemele politice ale epocii se reflectă în desenele privitoare la afacerea Dreyfus, afacerea Panama, primul război mondial etc. Ca pictor, a lucrat în special tablouri de gen, în care se simte influenţa lui Degas.

foráj (EXPL. PETR.) **1.** Ansamblul operaţiilor care se execută pentru a realiza o sondă (forajul propriu-zis, carotajul, tubajul, cimentarea coloanelor etc.). **2.** Ansamblul operaţiilor de sfărîmare sau de aşchiere a rocilor din talpa găurii de sondă, care se execută pentru adîncirea acesteia. După scopul urmărit se deosebesc: **f.** de cercetare, **f.** de explorare, **f.** de exploatare şi **f.** pentru injecţii. Se mai numeşte *foraj propriu-zis, săparea sondelor.*

foraminifére (ZOOL., PALEONT.), ordin de protozoare rizopode marine cu corpul protoplasmatic învelit într-o cochilie de obicei calcaroasă, alcătuită din una sau din mai

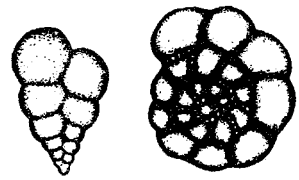

Foraminifere

multe camere care comunică între ele prin orificii *(foramene)* ale pereţilor despărţitori, iar în exterior printr-o deschidere simplă sau complexă (numită *apertură)*. Dimensiunile cochiliilor variază de la cîteva zecimi de mm la 6 cm. Foraminiferele trăiesc pe fundul mărilor, într-un număr foarte mare; în Marea Neagră ajung, de exemplu, pînă la 10 000 de exemplare într-un cm^3 de mîl. Unele **f.** (ex. fusulina, numuliţii, orbitolina) sînt fosile caracteristice pentru diferite etaje ale mezozoicului, paleogenului şi miocenului din Carpaţi, Subcarpaţi, bazinul Transilvaniei, Dobrogea.

fórceps (lat. *forceps* „cleşte"; MED.), instrument folosit în obstetrică în timpul naşterilor dificile, pentru a extrage fătul viu. Se compune din două piese în formă de lin-

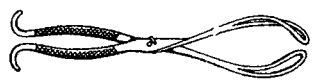

Forceps

gură care prind între ele capul fătului.

Ford, Alexander (n. 1908) regizor polonez de film. Unul dintre întemeietorii şcolii cinematografice poloneze. Creator al filmelor „Strada hotarului", „Tinereţea lui Chopin" (pentru care a primit Premiul de stat), „Cei cinci de pe str. Barska", „Cavalerii teutoni" ş.a., care se caracterizează prin orientarea lor umanistă şi prin problematica lor socială înaintată.

Ford *[fɔ:d]*, John (n. 1895), regizor american de film. A realizat numeroase filme, dintre

care unele cu puternice accente progresiste („Escadrila cerului", „Denunțătorul", „Fructele mîniei", „Drumul tutunului", „Casa din vale", „Cavalcada fantastică" ș.a.). În unele dintre filmele realizate în ultimii ani apar teme religioase și tendințe șovine.

fordísm, sistem de organizare capitalistă a producției, caracterizat prin producția de masă bazată pe un flux continuu de prelucrare a pieselor, prin divizarea procesului de producție în cele mai mici operații și prin folosirea benzilor rulante etc. Acest sistem a fost introdus pentru prima dată la uzinele de automobile ale magnatului american Henry Ford (1863—1947). Bazîndu-se pe diviziunea amănunțită a muncii, **f.** dă posibilitatea folosirii forței de muncă mai puțin calificate și deci cu salarii mici. Fordismul reprezintă un mijloc de mărire a gradului de exploatare a clasei muncitoare, ducînd la extenuarea și la îmbătrînirea prematură a muncitorilor.

Ford Motor Company *[fo:d móutə cámpəni]*, unul dintre cele mai puternice monopoluri din S.U.A.; ocupă locul al doilea în producția de automobile după General Motors. Produce de asemenea tractoare pe roți, iar din perioada celui de-al doilea război mondial și armament. Cifra de afaceri a fost în 1959 de 5,4 miliarde de dolari iar profitul de 451 400 000 de dolari. Principalele întreprinderi sînt în Detroit. **F. M. C.** are uzine de automobile și în alte țări capitaliste (Canada, Anglia, R.F. Germană).

Foreign Office *[fórin ófis]*, denumirea Ministerului Afacerilor Externe al Marii Britanii.

forfecár, gîndac cu corpul masiv, lung de cca. 20 mm, colorat în negru, cu picioarele adaptate pentru scormonit pămîntul și fără aripi posterioare. Este dăunător mai ales pentru vița de vie, făcînd la lăstari o tăietură dreaptă, ca de foarfece, de unde i se trage și numele. La noi produce pagube în lunile mai și iunie, mai ales în viile din sudul țării.

forfecáre (REZ. MAT.), solicitare a unei piese (bară, grindă, arbore etc.) de către

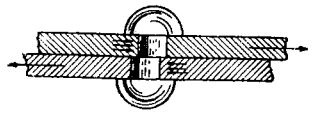

Forfecare

două sau mai multe forțe cu sensuri opuse în planul unei secțiuni transversale. V. și tăiere.

forfecúță *(Loxia)*, gen de păsări din familia fringilidelor, mai mare decît o vrabie, cu

Forfecuță

cele două jumătăți ale ciocului încrucișate ca niște foarfece. Se hrănește cu semințele din conurile de brad. Masculul are culoare cărămizie, iar femela, verzuie. — *Forfecuța gălbuie (Loxia curvirostra)*, pasăre sedentară, de culoare gălbuie, care trăiește în pădurile de conifere din Carpați. Prezintă particularitatea că scoate pui în timpul iernii.

forfét (SPORT), neprezentare a unuia sau a mai multor concurenți sau echipe la o fază (etapă) a unei competiții sportive, fapt care atrage penalizarea acestora conform regulamentului competiției din ramura respectivă (eliminare, pierderea jocului etc.).

forfetár (EC.; despre tarife, taxe, impozite, prețuri etc.), care este fixat cu anticipație la o sumă globală și invariabilă.

forjabilitáte (METAL.), proprietate a unui material metalic de a suporta, în stare solidă, la cald sau la rece, fără fisurare, deformări permanente sub influența unei acțiuni de ciocănire (forjare) sau de presare (ex. oțelul și cuprul sînt forjabile, spre deosebire de fontă care nu este forjabilă).

forjáre (METAL.), proces tehnologic de prelucrare a unui semifabricat sau a unei piese de metal prin deformare plastică, la cald sau la rece, realizat cu ajutorul ciocanelor sau al preselor. Prin forjare se modifică forma, caracteristicile mecanice și macrostructura materialului. Principalele operații executate prin **f.** sînt: refularea, întinderea, lățirea, netezirea, tăierea, gîtuirea, crestarea, găurirea, îndoirea, îndreptarea, răsucirea, sudarea sub ciocan etc.

fórjă (METAL.), instalație simplă, fixă sau mobilă, pentru încălzirea metalelor în vederea forjării. **F.** mobile sînt construite dintr-un cadru, o placă superioară pe care se află focarul, un ventilator și sistemul de acționare. **F.** fixe au unul sau două focare, așezate pe un postament de cărămidă sau de metal. Aerul necesar arderii este suflat cu ajutorul unor foale sau al unui ventilator. Combustibilul necesar încălzirii pieselor poate fi solid (cocs, huilă, mangal), gazos (gaz metan) și uneori lichid (păcură).

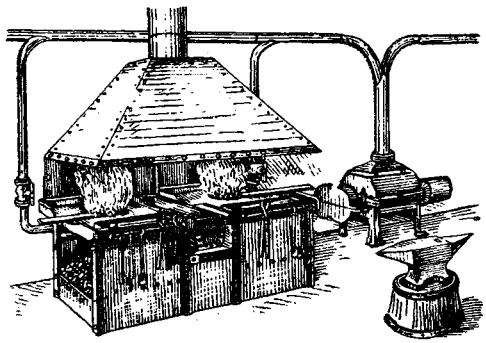

Forjă

Forlanini, Carlo (1847—1918), medic italian. A studiat în special bolile pulmonare, preconizînd tratamentul tuberculozei pulmonare prin pneumotorax artificial (1892).

formaldehidă (CHIM.) v. **aldehida formică.**

formalină (FARM.) v. **formol.**

formalism[1] **1.** (MATEMAT.) Orientare de ordin metodologic în filozofia matematică contemporană, care susţine că această disciplină îşi găseşte deplina ei justificare în construcţia formală, perfect închisă şi izolată de orice adaos exterior. Adevărul construcţiei formale este justificat de formalişti prin caracterul necontradictoriu al construcţiei, abstracţie făcînd de adevărul expresiilor, atunci cînd acesta a fost obţinut prin referire la ceea ce se află în afara sistemului formal însuşi. **F.** a apărut la începutul sec. al XX-lea. Fondatorul lui este D. Hilbert, ale cărui idei sînt continuate de şcoala sa (W. Ackermann, P. Bernays, J. Neumann). **F.** s-a cristalizat în luptă cu intuiţionismul. În fapt, Hilbert, folosind principiul terţului exclus şi demonstraţia prin reducere la absurd a încercat să demonstreze că matematica ar putea fi fundamentată definitiv dacă, operîndu-se cu simboluri matematice, n-ar apărea contradicţii formale (ex. 0 = 1). El a aplicat această idee cu succes la geometria euclidiană, reducînd necontradicţia ei la cea a aritmeticii. După cum a arătat totuşi K. Gödel, necontradicţia nu poate fi demonstrată nici măcar pentru aritmetica numerelor naturale. Polemica dintre formalişti şi intuiţionişti relevă, pe de o parte, necesitatea formalizării şi, totodată, limitele ei în legătură cu referirea la realitate. În consecinţă, se dovedeşte necesară o delimitare strictă a formalizării, care trebuie înţeleasă numai ca unul dintre instrumentele de studiere a realităţii. Exagerarea unilaterală a formalizării duce la **f.,** adică la golirea de conţinut a formei, la interpretarea idealist-metafizică a obiectului ştiinţelor formale (rădăcina de ordin logic-matematic a poziţivismului logic) şi în genere la ruperea formei de conţinut. Rezultatele pozitive obţinute în teoria demonstraţiei, ale cărei baze au fost puse de Hilbert însuşi, au dezmînţit practic tezele idealiste ale **f.** Aceste rezultate au evidenţiat caracterul reflectoriu al matematicii, faptul că formulele matematicii exprimă relaţiile cele mai generale de ordin cantitativ din realitatea obiectivă. **2.** (LOG.) Interpretare idealistă a formalizării logice prin negarea caracterului reflectoriu al formelor logice, prin ruperea lor de conţinut. **F.** este o trăsătură esenţială a abordării scolastice a logicii şi caracterizează în acest sens şi pozitivismul logic contemporan.

formalism[2], orientare antirealistă în artă şi în teoria artei, care supraapreciază importanţa formei, în dauna conţinutului. Această supraapreciere poate avea, în diferite curente formaliste, variante şi grade diverse, mergînd de la detaşarea unuia dintre procedeele artistice sau mijloacele de expresie din ansamblul compoziţional şi absolutizarea lui (ex. a culorii în pictură, a combinaţiilor armonice în muzică, a metaforei în poezie etc.) pînă la negarea totală a conţinutului ideologic al operei de artă, la căutarea unor „forme pure", lipsite de conţinut, la transformarea formei într-un scop în sine. Baza teoretică a **f.** o constituie subaprecierea, denaturarea sau negarea funcţiei de cunoaştere a artei, proclamarea, în spiritul idealismului subiectiv, a independenţei sau chiar a opoziţiei artei faţă de realitatea obiectivă, susţinerea autonomiei esteticului sub lozinca „artei pentru artă". Formalismul se manifestă uneori prin căutarea cu orice preţ a unor inovaţii formale, care nu izvorăsc din necesitatea exprimării unui conţinut nou, alteori prin imitarea exterioară şi servilă a tiparelor clasice (academism) sau în genere a unor curente şi maeştri din trecut (epigonism). Conceperea creaţiei artistice în spirit subiectivist, jocul gratuit al imaginilor, experimentele arbitrare în domeniul formei, caracteristice **f.,** duc la dezagregarea atît a conţinutului cît şi a formei şi în cele din urmă la lichidarea artei înseşi. **F.,** reducînd sfera preocupărilor artistului exclusiv la aceea a mijloacelor tehnice, de meşteşug artistic, încurajează o artă inaccesibilă, evazionistă, rezervată unui cerc restrîns de iniţiaţi, răpeşte artei caracterul ei popular, o abate de la îndeplinirea sarcinilor ei sociale, umaniste. Fiind caracteristic artei claselor decadente, formalismul s-a răspîndit îndeosebi în arta burgheză din epoca imperialismului, ca o expresie a crizei culturii burgheze în genere. El s-a manifestat mai ales în curentele literare, artistice, muzicale aşanumite „moderniste" (futurism, cubism, abstracţionism, suprarealism, dadaism, atonalism, dodecafonism etc.). Influenţa **f.** asupra creaţiei unor artişti progresişti slăbeşte legătura artei lor cu viaţa, deformează viziunea lor artistică. Artiştii înaintaţi din toate ţările luptă împotriva **f.,** pentru apărarea marilor tradiţii ale artei realiste. În lupta pentru socialism şi comunism, partidul comunist orientează pe oamenii de artă pe calea luptei împotriva **f.,** pentru înfăptuirea principiilor realismului socialist. Respingerea **f.** nu trebuie confundată cu minimalizarea vulgarizatoare a însemnătăţii formei operei de artă. Estetica marxist-leninistă susţine necesitatea ridicării continue a nivelului măiestriei artistice, a cultivării unei mari diversităţi de forme, stiluri şi genuri în domeniul creaţiei artistice.

formalism[3] (DR.), caracteristică a unor sisteme de drept nesocialiste în care se acordă o însemnătate excesivă cerinţelor de formă ale actelor juridice. **F.,** creînd aparenţa unui drept cu caracter de tehnicitate, invariabil, indiferent de orînduire, ascunde, în realitate, esenţa de clasă a dreptului în orînduirile bazate pe exploatare.

formalizare logică (LOG.), procedeu prin care se dau regulile de formare a enunţurilor, precum şi regulile potrivit cărora enunţurile pot fi derivate unele din altele. **F. l.** se caracterizează prin faptul că în

formarea şi derivarea enunţurilor se face abstracţie de semnificaţia lor, procedîndu-se strict sintactic. Un sistem formalizat este apoi interpretat prin aceea că simbolurilor lui li se asociază o anumită semnificaţie. Algebra lui G. Boole, de exemplu, ca sistem formalizat, poate primi, între altele, o interpretare matematică şi una logică, după cum „0" şi „1" sînt interpretate ca nume pentru numere sau ca nume pentru adevăr şi fals.

formáre (METAL.), realizare, în vederea turnării, a unui gol în amestecul de formare cu ajutorul unui model. Golul respectiv reprezintă negativul piesei care urmează să fie turnată.

formát 1. (POLIGR.) Arie a unui produs finisat de hîrtie sau a unui text de formă dreptunghiulară, exprimată prin produsul lungimilor laturilor dreptunghiului. 2. (POLIGR., BIBL.) Mărime a unei tipărituri în funcţie de modul în care sînt îndoite colile tipografice care o alcătuiesc.

formáţie 1. (GEOL.) Complex de roci care se distinge prin anumite particularităţi ale constituţiei lor şi care s-a format într-o anumită perioadă de timp pe o porţiune însemnată a suprafeţei Pămîntului şi în anumite condiţii geologice. În sens mai larg, prin **f.** se înţelege orice asociaţie de roci. Se disting: a) *f. de geosinclinal*, formate în zonele cele mai mobile ale scoarţei (ex. **f.** de fliş); b) *f. de platformă*, formate în zonele relativ rigide ale scoarţei terestre (ex. **f.** de nisipuri cuarţifere); c) *f. de tip intermediar*, formate în zonele de îmbinare dintre platforme şi geosinclinale (ex. **f.** saliferă, **f.** cărbunoasă). Cunoaşterea **f.** geologice favorizează descoperirea zăcămintelor de substanţe minerale utile, deoarece anumite substanţe minerale utile sînt asociate cu anumite tipuri de **f.** (ex. asociaţia dintre zăcămintele de cărbuni şi **f.** de tip intermediar). 2. (MILIT.) Dispunere a militarilor şi a subunităţilor într-o anumită ordine. — *F. de luptă*, dispunere a militarilor şi subunităţilor pentru ducerea acţiunilor de luptă. *F. de marş*, dispunere a subunităţilor una înapoia alteia (în coloană) în vederea deplasării. — *F. în lanţ*, dispunere a militarilor pe aceeaşi linie de front la intervale de cîţiva paşi unul de altul, în scopul ducerii luptei. — *F. în linie*, dispunere a subunităţilor (unităţilor, marilor unităţi) pe aceeaşi linie de front.

formaţiune social-economică, categorie a materialismului istoric care desemnează o treaptă a dezvoltării istorice a societăţii caracterizată printr-un nivel determinat al forţelor de producţie, prin relaţiile de producţie corespunzătoare acestuia şi prin suprastructura generată de aceste relaţii. Istoria cunoaşte următoarele **f. s.-e.**: comuna primitivă, sclavagismul, feudalismul, capitalismul şi comunismul. Trecerea progresivă de la o **f. s.-e.** la alta se face în virtutea legii generale obiective a concordanţei relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie. În cadrul fiecărei **f. s.-e.** acţionează, alături de legile comune tuturor formaţiunilor, legi specifice, care exprimă particularităţile relaţiilor de producţie dominante din societatea dată. În societăţile bazate pe clase antagoniste, înlocuirea unei **f. s.-e.** cu alta nouă se înfăptuieşte prin revoluţie socială. Sin. *orînduire social-economică*. V. şi mod de producţie; bază şi suprastructură.

formaţiuni de luptă patriotice, forţe înarmate proprii ale clasei muncitoare din România. Nucleul acestora era format din muncitori din întreprinderi conduşi de comunişti sau de utecişti în jurul cărora s-au adunat şi alţi patrioţi. Hotărîrea de a organiza **f. de l. p.** a fost înscrisă în planul politic-militar de organizare a insurecţiei armate, elaborat în cursul anului 1943 de P.C.R. Conducerea operativă a activităţii lor a fost efectuată de către un comandament al **f. de l. p.** Acest comandament a creat, în scurtă vreme de la înfiinţare, o serie de organe regionale în Oltenia, Dobrogea, Moldova, Banat şi Ţara Bîrsei şi a stabilit numeroase puncte de sprijin la sate. Sprijinind unităţile armatei, în lupta pentru nimicirea forţelor hitleriste din interiorul capitalei şi a celor de la nord de oraş, **f. de l. p.** au îndeplinit o sarcină esenţială pentru succesul insurecţiei din august 1944: eliberarea Bucureştiului, leagănul insurecţiei populare. O formaţiune de luptă patriotică a ridicat, în după amiaza zilei de 23 August 1944, de la palatul regal, pe Ion Antonescu şi Mihai Antonescu, i-a transportat şi pus sub pază într-o casă conspirativă a P.C.R., unde, paza a fost asigurată de către cadre ale partidului comunist. Sarcini de luptă de mare răspundere au îndeplinit **f. de l. p.** din oraşul Ploieşti şi din Valea Prahovei, din Dobrogea, din oraşele Turnu-Severin, Arad, Alba-Iulia şi din alte părţi ale ţării. După victoria insurecţiei, împotriva încercărilor elementelor reacţionare din guvern de a le dezarma şi a le dizolva, P.C.R. s-a îngrijit de întărirea şi de pregătirea de luptă a **f. de l. p.** Ele au fost gata să intervină în orice moment, sub conducerea directă şi nemijlocită a partidului, în sprijinul luptei revoluţionare a maselor, pentru zădărnicirea acţiunilor contrarevoluţionare ale reacţiunii. După reorganizarea în septembrie 1944, a comandamentului lor, rîndurile **f. de l. p.** au crescut, în scurt timp, pînă la c. 70 000 de oameni. Sub conducerea partidului, ele au participat la lupta maselor largi populare pentru smulgerea primăriilor şi prefecturilor din mîinile reacţiunii, pentru înfăptuirea pe cale revoluţionară a reformei agrare şi au apărat poziţiile cucerite de reprezentanţii forţelor democratice.

fórmă 1. (FILOZ.) Categorie filozofică corelativă cu conţinutul; ea desemnează structura internă şi externă a conţinutului, modul de organizare a elementelor din care se compune un obiect sau un proces. V. conţinut şi formă. 2. (LOG.) *Formă logică*, formă de reflectare, pe baza abstracţiilor, a realităţii obiective sub aspectul generalităţii şi esenţialităţii acesteia.

Noţiunea, judecata şi raţionamentul sînt *f. l.* de reflectare a realităţii. Studiul lor corespunde celor trei mari capitole ale logicii clasice. — *F. normală*, formă la care se poate reduce orice enunţ şi care constă fie dintr-o conjuncţie de disjuncţii *(f. n. conjunctivă)*, fie dintr-o disjuncţie de conjuncţii *(f. n. disjunctivă)*, membrii conjuncţiei, respectiv ai disjuncţiei, fiind propoziţii elementare sau negaţii ale acestora. Reducerea enunţurilor la *f. n.* ne permite să decidem întotdeauna dacă un enunţ oarecare este adevărat sau fals. **3.** (MAT.) *Formă algebrică*, polinom omogen în raport cu variabilele. După numărul variabilelor, se deosebesc *forme algebrice* cu o variabilă, cu două variabile *(f. a. binară)*, cu trei variabile *(f. a. ternară)*, cu patru variabile *(f. a. cuaternară)* etc., iar după grad *f. a. pătratică, cubică* etc. — *F. a. liniară*, polinom omogen de gradul I în raport cu variabilele de care depinde (ex. $f(x,y,z) = ax + by + cz$, unde a, b, c sînt numere reale). — *F. a. biliniară*, polinomul $f(x,y)$, care este o formă liniară în variabilele x şi o formă liniară în y. — *F. a. pătratică*, formă nedefinită, simetrică ($f(x, y) = f(y, x)$). **4.** (CHIM.) *Formă alotropică*, fiecare dintre formele în care există o substanţă ce prezintă alotropie. Sin. *modificaţie alotropică*. **5.** (METAL.) *Formă de turnătorie*, ramă de metal sau

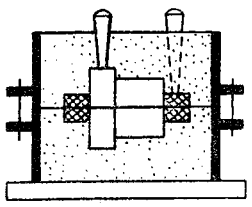

Formă de turnătorie

de lemn care se umple cu amestecul de formare în care se execută negativul unei piese. **6.** (POLIGR.) *Formă de imprimare*, piesă plană sau curbă, de obicei metalică, alcătuită din elemente individuale sau monolită, după care se realizează, prin imprimare, tiparul. Ca forme de imprimare pot servi: clişeul zincografic, piatra litografică, placa de stereotipie, zaţul realizat prin culegere manuală sau mecanică. **7.** (LINGV.) Aspectul exterior al unui cuvînt. — *F. gramaticală*, aspectul luat de un cuvînt pentru a exprima un anumit raport gramatical (ex. pluralul *oameni* este o *f. g.* a lui *om*). — *F. supletivă*, formă gramaticală cu rădăcină diferită, care completează seria paradigmelor incomplete sau defective ale unor cuvinte flexibile (ex. rom. *sînt, eşti* în conjugarea verbului *a fi*). **8.** (MUZ.) *Formă muzicală*, totalitatea mijloacelor de expresie (melodie, ritm, armonie, factură etc.) care contribuie la redarea conţinutului de idei şi de sentimente într-o lucrare muzicală. Unitatea conţinutului şi a întruchipării sale este condiţia de bază a valorii artistice a lucrării muzicale. În sens restrîns, prin *f. m.* se înţelege structura unei lucrări muzicale, adică corelaţia dintre diferitele ei părţi, particularităţile ritmului, facturii şi armoniei, modul de expunere şi dezvoltare a materialului tematic etc. Fiecare *f. m.* cuprinde o serie de secţiuni mai mult sau mai puţin închegate ca structură (ex. **f.** de sonată cuprinde expoziţia, dezvoltarea şi repriza). Există *f. m. polifonice*, în care predomină principiul independenţei vocilor, şi *f. m. armonice*, bazate pe principiul melodiei acompaniate. O succesiune de mai multe piese închegate, de sine stătătoare, fiecare dintre ele scrisă într-una din *f. m.* menţionate, alcătuieşte o *f. m. ciclică* (ex. suita, sonata, simfonia, concertul etc.). Această succesiune este caracteristică atît pentru marile forme vocal-simfonice (oratoriul, cantata, missa etc.) cît şi pentru lucrările scenice (opera, baletul). Principiile de bază ale *f. m.* sînt valabile şi pentru aşa-numitele *forme libere* (fantezia, improvizaţia etc.), care nu încap în schemele stabilite ale *f. m.*

formă de guvernămînt, formă de organizare şi funcţionare a conducerii statului. Formele principale de guvernămînt în statele exploatatoare sînt monarhia şi republica, fiecare dintre acestea avînd anumite particularităţi corespunzătoare perioadei istorice şi statului în care apar (ex. monarhia absolută, monarhia reprezentativă pe stări, monarhia constituţională, republica prezidenţială, republica parlamentară). Toate aceste forme reprezintă în esenţă dictatura claselor exploatatoare. **F. de g.** ale statelor socialiste, ca republica sovietică, republica democrat-populară, sînt calitativ noi şi specifice acestui tip de state. **F. de g.** din ţara noastră este republica democrat-populară, instaurată la 30 decembrie 1947.

formă de relief, neregularitate a suprafeţei Pămîntului, rezultat al interacţiunii agenţilor interni (mişcările scoarţei terestre şi fenomenele magmatice) şi externi (apa curgătoare, gheţarii, vîntul, valurile etc.). Faţă de planul de referinţă considerat, **f. de r.** pot fi pozitive (ex. cîmp, deal, munte, movilă) sau negative (ex. depresiune, vale, dolină, crov). O **f. de r.** oarecare este definită prin: altitudine absolută (plan de referinţă fiind considerat nivelul mării), altitudine relativă (plan de referinţă fiind considerată baza respectivei **f. de r.**) şi raportul dintre suprafeţele orizontale şi pante.

formele conştiinţei sociale, forme distincte ale vieţii spirituale a societăţii: ideologia politică şi juridică, filozofia, morala, arta, ştiinţa, religia, în care se reflectă existenţa socială. **F. c. s.** se deosebesc între ele prin ceea ce reflectă cu precădere din ansamblul existenţei sociale (obiectul lor specific), prin caracterul sau modul specific al acestei reflectări (realizată prin abstracţii ştiinţifice, imagini artistice, norme morale etc.) şi prin rolul sau funcţia lor socială specifică (ce le revine pe lîngă funcţia lor comună de reflectare şi de influenţare a existenţei sociale). Existenţa socială determină în ultimă instanţă, prin relaţiile de producţie dominante, prin contradicţiile obiective ale intereselor materiale de clasă, caracterul şi dezvoltarea conştiinţei sociale. Afirmînd primordialitatea existenţei

sociale în raport cu conștiința socială, materialismul istoric subliniază de asemenea independența relativă a conștiinței sociale și specificitatea legilor dezvoltării **f. c. s.** Existența socială se reflectă în conștiința socială nu direct și nemijlocit, ci printr-un proces complex și contradictoriu. Unele forme ale conștiinței sociale, ca filozofia, arta, morala, religia, reflectă schimbările din existența socială în mod mijlocit, prin intermediul unor forme ale conștiinței sociale care sînt mai direct condiționate de relațiile economice, ca, de ex, ideologia politică. Între diferitele forme ale conștiinței sociale există o permanentă interacțiune. Pe de altă parte, în dezvoltarea științei, artei, filozofiei, moralei etc. există o continuitate, fiecare dintre ele folosind și prelucrînd un material intelectual determinat, moștenit din trecut. Științele naturii, prin conținutul lor faptic și de generalizare logică-științifică, sînt legate nemijlocit de procesul de producție și nu sînt determinate de baza economică; ele reflectă baza economică numai prin conținutul lor filozofic, prin orientarea cercetărilor științifice și prin modul de folosire a rezultatelor acestora. În opoziție cu materialismul „economic", materialismul istoric subliniază rolul activ al **f. c. s.** în dezvoltarea societății. Odată apărute, ideile și teoriile exercită o influență activă asupra existenței sociale; cuprinzînd masele, ele devin o forță materială a dezvoltării istorice. Forța și sensul acestei înrîuriri, caracterul ei progresist sau reacționar depind de reflectarea veridică sau denaturată a cerințelor dezvoltării vieții materiale a societății, de oglindirea intereselor maselor populare sau ale claselor asupritoare. Ideile marxism-leninismului au o imensă forță mobilizatoare, organizatoare și transformatoare în viața socială contemporană; ele cuceresc masele de milioane, deoarece oglindesc în chip științific interesele fundamentale ale clasei muncitoare și ale tuturor celor ce muncesc, interese care coincid cu cerințele obiective ale progresului social. V. și **conștiință; existență socială și conștiință socială; bază și suprastructură.**

formiáți (CHIM.), săruri ale acidului formic. — *Formiat de sodiu, HCOONa.* Sarea de sodiu a acidului formic. Pe cale industrială se obține prin reacția dintre oxidul de carbon și hidroxidul de sodiu la presiune și temperatură înaltă. Este întrebuințat la fabricarea acidului formic, a oxalatului de sodiu din care se prepară acidul oxalic etc. — *Formiat de nichel* $Ni(HCO_2)_2$. Sare a acidului formic, care, încălzită la 190°C, se descompune, punînd în libertate nichel metalic pulverulent (catalizator utilizat în reacțiile de hidrogenare).

fórmic, *acid ~ (HCOOH).* Acid organic cu un singur atom de carbon în moleculă. Se prezintă ca un lichid incolor, fumegător, cu miros pătrunzător și cu acțiune corosivă. Este mult răspîndit în natură în regnul animal și vegetal. A fost extras pentru prima dată din furnicile roșii, de unde și-a căpătat și denumirea. Se obține prin oxidarea alcoolului metilic sau a formaldehidei, prin încălzirea acidului oxalic cu glicerină etc. Industrial, se prepară prin tratarea formiatului de sodiu cu acid sulfuric. Are numeroase întrebuințări în industria organică de sinteză, în tăbăcărie, în vopsitorie și în galvanizare. Se mai numește *acid metanoic.*

formól, soluție apoasă de aldehidă formică (40% în volum), întrebuințată ca dezinfectant al încăperilor, al hainelor, al unor instrumente chirurgicale etc. Sin. *formalină.*

formolizáre (MED.), fixare chimică a țesuturilor animale cu ajutorul formolului sau al vaporilor de formol. Se folosește în histologie și ca metodă de conservare a cadavrelor.

Formosa v. **Taivan.**

formúlă 1. (MAT.) Expresie matematică scrisă sub forma unei relații de obicei binare, construită cu litere și cifre legate prin semne matematice care indică diferite operații (ex. $2 \times 3 = 6$; $\Delta ABC \sim \Delta DEF$; $(a+b)^2 = a^2+2ab+b^2$). — *F. de recurență,* formulă care leagă o funcție $f(x)$ de funcțiile $f(x-1)$, $f(x-2)$,..., $f(x-p)$, în care p este un număr întreg pozitiv. **2.** (CHIM.) *Formulă chimică,* reprezentare simbolică a moleculei unei substanțe prin indicarea simbolurilor și a numărului atomilor care alcătuiesc molecula, precum și a legăturilor dintre atomi, în *f. c.* de structură. **3.** (MED.) *Formulă leucocitară,* proporția dintre diferitele tipuri de globule albe, exprimată în valori procentuale. Modificarea acestor procente dă indicații asupra diagnosticului unor boli (ex. în infecțiile acute crește procentul neutrofilelor, în parazitoze cel al eozinofilelor, în tuberculoză al limfocitelor etc.). **4.** (ZOOTEHN.) *Formulă dentară,* mod de prezentare sub forma unor fracții ordinare a numărului și felului dinților unei specii de animale. Cifra de la numărător reprezintă numărul de dinți de pe maxilarul superior, iar cea de la numitor a celor de pe maxilarul inferior. Prima fracție indică dinții incisivi, urmînd în ordine canini, premolarii și molarii (ex. la bovine *f. d.* este $\frac{0}{6}\frac{0}{0}\frac{6}{6}\frac{6}{6}$). **5.** (BOT.) *Formulă florală,* mod de reprezentare prin semne, litere și cifre a constituției unei flori (ex. floarea de viorea are următoarea formulă: $K_5C_5A_5G_3$ în care literele respective reprezintă caliciul, corola, androceul și gineceul, iar cifrele arată numărul de frunzișoare componente). **6.** (CONT.) *Formulă contabilă,* formă specială de reflectare în evidența contabilă cu ajutorul dublei înregistrări a operațiilor economice ale întreprinderilor și organizațiilor economice. Se prezintă sub forma unei egalități valorice între contul care se debitează și contul corespondent care se creditează (ex. debit cont „materii și materiale" lei 5 000 = credit cont „furnizori" lei 5 000).

Forster *[fǫ́:stə],* Edward Morgan (n. 1879), romancier și critic literar englez. În romanele sale realiste („Sfîrșitul lui

Howard", 1910; „Călătorie în India", 1924), remarcabile prin măiestria stilului și perspicacitatea observației, critică societatea burgheză și colonialismul. A scris eseuri și un volum de critică („Aspecte ale romanului", 1927), de orientare estetizantă.

Forster, Georg (1754—1794), scriitor, gînditor și om politic german, democrat revoluționar. Între 1772 și 1775 l-a însoțit pe J. Cook într-una din expedițiile sale, pe care a descris-o în „Călătorie în jurul lumii" (1777). A făcut parte din guvernul republicii democratice de la Mainz; după căderea acesteia s-a refugiat în Franța, unde a murit pe eșafod în timpul reacțiunii termidoriene. Spre deosebire de iluminiștii germani și de reprezentanții filozofiei clasice germane, **F.** a înțeles necesitatea luptei revoluționare nemijlocite. Gîndirea sa social-politică, expusă în lucrările „Istoria revoluției din Mainz" (1792), „Eseuri pariziene" (1793) ș.a., conține importante tendințe materialiste și dialectice. A combătut concepția kantiană despre autonomia frumosului și a geniului, manifestîndu-se ca unul dintre primii teoreticieni ai realismului în artă. Ideile lui **F.,** complet ignorate sau denaturate de istoriografia burgheză, s-au bucurat de o înaltă apreciere din partea lui K. Marx și F. Engels.

forsterít (MINER.), silicat natural de magneziu din grupa olivinei; cristalizează în sistemul rombic și are culoarea cenușie sau puțin gălbuie, cu luciu sticlos. Se întîlnește mai ales în rocile care au luat naștere în urma metamorfismului de contact al dolomitelor și calcarelor magneziene. În R.P.R. se găsește în unele roci magneziene din Munții Bihorului.

fort (MILIT.), lucrare de fortificație construită din zidărie (beton), cu contur poligonal, care face parte dintr-o linie de fortificații.

Fort *[for]*, Paul (1872—1960), poet și om de teatru francez. În „Balade franceze" (30 vol.), scrise în proză ritmată, a cîntat într-o limbă plină de prospețime natura, tradițiile și legendele provinciilor franceze. În 1912 a fost proclamat „prinț al poeților". A întemeiat și a condus Teatrul de artă din Paris (1890—1893), pe scena căruia s-au jucat mai ales piese simboliste.

Stradă centrală din Fort Lamy

Fortaleza *[furtəlézə]*, oraș în Brazilia, centrul administrativ al statului *Ceara*. 408 000 loc. (1960). Important port la Oceanul Atlantic, prin care se exportă cafea, bumbac, ricin, piei etc. Universitate.

fortăreață (MILIT.), loc important din punct de vedere

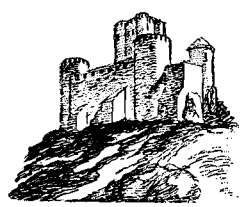

Fortăreață

militar, puternic întărit, pregătit pentru apărarea circulară și pentru luptă îndelungată în caz de asediu. — *F. zburătoare*, denumire dată în timpul celui de-al doilea război mondial unor avioane de bombardament de dimensiuni mari.

Fort-de-France *[for dö frãs]*, oraș, centrul administrativ al insulei Martinica, teritoriu dependent de Franța. 60 650 loc. (1954). Port la Marea Caraibilor.

fórte (MUZ.), termen italian de nuanță, desemnînd o sonoritate intensă, puternică. Se prescurtează: *f* = *forte* (tare); *ff* = fortissimo (foarte tare); *fff* = forte-fortissimo (extrem de tare); *mf* = mezzoforte (potrivit); *fp* = forte-piano (tare și îndată după aceea slab, printr-o schimbare bruscă a intensității sonorității).

fortificație (MILIT.), lucrare de apărare construită cu scopul de a feri forța vie și armamentul de observarea, focul și acțiunea mijloacelor de nimicire ale inamicului, precum și pentru a crea condiții favorabile de observare și de folosire a mijloacelor de foc proprii.

Fort Lamy *[for lamí]*, oraș, capitala Republicii Ciad, situată la sud-est de lacul Ciad, pe fluviul Șari. 84 900 loc. (1962). Centru comercial. Aeroport de mare trafic. Nod rutier (șosele, căi pentru caravane).

Fortuna (în mitologia romană), zeița soartei schimbătoare. Personifica de cele mai multe ori întîmplarea fericită, aducătoare de prosperitate și succes în viața oamenilor sau a comunităților. Cu începere din sec. I î. e. n. a fost privită mai ales ca zeița întîmplării oarbe. La greci, divinitatea corespunzătoare **F.** se numea *Tyhe*. **F.** era reprezentată ca o femeie maiestuoasă, purtînd de obicei coroană și ținînd într-o mînă cornul abundenței.

Fortuna

Fortunatov, Filipp Fiodorovici (1848—1914), lingvist rus. A fost membru al Academiei de Științe din Petersburg și profesor la Universitatea din Moscova și apoi la cea din Petersburg, unde a format o numeroasă pleiadă de slaviști ruși și străini, printre care și pe slavistul romîn Ioan Bogdan.

forța productivă a muncii (EC. POL.), eficacitatea posibilă a cheltuirii muncii omenești; capacitatea muncii omenești de a produce într-o anumită perioadă de timp o anumită cantitate de bunuri materiale. **F. p. a m.** este determinată de o serie de împrejurări sau de factori variați, printre care „de nivelul mijlociu de îndemînare a muncitorilor, de gradul de dezvoltare a științei și a aplicabilității sale tehnologice, de combinarea socială a procesului de producție, de volumul și de eficacitatea mijloacelor de producție, precum și de condiții naturale" (K. Marx). Creșterea **f. p. a m.** duce la micșorarea cantității de muncă cheltuită pentru producerea unei unități de produs și, prin urmare, la scăderea valorii lui. Aceasta înseamnă că mărimea valorii mărfurilor se află într-un raport invers proporțional cu **f. p. a m.** Creșterea ei pe baza factorilor indicați este strîns legată de caracterul relațiilor de producție din fiecare orînduire socială. V. și productivitatea muncii.

forțăre 1. (FITOTEHNIE) *Forțarea semințelor,* tratamentul aplicat semințelor de plante agricole pentru grăbirea germinației sau pentru a le readuce la o germinație normală pe acelea care au pierdut parțial această însușire. Tratamentul constă în expunerea semințelor la anumite temperaturi, în umectarea lor, în expunerea la soare etc. **2.** (VITICULT.) *Forțarea viților,* tratamentul prin care se asigură condiții optime viților de vie altoite, pentru formarea calusului, pornirea lăstarului și a rădăcinilor. Se realizează în sere calde amenajate special, unde se poate regla temperatura, umiditatea și lumina.

fórță 1. (FIZ.) Mărime vectorială care caracterizează acțiunea unuia sau a mai multor sisteme fizice asupra unui corp, prin schimbarea stării de mișcare a acestuia față de sistemele de referință inerțiale. **F.** depinde numai de mărimi de stare ale sistemelor și corpurilor care interacționează și este egală cu variația în unitatea de timp a impulsului $\bar{p} = m\bar{v}$ al corpului asupra căruia se exercită $\left(\bar{F} = \frac{d(m\bar{v})}{dt}\right)$. Noțiunea de **f.** cu sensul de mai sus a fost introdusă în fizică de Newton *(forța newtoniană)* și are originea în sistemul fizic căruia îi aparțin mărimile de stare de care depinde **f.** Unitatea de măsură a **f.** în sistemul de unități MKS este newtonul (*N*). În tehnică se mai folosește adeseori unitatea de măsură a **f.** numită kilogram-forță (kgf) și egală cu 9,80665 newtoni. În sistemul de unități CGS, **f.** se măsoară în dine *(dyn)*: 1 $dyn = 10^{-5}N$. După clasele de acțiune ale sistemelor fizice asupra corpurilor, se deosebesc numeroase clase de **f.**: de exemplu **f.** de gravitație, elastice, electrice, magnetice etc. — *F. centripetă,* componenta, de-a lungul normalei în fiecare punct al traiectoriei, a **f.** care determină mișcarea curbilinie a unui punct material. Este îndreptată spre centrul cercului osculator la traiectorie, în punctul considerat. — *F. centrifugă,* forță egală și de sens contrar **f.** centripete, pe

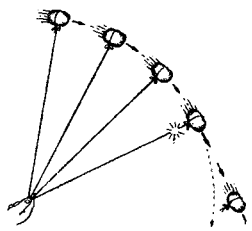

Efectul forței centrifuge

care un corp în mișcare curbilinie o exercită conform principiului acțiunii și reacțiunii asupra corpurilor care exercită asupra lui **f.** centripetă (ex. în cazul mișcării circulare a unei pietre legată de o sfoară, **f.** centripetă e aplicată pietrei, iar *f. c.* e aplicată sforii). — *F. motoare,* forță care se exercită în sensul mișcării unui mobil, tinzînd s-o accelereze. — *F. ascensională,* rezultanta, îndreptată în sus, dintre greutatea unui corp conținut într-un fluid cu o densitate mai mare decît a lui și situat în cîmpul de gravitație al Pămîntului și forța de împingere de jos în sus, pe care fluidul o exercită asupra corpului, conform principiului lui Arhimede. — *F. capilară,* forță datorită căreia suprafața liberă a unui lichid se denivelează în apropierea pereților vasului care îl conține, mai ales în tuburile subțiri, numite „capilare". *F. c.* este egală cu rezultanta forțelor antagoniste, de adeziune între fluid și peretele vasului și de coeziune a moleculelor fluidului. Dacă predomină adeziunea (ex. apă în vas de sticlă), lichidul „udă" peretele, se urcă pe el și formează un menisc concav. Dacă predomină coeziunea, lichidul nu udă peretele, nivelul coboară și meniscul este convex (ex. mercur în vas de sticlă). Prin *f. c.*, lichidele se urcă prin mediile poroase, seva se urcă prin vasele capilare ale plantelor etc. — *F. internă,* forță exercitată de unele dintre punctele materiale ale unui sistem asupra celorlalte puncte materiale ale lui. Forțele interne satisfac principiul acțiunii și reacțiunii. — *F. externă,* forță exercitată asupra unui sistem de corpuri de către un alt sistem fizic. — *F. intermoleculare,* forțe de natură electrostatică ce se exercită între moleculele unei substanțe. Ele scad, în general, cu puterea a șaptea a distanței dintre molecule și au un rol esențial în comportarea gazelor reale. *F. i.* sînt în general de atracție; la distanțe foarte mici (cînd moleculele vin în contact), ele sînt însă **f.** de respingere. Dintre *f. i.* menționăm forțele Van der Waals, care acționează chiar între moleculele lipite de dipoli electrici. — *F. electromagnetică* **a)** Forță care depinde de mărimile electrice și magnetice de stare ale corpurilor și ale cîmpului electromagnetic și se anulează o dată cu aceste mărimi. **b)** Forță magnetică exercitată asupra unor corpuri

magnetizabile de către cîmpul magnetic produs de curenții electrici. — *F. electrică*, partea din forța electromagnetică ce depinde exclusiv de mărimi electrice (sarcină electrică, moment electric, intensitatea cîmpului electric, inducție electrică). — *F. electrostatică*, forță electrică ce se exercită în regim electrostatic asupra corpurilor electrizate. — *F. magnetică*, partea din forța electromagnetică ce depinde exclusiv de mărimi magnetice (moment magnetic, curent electric, intensitatea cîmpului magnetic, inducție magnetică). — *F. electrodinamică*, forță magnetică ce se exercită asupra conductoarelor parcurse de curenți electrici. — *F. portantă* (sau *purtătoare*), forța magnetică pe care o exercită un electromagnet asupra armăturii sau asupra pieselor metalice pe care le acționează. — *F. de tîrîre*, rezultanta forțelor de frecare exercitate de un curent asupra unui tronson de lungime dată, prin suprafața lui periferică udată. — *F. tăietoare*, componenta, în planul unei secțiuni a unei bare, a rezultantei forțelor interioare care lucrează asupra acelei secțiuni. **2.** (TEHN.) *Forță de tracțiune*, forță exercitată de un vehicul motor (tractor, autocamion, locomotivă, tramvai-motor, navă, aeronavă etc.) asupra unei mașini (agricole, de lucru) sau a unui vehicul (vagon, șlep, planor etc.) pe care-l remorchează. **3.** (FIZ.) *Forță de schimb*, forță mutuală care se stabilește între două microobiecte elementare și este asociată schimbului anumitor proprietăți cuantice între microobiecte. *F. de s.* determină legăturile atomilor în moleculele homeopolare, coeziunea nucleelor atomice, precum și fero- și antiferomagnetismul. — *Forțe nucleare*, forțe care asigură legătura între particulele numite nucleoni (protonii și neutronii), constituente ale unui nucleu atomic. Ele diferă de toate clasele de forțe obișnuite, adică de forța de gravitație, electrică sau magnetică, care se manifestă și ele în interiorul nucleului. *F. n.* sensibile se exercită numai la distanțe de ordinul dimensiunilor liniare ale nucleului atomic (diametrul cca. 10^{-12} cm). Sînt predominant atractive și practic independente de sarcina electrică. Conform teoriei mezonice a forțelor nucleare, acestea sînt forțe de schimb determinate de schimbul de mezoni între doi nucleoni. Acești mezoni, care pot fi pozitivi, negativi sau neutri din punct de vedere electric, sînt presupuși a fi identici cu mezonii π. — *F. inerțială*, mărime vectorială egală cu diferența dintre variația în unitatea de timp a produsului masei unui corp cu viteza lui în raport cu un sistem de referință neinerțial și forța newtoniană care se exercită asupra corpului. — *F. coercitivă* v. *cîmp coercitiv*. — *F. electromotoare* v. *tensiune electromotoare*.

fórță[2] (DR.) **1.** *Forță majoră*, eveniment de neprevăzut și de neînvins, care liberează pe debitor de obligația pe care n-a putut s-o execute sau care înlătură răspunderea pentru prejudiciul cauzat printr-o faptă ilicită. *F. m.* este rezultatul unui raport de cauzalitate întîmplătoare între acel eveniment și, după caz, neexecutarea obligației sau săvîrșirea faptei ilicite cauzatoare a prejudiciului. **2.** *Forță probantă*, puterea de dovadă a unui mijloc de probă referitor la existența unui fapt, a unui act juridic sau referitor la persoanele împotriva cărora poate fi folosit.

fórță[3], *forțe armate*, totalitatea forțelor militare ale unui stat (trupe de uscat, forțe aeriene militare, forțe maritime militare etc.). V. și armată. — *Forțe aeriene militare*, totalitatea aviației militare a unui stat. După caracteristicile tactice-tehnice se împart în: aviație de bombardament, aviație de vînătoare, aviație de vînătoare-bombardament, aviație de cercetare și aviație auxiliară (de legătură, sanitară etc.). *F. a. m.* sînt organizate în unități și mari unități navigante și de deservire și execută misiuni în cooperare cu celelalte arme sau independent. Sin. *aviație militară*. — *Forțe maritime militare*, totalitatea marinei militare a unui stat. Cuprind nave de luptă de diferite clase, nave auxiliare, trupe de uscat și aviație specializate, precum și formații de deservire. Sin. *marină militară*. — *F. vie*, termen prin care se denumește în mod obișnuit, pe cîmpul de luptă, personalul militar.

forță de muncă (EC. POL.), capacitatea de muncă a omului, sau „totalitatea aptitudinilor fizice și intelectuale care există în organismul, în persoana vie a omului și pe care el le pune în funcțiune atunci cînd produce valori de întrebuințare..." (K. Marx). **F. de m.** reprezintă factorul personal și cel mai important al producției. Ea se dezvoltă o dată cu dezvoltarea și perfecționarea mijloacelor de muncă, mai ales a uneltelor de producție: oamenii își ridică nivelul pregătirii și acumulează mai multă experiență în muncă, se formează deprinderi deosebite etc. Pentru a avea loc procesul de producție, **f. de m.** trebuie să fie unită cu *mijloacele de producție*, iar forma în care se realizează această unire constituie trăsătura distinctivă a diferitelor formațiuni social-economice și depinde de relațiile de proprietate. În formațiunile social-economice bazate pe clase antagoniste, producătorii, posesori ai **f. de m.**, sînt supuși exploatării. **F. de m.** devine marfă în condițiile cînd muncitorul este liber din punct de vedere juridic și este lipsit de mijloace de producție și de subzistență, astfel că pentru a nu muri de foame el trebuie să-și vîndă singura marfă pe care o posedă, capacitatea de a munci. Prin urmare, cei care își vînd **f. de m.** devin muncitori salariați, supuși exploatării capitaliste. Trăsătura caracteristică a **f. de m.** ca marfă constă în aceea că, fiind utilizată în procesul de producție capitalist, ea creează pe lîngă propria sa valoare și o *plusvaloare*, pe care și-o însușește capitalistul în mod gratuit. În capitalism, **f. de m.** nu este folosită integral, *șomajul* devenind în imperialism un fenomen cronic, de masă. În socialism, **f. de m.** nu mai este marfă, deoarece oamenii sînt proprietari uniți ai mijloacelor de producție și elibe-

rați de orice exploatare. Socialismul creează condițiile pentru atragerea în producție a unui număr tot mai mare de oameni ai muncii, pentru creșterea sistematică a calificării lor, pentru dezvoltarea multilaterală a tuturor membrilor societății. Făurirea și dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului în țara noastră a determinat și determină schimbări importante și în domeniul **f. de m.** Numărul mediu scriptic al salariaților din economia națională a crescut astfel de la 2 123 000 în 1950 la 3 930 600 în 1963; a crescut nivelul de pregătire și ponderea **f. de m.** calificate. După datele recensămîntului cadrelor din octombrie 1963, 90 % dintre muncitori erau calificați, față de numai 39% în 1930. V. și c a d r e.

Forțele Armate ale Republicii Populare Romîne, totalitatea forțelor militare ale țării noastre. Făurite de Partidul Muncitoresc Romîn și Guvernul Republicii Populare Romîne, **F. A. ale R.P.R.** sînt scutul de apărare a cuceririlor revoluționare ale poporului, straja de neclintit a hotarelor patriei, apărătoare ale independenței naționale și suveranității poporului romîn, securității sale și păcii. Ele sînt continuatoare ale eroicelor tradiții dovedite de poporul romîn de-a lungul veacurilor în lupta pentru eliberarea sa națională și socială. La 23 August 1944, întreaga armată romînă a întors armele împotriva Germaniei hitleriste, s-a alăturat forțelor patriotice populare și a participat la înfăptuirea insurecției armate inițiată, organizată și condusă de P.C.R. După insurecție, armata romînă, umăr la umăr cu armata sovietică, a luptat cu vitejie pentru eliberarea părții de nord a Transilvaniei și, în continuare, pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei pînă la victoria finală asupra Germaniei naziste. **F. A. ale R.P.R.** reflectă trăsăturile orînduirii noastre sociale și de stat socialiste: alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea colectivistă, democratismul socialist, unitatea moral-politică a întregului popor în jurul P.M.R. **F. A. ale R.P.R.** sînt înzestrate cu tehnică de luptă de prim rang. La baza pregătirii de luptă și politice a **F. A. ale R.P.R.** stau învățătura marxist-leninistă și știința militară socialistă. Izvorul tăriei **F. A. ale R.P.R.** rezidă în conducerea lor permanentă de către P.M.R. Prin grija partidului și guvernului, **F. A. ale R.P.R.** dispun de tot ce le este necesar pentru a-și îndeplini cu cinste misiunea ce le-a fost încredințată.

Forțele Armate ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, totalitatea forțelor militare ale U.R.S.S. Au fost create în 1918 sub numele de Armata Roșie și Flota Roșie. Ele au înfrînt forțele contrarevoluționare și pe cele interviționiste în timpul războiului civil. **F. A. ale U.R.S.S.** au avut o contribuție hotărîtoare la victoria asupra Germaniei hitleriste, salvînd omenirea de primejdia robiei fasciste. Denumirea de **F. A. ale U.R.S.S.** se folosește începînd de după cel de-al doilea război mondial.

forțele de producție (EC. POL.), totalitatea mijloacelor de muncă, a obiectelor muncii atrase în procesul de producție și a forței de muncă. **F. de p.** constituie prima latură a producției sociale în orice orînduire socială. Ele exprimă relațiile oamenilor față de obiectele și de forțele naturii, pe care le folosesc pentru producerea bunurilor materiale, iar nivelul dezvoltării lor exprimă gradul de supunere a naturii de către om. **F. de p.** se află în continuă dezvoltare și schimbare, ele constituind elementul cel mai mobil, revoluționar al unui m o d d e p r o d u c ț i e. Dezvoltarea lor determină schimbarea r e l a ț i i l o r d e p r o d u c ț i e și, o dată cu aceasta, schimbarea întregii orînduiri sociale. În cadrul elementelor materiale ale **f. de p.**, mijloacele de muncă, și în primul rînd uneltele de muncă, se dezvoltă și se perfecționează cel mai rapid, aceasta constituind baza materială a dezvoltării și schimbării societății omenești. „Epocile economice se deosebesc nu prin ceea ce se produce, ci prin modul cum se produce, cu ce mijloace de muncă. Mijloacele de muncă indică nu numai gradul de dezvoltare a forței de muncă omenești, dar și relațiile sociale în cadrul cărora se muncește" (K. Marx). O dată cu dezvoltarea și cu perfecționarea mijloacelor de muncă se lărgește sfera și se îmbunătățește calitatea obiectelor muncii. În cadrul forțelor de producție, rolul hotărîtor îl au oamenii, producătorii bunurilor materiale. „Prima forță de producție a întregii omeniri este muncitorul, cel ce muncește" (V. I. Lenin). În procesul de producție, oamenii perfecționează uneltele de muncă, inventează mașini, valorifică bogățiile naturii, supun natura înconjurătoare în vederea producerii bunurilor materiale. O dată cu aceasta se îmbogățește și experiența de producție a oamenilor, au loc schimbări importante în structura forțelor de muncă, în sensul creșterii gradului lor de calificare și de specializare, al lărgirii cunoștințelor științifice, ceea ce contribuie la dezvoltarea mai departe a **f. de p.** O puternică influență asupra dezvoltării **f. de p.** în epoca contemporană o are revoluția științifico-tehnică. Știința devine tot mai mult o forță nemijlocită de producție prin legarea ei strînsă de producție, prin asigurarea progresului tehnic; au apărut noi ramuri ale ei ca: cibernetica, fizica nucleară, electronica cuantică, electronica moleculară, chimia polimerilor etc., care au dus la crearea unor noi tipuri de mașini și utilaje (în special sistemele automate de mașini cu dispozitive electronice de dirijare, reglare și autoreglare), a unor noi obiecte ale muncii (mase plastice, fire și fibre sintetice), a unor procese tehnologice noi, au determinat folosirea unor noi surse de energie (nucleară, solară). Rolul crescînd al științei în producție se reflectă și în domeniul forței de muncă (sporirea rolului savanților, inginerilor în producție, ridicarea nivelului cunoștințelor științifice și a calificării muncitorilor etc.). Prin înnoirea atît a mijloacelor de muncă, a obiectelor muncii cît și a proceselor tehnologice de producție, prin schimbările aduse în domeniul forței de

muncă, revoluția științifico-tehnică marchează o treaptă calitativ nouă în dezvoltarea **f. de p.** Ritmul de dezvoltare al forțelor de producție este strîns legat și influențat de caracterul relațiilor de producție dintr-o orînduire socială, acestea putînd să-l frîneze sau să-l accelereze. Astfel, în capitalism, deși există încă posibilități de a înfăptui progrese în domeniul științei și tehnicii și de a realiza creșteri de producție în unele țări sau ramuri, chiar în condițiile adîncirii crizei lui generale, relațiile de producție capitaliste imprimă forțelor de producție o dezvoltare inegală, disproporționată, contradictorie și împiedică folosirea deplină a capacităților de producție. Relațiile de producție capitaliste, datorită îngustimii lor, împiedică aplicarea pe scara întregii economii și în mod complet a cuceririlor revoluției științifice-tehnice contemporane, îngrădește folosirea roadelor lor în interesul societății. În socialism, relațiile de producție corespund pe deplin nivelului de dezvoltare al **f. de p.** și prin aceasta creează posibilități obiective pentru dezvoltarea lor rapidă și multilaterală. Dezvoltarea **f. de p.** în socialism are loc în mod conștient, planificat și nu anarhic, se asigură o repartizare rațională a lor pe ramuri și regiuni. Societatea socialistă creează largi posibilități pentru desfășurarea intensă, multilaterală și neîntreruptă a revoluției științifico-tehnice contemporane și de dezvoltare multilaterală a oamenilor. În R.P.R., la baza politicii de construire a socialismului, P.M.R. a pus dezvoltarea puternică și multilaterală a **f. de p.** ca o condiție esențială a succesului în opera de construire a socialismului și comunismului. V. și baza tehnică-materială a societății; concordanța relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție; tehnică.

fórum, piață publică a orașelor romane, centru al vieții economice și politice a acestora. În **f.** se aflau principalele instituții administrative. Roma avea mai multe forumuri (Romanum, Caesaris, Augusti, Traiani etc.).

fórzaț (germ. *Vorsatz*, de la *vorsetzen* „a pune înainte"; POLIGR.), filă dublă de hîrtie groasă, avînd formatul cărții, care fixează blocul de carte de scoarță. **F.** se intercalează între bloc și scoarță, fixîndu-se de bloc prin lipire în lungime (de-a lungul cotorului) pe o porțiune îngustă de cîțiva milimetri (3—5 mm) și de scoarță pe suprafața interioară a acesteia.

fósă[1] (lat. *fossa* „șanț"; TEATRU), spațiul aflat sub p r o s c e n i u, destinat de obicei orchestrei. Poate fi folosit, într-un spectacol, și ca loc de ieșire din scenă a actorilor.

fósă[2] (ANAT.), depresiune largă și puțin adîncă la suprafața unei structuri anatomice (ex. *fosă iliacă, fosă temporală, fosă occipitală* etc.).

fosă abisală v. **groapă abisală.**

Foscolo, Ugo (1778—1827), poet italian, luptător pentru

U. Foscolo

independența națională a Italiei. S-a născut la Zante. Viața sa agitată și activitatea literară multilaterală reflectă dragostea pentru libertate și ura față de tiranie. După 1815, în anii ocupației austriece, a fost emigrant politic. Idealul politic al lui **F.** era o republică italiană unită din care să fie înlăturată inegalitatea de avere. A scris versuri remarcabile prin profunzime și armonie („Ode", 1800; „Sonete", 1802-1803; „Grațiile", 1815). Poeziile sale patriotice („Mormintele", 1807) și tragediile eroice („Tieste", 1796; „Aiace", 1811; „Ricciarda", 1813), pe teme antice și medievale, condamnă absolutismul și despotismul și evocă trecutul de glorie al Italiei pentru a-l oferi ca model contemporaneității. Romanul „Ultimele scrisori ale lui Jacopo Ortis" (1798—1802) redă viața tragică a acestui revoluționar exilat. A scris și lucrări de critică literară despre Petrarca, Dante, Boccaccio etc. Opera sa poetică îmbină romantismul inspirației cu clasicismul formei, gîndirea filozofică înaltă cu finețea expresiei.

fosfatáre (METAL.), tratarea pieselor de oțel sau de fontă cu săruri ale acidului fosforic (fosfat acid de fier, de mangan, de zinc), pentru a le acoperi cu un strat protector anticorosiv de fosfat cristalin. Același strat poate înlesni, în anumite condiții, procesul de deformare al unor piese (ex. pentru presarea adîncă). Variante ale procesului de fosfatare au căpătat denumiri ca *bonderizare, parkerizare* etc. Sin. *atramentare.*

fosfatáze (BIOCHIM.), grupă de enzime din clasa hidrolazelor, care catalizează hidroliza esterilor acidului fosforic. Se găsesc în orice țesut vegetal și animal, luînd parte la toate procesele biologice fundamentale, cum sînt metabolismul glucidelor, al acizilor nucleici etc. Din grupa fosfatazelor fac parte fosfomono- și fosfodiesterazele, fosfoamidazele, pirofosfatazele etc.

fosfat de Cioclovina (AGROCHIM.), îngrășămînt agricol fosfatic din categoria guanourilor naturale, care se găsește la noi în țară în peștera Cioclovina (reg. Hunedoara). Provine din excrementele și din cadavrele unor animale mici (mai ales lilieci) și conține 11,8—15,0% P_2O_5 (pentaoxid de fosfor). Are culoarea cărămizie, din cauza argilei cu care sînt amestecate resturile de oase. Reacția este slab alcalină. Se folosește sub formă de praf sau de granule mici.

fosfatíde (BIOCHIM.), grupă de substanțe naturale din clasa lipidelor, formate din combinarea unui alcool cu acizi grași și cu acid fosforic, uneori și cu o bază azotată (colina în lecitine, etanolamina în cefaline, sfingozina în sfingomie-

line, serina în serinfosfatide sau inozitolul în inozitfosfatide). Din grupa fosfatidelor fac parte: lecitinele din creier, inimă şi din gălbenuşul de ou, cefalinele şi sfingomielinele izolate în special din creier şi din ţesutul nervos, serinfosfatidele şi inozitfosfatidele.

fosfáţi (CHIM.), săruri ale acidului fosforic, rezultate prin reacţia acestuia cu o bază. Se cunosc trei serii de săruri: fosfat primar ($Me^1H_2PO_4$), fosfat secundar ($Me^1_2HPO_4$) şi fosfat terţiar ($Me^1_3PO_4$). Numai fosfaţii metalelor alcaline şi fosfaţii primari ai celorlalte metale sînt solubili în apă. Fosfaţii anorganici sînt mult utilizaţi în agricultură, ca îngrăşăminte, şi în farmaceutică. **F.** organici sînt folosiţi ca plastifianţi pentru materiale plastice (tricrezilfosfatul, trifenilfosfatul ş.a.), la înnobilarea pieilor (tri-normal-butil- şi trizobutil-fosfatul), ca stabilizatori pentru nitroceluloză, la fabricarea lacurilor etc. — *Fosfat de calciu*, sare de calciu a acidului fosforic. Există trei forme ale acestui fosfat: *f. primar* de calciu, $Ca(H_2PO_4)_2$, *f. secundar* de calciu, $CaHPO_4$, şi *f. terţiar* de calciu, $Ca_3(PO_4)_2$ Cu cît raportul CaO/P_2O_5 creşte, cu atît se micşorează solubilitatea în apă. Se găsesc în diferite roci şi în sol. Fosfatul primar de calciu, cunoscut sub denumirea de superfosfat, fiind solubil şi uşor de asimilat, este larg întrebuinţat ca îngrăşământ în agricultură. În acest scop, fosfatul terţiar de calciu (conţinut în diferite roci, în apatită, în fosforite) se tratează cu acid sulfuric şi se transformă în *f. primar* de calciu. În R.P.R., superfosfatul se fabrică la Valea Călugărească (reg. Ploieşti) şi Năvodari (reg. Dobrogea). — *Fosfat de sodiu*, sare de sodiu a acidului fosforic. Se cunosc trei feluri de fosfaţi de sodiu: *f. monosodic* ($NaH_2PO_4 \cdot 2H_2O$), *f. disodic* ($Na_2HPO_4 \cdot 12H_2O$) şi *f. trisodic* ($Na_3PO_4 \cdot 12H_2O$); se obţin din acid fosforic şi din soluţii de carbonat sau hidroxid de sodiu în proporţii corespunzătoare. *F. de s.* sînt substanţe cristaline, incolore, uşor solubile în apă. Fosfatul disodic este mult întrebuinţat în analiza chimică, iar fosfatul trisodic în special la dedurizarea apei.

fosfocreatínă (BIOCHIM.), substanţă formată prin combinarea acidului fosforic cu creatina (bază azotată), printr-o legătură de înalt potenţial energetic. Se găseşte în muşchi (unde are rol în contracţia musculară), în sînge şi în creier.

fosfogíps (AGROCHIM.), îngrăşământ agricol folosit pe solurile alcaline (sărături). Este un reziduu de la fabricarea compuşilor cu sodiu. Conţine pînă la 75% gips şi 8,5% pentaoxid de fosfor (P_2O_5). Are aspectul unui praf fin de culoare cenuşie.

fosfoproteíde (BIOCHIM.), grup de proteide cu caracter acid, care conţin, ca grupare prostetică, acidul fosforic, legat esteric de hidroxiaminoacizi (ex. serina). Se găsesc în special în lapte (cazeina) şi ouă (vitelina) şi servesc la hrănirea animalelor tinere şi a embrionului.

fósfor (CHIM.), *P.* Element cu nr. at. 15; gr. at. 30,98; gr. sp. 1,82; p.t. 44,1; p.f. 280°C; se prezintă în mai multe forme alotrope, şi anume: **f.** alb sau incolor (numit impropriu galben), **f.** violet, **f.** roşu şi **f.** negru. În combinaţii funcţionează în mai multe trepte de valenţă. Se găseşte în natură, mai ales sub formă de fosfaţi, de fosforite, apatite, vivianit etc., în organismul animal şi în guano. Se obţine prin reducerea în cuptor electric a fosfatului tricalcic cu cocs în prezenţa bioxidului de siliciu. *Fosforul alb* este solubil în unii solvenţi, ca sulfura de carbon, tetraclorura de carbon etc., în timp ce celelalte modificaţii sînt insolubile. El se prezintă ca o masă albă-gălbuie, moale ca ceara; este volatil şi foarte reactiv din punct de vedere chimic, se aprinde în aer, de aceea se păstrează şi se taie sub apă. Este utilizat la fabricarea anhidridei fosforice, a acidului fosforic, ca substanţă incendiară şi fumigenă în tehnica militară şi a **f.** roşu. *Fosforul roşu* este forma alotropică stabilă netoxică, care se obţine din **f.** alb sub acţiunea luminii, căldurii şi a unor catalizatori. Se găseşte în comerţ sub forma unui amestec de modificaţii alotropice, în care predomină **f.** violet. *Fosforul violet* nu este volatil la temperatura obişnuită şi se aprinde la peste 400°C. **F.** roşu şi cel violet se întrebuinţează la fabricarea chibriturilor. *Fosforul negru* este cea mai stabilă modificaţie; nu se aprinde la aer şi conduce curentul electric. Se obţine din **f.** alb în condiţii speciale (12 000 at. şi 200°C).

fosforescénţă (FIZ.), emisiune de lumină de către unele substanţe (ex. sulfura de calciu), atît în timpul iradierii cît şi după ce a fost iradiată (mai ales cu radiaţii ultraviolete). Durata de **f.** depinde de temperatură, fapt care o deosebeşte fundamental de fluorescenţă. V. şi f o t o l u m i n e s c e n ţ ă.

fosfóric, *acid* ~ (CHIM.), acid oxigenat al fosforului, cu formula H_3PO_4. Se poate obţine prin oxidarea fosforului cu acid azotic, din pentoxid de fosfor şi apă sau prin descompunerea fosfaţilor naturali cu acid sulfuric. Se prezintă sub formă de cristale transparente, solubile în apă. Este un acid tribazic de tărie medie. Acidul pur se întrebuinţează în industria farmaceutică, iar cel tehnic în industria îngrăşămintelor şi a coloranţilor. Sin. *acid ortofosforic*.

fosforít (PETROGR.), depozit de fosfaţi de calciu proveniţi

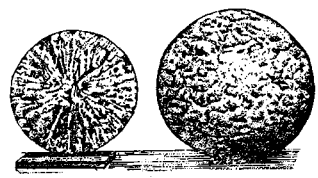

Fosforite

din acumularea şi transformarea resturilor organice bogate în fosfor (oase, dejecţii, unele cochilii etc.) sau prin precipitare în mediul marin. Se prezintă în nodule cu dimensiuni centimetrice sau în strate compacte; are culoarea negricioasă. Se foloseşte la prepararea îngrăşămintelor de super- şi termofosfaţi pentru soluri. Mari zăcăminte de **f.** se găsesc în

Platforma Rusă și în sudul Kazahstanului (U.R.S.S.), în statele vestice ale S.U.A., pe litoralul Algeriei, Tunisiei și Marocului. În R.P.R. există **f.** în sudul Dobrogii.

fosforobacterín (AGROCHIMIE), îngrășămînt agricol bacterian, care conține o cultură de bacterii din specia *Bacillus megatherium phosphaticum* și care are rolul de a transforma fosforul din compușii organici ai solului în compuși anorganici ușor solubili și accesibili plantelor. Se folosește prin tratarea semințelor, tuberculelor sau puieților din pepiniere înainte de însămînțare sau de plantare.

fosforós, *acid* ~ (CHIM.), acid oxigenat al fosforului, cu formula H_3PO_3. Se obține din trioxidul de fosfor și apă sau prin hidroliza triclorurii de fosfor. Se prezintă sub formă de cristale incolore, foarte ușor solubile în apă. Este un acid bibazic, reducător puternic.

fosforoscóp (FIZ.), instrument pentru măsurarea duratei emisiunii de lumină de către o substanță fotoluminescentă după ce a încetat iradierea ei cu lumină. A fost inventat de H. Becquerel.

fosfúri (CHIM.), compuși ai fosforului cu metalele. Se obțin prin unirea directă a elementelor sau prin reducerea fosfaților cu cărbune sau cu metalul respectiv. În general sînt substanțe greu fuzibile. Se împart în două categorii: unele care sînt descompuse de apă cu dezvoltare de PH_3 (ex. **f.** metalelor alcaline, alcalino-pămîntoase și aluminiului) și altele care nu sînt atacate de loc sau foarte greu de apă și acizi (ex. **f.** metalelor grele).

fosgén (CHIM.), $COCl_2$. Gaz incolor ușor lichefiabil; p.f. +8°C. Este foarte otrăvitor. Se obține prin acțiunea clorului asupra oxidului de carbon. Are largi întrebuințări în industrie la sinteza polimerilor, a medicamentelor, a coloranților etc. În primul război mondial a fost folosit ca gaz de luptă.

fosílă (PALEONT.), rest sau urmă de organism animal sau vegetal din trecutul geologic al Pămîntului, conservat în rocile sedimentare. Speciile de animale sau de plante care au trăit puțin, dar au avut o arie mare de răspîndire au dat **f.** care sînt utilizate pentru determinarea vîrstei geologice relative a straturilor în care se găsesc. În acest caz ele se numesc *f. conducătoare* sau *caracteristice*. Resturile fosile de animale și plante reprezintă documente foarte importante pentru confirmarea procesului de evoluție a viețuitoarelor.

fosilizáre (PALEONT.), totalitatea fenomenelor fizice și chimice care au loc după moartea unui organism animal sau vegetal și care duc la păstrarea lui în scoarța Pămîntului sub formă de fosile. **F.** se produce prin conservare, incrustare, mineralizare, incarbonizare etc. În procesul de *conservare* se păstrează organismul vegetal sau animal în starea sa inițială (ex. insecte conservate în chihlimbar, rinoceri și mamuți conservați în gheața fosilă din Siberia etc.). *Incrustarea* se produce atunci cînd organismele căzute în apele cu bicarbonați se acoperă cu o crustă de carbonat de calciu. Pe aceste cruste se imprimă tiparul organismului care cu timpul se distruge, rămînînd în locul lui golul incrustat. În procesul de *mineralizare*, substanța chimică minerală sau organică dintr-un organism este înlocuită printr-o altă substanță minerală (ex. cochilii calcaroase prin pirită, trunchiuri de arbori prin silice etc.). *Incarbonizarea* constă în îmbogățirea în carbon a organismului; este frecventă la plante.

Foster *[fǫ́stə]*, William (1881—1961), militant de seamă al mișcării muncitorești americane și internaționale. Fiu de muncitor, a intrat de tînăr în mișcarea muncitorească și în 1901 a devenit membru al Partidului socialist din S.U.A., iar în 1921 membru al Partidului Comunist. Membru al C.C. al P.C. din S.U.A. din 1921, membru în Biroul Politic al C.C. al P.C. din S.U.A. din 1924. Între 1929 și 1938 a fost președinte al C.C., între 1938 și 1944, apoi între 1945 și 1957 președinte al Comitetului Național al P.C. din S.U.A., iar din 1957 pînă la moarte președinte de onoare al partidului. În 1924 a fost ales membru al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, iar în 1935 membru al Prezidiului

W. Foster

C.E. al I.C. A depus și o bogată activitate științifică și publicistică. Op.pr.: „Schiță a istoriei politice a celor două Americi" (1951, trad. rom.), „Istoria Partidului Comunist din S.U.A." (1952), „Poporul negru în istoria Americii" (1954), „Istoria celor trei Internaționale" (1955, trad. rom.).

fot (gr. *phos, photos* „lumină"; METR.), unitate de măsură a iluminării, reprezentînd iluminarea unei suprafețe de 1 cm^2, care primește, în direcție normală, un flux de un lumen repartizat uniform. Se notează cu simbolul *ph*.

fótă, parte a costumului popular românesc, purtat de femei, alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară de țesătură de lînă care se petrece în jurul corpului, de la brîu în jos. Pe fondul negru, roșu sau albastru sînt alese sau cusute motive geometrice și florale. Se poartă în Muntenia, sudul Transilvaniei și Moldova

fótbal (engl. *foot* „picior" și *ball* „minge"; SPORT), joc sportiv cu mingea, în care două echipe formate din 11 jucători (un portar și 10 jucători de cîmp) urmăresc marcarea a cît mai multe puncte (goluri) una alteia. **F.** se practică pe un teren dreptunghiular cu dimensiunile de 120—90 m lungime și 90—45 m lățime, avînd la extremități două porți (7,32 m lățime și 2,44 m înălțime).

Jocul durează 90 de minute, împărțite în două reprize a 45 de minute fiecare, iar la juniori 80 de minute (2 reprize a 40 de minute). Jucătorii caută ca, prin lovirea, cu piciorul sau cu oricare altă parte a corpului în afară de mînă, a unei mingi (confecționată dintr-o cameră de cauciuc și o anvelopă de piele, cu circumferința de 68—71 cm și cu greutatea de 396—453 g), s-o introducă în poarta adversă. Victoria se atribuie echipei care a înscris cu cel puțin un punct mai mult decît adversarul, dar poate fi consemnată și egalitatea între echipe, cînd fiecare dintre ele a înscris același număr de puncte. Jocul de **f.** e condus de un arbitru de centru, ajutat de doi arbitri de margine. Asupra originii și vechimii lui există controverse (sînt izvoare care îl semnalează cu 2 000 de ani î.e.n.). În 1863, o dată cu înființarea federației engleze de **f.**, s-a publicat și primul regulament de joc. Prima competiție oficială din lume a avut loc în sezonul 1871—1872 și tot în această perioadă s-a desfășurat la Glasgow primul joc internațional (între Anglia și Scoția). În anul 1904 s-a înființat Federația internațională de fotbal asociație (F.I.F.A.). Primul campionat mondial, la care a participat și echipa Romîniei, s-a organizat în 1930 la Montevideo. În țara noastră, primele echipe de **f.** s-au înființat în jurul anului 1890, la Cluj, Arad și Timișoara. La primul campionat oficial, care a avut loc în 1909, au participat 3 echipe: *Olimpia* (înființată în 1905), *F.C. Colentina* (1909), ambele din București, și *Unirea* (1908) din Ploiești. Campionatul a fost cîștigat de *Olimpia*. Federația română de fotbal asociație s-a înființat în 1930 și s-a afiliat la F.I.F.A. în 1931. Primul campionat al categoriei A a avut loc în 1932; în 1933 s-a organizat pentru întîia oară competiția dotată cu Cupa Romîniei; în 1934 s-a înființat și categoria B. Astăzi există în țara noastră circa 2 000 de echipe, cuprinse în campionatul categoriilor A, B, C, regional, raional și de juniori. Jocul de **f.** se bucură de o mare popularitate în întreaga lume.

Fotiadis, Dimitris (n. 1898), scriitor și publicist grec; autor al pieselor „Mánia Vétrova" (1931), „Lumea de-a-ndoaselea" (1937), „Teodora" (1945), al dramei istorice „Generalul Makriianis" (1946) ș.a. În cronica istorică „Missolonghi" (1953) a descris răscoala poporului grec din 1821. Volumul de însemnări de călătorie „Țărmul robilor" (1951) exprimă simpatia autorului pentru popoarele coloniale asuprite și lipsite de drepturi. Pentru orientarea sa progresistă a fost deportat pe insula Makronisos între anii 1948 și 1951.

Fotino, Dionisie (1769—1821), istoric grec, originar din Constantinopol, stabilit în Țara Romînească în 1800. A scris în greceşte „Istoria vechii Dacii" (3 vol., Viena, 1818—1819), în care se ocupă de istoria țărilor romîne din cele mai vechi timpuri pînă în 1818, consemnînd și date geografice și economice privitoare îndeosebi la Țara Romînească. A scris un compendiu al operei „Viețile sultanilor otomani" și a prelucrat în versuri epopeea cretană „Noul Erotrocrit" (2 vol., Viena, 1818). A avut o remarcabilă activitate în domeniul muzicii bisericești, ca profesor și compozitor.

Fotino (Fotinopulos), Mihail *(Hiotul)*, jurist și filozof romîn, originar din insula Hios; a fost mare paharnic și mare grămătic în Țara Romînească (după 1764). Este autorul unui manual de legi în trei redacții diferite (1765, 1766, 1777), în limba greacă populară, conținînd extrase din „Bazilicale" și din alte culegeri bizantine, într-o formă și ordine adaptate nevoilor locale din faza incipientă a descompunerii feudalismului. Destinat să devină cod oficial, manualul, în forma din 1766 (în 3 cărți), a fost folosit atît în Țara Romînească cît și în Moldova, pînă după 1830, numai ca simplă culegere privată de drept bizantin. În noua redacție din 1777, în care *obiceiul pămîntului* era folosit în mai mare măsură, manuscrisul a servit la alcătuirea „P r a v i l n i c e ș t i i c o n d i c i".

foto- (gr. *phos, phòtos* „lumină"), element de compunere cu sensul „lumină" (ex. *fotogen, fotometru*) sau „fotografie" *(fotomontaj, fotoreporter)*.

fotocartáre, întocmirea planurilor și a hărților de pe fotograme cu ajutorul metodelor și aparatelor fotogrammetrice.

fotocatalíză (CHIM.), cataliză selectivă, produsă de lumină.

fotocatód (FIZ.), catod care emite electroni prin e f e c t f o t o e l e c t r i c.

fotocelúlă (ELT.) v. **celulă fotoelectrică.**

fotochimică, *reacție* ~ (CHIMIE), transformare chimică a substanțelor, care are loc sub acțiunea luminii.

fotochimíe (CHIM.), ramură a chimiei care se ocupă cu studiul reacțiilor chimice declanșate, ajutate sau accelerate prin lumină.

fotoconductibilitáte (FIZ.) v. **efect fotoconductiv.**

fotocromíe (FIZ.) **1.** Fotografie în culori naturale, obținută prin folosirea unui clișeu pe care sînt suprapuse mai multe straturi sensibile, de culori diferite. **2.** Procedeu de reproducere fotolitografică prin care se obțin imagini în culori.

fotodermatóză (MED.), dermatoză provocată de expunerea pielii la razele solare. Leziunea se caracterizează prin înroșirea pielii (eritemul solar).

fotodezintegráre (FIZ.), reacție nucleară de emisiune a unui neutron sau a unui proton dintr-un nucleu, ca urmare a absorbției de către acesta a unui foton de raze gamma sau raze X de mare energie.

fotoeféct (FIZ.) v. **efect fotoelectric.**

fotoelasticimetríe (FIZ., REZ. MAT.), metodă de măsurare pe cale optică a tensiunilor din interiorul unui corp (supus unor sarcini exterioare), cu ajutorul unui model executat dintr-un material transparent și izotrop și încărcat în aceleași condiții ca și corpul studiat.

fotoelasticitáte (FIZ.), proprietate a materialelor izotrope, transparente de a-și schimba unele proprietăți optice, de ex. de a deveni birefringente sub acțiunea unor forțe exterioare care produc o stare de tensiune mecanică. Pe această cale se

poate stabili mărimea şi repartiţia tensiunilor mecanice în astfel de materiale. Ele sînt folosite la confecţionarea modelelor ce reproduc piese la care este necesar să se cunoască repartiţia şi valorile tensiunilor interioare produse de anumite sisteme de forţe aplicate din exterior.

fotoelectrón (FIZ.), electron emis de un material prin fotoemisiune. V. şi efect fotoelectric.

fotoelemént (FIZ., ELT.), sursă de curent electric, constituită din celule fotoelectrice cu strat de baraj (v. efect fotovoltaic); **f.** produce o tensiune electromotoare a cărei valoare depinde de iluminare. **F.** cu oxid cupros şi cele cu seleniu sînt folosite pentru detecţie şi pentru măsurarea energiei radiante, iar cele cu siliciu, avînd un randament mult mai mare, pentru transformarea directă a energiei radiate de Soare în energie electrică. Bateriile cu **f.** sînt utilizate pentru alimentarea cu energie electrică a sateliţilor artificiali ai Pămîntului, a staţiilor interplanetare şi a navelor cosmice, la alimentarea electrică a amplificatoarelor telefonice intermediare de pe liniile lungi din regiunile izolate etc.

fotoemisiúne (FIZ.), emisiune de electroni prin efect fotoelectric. Sin. *emisiune fotoelectronică*.

fotofobíe (gr. *phos, photos* „lumină" şi *phobos* „frică"; MED.), sensibilitate exagerată a ochiului faţă de lumină, pînă la aversiune. Se întîlneşte în unele boli oculare (conjunctivite, cheratite etc.), în meningite, tetanos etc.

fotoforéză (FIZ.), mişcare, sub acţiunea unei iluminări puternice, a particulelor ultramicroscopice, lichide sau solide, suspendate într-un gaz sau care cad în vid.

fotogoniométru (FIZ.), instrument folosit în măsurători unghiulare pe fotograme şi la determinarea constantelor optice ale camerelor fotogrammetrice.

fotográfic, *aparat* ~ (FIZ.), dispozitiv optic folosit pentru a obţine imagini ale obiectelor pe stratul fotosensibil al unei plăci fotografice sau al unei pelicule sensibilizate. Imaginea obţinută este reală, mai mică decît obiectul şi răsturnată. Părţile principale ale *a. f.* sînt: *obiectivul*, o lentilă convergentă care formează imaginea pe materialul fotosensibil; *caseta*, în care se găseşte placa fotografică sau pelicula sensibilizată; *camera obscură*, care delimitează spaţiul dintre obiectiv şi suportul casetei; *obturatorul*, care permite variaţia timpului de expunere la lumină a materialului fotosensibil; *diafragma*, care limitează lărgimea fasciculului de lumină ce pătrunde în aparat, şi *vizorul*, pentru determinarea zonei de fotografiat şi pentru eventuala punere la punct a imaginii. În afară de aparatele de fotografiat obişnuite, se construiesc şi aparate pentru scopuri speciale (ex. automate, panoramice, stereoscopice etc.).

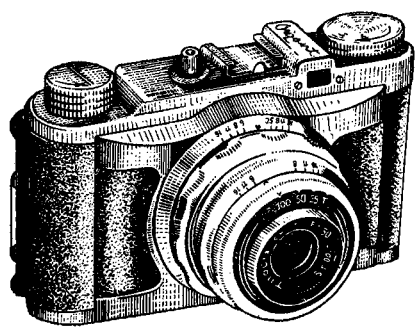

Aparatul de fotografiat romînesc „Orizont"

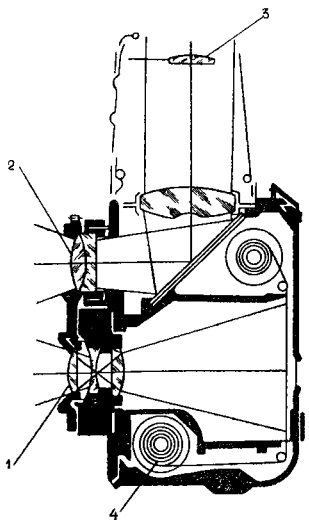

Aparat fotografic
1, 2 — obiective; *3* — ocular; *4* — rolă pentru desfăşurat filmul

fotografíe (gr. *phos, photos* „lumină" şi *graphein* „a nota, a înregistra"; FIZ.), tehnica fixării imaginilor pe un strat fotosensibil care acoperă un suport solid (de sticlă, de colodiu, de hîrtie etc.), prin reacţiile fotochimice produse în substanţa sensibilă din acest strat. Imaginea obţinută cu ajutorul aparatului fotografic trebuie să fie asemenea obiectului fotografiat; ea este revelată prin developare, după care urmează procesul de fixare a imaginii pe placă sau pe film. Se obţine astfel negativul fotografic (clişeul), care este copiat pe o hîrtie specială sau pe o placă sensibilă pentru a obţine fotografia propriu-zisă sau imaginea pozitivă. Fotografiile pot fi în alb-negru, cu nuanţe intermediare sau în culori. V. şi emulsie fotografică.

fotográmă, fotografie obţinută cu camere speciale, care îndeplineşte riguros condiţia de a fi o perspectivă centrală şi care are elementele de orientare interioară bine stabilite, cele de orientare exterioară putînd fi determinate ulterior.

fotogrammetríe, ştiinţă aplicată care se ocupă cu studierea principiilor, metodelor şi procedeelor de determinare a formei şi a dimensiunilor obiectelor pe baza fotogramelor. Ea îşi găseşte o largă aplicare în întocmirea hărţilor (fotocartarea). Cu ajutorul datelor obţinute prin măsurarea fotogramelor pe două dimensiuni se întocmesc planuri, hărţi, coordonate, distanţe, suprafeţe etc., restrînse bidimensional la planul de referinţă *(f. planigrafică)*, iar cu ajutorul datelor obţinute prin măsurarea lor pe trei dimensiuni se întocmesc planuri şi

hărți cu curbe de nivel, cote, profile etc. *(f. stereografică)*. După poziția punctului de stație al obiectivului aparatului fotografic în momentul expunerii se deosebesc: *f. aeriană (aerofotogrammetrie)* și *f. terestră (geofotogrammetrie)*.

fotohártă, fotoplan prelucrat, căruia i se adaugă curbe de nivel, detaliile mai importante (șosele, construcții, poduri etc.) fiind desenate în culori.

fotolinotíp (POLIGR.), mașină de culegere fotografică. Construcția ei este asemănătoare cu cea a unui linotip clasic, aparatul de turnare fiind înlocuit cu un sistem de fotografiere cu rolfilm. Cu ajutorul **f.** se obțin atît negative cît și diapozitive de text.

fotolíză (gr. *phos, photos* „lumină" și *lysis* „dizolvare"; CHIM.), efect chimic de descompunere a substanțelor sub acțiunea luminii.

fotoluminescénță (FIZ.), emisiune de lumină obținută prin excitarea prealabilă a unei anumite substanțe prin iluminare. În acest proces se deosebesc: etapa de excitare, în care se înmagazinează energia primită prin iluminare, și etapa în care această energie este emisă parțial sau total. **F.** se poate intensifica prin impurificare cu anumite elemente chimice a materialului fotoluminescent sau prin iradiere cu lumină de frecvență inferioară celei excitatoare (în infraroșu). Unele impurități slăbesc însă **f.** (efect de „otrăvire"). Dacă durata emisiunii de lumină după încetarea excitării este foarte mică (fracțiune de secundă), fenomenul se numește *fluorescență*, iar dacă este relativ mare (secunde, ore, zile) se numește *fosforescență*.

fotometríe (FIZ)., parte a opticii care se ocupă cu metodele de măsurare a intensităților izvoarelor de lumină, a iluminărilor etc. Metodele **f.** pot fi vizuale (sau *subiective*), dacă se bazează pe folosirea ochiului ca instrument de măsură, ori fizice (sau *obiective*), dacă se bazează pe folosirea ca instrumente de măsură a elementelor fotoelectrice, plăcilor fotografice etc.

fotométru (gr. *phos, photos* „lumină" și *metron* „măsură"; FIZ.), instrument optic pentru determinarea intensității unui izvor de lumină. Se compune, în general, din două ecrane

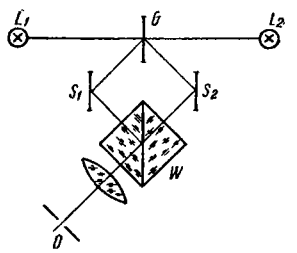

Schema fotometrului Lummer-Brodhun L_1, L_2 — izvoarele de comparat; G, S_1, S_2 — ecrane difuzante; W — cubul lui Lummer

albe și perfect difuzante, un dispozitiv fotometric, care permite compararea strălucirii celor două ecrane, și un dispozitiv de reducere a iluminării ecranelor fotometrice într-un raport cunoscut.

fotomicrografiére (FIZ.), procedeu de fotografiere cu ajutorul unui dispozitiv optic care dă imagini fotografice atît de mici *(fotomicrografii)*, încît trebuie privite cu ajutorul lupei sau al unui aparat mărităr. **F.** se utilizează la reproducerea fotografică a manuscriselor și documentelor rare.

fotomicroscopíe (FIZ.), înregistrare fotografică a corpurilor sau a preparatelor microscopice, obținută cu un aparat fotografic special, atașat la un microscop în locul ocularului.

fotón (gr. *phos, photos* „lumină"; FIZ.), particulă a radiației electromagnetice care posedă atît proprietăți ondulatorii, cît și corpusculare. Conform teoriei fotonice, lumina este considerată ca un flux de fotoni, emiși de atomii sursei luminoase. **F.** se mișcă cu viteza luminii, au o energie proporțională cu frecvența undei luminoase: $W = h\nu$ (h — constanta lui Planck, ν — frecvența luminii), iar masa de repaus și sarcina electrică sînt nule. Un **f.** de lumină roșie (lungimea de undă de 8 000 Å) are o energie de $2{,}45 \cdot 10^{-12}$ ergi. Elaborînd teoria fotonică a luminii, Einstein a putut explica efectul fotoelectric (1905) prin demonstrarea existenței proprietăților corpusculare ale luminii. Noțiunea de **f.** se referă la toate tipurile de radiație electromagnetică (ex. **f.** X sau **f.** γ). Interacțiunea acestor radiații cu substanța se poate trata ca o ciocnire între **f.** și particulele elementare. Descoperirea fotonilor a reprezentat o nouă confirmare a tezelor materialismului dialectic privind unitatea materială a lumii, inepuizabilitatea și variabilitatea infinită a materiei, caracterul ei contradictoriu. V. și anihilare; creare de perechi.

fotonastíi (BOT.), mișcări ale petalelor sau frunzelor cauzate de variația intensității luminii.

fotoobiectív (FIZ.) v. **obiectiv fotografic.**

fotoperiodísm (BIOL.), fenomen caracteristic plantelor, care constă în reacția specifică a acestora față de lungimea zilei și a nopții. Unele plante ajung la maturitate, înfloresc și fructifică într-un timp mai scurt în condițiile de iluminare îndelungată (16—20 de ore pe zi); acestea sînt denumite plante de *zi lungă* (ex. grîul, secara, mazărea etc.). Altele ating maturitatea în condițiile unei iluminări de numai 8—12 ore pe zi; acestea sînt plante de *zi scurtă* (ex. porumbul, meiul, bumbacul etc.). Acțiunea duratei timpului de iluminare este importantă pentru plantă nu în toată perioada de vegetație, ci numai cînd planta parcurge *stadiul de lumină*, care urmează după *stadiul de iarovizare* (v. și stadii de dezvoltare). **F.** reprezintă una dintre însușirile adaptative ale plantelor la condițiile mediului extern.

fotoplán, plan întocmit prin procedeul fotoredresării, în care detaliile topografice sînt reprezentate prin imaginea lor fotografică restrînsă la două dimensiuni. Rezultă din asamblarea fotogramelor redresate pe un suport comun rigid.

fotoredresór, aparat fotogrammetric utilizat la *fotoredresare*, adică la transformarea perspectivă nedeformată, grafică sau fotografică, a imaginii din planul fotogramei în planul de proiecție în care se construiește harta.

fotoreléu (FIZ.), aparat care foloseşte o celulă fotoelectrică sau o fotodiodă pentru a indica printr-un semnal electric existenţa sau întreruperea unui fascicul de radiaţie luminoasă, infraroşie sau ultravioletă. Este folosit în circuitele de automatizare sau în dispozitivele de protecţie la maşini-unelte. Se mai numeşte *releu optic.*

fotoreprodúcere (POLIGR.), ansamblul operaţiilor prin care se execută pe cale fotografică, după un original, negativele şi pozitivele (diapozitivele) necesare obţinerii clişeelor pentru tipar.

fotorestitutór, aparat fotogrammetric utilizat pentru determinarea şi reprezentarea conformă şi tridimensională a obiectelor pe baza unor duble perspective formate din fotograme conjugate *(stereograme)*, din care **f.** construieşte o proiecţie ortogonală, precis dimensionată, reprezentată fie grafic, fie analitic, prin valori numerice. **F.** sînt folosite la întocmirea hărţilor şi au înlocuit azi aproape total metodele şi aparatele clasice pentru întocmirea hărţilor de detaliu pe suprafeţe mari.

fotorezisténţ (FIZ.; despre un material semiconductor), a cărui rezistivitate electrică variază cu intensitatea luminii incidente (ex. seleniul e un corp **f.**).

fotosensíbil (FIZ.; despre unele substanţe sau materiale fotografice), care este sensibil la acţiunea luminii datorită reacţiilor chimice produse de aceasta (ex. emulsia fotografică a bromurii de argint).

fotosensibilitáte (MED.), sensibilitate crescută a organismului, în special a pielii, faţă de radiaţiile actinice ale spectrului solar.

fotosféră (ASTR.), suprafaţă aparentă, a Soarelui sau a unei stele, formată din acea parte a astrului din unde ne vine majoritatea radiaţiilor optice pe care le emite. La Soare, grosimea **f.** este de cca. 500 km. În **f.** apar petele şi faculele ca perturbări ale aspectului granular general al **f.**

fotosíntéză (BIOL.), funcţiune fiziologică proprie plantelor verzi, datorită căreia planta sintetizează substanţe organice din bioxid de carbon şi apă cu ajutorul luminii solare absorbite de clorofilă. Procesul de **f.** este însoţit de eliberare de oxigen într-o cantitate echivalentă cantităţii de bioxid de carbon absorbit. În cursul procesului de **f.** se formează glucoză. Ecuaţia chimică sumară după care se produce sinteza glucozei este:

$$6CO_2 + 6H_2O \rightarrow C_6H_{12}O_6 + 6O_2.$$

bioxid de carbon — apă — glucoză — oxigen

Energia necesară acestui proces este energia solară, captată de clorofilă. Sediul principal al **f.** se află în cloroplastele din frunze şi din alte părţi verzi ale plantei. **F.** este un fenomen de foarte mare importanţă, deoarece prin intermediul său substanţe minerale simple (CO_2 şi apa) sînt transformate în substanţe organice, din care ulterior se formează hidraţi de carbon, aminoacizi, proteine şi lipide, care intră în constituţia corpului plantei, iar energia solară este transformată în energia chimică înmagazinată în moleculele produşilor sintetizaţi. Captînd energia solară, absorbind bioxidul de carbon, sintetizînd anual miliarde de tone de substanţe organice şi eliberînd în atmosferă cantităţi uriaşe de oxigen, plantele verzi au transformat în decursul erelor geologice planeta noastră. De **f.** depinde existenţa celorlalte vieţuitoare de pe Pămînt (plante fără clorofilă, animale, oameni), care nu pot sintetiza substanţe organice din substanţe anorganice şi cărora **f.** le asigură hrana, energia şi oxigenul necesar respiraţiei. Zăcămintele de cărbuni, de turbă, de ţiţei şi gaze naturale reprezintă imense rezerve de materie primă şi de energie, rezultate ale energiei captate de plantele verzi de la Soare prin **f.** Cercetările care se efectuează în prezent asupra **f.** caută să ridice gradul de utilizare a radiaţiilor luminoase de către plantele de cultură şi, în acelaşi timp, se încearcă realizarea **f.** in vitro; acest fapt va avea o imensă însemnătate pentru omenire, deoarece se vor putea obţine substanţe nutritive organice pe scară industrială şi cu maximum de eficacitate din substanţe anorganice simple, care se găsesc în natură în cantităţi practic inepuizabile.

fototactísm (BOT.), deplasarea unor organisme vegetale inferioare, mobile (flagelate, diatomee, alge verzi) după direcţia razelor de lumină într-un mediu inegal iluminat.

fototécă, colecţie de fotografii, organizată în biblioteci, centre de documentare, muzee etc.

fototeodolít, aparat fotogrammetric constituit din combinarea unui teodolit cu o cameră fotografică. Este utilizat pentru obţinerea de fotograme terestre.

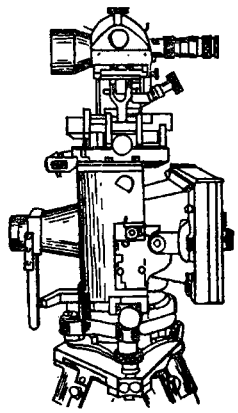

Fototeodolit

fototerapíe (MED.), tratament prin radiaţii luminoase, indicat în anumite boli de piele, rahitism, tuberculoză osoasă etc.

fototermométru, termometru cu înregistrare fotografică. Este format dintr-un termometru, o cameră fotografică şi un sistem de iluminare, introduse într-un container de protecţie. Se utilizează la înregistrarea temperaturilor în medii inaccesibile (ape adînci, sonde, puţuri etc.), prin fotografierea înălţimii coloanei de mercur a termometrului.

fototipíe (POLIGR.), procedeu de reproducere poligrafică în care se folosesc forme de imprimare plane; constă din aplicarea pe o placă de sticlă, zinc etc. a unui strat coloidal de gelatină sensibilizată la lu-

mină, pe care se copiază imaginea de reprodus; sub acţiunea luminii, în stratul coloidal sensibilizat se formează granule de diferite dimensiuni care în timpul imprimării primesc cerneala pe care o cedează apoi hîrtiei de tipar. **F.** asigură o bună reproducere a originalelor într-o culoare sau în mai multe culori, însă din cauza productivităţii mici şi a micii rezistenţe la uzură a formelor de imprimare **f.** este puţin folosită. Sin. *lihtdruc.*

fototopografie, ramură a fotogrammetriei care se ocupă cu ridicarea în plan a unor porţiuni restrînse din suprafaţa terestră.

fototropie (gr. *phos, photos* „lumină" şi *trope* „schimbare"; CHIM., FIZ.), fenomen reversibil de schimbare, sub acţiunea luminii, a culorii unui compus chimic cristalizat. Se întîlneşte mai ales la compuşi organici, cum sînt unii coloranţi azoici, semicarbazonele etc. Se mai numeşte *fototropism.*

fototropísm 1. (BOT.) Mişcarea de curbură a organelor vegetale produsă de iluminarea inegală a laturilor opuse. Tulpinile se curbează către lumină (**f.** pozitiv), frunzele se orientează de obicei perpendicular pe razele incidente, unele flori sau inflorescenţe urmăresc mişcarea diurnă a Soarelui, iar rădăcinile se îndepărtează de lumină (**f.** negativ). **2.** (CHIM., FIZ.) V. *fototropie.*

Foucault *[fucó]*, Jean Bernard Léon (1819—1868), fizician francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A pus în evidenţă rotaţia Pămîntului cu ajutorul pendulului. A descoperit prezenţa curenţilor electrici în corpurile metalice care se rotesc în cîmpul magnetic şi a măsurat viteza de propagare a luminii cu ajutorul unui sistem de oglinzi rotitoare. — *Pendulul lui F.* dispozitiv experimental cu ajutorul căruia se poate demonstra mişcarea de rotaţie diurnă a Pămîntului. **F.** a realizat această experienţă în 1851, sub bolta Panteonului de la Paris, cu un pendul de 67 m lungime. El a constatat că, în loc ca planul de oscilaţie al pendulului să rămînă fix, acesta se roteşte cu aproximativ 11°18' pe oră la latitudinea de 45°. Aceasta dovedeşte că asupra pendulului nu acţionează numai forţa de

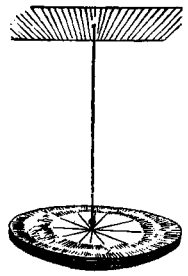

Pendulul lui Foucault

gravitaţie, ci şi forţele de inerţie provocate de rotaţia Pămîntului.

Fouché *[fuşé]*, Joseph (1759—1820), om politic francez, participant la revoluţia burgheză din Franţa, montagnard, membru al Convenţiei Naţionale. A fost ministru al poliţiei în timpul Directoratului, Consulatului, Imperiului şi Restauraţiei şi a creat o reţea întinsă de spionaj politic. Politician abil, cinic şi calculat, maestru al intrigilor politice, şi-a trădat rînd pe rînd stăpînii, fiind credincios doar intereselor sale şi intereselor marii burghezii franceze. În 1816 a emigrat la Triest, unde a şi murit.

Fougeron *[fujərô]*, André (n. 1912), pictor francez. Lucrările sale (ex. „Pariziene la piaţă", 1947) au contribuit, împotriva curentelor moderniste, la promovarea în Franţa a unei arte cu tematică veridică. A creat seria de picturi „Ţara minelor" (1950), desene, gravuri, litografii închinate vieţii oamenilor muncii francezi, precum şi mai multe lucrări inspirate din viaţa poporului algerian.

Fouquet *[fuché]*, Jean (c. 1415— c. 1481), pictor şi miniaturist francez, unul dintre întemeietorii artei franceze din perioada de trecere spre Renaştere. Miniaturile lui de manuscris sînt remarcabile prin tratarea realistă a evenimentelor (prezentate într-un cadru contemporan şi pe un fond de peisaj sau de arhitectură), prin folosirea perspectivei liniare, prin lumina şi fineţea colorităţii (ex. „Ceaslovul" lui Etienne Chevalier, „Antichităţi iudaice" de Josephus Flavius). **F.** a pictat şi portrete, care se remarcă prin arta individualizării („Carol al VII-lea", c. 1444; „Autoportret", c. 1450; „Jouvenel des Ursins", c. 1460).

Fouquier-Tinville *[fuchié tẽvil]*, Antoine Quentin (1746—1795), magistrat şi om politic francez, participant la revoluţia burgheză din Franţa. A fost acuzator public al tribunalului revoluţionar în perioada dictaturii iacobine, în care calitate s-a dovedit un aprig apărător al revoluţiei. După lovitura contrarevoluţionară din 9 thermidor 1795 Fouquier-Tinville a fost condamnat la moarte şi ghilotinat.

Fourier *[furié]*, Charles (1772—1837), socialist utopic francez. A făcut o critică pătrunzătoare societăţii capitaliste, dezvăluind racilele şi contradicţiile ei: existenţa crizelor economice, starea de mizerie a maselor muncitoare, contradicţia dintre oraş şi sat, dintre munca fizică şi cea intelectuală, schilodirea personalităţii ca urmare a diviziunii capitaliste a muncii, situaţia de robie a femeii etc. Fourier, care „mînuia dialectica cu aceeaşi măestrie ca şi contemporanul său Hegel" (F. Engels), a intuit faptul că în societatea capitalistă avuţia, adunată la un pol al societăţii, generează sărăcia şi mizeria la celălalt pol. Fourier a elaborat ideea unei succesiuni legice a treptelor dezvoltării sociale. Pe scara evoluţiei sociale, „civilizaţiei" (adică orînduiriicapitaliste) trebuie să-i urmeze orînduirea „societară", sau „armonia societară", care va înlătura toate contradicţiile societăţii capitaliste. Pornind de la ideile materialiştilor francezi, **F.** consideră că societatea viitoare va trebui să corespundă „naturii umane", să permită satisfacerea „pasiunilor" inerente acesteia. El a prevăzut în mod just unele trăsături ale viitoarei societăţi comuniste: absenţa antagonismelor sociale, transformarea muncii într-o necesitate vitală, dezvoltarea multilaterală a personalităţii umane, concordanţa

dintre interesele individuale și cele colective. Celula de bază a noii societăți era considerată de el falanga. În condițiile dezvoltării încă incomplete a antagonismelor capitalismului,

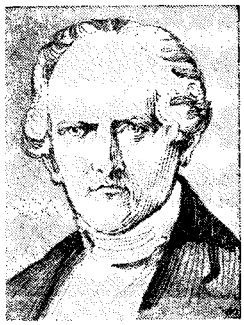

Ch. Fourier

F. nu a înțeles rolul istoric al proletariatului și necesitatea revoluției politice, închipuindu-și în mod utopic că trecerea la socialism se va realiza prin propagarea pașnică a ideilor sale. El a făcut apel la „generozitatea" celor avuți, îndemnîndu-i să subvenționeze planurile lui de reorganizare a societății. Fourier a anticipat însă în mod genial multe din ideile socialiste ale lui Marx și Engels, devenind astfel unul dintre precursorii socialismului științific. Ideile lui Fourier au pătruns și în Romînia, prin scrierile și activitatea lui T. Diamant, prin scrierile lui I. Heliade-Rădulescu și ale altora. În opera continuatorilor lui Fourier, printre care cel mai cunoscut a fost V. Considérant, socialismul utopic a degenerat într-o doctrină mic-burgheză filistină. Op.pr.: „Teoria celor patru mișcări și a destinelor generale" (1808), „Tratat despre asociația domestică și agricolă" (1822), „Noua lume industrială și societară" (1829).

Fourier *[furié]*, Jean-Baptiste Joseph (1768—1830), matematician francez; a fost membru al Academiei Franceze. S-a ocupat de algebră, de metodele numerice de rezolvare a ecuațiilor, de fizica matematică, de seriile trigonometrice și de propagarea căldurii prin conductibilitate. A creat o metodă de separare a variabilelor în rezolvarea ecuațiilor diferențiale ale conductibilității căldurii *(metoda F.)*, care conduce la dezvoltarea soluției sub forma unei funcții periodice în serie Fourier.

Fourreaux *[furó]*, frații Joseph și Baptiste, actori francezi de circ și de varietăți din prima jumătate a sec. al XIX-lea. Au dat spectacole și la București (1831) și Iași (1832—1837). Prin activitatea lor au influențat începuturile mișcării teatrale profesioniste din Moldova.

fovism, curent formalist apărut în pictura franceză la începutul sec. al XX-lea. Pictorii aparținînd **f.** și-au îndreptat inovațiile formale către reprezentarea lumii concrete cu ajutorul unor armonii coloristice violente, utilizînd tonurile pure și renunțînd la reprezentarea în planuri de adîncime. Ei au simplificat desenul pînă la schemă și, folosind frecvent arabescul și sinuozitățile, l-au cultivat împreună cu culoarea, în scopuri manifest decorative. Ei au considerat modeleul și clarobscurul ca mijloace de expresie iluzioniste și au abordat compoziția exclusiv ca un mijloc de redare decorativă a spațiului prin culoare. Cei mai importanți reprezentanți ai **f.** au fost: Henri Matisse, M. de Vlaminck, K. Van Dongen, A. Marquet, R. Dufy, A. Derain. Unii dintre acești pictori au evoluat mai tîrziu către cubism, expresionism etc. O mișcare similară care s-a orientat repede spre expresionism s-a produs în Germania, în 1905, în jurul asociației „Die Brücke" („Podul").

Fox, Ralph (1900—1937), scriitor, istoric și publicist englez. A fost primul critic literar marxist din Anglia. A scris romane („Asaltul cerului", 1928), o culegere de articole („În apărarea comunismului", 1927), lucrări istorice cu privire la imperialismul englez („Lupta de clasă din Anglia în epoca imperialismului"; 1932—1934), o biografie a lui V.I. Lenin. În lucrarea „Romanul și poporul" (1937), **F.** face o fină analiză a crizei romanului englez contemporan. A murit luptînd în rîndurile brigăzilor internaționale din Spania.

fóxtrot (engl. *fox trot* „pas de vulpe"), dans de societate, de origine americană. A apărut la începutul sec. al XX-lea, răspîndindu-se în întreaga lume, în special după primul război mondial. Are ritm sincopat, măsură binară. Există **f.** cu mișcare vioaie (quick) și lentă (slow).

Fracastoro, Girolamo (1478—1553), medic, naturalist, astronom și poet italian. A emis ipoteza că bolile contagioase sînt datorite unor germeni vii, invizibili. A publicat în 1530 un poem medical celebru, intitulat „Sifilisul, sau boala franceză" (Syphilis sive morbus gallicus), în care a folosit pentru prima oară termenul de sifilis. De asemenea a descris tifosul exantematic.

fractúră (lat. *fractura*, de la *frangere* „a rupe"; MED.), rupere a unui os în urma unui traumatism sau a unei contracții musculare violente. **F.** poate fi deschisă, cînd focarul de fractură comunică cu exteriorul, sau închisă, cînd pielea rămîne intactă. — *F. cominutivă*, fractură în care osul este rupt în mai multe fragmente, numite eschile.

frácție (MAT.), raport a două numere, a două polinoame, a două funcții etc. Termenul de deasupra liniei care indică raportul se numește *numărător*, iar termenul de sub linie *numitor* (ex. $\frac{3}{4}$, în care 3 este numărătorul, iar 4 numitorul). — *F. continuă*, expresie de forma

$$A_0 + \cfrac{1}{A_1 + \cfrac{1}{A_2 + \cfrac{1}{A_3 + \ \ldots \ + \cfrac{1}{A_n}}}}$$

în care $A_1, A_2, \ldots, A_n$, sînt numere întregi și pozitive, iar A_0 poate fi zero sau orice număr întreg pozitiv sau negativ. — *F. ordinară*, raportul a două numere întregi. După cum valoarea absolută a numărătorului este mai

mare, mai mică sau egală cu valoarea absolută a numitorului, fracția se numește *supraunitară*, *subunitară* sau *echiunitară*. — *F. zecimală*, fracție ordinară al cărei numitor este egal cu o putere, întreagă și pozitivă, a numărului zece $\left(\text{ex. } \frac{4}{10^2} = 0{,}04\right)$. — *F. periodică*, fracție zecimală avînd un grup de zecimale care se repetă indefinit. Dacă grupul se repetă imediat după virgulă, fracția este *periodică simplă* $\left(\text{ex. } \frac{1}{3} = 0{,}3333...\right)$, iar în caz contrar se numește fracție *periodică mixtă* $\left(\text{ex. } \frac{5}{6} = 0{,}8333...\right)$.

fracționáre (CHIM.), separare a unui amestec lichid sau gazos în fracțiuni bogate în anumiți componenți. Se poate realiza prin distilare, rectificare, extracție, adsorbție, cristalizare etc.

fracțiúne (CHIM.), porțiune din lichidul obținut într-o distilare, culeasă la o anumită temperatură sau într-un anumit interval de temperatură, sau porțiune solidă obținută prin cristalizare fracționată dintr-o soluție.

fracțiune antipartinică, grupare care se formează înăuntrul unui partid politic marxist-leninist, cu o platformă în contradicție cu linia politică a partidului, cu un centru organizatoric propriu și cu o disciplină proprie și care luptă împotriva partidului. Întrucît fracțiunile duc inevitabil la slăbirea unității de voință și de luptă a partidelor marxist-leniniste, în statutul acestor partide este înscris principiul unității de monolit, al coeziunii, care este incompatibil cu existența fracțiunilor. Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din noiembrie 1960 a subliniat în Declarația adoptată că partidele marxist-leniniste consideră drept lege în activitatea lor respectarea neabătută a normelor leniniste ale vieții de partid pe baza principiului centralismului democratic, că ele consideră necesar să păzească ca lumina ochilor unitatea partidului, să respecte cu strictețe principiul democrației de partid și al conducerii colective. O însemnătate vitală pentru întărirea unității și coeziunii Partidului Muncitoresc Romîn au avut demascarea și zdrobirea grupului antipartinic fracționist Pauker-Luca, care a încălcat normele leniniste ale vieții de partid și a încercat să abată partidul de la linia marxist-leninistă în principalele probleme ale construirii socialismului. Acțiunile elementelor antipartinice s-au izbit însă în conducerea partidului de o rezistență hotărîtă în promovarea politicii marxist-leniniste, în apărarea vieții, libertății și onoarei partinice a cadrelor de partid și de stat. Conducerea partidului nostru, în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, zdrobind grupul fracționist antipartinic, a asigurat înfăptuirea cu consecvență a politicii marxist-leniniste de întărire continuă a partidului, de construire a socialismului în țara noastră.

fracțiune parlamentară (în statele burgheze), grupare de parlamentari aparținînd aceluiași partid politic, creată în scopul promovării politicii stabilite de partidul respectiv.

Fra Diavolo, porecla lui *Michele Pezza* (1771—1806), țăran din sudul Italiei care a condus lupta de partizani împotriva armatelor franceze invadatoare în 1798 și 1806. A fost prins și spînzurat de francezi. Viața lui a inspirat opera „Fra Diavolo" de Auber.

frag *(Fragaria vesca)*, plantă perenă din familia rozaceelor, cu tulpina scurtă, frunzele în formă de rozetă și florile mici de culoare albă. Rodul de **f.** este un fruct fals (fraga), provenit din îngroșarea receptaculului floral, fructele propriu-zise fiind niște nucule (așa-zisele semințe). Fragile sînt mici, conice, de culoare roșie sau albicioasă, plăcut aromate și comestibile. În țara noastră crește spontan prin păduri, tufișuri, pe aluviuni și locuri pietroase; se cultivă pe suprafețe mici.

Frag

Fragonard *[fragonár]*, Honoré (1732—1806), pictor, desenator și gravor francez, elev

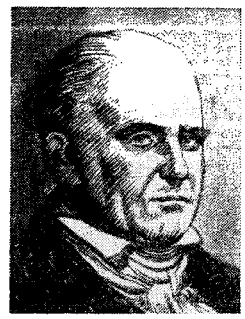

H. Fragonard

al lui Chardin și Boucher. Opera lui **F.** vădește în general multe trăsături ale realismului sec. al XVIII-lea, printre care interesul pentru scenele lirice din viața cotidiană și legătura poetică cu natura. Ea cuprinde compoziții de gen (scene familiale, scene galante), peisaje, portrete și cîteva picturi cu subiect religios și mitologic. Compozițiile sale sînt grațioase și elegante, tușele libere și dinamice, culorile armonioase și luminoase („Sărbătoare la Saint-Cloud", „Jurămîntul de dragoste", „Sărutul pe furate", „Spălătoresele" etc.).

fraht (germ. *Fracht* „încărcătură") **1.** Document de transport pe calea ferată a diferitelor bunuri materiale. Sin. *scrisoare de trăsură*. **2.** Taxă plătită pentru astfel de transporturi.

framée, lance de luptă de înălțimea unui om, cu vîrful în formă de laur, ascuțit și tăios. **F.** era utilizată de franci, alemani, saxoni etc.

franc[1] **1.** Unitate monetară a Franței, adoptată oficial

în 1803 şi definită azi cu un conţinut de 0,180 g de aur fin. Moneda cu această denumire a fost bătută pentru prima dată din 3,9 g de aur în sec. al XIV-lea, cu inscripţia „Francorum rex", de Ioan al II-lea cel Bun. Din 1865 pînă în 1926, **f.,** împreună cu alte valute, a circulat pe întreg teritoriul format de ţările participante la Uniunea monetară latină. La începutul anului 1960, Franţa a denominalizat moneda sa şi a introdus aşa-zisul franc greu, care este egal cu 100 de franci vechi. Francul cu conţinutul în aur din 1803 (0,290323 g) a fost ales ca monedă de decontare de Uniunea poştală internaţională pentru operaţiile poştale şi telegrafice dintre membrii săi. **2.** Unitate monetară a Belgiei, Elveţiei, Luxemburgului şi a unor ţări din Africa.

franc[2] (HORT.), denumire dată portaltoiului obţinut din sămînţa soiurilor cultivate (la măr, păr, cireş, piersic etc.) care fac parte din aceeaşi specie cu altoiul. Se caracterizează printr-o prindere mai bună la altoire.

France *[frãs]*, Anatole (pseudonimul lui *Anatole François Thibaut*; 1844—1924), mare scriitor realist francez, personalitate cultural-politică de prestigiu mondial. A fost membru al Academiei Franceze. S-a născut la Paris. A debutat cu versuri de inspiraţie parnasiană. Primele sale opere epice sînt străbătute de un scepticism moderat şi ironic. În romanul „Crima lui Sylvestre Bonnard" (1881, trad. rom. 1960), **F.** abordează tema inadaptării savantului umanist la convenienţele societăţii burgheze, iar în romanul „Thaïs" (1890, trad. rom. 1916) ridiculizează ascetismul creştin. În lucrările „Birtul reginei Pédauque" (1893, trad. rom. 1923) şi „Opiniile domnului Jérôme Coignard" (1893) înfăţişează Franţa sec. al XVIII-lea, ironizînd în mod indirect, prin aluzii fine, rînduielile sociale ale celei de-a III-a Republici. Sub influenţa mişcării muncitoreşti, în conştiinţa scriitorului s-a produs treptat o clarificare ideologică. El a devenit, alături de Zola, unul dintre promotorii mişcării antimilitariste şi anticlericale în favoarea lui Dreyfus. În ciclul „Istoria contemporană" („La umbra ulmului", 1897, ult. trad. rom. 1958;

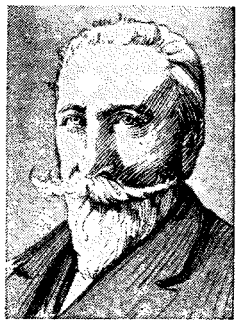

A. France

„Manechinul de nuiele", 1897, trad. rom. 1958; „Inelul de ametist", 1899; „Domnul Bergeret la Paris", 1901) şi în romanele „Insula pinguinilor" (1908, trad. rom. 1959), „Revolta îngerilor" (1914, trad. rom.) demască cu vigoare moravurile societăţii capitaliste în descompunere, intrigile politice şi rolul perfid al clerului în urzirea acestora. Abuzurile justiţiei burgheze sînt denunţate şi în nuvela „Crainquebille" (1902, trad. rom. 1904), unde se vădeşte dragostea adîncă a autorului pentru oamenii simpli. Romanul „Pe lespedea albă" (1905, trad. rom.) înfăţişează imaginea societăţii socialiste viitoare, lipsită de exploatare şi de războaie. În ultimii ani ai vieţii sale, **F.** a participat din ce în ce mai activ la luptele politice. Membru al Partidului socialist francez, a colaborat la ziarul „l'Humanité" şi a fost unul dintre animatorii „Ligii drepturilor omului". A luat apărarea revoluţiei din Rusia din 1905—1907 (culegerea „Spre timpuri mai bune", 1897—1906, trad. rom. 1948) şi a salutat cu entuziasm Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie. Umanismul militant al lui **F.,** eforturile lui de a înţelege fenomenul istoric şi condamnarea asupririi şi fanatismului de orice fel apar şi în ultimele sale lucrări: „Viaţa Ioanei d'Arc" (1908), „Zeilor le este sete" (1912, trad. rom.), roman consacrat revoluţiei burgheze din Franţa şi „În floarea vieţii" (1921, trad. rom. 1953), în care evocă imagini din copilărie, exprimîndu-şi totodată simpatia pentru clasa muncitoare şi oroarea faţă de războaiele de cotropire. Scrierile sale de critică literară, întrunite în culegerea „Viaţa literară" (1888—1892), deşi concepute de pe poziţii impresioniste, se valorifică prin cultura clasică de adîncă erudiţie, gustul artistic sigur care nu se abate nici un moment de la principiile modului său umanist de a gîndi. **F.** a creat o operă vastă ca întindere şi tematică. Verva de povestitor, inteligenţa vie, umorul fin, ironia subtilă, sensibilitatea delicată şi duioşia caracterizează întreaga sa operă. Arta lui **F.,** maestru al prozei franceze, pune în valoare, prin muzicalitate şi culoarea evocării, prin farmecul simplităţii şi eleganţă, bogăţia contextului emoţional. **F.** a fost unul dintre scriitorii de frunte ai timpului şi a exercitat o considerabilă influenţă artistică şi moral-politică asupra contemporanilor săi. Premiul Nobel pentru literatură (1921).

franceíne (CHIM.), clasă de coloranţi fără azot, cu mare stabilitate la lumină, care vopsesc mătasea în diferite nuanţe de roşu; au fost descoperite de chimistul romîn C. I. Istrati.

France Presse v. **Agence France Presse.**

Francesco d'Assisi (pe numele laic *Giovanni Bernardone*; c. 1182—1226), teolog şi poet catolic italian din evul mediu, întemeietorul ordinelor franciscanilor (minoriţilor), clariselor şi terţiarilor (v. ordine călugăreşti). Învăţătura sa, care a fost influenţată, probabil, de valdensi şi reflectă unele aspiraţii ale păturilor plebeiene, a îmbinat predica pocăinţei şi a ascetismului sever cu aceea a simplităţii evanghelice, a blîndeţii şi dragostei pentru toate vieţuitoarele firii. Papalitatea a epurat franciscanismul de tendinţele sale semieretice iniţiale, adaptîndu-l scopurilor ei. Considerat a fi unul dintre creatorii poeziei italiene, **F. d'A.** este autorul poemului liric, scris în versuri neregulate,

„Lauda creaturilor" (c. 1224). Valoros prin candoarea, sinceritatea şi umanismul lui, poemul este un imn adresat vieţii şi tuturor făpturilor firii, pe care poetul le numeşte „fraţi şi surori".

„France-soir" *[frās suar]*, cotidian francez de seară, de mare tiraj. Aparţine trustului editorial „Hachette". Apare la Paris din 1944.

francéză, *limba ~*, limbă romanică vorbită în Franţa, în sudul Belgiei, în vestul Elveţiei şi în Luxemburg. În America, este vorbită într-o parte a Canadei şi în Republica Haiti. Este de asemenea vorbită în actualele şi în fostele colonii ale Franţei, în special în cele din Africa. În limba franceză s-a creat o bogată literatură, de renume mondial. Se foloseşte şi ca una dintre limbile diplomatice. Cel mai vechi text datează din 842.

franci, numele unei uniuni de triburi ale germanilor apuseni, care trăiau în sec. al III-lea pe cursul inferior şi mijlociu al Rinului. S-au împărţit în două ramuri mari: francii de pe litoral, sau *salici* (de la lat. *salum* „mare"), care s-au aşezat la gurile Rinului, şi francii *ripuari* (de la lat. *ripa* „mal"), care s-au aşezat pe malurile cursului mijlociu al Rinului şi ale Meusei. La sfîrşitul sec. al V-lea şi începutul sec. al VI-lea au cucerit aproape toată Galia şi au format statul feudal timpuriu franc. Sub dinastia Carolingienilor, **f.** au alcătuit un mare imperiu, care s-a destrămat pe la mijlocul sec. al IX-lea. O parte a **f.** a fost asimilată de către populaţia galo-romană, intrînd astfel în componenţa poporului francez, iar o altă parte a intrat în componenţa poporului german şi a popoarelor din Ţările de Jos. Izvorul principal pentru studierea vieţii economice şi sociale a francilor este l e g e a s a l i c ă.

Francis *[frá:nsis]*, James (1815—1892), hidrotehnician american. A realizat în 1849 (pe baza lucrărilor anterioare ale lui Euler şi Redtenbacher) un tip de turbină hidraulică radială şi radial-axială cu reacţie, cunoscută sub denumirea de *turbină F.* şi folosită, în forme perfecţionate, şi în prezent pentru căderi şi debite de apă mijlocii.

Francisc I, rege al Franţei (1515—1547), din dinastia de Valois. În timpul domniei lui a început să se întărească în Franţa monarhia absolută. A continuat războaiele de cotropire a Italiei (1494—1559), începute de Carol al VIII-lea. A încheiat un tratat de alianţă cu sultanul turc Soliman I împotriva Habsburgilor (1535), în baza căruia negustorii francezi au primit o serie de privileţii (capitulaţii) în Imperiul otoman. A întemeiat Colegiul Franţei (1530) şi Imprimeria naţională şi a sprijinit pe artiştii şi literaţii Renaşterii italiene şi franceze, printre care pe Leonardo da Vinci, Benvenuto Cellini ş.a.

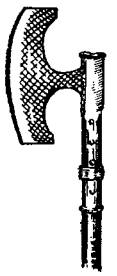

Francisca

francisca, toporişcă de război de diferite mărimi care era folosită de franci şi de alte popoare germanice.

fránciu (CHIM.), *Fr.* Element cu nr. at. 87, obţinut în cantitate mică (1%) la transformarea actiniului, prin emitere de radiaţii. Este un element radioactiv, care are mai mulţi izotopi; cel mai stabil este izotopul cu numărul de masă 223 şi timpul de înjumătăţire de 21 de minute.

Franck *[frāc]*, César Auguste (1822—1890), compozitor şi organist francez, unul dintre întemeietorii şcolii muzicale moderne franceze. A fost îndrumătorul şcolii componistice în care s-au încadrat compozitori ca Duparc, d'Indy, Chausson, Ropartz, Pierné ş.a. În opera sa, **F.** a continuat şi a dezvoltat în mod creator tradiţiile lui Bach (contrapunct), Wagner (înlănţuiri polifonice complicate) şi Beethoven (de la care a preluat premisele principiului ciclic, predominant în creaţia sa, precum şi amploarea arhitecturii muzicale). Creaţia lui, care cuprinde şi lucrări de inspiraţie religioasă, se ridică, prin lirismul şi sinceritatea sa emoţională, prin seninătatea contemplaţiei, prin puternicul ei suflu epic, la rezonanţe autentic umane. Opera sa se distinge prin bogăţia melodiei şi noutatea armoniei. A scris: opere, oratorii („Ruth", 1845; „Beatitudinile", 1869—1879), o simfonie (1888), poeme simfonice („Djinii", cu pian, 1884; „Psyché", 1888 etc.), variaţiuni simfonice pentru pian şi orchestră, un cvintet cu pian (1879), un cvartet de coarde, patru trioruri, o sonată pentru vioară şi pian (1886), lucrări pentru orgă şi pian, romanţe etc.

C. A. Franck

Franck, James (1882—1964), fizician german. A întreprins împreună cu G. Hertz studiul excitării şi ionizării vaporilor de mercur prin ciocnirea lor cu electronii, punînd în evidenţă caracterul discontinuu al stărilor de energie ale electronilor în atom, fapt experimental de extremă importanţă pentru elaborarea modelului cuantic al atomului (1913); pentru această lucrare cei doi fizicieni au fost distinşi în 1925 cu premiul Nobel. Franck şi colaboratorii săi au stabilit legătura dintre forţele intermoleculare şi spectrele moleculelor, introducînd astfel metodele spectrale de cercetare în studiul forţelor moleculare. Savant atomist, emigrat în S.U.A. în 1935, **F.** s-a pronunţat împotriva folosirii armelor nucleare.

fránco (it. *franco* „liber"), formă comercială de vînzare-cumpărare în care toate cheltuielile de transport al mărfurilor, de asigurare etc. sînt cuprinse în preţul de vînzare. Există mai multe forme ale acestui sistem de vînzare: *f. depozit cumpărător*, în care toate

cheltuielile sînt suportate de furnizor; *f. vagon stație de expediție*, în care cheltuielile cu transportul mărfurilor de la depozitul furnizorului la gară și cu încărcarea în vagon sînt suportate de furnizor, restul cheltuielilor fiind suportate de cumpărător; *f. depozitul furnizorului*, în care toate cheltuielile făcute de la expedierea mărfurilor din depozitul furnizorului sînt suportate de cumpărător.

Franco, Francisco (n. 1892), dictator al Spaniei (din 1939), în urma rebeliunii fasciste și a intervenției italo-germane împotriva republicii spaniole (1936—1939). Este general și șeful partidului fascist „Falanga spaniolă".

franctirórí, denumire dată în Franța *(franctireur)* partizanilor care participau voluntar la lupta împotriva invadatorilor. Detașamente de franctirori au acționat în timpul războiului franco-prusian (1870—1871). În timpul ocupației Franței de către Germania hitleristă (1940—1944), patrioții francezi au creat în 1941, sub conducerea partidului comunist, organizația militară de luptă *Franctirori și partizani francezi* (Franc-Tireurs et Partisans Français, F.T.P.F.). Aceasta a luptat cu eroism împotriva cotropitorilor fasciști și a colaboraționiștilor și a avut un rol important în eliberarea Franței. F.T.P.F. a constituit nucleul armatei unice a forțelor interne franceze, *Forțele franceze din interior* (F.F.I.), creată în 1944 prin unirea tuturor organizațiilor militare ale *Rezistenței*. În rîndurile F.T.P.F. au luptat și antifasciști romîni, dintre care mulți au căzut eroic în luptă, ca Nicolaie Cristea, Andrei Dragoș Sas, Ion Călin, Iosif Cliș (Clisci), Francisc Boczor, Alexandru Lazăr, Iancu Zilberman, Floricel Marinescu, Marin Chilom, Niță Aron ș.a.

franjă de interferență (FIZ.), fiecare dintre dungile alternativ luminoase și întunecoase obținute pe un ecran, printr-un fenomen de interferență a luminii.

Frank, Bruno (1887—1945), scriitor progresist german. În 1933 a emigrat în Austria, iar mai tîrziu în Anglia și S.U.A. A debutat cu versuri expresioniste. A scris nuvele, drame („Douăsprezece mii", 1927; „Nina", 1931) și romane, unele cu caracter antifascist („Pașaportul", 1937; „Fiica", 1943). Romanul istoric „Cervantes" (1934, trad. rom.), pe lîngă elemente biografice, cuprinde și puternice trăsături de critică socială.

Frank, Ilia Mihailovici (n. 1908), fizician sovietic. În 1937, pe baza termodinamicii clasice, a definitivat împreună cu I. E. Tamm, teoria radiației Cerenkov-Vavilov. A elaborat un studiu fundamental asupra fenomenului de transformare a cuantelor gamma în perechi electron-pozitron și a propus metode de studiere a fluxurilor de neutroni. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S. Laureat al Premiului Nobel pentru fizică (1958).

Frank, Leonhard (1882—1961), scriitor realist german de orientare umanistă și antifascistă. În 1933 a emigrat în S.U.A.; în 1950 s-a stabilit în R.F. Germană. Nuvelele și romanele sale scrise în perioada dintre cele două războaie mondiale („Banda de briganzi", 1914; „Burghezul", 1924; „Cvartetul din Ochsenfurt", 1927; „Din trei milioane trei", 1932), reprezintă o demascare a viciilor orînduirii burgheze și exprimă necesitatea răsturnării acesteia. Romanele scrise în exil cuprind critici la adresa fascismului („Tovarășii de vis", 1935; „Mathilde", 1948). Romanul „La stînga, unde-i inima" (1952), cu caracter autobiografic, exprimă convingerea autorului în victoria socialismului. Premiul național al R.D.G. (1955).

Frankel, Leó (1844—1896), militant al mișcării muncitorești ungare și internaționale. Membru al Comunei din Paris, a fost condamnat la moarte în contumacie după căderea acesteia. Emigrînd în Anglia, a luat parte la activitatea Internaționalei I, fiind membru al Consiliului ei General. În 1875 s-a întors în Ungaria și a fost unul dintre fondatorii Partidului muncitoresc maghiar

L. Frankel

(1880). Plecînd din nou în Franța, a luat parte alături de Engels la crearea Internaționalei a II-a (1889). A murit la Paris.

Frankfort *[fré ηcfət]*, oraș în S.U.A., centrul administrativ al statului Kentucky. 14 000 loc. (1961). Industrie ușoară și alimentară.

Frankfurt, district în estul R.D. Germane. Suprafața: 7 187 km². Populația: 656 326 locuitori (1961). Centrul administrativ: *Frankfurt pe Oder*. Relief de cîmpie. Industria s-a dezvoltat mai ales după 1945; industrie siderurgică (combinatul „Ost" din Eisenhüttenstadt și laminorul din Finow), constructoare de mașini (Eberswalde), a materialelor de construcție, a prelucrării lemnului, chimică etc. Culturi de cereale (secară, orz, grîu), cartofi, sfeclă de zahăr, plante furajere și leguminoase. Creșterea animalelor.

„Frankfurter Allgemeine Zeitung für Deutschland" *[fráηcfurtər álghemaine ţaitung für dǫiciland]*, cotidian din R.F. Germană; exprimă interesele cercurilor guvernante. Apare la Frankfurt pe Main din 1949.

Frankfurt pe Main, oraș în R.F. Germană, în landul Hessen, situat pe valea rîului Main, la 30 km de confluența acestuia cu Rinul. Populația: 683 080 loc. (1961). Mare centru industrial, comercial și financiar. Principalele ramuri industriale: construcția de mașini, industria electrotehnică, chimică (coloranți), poligrafică, mecanică fină și optică. Este dezvoltată de asemenea industria ușoară și alimentară. Im-

portant nod de comunicații feroviare, rutiere și aeriene (aeroportul Rhein-Main) și port fluvial. Centru cultural (universitatea „J.W. Goethe", institute de cercetări științifice, școli tehnice, muzee). La **F. pe M.** s-a născut J.W. Goethe. — *Pacea de la F. pe M.*, tratat de pace încheiat între Franța și Germania în mai 1871, în urma războiului franco-prusian (1870—1871). Tratatul prevedea anexarea la Germania a Alsaciei și a Lorenei de est și obligația Franței de a plăti Germaniei drept despăgubire de război cinci miliarde de franci aur. Condițiile păcii de la Frankfurt pe Main au contribuit la întărirea economică și politică a cercurilor militariste germane. Tratatul de pace de la **F. pe M.** a creat un permanent pericol pentru izbucnirea unui nou război între Franța și Germania. Tratatul a fost în vigoare pînă la începutul primului război mondial (1914).

Frankfurt pe Oder, oraș în R. D. Germană, situat la granița cu R. P. Polonă, pe malul stîng al fluviului Oder, centru administrativ al districtului Frankfurt. 57 000 loc. (1961). Industria ușoară și alimentară dezvoltată; unele întreprinderi de construcții de mașini și de prelucrare a metalelor. În apropierea orașului se află zăcăminte de lignit, pe baza cărora funcționează termocentralele care aprovizionează orașul. Important nod de comunicații feroviare și rutiere, port fluvial.

fránklin (după numele lui B. Franklin; METR.), unitate de măsură a sarcinii electrice în sistemul CGS electrostatic. Este egal cu sarcina unui corp punctual care, la distanța de 1 cm de un alt corp punctual încărcat cu aceeași sarcină, este supus în vid unei forțe de o dină. Are simbolul *Fr*.

Franklin, Benjamin (1706—1790), om politic american, democrat burghez, cercetător al naturii și gînditor iluminist. În tinerețe a fost tipograf. Și-a însușit o cultură vastă. A participat activ la lupta pentru independența Statelor Unite și a contribuit la elaborarea Declarației de independență (1776). Reprezentînd Statele Unite ale Americii în Franța (1776—1785), a reușit să încheie cu aceasta, în 1778, un tratat de alianță avînd un rol important în lupta pentru independența S.U.A. Ca membru al Conventului Federal Constituțional (1787), s-a pronunțat pentru o constituție democratică și a cerut desființarea sclaviei negrilor. În activitatea științifică multilaterală a lui **F.**, locul central l-au avut cercetările sale

B. Franklin

din domeniul fizicii. A formulat o teorie unitară a electricității, considerată ca un fluid, și a introdus termenii de electricitate pozitivă și negativă. El a arătat prin numeroase experiențe identitatea dintre fulger și descărcările electrice. Este inventatorul paratrăsnetului (1747). Franklin a desfășurat o vastă activitate de răspîndire a culturii. El a înființat la Filadelfia prima bibliotecă publică din S.U.A. (1731), a întemeiat Universitatea Pennsylvania din Filadelfia (1740) și a organizat în 1743 Societatea filozofică americană, al cărei scop era propagarea cunoștințelor științifice, filozofice și politice. În filozofie, Franklin a fost deist. A criticat, de pe pozițiile iluminismului moderat burghez, morala bisericească, opunîndu-i morala laică a „egoismului rațional" (v. e g o i s m). A fost unul dintre primii economiști care au înțeles că valoarea mărfurilor este determinată de munca cuprinsă în ele. El a definit omul ca un animal care făurește unelte; nu a izbutit însă să tragă concluzii sociologice materialiste din această teză remarcabilă. Prin activitatea sa politică, științifică și culturală, **F.** s-a înscris ca o proeminentă personalitate progresistă în istoria poporului american.

Franklin, John sir (1786—1847), navigator englez, explorator al Arcticei. A cercetat nordul Canadei și o mare parte a țărmului american al Oceanului Înghețat. Încercînd să găsească trecerea de nord-vest din Atlantic în Pacific, a pierit împreună cu întreaga expediție.

Franko, Ivan Iakovlevici (1856—1916), scriitor revoluționar ucrainean. S-a format la școala democraților revoluționari ruși și mai ales a lui Taras Șevcenko. Adept consecvent al realismului critic, el a oglindit în opera sa viața maselor exploatate ucrainene (volumele de nuvele „Borislavul", 1877; „Boa constrictor", 1878; „Borislavul rîde", 1881—1882). Ca poet, **F.** a cultivat o lirică militantă, în care dezvăluia mizeria, dar și potențialul revoluționar al maselor („Din înălțimi și adîncuri", 1887; poemul „Moise", 1905 ș.a.). Printre scrierile sale dramatice se remarcă piesa „Fericirea furată" (1893, trad. rom.), care cuprinde scene din viața țărănimii. Numeroase poezii și povestiri ale lui Franko au fost tălmăcite și în românește.

Franța, stat în Europa occidentală, situat între Belgia, Luxemburg, Republica Federală Germană, Elveția, Italia, Marea Mediterană, Spania, Oceanul Atlantic, Marea Mînecii și Marea Nordului. Suprafața: 551 208 km². Populația: 47 573 000 loc. (1963), dintre care peste 90% sînt francezi, restul bretoni, alsacieni, loreni, basci, flamanzi, corsicani etc. Capitala: *Paris*. Alte orașe importante: Lyon, Marsilia, Bordeaux, Toulouse, Lille, Strasbourg, Nantes, Rouen, Nisa. Limba de stat: franceza. Teritoriul **F.** se caracterizează printr-o mare diversitate a reliefului. În partea sudică se înalță munți tineri din catena alpină: în sud-vest, la granița cu Spania, Pirineii, masivi, cu înălțimi de peste 3 000 m (Vignemale 3 298 m), cu numeroase circuri glaciare; în sud-est,

ılpii vestici, înalţi (Mont Blanc, 810 m, Masivul Pelvoux, 103 m), înzăpeziţi, cu versanii fragmentaţi de numeroase iuri care coboară spre culoarul ronului, alimentate în timpul erii de gheţarii din regiunile uperioare ale văilor; la graniţa u Elveţia, o parte din munţii ura, cu altitudini mai mici. a vest de Alpi şi Jura, dinolo de culoarul Ronului, se ntinde Masivul Central Franez, un rest al lanţului hercinic, slab vălurit, cu numeroase onuri de vulcani stinşi (Mont Doré, 1886 m). Marginea lui ud-estică, abruptă, formează munţii Ceveni. Formaţiunile ercinice se reîntîlnesc în munţii Vosgi (1 426 m) şi în podiul Ardeni (din care doar o nică parte este cuprinsă în teritoriul **F.**); în peninsula Bretagne şi în Normandia apar doar ca mici coline de granit cu înălţimi pînă la 400 m (Masivul Armorican şi colinele Normandiei). Cîmpiile ocupă mai mult de jumătate din teritoriul Franţei. În nord-vest se întinde bazinul parizian, străbătut de fluviul Sena, cu aspect de cîmpie deluroasă, mărginit de colinele din Champagne şi Lorena. În vest, Cîmpia Acvitaniei coboară lin către ocean, fiind străbătută de Loara şi Garonne. În sud-est, la ţărmul Mediteranei, se află o îngustă cîmpie litorală. Corsica, cea mai mare insulă franceză, este muntoasă. Climă temperată cu puternice influenţe oceanice, variind în funcţie de altitudine şi de dispoziţia reliefului. Vînturi dominante sînt cele de vest, care aduc ploi bogate, temperează frigul iernilor ş căldura verilor. În estul Fran ţei, clima are nuanţă continen tală; în sud are caracter medi teranean (veri calde şi relati secetoase, ierni blînde şi umede) iar în zona munţilor înalţi ca racter alpin (ierni geroase ci zăpezi abundente, veri răcoroa se). Rîuri numeroase cu debi bogat; cele mai importante sîn Sena, Loara, Garonne şi Ronul Resurse naturale; păduri (20,5% din suprafaţa ţării), important rezerve hidroenergetice, zăcă minte de minereu de fier (îi bazinul de la Briey), de metal rare (tungsten, cobalt), de bau xită (în sud), de minereuri ra dioactive (toriu şi uraniu), d săruri de potasiu (în Alsacia), d combustibili (cărbune, gaze na turale) etc. **F.** este o ţară indus trial-agrară dezvoltată. În 196

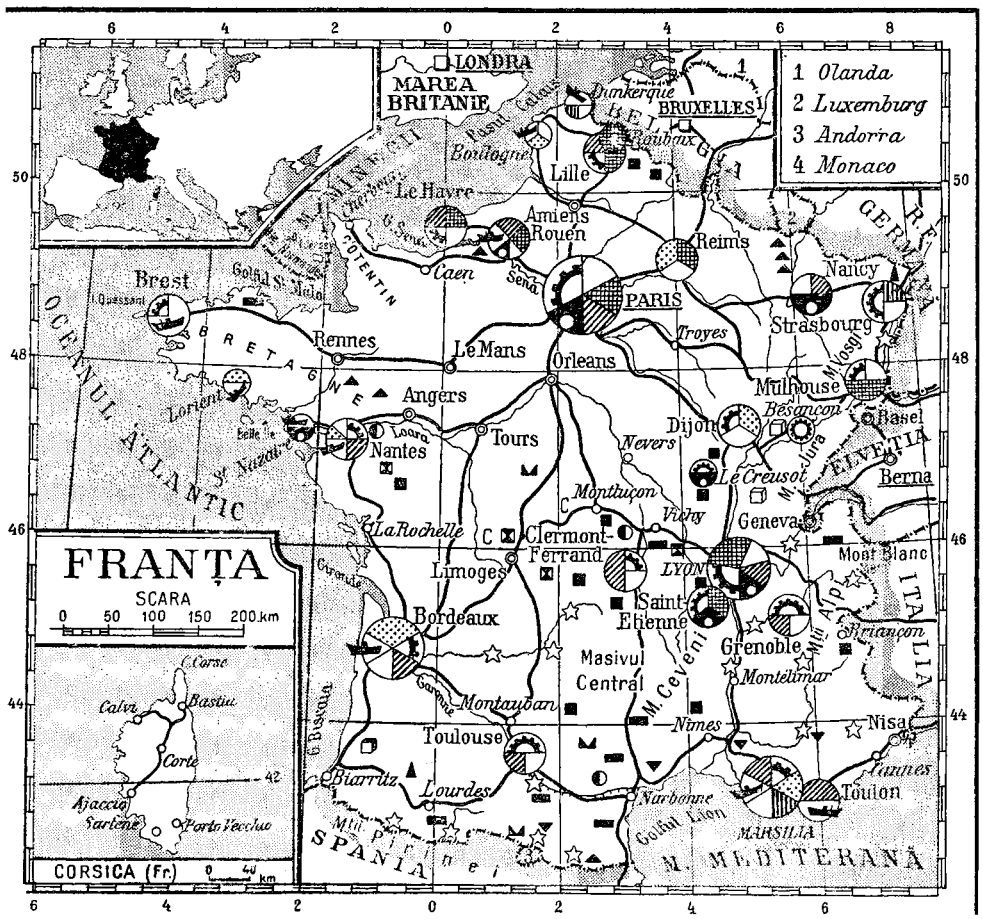

a dat 5,2% din volumul producției industriale a lumii capitaliste. În economia ei, nivelul înalt de concentrare a producției și de centralizare a capitalului se îmbină cu larga răspîndire a producției mici și mijlocii în unele sectoare economice (în special în producția bunurilor de larg consum). Este dezvoltat capitalul monopolist de stat. Hidrocentralele, care dau cca. 44% din producția de energie electrică a țării, sînt amplasate mai ales în regiunea munților Alpi, Pirinei și în Masivul Central. Industria siderurgică, dezvoltată pe baza minereurilor de fier proprii și a cocsului din import, este concentrată în special în Lorena, în nordul Franței și în Masivul Central. Industria aluminiului s-a dezvoltat în apropierea hidrocentralelor din Alpi și Pirinei. Industria construcțiilor de mașini are ca subramuri mai importante producția de utilaj industrial, automobile (dominată de marile firme Renault și Citroën), mașini agricole, avioane, electrotehnică, locomotive și vagoane, construcții navale. Principalele centre industriale: Paris, St.-Etienne, Le Creusot, Lyon, Bordeaux, Marsilia, Toulouse. Industria de război este reprezentată prin numeroase întreprinderi de stat și particulare; un loc important îl au uzinele de armament greu ale concernului Schneider-Creusot. Se dezvoltă rapid industria chimică, în special producția de fibre sintetice și mase plastice (Paris, Lyon ș.a.) și industria cauciucului (Clermont-Ferrand). Industria textilă și a confecțiilor este concentrată în nordul Franței (centre mai mari: Roubaix, Lille, Valenciennes), la Lyon (bazată în special pe mătase și fibre artificiale), în Alsacia și Lorena. În general, nordul și estul **F.** este mult mai industrializat decît vestul, centrul și sudul. În agricultura Franței se accelerează procesul de concentrare a producției; marile gospodării capitaliste dețin 30% din suprafața agricolă, restul deținîndu-l gospodăriile mici și mijlocii. Cea mai dezvoltată ramură este creșterea animalelor (bovine, ovine, porcine), care în 1962 dădea 61% din producția globală agricolă. Principalele culturi: grîu, cartofi, ovăz, orz, sfeclă de zahăr. Se mai cultivă și porumb, secară, orez, tutun, legume și pomi fructiferi. Cultura viței de vie se face pe suprafețe întinse (1 500 000 ha), mai ales în Languedoc, Bordeaux, Champagne, Burgundia, **F.** situîndu-se pe primul loc în lume în producția de vinuri. Pe coasta Mediteranei se cultivă măslini și plante citrice. Principalele porturi de pescuit sînt Boulogne, Dieppe, Lorient. Porturi pentru transporturi maritime: Marsilia, Le Havre, Rouen, Dunkerque, Bordeaux, Nantes și St.-Nazaire. Comerțul exterior este orientat în special spre țările Pieței comune și ale „Comunității franceze". Franța exportă produse finite (automobile, utilaj electrotehnic, de transport, textile, confecții, articole de lux), care dau 2/5 din valoarea exportului; apoi minereuri de fier, bauxită, aluminiu, săruri de potasiu, vinuri, grîu, zahăr. Importă combustibil, materii prime. — *Istoric.* În antichitate, **F.** a fost populată de triburi celtice, cărora romanii le spuneau gali, de unde denumirea de *Galia*. În sec. I î.e.n., Galia a fost cucerită de legiunile romane, comandate de Iuliu Cezar, transformată în provincie romană și colonizată. În perioada crizei Imperiului roman din sec. al III-lea, Galia a fost un centru al răscoalei antisclavagiste a bagauzilor. În sec. al V-lea — începutul sec. al VI-lea, francii au ocupat aproape întreaga Galie romană și treptat, pînă în sec. al IX-lea, au fost asimilați de populația galo-romană. În timpul dinastiei Merovingienilor, francii au pus bazele unui mare stat feudal. Acesta a ajuns la înflorire în timpul dinastiei Carolingienilor, mai ales în timpul lui Carol cel Mare. După destrămarea Imperiului franc al Carolingienilor (843), **F.** a devenit stat de sine stătător. În sec. VIII—IX, în **F.** s-au cristalizat relațiile feudale. În sec. al XII-lea — începutul sec. al XIII-lea, în timpul dinastiei Capețienilor, s-a întărit puterea regală. În lupta pentru întărirea puterii, regalitatea s-a sprijinit pe feudalii mici și mijlocii și pe orașe. În 1302 au fost convocate primele state generale. Intensificarea asupririi feudale în sec. XIV—XV și înrăutățirea situației maselor populare în timpul războiului de 100 de ani cu Anglia (1337—1453) au constituit principalele cauze ale izbucnirii răscoalelor populare: jacquerria (1358), răscoala ciocănașilor (1382), a cabošienilor (1413) etc. În timpul lui Ludovic al XI-lea (1461—1483), s-au creat premisele formării statului național francez feudal centralizat. Puterea regală s-a întărit îndeosebi după terminarea războaielor religioase (1562—1594), sub Henric al IV-lea (1589—1610) și Ludovic al XIII-lea (1610—1643), în timpul căruia statul a fost condus de fapt de către cardinalul Richelieu; acesta a creat premisele instaurării monarhiei absolute. În sec. XVI—XVII au avut loc mari răscoale populare ale crocanților (sfîrșitul sec. al XVI-lea—prima jumătate a sec. al XVII-lea), ale desculților (1639), iar în 1648—1653 mișcarea frondei. Regii Franței au dus o luptă îndelungată cu Habsburgii pentru stăpînirea și influența politică în Europa apuseană (războaiele italiene, 1494—1559; războiul de 30 de ani, 1618—1648 etc.). În sec. al XVII-lea, **F.** a pus bazele imperiului său colonial, prin acapararea de teritorii în America de Nord și India. În a doua jumătate a sec. al XVII-lea, în timpul domniei lui Ludovic al XIV-lea, care a întărit considerabil monarhia absolută, **F.** a fost cel mai puternic stat feudal din Europa apuseană. În timpul domniei lui Ludovic al XV-lea (1715—1774), ca urmare a începutului descompunerii orînduirii feudale, în **F.** au apărut primele semne ale decăderii absolutismului. În urma războiului de succesiune la tronul Spaniei (1701—1714) și îndeosebi a înfrîngerii suferite în războiul de 7 ani (1756—1763), hegemonia comercială și colonială deținută de **F.** a trecut în mîinile Angliei. Prin tra-

tatul de la Paris din 1763 (care a pus capăt războiului de 7 ani), **F.** a fost nevoită să cedeze Angliei aproape toate coloniile sale din America de Nord și din India. Orînduirea feudală a fost lichidată de revoluția burgheză de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea (1789—1794). După scurta perioadă a regimului contrarevoluționar termidorian (1794—1795) și a Directoratului (1795—1799), burghezia a instaurat dictatura militară a lui Napoleon Bonaparte, întîi sub forma Consulatului, iar din 1804 sub forma Imperiului. Numeroasele războaie purtate de Napoleon I, cu ajutorul cărora burghezia franceză a încercat să-și impună hegemonia în Europa, s-au terminat printr-un eșec; totodată, ele au subminat bazele feudalismului în Europa. În timpul restaurației Bourbonilor, în 1814, și a doua oară după cele „100 de zile" ale reîntoarcerii lui Napoleon, în 1815, Ludovic al XVIII-lea și apoi Carol al X-lea au încercat, fără succes, să restabilească dominația marii aristocrații funciare. Dinastia Bourbonilor a fost răsturnată de revoluția burgheză din iulie 1830. Ludovic Filip de Orléans, exponent al cercurilor burgheziei financiare, a fost proclamat rege. Intensificarea exploatării capitaliste și ascuțirea contradicțiilor sociale au provocat numeroase răscoale muncitorești și populare. Răscoalele din Lyon (1831 și 1834) au fost primele acțiuni armate organizate ale muncitorilor împotriva dominației burgheze. Prin aceste răscoale, proletariatul s-a afirmat ca o nouă forță pe scena istoriei. Revoluția din februarie 1848, înfăptuită cu participarea predominantă a clasei muncitoare, a dus la instaurarea republicii burgheze (a doua republică, 1848—1852). Punctul culminant al revoluției din 1848 a fost insurecția din iunie a proletariatului parizian, reprimată sîngeros de către generalul Cavaignac. În urma loviturii de stat din 1851 a fost instaurat regimul dictaturii militare a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte, care s-a proclamat împărat (1852) sub numele de Napoleon al III-lea; astfel s-a instaurat regimul numit al celui de-al doilea imperiu (1852—1870). Al doilea imperiu a fost lichidat în urma revoluției din septembrie 1870, care a avut loc în condițiile înfrîngerii în războiul franco-prusian (1870—1871), în **F.** instaurîndu-se cea de-a treia republică (1870—1940). Guvernul burghez al „apărării naționale" a dus o politică antipopulară, de trădare, la care clasa muncitoare a răspuns prin revoluția din 18 martie 1871, instaurînd Comuna din Paris, primul guvern al dictaturii proletariatului din istorie. Dar, cu ajutorul armatelor germane, burghezia franceză a înăbușit puterea proletară. Începînd din prima jumătate a sec. al XIX-lea, cercurile colonialiste franceze au trecut la promovarea unei politici de expansiune colonială: Algeria (1830—1847), Tunisia (1881), întinse teritorii în Africa, Indochina (1882—1886) etc. La sfîrșitul sec. al XIX-lea, imperiul colonial francez a devenit al doilea, ca mărime și importanță economică, după cel englez. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, mișcarea muncitorească a căpătat un caracter mai organizat prin crearea în 1879 a Partidului muncitoresc, condus de J. Guesde și P. Lafargue, iar în 1905 a Partidului socialist unit, în care influența reformiștilor jauresiști era preponderentă. În 1893 s-a încheiat alianța franco-rusă, care, după încheierea acordului anglo-francez din 1904, a devenit Tripla Alianță, cunoscută în istorie și sub denumirea de Antanta. În 1914—1918, **F.** a luat parte la primul război mondial imperialist, care s-a terminat prin pacea de la Versailles (1919). În condițiile de avînt al mișcării muncitorești din 1917—1920 a fost creat, în 1920, Partidul Comunist Francez. Sub conducerea P.C.F., clasa muncitoare a lichidat încercarea de lovitură fascistă din februarie 1934. În iulie 1934, ca urmare a unei înțelegeri între partidele comunist și socialist, a fost creat Frontul unic muncitoresc, care a constituit premisa creării în 1935 a Frontului popular. În aprilie 1938 forțele reacțiunii au adus la putere guvernul Daladier, care a promovat o politică de lichidare a cuceririlor sociale ale Frontului popular, a interzis Partidul Comunist Francez (1939), a dizolvat organizațiile democratice etc. Guvernul Daladier a semnat acordul de la München (1938), care a favorizat dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial (1939—1945). După atacarea Poloniei de către Germania hitleristă, Franța a declarat război Germaniei, la 3 septembrie 1939, fără a recurge la acțiuni militare energice. În mai 1940, trupele germane au invadat **F.**, ocupînd mai mult de două treimi din teritoriul ei, iar la 22 iunie 1940 **F.** a capitulat. În teritoriul neocupat, la Vichy, s-a format guvernul - marionetă profascist în frunte cu Pétain și Laval. În 1941 a fost creat, la Londra, Comitetul național francez, care s-a transformat în 1942, în Comitetul francez al eliberării naționale (C.F.L.N.), în frunte cu generalul Charles de Gaulle. În noiembrie 1942, trupele Germaniei hitleriste și ale Italiei fasciste au ocupat și restul teritoriului francez. Poporul francez a desfășurat în anii 1940—1944 o puternică mișcare de eliberare națională împotriva ocupanților germani. Forța principală a mișcării de rezistență a poporului francez a fost clasa muncitoare condusă de P.C.F. În condițiile victoriilor repurtate de armatele coaliției antihitleriste, în 1944 a început răscoala întregului popor, al cărei punct culminant l-a constituit eliberarea Parisului (august 1944) de către insurgenții parizieni. În 1944, C.F.L.N. a devenit guvern provizoriu al **F.**, în care au intrat și reprezentanți ai P.C.F. La sfîrșitul anului 1944, **F.** a fost definitiv eliberată de către patrioții francezi și de către trupele anglo-americane. În 1946 a fost adoptată o constituție democratică, iar la 1 ianuarie 1947 a fost instaurată oficial cea de-a patra Republică. În decembrie 1946 a fost declanșat războiul colonial în Vietnam, care a încetat în urma Conferinței de la Geneva din

1954. Începînd din 1954, **F.** a dus un război colonial în Algeria, care a durat şapte ani. În 1956, **F.** a participat, împreună cu Marea Britanie şi Israel, la agresiunea împotriva Egiptului, care s-a soldat cu un eşec. În 1958, a fost adus la putere generalul de Gaulle care, devenind preşedinte al Frantei la 8 ianuare 1959, a inaugurat, în mod oficial, cea de-a cincea Republică. În **F.** a fost promulgată o nouă constituţie (1958), care a restrîns atribuţiile Parlamentului şi a extins împuternicirile preşedintelui republicii. **F.** face parte din N.A.T.O. (din 1949), din S.E.A.T.O. (din 1954) şi este membră a Comunităţii europene a cărbunelui şi oţelului şi a Pieţei comune. În 1963 a încheiat cu R.F. Germană un tratat de alianţă militară şi politică. **F.** este o republică. Şeful statului este preşedintele Republicii Franceze, ales pe termen de 7 ani; el este în acelaşi timp şi preşedinte al Comunităţii franceze, formată din **F.** şi unele state din Africa, foste colonii ale Franţei. Parlamentul este format din două camere: Adunarea Naţională, aleasă pe cinci ani, şi Senatul, ales pe nouă ani, la fiecare trei ani reînnoindu-se cu 1/3. **F.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Uniunea pentru noua republică (U.N.R., partid de guvernămînt, creat în 1958); Partidul Comunist Francez; Partidul socialist francez (S.F.I.O.); Partidul socialist unificat, creat în 1960; Partidul radicalilor şi al radical-socialiştilor ; Mişcarea republicană populară (M.R.P.); Centrul naţional al republicanilor independenţi şi al ţăranilor. Cea mai puternică organizaţie sindicală este Confederaţia Generală a Muncii din Franţa.

Franyó *[frǫńo]*, Zoltán (n. 1887), poet maghiar din R.P.R. A publicat versuri originale, eseuri, dar s-a distins mai ales ca traducător de poezie în limbile maghiară şi germană. Poliglot, Franyó a studiat îndeaproape literaturile a numeroase popoare, tălmăcind de cele mai multe ori direct din original. Dintre traducerile sale se remarcă versiunea maghiară a poemului „Faust" de Goethe şi a poemelor eminesciene, precum şi versiunea germană a poeziilor lui Ady Endre. Majoritatea tălmăcirilor sale poetice în limba maghiară sînt cuprinse în culegerea „Pe strunele mileniilor" (3 vol., 1959—1961).

Franz Ferdinand *[franţ]* (1863—1914), arhiduce de Austria, moştenitor al tronului Austro-Ungariei. A fost unul dintre promotorii anexării Bosniei şi Herţegovinei de către Austro-Ungaria în 1908; tot el a elaborat planul cuceririi Serbiei şi alipirii acesteia la Austro-Ungaria. Asasinarea sa la Sarajevo (28 iunie 1914) de către studentul sîrb G. Prinkip, membru al unei organizaţii naţionaliste, a fost folosită de către imperialiştii austro-germani ca pretext pentru dezlănţuirea primului război mondial imperialist.

Franz Joseph *[franţ iózef]*, arhipelag în nordul Mării Barents; aparţine Uniunii Sovietice. Suprafaţa: 16 500 km². În cea mai mare parte, insulele sînt acoperite cu gheaţă, deasupra căreia, pe alocuri, se înalţă stînci ascuţite şi golaşe. Faună polară (urşi albi, vulpi argintii, colonii de păsări, morse, foci etc.). A fost descoperit în 1873.

Franz Joseph I *[franţ iózef]*, împărat al Austriei (1848—1916) din dinastia Habsburgilor şi rege al Ungariei (1867—1916). A înăbuşit revoluţia din 1848—1849 în Ungaria şi Transilvania. În timpul domniei lui s-a creat monarhia dualistă austro-ungară (1867) şi s-a înăsprit asuprirea naţională a celorlalte naţionalităţi din imperiu. În politica internă s-a sprijinit pe cercurile reacţionare moşiereşti şi clericale. A promovat o politică externă agresivă, expansionistă faţă de ţările balcanice. A participat la crearea *Triplei Alianţe*.

Fraser *[fréizə]*, rîu în Canada (1 370 km). Izvorăşte din Munţii Stîncoşi şi se varsă în strîmtoarea Georgia (Oceanul Pacific) în dreptul insulei Vancouver. Formează numeroase cascade. Dispune de mari rezerve hidroenergetice, parţial folosite. Este navigabil pe ultimii 180 km.

Frashëri *[frášări]*, Naim (1846—1900), scriitor romantic albanez. A scris poeme în care slăveşte peisajul albanez şi idealizează viaţa pastorală („Bucolice şi georgice. Vitele şi plugăria", 1886), evocă trecutul de luptă al poporului („Istoria lui Skanderbeg", 1898) sau îndeamnă la lupta de dezrobire a patriei de sub jugul otoman („Paradisul", 1894; „Albania" ş.a.). Poemul „Adevărata dorinţă a albanezilor" (1886) este un vibrant apel adresat albanezilor şi popoarelor balcanice de a-şi uni forţele în acţiunea comună de eliberare naţională. A scris şi versuri erotice („Flori de vară", 1890). Majoritatea scrierilor sale au fost tipărite la Bucureşti.

Frashëri *[frášări]*, Sami (1850—1904), cărturar şi patriot albanez, fratele lui Naim Frashëri. S-a impus mai ales prin lucrarea „Albania ce a fost, ce este şi ce va fi" (1899), tipărită la Bucureşti şi considerată manifestul mişcării de eliberare naţională a poporului albanez.

frásin *(Fraxinus excelsior)*, arbore din familia oleaceelor, cu tulpina dreaptă, cilindrică,

Frasin

coroana rară şi frunze compuse din 7—13 foliole lanceolate. Florile sînt lipsite de corolă şi apar înainte de înfrunzire, iar fructele (samare) sînt alungite şi au aripa plană. În ţara noastră, **f.** creşte în pădurile din regiunile de cîmpie pînă la munte, pe terenurile cu suficientă umiditate. Lemnul de frasin, fiind foarte rezistent, elastic, cu fibre fine şi lungi, este foarte valoros, avînd numeroase utilizări în industrie (mobile, articole de sport, maşini agricole etc.).

frasnián (STRAT.), primul etaj al devonianului superior

caracterizat prin anumite specii de brahiopode, goniatiți etc. Se găsește în vestul Europei (ex. munții Ardeni, Bretagne), în estul Europei (ex. colinele Timan, munții Urali etc.), în nordul Africii (ex. munții Atlas) etc.

fráte (AGR.), lăstar care crește din nodurile subterane ale tulpinii la cerealele păioase (grîu, orz, ovăz, orez). Din primele două noduri de la bază, tulpina principală dă naștere de o parte și de alta la primii doi **f.**, numiți *f. de ordinul întîi* (sau *primari*); de la nodurile bazale ale acestora cresc *f. de ordinul al doilea* (sau *secundari*); aceștia pot forma, la rîndul lor, *f. de ordinul al treilea* etc. Fiecare dintre **f.** pornește dintr-un nod propriu. *F. de ordinul întîi* formează spic și boabe la fel ca tulpina principală, pe cînd *f. de ordinul al doilea* apar mai tîrziu, rămîn mici și nu formează spic sau formează spice mărunte cu coacere tîrzie.

fratríe (IST.), denumire dată în Grecia antică uniunii gentilice mai mici decît tribul. Începînd de la L. H. Morgan și F. Engels, termenul a căpătat în știință un sens general, denumind una dintre principalele verigi ale organizării tribale. **F.** era alcătuită din mai multe ginți, iar mai multe fratrii înrudite alcătuiau un trib. **F.** era condusă de un consiliu al bătrînilor și avea un conducător militar. Ea îndeplinea anumite funcții sociale și religioase. La romani, fratria se numea *curie*.

frații cehi (IST.), continuatori ai taboriților, aripa revoluționară a mișcării husite. După înfrîngerea acestora în 1434—1437, **f. c.** au luptat, sub conducerea lui Petru Ahsamit, Talafus, Pankratie Mikulas și a altora, împotriva bisericii catolice, a exploatării feudale și a asupririi poporului din Slovacia de către feudalii unguri. Frații cehi au fost înfrînți de regele Ungariei Matei Corvin la Kostolany (1467).

frați siamezi (MED.), gemeni care se nasc lipiți, total sau parțial, unul de celălalt. Denumirea provine de la doi gemeni siamezi Chang și Eng, care s-au născut cu această anomalie și care au trăit 63 de ani (1811—1874).

fráudă (DR.), act săvîrșit cu rea-credință spre a trage foloase de pe urma atingerii aduse drepturilor altuia (ex. actul săvîrșit de către debitorul insolvabil pentru a-și sustrage bunurile de la eventuala urmărire a creditorilor săi). —*F. la lege*, încheiere a unui act juridic, în sine valabil, pentru ca în mod ocolit să se înlăture aplicarea unor dispoziții legale imperative sau prohibitive.

Fraunhofer *[fráunhofər]*, Joseph von (1787—1826), fizician german. A fost membru al Academiei de științe din München. A perfecționat luneta, a măsurat, cu ajutorul rețelelor de difracție, lungimea de undă a diverselor radiații luminoase. Este inițiatorul analizei spectrale, pe care a aplicat-o la studiul spectrelor planetelor și stelelor fixe, descoperind în spectrul Soarelui (1814) liniile întunecate care-i poartă numele. — *Linii F.*, linii negre care apar, mai ales în spectrul luminii solare, datorită fenomenului de absorbție a radiațiilor emise de fotosferă de către substanțele din cromosfera solară. Poziția lor în spectru coincide cu poziția liniilor pe care le pot emite substanțele absorbante respective. Studiul caracteristicilor *l. F.* permite determinarea proceselor fizice și a compoziției atmosferei solare. Un număr mic de *l. F.* se datoresc și absorbției în atmosfera terestră. Asemenea linii au fost observate și în spectrul stelelor, ceea ce dovedește asemănarea corpurilor cerești din punctul de vedere al constituției chimice.

frazáre (MUZ.), delimitare a frazelor muzicale. **F.** este unul dintre elementele principale ale interpretării.

frază (gr. *phrasis* „vorbire") **1.** (LINGVISTICĂ) Îmbinare de două sau mai multe p r o p o z i ț i i care se află între ele în raport de coordonare sau de subordonare. **2.** (MUZ.) Unitate de gîndire muzicală care are un sens expresiv propriu și lasă o impresie de încheiere provizorie. Amploarea frazelor, variabilă, este în general de 2—4 măsuri. **F.** este alcătuită din m o t i v e; două sau trei fraze alcătuiesc o p e r i o a d ă.

Frazer *[fréizə]*, James George (1854—1941), etnograf englez și istoric al religiilor. În lucrările sale „Creanga de aur" (2 vol., 1890), „Totemism și exogamie" (4 vol., 1910) etc., **F.** a adunat un vast și util material asupra societăților primitive, dar nu a putut ajunge la concluzii științifice, deoarece a rupt atît religia cît și magia de baza lor socială, explicîndu-le în mod idealist prin psihologia individuală. A susținut în mod greșit că religia s-a născut din magie și că ea ar fi, în esență, deosebită de aceasta din urmă.

frăsinél *(Dictamnus fraxinella)*, specie de plantă erbacee din familia rutaceelor, cu tulpina, ramurile și inflorescența acoperite cu peri glanduloși, cu frunze alterne compuse, flori mari albe sau roze, grupate în raceme terminale. Crește prin tufișuri, pe lîngă păduri, în poieni. Planta conține un ulei eteric plăcut mirositor și posedă proprietăți tonice, febrifuge, antihelmintice, emenagoge.

frecáre (FIZ.), sistem de forțe și momente care apar la suprafețele de contact a două corpuri și care se opune deplasării sau tendinței de deplasare relativă a corpurilor. Se poate produce atît în cazul existenței unei mișcări relative (macroscopice) a corpurilor în contact cît și în lipsa ei; în acest din urmă caz, ea este determinată de exercitarea asupra corpurilor a unor forțe exterioare care sînt prea mici pentru a putea produce o deplasare relativă a corpurilor *(f. de repaus)*. **F.** este însoțită de o disipație de energie sub formă calorică, care se manifestă prin încălzirea suprafețelor de contact ale corpurilor (ex. încălzirea osiilor la vehicule); ea este de asemenea însoțită de electrizarea corpurilor care se freacă; dacă unul dintre acestea este izolator, el reține sarcinile electrice (electrizare prin frecare). **F.** joacă un rol important în practică și tehnică; ea face posibil mersul animalelor și al omului, deplasarea vehiculelor cu roți, transmisiunea cuplurilor

mecanice prin curele etc. — *F. de alunecare*, frecare produsă de o forță care apare în punctul de contact a două corpuri și situată în planul tangent în acest punct la suprafețele lor; se opune alunecării unuia dintre corpuri pe celălalt. — *F. de pivotare*, frecare datorită unui cuplu a cărui axă este perpendiculară pe suprafața de contact a două corpuri; se opune mișcării de pivotare a unui corp pe celălalt. — *F. de rostogolire*, frecare datorită unui cuplu a cărui axă instantanee este situată în planul tangent comun al suprafețelor în contact; se opune mișcării de rostogolire a unui corp pe celălalt. *F. de r.* e mult mai mică decît *f. de alunecare*, ceea ce face ca în practică, ori de cîte ori este posibil, mișcarea de alunecare să fie înlocuită printr-o mișcare de rostogolire (ex. un bloc masiv se deplasează mai ușor dacă e tras pe role decît dacă e tras direct; tramvaiele, trenurile se deplasează pe roți care se rostogolesc pe șine).

Fréchet *[freșé]*, René Maurice (n. 1878), matematician francez, membru al Academiei de Științe din Paris. Creatorul analizei generale ca extindere a analizei funcționale. A creat topologia abstractă, introducînd în 1905 spațiile abstracte metrice și cele în care există o noțiune de limită; de asemenea a introdus noțiunea de diferențială în spațiile abstracte. A publicat și lucrări de calcul al probabilităților.

frecventativ (LINGV.) v. **iterativ.**

frecvență 1. (FIZ.) Mărime care arată de cîte ori se produce un fenomen periodic în unitatea de timp; este egală cu inversul perioadei acelui fenomen, adică $f = \frac{1}{T}$. Dacă unitatea de timp este secunda, unitatea de **f.** se numește *hertz* (Hz). **F.** curenților electrici alternativi utilizați în rețelele de alimentare cu energie electrică sînt de 50 și de $16\frac{2}{3}$ Hz (pentru tracțiunea electrică), în afară de continentul american, unde sînt de 60 și 20 Hz. *F. vocale* sînt cuprinse între 200 și 3 400 Hz, *f. audio* (muzicale) între 16 și 16 000 Hz, iar *f. video*, folosite în televiziune, între 0 și 16—20 MHz. Spectrul undelor radioelectrice cuprinde **f.** de la zeci de mii de Hz pînă la sute de milioane de MHz, clasificate în benzi de frecvență. În mod curent acestea se împart în *f. joase, medii* și *înalte*. — (TELEC.) *F. purtătoare*, frecvența semnalului radioelectric nemodulat. — *F. de rezonanță*, frecvență la care una dintre caracteristicile de funcționare ale unui circuit (răspunsul circuitului) este maximă sau minimă. Astfel, amplitudinea de rezonanță apare la frecvența pentru care se obține un răspuns maxim în amplitudine, rezonanța de fază apare la frecvența pentru care răspunsul este în fază cu fenomenul care întreține oscilația. V. și oscilații forțate. **2.** (BIOL.) Termen de apreciere a modului de repartizare a indivizilor unei specii într-o biocenoză. În fitocenologie aprecierea **f.** se notează de obicei cu cifre de la 1—5, în care 1 echivalează cu prezența plantei în o zecime sau două zecimi din suprafață, iar 5 cu prezența plantei în nouă zecimi sau pe întregul teritoriu ocupat de fitocenoză.

frecvențmétru (ELT.), instrument de măsură a frecvenței unei mărimi periodice. Pentru

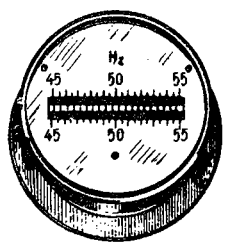

Frecvențmetru

măsurarea frecvenței oscilațiilor mecanice se utilizează diferite tipuri de *f. de vibrație*, a căror funcționare se bazează pe fenomenul de rezonanță. În electrotehnică, pentru domeniul frecvențelor industriale se întrebuințează mai ales *f. electromagnetic cu lamele vibrante*, alcătuit dintr-un electromagnet cu bobina parcursă de curentul electric, a cărui frecvență *(f)* trebuie măsurată, și dintr-o serie de lamele de oțel, dintre care intră în vibrație numai aceea a cărei frecvență de rezonanță este cea mai apropiată de valoarea 2 *f*, adică dublul frecvenței curentului electric. În electronică și în telecomunicații (la frecvențe înalte) se întrebuințează cel mai adesea **f.** a căror funcționare se bazează pe compararea frecvenței de măsurat fie cu o frecvență-etalon variabilă, la *f. heterodine*, fie cu frecvența de rezonanță a unui circuit electric oscilant, la *f. de rezonanță*, fie cu frecvența de echilibru a unei punți cu rezistoare, bobine și condensatoare, la *f. cu punte*.

Frederic I Barbarossa, de Hohenstaufen, împărat al Imperiului romano-german (1152 — 1190). A întreprins mai multe expediții în vederea cuceririi orașelor din nordul Italiei. În 1162 a cucerit și distrus Milano, dar în 1176 a fost învins de Liga Lombardă la Legnano. Prin pacea de la Constanța, el a recunoscut libertățile orașelor lombarde (1183). În Germania, sprijinindu-se pe nobilimea mică și mijlocie, a înfrînt puterea principelui de Bavaria și Saxa, impunînd autoritatea imperială. În 1189—1190 a fost unul dintre conducătorii cruciadei a III-a; în cursul expediției s-a înecat în rîul Salef, în Asia Mică.

Frederic al II-lea, de Hohenstaufen, rege (din 1212), apoi împărat al Imperiului romano-german (1220—1250) și rege al Siciliei (din 1208). A transformat regatul sicilian într-un stat centralizat birocratic. Tinzînd să cucerească întreaga Italie, a purtat lupte cu papalitatea și cu orașele din Lombardia. În Germania a lăsat puterea în seama principilor teritoriali, asigurîndu-și astfel colaborarea lor. A persecutat mișcările populare (care luau forma ereziilor).

Frederic al II-lea, rege al Prusiei (1740—1786) din dinastia Hohenzollern, supranumit de istoriografia burgheză Frederic cel Mare. Credincios sistemului politic prusac instituit de tatăl său, Frederic

Wilhelm I, a dus o politică internă caracterizată prin aplicarea unor reforme în spiritul mercantilismului şi absolutismului luminat în politica industrială şi comercială, în justiţie, administraţie şi cultură. Pentru cucerirea Sileziei, **F. al II-lea** a purtat o serie de războaie contra Austriei: războiul de succesiune la tronul Austriei (1740—1748), războiul de şapte ani (1756—1763) şi războiul pentru succesiunea la tronul Bavariei (1778—1779). A participat la prima împărţire a Poloniei (1772).

Frederic Wilhelm I, rege al Prusiei (1713—1740), din dinastia Hohenzollern, creatorul sistemului politic autocrat prusac din sec. al XVIII-lea. A întărit armata prusiană, instrument al absolutismului regal şi al politicii agresive externe a Prusiei, pentru întreţinerea căreia a înăsprit fiscalitatea. A înăbuşit orice manifestare a gîndirii sociale înaintate. Brutalitatea şi spiritul cazon i-au atras porecla de „regele-sergent".

Frederic Wilhelm al III-lea, rege al Prusiei (1797—1840) din dinastia Hohenzollern. Pentru a stăvili frămîntările revoluţionare din sînul ţărănimii după înfrîngerea Prusiei de către armatele napoleoneene (1806), el a iniţiat cîteva reforme cu caracter burghez. A făcut parte din Sfînta Alianţă (1815).

Frederic Wilhelm al IV-lea, rege al Prusiei (1840—1861) din dinastia Hohenzollern. A reprimat sîngeros revoluţia din 1848—1849 din Prusia şi a promulgat în 1848 o constituţie foarte limitată, care, după revizuirea din 1850, a rămas în vigoare pînă în 1918.

Frederik al IX-lea (n. 1899), rege al Danemarcii (din 1947), din dinastia Glücksburgilor.

Fredholm, Erik Ivar (1866—1927), matematician suedez. A creat teoria ecuaţiilor integrale numite „de tip **F.**", adică cu limite fixe. A mai adus contribuţii şi în domeniul mecanicii şi al fizicii matematice.

Fredro, Aleksander (1793—1876), dramaturg polonez realist, cel mai de seamă autor de comedii satirice din literatura poloneză. Continuator al tradiţiilor progresiste din epoca iluminismului, scriitorul a înfăţişat în comediile sale moravurile decadente ale nobilimii poloneze, ignoranţa, desfrîul şi parazitismul ei. În piesele „Străinătatea" (1824) şi „Pan Jowialski" (1832) a ridiculizat cosmopolitismul şi slugărnicia nobilimii faţă de stăpînirea austriacă. Piesele sale „Pan Geldhab" (1818), „Dame şi husari" (1825), „Jurămintele fecioarelor" (1833), „Răzbunarea" (1833), „Renta viageră" (1835) se caracterizează prin vioiciunea acţiunii, bogăţia şi expresivitatea limbii.

Freetown *[fri:taun]*, capitala statului Sierra Leone (Africa), port la Oceanul Atlantic. 100 000 loc. (1959). Prin **F.** se exportă copra, ulei de cocos, cacao, minereu de fier, crom, diamante. Şantier de reparaţii navale.

fregată 1. (NAV., MILIT.) Navă militară din epoca navigaţiei cu pînze, dotată cu numeroase tunuri instalate în ambele borduri. Avea forme elegante şi obţinea viteze mari pentru acea epocă. A fost folosită pînă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în special pentru recunoaşteri şi pentru războiul de urmărire. **2.** (ZOOL.; *Fregata*) Gen de păsări palmipede marine, zvelte, cu coadă şi aripi foarte lungi. Foarte bune zburătoare, **f.** îşi petrec aproape întreaga viaţă în aer, mişcîndu-se greoi pe pămînt şi pe apă; trăiesc în apropierea mărilor tropicale şi cuibăresc pe stîncile şi arborii insulelor oceanice; se hrănesc cu peşti, pe care adesea îi fură din gura altor păsări.

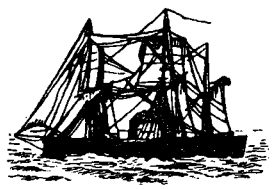

Fregată

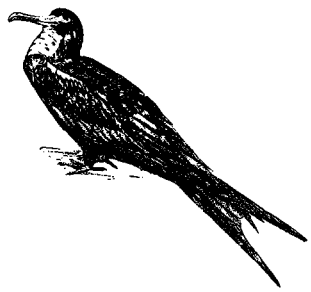

Fregată

Frege *[fréghe]*, Gottlob (1848—1925), logician şi matematician german, unul dintre întemeietorii logicii matematice în forma sa modernă. Op.pr:. „Studiu despre concept, un limbaj formalizat al gîndirii pure după modelul aritmeticii" (1879).

„Freies Volk" *[fráiəs folc]*, organ de presă central al Partidului Comunist din Germania. A început să apară la Düsseldorf (Republica Federală Germană) în 1948. După interzicerea P.C.G., în august 1956, publicaţia îşi continuă apariţia ilegal.

Freiligrath *[fráiligrat]*, Ferdinand (1810—1876), poet liric german. A colaborat la „Noua gazetă renană" a lui Karl Marx şi a făcut parte un timp din Liga comuniştilor. **F.** a cîntat revoluţia din 1848, la a cărei pregătire a contribuit prin versurile sale cu caracter social-politic (culegerile „O profesiune de credinţă", 1844; „Ça ira", 1846; „Noi poezii social-politice", 1848—1851). A scris şi balade cu caracter exotic. După 1868 a alunecat pe panta naţionalismului burghez.

Frémiet *[fremié]*, Emmanuel (1824 — 1910), sculptor francez, elev al lui Rude. Autor al statuii ecvestre a Ioanei d'Arc din Paris, al statuii lui Napoleon I de la Grenoble, al statuii ecvestre a lui Ştefan cel Mare din Iaşi etc. A executat de asemenea multe lucrări în genul sculpturii animaliere.

Frenkel, Iakov Ilici (1894—1952), fizician sovietic. S-a ocupat cu teoria cuantică a mişcării electronilor în metale şi a pus bazele teoriei moderne a feromagnetismului. A elaborat teoria cantitativă a fisiunii nucleare, în acelaşi timp şi independent de N. Bohr şi J. Wheeler. A adus contribuţii esenţiale la elaborarea teoriei

cinetice a lichidelor şi la teoria defectelor în reţeaua cristalină *(defecte F.)*. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

frenologíe (gr. *phren, phrenos* „minte" şi *logos* „ştiinţă"; MED.), teorie pseudoştiinţifică emisă în 1796 de Fr. J. Gall, conform căreia ar exista o relaţie directă între forma şi mărimea diverselor regiuni ale creierului şi craniului, pe de o parte, şi diversele facultăţi psihice ale individului, pe de altă parte. **F.** prezintă azi numai un interes istoric.

freóni (CHIM.), denumire comercială dată derivaţilor fluoruraţi şi fluoroclоruraţi ai metanului sau etanului, întrebuinţaţi ca substanţe de răcire în maşinile frigorigene (ex. *freon* 11 este tricloromonofluormetan; *freon* 23 este trifluormetan; *freon* 114 este tetrafluordicloretan). V. şi f l u o r c l o r m e t a n i.

fréscă (it. *fresco* „proaspăt"; PICT.), cea mai durabilă dintre tehnicile folosite în compoziţia monumental-decorativă. Pictura în **f.** (sau *buon fresco*) se practică pe tencuiala umedă, în culori care, dizolvate în apă sau soluţie de var, intră în tencuială şi se usucă o dată cu aceasta, nemaiîngăduind nici un fel de reveniri. Aceasta presupune multă ştiinţă şi îndemînare din partea artistului. Ea poate fi corectată, după ce s-a uscat, cu t e m p e r a. Tehnica a fost răspîndită încă din antichitate în arta civilizaţiilor mediteraneene, cunoscînd o largă dezvoltare în arta bizantină, în cea a Renaşterii şi în arta rusă veche. În arta veche romînească, **f.** a fost folosită cu mare măiestrie la picturile murale interioare şi exterioare ale bisericilor de la Voroneţ, Suceava, Suceviţa ş.a. După o perioadă de declin (sec. XVII—XIX), **f.** cunoaşte o nouă înflorire în arta mexicană şi a altor ţări. În R.P.R. se dezvoltă continuu în pictura monumental-decorativă a diverselor edificii publice.

Frescobaldi, Girolamo (1583—1643), compozitor şi pedagog italian, considerat de contemporanii săi un neîntrecut organist. În calitate de pedagog a educat mulţi organişti de seamă. Autor de piese pentru orgă (fantezii, toccate, capricii) şi clavir (preludii, partite, variaţiuni, adesea pe teme populare), de piese religioase şi

G. Frescobaldi

profane pentru voce. A prelucrat cu strălucire arii şi melodii populare de dans. Muzica sa se caracterizează prin pregnanţă melodică, prospeţime şi bogăţie emoţională, prin folosirea largă a variaţiunilor în dezvoltarea tematică.

Fresnel *[frenél]*, Augustin Jean (1788—1827), fizician francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. A descoperit, independent de Young, fenomenul de interferenţă cu ajutorul unui sistem de oglinzi care-i poartă numele. A elaborat o teorie ondulatorie completă a luminii, avînd

A. J. Fresnel

la bază ipoteza că vibraţiile luminoase sînt perpendiculare pe direcţia de propagare. Această ipoteză a scos din impas teoria ondulatorie a luminii şi a fost strălucit confirmată mai tîrziu de teoria electromagnetică a luminii, elaborată de Maxwell. Pe baza teoriei sale, **F.** a explicat polarizaţia luminii şi dubla refracţie, folosind pentru prima oară mărimile complexe pentru descrierea proceselor fizice.

fretáre 1. (TEHN.) Operaţie de asamblare prin contact strîns (calare) a două piese care urmează a face corp comun, pentru a le mări rezistenţa la solicitări dinamice. **F.** se realizează prin încălzirea piesei exterioare sau, dacă această operaţie prezintă inconveniente, prin răcirea piesei interioare, de obicei în acid carbonic lichid sau în aer lichid. Se fretează bandajele roţilor de vagoane, volanţii, diferite tuburi, ţevile de tun etc. **2.** (CONSTR.) Operaţie de montare a unei armături rotunde, care formează freta.

frétă 1. (TEHN.) **a)** Inel sau tub de metal care se calează la exteriorul unei piese tubulare sau a unui organ de maşină cilindric, cu scopul de a-i mări rezistenţa la presiuni interioare. Diametrul interior al fretei este mai mic decît diametrul exterior al piesei. Pentru executarea operaţiei de calare se încălzeşte freta sau se răceşte piesa pe care urmează a fi trasă **f. b)** Fir de metal (de obicei de oţel) care se înfăşoară întins forţat în elice pe suprafaţa unei piese (de obicei tubulară), pentru a-i mări rezistenţa la solicitări interioare sau la forţe centrifuge. **2.** (CONSTR.) Armătură inelară sau în formă de elice fixată transversal în stîlpii de beton sau numai în unele regiuni comprimate puternic ale unui element de construcţie din beton armat, cu scopul de a-i reduce deformaţia transversală.

freudísm *[froidism]*, curent neştiinţific în psihologia burgheză contemporană, care consideră instinctele în general, şi instinctul sexual („libido") în special, ca factori hotărîtori în viaţa psihică şi socială a omului. A fost întemeiat la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea de medicul psihiatru austriac S. Freud (1856—1939). **F.** susţine că, din cauza constrîngerilor impuse de societate, tendinţele instinctuale înnăscute ale omului ar fi „cenzurate" de conştiinţă şi împinse (refu-

late) în afara acesteia, în aşazisul „subconştient". Bolile psihice, nevrozele, sînt considerate de Freud şi de adepţii lui ca fiind rezultatul conflictului dintre conştient şi aceste tendinţe refulate. Vindecarea nevrozelor se încearcă prin metoda p s i h a n a l i z e i. **F.** explică însă nu numai nevrozele, ci întreaga viaţă psihică a oamenilor în lumina conflictului dintre conştiinţă şi tendinţele instinctuale. Deşi în momentul apariţiei sale a prezentat interes prin faptul că a pus problema fenomenelor psihice inconştiente (v. i n c o n ş t i e n t), concepţia freudiană este unilaterală şi neştiinţifică, întrucît exagerează şi absolutizează importanţa instinctelor faţă de conştiinţă, reduce trebuinţele omului la nevoile biologice, ignorînd condiţionarea lor socială, dă o interpretare arbitrară fenomenelor vieţii psihice. Extinzînd teoria sa la domeniul fenomenelor sociale, Freud a încercat să explice apariţia societăţii omeneşti, războaiele, lupta de clasă, creaţia artistică etc. prin particularităţile psihicului individual, redus, la rîndul său, la instincte. La *neofreudişti* contemporani, problemele de neuropsihiatrie, pe terenul cărora s-a format iniţial **f.**, au cedat şi mai mult locul speculaţiilor sociologice reacţionare.

Fréville *[frevil]*, Jean (n. 1898), scriitor şi publicist francez, autor a numeroase studii de critică şi istorie literară, scrise de pe poziţii marxiste („Zola, semănător de furtuni", 1952), al unor romane („O pîine amară", 1937; „Un port flămînd", 1939; „Vînt liber", 1950) şi al culegerii de povestiri „Colaboraţioniştii" (1946). În volumul „Noaptea s-a terminat la Tours" (1951), a înfăţişat evenimentele care au dus la formarea Partidului Comunist Francez.

Freya, zeiţa fecundităţii şi a dragostei în mitologia scandinavă. După legendă, l-ar fi căutat prin toată lumea pe soţul ei Od, dispărut în timpul unei călătorii. Era înfăţişată zburînd în chip de şoim. Împreună cu fratele ei, **F.** era venerată de multe triburi germanice.

Freytag *[fráitag]*, Gustav (1816—1895), romancier, dramaturg şi publicist german. În tinereţe şi-a arătat simpatia faţă de ideile democraţiei burgheze, dar după 1848 a devenit reacţionar. Freytag a fost un apologet al burgheziei germane preimperialiste (romanele „Dare şi avere", 1855, trad. rom. 1898; „Manuscrisul pierdut", 1864; „Strămoşii", 6 vol., 1872—1880). Unele elemente de critică socială de pe poziţii mic-burgheze străbat în comedia „Ziariştii" (1854). A scris şi eseuri.

frezáre (TEHN.), procedeu de aşchiere a metalelor sau a altor materiale cu ajutorul frezelor la maşinile de frezat. Prelucrarea prin **f.** a căpătat o largă răspîndire datorită productivităţii mari şi posibilităţii de obţinere a celor mai variate suprafeţe. O caracteristică a procedeului de aşchiere prin **f.** constă în aceea că tăişul sculei aşchietoare nu rămîne permanent în contact cu stratul de aşchiat, ci fiecare dinte al frezei desprinde o aşchie pe durata unei fracţiuni din ciclul de rotaţie al frezei.

frezát, *maşină de ~* (TEHN.), maşină-unealtă pentru prelucrarea prin frezare a metalelor sau a altor materiale. *M. de f.* pot fi orizontale sau verticale, universale, speciale etc. Scula aşchietoare a *m. de f.* este freza, care are o mişcare de rotaţie. Mişcarea de avans perpendicular pe axa de rotaţie a frezei poate fi efectuată fie de piesa supusă prelucrării, fie de freză, fie în mod combinat.

frézǎ 1. (TEHN.) Sculă aşchietoare de formă circulară, cu mai multe tăişuri (dinţi), folosită în operaţiile de frezare la maşinile de frezat. **F.** este formată dintr-un corp cu dinţi (care constituie partea activă şi care pot alcătui o bucată cu corpul, la *f. monobloc*, sau pot fi prinşi pe corp prin sudare, supraturnare ori prin elemente de îmbinare ce permit montarea, demontarea şi reglarea lor, la *f. cu dinţi raportaţi*) şi din elementul de prindere şi centrare, care poate fi o coadă sau o gaură cilindrică în corpul **f.** Se deosebesc: *f. cilindrice*, *f. disc*, *f. conice*, *f. frontale*, *f. profilate* etc. **2.** (MAŞ. AGR.) *Freză agricolă*, maşină agricolă pentru lucrat solul, în special terenurile înţelenite, mlăştinoase, turboase etc. Este for-

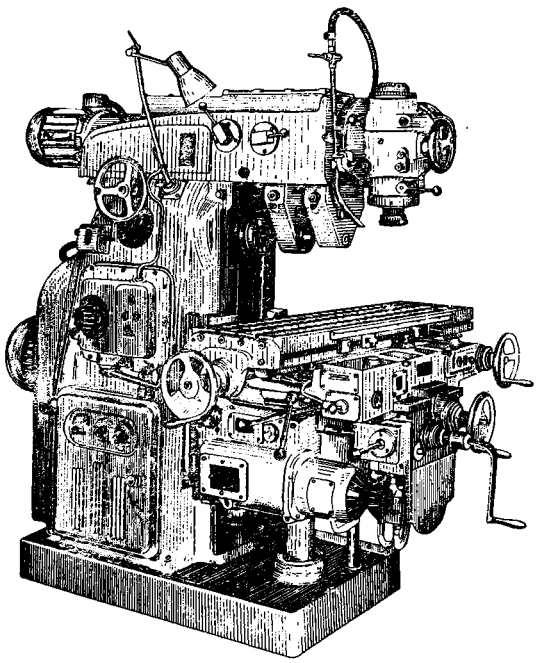

Maşină de frezat

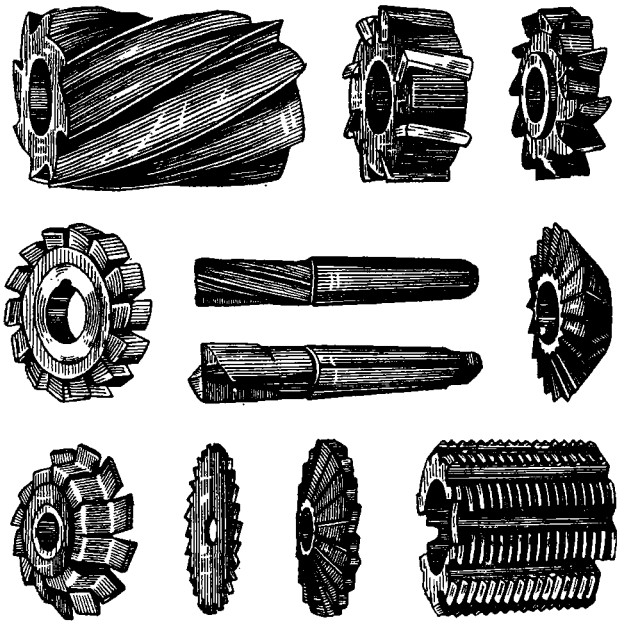

Diferite tipuri de freze

mată dintr-un ax rotitor pe care sînt montate cuțitele, mecanismele de transmitere a mișcării și un cadru cu roțile de transport și cu capacul de protecție montat deasupra cuțitelor. Organele active (cuțitele) ale *f. a.* taie și mărunțesc solul, pregătindu-l în felul acesta pentru operația de însămînțare fără să mai fie nevoie de grăpat. Lățimea de lucru a unei *f. a.* este de 0,7—2 m, iar adîncimea 10—25 cm.

friabilitáte (lat. *friabilis*, de la *friare* „a sfărîma"; FIZ.), proprietate a unor materiale de a putea fi ușor aduse în stare de pulbere.

Frič *[frici]*, Josef Václav (1829—1890), poet, publicist și revoluționar ceh. A luat parte activă la revoluția din 1848. Urmărit de autoritățile habsburgice, a fost deținut un timp în închisoare. Între anii 1859 și 1879 a stat în emigrație, unde a editat pe rînd cîteva ziare. În culegerea de poezii lirice „Cîntece din cetate" (1846—1860, integral 1898), **F.** a elogiat eroismul poporului ceh în revoluția din 1848 și lupta lui împotriva tiraniei. A mai scris piese de teatru, povestiri, un volum de „Amintiri" (1885) ș.a.

fricatívă (LINGV.) v. **constrictivă.**

fríderic, monedă de aur prusiană. A circulat în țările romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea. I se spunea astfel după numele emițătorului, Frederic al II-lea, regele Prusiei.

Friedel *[fridél]*, Charles (1832—1899), chimist și mineralog francez. A fost membru al Academiei de Științe din Paris. A făcut importante cercetări asupra cetonelor, derivaților propionici și acetici, asupra combinațiilor siliciului. Friedel a descoperit acțiunea catalitică a clorurii de aluminiu și a realizat cu ajutorul acesteia numeroase sinteze organice. — *Reacția Friedel și Crafts*, reacție de alchilare a nucleului aromatic cu un compus halogenat, catalizată de clorura de aluminiu. Este foarte mult aplicată atît în laborator cît și în industrie.

Friedrich *[frí:drih]*, Caspar David (1774—1840), pictor peisagist german, reprezentant al romantismului. A redat priveliști poetice sub lumina lunii, furtuni pe mare, imagini străbătute de o intensă melancolie contemplativă, cu tendința de a le atribui o semnificație simbolică („Răsărit de lună la mare", „Pajiștile din Greifswald" ș.a.).

Friesz *[friés]*, Emile Othon (1879—1949), pictor francez. S-a alăturat de la început f o v i s m u l u i. A pictat în special peisaje din Franța, Italia, Portugalia și scene de circ.

frigáne, insecte din ordinul trichopterelor, ale căror larve trăiesc în ape dulci și își fac un cuib tubular din mici fragmente vegetale lipite între ele sau dintr-un pai de trestie.

Frigană (larvă)

Friganele trăiesc și în țara noastră, mai ales în bălți (ex *Phryganea*).

frigidér (TEHNICĂ), dulap de construcție specială, destinat răcirii și păstrării temporare a alimentelor și a produselor ușor alterabile. Pentru producerea frigului se utilizează energia electrică sau energia de ardere a gazului metan sau a unui combustibil lichid. — *F. cu absorbție*, frigider a cărui funcționare se bazează pe proprietatea gazelor de a fi absorbite de lichide, la rece, în proporție mare și de a fi eliberate la temperaturi mai ridicate. Efectul de răcire se obține prin destinderea acestor gaze. În R.P.R. se produc începînd din 1955. — *F. cu compresie*, frigider în care

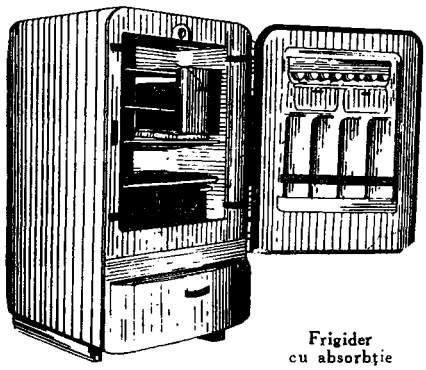

Frigider cu absorbție

agentul frigorigen (gaze uşor lichefiabile prin comprimare) este comprimat cu ajutorul unui compresor acţionat de un motor electric. Trecînd apoi printr-un vaporizator, agentul frigorigen se evaporă, absorbind căldura de la mediul ambiant şi producînd răcirea acestuia.

frigorifér (TEHN.), ansamblu format dintr-o instalaţie pentru producerea frigului artificial (adică a unei temperaturi mai joase decît a mediului înconjurător) şi dintr-o încăpere izolată termic (dulap, clădire, vagon) în care trebuie realizat şi menţinut frigul. Frigoriferele se folosesc în industria alimentară, în transporturi, în comerţ, în laboratoare etc. pentru păstrarea produselor uşor alterabile.

frigotéhnică (TEHN.), parte a termotehnicii care studiază mijloacele şi instalaţiile de producere a frigului şi procedeele de utilizare în practică a acestuia.

frigurică *(Erythraea pulchella)*, specie de plantă mică, anuală sau bianuală, erbacee, din familia genţianaceelor, cu tulpina foarte ramificată, frunze ovale, flori axilare, pedunculate, de culoare roză.

Frimu, Ion C. (1871—1919), militant de seamă în mişcarea muncitorească din Romînia. Muncitor tîmplar, fiu de ţăran sărac. S-a preocupat încă de la începutul activităţii sale (1891) de organizarea şi întărirea asociaţiilor profesionale muncitoreşti. Frimu a fost unul dintre cei mai activi militanţi pentru crearea Partidului social-democrat al muncitorilor din Romînia (1893). După trădarea „generoşilor", societatea de ajutor reciproc „Munca", al cărei conducător era **F.,** a devenit centrul polarizator al activităţii muncitorilor înaintaţi. **F.** a fost unul dintre organizatorii şi conducătorii cercului „Romînia muncitoare" şi ai primei serii a ziarului „Romînia muncitoare" (1902). A avut o mare contribuţie la organizarea luptei economice a muncitorilor şi la întemeierea primelor sindicate muncitoreşti din Romînia. Ca membru al conducerii cercurilor „Romînia muncitoare", creată în 1907, şi apoi al conducerii „Uniunii socialiste din Romînia", a fost unul dintre cei mai de seamă luptători pentru reorganizarea Partidului social-democrat din Romînia (1910). În 1918, deşi

I. C. Frimu

nu ajunsese la înţelegerea marxist-leninistă a evenimentelor, **F.** a participat la organizarea luptei muncitorilor din Bucureşti şi din provincie. Arestat şi schingiuit după luptele din 13 decembrie 1918, s-a îmbolnăvit şi a murit.

fringilide *(Fringilidae)*, una dintre cele mai mari şi mai răspîndite familii de păsărele din ordinul paseriformelor. Reprezentanţii ei sînt de talie mică şi au un cioc conic şi scurt. **F.** se hrănesc cu seminţe şi fructe cărnoase, iar puii lor, cu insecte şi larve de insecte, fiind prin aceasta foarte folositoare. Cîntecul lor este plăcut. Cinteza, inăriţa, scatiul, botgrosul, căldăraşul, canarul, forfecuţa, presura, sticletele etc. fac parte din această familie.

Frings, Theodor (n. 1886), lingvist şi filolog german, profesor la Universitatea din Leipzig, preşedinte al Academiei Saxone de Ştiinţe din Leipzig, membru al Academiei Germane de Ştiinţe din Berlin şi membru de onoare al Academiei R.P.R. Specialist în germanistică, a publicat studii de istorie a limbii germane, de dialectologie şi de toponimie germană, precum şi studii asupra elementelor romanice din limbile germanice, în care a căutat să stabilească legătura între faptele de limbă şi cele sociale. Laureat al Premiului naţional al R.D.G.

Frisice, *Insulele* ~, şir de insule nisipoase în sudul şi sud-estul Mării Nordului. Suprafaţa: 480 km². Populaţia: cca. 20 000 loc. **F.** se împart în trei grupe: *F. de Vest* (aparţin Olandei), *F. de Est* (aparţin R.F. Germane) şi *F. de Nord* (o parte aparţin Danemarcii şi altă parte R.F.Germane). Ocupaţia de bază a populaţiei este creşterea ovinelor şi pescuitul. Cîteva staţiuni balneare.

frisón (MED.), tremurătură convulsivă, uneori ritmică, care cuprinde corpul în totalitate. Se asociază cu clănţănitul dinţilor, cu aşa-numita „piele de găină" şi cu o senzaţie puternică de frig, care contrastează cu temperatura ridicată a bolnavului. În cursul **f.,** respiraţia este scurtă şi sacadată, pulsul slab şi rapid, faţa palidă şi anxioasă etc. Durata **f.** este variabilă, de la cîteva minute la cîteva ore. Indică de obicei începutul unei boli febrile (pneumonie, malarie, variolă etc.).

fritáre (METAL.) v. **sinterizare.**

frízã[1] (IND. LEMN.), scîndură groasă, îngustă (cu lăţimea de cel mult 16 cm), folosită la confecţionarea pervazurilor de uşi, a pardoselilor la sălile de spectacole, a punţilor de vapoare etc.

frízã[2] (ARHIT.) **1.** Element component al antablamentului, cuprins între arhitravă şi cornişă. Dimensiunile, ca şi decoraţia **f.,** sînt caracteristice ordinului de arhitectură din care ea face parte: alternanţă de metope şi triglife, la ordinul doric; decoraţie continuă în basorelief, la ordinul ionic, corintic şi compozit. **2.** Element decorativ în formă de bandă, cu picturi, sculpturi etc., care înconjură o încăpere, faţada unei clădiri etc.

frízã[3] (ZOOTEHN.), rasă de oi de culoare albă, cu coada scurtă, originară din I. Frisice

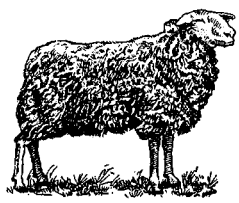

Frizã

de Est (R. F. Germană), specializată pentru producția de lapte, care este în medie de 400 kg anual, avînd un conținut de grăsime de 6,4%. Este o rasă precoce și foarte prolifică (oile fată de regulă cîte doi și adesea trei-patru miei). În R.P.R. se crește în număr mic și este folosită pentru infuzie în rasa țurcană.

frînáre (TEHN.), acțiune de reducere a vitezei unui corp sau a unui sistem în mișcare (organ de mașină, vehicul, navă cosmică etc.) cu ajutorul unei frîne. **F.** se realizează prin frecarea uscată dintre organul mobil și organul de frînă, prin rezistență aerodinamică sau hidrodinamică, prin transformarea energiei cinetice a corpului în mișcare în energie potențială sau în căldură, prin inversarea sensului de scurgere a fluidului energetic etc.

frînă 1. (TEHN.) Dispozitiv folosit pentru a micșora sau pentru a anula viteza unor corpuri sau vehicule în mișcare. După modul de acționare sau după sistemul tehnic pe care-l deservesc, **f.** sînt de tipuri și construcții foarte variate (ex. **f.** cu fricțiune, folosită la mașini de lucru, vehicule terestre etc.; **f.** aerodinamică, folosită la vehicule aeriene; **f.** hidrodinamică, folosită la nave; **f.** hidraulică, electromagnetică etc., folosite pentru măsurarea cuplurilor dezvoltate de motoare). — (C.F.) *F. de cale ferată*, frînă instalată la toate vehiculele de cale ferată, pentru a micșora viteza sau a efectua oprirea trenului. Organele de frînare sînt doi saboți din fontă, care se strîng și apasă asupra periferiei roții. Strîngerea și apăsarea saboților se face printr-un sistem de pîrghii, numit timoneria frînei, acționat fie manual, prin rotirea unei manivele, fie mecanic, printr-o instalație de aer comprimat. În prezent toate trenurile sînt înzestrate cu frîne pneumatice continue (tip Westinghouse, Hildebrand-Knorr, Matrosov etc.), strîngerea saboților la toate roțile fiind comandată de pe locomotivă de către mecanic printr-un robinet. **2.** (MILIT.) *Frînă de tragere*, ansamblu de piese care face legătura între țeava și afetul gurilor de foc de artilerie, destinat pentru frînarea deplasării țevii înapoi (r e c u l u l u i) în timpul tragerii. Prin intermediul *f. de t.*, acțiunea bruscă a forței de recul se transformă într-o acțiune lentă care poate fi mai ușor suportată de afet.

Fröbel *[fröbəl]*, Friedrich (1782—1852), pedagog german, teoretician și inițiator al educației preșcolare. Gîndirea sa a fost influențată de filozofia clasică germană și de mișcarea de eliberare națională din Germania de la începutul sec. al XIX-lea. Ea cuprinde importante elemente materialist-spontane izvorîte din practica lui pedagogică. Adept și colaborator al lui Pestalozzi, **F.** a susținut că învățămîntul elementar trebuie pregătit printr-un învățămînt premergător, „mai viu, mai potrivit copilului și mai natural". El a înființat în 1837 prima grădiniță de copii, în

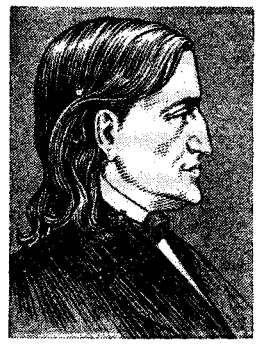

F. Fröbel

care a folosit jocurile și exercițiile sistematice în scopul dezvoltării organelor de simț, de mișcare și de vorbire ale preșcolarilor. Op. pr.: „Educația omului" (1826).

Froissart *[fruasár]*, Jean (c.1337—1404), cronicar și poet francez, reprezentant al istoriografiei nobiliare. Cronicile sale cuprind perioada 1325—1400 și constituie, cu toate naivitățile și inexactitățile, un izvor important pentru studierea războiului de 100 de ani și a marilor mișcări populare: răscoala de la Paris (1357—1358), jacqueria (1358), răscoala lui Wat Tyler (1381) etc. În cronicile și poemele sale, **F.** a zugrăvit în mod expresiv viața și obiceiurile cavalerești; de aceea a fost supranumit „cîntărețul cavalerismului".

Fromentin *[fromătẽ]*, Eugène (1820—1876), scriitor și pictor francez, reprezentant al romantismului tîrziu. Autor al unor studii valoroase sub raportul analizei profesionale, „Maeștrii de altădată" (1876), consacrat picturii olandeze și flamande. A scris romanul psihologic „Dominique" (1862, trad. rom.), cu elemente autobiografice, și însemnări de călătorie în Africa, cuprinzînd descrieri pline de culoare și farmec. În tablourile sale s-a inspirat în special din natura și viața Algeriei și a Egiptului („Vînătoare de gazele", „Înmormîntare maură" ș.a.).

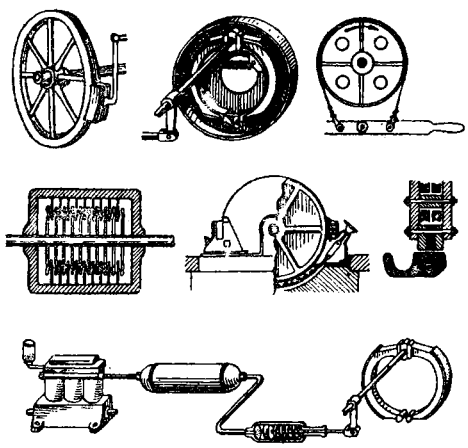

Diferite tipuri de frîne

frónda (fr. *fronde* „praştie"), mişcare social-politică în Franţa între anii 1648 şi 1653, îndreptată împotriva absolutismului reprezentat de guvernul cardinalului Mazarin. În fruntea **f.** s-a situat aristocraţia feudală, interesată în limitarea puterii regale, şi vîrfurile burgheziei, care năzuiau să obţină lărgirea drepturilor lor politice. Istoria **f.** se împarte în două etape: a) *f. parlamentară* (1648—1649), condusă de membrii parlamentului (curţii supreme) din Paris, la care, alături de aristocraţia feudală şi de marea burghezie, au participat şi burghezia mijlocie şi mică, precum şi masele populare din Paris şi din împrejurimi, fapt care a contribuit la transformarea ei într-o largă mişcare antifeudală. Dar marea burghezie, speriată de avîntul revoluţionar al maselor, a trădat mişcarea, acceptînd înţelegerea cu guvernul regal, b) *f. prinţilor* (1650—1653); care a fost o încercare a aristocraţiei feudale de a folosi agitaţia maselor populare, părăsite de burghezie, în scopul obţinerii de noi privilegii. Mişcarea a fost înfrîntă de guvern. Înfrîngerea **f.** a permis întărirea monarhiei şi a absolutismului în timpul lui Ludovic al XIV-lea.

front (lat. *frons, -ntis* „frunte") **1.** (MILIT.) **a)** Teritoriu în care se duc acţiuni militare în timpul războiului. **b)** Partea dinspre inamic a unui dispozitiv de luptă. **c)** Mare unitate operativă compusă din mai multe armate. **d)** Partea spre care este orientată o formaţie militară. **2.** (ARHIT.) Faţada principală a unei clădiri. **3.** (URB.) Latura mărginită de stradă a unei parcele. **4.** (MINE) Porţiune dintr-un zăcămînt, deschisă printr-o lucrare minieră asupra căreia se execută operaţii de săpare. După caracteristica lucrării miniere se deosebesc: *f. de înaintare* (de jos în sus), *f. de adîncire* (de sus în jos), *f. de abataj* (v. abataj). Se numeşte şi *front de tăiere, front de lucru.* **5.** (FIZ.) *Front de undă*, locul geometric al punctelor pînă la care a ajuns o oscilaţie la un moment dat. **6.** (METEOROLOGIE) Strat de discontinuitate (interacţiune) între două mase de aer adiacente, deosebite ca proprietăţi fizice; linia de intersecţie a acestui strat cu suprafaţa orizontală de la nivelul de 0 m. Cînd o masă de aer mai cald înaintează prin alunecare ascendentă peste o masă de aer mai rece, stratul de discontinuitate dintre ele este numit *f. cald*; cînd o masă de aer mai rece în înaintare pătrunde pe sub masa de aer mai cald, între ele se formează un *f. rece*; *f. arctic* separă masa de aer arctic de masa de aer temperat de la latitudinile mijlocii din emisfera nordică; *f. antarctic* separă masa de aer antarctic de masa de aer temperat de la latitudinile mijlocii din emisfera sudică; *frontul polar* (temperat) separă masa de aer temperat de la latitudini medii de masa de aer tropical; *frontul tropical* separă masa de aer tropical de masa de aer ecuatorial.

frontalitáte, *legea frontalităţii* (SCULPT.), canon în statuara figurativă a Egiptului antic, în vechea artă a Orientului Apropiat şi a Greciei arhaice, impunînd reprezentarea din faţă şi strict simetrică a statuii, astfel încît, oricare ar fi atitudinea figurii, trupul împărţit în două jumătăţi perfect egale de un plan median coborînd prin şeaua nasului, stern şi ombilic să rămînă perfect vertical.

frontiéră (DR.), linie reală sau convenţională care desparte teritoriul unui stat de teritoriul altor state sau de întinderi de apă (ex. marea liberă) care nu fac parte din teritoriul său. Fixarea **f.** terestre se face în general prin tratate iar a celei maritime de obicei prin legislaţia statelor riverane. Stabilirea frontierei la faţa locului se face prin demarcare de către comisii compuse din reprezentanţi ai statelor învecinate. Încălcarea frontierei constituie o violare a integrităţii teritoriale a statului. V. şi conflict de frontieră.

frontispíciu (lat. *frons, -ntis* „frunte" şi *inspicio* „privesc") **1.** (ARHIT.) Faţada principală a unui edificiu sau, prin restricţie, partea de sus a acesteia. **2.** (POLIGR.) **a)** Compoziţie decorativă plasată în fruntea foii de titlu a unei publicaţii, la începutul unui capitol, al unei rubrici etc. **b)** Ilustraţie care precedă foaia de titlu, reprezentînd portretul autorului sau o scenă din cuprinsul cărţii. **c)** Partea de sus din pagina întîi a ziarelor, cuprinzînd titlul, semnalarea articolelor mai importante etc.

Fronto, Marcus Cornelius (c. 100—c. 175), orator roman. A fost consul şi profesorul lui Marcus Aurelius. Opera sa se compune din „Epistole", „Discursuri" (mai ales panegirice) şi „Disertaţii" (despre elocvenţă, oraţiuni ş.a.), din care nu ni s-au păstrat însă decît fragmente. Ca retor a dat o importanţă determinantă nu conţinutului de idei, ci formei, abuzînd de hiperbole, de metafore şi de limbaj preţios. Corespondenţa sa cu Marcus Aurelius, Lucius Verus şi Antoninus Pius are valoare documentară.

frontón (ARHIT.) **1.** (În arhitectura clasică) Element de formă triunghiulară, mărginit

Fronton (1)

de o cornişă, care încununează faţadele unui edificiu al cărui acoperiş este format din două pante. Peretele triunghiular al frontonului (numit timpan) este bogat decorat cu sculpturi reprezentînd scene mitologice, alegorii, lupte etc. **2.** Element de arhitectură frînt,

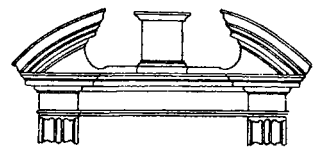

Fronton (2)

curb, cu volute, cu timpanul decorat sau simplu, folosit în arhitectura romană, în cea a Renaşterii şi a barocului, deasupra unei uşi, ferestre, nişe etc.

front popular, formă de înțelegere și colaborare politică dintre diferite partide muncitorești, partide democratice și organizații obștești reprezentînd majoritatea poporului, împotriva fascismului și războiului, pentru apărarea intereselor vitale ale maselor populare, pentru independență națională, democrație, pace și progres social. În fruntea maselor unite în **f. p.** se află clasa muncitoare, condusă de avangarda sa, partidul marxist-leninist. Baza **f. p.** o constituie unitatea clasei muncitoare (v. front unic muncitoresc) și realizarea coaliției forțelor populare, în care rolul hotărîtor îl are alianța muncitorească-țărănească. În funcție de schimbarea condițiilor social-politice, se schimbă compoziția, conținutul activității și formele **f. p.** În perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial, partidele comuniste au luptat pentru unirea forțelor democratice din țările amenințate de fascism și război, pentru a bara ascensiunea la putere a forțelor fasciste, pentru apărarea democrației și păcii (fronturile populare antifasciste). Rolul, sarcinile și însemnătatea **f.p.** au fost definite la Congresul al VII-lea al Internaționalei Comuniste, care a subliniat că sarcina centrală este lupta împotriva fascismului și războiului. **F. p.** s-a constituit și a repurtat succese într-o serie de țări din Europa (Franța, 1935; Spania, 1936 ș.a.). În cursul celui de-al doilea război mondial, partidele comuniste din țările cotropite de fasciști au militat pentru coalizarea tuturor forțelor patriotice, antifasciste, punînd bazele unor fronturi patriotice, antifasciste, de eliberare națională (Bulgaria, Cehoslovacia, Franța, Italia, Iugoslavia, Polonia, Romînia ș.a.). După război asemenea coaliții au avut un rol de seamă în lupta pentru instaurarea puterii populare într-o serie de țări din sud-estul Europei și din Asia. În țările capitaliste cîștigă tot mai mult teren ideea închegării unui larg front împotriva dominației monopolurilor, pentru interesele vitale ale maselor populare. În prezent, forțele democratice, partidele comuniste din statele dependente sau recent eliberate, în concordanță cu condițiile istorice și sociale concrete din țările lor și ținînd seama de situația internațională, desfășoară o susținută activitate pentru unirea tuturor forțelor populare în vederea efectuării transformărilor progresiste și a ducerii pînă la capăt a revoluției antiimperialiste, antifeudale, democratice. Partidul Comunist din Romînia a depus în tot cursul activității sale perseverente eforturi pentru unirea forțelor democratice, antifasciste în lupta împotriva politicii de fascizare a țării, în lupta pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste și eliberarea țării de sub jugul hitlerist, în lupta pentru instaurarea regimului democrat-popular. În anii 1934—1937, P.C.R. a militat pentru crearea Frontului popular antifascist. În acest scop au fost create numeroase organizații legale ca: Liga muncii, Comitetul național antifascist, Asociația „Amicii U.R.S.S.", Blocul democratic, Frontul studențesc democratic etc. Înfăptuirea acestuia a fost însă frînată de atitudinea, ostilă intereselor poporului, adoptată de partidele „istorice" și de liderii de dreapta ai social-democrației. Pe baza unor acorduri parțiale de front popular inițiate de P.C.R., forțele democratice antifasciste au obținut victorii în alegerile parțiale din februarie 1936 și cu prilejul alegerilor comunale și parlamentare din primăvara și toamna anului 1937. În septembrie 1941, P.C.R. a propus tuturor partidelor, grupărilor și personalităților politice o platformă-program pentru crearea frontului patriotic împotriva regimului fascist antonescian, a hitlerismului și a războiului antisovietic. Din inițiativa P.C.R. a luat ființă, în iunie 1943, Frontul patriotic antihitlerist, iar în iunie 1944 *Blocul național democrat*. În septembrie — octombrie 1944, P.C.R. a inițiat și a organizat coalizarea tuturor forțelor democratice în Frontul național democrat.

Frontul democrat universitar *(F.D.U.)*, organizație democratică studențească, creată la Congresul național al studenților democrați din țara noastră care a avut loc la București în iunie 1946. *F.D.U.* a contribuit la democratizarea învățămîntului superior. La Congresul de la Cluj din mai 1947 s-a transformat în Uniunea națională a studenților din Romînia (U.N.S.R.).

Frontul democrației populare *(F.D.P.)*, alianță electorală a forțelor democratice în frunte cu Partidul Muncitoresc Romîn, expresie politică a unității de voință a întregului popor muncitor în lupta pentru construirea socialismului. Creat din inițiativa P.M.R. în februarie 1948, în condițiile pregătirii primelor alegeri pentru Marea Adunare Națională a R.P.R., ca o formă superioară de colaborare între partidele și organizațiile politice cu interese și năzuințe comune, *F.D.P.* cuprindea: Partidul Muncitoresc Romîn, Frontul plugarilor, Partidul național popular și Uniunea populară maghiară (MADOSZ). Ulterior, la *F.D.P.* au aderat toate organizațiile de masă.

„Frontul muncii", ziar muncitoresc apărut la Piatra-Neamț în iulie-octombrie 1935. A militat pentru realizarea Frontului unic muncitoresc și a Frontului popular antifascist.

Frontul național democrat *(F.N.D.)*, coaliție a forțelor democratice, închegată în octombrie 1944 din inițiativa Partidului Comunist din Romînia. Din *F.N.D.* au făcut parte, alături de Partidul Comunist, care avea rolul conducător, o serie de partide și de organizații democratice, ca: Partidul social-democrat, Sindicatele unite, Frontul plugarilor, MADOSZ. *F.N.D.* a acționat pe baza unei platforme propuse de P.C.R., al cărei proiect a fost dat publicității la 26 septembrie 1944. Platforma sublinia sarcinile esențiale ale luptei forțelor democratice unite: formarea unui guvern democratic larg reprezentativ, susținerea prin toate mijloacele a războiului drept, de eliberare a întregului teri-

toriu al țării și continuarea luptei pînă la victoria finală asupra Germaniei hitleriste, lupta pentru deplina nimicire a fascismului intern și pedepsirea criminalilor de război, democratizarea vieții publice. Platforma prevedea înfăptuirea unor transformări economice-sociale revoluționare, și în primul rînd a unei reforme agrare democratice. Ea conținea de asemenea prevederi referitoare la refacerea economică a țării și îmbunătățirea condițiilor de trai ale clasei muncitoare, precum și ale tuturor categoriilor de oameni ai muncii. Prin conținutul său, platforma constituia un program de luptă pentru etapa desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. La platforma F.N.D. au aderat: Uniunea patrioților, Apărarea patriotică, Partidul socialist-țărănesc, Societatea scriitorilor romîni, Asociația generală a inginerilor romîni și alte asociații și grupări. Partidele național-țărănesc și național-liberal au refuzat să adere la platforma *F.N.D.* și s-au opus aplicării prevederilor cuprinse în ea. Reprezentînd regruparea pe baze noi a forțelor democratice din țara noastră și exprimînd hotărîrea majorității poporului, *F.N.D.* a desfășurat o largă activitate pentru înfăptuirea sarcinilor revoluției populare. Dezvoltarea procesului revoluționar a determinat accentuarea crizei în care intraseră P.N.Ț. (Maniu) și P.N.L. (Brătianu). Membri de rînd și organizații întregi ale acestor partide le părăseau și aderau la *F.N.D.* La sfîrșitul lunii ianuarie 1945 a fost publicat, din inițiativa P.C.R., Programul de guvernare al F.N.D., care preciza sarcinile imediate ale poporului. Acest program a reprezentat baza care a asigurat *F.N.D.* sprijinul larg al celor mai diverse pături de oameni ai muncii în lupta pentru instaurarea puterii populare, precum și colaborarea unei părți a burgheziei (gruparea liberală condusă de Gh. Tătărăscu s-a declarat de acord să colaboreze cu *F.N.D.*). Din cadrul P.N.Ț. s-a rupt o importantă grupare și, în februarie 1945, a aderat la programul *F.N.D.* Valul luptei revoluționare a determinat izolarea de mase a partidelor „istorice" și căderea guvernelor cu majoritate reacționară, conduse de generalii Sănătescu și Rădescu. Sub presiunea mereu crescîndă a maselor populare, regele a fost nevoit să însărcineze cu formarea guvernului pe dr. Petru Groza, președintele Frontului plugarilor, și apoi să accepte guvernul propus de *F.N.D.* În guvernul democrat prezidat de dr. Petru Groza, instaurat la 6 martie 1945, clasa muncitoare avea un rol precumpănitor.

Frontul patriotic antihitlerist *(F.P.A.)*, coaliție a forțelor patriotice creată în iunie 1943, din inițiativa Partidului Comunist din Romînia, cu scopul lărgirii bazei sociale a luptei pentru răsturnarea dictaturii fasciste, recucerirea independenței naționale și scoaterea țării din războiul antisovietic. Din *F.P.A.* făceau parte, alături de P.C.R., Frontul plugarilor, Uniunea patrioților, MADOSZ, unele organizații locale ale Partidului social-democrat și Partidul socialist-țărănesc. Refuzînd orice colaborare cu Partidul Comunist și cu celelalte organizații democratice, liderii partidelor național-țărănesc și național-liberal, împreună cu elementele de dreapta din conducerea P.S.D., nu au aderat la *F.P.A.* În ciuda măsurilor teroriste luate de guvernanții fasciști, partidele și organizațiile de masă care făceau parte din *F.P.A.* au desfășurat o largă muncă de mobilizare a maselor populare la lupta pentru eliberarea țării de sub jugul dictaturii fasciste.

Frontul plugarilor, organizație politică de masă a țărănimii din Romînia, care a luat ființă sub conducerea dr. Petru Groza, în ianuarie 1933, cu scopul de a mobiliza la luptă masele țărănești pentru apărarea drepturilor și libertăților lor, pentru unirea luptei țărănimii muncitoare cu a clasei muncitoare. **F. p.** a sprijinit politica P.C.R. de concentrare a tuturor forțelor democratice, participînd la încheierea pe scară locală a acordurilor de front comun de luptă împotriva pericolului fascist. Cu prilejul alegerilor parlamentare parțiale din februarie 1936, soldate cu succesul forțelor democratice, organizația locală a **F. p.** din județul Hunedoara a încheiat un acord oficial de front democratic cu organizațiile locale ale Blocului democratic, ale MADOSZ, ale Partidului socialist (Popovici), precum și cu cele ale P.S.D. și P.N.Ț. După instaurarea dictaturii regale, activitatea **F. p.** a fost interzisă. Organizația a continuat totuși să activeze ilegal. În timpul războiului antisovietic, organizația **F. p.**, în frunte cu dr. Petru Groza, a acționat alături și sub îndrumarea Partidului Comunist, făcînd parte din Frontul patriotic antihitlerist, creat în iunie 1943. După 23 August 1944, **F.p.** a devenit o largă organizație de luptă democratică a țărănimii, care în procesul revoluției democrat-populare din țara noastră a urmat Partidul Comunist, și a adus o contribuție importantă la făurirea și întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime. În septembrie 1944, **F. p.** a aderat la platforma-program a Frontului național democrat. După ce a obținut remarcabile succese în cursul îndeplinirii obiectivelor înscrise în programul său de luptă, **F. p.** s-a autodizolvat la începutul anului 1953.

„Frontul roșu", organ al Comitetului regional Moldova al Partidului Comunist din Romînia. A apărut ilegal la Iași din aprilie 1932 pînă în decembrie 1933.

Frontul studențesc democratic, organizație legală de luptă antifascistă a studențimii din Romînia, creată în 1935 din inițiativa Uniunii Tineretului Comunist. **F. s. d.** a mobilizat studențimea progresistă la lupta împotriva fascizării vieții universitare, pentru libertate și dreptul la cultură. Tineretul universitar organizat în **F. s. d.** a luat parte la lupta maselor populare organizate de P.C.R. împotriva regimului de teroare și asuprire al burgheziei și moșierimii din țara noastră, împotriva fascizării țării și a pregătirilor de război. În cursul anului 1937, autoritățile reacționare burghezo-moșierești au interzis activitatea **F. s. d.** El

a continuat totuşi să activeze, folosind toate posibilităţile legale şi ilegale.

front unic muncitoresc, unire de clasă a muncitorilor, indiferent de apartenenţa politică, în vederea luptei pentru realizarea revendicărilor lor vitale, economice şi politice. Linia încheierii de **f.u.m.** a fost elaborată la Congresul al III-lea al Internaţionalei a III-a Comunistă din 1921. Partidele Comuniste au luptat perseverent, în perioada dintre cele două războaie mondiale, pentru aplicarea ei. Pornind de la principiul că unitatea clasei muncitoare este principala armă în lupta împotriva burgheziei, partidele comuniste desfăşoară în prezent o activitate intensă pentru realizarea **f. u. m.** Crearea **f. u. m.** este o condiţie hotărîtoare pentru realizarea revendicărilor principale ale clasei muncitoare împotriva exploatării capitaliste, baza unirii forţelor democratice şi progresiste în f r o n t u l p o p u l a r. Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din noiembrie 1960 a subliniat marea însemnătate a unităţii de acţiune a clasei muncitoare, necesitatea înlăturării sciziunii din rîndurile sale pe scară naţională şi internaţională, pe baza unităţii de acţiune în lupta pentru menţinerea păcii, independenţei naţionale, pentru lărgirea drepturilor democratice, îmbunătăţirea condiţiilor de trai şi lărgirea drepturilor sociale ale oamenilor muncii. Problema închegării şi întăririi frontului unic al clasei muncitoare a stat în centrul atenţiei Partidului Comunist din Romînia încă de la înfiinţarea sa. Un strălucit succes l-a constituit realizarea *frontului unic de jos* al muncitorimii în timpul eroicelor lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din ianuarie-februarie 1933. Prin amploarea lor, prin rezultatele politice imediate, prin ecoul stîrnit în ţară şi în străinătate, aceste lupte au constituit o verificare a justeţii tacticii frontului unic de jos. În timpul războiului antisovietic, muncitorii comunişti şi social-democraţi din numeroase întreprinderi au desfăşurat multe acţiuni practice în front unic. Apreciindu-se în mod just forţa uriaşă pe care o reprezintă unitatea clasei muncitoare în lupta împotriva fascismului şi războiului, la 1 Mai 1944 a fost creat, din iniţiativa P.C.R. şi pe baza înţelegerii dintre P.C.R. şi P.S.D., *Frontul unic muncitoresc (F.U.M.)*. Crearea F.U.M. a dus la consolidarea forţelor proletariatului, la întărirea rolului său de conducător al maselor populare şi a creat condiţii în vederea concentrării tuturor forţelor patriotice, pe baza unei platforme comune. Aceasta prevedea: răsturnarea guvernului de dictatură fascistă al lui Antonescu, ieşirea Romîniei din războiul antisovietic, participarea Romîniei la războiul antihitlerist, înfăptuirea de reforme democratice, precum şi satisfacerea revendicărilor economice ale muncitorimii. După 23 August 1944, P.C.R. a continuat să acorde o mare atenţie întăririi unităţii de acţiune a clasei muncitoare, organizării acesteia şi creşterii rolului de hegemon al proletariatului în revoluţie. Pe baza F.U.M. a fost convocată, la 1 septembrie 1944, conferinţa delegaţilor comitetelor centrale ale P.C.R. şi P.S.D., la care s-a hotărît refacerea sindicatelor şi organizarea mişcării sindicale unite. F.U.M. a constituit coloana vertebrală a regrupării, pe baze noi, a tuturor forţelor democratice din Romînia în F r o n t u l n a ţ i o n a l d e m o c r a t şi a creat condiţii pentru lichidarea deplină a sciziunii din mişcarea noastră muncitorească.

Frost */frost/*, Robert (1874-1963), poet liric nord-american. S-a născut la San Francisco. A avut o tinereţe grea, fiind nevoit să practice diferite meserii. A debutat în 1913 cu un volum de versuri („Voinţa unui tînăr"). Dedicată aproape în întregime vieţii rustice din S.U.A., pe care o înfăţişează în culori realiste, opera sa este pătrunsă de dragoste pentru om şi viaţă. Valorificînd tradiţia versului liber whitmanian, **F.** şi-a scris poeziile într-o limbă simplă, expresivă, populară. Op. pr.: „La nord de Boston" (1914), „Interval alpin" (1916), „Pîrîul ce curge spre est" (1928), „Un arbore martor" (1942).

frotiu (HIST.), picătură de sînge, de ţesut triturat sau dintr-o cultură bacteriană întinsă în strat subţire pe o lamă de sticlă pentru a putea fi examinată la microscop.

fruct 1. (BOT.) Organ caracteristic plantelor angiosperme, care se dezvoltă din pistilul florii după fecundaţie şi care conţine în interiorul său seminţele. Pereţii **f.** (pericarpul) pot fi cărnoşi sau uscaţi. Există numeroase tipuri de **f.**, cele mai cunoscute fiind următoarele: *păstaia* (specifică plantelor din familia leguminoaselor), *capsula* (la bumbac, in, mac, bame etc.), *nucula* (la alun, cînepă etc.), *achena* (la plantele din familia compozeelor), *cariopsa* (la cereale), *baca* (strugurii, coacăza, pătlăgelele roşii, curmalele etc.), *drupa* (pruna, cireaşa, caisa, măslina etc.). **F.** provenite din concreşterea mai multor pistiluri se numesc *f. multiple* (ex. fraga, căpşuna, zmeura, mura etc.), iar cele la a căror formare iau parte şi alte părţi ale florii, care concresc cu carpelele, se numesc *f. false* (ex. drupa falsă: mărul, para, gutuia etc.; baca falsă: pepenele, dovleacul, castravetele etc.). **F.** sînt răspîndite cu ajutorul vîntului (plante a n e m o c o r e), al apei (plante h i d r o c o r e) sau al animalelor (plante z o o c o r e). Prin conţinutul lor bogat în zaharuri şi vitamine, **f.** constituie un aliment preţios pentru om. **2.** (IND. ALIMENT.) *Fructe zaharate*, produse de cofetărie obţinute din fructe (sau bucăţi de fructe) fierte în sirop de zahăr şi glucoză şi acoperite cu o crustă de zahăr. Sînt folosite în special pentru ornarea torturilor şi prăjiturilor. **3.** (CONSTR.) Înclinare, faţă de verticală, a feţei văzute a unei zidării, datorită diferenţei de grosime dintre partea inferioară şi cea superioară a acesteia. Cînd grosimea zidăriei este mai mică în partea inferioară decît în cea superioară, înclinarea se numeşte *contrafruct* şi se caracterizează prin tangenta trigonometrică a unghiului format de faţa zidăriei cu orizontala.

fructóză (BIOCHIM.), monozaharid cu funcţie cetonică. Împreună cu glucoza alcătuieşte zaharoza. Se găseşte, alături de glucoză, în flori, fructe dulci, miere şi, sub formă de polizaharid (inulina), în napi. Sin. *levuloză*.

frugivóre (lat. *frux, -gis* „fructe" şi *vorare* „a mînca"; ZOOL.), nume dat păsărilor şi mamiferelor care se hrănesc cu fructe (ex. papagalii, unii lilieci mari din regiunile tropicale, veverița etc.).

Frumkin, Aleksandr Naumovici (n. 1895), chimist sovietic, membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. Are lucrări importante în domeniul cineticii şi al mecanismului reacţiilor electrochimice, al fenomenelor electrocapilare, al absorbţiei electroliţilor şi gazelor în electrozi şi în studiul coroziunii. Ideile sale teoretice au aplicaţii în polarografie, chimia coloidală, cataliza heterogenă ş.a. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

frumósul, categorie fundamentală a esteticii. Idealismul subiectiv (Kant, neokantienii ş. a.) consideră **f.** exclusiv ca rezultat al unei reacţii a subiectului, independentă de însuşirile obiective ale realităţii. Idealismul obiectiv (Platon, Hegel) susţine că **f.** ar exista ca idee, înainte de realizarea sa concretă în natură sau în artă. Materialismul vulgar consideră frumosul ca pe o însuşire naturală analogă cu celelalte însuşiri materiale ale obiectelor, existentă în afara istoriei societăţii umane. În realitate frumosul se constituie în cadrul vieţii sociale, avînd un caracter social-istoric şi nu natural. Capacitatea de a crea şi de a percepe frumosul ia naştere în procesul practicii sociale, în primul rînd în procesul muncii, în care omul învaţă să dea obiectelor „măsura care le este inerentă" (K. Marx); această capacitate se dezvoltă ulterior mai cu seamă pe baza artei, ca formă deosebită a conştiinţei sociale, a cărei funcţie specifică o constituie însuşirea estetică a realităţii. **F.** reprezintă reflectarea în conştiinţa omului a proprietăţilor reale, materiale ale obiectelor pe care le apreciem pozitiv din punct de vedere estetic; aceste proprietăţi constituie însă numai premisele obiective ale **f.**, care se constituie ca atare numai prin valorificarea lor de către conştiinţa socială. Criteriile de apreciere estetică, concepţiile despre frumos se constituie în cursul vieţii sociale, în mod independent de voinţa indivizilor, fiind determinate în ultimă analiză de viaţa materială a societăţii; ele depăşesc, prin urmare, aprecierea subiectivă arbitrară a individului, avînd un caracter istoric şi (în societatea împărţită în clase) un caracter de clasă. **F.** are o semnificaţie socială pozitivă, situată pe drumul obiectiv, legic de dezvoltare a societăţii. În viaţa socială, **f.** este ceea ce contribuie la mersul înainte al societăţii, la făurirea omului liber, dezvoltat armonios şi multilateral.

fruntár (ARHIT.), grindă principală care mărgineşte prispa în partea de sus şi pe care se sprijină grinzile secundare ale casei.

frúnză 1. (BOT.) Organ vegetal alcătuit în general dintr-o lamă verde, numită *limb*, străbătută de nervuri, şi o codiţă cilindrică, numită *peţiol*, care se leagă de tulpină sau de ramuri printr-o parte mai lăţită, numită *teacă*. Principalele funcţiuni ale **f.** sînt: asimilaţia clorofiliană, respiraţia şi transpiraţia. Uneori **f.** îşi schimbă funcţiunile de mai sus cu altele, fapt care atrage după sine şi schimbarea formei şi a structurii ei. Astfel de **f.** se numesc metamorfozate. **F.** transformate în spini (la dracilă), în cîrcei (la mazăre), în urne de prins insecte (la unele plante carnivore), în organe florale etc. sînt **f.** metamorfozate. — *Frunze caduce*, frunze care nu trăiesc decît o singură perioadă de vegetaţie; ele apar primăvara şi cad toamna (ex. **f.** de fag, carpen, mesteacăn etc.). — *Frunze marcescente*, frunze care nu cad toamna şi care, deşi se usucă, rămîn pe ramuri şi peste iarnă (ex. **f.** de stejar). — *Frunze persistente*, frunze care nu cad la sfîrşitul perioadei de vegetaţie, ci rămîn vii mai mulţi ani (ex. **f.** de conifere). — *Frunze sesile*, frunze cărora le lipseşte peţiolul şi teaca, fiind deci reduse numai la limb, cu a cărui bază se prind de tulpină în diferite moduri (ex. la in, la micşunea etc). — *Frunze compuse*, frunze al căror limb s-a diferenţiat în mai multe segmente bine definite, fiecare cu peţiolul propriu, aşezate de o parte şi de alta a unui peţiol comun (ex. **f.** de salcîm) sau la extremitatea lui (ex. **f.** de castan sălbatic). **2.** (FITOPAT.) *Frunze de ferigă*, boală a tomatelor, produsă de un virus. Frunzele plantelor bolnave au foliolele înguste, aproape filiforme (semănînd la aspect cu frunzele de ferigă). Boala se transmite prin intermediul unei insecte *(Myzodes persicae)*. Se com-

Forme de frunze

Frunze simple: *1* aciculară (brad); *2* — liniară (grîu); *3* — lanceolată (salcie); *4* — rombică (plop); *5* — sagitată (săgeata-apei); *6* — reniformă (pochivnic). Frunze compuse: *7* trifoliată (trifoi roşu); *8* — palmată (castan sălbatic); *9* — paripenată (lintea pratului). *10* — imparipenată (salcîm); *11* — penat-sectată (cartof); *12* — bipenată (glădiţă); *13* — tripenată

bate prin smulgerea şi arderea plantelor atacate, prin distrugerea insectelor vectoare şi prin alte măsuri agrotehnice.

Frunză, Eugen (n. 1917), poet romîn. Autor al mai multor volume de versuri pătrunse de spirit cetăţenesc militant, **F.** cîntă succesele poporului nostru în construirea socialismului şi sentimentul solidarităţii internaţionale a celor ce muncesc. A realizat izbutite poeme antiimperialiste. Op.pr.: „Sub steagul vieţii" (1950), „Zile slăvite" (1952), „Liberi şi stăpîni" (1956), „Cîntece de veghe" (1959), „Cupa cu garoafe" (poezii de dragoste, 1960), „Fîntîna soarelui" (1963). Laureat al Premiului de stat.

Frunze, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Kirghize, aşezat în valea rîului Ciu, la poalele munţilor Kirghiziei. 326 000 loc. (1963). Centru al industriei constructoare de maşini (maşini agricole, maşini-unelte, electromotoare, aparate etc.). Mai există întreprinderi textile şi de confecţii, de pielărie, de mobilă, de produse din carne (un mare combinat), de produse lactate, vin, ţigări etc. Nod de comunicaţii rutiere. Centru cultural al republicii, sediul Academiei de ştiinţe a R.S.S. Kirghize; universitate şi alte institute de învăţămînt superior, operă, teatre, muzee etc.

Frunze, Mihail Vasilievici (1885—1925), militant al Partidului Comunist (bolşevic), vestit comandant de oşti, unul dintre organizatorii Armatei Roşii. În perioada războiului civil, sub conducerea lui **F.,** Armata Roşie a zdrobit, pe rînd, armatele lui Kolceak şi Vranghel. În 1924 a fost ales membru supleant al Biroului Politic al C.C. al partidului. A fost şef al statului-major al Armatei Roşii şi al Academiei militare în 1924, iar în 1925 preşedinte al Consiliului militar-revoluţionar al U.R.S.S. şi comisar al poporului pentru problemele militare şi maritime. **F.** a fost un teoretician militar de seamă.

ftalat dibutilic (CHIM.), $C_6H_4(CO-O-C_4H_9)_2$. Ester al acidului ftalic cu butanolul. Este un lichid uleios care are o tensiune de vapori foarte mică şi care este utilizat mult ca plastifiant în industria materialelor plastice. În ţara noastră se produce la fabrica „Solventul" din Timişoara. Se mai numeşte *dibutilftalat.*

Vedere din Frunze

ftaleíne (CHIM.), clasă de combinaţii organice, obţinută prin condensarea anhidridei ftalice cu fenoli. **F.** sînt utilizate ca indicatori în acidimetrie şi în medicină, ca laxativ (ex. fenolftaleina).

ftálic, *acid* ~ (CHIM.), $C_6H_4(COOH)_2$. Acid organic bibazic care are grupările carboxilice vecine grefate pe un nucleu benzenic; se obţine industrial prin oxidarea naftalinei sau a ortoxilenului. Este un produs care se fabrică în mari cantităţi, avînd multiple întrebuinţări în industria maselor plastice, a coloranţilor şi mai ales pentru fabricarea plastifianţilor. În ţara noastră se produce prin oxidarea naftalinei la fabrica „Solventul" din Timişoara.

ftizíe (gr. *phthisis* „distrugere"; MED.), denumire utilizată pentru tuberculoza pulmonară sub formă acută, cronică, galopantă etc. V. şi t u b e r c u l o z ă.

ftiziologíe (gr. *phthisis* „distrugere" şi *logos* „ştiinţă"; MED.), ramură a ştiinţelor medicale care se ocupă cu studiul tuberculozei. V. şi t u b e r c u l o z ă.

Fuchs, Theodor (1878—1953), pianist, compozitor, critic muzical şi pedagog romîn. A studiat la Conservatorul din Bucureşti şi la Viena. A scris opere, balete, simfonii, concerte, coruri, piese instrumentale (rapsodii pentru pian, sonate) şi vocale cu acompaniament de pian etc. A fost acompaniatorul preferat al lui G. Enescu pentru muzica de cameră, participînd de asemenea la concertele unor mari solişti străini care ne-au vizitat ţara. Autor de lucrări didactice.

Fučík *[fúcic]*, Julius (1903—1943), scriitor, ziarist şi critic literar marxist ceh. Erou naţional al Cehoslovaciei. S-a născut la Praga dintr-o familie de muncitori. În 1921 a devenit membru al Partidului Comunist din Cehoslovacia. Între anii 1920 şi 1930 a colaborat la ziarele şi revistele comuniste. Fucik este autorul unor valoroase studii de critică literară despre scriitorii progresişti cehi din sec. al XIX-lea. Membru al C.C. al Partidului Comunist din Cehoslovacia din 1941, a fost arestat de Gestapo în 1942. În închisoare, înainte de executarea sa de către fascişti, Fucik a scris nemuritoarea sa operă „Reportaj cu ştreangul de gît" (1943, ult. trad. rom. 1960), pătrunsă de dragostea pentru oameni şi încrederea în victoria comunismului.

Ziua de 8 septembrie, data cînd a fost ucis **F.**, a fost desemnată de Congresul al IV-lea al Organizației internaționale a ziariștilor (în 1958,

J. Fucik

la București) drept „Ziua solidarității internaționale a ziariștilor". Premiul internațional al păcii (post-mortem, 1950).

Fucini, Renato (1843—1921), scriitor italian. Ca prozator, **F.** a zugrăvit condițiile de viață mizere ale populației din sudul Italiei („Neapole privit cu ochi lucizi", 1878) și a înfățișat cu duioșie figuri și întîmplări din lumea satelor toscane („Veghile lui Neri", 1884). A scris sonete în dialectul pizan („Poezii", 1872).

Fuciou, oraș în R.P. Chineză, reședința provinciei Fuțean, port fluvial pe Mințean. 616 000 loc. (1957). Industrie a construcțiilor navale, a lemnului, textilă și alimentară. Universitate. Numeroase monumente arhitectonice (pagode, temple).

fucoíde (GEOL.), urme alungite, uneori ramificate, care se observă pe suprafața sau în interiorul stratelor. S-a stabilit că cea mai mare parte dintre ele reprezintă urme ale deplasării viermilor care se hrăneau cu mîlul de pe fundul bazinelor de sedimentare, iar o parte sînt impresiuni de alge. **F.** se întîlnesc în R.P.R. în special în depozitele de fliș din Carpați.

fucsínă (CHIM.), materie colorantă bazică din clasa trifenilmetanului, puțin utilizată astăzi, care colorează direct în roșu-intens lîna și mătasea, iar bumbacul cu mordant de tanin. Se folosește și în histologie, pentru colorarea preparatelor destinate examinării la microscop. Se mai numește și *rozanilină*.

fuegiéni, denumire generală dată populației băștinașe din extremitatea sudică a Americii de Sud (Țara de Foc), constituită din trei grupe: óna, alacaluf și yámana. La data pătrunderii coloniștilor din Argentina și Chile în Țara de Foc, **f.** se ocupau cu vînătoarea și cu pescuitul, trăind în condiții foarte primitive. Ulterior au fost aproape complet exterminați. În prezent mai există doar cîteva zeci, care lucrează ca argați și păstori.

Fuerteventura, insulă în Oceanul Atlantic, în arhipelagul Canarelor (posesiune spaniolă). Suprafața: 1731 km². Populația: 13 170 loc. (1956). Centrul administrativ: *Puerto de Cabras*. Relief deluros. Culturi de cereale și plante furajere, creșterea vitelor.

fugáci (ZOOL.; *Calidris*), nume dat mai multor specii de păsări migratoare din ordinul caradriiformelor, de mărimea unui porumbel; au picioare lungi și fug repede pe pămînt. În timpul migrațiunilor (primăvara și toamna), **f.** poposesc și în țara noastră pentru cîteva luni; trăiesc pe malul apelor.

fugacitáte (CHIM.), presiune corectată la care gazul real posedă aceleași proprietăți cu ale gazului ideal. Se definește ca produsul dintre presiunea gazului și un factor corectiv (numit factor de **f.**). La presiuni mici, fugacitatea se identifică cu presiunea.

fugásă (MILIT.) **1.** Încărcătură mare de exploziv îngropată în pămînt sau instalată sub apă în scopul nimicirii forței vii și a distrugerii tehnicii de luptă a inamicului. **2.** Recipient încărcat cu substanțe toxice de luptă, substanțe radioactive de luptă sau amestec incendiar. Este folosită în sistemul de baraje pentru infectarea aerului, terenului, obiectelor și forței vii sau pentru incendierea diferitelor obiective. Conținutul este împrăștiat prin explozie.

fugáto, termen italian denumind un episod într-o lucrare muzicală scris în stil de fugă, constînd din dezvoltarea unui subiect prin procedee de imitație. Uneori poate fi și piesă independentă.

fúgă[1] (it. *fuga*, din lat. *fuga* „urmărire"), lucrare polifonică (pentru mai multe voci), constînd din expunerea imitativă a una, două sau, mai rar, trei teme (denumite subiecte), după un plan tonal-armonic precis. După numărul temelor și după numărul vocilor, se deosebesc mai multe feluri de **f.** O **f.** are trei secțiuni: *expoziția, dezvoltarea, concluzia*, separate de *interludii*. A apărut pe baza formelor polifonice anterioare (canzone, ricercar, motet) și a căpătat o mare importanță în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, în creația lui Bach și Händel. Este întîlnită și în muzica contemporană. **F.** se folosește ca formă a unei lucrări de sine stătătoare sau ca o parte dintr-un ciclu instrumental:

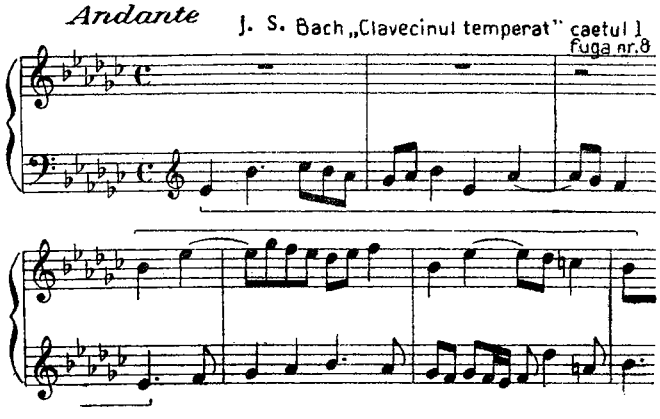

preludiu-fugă, suită, sonată, simfonie, variaţiuni etc. şi în lucrările vocal-simfonice: cantate, oratorii, misse.

fúgă[2] (MINE), înclinare a montanţilor (cu 8—10° spre axa galeriei) unei armături sau a unui cadru trapezoidal dintr-o galerie.

Fugger *[fúgər]*, casă comercială şi bancară germană, din Augsburg, care a avut în sec. XV—XVII un rol important în comerţul şi finanţele internaţionale. Reprezentanţi de frunte ai casei **F.** au fost Hans **F.**, întemeietorul ei, Jakob I şi Jakob al II-lea cel Bogat şi Anton **F.** Această casă comercială a sprijinit financiar pe Habsburgi (de la care a primit dreptul de a exploata zăcămintele de aramă şi de argint din Tirol şi Ungaria şi minele de mercur din Spania), pe papi şi pe alţi principi.

fugirea şinelor (C.F.), deplasarea longitudinală a şinelor care alcătuiesc o cale ferată, datorită unor cauze multiple de circulaţie şi de întreţinere a căii. Deplasarea şinelor pe plăcile de reazem se constată atît prin închiderea rosturilor de dilataţie (lăsate la montarea căii) cît şi prin deplasarea însăşi a joantelor pe plăcile lor de reazem. Pentru a împiedica **f. ş.** se montează pe şine o serie de piese metalice, denumite dispozitive contra fugirii căii, care sînt caracteristice pentru fiecare tip de şină. **F. ş.** este mai accentuată la liniile de cale ferată cu declivităţi mari, precum şi pe porţiunile de linii la intrarea şi ieşirea din staţii.

fuiór (IND. TEXT.), mănunchi de fibre liberiene paralelizate, obţinute după melităre.

Fuji Yama *[fúgi]*, vulcan activ în Japonia, situat în insula Honshu, la 90 km vest-sud-vest de Tokio. Înălţimea: 3 776 m (cea mai mare altitudine din Japonia). Ultima erupţie a avut loc în 1707—1708. Zece luni pe an vîrful vulcanului este acoperit cu zăpadă. Este situat într-o regiune declarată rezervaţie naturală şi considerat munte sfînt. **F. Y.** a fost una dintre principalele teme tradiţionale în pictura şi grafica japoneză.

Fukuoka, oraş în Japonia, situat în insula Kyushu, port la strîmtoarea Tsushima, centru administrativ şi economic. 690 000 loc. (1961). Industrie siderurgică, textilă, de utilaj electric şi a cauciucului. În împrejurimi se găsesc zăcăminte de huilă. Universitate.

fulár (IND. TEXT.), maşină pentru impregnarea ţesăturilor

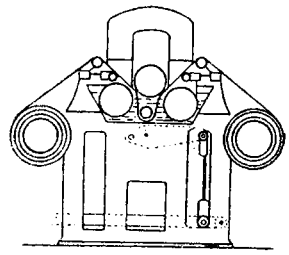

Fular

cu diferite soluţii (de apretare, de vopsire etc.).

fuláre (TEHN.), mişcare neregulată a unei roţi care, o dată cu mişcarea de rotaţie, are şi o mişcare pendulară faţă de un plan perpendicular pe axa de rotaţie.

Fulda, abaţie benedictină în Germania, fondată în anul 744, care s-a transformat, în sec. al IX-lea, în unul dintre cele mai importante centre catolice din Germania medievală. **F.** este cunoscută prin renumita sa şcoală, unde s-au format învăţaţii Einhard, Hraban Maurul şi alţii.

fuléu (ZOOTEHN.), spaţiu parcurs de un cal în timpul unui pas, marcat prin două urme succesive ale aceluiaşi picior.

fulg (ZOOTEHN.), categorie de pene la păsări, mijlocii ca mărime, caracterizate prin faptul că au jumătate din lamă pufoasă. O categorie specială de **f.** sînt lanţetele de pe gît, care au luciu mai intens şi o formă caracteristică (lanceolată).

Fulger

fulger, fenomen atmosferic care constă într-o descărcare electrică luminoasă, produsă între nori sau în interiorul unui nor. După aspectul exterior, există **f.** liniare, plate (difuze), sferice şi perlate.

fulgi (METAL.), crăpături fine cu orientări variate care apar în unele oţeluri aliate, provocate de degajarea bruscă a hidrogenului din metal în timpul răcirii rapide a lingourilor sau a pieselor mari forjate. În spărtură, aceste crăpături apar sub forma unor pete lucioase, de unde numele de **f.**

fulgi de ovăz (IND. ALIMENT.), crupe laminate obţinute din boabe de ovăz decorticate şi supuse unui tratament hidrotermic. Este un produs dietetic, cu mare valoare nutritivă, folosit mai ales în alimentaţia copiilor.

fulgurít (GEOL.), corp tubular care ia naştere în urma topirii rocilor sub acţiunea trăsnetelor. În R.P.R., **f.** se găsesc uneori pe crestele munţilor.

Fullarton *[fúla:tən]*, John (1780—1849), economist burghez englez, specialist în probleme de credit şi circulaţie băneas-că. A făcut unele constatări adevărate în critica adresată *teoriei cantitative* a b a n i l o r. **F.** nu a reuşit însă să formuleze legi juste ale circulaţiei monetare, deoarece nu a descoperit pînă la capăt natura reală a banilor. El nu a înţeles de asemenea diferenţa dintre natura banilor şi a capitalului, confundînd cererea de bani, ca mijloc de plată, cu cererea de capital şi înlocuind deosebirea dintre circulaţia banilor ca mijloc de circulaţie şi mijloc de plată prin deosebirea dintre „circulaţie" şi „capital". K. Marx l-a considerat pe **F.** printre cei mai buni economişti burghezi, dar a şi criticat concepţiile lui confuze asupra naturii banilor, a diferitelor funcţii ale monedei, asupra capitalului etc.

Fulton *[fúltən]*, John Farquher (1899—1960), fiziolog american, autor a numeroase lucrări privitoare la pigmentul sanguin al nevertebratelor, la fiziologia ţesutului contractil, la proiecţiile vegetative pe scoarţa cerebrală etc.

Fulton *[fúltən]*, Robert (1765—1815), inventator american. Din 1786 a studiat în Anglia, unde a obținut mai multe patente de invenții. În 1797

R. Fulton

s-a stabilit la Paris, unde a construit și a experimentat cu succes submarinul „Nautilus". În 1803 a construit și a experimentat pe Sena primul vas acționat cu un motor cu abur. Nefiind sprijinit de guvernele francez și englez s-a înapoiat în America, unde, în 1807, a construit nava „Clermont", cu un motor de 20 CP, cu care a realizat în același an prima cursă pe rîul Hudson.

fum (CHIM.), aerosol în care faza dispersă solidă este formată din particule (combustibil nears, funingine, cenușă) de dimensiuni mici, iar faza continuă din gaze de ardere, aer etc. Se prezintă sub forma unui nor cenușiu sau negru. Separarea fazelor se face în diferite aparate și instalații (cicloane, filtre electrostatice etc.), pentru recuperarea materialului respectiv sau pentru a preveni răspîndirea **f.** în atmosferă.

fumagină (FITOPAT.), boală provocată de ciuperca *Apiosporium salicinum* la diferite plante (pomi fructiferi, arbori de pădure etc.). Pe organele atacate, **f.** apare ca un înveliș prăfos, negru, asemănător cu funinginea. Se combate prin stropiri cu zeamă bordeleză și prin combaterea coccidelor care răspîndesc boala.

fumáric, *acid* ~ (BIOCHIM.), acid organic bibazic nesaturat, cu patru atomi de carbon. Apare ca produs intermediar în metabolismul glucidelor și acizilor grași. Se folosește în industrie la prepararea unor vopsele și rășini sintetice.

fumaróle (GEOL.), degajări de gaze cu temperatură ridicată (peste 200°C) în timpul activității vulcanilor. În compoziția **f.** intră hidrogenul, clorul, azotul, oxigenul, oxizii carbonului, metanul și vapori de sulf, de acid clorhidric, de acid fluorhidric ș.a.

fumărit, dare în sec. al XVII-lea, în Țara Românească, pe clădirea fiecărei prăvălii și pe așezările pescarilor din bălțile Dunării. Introdusă în Moldova de Vasile Lupu, darea se încasa pe casa fiecărui contribuabil, iar în vremea lui Mihai Racoviță pentru fiecare coș de fum. În sec. al XVIII-lea, **f.** și v ă c ă r i t u l au fost înlocuite cu a j u t o r i n ț a.

fumigánt (CHIM.), substanță toxică, care, în stare gazoasă sau prin dispersare fină în aer, este utilizată pentru deparazitare sau pentru combaterea dăunătorilor animali dintr-un spațiu închis (locuințe, depozite, vagoane). Formolul, clorul, bioxidul de sulf, cloropicrina etc. sînt **f.**

fumigáție (MED.), tratament care se efectuează prin expunerea unei regiuni a corpului la fumul produs prin arderea unor substanțe terapeutice (ex. **f.** sulfuroasă, **f.** mercurială). **F.** se practică uneori și pentru dezinfecția sau dezinsecția unor încăperi (ex. **f.** cu acid sulfuros).

fumigén (CHIM.; despre unele substanțe), care, în contact cu aerul (cu umezeala din aer) sau prin aprindere, produce fum abundent sau ceață (ex. acid **f.**, $ClSO_3H$, lumînări **f.**).

fumivór (TEHN.), dispozitiv montat la unele focare de cazan (în special la locomotivele care ard combustibil solid), pentru îmbunătățirea arderii, prin introducerea unei cantități suplimentare de aer care provoacă arderea completă a gazelor și a particulelor de carbon nears antrenate de acestea. **F.** elimină formarea funinginii și depunerea acesteia pe pereții țevilor, ceea ce ar împiedica transmiterea căldurii la apa din cazan.

fumizáre 1. (CHIM.) Acțiune de producere a fumului artificial, cu ajutorul substanțelor chimice, în aparate speciale. **2.** (MILIT.) Acoperire cu fum sau cu ceață artificială a unui obiectiv în scopul m a s c ă r i i lui. Se execută cu ajutorul grenadelor, lumînărilor, proiectilelor și bombelor fumigene, al aparatelor și mașinilor speciale.

fúnctor (lat. *functus*, de la *fungi* „a îndeplini un rol"; LOG.), expresie care determină altă expresie. Astfel expresia „frumos" determină, în expresia „timp frumos", expresia „timp". Expresia determinată (în exemplul dat expresia „timp") se numește *argumentul functorului*. În propoziția „Maria cîntă la pian", „Maria" și „pian" sînt argumentele **f.** „a cînta la". Studiul functorilor este important, deoarece aceștia reprezintă legăturile logice (implicatorul, negatorul, disjunctorul etc.), care sînt elemente determinante ale formei logice. O importanță deosebită prezintă functorii logicii propozițiilor, care au drept argumente numai propoziții și forme propoziționale (funcții propoziționale). De exemplu, implicatorul sau disjunctorul, functori determinanți ai implicației sau disjuncției, au drept argumente propoziții care, legate prin respectivul **f.**, dau naștere la noi propoziții, la rîndul lor adevărate sau false, în funcție de adevărul sau falsul propozițiilor componente. Sin. *operator logic*.

funcție 1. (FIZIOL.; folosit și în forma *funcțiune*) Manifestare a activității organismelor vii (animale și plante), specifică unui organ, unui țesut, unui aparat etc. **F.** este totdeauna în strînsă corelație cu structura organului sau aparatului care o îndeplinește; pe de altă parte, atît structura cît și **f.** sînt în corelație cu nevoile organismului, determinate de condițiile de mediu. **F.** se grupează în următoarele categorii: *f. de nutriție* (sau *vegetative*), prin care substanțele necesare vieții sînt aduse la celule, iar cele dăunătoare sînt eliminate (digestia, respirația, circulația, metabolismul, secreția internă, excreția); *f. de relație*, prin care organismul

este pus în contact cu mediul extern (recepția excitanților, mișcarea, apărarea, iar la animale și coordonarea nervoasă etc.); *f. de reproducere*, prin care se asigură perpetuarea speciei (formarea gameților, unirea lor etc.). Primele două categorii de **f.** sînt coordonate și corelate la animale prin intermediul sistemului nervos. Studiul **f.** organismului constituie obiectul f i z i o l o g i e i. **2.** (MAT.) Corespondență între elementele unei mulțimi X și elementele unei mulțimi Y. Dacă notăm legea de corespondență prin f, iar prin x un element din X, elementul din Y care corespunde prin această lege lui x se notează $f(x)$, sau f_x (notația indicială); $f(x)$ este, prin definiție, valoarea **f.** pentru elementul x. Mulțimea X este „domeniul de definiție" al **f.**, iar mulțimea Y „mulțimea valorilor" (se mai numește și *codomeniu*). Elementul x din X este, prin definiție, *variabila independentă* sau *argumentul* funcției. În definiția dată nu este necesar să se specifice nimic relativ la natura elementelor mulțimilor X sau Y. Acest lucru conferă o mare generalitate noțiunii de **f.**, fundamentală în matematică. Dacă Y este mulțimea numerelor reale sau complexe, **f.** este prin definiție o **f.** numerică (reală sau complexă). Se mai numește *aplicație*. — *F. analitică (de o variabilă)*, funcție numerică (reală sau complexă) de variabilă x (reală sau complexă) a cărei valoare, în vecinătatea fiecărui punct x_0 aparținînd unui domeniu, este dată de suma seriei $\sum_{n=0}^{\infty} A_n(x-x_0)^n$, convergentă în vecinătatea considerată. *F.a.* în general, și în particular cele de o variabilă complexă, au numeroase și importante aplicații în matematică și în mecanică. — *F. meromorfă (în domeniul D)*, funcție $f(z)$, de variabilă complexă $z = x + iy$, uniformă într-un domeniu D, dar putînd lua eventual, în unele puncte din D și valoarea ∞, dacă în vecinătatea oricărui punct $z_0 \in D$ ea este reprezentată printr-o serie de tipul: $\sum_{n=\mu}^{\infty} c_n(z-z_0)^n$, unde μ este un întreg oarecare ($\mu \gtrless 0$). — *F. monogenă (într-un punct $z_0 \in D$)*, funcție $f(z)$, de variabilă complexă $z = x + iy$, care are derivată în z_0. Dacă funcția este monogenă în orice punct din domeniul D, spunem că funcția $f(z)$ este monogenă în D. O funcție $f(z)$ definită în mod univoc și continuă într-un domeniu D oarecare are o derivată în $z = z_0 \in D$ dacă, oricum ar tinde z către z_0 în D, raportul $\frac{f(z)-f(z_0)}{z-z_0}$ tinde către o limită finită, bine determinată (depinzînd ca atare numai de z și de z_0). Numim această limită $f'(z_0)$ derivata funcției $f(z)$ în punctul z_0. — *F. olomorfă (în domeniul D)*, funcție $f(z)$, de variabilă complexă $z = x + iy$, definită în mod univoc în fiecare punct din domeniul D dacă în jurul fiecărui punct $z_0 \in D$ ea poate fi reprezentată printr-o serie taylorian; adică, dacă avem pentru orice $z_0 \in D$, $f(z) = \sum_{n=0}^{\infty} c_n (z-z_0)^n$ într-un cerc cu centrul în z_0. — *F. omografică*, funcția $\frac{ax+b}{cx+d}$, în care a,b,c și d sînt constante. *F. o.* definește pe o dreaptă o transformare omografică. V. și o m o g r a f i e. — *F. periodică*, funcție $f(x)$ pentru care avem $f(x) = f(x + k)$, oricare ar fi x, k fiind o constantă, care poartă numele de perioada funcției. De ex. $\sin x = \sin(x + 2k\pi)$. — *F. armonică*, funcție de variabilele reale $x_1, x_2, \ldots, x_n$, admițînd derivate parțiale continue de primul și al doilea ordin și satisfăcînd ecuația lui Laplace: $\frac{\partial^2 z}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2 z}{\partial x_2^2} + \ldots + \frac{\partial^2 z}{\partial x_n^2} = 0$. *F. a.* au numeroase aplicații în matematicile pure și aplicate. — *F. compusă*, funcție $\varphi(x) = g[f(x)]$, obținută prin compunerea (suprapunerea) funcțiilor f și g. Se mai numește *compusa funcțiilor f și g*. În tratatele mai vechi se întîlnește cuvîntul „funcție de funcție" pentru funcțiile care rezultă din compunerea a două funcții numerice de cîte o variabilă numerică. Această denumire este susceptibilă însă de confuzii, și de aceea, o dată cu dezvoltarea analizei funcționale, a fost părăsită. — *F. continuă* **a)** *Funcție continuă într-un punct a*, funcție $f(x)$ ale cărei valori în vecinătatea unui punct a diferă de $f(a)$ oricît de puțin dorim, dacă această vecinătate este destul de mică, cu alte cuvinte **f.** este continuă dacă și numai dacă limita către care tinde funcția $f(x)$ într-un punct a cînd x tinde către a este $f(a)$. **b)** *Funcție continuă într-un interval*, funcție $f(x)$ continuă în fiecare punct al intervalului. — *F. biunivocă*, funcție f definită pe mulțimea X și cu valori în mulțimea Y, cînd pentru două argumente diferite **f.** ia valori diferite. — *F. derivabilă (într-un punct x)*, funcție (f), de o variabilă reală, pentru care raportul $\frac{f(x+h)-f(x)}{h}$ are o limită unică și finită cînd h (creșterea variabilei independente) tinde către zero. Limita acestui raport se numește derivata funcției f în punctul x_0. — *F. diferențiabilă*, funcția f de n variabile ($n \geqslant 1$), $x_1, x_2, \ldots, x_n$, pentru care există o formă liniară $df(x_1, \ldots, x_n; h_1, \ldots, h_n) = A_1h_1 + A_2h_2 + \ldots + A_nh_n$, cu coeficienții depinzînd de $x_1, x_2, \ldots, x_n$, astfel încît

$$\lim_{h\to 0} \frac{f(x_1+h_1, \ldots, x_n+h_n) - f(x_1, \ldots, x_n) - df(x_1, \ldots, x_n; h_1, \ldots, h_n)}{\sqrt{\sum_{i=1}^{n} h_i}} = 0.$$

Funcția $f(x_1, \ldots, x_n) = x_k$ este diferențiabilă și avem $df(x_1, \ldots, x_n; h_1, \ldots, h_n) = dx_k = h_k$. De aceea, în cazul

general al unei *f. d.*, forma liniară precedentă se scrie, omițînd argumentele, $df = A_1dx_1 + A_2dx_2 + \ldots + A_ndx_n$. Forma df se numește *diferențiala* funcției f. Se demonstrează că coeficienții $A_1, \ldots, A_n$ sînt derivatele parțiale ale lui f în raport cu $x_1, \ldots, x_n$. — *F. crescătoare*, funcție $f(x)$ pentru care avem $f(x_1) < f(x_2)$, dacă $x_1 < x_2$. — *F. necrescătoare*, funcția $f(x)$ (în domeniul de definiție), unde x este o variabilă reală dacă pentru oricare $x_1 \leqslant x_2$ avem $f(x_1) \geqslant f(x_2)$. — *F. descrescătoare*, funcție $f(x)$ pentru care avem $f(x_1) > f(x_2)$ dacă $x_1 < x_2$. — *F. nedescrescătoare*, funcție $f(x)$ (în domeniul de definiție), unde x este o variabilă reală dacă pentru oricare $x_1 \leqslant x_2$ avem $f(x_1) \leqslant f(x_2)$. — *F. inversă*, funcție dedusă dintr-o funcție f, care aplică o mulțime X pe o mulțime Y, prin ecuația $f(x) = y$, în cazul în care această ecuație are, pentru fiecare y din Y, o singură soluție x din X. Se notează $f^{-1}(y)$; ex., dacă $f(x) = 2x$ pentru orice x pozitiv, atunci $f^{-1}(y) = \frac{y}{2}$. — *Funcție explicită*, funcție pentru care corespondența între valoarea y a **f.** pentru variabilele independente $x_1, x_2, \ldots, x_n$ este dată printr-o relație de forma $y = f(x_1, x_2, \ldots, x_n)$. — *F. implicită*, funcție definită printr-una sau mai multe ecuații în care apar mai multe variabile decît numărul ecuațiilor (ex. relația $y \sin x \sin y = 1$ definește pe y ca *f. i.* de x). — *F. exponențială*, funcție definită prin relația a^x, în care a este un număr real pozitiv dat, iar x este variabila independentă (ex. e^x, în care e este baza logaritmilor naturali). — *F. logaritmică*, funcție inversă funcției exponențiale, definită în intervalul $(0, +\infty)$. Se notează $y = \log_a x$ și reprezintă logaritmul numărului x în baza a. — *F. simetrică*, funcție care nu se schimbă cînd se permută variabilele $\left(\text{ex. } \frac{1}{x} + \frac{1}{y}\right)$. — *F. gamma*, funcție definită prin relația $\Gamma(p) = \int_0^\infty x^{p-1}e^{-x}dx$, în care e este baza logaritmilor neperieni și p este un număr real. Cînd p este un număr întreg, avem $\Gamma(p+1) = p! = 1 \cdot 2 \cdot 3 \ldots p$. Funcția $\Gamma(p)$ a fost considerată pentru prima oară de L. Euler. Se aplică în teoria funcțiilor de variabilă complexă, în fizica matematică, în teoria numerelor etc. — *F. convexă*, funcție numerică reală de o variabilă reală, al cărei grafic pentru orice interval este totdeauna situat sub coarda care unește extremitățile graficului dacă nu coincide cu această coardă (ex. funcția e^x este convexă în orice interval; funcția $\sin x$ este convexă în intervalul $[\pi, 2\pi]$). — *F. concavă*, funcție f dacă $-f$ este convexă (ex. funcția $\sin x$ este concavă în intervalul $[0, \pi]$). — *F. de mulțime*, lege prin care fiecărei mulțimi dintr-o familie dată îi corespunde un număr. Dacă E este o astfel de mulțime și f este funcție, $f(E)$ este, prin definiție, valoarea funcției f pentru mulțimea E. — *F. vectorială*, funcție ale cărei valori sînt reprezentate prin vectori (ex., în cinematică, viteza unui mobil care se mișcă pe un cerc este o *f. v.* de timp). — *Funcții impare*, funcții numerice reale, de o variabilă reală, care iau valori egale și de semn contrar pentru două valori egale și de semn contrar ale variabilei, de ex. $\sin(-x) = -\sin x$. În general, $f(-x) = -f(x)$. — *Funcții pare*, funcții care iau valori egale pentru două valori egale și de semn contrar ale variabilei (ex. $\cos(-x) = \cos x$; $(-x)^4 = x^4$). În general $f(-x) = f(x)$. — *Funcții trigonometrice*, funcții notate prin $\sin x$, $\cos x$, $\operatorname{tg} x$, $\operatorname{ctg} x$, $\sec x$, $\operatorname{cosec} x$. Între *f. t.* există relațiile: $\operatorname{tg} x = \frac{\sin x}{\cos x}$, $\operatorname{ctg} x = \frac{\cos x}{\sin x}$, $\sec x = \frac{1}{\cos x}$, $\operatorname{cosec} x = \frac{-1}{\sin x}$; *f. t.* stau la baza studiului trigonometriei. Se mai numesc *linii trigonometrice*. — *Funcții trigonometrice inverse*, funcții inverse ale funcțiilor trigonometrice clasice: $\sin x$, $\cos x$, $\operatorname{tg} x$, $\operatorname{ctg} x$, $\sec x$, $\operatorname{cosec} x$. Ele se notează prin $\operatorname{arc\,sin} x$, $\operatorname{arc\,cos} x$, $\operatorname{arc\,tg} x$, $\operatorname{arc\,ctg} x$, $\operatorname{arc\,sec} x$, $\operatorname{arc\,cosec} x$, și sînt definite în intervalele

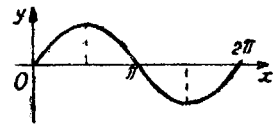

Si..usoidă

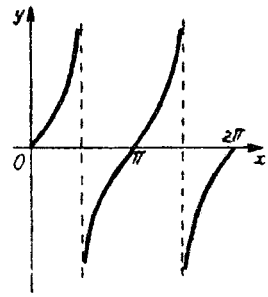

Tangentoidă

în care funcțiile directe respective sînt crescătoare sau descrescătoare. *F. t. i.* reprezintă arcul al cărui sinus, cosinus, secantă etc. este x (ex. *arc sin x* este arcul al cărui sinus este x). — *Funcții hiperbolice*, funcții definite prin relațiile $\operatorname{sh} x = \frac{e^x - e^{-x}}{2}$, $\operatorname{ch} x = \frac{e^x + e^{-x}}{2}$, purtînd, respectiv, numele de *sinus hiperbolic de x* și *cosinus hiperbolic de x*. Celelalte *f. h.* sînt definite prin relațiile: $\operatorname{th} x = \frac{\operatorname{sh} x}{\operatorname{ch} x}$, $\operatorname{cot} \operatorname{h} x = \frac{\operatorname{ch} x}{\operatorname{sh} x}$, $\operatorname{sec} \operatorname{h} x = \frac{1}{\operatorname{ch} x}$, $\operatorname{cosec} \operatorname{h} x = \frac{-1}{\operatorname{sh} x}$. — *Funcții biometrice*, funcții care măsoară viața omenească în mod probabilistic. Dintre *f. b.* mai importante menționăm: probabilitatea de viață P_x, reprezentînd probabilitatea ca o persoană de x ani să fie în viață la împlinirea vîrstei de $(x+1)$ ani; viața medie e_x, reprezentînd valoarea medie a numărului de ani pe care îi mai are de trăit

o persoană de x ani. **3.** (FIZ.) *Funcție de undă*, funcția ψ, soluție a ecuației lui Schrödinger cu proprietatea de a fi, împreună cu prima ei derivată, finită, continuă și univocă în tot spațiul și nulă la infinit. *F. de u.* caracterizează starea fizică a unui sistem în mecanica cuantică. Funcția ψ nu este o mărime măsurabilă, însă cu ea se poate calcula probabilitatea de a găsi particula ce se mișcă în anumite condiții fizice în diferite stări. Astfel, din funcțiile de undă ale electronului care se mișcă în cîmpul electric al protonului, putem calcula probabilitatea de a găsi electronul cu o valoare posibilă pentru energia sa în diferitele regiuni ale spațiului. Comportarea descrisă cu ajutorul *f. de u.* reprezintă manifestarea dualismului undă-corpuscul în proprietățile particulelor elementare. Interpretarea fizică (statistică) a *f. de u.* a fost dată de M. Born. **4.** (CHIM.) *Funcție chimică*, totalitatea substanțelor organice în a căror moleculă se află aceeași grupare funcțională (ex. alcooli, amine, acizi, nitroderivați, aldehide etc.). **5.** (LOG.) *Funcție de adevăr*, propoziție compusă a cărei valoare de adevăr depinde exclusiv de valoarea de adevăr a propozițiilor care o compun. Astfel, adevărul unei conjuncții, disjuncții, implicații etc. depinde exclusiv de valoarea de adevăr a propozițiilor componente (ex. propoziția compusă „Aceste mere sînt roșii și gustoase" este adevărată numai dacă este adevărată atît propoziția „Merele sînt roșii" cît și propoziția „Merele sînt gustoase"). *F. de a.* este o noțiune de bază a logicii moderne. — *Funcție propozițională*, enunț care cuprinde una sau mai multe variabile libere; prin înlocuirea acestora cu constante din domeniul lor de valori, *f. p.* se transformă în propoziție propriu-zisă (ex. *f. p.* „X este om" se poate transforma în propoziția propriu-zisă „Ion este om"). Expresia de „funcție propozițională" a fost introdusă de Bertrand Russell în „Principia Mathematica". În terminologia mai modernă există tendința de a se înlocui această expresie prin expresia „formă propozițională", care exclude posibilitatea confundării ei cu **f.** propriu-zisă din matematică. **6.** (LINGV.; folosit și în forma *funcțiune*) Rolul sintactic pe care îl îndeplinește un cuvînt într-o propoziție.

funcțională (MAT.), extindere a noțiunii de funcție numerică pentru cazul cînd argumentul este dat de elementele unei mulțimi de funcții. O **f.** este un mod de a face să corespundă fiecărei funcții dintr-o anumită clasă cîte un număr (ex. $\int_a^b f(x)\cos x\,dx$, în care $f(x)$ este o funcție continuă pe (a, b)). Studiul **f.**, numit analiză funcțională, are numeroase aplicații în matematici.

funcționalism, unul dintre curentele din arhitectura sec. al XX-lea, răspîndit în special în Germania și apoi în celelalte țări din Europa și din America. Adepții **f.** considerau că în arhitectura unei construcții trebuie să apară corespondența strînsă dintre aceasta și procesele de producție sau de viață care se desfășoară în cadrul ei (funcția, finalitatea), corespondență ce se poate obține cu ajutorul tehnicii și industriei de construcții contemporane. **F.** a introdus noi idei constructive și de planificare: secții de locuit și cvartale de locuințe-tip etc., însă teza teoretică a **f.** că forma este determinată de funcție duce, prin exagerare, la schematism și la soluții arhitecturale lipsite de expresivitate, la ignorarea tradițiilor naționale și a condițiilor locale.

funcționár a) (În capitalism) Salariat care ocupă o funcție în serviciul de stat sau îndeplinește o activitate cu caracter administrativ ori tehnic în serviciul particular. **b)** (În socialism) Angajat care face parte din personalul tehnic-administrativ al unei organizații socialiste. În țările socialiste **f.** au din punct de vedere juridic aceeași situație ca muncitorii, situație reglementată, la fel ca la ceilalți angajați, de legislația muncii.

fundál 1. (ARTE PLAST.) Fond al unei lucrări picturale sau sculpturale, format din elemente de peisaj, de decor, de culoare, care scoate în relief subiectul principal al compoziției. **2.** (TEATRU) Planul de fund al scenei în care este așezat decorul.

fundáție 1. (CONSTR.) Partea de construcție care face legătura între ansamblul unei lucrări (clădire, pod etc.) și pămîntul pe care se reazemă aceasta. Ea transmite pămîntului toate încărcările construcției. Se execută în mod curent din beton simplu sau beton armat. **2.** (TEHN.) Ansamblu al

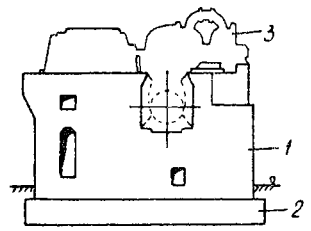

Fundație de mașină
1 — blocul fundației; *2* — radier; *3* — grup turbogenerator

elementelor de construcție care servește drept suport unui sistem tehnic sau unei construcții și care transmite terenului, cu o repartiție cît mai uniformă, direct sau prin intermediul unor elemente elastice, eventual amortizoare (resoarte metalice, plăci de cauciuc sau plută etc.), greutatea proprie și sarcinile construcției, precum și eventualele forțe de inerție periodice necompensate. Printr-o alegere rațională a elementelor, și în special a celor elastice, în raport cu frecvența oscilațiilor, se pot reduce sensibil amplitudinea oscilațiilor transmise terenului și solicitările lui. **3.** (În dreptul feudal și burghez) Așezămînt cu personalitate juridică (ex. spital, muzeu, bibliotecă), înființat prin actul de **f.** (testament, donație etc.), prin care o persoană destinează o parte sau toate bunurile sale creării unui asemenea așezămînt.

Fundescu, Ioan C. (1836—1904), folclorist romîn. A colaborat la revista satirică de orientare democratică „Nichi-

p e r c e a". A publicat în 1875 culegerea de „Basme, oraţii, păcăliturişi ghicitori", prefaţată de B. P. Hasdeu, care conţine creaţii folclorice de valoare. Mai tîrziu a tipărit volumul „Anecdote, păcăliturişi, basme, oraţii şi ghicitori".

Fundoianu, Beniamin (1898—1944), poet romîn. A debutat în 1915 în revistele simboliste „Viaţa nouă" şi „Versuri şi proză". În volumul „Privelişti" (1930), s-a orientat spre o poezie care cultiva pastelul citadin şi rural. S-a afirmat mai ales ca poet al toamnelor bogate şi al dragostei de viaţă. S-a remarcat şi ca bun traducător al lui Baudelaire şi al altor simbolişti francezi. Devenind apoi adept al curentelor moderniste, mai ales dadaiste şi suprarealiste, a fost unul dintre colaboratorii revistelor „Contimporanul", „unu" şi „Integral". În 1923 s-a stabilit la Paris, devenind, sub numele *Benjamin Fondane*, scriitor de limbă franceză şi unul dintre sprijinitorii existenţialismului în filozofie şi ai modernismului în poezie. Ca participant la mişcarea de rezistenţă franceză, a fost arestat de Gestapo în timpul celui de-al doilea război mondial şi ucis într-unul din lagărele de exterminare.

fundúc, monedă de aur turcească emisă în sec. al XVIII-lea, cînd a circulat şi în ţările romîne. Se mai numea *funducliu*.

fúngă (NAV.), parîmă fixată de o vargă mobilă a unei nave cu pînze şi care se foloseşte la ridicarea şi coborîrea vergii. Face parte din grupul manevrelor curente ale unei nave cu pînze.

fungi (lat. *fungus* „ciupercă"; BOT.), ciuperci. — *Fungi imperfecţi (Adelomycetes, Deuteromycetes)*, grupă mare de ciuperci a căror apartenenţă sistematică este insuficient precizată şi la care nu se cunoaşte înmulţirea sexuată. Unele dintre aceste ciuperci produc boli (antracnoze, fuzarioze, micoze) la plante, animale şi om; altele trăiesc în simbioză cu rădăcinile multor plante superioare (micoriză).

fungicíd (lat. *fungus* „ciupercă" şi *caedo* „tai, nimicesc"; CHIM.), substanţă sau produs chimic utilizat pentru combaterea bolilor criptogamice la plante. **F.** sînt compuşi de sulf, de cupru, de mercur, formaldehidă, cu acţiune toxică asupra ciupercilor (criptogamelor) parazite, dar inofensive pentru plante.

fungistátic (FITOPAT.; despre un preparat sau un tratament), care are însuşirea de a opri dezvoltarea unei ciuperci, prevenind astfel extinderea unor boli ale plantelor.

funiculár (TRANSP.), cale aeriană de transport pentru materiale sau persoane, folosită în regiunile muntoase în industria forestieră, la cariere de piatră, la exploatări miniere, la mine de cărbuni etc. sau pentru transportul persoanelor la locuri climatice sau sportive aşezate la înălţimi. **F.** este format din unul sau mai multe cabluri întinse pe stîlpi de metal, din beton armat sau din lemn, pe care circulă cărucioarele, vagonetii sau cabinele de pasageri. Vehiculele sînt adaptate felului materialului de transport (buşteni, cărbuni, minereuri etc.), pu-

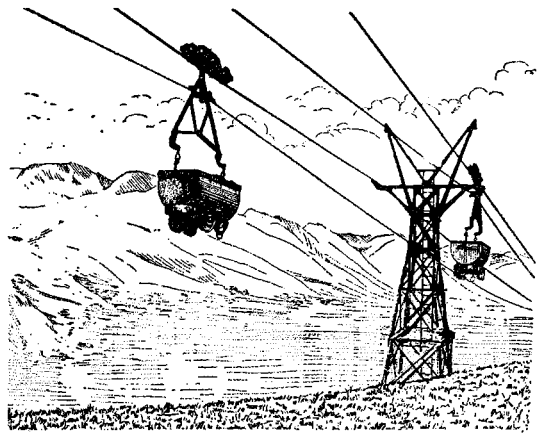

Funicular

tînd susţine sarcini în general pînă la 1 000 kg, pe care le deplasează cu viteze pînă la 2,5 m/s. Pentru transportul de persoane se folosesc cabine închise sau deschise, cu capacitate de 2—6 persoane. Distanţa de transport poate fi de la cîteva sute de m pînă la 10—20 km.

funie de sondaj (EXPL. PETR.), cablu textil de cînepă sau de manila, folosit pentru înşurubarea şi strîngerea prăjinilor de foraj sau a burlanelor de tubaj la introducerea lor în gaura de sondă.

funt (germ. *Pfund* „unitate de măsură"; METR.) **1.** Veche unitate de măsură a masei unui corp, care se folosea în Rusia; era egală, în comerţ, cu 409,51 g (un **f.** farmaceutic = 358,323 g). **2.** Unitate de măsură a masei, folosită în prezent în ţările anglo-saxone, egală cu 453,592 g. În alte ţări, un **f.** este egal cu 317,62 g (Italia), 560,01 g (Austria), 500 g (Germania, Danemarca, Islanda şi Olanda) etc. Sin. *livră*.

furáj (AGR.), produs de origine vegetală sau animală, folosit pentru hrana animalelor. În practică, **f.** se împart în următoarele grupe: *fibroase* (fînurile), *grosiere* (paie, pleavă, coceni), *suculente* (furaj însilozat, rădăcinoase, cartof etc.), *verzi* (plante ierboase folosite în stare verde), *concentrate* (cereale furajere) şi *reziduuri*, uscate sau proaspete, provenite din diferite ramuri industriale (şroturi, melasă, borhot, tărîţe, drojdii furajere etc.). În hrana animalelor sînt necesare şi *f. minerale*, în cantităţi reduse (sare de bucătărie, calciu etc.). În apropierea marilor oraşe sînt folosite ca **f.** şi deşeurile alimentare ale cantinelor sau întreprinderilor de alimentaţie publică. **F.** cel mai important

în agricultura țării noastre este porumbul cultivat pentru boabe și pentru însilozare. Sin. *nutreț*. V. și bază furajeră; creșterea animalelor. — (ZOOTEHN.) *Furaje combinate*, nutrețuri complexe obținute pe cale industrială prin amestecarea diferitelor concentrate cerealiere și leguminoase (porumb, orz, ovăz, soia, mazăre etc.) cu reziduuri industriale (tărîțe, șroturi, făină de carne etc.), vitamine, microelemente, antibiotice etc. Se produc sub formă de uruială sau de granule, pe baza unor rețete la stabilirea cărora se urmărește asigurarea întregului necesar de substanțe nutritive, în funcție de specie, rasă și categorie de animale. Folosirea *f. c.* reprezintă o metodă avansată și economică în creșterea animalelor.

furán (CHIM.), C_4H_4O. Combinație heterociclică nesaturată avînd un ciclu format din patru atomi de carbon și unul de oxigen. **F.** este un lichid incolor toxic, cu p.f. 31°C și cu miros slab de cloroform. La temperaturi joase, în prezența aerului și a luminii, formează peroxizi explozivi. Prin hidrogenarea **f.** se obține un compus *(tetrahidrofuranul)* folosit ca materie primă în sinteza nailonului și ca solvent.

furbúră (MED. VET.), inflamație acută a bureletului, frecventă la cal, mai rară la alte specii de animale, care se manifestă prin înțepenirea membrelor. Apare ca o consecință a hrănirii unilaterale cu porumb sau orz, în urma oboselii excesive sau în cursul unor boli. Tratamentul **f.** constă în venisecție, purgative, băi reci la copite.

furcúță (ZOOTEHN.), parte a copitei la cal, așezată în porțiunea posterioară a tălpii, de forma unei piramide culcate, cu vîrful înainte. Este formată dintr-un țesut cornos, moale și elastic și servește la apărarea părților vii ale copitei, precum și la amortizarea șocurilor care se produc prin călcare.

furdá 1. Totalitatea rămășițelor rezultate din prelucrarea lînii sau a pieilor, a blănurilor, a tutunului etc. **2.** Varietate inferioară de talpă.

Furetière *[fürətiér]*, Antoine (1619—1688), scriitor și lexicograf francez. A scris „Poveste alegorică, sau Istoria ultimelor răzvrătiri din regatul Elocinței" (1658) și poemul satiric „Călătoria lui Mercur" (1659). Cea mai importantă dintre operele sale este lucrarea cu elemente realiste „Romanul burghez" (1666), în care înfățișează moravurile pariziene ale timpului. În fabulele sale, **F.** a luat apărarea oamenilor simpli împotriva nobilimii. A lucrat timp de 40 de ani la întocmirea unui dicționar al limbii franceze cu caracter enciclopedic (publicat postum, 1690).

furfuról (CHIM.), cea mai importantă aldehidă din grupa furanului. Proaspăt preparat este un lichid incolor, cu miros caracteristic, foarte reactiv, putînd forma compuși prin reacție de condensare, adiție, polimerizare etc. Pe cale industrială, **f.** se obține din deșeurile agricole (semințe de floarea-soarelui, coceni de porumb, stuf, rumeguș etc.). Este larg utilizat în sinteza organică (pentru prepararea alcoolului furfurilic, a furanului, nailonului, a unor medicamente etc.), la fabricarea materialelor plastice, ca solvent selectiv la rafinarea uleiurilor minerale și vegetale etc.

Furii (în mitologia romană), divinități ale răzbunării. Urmăreau pe cei care încălcau normele convețuirii umane, în special pe ucigași. Grecii le

Erinie legîndu-l pe Peirithoos în infern

numeau *Erinii*. În epoca clasică a culturii grecești au fost individualizate trei Erinii: Tisifone, Alecto și Megera. Prin antifrază, Eriniile au fost numite și *Eumenide* („Binevoitoarele"). Erau reprezentate ca niște femei înaripate sau avînd șerpi încolăciți în jurul brațelor.

furióso (ZOOTEHN.), varietate de cai, formată la Mezöhegyes (R.P. Ungaria) din încrucișarea armăsarilor pur sînge de galop englez furioso cu iepe din diferite rase. Corpul este bine dezvoltat, avînd o înălțime de 1,60 m, iar greutatea în medie de 580 kg. Este un cal cu bune aptitudini de muncă pentru agricultură. A fost

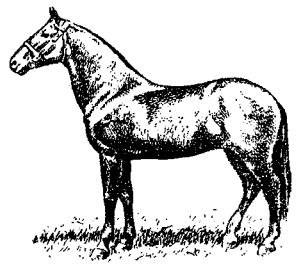

Furioso

încrucișat cu diferite rase locale de cai de muncă din țară.

Furmanov, Dmitri Andreevici (1891—1926), scriitor sovietic rus. În 1919 a fost comisar militar al diviziei lui Ceapaev. Din 1923 a lucrat în conducerea R.A.P.P. (Asociația rusă a scriitorilor proletari). Cele mai cunoscute opere ale sale sînt: „1918" (1923, trad. rom. 1949), „Ceapaev" (1923, ult. trad. rom. 1949) și „Răzvrătirea" (1925, trad. rom. 1952). După romanul „Ceapaev", remarcabil prin realismul și forța sa de evocare, a fost realizat în 1934 un film care și-a cucerit o largă popularitate.

furmínt (VITICULT.), soi de viță de vie cu strugurii de mărime mijlocie, în formă cilindrică, cu boabe dese și omogene, colorate verde-gălbui și acoperite cu pruină abundentă. **F.** constituie baza sortimentului din podgoria Tokaj (R.P. Ungară). La noi este răspîndit în podgoriile din Moldova și Transilvania, unde produce vinuri albe superioare seci, demiseci sau dulci licoroase, cu buchet plăcut, apropiat de al soiului *grasă de Cotnari*. Tăria vinurilor ajunge la 12—13°, rar 14°. Producția

Furmint

de struguri a soiului furmint variază între 3,000 kg şi 4,300 kg pentru fiecare butuc.

furnál (METAL.), cuptor înalt cu cuvă, folosit pentru obţinerea fontei brute din minereuri de fier în amestec cu combustibili de obicei solizi şi fondanţi. Are formă de turn cu secţiunea circulară (cu un diametru ce atinge la furnalele moderne 10 m şi chiar mai mult) şi cu înălţimea pînă la 30—40 m. Partea inferioară, de formă cilindrică, se numeşte creuzet; pe aceasta se reazemă etalajul, de forma unui trunchi de con cu baza mare sus, urmează apoi pîntecele (de formă cilindrică), cuva (trunchi de con cu diametrul mare jos) şi gura de încărcare cu instalaţia de închidere şi încărcare. **F.** e construit din zidărie refractară masivă, îmbrăcată într-o manta de tablă de oţel şi susţinută de un schelet metalic exterior. Întreaga construcţie se sprijină pe o fundaţie de beton. Aerul necesar arderii, venit de la suflante şi încălzit în preîncălzitoare (caupere), este introdus în partea de sus a creuzetului prin gurile de aer (guri de vînt). La partea de jos a creuzetului se află două orificii: orificiul pentru scurgerea fontei şi orificiul pentru scurgerea zgurii. La partea superioară a cuvei se află conducta de captare a gazelor de ardere şi de reacţie. Furnalul este un cuptor cu funcţionare continuă, care, după ce a fost pornit, funcţionează fără întrerupere cîţiva ani. Capacitatea furnalelor variază de la cîteva sute de m^3 pînă la 2 000 m^3 şi chiar mai mare. Primele **f.** au fost construite în Europa pe la jumătatea sec. al XIV-lea. Pe teritoriul ţării noastre, primul **f.** a fost construit la Oraviţa în 1718. Acesta era un **f.** mic, cu o producţie ce nu depăşea o tonă de fontă pe zi. Cele mai mari furnale construite la Hunedoara în 1896 şi 1900 aveau o producţie de cca. 100 t de fontă pe zi. În anii regimului de democraţie populară au fost construite în R.P.R. furnale moderne cu capacitatea de 450 m^3 (Hunedoara), de 700 m^3 (unul la Hunedoara şi două la Reşiţa) şi de 1 000 m^3 (Hunedoara). V. şi cuptor.

furnicár[1] **1.** Construcţie făcută de furnici din resturi de plante, beţişoare, pămînt, ori săpate în lemn sau sol. Un **f.** adăposteşte o colonie de furnici. **2.** Totalitatea furnicilor dintr-o asemenea construcţie.

furnicár[2] (ZOOL.; *Myrmecophaga*), gen de mamifere edentate, cu capul lung şi îngust, terminat cu un bot alungit ca o trompă şi limbă lungă, vermiformă şi cleioasă. Se hrăneşte cu termite ale căror cuiburi le scormoneşte cu ghearele lungi şi curbate ale picioarelor anterioare. Trăieşte în America de Sud (ex. *f. mare, Myrmecophaga jubata*).

furnícă (ZOOL.), grup de insecte din ordinul himenopterelor, de talie mică sau mijlocie, care trăiesc în colonii, în construcţii făcute de ele singure (furnicare). Furnicile sînt polimorfe: cele mai numeroase sînt furnicile nearipate („lucrătoarele"); femelele aripate sînt cele care depun ouăle. După „zborul nupţial", acestea pierd aripile; **f.** de sex masculin sînt aripate, au o viaţă foarte scurtă şi sînt cele mai puţin numeroase. Într-un furnicar viaţa este bine organizată. „Lucrătoarele" construiesc cuibul, se îngrijesc de hrănirea larvelor, apără colonia etc. sau capturează afide (păduchi de plante), pe care le aduc în furnicar şi de la care colectează o secreţie cu gust dulce. În ţara noastră trăiesc: *f. de pădure (Formica rufa), f. galbenă (Lasius flavus), f. mare de trunchiuri (Camponotus ligniperdus)* etc.

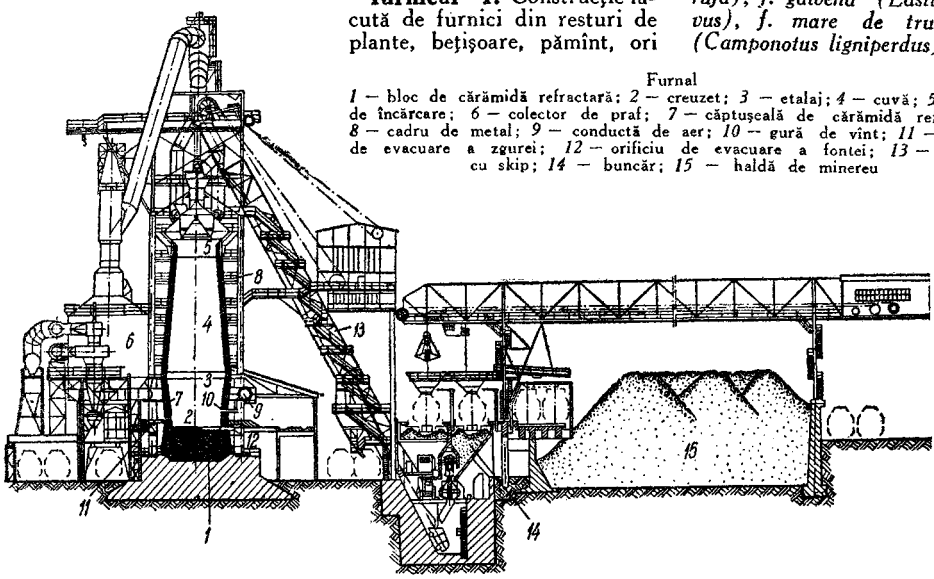

Furnal

1 — bloc de cărămidă refractară; *2* — creuzet; *3* — etalaj; *4* — cuvă; *5* — gură de încărcare; *6* — colector de praf; *7* — căptuşeală de cărămidă refractară; *8* — cadru de metal; *9* — conductă de aer; *10* — gură de vînt; *11* — orificiu de evacuare a zgurei; *12* — orificiu de evacuare a fontei; *13* — elevator cu skip; *14* — buncăr; *15* — haldă de minereu

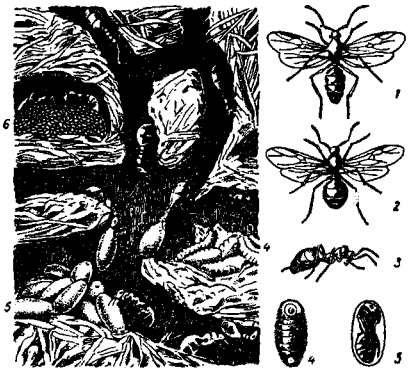

Furnici
1 — mascul; *2* — femelă aripată; *3* — lucrătoare; *4* — larve; *5* — nimfe în coconi; *6* — ouă

furnír (IND. LEMN.), foaie subţire de lemn (0,2—3 mm), obţinută din buşteni prin derulare sau prin tăiere cu ferăstrăul ori cu un cuţit lat; are desene caracteristice lemnului şi modului de tăiere. Se deosebesc: *f. tehnic*, cu grosimea de 0,2—3 mm, obţinut din lemn de fag, de tei, de mesteacăn, de plop sau de anin şi utilizat la fabricarea placajelor şi a panelelor; *f. estetic*, cu grosimea de 0,5—1,2 mm, obţinut prin tăiere din lemn de nuc, de păr, de frasin, de stejar etc. şi folosit la fabricarea mobilei, pentru acoperirea feţelor vizibile ale pieselor din lemn mai puţin valoros; *f. de bază*, cu grosimea de 1—3 mm, folosit ca strat intermediar între piesa de lemn şi foaia de furnir estetic. V. şi d e r u l o r.

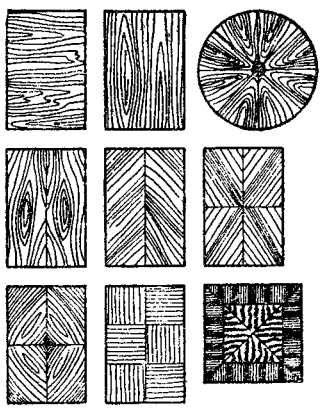

Tipuri de furnir

furniruíre (IND. LEMN.), operaţie de aplicare prin lipire şi presare a unei foi de furnir pe faţa unei piese de lemn, (panou sau corp masiv) pentru a-i da un aspect estetic sau pentru a-i mări stabilitatea formei şi a dimensiunilor la variaţiile temperaturii şi umidităţii aerului.

furnizáre, *contract de ~* (DR.), contract încheiat între organizaţiile socialiste, pe baza unor sarcini de plan concrete sau globale şi în temeiul căruia una dintre părţi (furnizor) se obligă să predea celeilalte (beneficiar), de obicei în mod succesiv, cantităţi determinate de produse, iar aceasta din urmă să le primească şi să plătească celei dintîi preţul lor.

furt (DR.), infracţiune care constă în luarea pe nedrept a unui lucru mobil din posesiunea sau detenţiunea altuia în scopul de a fi însuşit. Furturile mărunte, în anumite condiţii, pot constitui c o n t r a v e n ţ i i. — *F. calificat*, furt săvîrşit în anumite împrejurări prevăzute de lege, care atrag o înăsprire a pedepsei (ex. **f.** săvîrşit noaptea, **f.** de pe cîmp, **f.** cu efracţie, **f.** cu chei false, **f.** săvîrşit de două sau mai multe persoane). — *F. din avutul obştesc*, furt săvîrşit asupra bunurilor care fac parte din avutul obştesc. Este sancţionat mai sever, fiindcă prezintă un grad mai ridicat de pericol social, în raport cu importanţa deosebită a unor astfel de bunuri. V. şi a v u t o b ş t e s c.

furtişagul albinelor (ZOOTEHN.), fenomen întîlnit în anii lipsiţi de floră pentru apicultură sau în anumite perioade ale anului nefavorabile culesului de nectar, cînd albinele din alte familii intră într-un stup (de obicei mai slab) pentru „a fura" mierea. În apicultura raţională, **f. a.** se combate prin asigurarea pe cale artificială a necesarului de hrană pentru familiile slabe, izolarea stupilor atacaţi, evitarea manipulărilor de miere etc.

furtún (TEHN.), tub flexibil, confecţionat din material textil, cauciuc, materiale plastice şi uneori din ţevi metalice articulate între ele, folosit la transportul fluidelor.

furtunár *(Puffinus puffinus)*, pasăre marină de mărimea unui porumbel, ale cărei nări se deschid la capătul unor tuburi cornoase aşezate pe cioc ca două ţevi de armă. Foarte bună zburătoare, este răspîndită în jurul Mării Mediterane; în timp de furtună ajunge pînă pe ţărmul Mării Negre. Se numeşte şi *pasărea furtunii*.

furtúnă 1. (METEOR.) Stare de instabilitate accentuată a atmosferei, caracterizată prin aglomerare de nori cumulonimbus şi vînt puternic, însoţită de averse şi descărcări electrice. **2.** (ASTR.) *Furtună solară*, denumire populară pentru ansamblul fenomenelor produse de sosirea în preajma Pămîntului a norilor corpusculari solari, emişi cu ocazia unor fenomene ca erupţiile cromosferice solare, cu care ocazie şi emisiunea de unde electromagnetice a Soarelui suferă mari perturbaţii *(furtună radiosolară)*. Perturbările în timpul *f. s.* se referă la starea magnetismului terestru *(furtună magnetică)*, care, ca şi a ionosferei *(furtună ionosferică)*, suferă mari fluctuaţii. Intervalul de timp dintre fenomenul solar care le provoacă şi apariţia perturbaţiilor magnetice, ca şi apariţia aurorelor polare, variază între 17 şi 60 de ore, viteza medie a corpusculelor ionizate solare, în special protoni, fiind de circa 1 900 km/s.

Furtwängler *[fúrtvenglər]*, Wilhelm (1886—1954), dirijor german de reputaţie mondială, artist multilateral, înzestrat cu o cultură muzicală vastă. La început şef de orchestră în diverse teatre, a devenit succesiv dirijorul Operei, al Filarmonicii din Berlin, al asociaţiei „Gewandhaus" din Leipzig şi al Filarmonicii din Viena. Interpretarea sa se distingea prin înţelegerea profundă a caracterului şi stilului lucrărilor, precizia şi plasticitatea gestului. S-a distins ca interpret al lui Bach, Beethoven, Brahms, Wagner, Schubert, Schumann, Bruckner etc. **F.** este autorul lucrării „Convorbiri despre muzică" (1953), a

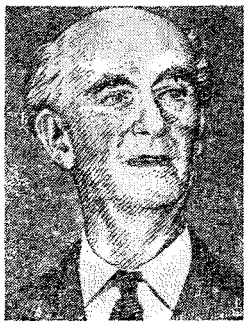

W. Furtwangler

numeroase articole muzicologice, precum şi a două simfonii, al unui concert pentru pian şi orchestră, a două sonate pentru vioară şi pian.

furúncul (MED.), mic nodul inflamator circumscris, dureros, de culoare roşie, care se dezvoltă în diverse regiuni ale pielii ca urmare a infecţiei microbiene (cu stafilococi) a foliculului firului de păr şi a ţesuturilor din jurul foliculului. Netratat, **f.** evoluează în majoritatea cazurilor spre supuraţie. Tratament: sulfamide local şi general, vaccin antistafilococic. Popular se numeşte *buboi*. — *F. antracoid*, infecţie simultană a mai multor foliculi piloşi, cu formarea unui conglomerat de furuncule. Determină o necroză difuză a pielii, cu orificii multiple, prin care se elimină resturi de ţesut mortificat şi puroi. Infecţie gravă, *f. a.* este însoţit de o serie de simptome generale ca durere, febră, frisoane, slăbire a forţelor organismului etc. Se localizează adesea în regiunea cefei, în special la bărbaţi.

furunculóză (MED.), boală de piele caracterizată prin apariţia concomitentă sau succesivă a mai multor furuncule în diverse regiuni ale corpului. Poate fi consecinţa răspîndirii pe cale sanguină a stafilococului auriu.

furúră (fr. *fourrure*, de la *fourrer* „a umple, a completa"; CONSTR.), piesă de umplutură din metal sau lemn, destinată umplerii golurilor care rămîn între piesele ce alcătuiesc elementele de construcţie.

fus 1. (TEHN.) Porţiune cilindrică, conică, sferică etc. a unui arbore, a unui ax sau a unei osii, care se reazemă şi se roteşte în lagăr şi căruia îi transmite sau de la care preia sarcina. **2.** (IND. PIEL.) Unitate de măsură a suprafeţei pieilor, egală cu 929 cm². **3.** (IND. TEXT.) Piesă de oţel de formă conică, care se roteşte în jurul axei sale şi serveşte la răsucirea şi la înfăşurarea firelor. În industria textilă casnică, fusul e de lemn, uneori cu un disc la capătul de jos. **4.** (ARHIT.) Partea mediană a unei coloane, cuprinsă între bază şi capitel. De secţiune circulară, poligonală, fasciculat, **f.** poate fi neted sau decorat cu caneluri, sculpturi etc. **5.**(BOT.) *Fus nuclear*, formaţie care apare în celule în timpul diviziunii nucleare şi care constă dintr-o serie de firişoare unite la cei doi poli ai celulei şi îndepărtate la mijloc, formînd un corp în formă de fus. **6.**(ASTR.) *Fus orar*, fiecare dintre cele 24 de porţiuni în care este împărţită suprafaţa Pămîntului prin meridiane distanţate la 15° unul de altul sau prin linii de demarcaţii convenţionale, urmînd destul de aproape aceste meridiane. Diferenţa dintre ora legală arătată de un ceasornic dintr-un **f.** şi cea arătată de un ceasornic din **f.** alăturat este de o oră. *F. o.* divizat în două părţi egale de meridianul care trece prin Greenwich e considerat ca *f. o.* de origine. R.P.R. se află în fusul al doilea, orar estic, ora legală fiind la noi cu două ore mai mare decît ora Greenwich, denumită şi „timp universal". Unele ţări dau ceasurile înainte cu o oră faţă de ora fusului orar în tot timpul anului (ex. în U.R.S.S.) sau numai vara. V. şi o r ă.

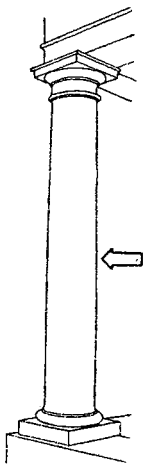

Fus (4)

fusár *(Aspro streber)*, peşte din ordinul perciformelor, cu corpul în formă de fus, de culoare galbenă-castanie, cu 4—5 dungi transversale de culoare mai închisă. Răspîndit în rîurile din regiunile de coline şi în Dunărea de jos,

Fusar

este un peşte relativ rar şi nu prezintă valoare economică.

fuscél 1. (CONSTR.) Fiecare dintre scîndurile înguste sau barele rotunde ori prismatice, de lemn sau de metal, care formează treptele unei scări simple. **2.** (IND. TEXT.) **a)** Vergea pentru separarea firelor de urzeală la războaie. **b)** Vergea de care se leagă iţele la războiul de ţesut. **3.** Fiecare dintre vergelele aproape verticale ale loitrei carului.

Fuscus, Cornelius, general roman, înfrînt în anul 87 e.n. de regele dac Decebal şi omorît în luptă.

Füssli, Johann Heinrich (1741—1825), pictor şi scriitor elveţian. A lucrat în Anglia. În tablourile sale (în special pe teme din literatură) şi în desenele realizate cu virtuozitate, se împletesc în mod contradictoriu tipurile ideale ale clasicismului cu fantasticul şi grotescul romantic şi uneori cu observaţia realistă, orientată critic. A fost poet, istoric şi critic de artă.

Fust, Johann (c. 1400—1466), tipograf german, la început colaborator al lui J. Gutenberg. Împreună cu Peter Schöffer a imprimat mai multe cărţi, printre care cea dintîi carte datată este „Psaltirea", apărută la Mainz (14 august 1457).

fustanélă, fustă scurtă plisată, de culoare albă, care face parte din costumul naţional al grecilor şi albanezilor. Reaminteşte, ca formă, un veşmînt asemănător purtat în Grecia antică.

Fustel de Coulanges *[füstél dö culăj]*, Numa Denis (1830—1889), istoric idealist francez. În opera sa, remarcabilă prin calităţile literare, a încercat să demonstreze că toate transformările sociale din lumea antică s-au datorat unor cauze

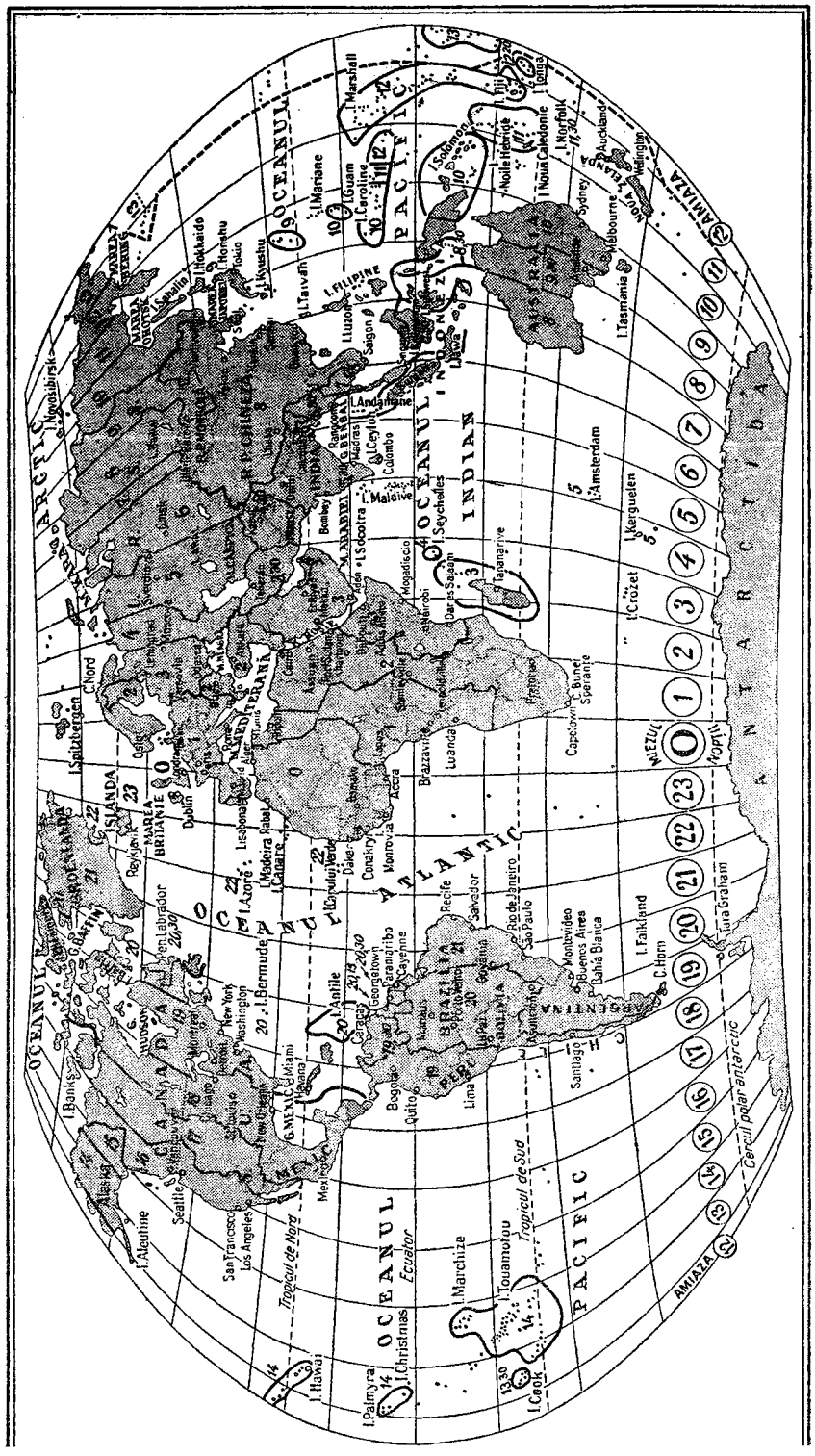

Fusele orare și ora legală pe globul pământesc în diferite state, când la Greenwich este mieznul nopții.

de ordin religios. A negat caracterul revoluționar al perioadei de trecere de la orînduirea sclavagistă la cea feudală și existența obștii libere la vechii germani; a susținut că principalele instituții romane (marea proprietate, monarhia etc.) ar sta la baza civilizațiilor europene. Concepția istorică a lui **F. de C.** a exercitat o puternică influență asupra istoriografiei burgheze de mai tîrziu. Op.pr.: „Cetatea antică" (1864), „Istoria instituțiilor politice ale vechii Franțe" (6 vol., 1874—1892).

fusulínă (PALEONT.), gen fosil de foraminifere neperforate, care aveau testul fusiform sau aproape cilindric, rezultat din rularea de 5—8 ori a unei lame spirale împrejurul unui ax mare. Prezenta pereți despărțitori foarte ondulați. Speciile acestui gen caracterizează mai ales faciesul marin al carboniferului mediu din U.R.S.S.

Fusulină

fușt, suliță de lemn cu vîrful de fier, întrebuințată în țările romîne pînă în sec. al XVIII-lea inclusiv; ostașii înarmați cu această suliță se numeau *fuștași*.

Fușun, oraș în nord-estul R.P. Chineze. 985 000 loc. (1957). Centrul unei importante regiuni de exploatare a cărbunelui (în mare parte în cariere) și a șisturilor bituminoase. Industrie siderurgică, construcții de mașini (în special utilaj minier), electrotehnică, chimică.

futurísm (din it. *futuro* „viitor"), curent decadent formalist în literatura și arta burgheză de la începutul sec. al XX-lea. Inițiat în Italia de către F.T. Marinetti, printr-un „Manifest" publicat în 1909, **f.** s-a răspîndit și în Franța, Anglia, Rusia, Spania, avînd uneori denumiri diferite. În cadrul curentului s-au manifestat mai multe tendințe, dintre care principala este aceea de apărare a ordinii burgheze, mergînd pînă la apologia imperialismului și chiar a fascismului (F.T. Marinetti). **F.** se caracterizează prin negarea moștenirii culturale și prin atitudine nihilistă față de cultură în genere. El înlocuiește valorile culturale și etice tradiționale, pe care le consideră prejudecăți, prin cultul forței, vitezei, dezechilibrului, mașinii, armelor de foc și războiului. Exaltînd așanumita inconștiență creatoare, **f.** a profesat iraționalismul, alogismul și renunțarea la sintaxă. Organul oficial al **f.** a devenit revista italiană „Lacerba" (1913—1915), condusă de G. Papini. În muzică, **f.** a promovat țipătul și zgomotele stridente ale mașinilor în plină funcțiune. În artele plastice a preluat viziunea cubistă, căutînd să o dinamizeze. El a încercat să introducă în spațiul pictural senzația de mișcare, multiplicînd ritmurile. **F.** tindea să realizeze în pictură imagini-sinteză care să redea simultan succesiunea momentelor unei mișcări, ceea ce imprima tablourilor un aspect haotic, de juxtapunere de imagini. Sculptorii futuriști au încercat să realizeze obiecte de artă în compoziția cărora alăturau în mod artificial mai multe materiale (ex. fier, lemn, sticlă etc.). Influența futuristă s-a făcut simțită în arhitectură și în scenografie. Reprezentanți ai **f.** au fost: pictorii U. Boccioni, G. Balla, C. Carra, G. Severini, M. Sironi și scenograful E. Prampolini. Unii dintre reprezentanții **f.** au evoluat mai tîrziu către suprarealism și abstracționism.

Fuțzeau, provincie în estul R.P. Chineze, în regiunea de coastă, în dreptul strîmtorii Taivan. Suprafața: 123 100 km². Populația: 14 650 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Fuciou*. Regiune muntoasă, cu țărm foarte crestat. Zăcăminte de cărbuni superiori, fier, wolfram, cupru, plumb. Culturi subtropicale: trestie de zahăr, ceai, orez, tutun, arbori de camfor și de lac. Sericicultură. Industrie ușoară și alimentară. De-a lungul țărmului, navigație și pescuit intens.

fuzánt (din fr. *fuser* „a se sparge"; MILIT.; despre proiectile), care se sparge în aer, (despre focoase) care funcționează în aer, într-un anumit punct de pe traiectorie.

fuzarióză (FITOPAT.), boală a plantelor, produsă de ciuperci din genul *Fusarium*. Organele atacate sînt acoperite de o pîslă deasă de culoare albă-roz și în cele din urmă putrezesc. La noi este răspîndită **f.** tuberculilor de cartof, a fasolei, a inului, a porumbului ș.a.

fuzél (CHIM.), produs secundar, rezultat de la fermentația alcoolică prin acțiunea drojdiei de bere (*Saccharomyces cerevisiae*) asupra proteinelor din fructe sau din cereale; este un amestec de alcooli superiori.

fuzeláj (AV.), parte componentă a avionului, care face legătura între aripi și ampenaj și care adăpostește încărcătura, postul de pilotaj, comenzile etc.

fuzétă (TEHN.), piesă care face legătura între fiecare dintre roțile directoare ale unui autovehicul și osia din față.

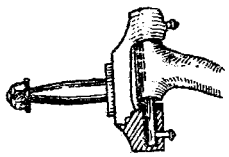

Fuzetă

fuzíbil (fr. *fusible* „care poate fi topit"; ELT.), element al unei siguranțe electrice, avînd de obicei formă de fir sau de lamelă și care se topește prin efect Joule-Lenz atunci cînd este parcurs de un curent electric de valoare mai mare decît aceea pentru care a fost dimensionat. Se execută din argint, cupru, cupru argintat, lamele de zinc și, pentru siguranțele cu întîrziere, din aliaj de staniu cu cadmiu.

fuzít (GEOL.), component al cărbunilor de pămînt, care apare sub formă de lentile și care reprezintă fragmente de substanță vegetală. **F.** este fragil, are culoarea neagră și luciul mătăsos, amintind prin aspectul său de cărbunele de lemn (mangal). Are un conținut relativ ridicat de cenușă (4%—

30%), nu cocsifică şi influenţează în rău cocsificarea cărbunelui. În R.P.R. se găseşte în proporţie redusă, alături de alţi componenţi, în cărbunii de la Petroşeni (reg. Hunedoara), Anina (reg. Banat) etc.

fuziúne (lat. *fusio, -onis*, de la *fundere* „a dizolva"; FIZ.) **1.** Topire. **2.** *Fuziune nucleară*, reacţie nucleară descoperită între anii 1920 şi 1925, care constă în combinarea a două nuclee atomice uşoare pentru a forma nuclee mai grele, cu eliberarea de fotoni cu o energie egală cu diferenţa dintre *energia de legătură* a nucleelor rezultate din reacţie şi energia de legătură a celor două nuclee uşoare. Exemplu: ${}_1D^2$ (deuteriu) + ${}_3Li^7$ (litiu) = ${}_4Be^8$ (beriliu) + ${}_0n^1$ (neutron) + 15,1 MeV (energie). Reacţiile de *f. n.* pot avea loc numai dacă nucleele care reacţionează posedă o energie suficient de mare pentru a învinge forţele mutuale de respingere electrostatică şi a se apropia atît de mult, încît să intervină între ele acţiunea forţelor nucleare; ele sînt favorizate de temperaturi ridicate. Reacţiile de fuziune nucleară au avantajul de a nu lăsa nici un deşeu radioactiv, aşa cum se întîmplă cu fisiunea nucleară. Avînd drept combustibil deuteriul (hidrogenul greu), care se găseşte din abundenţă în apa mărilor şi a oceanelor, *f. n.* utilizează o sursă de combustibil nuclear ieftin şi practic inepuizabil. Pe lîngă aceste avantaje, *f. n.* oferă posibilitatea de transformări directe ale energiei atomice în energie electrică, eliminînd stadiul intermediar al schimbului de căldură. Energia eliberată prin reacţiile de *f. n.* este cu mult mai mare decît în alte reacţii nucleare (ex. energia eliberată prin *f. n.* de un gram de deuteriu este echivalentă cu cea obţinută prin arderea a 10 t de cărbune). Pentru producerea *f. n.* este necesară producerea de temperaturi de ordinul a milioane de grade, care transformă gazul în stare de plasmă. În 1938 H. A. Bethe a explicat producerea căldurii solare prin existenţa unor reacţii de *f. n.*, prin care hidrogenul se transformă în heliu. V. şi reacţii termonucleare.

Fyt *[fait]*, Jan (1611—1661), pictor şi gravor flamand, elev al lui Frans Snyders. Picturile sale, reprezentînd animale sau naturi moarte, dovedesc o mare măiestrie în modelarea formelor, în sugerarea concretului şi în colorit („Doi ogari", „Cîini atacînd un urs", „Cămaşa", „Natură moartă cu peşti", „Natură moartă cu ciuperci" etc.). Bine reprezentat în Muzeul Brukenthal din Sibiu. Gravurile rămase de la el tratează de asemenea sugestive teme cu animale.

g *[ghe]*, a opta literă a alfabetului limbii romîne; sunetele notate prin această literă, şi anume: a) consoană ocluzivă velară sonoră în toate poziţiile, afară de cele de sub *b* şi *c*; b) consoană semiocluzivă prepalatală sonoră înainte de *e*, *i*; c) consoană ocluzivă palatală sonoră în grupurile *ghe*, *ghi*.

G (MUZ.), notaţie literală pentru sunetul *sol*.

Gaál, Gábor (1891—1954), estetician şi sociolog marxist din R.P.R.; a fost membru al Academiei R.P.R., profesor la Universitatea din Cluj, redactor-şef al revistelor „K o r u n k" (între 1931 şi 1940) şi „Utunk" (între 1946 şi 1954), ambele redactate în limba maghiară. **G.** a criticat tendinţele antirealiste din arta

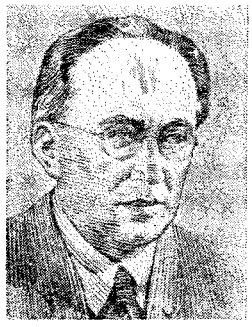

Gaal Gabor

burgheză şi unele curente ale filozofiei idealiste contemporane. În articolele sale de critică literară a abordat problemele realismului socialist şi ale valorificării moştenirii culturale progresiste, combătînd în acelaşi timp naţionalismul în varianta lui regionalistă. Op. pr.: „Realitate şi literatură" (1950), „Opere alese" (2 vol., 1958).

gabără (NAV.) **1.** Navă cu corp metalic sau din lemn, folosită pentru a transporta piatra

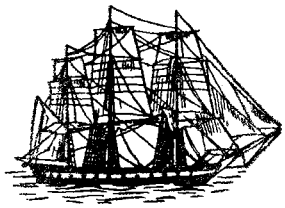

Gabară (2)

necesară construcţiilor hidrotehnice; materialul este ambarcat pe puntea **g.** Unele **g.** sînt prevăzute cu instalaţii de înclinat, pentru a putea fi descărcate rapid prin basculare *(g. basculante)*. **2.** Ambarcaţie mare de lemn, cu pînze sau cu rame, folosită în trecut pentru transportul mărfurilor pe ape curgătoare sau pentru transbordarea mărfurilor de pe navele mari care nu se puteau apropia de mal.

gabarit 1. (TEHN.) Contur poligonal format din linii drepte sau curbe, care indică dimensiunile maxime ale profilului unui obiect, ale unui agregat (maşină, vehicul, aparat etc.), ale unei construcţii etc. **2.** (URB.) **a)** *Gabarit de construcţie*, contur poligonal care mărgineşte secţiunea transversală a unei construcţii. **b)** *Gabarit de circulaţie*, contur poligonal care circumscrie secţiunea transversală a unui pieton sau vehicul, cuprinzînd, în afară de dimensiunile reale, şi un spaţiu de siguranţă pentru circulaţie; serveşte la dimensionarea profilului transversal al unei străzi, al unui pod etc. **3.** (C.F.) *Gabarit de cale ferată* **a)** Contur poligonal care determină limitele admise, în secţiunea transversală, la construcţia materialului rulant ori la încărcarea vagoanelor deschise, sau limitele de apropiere a clădirilor, instalaţiilor şi lucrărilor de artă de-a lungul liniei ferate, în direcţia transversală faţă de aceasta, pentru a nu împiedica trecerea materialului rulant. Se deosebesc: *g. de încărcare*, contur transversal limită care nu trebuie depăşit în nici un punct de materialul rulant sau de încărcătura sa; *g. de liberă trecere*, contur-limită care indică spaţiul transversal liber minim între construcţiile căii, care trebuie asigurat pe toată lungimea liniei, pentru trecerea materialului rulant în deplină siguranţă; *g. de construcţie*, contur transversal limită în exteriorul căruia pot fi amplasate construcţiile cu caracter definitiv. **b)** Instalaţie care delimitează linia poligonală a **g.** Se deosebesc: *gabarit fix*, construcţie stabilă în staţii pentru verificarea **g.** de încărcare; *gabarit mobil*, construcţie aşezată pe un vagon-platformă avînd părţile laterale rabatabile pentru verificarea **g.** de liberă trecere. **c)** *Gabarit de cale* v. *tipar de linie*.

gabélă, impozit pe sare în Franţa, în cursul evului mediu, bazat pe monopolul statului asupra sării şi pe obligaţia populaţiei de a cumpăra anual

o anumită cantitate. A fost unul dintre cele mai impopulare impozite şi a provocat numeroase răscoale. A fost desfiinţat în timpul revoluţiei burgheze din 1789—1794.

gábie (it. *gabia* „cuşcă" NAV.), platformă aşezată la capătul de sus al părţii inferioare a unui arbore de navă cu pînze (trunchiul mare), pentru a servi la fixarea sarturilor părţii din mijloc a arborelui (trunchiul gabier) şi pentru a înlesni manevrarea pînzelor. **G.** este folosită şi ca post de observaţie, fiind montată şi la majoritatea navelor cu propulsie mecanică.

gabiér (NAV.) **1.** Marinar specializat în operaţiile de manevrare a pînzelor superioare ale unei nave cu pînze. **2.** Pînză trapezoidală din etajul al doilea şi al treilea de pînze, purtată de un arbore cu patru sau mai multe etaje de vele.

Gabin *[gabé]*, Jean (n. 1904), actor francez. Din 1931 lucrează în cinema. Stilul său interpretativ se caracterizează prin autenticitatea jocului, prin sobrietatea mijloacelor de expresie („Pépé-le-Moko", „Iluzia cea mare", „Bestia umană", „Cheiul ceţurilor", „Un minut de adevăr", „Marile familii", „Străbătînd Parisul" etc.).

gabión (HIDROTEHN.), coş paralelipipedic, mai rar tronconic sau cilindric, confecţionat dintr-o împletitură de nuiele necojite sau dintr-o plasă

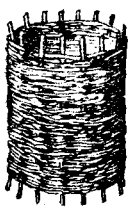

Gabion

de sîrmă, care se umple cu piatră, pietriş sau pămînt şi care serveşte la executarea unor lucrări hidrotehnice (ex. pentru dirijarea curenţilor de apă şi apărarea malurilor) şi la repararea porţiunilor distruse de bombardamente ale şanţurilor sau ale altor lucrări.

Gabon, stat în Africa Ecuatorială, pe ţărmul Guineii inferioare. Se mărgineşte cu Guineea Spaniolă, Camerun, Congo (Brazzaville) şi cu Oceanul Atlantic. Suprafaţa: 267 000 km². Locuitori: 452 000 (1962), în majoritate negri bantu. Capitala. *Libreville.* Limba de stat este franceza. Are în general relief de podiş vălurit, în unele sectoare mai înalt şi mai accidentat (Munţii de Cristal, munţii Chaillu); de-a lungul ţărmului se întinde o cîmpie litorală mlăştinoasă. Climă ecuatorială. Principalul curs de apă: Ogooué. Pădurile acoperă 4/5 din suprafaţă; în sud există savane. Subsolul este bogat în zăcăminte de petrol, gaze naturale, minereuri de mangan, uraniu şi fier. Economia ţării este slab dezvoltată. Industria forestieră, în special exploatarea esenţelor preţioase (okoumé, mahon, abanos etc.), şi industria extractivă, care constituie ramurile de bază ale economiei **G.,** sînt controlate în întregime de capitalul străin, mai ales de cel francez şi nord-american. Principala sursă de existenţă a majorităţii populaţiei este agricultura. Se cultivă: manioc, batate, porumb, arahide, orez, cacao, cafea. **G.** exportă material lemnos (50% din valoarea exportului), ţiţei, aur, cacao, cafea, arahide, fildeş şi importă materiale de construcţii, maşini şi utilaje, alimente, carburanţi. În comerţul exterior al **G.,** Franţa deţine locul principal. — *Istoric.* Trecutul populaţiilor de pe teritoriul **G.,** înainte de venirea europenilor, este puţin cunoscut. Primii europeni, portughezii, şi-au făcut apariţia în **G.** la sfîrşitul sec. al XV-lea. La venirea acestora, pe teritoriul **G.** existau mici formaţii statale sclavagiste. Mai tîrziu francezii au început să-i înlăture pe portughezi; prima colonie franceză a apărut pe

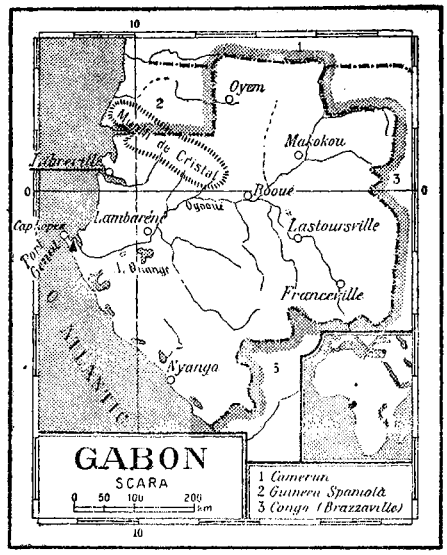

ţărmul **G.** în 1839. În 1903 **G.** a fost transformat în colonie a Franţei, în 1910 a intrat în componenţa Africii Ecuatoriale Franceze, iar în 1946 a devenit „teritoriu de peste mări" în cadrul Uniunii franceze. În 1958 **G.** a fost proclamat republică, membră a Comunităţii franceze, iar la 17 august 1960 a fost proclamat independent. Şeful statului este preşedintele, în acelaşi timp şi şef al guvernului. Organul legislativ suprem este Adunarea Naţională, aleasă pe 5 ani. Partide politice: Blocul democratic din **G.,** Uniunea democrată şi socială din **G.** partide de guvernămînt, şi Partidul unităţii naţionale, partid de opoziţie.

Gábor, Andor (1884—1953), scriitor ungur. A luat parte la revoluţia proletară ungară din 1919, după care a emigrat în Austria şi apoi în U.R.S.S. După eliberarea Ungariei, reîntors în ţară, a fost mai mulţi ani redactor-şef al revistei de satiră şi umor „Ludas Matyi". A scris poezii, romane, nuvele şi studii literare, dar s-a impus mai ales prin pamflete, în care a atacat, cu o ironie necruţătoare, regimul horthist („Scrisori din Viena"). Laureat al Premiului Kossuth.

Gábor, Áron (1810—1849), luptător revoluţionar secui, par-

ticipant la revoluția de la 1848 din Transilvania. A fost comandantul artileriei secuiești în lupta împotriva armatelor austriece cotropitoare. Figură populară în literatura secuiască.

Gabriel, Jacques Ange (1698—1782), arhitect francez. Descendent al unei vestite familii de arhitecți. A fost președinte al Academiei de arhitectură. Precursor al stilului Ludovic al XVI-lea și continuator al stilului clasic francez din sec. al XVII-lea. Creația lui **G.** s-a remarcat prin simplitatea și logica formelor, prin rațională tatea planurilor de sistematizare, prin desăvîrșita amenajare a interioarelor. A creat noi tipuri de edificii publice (Școala militară din Paris, 1751—1775; Opera din Versailles, 1753—1770), piețe monumentale (Piața Concordiei din Paris, 1753—1775), pavilioane intime (Micul Trianon în parcul Versailles, 1762—1764), a condus importante lucrări de reamenajare la Luvru, la Compiègne și la Fontainebleau. Este autorul unui plan de transformare a castelului Versailles, din care s-a executat numai o aripă (aripa Gabriel).

Gabrielescu, Grigore (1859-1915), tenor romîn de renume

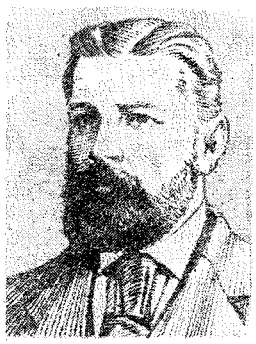

G. Gabrielescu

mondial și animator al vieții muzicale din Romînia. A cîntat și în străinătate, printre altele la Scala din Milano. Gabrielescu este și autor de piese corale și romanțe.

gabró (PETROGR.), rocă eruptivă bazică de culoare negricioasă, cu structură grăunțoasă, formată din feldspat plagioclaz bazic și piroxen, la care se asociază uneori olivină, hornblendă și magnetit. Se întrebuințează ca piatră de construcție și de ornament. În R.P.R. se găsește la Iuți (reg. Banat), la Ciungani (reg. Hunedoara), unde s-a descoperit recent **g.** bogată în magnetit cu titan și vanadiu etc.

Gabrovo, oraș în R.P. Bulgaria, situat pe rîul Iantra, pe versantul nordic al Balcanilor. 37 900 loc. (1956). Important centru al industriei ușoare: întreprinderi textile și de pielărie. Mai este dezvoltată industria lemnului, alimentară, de construcții de mașini (utilaj textil). În împrejurimi sînt întinse livezi de pomi fructiferi. În evul mediu trăiau în **G.** vestiți meșteșugari și negustori *(gabroveni)*, care aveau intense legături comerciale cu țările romîne.

G.A.C. v. **gospodărie agricolă colectivă.**

gaci (CHIM.), masă uleioasă de parafină, obținută prin filtrarea fracțiunilor petroliere care conțin parafină. După cum filtrarea se face la temperaturi superioare sau inferioare lui 0°C, rezultă plus-gaci sau minus-gaci. Prin presare la rece, din **g.** se obține parafina.

Gade *[gáðə]*, Niels Wilhelm (1817—1890), compozitor, dirijor, violonist și organist danez, reprezentant de seamă al școlii componistice scandinave. A scris balete, simfonii, o operă, uverturi programatice, suite, cantate, muzică pentru ansambluri instrumentale, piese pentru pian, melodii vocale etc. Ele se caracterizează printr-un lirism discret și adesea au la bază folclorul danez.

gadolíniu (CHIM.), *Gd*. Element cu nr. at. 64; gr. at. 156,9. Este un metal trivalent din familia lantanidelor, cu proprietăți feromagnetice. Formează săruri incolore.

gaéli, denumire a vechilor locuitori ai Irlandei și, în sec. al V-lea, a locuitorilor regiunii de nord-vest a Marii Britanii.

gag, efect cinematografic care stîrnește rîsul printr-o asociere de imagini contrastante.

Gagarin, Iuri Alekseevici (n. 1934), ofițer aviator sovietic, primul cosmonaut din lume, Erou al Uniunii Sovietice. A efectuat la 12 aprilie 1961, pe bordul navei cosmice-satelit „Vostok I" (Răsăritul), o rotație în jurul Pămîntului. **G.** a realizat astfel, pentru

I. A. Gagarin

prima oară în lume, zborul în spațiul cosmic, deschizînd prin aceasta era cuceririi cosmosului de către om. **G.** a primit Medalia de aur a Federației Aeronautice Internaționale.

gagliarda *[gal'árda]* (cuvînt italian însemnînd „voioasă"), vechi dans italian și francez (gaillarde). Are măsură ternară și tempo moderat, dar viu; pe cea de-a cincea optime se execută o săritură. Se dansa de obicei după p a v a n ă. S-a răspîndit în Europa apuseană în sec. XVI—XVII și a ocupat un loc însemnat în muzica instrumentală (ca parte într-o suită), în special pentru lăută.

gaiacól (FARM.), eter monoetilic al pirocatehinei. Este antiseptic și modificator al secreției traheobronșice. Folosit mult în trecut în tratamentul tuberculozei. Se mai numește *guaiacol*.

gaiál (ZOOTEHN.), formă domesticită a g a u r u l u i. Trăiește în insulele indoneziene și se folosește ca animal de tracțiune la cultura orezului, mai puțin pentru lapte și carne.

Gaidar, Arkadi Petrovici (1904-1941), scriitor sovietic rus. Este autorul unui mare număr de povestiri și nuvele pentru copii și tineret, remarcabile prin forța lor educativă, prin caracterul captivant al acțiunii și prin frumusețea morală a eroilor, însuflețiți de sentimente patriotice.

gáie, nume dat păsărilor răpitoare de zi, asemănătoare cu uliul, dar cu coada bifurcată.

Gaie

— *G. roşie (Milvus milvus)* şi *g. neagră (Milvus migrans)*, păsări migratoare, răspîndite la noi, care atacă puii de iepuri, păsările de casă şi pe cele sălbatice şi distrug cuiburile acestora. Aduc şi foloase agriculturii prin distrugerea rozătoarelor. Sin. *şorliţă*.

Gainsborough *[ghéinzbərə]*, Thomas (1727—1788), pictor în ulei, acuarelist şi desenator englez, considerat, alături de Reynolds, ca cel mai de seamă portretist englez din secolul al XVIII-lea. Portretele sale, avînd adesea ca fundal peisaje, se caracterizează prin siguranţa şi precizia desenului, prin eleganţa atitudinilor, printr-un lirism rafinat şi prin sinceritate

Tb. Gainsborough

în redarea trăsăturilor psihologice ale modelelor, aparţinînd în special mediului aristocratic („Băiatul în albastru", „D-na Robinson", portretul actriţei Siddons, „Plimbarea de dimineaţă" etc.). Lucrările sale de maturitate, al căror colorit l-au făcut celebru, au o gamă subtilă de tonuri argintii, transparente, desăvîrşit armonizate. Un loc însemnat îl ocupă în creaţia lui **G.** peisajele săteşti şi scenele din viaţa ţăranilor, prezentate romantic („Car îndreptîndu-se spre tîrg", 1786 etc.).

Gaitskell *[ghéiţcəl]*, Hugh Todd Naylor (1906—1963), om politic din Marea Britanie, fost lider al Partidului laburist. Ca reprezentant al aripii de dreapta, s-a situat pe poziţii reformiste în mişcarea muncitorească engleză.

gáiţă *(Garrulus glandarius)*, pasăre din familia corvidelor, de mărimea unei ciori, colorată brun-roşcat; umerii aripilor au dungi dese albastre şi negre, iar coada este neagră. Poate

Gaiţă

imita glasul altor animale. Se hrăneşte cu ghindă; atacă păsărelele mai mici şi le distruge cuiburile. — *G. de munte (Nucifraga caryocatactes)*, pasăre de culoare brună-întunecată, presărată cu pete albe dese. Trăieşte în pădurile de conifere din Carpaţi. Sin. *alunar*. În R.P.R. amîndouă sînt sedentare.

Gaius, jurisconsult roman din şcoala sabiniană, care a trăit în sec. al II-lea în timpul împăraţilor Adrian şi Commodus. A contribuit la unificarea treptată a dreptului civil prelucrat de jurisconsulţi şi a dreptului pretorian. Op.pr.: „Institutele".

gaj (DR.) **1.** Contract prin care debitorul sau o treia persoană trece un lucru mişcător în posesiunea creditorului sau a unei alte persoane alese de părţi, pentru garantarea executării unei obligaţii a debitorului. Creditorul poate păstra lucrul pînă la scadenţa creanţei şi, în caz de neplată, are dreptul fie să procedeze **la** vînzarea silită a lucrului, despăgubindu-se din preţul rezultat potrivit ordinii de preferinţă stabilite de lege, fie să ceară tribunalului ca lucrul să-i rămînă lui drept plată. În cazurile anume prevăzute de lege, contractul de **g.** se poate încheia fără să existe obligaţia de a preda posesiunea lucrului. Drepturile de creanţă pot forma, de asemenea, obiectul contractului de **g.** Sin. *amanet*. **2.** Bun care formează obiectul contractului de **g.** **3.** *Gaj general*, dreptul creditorului chirografar de a urmări, pentru plata creanţei, oricare dintre bunurile debitorului său prezente sau viitoare.

Galaction, Gala (pseudonimul lui *Grigore Pişculescu*) (1879—1961), scriitor romîn. A fost membru al Academiei R.P.R. S-a născut în Dideşti-Teleorman. Galaction a debutat în 1896, în „Adevărul ilustrat", şi a colaborat la „Viaţa socială", „Viaţa romînească", „Chemarea", „Socialismul" etc. **G.** s-a manifestat consecvent ca simpatizant al mişcării muncitoreşti, ca partizan al ideilor înaintate, fără să ajungă însă la înţelegerea materialist-istorică a fenomenului social. În articolele reunite în volumul „O lume nouă" (1919) a salutat victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi şi-a exprimat solidaritatea cu lupta proletariatului romîn. **G.** este autorul mai multor volume de nuvele, în care zugrăveşte aspecte dramatice din viaţa satului („Bisericuţa din răzoare", 1914; „Clopotele din mănăstirea Neamţu", 1916 ş.a.), denunţă influenţa dezumanizantă exercitată de goana după avere („Moara lui Călifar", „Gloria Constantini") sau evocă momente din trecutul de luptă al poporului („Lîngă apa Vodislavei", „Zile şi necazuri din zaveră", „La Vulturi!"). A fost preocupat de probleme de conştiinţă („De la noi la Cladova"), tinzînd să facă operă de educaţie morală în sens larg umanitar. Probleme de conştiinţă stau şi în centrul romanelor „Roxana" (1931), „Papucii lui Mahmud" (1932)

și „Doctorul Taifun" (1933), dar forța realist-critică, prezentă în redarea unor aspecte ale vieții citadine sau rurale, este umbrită de interpretarea

G. Galaction

teologică a realității. Proza sa, care îl situează printre frunțașii literaturii române dintre cele două războaie mondiale, se remarcă prin lirismul uneori patetic al comentariilor, prin îmbinarea de real și fantastic, prin generozitatea atitudinii. După Eliberare, **G.** a sprijinit prin scris și prin activitatea sa obștească opera de construire a socialismului.

galactorée (gr. *gala, galaktos* „lapte" și *rhein* „a curge"; MED.), secreție excesivă de lapte la femei în perioada de alăptare sau după încetarea copilului.

galactóză (BIOCHIM.), monozaharid cu funcție aldehidică. Se găsește în formă combinată cu glucoză în agar-agar, în *lactoză* (zahărul din lapte). Constituie unitatea structurală a unui polizaharid folosit în bacteriologie. **G.** intră în structura unor compuși azotați din creier (cerebrozide).

galalít (CHIM.), masă plastică cornoasă, dură, obținută prin tratarea pulberii de cazeină cu formaldehidă. Servește la fabricarea nasturilor, pieptenilor etc., precum și ca material electroizolant. În prezent este tot mai mult înlocuit cu materiale plastice sintetice cu proprietăți superioare.

Galan, Valeriu Emil (n. 1921), scriitor român. A debutat cu parodii în 1943 și apoi ca ziarist în 1945, colaborînd mai ales la „Scînteia", unde a publicat reportaje cu caracter militant, care evidențiau elementul nou, combativ, din actualitatea socială, nuvele și schițe („Memoriile agentului electoral Teică Pasăre", 1946; „Potopul", 1948; „Calul lui Moș Eftimie", 1950 ș.a.). Ca romancier, **G.** s-a afirmat cu „Zorii robilor" (1950), în care evocă evenimentele tragice din 1907 și subliniază solidarizarea muncitorimii cu țărănimea răsculată. Romanul „Bărăgan" (vol. I, 1954; vol. II, 1959) înfățișează, într-o viziune de mare amploare epică, procesul complex de transformare socialistă a agriculturii. Nuvela de atmosferă „La răzeși" (1958) este consacrată evocării anilor postbelici, cînd în Moldova bîntuia seceta. Ca dramaturg, **G.** s-a afirmat prin comedia „Prietena mea Pix" (1961), în care înfățișează aspecte ale procesului de formare a conștiinței socialiste. **G.** se remarcă prin partinitatea și realismul viziunii, preferința sa pentru eroi integri, proveniți din rîndurile oamenilor muncii, prin arta de a contura caracterele, prin umorul de esență populară, stilul curgător și concis, narațiunea vioaie. Desfășoară și o bogată activitate obștească. Laureat al Premiului de stat.

galánt (MUZ.), *stil* ~, termen care desemna în sec. al XVIII-lea un stil liber al muzicii pentru clavecin sau pian, înclinat spre efecte facile. *S. g.* s-a opus stilului lui J.S. Bach, considerat învechit, pedant și prea sever. Haydn, Mozart și Beethoven au înlăturat, prin creația lor, concepția pe care se baza muzica în stil galant.

galaónul, joc popular românesc din sesul Olteniei, în ritm binar. Este un joc bărbătesc, cu numeroase variante. Jucătorii sînt dispuși în linie, cu brațele prinse în spate și execută pași încrucișați și săltați.

Galápagos, *Arhipelagul* ~ (span. *galapago* „broască țestoasă"), grup de insule de origine vulcanică în Oceanul Pacific, situate pe ecuator în apropiere de coasta Americii de Sud. Aparține statului Ecuador. Suprafața: 7 844 km²; populația: 1 900 loc. (1960). Relieful este dominat de numeroasele conuri ale vulcanilor stinși și activi. Climă secetoasă, din cauza curentului marin rece al Perului. Vegetație xerofilă. Culturi de trestie de zahăr, ananas, bananieri. Flora și fauna insulelor se caracterizează prin numărul mare de endemisme, ca rezultat al izolării geografice (broaște țestoase uriașe, al căror număr s-a redus foarte mult în ultimul secol, iguane, fringilide ș.a.). Observațiile făcute de Ch. Darwin în insulele **G.** au contribuit la formarea concepției lui evoluționiste. Se mai numește arhipelagul *Colón.*

Galateea, nimfă marină în mitologia greacă, fiica lui Nereu și a Doridei, al cărei iubit, Acis, a fost ucis din gelozie de ciclopul Polifem. Legenda ei a inspirat pe numeroși artiști, printre care pe compozitorii Händel și Haydn, pictorii Carracci, Poussin, Watteau ș.a.

Galați, oraș regional situat în sud-estul țării, pe malul stîng al Dunării, reședință de regiune, important port fluviomaritim, centru industrial, comercial și cultural. 112 630 loc. (1964). În evul mediu a avut un rol important în comerțul Moldovei. La începutul sec. al XVI-lea a fost inclus în raiaua Brăilei, sub stăpînire turcească. Din punct de vedere industrial s-a dezvoltat mai ales în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Orașul are un bogat trecut revoluționar. Înainte și după primul război mondial, la **G.** au avut loc greve și demonstrații muncitorești, dintre care cea mai cunoscută a fost demonstrația muncitorilor din 13 iunie 1916 pentru pace, împotriva războiului, urmată de o grevă generală de protest împotriva reprimării sîngeroase a demonstrației. În anii regimului democrat-popular, **G.** a luat o mare dezvoltare prin reutilarea și lărgirea vechilor întreprinderi și construirea altora noi. Aici se produc laminate (Laminorul de tablă, Întreprinderea de sîrmă, cuie și lanțuri), piese de schimb pentru utilaj feroviar, produse metalice de larg consum, produse textile,

alimentare (mori, fabrică de ulei, întreprinderea pentru industrializarea cărnii etc.), produse din lemn, lacuri și vopsele, săpun și produse cosmetice etc. La Șantierul naval din **G.**, cel mai mare din țară, se construiesc remorchere, șlepuri și cargouri. La **G.** se construiește un mare combinat siderurgic. Numeroasele construcții din ultimii ani au dat orașului **G.** aspectul unui oraș modern. În **G.** există numeroase instituții social-culturale, printre care un institut politehnic, un institut pedagogic de 3 ani, un teatru muzical și unul dramatic, o orchestră simfonică. *Muzeul din G.*, înființat în forma actuală în anii de democrație populară, cuprinde lucrări de pictori romîni din sec. XIX — XX (Rosenthal, Aman, Vermont, Băncilă) și opere ale unor artiști contemporani. — *Raionul G.*, cu 116 450 loc. (1964). Culturi cerealiere (în special porumb), legumicultură, viticultură și creșterea animalelor. La Șendreni funcționează o întreprindere de prelucrare a lemnului. Pescuit (în special în lacul Brateș). — *Regiunea G.*, regiune administrativ-economică, situată în sud-estul țării. Suprafața: 12 910 km². Populația: 1 069 745 loc. (1964). Este împărțită în 7 raioane administrative, cu 7 orașe, dintre care 3 regionale (Galați, Brăila, Focșani). Relief de mică altitudine: partea nordică a Bărăganului, jumătatea vestică a Bălții Brăilei, cîmpia joasă a Siretului inferior cu întinsa luncă a Siretului, lunca largă a Prutului inferior și cîmpia Covurluiului, regiune de tranziție către Podișul Moldovenesc, din care o mică porțiune (partea sudică a dealurilor Fălciului) intră în regiunea **G.** Doar partea de nord-vest este mai înaltă, cuprinzînd un sector din Subcarpații de la curbură, zonă de dealuri înalte (Măgura Odobeștilor, 1 001 m), și depresiuni intracolinare, depresiunea subcarpatică a Vrancei și versantul estic al munților Vrancei (altitudinea maximă 1 783 m, vîrful Goru). Clima este tipic continentală, cu veri secetoase; în cîmpie, media anuală a precipitațiilor este sub 500 mm. În est, teritoriul regiunii este mărginit de Dunăre și de cursul inferior al Prutului. În Dunăre se varsă Siretul cu afluenții săi (Bîrlad, Putna, Rîmnic, Buzău) și Călmățuiul buzoian. Cele mai importante lacuri sînt Brateș, Amara, Jirlău, Balta Albă. Sînt răspîndite cernoziomurile și solurile de luncă, local apar lăcovișți și soluri sărăturoase. Bogății de subsol: roci de construcție (marne, argile și luturi loessoide, nisipuri și pietrișuri). Pădurile ocupă 16,8% din suprafața regiunii, furnizînd în special lemn de foioase. În trecut, economia regiunii **G.** era bazată pe o agricultură cu caracter extensiv care dădea 2/3 din producția globală; industria, slab dezvoltată, era concentrată doar în Galați și Brăila. În anii puterii populare, industria s-a dezvoltat intens, s-au modernizat și mărit vechile unități industriale (șantierele navale din Galați și Brăila, Uzina „Laminorul"-Brăila etc.), s-au construit întreprinderi noi (Combinatul de celuloză și hîrtie Brăila, Combinatul de fibre artificiale Brăila, Întreprinderea materiale și prefabricate de construcții Doaga, Complexul de industrializare a lemnului Brăila, fabricile de conserve de legume și fructe de la Tecuci și Zagna-Vădeni etc.). Producția globală industrială a regiunii a fost în 1963 de 5,3 ori mai mare decît în 1950. În 1963 regiunea dădea 4,3% din producția globală industrială a țării. Industria siderurgică, dezvoltată

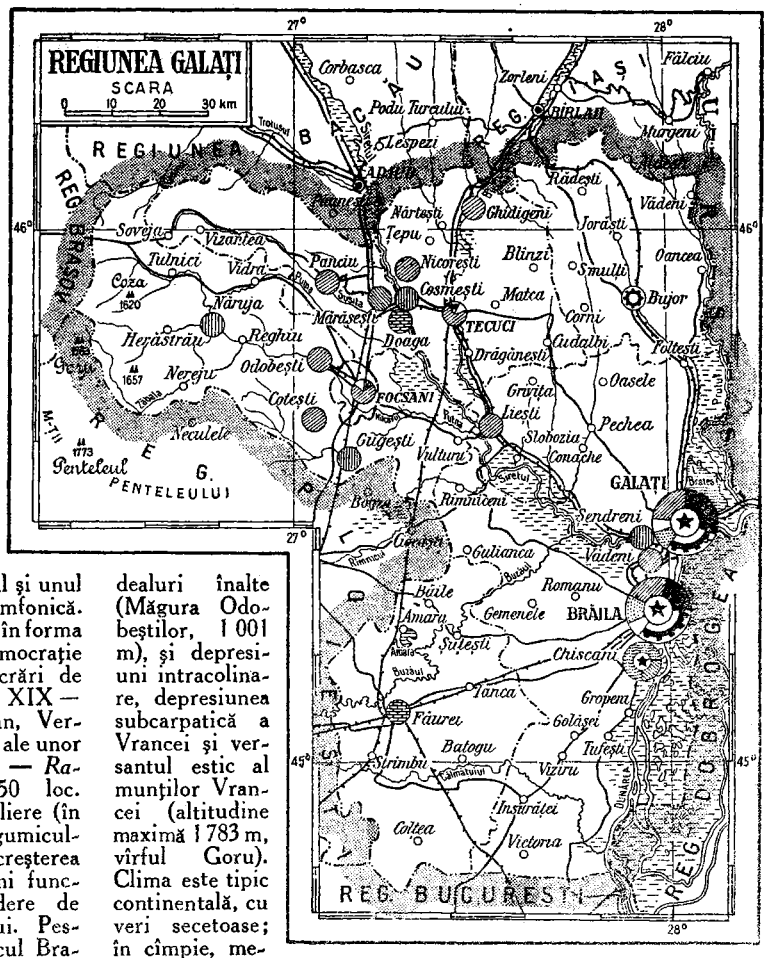

în Galaţi şi Brăila, este axată pe producţia de laminate (tablă, sîrmă); în 1963 regiunea Galaţi a furnizat 15,1% din producţia de laminate finite a ţării. Industria construcţiilor de maşini şi a prelucrării metalelor, care dă 27,5% din producţia globală industrială a regiunii (1963), este reprezentată în special de şantierele de construcţii navale de la Galaţi şi Brăila (40,9% din valoarea construcţiilor navale din R.P.R.) şi de uzinele de utilaj greu „Progresul" din Brăila. Dispunînd de o variată bază de materii prime, industria alimentară s-a dezvoltat multilateral, fiind reprezentată prin mori, decorticării, fabrici de amidon, dextrină şi glucoză, fabrici de paste făinoase, de produse lactate, de ulei etc. (în special la **G.** şi la Brăila), centre de vinificaţie (Focşani, Panciu), fabrică de spirt şi băuturi spirtoase (Ghidigeni), fabrici de conserve de legume şi fructe (Zagna-Vădeni, Tecuci, Ghidigeni), fabrică de conserve de peşte (Galaţi). Industrie de prelucrare a lemnului la Gugeşti, Cozmeşti, Galaţi şi Brăila. La Brăila s-a dezvoltat industria de celuloză şi hîrtie şi a fibrelor artificiale, care valorifică bogatele rezerve stuficole din Delta Dunării şi din Balta Brăilei. Industria materialelor de construcţii produce ciment, cărămizi, prefabricate (Brăila, Doaga, Tecuci, Galaţi). Economia agricolă este dezvoltată. Din 1958 s-au făcut vaste lucrări de îmbunătăţiri funciare (îndiguiri şi asanări în luncile Siretului, Prutului şi Dunării, terasarea pantelor şi plantarea lor cu viţă şi pomi fructiferi). Terenul arabil reprezintă 56,4% din suprafaţa regiunii. Se cultivă cereale (66,1% din suprafaţa arabilă, în special porumb şi grîu), floarea-soarelui, leguminoase, plante furajere ş.a. În regiunea **G.** se găseşte cea mai întinsă zonă viticolă a ţării (17% din suprafaţa cultivată cu vii din R.P.R.), principalele podgorii fiind Odobeşti, Panciu, Ţifeşti, Jariştea, Nicoreşti, Iveşti ş.a. Legumicultură şi pomicultură. În sectorul creşterii animalelor, ovinele ocupă locul cel mai important, urmate de bovine şi porcine. Dunărea, Balta Brăilei, lacurile din lunca Siretului şi lacul Brateş sînt importante domenii piscicole. Transporturile sînt asigurate de căile ferate, rutiere şi fluviale. Pe teritoriul regiunii se termină sectorul maritim al Dunării, fapt care a favorizat dezvoltarea celor mai mari porturi fluviale-maritime din ţară: Galaţi şi Brăila. În anul şcolar 1963—1964, în regiunea **G.** au funcţionat 754 de şcoli de cultură generală. La sfîrşitul anului 1963 existau 569 de cămine culturale şi case de citit, 520 de biblioteci publice, 251 de cinematografe. Organul de presă al Comitetului regional P.M.R. şi al Sfatului popular regional Galaţi este „Viaţa nouă".

Galaxia (gr. *[kyklos] galaxías „[cercul] laptelui"*, de la *gala, galaktos* „lapte"; ASTR.), sistemul stelar din care face parte Soarele şi care conţine circa 200 de miliarde de stele, simple, multiple sau grupate în roiuri de stele şi asociaţii, precum şi materia interstelară gazoasă-pulverulentă; are o formă generală lenticulară. Diametrul ei ecuatorial este aproximativ de 85 000 de ani-lumină; Soarele se află în apropierea planului ecuatorial, la circa 27 000 de ani-lumină de centru. Nucleul central are un diametru de circa 16 000 de ani-lumină; centrul Galaxiei se găseşte în direcţia constelaţiei Săgetătorului. Privită din sistemul nostru solar, regiunea ecuatorială a **G.** se vede proiectată pe cer sub forma unui brîu de stele, cunoscut sub numele de C a l e a L a p t e l u i. În interiorul **G.** se pot identifica braţe spirale. Structura spirală a **G.** a putut fi pusă în evidenţă mai ales prin detectarea norilor de hidrogen neutru cu ajutorul metodelor de radioastronomie. Masa **G.** noastre este de ordinul a 160 de miliarde de mase solare, gazul şi pulberile avînd o masă totală de ordinul a una sau două sutimi din masa **G.** În interiorul ei, stelele şi materia gazoasă-pulverulentă sînt dispuse în subsisteme. O parte din stele şi aproape toată materia gazoasă-pulverulentă formează componenta plană a **G.** Alte tipuri de stele şi roiurile globulare sînt grupate sferic în jurul centrului Galaxiei, formînd componenta ei sferică. **G.** are o mişcare de rotaţie, care, la distanţa Soarelui de centru, se efectuează cu o viteză de circa 220 km/s, o rotaţie durînd circa 230 000 000 de ani. Din cauza absorbţiei razelor luminoase de către praful cosmic, nucleul **G.** nu poate fi localizat decît cu ajutorul razelor infraroşii şi a radioundelor. Se observă o emisiune continuă de gaze din nucleul **G.** Procesul formării stelelor din pulberi şi gaze continuă şi în prezent în asociaţiile de stele care au fost descoperite de savantul sovietic V.A. Ambarţumian, precum şi în unele nebuloase luminoase şi obscure. **G.** noastră face parte dintr-un grup local de galaxii, din care se cunosc actualmente 17 membri, răspîndiţi într-un volum elipsoidal cu diametrul maxim de ordinul a $2 \cdot 10^6$ ani-lumină. Se mai numeşte *Galaxia noastră.*

galaxíe (ASTR.), sistem stelar conţinînd circa 10^9—10^{11} stele, gaze şi pulberi cosmice, de obicei în formă de spirală, dar putînd avea şi forme sferice, elipsoidale sau neregulate. Una dintre aceste galaxii este Gala-

Galaxie spirală

xia noastră. Galaxiile sînt răspîndite în spaţiu la distanţe de ordinul a 10^6 ani-lumină unele de altele (ex. cea mai apropiată nebuloasă spirală este nebuloasa din Andromeda, a-

flată la aproape 2 000 000 de ani-lumină de noi; *Norii lui Magellan* sînt galaxii neregulate, sateliți ai Galaxiei noastre, aflați la circa 200 000 de ani-lumină de noi). Galaxiile sînt clasificate după forma lor: spirale, elipsoide, neregulate. Cu telescoapele optice actuale sînt accesibile observației sute de milioane de galaxii. Există grupe și nori de galaxii. Unele dintre aceste grupe nu sînt stabile, au o energie totală pozitivă, se extind, sînt de aceea de origine destul de recentă, după cum susține V.A. Ambarțumian. În regiunea observabilă a universului, se constată, cu instrumentele de care dispunem actualmente, o mișcare de recesiune (de îndepărtare reciprocă) a galaxiilor, cu viteze crescînde proporțional cu distanța, cea mai mare viteză de îndepărtare observată pînă acum fiind de 138 000 km/s. V. și Metagalaxia; deplasarea spre roșu; expansiunea universului.

galb 1. (ARHIT.) **a)** Contur, în genere curb, al unui element de arhitectură, sculptură etc. **b)** Parte a fusului unei coloane, arcuită spre exterior pentru a evita iluzia de strangulare pe care o dă un cilindru perfect. **2.** (CERAM.) Contur al unui vas care se remarcă prin calități de curbură și de inflexiune grațioasă.

Galb
aa' și *bb'* = linii verticale paralele

Galba, Servius Sulpicius, împărat roman, proclamat în anul 68 de către armata din Spania. Galba a fost ucis în același an, în timpul răscoalei plebeilor din Roma și a pretorienilor.

gálben 1. Monedă ideală de calcul în țările romîne în sec. XVII—XVIII. **2.** Denumire dată în țările romîne unei serii de monede străine de aur; galbeni *tătărești* (în realitate genovezi, numiți așa deoarece proveniența lor erau cetățile genoveze din Crimeea, pe care o stăpîneau tătarii), *turcești, împărătești* (austrieci, olandezi și austro-olandezi), *venetici* (venețieni), *unguresti, nemțești* (friderícii) etc. Valoarea **g.** a variat după epocă și emisiune. Spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea și în prima jumătate a sec. al XIX-lea, **g.** se numeau mai ales ducații austrieci sau austro-olandezi.

galbenă de Odobești (VITICULT.), soi de viță de vie autohton, cu struguri de mări-

Galbenă de Odobești

me mijlocie, cilindroconici, cu boabe dese și neomogene, de culoare galbenă-verzuie, ruginii pe partea expusă la soare. În R.P.R. este soiul de bază în podgoriile Odobești și Panciu; produce vinuri albe de calitate bună, cu tăria alcoolică cuprinsă între 10° — 11°.

galben de cadmiu (CHIM.), *CdS*. Sulfură de cadmiu, întrebuințată ca pigment la prepararea unor vopsele galbene, în special pentru pictură.

galben de crom (CHIM.), $PbCrO_4$. Cromat de plumb. Este întrebuințat ca pigment la prepararea unor vopsele galbene.

galben de zinc (CHIM.), $3ZnCrO_4 \cdot K_2Cr_2O_7$. Sare dublă de cromat de zinc și bicromat de potasiu. Este întrebuințat ca pigment la prepararea unor vopsele galbene.

galénă (MINER.), sulfură naturală de plumb (*PbS*), cristalizată în sistemul cubic. Are clivaj perfect după fețele de cub, culoarea plumburie și greutatea specifică mare. Constituie principalul minereu de plumb; uneori conține și argint. **G.** se întîlnește în R.P.R. în filoanele hidrotermale din regiunea Maramureș, în unele corpuri de

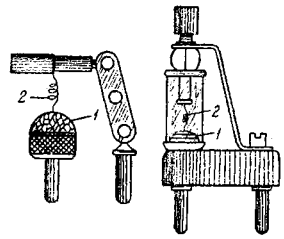

Detectoare cu galenă
1 — cristal; *2* — vîrf metalic

minereu de la Ruschița (reg. Hunedoara), în cristalinul Carpaților Orientali etc. — (TELEC.) *Detector cu g.*, diodă semiconductoare, alcătuită dintr-un cristal de galenă pe suprafața căruia apasă un vîrf metalic foarte fin. Din cauza instabilității proprietăților contactului și a necesității de a căuta punctele sensibile de pe suprafața cristalului, *d. cu g.* nu mai sînt utilizate în radioreceptoarele moderne.

galénice, *preparate* ~ (FARM.), forme medicamentoase care pot fi administrate bolnavilor ca atare sau care servesc la prepararea formulelor magistrale (rețete). Tincturile, pomezile, extractele, siropurile, apele medicinale sînt *preparate g.*

galenísm (MED.), teorie emisă în sec. al II-lea de medicul grec Galenus, care a cunoscut o mare răspîndire în timpul evului mediu și conform căreia bolile s-ar datora ruperii echilibrului dintre cele patru umori fundamentale ale organismului: sîngele, flegma, bila galbenă și bila neagră.

Galenus (Galen, Galenos) (130—200 sau 210), medic grec, considerat ca ultimul mare medic al antichității. De

Galenus

la vîrsta de 30 de ani a trăit la Roma, unde şi-a cîştigat o faimă deosebită ca practician. Opera lui **G.**, din care s-au păstrat aproximativ 80 de lucrări, reprezintă un document important al medicinii antice. **G.** a pus bazele anatomiei umane, folosind rezultatele observaţiilor şi studiilor sale pe animale. El s-a ocupat şi de alte domenii ale ştiinţelor naturii, de matematică, filozofie şi drept. Influenţate de concepţiile societăţii antice în declin, unele concepţii medicale ale lui **G.** sînt idealiste (teleologice şi vitaliste). Opera lui medicală a fost dogmatizată de medicina medievală, devenind cu timpul o frînă în dezvoltarea medicinii.

galéră (NAV.), navă comercială sau militară care naviga cu rame şi cu pînze, folosită pînă în sec. al XVII-lea. Deoarece munca marinarilor de pe galere era extrem de grea,

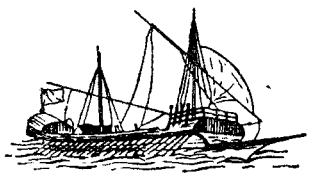

Galeră

echipajele acestora erau în mare parte recrutate dintre sclavi sau dintre oamenii condamnaţi la muncă forţată.

galerie 1. (ARHIT.) **a)** Coridor, în general lung şi îngust, în interiorul sau exteriorul unei clădiri, care serveşte

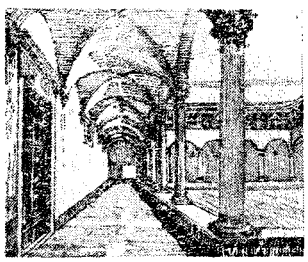

Galerie (1 a)

ca element de legătură sau loc de plimbare. **b)** Balconul situat la ultimul nivel al unei săli de spectacol. **c)** Muzeu sau secţie a unui muzeu, formată dintr-una sau mai multe săli în care sînt expuse obiectele. **2.** (MINE) Lucrare minieră orizontală sau cu pantă mică, cu secţiunea utilă de 1,5—20 m^2 şi cu lungime mare, prin care se pătrunde în locurile de lucru

Galerie (2)

din mină şi care serveşte la instalarea căilor ferate subterane şi a altor instalaţii. — *G. de aeraj*, galerie executată pentru circulaţia aerului viciat. — *G. de bază*, galeria de la partea de jos a unui abataj, a unui subetaj sau etaj, care serveşte la circulaţia aerului proaspăt şi la transportul produselor excavate. — *G. de coastă* (sau *la zi*), galerie care are unul dintre capete la suprafaţă. — *G. de ocol*, galerie curbă pentru rularea vagonetelor. **3.** (CONSTR.) *Galerie contra avalanşelor*, tunel săpat în teren sau construit artificial pentru protejarea unei căi de comunicaţie în munţi contra căderii maselor de zăpadă sau de pămînt desprinse de pe coaste. **4.** (HIDROTEHN.) **a)** *Galerie de aducţie*, construcţie hidrotehnică destinată aducerii unui debit de apă de la un punct de captare la un punct de folosinţă. Se realizează prin săparea unui tunel în rocă, care eventual se căptuşeşte cu beton (mai rar cu piatră). **b)** *Galerie de captare*, galerie destinată captării apelor subterane, construită la nivelul acestora şi prevăzută cu orificii prin care apa pătrunde în galerii. **c)** *Galerie de deviere*, galerie destinată devierii apelor, pentru a feri o anumită incintă de inundaţie (ex. la executarea unor lucrări în albia cursului de apă).

gali v. **celţi.**

Galia, numele dat de romani *(Gallia)* ţinuturilor locuite de c e l ţ i (gali). — *Gallia Cisalpina*, provincie romană (din sec. al III-lea î.e.n.) în nordul Italiei, care, la rîndul ei, s-a divizat în *Gallia Cispadana* (la sud de Pad) şi *Gallia Transpadana* (la nord de Pad). — *Gallia Transalpina*, provincie romană (din sec. I î.e.n.) din care făceau parte teritoriile de la nord-vest de Alpi (Franţa, Belgia, Luxemburg şi Elveţia).

Galiani, Ferdinando (1728—1787), economist burghez italian, abate; adversarul teoriei fiziocraţilor cu privire la „ordinea naturală". A încercat să construiască un sistem de economie apropiat de liberalismul economic. **G.**, deşi aborda în mod just analiza mărfii, considerînd valoarea ca un raport între persoane, susţinea, în mod eronat, că mărimea valorii unei mărfi este determinată de raritatea, de utilitatea finală a mărfurilor.

gálic, *acid* ~ (CHIM.), $C_6H_2(OH)_3COOH$. Acid organic aromatic, format dintr-un nucleu benzenic de care sînt legate o grupare carboxil şi trei grupări hidroxil. Este componentul principal al unor taninuri şi se găseşte în gogoşile de ristic şi în coaja de stejar, de unde se extrage. E o substanţă astringentă, cu proprietăţi reducătoare, întrebuinţată ca mordant la vopsirea fibrelor vegetale cu coloranţi bazici, la fabricarea cernelii negre şi a dermatolului.

galifórme (ZOOL.; *Galliformes*), ordin de păsări tericole sau arboricole, de talie mare (ex. cocoşul de munte), mijlocie (ex. ierunca, găina) sau mică (ex. prepeliţa), slab zburătoare, cu aripi scurte, rotunde şi bombate. Ciocul, puternic, are jumătatea superioară boltită şi recurbată peste jumătatea inferioară. Picioarele au degete prevăzute cu gheare solide şi arcuite, apte pentru scormonit pămîntul în căutarea hranei. Multe specii au pe cap şi pe bărbie porţiuni golaşe, colorate în roşu (creastă, bărbi, negi etc.). Cuibul şi-l fac de obicei pe pămînt. Sînt răspîndite pe întregul glob. Cele

mai multe trăiesc în păduri şi se hrănesc cu tot felul de vegetale. Sînt vînate pentru carnea lor gustoasă (fazanul, potîrnichea). Cîteva specii au fost domesticite (găina, păunul, bibilica).

Galilei, Galileo (1564—1642), mare fizician şi astronom italian din epoca Renaşterii, unul dintre întemeietorii mecanicii ca ştiinţă. A descoperit legea inerţiei, legea căderii corpurilor, legea izocronismului micilor oscilaţii ale pendulului matematic, legea compunerii mişcărilor; a dat o formulare corectă noţiunilor de viteză şi de acceleraţie şi a pus în evidenţă relativitatea mişcării. Ca astronom a descoperit, cu ajutorul lunetei construite de el, munţii din Lună, natura stelară a Căii Laptelui, patru sateliţi ai lui Iupiter, petele din Soare şi rotaţia acestuia în jurul axei sale, fazele lui Venus, confirmînd prin aceste descoperiri concepţia heliocentrică a lui N. Copernic. Trimis de inchiziţie în faţa tribunalului ca adept al teoriei lui Copernic, **G.** a fost silit, după multe umilinţe, să retracteze ideile sale. Lui **G.** i se atribuie replica devenită aforism: „Eppur,

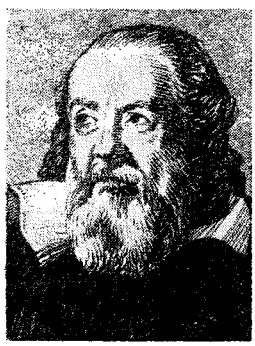

G. Galilei

si muove" („Şi totuşi se învîrteşte"), pe care ar fi pronunţat-o după anunţarea sentinţei. El a dezvoltat ideile lui Cusanus şi Giordano Bruno. Concepţiile sale filozofice ţin de materialismul mecanicist. El consideră observaţia ca punct de plecare în cunoaşterea naturii. — *Luneta lui G.*, lunetă formată dintr-o lentilă convergentă (obiectivul) şi una divergentă (ocularul), care sînt astfel dispuse încît focarul al doilea al obiectivului coincide cu focarul al doilea al ocularului. Distanţa dintre ocular şi obiectiv, adică lungimea l a lunetei, este dată de diferenţa dintre distanţa focală f_1 a obiectivului şi f_2 a ocularului: $l = f_1 - f_2$.

galión (NAV.) **1.** Prelungire a etravei navelor cu pînze spre a servi la susţinerea bompresului. **2.** Denumire dată ornamentaţiei care se montează

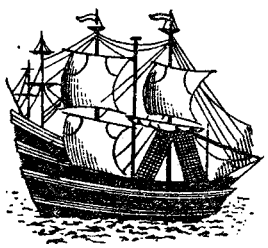

Galion (3)

uneori în prora navelor cu pînze. Nava-şcoală „Mircea" are drept **g.** bustul domnitorului Mircea cel Bătrîn, sculptat în lemn. **3.** Navă cu pînze folosită pînă în sec. al XVIII-lea de spanioli pentru a transporta mai ales produsele minelor de aur şi de argint din ţările Americii aflate sub dominaţia lor.

Galiţia, regiune istorică, situată pe versantul nordic al Carpaţilor Orientali. Pînă în sec. al XIV-lea, o regiune a **G.** (Ucraina apuseană) a făcut parte din cnezatul Halici-Volînia. Din sec. al XIV-lea pînă în sec. al XVIII-lea, **G.** a fost în stăpînirea Poloniei. După prima împărţire a Poloniei (1772), **G.** a fost anexată Austriei. În 1918, după destrămarea Austro-Ungariei, **G.** a intrat în componenţa statului polon. În 1939 o parte a **G.** *(Ucraina apuseană)* s-a unit cu R.S.S. Ucraineană.

gáliu (CHIM.), *Ga*. Element cu nr. at. 31; gr. at. 69,72; p.t. 29,75°C; p.f. aproximativ 2 000°C; gr. specifică 5,9. În cantităţi mici însoţeşte aluminiul în special în bauxită şi zincul în blende. Este un metal moale, ductil; se prezintă în combinaţiile chimice

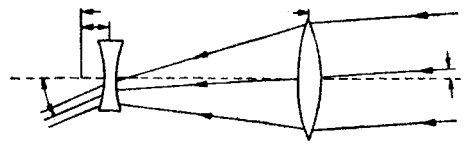

Luneta lui Galilei

în starea de valenţă trei, mai rar în stări de valenţă inferioară. Se întrebuinţează ca lichid de umplere a termometrelor pentru măsurarea temperaturilor înalte (1 000—1 300°C), datorită punctului său de topire scăzut şi punctului de fierbere ridicat, ca adaos în materialele semiconductoare folosite la fabricarea tranzistoarelor, în tehnica dentară la confecţionarea plombelor (aliat cu bismutul şi staniul în locul amalgamelor), la construcţia oglinzilor optice etc.

Gall, Franz Joseph (1750—1828), anatomist german, creatorul teoriei frenologiei (numită de **G.** *organologie*), după care calităţile intelectuale ale unui individ ar fi legate de o anumită formă a craniului. Această teorie, deşi neştiinţifică, a atras atenţia asupra topografiei şi funcţiunilor creierului.

Gallacher *[ghéləhə]*, William (n. 1881), unul dintre conducătorii Partidului Comunist din Marea Britanie, al cărui membru este din 1921. Între 1943 şi 1956 a fost preşedintele Comitetului Executiv, iar între 1956 şi 1963 preşedinte al P.C. din Marea Britanie.

Gallienus, Publius Licinius Egnatius, împărat roman (253—268). În lupta împotriva aristocraţiei senatoriale a fost sprijinit de armată şi de municipii. Domnia lui a fost foarte agitată. A avut de luptat cu pretendenţii la tron, cu popoarele migratoare care atacau necontenit imperiul şi cu încercările unor provincii de a se proclama state independente. A purtat lupte grele cu dacii liberi şi cu alte popoare vecine Daciei pentru menţinerea acestei provincii.

gallón (METR.), unitate de măsură a capacităţii în Anglia şi în S.U.A. Un gallon en-

glez = 4,55 litri şi un gallon american = 3,78 litri.

Gallup, *Institutul ~*, institut din S.U.A., înfiinţat în 1935 de George Horace Gallup, pentru sondarea opiniei publice. Acest institut cercetează fenomenele social-economice, orientarea şi schimbarea opiniei publice. Rezultatele acestor cercetări sînt folosite uneori de grupările monopoliste în vederea unei influenţări mai eficace a maselor prin reclamă, campanii de presă, televiziune, radio etc.

Galois *[galuá]*, Evariste (1811—1832), matematician francez. A creat teoria generală pentru rezolvarea ecuaţiilor algebrice *(teoria lui G.)*. Independent de N. Abel, **G.** a

E. Galois

demonstrat că ecuaţiile algebrice de grad mai mare decît patru, în cazul general, nu sînt rezolvabile cu radicali. Lucrările lui **G.** au constituit, alături de acelea ale lui N. Abel şi A.L. Cauchy, punctul de plecare pentru teoria actuală a funcţiilor algebrice. **G.** a participat la revoluţia din 1830 şi a fost urmărit şi arestat pentru ideile lui democratice.

galóp 1. (ZOOTEHN.) Alura cea mai rapidă a calului, reprezentată printr-o succesiune de salturi, separate prin momente de suspensie totală (plutire în aer). Există mai multe feluri de **g.**: de manej, de cîmp, de curse etc. **2.** (MED.) Ritm anormal al bătăilor inimii, în trei timpi (imită ritmul produs de un cal în galop). Se datoreşte insuficienţei funcţionale a ventriculului stîng şi se observă în cursul miocarditelor, în insuficienţa cardiacă, în nefrita interstiţială. **3.** (COR.) Dans de societate apărut către anul 1825 în Franţa, de unde s-a răspîndit în întreaga Europă. Are măsură binară, ritm sacadat şi o mişcare foarte animată. A fost introdus în opere, operete, balete. Remarcabile **g.** se întîlnesc în lucrările lui Schubert, Liszt şi Ceaikovski.

galoparea motorului (TEHNICĂ), funcţionare neregulată a unui motor cu ardere internă, caracterizată prin variaţii mari ale vitezei unghiulare a arborelui cotit. Uneori prin **g. m.** se înţelege basculare a motorului în planul vertical, din cauza cuplurilor neechilibrate ale forţelor de inerţie.

Galsworthy *[gǫ́:lzuə:ði]*, John (1867—1933), reprezentant de seamă al realismului critic în literatura engleză a sec. al XX-lea. S-a născut la Coombe (Surrey). În operele sale, **G.** a zugrăvit cu profunzime viaţa societăţii burgheze din Anglia de la sfîrşitul epocii victoriene pînă în deceniul al treilea al sec. al XX-lea, realizînd o veritabilă cronică artistică a crizei economice, politice, morale şi spirituale a burgheziei engleze contemporane lui. Critica ipocriziei, a aroganţei şi a mercantilismului inuman al burgheziei, temă principală a operei lui **G.**, atinge o deosebită ascuţime în romanul „Insula fariseilor" (1904) şi mai ales în trilogia „Forsyte Saga", ult. trad. rom. 1963 („Bogătaşul", 1906; „Încătuşaţi de lege", 1920; „De închiriat", 1921). Înfăţişînd procesul de destrămare treptată a familiei Forsyte, **G.** surprinde aspecte esenţiale ale acestui proces, fără a intui însă clar cauzele şi consecinţele lui obiective. În trilogia „Comedia modernă", ult. trad. rom. 1963 („Maimuţa albă", 1924; „Lingura de argint", 1926; şi „Cîntecul lebedei", 1928), care continuă urmărirea destinului aceleiaşi familii, problematica socială se lărgeşte sensibil. **G.** înfăţişează, între altele, încercările desperate ale burgheziei de „a rezolva" şi problema muncitorească, vădind însă puternice tendinţe conservatoare. **G.** devine un apologet al virtuţilor vechii generaţii de capitalişti, căreia îi atribuie, prin contrast cu noua generaţie, calităţi cum sînt: calmul, clarviziunea, cinstea, spiritul onoarei. Idei similare stau şi

J. Galsworthy

la baza trilogiei „Sfîrşitul capitolului", compusă din romanele „În aşteptare" (1931), „Pustietate în floare" (1932) şi „Peste rîu" (1933). A scris şi nuvele şi piese de teatru. Folosind o limbă concisă şi expresivă, un stil echilibrat şi sobru, scrierile lui **G.** se disting prin intensitatea conflictelor dramatice, prin poezia interiorizată a sentimentelor, fineţea ironiei şi lirismul delicat. Opera lui **G.** ocupă un loc de prim plan în literatura engleză contemporană. Premiul Nobel (1932).

Galton *[gǫ́:ltən]*, Francis (1822—1911), antropolog reacţionar englez, unul dintre fondatorii biometriei. În problemele eredităţii, folosind exclusiv metodele statistice, pe care le-a aplicat în mod formalist, şi ignorînd legile biologice, **G.** susţinea teoria rasistă a existenţei unor rase superioare şi a altora inferioare. Este fondatorul teoriei inumane a e u g e n i e i.

Galvani, Luigi (1737—1798), fiziolog italian, unul dintre întemeietorii electricităţii ca ştiinţă. A pus în evidenţă curentul electric care ia naştere în circuitele închise datorită diferenţei de potenţial produse la contactul dintre două metale diferite (1791). Acest fapt a permis construirea, de către A. Volta, a elementelor galvanice. În 1794 a demonstrat experimental influenţa fenomenelor electrice asupra ţesu-

L. Galvani

turilor vii (electricitatea animală). Op. pr.: „Tratat despre forţele electrice în mişcarea muşchilor" (1794).

galvanizáre (TEHN.) **1.** Depunere galvanostegică efectuată în scopul protecţiei obiectelor metalice împotriva coroziunii, al măririi rezistenţei la uzura mecanică a pieselor sau al îmbunătăţirii aspectului lor exterior. Se realizează prin cufundarea obiectului într-o soluţie conţinînd ionii metalului care se depune şi legarea lui la polul negativ al unei surse de curent continuu, formînd catodul; polul pozitiv, anodul, este constituit fie din metalul care se depune (anod solubil), fie dintr-un metal inert. După natura metalului depus, se disting mai multe feluri de **g.**, ca: aurirea, argintarea, nichelarea, cromarea, zincarea etc. **2.** (În industria tablei şi a sîrmei de oţel) Denumire improprie dată operaţiei de zincare prin cufundare într-o baie de zinc topit.

galvanocautér (MED.), instrument chirurgical constituit dintr-un suport şi un fir metalic, de obicei de platină, care devine incandescent cînd este parcurs de curent electric continuu (curent galvanic). Este folosit la cauterizarea traiectelor fistuloase, la secţionarea polipilor etc., avînd avantajul de a nu produce hemoragie şi de a cauteriza sau secţiona structuri patologice sau regiuni profunde adesea inaccesibile bisturiului.

galvanométru (FIZ.), instrument electric foarte sensibil, utilizat la măsurarea intensităţii curenţilor electrici foarte slabi. Domeniul de măsurare este de circa 10^{-6}—10^{-11} amperi. Prin metode indirecte poate fi utilizat şi la măsurarea diferenţelor de potenţial. Cel mai obişnuit tip de **g.** este format dintr-un magnet permanent în formă de potcoavă, între polii căruia se află suspendat un cadru bobinat, ale cărui spire sînt parcurse de curentul electric de măsurat. Mişcarea de rotaţie a cadrului se efectuează sub acţiunea efectului rezultant al cuplului motor (exercitat de către cîmpul magnetic al magnetului permanent asupra cadrului parcurs de curentul electric de măsurat), al cuplului rezistent (exercitat de sistemul de suspensie sau de un sistem de două arcuri spirale fixate de axul cadrului) şi al cuplului de amortizare. La echilibru, după încetarea mişcării, unghiul de poziţie al cadrului este proporţional cu intensitatea curentului care parcurge spirala cadrului. După sistemul indicator se deosebesc: *g. cu oglindă*, folosit pentru unghiurile de rotaţie mici care se citesc prin devierea pe o scală gradată a unui spot luminos produs prin reflexia unui fascicul de lumină pe o oglindă fixată solidar cu cadrul mobil, şi *g. cu ac*, mai puţin sensibil, care măsoară unghiul de rotaţie cu ajutorul unui ac indicator ce se mişcă solidar cu cadrul în faţa unei scale gradate. — *G. balistic*, galvanometru utilizat la măsurarea sarcinilor electrice mici. Sistemul mobil al *g. b.* are un moment de inerţie mare, pentru ca mişcarea cadrului să înceapă în mod practic numai după ce s-a scurs prin circuitul **g.** întreaga sarcină electrică de măsurat. Viteza iniţială şi, prin umare, amplitudinea mişcării cadrului sînt proporţionale cu sarcina electrică ce s-a scurs prin galvanometru. — *G. vibrator* (sau *de rezonanţă*), galvanometru folosit pentru măsurători în curent alternativ şi pentru studiul formei curbei intensităţii de curent sau a tensiunii. Echipajul mobil al *g. v.* are un moment de inerţie foarte mic şi de aceea el poate oscila cu frecvenţa curentului. Spotul luminos, reflectat de o mică oglindă solidară cu echipajul

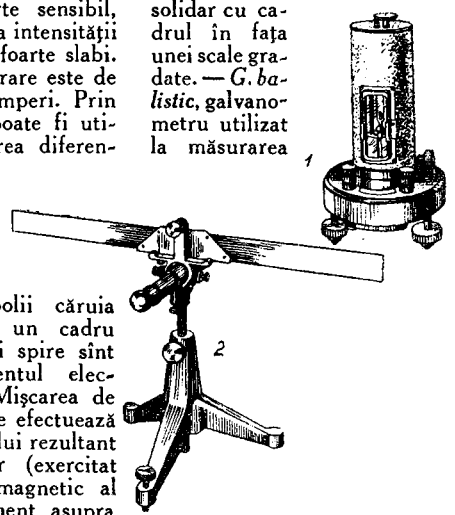

Galvanometru cu oglindă. *1* — galvanometrul propriu-zis; *2* — scala gradată

Instalaţie automată de galvanizare

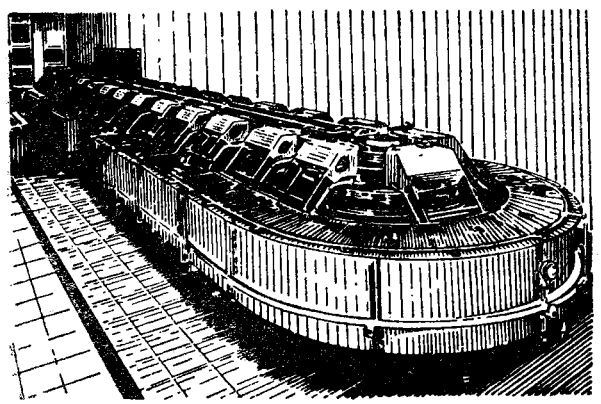

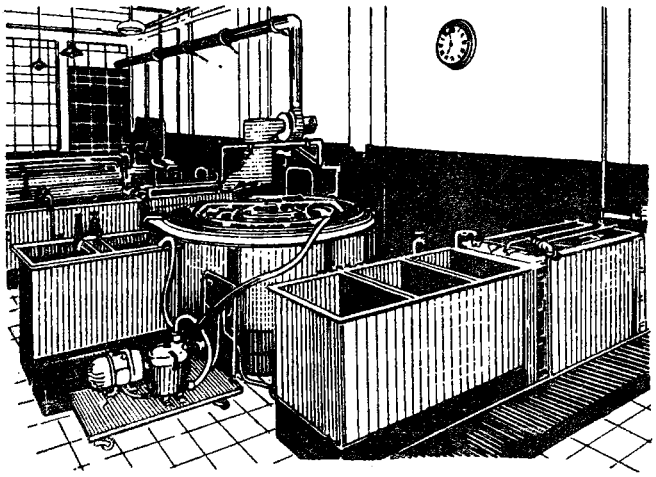

Instalație de galvanoplastie rapidă

mobil, din cauza oscilației sale rapide, lasă pe scală o dîră luminoasă a cărei lungime este proporțională cu amplitudinea curentului alternativ. Sensibilitatea crește dacă se reglează frecvența proprie de oscilație a echipajului mobil astfel încît să se ajungă la rezonanță; acest lucru se obține acționînd asupra întinderii firelor de suspensie.

galvanoplastíe (ELT.), ramură a galvanotehnicii care are ca obiect obținerea pe cale de depunere electrolitică a unor copii ale obiectelor și depunerea pe suprafața acestora a unor straturi metalice mai groase și neaderente. Pentru a se obține copii după obiecte, se realizează în prealabil un negativ prin presare într-un material plastic (ceară, gips etc.). Negativul este uns cu o suspensie de grafit fin pentru a fi bun conducător de electricitate și cu un strat subțire de grăsime pentru a împiedica aderarea materialului depus. Forma astfel pregătită se introduce în soluția electrolitică, conectîndu-se la catod. O aplicație importantă a g. este galvanotipia.

galvanostegíe (ELT.), ramură a galvanotehnicii care studiază procedeele de depunere pe cale electrolitică (galvanostegică) a unui strat metalic aderent pe un obiect metalic.

galvanostereotipíe (POLIGR.), totalitatea procedeelor de reproducere a formelor de tipar înalt *(stereotipie)* prin galvanoplastie. **G.** asigură o bună redare a originalului și o mare rezistență la uzură.

galvanotéhnică (ELT., METAL.), tehnica depunerii pe cale electrolitică a unui strat metalic pe suprafața unui obiect metalic sau nemetalic, în scop decorativ, pentru protecția contra coroziunii sau pentru efectuarea copiilor după diferite obiecte. Cuprinde două ramuri: *galvanoplastia* și *galvanostegia*. A fost inițiată, în 1838, de către savantul rus B.S. Iakobi.

galvanoterapíe (MED.), folosirea în terapeutică a curentului electric continuu (curent galvanic). Este indicată în unele boli ale sistemului nervos.

Gama, Vasco da (1469—1524), navigator portughez. A descoperit calea maritimă spre India, ocolind Africa pe la Capul Bunei Speranțe (1497) și ajungînd, cu ajutorul pilotului arab Ahmed Ibn-Madjid, pe coasta Malabarului, în apropierea orașului Calicut (1498). Descoperirea drumului maritim spre India a avut un rol important în dezvoltarea comerțului cu Orientul și în decăderea comerțului pe Marea Mediterană. Însoțit de o flotă de vase militare, **G.** a mai făcut două călătorii pe același drum, punînd bazele stăpînirii coloniale portugheze în India.

Vasco da Gama

Gamaleia, Nikolai Fiodorovici (1859—1949), microbiolog sovietic. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A colaborat cu I.I. Mecinikov la studiul bacteriologiei antraxului și tuberculozei. Împreună cu Pasteur a studiat, în 1886, vaccinarea contra turbării, a perfecționat metoda de vaccinare a acestuia și a aplicat-o în același an în Rusia. **G.** a întreprins vaste cercetări asupra pestei porcine și aviare, asupra malariei, tuberculozei, proceselor inflamatorii etc. A descoperit, în 1898, factorul bacteriolitic (bacteriofagul); el a arătat de asemenea rolul păduchilor în transmiterea tifosului exantematic.

N. F. Gamaleia

Gamarra, Juan Benito Diaz de (1745—1783), filozof și pedagog iluminist mexican. A preconizat ideea independenței rațiunii față de dogmele religiei catolice. În problema raportului dintre existență și gîndire s-a situat pe pozițiile dualismului cartezian. **G.** a contribuit la pregătirea ideologică a luptei coloniilor spaniole din America pentru independență.

Gamarra, Pierre (n. 1919), scriitor și publicist comunist francez. În nuvelele și romanele

sale oglindește viața grea a maselor populare franceze și lupta lor pentru pace și o viață mai bună („Liliacul din Saint-Lazare", 1951). Frămîntările intelectualității franceze, aflate în căutarea unor soluții la problemele contemporane, sînt redate în romanele: „Femeia și rîul" (1951), „Rosalie Brousse" (1953), „Simon Sermet" (1955).

gamay beaujolais *[gamé bojolé]* (VITICULT.), soi de viță de vie originar din

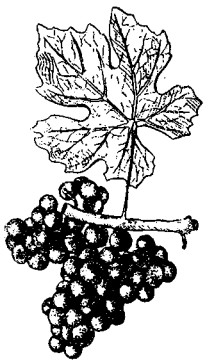

Gamay beaujolais

Franța, cu strugurii de mărime mijlocie, cilindrici sau cilindroconici, cu boabele dese de culoare neagră-roșcată, acoperite cu un strat subțire de pruină. În țara noastră este cultivat mai mult în podgoriile din regiunile Oltenia și Ploiești. Vinificat în amestec cu soiul cabernet sauvignon, dă vinuri roșii superioare foarte apreciate.

gámă (MUZ.), succesiune melodică din treaptă în treaptă, ascendentă sau descendentă, care cuprinde toate sunetele unei scări muzicale, cel puțin în limitele unei octave. În sistemul muzical există: *g. diatonică* (formată din tonuri și semitonuri), *g. cromatică* (formată numai din semitonuri), *g. pentatonică* (alcătuită din cinci sunete), *g. hexatonică* (alcătuită din șase sunete) etc. În g. diatonică, dispoziția semitonurilor între treptele III—IV și VII—VIII formează *gama* (sau *modul*) *major(ă)*, iar între treptele II—III și V—VI formează *gama* (sau *modul*) *minor(ă)*, numită și *g. minoră naturală*. Cînd în g. minoră naturală este alterată suitor treapta a VII-a, ea devine *g. minoră armonică*, iar cînd și treapta a VI-a este alterată suitor devine *g. minoră melodică*.

gámbă (ANAT.), segment al membrului inferior, situat între genunchi și laba piciorului. Scheletul g. este format din două oase: tibia și peroneul.

Gambetta *[gãbetá]*, Léon (1838—1882), om politic francez, unul dintre fruntașii opoziției republicane în timpul celui de-al doilea Imperiu. Ca ministru al afacerilor interne în guvernul „Apărării naționale" (1870—1871), a reprimat cu cruzime mișcarea revoluționară comunardă a maselor muncitoare din provincie. În primii ani ai Republicii a treia, în calitate de lider al republicanilor burghezi, a condus lupta anticlericală și antimonarhică a burgheziei franceze. În scopul slăbirii mișcării muncitorești a susținut ideea „colaborării de clasă" a proletariatului cu burghezia.

Gambia, colonie și protectorat britanic în vestul Africii, pe țărmul Oceanului Atlantic. Se mărginește la nord, est și sud cu Senegalul, iar la vest cu Oceanul Atlantic. Suprafața: 10 369 km² (dintre care 66 km² colonia). Populația: 267 000 loc. (1961), formată în majoritate din negri sudanezi. Centrul administrativ: *Bathurst*. Relief de cîmpie (valea fluviului Gambia). Climă tropicală. Păduri-galerie și savane. Zăcăminte de ilmenit și de caolin. Economia, tipic colonială, este bazată pe o agricultură cu un pronunțat caracter de monocultură: producția de arahide dă aproximativ 50% din venitul național. Pe suprafețe restrînse se mai cultivă cocotieri, mei, orez, sorg și porumb. Există mici întreprinderi ale industriei alimentare și cîteva ateliere meșteșugărești. Principalele relații comerciale ale G. sînt întreținute cu metropola. Exportă arahide (90% din volumul exportului), nuci de cocos, ceară, ilmenit și importă confecții, utilaje industriale, mijloace de transport, produse alimentare. — *Istoric*. Teritoriul G. a fost ocupat de englezi la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Sub presiunea luptei de eliberare națională care s-a intensificat după cel de-al doilea război mondial, G. a obținut în 1963 autonomia internă deplină. Șeful administrației coloniale este guvernatorul, numit de regina Marii Britanii.

gambít (la jocul de șah; de la vechea expresie italiană *dare il gambetto* „a pune piedică"), sacrificare de către jucătorul cu piese albe, în faza de deschidere, a unui pion sau a unei figuri ușoare, cu scopul de a obține o poziție de atac. Jucătorul cu piese negre poate să accepte sacrificiul, să-l refuze sau să ofere, la rîndul său, un contrasacrificiu (numit *contragambit*).

gambúzie *(Gambusia affinis)*, specie de pește teleostean din familia poecilidelor, de

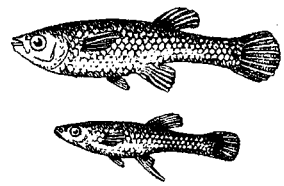

Gambuzie (femelă și mascul)

talie mică (femela de 6 cm, masculul de 2,5 cm), vivipar, originar din America de Nord. Deoarece consumă cu precădere larve de țînțari, a fost aclimatizat și în Europa, în scopul stingerii focarelor de paludism.

gamét (gr. *gamos* „împreunare; unire"; EMBRIOL.), celulă sexuală a organismelor vegetale sau animale. G. mascul, de obicei mobil, se numește la animale *spermatozoid*, iar la plante *anterozoid*; g. femel este *ovulul* (la animale) și *oosfera* (la plante). În urma unirii a doi g. de sex opus (fecundația) se formează oul sau zigotul.

gametofít (gr. *gamos* „împreunare" și *phyton* „plantă"; BOT.), una dintre cele două generații din ciclul de dezvoltare a plantelor capabile de înmulțire sexuată; alternează cu sporofitul. G. începe cu diviziunea reducțională și se încheie cu producerea organelor și a celulelor sexuale. În celulele g. se găsește un număr simplu de cromozomi (g. se află în fază haploidă).

gámma (METR.) **1.** Unitate de măsură a greutății egală cu a milioana parte dintr-un gram ($1\ \gamma = 10^{-6}$ g). **2.** Unitate de măsură a intensității cîmpului magnetic egală cu a milioana parte dintr-un oersted. **3.** V. *radiație gamma.*

gammaglobulínă (BIOCHIM.), fracțiune proteică din serul sanguin la care se asociază în general anticorpii. Se produce industrial prin separare din serul sanguin și se folosește sub formă de soluții injectabile în scopul creșterii puterii de rezistență a organismului față de bolile infecțioase. Sin. *imunoglobulină.*

gammagrafíe (FIZ.), metodă de control nedistructiv a continuității pieselor turnate, sudate etc., folosind proprietatea radiației gamma (emisă de substanțele radioactive) de a străbate în mod inegal diversele corpuri, în funcție de consistența lor (ex. o placă fotografică așezată în fața unei piese străbătute de radiații gamma provenite de la o sursă din spatele piesei va fi mai puternic impresionată de acestea cînd în drumul lor întîlnesc goluri, sufluri etc.).

gamopetálă (BOT., despre corole), cu petalele unite, avînd formă de tub (la tutun), de clopot (la clopoțel), de pîlnie (la volbură) etc.

Gamow *[ghéiməv]*, George (n. 1904), fizician și matematician american de origine rusă, profesor universitar. A fost elevul lui N. Bohr și E. Rutherford la Universitatea din Cambridge. Autor a numeroase lucrări privind structura atomului și a nucleului, **G.** a pus în evidență primul caz cunoscut de izomerie nucleară și a explicat teoretic unele dintre legile radioactivității cu ajutorul undelor asociate particulelor constitutive ale nucleului (conform teoriei lui L. de Broglie). Gamow a cercetat evoluția stelelor și a emis ipoteza protonului negativ.

Gand *[gă]* (în flamandă *Gent [hent]*), oraș în Belgia, port maritim situat la confluența rîurilor Lys și Escaut, într-o cîmpie joasă, brăzdată de numeroase canale care leagă orașul cu alte regiuni ale țării și cu Marea Nordului. 158 710 loc. (1961). Centru textil renumit, cu o veche tradiție. Întreprinderi ale industriei construcțiilor de mașini (mai ales utilaj textil), chimice, alimentare. Este dezvoltată floricultura. Centru financiar și comercial. Vechi centru cultural flamand; și-a păstrat în mare măsură aspectul de oraș medieval. Are numeroase edificii și monumente istorice (printre care catedrala gotică Saint-Bavon, cu altarul lucrat de frații Van Eyck). Universitate, Academie, școli superioare, muzee. În sec. XV—XVI s-a dezvoltat aici o școală de pictură.

Gandhi, Mohandas Karamchand (1869—1948), conducător de seamă al mișcării indiene

M. K. Gandhi

de eliberare națională. La începutul sec. al XX-lea a lansat programul așa-zisei „rezistențe pasive", care exclude violența revoluționară ca mijloc de luptă politică. Pentru activitatea sa politică desfășurată, ca lider al partidului Congresul național indian, împotriva dominației coloniale, a fost deseori arestat și întemnițat de autoritățile engleze. În 1948 a fost asasinat de un membru al organizației armate a partidului reacționar Hindu Mahasabha. Prin lupta sa pentru independența Indiei, **G.** și-a cîștigat un mare prestigiu în rîndurile poporului indian, care l-a supranumit *Mahatma* (suflet mare).

Gane, Nicolae (1838—1916), scriitor romîn. Fiu de boier, a făcut politică junimistă, apoi liberală, ocupînd importante funcții de stat. A fost membru al Academiei Romîne. A început să scrie proză în 1867, fiind unul dintre colaboratorii apropiați ai „Convorbirilor literare". Cele mai izbutite nuvele ale sale sînt inspirate din aspecte ale realității sociale contemporane, conturînd figuri de oameni simpli pe care îi privește cu simpatie („Andrei Florea Curcanul", „Petrea Dascălul", „Comoara de pe Rarău", „Astronomul și doftorul"). Viziunea sa este însă în general idilică, rămînînd la marginea criticii sociale. **G.** a fost un bun narator, cultivînd umorul blînd, ironia subtilă și expresia de factură populară. Ca traducător, Gane a dat o versiune romînească nerealizată a „Infernului" lui Dante (1906). Op. pr.: „Încercări literare" (1873), „Novele" (1880), „Spice" (1909).

Gane, Titu (1883—1956), pediatru romîn. A fost profesor la Universitatea din Cluj, apoi la cea din București. Gane a făcut cercetări în special asupra profilaxiei bolilor infantile.

Ganev, Dimităr (1898—1964), militant al mișcării muncitorești bulgare. Membru al P.C. Bulgar din 1921, al C.C. al P.C. Bulgar din 1929 și al Biroului Politic al C.C. din 1942. Timp de cîțiva ani și-a desfășurat activitatea revoluționară în Romînia, fiind cooptat în C.C. și în Secretariatul C.C. al Partidului Comunist din Romînia (1934).

D. Ganev

În 1935 a fost condamnat la 10 ani închisoare, fiind deținut la Doftana și în alte închisori. Eliberat din închisoare în 1940, s-a întors în patrie și a luat parte activă la lupta împotriva

hitleriștilor. După eliberarea Bulgariei (9 septembrie 1944) Ganev a avut diferite sarcini de răspundere în aparatul de partid și de stat. Între 1954 și 1959 a fost secretar al C.C. al P.C. Bulgar, iar din 1958 și pînă în 1964, cînd a decedat, președinte al Prezidiului Adunării Populare a R.P. Bulgaria.

gángă (PETROGR.), asociație de minerale care însoțește substanța utilă dintr-un zăcămînt metalifer (ex. calcitul, cuarțul, baritina, sideritul etc. sînt cele mai frecvente minerale de gangă). În procesele de prelucrare a minereului, ganga este îndepărtată.

Gange, fluviu în India și în Pakistanul de Est (2 700 km). Izvorăște din munții Himalaia, străbate o întinsă cîmpie aluvială și se varsă în Golful Bengal, formînd împreună cu fluviul Brahmaputra una dintre cele mai mari delte din lume. Navigabil pe 1 450 km. Apele **G.** sînt folosite pentru irigații, mai ales în cursul mijlociu. Populația locală îl consideră fluviu sfînt.

ganglión (ANAT.), formație anatomică alcătuită dintr-o masă de celule nervoase sau limfoide, situată pe traiectul unui nerv (**g.** rahidian, **g.** simpatic, **g.** parasimpatic) sau al unui vas limfatic (**g.** limfatic).

ganglioplégic (FARM.), substanță medicamentoasă cu acțiune depresivă asupra sistemului nervos, acționînd asupra centrilor vegetativi superiori (îndeosebi asupra celor din hipotalamus), și mai ales periferic, prin blocarea sinapselor ganglionilor vegetativi simpatici și parasimpatici. În categoria **g.** intră hexametoniul, pentametoniul, ecolidul, pentoliniul, parpanitul etc. **G.** sînt utilizate în boala hipertensivă și în preanestezie.

gangréna (gr. *gangraina* „putreziciune"; MED.), mortificare a unor țesuturi sau organe datorită suprimării circulației arteriale (**g.** uscată) sau, mai rar, a circulației venoase (**g.** umedă). **G.** apare mai frecvent la membrele inferioare, după traumatisme, degerături, tulburări în circulația sîngelui sau în boli ca diabetul, în infecții etc. — *G. gazoasă,* boală toxiinfecțioasă gravă, datorită pătrunderii și dezvoltării în organism a unor microbi anaerobi *(Clostridium perfringens, Vibrionum septicum).* Se caracterizează prin tumefierea țesuturilor bolnave, ca urmare a formării și acumulării locale de gaze, alterarea profundă a stării generale a bolnavului etc. Sin. *edem malign.*

Ganimede (în mitologia greacă), adolescent de o rară frumusețe, fiul lui Tros, regele Troiei, și al nimfei Callirrhoe. A fost răpit de vulturul lui Zeus spre a servi ca paharnic al zeilor în Olimp. Printre artiștii care au tratat acest subiect se numără Tiziano, Rubens ș.a.

Ganimede

Gansu, provincie în nordul R.P. Chineze, situată în bazinul superior al fluviului Huanhe. Suprafața: 366 500 km². Populația: 12 800 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Lanciou.* Relief predominant muntos, cu înălțimi pînă la 4 000 m. Climă continentală aridă. Zăcăminte de minereu de fier și cupru, de petrol, de cărbune ș.a. Agricultura este ramura de bază a economiei, deși terenurile arabile ocupă suprafețe foarte restrînse. Principala cultură este grîul; se mai cultivă gaolean, orz, porumb, in, bumbac, sfeclă de zahăr, tutun. Creșterea animalelor (ovine și bovine, mai puțin iaci, cămile și cabaline) se practică pe o scară foarte largă. Industrie extractivă petrolieră (Iuimîn) și de prelucrare a petrolului (Iuimîn și Lanciou). Se dezvoltă industria constructoare de mașini.

gaoleán *(Sorghum chinense),* specie de plantă anuală din familia gramineelor, cu tulpini suculente și frunze asemănătoare cu ale porumbului, lungi de

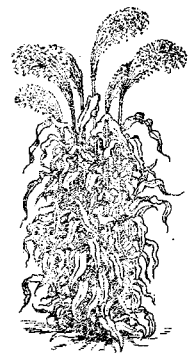

Gaolean

50—80 cm, aspre și puțin ondulate. Inflorescența este un panicul erect sau cu ramificațiile aplecate. Semințele sînt mici și cu un conținut ridicat în proteine și grăsimi. Se cultivă foarte mult în estul Asiei (Japonia, China, Coreea), pentru semințele sale folosite în alimentație. La noi, denumirea de gaolean se atribuie uneori și sorgului zaharat *(Sorghum saccharatum),* cultivat pentru nutreț.

Gapon, Gheorghi Apollonovici (1870—1906), preot, agent secret al ohranei țariste. A creat organizația diversionistă „Asociația muncitorilor ruși din fabrici și uzine de la Petersburg". V. și Duminica sîngeroasă.

garáj (TRANSP.), incintă acoperită parțial sau total, folosită pentru adăpostirea unuia sau a mai multor autovehicule. **G.** mari sînt înzestrate cu instalații de întreținere curentă și pot avea ateliere anexe de reparații și depozite de combustibili și de lubrifianți.

garanție (DR.), mijloc legal sau convențional de asigurare a executării obligațiilor (ex. clauza penală, arvună). — *G. personală,* garanție care constă în obligația asumată de către o persoană de a răspunde față de creditor în cazul cînd debitorul nu-și va executa obligația. *G. reală,* garanție care constă în afectarea unui lucru determinat pentru eventuala despăgubire a creditorului (ex. gajul, ipoteca).

garáre 1. (TRANSP.) Adăpostire a unui autovehicul într-un garaj. Vehiculul garat este su-

pus, în general, unor operaţii de întreţinere (spălare, ungere etc.) şi i se fac mici reparaţii. Modul de **g.** a autovehiculelor trebuie să permită respectarea ordinii de intrare şi ieşire a acestora, îndeplinirea programului de întreţinere, folosirea economică a suprafeţei de **g.** şi siguranţa circulaţiei în garaj. **2.** (C.F.) Oprire a unui tren între reperele amplasate pe o anumită linie dintr-o staţie, astfel încît trenul să nu împiedice circulaţia sau manevra materialului rulant pe celelalte linii ale staţiei. Drept repere se utilizează mărci de siguranţă (la ambele capete ale liniei sau numai la un capăt) şi semnalul de ieşire din staţie.

Garaudy *[garodi]*, Roger (n. 1913), filozof marxist francez, scriitor şi publicist. În lucrările sale filozofice („Teoria materialistă a cunoaşterii", 1953; „Libertatea", 1955; „Umanismul marxist", 1957; „Perspectivele omului", 1959 ş.a.) a combătut concepţiile burgheze şi revizioniste. S-a preocupat în mod deosebit de aspectele contemporane ale umanismului marxist. A scris romanul „A opta zi a creaţiei" (1947), drama istorică „Primăvara popoarelor" (1948) ş.a.

gară 1. (C.F.) Ansamblu de clădiri şi instalaţii, situat pe o linie de cale ferată, unde opresc trenurile pentru urcarea sau coborîrea călătorilor şi pentru încărcarea sau descărcarea mărfurilor. Liniile de cale ferată şi instalaţiile din gară trebuie să permită încrucişarea şi trecerea înainte a trenurilor. **G.** trebuie să aibă cel puţin un schimbător de cale şi un post de comandă (birou de mişcare). V. şi staţie de cale ferată. **2.** (NAV.) **a)** *Gară maritimă*, ansamblu de clădiri, instalaţii portuare şi de cale ferată şi parte a cheiului dintr-un port maritim, destinate exclusiv pentru îmbarcarea sau debarcarea călătorilor şi a bagajelor. Clădirea principală a *g. m.*, care cuprinde săli de aşteptare, amenajări pentru controlul vamal etc., comunică atît cu cheiul cît şi cu peroanele de linii ferate sau de autovehicule. **b)** *Gară fluvială*, gară situată în porturile fluviale, amenajată similar cu *gara maritimă*.

Garbo, Greta (cu numele adevărat *Greta Lovisa Gustafsson*) (n. 1905), actriţă suedeză

G. Garbo

de cinema, care a activat în special la Hollywood. În rolurile pe care le-a interpretat a exprimat cu subtilitate nuanţele psihologice, îmbinînd într-o desăvîrşită armonie expresia feţei, mişcarea, gestul şi ţinuta. Printre filmele ei mai importante sînt: „Gösta Berling", „Ulița durerii", „Carnea diabolică", „Anna Karenina", „Anna Christie", „Vălul pictat", „Regina Cristina", „Dama cu camelii", „Maria Walewska".

García Lorca *[garθia]*, Federico (1898—1936), poet şi dramaturg spaniol. S-a născut în satul Fuentevaqueros, în Andaluzia, din părinţi agricultori. A fost unul dintre organizatorii Uniunii intelectualilor antifascişti din Madrid şi membru al Asociaţiei prietenilor U.R.S.S. Pentru activitatea sa antifascistă a fost asasinat de către franchişti. Ca scriitor, a debutat în 1918 cu un volum de impresii dintr-o călătorie în Castilia, dar s-a afirmat mai cu seamă ca poet şi dramaturg. Culegerile sale de versuri („Carte de poeme", 1921; „Cîntece", 1924; „Romancero ţigan", 1928; „Poemul cînteculuí bătrînesc", 1931; „Bocet pentru Ignacio Sánchez Mejías", 1935, şi „Un poet la New York", tipărit postum). În poeme de rară sensibilitate şi profunzime, **G. L.** cîntă viaţa, dragostea şi moartea, aducînd un vibrant elogiu peisajului andaluz şi oamenilor simpli, deţinători ai unor trăsături morale de neasemuită frumuseţe. Calităţi similare caracterizează şi dramaturgia lui **G. L.** În piese ca „Mariana Pineda" (reprezentată în 1927), „Pantofăreasa năzdrăvană" (1930), „Nunta însîngerată" (1933), „Yerma" (1934), „Casa Bernardei Alba" (1936) ş.a., **G. L.**, inspirîndu-se din trecutul de luptă al poporului său şi din realităţi dramatice contemporane, pune în lumină setea de libertate a maselor, efortul lor de a se elibera din cătuşele resemnării şi fatalismului. Sub raportul formei, opera dramatică a lui **G. L.** se distinge prin filonul popular al inspiraţiei, fantezie şi culoare, poezia dialogului, îmbinarea cu talent a realităţii cu atmosfera de legendă. Remarcabilă a fost şi activitatea dusă de **G. L.** ca organizator şi conducător al teatrului studenţesc ambulant „La Barraca"

F. Garcia Lorca

(1932—1935), cu ajutorul căruia a popularizat în numeroase turnee, în faţa minerilor, ţăranilor şi studenţilor, capodoperele dramaturgiei clasice spaniole. A scris şi piese pentru teatrul de păpuşi. S-a remarcat şi ca desenator şi compozitor. După traduceri parţiale, în 1958 a apărut în romînește un prim volum selectiv din poeziile lui **G. L.**, intitulat „Carte de poeme", în tălmăcirea lui T. Balş. În acelaşi an s-au tipărit într-un volum de „Teatru" şi versiunile romînești ale principalelor sale opere dramatice. Poezia şi teatrul lui **G. L.** exercită o mare influenţă mai ales în ţările Americii Latine. În literatura noastră,

poezia lui **G. L.** l-a influențat cu deosebire pe M.R. Paraschivescu în volumul de versuri „Cîntece țigănești".

Garcilaso de la Vega *[garθiláso]* (1503—1536), poet spaniol. În timpul domniei regelui Carol Quintul a fost diplomat. Autor al unor sonete, cantone și egloge, scrise în spiritul poeziei italiene a epocii Renașterii și tipărite în 1543, el a introdus în poezia spaniolă cultul pentru natură și studiul antichității. Motivele laice, păgîne ale poeziei sale au atras protestul bisericii. Versurile lui Garcilaso de la Vega se disting prin grația și eleganța stilului.

Garda, lac în nordul Italiei, la poalele munților Alpi. Suprafața: 370 km². Adîncimea maximă: 346 m. Navigabil. În jurul lacului, în depresiunea ferită de vînturi, clima este blîndă. Pe țărmul lacului se află numeroase localități balneoclimatice.

Garda de fier, organizație fascistă din Romînia, creată și subvenționată de cercurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii romîne ca principal detașament de șoc împotriva mișcării revoluționare a proletariatului, împotriva luptei maselor pentru îmbunătățirea condițiilor de trai, pentru drepturi democratice și independență națională. **G. de f.** a acționat în Romînia ca principal detașament al „coloanei a cincea" a Germaniei hitleriste, în solda căreia se afla. Înființată în 1927 sub numele de „Legiunea Arhanghelul Mihail" (de unde și denumirea de legionari dată membrilor ei), în 1930, organizația și-a schimbat numele în **G. de f.**; între 1931 și 1934 a fost, formal, interzisă, dar începînd din 1934 a activat legal, sub numele de partidul „Totul pentru țară", iar în 1940 a adoptat oficial denumirea de „Mișcarea legionară". Urmărind să dezorienteze și să înșele masele, să dezbine pe oamenii muncii și să-i abată de la lupta revoluționară, **G. de f.** a îmbinat în activitatea sa anticomunismul cel mai sălbatic, demagogia socială cu speculareа prejudecăților mistice-religioase și naționaliste. În acest fel, legionarii au reușit să atragă sub influența lor o parte a micii burghezii și a elementelor declasate de la orașe, părți din rîndurile cele mai înapoiate ale țăranilor și ale muncitorilor lipsiți de experiență politică. Organizație teroristă, cu caracter diversionist, **G. de f.** folosea drept metodă de bază în lupta politică teroarea, asasinatul, pogromul. Lor le-au căzut victimă numeroși luptători antifasciști, democrați. Ei au asasinat chiar politicieni burghezi care, dintr-un motiv sau altul, erau împotriva mișcării legionare. Datorită serviciilor pe care le aducea reacțiunii din Romînia, **G. de f.** a fost sprijinită de diferitele grupări politice ale burgheziei și moșierimii, bucurîndu-se vreme îndelungată de ocrotirea și încurajarea regelui, a camarilei regale și aparatului de stat. În lupta pentru putere dintre grupările politice ale burgheziei și moșierimii, Garda de fier a devenit la un moment dat principalul competitor al grupării oligarhice din jurul regelui Carol al II-lea. Desfășurîndu-și activitatea în strînsă legătură cu gestapoul german, cu reprezentanții secției externe a partidului nazist legionarii cereau în mod fățiș trecerea necondiționată a Romîniei de partea Germaniei hitleriste. În anul 1940, cu sprijinul cercurilor politice prohitleriste ale burgheziei și moșierimii romîne, au fost aduși la putere generalul Antonescu și legionarii. Romînia a fost proclamată „stat național-legionar", instaurîndu-se dictatura militară-fascistă. Acaparînd majoritatea posturilor principale din aparatul de stat, legionarii au instaurat un regim de teroare fascistă și au creat o stare de dezorganizare în toate domeniile vieții sociale. Arbitrarul, jaful, șovinismul și rasismul bestial, crima au fost ridicate la rangul de politică de stat. Contradicțiile tot mai accentuate din sînul clicii fasciste aflate la guvern și-au găsit expresia în rebeliunea organizată de legionari, în ianuarie 1941, împotriva lui Antonescu. În urma eșecului rebeliunii, conducătorii **G. de f.**, considerați ca o rezervă politică și un instrument de manevră, au fost duși de hitleriști în Germania. Problema guvernului a fost rezolvată în favoarea clicii lui Antonescu, care a continuat politica fascistă și în rîndurile căreia s-au înrolat numeroase elemente legionare. Mișcarea legionară a fost definitiv interzisă și desființată după eliberarea țării noastre de sub jugul fascist.

gárdă (MILIT.) **1.** Subunitate militară înarmată, destinată pentru paza materialelor și obiectivelor militare, precum și pentru paza persoanelor aflate la arest. **2.** Apărătoare metalică la mînerul unei săbii sau al unei spade, care protejează mîna împotriva loviturilor adversarului. **3.** *Garda trăgaciului*, piesă de protecție a trăgaciului armamentului de infanterie. **4.** *Gardă de onoare*, subunitate militară destinată să dea onorurile militare persoanelor cu funcții înalte de stat la sosirea în unitate sau în garnizoană, drapelelor care se scot la adunările festive, conducătorilor sau delegaților statelor străine la sosire și la plecare, precum și cu ocazia ceremoniei dezvelirii anumitor monumente.

gard de pește (PESC.), gard de nuiele, de șipci etc., destinat să bareze drumul peștilor care, la scăderea apelor, caută să se refugieze de pe terenurile inundate (unde au pătruns primăvara pentru reproducere și hrană) în rîurile și bălțile adînci.

gardénie *(Gardenia)*, gen de plante lemnoase din familia rubiaceelor, cuprinzînd aproximativ 60 de specii tropicale și subtropicale, cu frunze verzi persistente, flori mari albe solitare și cu miros plăcut. În țara noastră se cultivă în sere și ca plante decorative de apartament speciile *Gardenia jasminoides* și *Gardenia radicans*. Florile acestor două specii sînt asemănătoare cu cele de tuberoză.

Gardenie

gárdină (IND. LEMN.), scobitură în formă de șanț la

capătul doagelor, în care intră şi se fixează marginea fundului butoiului.

Gárdonyi *[gárdoñi]*, Géza (1863—1922), scriitor ungur. Operele sale, cu caracter realist critic, sînt consacrate zugrăvirii vieţii rurale şi a psihologiei ţăranului. În romanul „Stelele din Eger" (1901, ult. trad. rom. 1963), a evocat lupta eroică a poporului maghiar împotriva cotropitorilor turci. Oglindirea realistă a vieţii este umbrită însă uneori de psihologism, pesimism şi misticism, mai cu seamă în ultimele sale scrieri.

gárduri (SPORT) **1.** Obstacole folosite în anumite probe de alergări din atletism (80 m, 110 m, 200 m, 400 m şi 3 000 m). Dimensiunea **g.** variază după probă şi sex (la fete: înălţimea de 76,2 cm; la băieţi: 106 cm la 110 m, 76,2 cm la 200 m şi 91,4 cm la 400 m, 91,4 cm înălţime şi 3,66 lăţime la 3 000 m). Distanţele dintre linia de plecare şi **g.**, dintre **g.** şi dintre ultimul **g.** şi linia la sosire diferă de asemenea după probă şi sex. **2.** Probă atletică în care se folosesc garduri.

gard viu (HORT.), împrejmuire făcută din plante lemnoase (de obicei arbuşti, uneori şi arbori), cultivate la distanţă mică între ele, pe unul sau pe mai multe rînduri. Pentru gardul viu sînt folosite mai ales speciile de lemn cîinesc, cătină albă, glădiţă şi altele. De obicei **g. v.** se tunde la înălţimea de 1—2 m.

Gargantua *[gargătuá]*, unul dintre eroii romanului „Gargantua şi Pantagruel" (1532—1564) al lui François Rabelais. Fiu al lui Grandgousier şi tată al lui Pantagruel, **G.** este o figură de uriaş, preluată din legendele populare, care întruchipează curajul calm şi măriniia, virtuţi preţuite de spiritele progresiste ale epocii Renaşterii.

gargúi (ARHIT.), jgheab sau burlan scurt, bogat ornamentat, prin care se scurg apele de pe un acoperiş sau de pe o terasă. Poate căpăta forme decorative, reprezentînd figuri omeneşti animale fantastice etc.; este caracteristic mai ales arhitecturii gotice.

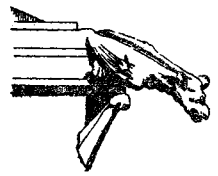

Gargui

Garibaldi, Giuseppe (1807-1882), erou naţional al poporului italian, unul dintre cei mai de seamă conducători ai luptei pentru eliberarea şi unificarea naţională a Italiei pe cale revoluţionară. În 1833 a aderat la societatea revoluţionară secretă „Tînăra Italie". Participînd la expediţia nereuşită a unor revoluţionari italieni în Savoia (1834), a fost nevoit să emigreze în America de Sud,

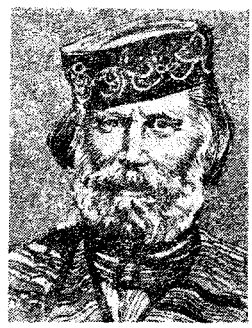

G. Garibaldi

unde a luat parte la lupta pentru independenţa Uruguayului. În anii 1848—1849 s-a situat în fruntea luptei poporului italian pentru unitatea naţională, împotriva ocupanţilor austrieci. În 1859 a luat parte la războiul Sardiniei aliate cu Franţa, împotriva Austriei. În 1860, în fruntea unui detaşament de 1 000 de voluntari numiţi cămăşile roşii, a debarcat în Sicilia, apoi la Neapole, ajutînd populaţia răsculată să răstoarne tirania Bourbonilor. Expediţiile militare organizate în anii 1862 şi 1867 împotriva Romei papale, stîlp al reacţiunii şi adversar al unificării ţării, au eşuat din cauza împotrivirii puterii regale. **G.** s-a bucurat de sprijinul larg al maselor populare. Dar inconsecvenţa lui **G.** în îndeplinirea sarcinilor revoluţiei democratice a permis burgheziei şi nobilimii piemonteze să exploateze succesele lui militare pentru unificarea Italiei „de sus" în jurul casei regale de Savoia. În 1870 trupele conduse de **G.** au ocupat Roma. În acelaşi an, Garibaldi a participat voluntar la apărarea Franţei împotriva Prusiei. El a salutat cu căldură activitatea Internaţionalei I şi s-a ridicat în apărarea Comunei din Paris (1871).

garlín (NAV.), parîmă groasă, de cînepă sau de oţel, obţinută prin împletirea a 3—4 parîme simple. Se foloseşte ca legătură de siguranţă a navelor cînd acestea sînt acostate la cheiuri expuse unor vînturi puternice.

garmónd (POLIGR.), corp de literă de 10 puncte tipografice, denumit după numele francezului Garmond.

garnétă (IND. TEXT.), maşină de lucru, asemănătoare cu un darac, avînd organele de lucru îmbrăcate cu garnituri de sîrmă cu dinţi ca de ferăstrău (sîrmă **g.**), folosită în filatura de lînă cardată pentru destrămarea în fibre a deşeurilor în vederea utilizării lor.

Garnier *[garnié]*, Charles (1825—1898), arhitect francez. A studiat în Italia şi în Grecia. Principala sa lucrare este Opera Mare din Paris (inaugurată în 1875), exemplu tipic al arhitecturii eclectice din a doua jumătate a sec. al XIX-lea în Franţa. A mai construit cazinoul şi teatrul din Monte Carlo, clădiri particulare etc. Un portret al lui se află în Muzeul de artă al R.P.R.

Garnier *[garnié]*, Robert (1534—1590), dramaturg francez, precursor al clasicismului. Tragediile sale, inspirate mai ales din antichitate, aparţin Renaşterii franceze şi urmează principiile estetice ale Pleiadei („Marc Antoniu", 1578; „Ipolit", 1573; „Troiada", 1579; „Antigona", 1580; „Evreicele", 1583). În ele predomină elementul liric şi cel descriptiv. **G.** a scris şi prima tragicomedie din literatura franceză, „Bradamanta" (1582), inspirată din Ariosto.

garnierít (MINER.), silicat hidratat de nichel, întîlnit în agregate de cristale foarte mici (criptocristaline) sau în mase pămîntoase, de culoare verde-

albăstruie. Se formează prin alterarea serpentinelor. Este unul dintre minereurile de nichel.

garnitúră (TEHN.) **1.** Ansamblu de scule de acelaşi gen, folosite într-un atelier, într-o exploatare etc. (ex. **g.** de chei fixe, **g.** de burghie etc.). **2.** Ansamblul pieselor sau organelor de acelaşi fel dintr-o maşină, care efectuează aceeaşi operaţie (ex. **g.** de roţi a unei locomotive, **g.** de cilindri a unui laminor etc.). — (EXPL. PETROL.) *G. de foraj*, ansamblu format din prăjina de antrenare, prăjinile de foraj şi prăjinile grele, împreună cu racordurile şi reducţiile, care serveşte la introducerea şi extragerea sapei, la rotirea ei şi la transmiterea energiei necesare dezagregării rocii, la circulaţia noroiului de foraj pînă la fundul găurii de sondă, la executarea unor lucrări de instrumentaţie etc. — (POLIGR.) *Garnitură de literă*, totalitatea literelor şi numerelor (de tipar) de acelaşi caracter, cuprinzînd toată gama de corpuri de la cel mai mic pînă la cel mai mare. **3.** Piesă sau ansamblu de piese demontabile care se fixează pe piese supuse uzurii prin frecare, pentru a le proteja (ex. **g.** de frînă). **4.** Corp plastic de o formă adecvată aşezat între piese rigide pentru a obţine etanşarea asamblării acestora (ex. **g.** de chiulasă, **g.** de robinete etc.).

garnizoánă (MILIT.), totalitate a unităţilor, formaţiunilor şi instituţiilor militare de toate armele, dispuse permanent sau temporar într-o localitate sau într-un raion; localitatea sau raionul în care sînt dispuse trupele.

garoáfă *(Dianthus caryophyllus)*, plantă erbacee perenă din familia cariofilaceelor, cu tulpina înaltă de 30—90 cm, cu frunze liniare lanceolate şi flori solitare sau în fascicule variat colorate şi cu miros plăcut şi caracteristic. Se cultivă în sere şi în grădini ca o plantă decorativă foarte apreciată.

Garoafe

Garonne *[garón]*, fluviu în sud-estul Franţei (650 km). Izvorăşte din munţii Pirinei, străbate Cîmpia Acvitaniei şi se varsă în golful Biscaia, împreună cu fluviul Dordogne, printr-un estuar comun numit Gironde. Principalii afluenţi îi primeşte din Masivul Central Francez. Primăvara şi la începutul verii se produc viituri mari (nivelul apei se ridică cu 8—11 m), care provoacă uneori mari inundaţii. Navigabil pe 193 km. Prin Canal du Midi este legat cu Marea Mediterană. Este folosit pentru irigaţii şi hidroenergie.

garóu (MED.), bandă sau tub, de obicei de cauciuc, care serveşte la întreruperea temporară a circulaţiei sanguine într-o regiune a corpului (de obicei la braţ) prin compresiunea circulară a regiunii respective.

Garrick *[ghéric]*, David (1717—1779), actor şi comediograf englez, conducător al vestitului teatru Drury Lane. **G.** a fost unul dintre întemeietorii realismului scenic în Europa. Valoros interpret al personajelor shakespeariene, a ilustrat practic vederile profesate de Diderot despre arta actorului. Autor de comedii şi farse care au pregătit satira socială dramatică a lui R. Sheridan.

D. Garrick

Gartner *[gártnər]*, Theodor (1843—1925), lingvist şi filolog austriac, specialist în studiul limbilor romanice. A fost profesor la Universitatea din Cernăuţi şi apoi la cea din Innsbruck. S-a ocupat în special de limba retoromană şi de editarea unor texte vechi franceze, retoromane şi istroromîne. În 1904 a publicat lucrarea „Descriere a limbii romîne", o expunere utilă ca introducere în studiul limbii noastre. Op.pr.: „Manual de limba şi literatura retoromană" (1910).

Garvăn, sat în raionul Măcin, reg. Dobrogea, pe teritoriul căruia se află aşezarea feudală timpurie Dinogetia.

G.A.S. (EC. POL.) v. **gospodărie agricolă de stat.**

Gaskell *[ghéskəl]*, Elizabeth Cleghorn (1810—1865), scriitoare engleză. A locuit la Manchester, centrul mişcării cartiste. Romanele sale („Mary Barton", 1848, trad. rom. 1960; „Nord şi Sud", 1855) prezintă, de pe poziţiile socialismului creştin, condiţiile grele de trai ale muncitorilor englezi, momente ale mişcării cartiste, precum şi unele tablouri din viaţa micii burghezii provinciale („Cranford", 1851—1853). A scris şi o biografie a scriitoarei Charlotte Brontë.

Gaspar Gratiani, domn al Moldovei (1619—1620), fost diplomat al Porţii. A dus o politică antiotomană, alături de Polonia, dar a întîmpinat opoziţia boierimii. Ajutat de poloni, a început lupta împotriva turcilor, dar oastea moldo-polonă a fost înfrîntă la Ţuţora (1620), lîngă Iaşi, iar **G. G.** a fost ucis de boieri.

Gassendi *[gasẽdi]*, Pierre (1592—1655), filozof materialist francez, matematician, fizician şi astronom. A combătut de pe poziţia senzualismului materialist şi a concepţiei atomiste a lui Epicur filozofia scolastică şi teoria ideilor înnăscute a lui Descartes. **G.** concepea lumea ca fiind constituită din două principii: atomii, înzestraţi cu o tendinţă

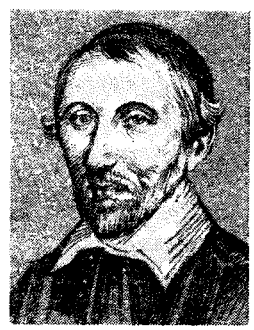

P. Gassendi

lăuntrică spre mișcare, și vidul, dar, spre deosebire de Epicur, el considera că atomii au fost creați de dumnezeu. În morală, **G.** a opus ascetismului religios concepția eudemonistă a lui Epicur, iar în politică s-a ridicat împotriva transformării monarhiei absolute în tiranie. Ideile filozofice și etice ale lui **G.** au influențat pe enciclopediști. Op.pr.: „Sistemul filozofiei" (apărută postum, în 1658).

Gassman, Vittorio (n. 1922), regizor de teatru și de cinema italian și unul dintre cei mai talentați actori contemporani. În 1950, împreună cu T. Salvini, a pus bazele companiei „Teatrul național", pe care a reorganizat-o în 1952 sub numele de „Teatrul de artă italian". Din 1959 activează la „Teatrul popular italian" din Roma. În activitatea actoricească și regizorală, Gassman a promovat deopotrivă repertoriul clasic și contemporan, remarcîndu-se prin romantismul interpretării. A jucat în filmele „Orez amar" (1948), „Război și pace" (1956), „Kean" (1957) etc.

Gaster, Moses (1856—1939), filolog romîn. S-a născut la București. A fost membru de onoare al Academiei Romîne. Și-a desfășurat activitatea în țară pînă în 1885 și, după aceea, la Londra. S-a remarcat prin studiile de literatură romînă veche (mai cu

M. Gaster

seamă în domeniul literaturii populare scrise) și de ebraistică. Lucrările sale de bază sînt: „Literatura populară romînă" (1882) și „Apocrifele în literatura romînă" (1883), „Chrestomație romînă", texte tipărite și manuscrise din sec. XVI—XIX, dialectale și populare (cu o introducere, o gramatică și un glosar romîno-francez) (2 vol., 1891). A publicat în reviste romînești și străine numeroase studii, retipărite parțial în „Studii și texte" (3 vol., 1925—1928). A tradus în englezește legende și basme romînești.

gasteropóde (ZOOL.; gr. *gaster* „stomac" și *pous, podos* „picior"), clasă de moluște cu picior în formă de talpă, așezat pe fața ventrală a masei viscerale, de unde le vine și numele. Au un cap bine diferențiat, prevăzut cu tentacule; masa viscerală este de obicei asimetrică (răsucită) și cuprinsă într-o cochilie, formată dintr-o singură bucată. Cochilia poate fi răsucită sau nerăsucită. Trăiesc pe uscat, în locuri umede, în ape dulci sau în mări și oceane. Sin. *melci*.

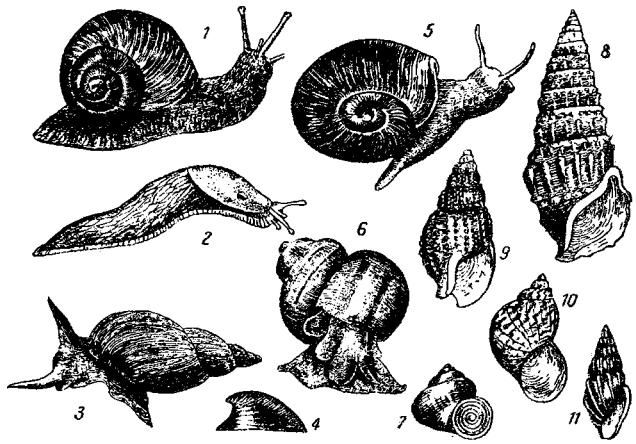

Gasteropode

1 — melcul de livadă (Helix pomatia); 2 — limax (Arion bourguignati); 3 — Limnaea stagnalis; 4 — Ancylus fluviatilis; 5 — Planorbis corneus; 6 — Viviparus contectus; 7 — Valvata piscinalis; 8 — Ceritium ponticum; 9 — Nassa reticulata; 10 — Tricolia pontica; 11 — Cythara pontica

gastréa, *teoria gastreii* (BIOL.), teorie emisă de E. Haeckel prin care se încearcă reconstituirea filogeniei animalelor superioare prin analogie cu ontogenia lor, pe baza legii biogenetice fundamentale. După această teorie, fiecare stadiu din ontogenie are un corespondent într-o formă din filogenie. Astfel, stadiului de m o r u l ă îi corespunde morea, reprezentată prin flagelatele coloniale; b l a s t u l e i îi corespunde blastea (volvoxul); g a s t r u l e i îi corespunde gastrea (spongierii, celenteratele), aceasta fiind considerată ca forma de origine a tuturor metazoarelor. *T. g.* prezintă astăzi numai o importanță istorică, întrucît cercetări ulterioare au dovedit schematismul ei extrem, dar ideea care stă la baza ei, aceea a proveniență metazoarelor din forme strămoșești coloniale, a avut, la timpul său, un rol progresist.

gastrectomíe (gr. *gaster, gastros* „stomac", *ek* „din" și *tome* „tăiere"; MED.), rezecție parțială sau totală a stomacului, practicată în cazuri de ulcer gastric sau duodenal, tumori benigne sau maligne ale acestui organ.

gastrítă (gr *gaster, gastros* „stomac"; MED.), inflamație a mucoasei stomacului datorită unei intoxicații (cu alcool, tutun sau substanțe caustice), infecții, stării alergice, abateri de la alimentația normală (abuz de condimente, mîncăruri fierbinți, mese neregulate) etc. Clinic, **g.** poate fi acută sau cronică. **G.** acută se manifestă prin dureri abdominale, lipsă de poftă de mîncare, greață, vărsături, precum și prin modificări ale secreției și motilității stomacului. **G.** cronică se manifestă prin balonări abdominale, senzație

de greutate în regiunea stomacului, greţuri, vărsături, arsuri retrosternale etc.

gastroenterítă (gr. *gaster, gastros* „stomac" şi *enteron* „intestin"; MED.), inflamaţie acută sau cronică a stomacului şi intestinului subţire. Se manifestă prin diaree, dureri abdominale, astenie, pierdere în greutate, uneori febră etc.

gastrofilóză (MED. VET.), boală parazitară a animalelor solipede, provocată de larvele insectei *Gastrophylus equi*. Se manifestă prin colici grave, anemie şi uneori perforarea stomacului datorită localizării în număr mare a larvelor pe mucoasa stomacală. Boala se combate cu substanţe larvifuge (ex. sulfură de carbon) şi se previne prin măsuri de zooigienă.

gastronomíe (gr. *gaster, gastros* „stomac" şi *nomos* „normă"), arta de a prepara mîncăruri alese ca aspect, gust şi valoare nutritivă. Ca ansamblu de reguli sistematizate, **g.** este de dată relativ recentă. Ea a fost fundamentată la începutul sec. al XIX-lea, prin lucrările, devenite clasice, ale lui M.A. Carême (1784—1833) şi A. Brillat-Savarin (1755—1826).

gastrulaţíe (EMBRIOL.), proces care are loc în fazele timpurii ale dezvoltării embrionare a metazoarelor şi care duce la transformarea blastulei în gastrulă.

gastrúlă (EMBRIOL.), stadiu în dezvoltarea embrionară a animalelor metazoare. **G.** provine din transformarea blastulei şi are formă de sac, cu peretele format din trei (mai rar din două) foiţe embrionare: ectoderm, endoderm şi mezoderm. Stadiul de **g.** este parcurs de toate animalele pluricelulare, ceea ce constituie încă un argument pentru demonstrarea unităţii lumii animale. Unele grupe de animale inferioare (spongierii, celenteratele) rămîn în stadiul de **g.**

gáter (IND. LEMN.), ferăstrău mecanic al cărui organ principal este format dintr-un cadru, în care sînt prinse şi întinse 1—24 de pînze de ferăstrău, şi un mecanism bielă-manivelă, care imprimă pînzelor o mişcare simultană, alternativă, rectilinie, de obicei verticală. **G.** sînt folosite pentru tăierea buştenilor în procesul de fabricaţie a cherestelei. Pentru stejar, nuc, frasin şi alte lemne preţioase se folosesc **g.** cu 1—4 pînze cu mişcare orizontală (**g.** orizontal).

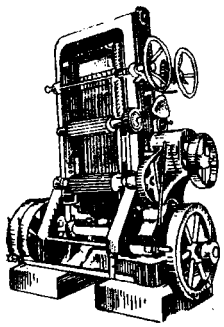

Gater

Gatineau *[gatinó]*, Alexandre (1812—1883), actor francez, stabilit la Bucureşti în 1847. **G.** a introdus în teatrul romînesc funcţia de director de scenă (regizor) ca o funcţie artistică autonomă. A activat în această calitate, pînă la sfîrşitul vieţii, la Teatrul naţional din Bucureşti.

GATT *(General Agreement on Tariffs and Trade)*, acord general pentru tarife şi comerţ încheiat între mai multe state la 30 octombrie 1947 şi intrat în vigoare la 1 ianuarie 1948. În 1964 numărul statelor participante la GATT este de 62 de state membre şi 12 state membre asociate. Organul principal de aplicare a acordului este sesiunea anuală; alte organe: Consiliul şi Secretariatul. Potrivit acordului, în scopul dezvoltării producţiei şi schimbului de mărfuri, statele membre vor urmări reducerea tarifelor vamale şi a altor bariere în calea comerţului internaţional. În vederea atingerii acestor obiective, acordul prevede aplicarea *clauzei naţiunii celei mai favorizate*, eliminarea generală a restricţiilor cantitative şi alte măsuri menite să înlăture orice discriminări.

Gauguin *[goghê]*, Paul (1848—1903), pictor francez. A început să picteze în 1875 ca amator. A lucrat în Franţa, la Pont-Aven, unde a grupat în jurul său un număr de adepţi, la Arles, în insulele Tahiti şi în Arhipelagul Marchizelor la Hiva Oa, unde a murit. Gauguin a opus civilizaţiei burgheze, a cărei platitudine a dispreţuit-o, viaţa simplă a polinezienilor, redată în chip idealizat. Atitudinea sa de solidarizare cu cauza populaţiei indigene i-a atras neplăceri din partea autorităţilor coloniale. Influenţat la început de impresionism, s-a rupt de timpuriu de acesta. **G.** a opus senzualismului impresionist, care fărîmiţa formele, o pictură decorativă, în care formele masive şi simplificate, oarecum statice, sînt închegate din mari planuri de culoare puternic contrastante.

P. Gauguin

Renunţînd la m o d e l e u, la valori, la clarobscur, el s-a apropiat de viziunea artelor arhaice şi primitive, căreia îi conferă o notă specific simbolică. Compoziţiile lui **G.** atrag prin muzicalitatea culorii, prin ritmul liniilor stilizate ale desenului şi prin calitatea atmosferei („Bună dimineaţa, domnule Gauguin"; „Femei pe plajă", 1891; „Otahi", 1893; „Calul alb" etc.). Prin lucrările de sculptură şi gravură, purtînd pecetea arhaismului stilului său, **G.** a influenţat o serie de artişti de la începutul sec. al XX-lea. În arta lui Gauguin se găsesc în germene unele dintre curentele formaliste ale sec. al XX-lea (fovismul, simbolismul).

Gauk, Aleksandr Vasilievici (1893—1963), dirijor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. A fost profesor la conservatoarele din Leningrad şi Moscova, prim-dirijor al Orchestrei simfonice a Radiodifuziunii sovietice şi al

Orchestrei simfonice de stat a U.R.S.S. Arta interpretativă a lui Gauk se caracterizа prin respectul pentru sensul adînc al partiturii, al cărui conținut de idei și sentimente îl releva cu sobrietate și printr-o gestică clară și sugestivă.

Gaulle *[gol]*, Charles de (n. 1890), general și om politic francez, președinte al Franței (din 1959). În timpul celui de-al doilea război mondial, după capitularea Franței, a fost conducătorul centrului de la Londra al Rezistenței, „Franța liberă" (din 1942 „Franța în luptă"). Între 1943 și 1944 a fost președinte al Comitetului francez al eliberării naționale (C.F.L.N.), devenit în 1944 guvern provizoriu. Între 1944 și 1946 a fost șeful acestui guvern. Prim-ministru în 1958, a devenit, la 8 ianuarie 1959, președinte al Franței, inaugurînd cea de-a V-a Republică.

gaúr (ZOOL.; *Bibos gaurus*), specie de mamifer din familia bovideelor, de talie mare (lungime peste 3 m, înălțime la greabăn 1,85 m), foarte robust și masiv, acoperit cu păr des și scurt de culoare brună-roșcată, cu coarnele lungi și arcuite. Trăiește în turme mici de 10—30 de capete în nordul Indiei, în Birmania, la poalele

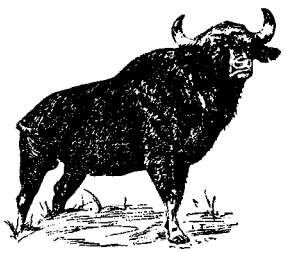

Gaur

munților Himalaia, în locuri muntoase și împădurite. Forma domesticită a **g.** se numește g a i a l.

gáură **1.** (FIZICĂ) Noțiune folosită pentru a descrie unele aspecte ale structurii electronice a metalelor și semiconductoarelor și care conduce la o simplificare esențială a reprezentării fenomenelor electrice tipice acestor materiale. Desemnează starea cuantică ce apare în banda de nivele de energie, în mod normal complet ocupată de electroni, a unui semiconductor sau metal cînd unul dintre electroni lipsește. Se admite că **g.** sînt mobile, comportîndu-se sub influența unui cîmp electric ca și cum ar fi particule normale, însă cu sarcină electrică pozitivă și cu masă puțin mai mare decît a unui electron. Semiconductoarele care conduc curentul electric prin găuri se numesc de tipul *p*. Aceeași idee stă la baza teoriei lui P. Dirac asupra pozitronului și a teoriei nucleului atomic în pături. **2.** (IND. EXTR.) *Gaură de mină*, gaură cilindrică sau foarte ușor tronconică în care se introduc explozivi pentru abatajul sau fărîmarea rocilor și a substanțelor minerale utile sau care servește în diverse alte scopuri miniere speciale (cimentare, congelarea rocilor, drenarea apelor etc.). Găurile de mină folosite în mod curent sînt galerii, suitori, puțuri, planuri înclinate etc.

Gauss, Karl Friedrich (1777—1855), matematician, fizician, geodezian și astronom german. A fost director al Observatorului astronomic din Göttingen. A publicat numeroase lucrări de matematică, astronomie teoretică, geodezie, fizică și magnetism terestru. În teza sa de doctorat (1799), Gauss a dat prima demonstrație a teoremei fundamentale a algebrei (teorema lui D'Alembert) și prima expunere sistematică a teoriei numerelor complexe, introducînd reprezentarea lor geometrică. S-a ocupat în special cu teoria numerelor. În acest domeniu, **G.** a făcut prima demonstrație completă și riguroasă a „legii reciprocității resturilor pătratice", descoperită de L. Euler și redescoperită de el. Lui i se datoresc de asemenea „metoda celor mai mici pătrate", de o mare importanță în prelucrarea observațiilor experimentale, metoda generală pentru rezolvarea ecuațiilor binome, noi metode de calcul al orbitelor planetelor și cometelor etc. În legătură cu așa-numita serie hipergeometrică, a publicat o lucrare, în 1812, care a avut un rol important în teoria ecuațiilor diferențiale și în general în problemele fizicii matematice. O mare descoperire a lui **G.**

K. F. Gauss

este legea reciprocității bipătratice (1825), cu care ocazie introduce numerele complexe întregi, numite azi *întregii lui G.* Între 1820 și 1845 s-a ocupat de teoria suprafețelor și de reprezentarea conformă, care au dus la dezvoltarea geometriei diferențiale. În teoria suprafețelor, **G.** a scos în evidență rolul important al proprietăților intrinseci, legate de metrică, și a introdus noțiunile fundamentale de *curbură totală*, depinzînd numai de metrica suprafeței, precum și de prima și a doua *formă fundamentală* a suprafețelor. **G.** a perfecționat metodele de calcul geodezic. Printre invențiile sale se numără heliotropul și magnetometrul. Împreună cu W. Weber a elaborat sistemul absolut de unități electromagnetice. În 1833, împreună cu același savant, a construit, pentru prima oară în Germania, telegraful electromagnetic. — *Curba lui G.*, curbă după care se distribuie erorile accidentale provenite

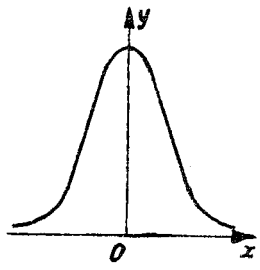

Curba lui Gauss

din măsurarea unei mărimi; are ecuația $y = \frac{h}{\sqrt{\pi}} e^{-h^2x^2}$. Se mai numește *curba normală a lui Gauss-Laplace, curba-clopot*. Sin. *curba erorilor*.

gauss (METR.), unitate de măsură a inducției magnetice în sistemul de unități CGS electromagnetic. Este egal cu a zecea mia parte din unitatea de inducție magnetică în sistemul MKS. 1 $G = 10^{-4}$ Wb/m^2 = = 10^{-4} T (Tesla). Se notează cu simbolul *G*.

Gautama, Siddhartha, numele laic al miticului B u d d h a, desemnat și prin epitetul Sakia Muni (pustnicul din neamul Sakia).

Gautier *[gotié]*, Théophile (1811—1872), scriitor și eseist romantic francez, promotor al teoriei formaliste a „artei pentru artă" și precursor al parnasianismului (culegerea de poeme „Emailuri și camee", 1852). Partea durabilă a operei sale o constituie romanele „D-ra de Maupin" (1835), în care înfierează ipocrizia burgheziei filistine, „Romanul mumiei" (1858), cu care inaugurează romanul arheologic, „Căpitanul Fracasse" (1863, trad. rom. 1958), roman de aventuri. În lucrările sale literare, Gautier a excelat prin minuțiozitatea descrierilor, plasticitatea evocărilor, cizelarea fină a expresiei. Este autorul unei lucrări despre poeții francezi din secolele XV—XVII, „Groteștii" (1844), și al „Istoriei romantismului" (apărută postum, 1874).

Gavarni *[gavarní]*, Paul (cu numele adevărat *Sulpice Guillaume Chevalier*) (1804—1866), pictor și grafician francez. A publicat în revistele timpului litografii și caricaturi spirituale, realizate cu deosebită măiestrie, conținînd observații critice sau umoristice la adresa moravurilor micii burghezii, ale boemei etc. (seria intitulată „Măști și figuri" etc.). Între 1847 și 1851, vizitînd Anglia, a realizat o serie de gravuri în care a înfățișat viața sărăcimii londoneze. Ultimele sale serii de litografii sînt străbătute de pesimism. Desenul său este viu și expresiv.

gaviál *(Gavialis gangeticus)*, specie de crocodil cu botul foarte lung și îngust. Trăiește în fluviile din India.

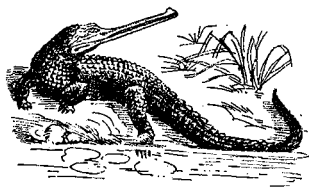

Gavial

Se hrănește cu pești; nu atacă oamenii.

gavótă, vechi dans francez de origine populară, cu măsură binară, cunoscut din sec. al XVI-lea. Era dansat de mai multe perechi, în formație de cerc, cu pași săriți, bărbații executînd reverențe în fața partenerelor. Din sec. al XVII-lea, devenind dans de curte, a căpătat un caracter prețios. În sec. al XVIII-lea se întîlnește în suitele instrumentale ale lui Bach, Händel ș.a., iar mai tîrziu în cele ale lui Ceaikovski, Glazunov, Prokofiev, Enescu. Tipuri clasice de g. au creat Lully, Rameau și Gluck.

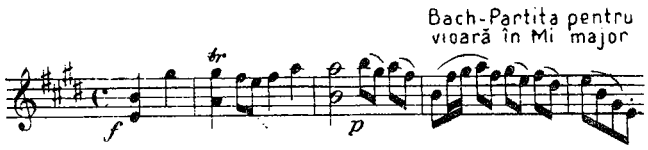

Gavotă

Gavra, Alexandru (1797—1884), învățat romîn; a activat în învățămînt timp de 55 de ani ca profesor de matematici și geografie și director al Preparandiei din Arad (1821—1877). A editat și adnotat o parte a cronicii lui Șincai și a publicat un lexicon de conversație (pînă la litera C), prima încercare de enciclopedie romînească. Op.pr.: „Lexicon de conversație istoricesc-religionariu" (Buda, 1847).

Gay *[ghei]*, John (1685—1732), poet și dramaturg englez. A scris poeme comice, pastorale („Săptămîna păstorului", 1714), comedii, fabule, dar își datorează popularitatea lucrării satirice-muzicale „Opera cerșetorilor" (1728), parodie a teatrului sentimental și a operelor italiene la modă, remarcabilă prin realismul personajelor și spiritul ei polemic. Tema acesteia din urmă a fost reluată de B. Brecht în lucrarea sa epică „Romanul de cinci parale" (1934). **G.** are meritul de a fi adus pe scenă lumea celor care trăiau în mizerie și promiscuitate, lume socotită pe atunci nedemnă de a figura într-o operă dramatică.

Gay-Lussac *[ghe-lüsác]*, Joseph Louis (1778—1850), om de știință francez, autor al unor cercetări fundamentale în mai multe domenii ale chimiei și fizicii. A fost membru al Academiei de Științe din Paris. A descoperit, în 1802, o lege a gazelor perfecte (*legea lui Gay-Lussac*) și legea volumelor constante pentru reacțiile chimice în gaze (1808). A îmbunătățit fabricarea acidului sulfuric prin metoda camerelor de plumb, a cercetat fermentația alcoolică, a descoperit

J. L. Gay-Lussac

borul și a studiat halogenii și combinațiile lor. Are însemnate contribuții la elaborarea metodelor de analiză chimică. A realizat ascensiuni cu balonul în scopuri științifice, atingînd altitudinea de 7 016 m. — *Legea lui G.-L.*, lege a gazelor perfecte conform căreia, la o presiune dată, variația relativă

a volumului gazului produsă de o variație a temperaturii de un grad este constantă și egală cu $\beta = \frac{1}{273,16}$. Se exprimă matematic prin relația: $V = V_0(1 + \beta t)$, în care V este volumul la $t°C$ și V_0 volumul la 0°C, iar β coeficientul de dilatare a gazelor la presiune constantă.

gaz (FIZ., CHIM.), corp aflat într-o stare de agregare *(stare gazoasă)* în care moleculele lui tind să ocupe întreg volumul ce le stă la dispoziție; această stare se explică prin faptul că între moleculele gazului se exercită forțe de atracție foarte slabe. Starea unei mase date de **g.** se poate determina cînd se cunosc valorile a trei parametri: presiunea (p), temperatura (t) și volumul (v), între care există o relație numită ecuație de stare, sau ecuația caracteristică a gazului. Comportarea unui **g.** în condiții diferite de presiune, volum și temperatură este descrisă de *legile gazelor*. Parametrii de stare ai unui **g.** depind de comportarea statistică a ansamblului de particule din care este format. Deosebim *gaze perfecte* (sau *ideale*) și *gaze reale*. *Gazele perfecte* sînt caracterizate prin lipsa oricărei interacțiuni între moleculele componente; lor li se aplică legea lui Boyle-Mariotte, legea dilatației a lui Gay-Lussac și legea lui Avogadro. În cazul unui *gaz real*, forțele intermoleculare (forțe Van der Waals) nu mai sînt neglijabile; la presiuni foarte reduse, *gazele reale* se comportă asemenea *gazelor perfecte* atunci cînd forțele dintre molecule, datorită distanțelor mari dintre ele, sînt neglijabile. **G.** este format din molecule sau atomi, avînd deci o structură discretă, corpusculară. Totuși, pentru anumite aplicații, gazele pot fi considerate, datorită numărului mare de particule ce le conțin, ca un mediu continuu, deformabil. Într-o accepție mai largă se numește **g.** orice colectiv de particule identice care au proprietatea de a putea umple întregul volum disponibil (ex. electronii de conducție într-un metal formează un gaz electronic cu proprietăți care, din unele puncte de vedere, nu sînt mult diferite de cele ale unui gaz perfect). — *Legile gazelor*, legi care exprimă comportarea gazelor în diferite condiții de volum (v), presiune (p) și temperatură (t). Într-un sens mai restrîns, sub denumirea de *l. g.* se înțeleg numai legile *gazelor perfecte*. Aceste legi se aplică și la *gazele reale*, dar numai în mod aproximativ și la presiuni joase. Combinînd cele trei legi, se obține ecuația de stare a gazelor perfecte. Pentru *gazele reale*, o ecuație care descrie mai bine comportarea lor este ecuația lui Van der Waals:

$$\left(p + \frac{a}{V^2}\right)(V - b) = RT,$$

unde a este o constantă care ține seama de forțele intermoleculare, iar b este o constantă proporțională cu volumul propriu al moleculelor. —*G. de generator*, denumire generală dată gazelor combustibile obținute în generatorul de **g.** (ex. *g. de aer*, *g. de apă*, *g. mixt*, *g. de sinteză* etc.). —*G. de aer* (sau *sărac*), gaz combustibil rezultat din trecerea aerului printr-un strat de cărbune (cocs, mangal) înroșit (reacție exotermă de ardere incompletă a cărbunelui). Compoziția volumetrică teoretică a *g. de a.* este: 35% oxid de carbon și 65% azot; gazul real conține și bioxid de carbon, hidrogen și puțin metan. Este un gaz cu o putere calorifică inferioară, reprezentînd aproximativ 1 300 kcal/m³. — *G. de apă*, gaz combustibil obținut prin reacția endotermă dintre vaporii de apă și cărbune la temperatură înaltă (circa 1 000°C). Compoziția volumetrică a acestui gaz este de circa 40% CO și circa 50% H_2, restul fiind format din bioxid de carbon, azot, metan. Puterea lui calorifică (inferioară) este de aproximativ 2 500 kcal/m³. Se utilizează ca combustibil gazos; prin corectarea conținutului de hidrogen (realizată cu reacții ulterioare dirijate sau adăugare de hidrogen), din *g. de a.* se obține gazul de sinteză. — *G. de sinteză*, gaz constituit în cea mai mare parte din hidrogen și oxid de carbon (în raportul de aproximativ 2 : 1), obținut din gazul de apă, prin conversia metanului și a altor hidrocarburi cu vapori de apă, oxigen etc. Este utilizat la sinteza amoniacului, a benzinei sintetice, a alcoolului metilic, a alcoolilor superiori, ca sursă de hidrogen etc. — *G. de cocserie*, gaz combustibil obținut prin distilarea (pirogenată) a huilei în cuptoarele de cocs. Conține hidrogen, oxid de carbon, hidrocarburi ușoare (metan, etan, etenă), azot, precum și alți compuși nedoriți (amoniac, vapori de apă, gudron, hidrogen sulfurat), care se îndepărtează prin epurarea *g. de c.* Puterea calorifică (inferioară) a acestui gaz este de aproximativ 4 000 kcal/m³. Din punctul de vedere al compoziției chimice, *g. de c.* este asemănător cu gazul de iluminat. Este folosit la încălzirea cuptoarelor Martin din oțelării, la fabricarea hidrogenului, în sinteza amoniacului din industria chimică și în gospodărie. — *G. de cracare*, gaz rezultat din operația de cracare a fracțiunilor grele de țiței. Este compus din metan (pînă la 60%), etan, propan, etenă, propenă, butene, hidrogen etc., în proporții depinzînd de materia primă, de condițiile de cracare și de procedeul de cracare. *G. de c.* este valoros mai cu seamă prin conținutul mare de alchene. Se utilizează ca materie primă la sinteza polimerilor (polietilena, polipropilena, poliizobutilena etc.), la fabricarea benzinelor sintetice, a izooctanului, glicolului, glicerinei, a unor solvenți (alcoolii etilic, izopropilic și butilic, acetona etc.) și a altor produse din industria petrochimică. — *G. de iluminat*, gaz obținut prin distilarea la temperaturi înalte (900—1 300°C) a huilelor de gaz și folosit, după epurare, pentru încălzire și iluminat. — *G. detonant*, amestec de două părți hidrogen și o parte oxigen, în volume care, în prezența unei flăcări, reacționează violent, cu explozie, formînd apă. — *G. inert* **a)** Gaz care nu reacționează chimic (ex. gazele nobile și, în unele condiții, azotul). *G. i.* sînt folosite în becurile cu

incandescență, în tuburi cu descărcări electrice luminoase etc. **b)** Gaz care nu arde și nu întreține arderea (ex. bioxidul de sulf, bioxidul de carbon etc.). Este folosit la stingerea incendiilor de produse petroliere. — *G. mixt*, gaz combustibil obținut prin insuflarea simultană de aer și abur peste un combustibil solid (cărbune, cocs, semicocs etc.) la temperatură înaltă. Este un amestec de gaze (în care predomină CO_2, CO, H_2, N_2) cu putere calorifică de 1 200—1 600 kcal/m³. — *G. petroliere*, gaze provenite din zăcămintele de țiței *(gaze de sondă)* sau obținute din instalațiile de prelucrare a țițeiului și a derivatelor sale. Conțin în principal hidrocarburi cu pînă la 6 atomi de carbon în moleculă. — *Gaze de sondă*, amestec de hidrocarburi, în majoritate alcani și izoalcani inferiori (cu 1 pînă la 5 atomi de carbon în moleculă: metan, etan, propan, butan etc.), exploatate, prin sonde, din zăcămintele de țiței. După cum conținutul în gazolină al *g. de s.* depășește sau nu concentrația-limită economică de prelucrare (60—100 g de gazolină la m³ normal), se deosebesc *g. de s. bogate* și *sărace*. *G. de s.* cu cel puțin 0,16 l/m³ gazolină se numesc și *g. de s. umede*, iar cele cu un conținut mai redus, *g. de s. uscate*. Gazele bogate sînt supuse operației de degazolinare. Gazele degazolinate și cele sărace sînt utilizate drept combustibil, direct sau în stare lichefiată. — *G. lichefiat*, substanță gazoasă adusă, prin răcire (sub punctul critic) și comprimare, în stare lichidă (ex. bioxidul de carbon, clorul, butanul). — *G. lichefiat petrolier*, amestec de gaze combustibile ușor lichefiabile (mai ales propan și butan), obținute fie prin extragerea directă din gazele de sondă, fie prin distilarea produselor ușoare de cracare, distribuit în stare lichidă, la presiune de cîteva atmosfere, în butelii. Se utilizează drept combustibil casnic și ca materie primă pentru fabricarea alcoolilor superiori și a derivaților lor. În țara noastră este cunoscut sub denumirea comercială de *Aragaz*. — *Gaze nobile*, denumire a elementelor: heliu, neon, argon, kripton, xenon și radon, care, cu excepția radonului, se găsesc în atmosferă în cantități mici (100 l de aer conțin 532 ml de argon, 1,5 ml de neon, 0,5 ml de heliu, 0,11 ml de kripton și 0,008 ml de xenon). Sînt gaze incolore, inodore și inerte. Recent s-a descoperit că unele dintre ele (xenonul și kriptonul) formează compuși chimici cu fluorul. Amestecul acestor gaze se obține din aer pe cale chimică sau prin distilarea fracționată a aerului lichid, iar separarea lor din amestec se face fie prin distilare fracționată, fie prin adsorbție pe cărbune activ (în anumite condiții de temperatură și de presiune). Se întrebuințează mai ales pentru realizarea unei atmosfere inerte în toate procesele fizico-chimice unde aceasta e necesară (ex. la fabricarea becurilor electrice, la umplerea tuburilor folosite pentru reclame luminoase etc.). Se mai numesc *gaze rare*, *gaze inerte*. — *Gaze toxice*, gaze cu acțiune otrăvitoare asupra organismului, folosite ca arme de luptă, ca insecticide etc. sau ca materii intermediare în chimie (ex. fosgenul și clorul). — (MILIT.) *Gaze de luptă* v. *substanțe toxice de luptă*. — *G. lampant*, denumire improprie dată petrolului lampant. — (GEOL., CHIM.) *Gaze naturale*, gaze formate în natură fără intervenția omului (spre deosebire de gazele obținute pe cale industrială). Constituie aerul atmosferic sau se găsesc în stare liberă ori dizolvate în lichidele din porii rocilor și în ape. În categoria *g. n.* intră *gazele combustibile* (formate prin procesele de bituminizare), *gazele degajate de vulcani* (v. emanație vulcanică), *gazele din bălți*, *gazele din compoziția aerului atmosferic* etc. *G. n. combustibile*, formate în special din hidrocarburi din seria metanului, se găsesc în scoarța terestră, cel mai frecvent asociate cu zăcăminte de petrol, sau formează zăcăminte independente, care au avantajul că se exploatează ușor. Ele au o mare putere calorică (aproximativ 8 000 kcal/m³) și o deosebită importanță economică, fiind utilizate atît ca un excelent combustibil mineral cît și ca materie primă în industria chimică. R.P.R. posedă rezerve foarte mari de *g. n. combustibile* în bazinul Transilvaniei și în regiunile petrolifere din fața Carpaților. În 1962 R.P.R. a ocupat locul al patrulea din lume la producția de *g. n.* — (TEHN.) *Gaze de ardere*, amestec de gaze (azot, bioxid de carbon, oxigen, oxid de carbon, bioxid de sulf, hidrogen), de vapori de apă, de particule de carbon nears și de cenușă în suspensie, care rezultă din arderea combustibililor. — (METAL.) *G. de furnal*, gaz produs în furnal la elaborarea fontei, conținînd 24—31% CO, 8—13% CO_2, 2—5% H_2 și CH_4, 57—62% N_2 și vapori de apă. Are puterea calorifică 850—950 kcal/m³ și se folosește drept combustibil în uscătorii, la cazane, în cuptoare Siemens-Martin, în amestec cu gazul de cocserie la încălzirea cauperelor etc.

Gaza, regiune situată la țărmul Mării Mediterane, în nordul peninsulei Sinai. Suprafața: 202 km². Populația: 325 000 loc. (1962). Întinse plantații de portocali, mandarini și lămîi. Este o zonă autonomă, sub administrația R.A.U. Principalul centru al acestei regiuni este orașul *Gaza* (circa 17 000 loc.), port maritim, punct de graniță între R.A.U. și Israel.

gazare (IND. TEXT.), operație de ardere a capetelor de fibre ieșite prin suprafața firelor textile și a țesăturilor, în vederea albirii, vopsirii și imprimării lor în condiții mai bune. Se efectuează prin trecerea produsului peste o flacără. Se numește și *pîrlire*.

gazdă (PARAZIT.), organism pe care trăiește un parazit. — *G. intermediară*, organism parazitat de o formă de dezvoltare (larvă) a unei specii parazite (ex. melcul *Limnaea* este *g. i.* a fasciolozei; dracila este *g. i.* a ruginii-grîului). — *G. definitivă*, organism pe care se dezvoltă forma adultă (sexuată) a unui parazit (ex. omul este *g. d.* a viermelui *Taenia solium*). Unele organisme parazite trec prin două gazde inter-

mediare pînă să ajungă pe gazda definitivă.

gazél, tip special de poezie, răspîndit începînd cu sec. al VII-lea e.n. mai ales în literaturile orientale. **G.** cîntă de obicei, într-o formă uşoară, dragostea şi vinul. Are între 4 şi 15 versuri (ultimul indicînd uneori şi numele autorului). Este alcătuit din distihuri în care al doilea vers al fiecărui distih are aceeaşi rimă cu versurile primului distih. În literatura romînă, **g.** a fost cultivat de G. Coşbuc.

gazélă (ZOOL.), nume dat mai multor genuri de mamifere rumegătoare din subfami-

Gazelă

lia antilopinelor, cu corpul graţios, cu picioare lungi şi sprintene, cu coarnele în formă de liră cu îngroşări inelare, prezente la ambele sexe, şi cu ochii mari. Trăieşte în stepe şi deşerturi din Asia şi din Africa. Ex. *Gazzella granti, Gazzella dorcas.*

„Gazeta cooperaţiei", organ de presă al Uniunii centrale a cooperativelor de consum (Centrocoop). Înfiinţat în septembrie 1949, apare săptămînal la Bucureşti.

„Gazeta învăţămîntului", săptămînal, editat de Ministerul Învăţămîntului şi Comitetul Uniunii Sindicatelor din învăţămînt şi cultură. Apare la Bucureşti din martie 1949. Se adresează în special cadrelor didactice din învăţămîntul elementar şi mediu.

„Gazeta literară", organ al Uniunii scriitorilor din R.P.R. Apare săptămînal, la Bucureşti, începînd de la 18 martie 1954.

„Gazeta matematică", revistă de matematică, editată de Societatea de ştiinţe matematice din R. P. Romînă. A apărut lunar, în Bucureşti, de la 15 septembrie 1895. Iniţiatorii şi animatorii ei au fost I. Ionescu, Gh. Ţiţeica, A. Ioachimescu, V. Cristescu ş.a. De la 1 octombrie 1934 pînă în 1949 a mai apărut şi un „Supliment cu exerciţii al «Gazetei matematice», destinat mai ales elevilor din licee. Din iunie 1949, „Gazeta matematică", iar din martie 1950 şi suplimentul ei au fost continuate de „Gazeta matematică şi fizică" şi de „Revista matematică şi fizică". Din mai 1954 aceste publicaţii au căpătat denumirea de „Gazeta matematică şi fizică, seria A" şi „Gazeta matematică şi fizică, seria B". De la 1 ianuarie 1964 apar „Gazeta matematică, seria A", destinată profesorilor şi studenţilor, şi „Gazeta matematică, seria B" (care apare şi în limba maghiară), destinată elevilor.

„Gazeta Transilvaniei", primul ziar politic şi informativ al romînilor din Transilvania. Întemeiat de G. Bariţiu, a apărut la Braşov, la 12 martie 1838, sub titlul „Gazeta de Transilvania". De la 3 ianuarie 1849 s-a numit „Gazeta transilvană", iar de la 1 decembrie 1849 „Gazeta Transilvaniei". Între 1 ianuarie şi 25 iunie 1838 a avut ca supliment „Foaie literară", iar între 2 iulie 1838 şi 24 februarie 1865 „Foaie pentru minte, inimă şi literatură". Situîndu-se pe poziţii democratice, patriotice şi iluministe, publicaţia lui Bariţiu a avut un rol important în lupta politică a burgheziei romîne înaintate din Transilvania, solidară cu lupta cercurilor progresiste din principate împotriva boierimii retrograde şi pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor. În timpul revoluţiei de la 1848 din Transilvania a militat pentru desfiinţarea iobăgiei, egalitatea în drepturi între naţionalităţile din Transilvania, unitatea naţională a romînilor de ambele părţi ale Carpaţilor etc. **G.T.** s-a bucurat de colaborarea unor cărturari de seamă, ca T. Cipariu, Andrei Mureşanu, Fl. Aaron, A. Treboniu-Laurian, D. Bojinca, P. Vasici, I. Heliade-Rădulescu, C. Negruzzi, N. Istrati ş.a. „Gazeta Transilvaniei" şi-a încetat apariţia în 1944.

gazetă de perete, mijloc al muncii politice de masă folosit în ţările socialiste de către organizaţiile de partid împreună cu alte organizaţii obşteşti din întreprinderile industriale, unităţile agricole socialiste, instituţii etc. Gazetele de perete cuprinde articole, ştiri grafice, ilustraţii, caricaturi etc., legate de problemele activităţii din unităţile respective.

gazificáre 1. (TEHN.) Proces de obţinere a unui gaz dintr-un lichid sau solid, prin vaporizare sau sublimare, sau în urma unei reacţii chimice. — (MINE, CHIM.) *Gazificarea combustibililor,* proces de transformare a masei organice din combustibili (în general solizi) în gaze combustibile, prin oxidare parţială cu ajutorul oxigenului, aerului, vaporilor de apă sau cu amestecuri ale acestora. Materiile prime folosite la **g.** sînt combustibilii naturali sau artificiali: lemnul, turba, cărbunii, cocsul etc. După natura agentului de **g.,** se poate obţine gazul de aer (**g.** cu aer atmosferic), gazul de apă (**g.** cu vapori de apă), gazul mixt (**g.** cu insuflare simultană de aer şi vapori de apă) etc., numite în general *gaze de generator.* Proprietăţile fizico-chimice ale gazelor astfel obţinute (compoziţia chimică, puterea calorifică etc.) depind de natura combustibilului, de agentul de **g.** şi de condiţiile de desfăşurare a procesului. *G. c.* reprezintă un procedeu superior de valorificare a combustibililor, atît în scopuri energetice cît şi ca materie primă pentru industria chimică. V. şi gazogen. — *Gazificarea subterană a cărbunilor,* metodă de exploatare a zăcămintelor de cărbuni prin gazificarea cărbunilor direct în strat. Metoda constă în aprinderea cărbunelui din zăcămînt şi arderea sa dirijată, folosind un curent de aer cu sau fără adaos de oxigen sau de vapori de apă; gazele rezultate sînt captate în instalaţii subterane

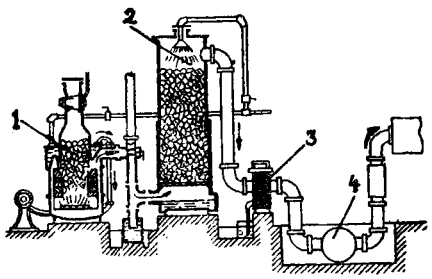

Schema unei instalații de gazificare
1 — gazogen; *2* — spălător și răcitor de gaze; *3*, *4* — instalație pentru purificare chimică

și dirijate la suprafață. *G. s. a c.* reprezintă o metodă avansată de exploatare a zăcămintelor de cărbuni, însă aplicarea ei este posibilă numai la zăcămintele care îndeplinesc anumite condiții de calitate a cărbunilor, de rezistență și de permeabilitate a stratelor etc. Ideea acestei gazificări a fost emisă de savantul rus D. I. Mendeleev încă în 1888, iar în 1912, din nou, de chimistul englez W. Ramsay. **2.** (EXPL. PETR.) Proces în urma căruia un lichid se găsește amestecat cu un gaz, eventual cu vaporii proprii, dispersat și diluat, ajungînd pînă la spumă sau ceață. **G.** este folosit în tehnologia extracției țițeiului prin erupție naturală sau artificială. **3.** (CONSTR.) Proces în care se produc pori închiși în masa unui material păstos (ex. mortar, beton), prin adăugarea unei substanțe care dezvoltă un gaz în prezența apei de preparare a pastei sau a altei substanțe.

gazogén (TEHN.), aparat sau instalație destinată transformării unui combustibil solid (cărbuni, lemn) în gaze (combustibile) necesare alimentării unor motoare cu ardere internă, unor cuptoare industriale, în industria chimică (ca materie primă pentru fabricarea amoniacului, a unor alcooli, a benzinei sintetice etc.), pentru uzul casnic etc. Este construit dintr-un cuptor cilindric sau paralelipipedic din tablă de oțel, căptușit sau nu cu un material refractar la baza căruia se găsește focarul, iar la partea superioară gura de încărcare cu combustibil. Sin. *generator de gaze.*

gazolină (CHIM.), amestec de hidrocarburi lichide și gazoase separat din gazele de sondă prin degazolinare. În compoziția chimică a **g.** intră alcani și izoalcani, de la propan (C_3H_8) pînă la octan (C_8H_{18}) și uneori hidrocarburi aromatice. — *G. stabilizată*, gazolină din care s-au eliminat propanul și butanul prin rectificare sub presiune de 8—12 kg/cm², în instalații de stabilizare. Este întrebuințată, în amestecuri cu benzine mai grele, la prepararea benzinelor ușoare. Propanul și butanul eliminați sînt utilizați ca g a z e l i c h e f i a t e.

gazométru (CHIM.), aparat care măsoară cantitatea de gaz care trece printr-o conductă. Se numește și *contor de gaz.*

gazón (HORT.), suprafață de teren înierbată, de pe care plantele se cosesc des pentru a fi menținute la o înălțime joasă. Pentru **g.** se folosesc ierburi din familia gramineelor, în special zizania *(Lolium perenne)* și raigrasul *(Lolium aristatum)* sau amestecuri de graminee și leguminoase. **G.** constituie un element de bază în amenajarea parcurilor și a spațiilor verzi.

gazotrón (TELEC.), diodă cu gaz (vapori de mercur sau

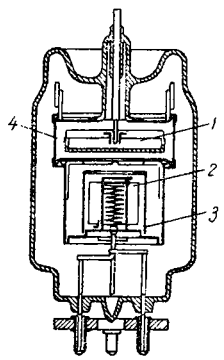

Gazotron
1 — anod; *2* — catod; *3* — ecran; *4* — ecranul anodului

gaze inerte) cu catod cald. Se mai numește *fanotron.*

gazplán (MILIT.), material de protecție individuală confecționat din hîrtie rezistentă impregnată cu soluții chimice. Are formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 1m/2m. Se folosește împotriva infectării cu substanțe toxice persistente, pulverizate din avion, precum și pentru trecerea prin raioane infectate.

Găiești, oraș raional în reg. Argeș, reședință de raion. 8 300 loc. (1964). Centru de depozitare și de sortare a tutunului recoltat din raion. — *Raionul G.*, cu 124 445 loc. (1964). Exploatări petroliere noi (Valea Caselor, Leordeni, Topoloveni ș.a.). În agricultura raionului predomină cultura cerealelor; se mai cultivă sfeclă de zahăr și tutun și, pe suprafețe restrînse, pomi fructiferi și viță de vie.

Găina, culme muntoasă în sudul Munților Bihorului, situată în zona de izvoare a Arieșului Mic. Altitudinea: 1 483 m. Este renumită pentru tîrgurile anuale care au loc aici în luna iulie.

găină *(Gallus bankiwa domestica)*, specie de păsări domestice, originară din India, care cuprinde o mare diversitate de rase, grupate în: rase ușoare, bune producătoare de ouă (ex. leghorn, la bresse etc.), rase grele, crescute pentru producția de carne (ex. cochinchina, brahma, langshan, dorking), rase mixte, importante atît pentru producția de ouă cît și pentru cea de carne (ex. rhode-island, sussex, plymouth, wyandotte etc.), rase combatante (ex. malaieză, engleză etc.) și rase decorative (ex. panthan, phönix etc.). Cele mai răspîndite sînt rasele mixte, iar dintre rasele ușoare, rasa leghorn. În R.P.R., în cadrul preocupărilor de dezvoltare a sectorului avicol, creșterii găinilor i se acordă o importanță primordială. În același timp se introduc și se perfecționează rase de producție specializate (pentru ouă sau pentru carne), au luat naștere și se dezvoltă continuu o serie de mari combinate pentru creșterea găinilor în sistem industrial.

găinușă de baltă *(Gallinula chloropus)*, pasăre din familia ralidelor, puțin mai mică decît o cioară, de culoare neagră, cu o pată roșie de

Tulnice pe muntele Găina

piele golașă în frunte și cu picioare verzui. În țara noastră trăiește mai ales în bălțile Dunării, unde sosește primăvara și de unde pleacă din nou toamna.

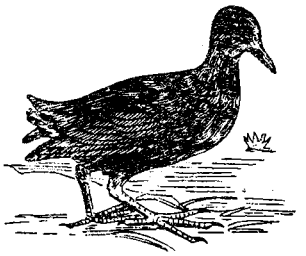

Găinușă de baltă

găinușă de stepă *(Syrrhaptes paradoxus)*, pasăre de stepă din ordinul columbiformelor, de mărimea unui porumbel, colorată în galben-brun, cu rînduri de pete sure pe spate; picioarele au numai trei degete, acoperite cu pene pînă la gheare. Se hrănește mai ales cu semințe. Clocește în Asia Centrală, de unde migrează uneori în Europa, ajungînd și în țara noastră.

Gălăuțaș, comună în raionul Toplița, regiunea Mureș-Autonomă Maghiară. 2 600 loc. (1964). Aici se găsește o importantă unitate industrială, *Complexul pentru industrializarea lemnului G.*, amplasată pe malul drept al Mureșului. A intrat în funcțiune în 1959. Produce în special placaje, avînd o capacitate de producție de 18 000 t/an, precum și plăci aglomerate din lemn (8 000 t/an). În cadrul complexului mai funcționează și o fabrică de plăci celulare; în cursul anului 1962 a intrat în funcțiune o fabrică nouă de uși-ferestre, cu o capacitate de producție de 330 000 m^2 pe an.

gălbează (MED. VET.) v. **fascioloză.**

gălbenúș (EMBRIOL., ZOOL.), partea centrală, de culoare galbenă, a oului de păsări, reptile și pești. **G.** conține substanțe proteice, lipidice, hidrocarbonate, acizi nucleici, acid fosforic legat în combinații complexe etc., care asigură creșterea și dezvoltarea embrionului. V. și v i t e l u s.

gălbináre (MED.) v. **icter.**

găleátă (în țările romîne în evul mediu; IST.) **1.** Unitate de măsură a grînelor, a cărei capacitate era egală cu 12 ocale. **2.** Dijmă în grîne, numită astfel după unitatea de măsură cu aceeași denumire. Se lua în natură, mai tîrziu în bani, în proporție de 1 din 10. I se mai spunea *găletărit, cîhlărit, rînduiala găleții.* **3.** *Găleata de ieșire,* despăgubirea plătită de rumîn stăpînilor de moșii pentru a se putea strămuta. A fost desființată, o dată cu dreptul de strămutare, prin „legătura" lui Mihai Viteazul.

gărdinár (IND. LEMN.), unealtă a dogarului cu ajutorul căreia se execută gardina.

Gărzile roșii, forțele armate ale proletariatului din Rusia în perioada octombrie 1917-februarie 1918. Detașamente ale **G.r.** au apărut sub conducerea bolșevicilor încă în perioada primei revoluții ruse (1905—1907), sub forma drujinelor de luptă muncitorești. Au reprezentat principala forță de luptă a insurecției armate din Petrograd și din alte orașe. **G. r.** au constituit nucleul de bază al Armatei Roșii, în rîndurile căreia s-au încadrat în întregime pînă la sfîrșitul lunii aprilie 1918.

găurire (TEHN.), operație de executare a unei găuri într-un material (metalic sau nemetalic) cu ajutorul unei mașini sau al unei unelte simple (ex. cu sfredelul, la găurirea lemnului; cu priboiul sau cu dornul, la găurirea tablelor etc.).

găurít, *mașină de ~* (TEHN.), mașină-unealtă (portativă sau staționară) care servește la executarea găurilor în piese sau obiecte de metal sau din alte materiale. După procedeul tehnologic folosit, se deosebesc: *m. de g.* prin e l e c t r o e r o d a r e; *m. de g.* prin sfărîmare (perforatoare, ciocane pneumatice de perforat etc.); *m. de g.* prin ștanțare sau deformare (ștanțe, prese);

Complexul pentru industrializarea lemnului Gălăuțaș

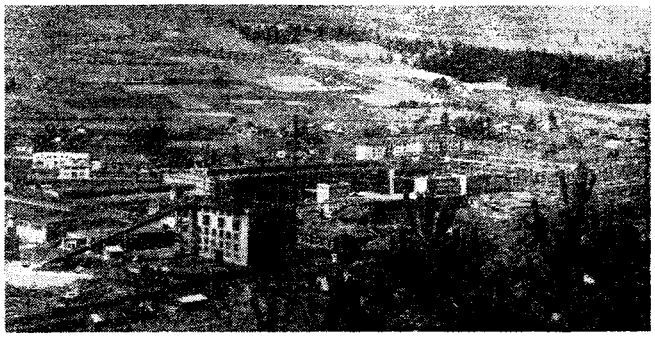

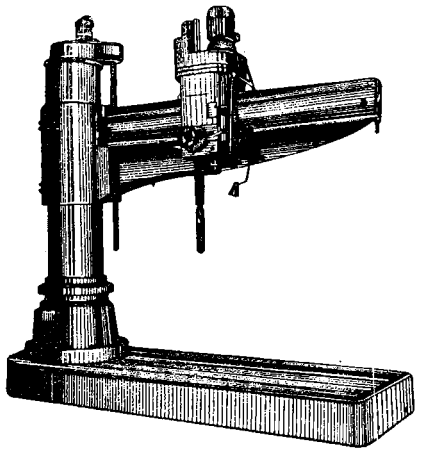

Mașină de găurit cu burghiu

m. de g. prin așchiere (mașini de găurit cu burghiul, sau bormașina, mașini de alezat etc.). Mașinile de găurit cu burghiul sînt compuse în general din batiu, dispozitivul de fixare, deplasare și antrenare a sculei, dispozitivul de fixare a piesei de găurit, mecanismele de antrenare, dispozitivele de comandă și de reglare și dispozitivele și instalațiile auxiliare (de ungere, iluminat, răcire a sculei etc.).

găván (GEOGR.) v. **crov.**

Găvanu-Burdea, porțiune a Cîmpiei Romîne cuprinsă între Olt și Argeș, fragmentată de văi largi. În cadrul ei se disting trei subunități: cîmpia Boianului, cîmpia Călmățuiului și cîmpia Neajlovului. Denumirea cîmpiei a fost introdusă de geograful romîn G. Vîlsan.

Gdańsk, oraș în nordul R.P. Polone, port de mare trafic la golful cu același nume de la Marea Baltică. 302 000 loc. (1962). Însemnat nod feroviar. Cel mai important centru de construcții navale din R.P. Polonă. Este dezvoltată și industria chimică și alimentară. Centru universitar. Monumente arhitectonice din sec. XIV—XVII.

Gdańsk, *Golful* ~, golf al Mării Baltice, situat la țărmurile R.P. Polone și U.R.S.S. În el se varsă, printr-o deltă, fluviul Vistula.

Gdynia, oraș în nordul R.P. Polone, însemnat port la Golful Gdańsk (Marea Baltică). 156 100 loc. (1962). Mari șantiere navale. Industrie alimentară (conserve de pește). Importantă bază de pescuit. Prin port se exportă cărbune, cocs etc. Din punct de vedere administrativ este unit cu portul Gdańsk.

geálă (EXPL. PETR.), unealtă folosită în operațiile de foraj (la săpat sau la instrumentație). Lungimea ei variază, datorită culisării uneia în alta a două piese drepte (ex. **g.** de bătaie, **g.** de circulație, **g.** foarfece, **g.** hidraulică cu fereastră etc.).

gealău (IND. LEMN.), rindea lungă de circa 60 cm, lată de 7—8 cm, folosită pentru a îndrepta suprafețele pieselor lungi de lemn.

geam, placă de sticlă, groasă de 1—7 mm. Se fabrică din topitură de sticlă, prin tragere sau turnare și laminare. Se caracterizează prin transparență, impermeabilitate și duritate mare. Sortimentele uzuale sînt: **g.** clar, mat, givrat, riglat, ornamental, colorat, armat, securizat (de siguranță) etc.

geamálă (TEATRU), păpușă uriașă (de 2—3 m înălțime), de origine turcească, reprezentînd un dublu trup de femeie, cu două capete și patru mîini. Era confecționată din lemn și cercuri de bute, acoperită cu un soi de malacof larg, din pînză și hîrtie colorată, și împodobită cu tot felul de zorzoane. **G.** se bucura de succes în spectacolele populare de bîlci de la sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea, prin rolurile pe care le reprezenta.

geamandúră (NAV.) **1.** Corp plutitor solid ancorat de fundul apei și prevăzut cu un inel de care se pot lega parîmele navelor. Este folosită în porturile cu fund stîncos, unde ancorarea prezintă riscuri, sau în porturile cu adîncime mare *(g. de legare)*. **2.** Corp plutitor ancorat de fundul apei cu scopul de a indica poziția unor stînci sau epave, limitele unui canal navigabil sau ale unei zone de înot, intrarea într-un port *(g. de semnalizare)* etc. Unele dintre aceste corpuri sînt înzestrate cu dispozitive pentru emiterea de semnale luminoase sau acustice, spre a putea fi identificate și noaptea sau pe timp de ceață.

geamandură de ceață, corp plutitor remorcat pe timp de ceață la pupa unei nave care navighează în formație, pentru a indica navelor alăturate poziția navei respective. Geamandura este astfel construită încît la deplasarea navei să provoace formarea unui jet de apă proiectat la înălțime și vizibil pe timp de ceață.

Gdansk. Vedere generală

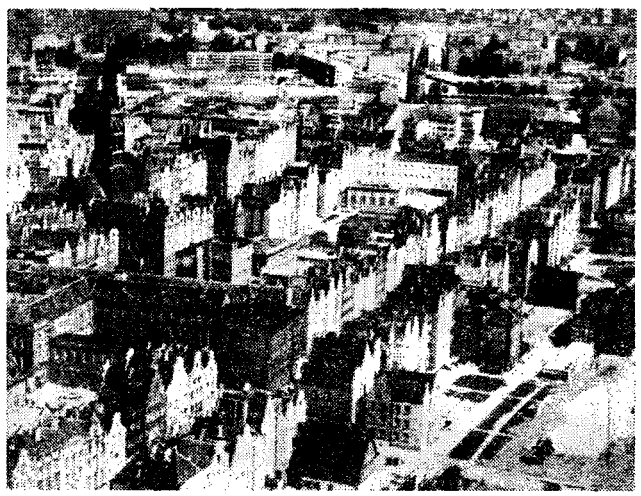

geamblác (EXPL. PETR.), ansamblu de scripeți ficși care se montează la coroana turlei unei sonde. Se compune din rama **g.** (foile) și ansamblul propriu-zis al scripeților (rolele). Se deosebesc *g. de tip monobloc*, la care rolele sînt așezate pe un singur ax, și *g. etajat*, cu rolele așezate în trepte.

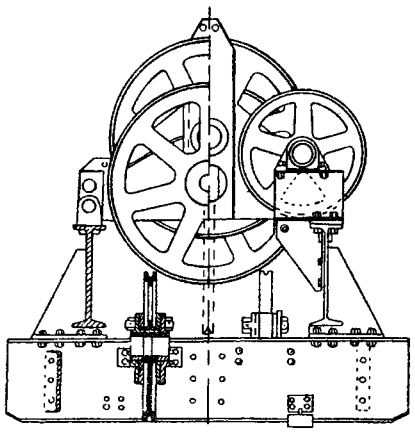

Geamblac etajat

geamparálele (turc. *cialpara* „castaniete"), joc popular românesc, răspîndit în sudul Munteniei și în Dobrogea. Se joacă în formație de cerc, jucătorii ținîndu-se de mînă, în perechi, cu brațele încrucișate la spate, sau solistic. Are ritm asimetric (7/16). Pașii jocului sînt lini; uneori se introduc și figuri de virtuozitate.

geanticlinál (GEOL.), creastă alungită, constituită din formațiunile soclului continental care se ridică în cadrul unui geosinclinal. Pentru unii geologi, termenul definește edificiul muntos care are în axul lui formațiuni geologice mai vechi.

Gebeleizis (în religia traco-dacilor), zeul fulgerului și al cerului. S-a contopit la un moment dat cu Zamolxis, divinitatea supremă.

Gédalge *[jedálj]*, André (1856 — 1926), compozitor francez. A fost profesor de contrapunct la Conservatorul din Paris, avînd ca elev și pe George Enescu. Autor de lucrări didactice, printre care un „Tratat de fugă". A scris muzica unei pantomime, drama lirică „Hélène" (1893), ș.a.

Geea (gr. *ge* „pămînt"), divinitate în mitologia greacă, soția lui Uranos (Cerul), simbolizînd pămîntul roditor și matern care dă naștere tuturor viețuitoarelor și le primește iarăși în sînul său după moarte. Se bucura de un cult special la Atena și în Peloponez.

Geijerstam *[iéiərstam]*, Gustaf af (1858—1909), scriitor suedez, promotor al naturalismului în Suedia. A scris nuvele și romane în care a înfățișat situația grea a țăranilor și a muncitorilor din Suedia și a dezvăluit bazele șubrede ale căsătoriei și familiei burgheze. Ulterior, în scrierile sale s-au accentuat tendințe psihologiste și au apărut motive mistice.

Geissler *[gáislər]*, *tub* ~ (FIZ.), varietate de tuburi cu descărcare electrică ce conțin diverse gaze rarefiate și în care se poate întreține o descărcare electrică luminescentă. Tuburile **G.** sînt alimentate de la o bobină de inducție sau cu un mic transformator. *T. G.* servesc la demonstrarea unor proprietăți ale descărcărilor electrice în gaze. O formă de *t. G.* în care o parte se reduce la un capilar cu descărcare electrică de o strălucire internă puternică servește în spectroscopie ca izvor luminos. Radiațiile emise de aceste tuburi se utilizează la excitarea fluorescenței substanțelor solide sau lichide și la obținerea unor frumoase efecte luminoase de reclamă.

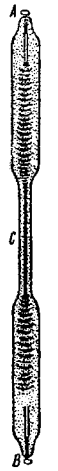

Tub Geissler

gel (CHIM.), sistem coloidal dispers, concentrat, obținut prin precipitare dintr-o soluție de coloid liofil. Are proprietăți fizice care se apropie de acelea ale stării solide, păstrîndu-și forma și prezentînd adesea elasticitate la tracțiune și la răsucire. V. și sol.

gelatínă (lat. *gelatus* „înghețat"; CHIM.), substanță proteică coloidală, solubilă în apă la cald; prin răcire se prinde într-un gel (piftie). Are valoare nutritivă redusă. Produsul comercial se prezintă în pulbere sau foi. Se obține din răzături de piele, din oase provenite din industria conservelor de carne, din cartilaje de pește, în special de morun și nisetru, în urma fierberii; după răcire se taie în plăci și se usucă. **G.** se utilizează în industria alimentară, în farmacie, în industria fotografică și cinematografică, în imprimerie, în cromolitografie, ca apret textil etc.

gelatinizáre (CHIM.) v. **gelificare.**

gelép (turc. *celep* „negustor"; IST.), nume dat în evul mediu negustorilor (armeni, greci și turci) care se ocupau cu negoțul de vite și oi din țările române pentru aprovizionarea Constantinopolului.

gelificáre (CHIM.), transformare a unei soluții coloidale într-un gel sub acțiunea electroliților, a variației temperaturii sau a altor factori. În industria alimentară, termenul denumește mai ales procesul de trecere a granulelor de amidon în starea de gel. Sin. *gelatinizare.*

geliváție (GEOL.), acțiune de alterare a rocilor de la suprafața Pămîntului, exercitată de înghețul și dezghețul apei pătrunse în pori. Rocile care se descompun ușor sub acțiunea înghețului și dezghețului se numesc *roci gelive* și nu sînt indicate ca roci de construcție (ex. tufurile vulcanice).

gelivitáte (GEOL.), rezistență pe care o manifestă rocile și terenurile de fundație la acțiunea repetată și variabilă a înghețului și a dezghețului.

gelivúră (SILV.), crăpătură longitudinală adîncă pe tulpina arborilor, produsă prin contractarea neegală a lemnului sub influența gerurilor excesive de iarnă.

Gellert *[ghélərt]*, Christian Fürchtegott (1715—1769), scriitor german iluminist, popular mai ales prin fabulele sale („Fabule și povestiri", 1746 — 1748) pline de umor, cu tendințe educative, în care de-

mască viciile micii burghezii, criticînd în acelaşi timp cu multă prudenţă nobilimea feudală. Este primul scriitor care a încercat să creeze comedia burgheză germană şi romanul iluminist („Viaţa contesei suedeze von G. ...", 1746).

Gellius, Aulus (sec. II e.n.), scriitor roman. Este autorul lucrării „Nopţile atice" (trad. rom. 1961), compilaţie după scrierile unor autori greci şi romani, în care tratează probleme de filozofie, istorie, filologie, ştiinţele naturii, medicină etc. Lipsită de un plan unitar şi de idei originale, lucrarea prezintă totuşi interes prin faptul că reproduce pasaje din opere pierdute ale unor scriitori antici şi prin informaţiile privind unele evenimente din istoria Greciei şi a Romei.

gelóză (MICROBIOL.), mediu solid de cultură pentru bacterii, preparat din bulion de carne şi din agar-agar.

Gelsenkirchen *[ghélzənchirhən]*, oraş în R.F. Germană, în landul Renania de Nord-Westfalia, situat la intersecţia canalului Rin-Herne cu Emscher. 382 690 loc. (1961). Nod de comunicaţii fluviale. Cel mai mare centru de exploatare a cărbunelui din Ruhr şi important centru siderurgic; industrie cocsochimică, chimică, a sticlei, alimentară, de confecţii.

Gelu (sec. X), voievod al uneia dintre cele dintîi formaţiuni statale de tip feudal ale romînilor menţionate pe teritoriul ţării noastre, situată în Podişul Transilvaniei, pe valea Someşului. Este amintit în cronica lui Anonymus. A fost învins de oştile ungureşti şi omorît în luptă.

geluíre (IND. LEMN.), operaţie de netezire cu gealăul sau cu rindele mecanice a suprafeţelor pieselor lungi de lemn, spre a îndepărta aşchiile şi asperităţile rămase după tăierea cu ferăstrăul.

gémă (lat. *gemma* „perlă"), nume generic pentru orice piatră preţioasă. În evul mediu, **g.** desemna numai pietrele preţioase translucide.

gémeni (BIOL.), denumire dată produşilor de concepţie născuţi de aceeaşi mamă în cursul unei singure sarcini şi proveniţi dintr-un singur ovul sau din mai multe ovule fecundate în acelaşi timp.

Gemenii (ASTR.), constelaţie zodiacală din Calea

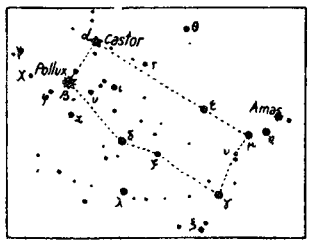

Gemenii

Laptelui, conţinînd două stele mai luminoase, Castor şi Pollux.

Gémier *[jemié]*, Firmin (1869—1933), actor, regizor şi director de teatru francez. Colaborator şi continuator al lui Antoine la conducerea Teatrului „Antoine" şi a Teatrului Odéon din Paris, **G.** a încercat să înlăture din concepţia şi practica teatrală exagerările naturaliste. A profesat, în legătură cu rolul şi funcţia teatrului, idei înaintate, democratice, deşi uneori confuze. Militînd pentru un teatru social-educativ, a contribuit ca regizor la montarea unor mari spectacole populare în aer liber, a iniţiat şi a condus teatre populare ambulante, în repertoriul cărora a înscris lucrări cu tematică progresistă, ca şi lucrări clasice de mare prestigiu. **G.** a iniţiat Uniunea internaţională a oamenilor de teatru. Ca actor a creat roluri de compoziţie, străduindu-se să respecte ideile şi mesajul textelor dramatice pe care le interpreta. Pe această linie s-a situat şi arta lui regizorală.

geminaţie (lat. *geminatio* „dublare"; LINGV.), lungire a unei consoane, pronunţată cu o durată mai mare decît cea obişnuită. V. şi consoană geminată.

Gemma (ASTR.), steaua α din Coroana Boreală, de mărimea stelară doi. Sin. *Perla.*

gen 1. (LOG.) Clasă de obiecte avînd aceleaşi note esenţiale şi cuprinzînd cel puţin două specii. — *G. proxim*, genul cel mai apropiat de noţiunea de definit (ex. *g. p.* al noţiunii „mamifer" este noţiunea „vertebrat"). Prin *g.p.* şi diferenţa specifică se formulează definiţia. — *G. suprem*, ultimul gen în ordinea generalizării; deasupra lui neexistînd vreun gen supraordonat, el nu poate fi definit prin genul proxim, ci numai prin diferenţa specifică, respectiv prin enumerarea genurilor pe care le subsumează. Epurînd noţiunea de *g. s.* de orice implicaţii mistice ale idealismului obiectiv, ea poate fi aplicată categoriilor materialismului dialectic, în special categoriilor existenţă, natură şi materie. **2.** (BIOL.) Categorie sistematică superioară speciei şi subordonată familiei, care cuprinde una sau mai multe specii înrudite. După regulile nomenclaturii zoologice şi botanice, un animal sau o plantă se desemnează cu numele genului (care este de obicei un substantiv din limba latină sau greacă), urmat de numele speciei (în general un adjectiv din aceleaşi limbi). Ex.: *Canis familiaris* (cîinele) sau *Sambucus nigra* (socul). **3.** (LIT.) *Gen literar*, categorie a teoriei literaturii care include operele literare asemănătoare prin modul de a reprezenta realitatea obiectivă, omul cu manifestările şi stările lui sufleteşti. Scrierile literare se împart în trei genuri principale: liric, epic şi dramatic, fără ca între acestea să existe însă o delimitare rigidă. În cadrul fiecărui *g. l.* există un număr de specii literare caracteristice. — *G. liric*, gen cuprinzînd creaţiile literare în care accentul cade pe redarea directă de către autor a gîndurilor şi sentimentelor sale. Aceasta nu împiedică însă ca sentimentele exprimate de poet să fie caracteristice unei colectivităţi umane într-un moment istoric dat. În antichitate şi în clasicism, *g. l.* se împărţea în specii, ca: oda, madrigalul, epistola, pastelul, idila, elegia etc. Astăzi, în împărţirea *g. l.* s-a adoptat criteriul tematic: lirica filozofică, lirica cetăţenească, lirica peisagistă, lirica de dragoste etc. — *G. epic*, gen înmănunchind crea-

ţiile literare în care se narează, în cadrul unei acţiuni, evenimente sau întîmplări, se redau convorbiri menite să pună în lumină portretul fizic şi moral al personajelor şi să dezvăluie relaţiile dintre eroi şi mediul înconjurător. În *g. e.* locul esenţial îl ocupă caracterele şi faptele acestora. În comparaţie cu genul liric, prin definiţie subiectiv, *g. e.* se caracterizează prin obiectivitatea lui relativă şi prin marea lui mobilitate, înlesnită de faptul că scriitorul dispune de multiple posibilităţi de deplasare a acţiunii în timp şi spaţiu. Printre speciile *g. e.* se numără: epopeea, schiţa, nuvela, povestirea, romanul. Întrepătrunderea dintre genul liric şi *g. e.* a dat naştere unor forme în care trăsăturile celor două **g.** coexistă: poemul, balada, fabula, oda. — *G. dramatic*, gen care constituie, de fapt, o sinteză originală a liricului şi epicului. Elementele lirice sînt exprimate în *g. d.* prin acţiunea verbală (monolog, dialog) a unor personaje; cele epice se concretizează în desfăşurarea vizibilă, nemijlocită, actuală a acţiunii acestor personaje şi în succesiunea situaţiilor (scene, tablouri, acte) născute din relaţiile lor. Destinate reprezentaţiei teatrale, care le conferă o largă plasticizare, operele dramatice înfăţişează personajele într-o acţiune dinamică, utilizînd masiv ca procedeu literar dialogul, cu ajutorul căruia personajele se caracterizează reciproc. Esenţial pentru *g. d.* este, în ultimă instanţă, conflictul în jurul căruia gravitează acţiunea. Reprezentaţiile teatrale au apărut în cele mai îndepărtate timpuri, la egipteni, asirobabiloneni, indieni, chinezi şi greci. În Europa, *g. d.* s-a născut în antichitatea greacă, din cîntecele şi rugăciunile care proslăveau pe Dionysos, zeul vinului şi al fertilităţii, în cadrul serbărilor dionisiace, ca element component al ritualului închinat lui, alături de cor, dialog, dans, pantomimă etc. Cu timpul, *g. d.* s-a desprins din acest ansamblu unitar. El a cunoscut mai multe perioade de înflorire, în funcţie de perioadele de viaţă istorică deosebit de intensă a popoarelor. La apariţia sa ca gen autonom, era formată din două specii fundamentale: tragedia şi comedia, determinate de diferenţieri calitative ale conţinutului estetic. În epoca modernă, în special în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, a apărut o nouă specie a *g. d.*, drama. **4.** (MUZ.) *Gen muzical* (în muzica vechilor greci), modul de a fi al tetracordului (diatonic, cromatic, enarmonic). Noţiunea se referă astăzi la trăsăturile caracteristice de formă, stil, tehnică de elaborare ale unei compoziţii, la mijloacele de execuţie (*g. m. instrumental*, *g. m. coral*, *g. m. vocal-instrumental*), la locul sau la împrejurările în care se cîntă (ex. *g. m.* simfonic, de cameră). Ca şi în literatură, se poate vorbi în muzică de un *g. m. epic* (balada), un *g. m. liric* (elegia), un *g. m. dramatic* (opera, simfonia), un *g. m. oratoric* (oratoriul). **5.** (LINGV.) Categorie gramaticală la baza căreia stă distincţia naturală dintre însufleţite şi neînsufleţite, ca şi dintre cele două sexe ale grupului însufleţitelor; ulterior, în cursul istoriei limbilor, categoria şi-a pierdut în parte legătura cu noţiunile de sex, de însufleţit şi neînsufleţit. Au genuri în primul rînd substantivele, pronumele (ca înlocuitoare ale substantivului), adjectivele, numeralele şi articolele (ca însoţitoare ale substantivului, cu care trebuie să se acorde) şi participiile din alcătuirea diatezei pasive. Limba română posedă trei genuri: masculin, feminin şi neutru. — *G. gramatical*, expresie lingvistică a categoriei genului, ale cărei indicii sînt: desinenţa substantivului şi a adjectivului ori forma articolului. *G. g.* nu corespunde întotdeauna cu genul natural al fiinţelor şi al obiectelor (ex., în limba română, *căldăuză* este de genul feminin, deşi poate denumi un bărbat, *carte* este de genul feminin, deşi denumeşte un obiect). — *G. animat*, gen care exprimă faptul că un substantiv (sau un echivalent al acestuia) denumeşte o fiinţă, în opoziţie cu neînsufleţitele. Într-o perioadă mai veche, categoria însufleţitelor cuprindea, în diverse limbi, un număr mai mare de substantive decît în limbile actuale (ex. denumirile pămîntului, Soarelui, cerului, arborilor, mîinii, piciorului etc.), de aici apartenenţa la *g. a.* a numeroase nume de lucruri. *G. a.* cuprinde două subgenuri: masculinul şi femininul. — *G. inanimat*, gen care exprimă faptul că un substantiv (sau un echivalent al acestuia) denumeşte un obiect neînsufleţit. *G. i.* coincide, în general, cu neutrul. — *G. personal*, categorie gramaticală existentă în unele limbi (de ex. în limba polonă), care exprimă faptul că substantivul (sau pronumele, adjectivul etc.) denumeşte o persoană, în opoziţie atît cu neînsufleţitele (neutre) cît şi cu numele de animale (masculine sau feminine). După unii lingvişti, în limba română ar exista o tendinţă de constituire a *g. p.*, ale cărui indicii formale sînt: acuzativul complement direct construit cu prepoziţia *pe*, genitiv-dativul cu articolul proclitic *lui* etc.

génă (GENET.), factor ereditar ipotetic, care ar determina apariţia unui anumit caracter sau a unei însuşiri ori transmiterea ei de la părinţi la urmaşi. Noţiunea de **g.** a fost introdusă în ştiinţă de botanistul danez W. Johannsen la începutul sec. al XX-lea. După zoologul american T.H. Morgan, care a elaborat teoria genică a eredităţii, genele sînt considerate ca nişte particule materiale bine definite, localizate în lungul cromozomilor, într-o ordine stabilită, şi determinînd fiecare un anumit caracter al organismului. Genele s-ar afla în relaţii strînse, dar unilaterale cu restul organismului; ele ar dirija dezvoltarea acestuia, fără a fi influenţate de el. De aceea modificările suferite de organism nu s-ar reflecta de loc asupra bazei sale ereditare, asupra genelor; în schimb, modificările care se produc la nivelul genei (prin mutaţii) s-ar traduce prin variaţii corespunzătoare ale organismului. Ideea separării substanţei ereditare de restul organismului reprezintă o continuare a tezei lui A. Weismann

despre autonomia plasmei germinative şi este, în esenţă, metafizică. O dată cu progresele geneticii, noţiunea de **g.** a fost înţeleasă ca unitate de acţiune fiziologică, ca termen ce desemnează complexul de procese metabolice de care depinde dezvoltarea unui anumit caracter al organismului. Genetica actuală deosebeşte asemenea unităţi de acţiune fiziologică *(cistrone)* de unităţile de recombinare *(recone)* şi de unităţile de mutaţie *(mutone)*, astfel încît conţinutul actual al noţiunii de genă este mult diferit de conţinutul ei vechi. De asemenea, după genetica modernă, substratul transmiterii ereditare nu este localizat exclusiv în nucleu. Unii geneticieni au încercat să identifice macromoleculele de acid dezoxiribonucleic (ADN) cu complexul de gene ce ar determina transmiterea ereditară a caracterelor şi însuşirilor la descendenţi, fapt care reprezintă deocamdată o ipoteză de lucru.

genealogíe (gr. *genea* „naştere, apariţie" şi *logos* „ştiinţă"), disciplină auxiliară a istoriei, care are ca obiect istoria diferitelor familii şi a legăturilor dintre ele.

generál (MILIT.), denumire generică pentru gradele de ofiţeri superioare gradului de colonel. În ordinea ierarhică sînt: general-maior, general-locotenent, general-colonel, general de armată. V. şi g r a d e m i l i t a r e.

General Electric Company *[génərəl iléctric cámpəni]*, cel mai puternic trust electrotehnic din S.U.A. Produce 50% din utilajul electrotehnic din S.U.A. Ocupă un loc de frunte şi în producţia de armament atomic, de motoare cu reacţie, utilaj electronic, turbine pentru nave de război etc. Controlează cele mai puternice staţii de radio şi producţia de radioaparataj. În 1959 cifra de afaceri a fost de 4,3 miliarde de dolari, iar profitul de 280 000 000 de dolari. Prin sistemul participaţiilor, **G. E. C.** este legat şi cooperează cu mai multe concerne şi companii străine (din R.F. Germană, Anglia, Franţa, Japonia). Este controlat de grupul financiar Morgan.

generalizáre **1.** (PSIH.) **a)** Operaţie a gîndirii, strîns legată de a b s t r a c t i z a r e, prin care însuşirile comune unui grup de obiecte sau de fenomene sînt extinse mintal asupra tuturor obiectelor şi fenomenelor din categoria respectivă. **b)** *Generalizare fiziologică*, fenomenul apariţiei reacţiilor nu numai la acţiunea unui anumit stimul condiţionat, ci şi la stimuli mai mult sau mai puţin asemănători cu acesta. *G. f.* are ca mecanism iradierea proceselor corticale. I. P. Pavlov a presupus că *g. f.* îi corespund, ca fenomen psihic, generalizările care se produc în cadrul activităţii mintale. **2.** (LOG.) *Generalizarea noţiunilor*, operaţie logică prin care se trece de la noţiuni cu o sferă mai restrînsă şi cu un conţinut mai bogat la noţiuni cu o sferă mai cuprinzătoare, însă cu un conţinut mai sărac. *G. n.* se realizează prin eliminarea unor note particulare în raport cu noţiunea mai generală. Rezultatul ultim al *g. n.* este exprimat prin c a t e g o r i i, noţiunile cu cel mai înalt grad de generalitate. Spre deosebire de generalizare ca proces psihologic de formare a noţiunii, generalizarea logică a noţiunilor constituie o operaţie efectuată asupra noţiunilor deja formate. **3.** (LIT., ARTE PLAST., MUZ.) *Generalizare artistică* v. *tipizare*.

General Motors Corporation *[génərəl móutəz cọ:pəréişn]*, cel mai puternic trust de automobile din S.U.A.; are un rol important şi în producerea locomotivelor diesel, motoarelor diesel, utilajului frigorifer, a diferitelor genuri de armament modern. Cifra de afaceri a fost în 1963 (primele nouă luni) de 11 681 000 000 de dolari, iar profitul de 1 086 000 000 de dolari. General Motors Corporation are uzine şi în alte 16 ţări (Canada, R.F. Germană, Anglia, Australia etc.). Este controlat de grupul financiar Du Pont şi strîns legat de grupul Morgan.

general, particular, singular (FILOZ.), categorii ale materialismului dialectic, care reflectă corelaţii ale obiectelor, fenomenelor şi proceselor din natură, din societate şi din cunoaştere. *Singularul* (individualul) reprezintă natura unui obiect, fenomen sau proces în totalitatea trăsăturilor proprii lui, care-l deosebesc de toate celelalte obiecte, fenomene sau procese, constituind determinarea sa calitativă. Reflectat, de obicei, în conştiinţa omului sub forma noţiunii, singularul se exprimă printr-un nume propriu (ex. Romînia, Bălcescu, Dunărea etc.), printr-un pronume personal (ex. el, ea), printr-un pronume demonstrativ (ex. acesta, acela), printr-un substantiv determinat de un adjectiv demonstrativ (ex. acest om, această plantă etc.) sau prin alte mijloace de exprimare lingvistică. *Generalul* include ceea ce este în mod obiectiv esenţial lucrurilor reale, unitatea proprietăţilor, notelor, trăsăturilor fundamentale ale unei clase de obiecte. El este reflectat în conştiinţă prin intermediul formelor logice (noţiunea, judecata, raţionamentul) şi se exprimă lingvistic în cadrul acestor forme prin substantive comune (om, animal, plantă etc.). În realitatea obiectivă există grade diferite de generalitate; de aceea generalul apare ca atare în raport cu singularul, dar faţă de o treaptă mai înaltă de generalitate el este *particular*. De pildă, în corelaţia grîu-cereale-plantă, grîul în raport cu planta constituie singularul, cerealele constituie particularul, planta fiind în acest caz generalul. Particularul apare astfel ca o verigă de legătură între singular şi general. Separarea metafizică a generalului de singular duce fie la reprezentarea mistică a generalului, care ar preexista singularului şi l-ar crea pe acesta (în idealismul obiectiv), fie la concepţia idealist-subiectivă care consideră generalul (deci şi categoriile, şi legile ştiinţei) ca o simplă creaţie a conştiinţei umane (ex. în fenomenalism, pozitivism etc.). Materialismul dialectic demonstrează caracterul obiectiv şi unitatea dialectică a generalului şi singularului (respectiv a generalului şi particularului), ele existînd în realitate numai într-o legătură reciprocă indisolubilă: „...Particularul nu există decît în legătură cu ceea

ce duce spre general. Generalul nu există decît în particular, prin particular. Orice particular este (într-un fel sau altul) general. Orice general este o părticică sau o latură sau esență a particularului" (V.I. Lenin). Aceasta înseamnă că **g., p., s.** sînt noțiuni corelative, că generalul și particularul sînt conținute în singular și se manifestă totdeauna numai prin singular, iar fiecare obiect singular este raportat la celelalte prin intermediul particularului și generalului. Legătura dialectică dintre ele oglindește trecerile reciproce dintr-unul într-altul în procesul dezvoltării. Generalul este cunoscut, de regulă, pe baza studierii și comparării unui mare număr de fenomene individuale. Cunoașterea este ridicarea de la singular, prin particular, la general și înțelegerea singularului în lumina generalului și a particularului. Particularul în domeniul vieții sociale se manifestă în deosebirile naționale și în caracterul istoric concret al diferitelor etape ale dezvoltării. Explicarea științifică de către materialismul dialectic a corelației și întrepătrunderii acestor categorii are de aceea o mare însemnătate teoretică și practică în activitatea partidelor comuniste și muncitorești. Acestea trebuie să ia în considerare atît cerințele obiective ale legilor generale ale revoluției și construcției socialiste, cît și condițiile istorice particulare în care se manifestă acțiunea legilor respective, într-o anumită țară, în fiecare etapă a dezvoltării.

generatoáre (MAT.), curbă prin deplasarea căreia, după o anumită lege, se generează o suprafață. Dacă această curbă este o linie dreaptă, suprafața se numește *riglată*, iar *g. rectilinie* (ex. **g.** cilindrului, **g.** conului etc.); dacă linia este curbă, generatoarea se numește *curbilinie* (ex. **g.** torului este un cerc).

generatór (TEHN.) **1.** Aparat, mașină sau instalație care produce energie de o anumită formă, în afară de energia cinetică a corpurilor solide, folosind energie de o altă formă. — (ELT.) *G. electric*, mașină electrică folosită pentru transformarea energiei mecanice în energie electromagnetică. Poate fi antrenat de motoare termice, hidraulice sau eoliene, iar în cazul grupurilor convertizoare, de motoare electrice. În principiu, orice mașină electrică poate funcționa atît în regim de generator cît și în regim de motor, însă în practică *g. e.* au anumite particularități constructive care le fac proprii numai pentru utilizarea ca generatoare. — *G. de curent continuu*, generator electric care produce curent electric continuu. Pînă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea a fost singurul generator electric cu utilizare practică. În prezent, *g. de c. c.* sînt utilizate în instalații de acționare electromecanică pentru producerea energiei necesare motoarelor de curent continuu și ca mașini electrice amplificatoare, în instalațiile de electroliză, pentru sudura electrică, pentru încărcarea bateriilor de acumulatoare etc. După felul în care este conectată înfășurarea de excitație, *g. de c. c.* pot fi cu excitație separată sau cu autoexcitație. Sin. *dinam.* — *G. sincron*, generator electric care funcționează la viteză unghiulară constantă (sincronă) și produce curent alternativ. Cunoscute încă din deceniul al patrulea al sec. al XIX-lea, *g. s.* au avut utilizare practică abia în deceniul al optulea, în legătură cu răspîndirea iluminatului electric cu lămpi cu arc electric. Producția de *g. s.* a luat o dezvoltare largă după elaborarea sistemului trifazat de curenți alternativi. În prezent, aproape întreaga energie electrică produsă în centralele electrice este generată de *g. s.* În centralele termoelectrice cu abur se folosesc *g. s.* cu poli înecați (turbogeneratoare), antrenate de turbine cu aburi, iar în centralele hidroelectrice *g. s.* cu poli aparenți (hidrogeneratoare), antrenate de turbine hidraulice. Se construiesc *g. s.* cu puteri de la cîțiva kilovoltamperi pînă la circa 500 000 kVA. Sin. *alternator*. — *G. asincron*, generator electric care funcționează la viteză mai mare decît cea sincronă și care produce curent alternativ. Construcția *g. a.* este asemănătoare cu aceea a motorului asincron. Avînd un factor de putere coborît, *g. a.* trebuie să funcționeze în paralel cu generatoare sincrone sau cu baterii de condensatoare ori să fie cuplate cu compensatoare de fază, costul instalației devenind astfel mai mare decît în cazul folosirii generatoarelor sincrone. *G. a.* sînt indicate în unele centrale hidroelectrice complet automatizate. — *G. unipolar*, generator electric la care conductoarele indusului se află într-un cîmp magnetic constant sau care variază în timp fără să-și schimbe sensul. Se construiesc *g. u.* de curent continuu, la care indusul, în formă de disc sau de cămașă cilindrică, se rotește într-un cîmp magnetic constant, și *g. u.* sincrone de frecvență ridicată (de ordinul zecilor de kHz), la care înfășurarea indusului este așezată pe stator, ca și cea de excitație, iar variația cîmpului magnetic se realizează prin învîrtirea unui rotor nebobinat și cu fața din-

Turbogenerator sincron

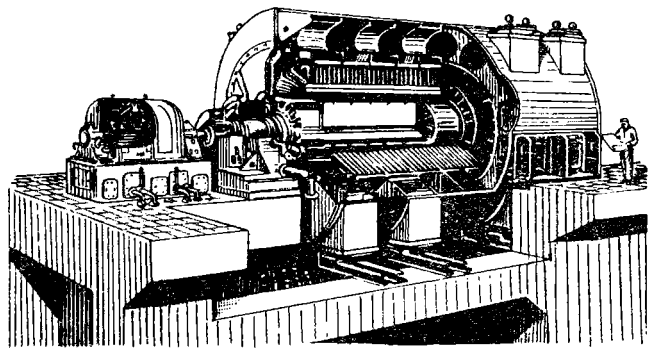

spre stator dințată. *G. u.* de curent continuu sînt utilizate pentru producerea curentului electric perfect continuu foarte intens (pînă la 100 000—150 000 A)

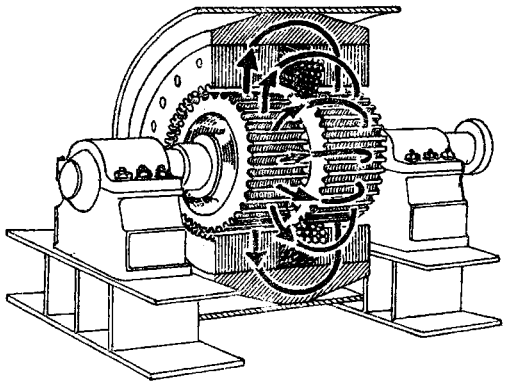

Generator unipolar

la tensiuni foarte joase (10—30 V), necesar în procese de electroliză și în instalații de cercetare în fizica nucleară, iar *g. u.* sincrone pentru instalații de încălzire cu curenți de înaltă frecvență. Se mai numește *g. omopolar, g. aciclic.* — *G. electric special*, generator electric care se deosebește de unul normal prin anumite particularități constructive și funcționale (ex. **g.** de sudură electrică, **g.** cu trei perii, **g.** pentru iluminatul trenurilor, **g.** de medie frecvență etc.). — *G. de impulsie*, aparat sau instalație care produce impulsii electrice de tensiune sau de curent necesare studierii și încercării la șoc a mașinilor, aparatelor, liniilor și materialelor electrice. Servește la studiul protecției instalațiilor electrice contra supratensiunilor atmosferice, la studiul străpungerii dielectricilor etc. — *G. magnetohidrodinamic*, generator electric, la care tensiunea electromotoare se induce într-un fluid conductor care se deplasează într-un cîmp magnetic orientat perpendicular pe direcția de mișcare a fluidului. Se poate realiza astfel transformarea directă a energiei cinetice a fluidului în energie electromagnetică. *G. m.* cu randament mare pot fi obținute numai prin folosirea gazelor ionizate, puternic încălzite (la peste 3 000°K) și care se deplasează cu viteze supersonice. În prezent, *g. m.* se află în faza studiilor de laborator. — *G. electronic*, generator electric ale cărui părți principale sînt: oscilatoarele electronice, amplificatoarele electronice și dispozitivele de alimentare cu energie electrică (transformatoare, stabilizatoare, redresoare etc.). Este folosit pentru producerea semnalelor necesare echipamentelor de telecomunicații (ex. *g. e. de semnale*, care produce semnale de frecvență și amplitudine riguros determinate și este folosit pentru măsurări de precizie, pentru acordarea aparatelor de radiorecepție etc.; *g. e. de ton*, care produce semnale de anumite frecvențe constante din banda frecvențelor sonore și este folosit pentru ridicarea caracteristicilor de frecvență ale amplificatoarelor electronice, pentru măsurarea distorsiunilor etc.; *g. e. de frecvență purtătoare*, care produce semnalul purtător de înaltă frecvență etc.). —*G. cuantic*, sistem tehnic care amplifică sau produce radiații electromagnetice în domeniul optic. Funcționarea *g. c.* se bazează pe proprietatea sistemelor cuantice (atom, moleculă etc.) de a trece de la nivelul de energie normal, corespunzător stării în care energia are cea mai joasă valoare, la un nivel de energie superior, prin absorbția de cuante de energie (ex. de fotoni) emise de o sursă de radiație și de a reveni brusc în starea inițială în urma unei excitații exterioare, liberînd astfel energia absorbită, sub forma unei radiații electromagnetice foarte intense, coerente și cu proprietăți directive foarte accentuate. Se construiesc *g. c.* pentru amplificarea radiațiilor luminoase, numite *laser*, *g. c.* pentru amplificarea radiațiilor infraroșii, numite *iraser*, și *g. c.* pentru amplificarea microundelor electromagnetice (milimetrice și centimetrice), numite *maser*. *G. c.* sînt utilizate în astronomie (pentru amplificarea semnalelor luminoase și a radiosemnalelor emise de corpurile cerești), în radiolocație (pentru amplificarea semnalelor reflectate) etc.; se prevede de asemenea posibilitatea utilizării lor în telecomunicații (pentru transmisiunea simultană a unui mare număr de programe radiofonice și de televiziune), precum și, prin folosirea focalizării, pentru sudura și tăierea metalelor, pentru modificarea locală a proprietăților materialelor, în chirurgie etc. Posibilitatea generării și amplificării undelor electromagnetice cu ajutorul sistemelor cuantice a fost descoperită în anii 1951—1952 la Institutul de fizică „P.N. Lebedev" din U.R.S.S. și la Universitatea Columbia din S.U.A., iar în 1960—1961 au fost construite

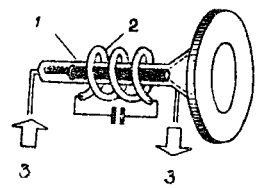

Generator cuantic pentru amplificarea radiațiilor luminoase
1 — cilindru de rubin cu ioni de crom; *2* — lampă cu descărcări în gaze; *3* — fluid de răcire

primele *g. c.* pentru domeniile optic și infraroșu. **2.** (TEHN.) Aparat sau instalație utilizate pentru producerea unui fluid. — *G. de acetilenă*, generator pentru producerea acetilenei prin reacția dintre carbura de calciu (carbid) și apă, folosit îndeosebi pentru alimentarea aparatelor de sudură oxiacetilenică. — *G. de gaze* v. *gazogen.* — *G. de spumă*, generator pentru producerea spumei de

stins incendii. — (MAȘ. AGR.) *G. de aerosoli*, agregat pentru producerea de aerosoli destinați combaterii dăunătorilor în agricultură. Este compus în general dintr-un motor cu ardere internă, un arzător de benzină sau de alt combustibil lichid, un rezervor pentru soluțiile chimice, camera de amestec și de pulverizare a soluției, difuzor, robinete și aparate de reglaj. Se montează pe autocamioane sau pe alte mijloace de transport.

generație spontanee (BIOL.), teorie materialistă naivă, după care organismele vii ar putea să apară pe Pămînt și în condițiile existente astăzi în forma lor actuală, luînd naștere în mod spontan din materie nevie. De-a lungul veacurilor, teoria **g.s.** a fost susținută de Aristotel, Van Helmont, Paracelsus etc., care credeau că anumite organisme (viermii, mușchii, peștii, șoarecii, mai apoi bacteriile) se nasc din mîl, din materii organice în putrefacție sau în fermentare, din cadavrele animalelor etc. Teoria **g. s.** a fost combătută în sec. al XVIII-lea de Spallanzani și Terehovski și zdrobită definitiv în sec. al XIX-lea de către L. Pasteur. Teoria **g. s.** nu trebuie confundată cu aceea a apariției materiei vii din materia nevie, care are un sens mai larg.

generic (CINEMA.), termen care desemnează începutul unui film, partea în care sînt înscrise numele autorilor și colaboratorilor operei cinematografice respective. Poate fi uneori intercalat după mai multe imagini. În acest caz, toate scenele dinaintea **g.** poartă numele de *pregeneric*.

„generóșii", denumire dată elementelor burghezo-liberale din conducerea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din Romînia (P.S.D.M.R.), care, în 1899, au părăsit în bloc mișcarea muncitorească și au trecut în Partidul liberal. Acțiunea trădătoare a „generoșilor" (I. Nădejde, V. Morțun, G. Diamandi ș.a.), care ocupaseră posturi de conducere în P.S.D.M.R., a provocat momentan dezorganizarea rîndurilor partidului. Cu toate acestea, Clubul muncitorilor din București, ziarul „Lumea nouă", asociațiile profesionale muncitorești și-au continuat activitatea și după 1899. Datorită luptei perseverente a elementelor muncitorești înaintate, în 1910 s-a reconstituit Partidul Social-Democrat din Romînia.

genétică (gr. *genesis* „naștere"), ramură a biologiei care studiază ereditatea și variabilitatea organismelor. Noțiunea de **g.** a fost introdusă de biologul englez W. Bateson în 1906. Principalele probleme ale **g.** sînt: baza materială a transmiterii ereditare a caracterelor la urmași, legile realizării acestei baze și ale modificării eredității, legile variabilității organismelor; cunoașterea legităților dezvoltării plantelor, animalelor și microorganismelor, formarea caracterelor și însușirilor în ontogenie. **G.** s-a dezvoltat ca știință în strînsă legătură cu practica agricolă și medicală și are o mare însemnătate pentru ameliorarea sau crearea de soiuri de plante, rase de animale și sușe de microorganisme utile, ca și pentru prevenirea și vindecarea unor boli. Asupra problemelor centrale ale geneticii s-a dus o ascuțită luptă ideologică între partizanii unor interpretări mecaniciste, metafizice sau idealiste și cei ai unei linii materialiste (v. ereditate; variabilitate). Pentru explicarea mecanismelor transmiterii ereditare a caracterelor, **g.** actuală folosește atît cercetarea structurilor citologice fine (analiza cromozomială etc.) cît și analiza biochimică. Orientarea actuală predominant biochimică în **g.** (*g.* zisă *moleculară*) caută să explice mecanismul realizării însușirilor ereditare prin caracteristicile chimice și metabolice ale organismului, care conferă acestuia o individualitate biochimică bine conturată. O realizare de seamă a biochimiei în domeniul **g.** este descoperirea rolului acidului dezoxiribonucleic (ADN) în ereditate. În prezent, studiul influenței radiațiilor ionizante și neionizante asupra eredității organismelor a dus la conturarea unui capitol nou al **g.**, cu mari perspective pentru selecție și ameliorare, *radiogenetica*.

Geneva, oraș în sud-vestul Elveției, situat pe malul sudic al lacului Geneva, într-o regiune pitorească cu climat blînd. 177 800 loc. (1961), cu suburbiile 241 900 loc. Important nod de căi ferate. Aeroport. Mare centru industrial și comercial. Este dezvoltată industria bijuteriilor, a ceasornicelor, a instrumentelor și a aparatelor de precizie, farmaceutică și textilă. Centru cultural și științific (universitate și alte institute de învățămînt superior, teatre, muzee etc.) și centrul unei importante regiuni turistice. Ronul împarte orașul în două: pe malul stîng se află partea istorică a orașului, iar pe malul drept, orașul nou,

Geneva. Vedere din port

cartierul industrial (St.-Gervais), Palatul Naţiunilor etc. Între cele două războaie mondiale, la **G.** a fost sediul Ligii Naţiunilor, iar în prezent este sediul a numeroase organe ale O.N.U. Aici au avut şi au loc numeroase conferinţe internaţionale de mare importanţă.

Geneva, cel mai mare lac din munţii Alpi, situat în valea glaciară a Ronului, la graniţa dintre Elveţia şi Franţa. Suprafaţa: 581 km². Adîncimea maximă: 309 m. Prin **G.** se scurg apele rîului Ron. Ţărmurile înalte şi abrupte feresc lacul de vînturi. Ţinutul înconjurător are o climă blîndă. Pe malul lacului sînt aşezate oraşele Geneva, Lausanne şi numeroase alte staţiuni balneoclimatice (Vevey, Montreux, Evian-les-Bains, Thonon les Bains ş.a.). Numele francez al lacului este *Léman.*

„Geneza" („Facerea"), prima carte a Vechiului testament, atribuită de tradiţia rabinică lui Moise, împreună cu celelalte cărţi ale Pentateuhului. Ea începe cu mitul „creaţiei divine", care serveşte ca suport „teoretic" concepţiei mistice, antiştiinţifice a creaţionismului. Geneza datează, probabil, din secolul al XV-lea î.e.n.

Genghis-han (c. 1155—1227), han mongol (1206—1227), întemeietorul unui mare stat mongol prefeudal (1206). Înainte de a deveni mare han, era cunoscut sub numele de *Temucin.* **G.** a dus o politică de consolidare a rînduielilor feudale. Cu o armată bine organizată, disciplinată şi extrem de mobilă, **G.** a întreprins numeroase expediţii, cucerind Siberia (1207), China de nord (1211—1215) şi Asia mijlocie (1219—1221). În timpul unei expediţii, o armată mongolă a înfrînt la Kalka (1223) oştile cnejilor ruşi şi ale cumanilor. Prin cucerirea Asiei mijlocii de către **G.** s-a încheiat prima etapă a campaniilor de cuceriri mongole în direcţia Apusului, continuate apoi de urmaşii săi.

génii 1. (În mitologia popoarelor italice) Divinităţi protectoare ale familiei, apoi duhuri sau spirite protectoare care îndrumează gîndurile şi acţiunile fiecărui om şi influenţează soarta sa de la naştere pînă la moarte. Se credea că există şi **g.** ale unor oraşe (ex. al oraşului Roma), ale unor locuri, ale unor corporaţii, un geniu al întregului popor roman *(genius populi romani)* etc. **2.** (Azi, în stilul poetic) Duhuri sau spirite bune ori rele.

genitál, *aparat* ~ (ANAT.), ansamblu de organe care îndeplinesc funcţiunea de reproducere a organismului animal. Este alcătuit din glandele genitale, sau gonadele (testicule la mascul, ovare la femelă), din căile de evacuare a celulelor germinale (spermiduct la mascul, oviduct la femelă, acesta din urmă diferenţiindu-se la unele animale în uter, care se deschide în vagin) şi din organele de copulaţie. Formaţiile-anexă ale *a. g.* sînt: glandele seminale, a căror secreţie constituie partea lichidă a spermei (la mascul), glandele care secretă învelişurile oului (la femelă) etc. La animalele vivipare există adaptări speciale ale *a. g.* pentru dezvoltarea embrionului şi a puiului. La mamifere uterul devine musculos; la placentare, în cursul dezvoltării embrionului, apare în uter o formaţie caracteristică, numită placentă. La om, *a. g.* masculin este alcătuit din testicule, canale deferente, vezicule seminale, prostată, canale ejaculatoare şi penis; *a. g.* feminin este compus din ovare, trompe uterine, uter, vagin, vulvă şi clitoris. La animalele superioare şi la om, organele genitale există anatomic şi la tineret, dar intră în funcţie o dată cu maturitatea gonadelor (ceea ce corespunde la om pubertăţii), cînd se dezvoltă şi caracterele sexuale secundare, care diferenţiază morfologic şi fiziologic cele două sexe.

genitív (LINGV.), caz cu diverse funcţiuni, printre care fundamentală este aceea de a exprima, ca atribut, apartenenţa sub diferitele ei aspecte (apartenenţă la o categorie, posesiune etc.); în limba română, **g.** este cazul atributului (ex. „cartea *şcolarului*", „şeful *secţiei*", „fereastra *casei*") şi cazul cerut de unele prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale (ex. *deasupra, împotriva* etc.). — *G. obiectiv,* genitiv care, ca atribut al unui substantiv de origine verbală sau cu sens verbal, exprimă obiectul noţiunii verbului corespunzător (ex. „descoperirea *Americii*"). — *G. partitiv,* genitiv care exprimă întregul din care se ia o parte exprimată de substantivul determinat (ex. *studenţilor* în „majoritatea *studenţilor*", *clasei* în „o parte a *clasei*"). — *G. subiectiv,* genitiv care, ca atribut al unui substantiv de origine verbală sau cu sens verbal, exprimă subiectul acţiunii verbului corespunzător (ex. „venirea *primăverii*" = „primăvara vine", „greva *muncitorilor*" = „muncitorii fac grevă"). — *G. absolut,* construcţie sintactică existentă în limba sanscrită şi în greaca veche, alcătuită dintr-un substantiv sau pronume în cazul genitiv şi un participiu în acelaşi caz şi echivalentă cu o propoziţie subordonată circumstanţială.

genitór (GENET.), fiecare dintre cele două organisme parentale care, prin hibridare, dau naştere unui hibrid.

géniu[1] (PSIH.), cea mai înaltă treaptă de înzestrare spirituală a omului, caracterizată printr-o activitate creatoare ale cărei rezultate au o însemnătate istorică epocală, determină un progres hotărîtor în domeniul respectiv de activitate. Personalităţile geniale se caracterizează prin capacitatea lor deosebită de a răspunde tendinţelor înaintate ale epocii, de a înţelege şi de a rezolva cu maximum de profunzime sarcinile şi problemele ridicate de dezvoltarea istorică.

géniu[2]**,** *trupe de* ~ (MILIT.), trupe din cadrul forţelor armate, specializate pentru executarea unor lucrări cu caracter tehnic (drumuri, poduri, fortificaţii, baraje etc.) în folosul acţiunilor de luptă ale celorlalte trupe.

genocíd (lat. *genus* „neam" şi *caedo* „tai, distrug"; DR.), una dintre cele mai grave crime împotriva umanităţii, constînd în exterminarea unor grupuri naţionale, etnice, rasiale sau religioase. Hitleriştii au

comis pe scară largă crima de **g.**, care este tipic fascistă. Sub egida O.N.U. s-a încheiat, la 9 decembrie 1948, o convenție pentru prevenirea și reprimarea crimei de **g.**

genól (CHIM.), substanță chimică organică din clasa *aminofenolilor* (sulfat de metilaminop-fenol). Este folosit ca developator fotografic. **G.** poate produce dermatoze, datorită unor impurități. Sin. *metol.*

genotíp (GENET.), baza ereditară a organismelor, totalitatea proprietăților ereditare ale acestora. V. și f e n o t i p.

Genova, golf al Mării Ligurice la țărmul nord-vestic al Italiei. Adîncimi pînă la 1 500 m. Principalele porturi: Genova și Savona.

Genova, oraș în nordul Italiei, pe țărmul golfului cu același nume. 775 100 loc. (1961). Important nod de comunicații. Centru industrial însemnat și cel mai mare port maritim al Italiei. În **G.** este dezvoltată în special industria grea: siderurgia (bazată pe minereuri și cărbune din import) și construcțiile de mașini (nave maritime, locomotive, tractoare, motoare pentru nave, utilaj electric, turbine cu aburi, armament). Există și industrie textilă și alimentară. Prin port se importă mai ales cărbune, petrol, fier, bumbac, lemn și cereale și se exportă produse finite. Centru cultural și științific, cu universitate (din sec. XV), institute de cercetări, Academie de bele-arte, muzee. Monumente din sec. XI—XVII. — *Istoric.* **G.** este cunoscută ca așezare comercială încă din sec. al V-lea î.e.n. Începînd cu sec. X—XI, datorită comerțului pe Marea Mediterană, importanța Genovei a crescut. La sfîrșitul secolului al XIII-lea, prin înlăturarea concurenței Pisei, **G.** a ajuns la apogeul puterii ei și a întemeiat o serie de factorii comerciale pe țărmurile Mării Negre (Caffa, Balaklava etc.). Așezîndu-se la gurile Dunării, negustorii genovezi au organizat un intens comerț de tranzit și au dominat de fapt, cîtva timp, procesul de schimb pe întreg teritoriul din răsăritul țării noastre. Expansiunea genovezilor și traficul de sclavi pe care-l practicau la gurile Dunării au provocat un război îndelungat cu D o b r o t i c i, despotul statului feudal dobrogean. Strămutarea căilor comerciale, ca urmare a descoperirilor geografice, a fost una dintre cauzele decăderii **G.** La începutul sec. al XVI-lea, orașul a căzut sub dominația Spaniei. În 1797 Napoleon Bonaparte a transformat **G.** în Republica Ligurică, care a fost alipită Franței în 1805. În 1815 a intrat în componența regatului Sardiniei. Începînd din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, **G.** a devenit unul dintre cele mai puternice centre ale mișcării muncitorești italiene. Aici a avut loc în 1922 o conferință internațională cu participarea reprezentanților celor mai mari state capitaliste și ai Rusiei Sovietice. La această conferință delegația sovietică a pus pentru prima oară problema dezarmării.

„Genoveva de Brabant", carte populară de origine germanică medievală. Tratînd tema soției inocente, victimă a calomniei, geloziei și răzbunării, cartea evidențiază în final biruința adevărului asupra forțelor răului. Legenda s-a constituit prin sec. al XV-lea. Printr-un intermediar ucrainean a ajuns și în țările romîne, unde a fost tradusă la sfîrșitul sec. al XVII-lea. Cartea a fost prelucrată în literatura germană modernă de Tieck și Hebbel, iar în literatura romînă de M. Sadoveanu („Măria-sa Puiul Pădurii", 1931).

Gentile da Fabriano (c. 1370—1427), pictor italian din școala umbriană. În primele sale lucrări apar trăsături ale goticului („Încoronarea Mariei"). În lucrările de maturitate, deși manifesta unele tendințe realiste („Închinarea magilor", 1423), **G. da F.** nu a depășit însă limitele artei medievale. Pictura lui se remarcă prin gingășia figurilor, finețea și prospețimea culorilor.

Gentile, Giovanni (1875—1944), filozof idealist italian, neohegelian. În domeniul politic a început ca liberal burghez și a sfîrșit ca adept fățiș al fascismului. Concepția sa, „actualismul", reprezintă o revizuire idealist-subiectivă și voluntaristă a filozofiei lui Hegel; ea reduce realitatea la „gîndirea actuală", adică la gîndirea subiectului ca proces în curs de desfășurare. După **G.,** materia și natura nu sînt decît produse ale gîndirii trecute, simple abstracții moarte. Prin subiectivismul și voluntarismul ei, filozofia lui **G.** a slujit drept fundament teoretic ideologiei fasciste.

gentlemen's agreement *[géntlmenzə gri:mənt]* (engl. *gentlemen* „domni" și *agreement* „acord"), acord internațional încheiat în formă verbală și care are același caracter obligatoriu pentru părți ca și acordurile internaționale încheiate în formă scrisă.

gentry (IST.), denumirea nobilimii „îmburghezite" care s-a format în satul englez în sec. XV—XVI, în cursul dezvoltării capitalismului. În urma revoluției burgheze din Anglia (sec. al XVII-lea), vîrfurile acestei nobilimi, în alianță cu marea burghezie, au cucerit puterea politică în stat.

genționacée (BOT.; *Gentianaceae*), familie de plante dicotiledonate anuale sau perene, cu frunze simple, alterne sau opuse și flori cu corolă gamopetală. Cuprinde plante terestre (ex. gențiana), acvatice (ex. *Limnanthemum*).

gențiánă 1. (BOT.) Nume generic dat speciilor de plante din genul *Gentiana,* familia gentianaceelor. Aceste specii sînt plante erbacee, cu florile de obicei mari, decorative, viu colorate în albastru și galben, cu corola rotată sau în formă de clopot; cresc prin pajiștile montane și alpine. *Gentiana lutea,* înaltă de peste 1 m, cu numeroase flori galbene, este o importantă plantă medicinală, al cărei extract, apos sau alcoolic, este folosit pentru stimularea poftei de mîncare. În țara noastră crește la altitudini mari, în locuri stîncoase și prin poieni, și este ocrotită prin lege. **2.** (FARM.) *Violet de*

Gențiană

genţiană, amestec de clorură de penta- şi hexametil pararosanilină. Se prezintă sub formă de cristale sau de pulbere cristalină de culoare verde-închis, solubilă în apă. Are acţiune antiseptică, antimicotică şi antihelmintică.

Genucla, cetate getică în regiunea Dobrogea, încă neidentificată pe teren. Potrivit izvoarelor, aici au fost duse steagurile romane căzute în mîna geţilor după înfrîngerea lui Antonius Hybrida, guvernatorul Macedoniei, de către cetăţile greceşti ajutate de geţi şi de bastarni, în anul 62 î.e.n.

genúnchi (ANAT.), parte a membrului inferior, cuprinzînd regiunea articulaţiei femurului cu tibia. Proeminenţa anterioară a genunchiului este datorită rotulei. Partea posterioară a genunchiului este reprezentată de regiunea poplitee.

geobotánică, ramură a botanicii care studiază covorul vegetal din punctul de vedere al componenţei sale, al legilor de constituire şi de desfacere a asociaţiilor vegetale, în funcţie de factorii edafici, climatici, biotici etc. Totodată, **g.** cartografiază suprafeţele pe care le ocupă diversele plante sau grupe de plante pe globul terestru (areale). **G.** se subîmparte în **g.** floristică, **g.** ecologică, **g.** istorică şi **g.** fitocenologică. Datele **g.** sînt utilizate în practica agricolă, silvică şi în prospecţiunile geochimice.

geocarpíe (gr. *ge* „pămînt" şi *karpos* „fruct"; BOT.), fenomenul prin care unele plante îşi afundă, după fecundaţie, floarea în pămînt, unde se dezvoltă şi se maturizează fructele (ex. aluna de pămînt).

geocéntrică, *teoria* ~ (gr. *ge* „pămînt" şi lat. *centrum* „centru"; ASTR.), concepţie neştiinţifică potrivit căreia Pămîntul, considerat ca un corp imobil, este situat în centrul universului, iar în jurul lui se învîrtesc Soarele, planetele şi toţi ceilalţi aştri. Aristotel (în sec. al IV-lea î.e.n.) a elaborat o teorie geocentrică a universului, teorie modificată de Apollonios (sec. al III-lea î.e.n.) care a schimbat sistemul sferelor cereşti al lui Aristotel cu sistemul epiciclelor. Expunerea sistematică a teoriei geocentrice a fost făcută de Ptolemeu în cartea sa „Almageste". Primii care au combătut-o în mod sistematic au fost N. Copernic şi G. Galilei; ei au pus bazele teoriei heliocentrice. Teoria geocentrică a fost însuşită de biserică şi apărată de inchiziţie, care, condamnînd teoria heliocentrică, a frînat progresul ştiinţei.

geochimíe, ştiinţă care are ca obiect studiul răspîndirii şi migraţiunii elementelor chimice ce intră în alcătuirea planetei. **G.** a fost creată de V. I. Vernadski, care a formulat principalele ei obiective. V. M. Goldschmidt a elaborat teoria caracterului zonal al distribuţiei elementelor chimice în globul terestru. F. Clarke a calculat compoziţia medie a scoarţei Pămîntului pentru majoritatea elementelor, iar V.M. Goldschmidt şi A. E. Fersman au formulat legile de migraţiune a elementelor în cursul evoluţiei geologice a scoarţei terestre. Pe baza acestora s-au elaborat metode de prospecţiune geochimică. În anii de democraţie populară, în R.P.R. se utilizează pe scară largă şi cu succes aceste metode în vederea identificării zăcămintelor de cupru, plumb, zinc, molibden, nichel, cobalt, mangan ş.a.

geocriologíe (gr. *ge* „pămînt", *krios* „ger, îngheţ" şi *logos* „ştiinţă"), ramură a geografiei fizice care studiază zonele cu îngheţ periodic sau peren al solurilor şi rocilor, legile de formare şi de dezvoltare a acestor zone, repartiţia lor teritorială, structura şi particularităţile solurilor şi rocilor îngheţate şi procesele fizice, geologice, geomorfologice şi hidrogeologice legate de fenomenul de îngheţ şi dezgheţ.

geocronologíe (STRAT.), parte a stratigrafiei care, pe baza stabilirii vîrstei geologice relative şi a vîrstei geologice absolute a straturilor, reconstituie succesiunea în timp a condiţiilor în care s-au desfăşurat fenomenele geologice. Au fost stabilite mai multe scări absolute ale timpului geologic şi o scară cronologică relativă care se bazează pe principiul evoluţiei vieţii şi pe marile discordanţe existente între formaţiunile geologice. Potrivit calculelor, vîrsta scoarţei terestre este de circa 3—3,5 miliarde de ani. V. şi subdiviziune geologică.

VÎRSTA GEOLOGICĂ ABSOLUTĂ A ERELOR ŞI A PERIOADELOR GEOLOGICE

Era	Perioada	Vîrsta geologică absolută în milioane de ani
Neozoică	Cuaternară	1
	Neogenă Paleogenă	56—65
Mezozoică	Cretacică	111—125
	Jurasică	136—160
	Triasică	166—195
Paleozoică	Permiană	191—225
	Carboniferă	241—280
	Devoniană	286—330
	Siluriană Ordoviciană	722—830
	Cambriană	466—545
Precambriană	Algonkiană	966—1 345
	Arhaică	peste 2 000—2 300

geódă (gr. *geodes* „de (în) pămînt"; MINER.), agregat de minerale format prin depunere în cavităţile largi ale rocilor. Caracteristice structurii **g.** sînt depunerile în pături succesive şi concentrice, începînd de la

Geodă

pereţii cavităţii spre centru. În cavităţile mari se dezvoltă uneori, în partea centrală, grupe de cristale sau agregate cu forme stalactitice.

geodézic, *punct* ~, punct de pe suprafaţa terestră a cărui poziţie este precis stabilită fie prin coordonate geografice pe elipsoid, fie prin coordonate rectangulare în planul de proiecţie. Este marcat cu o bornă de beton. — *Triunghi g.*, triunghiul ale cărui vîrfuri sînt puncte geodezice. Are o formă pe cît posibil regulată şi este utilizat ca figură elementară în măsurătorile geodezice. Laturile *t. g.* au lungimea calculată fie pe elipsoid, fie în planul de proiecţie ales.

geodezíe, ramură a matematicilor superioare aplicate, prin care se stabilesc metodele de măsurare şi de calcul ale elementelor suprafeţei terestre în scopul reprezentării acesteia pe planuri şi hărţi şi al determinării formei şi dimensiunilor Pămîntului. *G. superioară* are drept obiect distanţele şi suprafeţele mari ale scoarţei terestre, în tratarea cărora se ia în consideraţie curbura Pămîntului; *g. inferioară* (topografia) este restrînsă la suprafeţele mici, în care punctele sînt considerate în plan. Pentru studierea suprafeţei terestre se determină coordonatele astronomice ale unor puncte, se stabileşte poziţia punctelor geodezice de sprijin prin triangulaţie şi poligonometrie, iar pe baza acestora se fac mai departe măsurătorile topografice. Altitudinea punctelor se stabileşte prin lucrări de nivelment. Geodezia a început să fie fundamentată ştiinţific din sec. al XVII-lea. În Romînia, astronomul C. Căpităneanu a făcut, spre sfîrşitul secolului trecut, triangulaţia generală a ţării.

geodimétru, instrument electrooptic, folosit în geodezie la măsurarea indirectă a distanţelor. Se bazează pe fenomenul de emisiune-reflexie a unui fascicul luminos între două dispozitive cu oglinzi, plasate în punctele extreme ale lungimii de măsurat.

Geoffroy Saint-Hilaire /*jofruá sẽt-ilér*/, Etienne (1772 — 1844), zoolog şi anatomist francez evoluţionist, unul dintre precursorii lui Ch. Darwin. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris.

E. Geoffroy Saint-Hilaire

În domeniul anatomiei comparate a susţinut principiul conexiunii organelor, principiul omologiei şi cel al analogiei organelor. A militat împotriva fixismului lui G. Cuvier, purtînd cu acesta o polemică răsunătoare (1830). Op. pr.: „Filozofia anatomiei" (1818).

geofíte (gr. *ge* „pămînt" şi *phytos* „plantă"; BOT.), plante perene ale căror organe aeriene, în condiţii nefavorabile (secetă vara, frig iarna), se usucă, iar organele subterane supravieţuiesc în pămînt.

geofizică (gr. *ge* „pămînt" şi *physis* „natură"), ştiinţă care studiază structura şi proprietăţile fizice ale Pămîntului, şi în special ale învelişurilor sale externe: litosfera, hidrosfera şi atmosfera. **G.** cuprinde trei domenii principale: *fizica Pămîntului, hidrofizica* şi *fizica atmosferei*. *Fizica Pămîntului* cuprinde, la rîndul ei, următoarele ramuri: *gravimetria*, care studiază forţa de gravitaţie a Pămîntului, *magnetometria*, care studiază magnetismul terestru, *electrometria*, care studiază proprietăţile electrice ale Pămîntului, *radiometria*, care studiază proprietăţile radioactive din Pămînt şi *seismologia*, care studiază modul de propagare în interiorul Pămîntului a undelor produse de cutremure. *Hidrofizica* studiază învelişul de apă al Pămîntului. Ea cuprinde două ramuri: *fizica mării* şi *fizica apelor uscatului*. *Fizica atmosferei* cercetează proprietăţile şi structura atmosferei, precum şi procesele care au loc în ea. Observaţiile geofizice se efectuează atît pe uscat, în numeroase staţii şi observatoare, cît şi pe oceane, cu ajutorul vaselor oceanografice. Importante realizări s-au obţinut prin lansarea sateliţilor artificiali ai Pămîntului, a rachetelor geofizice, a navelor cosmice şi a staţiilor interplanetare. Pe lîngă studiul proprietăţilor fizice ale globului terestru în ansamblu, geofizica are o largă aplicaţie în domeniul cercetărilor pentru descoperirea substanţelor minerale utile din subsol. Partea **g.** care se ocupă cu studiul structurii subsolului în vederea descoperirii zăcămintelor de substanţe utile se numeşte *g. aplicată* (v. şi prospecţiuni). În anii regimului democrat-popular, în R.P.R. cercetările geofizice au luat o amplă dezvoltare; cu ajutorul lor au fost lămurite o serie de probleme importante ale structurii geologice a teritoriului ţării şi au fost descoperite noi şi importante zăcăminte de substanţe minerale utile, ca petrol, gaze naturale, sare, minereuri etc.

geofotogrammetríe, ramură a fotogrammetriei care se ocupă cu măsurarea, determinarea numerică şi reprezentarea grafică ori fotografică a unor porţiuni din suprafaţa terestră, precum şi a obiectelor de pe aceasta, pe bază de fotograme terestre obţinute cu fototeodolitul. Obiectul principal al geofotogrammetriei este întocmirea planurilor şi hărţilor la scări medii şi la scări mari în zonele puternic accidentate, care nu pot fi cercetate prin aerofotogrammetrie.

geografíe (gr. *ge* „pămînt" şi *graphein* „a scrie"), ştiinţă care studiază în ansamblu învelişul terestru, adică pătura complexă (aer, apă, uscat) care înconjură planeta şi în care sînt întrunite, în diferite grade, condiţiile pentru apariţia şi dezvoltarea vieţii organice (plante, animale, societatea omenească). Geografia descrie şi explică aspectele şi procesele (fenomenele) care se desfăşoară neîncetat înăuntrul acestui înveliş sub influenţa, pe de o parte, a căldurii solare şi a gravitaţiei universale, pe de alta sub aceea a căldurii şi gravitaţiei terestre. Întinderea obiectului geografiei impune divizarea acesteia în: *g. generală* (a planetei întregi) şi *g. regională* (a regiunilor de diferite întinderi), iar complexitatea obiectului cere analizarea acestuia de către două ştiinţe geografice particulare deosebite: geografia fizică şi geografia economică. *Geografia fizică* studiază elementele naturale ale învelişului terestru (aer, apă, uscat, plante, animale), nu însă în ele însele, izolate, ci ca factori şi produse ale întregului complex terestru (în cadrul planetei sau al regiunii cercetate). După natura componentului avut în vedere, raportat la întregul teritorial, **g.** fizică se împarte în: *g. fizică generală*, avînd ca obiect întregul complex natural (anorganic şi organic); *g. atmosferei* (climatologia); *hidrogeografia*; *g. formelor de teren* sau *geomorfologia*; *g. vieţuitoarelor* sau *biogeografia*, subdivizată în *g. plantelor (fitogeografia)* şi *g. animalelor (zoogeografia)*; *g. solurilor (pedogeografia)*. Complexitatea obiectului geografiei fizice determină legăturile ei strînse şi multilaterale cu celelalte ştiinţe ale naturii (în special cu geologia, geofizica, biologia), precum şi cu unele ştiinţe sociale (mai ales cu geografia economică şi ştiinţele economice). Rezultatele obţinute de **g.** fizică prezintă o deosebită importanţă practică; cunoaşterea sensului dezvoltării fenomenelor fizico-geografice ne permite să ne dăm seama de evoluţia modificărilor provocate în natură şi dă posibilitatea transformării dirijate a naturii de către societatea omenească. *Geografia economică* studiază (în cadrul planetar sau regional) învelişul terestru sub aspectul producerii bunurilor necesare întreţinerii şi dezvoltării populaţiei globului, adică repartiţia teritorială a producţiei, condiţiile şi particularităţile ei concrete de dezvoltare. După natura obiectului particular avut în vedere şi raportat la întregul complex teritorial, **g.** economică se divide în: *geografia populaţiei* (număr, desime, compoziţie, structură, integrate în teritoriu), *geografia aşezărilor* (rurale şi urbane) pe baza raporturilor dintre funcţiunile acestora şi teritoriu, *geografia industriei*, care studiază repartiţia teritorială a industriei, condiţiile şi particularităţile dezvoltării şi repartiţiei industriei în diferite ţări şi regiuni, *geografia agriculturii*, care studiază problemele geografice ale agriculturii şi legile care stau la baza repartiţiei acesteia, *geografia transporturilor*, care studiază repartiţia teritorială a căilor de comunicaţie, a traficului de mărfuri şi de călători. **G.** economică are legături cu diferite ştiinţe sociale (ştiinţele economice, istoria, etnografia, statistica), cu tehnica şi cu alte ştiinţe. De o mare importanţă este legătura reciprocă cu geografia fizică. Aceasta se manifestă foarte evident în studiile de geografie regională complexă şi în lucrările de geografie aplicată. **G.** economică contribuie la organizarea teritorială complexă cea mai raţională a forţelor de producţie, la determinarea principalelor raioane economice şi a perspectivelor ştiinţific fundamentate de dezvoltare a lor. Principiile metodologice de bază folosite în cercetarea geografică de teren sînt: *principiul arealului* sau *al suprafeţei*, care duce la cartarea fenomenelor cercetate (hărţi analitice sau speciale, hărţi sintetice) şi *principiul integrării geografice* (adică al raportării părţii la întregul teritorial, care poate fi local, regional, planetar). Încă din timpuri îndepărtate, oamenii au acumulat unele cunoştinţe geografice elementare. Pe măsura dezvoltării navigaţiei, a comerţului, a războaielor de cucerire şi a colonizărilor, aceste cunoştinţe s-au lărgit tot mai mult. Popoarele din Orientul Apropiat, chinezii, indienii, iar apoi grecii şi romanii căpătaseră un orizont geografic destul de larg. În această perioadă, **g.** s-a dezvoltat în special ca o ştiinţă descriptivă. Geografii antici s-au ocupat cu problema formei şi dimensiunilor Pămîntului şi cu problema reprezentării cartografice a suprafeţei terestre. Date cu caracter geografic se găsesc în lucrările lui Thales din Milet, Hecateu, Herodot, Democrit, Aristotel, Dicearch, Eratostene ş.a. Strabo, cel mai mare geograf al antichităţii, a scris o „Geografie" în 17 volume, iar Ptolemeu a întocmit o hartă destul de exactă şi de completă a lumii. În timpul evului mediu, normanzii şi arabii au întreprins călătorii mai îndepărtate. Geografii arabi au făcut descrieri de călătorie şi au întocmit unele hărţi care nu depăşesc însă realizările anticilor. În perioada marilor descoperiri geografice, în urma călătoriilor lui Columb, Vasco da Gama, Magellan ş.a., geografia descriptivă s-a dezvoltat considerabil. Datorită dezvoltării matematicii şi astronomiei au devenit posibile determinări mai precise ale punctelor de pe suprafaţa globului, s-au putut întocmi hărţi mai exacte. Atlasul lui Mercator, apărut la sfîrşitul sec. al XVI-lea, reprezintă o sinteză a cunoştinţelor geografice ale timpului. În secolele XVI—XVII au apărut o serie de „cosmografii", în care însă, pe lîngă informaţii reale,

existau multe elemente fantastice. În 1650 apare „Geografia generală" a lui Varenius, prima lucrare importantă de ansamblu, care sistematiza noile date geografice. Călătoriile de cercetare şi descoperirile făcute în diversele regiuni ale globului (J. Cook, La Pérouse, Bellingshausen, Lazarev, Livingstone, Stanley ş.a.), precum şi progresele realizate de ştiinţele naturii, au permis ca **g.** să treacă la interpretarea fenomenelor geografice pe scara întregii planete şi să devină o ştiinţă explicativă. Lucrările lui A. von Humboldt au constituit un pas important în dezvoltarea **g.** în această direcţie. Ele au pus în acelaşi timp bazele cîtorva subramuri ale **g.** fizice. Societăţile de geografie, care au început să se constituie în sec. al XIX-lea, au ajutat la dezvoltarea cercetărilor geografice. Idei materialiste, care au contribuit la dezvoltarea geografiei ca o ştiinţă explicativă, cauzală, sînt cuprinse în lucrările lui F. Richthofen, W. M. Davis, Emm. de Martonne. Acumularea unei foarte mari cantităţi de material faptic ce trebuia sistematizat, puternica dezvoltare a mijloacelor de cercetare şi a ştiinţelor înrudite au dus în sec. XIX — XX la o intensă diferenţiere în cadrul geografiei. Astfel **g.** economică, apărută de la începuturile orînduirii capitaliste în legătură cu dezvoltarea industriei, a început să se diferenţieze tot mai mult de **g.** fizică. Apariţia materialismului dialectic şi istoric a avut o influenţă deosebită asupra dezvoltării geografiei fizice şi economice, asupra precizării poziţiilor lor teoretice. S-a putut stabili în mod just rolul mediului geografic în dezvoltarea societăţii, s-au pus bazele geografiei economice ştiinţifice. A fost fundamentat ştiinţific obiectul geografiei fizice generale, ceea ce a dus la intensificarea cercetărilor privind tipizarea fenomenelor fizico-geografice. În ultimul timp s-a lărgit colaborarea internaţională în cercetările geografice (ex. cercetarea Antarcticii, a Oceanului Pacific şi a Oceanului Indian). Au luat amploare studiile de **g.** fizică şi **g.** economică legate de activitatea practică. În ţările romîne, primele preocupări de ordin geografic apar în sec. al XVII-lea şi începutul sec. al XVIII-lea. Învăţaţii Nicolaie Milescu („Jurnal de călătorie în China"), Constantin Cantacuzino (prima hartă a Ţării Romîneşti), Dimitrie Cantemir („Descriptio Moldaviae", la care era anexată şi o hartă a Moldovei) sînt premergători ai geografiei romîneşti. Începuturile geografiei ştiinţifice datează din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. În 1875 a fost înfiinţată Societatea romînă de geografie care a iniţiat şi a editat „Marele dicţionar geografic" al ţării, în 5 vol., Buletinul geografic (din care au apărut 62 vol.) ş.a. O serie de geologi au adus contribuţii importante la dezvoltarea geografiei (ex. Gr. Cobălcescu, Gr. Ştefănescu, Gh. Munteanu Murgoci). La începutul sec. al XX-lea se înfiinţează catedre de geografie pe lîngă universităţile din Bucureşti, Iaşi şi Cluj. O contribuţie însemnată la dezvoltarea geografiei a adus-o S. Mehedinţi, care a pus bazele învăţămîntului geografic şi a iniţiat ample cercetări de specialitate privind teritoriul ţării noastre. Concepţia geografică a lui S. Mehedinţi, concretizată îndeosebi în lucrarea „Terra", conţine multe idei juste, care vădesc înţelegerea caracterului obiectiv al fenomenelor naturale, a cauzalităţii lor, a interacţiunii dintre ele, precum şi recunoaşterea implicită a unităţii materiale a lumii; el a privit fenomenele în dezvoltare şi a subliniat importanţa categoriilor ştiinţifice pentru cunoaştere. Şcoala geografică s-a dezvoltat în direcţia geografiei regionale; geografi ca G. Vîlsan, C. Brătescu, M. David, V. Mihăilescu au făcut studii importante asupra diferitelor regiuni ale ţării, cu referire în special la aspectele de geomorfologie, celelalte elemente ale învelişului geografic rămînînd însă mai puţin studiate. Problemele de geografie economică au fost neglijate. În anii puterii populare, **g.** fizică s-a dezvoltat multilateral, acordîndu-se atenţie şi studiilor de climatologie, hidrologie, **g.** a solurilor şi biogeografie. Pe baza ideilor materialismului dialectic şi istoric s-a putut realiza şi dezvoltarea ramurilor geografiei economice. S-au întreprins numeroase studii amănunţite de teren în diverse regiuni ale ţării. S-a realizat o importantă lucrare de sinteză, „Monografia geografică a R.P.R.". Principalele publicaţii geografice care apar în R.P.R. sînt: „Studii şi cercetări de geologie, geofizică şi geografie", organul Institutului de geologie şi geografie al Academiei R.P.R., „Revue roumaine de géologie, géophysique et géographie" a Academiei R.P.R., Analele Universităţii din Bucureşti, Iaşi şi Cluj. — *Geografia politică*, ramură a geografiei care studiază harta politică actuală a lumii şi dezvoltarea ei istorică, precum şi particularităţile dezvoltării politice a diverselor ţări, în raport cu particularităţile structurii lor social-economice. — *Geografia plantelor*, ramură a geografiei care studiază răspîndirea plantelor pe glob, a r e a l e l e diferitelor specii de plante, zonele de v e g e t a ţ i e şi regiunile fitogeografice. Se mai numeşte *fitogeografie*. — *Geografia animalelor*, ramură a geografiei care studiază răspîndirea animalelor pe glob, a r e a l e l e diferitelor specii, tipurile de faună şi regiunile zoogeografice. Se mai numeşte *zoogeografie*.

geografie lingvistică, metodă de cercetare a graiurilor regionale, care constă în alcătuirea de hărţi lingvistice şi în cercetarea faptelor de limbă pe baza acestor hărţi. Ideea **g.l.** a apărut la mijlocul sec. al XIX-lea, în Rusia, într-o lucrare a lui I. I. Sreznevski, „Observaţii asupra materialului pentru geografia limbii ruse". Creatorul geografiei lingvistice este însă lingvistul francez J. G i l l i é r o n. Preocupările de **g.l.** romînească sînt reprezentate de Atlasul lingvistic al lui G. Weigand (1909), de ancheta lui I.-A. Candrea pentru un atlas lingvistic al Banatului, în urma căreia autorul a publicat, în 1924, numai un studiu teoretic însoţit de cîteva hărţi, şi de „Atlasul lingvistic romîn", elaborat de Muzeul limbii romîne (1929) şi a cărui

publicare o continuă Institutul de lingvistică din Cluj. Pe baza datelor oferite de această lucrare, studiile de **g.l.** au luat la noi o mare dezvoltare: s-au publicat lucrări referitoare mai ales la probleme de fonetică (S. Puşcariu, E. Petrovici, D. Macrea, I. Pătruţ etc.), de vocabular (S. Puşcariu, E. Petrovici), precum şi la repartiţia graiurilor dacoromîne (S. Puşcariu, E. Petrovici, R. Todoran). În prezent, paralel cu continuarea publicării „Atlasului lingvistic romîn" şi a prelucrării datelor lui, s-au început anchetele pentru un nou atlas lingvistic romînesc pe regiuni.

geoíd (gr. *ge* „pămînt" şi *eidos* „aspect"), corp geometric care reprezintă forma teoretică a Pămîntului şi care este mărginit de suprafaţa mărilor şi a oceanelor prelungită pe sub continente. Cînd apele sînt în perfect echilibru, suprafaţa **g.** este, în fiecare punct al său, perpendiculară pe direcţia firului cu plumb. Forma **g.** se apropie mult de aceea a unui elipsoid de revoluţie. Suprafaţa geoidului este considerată suprafaţă de referinţă pentru lucrările de nivelment.

geoizotérmă (GEOL.), linie care uneşte, pe hartă sau în profil, puncte din scoarţa terestră cu aceeaşi temperatură. **G.** sînt mai rare în regiunile muntoase şi mai dese sub văi, întrucît în regiunile muntoase pierderile de căldură prin radiaţie sînt mai puternice, iar valoarea treptei geotermice este mai mare. La adîncimi mari ale scoarţei terestre, **g.** tind să devină paralele şi concentrice. Cunoaşterea formei **g.** este importantă pentru proiectarea lucrărilor geologice de adîncime (puţuri, foraje etc.).

geologíe (gr. *ge* „pămînt" şi *logos* „studiu"), ştiinţă care studiază modul de formare, alcătuirea şi istoria dezvoltării Pămîntului. **G.** constă din mai multe discipline ştiinţifice, dintre care cele mai importante sînt: *g. dinamică, geotectonica, stratigrafia (g. istorică), mineralogia, geochimia, petrografia, g. zăcămintelor de substanţe minerale utile, paleontologia, hidrogeologia, g. tehnică* ş.a. Principalele metode de cercetare ale **g.** sînt: observarea directă pe teren şi în laborator a proprietăţilor rocilor şi a resturilor fosile, experimentarea, adică reproducerea în laborator, a unor fenomene analoge cu cele geologice (ex. topirea şi cristalizarea artificială a unor minerale sau roci), metoda deductivă, adică utilizarea actualismului pentru înţelegerea fenomenelor din trecutul geologic al Pămîntului etc. Încă din antichitate, unii filozofi greci au remarcat schimbarea în decursul timpului a conturului continentelor şi al mărilor. Idei juste despre alcătuirea scoarţei Pămîntului au fost formulate de Leonardo da Vinci, G. Agricola şi M. Steno. **G.** s-a dezvoltat ca ştiinţă în luptă cu concepţiile metafizice, idealiste şi religioase despre formarea şi evoluţia Pămîntului. Unul dintre întemeietorii **g.** este M.V. Lomonosov. La începutul sec. al XIX-lea, contribuţii însemnate în dezvoltarea ştiinţei geologice au adus G. Cuvier şi A. Brogniart în Franţa, Ch. Lyell în Anglia, V. M. Severghin în Rusia. Spre sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea se dezvoltă diferitele ramuri ale **g.** În această etapă sînt de menţionat lucrările lui E. Suess, G. E. Haug, V.I. Vernadski, A.E. Fersman, A.P. Karpinski, A. Lacroix, V.M. Goldschmidt, H. Stille ş.a. Alcătuirea geologică a ţării noastre a fost studiată în trecut atît de geologi străini, care au făcut cercetări în special în Transilvania şi Banat (Fr. Hauer şi Guido Stache, Fr. Herbich, F. Schafarzic, A. Koch, V. Uhlig, K. Peters, W. Teisseyre, N. Andrusov ş.a.), cît şi de geologii romîni. Şcoala romînească de **g.** s-a dezvoltat începînd din a doua jumătate a secolului trecut. Gr. Cobălcescu şi Gr. Ştefănescu au pus bazele învăţămîntului geologic superior în ţara noastră, începînd din 1863. Cercetări geologice mai sistematice au început în ţara noastră în 1882, o dată cu constituirea Biroului geologic sub conducerea lui Gr. Ştefănescu şi Sabba Ştefănescu. Primele cercetări hidrogeologice au fost efectuate de Matei Drăghiceanu. De studiul resturilor fosile de organisme s-a ocupat în special I. Simionescu. În 1906 s-a înfiinţat Institutul geologic al Romîniei, sub conducerea prof. L. Mrazec. Institutul a elaborat şi pubicat hărţile geologică, a vegetaţiei, geografică şi hidrografică a ţării, toate la scara 1 : 1 500 000, şi primele foi ale hărţii geologice la scara 1 : 500 000. În cadrul acestui institut, o contribuţie importantă la studiul geologic al ţării au adus-o: Gh. Munteanu Murgoci, I. Popescu-Voiteşti, V. Popovici-Haţeg, Sava Athanasiu, Gh. Macovei, I. Atanasiu, St. Ghica-Budeşti ş.a. Lucrările acestora au apărut în publicaţiile institutului: „Anuarul Institutului geologic al Romîniei", „Dări de seamă ale şedinţelor", „Studii tehnice şi economice", „Memorii". În regimul democrat-popular, cercetările geologice au luat un puternic avînt, în strînsă legătură cu avîntul economic al ţării noastre. Organizaţiile geologice au fost înzestrate cu utilaje şi aparatură modernă, ceea ce a permis aplicarea celor mai noi metode de cercetare. În 1949 a fost reorganizat învăţămîntul geologic superior. În 1950 Institutul geologic al Romîniei a fost transformat în Comitetul geologic, care a devenit principalul organ de coordonare şi îndrumare a întregii activităţi de cercetare sistematică a subsolului ţării. În 1958 a luat fiinţă Institutul de geologie şi geografie al Academiei R.P.R., iar în 1960 Institutul geologic al Comitetului geologic. Prin cercetările lor geologice valoroase sînt cunoscuţi în ţară şi peste hotare oameni de ştiinţă romîni, ca: acad. Gh. Macovei, acad. Al. Codarcea, acad. G. Murgeanu, acad. M. Savul, acad. M. Filipescu, V. Ianovici, membru corespondent al Academiei R.P.R., ş.a. Rezultatele activităţii geologice s-au concretizat în descoperirea unor rezerve importante de substanţe minerale utile, ca petrol, gaze, cărbuni, minereuri, roci utile ş.a., precum şi în editarea **a**

numeroase publicaţii şi hărţi geologice. — *G. cronologică* (sau *istorică, stratigrafică*) v. *stratigrafie*. — *G. dinamică*, ramură a geologiei care studiază procesele sub influenţa cărora au loc schimbarea şi transformarea scoarţei Pămîntului, ca şi dezvoltarea Pămîntului în ansamblu. Aceste procese se împart în două categorii: a) *interne* (sau *de profunzime*), cum sînt procesele magmatice, metamorfice şi tectonice, şi b) *externe* (sau *de suprafaţă*), cum sînt acţiunile exercitate de ape, de gheţari, de vînturi şi de organisme asupra scoarţei Pămîntului. — *G. tehnică* (sau *inginerească*), disciplină geologică care studiază procesele geologice şi proprietăţile fizico-mecanice ale rocilor pentru determinarea condiţiilor de fundare a diferitelor construcţii (baraje, căi ferate, tuneluri, şosele, poduri etc.) şi stabilirea măsurilor geologice-tehnice pentru asigurarea stabilităţii acestor construcţii. În ţara noastră, preocupările sistematice în domeniul *g. t.* au apărut în anii puterii populare, o dată cu elaborarea proiectelor marilor construcţii ale socialismului.

geometrie (gr. *ge* „pămînt" şi *metron* „măsură"), ramură a matematicii care se ocupă cu studiul formelor corpurilor şi al raporturilor lor spaţiale. Primele noţiuni de **g.** au apărut la egipteni, datorită nevoii de a regăsi limitele terenurilor după inundaţiile Nilului; în acest scop erau utilizate formule empirice. **G.** a fost dezvoltată teoretic în Grecia antică, mai ales de Tales, Pitagora, Platon, Arhimede şi Apollonios. În „Elemente", Euclid, plecînd de la un sistem de axiome, a coordonat cunoştinţele de geometrie acumulate pînă la el, dîndu-le totodată o formă logică în ansamblu. După Euclid, au adus contribuţii la dezvoltarea **g.** Ptolemeu şi Pappus (sec. IV–III î.e.n.). În prima jumătate a sec. al XVII-lea, R. Descartes a dat acestei discipline o nouă orientare, care a permis utilizarea metodelor algebrice şi a analizei matematice, punînd astfel bazele geometriei analitice. J. V. Poncelet (sec. al XIX-lea) a creat geometria proiectivă. În urma lucrărilor lui L. Euler şi G. Monge (sec. al XIX-lea) s-a dezvoltat geometria diferenţială. Monge este şi creatorul geometriei descriptive. Rezultate fundamentale în teoria suprafeţelor au fost date de K. Gauss. În acelaşi secol, N. Lobacevski şi J. Bolyai, independent unul de altul, au creat o nouă geometrie, geometria neeuclidiană, care a avut o înrîurire puternică asupra dezvoltării ulterioare nu numai a **g.**, ci şi a matematicii în general. G.F.B. Riemann a extins considerabil noţiunea de spaţiu. Contribuţii importante în domeniul geometriei proiective şi neeuclidiene se datoresc lui M. Chasles (1793–1880) şi A. Cayley (1821–1895). F. Klein a introdus o nouă concepţie a **g.**, ca studiu al invarianţilor unui grup de transformări. S. Lie a pus bazele teoriei grupurilor de transformări continue. D. Hilbert, la sfîrşitul sec. al XIX-lea, a formulat un sistem complet şi necontradictoriu de axiome independente. În secolul nostru, geometria diferenţială a curbelor şi a suprafeţelor a fost dezvoltată de G. Darboux, E. Čech, W. Blaschke (n. 1885), Gh. Ţiţeica, F. Enriques, G. Castelnuovo (1865–1952). Teoria grupurilor de transformări a fost continuată de L. Bianchi (1856–1930) şi E. Cartan. Au fost introduse noi categorii de spaţii prin lucrările lui P. Finsler (n. 1894), H. Weyl, Ch. Ehresman, S.P. Finikov, G. Vrănceanu, E. Bompiani (n. 1889), V. F. Kagan, E. Kähler (n. 1906). Geometria algebrică modernă este reprezentată de C. Segre, F. Severi, B. Van der Waerden (n. 1903), A. D. Aleksandrov (n. 1912), A. Weil, A. Grothendieck. În ţara noastră, E. Bacaloglu a publicat între 1859 şi 1862 mai multe lucrări originale de geometrie diferenţială. Studii sistematice de geometrie au fost iniţiate în ţara noastră de Gh. Ţiţeica, a cărui activitate ştiin-

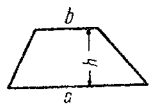

1 — trapez

$$S = \frac{a+b}{2}\,h$$

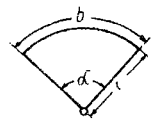

2 — sector de cerc

$$S = \frac{br}{2} = \frac{\pi r^2 \alpha}{360}$$

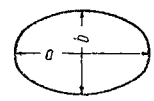

3 — elipsă

$$S = \pi ab$$

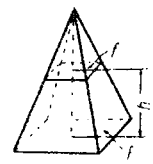

4 — piramidă şi trunchi de piramidă

$$V_h = \frac{h}{3}\,(F + f + \sqrt{Ff})$$

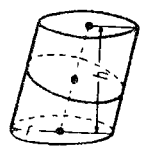

5 — cilindru circular (oblic)

$$V = \pi r^2 h$$

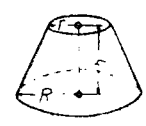

6 — trunchi de con

$$V = \frac{\pi h}{3}\,(R^2 + r^2 + Rr)$$

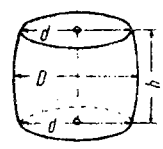

7 — butoi

$$V = \frac{\pi h}{12}\,(2D^2 + d^2)$$

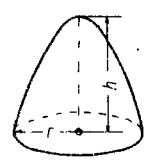

8 — paraboloid de rotaţie

$$V \approx \frac{1}{2}\,\pi r^2 h$$

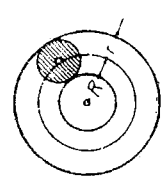

9 — tor

$$V = 2\pi^2 Rr^2$$

ţifică s-a desfăşurat la Bucureşti între 1896 şi 1939. Gh. Ţiţeica a studiat mai ales proprietăţile proiective ale suprafeţelor. În anul 1907 el a descoperit o clasă remarcabilă de suprafeţe, care îi poartă numele. Pentru dezvoltarea geometriei la noi, o importanţă deosebită o are şcoala matematică de la Iaşi, creată (1910) de Al. Myller, unde s-a studiat în mod deosebit geometria diferenţială. Din această şcoală fac parte O. Mayer, care a studiat geometria diferenţială centroafină, şi M. Haimovici, care s-a remarcat prin cercetări asupra geometriei integrale şi a celei finsleriene. La Bucureşti s-au evidenţiat în domeniul g. D. Barbilian, care a dat o extindere considerabilă spaţiilor neeuclidiene şi a publicat lucrări importante de geometrie algebrică şi de geometrie proiectivă faţă de un inel, şi Al. Pantazi, cu studii de geometrie diferenţială proiectivă. O contribuţie remarcabilă în dezvoltarea g. o aduce actuala şcoală de geometrie de la Bucureşti, creată de G. Vrănceanu. — *G. afină*, ramură a geometriei corespunzătoare grupului afin de transformări, adică grupului de transformări proiective care lasă neschimbat un plan, numit, convenţional, *planul de la infinit*. Raportul segmentelor de pe aceeaşi dreaptă este un invariant în această geometrie. — *G. algebrică*, ramură a geometriei care se ocupă cu varietăţi definite prin ecuaţii algebrice. *G. a.* studiază curbe algebrice, suprafeţe algebrice, transformări algebrice etc. — *G. analagmatică*, ramură a geometriei care studiază proprietăţile figurilor generate de cercuri şi de sfere. Este geometria grupului conform. — *G. analitică*, ramură a geometriei care studiază proprietăţile figurilor geometrice cu ajutorul calculului algebric. În acest scop, punctelor sau elementelor care compun figurile geometrice li se asociază unul sau mai multe numere, numite coordonate, astfel că proprietăţile figurilor sînt exprimate prin relaţii între aceste numere. — *G. axiomatică*, ramură a geometriei care studiază fundarea g. din punct de vedere logic. — *G. descriptivă*, ramură a geometriei care are ca scop reprezentarea, printr-un desen executat în plan, a unei figuri din spaţiu. Ea permite astfel să se rezolve, prin construcţii geometrice în plan, probleme relative la formele şi la dimensiunile obiectelor din spaţiu în vederea reproducerii lor ulterioare. *G. d.* reprezintă baza teoretică a desenului tehnic. — *G. diferenţială*, ramură a geometriei care studiază proprietăţile figurilor geometrice (curbe, suprafeţe etc.), utilizînd metodele analizei matematice. *G. d.* este utilizată pe larg în teoria elasticităţii, pentru stabilirea şi discutarea ecuaţiilor ei fundamentale. — *G. euclidiană*, ramură a geometriei bazată pe noţiunile de distanţă, măsurată prin teorema lui Pitagora, şi unghi. — *G. globală*, ramură a geometriei diferenţiale care studiază legătura dintre structurile diferenţială şi topologică ale unei varietăţi diferenţiale. Este geometria grupului deplasărilor. — *G. neeuclidiană*, ramură a geometriei care diferă de geometria euclidiană printr-o altă axiomă de paralelism. În geometria neeuclidiană iperbolică, numită de obicei geometria lui Lobacevski, printr-un punct dat putem să ducem două paralele unei drepte date; în *g. n.* eliptică nu există drepte paralele. S-a demonstrat că *g. n.* sînt necontradictorii şi s-au construit şi modele în spaţiu pe care ele se verifică. Crearea acestor g. a dovedit că geometria nu este apriorică şi că în mod logic sînt posibile şi alte geometrii; *g. n.* a dezvăluit legătura profundă dintre spaţiu şi materie, faptul că proprietăţile spaţiului sînt condiţionate de proprietăţile materiei. Prin aceasta s-a dat o nouă lovitură concepţiilor idealiste despre spaţiu. *G. n.* este folosită în fizica actuală pentru formularea teoriei generalizate a relativităţii. — *G. proiectivă*, ramură a geometriei care corespunde grupului proiectiv de transformări, adică relaţiilor liniare între coordonatele omogene ale punctelor figurilor în două sisteme de coordonate. *G. p.* are ca invarianţi raportul anarmonic a patru puncte, gradul curbelor, deci transformă dreptele în drepte, planele în plane etc. *G. p.* face abstracţie de proprietăţile metrice (măsuri de distanţe sau unghiuri) şi de deosebirea dintre elementele la distanţe finite şi cele de la infinit ale spaţiului.

geomorfologie, ştiinţă fizico-geografică care studiază reliefuI suprafeţei terestre. Formele de relief elementare şi unităţile de relief complexe rezultate din combinarea acestora, care alcătuiesc suprafaţa uscatului şi a fundului mărilor şi oceanelor, sînt cercetate de g. din punctul de vedere al caracteristicilor lor externe, al genezei şi al dezvoltării lor în timp şi spaţiu şi al repartiţiei lor teritoriale. G. priveşte relieful ca un rezultat al acţiunii concomitente asupra scoarţei Pămîntului a proceselor generate de forţele interne ale Pămîntului (procesele de cutare a scoarţei, mişcările ei oscilatorii, fenomenele vulcanice şi cutremurele de pămînt) şi a proceselor exogene, la baza cărora stă energia solară (dezagregarea şi alterarea, eroziunea, transportul şi acumularea materialelor). G. studiază relieful ca parte componentă a învelişului geografic, în strînsă interdependenţă cu ceilalţi componenţi ai lui, şi de aceea este legată de ştiinţele care studiază aceşti componenţi.

geomóri 1. Agricultori mici şi mijlocii din Atica (Grecia centrală antică), unde, împreună cu meşteşugarii, formau poporul de rînd. **2.** Marea aristocraţie funciară din Samos şi din Siracuza în antichitate.

geopolitică, teorie antiştiinţifică şi reacţionară care denaturează datele geografiei economice, politice şi fizice, pretinzînd că politica unui stat ar fi determinată nu de cauze sociale, ci de situaţia sa geografică. Ea este o variantă extremistă a determinismului geografic. G. încearcă să justifice politica de agresiune şi propagă deschis militarismul şi expansiunea colonială pe baza aşa-zisei teorii a „spaţiului vital", adică a pretinsei necorespondenţe a

granițelor dintre state cu spațiul necesar populației statului respectiv. **G.** a apărut la sfîrșitul sec. al XIX-lea, în epoca imperialismului, și este caracteristică mai ales ideologiei fasciste. Primii ei reprezentanți au fost geograful și etnograful Fr. Ratzel (Germania), H.J. Mackinder (Anglia) și amiralul A. Mahan (S.U.A.). Termenul **g.** a fost creat în 1916 de sociologul pangermanist suedez R. Kjellén. Principalul teoretician al **g.** a fost generalul hitlerist K. Haushofer (1869—1946). În prezent, **g.** este reînviată de ideologii neofasciști, care fundamentează, cu ajutorul ei, politica pactelor agresive și anticomunismul.

George *[gheórghe]*, Stefan (1868—1933), poet simbolist german, reprezentant al estetismului esoteric („Imnuri", 1890; „Pelerinaje", 1891; „Anul sufletului", 1897; „Covorul vieții", 1900; „Al șaptelea inel", 1907). Adept al filozofiei lui Nietzsche, a propagat cultul „voinței de putere" și al elitelor. A tradus din Dante, din Shakespeare (sonetele), din simboliștii francezi.

George al III-lea, rege al Angliei (1760—1820) din dinastia de Hanovra. În timpul domniei sale, coloniile engleze din America de Nord și-au proclamat independența (1776) și și-au consolidat-o, învingînd armatele engleze după un război îndelungat (1775—1783). El a sprijinit lupta reacțiunii europene împotriva revoluției burgheze din Franța.

Georgescu, George (n. 1887), dirijor romîn de reputație internațională, artist al

G. Georgescu

poporului din R.P.R.; membru corespondent al Academiei R.P.R. A studiat mai întîi violoncelul la București și la Berlin și apoi dirijoratul cu Arthur Nikisch și Richard Strauss, debutînd la Berlin în 1918. La începutul activității sale muzicale a făcut parte din cvartetul de coarde „Henri Marteau". În 1920 a apărut pentru prima oară la pupitrul „Filarmonicii romîne" și, în același an, a devenit director general al acesteia, funcție pe care o deține și în prezent. A fost și directorul Operei din București. A dirijat orchestrele cele mai renumite din lume, în centre muzicale de primă importanță. Sub bagheta sa au concertat celebrități ca J. Thibaud, A. Cortot, P. Casals, D. Oistrah, Y. Menuhin, S. Richter, W. Backhaus, A. Rubinstein, E. Fischer, George Enescu, D. Lipatti ș.a. Repertoriul lui **G.** cuprinde toate școlile și stilurile muzicale. S-a făcut remarcat mai ales ca interpret al creațiilor lui Mozart, Beethoven, Brahms, Wagner, Ceaikovski, R. Strauss, Ravel și Enescu. A fost membru al mai multor jurii ale concursurilor internaționale. Arta sa interpretativă se caracterizează prin precizia și eleganța gesticii, prin cunoașterea adîncă a operelor interpretate. Laureat al Premiului de stat.

Georgescu, Ion (1856—1898), sculptor romîn. A studiat la Școala de arte frumoase din București, cu Karl Storck, apoi la Paris, unde a ținut o legătură strînsă cu intelectualii romîni progresiști. Temeinica sa formație clasică s-a vădit încă din primele sale lucrări („Izvorul", 1879; „Aruncătorul de lance", 1882). Viziunea sa realistă și meșteșugul sigur apar însă mai ales în seria de valoroase portrete („Al. Odobescu", 1881; „Mihail Pascaly", 1882, operă plină de avînt romantic și de vibrație lăuntrică; „D. Bolintineanu", 1883; „V. Alecsandri" și „M. Eminescu", 1890), precum și în statui concepute clar și cu un vădit simț al monumentalității („Gheorghe Lazăr", 1886, din București; „Gheorghe Asachi", 1887, din Iași). A executat de asemenea statuile alegorice „Agricultura" și „Justiția", care împodobesc fațada Băncii de Stat a R.P.R., și reliefuri. **G.** s-a ocupat și de

I. Georgescu

pictură și desen, lăsînd o serie de remarcabile acuarele. A fost profesor la Școala de arte frumoase din București, unde a avut ca elevi pe Fr. Storck, D. Mirea ș.a.

Georgescu, Justin (1922—1942), militant al U.T.C. Încadrat încă din anii de liceu în mișcarea antifascistă, a devenit în 1939 membru al

J. Georgescu

Uniunii Tineretului Comunist. Student din 1941 la Facultatea de litere și filozofie, a fost unul dintre conducătorii organizației U.T.C. de la Universitatea din București. Arestat în 1942, a murit în urma schingiuirilor la care a fost supus.

Georgetown *[giǫ:gitaun]*, oraș în Guyana Britanică (America de Sud), pe țărmul Oceanului Atlantic, centrul administrativ al coloniei. 90 000 loc. (1961). Principalul port al țării, prin care se exportă zahăr,

bauxită, rom, material lemnos, aur, diamante. Mici întreprinderi industriale (mai ales fabrici de zahăr). În oraș există o catedrală, considerată cea mai mare biserică de lemn din lume.

Georgetown *[giǫ́:gitaun]*, oraș în Malaya, situat în insula Penang. 100 000 loc. (1961). Centru comercial și industrial: metalurgia cositorului, industrie alimentară (fabrici de ulei, decorticarea orezului), întreprinderi de prelucrare primară a cauciucului. Important port în strîmtoarea Malacca.

Georgia v. **Republica Sovietică Socialistă Gruzină.**

Georgia *[giǫ́:giə]*, stat în sud-estul S.U.A., pe coasta Oceanului Atlantic. Suprafața: 152 588 km². Populația: 3 700 000 loc. (1961). Centrul administrativ: *Atlanta*. Relieful este format, în nord-vest, din ultimele ramificații ale munților Apalași, după care urmează, spre sud, o zonă de podiș și o întinsă zonă de cîmpie mai înaltă, iar spre țărm o cîmpie joasă, mlăștinoasă. Climă subtropicală, cu nuanță oceanică în est. Culturi de bumbac, porumb, legume, tutun, arahide; creșterea intensivă a bovinelor, porcinelor și păsărilor. Industria este legată mai ales de valorificarea resurselor locale. Este dezvoltată industria textilă (prelucrarea bumbacului), industria lemnului și a celulozei și mai puțin industria alimentară, chimică și constructoare de mașini. Principalul port: *Savannah*.

Georgia de Sud, insulă în sudul Oceanului Atlantic, la nord de paralela 55° lat. sudică. Suprafața: 4 144 km². Țărmuri crestate, cu fiorduri. Relieful este muntos, cu înălțimi pînă la 2 804 m (Mt. Paget). Climă subantarctică oceanică. Importantă bază pentru vînatul de balene. Principala așezare: *Grytviken*. Aparține Marii Britanii, fiind o dependență a insulelor Falkland.

georgián (STRAT.), seria inferioară a cambrianului, descoperită prima dată în statul Georgia (S.U.A.) și caracterizată prin depozite conținînd trilobitul olenellus, arheociatide, brahiopode nearticulate, primele nautiloidee, gasteropode etc. Depozitele **g.** apar în regiunea scutului baltic, în Insulele britanice, în zona ardeno-polonă, în zona bretano-boemă, în colinele Timan, în insulele Novaia Zemlia, în sudul munților Urali, în cîteva regiuni din cuprinsul zonei mediteraniene ș.a.

Georgiev *[gheorghiév]*, Vladimir (n. 1908), lingvist bulgar, profesor la Universitatea din Sofia, membru al Academiei Bulgare de Științe, specialist în lingvistica indo-europeană. Este inițiatorul reformei ortografice bulgare de după 9 septembrie 1944. Op. pr.: „Guturalele indo-europene" (1932), „Lingvistica preelenă", (1941—1945), „Limba tracă", (1957). A publicat de asemenea studii consacrate descifrării inscripțiilor cretane (miceniene și minoice), onomasticii și etimologiei bulgare.

geosféră (GEOL.), înveliș cu formă aproximativ sferică, care, după ipotezele actuale, ar intra în alcătuirea Pămîntului. S-au separat următoarele geosfere concentrice: *centrosfera, mantia, scoarța Pămîntului, hidrosfera, atmosfera*, la care se adaugă și *biosfera*.

geosinclinál (GEOL.), regiune mobilă a scoarței terestre, care suferă în cursul timpului geologic o scufundare intensă, însoțită de manifestări vulcanice și de acumularea unor serii de depozite sedimentare de mare grosime, și care se transformă ulterior într-un lanț muntos cutat ca urmare a mișcărilor tectonice (ex. **g.** carpatic și **g.** est-asiatic; ultimul funcționează și astăzi). În **g.** există condiții favorabile de formare și de acumulare a unor importante zăcăminte de substanțe minerale utile (ex. zăcăminte de minereuri de fier, de mangan, de minereuri polimetalice, zăcăminte de gaze, de petrol etc.).

geotectónică (GEOL.), ramură a geologiei care studiază structura scoarței terestre și cauzele mișcărilor și deformărilor pe care le suferă aceasta. În cadrul **g.** se disting: a) *g. teoretică* (sau *generală*), care studiază procesele dezvoltării tectonice a scoarței terestre în ansamblu, și b) *g. regională*, care studiază structura geologică actuală a anumitor teritorii și procesele care au determinat apariția acestei structuri. Sin. *tectonică*.

geotropísm (gr. *ge* „pămînt" și *trope* „mișcare"; BIOL.), creșterea orientată a unor părți sau organe ale plantelor față de direcția forței gravitaționale. **G.** poate fi pozitiv, dacă creșterea are loc în sensul gravitației (ex. rădăcina principală la plante), sau negativ, opus sensului forței gravitaționale (ex. tulpina plantelor). Datorită **g.**, rădăcinile seminței încolțite se afundă în pămînt independent de poziția seminței. V. și t r o p i s m.

gepízi, neam germanic originar din Scandinavia, așezat pe la începutul erei noastre în regiunea vărsării Vistulei în Marea Baltică, de unde, pe la mijlocul sec. al III-lea, a migrat spre sud și s-a așezat în nordul Daciei. Au fost supuși de h u n i (375) și au participat la expedițiile acestora împotriva Imperiului roman. După moartea lui A t t i l a (453), **g.** s-au răsculat, i-au înfrînt pe huni, și-au extins stăpînirea asupra Panoniei și a părții de apus a Daciei și au devenit f e d e r a ț i ai Imperiului roman de răsărit. După înfrîngerea lor de către longobarzi și avari (567), **g.** au fost asimilați treptat de populația băștinașă.

Gera *[ghéra]*, district în sudul R.D. Germane. Suprafața: 4 006 km². Populația: 723 650 loc. (1961). Centrul administrativ: *Gera*. Relieful este format din prelungirile nordice ale munților Pădurea Turingiei și Pădurea Franconiei, continuate spre nord printr-un podiș. Mai mult de 1/3 din teritoriu este acoperit de păduri. Subsolul conține zăcăminte de minereu de fier și de metale rare (Ronneburg). Veche regiune industrială, dezvoltată multilateral. Principalele ramuri industriale: siderurgia (Unterwellenborn), industria electrotehnică, mecanica de precizie și optica (Jena), industria textilă (în estul districtului, mai ales la Gera și Greiz), producția de ceramică și sticlă, prelucrarea lemnului. Agricultură intensivă, mai ales în nord. Se cultivă secară, grîu, ovăz, orz, car-

tofi, sfeclă de zahăr. Se cresc multe porcine, vite şi păsări.

geraniacée (BOT.; *Geraniaceae*), familie de plante erbacee din clasa dicotiledonatelor, ale căror frunze sînt acoperite cu peri glandulari şi au un miros caracteristic. Florile, diferit colorate, sînt grupate în umbele sau dispuse cîte 1—2 în vîrful tulpinii. Fructul lor matur are forma caracteristică de cioc de barză (ex. ciocul-berzei, ciocul-cucoarei, muşcata etc.).

geraniól (CHIM.), $C_{10}H_{18}O$. Alcool primar cu două duble legături în moleculă. Este componenta principală a uleiului de trandafir, de muşcată ş.a., întrebuinţat în parfumerie, în industria aromelor alimentare etc. pentru mirosul său de trandafir.

geranium, *ulei de* ~ (CHIM.) ulei eteric obţinut din unele specii de plante din familia Geraniaceae. Are miros asemănător uleiului de trandafir. Se utilizează în parfumerie şi cosmetică.

Gérard *[jerár]*, François (1770—1837), pictor şi desenator francez, de orientare neoclasică, format în atelierul lui J.L. David. A creat pictură cu teme istorice („Bătălia de la Austerlitz", „Intrarea lui Henric al IV-lea în Paris"), mitologice („Psyché") şi portrete („M-me Récamier", „Talleyrand"). A acordat o mai mare importanţă clarobscurului şi culorii, anunţînd, prin lirismul unora dintre lucrările sale, romantismul.

Gerhardsen *[ghérhartsən]*, Einar Henry (n. 1897), prim-ministru al Norvegiei în 1945—1951 şi din 1955, preşedintele Partidului muncitoresc din Norvegia (din 1945), partid social-democrat.

geriatríe (gr. *geras* „bătrîneţe" şi *iatria* „tratament"; MED.), ramură a medicinii care se ocupă cu patologia şi cu tratamentul senilităţii. V. şi endocrinologie.

Géricault *[jericó]*, Théodore (1791—1824), pictor, acuarelist, litograf şi sculptor francez, reprezentant de seamă al romantismului progresist. În creaţia sa, străbătută de spirit umanist şi democratic, atenţia acordată vieţii psihice se îmbină cu patosul eroic. Lucrările lui **G.** redau adesea evenimentele istorice importante contemporane lui („Scenă din războiul

Th. Gericault

grec de independenţă", „Cuirasier rănit", 1814). În tabloul „Pluta Meduzei" (1818—1819) (un studiu pentru această lucrare se află la Muzeul de artă al R.P.R.), dominat de un puternic suflu dramatic, **G.** a redat cu realism suferinţele naufragiaţilor de pe fregata „Meduse". Dramatismul acestei compoziţii decurge din formele ample şi sculpturale, din dinamismul puternic, din opoziţiile de lumină şi umbră. Între 1820 şi 1821, lucrînd în Anglia, **G.** a creat numeroase tablouri pline de mişcare, avînd ca temă caii („Cursele de la Epsom", 1821). Acestea, împreună cu litografiile inspirate din viaţa poporului („Fierarii", „Cerşetorul" etc.), au deschis drumul realismului critic în arta franceză. Înapoindu-se în Franţa a pictat peisaje realiste („Cuptorul de var", 1823), tablouri cu animale şi portrete. Caracteristice creaţiei lui **G.** sînt opunerea contrastantă a umbrelor şi a luminii, modelarea viguroasă a formelor, desenul plastic.

Gerilă, personaj în basmele populare romîneşti, personificare a iernii şi a frigului. Înzestrat cu facultatea miraculoasă de a răci şi a îngheţa orice, Gerilă face parte dintre personajele menite să-l ajute pe eroul pozitiv (Făt-Frumos) să treacă peste încercări ce par de neînvins.

Gerlachovka *[ghérlahofca]*, cel mai înalt vîrf din Carpaţi (2 663 m), situat în munţii Tatra (R.S. Cehoslovacă).

germánă, *limba* ~, limbă germanică reprezentînd limba oficială a R.D. Germane, R.F. Germane şi a Austriei şi una dintre cele patru limbi oficiale ale Elveţiei. Cele mai vechi texte datează din sec. al VIII-lea. În limba germană s-a dezvoltat o bogată literatură, de renume mondial.

Germanetto, Giovanni (1886—1959), scriitor italian, activist politic, membru al Partidului Comunist Italian. În 1927 s-a stabilit în U.R.S.S. În cartea „Memoriile unui bărbier" (1930, trad. rom. 1960), **G.** redă cu mult farmec narativ viaţa sa de militant comunist, reprezentativă pentru o întreagă perioadă din istoria proletariatului italian.

Germania, ţară în Europa centrală. Se întinde de la Marea Nordului şi Marea Baltică în nord pînă la lanţul munţilor Alpi în sud, între patrulaterul Boemiei, Neisse şi Oder în est şi culoarul Rinului, munţii din estul Franţei şi Belgiei şi cîmpia Olandei în vest. Pe teritoriul **G.** se succedă trei mari unităţi de relief: cîmpia **G.** de nord, masivele muntoase joase, hercinice ale **G.** centrale şi zona prealpină şi alpină. Clima e temperată; de la nord-vest către sud-est se face tranziţia de la clima oceanică la clima continentală. Apele principale curg de la sud-est spre nord-vest, vărsîndu-se în Marea Nordului (Rinul, cu Neckar şi Main, Ems, Weser, Elba cu Mulde şi Saale) şi în Marea Baltică (Oderul cu Neisse); apele din sud-estul **G.** sînt colectate de Dunăre. — *Istoric.* În antichitate, **G.** a fost locuită de triburi germanice şi slave. Uniunile de triburi germanice, care s-au constituit în evul mediu timpuriu, au fost incluse (sec. al VI-lea — începutul sec. al IX-lea) în statul franc. În sec. X—XIII, feudalii germani, constituiţi încă de la mijlocul sec. al IX-lea într-un stat separat, au dus războaie de cotropire a teritoriilor locuite de slavi („Drang nach Osten") şi de cucerire a Italiei. După cucerirea Italiei de nord şi centrale (962), Otto I a pus bazele statului feudal cunoscut sub numele de „*Sfîntul Imperiu*

roman de națiune germană". În sec. XI—XII a avut loc între împărații germani și papalitate lupta pentru **investitură**. Imperiul german s-a fărîmițat în sec. XIII—XIV într-o mulțime de stătulețe feudale (principate, ducate, markgrafiate, baronii etc.). Orașele bogate și influente au început să se constituie în uniuni, cum a fost, de pildă, **Hansa**. Exploatarea feudală a provocat o largă mișcare socială, legată ideologic de reforma bisericii, care a fost preludiul **războiului țărănesc german** (1524—1525). În sec. al XVII-lea, **G.** a fost teatrul **războiului de 30 de ani** (1618—1648). Victoriile Franței asupra Austriei (1805) și a Prusiei (1806) au avut drept urmare lichidarea „Sfîntului Imperiu roman de națiune germană" (1806). Congresul de la Viena (1814—1815) a hotărît constituirea **Confederației Germane**, sub conducerea formală a Austriei. Prusia și Austria au participat, alături de Rusia, la crearea „**Sfintei Alianțe**". La începutul sec. al XIX-lea, în **G.** relațiile capitaliste s-au dezvoltat într-un ritm rapid. În condițiile revoluției industriale, în **G.** (deceniul al cincilea al sec. al XIX-lea), procesul formării clasei muncitoare s-a accelerat. În 1844 a avut loc răscoala țesătorilor silezieni. De la mijlocul sec. al XIX-lea, centrul mișcării revoluționare s-a mutat din Franța în statele germane, unde în această vreme și-au început activitatea K. Marx și F. Engels, **G.** devenind patria socialismului științific. În 1848 a izbucnit revoluția burghezo-democratică, a cărei sarcină principală era unificarea țării. Dar, ca urmare a pactizării burgheziei cu iuncherimea, revoluția a fost înfrîntă (1849). Unificarea țării s-a înfăptuit de sus, „prin fier și sînge", în jurul Prusiei militariste, ca urmare a războaielor Prusiei și Austriei cu Danemarca (1864), a războiului Prusiei cu Austria (1866) și a războiului Prusiei cu Franța (1870—1871). Reformele introduse de O. Bismarck au întărit puterea iuncherimii și marii burghezii. Dezvoltarea capitalismului în **G.** a fost însoțită de creșterea mișcării muncitorești germane, împotriva căreia Bismarck a dus o politică internă represivă, îndeosebi împotriva mișcării muncitorești socialiste, instituind legea excepțională (1878—1890). În 1875 s-a format Partidul muncitoresc socialist german (din 1890 Partidul social-democrat german). În 1879 Bismarck a încheiat alianța cu Austro-Ungaria, la care s-a raliat Italia (1882), formîndu-se astfel **Tripla Alianță**, bloc militar îndreptat împotriva Franței și Rusiei. După 1880, **G.** a urmat o politică de expansiune colonială, ceea ce a constituit una dintre cauzele principale ale dezlănțuirii primului război mondial imperialist (1914—1918). Războiul s-a terminat cu înfrîngerea Germaniei. În noiembrie 1918 a izbucnit revoluția burghezo-democratică, care a răsturnat monarhia. La 9 noiembrie 1918 revoluția a învins la Berlin. Germania a fost proclamată republică. La 30 decembrie 1918 a fost creat **Partidul Comunist din Germania**. În aproape întreaga Germanie au avut loc puternice lupte revoluționare, care au culminat cu proclamarea Republicii Sovietice din Bremen (10 ianuarie—3 februarie 1919) și Bavaria (13 aprilie—1 mai 1919), înăbușite în sînge. În 1919 Adunarea Constituantă de la Weimar a adoptat constituția Republicii germane. Ocuparea Ruhrului de către Franța și Belgia în 1923 a paralizat economia germană. În **G.**, contradicțiile sociale s-au ascuțit. Un val de greve a cuprins întreaga **G.** În Turingia și Saxonia s-au format guverne muncitorești. La Hamburg a izbucnit, sub conducerea lui Ernst **Thälmann**, o insurecție armată, care a fost însă înăbușită în sînge. Începînd din 1924, monopoliștii germani, sprijiniți de monopoliștii americani și englezi, au început refacerea industriei, și mai ales a celei de război (planul **Dawes**, acordurile de la **Locarno**, planul **Young**). În timpul crizei economice mondiale (1929—1933), în **G.** s-au ascuțit și mai mult contradicțiile de clasă. În scopul reprimării forțelor democratice și al pregătirii războiului pentru reîmpărțirea lumii, vîrfurile capitalului monopolist din **G.** au adus la putere, la 30 ianuarie 1933, partidul fascist, așa-zis „național-socialist", în frunte cu Hitler. Guvernul hitlerist a lichidat libertățile democratice, a interzis P.C. din **G.** și apoi Partidul social-democrat și a instaurat o teroare sîngeroasă. Totodată a fost promovată o politică externă agresivă pentru pregătirea războiului. Între 1936 și 1939, **G.** hitleristă, împreună cu Italia fascistă, au săvîrșit intervenția armată împotriva Republicii Spaniole. În noiembrie 1936, **G.** a încheiat cu Japonia un tratat militar-politic (așa-numitul **Pact Anticomintern**). În martie 1938, **G.** hitleristă a ocupat Austria, iar după încheierea acordului de la **München** (septembrie 1938) a cotropit regiunea sudetă a Cehoslovaciei și apoi întreaga Cehoslovacie (martie 1939). **G.** a atacat la 1 septembrie 1939 Polonia, dezlănțuind cel de-al doilea război mondial (1939—1945). La 22 iunie 1941, **G.** a atacat Uniunea Sovietică. Înfrîntă de coaliția antihitleristă, în cadrul căreia Uniunea Sovietică a avut rolul hotărîtor, **G.** hitleristă a capitulat la 8 mai 1945. Potrivit acordului dintre U.R.S.S., S.U.A., Anglia și Franța, au fost stabilite noile frontiere ale **G.**, care a fost împărțită în patru zone de ocupație: zona răsăriteană (sovietică), zona nord-vestică (britanică), zona sud-vestică (americană) și zona vestică (franceză). Berlinul (situat pe teritoriul zonei sovietice) a fost împărțit în patru sectoare și pus sub o administrație cvadripartită (U.R.S.S., S.U.A., Anglia și Franța). Conferința de la **Potsdam** din 1945 a trasat liniile directoare ale organizării postbelice a **G.**, pe baza principiilor demilitarizării, denazificării și democratizării. În **G.** răsăriteană, forțele democratice ale poporului german, cu sprijinul U.R.S.S., au înfăptuit consecvent aceste principii. A fost realizată reforma agrară (1945—1946), care a lichidat

baza economică a iuncherilor, au fost lichidate monopolurile şi confiscate întreprinderile criminalilor de război, a fost curăţat aparatul de stat de elementele naziste şi creat un aparat de stat nou, popular, s-au creat posibilităţi ca partidele şi organizaţiile democratice antifasciste să-şi reia activitatea legală. În aprilie 1946 a fost creat în **G.** răsăriteană, prin unificarea pe baza marxism-leninismului a partidelor comunist şi social-democrat, Partidul Socialist Unit din Germania. În **G.** occidentală, încălcînd prevederile acordului de la Potsdam, S.U.A., Anglia şi Franţa au menţinut marile monopoluri germane, care au sprijinit refacerea militarismului german revanşard. Unirea zonelor de ocupaţie americană şi engleză, efectuată în decembrie 1946, cărora ulterior li s-a alăturat şi zona franceză, precum şi reforma monetară separată din iunie 1948 au constituit măsuri îndreptate spre scindarea **G.** În septembrie 1949, împotriva hotărîrilor acordurilor de la Ialta şi Potsdam, în **G.** occidentală a fost creată *Republica Federală Germană*. În aceste condiţii, la 7 octombrie 1949, în Germania răsăriteană a luat naştere *Republica Democrată Germană*, primul stat democratic al muncitorilor şi ţăranilor din istoria **G. — Republica Democrată Germană** (R.D.G.), stat situat în Europa centrală. Se învecinează cu R.P. Polonă, R.S. Cehoslovacă, R.F. Germană şi Marea Baltică. Suprafaţa: 108 300 km². Populaţia: 17 102 000 loc. (1962). Populaţia R.D.G. este formată aproape exclusiv din germani. Populaţia urbană reprezintă 72% din numărul total al locuitorilor. Capitala: *Berlin*. Alte oraşe importante: Leipzig, Dresda, Karl-Marx-Stadt, Halle, Magdeburg. Din punct de vedere administrativ, teritoriul R.D. Germane este împărţit în 15 districte, dintre care unul este sectorul estic al Berlinului. Teritoriul R.D. Germane este format din două mari unităţi naturale: la nord partea răsăriteană a cîmpiei Germaniei de nord, cu relief de morene, iar la sud şi sud-vest regiunea munţilor hercinici din Germania centrală, cu altitudini ce depăşesc rar 1 000 m (munţii Harz, munţii Pădurea Turingiei, Munţii Metalici). În partea de sud-vest a ţării se află depresiunea Turingiei, importantă pentru agricultură. Subsolul R.D.G. este bogat în resurse minerale: lignit, săruri de potasiu, sare gemă, uraniu, în cantităţi mai mici minereuri de fier, metale neferoase etc. Clima este temperată, cu nuanţă oceanică în nord şi nord-vest şi continentală în est. Reţeaua hidrografică este densă. Fluvii importante: Elba, cu afluenţii mai mari Saale şi Mulde, Oderul, care împreună cu afluentul său Neisse formează graniţa cu R.P. Polonă. Principalele fluvii şi rîuri ale R.D.G. sînt legate prin canale navigabile. Pădurile ocupă peste 27% din teritoriul R.D. Germane, fiind formate în cea mai mare parte din conifere. Aproximativ 60% din teritoriul ţării este ocupat de terenurile agricole. După proclamarea R.D.G., oamenii muncii, sub conducerea P.S.U.G. şi cu ajutorul multilateral şi frăţesc al Uniunii Sovietice şi al celorlalte ţări socialiste, au trecut la construirea socialismului. Militarizarea R.F.G. şi includerea ei în blocuri agresive au silit R.D.G. să adopte o serie de măsuri în apărarea cuceririlor sale socialiste. În 1955, R.D.G. a devenit membră a Tratatului de la Varşovia. În 1956 guvernul R.D.G. a creat Armata Populară Naţională. R.D.G. a depus

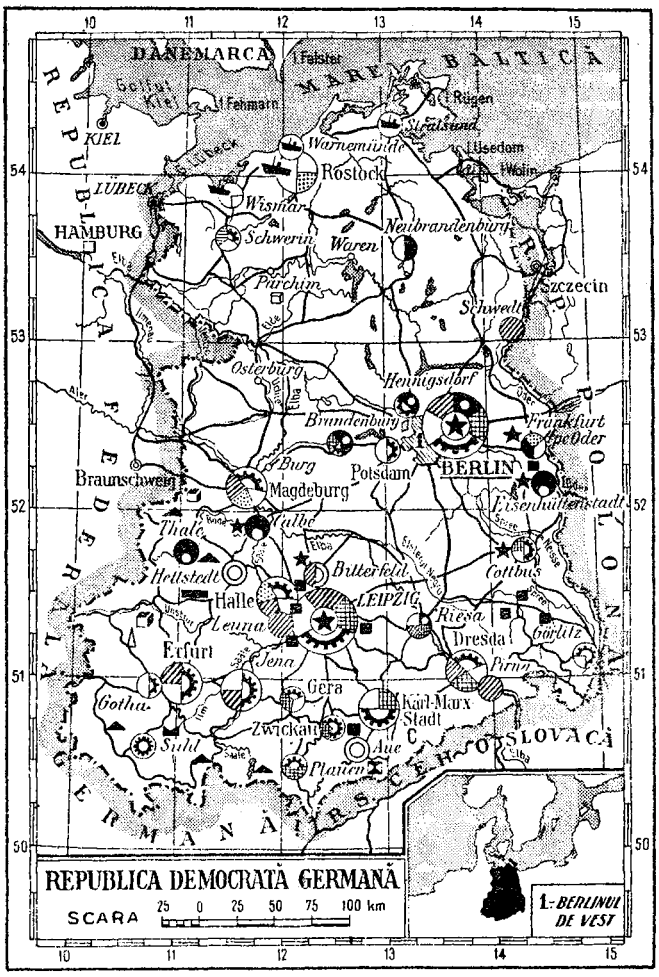

eforturi susţinute şi a făcut numeroase propuneri în direcţia încheierii tratatului de pace german. Totodată, R.D.G. a făcut propuneri privind crearea unei confederaţii a celor două state germane, ca premisă a reunificării paşnice şi democratice a întregii ţări. Faţă de aceste propuneri, guvernul de la Bonn s-a situat sistematic pe poziţia ignorării sau respingerii lor. R.D.G. este un stat socialist; forţa conducătoare în stat este P.S.U.G. Prim-secretar al C.C. al P.S.U.G. este Walter Ulbricht, în acelaşi timp şi preşedinte al Consiliului de Stat al R.D.G. Organul suprem al puterii de stat este Camera Populară (aleasă pe patru ani). Consiliul de Stat (îndeplineşte funcţiile şefului statului) este ales de Camera Populară pe timp de patru ani. Organul suprem executiv al puterii de stat este guvernul (Consiliul de Miniştri). Preşedinte al Consiliului de Miniştri este Otto Grotewohl. Organele locale ale puterii de stat sînt adunările reprezentative populare. Partidele şi organizaţiile democratice din R.D.G., precum şi reprezentanţii celor mai largi pături ale poporului german, fac parte din Frontul naţional al Germaniei democratice, creat în 1950 din iniţiativa P.S.U.G. Scopul acestui front este reunificarea paşnică şi democratică a Germaniei. Toate partidele şi cele mai de seamă organizaţii de masă din R.D.G. colaborează, sub conducerea P.S.U.G., în Blocul democratic. *Dezvoltarea economică.* R.D.G. este o ţară industrială dezvoltată. În anii puterii populare au fost create noi ramuri şi subramuri ale industriei şi s-a trecut la o repartiţie teritorială raţională a industriei. Faţă de 1936, producţia industrială a crescut pînă în 1962 de 3,6 ori. La sfîrşitul anului 1962, volumul producţiei industriale a R.D.G. reprezenta 95% din volumul producţiei industriale a întregii Germanii în 1936. Baza energetică o formează lignitul. R.D. Germană ocupă primul loc în lume în ce priveşte extracţia de lignit (246 992 000 t în 1962). Industria siderurgică s-a dezvoltat prin mărirea şi modernizarea întreprinderilor vechi şi construirea de noi obiective industriale (Eisenhüttenstadt şi Calbe). Metalurgia neferoaselor este dezvoltată la Hettstedt, Freiberg, St. Egidien ş.a. Industria construcţiilor de maşini este reprezentată mai ales prin subramurile: electrotehnică (Berlin, Leipzig, Dresda, Gera etc.), mecanică de precizie şi optică (Jena, Dresda, Weimar etc.), construcţii navale (Rostock-Warnemünde, Wismar, Stralsund etc.), ramură nou creată. O mare dezvoltare a luat industria chimică. Industria textilă s-a dezvoltat în special în districtul Karl-Marx-Stadt. În agricultură, procesul de cooperativizare s-a încheiat în 1960. Un rol important revine creşterii animalelor, care dă 70% din valoarea producţiei agricole. Se cultivă mai ales secară, grîu, ovăz şi orz, cartofi, plante furajere şi sfeclă de zahăr. Transporturile maritime sînt deservite de porturile Rostock-Warnemünde, Wismar, Stralsund, care au fost reconstruite şi dezvoltate în anii puterii populare. Venitul naţional al R.D.G. era în 1962 de circa 2,6 ori mai mare decît în 1950. Este membră a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (C.A.E.R.). R.D.G. face comerţ cu 110 ţări. R.D. Germană exportă mai ales produse ale industriei construcţiilor de maşini, produse ale industriei chimice etc. Importă mai ales huilă şi cocs, minereu de fier, minereuri şi concentrate de metale neferoase, materii prime pentru industria textilă etc. Un rol însemnat în dezvoltarea comerţului exterior al R.D.G. revine Tîrgului internaţional de mostre de la Leipzig. *Instituţiile de învăţămînt şi cultural-ştiinţifice.* În anul şcolar 1962—1963, în institutele de învăţămînt superior din G. au studiat peste 114 000 de studenţi. Principalele centre ştiinţifice sînt: Academia Germană de Ştiinţe din Berlin, Academia saxonă de ştiinţe din Leipzig, Academia germană de ştiinţe agricole, Academia germană de construcţii, Academia germană de artă. — **Republica Federală Germană** (R.F.G.), stat în Europa occidentală. Se învecinează cu R.D. Germană, R.S. Cehoslovacă, Austria, Elveţia, Franţa, Luxemburg, Belgia, Olanda, Marea Nordului, Danemarca şi Marea Baltică. Suprafaţa: 247 960 km². Populaţia: 57 865 000 loc. (1963), din care peste 99% sînt germani. Capitala: *Bonn.* Populaţia urbană reprezintă 78% din totalul populaţiei ţării. Cele mai mari oraşe: Hamburg, München, Köln, Essen, Düsseldorf, Frankfurt pe Main, Dortmund, Stuttgart. Numeroase oraşe mari sînt concentrate în bazinul Ruhr. În nordul R.F. Germane se află partea vestică a cîmpiei Germaniei. La sud de această cîmpie se află masive cu altitudine mică (Masivul Şistos Renan, Munţii Weserului, o parte din masivul Harz, Munţii Pădurea Neagră, Jura Suabă, Jura Franconiană), Podişul Bavariei şi cîmpia Rinului Superior. La graniţa cu Austria şi Elveţia se înalţă, la peste 2 500 m (vîrful Zugspitze, 2 963 m), Alpii Bavariei. Climă temperat-oceanică în nord-vest şi continentală în sud-est. În cîmpia superioară a Rinului, clima este mai blîndă. Teritoriul este străbătut de o densă reţea hidrografică. Cele mai importante fluvii sînt: Rinul, Emsul, Weserul, Elba (cursul inferior) şi Dunărea, care colectează apele de pe versantul nordic al Alpilor Bavariei: Iller, Lech, Iser, Inn etc. Principalele fluvii sînt legate prin canale navigabile. Pădurile, în care predomină coniferele, fagul şi stejarul, ocupă 28% din teritoriul ţării. În subsolul R.F. Germane se găsesc importante zăcăminte de huilă, minereuri de fier, săruri de potasiu, minereuri neferoase şi petrol. *Dezvoltarea economică.* R.F.G. este un stat industrial dezvoltat. În 1962 R.F.G. dădea 9,1% din producţia industrială totală a ţărilor capitaliste. Economia se află sub controlul marilor monopoluri. Un rol însemnat revine capitalului străin investit în industria R.F.G., mai ales celui din S.U.A. Industria de război are o pondere importantă. Principala resursă energetică a R.F.G. o constituie huila din bazinele Ruhr şi Saar, dar pon-

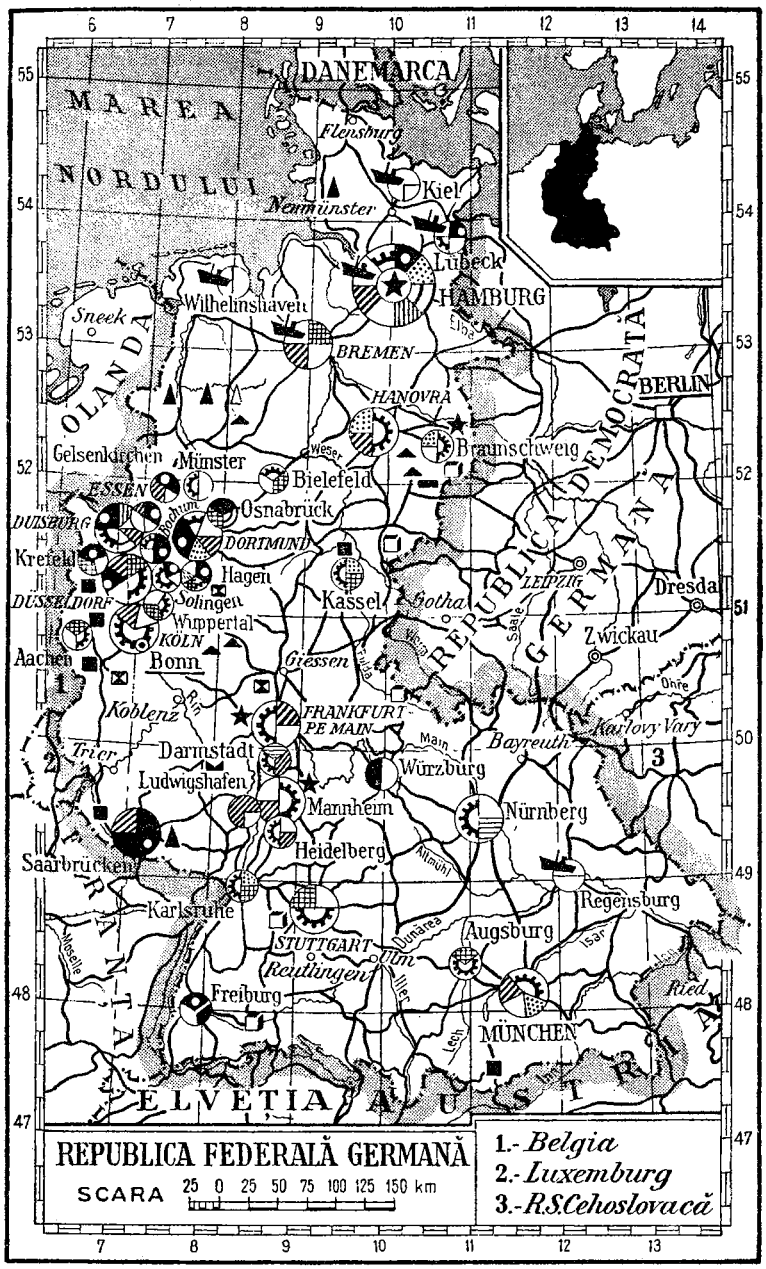

derea petrolului este în continuă creştere. Există mari rafinării de petrol în porturi, în valea Rinului şi în Ruhr. Industria siderurgică şi cea a metalurgiei neferoase se bazează mai ales pe importul de minereuri. R.F. Germană ocupă locul al treilea, după S.U.A. şi U.R.S.S., în producţia mondială de oţel (1962). Principalele centre: Düsseldorf, Duisburg, Dortmund, Essen. Cea mai importantă ramură a industriei este construcţia de maşini, care dă peste 35% din valoarea producţiei globale industriale, avînd ca subramuri: producţia de maşini-unelte, industria electrotehnică, construcţiile navale, producţia de aparate de precizie etc. Principalele centre sînt concentrate în landurile Renania de Nord-Westfalia (în special în Ruhr), Baden-Württemberg şi Bavaria. O mare însemnătate are industria chimică (acid sulfuric, îngrăşăminte chimice, coloranţi, produse farmaceutice, mase plastice etc.), concentrată în Ruhr şi la confluenţa rîurilor Main şi Neckar cu Rinul. Principalele centre: Ludwigshafen, Leverkusen, Frankfurt pe Main, Köln. Industria textilă se concentrează în landul Renania de Nord-Westfalia şi în partea de sud a ţării. Industria alimentară este răspîndită în aproape toate oraşele. Principala ramură a agriculturii este creşterea animalelor (mai ales cornute mari şi porcine), care dă 3/4 din producţia-marfă a agriculturii. Dintre cereale se cultivă grîul, secara, orzul, ovăzul etc. Pe mari suprafeţe se cultivă cartoful, sfecla de zahăr şi plantele furajere. Pe valea Rinului şi a afluenţilor săi Mosela, Main şi Neckar este răspîndită viticultura, pomicultura, cultura tutunului etc. Este tot mai puternică tendinţa de concentrare a proprietăţii agricole pe seama micilor gospodării. În ultimul timp, R.F.G. a intensificat exportul de mărfuri şi capital, concurînd Marea Britanie, Franţa şi S.U.A. Ea deţine locul al doilea între ţările capitaliste în ceea ce priveşte exportul (10,9% în 1962), după S.U.A., livrînd utilaje industriale, maşini, produse chimice etc. La import predomină minereurile de fier, petrolul şi produsele petroliere, materiile prime pentru industria textilă şi produsele alimentare. R.F.G.

face parte din Piața comună. Încă de la crearea R.F.G., cercurile monopoliste au promovat o politică internă de înăbușire a mișcării muncitorești revoluționare. În timpul guvernului Adenauer a fost interzis P.C. din Germania (1956) și un număr de peste 200 de organizații democratice. Pe baza acordurilor de la Paris (1954), R.F.G. a fost inclusă în N.A.T.O. și a fost creat Bundeswehrul. În 1963 guvernul R.F.G. a încheiat cu Franța un tratat de alianță militară și politică. R.F.G. este o republică federală, formată din 10 landuri. Șeful statului este președintele, ales pe 5 ani. Organul suprem al puterii de stat este Bundestagul, ales pe 4 ani. Puterea executivă este exercitată de guvern, în frunte cu un cancelar ales de Bundestag. Principalele partide politice: Uniunea creștin-democrată (reprezintă interesele monopolurilor vest-germane); Uniunea creștin-socială (strîns legată de Uniunea creștin-democrată, activează mai ales în Bavaria); Partidul social-democrat din Germania; Partidul liber democrat (reprezintă interesele uniunilor monopoliste comerciale); Partidul imperial german (partid neofascist); Uniunea germanilor care luptă pentru unitate, pace și libertate; Partidul Comunist din Germania (activează în ilegalitate).

germánice, *limbi* ~, grup de limbi indo-europene, vorbite în centrul și în nordul Europei și extinse cu vremea și în alte teritorii. Există trei grupuri de limbi germanice: a) grupul oriental, reprezentat prin vechea limbă gotică; b) grupul nordic, reprezentat prin *vechea nordică*, scindată apoi în *islandeză*, *norvegiană*, *daneză* și *suedeză*; c) grupul occidental, cuprinzînd *germana* (cu numeroase dialecte), *olandeza* și *engleza*.

Germanicus, Tiberius Drusus Nero (15 î.e.n.—19 e.n.), general roman, fiu adoptiv al împăratului Tiberiu. A participat la războaiele Romei împotriva germanilor comandați de Arminius, pe care i-a învins. Germanicus a murit în Asia.

germániu (CHIM.), *Ge.* Element cu nr. at. 32; gr. at. 72,60; gr. sp. 5,4; p.t. 958,5°C. Se găsește în natură în cantități mici, sub formă de minerale proprii, ca și în unele minereuri de plumb, zinc și în unele varietăți de cărbuni. Formează combinații în stare de valență doi și patru. **G.** pur are excelente proprietăți semiconductoare și se utilizează la fabricarea semiconductoarelor (pentru diode, tranzistoare etc.).

gérmen (lat. *germen* „sămînță") **1.** (BIOL.) Parte care constituie punctul de plecare în dezvoltarea oricărui organism (plantă sau animal). **2.** (GENET.) Denumire dată de zoologul german A. Weismann celulelor reproducătoare, considerate de el, în mod fals, ca independente față de restul organismului (soma). Sin. *plasmă germinativă*.

Germer *[giś:mə]*, Lester Halbert (n. 1896), fizician american. În 1927 a descoperit, împreună cu C.J. Davisson, fenomenul de difracție al electronilor. S-a ocupat de asemenea cu emisiunea termoelectronică și cu optica electronică.

germicíd, agent sau substanță care distruge germenii provocatori de boli la plante, animale și om.

germinație (BIOL.), însușire a organelor de înmulțire a plantelor (semințe, tuberculi, bulbi) sau a germenilor diferitelor boli criptogamice (scleroți, spori) de a porni un nou ciclu de vegetație cînd sînt puse în condiții optime de umiditate, temperatură și aerație. Durata **g.** variază în funcție de specie, calitatea seminței, condițiile de păstrare etc. V. și facultate germinativă.

Germisara (Germisera), comună rurală de tip roman (pagus), situată în apropierea izvoarelor termale de la Geoagiu și a castrului de la Cigmău, pe teritoriul coloniei *Sarmizegetusa*, în timpul stăpînirii romane în Dacia.

Germiston *[giś:mistən]*, oraș în Republica Sud-Africană, situat în apropiere de Johannesburg. 204 610 loc. (1960). Centru industrial: rafinarea aurului, construcții de mașini agricole, industrie chimică (fabrică de dinamită), industrie alimentară.

gerontocrație (gr. *geron, gerontos* „bătrîn" și *krateia* „putere"), termen introdus în etnografie de W. Rivers la începutul sec. al XX-lea, prin care se desemnează o pretinsă formă timpurie de organizare a societății, unde puterea ar fi aparținut bătrînilor.

gerontologíe (gr. *geron, gerontos* „bătrîn" și *logos* „cuvînt, știință"; BIOL.), ramură a biologiei care se ocupă cu problema bătrîneții în general și a particularităților ei biologice. Studiile de **g.** formează o bază teoretică pentru geriatrie.

Gerota, Dimitrie (1867—1938), chirurg și anatomist romîn. A fost profesor la Universitatea din București și membru corespondent al Academiei Romîne. Este cunoscut prin lucrările sale privind vasele limfatice ale rectului, aparatul de fixare a rinichiului, anatomia și fiziologia vezicii urinare. A pus la punct tehnica pentru evidențierea prin substanțe colorante a vaselor limfatice *(tehnica G.)*.

Gershwin *[gś:șuin]*, George (1898—1937), compozitor, pianist și dirijor american. Și-a

G. Gershwin

început activitatea ca autor de cîntece lirice de jazz, de reviste, operete și comedii muzicale. Compozițiile lui, larg răspîndite, care se inspiră din izvoarele muzicii poporului negru, au lărgit posibilitățile ritmice și melodice ale jazzului, îmbinînd în chip original elementele acestuia cu cele ale simfonismului european. Ele reprezintă capodopere ale jazzului sim-

fonic. A scris: opera „Porgy şi Bess" (1935), cu subiect social-critic inspirat din viaţa negrilor americani; suita simfonică „Un american la Paris" (1928); lucrări pentru pian, printre care „Rapsodia albastră" (1924), Rapsodia a II-a (1931); un „Concert în fa" (1925), pus în scenă la Teatrul de operă şi balet din Bucureşti, în 1960, de Oleg Danovschi, şi altele.

Gerster *[ghérstər]*, Ottmar (n. 1897), compozitor, muzicolog şi pedagog german. Participant la mişcarea muncitorească, membru al Academiei germane socialiste de artă (R.D.G.). A scris opere, balete, lucrări vocal-simfonice (printre acestea cantata „Combinatul metalurgic Ost", pentru care a primit Premiul naţional, 1951) ş.a.

gerundív (LINGV.) (în latină), adjectiv verbal cu sens pasiv, derivat de la tema gerunziului (ex. *laudandus, -a -um* „care trebuie lăudat"); se numeşte şi *participiu viitor pasiv*. Unii lingvişti numesc gerundiv şi modul gerunziu.

gerúnziu (LINGV.), mod nepersonal care exprimă acţiunea în desfăşurare fără referire la autorul sau la momentul săvîrşirii ei (ex. *cîntînd*).

gerúsia (din gr. *gerousia* „adunarea bătrînilor"), organul politic suprem în mai multe state din Grecia antică. Cea mai cunoscută era cea din Sparta, alcătuită din 30 de membri: 28 de bătrîni *(gerontes)*, trecuţi de 60 de ani, aleşi pe viaţă de către adunarea poporului *(apella)* din ginţile spartane influente, şi cei doi regi. Alături de e f o r a t, a fost baza orînduirii oligarhice a Spartei antice.

Gervinus *[ghervínus]*, Georg Gottfried (1805—1871), istoric şi istoric literar german, om politic liberal-democrat. A fost profesor la Universitatea din Heidelberg şi la cea din Göttingen, de unde a fost destituit în 1837 pentru ideile sale înaintate. Este autorul unei cuprinzătoare „Istorii a literaturii naţionale poetice a germanilor" (5 vol., 1834—1842), idealistă ca concepţie, dar istoristă ca metodă, în care pune în valoare personalităţile şi ideile literare progresiste ale trecutului, chemînd prezentul la acţiuni politice democratice.

gest (TEATRU), mişcare a braţelor, a mîinii, a capului, care însoţeşte rostirea unei replici sau a unei recitări, menită să le dea expresie şi mai multă putere de convingere. **G.** completează funcţia m i m i c i i.

Gestapo (prescurtare de la Geheime Staatspolizei), poliţia secretă de stat în Germania hitleristă, creată în 1933. **G.** a organizat o cruntă teroare, jafuri şi asasinate în masă atît în Germania cît şi în ţările din Europa vremelnic cotropite de hitlerişti în timpul celui de-al doilea război mondial. În 1945, după înfrîngerea Germaniei hitleriste, **G.** a fost desfiinţat. Prin sentinţa Tribunalului militar internaţional de la Nürnberg (1946), **G.** a fost declarat organizaţie criminală.

gestáţie (lat. *gestatio*, de la *gestare* „a purta"; BIOL.), stare a organismului femel la animalele vivipare în perioada de la concepţie pînă la naşterea fătului. Durata **g.** este diferită de la o specie de animal la alta. La om, **g.** durează circa 270 de zile, la iepure 30 de zile, la pisică 60 de zile, la oaie şi la capră 150 de zile, la vacă 285 de zile, la scroafă 117 zile, la elefant 630 de zile.

géstică (TEATRU), sistemul de gesturi folosite de un actor în interpretarea unui rol ori în recitarea unei opere poetice.

gestiúne 1. (DR.) **a)** Acţiunea de a administra patrimoniul sau o parte din bunurile unei persoane de către reprezentantul ei (ex. **g.** tutorelui). **b)** Totalitatea operaţiilor de primire, păstrare şi eliberare a bunurilor materiale sau a valorilor băneşti, îndeplinite de angajatul unei organizaţii socialiste în cadrul atribuţiilor sale principale de serviciu. — *G. frauduloasă*, infracţiune săvîrşită de acela care, fiind însărcinat cu administrarea, îngrijirea sau supravegherea bunurilor altuia (ex. tutore, custode, executor testamentar), pricinuieşte cu reacredinţă pagube materiale persoanei ale cărei interese era dator a le ocroti. **2.** (CONT.) Totalitate a bunurilor încredinţate uneia sau mai multor persoane în vederea păstrării şi mînuirii lor.

gestóză (lat. *gestatio*, de la *gestare* „a purta"; MED.), ansamblul manifestărilor patologice care apar în cursul unei sarcini. Sin. *disgravidie*.

Gettysburg *[ghétizbə:g]*, oraş din Pennsylvania (S.U.A.), în apropierea căruia trupele statelor din nord au cîştigat o mare victorie (3 iulie 1863) asupra armatelor statelor sclavagiste din sud în timpul r ă z b o i u l u i d e s e c e s i u n e (1861—1865).

geţi, numele dat de greci populaţiei din Dacia în general şi celei de pe cursul inferior al Dunării în special. V. şi d a c i.

Gewandhaus *[ghevándhaus]* (germ. *Gewand* „îmbrăcăminte" şi *Haus* „casă"), sală de concert din Leipzig (R.D.G.), situată

Gewandhaus

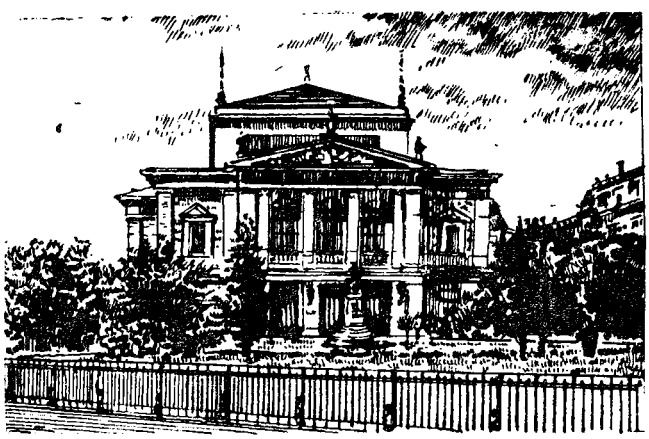

în fosta clădire a unui magazin de postăvărie, unde în 1781 au început să aibă loc concerte de amatori („Liebhaberkonzerte", denumite apoi „Gewandhauskonzerte"). La pupitrul orchestrei Gewandhaus au apărut dirijori de reputație mondială: Felix Mendelssohn-Bartholdy, Niels Gade, Arthur Nikisch, Bruno Walter, Wilhelm Furtwängler, Hermann Abendroth ş.a. Orchestra **G.** a concertat şi în țara noastră.

Ghana, stat în vestul Africii, pe țărmul Golfului Guineii. Se mărginește cu Coasta de Fildeş la vest, Volta Superioară la nord, Togo la est şi Oceanul Atlantic la sud. Suprafața: 237 873 km². Populația: 7 148 000 loc. (1962), formată din negri sudanezi. Capitala: *Accra*, centrul politic, cultural şi economic al țării. Alte oraşe mai importante: Kumasi, Sekondi-Takoradi, Obuasi şi Kade. Limba de stat: engleza. Teritoriul **G.** este format dintr-o cîmpie întinsă, vălurită, străbătută de fluviul Volta, mărginită de regiuni de podiş, mai extinse în vest şi în nord, şi de cîmpia litorală. Climă ecuatorială, în nord subecuatorială. Vegetație: savane, în sud-est păduri ecuatoriale. **G.** este una dintre cele mai bogate țări ale Africii. Subsolul său conține mari rezerve de aur (de unde numele de *Coasta de Aur*, dat de către colonialiştii englezi), diamante, minereuri de mangan, bauxită. Dominația colonială a lăsat ca moştenire o economie înapoiată, cu un nivel de producție scăzut. După cucerirea independenței, guvernul a dus o politică de industrializare, de întărire a rolului statului în economie, de încurajare a înființării de cooperative agricole şi de formare a unor stațiuni agricole de stat, orientîndu-se spre crearea unei economii naționale independente. O serie de societăți străine, în special engleze, au fost naționalizate. A fost creată Banca Națională a **G.** Principala ramură a economiei este agricultura, care are un pronunțat caracter de monocultură. Două treimi din populația activă este ocupată în agricultură. Cultura de bază este arborele de cacao, **G.** ocupînd primul loc în lume în producția şi exportul de cacao boabe (40% din venitul național şi peste 36% din producția mondială). Se mai cultivă manioc, arahide, arbori de cafea, bumbac, arbori de cauciuc, bananieri, cereale, tutun etc. În nord se practică creşterea animalelor. Principala ramură a industriei este cea extractivă, în care lucrează aproximativ o treime din numărul salariaților. **G.** ocupă unul dintre primele locuri în lume în extracția aurului, a diamantelor şi a minereului de mangan. Industria prelucrătoare este slab dezvoltată; există întreprinderi alimentare, textile, de prelucrare a lemnului (acaju, mahon, cedru) şi a pieilor. În ultimii ani a luat o mare dezvoltare centrul industrial Tema, unde s-a construit o uzină de asamblare a automobilelor, o uzină de laminare a aluminiului, o fabrică de ciment. Pe rîul Volta se construieşte un complex de întreprinderi industriale; din acesta a intrat parțial în funcțiune o mare hidrocentrală. **G.** şi-a lărgit legăturile economice externe. Ea exportă: cacao (cca. 60% din volumul exportului), lemn de esență prețioasă, aur, diamante, minereu de mangan, mai ales în Marea Britanie, S.U.A., R.F. Germană, Olanda. Importă: textile, produse alimentare, ciment, carburanți şi lubrifianți, utilaj industrial şi pentru transporturi. Principalele porturi pentru export sînt: Takoradi şi Tema (recent construit). — *Istoric.* Trecutul străvechi al populațiilor de pe teritoriul **G.** este puțin cunoscut. Începînd din

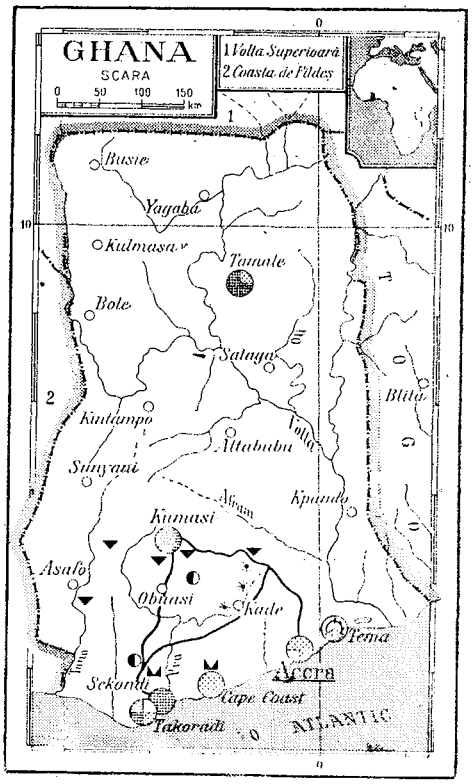

sec. al XV-lea, sînt menționate cîteva formațiuni statale, dintre care cele mai puternice au fost *Denchira* şi *Aşanti*. Primii europeni care şi-au făcut apariția în această regiune au fost portughezii (1471), care au înființat aici, în 1482, un punct întărit (Elmina), şi englezii (1553). Teritoriul **G.** a fost, pînă în sec. al XVIII-lea, o sursă a comerțului de sclavi. Statul Aşanti, constituit la începutul sec. al XVIII-lea, stăpînea întreg teritoriul dintre litoral şi fluviul Volta. La începutul sec. al XIX-lea, el a venit în contact cu colonialiştii europeni. După aproape un secol de luptă pentru apărarea independenței, rezistența statului Aşanti a fost înfrîntă de Anglia (1896), care a încorporat teritoriul acestuia în colonia Coasta de Aur. Împotriva colonialiştilor s-a desfăşurat o puternică mişcare de eliberare, care a cunoscut un deosebit avînt după cel de-al doilea război mondial. În 1947 a fost creată „Convenția unită a Coas-

tei de Aur", prima organizație politică din **G.**, care și-a propus drept scop obținerea autonomiei țării. În 1951 Coasta de Aur a obținut o autonomie limitată. După obținerea autonomiei, mișcarea pentru independență, condusă de Partidul popular (care s-a creat în 1949, în urma scindării „Convenției unite a Coastei de Aur"), s-a intensificat. La 6 martie 1957 Coasta de Aur a obținut independența în cadrul Comunității Britanice de Națiuni, sub denumirea de Ghana (după numele unui vechi stat care a existat pe teritoriul Sudanului apusean și în componența căruia intrase și **G.** în a doua jumătate a mileniului I). În 1956 populația fostului Togo britanic s-a pronunțat, în cadrul unui referendum organizat sub controlul O.N.U., pentru unirea cu Ghana. De la 6 martie 1957 pînă la 1 iulie 1960, cînd s-a proclamat republică, **G.** a fost dominion britanic. Guvernul **G.** duce o politică de coexistență pașnică și se pronunță pentru unitatea popoarelor africane, pentru transformarea Africii într-o zonă denuclearizată, împotriva colonialismului. În ultimii ani, guvernul **G.** a luat o serie de măsuri în scopul întăririi independenței și suveranității țării și a lărgit relațiile economice și culturale cu țările socialiste, încheind acorduri pentru construirea de obiective industriale, pentru acordarea de credite ș.a. **G.** este o republică. Șeful statului, președintele, ales pe termen de 5 ani, este în același timp șeful guvernului și comandantul suprem al forțelor armate. Organul suprem este Parlamentul unicameral (Adunarea Națională). În urma referendumului din 1964, Partidul popular al Convenției a devenit unicul partid din țară. **G.** întreține relații diplomatice cu R.P.R.

Ghați, munți în peninsula India, situați la marginea estică (Ghații de Est) și vestică (Ghații de Vest) a Podișului Deccan. Versanții exteriori coboară abrupt spre cîmpiile litorale, versanții dinspre interiorul peninsulei se continuă cu suprafața slab ondulată a Podișului Deccan. *G. de Est* se împart în trei sectoare diferite ca structură și geneză, dintre care cel mai important este cuprins între rîurile Godavari și Mahanadi. Au înălțimi pînă la 1 680 m. Două treimi din suprafață sînt acoperite cu păduri. *G. de Vest* se întind între rîul Tapti la nord și capul Comorin la sud. Înălțimea maximă: 2 695 m. Pădurile care îi acopereau au fost în mare parte tăiate.

Ghe, Nikolai Nikolaevici (1831—1894), pictor rus, membru fondator al asociației p e r e d v i j n i c i l o r. În lucrările sale, temele academice tradiționale sînt redate cu simț dramatic („Petru I interogînd pe tareviciul Aleksei Petrovici la Peterhof", 1871). Portretele sale exprimă bogăție și forță interioară („A.I. Herzen", 1867; „L.N. Tolstoi", 1884). Sub influența concepțiilor lui Tolstoi, a abordat și teme din evanghelie în spirit protestatar. A pictat și peisaje.

gheară (ANAT.), formație cornoasă de origine epidermică, ascuțită, curbată și comprimată lateral, așezată pe vîrful degetelor la numeroase reptile, la toate păsările și la multe mamifere, servind mai ales la apărarea lor. Mamiferele, și în special cele carnivore, au **g.** dezvoltate, acestea servindu-le și ca armă de atac.

gheață, apă în stare solidă. Are structură cristalină și densitatea cuprinsă între 0,88 și 0,93. Temperatura de înghețare a apei este influențată de o serie de factori, ca concentrația în săruri dizolvate și presiunea. Apa pură, la presiune normală, îngheață la 0°C. Datorită greutății specifice mai mici decît a apei, **g.** plutește, însă ceea ce depășește nivelul apei reprezintă doar o zecime din volumul blocului de **g.** — *G. uscată,* bioxid de carbon solid și presat; are proprietatea de a sublima, trecînd din stare solidă în stare gazoasă, fără a lăsa nici un reziduu solid sau lichid. Se poate obține prin presarea zăpezii carbonice rezultată la vaporizarea și destinderea bioxidului de carbon lichid din butelie. Se fabrică industrial prin comprimarea, răcirea și destinderea bioxidului de carbon.

Gheciu, Diamandi (n. 1892), compozitor romîn. A studiat la Conservatorul din București. A compus lieduri pe texte din poezia romînească și universală, un cvartet pentru coarde, o sonată pentru violoncel și pian, o sonată pentru pian, piese mici instrumentale și vocale, coruri, cîntece de masă, oratoriul „Lazăr de la Rusca" pe versuri de Dan Deșliu. Creația sa se remarcă prin prospețimea melodiei și echilibrul formei.

Gheena, denumire a iadului în „Noul testament". Ea provine de la numele *Gue ben Hinnom* „valea fiului lui Hinnom"; în această vale de lîngă Ierusalim, în perioada idolatriei, se jertfeau zeului Molch copii.

ghéizer (GEOL.), izvor intermitent, situat într-o regiune vulcanică, care aruncă vapori (pînă la 150 m) și coloane de apă fierbinte (în general pînă la circa 40 m) la anumite intervale, datorită vaporizării rapide a apei supraîncălzite. Poate servi uneori ca sursă energetică. Regiuni tipice cu **g.** sînt în Islanda, în peninsula Kamciatka din U.R.S.S., în Parcul Yellowstone din S.U.A., în Noua Zeelandă ș.a.

gheizerít (PETROGR.), depozit silicios pulverulent sau în formă de crustă, mai ales de opal, provenit prin precipitarea silicei din apa izvoarelor fierbinți în regiunile cu activitate vulcanică: este gălbui-albicios, poros, ușor. Formează depozite însemnate în Noua Zeelandă, Islanda etc. În R.P.R. se găsește în sudul munților Harghita.

Ghelar, localitate de tip urban în reg. Hunedoara, subordonată administrativ orașului Hunedoara. 5 580 loc. (1964). Centru de extracție a minereurilor de fier.

Ghelerter, Moni (n. 1905), regizor romîn, maestru emerit al artei din R.P.R. În activitatea regizorală la Teatrul național „I.L. Caragiale", **G.** s-a remarcat prin abordarea unui vast repertoriu clasic și contemporan. Stilului său îi sînt caracteristice sublinierea profundă a trăsăturilor psihologice ale personajelor, unitatea conducerii firului dramatic al pieselor, precum și o armonioasă

plasticitate. Printre cele mai izbutite spectacole ale sale se numără: „Unchiul Vania" de Cehov (1946), „Romeo şi Julietta" de Shakespeare (1948), „Trei surori" de Cehov (1950), „Citadela sfărîmată" de H. Lovinescu (1955), „Orfeu în infern" de T. Williams (1962) şi „Vizita bătrînei doamne" de Fr. Dürrenmatt (1963). Laureat al Premiului de stat.

ghemul albinelor (ZOOTEHN.), starea în care se găseşte familia de albine în timpul iernii, cînd, din cauza frigului, albinele se adună într-o grămadă compactă, de formă sferică sau elipsoidală, în partea cea mai călduroasă a stupului.

Gheorghe, Ştefan, domn al Moldovei (1653—1658). A ocupat domnia alungînd pe Vasile Lupu cu ajutorul lui G. Rákóczi al II-lea şi al lui Matei Basarab. A încheiat în 1656 un tratat cu Rusia, prin care era garantată independenţa Moldovei. A întărit armata, înzestrînd-o cu artilerie, în vederea pregătirii, împreună cu Ţara Romînească şi cu Transilvania, a unui război de eliberare de sub jugul turcesc. Mazilit de Poartă, după ce a încercat în zadar să recucerească domnia cu ajutor

Gheorghe Ştefan

de la voievodul Transilvaniei, s-a stabilit la Stettin (Szczecin), unde a şi murit (1668).

Gheorgheni, oraş raional, reşedinţă de raion în reg. Mureş-Autonomă Maghiară. 13 230 loc. (1964). Prelucrare a lemnului şi industrie textilă. —*Raionul G.*, cu 56 415 loc. (1964). Exploatarea şi prelucrarea lemnului, a materialelor de construcţie, creşterea animalelor, cultura cartofului şi a inului.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe (n. 1901), membru al Biroului Politic şi prim-secretar al C.C. al P.M.R., preşedintele Consiliului de Stat a l R.P.R. Născut la 8 noiembrie 1901, în oraşul Bîrlad, dintr-o familie de muncitori, a început să muncească de la vîrsta de 11 ani mai întîi ca ucenic, apoi ca muncitor electrician. Din fragedă tinereţe a luat parte activă la mişcarea muncitorească revoluţionară. În 1930 a intrat în rîndurile P.C.R. care pe atunci se găsea în ilegalitate, şi a devenit unul din activiştii săi de frunte. La

Gh. Gheorghiu-Dej

Conferinţa pe ţară din martie 1932 a muncitorilor de la căile ferate, a fost ales secretar al Comitetului Central de acţiune care, sub conducerea Partidului Comunist, a organizat, în ianuarie-februarie 1933, luptele greviste ale feroviarilor şi petroliştilor. Condamnat la 12 ani muncă silnică, a fost deţinut în diferite închisori: Văcăreşti, Craiova, Ocnele Mari, Aiud, Doftana, Caransebeş şi în lagărul de la Tg. Jiu. La puţin timp după proces, în închisoare fiind, el a fost cooptat membru al C.C. al P.C.R. Înfruntînd regimul aspru din închisori şi lagăr, a desfăşurat o muncă perseverentă de educare revoluţionară a cadrelor de partid. Aflat în detenţiune, a întreţinut o strînsă legătură cu cadrele de partid din afară, cu mişcarea antifascistă şi muncitorească din ţară; sub conducerea sa a fost elaborată, în anii celui de-al doilea război mondial, linia strategică şi tactică a partidului şi s-a desfăşurat activitatea partidului în vederea răsturnării dictaturii militaro-fasciste din Romînia şi întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste. În august 1944 a evadat din lagăr. După victoria insurecţiei armate de la 23 August 1944, Gheorghe Gheorghiu-Dej, în fruntea P.C.R., desfăşoară o vastă activitate pentru democratizarea ţării, refacerea economiei naţionale, făurirea unităţii politice şi organizatorice a clasei muncitoare, pentru consolidarea continuă a orînduirii democrat-populare şi dezvoltarea rapidă şi multilaterală a ţării pe drumul construcţiei socialiste, pentru răspîndirea şi aplicarea creatoare a învăţăturii marxist-leniniste. În octombrie 1945, la Conferinţa Naţională a P.C.R., a fost ales secretar general al C.C. al P.C.R., iar în februarie 1948, la Congresul I al P.M.R., care a hotărît unificarea P.C.R. şi P.S.D. a fost ales secretar general al P.M.R. În noiembrie 1944, a fost numit ministru al Comunicaţiilor şi Lucrărilor Publice, din noiembrie 1945, preşedinte al Consiliului Superior al Economiei Naţionale, iar din 1946, ministru al Economiei Naţionale şi apoi ministru al Industriei şi Comerţului. După înlăturarea monarhiei şi proclamarea Republicii Populare Romîne (decembrie 1947), a fost numit prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. Din 1952 pînă în 1955 a fost preşedinte al Consiliului de Miniştri al R.P.R. La Congresele al II-lea (decembrie 1955) şi al III-lea (iunie 1960) ale P.M.R., a prezentat rapoartele de activitate ale C.C. al partidului şi a fost reales membru al Comitetului Central, al Biroului Politic al C.C. şi prim-secretar al C.C. al P.M.R. În fruntea partidului, a adus o contribuţie hotărîtoare la înfăptuirea unităţii politice şi organizatorice a clasei muncitoare, la întărirea unităţii de

monolit a partidului şi călirea lui marxist-leninistă, la aplicarea riguroasă a normelor leniniste în viaţa de partid. La sesiunea din martie 1961 a Marii Adunări Naţionale a R.P.R., a fost ales preşedinte al Consiliului de Stat al R. P. R. Gh. Gheorghiu-Dej desfăşoară o largă activitate pe plan internaţional în scopul dezvoltării legăturilor de prietenie şi colaborare cu ţările socialiste, întăririi coeziunii mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale, promovării principiilor coexistenţei paşnice, extinderii relaţiilor de colaborare cu toate ţările. Pentru rodnica şi îndelungata activitate în mişcarea muncitorească revoluţionară, pentru meritele sale deosebite în crearea şi consolidarea statului democrat-popular şi în construcţia socialistă în Republica Populară Romînă, lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, eminent conducător de partid şi de stat, i s-a conferit de 2 ori (1951 şi 1961) titlul de Erou al Muncii Socialiste din R.P.R.

Gheorghiu, Constantin Vasile (1894—1956), chimist romîn. A fost profesor de chimie organică la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iaşi şi membru corespondent al Academiei R.P.R. A făcut cercetări în domeniul chimiei teoretice şi aplicate (chimioterapie şi coloranţi). Laureat al Premiului de stat (post-mortem, 1957).

Gheorghiu, Ion S. (n. 1885), electrotehnician romîn, pro-

I. S. Gheorghiu

fesor la Institutul politehnic din Bucureşti, om de ştiinţă emerit, membru al Academiei R.P.R. A elaborat în 1914—1915 primul proiect de electrificare a liniei de cale ferată Ploieşti-Braşov şi apoi un program general de electrificare a unor linii de cale ferată din ţară; a proiectat şi a executat importante lucrări de electrificare a oraşului şi regiunii Bucureşti. După 23 August 1944 a participat la întocmirea planului de 10 ani de electrificare a ţării. Este autor a numeroase lucrări ştiinţifice, în care sînt tratate repartiţia puterilor active şi reactive la mersul în paralel al centralelor electrice, teoria generală a funcţionării în paralel a transformatoarelor electrice, teoria generală a maşinilor electrice, determinarea forţelor axiale de scurtcircuit în transformatoarele electrice de mare putere etc. Op.pr.: „Determinarea forţelor axiale în transformatorii electrici de mare putere" (1953), „Maşini electrice" (1957—1961), „Maşini electrice-probleme" (1960—1963).

Gheorghiu, Ştefan (1879—1914), militant de seamă în mişcarea muncitorească. Fiu de muncitor, el însuşi muncitor, s-a încadrat de tînăr în lupta revoluţionară. Şi-a început activitatea în rîndurile Clubului muncitorilor din Ploieşti. După trădarea „generoşilor" a fost unul dintre conducătorii luptei pentru reorganizarea mişcării muncitoreşti şi a avut o contribuţie de seamă la organizarea sindicatelor (1905—1906). În timpul răscoalei ţărăneşti din 1907 a luat apărarea ţăranilor, fapt pentru care a fost arestat şi întemniţat. Ca membru al conducerii cercurilor „Romînia muncitoare", creată în 1907, şi apoi al conducerii Uniunii socialiste din Romînia, s-a aflat printre iniţiatorii luptei pentru reorganizarea Partidului social-democrat din Romînia (1910) şi a fost unul dintre conducătorii aripii de stînga a acestuia. În anii premergători primului război mondial, **G.** a desfăşurat o luptă pasionată împotriva participării Romîniei la cel de-al doilea război balcanic. Cunoscutul manifest redactat sub îndrumarea lui **G.,** intitulat „Război războiului" (1913), rămîne un model de aprinsă polemică revoluţionară. În activitatea sa, **G.** s-a impus ca bun organizator şi orator înflăcărat. A fost de multe ori arestat pentru activitatea sa revoluţionară. Cu sănătatea

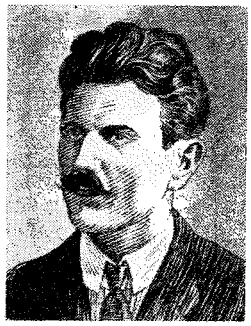

Şt. Gheorghiu

zdruncinată de pe urma suferinţelor îndurate în beciurile poliţiei, **G.** a murit în 1914.

Gheorghiu, Valentin (n. 1928), pianist şi compozitor romîn, artist emerit. A studiat pianul la Conservatorul din Bucureşti. Este solist al Filarmonicii de stat „George Enescu" din Bucureşti. Arta sa interpretativă este apreciată atît în ţară cît şi în străinătate; ea se caracterizează prin respectul faţă de concepţia şi stilul muzicii interpretate, prin eleganţă şi echilibru. A compus simfonii, un concert pentru pian şi orchestră, un cvartet de coarde, coral şi fugă pentru orgă şi orchestră, „Burlesca" pentru pian şi vioară, un trio pentru vioară, violoncel şi pian, sonate, lieduri etc. Laureat al Premiului de stat.

ghepárd *(Acinonyx jubatus)*, specie de mamifer carnivor din familia felidelor, care are

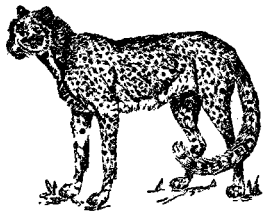

Ghepard

atît caractere specifice felidelor (capul mic şi rotund, coada lungă) cît şi unele specifice cîinelui (picioare înalte, gheare neretractile etc.). **G.** are lungi-

mea de 140 cm şi blana de culoare gălbuie cu pete mici întunecate. Vînează, ca şi canidele, fugărind prada în terenuri deschise. Trăieşte în regiunile de stepă din sudul Asiei şi din Africa; în India, **g.** este domesticit şi folosit la vînarea antilopelor.

Gherasimov, Aleksandr Mihailovici (n. 1881), pictor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S., membru al Academiei de arte a U.R.S.S. În primele sale lucrări s-a orientat spre teme populare şi spre natură („Troica iarna", 1914). A lucrat în special portrete străbătute de patos revoluţionar („V.I. Lenin la tribună", 1929—1930), precum şi naturi moarte, peisaje, tablouri de gen şi ilustraţii de carte. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Gherasimov, Serghei Apollinarievici (n. 1906), regizor, actor de film şi scenarist sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. Arta lui **G.** se caracterizează prin tratarea în stil original a unor teme majore ale contemporaneităţii. Filmele mai însemnate realizate de **G.** ca regizor sînt: „Komsomolsk" (1937), „Învăţătorul" (1939), „Mascarada" (1941), „Neînfrînţii" (în colaborare cu M. Kalatozov, 1942), „Tînăra gardă" (1948), „Medicul de ţară" (1952), „Donul liniştit" (1957—1958), „Oameni şi fiare" (1962). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Gherasimov, Serghei Vasilievici (1885—1964), pictor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. A fost membru al Academiei de arte a U.R.S.S. **G.** a pictat portrete şi tablouri de gen, inspirate din viaţa ţărănimii, înfăţişînd cu realism figura omului sovietic şi procesul complex de construire a noii vieţi („Sfatul ţărănesc", 1924—1925; „Sosirea comuniştilor în sat", 1927; „Paznicul colhozului", 1933, pictate în tonuri luminoase, vesele). **G.** a abordat totodată teme istorice-revoluţionare („Octombrie 1917", 1932; „Mama partizanului", 1943 — 1950; „Răscoala lui Pugaciov", 1945; „Pentru Puterea sovietică", 1957). Un loc însemnat în creaţia lui **G.** îl ocupă peisajul, în care, prin rezolvări coloristice pline de prospeţime şi de pitoresc, redă nuanţat natura („Iarna", 1939; „Gheţurile au trecut", 1945; „Aprilie", 1950;

S. V. Gherasimov

„Zi de primăvară", 1954). A ilustrat romanul lui Gorki „Afacerea Artamonov". Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin lucrările: „Dimineaţa pariziană", „Canalul Kilsk", „1 Martie" (1958) şi „Octombrie" (1958).

Gherea (Dobrogeanu-Gherea), Constantin (1855—1920), unul dintre conducătorii social-democraţiei romîne, sociolog şi critic literar. S-a născut în satul Slaveanka din Ucraina. A studiat la Harkov. Din tinereţe şi-a însuşit ideile democraţilor revoluţionari ruşi, care aveau să exercite o puternică influenţă asupra activităţii sale de mai tîrziu. A participat la activitatea conspirativă, propagandistică a cercurilor narodnice studenţeşti din Rusia. Urmărit de poliţia ţaristă, s-a refugiat în Romînia (1875), unde s-a stabilit definitiv. Contactul cu cercurile revoluţionarilor ruşi aflaţi în emigraţie în Europa occidentală a avut drept urmare evoluţia lui **G.** spre marxism. În această primă perioadă a activităţii sale, **G.** a avut un rol însemnat în organizarea cercurilor muncitoreşti din Romînia. Printr-o serie de lucrări publicate în această perioadă („Robia şi socialismul", 1884; „Karl Marx şi economiştii noştri", 1884; „Ce vor socialiştii romîni", 1886; „Concepţia materialistă a istoriei", 1892; „Anarhia cugetării", 1892; „Anarhiştii şi socialiştii", 1894; „Din ideile fundamentale ale socialismului ştiinţific", 1906, şi altele), **G.** a adus o însemnată contribuţie la răspîndirea marxismului în Romînia. Totodată, **G.** a condus sau a fost animatorul ideologic a numeroase publicaţii social-culturale legate de mişcarea muncitorească („Contemporanul", „Revista socială", „Emanciparea", „Critica socială", „Literatură şi ştiinţă", „Lumea nouă literară şi ştiinţifică" ş.a.). Dar încă din primele sale articole şi lucrări s-au manifestat, în germene, concepţiile oportuniste, care au devenit, cu trecerea timpului, dominante în gîndirea lui **G.** şi care s-au concretizat în lucrările „Neoiobăgia" (1910) şi „Socialismul în ţările înapoiate" (1911). Aceste concepţii, care condamnau clasa muncitoare la pasivitate, ignorau imensele rezerve de energie revoluţionară ale ţărănimii şi negau posibilitatea alianţei muncitoreşti-ţărăneşti, duceau proletariatul la remorca burgheziei. Interpretînd greşit datele asupra dezvoltării social-economice a ţării noastre şi rupînd în mod metafizic suprastructura de baza economică, **G.** a susţinut în „Neoiobăgia" că baza economică a Romîniei de atunci ar fi fost de esenţă feudală, abia cu cîteva elemente capitaliste, burgheză fiind doar suprastructura. De aici el a tras concluzia că transformările burgheze trebuie înfăptuite sub conducerea burgheziei. Aceste concepţii antimarxiste au fost complet zdrobite abia la Congresul al V-lea al P.C.R. (1931). Prin articolele şi studiile cu caracter teoretic publicate între 1884 şi 1897, în revistele „Contemporanul", „Lumea nouă ştiinţifică şi literară", „Literatură şi ştiinţă" ş.a., **G.** este iniţiatorul esteticii şi criticii literare ştiinţifice în Romînia. Lucrările sale critice, reunite în trei volume apărute în timpul vieţii („Studii critice", 1890, 1891, 1897) şi în încă două postume (1925 — 1927), au avut un rol important în dezvoltarea literaturii romîne pe drumul realismului şi în statornicirea unei orientări juste în interpretarea fenomenului artistic. Combătînd teoria idealistă a autonomiei esteticului

susținută de gruparea junimistă și străduindu-se să aplice materialismul istoric la problemele de teorie și critică literară, **G.** a arătat că izvorul prim al

C. Dobrogeanu-Gherea

artei este realitatea și că forța operei de artă depinde de măsura în care aceasta redă expresiv adevărul vieții în esența lui („Asupra criticei", 1890), că „arta e produsul unui mediu social" („Arta pentru artă și arta cu tendințî", 1894) și că ea face parte din suprastructura societății („Materialismul economic și literatura", 1896). Supunînd criticii principiul idealist al „impersonalității artei", **G.** a demonstrat că artistul exprimă prin opera sa, într-un fel sau altul, „tendințele epocii în care trăiește, ale societății în care trăiește" („Tendenționismul și tezismul în artă", 1890) și că, prin orientarea ei, exercită o influență pozitivă sau negativă asupra celui ce o receptează („Personalitatea și morala în artă", 1891). Pornind de la aceste principii, **G.** a susținut ideea rolului militant al artistului în viața socială, răspunderea lui cetățenească („Artiștii cetățeni", 1891) și a subliniat că adevărata cauză a pesimismului și decepționismului în literatura și arta contemporană trebuie căutată în „anomaliile societății burgheze" („Cauza pesimismului în literatură și viață", 1891). Respingînd atît formalismul cît și sociologismul vulgar, **G.** a susținut unitatea indisolubilă dintre fond și formă, relevînd ideea majoră că opera de artă superioară e aceea în care un bogat conținut de idei este exprimat într-o formă corespunzătoare cît mai desăvîrșită („Idealurile sociale și arta", 1893—1894). **G.** a combătut, de asemenea, critica dogmatică și a recomandat studierea creației artistice sub un întreit raport: originea ei, influența exercitată și mijloacele prin care „această creație artistică lucrează asupra noastră" („Asupra criticei"). De numele lui **G.** se leagă cele dintîi încercări de valorificare critică a operei unora dintre marii noștri clasici. În studiile monografice închinate lui M. Eminescu (1887 și 1890), I.L. Caragiale (1890), G. Coșbuc („Poetul țărănimii", 1897), A. Vlahuță (1890), **G.** a relevat cu perspicacitate atît izvoarele și semnificația socială a operelor acestora cît și mijloacele de individualizare a ideii artistice, proprie fiecăruia în parte. Punctele de vedere ale lui **G.** au exercitat o influență pozitivă asupra scriitorilor vremii. Activitatea sa critică n-a fost însă consecvent marxistă. Lupta lui **G.** pentru crearea unei estetici și a unei critici literare materialiste și democratice, pentru valorificarea științifică a tezaurului literaturii noastre clasice rămîne un bun de preț pentru cultura noastră. Ea a fost susținută de talentul său de critic, de logica strînsă a argumentării, de gustul său artistic cultivat. Academia R.P.R. l-a ales membru de onoare post-mortem.

gherghéf, ramă de lemn sau de metal, pătrată, dreptunghiulară etc. Pe **g.** se poate întinde o țesătură pentru a fi brodată sau firele de urzeală pentru țeserea covoarelor.

gherghină v. **dalie.**

Gherla, oraș raional în reg. Cluj, reședință de raion, situat pe Someșul Mic. 10 700 loc. (1964). Centru industrial dezvoltat în anii puterii populare. Complex pentru industrializarea lemnului (intrat în producție în 1961), fabrică de cărămizi, ateliere de confecționat covoare orientale. — *Raionul G.*, cu 121 840 loc. (1964). Economie agricolă: cereale, creșterea animalelor, pomicultură. Industrie a lemnului și industrie alimentară.

Ghermani, Dionisie (1877—1948), inginer hidraulician și electrotehnician romîn. A fost profesor la Școala politehnică din București și membru al Academiei Romîne. A proiectat și a condus lucrări de alimentare cu apă și de canalizare a diferite orașe, ca Pitești, Tulcea, Turnu-Măgurele, Brăila etc.; a condus lucrările de captare de la

D. Ghermani

Ulmi, pentru București, și a executat proiectul general de canalizare a capitalei. A avut o bogată și multilaterală activitate științifică. A stabilit o metodă de determinare sistematică a relațiilor de similitudine; a elaborat o metodă de calcul al tensiunilor în pereții flexibili ai vaselor ce mărginesc mase lichide; a adus contribuții originale în problema determinării deformațiilor și tensiunilor într-un lichid incompresibil, precum și la studiul loviturii de berbec. A elaborat o metodă de calcul al forțelor exercitate de un electromagnet deformabil și a adus contribuții în problema utilizării mărimilor complexe în studiul cîmpurilor magnetice învîrtitoare.

Ghermănescu, Mihail (1899—1962), matematician romîn; a fost profesor la Institutul politehnic din Timișoara și la Institutul de construcții din București. A publicat numeroase lucrări în domeniul ecuațiilor funcționale, al ecuațiilor cu derivate parțiale, al geometriei etc.

ghermeá (CONSTR.), piesă introdusă în zidăria unui perete (pentru care s-a lăsat anume loc) și prinsă cu mortar, avînd rolul de a permite fixarea, prin cuie sau prin șuruburi, a tocului unei ferestre sau al unei uși de lemn. Se confec-

ţionează din lemn, din lemn şi metal, din lemn şi beton sau din cărămizi speciale.

gheştaltísm (germ. *Gestalt* „formă, structură"; PSIH.), curent idealist în psihologia contemporană, apărut la începutul sec. al XX-lea în Germania (M. Wertheimer, W. Köhler, K. Koffka), care susţine principiul integralităţii şi structuralităţii proceselor psihice. **G.** se bazează pe unele cercetări experimentale care au arătat că anumite procese psihice (ex. percepţiile) au un caracter integral, global, neputînd fi reduse la o simplă însumare a elementelor componente. **G.** absolutizează însă caracterul sintetic al proceselor psihice şi neagă rolul analizei, fără de care nu e posibilă nici sinteza. Considerînd că structurile psihice au un caracter aprioric, că ele nu sînt determinate de experienţa practică, **g.** se situează pe o poziţie subiectivistă, apropiată de idealismul lui Kant. **G.** este cunoscut şi sub denumirea de *psihologia configuraţiei*.

ghetóu (în feudalism şi capitalism), cartier dintr-un oraş în care era sau este obligat să locuiască un grup al populaţiei de o anumită rasă sau religie, ca urmare a discriminării practicate de clasele dominante exploatatoare. **G.** au existat mai ales în oraşele Europei medievale şi în Orient (ex. ghetourile evreieşti). Locuitorii **g.** erau deseori victime ale pogromurilor dezlănţuite în scopuri diversioniste. După revoluţia burgheză, **g.** au fost desfiinţate, deşi discriminarea naţională a continuat să fie practicată ca urmare a politicii diversioniste a burgheziei ajunse la putere. O dată cu instaurarea fascismului în Germania (1933) şi mai ales în timpul celui de-al doilea război mondial, hitleriştii au reînfiinţat **g.** pentru evrei în ţările cotropite.

gheţár (GEOGR.), masă de gheaţă care se deplasează lent, sub influenţa gravitaţiei, în lungul unei văi sau pe o pantă. Se formează în munţii înalţi şi în regiunile polare, deasupra limitei zăpezilor persistente. După dimensiune şi formă (care depind de condiţiile climatice şi de relief) se deosebesc: a) *g. de calotă* (sau *continentali*, inlandsis), cu grosime mare, dezvoltaţi în Antarctica şi Groenlanda pe suprafeţe întinse; ajungînd la oceane şi mări, aceştia formează o barieră de gheaţă din care se desprind a i s b e r g u r i l e; b) *g. de munte*, care se împart, la rîndul lor, în *g. de circ* şi *g. de vale*. Gheţarii de circ au suprafeţe restrînse şi se formează în partea superioară a bazinelor văilor, fiind înconjuraţi de pereţi stîncoşi. Tipul reprezentativ al **g.** din relieful de înălţime este gheţarul de vale, cu lungimi diferite (de la cîţiva kilometri la zeci de kilometri). Alimentat din *firn*, el coboară la altitudini variabile în funcţie de latitudinea locului şi de configuraţia reliefului. Văile sculptate de **g.** au forma caracteristică de „U". **G.** transportă materiale erodate şi le depun sub formă de m o r e n e. Din topirea **g.** se alimentează rîuri cu debit bogat (ex. Ron, Rin, Pad, Amu-Daria, Sîr-Daria). Suprafaţa ocupată de **g.** actuali (cca. 16 300 000 km²) reprezintă 11% din suprafaţa uscatului. 87% din această suprafaţă acoperită de **g.** este în Antarctica.

Gheţar în Alpi

Ghiaţă, Dumitru (n. 1888), pictor romîn, artist al poporului din R.P.R. A studiat la

D. Ghiaţă

Bucureşti şi la Roma. Tablourile sale (în special peisaje şi flori) redau cu autenticitate şi într-un stil personal frumuseţile patriei. Foloseşte un limbaj plastic simplu, direct. Coloritul său este sobru, armonios, bazat pe reliefarea tonurilor calde, iar desenul simplificat şi sintetic („Iarnă la Tîrgovişte", 1931; „Ţărani la tîrg", 1934; „Flori de munte"; „Flori de ferigă", 1956; „Toamna în pădure", 1957). Laureat al Premiului de stat.

Ghibănescu, Gheorghe (1864—1936), istoric romîn; a fost membru corespondent al Academiei Romîne. A adunat o mare colecţie de documente din oraşele şi satele Moldovei şi a tradus din limba slavonă acte care cuprind date în special despre feudalismul din Moldova. A publicat aceste documente, fără o metodă critică, în vol. XVIII—XXV ale „Uricariului" (editat de Teodor Codrescu), apoi în colecţiile proprii „Surete şi izvoade" (21 vol., 1906—1929), „Ispisoace şi zapise" (6 vol. 1906—1926).

ghibelíni, grupare politică constituită în Italia în perioada luptei pentu învestitură dintre papi şi împăraţii germani (sec. XII—

XIII), formată mai ales din nobilimea feudală care sprijinea pe împărați împotriva papii și a guelfilor. În sec. al XV-lea, o dată cu instaurarea tiraniei, această grupare și-a încetat existența în majoritatea orașelor-state din Italia. Denumirea de **g.** provine de la numele italienizat al burgului german Weiblingen, posesiune a împăraților germani din familia Hohenstaufen.

Ghiberti, Lorenzo (1378—1455), sculptor italian din școala florentină, reprezentant al Renașterii timpurii. În 1401 a participat la un concurs pentru poarta nordică a baptisterului din Florența (concurentul său fiind Brunelleschi), pe care a și executat-o între 1403 și 1424. Între anii 1425 și 1452

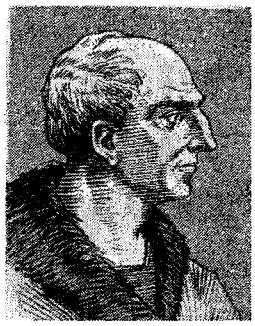

L. Ghiberti

a creat basoreliefurile pentru poarta estică, numită de Michelangelo „poarta paradisului", reprezentînd pe zece panouri teme din „Vechiul testament", încadrate cu frunze, păsări și animale, pe care le-a tratat în maniera unor tablouri cu planuri în perspectivă. Arta lui se distinge prin bogăția compoziției, prin finețea și virtuozitatea interpretării. A mai creat la Siena „Botezul lui Hristos" și „Sf. Ioan în fața lui Irod" (1417—1427). Lucrarea lui **G.** „Comentarii" este un important izvor de cunoaștere a istoriei artei italiene; în ea artistul subliniază necesitatea realismului în artă. **G.** a avut o mare influență asupra artei Renașterii.

ghibórț *(Acerina cernua)*, specie de pește teleostean din familia percidelor, lung de 10—20 cm, de culoare verde-măslinie, cu numeroși spini în partea anterioară a aripioarelor dorsale și pe opercul. În R.P.R. trăiește în apele din regiunile

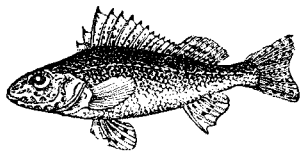

Ghiborț

de șes. Este foarte frecvent în Dunăre, în bălțile Dunării și în deltă. Nu prezintă valoare economică.

Ghica, Alexandru, domn al Țării Românești (1834—1842). A încercat în mod inconsecvent să ducă o politică mai liberală, ușurînd condițiile de strămutare ale țăranilor și anulînd învoielile silnice ale boierilor, dar a întîmpinat opoziția marii boierimi. În timpul domniei lui au avut loc acțiunea burghezo-liberală a partidei naționale din Adunarea obștească, condusă de Ion Cîmpineanu, și mișcarea revoluționară de la 1840, organizată de Dimitrie Filipescu. Denunțat Turciei și Rusiei că ar fi intenționat să schimbe dispozițiile Regulamentului organic cu privire la relațiile dintre proprietari și clăcași, a fost demis în 1842. Reîntors în țară în 1856, a fost numit caimacam în Țara Românească, în care calitate a sprijinit mișcarea pentru Unirea Principatelor.

Ghica, Dimitrie (1816—1897), om politic român, unul dintre inițiatorii și conducătorii monstruoasei coaliții, lider al conservatorilor moderați. A fost fiul lui Grigore Dimitrie Ghica. În 1848 s-a situat pe poziții contrarevoluționare. În perioada luptei pentru Unirea Principatelor s-a împotrivit reprezentării țărănimii în Adunarea obștească. A luat parte activă la detronarea lui Al. I. Cuza. A fost ministru de interne în guvernul numit de Locotenența domnească (1866) și apoi prim-ministru în guvernul de coaliție al conservatorilor și al liberalilor moderați (1868—1870), în timpul căruia s-a semnat oneroasa convenție cu Strousberg. Este cunoscut și sub numele de „beizadea Mitică".

Ghica, Grigore Alexandru, domn al Moldovei (1764—1767 și 1774—1777) și al Țării Românești (1768—1769). A întocmit un așezămînt fiscal și un regulament de salarizare a slujbașilor, cu scopul de a îngrădi abuzurile acestora. A înființat în 1766, la Chiperești, o manufactură de postav. În urma uneltirilor marii boierimi, cu care venise în conflict din cauza încercărilor de a stabili noi relații agrare, mai puțin apăsătoare pentru țărani, și de a se apropia de Rusia, a fost ucis de turci (1777).

Ghica, Grigore Alexandru, domn al Moldovei (1849—1856), numit în urma convenției de la Balta-Liman (1849). A încercat să ducă o politică liberală și a luat unele măsuri pentru modernizarea instituțiilor de stat și reorganizarea oștirii pămîntene. „Așezămintele agrare", promulgate în timpul domniei lui (1851), urmăreau transformarea proprietății feudale în proprietate de tip capitalist. În ultima parte a domniei a sprijinit mișcarea unionistă.

Ghica, Grigore Dimitrie, domn al Țării Românești (1822—1828) după restabilirea domniilor pămîntene. În lupta împotriva marii boierimi s-a sprijinit pe boierimea mică și mijlocie. A dus o politică fiscală apăsătoare. În timpul domniei lui au avut loc răscoale locale antifeudale, cea mai violentă fiind aceea din Oltenia (1826), condusă de Ghiță Cuțui și Simion Mehedințeanu, care participaseră și la răscoala poporului din 1821.

Ghica, Ion (1816—1897), om politic, economist și scriitor român. S-a născut la București, într-o familie de boieri. Și-a luat diploma de inginer de mine la Paris. A fost primul profesor român de economie politică. A predat la Academia Mihăileană din Iași, susținînd în cursurile sale ideea unei uniuni vamale între Moldova și Țara Românească, menită a pregăti unirea politică. A fost, alături de N. Bălcescu, fondator al asociației secrete „Frăția" (1843), iar în 1844 a lucrat ca redactor la „Propășirea". **G.** s-a aflat printre fruntașii revoluției de

la 1848 din Țara Romînească. În emigrație, a devenit bei al insulei Samos. După unirea principatelor romîne a fost de cîteva ori ministru, prim-ministru, iar spre sfîrșitul vieții ministru plenipotențiar la Londra. A fost membru și apoi președinte al Academiei Romîne și director al Teatrului național din București. Prin ideile sale raționaliste și iluministe, prin activitatea sa politică, **G.** s-a apropiat, pînă la moartea lui N. Bălcescu, de ideile acestuia. Ca om politic însă, **G.** a oscilat între idei și atitudini avansate și poziții retrograde, devenind, după întoarcerea din emigrație, un exponent al coaliției burghezo-moșierești, pentru ca după o retragere temporară

I. Ghica

din viața politică (1871) să profeseze din nou idei general-democratice. În spirit iluminist, el considera știința și raționalismul ca factori importanți în lupta pentru progresul societății omenești. În același timp însă, el a fost un promotor al fideismului. Ca economist, **G.** a susținut tezele *economiei politice vulgare*, reprezentînd la început interesele burgheziei liberale avansate, iar după unirea principatelor romîne, pe cele ale burgheziei interesate în marea agricultură. Susținînd ideea liberului-schimb, **G.** a militat pentru construirea de căi ferate și pentru crearea de instituții de credit. Dintre lucrările cu caracter științific, cea mai importantă este seria de „Convorbiri economice" (1865—1875), unde tratează, într-o formă accesibilă, dar dintr-un unghi de vedere influențat de conservatorism, probleme de economie politică, cu referire la realitățile social-economice romînești. Ca scriitor, **G.** s-a impus prin suita de „Scrisori către V. Alecsandri", publicate în „Convorbiri literare" începînd din 1880. În ele, **G.** evocă „suveniri din tinerețe", oprindu-se asupra figurilor unor gînditori și luptători înaintați, ca N. Bălcescu, Gr. Alexandrescu, N. Filimon, T. Diamant, despre care ne-a lăsat interesante amănunte biografice. **G.** are darul de a reconstitui epoca în aspectele ei cele mai variate, prin valorificarea detaliului semnificativ, pitoresc, pe care-l îmbină cu anecdota elocventă, în evocarea atmosferei specifice, a limbajului vremii împestrițat cu turcisme și grecisme. Prin opera sa literară, **G.** este un maestru al prozei memorialistice romînești.

Ghica, Pantazi (1831—1882), scriitor și ziarist romîn, frate mai mic al lui Ion Ghica. **G.** a fost secretar al „Magazinului istoric pentru Dacia" (1847), iar în 1848 secretar particular al lui N. Bălcescu și comisar de propagandă al revoluției pentru județele Prahova și Buzău. După înăbușirea mișcării a fost exilat. Reîntors în patrie, s-a dedicat o vreme avocaturii și a ocupat diferite funcții publice. A fost redactor la diferite ziare de orientare democratică („Dîmbovița", „Independința" ș.a.). Cea mai cunoscută lucrare a sa, romanul „Un boem romîn" (1860), scrisă sub evidenta înrîurire a lui H. Murger, prezintă interes prin conținutul său autobiografic. **G.** s-a ocupat și cu critica literară, susținînd principii realiste.

Ghica-Budești, Nicolaie (1869—1943), arhitect romîn. A fost membru al Comisiei monumentelor istorice, iar din 1930 membru de onoare al Academiei Romîne. **G.-B.** a fost unul dintre promotorii renașterii vechii arhitecturi românești și ai afirmării specificului național în arhitectură. A construit clădirea Muzeului de istorie a partidului, a Universității din București, a liceului din Rîmnicu-Vîlcea, Mausoleul lui Vasile Alecsandri de la Mircești etc. A publicat un studiu de mari proporții asupra

N. Ghica-Budești

arhitecturii romînești din Muntenia și Oltenia.

ghicitoáre, specie a literaturii populare, de obicei în versuri, în care se prezintă, cu ajutorul alegoriei sau personificării, un obiect, o ființă sau un fenomen, cerîndu-se identificarea acestora prin asocieri logice. Sin. *cimilitură*.

ghid 1. Călăuză, îndrumător. **2.** Broșură sau carte care cuprinde informațiile necesare pentru orientarea într-o regiune, într-un oraș, într-o colecție sau într-un domeniu de cunoștințe (ex. *Ghidul străzilor din orașul București, Ghidul bibliotecilor din R.P.R.*). — *G. de unde,* sistem tehnic care permite propagarea, într-o anumită direcție (ghidarea), a undelor electromagnetice. De obicei sînt formate din tuburi metalice sau din materiale dielectrice, metalizate în interior, cu secțiune dreptunghiulară sau circulară. Se folosesc pentru transmiterea undelor radioelectrice cu lungime de undă mică (sub 10—12 cm).

ghidáj (TEHN.), elementul fix al unei cuple cinematice inferioare, care are o astfel de formă încît permite elementului mobil deplasarea numai într-o anumită direcție (ex. g. cărucioarelor de mașini-unelte).

Ghidigeni, localitate în reg. Galați, raionul Tecuci. 3 400 loc. (1964). Industrie de interes republican: fabrică de spirt și băuturi alcoolice.

ghidón (TEHN.), organ destinat conducerii unei biciclete,

motociclete, scuter etc., care e acționat de brațele conducătorului și dirijează roata din față a vehiculului.

ghidrán (ZOOTEHN.), varietate de cai anglo-arabă, cu

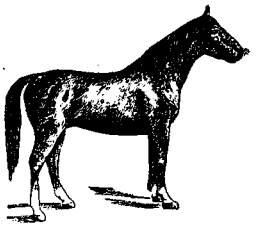

Ghidran

aptitudini pentru tracțiune în agricultură și pentru călărie. Calul ghidran are un temperament vioi, culoare roibă, înălțimea 1,55—1,65 m.

ghidrín *(Gasterosteus aculeatus)*, specie de pește teleostean, cu 3 spini osoși pe spate, înaintea înotătoarei dorsale. Talia sa este de 4—6 cm. În R.P.R.

Ghidrin

trăiește în bălțile Dunării și în limanele litorale. Icrele sînt depuse în cuiburi construite din plante acvatice de masculi și sînt păzite de aceștia pînă la ieșirea puilor. Distruge icrele altor pești.

ghidrópă (AV.), frînghie care atîrnă de un balon și se reazemă în parte pe sol. Ghidropa servește la menținerea balonului la o anumită înălțime de zbor.

Ghika, Alexandru (1902—1964), matematician romîn. A fost membru al Academiei R.P.R. și profesor la Universitatea din București. A studiat funcțiile monogene, spațiile vectoriale, topologice, modulele topologice și operatorii liniari. A îmbogățit analiza funcțională cu clasa modulelor local convexe. A generalizat noțiunile de operator unitar, autoadjunct și normal, obținînd la această clasă de spații descompunerea spectrală, cu aplicații însemnate în teoria cuantică din fizica modernă.

ghíld (lat. med. *gilda*, de origine germanică, „frăție") **1.** Asociație economică, politică și religioasă în perioada feudalismului timpuriu din Europa apuseană. **2.** Asociație de negustori, la început temporară, mai tîrziu permanentă, constituită în scopul apărării reciproce pe căile comerciale și pe piețe și al monopolizării comerțului. **G.** au cunoscut o largă răspîndire în sec. XII—XV. O dată cu apariția relațiilor capitaliste de producție și cu dezvoltarea comerțului mondial, **g.** și-au încetat existența.

Ghilels, Emil Grigorievici (n. 1916), pianist sovietic de reputație mondială, artist al poporului din U.R.S.S. A concertat în principalele orașe ale lumii.

Ghilgameș, erou semilegendar, conducător al vechiului oraș sumerian Uruk din sudul Mesopotamiei. Faptele vitejești ale lui **G.** au fost cîntate într-un poem babilonean înscris pe 12 tăbliță de argilă arsă, găsit în biblioteca regelui asirian Assurbanipal. Legenda datează din mileniul al III-lea î.e.n.

ghiliméle, semn de punctuație în formă de două mici unghiuri sau virgule dispuse paralel, între care se închid, spre a fi scoase în evidență, citate, titluri (de opere, reviste etc.), un text în vorbirea directă sau cuvinte cărora li se dă un sens ironic, impropriu sau convențional. Se numesc și *semnele citării*.

ghilotínă, instrument de decapitare a condamnaților la

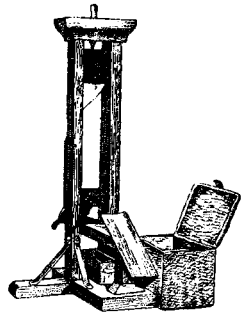

Ghilotină

moarte, introdus în Franța în perioada revoluției burgheze de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, la propunerea doctorului J. Guillotin. Sub diferite denumiri, ghilotina a fost cunoscută încă din evul mediu.

Ghimbav, localitate de tip urban în regiunea Brașov, subordonată din punct de vedere administrativ orașului Brașov. 3 160 loc. (1964). Industrie textilă. În anii puterii populare s-a construit aici o fabrică de carton ondulat și hîrtie cretată.

Ghimeș-Palanca, trecătoare în Munții Ciucului (Carpații Orientali), pe Trotuș. Face legătura între Moldova și Transilvania. Altitudinea: 1 006 m.

ghimirlíe (IND. LEMN.), ferăstrău de dogărie, dulgherie sau tîmplărie, cu pînza foarte îngustă.

ghimpár (EXPL. PETROL.), cîrlig simplu oscilant, acționat printr-un cablu de tracțiune. Se mai numește *cîrlig de cablu*.

ghímpele, numele a două jocuri populare romînești. Primul, bărbătesc, răspîndit în Oltenia, se desfășoară în formație de semicerc, cu brațele încrucișate la spate, în ritm asimetric (5/8 sau 7/8) și cu pași bătuți. Al doilea, răspîndit în Muntenia, este o horă de mînă, mixtă, în ritm binar, cu pași vioi și săltăreți.

ghíndă (BOT.), fructul stejarilor; este o achenă cilindrică sau elipsoidală, acoperită la bază de o cupă lemnoasă cu solzi mici; conține o singură sămînță. Este bogată în amidon, materii albuminoide, grăsimi etc.

Ghindăoani, comună în raionul Tîrgu-Neamț, regiunea Bacău, important centru de cojocărie. Produce pieptare lungi pînă peste șolduri, tivite cu blană brumărie de miel și împodobite cu broderii multicolore în decor geometric și floral tilizat. La **G.** (Hindău), Ștefan I (1394—1399) a înfrînt în 1395 oastea regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, care năvălise în țară.

ghínturi (MILIT.), canale longitudinale practicate pe suprafața interioară a țevii unei guri de foc care forțează proiectilul, în timpul parcurgerii țevii, să capete o mișcare de rotație în jurul axei sale. Prin această mișcare de rotație se asigură stabilitatea proiectilului pe traiectorie.

ghióc (ZOOL.), gen de melci cu scoica ovală, cu aspect de porțelan, de culoare albă lucioasă, cu pete brune asemănătoare cu blana de tigru (ex. *Cypraea tigris*) sau de panteră

Ghioc

(ex. *Cypraea panterina*). Trăiește în mările calde. Scoica este folosită ca ornament; unele populații o foloseau ca monedă *(Cypraea moneta)* sau ca talisman.

ghiocél *(Galanthus nivalis)*, plantă perenă din familia amarilidaceelor, cu bulb; are tulpina scurtă, pe care crește o singură floare, albă, în formă de clopoțel cu gura în jos. Apare timpuriu, primăvara, uneori înainte de topirea zăpezii.

ghiol, cuvînt de origine turcească (răspîndit în Dobrogea) care înseamnă „lac". A intrat și în componența unor nume de lacuri din Dobrogea (ex. Techirghiol, Siutghiol).

ghionói (MINE), tîrnăcop folosit la lucrările de abataj, avînd un braț lung ascuțit, fix sau mobil, și un braț scurt în formă de ciocan.

ghióșiu (ARTE. DEC.), ornamentare realizată prin gravare, în linii drepte sau ondulate, folosită frecvent în arta bijuteriei, mai ales la împodobirea capacelor de ceas.

Ghirei, dinastie de hani tătari, întemeiată de Hadji Ghirei, care s-a proclamat în 1427 stăpînul hanatului Crimeii, apărut în urma dezmembrării Hoardei de aur. Puterea acestei dinastii a fost îngrădită de influența marilor feudali locali. Mengli Ghirei a devenit vasal al sultanului (1475). În sec. XVI—XVIII, turcii i-au folosit pe **G.** pentru organizarea expedițiilor militare împotriva țărilor romîne, a Rusiei și a Poloniei. O dată cu alipirea, în 1783, a Crimeii la Rusia, dinastia **G.** a încetat să mai existe.

Ghirin, oraș în nord-estul R.P. Chineze, important port pe rîul Sungari. 568 000 loc. (1957). Nod feroviar și centru industrial. Are întreprinderi chimice, metalurgice (fontă, aluminiu), de prelucrare a lemnului, alimentare.

Ghirin (Țzilin), provincie în nord-estul R.P. Chineze. Suprafața: 187 000 km². Populația: 11 290 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Cianciun*. Relief muntos în est, de cîmpie în nord-vest. În subsol există zăcăminte de cărbuni superiori, șisturi bituminoase, minereuri de fier, de metale neferoase și aur. Este dezvoltată industria energetică, constructoare de mașini, chimică, de prelucrare a lemnului, industria hîrtiei și alimentară. Principalele culturi agricole: soia, grîul de primăvară, orezul, gaoleanul, tutunul. Creșterea animalelor s-a dezvoltat pe baza pășunilor de munte.

Ghirlandaio (pe numele adevărat *Domenico di Tommaso Bigordi*) (1449—1494), pictor italian din școala florentină, reprezentant al Renașterii timpurii. În atelierul său a învățat și Michelangelo. A pictat fresce pentru bisericile Santa Trinità (1485) și Santa Maria Novella (1486 — 1490) din Florența, pentru Capela Sixtină din Roma (1481) etc., în care a tratat temele religioase asemenea unor evenimente contemporane lui, introducînd în compoziție portrete și scene din viața cotidiană. A făcut și pictură de șevalet, în special portrete („Bătrînul cu nepotul"), în care a transpus cu fidelitate chipurile modelelor sale.

Ghițu, culme muntoasă în masivul Făgăraș, între văile superioare ale Argeșului și Vîlsanului, formată din gnaisuri. Altitudinea maximă: 1 527 m.

ghiu (NAV.), bară de lemn sau de metal, fixată cu un capăt de partea inferioară a arborelui din pupa unei nave cu pînze. De **g.** este prinsă partea de jos a pînzei trapezoidale, numită *randă*.

ghiuleá (MILIT.), proiectil de formă sferică, din piatră sau din fontă, tras din gurile de foc neghintuite folosite în trecut.

ghiveci nutritiv (HORT.), vas alcătuit dintr-un amestec de pămînt, nisip, mraniță (sau turbă) și îngrășăminte chimice, în care se plantează răsadurile de legume. Se obține prin presarea amestecului cu ajutorul unor rame sau cu mașini speciale, care îi dau o anumită formă (cubică, cilindrică sau hexagonală). Răsadurile crescute în ghivece nutritive formează un sistem radicular viguros și sînt mai precoce cu 15—20 de zile.

ghivént (TEHN.) v. **filet.**

Ghosh *[goș]*, Ajoy Kumar (1909—1962), militant al mișcării muncitorești din India. Membru al Partidului Comunist din India din 1933, al Consiliului național al partidului din același an și al Comitetului Executiv Central al P.C. din India din 1936. Între 1951 și 1962 a fost secretar general al Consiliului național al Partidului Comunist din India.

A. K. Ghosh

giardiáză (MED.) v. **lambliază.**

Gibbon *[ghibən]*, Edward (1737—1794), istoric englez, reprezentant de seamă al iluminismului. Este unul dintre primii istorici care au încercat să scrie o istorie critică a creștinismului. Cartea sa „Istoria decăderii și prăbușirii Imperiului roman", care cuprinde evenimentele petrecute în Imperiul roman și în Imperiul bizantin între anii 180 și 1453, este o operă cu vădite trăsături anticlericale. **G.** consideră însă în mod idealist că răspîndirea creștinismului a fost cauza principală a prăbușirii Imperiului roman.

Gibbs *[ghibz]*, Josiah Willard (1839—1903), fizician american, unul dintre fondatorii termodinamicii chimice și al mecanicii statistice. **G.** a in-

trodus diagramele de entropie, fundamentale în termodinamica tehnică, a dezvoltat teoria po-

J.W. Gibbs

tențialelor termodinamice și a aplicat-o la teoria echilibrului termodinamic și a termodinamicii fluidelor și cristalelor. A dezvoltat termodinamica fenomenelor electrochimice și a explicat mărimile termodinamice prin teoria statistică a ansamblelor de microparticule. Contribuția lui **G.** la dezvoltarea mecanicii statistice în a doua jumătate a sec. al XIX-lea prezintă mare importanță pentru elaborarea concepției materialiste, atomiste a structurii materiei și a fenomenelor fizice.

giberelíne (BIOCHIM.), denumire dată unor substanțe extrase din ciuperca *Gibberella fujikuroi*, care au calitatea de a stimula creșterea plantelor. Acțiunea **g.** se manifestă mai ales în ceea ce privește alungirea tulpinilor, creșterea masei vegetative, stimularea înfloririi, anularea perioadei de repaus a semințelor și a organelor de reproducere vegetativă (tuberculi, bulbi etc.), ușurarea prinderii butașilor și a materialului săditor etc. Prin tratare cu **g.** s-a reușit să se transforme unele plante bianuale (sfeclă, ridichi etc.) în plante anuale și, de asemenea, unele plante de zi lungă în plante de zi scurtă. În unele cazuri, influența **g.** asupra organismului vegetal este negativă, ducînd la o creștere exagerată a plantei, la cloroză ș.a. **G.** se prepară și se aplică și în țara noastră.

gibón *(Hylobates)*, gen de maimuțe cu membrele anterioare excepțional de lungi, atingînd pămîntul atunci cînd animalul stă în poziție verticală. Trăiește în pădurile tropicale din sudul Asiei și în Sumatra, Kalimantan, Java. Prin unele caractere (lipsa cozii, structura placentei) se apropie de maimuțele antropomorfe (gorila, cimpanzeul, urangutanul).

gibozitáte (MED.) v. **cifoză.**

Gibraltar, strîmtoare situată între Peninsula Iberică și partea de nord-vest a Africii. Leagă Marea Mediterană cu Oceanul Atlantic. Lungimea: 65 km; lățimea: 14—44 km; adîncimi pînă la 1 181 m. În strîmtoarea **G.,** curentul de suprafață se îndreaptă spre est, cel de adînc spre vest. Prezintă o deosebită importanță economică și strategică și se află sub controlul fortăreței britanice Gibraltar.

Gibraltar 1. Colonie britanică situată pe o mică peninsulă stîncoasă în extremitatea sudică a Peninsulei Iberice. Este despărțită de Spania printr-o zonă neutră îngustă. Suprafața: 6 km². Populația: 24 500 loc. (1961), în majoritate spanioli. **2.** Oraș fortificat în colonia britanică cu același nume, situat pe latura vestică a peninsulei. Port militar și comercial, punct de aprovizionare a navelor, aeroport militar.

Gide *[jid]*, André (1869—1951), scriitor francez. Talent literar remarcabil, înzestrat cu o vastă cultură și cu o fină putere de analiză psihologică, a scris romane și eseuri care reflectă adesea aspecte ale descompunerii morale a burgheziei contemporane. Datorită meritelor sale artistice și protestului anticonformist pe care părea că-l cuprinde, opera lui **G.** s-a bucurat de prestigiu. Teoretician al individualismului anarhic și amoralismului de inspirație nietzscheană, a ridicat la rangul de principiu suprem așa-zisa „disponibilitate", adică neaderarea la o convingere stabilă. Pe această linie și-a manifestat la un moment dat adeziunea la comunism, pe care apoi l-a renegat. Op. pr.: „Hrana terestră" (1897), „Imoralistul" (1902), „Pivnițele Vaticanului" (1914), „Simfonia pastorală" (1919), „Falsificatorii de monede" (1925) ș.a. Premiul Nobel (1947).

Gide *[jid]*, Charles (1847—1932), economist și sociolog francez mic-burghez, ale cărui concepții au fost influențate de școala istorică și de școala austriacă a economiei politice. **G.** considera că principalul izvor al exploatării capitaliste este profitul obținut de către comercianți. El a propus un program al dezvoltării cooperației de consum care trebuia să înlăture treptat pe capitaliști din comerț, iar apoi și din sfera producției, ceea ce ar duce la instaurarea „orînduirii cooperatiste", considerată de el ca o organizație fără clase. Critica caracterului utopic și reacționar al „socialismului cooperatist" al lui **G.** a fost făcută de V.I. Lenin. **G.** este autorul unui curs de economie politică și al unei istorii a doctrinelor economice, care au fost larg folosite în universitățile burgheze.

Gielgud *[ghílgud]*, John (n. 1904), actor de teatru și de film și regizor englez. **G.** este un remarcabil interpret al multor roluri shakespeariene (Hamlet, Regele Lear, Macbeth, Richard al II-lea) și s-a impus ca valoros interpret al lui Cehov (ex. Versinin din „Trei surori", Trigorin din „Pescărușul"). **G.** interpretează cu profunzime conținutul filozofic al rolurilor jucate și al pieselor regizate, dovedind sensibilitate în redarea momentelor poetice, a ritmului pieselor, în armonizarea mișcărilor scenice și a gradării dicțiunii. A apărut în filmele: „Agentul secret" (1936), „Romeo și Julieta" (1954), „Richard al III-lea" (1955), „Sfînta Ioana" (1957) ș.a.

Gierymscy, *[ghierîmschi]*, Aleksander (1848—1901), pictor realist polonez. A pictat tablouri de gen, care au înfățișat veridic viața și suferințele păturilor exploatate, subliniind totodată și frumusețea morală a oamenilor din popor. A pictat și peisaje.

Gierymscy *[ghierîmschi]*, Maksymilian (1849—1874), pictor realist polonez. A pictat tablouri veridice înfățișînd viața sărăcimii, care prin orientarea ideologică îl apropie de arta

pictorilor peredvijnici ruşi. **G.** este autorul unor tablouri cu tematică patriotică („Întoarcerea lui Pan Tadeusz").

Gieseking *[ghízeching]*, Walter (1895—1956), pianist şi compozitor german de reputaţie mondială. Unul dintre cei mai valoroşi interpreţi ai lui Beethoven, Schumann, Debussy şi Ravel. Stilul său interpretativ s-a caracterizat printr-o tehnică sobră, dar plastică şi expresivă. A scris piese pentru pian şi romanţe.

gig (SPORT), ambarcaţie confecţionată din plăci de lemn aşezate longitudinal şi în formă de clin, care are instalat în interior, pentru fiecare vîslaş în parte, un scaun rulant, un portant (pentru sprijinirea ramei sau vîslei) şi un palonier (pentru sprijinul picioarelor). **G.** se foloseşte la învăţarea canotajului.

gigantism (din gr. *gigas, gigantos* „uriaş"; MED.), boală endocrină manifestată prin creşterea exagerată în înălţime. Se datoreşte hipersecreţiei de hormon somatotrop hipofizar (hormon de creştere) în perioada premergătoare pubertăţii, cînd osificarea nu este terminată şi cînd oasele mai pot creşte în lungime.

gigantografíe (POLIGR.), procedeu de reproducere pe formate mari, folosit la tipărirea afişelor în ofset sau la reproducerea clişeelor pe o pagină întreagă de ziar.

Giganţi (în mitologia greacă). fiinţe fabuloase de talie uriaşă, care, după Hesiod, ar fi fost zămislite de Geea din sîngele lui Uranos. Legenda povesteşte că **G.** au dat o bă-

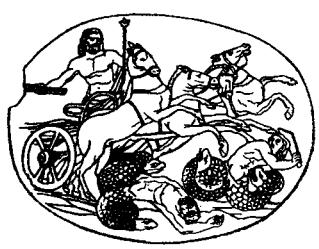

Zeus în luptă cu Giganţii

tălie de proporţii cosmice *(gigantomahia)* împotriva zeilor olimpieni, conduşi de Zeus, dar au fost înfrînţi de aceştia cu ajutorul lui Herakles.

gígă (COR., MUZ.), vechi dans, originar din Scoţia şi din Irlanda. S-a păstrat în forma sa populară pe tot teritoriul Angliei. Are un caracter vesel. Se dansează în măsură ternară sau

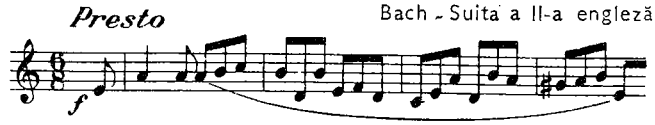

Bach - Suita a II-a engleză

Gigă

binară cu timpi ternari, într-un tempo rapid, cu ritm săltăreţ. În sec. XVII—XVIII a devenit dans de salon. Ca formă muzicală capătă trăsături stabile în suita instrumentală a sec. XVII—XVIII (ca ultimă parte, urmînd după *sarabandă*).

Gigli *[gíl'i]*, Beniamino (1890—1957), tenor italian. Datorită măiestriei sale interpretative şi timbrului cald al vocii,

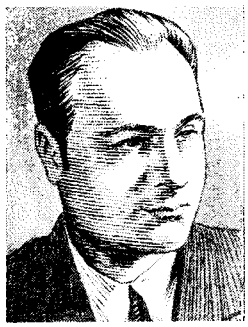

B. Gigli

a dobîndit o popularitate mondială. A cîntat pe cele mai mari scene ale lumii, deţinînd rolurile principale în special din operele compozitorilor italieni şi francezi. A fost şi un remarcabil interpret al muzicii preclasice italiene şi de cantonete.

Gigurtu, Ion (n. 1886), financiar şi om politic reacţionar romîn. A fost ministru în guvernul O. Goga — A.C. Cuza (decembrie 1937—februarie 1938), care a deschis drum instaurării dictaturii regale. În timpul acestei dictaturi a fost prim-ministru (iulie-august 1940) în guvernul în care au fost incluşi şi legionari. Pe plan extern, guvernul condus de el a dus o politică îndreptată spre integrarea Romîniei în sistemul politic-militar creat de puterile fasciste, contribuind la înrobirea ţării de către Germania hitleristă. A semnat, în calitate de prim-ministru, *dictatul de la Viena.*

Gijón *[hihón]*, oraş în nordul Spaniei, port la Golful Biscaia (Oceanul Atlantic). 124 710 loc. (1960). Trafic portuar însemnat, în special pentru cărbunele şi minereurile exploatate în apropiere. Siderurgie, construcţii navale, industrie uşoară. Staţiune balneară.

Gilău, *Munţii Gilăului*, masiv muntos în nord-estul Munţilor Apuseni, situat la nord de valea Arieşului şi la est de Munţii Bihorului. Este alcătuit dintr-un sîmbure de granit înconjurat de şisturi cristaline şi depozite sedimentare vechi. Culmi netede, dominate de vîrfurile Muntele Mare (1 825 m) şi Balomireasa (1 633 m).

Gilbert *[ghílbət]*, William (1540—1603), fizician englez, unul dintre primii mari experimentatori în perioada formării fizicii ca ştiinţă. A pus bazele studiului fenomenelor electrice şi magnetice. A descoperit fenomenul de atracţie şi repulsie al polilor magnetici şi fenomenul de magnetizare prin inducţie şi s-a ocupat de magnetismul pămîntesc. Lui **G.** i se datoreşte introducerea unor termeni noi în vocabularul fizicii, ca electricitate, forţă electrică, pol magnetic. Cu numele lui a fost denumită unitatea de tensiune magnetică.

gílbert (de la numele fizicianului englez *Gilbert William*; METR.), unitate de măsură a tensiunii magnetice în sistemul de unităţi CGS electromagnetic. Un **g.** este egal cu tensiunea magnetică produsă de-a lungul unei porţiuni de 1 cm a unei linii de cîmp magnetic uniform cu intensitatea de 1 oersted. Se notează cu simbolul *Gb*.

Gilbert *[ghílbət]*, *Insulele ~*, arhipelag format din 16 insule

coraligene, situat în zona central-vestică a Oceanului Pacific, în Micronezia. Suprafaţa: 297 km². Populaţia: 43 840 loc. (1958). Climă ecuatorială, umedă şi caldă, cu unele perioade secetoase în insulele centrale şi sudice. Împreună cu arhipelagurile Ellice şi Phoenix şi cîteva insule din grupul Line formează o colonie britanică (971 km²), cu centrul administrativ la *Tarawa*. Principalele produse: nuci de cocos, copra, peşte.

gill-box (IND. TEXT.), tren de laminat folosit în filaturile de lînă pieptănată şi în cele de fibre liberiene. Este format din lineale prevăzute cu ace, montate pe o bandă fără sfîrşit, care transportă materialul fibros înaintînd dinspre cilindrii alimentatori spre cilindrii debitori.

Gilliéron *[jiliérõ]*, Jules (1854—1926), lingvist francez, originar din Elveţia; a fost profesor de dialectologie franceză la Ecole pratique des hautes études din Paris şi membru de onoare al Academiei Romîne. Creator al geografiei lingvistice. Autor principal al Atlasului lingvistic al Franţei, întocmit în colaborare cu E. Edmont (1902—1910). Atît prin atlas cît şi prin lucrările bazate pe el, **G.** a contribuit la schimbarea concepţiei despre viaţa cuvintelor şi despre caracterul rigid şi mecanicist al legilor fonetice aşa cum le înţelegeau neogramaticii.

Gilort, afluent pe stînga al Jiului (107 km). Izvorăşte din masivul Parîng, colectează apele de pe versantul sudic al acestuia şi se varsă în Jiu în apropiere de Filiaşi.

Gilort, raion administrativ în nord-estul regiunii Oltenia, cu reşedinţa la Tîrgu-Cărbuneşti. 94 170 loc. (1964). Zăcăminte de petrol (exploatări importante la Ţicleni), de lignit (Albeni) şi grafit. Exploatări forestiere, cu industrie de prelucrare a lemnului la Baia de Fier şi la Novaci. În economia agricolă predomină creşterea animalelor şi pomicultura; în sud culturi cerealiere. Zona muntoasă a raionului prezintă interes turistic prin pitorescul ei (Cheile Olteţului, Peştera Muierii).

gimnástică (gr. *gymnastikę*, de la *gymnazein* „a face exerciţii fizice"), mijloc de bază al educaţiei fizice, care contribuie la dezvoltarea fizică armonioasă a celor ce o practică, la formarea şi la perfecţionarea priceperilor şi a deprinderilor motrice de bază (mers, alergare, căţărări, echilibru, aruncări, sărituri etc.), a deprinderilor specifice jocurilor sportive şi a calităţilor fizice de bază (viteză, forţă, rezistenţă, îndemînare). **G.** dispune de un număr nelimitat de exerciţii fizice, cu care rezolvă multiple sarcini ale educaţiei fizice, şi are mai multe ramuri şi variante: *g. de bază*, cu varianta ei **g.** igienică; *g. sportivă*, cu variantele ei **g.** la aparate, **g.** acrobatică şi **g.** artistică; *g. ajutătoare*, cu variantele ei **g.** în producţie, **g.** medicală şi **g.** pregătitoare pentru fiecare ramură de sport. Principalele particularităţi metodice ale **g.** sînt următoarele: are o influenţă selectivă asupra

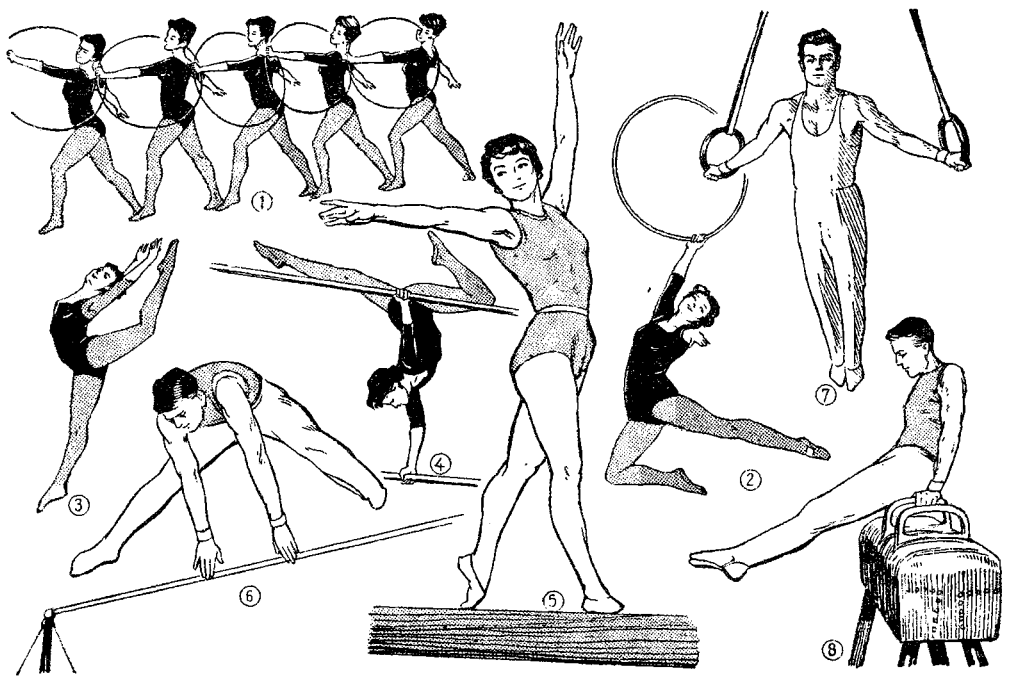

Gimnastică *1* — exerciţiu cu cercuri executat de un ansamblu, în gimnastica artistică; *2* — exerciţiu cu cerc, în gimnastica artistică; *3* — moment specific într-un exerciţiu din proba de sol-fete, în gimnastica sportivă; *4* — moment dintr-un exerciţiu la paralele inegale; *5* — element caracteristic unui exerciţiu la bîrnă; *6* — exerciţiu la bară fixă; *7* — moment specific într-un exerciţiu la inele; *8* — exerciţiu la cal cu mînere

organismului; dispune de o mare bogăție de exerciții fizice, care pot fi folosite în concordanță cu particularitățile de sex, vîrstă și grad de pregătire fizică; presupune o execuție condiționată a exercițiilor fizice (poziții inițiale, intermediare și finale); solicită o execuție corectă și estetică; obișnuiește cu stăpînirea multilaterală a aparatului locomotor chiar în situații neobișnuite (echilibru, orientare în spațiu). — *G. de bază*, variantă a **g.** care cuprinde exerciții de dezvoltare fizică generală, aplicative, unele exerciții de **g.** acrobatică și **g.** artistică, reprezintă un mijloc eficient de asigurare a pregătirii fizice generale. Este larg folosită în educația fizică din școlile de toate gradele, ca și pentru pregătirea fizică generală a celor ce se inițiază în practicarea diferitelor ramuri de sport. — *G. igienică*, variantă a *g. de b.*, se practică mai ales sub forma **g.** de înviorare. — *G. sportivă* (la aparate) cuprinde exerciții special construite și urmărește ridicarea continuă a măiestriei sportive. Pentru bărbați sînt șase probe: cal cu mînere, paralele, inele, bară fixă, sărituri și sol, iar pentru femei, paralele inegale, sărituri, bîrnă și sol. La femei, pentru categoriile inferioare de clasificare sportivă, se folosește și proba de inele în legănare. — *G. acrobatică*, variantă a gimnasticii sportive care prevede exerciții efectuate din poziții dificile ce solicită din partea executantului curaj, forță, viteză, hotărîre și îndemînare. Exercițiile se pot executa individual, în grup, liber sau la diferite aparate speciale. — *G. artistică*, o variantă a gimnasticii sportive care cuprinde mișcări cu o structură și o tehnică specială, executate cu acompaniament muzical. Mișcările se pot executa liber, cu obiecte portative (mingi, eșarfe, cercuri etc.), individual sau în grup. Prin structura și modul de desfășurare al exercițiilor, *g. a.* se apropie de dans. Mijloacele principale ale *g. a.* sînt: elemente statice (cumpene, poduri, sfori etc.), elemente dinamice (rulări, rostogoliri, răsturnări, îndreptări, salturi) și piramide. Toate variantele **g.** sportive presupun un sistem de clasificare sportivă și competiții. — *G. în producție*, formă organizată de practicare zilnică, la locul de muncă, a exercițiilor fizice, selecționate în concordanță cu specificul și cu condițiile procesului de producție, în vederea întăririi sănătății, dezvoltării continue a capacităților fizice, asigurării unei odihne active și ridicării bunei dispoziții a muncitorilor și salariaților din fabrici, uzine și întreprinderi. *G. în p.* se organizează sub formă de *g. de angrenare*, care are loc înainte de începerea programului de lucru, și *pauza de g.*, care se organizează la jumătatea zilei de muncă sau în momentul în care se constată că de obicei se produce starea de oboseală. — *G. medicală*, variantă a gimnasticii ajutătoare, care folosește exerciții fizice special selecționate pentru corectarea anumitor deficiențe și redarea capacității funcționale în urma producerii unor traumatisme. — *G. pregătitoare pentru fiecare ramură de sport*, variantă a gimnasticii ajutătoare, care cuprinde exerciții de dezvoltare fizică specifice cerințelor procedeelor tehnice și calităților fizice respective.

gimnáziu **1.** (În Grecia antică) Instituție ateniană în care tinerii între 16 și 18 ani din familiile înstărite își desăvîrșeau educația fizică și intelectuală după absolvirea p a l e s t r e i. **G.** servea și ca loc de întîlnire pentru discuții politice și prelegeri filozofice. Cele mai vestite **g.** au fost *Academia*, în care preda Platon, și *Liceul*, în care preda Aristotel. **2.** (În Germania, începînd cu sec. al XVI-lea) Denumire a liceului clasic. **3.** (În Romînia, pînă la reforma învățămîntului din 1948) Școală de patru ani corespunzătoare cursului inferior al liceului.

gimnospérme (gr. *gymnos* „gol" și *sperma* „sămînță"; BOT.; *Gymnospermae*), categorie sistematică din grupul fanerogamelor; se caracterizează prin faptul că seminţele acestora nu sînt învelite și se dezvoltă pe o carpelă deschisă (ex. coniferele, cicadeele etc.). Cuprinde aproape 600 de specii de plante lemnoase răspîndite în zonele tropicale, subtropicale și temperate. În țara noastră, pădurile de **g.** (mai ales de brad și de molid) reprezintă importante resurse de materie primă lemnoasă.

ginecéu[1] (gr. *gyne* „femeie" și *oikos* „locuință") **1.** Apartament rezervat femeilor în locuințele Greciei antice. **2.** Loc rezervat femeilor în bisericile creștine vechi.

ginecéu[2] (BOT.), organul femel al florii, format din una sau mai multe carpele. **G.** ocupă partea centrală a florii și este diferențiat în trei părți: ovar, stil și stigmat. Sin. *pistil*.

ginecologíe (gr. *gyne*, *gynaikos* „femeie" și *logos* „știință"; MED.), ramură a medicinii care se ocupă cu fiziologia și patologia aparatului genital feminin.

gingirícă (*Clupeonella delicatula*), specie de pește teleostean din familia clupeidelor,

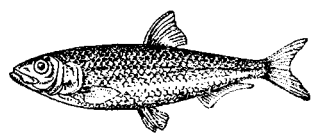

Gingirică

de talie mică (8—10 cm), foarte asemănătoare cu scrumbia de Dunăre, dar mai mică decît aceasta. Trăiește în bancuri mari în Marea Caspică, Marea de Azov și Marea Neagră, de unde migrează în fluvii. Se pescuiește în cantități mari la gurile Dunării.

gingivítă (MED.), inflamația gingiilor. Poate apărea izolată sau asociată cu inflamația mucoasei bucale. Gingivita se întîlnește în intoxicațiile cu plumb, mercur, săruri de argint, în diabet, scorbut, unele febre eruptive etc.

ginkgo (*Ginkgo biloba*), specie de arbore dioic străvechi, din familia gincoaceelor, rămas aproape neschimbat din era terțiară. Este originar din China de est; are frunze bilobate căzătoare, pieloase, în formă de evantai, lung pețiolate, iar sămînța este pietroasă, cu un înveliș cărnos, urît mirositor

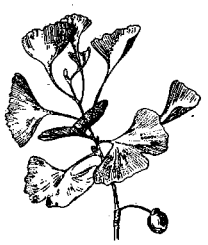

Ginkgo

A fost introdus în Europa în sec. al XVIII-lea şi este cultivat prin parcuri şi grădini.

gíntă, formă de organizare a societăţii omeneşti, proprie orînduirii comunei primitive. A apărut în perioada de trecere la paleoliticul superior, cînd dezvoltarea forţelor de producţie a impus înlocuirea cetei primitive, nestabile, cu un colectiv unitar, solidar, realizat pe baza înrudirii naturale. După rolul pe care femeia şi bărbatul l-au avut în producţie în epoci diferite, **g.** era constituită din toţi urmaşii recunoscuţi ai aceluiaşi strămoş, feminin (m a t r i a r h a t) sau masculin (p a t r i a r h a t). Ea constituia un colectiv independent din punct de vedere economic şi dependent de un alt asemenea colectiv doar prin e x o g a m i e. În perioada destrămării comunei primitive, baza **g.** devine în primul rînd comunitatea de teritoriu.

Gioberti, Vincenzo (1801—1852), om politic italian şi filozof idealist, ideolog al aripii de dreapta a mişcării de eliberare naţională şi de unificare a Italiei. În 1848—1849 a fost prim-ministru al regatului Sardiniei. A susţinut ideea unificării Italiei de „sus", pe calea creării unei federaţii de state italiene sub conducerea papii de la Roma.

giocóso (cuvînt italian însemnînd „vesel, voios"; MUZ.), termen de expresie care indică un caracter jucăuş, vesel, glumeţ.

Giolitti, Giovanni (1842—1928), om politic italian. A fost prim-ministru în mai multe rînduri între 1892 şi 1921. În 1920 **G.** a înăbuşit puternicele acţiuni muncitoreşti din Italia de nord. În scopul întăririi dominaţiei şi lărgirii bazei sociale a burgheziei imperialiste italiene, a urmărit înfăptuirea tendinţelor ei expansioniste. După instaurarea dictaturii fasciste în Italia (1922), **G.** s-a retras din viaţa politică.

Gion, Mihail (n. 1912), grafician romîn. S-a impus prin desenele satirice şi caricaturile în care a biciuit moravurile politicianiste şi racilele capitalismului („Capra cu trei iezi", „Buletinul meteorologic", „11 iunie — un bîlci care a luat sfîrşit", „Povestea leului stabilizat"). În ultimii ani a creat ilustraţii pentru lucrările lui Caragiale şi desene satirice pentru ciclul „1907" de Tudor Arghezi.

Giordano, Luca (1632—1705), pictor italian din şcoala napolitană a *tenebroşilor*; este un reprezentant al barocului tîrziu. A pictat cu vervă şi într-un timp record (de unde porecla de „Fa presto") fresce (la palatul Medici din Florenţa, 1682; la capela San Martino din Neapole, 1704; la Escurial şi la catedrala din Toledo) şi tablouri („Fierăria lui Vulcan" etc.). Influenţat de Caravaggio şi Ribera, a lucrat în tehnica de clarobscur. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin lucrarea „Circumcizia".

Giordano, Umberto (1867—1948), compozitor italian de operă. Dintre lucrările sale, în care se remarcă elementul cantabil şi teatral, mai importantă este opera „Andrea Chénier" (1896), inspirată din viaţa poetului francez cu acelaşi nume. A mai scris operele „Fedora", după Sardou (1898), „Madame Sans-Gêne" (1915), „Il Re" (1929) ş.a.

Giorgione (pe numele adevărat *Giorgio Barbarelli da Castelfranco*) (1477 sau 1478—1510), pictor italian din şcoala veneţiană, din perioada de apogeu a Renaşterii. A pictat tablouri cu teme religioase, cu teme alegorice şi mitologice, portrete. Opera lui, pătrunsă de un umanism optimist, elogiază cu adînc lirism frumuseţea şi fericirea omului în cadrul armonios al naturii. În tablourile sale, figurile visătoare şi senine, învăluite într-o lumină transparentă şi delicată, au o frumuseţe poetică deosebită. Giorgione a folosit o gamă nuanţată şi subtilă de culori de o mare expresivitate („Madona Castelfranco", „Judecata

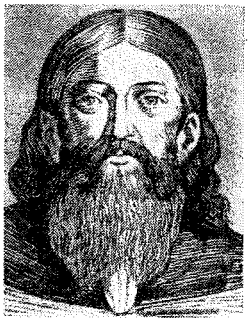

Giorgione

lui Solomon", „Venus dormind", terminat de Tiziano, „Furtuna", „Concert cîmpenesc", „Cei trei filozofi", „Iudith", „Portretul unui tînăr" ş.a.).

Giòtto di Bondone (1266 sau 1276—1337), pictor şi arhitect italian care prevesteşte mişcarea Renaşterii. Formîndu-se la şcoala romană, progresistă pentru acea vreme, în epoca luptei împotriva feudalismului, **G.** s-a îndepărtat de caracterul convenţional, abstract şi ascetic al artei evului mediu, introducînd în tratarea subiectelor religioase elemente ale unui conţinut nou

Giotto di Bondone

realist. În frescele sale, personajele exprimă sentimente vii, omeneşti; în peisaje şi interioare apropiindu-se de viaţa reală, pictorul încearcă să sugereze perspectiva tridimensională. **G.** a folosit culoarea ca să redea volumele şi expresivitatea plastică a figurilor şi obiectelor

Cele mai de seamă opere ale sale, frescele din Basilica San Francesco din Assisi, cele din Capela dell'Arena din Padua, azi distrusă, şi cele din biserica Santa Croce din Florenţa, se disting prin claritatea concepţiei, prin echilibrul riguros al compoziţiei, veridicitatea atitudinilor şi expresiei figurilor. A folosit o gamă de culori luminoasă, bazată pe nuanţarea tonurilor reci. Ca arhitect, a conceput planul şi a început construcţia campanilei Catedralei din Florenţa.

gips (MINER.), sulfat natural hidratat de calciu, incolor, alb sau divers colorat, cu luciu sidefos şi cu duritatea mică (se zgîrie cu unghia). **G.** ia naştere prin precipitare din apele marine sau din soluţii hidrotermale, prin hidratarea anhidritului şi, mai rar, prin alterarea altor minerale. Se întrebuinţează la fabricarea ipsosului, în industria cimentului etc. Varietăţile curate, microgranulare, sînt numite alabastru şi se folosesc ca piatră ornamentală. În R.P.R., **g.** se exploatează la Leghia, Nadeş, Jebac, Gălean, Fieni, Ceraşu etc.

gir (DR.), mijloc de transmisiune a titlurilor la ordin, constînd în ordinul pe care transmiţătorul (girant) îl dă emitentului unui bilet la ordin sau trasului să plătească unei alte persoane (giratar) suma prevăzută în titlu, la scadenţa şi la locul arătat de acesta. Toţi giranţii răspund solidar de plata la scadenţă.

giráfă *(Giraffa)*, gen de mamifere rumegătoare, cu corpul scurt, gîtul foarte lung,

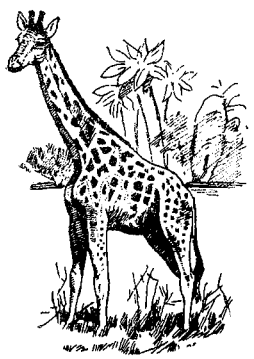

Girafă

capul mic cu două corniţe osoase acoperite cu piele, picioarele subţiri şi înalte, cele anterioare fiind mai înalte decît cele posterioare. Trăieşte în savanele africane. Hrana sa o constituie frunzele şi ramurile tinere ale arborilor înalţi.

girandólă (ARTE DEC.) **1.** Candelabru cu picior cu mai multe braţe pentru lumînări. A apărut către mijlocul sec. al XVII-lea, fiind una dintre piesele de mobilier importante pentru acea vreme, şi, sub diverse forme, s-a păstrat pînă azi. **2.** Diademă alcătuită dintr-un ornament central din pietre preţioase, înconjurat de perle.

Girard *[jirár]*, Paul Frédéric (1852—1925), jurist şi istoric francez; a fost profesor de drept roman la Montpellier şi la Paris; reprezentant influent al şcolii istorice critice burgheze de drept roman. Op. pr.: „Texte de drept roman" (1890), „Manual elementar de drept roman" (1895), „Istoria organizării judiciare a romanilor" (1901).

Girardon *[jirardô]*, François (1628—1715), sculptor francez, reprezentant al clasicismului din sec. al XVII-lea. A decorat palate şi parcuri cu sculpturi executate cu o deosebită fineţe (grupurile de marmură din parcul de la Versailles etc.). Printre lucrările sale de seamă se numără statuia funerară a cardinalului Richelieu (1675—1694), statuia ecvestră a lui Ludovic al XIV-lea (1685—1699), distrusă în 1792, precum şi un mare număr de portrete.

giráţie (gr. *gyros* „cerc, rotaţie"; AV.) **a)** *Axă de giraţie*, axă trecînd prin centrul de greutate al unui avion, perpendicular pe axa longitudinală a aparatului şi conţinută în planul de simetrie al acestuia. **b)** *Mişcare de giraţie*, rotaţia avionului în jurul axei de **g.** **c)** *Moment de giraţie*, momentul forţelor care lucrează asupra unui avion faţă de axa de giraţie.

Giraudoux *[jirodú]*, Jean (1882—1944), scriitor francez. Romanele sale („Simon cel patetic", 1918; „Suzana şi Pacificul", 1921; „Siegfried şi Limousinul", 1922) ţes cu fineţe conflicte psihologice pe un fond de idei umaniste. În piesele sale, **G.** a dezbătut probleme sociale actuale, combătînd războiul („Războiul Troiei nu va avea loc", 1935) sau satirizînd virulent rapacitatea capitalistă („Nebuna din Chaillot", postum, 1945). Arta lui excelează prin fineţea observaţiei, echilibrul între luciditate şi emoţie, concizia şi subtilitatea expresiei, umorul şi frecvenţa paradoxelor, împinse însă uneori pînă la preţiozitate. Ca diplomat, a luat atitudine împotriva fascismului.

girobusólă (NAV.) v. **busolă giroscopică.**

giroclinométru (AV.), aparat giroscopic care indică înclinarea laterală a avionului. Este folosit în general pe timp fără vizibilitate.

girodínă (gr. *gyros* „cerc" şi *dynamis* „putere, forţă"; AV.), maşină zburătoare (din categoria aerodinelor) cu suprafaţă portantă rotativă şi care este prevăzută cu elice pentru obţinerea mişcării orizontale. Spre deosebire de elicopter, organul de susţinere (rotorul) este independent de organul de propulsie (elicea), fiecare fiind acţionat de motoare diferite.

girodirecţionál (AV.), aparat giroscopic de bord, care indică direcţia axei longitudinale a avionului în planul orizontal. Este mai sensibil şi mai precis decît busola.

girofrecvénţă (FIZ., TELEC.), frecvenţa rotaţiei electronilor liberi din ionosferă în jurul liniilor de cîmp ale cîmpului magnetic terestru.

Gironde *[jirôd]*, estuar format la vărsarea rîurilor Garonne şi Dordogne în golful Biscaia. Lungimea: circa 75 km; lăţimea: între 3 şi 10 km.

girondíni, membri ai unei grupări politice din timpul revoluţiei burgheze din Franţa (1789—1794), care reprezenta interesele burgheziei industriale, comerciale şi funciare, denumiţi astfel de la departamentul *Gironde*, de unde erau originari mulţi dintre conducătorii lor. Cei mai cunoscuţi reprezentanţi ai **g.** au fost: J.D. Brissot, P.V. Vergniaud, M.J.A. Con-

dorcet şi soţii Roland. În prima etapă a revoluţiei, **g.** au fost alături de celelalte forţe revoluţionare, împotriva absolutismului; după ce au obţinut însă majoritatea în Convenţia Naţională (1792), s-au ridicat împotriva adîncirii revoluţiei, au luptat împotriva iacobinilor şi a „turbaţilor", trecînd treptat de partea contrarevoluţiei. În urma insurecţiei populare de la 31 mai —2 iunie 1793, cînd puterea a trecut în mîna iacobinilor, **g.** au fost excluşi din Convenţie, iar mulţi dintre conducătorii lor, arestaţi şi ghilotinaţi în toamna anului 1793. După lovitura contrarevoluţionară din 9 termidor (27 iulie 1794), **g.** au devenit una dintre forţele cele mai active ale contrarevoluţiei.

giroorizónt (AV.), aparat giroscopic de bord care indică poziţia avionului faţă de planul orizontal. Este folosit în zborurile fără vizibilitate.

giroplán (AV.), maşină zburătoare, mai grea decît aerul, a cărei sustentaţie este realizată de o serie de suprafeţe portante identice, care se rotesc în jurul unui ax aproape vertical, situat în planul longitudinal al aparatului. Suprafeţele portante rotative se numesc *pale*, iar ansamblul lor constituie rotorul maşinii.

giroscóp (gr. *gyros* „cerc" şi *skopein* „a examina"; FIZ.),

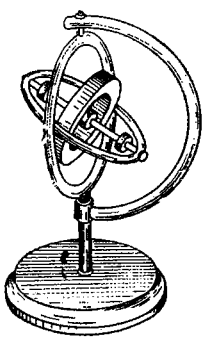

Giroscop

disc greu, simetric, liber să se rotească în jurul unui ax care, la rîndul său, este sprijinit într-un cadru în aşa fel, încît să poată lua orice orientare în spaţiu *(suport cardanic)*. Dacă discul este în rotaţie, direcţia axului său de rotaţie rămîne fixă în spaţiu, oricare ar fi mişcarea care se imprimă cadrului exterior de susţinere. **G.** sînt folosite pentru a da direcţii fixe de referinţă instrumentelor denumite *compase giroscopice*, pentru măsurarea oscilaţiilor transversale ale vaselor de mare etc. A fost inventat în 1852 de către Foucault.

giruétă, instrument meteorologic utilizat pentru determinarea direcţiei şi intensităţii vîntului. Este format dintr-un ax pe care sînt fixate patru vergele metalice, indicînd punctele cardinale, o săgeată cu o greutate la capăt, care se dirijează pe direcţia vîntului, precum şi o plăcuţă de metal, care, înclinîndu-se sub acţiunea vîntului, formează cu verticala un unghi indicator al intensităţii vîntului.

Giseh (El Gîza), oraş în nordul Republicii Arabe Unite, situat pe malul stîng al Nilului, în apropiere de Cairo. 250 000 loc. (1960). Fabrică de ţigarete. În împrejurimile **G.** se află un important complex de monumente ale antichităţii: marele Sfinx, piramida lui Kheops, piramida lui Khefren ş.a.

Giuba (Juba), rîu în estul Africii (1 600 km). Se formează din unirea a trei rîuri (Web, Ganale-Doria şi Dawa, care izvorăsc din Podişul Abisiniei), trece prin Somalia şi se varsă în Oceanul Indian. Navigabil în sezonul ploios (mai-decembrie) pe o distanţă de 350 km.

giubeá 1. Haină lungă din stofă fină, căptuşită cu blană scumpă, purtată în trecut de boieri. **2.** Haină lungă de dimie albă împodobită cu găitane negre, purtată de bărbaţi şi de femei mai ales în sudul Olteniei.

Giugaru, Alexandru (n. 1897), actor romîn, artist al poporului din R.P.R. A debutat în 1916. De la intrarea sa în teatru pînă după 1944, Giugaru a jucat în trupe de revistă. A fost angajat la Teatrul naţional „I. L. Caragiale" abia în 1945, unde şi-a putut da măsura întreagă a talentului. Rolurile interpretate de **G.** în comediile lui I.L. Caragiale „O scrisoare pierdută" (Zaharia Trahanache), „O noapte furtunoasă" (Jupîn Dumitrache), în comediile originale

Al. Giugaru

contemporane („Bal la Făgădău" de A. Baranga şi „În Valea Cucului" de M. Beniuc), precum şi în cele ale marelui repertoriu universal („Bădăranii" de Goldoni şi „Bolnavul închipuit" de Molière), au consacrat forţa şi suculenţa caracteristic populară a umorului său. Laureat al Premiului de stat.

Giuglea, George (n. 1884), lingvist romîn; a fost profesor de filologie romanică la Universitatea din Cluj. A scris studii privitoare la istoria limbii romîne şi la raporturile dintre limba romînă şi alte limbi romanice, studii de lexicologie şi de toponimie.

Giumalău, munţi în Carpaţii Orientali, situaţi între valea Bistriţei la sud şi vest, valea Putnei la nord şi masivul Rarău la est. Sînt alcătuiţi din roci cristaline. Altitudinea maximă: 1 857 m.

Giurescu, Constantin (1875—1918), istoric romîn. A fost membru al Academiei Romîne. A studiat vechile instituţii romîneşti şi a publicat ediţii critice de cronici; a scris numeroase studii privind vechea istoriografie romînească. În lucrările sale, Giurescu a susţinut ideea „străvechiului" drept de proprietate al boierimii asupra pămîntului, combătînd pe Nicolaie Bălcescu şi R. Rosetti, care explicau formarea domeniului feudal ca fiind urmarea acaparării de către boieri a pămîntului vechi-

Vedere din Giurgiu

lor obşti libere ţărăneşti. Op. pr.: „Contribuţiuni la studiul cronicelor muntene" (1906), „Contribuţiuni la studiul cronicelor moldovene" (1907), „Vechimea rumîniei în Ţara Romînească şi legătura lui Mihai Viteazul" (1915), „Despre rumîni" (1916), „Despre boieri" (1920).

Giurgiu, oraş regional, situat pe malul stîng al Dunării, reşedinţă de raion în regiunea Bucureşti. 34 900 loc. (1964), cu comunele subordonate 51 640 loc. Port de tranzit şi de export al petrolului. Punct de legătură pentru cale ferată şi şosea cu oraşul Ruse din R.P. Bulgaria prin Podul Prieteniei de peste Dunăre, lung de 2 200 m, construit între anii 1952 şi 1954. Industrie alimentară (fabrică de zahăr, conserve de legume şi fructe), a materialelor de construcţie (Întreprinderea de prefabricate din beton). Ateliere de reparaţii navale. — *Raionul G.*, raion administrativ în reg. Bucureşti, cu 102 630 loc. (1964). Economie agricolă; predomină cultura cerealelor şi a plantelor tehnice (floarea-soarelui, sfecla de zahăr) şi legumicultura.

Giurgiu, cetate construită de Mircea cel Bătrîn, într-o insulă a Dunării, în faţa oraşului cu acelaşi nume. Ocupată de turci în 1417, în timpul sultanului Mahomed, recucerită de Mihai Viteazul în 1595, reluată iar de turci, ea a fost dărîmată potrivit prevederilor tratatului de la Adrianopol (1829), iar teritoriul din jurul cetăţii, raiaua Giurgiului, redat Ţării Romîneşti.

Giuşcă, Dan (n. 1904), geolog romîn, membru corespondent al Academiei R.P.R., profesor de petrografie la Universitatea din Bucureşti. Autor a numeroase lucrări de petrografie a rocilor eruptive şi cristaline, de cristalochimie a unor silicaţi şi germanaţi, de geochimie, precum şi despre formarea unor zăcăminte de minereuri din R.P.R. A contribuit la elaborarea unor hărţi geologice ale teritoriului ţării noastre. Desfăşoară activitate şi pe linia construcţiei economice de stat. Laureat al Premiului de stat.

givráj (din fr. *givre* „chiciură"; AV.), depunere de gheaţă pe suprafaţa unei aeronave în anumite condiţii atmosferice.

Gîlcescu, lac de origine glaciară în munţii Parîng. Suprafaţa circa 1 ha, adîncimi peste 10 m.

„Gînd romînesc", revistă lunară de cultură, editată la Cluj de „Astra" din mai 1933 pînă în aprilie 1940. Deşi cu orientare idealistă şi cu tendinţe naţionaliste, revista a publicat totuşi unele lucrări literare valoroase, care depăşeau limitele ei ideologice. La această revistă au colaborat: I. Agîrbiceanu, I. Breazu, Pavel Dan, Victor Ion Popa, D. Popovici, Mihai Beniuc, Emil Isac, Tudor Vianu, D. Macrea ş.a.

gîndáci (ZOOL.) **1.** V. *coleoptere.* **2.** Denumire dată unor insecte care se aseamănă cu coleopterele, dar fac parte din altă categorie sistematică (ex. gîndacul negru de casă şi gîndacul roşu de bucătărie, aparţinînd ordinului *Blattaria*). **3.** *Gîndacul de frasin* v. *cantaridă.*

gîndire, procesul de reflectare generalizată a realităţii obiective, mijlocit prin cunoaşterea senzorială şi bazat pe activitatea practică a oamenilor. **G.** este specifică cunoaşterii umane şi constituie forma cea mai înaltă de reflectare a realităţii. Ea este o funcţie a materiei superior organizate, a creierului uman, funcţie care a apărut şi s-a dezvoltat ca un produs al vieţii sociale, al dez-

Lacul Gîlcescu

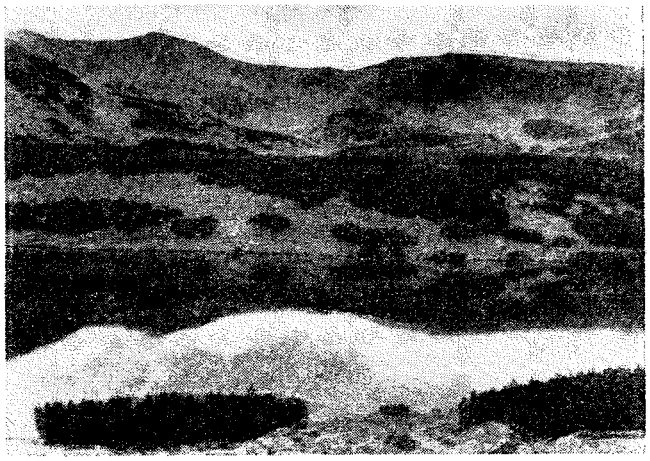

voltării social-istorice a omului. Ea își are izvorul în datele furnizate de senzații și de percepții, dar în timp ce senzațiile și percepțiile reflectă obiectele și procesele din lumea înconjurătoare doar sub aspectul lor individual, fenomenal și accidental, **g.** reflectă însușirile lor generale și esențiale, precum și raporturile necesare dintre obiecte și fenomene. **G.** a luat naștere în procesul muncii, în cursul căruia, acționînd asupra obiectelor din natură și transformîndu-le în raport cu nevoile lor, oamenii au început să cunoască însușirile esențiale ale acestora. Totodată **g.** s-a dezvoltat în legătură indisolubilă cu limba, apărută și ea în procesul muncii, ca urmare a necesității oamenilor de a comunica între ei; prin mijlocirea limbii, a cuvîntului, a devenit posibilă reflectarea generalizată a realității. Limba reprezintă învelișul material al gîndirii, face posibil schimbul de idei în societate și transmite cuceririle **g.** omenești în decursul veacurilor. Forța motrice a **g.** este practica social-istorică a omenirii; produsele **g.** se verifică, în ultimă instanță, în practică. Ca reflectare a realității obiective, **g.** are un rol uriaș în viața societății. Cu ajutorul ei, oamenii cunosc legile obiective ale realității, căpătînd posibilitatea de a prevedea rezultatele acțiunilor lor, de a stăpîni procesele naturii și ale vieții sociale. Reflectarea realității în gîndire are loc sub forma noțiunilor, judecăților și raționamentelor. Printre operațiile **g.** se numără analiza și sinteza, comparația, generalizarea și sistematizarea, abstractizarea și concretizarea. Proceselor de **g.** le corespund mecanisme neurofiziologice complexe, specifice creierului omului, în a cărui activitate a apărut, în interacțiune cu primul sistem de semnalizare, al doilea sistem de semnalizare al emisferelor cerebrale.

„Gîndirea" **1.** Revistă cu profil cultural, literar și artistic, apărută între 1921 și 1944, întîi la Cluj, apoi la București. **2.** Grupare ideologică de tip profascist, constituită în jurul acestei reviste.

gîndirism, curent ideologic obscurantist, mistic și naționalist din Romînia burghezo-moșierească, format în jurul revistei „Gîndirea" (1921—1944) și care a devenit în deceniul al patrulea al sec. al XX-lea unul dintre izvoarele teoretice ale mișcării fasciste din țara noastră, principalul mijloc de acțiune al fascismului în domeniul culturii. Doctrinarul principal al curentului a fost Nichifor Crainic. Cu implicații în diferite sectoare ale ideologiei, în literatură, filozofie, sociologie, estetică, **g.** și-a îndreptat eforturile îndeosebi spre atragerea intelectualității și a tineretului în orbita fascismului. El a marcat o ruptură totală de idealurile democratice pașoptiste, de tradițiile progresiste ale culturii românești, inclusiv de cele înaintate ale culturii burgheze (iluminismul, raționalismul și umanismul etc.), înlocuindu-le cu propagarea asiduă a iraționalismului, rasismului și șovinismului. Îndreptat în primul rînd împotriva clasei muncitoare și ideologiei sale, **g.** a desfășurat o acțiune violentă atît împotriva acesteia cît și împotriva tuturor curentelor care nu erau subordonate direct scopurilor fascismului. Speculînd înapoierea și prejudecățile religioase ale maselor, **g.** a promovat misticismul religios militant, apelînd la tradițiile medievale ale teologiei ortodoxe. În opoziție cu ideea luptei de clasă, el propovăduia așazisa unitate națională deasupra claselor, unirea tuturor „sub coviltirul de azur al bisericii ortodoxe". Reluînd aspectele retrograde ale semănătorismului, gîndiriștii idealizau primitivismul satului și aspectele lui patriarhale. Pe plan politic, ei opuneau democrației așa-zisa „etnocrație", „expresie a voinței politice a rasei autohtone", și preconizau instaurarea unui stat corporatist fascist. Folosind elementele mistice din folclor, **g.** denatura specificul național al culturii românești; el căuta să demonstreze că creația populară ar constitui o mărturie a spiritului religios și fatalist al poporului român. Frazeologia instigatoare despre „mitul sîngelui", „mitul pămîntului", vehiculată de literatura gîndiristă, propovăduirea fatalismului, a fanatismului, a cultului morții, a urii față de minorități naționale urmăreau fărîmițarea tineretului și întunecarea conștiinței lui, transformarea lui într-o masă de manevră docilă în mîinile conducătorilor fasciști. În domeniul artei, **g.** a creat o „estetică teologală", după care frumosul ar fi o ipostază a divinității, iar arta o expresie a aspirațiilor omului către dumnezeire. Ofensiva dusă de **g.** împotriva culturii și rațiunii, pentru pregătirea și justificarea ideologică a crimelor fasciste s-a împletit cu aceea dusă de trăirism. Încercările **g.** de a cîștiga adeziunea unor personalități culturale de seamă au dat greș. Oamenii de cultură democrați, tot ce era valoros în cultura românească, scriitori și critici ca Tudor Arghezi, M. Sadoveanu, Camil Petrescu, M. Ralea, G. Călinescu, E. Lovinescu ș.a., au luat poziție împotriva obscurantismului gîndirist. O critică consecvent științifică a curentului a fost făcută de presa îndrumată de P.C.R., care a dezvăluit rădăcinile sociale profunde ale **g.** și ale celorlalte variante ale ideologiei fasciste.

gîrgărița (ZOOL.), denumire dată unor insecte coleoptere,

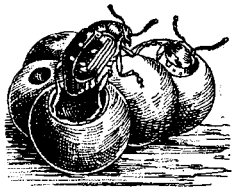

Gîrgărița mazării

de obicei mici, cu corpul sferic sau oval, adesea asemănător cu un grăunte; atacă semințele plantelor, bobocii de flori, fructele, mugurii, frunzele, bulbii etc. (ex. gîrgărița albastră a verzei, gîrgărița capsulelor de mac, gîrgărița fasolei, gîrgărița cepei, gîrgărița sfeclei, gîrgărița mazării etc.).

gîrlă (GEOGR.), depresiune alungită în lunca unui rîu, acoperită permanent sau temporar

de apă, făcînd legătura între rîu şi lacurile de luncă. Se formează prin împotmolirea braţelor secundare ale rîurilor (gîrlele fiind în acest caz paralele cu cursul principal) sau prin spălarea depozitelor de luncă în timpul inundaţiilor (gîrlele fiind în acest caz perpendiculare pe direcţia rîului). De obicei, **g.** din amonte alimentează cu apă lacurile din luncă, iar prin **g.** din aval apa din lacuri se scurge în rîu. *G. temporare* se mai numesc *privale*.

Gîrleanu, Emil (1878—1914), prozator romîn. A debutat în revista ieşeană „Arhiva"

E. Gîrleanu

(1900), devenind apoi redactor al revistei semănătoriste „Făt-Frumos" din Bîrlad şi colaborator la „Convorbiri critice", „Semănătorul" ş.a. A participat activ la înfiinţarea primei societăţi a scriitorilor romîni, al cărei preşedinte a fost (1909). Schiţele şi nuvelele lui **G.,** mai ales cele din volumul „Bătrînii" (1905) şi „Nucul lui Odobac" (1910), se resimt în general de unele influenţe semănătoriste, prezente în viziunea idilică şi patriarhală a scriitorului. Sub influenţa poporanismului şi a lui Maupassant (din care a tradus), **G.** s-a arătat însă preocupat şi de aspecte dramatice din viaţa ţărănimii („Înecatul", „Punga", „Ucigaşul"). A evocat dintr-un unghi realist scene din războiul de independenţă („1877. Schiţe din război", 1908). Opera sa cea mai reprezentativă este „Din lumea celor care nu cuvîntă" (1910), unde se impune ca un observator fin şi gingaş al universului domestic.

gîrliţă *(Anser albifrons)*, specie de gîscă sălbatică, de talie mică, de culoare cenuşie pe spate şi pe laturi şi alburie pe piept şi pe pîntece, cu o pată albă în frunte. Clocheşte în regiunile din nordul Europei şi al Asiei, pe care le părăseşte iarna, plecînd spre sud. În timpul migraţiunilor trece şi prin ţara noastră. Este vînată pentru carnea sa foarte gustoasă.

gîrniţă *(Quercus frainetto)*, arbore din familia fagaceelor, cu tulpina dreaptă a cărei scoarţă are la exterior un strat solzos friabil. Frunzele sînt mari, lipsite de peţiol, lungi de 20—40 cm, avînd la bază două urechi mari; fructul (ghinda) este mic, cilindric, iar cupa lemnoasă de la bază are solzi alungiţi răsfiraţi. La noi în ţară **g.** creşte în regiunea de cîmpie şi de dealuri, formînd păduri, uneori în amestec cu alte esenţe. Lemnul tare şi rezistent este utilizat mai ales la construcţii. Avînd o coroană decorativă, lobuloasă, bogată în frunziş şi cu frunze mari, gîrniţa este folosită şi ca arbore ornamental.

gîscă 1. *(Anser)* Gen de păsări din ordinul anzeriformelor, de talie mare, de culoare cenuşie pe spate şi pe laturi şi alburie pe piept şi pe pîntece. *Gîsca de cîmp (Anser fabalis)* şi *gîsca sălbatică (Anser anser)* sînt oaspeţi de vară în ţara noastră şi se vînează pentru carnea lor gustoasă. *G. sălbatică* este strămoşul gîştelor noastre domestice. **2.** *Gîscă domestică (Anser domesticus)*, pasăre mai mare decît speciile sălbatice de **g.,** crescută mai ales pentru carne, grăsime şi

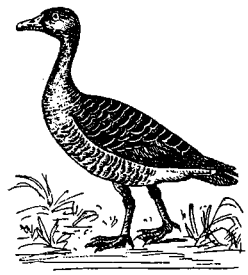

Gîscă sălbatică

fulgi. Există mai multe rase de *g. d.*, care variază în ceea ce priveşte greutatea corporală de la rase uşoare (sub 5 kg la păsările adulte neîngrăşate) pînă la rase grele (peste 8 kg la păsările adulte neîngrăşate). **G.** îndopate cîştigă mult în greutate într-un timp relativ scurt. În ţara noastră se cresc rasele: comună, albă, transilvăneană, frizată danubiană, emden, toulouse, pomerană. V. şi a v i c u l t u r ă.

gît golaş de Transilvania (ZOOTEHN.), rasă de găini cu caractere apropiate de ale raselor mixte (bune producătoare de ouă şi de carne). Producţia medie de ouă este de 120—150 de bucăţi anual, cu o greutate a ouălor de 65—80 g. Greutatea corporală este în medie 2—2,5 kg la găină şi 2,5—3 kg la cocoş. Are capul

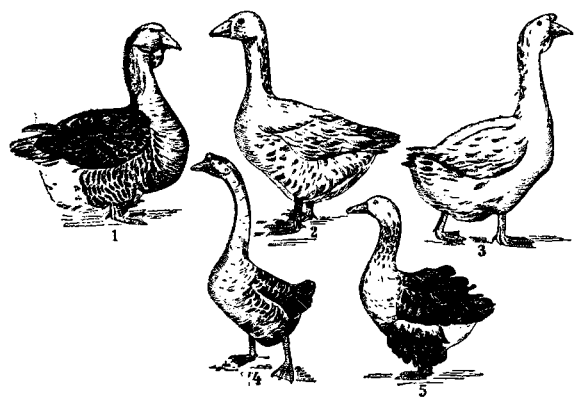

Rase de gîşte

1 — toulouse; *2* — emden; *3* — holmogor; *4* — chinezească; *5* — frizată danubiană (*1, 2* — rase grele; *3* — rasă semigrea; *4—5* — rase uşoare)

și gîtul lipsite de pene pînă sub gușă și penajul mai rar pe piept și abdomen. Prezintă trei varietăți: albă (cea mai răspîndită), neagră și porumbacă.

gîtuíre[1] (REZ. MAT.) **1.** Scădere, pe o porțiune restrînsă, a secțiunii transversale a unei bare supuse la un efort de tracțiune mai mare decît limita de elasticitate. **2.** Raportul (exprimat de obicei în procente) dintre micșorarea secțiunii la locul ruperii și secțiunea inițială a unei epruvete supuse la tracțiune.

gîtuíre[2] (TEHN.), operație de reducere, într-o zonă limitată, a dimensiunilor transversale ale unei piese în formă de bară. Se poate efectua prin așchiere (ex. prin strunjire, frezare etc.) sau prin deformare plastică la cald (ex. prin forjare folosind gîtuitorul) sau la rece (ex. prin deformarea exterioară a unei piese tubulare).

gîtuitór (TEHN.), unealtă folosită la forjarea liberă pentru a micșora pe o porțiune foarte mică secțiunea unei bare cu secțiune pătrată sau dreptunghiulară. Gîtuitorul poate servi și la lungirea sau lățirea barei.

Gjellerup *[ghélərup]*, Karl Adolf (1857—1919), scriitor danez, format în cercul literar al lui G. Brandes și sub influența pozitiviștilor englezi. S-a afirmat ca liber-cugetător într-o serie de studii filozofice. Spre sfîrșitul vieții s-a orientat spre budism. A scris romane („Minna", 1889), piese („Saint-Just", 1886) și versuri (volumul „Cartea mea de iubire", 1889). În 1917, Gjellerup a obținut Premiul Nobel împreună cu poetul danez Henrik Pontoppidan.

glabélă (lat. *glabellus*, de la *glaber* „pleșuv"; ANAT.), regiunea de la rădăcina nasului, cuprinsă între arcadele sprîncenoase.

glaciáție (lat. *glacies* „gheață"; GEOL.), proces de intensă dezvoltare a ghețarilor pe suprafețe întinse ale globului pămîntesc, care s-a manifestat în precambrian, permian, carbonifer și în pleistocen. Cauzele acestui proces nu sînt încă pe deplin cunoscute. Unii geologi explică formarea glaciației prin deplasarea polilor globului pămîntesc și prin schimbarea direcției curenților marini datorită unor praguri muntoase submarine. Alți geologi explică formarea ghețarilor prin ridicarea intensă a uscatului în fazele glaciare. Apariția **g.** a avut ca rezultat modelarea unor forme de relief glaciar (circuri și văi în formă de „U") și acumularea unor depozite caracteristice. Dintre acestea, cele mai importante sînt morenele. În regiunea alpină a Europei se cunosc patru faze principale de **g.**: g ü n z, m i n d e l, r i s s și w ü r m, separate prin faze interglaciare (de retragere a ghețarilor). În R.P.R. se găsesc urme ale fazelor de **g.** riss și würm în regiunile înalte ale lanțului carpatic (Carpații Meridionali, Munții Rodnei ș.a.).

Glad (sec. X), voievod al uneia dintre cele dintîi formațiuni statale românești, de tip feudal, menționate pe teritoriul țării noastre, situată în Banat. Este amintit în cronica lui A n o n y m u s. **G.** s-a opus campaniilor de cucerire ale ungurilor cu o armată formată din romîni, bulgari și pecenegi, dar a fost învins și silit să accepte suzeranitatea regelui ungar.

gladiátor, luptător la spectacolele publice din circurile

Gladiatori

Romei antice. **G.** se recrutau dintre sclavi, dintre prizonierii de război, dintre condamnații la moarte sau erau înrolați în mod voluntar. Ei luptau fie împotriva animalelor sălbatice, fie între ei. Cel mai celebru gladiator în antichitate a fost Spartacus, conducătorul marii răscoale a sclavilor din 74—71 î.e.n.

gladiólă *(Gladiolus hybridus)*, plantă erbacee perenă din familia iridaceelor, originară din sudul Africii, cu frunze în formă de sabie și flori mari de diferite culori; crește înaltă de 50—150 cm. Se cultivă frecvent ca plantă ornamentală. Denumirea de gladiolă este atribuită și altor specii de plante ornamentale din genul *Gladiolus*. Sin. *săbiuță*.

Gladiolă

Gladkov, Fiodor Vasilievici (1883—1958), scriitor sovietic rus. Învățător în Rusia țaristă, a participat la lupta revoluționară, fiind condamnat și surghiunit. Romanul „Cimentul" (1925, trad. rom. 1928, ult. trad. rom. 1960) este una dintre primele opere ale literaturii sovietice care tratează tema muncii libere a omului în societatea socialistă. A mai scris romanul „Energia" (1932—1938, trad. rom. 1956), închinat marilor construcții socialiste din anii primelor cincinale, și trilogia autobiografică: „Povestea copilăriei" (1949, trad. rom.), „Volnița" (1950, trad. rom.) și „Anul crîncen" (1954, trad. rom.). **G.** a adus o contribuție importantă în afirmarea realismului socialist. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Gladstone *[glédstən]*, William Ewart (1809—1898), om politic englez, lider al liberalilor. Ca prim-ministru (1868—1874, 1880—1885, 1886 și 1892—1894) a înfăptuit o serie de reforme parțiale, cu scopul de a atrage de partea liberalilor mica burghezie și aristocrația muncitorească. Pe plan extern a dus o politică colonială expansionistă, mai ales în Africa. În timpul său a fost ocupat Egiptul (1882).

glaf (CONSTR.) **1.** Element de construcție, de formă dreptunghiulară, executat din lemn, din marmură sau din beton armat mozaicat, folosit la căptușirea părții inferioare a golurilor la ferestre, cu scopul de a o proteja și a dirija curen-

tul de aer cald produs de radiatoarele de calorifer spre interiorul încăperii. **2.** Muchia finisată a marginii unui gol (de fereastră, uşă, nişă) dintr-un perete.

glándă (BIOL., MED.), organ care produce o secreţie. **G.** sînt formate din celule care au funcţiunea de a elabora produşi speciali (produşi de secreţie). Din punct de vedere anatomic, **g.** sînt de mai multe feluri: tubulare simple (**g.** sudoripare), tubulare compuse (**g.** stomacului), acinoase simple şi compuse (**g.** sebacee, **g.** salivare, **g.** mamare). După felul în care elimină secreţia, **g.** se împart în *exocrine*, sau cu secreţie externă (**g.** salivare, **g.** stomacului şi ale intestinului), *endocrine*, sau cu secreţie internă (**g.** tiroidă, **g.** hipofiză, **g.** suprarenală), şi *mixte* (ficatul, pancreasul, ovarul). **G.** sînt grupate în mai multe clase, după funcţiunile pe care le îndeplinesc în organism: digestive (**g.** salivare, gastrice, pancreatice), nutritive (ficatul, pancreasul, tiroida), de reproducere (testiculul, ovarul) etc. Secreţiile elaborate de **g.** intervin în toate funcţiunile organismului, lipsa lor producînd tulburări grave, care pot merge pînă la moarte. La rîndul ei, hipersecreţia glandulară aduce după sine tulburări (ex. hipersecreţia tiroidiană antrenează apariţia bolii lui Basedow). V. şi endocrinologie. — *G. genitală* v. *gonadă*. — *G. lacrimală*, glandă care secretă lacrimile; este situată în colţul intern al ochiului. — *Glande mamare*, glande specifice mamiferelor, provenind din transformarea glandelor sebacee; au rolul de a secreta laptele. *G. m.* sînt situate în partea ventrală a corpului şi intră în alcătuirea mamelelor. — *Glande paratiroide*, glande mici, de obicei în număr de patru, situate simetric, cîte două de fiecare parte, în regiunea gîtului, în contact cu lobii glandei tiroide. Secretă un hormon cu rol important în metabolismul calciului şi al fosforului. Îndepărtarea paratiroidelor determină moartea. — *G. pineală* v. *epifiză*. — *Glande de salivare*, glande digestive care secretă saliva. Mamiferele şi omul au trei perechi de *g. s.*: parotide, submaxilare şi sublinguale. — *G. sebacee*, glandă în formă de ciorchine care se deschide la rădăcina părului; secretă o substanţă grasă, numită *sebum*, care unge baza perilor şi pielea. — *G. sudoripară*, glandă în forma unui tub, încolăcit la baza dermei şi deschis la suprafaţa pielii. *G. s.* elimină apă, săruri minerale şi uree; au un important rol în excreţie şi în reglarea temperaturii corpului. — *G. uropigiană*, glandă aşezată la baza cozii la păsări (mai ales la cele acvatice); secretă o substanţă grasă care serveşte la ungerea penelor şi la impermeabilizarea lor faţă de apă. — (BOT.) *Glande nectarifere* v. *nectarii*.

Glasgow *[glá:sgou]*, oraş în nord-vestul Marii Britanii, situat în cîmpia Scoţiei centrale, în regiunea industrială de pe cursul inferior al rîului Clyde. 1 054 913 loc. (1961). Este un însemnat port fluviomaritim, cu o vie activitate comercială. Marile şantiere navale din **G.** şi din oraşele subordonate lui dau circa 1/3 din valoarea construcţiilor navale ale Marii Britanii, **G.** fiind unul dintre cele mai importante centre de construcţii navale din lume. În **G.** se mai produc maşini-unelte, locomotive, cazane de abur; este dezvoltată şi industria uşoară, alimentară, electrotehnică, metalurgia neferoasă ş.a. Universitate (din 1451), catedrala St. Mungo (sec. al XIII-lea).

glasíu (PICT.), substanţă obţinută dintr-un pigment fin de culoare (lacul de garanţă, verdele de China, umbra etc.), care, diluat, are însuşirea de a fi transparent. **G.** e folosit în pictură pentru a lega tonurile. Se utiliza mai ales în Renaştere pentru redarea clarobscurului şi umbrelor.

Glauber *[gláubər]*, Johann Rudolf (1604—1668), chimist german. A preparat acidul clorhidric şi azotic, prin tratarea la cald a clorurii de sodiu şi a azotatului de potasiu întîi cu sulfat feros şi apoi cu acid sulfuric. A studiat proprietăţile sulfatului de sodiu, obţinut ca produs secundar în prima reacţie, indicînd acţiunea sa fiziologică. Această substanţă este cunoscută sub numele de *sarea lui Glauber*. — *Sarea lui Glauber* v. *sulfat de sodiu*.

glaucóm (gr. *glaukos* „verde marin"; MED.), boală a ochiului caracterizată prin creşterea tensiunii intraoculare, dureri locale intense şi tulburări de vedere care pot ajunge pînă la orbire. Pupila ochiului bolnav capătă culoarea galbenă-verzuie. Se tratează prin sclerotomie anterioară sau iridectomie.

glauconít (MINER.), silicat natural hidratat de aluminiu, magneziu, fier şi potasiu, cristalizat în sistemul monoclinic; este în majoritatea cazurilor granular şi are culoarea verde. Se găseşte în depozite sedimentare marine, mai ales în nisipuri şi gresii. Se utilizează, în stare brută sau după prelu-

Glasgow. Pod peste Clyde

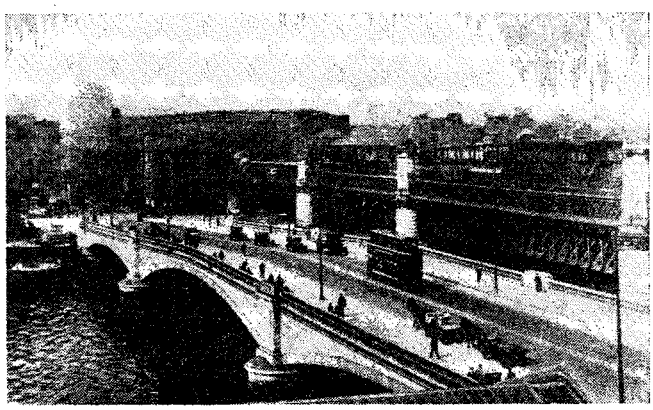

crare, ca îngrăşămînt potasic pentru soluri; proprietatea sa de a da reacţii cu schimb de cationi este folosită în industria zahărului, a vinului, la dedurizarea apei etc. În R.P.R. se găseşte cu deosebire sub formă de nisipuri glauconitice în depozitele cretacice şi paleogene din sudul Dobrogii şi în regiunea dintre valea Teleajen şi valea Buzăului.

Glaucos (în mitologia greacă) **1.** Erou troian, fiul lui Hippolochos. În *Iliada* se povesteşte că întîlnindu-l pe cîmpul de luptă pe eroul grec Diomede şi descoperind că, familia sa era legată de familia acestuia prin legături de ospitalitate, Glaucos schimbă armele sale de aur cu cele de bronz ale lui Diomede. Legenda e menţionată şi în „Divanul" lui Dimitrie Cantemir. **2.** Zeu marin, fiu al lui Poseidon, înzestrat cu darul profeţiei.

Glazunov, Aleksandr Konstantinovici (1865—1936), compozitor rus, dirijor şi pedagog,

A.K. Glazunov

elev al lui Rimski-Korsakov şi M.A. Balakirev. A fost artist al poporului din R.S.F.S.Rusă, profesor şi director la Conservatorul din Leningrad. A scris balete („Raymonda", 1897; „Anotimpurile", 1899), simfonii, lucrări simfonice, programatice (printre care „Stenka Razin", 1885) şi neprogramatice, concerte pentru diferite instrumente cu acompaniament de orchestră, lucrări pentru orchestră de coarde şi pentru orchestră de instrumente populare, muzică pentru ansambluri de cameră, coruri, romanţe, muzică pentru spectacole dramatice („Mascarada" de Lermontov), prelucrări şi transcripţii. A terminat, împreună cu Rimski-Korsakov, opera lui Borodin „Cneazul Igor". Operele lui Glazunov se remarcă prin măiestria tehnicii contrapunctice, perfecţiunea formei şi prin echilibrul stărilor emoţionale exprimate poetic, evocator, în spiritul muzicii populare ruse.

glazuráre (CERAM.), operaţie de acoperire a suprafeţelor obiectelor din ceramică, mai ales a celor poroase, cu glazură.

glazúră (germ. *Glasur* „smalţ"; CERAM.), email obţinut din silice, fondanţi (oxid de plumb, calce, magnezie etc.) şi oxizi metalici (pentru colorare). Se întrebuinţează la impermeabilizarea sau la decorarea produselor ceramice, în special pentru porţelanurile fine.

glădiţă *(Gleditschia triacanthos)*, arbore din familia leguminoaselor, originar din America de Nord, înalt pînă la 30 m, cu coroana rară şi cu spini mari ramificaţi pe ramuri, uneori şi pe tulpină. Frunzele sînt compuse din 7—12 perechi de foliole mici ovale. Florile sînt mici, verzui, grupate în panicule, iar fructul este o păstaie turtită, roşcat-brună. În ţara noastră, **g.** se cultivă la cîmpie şi dealuri, mai ales în zona de stepă, în plantaţii forestiere, garduri vii sau în parcuri. Lemnul glădiţei este rezistent şi are unele utilizări în tîmplărie.

glei, *orizont cu* ~ (PEDOL.), strat al solului caracterizat printr-o culoare predominant cenuşie sau vînătă-verzuie, bogat în forme reduse ale oxizilor fierului. S-a format în condiţiile unui exces de umiditate şi este caracteristic pentru solurile aflate sub influenţa apei freatice situate aproape de suprafaţă sau a apei stagnante.

gleizáre (PEDOL.), proces de reducere a oxizilor ferici în condiţii de anaerobioză create de un exces de umiditate datorit fie apei de precipitaţii stagnante în sol, fie apei freatice apropiate de suprafaţă.

glenc (IND. PIEL.), piesă rigidă de talpă, de lemn sau de material plastic, introdusă în încălţăminte, între branţ şi talpă pe porţiunea din spate, în scopul rigidizării acestei părţi a încălţămintei.

glet (germ. *Glätte* „netezime, lustru"; CONSTR.), strat de tencuială vizibilă, fără nisip, cu grosime mică (1—5 mm), aplicat pe o tencuială de var, cu scopul de a obţine o suprafaţă netedă, pe care se aplică o zugrăveală fină sau în ulei. Se deosebesc **g.** de var, de ipsos şi mixte. Operaţia de executare a unui **g.** se numeşte *gletuire*.

Gley *[gle]*, Marcel Eugène Emile (1857—1930), fiziolog francez, autor a numeroase lucrări în domeniul imunităţii, al endocrinologiei şi opoterapiei.

glézná 1. (ANAT.) Parte a membrului inferior, cuprinzînd regiunea articulaţiei dintre tibia şi oasele tarsiene; proeminenţele osoase laterale ale tibiei şi peroneului din dreptul articulaţiei tibio-tarsiene; prin extensiune, partea mai subţire a gambei situată deasupra articulaţiei tibio-tarsiene. **2.** (ZOOTEHN.) Regiune a membrelor la animale, avînd ca bază anatomică articulaţia metacarpofalangiană (între f l u i e r şi c h i ş i ţ ă). Are un rol important, în special la cai, pentru amortizarea şocurilor din timpul mersului.

Glezos, Manolis (n. 1921), erou naţional al Greciei, unul dintre conducătorii partidului Uniunea democrată de stînga (E.D.A.) şi director al ziarului „Avghi". În timpul ocupaţiei Greciei de către trupele Germaniei hitleriste (1941—1944) a participat activ la mişcarea de rezistenţă. Dînd dovadă de eroism, Glezos a smuls steagul fascist de pe Acropole în noaptea de 31 mai 1941. În 1943 a fost condamnat, în lipsă, la moarte de către hitlerişti. După eliberarea Greciei de sub ocupaţia hitleristă a fost condamnat la moarte de către tribunalul militar grec (1948—1949) pentru participarea sa la mişcarea democratică. În urma protestelor opiniei publice din Grecia şi din întreaga lume, sentinţa de condamnare la moarte a fost comutată în închisoare pe viaţă şi apoi în închisoare

pe zece ani. Eliberat din închisoare înainte de termen, în 1954, a fost din nou arestat în 1958, fiind învinuit, în mod

M. Glezos

provocator, de spionaj şi condamnat la închisoare. Sub presiunea opiniei publice a fost eliberat din închisoare în 1962.

gliadine (BIOCHIM.), proteine vegetale care se găsesc în seminţele cerealelor (grîu, porumb etc.), formate în cea mai mare parte din prolină şi acid glutamic. Solubile în soluţii saline, în alcool de 70°/₀, în alcalii, insolubile în apă, **g.** se numără printre principalii componenţi ai glutenului. Poartă nume diferite după cereala în care se găsesc (gliadină propriu-zisă în grîu, hordeină în orz, zeină în porumb).

glicemíe (gr. *glykys* „dulce" şi *haima* „sînge"; BIOCHIM., FIZIOL.), prezenţa glucozei în sînge. Nivelul mediu al **g.**, apreciat prin dozarea substanţelor reductoare la 12 ore de la ultima masă, este de 0,9—1,2 g°/₀₀. Creşterea **g.** *(hiperglicemia)* survine în unele boli ca diabetul zaharat, scorbutul etc. Ca urmare a hiperglicemiei, glucoza poate apărea în urină *(glicozurie)*. **G.** este menţinută în limite normale datorită activităţii a două sisteme neuroumorale antagoniste: un sistem hipoglicemiant, reprezentat de nervul vag şi insulină, şi un sistem hiperglicemiant, reprezentat de simpatic şi de produşii de secreţie ai medulo- şi corticosuprarenalei, hipofizei şi tiroidei.

gliceríde (CHIM.), esteri ai glicerinei cu acizi graşi (stearic, palmitic, oleic etc.); sînt componente ale grăsimilor animale şi vegetale, în care se găsesc de obicei **g.** mixte (ex. oleopalmitostearina, oleodipalmitina) şi, mai rar, **g.** unitare (ex. trioleina, tripalmitina). V. şi g r ă s i m i.

glicerínă (din gr. *glykeros* „dulce"), alcool trihidroxilic, $CH_2(OH)\cdot CH(OH)\cdot CH_2(OH)$. Este un lichid uleios, higroscopic, p.f. 290°C, miscibil cu apa şi alcoolul în orice proporţii, insolubil în cloroform, benzină, sulfură de carbon. Se găseşte în uleiuri şi grăsimi sub formă de esteri (gliceride). Obţinerea **g.** este strîns legată de tehnologia grăsimilor; astfel, cea mai mare parte din **g.** fabricată industrial este obţinută din apele rămase de la saponificarea grăsimilor. În cantităţi mici, **g.** se obţine pe cale fermentativă din glucoză în prezenţa sulfitului de sodiu. Procedeul modern de obţinere a **g.** este cel al sintezei pe cale petrochimică din propilenă. **G.** are multiple întrebuinţări în diferite ramuri ale economiei naţionale: în industria chimică la fabricarea nitrocelulozei, a răşinilor sintetice, a lacurilor, a produselor farmaceutice şi cosmetice, în tăbăcărie, la apretare în industria textilă, în vopsitorie, ca substanţă higroscopică etc.

glicocól (BIOCHIM.), cel mai simplu aminoacid. Se găseşte în foarte multe proteine, iar în cantitate mare în gelatină.

glicocólic, *acid ~* (BIOCHIM., FIZIOL.), acid biliar format din combinarea acidului colic cu glicocolul.

glicogén (gr. *glykys* „dulce" şi *gennan* „a produce"; BIOCHIM., FIZIOL.), polizaharid cu structură asemănătoare amidonului. Prin hidroliză acidă dă naştere glucozei. Depozitat mai ales în ficat şi muşchi, **g.** reprezintă rezerva de glucide a organismului animal. Din organele de depozit trece în sînge sub forma zahărului sanguin, fiind consumat în cursul activităţii musculare.

glicól, $CH_2OH—CH_2OH$. Dialcool al etanului, lichid cu p.f. 197°C, incolor, siropos, miscibil cu apa şi cu alcoolul. Industrial se fabrică din etilenă prin tratare cu acid hipocloros şi hidroliză sau din oxid de etilenă şi apă. **G.** are numeroase întrebuinţări în industria de sinteză organică, a polimerilor, în industria textilă, la dizolvarea coloranţilor, ca înlocuitor al glicerinei etc. Adăugat în apa din radiatoarele automobilelor, îi coboară punctul de îngheţare. Sin. *etilenglicol.*

glicolíză (gr. *glykys* „dulce" şi *lysis* „desfacere"; BIOCHIM., FIZIOL.), descompunere a glucidelor prin hidroliză în ficat şi prin ardere în muşchi. Prin **g.** se ajunge de la glicogen la bioxid de carbon şi apă.

gliconeogenéză (BIOCHIM., FIZIOL.), proces metabolic de sintetizare a zahărului din substanţe neglucidice (aminoacizi, acid lactic, grăsimi etc.). Gliconeogeneza este un proces care apare în cazuri patologice (ex. diabet zaharat).

glicónic, vers inventat de poetul comic grec Glycon şi compus dintr-un troheu (sau spondeu) urmat de un dactil, un troheu şi o silabă indiferentă.

glicoproteíde (BIOCHIM.), clasă de proteide a căror grupare prostetică conţine un glucid. Cuprinde mucoproteidele (din cartilaje, umoarea vitroasă, cordonul ombilical), ovomucoidul (din albuşul de ou), glicoproteidele din sînge, hormonii gonadotropi din glanda hipofiză. Prin hidroliză formează glicozamina, un zahăr aminat. Glicoproteidele se mai numesc *glucoproteide.*

glicozíde (BIOCHIM.), substanţe foarte răspîndite în natură, în special în fructe, frunze şi scoarţa plantelor. Sînt compuse dintr-un glucid şi o parte neglucidică, numită *aglicon.* Strofantina, digitalina sînt **g.** cu acţiune caracteristică asupra cordului. Se mai numesc *glucozide* şi *heterozide.*

glicozuríe (gr. *glykys* „dulce" şi *ouron* „urină"; MED.), prezenţa glucozei în urină, fenomen patologic caracteristic diabetului zaharat. Fiziologic, se întîlneşte în cursul sarcinii, al alăptării, al stărilor emotive etc.

glíe (MED.) v. **nevroglie.**

Glier, Reinhold Moriţevici (1875—1956), compozitor şi dirijor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. Este

autorul primului balet sovietic pe temă revoluționară contemporană, „Floarea roșie" (sau „Macul roșu"). A mai scris cinci opere, balete

R. M. Glier

(printre care „Călărețul de aramă", după Pușkin), simfonii, poeme simfonice, tabloul simfonic „Zaporojenii", uverturi, concerte pentru diferite instrumente și orchestră (printre care și un concert pentru voce), lucrări pentru ansambluri de cameră, piese instrumentale și vocale, coruri etc. Muzica sa, care se inspiră din folclorul popoarelor sovietice și, adesea, din folclorul revoluționar, se caracterizează prin melodicitate, expresivitate și claritatea construcției. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

glina III-schneckenberg, cultură materială dezvoltată mai ales în prima perioadă a epocii bronzului și care s-a răspîndit în Muntenia, Oltenia și sud-estul Transilvaniei. A fost numită astfel după nivelul al treilea din t e l l-ul de la Glina (comuna Cățelu, raionul Tudor Vladimirescu, București) și după așezarea de la Schneckenberg („Dealul Melcilor", de lîngă Brașov), unde s-au descoperit așezări specifice. Caracteristicile acestei culturi sînt: așezări omenești în puncte înalte, ușor de apărat, apariția topoarelor de luptă etc.

Glinka, Mihail Ivanovici (1804—1857), compozitor rus, întemeietorul muzicii clasice ruse. Creația lui s-a încadrat în puternicul avînt al culturii ruse din prima jumătate a sec. al XIX-lea. **G.** a cunoscut folclorul rus și al altor popoare, pe care l-a valorificat în creația sa cu o mare măiestrie. A scris opere, lucrări simfonice și vocal-simfonice, piese vocale (romanțe, cîntece, arii, cantonete), muzică pentru formații de cameră, ansambluri vocale (studii și exerciții), muzică pentru tragedia lui N.V. Kukolnik „Cneazul Holmski", transcripții, orchestrări etc. În opera sa „Ivan Susanin" (1836), ideea patriotismului a căpătat o întruchipare plină de forță. Opera „Ruslan și Ludmila" (după poemul cu același nume de Pușkin, 1842) e străbătută de credința nestrămutată în măreția poporului, în triumful adevărului, binelui, frumosului, bucuriei. Creator al operei clasice ruse, **G.** a pus și bazele stilului simfonic național. Desăvîrșit armonist, el a întrebuințat cu o profundă cunoaștere resursele timbrelor instrumentelor, dînd o mare strălucire ansamblului orchestral, ceea ce face ca lucrările lui să-și păstreze caracterul viu, actual. Piesele sale pentru orchestră (printre care „Kamarinskaia", 1848, o culme a simfonismului lui **G.**, „Valsul-fantezie", 1845, revăzut în 1856) se caracterizează prin forța, dar și prin transparența sonorității, prin imagini plastice, colorit bogat și strălucitor.

M.I. Glinka

„Uverturile spaniole" ale lui **G.** („Jota aragoneză", 1845, și „O noapte la Madrid", 1851) au constituit primele modele de prelucrare a folclorului spaniol în muzica simfonică universală. Stilul lui, popular, realist, asemenea aceluia al lui Pușkin în literatură, a devenit temelia stilului național matur al muzicii ruse.

glióm (MED.), tumoare localizată la nivelul sistemului nervos, formată din țesut nevroglic și care de obicei nu dă metastaze. Se manifestă clinic prin fenomene de compresiune cerebrală (dureri de cap, hemiplegie etc.).

glioxál (CHIM.), dialdehidă cu doi atomi de carbon în moleculă, obținută prin oxidarea catalitică a glicolului, (*OHC—CHO*). Se polimerizează foarte ușor. Este întrebuințat la fabricarea rășinilor de cazeină, a unor materii colorante, ca agent de insolubilizare a substanțelor care conțin grupări polihidroxilice (alcool polivinilic, amidon, gelatină) etc.

gliptáli (CHIM.), rășini sintetice poliesterice, obținute prin condensarea acidului ftalic cu glicerina. V. și *alchidali*.

glíptică (gr. *glyptos* „sculptat"), arta de a grava pietrele prețioase sau semiprețioase și mulajele pentru monede și medalii. Este cunoscută încă din civilizațiile cele mai vechi (Mesopotamia, Asiria, Egipt). Adevărate capodopere de **g.** au fost create în Grecia și Roma antică, precum și în Renaștere.

gliptogenéză (GEOL.), totalitatea proceselor exercitate, la suprafața uscatului, asupra rocilor, de apele curgătoare, ghețari, vînturi, variații de temperatură etc., care au ca urmare reducerea reliefului scoarței terestre la o formă plană *(peneplenă)*.

glisádă (fr. *glissade* „alunecare"; AV.), evoluție a avionului în timpul căreia viteza sa, tangentă la traiectorie, nu este cuprinsă în planul de simetrie al aparatului, ci face cu acesta un anumit unghi, adică avionul are o derivă laterală. Cu ajutorul **g.** se poate realiza, în vederea aterizării, o pierdere de înălțime relativ mare, fără ca avionul să parcurgă în acest timp o distanță mare.

glisánt (TEHN.; despre o suprafață), pe care poate aluneca un corp cu frecare foarte mică; (despre o piesă) care alunecă, cu frecare foarte mică, de-a lungul altei piese cu care se află în contact.

Glisić *[glișici]*, Milovan (1847—1908), scriitor sîrb, unul

dintre inițiatorii realismului critic în literatura sîrbă. Povestirile și nuvelele sale, inspirate din viața satului, surprind efectele nocive ale procesului de pătrundere a capitalismului în mediul rural, rolul nefast jucat de funcționarii birocrați, de clerici și de cămătari în ruinarea gospodăriilor țărănești („Povestiri", 2 vol., 1879—1883; romanul „Prima brazdă", 1891 ș.a.).

glisiéră (TEHN.), ghidaj în formă de bară profilată (metalică, de lemn etc.), pe care

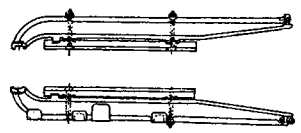

Glisiere

poate aluneca o piesă (numită patină). Se folosește la unele mașini-unelte, la capetele de cruce ale unor mașini cu piston, la ascensoare etc.

glissándo (MUZ.), termen italian care indică lunecarea treptată, mai mult sau mai puțin rapidă, de la un sunet la altul, realizabilă la anumite instrumente de coarde (vioară, chitară, harpă etc.), de suflat (trombon) sau cu claviatură (pian).

Gliwice, oraș în sud-vestul R.P. Polone. 143 000 loc. (1962). Nod feroviar și port la canalul Gliwice. Important centru industrial în bazinul Sileziei Superioare. Exploatări carbonifere, industrie a cocsului, siderurgică, a construcțiilor de mașini, chimică. Institut politehnic. În orașul **G.** (în germană Gleiwitz) a avut loc în august 1939 înscenarea de către Germania hitleristă a unui atac al soldaților polonezi împotriva postului de radio din oraș, care era pe teritoriul Germaniei. Aceasta a constituit pretextul invadării Poloniei și al izbucnirii celui de-al doilea război mondial.

gloábă (în evul mediu, în țările romîne) **1.** Termen generic pentru amenzile aplicate în urma săvîrșirii a tot felul de delicte și crime. Se percepea la început în vite, apoi în bani. I se mai spunea *pradă*, *tretină*. **2.** Denumire a taxei speciale plătite în Țara Romînească pentru a interzice redeschiderea unui proces. În Moldova taxa se numea la început *zavescă*, iar mai tîrziu *herție*.

gloátă (în evul mediu, în țările romîne) **1.** Denumire pentru masa poporului, compusă mai ales din țărani aserviți și orășeni de rînd. **2.** Termen militar care denumea pedestrimea țărănească în oastea Moldovei și a Țării Romînești.

Globe Theatre *[gloub θiətə]*, unul dintre primele edificii teatrale din Anglia, construit în 1599 de un asociat al lui Shakespeare, James Burbage, într-o suburbie a Londrei. A fost unul dintre centrele cele mai însemnate ale vieții culturale a țării. Aici s-au jucat piesele lui Shakespeare și ale altor dramaturgi ai epocii Renașterii engleze. În 1613 clădirea din lemn a teatrului a ars, fiind apoi reconstruită din piatră. În 1644, în timpul revoluției burgheze din Anglia, Globe Theatre a fost dărîmat, împreună cu alte teatre, din ordinul parlamentului puritan.

globigerínă (PALEONT.), gen de foraminifere perforate, cu testul alcătuit din mai multe camere sferice și cu deschiderea

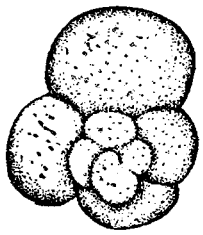

Globigerină

(apertura) testului privind spre centru. Genul se cunoaște din mezozoic și pînă astăzi în mîlurile oceanice. În R.P.R. globigerina se găsește în depozitele marnoase din cretacic și din terțiar.

globule negre (ASTR.), mici regiuni întunecate, adesea cu o formă circulară, care se proiectează pe nebuloase difuze luminoase. Diametrele lor sînt de ordinul a cîteva mii, zeci sau sute de mii de unități astronomice. Mulți astronomi consideră că globulele negre ar fi condensări gravitaționale ale gazelor și pulberilor cosmice în stadiul inițial al formării unor stele.

globule sanguine (HIST.), celule de formă sferică, lenticulară, discoidală sau fusiformă, care intră în compoziția sîngelui. La vertebrate există trei feluri de **g. s.** (hematii, leucocite și trombocite).

globulíne (BIOCHIM.), grupă de proteine insolubile sau greu solubile în apă, dar solubile în soluții apoase de săruri, acizi și baze. Globulinele se găsesc în plasma sanguină (serumglobuline, alfa-, beta- și gammaglobuline), în lapte (lactoglobuline), în vegetale (edestina din cînepă, amandina din migdale).

globulizáre (METAL.), tratament termic prin care se urmărește transformarea formei cristaline a unor constituenți structurali ai metalelor sau aliajelor din formă lamelară în formă globulară. V. și recoacere.

glockenspiel *[glócənspil]* (germ. *Glocke* „clopot" și *Spiel* „joc"; MUZ.), instrument de percuție, alcătuit fie din lame metalice așezate pe un suport și care se lovesc cu ciocănele de lemn, fie din lame dispuse în interiorul unei cutii cu claviatură. Numele instrumentului provine de la faptul că în trecut în locul lamelor erau folosiți clopoței. Se numește și *metalofon*.

glomerúl (lat. *glomus*, *glomeris* „ghem"; ANAT.), formație anatomică cu aspect de ghem constituită din tuburi glandulare sau vase sanguine, nervi etc. (ex. glomerul renal, glomerul splenic).

glomerúlă 1. (FITOTEHN.) Fruct compus din mai multe fructe concrescente, fiecare provenind dintr-o floare separată (ex. fructul sfeclei de zahăr). **2.** (PEDOL.) *Glomerulă de sol*, agregat format de sol, poros, poliedric, colțuros sau rotunjit, cu diametrul cuprins între 0,25 și 10 mm. Este rezultat din alipirea particulelor elementare ale solului.

glonț, mic proiectil de oțel, de aramă sau de plumb pentru armamentul de infanterie (pis-

tolet, pușcă, pușcă-mitralieră etc.). — *G. exploziv*, glonț prevăzut cu o încărcătură care produce la țintă efect exploziv. — *G. incendiar*, glonț care conține o încărcătură ce produce la țintă efect incendiar. — *G. perforant*, glonț de oțel destinat tragerii împotriva obiectivelor protejate prin blindaj. —*G. trasor*, glonț care lasă în timpul deplasării pe traiectorie o urmă luminoasă. Se folosește mai ales pentru reglajul tragerii și pentru semnalizare.

„Gloria maternă", ordin conferit mamelor care au născut și au crescut șapte, opt sau

Ordinul „Gloria maternă"

nouă copii. Se acordă atunci cînd ultimul copil împlinește vîrsta de un an, cu condiția ca ceilalți copii să fie în viață; se iau însă în considerare copiii morți sau dispăruți în războiul antifascist.

glosár (LINGV.), listă de cuvinte de obicei puțin cunoscute (arhaisme, regionalisme etc.), întîlnite într-un text sau culese dintr-o regiune și explicate fie în aceeași limbă, fie într-o limbă străină.

glosatóri, juriști care au prelucrat dreptul roman în sec. XI—XII, precum și, sub denumirea de postglosatori, în sec. al XIII-lea. Comentariile cu care **g.** adnotau (între rînduri sau pe margine) textele cercetate se numeau *glose* (de unde și termenul de glosatori). Școala **g.** a apărut la Bologna (Italia); ca întemeietor al ei este considerat I r n e r i o. Această școală corespundea intereselor feudalilor, care căutau în dreptul roman o justificare a iobăgiei. Ea corespundea și nevoilor dezvoltării economice a orașelor din Italia, deoarece dreptul roman cuprindea formele juridice adecvate raporturilor legate de schimbul de mărfuri.

glósă (gr. *glossa* „limbă") **1.** (LINGV.) **a)** Explicație a unui cuvînt sau a unui pasaj (greu de înțeles) dintr-un text, notată de obicei pe marginea sau în josul textului respectiv de către comentator. **b)** (La pl.) G l o s a r (ex. Glosele de la Reichenau). **2.** (LIT.) Formă fixă de poezie în care fiecare vers din prima strofă este comentat pe rînd în cîte o strofă ulterioară, încheiată cu versul respectiv. Ultima strofă a **g.** reproduce în ordine inversă versurile primei strofe. În literatura română **g.** a fost cultivată de M. Eminescu.

glosemátică (LINGV.), variantă a lingvisticii s t r u c t u r a l i s t e, creată de L. H j e l m s l e v, care aplică în domeniul s e m i o t i c i i teoria p o z i t i v i s m u l u i logic. **G.** privește limba ca obiect în sine, ca un sistem de relații interne, pe care își propune să le descrie fără referire la conținut și la specificul fiecărei limbi în parte ca produs al evoluției istorice; în concepția **g.**, lingvistica este un fel de algebră a limbii, iar terminologia ei este împrumutată în cea mai mare parte din matematică.

glosíta (din gr. *glossa* „limbă"; MED.), inflamație a limbii, care reprezintă unul dintre simptomele pelagrei.

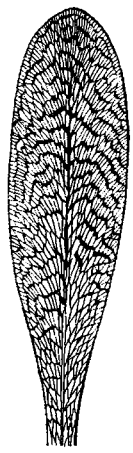

Glosopteris

glosopteris (PALEONT.), gen de ferigă fosilă din ordinul filicalelor, cu frunze simple și cu contur aproape oval. Caracterizează flora permiană și carboniferă din regiunile africano-braziliene și australo-indiene.

glótă (ANAT.), segmentul cel mai îngust al laringelui, cuprins între cele două coarde vocale. Contracția și dilatarea glotei contribuie la modularea vocii.

glucagón (BIOCHIM., FIZIOL.), substanță hormonală de natură polipeptidică, secretată de celulele alfa din pancreas. Are acțiune hiperglicemiantă.

glucíde (din gr. *glykys* „dulce"; BIOCHIM.), clasă de substanțe naturale cu importanță biologică fundamentală în dinamismul vieții. Sînt răspîndite la toate viețuitoarele. În plantele verzi apar în urma procesului de asimilație clorofiliană (v. f o t o s i n t e z ă). Molecula **g.** conține carbon, hidrogen și oxigen. **G.** se împart în *monozaharide* (glucoza, galactoza, fructoza, riboza etc.) și *glucide complexe*, care dau prin hidroliză acidă monozaharide. Acestea conțin grupa *oligozaharidelor*, glucide mai puțin complexe (zaharoza, lactoza etc.), și a *polizaharidelor*, substanțe formate dintr-un număr mare de monozaharide legate între ele (amidonul, celuloza, glicogenul). Din grupa monozaharidelor fac parte și heterozidele, sau glicozidele, combinații între **g.** și substanțe neglucidice. **G.** sînt baze de materii prime ale industriei fermentative și ale unui sector principal din industria alimentară. Sin. *hidrați de carbon, zaharuri.*

Gluck, Christoph Willibald (1714—1787), compozitor de origine cehă (după alte versiuni, germană), autor a numeroase opere. Creația lui **G.,** reprezentant al clasicismului iluminist în muzică, a oglindit aspirațiile progresiste, idealurile cetățenești și morale ale „stării a treia" din perioada afirmării luptei antifeudale. Prin operele compuse după 1760, care se bizuie pe strînsa legătură dintre muzică și acțiunea dramatică, compozitorul a înfăptuit reforma operei din sec. al XVIII-lea, transformînd-o într-o dramă muzicală. Astfel, opera a fost eliberată de convenționalism, de virtuozitate vocală ca scop în sine și de caracterul fastuos, propriu spectacolelor de curte, fiind îndreptată pe făgașul simplității și adevărului dramatic. Muzica lui **G.,** profundă și

înălțătoare, cu vădite tendințe realiste, este pusă în slujba redării unor intense frămîntări sufletești. În jurul ideilor estetice ale lui **G.**, susținute de

Ch. W. Gluck

enciclopediști, s-a desfășurat o ascuțită luptă de opinii. Din cele peste 100 de opere ale sale s-au păstrat circa 50, printre care mai cunoscute sînt: „Orfeu" (1762), „Alcesta" (1767), „Paris și Elena" (1769), „Ifigenia în Aulida" (1774), „Armida" (1777), „Ifigenia în Taurida" (1779). **G.** a mai scris balete, cîntece etc.

glucocorticoizi (BIOCHIM.), grupă de hormoni produși de glanda corticosuprarenală; îndeplinesc funcțiunea de reglare a metabolismului glucidic. Din grupa **g.** fac parte cortizonul, hidrocortizonul, corticosteronul etc.

glucónic, *acid* ~ (CHIM.), $CH_2OH-(CHOH)_4-COOH$. Acid pentahidroxicarboxilic, obținut prin electroliză sau prin procese fermentative din glucoză. Este un lichid siropos, aproape incolor, cu p.t. 131°C, ușor solubil în apă. Se folosește în medicină, sub formă de sare de calciu (gluconatul de calciu), pentru combaterea rahitismului, unor dermatoze, hemoragii etc., ca sare de magneziu în stări spasmodice, scleroză în plăci etc., ca sare feroasă în anemii.

glucozamină (BIOCHIM.), derivat aminat al glucozei. Intră în structura chitinei din carapacele crustaceelor și din scheletul de susținere al insectelor.

glucóză (din gr. *glykys* „dulce"; CHIM.), $C_6H_{12}O_6$. Monozaharidă de culoare albă, cristalizată, solubilă în apă, cu gust dulce; prezintă fenomenul de polimorfism. Se găsește sub formă de glucoză dextrogiră (dextroză) în mierea de albine și în fructele dulci, fiind ușor asimilată de organism; este componentă a celor mai multe dizaharide (zaharoză, maltoză) și polizaharide (amidon, celuloză). În regnul animal se găsește în sînge în concentrație constantă (0,1%); scăderea sau creșterea conținutului de **g.** în raport cu această limită poate duce la tulburări grave. Industrial se prepară prin hidroliza amidonului în prezența acizilor. Se întrebuințează în cofetărie, în medicină (sub formă de gluconat) etc. Sub influența microorganismelor, glucoza fermentează ușor, transformîndu-se într-o serie de produse ca: alcoolul etilic, acidul lactic etc.

glucurónic, *acid* ~ (BIOCHIM.), $C_6H_{10}O_7$. Acid uronic provenit din oxidarea glucozei. Este solubil în apă și în alcool etilic. În natură se găsește sub formă de polizaharide. La om și la animale se găsește în sînge și urină, combinat cu compuși hidroxilici. Sub această formă servește la eliminarea prin urină a toxinelor (alcooli, fenoli, alcaloizi) din organism.

glutámic, *acid* ~ (BIOCHIM.), aminoacid monoamino-dicarboxilic cu cinci atomi de carbon. Se găsește ca atare în melasa rezultată din industria zahărului și, sub formă de combinații cu alți aminoacizi, în proteine. Se produce industrial din melasa dezaharificată, prin hidroliza proteinelor vegetale sau prin fermentații. Se folosește ca medicament (tonic al sistemului nervos), precum și în industria de conserve și alimentară. Are un important rol în metabolismul general, în special în metabolismul intermediar al aminoacizilor. Are de asemenea o importanță deosebită în metabolismul creierului, fiind singurul medicament capabil să producă o creștere obiectivă a capacității de lucru a celulei cerebrale fără fenomene secundare de excitație. Se utilizează în tratamentul asteniei și al oligofreniei.

glutatión (BIOCHIM., FIZIOL.), tripeptid foarte răspîndit în natură, format din aminoacizii glicocol, cisteină și acid glutamic. Este important din punct de vedere biologic, deoarece ia parte la oxidoreducerile celulare, activează numeroase enzime și intervine în reducerea toxicității arsenului și a unor toxine animale și bacteriene.

glutén (BIOCHIM., IND. ALIMENT.), produs dens, viscos, de natură proteică, obținut din aluat nefermentat de făină de grîu după îndepărtarea amidonului prin spălare cu apă. În compoziția **g.** intră două proteine: gliadina și glutenina, a căror natură și proporție influențează calitatea făinii și a pîinii. **G.** are un rol determinant în formarea porozității aluatului și, respectiv, a pîinii. Prin metode speciale se poate obține și din făină de orz și de secară.

glutenină (BIOCHIM.), proteină din cereale, insolubilă în apă. Are o valoare alimentară aproape completă.

G.M.A. (SPORT) v. **Complexul G.M.A.**

gnais (PETROGR.), rocă metamorfică formată din cuarț, feldspat și mică sau amfiboli, cu textura șistoasă sau glandulară. Provine din transformarea rocilor granitice sau a sedimentelor argiloase. În R.P.R., regiuni întinse din Carpații Meridionali sînt alcătuite din **g.** (ex. **g.** de Lotru, **g.** de Cozia ș.a.).

gnomi, nume dat, în scrierile cabaliștilor medievali, spiritelor care ar locui în interiorul Pămîntului. Considerați păzitori ai minelor de aur, de pietre prețioase și ai comorilor ascunse, **g.** erau reprezentați ca niște pitici bărboși și urîți, pe cînd soțiile lor, *gnomidele*, erau deosebit de frumoase.

gnómic (gr. *gnomikos*, de la *gnome* „părere, sentință") **1.** (LIT.) *Poezie gnomică*, denumire dată în Grecia antică poeziei în care preceptele, reflecțiile morale, sfaturile practice aveau o pondere deosebită. Cultivată mai ales în sec. VII—V î.e.n., *poezia g.* a fost reprezentată de Teognis, Focilide, Solon, iar la latini de Cato.

2. (LINGV.; despre timpuri verbale), care prezintă acțiunea într-o formă generală (ca în maxime, teoreme etc.) sau a cărui acțiune se îndeplinește indiferent de timp (ex. *prezentul gnomic* în zicătoarea „leneșul mai mult aleargă").

gnomón, cel mai vechi instrument astronomic, constituit dintr-o vergea fixată vertical pe o placă orizontală, în centrul mai multor cercuri concentrice. Inventat de caldeeni, **g.** a fost folosit în antichitate pentru determinarea meridianului locului, a latitudinii, a oblicității eclipticii și pentru stabilirea orei după umbra vergelei.

gnoseologíe (FILOZ.) v. **teoria cunoașterii.**

gnosticísm (din gr. *gnostikos* „care cunoaște"), curent filozofic-religios, care a grupat, mai ales în sec. al II-lea e.n., pe unii teologi creștini. **G.** proclama ideea unei cunoașteri mistice care ar revela „tainele existenței" și ar arăta omului „calea spre mîntuire". Încercînd să îmbine doctrina evanghelică cu filozofia elenistică și mitologia religiilor orientale, **g.** a fost respins ca „eretic" de către biserica creștină oficială.

„Goarna", organ al Comitetului regional Dunărea de jos al Partidului Comunist din Romînia. A apărut la Galați în 1937.

goárnă, instrument muzical de suflat, din alamă, folosit în armată, pentru semnalizare și în unele tarafuri lăutărești (mai ales în împrejurimile orașului Tg.-Jiu), pentru a anunța o nuntă sau o înmormîntare. De obicei se folosește **g.** „în fa", care emite sunetele arpegiului acestei tonalități. V. și fanfară; trompetă.

Gobdela (Gaudela), Dimitrie Panaiotache, matematician grec; a fost profesor de matematici și director la Academia domnească din Iași (1808—1821). A scris o aritmetică, o algebră și o carte de economie rurală.

Gobelins *[goblé]*, vestit centru francez de artă decorativă; se dezvoltă, începînd din secolul al XVII-lea, avînd la bază, mai întîi, manufacturi în care lucrau meștri flamanzi. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, la sugestia ministrului Colbert, atelierele au căpătat denumirea de *manufactură regală* și au fost puse sub conducerea primului pictor al curții, Charles Le Brun. Tapiseriile acestei manufacturi se

Goblen. Fragment din tapiseria „Samson și Dalila" (sec. XVII). Colecția Muzeului de artă al R.P.R.

executau după cartoanele-proiect ale unor celebri artiști, precum și ale unor artiști specializați în pictura decorativă (N. Mignard, Antoine și Charles Coypel, Audran le Jeune, Watteau, Boucher, J.F. Raffaelli, Monet ș.a.). Pentru tapiseriile de **G.** se utilizau subiecte mitologice și istorice, peisaje și motive vegetale stilizate, se transpuneau tablouri celebre sau proiecte originale cu caracter decorativ. În prezent, atelierele sînt denumite *Manufactura națională G.*

Gobi, regiune deșertică și semideșertică în sudul și sud-estul R.P. Mongole și în nordul R.P. Chineze. Relief de podiș, cu altitudini medii de 900—1 200 m; unele masive se ridică la peste 2 500 m. Climă continentală excesivă; temperaturile ajung vara pînă la +45°C, solul încălzindu-se pînă la peste +70°C, iar iarna scad pînă la —40°C. Precipitații: 50—200 mm pe an. Vegetația este alcătuită din graminee, saxaul și tamarix; în vestul regiunii se întîlnesc unele oaze cu plopi. Populația, foarte rară, se ocupă mai ales cu păstoritul (cămile, cai, ovine, mai puțin bovine).

Gobineau *[gobinó]*, Joseph Arthur (1816—1882), sociolog și scriitor francez reacționar, unul dintre întemeietorii școlii antropologice în sociologie și ai rasismului, precursor al ideologiei fasciste. În lucrarea sa „Eseu asupra inegalității raselor umane" (4 vol., 1853—1855), a susținut ideea antiștiințifică a existenței unor „rase superioare" și a unor „rase inferioare" și a pretins că lupta dintre acestea ar fi forța motrice a dezvoltării istorice. **G.** a căutat să justifice și să eternizeze exploatarea capitalistă, susținînd că inegalitatea socială ar avea o bază naturală în pretinsele diferențe rasiale dintre clasele dominante și masele populare. Pe aceeași concepție reacționară despre sociotate se întemeiază și cea mai cunoscută operă literară a lui **G.,** romanul „Pleiadele" (1874).

goblén 1. (ARTE DEC.) **a)** Gen de tapiserie denumit astfel după produsele manufacturii *Gobelins* (Franța). **b)** Broderie executată într-un punct care amintește lucrătura tapiseriilor. **2.** (IND. TEXT.) Țesătură cu desene artistice, lucrată manual și folosită pentru decorații interioare.

Godavari, fluviu în peninsula India (1 448 km). Izvorăște din munții Ghații de Vest, străbate Podișul Deccan și se varsă în Golful Bengal printr-o mare deltă. Cursul său inferior este folosit pentru irigații. Navigabil în cursul mijlociu și inferior.

Vedere din munţii Godeanu

Godeanu, munţi în vestul Carpaţilor Meridionali, situaţi între văile Rîu-Şes la nord-vest, Lăpuşnicul Mare la nord-est, Paltina şi Soarbele la est, Cerna la sud şi Olanului la sud-vest. Sînt munţi înalţi, avînd circa 21 de vîrfuri cu altitudinea de peste 2 000 m (punctul culminant este vîrful Gugu, care are 2 290 m; vîrful Godeanu are 2 230 m), formaţi din roci cristalino-mezozoice. Nota caracteristică a reliefului este dată de prezenţa platformelor de eroziune etajate şi de formele de relief glaciar (circuri, văi glaciare, custuri).

Godeanu, Constantin (1919—1945), erou al războiului antihitlerist. A devenit membru

C. Godeanu

al Uniunii Tineretului Comunist în timpul uceniciei la Atelierele Griviţa din Bucureşti, iar mai tîrziu, membru al Partidului Comunist din Romînia. Înrolat ca voluntar împreună cu alţi comunişti şi utecişti, a luptat în rîndurile Diviziei „Tudor Vladimirescu", distingîndu-se în luptele din munţii Tatra (Cehoslovacia), unde a căzut în ziua de 13 martie 1945 în fruntea grupei pe care o comanda. Pentru eroismul său a fost avansat postmortem la gradul de sublocotenent.

Godefroy de Bouillon *[godfruá dö buiǒ]*, (c. 1058—1100), duce de Lorena, unul dintre conducătorii primei cruciade (1096—1099) şi rege al Ierusalimului (1099).

Gödel, Kurt (n. 1906), logician şi matematician austriac. În 1940 a emigrat în S.U.A. I se datoreşte teorema despre incompletitudinea sistemelor formale *(prima teoremă a lui G.)* şi teorema despre imposibilitatea de a demonstra necontradicţia sistemului formal prin mijloacele sistemului însuşi *(a doua teoremă a lui G.)*. *Prima teoremă a lui G.* are o mare însemnătate logică; ea conţine totodată importante implicaţii de ordin filozofic, fiindcă arată imposibilitatea unei formalizări complete a gîndirii omeneşti. La începutul activităţii sale, **G.** a făcut parte din cercul vienez al neopozitiviştilor. Mai tîrziu a criticat subiectivismul lui Russell, recunoscînd caracterul obiectiv al abstracţiilor logice-matematice, dar interpretîndu-le uneori de pe poziţii idealist-obiective.

godéu (ELT.), mic recipient din material electroizolant, umplut cu mercur şi folosit în unele montaje electrice de laborator pentru realizarea de legături electrice amovibile.

Godoy *[godói]*, Manuel (1767—1851), om politic spaniol. Ca prim-ministru şi favorit al regelui Carol al IV-lea şi al reginei Maria Luiza, a condus de fapt politica Spaniei în perioada 1792—1808. Prin politica sa a facilitat ocuparea Spaniei de către Napoleon I. În urma răscoalei populare din Madrid (1808) a fost răsturnat şi întemniţat. Eliberat în acelaşi an de către armatele franceze, **G.** a plecat în Franţa.

Godthaab *[gó:tho:p]*, oraş, centrul administrativ al Groenlandei, port situat pe ţărmul sud-vestic al acesteia. 1 000 loc. (1961). Întemeiat în 1721, a fost prima aşezare a danezilor în Groenlanda.

Godwin *[gǫ́duin]*, William (1756—1836), publicist şi scriitor progresist englez, a cărui gîndire socială se situează între iluminismul democratic şi comunismul utopic. În lucrarea „Cercetare privind justiţia politică" (1793) a criticat atît orînduirea feudală cît şi formele capitaliste de exploatare. Adversar al socializării producţiei, el şi-a imaginat societatea viitorului ca pe o alianţă a micilor producători care nu exploatează munca altora. Cel mai important dintre romanele sale este „Aşa stau lucrurile, sau Aventurile lui Caleb Williams" (1794), în care a condamnat inegalitatea socială şi politică din societatea engleză.

goelétă (NAV.), navă cu pînze de mărime mijlocie, avînd doi pînă la şase arbori (catarge) şi care poate transporta încărcături de 30—150 t.

GOELRO, *planul ~*, primul plan de perspectivă privind refacerea şi dezvoltarea economiei sovietice pe baza electrificării. Întocmit după indicaţiile lui V.I. Lenin, care l-a denumit al doilea program al partidului, a fost aprobat de Congresul al VIII-lea al Sovietelor din Rusia, în 1920. El prevedea construirea în 10—15 ani a 20 de termocentrale şi 10 hidrocentrale, cu o putere totală de 1 500 000 kW. Prevederile acestui plan au fost îndeplinite înainte de termen, în 1931.

Goeppert-Mayer *[göpèrt]*, Maria (n. 1910), fiziciană americană, profesoară la Universitatea din Chicago. A elaborat în anul 1949, simultan cu fizicianul J. H. D. Jensen (însă independent de acesta), modelul nuclear în pături. Premiul Nobel pentru fizică pe anul 1963.

Goes *[hu:s]*, Hugo van der (c. 1440—c. 1482), pictor din Țările de Jos. Reprezentant al culturii orășenești progresiste din Olanda sec. al XV-lea, **G.** a continuat tradițiile realiste ale lui Van Eyck. Creația lui vădește interesul pentru temele psihologice. Numeroasele personaje din compozițiile sale, unite într-o acțiune dramatică, sînt puternic diferențiate și individualizate. Peisajele sale realiste exprimă o puternică dragoste de natură. A folosit culori reci (cenușiu, albastru, alb) și un clarobscur delicat. Printre operele mai importante pictate de **G.** se remarcă: un altar poliptic pentru o biserică din Florența (c. 1473—1475), avînd ca temă centrală închinarea magilor și nașterea lui Hristos și, în interiorul aripilor, portretul de grup al familiei donatorului, Portinari; „Pietà"; „Moartea Mariei" ș.a.

Goethe *[göte]*, Johann Wolfgang (1749—1832), mare poet german, gînditor și om de știință, una dintre cele mai de seamă personalități ale literaturii universale. Născut la Frankfurt pe Main, fiu al unui înalt funcționar de stat, **G.** a studiat dreptul la Leipzig și la Strasbourg. Întîlnirea lui Goethe la Strasbourg, în 1770, cu Herder, teoreticianul mișcării Sturm und Drang („Furtună și avînt"), a fost hotărîtoare pentru tînărul student. El se descoperă pe sine ca exponent al creației poporului său, al stadiului istoric atins de acesta în dezvoltarea lui culturală. Renunțînd la poezia de salon, cu care a debutat, **G.** creează o lirică apropiată de cîntecul popular („Cîntece", 1770). Poeziile sale publicate ulterior („Poezii", 1815) sînt pătrunse de un lirism puternic și elevat, fantezie, forță de evocare și adîncime filozofică. Ele se disting totodată prin semnificația simbolică a imaginilor, prin perfecțiunea compoziției, concizia expresiei și simplitatea versului. Lucrările reprezentative pentru perioada 1770—1775, drama „Götz von Berlichingen" (1773), „Prometeu" (1773), romanul epistolar „Suferințele tînărului Werther" (1774), exprimă revolta individualistă a poetului

J.W. Goethe

împotriva filistinismului înăbușitor al societății germane și constituie o critică aspră, de pe poziții iluministe, a privilegiilor feudale și a arbitrarului politic al aristocrației aflate în descompunere, care împiedicau întregirea națională a Germaniei. Poetul descoperă acum arta antică, relevată de Winckelmann. În 1775 se stabilește la Weimar, unde ajunge ministru al prințului Karl August. Împins de setea de a cunoaște, **G.** întreprinde o călătorie în Italia (1786—1788), unde contactul cu operele de artă și cu vestigiile antichității face să se cristalizeze în opera sa de maturitate clasicismul, înțeles ca întoarcere la idealul de viață al antichității elene. Clasicismul, neoumanismul lui **G.** au avut un caracter complex și contradictoriu. În el s-a exprimat într-o formă specifică caracterul dublu, progresist și conservator în același timp, al ideologiei burgheziei germane. Renunțînd la lupta împotriva rînduielilor feudale, **G.** se refugiază în lumea valorilor estetice și etice ale antichității, proclamă calea utopică a autoperfecționării spirituale a indivizilor, a desăvîrșirii personalității pe calea educației estetice ca soluție a problemelor epocii. În același timp, **G.** apelează la tradițiile culturii antice, pentru a opune ascetismului creștin idealul umanist al personalității integrale, armonios dezvoltate. Neoumanismul lui **G.** are și o latură îndreptată împotriva culturii burgheze însăși, întrucît **G.**, ca și Schiller, a înțeles și a arătat că idealul umanist nu se poate realiza în condițiile unei societăți care mutilează personalitatea. Dramele „Ifigenia în Taurida" (1787), „Egmont" (1787), „Tasso" (1789), scrise în această perioadă, exprimă năzuințele spre libertate și progres ale timpului. Operele de maturitate ale lui **G.** sînt străbătute de aspirația poetului de a se elibera de frămîntările lăuntrice, de a dobîndi armonia interioară, seninătatea anticilor („Elegii romane", 1790; „Hermann și Dorothea", 1798). O dată cu romanul „Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister" (4 vol., partea I 1795—1796, partea a II-a 1821—1829), în care apare inovația literară, străină clasicismului, a înfățișării procesului de formare a unei personalități sub influența educației și a participării la viața socială (Bildungsroman), se deschide o nouă etapă a gîndirii lui **G.**: neoumanismul lui clasicizant este depășit. În același spirit este scrisă și lucrarea sa autobiografică „Poezie și adevăr" (1811—1831). Sinteza îndelungatei experiențe de viață și evoluție spirituală a lui **G.** o dă însă drama „Faust", lucrare căreia poetul i-a consacrat străduințele cele mai îndelungate. Adevărat poem universal, „Faust" este o creație care însumează căutări și concluzii cruciale ale istoriei omenirii, indicînd soluții care depășesc orizontul acelei vremi. În această operă, **G.** a transformat imaginea personajului legendar Doctor Faust într-o întruchipare a pozițiilor protestatare și a setei nepotolite de cunoaștere a omului Renașterii, a omului care vede împlinirea năzuințelor sale în căutarea dramatică neobosită a adevărului și care găsește, în cele din urmă, sensul vieții în

activitatea practică, pusă în slujba colectivității. În poemul „Faust" sînt întrunite marile calități ale poeziei lui **G.** Aici extensiunii și bogăției acțiunii îi corespunde o neobișnuită varietate a debitului poetic, de la vorbirea patetică la cea obișnuită, de la forma de exprimare populară, familiară la aceea care redă sublimul, de la tonul tragic la ironia mușcătoare și la umor. Prin caracterul concentrat și concis, multe dintre versurile poemului au devenit maxime. Proza lui **G.** relevă calitățile unui mare povestitor. Narațiunea sa, întotdeauna atrăgătoare, alternează cu descrieri de peisaje și orașe, cu portrete zugrăvite cu mare exactitate, cu reflecții filozofice, maxime etc. Întreaga creație a lui **G.** îmbină o imaginație bogată cu o gîndire filozofică profundă, exprimate într-un stil de o eleganță și puritate neasemuită. **G.** a fost, atît în gîndirea cît și în creația sa artistică, un dialectician. Mișcarea, devenirea, contradicțiile, diversitatea și unitatea sufletului omenesc își găsesc în poezia lui o grandioasă și subtilă oglindire. Contradicțiile prezente în opera lui reflectă pe plan etic și artistic contradicțiile societății în care a trăit scriitorul, felul cum personalitatea sa titanică a luptat cu „mizeria germană", cum numeau Marx și Engels complexul de împrejurări social-politice ale Germaniei acelor ani, învingînd-o sau lăsîndu-se învins de ea. Prin tendința sa de a cuprinde omul în totalitatea lui, toate formele de manifestare ale spiritului omenesc, **G.** este un „uomo universale", în înțelesul pe care Renașterea îl dădea acestui cuvînt. El a fost nu numai un mare creator de artă, ci și un remarcabil naturalist, un gînditor de seamă. Promotor al ideilor evoluționiste în domeniul științelor naturii, **G.** a atacat f i x i s m u l lui Linné în lucrarea „Metamorfoza plantelor" (1790), în care a emis ipoteze valoroase privitoare la geneza diferitelor organe ale plantelor prin transformarea lor unele în altele. În 1784 **G.** a descoperit osul intermaxilar al omului, care dovedea legătura istorică dintre om și regnul animal. Întreaga gîndire a lui **G.**, reprezentant de frunte al iluminismului german, e pătrunsă de adversitatea față de ideologia medievală, față de scolastică, față de biserică și de teologie. Influențat de Herder, Rousseau, dar mai ales de Spinoza, **G.** s-a străduit să îmbine panteismul acestuia din urmă cu ideea dialectică a dezvoltării. **G.** a căutat să extindă concepția sa dialectică și asupra vieții sociale, incluzînd în ea ideea, deosebit de fecundă și de înaintată pentru epoca sa, despre rolul acțiunii, al practicii, al muncii ca izvor al progresului istoric, ideea primatului practicii asupra teoriei. Căutările sale dialectice l-au apropiat pe Goethe de f i l o z o f i a c l a s i c ă g e r m a n ă. **G.** a adus o contribuție de seamă la dezvoltarea gîndirii estetice germane și mondiale, dînd o interpretare înaintată principalelor probleme ale artei. Văzînd în clasicism un mijloc de introducere a principiilor realismului în artă, a criticat romantismul reacționar, pe care l-a numit o „artă bolnavă". Operele literare ale lui **G.** au inspirat numeroși compozitori: Beethoven, Gounod, Berlioz, Schubert, Mendelssohn-Bartholdy, Schumann, Brahms, Liszt, Glinka, Dargomijski, Musorgski, Ceaikovski ș.a. Ele au influențat creația multor scriitori germani și străini de mai tîrziu, printre care și a unor scriitori romîni, ca: C. Stamati, D. Bolintineanu, I. Negruzzi, G. Galaction, V. Eftimiu. Cele mai vechi traduceri romînești din opera lui **G.** datează de la începutul sec. al XIX-lea. În anii puterii populare i-au fost traduse principalele opere.

goethít (MINER.), hidroxid natural de fier *($HFeO_2$)*, cristalizat în sistemul rombic. Se prezintă în mase fibroase, radiare, de culoare brună-roșcată, cu culoarea urmei brună și cu luciu adamantin pînă la semimetalic. Se formează prin alterarea siderozei și a altor minerale de fier. Este un minereu de fier. În R.P.R. se găsește la Ghelar și Teliuc.

gofráre (IND. TEXT.) **1.** Presare a suprafeței unei țesături cu un valț metalic, care imprimă țesăturii desene în relief. **2.** Tratare a suprafeței unei țesături din fire sintetice cu produse chimice, în scopul obținerii de modele în relief.

Goga, Octavian (1881—1938), poet romîn și om politic. S-a născut la Rășinari, lîngă Sibiu. Și-a făcut studiile la

O. Goga

Sibiu, Brașov și Budapesta. A fost membru al Academiei Romîne. **G.** a făcut parte din conducerea revistei de orientare sămănătoristă „L u c e a f ă r u l". În prima perioadă a activității sale politice, înainte de primul război mondial, a avut un rol activ în lupta de eliberare națională și socială a romînilor din Transilvania de sub jugul Imperiului austro-ungar; ulterior a alunecat pe panta naționalismului șovin. A fost unul dintre conducătorii Partidului național-creștin, grupare politică fascistă. Din decembrie 1937 pînă în februarie 1938 a condus guvernul care a netezit calea instaurării dictaturii regale. Ca scriitor a debutat cu versuri, în 1898, în „Revista ilustrată" din Reteag-Șoimuș, manifestînd, de la început, o orientare contradictorie. Primele sale volume („Poezii", 1905, și „Ne cheamă pămîntul", 1909) cuprind partea cea mai trainică și mai originală a creației sale artistice. Intenționînd să realizeze în versuri „monografia sufletească" a satului romînesc din Transilvania, **G.** a zugrăvit viața grea a țăranilor asupriți și exploatați („Plugarii", „Clăcașii"), figuri luminoase de intelectuali ardeleni le-

gați de popor („Apostolul", „Dăscălița"), exprimîndu-și revolta împotriva asupririi și speranța într-o apropiată „dreaptă sărbătoare" („Oltul"). Poetul a întreținut însă și iluzia mesianică a zdrobirii nedreptelor întocmiri de către un erou ridicat în mod providențial din rîndurile țărănimii („Clăcașii"). În volumele următoare („Din umbra zidurilor", 1913, și „Cîntece fără țară", 1916), poezia lui **G.** este dominată de tema dezrădăcinării, opunînd în chip sămănătorist satul patriarhal orașului capitalist, iar viziunea social-politică este întunecată de unele accente naționaliste. Format sub influența lui Eminescu și Coșbuc și a unor poeți maghiari, ca Petőfi Sándor și Madách Imre, **G.** aduce în poezia românească un suflu original, de poet vizionar, care împletește patosul romantic al răzvrătirii cu optimismul, momentele de tensiune dramatică cu acelea de seninătate lirică. Multe dintre poeziile sale au devenit cîntece populare, de largă răspîndire („Noi", „Bătrînii", „Cîntece"). Stilul său, retoric în poemele cu conținut social-patriotic, se caracterizează prin prospețimea imaginilor și muzicalitatea versului, prin cultul hiperbolei și al asociațiilor de origine folclorică. Folosind elemente specifice graiului popular transilvănean și „vechilor ceasloave", ocolind cu ostentație neologismul, **G.** a adus o însemnată contribuție în dezvoltarea limbajului poetic românesc. S-a afirmat și ca excelent portretist în volumul „Precursori" (1930), în care evocă personalități ca M. Eminescu, I. L. Caragiale, St. O. Iosif, Aurel Vlaicu ș.a. Opera sa dramatică („Domnul notar", 1914, și „Meșterul Manole", 1927) nu se ridică la valoarea celei poetice. A dat remarcabile versiuni românești unor poezii ale lui Petőfi Sándor, Ady Endre, Madách Imre („Tragedia omului", 1934).

Gogh (Van Gogh), Vincent (1853—1890), pictor, desenator și gravor olandez. În tinerețe a fost vînzător într-o galerie de tablouri, la Haga și la Londra, apoi misionar protestant în Belgia, în regiunea minieră Borinage, cunoscută prin sărăcia localnicilor. După 1879 a studiat desenul la Bruxelles și a făcut copii după lucrările

Van Gogh

lui J.F. Millet, iar din 1883 a început să picteze într-un ritm susținut. Lucrările din prima sa perioadă de creație, pictate cu realism, într-o manieră aspră, accentuată de o cromatică sumbră și tristă care anunța expresionismul, sînt scene de gen, peisaje și naturi moarte care redau viața grea a țăranilor și a muncitorilor olandezi, de care s-a simțit atras printr-o autentică solidaritate umană („Ghetele", compoziția „Mîncătorii de cartofi", 1885, „Țesătorii"). În 1885, la Anvers, a cunoscut creația lui Rubens și gravuri japoneze din școala Ukiyo-ye, care i-au atras atenția prin coloritul lor. În 1886, la Paris, sub influența picturii impresioniștilor și neoimpresioniștilor, cu care legase relații de prietenie, a pictat tablouri pline de culoare și de lumină, înviorate adesea de armonii radioase amintind de lucrările japonezilor sau de tehnica neoimpresionistă („Restaurantul Sirena", 1887; „Portretul moșului Tanguy"). În 1888 s-a stabilit în sudul Franței, la Arles, unde în 15 luni de activitate febrilă a pictat peste 200 de tablouri, în culori pure, strălucitoare, puternic înrîurit și de luminozitatea meridională a regiunii. Pictura acestei perioade se detașează de maniera impresionistă prin respectarea integrității formelor și utilizarea unui desen cu o linie precisă și expresivă, de o factură originală. În creația sa, aspirația curată spre armonie se întîlnește cu tensiunea dramatică împinsă pînă la exaltare de vicisitudinile unei vieți pline de privațiuni și dezamăgiri. Peisajele iradiind năzuința de pace și echilibru lăuntric vădesc însă această neliniște și căutare dureroasă a unei ieșiri din impasul moral („Bărci pe plajă", „Cafeneaua de noapte"). În portretele și autoportretele sale, analiza psihologică poartă amprenta acelorași căutări („Arleziană"; „Portretul lui Armand Roulin", 1888; „Omul cu urechea tăiată", 1889). Această stare de spirit evoluează. După o gravă criză nervoasă a fost internat în 1889 într-o casă de sănătate la Saint-Rémy, unde a creat peste 150 de tablouri și sute de desene, purtînd semnele neliniștii care-i mina sănătatea. De la această dată, în creația sa formele încep să se contorsioneze ca niște flăcări, să se învolbureze, coloritul devine iradiant („Cîmp de grîu cu chiparoși", „Autoportret", ambele din 1889). Caracteristice pentru această perioadă sînt de asemenea incandescența luminii, aspectul ei exploziv, halucinant. Ultimele luni ale vieții le-a petrecut în localitatea Auvers-sur-Oise, bucurîndu-se de îngrijirea și prietenia doctorului Gachet. Și lucrările acestei perioade sînt dominate de expresia unei intense frămîntări lăuntrice, împinsă uneori pînă la paroxism, alteori temperată de căutarea echilibrului („Portretul doctorului Gachet", „Cîmpia la Auvers-sur-Oise", „Cîmp de grîu cu corbi"). A lăsat o bogată corespondență, circa 800 de scrisori, deosebit de interesantă pentru cunoașterea artei sale și a multor probleme de artă modernă. În opera lui **G.**, realizată pe fondul unui dramatism profund omenesc, simplitatea desenului capătă maximum de expresivitate și culoarea se impune cu o forță neobișnuită, definind proporțiile și profunzimea, întregind compoziția prin ritmurile create. Valoarea ei artistică nu a fost recunoscută decît postum, dar ea a influențat puternic arta sec. al XX-lea. Reprezentanții

unor curente formaliste ca *fovismul* și *abstracționismul* au absolutizat însă experiențele coloristice și expresionismul desenului său.

gogoașă (ZOOL.), înveliș format în general din fire mătăsoase, secretate de larvele unor insecte (lepidoptere, himenoptere). În interiorul **g.**, larva se transformă în nimfă. V. și cocon. — *G. de mătase*, înveliș protector caracteristic viermilor de mătase.

Gogoașă de mătase

Gogol, Nikolai Vasilievici (1809—1852), scriitor rus, reprezentant de seamă al realismului critic rus. S-a născut în satul ucrainean Sorocinsk, gubernia Poltava. Prima sa lucrare importantă, „Serile în sat la Dikanka" (1831—1832, trad. rom.), constituie un tablou pitoresc al satului ucrainean din acea vreme. Realismul și tonul satiric al lui **G.** se afirmă în volumele „Arabescuri" (1835, trad. rom.) și „Mirgorod" (1835, trad. rom.), în care scriitorul înfățișează viața ștearsă și mohorîtă a micilor conace și orașe de provincie. Un loc deosebit în volumul „Mirgorod" îl ocupă povestirea istorică „Taras Bulba" (trad. rom. 1876), închinată evocării trecutului eroic al poporului ucrainean. Nuvelele reunite sub titlul „Povestiri din Petersburg" (trad. rom. 1952) au consacrat gloria lui **G.** ca scriitor satiric legat de popor. În nuvela „Mantaua", **G.** a dezvăluit contrastele sociale din capitală și a înfățișat pentru prima oară în literatura rusă pe omul „mărunt", neînsemnat, întruchipat în micul funcționar, lipsit de drepturi și umilit. În comedia „Revizorul" (1836, trad. rom. 1874), **G.** a înfățișat cu forță realistă aparatul administrativ al vremii, brutal, ignorant, venal, ridiculizînd fără cruțare monstruoasa orînduire autocrată-iobăgistă. Adevărat maestru al compoziției dramatice, al dialogului și al portretizării, **G.** a realizat în „Revizorul" o galerie de personaje grotești, puternic individualizate, reprezentative pentru epocă. Dintre toate se impune eroul central, ușuraticul și cinicul Hlestakov. O culme a creației lui **G.** reprezintă poemul „Suflete moarte", (1840, trad. rom. 1905), în care scriitorul intenționa să realizeze, folosind mijloacele satirei și umorului, o frescă a Rusiei contemporane lui. Din operă nu a apărut însă decît prima parte, consacrată demascării moșierimii și funcționărimii corupte. **G.** a creat o suită de fizionomii umane grotești, monstruoase, ale căror trăsături negative reproduc pe cele caracteristice reprezentanților claselor dominante ale vremii. Figuri ca Manilov, Cicikov au devenit prototipuri ale descompunerii morale și dezumanizării claselor posedante.

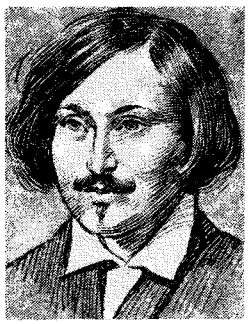

N.V. Gogol

Poemul cuprinde însă și pagini de adînc lirism închinate dragostei de patrie. Înzestrat cu darul inventivității epice, mînuind cu dexteritate o limbă bogată în sensuri și nuanțe, **G.** a îmbogățit în asociații noi, sugestive, efuziunea lirică cu umorul și sarcasmul, narațiunea captivantă cu digresiunile și aforismele. Maestru al stilului plastic, **G.** a folosit hiperbola, comparația, repetițiile, jocul sinonimelor, aducînd o însemnată contribuție la introducerea limbii populare în limba literară rusă. Spre sfîrșitul vieții, **G.** s-a îndepărtat de realismul critic („Fragmente alese din corespondența cu prietenii", 1847, lucrare criticată de Belinski). Creația sa literară, care a avut un mare răsunet, a exercitat o puternică influență asupra dezvoltării realiste a prozei și dramaturgiei din Rusia și din alte țări ale lumii. Prima traducere românească din opera lui **G.** datează din 1860. În anii puterii populare, majoritatea operelor lui **G.** au fost traduse în românește.

gogoșar *(Capsicum annuum)* soi de ardei, cu tufa înaltă de 40—50 cm, cu frunzele de culoare verde-închis, cultivat pentru fructele sale mari, sferic-turtite, cu numeroase coaste rotunjite, roșii sau portocalii; fructele se consumă în stare proaspătă sau conservată. **G.** se cultivă prin răsad, mai ales în jurul orașelor mari.

gog și magog, numele a două popoare legendare de o cumplită cruzime, despre care se vorbește în Biblie și în Coran. Potrivit mitului, înaintea „judecății de apoi" credincioșii vor trebui să lupte cu ele și să le învingă.

Gogu, Constantin (1854—1897), astronom român. A fost profesor la Universitatea din București. A studiat perturbațiile din mișcarea Lunii produse de planeta Marte.

Goia, Ion (n. 1892), clinician român, profesor la Universitatea din Cluj, medic și profesor emerit. A publicat lucrări privitoare în special la bolile sîngelui, ale aparatului hematopoetic, ale aparatului digestiv și la boala reumatismală.

Goiânia, oraș în Brazilia, centrul administrativ al statului Goiás. 132 560 loc. (1961). Oraș nou (construit între 1933 și 1942), cu arhitectură modernă.

Goiás, stat în Brazilia, situat în partea centrală a Podișului Braziliei. Suprafața: 612 912 km². Populația: 1 250 000 loc. (1961), în majoritate indieni. Centrul administrativ: *Goiânia*. Bogății naturale: lemn, minereuri de fier, nichel, aur etc. Este dezvoltată creșterea extensivă a animalelor, în special a cornutelor mari; se cultivă tutun, arbori de cafea și de cacao, bumbac, trestie de zahăr, porumb etc. Mici întreprinderi de prelucrare a produselor agricole.

Gojdu, Emanoil (1802—1870), jurist și om politic român din Transilvania. Ca deputat în parlamentul din Budapesta, a

fost unul dintre susținătorii ideii egalității între naționalitățile din Ungaria. Din averea lăsată de el a fost constituit un fond de burse pentru studenții romîni din Ungaria și din Transilvania.

gol (SPORT), finalizare a acțiunilor desfășurate de jucătorii unei echipe de fotbal, hochei, handbal, polo, prin introducerea regulamentară a obiectului de joc (minge, puc) în spațiul porții adverse. În cazul în care obiectul de joc este introdus, din greșeală, de un jucător în poarta propriei sale echipe, avem de-a face cu un *autogol*.

golaveráj (SPORT), relație care se stabilește între golurile marcate și cele primite de o echipă în cadrul unei competiții sportive (în anumite ramuri ale sportului).

Gold *[gould]*, Michael (n. 1894), scriitor și publicist progresist american. A colaborat la revista „Masses and Mainstream". Este autorul volumului de versuri și proză „120 de milioane" (1929), al romanului autobiografic „Evrei fără bani" (1930), în care descrie viața grea a proletariatului și a micii burghezii evreiești din New York, al dramei „Imn de luptă", scrisă în colaborare cu M. Blankfort (1936) și consacrată lui John Brown, unul dintre luptătorii pentru libertate a negrilor. A mai scris articole, reportaje, foiletoane critice privind viața publică din S.U.A.

goldán *(Prunus insitia)*, arbore din familia rozaceelor, înalt de 4—6 m, cultivat pentru fructele sale, galbene (goldane sau mirabele), mici, cu miez dulce și cu sîmburi aderenți sau neaderenți. Lemnul este folosit în tîmplărie și strungărie.

gol de munte (SILV.), teren situat deasupra limitei superioare a pădurii, acoperit cu vegetație ierboasă sau lemnoasă pitică.

Goldfaden, Abram (1840—1908), poet și dramaturg de limbă idiș. A fost organizatorul primului teatru evreiesc modern, la Iași, în 1876. Principalele sale opere au fost scrise și jucate în Romînia. Deși unele lucrări ale lui **G.** vădesc serioase tendințe naturaliste, cele mai izbutite piese ale sale („Vrăjitoarea", „Sulamit", „Kuni-Lemel", „Bar-Kohba") cuprind o aspră satiră la adresa samavolniciei celor avuți și a fanatismului religios.

Goldoni, Carlo (1707—1793), dramaturg italian. S-a născut la Veneția dintr-o familie de medici. Supranumit de

C. Goldoni

către Voltaire „Molière al Italiei", **G.** a reformat „commedia dell'arte", îndreptînd-o pe făgașul realismului modern și transformînd-o într-o comedie de moravuri. Printre reformele inițiate de **G.** se numără: renunțarea la improvizație, la măști și la costumația tradițională și adaptarea unor tipologii ale „commediei dell'arte" (Pantalone, Brighella, Colombina) la realitățile sociale ale sec. al XVIII-lea. **G.** a scris numeroase piese de teatru (cca. 250), majoritatea comedii realiste, în care, sub influența tendințelor progresiste ale iluminismului, a satirizat parvenitismul burgheziei și moravurile corupte ale nobilimii („Văduva isteață", 1748; „Mincinosul", 1751; „Familia anticarului", cca. 1750; „Hangița", 1753; „Bădăranii", cca. 1760). A compus și cîteva comedii în dialect venețian, inspirate din viața oamenilor simpli („Fata cinstită", cca. 1749; „Slugă la doi stăpîni", cca. 1747). Piesele lui **G.** se impun prin realism și prin forța cu care sînt zugrăvite critic moravurile epocii respective. Sinceritatea, seninătatea, umorul și optimismul robust din piesele sale, elogiul adus virtuților omului simplu și bunului-simț al acestuia și arta cu care ridiculizează tare morale ale reprezentanților claselor posedante i-au asigurat lui **G.** o mare popularitate. Verva și prospețimea satirei sale, caracterul popular al umorului mențin și astăzi opera lui în actualitate. Concepțiile sale estetice sînt expuse în piesa programatică „Teatrul comic" (1751). Memoriile sale, scrise în limba franceză (1787), cuprind savuroase pagini autobiografice. Prima piesă a lui **G.** reprezentată în limba romînă a fost „Văduva vicleană", jucată la București, în 1836, în cadrul Societății filarmonice.

gold-point (termen englez însemnînd „punct de aur"; FIN.), nivelul cursului de schimb valutar care, în condițiile convertibilității biletelor de bancă și ale circulației libere a aurului, face mai avantajoasă efectuarea încasărilor sau a plăților internaționale cu aur efectiv; acest nivel determină intrarea sau ieșirea aurului din țara respectivă. **G.-p.** oscilează, de regulă, în jurul paritații metalice, ținînd seama și de cheltuielile legate de deplasarea aurului (transport, asigurare etc.).

Goldschmidt, Victor Moritz (1888—1947), petrograf și geochimist norvegian. A fost profesor la Universitatea din Oslo. În lucrarea „Fenomenele de metamorfism de contact din împrejurimile Kristianiei" (1911) a pus bazele cercetării moderne a proceselor de metamorfism. În urma cercetărilor sale din perioada 1923—1927 asupra răspîndirii elementelor, **G.** a dat o clasificare geochimică a acestora, la baza căreia a pus structura învelișurilor electronice și a desprins legile generale ale migrațiunii elementelor chimice în scoarța terestră. El a elaborat teoria distribuției zonale a elementelor chimice în Pămînt.

Goldsmith *[góuldsmiθ]*, Oliver (1728—1774), scriitor preromantic englez, de origine irlandeză. S-a făcut cunoscut mai ales prin romanul „Vicarul din Wakefield" (1766, trad. rom.), operă clasică a literaturii engleze, precum și prin poemul „Satul părăsit" (1770, trad. rom.). În operele sale, Goldsmith zugrăvește cu amă-

răciune ruinarea şi descompunerea ţărănimii în condiţiile dezvoltării capitalismului, în contrast cu viaţa idilică a satului patriarhal de odinioară. Dezvăluirea cu fin umor a contradicţiilor sociale şi spiritul sincer democratic se îmbină la **G.** cu morala supunerii, spiritul de compromis şi filantropismul naiv.

gólem (cuvînt ebraic însemnînd „embrion"), om care, după o legendă iudaică medievală, ar fi fost plămădit din lut, însufleţit şi înzestrat cu puteri miraculoase de rabinul Löw din Praga.

Golescu, veche familie de boieri munteni, originari din Goleşti (reg. Argeş), ai cărei membri au avut un important rol în istoria modernă a Romîniei.

Golescu, Alexandru G. (poreclit *Arăpilă* sau *Negru*) (1819—1881), om politic, unul dintre conducătorii revoluţiei de la 1848 din Ţara Romînească,

Al. G. Golescu

secretar al Guvernului provizoriu. A fost unul dintre cei mai apropiaţi prieteni şi colaboratori ai lui Nicolaie Bălcescu. După înăbuşirea revoluţiei a trăit în exil pînă în 1857. Întors în ţară, a fost deputat în Adunarea ad-hoc a Ţării Romîneşti. În timpul domniei lui Alexandru Ion Cuza a fost ministru al cultelor în Ţara Romînească (1860). Mai tîrziu a devenit unul dintre oamenii politici din anturajul liberalului moderat Ion Ghica. În 1870 a fost prim-ministru.

Golescu, Dinicu (1777-1830), cărturar romîn, tatăl lui Ştefan, Nicolaie, Alexandru (Albu) şi Radu Golescu. A fost mare logofăt în Muntenia. A înfiinţat în 1826, pe moşia sa din Goleşti, o şcoală în care puteau învăţa gratuit tineri indiferent de categoria socială din care făceau parte. A fost membru fondator al Societăţii literare (1827) şi a contribuit activ la apariţia primului ziar în limba romînă, „Curierul romînesc" (1829). Dintre scrierile sale, cea mai importantă este „Însemnare a călătoriei meale Constantin Radovici din Goleşti, făcută în anul 1824, 1825, 1826", tipărită la Buda (1826), în care consemnează impresii în legătură cu realităţile social-economice întîlnite în Ungaria, Austria, Elveţia, Italia. Notele sale de drum cuprind, de asemenea, referiri critice la starea de înapoiere socială şi culturală a Ţării Romîneşti, condamnînd cu vigoare nedreptăţile regimului feudal. Sub raportul limbii literare, lucrarea lui **G.** oglindeşte procesul de trecere de la limba romînă literară veche la limba romînă literară modernă.

Golescu, Iordache (c. 1768—1848), cărturar romîn, frate cu Dinicu **G.** şi tatăl lui Alexandru **G.** Ocupînd funcţii însemnate în administraţia statului, a sprijinit dezvoltarea învăţămîntului în limba naţională şi a militat pentru adoptarea unor reforme politice favorabile dezvoltării ţării. Preocupat de probleme filologice, a redactat importante lucrări cu caracter lexicografic, rămase în manuscris (dicţionarul unilingv „Condica limbii rumîneşti", un dicţionar elin-romîn şi romîn-grecesc), şi o gramatică tipărită în 1840 („Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticeşti"). **G.** este şi autorul unor scrieri morale şi filozofice şi al unei impunătoare culegeri paremiologice, „Pilde, povăţuiri i cuvinte adevărate şi poveşti", apreciată de Eminescu şi folosită apoi de I. Zanne în colecţia sa „Proverbele romînilor". Ca scriitor, **G.** a compus o serie de piese de teatru (printre ele „Comédiia ce să numeşte Barbul Văcărescul, vînzătorul ţării") şi de satire politice (ex. „Povestea huzmetarilor"), îndreptate împotriva regimului feudal. Ele evidenţiază însuşirile de pamfletar ale autorului, verva sa muşcătoare şi buna cunoaştere a limbii vorbite. Rămase multă vreme în manuscris, lucrările lui **G.** n-au influenţat evoluţia literaturii noastre.

Golescu, Nicolaie (1810—1878), general şi om politic, participant la revoluţia de la 1848 din Ţara Romînească, membru al Guvernului provizoriu. După înăbuşirea revoluţiei a trăit în exil pînă în 1857. Liberal moderat, a fost unul dintre creatorii monstruoasei coaliţii. Prim-ministru în Ţara Romînească în 1860. A fost unul dintre conducătorii complotului în urma căruia Al. I. Cuza a fost silit să abdice, apoi membru al locotenenţei domneşti, în mai multe rînduri ministru în guvernele burghezo-moşiereşti şi prim-ministru în 1868.

Golescu, Radu (1817—1877), militar, participant la revoluţia de la 1848 din Ţara Romînească. După înăbuşirea revoluţiei a trăit în exil pînă în 1856.

Golescu, Ştefan (1809—1874), om politic, participant la revoluţia de la 1848 din Ţara Romînească, membru al Guvernului provizoriu. După înăbuşirea revoluţiei a trăit în exil pînă în 1857. După reîntoarcerea în ţară a fost deputat în Adunarea ad-hoc a Ţării Romîneşti, apoi ministru şi prim-ministru (1861 şi 1867—1868).

Golestan, Stan (1875—1956), compozitor romîn. A studiat la Bucureşti, apoi la Paris cu Vincent d'Indy, A. Roussel şi Paul Dukas. Trăind mulţi ani în capitala Franţei, unde a fost şi critic muzical, a contribuit la cunoaşterea peste hotare a creaţiei muzicale romîneşti. Lucrările sale îmbină inspiraţia din cîntecele noastre populare cu mijloacele componistice moderne. Op. pr.: poemul simfonic „Dîmboviţa"; „Simfonia în stil romînesc"; „Rapsodia romînă"; „Concert moldovenesc pentru violoncel"; „Concert romînesc pentru vioară"; „Zece cîntece în stil popular romînesc" pentru voce, pe versuri de Eminescu; doine, cîntece populare etc.

golf[1] (GEOGR.), parte integrantă a unui ocean, mare sau

lac care pătrunde în uscat. Formele şi dimensiunile **g.** sînt foarte variate, de la suprafeţe restrînse la sute de m² pînă la dimensiunile unor mari **g.**, ca golful Mexicului, Biscaia, Persic, Bengal, Guineii. Golfurile sînt diferite prin originea şi prin forma ţărmurilor: **g.** cu deschidere largă, estuare, fiorduri etc. **G.** apărate de vînt şi de valuri oferă condiţii favorabile pentru staţionarea vaselor şi construirea porturilor.

golf², joc sportiv de origine scoţiană, practicat îndeosebi în ţările anglo-saxone; constă din lovirea cu o crosă a unei mingi de cauciuc dur, de culoare albă, sferică, cu diametrul de aproximativ 4—5 cm, cu scopul introducerii ei într-o gaură special amenajată. Terenul de **g.** are, în general, o suprafaţă de minimum 10 ha. Este acoperit cu iarbă şi are unele accidente naturale şi artificiale, aflate între cele 9 sau 18 găuri, pe la care mingea trece succesiv. Distanţa de la o gaură la alta este între 100 şi 500 m. Scopul jocului este de a introduce mingea în fiecare gaură, pe rînd, din cît mai puţine lovituri.

Golfstrom *[gólfştrom] (Curentul Golfului)*, curent marin în partea nordică a Oceanului Atlantic, unul dintre cei mai importanţi curenţi calzi de suprafaţă ai Oceanului planetar. Se formează în strîmtoarea Florida, prin unirea curentului Floridei cu curentul Antilelor, constituind continuarea curenţilor marini ecuatoriali. Se îndreaptă spre nord de-a lungul coastelor Americii, iar în dreptul capului Hatteras deviază spre nord-est. După ce trece de insula Newfoundland, străbate oceanul de la vest spre est (fiind numit aici curentul Atlanticului de nord) şi se desparte într-o serie de ramuri (curentul Groenlandei de vest, curentul Norvegiei, curentul Irminger ş.a.). Masa principală de apă a curentului se îndreaptă spre nord-est, pierzîndu-se treptat în adîncime în Oceanul Îngheţat de Nord. **G.** are lăţimea de 75—250 km şi viteza de 3 pînă la 9 km pe oră. Influenţează clima Europei occidentale (prin intermediul maselor de aer umed aduse de vînturile de vest), ridicînd temperaturile medii anuale cam cu 10°C faţă de temperatura medie obişnuită pentru latitudinea respectivă.

Golful Gasconiei v. **Biscaia.**

Golful Persic, golf în nord-vestul Oceanului Indian, care desparte peninsula Arabiei de teritoriul continental al Asiei. Este legat de Golful Oman prin strîmtoarea Ormuz. **G. P.** are adîncimi pînă la 102 m şi o salinitate ridicată.

Golgi, Camillo (1844—1926), medic şi histolog italian, autor a numeroase lucrări privind structura microscopică a sistemului nervos şi al unor metode importante de colorare a ţesuturilor. A descris o formaţie celulară (aparatul reticular intern) şi corpusculii tactili speciali care-i poartă numele. Premiul Nobel pentru medicină şi fiziologie (1906), împreună cu histologul spaniol Ramón y Cajal.

Goliat, războinic filistean uriaş, care, potrivit legendei biblice, ar fi provocat la luptă individuală pe cei mai viteji oşteni evrei. Provocarea a fost primită numai de păstorul David, care avea să devină rege al Israelului şi care l-ar fi ucis pe **G.**, lovindu-l în frunte cu o piatră aruncată din praştie.

golire de fund, construcţie hidrotehnică destinată evacuării debitelor mari de apă sau evacuării apelor de acumulare la o construcţie de reţenţie (ex. la un baraj). Constă dintr-o conductă sub presiune (prevăzută cu vane normal închise), amplasată în apropiere de baza construcţiei.

Goliţîn, Boris Borisovici (1862—1916), fizician rus. A fost membru al Academiei Ruse de Ştiinţe. A adus contribuţii în numeroase domenii ale fizicii, studiind presiunea luminii, producerea căldurii, starea critică a substanţelor, razele Roentgen, lărgimea liniilor spectrale. A inventat un seismograf de o mare sensibilitate.

Gollan *[gǫ́lən]*, John (n. 1911), secretar general al Comitetului Executiv al Partidului Comunist din Marea Britanie (din 1956). Membru al partidului din 1927, al Comitetului

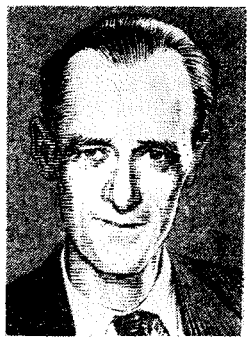

J. Gollan

Executiv, din 1935 şi al Comitetului Politic al P.C. din Marea Britanie, din 1943.

golomăţ *(Dactylis glomerata)*, plantă erbacee perenă din familia gramineelor, înaltă pînă la 120 cm, cu tufa rară, tecile frunzelor aspre şi lăstarii comprimaţi la bază. Inflorescenţa plantei este un panicul glomerulat, lung pînă la 18 cm. În ţara noastră creşte prin fineţe

Golomăţ

şi păduri, mai frecvent în regiunea de dealuri şi cîmpie, în locuri umbroase. Este o bună plantă furajeră.

Goloviţa, lac în complexul Razelm. Suprafaţa: 74,2 km². Adîncimea maximă: 1,5 m.

gómă (din gr. *gomos* „încărcătură") **1.** (MED.) Formaţie patologică nodulară, de origine infecţioasă sau parazitară, care se dezvoltă la nivelul pielii, al sistemului nervos, al ficatului, muşchilor etc., trecînd prin mai multe faze: cruditate, ramolire, ulceraţie şi cicatrizare. Se întîlneşte în sifilis, sporo-

tricoză, tuberculoză, actinomicoză etc. **2.** (FITOPAT.) Secreţie mucilaginoasă produsă de unele plante sub acţiunea anumitor bacterii parazite (ex. bacteria *Xanthomonas phaseoli*, care atacă fasolea). V. şi g o m o z ă.

Gombás *[gómbaş]*, Pál (n. 1909), fizician ungur, membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. Specialist în domeniul teoriei statistice a atomului, a contribuit la fundamentarea teoretică a metodei statistice aproximative, aplicată la atomi.

Gomel, oraş în U.R.S.S., în R.S.S. Bielorusă, situat pe rîul Soj, afluent navigabil al Niprului. 193 000 loc. (1962). Nod feroviar. Este unul dintre cele mai importante centre industriale ale Bielorusiei, cu întreprinderi ale industriei constructoare de maşini (electrotehnică, maşini-unelte, maşini pentru extracţia turbei, aparate), ale industriei lemnului (placaje, chibrituri), hîrtiei şi alimentare.

Gomindan, partid politic chinez, fundat în 1912 prin unirea organizaţiei *Tun-Mîn-Hui* (Liga revoluţionară), creată de S u n I a t-s e n în 1905, cu cîteva organizaţii burghezo-liberale în vederea luptei pentru independenţa naţională a Chinei. În 1914, în urma dizolvării **G.** de către guvernul militariştilor, Sun Iat-sen a pus bazele Partidului revoluţionar chinez (Ciun Hua Gomindan), pentru organizarea luptei împotriva guvernului lui Iuan Şi-kai. Acest partid a fost transformat în 1920 în Partidul naţional din China (Gomindan). În 1923—1924 Sun Iat-sen a reorganizat **G.** cu ajutorul Partidului Comunist Chinez. În compunerea **G.** a intrat şi P.C. Chinez, care îşi păstra însă completa independenţă politică şi organizatorică. **G.** a devenit astfel un partid al blocului clasei muncitoare, ţărănimii, micii burghezii orăşeneşti şi burgheziei naţionale. Alianţa P.C. Chinez cu **G.** a constituit, în anii 1924—1927, baza frontului naţional unic de luptă împotriva imperialismului şi feudalilor militariştii. Dar marea burghezie şi vîrfurile micii burghezii, în frunte cu Cian Kai-şi, speriate de avîntul luptei revoluţionare a maselor, au organizat în 1927, cu sprijinul puterilor imperialiste, o lovitură contrarevoluţionară, instaurînd în sudul, în estul şi în centrul Chinei o dictatură a „celor patru familii". P. C. Chinez a ieşit din **G.**, care, trădase astfel principiile formulate de Sun Iat-sen şi se transformase într-un partid contrarevoluţionar. În 1945, conducerea **G.**, sprijinită de imperialiştii din S.U.A., a dezlănţuit cel de-al treilea război civil (1945—1949), terminat cu înfrîngerea trupelor **G.** de către Armata populară chineză şi cu proclamarea R. P. Chineze (1949). Elementele progresiste din **G.** au părăsit partidul şi au creat în 1948 Comitetul revoluţionar al **G.** Rămăşiţele clicii gomindaniste s-au refugiat, în 1949, pe insula T a i v a n.

Go Mo-jo (n. 1892), militant pe tărîm social, scriitor şi istoric chinez, preşedinte al Academiei de Ştiinţe a R.P. Chineze; membru de onoare al Academiei R.P.R. A studiat în Japonia. A participat la lupta de eliberare naţională şi socială a poporului chinez. A debutat ca poet şi a cîntat revoluţia proletară („Declaraţie a poeziei", 1927). În piesele sale de teatru, Go Mo-jo evocă mai cu seamă tradiţiile de luptă ale poporului chinez („Trei femei răsculate", 1925; „Ciu-Yuan", 1942; „Gemenii"). Ca istoric, Go Mo-jo a făcut cercetări ştiinţifice asupra vechii istorii a Chinei („Studiu asupra vechii societăţi chineze", 1929; „Studiu privind scrierea pe oase", 1933; „Epoca de bronz", 1945).

gomóză (FITOPAT.), boală a plantelor provocată de bacterii fitopatogene, caracterizată prin scurgerea din ţesutul atacat a unei secreţii mucilaginoase (gomă) care conţine numeroase bacterii (ex. gomoza bumbacului, provocată de bacteria *Xanthomonas malvacearum*).

Gomułka, Władysław (n. 1905), prim-secretar al C.C. al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (din 1956) şi membru al Consiliului de Stat al Republicii Populare Polone (din 1957). Membru al Partidului Comunist din Polonia din 1926. În anii următori a devenit unul dintre conducătorii aripii de stînga a mişcării sindicale. În 1942 **G.** a luat parte la munca de organizare a Partidului Muncitoresc Polonez (P.M.P.), iar

W. Gomułka

între 1943 şi 1948 a fost secretar general al C.C. al acestui partid. În 1948, la Congresul de unificare a P.M.P. şi a Partidului Socialist Polonez, **G.** a fost ales membru al C.C. al P.M.U.P. Pe baza unor acuzaţii neîntemeiate, în 1949 a fost exclus din C.C. al P.M.U.P. şi în 1951 arestat. Eliberat din închisoare şi reabilitat (1954), a fost cooptat în 1956 printre membrii C.C. şi ales membru al Biroului Politic şi prim-secretar al C.C. al P.M.U.P.

gonádă (din gr. *gone* „naştere, generaţie"; BIOL.), glandă reproducătoare sau sexuală a unui animal metazoar. **G.** femelă poartă numele de *ovar*, iar **g.** masculă poartă numele de *testicul*. **G.** conţin elementele reproducătoare ale individului (ovulele la femelă şi spermatozoizii la mascul). Sin. *glandă genitală*.

gonadotróp, *hormon* ~ (BIOCHIM., FIZIOL.), grup de hormoni de natură protidică, secretaţi de glanda hipofiză. Stimulează glandele sexuale.

Goncearov, Ivan Aleksandrovici (1812—1891), scriitor rus, reprezentant de seamă al realismului critic. S-a format la şcoala lui Belinski. În anii 1852—1855 a făcut o călătorie în jurul Pămîntului, pe care a descris-o în „Fregata «Pallada»" (1858, trad. rom. 1956). Trilogia alcătuită din romanele „O poveste obişnuită" (1847, ult. trad. rom. 1956), „Oblomov"

(1859, ult. trad. rom. 1960) şi „Ripa" (1869, trad. rom. 1962) înfăţişează societatea rusă din anii 1840—1860. În „O poveste obişnuită", **G.** critică romantismul evazionist, rupt de viaţă, iar în „Oblomov" inerţia, visarea sterilă, lenea şi lipsa de voinţă a nobilimii, întruchipate în personajul titular. Denunţarea viciilor morale, care erau determinate de relaţiile feudale parazitare, constituie principalul merit al romancierului. Proza lui **G.** se distinge prin capacitatea de tipizare în redarea fenomenelor sociale.

Goncourt *[gõcúr]*, fraţii Edmond (1822—1896) şi Jules (1830—1870) de **G.**, scriitori francezi care şi-au elaborat operele în colaborare. Primele lor lucrări comune sînt: „Portrete intime din sec. al XVIII-lea" (1857), „Arta sec. al XVIII-lea" (1859—1875) ş.a. Au scris un număr de romane în care au zugrăvit cu predilecţie tipuri patologice, fiind primii reprezentanţi ai naturalismului în Franţa. Stilul lor original, minuţios lucrat, alunecă adeseori în manierism. După moartea lui Jules **G.**, fratele său a terminat în 1896 „Jurnalul" (început împreună), importantă sursă de informaţie cu privire la viaţa literară a epocii, şi a întemeiat Academia **G.**, care distribuie anual un premiu literar (premiul **G.**) pentru cel mai bun roman apărut în Franţa.

gondoláre (TEHN.), deformare a unei table, a unei foi de placaj sau de alt material sub acţiunea unor forţe exterioare sau a agenţilor atmosferici (temperatura, umiditatea etc.).

gondólă 1. (NAV.) Ambarcaţie lungă, cu fundul plat şi cu

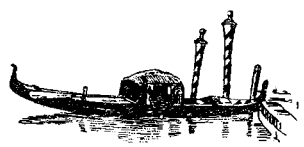

Gondolă

o singură ramă, pe care conducătorul *(gondolierul)* o manevrează stînd în picioare la pupă. Are prora şi pupa ridicate şi este amenajată pentru transportul local de persoane. Este folosită pe canalele Veneţiei. **2.** (AV.) *Gondolă de dirijabil*, nacelă carenată a motorului unui dirijabil.

Gondwana (STRAT.), vast continent care a existat în emisfera sudică. A apărut, probabil, încă de la începutul paleozoicului (în cambrian) şi a dăinuit pînă în perioada triasică. Denumirea i-a fost dată de geologul E. Suess, după numele unei provincii din India. Cuprindea mare parte din Australia, India peninsulară, Madagascarul, Africa ecuatorială şi australă şi mare parte din Brazilia. Începînd din carboniferul superior şi pînă la începutul jurasicului, pe acest continent s-au depus formaţiuni continentale conţinînd resturi de plante şi de reptile, care indică, în general, existenţa unui climat rece.

gonfaloniér (IST.), purtătorul steagului *(gonfalone)* sau insignelor unui stat, unui oraş, unei instituţii laice sau clericale; constituia o funcţie în organul conducător al republicilor comunale din Italia în timpul evului mediu (mai ales la Florenţa, Siena şi Lucca).

Góngora y Argote, Luis de (1561—1627), poet spaniol. S-a născut la Córdoba. În prima etapă a creaţiei sale a scris romanţe, sonete şi epistole, în care, folosind motive folclorice şi un ton burlesc, a cultivat cu precădere satira la adresa moravurilor corupte ale vremii. La începutul sec. al XVII-lea, după ce a obţinut slujbe la curte, **G.** a devenit un poet preţios, artificial şi ermetic („Fabula lui Polifem şi Galateea", 1612; „Singurătăţi", 1613; „Fabula lui Piram şi Tisbe", 1618). Limbajul său poetic a exercitat o însemnată influenţă asupra poeziei decadente de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea.

gongorísm, manieră literară formalistă şi ermetică, apărută în Spania la sfîrşitul sec. al XVI-lea şi denumită astfel după numele unuia dintre cei mai însemnaţi reprezentanţi ai ei, poetul Luis de Góngora y Argote. Printre precursori se numără Luis Carrillo y Sotomayor (1583 — 1610). Cultivînd o artă destinată unei infime minorităţi aristocratice, **g.** se caracterizează prin folosirea abuzivă a neologismelor (mai ales de origine latină şi italiană), a unei sintaxe complicate întemeiate pe inversiuni şi expresii eliptice, a metaforelor hiperbolice şi a aluziilor mitologice, istorice şi geografice, ceea ce dă stilului preţiozitate, afectare şi pedantism, îngreuind simţitor receptarea textului de către cititor. Maniera a fost adoptată, în aceeaşi perioadă, şi de unii scriitori decadenţi din alte ţări. În Italia ea este cunoscută sub numele de *marinism* (după G. Marino, 1569—1625); în Franţa a fost introdusă sub numele de *preţiozitate*, în timpul lui Ludovic al XIII-lea; în Anglia e reprezentată de J. Lyly (1553—1606) şi se numeşte *eufuism* (după titlul romanului său „Euphues"). Sin. *cultism, culteranism.*

goni(o)- (gr. *gonia* „unghi"), element de compunere cu sensul „unghi" (ex. *goniometru*).

goniometríe (gr. *gonia* „unghi" şi *metron* „măsură"; MAT.), ramură a geometriei care se ocupă cu studiul unghiurilor şi cu măsurarea lor.

goniométru, denumire generală pentru instrumentele utilizate la măsurarea unghiurilor. În geodezie şi topografie se utilizează următoarele **g.**: teodolitul (cu toate tipurile lui), tahimetrul, busola topografică, eclimetrul, pantometrul, clinometrul etc.; în cristalografie se deosebesc: goniometre simple (cu reflexie) şi goniometre-teodolit, cu ajutorul cărora se determină unghiurile diedre dintre feţele cristalelor.

gonión (gr. *gonia* „unghi"; ANTROP.), unghi facial format de ramurile orizontale cu cele verticale ale maxilarului inferior.

gonocóc (gr. *gonos* „sămînţă" şi *kokkos* „corp mic, rotund"; MICROBIOL.; *Neisseria gonorrheae*), bacterie care produce blenoragia (gonoreea) la om. Celulele **g.** sînt grupate două cîte două, avînd aspectul unei boabe de cafea. **G.** face parte din grupul diplococilor.

González Martínez *[gonθáleθ martíneθ]*, Enrique (1871—1952), poet mexican. A fundat Seminarul de cultură mexicană şi Colegiul naţional. Influenţat la început de simbolism, a luat

mai tîrziu atitudine împotriva curentelor decadente. În culegerile „Cartea forței, a bunătății și a visărilor" (1917), „Curentul de foc" (1938) și „Poeme" (1939—1940) a cultivat o poezie socială cu caracter progresist. A fost partizan al mișcării antifasciste și luptător pentru pace.

González Tuñón *[gonθaleθ tuńón]*, Raúl (n. 1905), poet argentinian, luptător activ pentru libertate și progres. A participat la războiul național-revoluționar al poporului spaniol. Primele sale versuri aveau un caracter formalist („Vioara diavolului", 1926). Lucrările sale ulterioare se caracterizează însă printr-o tematică revoluționară și socială („Brigadierii", 1935; „Moartea Madridului", 1938—1939) ș.a.

Gonzalo de Córdoba (1453 — 1515), comandant de oști spaniol, organizatorul armatei în ultima fază a *Reconquistei*. A cucerit Granada (1492) și a participat la *războaiele italiene* (1494—1559) împotriva Franței. În 1503 a cucerit regatul Neapolului, extinzînd asupra acestuia stăpînirea Spaniei.

gopác (COR.), dans popular ucrainean, jucat mai ales de bărbați, în măsură de 2/4, mai rar de 4/4, cu fandări și sărituri mari. Gopacul a fost introdus de către compozitorii ruși și ucraineni în muzica de operă, simfonică, de cameră, vocală și instrumentală.

Gorbatov Boris Leontievici (1908—1954), scriitor sovietic rus. Primele sale scrieri (povestirea „Celula", 1928; romanul „Generația mea", 1933, ult. trad. rom. 1949) au în centrul lor figuri de comsomoliști. Romanul „Viața de toate zilele a Oceanului Înghețat" (1937, trad. rom. 1948) este dedicat cercetătorilor polari, romanul „Neînfrînții" (1943, ult. trad. rom. 1952) eroismului oamenilor sovietici în timpul celui de-al doilea război mondial, iar romanul „Donbass" (1951, trad. rom.) mișcării inovatoare din rîndul minerilor din Donbass. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

gordián, *nod* ~, nod complicat cu care Gordios, devenit rege al Frigiei, a legat jugul de oiștea plugului închinat de el lui Zeus în templul din Gordium. Oracolele preziceau că cel care va reuși să desfacă nodul va fi stăpînul Asiei. Alexandru Macedon, fără a pierde vremea, l-a tăiat cu sabia. La figurat, expresia „a tăia nodul gordian" înseamnă a înlătura un obstacol dificil, a rezolva o situație extrem de complicată, fără pierdere de vreme.

Gordianus, numele a trei împărați romani, dintre care cel mai cunoscut este Gordianus al III-lea (238—244), în timpul căruia carpii au organizat o mare incursiune în Moesia Inferioară și în Tracia; probabil în acest timp, sub presiunea uniunii carpo-gotice, romanii au părăsit capul de pod de la Barboși (în apropiere de Galați).

gordín (VITICULT.), soi de viță de vie autohton, unul dintre cele mai vechi soiuri românești. Înainte de distrugerea viilor indigene de către filoxeră, gordinul, în amestec cu bășicata, forma baza viilor din podgoriile de la Dealul Mare. Are struguri de mărime mijlocie, de formă tronconică, cu bobul ovoid, colorat verde-gălbui, uneori cu puncte ruginii. Este un soi folosit pentru producerea vinurilor curente de masă, răspîndit mai mult în podgoriile din Oltenia, unde se cultivă în amestec cu soiurile crîmpoșie și braghină. Producția de struguri variază între 2,900 și 7,800 kg de fiecare butuc. Tăria alcoolică a vinurilor din soiul gordin este de 8°—10°.

Musorgski — Gopac

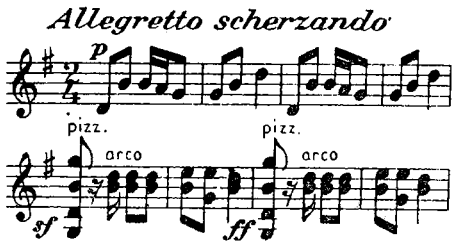

Gopac

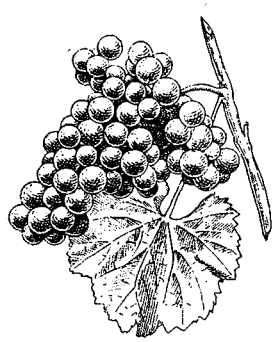

Gordin

Gorecki *[goréțchi]*, Leonard (sec. XVI), cronicar polon. Este autorul unei cărți apărute în 1578, care relatează războiul de eliberare a Moldovei, din 1574, condus de Ioan Vodă cel Cumplit. Cartea evidențiază curajul și calitățile militare ale domnului Moldovei.

gorgán, movilă artificială de pămînt, ridicată în orînduirea comunei primitive, de obicei deasupra mormîntului unui conducător. Este foarte frecvent pe mormintele scitice și, prin influență, pe mormintele unor conducători ai triburilor trace.

Gorgias (c. 483 — c. 375 î.e.n.), retor și filozof grec, unul dintre cei mai renumiți sofiști, partizan al democrației sclavagiste. Opunîndu-se concepțiilor metafizice care corespundeau, în ultimă instanță, intereselor aristocrației conservatoare, **G.** a dezvăluit caracterul contradictoriu al realității și al cunoașterii, dar a ajuns la concluzii greșite, sceptice și relativiste, rezumate prin trei teze: nu există nimic; dacă ar exista ceva, nu ar putea fi cunoscut; dacă ar putea fi cunoscut, n-ar putea fi comunicat.

Gorgonă

Gorgone, monştri fabuloşi care apar adeseori în poemele vechi greceşti. Hesiod vorbeşte de trei **G.**: Stheno, Euryale şi Meduza, dintre care numai ultima era muritoare. Erau reprezentate ca femei cu înfăţişare hidoasă, cu ochi aprinşi, cu şerpi încolăciţi în plete şi la cingătoare. Se credea că nici un muritor nu le putea privi fără să fie prefăcut în stană de piatră. Conform legendei, Perseu ar fi ucis pe Meduza, tăindu-i capul; din sîngele acesteia s-ar fi născut calul înaripat Pegas.

gorilă *(Gorilla gorilla)*, specie de maimuţă antropomorfă, cu corpul robust, de circa 2 m înălţime, cu pieptul lat şi aproape golaş. Se aseamănă cu omul atît la faţă cît şi prin poziţia bipedă şi conformaţia mîinii. Se hrăneşte cu fructe; trăieşte în pădurile din Africa ecuatorială, în grupuri mici, mai mult pe sol, mergînd destul de bine şi pe membrele posterioare.

Gorizia *[goríţia]* **(Gorica** *[goríţa]*), oraş situat pe rîul Isonzo, la graniţa dintre Italia şi R.S.F. Iugoslavia. Circa 43 000 loc. Partea vestică aparţine Italiei, iar cea estică R.S.F. Iugoslavia. În timpul primului război mondial, în împrejurimile **G.** s-au dat mari bătălii (1916 şi 1917) între armatele italiene şi cele austro-ungare.

Gorki, Maxim (pseudonimul lui *Aleksei Maksimovici Peşkov*) (1868—1936), mare scriitor sovietic rus, întemeietor al realismului socialist. S-a născut în oraşul Nijni Novgorod (azi Gorki). Fiu de muncitor, **G.** a cunoscut încă din copilărie asprimile unei vieţi pline de lipsuri, evocată ulterior în trilogia autobiografică: „Copilăria mea" (1913—1914), „La stăpîn" (1914) şi „Universităţile mele" (1923). A intrat de tînăr în legătură cu mişcarea revoluţionară, iar din primii ani ai secolului nostru s-a alăturat luptei revoluţionare a partidului bolşevic. **G.** a debutat în 1892. În 1902 a fost ales membru de onoare al Academiei Ruse de Ştiinţe, însă alegerea a fost anulată de ţar. În 1905, pentru proclamaţia îndreptată împotriva ţarului după „Duminica sîngeroasă", a fost arestat şi închis în fortăreaţa Petropavlovsk, dar, sub presiunea opiniei publice, după o lună a fost eliberat. În 1905 emigrează în America, apoi în Italia, stabilindu-se la Capri. A participat ca delegat cu drept de vot consultativ la Congresul al V-lea al P.M.S.D.R., unde s-a întîlnit cu V.I. Lenin. Trecînd printr-o perioadă de şovăieli, concretizate în aderarea la ideile „ziditorilor de dumnezeu" (povestirea „Spovedania", 1908), **G.** a depăşit acest impas, ajutat de Lenin. S-a reîntors în Rusia în 1913. După Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, **G.** a desfăşurat o vastă activitate cultural-obştească. În 1934 a fost ales preşedinte al Uniunii scriitorilor sovietici. În ultimii ani ai vieţii a dus şi o intensă activitate antirăzboinică şi antifascistă, aflîndu-se în fruntea congreselor de apărare a păcii şi a culturii, alături de alţi scriitori de renume mondial. Creaţia lui **G.** se împarte în trei perioade distincte: 1892—1899, 1899—1917, 1917—1936. În prima perioadă, **G.** a scris povestiri romantic-simbolice, în care slăveşte libertatea şi frumuseţea jertfei sublime pentru progresul umanităţii („Makar Ciudra", 1892; „Cîntecul şoimului", 1895; „Bătrîna Izerghil", 1895) şi povestiri realiste despre viaţa grea a năpăstuiţilor de la marginea societăţii („Celkaş", 1895; „Foştii oameni", 1897; „Malva", 1897; „Konovalov", 1897). Începînd cu anul 1899, orizontul creaţiei lui **G.** se lărgeşte, cuprinzînd noi teme, genuri şi specii literare. În piesa „Azilul de noapte" (1902), tablou sumbru şi zguduitor al lumii declasaţilor, **G.** înalţă un adevărat imn năzuinţei spre demnitate şi fericire a oamenilor. În romane ca „Foma Gordeev" (1899), „Cei trei" (1900—1901), în piese de teatru ca „Micii burghezi" (1902), „Vilegiaturiştii" (1904), „Copiii Soarelui" (1905), „Barbarii" (1905), iar mai tîrziu în amplul ciclu „Oraşelul Okurov" (1909—1911), **G.** a zugrăvit procesul descompunerii vieţii burgheze, care înăbuşă şi face să se ofilească geniul, libertatea şi frumuseţea umană. Sub înrîurirea evenimentelor revoluţionare din 1905—1907 a scris piesa „Duşmanii" (1906) şi romanul

M. Gorki

„Mama" (1907), acesta din urmă preţuit în mod deosebit de Lenin ca purtător al mesajului artistic al clasei muncitoare, operă care a desăvîrşit trecerea de la realismul critic la realismul socialist. „Mama" dezvăluie cu deosebită expresivitate şi simplitate procesul de trezire a conştiinţei politice a proletariatului, lupta lui eroică pentru înfăptuirea ţelurilor istorice ale revoluţiei socialiste. Acestei lupte, **G.** i-a închinat şi alte povestiri, ca „Vara" (1909), o parte a „Povestirilor din Italia" (1911—1913) ş.a. Perioada postrevoluţionară a creaţiei lui **G.** este cunoscută ca perioada „marilor sinteze", în care, reluînd vechile teme, le tratează în perspectiva revoluţiei victorioase (amplul roman „Întreprinderile Artamonov", 1925, ciclul de piese „Egor Buliciov şi alţii", 1932, „Dostigaev şi alţii", 1933 etc.). În cea mai vastă operă a lui **G.**, monumentalul roman „Viaţa lui Klim Saimghin" (1925—1936), realitatea socială a Rusiei e înfăţişată în întreaga ei amploare, pe o perioadă de 40 de ani. Prin figura eroului principal, **G.** a demascat strălucit încercările falimentare ale ideologilor burghezi de a justifica teoretic individualismul. Totodată meschinului Samghin îi este contrapus revoluţionarul de profesie Kutuzov, omul căruia îi aparţine viitorul, la care claritatea gîndirii se îmbină perfect cu siguranţa ac-

ţiunii. Însufleţită de umanismul socialist, pe care l-a promovat cu vigoare romantic-revoluţionară, opera lui **G.** a constituit o etapă nouă în dezvoltarea literaturii ruse şi mondiale. Ea cuprinde caractere puternic tipizate, alese din toate straturile sociale, probleme de adînc răsunet uman şi este realizată într-un stil epic, uneori febril, dar întotdeauna de o spontaneitate cuceritoare. Naraţiunea şi dialogurile, colorate prin antiteze romantice şi prin folosirea discretă a epitetelor şi inversiunilor specifice limbii ruse, pun în valoare o mărturie umană de neasemuită autenticitate despre epoca noastră. Polemizînd cu reprezentanţii literaturii decadente într-o serie de articole („Destrămarea personalităţii", 1909 ş. a.) şi arătînd că literatura desperării e proprie individualităţilor care se simt strivite de contradicţiile de nerezolvat ale lumii burgheze, **G.** a fundamentat, prin chiar opera sa, o nouă atitudine etică şi estetică în literatură, aşezînd trainic la temelia acesteia încrederea omului în capacitatea de a birui adversităţile vremii şi de a-şi făuri un viitor luminos. Maestru al genului memorialistic, el a închinat neîntrecute portrete scriitorilor mari pe care i-a cunoscut personal (Korolenko, Cehov, Tolstoi); dar cel mai desăvîrşit portret a fost cel consacrat lui Vladimir Ilici Lenin, considerat de el ca adevăratul său dascăl. Într-o serie de articole ia apărarea culturii, ameninţată de barbaria fascistă. În studiile privind noua literatură sovietică, dar mai ales în raportul ţinut la primul congres al scriitorilor sovietici (1934), **G.** a adus o contribuţie de seamă la elaborarea teoriei realismului socialist. El i-a chemat pe scriitori „să privească prezentul cu ochii viitorului". Reprezentanţi de frunte ai literaturii mondiale, ca Anatole France, Romain Rolland, Bernard Shaw, Lu-Sin, Jack London, Martin Andersen Nexö, Henri Barbusse, Theodore Dreiser ş.a., au recunoscut în repetate rînduri cît de mult îi datorează lui **G.**, cît de adînc i-a influenţat încrederea nestrămutată a acestuia în forţa şi viitorul omului. De un puternic ecou s-a bucurat creaţia lui **G.** şi în Romînia. Primele traduceri datează din 1901. În 1905 au avut loc şi în ţara noastră puternice acţiuni de protest împotriva arestării marelui scriitor. Creaţia lui **G.** a căpătat cea mai mare răspîndire în Romînia după 23 August 1944, cînd toate operele sale au fost editate şi reeditate.

Gorki, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.F.S. Rusă, situat la confluenţa rîului Oka cu Volga. 1 042 000 loc. (1963). Important centru industrial. Principala ramură industrială este construcţia de maşini (maşini de transport, utilaj industrial, nave fluviale, motoare diesel electrice, maşini-unelte). Există şi întreprinderi ale industriei de prelucrare a lemnului, uşoară şi alimentară. Mare port fluvial. Centru cultural: institute de învăţămînt superior, muzee, teatre. A fost un important centru comercial al Rusiei în evul mediu şi în epoca modernă, sub numele de Nijni-Novgorod. Numele actual l-a primit în 1932, în cinstea lui M. Gorki, născut în acest oraş.

Görlitz, oraş în sud-estul R.D. Germane, în districtul Dresden, pe malul stîng al rîului Neisse, la graniţa cu R.P. Polonă. 89 021 loc. (1961). Industrie constructoare de maşini (utilaj industrial, vagoane), textilă, de prelucrare a lemnului. În împrejurimi se exploatează lignit. Monumente istorice (sec. XV—XVI).

Gorlovka, oraş în U.R.S.S., în R.S.S. Ucraineană, situat în Donbass. 309 000 loc. (1962). Însemnat prin extracţia de cărbune. Are întreprinderi de utilaj minier, cocsochimice, de îngrăşăminte azotoase, de prelucrare a dolomitului etc. Institut pedagogic şi de mine.

Gorovei, Artur (1864—1951), folclorist şi etnograf romîn. A fost membru corespondent al Academiei Romîne şi al mai multor societăţi folclorice de peste hotare. A întemeiat şi condus revista de folclor „Şezătoarea" (1892—1929). Împreună cu M. Sadoveanu a scos gazeta sătească „Răvaşul poporului" (1907—1909). Dintre numeroasele sale lucrări folclorice şi etnografice, cele mai importante sînt: „Cimiliturile romînilor" (1898), volumul de basme „Zmei şi zîne" (1909), „Elementul popular în literatura cultă" (1935).

Gorun, Ion (pseudonimul lui *Alexandru Hodoş*) (1863—1929), scriitor romîn. A fost redactor al revistei „Viaţa" şi al altor publicaţii. A compus versuri, proză şi articole în spirit semănătorist, arătîndu-se preocupat şi de „lumea necăjită" a micilor funcţionari („Robinson în ţara romînească", 1904; „Lume necăjită", 1911 ş.a.). A tradus din Kant, Goethe, A. Dumas.

Vedere din Gorki

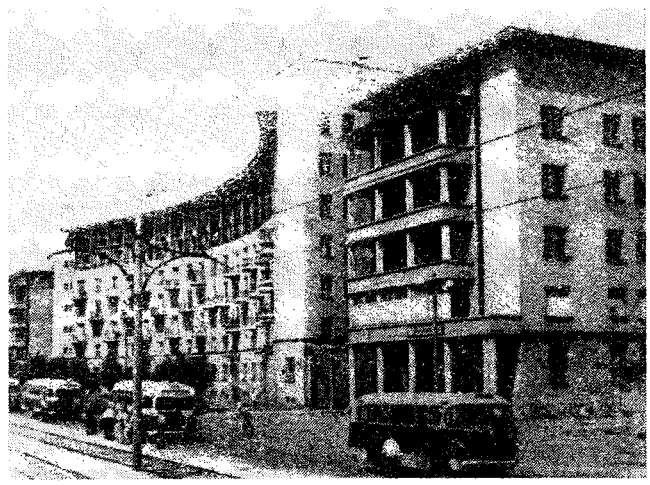

Gorun

gorún *(Quercus sessiliflora)*, arbore din familia fagaceelor, înalt pînă la 36 m, cu trunchiul drept şi frunze ovale sau eliptice, lobate pe margine. Fructul (ghinda) nu are peduncul, iar solzii cupei sale lemnoase sînt liberi, neconcrescuţi. La noi în ţară este răspîndit mai ales în regiunile de deal. Lemnul este foarte valoros şi se utilizează la construcţii, în industria de mobile, pentru parchet etc.

Gosau, *facies de* ~ (STRAT.), complex de depozite de litoral din cretacicul superior, care conţin o faună bogată, reprezentată prin unele specii de lamelibranhiate (hipuriţi), gasteropode (nerinei), corali etc.; uneori conţine şi strate cărbunoase. În R.P.R., *f. de G.* se găseşte în împrejurimile Cîmpulungului Moldovenesc, în muntele Beneş din Carpaţii Orientali, în bazinul Brezoi-Titeşti din reg. Argeş, în diferite regiuni din Munţii Apuseni etc. În bazinul Borodului din regiunea Crişana, faciesul de Gosau conţine cărbuni.

Go Si, pictor peisagist chinez din a doua jumătate a sec. al XI-lea. Autor al unor tablouri monocrome, înfăţişînd imaginea măreaţă şi poetică a peisajului muntos din China („Primăvară timpurie", „Peisaj cu zăpadă"). Ca teoretician, Go Si a recomandat artiştilor o profundă studiere a naturii.

gosipól (CHIM.), compus organic, care se găseşte în uleiul de bumbac crud şi care imprimă acestuia un caracter toxic şi o culoare închisă. Se prezintă sub formă de cristale galbene cu p.t. 199°C. **G.** este un antioxidant puternic. Se elimină din uleiul de bumbac din cauza toxicităţii.

gospodărie agricolă, unitate economică în care se obţine o producţie agricolă vegetală şi animală. **G.a.** se deosebesc între ele după tipul de proprietate asupra mijloacelor de producţie, şi în primul rînd după proprietatea asupra principalului mijloc de producţie din agricultură, pămîntul. În funcţie de acest criteriu se deosebesc: a) **g. a.** bazate pe proprietatea privată, cum sînt: **g.a.** capitalistă, **g.a.** individuală, bazată pe munca proprie, cooperativele de producţie agricolă de tip capitalist etc., şi b) **g.a.** bazate pe proprietatea socialistă, cum sînt: **g. a.** colectivă, **g. a.** de stat. **G. a.** socialiste sînt superioare calitativ atît faţă de gospodăriile mari capitaliste cît şi faţă de micile gospodării ţărăneşti individuale, prin aceea că desfiinţează exploatarea omului de către om, şi permit, pe baza noilor relaţii de producţie, dezvoltarea planificată, folosirea pe scară largă a tehnicii noi, aplicarea cuceririlor ştiinţei, realizarea unor producţii tot mai mari la unitatea de suprafaţă, în condiţiile creşterii productivităţii muncii şi reducerii preţului de cost al produselor şi asigurarea unui nivel de trai ridicat membrilor ei. — *G. a. individuală,* unitate de producţie agricolă, bazată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie. În această categorie intră atît gospodăria ţărănească mică şi mijlocie, bazată pe munca proprie, cît şi gospodăria particular-capitalistă (chiaburească), bazată pe exploatarea muncii salariate. În condiţiile capitalismului, gospodăriile ţărăneşti individuale mici şi mijlocii sînt ruinate de către marii capitalişti, sporind şi pe această cale proporţiile şomajului. În perioada construirii socialismului, gospodăriile ţărăneşti individuale mici şi mijlocii sînt îndrumate şi sprijinite să se unească în mari gospodării colective, treptat, pe măsura convingerii ţărănimii muncitoare de avantajele acestora din urmă. V. şi agricultură. — *G. a. de stat (G.A.S.),* mare întreprindere agricolă socialistă, bazată pe proprietatea de stat asupra pămîntului şi a celorlalte mijloace de producţie, precum şi asupra bunurilor obţinute, înzestrată cu mijloace tehnice moderne şi caracterizată printr-o organizare superioară a muncii şi prin productivitatea ridicată a muncii. Repartiţia în *G.A.S.* se face după

PRINCIPALII INDICATORI AI GOSPODĂRIILOR AGRICOLE DE STAT

LA SFÎRŞITUL ANULUI

	U.M.	1950	1955	1959	1963
UNITĂŢI		363	265	525	637
SUPRAFAŢA AGRICOLĂ	MII HA	753,2	881,6	1632,3	1926,4
DIN CARE: ARABIL	„	549,8	694,0	1267,3	1510,1
NUMĂR MEDIU SCRIPTIC TOTAL SALARIAŢI	MII	161,8	155,2	193,2	276,4
DIN CARE: MUNCITORI	„	140,8	134,4	174,1	249,3
TRACTOARE AGRICOLE (UNITĂŢI FIZICE)	BUC	3281	6455	14719	18.655
PLUGURI DE TRACTOR	„	3458	5887	13958	17.102
CULTIVATOARE MECANICE	„	433	2044	7387	8.718
SEMĂNĂTORI MECANICE	„	771	2269	9993	13.007
COMBINE PENTRU PĂIOASE	„	83	920	7008	9.638
EFECTIVUL DE ANIMALE BOVINE	MII CAPETE	60,5	84,7	146,2	449,5
DIN CARE: VACI şi BIVOLIŢE	„	18,0	25,1	55,8	162,7
PORCINE	„	158,7	225,2	938,4	995,5
OVINE	„	329,4	541,0	906,9	1400,4
DIN CARE: CU LÎNĂ FINĂ ŞI SEMIFINĂ	„	280,3	505,4	846,8	1355,7

muncă, sub forma salariului. În R.P.R., gospodăriile de stat reprezintă sectorul înaintat al agriculturii și joacă un rol însemnat în dezvoltarea acesteia. *G.A.S.* s-au format în țara noastră pe baza unei părți a proprietății agrare expropriate la reforma agrară din 1945, ca și a fostelor ferme de stat. Ele au cunoscut o dezvoltare necontenită prin creșterea atît a suprafețelor de care dispun cît și a gradului lor de înzestrare tehnică. *G.A.S.* au avut un rol important în procesul de colectivizare a agriculturii, constituind un exemplu de superioritate a marii producții agricole socialiste. *G.A.S.* acordă sprijin gospodăriilor colective în întărirea și dezvoltarea lor economică, furnizează semințe de soi, material săditor vitipomicol și animale de rasă. *G.A.S.* au un rol esențial în creșterea producției agricole globale și marfă, în asigurarea fondului central cu cereale, carne, lapte și alte produse. *G.A.S.* au sporit producția globală și marfă de peste patru ori în perioada 1956—1962. A crescut efectivul de animale și s-a îmbunătățit structura lor atît în ce privește rasele de animale cît și potențialul de producție pe cap de animal. La sfîrșitul anului 1962, efectivul de animale la 100 ha teren agricol a sporit, față de 1959, la bovine de la 9,4 la 25,5 capete, la porcine de la 74,0 la 77,1, la ovine de la 58,3 la 82,5, la păsări de la 115,3 la 198,0. Paralel a crescut și contribuția *G.A.S.* la formarea fondului central de produse agricole al statului, ajungînd în 1962 să reprezinte 38% la grîu-secară, 13,8% la floarea-soarelui, 25,4% la legume, 26,3% la carne (la carne de porc 56,5%), 27,6% la lînă fină și semifină, 42,9% la lapte de vacă etc. *G.A.S.* se dezvoltă ca unități specializate cu una sau două ramuri de bază și mai multe ramuri complementare, în funcție de condițiile economice și pedoclimatice. Munca este organizată pe brigăzi permanente de producție vegetală și animală, iar procesele de producție se desfășoară pe baza unor planuri anuale și de perspectivă. Conducătorul unic al

PRINCIPALII INDICATORI AI GOSPODĂRIILOR AGRICOLE COLECTIVE
LA SFÎRȘITUL ANULUI

	UM	1950	1955	1959	1963
UNITĂȚI	mii	1027	2152	3828	4870
FAMILII	»	67,7	183,2	851,2	3345,8
SUPRAFAȚĂ AGRICOLĂ	mii ha	288,9	905,8	2998,1	9057,5
DIN CARE: SUPRAFAȚĂ ARABILĂ	»	262,5	792,8	2682,7	7562,1

G.A.S. este directorul, acesta sprijinindu-se pe Consiliul gospodăriei, alcătuit din cadrele de răspundere ale acestei unități. Organul central de îndrumare a tuturor *G.A.S.* este Secția gospodăriilor agricole de stat din cadrul Consiliului Superior al Agriculturii, ale cărei hotăriri sînt aduse la îndeplinire de către Trustul central al G.A.S. prin trusturile locale, alcătuite din directorii gospodăriilor care țin de acesta. În perioada desăvîrșirii construcției socialiste, *G.A.S.* au un rol dublu: acela de a fi adevărate fabrici de produse agricole, promotoare ale progresului tehnic în agricultură, și în același timp model de gospodărie socialistă, exemplu viu al superiorității marii producții agricole, mecanizate, chimizate și științific organizate. — *G. a. colectivă (G.A.C.)*, mare întreprindere agricolă socialistă, organizată pe calea asocierii de bunăvoie a țărănimii muncitoare, bazată pe proprietatea cooperatist-colectivistă asupra mijloacelor de producție și a producției obținute prin munca în comun a membrilor ei. Retribuirea muncii se face în natură și în bani, pe baza principiului socialist al repartiției în raport cu cantitatea și calitatea muncii depuse, cu ajutorul categoriei z i u a-m u n c ă. Activitatea *G.A.C.* se desfășoară pe baza tehnicii moderne înaintate, cu ajutorul tractoarelor și al mașinilor agricole principale, puse la dispoziție de către stat prin *stațiunile de mașini și tractoare*. *G.A.C.* reprezintă forma cea mai înaltă de cooperare în producție din agricultura țării noastre și care corespunde și asigură dezvoltarea forțelor de producție. Primele *G.A.C.* au luat ființă în 1949. Numărul lor a crescut de la 56 în 1949 la 4 870 la sfîrșitul anului 1963. În aceeași perioadă numărul familiilor asociate a crescut de la 4 042 în 1949 la 3 345 800 în 1963, iar suprafața agricolă colectivizată a sporit de la 14 300 ha la 9 057 500 ha. În primăvara anului 1962 s-a încheiat procesul de colectivizare. Baza întregii activități a *G.A.C.* o constituie proprietatea obștească, care ia naștere prin colectivizarea pămîntului și a unor mijloace de producție ale membrilor (animale de muncă, inventar agricol etc.) și se dezvoltă pe baza muncii în comun a membrilor și cu ajutorul statului socialist. Proprietatea obștească a *G.A.C.* cuprinde pămîntul, animalele de muncă și de producție, clădirile și construcțiile productive și de interes social-cultural, plantațiile, instalațiile și amenajările tehnice, inventarul gospodăresc, precum și întreaga producție obținută. Dezvoltarea proprietății obștești și creșterea mijloacelor de bază reprezintă garanția consolidării și dezvoltării multilaterale a acestor gospodării. *G.A.C.* își dezvoltă producția în mod complex, multilateral, creîndu-și, pe lîngă ramurile producției vegetale, și ramurile producției animale. Întreaga activitate a *G.A.C.* se desfășoară pe bază de plan (anual și de perspectivă), în care se ține seama de sarcinile planului economiei naționale, de necesitățile gospodăriei respective, precum și de condițiile pedoclimatice locale. Munca în gospodărie este organizată în brigăzi permanente de producție. Producția obținută se repartizează pentru satisfacerea nevoilor obștești ale gospodăriei și a celor personale ale membrilor, precum și pentru nevoile generale ale statului, prin valorificarea surplusului de produse pe calea contractărilor și achizițiilor, realizîndu-se îmbinarea intereselor obștești cu cele perso-

nale. În afară de veniturile principale realizate din gospodăria obștească, colectiviștii obțin venituri suplimentare din gospodăria personală, auxiliară. Organul suprem de conducere al *G.A.C.* îl constituie adunarea generală a membrilor, care hotărăște asupra problemelor principale ale întregii activități. Organul executiv al conducerii gospodăriei este consiliul de conducere și președintele gospodăriei, aleși de adunarea generală. Verificarea activității economice și financiare este efectuată de comisia de revizie, aleasă, de asemenea, de adunarea generală și care raportează acesteia asupra constatărilor efectuate. Dezvoltarea gospodăriilor agricole colective este strîns legată de procesul întăririi lor economice-organizatorice. Întărirea economică-organizatorică a *G.A.C.* se realizează prin creșterea proprietății obștești, dezvoltarea multilaterală și intensivă a producției, perfecționarea formelor de organizare și de retribuire a muncii, sporirea cointeresării materiale a colectiviștilor etc. În acest sens, un rol important a avut unirea gospodăriilor colective mici în unități mai mari (proces încheiat la sfîrșitul anului 1962), care a dus la mărirea suprafeței agricole medii a unei gospodării colective (ex. în 1959 aceasta era de 756 ha, iar în 1962 de 1 697 ha), la creșterea avutului obștesc, ceea ce a creat condiții deosebit de favorabile pentru realizarea unei producții intensive și multilateral dezvoltate. Un indicator principal al gradului de dezvoltare și de consolidare al *G.A.C.* este creșterea fondului de bază (indivizibil), de care depinde sporirea veniturilor gospodăriei și creșterea valorii zilei-muncă. Fondul de bază a crescut în 1962 față de 1959 cu 4 439 000 de lei, iar veniturile bănești în aceeași perioadă cu 5 104 000 de lei. Dezvoltarea gospodăriilor colective, sporirea producției lor au o însemnătate deosebită pentru asigurarea unui belșug de produse agroalimentare și pentru creșterea nivelului de trai al țărănimii și al întregii populații.

Sin. *colectivă.* — *Gospodăria personală (auxiliară) a colectivistului*, gospodărie bazată pe proprietatea personală asupra unor bunuri care nu se colectivizează și asupra producției obținute. În R.P.R., potrivit Statutului model al G.A.C., ea poate cuprinde: o parcelă de pămînt lăsată în folosința personală a colectivistului pentru curte, grădină sau livadă, în suprafață de 20—30 de ari, afară de suprafața ocupată de construcții, precum și casa de locuit, construcțiile gospodărești, inventarul agricol mărunt necesar lucrării acestui teren, un anumit număr de animale de producție (o vacă sau o bivoliță, două capete de tineret bovin pînă la vîrsta de doi ani, o scroafă cu purcei, pînă la 3 porci, 10 oi și capre împreună, pînă la 20 de stupi, un număr nelimitat de păsări și iepuri de casă), care sînt proprietatea personală a colectivistului. În socialism, *g. p. a. c.* are importanță în obținerea de către colectiviști a unor venituri suplimentare, în sporirea producției de carne, lapte, ouă, legume, fructe și altele, îndeosebi pentru satisfacerea complementară a nevoilor familiilor de colectiviști.

gospodărie comunală, ramură a economiei naționale, care cuprinde activitățile din cadrul gospodăriei orășenești, prin care se creează produse sau se prestează servicii destinate satisfacerii în comun a unor nevoi materiale și sociale ale populației. **G. c.** cuprinde: o serie de întreprinderi de producere și distribuire a energiei electrice, de distribuire a apei, a gazelor naturale, de canalizare, de salubritate, de îngrijire a străzilor etc.; întreprinderi pentru gospodărirea și exploatarea băilor comunale, unități de pompieri, cimitire, crematorii, pompe funebre etc.; gospodăria hotelieră, precum și transportul orășenesc de călători și de mărfuri. Dezvoltarea **g. c.** în țara noastră în anii de democrație populară este legată de înzestrarea întreprinderilor ei cu mașini și utilaje moderne, de extinderea rețelei de electrificare, canalizare și alimentare cu apă a orașelor, de dezvoltarea și de modernizarea transportului de călători etc. În perioada 1950—1962, numărul localităților cu rețea de distribuire a apei a crescut de la 101 la 206, iar lungimea acestei rețele de la 3 700 la 6 048 km, cel al localităților cu rețea de distribuire a gazelor naturale de la 86 la 339, iar lungimea rețelei de la 859 km la 4 181 km; numărul orașelor cu transport orășenesc de călători a crescut de la 27 la 124, cu o lungime a traseelor de 5 145 km față de 763 km în 1950. La Congresul al III-lea al P.M.R. s-au prevăzut investiții pentru **g. c.** de cca. 5 miliarde de lei, destinate realizării unor lucrări tehnice-edilitare, de alimentare cu apă, canalizare, transporturi orășenești, iluminat public, salubritate și altele.

gospodărirea apelor (HIDROTEHN.), activitate tehnică complexă, avînd ca obiect repartiția și utilizarea rațională a resurselor hidraulice naturale, conform intereselor economiei (navigație, pescuit, energie, irigații, alimentări cu apă) și ale apărării împotriva efectelor dăunătoare ale apelor (inundații, eroziunea solului, protecția calității apelor etc.).

gospodărire socialistă (EC. POL.), metodă de conducere planificată a întreprinderilor socialiste, bazată pe comensurarea în bani și compararea cheltuielilor cu rezultatele activității economice, pe acoperirea cheltuielilor întreprinderilor din veniturile lor proprii și asigurarea rentabilității producției. **G. s.**, ca o categorie economică specifică societății socialiste, este determinată de relațiile de producție socialiste, de legile economice obiective ale socialismului, de existența producției de mărfuri și de acțiunea legii valorii. Principiile de bază ale **g. s.** sînt: îmbinarea conducerii centralizate cu independența economică-operativă a întreprinderilor; cointeresarea materială a întreprinderii și a lucrătorilor în îndeplinirea planului, în creșterea rapidă și neîntreruptă a producției, în folosirea gospodărească a mijloacelor materiale,

bănești și a timpului de muncă, în realizarea rentabilității întreprinderii; răspunderea materială a întreprinderii și a lucrătorilor pentru îndeplinirea planurilor de producție, pentru folosirea justă și cu economie a mijloacelor de care dispune întreprinderea; controlul prin leu asupra activității întreprinderilor. **G.s.** constituie o formă concretă de înfăptuire a centralismului democratic, îmbinînd conducerea unică cu inițiativa largă a maselor de oameni ai muncii. Prin sistemul măsurilor de cointeresare materială, ea îmbină interesele generale ale societății cu interesele personale ale oamenilor muncii. În cadrul **g.s.**, întreprinderile sînt dotate cu fonduri fixe și mijloace circulante, pentru a căror folosire judicioasă răspund față de stat. Scopul principal al **g. s.** este economisirea permanentă a muncii vii și materializate, reducerea prețului de cost și creșterea beneficiilor întreprinderilor. **G. s.** stimulează întreprinderile să lupte pentru reducerea cheltuielilor individuale de producție sub nivelul celor social-mente necesare, să folosească tehnica nouă în producție, să folosească rațional materiile prime, materialele, combustibilul, să sporească productivitatea muncii, să dea produse de calitate superioară și să respecte riguros regimul de economii. În R.P.R., **g. s.** a fost introdusă începînd din 1949, o dată cu trecerea la dezvoltarea planificată a economiei naționale. Congresul al III-lea al P.M.R. a subliniat necesitatea ca în viitor, în vederea întăririi **g. s.**, întreprinderile, ministerele etc. să ia măsuri pentru preîntîmpinarea pierderilor și a cheltuielilor neproductive, pentru reducerea consumurilor specifice, creșterea rentabilității tuturor unităților și la toate produsele, toate acestea reflectîndu-se în sporirea beneficiilor și a veniturilor bugetare.

Gossaert, Jan v. **Mabuse.**

Gossec *[goséc]*, François Joseph (1734—1829), compozitor și dirijor francez, unul dintre cei mai proeminenți muzicieni din perioada revoluției burgheze din Franța. A întemeiat, în 1784, școala regală de cînt și declamație, pe baza căreia, în 1793, s-a înființat Institutul național muzical (din 1795, conservator). **G.** este socotit părintele simfoniei franceze. A scris lucrări monumentale vocal-simfonice (opere, oratorii, misse), simfonii, imnuri și marșuri cu conținut patriotic-revoluționar. Gossec a fost membru al Institutului francez.

Gostat v. **gospodărie agricolă de stat.**

góștină, în evul mediu, în țările romîne, dare apăsătoare constînd din dijma în porci, numită la început, în Țara Romînească, *vama din porci*, iar în Moldova *desetina din porci*, cuantumul ei variind între 1 din 30 și 1 din 10. În sec. al XVI-lea, goștina a desemnat și dijma în oi, iar în timpul lui Constantin Hangerli (1797—1799), a fost reintrodus în Țara Romînească văcăritul, tot sub acest nume.

Göteborg *[iötəbori]*, oraș în sud-vestul Suediei, situat la țărmul strîmtorii Kattegat. 404 738 loc. (1961). Este cel mai mare port al țării și al doilea oraș din Suedia, după Stockholm, ca număr de locuitori și ca producție industrială. Mari șantiere navale, fabrici de automobile, rulmenți, motoare, utilaj electrotehnic, rafinării de petrol, întreprinderi textile și de confecții.

Gotha, oraș în R.D. Germană, în districtul Erfurt. 56 280 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini (material rulant, în special vagoane, și mașini-unelte), alimentară, chimică, a lemnului, poligrafică. Aici se află cel mai mare insti-

Artă gotică. Sainte Chapelle din Paris (1243—1248)

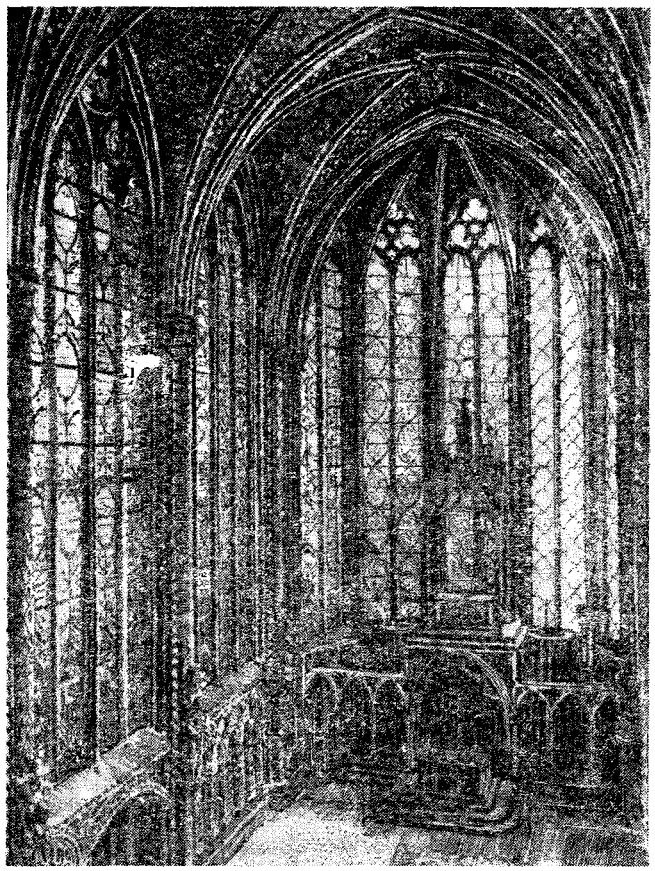

tut cartografic din țară (înființat în 1785).—*Programul de la G.*, program adoptat la 5 mai 1875, la congresul de unificare a social-democrației germane, care a avut loc în acest oraș (v. și „Critica programului de la Gotha").

gótică, *arta* ~, arhitectura și arta care s-au dezvoltat în Europa occidentală din a doua jumătate a sec. al XII-lea și în unele țări pînă la mijlocul sec. al XVI-lea, caracterizate prin utilizarea unui stil cunoscut sub numele de *stil gotic*. *A. g.*, care a luat naștere în cadrul *artei romanice*, înlocuind-o pe aceasta, a fost o creație a culturii orășenești și de curte a feudalismului tîrziu. Puternic influențată de ideologia religioasă feudală, în cadrul ei s-au dezvoltat totuși și tendințe populare realiste, exprimînd trezirea conștiinței de sine a păturilor de meșteșugari și de negustori. *Catedralele de piatră* în stil gotic și *palatele comunale* constituiau centre ale vieții orășenești. Tot în această epocă a fost elaborată schema planimetrică a orașelor, care a determinat și aspectul arhitectonic al acestora timp de cîteva secole. Arhitectura gotică, caracterizată prin proporțiile impunătoare ale edificiilor și prin spațiile încăpătoare ale interioarelor, a dezvoltat construcțiile cu bolți pe arce frînte (în ogivă) și cu arcuri butante. Aceste inovații tehnice au permis trecerea de la edificiul greoi, static, din arhitectura romanică, la osatura zveltă, dinamică și avîntată a catedralelor gotice. Verticalitatea, înălțimea și soliditatea clădirilor nu mai erau asigurate cu ajutorul maselor enorme de zidărie, ci prin echilibrul îndrăzneț dintre bolți, zidurile de susținere, arcele exterioare de sprijin și contraforturile. Zidurile, mult ușurate, sînt prevăzute cu deschideri și goluri numeroase, înlocuite uneori cu dantele de piatră sau cu ferestre cu vitralii policrome. Fațadele sînt decorate cu mari portaluri, cu sculpturi și cizeluri fine în piatră (ex. statui, pilaștri, rozete). În *a. g.* se pot distinge trei perioade principale, caracterizate prin complicarea și îmbogățirea de-

Artă gotică. Uta. Statuie din corul de vest al Domului din Naumburg (c. 1250—1260)

corului, care în cele din urmă copleșește liniile delicate ale arhitecturii: *goticul lanceolat* (sec. XII—XIII), *goticul „rayonnant"* (sec. XIII—XIV) și *goticul „flamboyant"* (sec. al XV-lea). Un rol însemnat în arhitectura gotică l-au avut construcțiile laice (primării, spitale, hale, castele, construcții fortificate etc.). În sculptura gotică sînt păstrate în mare măsură convenționalismul proporțiilor și nota hieratică în tratarea personajelor, dezvoltîndu-se în același timp tendința de redare expresivă și de individualizare a figurilor. Creșterea tendințelor realiste s-a manifestat de asemenea în pictura de altar, de miniaturi și în arta vitraliilor. Artele gotice decorative și aplicate se disting prin înalta măiestrie a execuției și prin îmbogățirea repertoriului ornamental (ex. sculpturile în piatră, în fildeș, tapiseriile, arta metalului, emailurile etc.). *A. g.* a atins o mare strălucire și o largă răspîndire în Franța, care este considerată leagănul acestei arte (ex. Catedrala Notre-Dame din Paris, 1163—1250; Catedrala din Chartres, 1194—1260; Catedrala din Reims, 1210—1311; etc.). În prima jumătate a sec. al XIII-lea, *a. g.* s-a răspîndit în Anglia, în Germania, unde s-a dezvoltat în special arhitectura religioasă (Catedrala din Freiburg, 1260—1350) și laică (Castelul lui Albrecht din Meissen, sec. al XV-lea), apoi în Țările de Jos, Spania, în țările scandinave și în Italia, țară în care stilul gotic a

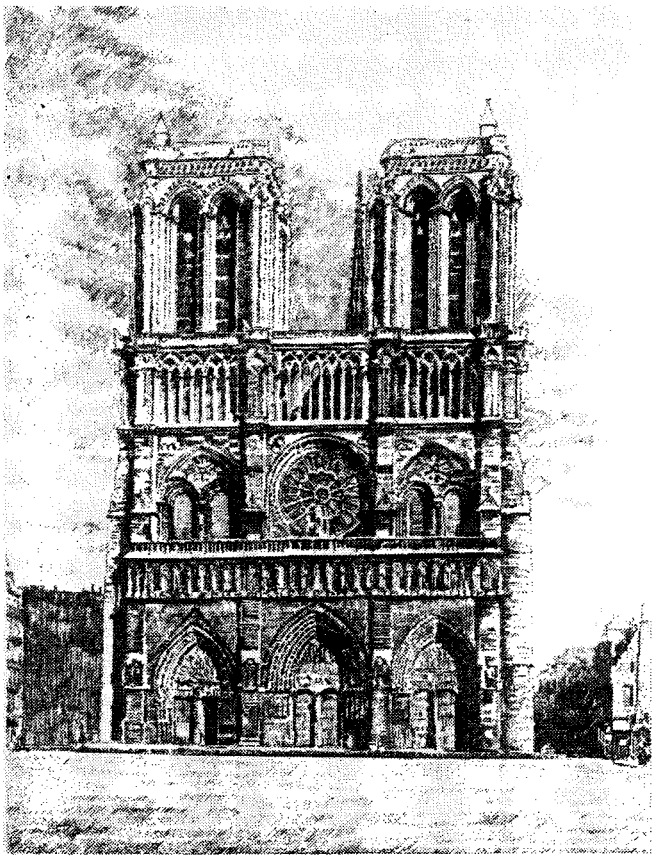

Artă gotică. Catedrala Notre-Dame din Paris (sec XII–XIII)

fost utilizat cu precădere în monumentele civile (ex. „Palatul dogilor" din Veneţia, sec. al XIV-lea). Numeroase monumente gotice s-au construit în Cehoslovacia, Polonia, Ungaria, Croaţia, în regiunile apusene ale U.R.S.S., stilul gotic fiind adaptat în aceste ţări unor formule specifice, locale. În sec. XV—XVI, în majoritatea ţărilor din Europa occidentală, *a. g.* a fost înlocuită de arta Renaşterii. La noi în ţară, cu precădere în Transilvania, se găsesc numeroase monumente de arhitectură gotică (ex. „Biserica Sf. Mihai" din Cluj, sec. XIV—XV, iar turnul sec. al XIX-lea; „Biserica Neagră" din Braşov, sec. al XIV-lea; „Biserica Sf. Maria" din Sibiu, sec. al XIV-lea; castelul de la Hunedoara, sec. al XV-lea etc.). În Moldova, arhitectura asimilează şi integrează în plastica sa de detaliu elemente de proveniență gotică: portaluri, chenare de fereastră etc.

gótică, *limba ~*, veche limbă germanică, avînd numeroase şi foarte dispersate dialecte. Monumentul literar cel mai important este Biblia tradusă de U l f i l a în sec. al IV-lea. Ultimele resturi de *l. g.* au fost înregistrate în Crimeea în sec. al XVI-lea.

gótice (POLIGR.), caractere de litere folosite pentru scrierea gotică. V. şi a l f a b e t g o t i c.

Gotland, insulă în Marea Baltică, situată la 84 km de ţărmul sud-estic al Scandinaviei. Aparţine Suediei. Suprafaţa: 2 960 km². Populaţia: 56 050 loc. (1960). Relief slab ondulat, cu înălţimi pînă la 83 m. Ţărmuri abrupte. Climă temperată marină. Păduri de conifere. Se cultivă grîu, ovăz, sfeclă de zahăr, cartofi şi se cresc ovine şi porcine. Principalul oraş şi port al insulei: *Visby*.

gotlandián (STRAT.), seria superioară a silurianului, caracterizată prin anumite specii de graptoliţi, trilobiţi, nautiloidee, brahiopode, celenterate, amoniţi, peşti etc. Apare în regiunea scutului baltic, în Insulele Britanice, în zona ardeno-polonă, în diferite regiuni din zona mediteraneană, în Podişul Podolic, în munţii Ural şi Caucaz, în Colinele Timan etc. În R.P.R. s-a găsit în sondajele de la Hîrlău-Deleni (reg. Iaşi) şi de la Tuzla (Dobrogea).

Artă gotică. Palatul dogilor din Veneţia (sec. XIV–XV)

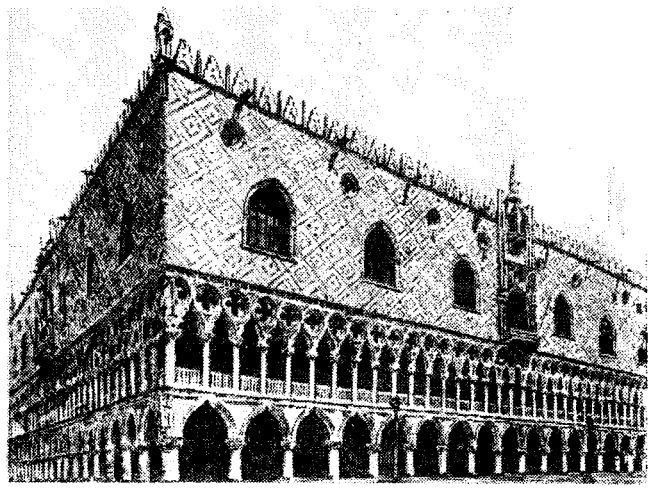

Gottfried von Strassburg *[gótfrid]* (sfîrşitul sec. XII—începutul sec. XIII), poet epic german, ridicat din rîndurile orăşenimii medievale. A scris între 1205 şi 1210, pe baza unui izvor francez, romanul cavaleresc în versuri „Tristan şi Isolda" (neterminat), în care cîntă forţa irezistibilă a dragostei.

Gottwald, Klement (1896—1953), militant al mişcării muncitoreşti cehoslovace şi internaţionale. Membru al Partidului Comunist din Cehoslovacia de la crearea acestuia (1921),

K. Gottwald

G. a fost ales în 1925 membru al C.C., iar în 1929 secretar general al C.C. al P.C. din Cehoslovacia. Începînd din 1945 a fost preşedinte al P.C. din Cehoslovacia. Între 1946 şi 1948 a fost şeful guvernului, iar din iunie 1948 preşedinte al Republicii Cehoslovace. Între 1935 şi 1943 a fost secretar al Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a.

Gottwaldov, oraş în R.S Cehoslovacă, situat în regiunea subcarpatică vestică. 59 920 loc. (1960). Unul dintre cele mai mari centre ale industriei de încălţăminte din lume (Combinatul „Svit"). Furnizează circa 2/3 din producţia de încălţăminte a ţării, în mare parte pentru export. Are şi întreprinderi de utilaj industrial (pentru fabrici de încălţăminte şi tricotaje), de motoare, fabrici de ciorapi şi tricotaje, de cauciuc, chimice.

goţi, neam germanic originar din Scandinavia, aşezat în regiunea vărsării Vistulei în Marea Baltică, de unde, spre sfîrşitul sec. al II-lea, a început migraţiunea spre sud. În sec. al III-lea, **g.** s-au aşezat pe teritoriul cuprins între Carpaţi şi Don, de unde, împreună cu carpii, au săvîrşit dese atacuri pustiitoare împotriva Imperiului roman. Treptat, **g.** s-au împărţit în două mari grupuri: vizigoţii şi ostrogoţii. Vizigoţii au ocupat, după retragerea stăpînirii romane (271), teritoriul Daciei. Ei au lăsat urme materiale puţine pe teritoriul patriei noastre. Între acestea se numără tezaurul descoperit în 1837 la Pietroasa, cunoscut şi sub numele de „Cloşca cu pui", format din obiecte lucrate în aur. În anii 375—376, **g.** au fost zdrobiţi de huni. Vizigoţii, în frunte cu regele lor Atanaric, au trecut în Peninsula Balcanică, impunînd romanilor primirea lor în imperiu ca federaţi, apoi în Italia şi, în cele din urmă, în Spania, unde au întemeiat un puternic regat. Ostrogoţii, supuşi de huni, au intrat în uniunea de triburi a acestora şi, mai tîrziu, în sec. al VI-lea, au trecut în Italia, unde au creat, sub Teodoric cel Mare, un regat cu capitala la Ravenna.

Goujon *[gujô]*, Jean (1510 sau 1514—1564 sau 1568), sculptor francez, reprezentant de seamă al Renaşterii franceze. A sculptat decoraţia hotelului Carnavalet din Paris (cca. 1545) şi a frontonului palatului Luvru (cca. 1550—1562), basoreliefurile pentru amvonul bisericii Saint-Germain-l'Auxerrois (1544—1545), nimfele care împodobesc „Fîntîna Inocenţilor" (cca. 1547—1549) etc. Lui **G.** i se atribuie sculpturile în marmură „Diana" şi „Venus şi Amor". A fost un strălucit desenator şi gravor. Arta sa limpede, armonioasă şi plină de graţie reprezintă una dintre culmile sculpturii realiste a Renaşterii.

Gounod *[gunó]*, Charles François (1818—1893), compozitor francez, organist şi dirijor. A fost membru al Academiei franceze de arte frumoase. Cel mai de seamă reprezentant al operei lirice franceze. El a opus efectelor teatrale ale „operei mari" simplitatea şi veridicitatea subiectului, sinceritatea, farmecul şi caracterul emoţional al muzicii. A scris 12 opere, printre care: „Sapho" (montată în 1851), „Doctor fără voie", după Molière (1858),

Ch. Fr. Gounod

„Mireille" (1863), „Romeo şi Julieta" (1867) ş.a. Cea mai răspîndită, „Faust" (1859), deşi se limitează la tema dragostei dintre Faust şi Margareta, se remarcă prin lirismul romantic pătrunzător, prin graţia şi prospeţimea poetică a melodiilor, în care străbat ecouri ale cîntecului şi dansului orăşenesc francez, prin fluiditatea armoniei şi eleganţa formei, ca şi prin sobrietatea şi coeziunea elementelor vocale şi orchestrale. A mai scris simfonii, oratorii („Moarte şi viaţă", 1885), misse („În memoria Ioanei d'Arc, 1887), recviemuri, cantate cu subiect patriotic („La graniţă", 1870, scrisă sub înrîurirea evenimentelor războiului franco-prusac; „Gallia", 1871), muzică pentru diferite ansambluri instrumentale, piese pentru pian, coruri, lucrări vocale, muzică de scenă pentru piesele „Ulysse" de F. Ponsard şi „Jeanne d'Arc" de J. Barbier) etc. Creaţia sa a înrîurit dezvoltarea ulterioară a operei franceze, în special a personalităţii compozitorului G. Bizet. Autor de lucrări literar-muzicale.

Gourmont *[gurmô]*, Remy de (1858—1915), scriitor şi critic literar francez. A scris romane psihologice, dar s-a afirmat mai ales ca eseist şi critic literar estetizant, favorabil curentului simbolist („Cultura ideilor", 1900; „Plimbări literare", 1904—1913).

Goursat *[gursá]*, Edouard (1858—1936), matematician

francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. Cele mai importante lucrări ale lui **G.** se referă la ecuaţiile diferenţiale cu derivate parţiale de ordinul al doilea, la teoria funcţiilor analitice şi la teoria ecuaţiilor integrale.

Govora, mănăstire fundată în sec. al XV-lea, refăcută de Matei Basarab, care a instalat aici una din importantele sale tipografii unde s-a tipărit în 1640 „Pravila de la Govora". Biserica a fost renovată în 1702 de Constantin Brîncoveanu.

Govora, *Uzina de produse sodice* ~, unitate industrială din apropierea oraşului Băile Govora, intrată în funcţiune în 1960, care valorifică zăcămintele de sare din apropiere. *U. de p. s. G.* produce sodă calcinată şi sodă caustică. Capacitatea de producţie este de 170 000 t/an de carbonat de sodiu brut, ceea ce corespunde în produse finale cu 90 000 t/an de sodă calcinată şi 40 000 t/an de sodă caustică. Producţia acestei unităţi industriale este de 3,7 ori mai mare decît întreaga producţie a Romîniei din 1938.

„Govora", gazetă a muncitorilor tipografi din Romînia, apărută la Bucureşti în 1886. A militat pentru drepturi democratice, pentru gruparea tuturor lucrătorilor tipografi într-o singură asociaţie.

Goya y Lucientes *[luθiéntes]*, Francisco José de (1746—1828), mare pictor, desenator şi gravor spaniol, unul dintre reprezentanţii cei mai străluciţi ai realismului critic. Din 1789 a fost pictor de curte. Ultimii zece ani din viaţa sa i-a petrecut în emigraţie în Franţa, la Bordeaux. **G.** a participat la toate evenimentele vieţii din vremea sa. În timpul revoluţiilor burgheze din Spania a fost alături de masele populare care luptau împotriva ocupanţilor francezi, cît şi, mai tîrziu, împotriva monarhiei, feudalilor şi inchiziţiei. Opera lui, vastă şi variată, cuprinde tablouri istorice, scene religioase, scene de gen, portrete. Arta sa, străbătută

Goya

de încredere în izbînda luptei de eliberare, se caracterizează prin forţa, prin expresivitatea şi prin fidelitatea imaginilor. În fresce, dintre care cele mai celebre se află în biserica San Antonio de la Florida (1798), subiectele religioase sînt tratate ca adevărate scene de gen. Cartoanele executate pentru manufactura regală de tapiserii au drept temă scene din viaţa poporului („Tîrgul de oale", 1778; „Zidar rănit", 1786). În compoziţiile de şevalet, **G.** a consemnat imagini dramatice din lupta patrioţilor spanioli împotriva cotropitorilor francezi („Împuşcarea răsculaţilor în noaptea de 3 mai 1808", 1814; „Pregătirea prafului de puşcă în Sierra de Tardiente", cca. 1811 etc.) sau împotriva reacţiunii spaniole („Tribunalul inchiziţiei", 1794 etc.). În portrete a surprins cu o deosebită perspicacitate trăsăturile individuale şi sociale ale modelelor sale (portretul pictorului Bayeu, 1795; „Ducesa de Alba", 1795; „Maja îmbrăcată" şi „Maja nudă", cca. 1802 etc.). În celebrul portret de grup „Familia regelui Carol al IV-lea" (1800), vădindu-şi atitudinea critică, a ajuns să ridice la un înalt nivel de tipizare caracterele negative ale personajelor. **G.** a pictat cu căldură şi înţelegere figuri ale unor oameni din popor care vădesc dragoste de viaţă („Maja în balcon", „Tocilarul", „Lăptăreasa"). **G.** a găsit întotdeauna un limbaj pictural adecvat variatelor teme abordate de el, trecînd cu uşurinţă de la violenţa sălbatică la eleganţa rafinată, de la fantasticul grotesc la real, de la o pictură de clarobscur la o pictură cu tonuri deschise şi vesele, limbaj care anunţă uneori impresionismul. Opera grafică a lui **G.** cuprinde, în afară de cîteva interpretări în acuaforte după pînze de Velasquez, patru cicluri mari de gravuri în acuaforte şi acuatinta: ciclul „Capriciile" (1793—1797), care constituie o satiră virulentă contra moravurilor feudale şi clericale din Spania, redate într-o viziune de coşmar; limbajul său artistic capătă o ascuţime şi o expresivitate deosebită în ciclul de un adînc dramatism „Dezastrele războiului" (1810—1820); ciclul „Proverbele" (Disparates) este străbătut de amărăciune şi pesimism; ciclul „Tauromahia" (din care unele planşe sînt lucrate în tehnica litografiei) ilustrează, cu vervă şi cu o ştiinţă desăvîrşită a mişcării, momente din luptele cu tauri. Din anii reacţiunii (1814—1823) datează o serie de desene îndreptate împotriva represiunii dezlănţuite de monarhie. Reprezentant al gîndirii liberale din patria sa într-o epocă dominată de teroare şi obscurantism, **G.** a fost un adevărat

Uzina de produse sodice Govora

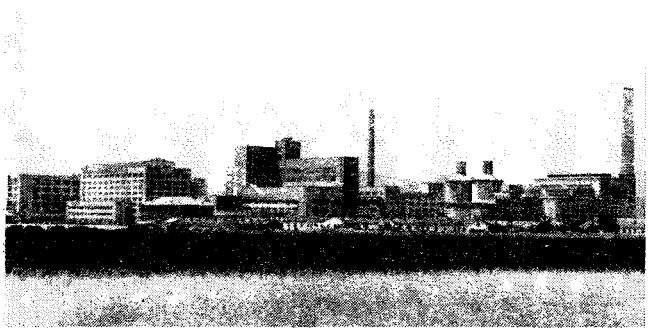

deschizător de drumuri în pictură şi grafică.

Goyen *[hó:iən]*, Jan van (1596—1656), pictor şi desenator olandez. Maestru al peisajului realist, **G.** a redat în subtile degradeuri de brun şi de cenuşiu întreaga poezie a naturii olandeze: cerurile învolburate, dramatice, întinsul uniform al cîmpiei, atmosfera încărcată de vapori, reflexele luminii în apa canalelor liniştite sau în undele mării („Riul Maas în apropiere de Dordrecht", „Canal" ş.a.). Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. cu lucrările „Peisaj cu o turmă de porci", „Marină" şi „Sat la marginea mării".

Gozman, Ioan, unul dintre deputaţii romîni din parlamentul ungar din 1848 care au luptat alături de revoluţionarii unguri pînă la înăbuşirea revoluţiei de către Habsburgi. Alături de Eftimie Murgu, S. Pop şi A. Buda a semnat, împreună cu deputaţii unguri cu vederi mai înaintate, manifestul care cerea transformarea Ungariei într-o republică democratică.

Gozzi *[gótţi]*, Carlo (1720—1806), scriitor italian. A fost un adversar al ideilor iluministe burgheze. **G.** a purtat o ascuţită polemică împotriva inovaţiilor teatrale iniţiate de Goldoni şi Chiari, apărînd „commedia dell'arte". Este creatorul feeriei dramatice inspirate din creaţia populară, al aşa-numitului „fiabe" („Turandot", 1762; „Pasărea verde", 1765). **G.** a influenţat pe scriitorii romantici francezi şi germani.

Gozzoli *[gótţoli]*, Benozzo (1420—1497), pictor italian din şcoala florentină. A lucrat cu Ghiberti şi cu Fra Angelico. Frescele sale cu subiecte religioase, tratate în spirit laic, într-o perspectivă plurioculară, combinată, în care a introdus adesea portrete şi aspecte pitoreşti din viaţa contemporană, constituie un material bogat pentru studierea istoriei moravurilor societăţii florentine din sec. al XV-lea.

Graaf *[hra:f]*, Regnier de (1641—1673), medic şi anatomist olandez. A studiat funcţiunea pancreasului, organele genitale, descriind pentru prima oară foliculii ovarieni care găzduiesc ovulele (foliculii lui Graaf).

Graal (în legendele mistice ale evului mediu), vas în care Iosif din Arimateea ar fi strîns sîngele din rănile lui Isus. Se credea că acest vas e făcut dintr-o singură piatră preţioasă şi că este înzestrat cu proprietăţi supranaturale. În literatura evului mediu, povestirea aventurilor imaginare ale cavalerilor plecaţi în căutarea „sfîntului Graal" reprezintă un ciclu foarte întins. Legenda a fost reluată de R. Wagner în „Parsifal" şi în „Lohengrin".

Grabar, Igor Emmanuilovici (1871—1960), pictor şi istoric de artă sovietic, elev al lui I.E. Repin. A fost artist al poporului din U.R.S.S. şi membru al Academiei de Arte a U.R.S.S. **G.** a creat peisaje pline de farmec şi lirism; în unele lucrări se resimte influenţa impresionismului. A pictat portrete individuale şi de grup (compoziţia „Delegaţie de ţărani în audienţă la V.I. Lenin, 1920", 1938). Între 1909 şi 1916, din iniţiativa şi sub conducerea sa, s-a redactat „Istoria artei ruse". **G.** este autorul unor monografii de artă. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Grabar, Vladimir Emmanuilovici (1865—1956), jurist sovietic. A fost profesor de drept internaţional. Autor a peste 130 de lucrări, în limbile rusă, ucraineană şi în alte limbi, privind istoria dreptului internaţional, probleme de drept diplomatic, dreptul războiului, dreptul aerian, regimul strîmtorilor Mării Negre ş.a.

Grabbe, Christian Dietrich (1801—1836), scriitor şi critic literar german. A scris drame istorice în care tendinţele realiste se întîlnesc cu cele romantice („Don Juan şi Faust", 1829; „Napoleon sau cele o sută de zile", 1831; „Hanibal", 1835). Alături de G. Büchner, a contribuit la crearea dramei naţionale germane. A încercat să reînvie tradiţiile curentului „Sturm und Drang" („Furtună şi avînt").

gráben (GEOL.), compartiment scufundat al scoarţei terestre, delimitat de compartimentele mai ridicate prin falii paralele (ex. **g.** Rinului; **g.** Remeţi din munţii Pădurea Craiului).

Gracchus, numele a doi oameni politici romani, reprezentanţi ai democraţiei sclavagiste (*Tiberius Sempronius G.*, 162—133 sau 132 î.e.n., şi *Caius Sempronius G.*, 153—121 î.e.n.), tribuni ai poporului, cunoscuţi mai ales sub denumirea de „fraţii Gracchi". Urmărind

Fraţii Gracchus

ieşirea republicii romane din criză prin refacerea proprietăţii funciare a ţărănimii şi, ca urmare, menţinerea capacităţii de luptă a armatei, au iniţiat şi au înfăptuit o însemnată reformă agrară, care a întîmpinat însă opoziţia îndîrjită a senatului. În cursul unor lupte purtate în forul roman, ambii fraţi **G.** şi-au găsit moartea. În anii următori, o serie de legi agrare au anihilat rezultatele reformei fraţilor Gracchus.

Gracián y Morales *[graθián]*, Baltasar (1601—1658), scriitor moralist spaniol, călugăr iezuit. Admirator al lui Góngora, **G.** a fost principalul reprezentant al *conceptismului*, variantă a gongorismului. Preceptele curentului au fost formulate de **G.** în lucrarea „Fineţea şi arta omului de spirit" (1642—1648). În scrierile sale cu caracter politic şi moralist, în opoziţie cu morala feudală, a susţinut ideea afirmării personalităţii puternice şi active, preluată ulterior într-o interpretare denaturată de Schopenhauer şi Nietzsche. Romanul didactic-alegoric „El criticón" (1651—1657, trad. rom. 1794 sub titlul

„Critil şi Androniu") reflectă în spirit critic, pesimist, realităţile sociale specifice perioadei de declin a feudalismului în Spania.

grad 1. (MAT.) Exponentul cel mai mare al necunoscutei unei ecuaţii algebrice cu o necunoscută sau maximul sumei exponenţilor necunoscutelor în termenii unei ecuaţii cu mai multe necunoscute. **G.** unui monom este egal cu suma exponenţilor nedeterminatelor care intră în monom (ex. monomul $3x^4b^5$ are gradul $4 + 5 = 9$). **G.** unui polinom este cel mai mare dintre gradele monoamelor care-l alcătuiesc. **2.** (METR.) **a)** Diviziune a unei scări de reperare în cadrul unui anumit sistem de măsurări ale unor mărimi. — *G. areometric*, unitate a scării areometrului. — *G. centezimal*, grad obţinut prin împărţirea unui unghi drept în o sută de părţi egale; grad de temperatură în scara Celsius sau centezimală, care reprezintă, pe termometrul cu mercur, a suta parte din diferenţa de temperatură dintre punctul de topire a gheţii (0°C) şi temperatura de fierbere a apei pure (100°C) la presiunea atmosferică normală. — *G. sexagesimal*, grad obţinut prin împărţirea unui unghi drept în nouăzeci de părţi egale. — *G. termometric*, diviziune a unei scări termometrice. **b)** Unitate de măsură a unor mărimi în cadrul unor anumite scări de reperare. — (IND. ALIMENT.) *G. alcoolic*, proporţia de alcool absolut, exprimată în procente volumetrice, conţinut în soluţiile apoase de alcool, vin etc. Se determină prin metode ebulioscopice sau densimetrice. — *G. de aciditate*, unitate de măsură a acidităţii unor produse (ex. un grad Thörner reprezintă aciditatea laptelui care necesită la titrare 1 ml $NaOH$ la 100 ml de lapte; un grad acetic reprezintă 1 g de acid acetic la 100 ml de soluţie). — (CHIM.) *G. de duritate*, unitate de măsură a conţinutului de săruri care imprimă duritatea apelor, exprimată în cantitatea de oxid sau de carbonat de calciu conţinută într-o anumită cantitate de apă (ex. un grad german de duritate corespunde la 1 mg CaO în 100 cm^3 de apă; un grad francez de duritate corespunde la 1 mg $CaCO_3$ în 100 cm^3 de apă; un grad englez de duritate corespunde la 1 mg $CaCO_3$ în 76 cm^3 de apă). **3.** (GEOGR.) *Grad de latitudine*, arcul de elipsă meridiană cuprins între două puncte ale căror normale la suprafaţa elipsoidului formează cu planul ecuatorial unghiuri între care diferenţa este de un grad sexagesimal. Constituie unitatea de măsură a latitudinilor punctelor de pe suprafaţa terestră. Datorită razei variabile de curbură de-a lungul elipsei meridiane, lungimea arcelor de un *g. de l.* variază (pentru elipsoidul Krasovski) între 110 576,3 m la ecuator şi 111 695,8 m la poli. — *G. de longitudine*, unghiul diedru de un grad sexagesimal format de două plane meridiane, care constituie unitatea de măsură a longitudinilor punctelor de pe suprafaţa terestră. Lungimea arcului de un *g. de l.* pe elipsoidul Krasovski variază, în funcţie de latitudine, între 111 321,4 m la ecuator şi 0,0 m la poli. **4.** (FIZ.) *Grad de libertate*, fiecare dintre mărimile scalare (parametrii) independente, necesare pentru determinarea univocă a stării unui sistem. Numărul minim de parametri prin care se poate preciza starea sistemului reprezintă numărul de *g. de l.* al acestuia. Un punct material liber are trei *g. de l.*, pentru determinarea stării (respectiv poziţiei) lui fiind necesare trei mărimi reale (ex. coordonatele carteziene x, y, z); fiecare legătură bilaterală impusă punctului scade cu o unitate numărul *g. de l.* Numărul *g. de l.* ale unui sistem de n puncte materiale libere este $3n$. În termodinamică, numărul *g. de l.* este egal cu numărul parametrilor care determină starea macroscopică a sistemului fizico-chimic (ex. starea gazelor arse din cilindrul unui motor poate fi determinată, la un moment dat, cunoscînd presiunea şi temperatura lor, precum şi compoziţia amestecului de gaze arse). **5.** (LINGV.) *Grad de comparaţie* **a)** Categorie gramaticală specifică adjectivului şi adverbului, care exprimă măsura mai mare sau mai mică a calităţii unui obiect sau a unei acţiuni faţă de alte obiecte sau acţiuni sau faţă de acelaşi obiect în împrejurări diferite; gradele de comparaţie sînt pozitivul, comparativul şi superlativul. **b)** Formă prin care se exprimă un grad de comparaţie (ex. *mare* este **g.** pozitiv, *mai mare* **g.** comparativ, *cel mai mare* **g.** superlativ).

gradáre (TEHN.), marcare a diviziunilor scării gradate a unui instrument de măsură, a unui aparat etc. Se efectuează prin procedee mecanice la maşinile de divizat, prin procedee fotomecanice, prin imprimare şi prin matriţare.

gradarea pedepselor (DR.), stabilirea prin lege a ordinii în care sînt clasate pedepsele sub raportul gravităţii lor (ex. muncă silnică pe viaţă, muncă silnică pe timp limitat, temniţă grea, închisoare corecţională, amendă).

gradáţie 1. (TEHN.) Totalitatea diviziunilor care se găsesc pe suportul scării gradate a unui instrument de măsură, a unui aparat etc. **G.** poate fi uniformă (ex. **g.** liniară metrică) şi neuniformă (ex. **g.** logaritmică, cum este cea a riglei de calcul). **2.** (STIL.) Figură de stil care constă în trecerea treptată de la o noţiune la alta, în ordine crescîndă sau descrescîndă, cu scopul de a nuanţa exprimarea şi de a sublinia ideea (ex. „Fuge, saltă, zboară, piere, ca un vis, ca o părere". V. Alecsandri).

grade didactice, trepte progresive de încadrare şi salarizare a cadrelor didactice. În învăţămîntul preşcolar, elementar şi mediu există următoarele grade: definitiv, gradul II şi gradul I, iar în învăţămîntul superior: **g. d.** de atestat (pentru conferenţiari şi profesori), precum şi funcţiile didactice de preparator, şef de cabinet (şef de laborator), asistent şi lector (şef de lucrări).

gradél (IND. TEXT.), ţesătură de bumbac subţire, albă, cu dungi longitudinale, întrebuinţată la confecţionarea rufăriei.

grade militare, denumire generică dată pentru toate treptele ierarhiei militare. În For-

țele Armate ale R.P.R., gradele militare sînt: soldat, soldat-fruntaș, caporal, sergent pentru militarii în termen; sergent-major, plutonier și plutonier-major pentru subofițeri; sublocotenent, locotenent, locotenent-major și căpitan (căpitan-locotenent la marină) pentru ofițerii inferiori; maior (căpitan de rangul 3 la marină), locotenent-colonel (căpitan de rangul 2 la marină) și colonel (căpitan de rangul 1 la marină) pentru ofițerii superiori; general-maior (contraamiral la marină), general-locotenent (viceamiral la marină), general-colonel (amiral la marină) și general de armată pentru ofițerii generali și amirali; mareșal al Republicii Populare Romîne.

gradén (ARHIT.), fiecare dintre treptele pe care sînt așezate scaunele sau băncile într-un amfiteatru, stadion etc.

gradiént 1. (MAT.) Mărime egală cu limita cîtului dintre integrala de suprafață pe o suprafață închisă a unui cîmp scalar Q și volumul Δv din interiorul acestei suprafețe cînd dimensiunile acestuia scad astfel încît volumul tinde spre zero: grad $V = \lim_{\Delta v \to 0} \frac{\int_S Q ds}{\Delta v}$. Componentele **g.** pe cele trei axe de coordonate sînt: $\frac{\partial Q}{\partial x}$, $\frac{\partial Q}{\partial y}$, $\frac{\partial Q}{\partial z}$. Componenta **g.** după o anumită direcție este egală cu limita raportului dintre creșterea mărimii scalare și lungimea liniei după care are loc creșterea cînd această lungime tinde spre zero. **2.** (FIZ.) Variație pe unitatea de lungime a unei mărimi scalare. **G.** este o mărime vectorială (ex. **g.** de potențial electrostatic). **3.** (GEOL.) *Gradient geotermic*, numărul de grade cu care crește temperatura cînd coborîm pe verticală cu 100 m în adîncul Pămîntului. Mărimea *g. g.* este în medie de 3°C. V. și treaptă geotermică.

Graf, Oskar Maria (n. 1894), scriitor progresist german, adversar al fascismului (pamfletul „Ardeți-mă!", 1933). Romanele sale „Anton Sittinger", 1937; „Viața mamei mele", 1946; „Neliniște în jurul unui om pașnic", 1947, se caracterizează prin puternice accente de critică socială, prin umor sănătos și dragoste pentru omul simplu. De la sfîrșitul deceniului al patrulea trăiește în America.

gráfic 1. (MAT., TEHN.) Curbă a unei funcții date, construită într-un anumit sistem de coordonate, care constituie reprezentarea prin desen a dependenței dintre două sau mai multe mărimi variabile. V. și diagramă; nomogramă. **2.** (STATIST.) Mijloc special de reprezentare expresivă a datelor din domeniile statisticii, planificării și evidenței contabile cu ajutorul liniilor, al figurilor geometrice și al hărților geografice. **G.** arată legătura dintre diferite fenomene și legitățile în schimbarea fenomenelor. Elementele principale ale **g.** sînt: scara de reprezentare, rețeaua graficului, figurile respective și legenda. Din punctul de vedere al tehnicii de întocmire, graficele sînt: diagrame, cartograme și cartodiagrame. — *G. operativ de producție*, grafic care arată, în mărimi relative, gradul și modul de îndeplinire al planului de producție, pe anumite intervale de timp (ore, zile etc.), de către o anumită unitate productivă. Cu ajutorul lui se poate reprezenta îndeplinirea sarcinii de plan în fiecare perioadă sau, cumulativ, după mai multe perioade împreună. Servește la urmărirea ritmicității producției și a îndeplinirii sarcinilor de plan. — (C. F.) *Grafic de circulație*, reprezentare grafică a circulației trenurilor pe un anumit traseu în coordonate timp-distanță; exprimă planul activității de exploatare a unei linii de cale ferată. *G. de c.* trebuie întocmit astfel încît să se asigure viteze cît mai mari de circulație a trenurilor, utilizarea rațională a locomotivelor și a vagoanelor, coordonarea activității stațiilor și a secțiilor de remorcare, siguranța deplină a circulației trenurilor.

gráfică, domeniu al artei plastice la baza căruia stă desenul de sine stătător și care folosește diferite procedee tehnice și diferite materiale: cărbunele, creionul, conté-ul, peniță, creta și creioanele colorate, gravura de toate felurile. În general, operele de **g.** se execută pe hîrtie (mai rar pe pergament, pe țesături etc.). În **g.** se folosește uneori și culoarea. Între pictură și **g.** se situează acuarela, guașa, pastelul. Există mai multe genuri de **g.**: *g. de șevalet*, care cuprinde toate categoriile de desene și gravuri; *g. de carte*, cuprinzînd ilustrațiile pentru literatura beletristică, didactică și de presă; *g. aplicată*, care cuprinde diferitele feluri de afișe, timbre, ambalaje etc. **G.** a avut în cursul dezvoltării istoriei artelor un rol de seamă în dezvoltarea artei realiste. Datorită conciziei limbajului ei artistic, posibilității de a dezvolta tema în imagini succesive, ca și posibilității de reproducere în tiraje mari, **g.** are o mare forță agitatorică și mobilizatoare și poate servi la popularizarea unor idei. Printre cei mai de seamă graficieni ai lumii au fost: Leonardo da

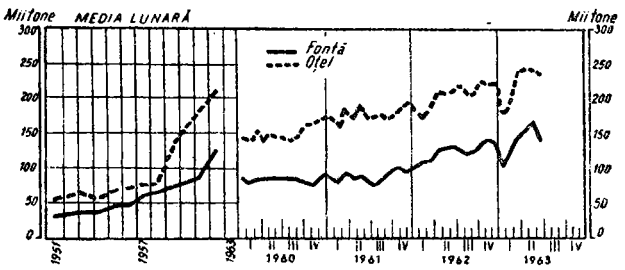

Grafic
Dinamica producției unor produse principale din industria siderurgică

Vinci, Michelangelo, Dürer, Brueghel, Rubens, Rembrandt, Goya, Daumier, Repin, Serov. În țara noastră s-au distins în domeniul graficii: N. Grigorescu, J. Al. Steriadi, C. Ressu, I. Iser, Gabriel Popescu, N. Tonitza, V. Kazar, J. Perahim, C. Baba, ș.a. V. și afiș; caricatură; desen; gravură.

grafie (gr. *graphe* „însemnare, scriere") **1.** (LINGV.) Mod de redare în scris a cuvintelor; scriere. — *G. dublă*, notare diferită a aceluiași fonem în aceeași epocă (fie în același text sau în texte diferite). Se numește și *alternantă grafică*. Textele vechi românești prezintă numeroase grafii duble, care au diverse cauze: contradicția dintre tradiția grafică și evoluția limbii (ex. grafiile *den* și *din*), caracterul complex al unui sunet greu de notat (ex. *bunră* și *bură* în textele rotacizante), coexistența în graiul aceleiași persoane a două sunete, influența aspectului grafic al cuvintelor slave asemănătoare; în textele copiate, grafiile duble se pot datora copiștilor, în vorbirea cărora existau fonetisme deosebite față de original. **2.** (ARTE PLAST.) Totalitatea trăsăturilor care imprimă un caracter specific liniei unui desenator.

grafít (MINERAL., METAL.), formă alotropică a carbonului, cristalizată în sistemul hexagonal. Are culoare cenușie-neagră și luciu metalic. În natură apare în mase compacte sau în agregate solzoase, mărunte. Se formează prin metamorfismul șisturilor cărbunoase sau bituminoase și al stratelor de cărbuni. Se întrebuințează la fabricarea retortelor, a cărămizilor refractare, a creioanelor, a uleiurilor minerale, a culorilor, la confecționarea electrozilor pentru cuptoarele electrice, în galvanoplastie etc. Poate fi fabricat sintetic prin încălzirea cocsului pulverulent la 2 700—3 300°C (procedeul Acheson). Apare și în fontele cenușii, în fontele maleabilizate și în unele oțeluri, ca urmare a tratamentului de recoacere. În R.P.R., cel mai important zăcămînt de **g.** se găsește la Baia de Fier.

grafitizáre (METAL.), proces de separare a grafitului din fontă prin cristalizarea acestuia în timpul solidificării fontei sau prin descompunerea parțială sau totală a cementitei în timpul unui proces de recoacere a fontei.

grafo- (gr. *graphe* „scriere"), element de compunere cu sensul „scriere" (ex. *grafologic*), care după cuvîntul cu care se combină, apare și sub forma *-graf* ex. *chimograf*).

grafologíe (gr. *graphe* „scriere" și *logos* „știință"), disciplină care se ocupă cu studiul particularităților individuale ale scrisului. Bazîndu-se pe o serie de reflexe motorii înlănțuite într-un stereotip dinamic, scrisul reprezintă o deprindere complexă care se formează în cursul dezvoltării ontogenetice și care diferă de la un om la altul. Printre caracteristicile scrisului studiate de grafologie sînt: aranjamentul general al scrisului în pagină, direcția rîndurilor, dimensiunile, forma și înclinarea literelor, apăsarea, iuțeala și stabilitatea în scriere, factura semnăturii etc. **G.** este folosită în criminalistică (pentru expertize grafice), în psihiatrie etc. Încercările **g.** de a determina temperamentul și caracterul oamenilor după scris nu au condus pînă în prezent la rezultate științifice certe.

Graham *[gréiəm]*, *Țara lui* ~, peninsulă în Antarctida, între Marea Weddell și Marea Bellingshausen. Structural reprezintă continuarea munților Anzi din America de Sud. Înălțimea maximă: 4 191 m. Este acoperită în cea mai mare parte de zăpadă și gheață.

Graham *[gréiəm]*, Martha (n. 1900), dansatoare și coregrafă din S.U.A., conducătoare a unei companii de dans, care-i poartă numele, și profesoară. A creat spectacole de balet cu teme din viața Americii.

Graham *[gréiəm]*, Thomas (1805—1869), chimist și fizician englez, unul dintre fondatorii chimiei coloidale. A studiat difuzia gazelor, fenomenul numit de el *ocluziune*, a descoperit fenomenul de dializă, a clasificat toate substanțele în cristaloizi și coloizi și a stabilit existența acizilor polibazici. — *Legea lui G.*, lege descoperită în 1846 de chimistul englez Th. Graham conform căreia viteza de difuziune a unui gaz care traversează un perete poros, la o presiune și temperatură dată, este invers proporțională cu rădăcina pătrată a densității.

grai (LINGV.), unitate lingvistică subordonată dialectului, caracteristică pentru un teritoriu de obicei puțin extins și care are o serie de particularități proprii, mai ales de natură fonetică și lexicală (ex. **g.** din Țara Oașului).

gráifăr 1. (TEHN.) Organ de lucru al mașinilor de ridicat

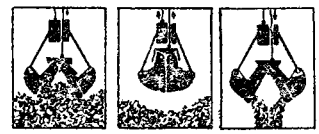

Graifăr

și transportat, destinat apucării pe cale mecanică a unei cantități de material sub formă de bucăți sau bulgări, în vederea ridicării și transportării acestuia. Constă din două sau mai multe fălci, a căror închidere sau deschidere se face cu ajutorul unor cabluri și scripeți sau prin acționare electromecanică, pneumatică sau hidraulică. Sin. *cupă cu fălci*. **2.** (IND. PIEL.) Vîrful ascuțit al organului de formare a ochiului la mașinile de cusut fețe de încălțăminte.

„Grai și suflet", revistă de lingvistică, filologie și folclor, apărută la București între 1923 și 1937 (7 vol., majoritatea în cîte două fascicule), sub conducerea lui Ovid Densusianu. Revista a publicat studii lexicale, de dialectologie, materiale de folclor și numeroase recenzii.

gram[1] (METR.), unitate de măsură a masei în sistemul CGS. Este egal cu a mia parte dintr-un kilogram. Are simbolul *g*. Se mai numește *gram-masă*.

gram[2] (MICROBIOL.), *colorație-*~, metodă de colorare a preparatelor (frotiurilor) bacteriene, care permite gruparea microbilor în două categorii: *g. pozitivi* (ex. streptococul au-

riu, bacilul tuberculozei, al antraxului etc.) şi *g. negativi* (gonococul, salmonelele etc.). Se foloseşte în practica de laborator pentru identificarea speciilor microbiene.

gramáj (IND. HÎRTIEI), greutatea, exprimată în grame-forţă, a unui m^2 dintr-o foaie de celuloză sau de hîrtie.

gramaticalizáre (LINGV.), întrebuinţare a unui cuvînt cu rol de instrument gramatical; pierdere a elementului afectiv existent iniţial la un fapt de limbă (ex. **g.** adverbului romînesc *foarte* < lat. *fortis* „tare", ca mijloc tipic de formare a gradului superlativ absolut, faţă de *grozav*, *extraordinar* etc.).

gramátică (gr. *grammatikę*, de la *gramma* „literă, scriere"; LINGV.) **1.** Ansamblu al regulilor privitoare la modificarea formelor cuvintelor şi la îmbinarea lor în propoziţii; studiu al structurii gramaticale. **2.** (În sens mai larg) Studiul sistematic al tuturor elementelor constitutive ale unei limbi: structura gramaticală (morfologie şi sintaxă), formarea cuvintelor, vocabularul şi fonetica. Prima **g.** românească a fost scrisă de Dimitrie Eustatievici în 1757, după modele slave şi greceşti, şi a rămas în manuscris. Prima **g.** tipărită a limbii romîne este „Elementa linguae dacoromanae sive valachicae", publicată de Samuil Micu în colaborare cu Gheorghe Şincai (Viena, 1780). Mai mulţi reprezentanţi ai Şcolii ardelene au fost autori de gramatici: Ioan Molnar-Piuariu (1788), Radu Tempea (1797), Paul Iorgovici (1799), I. Budai-Deleanu (manuscrise), C. Diaconovici-Loga (1822) etc. Prima gramatică tipărită în Ţara Romînească este cea a lui Ienăchiţă Văcărescu (apărută în 1787 la Rîmnicu-Vîlcea şi în acelaşi an la Viena). Gramatica lui I. Heliade-Rădulescu (Sibiu, 1828) este importantă atît prin modul de tratare a problemelor gramaticale cît şi prin reforma adusă scrierii cu alfabetul chirilic (în sensul simplificării ei). Timotei Cipariu este autorul celei dintîi gramatici istorice a limbii romîne (1854) şi al unei gramatici descriptive publicate de Academia Română (vol. I, 1869; vol. II, 1877). Prima gramatică ştiinţifică a limbii romîne a fost gramatica lui H. Tiktin (2 vol., 1891). Aproape în acelaşi timp (1892) a apărut postum gramatica lui Al. Lambrior şi puţin mai tîrziu, gramatica lui Al. Philippide (1897). Dintre gramaticile mai noi ale limbii romîne sînt de menţionat gramatica lui Iorgu Iordan (1937) şi cea a lui Al. Rosetti şi J. Byck (1943). Academia R.P.R. a publicat, în anul 1954, „Gramatica limbii romîne" (2 volume, apărută şi într-o ediţie prescurtată, sub titlul „Limba romînă", 1956). Aceste două lucrări, descriptive şi normative, au fost urmate de un mare număr de studii referitoare la probleme de gramatică — *G. comparată* (sau *comparativă*), disciplină care studiază, comparîndu-le, faptele de limbă (fonetice, morfologice etc.) ale unei familii sau ale unui grup înrudit de limbi; pe baza comparării se stabilesc raporturile genealogice dintre limbile respective. Prima lucrare de *g. c.* a fost publicată de Fr. Bopp. — *G. descriptivă*, disciplină care descrie şi explică structura gramaticală a unei limbi aşa cum se prezintă la un anumit moment din evoluţia ei. Tratatele de *g. d.* cuprind uneori şi date asupra foneticii şi vocabularului. — *G. istorică*, disciplină care studiază faptele de limbă (morfologia şi sintaxa, de obicei şi fonetica, uneori şi lexicul) în evoluţia lor. — *G. normativă*, gramatică în care se descrie structura gramaticală a unei limbi şi se dau indicaţii asupra corectitudinii diverselor forme sau construcţii, în conformitate cu normele limbii literare.

gram-forţă (METR.) unitate de măsură pentru forţă, egală cu a mia parte dintr-un kilogram-forţă. Un **g.-f.** este egal cu 980,665 dine.

graminée (BOT.; *Gramineae*), familie de plante erbacee, rareori lemnoase (ex. bambuşii) din clasa monocotiledonatelor. Tulpina lor este un pai neramificat sau ramificat numai la bază (înfrăţire) şi la vîrf, împărţit în noduri scurte şi întrenoduri lungi. Frunzele **g.** sînt înguste, liniare, cu nervuri paralele, sesile, cu o teacă bine dezvoltată, de obicei despicată şi prevăzută cu ligulă membranoasă, caracteristică. Florile sînt de obicei hermafrodite, grupate în spiculeţe dispuse în spice, raceme, panicule etc. Fructul este o cariopsă bogată în albumen făinos (amidonos). Spontane sau cultivate, **g.** prezintă o deosebită importanţă economică (ex. grîul, secara, orzul, ovăzul, porumbul, orezul, meiul, numeroase ierburi din pajişti etc.).

Gramme *[gram]*, Zénobe Théophile (1826—1901), electrotehnician francez de origine belgiană. A inventat în 1869 prima maşină electrică de curent continuu autoexcitată, cu indusul în formă de inel.

gramofón (gr. *gramma* „literă, scriere" şi *fone* „sunet"; FIZ.), aparat pentru reproducerea sunetului imprimat pe o placă circulară. Este o formă perfecţionată a fonografului.

Grampiani, munţi în Marea Britanie, situaţi între Cîmpia Scoţiei Centrale şi Canalul Caledonian. Sînt formaţi din roci cristaline şi se prezintă ca nişte întinse suprafeţe netede, despărţite de văi adînci. Altitudinea maximă: 1 343 m (vîrful Ben Nevis, cel mai înalt vîrf din Marea Britanie).

Gramsci *[grámşi]*, Antonio (1891—1937), militant de seamă al mişcării muncitoreşti italiene şi internaţionale. În 1913

A. Gramsci

a intrat în Partidul socialist italian, devenind unul dintre conducătorii aripii de stînga. În anii 1919—1920 a organizat şi a condus mişcarea pentru consiliile de fabrică, pe care le socotea germenii organelor

puterii clasei muncitoare din Italia. Este unul dintre întemeietorii Partidului Comunist Italian. Începînd din 1922 a fost membru al Comitetului Executiv al Internaţionalei a III-a. **G.** a luptat cu hotărîre pentru întărirea rîndurilor partidului, împotriva oportunismului de dreapta şi a sectarismului. Arestat în 1926, a fost condamnat în 1928 la 20 de ani închisoare. În închisoare a scris lucrări de mare importanţă teoretică şi politică, consacrate istoriei Italiei, literaturii, filozofiei şi esteticii. El a analizat numeroase probleme de bază şi categorii ale materialismului istoric, în strînsă legătură cu experienţa mişcării muncitoreşti italiene şi internaţionale. Deosebit de valoroase sînt studiile sale consacrate filozofiei Renaşterii, combaterii filozofiei neohegeliene a lui B. Croce, a neopozitivismului şi a neokantianismului. Op. pr.: „Scrisori din închisoare" (publicate postum în 1947), „Caiete de închisoare" (7 vol., scrise între 1929 şi 1935).

Granada, oraş în sudul Spaniei, în Andaluzia, situat pe cursul superior al rîului Genil. 157 180 loc. (1960). Are aspect de oraş oriental. Însemnate monumente de arhitectură maură (Alhambra, palatul lui Carol al V-lea ş.a.), clădiri în stilul Renaşterii şi al barocului tîrziu; universitate. Industrie alimentară şi textilă (bazată pe lînă).

Granados y Campiña *[campíña]*, Enrique (1867—1916), compozitor, dirijor şi pianist spaniol, unul dintre cei mai proeminenţi reprezentanţi ai muzicii spaniole. A întemeiat „Societatea pentru concerte clasice" (1900) şi „Academia de pian" din Barcelona. Creaţia sa componistică îmbrăţişează aproape toate genurile: opere („Maria del Carmen", 1898; „Folletto", 1903 ş.a.), lucrări simfonice (printre care poemul simfonic inspirat din „Divina comedie" a lui Dante şi cunoscutele „Tonadilii", 1903) şi de cameră, piese vocale sau pentru pian (cele mai răspîndite fiind patru serii de „Dansuri spaniole" şi suitele inspirate din pictura lui Goya, „Goyescas", din care s-a născut mai tîrziu opera cu acelaşi nume). La baza creaţiei sale stă folclorul spaniol, pe care l-a îmbinat în chip original cu muzica cultă. Muzica sa se caracterizează printr-o melodică expresivă, prin ritm vioi şi colorit pitoresc.

granáţi (MINER.), grupă de silicaţi naturali de calciu, mag-

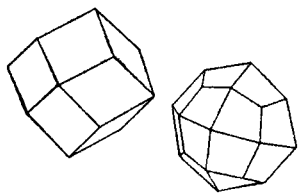

Granaţi

neziu, fier, mangan, aluminiu şi crom, cristalizaţi în sistemul cubic. Cele mai importante specii de **g.** sînt: *almandinul, piropul, spesartinul, grosularul.* **G.** se formează prin metamorfism regional şi de contact; sînt utilizaţi ca material abraziv şi ca pietre semipreţioase. În R.P.R. se găsesc în şisturile cristaline şi în rocile de contact din Carpaţi şi Dobrogea.

Gran Canaria, insulă în Oceanul Atlantic, în arhipelagul Canarelor. Suprafaţa: 1 532 km². Populaţia: 279 870 loc. (1956). Principalul oraş şi port: Las Palmas. Relief în general muntos. Culturi de bananieri, trestie de zahăr, roşii, tutun, pomi fructiferi, viţă de vie, în mare parte bazate pe irigaţii.

Gran Chaco *[ciáco]*, regiune naturală secetoasă în America de Sud, cuprinzînd partea nordică a cîmpiei Paraná şi podişurile preandine din vestul acesteia. Este împărţită între Argentina, Paraguay şi Bolivia. Climă tropicală în nord, subtropicală în sud, rîuri puţine, aproape toate avînd apă numai în anotimpul ploios. Vegetaţie caracteristică: păduri rare (fără frunze în anotimpul secetos), în care predomină arborele quebracho, foarte căutat, deoarece conţine mult tanin. În alte părţi, vegetaţie de savană, cactuşi şi alte plante cu ghimpi. Faună bogată (tapiri, pecari, puma, şerpi, insecte ş.a.). Populaţie foarte rară, formată mai mult din triburi indiene nomade. Exploatarea lemnului, vînătoare, agricultură primitivă.

Grandea, Grigore Haralamb (1843—1897), scriitor romîn. A fost profesor şi ziarist; a editat cîteva gazete şi reviste, dintre care cea mai importantă este „Albina Pindului". **G.** a fost printre cei dintîi poeţi romîni care au zugrăvit mediul industrial. Versurile lui, scrise sub influenţa lui Bolintineanu, se caracterizează prin retorism, sentimentalism şi fantastic („Preludele", 1862; „Miosotis", 1864; „Nostalgia", 1885 etc.). A scris şi romane în care critică prejudecăţile aristocratice („Fulga sau ideal şi real", 1872) şi coaliţia burghezo-moşierească („Vlăsia sau ciocoii noi", 1876).

grandée (NAV.), parîmă de cînepă sau de oţel, cusută pe marginea unei vele pentru a-i mări rezistenţa.

grángur *(Oriolus oriolus)*, pasăre migratoare din ordinul paseriformelor; masculul este de culoare galbenă-aurie, cu coada şi aripile negre, iar femela are spatele verzui, pieptul şi pîntecele albe, iar aripile

Grangur

sure. Cîntecul masculului este ca un fluierat. La noi trăieşte prin livezi şi păduri de foioase. **G.** se hrăneşte cu insecte.

granic de foraj (EXPL. PETROLULUI) Troliu de foraj.

granít (PETROGR.), rocă eruptivă intruzivă acidă, cu structură grăunţoasă, alcătuită din cuarţ, feldspat potasic, plagioclaz acid şi din mică sau hornblendă. Se foloseşte ca piatră de construcţii, la lucrări decorative, la pavaje etc. Este roca cea mai larg răspîndită în scoarţa terestră. În asociaţie cu corpurile granitice se întîlnesc variate concentraţii de minerale utile, în filoane pegmatitice şi metalifere sau în corpuri metasomatice. În R.P.R. **g.** se găseşte în Dobrogea (Pri-

copan, Greci, Turcoaia), în Munții Apuseni (Muntele Mare, Highiș), în Carpații Meridionali (Șușița, Tismana), în munții Banatului (Ogradena) etc.

granitizáre (PETROGR.), totalitatea proceselor de recristalizare și de metasomatoză prin care roci cu compoziție variată și de origine diferită sînt transformate în roci cu compoziția și structura granitelor.

granodiorít (PETROGR.), rocă intruzivă acidă, intermediară între granit și diorit, grăunțoasă, formată din feldspat plagioclaz, feldspat potasic, cuarț și mică sau hornblendă. **G.** este întrebuințat la pavaj și la construcții. În R.P.R. se întîlnește în Munții Apuseni (Vlădeasa, Săvîrșin etc.), în Banat (Bocșa Montană, Dognecea etc.), Carpații Meridionali (Retezat, Parîng etc.) și în Dobrogea.

Grant, Ulysses Simpson (1822—1885), om politic și general american. A fost comandant suprem al forțelor armate ale statelor din nord în timpul războiului de secesiune (1864—1865). Președinte al S.U.A. între anii 1869 și 1877.

granuláre (TEHN.), sfărîmarea unui material (piatră, minereuri etc.) în bucăți mărunte, cu forme cît mai apropiate între ele. **G.** se execută cu ajutorul unor mașini de lucru asemănătoare concasoarelor (granulatoare).

granulație (TEHN.), caracteristică a unui material care conține granule de diferite mărimi. Se stabilește prin analize granulometrice.

granúlă 1. (FIZ.) Particulă mică din componența unui corp solid cu structură eterogenă (ex. dintr-un material aglomerat), a unui agregat natural (ex. nisip, pietriș) sau care rezultă prin măcinarea, tăierea etc. a unor corpuri solide. **2.** (FARM.) **a)** Pilulă mică, folosită în vechea practică farmaceutică, conținînd substanțe toxice sau puternic active și cîntărind de obicei circa 6 ctg. **b)** Preparat farmaceutic obținut prin amestecul de substanțe medicamentoase cu zahăr.

granule solare (ASTR.), mici pete luminoase pe suprafața vizibilă a Soarelui (pe fotosferă), denumite și „grăunțe de orez", după aspectul lor. Dimensiunile granulelor sînt de ordinul a o mie de kilometri; ele se mișcă și evoluează foarte repede pe un fond mai întunecat, durînd doar cîteva minute.

granulíe (MED.), formă de tuberculoză acută, gravă, generalizată, datorită răspîndirii pe cale sanguină a bacilului Koch și însămînțării acestuia în diverse organe. Sin. *tuberculoză miliară*.

granulít 1. (CONSTR.) Argilă expandată artificială, obținută prin arderea granulelor de argilă în cuptoare rotative sau verticale. Granulele se fabrică prin procedeul semiuscat sau prin procedeul umed (prin acesta se obțin agregate de **g.** mai ușoare și mai rezistente). După densitatea aparentă, **g.** poate fi *ușor* (pînă la 500 kg/m³), cu greutate *mijlocie* (500—700 kg/m³) și *greu* (700—900 kg/m³). **G.** se folosește la prepararea unor betoane simple sau armate, de izolație și de rezistență, pentru pereți monolit, pentru blocuri mari și panouri, pentru plăci de acoperiș etc. Betoanele cu **g.** nu pot fi folosite la executarea fundațiilor și a soclurilor. Se numește și *gravelit*.

granulocít (lat. *granulum* „granulă" și gr. *kytos* „celulă"; MED.) **1.** Celulă care conține granulații în citoplasmă. **2.** Termen care desemnează de obicei leucocitele polinucleare sanguine.

granulóm (MED.), tumoare inflamatorie, de dimensiuni reduse, uneori de natură specifică (tuberculoză, sifilis). — *G. dentar*, țesut de granulație situat la rădăcina unui dinte, unde apare în urma unui abces cronic.

granulometríe (GEOL., PEDOL., CONSTR.), operație de determinare a repartiției procentuale, după mărime, a particulelor minerale ale rocilor clastice, ale solurilor și ale unor materiale de construcție (pietriș, nisip). La rocile neconsolidate, la soluri și la unele materiale de construcție, se separă, de regulă, fracțiunile corespunzătoare, care apoi se cîntăresc (în vederea stabilirii procentului lor de greutate).

granuloplásmă (HISTOL.) v. **endoplasmă.**

granulozitáte (CONSTR.), calitate a unui material mineral de a fi alcătuit din granule; se exprimă prin rapoarte care arată cantitățile (în procente din greutatea totală) de particule de diferite mărimi, componente ale materialului. **G.** constituie principala caracteristică de identificare a pămînturilor și se determină prin analize granulometrice.

grápă (MAȘ. AGR.), unealtă folosită pentru spargerea bulgărilor și nivelarea solului după arat, pentru afînarea solului, spargerea crustei, distrugerea buruienilor, întreținerea pajiș-

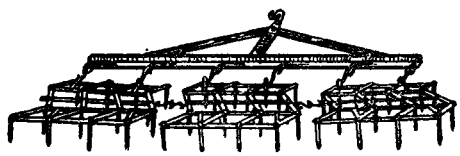

Grapă

tilor etc. Este formată dintr-un cadru pe care se găsesc o serie de dinți rigizi (uneori flexibili) sau o serie de rozete cu colți care în timpul deplasării **g.** pătrund la o adîncime de cîțiva cm în sol. Sin. *boroană*.

graptolíți (PALEONT.), animale fosile din clasa hemicordatelor. O colonie de **g.** era alcătuită din indivizi variați

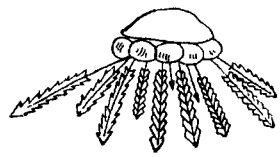

Graptoliți

care aveau de îndeplinit funcțiuni diferite (polimorfism colonial): *pneumatofori*, cu rol plutitor, *gonoteci*, cu rol de reproducere, și *polipi*, dispuși în cămărușe mici, grupate în *robdozomi*, cu rol nutritiv. Au existat din cambrian pînă în devonian. În R.P.R. au fost găsiți **g.** aproape de Constanța, într-un foraj care a pătruns în depozite de vîrstă siluriană.

grasă de Cotnari (VITICULT.), soi de viță de vie, cultivat

Grasă de Cotnari

în țara noastră încă din sec. al XV-lea. Strugurii sînt de mărime mijlocie, cilindroconici, uneori ramificați, cu boabe dese și neomogene, de culoare galbenă-verzuie, cu pete ruginii pe partea expusă la soare. Se cultivă în podgoria de la Cotnari (reg. Iași) și produce vinuri albe superioare, de desert, demiseci sau licoroase, a căror tărie depășește uneori 15°.

graseiére (LINGV.), pronunțare velară sau uvulară a lui *r*; se întîlnește la francezii din nord, în special la parizieni; în română apare în graiul aromînilor din Albania.

grasét (ZOOTEHN.), regiune a membrului posterior la animale, avînd ca bază anatomică rotula și articulația femurotibiorotuliană împreună cu țesuturile moi din această regiune.

Grassmann, Hermann (1809 — 1877), matematician, fizician și filolog german. În lucrarea sa „Știința mărimilor extensive, sau teoria spațiului" (1844) a imaginat ipoteza unui spațiu cu mai mult de trei dimensiuni. Lucrările lui cele mai importante sînt din domeniul acusticii, opticii și electromagnetismului.

gratuít, *act juridic cu titlu* ~ (DR.), act prin care se urmărește a se procura unei persoane un folos fără obținerea, în schimb, a unei alte prestații. Dacă folosul constă în transmiterea unui bun, actul este denumit liberalitate. În celelalte cazuri, el este denumit act dezinteresat. V. și act juridic.

grațiére (DR.), act prin care șeful statului acordă unui condamnat sau mai multor condamnați iertarea totală ori parțială de executare a pedepsei sau transformarea (comutarea) pedepsei în una mai ușoară. În R.P.R., **g.** se acordă prin decret al Consiliului de Stat și uneori prin lege.

Grații (în mitologia romană), divinități, de obicei în număr de trei, care personificau frumusețea și gingășia feminină. La greci se numeau *Charite*. Fiecare dintre ele avea cîte un nume: Eufrosyne, Aglaia și Thalia. Conform miturilor, ele întovărășeau pe zeița dragostei. Erau reprezentate ca trei femei tinere și frumoase.

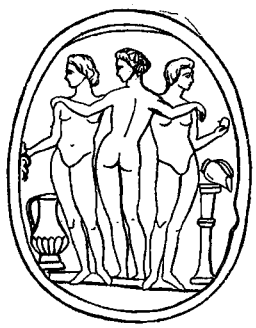

Cele trei Grații

grațiós (DR.), termen folosit în trecut spre a desemna drepturi sau proceduri care nu aveau caracter contencios. V. și necontencios.

gráur *(Sturnus vulgaris)*, specie de pasăre migratoare din ordinul paseriformelor, puțin mai mare decît vrabia, de culoare neagră cu reflexe verzi, stropită cu puncte albe și cu ciocul ascuțit de culoare gălbuie. La noi trăiește în stoluri mari pe cîmpii și prin livezi și aduce mari foloase agriculturii prin stîrpirea insectelor. Se vînează mai ales toamna, pentru carnea lui gustoasă.

Graur, Alexandru (n. 1900), lingvist român, profesor la Universitatea din București și membru al Academiei R.P.R. Are lucrări în domeniile lingvisticii generale, al gramaticii și lexicologiei limbii latine și române. Op.pr.: „I și V în latină" (1929), „Consoanele geminate în latină" (1929), „Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române" (1954), „Studii de lingvistică generală" (1955), „Etimologii românești" (1963). Este redactor responsabil al unor volume colective („Studii de gramatică", „Probleme de lingvistică generală", „Studii clasice"). Laureat al Premiului de stat.

graváre (TEHN.), operație de săpare a unei imagini într-un material corespunzător (metal, lemn, masă plastică etc.), pe cale manuală, chimică, electrochimică sau mecanică, pentru a obține un clișeu de imprimare sau pentru prelucrarea ornamentală a unui obiect.

graviditáte (lat. *graviditas* „greutate"; MED.), stare a femeii din momentul concepției pînă la naștere. V. și sarcină.

gravimetríe[1] (lat. *gravis* „greu" și gr. *metron* „măsură"), parte a geofizicii care studiază distribuția geografică a cîmpului gravitațional în legătură cu forma Pămîntului, cu echilibrul stratelor mai adînci ale scoarței terestre sau cu structura superioară a stratelor Pămîntului. Se bazează pe legea atracției universale, descoperită de I. Newton. Metodele gravimetrice au căpătat o largă utilizare în studiul formei și proprietăților fizice ale Pămîntului, ca și în prospecțiunile geofizice, mai ales ale zăcămintelor de petrol și gaze.

gravimetríe[2] (CHIM.), metodă utilizată în analiza chimică, bazată pe determinarea cantității unui element dintr-un amestec, prin separarea lui cu ajutorul unui reactiv specific sub formă de compus greu solubil și de constituție cunoscută. Acest compus se usucă, se cîntărește și, prin calcul, se află cantitatea elementului căutat. Astfel bariul se separă sub formă de sulfat, halogenii sub formă de halogenuri de argint etc. Sin. *analiză gravimetrică*.

gravitáție (FIZ.), proprietate generală a tuturor corpurilor din univers, independentă de orice proprietăți particulare ale acestora, care se manifestă prin existența forțelor de atracție dintre corpuri, conform legii atracției universale. **G.** guvernează mișcările aștrilor și este cauza greutății corpurilor (atracție pe care Pămîntul o exercită

asupra acestora). Particularitatea esențială a cîmpului de **g.**, care-l deosebește de toate celelalte cîmpuri cunoscute în fizică, se manifestă în caracterul influenței lui asupra mișcării unui corp liber (punct material). Pentru aceleași condiții inițiale (poziție și viteză), toate corpurile libere, independent de masa lor, se mișcă în cîmpul gravitațional în același mod. Această lege fundamentală poate fi privită ca o generalizare a legii lui Galilei, conform căreia toate corpurile cad, în absența rezistenței, cu viteză egală. În teoria relativității generalizate a lui A. Einstein, **g.** este legată de curbura spațiului, provocată de prezența unei mase materiale. **G.** apare ca un cîmp de accelerații care se propagă în vid cu viteza luminii de 300 000 km/s. Prin analogie cu cîmpul electromagnetic s-a făcut încercarea de a asocia și cîmpurilor gravitaționale de slabă intensitate cuante, denumite *gravitoni*. Baza fizică a teoriei **g.** o constituie legea egalității dintre masa inertă și masa grea. Sin. *atracție universală*.

gravúră, gen al graficii în care imaginea artistică este obținută prin reproducere după o placă pe a cărei suprafață a fost trasat sau gravat desenul, în adîncime sau în relief, cu ajutorul unei unelte. Executată după diverse procedee de prelucrare și tratare a plăcii, gravura cunoaște ca principale tehnici: xilogravura (**g.** în lemn), gravura pe metal (**g.** cu acul, **g.** cu dăltița; acuaforte, acuatinta etc.), linogravura (**g.** pe linoleum), litografia (**g.** pe piatră). **G.** în lemn, una dintre primele tehnici cunoscute, s-a dezvoltat în China, la sfîrșitul sec. al VI-lea, și în Europa apuseană, pe la începutul sec. al XIV-lea. Datorită diversității mijloacelor artistice și posibilității de răspîndire, prin imprimarea în tiraje mari **g.** a înregistrat o rapidă dezvoltare atît sub forma de *gravură originală* (elaborată și executată de un artist-gravor) cît și sub forma de *gravură de reproducere* (executată de obicei de artiști specializați în reproducerea prin **g.** a unei opere de artă pictate, sculptate etc.). **G.** a avut un rol însemnat în dezvoltarea caricaturii politice și de moravuri, a ciclurilor tematice de gravuri, a ilustrației. V. și grafică; stampă. — *Gravura cu acul*, procedeu de gravură în care imaginea este obținută prin desenarea liberă a plăcii cu ajutorul unui stilet de oțel sau cu un vîrf de rubin, ca în cazul unui desen cu peniță, și prin imprimarea acesteia fără a se recurge la un acid. Se întrebuințează uneori alături de alte procedee de gravură. Aspectul *g. cu a.* este de obicei catifelat. Se obțin tiraje reduse ca număr de planșe. *G. cu a.* mai este cunoscută și sub denumirea de *pointesèche* sau *puntasécca*.

Gray *[grei]*, John (1798—1850), socialist utopic englez, elev al lui R. Owen. A criticat capitalismul și exploatarea de pe poziții mic-burgheze, apărînd mica proprietate bazată pe munca proprie. În mod eronat considera că toate problemele sociale pot fi rezolvate pe calea organizării schimbului. A propus emiterea „banilor de muncă", cu ajutorul cărora voia să organizeze schimbul de mărfuri direct pe baza cantității de muncă cheltuite pentru producerea lor. În lucrarea sa „Contribuții la critica economiei politice", Karl Marx a demonstrat caracterul utopic și inconsistent al teoriei „banilor de muncă". Op.pr.: „Lecții despre fericirea umană" (1825), „Sistemul social" (1831).

Gray *[grei]*, Thomas (1716-1771), poet englez preromantic cu tendințe democratice. Este autorul unui mare număr de poezii și poeme, caracterizate prin reverie melancolică și eleganța formei, care anunță romantismul. Dintre acestea, vestita sa „Elegie scrisă într-un cimitir de țară" (1751) a devenit modelul așa-zisei „poezii sepulcrale". În versurile sale, **G.** a condamnat nobilimea și și-a manifestat simpatia pentru oamenii simpli. Preromantismul lui **G.** a influențat puternic literatura europeană de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea. La noi a găsit ecou în poezia lui Gh. Asachi.

Graz *[graț]*, oraș în sud-estul Austriei, situat la poalele Alpilor Stiriei, pe valea rîului Mur. 237 041 loc. (1961). Însemnat centru industrial: construcții de mașini (utilaj industrial, mașini de transport și agricole), industrie chimică (coloranți), textilă, de pielărie, industria sticlei și a hîrtiei. Universitate, școli superioare. Clădiri în stilul Renașterii, catedrală din sec. al XV-lea.

grazióso *[graționzo]* (MUZ.), termen italian care indică o execuție plină de grație; este adesea asociat cu un termen de mișcare (allegretto **g.**, andante **g.**).

grădină 1. (URB.) **a)** Spațiu liber plantat în jurul unei construcții, avînd în general un rol decorativ și de agrement. **b)** Spațiu liber plantat, de utilitate publică, servind un cartier și avînd un rol igienic și de agrement, cu o suprafață de 5—20 ha (**g.** Cișmigiu din București; **g.** Copou din Iași; **g.** mare din Roman). — *G. de fațadă*, spațiu liber plantat, cuprins între alinierea străzii și alinierea construcțiilor, lat de 4—12 m, avînd un rol igienic și decorativ. — (URB., BOT.) *G. botanică*, instituție în care sînt prezentate colecții de plante vii, avînd un rol științific și cultural-educativ. În *g. b.* sînt aclimatizate plante din diferite regiuni ale Pămîntului; în acest scop ele dispun de amenajări tehnice speciale (sere, bazine cu apă etc.). *G. b.* celebre se află la Paris, Londra, Moscova, Upsala, Berlin, Boston, Bogor (Indonezia) etc. În țara noastră există *g. b.* în București (înființată de D. Brîndză), Cluj (înființată de Al. Borza) și Iași. — (URB., ZOOL.) *G. zoologică*, instituție în care sînt păstrate, studiate și expuse publicului animale vii din diferite regiuni ale Pămîntului, mai ales vertebrate terestre. Terenurile în care sînt amplasate *g. z.* sînt special amenajate spre a se crea animalelor condiții de viață apropiate de cele naturale. Cele mai vechi *g. z.* se cunosc din mileniul I î.e.n. în China și Egipt. *G. z.* celebre se află la Paris, Viena, Berlin, Hamburg, Moscova, Budapesta, Praga etc. În țara noastră, *g. z.* se află la București (Băneasa) și la Sibiu.

2. (HORT.) Întindere de teren, de obicei împrejmuită, destinată culturii plantelor horticole (legume, flori, pomi fructiferi).

Grădinescu, Aristide (1880-1955), fiziolog romîn. A fost profesor la universităţile din Cluj şi Bucureşti. S-a făcut cunoscut prin cercetări în domeniul fiziologiei glandelor suprarenale.

Grădinile suspendate din Babilon, construcţie compusă din mai multe terase suprapuse, retrase succesiv, pe care erau amenajate grădini cu arbori şi flori şi care era situată în colţul de nord-est al palatului lui Nabucodonosor, lîngă poarta zeiţei Ştar. Istoria o atribuie regelui Nabucodonosor, iar unele scrieri vechi legendarei regine Semiramida. La bază, construcţia forma un pătrat cu latura de 123 m şi înălţimea de 23 m, avînd o ingenioasă instalaţie pentru urcarea apei necesare întreţinerii vegetaţiei. Prin originalitatea amenajărilor şi prin tehnica de construcţie, această realizare era considerată ca una dintre cele şapte minuni ale lumii vechi.

grădiniţă de copii, instituţie pentru educarea şi instruirea copiilor în perioada preşcolară (3—7 ani). Prima **g. de c.** a fost înfiinţată în 1837 de pedagogul german F. Fröbel. Reţeaua **g. de c.** a luat cea mai mare extindere în ţările socialiste. În R.P.R. există mai multe tipuri de **g. de c.:** cu orar normal, funcţionînd 9—12 ore pe zi sau toată săptămîna; cu orar redus (6 ore pe zi); sezoniere (6—12 ore pe zi, la sate). În Romînia, în 1938—1939 existau numai 1 577 **g. de c.,** cu 90 787 de copii înscrişi şi 1 819 educatoare. În anul şcolar 1963—1964 au funcţionat 7 633 **g. de c.,** cu 372 430 de copii înscrişi şi 13 404 de educatoare.

grădişte (GEOGR.), formă de relief care apare izolată, în cadrul unei văi fluviale, în luncă sau uneori pe terasele inferioare. Constituie un martor de eroziune provenit din tăierea gîtului unui lob de meandru, prin acţiunea erozivă a apei în cadrul procesului de deplasare a meandrelor către aval (ex. **g.** din luncile Argeşului, Dîmboviţei, Mostiştei, Călmăţuiului, Buzăului etc.). Sin. *popină.*

Grădiştea Muncelului, sat în raionul Orăştie, reg. Hunedoara, în apropierea căruia, pe un deal, se află ruinele puternicei aşezări şi cetăţi regale Sarmizegetusa, centrul vieţii politice şi religioase a poporului dac şi capitala statului sclavagist dac condus de regii daci de la Burebista pînă la Decebal. Săpăturile arheologice au dat la iveală temelii de fortificaţii, sanctuare, locuinţe şi ateliere, precum şi primele urme ale scrisului în societatea dacică, în litere greceşti şi latine. Aşezarea de la **G. M.** constituia centrul unui sistem de apărare, puternic fortificat, din care făceau parte şi cetăţile de la Piatra Roşie, Costeşti, Blidarul, Vîrful lui Hulpe etc.

grăpát (AGROTEHN.), lucrare superficială a solului executată cu grapa. Prin **g.** se afînează, se mărunţeşte şi se nivelează solul; **g.** împiedică evaporarea apei din sol şi distruge buruienile de curînd răsărite. Sin. *boronit.*

grăsimi 1. (CHIM.) Amestecuri de triesteri simpli sau micşti ai glicerinei cu acizi graşi saturaţi sau nesaturaţi (trigliceride). Din **g.** naturale au fost izolaţi numeroşi acizi: acizi monocarboxilici saturaţi, acizi monocarboxilici nesaturaţi (care se găsesc în cantităţi apreciabile), oxiacizi monocarboxilici saturaţi şi nesaturaţi, acizi din seria ciclică şi acizi dicarboxilici nesaturaţi (în cantităţi mai mici şi nu în toate **g.**). Sintetizate de organismele animale sau vegetale, **g.** constituie pentru organismele respective un material nutritiv de rezervă. După proporţia de acizi saturaţi sau nesaturaţi, **g.** au consistenţa lichidă, semisolidă sau solidă. Diferenţa dintre proprietăţile **g.** naturale compuse din aceiaşi acizi graşi se datoreşte într-o mare măsură structurii gliceridelor componente. Conservarea **g.** este limitată din cauza unui tip special de reacţii de descompunere, care se petrec între ele şi aerul din mediul înconjurător, cunoscute sub numele de *râncezire.* Râncezirea **g.** determină o creştere a aciditătii lor şi apariţia unor aldehide şi cetone, care le dau un gust şi un miros neplăcut. După originea lor, **g.** se împart în animale şi vegetale. **G.** au o importanţă economică deosebită, fiind alimente de bază şi avînd largi aplicaţii în industrie (la fabricarea săpunurilor, plastifianţilor, materialelor plastice etc.). **2.** (BIOCHIM.) V. *lipide.*

grăsún (ZOOTEHN.), denumire dată porcilor tineri de circa 3—4 luni, cu o greutate de 40—50 kg, crescuţi în vederea îngrăşării.

grătár 1. (TEHN.) Parte componentă a focarelor pentru arderea în strat a combustibililor solizi. Se compune din bare

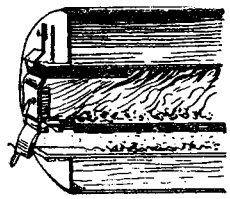

Grătar (1)

sau piese metalice, perforate, de forme diferite, susţinute de un cadru prin intermediul unor grinzi. Între bare se lasă un spaţiu liber pentru intrarea aerului de ardere şi pentru căderea cenuşii rezultate. **2.** (HIDROTEHN.) Element al unei instalaţii hidrotehnice destinat opririi corpurilor solide şi constituit dintr-o reţea de bare verticale, în genere de metal, sprijinite pe cîteva bare orizontale. **G.** trebuie curăţite periodic de materialele care se prind pe ele. **3.** (MINE) Aparat de ciuruire a materialelor în bucăţi mari (peste 60—80 mm) şi în bulgări. V. şi ciur.

grăúnte (METAL.), cristal metalic de formă neregulată, cu feţe exterioare curbe, format de cele mai multe ori prin dezvoltarea unui cristal elementar. **G.** apar în metale sau în aliaje în urma solidificării sau a tratamentelor termice.

greábăn (ZOOTEHN.), regiune a corpului la bovine, cabaline etc., situată între gît şi spinare, avînd ca bază anatomică apofizele spinoase ale vertebrelor dorsale, precum şi cartilajele de prelungire ale spetelor şi coarda ligamentului cervical.

Greaca, lac în lunca Dunării, în aval de Giurgiu. Suprafața: 74 km²; adîncimea: 1,3 m. Important punct piscicol.

greácă, *limba ~*, limbă indo-europeană în a cărei istorie se disting trei perioade: *greaca veche* sau elina, *greaca medie* (sau *bizantină*) și *greaca modernă* sau neogreaca.

Great Salt Lake v. **Marele Lac Sărat.**

greblă mecanică, mașină agricolă destinată strîngerii finului sau altor culturi după cosit sau secerat. Este formată în general dintr-un cadru pe care se găsește o ramă sau una ori mai multe rozete (la grebla mecanică cu rozete și degete), de acestea fiind prinse degetele flexibile de oțel, mecanismele de comandă și de reglare, mecanismele de susținere ș.a. După poziția cadrului față de direcția de înaintare, se deosebesc greble mecanice transversale și greble mecanice oblice.

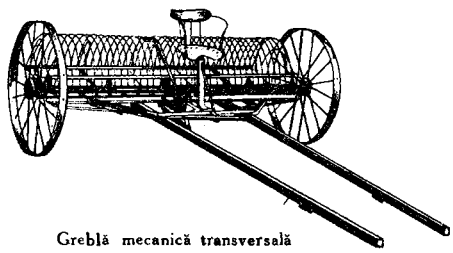

Greblă mecanică transversală

Grecea, Ion (n. 1899), militant în mișcarea muncitorească din Romînia. Și-a început activitatea revoluționară în timp ce era marinar în Flota fluvială la Galați. În 1920 a fost arestat și schingiuit. Implicat în procesul din Dealul Spirei, a fost condamnat la 5 ani închisoare. În timpul detențiunii s-a îmbolnăvit grav. Ulterior a fost trimis de P.C.R. și de Ajutorul Roșu Internațional, pentru tratament, în Elveția. Urmărit mereu de organele regimului burghezo-moșieresc din Romînia, a emigrat în U.R.S.S., de unde s-a întors în țară în 1961.

Greceanu, Radu (sec. XVII-XVIII), boier cărturar din Țara Romînească. A scris o cronică de curte, care cuprinde evenimentele de la începutul domniei lui Constantin Brîncoveanu (1688) pînă în preajma mazilirii acestuia (1714). În cronica sa, printre evenimentele consemnate în ordine strict cronologică sînt cuprinse importante date privitoare la exploatarea Țării Romînești de către Poarta Otomană. Împreună cu fratele său, Șerban Greceanu, mare logofăt, a colaborat la traducerea în limba romînă și tipărirea „Bibliei de la București" (1688).

Grecescu, Dimitrie (1841—1909), naturalist romîn (botanist și medic). A fost profesor de botanică la Școala de medicină și farmacie din București și membru al Academiei Romîne. **G.** este unul dintre întemeietorii cercetărilor floristice și geobotanice în țara noastră. În explicarea fenomenelor naturii, **G.** s-a situat pe poziții materialiste. El a respins teoria generației spontanee și clasificarea artificială a plantelor a lui Linné, căreia i-a opus un sistem de clasificare propriu, apropiat de cel natural. **G.** a susținut ideea variabilității speciilor sub influența mediului și ereditatea caracterelor dobîndite. A propagat ideile darvinismului prin prelegerile și prin lucrările sale.

D. Grecescu

Op. pr.: „Conspectul florei Romîniei" (1898).

Grecia, stat în sud-estul Europei, ocupînd partea sudică a Peninsulei Balcanice și numeroase insule din Marea Egee și din Marea Ionică. Se învecinează la nord-est cu Turcia, la nord cu R.P. Bulgaria și R.S.F. Iugoslavia, iar la nord-vest cu R.P. Albania. Suprafața: 130 918 km² (din care 20% insule). Populația: 8 450 600 loc. (1962), dintre care 94% greci, restul turci, albanezi, macedoneni. Capitala: *Atena*. Alte orașe importante: Salonic, Patras. **G.** este o țară muntoasă; munții acoperă 4/5 din suprafață și au în general înălțimi mijlocii și numeroase depresiuni intramontane (ex. Tesalia). Altitudinea maximă: 2 917 m (vîrful Olimp). Lanțul principal îl formează Munții Pindului. În munți sînt foarte răspîndite fenomenele carstice. Cîmpiile litorale ocupă suprafețe restrînse. Țărmurile sînt foarte crestate, cu numeroase golfuri și peninsule. În sud se află peninsula Peloponeș, legată de continent prin istmul Corint, care în 1833 a fost tăiat printr-un canal. În nord se întinde Peninsula Calcidică. Insulele din Marea Egee (Eubeea, Sporadele de Nord și de Sud, Cicladele, Creta, Rodos, Lesbos ș.a.) și Insulele Ionice (Corfu, Leucas, Cefalonia, Zante ș.a.) sînt în general muntoase. Clima, cu excepția regiunilor muntoase înalte, este mediteraneană. Rîuri scurte și cu mari oscilații de nivel. Vegetație sărăcăcioasă; pădurile au fost în mare parte distruse (în prezent acoperă doar 11% din suprafața țării). Zăcăminte de minereu de crom (în sudul Tesaliei), nichel, zinc, plumb, bauxită și baritină. **G.** este o țară agrară. În industrie este ocupată numai 16% din populația activă. Circa 56% din populație are ca mijloc de existență agricultura. În industria **G.**, participă larg capitalul străin, în special nord-american, englez, vest-german și francez. Terenurile cultivate reprezintă numai 1/4 din suprafața țării. Economia agricolă este specializată în cultura tutunului, a plantelor citrice, a măslinilor, a viței de vie, ale căror produse reprezintă 3/4 din exportul țării. **G.** dă circa 85% din producția mondială de stafide și deține locul al treilea în lume în producția de ulei de măsline. Cerealele ocupă 50% din suprafața agricolă; se cultivă în special grîu, iar în ultimul timp s-a răspîndit și cultura orezului. Dintre

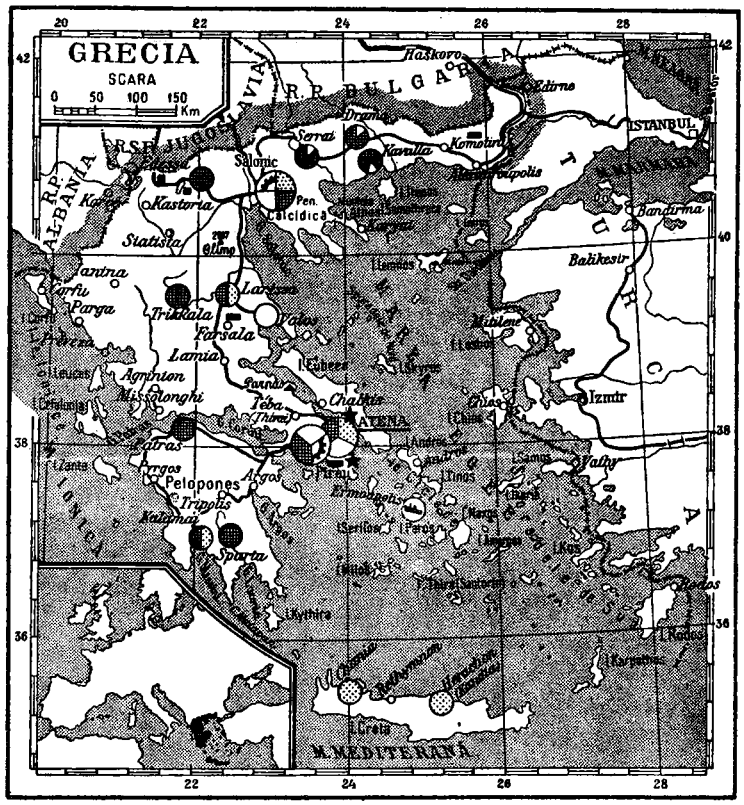

plantele tehnice predomină bumbacul. Păşunile ocupă 40% din suprafaţa ţării, dar sînt în general slab productive. Se cresc mai mult ovine şi caprine. Industria are un rol secundar în economia ţării. Predomină întreprinderile industriale mici. Principalele ramuri sînt industria textilă, chimică şi alimentară (ulei de măsline, conserve de peşte, vinuri etc.). Aproape 2/3 din producţia industrială este dată de întreprinderile din Atena şi Pireu. Este caracteristică concentrarea producţiei industriale şi agricole în zona litorală, regiunile din interior fiind mult mai slab dezvoltate. Transportul maritim are un rol important (circa 1/5 din venitul naţional). Prin tonajul flotei comerciale (6 644 000 t în 1962), **G.** ocupă un loc important în lume. Principalele porturi sînt: Pireu, Salonic, Patras, Kavalla, Volos. **G.** este situată la întretăierea unor importante linii aeriene care leagă Europa, Asia şi Africa. Aeroportul principal este la Atena (Ellinikon). Este foarte dezvoltat turismul. În exportul ţării predomină produsele agricole şi minereurile. Se importă maşini şi utilaje, mijloace de transport, cărbune, petrol, lemne, chimicale, produse alimentare. Circa 70% din comerţul exterior al **G.** este orientat spre R.F. Germană, S.U.A., Italia, Marea Britanie şi Franţa. —*Istoric.* După împărţirea în două a Imperiului roman în anul 395, teritoriul **G.** a făcut parte din Imperiul roman de răsărit, apoi din Imperiul bizantin. În secolul al XIII-lea s-au creat pe teritoriul **G.** cîteva mici state feudale, care au fost rînd pe rînd cucerite de turci (sec. XIV—XV). Împotriva turcilor, grecii au dus o îndelungată luptă de eliberare naţională. Această luptă s-a intensificat la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea şi a culminat cu răscoala începută în 1821, care a dus la proclamarea independenţei Greciei (1822), recunoscută de turci în 1829 prin tratatul de pace de la Adrianopol. În 1830 s-a constituit statul grec modern, în componenţa căruia au intrat majoritatea teritoriilor locuite de greci. În urma războaielor balcanice (1912—1913) s-a realizat unificarea **G.** prin alipirea Macedoniei de sud, a Traciei de apus şi a Epirului. În noiembrie 1918 a fost creat Partidul muncitoresc socialist, care, în 1924, şi-a schimbat denumirea în Partidul Comunist din **G.** După terminarea primului război mondial, conform tratatului de pace de la Neuilly cu Bulgaria (1919) şi a tratatului de pace de la Sèvres (1920) cu Turcia, Greciei i-au revenit Tracia cu Gallipoli, malul european al Dardanelelor, precum şi Smirna (Izmir) cu teritoriile înconjurătoare. Înfrîngerea în războiul greco-turc (1919—1922) a avut drept rezultat pierderea Traciei răsăritene, a Smirnei şi a altor teritorii, care au fost alipite Turciei prin tratatul de la Lausanne (1923). În urma acestui război, care a avut grele urmări pentru economia **G.**, mişcarea revoluţionară a crescut în amploare. După abdicarea regelui Gheorghe al II-lea, **G.** a fost proclamată republică (1924). În 1935, în **G.** a fost restabilită din nou monarhia. În 1936 generalul Metaxas a instaurat dictatura militară. Cu toate că s-a declarat neutră la începutul celui de-al doilea război mondial, **G.** a fost invadată de armata Italiei fasciste (1940), care a fost însă înfrîntă. În 1941, Germania hitleristă, venind în ajutorul Italiei, a ocupat întreaga **G.** În 1941 au fost create Frontul de eliberare naţională (E.A.M.) şi Armata naţională de eliberare (E.L.A.S.). Ca urmare a luptei eroice a Armatei naţionale şi a acţiunii trupelor engleze, **G.** a fost eliberată de sub jugul ocu

panților hitlerişti în anii 1943—1944. Între 1946 şi 1949, **G.** a fost teatrul unui război civil. În 1952 **G.** a intrat în N.A.T.O. În 1962 a devenit membru asociat al Pieței comune. **G.** este o monarhie constituțională. Şeful statului este regele. Puterea legislativă aparține regelui şi parlamentului, ales pe termen de patru ani. **G.** întreține relații diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Uniunea de centru (care grupează cîteva partide şi reprezintă interesele unei părți a burgheziei industriale şi comerciale); Uniunea națională radicală (E.R.E., reprezintă interesele marii burghezii şi ale moşierimii); Uniunea democratică de stînga (E.D.A., reprezintă interesele păturilor largi ale maselor populare); Partidul Comunist din Grecia (care din 1947 activează în ilegalitate) etc.

Grecia antică, denumire dată teritoriilor pe care s-a născut şi s-a dezvoltat societatea sclavagistă greacă, precum şi cultura materială şi spirituală a vechilor greci. În istoria antichității şi în istoria societății umane în general, **G.a.** a ocupat un loc de mare însemnătate. Istoria şi civilizația greacă veche s-au dezvoltat pe un teritoriu vast, cuprinzînd, în afara părții continentale şi a insulelor din Marea Egee, coastele Asiei Mici, precum şi alte teritorii pe care grecii vechi au întemeiat colonii. Teritoriul Greciei de azi a fost locuit în timpuri străvechi de o populație cunoscută în istorie sub numele de *pelasgi*. Între anii 2 200 şi 2 000 î.e.n., din nord au invadat grecii (ionienii în Atica şi în nord-estul Peloponesului, aheii în Pelopones şi eolienii în Tesalia şi în partea de mijloc a Greciei). Sub presiunea invaziei dorienilor (sfîrşitul sec. XII—sec. XI î.e.n.), ionienii şi eolienii s-au deplasat şi s-au stabilit pe insulele şi pe litoralul Asiei Mici. Denumirile generice de *eleni* pentru toate vechile triburi grecești şi de *Elada* pentru teritoriul locuit de aceştia au apărut în jurul anului 700 î.e.n. În mileniul al II-lea î.e.n. au apărut pe teritoriul **G. a.** primele state de tip sclavagist timpuriu, cu centre la *Tirint* şi *Micene* în Grecia continentală, la *Cnossos* şi *Phaistos* în insula Creta şi la Troia, pe litoralul Asiei Mici. În a doua jumătate a mileniului al II-lea î.e.n., aceste state au căzut sub loviturile aheilor (cele din insula Creta şi Troia) şi ale dorienilor (Micene şi Tirint). În perioada următoare migrațiunii dorienilor, cunoscută sub numele de *epoca homerică* (sec. XII—VIII î.e.n.), a avut loc procesul descompunerii comunei primitive, proces reflectat în epopeile „Iliada" şi „Odiseea". În Elada a luat naştere, în sec. VIII—VI î.e.n., statul, sub forma oraşului-stat sclavagist (polis). În aceeaşi perioadă, ca urmare a ascuțirii luptei de clasă din polisurile grecești, a avut loc colonizarea greacă, înfăptuită pe trei direcții principale: spre bazinul apusean al Mării Mediterane; spre nordul Mării Egee şi în bazinul Mării Negre; spre litoralul estic al Mării Mediterane. Pe țărmul apusean al Mării Negre, începînd din a doua jumătate a sec. al VII-lea î.e.n., coloniști din Milet au pus bazele oraşelor-colonii Histria, Tomis (Constanța), Callatis (Mangalia) ş.a. Coloniştii stabiliți aici au avut strînse legături economice, politice şi culturale cu populația geto-dacă. Dezvoltarea economică, socială şi politică din sec. VIII—VI î.e.n. a fost în linii generale aceeaşi în toate oraşele-state grecești. Începînd din această perioadă, istoria întregii Grecii se concentrează mai ales în jurul a două oraşe-state: Sparta şi Atena, care în decursul secolelor VI—IV î.e.n. au devenit principalele centre conducătoare ale societății sclavagiste grecești. În Atena, vechea orînduire social-politică din epoca homerică s-a menținut pînă prin sec. al VII-lea î.e.n., cînd s-a constituit definitiv polisul atenian. Populația liberă din Atena s-a împărțit în aristocrația gentilică (eupatrizii) şi poporul de rînd (demosul). Între eupatrizi şi demos s-a dat o luptă înverşunată pentru putere. Legile lui

Clitias şi Ergotimos. Vasul „Francois" (c. 560 î.e.n.)

Dracon (cca. 621 î.e.n.) şi mai ales reformele lui *Solon* (594 î.e.n.), ale lui *Pisistrate* (560 î.e.n.) şi ale lui *Clistene* (509 î.e.n.) au marcat victoria deplină a democraţiei sclavagiste în Atena. În Sparta s-a format, prin sec. al IX-lea î.e.n., un stat sclavagist aristocratic. În urma cuceririlor, Sparta a devenit cel mai întins şi mai puternic stat din lumea greacă, reuşind să-şi impună supremaţia şi asupra celorlalte state din Peloponeş. La sfîrşitul sec. al VI-lea î.e.n., polisurile greceşti din Asia Mică au ajuns sub stăpînirea statului persan al *Ahemenizilor*. Sprijinul acordat de Atena şi de oraşul Eritreea (din insula Eubeea) răscoalei antipersane din Milet a fost folosit de persani drept pretext pentru începerea *războaielor medice* (500—449 î.e.n.), în decursul cărora grecii au obţinut o serie de victorii (*Maraton*, 490 î.e.n.; *Salamina*, 480 î.e.n.; *Plateea* şi *Mycale*, 479 î.e.n.). În timpul războaielor cu perşii, din iniţiativa Atenei, au fost puse bazele *Ligii maritime de la Delos* (477 î.e.n.), care a grupat în jurul ei toate insulele greceşti din Marea Egee şi oraşele greceşti din Ionia, Helespont şi Propontida, şi care s-a transformat într-o confederaţie politică sub conducerea Atenei. După războaiele medice, viaţa economică şi culturală a înflorit în toate oraşele greceşti. Îndeosebi la Atena, în sec. al V-lea î.e.n., denumit şi „secolul lui Pericle", democraţia sclavagistă a polisurilor a atins cea mai înaltă treaptă de înflorire economică şi politică cunoscută pînă atunci. Aceasta a creat condiţii favorabile dezvoltării unei arte şi culturi care, prin profunzimea, monumentalitatea şi perfecţiunea lor clasică, au constituit un model pentru întreaga artă şi cultură antică europeană, ca şi pentru dezvoltarea ulterioară a acestora în general. Spre sfîrşitul sec. al V-lea î.e.n., întreaga **G. a.** a fost zguduită de războiul peloponesiac (431—404 î.e.n.), dintre Sparta şi Atena, pentru supremaţia economică şi politică asupra lumii greceşti. Acest război a slăbit serios polisurile greceşti. Economia sclavagistă a intrat într-o perioadă de criză. În locul hegemoniei ateniene, în lumea greacă s-a impus hegemonia aristocratică, reacţionară a Spartei (404—371 î.e.n.). Împotriva acestei dominaţii s-a ridicat *Teba*, care, ajutată de Atena, a reuşit, în urma bătăliei de la *Leuctra* (371 î.e.n.), să pună capăt hegemoniei Spartei. Luptele pentru hegemonie purtate de principalele cetăţi greceşti au măcinat în cele din urmă forţele tuturor acestora, dînd astfel posibilitate Macedoniei să pună stăpînire, după bătălia de la *Cheroneea* (338 î.e.n.), pe toate polisurile greceşti. Căutînd să rezolve criza economică şi socială a lumii greceşti, Alexandru Macedon (356—323 î.e.n.) a dezlănţuit războiul împotriva statului persan şi, nimicindu-l, a întemeiat un imperiu imens, care se întindea de la Ind (în Asia) pînă la Nil (în Africa) şi Dunăre (în Europa). După moartea lui Alexandru Macedon, pe ruinele acestui imperiu s-au format mai multe regate independente, cunoscute sub numele de state elenistice. Conflictele sociale din oraşele greceşti, violente în sec. III-II î.e.n., au uşurat cucerirea **G.a.** de către romani (146 î.e.n.) şi transformarea ei în provincie romană.—*Filozofia Greciei antice*. La răspîntia dintre sec. al VII-lea şi al VI-lea î.e.n., în perioada formării şi consolidării orînduirii sclavagiste în Grecia, a luat naştere, ca expresie ideologică a luptelor sociale dintre democraţia sclavagistă şi aristocraţia sclavagistă, filozofia greacă. Apariţia ei este legată şi de unele influenţe ale culturii orientale, de lărgirea orizontului cunoştinţelor asupra naturii, determinată de cerinţele dezvoltării meşteşugurilor, comerţului şi navigaţiei. Luptele politice înverşunate dinăuntrul cetăţilor greceşti, participarea largă a populaţiei libere la viaţa politică şi obştească a cetăţii, în condiţiile democraţiei sclavagiste, au contribuit la înflorirea rapidă şi multilaterală a filozofiei greceşti. În timp ce filozofii materialişti au exprimat în genere interesele păturilor înaintate ale proprietarilor de sclavi, ale democraţiei sclavagiste, reprezentanţii idealismului au exprimat, de regulă, ideologia aristocraţiei sclavagiste reacţionare. La începuturile ei, filozofia greacă a constituit un tot unitar, nediferenţiat cu primele cunoştinţe ştiinţifice embrionare despre natură. Filozofii materialişti din şcoala ioniană (sec. VII—VI î.e.n.) au fost primii care au opus reprezentărilor mitologice explicarea fenomenelor prin cauze naturale, punînd la baza lor un principiu material unic în veşnică

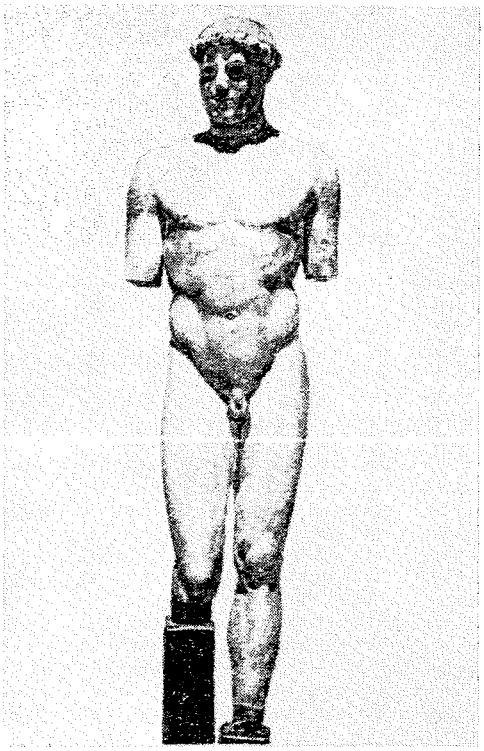

Băiatul Critias (c. 490—480 î.e.n.)

mişcare şi transformare: apa (Tales), *apeiron*, materia nedeterminată şi infinită (Anaximandru), aerul (Anaximene), focul (Heraclit). Dialectica naivă a şcolii ioniene şi-a găsit cea mai adîncă şi multilaterală expresie în filozofia lui Heraclit din Efes (cca. 540 — cca. 470 î.e.n.), care a sesizat îndeosebi ideea dedublării unicului şi a luptei contrariilor ca izvor al dezvoltării. Împotriva materialismului se manifestă idealismul incipient al şcolii lui Pitagora (sec. al VI-lea î.e.n.), iar împotriva dialecticii tezele metafizice ale şcolii eleate (sfîrşitul sec. al VI-lea şi începutul sec. al V-lea î.e.n.). Pe linia materialismului se înscriu şi concepţiile lui Empedocle (sec. al V-lea î.e.n.) şi Anaxagora (sec. al V-lea î.e.n.), la care, pentru prima oară, ideile materialiste sînt legate de unele începuturi, naive, de aplicare a experimentului ca metodă de cercetare. Primii materialişti promovează şi teze ateiste, care constau îndeosebi în negarea pretinselor atribuţii ale zeilor şi a intervenţiei lor în desfăşurarea fenomenelor naturii. Pe la jumătatea sec. al V-lea î.e.n., o dată cu dezvoltarea economiei şi a sistemului democraţiei sclavagiste la Atena şi în alte cetăţi greceşti, filozofia trece într-o etapă nouă, superioară, denumită clasică. Problemele social-politice se bucură de multă atenţie. Democrit, discipol al lui Leucip, este cel mai de seamă filozof materialist şi observator al naturii din această epocă. Împreună cu maestrul său, el este întemeietorul teoriei atomiste, embrion al atomismului modern. La atomişti, ideea structurii atomice a lucrurilor e legată de determinism, de o gnoseologie elementară materialistă, precum şi de o concepţie ateistă, credinţa în zei fiind, după Democrit, expresia ignoranţei oamenilor. Democrit a fost adeptul formei democratice a statului sclavagist şi a enunţat teze etice şi pedagogice înaintate cu privire la educabilitatea oamenilor fără deosebire de starea lor socială, unite cu observaţii preţioase referitoare la progresul societăţii sub influenţa nevoilor materiale ale oamenilor. Aşa-numiţii sofişti au enunţat unele idei dialectice, umbrite însă adesea de relativism şi scepticism. Materialismul s-a dezvoltat în strînsă legătură cu progresele ştiinţei, printre reprezentanţii căreia un rol de frunte l-au avut medicul filozof Hipocrat (sec. V—IV î.e.n.) şi discipolii săi. În această etapă, exponenţii principali ai aristocraţiei sclavagiste în filozofie au fost idealiştii Socrate (sec. al V-lea î.e.n.) şi mai cu seamă Platon (sec. V—IV î.e.n.), întemeietorul idealismului obiectiv în istoria filozofiei. Teoria platoniciană a „ideilor" şi-a pus amprenta asupra întregii istorii a idealismului de mai tîrziu. Un loc de frunte în gîndirea antică îl ocupă Aristotel (sec. al IV-lea î.e.n.), care a sistematizat în opera sa ansamblul cunoştinţelor filozofice şi ştiinţifice din timpul său, abordînd aproape toate domeniile de cercetare existente pe atunci. Aristotel a criticat idealismul lui Platon, al cărui discipol a fost, şi a cercetat mai îndeaproape dialectica. El este întemeietorul logicii formale ca ştiinţă. Spre sfîrşitul sec. al IV-lea î.e.n. începe a treia perioadă în istoria filozofiei greceşti, cea elenistă, cînd, sub efectul declinului economiei sclavagiste, statele-cetăţi slăbesc, iar filozofia, împreună cu întreaga cultură greacă, decade. Epicur (sec. IV—III î.e.n.) şi adepţii lui reprezintă în această perioadă singurul curent filozofic progresist, dezvoltînd mai departe atomismul şi eliberîndu-l de unele dintre limitele lui metafizice. În şti-

Templul Theseion din Atena (sec. V î.e.n.)

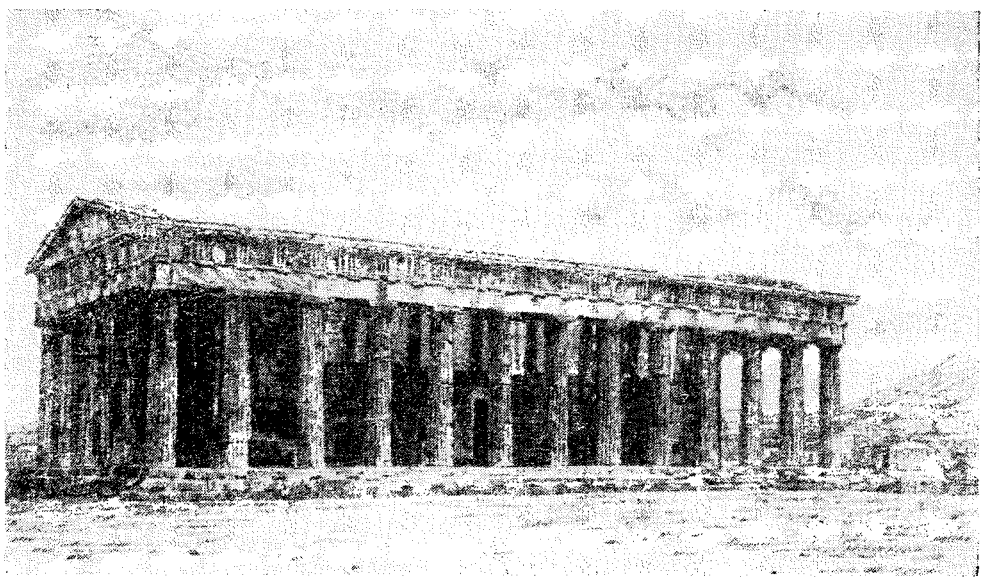

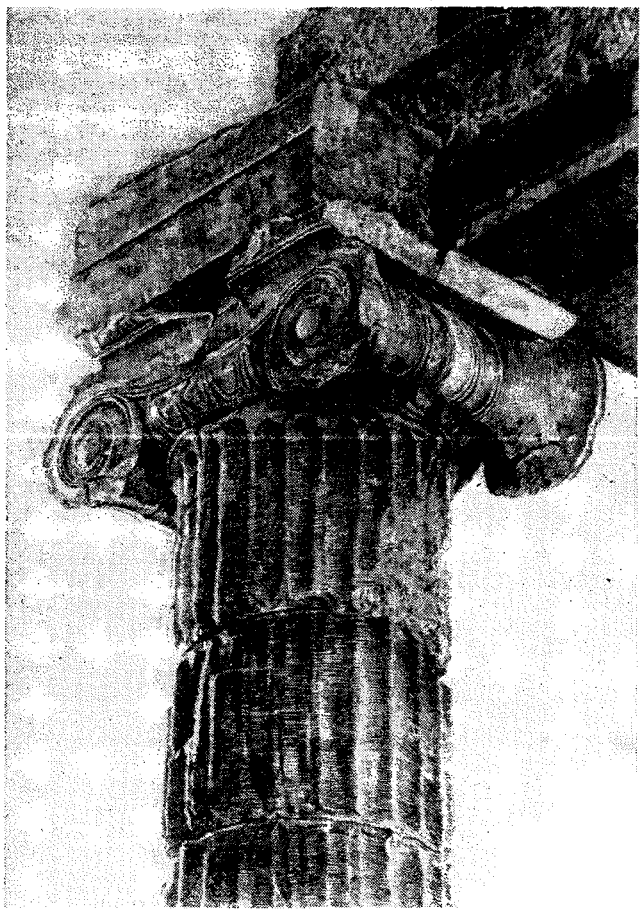

Capitel ionic de la Propileele Acropolei

inţă se remarcă, printre alţii, Arhimede, Euclid, medicii din Alexandria etc. Dar ideologia dominantă a epocii se află sub influenţa curentului stoicilor (care elaborează un materialism cu totul inconsecvent în ontologie şi o etică fatalistă) şi sub influenţa curentului agnostic al sceptic ismului; în cele din urmă ea este invadată de eclectism şi misticism. Istoria filozofiei greceşti prezintă tabloul dezvoltării materialismului în lupta împotriva idealismului şi misticismului. Filozofii greci au elaborat şi au dezvoltat multilateral dialectica. Dar, datorită stadiului înapoiat în care se afla cercetarea ştiinţifică a naturii, materialismul şi dialectica au avut un caracter naiv, privind natura aşa cum apare ea observaţiei nemijlocite şi confundînd adesea aparenţele cu esenţa. Prin confruntarea unei mari varietăţi de curente, istoria filozofiei greceşti a adus contribuţii de seamă în elaborarea principalelor probleme filozofice, în ea găsindu-se în germene „aproape toate tipurile de concepţii de mai tîrziu" (Engels). — *Arta Greciei antice.* Arhitectura şi arta **G. a.** îşi au izvoarele în perioada cretano-miceniană. În elaborarea unei creaţii artistice proprii, grecii au asimilat experienţa mai multor culturi antice, şi în primul rînd a *artei egeene.* În cadrul culturii egeene s-a dezvoltat tipul de casă (megaron) pe baza căruia, în *perioada homerică* (sec. XI — VIII î.e.n.), au fost fixate primele elemente ale templului grec, construit la început din lut şi cărămidă, cu fronton şi pilaştri pe laturile intrării, iar mai tîrziu jur împrejurul clădirii (ex. primul templu al zeiţei Hera din Samos, sec. al VIII-lea î.e.n.). Arta acestei perioade avea un caracter primitiv, vădit în formele geometrizate (ex. reprezentările de zei, de războinici, de animale ale statuarei în terracota sau în bronz). În decorarea ceramicii pictate şi a obiectelor din metal se utiliza un stil geometric, în cadrul căruia s-au cristalizat mai apoi ornamentele tipic greceşti (ex. decorul vaselor *dipilon*). În *perioada arhaică* (sec. VII—VI î.e.n.), o dată cu dezvoltarea oraşelor-state greceşti, s-au construit cetăţi fortificate care dominau oraşul (acropole) şi pieţe publice (agora), precum şi cvartale de locuinţe care formau o reţea de străzi înguste. Înflorirea economică, socială şi politică, maturizarea democraţiei sclavagiste au condiţionat apariţia, în arhitectura oraşelor, a unor noi tipuri de construcţii sociale: clădirile publice administrative (pritanee), clădirile pentru consiliile orăşeneşti (buleuterionuri), palestrele, stadioanele etc. Ansamblurile religioase, cuprinzînd temple, altare, porticuri, sculpturi (ex. sanctuarul de la Olimpia, incinta sacră din Delfi), erau cele mai monumentale construcţii ale epocii. Dezvoltarea arhitecturii greceşti se reflectă în evoluţia tipurilor de templu: *prostilul* (cu coloane pe faţada principală), *amfiprostilul* (templul pe platformă, cu portic pe faţadele frontale), *peripterul* (înconjurat de un rînd de coloane), *dipterul* (înconjurat de două rînduri de coloane). În procesul dezvoltării acestora s-au definit şi ordinele clasice ale arhitecturii: doricul şi ionicul. În perioada arhaică s-a trecut la arhitectura în piatră, ceea ce a influenţat stabilirea proporţiilor templelor, unitatea dintre părţile construcţiei, expresivitatea artistică a ansamblului şi a detaliilor (Templul zeiţei Hera din Olimpia, sfîrşitul sec. al VII-lea î.e.n. şi începutul sec.

al VI-lea î.e.n.). În sec. al VI-lea î.e.n., o dată cu extinderea ordinului doric, s-au construit temple monumentale la Selinonte, la Paestum (Templul zeiței Demetra), la Corint (Templul lui Apolo). Ordinul ionic s-a dezvoltat în coloniile grecești din Asia Mică, îmbinînd creația artiștilor greci cu vechi tradiții ale celorlalte popoare din Orientul Apropiat (ex. Templul zeiței Artemis din Efes, Templul zeiței Hera de pe insula Samos, marile diptere ionice construite în sec. al VI-lea î.e.n.), și a fost adoptat, mai apoi, pe teritoriul Greciei continentale. Arta perioadei arhaice a cunoscut afirmarea preponderentă a sculpturii. În statuară s-au dezvoltat, mai ales, două teme: Apolo arhaic *(couros)*, statuie reprezentînd un tînăr gol, cu o structură atletică, cu chipul destins, liniștit („Couros" din Paros, mijlocul sec. al VI-lea î.e.n., „Apollo Piombino", c. 500 î.e.n.) și *core*, statuie de femeie, drapată și pieptănată cu bucle, care amintește de tinerele grecoaice învăluite în tunici, participante la serbările populare („Core" din Sanctuarul lui Apolo Ptoios, sfîrșitul sec. al VI-lea î.e.n., „Core" de pe Acropole, cca. 500—490 î e.n.). Dezvoltarea ceramicii cu figuri negre, îmbogățită în sec. al VI-lea î.e.n. cu tipuri noi de vase, a determinat evoluția picturii pe vase. S-au afirmat artiști ca: Clitias, Ergotimos, Exechias ș.a. Pictura trata, cu un deosebit simț narativ, teme mitologice și utiliza un mare repertoriu de ornamente care încadrau scenele și reliefau formele vaselor. În *perioada clasică* (sec. al V-lea î.e.n.), înflorirea statelor sclavagiste grecești a fost însoțită de avîntul continuu al arhitecturii și al artelor plastice. Dezvoltarea urbanismului, elaborarea teoriei sistematizării regulate a orașelor (H i p p o d a m o s din Milet) au ajutat apariția unor așezări complexe, înconjurate de ziduri. În orașe existau instalații de canalizare, aprovizionarea cu apă făcîndu-se prin tuburi de la fîntînile publice. Alături de arhitectura religioasă, în orașe s-au înmulțit monumentele de arhitectură laică (ex. stadioanele, odeonurile, pinacotecile, palestrele, gimnaziile etc.). Unul dintre primele monumente din această epocă este Templul zeiței Athena Aphaia din Egina (495—485 î.e.n.), cu forme dorice arhaice, înălțat în mijlocul unei incinte sacre în care se pătrundea printr-un șir de *propilee*. La Templul lui Zeus din Olimpia (468—460 î.e.n.), formele și proporțiile peripterului au atins o perfecțiune clasică, repetată la monumentele ulterioare. Frontoanele acestor temple, decorate cu grupuri sculpturale și încununate cu *acrotere* aurite, reliefurile de pe metope sînt pline de măreție și forță, exprimînd patosul luptei eroice (ex. întrecerea de care dintre Pelops și Enomai, lupta dintre triburile grecești ale lapiților și centauri etc.). Pentru Templul lui Zeus din Olimpia, marele sculptor grec Fidias a lucrat statuia uriașă criselefantină (din aur și fildeș) a lui Zeus, astăzi distrusă. Punctul culminant al arhitecturii și artei grecești îl constituie Acropole din Atena, refăcută în a doua jumătate a sec. al V-lea î.e.n. ansamblu care imortaliza victoria statelor grecești asupra perșilor și hegemonia Atenei. Monumentele Acropolei: P a r t e n o n u l, templul principal a zeiței Atena (447—432 î.e.n.) P r o p i l e e l e, porțile de intrare pe coasta de vest (437—432 î.e.n.), Templul zeiței Nike Apteros (cca. 421 î.e.n.) ș E r e h t e i o n u l, templu închinat Atenei și lui Poseidon (421—406 î.e.n.), reprezintă apogeul artei grecești. Ele îmbină armonios arhitectura dorică și ionică cu sculptura, exprimînd cu simplitate monumenta-

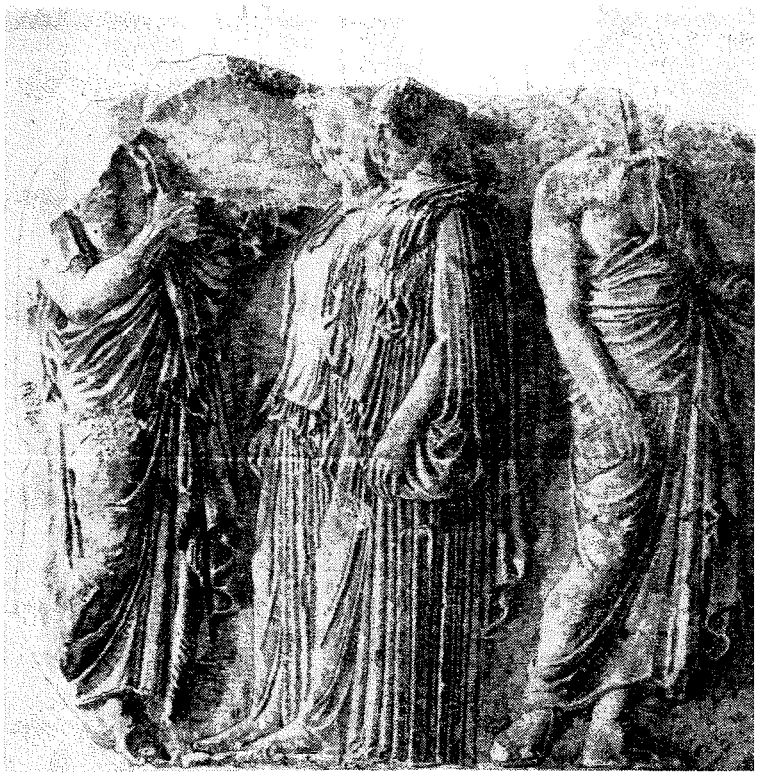

„Ergastinele". Fragment din friza Partenonului (c. 447—432 î.e.n.)

litatea şi vitalitatea, caracteristice pentru aspiraţiile acelei epoci de înflorire economică şi culturală a statelor-oraşe sclavagiste greceşti. La acest ansamblu au lucrat cei mai mari arhitecţi şi artişti din acea vreme: Ictinos, Calicrate, Mnesicle, Calimah ş.a. Sculptorul Fidias, care a condus lucrările întregului ansamblu, a creat aici cele mai importante opere ale sale (ex. statuia în bronz „Athena Promachos", statuia criselefantină „Athena Parthenos"), străbătute de patos cetăţenesc, lucrări în care compoziţia sculpturală a atins perfecţiunea prin proporţionalitate, ritm, seninătate şi măreţie. Strălucirea sculpturii, simţul pentru armonie şi veridicitate al artiştilor vremii sînt remarcabil reflectate în arta reliefurilor (ex. reliefurile templelor din Egina,

„Afrodita din Cnidos". Replică antică în marmură de Paros (364—354 î.e.n.)

Olimpia, Atena, la care au lucrat Alcamene, Fidias ş.a.), în statuară (ex. „Discobolul" de Miron, „Doriforul" şi „Diadumenul" de Policlet). În sec. al IV-lea î.e.n., în condiţiile crizei polisurilor, slăbite de războiul peloponeziac, o activitate constructivă intensă s-a desfăşurat în Asia Mică şi în centrele Peloponesului. În afara tipurilor clasice, printre formele arhitecturale complexe care s-au elaborat se remarcă teatrele monumentale (ex. Teatrul din Epidaur, Teatrul lui Dionysos din Atena), construcţiile memoriale (ex. Mausoleul din Halicarnas, cca. 353 î.e.n., monument funerar al lui Mausol, satrap al Cariei, împodobit cu statui şi reliefuri; Monumentul lui Lysicrates din Atena, 335—334 î.e.n.), casele de locuit bogate, cu *peristil*. În sculptura vremii apar noi trăsături: individualizarea realistă a portretelor, reprezentările patetice, dramatice (Scopas), expresia unui sentiment liric (Praxitele), reprezentarea de personaje în mişcare (Lisip). Sobrietatea şi forţa imaginii artistice, care au caracterizat arta perioadei clasice, au fost înlocuite prin tendinţa spre rafinament şi prin caracterul mai realist şi intim al artei, cu precădere în scenele de viaţă cotidiană, elemente care au fost dezvoltate în perioada elenistică. V. şi arta e l e n i s t i c ă.

Greco (El Greco) (pe numele adevărat *Domenico Theotocopuli*) (1541—1614), pictor spaniol, grec. de origine În tinereţe şi-a însuşit tradiţia picturii bizantine. Din 1565 a studiat şi a lucrat în Italia, unde a fost influenţat de pictura veneţiană, în special a lui Tintoretto şi Bassano („Tămăduirea orbului"). În 1577 s-a stabilit în Spania, la Toledo, centrul culturii feudal-catolice. Creaţia sa din perioada toledană (1577—1614) este influenţată de misticismul contrareformei. **G.** a făcut concesii vechilor influenţe bizantine, depărtîndu-se de realismul Renaşterii şi cultivînd manierismul sec. al XVI-lea. Trupurile sînt redate alungit, cu musculatura contorsionată, mişcarea capătă o direcţie ascensională, figurile ascetice au o expresie meditativ extatică, desenul exprimă nelinişte, culorile sînt intense, strălucitoare şi impresionează puternic („Înmormîntarea contelui d'Orgaz", 1586; „Apostolii Petru şi Pavel", 1614). Peisajele şi portretele se disting prin expresia lor dramatică. În unele portrete **G.** renunţă la această stilizare, reflectînd chipurile cu mai mult realism. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin tablourile

El Greco

„Adoraţia păstorilor" (cca. 1590), „Sf. Mauriciu, sau Martiriul celor 10 000 de tebani" (1600—1606) (una dintre variante), „Logodna Sfintei Fecioare" (1613—1614).

gréder (DRUM.), maşină rutieră folosită pentru nivelarea platformei, scarificarea suprafeţelor împietruite, aşternerea diferitelor materiale, tăierea şanţurilor, nivelarea taluzelor şi pentru alte operaţii de construcţie şi de întreţinere a drumurilor. Se compune dintr-un cărucior pe care este fixată o lamă căreia i se pot da diferite poziţii, în raport cu operaţia ce urmează a fi executată. În general, **g.** este tras de un tractor, dar poate avea şi mijloace proprii de propulsie, în care caz se numeşte *autogreder*.

greeménd (NAV.) **1.** Ansamblu format din parîmele care servesc la fixarea arborilor, a bompresului şi a bastonului de foc (grupul manevrelor fixe) şi din parîmele care servesc la susţinerea şi la manevrarea vergilor, a picurilor, a ghiurilor şi a pînzelor unei corăbii (grupul manevrelor curente). **2.** Ansamblu format din parîmele care servesc la fixarea catargelor şi a vergilor unei nave cu propulsie mecanică.

Green *[gri:n]*, George (1793—1841), matematician englez. A lucrat în domeniul calculului diferenţial şi integral, stabilind o formulă fundamentală privitoare la integralele de volum şi de suprafaţă, formulă care îi poartă numele şi care este utilizată în fizica matematică.

Greene *[gri:n]*, Graham (n. 1904), scriitor și ziarist englez. În romanele „Americanul liniștit" (1955, trad. rom.) și „Omul nostru din Havana" (1958, trad. rom.), **G.** se manifestă ca un adversar al colonialismului și al războiului.

Greene *[gri:n]*, Robert (1558—1592), scriitor englez. Lucrările sale din tinerețe sînt influențate de „eufuism" (variantă engleză a gongorismului). A scris poeme, romane, drame și pamflete satirice, în care a demascat monarhia, precum și trîndăvia și lipsa de scrupule ale nobililor (piesa „Iacob al IV-lea, 1591). Cea mai importantă operă a lui este piesa „George Green, pîndarul din Wakefield" (publicată postum, 1592). Lucrările lui **G.** se remarcă prin zugrăvirea realistă a oamenilor simpli din popor, prin tendința de îmbinare a motivelor istorice cu motivele folclorice („Călugărul Bacon și călugărul Bungay", 1589), prin încercarea de a folosi cîntecul liric în desfășurarea acțiunii, prin împletirea dramatismului cu umorul.

Greenwich *[grînigi]*, oraș suburban situat în estul Londrei. 95 000 loc. (1960). În 1675 s-a construit aici un observator astronomic, al cărui meridian, în urma conferinței internaționale de astronomie din 1884, este considerat meridianul 0 (primul meridian), de la care se măsoară longitudinea oricărui punct de pe glob. În funcție de acest meridian s-au stabilit și fusele orare. În 1953 Observatorul astronomic a fost mutat la Herstmonceux, la 70 km de Londra, din cauză că impuritatea aerului din Londra stînjenea observațiile astronomice.

grefă[1] (fr. *greffe* „daltă mică"; MED.), fragment de țesut (piele, os, vase, nervi) sau organ transplantat dintr-o regiune în alta a corpului aceluiași individ *(autogrefă* sau *izogrefă)*, de la un organism la altul aparținînd aceleiași specii *(homogrefă)* sau unei specii diferite *(heterogrefă)*. **G.** poate fi transplantată proaspătă sau după o prealabilă conservare la rece, după metoda preconizată de savantul sovietic Filatov.

grefă[2] (în trecut), denumire dată serviciului de secretariat al unei instanțe judecătorești, condus de un grefier.

grefón (MED.) v. **grefă**[1].

gregár, *instinct* ~ (BIOL.), instinct propriu unor animale de a se reuni în cete, cîrduri, turme etc. în vederea unor activități comune (migrațiune, cuibărit, căutarea hranei, apărare etc.).

gregorián, *cînt* ~, cîntul liturgic al bisericii romanocatolice, reglementat sub pontificatul papii Grigore I (590—604) într-o formă pe care a păstrat-o pînă astăzi. Biserica catolică a imprimat cîntecului gregorian un caracter ascetic, tendința spre contemplare și extaz religios. Majoritatea textelor sînt religioase, iar melodiile sînt construite în modurile medievale. Predominanța sunetelor de lungimi egale a condiționat denumirea de mai tîrziu „cantus planus" (cîntare egală, lină, plană). După introducerea cîntării polifonice în biserică, *c. g.* a rămas baza tematică („cantus firmus") a lucrărilor polifonice legate de cult (misse, motete etc.).

gréier *(Gryllus)*, gen de insecte ortoptere, cu corpul scurt și gros, cu antene lungi și subțiri, cu picioarele adaptate la sărit și la stridulație. La noi în țară trăiesc mai multe specii de **g.**, de exemplu *g. de casă (Gryllus domesticus)* și *g. de cîmp (Gryllus campestris)*.

gréisen (PETROGR.), rocă alcătuită din cuarț, mică bogată în litiu, topaz, casiterit și alte minerale, formată prin transformarea metasomatică a granitului sub acțiunea soluțiilor magmatice reziduale, bogate în fluor și litiu *(greisenificare)*. În **g.** se găsesc adesea concentrații de staniu, wolfram etc.

grej (IND. TEXT.) **1.** Fir de mătase naturală neprelucrată. **2.** Culoarea firului de mătase naturală.

Grekov, Boris Dmitrievici (1882—1953), istoric sovietic, specialist în istoria evului mediu. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S., profesor la Universitatea din Moscova. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Grekov, Mitrofan Borisovici (1882—1934), pictor sovietic, elev al lui Repin. Eroii principali ai tablourilor lui **G.** sînt masele revoluționare („Spre detașamentul lui Budionnî", 1923; „Taceanka", 1925; „Gorniștii Armatei I de cavalerie", 1934; „Spre Kuban", 1934).

gren (NAV.), furtună locală foarte intensă și de scurtă durată. Uneori **g.** este însoțit de puternice vîrtejuri de aer și de ploaie.

grenádă (lat. *granatus* „umplut cu grăunțe, cu material granulos"; MILIT.), mijloc de luptă format dintr-un înveliș, o încărcătură de explozie sau chimică și un focos, destinat pentru lupta apropiată sau pentru lupta împotriva navelor. **G.** se aruncă cu mîna, se trage cu pușca sau cu carabina (cu un dispozitiv special) sau se lansează cu mijloace speciale. Poate fi: *g. ofensivă*, folosită în acțiunile ofensive contra personalului descoperit; *g. defensivă*, folosită în acțiunile de apărare contra personalului descoperit, avînd ca efect principal efectul prin schije; *g. antitanc*, folosită pentru nimicirea tancurilor; *g. antisubmarină*, destinată pentru lupta împotriva submarinelor; *g. fumigenă*, destinată pentru a produce fum prin arderea unei încărcături fumigene.

Grenoble *[grönóbl]*, oraș în sud-estul Franței, situat la poalele Alpilor calcaroși francezi, la confluența rîurilor Isère și Drac. 156 700 loc. (1962). Industrie constructoare de mașini, electrotehnică, chimică, ușoară și alimentară. Hidrocentrală. Centru cultural, cu universitate (din 1339), politehnică, muzee și numeroase monumente istorice (sec. XI—XII). Importanță turistică.

grépfrut *(Citrus paradisi)*, pom fructifer subtropical din

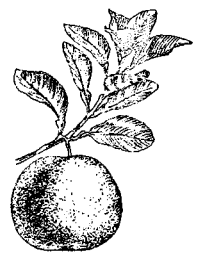

Grepfrut

familia rutaceelor, cu ramuri spinoase şi frunze persistente, lucioase pe partea superioară. Florile sînt albe, uneori roze, foarte parfumate; fructele, mai mari decît portocalele, globuloase turtite, de culoare galbenă, cresc în raceme (uneori pînă la 12 într-un racem) şi au un gust plăcut, amărui-acrişor. Posedă însuşiri dietetice superioare prin conţinutul bogat în vitamine. Se cultivă în zonele tropicale şi subtropicale din Asia sud-estică, Africa, Australia, Filipine şi în regiunile mediteraneene.

gresáj (TEHN.) v. **ungere.**

Gresham *[grésəm], legea lui* ~, lege privind circulaţia banilor în cadrul producţiei de mărfuri bazate pe proprietatea privată, formulată astfel: „Banii răi înlătură din circulaţie banii buni". Acest fenomen se explică prin faptul că în condiţiile cînd în circulaţie se găsesc bani cu valoare nominală egală, dar cu o valoare reală diferită, moneda cu valoare deplină, reală, iese din circulaţie, se tezaurizează, iar funcţia de mijloc de circulaţie o îndeplineşte numai moneda cu valoare nominală. De exemplu, ca urmare a emisiunii excesive a monedei de hîrtie, banii metalici cu valoare deplină ies din circulaţie. Descoperirea acestei legi a fost atribuită în mod fals de economişti financiarului englez T. Gresham, dar în realitate ea a fost formulată cu privire la banii metalici, încă în 1526, de către Copernic. Analiza ştiinţifică multilaterală a fenomenelor constatate de această lege şi a circulaţiei băneşti în general a fost făcută de K. Marx.

grésie 1. (PETROG.) Rocă sedimentară detritică, formată prin cimentarea nisipurilor cu material silicios, calcaros, argilos, feruginos etc. Este una dintre cele mai răspîndite roci sedimentare şi are numeroase varietăţi (ex. **g.** silicioasă, **g.** calcaroasă, **g.** argiloasă). Se utilizează ca material de construcţie şi ca abraziv, iar varietăţile cuarţoase curate ca materie primă în industria sticlei sau a materialelor refractare. În R.P.R. se găsesc numeroase feluri de **g.**, cu o răspîndire foarte largă. — *G. de Kliwa*, gresie constituită din peste 98% fragmente de cuarţ cimentate cu opal, cu calcedonie sau tot cu cuarţ. În R.P.R. este una dintre rocile silicioase cele mai pure şi este foarte răspîndită în formaţiunile oligocene din Carpaţii Orientali. Se exploatează la Vălenii de Munte (reg. Ploieşti). — *G. de Tarcău*, gresie formată din cuarţ, muscovit, feldspat şi fragmente de alte roci; cimentul este constituit din calcit. Este foarte răspîndită în formaţiunile eocene din Carpaţii Orientali. **2.** (CERAM.) Olărie dură, opacă, cu grăunte fin, avînd la bază o argilă plastică. Adesea i se aplică o glazură, obţinută prin proiectarea, în timpul arderii, a sării marine pe întreaga suprafaţă a vasului. Originară din Extremul Orient, fabricarea **g.** a fost larg practicată în Japonia, apoi, adusă în Europa, a fost folosită mai ales în Germania şi în Anglia.

gresór (TEHN.), dispozitiv pentru ungerea suprafeţelor de contact ale pieselor unei maşini în mişcare una faţă de alta. Se montează pe organul respectiv de maşină şi poate avea uneori un mic rezervor de ulei sau de unsoare. **G.** pot fi cu presiune sau cu picurare.

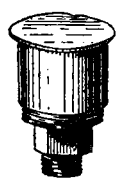

Gresor

Grétry *[gretri]*, André Ernest Modeste (1741 — 1813), compozitor francez de origine belgiană. Creaţia lui s-a dezvoltat sub înrîurirea esteticii realiste a enciclopediştilor. A compus peste 60 de opere (dintre care cea mai cunoscută este „Portretul vorbitor"), în special comice, multe cu caracter liric - sentimental mic-burghez. În perioada revoluţiei franceze burgheze de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea a compus opere popular-patriotice („Wilhelm Tell", 1791) şi revoluţionare („Tiranul Dionis", 1794; „Aleasa republicii, sau Sărbătoarea virtuţii", 1794). A mai scris o simfonie, lucrări instrumentale, imnuri, cîntece revoluţionare ş.a.

Greul-Pămîntului (în basmele populare romîneşti), fiinţă fabuloasă, simbol al pămîntului, reprezentat printr-un cîine care, alături de „N-aude" şi „N-a vede", vine în ajutorul eroului pozitiv în momentele de grea cumpănă ale acestuia.

greutáte 1. (FIZ.) Forţă care se exercită asupra unui corp, rezultată din compunerea forţei de atracţie a Pămîntului cu forţa centrifugă produsă de rotaţia lui diurnă. Greutatea G a unui corp este proporţională cu masa de repaus m a lui şi cu acceleraţia gravitaţiei g; deci $G = mg$. Datorită greutăţii lor, corpurile tind să cadă vertical pe direcţia centrului Pămîntului; dacă sînt împiedicate, ele apasă asupra unui suport sau exercită un efort de tracţiune asupra elementului de suspensie. Greutatea are valori diferite, în funcţie de latitudinea şi altitudinea locului unde se măsoară, din cauza variaţiei acceleraţiei gravitaţionale. — *G. specifică*, greutate a unităţii de volum a unui corp, adică raportul dintre greutatea G a corpului şi volumul său V. La corpurile solide, *g. s.* se exprimă în kgf/m^3, iar la lichide în kgf/dm^3. — *G. specifică relativă*, raport care se stabileşte între greutatea unui corp şi greutatea unui volum egal dintr-un corp de referinţă aflat într-o stare dată. În mod curent, *g. s. r.* este exprimată prin raportul dintre **g.** unui corp şi **g.** unui volum egal de apă distilată la $+4°C$. — *G. volumetrică*, greutate a unităţii de volum dintr-un material,

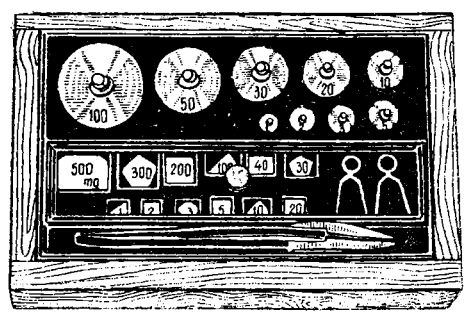

Cutie de greutăţi

considerat împreună cu golurile pe care le conține. — (METR.) *Cutie de greutăți*, garnitură compusă din mai multe unități de cîntărire, alese astfel încît să corespundă cîntăririlor uzuale făcute cu balanța sau cu cîntarul. **2.** (CHIM.) *Greutate atomică*, raport care se stabilește între masa atomului unui element și a 16-a parte din masa atomului de oxigen (în scara de *g. a.* avînd ca bază masa atomului de oxigen O = 16,0000) sau a 12-a parte din masa atomului de carbon (în scara de *g. a.* avînd ca bază masa atomului izotopului de carbon ^{12}C = 12,0000, care a fost adoptată în 1961). Sin. *masă atomică*.—*G. echivalentă* v. *echivalent chimic*. — *G. moleculară*, număr egal cu suma greutăților atomice ale atomilor care compun o moleculă. Sin. *masă moleculară*. **3.** (AGR.) *Greutate absolută*, greutate a unui număr de 1 000 de semințe, exprimată în g. *G. a.* are importanță în aprecierea calității semințelor și în calculul cantității de sămînță necesară la hectar. La determinarea *g. a.* se folosesc semințele uscate la aer. — *G. hectolitrică*, greutate a unui hectolitru de semințe, exprimată în kg. Variază în funcție de greutatea specifică, de forma și de mărimea semințelor, precum și în funcție de conținutul în impurități și umiditate. Are importanță pentru aprecierea calității semințelor. — *Greutatea specifică a solului*, raport care se stabilește între greutatea unei probe de sol uscat și volumul pe care îl ocupă numai particulele solide ale probei (fără spațiul lacunar). Variază în raport cu diferiți constituenți ai solului, în mod obișnuit fiind cuprinsă între 2,5 și 2,7. — *Greutatea volumetrică a solului*, raportul dintre greutatea unei probe de sol uscat și volumul ei total (inclusiv spațiul lacunar). Variază în raport cu modul de așezare al particulelor solide din masa solului. În stratul arabil, *g. v. a s.* este cuprinsă între 1,0 și 1,2; se modifică în cursul anului, în funcție de lucrările solului (ex., imediat după efectuarea unei arături, *g. v. a s.* scade adesea sub valoarea 1,0, pentru ca apoi treptat să revină la valorile obișnuite). **4.** (STATIST.) *Greutate specifică*, mărime relativă de structură, care indică, în procente, raportul în care se găsește o parte a colectivității față de întreaga colectivitate. Se calculează prin împărțirea mărimii absolute a părții respective la mărimea absolută a întregii colectivități. Suma *g. s.* a tuturor părților care alcătuiesc întregul este egală cu 100%. De exemplu, în R.P.R., în 1963 *g. s.* a producției globale industriale din grupa A era de 64,5%, iar din grupa B de 35,5% (întreaga producție globală industrială = 100%). **5.** (SPORT) **a)** Obiect folosit în probele atletice de aruncări, confecționat din metal; are formă sferică și greutatea de 7,257 kg pentru bărbați și 4 kg pentru femei. **b)** Probă sportivă care se practică cu acest obiect, aruncarea fiind efectuată dintr-un cerc cu diametrul de 2,135 m.

Greuze *[gröz]*, Jean-Baptiste (1725—1805), pictor francez.

J.-B. Greuze

A creat, sub influența lui Diderot, tablouri de gen închinate „stării a treia", în care a preamărit virtuțile burgheziei, opunîndu-le corupției nobilimii. Aceste compoziții au un conținut moralizator, sentimental și uneori dulceag și sînt tratate într-un colorit adesea convențional (ex. „Tatăl explicînd copiilor săi Biblia", 1755; „Logodnica de la țară", 1761; „Paraliticul", 1763; „Blestem părintesc", 1763 ș.a.). Alături de acestea a pictat scene de gen cu figuri de femei de o falsă ingenuitate („Urciorul spart", „Lăptăreasa" etc.). În studiile pentru lucrările sale, dar mai ales în portrete, s-a manifestat ca un artist realist original. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. cu tabloul „Copilul cu fluturele".

greva din 1 Mai 1886, grevă de masă desfășurată la Chicago (S.U.A.) sub lozinca luptei pentru ziua de muncă de 8 ore. A fost reprimată sîngeros de poliție; patru conducători ai muncitorilor au fost executați, iar mulți alții condamnați la ani grei de temniță. În amintirea victimelor căzute la Chicago, Congresul I al Internaționalei a II-a (1889) a proclamat ziua de 1 Mai ca zi a solidarității internaționale a proletariatului.

greva generală din octombrie 1920, grevă generală a muncitorilor din Romînia, care s-a desfășurat în condițiile unei puternice ascuțiri a contradicțiilor economice, sociale și politice. La grevă au participat peste 400 000 de muncitori, aproape întreg proletariatul din Romînia. A avut un pronunțat caracter politic, obiectivul ei fiind cucerirea de drepturi democratice, și a constituit punctul culminant al luptelor greviste și al acțiunilor revoluționare ale clasei muncitoare desfășurate în perioada 1917—1920, fiind cea mai mare bătălie de clasă de pînă atunci a proletariatului din Romînia. Durata grevei, izbucnită la 20 octombrie 1920, nu a fost aceeași în toată țara. Ea a paralizat însă pentru un timp aproape întreaga activitate economică a Romîniei. Ea a constituit o vastă arenă a luptei ascuțite dintre vechea linie politică, reformistă, a conducătorilor oportuniști ai mișcării muncitorești și linia luptei revoluționare, reprezentate în primul rînd de comuniști. Prin complexitatea problemelor pe care le-a ridicat (modul cum a fost condusă, stabilirea unei tactici care conținea germenul înfrîngerii, trădarea înfăptuită de conducătorii oportuniști etc.), greva generală a impus o serie de concluzii de importanță vitală pentru viitorul mișcării muncitorești din Romînia, și în primul rînd concluzia necesității unui partid de tip nou, revoluționar al clasei

muncitoare. După greva generală, mişcarea muncitorească a trecut prin adînci frămîntări, care au dus la clarificarea problemelor ei fundamentale, ceea ce a contribuit la crearea Partidului Comunist din Romînia.

grévă (de la denumirea pieţei *Place de Grève* din Paris, unde se adunau şomerii pentru a fi angajaţi), încetare parţială sau totală a lucrului de către oamenii muncii din întreprinderile capitaliste. **G.** este o formă principală de luptă a clasei muncitoare împotriva capitaliştilor şi a guvernelor burgheze, pentru satisfacerea revendicărilor sale economice şi politice. De multe ori, **g.** este însoţită şi de ocuparea de către muncitori a atelierelor, fabricilor. După obiectivul şi rolul în lupta de clasă, **g.** cunoaşte diferite forme. *G. economică*, care a apărut ca o formă iniţială a luptei de clasă, reprezintă încetarea parţială sau totală a lucrului de către muncitorii din întreprinderile capitaliste pentru satisfacerea revendicărilor lor de ordin economic: majorarea salariilor, reducerea duratei zilei de lucru, îmbunătăţirea condiţiilor de muncă etc. O formă mai înaltă de **g.** este *g. politică*, care constă în folosirea de către clasa muncitoare din ţările capitaliste a **g.** ca formă de luptă împotriva politicii interne şi externe reacţionare a burgheziei monopoliste. Ea poate avea caracter de protest, de solidaritate etc. În cursul acestor **g.**, clasa muncitoare, prezentînd revendicări politice care exprimă interesele sale fundamentale şi apărînd în acelaşi timp interesele generale ale poporului, se afirmă ca clasa cea mai înaintată, ca hegemon al mişcării populare. *G. politică de masă* este o formă mai înaltă a luptei de clasă, prin care clasa muncitoare din ţările capitaliste antrenează sub lozincile sale de luptă mase largi ale celorlalţi oameni ai muncii. O altă formă, superioară, a luptei de clasă este *g. generală*, care înseamnă încetarea organizată a lucrului de către toţi muncitorii din întreprinderile capitaliste dintr-o ramură industrială, dintr-o localitate sau din întreaga ţară, ca formă a luptei pentru obţinerea revendicărilor economice şi politice. Constituie un mijloc puternic de organizare şi mobilizare a maselor largi ale proletariatului şi a altor pături de oameni ai muncii în lupta împotriva exploatării capitaliste, pentru o viaţă mai bună, pentru drepturi şi libertăţi democratice, pentru pace. *G. g.*, manifestare cu un pronunţat caracter politic, are un rol important în dezvoltarea mişcării muncitoreşti şi constituie un element caracteristic situaţiilor revoluţionare. Încă în antichitate, în atelierele meşteşugăreşti, sau mai tîrziu în evul mediu, în bresle şi mai ales în manufacturi, se întîlneşte încetarea muncii ca un protest împotriva exploatării şi a condiţiilor grele de lucru. Greva ca armă de luptă a proletariatului a apărut la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea proletariatului, a marilor întreprinderi, fabrici şi uzine. La început, **g.** a fost o manifestare spontană a muncitorilor împotriva exploatării patronale. În procesul transformării proletariatului într-o clasă pentru sine, forma spontană a **g.** a cedat locul luptei organizate, **g.** căpătînd o importanţă tot mai mare. În deceniul al patrulea al sec. al XIX-lea, în cea mai dezvoltată ţară capitalistă (Anglia) au apărut greve cu caracter politic, organizate de mişcarea cartistă. Asemenea forme de luptă s-au extins în toate ţările dezvoltate. În interesul patronilor, guvernele din unele ţări capitaliste (Anglia, Franţa ş.a.) au adoptat în acea perioadă legi care interziceau dreptul la **g.** Cu toate acestea, **g.** au căpătat o largă răspîndire, iar unele dintre ele s-au transformat în răscoale armate (Lyon, 1831 şi 1834; Silezia, 1844 etc.). În epoca imperialismului, rolul **g.** ca armă de luptă creşte. După primul război mondial, în condiţiile creşterii avîntului revoluţionar determinat de adîncirea contradicţiilor interne din ţările capitaliste, şi sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, a avut loc, pe scară mondială, cel mai mare val de greve cunoscut pînă atunci. **G.** de amploare au avut loc în această perioadă în Austro-Ungaria (ianuarie 1918), în Germania (noiembrie 1918), în Italia (1919), greva generală a feroviarilor francezi (1920), greva generală a muncitorilor din Romînia (1920) etc. Mişcarea grevistă a continuat; între cele două războaie mondiale, cele mai însemnate **g.** au fost: greva generală din 1926 din Anglia, greva generală din 1925—1926 din Hong Kong, luptele muncitorilor ceferişti şi petrolişti din 1933 din Romînia, greva generală din 1934 din Franţa etc. Guvernele fasciste au limitat şi chiar desfiinţat dreptul la grevă, dar, în ciuda acestor măsuri, în unele state ocupate de fascişti au avut loc greve de masă cu caracter politic. În anii de după cel de-al doilea război mondial au crescut în amploare demonstraţiile şi grevele împotriva politicii marilor monopoluri de ofensivă contra nivelului de trai al oamenilor muncii, pentru apărarea drepturilor democratice, împotriva pregătirilor unui nou război mondial, pentru menţinerea şi consolidarea păcii. Sub presiunea mişcării greviste a clasei muncitoare, burghezia a fost nu o dată nevoită să adopte legi şi măsuri menite să asigure proletariatului condiţii de viaţă şi de muncă mai bune. În ţările capitaliste, **g.** este folosită din ce în ce mai mult ca mijloc de luptă şi de masele ţărănimii, de diferite categorii de intelectuali, mici meseriaşi etc. Se intensifică lupta oamenilor muncii împotriva legilor antigreviste şi antisindicale, a decretelor excepţionale etc. adoptate de guvernele unor state imperialiste în scopul apărării intereselor marilor monopoluri şi menite să paralizeze mişcarea grevistă. În istoria mişcării muncitoreşti din Romînia, cele mai cunoscute greve au fost: **g.** pantofarilor din Sibiu (1853), prima grevă semnalată în ţara noastră, **g.** muncitorilor din portul Brăila (1868), a muncitorilor de la Atelierele căilor ferate din Bucureşti (1888), **g.** generală a feroviarilor din Transilvania (1904), **g.** minerilor din Valea

Jiului (1906), **g.** generală a muncitorilor ceferişti (iunie 1919), **g.** muncitorilor petrolişti (iulie-august 1919), **g.** generală din octombrie 1920, **g.** muncitorilor forestieri din Valea Mureşului (1925), **g.** generală a muncitorilor de la Reşiţa (1926), **g.** minerilor din Lupeni (1929), **g.** muncitorilor de la uzinele metalurgice „Lemaître" din Bucureşti (1931), **g.** de la fabrica textilă „Saturn" din Bucureşti (ianuarie 1933, prima grevă din Romînia cu ocuparea fabricii de către muncitori), grevele muncitorilor petrolişti şi ceferişti, care au culminat cu eroicele lupte din ianuarie-februarie 1933, **g.** generală a muncitorilor textilişti de la fabrica de postav din Buhuşi (1935), **g.** muncitorilor de la fabrica de vagoane „Astra"-Arad (1936) etc.

Grévy *[grevi]*, Jules (1807—1891), om politic francez, republican de dreapta, adversar al bonapartismului. Între anii 1871 şi 1873, ca preşedinte al Adunării Naţionale reacţionare, a sprijinit politica de reprimare sălbatică a Comunei din Paris. A fost preşedinte al Republicii (1879—1887). În timpul preşedinţiei lui, Franţa a ocupat Tunisia (1881) şi Tonkinul (1885). Compromis în urma traficului cu decoraţii practicat de ginerele său, a fost nevoit să demisioneze (1887).

Griboedov, Aleksandr Sergheevici (1795—1829), scriitor rus, simpatizant al mişcării decembriste. A debutat cu versuri de factură romantică şi cu comedii-vodeviluri. **G.** a devenit cunoscut prin comedia în versuri „Prea multă minte strică" (tipărită postum, în 1833, trad. rom.), în care conflictul dintre eroul principal şi personajele reprezentative pentru Rusia patriarhală reflectă contradicţia dintre tineretul nobil progresist, apropiat de ideile decembriste, şi exponenţii regimului autocrat-iobăgist. Întemeiată pe un ascuţit simţ al observaţiei, piesa se remarcă prin forţa de tipizare a situaţiilor şi a personajelor. Scrisă într-o limbă de esenţă populară, bogată în expresii aforistice, ea se impune şi prin coloritul ei specific naţional. Opera lui **G.** reprezintă un moment însemnat în dezvoltarea realismului în literatura rusă.

Grieg *[gri:g]*, Edvard (1843—1907), compozitor, pianist şi dirijor norvegian, întemeietorul şcolii muzicale clasice din Norvegia. Contactul cu muzicienii

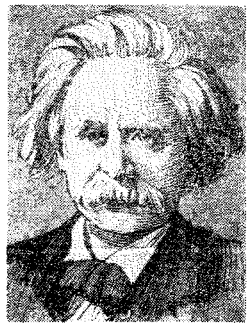

E. Grieg

patrioţi norvegieni R. Nordraak, H. Kjerulf şi O. Bull a avut o înrîurire hotărîtoare asupra orientării lui. Personalitatea lui **G.** s-a format în perioada de avînt a culturii naţionale norvegiene, în condiţiile puternicului avînt al luptei poporului norvegian pentru independenţă. În creaţia profund democratică a lui **G.** şi-au găsit întruchipare viaţa şi obiceiurile poporului, natura patriei sale. În ea se oglindesc imaginile eroice ale etosului norvegian, farmecul basmelor nordice şi al înţelepciunii populare (saga). Muzica lui **G.,** originală, melodioasă şi bogată în colorit armonic, se întemeiază pe cîntecele şi dansurile folclorice. Pe lîngă aceste elemente, creaţia sa a asimilat şi cele mai de seamă cuceriri ale culturii muzicale naţionale şi universale. Cele mai de seamă lucrări ale sale s-au înscris în patrimoniul culturii muzicale mondiale; majoritatea aparţin genului muzicii de cameră, vocale şi instrumentale, domeniu în care a creat adevărate capodopere. A scris muzica de scenă pentru piesele „Sigurd Iorsalfar" (1872) şi „Peer Gynt" (după Ibsen, 1876, de unde a extras apoi suite simfonice), „Dansuri norvegiene" (1881) şi „Dansuri simfonice" (1898), Suita lirică pentru orchestră „Zi de nuntă la Troldhausen", suita „Din vremurile lui Holberg", un concert pentru pian şi orchestră (1868), două cvartete de coarde (al doilea neterminat), sonate pentru vioară şi pian şi violoncel şi pian, precum şi numeroase piese pentru pian şi melodii vocale.

grifă[1] (fr. *griffe* „unghie, gheară"; SILV.), instrument prevăzut cu o lamă tăioasă de oţel, utilizat pentru însemnarea arborilor prin zgîrierea scoarţei în cazul diferitelor lucrări silvice (inventarieri, operaţii culturale etc.). Operaţia poartă numele de *grifare.*

grifă[2] (CINEMA.), dispozitiv mecanic al aparatului de filmat care permite trecerea peliculei prin faţa obiectivului, prinzînd intermitent perforaţiile acesteia, cu viteza de 24 de imagini pe secundă.

Griffith *[grifiθ]*, David Wark (1875—1948), regizor de film american. A adus o contribuţie deosebită la dezvoltarea artei cinematografice, prin introducerea unor noi procedee de montaj, iluminare şi filmare. Filmele lui **G.** se remarcă prin amploarea proporţiilor şi a scenelor de masă („Naşterea unei naţiuni", 1915; „Intoleranţa", 1916; „Abraham Lincoln", 1930 etc.).

Grignard *[griñár]*, Victor (1871—1935), chimist francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. În 1900, împreună cu P. Barbier, a obţinut compuşi organomagnezieni, care au găsit o mare utilizare în sinteza organică. A făcut cercetări în domeniul compuşilor aluminoorganici, al substanţelor toxice şi al hidrogenării catalitice. Premiul Nobel (1912).

Grigoras, Mitrofan (sec. XVIII), călugăr grec, stabilit la Bucureşti. În 1717 a alcătuit, în limba greacă veche, o cronică a Ţării Romîneşti, intitulată „Istoria pe scurt", în care povesteşte evenimentele petrecute între 1714 şi 1716.

Grigore, nume al mai multor papi, dintre care cei mai cunoscuţi sînt: *G. I* (590—604), care a încercat să supună puterii papale biserica din diferitele ţări ale Europei apusene. Duşman al culturii laice, a distrus un mare număr de opere pre-

ţioase ale scriitorilor antici. *G. al VII-lea, Hildebrand* (1073—1085), adept al supremaţiei puterii bisericeşti asupra celei laice; a luptat împotriva lui Henric al IV-lea (1056—1106), împărat al Sfîntului imperiu roman de naţiune germană, pentru investitură, umilindu-l la Canossa (1077). *G. al IX-lea* (1227—1241), care a transformat inchiziţia într-un organ permanent al bisericii catolice (1232), încredinţînd-o ordinului dominicanilor. *G. al XIII-lea* (1572—1585), unul dintre cei mai hotărîţi adversari ai Reformei, inspiratorul reacţiunii catolice în Spania, Germania şi Austria. A reformat calendarul, introducînd aşa-numitul calendar gregorian (1582). *G. al XVI-lea* (1831—1846), care a întărit rolul Vaticanului ca punct de sprijin al reacţiunii europene. Prin enciclica din 1832 s-a declarat adversar al ştiinţei, al libertăţii conştiinţei şi al presei. V. şi *papalitate*.

Grigorescu, Eremia (1864—1919), general romîn, comandant de divizie şi apoi de armată în timpul primului război mondial. În octombrie 1916 a comandat armata în bătălia victorioasă de la Oituz, reuşind să oprească ofensiva armatelor germane şi austro-ungare, iar în august 1917 a condus grupul de armate care au zdrobit ofensiva de la Mărăşeşti a trupelor germane comandate de generalul Mackensen, împiedicînd astfel ocuparea întregii ţări.

Grigorescu, Lucian (n. 1894), pictor romîn, maestru emerit al artei din R.P.R., membru corespondent al Academiei R.P.R. În perioada dintre cele două războaie mondiale a pictat peisaje din ţară şi din Franţa, precum şi naturi moarte, remarcabile ca armonie coloristică generală, influenţate de impresionism. După 23 August 1944, peisajele sale devin mai ample şi mai închegat construite („Lunca Neajlovului", 1953; „Răsărit de soare", 1955). Totodată, tematica sa devine mai bogată, artistul preocupîndu-se din ce în ce mai intens de genul portretului. Laureat al Premiului de stat.

Grigorescu, Nicolaie (1838—1907), cel mai mare pictor romîn din secolul al XIX-lea. S-a născut dintr-o familie de ţărani. Încă de la vîrsta de 12 ani, după o scurtă ucenicie în atelierul pictorului A. Chladek, a început să picteze icoane pentru a-şi cîştiga existenţa. Mai tîrziu a primit comenzi de pictură murală pentru biserici, pe care a executat-o în spiritul laicizant

N. Grigorescu

al vremii (ex. ansamblul din biserica mănăstirii Agapia, 1858—1860, remarcabil prin interpretarea realistă a chipurilor de sfinţi şi prin coloritul luminos). Sub influenţa ideilor unioniste şi a baladelor lui D. Bolintineanu, **G.** a încercat compoziţia istorică („Mihai scăpînd stindardul", 1856; cîteva desene alegorice, naive dar sincere, pe tema Unirii Principatelor, 1859). În 1861, cu sprijinul lui Mihail Kogălniceanu, a obţinut o bursă de studii şi a plecat la Paris, unde a lucrat un an în atelierele Şcolii de arte frumoase şi apoi s-a alăturat grupului de pictori realişti de la Barbizon. În aceeaşi perioadă, **G.** a studiat pe marii maeştri ai picturii universale (Rembrandt, Rubens, Géricault, Courbet), după care a făcut numeroase copii. În Franţa, în ţară, iar în 1873—1874 în Italia, talentul său viguros s-a afirmat în tablouri pline de poezie, înfăţişînd chipuri de oameni ai muncii („Paznicul din Chailly", „Bătrînă cîrpind", 1867; „Pifferaro") şi admirabile privelişti din natură („Apus de soare la Barbizon", „Bîlci la Rucăr", „Cheile Dîmboviciorei", peisaje de pe Bărăgan). În 1873, prin participarea sa cu peste 140 de lucrări la expoziţia de la Bucureşti organizată de „Societatea amicilor belelor-arte", **G.** s-a impus atenţiei generale. Artist-cetăţean, însufleţit de un înalt patriotism, **G.** a fost chemat în 1877 ca reporter pe front, participînd la cele mai însemnate episoade ale campaniei. Acolo a lucrat cu siguranţă şi rapiditate sute de desene, care redau aspecte şi tipuri semnificative ale războiului pentru independenţă. Pe baza acestora a pictat mai tîrziu numeroase tablouri pătrunse de patriotism, de caldă umanitate, de solidaritate cu soldaţii („Spionul", 1877; „Sentinelă"; „Convoi de prizonieri turci", 1877—1878; studiul şi compoziţia de mari proporţii „Atacul de la Smîrdan", 1885). După terminarea războiului, dezamăgit de regimul din Romînia, **G.** a plecat în 1881 la Paris. În Franţa a avut o activitate de creaţie bogată, încheiată cu expoziţia sa de la Paris din 1887, care l-a consacrat ca pictor de valoare europeană. Din această epocă datează o valoroasă suită de tablouri, în special peisaje, care reprezintă colţuri de oraşe bretone şi normande, sau marine, remarcabile prin transparenţa atmosferei („Pescăriţă la Granville", „Stradă la Vitré", „Plajă la ocean"), realizate într-o factură largă şi sigură, în care tuşele sugerează formele, culorile şi lumina. Întors în ţară, **G.** s-a concentrat timp de două decenii asupra transpunerii în pictură a vieţii satului nostru şi a priveliştilor ţării, evocînd trăsăturile fizice ale poporului şi atmosfera specifică a peisajului romînesc, pentru care Al. Vlahuţă l-a numit „rapsod al pămîntului nostru". El a relevat într-o viziune optimistă frumuseţea fizică şi morală a ţăranului romîn, integrat mediului său de viaţă („Ţăran de la munte"; „Ţărancă voioasă", 1894; „Ţărancă tînără"; „Cioban", 1902). Varietatea tipurilor din pictura lui **G.** este întregită de lucrări ca „Mocanul", în care personajul masiv, monumental, cu chipul îngîndurat şi dîrz, este una

dintre cele mai autentice redări ale țăranului de la munte, sau ca portretul caricatural al așa-numitului „Vechil". **G.** a reflectat, la un nivel neatins în pictura românească de pînă la el, viața oamenilor simpli. În tablourile care reprezintă casele mizere din marginea satelor („Colibă", „Bordei", „Tîrlă părăsită", „Țăran pe prispă"), el a redat cu o vădită nuanță critică imaginea traiului țăranilor săraci. Peisajele lui **G.**, însuflețite cel mai adesea de prezența omului în mijlocul naturii, mergînd sau întorcîndu-se de la muncă („Fete lucrînd în poartă", „Hanul de la Orății", „Drum greu"), subliniază poezia priveliștilor de deal și de cîmpie, a drumurilor de țară, a colțurilor de pădure și a luminișurilor, pictate în zilele de vară însorite sau în lumina dulce a toamnei. **G.** a dat peisajelor sale o mare strălucire și luminozitate („Luminiș", 1896; „Printre dealuri și muscele"; 1896) și a încetățenit în arta noastră pictura plein-air-istă. De-a lungul întregii sale activități a cultivat cu deosebită măiestrie portretul, în pictură și în desen, dovedind un excepțional talent în transpunerea psihologiei individuale și sociale a modelelor sale (ex. „Portretul marelui ban Năsturel Herescu", 1870; seria portretelor de evrei, portretele delicate de femei sau portretul-compoziție „Amatorul de tablouri"). Maturizarea pictorului, evoluția lui lăuntrică sînt exprimate cu fidelitate în toată seria de autoportrete (ex. în cele din 1857, 1868 ș.a.). Pasionat desenator și acuarelist, **G.** a lăsat nenumărate schițe pline de vervă, cu o notație sintetică a atitudinilor, mișcărilor, fizionomiilor sau lucrări de sine stătătoare de mare valoare artistică („Înmormîntare la țară", „Cap de țigăncușă", „Femeie în roșu"). În ultimii ani ai vieții a lucrat o serie de tablouri în care a înlocuit observația directă și sentimentul sincer cu o prezentare idilică. **G.** a pictat însă și în acești ani, alături de imagini de ciobani, ciobănițe și de care cu boi executate în serie, într-o tonalitate deschisă, spălăcită (așa-numita „fază albă"), tablouri de o autentică factură realistă. Colorist de mare sensibilitate și prospețime, **G.** a fost receptiv la inovațiile impresioniștilor, cu ale căror opere a venit în contact în perioadele petrecute în Franța, fără a renunța însă niciodată la soliditatea desenului, la claritatea compoziției, la adevărul obiectiv al imaginii, dezvoltîndu-și necontenit viziunea realistă. Prin realismul și măiestria excepțională, prin sinceritatea și lirismul ei, creația lui **G.** a reușit să determine un curent înnoitor în pictura românească, dominată pînă la el adesea de preceptele rigide și schematice ale academismului, și a ridicat-o pe aceasta la o înaltă treaptă de dezvoltare. Opera sa a legat strîns arta de popor și a avut un rol decisiv în formarea marelui pictor Ion Andreescu, o puternică influență stimulatoare asupra artiștilor de frunte din acea vreme și din generațiile următoare, precum și asupra formării interesului pentru artă în marele public.

grilă (TELEC.), electrod al unui tub electronic, avînd forma unei site, a unei spirale sau a unui gard din sîrmă, prin ale cărui deschideri poate trece un flux de electroni sau de ioni. Prin variația potențialului **g.**, se modifică repartiția cîmpului electric din tubul electronic. — *G. de comandă*, grilă așezată între catodul și anodul unui tub electronic în vederea reglării fluxului de electroni. — *G.-ecran*, grilă așezată între doi electrozi ai unui tub electronic, cu scopul ecranării lor unul față de celălalt și al reducerii capacității lor electrice. — *G. supresoare*, grilă așezată între doi electrozi în vederea înlăturării schimbului de electroni secundari dintre aceștia.

Grillparzer *[grilparțər]*, Franz (1791—1872), poet și dramaturg austriac. Adept al iluminismului, **G.** a criticat de pe poziții liberale reacțiunea feudală, precum și orînduirea și cultura burgheză contemporană lui. Creația sa literară a fost influențată în același timp de clasicism și de romantism. A scris drame inspirate din mitologie („Sappho", 1818) și din istoria țării („Norocul și sfîrșitul regelui Ottokar", 1825). Dramele postume „Evreica din Toledo" și „Libussa" se disting prin tendințe realiste.

grimáldi, rasă negroidă de oameni, din paleoliticul superior, aparținînd speciei *Homo sapiens fossilis*. A fost denumită așa din cauză că schelete aparținînd oamenilor acestei rase au fost descoperite în 1906 în grotele din apropierea cătunului Grimaldi, lîngă Menton (pe Riviera franceză).

Grimau, Julian (1911 — 1963), erou al luptei antifasciste a poporului spaniol. A luat parte la războiul național-revoluționar al poporului spaniol (1936—1939). După înfrîngerea republicii a trăit mulți ani în emigrație. Întors în Spania, ca membru al C.C. al partidului comunist, **G.** a fost arestat în 1962, condamnat la moarte și executat (20 aprilie 1963).

grimă (din it. *grimo* „cu riduri"; TEATRU, CINEMA.), complex de farduri și aplice (bucăți de pînză, papier-maché etc.) cu ajutorul cărora actorii își modifică trăsăturile feței pentru a realiza asemănarea cu personajul pe care-l interpretează.

Grimm, Frédéric Melchior (1723—1807), scriitor francez de origine germană. Prieten al lui Diderot și al enciclopediștilor, le-a furnizat acestora informații cu privire la cultura germană. Scrisorile sale trimise unor savanți și personalități din străinătate, cu date prețioase asupra mișcării intelectuale din Franța, sînt adunate în voluminoasa operă „Corespondență literară, filozofică și critică" (17 vol., 1812—1813, apărute postum).

Grimm, Jacob (1785—1863), lingvist și filolog german, creatorul gramaticii istorice. A fost profesor la universitățile din Göttingen și Berlin și membru al Academiei de Științe din Berlin. Lucrarea sa „Gramatica germană" (4 vol., 1819—1837) este primul studiu istoric-comparativ al limbilor germanice și, în același timp, prima gramatică isto-

rică-comparativă a unui grup de idiomuri. În această lucrare, **G.** a formulat *legea fonetică* care îi poartă numele, lege privitoare la mutația consonantică în limbile germanice. A mai scris „Istoria limbii germane" (2 vol., 1848); din 1852 a început să publice, împreună cu fratele său Wilhelm Grimm, sub auspiciile Academiei de științe din Berlin, „Dicționarul german", primul dicționar istoric al limbii germane, continuat după moartea fraților **G.** de alți lingviști și terminat abia de curînd.

Grimm, Wilhelm (1786—1859), filolog și folclorist german. A fost profesor la universitățile din Göttingen și Berlin și membru al Academiei de științe din Berlin. Împreună cu fratele său Jacob, a publicat importanta culegere „Legendele eroice germane" (1829), în care textele sînt studiate mai ales sub raport filologic. Cea mai cunoscută operă a sa (realizată tot în colaborare cu Jacob **G.**) este însă culegerea de „Povești" (3 vol., 1812—1822), care cuprinde peste 200 de povești populare germane, publicate în variante autentice, neprelucrate.

Grimmelshausen *[grîməlshauzən]*, Hans Jakob Christoffel (c. 1622—1676), prozator german. Autor de povestiri picarești, de „viziuni" cu caracter satiric și de istorii galante, el e cel mai însemnat povestitor german din sec. al XVII-lea. Principala sa operă, romanul „Aventurosul Simplicissimus" (1669), întocmit după modele spaniole și franceze, oglindește cu o mare forță realistă grozăviile războiului de 30 de ani, din unghiul de vedere al maselor populare. Romanul constituie o vastă frescă a epocii. A mai scris, printre altele, „Descrierea vieții marii escroace și aventuriere Courasche" (reluată de B. Brecht). Trăsăturile caracteristice ale creației lui **G.** sînt spiritul critic, umorul, fantezia inepuizabilă, umanismul și dragostea de patrie.

grind (GEOGR.), formă de relief rezultată din depuneri aluvionare. După origine, pot fi: *g. fluviale*, cînd sînt formate în luncile marilor rîuri prin depunerea aluviunilor în timpul viiturilor (ex. **g.** din lungul Dunării), *g. marine* (sau *cordoane litorale*), cînd sînt formate în lungul țărmurilor mărilor (ex. **g.** de pe litoralul Mării Negre: Techirghiol, Mangalia etc.), și *g. fluviomarine*, cînd sînt formate la vărsarea marilor fluvii în mări (ex. **g.** Letea și Caraorman din Delta Dunării). **G.** fluviomarine barează, integral sau parțial, gurile de vărsare, dînd naștere deltelor. **G.** pot fi situate sub nivelul apei *(g. submerse)* sau deasupra acestuia *(g. emerse)*.

grîndă, element de construcție confecționat din lemn, metal sau beton armat, care are una dintre dimensiuni (lungimea) mult mai mare decît celelalte două și care, sub acțiunea încărcărilor ce-i revin în construcție, este solicitat în principal la încovoiere (ex. **g.** unui planșeu, **g.** unui pod). Elementele principale ale unei grinzi sînt *tălpile*, superioară și inferioară, și *inima*, care face legătura dintre tălpi. Axa grinzii poate fi dreaptă sau curbă, iar de-a lungul ei **g.** poate avea secțiunea transversală constantă *(g. cu secțiune constantă)* sau variabilă *(g. cu secțiune variabilă)*. După modul de rezemare al **g.** drepte, se disting: *g. încastrată*, care are o încastrare la unul dintre capete și este liberă la celălalt; *g. pe două reazeme*, care are la unul dintre capete un reazem fix (articulat) și la celălalt un reazem mobil (simplu); *g. cu console*, care are tot un reazem fix și un reazem mobil, dar acestea nu sînt așezate la capete, ci în două puncte intermediare, astfel că porțiunile extreme ale **g.** rămîn în consolă; *g. continuă*, care are un reazem fix și mai multe reazeme mobile, astfel că pe lungimea ei se realizează mai multe deschideri; *g. cu console și articulații*, care se obține dintr-o *g. continuă* dacă se introduce, în puncte convenabil alese, un număr de articulații egal cu numărul reazemelor intermediare. Din punctul de vedere al gradului de determinare statică, se deosebesc: *grinzi static determinate* (ex. **g.** pe două reazeme) și *grinzi static nedeterminate* (ex. **g.** încastrată și **g.** continuă). După modul de alcătuire a inimii, se deosebesc: *grinzi cu inimă plină*, la care materialul e distribuit continuu între tălpi, și *grinzi cu zăbrele*, constituite din bare prinse între ele la capete, în care tălpile sînt legate între ele prin bare sau zăbrele înclinate (numite *diagonale*) și verticale (numite *montanți*). Cînd *grinda cu zăbrele* nu are diagonale, ci numai montanți, se numește *g. Vierendel*. Cînd înălțimea **g.** este de cel puțin jumătate din lungimea sau deschiderea dintre două reazeme consecutive, iar

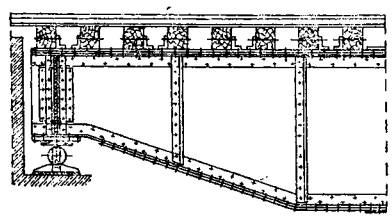

Grindă de pod

lățimea este mult mai mică decît celelalte dimensiuni, **g.** se numește *grindă-perete*.

grindéi (MAȘ. AGR.), organ component al plugului cu tracțiune animală, format dintr-o bară de oțel cu secțiune dreptunghiulară. Pe **g.** se montează trupița, cuțitul lung, antetrupița (la unele pluguri) și coarnele plugului.

grindél *(Nemachilus barbatulus)*, specie de pește teleostean din familia cobitidelor, asemănător cu țiparul, cu trei

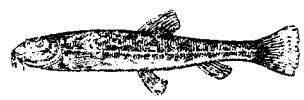

Grindel

perechi de mustăți, avînd corpul de 7—12 cm lungime, de culoare verde-gălbuie, cu pete mari negre. La noi trăiește în apele de munte. Prezintă importanță economică locală.

grîndină, precipitații solide care se formează atunci cînd în interiorul norilor de furtună (cumulonimbus) există curenți ascendenți foarte puternici. Par-

ticulele de **g.** sînt alcătuite din straturi concentrice de gheaţă, avînd în general un diametru de 5 pînă la 50 mm.

Gringoire *[grēguár]*, Pierre (c. 1475 — c. 1538), actor şi scriitor francez. Creator al comediei politice din Franţa, el este autorul farsei „Comedia căpeteniei clovnilor" (1512), compusă la sugestia regelui Ludovic al XII-lea, în care satirizează pe papa Iuliu al II-lea. A mai scris mistere şi poeme alegorice.

gripáre (MAŞ.), fenomen de aderenţă anormală a suprafeţelor de alunecare a două piese în mişcare una faţă de cealaltă, datorită unei ungeri defectuoase, unei răciri insuficiente etc. şi care duce la o uzură mare a suprafeţelor respective.

grípă (MED.), boală infecto-contagioasă acută, epidemică, de natură virotică. Se manifestă prin stare generală proastă, febră, inflamaţia acută a căilor respiratorii superioare (nas, laringe şi bronhii), dureri musculare, astenie, tulburări gastro-intestinale, precum şi printr-o serie de tulburări nervoase (dureri de cap, insomnii, uneori convulsii, delir etc.). Boala durează 4—5 zile, cînd nu apar complicaţii. Complicaţiile cele mai frecvente ale **g.** sînt: pneumonia, bronhopneumonia, pleurezia purulentă; de asemenea pot interveni complicaţii intestinale, nervoase etc. Sin. *influenţă*.

grisái (ARTE PLAST.), pictură monocromă în ton pe ton (camaieu), de obicei gri, dar şi cafeniu, verzui, imitînd, prin iluzia reliefului, sculptura. Procedeul este folosit în pictura voleurilor de altar, în pictura de şevalet, în arta vitraliilor, a smalţurilor, a decorării mobilelor şi la gravura în clar-obscur în culori.

Grisi, Carlotta (1819—1899) dansatoare italiană. A excelat îndeosebi prin virtuozitate tehnică. S-a distins în interpretarea unor balete ca „Giselle" de A. Adam, „Esmeralda" de R. Pugno etc.

Gritti, Aloisio (1501—1534), aventurier venetian, favorit al sultanului turc Soliman al II-lea Magnificul, însărcinat de acesta cu diferite misiuni diplomatice.

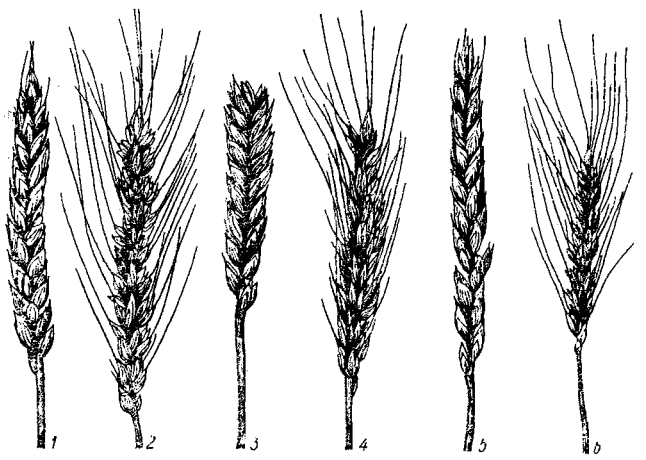

Soiuri de grîu: *1* — étoile de Choissy; *2* — ICA 457 B; *3* — san pastore; *4* — skorospelka 3; *5* — bezostaia 1; *6* — triumph

A urmărit să pună mîna pe tronul Ungariei, ceea ce ar fi dus la creşterea influenţei turceşti în ţările romîne, dar a fost înfrînt şi ucis de oştile transilvănene ajutate de Petru Rareş.

griván (ZOOL.) v. **hîrciog.**

Griviţa, localitate în R. P. Bulgaria, unde în timpul războiului de independenţă (1877—1878), la 30 august (11 septembrie) 1877, trupele romîne au luat cu asalt una dintre principalele redute turceşti (Griviţa 1) din sistemul de apărare al oraşului Plevna.

grizú (MINE) **1.** Amestec de gaze în care predomină metanul, inclus în porii şi în fisurile rocilor din anumite zăcăminte (mine de cărbuni), din care se degajă în cursul lucrărilor miniere executate în aceste zăcăminte. **2.** Termen impropriu pentru atmosferă grizutoasă. V. şi protecţie antigrizutoasă.

grizumétru (MINE), aparat, portabil sau fix, cu ajutorul căruia se determină conţinutul de metan din gazul existent în atmosfera minieră subterană. **G.** se construiesc pe baza procedeelor chimice (ex. **g.** bazat pe oxidarea metanului, **g.** cu flacără etc.) sau fizice (ex. **g.** bazat pe măsurarea variaţiei densităţii amestecului de aer şi metan, **g.** bazat pe măsurarea conductivităţii termice, **g.** bazat pe măsurarea indicelui de refracţie etc.).

grizuscóp (MINE), aparat care indică dacă conţinutul de metan din atmosfera unei exploatări subterane a atins limita periculoasă (2%) la care acesta provoacă asfixie.

grîu *(Triticum)*, gen de plante anuale din familia gramineelor, cu rădăcina adîncă de peste 1 m şi cu tulpina formată din 5—7 internoduri, de obicei lipsite de măduvă; frunzele au la bază urechiuşe de mărime potrivită, prevăzute uneori cu perişori, iar limbul este lanceolat, de culoare verde-închis şi ascuţit la vîrf. Inflorescenţa **g.** este un spic, iar fructul o cariopsă. Cultura **g.** se practică în condiţii de climă şi sol foarte diferite, ajungînd pînă la 60° latitudine nordică în Suedia şi 67°44′ în U.R.S.S. (Murmansk). Recoltele cele mai mari se obţin pe solurile bogate în substanţe nutritive şi cu structură bună. **G.** constituie materia primă pentru fabricarea pîinii, a pastelor făinoase, a amidonului şi a glucozei; produsele secundare (tărîţele) se folosesc în hrana animalelor, iar paiele în industria celulozei. Din genul *Triticum* sînt cunoscute 20 de specii, dintre care 16 cultivate şi 4 spontane. Cea mai răspîndită specie cultivată este *Triticum vulgare (g. moale)*. Pe suprafeţe mici se cultivă *Triticum durum (g. tare)*, în special pentru paste făinoase. În tre-

cut s-a cultivat şi *Triticum monococcum* (alacul), care este foarte rezistent la cădere. Cercetările arheologice au dovedit că **g.** este una dintre cele mai vechi plante de cultură, cunoscut în Asia cu 5 000—6 000 de ani î.e.n. şi în Africa (Egipt) cu 4 000 de ani î.e.n. În Europa, **g.** era cunoscut încă din neolitic, cu 5 000—6 000 de ani î.e.n. În America a fost introdus în cultură în 1528 (pe teritoriul S.U.A. se cultivă din 1602, iar în Canada din 1812). Printre ţările mari producătoare de **g.** sînt U.R.S.S., S.U.A., R.P. Chineză, Canada, Franţa, India şi Italia. Pe teritoriul ţării noastre, **g.** *(Triticum monococcum)* a fost cultivat din neoliticul timpuriu (cca. 5500 — 3500 î.e.n.). Treptat a fost înlocuit cu *Triticum vulgare*. În prezent, **g.** se cultivă în ţara noastră pe o suprafaţă de 2 873 500 ha (1963). Teritoriul ţării noastre cuprinde zone foarte favorabile culturii **g.** (Bărăganul, Banatul, Cîmpia Olteniei, Podişul Moldovei ş.a.). Cele mai mari suprafeţe se află în regiunile Bucureşti, Oltenia, Banat şi Crişana, unde **g.** ocupă 37—40% din terenul arabil. În ultimii ani s-au extins în cultură soiuri de **g.** de înaltă productivitate (bezostaia 1, triumph, skorospelka 3, ponca, B. 301), care folosesc mai bine îngrăşămintele, dînd producţii mari şi constante.

groapă abisală, depresiune alungită şi adîncă situată pe fundul unui bazin oceanic, de obicei în zona lui marginală, paralel cu coasta unui continent sau cu un şir de insule. Cele mai numeroase şi mai adînci **g. a.** se găsesc în Oceanul Pacific (groapa Marianelor, 11 521 m; a Filipinelor, Tonga, a Kurilelor, a Japoniei ş.a.). În Oceanul Atlantic, groapa Porto-Rico atinge adîncimea de 9 218 m. Se mai numeşte *fosă abisală, şanţ tectonic submarin, uluc abisal.* V. şi a b i s a l.

groapă de împrumut (DRUM., C.F.), săpătură de forma unui şanţ larg, în general de mică adîncime, executată în imediata vecinătate a unui drum şi paralelă cu acesta, în vederea obţinerii pămîntului necesar executării terasamentelor căii de comunicaţie.

groapă de turnare (METAL.), groapă amenajată în solul turnătoriei pentru aşezarea formelor de turnare a căror înălţime depăşeşte înălţimea de ridicare a oalei de turnare. Gropile de turnare au mai multe niveluri, pentru aşezarea formelor de diferite înălţimi, iar pereţii sînt zidiţi cu cărămizi.

Gröber *[gröbər],* Gustav (1844—1911), filolog şi lingvist german. A fost profesor la Universitatea din Strasbourg, întemeietor şi editor al periodicului „Zeitschrift für romanische Philologie" (1877 şi urm.) şi editor al culegerii „Compendiu de filologie romanică" (vol. I, 1883—1888; vol. II, 1902), un fel de enciclopedie a romanisticii, în care s-au publicat şi studii despre limba şi literatura romînă.

Grock (pe numele adevărat *Adrien Wettach*) (1880—1959), clovn muzical elveţian. A devenit celebru prin stăpînirea, la o înaltă treaptă de măiestrie, a tuturor disciplinelor artei circului şi a tehnicii multor instrumente muzicale. Arta sa a cucerit prin fantezia şi profunda ei umanitate. **G.** a scris mai multe cărţi de memorii, printre care „Viaţa mea de clovn" (1957).

Grodno, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Bielorusă, situat pe rîul Neman. 85 000 loc. (1962). Industrie uşoară. Monumente istorice din evul mediu.

Groenlanda, cea mai mare insulă a globului pămîntesc, situată între Oceanul Atlantic şi Oceanul Îngheţat, la nord-est de America de Nord. Posesiune daneză. Suprafaţa: 2 175 600 km². Populaţia: 32 000 loc. (1961), formată mai ales din eschimoşi. Mai mult de 90% din populaţie este concentrată pe coasta vestică a **G.** Centrul administrativ: *Godthaab.* Suprafaţa insulei este acoperită în cea mai mare parte de o calotă glaciară groasă (pînă la 3 500 m în centru), din care, în zona ţărmurilor, se desprind aisberguri. Regiunea de sub gheaţă este un podiş înclinat către interiorul insulei, care coboară în partea centrală sub nivelul mării, iar în est şi vest este mărginit de lanţuri de munţi, ale căror vîrfuri se înalţă deasupra stratului de gheaţă (Munţii Watkins, 4 016 m). De-a lungul ţărmurilor se află porţiuni izolate de teren neacoperit de gheaţă, mai extinse în sud-vestul şi nordul insulei. În total, suprafaţa neacoperită de gheaţă este de 371 700 km². Ţărmurile sînt foarte crestate, cu numeroase fiorduri. Climă arctică. Ocupaţia principală a eschimoşilor din **G.** este pescuitul şi creşterea ovinelor. Se exploatează minereu de plumb şi criolit.

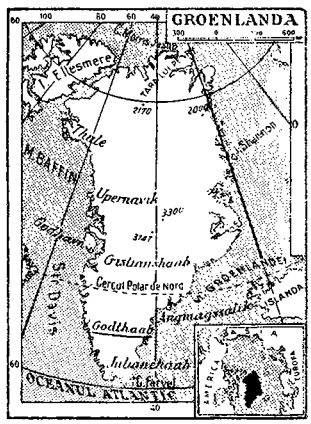

G. a fost descoperită în sec. al X-lea de normanzii din Islanda, care au întemeiat aici cîteva aşezări; acestea s-au menţinut pînă în sec. al XV-lea. Eschimoşii au pătruns în **G.** din America. La începutul sec. al XVIII-lea, zona litorală a început să fie colonizată de danezi şi de norvegieni. Pentru studierea zonei interioare a Groenlandei s-au făcut o serie de expediţii; mai importante au fost cele conduse de A. E. Nordenskiöld, F. Nansen, R. E. Peary, K. Rasmussen, A. Wegener.

Grofu, Dumitru (1876—1937), militant în mişcarea muncitorească din Romînia, muncitor mecanic. Intrat de tînăr în mişcarea socialistă, a făcut parte din grupurile comuniste. Ca delegat la Congresul I al P.C.R., a fost arestat şi implicat în procesul din Dealul Spirei. Eliberat în 1922, a activat în Sindicatele Unitare, fiind ales, în 1929, preşedinte

al Consiliului General al Sindicatelor Unitare. A fost delegat la Congresul al V-lea al P.C.R. (1931). Prigonit de organele represive, Grofu a plecat în U.R.S.S., unde a murit în anul 1937.

grohotiş (GEOGR.), îngrămădire de fragmente colţuroase de rocă de dimensiuni şi forme variabile pe versanţii munţilor şi la poalele pantelor abrupte. Rezultă din dezagregarea stîncilor expuse acţiunii agenţilor externi, în special a îngheţului, dezgheţului şi insolaţiei. **G.** se produc mai ales în munţii stîncoşi cu mari diferenţe termice diurne şi sezoniere. În R.P.R., **g.** sînt frecvente în zona alpină a Carpaţilor, în căldările glaciare şi la baza unor versanţi abrupţi (ex. marele **g.** din masivul Piatra Craiului).

Gromîko, Andrei Andreevici (n. 1909), ministru al Afacerilor Externe al U.R.S.S. (din 1957). Membru al P.C.U.S. din 1931 şi al C.C. al P.C.U.S. din 1956. Între 1943 şi 1953 a îndeplinit diferite funcţii în aparatul diplomatic, iar între 1953 şi 1957 a fost prim-locţiitor al ministrului afacerilor externe al U.R.S.S.

gromóvnic, carte populară cu caracter astrologic, care pretindea că dezvăluie soarta omului şi starea viitoare a timpului prin interpretarea tunetelor şi fulgerelor în raport cu zodia în care acestea se produceau. **G.** a avut o mare circulaţie începînd cu sec. al XVIII-lea; unul dintre cele mai vechi gromovnice romîneşti păstrate este cel tipărit în 1639 la tipografia mitropoliei din Alba-Iulia.

Groningen *[hró:niŋə]*, oraş în nordul Olandei. 146 300 loc. (1961). Nod de canale fluviale. Industrie a zahărului, tutunului, chimică. Universitate din 1614. Monumente arhitectonice din sec. XIII—XVII.

gropár *(Necrophorus)*, gen de insecte din ordinul coleopterelor, care trăiesc mai ales prin păduri. Insectele din acest gen au 12—30 mm lungime şi elitrele foarte scurte, lăsînd neacoperite ultimele segmente abdominale. **G.** depune ouăle pe cadavre de păsări mici, de şoareci etc., pe care adesea le îngroapă şi care servesc drept hrană a larvelor sale. Are un rol pozitiv prin curăţirea terenului de cadavre.

Gropari

Gropius, Walter (n. 1883), arhitect german, teoretician al arhitecturii, reprezentant de seamă al funcţionalismului. A lucrat pînă în 1934 în Germania, apoi a emigrat la Londra (1934—1937) şi s-a stabilit în S.U.A. Dintre edificiile importante proiectate de **G.** se remarcă: fabrica „Fagus" din Alfeld (1912), Palatul Sovietelor din Moscova (concursul din anul 1932), casa Levy din Londra (1936), noile corpuri ale Universităţii din Harvard (1948—1950), casa de locuit de la expoziţia „Interbau" din Berlinul occidental (1957). Caracteristice stilului său sînt structurile din oţel ale edificiilor, simplitatea geometrică a faţadelor, pereţii-ecran din sticlă.

grópniţă 1. Încăpere situată între pronaosul şi naosul unei biserici. Adăposteşte mormintele ctitorilor (ex. **g.** bisericii din Mănăstirea Neamţ). **2.** Cavou, criptă, mormînt sau cimitir situat în apropierea unei biserici.

Gros *[gro]*, Antoine Jean (1771—1835), pictor şi desenator francez. Ca elev al lui J.L. David şi ca autor de compoziţii mitologice şi alegorice, **G.** se menţine în limitele neoclasicismului francez. În tablourile inspirate din campaniile lui Napoleon Bonaparte, **G.** se dovedeşte însă un pictor al mişcării şi luminii, care evocă în chip patetic eroismul, atrocităţile şi mizeria războiului, pregătind romantismul lui Géricault şi Delacroix („Bonaparte la podul de la Arcole", 1797; „Bătălia de la Nazareth", 1801; „Ciumaţii din Jaffa", 1804; „Bătălia de la Abukir", 1806; „Bătălia de la Eylau", 1808 ş.a.). **G.** s-a manifestat şi ca portretist („Autoportret", cca. 1786; „Portretul generalului Berthier", 1797; „Portretul prinţului Iusupov", 1809). În Muzeul de artă al R.P.R. se află tabloul „Doi arabi cu un cal alb", atribuit lui **G.**

grosiére (AGR.), nutreţuri fibroase cu conţinut mare de celuloză brută. Dintre **g.** fac parte paiele şi pleava de cereale, cocenii de porumb, vrejii de leguminoase etc. Ca atare, ele au o valoare nutritivă scăzută, cuprinsă în general între 0,1 şi 0,3 unităţi nutritive şi între 1 şi 40 g de albumină digestibilă la kg. Prin anumite procedee tehnice, ca însilozare, tocare şi înmuiere, saramurare, tratare cu melasă sau substanţe chimice, această valoare poate fi însă mult mărită. **G.** sînt valorificate mai bine la rumegătoare.

grosisménţ (FIZ.) v. **putere măritoare unghiulară.**

grosulár (MINER.), silicat natural de calciu şi aluminiu din grupa granaţilor. Cristalizează în sistemul cubic şi este colorat în galben sau verzui. Se întîlneşte în rocile de contact formate prin metasomatoza calcarelor. În R.P.R. se găseşte la Ocna de Fier, Dognecea, Oraviţa (reg. Banat) şi Băiţa Bihorului (reg. Crişana).

Grosz *[gros]*, George (1893—1960), pictor şi grafician german, reprezentant al expresionismului (între 1917 şi 1920 unul dintre reprezentanţii dadaismului). Revolta anarhică, caracteristică acestor curente, a căpătat la **G.** o orientare de critică socială virulentă. Într-o serie de desene, acuarele şi litografii a biciuit cu ironie usturătoare contradicţiile monstruoase ale societăţii capitaliste şi militarismul („Conducătorul clasei", 1923; „Germania. O poveste de iarnă"). Grafica militantă a lui **G.** se distinge prin vigoarea mesajului critic, prin sarcasmul şi originalitatea desenului. În 1932 a emigrat în S.U.A. În arta sa din această perioadă pătrund unele accente romantice. În tablourile din timpul celui de-al doilea război mondial, care aduc o viziune de coşmar, **G.,** folosind simbolul, înfierează crimele naziştilor. A pictat şi portrete. S-a repatriat cu puţin timp înaintea morţii.

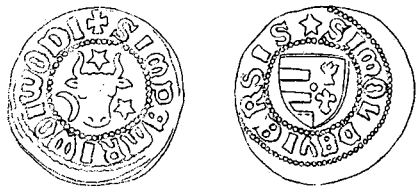

Groş moldovenesc emis de Petru Muşat. Avers şi revers

groş, monedă de argint, emisă încă din sec. al XIII-lea de diferite state europene (Austria, Polonia ş.a.). În ţările romîne, **g.** sînt menţionaţi din sec. al XIV-lea. Domnii Moldovei au emis şi ei monede de argint asemănătoare, denumite *groşi moldoveneşti.*

groşiţă 1. Monedă de argint austriacă; a circulat în ţările romîne, mai cu seamă în sec. al XVIII-lea. **2.** Monedă poloneză divizionară de aramă; a circulat şi la noi în sec. al XVII-lea.

grótă (GEOGR.) v. **peşteră.**

grotésc[1] (STIL:), categorie estetică, promovată în special de romantici, care desemnează un mod de reflectare a realităţii cu mijloace în acelaşi timp realiste şi fantastice, menite s-o prezinte pe aceasta în ipostaze bizare, extravagante, caricaturale, disproporţionate sau violent contrastante. V. şi g r o t t e s c a.

grotésc[2] (POLIGR.), caracter de literă, care se distinge prin forma lui simplă, cu linii de egală grosime şi fără tălpi.

Grotewohl *[grótevol],* Otto (n. 1894), preşedinte al Consiliului de Miniştri al Republicii Democrate Germane (din 1949). Între 1925 şi 1933 a fost deputat în Reichstag din partea Partidului social-democrat. După instaurarea fascismului în Germania a luat parte la mişcarea antifascistă ilegală. În 1945 a fost preşedinte al conducerii centrale a Partidului social-democrat din Germania răsăriteană. Membru al Biroului Politic al C.C. al Partidului Socialist Unit din Germania (P.S.U.G.) din 1949.

Grotius *[gróţius],* Hugo (numele latinizat al lui *Hugo de Groot*) (1583—1645), specialist în drept internaţional, istoric şi diplomat olandez, unul dintre fondatorii teoriei burgheze a dreptului natural, în ale cărui lucrări şi-au găsit expresie interesele burgheziei în ascensiune. Străduindu-se să elibereze dreptul de sub tutela teologiei, **G.** a afirmat că dreptul nu se întemeiază pe voinţa divinităţii, ci pe natura omului şi pe principiile raţiunii. În „Marea liberă" (1609), Grotius a susţinut, împotriva Angliei şi Spaniei, libertatea comerţului în largul mării, de

H. Grotius

care avea nevoie marea burghezie olandeză, iar în lucrarea „Despre dreptul păcii şi războiului" (1625) a sistematizat pentru prima oară dreptul internaţional într-o formă care a fost multă vreme folosită şi ca un îndreptar diplomatic.

grottésca (din it. *grotta* „grotă"; ARTE PLAST., ARTE DEC.), decoraţie fantastică, pictată sau sculptată, formată din ornamente vegetale, animale, personaje bizare, măşti întreţesute în arabescuri. Acest gen de decoraţie, de origine romană, a fost reintrodus în pictură de Rafael (ex. decoraţiile logiilor Vaticanului) după modelele antice găsite în săpăturile Termelor lui Titus de la Roma şi s-a extins în pictura Renaşterii. Ornamentele specifice acestei decoraţii („grotteschi") au fost utilizate în pictura majolicei italiene (Ferrara, Castel Durante), în arta fildeşurilor şi în tapiserie (Flandra, Germania), în decoraţiile murale ale palatului din Fontainebleau (Franţa), în mobilierul de artă etc. V. şi g r o t e s c[1].

Grottger Artur (1837—1867), pictor şi grafician realist polonez. Autor de desene închinate răscoalei poloneze din 1863—1864 şi evenimentelor legate de lupta revoluţionară din 1861 (ciclurile de lucrări „Varşovia", 1861—1862; „Polonia", 1862—1863; „Lituania", 1865—1866; „Războiul", 1866—1867). A pictat şi portrete.

Grotthuss, Christian Johann Dietrich (cunoscut sub numele de *Theodor Grotthuss*) (1785—1822), fizician şi chimist leton. A emis prima teorie a electrolizei, care a stat la baza teoriei disociaţiei electrolitice. A studiat acţiunea chimică a luminii asupra unor reacţii şi a descoperit, împreună cu Draper, legea calitativă a fotochimiei, denumită *legea lui Grotthuss şi Draper.*

Groza, Petru (1884—1958), eminent om politic şi de stat romîn, democrat şi patriot înaintat, preşedintele primului guvern democratic din istoria Romîniei. Născut în comuna Băcia (reg. Hunedoara), **G.** a urmat studiile liceale la Orăştie (reg. Hunedoara) şi studiile superioare la Budapesta, Berlin, Leipzig, luîndu-şi doctoratul în ştiinţele juridice. Şi-a început activitatea politică încă din anii studenţiei, manifestîndu-se ca luptător împotriva asupririi naţionale, pentru egalitatea în

P. Groza

drepturi a naţiunilor asuprite de monarhia austro-ungară, pentru eliberarea Transilvaniei şi unirea ei cu Romînia. Între 1920 şi 1927 a fost ales de cinci ori deputat în parlament, iar de două ori a ocupat funcţia de ministru. Dîndu-şi seama

de caracterul reacționar al politicii partidelor burghezo-moșierești și căutînd o rezolvare a problemelor sociale care să corespundă intereselor reale ale poporului, **G.** s-a alăturat în perioada luptelor ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933 forțelor sociale înaintate ale țării. A întemeiat în 1933 Frontul plugarilor, organizație care a încheiat un front comun de luptă cu P.C.R. în 1934. În anii fascizării țării și ai dictaturii militare-fasciste, **G.** a luat parte activă la lupta forțelor patriotice împotriva fascismului, pentru scoaterea țării din războiul antisovietic, pentru întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste și pentru eliberarea patriei. Din cauza activității sale politice a fost persecutat, iar în 1943 întemnițat de organele represive ale statului burghezo-moșieresc. După victoria insurecției armate din august 1944, **G.** a desfășurat o intensă activitate în cadrul Frontului național-democrat și a participat activ la lupta pentru înfăptuirea profundelor transformări democratice în viața țării, avînd o contribuție de seamă la realizarea reformei agrare. La 6 martie 1945, **G.** a devenit președintele guvernului, în care clasa muncitoare avea pentru prima oară rolul precumpănitor. În 1952 a fost ales președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale, funcție pe care a îndeplinit-o pînă în 1958, cînd a decedat. Ca președinte al Consiliului de Miniștri și apoi al Prezidiului Marii Adunări Naționale, **G.** a avut un rol de seamă în făurirea Republicii Populare Romîne. El are merite remarcabile în înfăptuirea politicii partidului de profunde transformări în viața economică și politică a țării, de întărire a alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, a frăției dintre poporul romîn și minoritățile naționale, de dezvoltare a patrimoniului creației populare și a tradițiilor înaintate ale culturii noastre, de construire a socialismului. Pe planul politicii externe, **G.** și-a cîștigat merite însemnate, militînd pentru întărirea prieteniei, alianței și colaborării frățești dintre țara noastră și celelalte țări socialiste, pentru dezvoltarea relațiilor de colaborare cu toate țările pe baza principiilor coexistenței pașnice, pentru ridicarea prestigiului țării noastre și afirmarea ei pe plan internațional ca o forță activă în lupta pentru pace.

Grozav, boier moldovean, vornic al lui Petru Rareș. A comandat trupele moldovene care au înfrînt la Feldioara (22 iunie 1529) pe sași, aliații lui Ferdinand I și adversarii lui Ioan Zápolya, voievodul Ardealului (care era sprijinit de domnul Moldovei).

Grozăvescu, Traian (1895—1927), cîntăreț romîn de renume mondial. A studiat la

Tr. Grozăvescu

Budapesta și Cluj. A cîntat întîi la Cluj, apoi la Viena, Budapesta și Berlin. A realizat creații excepționale în rolurile de tenor din operele „Boema", „Tosca", „Aida", „Carmen", „Rigoletto" ș.a. Interpretarea expresivă și pasionată a personajelor create de el era susținută de o voce de egală strălucire în toate registrele.

Groznîi, oraș în U.R.S.S., capitala R.S.S.A. Ceceno-Ingușe. 280 000 loc. (1962). Este cel mai important centru al industriei petroliere a U.R.S.S. Mari rafinării de petrol, întreprinderi constructoare de mașini (utilaj petrolier, de transport ș.a.), chimice (bazate pe petrol), ale industriei alimentare și de prelucrare a lemnului.

Grozos, Apostolos (n. 1892), președinte al C.C. al Partidului Comunist din Grecia (din 1957). Membru al partidului din 1920, al C.C. din 1945 și al Biroului Politic al C.C. din 1957. Pentru activitatea sa revoluționară a fost deseori arestat; a fost deținut în închisori și lagăre aproape 10 ani.

Grudziądz *[grúgiõgi]*, oraș în nordul R.P. Polone, situat pe Vistula. 67 000 loc. (1961). Întreprinderi ale industriei constructoare de mașini, alimentare ș.a. Port fluvial.

grúie (NAV.), dispozitiv folosit la bordul unei nave pentru ridicarea și lăsarea pe apă a unei bărci, pentru ridicarea și așezarea pe punte a unei ancore, pentru ridicarea și coborîrea unei scări de bord etc.

grumáz (ZOOTEHN.) v. **cerbice.**

Grünberg, Karl (n. 1891), scriitor realist-socialist german. În romanul „Ruhrul în flăcări" (1928, trad. rom.), prezintă în chip emoționant lupta eroică a proletariatului renan împotriva formațiilor paramilitare ale burgheziei și iuncherimii. A mai scris piese de teatru („Oțelul curge auriu", 1950; „Electrozi", 1954), nuvele despre luptele muncitorești din 1932 împotriva fascismului și reportaje („Cu lupa prin Republica de la Weimar", 1960). Laureat al Premiului național al R.D.G.

Grünberg, Lazăr (1911—1944), militant în mișcarea muncitorească din Romînia. Încadrat de tînăr în mișcarea muncitorească, a activat în rîndurile Uniunii Tineretului Comunist pe Valea Prahovei. A-

L. Grünberg

restat în 1935, a fost condamnat la nouă ani și zece luni închisoare, fiind deținut la Doftana și apoi la Caransebeș, iar în anii războiului hitlerist, în la-

gărul de la Vapniarca. În 1944 a fost transferat, împreună cu alți comuniști, la închisoarea din Ribnița și ucis de fasciști.

grund (CONSTR.), primul strat de material aplicat pe fața vizibilă a unei piese sau a unui element de construcție de lemn, de metal etc. care urmează să fie finisată, constituind un suport pentru stratul ulterior vizibil. Se deosebesc **g.** pentru tencuieli, zugrăveli și vopsitorii. Operația de aplicare a **g.** se numește *grunduire*.

Grundig, Hans (1901—1958) și Lea (n. 1906), pictori și graficieni germani. Hans **G.** a fost unul dintre membrii fondatori ai Asociației artiștilor plastici revoluționari germani. A fost deținut împreună cu soția sa, Lea **G.,** în lagăre de concentrare. Aceasta din urmă a reușit să emigreze, continuîndu-și activitatea în străinătate. Întorcîndu-se în țară, a fost numită în 1950 profesoară la Academia de artă din Dresda. Prin opera lor, soții **G.** au stigmatizat nazismul în cicluri grafice de o mare forță emoțională („Animale și oameni", 1934—1938, de Hans **G.**; „Războiul ne amenință", 1934—1938; „Abecedar antifascist", 1941, de Lea **G.**). Ei au folosit atît redarea directă, prin imagini concrete, a realității cît și imaginile transfigurate, alegorice, creînd uneori un univers fantastic. În arta lor de după eliberare apar lucrări inspirate din viața nouă a muncitorilor din R.D. Germană. Hans **G.** a scris și un roman cu caracter autobiografic, „Între carnaval și miercurea cenușii" (1957, trad. rom. 1963). Lea **G.** este laureată a Premiului de stat al R.D. Germane.

Grünewald, Matthias (numele sub care este cunoscut *Nithardt* sau *Gothart Mathis*; c. 1460-1470—1528), pictor german. **G.** a oglindit în imagini pline de expresie contradicțiile sociale ale epocii. În tabloul „Sf. Mauriciu și sf. Erasm" (cca. 1520—1522), **G.** a creat o compoziție clară și armonioasă în spiritul umanismului artei Renașterii. În creația sa („Batjocorirea lui Hristos", 1503; altarul din Isenheim, 1512—1515; „Răstignirea", cca. 1523—1524), observațiile asupra naturii, figurile populare, luminoase se îmbină cu expresionismul și fantasticul goticului tîrziu, cu exaltarea mistică și adesea cu tratarea naturalistă. Culorile sale puternice, strălucitoare au o mare expresivitate.

Grunitzky *[gruniț̦ki]*, Nicholas (n. 1913), președintele republicii Togo (din 1963), lider al partidului Uniunea democratică a populațiilor din Togo.

Grünwald, *bătălia de la* ~, bătălie care a avut loc la 15 iulie 1410, în cursul căreia armata Ordinului teuton a suferit o înfrîngere zdrobitoare din partea oștilor polone, lituaniene, ruse și cehe. Victoria de la **G.** a marcat un moment important în istoria luptei popoarelor din Europa răsăriteană împotriva agresiunii feudalilor germani. La bătălie a participat și un corp de oaste moldoveană, trimis de Alexandru cel Bun, domnul Moldovei.

grup 1. (MAT.) Mulțime de elemente *(a, b, c, ...)*, în care se definește o lege de compoziție, care are următoarele patru proprietăți: a) fiecărei perechi de elemente *a, b* îi corespunde un element *c* din aceeași mulțime, numit *produsul factorilor a* și *b: c = ab*; b) oricare ar fi elementele *a, b* și *c*, este adevărată proprietatea de asociativitate: *(ab)c = a(bc)*; c) există un element neutru, adică un element *e*, care aparține mulțimii și se numește *unitatea grupului*, pentru care *ae = ea = a*, oricare ar fi elementul *a* al mulțimii; d) oricare ar fi elementul *a* din mulțime, ecuația *ax = xa = e* admite soluții care sînt elemente din aceeași mulțime. Bazele teoriei grupurilor au fost puse de Cauchy, Lagrange, Abel și Galois. Teoria grupurilor se aplică atît la calculul algebric și diferențial cît și la raționamentul geometric; el are, de asemenea, numeroase aplicații în fizica atomică (ex. mulțimea numerelor întregi formează un **g.** față de adunarea numerelor întregi ca lege de compoziție; mulțimea numerelor raționale formează un **g.** față de adunarea numerelor raționale). — *G. fundamental al unei geometrii*, grup de transformări ale unui spațiu, care lasă invariante proprietățile geometrice ale spațiului. Conform programului de la Erlangen, o geometrie este studiul invarianților unui grup Lie de transformări (ex. grupul deplasărilor este grupul fundamental al geometriei euclidiene). — *G. de transformări*, mulțime $\mathfrak{M}$ nevidă de transformări ale unei mulțimi *M* care, împreună cu două transformări (din $\mathfrak{M}$), conține și produsul lor și, o dată cu o transformare (din $\mathfrak{M}$), conține și inversa ei. În particular, toate transformările mulțimii *M* formează un *g. de t.* Se demonstrează că orice grup este izomorf cu un anumit *g. de t.* Uneori, mai ales în cazul în care mulțimea *M* este finită, în locul termenului *transformare* se folosește termenul *permutare*, iar *g. de t.* devine *grup de permutări*. Grupul de permutări format din toate permutările unei mulțimi finite *M* de *n* elemente se numește *grupul simetric de grad n*. Ca un caz particular se consideră grupul de permutări al mulțimii vîrfurilor unui poligon sau poliedru, care lasă poligonul sau poliedrul respectiv neschimbat (ex. grupul *tetraedric, octaedric* etc.). Acest grup de permutări are aplicații în cristalografie. — *G. Lie*, grup cu structură de varietate analitică, avînd următoarea proprietate: coordonatele locale ale produsului ab^{-1} dintre elementul *a* și inversul elementului *b* sînt funcții analitice de coordonatele locale ale punctelor *a* și *b*. E. Cartan a dezvoltat numeroase teorii geometrice bazate pe această noțiune. — *G. topologic*, mulțime de elemente înzestrată cu o structură de grup și de spațiu topologic în care operațiile de produs și invers sînt continue. **2.** (TEHN.) Ansamblu de elemente (mașini, aparate, dispozitive, piese etc.) ale unui sistem tehnic complex, care funcționează împreună. — *G. electrogen*, grup alcătuit dintr-un generator electric și motorul care-l antrenează. După felul motorului de antrenare, pot fi grupuri

hidroelectrice, termoelectrice etc. Se construiesc *g.e.* stabile (ex. în centrale electrice) şi mobile (amenajate pe un vehicul şi destinate să alimenteze cu energie electrică şantiere de construcţii izolate, instalaţii provizorii etc.). — *G. convertizor*, grup de maşini alcătuit dintr-un motor electric şi un generator electric, destinat să schimbe caracteristicile curentului electric (ex. să schimbe frecvenţa curentului electric alternativ, să transforme curentul alternativ în curent continuu, să transforme curentul continuu la o anumită tensiune în curent continuu la o altă tensiune etc.). — *G. de sudură*, grup convertizor alcătuit dintr-un motor electric asincron şi un generator electric de construcţie specială, destinat să alimenteze cu energie electrică posturile de sudură prin arc electric. — *G. generator-motor*, grup de maşini electrice compus dintr-un motor de curent continuu cu excitaţie independentă, alimentat de un generator de curent continuu tot cu excitaţie independentă şi antrenat de un motor asincron. Aceste grupuri sînt utilizate la instalaţiile în care este necesară variaţia în limite largi a vitezei (ex. la acţionarea electromecanică a laminoarelor, a excavatoarelor, a strungurilor-carusel mari etc.). Se mai numeşte *grup Ward-Leonard*. — *G. Ilgner*, grup generator-motor prevăzut cu un volant pentru preluarea şocurilor de sarcină. —(AV.) *G. motopropulsor*, ansamblu format din motor şi elice sau numai din motor (la avioanele cu reacţie) care serveşte la propulsia avionului. **3.** (SILV.) *Grup de arbori*, ansamblu format de 6—20 de arbori maturi sau suprafaţă de 100—500 m^2 ocupată cu arbori tineri din aceeaşi specie, situaţi în cuprinsul unui arboret format din altă specie (ex. grup de frasin în arboret de stejar). **4.** (MILIT.) **a)** *Grup de armate*, mare unitate în organizarea armatelor unor state capitaliste, în compunerea căreia intră un număr variabil de armate. **b)** *Grup de recunoaştere*, număr restrîns de militari întruniţi temporar, sub o comandă unică, pentru îndeplinirea unei misiuni de recunoaştere (cercetarea inamicului, recunoaşterea unor poziţii, recunoaşterea unor itinerarii etc.).

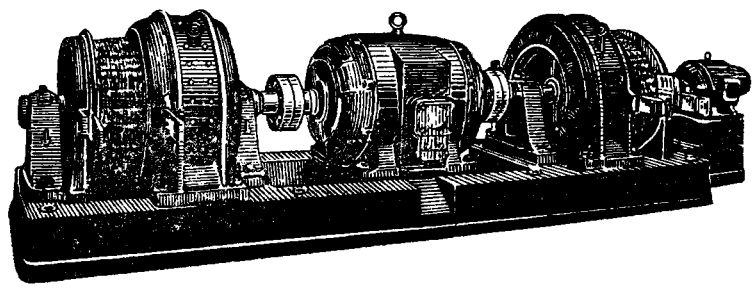

Grup convertizor

grupáre (MILIT.), întrunire temporară a unui număr variabil de subunităţi, unităţi sau mari unităţi de aceeaşi armă sau de arme diferite, sub o comandă unică, în vederea îndeplinirii în comun a unei misiuni de luptă. — *G. de artilerie*, întrunire temporară a două sau mai multor divizioane de artilerie, sub conducere unică, pentru a executa misiuni de foc în folosul unei unităţi sau mari unităţi de arme întrunite sau de tancuri. — *G. de foc*, întrunire temporară a mai multor mijloace de foc pentru pregătirea şi sprijinul atacului. — *G. de izbire*, forţele şi mijloacele din eşalonul întîi de pe direcţia loviturii principale a unei mari unităţi operative. — *G. de nave*, întrunire temporară, sub comandă unică, a mai multor nave de luptă în vederea executării unei anumite misiuni de luptă. — *G. mobilă*, element al dispozitivului operativ ofensiv, constituit din trupe mobile şi destinat pentru dezvoltarea succesului în adîncimea apărării inamicului.

gruparefuncţională (CHIM.), atomi sau grup de atomi care pot satisface valenţele libere ale resturilor unor hidrocarburi (radicali organici), formînd substanţe cu o reactivitate specifică, de obicei mărită faţă de aceea a hidrocarburii de bază (ex. $-OH$, $-NH_2$, $-COOH$, $-Cl$, $-NO_2$, $-CN$, $-CHO$).

grupare statistică, metodă de bază în statistica socialistă, care constă în descompunerea fenomenelor social-economice, complexe şi variate, în tipuri caracteristice, grupe şi subgrupe omogene pe baza trăsăturilor lor esenţiale, pentru a le putea caracteriza cu ajutorul indicatorilor sintetici şi a le supune analizei economice. **G.s.** permite să se scoată în evidenţă tipurile social-economice, să se caracterizeze structura fenomenelor, interdependenţa dintre ele, schimbările de structură şi factorii care le determină. Problemele de bază ale teoriei **g. s.** au fost elaborate de V.I. Lenin, care, în lucrările sale, a dat modele clasice de **g. s.** ştiinţifice în analiza fenomenelor social-economice. Statistica socialistă foloseşte grupările ca un mijloc de cercetare multilaterală a proceselor sociale şi economice, ca un mijloc de analiză a esenţei acestor procese. Cele mai importante grupări de acest tip se fac pe clase sociale, pe forme de proprietate, pe ramuri ale economiei naţionale etc.

grúpă 1. (MILIT.) Cea mai mică subunitate de instrucţie şi luptă. **G.** poate fi: *de puşcaşi, de mitraliere, de aruncătoare* etc. Cîteva **g.** formează un *pluton*. **2.** (STRAT.) *Grupă stratigrafică*, totalitatea depozitelor care s-au format în timpul unei ere geologice. **3.** (CHIM.) **a)** *Grupă a sistemului periodic*, fiecare dintre cele nouă subîmpărţiri care rezultă la aşezarea elementelor în sistemul periodic, alcătuită din elemente cu proprietăţi asemănătoare. V. şi sistemul periodic

a l e m e n t e l o r. **b)** *Grupă analitică,* subîmpărţire care cuprinde elementele cu o comportare asemănătoare faţă de un anumit reactiv. Într-o grupă analitică se pot găsi elemente din diverse grupe ale sistemului periodic.

grup sanguin (MED.), categorie de clasificare a sîngelui, întemeiată pe ansamblul de caracteristici ale globulelor roşii şi ale plasmei sanguine, care determină compatibilitatea sau incompatibilitatea dintre sîngele a doi indivizi. Cunoaşterea **g.s.** este indispensabilă efectuării transfuziilor sanguine. La

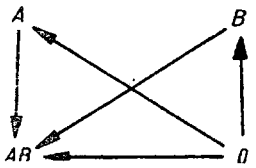

Schema compatibilităţii grupelor sanguine

om există patru **g.s.**: gr. I (0), donator universal; gr. II (A); gr. III (B); gr. IV (AB), receptor universal.

grupul celor cinci, uniune de creaţie a compozitorilor ruşi, care au oglindit în activitatea lor ideile democraţilor revoluţionari ruşi din deceniul al şaselea al sec. al XIX-lea. Din acest grup au făcut parte M. A. Balakirev, conducătorul cercului (grupul este cunoscut şi sub denumirea de *cercul lui Balakirev*), A. P. Borodin, Ţ.A. Kiui, M.P. Musorgski şi N.A. Rimski-Korsakov. Ideologul grupului a fost criticul Stasov. **G. celor c.** a militat pentru cristalizarea şi dezvoltarea unui stil naţional, pentru o muzică cu caracter popular, bogată în idei, şi pentru realism. Centrul activităţii grupului a fost „Şcoala muzicală gratuită", întemeiată în 1862 de Balakirev la Petersburg. Concepţia şi creaţia **g. celor c.** au avut o mare înrîurire asupra generaţiilor următoare de compozitori din Rusia şi din alte ţări.

grupul celor patru (ARTE PLAST.), grupare artistică înfiinţată în 1926 de pictorii N.N. Tonitza, Şt. Dimitrescu, F. Şirato şi sculptorul O. Han, care s-au desprins de asociaţia „Arta romînă". Din 1926 şi pînă în 1933, anul morţii pictorului Şt. Dimitrescu, şi, ulterior, pînă în 1938, membrii grupului au organizat anual expoziţii de pictură, sculptură şi grafică, călăuziţi de dorinţa de a da publicului lucrări de înalt nivel artistic. Ei şi-au îndreptat creaţia către o artă realistă, cu o tematică multilaterală, folosind învăţămintele tradiţiilor artistice naţionale din sec. XIX şi XX.

grupul celor şase (prin analogie cu grupul celor cinci), denumire luată în 1918 de mănunchiul compozitorilor francezi: G. Auric, A. Honegger, D. Milhaud, F. Poulenc, L. Durey şi G. Tailleferre. Lor li s-au alăturat compozitorul E. Satie şi scriitorul J. Cocteau. Gruparea s-a format pe baza atitudinii comune antitradiţionaliste şi a necesităţii de a-şi difuza lucrările şi a militat cu ardoare pentru înnoirea limbajului muzicii franceze, ajungînd însă uneori la exagerări formaliste. Cu toate acestea, grupul a avut un rol de seamă în dezvoltarea muzicii franceze contemporane.

grupul „Eliberarea muncii", primul grup marxist din Rusia, creat în 1883, la Geneva (Elveţia), de către G.V. Plehanov. Grupul, care şi-a încetat existenţa în 1903, a avut, în ciuda unor serioase greşeli, un rol pozitiv, dînd o puternică lovitură ideologică narodnicismului, care domina în mediul revoluţionarilor. Activitatea grupului „Eliberarea muncii" a netezit drumul în vederea creării unui partid muncitoresc marxist în Rusia.

Gruzia v. **Republica Sovietică Socialistă Gruzină.**

Gryphius *[grífius]*, Andreas (numele latinizat al lui *A. Greif*) (1616—1664), dramaturg şi poet german. Pe lîngă piese cu conţinut şi în stil tradiţional de curte, a scris drame cu personaje luate din lumea burgheză („Cardenio şi Celinde"), precum şi savuroase comedii satirice şi de moravuri, parţial în dialect („Horribilicribrifax"; „Absurda comica, sau Domnul Peter Squentz"; „Iubita Dornrose"). Cruzimile războiului de 30 de ani imprimă poeziei sale lirice un caracter pesimist şi religios. Este cel mai mare poet german din sec. al XVII-lea.

Guadalajara *[guadalahára]*, oraş în Mexic, în sud-vestul Podişului Mexican. 791 050 loc. (1961). Nod de cale ferată. Industrie alimentară, textilă, de ceramică şi unele întreprinderi pentru prelucrarea metalelor. Universitate.

Guadalquivir *[guadalchivír]*, fluviu în sudul Spaniei (680 km). Izvorăşte din Munţii Andaluziei, curge printr-o întinsă cîmpie aluvială şi se varsă în Golful Cádiz (Oceanul Atlantic) printr-un estuar. Navigabil pînă la oraşul Córdoba. În timpul fluxului, vasele oceanice pătrund pînă la Sevilla. Hidrocentrale. Folosit intens pentru irigaţii.

Guadarrama, *Sierra de* ~, masiv muntos situat în partea centrală a Peninsulei Iberice, la nord-vest de Madrid. Lungimea: 150 km. Înălţimea maximă: vîrful *Peñalara* (2 430 m).

Guadelupa, insulă în Arhipelagul Antilelor Mici. Suprafaţa: 1 703 km²; împreună cu şapte mici insule vecine formează posesiunea franceză **G.** (1 780 km²). Populaţia: 278 000 loc. (1961), din care peste 90% sînt mulatri şi negri. Centrul administrativ: *Basse-Terre.* Principalul port şi centru comercial este *Pointe-à-Pitre.* Insula este formată din roci vulcanice şi din calcare. Relief de podiş, străbătut de o culme muntoasă cu altitudini pînă la 1 484 m (vulcanul activ Grande Soufrière). Climă tropicală umedă. Păduri tropicale. Economie agrară: predomină cultura trestiei de zahăr; se mai cultivă bananieri, arbori de cafea, de cacao, plante citrice, vanilie, ananas, batate, manioc. Se practică creşterea animalelor. Fabrici de zahăr şi de rom.

Guadiana, fluviu în Peninsula Iberică (801 km). Izvorăşte din lacul Ruidera (Munţii Iberici), străbate Podişul Castiliei Noi şi cîmpia Estremadura şi se varsă în Golful Cádiz (Oceanul Atlantic). Navigabil pe 93 km. Folosit intens pentru irigaţii.

Guam, insulă de origine vulcanică în vestul Oceanului

Pacific, în Arhipelagul Marianelor, posesiune a S.U.A. Suprafaţa: 534 km². Populaţia: 68 000 loc. (1961). Centrul administrativ: *Agana*. În insulă se cultivă palmieri de cocos, bananieri, ananas, batate, manioc, trestie de zahăr. Pescuit. Nod de linii aeriene şi de navigaţie, bază maritimă şi aeriană a S.U.A.

Guanabara, stat în sud-estul Braziliei, la ţărmul Oceanului Atlantic. Cuprinde oraşul Rio de Janeiro, cu suburbiile sale (1 356 km²). Populaţia: 3 220 000 loc. (1960).

Guanciou (Canton), oraş în sudul R. P. Chineze, centrul administrativ al provinciei Guandun. 1 841 000 loc. (1957). Important centru industrial şi cultural şi mare port la Marea Chinei de Sud. Principala ramură industrială este industria textilă, în special a mătăsii. Există şi întreprinderi ale industriei celulozei şi hîrtiei, cauciucului, pielăriei, sticlei, industriei poligrafice, de prelucrare a metalelor, precum şi şantiere navale. Meşteşugurile sînt foarte dezvoltate (în special produse de artizanat). Institute de învăţămînt superior (Universitatea „Sun Iat-sen" ş.a.).

Guandun, provincie în sudul R.P. Chineze, cu o largă ieşire la Marea Chinei de Sud; cuprinde şi insula Hainan, precum şi alte insule mici din apropierea ţărmului. Suprafaţa: 231 400 km². Populaţia: 37 960 000 loc. (1957). Relief în general deluros, în nord muntos, iar în regiunea de litoral şi în nordul insulei Hainan, de cîmpie. Climă subtropicală în nord şi tropicală în sud. Pădurile, care ocupă 2/5 din suprafaţa provinciei, conţin arbori de esenţe foarte variate (arbori de camfor, de chinină, eucalipţi etc.). Subsolul este bogat în cărbune, fier, mangan, şisturi bituminoase, wolfram, antimoniu, bismut etc. În industrie predomină ramurile care prelucrează materiile prime agricole: industria zahărului (1/2 din producţia de zahăr a ţării), a conservelor de fructe, textilă (în special a mătăsii) etc. Meşteşugurile sînt larg răspîndite (olărit, produse de porţelan, ţesături de mătase, lacuri etc.). Principalele culturi agricole sînt: orez (2—3 recolte pe an), porumb, batate şi alte culturi tropicale. Este dezvoltată sericicultura şi piscicultura.

guanidină, $HN=C(NH_2)_2$. Substanţă organică solidă, higroscopică, uşor solubilă în apă; are caracter bazic. Se obţine din cianamidă încălzită cu clorură de amoniu. În natură apare în albuminoide, intrînd în compoziţia unor aminoacizi. Este folosită ca intermediar în sinteza organică, la prepararea unor medicamente, răşini sintetice, antioxidanţi. Unii derivaţi ai guanidinei sînt întrebuinţaţi ca acceleratori de vulcanizare.

guáno (PETROGR., AGROCHIM.), depozit natural de fosfaţi provenit din acumularea şi alterarea, în general în condiţiile unui climat arid, a excrementelor şi cadavrelor de păsări, de lilieci din peşteri, a cadavrelor unor animale marine. Fiind foarte bogat în fosfor, se utilizează ca îngrăşămînt organic natural. Se găseşte în strate, uneori de peste 60 m grosime, pe litoralul american al Pacificului (Peru, Chile, Ecuador, Columbia etc.), mai ales în insulele din faţa coastelor Perului, precum şi în insulele din sud-vestul Africii, în unele insule din Oceanul Pacific etc. În R.P.R., mici acumulări de **g.** se găsesc în unele peşteri, ca de exemplu la Cioclovina, reg. Hunedoara (v. şi *fosfat de Cioclovina*), la Mereşti, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, la Caraşova, reg. Banat etc. Din reziduurile industriei conservelor de peşte rezultă *g. de peşte*.

Guantánamo, oraş în sud-estul Cubei, aşezat pe ţărmul Mării Caraibilor, la Golful Guantánamo. 125 000 loc. (1960). Împreună cu o mică porţiune de pe litoralul golfului, oraşul a fost arendat în 1903 Statelor Unite ale Americii, care şi-au construit aici o bază militară.

Guardafui (Ras Assir), cap în peninsula Somalia, situat în extremitatea estică a Africii, la 11°49' latitudine nordică şi 51°17' latitudine estică.

Guardi, Francesco (1712—1793), pictor italian. În prima perioadă de creaţie a pictat tablouri cu teme religioase, istorice şi mitologice („Alexandru în faţa corpului lui Darius"). Mai tîrziu a realizat peisaje, în special din Veneţia (cu pieţe, canale, mulţime pestriţă), în care a redat cu multă măiestrie jocul subtil al luminii şi al reflexelor, transparenţa aerului care învăluie clădirile şi figurile („Curte veneţiană", „Canale Grande", „Piaţa San Marco" ş.a.).

„Guardian" *[gâ:diənʃ]* („*The* ~"), cotidian britanic. Ziar al cercurilor comerciale şi industriale, în special din industria uşoară (textilă). Înfiinţat în oraşul Manchester în 1821, a apărut pînă la sfîrşitul anului 1959 sub titlul „Manchester Guardian".

Guarneri (Guarnerius), numele unei celebre familii de lutieri italieni din Cremona. Cel mai strălucit reprezentant al familiei este *Giuseppe Antonio*, supranumit *del Gesù G.* (1687—1742). Viorile sale pot rivaliza cu cele ale lui Stradivarius şi au o mare valoare.

guáşă (ARTE PLAST.), material coloristic apropiat de acuarelă, folosit în pictură. Dizolvat în apă şi cu un adaos de gumă arabică, ca material liant, **g.** creează efecte de culoare opacă, asemănătoare întrucîtva cu cele ale uleiului. A fost folosită încă din evul mediu. Miniaturile manuscriselor ilustrate erau adesea executate în tehnica **g.** Ulterior, pictura în **g.** a devenit un gen de pictură independent.

Guatemala, stat în America Centrală. Se mărgineşte la vest şi nord cu Mexicul, la est cu Hondurasul Britanic, Marea Caraibilor şi Hondurasul, la sud-est cu Salvadorul, iar la sud cu Oceanul Pacific. Suprafaţa: 108 889 km². Populaţia: 4 017 000 loc. (1962), formată din indieni (56%), metişi (30%) şi albi. Capitala: *Ciudad de Guatemala*. Alte oraşe importante: Quezaltenango, Puerto-Barrios. Limba de stat este spaniola. Relief în general muntos, cu numeroşi vulcani stinşi şi activi; în nord şi pe litoralul Oceanului Pacific se află cîmpii. Climă tropicală. Pădurile

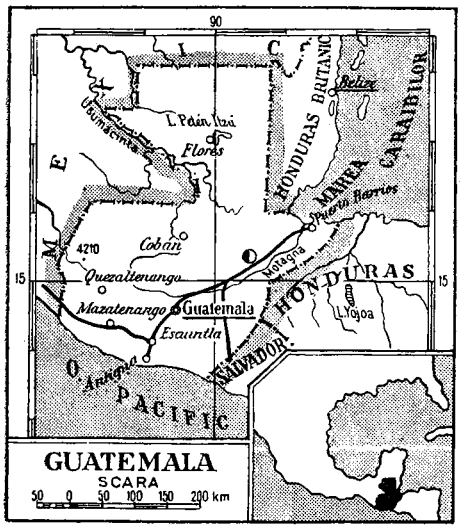

ocupă aproape jumătate din suprafaţa ţării. Mici zăcăminte de petrol, aur, cupru, zinc. Ţară agrară înapoiată. În agricultură este ocupată circa 71% din populaţia activă a ţării. Cea mai mare parte a suprafeţei arabile (circa 3/4) se află în mîinile moşierilor şi ale trusturilor nord-americane. Principalele culturi sînt arborii de cafea şi bananierii; se mai cultivă şi arbori de cacao, trestie de zahăr, porumb, bumbac, orez. Industria, slab dezvoltată, este reprezentată mai ales prin întreprinderi de prelucrare a produselor agricole. Comerţul exterior al ţării se face mai ales cu S.U.A. (aproape 2/3 din export şi import) şi R.F. Germană. Exportă cafea (70% din volumul exportului în 1961), banane, bumbac, lemn de esenţă preţioasă, zahăr etc. şi importă produse industriale şi alimentare. — *Istoric.* Teritoriul **G.**, locuit din timpuri străvechi de indieni din grupul maya, a fost cucerit în prima jumătate a sec. al XVI-lea de către conchistadorii spanioli, care au înrobit populaţia băştinaşă şi au convertit-o cu forţa la catolicism. În 1821, în timpul războiului pentru independenţa coloniilor spaniole din America Latină, **G.** s-a proclamat independentă. Între anii 1823 şi 1839 a făcut parte din Federaţia statelor Americii Centrale. Procesul transformărilor democratice, început după proclamarea independenţei **G.**, a fost întrerupt ca urmare a penetraţiei masive a capitalului străin, mai ales a celui din S.U.A. La începutul sec. al XX-lea, trustul „United Fruit" din S.U.A. a acaparat uriaşe întinderi de pămînt, devenind un fel de „stat în stat". În anii 1921, 1922, 1924 au avut loc puternice greve şi răscoale ţărăneşti. În 1922 a fost creat Partidul Comunist din **G.**, care în 1932 a fost desfiinţat de guvernul dictatorului Ubico. În urma unei lupte îndelungate împotriva exploatării monopolurilor străine şi a regimului dictatorial, forţele democratice din **G.** au răsturnat dictatura generalului Ubico (1944). La conducerea ţării a venit un guvern burghezo-liberal, în frunte cu Arévalo, care a înfăptuit unele reforme democratice în domeniul organizării economice şi de stat. În 1949 a fost reînfiinţat Partidul Comunist din **G.**, care, în 1952, şi-a schimbat numele în Partidul Muncii din **G.** (activează din 1954 în ilegalitate). Politica de democratizare a ţării şi de întărire a independenţei naţionale a continuat în timpul preşedinţiei lui Jacobo Arbenz Guzmán (1950—1954). În 1952 a început aplicarea reformei agrare, care lovea în interesele trustului „United Fruit" şi ale marilor latifundiari. Reacţiunea internă, sprijinită de monopolurile străine, a organizat în iulie 1954 o lovitură de stat, aducînd la conducerea ţării o juntă militară. Între 1958 şi 1963, preşedinte al **G.** a fost Ydigoras Fuentes, care a dus o politică de oprimare a forţelor patriotice şi progresiste şi de subordonare a intereselor ţării monopolurilor străine. În 1963 a avut loc o nouă lovitură de stat, puterea fiind preluată de o juntă militară, care a înăsprit regimul antidemocratic.

Guatemala, *Ciudad de ~*, capitala statului Guatemala, aşezată într-o regiune de munte, la 140 km de ţărmul Oceanului Pacific. 397 860 loc. (1961). Nod feroviar. Este principalul centru industrial al ţării, dar majoritatea întreprinderilor sînt unităţi industriale mici şi ateliere meşteşugăreşti. Industrie alimentară, textilă, de pielărie, de prelucrare a tutunului. Universitate.

Guayaquil *[guaiachil]*, oraş în Ecuador, situat pe rîul Guayas, la 50 km de ţărmul Oceanului Pacific. 492 000 loc. (1962). Este cel mai mare oraş al ţării, centrul comercial şi principalul ei port. Prin **G.** se exportă mai ales cacao, cafea, orez şi material lemnos şi se importă produse industriale şi alimentare. În **G.** este concen-

Ciudad de Guatemala. Palatul guvernamental

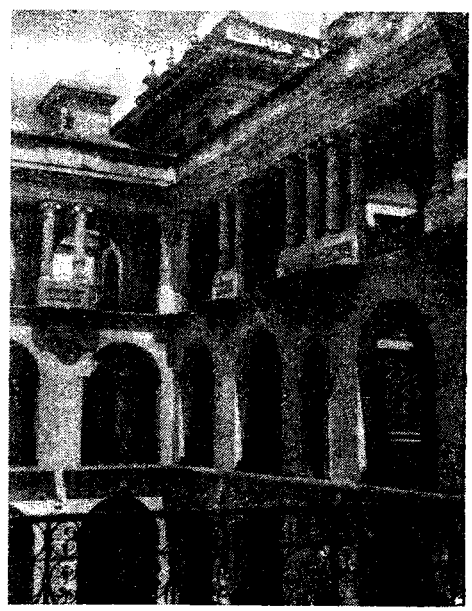

trată o bună parte din industria prelucrătoare a Ecuadorului (mari întreprinderi de decorticare a orezului, fabrici de zahăr, de conserve, de prelucrare a lemnului, de pielărie etc.). Universitate. Aeroport.

Gubkin, Ivan Mihailovici (1871—1939), geolog sovietic, întemeietorul geologiei sovietice a petrolului. A fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.

gudrón (CHIM.), produs obţinut prin distilarea uscată a unor materiale organice (lemn, cărbuni etc.). Este un lichid vîscos, de culoare neagră sau brună, folosit ca materie primă pentru obţinerea a numeroase substanţe chimice (benzenul, toluenul, naftalina, fenolul etc.), necesare în industria organică de sinteză. În R.P.R. se produce la Uzina cocsochimică de la Hunedoara, la distileriile de lemn de la Margina (reg. Banat) şi, prin semicocsificarea lignitilor, la Petrila (reg. Hunedoara). Sin. *catran.* — *Gudroane acide,* deşeu lichid negru-brun rezultat de la rafinarea uleiurilor şi reziduurilor de petrol cu acid sulfuric. *G. a.* conţin hidrocarburi polimerizate, răşini, asfalt, derivaţi sulfonici şi resturi de acid sulfuric.

gudronáj (DRUM.), tratament superficial care constă din aşternerea pe suprafaţa îmbrăcăminţii rutiere ce trebuie protejată sau întreţinută a unei anumite cantităţi de criblură, peste care se aplică o stropire cu gudron (folosit ca liant) şi se efectuează o cilindrare.

Gudrun (Kudrun), *„Cîntecul lui ~"*, epopee germană scrisă pe la 1230 de un autor anonim, pe baza unor vechi cîntece legendare nordice. Tema epopeii, răpirea prin luptă a logodnicii, este modelată în spiritul eticii feudale. Alături de N i b e l u n g e n l i e d, **G.** este cea mai importantă epopee feudală germană, supranumită şi „Odiseea germană".

guelfi (de la numele *Welf,* purtat de o familie ducală germană, adversară a Hohenstaufenilor), grupare politică constituită în Italia în timpul luptei dintre papi şi împăraţii germani (sec. XII—XIII), din care făceau parte vîrfurile păturilor comerciale şi meşteşugăreşti din oraşele italiene. **G.** au luptat alături de papă împotriva împăraţilor germani şi a partizanilor lor, g h i b e l i n i i. În sec. al XV-lea, o dată cu instaurarea tiraniei în majoritatea oraşelor-state din Italia, această grupare şi-a încetat existenţa.

Guercino (pe numele adevărat *Giovanni Francesco Barbieri*) (1591—1666), pictor italian, maestru al şcolii bologneze, reprezentant al barocului. A creat cele mai valoroase lucrări între anii 1610 şi 1620, sub influenţa lui Caravaggio. Deşi a abordat o tematică religioasă, el a realizat compoziţii pline de mişcare, înfăţişînd oameni din popor, tratate într-un clar-obscur de contraste, şi aducînd astfel o puternică notă realistă („Sf. Francisc cu îngerii", 1620; „Funeraliile sf. Petronilla", 1621; „Înălţarea Fecioarei", 1623 ş.a.). Mai tîrziu s-a îndreptat spre eclectism, practicînd adesea o pictură în tonuri reci. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin lucrările „Sf. Francisc ascultînd un înger" şi „Agar şi Ismail în deşert".

Guericke (Gericke) *[ghériche]*, Otto von (1602—1686), fizician german. Cu ajutorul pompei pneumatice construite de el (pe la 1650) a efectuat experienţe asupra unor proprietăţi fizice ale aerului; a dovedit (1654), cu ajutorul e m i s f e r e l o r d e M a g d e b u r g, existenţa presiunii atmosferice. **G.** a construit primul baroscop pentru a măsura variaţiile presiunii aerului, precum şi una dintre primele maşini electrostatice. El a arătat că între corpurile electrizate se pot exercita şi forţe de respingere, nu numai de atracţie, cum se credea pînă atunci. Op. pr.: „Experimenta Nova, ut vocantur, Magdeburgica, de vacuo spatio" (1672).

guerilla *[gheril'a]*, denumire dată în Spania şi în ţările Americii Latine războiului dus de către detaşamente de partizani formate din ţărani şi meseriaşi, care atacau pe neaşteptate elementele răzleţe ale duşmanului, hărţuindu-le necontenit şi provocîndu-le pierderi grele. Guerilla a fost folosită pe scară largă în Spania (1808—1809) şi în Rusia (1812), împotriva armatelor cotropitoare ale lui Napoleon.

Guernsey *[gə́:nzi]*, insulă din grupul I n s u l e l o r N o r m a n d e.

guernsey *[gə́:nzi]* (ZOOTEHN.), rasă de taurine, originară din insula cu acelaşi nume situată în Marea Mînecii. Are culoare bălţată (alb cu galben) şi este foarte bună producătoare de lapte. Greutatea vie a taurinelor guernsey este între 450 şi 500 kg şi producţia anuală medie de lapte de 4 000 — 4 500 litri, cu 4,5 — 5,5% grăsime.

Guerrazzi *[guerráţţi]*, Francesco Domenico (1804—1873), scriitor italian. Participant la revoluţia burgheză italiană din 1848—1849. Adept al romantismului italian legat de numele lui G. Mazzini, **G.** a scris romane istorice în care a demascat tirania papilor şi a chemat la unirea Italiei („Asediul Florenţei", 1836; „Beatrice Cenci", 1853). În romanele sale de mai tîrziu a înfăţişat în chip realist viaţa burgheziei contemporane.

Guesde *[ghed]*, Jules (1845—1922), militant al mişcării muncitoreşti franceze şi internaţio-

J. Guesde

nale. A fost unul dintre întemeietorii Partidului Muncitoresc Francez (1879) şi unul dintre liderii Internaţionalei a II-a. Conducător al aripii revoluţionare a Partidului Muncitoresc Francez, Guesde a luptat împotriva anarhismului şi a oportunismului de dreapta, avînd o contribuţie importantă la răspîndirea marxismului şi la dezvoltarea mişcării socialiste

din Franţa. La începutul sec. al XX-lea a îmbrăţişat însă treptat idei reformiste, situîndu-se în timpul primului război mondial pe poziţii social-şovine.

Gugeşti, comună în raionul Focşani, reg. Galaţi. 4 910 loc. (1964). Întreprindere de industrie a lemnului, cu o gamă variată de produse: cherestea de fag şi de stejar, furnire, placaje, panele, parchete, lăzi şi doage de stejar.

guguştiúc (*Streptopelia decaocto*), specie de turturea de

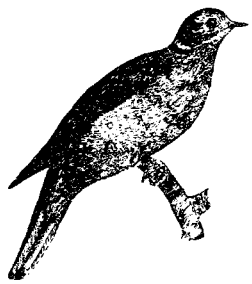

Guguştiuc

culoare cenuşie-brună pe spate şi pîntece şi albastră-cenuşie pe umeri; are pe gît o dungă neagră ca o jumătate de guler. Guguştiucul trăieşte prin aşezări umane sau în imediata lor apropiere şi se hrăneşte mai ales cu seminţe.

Guicciardini, Francesco (1483—1540), istoric şi om politic italian, adept al republicii burghezo-aristocrate. Cartea sa „Istoria Italiei", cuprinzînd evenimentele dintre 1492 şi 1534, este una dintre primele lucrări care a tratat, pe bază de izvoare sigure, un subiect de istorie naţională.

Guiciou, provincie în sudul R. P. Chineze. Suprafaţa: 174 000 km². Populaţia: 16 890 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Guiian*. În relief predomină podişurile (Iunnan-Guiciou), cu înălţimi între 700 şi 2 000 m, puternic fragmentate de rîuri. Climă subtropicală umedă. Resurse naturale: păduri (cu tung, arbore de lac etc.) şi importante zăcăminte de minereu de mercur (primul loc în ţară), fier, bauxită, apoi cărbune, petrol, antimoniu, plumb, zinc, cupru, aur. Principala ramură a economiei este agricultura. Culturi de cereale (orez, grîu, porumb, orz, gaolean), de plante tehnice (oleaginoase, sfeclă şi trestie de zahăr, tutun, iută etc.) şi de citrice. Se culeg plante medicinale. Ramuri industriale mai dezvoltate: metalurgia feroasă şi neferoasă, construcţiile de maşini, industria chimică (îngrăşăminte chimice), textilă etc. Este dezvoltată producţia meşteşugărească (de hîrtie, zahăr, lacuri etc.).

Guido d'Arezzo *[d'aréţţo]*, (c. 995—c. 1050), călugăr şi muzician italian. A introdus portativul cu patru linii şi notaţia literală a înălţimii sunetelor. Reforma lui în domeniul notaţiei muzicale (cuprinsă în lucrarea „Micrologul") a servit drept bază notaţiei contemporane. V. şi solmizaţie.

Guido Reni v. **Reni,** Guido.

Guiian, oraş în sudul R.P. Chineze, centrul administrativ al provinciei Guiciou. 504 000 loc. (1957). Nod de cale ferată. Întreprinderi de utilaj minier, chimice, de ciment, sticlă şi hîrtie. Şcoli superioare.

Guillaume de Machault *[ghiióm dö maşó]* (c. 1300—1377), poet şi compozitor francez, autor de balade, de rondeluri şi de alte poeme cu formă fixă, în care a abordat în special o tematică erotică. A fost unul dintre creatorii şcolii polifonice franceze.

Guillén *[ghil'én]*, Nicolás (n. 1904), poet cuban, preşedinte al Uniunii naţionale a scriitorilor şi artiştilor din Cuba. A luat parte la războiul naţional-revoluţionar al poporului spaniol, căruia i-a închinat poemul „Spania, poem în patru jelanii şi o speranţă" (1937). În placheta „Sóngoro Cosongo" (1931) a evocat viaţa de mizerie şi asuprire a negrilor; volumele de poezii „Compania Vest-India" (1934) şi „Cîntece pentru soldaţi şi «son»-uri pentru turişti" (1937) au un caracter antiimperialist. A mai publicat şi culegerile de versuri „Elegie pentru Jesus Menéndez" (1951), „Porumbelul zborului popular" (1959) ş.a. Poemele lui se remarcă prin conţinutul social militant şi printr-o muzicalitate întemeiată pe ritmurile populare ale „son"-urilor. Dintre traducerile româneşti ale poeziilor lui **G.** se remarcă cele realizate de E. Jebeleanu („Poeme cubane", 1963). Membru în Consiliul Mondial al Păcii.

guinée, veche monedă engleză de aur. Astăzi monedă de

Guinee

calcul, valorînd 21 de şilingi.

Guineea, stat în Africa occidentală, pe coasta Oceanului Atlantic. Se mărgineşte cu Senegalul, Mali, Coasta de Fildeş, Liberia, Sierra Leone, Oceanul Atlantic şi Guineea portugheză. Suprafaţa: 245 857 km². Populaţia: 3 000 000 loc. (1962), formată din negri sudanezi. Capitala: *Conakry*, centrul politic, cultural şi economic, principalul port al ţării. Alte oraşe mai importante: Kankan, Kindia, Labe. Limba de stat: franceza. Relief dispus în trepte: pe ţărmul oceanului cîmpia litorală (50—80 km lăţime), apoi o regiune de podiş (Fouta Djallon), cu înălţimi pînă la 1 515 m, de unde izvorăsc Labe, Kindia, Nigerul, Senegalul etc. În sud-est se întinde o regiune muntoasă (1 854 m). Climă tropicală umedă. Principalele cursuri de apă, Cogon şi Konkouré, navigabile în cursul inferior, reprezintă bogate rezerve hidroenergetice. În cîmpia litorală sînt păduri tropicale, în rest predomină savanele cu păduri-galerii de-a lungul rîurilor. Subsolul este foarte bogat în minereuri de fier, bauxită, diamante şi aur. Datorită îndelungatei dominaţii coloniale, economia este slab dezvoltată. Circa 90% din populaţie este ocupată în agricultură, care este principala ramură a economiei. O mare importanţă are producţia de cafea, banane, nuci de cocos pentru export şi producţia de orez pentru consumul intern. Se mai cultivă sorg, ananas,

manioc, susan, mei, plante citrice, viţă de vie şi palmieri de ulei. În partea de apus este relativ dezvoltată şi creşterea extensivă a animalelor (bovine, ovine, caprine etc.). În zona litorală se practică pescuitul. Industria este slab dezvoltată. Principala ei ramură este industria extractivă, care aparţine în mare parte capitalului străin, participarea acestuia fiind însă limitată şi controlată de stat. Industria prelucrătoare este reprezentată mai ales prin mici întreprinderi de prelucrare a materiilor prime agricole şi prin ateliere mecanice; la Fria există o fabrică de alumină, iar la Conakry mici întreprinderi ale industriei chimice. Sînt larg răspîndite meşteşugurile (olărit, ţesut, artizanat ş.a.). Guvernul **G.** se preocupă de dezvoltarea agriculturii pe baze moderne, de stimularea mişcării cooperatiste şi de dezvoltarea industriei extractive şi a meşteşugurilor. Au fost naţionalizate o serie de companii străine. Întregul sistem financiar se află sub controlul guvernului, care a creat o bancă de emisiune proprie, lichidînd toate filialele băncilor străine. În urma unor convenţii, cu ajutorul statelor socialiste se construiesc mai multe obiective industriale. Comerţul exterior este controlat de guvern. **G.** exportă alumină, cafea, banane, copra, bauxită, diamante, minereu de fier şi importă produse finite pentru industrie, agricultură şi consum, semifabricate, alimente. —*Istoric.* Istoria străveche a **G.** este puţin cunoscută. În evul mediu, **G.** a făcut parte, integral sau parţial, din statele Ghana (sec. IX—XIII), Mali (sec. XIII—XIV) şi Sonhai (sec. XV—XVII). La mijlocul sec. al XV-lea, navigatorii portughezi au fundat pe ţărmul de apus al Africii factorii comerciale. Către începutul sec. al XVII-lea şi-au făcut apariţia în **G.** şi colonizatorii francezi, care la început s-au limitat la fundarea de factorii comerciale pentru exportul de sclavi, aur, fildeş. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea, conducătorul unuia dintre triburile fulbilor a pus bazele unui stat de tip

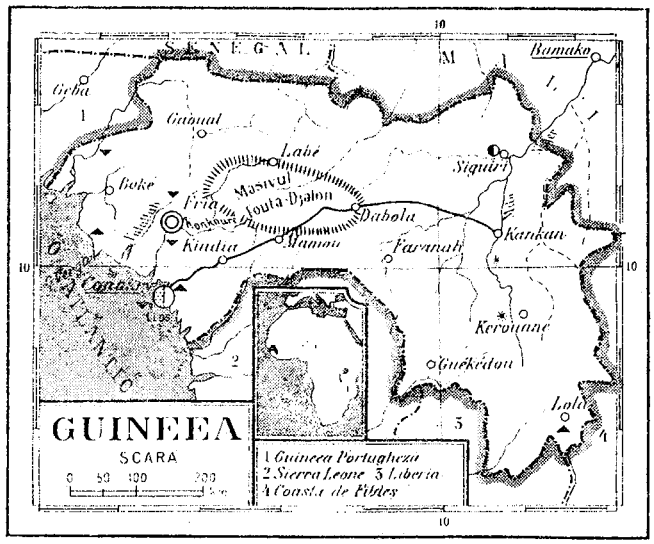

feudal-patriarhal, care cuprindea triburile din regiunile muntoase şi din valea Senegalului. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, colonialiştii francezi, înfrîngînd rezistenţa băştinaşilor, au ocupat întreaga ţară, alipind-o la colonia Senegal. În 1904 **G.** a fost inclusă în federaţia Africa Occidentală Franceză. Mişcarea de eliberare naţională din **G.** a luat avînt după cel de-al doilea război mondial. În fruntea acestei mişcări s-a situat Partidul democrat din Guineea (fundat în 1947, ca o secţie a partidului Uniunea democratică a Africii). În 1956 **G.** a obţinut o oarecare autonomie: a fost creat un Consiliu guvernamental cu împuterniciri limitate, iar Adunarea teritorială, care exista din 1947, a început să fie aleasă de o curie electorală unică. Aceste măsuri nu au putut stăvili însă lupta populaţiei din **G.** pentru obţinerea independenţei depline a ţării. În urma referendumului din 28 septembrie 1958, Adunarea teritorială a proclamat la 2 octombrie 1958 independenţa Guineii, care a devenit o republică liberă şi suverană. Politica **G.** se bazează pe principiile neutralităţii pozitive. Guvernul **G.** se pronunţă pentru o politică de coexistenţă paşnică, pentru unitatea popoarelor Africii în lupta împotriva colonialismului. **G.** este o republică. Şeful statului, preşedintele (ales pe termen de şapte ani), este în acelaşi timp şeful guvernului şi comandantul suprem al forţelor armate. Organul suprem este Adunarea Naţională, aleasă pe 5 ani. **G.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Singurul partid politic din ţară este Partidul democrat din **G.**, care reprezintă interesele maselor populare.

Guineea, *Golful Guineii*, golf larg deschis al Oceanului Atlantic, situat la ţărmul vestic al Africii ecuatoriale, între capul Palmas şi capul Palmeirinhas. Aici se găsesc insulele Fernando-Póo, Principe, São Tomé ş.a. Principalele porturi: Lome, Lagos, Takoradi, Tema.

Guineea Portugheză, colonie a Portugaliei în Africa occidentală, situată la ţărmul Oceanului Atlantic, între Senegal şi Republica Guineea. Suprafaţa: 36 125 km². Populaţia: 550 000 loc. (1961), formată în cea mai mare parte din negri sudanezi. Limba oficială: portugheza. Centrul administrativ: *Bissau*. Teritoriul **G.P.** este o cîmpie joasă, străbătută de numeroase cursuri de apă. Ţărmul este fragmentat de numeroase estuare. Lîngă ţărm se află grupul de insule Bijagos. Climă tropicală, cu un sezon ploios, cînd ciclonii („tornadele africane") şi furtunile au o mare frec-

venţă, şi un sezon secetos. Vegetaţia: păduri tropicale şi savane cu păduri. Resurse naturale: lemn de esenţă preţioasă. Economie foarte slab dezvoltată, cu caracter colonial. Agricultura este ramura de bază a economiei. Se cultivă arahide, porumb, orez, arbori de cauciuc, palmieri de ulei şi de cocos, mei, manioc, bananieri. Este dezvoltată şi creşterea animalelor (bovine, ovine, caprine, porcine). Industria este reprezentată prin unităţi rudimentare de decorticare a orezului, de obţinere a uleiului de palmier şi de prelucrare a lemnului. Exportă arahide, copra şi ulei de palmier, orez, material lemnos. **G. P.** a fost cotropită de portughezi la sfîrşitul sec. al XVI-lea şi transformată în una dintre principalele surse ale comerţului cu sclavi. După al doilea război mondial s-a intensificat mişcarea de eliberare naţională, care a luat apoi forma luptei armate. În 1956 a fost creat Partidul african al independenţei din Guineea şi Insulele Capului Verde (reuneşte în rîndurile sale patrioţi din diferite pături ale populaţiei guineeze); din iniţiativa acestui partid a fost creată în anul 1961 organizaţia Frontul unic al eliberării.

Guineea Spaniolă, colonie a Spaniei în Africa ecuatorială, situată la ţărmul Golfului Guineii, între Gabon şi Camerun. Este formată dintr-un teritoriu continental (Rio Muni), cu centrul la *Bata*, şi unul insular (insulele Fernando-Póo, Annobón, Corisco, Elobey), cu centrul la *Santa Isabel*. Suprafaţa: 28 051 km². Populaţia: 249 000 loc. (1961), formată în cea mai mare parte din negri bantu. Centrul administrativ: *Santa Isabel*. Limba oficială: spaniola. Relief de podiş; în regiunea ţărmului se desfăşoară o cîmpie litorală. Climă ecuatorială. Rîuri cu debit bogat, cu numeroase cataracte. Păduri ecuatoriale, cu arbori de esenţe preţioase (mahon, abanos, condory). Economie de tip colonial, bazată pe agricultură. Terenurile cultivate sînt foarte restrînse; se cultivă cacao, cafea, palmieri, bananieri pentru produse de export, manioc şi orez mai mult pentru consumul intern. Industrie foarte slab dezvoltată: există numai mici unităţi industriale pentru ciment, cherestea şi mobilă. Se exportă lemn de esenţe preţioase, cafea, fructe etc. La sfîrşitul sec. al XV-lea, pe teritoriul **G. S.** au pătruns portughezii. În 1843, colonialiştii spanioli, înfrîngînd rezistenţa locuitorilor din Fernando Póo, au pus stăpînire pe această insulă. În aceeaşi perioadă, ei au apărut şi în regiunea actualei provincii Rio Muni. În 1959, Fernando Póo şi Rio Muni au fost declarate provincii ale Spaniei, sub denumirea de *Regiunea Ecuatorială Spaniolă*.

Guinizelli *[guiniţélli]*, Guido (c. 1240—c. 1276), poet italian, întemeietorul curentului literar numit „dulcele stil nou", care a anticipat poezia Renaşterii. Cantonele şi sonetele sale oglindesc o concepţie umanistă despre iubire, rupînd astfel cu formalismul liricii feudale, cavalereşti. Dante l-a considerat pe **G.** drept „părintele" său în arta de a scrie versuri erotice. Este printre primii poeţi care au introdus în poezie tema naturii.

Guise *[ghiz]*, ramură colaterală a familiei ducilor de Lorena. Cel mai cunoscut reprezentant al familiei a fost Henric **G.** (1550—1588), şeful partidului catolic din Franţa în timpul războaielor religioase împotriva hughenoţilor (1562—1594), unul dintre organizatorii măcelului din noaptea sfîntului Bartolomeu (1572). A încercat să ocupe, cu ajutorul papii şi al Spaniei, tronul Franţei, dar a fost ucis din ordinul regelui Henric al III-lea.

Gu Iuan (n. 1919), grafician chinez. Însuşindu-şi în mod creator tradiţiile artei naţionale, în gravurile sale **G.** înfăţişează cu realism victoriile Armatei populare de eliberare şi viaţa nouă a poporului chinez. Gravurile lui **G.** se remarcă prin claritatea şi expresivitatea desenului, iar cele în culori prin prospeţimea coloritului (ciclul „Trecutul şi prezentul ţăranului chinez"; gravurile „Podul viu", 1949; „Refacerea oţelăriei din Anşan", 1949; „Prima zăpadă", 1955 ş.a.).

Guizot *[ghizó]*, François (1787 — 1874), istoric şi om politic francez. A fost membru al Academiei Franceze.

Fr. Guizot

Reprezentant al istoriografiei burgheze din vremea Restauraţiei, **G.** a creat, împreună cu A. Mignet şi A. Thierry, teoria burgheză a luptei de clasă, care, deşi limita lupta de clasă la lupta dintre burghezie şi nobilime şi ignora legătura dintre structura de clasă a societăţii şi modul de producţie, a însemnat un progres în istoria gîndirii sociologice. Ca ministru de externe (1840—1848) şi ca prim-ministru (1847—1848), a dus o politică conservatoare, reacţionară, de compromis cu nobilimea şi de persecutare a mişcării muncitoreşti. A fost răsturnat de la putere de către revoluţia din februarie 1848. Op.pr.: „Eseuri asupra istoriei Franţei" (1823—1824), „Istoria revoluţiei engleze" (1826, 1854—1856).

Gujarat, stat în vestul Indiei. Suprafaţa: 186 837 km². Populaţia: 20 633 350 loc. (1961). Centrul administrativ: *Ahmadabad*. Cuprinde o zonă de cîmpie, prelungiri ale munţilor Ghaţii de Vest şi peninsula Kathiawar. Climă subtropicală musonică. Vegetaţie de savană. În peninsula Kathiawar există zăcăminte de petrol. **G.** constituie o importantă regiune de cultură a bumbacului. Este dezvoltată industria textilă (bazată pe bumbac) şi a petrolului.

gujón (DRUM.), dispozitiv metalic aşezat la rosturile transversale de dilataţie ale îmbrăcăminţilor rutiere din beton de ciment, cu scopul de a înlesni dilatarea liberă a planşelor şi

de a împiedica denivelarea lor. Este alcătuit dintr-o bară rotundă de oţel care se încastrează într-una din planşe, iar în cealaltă planşă se poate deplasa liber, datorită faptului că este unsă cu bitum înainte de betonare şi are prevăzut la capăt un degetar umplut cu un material compresibil în care se poate mişca.

Gu Kai-ci (c. 344—c. 406), pictor şi teoretician de artă chinez. **G.** este unul dintre creatorii şcolii naţionale chineze de pictură. Lucrările sale se remarcă prin claritatea şi frumuseţea liniei. Ca teoretician („Însemnări critice despre pictură"), **G.** a militat pentru o redare exactă a formei şi a vieţii interioare a personajelor înfăţişate.

Guldberg *[gúlber]*, Cato Maximilian (1836—1902), fizico-chimist norvegian, profesor de fizico-matematici la Universitatea din Oslo. Împreună cu P. Waage a stabilit legea acţiunii maselor.

gúlden 1. Monedă de aur şi, mai tîrziu, de argint în ţările din Europa centrală (Germania, Austria, Ungaria) în secolele XV—XIX. **2.** (În prezent) Unitate monetară în Olanda, echivalentă cu un florin.

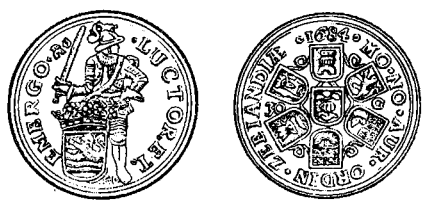

Gulden olandez. Avers şi revers

gúler (TEHN.), porţiune dintr-o piesă cilindrică, conică sau tronconică, cu diametrul mai mare decît restul piesei. **G.** poate fi executat dintr-o bucată cu piesa sau format dintr-un inel presat pe corpul ei. Serveşte la limitarea pătrunderii piesei în suportul respectiv, la etanşare etc.

Gulian, Constantin I. (n. 1914), filozof marxist romîn, membru al Academiei R.P.R., profesor la Universitatea din Bucureşti. **G.** a abordat problemele formării noii morale socialiste şi problema valorificării tradiţiilor etice înaintate din folclorul romînesc vechi şi nou. El a criticat teoria fenomenologică a valorilor, opunîndu-i condiţionarea social-istorică a valorilor etice şi a valorilor culturii. Totodată **G.** s-a preocupat de valorificarea tradiţiilor progresiste din gîndirea romînească şi universală, precum şi de critica concepţiilor unor gînditori idealişti. Sub redacţia sa au apărut mai multe lucrări de istorie a filozofiei. Op.pr.: „Gîndirea social-politică a lui Nicolaie Bălcescu" (1954); „Sensul vieţii în folclorul romînesc" (1957); „Goethe şi problemele filozofiei" (1957); „Metodă şi sistem la Hegel" (2 vol., 1957—1963).

gulíe *(Brassica oleracea gongyloides)*, plantă bienală din familia cruciferelor, cu tulpina îngroşată, fragedă, frunze cu margini dinţate şi peţiol lung. Culoarea frunzelor este verde sau violacee, în funcţie de soi. Se cultivă şi este folosită ca aliment în stare crudă sau preparată.

gúmă (CHIM.), materie vîscoasă, amorfă, din clasa polizaharidelor, produsă de sucurile ţesuturilor cambiale ale unor plante, sub acţiunea luminii, a aerului şi a bacteriilor. **G.** ia naştere în coaja sau lemnul plantei şi apare în exterior datorită unor leziuni în locurile în care coaja este rănită. Se întrebuinţează în industrie, în farmacie, în lucrări de papetărie etc. — *G. arabică*, material obţinut prin evaporarea apei din lichidul vîscos secretat de unele specii de *Acacia*. Se utilizează ca adeziv pentru hîrtie.

gumélniţa, cultură materială, cu o mare arie de răspîndire, dezvoltată în epoca neoliticului tîrziu (circa 2 800—1 900 î.e.n.). A fost numită astfel după numele unei măguri de lîngă Olteniţa, unde s-a descoperit o aşezare tipică. Caracteristicile acestei culturi sînt: locuinţe de suprafaţă, aşezări pe boturi de deal, abundenţa uneltelor de silex, apariţia unor unelte de cupru (topoare în formă de pană), vase pictate cu grafit etc. Triburile aparţinînd acestui tip de cultură au dezvoltat o economie bazată în special pe cultivarea plantelor, către sfîrşitul ei căpătînd importanţă creşterea animalelor.

„Gumhuria" (*„Al-~"*), ziar în limba arabă, exponent al politicii organelor de conducere ale Republicii Arabe Unite. Apare din 1953, la Cairo.

gunoíre (AGROCHIM.), lucrare de îngrăşare a solului cu gunoi de grajd (bălegar). Se aplică o dată la 3—5 ani în cantitate de 20—30 t/ha sub arătura principală pentru plantele de cîmp şi în cantităţi pînă la duble pentru plantele irigate, şi îndeosebi pentru plantele de grădină. Cantitatea, adîncimea şi intervalul de timp după care se repetă gunoirea depind de natura şi fertilitatea solului, de planta care se cultivă, de calitatea bălegarului etc. În urma **g.** majoritatea plantelor de cultură dau sporuri de producţie. **G.** se practică mai frecvent la porumb, cartof şi sfecla de zahăr.

günz, nume dat primei epoci glaciare în schema glaciaţiilor cuaternare din Alpi întocmită de A. Penck şi E. Brückner. Numele vine de la un afluent al Dunării care izvorăşte din Alpi.

günz-míndel, nume dat epocii interglaciare situate între primele două epoci glaciare din cuaternar.

Gura-Barza, centru de extracţie a aurului în cadrul comunei Crişcior, raionul Brad, reg. Hunedoara. Flotaţie pentru prelucrarea minereurilor neferoase.

Gurahonţ, raion administrativ în reg. Crişana, cu reşedinţa la Sebiş. 54 260 loc. (1964). Economie agricolă: creşterea animalelor şi pomicultură. Exploatări de andezit. Industrie de interes local.

Gura Humorului, oraş raional în reg. Suceava, reşedinţă raională. 8 300 loc. (1964). Industrie de prelucrare a lemnului. — *Raionul G. H.*, cu 80 730 loc. (1964). Exploatări forestiere, extracţia sării la Cacica, a calcarelor compacte la Păltinoasa, industrie de prelucrare a lemnului. În economia agricolă predomină creşterea animalelor pentru lapte şi carne.

gura-leului *(Antirrhinum majus)*, plantă decorativă perenă din familia scrofulariaceelor, originară din sudul Europei şi nordul Africii, cu tulpini înalte de 20—80 cm, ramificate la bază; corola florii este lungă, colorată în alb, roz, roşu, galben-arămiu etc. Înfloreşte din iunie pînă toamna tîrziu; înmulţirea se face prin seminţe şi răsaduri. Gura-leului se cultivă ca plantă decorativă în grădini şi parcuri.

Gura-leului

gúră 1. (ANAT.) Prima porţiune a aparatului digestiv la om şi la animale, reprezentată printr-un orificiu prin care alimentele sînt introduse în interiorul organismului. La om, **g.** îndeplineşte mai multe funcţiuni fiziologice: masticaţia şi însalivarea alimentelor, fonaţia, funcţiunea gustativă etc. **G.** este formată din vestibulul bucal şi cavitatea bucală, despărţite una de alta prin arcadele dentare. **G.** este delimitată în partea superioară de bolta şi vălul palatin, în partea inferioară de limbă şi planşeul bucal, iar lateral de muşchii obrazului. În **g.** se găsesc importante formaţiuni anatomice: arcadele dentare, limba, amigdalele palatine. Tot aici îşi varsă secreţia glandele salivare şi începe digestia alimentelor. **2.** (MED.) *Gură-de-lup*, malformaţie congenitală constînd în menţinerea şi după naştere a unei despicături a buzei superioare, care se prelungeşte şi de-a lungul boltei palatine, determinînd o comunicare largă a cavităţii bucale cu fosele nazale. **3.** (TEHN.) *Gură de spălare*, deschidere ovală sau rotundă, practicată în pereţii metalici ai unor cazane de abur şi care serveşte la curăţirea interioară a acestora. *G. de s.* sînt închise cu capace metalice sau cu dopuri filetate, etanşe. — *G. de vizitare* **a)** Deschidere practicată în pereţii tamburilor cazanelor de abur şi ai rezervoarelor metalice, prin care se poate introduce un lucrător pentru a vizita şi a repara interiorul acestora. *G. de v.* au formă ovală şi sînt închise cu capace metalice, etanşe, aplicate în interior. **b)** Gură practicată în pereţii zidăriei cazanelor de abur, prin care se poate introduce un lucrător pentru a vizita şi repara exteriorul elementelor sub presiune ale cazanelor sau interiorul zidăriei. — *G. de ventilaţie*, dispozitiv care se aplică la partea superioară a rezervoarelor de produse petroliere, pentru a permite gazelor care se formează să iasă afară. Are forma unui gît, prevăzut cu o fereastră şi acoperit cu un capac conic. — *G. de apă* v. *hidrant*. — *G. de scurgere* **a)** Recipient subteran racordat la reţeaua de canalizare, folosit pentru colectarea apelor meteorice care se scurg pe rigolele străzilor. **b)** Dispozitiv folosit pentru evacuarea apelor de precipitaţie de pe calea unui pod sau care se infiltrează prin îmbrăcămintea acesteia. — (METAL.) *G. de vînt*, orificiu prin care se suflă aerul necesar arderii combustibilului solid în cuptoarele metalurgice. **4.** (MILIT.) *Gură de foc* **a)** V. *armă de foc*. **b)** Denumire generică dată tunurilor, obuzierelor, aruncătoarelor de mine, tunurilor fără recul etc.

Gurghiu, castel în raionul Reghin, azi dispărut. E atestat documentar încă din sec. al XIV-lea, ca un castru regal. În secolul al XV-lea a fost posesiunea lui Iancu de Hunedoara.

Gurghiu, *Munţii Gurghiului*, masiv muntos din Carpaţii Orientali, cuprins între defileul Mureşului (Deda-Topliţa) şi zona de izvoare a Tîrnavei Mari. *M. G.* sînt de natură vulcanică (aglomerate vulcanice şi curgeri de lavă alcătuind podişuri înalte, dominate de creste care reprezintă resturi ale vechilor cratere). Altitudine maximă: 1 777 m. Principalele vîrfuri sînt: Fîncel, Saca, Soimuş, Ciumani.

Guriev, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Kazahă, situat pe ţărmul nordic al Mării Caspice. 89 000 loc. (1962). Port maritim. Centru al industriei petroliere, chimice şi alimentare.

gúrmă, boală infecţioasă a mînjilor şi a cailor tineri, provocată de un streptococ. Se manifestă prin febră, catar nazal şi abcese ale ganglionilor limfatici. Se tratează cu antibiotice, sulfamide şi prin deschiderea abceselor. Pentru prevenire poate fi folosită vaccinarea. Sin. *buba-mînzului*.

gúrnă (NAV.), porţiune din învelişul exterior al unei nave care face legătura între învelişul fundului şi învelişul bordajelor. Este constituită din 1—3 foi de tablă curbată.

Gürsel, Cemal (n. 1895), general, preşedinte al Turciei (din 1961). Între 1958 şi 1960 **G.** a fost comandant al trupelor de uscat. După lovitura de stat din mai 1960 a fost ales preşedinte al Comitetului unităţii naţionale.

Guruslău, sat în raionul Zălau, reg. Cluj, unde Mihai Viteazul, împreună cu G. Basta, a învins la 3 august 1601 armata nobililor maghiari din Transilvania, condusă de Sigismund Báthory.

Gurvitch *[gürvíci]*, Georges (n. 1894), sociolog idealist francez, profesor la Universitatea din Paris. Este unul dintre fondatorii microsociologiei, pe care a încercat s-o fundamenteze din punct de vedere filozofic prin teoria empiristă şi subiectivistă a aşa-numitului *hiperempirism dialectic*. **G.** neagă legile generale obiective ale dezvoltării sociale şi reduce sociologia la studiul „microrelaţiilor", adică al relaţiilor psihologice dintre indivizii diferitelor grupuri sociale, relaţii care ar determina desfăşurarea întregii vieţi sociale. Opere principale: „Menirea actuală a sociologiei" (1950), „Determinismele sociale şi libertatea umană" (1955).

guséu (CONSTR.), piesă de metal confecţionată din tolă sau din platbandă, avînd ca scop să asigure legătura între diferite elemente de construcţie ale căror axe nu sînt în prelungire (ex. **g.** de colţ, **g.** de legătură între stîlpul şi rigla cadrelor).

gust[1] **1.** (FIZIOL.) **a)** Simţ prin care organismul primeşte informaţii asupra proprietăţilor chimice ale unor substanţe cu care vine în contact. Este unul dintre cele mai vechi şi mai primitive simţuri şi are mare importanţă în alegerea hranei şi în reglarea reflexă a secreţiei fermenţilor digestivi. La mamifere (şi la om), receptorii de **g.** (papilele gustative) se găsesc pe mucoasa gurii, mai ales pe limbă. **b)** Proprietate a unor substanţe de a impresiona receptorii de **g.** Substanţele care au **g.** se numesc „sapide", iar cele care nu au **g.** se numesc „insipide". **G.** se simte numai dacă substanţa respectivă este solubilă în apă. Omul distinge patru **g.** fundamentale: amar, dulce, acru şi sărat, celelalte fiind combinaţii ale acestora. **2.** (VITICULT.) *Gust foxat*, gust particular, neplăcut, pe care-l au strugurii şi vinul unor soiuri de hibrizi direct producători.

gust[2] (în estetică), capacitate de a sesiza şi aprecia frumosul sau urîtul din artă şi realitate printr-o reacţie exprimînd un sentiment de satisfacţie sau insatisfacţie faţă de acestea. **G.** a apărut în procesul muncii şi este determinat de practica social-istorică; el depinde de felul de trai, de nivelul de cultură, de idealul estetic promovat de o anumită clasă sau orînduire socială, de gradul de dezvoltare a artei, precum şi de conţinutul şi de nivelul educaţiei estetice. Varietatea gusturilor este legată şi de varietatea stilurilor artistice. Privind gustul ca un produs al relaţiilor sociale, estetica marxist-leninistă consideră în acelaşi timp că, în cadrul uneia şi aceleiaşi epoci istorice sau clase sociale, **g.** poate cunoaşte, de la individ la individ, o mare diversitate de nuanţe. Realismul socialist dă „frîu liber unei mari varietăţi de stiluri şi gusturi artistice" (Gheorghe Gheorghiu-Dej). Partidele comuniste şi muncitoreşti desfăşoară o vie activitate de formare, cultivare şi dezvoltare a **g.** oamenilor muncii în spiritul principiilor realismului socialist şi al combaterii hotărîte a lipsei de gust, manifestată prin idilism dulceag, naturalism, ca şi prin diferitele variante ale artei decadente.

Gustav al II-lea Adolf, rege al Suediei (1611—1632) şi renumit comandant de oşti. Dispunînd de o armată socotită în vremea aceea drept cea mai puternică din Europa, a purtat războaie cu Danemarca, Polonia şi Rusia pentru instaurarea supremaţiei suedeze în Marea Baltică. A intervenit în războiul de 30 de ani (1618—1648) de partea puterilor protestante, împotriva Habsburgilor, pe care i-a învins de mai multe ori. A murit în bătălia de la Lützen (1632).

Gustav al VI-lea Adolf (n. 1882), rege al Suediei (din 1950), din dinastia întemeiată de mareşalul francez Bernadotte, devenit în 1818 rege al Suediei şi Norvegiei sub numele de Carol al XIV-lea.

Gusti, Dimitrie (1880—1955), sociolog şi filozof idealist romîn, întemeietorul Şcolii monografice din Bucureşti. Situîndu-se pe o poziţie voluntaristă, **G.** atribuia „voinţei sociale" un rol determinant în dezvoltarea socială şi concepea realitatea socială în spirit eclectic, ca o sumă de „manifestări" (economice, spirituale, juridice şi politice) înăuntrul unor „unităţi sociale" concrete (ex. satul, oraşul, familia etc.). Aceste „manifestări" sînt condiţionate, după **G.**, de acţiunea simultană a mai multor factori („cadrul cosmologic", „biologic", „psihologic" şi „istoric") şi guvernate de „legea paralelismului sociologic". „Unităţile", „manifestările" şi „cadrele" autonome în care descompune **G.** societatea vădesc tendinţe de empirism îngust şi ignorarea categoriilor sociologice fundamentale. Considerînd că tendinţa finală în evoluţia societăţii ar fi realizarea unui echilibru social, el a militat pentru „armonia socială" între exploataţi şi exploatatori. **G.** are însă meritul de a fi căutat o ieşire din cadrul strîmt al sociologiei burgheze de cabinet. El a iniţiat şi a condus acţiunea de cercetare monografică a satelor din Romînia, care a dezvăluit unele date obiective privind situaţia grea a ţărănimii noastre în perioada dintre cele două războaie mondiale, contribuind totodată la lărgirea cunoştinţelor despre obiceiurile şi cultura mediului rural al epocii. Concepţia lui idealistă şi limitele metodei sale, alunecarea în etnografism etc. l-au împiedicat însă pe **G.** să tragă concluzii ştiinţifice din materialul faptic adunat. **G.** a fundat şi a condus „Asociaţia pentru ştiinţa şi reforma socială", „Institutul social romîn" şi „Muzeul satului", precum şi revistele „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială" (1919—1943), „Sociologia romînească" (1936—1944) etc. Op. pr.: „Sociologia militans" (1935), „Problema sociologiei" (1940).

Gusty, Paul (1859—1944), regizor romîn, elev al lui Gatineau. S-a format în special

P. Gusty

la şcoala realistă a teatrului german şi în contact strîns cu vederile realiste profesate de I.L. Caragiale. De-a lungul celor aproape 60 de ani cît a fost director de scenă la Teatrul naţional din Bucureşti, **G.** s-a manifestat cu o deosebită vigoare în realizarea unor imagini veridice, atît în montarea comediei cît şi în a tragediei clasice sau a dramei moderne. Au rămas memorabile spectacolele: „O scrisoare pierdută" de Caragiale, „Revizorul" de Gogol, „Azilul de noapte" de Gorki, „Institutorii" de Otto Ernst, „Prostul" de Fulda ş.a., în a căror punere în scenă **G.** a reliefat cu forţă mesajul dramatic al pieselor. Lui **G.** i se datorează în mare măsură

înscrierea în repertoriul Teatrului național și punerea în scenă a unor drame și comedii de Shakespeare, a unor piese de Ibsen, iar îndată după primul război mondial a dramaturgiei realist-critice ruse (Tolstoi, Cehov). **G.** a apărat cu energie creația realistă în arta regizorală din Romînia în condițiile în care începuse să se afirme formalismul. A îndrumat scrierea unei dramaturgii realiste originale, iar în ultimii ani ai activității sale, în pofida politicii oficiale, fasciste și antisovietice, a încercat să popularizeze metoda regizorală a lui Stanislavski. Paralel cu activitatea regizorală, **G.** a tradus și a localizat numeroase piese de teatru străine și a scris libreto de operetă.

gușa-porumbelului *(Behen vulgaris)*, plantă perenă din familia cariofilaceelor,

Gușa-porumbelului

înaltă pînă la 1 m, cu frunze întregi ovale, ascuțite la vîrf. Florile sînt albe, grupate în inflorescențe rămuroase; fructul este o capsulă. Crește prin poieni, tufișuri, fînețe, de la cîmpie pînă în regiunea alpină.

gúșă (MED.), creștere patologică de volum a glandei tiroide. Determină apariția unei proeminențe de mărime variabilă pe fața anterioară a gîtului. Din punct de vedere anatomopatologic există mai multe feluri de **g.**: adenomatoasă, coloidă, chistică, scleroasă, nodulară etc. **G.** poate fi expresia morfologică a unei hiperfuncțiuni tiroidiene, ca în hipertiroidia benignă, boala lui Basedow, sau, dimpotrivă, a unei hipofuncțiuni; alteori coexistă cu o funcțiune tiroidiană normală. — *G. endemică*, proces patologic care se manifestă în special în tiroidă, interesînd însă în același timp întregul organism. Termenul clasic de *g. e.* este astăzi depășit și s-a propus înlocuirea lui cu acela de *distrofie endemică tireopată* (după Șt.-M. Milcu), care corespunde mai exact caracterelor morfologice și funcționale ale bolii. În *g. e.* nu este vorba de un proces inflamator sau de natură tumorală, ci de o perturbare a troficității țesuturilor, cu apariția unor tulburări funcționale și organice înlănțuite evolutiv. Caracterul endemic al bolii este dat de constatarea, făcută de-a lungul secolelor, că boala apare îndeosebi la populațiile care locuiesc în regiunile submontane. Diferitele aspecte ale *g. e.* pot fi grupate în trei forme clinice, corespunzînd celor trei trepte evolutive ale bolii: prima formă, caracterizată prin creșterea de volum a tiroidei, neînsoțită de tulburări secretorii; a doua formă, mai avansată, în care apar tulburări funcționale și leziuni în întregul organism, predominînd în glandele endocrine și îndeosebi în tiroidă; și a treia formă, caracterizată prin prezența unor leziuni și tulburări în funcțiunea sistemului nervos central (ex. cretinism, surdomutism, tulburări profunde de creștere etc.). În timpul regimului burghezo-moșieresc această boală, care cuprindea în țara noastră milioane de oameni din regiunile submontane, nu a fost combătută. În anii regimului de democrație populară s-a organizat o largă și susținută campanie de combatere a *g. e.* cu sare și tablete iodate. Datorită acestei acțiuni, precum și ridicării nivelului material și cultural al populației, numărul bolnavilor de *g. e.* este în continuu regres. — *G. exoftalmică* v. *boala lui Basedow*.

gúșter *(Lacerta viridis)*, specie de șopîrlă în lungime de cca. 30 cm, cu coada foarte lungă; la masculul în „haină de nuntă", spatele este verde ca smaraldul, iar gușa este albastră-azurie. Trăiește în Europa de sud, fiind foarte răspîndit și în țara noastră, mai ales la șes. Se hrănește cu insecte, fiind prin aceasta o specie folositoare.

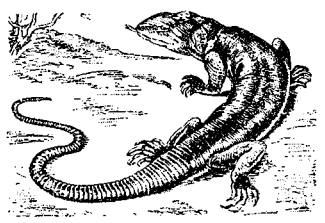

Gușter

Gușterița, sat (azi suburbie a orașului Sibiu) pe teritoriul căruia s-au făcut descoperiri arheologice din diferite epoci. O descoperire importantă o constituie depozitul de topoare, vîrfuri de lance, fragmente de săbii, brățări, butoni, fragmente de centuri etc., datînd de la începutul epocii fierului (sec. XII î.e.n.).

gutapércă (*Gutta percha;* FARM.), suc asemănător cauciucului, obținut din arborele *Dichopsis gutta* din pădurile ecuatoriale ale Indoneziei. Se utilizează la fabricarea unor instrumente medicale (sonde, atele) și, în foi subțiri, ca strat impermeabil în pansamentele umede. În soluție cloroformată are întrebuințare în dermatologie.

gutáție (lat. *gutta* „picătură"; BOT.), eliminare a picăturilor de apă (de obicei prin vîrfurile sau dințișorii frunzelor) în cursul nopții, cînd absorbția este intensă, atmosfera foarte umedă și transpirația anihilată.

gútă (MED.), boală metabolică caracterizată prin creșterea concentrației acidului uric în sînge și depozitarea acestuia în special la nivelul articulațiilor mici (tofus gutos). Boala evoluează de obicei în accese dureroase acute, de durată variabilă. **G.** cronică se caracterizează prin manifestări cronice articulare, alterări osoase, în care se asociază, cu timpul, leziuni renale, cerebrale și cardiovasculare. Sin. *podagră*.

Gutenberg *[gútənberg]*, Johann (c. 1400—1468), tipograf german, inventatorul tiparului cu litere mobile de metal. Și-a început activitatea tipografică la Strasbourg (1434—1444), dar a trăit și a lucrat mai ales la Mainz. În 1455 a terminat tipărirea Bibliei în limba latină, în condiții grafice excepționale (42 de rînduri pe pagină). Marea invenție a lui

J. Gutenberg

G. a dus la ieftinirea cărţilor, ceea ce a contribuit, în condiţiile avîntului meşteşugurilor, comerţului, ştiinţelor şi artelor din sec. al XV-lea, la dezvoltarea şi răspîndirea culturii moderne.

„Gutenberg", gazetă a muncitorilor tipografi, editată în august 1886 la Bucureşti de societatea „Gutenberg", din iniţiativa tinerilor socialişti în frunte cu Alexandru Ionescu. Pînă la încetarea apariţiei, în 1901, a fost una dintre principalele publicaţii de breaslă care au propagat ideile socialiste. A reapărut sporadic între 1902 şi 1931, oscilînd între poziţii înaintate şi oportuniste. În 1931 s-a contopit cu „Typograful" din Cluj.

gutiéră (CONSTR., NAV.), şir lateral de table ale unei nave, prin care puntea se leagă de învelişul bordajelor. Sin. *lăcrimară.*

Gutîi, *Munţii* ~, masiv muntos din grupa nordică a lanţului munţilor vulcanici de pe teritoriul R.P.R., cuprins între Oaş şi Ţibleş. Sînt alcătuiţi din aglomerate vulcanice şi revărsări de lavă. Altitudinea maximă: 1 445 m (vîrful Gutîiul). Zăcăminte de minereuri polimetalice.

Guts Muths *[guţ muts]*, Johann Christoph Friedrich (1759—1839), pedagog german, teoretician şi practician în domeniul educaţiei fizice. Este creatorul şcolii germane de gimnastică. Op. pr.: „Gimnastica pentru tineret" (1793).

Guttuso, Renato (n. 1912), pictor şi grafician italian. Din 1935, participant activ la lupta antifascistă. Conducător al şcolii neorealiste din arta italiană contemporană. Eroul artei militante a lui **G.** este omul din popor. El a imprimat creaţiei sale un caracter demascator şi protestatar. Opera sa se caracterizează prin expresivitatea formelor şi a culorii, prin monumentalitate („Împuşcarea patrioţilor în cîmpie", 1937; seria de desene „Dumnezeu cu noi", 1944—1945, distinsă cu Medalia de aur a păcii, 1950; „Ocuparea pămînturilor necultivate în Sicilia", 1948; „Garibaldi în bătălia de la Ponte Ammiraglio", 1952; „Plaja", 1956; „Muncitor care citeşte ziarul").

R. Guttuso

gutúi *(Cydonia oblonga)*, pom fructifer din familia rozaceelor, cu coroana largă neregulată, cu ramuri subţiri şi frunze mari nedinţate, groase. Florile sînt mari, colorate în roşu-deschis sau alb şi aşezate cîte una la extremitatea unui lăstar scurt. Fructele sînt mari, de formă ovoidă neregulată, acoperite cu perişori. **G.** intră pe rod la 3—4 ani de la plantare, iar producţia medie la un pom este de 70—100 kg, ajungînd uneori la 200—300 kg. În ţara noastră, **g.** ocupă 1,1% din numărul total al pomilor cultivaţi. Este răspîndit în zona podgoriilor, în partea de sud-vest a ţării şi în Delta Dunării.

guturái v. **coriză.**

guturálă (LINGV.) v. **velară.**

Gutzkow *[gúţco]*, Karl (1811—1878), scriitor şi publicist german, reprezentant al mişcării ideologice liberale a „Tinerei Germanii". În romanele („Wally sceptica", 1835), dramele („Uriel Acosta", 1846) şi comediile sale („Prototipul lui Tartuffe", 1845), **G.** luptă, în limitele liberalismului, împotriva clericalismului şi a făţărniciei morale burgheze. După înfrîngerea revoluţiei a trecut pe poziţiile reacţiunii.

guvérn 1. (În statele socialiste) Denumire dată organului suprem executiv şi de dispoziţie. V. şi Consiliul de Miniştri al R.P.R. **2.** (În statele capitaliste) Organul de stat care exercită puterea e x e c u t i v ă.

Guvernul Republicii Populare Romîne v. **Consiliul de Miniştri al Republicii Populare Romîne.**

guvernatór (În statele capitaliste) **1.** Reprezentantul guvernului în unităţile administrativ-teritoriale mari (ţinuturi, provincii, gubernii), învestit cu largi atribuţii de conducere locală. **2.** Reprezentantul guvernului central şi şeful teritoriului în colonii, în această calitate avînd conducerea superioară a întregii activităţi de stat şi dispunînd de forţa armată. **3.** Şeful suprem al administraţiei în statele componente ale Statelor Unite ale Americii ales, ca şi preşedintele S.U.A., pe baza unei proceduri electorale speciale. **4.** Persoană desemnată de guvern pentru conducerea unei instituţii particulare de credit care se bucură de anumite privilegii (ex. emiterea monedei) şi ale cărei acţiuni aparţin în majoritate statului (ex. guvernator al Băncii Franţei).

guvíd, denumire dată cîtorva specii de peşti teleosteeni din genul *Gobius*, familia gobiidelor. **G.** au 15—25 cm în lungime, capul mare şi turtit, corpul subţiat spre coadă

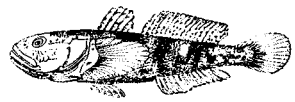

Guvid

şi aripioarele ventrale unite într-un fel de ventuză cu care se prind de pietre. La noi, cele mai multe specii de guvizi trăiesc mai ales în zona litorală a Mării Negre, unde se pescuiesc în cantităţi destul de mari.

Guyana, regiune naturală în nord-estul continentului sud-american, situată între Oceanul Atlantic, Orinoco şi Cîmpia Amazonului. Cîmpia litorală, joasă şi mlăştinoasă, se continuă în interior cu un podiş întins, străbătut de culmi muntoase. Fundamentul acestuia este format din roci cristaline, granite şi bazalte, acoperite de gresii în unele sectoare. Înălţimile cele mai mari se întîlnesc în zona central-vestică (Munţii Roraima, 2 771 m). Guyana este brăzdată de o reţea deasă de ape, care formează numeroase repezişuri şi cascade (ex. cascada Angel, cea mai înaltă din lume, 978 m). Climă ecuatorială şi subecuatorială. Este acoperită de păduri ecuatoriale dese, pe alocuri întrerupte de savane. În subsol există bogate zăcăminte de bauxită, de minereu de fier şi de mangan, aur şi diamante. În podiş populaţia e foarte rară, formată din triburi de indieni; în cîmpia litorală densitatea populaţiei este mai mare. **G.** este împărţită în trei colonii (**G.** Britanică, **G.** Olandeză şi **G.** Franceză) şi două porţiuni de teren care fac parte din Venezuela şi din Brazilia.

Guyana Britanică *(Demerara)*, colonie engleză în nordul Americii de Sud, situată la ţărmul Oceanului Atlantic, între Venezuela, Brazilia şi Guyana Olandeză. Suprafaţa: 214 970 km². Populaţia: 582 000 loc. (1961), formată din urmaşi ai culilor aduşi din India, negri, mulatri şi indieni americani. Limba oficială: engleza. Centrul administrativ: *Georgetown*. Alte oraşe: New Amsterdam, Bartica. Relieful este dispus în trepte: pe litoral o cîmpie joasă, mlăştinoasă, unde trăieşte 90% din populaţia ţării, în sud un podiş slab vălurit (300—500 m altitudine) şi în vest, la graniţa cu Brazilia, o zonă muntoasă (Roraima, 2 771 m). Climă subecuatorială umedă. Principalele cursuri de apă sînt Essequibo şi afluenţii săi, care formează numeroase cascade în zona muntoasă şi de podiş şi au revărsări mari în cîmpia joasă. Păduri ecuatoriale, în

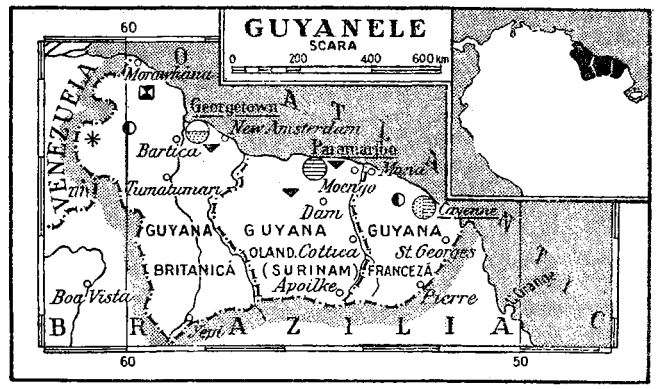

unele regiuni savane. Economie slab dezvoltată. Ramurile ei de bază sînt agricultura şi industria minieră. Culturile agricole sînt concentrate în cîmpia litorală: se cultivă trestie de zahăr în mari plantaţii şi orez în micile gospodării ţărăneşti. În cantităţi mai mici se cultivă iams, batate, manioc, porumb, ananas, avogado, citrice ş.a. În savane, creşterea extensivă a animalelor. Se exploatează lemnul de esenţe preţioase. **G. B.** ocupă locul al treilea în lumea capitalistă în extracţia de bauxită. Se mai extrag diamante, aur, minereu de mangan şi columbit. Industria prelucrătoare, foarte slab dezvoltată (zahăr, rom), este concentrată în Georgetown. Din **G. B.** se exportă în special zahăr (45% din valoarea exportului), bauxită, orez, material lemnos, rom, diamante, aur, mangan. Principalii parteneri comerciali: Marea Britanie, S.U.A., Canada. Descoperită de navigatorii spanioli la sfîrşitul sec. al XV-lea şi începutul sec. al XVI-lea, a fost colonizată de către englezi, care în 1667 au cedat-o Olandei. Ocupată din nou de Anglia, la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, colonia a fost împărţită în 1816, ca urmare a tratatului de la Londra (1814), între Anglia şi Olanda. Partea ocupată de englezi a devenit colonia **G.B.** Exploatarea sîngeroasă a muncitorilor de pe plantaţii a provocat puternice greve şi mişcări populare la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea. După al doilea război mondial, ca urmare a creşterii mişcării de eliberare naţională condusă de Partidul popular progresist, Guyana Britanică a obţinut autonomia internă (1961). Partide politice: Partidul popular progresist; Congresul popular naţional; Partidul „Forţa unită" (reprezintă interesele cercurilor strîns legate de capitalul străin).

Guyana Franceză, colonie a Franţei în America de Sud, situată la ţărmul Oceanului Atlantic, între Guyana Olandeză şi Brazilia. Suprafaţa: 91 000 km². Populaţia: 34 000 loc. (1961), alcătuită din negri, mulatri, metişi; în păduri trăiesc triburi indiene. Centrul administrativ: *Cayenne*. Limba oficială: franceza. Relieful este reprezentat în cea mai mare parte de o regiune deluroasă cu altitudini de 300—400 m, ajungînd în sud la circa 600 m. Climă subecuatorială. Teritoriul **G. F.** este drenat de reţeaua de rîuri colectată de Maroni şi Oyapock. Vegetaţie bogată, în special păduri ecuatoriale. Resurse naturale: lemn de esenţe preţioase, aur. Economie foarte slab dezvoltată, bazată pe extracţia aurului, agricultură şi exploatarea lemnului. Se cultivă în special trestie de zahăr, care se întrebuinţează aproape exclusiv pentru obţinerea romului. Alte culturi: cafea, cacao, bananieri, manioc, orez, porumb, tutun. Exportă aur (50% din valoarea exportului), lemn (25%), rom, cacao. Comerţul exterior se face cu Franţa, Antilele Franceze, S.U.A. Descoperită de navigatorii spanioli, a fost colonizată de francezi, care au de-

clarat-o proprietate a coroanei franceze. Începînd din a doua jumătate a sec. al XVII-lea şi pînă la începutul sec. al XIX-lea, **G.F.** a fost obiectul unor aprigi lupte între colonialiştii francezi, englezi, olandezi şi portughezi, dar francezii şi-au menţinut stăpînirea asupra ei. În **G.F.** au fost deportaţi o parte a participanţilor la Comuna din Paris. Din 1947, Guyana Franceză a fost declarată în mod oficial departament francez, în frunte cu un prefect, care are împuterniciri de guvernator.

Guyana Olandeză *(Surinam)*, colonie a Olandei în America de Sud, situată la ţărmul Oceanului Atlantic, între Guyana Britanică, Brazilia şi Guyana Franceză. Suprafaţa: 142 822 km². Populaţia: 307 000 loc. (1962), formată din asiatici (indieni, malaiezi, chinezi), negri, metişi şi creoli în zona de cîmpie; în păduri trăiesc indieni americani şi negri, urmaşi ai sclavilor fugiţi (neincluşi în statistică). Populaţia este concentrată în zona litorală şi în regiunile de extracţie a bauxitei. Centrul administrativ: *Paramaribo*. Limba oficială: olandeza. Cea mai mare parte a teritoriului are relief de podiş deluros, cu unele culmi muntoase. În nord se întinde cîmpia litorală. Climă subecuatorială. Rîuri bogate în ape: Maroni la graniţa estică, Corentyn la graniţa vestică, Surinam în partea centrală. Vegetaţia: păduri ecuatoriale, iar în nordul cîmpiei litorale savane. Resurse naturale: hidroenergie, diverse esenţe lemnoase, bauxită, aur. Economie înapoiată, bazată pe agricultură şi pe industria minieră. Cele mai întinse terenuri cultivate se găsesc în zona de cîmpie şi în cursul inferior al rîurilor: se cultivă trestie de zahăr, orez, cafea, cacao, bananieri, porumb, manioc, tutun, în special în mari plantaţii. **G. O.** ocupă al doilea loc în lumea capitalistă în extracţia de bauxită. Industria, slab dezvoltată, este legată de prelucrarea produselor agricole (zahăr şi rom) şi a materialului lemnos. Se exportă bauxită (80% din valoarea exportului), lemn, orez, aur, citrice, cafea. În comerţul exterior, locul cel mai important îl ocupă S.U.A., urmate de Olanda şi Antilele Olandeze. La sfîrşitul sec. al XV-lea şi începutul sec. al XVI-lea şi-au făcut apariţia în **G.O.** colonizatorii spanioli, care la începutul sec. al XVII-lea au fost înlăturaţi de cei englezi. Între 1667 şi 1816, **G.O.** a fost în mod alternativ posesiune a Angliei sau a Olandei. După 1816, pe teritoriul acesteia s-au constituit coloniile **G.O.** şi Guyana Britanică. După al doilea război mondial, ca urmare a avîntului mişcării de eliberare, **G.O.** a obţinut statutul de teritoriu autonom în cadrul regatului olandez.

Guyau *[güió]*, Marie Jean (1854—1888), filozof, estetician şi etician francez pozitivist. În lucrările sale de estetică „Problemele esteticii contemporane" (1884) şi „Arta din punct de vedere sociologic" (apărută postum în 1889), **G.** a criticat teoria „artei pentru artă", precum şi teoria artei ca joc şi a căutat să releve rolul social al artei. El s-a situat însă pe poziţii biologizante, potrivit cărora socialul în genere, creaţia artistică şi actele morale sînt produse ale naturii biologice a omului, expresii ale armoniei sale vitale. Prin biologismul şi voluntarismul său, **G.** s-a apropiat de „filozofia vieţii".

gúzlă, instrument muzical popular slav, făcut dintr-o cutie de lemn plată, goală, cu coarde întinse deasupra. Cu timpul, forma cutiei, numărul coardelor şi acordajul s-au schimbat. Există următoarele tipuri de **g.**: sonoră (cu coarde metalice) de diferite mărimi (piccolo, prima, alto şi bas), cu claviatură sau cu pedală şi cu coarde ciupite.

Gyla (sfîrşitul sec. X—începutul sec. XI), voievod al formaţiunii statale feudale din Transilvania, care cuprindea şi teritoriul stăpînit de G e l u. În 1002—1003, în urma unui conflict cu regele ungar Ştefan I, a fost înfrînt, luat prizonier şi dus în Ungaria. În cronici a mai fost numit şi *Giula, Gyula, Jula*. Numele vine, probabil, de la un termen comun care definea o anumită funcţie în organizarea socială şi politică a triburilor maghiare şi pecenege.

Győr *[ghiör]*, oraş în partea de nord-vest a R. P. Ungare. 70 812 loc. (1960). Industrie constructoare de maşini şi uşoară. Important nod feroviar. Port pe rîul Rába. Monumente istorice importante (sec. XII —XV).

gyroporella (PALEONT.), gen fosil de algă verde din familia *Dasycladaceae*, cu talul nedivizat şi cu ramificaţii verticilate prinse pe un ax cilindric, încrustat cu calcar. Ramurile au formă de măciucă în porţiunea terminală. Speciile acestui gen au trăit în triasic (ex. gyroporella din triasicul de la Vaşcău, reg. Crişana).

Gyula de Maramureş, fiu al lui Dragoş, cneaz în Maramureş. A luat parte la expediţiile organizate de Ludovic I de Anjou împotriva lui Bogdan I, care izgonise în 1359 din Moldova pe urmaşii lui Dragoş.

h *[ha]* (LINGV.), a noua literă a alfabetului limbii romîne; sunetele notate prin această literă, şi anume: a) fricativă laringală (ex. în cuvîntul *haină*), b) fricativă velară (ex. în cuvintele *oh, mîhnit*), c) fricativă palatală, înainte de *i* (ex. în cuvîntul *arhivar*).

H (MUZ.), notaţie literală pentru sunetul *si*.

Haarlem *[há:ləm]*, oraş în Olanda, situat în apropierea Mării Nordului, de care este legat prin canale. 169 000 loc. (1960). Industrie textilă, alimentară, prelucrarea metalelor. Monumente arhitectonice: primăria (începută în 1250), Biserica Mare (sec. XV—XVI) ş.a. Are multe biblioteci şi muzee, printre care muzeul Frans Hals. Culturile de flori din împrejurimile sale sînt renumite în întreaga lume; în mare parte, producţia lor aprovizionează piaţa externă.

Hába, Alois (n. 1893), compozitor şi muzicolog ceh, profesor la Conservatorul din Praga, reprezentant de seamă al sistemului „sferturilor de ton". A compus opere, lucrări orchestrale, muzică pentru diferite ansambluri, piese pentru pian, coruri, cîntece etc. Printre lucrările sale teoretice figurează „Psihologia formei muzicale" şi „Teoria muzicii sferturilor de ton".

habână, *ceramica* ~ (ARTE DEC.), obiecte de ceramică foarte fină (farfurii plate şi cancee înalte), pe fond alb smălţuit; a fost produsă de olari care făceau parte din secta relgioasă a habanilor, refugiaţi din Moravia în Transilvania în sec. al XVII-lea. Principalul centru de producţie **a h.** a fost localitatea Vinţu-de-Jos de lîngă Alba-Iulia. A influenţat puternic ceramica din Transilvania, mai ales pe cea săsească, determinînd dezvoltarea acesteia în sec. XVIII—XIX.

„Habeas corpus", *legea* ~ (expresie latină care înseamnă „să păstrezi corpul"), una dintre legile fundamentale constituţionale din Anglia, potrivit căreia nimeni nu putea fi arestat fără ordonanţa scrisă a judecătorului, iar celui arestat trebuia să

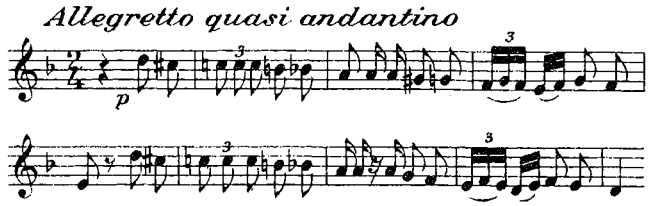

Habanera din opera „Carmen" de Bizet

habanéra (de la numele oraşului *Habana, Havana*), dans şi cîntec originar din Cuba, în măsura de 2/4, cu accentul pe ultima optime a tactului şi cu tempo moderat, cu figuri ritmice caracteristice, adaptate tactului. Se caracterizează prin paşi încrucişaţi şi paşi adînci, care sînt intercalaţi cu opriri. Pornind de la specificul cîntecului popular **h.,** numeroşi compozitori, printre care Bizet (în opera „Carmen"), Debussy („Seară la Grenada", pentru pian), Chabrier („Habanera", pentru pian), Ravel („Habanera", pentru voce şi pian) ş.a., au creat lucrări valoroase.

Habarovsk, oraş în U.R.S.S., în Extremul Orient, situat la confluenţa rîului Ussuri cu Amurul. 363 000 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini, a lemnului, chimică, uşoară şi alimentară. Institute de învăţămînt superior, teatre, muzee.

i se aducă la cunoştinţă acuzaţia în decurs de 24 de ore. A fost promulgată de către parlamentul englez în 1679, în perioada luptei burgheziei împotriva arbitrarului regal. Prevederile cuprinse în acest act n-au fost respectate consecvent.

Haber, Fritz (1868—1934), chimist german. A inventat prima metodă industrială de preparare a amoniacului pe cale sintetică. Premiul Nobel pentru chimie (1919).

Haberler, Gottfried (n. 1900), economist burghez originar din Austria, stabilit din 1936 în S.U.A., profesor de economie politică la Universitatea Harvard. S-a făcut cunoscut printr-o serie de teze care exprimă interesele capitalului monopolist în problemele comerţului internaţional şi ale ciclului economic capitalist. Are o concepţie potrivnică dezvoltării economice a ţărilor recent eliberate.

habitáclu (din lat. *habitare* „a locui, a sta undeva"; NAV.), cutie din lemn sau din aramă, acoperită la partea superioară de un capac prevăzut cu geam, în care este introdus compasul magnetic de drum al unei nave, împreună cu magneţii compensatori şi cu becurile care luminează roza compasului.

hábitus (lat. *habitus* „înfăţişare") **1.** (MED.) Aspectul exterior al unui individ; cuprinde atît elemente statice (atitudinea, poziţia capului) cît şi dinamice (mimica, tipul respiraţiei etc.). Serveşte drept criteriu de apreciere a stării de sănătate, a unei eventuale afecţiuni sau a unei predispoziţii morbide (ex. **h.** ftizic, **h.** apoplectic etc.). **2.** (MINER.) Aspect caracteristic pe care îl capătă cristalele datorită dezvoltării relative a feţelor. **H.** poate fi: *prismatic, acicular* sau *fibros*, pentru cristalele alungite într-o singură direcţie; *tabular, lamelar* etc., pentru cristalele bine dezvoltate în două direcţii; *izometric*, pentru cristalele egal dezvoltate în toate direcţiile.

Habsburg, dinastie de împăraţi ai Imperiului romano-german (1273—1438, cu unele întreruperi, şi 1438—1806), de regi ai Spaniei (1516—1700), de împăraţi ai Imperiului austriac (1804—1867) şi ai Austro-Ungariei (1867—1918). Cei mai cunoscuţi suverani din această dinastie au fost: Carol Quintul, împărat al Imperiului romano-german şi rege al Spaniei (1516—1556), Filip al II-lea, rege al Spaniei (1556—1598), Maria Tereza, împărăteasă a Austriei (1740—1780), Franz Joseph I, împărat al Austriei şi rege al Ungariei (1848—1916).

Haciaturian, Aram Ilici (n. 1903), compozitor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. A studiat la Conservatorul din Moscova, avînd ca profesor, între alţii, pe N.I. Measkovski. Străbătută de intonaţiile şi ritmurile vii ale folclorului popoarelor din Caucaz, în special ale folclorului armean, şi îmbogăţită cu tradiţiile clasicismului muzical rus, opera sa se distinge prin optimism, bogăţia şi expresivitatea melodiilor, pitorescul armoniei, succesiunea dinamică şi sugestivă a imaginilor. A scris balete („Gayaneh", 1942; „Spartacus", 1954), simfonii (printre care

A.I. Haciaturian

„Simfonia a II-a, cu clopote", 1946), lucrări vocal-simfonice, concerte pentru pian, vioară, violoncel şi orchestră, muzică pentru ansambluri de cameră, muzică de scenă şi de film. Multe dintre acestea figurează în repertoriul mai tuturor orchestrelor simfonice din lume. Haciaturian este şi autorul muzicii imnului de stat al R.S.S. Armene. Laureat al Premiului Lenin.

Hadamard *[adamá:r]*, Jacques (1865—1963), matematician francez. A fost membru

J. Hadamard

al Academiei de Ştiinţe din Paris şi membru de onoare al Academiei R.P.R. A studiat teoria ecuaţiilor diferenţiale cu derivate parţiale, teoria funcţiilor de variabile complexe, teoria numerelor, probleme de mecanică etc. A contribuit la dezvoltarea teoriei moderne a funcţiilor analitice întregi şi la fundamentarea analizei funcţionale. S-a ocupat îndeaproape cu problemele de învăţămînt, scriind şi un manual de geometrie. Hadamard a participat la cel de-al IV-lea Congres al matematicienilor romîni de la Bucureşti (1956). Op.pr.: „Lecţii despre propagarea undelor" (1901), „Lecţii despre problema lui Cauchy" (1933).

Hades, zeul infernului în mitologia greacă, fiul lui Cronos şi al zeiţei Rhea, soţul Persefonei. Era reprezentat pe tron, alături de cîinele Cerber, păzitorul infernului. Uneori numele zeului desemnează însuşi infernul („împărăţia nevăzutului, a umbrelor"). Era numit şi *Pluton*.

Hadramaut, regiune naturală în Peninsula Arabă, în estul protectoratului britanic Aden. Relief de podiş. Culturi irigate de grîu, orz, mei, porumb, curmali, bumbac; în regiunile mai aride se practică creşterea nomadă a oilor şi a caprelor.

Haeckel *[hécəl]*, Ernst (1834—1919), biolog german, adept al darvinismului, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai materialismului ştiinţific-naturalist. Ca profesor de zoologie la Universitatea din Jena (1861—1909), a efectuat cercetări importante în domeniul biologiei generale, al zoologiei nevertebratelor, al filogeniei plantelor şi animalelor. A formulat, în 1866, legea biogenetică fundamentală, conform căreia dezvoltarea individuală a organismelor (ontogeneza) reproduce etapele principale ale dezvoltării speciei (filogeneza). Prin teoria gastreii, **H.** a explicat proveniența metazoarelor din monocelulare coloniale. El şi-a cîştigat merite deosebite prin popularizarea darvinismului în masele largi şi prin combaterea argumentată a concepţiilor idealiste ale biologilor antidarvinişti (Weismann, de Vries, Virchow ş.a.). Engels arată că **H.** a adîncit noţiunea darvinistă a selecţiei naturale ca factor al evoluţiei, subliniind caracterul adaptativ al variabilităţii sub influenţa mediului înconjurător. Concepţia despre lume a lui **H.**, în esenţă materialistă, numită de el „monism", se opunea atît idealis-

mului cît şi materialismului vulgar. **H.** a criticat agnosticismul şi a întreprins o campanie răsunătoare împotriva religiei oficiale şi a obscurantismului

E. Haeckel

clerical. Deşi **H.** a propagat concepţia neştiinţifică a darvinismului social şi a combătut socialismul, lupta pasionată pe care a dus-o împotriva idealismului şi religiei a contribuit în mod obiectiv la subminarea bazelor ideologiei burgheze. Op. pr.: „Morfologia generală a organismelor" (2 vol., 1866), „Antropologia, sau istoria dezvoltării omului" (1874), „Enigmele universului" (1899), „Minunile vieţii" (1904).

Haendel, G.F. v. **Händel,** Georg Friedrich.

Hafez (El-Hafez), Amin (n. 1911), preşedinte al Consiliului Naţional al Comandamentului Revoluţiei şi al Consiliului prezidenţial al Republicii Arabe Siriene (din 1963), unul dintre liderii Partidului Baas din Siria.

Hafiz (pseudonimul lui *Şamseddin Mohammed*) (1300—1389), poet liric persan, autor a circa 500 de gazeluri, al mai multor zeci de rubaiate (catrene) şi de poezii ocazionale, numite macama. În poezia lui **H.** îşi găseşte expresia cîntarea pasionată a frumosului şi bucuria de a trăi. Deşi influenţat de misticismul sufismului, poetul, sub înrîurirea lui Omar-Khayyam, a cîntat omul independent, liber-cugetător, care nesocoteşte dogmele religiei.

háfniu (CHIM.), *Hf.* Element cu nr. at. 72; gr. at. 178,6; gr. sp. 13,31; p.t. 2 210°C. Are valenţa 4. Este un metal dispers, care se găseşte în minereurile de zirconiu. A fost descoperit în 1922. Are aplicaţii în electrotehnică (la fabricarea filamentelor pentru becuri electrice, a catozilor pentru lămpile electronice etc.).

Haga, oraş în Olanda, situat în apropiere de ţărmul Mării Nordului. 606 900 loc. (1961). Reşedinţa curţii regale şi a guvernului. Industrie electrotehnică, uşoară, alimentară, construcţii de avioane. Monumente arhitectonice vechi (unele din sec. al XIII-lea), în stil gotic. Centru cultural, cu un important muzeu de artă, şcoli superioare, societăţi ştiinţifice, academie de arte. La **H.** este sediul Curţii Internaţionale de Justiţie a O.N.U. şi al Curţii Permanente de Arbitraj Internaţional. În anii 1899 şi 1907 s-au ţinut aici două importante conferinţe internaţionale, la care s-au adoptat 16 convenţii privind legile şi obiceiurile războiului şi mijloacele de reglementare paşnică a litigiilor dintre state. În 1922 a avut loc la **H.** o conferinţă economică internaţională, reprezentînd o continuare a conferinţei de la Genova, cu participarea Rusiei Sovietice. La conferinţa internaţională din 1954, la care au participat peste 50 de state, s-a adoptat o convenţie privind ocrotirea valorilor culturale în caz de conflict armat, convenţie ratificată şi de R.P.R. — *Galeria regală de artă Mauritshuis din Haga,* galerie care datează din sec. al XVIII-lea, avînd la origine colecţia de tablouri a lui Wilhelm al V-lea al Olandei. S-a dezvoltat neîncetat prin numeroase achiziţii. Instalată în clădirea numită Mauritshuis, colecţia este una dintre cele mai remarcabile din Europa, nu atît prin numărul, cît prin calitatea lucrărilor. Cuprinde, în primul rînd, opere ale artiştilor olandezi şi flamanzi, dar şi opere ale pictorilor şi sculptorilor germani, italieni şi francezi.

Hagberg, Hilding (n. 1899), membru al Biroului Politic al C.C. al P.C. din Suedia din 1933. Între 1951 şi 1964 a fost preşedinte al P.C din Suedia.

Hagen *[hágən]*, oraş în R.F. Germană, în landul Renania de Nord-Westfalia, aşezat pe valea rîului Volme (afluent al Ruhrului). 195 530 loc. (1961). Important centru industrial în bazinul carbonifer Ruhr. Are industrie siderurgică (în special producţie de oţeluri), constructoare de maşini (maşini-unelte, aparate, construcţii metalice), electrotehnică (acumulatoare), textilă, de hîrtie ş.a. Şcoli superioare.

hagiografie (gr. *hagios* „sfînt" şi *graphein* „a scrie"), ramură a teologiei care se ocupă cu istorisirea vieţii sfinţilor şi a pretinselor minuni ale acestora.

Hahn *[ha:n]*, Otto (n. 1879), fizician şi chimist german, membru al Academiei Germane de Ştiinţe. A des-

Haga. Binnenhof

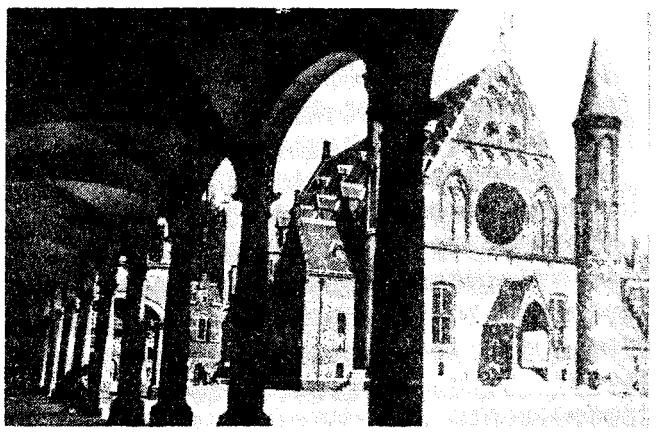

coperit mai mulţi izotopi radioactivi (radioactiniu, mesotoriu etc.) şi, împreună cu Strassmann, a pus în evidenţă fisiunea uraniului (1939), creînd

O. Hahn

posibilitatea folosirii energiei atomice în tehnică. Premiul Nobel pentru chimie (1944).

Hahnemann *[há:nəman]*, Samuel (1755—1843), medic german, întemeietorul homeopatiei. În tinereţe a fost un timp bibliotecar la Muzeul Brukenthal din Sibiu. În concepţiile sale filozofice s-a manifestat ca vitalist.

haidăul, ciclu de jocuri populare romîneşti din jurul Aiudului. Numele se referă la partea de joc fecioresc din cadrul ciclului şi este atestat de documente din sec. al XVI-lea. Jucătorul execută sărituri foarte înalte, sprijinindu-se pe umerii fetei sau în bîtă.

haiducíe, formă a luptei de clasă, frecventă spre sfîrşitul evului mediu în ţările romîne şi în Peninsula Balcanică. Consta în lupta armată a unor cete de răzvrătiţi, recrutaţi mai ales dintre ţărani, numiţi *haiduci*, împotriva asupritorilor. Haiducii se bucurau de stima şi dragostea poporului. În vechile legende şi cîntece bătrîneşti ale poporului romîn au intrat figurile eroice ale unor haiduci ca: *Mihu Copilul, Romîn Gruia Grozovanul, Corbea* ş.a. În sec. XVIII—XIX s-au făcut vestiţi în ţările romîne *Iancu Jianu, Bujor* ş.a., iar în Transilvania *Pintea Viteazul*. Haiducii au devenit personaje centrale şi în numeroase drame populare eroice romîneşti, în care sînt evocate acţiunile lor justiţiare.

Haifa, oraş în vestul Israelului, însemnat port la Marea Mediterană. 200 000 loc. (1962). Prin **H.** se realizează 4/5 din traficul de mărfuri al Israelului şi se transportă petrolul adus prin conducte de la Elath (golful Akaba). Rafinării de petrol, întreprinderi de asamblare a automobilelor, electrotehnice, alimentare şi de industrie uşoară.

Haile Selassie I (pe numele adevărat *Tafari Makonnen*) (n. 1892), împărat al Etiopiei (din 1930). În 1916 a devenit regent şi conducător de fapt al statului, iar în 1928 negus. A trăit în emigraţie între 1936 şi 1941, cînd Etiopia a fost ocupată de Italia fascistă. După eliberarea ţării a iniţiat o serie de reforme social-economice şi culturale. Este adept al unei politici de neutralitate pozitivă.

Haimanale, vechea denumire a satului I. L. Caragiale, raionul Tîrgovişte, reg. Ploieşti, unde s-a născut scriitorul. În localitate există o casă memorială „I. L. Caragiale".

Haimovici, Mendel (n. 1906), matematician romîn, membru al Academiei R.P.R. A adus contribuţii în domeniul geometriei spaţiilor Finsler, al geometriei diferenţiale, al geometriei spaţiilor cu grup fundamental şi cu conexiune etc. În domeniul mecanicii a studiat scurgerea lichidelor perfecte pe un fund dat, iar în domeniul teoriei sistemelor diferenţiale exterioare descompunerea acestor sisteme, printr-o metodă care constituie o vastă generalizare a metodei lui Darboux pentru ecuaţii de ordinul II. Laureat al Premiului de stat.

Hainan, insulă în Marea Chinei de Sud. Face parte din provincia Guandun (R.P. Chineză). Suprafaţa: 34 000 km². Populaţia: circa 3 000 000 loc. Partea centrală şi sudică a insulei este muntoasă, în nord şi de-a lungul coastelor se întind cîmpii. Zăcăminte de minereu de fier, aur şi argint. Climă tropicală musonică. Munţii sînt împăduriţi; în cîmpie se cultivă cafea, orez, bumbac, trestie de zahăr, arbori de cauciuc. Sericicultură, pescuit, exploatarea lemnului, industrie alimentară şi textilă.

haină de nuntă (BIOL.), înfăţişare deosebită a masculilor, rareori a femelelor, la unele specii de vertebrate în perioada împerecherii. **H. de n.** reprezintă o accentuare temporară a unor caractere sexuale secundare (colorăţia mai vie a corpului, apariţia unui penaj mai colorat sau a unor pene caracteristice etc.), determinată de intensificarea activităţii gonadelor şi de creşterea secreţiilor endocrine în general. Acest fenomen se poate observa la masculii de triton, la unii peşti (ex. la ketă, gorbuşă, boarcă etc.), la multe păsări (ex. la majoritatea speciilor de raţe sălbatice, la stîrci) etc.

Casa memorială „I. L. Caragiale"

Hainchelin *[ĕşlĕ]*, Charles (1901—1944), filozof şi publicist marxist francez, militant pe tărîm obştesc, erou al mişcării de rezistenţă. Principala sa lucrare, „Originea religiei" (1935), face o critică ascuţită a unor concepţii eronate despre religie susţinute de Durkheim, Freud, Kautsky şi, pe baza unui bogat material faptic, dezvăluie rădăcinile sociale şi gnoseologice ale acesteia.

Hai Phong *[fong]*, oraş în nord-estul R.D. Vietnam, port la Marea Chinei de Sud. 369 000 loc. (1960). Principalul port maritim al ţării. Aeroport. Important centru comercial şi industrial. Fabrici de ciment, de sticlă, de îngrăşăminte chimice (fosfaţi), ateliere mecanice. Întreprinderi textile, alimentare, şantiere de reparaţii navale.

Haiti, insulă în arhipelagul Antilelor Mari, în America de Nord. A fost descoperită în 1492 de Columb, care a numit-o *Hispaniola*. Suprafaţa: 77 253 km² (inclusiv insulele Gonave, Tortue, Saona şi Beata). Populaţia: 7 566 000 loc. (1962). Este despărţită de Cuba prin Strîmtoarea Vîntului şi de Porto Rico prin Strîmtoarea Mona. Ţărmuri foarte crestate. Relieful este alcătuit din patru culmi muntoase, orientate de la vest spre est: Sierra de Monte Cristi; Cordiliera Centrală (altitudinea maximă: vîrful Tina 3 140 m); Munţii Amato şi Sierra de Neiba; Munţii La Hotte şi La Selle. Între aceste culmi se află depresiuni alungite. În sud-est se întinde o cîmpie litorală. Climă tropicală. Munţii sînt acoperiţi de păduri, depresiunile de savane şi păduri rare, iar cîmpia litorală şi regiunile mai joase ale munţilor sînt cultivate. Pe teritoriul insulei există două state: *Haiti* şi *Republica Dominicană*. — *Istoric.* Înainte de descoperirea Americii, insula a fost locuită de indieni caribi, care au fost aproape exterminaţi de colonizatorii spanioli. Cuceritorii au adus în **H.**, pentru munca pe plantaţii, sclavi negri din Africa. La sfîrşitul sec. al XVII-lea, partea apuseană a insulei **H.** a fost ocupată de Franţa. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea, a luat naştere în **H.** o largă mişcare de eliberare a negrilor şi mulatrilor, condusă de Toussaint-Louverture, în urma căreia, în 1793, a fost abolită sclavia. Prin pacea de la Basel (1795), întreaga insulă a revenit Franţei. Negrii şi mulatrii, conduşi de Dessalines, tovarăşul de luptă al lui Toussaint-Louverture, au înfrînt armatele napoleoneene şi au proclamat, în 1804, independenţa de stat. În 1844 s-a constituit în partea răsăriteană a insulei *Republica Dominicană*, iar în partea apuseană statul *Haiti*.

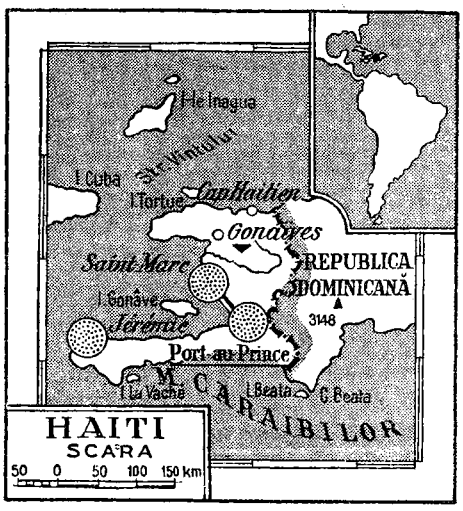

Haiti, stat în America de Nord, în partea de vest a insulei Haiti. Se mărgineşte la nord cu Oceanul Atlantic, la est cu Republica Dominicană, iar la sud şi vest cu Marea Caraibilor. Suprafaţa: 27 750 km². Populaţia: 4 346 000 loc. (1962), formată din negri şi mulatri. Capitala: *Port-au-Prince*. Alte oraşe mai însemnate: Cap Haitien, Gonaives. Limba de stat este franceza. Relief muntos. Climă tropicală. Pădurile tropicale ocupă peste 25% din suprafaţa ţării. În subsol există zăcăminte de bauxită. Ţară agrară înapoiată. În agricultură lucrează peste 85% din populaţia activă. Se cultivă mai ales cafea, precum şi cacao, trestie de zahăr, bananieri, sisal, porumb, batate. În regiunile de munte, principala ocupaţie este păstoritul. Mici întreprinderi ale industriei textile, fabrici de rafinare a zahărului, de fabricare a romului, de prelucrare a tutunului, o fabrică de alumină. Exportă cafea (72% din volumul exportului în 1961), sisal, zahăr, cacao, rom, uleiuri eterice, lemn de esenţă preţioasă şi importă produse finite, alimente etc. — *Istoric.* Statul **H.** s-a constituit în 1844. La sfîrşitul sec. al XIX-lea s-a intensificat pătrunderea în **H.** a capitalului nord-american, iar în 1915 S.U.A. au ocupat acest teritoriu. După ocuparea ţării de către S.U.A. a avut loc în **H.** o puternică mişcare antiimperialistă. În 1934 a fost creat Partidul Comunist din Haiti (azi Partidul unităţii poporului, care se află în ilegalitate). Sub presiunea mişcării de masă, S.U.A. şi-au retras în 1934 trupele de ocupaţie de aici, dar monopolurile nord-americane au continuat să deţină în ţară puternice poziţii economice, pe care şi le-au consolidat după cel de-al doilea război mondial. În 1962, în **H.** a fost instaurat un regim de dictatură militară. Potrivit noii constituţii adoptate de Camera Legislativă în 1964, actualul preşedinte a fost numit, în această funcţie, pe viaţă.

Hakodate, oraş şi port în Japonia, situat în sudul insulei Hokkaido. 252 210 loc. (1961). Important centru pescăresc. Industrie siderurgică, construcţii de maşini, construcţii navale, industrie uşoară şi alimentară (conserve de peşte). Este legat prin feribot cu insula Honshu.

halăj (NAV.), operaţie de remorcare a unei ambarcaţii, plute sau nave, executată cu mijloace mecanice, cu oameni sau cu animale, care se deplasează pe uscat de-a lungul malului apei. Constituie un mijloc rudimentar de deplasare a ambarcaţiilor şi a navelor mici pe fluvii sau rîuri şi pe distanţe scurte.

haldán (AGR.), nume dat plantelor femeieşti de cînepă semănate rar prin porumb, pentru obţinerea seminţelor. Aceste plante au tulpini groase, înalte, ramificate şi foarte viguroase.

Haldane *[hǫ:ldein]*, John Burdon Sanderson (n. 1892), biolog englez, membru al Societăţii Regale din Londra (din 1932), profesor la Universitatea din Londra (pînă în 1957), apoi profesor la Institutul indian de statistică din Calcutta. Autor al unor lucrări de biologie generală, de genetică şi de biometrie, în care s-a situat pe poziţiile biologiei materialiste. **H.** s-a ocupat şi de problemele filozofice ale biologiei şi ale ştiinţelor naturii în genere, situîndu-se pe poziţiile materialismului dialectic şi subliniind importanţa acestuia pentru ştiinţele naturii. Participă activ la lupta pentru pace.

Haldane *[hǫ:ldein]*, John Scott (1860—1936), fiziolog englez. A studiat în special fiziologia aparatului respirator şi efectele gazelor toxice asupra organismului. A inventat un aparat pentru cercetarea respiraţiei şi analiza gazelor din sînge, cu ajutorul căruia a descoperit importanţa bioxidului de carbon în reglarea respiraţiei.

háldă (germ. *Halde* „reziduu"; MINE., METAL.), depozit de steril şi deşeuri provenite din lucrările miniere, de la prepararea mecanică a cărbunilor sau a minereurilor, ori din uzinele metalurgice.

Haleb v. **Alep.**

halebárdă (IST.), armă în formă de lance, terminată cu un vîrf de fier ascuţit şi tăios. Dedesubtul vîrfului, **h.** avea de o parte o secure cu tăiş uşor concav, iar de cealaltă un cîrlig. A fost folosită în sec. XIV—XVII. Ostaşul care mînuia această armă se numea *halebardier*.

Halévy *[alevi]*, Jacques Fromental Elie Lévy (1799—1862), compozitor francez, elev al lui Cherubini. A fost profesor la Conservatorul din Paris, avînd ca elevi, printre alţii, pe Gounod şi Bizet. Autor a peste 30 de opere, **H.** a avut un rol însemnat în dezvoltarea genului aşanumitei „opere mari", în special pe teme istorice („Ebreea", 1835; „Regina Ciprului", 1841; „Carol al VI-lea", 1843). Halévy a mai scris balete, cantate etc.

Halicarnas, oraş antic în Asia Mică, întemeiat pe la 1200 î.e.n. În sec. al IV-lea î.e.n. a devenit un puternic centru economic şi cultural ionic. Este renumit prin impunătorul Mausoleu (templul-cavou al satrapului Cariei, *Mausol*), îmbinare de artă greacă şi orientală, considerat una dintre cele şapte minuni ale antichităţii. Oraşul a fost patria lui Herodot şi a lui Dionysios din Halicarnas.

Halici-Volínia, cnezat rus constituit pe teritoriul actual al Ucrainei apusene (U.R.S.S.) în timpul lui Roman Mstislavici (1199—1205), prin unificarea teritoriilor cnezatelor *Halici* şi *Volínia*. Cnezatul **H.-V.** a cunoscut o mare dezvoltare economică, politică şi culturală în timpul cneazului Daniil Romanovici. În 1259 cnezatul a fost supus de tătari, iar în 1387 de poloni, sub a căror stăpînire a rămas pînă în 1772.

Halifax *[hęlifęx]*, oraş în sud-estul Canadei, port la Oceanul Atlantic. 183 950 loc. (1961), inclusiv suburbiile. Şantiere navale, rafinărie de petrol, întreprinderi de prelucrare a lemnului şi alimentare (zahăr, conserve de peşte). Punct terminus al căii ferate transcontinentale. Importantă bază de pescuit. Universitate.

„Halima", carte populară care cuprinde o culegere de basme, fabule şi anecdote împrumutate de arabi de la popoarele din Orient. În literatura romînă, **H.**, cunoscută şi sub titlul, împrumutat de la greci, „Aravicon Mithologhicon", rezultă din contopirea a două colecţii de poveşti cu totul diferite: „O mie şi una de nopţi" şi „O mie şi una de zile". Traduse în franţuzeşte la începutul sec. al XVIII-lea, apoi reunite într-o versiune grecească, tălmăcită în romîneşte în 1783 de Rafail, egumenul mănăstirii Hurezi, **H.** are o construcţie particulară, constînd în înlănţuirea a diferite basme în aşa fel, încît deznodămîntul unei poveşti să fie mereu amînat prin intercalarea altor poveşti, care, la rîndul lor, sînt îngemănate cu altele, atenţia cititorului fiind reţinută necontenit de evenimente noi. Această originală construcţie a făcut ca numele colecţiei să devină la noi şi nume comun pentru a denumi o poveste lungă şi încurcată. V. şi „O mie şi una de nopţi"; „O mie şi una de zile".

halisites (PALEONT.), gen fosil de celenterate antozoare din grupa tabulata. Cuprindea forme coloniale, cu caliciile tubulare alipite în şiruri liniare. În secţiuni transversale are aspectul unui şirag de mărgele. **H.** a fost găsit în devonian.

halít (MINER.) v. **sare gemă.**

Hall *[hǫ:l]*, Edwin Herbert (1855—1938), fizician american. A descoperit (1880) fenomenul acţiunii cîmpului magnetic asupra curentului electric în metale, care-i poartă numele. — *Efect H.*, efect galvanomagnetic care constă în apariţia unui cîmp electric suplimentar într-un conductor sau semiconductor aflat într-un cîmp magnetic cînd este parcurs de un curent electric. *E. H.* s-a dovedit de o mare utilitate în studiul unor proprietăţi electrice ale metalelor şi materialelor semiconductoare, precum şi la măsurarea cîmpului magnetic în spaţii mici (ex. în întrefierul maşinilor electrice).

Hall *[hǫ:l]*, Gus (n. 1910), secretar general al Comitetului

G. Hall

Naţional al P.C. din S.U.A. (din 1959). Membru al P.C. din S.U.A. din 1929.

Halle, district situat în sudul R.D. Germane. Suprafaţa:

8 771 km². Populația: 1 969 760 loc. (1961). Cuprinde o parte din cîmpia Germaniei de nord și din munții Harz. Este străbătut de fluviul Elba și de afluenții săi Saale și Mulde. Zăcăminte de lignit, sare gemă, săruri de potasiu și minereuri de cupru. Regiune industrială dezvoltată; principalele ramuri industriale sînt industria extractivă, industria chimică (Bitterfeld-Wolfen, Halle, Merseburg, Wittenberg, Zeitz), metalurgia cuprului (Eisleben și Hettstedt), siderurgia și construcția de mașini grele (Dessau, Zeitz). Agricultura este intensivă și variată; se cultivă cerealele, cartofi, sfeclă de zahăr și plante furajere, se cresc porcine, bovine și ovine. În munții Harz există exploatări forestiere.

Halle (pe Saale), oraș în R.D. Germană, situat pe rîul Saale, centru administrativ al districtului **H.** 277 860 loc. (1961). Nod de comunicații. Industrie constructoare de mașini (utilaj industrial, mașini de transport etc.), chimică, electrotehnică, a cimentului, alimentară. Vechi centru cultural cu o academie de științe (Leopoldina, datînd din 1652), o universitate (din 1694), institut pedagogic, muzee, teatre, parcuri. Numeroase monumente arhitectonice medievale.

Haller, Albrecht von (1708—1777), poet iluminist elvețian, cunoscut și ca medic și naturalist. Dintre poeziile sale se distinge poemul descriptiv-didactic „Alpii" (1729), care cîntă natura și formele patriarhale de viață. Spre sfîrșitul vieții, **H.** s-a orientat spre conservatorism (romanul utopic „Usong", 1771). În problemele de biologie, **H.** a avut o orientare idealistă, fiind un apărător al preformismului și creaționismului. S-a ocupat de embriologie și fiziologie, publicînd lucrări asupra excitabilității, contractilității mușchilor, circulației sîngelui și respirației.

Halley *[hęli]*, Edmund (1656—1742), astronom și geofizician englez; a fost director al Observatorului astronomic din Greenwich. A cercetat mișcarea Lunii și magnetismul terestru, descoperit mișcările proprii ale stelelor, a întocmit catalogul stelelor din emisfera de sud și prima hartă a declinației magnetice. **H.** a calculat orbitele mai multor comete și a enunțat o teorie a lor. — *Cometa H.*, cometă periodică, observată ultima oară în 1910, cînd a avut o coadă de circa 25 000 000 km. Va reveni în anul 1985—1986. Cometa poartă numele astronomului E. Halley, care i-a calculat orbita după observațiile făcute în 1682, prezicîndu-i reîntoarcerea pentru anul 1758.

halloisít (MINER.), silicat natural hidratat de aluminiu, de culoare albă, cristalizat în sistemul monoclinic. Este component al unor argile și ia naștere prin descompunerea alumosilicaților în condiții exogene.

hallstatt *[hálștat]*, numele convențional al primei perioade a fierului, denumită astfel după localitatea cu același nume din Austria. Cuprinde intervalul de timp dintre sec. al XII-lea și al V-lea î.e.n. La începutul acestei perioade, metalurgia bronzului era încă foarte răspîndită, ajungînd în unele țări (și pe teritoriul țării noastre) la apogeu, pentru ca apoi să apară și să se intensifice treptat prelucrarea fierului. Dezvoltarea metalurgiei fierului a avut drept rezultat un uriaș progres în domeniul forțelor de producție. În perioada **h.**, forma de organizare a societății era democrația militară; în Grecia și apoi în Italia s-a dezvoltat orînduirea sclavagistă.

haló (gr. *halos* „cerc, disc"; FIZ.) **1.** Zone luminoase circulare colorate în jurul Soarelui sau al Lunii, provocate de refracția razelor de lumină în picăturile de apă sau în cristalele de gheață aflate în stratele superioare ale atmosferei. **2.** Zonă luminoasă care înconjură imaginea fotografică a unui punct luminos. **H.** este provocat fie prin reflexia, fie prin împrăștierea razelor luminoase. Efectul de **h.** se atenuează prin utilizarea unui strat de protecție format dintr-un lac sau dintr-o gelatină colorată, numit strat antihalo.

halocromíe (gr. *hals, halos* „sare" și *chroma* „culoare"; CHIM.), fenomen de deplasare a benzilor de absorbție ale unor substanțe spre lungimi de undă mai mari, prin transformarea acestor substanțe în săruri. Se manifestă prin intensificarea și închiderea culorii.

halofíte (gr. *hals, halos* „sare" și *phyton* „plantă"; BOT.), plante adaptate condițiilor de viață de pe solurile sărăturate (ex. sărățica, sica etc.).

halogén (gr. *hals, halos* „sare" și *genos* „naștere"; CHIM.), denumire generică pentru elementele din grupa a șaptea principală a sistemului periodic al elementelor, care cuprinde fluorul, clorul, bromul și iodul. Halogenii sînt elemente puternic electronegative; se combină direct cu metalele, formînd săruri.

halogenáre (CHIM.), reacție chimică în urma căreia se introduc unul sau mai mulți atomi de halogen în molecula unui compus organic, prin înlocuirea atomilor de hidrogen sau prin reacție de adiție. După felul atomilor de halogen, **h.** se numește *fluorurare, clorurare, bromurare* și *iodurare* (ex. clorurarea benzenului).

halogenúră (CHIM.), compus al unui halogen cu alte elemente chimice sau radicali organici. Halogenurile elementelor puternic electropozitive (metale alcaline, alcalino-pămîntoase etc.) au caracter de săruri (combinații ionice, în general ușor solubile în apă); halogenurile metaloizilor sînt combinații atomice tipice, de obicei ușor volatile, insolubile în apă și solubile în lichide organice.

Hals, Frans (c. 1580—1666), pictor olandez, unul dintre cei mai de seamă maeștri ai portretului realist, individual și de grup și maestru al scenelor de gen. Portretele de grup, pline de viață și mișcare, sînt viu colorate, în tușe largi, energice („Archebuzierii Sf. Gheorghe", „Archebuzierii Sf. Adrian"). Portretele individuale (personalități ale timpului, copii și oameni din popor) sînt tratate cu vervă și expresivitate, adesea ca tablouri de gen („Ofițer rîzînd"; „Doica și copilul", 1624; „Bețiv vesel", 1627; „Țigancă", circa 1628; „Hille Bobbe"). În portretele din anii 1630 și 1640, Hals a ajuns la o

mare profunzime psihologică, gama de culori devenind mai sobră. În ultima perioadă de creaţie, **H.** accentuează trăsăturile realismului critic, ceea ce

Fr. Hals

face să intre în contradicţie cu gustul aristocraţiei şi al marii burghezii a timpului. Portretele din această perioadă au o mare forţă de generalizare artistică şi se remarcă printr-o exprimare concisă şi sugestivă, o compoziţie echilibrată, un colorit discret („Regenţii azilului de bătrîni"; „Regentele azilului de bătrîni" din Haarlem, 1664). **H.** a exercitat o mare influenţă asupra dezvoltării portretisticii şi picturii de gen din Olanda şi din alte ţări.

háltă 1. (C.F.) Punct de oprire a trenurilor, de obicei de foarte scurtă durată, pentru deservirea traficului de călători. **2.** (MILIT.) Oprire a trupelor pe timpul marşului, pentru odihna personalului, verificarea tehnicii de luptă şi înlăturarea defecţiunilor. **H.** cu o durată de 10—30 de minute se numeşte *h. mică*, cea cu durata de 2—4 ore *h. mare*.

haltéră (SPORT) **1.** Aparat demontabil alcătuit dintr-un

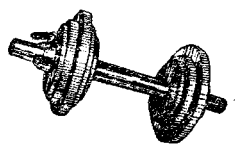

Halteră

fus metalic (de oţel) la capetele căruia se găsesc două bucşe glisante care dau posibilitatea de rotire a barei, în timp ce discurile ataşate îşi păstrează poziţia lor iniţială. Există şi **h.** ale căror greutăţi aflate la extremităţile fusului sînt fixe. Halterele sînt larg folosite în vederea dezvoltării diferitelor grupe musculare. **2.** Proba sportivă care se practică cu acest aparat.

halucinaţie (lat. *hallucinatio* „eroare, iluzie"; MED., PSIH.), tulburare psihică constînd din perceperea unui obiect sau fenomen inexistent în realitate. Halucinaţiile pot afecta toate simţurile *(h. vizuală, auditivă, tactilă, gustativă, olfactivă, cenestezică)*. Se întîlneşte în cursul unor afecţiuni neuropsihice (psihoză halucinatorie, schizofrenie, paralizie generală progresivă, epilepsie, tumori cerebrale), în unele boli febrile grave (tifos exantematic etc.) şi în intoxicaţii (cu alcool, cocaină etc.).

Ham, potrivit legendei biblice, unul dintre fiii lui Noe, care, purtîndu-se nerespectuos faţă de părintele său, ar fi fost blestemat să devină rob, împreună cu toată seminţia sa, fraţilor săi, Sem şi Iafet, şi urmaşilor lor.

Hama, oraş în vestul Siriei, situat pe rîul Nahr el-Asi, la poalele Munţilor Liban. 112 680 loc. (1960). Industrie textilă, alimentară (ulei) şi de pielărie. Aeroport.

hamáda (GEOGR.), podiş de piatră în deşerturile din zonele intertropicale. Datorită diferenţelor diurne mari de temperatură, se produce o intensă dezagregare a rocilor, iar datorită acţiunii vîntului, produsele mai fine ale dezagregării sînt îndepărtate; de aceea suprafaţa **h.** este acoperită numai de pietre colţuroase (ex. hamadele din jurul masivelor muntoase Ahaggar şi Tibesti din Sahara centrală, hamada Er-Riad din Arabia).

Hamadan, oraş în nord-vestul Iranului. 108 990 loc. (1960). Nod de căi de comunicaţie. Întreprinderi textile (în special pentru covoare) şi de pielărie. **H.** s-a ridicat pe locul vechiului oraş Ecbatana.

Hamadani (Al Hamadani) (pe numele adevărat *Abul-Fazl Ahmed Ibn Husein*) (967—1007), scriitor persan. Înzestrat cu o deosebită putere de improvizaţie, a rămas celebru ca iniţiator al genului literar numit m a c a m a, foarte cultivat ulterior în literatura arabă. Dintre cele 400 de macama-uri compuse de **H.**, nu s-au păstrat însă decît 50, importante mai cu seamă pentru valoarea lor documentară.

hamadriáde (gr. *hama* „cu" şi *drys* „stejar"; în mitologia greacă), nimfe ale pădurilor. Conform mitului, se năşteau şi mureau o dată cu arborii în care îşi aveau sălaşul şi pe care, spre deosebire de d r i a d e, nu puteau să-i părăsească.

hamangía, cultură materială din neoliticul mijlociu, răspîndită în centrul şi sudul Dobrogii. Se caracterizează în special printr-o ceramică lucrată în amestec de cioburi pisate sau de nisip fin, ornamentată cu linii punctate. Purtătorii culturii **h.** se îndeletniceau cu vînătoarea, pescuitul, creşterea animalelor şi cultivarea plantelor. În cultura **h.** s-a dezvoltat o bogată plastică antropomorfă (în special feminină), legată de cultul fecundităţii. Statueta „Gînditorul", aparţinînd culturii **h.** şi reprezentînd un bărbat şezînd pe scaun, cu mîinile aduse sub bărbie, este o capodoperă a artei neolitice. Cultura este numită astfel după aşezarea descoperită în apropierea gării Hamangia, comuna Baia, raionul Istria, reg. Dobrogea.

Hamburg, oraş în R.F. Germană, aşezat pe cursul inferior al fluviului Elba, la 110 km de vărsarea acestuia în Marea Nordului. Constituie un land al R.F. Germane. Suprafaţa: 747 km². Este cel mai mare oraş al ţării ca număr de locuitori: 1 832 370 loc. (1961), cel mai important port (realizează peste 40% din traficul de mărfuri al porturilor din R.F.G.) şi un însemnat centru industrial şi comercial. Nod de căi de comunicaţii. Locul cel mai important în industria oraşului îl ocupă construcţiile navale. Şantierele navale din **H.** sînt printre cele mai mari din lume; circa 2/3 din producţia lor este destinată exportului. Construcţiile navale sînt deservite şi de numeroase alte întreprinderi (siderurgice, electrotehnice, de mecanică fină şi optică etc.). Celelalte întreprinderi indus-

triale sînt de asemenea legate de funcţia portuară a oraşului, prelucrînd în special materia primă importată; în **H.** există mari rafinării de petrol, uzine de metalurgie neferoasă, fabrici de produse textile (prelucrarea iutei), de produse alimentare (ulei, margarină, conserve de peşte, prelucrarea cerealelor din import), de prelucrare a azbestului şi a cauciucului. Este dezvoltată şi industria chimică (îngrăşăminte, medicamente). Centru cultural, cu universitate şi alte institute de învăţămînt superior, biblioteci, muzee, teatre, o grădină zoologică renumită. — *Istoric.* Fundat în sec. al VIII-lea, **H.** a încheiat în 1241 cu oraşul Lübeck o uniune, care ulterior a constituit nucleul Hansei. În 1510 a căpătat dreptul de oraş liber al Imperiului romano-german. După decăderea Hansei în sec. XVI—XVII, **H.** a continuat să se dezvolte din punct de vedere economic şi cultural. În 1815 a intrat în componenţa Uniunii Germane. În sec. XIX—XX, **H.** a devenit unul dintre puternicele centre ale mişcării muncitoreşti germane. Aici a avut loc în octombrie 1923, sub conducerea lui E. Thälmann, o insurecţie armată proletară.

Hamburg. Vedere din port

haméi *(Humulus lupulus)*, plantă erbacee perenă din familia moraceelor, cu flori dioice galbene-verzui, cele mascule dispuse în raceme ramificate, iar cele femele reunite în spice compacte ovoide (conuri). Are nevoie de o climă cu umiditate, căldură şi soare; durează în cultură pînă la 15 ani. În R.P.R. se cultivă pentru inflorescenţele sale femele, care conţin o substanţă aromatică (lupulina) şi servesc la fabricarea berii, dîndu-i aromă şi putere de conservare. Inflorescenţele de hamei au întrebuinţări şi în medicină, ca tonic, antidispepsic, antiscorbutic etc.

Hamei

Hambîn, oraş în estul Republicii Populare Democrate Coreene, aşezat în apropiere de Golful Coreii de Est (Marea Japoniei). 200 000 loc. (1955). Nod de comunicaţii. Centru al industriei chimice. Împreună cu portul Hînnam, situat în apropiere, formează un complex industrial.

Hamilcar Barcas (?—228 î.e.n.), talentat conducător de oşti al Cartaginei, tatăl lui Hanibal. În ultima parte a primului război punic, **H.** a fost comandantul armatei cartagineze din Sicilia. După încheierea păcii (241 î.e.n.), înăbuşind o răscoală a mercenarilor şi sclavilor (241—238 î.e.n.), a dobîndit o influenţă excepţională în Cartagina. Exponent al intereselor negustorilor cartaginezi şi al cercurilor stăpînilor de sclavi, **H.** a început, în anul 237 î.e.n., cucerirea Spaniei, pentru a crea Cartaginei o bază de atac împotriva Romei.

Hamilton *[hémiltən]*, oraş şi port în sudul Canadei, pe ţărmul apusean al lacului Ontario. 261 000 loc. (1961). Nod de cale ferată. Important centru industrial: metalurgie (primul loc în Canada), electrotehnică, maşini agricole, automobile, armament, textile, hîrtie etc. Universitate.

Hamilton *[hémiltən]*, centrul administrativ al insulelor Bermude (colonie engleză). 14 015 loc. (1960), cu localităţile subordonate.

Hamilton *[hémiltən]*, William Rowan (1805—1865), matematician, astronom şi mecanician irlandez. A fost membru al Academiei Irlandeze de Ştiinţe din Dublin. A dezvoltat studiul secţiunilor conice şi a descoperit calculul cuaternionilor; în mecanică a stabilit principiul care îi poartă numele şi care i-a servit lui Jacobi ca punct de plecare în lucrările relative la dinamică.

hamito-semitice, *limbi* ~, familie de limbi vorbite în sud-vestul Asiei şi în nordul Africii. Limbi *hamitice* sînt egipteana (limba vechiului Egipt şi limba coptilor din actualul Egipt), limbile berbere din nordul Africii (tuarega din Sahara şi berbera din Maroc, Algeria, Tunisia, Libia) şi limbile kuşite din estul Africii (Etiopia, Somalia şi Sudan). Limbile *semitice* se împart în: a) grupul oriental, reprezentat de acadiană (vechea limbă a Babiloniei), şi b) grupul occidental, cu două subdiviziuni: nordic, în care intră canaaneana (ebraica şi feniciana) şi arameica (folosită azi de foarte puţini vorbitori), şi sudic, care cuprinde limba arabă (cu forma ei clasică şi cu numeroasele dialecte moderne din Arabia Saudită, Iordania, Siria, Liban, Irak, R.A.U., Libia, Tunisia, Algeria, Yemen, Aden etc.) şi limbile etiopiene sau abisiniene.

Hammarskjöld *[hámarşöld]*, Dag Hjalmar (1905—1961), om politic suedez, diplomat. Între 1953 şi 1961 a fost secretar general al Organizaţiei Naţiunilor Unite.

Hammurapi (Hammurabi), rege al Babilonului (1792—1750 î.e.n.), care a unit sub puterea sa cea mai mare parte a văii Tigrului şi Eufratului. — *Codul lui H.*, culegere babiloneană de legi elaborate în timpul domniei lui **H.**, descoperită în 1902, lîngă Susa, de expediţia arheologică a lui J. de Morgan. Se prezintă sub forma unei lungi inscripţii cuneiforme (prolog, text de 280 de articole despre proprietate şi persoane, epilog). Legiuirea lui Hammurapi, una dintre cele mai vechi legislaţii cunoscute, oglindeşte procesul de centralizare a statului sclavagist şi acţiunea de consolidare a proprietăţii private, în special asupra sclavilor, şi de înăsprire a represiunii penale de clasă.

hamsie *(Engraulis encrassicholus)*, specie de peşte teleostean din ordinul clupeiformelor, de talie mică (10—17 cm lungime), de culoare argintie, care trăieşte în bancuri masive în Oceanul Atlantic, Marea Mediterană, Marea Neagră şi Marea de Azov. În ţara noastră, de-a lungul litoralului, se pescuiesc cantităţi importante de hamsii (în unii ani peste 1 000 000 kg).

Hamsun, Knut (pseudonimul lui *Knut Pedersen*) (1859—1952), scriitor norvegian. S-a născut la Garmostraet, în apropiere de Lom. A dus o viaţă agitată, fiind pe rînd hamal, pietrar, frizer etc. Influenţat de Nietzsche, a promovat în scrierile sale individualismul, făcînd însă o analiză psihologică a cărei sensibilitate şi fineţe tulburătoare i-au adus celebritatea. În 1920 a primit Premiul Nobel. În romanele „Foamea" (1890, trad. rom.), „Mistere" (1892), „Oraşul Segelfoss" (1915), **H.** prezintă reacţia egocentrică şi uneori morbidă a intelectualului sau a orăşeanului faţă de cruzimea realităţilor capitaliste. Oraşului capitalist şi în genere civilizaţiei, **H.** le opune, în spirit anarhic, viaţa primitivă, natura, pasiunile, cărora le închină adevărate poeme în proză (romanele „Pan", 1894, trad. rom.; „Victoria", 1898, trad. rom.). Tema psihologică revine şi în romane tratînd mai ales realităţi sociale rurale: „Harul pămîntului" (1917, trad. rom.), „Femeile la fîntînă" (1920), „Ultimul capitol" (1923), „Vagabondul" (1927), „August" (1930) ş.a. În tratarea temelor social-politice, creaţia lui **H.** are un caracter diversionist (trilogia dramatică „La porţile împărăţiei", 1895; „Jocul vieţii", 1896; „Amurgul", 1898).

han[1] (în trecut, în ţările romîne), construcţie, situată de obicei la o încrucişare de drumuri, care servea pentru adăpostirea călătorilor şi vehiculelor. **H.** avea rolul de hotel, restaurant şi grajd şi era uneori utilat şi cu un mic atelier pentru repararea vehiculelor. Unele hanuri erau întărite, încăperile fiind dispuse adesea în jurul unei curţi interioare (ex. Hanul lui Manuc din Bucureşti).

han[2], titlu purtat în trecut de suveranii mongoli, preluat de căpeteniile triburilor mongole şi tătare şi adoptat apoi de afgani, de perşi etc.

Han, dinastie din China antică; a domnit între anii 206 î.e.n. şi 220 e.n., cu o întrerupere între anii 8 e.n. şi 25 e.n., care desparte „dinastia Han de apus" de „dinastia Han de răsărit". În timpul dinastiei **H.** s-au dezvoltat relaţiile feudale şi s-au făcut mari progrese în domeniul culturii şi ştiinţei; atunci a fost inventată hîrtia de către învăţătorul Tsai Lun (105). Exploatarea ţăranilor a provocat numeroase răscoale, culminînd cu răscoalele „Sprîncenelor roşii" şi apoi cu acelea ale „Turbanelor galbene", care au avut un rol hotărîtor în destrămarea imperiului dinastiei Han.

Han, Oscar (n. 1891), sculptor romîn. A studiat la Şcoala de arte frumoase din Bucureşti, cu D. Paciurea. A fost unul dintre membrii „grupului celor patru". În perioada dintre cele două războaie mondiale a creat monumente, portrete şi sculpturi care vădesc tendinţa artistului spre un exces de stilizare şi de schematism în redarea figurii umane (statuile lui Constantin Brîncoveanu şi Mihail Kogălniceanu din Bucureşti; statuia lui Mihai Eminescu de la Constanţa; „Portretul scriitorului M. Sorbul", 1920; portretele „V. Pîrvan", 1929; „N. Tonitza", 1929; compoziţiile „Sărutul", 1925; „Elegie", 1929; „Poezia lirică", 1930). După Eliberare, busturile înfăţişînd figuri de seamă ale istoriei naţionale („Ştefan cel Mare", 1955; „Vasile Lupu", 1955), şi mai ales lucrările „Alfabetizarea" (1957), „Primul născut" (1958), „1907" (1962) demonstrează străduinţa artistului de a da temelor alese o caracterizare mai concretă, mai vie.

hanáp (în evul mediu), cupă de băut de dimensiuni mari şi

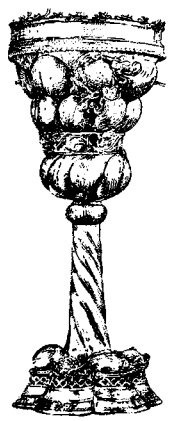

Hanap

forme variate, lucrată din lemn, alabastru, jasp, metal obişnuit sau preţios, bogat ornamentat. Avea un capac care se putea închide cu cheia pentru a feri conţinutul de otrăvire.

Hanatul Crimeii, stat feudal tătar, constituit în 1449, în procesul descompunerii *Hoardei de Aur*, pe teritoriul Crimeii, în regiunea Kubanului, a Mării de Azov şi a ţărmului de nord al Mării Negre. La sfîrşitul sec. al XV-lea, Hanatul Crimeii, sub dinastia Ghireilor, a devenit vasal Imperiului otoman. În sec. XVI—XVIII, tătarii din Crimeia au organizat dese incursiuni în Rusia, Ucraina, Polonia şi în ţările romîne. Conform tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi (1774), Turcia a recunoscut independenţa acestui hanat. În 1783 Rusia a alipit Hanatul Crimeii la teritoriul ei.

Hanciou, oraş în estul R.P. Chineze, centrul adminis-

trativ al provinciei Cețzean. 784 000 loc. (1957). Este situat la vărsarea fluviului Țeantanțzean în Marea Chinei de Est. Important centru de prelucrare a mătăsii. Există și întreprinderi de prelucrare a iutei, alimentare (ceai), de hîrtie, de unelte agricole ș.a. Port. Institute de învățămînt superior.

hándbal (germ. *Hand* „mînă" și *Ball* „minge"), joc sportiv diferențiat, după numărul jucătorilor, în *h. în II* și *h. în 7*. *H. în II* se desfășoară între două echipe care au în formație cîte 11 jucători (un portar și 10 jucători de cîmp), pe un teren de formă dreptunghiulară (lung de 90—110 m și lat de 55—65 m). Durata jocului este pentru echipele masculine de două reprize a 30 de minute, iar pentru echipele feminine de două reprize a 20 de minute fiecare. Scopul imediat al jocului este ca jucătorii unei echipe să introducă mingea de cît mai multe ori în poarta adversă, care are înălțimea de 2,44 m și lărgimea de 7,32 m. *H. în 7* se desfășoară între două echipe compuse din 7 jucători (un portar și 6 jucători de cîmp), pe un teren de formă dreptunghiulară (cu lungimea de 30—50 m și lățimea de 15—25 m). Porțile sînt de dimensiuni mai mici (2 m înălțime și 3 m lățime) decît acelea folosite în *h. în II*. Sportivii romîni au obținut titlul mondial la campionatele feminine (1956 și 1960) și locul II la cele masculine (1961) de **h.** în 11 și titlurile mondiale masculine (1961 și 1964) și feminine (1962) la **h.** în 7. Echipele de club feminine „Știința" București (1961) și „Rapid" București (1964) au cucerit trofeul „Cupa Campionilor Europeni".

Händel *[héndəl]*, Georg Friedrich (1685—1759), compozitor german de seamă. De la vîrsta de 17 ani a fost organist la Halle, apoi violonist la Teatrul de operă din Hamburg. Călătoria în Italia din 1706 l-a familiarizat cu formele, noi pe atunci, ale sonatei și concertului instrumental. În 1710 s-a stabilit definitiv la Londra, unde a trăit aproape 50 de ani, căpătînd cetățenia engleză. În perioada 1720—1741 a condus Teatrul de operă londonez. Temperament generos, comunicativ și optimist, compozitorul a revărsat în muzica sa forță, limpezime, bucurie de viață. În vasta creație a

G. F. Handel

lui **H.**, locul principal îl ocupă muzica vocal-dramatică. A creat peste 40 de opere, care l-au situat printre cei mai proeminenți reprezentanți ai genului în sec. al XVIII-lea („Almira", 1705; „Rodrigo", 1707; „Rinaldo", 1711; „Radamist", 1720; „Acis și Galateea", 1720; „Iuliu Cezar", 1724; „Rodelinda", 1725; „Xerxes", 1738 ș.a.). Deși compozitorul nu a izbutit să se smulgă cu totul de sub înrîurirea operei italiene de curte, convențională și schematică, operele sale se remarcă prin autenticul lor suflu dramatic. Culmea creației lui **H.** o constituie însă oratoriile. El este făuritorul tipului clasic al oratoriului, în care a îmbinat și a dezvoltat tradițiile polifoniei germane și ale artei corale engleze. A compus peste 30 de oratorii („Estera", 1720, revăzută în 1732; „Israel în Egipt", 1738; „L'Allegro, il Pensieroso ed il Moderato", 1740; „Messia", 1742; „Samson", 1742; „Hercule", 1744; „Iuda Macabeul", 1746; „Alcesta", 1749; „Triumful Timpului și al Adevărului", 1757 ș.a.). Inspirate în general din subiecte biblice, aceste oratorii sînt monumentale, pline de măreție epică, de vigoare și de dramatism; ele reflectă aspirațiile de libertate ale popoarelor, specifice epocii sale. Prin rolul atribuit soliștilor și în special corului, oratoriile lui **H.** promovează masele ca erou colectiv, purtător al sentimentelor patriotice democratice. Muzica oratoriilor lui **H.** este clară, expresivă, suplă, iar arhitectura lor echilibrată și armonioasă. Înclinația spre grandios și monumental se manifestă și în creația instrumentală a lui **H.** A scris 20 de concerte pentru orgă și orchestră, 6 concerti grossi pentru orchestră (1734) și 12 pentru instrumente de coarde (1739), suite destinate a fi cîntate în aer liber („Muzica apelor", 1717, și „Jocuri de artificii", 1749), trioiuri de sonată, sonate pentru vioară (sau flaut), suite pentru clavecin, cantate, cîntece etc. Acestea se caracterizează prin spontaneitatea inspirației, plasticitatea și varietatea stilului, accesibilitatea limbajului muzical. Creația lui **H.** vădește pregnant tendințele progresiste ale epocii iluminismului și marchează trecerea de la preclasicism la clasicism. Generalizînd cuceririle înaintașilor, el a deschis totodată drumuri noi, pe care au pășit mai tîrziu Mozart, Cherubini, Beethoven și compozitorii romantici.

Han Fei (c. 280—230 î.e.n.), filozof ateist chinez, reprezentant al școlii fa-țzia (școala legilor). A combătut religia, afirmînd că existența zeilor și a demonilor nu poate fi dovedită. **H. F.** considera că legile statului trebuie să se schimbe de la o epocă la alta, corespunzător cu schimbările survenite în viața socială. El s-a opus aristocrației gentilice reacționare și a militat pentru ideea unui stat centralizat.

Hanibal (247—183 î.e.n.), om politic și conducător militar cartaginez, unul dintre cei mai mari comandanți de oști din antichitate, fiul lui Hamilcar Barcas. Politica sa de cuceriri în Spania a provocat al doilea război punic (218—201 î.e.n.). **H.** a traversat Alpii și a ocupat nordul Italiei (218 î.e.n.), a zdrobit o armată romană lîngă lacul Trasimene (217 î.e.n.), iar în 216 î.e.n. a cucerit în mod strălucit victoria la C a n n a e, punînd astfel în primejdie existența statului roman. În anul 203 î.e.n. a fost chemat la Cartagina, amenințată de trupele romane

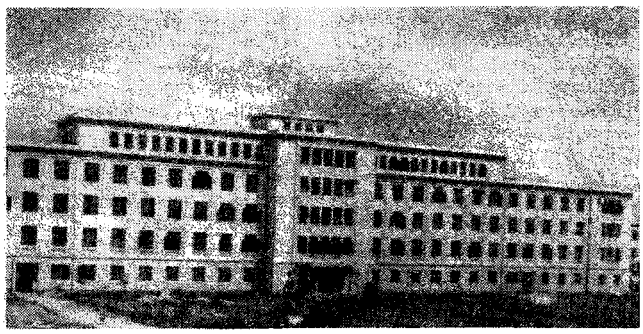

Hanoi. Institutul energetic și de irigații

comandate de Publius Cornelius Scipio Aemilianus, și în anul 202 î.e.n., trădat de regele numid Masinissa, a fost înfrînt la Z a m a. După încheierea păcii cu Roma, **H.** a inițiat unele reforme (196 î.e.n.), menite să îmbunătățească situația financiară a Cartaginei, dar care atingeau interesele aristocrației. În anul 195 î.e.n. a trebuit să fugă din Cartagina. **H.** a rămas în istorie ca un mare strateg, iar victoria lui de la Cannae este considerată un model de artă militară.

Hann, Sebastian (?—1713), meșter orfevru din Transilvania, german de origine. Stabilit în 1675 la Sibiu, **H.** a creat numeroase opere (Cana cu capac, epitaful comitelui sașilor V. Frank, ambele la Muzeul Brukenthal, garnitura de masă din argint de la Muzeul de artă decorativă din Budapesta). Ele vădesc cunoașterea tehnicilor celor mai înaintate de lucrare a metalelor prețioase și măiestria în reprezentarea plastică a scenelor figurative și în tratarea decorativă a elementelor vegetale în spiritul Renașterii și al barocului.

Hannon (sec. V î.e.n.), conducător politic și militar cartaginez. A întreprins o călătorie în jurul Africii, descrisă în „Periplul lui Hannon Cartaginezul" (păstrat în traducere greacă). A fundat colonii cartagineze pe țărmul de vest al Africii. Este cunoscut și sub epitetul de *Navigatorul.*

Hannon cel Mare (sec. III î.e.n.), conducător politic și militar cartaginez. A purtat războaie de cucerire în Africa. După înfrîngerea cartaginezilor în cel de-al doilea război punic (218—201 î.e.n.), a devenit șeful partidului proroman din Cartagina.

Hanoi, capitala R.D. Vietnam, centrul politic, economic și cultural al țării. Este așezat pe malul drept al Fluviului Roșu (Songkoi), la circa 130 km de vărsarea acestuia în Marea Chinei de Sud. 809 000 loc. (1960). Important nod de comunicații feroviare, aeriene și fluviale (accesibil și pentru nave maritime mici). Întreprinderi ale industriei alimentare, de pielărie, textile, de covoare, chimice, de prelucrare a lemnului, uzină mecanică etc. Sînt dezvoltate și meșteșugurile (obiecte filigranate). Centru universitar. Vechi oraș vietnamez. Timp de mai multe veacuri, pînă în 1802 cînd capitala a fost mutată în orașul Hue, **H.** a fost capitala Imperiului vietnamez. După proclamarea R.D. Vietnam (2 septembrie 1945), a devenit capitala acesteia.

Hanovra 1. Provincie istorică în nord-vestul R.F. Germane. În evul mediu a făcut parte din ducatul Saxoniei, iar în 1692 a devenit electorat. În 1714, electorul **H.,** George Ludovic, a ajuns rege al Angliei, sub numele de George I, întemeind dinastia de Hanovra. În timpul războaielor napoleoneene, o parte a **H.** a fost anexată regatului Westfaliei, iar altă parte Franței. Între 1814 și 1865 a fost regat, iar în 1866 a devenit o provincie a Prusiei. **2.** Oraș în R.F. Germană, centrul administrativ al landului Saxonia Inferioară. 578 000 loc. (1961). Nod de căi de comunicații, aeroport și port pe Canalul Germaniei Centrale. Important centru industrial, comercial și financiar. Întreprinderi constructoare de mașini (utilaj industrial, mașini de transport), de prelucrare a metalelor, ale industriei cauciucului, cimentului, alimentare etc. Institute de învățămînt superior, muzee, teatre. Anual au loc în Hanovra tîrguri internaționale de mostre.

Hansa, uniune comercială și politică a orașelor din nordul Germaniei, care a luat naștere în sec. al XIII-lea prin unirea a diferite orașe interesate în comerțul pe Marea Nordului și Marea Baltică. Nucleul **H.** l-au format orașele Hamburg, Lübeck și Bremen. În 1367, în urma unui război victorios împotriva Danemarcii, **H.** a devenit o mare forță politică și comercială. În sec. al XV-lea ea cuprindea mai mult de 160 de orașe și avea antrepozite comerciale în Anglia (Londra), Țările de Jos (Bruges), statele scandinave (Bergen), Rusia (Novgorod) ș.a. Ca o consecință a marilor descoperiri geografice, care au determinat deplasarea căilor comerciale maritime ale lumii din Marea Baltică și Marea Mediterană în Oc. Atlantic, **H.** și-a pierdut importanța și s-a destrămat.

Hansen *[hęnsən],* Alvin (n. 1887), economist american, profesor la Universitatea din Harvard, adept al lui Keynes. Se situează pe pozițiile economiei politice vulgare, ca apologet al capitalismului monopolist de stat. **H.** pretinde că șomajul și crizele ar putea fi înlăturate prin finanțarea de către stat a întreprinzătorilor capitaliști, prin sporirea înarmărilor, a datoriei publice și a emisiunii inflaționiste de hîrtie-monedă. Programul lui **H.** pledează, de fapt, pentru finanțarea de către stat a monopolurilor capitaliste.

Han Ser Ia (n. 1900), scriitor coreean și activist pe tărîm obștesc. Este fondatorul „Asociației coreene pentru literatură și artă proletară". A desfășurat o curajoasă activitate împotriva ocupanților japonezi și a exploatatorilor coreeni. În romanele sale a înfă-

țișat momente din istoria clasei muncitoare din Coreea, precum și din lupta poporului coreean împotriva cotropitorilor japonezi („Amurg", 1936, trad. rom. 1960; „Tinerețe", 1937; „Cio Hian", 1938; „Istoria") și a intervenționiștilor americani (romanul „Tedongan", povestirea „Șacalii").

hántru (prescurtare din *hectar, arătură normală* și *tractor*; AGROTEHN.), unitate de măsură convențională folosită în planificarea lucrărilor cu tractoarele; reprezintă echivalentul energetic corespunzător executării cu tractorul a unei arături normale (de 18—20 cm adîncime) pe o suprafață de un hectar de teren de consistență mijlocie. Pentru fiecare lucrare agricolă executată cu tractorul este stabilit un coeficient de transformare în hantri.

háos (în mitologia greacă), spațiul nemărginit, cufundat în beznă și acoperit de „neguri", care ar fi existat înaintea tuturor lucrurilor. Potrivit mitului redat de Hesiod în „Theogonia", din **h.** ar fi apărut Pămîntul (Geea), Dragostea (Eros), Întunericul (Ereb) și Noaptea (Nyx), care, la rîndul lor, ar fi dat naștere întregii existențe. Reprezentările despre o stare primordială de neorganizare a materiei care ar fi precedat constituirea universului armonios (a *cosmosului*) sînt caracteristice și teoriilor cosmogonice ale filozofilor greci (ex. la Anaximandru, Empedocle, Anaxagora).

Hapi, (în mitologia egipteană), numele Nilului zeificat.

Hapi, unul dintre numele date în mitologia egipteană taurului sacru Apis.

haploídă (gr. *haploos* „simplu" și *eidos* „aspect"; BIOL.), *fază* ~, perioadă din dezvoltarea unui organism (plantă sau animal) caracterizată prin prezența în nucleele celulelor a unei jumătăți din numărul de cromozomi dintr-o garnitură completă. Reducerea numărului de cromozomi se produce în cursul diviziunii celulare reducționale (meioză). Celulele sexuale (gameții) se află în *f. h.*; prin unirea lor, în procesul fecundației, rezultă un organism în fază *diploidă*.

haplologíe (gr. *haploos* „simplu" și *logos* „cuvînt"; LINGV.), suprimare a unei silabe identice sau asemănătoare cu o silabă vecină (din același cuvînt ori din cuvinte învecinate); constituie o disimilație silabică totală (ex. *coane* față de *cucoane*).

hapténă (MICROBIOL.), substanță chimică, în general neproteică, care, împreună cu proteinele, formează antigenul complet, a cărui specificitate o determină. Separată din antigenul complet, **h.** își păstrează proprietatea de a reacționa cu anticorpii specifici, dar nu este capabilă să provoace formarea lor.

haráci (IST.) **1.** Denumire a tributului pe care țările romîne îl plăteau anual Imperiului otoman în sec. XV—XIX. Țara Romînească l-a plătit pentru prima oară în 1415. **H.** a variat de-a lungul secolelor de la circa 3 000 la circa 155 000 de galbeni (în 1593). Moldova a plătit prima oară un **h.** de 2 000 de galbeni (în 1456), iar suma maximă atinsă a fost de circa 65 000 de galbeni (1593). Pentru acoperirea sumelor necesare **h.**, s-a introdus o dare specială, purtînd acest nume, iar în sec. al XVII-lea alte două dări care o completau: *lipsa haraciului* și *adaosul haraciului*. În Moldova, **h.** se mai numea *darea împărătească* sau *birul împărătesc*. **2.** Una dintre cele patru rate în care se achitau dările; era numită și *seama cea mică* și se încasa în decembrie.

harakíri, mod de sinucidere prin spintecarea pîntecelui, practicat în Japonia, de către samurai, în epoca feudalismului și mai tîrziu. Se săvîrșea voluntar, atunci cînd era lezată onoarea samuraiului, sau în semn de credință a acestuia față de suzeran și devenea obligatoriu atunci cînd samuraiul era condamnat la moarte.

harappa, *cultura* ~, cultură materială eneolitică de pe valea Indului. Cuprinde intervalul de timp dintre mileniul al III-lea și mijlocul mileniului al II-lea î.e.n. După nivelul de dezvoltare al forțelor de producție, *c. h.* poate fi considerată ca aparținînd sclavagismului timpuriu. Populația purtătoare a acestei culturi folosea o scriere hieroglifică originală (nedescifrată încă) și sistemul zecimal de calcul. Este astfel denumită după localitatea cu același nume din Pakistanul de Vest.

Harbin, oraș în nord-estul R.P. Chineze, așezat în valea rîului Sungari (afluent al fluviului Amur), centrul administrativ al provinciei Heiluntzean. 1 552 000 loc. (1957). Important centru economic și cultural. Principalele ramuri industriale sînt industria construcțiilor de mașini și electrotehnică. Se produc motoare electrice, aparate de măsură și de control, mașini-unelte, rulmenți, vagoane, nave fluviale, aparate cinematografice ș.a. Sînt dezvoltate industria ușoară și alimentară. Important port fluvial și nod de comunicații feroviare. Institute de învățămînt superior și de cercetări științifice.

hardpán (engl. *hard* „tare" și *pan* „tavă"; AGR.), strat de pămînt compact, gros de 2—10 cm, care se întîlnește îndeosebi la solurile argiloase, imediat sub adîncimea de lucru a plugului, mai ales cînd arătura se face mereu la aceeași adîncime. Influențează defavorabil permeabilitatea solului și împiedică pătrunderea rădăcinilor în adîncime.

Hardy *[há:di]*, Frank (n. 1917), scriitor progresist australian. Fiu de muncitor. În romanul „Putere fără glorie" (1950, trad. rom. 1954) și în volumul de povestiri „Legende din valea lui Benson", realizează un vast tablou critic al relațiilor sociale din Australia. Întemnițat pentru ideile sale progresiste, **H.** a fost eliberat în urma unei largi campanii de protest a opiniei publice.

Hardy *[há:di]*, Thomas (1840—1928), scriitor realist critic englez. S-a născut în sudul Angliei, la Upper Bockhampton. În opere dominate de o atmosferă dramatică, **H.** a descris cu un realism pătrunzător nedreptățile sociale din Anglia vremii sale și viața amară a fermierilor sărăciți din regiunea Wessex. Viziunea

estetică a lui **H.** a evoluat de la idealizarea vieții patriarhale a satului, opus de el orașului capitalist, la realismul aspru, uneori umbrit de pesimism, care dezvăluie plăgile provocate de capitalism atît în mediul citadin cît și în cel rural. Dintre numeroasele sale lucrări, se impun romanele „Întoarcerea pe meleagurile natale" (1878), „Primarul din Casterbridge" (1886), „Tess D'Uberville" (1891, ult. trad. rom. 1962) și „Jude cel neștiut" (1896), remarcabile prin orientarea lor democratică, prin adîncimea analizei psihologice. Lirica sa („Poezii din Wessex", 1898; „Poezii despre trecut și prezent", 1902 ș.a.), folosind motive folclorice, militează pentru adevărul artistic simplu, fără artificii, și condamnă războaiele și calamitățile sociale.

harém (arab. *haram* „lucru oprit"), apartament rezervat femeilor musulmane în vechile palate otomane. Marile **h.** ale bogaților, înalților demnitari din Turcia, Iran, Afganistan și din alte țări erau păzite de eunuci. Intrarea bărbaților în haremuri era interzisă, cu excepția stăpînului și copiilor lui.

Haret, Spiru (1851—1912), matematician, pedagog și om politic romîn, liberal de nuanță poporanistă. Este primul romîn doctor în matematici. Prin teza sa de doctorat „Asupra invariabilității axelor mari a orbitelor planetare" (1878), a adus o contribuție de valoare mondială în probleme de mecanică cerească, demonstrînd, contrar opiniei generale de atunci, că axele mari ale orbitelor planetare nu sînt invariabile, ele suferind anumite perturbații seculare. În lucrarea „Mecanica socială" (publicată în limba franceză, 1910), **H.** a acordat prioritate factorilor spirituali ai dezvoltării sociale, a redus legile societății la legile mecanicii și a propagat concepția păcii între clase, negînd posibilitatea revoluțiilor sociale în viitor. Ca ministru al instrucțiunii a luat măsuri pentru extinderea rețelei școlilor „primare" sătești și a școlilor de meserii, precum și pentru atragerea învățătorilor în munca de răspîndire a culturii în masele țărănești. A inițiat reforma învățămîntului secundar și superior (1898) și a învățămîntului profesional (1899). El a introdus în locul liceului clasic

Sp. Haret

unic liceul trifurcat, care avea în cursul superior o secție clasică, una modernă și una reală. Prin măsurile luate, **H.** a urmărit în primul rînd sprijinirea procesului de formare a unei burghezii rurale și întărirea statului burghezo-moșieresc. Reformele sale conțineau și unele elemente progresiste (organizarea unitară a învățămîntului de cultură generală, orientarea lui mai realistă, ponderea mai mare acordată științelor naturii).

Harghita, munți vulcanici în Transilvania, cuprinși între Munții Gurghiului la nord și Munții Baraoltului la sud. Altitudinea maximă: 1 801 m (vîrful Harghita). Are mai multe resturi de cratere vulcanice. Prezintă interes turistic. În cuprinsul acestor munți se află situată stațiunea climatică Harghita-Băi, cu izvoare carbogazoase. În apropierea acesteia se găsesc și exploatări de caolin.

„Harian Rakjat", cotidian, organ al C.C. al Partidului Comunist din Indonezia. Apare la Djakarta din 1951.

Hariri (Al-Hariri), Abu Muhammed (1054 — 1122), scriitor persan. Dezvoltînd tradiția inaugurată de Hamadani, **H.** este autorul unei renumite culegeri de m a c a m a - u r i. Prin intermediul eroului acestora, un vagabond isteț pus în cele mai diverse situații, **H.** dă prețioase informații privitoare la societatea timpului. Maestru al genului, Hariri s-a remarcat prin arta cu care a folosit stilul ornant al prozei arabe.

Harkness *[há:knes]*, Margaret (sec. XIX), scriitoare engleză. În povestirile sale „Fata din citadelă" (1887), „Fără lucru" (1888) ș.a. a zugrăvit, de pe poziții socialiste, situația clasei muncitoare engleze. Engels a considerat aceste scrieri utile în propaganda socialistă din acea vreme.

Harkov, oraș în U.R.S.S., în nord-estul R.S.S. Ucrainene. 1 006 000 loc. (1963). Nod feroviar. Important centru al industriei constructoare de mașini (utilaj energetic, minier, metalurgic, mașini-unelte, mașini agricole, diverse aparate, mașini de transport etc.). Este dezvoltată și industria materialelor de construcție, chimică, textilă, de blănărie și încălță-

Harkov. Piața Dzerjinski

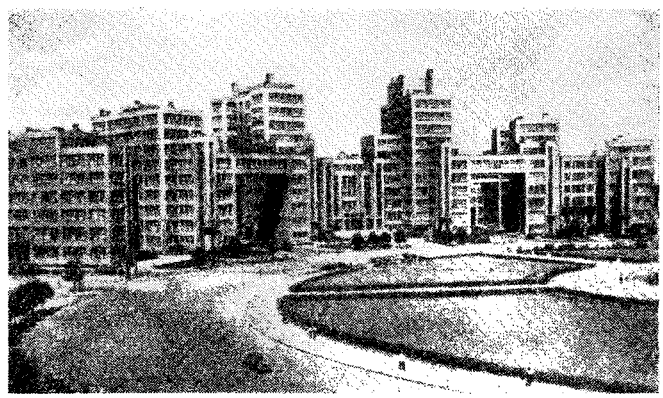

minte, alimentară, poligrafică. Centru cultural și științific, cu numeroase institute de învățămînt superior, teatre, muzee.

Harmenopulos (Armenopol), Constantin (1310—1380 sau 1383), jurist bizantin, judecător la Salonic, autor al culegerii de legi „Hexabiblos" sau „Manualul de legi".

hárpă, instrument muzical cu coarde, diferite ca lungime și acordaj, dispuse între o cutie de rezonanță și o consolă. Sunetele se obțin prin ciupire sau alunecare (glissando). Prin acțiunea unor pedale, harpele moderne pot obține totalitatea sunetelor gamei cromatice. Instrumentul, cunoscut încă din antichitate, a fost perfecționat la începutul secolului al XIX-lea.

Harpii (în mitologia greacă), monștri răufăcători, înfățișați ca femei înaripate sau ca păsări de pradă cu cap de femeie. Considerate mesagere ale lui Hades, Harpiile personificau furtunile și moartea.

harpón (PESC.), unealtă pentru vînatul animalelor marine mari, cunoscută încă de la sfîrșitul paleoliticului. Are forma unei bare de metal sau de lemn cu vîrf metalic ascuțit. La **h.** moderne, vîrful are aripioare care se deschid după pătrunderea în corpul animalului. Flotilele de baleniere moderne folosesc **h.** lansate de tunuri cu țeava neghintuită și au la vîrf o grenadă care explodează în corpul animalului.

Harris *[héris]*, Seymour Edwin (n. 1897), economist american, profesor de economie politică la Universitatea din Harvard; adept al lui Keynes, susținător al instituționalismului. Reînviind teoria neștiințifică a „productivității descrescînde a muncii și capitalului", el încearcă să argumenteze necesitatea „stabilizării veniturilor", adică reducerea salariului față de creșterea productivității muncii și a costului vieții, îndeosebi prin mărirea considerabilă a impozitelor. Editor al revistelor „Economics and Statistics" și „Quarterly Journal of Economics".

Harrisburg *[hérisbə:g]*, oraș în nord-estul S.U.A., așezat pe malurile rîului Susquehanna, centrul administrativ al statului Pennsylvania. 79 700 loc. (1960). Întreprinderi ale industriei siderurgice, constructoare de mașini, textile, alimentare.

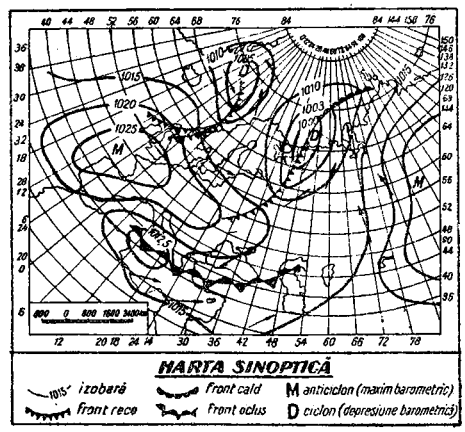

hártă 1. (GEOGR.) Reprezentare în plan orizontal a suprafeței terestre sau a unei părți din ea, generalizată și micșorată conform unei anumite scări de proporție. Se întocmește pe baza unei proiecții cartografice. Redă detaliile naturale ale scoarței (formele de relief, oceanele și mările, apele curgătoare, lacurile, pădurile etc.) și cele rezultate în urma activității societății omenești (șoselele, căile ferate, canalele, așezările etc.), reprezentate în general prin culori și semne convenționale. Există și *hărți speciale*, care se întocmesc pe baza **h.** generale și care redau repartizarea diferitelor fenomene naturale sau sociale (ex. **h.** climatice, **h.** de vegetație, **h.** etnografice, **h.** economice etc.). În funcție de scară se deosebesc *hărți topografice* (la scară mai mare de 1 : 200 000), *hărți topografice de ansamblu* (la scară mijlocie, de obicei între 1 : 200 000 și 1 : 500 000) și *hărți de ansamblu* (la scară mai mică de 1 : 500 000). V. și atlas. — *H. sinoptică* hartă pe care sînt înscrise valorile principalelor elemente meteorologice pentru un număr cît mai mare de puncte de observație din cuprinsul unei regiuni geografice întinse, la ora respectivă de observație. Pe baza acestor date, pe *h. s.* se trasează izobarele, se determină ciclonii, anticiclonii, fronturile de aer ș.a. Executate din șase în șase ore, *h. s.*, prin succesiunea lor, scot în evidență deplasarea maselor de aer, ajutînd la prognoza vremii. **2.** (GEOL.) *Hartă geologică*, hartă pe care este reprezentată răspîndirea pe suprafața Pămîntului a formațiilor geologice de diferite vîrste și raporturile dintre ele prin semne convenționale. *H. g.* ajută la îndrumarea lucrărilor de cercetare pentru descoperirea zăcămintelor de substanțe minerale

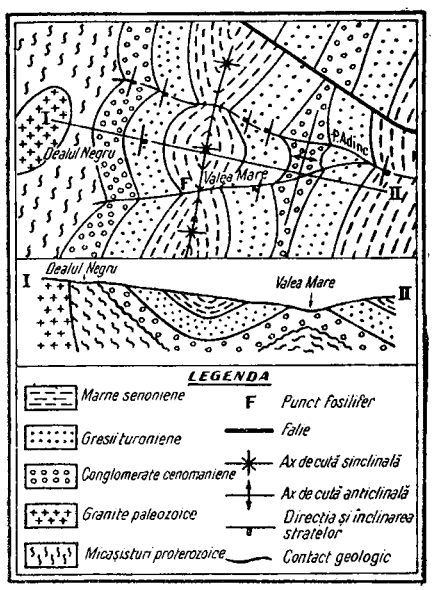

Hartă geologică însoțită de un profil geologic

utile. În R.P.R. au fost întocmite *h. g.* la diferite scări, dintre care sînt de menționat *h. g.* a R.P.R. 1: 1 500 000, editată de Institutul de geologie și geografie al Academiei R.P.R., *h.g.* a R.P.R. 1: 500 000, editată de Comitetul geologic. În scopul înțelegerii mai clare a structurii geologice dintr-o regiune dată, *h. g.* sînt însoțite adesea de profiluri geologice, care arată dispoziția și raporturile dintre diferitele formații geologice în profunzime. — *H. hidrogeologică*, hartă pe care sînt reprezentate, prin semne și culori convenționale, repartiția, proprietățile fizice și chimice și condițiile de zăcămînt ale apelor subterane. Pentru reprezentarea adîncimii la care se găsesc apele subterane se utilizează h i d r o i z o b a t e, h i d r o i z o h i p s e etc. *H.h.* dă o imagine a rezervelor și a calității apelor subterane dintr-o regiune, ajutînd astfel la rezolvarea problemelor puse de alimentarea cu apă a unor centre populate sau industriale, precum și de proiectarea unor construcții hidrotehnice. — *H. metalogenetică*, hartă geologică pe care este reprezentată repartiția substanțelor minerale utile dintr-o regiune. *H. m.* ajută la stabilirea prognozelor pentru prospecțiunile geologice. — *H. paleogeografică*, hartă pe care sînt reprezentate, prin semne și culori convenționale, condițiile fizico-geografice (conturul și reliefu l uscatului, zonele de adîncime a mărilor, datele asupra climei și asupra răspîndirii grupelor de animale și de plante) ale unei regiuni în timpul unei anumite epoci geologice. *H. p.* se întocmește pe baza datelor obținute din studiul depozitelor geologice și al resturilor de organisme formate în epoca respectivă. *H. p.* ajută la înțelegerea istoriei geologice a unei regiuni și la lămurirea condițiilor în care au luat naștere diferite zăcăminte de substanțe minerale utile. — *H. tectonică*, hartă pe care sînt reprezentate, prin semne și culori convenționale, formele și vîrstele diferitelor elemente ale structurii tectonice a scoarței terestre (geosinclinale, platforme, anticlinorii, sinclinorii, anteclize, sineclize, cute și falii importante etc.). *H. t.* dă o imagine a structurii și evoluției geologice a unei regiuni și ajută la stabilirea legăturii dintre acestea și formarea diferitelor zăcăminte de substanțe minerale utile. **3.** (LINGV.) *Hartă lingvistică*, hartă pe care sînt înregistrate fapte de limbă dintr-o regiune oarecare. Unele *h. l.* înregistrează fapte particulare (ex. denumirile unei noțiuni în regiunea respectivă, răspîndirea unui fonetism sau a unei forme gramaticale etc.), altele totalizează constatările mai multor hărți de acest fel, stabilind ariile diferitelor fenomene lingvistice și limitele dintre graiuri sau dialecte. V. și a t l a s l i n g v i s t i c.

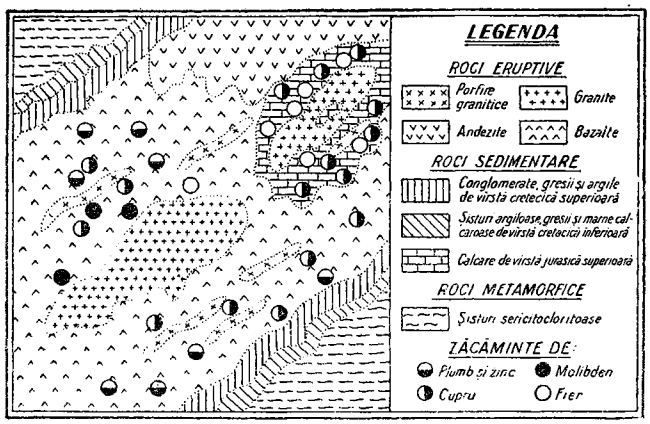

Hartă metalogenetică

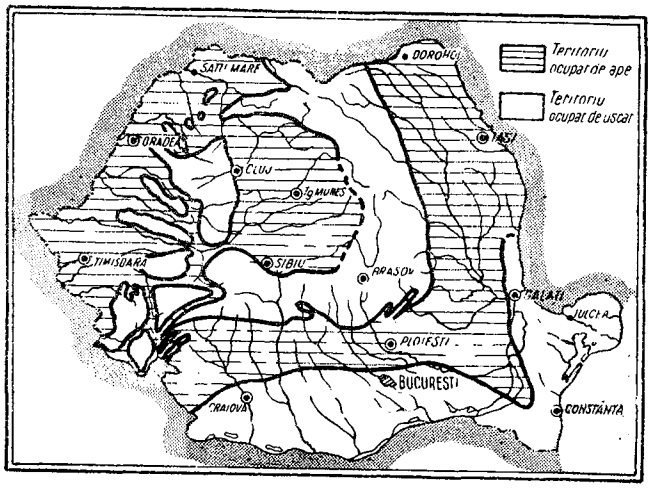

Harta schematică paleogeografică a teritoriului R.P.R. în tortonian

Harte *[ha:t]*, Francis Bret (1836—1902), scriitor nord-american. În nuvelele și romanele sale a descris viața aspră a căutătorilor de aur și aspecte din viața populației chineze din California. Simpatia autorului se îndreaptă spre oamenii simpli, exploatatorii și speculanții constituind ținta permanentă a satirei sale („Povestiri ale argonauților", 1875; romanul „Gabriel Conroy", 1876). Unele povestiri ale lui **H.** au fost traduse și în romînește sub diferite titluri („Un idil din Roșeni", 1884; „Coliba blestemată"; „Povești din țara aurului"; „Schițe din California" ș.a.).

Hartford *[há:tfəd]*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Connecticut. 161 080 loc. (1960). Nod feroviar şi rutier. Centru al industriei construcţiilor de maşini (maşini de scris, motoare pentru avioane, armament, maşini frigorifice, echipament electric etc.) şi al industriei alimentare.

Hartley *[há:tli]*, David (1705—1757), medic şi filozof materialist englez, unul dintre fondatorii psihologiei asociaţioniste (v. asociaţionism). El a considerat că la baza fenomenelor psihice stau procesele fiziologice, dar a redus în mod mecanicist aceste procese la „vibraţiile particulelor de substanţă nervoasă".

Hartmann, Nicolai (1882—1950), filozof german, întemeietorul concepţiei filozofice denumite „ontologia critică". A criticat, de pe poziţiile unui idealism obiectiv raţionalist, neopozitivismul şi alte curente idealist-subiective. **H.** a atribuit o existenţă ideală obiectivă structurilor matematice, principiilor logice şi valorilor etice. Prin teoria despre „straturile multiple" ale existenţei, **H.** s-a apropiat de ideea complexităţii crescînde a fenomenelor. În gnoseologie a încercat să se situeze deasupra idealismului şi materialismului.

Hartmann von Aue *[fon áuə]* (c. 1170—c. 1210), poet epic german. A prelucrat, în spiritul eticii feudale, cîteva romane cavalereşti franceze („Erek", „Iwein"), opera sa principală fiind însă povestirea versificată „Sărmanul Heinrich". În scrierile sale, sentimentul dragostei pierde din caracterul de convenţionalitate, specific liricii erotice medievale, căpătînd trăsături realiste.

Harun al-Raşid, calif arab (786—809) din dinastia Abbasizilor, în timpul căruia califatul de Bagdad a ajuns la un înalt grad de dezvoltare economică şi culturală. În timpul domniei lui s-a întărit feudalismul, s-au lărgit relaţiile comerciale cu ţările din Europa apuseană şi au avut loc puternice răscoale antifeudale. Figura idealizată a lui **H.** apare în culegerea de basme orientale „O mie şi una de nopţi".

Harunobu, Suzuki (c. 1720—1770), pictor şi xilogravor japonez. Lucrările inspirate din frumuseţile naturii japoneze (ciclurile reprezentînd cîmpuri de orez şi pomi înfloriţi) sau din viaţa cotidiană a oamenilor din popor, realizate în spiritul artei populare, sînt graţioase şi de o deosebită strălucire coloristică („Tînără femeie cîntînd din flaut" etc.). Reprezentat în Muzeul de Artă al R.P.R.

haruspícii (lat. *haruspex, -icis* „prezicător"; în Roma antică), preoţi care pretindeau că pot prezice viitorul prin examinarea măruntaielor animalelor sacrificate şi pe baza observării fenomenelor naturii (tunet, fulger, trăsnet etc.). Practica **h.** îşi are originea la etrusci.

Harvey *[há:vi]*, William (1578—1657), medic englez, fondatorul fiziologiei moderne.

W. Harvey

În 1619 a demonstrat experimental pentru prima oară circulaţia sîngelui din artere în vene. Aceste date se găsesc consemnate în lucrarea sa fundamentală „Despre mişcarea inimii şi sîngelui", publicată în 1628. **H.** a adus de asemenea o contribuţie importantă la dezvoltarea embriologiei ştiinţifice. El a enunţat dictonul „omne vivum ex ovo" (orice vieţuitoare provine dintr-un ou).

Harz *[harţ]*, masiv muntos în Europa centrală, pe teritoriul R.D. Germane şi R.F. Germane, între văile Saale şi Leine, cu înălţimi care variază în general între 600 şi 800 m în partea de nord-vest şi 300 şi 400 în sud-est. Altitudinea maximă: 1 142 m (vîrful Brocken). Este intens fragmentat de văi, care facilitează circulaţia, mai ales în părţile periferice. Climă rece şi umedă. Împădurit în partea de nord-vest. Sud-estul masivului, zonă mai joasă, este cultivat. Zăcăminte de minereuri polimetalice. Industrie forestieră. Este dezvoltată creşterea vitelor.

Hasdeu, Bogdan Petriceicu (1838—1907), lingvist, istoric şi scriitor romîn, una dintre cele mai proeminente personalităţi ale culturii noastre din secolul al XIX-lea. A fost membru al Academiei Romîne. Născut dintr-o familie cu vechi preocupări intelectuale, a studiat la Vinniţa, Cameniţa, Chişinău şi Harkov. A avut legături cu mişcările secrete antiţariste. Urmărit de poliţie, s-a refugiat (1857) în Principatele Romîne. A fost, pe rînd, judecător, profesor secundar, director al Arhivelor statului şi profesor de filologie comparată la Universitatea din Bucureşti. Moartea pretimpurie a fiicei sale Iulia (1888) l-a zdruncinat sufleteşte, împingîndu-l în ultimii ani ai vieţii spre spiritism. Trăind într-o epocă de mari prefaceri sociale şi de instabilitate politică, **H.** a avut o evoluţie sinuoasă, contradictorie, oscilînd între patriotism şi naţionalism, între tendinţele materialiste şi cele idealiste. Ca rezultat, între altele, al puternicei influenţe exercitate de democraţii revoluţionari ruşi şi de ideologia paşoptistă, în activitatea sa au predominat însă poziţiile înaintate. De-a lungul anilor, a condus numeroase publicaţii periodice, dintre care cele mai însemnate au fost: „Romania" (1858), „Din Moldova", devenită apoi „Lumina" (1862—1863), „Traian" (1869—1870), „Columna lui Traian" (1870—1877 şi 1882—1883) şi revistele satirice „Aghiuţă" (1863—1864) şi „Satyrul" (1866). În coloanele acestora, **H.** a luptat pentru unirea principatelor, a sprijinit ideea împroprietăririi ţăranilor şi a secularizării averilor mănăstireşti, a demascat regimul oligarhic, corupţia clerului, venalitatea politicienilor burghezi şi monarhia. Este întemeietorul lingvisticii, filolo-

giei şi lexicografiei noastre ştiinţifice. Este primul lingvist romîn care a folosit larg metoda comparativ-istorică. În „Principii de filologie comparativă ario-europee" (1875), primul tratat romînesc de lingvistică generală, a pus pentru întîia oară la noi problema substratului daco-tracic şi a elementelor vechi germanice în limba romînă şi a combătut atît latinismul cît şi teoria lui Roesler privind formarea poporului romîn exclusiv în sudul Dunării. „Cuvinte din bătrîni" (1878—1881), valoros studiu filologic, conţine vechi documente scrise în limba romînă, cărţi populare din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea (vol. I şi II). În volumul al III-lea, care cuprinde o schiţă a istoriei limbii romîne, este formulată pentru întîia oară, în mod ştiinţific, în lingvistica mondială, celebra teorie a circulaţiei cuvintelor. „Etymologicum Magnum Romaniae" (4 vol., 1886—1898) este un vast dicţionar al limbii romîne, cuprinzînd tratarea monografică a cuvintelor de la „A" pînă la „bărbat". Spre deosebire de predecesori, **H.** pune la temelia dicţionarului său limba vie, vorbită de popor. Preocupat de limba populară din toate regiunile cu populaţie romînească, **H.** a făcut, la noi, prima anchetă dialectală prin corespondenţă (1884), prin care a obţinut un bogat material, folosit şi azi în cercetările lingvistice şi folcloristice. Bun cunoscător al limbilor slave, **H.** este primul slavist romîn de seamă. El a condamnat atît teoriile latiniste cît şi exagerările slavizante ale lui A. de Cihac. Este şi cel dintîi istoric romîn care a publicat (în „Arhiva romînească", editată de el) documente slave şi izvoare ruseşti, polone şi sîrbeşti privitoare la istoria ţărilor romîne. Pe linia ideilor lui N. Bălcescu a scris monografia „Ion Vodă cel Cumplit" (1865), în care prezintă, în spirit patriotic, caracterul popular al domniei lui Ioan Vodă, şi monografia neterminată „Istoria critică a romînilor" (1873—1875), în care combate teza neştiinţifică a întemeierii Moldovei şi Ţării Romîneşti prin descălecat. Pornind de la unele teze idealiste ale lui Hegel şi Vico, **H.** socoteşte istoria în parte ştiinţă şi în parte „divinaţie", adică artă. Concepţia sa despre istorie este de asemenea umbrită de unele elemente mistice şi naţionaliste. Ca folclorist, **H.** se impune printre primii cercetători ştiinţifici ai literaturii

B.P. Hasdeu

noastre populare, pe care o considera o sursă de cunoaştere a forţelor morale şi intelectuale ale poporului şi un mijloc de a da literaturii culte un caracter original. Alături de Al. Odobescu, el este unul dintre întemeietorii, la noi, ai folcloristicii comparate, studiind geneza motivelor (vol. II din „Cuvinte din bătrîni"). Ca scriitor, **H.** a susţinut caracterul social militant al literaturii şi s-a afirmat atît în domeniul poeziei cît şi în cel al prozei şi dramaturgiei. Orientarea sa e pregnant romantică, vădind un temperament dinamic, înclinat spre culorile sumbre sau violente şi spre fantastic. Versurile sale, adunate în volumele „Poesie" (1873) şi „Sarcasm şi ideal" (1897), au ca tematică principală evocarea trecutului istoric, cu aluzii critice la realităţi specifice anilor de domnie ai lui Carol I („Vornicul Iancu Moţoc", „Ionaşcu Vodă" ş.a.) şi oglindirea directă a unor aspecte sociale din vremea sa („Adevăratul poet", „Sărăcia", „Odă la boieri", „Complotul bubei", „Muntele şi valea"). **H.** este autorul unei nuvele de mari dimensiuni, „Micuţa. Trei zile şi trei nopţi din viaţa unui student" (1864), în care satirizează frivolitatea mediului universitar din acea vreme, şi a romanului istoric (neterminat) „Ursita" (1865), închinat evocării ultimilor ani de domnie ai lui Ştefan cel Mare. „Răzvan şi Vidra" (1867), cea mai realizată dramă romantică în versuri, cu subiect istoric, din literatura romînă, inspirîndu-se din biografia făcută de N. Bălcescu lui Răzvan Vodă, înfăţişează, cu aluzii la realitatea socială caracteristică şi vremii sale, conflictul dintre boieri şi popor în sec. al XVI-lea şi setea de libertate a maselor. Folosind o limbă bogată şi nuanţată, adesea de sursă folclorică, mînuind cu artă simetriile şi antitezele, **H.** a creat caractere puternice, dominate de mari pasiuni şi angrenate într-o intensă acţiune dramatică. În comedia „Trei crai de la răsărit" (1871—1872), **H.** satirizează cu vervă, în spirit realist critic, latinismul, italienismul şi francomania cosmopoliţilor vremii, precum şi politicianismul burghez. Personalitate enciclopedică, înzestrată cu excepţionale aptitudini ştiinţifice şi literare, Bogdan Petriceicu Hasdeu a exercitat o influenţă pozitivă asupra dezvoltării culturii noastre moderne.

Hasdeu, Iulia (1869—1888), poetă romînă de limbă franceză, fiică a lui B.P. Hasdeu. A început să scrie încă de cînd era elevă. A compus satire, meditaţii, comedii şi drame, publicate în trei volume de „Opere postume" (1889—1890), care vădesc multă sensibilitate şi însuşiri artistice promiţătoare.

Hasdrubal, numele unor comandanţi militari cartaginezi, dintre care cei mai cunoscuţi sînt: **H.** (?—221 î.e.n.), ginerele lui Hamilcar Barcas, după moartea căruia a continuat politica de cuceriri a acestuia, ocupînd Spania pînă la Ebru şi a întemeiat oraşul Noua Cartagină (azi Cartagena), şi **H.** (? —207 î.e.n.), fratele lui Hanibal, comandantul armatei cartagineze trimise în ajutorul acestuia. Hasdrubal a fost înfrînt de romani şi omorît în luptă.

Hašek, Jaroslav (1883—1923), scriitor satiric ceh. S-a

născut la Praga. În tinereţe a simpatizat cu anarhiştii şi a colaborat la ziarul acestora „Komuna" (1907). În timpul primului război mondial, fiind

J. Hasek

mobilizat pe frontul ruso-austriac, a trecut la ruşi. În 1918 a intrat în rîndurile Partidului Comunist (bolşevic), participînd, în calitate de comisar al Armatei Roşii, la lupta împotriva intervenţioniştilor. În 1920 s-a reîntors în Cehoslovacia, unde a colaborat la ziarul „Rudé právo", organ al Partidului Comunist din Cehoslovacia. Autor a peste 1 000 de povestiri umoristice şi satirice, în care a ridiculizat realităţi social-politice din Imperiul austro-ungar şi din republica cehoslovacă burgheză, Hašek s-a impus cu deosebire prin romanul de renume internaţional „Peripeţiile bravului soldat Švejk în războiul mondial" (1920—1923, trad. rom. 1956). Satiră necruţătoare la adresa militarismului, clerului, presei, societăţilor de filantropie şi altor instituţii burgheze, romanul întruchipează prin eroul lui central, soldatul Švejk, umorul sănătos, verva, ingeniozitatea şi bunul-simţ al poporului, ostil spiritului cazon, obtuz şi viciat al oficialităţilor vremii. Utilizînd un stil colorat, uneori licenţios, în care abundă imagini de mare plasticitate, pilde şi aforisme, Jaroslav Hašek a creat prin acest roman o operă profund naţională şi populară.

Hasenclever *[házənclevər]*, Walter (1890—1940), scriitor german, unul dintre reprezentanţii expresionismului. În dramele, ca şi în versurile sale, **H.** s-a pronunţat, de pe poziţiile intelectualităţii de stînga germane, împotriva războiului. În 1933 a fost nevoit să emigreze. Ultimele sale scrieri au un pronunţat caracter antifascist (comedia „Münchhausen", reprezentată în 1947). Internat de fascişti într-un lagăr de concentrare din Franţa, s-a sinucis.

hasidism, doctrină religioasă a unei secte mozaice din răsăritul Europei, întemeiată în Polonia în sec. al XVIII-lea de Israel ben Elieser. Iniţial a exprimat protestul maselor împotriva autorităţii rabinilor. Ulterior, hasidismul a evoluat spre un misticism extrem.

Haskil, Clara (1895—1960), pianistă de mare renume. S-a născut la Bucureşti şi a studiat la Viena şi apoi la Paris cu A. Cortot, obţinînd „primul premiu" al Conservatorului. S-a afirmat de la vîrsta de 9 ani. A colaborat în formaţii de muzică de cameră cu Enescu, Ysaye, Casals etc. A interpretat în special muzică de Scarlatti şi Mozart, cu o desăvîrşită tehnică şi expresie, cu o fină înţelegere a specificului stilistic.

hasmaţúchi (BOT.) v. **asmăţui.**

háspel (IND. TEXT.), tobă rotitoare cu secţiune circulară sau eliptică, care face parte dintr-o instalaţie de finisare textilă (albire, vopsire sau spălare). Ţesăturile cusute în forma unei benzi fără sfîrşit sînt antrenate de **h.** şi trecute printr-o baie în vederea efectuării operaţiei de finisare respective.

Hassan al II-lea (n. 1929), rege al Marocului (din 1961), fiul fostului rege Mahomed al V-lea.

Hastings *[héistiŋz]*, oraş situat în sud-estul Angliei, pe ţărmul Mării Mînecii, unde, în 1066, ducele Normandiei, William Cuceritorul, a repurtat o victorie hotărîtoare asupra anglo-saxonilor, cucerind Anglia.

haşíş (FARM.), cuvînt arab denumind o substanţă preparată din vîrfurile florale ale plantei *Cannabis indica*, aglutinate cu răşina excretată de aceasta. În medicină se utilizează ca narcotic şi analgezic, în special în durerile gastrice. Consumat vreme îndelungată, haşişul duce la toxicomanii grave, cu halucinaţii şi delir furios, uneori chiar la demenţă.

haşúri, linii paralele, continue sau întrerupte, de grosimi egale, trase după anumite reguli, care servesc la reprezentarea reliefului în hărţi, a diferitelor materiale sau a secţiunilor într-un desen tehnic etc.

Hathor, una dintre principalele divinităţi ale vechilor egipteni, zeiţa cerului şi a fecundităţii, confundată mai tîrziu cu Isis. În oraşul Dendera, principalul centru al cultului lui **H.,** a luat naştere unul dintre tipurile de coloane caracteristice ale arhitecturii egiptene, *coloana hathorică,* avînd capitelul decorat cu patru capete ale zeiţei.

Coloană hathorică

hatihumaiúm (turc. *hatt-i humaiun* „autograf imperial"), hatişerif purtînd deasupra peceţii *(tugra)* o formulă scrisă de mîna sultanului, prin care se atrăgea atenţia asupra importanţei documentului.

hatişeríf (turc. *hatt-i şerif* „scrisoare ilustră"), denumire dată unui document important emis de cancelaria Porţii otomane, în numele sultanului, purtînd pecetea *(tugra)* acestuia. Cuprindea un decret sau un ordin către marii demnitari ai imperiului.

hatmán 1. Titlu purtat în evul mediu de marii generali sau de comandanţii oştilor polone şi ai celor căzăceşti. La cazaci, care erau organizaţi milităreşte, **h.** avea şi funcţia de conducător suprem şi era ales de adunarea cazacilor, numită *radă.* **2.** Titlu dat în Moldova, în evul mediu, boierului însărcinat cu funcţia de pîrcălab şi portar al Sucevei, în acelaşi timp şi comandant peste toate oştile ţării. Denumirea este împrumutată de la poloni.

Hatteras *[hętərəs]*, *Capul* ~, cap pe coasta estică a Americii de Nord (statul Carolina de Nord din S.U.A.).

hatteria *(Sphenodon punctata)*, specie de şopîrlă din grupul rincocefalelor, unicul reprezentant actual al unor reptile străvechi, dispărute încă din perioada permiană. Prin aspectul exterior şi prin structura sa internă, **h.** se deosebeşte prea puţin de strămoşii săi dispăruţi, ceea ce îndreptăţeşte denumirea de „fosilă vie" ce i se dă. **H.** are 50—60 cm în lungime, este de culoare verde-măslinie; pe partea posterioară a capului, pe gît şi pe spate are o creastă zimţată. Este un animal nocturn, exclusiv carnivor. Trăieşte în Noua Zeelandă şi este ocrotită prin lege.

Hattuşill al III-lea, rege hitit, în timpul căruia statul hitit a cunoscut o epocă de mare dezvoltare. A pus capăt conflictului dintre Egipt şi statul hitit, încheind în 1295 î.e.n. un tratat de pace cu Ramses al II-lea, primul tratat de acest fel cunoscut în istoria diplomaţiei.

Haţeg, oraş raional în reg. Hunedoara, reşedinţă de raion. 4 850 loc. (1964). Industrie alimentară. În apropiere de **H.** se află un parc pentru colonizarea cerbului lopătar şi a zimbrului. — *Raionul H.*, cu 52 380 loc. (1964). Economie agricolă: este dezvoltată creşterea animalelor (bovine şi ovine) şi pomicultura (pruni şi meri); cerealele ocupă suprafeţe restrînse. Exploatări forestiere. Pe teritoriul raionului se găseşte rezervaţia naturală din masivul Retezat.

haţegána, joc popular romînesc din sudul Transilvaniei. Se joacă în formaţie de perechi care evoluează unele după altele în cerc, partenerii ţinîndu-se de mînă. Are ritm binar. Se execută la comandă, cu învîrtiri şi treceri pe sub mînă în tempo foarte vioi.

Haţieganu, Iuliu (1885—1959), medic romîn. A fost profesor la Universitatea din Cluj şi membru al Academiei R.P.R. Este cunoscut prin cercetările sale asupra patologiei aparatului digestiv, cardiovascular, excretor, a sistemului nervos etc. A adus de asemenea importante contribuţii în problema sifilisului visceral şi în cea a nevrozelor viscerale.

I. Haţieganu

Iuliu Haţieganu a format la Cluj o valoroasă şcoală de medicină internă.

Hauff, Wilhelm (1802—1827), scriitor romantic german. A devenit popular prin basmele sale inspirate din folclorul german („Inimă rece", trad. rom. 1957; „Muck cel mic", trad. rom. 1956; „Fantezii în Ratskeller din Bremen"; „Califul Barză"). A mai scris povestiri („Cerşetoarea de pe Pont des Arts") şi romanul istoric „Liechtenstein" (3 vol., 1826), imitat după scrierile lui Walter Scott.

Haug *[og]*, Gustave Emile (1861—1927), geolog francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. **H.** a efectuat cercetări în domeniul tectonicii, stratigrafiei, paleontologiei şi geologiei regionale şi a adus contribuţii însemnate la studiul legilor de dezvoltare a geosinclinalelor şi al raporturilor dintre diferitele procese geologice.

Hauptmann, Gerhart (1862—1946), scriitor german. S-a născut la Obersalzbrunn, în Silezia. A debutat cu epopeea „Promethideulos", în 1885, dar s-a afirmat cu deosebire ca dramaturg. Primele sale opere au fost create într-o epocă în care în Germania capitalismul intrase în faza lui monopolistă. Contradicţiile de pe atunci ale societăţii germane au influenţat şi orientarea literară a lui **H.**, determinîndu-i un drum sinuos, oscilant. Atras de tematica socială, el a înfăţişat de pe poziţii realist-critice, umbrite însă de elemente naturaliste, aspecte întunecate ale societăţii burgheze (piesele „În zori", 1889, „Blana de biber", 1893). Cea mai importantă lucrare a lui **H.** este drama în cinci acte „Ţesătorii" (1892), evocare a mizeriei maselor proletare din Germania anului 1840, a conflictului iscat între acestea şi autorităţile care îi sprijineau pe fabricanţi. Piesa a stîrnit un mare interes în cercurile teatrale din diferite ţări. La noi, ea a fost jucată mai întîi de către artiştii amatori muncitori din Braşov (în 1909) şi apoi de către cercurile artistice muncitoreşti bucureştene (în 1927). Spre sfîrşitul sec. al XIX-lea, **H.** începe să se izoleze tot mai mult de problemele sociale acute ale epocii şi să se orienteze spre neoromantism şi simbolism („Înălţarea la cer a lui Hannele", 1894; „Clopotul scufundat", 1896). În ultimii ani ai vieţii, retras, dezaprobînd tacit fascismul, **H.** a scris drame cu tendinţe clasicizante şi piesa „În amurg" (1932), în care înfăţişează tragedia personalităţii umane în societatea burgheză. **H.** a scris şi cîteva romane. După înfrîngerea Germaniei hitleriste, **H.** şi-a exprimat încrederea în evoluţia democratică a patriei sale. Premiul Nobel (1912).

G. Hauptmann

haustóri (din lat. *haustum*, de la *haurire* „a scoate, a extrage"; BOT.), organe vegetale asemănătoare unor ventuze, cu ajutorul cărora unele plante parazite absorb hrana din plantele pe care le parazitează (ex. la cuscută).

Vedere din Havana

hauterivián (STRAT.), al doilea etaj al cretacicului inferior, caracterizat prin anumite specii de amoniți, belemniți, brahiopode și lamelibranhiate. În R.P.R. se găsește în zona flișului Carpaților Orientali, în bazinul Dîmbovicioarei, în Banat, în Dobrogea (la Cernavodă), în Munții Codrului, Pădurea Craiului etc.

Haüy *[aüi]*, René Just (1743—1822), cristalograf și mineralog francez. A fost profesor la Școala de mine din Paris și membru al Academiei de Științe din Paris. Datorită descoperirii legii raționalității indicilor și elaborării teoriei structurii interne a cristalelor, **H.** este considerat unul dintre întemeietorii cristalografiei.

havaléle (turc. *havale* „mandat"; în evul mediu, în țările romîne) **1.** Ordine ale Porții otomane către domnii țărilor romîne pentru executarea anumitor prestații (în bani sau în natură) în contul haraciului. **2.** Munci prestate de țărani la curțile boierești sau pentru domn.

Havana (La Habana), capitala Republicii Cuba, situată pe țărmul de nord-vest al insulei, port în strîmtoarea Florida. 1 500 000 loc., inclusiv suburbiile (1961). Centrul politic, economic și cultural al țării. Industrie de prelucrare a tutunului, alimentară (zahăr, conserve de pește, rom), textilă, de pielărie, chimică, de prelucrare a metalelor ș.a. Prin portul **H.** se efectuează circa 3/4 din import (combustibili, materii prime, produse de larg consum) și 1/3 din exportul țării (zahăr, rom, tutun și țigări). Academie, universitate, biblioteci, teatre, muzee. Este un oraș modern; cel mai mare oraș din regiunea Antilelor. Important centru turistic.

havâre (MINE), operație de tăiere a unor făgașe în frontul unei lucrări miniere dintr-un masiv de roci sau dintr-un zăcămînt în curs de exploatare, pentru ușurarea desprinderii materialului din masiv. **H.** este o operație auxiliară, care precedă tăierea cu explozivi sau cu ciocane de abataj a rocilor de tărie medie, în zăcăminte cu stratificație regulată. Se mai numește *havaj*.

havéză (MINE), mașină minieră cu care se execută havarea.

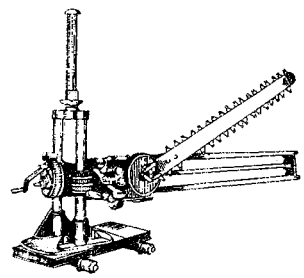

Havează

Este constituită dintr-un dispozitiv de tăiere, un dispozitiv de deplasare a acestuia (dispozitiv de avans), un dispozitiv de manevră a mașinii și echipamentul-motor. În general avansul organului tăietor și manevra mașinii sînt executate de un dispozitiv comun. Se mai numește *mașină de havat*.

Havlíček-Borovský, Karel (1821—1856), poet satiric, publicist și critic literar ceh. După revoluția din 1848, în perioada reacțiunii, a fost exilat în Tirol pentru activitate antimonarhică și anticlericală. În culegerile sale de articole („Spiritul gazetei naționale", 1851) și în poemele satirice („Botezul Sfîntului Vladimir", „Elegii din Tirol" și „Regele Lavra"), **H.-B.** ia atitudine fermă împotriva absolutismului și bisericii catolice. În articolele de critică literară **H.-B.** a militat pentru afirmarea realismului în literatură.

Havránek, Bohuslav (n. 1893), lingvist ceh, profesor la Universitatea din Praga și membru al Academiei Cehoslovace de Științe. Unul dintre conducătorii „Cercului lingvistic de la Praga", specialist în slavistică și în limba cehă. Din 1947 este redactorul responsabil al revistei filologice „Slavia".

Havre (*Le ~*) *[lə a:vr]*, oraș în nordul Franței, situat la vărsarea Senei în Marea Mînecii. 183 780 loc. (1962). Cel mai mare port de pasageri și al doilea port comercial al țării. Deservește regiunea industrială a Parisului. Prin **H.** se importă petrol, bumbac, cafea, lemn, cărbune și se exportă produse industriale ș.a. Industrie de prelucrare a petrolului, de construcții navale și constructoare de mașini, chimică, textilă, alimentară. Bază de pescuit. Institut oceanografic.

Hawai, arhipelag situat în partea centrală a Oceanului Pacific, între 19° și 28° latitudine nordică și între 155° și 178° longitudine vestică. Stat al S.U.A. Este alcătuit din patru insule mari (Hawai, Maui, Oahu, Kauai) și numeroase insule mici, avînd suprafața totală de circa 16 636 km². Cele mai multe insule sînt de origine vulcanică, iar cîteva de origine coraligenă. În insula principală, Hawai, se află vulcanul stins

Mauna Kea (4 200 m), precum și vulcanii activi Mauna Loa (4 170 m) și Kilauea, în craterul căruia există un imens lac de lavă, Halemaumau. Clima este subtropicală oceanică, caracterizată printr-o mare cantitate de precipitații (pînă la 12 600 mm anual). Datorită izolării arhipelagului, există o bogată floră și faună endemică. A fost descoperit de spanioli în a doua jumătate a sec. XVI-lea, dar această descoperire a rămas necunoscută. În 1778 a fost redescoperit de J. Cook. Din 1898 a devenit colonie a S.U.A., iar în 1959 stat al S.U.A. Populația: 633 000 loc. (1960), formată din japonezi, americani, polinezieni, filipinezi și chinezi. Aproape jumătate din populație este concentrată în Honolulu, centrul administrativ al acestui stat. Cea mai mare parte a terenurilor agricole este deținută de marii plantatori. Se cultivă, pentru export, trestie de zahăr, ananas, cafea, bananieri. Pentru consumul local se cultivă în special orez. Industria este reprezentată de întreprinderi de prelucrare a produselor agricole (fabrici de zahăr și de conserve de fructe). Arhipelagul **H.** este un important nod de comunicații în Pacificul de nord și o cunoscută regiune turistică.

Hawthorne *[hó:θǫ:n]*, Nathaniel (1804—1864), prozator din S.U.A. Influențat de romantismul englez, a manifestat încă din tinerețe un interes deosebit pentru evocarea trecutului istoric pe care îl reconstituie cu referire specială la Noua Anglie. În romanul „Litera roșie" (1850), cea mai importantă operă a sa, a supus unei critici ascuțite concepția puritană despre „păcat și mîntuire". Atras adesea de subiecte tragice, interpretate nu o dată în lumina unei concepții pesimiste, **H.** s-a impus ca un remarcabil explorator al psihologiei umane. Spre sfîrșitul vieții, s-a îndepărtat însă de realism.

Haydn, Joseph (1732—1809), compozitor austriac, cel mai vîrstnic reprezentant al clasicismului vienez. Realizările cele mai de seamă ale lui **H.** aparțin perioadei cînd compozitorul s-a stabilit la Viena (1790), unde a trăit pînă la sfîrșitul vieții. A

J. Haydn

făcut două călătorii la Londra (1791—1792 și 1794—1795), unde a creat „simfoniile londoneze". Haydn este autorul a numeroase opere și oratorii (printre care „Creațiunea", 1798, și „Anotimpurile", 1800, epopee a muncii țăranului în cadrul pitoresc al naturii). A scris peste 100 de simfonii, dintre care unele, datorită imaginilor plastice pe care le sugerează cu pregnanță, au căpătat diferite subtitluri („Dimineața", „Amiaza", „Seara", „Ceasornicul", „Vînătoarea", „Surpriza", „Simfonia despărțirii", „Învățătorul", „Ursul" etc.). A mai compus misse, uverturi, divertismente, marșuri, dansuri și diferite piese pentru orchestră, concerte pentru pian sau pentru alte instrumente, peste 70 de cvartete pentru instrumente de coarde (printre care „Cvartetele ruse", 1781, și „Cvartetele prusace", 1787), cvintete, triouri, muzică pentru diferite ansambluri vocale și instrumentale, prelucrări de cîntece etc. Muzica sa se caracterizează prin profunzimea și forța realistă a expresiei, echilibrul lăuntric, sinceritatea inspirației, prin conținutul ei popular și progresist. El a adîncit conținutul de idei al muzicii instrumentale, oglindind în lucrările sale lumea oamenilor simpli și evocînd, în spiritul aspirațiilor epocii iluminismului, tablouri de viață armonioasă, însuflețită de bucurie. Creația lui **H.** a depășit cadrul îngust al artei de curte a timpului său. Ea își trage seva din creația populară austriacă, slovacă și maghiară. **H.** a prelucrat și diferite cîntece irlandeze și scoțiene. Generalizînd experiența predecesorilor și contemporanilor săi (Mozart, din perioada maturității), el a cristalizat formele clasice ale simfoniei (este numit „părintele simfoniei"), sonatei instrumentale, cvartetului pentru coarde și trioului cu pian și a adus o contribuție esențială la fixarea unor principii componistice, ca: statornicirea alcătuirii din patru părți a simfoniei sau sonatei, succesiunea acestor părți, contrastul dramatic dintre ele, planul tonal, dezvoltarea tematică etc. **H.** a fixat componența stabilă a orchestrei simfonice. Datorită acestor trăsături, **H.** este considerat întemeietorul stilului clasic al muzicii instrumentale.

Hazard *[azár]*, Paul (1878—1944), istoric literar francez. A fost membru al Academiei Franceze. Promotor al literaturii comparate, a manifestat însă tendințe idealiste în interpretarea fenomenelor de cultură. Studiile sale de sinteză se remarcă prin seriozitatea documentației și bogăția de informație („Criza conștiinței europene, 1680—1715", 3 vol., 1935—1940; „Gîndirea europeană în secolul al XVIII-lea", 3 vol., 1946—1948 ș.a.). Împreună cu F. Baldensperger, a fundat în anul 1921 „Revista de literatură comparată", iar împreună cu J. Bédier a îngrijit apariția voluminoasei lucrări „Istoria ilustrată a literaturii franceze" (1923—1924).

Hazlitt *[hézlit]*, William (1778—1830), critic literar și de artă englez. S-a remarcat prin studiile și eseurile sale de orientare romantic progresistă, consacrate mai ales dramaturgiei engleze. Acordînd o importanță deosebită analizei psihologice a personajelor literare, **H.** a adus prin lucrările sale o valoroasă contribuție la dezvoltarea criticii literare moderne și a eseului. Op.pr.: „Personajele teatrului shakespearian" (1817), „Prelegeri despre scriitorii umoriști englezi" (1819), „Prelegeri despre drama din perioada elisabetană" (1820).

hazná, cuvînt turcesc denumind vistieria în ţările romîne în timpul evului mediu.

Hăbăşeşti, sat (com. Strunga, raionul Paşcani, reg. Iaşi) unde s-a descoperit o aşezare din neoliticul tîrziu (circa 2800—1900 î.e.n.), aparţinînd culturii cucuteni. Aşezarea de la **H.** se caracterizează prin dispunerea locuinţelor în cercuri în jurul unor locuinţe mai mari şi printr-o serie de construcţii anexe.

hărţuire (MILIT.), acţiune dusă de trupe, prin atacuri de mică amploare şi prin foc, pentru a nelinişti pe inamic, a-i scădea moralul şi a-l împiedica în executarea unor activităţi.

Hăşdate, sat în comuna Lita, raionul Turda, reg. Cluj, în care s-au lucrat în sec. al XIX-lea numeroase xilogravuri populare. Alături de teme religioase apar şi teme laice. Frumoase exemplare se păstrează în muzeele de artă populară din Bucureşti şi din Cluj.

Hăşmaş, masiv muntos în Carpaţii Orientali, cuprins între munţii Giurgeului, Tarcăului şi Ciucului şi depresiunile Ciucurilor şi Giurgeului. Altitudinea maximă: 1793 m (vîrful Hăşmaşul Mare). Este un important nod orohidrografic: din **H.** izvorăsc Oltul, Mureşul, Bicazul şi Trotuşul. Se mai numeşte *Hăghimaş.*

Hearst *[hə:st] (Hearst Consolidated Publications Incorporated),* unul dintre cele mai mari trusturi de presă din S.U.A., înfiinţat în 1895, cu sediul la New York. Cuprinde zeci de ziare şi de reviste (printre care ziarul „New York Journal-American" şi săptămînalul ilustrat „American Weekly"), un sfert din acţiunile agenţiei de presă *United Press International* etc.

Heartfield *[há:rtfi:ld],* John (pseudonimul lui *Helmut Herzfeld*) (n. 1891), ilustrator de cărţi, afişist şi scenograf din R.D.G. După studii de specialitate la München şi la Berlin, a debutat prin ilustraţii de carte, colaborînd cu marele grafician George Grosz. După primul război mondial a creat afişul de fotomontaj antiimperialist şi antifascist, înfierînd remilitarizarea şi fascizarea Germaniei. Nevoit să emigreze în 1933, şi-a continuat activitatea la Praga şi la Londra. Întors în patrie, în anul 1950, a creat noi afişe pe tema luptei pentru pace, bazate pe sinteza de imagini care le dă o mare forţă sugestivă. Laureat al Premiului naţional al R.D.G.

Hebbel, Friedrich (1813—1863), dramaturg german. Piesele sale vădesc putere de pătrundere psihologică şi măiestrie în construcţia dramatică. În tragedia „Maria Magdalena" (1844), răzbat elemente de critică socială. Restul dramelor sale, cu caracter clasicizant, propagă idei de semnificaţie minoră sau desuetă. Pentru istoria literaturii germane prezintă importanţă „Jurnalul" său (4 vol., 1903).

Hebe (în mitologia greacă), zeiţa tinereţii, fiica lui Zeus şi a Herei. Conform mitului, servea zeilor nectar la ospeţe. După admiterea lui Herakles în Olimp, a devenit soţia acestuia. O reprezentare statuară antică renumită a zeiţei a fost „Hebe din Mantineea" de Praxitele, care nu s-a păstrat.

Hebei, provincie în estul R.P. Chineze, situată la nord de Huanhe. Suprafaţa: 202 700 km². Populaţia: 37 928 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Teanţzin.* Oraşele Pekin şi Teanţzin, cuprinse în limitele provinciei, sînt oraşe de subordonare centrală. Predomină relieful de cîmpie; în nord şi vest sînt munţi. Climă temperată musonică. Mari zăcăminte de cărbune, minereu de fier, aur, wolfram. Economie dezvoltată. Principalele ramuri industriale sînt siderurgia, construcţiile de maşini (utilaj industrial, energetic, maşini agricole), industria textilă, a cimentului (Tanşan). Se cultivă bumbac, grîu, gaolean, batate, tutun, susan. Legumicultură şi pomicultură. Pe coastă, pescuit şi extragere a sării din apa mării.

Hébert *[ebér],* Jacques René (1757—1794), ziarist şi om politic francez, participant la revoluţia burgheză de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea. A fost unul dintre conducătorii grupării iacobinilor de stînga (hebertiştii), adepţi ai adîncirii revoluţiei prin intensificarea terorii revoluţionare. Sub influenţa lui **H.** şi a adepţilor săi, Convenţia iacobină a adoptat principalele legi revoluţionare.

J. R. Hébert

A încercat să ridice masele împotriva politicii moderate a lui Robespierre (martie 1794), dar a fost arestat, împreună cu partizanii săi, şi ghilotinat.

Hebride, *Insulele ~,* grup de peste 500 de insule în Oceanul Atlantic, situate la nord-vest de Scoţia. Aparţin Marii Britanii. Suprafaţa: 7 285 km². Populaţia: circa 100 000 loc. Localităţi mai importante: Stornoway (în insula Lewis) şi Portree (în insula Skye). Sînt formate din şisturi cristaline şi roci vulcanice; au relief în general muntos, cu înălţimi pînă la circa 1 000 m. Climă foarte umedă. Principala ocupaţie a locuitorilor este pescuitul.

Hecate (în mitologia greacă), iniţial zeiţă a lunii, mai tîrziu

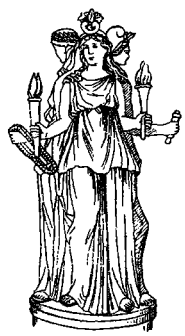

Hecate

divinitate a infernului, zeiţă a spectrelor nocturne, a magiei şi a incantaţiilor. Statuile zeiţei Hecate erau alcătuite din trei chipuri identice ale ei, cu insemne variate: făclii, şerpi, frînghii etc.

Hecateu din Milet (c. 540—c. 479), istoric și geograf grec. În lucrarea sa „Genealogia" a încercat să descrie trecutul legendar într-un spirit critic, raționalist, nedepășind însă în interpretarea miturilor limitele unei gîndiri subiective. „Descrierea pămîntului" conține date despre Europa, Orientul Apropiat și Africa de nord. Opera lui Hecateu din Milet a fost, în parte, izvorul informațiilor geografice, etnografice etc. din opera lui H e r o d o t.

hecatómbă (gr. *hekatombe*, din *hekaton* „o sută" și *bous* „bou") **1.** Sacrificiu grandios și solemn făcut de greci și de romani pentru una sau mai multe divinități cu prilejul unor sărbători de seamă. La greci consta în sacrificarea a 100 de boi, iar la romani a 100 de porci, capre sau alte animale. **2.** (La greci) Numele sărbătorii cînd se făceau asemenea sacrificii.

Hečko, František (1905—1960), scriitor slovac. A scris versuri cu accente sociale (volumele „Emigranții", 1931; „La amiază", 1942). După război a zugrăvit viața satului slovac de altădată (romanul „Vinul roșu"; 1948) și transformările petrecute la țară în condițiile construirii socialismului (romanul „Satul de lemn", 1951, trad. rom.). Laureat al Premiului de stat.

hectár (gr. *hekaton* „o sută" și *ar*; METR.), unitate de măsură, pentru suprafețe agrare egală cu 100 de ari.

hect(o)- (gr. *hekaton* „o sută"), element de compunere cu sensul de „o sută"; ex. *hectar* (100 de ari), *hectolitru* (100 l), *hectometru* (100 m).

Hector, personaj principal din „Iliada", apărător viteaz al Troiei. Era fiul mai mare al lui Priam și al Hecubei, soțul Andromacăi și tatăl lui Astianax. A omorît pe Patrocle, dar a fost ucis la rîndul său de Ahile, care i-a tîrît de trei ori corpul în jurul Troiei înainte de a-l înapoia lui Priam.

Hector

Hecuba, eroină din „Iliada", soția lui Priam, regele Troiei. Potrivit legendei, **H.** a pierdut pe toți cei 19 copii ai ei, printre care pe Hector, Paris și Casandra. După căderea Troiei, ea a devenit sclava lui Odiseu. După ce a răzbunat moartea lui Polydoros, ultimul ei copil, **H.** a fost prefăcută în cățea și s-a aruncat în apele Helespontului. Un episod din legenda ei a fost dramatizat în tragedia cu același nume a lui Euripide. Figura **H.** a devenit un simbol al durerii nemăsurate și al deznădejdii.

héder (MAȘ. AGR.), parte componentă a combinelor de cereale, constituită dintr-o platformă avînd în față aparatul de tăiere, despărțitoarele de lan, un transportor cu pînză sau cu șnec, rabatorul și mecanismele de acționare a acestora. **H.** se montează în fața combinei (la combinele autodeplasabile) sau lateral (la combinele remorcate).

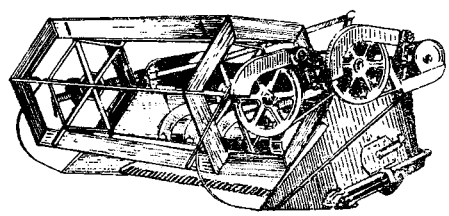

Heder

Hedin, Sven (1865—1952), explorator suedez. A făcut expediții în Asia Centrală, străbătînd regiuni greu accesibile, a cercetat Pamirul, deșertul Takla-Makan, Tibetul, regiunea izvoarelor Indului și Brahmaputrei, munții Transhimalaia (care pînă atunci nu fuseseră cunoscuți de europeni), Gobi și alte regiuni. Descrierea acestor călătorii, captivantă din punct de vedere literar, și valoroasele rezultate științifice obținute au format obiectul a numeroase lucrări („Prin pustiurile Asiei Centrale", „În inima Asiei", „Tibetul sudic", „De la Polul Nord la Polul Sud" ș.a.). În unele dintre ele însă Hedin a elogiat imperialismul german și Germania hitleristă.

hedonism (gr. *hedone* „plăcere"; FILOZ.), concepție etică, fundată în antichitate de c i r e n a i c i, după care binele suprem, scopul vieții îl constituie plăcerea, desfătarea. Opunîndu-se ascetismului religios, **h.** a avut în unele epoci (de ex. în Renaștere) un rol istoric progresist. În societatea burgheză, **h.** are un rol diversionist, apropiat de cel al a m o r a l i s m u l u i. Marx și Engels au arătat în „Ideologia germană" că filozofia plăcerii constituie, de fapt, o concepție despre viață a claselor privilegiate, pe care ideologii burgheziei încearcă în mod ipocrit s-o generalizeze în rîndul celor care, datorită condițiilor materiale mizere, nu o pot pune în practică.

Hefaistos (în mitologia greacă), zeul focului și al meșteșugurilor, patronul fierarilor, fiul lui Zeus și al Herei și soțul Afroditei, identificat la romani cu *Vulcan*. Din cauză că era șchiop și urît, prin apariția sa stîrnea veselia zeilor. Conform legendei, atelierul său, în care lucra ajutat de ciclopi, se găsea în cavernele din insula Lemnos sau în craterul vulcanului Etna din Sicilia. După legendă, el ar fi făurit multe lucruri minunate, printre care platoșa lui Herakles, celebrul scut al lui Ahile și un tron de aur cu mecanism secret de capcană.

Fierăria lui Hefaistos

Hefner-Alteneck, Friedrich von (1845—1904), electrotehnician german, autor a numeroase invenţii şi studii în domeniile telegrafiei, semnalizărilor, fotometriei, tehnicii iluminatului etc. În 1873 a inventat indusul în formă de tobă pentru maşinile electrice.

Hegel *[hégəl]*, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831), filozof german, reprezentantul cel mai de seamă al filozofiei clasice germane. Filozofia lui **H.** este contradictorie; ea reflectă, pe de o parte, evenimentele revoluţionare de însemnătate mondială şi progresele ştiinţifice ale epocii, iar pe de altă parte înapoierea Germaniei pe tărîm economic, social şi politic. **H.** a evoluat de la republicanism şi de la entuziasmul pentru revoluţia burgheză din Franţa la împăcarea finală cu monarhia prusacă, al cărei filozof oficial a devenit imediat după căderea lui Napoleon. El este un ideolog al burgheziei germane, slabe şi şovăielnice, care a ajuns la un compromis politic cu aristocraţia feudală. Clasicii marxismului au subliniat că principala contradicţie a filozofiei lui **H.** este aceea dintre metoda sa dialectică şi sistemul său idealist conservator, care a falsificat dialectica şi a paralizat spiritul ei revoluţionar. Filozofia hegeliană reprezintă o variantă a idealismului obiectiv, denumită de **H.** *idealism absolut*. **H.** pune la baza lumii „spiritul absolut", o raţiune universală independentă de subiectul uman, pe care o consideră substanţa şi demiurgul (creatorul) realului. În virtutea contradicţiilor sale interne, spiritul absolut se autodezvoltă, parcurgînd cele trei trepte ale „triadei" cosmice hegeliene: teza (ideea), antiteza („alteritatea" ideii, adică obiectivizarea şi înstrăinarea ei sub formă de natură), sinteza (spiritul ca unitate a ideii şi a naturii, ca temeiul lor absolut). Acestei triade fundamentale îi corespund cele trei părţi mari ale sistemului hegelian: logica, filozofia naturii şi filozofia spiritului. După expresia lui Marx, în sistemul idealist al lui **H.** lumea este răsturnată cu capul în jos. **H.** a denaturat dialectica realităţii obiective, autodezvoltarea lumii materiale, prezentînd-o mistificat ca o autodezvoltare a spiritului absolut. Întrucît însă dialectica lucrurilor dă naştere dialecticii ideilor şi este reflectată de aceasta, **H.**, după cum arată Lenin în „Caiete filozofice", „a intuit în mod genial dialectica

G. W. F. Hegel

lucrurilor (a fenomenelor, a lumii, a naturii) în dialectica conceptelor". **H.** este primul filozof care a prezentat întreaga lume naturală, istorică şi spirituală ca un proces în continuă mişcare, schimbare şi dezvoltare, atribuind acestui proces un caracter dialectic. În logica sa, **H.** a elaborat un sistem unitar al categoriilor, pe care le-a analizat în corelaţia lor dialectică; el a explicat, pe baza contradicţiilor interne ale categoriilor, trecerea acestora unele într-altele. De pe poziţiile idealismului obiectiv, **H.** a afirmat cognoscibilitatea lumii şi a criticat agnosticismul lui Kant, de esenţă idealist-subiectivă. Aplicînd dialectica la teoria cunoaşterii, **H.** a prezentat cunoaşterea ca pe un proces de apropiere progresivă a gîndirii de adevărul absolut. **H.** a elaborat multilateral legile dialecticii (trecerea cantităţii în calitate, unitatea şi lupta contrariilor, negarea negaţiei), interpretîndu-le însă ca fiind în esenţa lor legi ale spiritului, care ar determina natura şi nu legi ale naturii, reflectate de gîndirea noastră. Spiritul fiind, conform idealismului hegelian, absolut, veşnic, **H.** a negat dezvoltarea naturii în timp. **H.** are meritul de a fi privit istoria universală ca un proces unitar, legic şi progresiv; el a interpretat însă progresul istoric ca realizare de sine a spiritului şi nu ca dezvoltare a societăţii pe baza practicii social-istorice a oamenilor. **H.** a sesizat, ce e drept, rolul muncii în procesul formării omului şi a conştiinţei umane, dar numai sub forma muncii abstract-spirituale, adică sub forma acţiunii spiritului absolut, care „ar produce" realul. În analiza sistematică a artei şi a categoriilor estetice efectuată de **H.**, se găsesc, după cum a relevat Engels, numeroase idei juste şi profunde. Punctul de plecare al esteticii hegeliene nu este însă frumosul real, ci ideea frumosului, adică manifestarea ideii absolute în formă sensibilă. **H.** a formulat pentru prima oară ideea preţioasă a caracterului legic al istoriei filozofiei, precum şi pe aceea a unităţii dintre logic şi istoric, dar a răsturnat raportul real dintre acestea, explicînd greşit succesiunea sistemelor filozofice ca o consecinţă a autodezvoltării categoriilor logice. Contradicţia dintre metodă şi sistem în gîndirea lui **H.** şi-a găsit, între altele, expresia în faptul că el a prezentat propriul său sistem filozofic ca încheiere a autodezvoltării ideii absolute, ca întruchipare a adevărului absolut. Corespunzător cu aceasta, el a afirmat că dezvoltarea dialectică a societăţii s-ar fi terminat şi ea o dată cu apariţia şi consolidarea monarhiei prusace, pe care **H.** o considera ca realizare desăvîrşită a spiritului absolut. În felul acesta, **H.** a intrat în contradicţie cu cerinţele metodei dialectice, potrivit căreia procesul dezvoltării, în general, şi al dezvoltării cunoaşterii, în special, nu poate avea un sfîrşit. **H.** a încercat să argumenteze încremenirea istoriei prin escamotarea caracterului absolut al luptei contrariilor, pretinzînd că acestea s-ar neutraliza reciproc şi s-ar împăca. În filozofia dreptului, a religiei etc., **H.** a făcut apologia războaielor în general, a exprimat idei naţionaliste, a atacat libertăţile democratice, a eternizat stările

sociale etc. Astfel, formula „tot ce este real este rațional" reprezintă la el o justificare a conservatismului politic, exprimă împăcarea cu starea de fapt. Discipolii lui Hegel, hegelienii de stînga și hegelienii de dreapta, au continuat linia idealistă a sistemului hegelian. În epoca imperialismului, neohegelienii (v. neohegelianism) au denaturat filozofia hegeliană în spiritul iraționalismului și al misticismului. Clasicii marxismului sînt aceia care au prelucrat, de pe poziții consecvent materialiste, sîmburele rațional al filozofiei hegeliene, dialectica, elaborînd dialectica materialistă, metoda științifică a filozofiei materialismului dialectic și a materialismului istoric. Op.pr.: „Fenomenologia spiritului" (1807), „Știința logicii" (1812—1816), „Enciclopedia științelor filozofice" (1817), „Filozofia dreptului" (1821), „Prelegeri de estetică" (1817—1821, editate postum), „Prelegeri de istorie a filozofiei" (1805—1830, editate postum), „Filozofia istoriei" (prelegeri ținute între anii 1822 și 1831, editate postum).

Hegel *[hégəl]*, Vladimir (1839—1918), sculptor romîn de origine poloneză. În 1885 s-a stabilit în București. **H.** este autorul a numeroase busturi (M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, E. Văcărescu) și al mai multor monumente (statuia lui Miron Costin din Iași, 1890; cea a lui C.A. Rosetti din București, 1890; Monumentul pompierilor din Dealul Spirei). Executate în spiritul preceptelor clasicismului, compuse echilibrat și armonios, operele lui **H.** au la bază o întinsă cultură profesională și o bogată experiență.

hegelienii de dreapta, discipolii conservatori ai lui Hegel, care au preluat numai sistemul său idealist, respingînd metoda sa dialectică revoluționară. Ei au considerat filozofia drept o formă raționalizată a teologiei și s-au manifestat în genere ca ideologi ai reacțiunii politice. Un loc aparte l-au ocupat în rîndul **h. de d.** K. L. Michelet și K. Rosenkranz, în jurul cărora s-a grupat „centrul" școlii hegeliene. Sînt cunoscuți și sub numele de *bătrînii hegelieni*.

hegelienii de stînga (sau *„tinerii hegelieni"*), discipolii liberali, radical-burghezi ai lui Hegel, care s-au îndepărtat de învățătura acestuia prin critica făcută religiei de pe poziții ateiste iluministe și prin substituirea idealismului obiectiv hegelian, bazat pe „ideea absolută", printr-un idealism subiectiv, bazat pe „conștiința de sine". **H. de s.** condamnau revoluția franceză din 1789, pledînd pentru reforme burgheze limitate. În preajma revoluției din 1848, majoritatea lor s-au alăturat reacțiunii. Reprezentanți: A. Ruge, D.F. Strauss, frații Edgar și Bruno Bauer, M. Stirner ș.a. Din „stînga" hegeliană a făcut temporar parte și L. Feuerbach, care a trecut în 1839 pe pozițiile materialismului. Marx și Engels, care făcuseră și ei parte la începutul activității lor din cercul **h. de s.**, deosebindu-se încă din acea perioadă de ceilalți membri ai cercului prin concepțiile lor revoluționare, i-au criticat pe **h. de s.** în lucrările lor comune „Sfînta familie" (1845) și „Ideologia germană" (1845—1846).

hegemonia proletariatului (gr. *hegemon* „conducător"), principiu tactic fundamental, elaborat de Marx și Engels și dezvoltat de Lenin, care desemnează conducerea de către proletariat a maselor de oameni ai muncii de la orașe și sate în revoluția burghezo-democratică și în revoluția socialistă. Aplicînd teoria marxistă a revoluției la condițiile epocii imperialismului și ținînd seama de realitățile istorice concrete din Rusia, Lenin a arătat că numai **h. p.** poate asigura ducerea revoluției burghezo-democratice pînă la capăt, aceasta fiind chezășia trecerii la înfăptuirea cu succes a revoluției socialiste. Lenin a demonstrat că, în aceste condiții, proletariatul, singura clasă consecvent revoluționară, purtătoare a modului de producție socialist și ale cărei interese coincid cu cele ale maselor muncitoare neproletare, poate și trebuie să unească în jurul său aceste mase și să asigure victoria asupra burgheziei. Condiția de bază a realizării **h. p.** o constituie alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și îndepărtarea burgheziei de la conducerea maselor. **H. p.** se transformă, după victoria revoluției socialiste și în perioada construirii societății comuniste, în conducerea pe linie de stat a societății de către clasa muncitoare. Victoria revoluției socialiste în U.R.S.S., a revoluției democrat-populare din țara noastră, ca și din alte țări din Europa și din Asia, a constituit confirmarea teoriei marxist-leniniste despre **h.p.** În epoca actuală, în condițiile schimbării raportului de forțe pe plan mondial în favoarea socialismului, se afirmă mai puternic ca oricînd rolul istoric al clasei muncitoare ca cea mai înaintată forță a societății, rolul partidelor comuniste și muncitorești ca avangardă a maselor largi populare în lupta pentru socialism, independență națională și pace. Partidele comuniste din țările capitaliste se află în fruntea unor puternice lupte sociale, țin sus steagul libertății și progresului. Cîștigă tot mai mult teren ideea închegării unui larg front împotriva dominației monopolurilor, pentru interesele vitale ale maselor populare. Alături de clasa muncitoare în frunte cu comuniștii pășesc mase largi ale țărănimii, noi pături și categorii ale populației. V. și democrație populară; dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii; revoluție.

hegira (arab. *hedjira* „fugă"), data strămutării lui Mahomed de la Mecca la Medina, care, potrivit calendarului gregorian, coincide cu data de 16 iulie 622 e.n.; ulterior, ziua **h.** a fost fixată de califul Omar drept data inițială a calendarului musulman.

Heidegger *[háidegər]*, Martin (n. 1889), filozof idealist german, unul dintre fondatorii existențialismului. Influențat de E. Husserl, de neokantianism și de întregul iraționalism modern, **H.** interpretează denaturat existența,

în spiritul idealismului subiectiv, ca o structură apriorică a persoanei umane, ca „o ființare concret-umană". Prin formulele sale metafizice, individualiste despre „abandonarea în lume" a omului în general și despre „existența pentru moarte", el abate atenția intelectualității de la înțelegerea rădăcinilor sociale ale contradicțiilor epocii noastre. **H.** neagă caracterul legic al istoriei și susține că civilizația contemporană are un caracter irațional, din cauza imixtiunii maselor în politică și a dezvoltării hipertrofiate a tehnicii. Concepțiile reacționare ale lui **H.** au contribuit la formarea ideologiei fasciste.

Heidelberg *[háidəlberg]*, oraș în R.F. Germană, în landul Baden-Württemberg, situat pe rîul Neckar. 125 260 loc. (1961). Industrie constructoare de mașini, electrotehnică, chimică, ușoară. Centru cultural, celebru prin universitatea sa, înființată în 1386. **H.** are o academie de științe, o importantă bibliotecă, muzee și colecții valoroase. În apropierea orașului a fost descoperit în 1907 maxilarul inferior al unui om preistoric, denumit *omul de Heidelberg*.

Heifetz *[háifiț]*, Jascha (n. 1901), violonist american, născut în Rusia. A concertat în numeroase țări. Tehnica sa desăvîrșită și frumusețea sunetului i-au asigurat o faimă mondială ca interpret al repertoriului clasic și romantic.

Heijermans, *[héiərmans]*, Herman (1864—1924), romancier și dramaturg olandez. A publicat romane în care a criticat cu un umor necruțător societatea burgheză („Orașul diamantelor", 1904), foiletoane și schițe cu subiecte din viața micii burghezii și drame realiste cu trăsături sporadic romantice și simboliste („Ghetto", 1898; „Speranța", 1900, trad. rom. 1958). În ultimele sale romane („Fluturele de noapte", apărut postum, în 1925, și altele) s-a situat fățiș pe pozițiile liberalismului burghez.

Heilunțzean, provincie în nord-estul R.P. Chineze. Suprafața: 463 600 km². Populația: 14 860 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Harbin*. Relief muntos și deluros; în zona centrală cîmpia rîului Sungari. Climă continentală. Mari zăcăminte de cărbune, de minereuri aurifere și neferoase, șisturi bituminoase. Este dezvoltată industria extractivă, a construcțiilor de mașini (în special mașini agricole, vagoane, aparataj electric), de prelucrare a lemnului, chimică, textilă și alimentară. S-au făcut mari lucrări de desțelenire. Se cultivă grîu, porumb, soia, in, sfeclă de zahăr. Exploatări forestiere. Pescuit.

Heine *[háine]*, Heinrich (1797—1856), mare poet liric și democrat-revoluționar german.

H. Heine

S-a născut la Düsseldorf, dintr-o familie de negustori. A studiat dreptul la Bonn, unde a audiat și prelegerile de literatură ale lui A.W. Schlegel, teoretician al romantismului, la Göttingen și apoi la Berlin, unde l-a avut ca profesor pe Hegel. În urma înăspririi regimului reacționar din Germania și a terorii polițienești, **H.** și-a părăsit patria, stabilindu-se în 1831 la Paris. Aici a frecventat cercurile saint-simoniene și l-a cunoscut, în 1843, pe Karl Marx, cu care a colaborat la revista „Analele germano-franceze" și de care avea să-l lege o strînsă prietenie. Adversar hotărît al regimurilor de opresiune, și-a exprimat în repetate rînduri aversiunea față de clasele exploatatoare, a combătut vehement aristocrația feudală și burghezia arivistă și filistină, afirmînd nestrămutata încredere în viitorul democratic al Germaniei. Deși s-a apropiat sensibil de ideologia comunistă, n-a izbutit însă să înțeleagă întreaga ei esență revoluționară. **H.** a debutat ca poet în 1817, sub influența romantismului. Însușindu-și laturile progresiste ale acestui curent, el se va orienta ulterior tot mai mult spre realismul critic, atît în opera sa cu conținut liric cît și în cea epică. Elemente ale acestei orientări apar încă în scrierile de tinerețe, adunate în volumul „Cartea cîntecelor" (1827). Vastă autobiografie lirică, volumul s-a impus prin baladele („Lorelei", „Belsazar", „Grenadirii" ș.a.) și mai ales prin liedurile pe care le cuprinde și prin care **H.** s-a dovedit a fi un maestru al cîntecului de dragoste („Intermezzo liric"). Remarcabile prin naturalețe și spontaneitate, liedurile lui **H.** cuprind o mare bogăție de sentimente, de la exuberanță și suavitate pînă la melancolie și revoltă. În aceeași perioadă publică „Impresii de călătorie" (1826, 1828, 1829, 1831), referitoare la munții Harz (Germania), Italia, Anglia, Polonia și Franța. Dominate de realism liric, aceste însemnări se caracterizează prin pătrunzătoarea analiză critică a stărilor sociale din Germania sau din celelalte țări vizitate, realizată de cele mai multe ori cu mijloacele ironiei. La Paris publică, între altele, studiile „Germania" (1834) și „Școala romantică" (1836), menite să înfățișeze cititorilor francezi, realități culturale germane contemporane, și în care condamnă șovinismul și romantismul reacționar. În aceeași perioadă scrie și fragmentele nuvelistice din „Nopțile florentine" (1837) și o parte din versurile de dragoste care au fost incluse ulterior în volumul „Poezii noi" (1844). **H.** a creat, după întîlnirea cu Marx, principalele sale opere poetice. Sub impresia răscoalei țesătorilor din Silezia, scrie în 1844 zguduitoarea poezie „Țesătorii", în care își găsea expresia conștiința de clasă a proletariatului revoluționar. În același an publică poemul satiric „Germania. O poveste de iarnă", în care, pe fundalul unei detaliate prezentări a contradicțiilor ireductibile ce măcinau statele germane, vestește optimist zi-

lele revoluției eliberatoare. În „Atta Troll. Visul unei nopți de vară" (1847), **H.** a satirizat cu vervă caustică pe micburghezul pseudorevoluționar, demagog și meschin. Înfrîngerea revoluției din 1848 și boala grea care l-a ținut la pat i-au provocat lui **H.** o puternică criză sufletească, de natură fideistă, oglindită parțial în volumul de „Confesiuni" (1854). **H.** este creatorul liricii politice, pusă în slujba luptei pentru eliberarea omenirii de sub jugul despotismului. Înzestrat cu o rară mobilitate spirituală, el a împletit în opera sa lirismul cel mai fin și mai nuanțat cu verva polemică și ironia sclipitoare (îndreptată uneori împotriva propriilor sale reminiscențe romantice), într-o limbă de simplitate clasică, muzicală și plastică, populară, bogată în asociații verbale pe cît de neașteptate, pe atît de evocatoare. Liedurile sale au atras atenția, prin farmecul lor cuceritor, unor mari compozitori care le-au pus pe muzică (Fr. Schubert, R. Schumann, Fr. Liszt, E. Grieg, P.I. Ceaikovski, M.P. Musorgski ș.a.). Opera sa a fost tradusă în nenumărate limbi. În limba romînă, ea a fost tălmăcită de Șt. O. Iosif, Emil Dorian, Barbu Nemțeanu, Al. Philippide, Nina Cassian ș.a.

Heisenberg *[háizənberg]*, Werner (n. 1901), fizician german, unul dintre creatorii mecanicii cuantice în forma matricială (1925). Membru al Academiei Germane de Științe. **H.** a formulat cunoscutele relații de nedeterminare (sau de incertitudine), care reflectă limitele aplicabilității mecanicii cuantice la studiul fenomenelor microcosmului atomic (1927); a formulat, o dată cu fizicianul sovietic I.I. Frenkel, prima teorie cuantică a feromagnetismului. Este unul dintre fondatorii electrodinamicii cuantice și autor al unor lucrări teoretice cu privire la forțele nucleare și razele cosmice. Din 1957 se ocupă de teoria unitară a particulelor elementare, plecînd de la ideea unui cîmp spinorial neliniar universal, care stă la baza tuturor fenomenelor fizice și care generează particulele elementare de toate tipurile în diferitele sale stări excitate. **H.** a acordat mult interes problemelor filozofice ale fizicii. Aflîndu-se vreme îndelungată sub

W. Heisenberg

influența pozitivismului, **H.**, ca reprezentant al așa-numitei „Școli de la Copenhaga", a dat o interpretare idealist-subiectivistă mecanicii cuantice. Alături de N. Bohr, **H.** a elaborat teoria complementarității. În ultima vreme, **H.** a început să se îndepărteze de pozitivism și să treacă pe poziții filozofice mai avansate, tinzînd să recunoască realitatea obiectivă a atomilor și a celorlalte microobiecte și conținutul obiectiv al teoriilor fizice privitoare la ele. În același timp, în concepțiile sale se constată o oscilare între materialismul spontan, științific-naturalist, și idealismul obiectiv. Op.pr.: „Interpretarea cuantică a relațiilor cinematice și mecanice" (1925), „Principiile fizice ale teoriei cuantice" (1926), „Fizica și filozofia" (1958). Premiul Nobel (1932).

Heitler *[háitlər]*, Walter (n. 1904), fizician german, specialist în fizica teoretică, stabilit în Anglia, iar apoi în S.U.A. S-a ocupat de aplicarea mecanicii cuantice în chimie, dînd în 1927, împreună cu F. London, explicația teoretică a legăturii homeopolare. Lui **H.** i se datorește de asemenea lucrări de teorie cuantică a radiației.

Hekla, vulcan activ în sudul Islandei. Tip reprezentativ al erupțiilor liniare, cu revărsarea lavei în suprafață. Craterul principal se înalță la 1 447 m. În ultimii 700 de ani s-au produs 17 erupții mai importante. Ultima, în 1947—1948, a durat 13 luni, lava acoperind 250 km².

Helena *[hélənə]*, oraș în S.U.A., centru administrativ al statului Montana, situat pe unul dintre afluenții fluviului Missouri, între culmile Munților Stîncoși. 20 200 loc. (1960). Aeroport. Important centru al metalurgiei neferoase (rafinarea minereurilor de plumb și de zinc).

Helespont, numele dat strîmtorii Dardanele în antichitate.

heleștéu, bazin de apă amenajat prin îndiguire sau prin săpături. **H.** pot fi folosite pentru reproducerea, creșterea, îngrășarea sau iernatul peștilor. V. și pisciculturǎ.

Helgoland, insulă stîncoasă în Marea Nordului. Suprafața: 0,9 km². Populația: 1 250 loc. (1961), în majoritate pescari. Aparține R.F. Germane. O mare parte a insulei este constituită dintr-un bloc de gresie brun-roșcată, care coboară spre mare printr-un perete abrupt, înalt de 56 m și lung de 1,6 km. Important punct turistic.

Heliade-Rădulescu, Ion (1802—1872), scriitor și om politic romîn, personalitate complexă și contradictorie a epocii prepașoptiste și pașoptiste. S-a născut la Tîrgoviște. A studiat la București, la școala grecească și apoi la școala lui Gh. Lazăr, devenind în 1820 ajutorul acestuia, iar după plecarea lui Lazăr, conducătorul școlii. Concomitent cu munca de profesor, a desfășurat în anii următori și numeroase alte activități, impunîndu-se ca unul dintre marii animatori și inițiatori din epoca formării culturii noastre moderne. Împreună cu Dinicu Golescu a înființat „Societatea literară" (1827). A alcătuit, tradus și publicat manuale didactice; în 1830 a pus bazele unui remarcabil așezămînt tipografic și editorial (distrus în timpul înăbușirii revoluției din 1848), tipărind numeroase opere originale și traduceri; a inițiat un plan monumental de tipărire a celor mai de seamă lucrări romînești și străine; în 1829 a editat la București „Curierul romînesc", prima gazetă romînească, iar mai tîrziu „Adaos literar", „Gazeta Tea-

trului național" (1835—1836), „Muzeul național" (1836—1837), „Curier de ambe sexe" (1837—1846); împreună cu I. Cîmpineanu și alții a înființat,

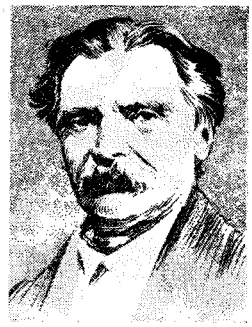

I. Heliade-Rădulescu

în 1833, „Societatea filarmonică", al cărei scop principal era înființarea unui teatru național. Din 1836 **H.-R.** a început să se afirme și ca om politic, dar s-a situat, mai ales în timpul revoluției din 1848 și în anii exilului (1849—1858), pe o poziție concesivă față de moșierime, ceea ce a contribuit la eșecul mișcării revoluționare pașoptiste. Reîntors în țară (1858), a încercat să-și justifice teoretic atitudinea conciliatoare, dîndu-și greșelile drept merite. Spre sfîrșitul vieții, a ocupat diferite funcții, mai ales onorifice, fiind unul dintre membrii fondatori ai Societății Academice și primul președinte al ei. Activitatea sa de animator cultural a fost întregită de aceea de lingvist, gînditor social-politic și scriitor. Ca lingvist, **H.-R.** s-a impus prin „Gramatica românească" (1828), în care propune simplificarea alfabetului chirilic de la 43 la 30 de semne, arată superioritatea ortografiei fonetice asupra celei etimologice, recomandă neologismul ca mijloc de îmbogățire a lexicului. Păreri realiste cuprind și scrisorile lui **H.-R.** către G. Barițiu și C. Negruzzi, în care pune la temelia limbii literare limba vorbită de popor și limba cărților bisericești, îmbogățite prin derivații din fondul latin, prin regionalisme și împrumuturi din alte limbi. După 1840, **H.-R.** a alunecat însă în mari exagerări, prin crearea unui vocabular și a unui sistem ortografic italienizant („Paralelism între dialectele romîn și italian", 1841). Dintre scrierile social-politice ale lui **H.-R.**, cea mai importantă este „Echilibrul între antithesi sau spiritul și materia" (1859—1869), în care, sprijinit pe ideile socialiștilor utopici și mic-burghezi (mai ales Proudhon), ale lui Vico, Guizot, Aimé-Martin ș.a., a elaborat o variantă a *teoriei echilibrului*, menită să fundamenteze conservatismul și conciliatorismul său. **H.-R.** este primul teoretician și critic literar romîn care a încercat să închege un crez literar („Regulile sau gramatica poeziei", 1831; „Curs întreg de poezie", 1868, 1870 ș.a.). **H.-R.** este tributar atît clasicismului cît și romantismului. Ca poet a intenționat să creeze un mare poem filozofic de orientare religioasă, intitulat „Umanitatea", proiect realizat doar parțial, dintre numeroasele texte ce urmau să-l alcătuiască impunîndu-se două: meditația lirică „O noapte pe ruinele Tîrgoviștii" (1836), în care evocă în spirit preromantic trecutul glorios al poporului, și „Balada Zburătorul" (1843), în care, pornind de la mitul folcloric, redă cu finețe nașterea sentimentului de dragoste în inima unei tinere fete; această din urmă poezie cuprinde o descriere a înserării și a nopții, unul dintre cele mai inspirate pasteluri din literatura prepașoptistă. Prin „Mihaida", închinată evocării lui Mihai Viteazul, **H.-R.** este unul dintre creatorii poemului epic de mari dimensiuni în poezia română. Dintre celelalte scrieri poetice ale sale se disting fabulele și satirele politice cu conținut antiliberal („Mușteleș și albinele", 1860; „Areopagiul bestielor", 1860, și „Un muieroi și o femeie", 1861). A mai compus elegii și meditații, caracterizate prin lirism și reflexivitate. Ca prozator, **H.-R.** este autorul unor portrete satirice, scrise în maniera „fiziologiilor" („Domnul Sarsailă autorul", 1838; „Fiziologia poetului", 1845 ș.a.). Ele evidențiază calitățile sale de pamfletar și polemist. **H.-R.** a tradus, imitat sau prelucrat opere ale lui Boileau, La Fontaine, Dante, Safo, Goethe, Byron, Lamartine.

heliantină (CHIM.) v. **metiloranj.**

heliastréa (PALEONT.), gen de celenterate din ordinul hexacoralierilor, cu un țesut calcaros bine dezvoltat între calicii. Trăiește în colonii și

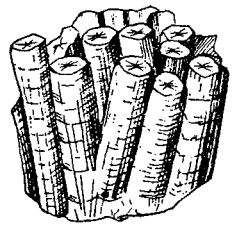

Heliastrea

se întîlnește din jurasic și pînă în prezent. În țara noastră este foarte frecvent în miocenul de la Bahna (reg. Oltenia) și de la Iablanița (reg. Banat).

helico- (elico-) (gr. *helix, -ikos* „spirală"), element de compunere cu sensul „în spirală, în formă de elice" (ex. *elicopter*).

helicón (MUZ.), instrument muzical de suflat din alamă, asemănător tubei. Tubul **h.** este încovoiat în formă de spirală, astfel încît instrumentul

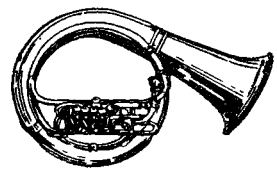

Helicon

poate fi așezat pe umărul stîng, trecîndu-se prin el capul și mîna dreaptă. Este folosit în fanfarele militare.

helio- (gr. *helios* „soare"), element de compunere cu sensul „soare, solar" (ex. *helioterapie, heliotropism*).

heliocentrálă (ELT.) v. **centrală electrică solară.**

heliocéntric, *sistem* ~ (ASTR.), sistemul nostru planetar, care are Soarele ca centru. *S. h.* al lumii a fost imaginat încă de unii filozofi din antichitate, ca Aristarh din Samos, dar a fost expus sistematic pentru prima dată de Co-

pernic (1543) şi dezvoltat de Galilei, Kepler ş. a. Graţie acestui sistem, au căpătat o explicaţie simplă mişcările aparente ale planetelor, care, în sistemul geocentric al lui Ptolemeu, necesitau explicaţii foarte complicate. Copernic, folosind în teoria sa mişcările circulare şi epiciclele, nu putea totuşi să dea o explicaţie cantitativă exactă a mişcărilor planetelor; o asemenea explicaţie a reuşit să dea Kepler, cu ajutorul legilor sale. Newton a arătat, pe baza legii atracţiei universale, că mişcările planetelor se fac practic în jurul Soarelui, dată fiind masa covîrşitoare a Soarelui faţă de aceea a planetelor, care face ca centrul de greutate al sistemului planetar să fie aproape de centrul Soarelui. Astăzi se ştie că Soarele nu este în centrul sistemului nostru stelar, Galaxia, ci la circa 27 000 de ani-lumină de acest centru, iar Galaxia noastră nu este decît una dintre cele cîteva sute de milioane de galaxii accesibile optic actualmente.

Heliodor (sec. III e.n.), scriitor grec din Fenicia. Opera sa „Etiopica, sau Theagen şi Haricleea" anticipează genul romanului erotic-picaresc. Tradusă în latineşte şi în franţuzeşte în sec. al XVI-lea, ea a cunoscut o largă circulaţie. În sec. al XVIII-lea a fost tălmăcită şi în romîneşte, după versiunea grecească. Traducerea nu s-a păstrat decît în copii, cea mai veche datînd din 1773.

heliográf (gr. *helios* „soare, lumină" şi *graphein* „a nota") **1.** (TEHN.) Aparat folosit pentru reproducerea prin copiere a desenelor executate pe hîrtie de calc. Reproducerea se obţine pe hîrtie specială (ex. hîrtie ozalid), impregnată cu o soluţie sensibilă la lumină. Se deosebesc **h.** cu lumină solară şi **h.** cu vapori de mercur. **2.** (METEOR.) Aparat meteorologic pentru înregistrarea perioadelor din zi cu timp însorit.

heliografíe (POLIGR.) **1.** Procedeu de reproducere şi de multiplicare a desenelor cu ajutorul luminii. **2.** Variantă a procedeului de tipar adînc constînd în gravarea chimică a formei prin intermediul unui strat de asfalt pe care se realizează copia originalului de reprodus.

heliogravúră (POLIGRAFIE) **1.** Ansamblul procedeelor fotochimice şi fizice folosite la executarea clişeelor de cupru pentru imprimarea heliografică. **2.** Procedeu fotomecanic de gravare a formelor de tipar adînc: o copie executată pe hîrtie-pigment se aplică pe suprafaţa polizată a unei plăci de cupru; se gravează placa cu soluţie de clorură ferică, prin intermediul stratului de gelatină tanată a hîrtiei-pigment copiate, obţinîndu-se elemente tipăritoare cu adîncimi variabile.

Heliopolis, numele grecesc al oraşului antic egiptean Iunu, situat la marginea sudică a deltei Nilului. A fost un mare centru religios de-a lungul întregii istorii antice a Egiptului. Era considerat oraş sfînt şi reşedinţă a zeului suprem, Ra, căruia i se ridicase aici un templu.

Helios, zeul Soarelui în mitologia greacă, fiul lui Hiperion

Helios

şi al zeiţei Theia. Era reprezentat cu o coroană de raze pe frunte, călătorind pe bolta cerească într-un car tras de patru armăsari înaripaţi.

helioscóp (gr. *helios* „soare" şi *skopein* „a observa"; ASTR.), aparat adaptat la o lunetă pentru a permite observarea fotosferei Soarelui, protejînd vederea. Unul dintre instrumentele cu care este observată vizual cromosfera, în lumină monocromatică (linia $H\alpha$ a hidrogenului), este *spectroheliosco-pul*.

heliostát (FIZ.), instrument optic folosit pentru trimiterea într-o anumită direcţie constantă a unui fascicul de raze solare. Este alcătuit dintr-un sistem optic acţionat de un mecanism de ceasornic, a cărui axă, dirijată după axa de rotaţie a Pămîntului, execută o revoluţie completă în 24 de ore. Primul heliostat a fost construit de G. Fahrenheit în anul 1720.

helioterapíe (gr. *helios* „soare" şi *therapeia* „tratament"; MED.), folosire a razelor solare în scop terapeutic. Este indicată în tuberculoza osteoarticulară, ganglionară şi peritoneală, în rahitism, în unele boli de piele etc.

heliotermíe (gr. *helios* „soare" şi *thermos* „cald"), fenomen prin care apa unor lacuri sărate se încălzeşte, sub acţiunea razelor solare, mai mult decît regiunile învecinate. Acest fenomen se produce datorită gradului ridicat de mineralizare a apei şi datorită existenţei unui strat de apă dulce la suprafaţa lacului, care împiedică pierderea căldurii în atmosferă. Un caz tipic de lac helioterm este lacul Ursu de la Sovata.

heliotróp (MINER.) varietate de calcedonie de culoare verde cu pete roşii. Heliotropul este utilizat ca piatră de podoabă.

heliotropism (gr. *helios* „soare", şi *trope* „răsucire"; BOT.), mişcare de curbură a organelor vegetale, cauzată de influenţa luminii solare (ex. la floarea-soarelui).

Helis, oraş dac în Cîmpia Dunării, neidentificat, reşedinţa lui Dromichaites, unde acesta l-ar fi dus pe Lisimah, regele Traciei, după ce l-a învins şi l-a luat prizonier.

héliu (CHIM.), *He*. Element cu nr. at. 2; gr. at. 4,003; p.t. −272,1°C (la presiunea de 25 at); p.f. −268,98°C. Un litru de gaz la 0°C şi 1 at. cîntăreşte 0,178 g. Gaz inert, incolor şi inodor; se găseşte în atmosferă în cantitate foarte mică (o parte la 200 000 de părţi în volum), precum şi în mineralele radioactive. În cantităţi mai mari (pînă la 1%) se găseşte în unele surse de gaze naturale. **H.** este component al atmosferei Soarelui, unde a fost identificat prima oară prin analiza spectrală.

Temperatura de lichefiere joasă a **h.** permite separarea sa din gazele naturale. Se întrebuinţează în fizica temperaturilor joase, la umplerea baloanelor şi a dirijabilelor etc.

héller (NUM.), monedă divizionară, de bronz sau de nichel, care a circulat în trecut în Austria, Elveţia, Polonia, Cehoslovacia şi Ungaria.

Helmholtz *[hélmholt]*, Hermann von (1821—1894), fizician şi fiziolog german. A elaborat amănunţit latura matematică a principiului conservării şi transformării energiei, subliniind caracterul lui universal. Descoperirea şi fundamentarea matematică şi fizică a acestui principiu au constituit, aşa cum a subliniat şi F. Engels, o strălucită confirmare a caracterului dialectic al legilor naturii şi a unităţii materiale a lumii. Arătînd că organismul constituie un mediu fizico-chimic în care acţionează principiul conservării şi transformării energiei, **H.** a zdruncinat concepţiile metafizice şi idealiste asupra naturii, îndeosebi vitalismul, şi a dat un puternic impuls cercetării proceselor vitale pe baza metodelor fizico-chimice. **H.** a introdus în termodinamică noţiunile de *energie liberă* şi *energie legată* şi a dezvoltat teoria mişcării turbionare a fluidelor. El a descoperit caracterul oscilant al descărcării unei butelii de Leyda şi a stabilit că viteza de propagare a oscilaţiilor electromagnetice este mult superioară valorii acceptate în acel timp. Lucrările sale de acustică sînt legate în special de fiziologia auzului. El a explicat timbrul sunetelor prin suprapunerea diferitelor armonice (şi nu prin factori psihologici, cum se credea pînă atunci). **H.** a studiat, de asemenea, fiziologia sistemului nervos (măsurînd viteza de propagare a influxului nervos) şi muscular (măsurînd căldura dezvoltată în muşchi în urma unui efort). În fiziologia vederii, el a dat o teorie a acomodării şi o explicaţie a percepţiei culorilor. A inventat *oftalmoscopul* şi a adus o importantă contribuţie la fundarea psihologiei experimentale şi a psihometriei. Deşi lucrările lui ştiinţifice au contribuit în mod obiectiv la fundamentarea şi la dezvoltarea materialismului filozofic, **H.** nu a fost consecvent în concepţiile sale filozofice. El a oscilat între kantianism şi materialismul spontan, ştiinţific-naturalist, şi a promovat teoria agnostică a *hieroglifelor*. În timp ce machiştii au preluat aspectele greşite, idealiste ale învăţăturii lui Helmholtz, laturile ei pozitive, materialiste au fost dezvoltate de I.M. Secenov, Max Planck ş.a. Op. pr.: „Memoriu asupra conservării forţei" (1847).

Helsinki. Vedere generală

helmintiază (gr. *helmis, -inthos* „vierme"; MED., MED. VET.), nume generic dat bolilor provocate de viermi intestinali (ex. ascaridioza, teniaza, botriocefaloza etc.). Sin. *verminoză*.

helmintologie (PARAZIT.), ramură a zoologiei care studiază biologia, răspîndirea, importanţa patogenă şi metodele de combatere a viermilor paraziţi.

helmintosporióză (FITOPAT.), boală a plantelor provocată de diferite specii de ciuperci parazite din genul *Helminthosporium*. Se manifestă prin apariţia pe frunze a unor pete brune de diferite forme şi dimensiuni; uneori ţesuturile din dreptul petelor se rup şi frunzele se sfîşie (ex. sfîşierea frunzelor de orz produsă de ciuperca *Helminthosporium gramineum*).

Helsingborg (Hälsingborg) *[hélsingbori]*, oraş în sud-vestul Suediei, important port în Strîmtoarea Sund. 76 570 loc. (1961). Construcţii navale, industrie chimică, a cauciucului, textilă, electrotehnică, alimentară. Este legat prin feribot de oraşul Helsingör din Danemarca.

Helsinki (Helsingfors), capitala Finlandei, port la Marea Baltică (Golful Finic). 480 000 loc. (1961). Important centru economic şi cultural al ţării. Industrie constructoare de maşini (în special motoare şi maşini pentru industria lemnului), construcţii navale, industrie electrotehnică, a porţelanului, textilă şi alimentară. Prin port se importă combustibili, materii prime, maşini şi se exportă produse ale industriei de celuloză şi hîrtie, de porţelan, electrotehnică. Aeroport. Universitate, şcoli superioare, muzee, numeroase parcuri şi spaţii verzi.

Helst, Bartholomeus van der (1613—1670), pictor portretist olandez. În prima perioadă de creaţie a fost influenţat de Fr. Hals. A pictat portrete individuale şi de grup ale unor reprezentanţi ai marii burghezii, adeseori în atitudini afectate, care se remarcă prin meşteşugul redării materialelor şi a podoabelor de pe costumele bogate („Regenţii

orfelinatului valon din Amsterdam", „Banchetul gărzii cetățenești din Amsterdam în onoarea păcii din Westfalia", „Doamna cu evantaiul", „Portretul lui Gerard Bicker"). A lucrat de asemenea tablouri de gen („Prezentarea logodnicii", „Noua piață din Amsterdam" etc.). După 1650 tablourile lui Helst devin convenționale și reci. Bartholomeus van Helst a folosit adesea și motive alegorice, imitînd pe maeștrii flamanzi și francezi.

Heltai *[hélțo-i]*, Gáspár (c. 1490 sau 1510—1574), cărturar umanist și tipograf maghiar din Transilvania. Împreună cu Hoffgreff György a întemeiat la Cluj o tipografie care a avut un rol important în răspîndirea culturii umaniste. În scrierile sale „Dialog despre beție și dezmăț" (1552), „O sută de fabule" (1566) și „Plasa" (1570), a criticat nobilimea și biserica catolică. A tradus în ungurește cîteva capitole din „Vechiul testament".

Helvétius *[elvesiûs]*, Claude Adrien (1715 — 1771), reprezentant de seamă al materialismului și ateismului francez din sec. al XVIII-lea, unul dintre ideologii burgheziei revoluționare, colaborator al „Enciclopediei". După **H.**, lumea este de natură materială, infinită în spațiu și în timp, într-o continuă mișcare. **H.** reducea însă mișcarea la cea mecanică. În gnoseologie a fost un adept al senzualismului materialist. **H.** a acordat o mare importanță problemelor vieții sociale. El a afirmat că omul este produsul mediului social, fizionomia morală și spirituală a omului nefiind înnăscute, ci determinate de condițiile mediului. Din această teză a lui **H.** decurgea concluzia revoluționară a necesității schimbării mediului, a răsturnării societății feudale. În etică, **H.** a supus criticii concepțiile religioase și idealiste, afirmînd că reprezentările morale își au izvorul în experiență și că baza moralei o constituie interesul personal „just înțeles", adică îmbinat cu cel social. Ca exponent al burgheziei în ascensiune, **H.** a idealizat însă societatea burgheză, crezînd că această îmbinare a intereselor personale cu cele obștești ar fi posibilă în cadrul ei. Deși conținea unele tendințe materialiste, concepția sociologică a

Cl. A. Helvétius

lui **H.** a rămas în ansamblu idealistă. În noțiunea mediului social, **H.** includea numai relațiile de ordin suprastructural (regimul politic, legislația etc.) și de aceea el nu a putut depăși concepția idealistă după care rolul hotărîtor în viața socială îl au, în ultimă instanță, ideile oamenilor, „opiniile" lor. **H.** a combătut concepțiile pedagogice feudal-clericale, preconizînd un învățămînt laic, democratic și umanist. Teza sa exagerată despre atotputernicia educației a fost criticată de Diderot. Ideile sociologice, etice și pedagogice ale lui **H.** au contribuit, în ciuda mărginirii lor burgheze de clasă, la pregătirea teoretică a socialismului utopic din sec. al XIX-lea. Principalele opere ale lui Helvétius sînt: „Despre spirit" (1758), „Despre om, facultățile sale intelectuale și educația sa" (editată postum, în 1773).

helvețián (STRAT.), primul subetaj al v i n d o b o n i a n u l u i din epoca miocenă, caracterizat prin anumite specii de lamelibranhiate. În R.P.R. sînt atribuite **h.** depozitele, reprezentate prin marne, argile, gresii, nisipuri, intercalații de gipsuri și tufuri dacitice, întîlnite în zona precarpatică, în bazinul Transilvaniei, al Mureșului (lîngă Simeria), al Silvaniei (la Bereteu), în bazinul Bahna-Orșova, în Depresiunea Getică etc. În bazinul Zarandului și Caransebeș-Mehadia, aceste depozite conțin cărbuni, iar la sud-vest de Tîrgu-Jiu, la Bălteni-Țicleni, zăcăminte de petrol.

hem (gr. *haima* „sînge"; BIOCHIM.), componenta neproteinică a hemoglobinei. Are o structură tetrapirolică (ciclul protoporfirinei) și este legat în mod complex cu un ion de fier bivalent.

hema-, hemo- (gr. *haima* „sînge"), element de compunere cu sensul „(referitor la) sînge" (ex. *hematologic, hemoglobină*).

hemaglutinăre (MICROBIOL.), tip de reacție antigen-anticorp, care constă în aglutinarea (alipirea) hematiilor sub acțiunea anticorpilor din serul sîngelui unui alt individ sau unui alt animal. **H.** poate să se producă și sub acțiunea virusurilor și a bacteriilor. Pe reacția de hemaglutinare se bazează determinarea grupelor sanguine.

hemangióm (gr. *haima* „sînge" și *angeion* „vas"; MED.), tumoare benignă constituită dintr-o aglomerare de vase sanguine mici, nou formate. Se prezintă ca o pată sau excrescență de culoare roșie-violacee, localizată pe mînă, față, buze etc.

hemartróză (gr. *haima* „sînge" și *arthron* „articulație"; MED.), acumulare de sînge la nivelul unei articulații, datorită unei fracturi sau entorse, unor boli de sînge (hemofilie, purpură), avitaminozei C (scorbut) etc.

hemateméză (gr. *haima, haimatos* „sînge" și *hemesis* „vomă, vărsătură"; MED.), hemoragie intragastrică exteriorizată prin vărsături. Se observă în ulcerul și în cancerul de stomac.

hematíe (gr. *haima, haimatos* „sînge"; HIST., FIZIOL.), celulă sanguină de culoare roșie, datorită hemoglobinei pe care o conține în protoplasmă. La om, **h.** are forma unui disc biconcav cu diametrul de 6—8 microni și este lipsită de nucleu. Forma și diametrul variază după specia animalelor (ex. la mamifere este rotundă, cu excepția cămilei, la care este ovală). Numărul **h.** variază și el la diferite specii de animale (ex. la om între 4 și 5

milioane la 1 ml de sînge, la oaie între 13 şi 14 milioane, la păsări între 100 000 şi 4 milioane, la broască 5 milioane etc.). Numărul **h.** variază şi în funcţie de sex, vîrstă, climă, altitudine. **H.** conţine 60% apă şi 40% substanţe solide, în special hemoglobină. Rolul important al **h.** în funcţia organismului este acela de a transporta oxigenul către ţesuturi şi bioxidul de carbon de la ţesuturi către plămîni. Îndeplinirea acestei funcţii depinde în mare măsură de cantitatea şi calitatea hemoglobinei conţinute în **h.** Scăderea sub normal a numărului de **h.** se manifestă clinic prin a n e m i i l e de diferite tipuri, iar creşterea peste normal a numărului de **h.** se manifestă prin p o l i c i t e m i e. Sin. *eritrocit.*

hematít (MINER.), oxid natural de fier (Fe_2O_3), cristalizat în sistemul romboedric; este compact, pămîntos sau formează mase în formă de stalactite cu structură fibroasă-radiară etc. Culoarea este cenuşie de oţel, uneori neagră, culoarea urmei roşie-vişinie şi luciul metalic sau semimetalic. **H.** este un component important al unor şisturi cristaline; se găseşte de asemenea în corpuri metasomatice sau în filoane. Este unul dintre principalele minereuri de fier. În R.P.R. există la Ghelar (reg. Hunedoara), Ocna de Fier şi Dognecea (reg. Banat), Iulia (reg. Dobrogea) etc.

hematocrít (gr. *haima, haimatos* „sînge" şi *krites* „care alege"; FIZIOL., MED.), aparat pentru determinarea volumului hematiilor dintr-o cantitate de sînge, prin separarea acestora de plasmă cu ajutorul centrifugării. Rezultatul, exprimat procentual, permite precizarea cazurilor de diluţie şi de concentraţie a sîngelui.

hematologíe (gr. *haima, haimatos* „sînge" şi *logos* „cuvînt, studiu"; MED.), ramură a biologiei şi medicinii care se ocupă cu studiul morfologiei, fiziologiei şi patologiei sîngelui şi organelor hematopoetice.

hematóm (MED.), acumulare de sînge în diferite ţesuturi, datorită ruperii unor vase sanguine. Se formează de obicei în urma unui traumatism (ex. *h. cefalic*, care se formează uneori la noul-născut în timpul naşterii).

hematopoétic (gr. *haima, haimatos* „sînge" şi *poieo* „fac"; MED.), care se referă la procesul de formare a celulelor sanguine. — *Organe hematopoetice*, organe care dau naştere celulelor sanguine (măduva oaselor, organele limfatice, ţesutul reticulo-endotelial).

hematopoéză (gr. *haima, haimatos* „sînge" şi *poiesis* „lucrare"; HIST.), proces de formare şi de maturaţie a celulelor sanguine (hematii, leucocite, limfocite, trombocite) în organele hematopoetice. Principalul organ hematopoetic este măduva osoasă, care produce hematiile, trombocitele şi 70% din leucocite, iar restul de 30% se formează în ţesutul limfoid şi în sistemul reticulo-endotelial. **H.** începe încă din viaţa embrionară. Din luna a patra şi a cincea de viaţă intrauterină, sîngele se formează în splină şi în ficat, apoi în măduva osoasă. După naştere, activitatea hematopoetică a măduvei osoase se concentrează în cîteva focare active: sternul, oasele late ale craniului, coastele, creasta iliacă a osului coxal. **H.** cuprinde: eritropoeza (formarea hematiilor), leucopoeza (formarea leucocitelor şi a limfocitelor) şi trombocitopoeza (formarea trombocitelor). Eritropoeza are loc în măduva osoasă şi, în foarte mică măsură (5—10%), în sistemul reticulo-endotelial şi începe cu celula primitivă, eritroblastul. Leucopoeza, care are loc atît în măduva osoasă cît şi în ţesutul limfoid, începe de la celula primitivă, mieloblastul, trece prin faza de mielocit şi metamielocit, ajungînd la forma finală din sînge, leucocitul. Trombocitopoeza are loc în măduva osoasă din celula primitivă, megacarioblastul. **H.** este influenţată de cantitatea şi de calitatea sîngelui; scăderea acestuia stimulează organele hematopoetice, care produc un număr mare de celule sanguine. Acesta este cazul în anemiile prin hemoragie. **H.** mai poate fi influenţată de vîrsta individului, de climă, de altitudine etc. În caz de infecţii este stimulată producerea de leucocite.

hematoporfirínă (BIOCHIM.), derivat fără fier al hemului. Poate rezulta din hemină sub acţiunea acizilor, prin eliminarea fierului şi adiţia a două molecule de apă. Prezenţa sa în sînge poartă numele de *hematoporfirinemie*, iar în urină de *hematoporfirinurie*.

hematóză (FIZIOL.), proces de transformare a sîngelui venos în sînge arterial la nivelul plămînilor. Se caracterizează prin transformarea hemoglobinei reduse în oxihemoglobină sub acţiunea oxigenului din aerul inspirat.

hematozoár (gr. *haima, haimatos* „sînge" şi *zoon* „animal"; ZOOL.; *Plasmodium malariae*), sporozoar parazit în hematii, la om, şi în tubul digestiv, la ţînţarul anofel, care produce m a l a r i a. Răspîndirea **h.** se face prin intermediul ţînţarilor anofeli, care sug de la omul bolnav, o dată cu sîngele, şi parazitul; acesta îşi continuă evoluţia în tubul digestiv al anofelului, pînă ajunge în stadiul de spori. Sporii ajung în glandele salivare ale ţînţarului şi sînt inoculaţi la omul sănătos în momentul cînd insecta înţeapă. Ajunşi în sînge, sporii pătrund în hematii, pe care mai apoi le distrug, ceea ce corespunde clinic acceselor de malarie. **H.** este răspîndit în regiunile de baltă, cu climă umedă şi caldă. Combaterea sa se face distrugînd agentul transmiţător, ţînţarul anofel (prin asanări de terenuri, desecări de bălţi, folosirea insecticidelor cu acţiune remanentă etc.). În această direcţie, în R.P.R. s-au înregistrat succese deosebite, ceea ce a dus la dispariţia aproape completă a malariei de pe teritoriul ţării noastre.

hematurie (gr. *haima, haimatos* „sînge" şi *uron* „urină"; MED.), prezenţă a sîngelui în urină. Se întîlneşte în leziunile de diferite naturi ale rinichilor, vezicii urinare, uretrei, în cursul unor boli infecţioase (tifos exantematic, febre eruptive, spirochetoză icterohemoragică), al unor boli de sînge (purpură, leucemie, hemofilie) etc.

hemeralopíe (gr. *hemera* „zi" şi *opsis* „vedere"; MED.), diminuare importantă a vederii la lumina redusă (în semiobscuritate). Se datoreşte de obicei lipsei de vitamină A. **H.** poate fi congenitală sau dobîndită în urma unei boli generale (icter infecţios, diabet etc.). Sin. *cecitate nocturnă*.

hemi- (LINGV.) v. **emi-**.

hemianestezíe (gr. *hemi* „jumătate", *an* „fără" şi *aisthesis* „percepere, senzaţie"; MED.), pierdere a sensibilităţii pe una dintre jumătăţile corpului. Se datoreşte unei leziuni produse în jumătatea opusă a encefalului, în căile de conducere a sensibilităţii sau în centrii corticali corespunzători.

hemicelulóze (CHIM.), grup de polizaharide care însoţesc celuloza în pereţii celulelor vegetale. Nu au o compoziţie chimică bine definită. Sînt considerate ca fiind amestecuri complexe de hexozani şi pentozani.

hemicíclu (ARHIT.), construcţie sau amenajare în formă de semicerc (ex. săli de cursuri, abside etc.).

hemicraníe (MED.) v. **migrenă**.

hemicristalínă, *structură* ~ (GEOL.), structură a unor roci care arată că părţile componente ale lor sînt cristalizate numai în parte; în constituţia acestor roci, pe lîngă unele cristale, intră şi substanţă necristalizată. Structuri hemicristaline au rocile vulcanice (ex. riolitele, dacitele, andezitele etc.).

hemínă (BIOCHIM.), substanţă formată din hem, prin transformarea fierului bivalent în fier trivalent. Se obţine prin încălzirea unei soluţii de hemoglobină în prezenţa clorurii de sodiu şi a acidului acetic. Această reacţie este utilizată în medicina judiciară pentru punerea în evidenţă a petelor de sînge.

Hemingway *[hémiŋuei]*, Ernest (1898—1961), romancier şi nuvelist nord-american. S-a născut la Oak Park (Illinois). A debutat ca gazetar. În 1917—1918 a luptat pe frontul austriac, ca voluntar în armata italiană, experienţă pe care a descris-o mai tîrziu în romanul „Adio arme" (1929, trad. rom.). În 1921 s-a stabilit la Paris, unde a publicat primele sale scrieri („Trei povestiri şi zece poeme", 1923; „În vremea noastră", 1924). În 1927 s-a

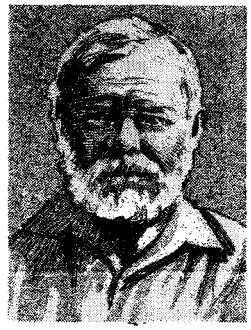

E. Hemingway

reîntors în S.U.A., iar în ultimii ani ai vieţii a trăit în Cuba, la Havana. El a oglindit starea de spirit a acelei pături a intelectualităţii care, după primul război mondial, şi-a manifestat dezamăgirea faţă de prejudiciile aduse omenirii de către orînduirea capitalistă, dar care nu a putut depăşi limitele pacifismului individualist. Creaţia lui **H.** este, din această cauză, contradictorie. Ea se caracterizează atît printr-o viziune umanistă asupra lumii, prin tendinţa reprezentării ei realiste, cît şi printr-o oarecare înclinaţie spre pesimism. Eroii povestirilor şi romanelor „Suvoaiele primăverii" (1926), „Şi soarele răsare" (1926), „Fiesta" (1926), „Bărbaţi fără femei" (1927), „Moartea după-amiază" (1932), „Cîştigătorul nu ia nimic" (1933), „A avea şi a nu avea" (1939), în ciocnirile lor cu realitatea socială, fie că pier, fie că devin nişte epave morale. Operele scrise între anii 1936 şi 1940, sub influenţa războiului naţional-revoluţionar al poporului spaniol, la care a participat şi el (drama „Coloana a cincea", 1938; romanul „Cui îi bate ceasul", 1940, trad. rom.), şi care redau patosul luptei revoluţionare, solidaritatea internaţională a oamenilor muncii, sînt urmate de povestirea „Peste rîu şi printre arbori" (1950), în care se afirmă înclinaţia spre tristeţe şi desperare. În povestirea „Bătrînul şi marea" (1952, trad. rom.), scriitorul a folosit dramatica temă a luptei omului cu natura pentru a reda încrederea optimistă în victoria acestuia asupra forţelor oarbe care i se opun. Romanul „Vară primejdioasă" (1960) cuprinde imagini din viaţa poporului spaniol sub regimul franchist. Caracteristice scrisului său, din care nu lipsesc unele elemente naturaliste, sînt forţa şi duritatea realistă, împletite cu analiza şi redarea nuanţată a gîndurilor şi senzaţiilor, folosirea cu măiestrie a monologului interior şi a vorbirii directe a personajelor, simplitatea şi semnificaţia simbolică a descrierilor. Laureat al Premiului Nobel (1954).

hemiparéză (gr. *hemi* „jumătate" şi *paresis* „relaxare"; MED.), paralizie trecătoare, care afectează o jumătate a corpului, urmată de slăbiciune musculară.

hemiplegíe (gr. *hemi* „jumătate" şi *plessein* „a lovi"; MED.), suprimare a mişcărilor voluntare ale unei jumătăţi a corpului. În majoritatea cazurilor este datorită întreruperii unilaterale a căii nervoase motorii (calea piramidală), consecinţă a unei embolii, hemoragii sau spasm al vaselor cerebrale. **H.** funcţională se întîlneşte în isterie şi nu este însoţită de leziuni ale sistemului nervos central.

hemocianínă (gr. *haima* „sînge" şi *kyanos* „albastru"; BIOCHIM.), substanţă proteică de culoare albastră care se află în hemolimfa crustaceelor şi a moluştelor. Are acelaşi rol ca şi hemoglobina din sîngele altor animale.

hemoclazíe (MED.) v. **hemoliză**.

hemocultúră (MICROBIOL.), însămînţarea sîngelui într-un mediu de cultură în vederea identificării unor germeni patogeni din sînge. **H.** constituie o metodă de diagnostic în bolile septicemice.

hemodinámică (gr. *haima* „sînge" şi *dynamis* „forţă"; FIZIOL.) **1.** Circulaţie a sîngelui în arborele vascular şi ansamblul factorilor care condiţionează acest proces (forţa de contracţie a inimii, rezis-

tența arterelor, elasticitatea pereților arteriali, viscozitatea sîngelui etc.). **2.** Capitol al fiziologiei care se ocupă cu problema circulației sanguine și cu cea a factorilor care o condiționează.

hemofilíe (gr. *haima* „sînge" și *philein* „a iubi"; MED.), boală de sînge caracterizată prin predispoziția la hemoragii prelungite și abundente cu prilejul oricărui traumatism. **H.** e datorită prelungirii timpului de coagulare a sîngelui. Întîlnită de obicei la copii și tineri, **h.** este o boală ereditară transmisă de la mamă la copiii de sex masculin.

hemogeníe (gr. *haima* „sînge" și *genos* „naștere"; MED.), boală de sînge observată mai ales la femei și caracterizată prin creșterea timpului de sîngerare și prin purpură hemoragică, ca urmare a reducerii pronunțate a numărului trombocitelor sanguine.

hemoglobínă (BIOCHIM.), pigment roșu conținut în hematiile vertebratelor. Este o substanță de natură heteroproteică, solubilă în apă, compusă dintr-o proteină, numită *globină*, și un fragment neproteinic, numit *hem*. Rolul său principal este de transportor al oxigenului de la organele respiratorii la țesuturi, sub forma oxihemoglobinei, și al bioxidului de carbon de la țesuturi la organele respiratorii, sub forma carbohemoglobinei. Această proprietate se datorește posibilității de a fixa oxigenul (oxihemoglobina) în mod reversibil. Cu oxidul de carbon, **h.** dă compusul *carboxihemoglobina*, mult mai stabil decît oxihemoglobina, ceea ce explică intoxicațiile cu oxid de carbon (sustragerea hemoglobinei din combinația cu oxigenul și împiedicarea rolului său de transportor al oxigenului în organism).

hemoglobinurie (MED.), prezență în urină a hemoglobinei, ca urmare a distrugerii masive a globulelor roșii. Hemoglobinuria se întîlnește în intoxicațiile cu iod, antipirină, hidrogen arseniat, în arsuri, în infecții (scarlatină, febră tifoidă) sau după transfuziile de sînge etc.

hemográmă (MED.), determinarea numărului de hematii, leucocite și trombocite dintr-un milimetru cub de sînge, a procentului diverselor tipuri de leucocite și a conținutului în hemoglobină al hematiilor. Hemograma permite punerea diagnosticului într-o serie de boli (anemii, leucemii, boli infecțioase etc.).

hemolímfă (BIOCHIM.), lichid din aparatul circulator al multor nevertebrate, corespunzător sîngelui vertebratelor. **H.** poate fi roșie (la viermi), albastră (la moluște și crustacee), în funcție de pigmentul respirator conținut.

hemolíză (gr. *haima* „sînge" și *lysis* „dizolvare"; MED.), proces patologic care constă în eliberarea hemoglobinei din hematii și dizolvarea acesteia în lichidul înconjurător, printr-un fenomen de „topire" a hematiilor. Poate avea loc sub acțiunea unor agenți biologici (hemolizine), chimici (saponine) sau fizici (scădere a presiunii osmotice a lichidului înconjurător, încălzire, răcire etc.). Sin. *hemoclazie*.

hemolizínă (BIOCHIM.), denumire generică pentru substanțele de natură variată (anticorpi, toxine bacteriene, venin uri etc.) care „topesc" globulele roșii, punînd în libertate hemoglobina conținută în acestea.

hemopatíe (gr. *haima* „sînge" și *pathos* „boală"; MED.), boală de sînge în sens general. Leucemia, anemia pernicioasă, policitemia sînt hemopatii.

hemoptizíe (gr. *haima* „sînge" și *ptysis* „scuipat"; MED.), eliminare prin tuse a unei cantități de sînge. Reprezintă urmarea unei hemoragii, de cele mai multe ori de origine pulmonară. Se întîlnește în tuberculoza pulmonară, în unele boli de inimă, în boli parazitare etc.

hemoragíe (gr. *haima* „sînge" și *rhegnymi* „a erupe"; MED.), ieșirea unei cantități de sînge din arborele vascular, datorită ruperii unuia sau mai multor vase sanguine. Hemoragia poate fi *externă*, cînd sîngele se scurge în afară, sau *internă*, cînd sîngele se revarsă în cavitățile naturale ale organismului. De asemenea poate fi arterială, capilară sau venoasă. În funcție de sediul hemoragiei, deosebim o **h.** nazală (epistaxis), cerebrală (apoplexie), renală (hematurie), uterină (metroragie), subcutanată (echimoză, purpură).

hemoroízi (gr. *haima* „sînge" și *rhein* „a curge"; MED.), dilatație varicoasă a venelor subrectale. Există *h. interni* și *h. externi*. Apar în special la sedentari, constipați, femei însărcinate. Se tratează chirurgical.

hemosiderínă (BIOCHIM.), pigment sanguin care conține fier, rezultat din metabolismul anormal al fierului în organism. Depunerea **h.** în țesuturi produce boala numită *hemosideroză*.

hemosideróză (MED.), boală caracterizată prin depunerea de hemosiderină în țesuturi. Se datorește distrugerii globulelor roșii și se întîlnește în cursul anemiei pernicioase, al diabetului bronzat, malariei, icterului hemolitic.

hemostátic (MED., FARM.), agent mecanic, fizic sau chimic care oprește hemoragia, producînd hemostază (ex. vitamina K, trombina etc.).

hemostáză (gr. *haima* „sînge" și *stasis* „oprire"; MED.), oprire a unei hemoragii. Poate fi spontană, cînd se produce prin propriile posibilități ale organismului (coagulare), sau chirurgicală (temporară, prin garou, sau definitivă, prin legarea vaselor).

hemoterapíe (gr. *haima* „sînge" și *therapeia* „îngrijire"; MED.), administrare de sînge în scop terapeutic. Se poate face prin introducerea de sînge propriu *(autohemoterapie)*, în boli ca stafilococii rebele la tratament, stări alergice, eczeme, sau de sînge de la alte persoane *(heterohemoterapie)*, cu respectarea compatibilității de grup sanguin, ca, de pildă, în transfuzii de la mamă la copil *(maternohemoterapie)*.

Hemus, numele antic al Munților Balcani.

Henan, provincie în R.P. Chineză, situată în bazinul inferior al fluviului Huanhe. Suprafața: 167 000 km². Populația: 48 670 000 loc. (1957). Centrul administrativ și prin-

cipalul centru economic: *Cienciou*. Relief de cîmpie; în vest, zonă deluroasă. Climă subtropicală musonică. Păduri cu arbori de esențe prețioase (tung, arbore de lac ș.a.). Zăcăminte de antracit, huilă, minereuri polimetalice, grafit, azbest. Importantă regiune agricolă. Circa 86% din suprafața cultivată este irigată. Se cultivă în special grîu, bumbac, tutun, porumb, soia, gaolean, arahide. Sericicultură. S-a dezvoltat și industria: exploatări miniere, construcții de mașini (tractoare la Loian), industrie textilă, alimentară, prelucrarea tutunului.

Henle, Jacob (1809—1885), medic german. A fost profesor de anatomie la Göttingen. A contribuit la fundamentarea medicinii moderne, combătînd tezele neștiințifice ale filozofiei germane a naturii de la începutul sec. al XIX-lea și introducînd observația exactă în cercetarea medicală. **H.** este unul dintre fondatorii anatomiei generale, bazată pe teoria celulară. A întemeiat „Revista germană pentru medicina rațională" (1842).

henoteísm (gr. *heis, henos* „unu" și *theos* „zeu, dumnezeu"), termen care desemnează perioada de transformare a religiilor politeiste în monoteism. **H.** se caracterizează prin aceea că una dintre zeitățile adorate devine principalul obiect de cult și preia treptat funcțiile celorlalte divinități. **H.** reprezintă o reflectare fantastică a procesului de unificare a triburilor și de apariție a statului, a conducătorilor unici: regi, împărați, despoți etc. Termenul a fost creat în 1878 de sanscritologul și istoricul englez al religiei F. M. Müller.

Henric, numele mai multor regi și împărați germani, dintre care cei mai cunoscuți au fost: *H. al IV-lea* (1056—1106); a dus o politică de întărire a puterii centrale, provocînd prin aceasta revolta marilor feudali și intervenția papii. În timpul său a început lupta pentru investitură dintre papi și împărații germani (1075—1122). Excomunicat de papa Grigore al VII-lea, **H.** a fost nevoit să se umilească la Canossa (1077). *H. al V-lea* (1106- 1125), fiul lui H. al IV-lea; în timpul său a fost încheiat concordatul de la Worms (1122) și s-a pus capăt luptei pentru învestitură.

Henric, numele mai multor regi ai Angliei, dintre care cei mai cunoscuți au fost: *H. al II-lea Plantagenet* (1154—1189), care stăpînea mari teritorii și în Franța (Normandia, Anjou, Poitou, Aquitania etc.). Printr-o serie de reforme militare, judecătorești și administrative, a întărit autoritatea regală în Anglia. În timpul lui a început cucerirea Irlandei. *H. al III-lea* (1216--1272); în timpul domniei lui, în urma unui război civil și ca urmare a creșterii importanței politice a cavalerilor și a orașelor, s-a instituit practica convocării parlamentului (1265). Întărirea parlamentului a însemnat trecerea statului feudal englez spre monarhia feudală cu reprezentarea stărilor. *H. al V-lea* (1413—1422); a reînceput ostilitățile războiului de 100 de ani și a înfrînt pe francezi la Azincourt (1415), cucerind nordul Franței. *H. al VII-lea* (1485—1509), întemeietorul dinastiei Tudorilor. A pus capăt „războiului celor două roze" (1455—1485) și a întărit puterea regală, punînd bazele monarhiei absolute în Anglia. *H. al VIII-lea* (1509—1547); sprijinindu-se pe noua nobilime și pe burghezie, a întărit absolutismul. În timpul său a avut loc o dezvoltare rapidă a manufacturilor capitaliste, cărora le-a fost asigurată mîna de lucru prin instituirea „legilor sîngeroase" (1530 și 1536) împotriva țăranilor izgoniți de pe pămînturile lor de către marii proprietari funciari. A realizat reforma religioasă, repudiind autoritatea papii, secularizînd averile bisericești și proclamîndu-se prin „actul de supremație" (1534), șeful bisericii anglicane.

Henric, numele mai multor regi ai Franței, dintre care mai cunoscuți au fost: *H. al II-lea* (1547—1559), din dinastia de Valois. A întărit absolutismul regal și a dezlănțuit persecuțiile împotriva protestanților francezi. A încheiat cu Spania tratatul de la Cateau-Cambrésis, care a pus capăt războaielor pentru Italia (1494—1559). În urma acestui tratat, Franța a pierdut Savoia și a renunțat la pretențiile sale asupra Italiei, dar a cîștigat cetățile Metz, Toul, Verdun și Calais. *H. al IV-lea*, rege al Navarrei (1572—1610) și al Franței (1589—1610), din dinastia de Bourbon. Protestant trecut la catolicism pentru a obține tronul Franței, a pus capăt războaielor religioase (1594) și a garantat protestanților libertatea cultului (edictul din Nantes, 1598). A întărit absolutismul regal în Franța și a inițiat o politică economică mercantilistă. A fost asasinat de un catolic fanatic.

Henric Navigatorul (Don Henrique o Navegador) (1394—1460), prinț portughez care și-a stabilit reședința în orașul Sagres, port la țărmul Atlanticului, de unde, în deceniile al treilea și al șaselea ale sec. al XV-lea, a organizat numeroase expediții pentru explorarea țărmului Africii de nord-vest, precum și pentru descoperirea căilor maritime spre India. Prin aceste expediții, care au pus bazele politicii coloniale portugheze în Africa, au fost descoperite Insulele Madeira (1420), Insulele Azore (1432—1447), Capul Verde (1445), Insulele Capului Verde (1456) și altele.

Henry, Joseph (1797—1878), fizician american. A fost președinte al Academiei Naționale de Științe din S.U.A. A adus o importantă contribuție la proiectarea și la realizarea primilor electromagneți (1828) și a descoperit fenomenul de autoinducție (1832). A construit o formă primitivă de telegraf.

henry (după numele fizicianului *J. Henry*; METR.), unitate de măsură a inductivității în sistemul internațional de unități. Este egal cu inductivitatea unei spire îmbrățișate de un flux magnetic propriu de un weber cînd spira e parcursă de un curent de un amper. Se notează cu simbolul *H.*

Henția, Sava (1848—1904), pictor romîn. A studiat la Școala de arte frumoase din București, cu Theodor Aman, și apoi la Paris. **H.** a însoțit armatele ruso-romîne în războiul pen-

tru independenţă din 1877—1878. Cu acest prilej a schiţat şi a pictat, în spirit realist, cîteva scene de campanie („Bivuac", „Tabără", „Întîlnirea"). A cultivat toate genurile picturii, de la compoziţia istorică şi de gen la portret, peisaj şi natură moartă, executînd spre sfîrşitul vieţii chiar ansambluri de pictură murală. Operele sale cele mai importante („Femeia cu scrisoarea", 1874; „Portretul Anei Davilla"; „Cap de fetiţă"; „Cerşetor bătrîn", 1882; „Peisaj din Herăstrău") vădesc un interes viu pentru om şi pentru realităţile sociale şi uneori un meşteşug sigur, care nu depăşeşte însă decît rareori învăţătura academică.

heparínă (FARM.), ester sulfuric al unui mucopolizaharid cu moleculă complexă. Se utilizează de obicei ca sare de sodiu care se prezintă sub formă de pulbere amorfă, gălbuie sau brună, fără miros, solubilă în apă. Are acţiune anticoagulantă. Se utilizează în tratamentul infarctului miocardic, tromboflebitelor, flebitelor etc.

hepátic (din gr. *hepar, hepatos* „ficat"; ANAT., MED.) **1.** Care se referă la ficat (ex. *lob h., arteră h., funcţie h., boală h*). **2.** Individ bolnav de ficat.

hepatítă (MED.), inflamaţie a ficatului dintr-o cauză virotică (ex. *h. Botkin, h. sclerogenă, h. prin ser omolog* etc.), microbiană sau toxică. Se manifestă clinic de obicei prin icter, decolorarea materiilor fecale, colorarea intensă a urinei, alterarea probelor de funcţie hepatică, stare generală rea etc. Unele forme de hepatite evoluează cronic (ex. *hepatita cronică*) şi pot duce la ciroză hepatică.

hepatologíe (gr. *hepar, hepatos* „ficat" şi *logos* „cuvînt, studiu"; MED.), capitol al medicinii interne care se ocupă cu studiul morfofiziologiei şi al bolilor ficatului.

hepatomegalíe (gr. *hepar, hepatos* „ficat" şi *megas, megalos* „mare"; MED.), creştere de volum a ficatului. Se întîlneşte în cancer, sifilis, tuberculoză, chist hidatic etc.

Hepites, Ştefan C. (1851—1922), meteorolog romîn, organizatorul reţelei de observaţii meteorologice din Romînia. A fost directorul Institutului meteorologic central (înfiinţat de el în 1884) şi membru al Academiei Romîne. A publicat numeroase lucrări de meteorologie şi climatologie, articole referitoare la clima diferitelor regiuni din ţară ş.a.

hept(a)- (gr. *hepta* „şapte"), element de compunere cu sensul „şapte" (ex. *heptaedru, heptagon*).

heptán (CHIM.), C_7H_{16}. Hidrocarbură saturată din seria parafinelor, componentă a fracţiunilor uşoare din petrol. Are mai mulţi izomeri, dintre care **h.** normal, $CH_3-(CH_2)_5-CH_3$, este un lichid cu p.f. 98,4°C, incolor, uşor inflamabil. Este întrebuinţat ca etalon de referinţă la determinarea cifrei octanice a benzinei; deoarece este foarte detonant, s-a considerat că are cifra octanică zero.

heptavalént (CHIM.; despre radicali sau elemente chimice), care are valenţa 7.

heptódă (TELEC.), tub electronic cu şapte electrozi: un catod, un anod şi cinci grile; îndeplineşte de obicei funcţia

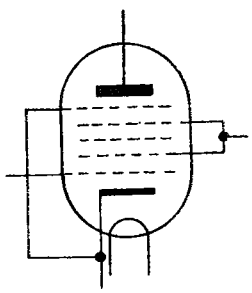

Heptodă

de convertor de frecvenţă sau de amplificator cu panta variabilă.

Hera (în mitologia greacă), sora mai mare şi soţia lui Zeus, fiica lui Cronos şi a zeiţei Rhea; zeiţă protectoare a căsniciei, a soţiilor şi a mamelor, personificare a fidelităţii conjugale. La romani era identificată cu *Iunona*.

Heracleopolis, oraş în Egiptul antic, centru economic şi politic al statului egiptean în timpul dinastiilor a IX-a şi a X-a (regatul mijlociu) şi centru religios. Pe locul vechiului **H.** se găseşte astăzi oraşul Ahnas el-Medine.

Heraclion, oraş în Grecia, situat în nordul insulei Creta. 64 500 loc. (1961). Industrie alimentară. Port important pentru exportul de citrice şi de măsline. Are un renumit muzeu arheologic. La circa 4 km de **H.** s-au găsit urmele vechiului oraş cretan Cnossos. În greceşte este numit *Iraklion*.

Heraclit din Efes (c. 540—c. 470 î.e.n.), filozof materialist

Heraclit din Efes

grec din şcoala ioniană, „unul dintre întemeietorii dialecticii" (V.I. Lenin). Din opera sa s-au păstrat doar cca. 130 de fragmente. Materialismul naiv al lui **H.** îmbracă o formă mai generalizată decît cel al filozofilor din Milet, dobîndind pentru prima oară contururile unui sistem filozofic. Heraclit consideră că la baza lumii este un element material, focul, care ar reprezenta originea şi substanţa actuală a tuturor lucrurilor, inclusiv a psihicului omenesc; el afirmă că lumea nu a fost creată de nici un zeu şi este veşnică. Totul în lume se supune unei ordini necesare universale, numită de **H.** *logos*; aceasta se referă deopotrivă la ordinea obiectivă a naturii, la rînduiala superioară a cetăţii-stat, adică a societăţii, ca şi la raţiunea umană. **H.** a formulat pentru prima oară în istoria filozofiei, într-o formă încă naivă, principiile dialecticii. El vede lumea şi omul într-o necontenită mişcare, transformare, devenire, asemenea unui rîu pe care curg mereu alte ape. El susţine că „toate se

nasc din luptă" şi îşi dă seama că izvorul mişcării îl constituie dedublarea unicului în laturi contradictorii, unitatea şi lupta contrariilor. **H.** este unul dintre primii filozofi greci care au început să elaboreze teoria cunoaşterii. El admite baza senzorială a cunoaşterii şi acordă o înaltă preţuire raţiunii. **H.** face distincţie între „gîndirea particulară", care nu înţelege legitatea dialectică a universului, şi „raţiunea universală", comună tuturor celor cu adevărat înţelepţi, conformă logosului obiectiv. Deşi situat pe poziţiile aristocraţiei, **H.** nu împărtăşea pe deplin concepţiile acesteia, pronunţîndu-se împotriva restaurării dreptului cutumiar gentilic, socotit pe atunci ca „instituit de zei", şi pentru dezvoltarea regimului juridic bazat pe legi scrise.

Heraclius I, împărat bizantin (610—641), în timpul căruia s-a încheiat procesul transformării Imperiului roman de răsărit în Imperiul bizantin. El a respins atacul avarilor asupra Constantinopolului (626), dar imperiul, slăbit de războaiele cu perşii, nu a mai putut opri cucerirea de către arabi a Palestinei şi a Siriei.

Herakles v. **Hercule.**

heráld (în evul mediu), dregător de la curţile suveranilor care avea sarcina de a purta insignele monarhilor sau ale principilor şi de a anunţa începutul turnirelor, numele învingătorilor etc.

heráldică, disciplină auxiliară a istoriei, care are ca obiect studiul stemelor statelor, familiilor nobiliare, ale oraşelor etc.

Herat, oraş în nord-vestul Afganistanului, situat într-o oază pe valea rîului Heri Rud. 140 000 loc. (1960). Are mici întreprinderi textile (ţesături din lînă şi mătase, covoare), alimentare şi de parfumuri de trandafiri. Nod rutier. Aeroport.

Herbák, János (1911—1940), militant în mişcarea muncitorească din Romînia. În 1928 a devenit membru al Uniunii Tineretului Comunist, iar în 1934 a fost numit secretar al Comitetului regional Cluj al U.T.C. În 1935 a fost arestat,

Herbak Janos

condamnat şi întemniţat la Doftana, unde a murit în timpul cutremurului din 1940.

Herbart, Johann Friedrich (1776—1841), filozof idealist german, psiholog şi pedagog de orientare conservatoare. După **H.,** fenomenele constituie indiciile unei realităţi multiforme, alcătuită din esenţe calitativ diferite, eterne şi imuabile, denumite „reale". Noţiunea idealistă şi metafizică a „realelor" este o îmbinare suigeneris a „lucrurilor în sine" ale lui Kant cu „monadele" lui Leibniz. **H.** concepea şi sufletul ca o „reală", care, sub acţiunea altor reale, produce reprezentări ale lucrurilor. Situîndu-se pe poziţiile *asociaţionismului,* **H.** a interpretat viaţa psihică ca o combinare mecanică de reprezentări. Sarcina educaţiei este, după **H.,** „hrănirea" sufletului cu reprezentări potrivite scopului pedagogic urmărit. La baza procesului educativ, **H.** punea „guvernarea", adică struninea copiilor, cărora le-ar fi înnăscute „reaua-voinţă" şi „îndărătnicia neînfrînată", subordonarea lor totală faţă de autoritatea adulţilor prin folosirea constrîngerii şi a pedepselor corporale. Partea cea mai importantă a educaţiei este, după **H.,** instrucţiunea, care urmăreşte formarea de reprezentări clare şi distincte, lărgirea continuă a „cercului de idei" al elevilor cu ajutorul aperceptiei, adică al încadrării cunoştinţelor noi în cele vechi. **H.** a recomandat ca fiecare lecţie să se desfăşoare după mai multe momente sau *trepte formale.* Instrucţia trebuie completată prin educaţia morală, pe care **H.** a conceput-o în spiritul individualismului, al religiozităţii şi al supunerii faţă de clasele stăpînitoare. **H.** a adus în didactică unele contribuţii valoroase (dezvoltarea interesului multilateral şi a atenţiei, caracterul sistematic al învăţămîntului ş.a.). Concepţia pedagogică a lui **H.** se caracterizează în ansamblu prin formalism, intelectualism, ruperea de viaţa practică; ea a exercitat o influenţă puternică asupra şcolii şi pedagogiei burgheze, fie direct, fie indirect prin intermediul discipolilor săi K. Stoy, T. Ziller şi W. Rein. Întinsa răspîndire pe care au avut-o ideile lui **H.** în şcoala şi pedagogia romînească din trecut se explică prin faptul că erau convenabile regimului burghezo-moşieresc. Este unul dintre fondatorii concepţiei estetice formaliste, bazată pe ideea „autonomiei esteticului".

hercínic, *ciclu orogenic* ~ (GEOL.), etapă în evoluţia scoarţei terestre care a început în perioada devoniană şi s-a încheiat în perioada permiană. În c.o.*h.*, pe locul unui geosinclinal s-au format *munţii hercinici.* În Europa, urme ale *c. o. h.* se găsesc în munţii Ardeni, Bretania, munţii Harz, Masivul Central Francez, munţii Sudeţi, Munţii Măcinului etc.

Herculanum, oraş roman, distrus în anul 79 e.n. o dată cu oraşele Pompei şi Stabia de erupţia vulcanului Vezuviu. Ruinele oraşului au fost descoperite în 1711. Cercetările întreprinse au scos la lumină clădiri, statui, picturi murale, bijuterii, obiecte uzuale etc., aflate azi în muzeul din Neapole.

Hercule (Herakles), cel mai de seamă erou din mitologia greacă, înzestrat cu o forţă fizică deosebită, fiu al lui Zeus şi al unei femei muritoare, Alcmena. Regele Euristeu al Argosului, voind să-l piardă, l-a supus la 12 încercări („cele 12 munci ale lui **H.**"), din care **H.** a ieşit victorios. De pe rugul pe care urma să se urce pentru a scăpa de chinurile pricinuite de cămaşa otrăvită trimisă de soţia lui, Deianira, **H.** a fost înălţat de zei în Olimp, dobîndind nemurirea. Tema celor 12 munci ale lui

H. a fost utilizată încă din antichitate în artele plastice (ex. în sculptură: Lisip, Glycon, Michelangelo, Bourdelle;

Hercule

în pictură: Pollaiolo, Tintoretto, Rubens, Poussin ş.a.).

Herder, Johann Gottfried (1744—1803), filozof, critic literar şi scriitor german, reprezentant al iluminismului moderat, teoretician al curentului literar Sturm und Drang („Furtună şi avînt"). Combătînd cosmopolitismul aristocraţiei. **H.** a enunţat într-o formă abstractă, specifică iluminismului german, ideea că

J. G. Herder

creaţia populară constituie izvorul principal al culturii. El a relevat însemnătatea poeziei populare pentru creaţia literară şi ca document istoric („arhivă a popoarelor") şi a afirmat caracterul naţional al artei. **H.** este unul dintre fondatorii folcloristicii moderne; el a valorificat frumuseţile folclorului german, slav, spaniol, evreiesc (biblic), chinez, indian etc. („Glasurile popoarelor în cîntece", 2 vol., 1778—1779). Concepţiile sale au influenţat opiniile despre folclor ale scriitorilor romîni paşoptişti (ex. Al. Russo). Prin critica formalismului esteticii kantiene şi sublinierea rolului social al artei, **H.** a promovat realismul, dar prin apărarea tradiţiilor feudale naţionale şi exagerarea caracterului spontan al inspiraţiei artistice a netezit drumul romantismului german evazionist de la începutul sec. al XIX-lea. Concepţiile filozofice ale lui **H.** s-au format sub influenţa lui Kant (din perioada „precriticistă"), a lui Lessing, Spinoza şi Rousseau. Deşi în ansamblu idealiste, ele conţin unele elemente materialiste (critica agnosticismului, susţinerea caracterului obiectiv al timpului şi spaţiului, a izvorului empiric al cunoaşterii etc.). Promotor al principiului istorismului, **H.** a privit istoria societăţii ca o continuare a istoriei naturii, supusă, ca şi aceasta, legii universale a progresului. Considerînd progresul culturii drept principalul conţinut al istoriei, **H.** a făcut una dintre primele încercări de prezentare a dezvoltării culturii mondiale. El a susţinut caracterul obiectiv („natural") al legilor sociale, fără să le poată da însă o explicaţie ştiinţifică. Ca reprezentant al umanismului burghez clasic german, el a condamnat asuprirea naţională şi colonială. Ideile lui **H.** au exercitat o influenţă fecundă asupra lui Goethe, Hegel şi Feuerbach. Op.pr.: „Idei asupra filozofiei istoriei omenirii" (4 vol., 1784—1791).

Heredia *[eredíá]*, José Maria de (1842—1905), poet francez de origine cubană, reprezentant al şcolii parnasiene. A fost membru al Academiei Franceze. Sonetele şi poemele sale, adunate în volumul „Trofeele" (1893), au ca teme antichitatea, evul mediu, Orientul şi natura. Versurile sale, cizelate cu migală şi măiestrie, excelînd în plasticitate, dar păstrînd o strălucire rece, ilustrează meritele şi limitele şcolii căreia îi aparţin.

Heredia y Heredia *[erédia]*, José Maria (1803—1839), poet romantic revoluţionar cuban. A luptat activ pentru eliberarea patriei sale de sub jugul spaniol. În volumul „Opere poetice" (1820), ca şi în poemele „Odă locuitorilor din Anáhuac" (1822) şi „Cataracta Niagara" (1824), a cîntat cu patos trecutul eroic, pe oamenii simpli însetaţi de dreptate şi libertate, dragostea, speranţa într-o lume mai bună, mai echitabil organizată. Poezia sa, caracterizată printr-un stil viguros, vibrant, de mare plasticitate şi strălucire, a exercitat o rodnică influenţă asupra literaturii militante cubane.

hereford (ZOOTEHN.), rasă de taurine precoce cu dezvoltare masivă, creată în Anglia,

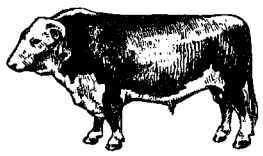

Hereford

specializată pentru producţia de carne. Are culoarea roşie, cu excepţia capului, abdomenului şi extremităţilor membrelor, care sînt albe. Randamentul la tăiere este de 55—62% carne. A fost importată în R.P.R. pentru producţia de carne, fiind folosită mai ales pentru încrucişări industriale.

Herescu, Petre (1868—1915), urolog romîn. A fost profesor la Facultatea de medicină din Bucureşti. **H.** a pus bazele urologiei ştiinţifice în ţara noastră. Op.pr.: „Clinica bolilor căilor urinare".

herghelíe (ZOOTEHN.) **1.** Creşcătorie de cai, alcătuită din animale de reproducţie (iepe şi armăsari) şi tineret de diferite vîrste. Herghelíile de stat din R.P.R. reprezintă unităţi zootehnice în care se cresc cai de rase perfecţionate, în scopul obţinerii armăsarilor de prăsilă necesari ameliorării efectivului de cai din ţară. **2.** Grup mare de cai, de o anumită categorie (**h.** de iepe, **h.** de mînji etc.), care cresc sau pasc împreună.

héring *(Clupea harengus)*, specie de peşte teleostean din familia clupeidelor, lung de circa 20 cm, cu coloritul argintiu-cenuşiu. Trăieşte în nordul Ocea-

nului Atlantic şi al Oceanului Pacific, în Marea Nordului, în Marea Baltică şi migrează în perioada depunerii icrelor spre

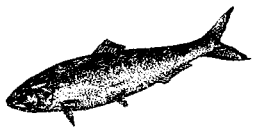

Hering

ţărmurile sud-vestice ale Scandinaviei. În aceste regiuni se pescuiesc anual 1 000 000 — 1 200 000 t de **h.**

Herlea, Nicolaie (n. 1926), cîntăreţ romîn (bariton). Primsolist al Teatrului de operă şi balet, laureat al concursurilor internaţionale de la Praga (1954), Geneva (1955), Verviers (1957). Artist al poporului din R.P.R. S-a făcut apreciat îndeosebi ca interpret al rolului lui Figaro din „Bărbierul din Sevilla" de Rossini. A cîntat şi pe scenele marilor teatre de la Milano, Moscova, Londra, Viena, Paris, Bruxelles, New York etc. Repertoriul său bogat cuprinde roluri de seamă din creaţia de operă universală. Vocea sa, caldă, egală pe întregul ambitus, exprimă cu naturaleţe şi avînt o întinsă gamă de sentimente. Calităţile sale vocale sînt susţinute de un autentic talent actoricesc.

hermafrodít (BIOL.) v. **bisexuat.**

hermafroditísm (din *Hermes* şi *Afrodita*; BIOL.), prezenţa celor două sexe opuse la acelaşi individ. **H.** este normal la anumite animale (hidra, melcul, rîma etc.), dar poate fi şi patologic. În acest caz poate să apară la diferite grupe de animale. **H.** patologic este *adevărat*, cînd la acelaşi individ există în acelaşi timp ambele sexe, sau este *fals*, cînd la un individ se găsesc glandele sexuale ale unui sex, în timp ce caracterele sexuale secundare lipsesc sau corespund în parte sexului opus. Hermafroditismul fals (patologic) este determinat de o dereglare a funcţiunii glandelor cu secreţie internă.

hermandádă (span. *hermandad* „frăţie"), denumire a unei uniuni a oraşelor spaniole, creată în evul mediu pentru apărarea drepturilor acestora. Hermandadele au avut un rol important în sec. XIII—XV, în timpul Reconquistei. Ferdinand şi Isabela le-au folosit pentru a combate anarhia feudală şi pentru întărirea puterii regale.

Hermansson, Carl Henric (n. 1917), preşedinte al Partidului Comunist din Suedia (din 1964). Membru al partidului din 1941, al Comitetului Central şi al Biroului Politic al C.C. al P.C. din Suedia din 1946.

hermeneútică (din gr. *hermeneuein* „a explica"), teoria şi arta interpretării unui text (termenul se întrebuinţează de obicei cu privire la interpretarea textelor care aparţin culturii antice).

Hermes, zeu în mitologia greacă, fiul lui Zeus şi al Maiei, identificat la romani cu *Mercur*. **H.** era solul zeilor, protectorul comerţului şi al drumurilor, întruchiparea iscusinţei şi a şireteniei, patronul hoţilor, zeu al gimnasticii şi al elocvenţei. Busturile duble care-l reprezentau pe zeu *(herme)* erau aşezate în picţe şi la răscruci de drumuri. Atributele sale erau *caduceul* (bagheta pe care se înfăşoară doi şerpi), pălăria ascuţită *(petasos)*, sandalele cu aripi, uneori o pungă

Zeus şi Hermes

cu bani. **H.** a fost deseori reprezentat în statuara antică (ex. „Hermes" de Praxitele, „Antinous-Hermes din Belvedere" de la muzeul Vaticanului, bronzul „Hermes în repaus", descoperit la Herculanum ş.a.), precum şi în sculptura modernă (ex. „Mercur" de Pigalle).

Hermes (ASTR.), numele unei mici planete descoperite în 1937 de astronomul german K. Reinmuth. **H.** poate trece la o distanţă de Pămînt echivalentă cu de două ori distanţa pînă la Lună. Diametrul lui **H.** este de circa 2—3 km.

herminát (ZOOTEHN.), culoare a penajului specifică unora dintre varietăţile raselor de găini sussex, brahma etc. Se caracterizează printr-un fond alb, avînd penele din coadă şi din vîrful aripilor negre, iar penele de pe gît (lanţetele) negre, mărginite cu alb.

hermínă 1. (ZOOL.; *Mustela erminea*) Specie de mamifer

Hermine

carnivor din familia mustelidelor, asemănătoare cu nevăstuica, mult apreciată pentru blana sa preţioasă. Culoarea blănii se schimbă după anotimp: vara este brun-deschisă, iarna albă, cu vîrful cozii negru. Trăieşte în pădurile din Europa şi din nordul Asiei. V. şi animale de blană. **2.** Blană albă de hermină **(1),** ornamentată uneori cu coada neagră a animalului respectiv. A fost folosită la mantiile regale şi imperiale, precum şi în heraldică. Sin. *cacom.*

Hermite *[ermít]*, Charles (1822—1901), matematician francez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris. Lui **H.** i se datoreşte rezolvarea ecuaţiei de gradul al cincilea cu ajutorul funcţiilor eliptice. Are lucrări asupra funcţiilor dublu periodice, interpolării, teoriei formelor pătratice etc. A dovedit transcendenţa numărului *e*.

Hermlin, Stephan (n. 1915), poet şi nuvelist german. În urma persecuţiilor hitleriste a emigrat în 1936 în străinătate. A luat parte la războiul naţional-revoluţionar al poporului

spaniol, luptînd în rîndurile brigăzilor internaţionale. Versurile („12 balade despre marile oraşe", 1944; „Oratoriul din Mansfeld", 1950; „Zborul porumbelului", 1952) şi nuvelele sale („Vremea unităţii", 1950; „Rîndul întîi", 1951, trad. rom.) au ca teme centrale lupta împotriva fascismului şi lupta pentru apărarea păcii. Laureat al Premiului naţional al R.D.G.

Hernández *[ernándeθ]*, José (1834—1886), poet argentinian. Opera sa principală, poemul romantic „Martin Fierro" (1872—1879), scris în vers popular şi pătruns de o caldă simpatie faţă de popor, înfăţişează viaţa grea a ţăranilor săraci (gauchos) din Argentina, iar în final expune un program utopic de îmbunătăţire a soartei acestora.

Hernández *[ernándeθ]*, Miguel (1910—1942), poet spaniol, luptător republican în războiul naţional revoluţionar al poporului spaniol. Condamnat la moarte de către franchişti, a murit în închisoarea din Alicante. În versurile sale („Fulgerul neîntrerupt", 1936; „Vîntul poporului", 1937; „Şase poeme inedite şi încă nouă", 1951), scrise în timpul războiului sau în temniţă, **H.** cîntă libertatea, dragostea pasionată, demnitatea umană, încrederea în viitorul fericit al patriei. Continuînd tradiţia teatrului popular, **H.** a compus, printre altele, patru piese agitatorice pentru teatrele de pe front.

hernia verzei (FITOPAT.), boală a verzei, provocată de ciuperca *Plasmodiophora brassicae*; pe rădăcinile plantelor atacate apar tumori (umflături) caracteristice, la început galbene, apoi brune. Plantele bolnave cresc anevoios, se îngălbenesc şi se usucă. Se combate prin smulgerea şi arderea plantelor atacate, rotaţia raţională a culturilor, aplicarea de amendamente cu var etc.

hernie (MED.), ieşirea unuia sau unora din viscere printr-un orificiu normal sau accidental al peretelui abdominal. Cea mai obişnuită este *h. intestinală*. — *H. de disc*, sindrom datorit ieşirii nucleului cartilaginos din interiorul articulaţiei dintre două vertebre. Provoacă dureri datorită comprimării rădăcinilor nervoase din regiunea respectivă.

Hero, eroină a unei legende greceşti, datînd, probabil, din perioada elenistică, redată de Ovidiu în „Heroides" şi de Musaios în poemul „Hero şi Leandru" (cca. sec. al V-lea). Conform acestei legende, **H.** era o preoteasă a zeiţei Afrodita, de care s-a îndrăgostit Leandru, un tînăr din Abydos. Trecînd Helespontul înot pentru a-şi vedea iubita, în timpul unei furtuni Leandru s-a înecat. Deznădăjduită, **H.** s-a aruncat în Helespont.

Herodot (aprox. 484—425 î.e.n.), istoric grec, originar din oraşul Halicarnas (Asia Mică), denumit „părintele istoriei".

Herodot

În tinereţe a luat parte la luptele politice din oraşul său natal împotriva tiraniei. A călătorit mult, străbătînd Orientul Apropiat, Egiptul, Libia, Sicilia, sudul Italiei şi o parte a litoralului Mării Negre. A trăit un timp mai îndelungat la Atena şi a fost un adept fervent al democraţiei sclavagiste ateniene, care a devenit idealul său politic. Opera sa intitulată „Istorii" (în 9 cărţi), extrem de bogată în informaţii geografice şi etnografice, este izvorul principal pentru istoria Greciei, a ţinuturilor pontice şi a Orientului Apropiat din prima jumătate a mileniului I î.e.n. Ea este în acelaşi timp un preţios izvor pentru istoria geto-dacilor şi a sciţilor. În ciuda conţinutului eterogen, bazat de multe ori pe legende, opera lui **H.** are o mare importanţă pentru începuturile istoriografiei. Pe lîngă remarcabilele ei calităţi literare, ea este prima încercare de a reuni într-un tot datele istorice şi geografice cunoscute pînă la el şi de a le subordona unei teme principale, care la **H.** este lupta dintre greci şi „barbari" din cele mai vechi timpuri pînă la evenimentele contemporane lui.

heroină (FARM.), clorhidrat de diacetil morfină, obţinut prin sinteză. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, albă, amară, fără miros, solubilă în apă. Are acţiune analgezică, mai puternică decît morfina, dar şi mai toxică.

Heron (sec. I î.e.n.), matematician şi inventator grec, care şi-a desfăşurat întreaga activitate ştiinţifică la Alexandria. A dat, în operele sale „Pneumatica" şi „Mecanica", o sistematizare a cunoştinţelor antice în domeniul mecanicii aplicate. I se atribuie invenţia unor aparate mecanice, cum ar fi *fîntîna lui H.*, mic aparat în care se obţine un jet de apă cu ajutorul unei compresiuni a apei şi aerului, şi *eolipilul*, instrument format dintr-o sferă metalică goală în care erau introduse două tuburi curbate şi care primea o mişcare de rotaţie în jurul axei cu ajutorul vaporilor de apă încălziţi, care produceau o forţă de reacţie. — *Formula lui H.*, formulă care permite calculul ariei S a unui triunghi în funcţie de laturile a, b şi c: $S = \sqrt{p(p-a)\,(p-b)\,(p-c)}$, unde $p = \frac{1}{2}(a + b + c)$ este semiperimetrul triunghiului.

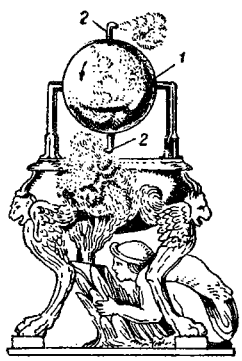

Eolipilul lui Heron
1 — sferă; *2* — tuburi de evacuare a vaporilor

Herondas (c. sec. III î.e.n.), poet grec, originar, probabil, din Siracuza. Este autorul unor dialoguri pline de vervă, scrise în dialectul ionian, intitulate „Mimi", destinate lecturii şi nu scenei şi păstrate doar fragmentar într-un papirus găsit în Egipt. Aceste dialoguri reflectă critic viaţa de huzur a bogătaşilor din Alexandria şi luptele care se duceau în acea epocă între diferite şcoli literare.

Herostrat, numele unui locuitor din Efes care a incendiat în 356 î.e.n. templul zeiţei Artemis din acest oraş, cu scopul de a-i rămîne numele nemuritor.

Héroult *[erû]*, Paul Louis Toussaint (1863—1914), metalurgist francez. A elaborat, în 1886, procedeul de obţinere a aluminiului prin electroliza aluminei într-o baie de criolit topit. A inventat şi a construit, între anii 1898 şi 1899, cuptorul electric pentru elaborarea oţelului cu încălzire prin arc electric şi cu vatră neconducătoare.

hérpes (MED.), boală de natură virotică, caracterizată prin apariţia pe piele de mici vezicule grupate în buchet pe un fond de roşeaţă locală. Localizări obişnuite: regiunile buconazală şi genitală. **H.** apare în boli infecţioase, ca: pneumonia, meningita, gripa, în intoxicaţiile cu arsenic, mercur, iod etc. Virusul herpetic a fost descris pentru prima oară de inframicrobiologul romîn acad. Şt. S. Nicolau.

Herrera *[eréra]*, Fernando de (1534—1597), poet umanist spaniol, supranumit „divinul" pentru caracterul maiestuos, înălţător al creaţiei sale. A scris poezii patriotice („Bătăliei de la Lepanto", 1572), sonete (îndeosebi cu conţinut erotic) şi elegii. În versurile sale, **H.** îmbină cu pricepere patosul cu lirismul cel mai suav, elementele reale cu cele împrumutate din mitologia păgînă sau creştină. S-a impus şi ca cercetător literar, lucrarea sa „Adnotaţii la opera lui Garcilaso" (1580) constituind un eveniment în critica literară spaniolă din epoca Renaşterii.

Herrera *[eréra]*, Francisco (numit şi *El Viejo* „cel Bătrîn") (1576—1656), pictor, gravor şi medalier spaniol, reprezentant al şcolii din Sevilla. A fost primul profesor al lui Velasquez. A pictat tablouri pe teme religioase şi de gen, creînd tipuri puternice, realiste, reprezentate în scene dramatice; coloritul său, bazat pe utilizarea de contraste puternice, se compune din armonii de tonuri închise („Apoteoza sfîntului Hermenegilde", „Judecata de apoi" etc.).

Herriot *[erió]*, Edouard (1872—1957), om politic şi om de stat francez, unul dintre liderii partidului radical-socialist; a fost membru al Academiei Franceze. Şi-a început cariera politică în 1905, ca primar al oraşului Lyon, funcţie pe care a deţinut-o timp îndelungat. A devenit senator în 1912, iar începînd din 1919, deputat al departamentului Ronului. De mai multe ori ministru, iar în 1924—1925 şi 1932, prim-ministru. Democrat burghez cu vederi realiste, **H.** a preconizat în politica internă unele reforme democratice, iar pe plan extern s-a manifestat ca adversar al militarismului german şi s-a pronunţat pentru lichidarea încordării internaţionale. În timpul celui de-al doilea război mondial a fost arestat de hitlerişti (1942). A desfăşurat o bogată activitate de publicist, istoric şi scriitor. Laureat al premiului internaţional pentru pace (1954).

Herschel *[hó:şəl]*, John Frederick William (1792—1871), astronom şi fizician englez, fiul lui William Herschel. A întocmit un vast catalog, care cuprinde 5 079 de nebuloase şi roiuri de stele, dintre care o parte descoperite de el. A făcut observaţii asupra poziţiilor relative şi a distanţelor unghiulare a numeroase stele duble şi triple. A descoperit peste 3 000 de stele duble şi a alcătuit 11 cataloage de stele duble. A făcut valoroase observaţii, la Capul Bunei Speranţe, asupra cerului sudic, foarte puţin cunoscut în vremea sa, consemnate în lucrarea „Rezultatele observaţiilor astronomice făcute între 1834 şi 1838 la Capul Bunei Speranţe". Este unul dintre pionierii fotografiei, domeniu unde a introdus termenii „pozitiv" şi „negativ".

Herschel *[hó:şəl]*, William (1738—1822), astronom şi optician englez. A fost membru al Societăţii Regale din Londra.

W. Herschel

A construit singur numeroase telescoape. A descoperit planeta Uranus (1781) şi doi dintre sateliţii ei (1787), precum şi doi dintre sateliţii lui Saturn (1789). **H.** a descoperit numeroase stele duble, arătînd şi natura lor de sisteme fizice, de asemenea numeroase nebuloase şi roiuri de stele. Lucrările lui **H.** au pus bazele astronomiei stelare, prin fundamentarea ştiinţifică a concepţiei despre structura Căii Laptelui. A descoperit mişcarea sistemului nostru solar în spaţiu şi a determinat (1783) direcţia acestei mişcări către constelaţia Hercule. Op.pr.: „Catalog de stele" (în colaborare cu sora sa Caroline Herschel).

Herson, oraş în Uniunea Sovietică, în R.S.S. Ucraineană, port fluvial şi maritim pe Nipru, aşezat la 25 km de limanul acestuia. 183 000 loc. (1962). Nod feroviar. Important centru al industriei constructoare de maşini (nave, drage, turbine cu aburi, maşini agricole etc.) şi alimentare (conserve, preparate din carne, morărit).

Hertz *[herţ]*, Gustav (n. 1887), fizician german, membru al Academiei Germane de Ştiinţe. Împreună cu J. Franck a dovedit experimental, înaintea stabilirii teoriei atomice a lui Bohr, existenţa nivelelor de energie discontinue ale atomului (1913); bombardînd atomi de mercur cu electroni, a constatat că atomii nu primesc decît cantităţi discrete de energie. De asemenea a

studiat separarea izotopilor stabili, unele aspecte ale descărcărilor în gaze, ultrasunetele şi semiconductoarele. Laureat al Premiului naţional al R.D.G. Premiul Nobel (1925), împreună cu J. Franck.

Hertz *[herţ]*, Heinrich (1857—1894), fizician german. A verificat experimental teoria electromagnetică a lui Faraday-Maxwell, demonstrînd existenţa undelor electromagnetice *(undele hertziene)*, care se propagă cu viteza luminii. A pus bazele tehnicii frecvenţelor înalte şi telegrafiei fără fir. A descoperit (1887) influenţa razelor ultraviolete asupra descărcărilor electrice, iniţiind cercetările asupra fenomenelor fotoelectrice. Prin concepţiile sale

H. Hertz

filozofice, **H.** este un reprezentant al materialismului ştiinţific-naturalist.

hertz *[herţ]* (după numele fizicianului *H. Hertz*; METR.), unitate de măsură a f r e c v e n ţ e i; este egală cu frecvenţa unei mişcări periodice a cărei perioadă este de o secundă. Multiplii utilizaţi ai acestei unităţi sînt: *kilohertzul* (1 kHz = 10^3 Hz) şi *megahertzul* (1 MHz = 10^6 Hz). Se notează cu simbolul *Hz*. Sin. *ciclu pe secundă*.

Hertzsprung *[hértşprung]*, Ejnar (n. 1873), astronom danez, membru al Academiei Daneze de Ştiinţe şi al Academiei Olandeze de Ştiinţe. A studiat stelele duble, cefeidele şi stelele variabile cu eclipsă. A efectuat numeroase măsurători fotometrice. În 1905 a emis ipoteza stelelor pitice şi a stelelor gigantice; această ipoteză, dezvoltată în 1913 de astronomul

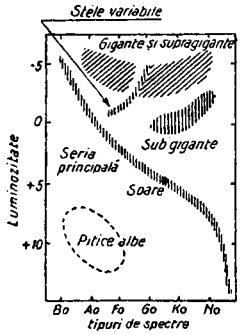

Diagrama Hertzsprung-Russell

american H.N. Russell, stă la baza reprezentării strălucirilor şi spectrelor stelelor într-o diagramă, denumită *diagrama Hertzsprung-Russell*, sau *diagrama spectru-luminozitate*.

hérţeg (germ. *Herzog* „duce"), titlu adăugat la titulatura domnilor Ţării Romîneşti care stăpîneau ţinuturile Amlaşului şi Făgăraşului din Transilvania.

heróli, neam germanic din uniunea de triburi a goţilor. După destrămarea statului lui Attila, care-i supusese, **h.** au pătruns în Italia ca mercenari ai Romei. Şeful herul Odoacru a răsturnat, în anul 476, pe ultimul împărat roman, Romulus Augustulus. **H.** au stăpînit Italia pînă în anul 493, cînd au fost înfrînţi de ostrogoţii conduşi de Teodoric.

Herwegh, Georg (1817—1875), poet revoluţionar german. A participat la revoluţia din 1848, fiind nevoit, după înfrîngerea acesteia, să se expatrieze. Versurile sale, reunite sub titlul „Poeziile unui om viu" (1841—1844), exprimă liric ura poetului faţă de monarhie, de nobilime şi de cler şi dispreţul pentru filistinismul burghez. **H.** este şi autorul imnului revoluţionar „Muncitor, trezeşte-te!" (1863).

Herzen, Aleksandr Ivanovici (1812—1870), democrat revoluţionar rus, filozof materialist şi scriitor. Născut într-o familie nobilă, **H.** reprezintă veriga de legătură între d e c e m b r i ş t i, sub influenţa cărora s-a format, şi generaţia revoluţionarilor raznocinţi. În 1836 a început să publice sub pseudonimul *Iskander*. Urmărit de organele poliţiei ţariste, **H.** a emigrat în 1847 în străinătate. El a participat la revoluţia de la 1848 din Franţa. În 1852 s-a stabilit la Londra, unde a înfiinţat „Tipografia rusă liberă", a editat almanahul „Steaua polară" şi ziarul „Clopotul", care au avut un rol important în lupta împotriva iobăgiei şi autocraţiei. Împreună cu N.P. Ogariov a contribuit la înfiinţarea societăţii secrete „Pămînt şi libertate" (1861) a democraţilor revoluţionari raznocinţi. În scrierile sale filozofice, „Diletantismul în ştiinţă" (1843) şi „Scrisori despre studiul naturii" (1845—1846) a pledat pentru legarea filozofiei de practică, de ştiinţă. El a criticat atît idealismul, în special pe cel hegelian, cît şi materialismul metafizic şi vulgar. Depăşind mărginirea materialismului contemplativ feuerbachian, **H.** a sesizat legătura dintre filozofie şi politică. El l-a criticat pe Hegel pentru împăcarea lui cu rînduielile conservatoare şi a arătat că dialectica trebuie înţeleasă ca o „algebră a revoluţiei" şi nu ca o „aritmetică a stagnării". „Herzen s-a apropiat nemijlocit de materialismul dialectic, oprindu-se în faţa materialismului istoric" (V.I. Lenin). Ca autor al aşa-numitei teorii a „socialismului rus", el a crezut în mod greşit că Rusia va ajunge la socialism pe calea obştilor ţărăneşti, evitînd dezvoltarea capitalistă. Luînd apărarea principiilor realismului critic împotriva teoriei „artei pentru artă", ca şi împotriva naturalismului, **H.** a afirmat legătura indestructibilă a artei cu viaţa şi a socotit literatura ca o tribună a ideilor înaintate. În eseul „Despre dezvoltarea ideilor revoluţionare în Rusia" (1850) a relevat legătura literaturii cu mişcarea de eliberare. În romanul „Cine-i de vină?" (1845—1846) şi în nuvela „Coţofana hoaţă" (1846), **H.** a demascat nedreptatea şi arbitrarul din orînduirea iobăgistă. Povestirea satirică „Doctorul Krupov" este un admirabil pamflet la adresa autocraţiei. În „Scrisori din Italia şi Franţa" (1848—1855), **H.** a satirizat societatea apuseană burgheză. Capodopera sa literară este „Amintiri şi cugetări" (4 vol.,

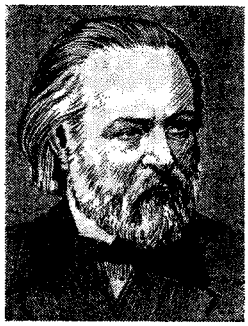

A. I. Herzen

1852—1868), vastă frescă memorialistică, în care istorisirea evenimentelor zguduitoare ale vieții autorului se împletește strîns cu istoria zbuciumată a epocii.

Hesiod (probabil sec. VIII sau sec. VII î.e.n.), poet grec. Originar dintr-o familie de țărani din Beoția, **H.** a fost un apărător al intereselor de clasă ale țărănimii deposedate de pămînt de către aristocrație. Principala sa lucrare „Munci și zile" (trad. rom.), poem didactic în hexametri, cuprinde indicații tehnice în legătură cu agricultura și navigația, constatări și meditații despre viața grea a țăranului, precum și date autobiografice. Altă operă atribuită lui **H.**, „Teogonia", conține o încercare de clasificare și sistematizare a miturilor despre creația lumii și generațiile de zei. Stilul lui **H.**, uneori arid, devine vibrant cînd poetul cîntă frumusețea muncii sau condamnă nedreptatea socială.

Hesperide (gr. *hesperis*, de la *hespera* „seară"; în mitologia greacă), nimfe, fiicele lui Atlas

Hesperide

și ale Hesperei sau, după o altă versiune, ale lui Zeus și Temis, păzitoarele unei grădini de dincolo de Coloanele lui Hercule (Gibraltar), în care se găseau merele de aur ale zeiței Hera. Una dintre cele 12 munci la care a fost supus Hercule (Herakles) a fost aceea de a aduce mere din această grădină. Sin. *Esperide.*

hesperórnis (PALEONT.), pasăre fosilă din grupul ornithura, înaltă de 1 m, cu înfățișarea unui cufundac de astăzi. Avea dinții conici, împlîntați în șanțuri și situați numai pe maxilare. Membrele anterioare ale **h.**, mici, erau inutilizabile ca aripi, din care cauză sternul avea o carenă foarte redusă; cele posterioare, dimpotrivă,

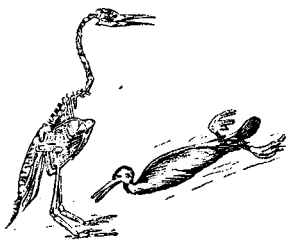

Hesperornis

erau bine dezvoltate și serveau la înot. **H.** face trecerea de la reptile la păsări.

Hess, Gherman Ivanovici (1802—1850), chimist rus; a fost membru al Academiei de Științe din Petersburg. A descoperit (în 1840) legea fundamentală a termochimiei, care-i poartă numele. Este considerat unul dintre fondatorii termochimiei. — *Legea lui H.*, lege care stabilește că efectul termic al reacțiilor chimice depinde numai de felul și de starea inițială și finală a substanței și nu de drumul parcurs de aceasta.

Hess, Victor Francis (n. 1883), fizician american de origine austriacă. A descoperit (în 1909) razele cosmice. Premiul Nobel (1936).

Hesse, Hermann (1877—1962), romancier și poet umanist german, stabilit în Elveția. Împletind puternice trăsături realist-critice cu tendința romantică de evadare în utopie, romanele sale militează pentru eliberarea individului de sub dominația instinctelor, prejudecăților și constrîngerilor familiale sau pedagogice arbitrare. Ele se disting prin forța lor analitică și prin arta cu care **H.** sondează sufletul uman („Peter Camenzind", 1904; „Sub roată", 1905; „Demian", 1919; „Lup de stepă", 1927; „Jocul cu mărgele de sticlă", 1943). Versurile lui **H.** se caracterizează prin sensibilitate, melancolie, putere de evocare. Premiul Nobel (1946).

Hessen, land în estul R. F. Germane. Suprafața: 21 108 km². Populația: 4 814 400 loc. (1961), din care 70% urbană. Centrul administrativ: *Wiesbaden.* Cuprinde o parte din munții Germaniei centrale. Regiune industrială dezvoltată. Din subsol se extrag săruri de potasiu (45% din extracția R.F.G.), minereuri de fier și de cupru, cărbune. Este dezvoltată industria construcțiilor de mașini (Frankfurt pe Main, Rüsselsheim, Kassel, Offenbach), chimică (pe valea rîului Main, cu principalul centru Frankfurt), electrotehnică, textilă, industria lemnului și alimentară. Întreprinderile industriale sînt concentrate în zona nord-vestică a landului. Se cultivă cereale, tutun, viță de vie (în regiunea Rinului), legume. Pe baza pășunilor și fînețelor s-a dezvoltat creșterea vitelor. Economia forestieră are un loc important (40% din suprafața landului este împădurită).

Hestia (MIT.) v. **Vesta.**

hetaíre, nume dat femeilor de moravuri ușoare în Grecia antică. **H.** erau culte, aveau cunoștințe de filozofie, artă, muzică, literatură etc. Trăiau în preajma oamenilor de cultură și artă, iar situația lor socială nu era considerată infamantă.

hetero- (LINGV.) v. **etero-.**

heteroauxínă (BIOCHIM.), $C_8H_6N-CH_2-COOH$. Hormon de creștere a plantelor, una dintre cele trei forme de a u x i n e. Este un acid organic, format prin degradarea triptofanului în procesul de putrezire a cărnii; se mai găsește în drojdii, fungi, porumb etc. A fost obținută și prin sinteză. Sin. *acid indolilacetic.*

heterocíclu (CHIM.), compus organic ciclic care are în ciclu, pe lîngă atomi de carbon, și atomi ai altor elemente (ex. furan, piridină etc.).

heterodínă (gr. *heteros* „altul" şi *dynamis* „putere"; TELEC.), generator electronic de oscilaţii întreţinute, necesare la detecţia semnalelor telegrafice, pentru convertirea frecvenţei în aparatele de radiorecepţie *(superheterodine)*, precum şi pentru operaţii de control şi măsură. Sin. *oscilator local.*

heterodónte (gr. *heteros* „altul" şi *odons, odontos* „dinte"; ZOOL.; despre unele animale), care au dinţii diferenţiaţi în incisivi, canini, premolari şi molari. Cele mai multe specii de mamifere sînt **h.** V. şi dentiţie.

heterofilíe (gr. *heteros* „altul" şi *phyllon* „frunză"; BOT.), fenomen, întîlnit la unele plante (ex. la săgeata-apei, iederă, dud etc.), care constă în faptul că pe unul şi acelaşi individ există frunze de forme diferite.

heterogamíe (gr. *heteros* „altul" şi *gamos* „unire"; BIOL.), formă de înmulţire sexuată, care constă în unirea a două celule sexuale (gameţi) diferite ca formă, mărime şi structură: gametul femel (ovul sau oosferă) este de obicei mare şi imobil, iar gametul mascul (spermatozoid sau anterozoid) mai mic şi în general mobil. **H.** este proprie majorităţii speciilor de plante şi de animale.

heterometábole (gr. *heteros* „altul" şi *metabole* „schimbare"; ZOOL.), insecte cu metamorfoză incompletă, la care din ou iese o larvă asemănătoare cu adultul şi care se transformă în adult fără a mai trece prin stadiul de nimfă (ex. lăcustele, greierii etc.).

heteropoliacízi (CHIM.), combinaţii în al căror anion complex sînt coordinate diferite resturi acide (derivînd de la anumiţi acizi, ca acidul molibdic sau wolframic) în jurul unui atom central (de siliciu, germaniu, fosfor, arsen, telur sau iod). Structura sărurilor acestor combinaţii a fost determinată cu ajutorul razelor Roentgen. Studiile efectuate asupra soluţiilor apoase de **h.** arată structuri diferite faţă de cele stabilite la substanţele solide.

heteroproteíde (BIOCHIM.), grupă foarte importantă de substanţe macromoleculare naturale din clasa protidelor. Molecula acestor substanţe este formată dintr-o parte proteinică şi o componentă neproteinică (prostetică). Clasificarea **h.** se face după natura grupării prostetice: metalproteide, fosfoproteide, lipoproteide, glucoproteide, cromoproteide, nucleoproteide.

heteroptére (gr. *heteros* „altul" şi *pteron* „aripă"; ZOOL.), ordin de insecte la care prima pereche de aripi este chitinoasă la bază şi membranoasă în rest, iar a doua pereche este în întregime membranoasă. **H.** au corpul turtit, plat, şi aparatul bucal conformat pentru înţepat şi supt. Multe specii de **h.** sînt parazite pe plante sau animale (ex. ploşniţa de pat, ploşniţa grîului, a mărului etc.).

heterostílie (BOT.), prezenţa unor stiluri cu lungimi diferite în florile aceleiaşi specii (ex. ciubotica-cucului are flori cu stiluri lungi şi cu stiluri scurte).

heterotermíe (gr. *heteros* „altul" şi *thermos* „cald"; FIZIOL.), proprietate a unor animale homeoterme de a-şi pierde în decursul iernii posibilitatea reglării temperaturii corpului. **H.** este caracteristică animalelor care hibernează.

heterotrófe (gr. *heteros* „altul" şi *trophe* „hrană"; BIOL.), organisme care utilizează în nutriţie numai substanţe organice şi care sînt lipsite de capacitatea de a sintetiza substanţele organice din cele anorganice. Sînt **h.** plantele parazite şi saprofite, majoritatea microorganismelor şi toate animalele. V. şi autotrofe.

heterozíde (BIOCHIM.) v. **glicozide.**

heterozigót (GENET.), organism hibrid care provine din părinţi diferiţi în privinţa constituţiei genetice. Descendenţa **h.** este mai variată decît a homozigoţilor.

heterózis (din gr. *heteros* „altul"; GENET.), fenomen care constă în creşterea vigurozităţii, a rezistenţei la condiţii nefavorabile şi a productivităţii la descendenţii din prima generaţie obţinuţi din încrucişarea unor soiuri de plante, a unor indivizi crescuţi în condiţii diferite sau neînrudiţi între ei, precum şi la descendenţii hibrizi între liniile consangvinizate (ex. la porumb, floarea-soarelui etc.). Pe baza fenomenului de **h.** se produce sămînţă hibridă de porumb de mare productivitate. **H.** apare şi în urma încrucişării între rase diferite de animale (păsări, porci, vite etc.) sau între unele specii de animale (ex. între cal şi măgar).

Hevesy *[hévești]*, Györgi (n. 1885), chimist suedez de origine ungară. Împreună cu D. Coster a descoperit elementul chimic hafniu. A elaborat (împreună cu chimistul german F. Paneth) metoda de cercetare denumită a *atomilor marcaţi* şi a publicat primele lucrări cu privire la aplicarea atomilor marcaţi în biologie. Cu ajutorul fosforului radioactiv a studiat mecanismul unor serii de reacţii care stau la baza activităţii vitale. Premiul Nobel (1943).

hex(a)- (gr. *hex* „şase"), element de compunere cu sensul „şase" (ex. *hexagon, hexametru*).

„Hexabiblos" (gr. *hex* „şase" şi *biblion* „carte"), culegere de legi bizantine, puţin sistematică, prelucrată de Harmenopulos în limba greacă literară şi transpusă mai tîrziu în cea populară. Este un rezumat al *Bazilicalelor*, cu extrase şi din alte culegeri de legi bizantine, după modelul celei din sec. al IX-lea, numită *Prohiron*. Culegerea a fost foarte folosită în răsăritul Europei, ca sursă privată sau oficioasă de drept bizantin. La noi, Alexandru Moruzi, domnul Moldovei, ar fi intenţionat să-i dea putere de lege, dar traducerea lui Toma Carra, făcută în acest scop („Îndemînoasa Adunare", 1804), a rămas în manuscris. **H.** este cunoscut şi sub numele de *„Manualul de legi"*.

hexaclorbenzén (CHIM.), C_6Cl_6. Compus organic obţinut prin substituirea atomilor de hidrogen din benzen cu cîte un atom de clor. Se obţine

prin clorurarea energică a benzenului în prezența unor catalizatori. Este folosit ca fungicid.

hexaclorciclohexán (CHIM.), $C_6H_6Cl_6$. Produs sintetic cristalin, incolor, obținut prin clorurarea fotochimică a benzenului. **H.** tehnic este un amestec de mai mulți izomeri (α, β, γ, δ, ε), dintre care izomerul γ (aflat în proporție de 10—18% în amestec) este un puternic insecticid de contact. Prin recristalizări, produsul poate fi concentrat în izomerul γ. Amestecat cu talc sau diluat cu white-spirit, **h.** este utilizat ca insecticid (sub numirile comerciale *gamexan, nitroxan, analcid, hexacloran* etc.). În țara noastră, **h.** se fabrică la Uzinele chimice din Turda (reg. Cluj) și la Combinatul chimic Borzești (reg. Bacău).

hexacoraliéri (ZOOL.), polipi coralieri care au în jurul gurii șase tentacule (sau un număr multiplu de șase). Unele specii de **h.** (ex. madreporarii) au schelet calcaros și trăiesc în colonii, formînd recife coraliere și atoli.

hexaédru (gr. *hex* „șase" și *hedra* „bază, față"; MAT.), corp geometric cu șase fețe (ex. paralelipipedul este un **h.**).

hexagón (gr. *hex* „șase" și *gonia* „unghi"; MAT.), poligon cu șase laturi. Dacă la-

Hexagon regulat

turile, respectiv unghiurile, sînt egale între ele, **h.** se numește *regulat*.

hexametafosfat de sodiu (CHIM.), polimer al metafosfatului de sodiu. Se întrebuințează la dedurizarea apelor și în industria petrolieră (la subțierea nămolului de sondă).

hexametilentetramínă (CHIM.), $C_6H_{12}N_4$. Produs de condensare a formaldehidei cu amoniacul. Se prezintă sub formă de pulbere cristalină, incoloră, fără miros, solubilă în apă, insolubilă în eter. Este un antiseptic folosit în infecții ale aparatului renal, ale căilor biliare, în colibaciloză și în infecții intestinale. Este utilizată la fabricarea fenoplastelor și a altor materiale plastice. În țara noastră se fabrică la Combinatul chimic Făgăraș. Se mai numește și *urotropină*.

hexamétru, vers antic, compus din șase picioare, în care predomină în genere dactilul (de obicei obligatoriu în piciorul al cincilea). În Grecia a fost utilizat de Homer și Hesiod. În literatura latină a fost introdus de Ennius și a fost cultivat adesea de Lucrețiu, Virgiliu, Horațiu, Iuvenal ș.a. Întrebuințat cu deosebire în epopei, legende eroice sau mitologice, în satire și scrisori, **h.** se caracterizează prin amploare, armonie și echilibru. În romînește a fost folosit de G. Murnu în traducerea operelor lui Homer (ex. „Cîntă-mi zeiță mînia ce-aprinse pe-Ahil peleianul").

hexán (CHIM.), C_6H_{14}. Hidrocarbură alifatică saturată, componentă a fracțiunilor ușoare din petrol. Are cinci izomeri de poziție, dintre care **h.** normal, $CH_3—(CH_2)_4—CH_3$, este un lichid fără culoare, cu miros specific, unul dintre principalii constituenți ai eterului de petrol.

hexapóde (gr. *hex* „șase" și *pous, podos* „picior"; ZOOL.), denumire veche a *insectelor*.

hexavalént (CHIM.; despre radicali sau despre elemente chimice), care are valența 6.

hexódă (TELEC.), tub electronic cu șase electrozi (un catod, un anod și patru grile), utilizat drept convertor și în unele scheme de amplificare.

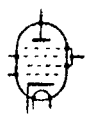

Hexodă

hexóze (CHIM.), $C_6H_{12}O_6$. Monozaharide cu șase atomi de carbon, cinci grupări hidroxil și o grupare carbonilică în moleculă. După natura grupării carbonilice, **h.** se împart în *aldohexoze* și *cetohexoze*. Sînt răspîndite în natură sub formă de polizaharide și glicozide. Principalii reprezentanți ai **h.** sînt: glucoza, galactoza și fructoza.

Heyerdahl *[héiərdǫ:l]*, Thor (n. 1914), etnograf și explorator norvegian. Pentru a demonstra ipoteza sa după care popularea insulelor Polineziei s-ar fi făcut dinspre răsărit, de pe coasta peruviană, a efectuat în 1947 o călătorie (descrisă în volumul „Kon-Tiki", trad. rom. 1958) pe o plută construită din lemn de balsa, după modelul vechilor ambarcații peruviene. Purtată de curenții marini și de vîntul alizeu, pluta lui **H.** a străbătut distanța de circa 8 000 km dintre portul Callao (Peru) și insula Tuamotu. În 1953 **H.** a condus o expediție arheologică în insulele Galapagos, iar în 1955—1956 în Insula Paștelui (descrisă în cartea „Aku-Aku", trad. rom. 1961).

Heym *[haim]*, Stefan (n. 1913), romancier și publicist german. În 1933 a emigrat în S.U.A., participînd apoi la războiul antifascist. În 1952 a renunțat la cetățenia americană și s-a stabilit în R.D. Germană. Romanele sale oglindesc lupta antifascistă („Ostateci", 1942, trad. rom.), demască dedesubturile politicii cercurilor militariste americane („Cruciații", 1950, trad. rom.), înfățișează realist conflictele sociale din S.U.A. („Goldsborough", 1953, trad. rom.). Laureat al Premiului național al R.D. Germane.

Heyrovský, Jaroslav (n. 1890), chimist ceh, membru al Academiei Cehoslovace de Științe. A cercetat dependența dintre potențialul de oxidoreducere al substanțelor și compoziția lor, precum și mărimea curentului de difuziune și a concentrației substanțelor în soluție, pe baza cărora a elaborat o nouă metodă de analiză fizico-chimică, polarografia. A conceput și a construit aparatul denumit *polarograf* (1925). Premiul Nobel (1959).

Heywood *[héiud]*, Thomas (c. 1570—c. 1641), dramaturg englez. A scris peste 200 de piese, dintre care cele mai însemnate sînt comedia melodramatică „O femeie omorîtă prin prea multă bunătate" (1603) și drama istorică „Eduard al IV-lea". Prin interesul mani-

festat pentru viața de familie și prin tendințele moralizatoare ale pieselor sale, **H.** anunță drama burgheză din sec. al XVIII-lea.

hialinóză (MED.), proces patologic care constă în transformarea substanței fundamentale a țesutului conjunctiv într-o masă sticloasă, translucidă, omogenă, tare *(țesut hialin)*. Se întîlnește în unele boli de inimă și de rinichi.

hialográf (MAT.), instrument cu dispozitive reglabile și părți transparente, cu ajutorul căruia se poate desena mecanic perspectiva.

hialoplásmă (HIST.) v. **ectoplasmă.**

hialuronidáze (BIOCHIM.), enzime care catalizează reacția de depolimerizare a acidului hialuronic, componentă a țesutului conjunctiv. Se găsesc în bacterii patogene, la lipitori, în veninul insectelor, al șerpilor și în țesutul testicular al animalelor. Se izolează din acestea și se prepară în stare purificată, folosindu-se pentru mărirea difuzibilității și resorbției unor medicamente ca penicilina, streptomicina, seruri artificiale.

hiát (lat. *hiatus* „deschizătură"; LINGV.), întîlnire a două vocale care fac parte din silabe diferite, fie în același cuvînt *(lăuda)*, fie în două cuvinte alăturate *(a avut)*. Există în mai toate limbile, îndeosebi în cazuri ca cel de-al doilea, tendința de a se înlătura **h.** prin eliziune *(nu am* devine *n-am)*, prin contracție *(de odată* devine *deodată)* etc.

hibernáre (FIZIOL.), stare de viață latentă a unor animale în timpul iernii. Se caracterizează prin scăderea temperaturii corpului și prin încetinirea proceselor de metabolism. Hibernarea este o adaptare a organismului animal la condiții de mediu neprielnice (lipsă de hrană, frig etc.). Sînt *animale hibernante* ariciul, liliecii, popîndăul, marmota etc.

hibernoterapíe (lat. *hibernus* „de iarnă" și gr. *therapeia* „tratament"; MED.), realizare artificială a unei stări de somn asemănătoare aceleia a animalelor în hibernare, în scop terapeutic sau ca adjuvant în unele intervenții chirurgicale (ex. în operațiile pe inimă). Organismul supus **h.** prezintă o rezistență mai mare la șoc, la intoxicații, la lipsa de oxigen etc. Se numește și *hibernație artificială.*

hibríd (GENET.), organism (plantă sau animal) rezultat în urma hibridării între indivizi aparținînd la două soiuri, rase, specii sau genuri diferite. **H.** sînt caracterizați printr-o ereditate complexă, mai plastică, mai adaptabilă la condițiile schimbătoare ale mediului și prezintă, de regulă, însușiri prețioase în ce privește rezistența, prolificitatea, vigurozitatea, capacitatea de a valorifica hrana etc. — *H. direct producător* (VITICULT.), denumire dată viților provenite din America sau celor provenite din încrucișarea soiurilor roditoare europene cu specii de viță sălbatică din America, în scopul creării și introducerii în practică a unor noi soiuri roditoare, rezistente la filoxeră și la mană. Aceste vițe nu se altoiesc, ci se plantează pe rădăcini proprii, de unde le vine și numele de producători direcți; dau struguri de calitate apropiată soiurilor roditoare europene, fără a le egala, iar vinurile sînt mult inferioare celor obținute de la soiurile europene.

hibridáre (GENET.), proces prin care se obțin din două organisme parentale aparținînd la două soiuri, rase sau la două categorii sistematice diferite, pe cale sexuată sau vegetativă, organisme *(hibrizi)* care întrunesc parțial însușiri ale ambilor părinți. **H.** se poate efectua în mod natural *(h. liberă* sau *naturală)* sau cu intervenția omului *(h. artificială)*; după poziția sistematică a celor doi parteneri, se deosebește o *h. apropiată* (care se produce între soiuri, rase sau varietăți aparținînd aceleiași specii și dă descendenți fecunzi) și o *h. îndepărtată* (între specii sau genuri diferite și dă descendenți adesea sterili). — *H. sexuată*, hibridare care se realizează prin fecundare între indivizi deosebiți din punct de vedere taxonomic. În cei doi gameți (mascul și femel) ai indivizilor între care se efectuează *h.s.*, proprietățile ereditare parentale sînt exprimate în cel mai înalt grad; din această cauză hibridul rezultat are o ereditate mai plastică, cu mai multe posibilități de adaptare la mediu, fiind deci mai avantajat în relațiile sale cu factorii de mediu. — *H. vegetativă*, metodă de hibridare care se realizează fără participarea proceselor sexuale și care constă în concrețterea a două părți aparținînd la două organisme diferite. La plante, *h. v.* se realizează mai ales prin altoire, iar la animale prin transplantare (grefare) de organe, ouă, embrioni, prin transfuzii de sînge, prin substituirea unei părți din albușul de ou de la o rasă la alta etc. Succesele obținute de numeroși biologi prin aplicarea *h. v.* au pus sub semnul întrebării teoriile care absolutizează rolul cromozomilor în ereditate, iar metoda are o mare importanță practică prin realizarea unor hibrizi mai adaptativi și mai productivi. *H. v.* a fost aplicată pe scară largă în Uniunea Sovietică de către I.V. Miciurin și adepții săi, în S.U.A. de L. Burbank etc.

hícori *(Carya ovata)*, arbore din familia juglandaceelor, răspîndit în zona subtropicală din America de Nord, asemănător cu nucul; lemnul său tare, dens și foarte elastic este folosit la confecționarea unor materiale sportive, în special a schiurilor.

hicsóși, triburi nomade asiatice, care au invadat Egiptul și l-au stăpînit în sec. XVIII—XVI î.e.n. Orașul lor principal era cetatea Avaris din delta Nilului. Lupta de eliberare a Egiptului de sub dominația **h.** a început sub conducerea regilor de la Teba și a fost terminată de faraonul Ahmes I, considerat întemeietorul dinastiei a XVIII-a.

hidálgo, titlu purtat în Spania feudală de cavalerii mici și mijlocii.

Hidalgo y Costilla *[idálgo i costíl'a]*, Miguel (1753—1811), unul dintre conducătorii răscoalei maselor ță-

rănești indiene din Mexic (1810—1811), îndreptată împotriva dominației spaniole și a moșierilor creoli. Guvernul format de **H. y C.** în timpul răscoalei a promulgat decrete cu privire la înapoierea pămînturilor răpite indienilor de către colonizatorii spanioli și moșierii creoli. Răscoala a fost înăbușită, iar **H. y C.** prins și executat.

hidartróză (gr. *hydor* „apă" și *arthron* „articulație"; MED.), acumulare de lichid la nivelul unei articulații, urmată de mărirea volumului acesteia. Apare în tuberculoză, reumatism, sifilis, blenoragie, insuficiență cardiacă, nefrită și uneori după un traumatism *(hidartroză traumatică)*.

hidatióză (MED.), boală parazitară datorită prezenței în organism (ficat, plămîn etc.) a formei larvare a viermelui *Taenia echinococcus*. Larva dă naștere unui chist *(chist hidatic)*, care poate atinge mărimea unui cap de făt. Simptomele bolii variază după organul în care s-a dezvoltat chistul.

hidatóde (BOT.), formații epidermice ale frunzelor, de formă și structură diferită, avînd funcția de a elimina apa sub forma de picături.

hidracíd (CHIM.), combinație a unui halogen cu hidrogenul (ex. acidul fluorhidric, acidul clorhidric, acidul bromhidric, acidul iodhidric).

Hidra din Lerna (în mitologia greacă), monstru cu

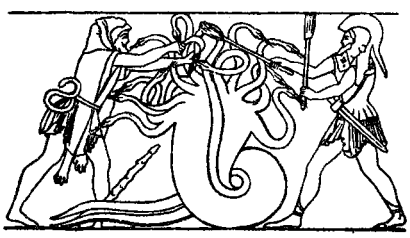

Hercule și Iolaos ucid Hidra din Lerna

trup de șarpe și cu nouă capete, asemănător balaurilor din basmele noastre populare, căruia, dacă i se tăia un cap, îi creșteau în loc alte două. Potrivit legendei, ea a fost ucisă de Hercule (Herakles), ajutat de prietenul său Iolaos.

hidralazínă (FARM.) v. **apresolină.**

hidramniós (gr. *hydor* „apă" și *amnios*; MED.), sindrom caracterizat printr-un exces de lichid (peste 1,5 l) în amnios. Sin. *polihidremie, hidropizia amniosului*.

hidránt (TEHN.), dispozitiv de închidere și de deschidere a apei care permite montarea unuia sau mai multor furtunuri la o conductă de apă sub presiune. Sin. *gură de apă*.

hidrargilít (MINER.), hidroxid natural de aluminiu, $Al(OH)_3$, cristalizat în sistemul monoclinic. Provine de obicei din descompunerea alumosilicaților în condiții exogene. Este răspîndit în depozitele argiloase. În R.P.R. este un component de importanță secundară a bauxitelor.

hidrargirísm (MED.), intoxicație provocată de pătrunderea în organism a mercurului sub formă de vapori sau de săruri. **H.** poate fi *acut*, cînd e provocat de ingestia unei cantități mari de săruri de mercur, sau *cronic*. *H. cronic* e de natură profesională și apare mai frecvent la muncitorii din industria oglinzilor, a termometrelor etc.

hidrát 1. (CHIM.) Substanță solidă care conține un număr oarecare de molecule de apă (apă de cristalizare) legate în mod diferit (ex. $CaCl_2 \cdot 6H_2O$, $CuSO_4 \cdot 5H_2O$ etc.). — *Hidrați de carbon* v. *glucide*. **2.** Denumire improprie folosită pentru hidroxid.

hidratáre 1. (CHIMIE) Interacțiunea dintre ionii unui electrolit și moleculele de apă, cu formare de ioni hidratați. **H.** influențează anumite proprietăți ale ionilor ca mobilitatea și potențialul normal. **H.** ionilor este însoțită de degajare de căldură. **2.** (MED.) Introducere de apă în organism. Este indicată în hemoragii, diaree, vărsături, transpirații abundente, pentru compensarea pierderii de lichide.

hidraúlică (din gr. *hydor* „apă"), disciplină care are ca obiect studiul legilor de echilibru și de mișcare a lichidelor, în particular a apei, precum și aplicarea acestor legi la rezolvarea problemelor practice. **H.** se împarte în *h. teoretică* și *h. aplicată*. *H. teoretică* folosește legile hidromecanicii și utilizează pe scară largă metodele de cercetare experimentală (cu ajutorul modelelor care reproduc fenomenele studiate, respectînd condițiile de similitudine geometrică și mecanică), în vederea stabilirii teoremelor și relațiilor generale ale **h.** *H. aplicată* se ocupă cu rezolvarea unor probleme practice inginerești, folosind atît studiul teoretic cît și rezultatele experimentale. Principalele aplicații practice ale **h.** se referă la curgerea lichidelor în jurul profilelor aerodinamice, curgerea în conducte, curgerea prin orificii și ajutaje și curgerea peste deversoare și baraje. **H.** a apărut (2500—3000 î.e.n.) ca disciplină empirică în legătură cu necesitatea rezolvării unor probleme practice: irigarea terenurilor și alimentarea cu apă a așezărilor omenești. Construirea corăbiilor, amenajările pentru irigații și realizarea apeductelor au făcut ca încă din antichitate să se acumuleze numeroase cunoștințe practice despre echilibrul și mișcarea lichidelor. În sec. al III-lea î.e.n., Arhimede a pus bazele **h.** ca disciplină științifică, prin tratatul său „Despre corpurile plutitoare" (în care este formulată legea cunoscută sub numele de *principiul lui Arhimede*). Începînd din sec. al XVI-lea, pe măsura dezvoltării producției manufacturiere, iar mai tîrziu a producției industriale și pe baza progreselor matematicii și fizicii (în special ale mecanicii), s-au dezvoltat lucrările teoretice și experimentale de **h.** (v. și hidromecanică). În țara noastră, în prima jumătate a sec. al XX-lea, au fost efectuate lucrări de **h.** în legătură cu navigația pe Dunăre, amenajarea porturilor, alimentarea cu apă și canalizarea orașelor etc. În anii puterii populare, în scopul realizării planului de electrificare a țării, al utilizării raționale a apelor, al irigațiilor și îmbunătățirilor funciare necesare dezvoltării agriculturii socialiste, a fost creată o puternică bază materială (laboratoarele

noi din cadrul institutelor Academiei R.P.R., institutelor de învățămînt superior și departamentale), care a permis realizarea unor importante și numeroase lucrări teoretice și experimentale.

hidrazíde (CHIM., FARM.), compuși organici derivați din hidrazină prin înlocuirea hidroxilului grupării carboxilice a acizilor organici cu gruparea $-NH-NH_2$. **H.** sînt substanțe cristalizate cu caracter bazic și cu însușiri reducătoare. Se folosesc în diferite sinteze organice. Hidrazida acidului izonicotinic este utilizată în tratamentul tuberculozei sub diferite denumiri comerciale (*H.I.N., remifon, izoniazid* etc.).

hidrazínă, H_2N-NH_2. Combinație a azotului cu hidrogenul. Este o bază biacidă, mai slabă decît amoniacul. La temperatura camerei este un lichid incolor; p.f. 113,5°C; p.t. 1,4°C. Este întrebuințată ca reducător în chimia analitică. Unii derivați ai **h.** se folosesc în sinteza materiilor colorante și în industria farmaceutică (mai ales în tratamentul tuberculozei).

hidrazobenzén (CHIM.), derivat disubstituit simetric al hidrazinei. Se prezintă sub formă de cristale incolore, cu p.t. 127...128°C. Are formula $C_6H_5-NH-NH-C_6H_5$. La aer se colorează în roșu-galben. Are miros de camfor; este greu solubil în apă, ușor solubil în eter. Industrial se obține prin reducerea nitrobenzenului. **H.** este folosit la fabricarea benzidinei, ca auxiliar în fabricarea peroxidului de hidrogen, ca insecticid etc.

hidrazóne, $R_2C=N-NH_2$. Produse de condensare între o aldehidă sau o cetonă cu hidrazina, cu eliminare de apă. Sînt substanțe cristalizate, cu puncte de topire specifice. Servesc pentru identificarea și caracterizarea compușilor carbonilici.

hídră (ZOOL.; *Hydra*), gen de celenterate cu corpul de forma unui sac lung de cîțiva mm, avînd la un capăt gura, înconjurată de 6—8 tentacule; cu celălalt capăt, în formă de disc, animalul se fixează de suport. **H.** are o mare putere de regenerare, fapt pentru care este mult folosită în studierea acestui fenomen. Unele specii trăiesc în ape dulci (*Hydra viridis, Hydra grisea* etc.), altele sînt marine (*Protohydra, Microhydra* etc.).

hidremíe (gr. *hydor* „apă" și *haima* „sînge"; MED.), creșterea componenței apoase (plasmatice) a sîngelui. Se apreciază prin scăderea volumului ocupat de hematii într-o cantitate dată de sînge. Apare în special după hemoragii abundente, în anemiile grave. Se numește și *hemodiluție*.

hidr(o)- (gr. *hydor* „apă"), element de compunere cu sensul „(referitor la) apă, (la) lichide" (ex. *hidrocentrală*).

hidroameliorații (AGROTEHN.), grup de lucrări de îmbunătățiri funciare care au scopul să creeze și să mențină în sol un raport favorabil între apă și ceilalți factori ai fertilității solului, pe terenurile cu deficit sau cu exces de apă. Principalele lucrări hidroameliorative sînt cele de îndiguire, de desecare, de irigare, de colmatare și de conservare a solului de pe terenurile agricole, precum și construirea bazinelor de acumulare a apei pentru irigații etc. În R.P.R. volumul acestor lucrări este în continuă creștere.

hidroavión, avion prevăzut cu flotoare și care poate decola de pe apă sau poate ameriza.

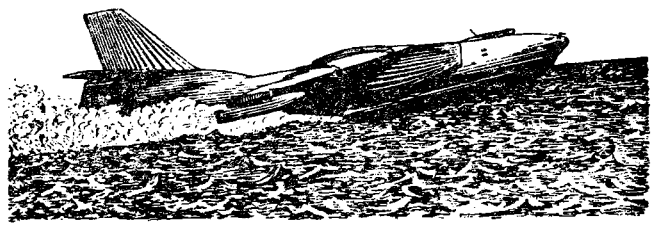

Hidroavion

hidrobiologíe (gr. *hydor* „apă", *bios* „viață" și *logos* „studiu"), ramură a biologiei care studiază organismele acvatice în legătura lor cu mediul biotic și abiotic, precum și toate procesele biologice care se desfășoară în ape, în toată complexitatea lor, în condiționare reciprocă și în unitate cu mediul. **H.** este o disciplină complexă și sintetică, utilizînd pentru rezolvarea sarcinilor sale date din domenii variate, ca zoologia, botanica, chimia, fizica, hidrologia, climatologia etc. **H.** cuprinde două mari capitole: *limnologia* (care se referă la apele dulci) și *oceanologia* (care se referă la apele marine). Obiectivul principal al **h.** îl constituie cercetarea productivității biologice a bazinelor acvatice, adică lămurirea proceselor de producere și de transformare a substanțelor organice de către organismele acvatice în condițiile specifice bazinelor respective. Alte obiective importante ale **h.** sînt: aclimatizarea unor specii de pești sau a unor organisme care servesc ca hrană peștilor, studiul resurselor naturale ale apelor (pești, diferite plante superioare sau alge, unele nevertebrate etc.). În acest fel, **h.** formează baza lucrărilor de piscicultură, de amenajări piscicole și de organizare a pescuitului. În preocupările **h.** intră de asemenea cercetarea și combaterea impurificării apelor naturale cu compuși toxici, germeni patogeni, substanțe organice în exces, substanțe radioactive etc. În ultimii ani s-au efectuat în R.P.R. cercetări hidrobiologice largi asupra zonei inundabile a Dunării (N. Botnariuc) și asupra zonei litorale a Mării Negre (M. Băcescu).

hidrobión, vas de diferite dimensiuni, confecționat din lemn sau din tablă și folosit pentru transportul peștilor vii. Hidrobionul este prevăzut uneori cu instalații speciale pentru aerisirea apei.

hidrocarbúri (CHIM.), combinații organice constituite din carbon și hidrogen. După modul în care se leagă între ei atomii de carbon, se deosebesc

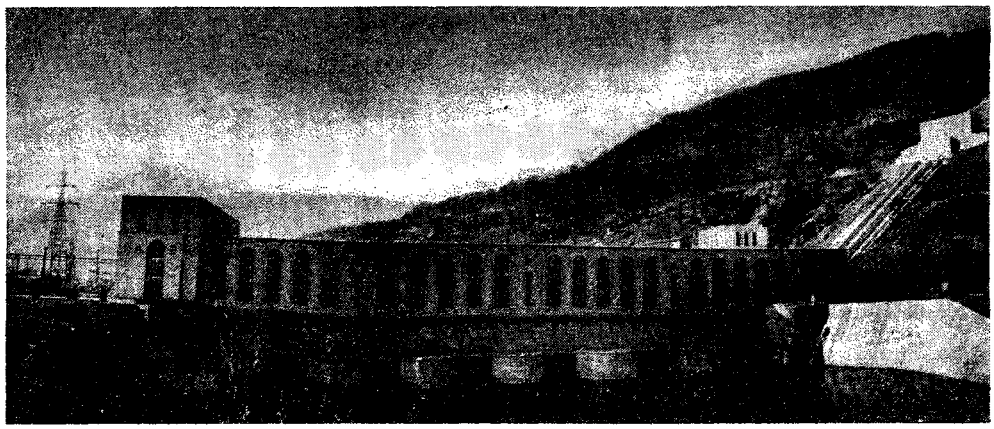

Hidrocentrala „V.I. Lenin"-Bicaz

următoarele clase de **h.**: *h. saturate aciclice*, sau *parafinice* (v. a l c a n i); *h. saturate ciclice*, sau *cicloparafinice* (v. c i c l a n i); *h. nesaturate cu dublă legătură*, sau *olefinice* (v. a l c h e n e); *h. nesaturate cu triplă legătură*, sau *acetilenice* (v. a l c h i n e); *h. nesaturate cu mai multe duble legături*, care conţin două duble legături în moleculă (diene) sau mai multe duble legături (poliene), şi *h. aromatice*, hidrocarburi ciclice cu caracter aromatic. Primul termen al seriei aromatice este benzenul. Există *h. a. mononucleare*, care au un singur nucleu benzenic (benzen, toluen, xilen etc.), şi *h. a. polinucleare* (naftalină, fenantren, antracen etc.), care au mai multe inele benzenice condensate. *H. aromatice* au întrebuinţări multiple. **H.** se găsesc în petrol, în gudroanele de la distilarea cărbunilor; se obţin şi pe cale sintetică.

hidrocefalíe (gr. *hydor* „apă" şi *kephale* „cap"; MED.), stare patologică caracterizată prin acumulare de lichid cefalorahidian în interiorul ventriculilor cerebrali. Duce la hipertensiune intracraniană, la creşterea volumului craniului şi la atrofia creierului, cu urmări asupra intelectului.

hidrocelulóze (CHIM.), produşi obţinuţi prin hidroliza parţială a celulozei sub acţiunea acizilor. Compoziţia şi aspectul **h.** variază după natura acizilor şi după modul cum a avut loc hidroliza.

Hidrocentrala „V.I. Lenin"-Bicaz, cea mai importantă construcţie hidrotehnică a planului de electrificare a R.P.R. pe 10 ani (1951—1960), cu o putere de 210 000 kW. Barajul este amplasat pe rîul Bistriţa, iar centrala electrică se găseşte la Stejarul. Hidrocentrala a intrat parţial în funcţiune în 1960, iar în 1962 producea cu întreaga capacitate proiectată, care reprezintă aproape o treime din puterea disponibilă a centralelor existente la începutul planului de electrificare. Barajul hidrocentralei este înalt de 127 m şi creează un lac de acumulare lung de 35 km şi lat pînă la 2 km. Hidrocentrala livrează anual aproape o jumătate de miliard de kilowaţi-oră de energie electrică. Prin construirea ei s-au creat condiţii economice avantajoase pentru amenajarea în continuare a potenţialului hidroenergetic al rîului Bistriţa. Lacul de acumulare al hidrocentralei, cu capacitatea de a înmagazina 1 300 000 m^3 de apă, permite irigarea a 300 000 ha de pămînt arabil în lunca rîului Siret şi în nordul Bărăganului.

hidrocentrală electrică (ELT.) v. **centrală hidroelectrică.**

hidrochimíe, disciplină care se ocupă cu studiul proprietăţilor chimice ale apelor.

hidrochinónă, $C_6H_4(OH)_2$. Substanţă chimică organică din clasa difenolilor. Are importante proprietăţi reducătoare, fapt pentru care este utilizată la prepararea revelatorilor fotografici. În prezenţa agenţilor oxidanţi se transformă în chinonă. **H.** se obţine prin reducerea chinonei, care, la rîndul ei, se prepară prin oxidarea anilinei.

hidrociclón (MINE), aparat de clasare şi concentrare a materialului granular, în care separarea granulelor de diferite dimensiuni se face sub acţiunea forţei centrifuge care se exercită asupra particulelor în cursul mişcării lor în interiorul aparatului. **H.** este alcătuit dintr-un corp cilindric, în care se introduce tangenţial un curent de apă ce antrenează particulele solide, şi dintr-un corp tronconic terminat cu un orificiu, în general reglabil. Particulele fine se colectează central la partea superioară a aparatului, iar particulele de dimensiuni mai mari se evacuează prin orificiul corpului tronconic. Hidrociclonul este folosit în tehnica preparării mecanice a minereurilor şi a cărbunilor.

hidrocóre (gr. *hydor* „apă" şi *chorein* „a se deplasa"; BOT.), plante ale căror fructe sau seminţe sînt adaptate la răspîndirea prin intermediul apei (ex. ciulinii de baltă, costreiul, palmierul de cocos etc.). Modul de răspîndire a acestor plante se numeşte *hidrocorie*.

hidrodinámică (FIZ.), ramură a hidromecanicii care se ocupă cu studiul legilor mişcării lichidelor. **H.** are numeroase aplicaţii practice la construirea navelor, la curgerea apei prin

conducte și turbine și la construirea barajelor.

hidroelevatór (HIDROTEHN.), dispozitiv folosit pentru ridicarea și îndepărtarea noroiului din săpăturile executate prin procedee de hidromecanizare. Noroiul este antrenat cu ajutorul unui curent de apă sub presiune înaltă, care se destinde în ajutajul hidroelevatorului. Sin. *elevator hidraulic*.

hidrofíl (gr. *hydor* „apă" și *philon* „iubitor de") **1.** Adj. (CHIM.; despre soluri sau geluri). Care are afinitate pentru apă; (despre materiale) care are proprietatea de a absorbi apă (ex. guma-arabică este un material **h.**). Coloizii din protoplasma celulelor vii, fiind **h.** și având deci capacitatea de a reține o cantitate de apă, fac posibilă prin aceasta desfășurarea normală a proceselor fiziologice proprii materiei vii. **2.** Subst. (BOT.) Plante la care polenizarea se face prin intermediul apei (ex., la *Vallineria spiralis*, florile mascule se desprind de plantă, plutesc pe apă și se lipesc cu staminele de stigmatul florii femele). Se numesc și *hidrogame*.

hidrofinâre (CHIM.), operație de eliminare prin hidrogenare catalitică a sulfului sau a unor compuși care conțin sulf din unele produse petroliere. Se aplică în scopul desulfurării benzinei, utilizate în procedeul de reformare catalitică, a motorinei etc. Procedeele de **h.** folosesc în general catalizatorii molibden și cobalt pe suport de aluminiu.

hidrofíte (gr. *hydor* „apă" și *phyton* „plantă"; BOT.), plante care sînt adaptate pentru a trăi în mediul acvatic (ex. broscarița, nufărul etc.).

hidrofób (gr. *hydor* „apă" și *phobos* „teamă") **1.** (CHIM.; despre soluri sau geluri) Care nu are afinitate pentru apă. **2.** (CHIM., CONSTR.; despre materiale) Care are proprietatea de a nu absorbi apă (bitumul, gudronul, parafina etc. sînt materiale hidrofobe).

hidrofobíe (MED.), teamă patologică de apă. Reprezintă unul dintre simptomele de bază în boli ca turbarea, tetanosul etc.

hidrofór (gr. *hydor* „apă" și *phoros* „purtător"; TEHN.), instalație cu ajutorul căreia apa poate fi ridicată la o înălțime oarecare prin conducte,

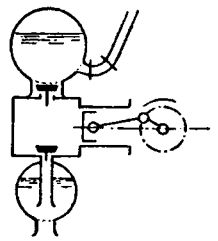

Hidrofor

folosind forța de expansiune a aerului comprimat într-un rezervor metalic prin introducerea în acesta a apei cu ajutorul unei pompe. Se folosește la alimentarea cu apă a clădirilor cu mai multe etaje în cazul cînd apa din rețea are o presiune insuficientă.

hidrogél (CHIM.), gel al unui coloid în care mediul de dispersie este apa.

hidrogén (CHIM.), *H*. Element cu nr. at. 1; gr. at. 1,0078. Este un gaz de 14,4 ori mai ușor decît aerul, incolor, inodor, insipid, inflamabil, puțin solubil în apă. **H.** are trei izotopi: hidrogenul obișnuit *(protiul)*, deuteriul *(hidrogenul greu)* și tritiul. **H.** se găsește în natură atît în stare liberă (în păturile superioare ale atmosferei, în unele gaze naturale) cît și sub formă de combinații (apa, substanțele organice etc.). Se obține în laborator prin acțiunea acizilor asupra metalelor, prin descompunerea apei, electrolitic sau pe cale chimică (prin acțiunea unor metale ca metalele alcaline, alcalino-pămîntoase, fier la temperatură înaltă etc.) și industrial prin electroliza apei acidulate sau alcalinizate, prin distilarea fracționată a gazelor de cocserie, din gazul de apă sau prin descompunerea termică a hidrocarburilor. În combinații funcționează în general monovalent pozitiv (cu excepția hidrurilor ionice, în care funcționează monovalent negativ). La temperatura obișnuită este puțin activ din punct de vedere chimic, combinîndu-se direct numai cu elementele foarte active. Se întrebuințează ca agent de hidrogenare în chimia organică (ex. la hidrogenarea grăsimilor), la obținerea benzinei sintetice, în chimia anorganică (la sinteza amoniacului, a acidului clorhidric etc.), în sudura autogenă etc. — *H. fosforat*, PH_3. Compus hidrogenat al fosforului. Este un gaz cu miros neplăcut, toxic, cu p.f. −87,4°C; p.t. −133°C. Se obține prin descompunerea fosfurii de calciu cu apa; puțin solubil în apă, nu se descompune spontan la temperatura obișnuită. Se numește și *fosfină*. — *H. fosforat lichid*, P_2H_4. Compus hidrogenat lichid al fosforului, obținut ca produs secundar în reacția de descompunere a fosfurii de calciu cu apa. Se aprinde de la sine în aer. Se numește și *difosfină*. — *H. sulfurat*, H_2S. Compus al sulfului. Gaz incolor, cu miros de ouă stricate, toxic, solubil în apă, cu p.f. −61°C; p.t. −83°C. Se prepară prin acțiunea unui acid asupra unei sulfuri. Soluțiile apoase sînt slab acide. Reacționează cu metalele, formînd sulfuri. Este un reducător puternic. Se întrebuințează în analiza chimică. Sin. *acid sulfhidric*.

hidrogenáre (CHIM.), reacție prin care se introduce hidrogen în molecula unei combinații chimice. O largă aplicare are în special **h.** substanțelor organice în prezența unor catalizatori. **H.** se folosește pe scară industrială la fabricarea benzinei sintetice, a grăsimilor hidrogenate, a decalinei, a ciclohexanolilor, a aminelor aromatice, în prelucrarea țițeiului, în hidroformare, în rafinare etc. — *Hidrogenarea grăsimilor*, adiția hidrogenului la grăsimile animale sau vegetale nesaturate în prezența unor catalizatori specifici, pentru a le modifica proprietățile (ex. grăsimile lichide devin solide prin **h.**). — *H. catalitică*, adiție a hidrogenului la substanțele organice (hidrocarburi nesaturate aldehide, cetone etc.) în prezența catalizatorilor specifici (nichel, platină, paladiu etc.).

hidrogeneratór (ELT.), generator electric de curent alternativ (sincron), mai rar de curent continuu, antrenat de o turbină hidraulică. Rotorul cu poli aparenți este fixat la hidrogeneratoare sincrone pe același arbore (de obicei vertical) cu rotorul turbinei. Se construiesc hidrogeneratoare cu puteri de la 100 pînă la 500 000 kVA, la viteze unghiulare cuprinse între 50 și 500 (rareori 1 500) rotații/minut.

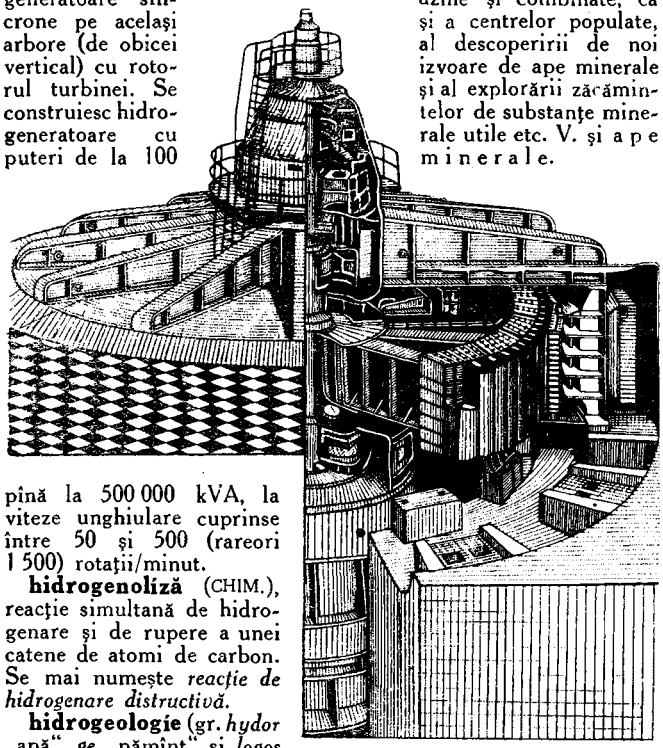

Hidrogenerator

hidrogenoliză (CHIM.), reacție simultană de hidrogenare și de rupere a unei catene de atomi de carbon. Se mai numește *reacție de hidrogenare distructivă.*

hidrogeologie (gr. *hydor* „apă", *ge* „pămînt" și *logos* „studiu"), știință care se ocupă cu studiul genezei, dinamicii, regimului, bilanțului și distribuției regionale a apelor subterane. Ea răspunde cerințelor practicii prin îndrumarea prospecțiunilor, a explorărilor și a captării apelor subterane, menite să asigure alimentarea cu apă a populației, a industriei, a complexelor de irigație, a stațiunilor balneoclimatice, a unor ramuri din industria chimică care extrage din apă diferite elemente (bor, iod, brom etc.). **H.** elaborează măsurile necesare pentru evacuarea apelor subterane din lucrările miniere, pentru asigurarea execuției lucrărilor hidrotehnice, efectuarea desecărilor etc. Prin adoptarea metodelor moderne de investigații (electrometria, utilizarea izotopilor radioactivi, analiza chimică a apelor subterane), **h.** și-a lărgit considerabil domeniul de activitate. În R.P.R., în anii puterii populare, **h.** a luat un mare avînt, în scopul alimentării cu apă a unităților socialiste din agricultură, a marilor uzine și combinate, ca și a centrelor populate, al descoperirii de noi izvoare de ape minerale și al explorării zăcămintelor de substanțe minerale utile etc. V. și *ape minerale.*

hidroglisór (NAV.), ambarcație cu fundul plat, propulsată cu ajutorul unei elice aeriene.

hidrográd (GEOGR.), unitate de măsură a variației nivelului apelor curgătoare. Este egal cu a zecea parte din amplitudinea maximă (diferența dintre valoarea nivelului maxim și cel minim) a niveluri-lor. Valoarea absolută a **h.** variază de la un post hidrometric la altul.

hidrográf (gr. *hydor* „apă" și *graphein* „a nota"; GEOGR.), grafic care indică variația nivelului sau debitului unui curs de apă la un post hidrometric pe timp de o zi, o lună, un an sau pe o perioadă multianuală.

hidrografíe, ramură a *hidrologiei* care se ocupă cu descrierea și caracterizarea apelor de pe un anumit teritoriu, studiindu-le în ansamblul condițiilor fizico-geografice.

hidroizobátă (GEOL.), curbă rezultată din unirea punctelor de pe suprafața unui teren în dreptul cărora adîncimea nivelului hidrostatic este constantă între două adîncimi convenționale. V. și *scara hidroizobatelor.*

hidroizodinámă (GEOL.), curbă de nivel care reprezintă grafic suprafața de depresiune creată într-un strat acvifer sub acțiunea și în timpul drenării acestuia, ca urmare a exploatării sale.

hidroizohípsă (GEOL.), curbă de nivel care reprezintă totalitatea punctelor cu aceeași înălțime ale unui strat de apă freatică dintr-o regiune.

hidroláze (BIOCHIM.), clasă principală de enzime care catalizează reacțiile de hidroliză ale diferitelor molecule. Din clasa hidrolazelor fac parte următoarele grupe importante: esterazele, carbohidrazele, amidazele, peptidazele și polifosfatazele.

hidrolíză (gr. *hydor* „apă" și *lysis* „descompunere"; CHIM.) **1.** Reacție chimică reversibilă de dublu schimb între o sare și apă, prin care se combină ionii sării cu ionii apei. Prin **h.** rezultă acidul și baza de la care a provenit sarea. **H.** sărurilor depinde de tăria acidului și a bazei din care este formată sarea; cu cît acidul sau baza care rezultă este un electrolit mai slab, cu atît gradul de **h.** este mai mare. **2.** Reacție chimică între un compus organic și apă, care se produce în prezența unui catalizator sau a unei enzime (ex. hidroliza polizaharidelor de tipul amidonului în zahăr sub influența amilazei; hidroliza enzimatică a proteinelor în aminoacizi).

hidrologíe, știință care se ocupă cu studiul apelor de la suprafața scoarței terestre, al proprietăților și dinamicii lor, cu tipizarea, raionarea teritorială, determinarea variației în timp și spațiu și prognoza evoluției elementelor hidrologice, în vederea folosirii lor raționale în economie. Studiind hidrosfera în interdependență cu ceilalți fac-

tori fizico-geografici, **h.** are strînse legături cu celelalte ştiinţe fizico-geografice. Prin procesele pe care le studiază (fizice, dinamice), **h.** are legături cu geofizica; prin metodele de determinare şi calcul folosite, cu ştiinţele matematice şi tehnice. În funcţie de obiectul pe care îl studiază, **h.** se împarte în mai multe ramuri: *oceanografia* (studiul mărilor şi oceanelor), *potamologia* (studiul rîurilor), *limnologia* (studiul lacurilor), *telmatologia* (studiul mlaştinilor), *glaciologia* (studiul gheţarilor). În funcţie de problemele pe care le studiază, hidrologia se împarte în *h. generală*, *hidromorfologie*, *hidrometrie*, *hidrografie* şi *hidrologie inginerească*.

hidromanie (gr. *hydor* „apă" şi *mania* „nebunie"; MED.), tulburare psihică a cărei caracteristică este tendinţa de sinucidere prin înec. Se întîlneşte frecvent la bolnavii de pelagră.

hidromecánică (FIZ.), parte a mecanicii care se ocupă cu studiul legilor de echilibru şi de mişcare a fluidelor, precum şi cu studiul acţiunii acestora asupra corpurilor solide cu care ajung în contact. Se împarte în *hidrostatică* şi *hidrodinamică*. Contribuţii esenţiale la dezvoltarea **h.** au fost aduse în antichitate de Arhimede, iar în sec. XVI—XIX de mecanicieni şi fizicieni, ca S. Stevin, B. Pascal, E. Torricelli, I. Newton, E. Mariotte, D. Bernoulli, D'Alembert, S. Poisson şi mai ales de L. Euler, Ch. Lagrange şi P. Laplace, care au formulat ecuaţiile generale ale mecanicii fluidelor.

hidromecanizáre (HIDROTEHN., MINE, CONSTR.), ansamblul procedeelor de mecanizare a lucrărilor de exploatare minieră şi a lucrărilor de pămînt din construcţii cu ajutorul jeturilor de apă sub presiune; constă în excavarea şi transportul rocilor (pămînturi, cărbuni, minereuri), precum şi în executarea umpluturilor (baraje, diguri, terasamente de căi ferate şi de drumuri). *H.* este *completă*, cînd atît săparea şi transportul cît şi, eventual, executarea lucrării de pămînt se fac cu ajutorul apei, şi *parţială*, cînd, cu ajutorul apei, se execută numai una sau unele dintre aceste operaţii (ex. săparea şi transportul cu ajutorul apei, iar încărcarea în vagoane cu mijloace mecanice). **H.** este folosită în exploatările la zi (cariere de nisip, pietriş, balast etc.), în minele subterane, la săparea canalelor şi a fundaţiilor deschise, la săpături sub apă în chesoane (la construcţia podurilor), la executarea terasamentelor, a digurilor etc. După felul terenului în care se lucrează (uscat sau sub apă), se deosebesc două procedee principale de lucru în **h.**: procedeul de hidromonitoare (cel mai folosit) şi procedeul de extragere a rocii cu ajutorul unor instalaţii plutitoare (v. dragă).

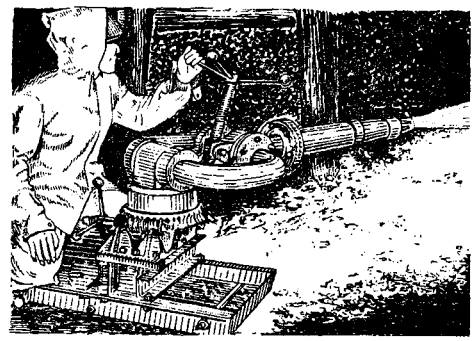

Hidromecanizare

hidromél (IND. ALIMENT.), băutură alcoolică (12—13 grade alcoolice) obţinută prin fermentarea alcoolică a mierii. **H.** este folosit şi la fabricarea lichiorurilor, mai rar a oţetului.

hidrometalurgíe, ramură a metalurgiei care se ocupă cu extragerea metalelor din minereuri cu ajutorul soluţiilor apoase. Cuprinde operaţii de solubilizare, de filtrare, de precipitare din soluţii etc.

hidrometríe (gr. *hydor* „apă" şi *metron* „măsură"; HIDROTEHN.), parte a hidrologiei care se ocupă cu determinarea cantitativă a diferitelor elemente ce caracterizează regimul cursurilor de apă şi al apelor stătătoare, pe baza observaţiilor asupra variaţiei nivelului apei, variaţiei debitelor, aluviunilor în suspensie, formei şi structurii albiei etc., în vederea întocmirii proiectelor de construcţii hidrotehnice.

hidrométru (FIZ., TEHN.) **1.** Aparat care serveşte la măsurarea greutăţii, a densităţii şi a vitezei de curgere a lichidelor. **2.** Manometru metalic cu scara gradată în unităţi de coloană de apă. Este folosit ca indicator al suprapresiunii apei la instalaţiile de încălzire centrală, la instalaţiile de apă etc.

hidromíce (MINER.), grup de minerale argiloase avînd compoziţia şi structura apropiată de cea a micelor. **H.** sînt foarte frecvente în rocile argiloase.

hidromodúl (AGR.), debit de apă necesar, în diferite momente din timpul unui sezon de irigaţie, pentru irigarea suprafeţei de un hectar care ar cuprinde toate culturile din sistemul de irigaţie al gospodăriei, în proporţia în care se găsesc în asolament. Se calculează pentru fiecare cultură agricolă. *H. fracţionar* se obţine raportînd produsul dintre norma de udare şi proporţia pe care cultura respectivă o ocupă în asolament, la timpul udării. Prin însumarea *h. fracţionari* se obţine **h.** de irigaţie pe asolament. Prin suprapunerea udărilor la mai multe culturi în acelaşi interval de timp se obţine *h. maxim*. *H. media* se calculează raportînd norma de irigaţie la un hectar care ar cuprinde toate culturile, în proporţia respectivă din asolament, la durata sezonului de irigaţie. Cînd la *h. net*, dedus din norma de udare sau din norma de irigaţie, se adaugă pierderile din reţeaua de irigaţie, se obţine *h. brut*. **H.** se exprimă în l/s·ha (litri pe secundă la hectar).

hidromonitór (HIDROTEHN.), dispozitiv component al unei instalaţii de hidromecanizare,

destinat să producă un jet de apă cu viteză mare. Este format dintr-o conductă scurtă, uşor convergentă.

hidronefróză (gr. *hydor* „apă" şi *nephros* „rinichi"; MED.), acumulare de urină în caliciile rinichiului şi în bazinet, datorită unui obstacol pe ureter. Determină dilataţia cavităţilor intrarenale şi, cu timpul, atrofia rinichiului.

hidronimíe (gr. *hydor* „apă" şi *onyma* „nume"; GEOGR.) **1.** Totalitatea denumirilor de pe o hartă, referitoare la reţeaua hidrografică sau la detaliile maritime. **2.** Totalitatea regulilor de transpunere, pe hărţi şi pe planuri, a denumirilor reţelei hidrografice sau, pe hărţile marine, a denumirilor geografice maritime, de coastă, oceanografice etc.

hidroperoxid de cumen, $C_6H_5-C(CH_3)_2-OOH$. Compus obţinut prin oxidarea cumenului cu aer în prezenţa unui catalizator. Este un produs intermediar care se descompune în fenol şi acetonă prin încălzire cu acid sulfuric diluat. În R.P.R. se obţine la Combinatul de cauciuc sintetic şi produse petrochimice Oneşti.

hidropizíe (termen creat de medicul grec Hipocrate, din *hydor* „apă" şi *ops, opos* „înfăţişare"; MED.), reţinere a apei în ţesuturi şi în cavităţile naturale ale organismului. Se observă în insuficienţa cardiacă, ciroza hepatică, nefrită etc.

hidropónică (HORT.), cultură de legume sau de flori, în soluţii nutritive sau într-un strat de pietriş, nisip sau muşchi, prin care circulă o soluţie apoasă de îngrăşăminte chimice. Rădăcinile plantelor extrag substanţele nutritive din această soluţie.

hidrosadenítă (gr. *hydros* „sudoare" şi *aden* „glandă"; MED.), inflamaţie a glandelor sudoripare. Se întîlneşte de cele mai multe ori la nivelul axilelor (subsuorilor) şi în regiunea anusului.

hidroseálă (AV.), aeroport amenajat pe apă pentru decolarea şi amerizarea hidroavioanelor, prevăzut cu instalaţii pentru adăpostirea şi întreţinerea acestora.

hidrosféră, învelişul de apă al globului terestru, cuprins între atmosferă şi litosferă. Include Oceanul Planetar (totalitatea oceanelor şi a mărilor, care ocupă 70,8% din suprafaţa globului) şi apele continentale (ape curgătoare, lacuri, mlaştini, gheţari, zăpezi şi ape subterane). În cadrul **h.** are loc o intensă circulaţie a apei. Între **h.** şi celelalte învelişuri există o strînsă întrepătrundere şi un schimb activ de materie.

hidrosól (CHIM.), sistem coloidal solubil în care mediul de dispersiune este apa.

hidrostatică (FIZ.), ramură a hidromecanicii care se ocupă cu condiţiile de echilibru ale forţelor la care sînt supuse fluidele (mai ales apa) aflate în stare de repaus.

hidrosulfíţi (CHIM.) v. **ditioniţi.**

hidrotéhnică, ramură a tehnicii care se ocupă de aplicaţiile practice (industriale) ale hidraulicii, referitoare la folosirea apei şi a energiei hidraulice şi la prevenirea distrugerilor provocate de ape. **H.** foloseşte cunoştinţe de hidrologie, hidraulică, geotehnică, mecanica construcţiilor etc. Principalele lucrări hidrotehnice sînt: amenajarea căilor de comunicaţie navale, lucrări pentru utilizarea energiei hidraulice, pentru procurarea şi distribuirea apei de irigaţii sau a apei potabile şi industriale în centrele populate, lucrări de colectare şi îndepărtare a apelor de pe terenurile cu umiditate în exces, de canalizare, de îndiguire etc. V. şi h i d r a ú l i c ă.

hidroterapíe (gr. *hydor* „apă" şi *therapeia* „tratament"; MED.), folosire în terapeutică a apei la temperaturi variabile sub formă de duşuri, băi, aburi, cearşafuri ude etc.

hidrotermálă (gr. *hydor* „apă" şi *thermos* „cald"), *fază* ~ (MINER.), ultima etapă în procesul de consolidare a unei magme, caracterizată prin separaţia unei soluţii apoase fierbinţi. În mersul lor ascendent prin crăpăturile scoarţei, soluţiile depun minerale variate, formînd filoane hidrotermale. Filoanele hidrotermale se clasifică după temperatura de depunere, de care depind principalele caractere ale mineralizaţiei. În cadrul *f. h.* distingem următoarele trepte: *f. hipotermală* (între 500 şi 300°C), *mezotermală* (între 300 şi 175°C) şi *epitermală* (între 175 şi 50°C).

hidrotropísm (gr. *hydor* „apă" şi *trope* „întoarcere"; BOT.), mişcare de orientare a rădăcinilor plantelor superioare şi a miceliilor de ciuperci, provocată de repartizarea neuniformă a apei în mediul ambiant.

hidroxíd (CHIM.), compus care conţine unul sau mai mulţi radicali hidroxil (—*OH*), legaţi de un ion metalic. **H.** se pot obţine pe cale electrolitică (ex. hidroxizii metalelor alcaline), prin reacţia oxizilor cu apa (ex. hidroxizii metalelor alcalino-pămîntoase) sau printr-o reacţie de dublu schimb. Unii **h.** sînt solubili în apă (ex. **h.** de sodiu, **h.** de potasiu), alţii sînt greu solubili (ex. **h.** de aluminiu). **H.** au reacţii bazice; unii dintre ei sînt amfoteri. — *H. de aluminiu,* $Al(OH)_3$. **H.** amfoter aflat în natură ca hidrargilit. Prin adăugare de **h.** de amoniu la soluţiile sărurilor de aluminiu, se formează un precipitat alb, gelatinos de oxid de aluminiu hidratat, care se dizolvă atît în acizi, formînd sărurile respective, cît şi în soluţii de hidroxizi, formînd aluminaţi. Prin trecerea unui curent de bioxid de carbon prin soluţia aluminatului, se obţine *h. de a.* cristalizat. Are întrebuinţări în tehnică (cataliză, cromatografie), ca mordant în vopsitorie şi în instalaţiile de limpezire a apelor; constituie o fază intermediară în metalurgia aluminiului. — *H. de amoniu,* NH_4OH. Compus obţinut prin dizolvarea amoniacului în apă. Această soluţie are proprietăţi slab bazice, deoarece numai o cantitate mică din amoniacul dizolvat în apă reacţionează cu aceasta, formînd *h. de amoniu.* — *H. de calciu,* $Ca(OH)_2$. Hidroxid obţinut prin combinarea oxidului de calciu cu apă (stingerea varului). Dacă se tratează mai departe *h. de c.* cu apă, se obţine laptele de var. *H. de c.* este puţin solubil în apă.

Soluția apoasă are caracter bazic puternic. Lăsat în aer liber, absoarbe bioxidul de carbon și trece în carbonat de calciu. Se întrebuințează în industria zahărului, în construcții la obținerea mortarului, la prepararea sodei caustice, a clorurii de var și clorurii de calciu, în tăbăcărie și în medicină sub formă de comprese, în cazul arsurilor cu acid sulfuric, și ca dezinfectant. — *H. de potasiu*, *KOH*. Substanță albă, foarte higroscopică, solubilă în apă, în alcool metilic și etilic. Este o bază puternică. Se obține prin metode identice celor pentru prepararea *h. de sodiu*. Se întrebuințează în industria săpunurilor la fabricarea săpunurilor moi, în industria textilă pentru mercerizarea bumbacului, la absorbția bioxidului de carbon etc. Sin. *potasă caustică*. — *H. de sodiu*, substanță cristalină, opacă, albă și foarte higroscopică, solubilă în apă, alcool metilic și alcool etilic. Este o bază puternică, caustică. Se obține prin electroliza soluțiilor apoase de clorură de sodiu sau prin acțiunea hidroxidului de calciu asupra soluției de carbonat de sodiu (caustificarea sodei). Se întrebuințează în industria săpunurilor (la saponificarea grăsimilor), textilă, a coloranților, pentru neutralizarea acidului sulfuric folosit la rafinarea produselor petroliere etc. În țara noastră se fabrică la Turda, Ocna-Mureș (reg. Cluj), Băile Govora (reg. Argeș) și Borzești (reg. Bacău). Sin. *sodă caustică*.

hidroxíl (CHIM.), radicalul monovalent $-OH$. Sin. *oxidril*.

hidroxilamínă (CHIM.), NH_2OH. Compus obținut prin reducerea electrolitică a acidului azotic. Este o bază mai slabă decît amoniacul și un agent reducător puternic. Cu aldehidele și cetonele dă oxime. Se utilizează în sinteza organică și în chimia analitică.

hidrozoáre (gr. *hydor* „apă" și *zoarion* „animal mic"; ZOOL.), clasă de celenterate care cuprinde polipii de forma și constituția unei hidre și meduzele cu văl. Trăiesc în colonii sau solitare, atît în apele dulci cît și în apele marine.

hidrúri (CHIM.), compuși ai hidrogenului cu alte elemente. După natura legăturii dintre atomi se disting: *h. ionice* (cu elementele cele mai electropozitive, sodiu, potasiu etc.), *h. moleculare* (cu elementele din grupele principale IV—VII și cu borul) și *h. interstițiale*, cu caracter de aliaje (cu unele elemente tranziționale). Unele **h.** (LiH, $LiAlH_4$) sînt întrebuințate fie la obținerea altor **h.**, fie, în chimia organică, ca agenți reducători.

hiénă (ZOOL.; *Hyaena*), gen de mamifere carnivore

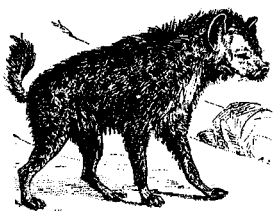

Hienă

asemănătoare cu canidele, cu gîtul gros, capul masiv, urechile golașe, picioarele anterioare mai lungi decît cele posterioare. **H.** sînt animale nocturne, care se hrănesc mai ales cu cadavre. Trăiesc în Africa, în sud-vestul Asiei și în India.

Hierasus, numele antic al Siretului.

hierátică (din gr. *hieros* „sfînt, sacru") **1.** (LINGV., IST.) *Scriere hieratică*, scriere hieroglifică apărută în Egiptul antic în mileniul al III-lea î.e.n., folosită mai ales în documentele comerciale. **2.** (ARTE PLAST.) *Artă hieratică*, pictură sau sculptură care reprezintă personajele în atitudini convenționale, solemne, rigide, ca o consecință a regulilor fixate de canoanele religioase (ex. sculptura figurativă egipteană, pictura bizantină). Prin extensiune, termenul *hieratic* este folosit pentru orice reprezentare de acest tip.

Hierlatz, *facies de ~* (GEOL.), depozitele jurasicului inferior (liasic) de tip epicontinental în regiunea geosinclinală alpină. Se caracterizează prin dezvoltarea calcarelor albe sau roșcate, bogate în resturi fosile de crinoide, brahiopode, lamelibranhiate și gasteropode. În R.P.R. se găsește în munții Hășmaș.

hieroglifă (gr. *hieros* „sacru" și *glyphe* „gravură"; LINGV., IST.), semn din scrierea ideografică sacră și oarecum oficială a vechilor egipteni. Majoritatea **h.** erau desene simplificate, care reprezentau obiectele respective sau simbolizau noțiuni legate de acestea; unele **h.** au început însă să se folosească și pentru notarea consoanelor (a consoanei cu care începea cuvîntul desemnat de hieroglifă). **H.** au fost abandonate o dată cu pătrunderea creștinismului în Egipt și, cu timpul, secretul acestei scrieri s-a pierdut; au fost descifrate în 1821 de Champollion. Prin extensiune, cuvîntul **h.** este folosit pentru orice semn din scrierile ideografice. V. și ideogramă.

hieroglífe, *teoria hieroglifelor*, teorie agnostică conform căreia senzațiile și reprezentările omului n-ar fi imagini, copii, reproduceri ale lucrurilor și ale proceselor reale, ci semne convenționale, simboluri, hieroglife, care nu au nici o asemănare cu obiectele reprezentate de ele. *T. h.* a fost promovată în sec. al XIX-lea de unii naturaliști germani, adepți ai idealismului „fiziologic", ca J.P. Müller, H. Helmholtz ș.a. *T. h.* implică neîncrederea în mărturiile organelor de simț, în posibilitatea cunoașterii lumii. Ea duce la negarea adevărului obiectiv și la îndoială în ceea ce privește existența realității obiective însăși (deoarece sînt posibile simboluri sau hieroglife ale unor obiecte care nu există în realitate), deschizînd astfel calea idealismului subiectiv. V.I. Lenin a combătut *t. h.* în opera sa „Materialism și empiriocriticism", opunîndu-i teoria materialist-dialectică a reflectării. Se mai numește *teoria simbolurilor*.

Hieron, numele a doi oameni politici din colonia greacă Siracusa (Sicilia): *H. I (cel Bătrîn)*, tiran al Siracusei (478—466 î.e.n.), cunoscut

ca sprijinitor al literaturii (a invitat la curtea sa pe cei mai de seamă poeți ai timpului, ca Simonide, Eschil și Pindar). *H. al II-lea (cel Tînăr)*, tiran al Siracusei (269—214 î.e.n.), aliat al romanilor în timpul războaielor punice.

Hieronymus van Aeken v. **Bosch,** Hieronymus.

hífe (FITOPAT.), filamentele care alcătuiesc miceliul unei ciuperci.

Highiș-Drocea, culmi muntoase care alcătuiesc sectorul vestic al Munților Zarandului, situate între Depresiunea Zarandului la nord, valea largă a Mureșului la sud, cîmpia Mureșului la vest și culmea Măgura la est. Culmea vestică, *Highiș* (altitudine absolută maximă 860 m), este despărțită de cea estică, *Drocea* (altitudine absolută maximă 836 m), printr-o înșeuare largă și joasă. Sînt munți joși, dezvoltați pe cristalin.

Highlands *[háiləndz]*, partea de relief înalt din jumătatea nordică a Scoției (la nord de linia golfurilor Firth of Clyde și Firth of Forth). Reprezintă un sector al vechiului lanț muntos caledonian, nivelat în urma acțiunii agenților externi și ridicat apoi datorită mișcărilor pe verticală ale scoarței terestre din terțiar. Are aspect de podiș fragmentat de o rețea de văi adînci, ce separă interfluvii plate, pe care se păstrează urmele acțiunii ghețarilor cuaternari. Pe marginea nord-vestică și vestică, sectoarele inferioare ale văilor glaciare au fost invadate de apele oceanului și transformate în fiorduri. Canalul caledonian desparte **H.** în două compartimente: unul nordic, mai jos (Northern Highlands), și unul sudic, mai înalt (Munții Grampiani).

higro- (gr. *hygros* „umed"), element de compunere cu sensul „umed, referitor la umiditate" (ex. *higrometru*).

higrofite (gr. *hygros* „umed" și *phyton* „plantă"; BOT.), plante de uscat care, pentru a se dezvolta normal, au nevoie de o atmosferă bogată în vapori de apă și care, din această cauză, sînt cele mai puțin rezistente la secetă (ex. calcea-calului, roua-cerului etc.).

higróma (MED. VET.), inflamație a pungilor seroase de sub piele în dreptul unor articulații sau proeminențe osoase la animale, provocată de traumatisme sau de infecții (ex. **h.** genunchiului, a cotului, a jaretului etc.). Se tratează prin aplicarea unor substanțe care favorizează resorbția sau prin intervenție chirurgicală.

higrométru (gr. *hygros* „umed" și *metron* „măsură"; FIZ.), instrument pentru măsurarea umidității gazelor. După principiul de funcționare,

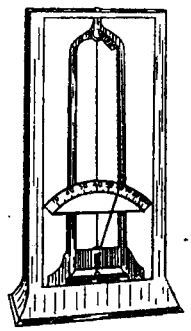

Higrometru cu fir de păr

se deosebesc mai multe tipuri de higrometre: *h. gravimetric*, cu care se cîntărește cantitatea de apă reținută de un recipient cu absorbant (clorură de calciu, acid sulfuric, anhidridă fosforică etc.); *h. cu fir de păr*, a cărui funcționare se bazează pe proprietatea unui fir de păr omenesc de a-și modifica lungimea în funcție de umiditatea mediului în care se găsește; *h. cu condensație*, bazat pe condensarea vaporilor conținuți într-un gaz cînd acesta devine saturat; *h. cu punct de rouă*, care este de tipul **h.** cu condensație, determinîndu-se punctul de rouă al gazului a cărui umiditate se măsoară; este folosit în special în meteorologie și în laboratoare; *h. optic*, cu care se înregistrează cantitatea de umiditate prin compararea benzilor de absorbție în infraroșu, în care vaporii de apă absorb (9 500 Å) sau nu absorb (8 000 Å) radiația; *h. electrolitic*, cu care se măsoară variația rezistenței electrice a unui strat de electrolit higroscopic menținut sub o peliculă subțire cu porozități fine, care permite difuziunea liberă a vaporilor de apă din atmosferă; *h. cu evaporare*, constituit din două termometre alăturate, dintre care unul (uscat) măsoară temperatura gazului în condiții obișnuite, iar celălalt (umed) măsoară temperatura de evaporare a lichidului în gaz.

higroscóp (gr. *hygros* „umed" și *skopein* „a observa"; METEOR.), aparat pentru observarea cu aproximație a variațiilor umidității aerului. Este bazat pe proprietatea anumitor corpuri de a-și modifica volumul, forma sau culoarea atunci cînd absorb vapori de apă.

higroscópic (FIZ.; despre substanțe sau materiale), care absoarbe apă din atmosferă. Cele mai higroscopice sînt substanțele care se dizolvă ușor în apă (ex. sarea de bucătărie, clorura de calciu, acidul sulfuric concentrat) sau substanțele care au o structură poristocapilară și care condensează vaporii de apă în capilarele de dimensiuni foarte mici din masa lor (de exemplu lemnul, hîrtia, unele semințe).

higrostát (TEHN.), aparat pentru menținerea constantă a umidității relative a aerului dintr-o încăpere sau dintr-o incintă a unei instalații. **H.** este alcătuit dintr-un higrometru și un releu care comandă automat, după caz, intrarea

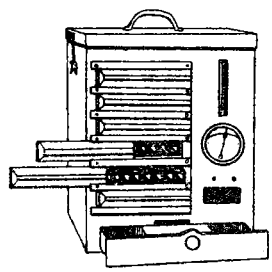

Higrostat

în funcțiune sau oprirea funcționării unui pulverizator de apă ori a unei instalații de încălzire.

Hikmet, Nazim (1902—1963), poet și dramaturg turc, militant pe tărîm obștesc. A participat de tînăr la mișcarea

muncitorească revoluţionară. A petrecut aproape 17 ani în închisoare. Întemniţarea lui a provocat largi campanii de protest în întreaga lume. Din 1951

N. Hikmet

a trăit în U.R.S.S. A fost membru al Consiliului Mondial al Păcii. Opera sa literară este pătrunsă de umanism, de dragoste de patrie şi de încredere în victoria viitorului comunist al omenirii. În volumele de versuri „835 de rînduri" (1929), „Al treilea" (1930), „Telegrama primită noaptea" (1932) oglindeşte liric viaţa grea a poporului turc, asuprit şi exploatat. În poemele satirice întrunite în culegerea „Portrete" (1935) a demascat fascismul italian şi semnificaţia agresiunii acestuia în Abisinia. Anii de luptă în ilegalitate şi anii petrecuţi în închisoarea de la Brusa sînt evocaţi în poemul „În acest an una mie nouă sute patruzeci şi unu" (1941), redactat în închisoare. **H.** este şi autorul unor piese închinate umanismului socialist şi apărării păcii („Legenda dragostei", 1948; „Povestire despre Turcia", 1952; „Omul ciudat", 1955; „Sabia lui Damocles", 1959 ş.a.) şi al unui roman („Romanticii", 1963), consacrat evocării luptei revoluţionare a comuniştilor turci. Un volum selectiv din poeziile sale a apărut în romînește, în 1957. În anul 1950, lui Nazim Hikmet i s-a conferit Premiul internaţional al păcii.

hil (lat. *hilum* „firicel") **1.** (ANAT.). Porţiune mai adîncită la suprafaţa unui organ, pe unde pătrund vasele şi nervii organului respectiv (ex. **h.** renal, **h.** hepatic, **h.** splenic etc.). **2.** (BOT.) Cicatrice care se vede pe învelişul seminţei la locul unde aceasta s-a desprins de picioruşul ovulului.

Hilbert, David (1862—1943), matematician german. A studiat cele mai actuale probleme de matematică şi de fizică, precum şi probleme de logică matematică. Este fondatorul şcolii de matematică de la Göttingen. **H.** a desprins din datele intuitive ale geometriei elementare escnţa unui sistem axiomatic necontradictoriu, independent şi complet şi a dezvoltat geometria, eliberată de intuiţie, exclusiv prin raţionament logic. Această metodă este caracteristică lucrărilor sale ulterioare şi călăuzeşte cercetarea matematică contemporană. Din ideile lucrărilor sale asupra ecuaţiilor integrale s-a dezvoltat studiul unui spaţiu metric, construit pe baza produsului scalar, numit *spaţiu Hilbert*, caz

D. Hilbert

particular al spaţiilor Banach, care se află azi în centrul atenţiei matematicienilor. În metamatematică a dat teoria demonstraţiei funcţiei recurente. Op.pr.: „Fundamentele geometriei" (1899).

Hildebrand, Adolf von (1847—1921), sculptor şi teoretician de artă german. Influenţat de Hans von Marées şi preocupat de studiul artei antice şi a Renaşterii, **H.** a fundamentat o teorie clasicizantă a artei. A încercat să reînnoiască statuara monumentală germană a celei de-a doua jumătăţi a sec. al XIX-lea, pe baza legii „formelor pure" întocmită de el. Lucrările sale („Tînăr gol", 1884; bustul lui A. Böcklin, 1897) au adesea un caracter artificial.

Hildebrand, Bruno (1812—1878), economist burghez german, reprezentant de seamă al vechii *şcoli istorice în economia politică*, adversar înverşunat al economiei politice clasice burgheze, al socialismului utopic şi al marxismului. Desfăşurîndu-şi activitatea în condiţiile în care proletariatul german începea să se manifeste ca o clasă independentă, **H.** devine apologetul compromisului dintre burghezie şi iuncheri, al căii prusace de dezvoltare a capitalismului. A fost partizan al istorismului vulgar, care prezenta dezvoltarea istorică ca un proces lin, fără zguduiri şi salturi calitative; a considerat orice atingere a marii proprietăţi burgheze sau feudale ca o încălcare a legilor istorice. Metoda istorică elaborată de **H.** înlocuieşte analiza ştiinţifică a dezvoltării societăţii printr-o culegere empirică de date statistice.

„Hildebrandslied" („Cîntecul despre Hildebrand"), cel mai vechi cîntec eroic german cunoscut. A fost notat pe un palimpsest, în mod fragmentar, pe la anul 800, în limba germană veche de sus.

Hildebrandt, Johann Lukas von (1668 — 1745), arhitect, sculptor şi decorator, unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai barocului austriac. A construit palatele Daun-Kinsky (1713—1716) şi Belvedere (1714—1724) din Viena şi a desăvîrşit construirea palatului Mirabell din Salzburg (1721—1727). **H.** s-a remarcat prin armonia faţadelor şi interioarelor create de el, prin amploarea holurilor şi linia elegantă a scărilor, precum şi prin unitatea dintre ansamblurile arhitectonice şi parcurile înconjurătoare.

Hildesheim *[hildəshaim]*, oraş în R.F. Germană, în landul Saxonia inferioară, situat la sud-est de oraşul Hanovra. 92 000 loc. (1960). Centru al industriei constructoare de maşini şi electrotehnice. Întreprinderi ale industriei uşoare şi alimentare. În apropiere de

Hildesheim se exploatează săruri de potasiu.

hiléa, pădure ecuatorială sau tropicală umedă.

Hilferding, Rudolf (1877—1941), unul dintre liderii social-democrației germane și ai Internaționalei a II-a. **H.** a ocupat mai întîi o poziție centristă, încercînd să împace marxismul cu oportunismul. În timpul primului război mondial, alături de Kautsky, a militat pentru unitatea cu social-imperialiștii, sprijinind în fapt imperialismul german. A fost un dușman fățiș al Puterii sovietice, al dictaturii proletariatului. **H.** a ocupat de mai multe ori postul de ministru de finanțe în guvernele de coaliție burghezo-social-democrate, contribuind la consolidarea poziției interne și externe a capitalismului monopolist german. Ridicîndu-se împotriva unității de acțiune a clasei muncitoare germane, el a înlesnit astfel acapararea puterii de către fasciști. Principala sa operă, „Capitalul financiar" (1910), a fost apreciată de V.I. Lenin, care a criticat însă definiția greșită dată capitalului financiar, faptul că **H.** trece cu vederea contradicțiile imperialismului, că a ignorat terminarea împărțirii teritoriale a lumii etc. **H.** a rupt economicul de politic, n-a sesizat legătura dintre capitalul financiar și caracterul parazitar, în putrefacție al capitalismului monopolist. Întreaga concepție economică a lui **H.** este bazată pe teoria banilor de hîrtie, care reprezintă, de fapt, o variantă a teoriei nominaliste și cantitative asupra banilor. Denaturînd teoria marxistă a crizelor de supraproducție, **H.** consideră că ele sînt determinate de perturbațiile din sfera circulației și că deci, printr-o activitate și un control sporit al băncilor, crizele și anarhia din economia capitalistă ar putea fi înlăturate. După primul război mondial, **H.** a susținut ideea „însănătoșirii" capitalismului cu ajutorul „capitalismului organizat", făcînd astfel apologia capitalismului monopolist de stat.

Hill, Archibald Vivian (n. 1886), fiziolog englez, membru

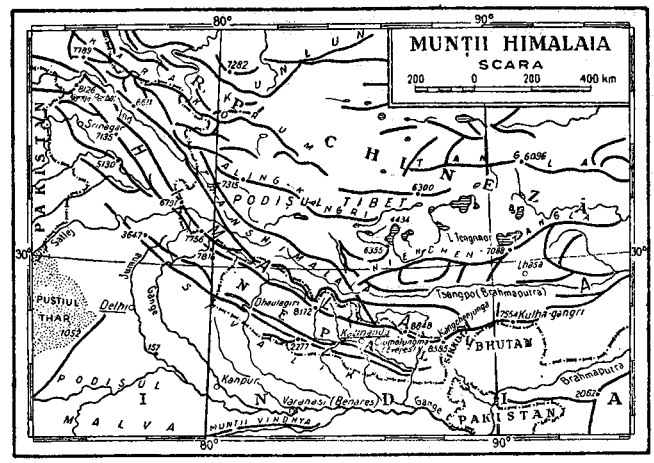

al Societății Regale din Londra, laureat al Premiului Nobel (1922, împreună cu O. Meyerhof) pentru cercetările asupra mecanismului contracției musculare.

Hill, Joe (pe numele adevărat *Josef Hilstrom*) (1882—1915), poet proletar american, de origine suedeză. A venit în S.U.A. în 1901. Participant la mișcarea sindicală, a devenit popular prin poeziile și cîntecele muncitorești de luptă pe care le-a compus. În 1915 a fost condamnat la moarte, sub acuzația falsă de asasinat. Erou al folclorului muncitoresc din S.U.A.

Hillary *[hîləri]*, sir Edmund Percival (n. 1919), alpinist și explorator neozeelandez. A participat la mai multe expediții în Himalaia; la 29 mai 1953, împreună cu nepalezul Tensing, a urcat cel mai înalt vîrf din lume, Ciomolungma (Everest). În 1956—1958 a condus expediția antarctică neozeelandeză, atingînd polul sud. Și-a descris expedițiile în: „Înalta aventură" (1955, trad. rom.), „Traversarea Antarcticii" (1958) ș.a.

Hilmend, rîu în partea centrală a Afganistanului (1 100 km). Izvorăște din masivul Hinducuș și se varsă în lacul Hamun printr-o deltă dezvoltată. Apele sale sînt intens folosite în irigații.

bilóți v. **iloți.**

hilozoísm (gr. *hyle* „substanță, materie" și *zoe* „viață"), teorie filozofică eronată, după care viața și capacitatea de a simți și a gîndi ar fi proprii tuturor lucrurilor din natură. **H.** ignorează deosebirea calitativă dintre materia vie și materia fără viață și nu înțelege că psihicul este o însușire proprie numai materiei superior organizate. În istoria filozofiei premarxiste, **h.** a fost însă adesea o formă de exprimare a materialismului, fiind legat de ideea caracterului activ, dinamic al materiei (ex. la materialiștii greci din școala i o n i a n ă, la filozofii Renașterii) sau îndreptat împotriva concepției idealiste despre existența unei substanțe spirituale (ex. la Spinoza, la materialiștii francezi din sec. al XVIII-lea etc.). Termenul hilozoism apare pentru prima oară la filozoful idealist englez R. Cudworth (1617—1688).

Himalaia, cel mai înalt sistem muntos de pe glob, situat în Asia Centrală, între Cîmpia Indo-Gangetică la sud și Podișul Tibetului la nord. Lungimea: peste 2 400 km; lățimea: 180—350 km. În cadrul acestui sistem se disting trei trepte: în sud o culme joasă (900—1 200 m), *munții Sivalik*, apoi treapta mijlocie, *Himalaia Mică*, cu înălțimi pînă la 3 500—4 500 m, iar în nord lanțul principal, *Himalaia Mare*, cu piscuri care trec de 8 000 m altitudine: Ciomolungma (Everest), 8 848 m; Kanchenjunga, 8 578 m; Makalu 8 470 m ș.a. **H.** constituie o importantă barieră clima-

tică, oprind pătrunderea musonului în Asia Centrală, ceea ce determină o puternică asimetrie: versantul sudic are pluviozitate mare (polul pluviozității de pe glob în Assam, peste 12 m anual), vegetație etajată, luxuriantă, care urcă pînă la 4 000 m, și limita zăpezilor persistente la 4 500 m; versantul nordic este arid (încep deșerturile Asiei Centrale), cu vegetație săracă, fără păduri, cu limita zăpezilor persistente la 5 500 m. Munții **H.**, munți tineri, formați în perioada orogenezei alpine, sînt și astăzi în curs de ridicare, ceea ce determină puternice cutremure, mai ales pe versantul lor sudic. Apele principale străbat munții prin defilee adînci și sălbatice. Pentru cucerirea marilor vîrfuri din **H.** au fost organizate numeroase expediții. Nouă din cele 10 vîrfuri de peste 8 000 m au fost cucerite. În 1953 a fost atins pentru prima oară și cel mai înalt vîrf din lume. Ciomolungma, de către alpiniștii E. Hillary și Tensing.

Himeneu, zeul căsătoriei în mitologia greacă, fiul lui Dionysos și al Afroditei sau al lui Apolo și al unei muze, personificare a cîntecului de nuntă, intonat de un cor de tineri care întovărășeau mireasa către casa mirelui. Prin metonimie, cuvîntul este folosit uneori pentru a desemna căsătoria. Era numit și *Himen*.

himenoptére (gr. *hymen* „membrană" și *pteros* „aripă"), ordin de insecte care au două perechi de aripi membranoase și cu nervuri puține. Aparatul bucal este conformat, la cele inferioare, pentru supt și mestecat, iar la cele superioare pentru supt și lins. De obicei, femelele au un ovopozitor, care, la **h.** ce trăiesc în colonii, este redus sau transformat în ac de înțepat (ex. la albină). Metamorfoza este completă. **H.** sînt de obicei insecte coloniale, care trăiesc în cuiburi constituite din zeci, sute sau mii de indivizi. Într-o colonie, viața este organizată, iar în cadrul ei fiecare individ îndeplinește o funcție anumită. Corespunzător specializării pe funcții (ex. matcă, lucrătoare, trîntor etc.) a apărut și diferențierea morfologică a indivizilor (p o l i m o r f i s m). Manifestările atît de complexe ale vieții **h.** (construirea cuibului, hrănirea larvelor, strîngerea rezervelor de hrană etc.) sînt legate de complexitatea instinctelor, care le situează pe primul loc printre insecte. Se cunosc peste 80 000 de specii de **h.**; unele specii sînt foarte folositoare, fiind entomofage (ex. ihneumonidele și calcididele, ale căror larve parazitează pe alte insecte, unele furnici, viespile ș.a.) sau polenizatoare (ex. albinele, bondarii ș.a.). Sînt dăunătoare unele tentredinide (fitofage), cinipidele (care produc gale), unele furnici etc.

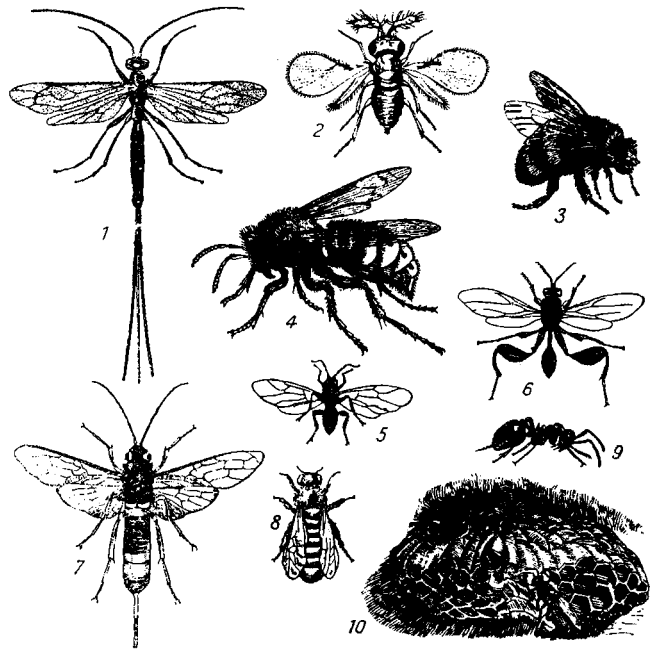

Himenoptere

1 — Ephialtes manifestator; 2 — Trichogramma evanescens; 3 — bondar *(Bombus hortorum); 4 —* gărgăune *(Vespa crabro); 5 — Cynips; 6 — Smicra; 7 — Sirex gigas; 8 —* albină *(Apis mellifica); 9 —* furnică *(Camponotus); 10 —* cuib de viespe *(Vespa germanica)*

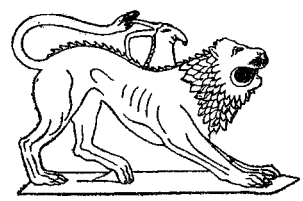

Himera

Himera, animal fantastic din mitologia greacă, cu trei capete: unul de leu, altul de capră și al treilea de șarpe, sau, după o altă versiune, cu trupul de capră, capul de leu și coada de șarpe. **H.** arunca flăcări pe gură; a fost ucisă de Belerofon, care încălecase pe calul înaripat Pegas. Prin extensiune, cuvîntul, devenit nume comun, este folosit pentru a desemna o idee fantastică, o plăsmuire în care ne încredem zadarnic, o iluzie.

himeră de altoire (GENET.), plantă ale cărei țesuturi sînt diferite din punct de vedere genetic. **H. de a.** poate rezulta în urma unei mutații în celulele țesuturilor meristematice sau după altoiri; în acest ultim caz se formează **h. de a.** între moșmon și păducel, gutui și păr, migdal și piersic etc.

hinayana (în sanscrită „calea îngustă a mîntuirii") **1.** Denumire inițială a b u d i s m u l u i timpuriu. **2.** Denumire a orientării care a rămas fidelă budismului timpuriu, după apariția în sec. I e.n. a unei noi forme

a budismului, m a h a y a n a („calea largă a mîntuirii"). **H.** impune, în vederea „mîntuirii", prescripţii foarte severe, pe care le pot îndeplini numai călugării, împrejurare care a frînat multă vreme răspîndirea budismului în mase.

Hincin, Aleksandr Iakovlevici (1894—1959), matematician sovietic. Este considerat ca unul dintre întemeietorii teoriei moderne a probabilităţilor, domeniu în care a adus contribuţii importante. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Hindemith, Paul (1895—1963), compozitor, virtuos al violei, pedagog şi estetician german, profesor la Şcoala superioară de muzică din Berlin (1927—1935) şi la Universitatea din Zürich. În 1922 a format cvartetul Amar-Hindemith, cunoscută formaţie de muzică de cameră. Persecutat de regimul hitlerist, a emigrat, stabilindu-se în 1940 în S.U.A., de unde s-a reîntors după cel de-al doilea război mondial. Deşi lucrările sale prezintă unele trăsături constructiviste, ele se menţin în cadrul tonalităţii, iar creaţia sa reflectă un bogat conţinut de idei şi de sentimente. A compus opere (printre care „Mathis pictorul", 1934, şi „Armonia lumii", 1957, din care a extras mai apoi două suite simfonice cu acelaşi nume), balete, un oratoriu, simfonii, concerte instrumentale, muzică de cameră, instrumentală şi vocală. Este autorul unor lucrări teoretice muzicale, printre care „Manual de compoziţie" (2 vol., 1937—1939).

Hindenburg, Paul von Beneckendorff (1847—1934), om politic şi feldmareşal german. În 1916 a fost comandant suprem al armatei germane. A fost unul dintre principalii organizatori ai intervenţiei antisovietice şi ai înăbuşirii revoluţiei din noiembrie 1918 din Germania. Între anii 1925 şi 1934, cînd a fost preşedinte al Germaniei, a sprijinit organizaţiile fasciste şi monarhomilitariste. La 30 ianuarie 1933 l-a numit pe Hitler şef al guvernului (cancelar).

Hinducuş, lanţ de munţi în Asia, situat în parte pe teritoriul Afganistanului (la nord de valea Kabul), în parte pe teritoriul Pakistanului (la nord-vest de valea Indului). Face parte din sistemul muntos terţiar alpino-himalaian. Este orientat pe direcţia NE—SV. Pasul Dora (4 554 m) îl desparte în două sectoare distincte. Sectorul sud-vestic este alcătuit din mai multe culmi cu direcţii diferite, înalte de peste 5 000 m (punctul culminant 6 248 m), despărţite de văi transversale. Sectorul nord-estic, care închide la sud podişul Pamir, este mai îngust, alcătuit dintr-o culme continuă; în extremitatea lui sud-vestică se află vîrful cel mai înalt din întregul lanţ (Tirach Mir 7 690 m).

hinduism, religie constituită în perioada de formare a orînduirii feudale în India (sec. VI—VII). **H.** se bazează pe principalele dogme ale brahmanismului şi budismului, pe care le combină cu tot felul de practici magice şi superstiţii preluate din vremea comunei primitive. A avut un rol important în întărirea feudalismului, apărînd sistemul reacţionar al castelor. **H.** propagă un ascetism sever, fatalismul, credinţa mistică în metempsihoză şi în răsplata în „viaţa de apoi". În funcţie de adorarea preferenţială a zeilor Vişnu sau Şiva, în sînul **h.** au apărut două curente principale: *vişnuismul* şi *şivaismul*. **H.** are în prezent peste 300 000 000 de credincioşi (hinduşi) în India, unde constituie religia cea mai răspîndită. El susţine menţinerea castelor şi a discriminării religioase. În afară de India, **h.** are aderenţi în Ceylon, Nepal, Birmania, Malaya şi în alte ţări ale Asiei de sud-est, precum şi în unele regiuni din estul şi sudul Africii.

„Hindustan Times" *[hindustán táimz] („The ~"),* cotidian indian de limbă engleză, înfiinţat în 1923. Semioficios al partidului Congresul naţional indian. Are o ediţie de seară, „The Hindustan Times Evening News". Apare la Delhi.

hindustână, *limba ~,* limbă indo-iraniană vorbită în India şi în Pakistan. Are două aspecte literare: *hindi,* limba oficială a Indiei, şi *urdu,* limba oficială a Pakistanului.

hinterland (germ. *hinter* „după" şi *Land* „regiune") **1.** (GEOL.) Regiune relativ rigidă din punct de vedere tectonic, situată în spatele unui sistem muntos cutat (de exemplu bazinul Transilvaniei faţă de Carpaţii Orientali). Cutele şi suprafeţele de rupere ale stratelor din cadrul sistemului muntos sînt, de obicei, aplecate dinspre **h.** spre regiunea din faţă, numită vorland. **2.** (GEOGR.) Zonă imediată şi apropiată de aprovizionare cu mărfuri a unui oraş. **3.** (DR.) Termen prin care se desemna o regiune învecinată cu o posesiune colonială. La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, puterile colonialiste, în lupta lor pentru a acapara noi teritorii, pretindeau că ocuparea unei anumite porţiuni din coastă sau din alt teritoriu le conferă dreptul de a-şi exercita suveranitatea şi asupra regiunii învecinate, încălcînd astfel suveranitatea şi integritatea teritorială a acesteia. Uneori termenul de **h.** este folosit şi spre a desemna starea de aservire a unei ţări faţă de statele capitaliste cu o economie dezvoltată (de ex. menţinerea în situaţia de hinterland agrar a unor ţări slab dezvoltate).

Hiparh (c. 190—125 î.e.n.), cel mai mare astronom al antichităţii; a pus bazele astronomiei ştiinţifice şi a întocmit un catalog care cuprinde peste 1 000 de stele, împărţite după strălucire în şase mărimi stelare. A descoperit mişcarea de precesie a echinocţiilor; a pus baza geografiei matematice, introducînd noţiunile de longitudine şi de latitudine geografică. **H.** a determinat durata anului solar, punînd în evidenţă inegalitatea anotimpurilor şi mişcarea neuniformă a Soarelui pe ecliptică şi a calculat destul de precis distanţa dintre Pămînt şi Lună.

hipárion (PALEONT.), gen fosil de mamifere imparicopitate din familia ecvideelor, care avea un deget mijlociu funcţional, iar degetele laterale, deşi existau, nu mai atingeau pămîntul. Speciile a-

cestui gen au trăit în pliocen, avînd o mare răspîndire în America, Asia şi Europa. În R.P.R. s-a găsit la Zorleni şi Măluşteni (reg. Iaşi), în munţii Vrancea etc.

hiper- (gr. *hyper* „deasupra, peste"), element de compunere cu sensul „peste, excesiv de" (ex. *hipertrofie, hipertiroidism*).

hiperaciditate gastrică (MED.), tulburare funcţională a stomacului, caracterizată prin creşterea aciditătii sucului gastric. Este frecventă în ulcerul duodenal, în unele forme de gastrită etc.

hipérbolă (gr. *hiperbole*, din *hyper* „deasupra, peste" şi *ballein* „a arunca") **1.** (MAT.) Curbă plană (conică) ale cărei puncte au proprietatea că diferenţa distanţelor la două puncte fixe, numite focare, este constantă. Reprezentată într-un sistem de coordonate

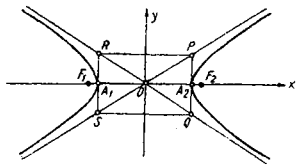

Hiperbolă
F_1, F_2 — focare; PS, QR — asimptote

carteziene ortogonale sub forma cea mai simplă (canonică), are ecuaţia $\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2} = 1$.

2. (STIL.) Figură de stil care, spre deosebire de litotă, constă în exagerarea accentuată în sens augmentativ a unui fapt, a unei trăsături, cu scopul de a produce o impresie puternică (ex. „Şi vorba-i e tunet, răsufletul ger, Iar barda-i din stînga ajunge la cer Şi vodă-i un munte". Coşbuc).

hiperboloíd (MAT.), cuadrică cu centru de simetrie. Orice **h.** posedă un con asimptotic, care se apropie indefinit (tangent la infinit hiperboloidului) de suprafaţa sa, cu acelaşi centru şi cu aceleaşi plane de simetrie. Se deosebesc două tipuri de hiperboloizi: **h.** cu o pînză şi **h.** cu două pînze. *H. cu o pînză* este o suprafaţă concavă dintr-o singură bucată, intersectată de orice plan tangent după două drepte distincte. Un caz particular este **h.** de rotaţie cu o

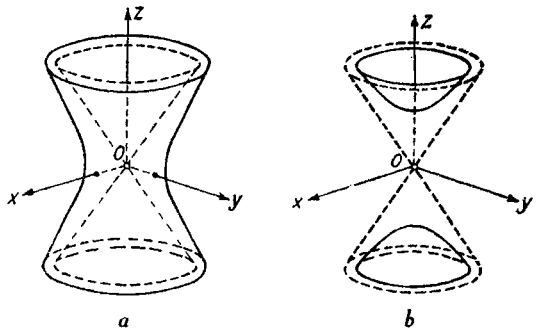

Hiperboloizi
a — h. de rotaţie cu o pînză; *b* — h. de rotaţie cu două pînze

pînză, care este generat de o hiperbolă ce se roteşte în jurul axei netransverse (exterioară hiperbolei); de asemenea poate fi generat prin rotirea unei drepte necoplanare cu axa de rotaţie. *H. cu două pînze*, fără puncte comune, care are ca un caz particular hiperboloidul de rotaţie (revoluţie) cu două pînze, obţinut prin rotirea unei hiperbole în jurul axei transverse (axă secantă). Raportate la planele de simetrie, ecuaţiile **h.** cu o pînză şi cu două pînze sînt:

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} - \frac{z^2}{c^2} - 1 = 0;$$

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} - \frac{z^2}{c^2} + 1 = 0.$$

Secţiunile plane ale unui **h.** sînt elipse, hiperbole, parabole sau două drepte în cazul **h.** cu o pînză, secţionat prin planele sale tangente.

hipercheratóză (gr. *hyper* „deasupra, peste" şi *keras, keratos* „corn"; MED.), îngroşare fiziologică sau patologică a stratului cornos al pielii. **H.** poate fi circumscrisă (veruci) sau difuză (ihtioză, cheratodermie palmoplantară).

hiperchinezíe (gr. *hyper* „deasupra, peste" şi *kinesis* „mişcare"; MED.), manifestare motorie patologică, caracterizată prin exagerarea funcţiunii motorii a diferitelor organe cavitare (stomac, intestin) sau a muşchilor striaţi (tremurături, mişcări coreice etc.).

hiperclorhidríe (MED.), creştere exagerată a concentraţiei acidului clorhidric din sucul gastric. Se manifestă prin arsuri retrosternale, regurgitaţii acide, dureri în regiunea stomacului, greţuri, vărsături. Hiperclorhidria se întîlneşte mai frecvent în gastrite, ulcer duodenal, nevroze.

hipercoréct (LINGV.; despre variante fonetice, despre forme gramaticale sau despre grafii), care are un aspect considerat corect fără să fie astfel şi în realitate, datorită preocupării vorbitorului de a evita o exprimare sau o grafie presupusă neliterară. De ex., în loc de *chiftea*, care este forma normală din punct de vedere etimologic (turc. *köfte*), unii vorbitori spun *piftea*, crezînd că au a face cu fenomenul regional de palatalizare a labialei *p* (ca în *chicior* pentru *picior*).

hiperemíe (gr. *hyper* „deasupra, peste" şi *haima* „sînge"; MED.), congestie, acumulare de sînge într-un organ sau într-o regiune a corpului. Poate fi fiziologică (**h.** musculară la efort) sau patologică (în inflamaţii).

hiperempirism dialectic, teorie filozofică pozitivistă, creată în jurul anului 1953 de sociologul burghez francez G. Gurvitch, care a încercat să fundamenteze teoretic prin ea microsociologia.

hiperfoliculinie (MED.), boală endocrină datorită secreţiei excesive a foliculinei, ca urmare a unei ovarite sclerochistice, a unei tumori ovariene

sau corticosuprarenale etc. Se manifestă clinic prin menstruații frecvente, abundente și prelungite sau, mai rar, prin suprimarea menstruației, precum și prin tulburări digestive, neurovegetative etc. **H.** apărută înaintea pubertății determină o pubertate precoce.

hiperglicemíe (gr. *hyper* „deasupra, peste", *glykys* „dulce" și *haima* „sînge"; MED.), creșterea peste valorile normale (0,9—1,2 g $^0/_{00}$) a concentrației glucozei în sînge. Reprezintă un simptom constant și important în diabetul zaharat.

hiperhidróză (gr. *hyper* „deasupra, peste" și *hydros* „sudoare"; MED.), secreție sudoripară exagerată, generalizată sau localizată. **H.** se observă la sfîrșitul bolilor febrile, la tuberculoși, gutoși, în unele afecțiuni nervoase, la persoane emotive etc.

hiperinsulinísm (MED.), boală endocrină datorită secreției excesive de insulină.

Hiperion (în mitologia greacă), unul dintre titani, fiul lui Uranos (Cerul) și al zeiței Geea (Pămîntul). Soția sa Theia i-ar fi născut trei copii: Eos (Aurora), Helios (Soarele) și Selene (Luna). **H.** este confundat adeseori cu soarele sau cu unul dintre aștrii nocturni (de ex. luceafărul).

Hiperion (ASTR.), unul dintre cei nouă sateliți ai lui Saturn.

hipermenorée (gr. *hyper* „deasupra, peste", *men* „lună" și *rhein* „a curge"; MED.), tulburare menstruală caracterizată printr-o menstruație foarte abundentă. Se întîlnește la începutul menopauzei, în diverse boli endocrine, după nașteri multiple etc.

hipermetropism (gr. *hyper* „deasupra, peste", *metron* „măsură" și *ops* „ochi"; MED.), defect de vedere datorit faptului că focarul imaginii este situat dincolo de retină, acomodarea vizuală nemaiputîndu-se face suficient. Hipermetropismul se corectează cu lentile convergente.

hipermétru, vers antic care are o silabă în plus față de măsura obișnuită. Structura lui metrică este totuși normală, deoarece, în rostire, silaba se elimină înaintea cuvîntului următor care începe cu o vocală.

hiperón (FIZ.), particulă elementară instabilă, cu o viață medie de 10^{-10} s, cu masa mai mare decît a nucleonilor. Face parte din grupul particulelor grele. Sînt cunoscuți **h.** cu sarcină electrică pozitivă sau negativă și **h.** neutri, precum și antiparticulele lor. Primii **h.** au fost descoperiți în razele cosmice de către G.D. Rochester și C.C. Butler (1947).

hiperorexíe (MED.) v. **bulimie.**

hiperparatiroidísm (MED.), sindrom endocrin datorit secreției exagerate de hormon paratiroidian. Se traduce clinic prin osteoza fibrochistică, sau boala lui Recklinghausen.

hiperplán (MAT.), varietate liniară cu $n-1$ dimensiuni într-un spațiu euclidian cu n dimensiuni ($n > 3$).

hiperplazíe (gr. *hyper* „deasupra, peste" și *plassein* „a forma"; MED.), creștere exagerată a unui țesut prin înmulțirea rapidă a celulelor fără schimbarea structurii țesutului. În anumite împrejurări, poate duce la formarea unei tumori benigne sau maligne.

hipersensibilitáte (FITOPAT.), sensibilitatea excesivă a unei plante la atacurile unui agent patogen, determinată de moartea celulelor din vecinătatea locului de pătrundere în țesut a parazitului. Celulele moarte constituie o barieră în calea răspîndirii parazitului în restul plantei. Soiurile de plante care prezintă această însușire sînt rezistente la unele boli.

hiperstén (MINER.), silicat natural de magneziu și fier, din grupa piroxenilor. Cristalizează în sistemul rombic, formînd cristale prismatice de culoare negricioasă. Intră în componența noritelor, gabrourilor, peridotitelor, andezitelor. În R.P.R. se găsește în unele roci bazice și ultrabazice din munții Drocea și din Carpații Meridionali, ca și în numeroase andezite din regiunile vulcanice.

hipersuprafață (MAT.), varietate cu $n-1$ dimensiuni într-un spațiu euclidian cu n dimensiuni ($n > 3$).

hipersustentáție (AV.), mărire a eficacității portante a aripilor unui avion prin anumite dispozitive, în scopul reducerii distanței de decolare și de aterizare. Dispozitivele de **h.** sînt instalate fie la bordul de atac sau la bordul de fugă al aripilor, fie pe ampenaje, și modifică curbura aripii sau suprafața portantă.

hipertensiúne (MED.), creștere trecătoare sau permanentă a tensiunii arteriale peste valorile normale. **H.** reprezintă unul dintre simptomele principale ale unei boli generale corticoviscerale (boala hipertensivă, sau boala hipertonică) sau poate fi un simptom secund al bolilor nervoase, endocrine, cardiovasculare, renale *(h. simptomatică)*. V. și boală hipertensivă. Se mai numește *hipertensiune arterială*.

hipertimísm (MED.), sindrom endocrin datorit exagerării funcțiunii timusului.

hipertiroidíe (MED.), boală endocrină datorită secreției excesive a hormonilor tiroidieni. Se manifestă clinic prin insomnie, nervozitate exagerată, scădere în greutate, palpitații, scaune frecvente, creșterea metabolismului bazal, creșterea în volum a glandei tiroide etc. Din cadrul larg al **h.** fac parte boala lui Basedow, adenomul toxic și *hipertiroidia benignă*.

hipertoníe (MED.), stare de creștere a tonusului mușchilor scheletici sau al mușchilor netezi ale diferitelor organe (intestin, căi biliare, artere etc.). Uneori termenul este folosit pentru hipertensiunea arterială.

hipertricóză (MED.) v. **hirsutism.**

hipertrofíe (gr. *hyper* „deasupra, peste" și *trophe* „hrană"; BIOL., MED.), creștere anormală de volum a unui organ datorită dezvoltării exagerate a celulelor lui și nu înmulțirii acestora (ex. **h.** mușchiului inimii, **h.** ficatului, **h.** musculaturii scheletice la atleți).

hiperurbanísm (LINGV.) **1.** Fenomen care constă în crearea de forme hipercorecte. Denumirea pornește de la ideea că limba orașelor s-ar identifica cu limba literară. **2.** Formă hipercorectă.

hipervitaminóză (MED.), tulburare a funcţiunilor organismului datorită administrării excesive de preparate vitaminice sau ingerării de alimente foarte bogate în vitamine. **H.** cele mai frecvente sînt datorite excesului de vitamină A sau D. Excesul de vitamină D produce anorexie, vărsături, diaree, decalcificări osoase şi depunerea calciului în alte organe (rinichi), iar excesul de vitamină A se manifestă clinic prin diaree, lipsa poftei de mîncare, scădere în greutate.

hipiatríe, ştiinţă care se ocupă de studiul bolilor la cai.

hipísm (gr. *hippos* „cal"; SPORT), denumire generică dată întregii activităţi legate de folosirea calului în întrecerea sportivă, indiferent de profilul ei: galop, trap, dresaj, probă de obstacol. Ţara noastră a obţinut la **h.** succese însemnate pe plan internaţional.

hipnótic (gr. *hypnos* „somn"; MED., FARM.) **1.** Adj. Care se referă la somn. **2.** Subst. Substanţă care provoacă un somn artificial (ex. cloralhidrat, barbiturice etc.). Sin. *somnifer*.

hipnotísm, ansamblul procedeelor practicate pentru provocarea *hipnozei* în scopuri ştiinţifice sau terapeutice.

hipnóză, stare funcţională a sistemului nervos, reprezentînd un somn parţial, care se manifestă prin modificarea comportamentului, prin apariţia unor reacţii inadecvate faţă de condiţiile mediului înconjurător. **H.** poate fi provocată fie printr-o excitaţie puternică, care determină inhibiţia supraliminară, fie prin acţiunea unor stimuli monotoni, repetaţi, care determină o stare de somnolenţă, fie, în cazul omului, prin sugestie verbală. Fenomenul **h.**, care a fost mult timp interpretat într-un mod mistic, a căpătat o explicaţie ştiinţifică prin cercetările lui I. P. Pavlov asupra naturii somnului şi fazelor de trecere de la veghe la somn (fazele hipnotice). Pavlov a arătat că **h.**, ca şi somnul, este determinată de iradierea procesului de inhibiţie, dar, spre deosebire de somn, în **h.** inhibiţia nu cuprinde în întregime emisferele cerebrale. Pe acestea rămîn anumite zone de excitaţie, care asigură contactul dintre persoana hipnotizată şi hipnotizator. În timpul **h.**, zonele de excitaţie sînt însă izolate, rolul reglator al celui de-al doilea sistem de semnalizare scade, controlul datelor realităţii nu se mai realizează suficient. În aceste condiţii, cel hipnotizat poate să îndeplinească anumite sugestii hipnotice sau posthipnotice, după trezire. Aceasta explică şi posibilitatea folosirii **h.** în scopuri terapeutice (ex. în domeniul neurologiei, chirurgiei, obstetricii, dermatologiei). După profunzimea ei, **h.** cunoaşte mai multe stadii, de la simpla somnolenţă şi pînă la faza somnambulică.

(h)ipo[1]**-** (gr. *hypo* „sub, dedesubt"), element de compunere cu sensul „sub, mai puţin" (ex. *hipogastru, hipotensiune*).

hipo[2]**-** (gr. *hippos* „cal"), element de compunere cu sensul „(referitor la) cal" (ex. *hipodrom, hipotracţiune*).

hipoazotídă (CHIM.) v. **bioxid de azot.**

hipocéntru (GEOL.) v. **focar seismic.**

hipocicloídă (MAT.), curbă plană descrisă de un punct

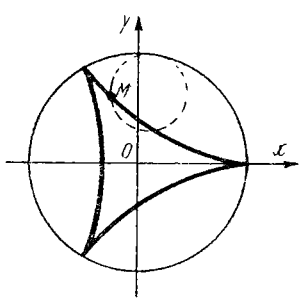

Hipocicloidă

al circumferinţei unui cerc care se rostogoleşte în planul lui, fără alunecare, de-a lungul circumferinţei unui cerc fix, rămînînd în interiorul acestui cerc.

hipoclorít (CHIM.), sare a acidului hipocloros, cu formula generală $M^{I}ClO$. Se obţine prin acţiunea clorului asupra hidroxizilor puternic bazici sau pe cale electrolitică. **H.** sînt oxidanţi puternici. Se folosesc ca decoloranţi. Cei mai importanţi sînt: **h.** de sodiu şi **h.** de potasiu. — *H. de sodiu, NaClO.* Sarea de sodiu a acidului hipocloros. Se obţine prin acţiunea la rece a clorului asupra soluţiei de hidroxid de sodiu. Este o substanţă cu caracter puternic oxidant, folosită ca decolorant în industria textilă şi a hîrtiei, ca dezinfectant în medicină etc. — *H. de potasiu, KClO.* Sare de potasiu a acidului hipocloros. Se obţine prin acţiunea la rece a clorului asupra soluţiei de hidroxid de potasiu. Se utilizează ca decolorant în industria textilă şi a hîrtiei. Soluţia de hipoclorit de potasiu se numeşte apă de Javel.

hipoclorós, *acid* ~ (CHIM.), *HClO.* Acid oxigenat al clorului. Se obţine prin acţiunea clorului asupra unei suspensii de oxid de mercur (*HgO*), fin divizat în apă. De asemenea se obţine, împreună cu acidul clorhidric, prin acţiunea clorului asupra apei. Este un acid puţin stabil, se descompune în timp, mai ales sub acţiunea luminii şi căldurii, cu degajare de oxigen şi formare de acid clorhidric şi cloric. Acidul hipocloros este un puternic oxidant şi se utilizează ca decolorant.

hipocóndru (gr. *hypo* „sub, dedesubt" şi *chondros* „cartilaj"; ANAT.), regiune situată în partea superioară a abdomenului, de o parte şi de alta a epigastrului, sub ultimele coaste. În **h.** drept se află ficatul, în **h.** stîng splina.

hipocorístic (gr. *hypokorizomai* „vorbesc în termeni mîngîietori"; LINGV.), despre cuvinte sau despre sufixe, mai ales diminutivale), care exprimă sentimente de afecţiune. În mod obişnuit se numesc **h.** formele derivate ale numelor proprii de persoană (ex. *Ionel'* faţă de *Ion*; *Mitică* faţă de *Dumitru*).

hipocotíl (BOT.), porţiune din tulpina unei plantule, cuprinsă între cotiledoane şi baza rădăcinii.

Hipocrat din Chios (sec. V î.e.n.), geometru grec. Autorul primei lucrări sistematice de geometrie, care a fost utilizată pentru primele patru cărți din „Elementele" lui Euclid. S-a ocupat și cu astronomia. — (MAT.) *Lunulele lui H.*, ariile delimitate de cercul circumscris

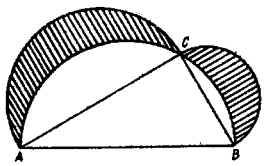

Lunulele lui Hipocrat

unui triunghi dreptunghic și cercurile descrise pe catete ca diametru. Suma acestor arii este egală cu aria triunghiului considerat. *L. lui H.* constituie unul dintre primele exemple de calcul al unei arii mărginite de linii curbe.

Hipocrat din Kos (c. 460—375 î.e.n.), celebru medic grec, supranumit „părintele medicinii". **H.** a pus bazele medicinii

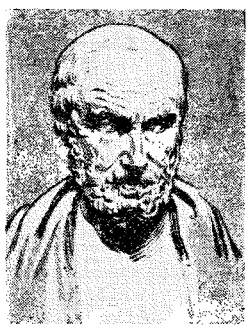
Hipocrat din Kos

rationale. Concepția lui **H.** este sintetică, umoralistă. După **H.**, starea de sănătate sau de boală rezultă din echilibrul sau dezechilibrul celor patru u m o r i fundamentale. A subliniat rolul naturii în vindecarea bolilor, susținînd că medicului îi revine sarcina de a ajuta natura. A acordat o atenție deosebită rolului mediului fizic și social în apariția bolilor. Terapeutica lui **H.** este simplă și se bazează în primul rînd pe indicații de regim alimentar. Operele școlii lui **H.**, dintre care cîteva au fost identificate ca aparținîndu-i incontestabil, se găsesc reunite în lucrarea intitulată „Corpul hipocratic".

hipocratísm (MED.) **1.** Sistem de tratament avînd la bază concepția hipocratică. **2.** *Hipocratism digital*, îngroșare a extremităților degetelor, cu deformarea unghiilor (bombare în formă de sticlă de ceasornic).

hipodérm (gr. *hypo* „sub, dedesubt" și *derma* „piele"; ANAT.), țesut conjunctivo-adipos, situat imediat sub stratul dermic al pielii. **H.** leagă pielea de organele profunde (mușchi, aponevroză sau oase), permițînd mișcările de alunecare ale pielii.

hipodermóză (MED. VET.), boală parazitară la animalele rumegătoare mari, provocată de larvele muștelor *Hipoderma*. Se manifestă prin apariția de noduli (coșuri) sub pielea animalelor, din care larva muștei perforează pielea și iese afară. Produce mari pagube, prin faptul că degradează pielea animalelor bolnave. Se previne prin aplicarea substanțelor insecticide pe pielea regiunilor atacate.

hipodróm (gr. *hippos* „cal" și *dromos* „cursă") **1.** (ARHIT.; în antichitate) Loc special amenajat pentru cursele de cai, avînd o pistă alungită cu extremitățile în hemiciclu. Simplă amenajare sportivă la greci, **h.** capătă un caracter arhitectural, bogat decorat la romani și apoi la bizantini. **2.** (ARHIT., SPORT) Teren special amenajat, cu o pistă de formă ovală pentru alergări de cai, cu tribune pentru spectatori, de unde se urmăresc întrecerile respective, și uneori cu piste pentru antrenament.

hipofíză (gr. *hypo* „sub, dedesubt" și *physis* creștere"; ANAT., FIZIOL.), glandă centrală, coordonatoare a sistemului endocrin. Este situată la baza creierului, în șaua turcească a osului sfenoid, fiind legată de centrii nervoși ai h i p o t a l a m u s u l u i prin tulpina hipofizară, prin care trec fascicule nervoase și un număr de vase sanguine, cunoscute sub numele de *sistemul port hipofizar*. **H.** este alcătuită din doi lobi distincți: lobul anterior, de origine epitelială, și lobul posterior, de origine nervoasă; la unele specii de animale există și un al treilea lob, lobul intermediar. **H.** anterioară secretă un număr

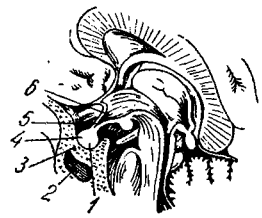

Hipofiză

1 — lobul posterior; *2* — sinusul sfenoidal; *3* — șaua turcească; *4* — lobul anterior; *5* — infundibulul; *6* — recesul infundibular

de hormoni care stimulează funcțiunea glandelor genitale, a corticosuprarenalei, a tiroidei, precum și hormonul de creștere și prolactina. **H.** posterioară secretă hormoni cu rol important în metabolismul apei și în vasomotricitate, în lactație și în procesul nașterii.

hipofosfát (CHIM.), sare a acidului hipofosforic, corespunzînd formulelor generale $Me^{I}_{2}H_2P_2O_6$ și $Me^{I}_{4}P_2O_6$.

hipofosfít (CHIM.), sare a acidului hipofosforos, ușor solubilă în apă, cu formula generală $Me^{I}(H_2PO_2)$. Ca și acidul hipofosforos, **h.** sînt agenți reducători foarte puternici.

hipofosfóric, *acid* ~ (CHIM.), acid oxigenat al fosforului, cu formula $H_4P_2O_6$. Cu metalele formează săruri, denumite *hipofosfați*. Se obține prin tratarea sării sale de bariu cu acid sulfuric.

hipofosforós, *acid* ~ (CHIM.), acid oxigenat al fosforului, cu formula H_3PO_2. Se obține sub formă de cristale mari, incolore, prin tratarea hipofosfitului de bariu cu acid sulfuric diluat. Este un acid monobazic cu caracter puternic reducător.

hipogástru (gr. *hypo* „sub, dedesubt" și *gaster* „stomac"; ANAT.), regiune situată în partea inferioară a abdomenului.

hipogéu (gr. *hypo* „sub" și *ge* „pămînt"; ARHIT.), construcție subterană, realizată sub pămînt sau săpată în stîncă, servind drept necropolă sau criptă a unui templu (ex. necropola din Teba, în Egipt,

Hipogeu

mormintele etrusce din Corneto, ansamblul de hipogee al catacombelor din Roma etc.).

hipoglicemíe (gr. *hypo* „sub, dedesubt", *glykys* „dulce" şi *haima* „sînge"; MED.), scădere a concentraţiei glucozei din sînge sub valorile normale.

hipomenorée (gr. *hypo* „sub", *men* „lună" şi *rhein* „a curge"; MED.), tulburare menstruală caracterizată printr-o menstruaţie cantitativ redusă. Se asociază uneori cu oligomenoreea. Apare constant în perioada finală a menopauzei, precum şi în diferite boli endocrine, în afecţiuni ale mucoasei uterine etc.

hiponastíi (BOT.), mişcări provocate de creşterea mai rapidă a suprafeţei inferioare a unui organ vegetal plat (ex. petală sau frunză) decît a celei superioare. Unele flori sau inflorescenţe se închid datorită **h.**

hipoplazíe (gr. *hypo* „sub, dedesubt" şi *plassein* „a forma"; MED.), dezvoltare insuficientă, incompletă a unui organ sau a unui ţesut (ex. **h.** ovariană).

hipopotám (ZOOL.; *Hippopotamus amphibius*), specie de

Hipopotam

mamifer artiodactil, erbivor nerumegător, cu corpul masiv şi greoi, de circa 4,5 m lungime şi peste 2 000 kg greutate, cu pielea foarte groasă şi cu păr puţin. Hipopotamul trăieşte în fluviile şi în lacurile din Africa ecuatorială.

hiposecréţie (MED.), tulburare funcţională a unei glande exo- sau endocrine, caracterizată prin scăderea secreţiei acesteia sub limitele normale (ex. hiposecreţie lacrimală, hiposecreţie salivară, hiposecreţie tiroidiană etc.).

hipostílă (gr. *hypo* „sub" şi *stylos* „coloană"; ARHIT.; despre încăperi), care are plafonul susţinut de coloane, de obicei dispuse la distanţe egale (ex. sala hipostilă a templului lui Amon de la Karnak în Egipt, c. 1312–1301 î.e.n., sala „celor 100 de coloane" a palatului din Persepolis, c. 518–460 î.e.n.).

hiposulfít (CHIM.) v. **tiosulfat.**

hiposulfit de sodiu (FARM.) v. **tiosulfat de sodiu.**

hiposulfúric, *acid* ~ (CHIM.) v. **ditionic,** *acid* ~.

hipotalámus (ANAT.), regiune a creierului care corespunde părţii inferioare a diencefalului, fiind situat deasupra lojii hipofizare. **H.** are un rol important în reglarea funcţiunilor vegetative ale organismului.

hipotensiúne (MED.), scădere trecătoare sau permanentă a tensiunii arteriale sub valorile normale. Se observă la unii cardiaci, în hemoragii, în ocluzie intestinală, precum şi la unii oameni normali. Sin. *hipotonie.*

hipotensíve (FARM.), medicamente care produc scăderea tensiunii arteriale printr-un mecanism complex (acţiune asupra sistemului nervos cerebrospinal sau vegetativ, asupra sistemului endocrin, rinichiului, aparatului cardiovascular). Hipotensivele sînt folosite în tratamentul hipertensiunii arteriale.

hipotermálă, *treaptă* ~ (MINER.), prima etapă a procesului hidrotermal, caracterizată prin temperatura cuprinsă între 500 şi 300°C şi prin bogăţia în mineralizatori (fluor, clor, sulf etc.). În condiţiile *t. h.* se formează importante zăcăminte de minerale de wolfram, molibden, bismut, staniu, aur ş.a., asociate cu turmalină, mice cu fluor, fluorină, topaz etc.

hipotermíe (gr. *hypo* „sub" şi *thermos* „cald"; MED.), scădere a temperaturii organismului sub valorile normale. Apare în stările de şoc. Hipotermia poate fi produsă în scop

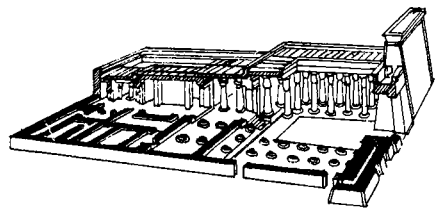

Sală hipostilă. Templul lui Honsu din Karnak (sec. XIII–XII î.e.n.)

terapeutic (hibernoterapie, refrigeraţie).

hipotiroidíe (MED.), sindrom endocrin caracterizat prin insuficienţa secretorie a tiroidei. Manifestarea clinică a hipotiroidiei avansate este mixedemul.

hipotonía v. **hipotensiune.**

hipotrofíe (gr. *hypo* „sub" şi *trophe* „hrană"; BIOL., MED.), dezvoltare subnormală a unui organism, organ sau aparat în raport cu vîrsta (ex. hipotrofia testiculară, hipotrofia musculară etc.).

hipovitaminóză (MED.), formă atenuată de avitaminoză, datorită insuficienţei în alimentaţie a uneia sau mai multor vitamine. Adaptarea deficitară la lumina redusă (hemeralopia) este considerată ca fiind datorită unei cantităţi insuficiente de vitamina A; la fel, astenia de primăvară are deseori la bază o insuficienţă de vitamina C.

Hippias din Elis (a doua jumătate a sec. V î.e.n.), sofist grec, adept al democraţiei sclavagiste. Poseda cunoştinţe enciclopedice. A fost printre primii gînditori care au pus problema opoziţiei dintre legile omeneşti trecătoare *(nomos)* şi ordinea imuabilă a naturii *(fizis)*, problemă care a constituit obiectul unor dezbateri aprinse în cadrul filozofiei greceşti din perioada clasică. Hippias din Elis socotea că inegalitatea dintre oa-

meni este un produs al legilor omeneşti potrivnice naturii.

Hippodamos din Milet, urbanist şi arhitect grec din sec. al V-lea î.e.n., considerat ca primul constructor de oraşe. A reconstruit oraşele Milet, Pireu, Thurii ş.a., iar după unele supoziţii şi Rodos. Planurile acestor oraşe se caracterizează printr-o reţea de străzi drepte, perpendiculare unele pe altele, avînd la intersecţia arterelor importante una sau mai multe pieţe publice.

hipsocromíe (gr. *hypsos* „înălţime" şi *chroma* „culoare"; CHIM.), fenomen de deplasare a benzilor de absorbţie ale unor substanţe spre lungimi de undă mai mici, obţinut prin introducerea unor substituenţi în moleculă. Se manifestă prin deschiderea culorii.

hipsométru (FIZ.), aparat pentru determinarea altitudinilor şi a diferenţelor de nivel prin intermediul temperaturii de fierbere a apei. Este compus dintr-un termometru de precizie aşezat într-un recipient în care fierbe apă.

hipúric, *acid* ~ (BIOCHIM.), acid organic format prin combinarea acidului benzoic cu glicocolul. Reprezintă forma de detoxifiere sub care se elimină acidul benzoic din organism.

hipurít (PALEONT.), lamelibranhiat fosil din ordinul *Pachiodonta,* cu valva inferioară fixată şi conică, iar cea superioară liberă, cu opercul (căpăcel). Caracterizează unele depozite ale cretacicului superior din regiunea mediteraneană. În R.P.R. se găseşte în Munţii Apuseni, în bazinul Haţegului etc.

hiracotériu (PALEONT.) v. **eohippus.**

Hiram I, rege al oraşului Tir din Fenicia (969—936 î.e.n.). Ca urmare a politicii sale comerciale şi de cuceriri în Marea Mediterană şi pe ţărmul nordic al Africii, oraşul Tir a devenit un mare centru comercial şi politic.

Hirohito (n. 1901), împărat al Japoniei (din 1926). După al doilea război mondial, prerogativele sale de şef al statului sînt cuprinse în constituţia adoptată în 1945.

Hiroshige *[hiróşighe]* (pe numele adevărat *Ando Tokitaro*) (1797—1858), pictor şi xilogravor japonez din şcoala cu orientare realistă Ukiyo-ye. S-a remarcat prin puterea de a observa şi de a reda cu veridicitate şi simţ poetic peisajele patriei sale şi aspecte din viaţa şi din munca oamenilor simpli (ex. suita de xilogravuri „53 de peisaje şi scene de pe drumul Tokaido", 1834; suita „O sută de vederi din Yedo", 1856; „36 de vederi ale lui Fuji"). Caracteristica artei sale constă în îmbinarea desenului tradiţional japonez cu elemente din perspectiva artistică europeană. Reprezentat în Muzeul de Artă al R.P.R.

Hiroshima *[hiroşima],* oraş în Japonia, port situat în sudul insulei Honshu, în delta rîului Ota. 453 000 loc. (1961). Nod de cale ferată. Centru industrial, cu şantiere navale, întreprinderi constructoare de maşini, de prelucrare a lemnului, textile. La 6 august 1945, aviaţia militară a S.U.A. a aruncat asupra **H.** prima bombă atomică. Bombardamentul atomic a provocat distrugerea a două treimi din oraş, moartea imediată a peste 80 000 de oameni, iar prin urmările infectării cu substanţe radioactive moartea ulterioară a încă peste 200 000 de oameni. În amintirea victimelor bombardamentului atomic, la **H.** s-a ridicat un monument.

hirsutísm (lat. *hirsutus* „care înţeapă"; MED.), creştere anormală de păr pe faţă şi pe corp, în special la femei. Se datoreşte hiperfuncţiei ovarului, corticosuprarenalei sau hipofizei. Sin. *hipertricoză.*

hirudinizáre (lat. *hirudo, -inis* „lipitoare"; MED.), aplicarea de lipitori în scop terapeutic, folosită uneori în flebite, stări congestive etc.

Hissarlik, oraş în Turcia (Asia Mică), în apropierea căruia H. Schliemann a descoperit, în 1870—1872, ruinele cetăţii antice Troia.

Hissmann, Michael (1752—1784), iluminist sas din Transilvania. A fost profesor de filozofie la Universitatea din Göttingen. **H.** a popularizat prin „Magazin pentru filozofie şi istoria ei" (6 vol., 1778—1783), operele iluminiştilor francezi şi englezi. În „Scrisori asupra unor chestiuni filozofice" (1778), a condamnat gîndirea scolastică şi a criticat, de pe poziţii materialist-mecaniciste, teoria ideilor înnăscute, agnosticismul lui Hume şi apriorismul lui Kant. Lucrările sale au avut o largă circulaţie în Transilvania.

histamínă (BIOCHIM.), amină biogenă formată prin decarboxilarea histidinei, sub acţiunea enzimelor din bacteriile din intestin sau din ţesuturi. Este o substanţă vasodilatatoare cu rol important în procesul de hipersecreţie gastrică şi în fenomenele alergice. Se utilizează în terapeutică pentru a provoca hipersecreţia gastrică, precum şi ca analgezic.

histerectomíe (gr. *hystera* „uter" şi *ektome* „excizie"; MED.), îndepărtare chirurgicală, parţială sau totală, a uterului.

histerézis (gr. *hysteresis* „întîrziere"; FIZ.), fenomen cu caracter ireversibil prezentat de unele substanţe care, în stările de echilibru termodinamic, au caracteristici dependente nu numai de condiţiile exterioare, ci şi de evoluţiile anterioare ale substanţei. Fenomenul de **h.** se manifestă prin faptul că, atunci cînd parametrii exteriori revin la valorile iniţiale, corpul nu revine în starea lui iniţială, ci într-o stare determinată de întreaga succesiune de stări prin care acesta a trecut în cursul transformării. Pentru ca fenomenul de **h.** să apară, procesele fizice care îl provoacă trebuie să manifeste un anumit grad de ireversibilitate. La parcurgerea fiecărui ciclu de **h.** se pierde în mod ireversibil o cantitate de energie (sub formă de căldură) proporţională cu suprafaţa ciclului de **h.** Se deosebesc diferite tipuri de **h.:** *h. mecanic, h. magnetic* (la substanţele feromagnetice), *h. dielectric* (la substanţele feroelectrice). — *H. mecanic,* **histerezis care** constă în rămînerea **în urmă a** deformaţiei **unui corp elastic** faţă de tensiunea mecanică **pe** care o produce. În funcţie de

tensiunea maximă aplicată, dependența deformației în procesele ciclice se descrie printr-un ciclu de **h.** a cărui suprafață este proporțională cu lucrul mecanic ce s-a transformat în căldură. — *H. magnetic*, histerezis care constă în rămînerea în urmă

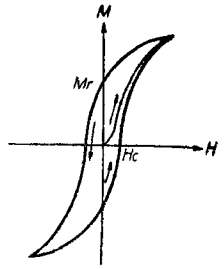

Ciclu de histerezis magnetic

(dependența neunivocă) a intensității de magnetizare M a unui corp feromagnetic față de intensitatea cîmpului magnetic exterior H. Dacă prin creșterea intensității cîmpului magnetic de la valoarea H_1 la valoarea H_2 intensitatea de magnetizare variază cu ΔM_1, reducerea ulterioară a cîmpului de la H_2 la H_1 provoacă scăderea intensității de magnetizare cu ΔM_2, astfel că $\Delta M_2 < \Delta M_1$. Curba descrisă de intensitatea de magnetizare M în urma variației ciclice a cîmpului H poartă numele de *ciclu de h.* Pe curbă se distinge intensitatea de magnetizare M_r pentru $H = 0$, numită *magnetizare remanentă*, și cîmpul exterior pentru care $M = 0$, numit *cîmp coercitiv*. — *H. dielectric*, **h.** care constă în caracterul neunivoc al dependenței intensității de polarizație electrică a unui corp feroelectric de cîmpul electric exterior. Curba descrisă de intensitatea de polarizație electrică, în urma variației ciclice a cîmpului, reprezintă ciclul de histerezis dielectric. Forma ciclului depinde de structura cristalină și de tratamentele anterioare de polarizare electrică. În cazul unui monocristal, ciclul are o formă aproape dreptunghiulară.

histerotomíe (gr. *hystera* „uter" și *tome* „tăiere"; MED.), operație de deschidere a uterului pentru extragerea fătului cînd nașterea nu decurge normal.

histidínă (BIOCHIM.), aminoacid bazic natural. Conține șase atomi de carbon și trei atomi de azot, dintre care doi într-un ciclu caracteristic, imidazolic. Prin decarboxilare histidina se transformă în *histamină*.

histiocít (HIST.), celulă migratoare a țesutului conjunctiv, înzestrată cu o mare capacitate de fagocitare.

histochimíe, ramură a histologiei care se ocupă cu studiul la scară microscopică al substanțelor chimice care intră în compoziția celulei și a țesuturilor organismului.

histofiziologíe, parte a histologiei care studiază funcțiunile celulei și ale țesuturilor organismului.

histogenéză (gr. *histos* „țesut" și *genesis* „origine, naștere"; EMBRIOL.), totalitatea proceselor de formare a țesuturilor prin proliferare și prin diferențiere celulară în cursul dezvoltării embrionare.

histográmă (MAT.), reprezentare grafică, utilizată în statistica matematică, a unei distribuții statistice prin dreptunghiuri, astfel ca înălțimea fiecărui dreptunghi să fie proporțională cu mărimile pe care le reprezintă.

histologíe (gr. *histos* „țesut" și *logos* „cuvînt, studiu"), disciplină biologică al cărei obiect îl formează cunoașterea țesuturilor, celulelor și formațiunilor necelulare, sub aspectul structurii lor microscopice și submicroscopice, al dezvoltării, al naturii chimice și al importanței lor funcționale. **H.** este strîns legată de anatomia comparată, de embriologie, fiziologie, biochimie etc. și cuprinde trei mari capitole: *h. generală* (studiul țesuturilor), *anatomia microscopică* (studiul structurilor fine ale organelor) și *citologia* (studiul celulei). Începuturile **h.** sînt legate de inventarea microscopului (sec. al XVII-lea). În sec. al XIX-lea, cercetările histologice, axate pe teoria celulară au dus la importante descoperiri (mecanismul diviziunii celulare, structura nucleului și a constituenților celulari etc.); în același timp au fost descrise diferite tipuri de țesuturi. O dată cu introducerea metodelor chimice de cercetare histologică se conturează capitolele de *citohistofiziologie* și *citochimie*. Pe măsura perfecționării microscopului optic, a aplicării microscopiei electronice și a atomilor marcați, în **h.** a apărut posibilitatea cercetării celor mai fine structuri ale celulei și țesuturilor (structura submicroscopică) și a clarificării rolului lor în organismul normal sau în stare patologică. Histologia are largi aplicații în medicină, mai ales în diagnosticarea naturii unor tumori (v. b i o p s i e).

histomonóză (MED. VET.), boală parazitară a păsărilor, provocată de protozoarul *Histomonas meleagridis*. Parazitul se localizează în intestin și în ficat, boala manifestîndu-se prin diaree. **H.** produce mari pagube, în special la puii de curcă. Se tratează cu sulfamide și fenotiazină, care se pot administra și preventiv.

históne (BIOCHIM.), proteine cu proprietăți bazice intermediare între protamine și albumine. Se găsesc în nucleele celulelor, combinate cu acizii nucleici. Globina din hemoglobină este din punct de vedere chimic o histonă.

histoterapíe (gr. *histos* „țesut" și *therapeia* „tratament"; MED.), tratamentul unor boli cu ajutorul a diferite țesuturi, de obicei conservate la rece, după metoda savantului sovietic Filatov. Sin. *terapie tisulară*.

Histria, oraș-stat sclavagist întemeiat de coloniști greci din orașul Milet spre sfîrșitul sec. al VII-lea î.e.n., pe malul lacului Sinoe, altădată golf al Mării Negre. Orașul a cunoscut multă vreme o viață înfloritoare. Pînă la ocuparea Dobrogii de către romani, a avut un mare rol comercial și cultural, întreținînd legături permanente atît cu orașele grecești din Asia Mică, Grecia continentală și cea insulară, cît și cu triburile geto-dace din apropiere și apoi cu regii daci. În epoca romană (sec. I—III e.n.), orașul, avînd autonomie administrativă, a cunoscut o bunăstare materială reflectată în construcții, inscripții etc. Distrusă de goți în 248 e.n.,

H. a fost refăcută aproape din temelii pe la sfîrşitul sec. al III-lea şi viaţa urbană şi-a reluat cursul. În urma retragerii generale a hotarelor Imperiului bizantin de pe linia Dunării, cetatea a fost definitiv părăsită pe la mijlocul sec. al VII-lea. Săpăturile arheologice, începute în 1914, au cunoscut o mare amploare după 23 August 1944 şi au dat la iveală un bogat material arheologic, cu ajutorul căruia se pot reconstitui, în linii mari, fazele cele mai importante din istoria oraşului.

histrión, în antichitatea greco-romană, actor, bufon. Astăzi are sensul de măscărici sau comedian lipsit de talent.

hitită, *limba* ~, veche limbă indo-europeană din Asia Mică, în care s-au descoperit texte, în scriere cuneiformă, din mileniul al II-lea î.e.n. (de la începutul acestui mileniu pînă în sec. al XII-lea). Textele hitite sînt cele mai vechi texte indo-europene cunoscute şi au o importanţă deosebită pentru studiul comparativ al limbilor din această familie, oferind material pentru reconstruirea limbii indo-europene; au fost descifrate de B. H r o z n ý.

hitiţi, populaţie de limbă indo-europeană, care a pătruns în mileniul al II-lea î.e.n. în Asia Mică. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XVII-lea î.e.n. au fost puse bazele unui stat sclavagist al **h.,** cu capitala la Hattuşaş, care a avut un rol important în istoria Orientului Apropiat. În sec. al XV-lea î.e.n. a început conflictul dintre statul **h.** şi Egipt pentru stabilirea sferelor de influenţă în Siria, care a durat pînă la începutul sec. al XIII-lea î.e.n. La sfîrşitul sec. al XIII-lea î.e.n., statul **h.** a fost zdrobit de o coaliţie a triburilor aheene din Asia Mică. **H.** au inventat tehnica reducerii minereului de fier şi au fost primii care au folosit fierul. — *Arta şi arhitectura hitită* s-au dezvoltat în Anatolia antică (pe teritoriul cuprinzînd Turcia actuală şi nordul Siriei), în cadrul statului hitit şi au atins apogeul la jumătatea mileniului al II-lea î.e.n. Hitiţii au construit aşezări fortificate cu ziduri din blocuri masive de piatră („zidurile ciclopice"), cu metereze şi cu turnuri (ex. cetatea oraşului Hattuşaş, vechea capitală hitită, pe locul oraşului actual Bogaz-köi, lîngă Ankara),

Arhitectură hitită. Poartă în fortificaţiile oraşului Hattuşaş (sec. XVI—XIV î.e.n.)

sanctuare în aer liber. Porţile oraşului erau străjuite de cîte două statui uriaşe de lei, simbolizînd apărarea. În incinta cetăţii se afla palatul regal (ai cărui pereţi interiori erau decoraţi cu plăci de piatră, uneori cu reliefuri), unit cu templul. Sculptura hitită (sculptura monumentală, reliefurile în stîncă şi figurinele în bronz) reprezenta procesiuni religioase, scene de sacrificii, scene de vînătoare, într-o manieră amintind de sculptura babiloneană, dar mult mai puţin rigidă şi convenţională. Unul dintre monumentele cele mai de seamă ale artei hitite este stînca Yazyly-Kaia („Stînca cu imagini") de lîngă Bogaz-köi, din sec. XIV—XIII î.e.n., pe care sînt reprezentate procesiuni ale preoţilor şi regilor, însoţite de zeităţi. Arta hitită a avut o importanţă deosebită în transmiterea culturii babilonene popoarelor prehelenice din bazinul mediteranean. După distrugerea statului hitit, la sfîrşitul sec. al XIII-lea î.e.n., tradiţiile artei hitite s-au păstrat în statele dezvoltate mai tîrziu în Asia Mică şi în Siria.

Hitler, Adolf (pe numele adevărat *Schicklgruber*) (1889—1945), căpetenie a fasciştilor germani. Ca exponent al celor mai reacţionare, mai şovine şi mai agresive grupări ale capitalului monopolist german, a instaurat în Germania, în 1933, cea mai sîngeroasă dictatură din istoria omenirii. Din 1920 a fost conducător al partidului naţional-socialist (fascist). Între 1933 şi 1945 cancelar, din 1934 şi preşedinte al Germaniei, iar din decembrie 1941 comandantul **suprem al** forţelor armate germane. Politica agresivă a Germaniei hitleriste a dus la declanşarea celui de-al doilea război mondial, care a pricinuit suferinţe şi pagube uriaşe omenirii. După zdrobirea Germaniei hitleriste în al doilea război mondial, Hitler s-a sinucis de teama judecăţii drepte a popoarelor.

Hittorf, Johann Wilhelm (1824—1914), chimist german; a studiat fenomenul alotropiei, a descoperit razele catodice şi a cercetat comportarea ionilor în soluţii de electroliţi.

Hiva Oa, insulă în Arhipelagul Marchizelor, în Polinezia Franceză. Suprafaţa: 380 km². Circa 900 de locuitori. În această insulă se află mormîntul pictorului Gauguin, care a trăit aici în ultima parte a vieţii.

Hivin, *hanatul* ~, stat feudal constituit pe teritoriul Horezmului în jurul anului 1511. Din a doua jumătate a sec. al XVI-lea oraşul *Hiva* a devenit capitala hanatului. În 1873 teritoriile hanatului de pe malul drept al Amu-Dariei au fost alipite la Rusia. În 1917 hanul a fost răsturnat. La 26 aprilie 1920, pe teritoriul hanatului Hivin a fost proclamată Republica Populară Sovietică Horezm. V. şi H o r e z m.

Hîncu, Mihalcea, boier moldovean, serdar, comandant al ţinuturilor de margine dinspre tătari, care împreună cu medelnicerul Durac a condus în 1671—1672 o răscoală populară antifeudală în timpul celei de-a doua domnii a lui Gheorghe Duca (1668—1672).

Hînnam, oraş în R.P.D. Coreeană, port la Golful Coreii de Est (Marea Japoniei). 174 000 loc. (1955). Are un mare combinat chimic (îngrăşăminte minerale), uzine metalurgice şi constructoare de maşini, şantiere navale.

hînsári (în evul mediu), corp de ostaşi moldoveni călări care mergeau la război „în dobîndă", fără leafă, în nădejdea prăzii ce o vor lua

Hînsar

de la duşman. Erau comandaţi de vătafi şi de căpitanul de hînsari. În sec. al XVII-lea, hînsarii constituiau o breaslă militară.

hîrcióg *(Cricetus cricetus)*, specie de mamifer rozător, cu corpul de circa 30 cm lungime, cu blana pufoasă şi coada scurtă. La obraji are două pungi, pe care le umple cu boabe de cereale şi le transportă în vizuină. Trăieşte în

Hîrciog

toată Europa şi în vestul Asiei. Hrănindu-se cu cereale, **h.** produce pagube însemnate agriculturii. Blana **h.** este apreciată în industrie. Sin. *grivan*.

Hîrlău, comună în nordul regiunii Iaşi, reşedinţă de raion. 5 830 loc. (1964). Centru pomicol. Biserică construită de Ştefan cel Mare (1492) în stilul clasic moldovenesc, cu picturi datînd din 1530. — *Raionul H.*, raion administrativ, cu 107 490 loc. (1964). Economie agricolă; este dezvoltată cultura cerealelor (porumb şi grîu), a plantelor tehnice (floarea-soarelui şi cînepă), pomicultura. În sudul raionului se află vestita podgorie de la Cotnari.

Hîrlescu, Dimitrie (1872—1923), pictor romîn. Şi-a făcut studiile la Şcoala de arte frumoase din Iaşi. A fost profesor de desen din 1896 pînă la sfîrşitul vieţii. **H.** a expus, între 1907 şi 1916, îndeosebi portrete şi compoziţii („Bătrînul citind", 1915; „Doi prieteni", 1909; „Jucătorii de şah", 1916), care vădesc interesul artistului pentru fizionomia umană, precum şi reale calităţi picturale.

Hîrşova, oraş în vestul regiunii Dobrogea, port la Dunăre, reşedinţă de raion. 5 870 loc. (1964). Centru piscicol. Exploatări de calcar. — *Raionul H.*, cu 56 020 loc. (1964). Economie agricolă: cultura cerealelor, a plantelor tehnice şi creşterea animalelor.

hîrtie 1. (IND. HÎRTIEI, CHIM.) Produs industrial cu structură fibroasă, a cărei substanţă caracteristică de bază este celuloza şi care se livrează în formă de benzi sau de foi de diferite grosimi. **H.** a fost inventată, după cronicile chinezeşti, de Tsai Lun în sec. al II-lea. În sec. VI—VII, **h.** a fost răspîndită în ţările Asiei (Japonia, Coreea, ţările arabe etc.) şi introdusă în Europa abia în sec. XI—XII. Producţia de **h.** s-a dezvoltat îndeosebi după inventarea tiparului, ajungîndu-se în 1961 la o producţie mondială de peste 50 000 000 t pe an. În Romînia, primele fabrici (mori) de **h.** au apărut în sec. al XVI-lea în Transilvania (Sibiu, 1539; Braşov, 1546) şi în Moldova (1583), iar în sec. XVII în Ţara Romînească (Cîmpulung, 1643; Călimăneşti, 1646; Rîmnicu-Vîlcea, 1673). Primele fabrici mari au fost construite la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea (Buşteni, 1882; Bacău, 1885; Piatra-Neamţ, 1909). În prezent, în ţara noastră se găsesc fabrici de **h.** la Suceava, Zărneşti, Bacău, Buşteni, Piatra-Neamţ, Petreşti, Prundul Bîrgăului etc. şi sînt în curs de construire combinate noi la Brăila, Călăraşi, Dej şi Palas-Constanţa. Producţia de **h.** în R.P.R. a ajuns la 191 000 t în 1963 faţă de 61 000 t în 1938. Pentru fabricarea **h.** se utilizează ca materii prime următoarele paste fibroase nealbite, semialbite sau înălbite: celuloze şi semiceluloze fabricate din lemn (răşinoase sau foioase) sau din plante anuale (stuf, paie, bambus etc.); pastă mecanică fabricată din lemn (răşinoase sau foioase); pastă de cîrpe şi pastă de maculatură. Pastele fibroase, obţinute prin procedee chimice sau mecanice, în amestec cu o cantitate mare de apă, sînt prelucrate în instalaţiile de măcinare după reţete specifice fiecărui sort de hîrtie (amestecuri de pastă, substanţe de încleiere, ca: amidon, colofoniu, clei animal, răşini sintetice; substanţe de umplere, ca: talc, caolin, carbonat de calciu etc.; coloranţi) şi apoi sînt trecute la maşina de fabricat **h.** Aceasta are rolul principal de a forma foaia de **h.** pe o sită şi de a elimina apa, prin: filtrarea pe sita maşinii (pe care se formează şi foaia de **h.**), stoarcerea şi netezirea foii umede între valţuri-prese şi evaporarea apei din foaie prin trecerea acesteia peste cilindri încălziţi în interior cu aburi. Finisarea **h.** pe maşină cuprinde operaţiile de răcire, netezire, satinare, tăiere în lung şi înfăşurare a benzii. Maşinile moderne de fabricat **h.** sînt prevăzute cu dispozitive care permit şi acoperirea **h.** cu filme de răşini sintetice sau de pigmenţi, conferindu-i proprietăţi superioare. În prezent se produc numeroase sorturi de **h.**, care se grupează în: *hîrtie de scris şi tipărit*, cuprinzînd: **h.** de ziar (fabricată din celuloză-sulfit, pastă mecanică, fără cleiuri şi cu un procent mic de materiale de umplutură), **h.** cretată pentru imprimarea mono- şi policromă (preparată din celuloză înălbită şi acoperită cu un strat mineral alb sau colorat), **h.** velină (fabricată din celuloză-sulfit înălbită, bine încleiată şi satinată), **h.** de desen, **h.** de calc etc.; *hîrtie de ambalaj*, cuprinzînd: **h.** rezistentă pentru pungi şi saci, **h.** pergaminată, **h.**-mătase, **h.** acoperită cu film de răşini sintetice etc.; *hîrtie industrială*, cuprinzînd: **h.** electroizolantă (fabricată din celuloză-sulfat, nealbită şi impregnată cu lacuri şi uleiuri electroizolante), **h.** abra-

zivă (fabricată din celuloză-sulfat, rezistentă şi acoperită pe o faţă, prin lipire, cu un strat de praf abraziv), **h.** de filtru, **h.** indicatoare (fabricată din hîrtie de filtru impregnată cu o substanţă indicatoare, ca turnesolul, acetatul de plumb etc. pentru ca, muiată într-o soluţie necunoscută, să capete o coloraţie specifică, permiţînd astfel recunoaşterea naturii soluţiei) etc.; *hîrtie creponată*, cuprinzînd în special **h.** pentru şerveţele, şi *hîrtie specială*, ca: **h.** pentru acte de valoare, **h.** pentru bancnote, **h.** pentru timbre, **h.** cartografică etc. V. şi industria hîrtiei şi celulozei. **2.** (FIN.) *Hîrtie de valoare* (în capitalism), înscris care atestă participarea la formarea capitalului unei societăţi anonime sau subscrierea la un împrumut contractat de stat şi care dă proprietarului sau posesorului dreptul de a participa la împărţirea beneficiului, respectiv de a încasa dobînda stabilită. *H. de v.* se negociază la bursă. V. *şi acţiune*[2]; *obligaţiune.*

hîrzób (TEATRU), ladă în care erau „jucate" păpuşile. Îmbrăcată pe dinăuntru şi pe din afară cu hîrtie colorată, avea podiumul acoperit cu o piele de iepure, iar în partea din faţă doi arlechini de sticlă. Era luminată, din fund, cu două lumînări. **H.** se aşeza pe două scaune acoperite cu o perdea de pînză colorată, din spatele căreia păpuşarul mînuia păpuşile. Se mai numea şi „lada păpuşilor".

Hjelmslev *[iélmsleu]*, Louis (n. 1899), lingvist danez, profesor la Universitatea din Copenhaga, cunoscut prin lucrările sale de lingvistică generală şi structurală. Şeful „cercului lingvistic de la Copenhaga", **H.** este creatorul *glosematicii.*

hlamídă (gr. *chlamys, -ydos* „tunică militară"), mantie fără mîneci, prinsă de umărul drept cu o agrafă, purtată în călătorii şi la festivităţi, în antichitate, şi ca haină împărătească, în epoca bizantină.

Hmeliov, Nikolai Pavlovici (1901—1945), actor şi regizor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. A interpretat personaje din piesele lui Cehov, Vs. Ivanov, Aleksei Tolstoi ş.a. A fost şi actor de film. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Hmelniţki, Timuş (? — 1653), fiu al hatmanului Ucrainei Zinovi Bogdan Hmelniţki. A fost căsătorit cu Ruxandra, fiica domnului Moldovei Vasile Lupu. Intervenind în luptele dintre Moldova şi Ţara Românească în sprijinul socrului său, Hmelniţki a fost ucis în luptă la Suceava.

Hmelniţki, Zinovi Bogdan Mihailovici (c. 1595—1657), om de stat şi diplomat, hatman al Ucrainei (1648—1657). Sub conducerea sa, armatele cazăceşti au înfrînt la Apele Galbene, la Corsun (1648), la Batog (1652) şi în alte bătălii armatele panilor poloni. **H.** s-a pronunţat pentru unirea Ucrainei cu Rusia, proclamată de către Rada din Pereiaslav (1654). A încheiat cu Vasile Lupu o alianţă militară, întărită şi prin căsătoria fiului său Timuş **H.** cu Ruxandra, fiica domnului Moldovei.

Hoarda de Aur, stat feudal mongolo-tătar, constituit în deceniul al cincilea al sec. al XIII-lea pe teritoriul Asiei Centrale şi al Europei de răsărit, cu centrul pe Volga inferioară, unde hanul Batu a întemeiat şi capitala, *Sarai-Batu* (în apropiere de *Astrahan*). A ajuns la cea mai mare putere la mijlocul sec. al XIV-lea, în timpul hanilor *Uzbek* şi *Djanibek*. Puterea şi bogăţia acestui stat s-au datorat mai ales expediţiilor pustiitoare în teritoriile învecinate şi exploatării populaţiei supuse. Dominaţia **H. de A.** s-a întins în a doua jumătate a sec. al XIII-lea şi asupra teritoriilor Moldovei şi Ţării Româneşti. Lupta pentru putere între feudali, înfrîngerile suferite din partea oştilor reunite ale cnejilor ruşi la *Kulikovo* (1380) şi din partea lui Timur Lenk au grăbit procesul destrămării statului feudal mongolo-tătar. Pe ruinele lui s-au constituit în sec. al XV-lea hanatele Kazan, Astrahan şi Crimeea.

hoardă primitivă, termen prin care se desemnează prima formă de organizare socială a omenirii. Este caracteristică perioadei paleoliticului inferior şi mijlociu. Este cunoscută şi sub numele de *ceată primitivă.*

hobán (AV.), piesă din sîrmă de oţel, profilată sau în formă de bară, care se montează în diagonală între montanţii aripilor unui avion biplan şi serveşte la preluarea eforturilor de tracţiune. Construcţia avioanelor cu hobane este pe cale de a fi abandonată.

Hobart *[hóuba:t]*, oraş în Uniunea Australiană, reşedinţa statului Tasmania, de pe insula cu acelaşi nume, şi principalul ei port. 111 250 loc. (1960). Centru industrial: construcţii de maşini (în special agricole), construcţii navale, industrie alimentară şi textilă. Universitate.

Hobbema, Meindert (1638—1709), pictor peisagist olandez, elev al lui Ruisdael. A pictat peisaje cu drumuri de pădure, cu mori de apă, colibe, alei luminoase, într-un colorit bogat în nuanţe. Compoziţia este dinamică şi expresivă („Aleea din Middelharnis", „Moara de apă", „Ruinele castelului Brederode" etc.).

Hobbes *[hǫbz]*, Thomas (1588—1679), filozof materialist englez, ideolog al nobilimii îmburghezite şi al marii burghezii în perioada revoluţiei burgheze din Anglia. **H.** a sistematizat filozofia materialistă a lui Fr. Bacon şi a înlăturat inconsecvenţele ei teologice. El a dat materialismului o formă corespunzătoare cerinţelor şi caracterului ştiinţelor naturii din vremea sa. A extins asupra tuturor sferelor cunoaşterii metodele geometriei şi ale mecanicii şi a creat primul sistem filozofic materialist-mecanicist din istoria filozofiei. În luptă cu teologia şi cu idealismul filozofic, **H.** a apărat ideea unităţii materiale a lumii. El a negat însă diversitatea calitativă a realităţii, prin reducerea tuturor însuşirilor senzoriale ale lucrurilor (culoarea, sunetul, mirosul, gustul etc.) la însuşirile lor spaţiale, cantitative: mărimea, forma, poziţia şi mişcarea, aceasta din urmă fiind concepută de el numai ca mişcare mecanică (deplasare în spaţiu). În teoria cunoaşterii, **H.** se situează în general pe poziţiile senzualismului materia-

list, fără să izbutească însă să rezolve problema trecerii de la percepţiile senzoriale la noţiunile generale, ceea ce l-a dus la

Th. Hobbes

o îmbinare artificială a empirismului şi a raţionalismului. În interpretarea vieţii sociale, **H.** a fost idealist. Concepţiile sale oglindesc trăsăturile caracteristice ale societăţii burgheze (anarhia, concurenţa, individualismul etc.), pe care **H.** le atribuie în mod greşit societăţii omeneşti în genere. După el, „omul este lup faţă de alt om" (homo homini lupus), şi din această cauză „starea naturală" (anterioară statului) a oamenilor este „războiul tuturor împotriva tuturor" (bellum omnium contra omnes). Statul a fost creat, după **H.**, de oameni pe calea unei înţelegeri, a unui contract social, cu scopul de a pune capăt acestei stări de lucruri şi de a menţine pacea în societate. Teoria contractualistă a lui **H.** despre stat a fost îndreptată împotriva dogmelor teologice cu privire la originea şi la natura divină a statului; în acelaşi timp, **H.** a căutat să fundamenteze prin ea dictatura burgheziei. El respingea democraţia, pronunţîndu-se pentru o putere de stat despotică a cărei formă trebuie să fie monarhia. Concepţiile lui **H.** asupra statului şi dreptului au exercitat o mare influenţă asupra dezvoltării gîndirii sociale burgheze. Op.pr.: „Leviathan, sau materia, forma şi puterea unui stat ecleziastic şi civil" (1651).

Hobson *[hǫbsn]*, John Atkinson (1858—1940), economist englez, reprezentant al reformismului şi pacifismului burghez. Lucrarea lui despre imperialism a fost folosită în mod critic de V.I. Lenin ca material documentar în elaborarea cărţii sale „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului". Deşi a criticat unele laturi ale imperialismului, ca de ex. parazitismul, **H.** a încercat să arate posibilitatea evitării adîncirii contradicţiilor de clasă prin unele reforme în domeniul repartiţiei, fără atingerea bazelor capitalismului. El susţinea că imperialismul nu ar fi generat de capitalism, ci ar fi rezultatul unei politici greşite. Această teză neştiinţifică, reprezentînd o formă voalată de apărare a imperialismului, a fost criticată de V.I. Lenin. Op. pr.: „Dezvoltarea capitalismului contemporan" (1894), „Imperialismul" (1902).

Hoche *[oş]*, Lazare (1768—1797), talentat general francez din timpul revoluţiei burgheze, ridicat din simplu soldat, patriot înflăcărat şi republican convins. S-a remarcat în războaiele revoluţionare purtate de Franţa în anii 1792—1794, în lupta împotriva contrarevoluţiei din Vandeea şi în războaiele împotriva Austriei din vremea Directoratului.

hóchei (SPORT) **a)** *Hochei pe gheaţă*, joc sportiv, de origine canadiană, care se desfăşoară pe o suprafaţă de gheaţă cu dimensiunile de 61 m lungime şi 30 m lăţime, înconjurată de o bordură de lemn (denumită *mantinelă*) înaltă de 1,22 m şi cu colţurile rotunjite. Se joacă între două echipe formate din cîte 15 jucători; conform regulamentului, fiecare echipă este reprezentată în joc, în acelaşi timp, numai de 6 jucători (1 portar şi 5 jucători de cîmp), care pot fi schimbaţi în orice moment. Jucătorii sînt echipaţi cu patine, pentru deplasarea pe gheaţă, şi folosesc *crosa*, pentru conducerea şi lovirea obiectului de joc, numit *puc*. Jocul se desfăşoară de-a lungul a trei reprize de 20 de minute. Scopul lui constă în introducerea pucului în poarta echipei adverse. Ca varietate a *h. pe g.* există *h. pe g. cu mingea*, în care se foloseşte o minge confecţionată din sfoară împletită. **b)** *Hochei pe iarbă*, joc sportiv care se desfăşoară pe un teren acoperit cu iarbă. Conform regulamentului, echipele sînt reprezentate în joc de cîte 11 jucători. Scopul jocului este de a introduce mingea (confecţionată din piele albă care are în interior plută şi sfoară) în poarta adversă. Golurile pot fi înscrise numai dintr-un semicerc trasat în faţa porţii şi care are o rază de 14,63 m. Jocul are o largă răspîndire în Asia, şi în special în India. În ultimul timp a fost introdus şi în ţara noastră.

„Hoc Tap", revistă teoretică a Partidului celor ce muncesc din Vietnam. Apare lunar la Hanoi din 1955.

Hodeida, oraş în Yemen, port la Marea Roşie. Circa 40 000 loc. Are instalaţii portuare moderne. Prin **H.** se exportă piei, citrice, tutun şi în special cafea.

Hodgkin *[hǫgichin]*, *boala lui* ~ (MED.) v. **limfogranulomatoză malignă.**

Hodgskin *[hǫgischin]*, Thomas (1787—1869), economist şi publicist englez, unul dintre reprezentanţii socialismului mic-burghez timpuriu din Anglia. În lucrările sale, **H.** susţine că izvorul bogăţiei societăţii burgheze este exploatarea muncitorilor salariaţi. El combate teoria burgheză a „productivităţii capitalului", care încearcă să justifice însuşirea profitului de către capitalişti. Necunoscînd însă esenţa relaţiilor de producţie capitaliste, **H.** ajunge la concluzia greşită că profitul este rezultatul violenţei exercitate de capitalişti asupra oamenilor muncii, rezultatul acţiunii unui factor extraeconomic. **H.** a fost de fapt un ideolog al micii burghezii, deoarece milita pentru victoria deplină a micii producţii a meseriaşilor şi ţăranilor, neînţelegînd că mica producţie de mărfuri generează capitalismul. Marx a apreciat că lucrările lui **H.** se numără printre operele de seamă ale economiei politice engleze. Op. pr.: „Apărarea muncii împotriva pretenţiilor capitalului" (1825) şi „Economia politică populară" (1827).

Hodivoaia, sat în raionul Giurgiu, regiunea Bucureşti. În sec. al XVII-lea, la **H.** era un steag de călăraşi. În harta stolnicului Cantacuzino (1700) este menţionat ca oraş. La **H.** a avut loc în 1907 o sîngeroasă represiune a ţăranilor răsculaţi.

Hodja *[hógea]*, Enver (n. 1908), prim-secretar al C.C.

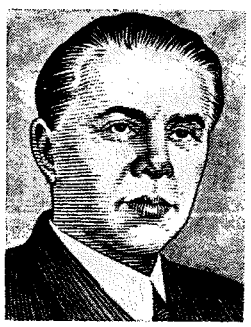

E. Hodja

al Partidului Muncii din Albania (din 1954). Membru al partidului de la crearea acestuia (1941), iar din 1943 secretar general al C.C. A fost unul dintre conducătorii luptei poporului albanez împotriva ocupanţilor italieni şi germani (1939—1944). Între 1946 şi 1954 a fost şi preşedinte al Consiliului de Miniştri al R.P. Albania.

Hodler, Ferdinand (1853—1918), pictor elveţian. În prima perioadă de creaţie, a pictat figuri de meseriaşi şi muncitori, precum şi peisaje. Din 1891, influenţat de şcoala münchenează, trece la o pictură dominată de alegorii şi simboluri, adesea mistică, sentimentală şi grandilocventă („Noaptea", 1891; „Suflete dezamăgite", 1892; „Euritmie", 1895 etc.). În compoziţiile sale cu subiect istoric („Retragerea de la Marignano", 1899; „Plecarea ca voluntari a studenţilor din Jena", 1908) se remarcă simţul pentru monumental.

Hódmezővásárhely *[hódmęzövaşarhęi]*, oraş situat în partea de sud-est a R.P. Ungare. 53 305 loc. (1960). Are întreprinderi ale industriei textile, alimentare şi constructoare de maşini. Nod feroviar.

hodográf (MAT.), curbă plană sau în spaţiu, loc geometric al extremităţilor vectorilor care reprezintă valorile unei funcţii vectoriale, presupunînd că aceşti vectori au aceeaşi origine, într-un punct fix numit *polul hodografului*. Se pot construi hodografe pentru vectorii de poziţie ai unui mobil în mişcare, pentru viteza sau acceleraţia acestuia etc.

hodoroága, joc popular romînesc, întîlnit în Transilvania de sud. Are ritm asimetric (5/8). Jocul constă în paşi vioi şi sărituri executate la comandă, în formaţie de cerc, mixt, cu ţinuta de mînă.

Hodoş, Nerva (1869—1913), istoric şi bibliograf romîn. A colaborat cu I. Bianu la organizarea Bibliotecii Academiei Romîne. A publicat „Documente privitoare la istoria romînilor" (3 vol. din colecţia Hurmuzaki), „Bibliografia romînească veche" (3 vol., împreună cu I. Bianu), iar împreună cu Al. Sadi-Ionescu, lucrarea bibliografică „Publicaţiunile periodice romînesti" (1913).

Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus (1776—1822), scriitor, artist plastic şi muzician german, aparţinînd mişcării romantice tîrzii. A fost profesor de pian şi dirijor la Bamberg (1808), Leipzig şi Dresda (1814).

E. Th. A. Hoffmann

Repulsia faţă de moravurile filistine ale societăţii germane a timpului l-a dus la crearea în operele sale a unei lumi fantastice, printr-o ciudată şi specifică împletire de elemente reale şi groteşti (basmele „Oala de aur", 1814; „Spărgătorul de nuci şi regele şoarecilor", 1816; „Micul Zaches", 1815; nuvelele „Domnişoara de Scudéry", 1819; „Maistrul Martin dogarul şi ucenicii săi", 1818; romanele „Elixirele diavolului", 1816; „Fraţii Serapion", 1819—1821; „Părerile motanului Murr plus biografia fragmentară a dirijorului Johann Kreisler", 1820—1822). Literatura neoromantică europeană de la sfîrşitul sec. al XIX-lea a reluat motive şi procedee de creaţie ale lui **H.** A compus numeroase piese pentru pian, lieduri, lucrări corale, muzică de scenă, comedii lirice şi opere (dintre care „Ondina", 1814, pe libret de Fouqué, l-a influenţat pe Weber). Creaţia sa a inspirat şi pe Schumann, Brahms, Offenbach ş.a. A fost şi critic muzical.

Hofmann, August Wilhelm von (1818—1892), chimist german; a făcut numeroase cercetări asupra compuşilor organici cu azot, în seria alifatică ca şi în cea aromatică. A cercetat de asemenea structura unor alcaloizi. Studiile sale asupra anilinei şi a derivaţilor săi au avut o mare influenţă asupra dezvoltării industriei coloranţilor de sinteză atît în Germania cît şi în alte ţări. A fost un mare animator şi organizator al cercetării ştiinţifice. A fundat în 1867 Societatea germană de chimie.

Hofmannsthal *[hófmanşta:l]*, Hugo von (1874—1929), poet şi dramaturg austriac neoromantic. A cultivat individualismul evazionist şi estetizant („Moartea lui Tiziano", 1892), a prelucrat în spirit catolic teme antice („Oedip şi Sfinxul", 1906) şi a reluat misterele medievale. Tema morţii şi a fatalităţii imprimă acestor opere o tonalitate pesimistă. A scris cîteva librete în stil neoclasic pentru operele lui R. Strauss („Electra", „Cavalerul rozelor", „Ariadna în Naxos", „Femeia fără umbră", „Arabella").

Hogarth *[hóuga:θ]*, Paul (n. 1917), grafician englez. Desenele sale în cărbune şi tuş, precum şi litografiile cu puternice accente de critică socială la adresa militarismului şi războiului, sînt expresive şi pline de viaţă. Reprezentat în Muzeul de Artă al R.P.R. cu desenele „Ţăran din Oaş" (1955) şi „Vedere din Bucureşti" (1955).

Hogarth *[hóuga:θ]*. William (1697—1764), pictor, gravor şi teoretician de artă englez, unul dintre iniţiatorii realismului critic în arta plastică. A pictat compoziţii istorice, de gen şi portrete. În tablourile sale de gen şi în gravuri, adevărată cronică morală a epocii sale, a redat cu sinceritate şi umor scene din viaţa diferitelor pături ale societăţii, demascînd viciile aristocraţiei şi burgheziei, decăderea moravurilor, corupţia alegerilor parlamentare („Căsătoria la modă"; „Cariera unei prostituate", 1731; „Cariera unui desfrînat", 1735; „Predica", 1736; „Alegerile", 1755—1758). **H.** a pictat portrete remarcabile prin expresivitatea figurilor, prin verva şi prospeţimea coloritului („Vînzătoarea de crevete", c. 1764; „Servitorii artistului"; „Portretul scriitorului Fielding", „Garrick cu soţia sa" etc.). În 1753 a publicat lucrarea „Analiza frumuseţii", concepută în spiritul iluminismului, unul dintre documentele principale ale esteticii secolului al XVIII-lea.

Hogaş, Calistrat (1847—1917), scriitor romîn. S-a născut la Tecuci. A fost profesor la Piatra-Neamţ, Tecuci, Iaşi şi în alte localităţi.

C. Hogaş

A debutat cu versuri în 1874. A publicat apoi foiletoane satirice, încercări de critică literară, note de drum, în diferite ziare şi reviste provinciale. Stabilindu-se la Iaşi în 1889, a devenit, după apariţia revistei „Viaţa romînească" (1906), unul dintre colaboratorii ei de frunte. Încurajat de G. Ibrăileanu, **H.** şi-a reunit scrierile principale în două cicluri: „Amintiri dintr-o călătorie" (1914) şi „În munţii Neamţului" (1921), afirmîndu-se ca unul dintre cei mai înzestraţi cîntăreţi ai frumuseţilor patriei, deopotrivă atras de farmecul peisajului carpatin şi de structura morală a oamenilor de munte întîlniţi. Manifestîndu-şi simpatia totală faţă de ţărănime, **H.** s-a dovedit a fi, în acelaşi timp, un critic necruţător al frivolităţii, al snobismului şi al sărăciei sufleteşti care caracterizau lumea saloanelor („Cucoana Marieta", „Floricica"). Descrind natura, **H.** a realizat tablouri de mare expresivitate, insistînd cu predilecţie asupra fenomenelor care sugerează sentimentul sublimului (munţii în desfăşurarea lor panoramică, furtuna etc.). Peisajul ia, sub pana lui **H.**, înfăţişări fabuloase, iar drumeţia devine o adevărată expediţie eroică. În relatarea acesteia, scriitorul îmbină lirismul cu anecdota, tonul solemn cu graţia şi caricatura, folosind frecvent hiperbola şi antiteza, asociaţia obişnuită şi cea livrescă, mai ales clasicizantă, digresiunea sau dialogul. Exprimîndu-se în limbaj cînd popular, cînd neologistic, el imprimă scrisului său o cadenţă muzicală de poem în proză.

Hohenstaufen (Staufen) *[hóhənştaufən]*, dinastie de împăraţi ai Sfîntului imperiu roman de naţiune germană (1138—1254). Perioada stăpînirii acestei dinastii se caracterizează prin slăbirea puterii centrale şi fărîmiţarea feudală a Germaniei. Din 1194 dinastia **H.** a stăpînit şi sudul Italiei şi Sicilia. Împăraţii din această dinastie (Frederic I Barbarossa, 1152—1190, Henric al VI-lea, 1190—1197 şi Frederic al II-lea 1212—1250), în tendinţa de a-şi instaura autoritatea în lumea feudală, au intrat în conflict cu papalitatea şi cu oraşele italiene. În această luptă, **H.** au fost înfrînţi.

Hohenzollern *[hohənţólərn]*, familie feudală germană căreia îi aparţin dinastia electorilor de Brandenburg (1415—1701), a regilor prusieni (1701—1918) şi a împăraţilor germani (1871—1918). Cei mai cunoscuţi au fost: Frederic Wilhelm (1640—1688), Frederic al II-lea (1740—1786), Wilhelm I (1861—1888), Wilhelm al II-lea (1888—1918). Reprezentanţi ai casei suabe din familia de Hohenzollern-Siegmaringen (Carol I, 1866—1914; Ferdinand I, 1914—1927; Carol al II-lea, 1930—1940 şi Mihai I 1927—1930 şi 1940—1947) au ocupat tronul Romîniei din 1866 pînă la proclamarea R.P.R. (30 decembrie 1947).

hoitár *(Neophron percnopterus)*, specie de vultur mic (65—68 cm), de culoare albă-gălbuie, cu vîrful aripilor negru,

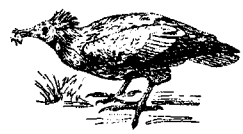

Hoitar

cu faţa şi bărbia golaşe. Se hrăneşte cu hoituri, excremente şi insecte. La noi se întîlneşte în părţile de sud ale ţării, ca oaspete de vară. Datorită raritătii sale, este ocrotit prin lege.

Hokkaido, insula nordică a Arhipelagului Japonez, cuprinsă între Marea Japoniei, Marea Ohotsk şi Oceanul Pacific. Suprafaţa: 78 461 km². Populaţia: 5 039 160 loc. (1960), printre care 15 000 de ainu. Relief muntos, cu cîţiva vulcani activi. Climă temperată, cu influenţă musonică. În nord păduri de conifere, în sud de foioase. Zăcăminte de cărbune şi, în cantităţi mai mici, de sulf, de minereu de fier, de crom, de mangan şi de petrol. Principalele oraşe: Hakodate şi Sapporo. Se mai numeşte *Yezo*.

Hokusai, Katsushika (1760—1849), pictor, desenator şi xilogravor japonez, reprezentant de seamă al şcolii Ukiyo-ye. În creaţia sa realistă, care cuprinde un număr imens de lucrări, a redat într-o viziune plină de poezie şi spontaneitate natura şi viaţa cotidiană a poporului japonez, pe care le-a cunoscut profund. În peisaje, pentru care a manifestat o deosebită preferinţă, natura este strîns legată de munca şi de obiceiurile omului simplu, re-

date cu vervă, cu fantezie şi cu spirit de observaţie (ciclul de peisaje „Cascadele", „36 de vederi ale muntelui Fuji" etc.). A ilustrat peste 500 de cărţi, între care enciclopedia „Mangwa". Gravurile sale („Poeţii Chinei şi Japoniei", 1830; „Podurile", 1827—1830 etc.) sînt remarcabile prin marea varietate a sentimentelor exprimate, prin desenul sugestiv, sintetic şi dinamic, prin culoarea vie şi nuanţată cu subtilitate. Reprezentat în Muzeul de Artă al R.P.R.

Holbach *[olbác]*, Paul Henri (1723—1789), reprezentant de seamă al materialismului şi ateismului francez din sec. al XVIII-lea, colaborator al „Enciclopediei", unul dintre ideologii revoluţiei franceze din 1789. În lucrările sale, **H.** a expus în mod sistematic filozofia materialiştilor francezi din sec. al XVIII-lea. Pentru el, natura, lumea materială nu a fost creată de nimeni, ci există dintotdeauna, este indestructi-

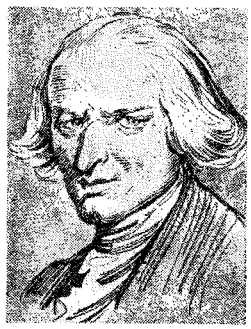

P. H. Holbach

bilă, în afara ei nu există nimic. Conştiinţa este o însuşire a materiei organizate într-un fel deosebit. **H.** a considerat mişcarea drept un atribut inseparabil al materiei, dar a redus în mod mecanicist toate formele mişcării la deplasarea în spaţiu. El a opus religiei ştiinţa bazată pe determinism, considerîndu-le două concepţii incompatibile asupra naturii. **H.** a afirmat, de pe poziţiile senzualismului materialist, cognoscibilitatea lumii şi a respins teoria carteziană a *ideilor înnăscute*. Asemenea celorlalţi materialişti francezi din sec. al XVIII-lea, **H.** nu a izbutit însă să extindă materialismul la explicarea vieţii sociale. El a fost un adept al teoriei contractului social. Pornind de la noţiunea metafizică şi, în ultimă instanţă, idealistă a „naturii umane", a omului ca parte a naturii, el a fundamentat din punct de vedere teoretic necesitatea înlocuirii societăţii feudale cu una „naturală" şi „raţională", care în realitate nu era altceva decît societatea burgheză idealizată. Reprezentant al iluminismului burghez, **H.** afirma că ideile guvernează lumea şi credea că societatea „raţională" se va instaura ca rezultat al apariţiei unui monarh luminat. Scrierile ateiste militante ale lui **H.** au avut un rol deosebit de însemnat în lupta împotriva teologiei şi obscurantismului. Op. pr.: „Creştinismul demascat" (1761), „Sistemul naturii sau despre legile lumii fizice şi ale lumii morale" (1770), „Teologia de buzunar, sau Dicţionar prescurtat al religiei creştine" (1768).

Holban, Anton (1902—1937), scriitor realist romîn. A debutat în 1924 cu cronici de artă plastică. În romanele („Romanul lui Mirel", 1929; „O moarte care nu dovedeşte nimic", 1931; „Ioana", 1934) şi în nuvelele sale (volumul „Halucinaţii", apărut postum, 1938), reliefînd cu deosebire contradicţia dintre intelectualii inadaptabili, neconformişti şi societatea burgheză, ostilă acestora, a dat pagini reuşite de analiză psihologică. În volumul „Parada dascălilor" (1932) a creionat cu ironie scene din viaţa cotidiană a unor profesori din provincie, satirizînd totodată atmosfera sufocantă a şcolii burgheze. **H.** a mînuit cu pricepere tehnica monologului interior, alunecînd însă uneori în psihologism.

Holbein *[hólbain]*, Hans cel Bătrîn (între 1460 şi 1470—1524), pictor şi desenator german. Lucrările sale timpurii păstrează trăsăturile convenţionalismului gotic (altarul mănăstirii din Augsburg, 1493). Mai tîrziu, pictura sa prezintă caracteristicile umanismului Renaşterii (altarul sf. Sebastian din München, 1515—1516; „Tripticul familiei Walter"). Forţa realistă a artei lui **H.** apare în veridicitatea portretelor pregnant individualizate, în plasticitatea formelor şi în culorile sale saturate şi strălucitoare.

Holbein *[hólbain]*, Hans cel Tînăr (1497 sau 1498—1543), pictor şi desenator german, fiul pictorului Hans **H.**

H. Holbein

cel Bătrîn. În tinereţe a călătorit prin Italia şi prin Franţa. Activitatea sa s-a desfăşurat la Augsburg, Basel şi la Londra, unde s-a stabilit în 1532, devenind, din 1536, pictorul de curte al lui Henric al VIII-lea. Adept al umaniştilor, **H.** este, alături de Dürer, cel mai de seamă reprezentant al realismului german din epoca Renaşterii. Arta sa calmă, echilibrată, vădind un ascuţit spirit de observaţie şi adîncime psihologică, reflectă noua epocă istorică în care se afirmă, o dată cu relaţiile de producţie burgheze, şi caracterul hotărît, voluntar, energic al reprezentanţilor clasei în ascensiune. A creat tablouri cu teme religioase („Hristos mort", 1521; „Madona primarului Meyer", 1525—1526), desene pline de viaţă şi vervă (pentru lucrările lui Erasm „Elogiul nebuniei", 1515, şi „Colocvii"), precum şi desene în spiritul tradiţiilor satirei populare (pentru ciclul de xilogravuri „Dansul macabru", 1524—1526). Cele mai de seamă creaţii ale lui **H.** sînt însă portretele, pictate sau desenate în creioane de culoare, remarcabile prin obiectivitatea şi exactitatea caracterizării sociale şi psiho-

logice, prin știința cu care folosește cele mai subtile detalii („Bonifaciu Amerbach", 1519; „Erasm din Rotterdam", 1523; „Thomas Morus", 1527; „Arhiepiscopul din Canterbury", 1527; „Soția și copiii artistului"; „Portretul negustorului Gisze", 1532; „Anna de Cleeve", 1539; „Henric al VIII-lea" etc.). Lucrările lui **H.** se caracterizează printr-o claritate clasică, printr-un stil larg și dramatic al compoziției, printr-un colorit sobru.

Holberg, Ludvig (1684—1754), scriitor danez de origine norvegiană, considerat „Plaut al Danemarcii". Este cunoscut prin comediile sale de caracter („Politicianul de cafenea", 1722; „Jeppe de la munte", 1723). Ca adept al iluminismului, a luptat împotriva superstițiilor, a fanatismului și a scolasticii.

Hölderlin, Johann Christian Friedrich (1770—1843), poet neoclasic german. S-a născut la Lauffen și a studiat la Tübingen. În anii studenției a fost prieten cu Hegel și Schelling. Cele mai bune poezii ale sale din volumele „Imnuri" (1790—1792), „Ode" (1799—1801), „Cîntece nocturne" (1805) exprimă aspirațiile patrioților germani către unificarea națională și libertate („Către germani", „Moartea pentru patrie", „Cîntecul germanului", „Neckar", „Heidelberg"). În aceste poezii sînt îmbinate cu măiestrie fondul de idei umanist patriotic și sentimentul legăturii cu natura. Visul despre o orînduire socială dreaptă ia în creația lui **H.** forma idealizării contemplative a democrației sclavagiste grecești, în spiritul specific ideologiei germane de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, care reflectă lipsa de maturitate politică a burgheziei (romanul liric „Hiperion", 1797—1799; fragmentul de dramă „Moartea lui Empedocle", 1798—1799). **H.** a fost și un delicat cîntăreț al dragostei („Menon plîngînd pe Diotima", 1798).

holding, *sistem* ~ (EC., în capitalism), formă monopolistă de subordonare a diferitelor întreprinderi (societăți), în special prin posesiunea de pachete de acțiuni de control. V. și participație, *sistemul p.*

holéndru 1. (IND. HÎRTIEI) Mașină utilizată la fabricarea pastei de celuloză și a pastei de hîrtie. Construcția și dispozitivele pe care le conține un **h.** depind de funcția îndeplinită în procesul de producție. Se deosebesc: **h.** de măcinare, **h.** spălător, **h.** destrămător și **h.** pentru albire. **2.** (TEHN.) V. *racord olandez.*

holéră 1. (MED.) Boală epidemică datorită vibrionului holeric. Clinic se manifestă prin scaune diareice numeroase, colici abdominale puternice, deshidratarea țesuturilor și tulburarea tuturor funcțiunilor organismului. Netratată, duce adesea la moarte. Astăzi, **h.** a dispărut din Europa. Focare de **h.** mai persistă în Asia și Africa. **2.** (MED. VET.) *Holera păsărilor,* boală infecțioasă gravă a păsărilor domestice, provocată de un microb din grupa *Pasteurella.* Evoluează în general acut ca o septicemie, cu simptome de diaree și sfîrșit mortal. Se prezintă uneori și în forme cronice. Produce mari pagube economice în crescătoriile de păsări rău întreținute. Boala se previne prin măsuri de zooigienă, iar în crescătoriile amenințate, cu sulfamide sau antibiotice, administrate sub formă de injecții sau în hrană. Sin. *pasteureloză.*

Holguin *[olghín],* oraș în estul Cubei. 227 000 loc. (1960). Mici întreprinderi ale industriei alimentare (zahăr, rom, tutun). În împrejurimile orașului se află mari plantații de cafea.

holísm (din gr. *holos* „întreg"), concepție metafizică care, susținînd primatul întregului față de parte, trage în mod abuziv, din infirmarea mecanicismului, concluzii idealiste, neovitaliste. Potrivit **h.,** caracterul specific de integralitate pe care îl au organismele vii, faptul că ele constituie întreguri unitare, care nu se pot reduce la simpla sumă a părților lor constitutive, s-ar datora acțiunii unei forțe imateriale incognoscibile, „cîmpul". **H.** extinde noțiunea de „integralitate", astfel interpretată, din domeniul biologiei asupra întregii realități, și în special asupra vieții sociale, încercînd, așa cum face întemeietorul **h.,** J. Chr. Smuts (1870—1950), în cartea sa „Holismul și evoluția", să justifice cu ajutorul ei expansiunea imperialistă și exploatarea colonială. Smuts pretindea că Imperiul britanic ar reprezenta o „integralitate superioară", căreia ar trebui să i se subordoneze necondiționat popoarele coloniale.

Hollar, Wenceslas (1607—1677), desenator și gravor ceh. A lucrat o perioadă îndelungată la Londra. A pictat peisaje pline de poezie și realism („Vedere panoramică a orașului Greenwich", „Vedere panoramică a orașului Praga", vederi din Tanger). **H.** este cunoscut în special prin ilustrațiile de carte pentru poeziile lui Virgiliu, pentru „Iliada" lui Homer, pentru fabulele lui Esop. A creat circa 3 000 de gravuri (peisaje, portrete).

Hollósy *[hólоși],* Simon (1857—1918), pictor ungur. A studiat la Budapesta și la München. **H.** a întemeiat în 1896, ca o reacție contra picturii oficiale ungare, Colonia de pictură de la Baia Mare, unde a lucrat pînă în 1901. Autor de peisaje străbătute de lirism, pictate în aer liber, și de compoziții de gen („Curățatul porumbului", 1885; „Între două focuri", 1892). A ilustrat poeme ale lui Petőffi.

Hollywood *[hóliud],* suburbie a orașului Los Angeles din California (S.U.A.), centrul principal al cinematografiei americane. 188 000 loc. (1961). **H.** a fost ales la începutul secolului ca bază cinematografică datorită condițiilor climatice favorabile ale regiunii.

hólmiu (CHIM.), *Ho.* Element din grupa lantanidelor; nr. at. 67; gr. at. 164,94. Formează combinații în treapta de valență trei, colorate galben-brun.

(h)olo- (gr. *holos* „întreg"), element de compunere cu sensul „întreg, tot" (ex. *(h)olograf*).

holocáust (gr. *holokaustos* „ardere completă"), sacrificiu, practicat în antichitate de către vechii evrei, asirieni și alte

popoare idolatre, constînd din arderea ritualică a animalelor pe altar; în împrejurări excepționale se practicau și jertfe omenești.

holocén (STRAT.), ultima diviziune a cuaternarului, care se caracterizează prin desăvîrșirea treptată a tipurilor umane și dezvoltarea culturii materiale, printr-o climă asemănătoare în general celei actuale și prin retragerea sau dispariția faunei de mamifere de climat tropical, subtropical sau polar, existentă în zonele de climat temperat în pleistocen. În R.P.R., depozitele holocene sînt reprezentate, în cea mai mare parte, prin aluviunile actuale ale cursurilor de apă și sînt exploatate ca materiale de construcții, iar în anumite regiuni sînt cercetate pentru conținutul lor în minereuri sau metale prețioase. Sin. *aluviu*.

holocrín (gr. *holos* „întreg" și *krinein* „a secreta"; FIZIOL.), tip de secreție exocrină caracterizat prin aceea că celula secretorie, împreună cu produsele elaborate de ea, formează elementele componente ale secreției glandulare. Acest tip de secreție este caracteristic glandelor sebacee.

holocristalină, *structură* ~ (PETROGR.), structură a unor roci care arată că părțile componente sînt cristalizate în totalitate. Majoritatea rocilor eruptive și toate rocile metamorfice au structură holocristalină (ex. granitul, dioritul, gabroul, micașistul etc.).

holoenzímă (BIOCHIM.), substanță care, în teoria structurii dualiste a enzimelor, reprezintă complexul dintre coenzimă, gruparea activă efectoare a reacției enzimatice, și apoenzimă, partea proteică a enzimei care determină specificitatea reacției enzimatice și potențează coenzima. Sin. *holoferment*.

holoferménț v. **holoenzimă.**

holometábole (gr. *holos* „întreg" și *metabole* „schimbare"; ZOOL.), insecte cu metamorfoză completă, care în dezvoltarea lor trec prin fazele de larvă, nimfă și adult (ex. dipterele, himenopterele, lepidopterele etc.).

holoparazít (gr. *holos* „întreg" și *parazit*; FITOPAT.), plantă lipsită de clorofilă, care trăiește parazitar pe o altă plantă, din care extrage, cu ajutorul unor sugători, substanțele organice necesare pentru nutriția ei (ex. cuscuta, lupoaia).

holoturíde (ZOOL.), echinoderme cu corpul moale, alungit în formă de castravete. La capătul anterior au gura înconjurată de tentacule, uneori ramificate. Se deplasează fie cu ajutorul ambulacrelor, fie, în lipsa acestora, prin mișcări vermiforme ale corpului. Se caracterizează printr-o mare capacitate de regenerare. Unele specii din mările Orientului Îndepărtat (*Stychopus japonicus* și altele) sînt comestibile; afumate, se cunosc sub denumirea de *trepang*. Sin. *castraveți-de-mare*.

Holoturie

holstein *[hólștain]*, (ZOOTEHN.) **1.** Varietate de taurine din rasa ostfriză, de culoare bălțată alb cu negru, cu o greutate vie de 500 kg și o producție medie de lapte de 3 000—4 000 de litri anual, cu un conținut de 3,3—3,5% grăsime. **2.** Rasă de cabaline de talie mare (1,60—1,65 m), cu o greutate vie de 550—600 kg, folosită în agricultură și transport.

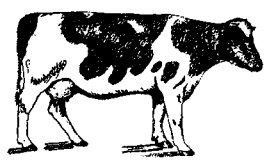

Holstein (1)

Holyoake *[hóuliouc]*, Keith (n. 1904), prim-ministru și ministru de externe al Noii Zeelande (din 1960), lider al Partidului național (din 1957).

homár *(Homarus vulgaris)*, specie de crustaceu marin comestibil, din ordinul decapodelor, asemănător cu racul, dar mult mai mare, ajungînd pînă la 30—50 cm lungime și 3—5 kg greutate. Se hrănește cu pești, crustacee etc.

Home, Alexander Frederick v. **Douglas-Home.**

homeopatíe (gr. *homoios* „asemănător" și *pathos* „boală"; MED.), sistem de tratament preconizat de S. Hahnemann (1755—1843), constînd în administrarea în doze mici, infinitezimale, a substanțelor care, în doze toxice, ar provoca unui om sănătos simptomele bolii respective. Homeopatia are la bază dictonul „similia similibus curantur" (similarele se tratează prin similare). V. și alopatie.

homeostáză (gr. *homoios* „asemănător" și *stasis* „oprire, stare"; FIZIOL.), proprietate a organismului de a menține în limite foarte strînse diferitele constante ale mediului intern, de a asigura stabilitatea, constanța fizico-chimică a umorilor organismului fără să fie influențat de modificările mediului înconjurător. **H.** se realizează grație acțiunii coordonatoare a sistemului neuroendocrin. În diverse boli apar tulburări ale **h.**

homeotérm (gr. *homoios* „egal" și *thermos* „cald"; FIZIOL.), organism care își păstrează aproape neschimbată temperatura internă. Animalele homeoterme se mai numesc și „animale cu sînge cald" (ex. păsările și mamiferele). V. și poichiloterm.

homeotermíe (FIZIOL.), proprietate a unor animale de a-și păstra o temperatură constantă a corpului, oricare ar fi variațiile temperaturii mediului ambiant. **H.** este proprie numai vertebratelor superioare (păsări și mamifere) și este asigurată prin mecanisme fiziologice complexe de termoreglare.

Homer, cel mai mare poet epic grec. A trăit, probabil, între sec. al XII-lea și al VIII-lea î.e.n. I se atribuie poemele epice „Iliada" și „Odiseea", capodopere ale literaturii universale, scrise în hexa-

metri dactilici. Timpul şi locul în care s-a născut poetul au fost controversate şi în antichitate; în sec. al XVIII-lea şi în prima jumătate a sec. al XIX-lea,

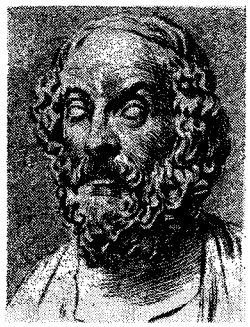

Homer

însăşi existenţa lui **H.** a fost pusă la îndoială. Discuţiile despre paternitatea poemelor homerice au dat naştere aşa-numitei „probleme homerice". Autorul „Iliadei" şi al „Odiseii", a cărui forţă de creaţie s-a manifestat în intensitatea şi dramatismul conflictelor, în măreţia descrierilor şi strălucirea comparaţiilor, denumite homerice, în uimitoarea lui bogăţie verbală, a înfăţişat momente importante din trecutul civilizaţiei elenice, a însufleţit lumea eroilor din legendele greceşti prin redarea veridică a marilor virtuţi şi pasiuni omeneşti, a veşnicului avînt al omului în luptă cu forţele potrivnice. El a ridicat conflictele, situaţiile şi caracterele la nivelul unei înalte generalizări, iar prin măiestria cu care le-a individualizat le-a făcut nemuritoare. Diferitele episoade din epopeile homerice constituie de milenii un izvor de inspiraţie pentru creatorii din toate domeniile artei. Unele descrieri, împrejurări, caracterizări şi procedee stilistice din opera lui **H.** au devenit bun comun al culturii universale. Tot lui **H.** i se mai atribuie şi epopeea eroi-comică „Batrahomiomahia" („Războiul broaştelor cu şoarecii", trad. rom.).

Homer *[hóumə]*, Winslow (1836—1910), pictor şi grafician american realist. Creaţia sa, plină de spontaneitate, reflectă dragostea pentru omul simplu şi este străbătută de sentimentul încrederii în viaţă. A pictat în culori vii tablouri de gen, inspirate din viaţa marinarilor şi a vînătorilor, precum şi peisaje. Înfruntînd ostilitatea rasistă, a închinat un număr de tablouri şi acuarele vieţii negrilor („Şcoala sătească", 1871; „Se înteţeşte vîntul", 1876; „Vînătorul şi cîinele de vînătoare"; „Naufragiul", 1896 etc.).

homerízi 1. Rapsozi şi poeţi epici din insula Chios (Grecia), care au avut un rol important în transmiterea şi închegarea definitivă a epopeilor homerice. **2.** Poeţi care imită stilul poeziei lui Homer.

Home Rule *[houm ru:l]* (engl. *home* „casă" şi *rule* „guvernare"), denumirea mişcării burgheziei liberale moderate irlandeze pentru autonomia Irlandei, care a luat naştere în deceniul al optulea al sec. al XIX-lea, pe baza unui program de luptă parlamentară. Parlamentul englez a respins în repetate rînduri proiectele de lege privitoare la acordarea autonomiei Irlandei. În urma războiului de eliberare a poporului irlandez (1919—1921), Marea Britanie a acordat statutul de dominion părţii de sud a Irlandei (devenită republică independentă în 1949), partea de nord rămînînd în componenţa Marii Britanii.

(h)omo- (gr. *homos* „egal" sau *homoios* „asemănător"), element de compunere cu sensul „egal, la fel, asemănător" (ex. *homozigot*, *omogen*).

homocromie (gr. *homos* „egal" şi *chromos* „culoare"; BIOL.), fenomen care constă în potrivirea de culoare între un animal şi substratul pe care se află. **H.** poate fi *permanentă*, cînd animalele au întotdeauna culoarea mediului (ex. cele din deşerturi au culoarea nisipului, cele polare sînt albe, cele din pădurile tropicale sînt verzi etc.), sau *schimbătoare*, cînd animalele îşi pot schimba coloraţia în funcţie de substrat (ex. cameleonul). **H.** are un rol protector atît pentru victime cît şi pentru atacatori; este o adaptare importantă, care s-a elaborat în cursul evoluţiei prin acţiunea creatoare a selecţiei naturale. V. şi m i m e t i s m.

homoptére (gr. *homos* „egal" şi *pteron* „aripă"), ordin de insecte caracterizate prin aparatul bucal conformat pentru înţepat şi supt, prin prezenţa a două perechi de aripi membranoase, care, în repaus, stau deasupra corpului ca un acoperiş. Numeroase specii de **h.** (mai ales cele din grupul afidelor, de ex. filoxera, păduchele lînos, păduchele de cereale, păduchele de varză etc.) sînt dăunătoare ogoarelor, livezilor, grădinilor şi altor terenuri agricole.

homosexualitáte (gr. *homos* „egal, acelaşi" şi lat. *sexus* „sex"; MED.), perversiune caracterizată prin atracţie sexuală pentru indivizi de acelaşi sex. Sin. *inversiune sexuală*.

homozigót (GENET.), organism hibrid care provine din părinţi cu caractere relativ apropiate din punct de vedere genetic.

Homs, oraş în vestul Siriei, situat pe rîul Nahr el-Asi. 157 760 loc. (1960). Industrie textilă, alimentară, chimică (îngrăşăminte minerale).

hon (TEHN.), unealtă compusă din 3 pînă la 8 bare abrazive, dispuse simetric în jurul unui ax central, de care sînt legate elastic. **H.** are o mişcare de rotaţie rapidă şi o mişcare de translaţie alternativă lentă.

Honduras, stat în America Centrală, situat între Marea Caraibilor, Guatemala, Salvador, Oceanul Pacific şi Nicaragua. Suprafaţa: 112 088 km². Populaţia: 1 950 000 loc. (1962), formată din metişi, indieni şi negri. Capitala: *Tegucigalpa*. Limba de stat: spaniola. Teritoriul **H.** este străbătut de Cordilierii Americii Centrale, care se desfac într-o serie de culmi muntoase, cuprinzînd în interiorul lor podişuri şi depresiuni. Altitudinea maximă: 2 590 m. Partea sudică este de natură vulcanică. Pe litoralul Mării Caraibilor se desfăşoară o cîmpie, îngustă în vest, întinsă şi mlăştinoasă în est. Climă tropicală, foarte umedă în nord şi pe pantele bătute de vînt din munţi, uscată în sud şi în văile ferite de vînt. Vegetaţia: păduri tro-

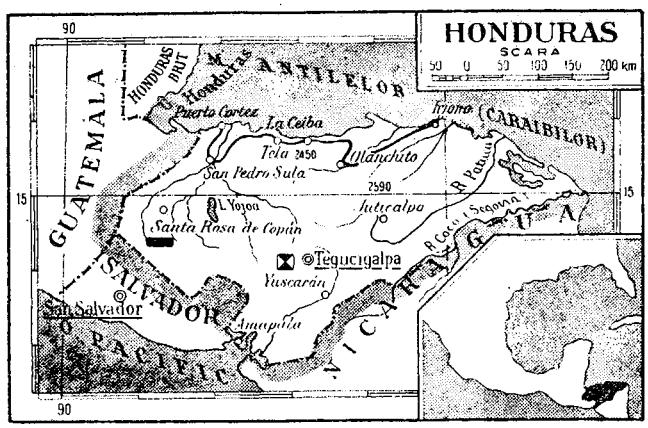

picale; în zonele mai uscate păduri rare de foioase şi păduri de pini, în zonele mai înalte savane, iar în sud şi în unele văi interioare cactuşi şi agave. În subsol există zăcăminte de minereuri auro-argentifere şi de metale neferoase. **H.** este o ţară agrară slab dezvoltată, cu o economie în care monopolurile din S.U.A. deţin poziţii dominante. Peste 83% din populaţia activă a ţării este ocupată în agricultură. În cîmpia litorală nordică există mari plantaţii de bananieri; se mai cultivă abaca şi trestie de zahăr. În zonele de podiş se cultivă cafea şi tutun pentru export şi porumb pentru consumul intern; se practică creşterea extensivă a animalelor. Cîmpia joasă şi mlăştinoasă din nord-est, acoperită de pădurea tropicală deasă (regiunea Mosquitia), este foarte slab populată şi puţin explorată. Industria este reprezentată doar prin mici unităţi textile şi alimentare. Principalele porturi: Puerto Cortés, La Ceiba, Tela, Amapala. Se exportă banane (peste 50% din valoarea exportului), cafea, argint, lemn, abaca. Comerţul exterior este orientat în special spre S.U.A. — *Istorie.* Locuit în timpuri străvechi de triburi indiene maya, teritoriul **H.** a fost cucerit de colonizatorii spanioli în prima jumătate a sec. al XVI-lea. În 1821, în timpul războiului de independenţă al coloniilor spaniole din America, **H.** s-a proclamat independent şi a intrat în federaţia statelor din America Centrală. În 1838 a devenit un stat independent. La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea a devenit obiectul concurenţei dintre monopolurile engleze şi cele nord-americane. În timpul celui de-al doilea război mondial, S.U.A. şi-a consolidat dominaţia în **H.** În 1954 a fost creat P.C. din Honduras, care activează în ilegalitate. În 1963 puterea a fost acaparată de o juntă militară.

Hondurasul Britanic, colonie britanică în America Centrală, situată pe coasta estică a peninsulei Yucatan, între Marea Caraibilor, Mexic şi Guatemala. Suprafaţa: 22 963 km². Populaţia: 96 000 loc. (1962), formată din negri, mulatri, indieni şi metişi; este concentrată în zona litorală. Centrul administrativ: *Belize.* Limba oficială: engleza. Cea mai mare parte a teritoriului este o cîmpie joasă, presărată cu numeroase mlaştini, iar ţărmul este lagunar. În sud-est înălţimile ajung pînă la 1 122 m. Climă tropicală, caldă şi umedă. În nord cresc savane şi păduri rare, iar în sud păduri tropicale, cu arbori de esenţe preţioase (acaju). Economie de tip colonial cu nivel de dezvoltare foarte scăzut, bazată pe o agricultură primitivă şi pe exploatarea lemnului. Se cultivă orez şi porumb (care nu acoperă necesarul de consum), cocotieri, ananas, bananieri, trestie de zahăr. Se exploatează lemnul de acaju, pin, cedru şi arbustul chicle (pentru gumă de mestecat). Industria este reprezentată doar prin cîteva mici unităţi de prelucrare a lemnului şi a produselor agricole. Exportă material lemnos (circa 3/4 din valoarea exportului), zahăr şi produse agricole. Comerţul este orientat în special spre S.U.A. şi Marea Britanie. În 1964 **H.B.** a obţinut autonomia internă.

Honegger *[oneghér]*, Arthur (1892—1955), compozitor francez de origine elveţiană, reprezentant de seamă al muzicii franceze din sec. al XX-lea. A studiat la Zürich şi apoi la Conservatorul din Paris. A făcut parte din grupul celor şase şi apoi din Federaţia muzicală populară, o organizaţie progresistă a muzicienilor francezi. Creaţia sa cuprinde toate genurile muzicale. A scris opere („Antigona", 1927), operete („Aventurile regelui Pausole"), balete („Semiramis", 1934), oratorii („Regele David", 1921, refăcut în 1923; „Ioana pe rug", 1938), lucrări pentru solist, cor şi orchestră („Cîntecul eliberării", 1942, închinat luptei de eliberare a Franţei de sub ocupaţia hitleristă), cinci simfonii (a II-a, numită „Simfonia celor 3 re", 1941; a III-a, „Liturgica", 1946; a V-a, 1950), piese orchestrale („Pastorală de vară", pentru orchestră de cameră, 1920; „Pacific 231", 1923; „Cîntecul bucuriei", 1923; „Rugby", 1928), lucrări pentru diferite formaţii de cameră (cvartete, sonate, miniaturi instrumentale şi vocale), muzică de scenă şi de film, cîntece de masă („Tinereţe", pe text de P. Vaillant-Couturier) etc. Deşi în lucrările lui apar unele influenţe ale constructivismului şi expresionismului, **H.** s-a opus excesele decadentismului, situîndu-se pe poziţiile unui artist care se sprijină pe limbajul artei populare şi pe tradiţiile muzicii clasice. Cele mai bune lucrări ale sale sînt scrise cu o înaltă tehnică componistică şi îmbină dramatismul intens cu influenţele lirice populare. Apărător înflăcărat al coerenţei, simplităţii şi sincerităţii în muzică, **H.** a transmis prin creaţia sa un înalt mesaj umanist. Şi-a formulat concepţiile înaintate, democratice în cartea „Eu sînt compozitor" (1954).

Hong Kong (Seangan), teritoriu în sud-estul Republicii Populare Chineze, aflat sub dominaţia Marii Britanii. În alcătuirea lui intră insula Hong Kong, insulele mici din apropiere, o fîşie îngustă de pe ţărmul peninsulei Ţziulun, anexate printr-un tratat semnat la Nankin (1842), cu care s-a încheiat primul „război al opiului" (1840—1842), precum şi o mare parte din peninsula Ţziulun, „arendată" în 1898 pe un termen de 99 de ani. Suprafaţa: 1 013 km². Populaţia: 3 410 000 loc. (1962), dintre care 99% chinezi. Oraşe importante: *Victoria*, reşedinţa teritoriului, şi Ţziulun (Kowloon), mari porturi şi centre industriale. Industria construcţiilor navale, textilă, a cimentului, alimentară (zahăr, conserve de legume, de fructe şi de peşte). Este dezvoltat pescuitul. Agricultura nu acoperă necesarul de consum; se cultivă orez, legume ş.a. Important centru comercial; aeroport internaţional.

Honolulu, oraş în insula Oahu, centrul administrativ al statului Hawai (S.U.A.). 300 000 loc. (1961). Important nod de comunicaţii maritime şi aeriene peste Oceanul Pacific. Industrie alimentară (zahăr, conserve, ulei). Şantiere navale. Staţiune climatică şi centru turistic. În apropiere se află portul militar Pearl Harbour.

Honorius, Flavius Augustus, primul împărat al Imperiului roman de apus (395—423), după împărţirea în două a Imperiului roman, făcută la moartea lui Teodosius I (395). Pînă la majoratul lui **H.**, puterea a aparţinut de fapt vandalului Stilicon, general în armata romană. În timpul domniei lui Honorius, Roma a fost pustiită de vizigoţii conduşi de Alaric (410).

Honshu, cea mai mare insulă din Arhipelagul Japonez, cuprinsă între Marea Japoniei şi Oceanul Pacific. Suprafaţa: 223 400 km². Populaţia: circa 70 000 000 loc. Ţărmuri foarte crestate. Relieful este muntos, doar de-a lungul ţărmului există mici cîmpii. E străbătută de un şanţ tectonic (Fossa Magna). Cel mai înalt vîrf este vulcanul activ Fuji Yama (3 776 m). Cutremure frecvente. Climă temperată în nord, subtropicală în sud, cu influenţe musonice. Rîurile sînt scurte şi repezi, cu mari resurse hidroenergetice. Bogăţii de subsol: cărbune, petrol, minereuri de fier şi polimetalice, uraniu. Pe insula **H.** se află capitala Japoniei, Tokio, şi numeroase alte oraşe mari, centre industriale importante: Yokohama, Nagoya, Osaka, Kyoto, Hiroshima, Shimonoseki, Niigata ş.a. Se mai numeşte *Hondo*.

Honterus, Ioan (1498—1549), umanist sas, adept al luteranismului şi reformator al bisericii săseşti din Transilvania. Originar din Braşov, a studiat la Cracovia, Viena, Wittemberg şi Basel. În 1530 a publicat la Cracovia „Rudimenta Cosmographiae", o descriere a lumii în proză, apărută şi într-o ediţie versificată la Braşov (1541) şi Zürich (1546). În această lucrare, care a fost pînă în secolul al XVII-lea cel mai folosit manual de geografie şi astronomie în Germania şi în sud-estul Europei, **H.** susţinea, sub influenţa lui Copernic, concepţia heliocentrică. A întemeiat la Braşov o tipografie (1535), în care au fost tipărite cărţi didactice în limbile latină, greacă şi germană. În 1544 a organizat gimnaziul din Braşov pe baze umaniste.

Vedere din Honolulu

Honthorst, Gerrit (Gerard) van (1590—1656), pictor olandez. A călătorit în Italia şi a cunoscut la Roma pictura lui Caravaggio, din arta căruia a adoptat efectele de clarobscur. A pictat tablouri cu subiecte religioase şi mitologice, portrete şi scene de gen, lucrări în care s-au reflectat tendinţele democratice ale şcolii olandeze, fără a atinge însă profunzimea şi optimismul caracteristice maeştrilor realişti din această şcoală.

honuire (TEHN.), netezire a unei suprafeţe interioare, executată cu honul pe maşini de honuit. Suprafaţa prelucrată se caracterizează printr-un aspect mătăsos, precizia de prelucrare atingînd valori între 0,02 şi 0,005 mm.

Hooch *[ho:h]*, Pieter de (1629—după 1684), pictor olandez. A pictat scene de gen, reprezentînd mediul soldăţesc („Camera de gardă"), interioare calme, intime, în care se desfăşoară viaţa cotidiană a personajelor sale. **H.** este apropiat de Fabritius şi de Vermeer prin lirism, prin echilibrul compoziţiei, prin puritatea şi strălucirea culorilor, prin ştiinţa repartizării luminii („Curtea", „Interior olandez", „Reuniune de familie", „Femei torcînd", „Jucătorii de cărţi"). Spre sfîrşitul vieţii, ca pictor al cercurilor înstărite, a lucrat într-o manieră decorativă, mai rece.

Hood *[hud]*, Thomas (1799-1845), poet englez. S-a afirmat mai ales ca poet umorist, abordînd o tematică inspirată din realităţile sociale ale Angliei contemporane lui („Ode şi dedicaţii celor mari", 1825; „Capricii şi bizarerii", 1827). A scris şi versuri lirice de o mare putere de expresie, în care îşi exprimă, în spirit filantropic, calda sa simpatie pentru cei exploataţi („Cîntecul

cămăşii", 1843; „Puntea suspinelor"). În poemul „Miss Kilmansegg şi preţiosul său picior" (1841—1843) a demascat cu sarcasm rolul nefast al banului în societatea burgheză.

Hooke *[huc]*, Robert (1635—1703), fizician englez. A fost membru al Societăţii Regale din Londra. În acelaşi timp cu Newton, a arătat că forţa de atracţie dintre Soare şi planete este invers proporţională cu pătratul distanţei dintre ele. A perfecţionat microscopul, pe care l-a utilizat cel dintîi la studiul structurii corpurilor şi a organismelor animale şi vegetale. — *Legea lui H.*, lege privitoare la deformările elastice, conform căreia tensiunea interioară produsă într-un corp elastic, cînd deformaţia lui este foarte mică, este proporţională cu această deformaţie. A fost enunţată de **H.** în 1660.

Hoover *[hú:və]*, Herbert Clark (n. 1874), om politic şi mare financiar american, membru al Partidului republican; a fost preşedinte al S.U.A. (1929—1933).

hoplít, soldat pedestru din armatele vechilor polisuri greceşti, înarmat cu arme grele.

Hoplit atenian

În Sparta, hopliţii constituiau forţa militară principală.

hoplolatríe (gr. *hoplon* „armă" şi *latreia* „cult"), adorare a unor obiecte de vînătoare şi a armelor de către unele triburi în perioada politeistă. În Creta, în perioada micenianã, era răspîndit cultul toporului cu două tăişuri (labrys). În **h.** se oglindeşte marea importanţă pe care populaţiile primitive o acordau armelor de vînătoare şi uneltelor în viaţa lor socială.

hóra, joc popular romînesc răspîndit în întreaga ţară. Are un mare număr de variante şi multiple denumiri (*h. dreaptă, h. mare, h. în două părţi, h. miresei, h. pe bătăi* etc.). Este un joc mixt, în cerc, cu ţinuta de

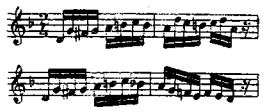

Hora miresei

mînă. Are ritm binar (2/4 sau 6/8) şi tempo moderat. În general paşii sînt simpli, uneori mărunţi şi bătuţi în contratimp sau sincopaţi. Se dansează de obicei cu acompaniament de cimpoi sau de fluier. **H.** au scris Eduard Caudella, Alexandru Flechtenmacher, Dumitru Kiriac, Gheorghe Stephănescu, Tiberiu Brediceanu ş.a.

Horaţii şi Curiaţii, două grupe de cîte trei fraţi gemeni, reprezentanţi, după legendă, ai cetăţilor rivale Roma şi, respectiv, Alba-Longa, care s-au luptat între ei în timpul domniei lui Tullus Hostilius, pentru a decide supremaţia uneia dintre cetăţi asupra celeilalte. Unul dintre Horaţi, rămînînd singurul supravieţuitor, a adus Romei victoria.

Horaţiu (Quintus Horatius Flaccus) (65—8 î.e.n.), mare poet latin. S-a născut la Venusia, ca fiu al unui sclav eliberat. A studiat la Roma şi la Atena. A fost tribun în armata republicană a lui Brutus, dar după înfrîngerea acestuia a revenit la Roma şi a ajuns, datorită lui Mecena, protejatul împăratului August, faţă de care şi-a păstrat totuşi libertatea convingerilor. Opera lui **H.** se compune din: satire, epode, ode, epistole şi poemul liric „Cîntecul secular". Sub raportul atitudinii filozofice, **H.** a împărtăşit iniţial ideile epicureilor (în „Ode"), iar spre sfîrşitul vieţii s-a apropiat tot mai mult de stoicism (în „Epistole"). El a ridiculizat, în satire şi în epode, luxul bogatului parvenit, firile nestatornice, goana după moşteniri, superstiţiile, avariţia. În ode, preluînd forme ale liricii eline, a cîntat dragostea, farmecul vieţii de la ţară, bucuria de a trăi, vinul şi prietenia şi l-a slăvit pe August pentru că a pus capăt războaielor civile. În epistole dezbate probleme dintre cele mai diverse, cu referiri la propria sa biografie, folosind tonul moralizator şi didactic. Dintre „epistole", cea mai importantă rămîne „Ad Pisones", cunoscută ulterior sub titlul de „Ars poetica" (Arta poetică). Ea cuprinde precepte privind tehnica poeziei, definiţii ale diferitelor specii şi genuri literare şi date despre dezvoltarea literaturii latine. Normele stabilite de **H.** au fost dezvoltate mai tîrziu de către unii teoreticieni ai clasicismului francez (Boileau) sau englez (Pope). Dintre „ode", de o deosebită popularitate s-a bucurat, printre poeţii timpurilor moderne, Oda XXX din cartea a III-a, în care **H.,** referindu-se la durabilitatea operei sale, o asemăna cu un „monument mai trainic decît bronzul". Stilul lui **H.** se remarcă prin precizie, echilibru, armonie, eleganţă. Opera sa a avut un însemnat rol în formarea poeziei lirice europene, în special în sec. XVI—XVIII. În literatura romînă, figura lui **H.** a fost evocată de V. Alecsandri în drama „Fîntîna Blanduziei". Traduceri din opera poetului au apărut încă din secolul trecut, iar unele ode, epistole, satire şi „Arta poetică" au fost de mai multe ori traduse integral (ult. trad. rom. „Satire şi epistole", 1959).

Hordou, vechea denumire a satului Coşbuc, din raionul Năsăud, reg. Cluj, unde s-a născut poetul. Casa părintească a lui Coşbuc este astăzi casă memorială.

Horezm, vechi stat constituit în sec. VII—VI î.e.n. pe cursul inferior al fluviului Amu-Daria. La sfîrşitul sec. al VI-lea î.e.n. a intrat în componenţa statului persan al *Ahemenizilor*, iar în sec. I—II e.n. în componenţa statului cumanilor, devenind din nou independent în sec. al III-lea. În sec. VI—VIII, în **H.** s-a desăvîrşit procesul feudalizării. A fost cucerit de arabi în anul 712. Statul **H.** a ajuns la cea mai mare putere în sec. XI—XIII, cînd s-a întins de la Marea Caspică pînă la cursul mijlociu şi inferior al fluviului Sîr-Daria, iar în sud a cuprins teritorii ale

Hordou. Casa memorială „G. Coşbuc"

Afganistanului, Azerbaidjanului, Iranului şi Irakului. În 1388 **H.** a fost cucerit de Timur Lenk, iar în 1505 a căzut sub stăpînirea hanatului Buharei. Din sec. al XVI-lea s-a mai numit şi hanatul hivin, deoarece capitala lui a fost mutată la *Hiva*. La sfîrşitul sec. al XIX-lea, statul **H.** a devenit vasal Rusiei. În 1920 s-a constituit Republica Populară Sovietică Horezm. Teritoriul ei face parte azi din R.S.S. Uzbekă, R.S.S. Turkmenă, R.S.S. Tadjikă, R.S.S. Kirghiză şi R.S.S.A. Kara-Kalpakă.

Horezm, *arta din* ~, arhitectura şi arta care s-au dezvoltat în cadrul vechii culturi a statului sclavagist Horezm între sec. IV î.e.n. şi IV e.n. În perioada cuprinsă între sec. IV î.e.n. şi I e.n., în timpul căreia s-a consolidat orînduirea sclavagistă, păstrîndu-se însă unele tradiţii ale comunei primitive (ex. locuinţele comune), s-au construit aşezări rurale (locuinţe colective întărite) şi aşezări urbane. Oraşele (horodişti) erau înconjurate de ziduri de cărămidă nearsă cu creneluri, uneori cu turnuri, şi se compuneau din două mari locuinţe colective cu cîte 150—200 de camere, o stradă de-a lungul locuinţelor şi un templu (ex. oraşul Djanbas-Kala, pe malul drept al Amu-Dariei). În acea vreme au apărut ca elemente constructive bolţile, arcadele pe deasupra zidurilor, construcţiile de apărare a porţii oraşului. În perioada dintre sec. I—IV e.n., în construcţia unor oraşe mai mari s-au diferenţiat centrele publice (piaţa, templul şi palatul conducătorului), a crescut numărul locuinţelor colective (pînă la 10), s-au ridicat turnuri de-a lungul zidurilor de apărare (ex. horodiştea Toprak-Kala). Palatul şi templul, aşezate pe o platformă

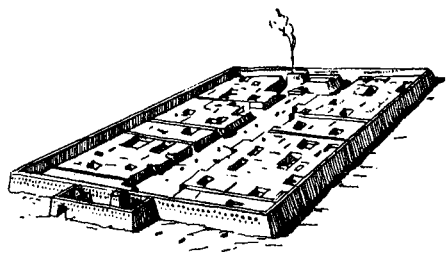

Horodiştea Djanbas-Kala din Horezm (sec. IV î.e.n. — I e.n.)

înaltă, aveau turnuri de aproape 30 m, ziduri de apărare şi către interiorul oraşului; încăperile erau dispuse pe două niveluri. Zidurile interioare erau pictate (pe o tencuială de argilă şi un strat subţire de alabastru) cu scene tratate realist şi cu ornamente vegetale, bogat colorate. Din sec. al III-lea au rămas portrete ale conducătorilor Horezmului, lucrări de sculptură ornamentală executate din argilă nearsă. Arta din Horezm, datorită trăsăturilor ei particulare, se situează printre culturile artistice originale care au înflorit în Asia Centrală.

Horezmi, Muhammed ben Musa (sec. IX), matematician şi astronom uzbec. A scris lucrări de astronomie (despre astrolab, tabele astronomice etc.) şi a tradus tratate de aritmetică şi algebră din limba arabă şi limba latină. În 1878 s-a găsit un manuscris al său, intitulat „Imaginea Pămîntului".

Horezu, localitate de tip urban în nord-vestul regiunii Argeş, reşedinţă de raion. 5 275 loc. (1964). Centru pomicol. **H.** este şi un vestit centru de olari, a cărui producţie se caracterizează prin fineţea deosebită a decorului realizat cu „cornul" şi cu „gaiţa" (unelte vechi). Smaltul foarte fin face ca fondul vaselor să apară de culoarea fildeşului. Este specializat mai ales în producerea de străchini şi farfurii. La **H.** există un complex mănăstiresc, care şi-a păstrat vechea denumire Hurezi. — *Raionul H.*, raion administrativ, cu 85 420 loc. (1964). Economie agricolă: pomicultură şi creşterea animalelor, în special a ovinelor. Unităţi de prelucrare a lemnului şi a fructelor.

Horia (c. 1730—1785), ţăran romîn, iobag din Albac, conducător al răscoalei populare din 1784 din Transilvania, pe numele adevărat *Vasile Ursu Nicola*. I s-a dat numele de Horia pentru că *horea*, adică, în limbaj popular, cînta frumos din fluier. În apărarea drepturilor iobăgimii romîne din Transilvania, a făcut, între anii 1779 şi 1784, patru călătorii la Viena, cerînd împărătesei Maria Tereza şi apoi împăratului Iosif al II-lea să elibereze ţărănimea de iobăgie. Ca urmare a adîncirii exploatării feudale, a abuzurilor administraţiei austro-ungare, a anulării unor privilegii mai vechi, în toamna anului 1784,

sub conducerea lui **H.**, ajutat de Cloşca şi de Crişan, moţii au pornit răscoala, care a cuprins în cîteva zile Munţii Apuseni şi regiunile învecinate.

Horia

La 8 noiembrie, la Bucium, într-o mare adunare populară, **H.** a concretizat programul răscoalei, cuprins într-un „ultimatum" adresat nobilimii din comitatul Hunedoarei la 21 noiembrie, care cerea desfiinţarea nobilimii şi împărţirea pămînturilor lor ţăranilor. El a plănuit organizarea unui front puternic al răscoalei, de la Huedin pînă la Deva. Realizarea acestui plan a fost însă zădărnicită de intervenţia trupelor imperiale, care au înfrînt pe răsculaţi la 7 decembrie la Mihăileni. După ocuparea Cîmpenilor şi Albacului, apărate de **H.**, răscoala a fost înăbuşită. Înfrîngerea răscoalei a fost cauzată de coalizarea nobilimii cu monarhia habsburgică, de lipsa unei organizări centrale, a unei conştiinţe limpezi de clasă a ţărănimii, precum şi de contradicţiile dintre păturile înstărite şi sărace ale ţărănimii. **H.** s-a retras împreună cu cei mai credincioşi tovarăşi de luptă în pădurea Scorăgetului, în apropierea Huedinului, unde la 27 decembrie a fost prins. Întemniţat într-o celulă de deasupra porţii cetăţii din Alba-Iulia, a fost executat împreună cu Cloşca prin frîngere cu roata la 28 februarie 1785, în prezenţa unui mare număr de ţărani aduşi cu sila. Figura eroică a lui **H.**, rămasă în conştiinţa poporului, a inspirat numeroase creaţii literare, populare şi culte. Eminescu, Coşbuc, Iosif, Goga, Rebreanu, Beniuc, O.W. Cisek au scris pagini memorabile despre acest erou popular.

hormism (din gr. *horme* „impuls, pornire"), curent neştiinţific, biologizant, din psihologia occidentală. **H.** atribuie un rol hotărîtor în activitatea psihică şi în conduita oamenilor impulsurilor de ordin instinctual, diminuînd sau chiar ignorînd rolul conştiinţei umane formate sub influenţa mediului social şi a educaţiei.

hormón (BIOCHIM., FIZIOL.), produs de secreţie al unei glande endocrine sau al unor ţesuturi fără structură glandulară, care este vehiculat pe cale circulatorie în tot organismul şi acţionează la distanţă asupra unor organe sau ţesuturi-ţintă. În doze foarte mici, uneori de ordinul milionimilor de gram, **h.** exercită acţiuni specifice asupra diverselor organe şi ţesuturi şi asupra proceselor metabolice (ex. insulina, foliculina, testosteronul etc.).

hormonologíe (gr. *horman* „a excita" şi *logos* „studiu"; BIOL., FIZIOL., BIOCHIM.), parte a endocrinologiei care se ocupă cu studiul hormonilor. Ea studiază originea, natura chimică, etapele sintezei hormonilor în organism, proprietăţile biologice ale hormonilor, soarta acestora în organism, aplicaţiile hormonilor în terapeutică etc.

hormonoterapíe (MED.), tratament cu hormoni, larg folosit în medicina modernă în diverse boli (ex. tratamentul cu foliculină, cortizon, testosteron, insulină, tiroxină etc.).

horn (GEOGR.), despicătură verticală strîmtă (canal) şi puţin adîncă într-un perete stîncos, de obicei calcaros sau conglomeratic, prin care se scurg materiale sfărîmate (ex. hornurile Mălăieştilor din masivul Bucegi).

Horn, *Capul* ~, cap în extremitatea sudică a Americii de Sud, în insula cu acelaşi nume, situat la 55 59' latitudine sudică şi 67°16' longitudine vestică. În regiunea *Capului H.*, navigaţia este dificilă, datorită ceţurilor frecvente care îl înconjură.

hórnblendă (MINER.), mineralul cel mai important din grupa amfibolilor monoclinici, caracterizat printr-o compoziţie complexă (silicat natural, hidratat de calciu, sodiu, magneziu, fier şi aluminiu); are culoarea brună sau verde-închis, deseori neagră.

horoscóp (gr. *hora* „oră" şi *skopein* „a observa"; ASTR.), reprezentare schematică a poziţiilor pe cer ale Soarelui, ale Lunii şi ale planetelor, pe care astrologii o foloseau la „prezicerea viitorului", fără nici o bază ştiinţifică.

horst (GEOL.), compartiment ridicat al scoarţei terestre, delimitat prin falii în trepte de compartimentele din jur mai coborîte (ex. **h.** şisturilor verzi din Dobrogea centrală).

hortatív (din lat. *hortari* „a îndemna"; LINGV.; despre forme verbale sau despre propoziţii), care exprimă un îndemn (ex., în limba romînă, modul conjunctiv are valoare hortativă în propoziţii principale ca „Să-mi spui şi mie").

horténsie *(Hydrangea opuloides)*, arbust decorativ din familia saxifragaceelor, de 60—150 cm înălţime, cultivat în sere şi apartamente, mai rar în grădini. Are inflorescenţă

Hortensie

globuloasă, flori de culoare roz cu nuanţe diferite, mai rar roşie sau albă; prin tratarea solului cu săruri de fier, florile capătă culoare albastră. Se înmulţeşte prin butaşi.

horticultúră (lat. *hortus* „grădină" şi *cultură*), ştiinţa agronomică care se ocupă cu studiul şi aplicarea celor mai raţionale metode de cultivare şi înmulţire a pomilor, arbuştilor fructiferi şi ornamentali, a legumelor şi florilor, precum şi cu metodele de organizare şi amenajare a parcurilor, grădinilor de legume şi livezilor. Cuprinde sectoarele de pomicultură, legumicultură, arhitectură peisageră şi floricultură.

Horthy, Miklós (1868 — 1957), amiral, dictator fascist al Ungariei între anii 1920 şi 1944. A fost unul dintre orga-

nizatorii forțelor contrarevoluționare împotriva Puterii sovietice din Ungaria (1919). **H.** a patronat iredentismul ungar. A dus o politică de apropiere a Ungariei de Germania hitleristă, împingînd în 1941 Ungaria în războiul antisovietic. În 1944 a fugit în străinătate. A murit în Portugalia.

Hortolomei, Nicolaie (1885 – 1961), chirurg romîn. A fost membru al Academiei

N. Hortolomei

R.P.R., al mai multor societăți științifice străine și profesor la Universitatea din București. Opera sa științifică cuprinde studii din aproape toate ramurile chirurgiei. S-a ocupat de chirurgia hipertiroidiilor, a cancerului de sîn, a tuberculozei renale, a blocării sensibilității viscerale, iar în ultimii ani a adus contribuții în diverse probleme de chirurgie cardiacă (chirurgia stenozei mitrale, a pericarditei etc.). A format o valoroasă școală de chirurgie și a contribuit la dezvoltarea, pe baze fiziologice, a chirurgiei romînești. Laureat al Premiului de stat.

Horus, divinitate din mitologia egipteană, fiul lui Osiris și al lui Isis, reprezentat ca un șoim sau ca un om cu cap de șoim. Potrivit mitului, **H.** a înfrînt în luptă pe zeul răufăcător Set, răzbunînd astfel moartea părintelui său. Faraonii egipteni erau considerați ca încarnări terestre ale lui **H.**

Horváth, Imre (n. 1906), poet maghiar din R.P.R. A debutat cu versuri publicate în revista „Korunk", dar s-a afirmat ca poet militant mai ales în anii de după Eliberare. Poemele sale au ca temă centrală lupta pentru apărarea păcii și elogierea transformărilor revoluționare socialiste. Stilul său se caracterizează prin frecvența aforismelor, prin simplitatea expresiei și forță agitatorică („Ceea ce poruncește vremea", 1949; „Viața impune pacea", 1951; „Poezii alese", 1954; „Trăiesc printre voi", 1958; „Însuflețit de crezul eroilor", 1960; „Poezii" 1963). O culegere selectivă din opera poetică a lui **H.** a apărut în romînește sub titlul „Versuri alese", în 1953, în traducerea lui Ioanichie Olteanu și Petre Solomon. Laureat al Premiului de stat.

Horváth, István (n. 1909), scriitor maghiar din R.P.R. Majoritatea volumelor de versuri („Se revarsă satul", 1949; „Se desfac mugurii", 1950; „Pe plaiurile tot mai frumoase ale patriei", 1952; „Datorie sublimă", 1962 ș.a.) și a romanelor sale („Brazdă peste haturi", 1951, trad. rom.) sînt consacrate oglindirii transformărilor petrecute în satul ardelean și în conștiința țăranului în anii puterii populare. A scris și numeroase cărți pentru copii și tineret. Laureat al Premiului de stat.

Ho Și Min (n. 1890), președinte al Partidului celor ce muncesc din Vietnam și președintele Republicii Democrate Vietnam.

Ho Și Min

Participant din tinerețe la mișcarea de eliberare națională. Între 1920 și 1930 a activat în Europa și în Asia. Este unul dintre fondatorii P.C. din Indochina. A fost de multe ori arestat, iar în 1929 condamnat, în contumacie, la moarte. Situîndu-se în fruntea luptei de eliberare națională împotriva colonizatorilor francezi și apoi a ocupanților japonezi, în 1941 a fost ales președinte al Frontului democratic de luptă pentru independența Vietnamului (Viet-Min). După victoria revoluției din august 1945, a devenit șeful guvernului provizoriu al R.D. Vietnam, iar în martie 1946 a fost ales președinte al acesteia.

hotărîre (DR.), act adoptat de organele de stat colegiale, de instanțele judecătorești sau de alte organe de jurisdicție, de organele de conducere ale unor organizații obștești ori ale altor organizații socialiste, în urma unei dezbateri colective și a aprobării date de majoritatea membrilor prezenți (ex. hotărîrile C.C. al P.M.R., ale Consiliului de Miniștri, ale sfaturilor populare, ale tribunalelor populare). — *H. a Consiliului de Miniștri* (adesea prescurtat *H.C.M.*), act juridic emis de Consiliul de Miniștri prin care se stabilesc norme juridice, se iau măsuri obligatorii pe întreg teritoriul R.P.R., se rezolvă probleme administrative cu caracter general sau de mare însemnătate. *H.C.M.* sînt emise în condițiile legii, pe baza și în executarea ei. În probleme deosebit de importante se iau hotărîri în comun de către Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Romîn și de către Consiliul de Miniștri. La pregătirea unor hotărîri ale Consiliului de Miniștri participă și Consiliul Central al Sindicatelor. În anumite cazuri se iau hotărîri comune de către Consiliul de Miniștri și Consiliul Central al Sindicatelor (ex. stabilirea normelor de organizare și de funcționare a comisiilor pentru soluționarea litigiilor de muncă). — *H. judecătorească*, act juridic procesual prin care o instanță judecătorească soluționează o pricină sau o cerere care ține de competența sa.

hotentoți, popor de rasă neagră din familia de limbi hotentoto-boșimană a grupei sud-africane. În vechime, triburile de **h.** erau foarte răspîndite în întreaga Africă de est și de sud. La venirea europenilor, ei se găseau în faza destrămării comunei primitive. În timpul

cuceririi Africii de sud de către olandezi şi apoi de către englezi şi a Africii de est de către germani, **h.** au fost aproape exterminaţi. Rămăşiţele triburilor hotentote trăiesc astăzi în rezervaţiile speciale de pe teritoriile aride ale Republicii Sud-Africane.

hotnóg, vechi grad militar în Moldova (sec. XVI—XVII), comandant peste o sută de oameni. În sec. al XVII-lea, **h.** i s-a spus şi *iuzbaşă*.

Houdon *[udô]*, Jean Antoine (1741—1828), sculptor francez,

J. A. Houdon

elev al lui Pigalle, unul dintre cei mai mari maeştri ai portretului sculptural. **H.** este şi autorul unor statui în stil clasicizant („Diana", 1776). Portretele sale realiste oglindesc epoca iluminismului şi a revoluţiei burgheze şi sînt remarcabile prin subtilitatea lor psihologică, prin forţa cu care redau personalitatea modelelor, prin exactitatea trăsăturilor şi eleganţa expresiei, prin varietatea soluţiilor plastice (Diderot, Rousseau, D'Alembert, Voltaire, Molière, Washington, Franklin, La Fayette, Mirabeau ş.a.).

Houphouet-Boigny *[ufuébuaní]*, Felix (n. 1905), preşedinte (din 1960) şi prim-ministru al Republicii Coasta de Fildeş, lider al Partidului democrat al Coastei de Fildeş.

Houssay *[usái]*, Bernardo Alberto (n. 1887), fiziolog argentinian, cunoscut prin studiile sale asupra fiziologiei hipofizei, pancreasului endocrin, tiroidei, paratiroidelor etc. Premiul Nobel pentru medicină (1947). Op.pr.: „Tratat de fiziologie".

Houston *[hiú:stən]*, oraş în S.U.A., în statul Texas, situat în cîmpia litorală a Golfului Mexic, într-o zonă petroliferă; port legat printr-un canal de Golful Mexic. 950 000 loc. (1961). Este unul dintre cele mai mari centre industriale din sudul S.U.A., important în special pentru industria petrolului. Mari rafinării de petrol, întreprinderi de chimizare a petrolului (mase plastice, cauciuc sintetic etc.) şi de utilaj petrolier. În oraş mai există şi uzine siderurgice, întreprinderi alimentare, textile, de ciment etc. Prin port se exportă petrol, bumbac şi cereale. Centru universitar.

Howard *[háuəd]*, Leslie (1893—1943), actor, regizor de teatru şi de film, autor dramatic englez. S-a remarcat ca actor interpretînd rolul lui Hamlet din piesa lui Shakespeare, al lui Romeo din piesa „Romeo şi Julieta" de acelaşi autor şi al profesorului Higgins din piesa „Pygmalion" de B. Shaw. Distincţia rafinată a jocului său îmbina umorul discret cu o notă de romantism. A repurtat un deosebit succes în filmele „Sclavia umană", „Macul roşu", „Pădurea împietrită" şi „Pygmalion".

L. Howard

Howrah *[háura]*, oraş în India, aşezat în deltă fluviului Gange, satelit al oraşului Calcutta. 524 820 loc. (1962). Este punctul terminus al unor importante căi ferate. Industrie textilă (iută şi bumbac), a sticlei, a hîrtiei, constructoare de maşini, chimică şi industrie alimentară.

hozrasciót v. **gospodărire socialistă.**

Hradec Králové *[hrádeţ]*, oraş în R.S. Cehoslovacă, situat la vărsarea rîului Orlic în Elba. 58 000 loc. (1960). Nod de căi de comunicaţii. Industrie constructoare de maşini, chimică, de prelucrare a lemnului, uşoară. Instituţii social-culturale şi monumente istorice.

hrean *(Armoracia rusticana)*, plantă perenă din familia cruciferelor, originară din regiunile învecinate cu Marea Neagră. Rizomul (tulpina subterană) este cilindric, gros şi lung de 50—60 cm, alb în interior, acoperit cu o coajă de culoare galbenă-murdar. Tulpina **h.** este puternică, înaltă de 80—120 cm şi goală în interior, cu frunze mari ovale sau cordiforme. Florile sînt de culoare albă, iar fructul (silicvă) este mic, aproape sferic şi cu un vîrf ascuţit. **H.** se caracterizează printr-o mare rezistenţă la ger. Se cultivă pentru rizomii săi, folosiţi drept condiment în alimentaţie şi în industria conservelor.

Hrennikov, Tihon Nikolaevici (n. 1913), compozitor sovietic, artist al poporului din R.S.F.S.R. Autor de opere („Furtuna", 1939; „Mama", 1957, după romanul lui M. Gorki), simfonii, concerte, cîntece, muzică de scenă („Mult zgomot pentru nimic" de Shakespeare, 1936) şi de film („Ora 6 după război", 1944; „Minerii din Donеţ", 1950). Laureat al Premiului de stat.

hrib (BOT.; *Boletus edulis*), ciupercă cărnoasă din familia poliporaceelor, cu piciorul umflat, pălăria de culoare brungălbuie şi cu pori verzi-gălbui în partea ei inferioară. Creşte prin pădurile noastre şi se consumă în stare proaspătă sau conservată. Sin. *mînătarcă*.

hrisóv, act solemn emis de cancelaria domnească şi întărit cu pecetea mare a ţării, atîrnată, iar mai tîrziu şi cu iscălitura domnului. Prin hrisoave, domnul (împreună cu sfatul domnesc) dădea sau confirma cuiva anumite privilegii feudale. Sin. *ispisoc*.

Hrisoverghi, Alexandru (1811—1837), poet romîn prepaşoptist. Lirica sa (volumul postum de „Poezii", 1843) e în general romantică, sentimenta-

listă, nedepăşind (mai ales în erotică) nivelul atins de Al. Văcărescu sau de C. Conachi. Singura lui poezie publicată în timpul vieţii, „Ruinele Cetăţii Neamţului" (1834), evocă trecutul de luptă, veştejind lipsa de respect a contemporanilor pentru vestigiile vremurilor eroice de altădată.

Hristos (Iisus Hristos) (gr. *hristos* „uns, trimis", care corespunde termenului ebraic *mesia*), întemeietorul mitic al creştinismului. Multe dintre elementele mitului despre **H.** („fiul lui dumnezeu", care a luat vremelnic înfăţişare de om, naşterea dintr-o fecioară, săvîrşirea minunilor, răstignirea pe cruce, învierea miraculoasă, suirea la cer etc.) au fost preluate de creştinism din vechile religii orientale şi greco-romane. Ele se întîlnesc în legendele despre Buddha, Adonis, Tamuz-Marduk, Osiris, Mithra etc. şi sînt legate de reprezentările primitive fantastice, despre moartea şi renaşterea periodică a vegetaţiei, precum şi despre „moartea" şi „învierea" Soarelui. V. şi creştinism.

hrişcă *(Fagopyrum sagittatum)*, plantă anuală erbacee din familia poligonaceelor, cu rădăcina pivotantă adîncă de 20—40 cm şi tulpina erectă, ramificată chiar de la bază, goală în interior şi cu suprafaţa uşor striată. Frunzele sînt triunghiulare sau sagitat cordate, cele de la bază lung peţiolate, iar cele dinspre vîrf aproape sesile. Florile sînt mici, foarte numeroase (circa 500 la o plantă), colorate alb-roz sau roşu, cu miros puternic. Fructul (nucula) este de culoare brună-castanie şi are trei muchii. **H.** se cultivă pentru fructele sale, folosite în alimentaţie sau, parţial, în industria spirtului. Este şi o bună plantă meliferă. Din frunzele de **h.** se extrage *rutina*, substanţă folosită la prepararea unor medicamente pentru boli de inimă.

Hron, rîu în R.S. Cehoslovacă, afluent pe stînga al Dunării, cu lungimea de 289 km. Izvorăşte din munţii Tatra şi se varsă în Dunăre în apropiere de oraşul Esztergom (R.P. Ungară). Pe **H.** este situat oraşul Banská-Bystrica. Hidrocentrală.

Hrozny, Bedřich (1879—1952), orientalist ceh. A fost profesor la Universitatea din Praga şi membru al Academiei Cehoslovace de Ştiinţe. A descifrat textele hitite, descoperite la începutul sec. al XX-lea, şi a studiat limba acestora, demonstrînd că hitita a fost o limbă indo-europeană. S-a ocupat de asemenea de descifrarea scrierilor protoindiene şi a monumentelor scrise ale culturii miceniene. Op. pr.: „Limba hitiţilor, structura ei şi apartenenţa ei la familia indogermanică" (2 vol., 1901—1917).

Hruşciov, Nikita Sergheevici (n. 1894), prim-secretar al

N. S. Hruşciov

Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (din 1953), preşedintele Consiliului de Miniştri al U.R.S.S. (din 1958), preşedinte al Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice pentru R.S.F.S.R. (din 1956). Fiu de miner, a devenit membru al Partidului Comunist (bolşevic) în 1918. În anii războiului civil a luptat în rîndurile Armatei Roşii. Ulterior a avut munci de conducere pe linie de partid. În 1934 a fost ales membru al C.C., în 1938 membru supleant al Biroului Politic, iar în 1939 membru al Biroului Politic al C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. Din 1935 pînă în 1938 a fost şi prim-secretar al Comitetului regional şi al Comitetului orăşenesc Moscova. În 1938 a fost ales prim-secretar al C.C. al P.C. (b) al Ucrainei. În anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei a fost membru al Consiliului Militar al regiunii militare speciale Kiev, al Consiliului Militar al Frontului de pe Volga şi al Frontului I Ucrainean, şi a organizat mişcarea de partizani în Ucraina. Din martie pînă în decembrie 1947, **H.** a fost preşedintele Consiliului de Miniştri al R.S.S. Ucraineană, iar apoi, prim-secretar al C.C. al Partidului Comunist din R.S.S. Ucraineană. În 1949 **H.** a fost ales secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi totodată prim-secretar al Comitetului regional de partid Moscova. În 1952 a fost ales membru al Prezidiului şi secretar, iar în 1953, prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. La Congresul al XX-lea al P.C.U.S. **H.** a prezentat raportul de activitate al C.C., iar în şedinţa închisă a congresului, raportul „Cu privire la cultul personalităţii şi la urmările lui". La Congresul al XXI-lea **H.** a prezentat raportul „Cu privire la cifrele de control ale dezvoltării economiei naţionale a U.R.S.S. în anii 1959—1965", iar la Congresul al XXII-lea, raportul de activitate a C.C. şi raportul „Cu privire la Programul P.C.U.S.". Pe plan extern **H.** a participat direct la o serie de tratative importante care au contribuit la slăbirea încordării internaţionale. Distins în repetate rînduri cu înalte decoraţii guvernamentale. De patru ori „Erou al Muncii Socialiste". Premiul internaţional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare" (1959). Cu ocazia împlinirii a 70 de ani a fost decorat de Consiliul de Stat al R.P.R. cu Ordinul „Steaua Republicii Populare Romîne", clasa I, pentru merite deosebite în îndelungata sa activitate pusă în slujba socialismului şi păcii, precum şi în întărirea prieteniei romîno-sovietice.

Huanhe, fluviu în R.P. Chineză (4 845 km). Izvorăşte din Podişul Tibet, taie munţii Kunlun, înconjură pe trei părţi Podişul Ordos, apoi îşi sapă în Podişul de Loess o vale cu aspect de canion, străbate Marea Cîmpie Chineză şi se varsă în golful Bohaivan

(Marea Galbenă). În cîmpie **H.** avea un curs foarte nestabil, producînd adesea inundații catastrofale. El și-a schimbat de mai multe ori cursul, vărsîndu-se cînd la nord, cînd la sud de peninsula Șandun; ultima schimbare s-a produs în 1853. Pentru regularizarea lui s-au făcut importante lucrări hidrotehnice. Bazinul **H.** este o regiune de mare concentrare a populației. De-a lungul fluviului există orașe importante ca Lanciou, Baotou, Loian, Cenciou. În limba romînă este cunoscut și sub numele de *Fluviul Galben*, care reprezintă traducerea numelui chinez.

Huárte *[uárte]*, Juan (c. 1535—1592), filozof materialist spaniol din perioada ascensiunii burgheziei în Europa occidentală. A atacat Biblia, scolastica, credința oarbă în autorități și a susținut necesitatea studiului experimental al naturii.

Hubble *[habl]*, Edwin Powell (1889—1953), astronom american. A fost membru al Academiei Naționale de Științe din Washington. S-a ocupat în special cu studiul nebuloaselor galactice și extragalactice. În 1924 a arătat că nebuloasele extragalactice sînt asemănătoare Galaxiei noastre. A făcut numeroase studii asupra clasificării galaxiilor și distribuției lor în spațiu și a descoperit (1929) *efectul H.*, adică creșterea, proporțional cu distanța, a vitezei de îndepărtare de noi a galaxiilor. — *Constanta H.*, constanta de proporționalitate H, care dă viteza de recesie v în expresia $v = Hr$, r fiind distanța la nebuloasă dată în megaparseci. După datele actuale, valoarea constantei Hubble este cuprinsă între 75 și 100 km/s pe megaparsec (3 260 000 de ani-lumină). V. și deplasare spre roșu.

Hubei, provincie în R.P. Chineză, situată în bazinul mijlociu al fluviului Ianțzî. Suprafața: 187 500 km². Populația: 30 790 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Uhan*. Zona centrală, o cîmpie întinsă, cu numeroase lacuri mici, este înconjurată de culmi muntoase. Climă subtropicală musonică. Bogății miniere: minereuri de fier (Dae), de cupru, de mangan, gips, huilă. Principalele ramuri industriale sînt: siderurgia, construcția de mașini, electrotehnica, construcțiile navale (nave fluviale), industria textilă. Nodul industrial Uhan-Huanși constituie o importantă bază a industriei grele chineze. Terenurile agricole sînt în mare parte irigate. Se cultivă pe suprafețe mari bumbac. Alte culturi: orez, grîu, soia, iută, arahide, batate, ceai, susan ș.a. Producție de ulei de tung. Pescuit. La Uhan s-a construit un pod peste Ianțzî, care reprezintă o însemnată realizare tehnică.

hublóu (NAV.), deschidere de formă circulară făcută în bordajul sau în peretele rufului unei nave, prevăzută cu ramă metalică și cu geam gros, rezistent, cu scopul de a lumina și, eventual, de a ventila o încăpere de locuit de pe navă. Se deosebesc: *h. fixe*, care au doar rolul de a lumina și care nu pot fi deschise niciodată, și *h. amovibile*, care, la rîndul lor, se împart în **h.** a căror deschidere este permisă numai cînd nava se află în port și **h.** a căror deschidere este permisă și în timpul navigației. Toate **h.** trebuie să asigure o închidere etanșă și, cu excepția acelora situate în poziții înalte pe pereții rufurilor, trebuie să dispună de capace metalice.

Hudson *[hadsn]*, rîu navigabil în partea de nord-est a S.U.A. (520 km). Izvorăște din masivul Adirondack și se varsă în Oceanul Atlantic. Printr-un sistem de canale comunică cu numeroase căi navigabile (lacul Erie, fluviul Sf. Laurențiu etc.). Pe cursul său sînt construite cîteva hidrocentrale. La vărsarea acestui rîu este situat orașul New York

Hudson *[hadsn]*, *Golful* ~, golf în bazinul Oceanului Înghețat de Nord, care intră adînc în teritoriul Canadei. Suprafața: 819 000 km². Adîncimea maximă: 274 m. Prin strîmtoarea Hudson golful comunică cu Oceanul Atlantic. Înălțimea fluxului: pînă la 7,9 m. Bogat în pește. Principalele porturi situate în acest golf: Churchill, Port Nelson.

Huedin, oraș raional în regiunea Cluj, reședință de raion. 7 375 loc. (1964). Industrie de interes local: prelucrarea lemnului (mobilă, tîmplărie, butoaie), reparații mecanice. — *Raionul H.*, raion în reg. Cluj, cu 117 290 loc. (1964). Exploatări de cărbune brun (Ticu și Tămașa) și caolin (Aghireșu). Stațiune de exploatare și preparare a minereului de fier (Căpuș). Exploatare și prelucrare a lemnului, piatră de construcții și industrie a materialelor de construcții. Creșterea animalelor.

hughenóți, protestanți francezi, de confesiune calvină, din sec. XVI—XVII. Mișcarea **h.** a avut, prin compoziția ei socială, un caracter eterogen, fiecare categorie socială folosind lupta religioasă, anticatolică, pentru satisfacerea revendicărilor sale. Burghezia urmărea să obțină o mai mare libertate a orașelor, iar nobilimea hughenotă lupta împotriva absolutismului regal de pe poziții feudale-separatiste. Lupta dintre **h.** și catolici s-a transformat în războaie religioase de lungă durată (1562—1594), care au atins o violență extremă mai ales după masacrul din noaptea sfîntului Bartolomeu (1572), pus la cale de partidul catolic. Edictul din Nantes (1598) a acordat **h.** libertatea religioasă și unele drepturi politice. Revocarea acestuia de către Ludovic al XIV-lea în 1685 a determinat pe mulți **h.** să se refugieze în Germania și Olanda. Abia în timpul revoluției franceze s-au acordat hughenoților depline drepturi politice.

Hughes *[hiu:z]*, David Edward (1831—1900), fizician și inventator englez în domeniul electrotehnicii; a fost membru al Societății Regale din Londra. A inventat aparatul telegrafic care-i poartă numele (1855) și microfonul cu cărbune (1878). Experiențele efectuate de **H.** au contribuit la inventarea radiotelegrafiei.

Hughes *[hiu:z]*, Langston (n. 1902), scriitor negru din S.U.A. În poemele sale, scrise în ritmuri populare proprii negrilor („Blues-uri obosite",

1926; „Bilet pentru un singur drum", 1949), ca şi în romanele („Nu fără rîset", 1930 ş.a.) şi în povestirile sale („Simple îşi spune părerea", 1950; „Simple se însoară", 1953), **H.** combate colonialismul şi discriminarea rasială. În volumele de versuri „Salut, revoluţie!" (1933) şi „Un cîntec nou" (1938) îşi exprimă admiraţia pentru socialism.

Hugo *[ügó]*, Victor (1802—1885), mare scriitor francez,

V. Hugo

unul dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai romantismului progresist. A fost membru al Academiei Franceze. S-a născut la Besançon, ca fiu al unui ofiţer bonapartist. Deşi a fost în tinereţe partizan al monarhiei, sub influenţa evenimentelor, concepţiile sale politice au evoluat mereu spre stînga. Napoleon al III-lea l-a persecutat, obligîndu-l să trăiască 18 ani în exil. După căderea acestuia, întorcîndu-se în patrie, **H.** a participat la lupta împotriva invaziei prusace, pentru eliberarea Franţei. A lăsat capodopere în toate genurile literare. Creaţia lui este însufleţită de marile idealuri şi aspiraţii democratice ale omenirii. Volumul de versuri „Orientalele" (1828) evocă lupta de eliberare a poporului grec de sub jugul turcesc. Prefaţa la drama „Cromwell" (1827), în care **H.** ia atitudine împotriva dogmatismului clasic şi cere eliberarea deplină a creaţiei dramatice de vechile canoane, a devenit manifestul romantismului. Piesele sale „Hernani" (1830), „Marion Delorme" (1830), „Regele se amuză" (1832), „Ruy Blas" (1838) au stîrnit entuziasm şi aprige controverse în rîndul contemporanilor. Prin suflul lor democratic, prin sentimentul de răzvrătire împotriva tiraniei şi prin simpatia autorului pentru eroii populari, aceste opere au contribuit la victoria romantismului asupra clasicismului. Romanul istoric „Notre-Dame de Paris" (1831) redă viaţa populaţiei pariziene din evul mediu şi cuprinde atacuri directe la adresa monarhiei şi a susţinătorilor ei. În timpul revoluţiei din februarie 1848, **H.** a aderat la mişcarea republicană. După lovitura de stat din 1851, scriitorul a înfierat tirania lui Napoleon al III-lea în „Povestea unei crime" (1852), în virulentul pamflet „Napoleon cel Mic" (1852), în volumul de versuri „Pedepsele" (1853). În aceeaşi perioadă a publicat „Contemplaţiile" (1856), cea mai de seamă operă lirică-meditativă a sa. În romanul „Mizerabilii" (1862, ult. trad. rom. 1960), **H.** a dezvăluit mizeria şi asuprirea maselor în condiţiile dominaţiei politice a burgheziei. Străbătut de umanism, romanul este un document de solidaritate şi de dragoste fierbinte faţă de oamenii asupriţi. Luptei omului împotriva forţelor naturii îi este închinat romanul „Oamenii mării" (1866, trad. rom. 1955). Mesajul romanului „Omul care rîde" (1869, trad. rom. 1961), pătruns de patosul încrederii în om, este însă umbrit de iluzia că în societatea burgheză viaţa se poate îmbunătăţi numai prin perfecţionarea morală a oamenilor. **H.** a cîntat în poezii eroismul comunarzilor („Anul cumplit", 1872). În romanul „Anul 93" (1873), deşi condamnă metodele folosite de Convenţia iacobină, **H.** mărturiseşte încă o dată simpatia pentru poporul revoluţionar. În ciclul de poeme „Legenda secolelor" (1859—1883), **H.** îşi exprimă admiraţia pentru geniul uman şi înfăţişează în diferitele lui etape istorice urcuşul neîntrerupt al omenirii spre civilizaţie şi progres. Imaginaţia înflăcărată, plăsmuitoare de strălucite metafore şi antiteze, virtuozitatea în mînuirea rimei şi a ritmului, fecunditatea invenţiei verbale caracterizează întreaga creaţie a lui **H.** Admirabil artist al cuvîntului, **H.** a contribuit la dezvoltarea limbii literare franceze. Democrat şi patriot de înaltă şi fermă convingere, **H.** a reprezentat în vremea sa una dintre cele mai luminate conştiinţe europene. El a fost preşedintele congreselor internaţionale ale prietenilor păcii de la Paris (1849) şi Lausanne (1869). **H.** n-a fost totuşi scutit de anumite limite de clasă. Optimismul său a alunecat nu o dată spre un umanism vag şi sentimental, în cadrul căruia categoriile sociale erau subordonate celor etice, iar proiectele sale politice, printre care şi cel de creare a statelor unite europene, au purtat adeseori semnele utopiei conciliatoare, ale atenuării contradicţiilor sociale. **H.** a lăsat o bogată moştenire literară, care a exercitat o vastă influenţă asupra literaturii universale. În literatura romînă ea s-a exercitat cu deosebire asupra creaţiei literare a scriitorilor paşoptişti.

huhuréz *(Strix)*, gen de păsări răpitoare de noapte din familia strigidelor, fără cornițe pe cap, care se recunosc după ţipătul caracteristic. Cuibăresc în scorburi de arbori.

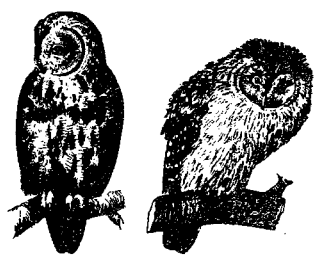

Huhurez de pădure — Huhurez de iarnă

La noi trăiesc: *h. de pădure (Strix aluco)*, lung de 40—43 cm, răspîndit atît în pădurile de munte cît şi în cele de şes, şi *h. de iarnă (Strix uralensis)*, lung de 57—67 cm, răspîndit în Carpaţi, mai mult sporadic; aduce foloase prin stîrpirea rozătoarelor.

huilă (GEOL.), cărbune mineral compact, uneori fibros

sau şistos, de culoare neagră strălucitoare, dur şi sfărîmicios. Pe o placă de porţelan lasă o urmă cenuşie neagră; compoziţie chimică: 76—90% carbon, 4—6% hidrogen, 5% oxigen + azot, 2—15% apă. Are o putere calorică de 7 000—9 000 kcal/kg. Este un combustibil superior şi se întrebuinţează la fabricarea cocsului metalurgic, a gazului de iluminat şi a gudroanelor. În R.P.R. se găsesc zăcăminte de **h.** în bazinul Petroşeni şi la Anina, Lupac, Secul, Doman şi Cozla din reg. Banat.

húlă (NAV.), mişcare ondulatorie a apei de la suprafaţa mărilor după încetarea unui vînt care a suflat mai mult timp din aceeaşi direcţie. Apare sub forma unor valuri a căror înălţime şi lungime depind de intensitatea vîntului care a suflat, de adîncimea mării şi de extensiunea suprafeţei mării în sensul în care a suflat vîntul. **H.** se deosebeşte de marea agitată prin faptul că valurile ei nu se sparg.

huliganism (DR.), infracţiune, sancţionată de dreptul socialist şi care constă în tulburarea ordinii obşteşti prin acte, gesturi, expresii sau orice manifestări de lipsă de cuviinţă sau de respect faţă de regulile de convieţuire socialistă.

Hull *[hal] (Kingston-upon-Hull)*, oraş în estul Angliei, situat la vărsarea rîului Hull în estuarul Humber, la 32 km de Marea Nordului. 303 270 loc. (1961). Important port comercial, de pescuit şi de pasageri. Industrie constructoare de maşini, chimică, de prelucrare a lemnului, alimentară; construcţii navale.

hulúb (ucr. *holub* „porumbel"; ZOOTEHN.; despre unele taurine), care are culoarea sură-închis sau cenuşie, amintind culoarea porumbelului sălbatic. Sînt taurine **h.** cele din varietatea bucşană a rasei sură de stepă din R.P.R.

hulúbă (TRANSP.), fiecare dintre cele două prăjini prinse de crucea vehiculului (căruţă, trăsură, caretă etc.) şi între care se înhamă un cal. Se leagă de ham prin cîte o curea. **H.** servesc la cîrmirea şi la oprirea vehiculului.

Hulubei, Horia (n. 1896), fizician romîn, profesor la Universitatea din Bucureşti, membru al Academiei R.P.R., al Consiliului ştiinţific al Institutului unificat de cercetări nucleare de la Dubna (U.R.S.S.) şi al mai multor academii şi societăţi ştiinţifice din străinătate. Are lucrări în domeniul spectroscopiei optice, şi în special în efectul Raman, al difracţiei şi spectroscopiei razelor Roentgen şi γ, al fizicii energiilor mari şi al particulelor elementare, al interacţiunilor nucleare la energii joase, al fizicii reactorilor. S-a ocupat cu spectroscopia de mare luminozitate, a razelor Roentgen şi γ, cu ajutorul cristalelor curbe, şi de utilizarea acestor metode

H. Hulubei

noi în unele probleme de spectroscopie X. A efectuat cercetări asupra unor izotopi rari şi a mărit sensibilitatea analizei chimice prin raze X cu mai multe ordine de mărime. A întreprins, de asemenea, diferite studii asupra regimurilor tranzitorii la reactoare, asupra capcanelor de neutroni, asupra unor interacţiuni nucleare la energii medii, asupra dezintegrării mezonilor etc. **H.** este membru al Consiliului Mondial al Păcii şi vicepreşedinte al Comitetului naţional pentru apărarea păcii din R.P.R. Laureat al Premiului de stat.

hulubíţe (BOT.), denumire populară a mai multor specii de ciuperci cu pălăria de diferite culori vii şi atrăgătoare (roşie, albastră, galbenă, albă-lucitoare), aparţinînd genului *Russula* din familia agaricaceelor. Cele mai multe sînt comestibile şi au carnea albă,

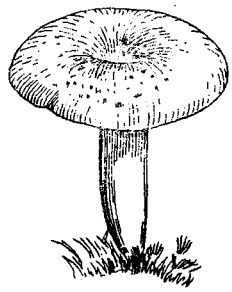

Hulubiţă

gust dulce-acrişor şi miros plăcut. Se întîlnesc frecvent în pădurile ţării noastre.

„Humanité" („l'~") *[l'ümanité]*, organ de presă central al Partidului Comunist Francez (din 1920). Apare zilnic la Paris. Înfiinţat în 1904 de Jean Jaurès, a fost pînă în 1920 organ al Partidului socialist francez. În timpul celui de-al doilea război mondial, **H.** a apărut ilegal (1939—1944), cu regularitate. Are o ediţie de duminică, care apare sub titlul „l' Humanité Dimanche".

Humboldt, Alexander von (1769—1859), naturalist, geograf şi călător german. A avut un rol important în dezvoltarea cercetării ştiinţifice a Pămîntului. În 1790 a călătorit prin Olanda, Belgia, Anglia şi Franţa, însoţindu-l pe G. Forster, ale cărui idei democrat-revoluţionare l-au influenţat. Între 1799 şi 1804, împreună cu botanistul francez A. Bonpland, a întreprins o expediţie în America de Sud, ale cărei rezultate, publicate în „Voyage aux régions équinoxiales du Nouveau Continent" (30 vol., 1805—1829) l-au consacrat ca „redescoperitorul Americii tropicale". În 1829 a făcut o călătorie în Rusia (Urali, Altai, Siberia vestică). Savant de o vastă cultură, prin activitatea sa multilaterală a contribuit la fundamentarea geografiei fizice ca ştiinţă, la dezvoltarea multor ramuri ale ştiinţelor naturii şi a pus bazele unor discipline noi (ex. geografia plantelor, studiul vulcanismului şi al magnetismului terestru). **H.** a stabilit zonalitatea verticală a vegetaţiei, a introdus noţiunea de izotermă şi a întrebuinţat metoda comparativă în studierea facto-

rilor geografici. Metodele sale de cercetare şi descriere a ţărilor vizitate au devenit un model pentru expediţiile ştiinţifice ale secolului al XIX-lea. Lucrarea

Al. von Humboldt

„Ansichten der Natur" („Aspecte din natură", 2 vol., 1808) cuprinde descrieri deosebit de sugestive ale unor peisaje geografice. În lucrarea sa de sinteză, „Kosmos" (5 vol., 1845–1862), cercetînd natura ca un întreg, **H.** a urmărit să redea imaginea fizică a lumii, interdependenţa complexă a fenomenelor fizico-geografice şi repartiţia lor pe glob. Prin concepţiile sale filozofice, **H.** a fost un adept al materialismului ştiinţific-naturalist.

Humboldt, Wilhelm von (1767–1835), lingvist, filozof, scriitor şi om de stat german. A întemeiat în 1810 Universitatea din Berlin şi a reprezentat Prusia la Congresul de la Viena (1814–1815), pronunţîndu-se pentru unificarea Germaniei. În 1819, ca ministru, a încercat să introducă reforme liberale, fapt pentru care a fost demis. A scris sonete şi elegii clasicizante. În domeniul filozofiei istoriei, **H.** a fost, în esenţă, idealist. Deşi a susţinut acţiunea temporară a unor factori imprevizibili, inexplicabili, el a crezut totuşi în progresul istoric. **H.** este unul dintre întemeietorii metodei comparativ-istorice a studiului limbilor. În lucrarea „Despre limba kavi din insula Java" (3 vol., apărute postum, 1836 – 1840), alături de idei idealiste, neştiinţifice, **H.** a formulat teze valoroase privind natura socială a limbii, limba ca proces creator neîntrerupt şi ca mijloc de comunicare de la o generaţie la alta. Studiind clasificarea morfologică a limbilor, a stabilit tipurile principale, recunoscute şi astăzi. Cercetările lui **H.** au dat un puternic impuls dezvoltării ulterioare a lingvisticii generale şi comparate.

Hume *[hiu:m]*, David (1711–1776), filozof englez idealist, economist şi istoric, ideolog al burgheziei conservatoare. Adept al agnosticismului şi al scepticismului, **H.** s-a situat, în esenţă, pe poziţiile idealismului subiectiv. După el, problema existenţei sau inexistenţei lumii externe este irezolvabilă pentru cunoaşterea omenească. Omul nu poate să cunoască decît propriile sale senzaţii şi reprezentări şi nu poate şti nimic despre izvorul sau cauza acestora. Cauzalitatea nu este, după **H.**, o lege obiectivă a naturii, ci un fenomen subiectiv, bazat pe obişnuinţă, pe forţa asociaţiei psihologice, care cere ca anumite evenimente să urmeze după altele. **H.** şi-a extins scepticismul şi asupra religiei, afirmînd că existenţa lui dumnezeu nu poate fi dovedită. Prin negarea conţinutului obiectiv al cunoaşterii, a semnificaţiei obiective a categoriilor cauzalităţii şi legităţii, **H.** a subminat însă încrederea în valoarea ştiinţei şi a făcut loc religiei. Filozofia lui **H.** a avut o influenţă deosebită asupra lui Kant şi a fost reluată de machişti şi de neopozitiviştii contemporani, care au pus-o, împreună cu cea a lui Berkeley, la temelia concepţiei lor idealist-subiective. Concepţiile filozofice ale lui **H.** au fost combătute de V. I. Lenin în cartea sa „Materialism şi empiriocriticism". În economia politică, **H.** a fost adversarul mercantilismului şi adeptul libertăţii comerţului. El e un precursor al orientării psihologiste a economiei politice burgheze. Op. pr.: „Tratat despre natura umană" (1739–1740), „Cercetare asupra intelectului uman" (1748).

húmerus (ANAT.), termen latin denumind osul membrului toracic (superior), cuprins între umăr şi cot. Humerusul formează scheletul braţului. Se articulează în partea superioară cu omoplatul şi în partea inferioară cu radius şi cubitus (articulaţia cotului).

Humerus

humificáre (PEDOL.), transformarea în humus a materialului organic (vegetal sau animal) încorporat solului.

humoréscă, mică piesă instrumentală cu caracter glumeţ, umoristic. A fost statornicită în muzică datorită mai ales lui Schumann, Grieg, Dvořak, Ceaikovski, Rahmaninov.

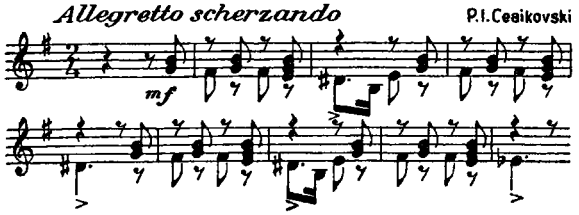

Humoresca

Humperdinck, Engelbert (1854–1921), compozitor, profesor şi critic muzical german. A scris muzică de scenă, opere (printre care cea mai cunoscută este „Hänsel şi Gretel", 1893), în care foloseşte cîntece populare şi un limbaj influenţat de muzica lui Wagner, feerii, opere comice, muzică simfonică şi de cameră, instrumentală şi vocală.

Humuleşti, sat aparţinînd oraşului Tîrgu-Neamţ. Aici s-a născut Ion Creangă. Casa părintească a scriitorului este astăzi casă memorială.

húmus (lat. *humus* „pămînt"; PEDOL.), material organic coloid amorf care se află în sol; are culoare neagră sau

Humuleşti. Casa memorială „I. Creangă"

brună şi este mai mult sau mai puţin rezistent la acţiunea microorganismelor. **H.** conţine îndeosebi carbon, oxigen, hidrogen, azot şi fosfor, care intervin în alcătuirea unor substanţe organice specifice cu molecule complexe, cu însuşiri de acizi slabi (v. a c i z i h u m i c i). **H.** asigură o bună fertilitate a solului prin substanţele nutritive pe care le conţine şi pe care le eliberează treptat prin procese chimice şi microbiologice, contribuind totodată şi la formarea structurii glomerulare afînate, favorabile dezvoltării optime a plantelor. Se deosebesc două forme principale: *h. saturat* (de obicei cu calciu), care are rolul cel mai important în fertilitatea solului, şi *h. acid* (sau *nesaturat*), care are o acţiune mai puţin favorabilă.

Hunan, provincie în R.P. Chineză, situată la sud de fluviul Ianţzî. Suprafaţa: 210 500 km². Populaţia: 36 220 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Cianşa*. Relief muntos şi deluros; în nord, cîmpia lacului Duntinhu. Climă subtropicală musonică. Mari zăcăminte de antimoniu, de cărbune, de minereu de fier, wolfram, zinc, mangan, molibden, staniu etc. Ramura de bază a economiei este agricultura. Culturile irigate de orez se întind pe mari suprafeţe. În sud se mai cultivă trestie de zahăr şi plante citrice; în zonele mai înalte, porumb, batate, ceai. E răspîndită şi cultura plantelor tehnice (iută, cînepă, rapiţă). S-au dezvoltat industria extractivă, metalurgia neferoasă (Cianşa, Siantan), construcţia de maşini, industria textilă şi alimentară.

Hunedoara, oraş regional, situat la poalele estice ale munţilor Poiana Ruscăi, pe rîul Cerna. 56 745 loc. (1964); cu localităţile subordonate (oraşul raional Călan, centrele de tip urban Teliuc, Ghelar şi 6 comune care gravitează din punct de vedere economic spre **H.**), 89 550 loc. În anii regimului democrat-popular, **H.** a luat o mare dezvoltare, transformîndu-se în cel mai puternic centru al industriei siderurgice romîneşti (C o m b i n a t u l s i d e r u r g i c H u n e d o a r a). Este dezvoltată şi industria chimică, bazată pe distilarea gudroanelor şi desulfurarea gazelor de cocs, industria materialelor de construcţie (var, dolomită, o fabrică de talc la Zlaşti, o suburbie a **H.**) şi industria alimentară. Puternica dezvoltare industrială a oraşului **H.** a adus după sine o mare creştere a numărului de locuitori (de peste 8 ori faţă de 1948). La poalele dealului Chizid s-a ridicat în anii puterii populare oraşul nou (Oraşul Muncitoresc). **H.** este şi un important centru cultural al regiunii, cu şcoli medii de cultură generală, profesionale şi tehnice, două cluburi muncitoreşti. — *Istoric.* **H.** este menţionată pentru prima oară în documente în sec. al XIII-lea, ca un centru de schimb la încrucişarea unor vechi drumuri comerciale, unul dintre ele de pe vremea romanilor. În a doua jumătate a sec. al XIV-lea a fost zidită la **H.** o cetate, dăruită în 1409 de regele Sigismund cneazului Voicu, tatăl lui Iancu de Hunedoara, pentru meritele sale militare. Urmaşii lui Voicu, Iancu de Hunedoara şi Matei Corvin, au transformat treptat cetatea într-un castel, care se mai păstrează şi astăzi. În sec. al XVII-lea, castelului i s-a adăugat aripa de sud în forma actuală. A fost distrus de un incendiu în 1854. Restaurarea, începută în 1956, urmăreşte să-i redea aspectul original. — *Regiunea H.*, regiune administrativ-economică, situată în partea centrală a ţării. Suprafaţa: 10 910 km². Populaţia: 662 570 loc. (1964). Este împărţită în 6 raioane administrative, cu 14 oraşe, dintre care 3 regionale (Deva, Hunedoara, Petroşeni). Reşedinţa regiunii este oraşul Deva. Teritoriul regiunii este constituit în general din masive muntoase şi zone depresionare; doar în nord-est cuprinde o mică porţiune din Podişul Transilvaniei (Podişul Secaşelor). În sud şi sud-est se întind munţi înalţi, din lanţul Carpaţilor Meridionali (partea vestică a Munţilor Cibinului, Munţii Şurianului, o parte a munţilor Parîng, Vîlcan, Godeanu şi Ţarcu, masivul Retezat în mare parte). Munţii Poiana Ruscăi, care intră parţial în regiunea **H.**, au altitudini mai mici, în zona marginală avînd mai mult aspectul unor dealuri. Spre nord aceste masive sînt limitate de valea Mureşului, care străbate în est o zonă depresionară (culoarul Mureşului) şi se îngustează în vest, formînd un defileu. În nordul regiunii se întind Munţii Mureşului (partea sudică a Munţilor Apuseni), cu altitudini mijlocii, puternic fragmentaţi, cu numeroase văi şi depresiuni mici. Reţeaua hidrografică a regiunii este densă. Mureşul, care străbate regiunea aproximativ în direcţia est-vest, colectează aproape toate apele

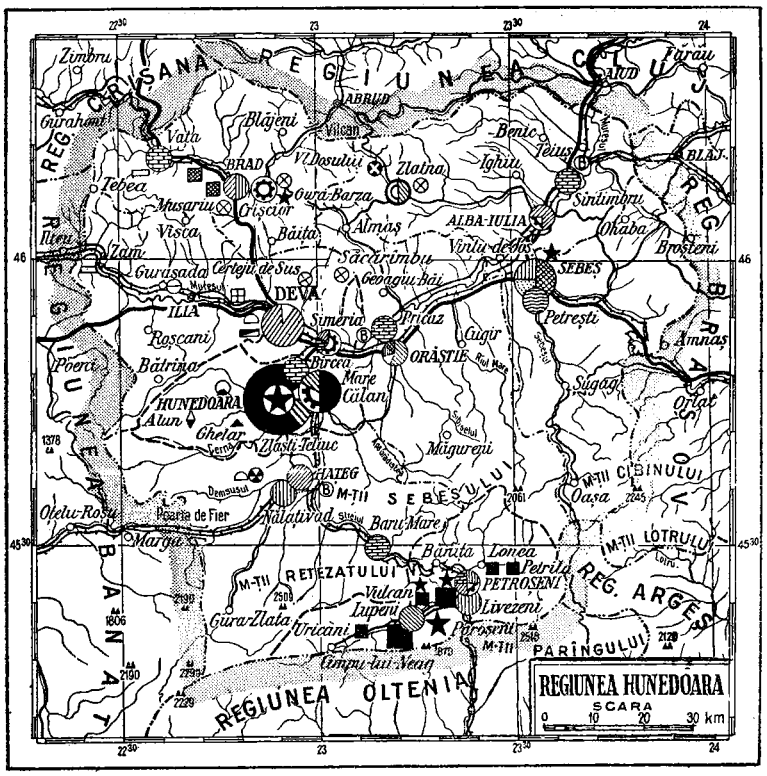
REGIUNEA HUNEDOARA
SCARA
0 10 20 30 km
REGIUNEA OLTENIA
REG. CRIȘANA
REGIUNEA CÎMPIA DUNĂRII
REG. ARGEȘ
REG. BANAT
M-ții METALIFERI
M-ții SEBEȘULUI
M-ții RETEZATULUI
M-ții PARÎNGULUI
M-ții LOTRULUI
M-ții CIBINULUI
DEVA
HUNEDOARA
ORĂȘTIE
SEBEȘ
ALBA-IULIA
PETROȘENI
Zlatna
Brad
Simeria
Bîrcea Mare
Călan
Petroșani
Lonea
Petrila
Livezeni
Vulcan
Lupeni
Uricani
Aninoasa
Baru Mare
Bănița
Gura-Zlatei
Poarta de Fier
Oțelu-Roșu
Hațeg
Ilia
Geoagiu-Băi
Sîntimbru
Blaj
Teiuș
Aiud
Sebeș
Petrești
Sugag
Orlat
Cugir
Mîgureni
Ighiu
Vințu-de-Jos
Ohaba
Broșteni
Almaș
Băița
Certej
Săcărîmb
Boița
Zam
Ilteu
Roșcani
Bătrîna
Poeni
Gurasada
Vața
Bîlțeni
Zimbru
Gurahonț
Tebea
Musariu
Crișcior
Vișca
Vidolm
Vidrișoara
Gura-Barza
Vidolmu
Vîrful Omu 2507
Vîrful Păpușa 2508
Vîrful Păpușa Mare 2509
Vîrful Peleaga 2509
Vîrful Retezat 2482
Vîrful Parîngul Mare 2519
Vîrful Parîngul Mic 2519
Vîrful Vîlcanul 2398
Vîrful Gruiul Mare 2245
Vîrful Oașa 2061
Vîrful Cîmpu lui Neag 2244
Vîrful Cîrja 2229
Vîrful Gruiul Mare 2245
Vîrful Cîrja 2229
Vîrful Gruiul Mare 2245
Vîrful Oașa 2061

vine, porcine). Păşunile şi fîneţele naturale ocupă 25,6% din suprafaţa regiunii. În regiunile mai înalte, pe pajiştile alpine, se practică păstoritul sezonier. Cultura plantelor este restrînsă (numai 17,7% din suprafaţa regiunii este arabilă); suprafeţe mai mari ocupă culturile de grîu, porumb, cartofi şi legume. Viticultura este dezvoltată în estul regiunii, în raioanele Alba şi Sebeş, iar pomicultura în raioanele Ilia, Haţeg, Orăştie şi Brad. În 1963 existau în regiunea **H.** un institut de învăţămînt superior (Institutul de mine Petroşeni), 691 de şcoli de cultură generală, 602 cămine culturale şi case de citit, 528 de biblioteci publice, 244 de cinematografe şi 8 muzee. Organ de presă al Comitetului regional P.M.R. Hunedoara şi al Sfatului popular regional: „Drumul socialismului".

huni, triburi nomade asiatice, de neam turanic, menţionate pentru prima oară în mod sigur în vechile cronici chineze, spre sfîrşitul sec. al III-lea î.e.n., cînd ei s-au constituit într-o mare uniune de triburi. În sec. I î.e.n. s-au despărţit în două mari ramuri: *h. de sud*, care au rămas în regiunea din nordul Chinei, şi *h. de nord*, care au migrat spre Asia Centrală, iar după aceea în Europa. În sec. al IV-lea e.n., **h.** au trecut Donul şi, înfrîngînd pe goţi, au ajuns pe teritoriul ţării noastre, stabilindu-se apoi în Panonia, unde şi-au organizat centrul puterii lor. Sub conducerea lui *Attila*, cel mai de seamă şef al lor, au făcut incursiuni de pradă în Imperiul roman, ajungînd pînă în Galia, unde au fost înfrînţi de *Aetius*, la *Mauriacus Campus* (Cîmpiile Catalaunice, lîngă Troyes), în anul 451. După moartea lui Attila (453) şi în urma înfrîngerii, în acelaşi an, a **h.** pe rîul Nedao de către o coaliţie condusă de gepizi, uniunea de triburi hunice s-a destrămat.

Huniazi, familie de cneji romîni din Transilvania, înnobilată de coroana ungară la începutul sec. al XV-lea, cînd Voicu (tatăl lui Iancu de Hunedoara) şi fraţii săi au primit cetatea şi domeniul Hunedoarei (1409). Familia **H.** numără printre membrii ei pe Iancu de Hunedoara şi pe Matei Corvin, rege al Ungariei.

Hunt *[hant]*, James Henry Leigh (1784—1859), scriitor şi publicist englez, prieten cu Shelley, Byron şi Keats. A fost întemniţat din cauza radicalismului său politic şi a atacurilor îndreptate împotriva monarhiei. Prin poemul epic „Poveste din Rimini" (1816) s-a afirmat ca unul dintre principalii reprezentanţi ai şcolii democratice de poezie „Cockney". Opera sa de critic literar cuprinde antologii critice („Imaginaţie şi fantezie", 1844; „Spirit şi umor", 1846 ş.a.), culegerea de eseuri „Conversaţii în timpul mesei" (1851), precum şi studiul intitulat „Lord Byron şi unii dintre contemporanii săi" (1828). A fundat ziarele „The Examiner" (1808), „The Indicator" (1819) şi „The Liberal" (1822).

Hunt *[hant]*, William Holman (1827—1910), pictor şi gravor englez, unul dintre întemeietorii grupului prerafaelit. Orientîndu-se spre o pictură de alegorii şi simboluri idealiste, aproape mistice („Lumina lumii", „Triumful inocenţilor" etc.), **H.** a rămas străin chiar şi de slabele elemente de protest social care apar în scrierile unora dintre partizanii acestui grup. În compoziţiile sale a tratat naturalist detaliile şi a folosit culori crude, nearmonizate.

„Hunţi" („Hongqi"), organ de presă teoretic şi politic al C.C. al Partidului Comunist Chinez. A fost înfiinţat în 1958. Apare bilunar la Pekin.

hurale de deputaţi ai oamenilor muncii, organe locale ale puterii de stat în R.P. Mongolă. Împreună cu Marele Hural Naţional, organul suprem al puterii de stat, ele formează sistemul organelor reprezentative şi constituie baza politică a conducerii din această ţară socialistă.

Hurban-Vajanský, Svetozár Miloslav (1847—1916), scriitor slovac. A debutat cu culegerea de versuri „Tatra şi marea" (1879). Nuvela „Umbre zburătoare" (1883) şi romanele „Ramură uscată" (1884), „Rădăcină şi lăstare" (1895—1897) oglindesc viaţa păturii de mijloc din Slovacia de la sfîrşitul secolului trecut. Ca om politic, **H.** a luptat pentru apropierea dintre romînii şi slovacii din Austro-Ungaria.

Hurezi, complex mănăstiresc de mare valoare arhitecturală şi artistică din reg. Argeş, ctitorie a domnului Constantin Brîncoveanu. Clădirile care-l compun şi decoraţia lor sculptată, ca şi frescele, sînt opera unor pricepuţi meşteri locali, printre care Manea, „vătaf de zidari", pietrarul Vucaşin, lemnarul Istrate şi zugravii Constantin, Marin, Preda ş.a. Lucrările au fost realizate între 1691 şi 1697. Incinta, construită simetric după principii compoziţionale proprii Renaşterii, cuprinde un foişor şi o colonadă specifice stilului brîncovenesc.

hurmúz, mărgăritar fals, de sticlă, important în trecut din localitatea Ormuz de pe malul golfului Persic.

Hurmuzaki, Eudoxiu (1812—1874), istoric şi om politic romîn. Luptător pentru drepturile romînilor din Imperiul habsburgic. Pe tărîm ştiinţific s-a preocupat de adunarea documentelor latine şi germane referitoare la romîni. Opera sa „Fragmente zur Geschichte der Rumänen" (5 vol., 1878—1886) cuprinde documente diplomatice privind istoria Romîniei, însoţite de unele comentarii. — *Colecţia H.*, colecţie de documente externe privitoare la istoria romînilor, publicată de Academia Romînă începînd din 1887. Are 44 de volume, care cuprind documente adunate de mai mulţi istorici. A fost numită astfel în amintirea lui Eudoxiu Hurmuzaki, care a adunat documentele pentru primele 11 volume (1874—1899).

Hurmuzescu, Dragomir (1865—1954), fizician romîn, cunoscut pentru contribuţiile sale în domeniul electricităţii şi fizicii razelor X. A colaborat cu soţii Curie. A construit electroscopul care-i poartă numele, avînd ca material izolant

dielectrina, şi care a fost utilizat în multe laboratoare pentru cercetarea proceselor de ionizare şi a proceselor radioactive. A efectuat una dintre primele

D. Hurmuzescu

măsurători exacte ale raportului dintre unitatea electromagnetică şi unitatea electrostatică a unei mărimi fizice. Spre sfîrşitul activităţii, **H.** a reuşit să învingă influenţa idealismului fizic, ajungînd la concluzia că oricărei forme de mişcare îi corespunde un suport material.

Huron *[hiúrən]*, lac în America de Nord, din sistemul Marilor Lacuri, situat la graniţa dintre S.U.A. şi Canada. Suprafaţa: 59 600 km². Adîncimea maximă: 228 m. Comunică cu lacurile Michigan, Lacul Superior şi Erie. Bogat în peşte. Este navigabil, cu excepţia lunilor de iarnă. Principalele porturi situate la acest lac: Midland (Canada), Alpena, Cheboygan (S.U.A.).

huróni, trib indian din familia de limbi algonkine, care locuia la marginea lacurilor Huron şi Ontario, în nordul S.U.A. şi în sudul Canadei. În sec. al XVII-lea erau constituiţi într-o puternică formaţiune politică. Au fost aproape exterminaţi în timpul expansiunii colonizatorilor europeni dinspre ţărmul Oceanului Atlantic spre interiorul continentului. Azi mai trăiesc abia cîteva sute de huroni.

huroniánă, *catena* ~ (STRAT.), catenă muntoasă formată în urma mişcărilor orogenice care au avut loc în arhaic. Resturile acestei catene se găsesc în scutul canadian (la nord de regiunea Marilor Lacuri), în Insulele Hebride, în nordul Scoţiei, în regiunea de sud şi est a scutului baltic şi pe marginea sudică a scutului siberian.

Hus, Jan (1369—1415), reformator religios, ideolog al mişcării populare antifeudale a cehilor pentru independenţă şi cultură naţională din sec. al XV-lea. A fost magistru şi rector al Universităţii din Praga. În predicile sale, **H.** s-a ridicat împotriva dogmelor bisericii catolice, a situaţiei ei de mare proprietar feudal, a luxului inutil al ritualului catolic şi împotriva corupţiei clerului înalt. Învăţătura lui **H.** exprima la început interesele orăşenilor cehi, dar pe măsura ascuţirii luptei de clasă ea s-a împletit cu ideologia revoluţionară a poporului, care a îmbrăcat forma ereziei. Conflictul dintre biserica catolică şi **H.** s-a ascuţit şi mai mult după 1409, cînd acesta a luat apărarea

J. Hus

învăţăturii lui *Wyclif*. Chemat în faţa Conciliului din Constanţa (1414—1415), a fost acuzat de erezie, condamnat şi ars pe rug. Scriindu-şi, în ultima perioadă a vieţii, operele exclusiv în limba cehă, **H.** a devenit creatorul limbii literare cehe.

husár, ostaş din cavaleria uşoară ungară, constituită încă în sec. al XV-lea. Termenul s-a răspîndit şi în restul Europei, unde s-au numit **h.** ostaşii unor corpuri de cavalerie existente pînă la primul război mondial.

húsă (TEHN.), învelitoare de pînză, de obicei impermeabilă, folosită pentru protejarea anumitor piese, maşini, materiale sau obiecte contra prafului, a umezelii etc.

husiţi, adepţi şi continuatori ai învăţăturii lui Jan Hus, aparţinînd unor pături sociale cu ţeluri social-politice şi orientări ideologice diverse: a) *calixtinii*, aripa de dreapta, formată din orăşeni şi nobilimea mică şi mijlocie, cu un program anticatolic, îndreptat şi împotriva arbitrarului feudalilor germani; b) *taboriţii*, aripa de stînga, formată din meseriaşi şi ţărani, cu un program social antifeudal; c) *hiliaştii* (sau *picarzii*), aripa de extremă stîngă, alcătuită din plebea oraşelor şi satelor, care propaga ideile comunismului primitiv, negînd orice fel de proprietate. În cursul dezvoltării mişcării revoluţionare husite, hiliaştii au fost înfrînţi de către taboriţi, iar calixtinii au trădat, aliindu-se cu biserica catolică şi cu feudalitatea germană. Luptele interne din mişcarea husită au uşurat înfrîngerea ei definitivă. Ideile **h.** s-au răspîndit şi în Moldova şi în Transilvania în sec. al XV-lea şi au avut o oarecare influenţă (mai pregnantă în Transilvania). Unii istorici şi filologi (N. Iorga, I.-A. Candrea, S. Puşcariu, N. Cartojan ş. a.) atribuie acestei influenţe primele traduceri de texte religioase în limba romînă.

Hussein I (n. 1935), rege al Iordaniei (din 1952).

Husserl, Edmund (1859 — 1938), filozof idealist german, fondatorul fenomenologiei, care ocupă un loc important în filozofia burgheză contemporană. Îmbinînd idealismul subiectiv cu elemente idealist-obiective, **H.** a susţinut că obiectul filozofiei îl constituie obiectele ideale suprasensibile, care formează domeniul „conştiinţei pure", ruptă şi opusă realităţii materiale, creierului uman şi psihicului individual, şi care pot fi cunoscute numai prin intuiţie. **H.** concepea intuiţia într-un spirit iraţionalist, asemănător cu cel bergsonian sau cu cel al „filozofiei vieţii". Concepţiile lui i-au influenţat pe existenţialişti, în special pe M. Heidegger.

Huşi, oraş raional în reg. Iaşi, reşedinţă de raion. 19 870 loc. (1964). Industrie de interes local (alimentară,

a materialelor de construcţii, a lemnului). Important centru viticol. — *Raionul H.*, raion administrativ, cu 127 920 loc. (1964). Economie agricolă: viticultură, culturi de cereale şi de plante industriale. Industrie de interes local (alimentară, a materialelor de construcţii etc.).

Hutten, Ulrich von (1488—1523), umanist german şi om

U. von Hutten

politic, ideolog al clasei cavalerilor, unul dintre conducătorii răscoalei acestora din 1522—1523. Ţelul său politic a fost întărirea puterii imperiale, sprijinită de mica nobilime. **H.** a participat la redactarea celebrei satire „Scrisorile unor oameni obscuri", îndreptată împotriva clerului catolic şi a scolasticii. Pamfletul intitulat „Vadiscus sau trinitatea romană" (1520) reprezintă apogeul satirei sale anticatolice.

huţúl (ZOOTEHN.), rasă de cai mici de munte (înălţimea la greabăn 1,20–1,25 m), ageri, rezistenţi, buni pentru tracţiune şi samar. Se creşte în regiunile muntoase ale ţării noastre.

huţúli, populaţie puţin numeroasă (circa 40 000) care trăieşte în regiunea izvoarelor Siretului şi Ceremuşului, în munţii Cernahora (U.R.S.S.), în Munţii Maramureşului (R.P.R.) şi în regiunea obcinelor bucovinene (R.P.R. şi U.R.S.S.). **H.** vorbesc o limbă slavă, cu numeroase împrumuturi din romînă şi germană. Au un folclor bogat.

Huxley *[háxli]*, Aldous Leonard (1894 — 1963), scriitor englez. A debutat cu poezii simboliste („Roata de foc", 1916; „Leda", 1920). Este reprezentantul unui intelectualism sceptic care a evoluat spre misticism. Fără a fi lipsite de unele elemente de critică socială, romanele sale sînt însă dominate de pesimism. În cel mai cunoscut dintre ele, „Contrapunct" (1928, trad. rom.), înfăţişează cu mijloace originale mediul intelectualităţii burgheze şi criza ideologică a acesteia. După stabilirea în S.U.A., tendinţele negative ale creaţiei sale, influenţată de utopia ştiinţifică-fantastică iraţionalistă, s-au accentuat. Lucrarea sa filozofică intitulată „Filozofie veşnică" (1945) este o apologie a gîndirii mistice.

Huxley *[háxli]*, Thomas Henry (1825—1895), naturalist englez, colaborator apropiat al lui Ch. Darwin şi unul dintre cei mai de seamă popularizatori şi apărători ai învăţăturii acestuia. Prin cercetările sale în domeniul zoologiei, anatomiei comparate, embriologiei, paleontologiei, antropologiei şi geologiei, **H.** a adus contribuţii importante la afirmarea şi la fundamentarea concepţiei evoluţioniste. Pe plan

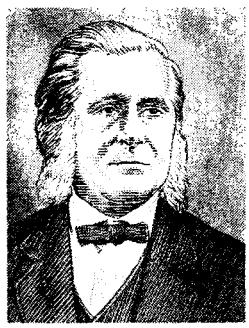

Th. H. Huxley

filozofic, **H.** se socotea adept al lui Hume, promovînd concepţii agnostice; el este chiar creatorul termenului de agnosticism. Ca savant însă, **H.** s-a situat pe poziţiile materialismului naturalist-ştiinţific. Op. pr.: „Despre locul omului în rîndul fiinţelor organice" (1863).

Huygens *[höihəns]*, Christiaan (1629 — 1695), fizician, matematician şi astronom olandez; a fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris şi al Societăţii Regale din Londra. **H.** a elaborat teoria clasică a mişcării pendulului şi a arătat că oscilaţia oricărui corp poate fi redusă, sub aspect

Ch. Huygens

matematic, la problema unui pendul simplu. Teoria pendulului şi teoria forţelor centrifuge au pregătit mecanica lui Newton. **H.** a adus o contribuţie esenţială în domeniul opticii, explicînd dubla refracţie cu ajutorul unei concepţii ondulatorii a luminii, enunţînd principiul care-i poartă numele şi care a stat mai tîrziu la baza teoriei ondulatorii a luminii, elaborată de Fresnel. Considerînd vibraţiile luminoase ca longitudinale, **H.** nu a putut explica polarizarea luminii, fapt care a constituit pînă la Fresnel punctul nevralgic al teoriei ondulatorii. A construit numeroase dispozitive mecanice şi optice (maşini cu pendul, telescoape, microscoape etc.) şi primul ceas cu pendul (1657). Lui **H.** îi aparţine prima lucrare ştiinţifică de calcul al probabilităţilor. A descoperit (1657) cel mai mare satelit al lui Saturn (Titan) şi a indicat forma inelului care înconjură această planetă. Op. pr.: „Tratat despre lumină" (1690), „Dioptrica" (1690). — (FIZ.) *Principiul lui H.*, principiu descoperit de **H.**, în 1690, relativ la propagarea unei mişcări vibratorii, care permite ca, după poziţia frontului de undă într-un anumit moment, să se afle poziţia lui în momentele următoare. Conform acestui principiu, orice punct al mediului în care a ajuns frontul de undă (notat cu 1 pe figură)

poate fi considerat ca o sursă nouă, independentă de unde elementare, în formă de suprafeţe semisferice; noul front de undă (notat cu 2 pe figură)

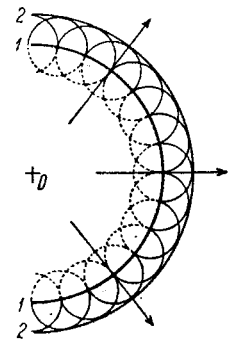

Reprezentare schematică a principiului lui Huygens

este înfăşurătoarea tuturor undelor elementare semisferice care au luat naştere. În regiunile unde se suprapun, undele se anihilează reciproc. *P. lui H.* a dat posibilitatea să fie explicate fenomenele de difracţie.

Huysmans *[üismâs]*, Joris Karl (1848—1907), scriitor francez. A început prin a scrie romane naturaliste („Surorile Vatard", 1879), pentru a evolua apoi spre simbolism. Cu romanele „Pe cursul apei" (1882) şi „De-a-ndoaselea" (1884) s-a îndreptat spre antirealismul estetizant şi mistic, iar în ultima parte a vieţii a scris romane de inspiraţie catolică („Catedrala", 1898).

huzmét (În evul mediu, în ţările romîne) **1.** Dar omagial. **2.** Dare apăsătoare în general. **3.** Denumirea veniturilor ţării, exploatate de domni şi de boieri în folosul lor (**h.** dijmăritului, **h.** spătăriei). **4.** Slujbă, serviciu.

Hviezdoslav (pseudonimul lui *Országh Pavol*) (1849—1921), scriitor slovac de orientare romantică. În poeziile sale lirice, cuprinse în ciclurile „Rămurele", „Plimbare primăvara", „Plimbare vara", Hviezdoslav cîntă natura patriei şi viaţa poporului slovac. Ciclul „Sonete însîngerate" (1919) conţine un zguduitor protest contra războiului imperialist, iar drama în versuri „Irod şi Irodiada" (1909), o vehementă condamnare a intoleranţei şi samavolniciei claselor asupritoare.

Hyade (ASTR.), roi deschis de stele în formă de V oblic în constelaţia Taurului; principala lui stea este A l d e b a r a n.

Hyde Park *[haid pa:c]*, parc în Londra, cu o suprafaţă de 158 ha, loc tradiţional pentru mitinguri şi demonstraţii politice.

Hyderabad *[háidərəbęd]*, oraş în India, centrul administrativ al statului Andhra Pradesh. 1 252 340 loc. (1961). Industrie constructoare de maşini (material rulant, armament), textilă, de sticlărie, de hîrtie, alimentară; meşteşuguri. Universitate.

Hyderabad *[háidərəbęd]*, oraş în Pakistanul de Vest, situat pe cursul inferior al fluviului Ind. 241 800 loc. (1951). Port fluvial. Industrie textilă, de pielărie şi ciment; meşteşuguri. Universitate.

Hygeea (gr. *hygeia* „sănătate"), zeiţă a sănătăţii în mitologia greacă, după unele tradiţii fiică, după altele soţie a lui Asclepios.

Hypatia din Alexandria (370—415), învăţată renumită, matematician, astronom şi filozof, adeptă a neoplatonismului. A predat filozofia la Muzeul din Alexandria şi a scris comentarii la operele lui Platon, Aristotel şi ale altor filozofi greci. A fost ucisă de un grup de creştini fanatici.

Hyperides, orator şi om politic grec, prieten al lui Demostene, unul dintre conducătorii partidului antimacedonean din Atena. În 322 î.e.n., în timpul răscoalei antimacedonene din Grecia, a fost prins şi executat de macedoneni.

Hypnos (gr. *hypnos* „somn"), zeul somnului în mitologia

Thanatos şi Hypnos

greacă, fiul Nopţii, frate geamăn cu Thanatos (Moartea). Era considerat ca un zeu binefăcător, care aduce oamenilor odihna şi potolirea durerilor.

Hystaspe, satrap persan, tatăl regelui D a r i u s I. Este pomenit în „Scrisoarea a III-a" a lui M. Eminescu, în versurile care se referă la expediţia lui Darius împotriva sciţilor.

I

i, a zecea literă a alfabetului limbii romîne; sunetul notat prin această literă. Este cea mai închisă vocală, nerotunjită, din seria anterioară.

I (LOG.), simbol pentru judecata particular-afirmativă. Se notează cu **I,** de exemplu, judecata: „Unele elemente chimice sînt radioactive". V. și pătratul logic.

Iablocikov, Pavel Nikolaevici (1847—1894), electrotehnician și inventator rus. A inventat, în 1876, lampa cu arc electric fără regulator, a construit un nou tip de lampă electrică, cu bară de caolin incandescent încălzită electric (1877), și a inițiat folosirea curentului alternativ monofazat și a condensatoarelor. A construit un tip original de generator de curent alternativ și a inventat un tip de bobină de inducție.

Iablonoi, munți în Uniunea Sovietică, în Transbaikalia. Lungimea: circa 1 000 km; altitudinea maximă: 1 769 m. Pînă la 1 200—1 400 m munții sînt acoperiți de conifere; mai sus apare vegetație alpină.

iac *(Poephagus grunniens),* specie de mamifer din familia bovidelor, cu corpul masiv și cu o cocoașă pe ceafă. Blana este deasă și lungă, de culoare brună. **I.** domestic este folosit în regiunile de munte din Asia Centrală ca animal de tracțiune. În stare sălbatică trăiește în Tibet.

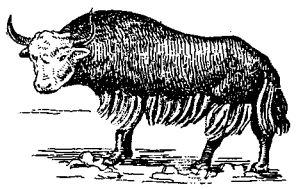

Iac

Iachint, primul mitropolit al Țării Romînești (1359—1372), fost episcop al Vicinei.

Iacob, Caius (n. 1912), matematician romîn; membru al Academiei R.P.R., profesor la Universitatea din București. A adus contribuții în domeniile mecanicii fluidelor, analizei matematice și s-a preocupat îndeosebi de mișcările plane ale fluidelor incompresibile, de mișcările la mari viteze subsonice și supersonice, de soluțiile și soluțiile aproximative în dinamica gazelor, precum și de probleme la limită din teoria potențialului. Op. pr.: „Introducere matematică în mecanica fluidelor" (1952). Laureat al Premiului de stat.

Iacob-Deal, sat al comunei Turcoaia, raionul Măcin, reg. Dobrogea, situat la poalele dealului cu același nume. Centru de extracție și de prelucrare a granitului.

Iacobeni, localitate de tip urban, în reg. Suceava, situată pe valea Bistriței. 5 010 loc. (1964). Exploatări de mangan și de calcar. Fabrică de cherestea, de var; cuptoare pentru prăjirea minereului de mangan.

iacobíni, reprezentanți ai aripii democrat-revoluționare în perioada revoluției franceze din 1789—1794. S-au numit astfel pentru că țineau ședințe în biblioteca mănăstirii Sf. Iacob din Paris. Cei mai de seamă dintre conducătorii **i.** au fost M. Robespierre, J. P. Marat, G.J. Danton și L.A. Saint-Just. În fruntea maselor populare, **i.** au răsturnat monarhia (10 august 1792) și au înfrînt pe girondinii contrarevoluționari (31 mai—2 iunie 1793), instaurînd dictatura iacobină, a cărei forță a constat în legătura strînsă cu poporul. Pentru a apăra revoluția, **i.** au instaurat teroarea revoluționară ca măsură excepțională împotriva reacțiunii interne și externe. Componența socială eterogenă a dus la creșterea și la ascuțirea contradicțiilor în sînul blocului iacobin și la fracționarea lui în grupări politice, și anume: de centru, în frunte cu Robespierre; de dreapta, în frunte cu Danton; de stînga, în frunte cu Hébert, care duceau o luptă îndîrjită între ele. Înlăturarea grupărilor lui Hébert și Danton a avut drept consecință îngustarea bazei sociale a dictaturii iacobine, care a fost răsturnată la 9 termidor (27 iulie) 1794 de lovitura contrarevoluționară a marii burghezii. **I.** au intrat în istoria revoluțiilor democratice ca figuri de mari revoluționari.

Iacobovici, Iacob (1879—1959), chirurg romîn; a fost profesor la Facultatea de medicină din Cluj și apoi la cea din București. **I.** este unul dintre organizatorii și fondatorii Facultății de medicină din Cluj. A adus contribuții de seamă în chirurgia ulcerului duodenal nerezecabil, în chirurgia de război, în arteriologia fetală, în arteriografia chirurgicală, în chirurgia litiazei biliare, în fiziologia paratiroidelor etc. A preconizat și a introdus în practică

operația de rezecție concomitentă a coastei întîi și a nervului frenic (operația Iacobovici).

Iacob Stuart, rege al Scoției (1567—1625), sub numele de *Iacob al VI-lea,* și al Angliei (1603—1625), sub numele de *Iacob I.* Reprezentant al păturilor celor mai reacționare, Iacob Stuart a urmărit întărirea regimului absolutist, ceea ce a provocat o largă opoziție a forțelor antifeudale.

Iacopone da Todi (c. 1230—1306), poet italian, unul dintre cei mai de seamă poeți lirici ai timpului său. Pentru atitudinea lui antipapală, a fost excomunicat și întemnițat. El a exprimat cu putere și sensibilitate sentimentele antifeudale ale maselor populare, biciuind nepotismul, avariția și perfidia papii Bonifaciu al VIII-lea („Cîntec de închisoare"). Poet al simțămintelor delicate, **I. da T.** a cîntat în versuri de adînc lirism sentimentul matern („Mater Dei") și frumusețile patriei („Laude"). Utilizînd un limbaj poetic în care predomină cuvîntul de circulație populară, a mînuit cu măiestrie paradoxul și repetiția.

Iafet, potrivit legendelor biblice, unul dintre cei trei fii ai miticului patriarh Noe. Religiile mozaică și creștină îl socotesc, alături de frații săi Sem și Ham, reîntemeietor al seminției omenești în urma „potopului".

Iagelloni, dinastie polonă (1386—1572) de origine lituană întemeiată de ducele lituan Vladislav al II-lea Iagello. În sec. XV—XVI, unii dintre regii Boemiei și ai Ungariei au aparținut acestei familii.

Iagnov, Simion (1892—1957), clinician romîn. A fost profesor la Universitatea din București și membru corespondent al Academiei R.P.R. S-a ocupat în special de problema patologiei clinice a sîngelui, de patologia ficatului, de boala ulceroasă etc. În cercetările sale, **I.** a folosit pe larg experimentul fiziopatologic. Laureat al Premiului de stat.

iaht (NAV.) **1.** Navă cu pînze sau cu propulsie mecanică, care dispune de amenajări confortabile pentru un număr mic de pasageri și este folosită pentru călătorii de plăcere. Iahturile mari cu pînze sînt de obicei înzestrate cu arboradă, greement și velatură, ca și goeletele, iar cele mici ca și cuterele. **2.** Ambarcație cu forme fine, echipată în general cu arboradă, greement și velatură, ca și cuterele, și folosită pentru r e g a t e internaționale. Se mai numește *iaht de cursă.*

Iahve (cuvînt ebraic însemnînd „cel ce este"), numele lui dumnezeu în religia mozaică, revelat lui Moise potrivit Bibliei. Pronunțarea lui fiind interzisă, deoarece era considerat sacru, credincioșii îl înlocuiau prin denumirile *Adonai* sau *Elohim.* În literatura creștină apare adesea în forma alterată *Iehova.* Cultul lui **I.** reprezintă faza monoteistă a religiei vechilor evrei.

iaila, termen prin care sînt denumite pășunile de vară din Munții Crimeii. Ca nume propriu, Iaila denumește zona superioară a munților din sudul Crimeii (cu altitudinea maximă 1 545 m, în vîrful Roman-Koș), reprezentată prin întinse suprafețe netede, cu relief carstic, acoperite de pășuni de munte, în mare parte cu caracter xerofitic. Uneori denumirea se folosește pentru întregul șir sudic al Munților Crimeii.

iáka (FITOTEHN.), soi de tutun oriental, considerat ca hibrid între *Nicotiana tabacum* varietatea *havanensis* și *Nicotiana tabacum* varietatea *macrophylla.* Intră în componența tutunurilor superioare. Se mai numește *i. de Macedonia.*

Iakobi, Boris Semionovici (1801—1874), electrotehnician și fizician rus, de origine germană. A fost membru al Academiei de Științe din Petersburg. În 1834 a construit primul motor electric cu utilizare practică, iar în 1838 a realizat primul sistem de propulsie cu motor electric a unei bărci. Este autorul primelor lucrări de teorie a motoarelor electrice. Împreună cu E. H. Lenz a elaborat metoda balistică de măsurare a mărimilor magnetice. A inventat în 1838 galvanoplastia, punînd astfel bazele galvanotehnicii. În 1843 a construit prima linie de telegraf subterană și primele cabluri electrice subterane, folosind totodată și transpoziția conductoarelor. A realizat mai multe dispozitive pentru amorsarea electrică de la distanță a minelor, în care scop a folosit un tip original de bobină de inducție.

Iakobson, August Mihkelevici (1904 — 1963), scriitor sovietic eston. **I.** s-a afirmat mai ales ca dramaturg. Piesele sale oglindesc principalele etape din istoria contemporană a Estoniei, drumul acesteia spre socialism („Viața în citadelă", 1946, trad. rom.; „Două lagăre", 1948, trad. rom., ș.a.). Drama „Între zi și noapte" (1950, trad. rom.) și satira dramatică „Șacalii" (1951, trad. rom.) sînt consacrate demascării modului de viață capitalist. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Iakovlev, Aleksandr Sergheevici (n. 1906), constructor de avioane sovietic. Erou al Muncii Socialiste. A construit mai multe tipuri de avioane cu elice și cu reacție (în special de vînătoare), precum și elicoptere. Cu elicopterul IAC (ЯК)-24 au fost stabilite mai multe recorduri mondiale. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Iakutsk, oraș în U.R.S.S., centrul administrativ al R.S.S.A. Iakute, port pe fluviul Lena. 79 000 loc. (1962). Industrie de prelucrare a lemnului, de reparații mecanice, de materiale de construcție, de pielărie, de cărămizi refractare, alimentară. Centru cultural al R.S.S.A. Iakute, orașul are o filială a Departamentului siberian al Academiei de Științe a U.R.S.S., o universitate, numeroase școli tehnice, muzee, două teatre.

Ialomița, afluent al Dunării (414 km). Izvorăște din masivul Bucegi (în apropiere de vîrful Omul), formează în cursul superior o serie de chei (cheile Tătarului, Zănoagei, Orzei), străbate zona subcarpatică și apoi, pe direcția vest-est, Bărăganul, vărsîndu-se în Dunăre la Piua Pietrii. Din zona muntoasă și deluroasă

Valea Ialomiței în cursul superior

primește cîțiva afluenți, dintre care singurul important este Prahova. În cursul inferior nu primește nici un afluent. În cîmpie, valea **I.** este asimetrică; malul drept este înalt, iar malul stîng jos, cu numeroase limane fluviatile de-a lungul lui, care însă nu-și varsă apele în **I.** Apele **I.** sînt folosite pentru hidroenergie în zona de munte (lacul de acumulare Scropoasa, cu hidrocentralele Dobrești și Moroieni) și pentru irigații în zona de cîmpie.

ialomițeană (ZOOTEHN.), varietate de vaci și de cai aparținînd raselor autohtone din R.P.R., formate în condițiile de viață din șesul Dunării, pe valea rîului Ialomița. Varietățile ialomițene de vaci și de cai sînt pe cale de transformare prin încrucișări cu diferite rase ameliorătoare.

Ialta, oraș în U.R.S.S., în R.S.S. Ucraineană, situat la poalele munților din sudul Crimeii, pe litoralul Mării Negre. 34 100 loc. (1956). Climă și vegetație de tip mediteranean. Este cea mai importantă stațiune balneoclimatică din Crimeea, cu numeroase sanatorii și case de odihnă. Împreună cu stațiunile din împrejurimi (Livadia, Massandra, Gaspra, Koreiz, Gurzuf ș.a.), Ialta formează un complex balneoclimatic. Industrie alimentară (conserve de pește, produse lactate, băuturi alcoolice). — *Conferința de la I.*, conferință a conducătorilor celor trei puteri aliate în cel de-al doilea război mondial (U.R.S.S., S.U.A. și Anglia), care a avut loc între 4 și 12 februarie 1945, la Ialta, în Crimeea. La această conferință s-au stabilit și s-au pus de acord planurile militare ale celor trei mari puteri în scopul înfrîngerii definitive a Germaniei hitleriste și au fost elaborate principiile politicii comune a aliaților pentru organizarea unei păci trainice și a unui sistem de securitate. Conferința a proclamat principiile politicii aliaților față de Germania în perioada postbelică, stabilind ca obiective ale acestei politici lichidarea militarismului german și a nazismului, crearea de garanții reale ca Germania să nu mai poată viola niciodată pacea. De asemenea s-a mai hotărît înființarea unei organizații internaționale generale pentru menținerea păcii și securității, convocarea la 25 aprilie 1945, la San Francisco, a unei conferințe a Națiunilor Unite pentru elaborarea Cartei acestei organizații și s-a adoptat, în privința procedurii de votare în Consiliul de Securitate al Organizației Națiunilor Unite, principiul *unanimității* membrilor permanenți.

Ialuțzean (Amnokkan), fluviu în estul Asiei, la granița dintre R.P. Chineză și R.P.D. Coreeană (813 km). Izvorăște din muntele vulcanic Baitoușan (R.P.D. Coreeană) și se varsă în Golful Coreii de Vest din Marea Galbenă. Navigabil în cursul inferior. Pe **I.,** în apropiere de Suphun, s-a construit cea mai mare hidrocentrală din R.P.D. Coreeană.

Iamal, peninsulă în U.R.S.S. în nord-vestul Siberiei, între golful Obi la est și golful Baidaratk (Marea Kara) la vest. Suprafața: circa 122 000 km². Relieful este format dintr-o cîmpie joasă, mlăștinoasă, cu numeroase lacuri. Climă aspră; înghețul peren acoperă întreaga peninsulă. Bogată în animale sălbatice cu blănuri scumpe.

iamb (STIL.), picior de vers compus din două silabe: prima scurtă (în prozodia antică) sau neaccentuată (în cea modernă), a doua lungă (în prozodia antică) sau accentuată (în cea modernă) (ex. *aveá, oráș*).

Iamblichos (?—c. 330 e.n.), filozof mistic, fondatorul școlii siriene a neoplato-

Ialta. „Cuibul rîndunelelor"

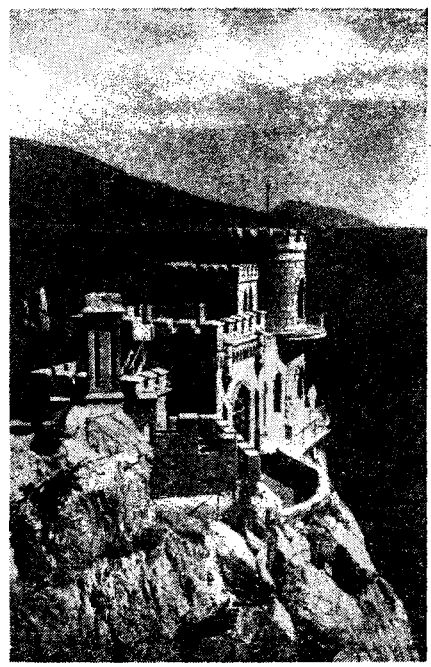

nismului. A împins la extrem misticismul neoplatonic, situînd între principiul spiritual suprem şi natură diferite categorii de zei, demoni, îngeri, semizei etc., dispuşi într-o complicată ierarhie.

Iambol, oraş în R.P. Bulgaria, situat pe cursul mijlociu al rîului Tundja. 45 000 loc. (1958). Industrie alimentară (mori, fabrici de conserve etc.) şi textilă.

Ianca, lac sărat în Cîmpia Brăilei, lîngă localitatea cu acelaşi nume. Suprafaţa: 3,32 km². În anii foarte secetoşi seacă.

Ian Ciu (c. 395—335 î.e.n.), filozof materialist chinez. A criticat religia şi credinţa în nemurirea sufletului. A promovat, în opoziţie cu confucianismul, o doctrină morală întemeiată pe recunoaşterea nevoilor şi năzuinţelor fireşti ale individului.

Iancovici de Mirievo, Teodor (sec. XVIII), pedagog sîrb, originar din Banat. A activat între 1773—1782 ca director al şcolilor româneşti şi sîrbeşti din Banat, înfiinţînd numeroase şcoli. Invitat în Rusia (1782), a participat în această ţară la organizarea învăţămîntului, aducînd o contribuţie importantă la pregătirea „Regulamentului şcolilor pentru popor" (1786) şi la elaborarea cîtorva manuale pentru şcolile populare ruseşti, printre care un manual de metodică.

Iancu, Avram (1824—1872), democrat revoluţionar român, unul dintre conducătorii revoluţiei de la 1848—1849 din Transilvania. S-a născut la Vidra, în Munţii Apuseni, din părinţi ţărani. A studiat dreptul la Cluj. În preajma izbucnirii revoluţiei făcea parte dintre fruntaşii tinerei intelectualităţi româneşti transilvănene, luptătoare pentru eliberarea socială şi naţională a românilor din Transilvania. A fost unul dintre iniţiatorii şi organizatorii adunărilor de la B l a j din 30 aprilie, 15—17 mai şi 15—25 septembrie 1848 şi conducătorul cetelor înarmate de ţărani şi de mineri din Munţii Apuseni, în rîndurile cărora şi-a cîştigat o mare popularitate. Tărăgănarea aplicării şi în Transilvania a legii privitoare la desfiinţarea iobăgiei, refuzul guvernului revoluţionar ungar de a acorda libertăţi naţionale românilor şi votarea de către Dieta din Cluj a unirii Transilvaniei cu

Avram Iancu

Ungaria au dus la dezbinarea forţelor revoluţionare române şi ungare şi la ridicarea ţărănimii la luptă pentru rezolvarea problemei sociale şi a celei naţionale. **I.** a devenit conducătorul oştii ţărăneşti revoluţionare. În fruntea acestei oşti, **I.** a organizat temeinic apărarea Munţilor Apuseni şi a respins numeroasele atacuri ale oştilor, superioare ca număr şi ca armament, ale nemeşimii maghiare, cîştigîndu-şi astfel renumele de „craiul munţilor". Dezbinarea forţelor revoluţionare ale românilor şi ungurilor a fost folosită de Habsburgi. **I.** a fost înşelat de promisiunile mincinoase ale împăratului privitoare la desfiinţarea iobăgiei şi acordarea libertăţii naţionale. Ca şi alţi revoluţionari români transilvăneni care se apropiau de concepţia politică a lui N. Bălcescu, **I.** considera necesară unirea forţelor revoluţionare ale celor două popoare în lupta împotriva duşmanului comun, absolutismul habsburgic. El condiţiona însă această unire de satisfacerea revendicărilor sociale şi naţionale ale românilor. Dar semnarea actului de pacificare de către Bălcescu şi Kossuth la 14 iulie 1849 s-a produs prea tîrziu. Luptele din Munţii Apuseni slăbiseră atît forţele revoluţionare ale românilor cît şi pe cele ale ungurilor. Armata ţaristă, chemată în ajutor de împăratul Austriei, Franz Joseph, a înfrînt armata revoluţionară maghiară la Sighişoara. Copleşite de armatele Habsburgilor şi de cele ţariste, trădate de unii generali, trupele revoluţionare maghiare au capitulat la Şiria (13 august 1849). După înfrîngerea revoluţiei, bolnav şi adînc îndurerat de nedreptăţile ce se făceau ţăranilor, a căror eliberare reală nu o putuse vedea înfăptuită, Avram Iancu a rămas printre moţi, în Munţii Apuseni. A fost îngropat la Tebea, lîngă „gorunul lui Horia".

Iancu de Hunedoara (? —1456), nobil român din Transilvania, unul dintre marii comandanţi de oşti din vremea sa, fiu al cneazului Voicu de Hunedoara. După ce a slujit un timp în armata ducelui Milanului, s-a întors în Ungaria. În 1438 a fost numit ban al Severinului, în 1441 voievod al Transilvaniei, comite al secuilor şi comite de Timişoara, iar în 1446 guvernator (regent)

Iancu de Hunedoara

al Ungariei. Ca voievod al Transilvaniei şi apoi ca guvernator al Ungariei, a dus o politică de frînare a anarhiei feudale şi de întărire a autorităţii centrale. În acelaşi timp, el s-a ocupat în mod deosebit de organizarea apărării ţării împotriva turcilor şi de întărirea oştirii prin organizarea militară a micii nobilimi şi a cnezilor din Hunedoara şi Banat. A încercat să creeze un sistem politic bazat pe strîngerea legăturilor dintre cele trei ţări române, în scopul apărării Europei răsăritene împotriva turcilor. Prin participarea maselor ţărăneşti în armata organizată de el, ca şi

prin colaborarea popoarelor din sud-estul Europei la lupta împotriva turcilor, această acțiune a avut un larg caracter popular. Sub conducerea lui **I. de H.**, lupta antiotomană a înregistrat mari succese, care, împreună cu cele repurtate de Vlad Țepeș și de Ștefan cel Mare, au întîrziat cu peste o jumătate de secol înaintarea turcilor în Europa centrală. A obținut mai multe victorii asupra armatelor turcești, pătrunzînd cu oștile lui adînc în inima Imperiului otoman. Curînd după strălucita victorie repurtată la Belgrad (1456) asupra unei uriașe armate comandate de sultanul Mahomed al II-lea, **I. de H.** a murit de ciumă.

Ianina (Ioannina), oraș în nord-vestul Greciei. 36 295 loc. (1961). Este centrul comercial al unei regiuni agricole. Are industrie de pielărie și textilă.

Ianovici, Virgil (n. 1900), mineralog romîn, profesor la Universitatea din București, membru corespondent al Academiei R.P.R. și al mai multor societăți științifice străine. Autor a numeroase lucrări privind studiul mineralogic, petrografic, chimic și geochimic al rocilor alcaline din masivul de la Ditrău, al zăcămintelor de minereuri de mangan, al rocilor carbonatate din R.P.R., al unor roci efuzive din Carpații Orientali și din Munții Apuseni, al unor zăcăminte de minereuri și minerale utile. A condus lucrările de elaborare a „Monografiei geografice a R.P.R.". Desfășoară activitate pe linia construcției economice de stat. Laureat al Premiului de stat.

ianșao, cultură materială eneolitică din China antică, pe malul drept al fluviului Huanhe, care datează din mileniul al III-lea î.e.n. Numele provine de la localitatea Ianșao. A exercitat o puternică influență asupra culturilor materiale din nord-estul Chinei. Se caracterizează prin ceramica pictată, prezentînd afinități cu culturile neolitice din Asia Centrală și din Europa de răsărit și prin vase trepiede, specifice ceramicii chineze de mai tîrziu. Triburile purtătoare ale acestui tip de cultură trăiau în comune gentilice matriarhale.

Iantra, rîu în R.P. Bulgaria (lungimea 271 km), afluent pe dreapta al Dunării. Izvorăște de sub pasul Șipka din munții Stara Planina. Utilizat pentru obținerea energiei electrice și în irigații.

Ianțzî (Fluviul Albastru), fluviu în R.P. Chineză, cel mai mare din Asia (lungimea 5 472 km). Izvorăște din podișul Tibet și se varsă în Marea Chinei de Est printr-o deltă alungită. În cursul mediu și inferior are lățimea medie de 600—800 m și adîncimea de 30—40 m. La vărsare, adîncimea scade la cîțiva metri, din cauza bancurilor de nisip. Regimul său hidrologic, foarte variabil, este determinat în mare măsură de caracterul musonic al climei bazinului său. Împreună cu afluenții navigabili constituie un important sistem de transport interior. **I.** este navigabil pe circa 2 850 km. Pînă la portul Uhan este accesibil și pentru vasele oceanice. Intens folosit pentru irigații. Pe cursul **I.** sînt așezate importantele centre industriale: Șanhai, Nankin, Uhan, Ciunțin etc. Însemnate resurse hidroenergetice.

Ianus, una dintre cele mai vechi divinități ale mitologiei romane ; zeul **I.** veghea asupra porților și ușilor, asupra arcurilor boltite care străjuiau răscrucile și căile mai importante. La un moment dat el a fost considerat zeul tuturor începuturilor. Lui îi erau închinate prima zi a fiecărei luni și prima lună din anul solar (ianuarie). **I.** este reprezentat cu o față dublă, fiecare obraz privind în direcție opusă.

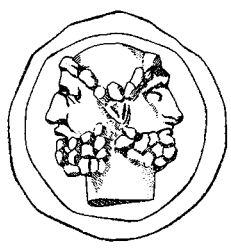

Ianus

iárbă (BOT.) **1.** Nume generic dat plantelor erbacee anuale sau perene, cu părțile aeriene verzi și puțin lignificate. În mod frecvent este

Iarbă de Sudan

atribuit plantelor din familia gramineelor care cresc pe pajiști naturale sau artificiale. — *Iarbă de Sudan (Sorghum sudanense)*, plantă anuală din familia gramineelor, originară din Africa, cu tulpini cilindrice drepte, înalte pînă la 2 m, pline în interior cu un țesut spongios de culoare albă. Frunzele sînt lungi pînă la 60 cm și străbătute longitudinal de o nervură mediană albă. Florile sînt grupate în panicule așezate la extremitatea superioară a tulpinii. *I. de S.* are nevoie de un climat cald și rezistă foarte bine la secetă. În R.P.R. se cultivă ca plantă furajeră, mai ales în zonele de stepă din sud-est.—*Iarbă-mare (Inula helenium)*, plantă erbacee perenă din familia compozitelor, cu tulpina înaltă pînă la 150 cm, cu frunze mari cordat-ovale și flori de culoare galbenă. La noi crește în fînețe umede, pe lîngă pîraie și la marginea pădurilor. **2.** (AGR.) Nutreț verde, proaspăt cosit.

Iarbă-mare

iárnă (ASTR., GEOGR.), perioadă a anului solar, cuprinsă între solstițiul de iarnă (circa 20 decembrie) și echinocțiul de primăvară (circa 21 martie). Pentru emisfera boreală a Pămîntului, **i.** este cel mai rece anotimp, din cauză că în acest timp Soarele are aici cea mai mică înălțime deasupra orizontului. În această perioadă,

în emisfera australă, din punct de vedere meteorologic este vară.

Iaroslavl, oraş în U.R.S.S., în R.S.F.S. Rusă, aşezat pe Volga. 443 000 loc. (1962). Industrie constructoare de maşini (motoare, maşini electrice, utilaj industrial etc.), chimică, rafinarea petrolului, industria cauciucului, a materialelor de construcţie, textilă, de pielărie şi încălţăminte, alimentară. Şcoli tehnice, muzee, teatre. **I.** a fost, între sec. XIII—XVII, unul dintre cele mai importante centre de artă şi arhitectură din Rusia. Monumente de seamă: mănăstirea Spaso-Preobrajenski, biserica sf. Ioan Zlatoust.

iarovizáre (din rus. *iarovoi* „de primăvară"; GENET.) **1.** Unul dintre stadiile dezvoltării individuale a plantelor pentru parcurgerea căruia este necesară (în afară de alte condiţii) o anumită temperatură a mediului pe o perioadă de timp variabilă, după specie. **I.** grîului de toamnă se produce la o temperatură cuprinsă între 0 şi +2°C, timp de 7—10 zile. **2.** Procedeu de tratare a seminţelor plantelor de cultură înainte de însămînţare. **I.** seminţelor face ca plantele să răsară mai timpuriu, să se dezvolte mai repede, să dea recolte mai mari. Procedeul **i.** a fost propus de T.D. Lîsenko în 1930.

iáscă *(Fomes)*, ciupercă din familia poliporaceelor, în formă de copită de cal, uscată şi tare. Trăieşte pe trunchiurile

Iască

arborilor (ex. **i.** de fag, *Fomes fomentarius*; **i.** de prun, *Fomes prunastri* etc.). În trecut, **i.**, preparată special, era folosită la aprins focul (cu cremene şi amnar), precum şi în medicina populară ca hemostatic.

iasomie *(Jasminum officinale)*, specie de arbust din familia oleaceelor, originar din India; are ramuri lungi, verzi şi frunze opuse formate din 7—9 foliole. Florile, dispuse în raceme, sînt de culoare albă şi au un

Iasomie

miros plăcut caracteristic, iar fructul este o bacă. **I.** conţine un ulei eteric folosit în parfumerie; în ţara noastră, **i.** este cultivată destul de des în parcuri şi grădini.

Iason, erou din mitologia greacă, fiul regelui Aison din Iolkos (Tesalia), conducătorul expediţiei argonauţilor,

Iason luptînd cu un taur

care trebuia să aducă lîna de aur din Colhida. Ajutat de vrăjitoarea Medeea, care se îndrăgostise de el, **I.** a ieşit învingător din toate încercările la care a fost supus pentru dobîndirea lînii de aur. Era considerat protector al navigaţiei.

Iaşi, oraş regional, situat în estul Podişului Moldovei, pe malurile Bahluiului; reşedinţă de regiune. 125 870 loc. (1964), cu localităţile subordonate 158 790 loc. Unul dintre cele mai vechi oraşe ale ţării, centru cultural, politic şi administrativ. În anii regimului de democraţie populară a devenit şi un important centru industrial. Principalele ramuri industriale: industria textilă („Ţesătura", „Textila roşie", Fabrica de tricotaje din bumbac „Moldova"); industria chimică (Fabrica de antibiotice Iaşi, care produce penicilină, streptomicină, aureociclină, biostimulatori etc., Întreprinderea de prelucrare a maselor plastice); industria constructoare de maşini şi a prelucrării metalelor (atelierele de reparat material rulant, Întreprinderea metalurgică); industria de prelucrare a lemnului (mobilă, butoaie, cherestea, parchete şi rigle); industria alimentară (Fabrica de ulei „Unirea" şi depozitul frigorifer, unităţi de panificaţie, de prelucrare a cărnii, de băuturi spirtoase, fabrica de ţigarete etc.); industria materialelor de construcţii (fabrici de cărămizi); industria poligrafică etc. — *Istoric.* Veche capitală a regiunii istorice Moldova. Ca aşezare umană, **I.** este anterior întemeierii statului feudal independent Moldova. Numele provine, probabil, de la denumirea dată alanilor de către slavi: iaşi. În privilegiul comercial al lui Alexandru cel Bun acordat negustorilor lioveni (1408) este menţionat ca punct de vamă, iar în 1434 ca tîrg. Tot de atunci sînt atestate documentar şi curţile domneşti de la **I.** Începînd de pe la mijlocul celei de-a doua jumătăţi a sec. al XVI-lea şi pînă în 1862, cînd capitală a Principatelor Unite a devenit oraşul Bucureşti, **I.** a fost capitala Moldovei. În sec. XVI—XVII, oraşul **I.** a devenit unul dintre cele mai importante centre comerciale şi meşteşugăreşti ale Moldovei. În timpul domniei lui Vasile Lupu (1634—1653) s-au înfiinţat la mănăstirea Trei Ierarhi din **I.** Academia Vasiliană, şcoală superioară de limbă slavonă şi greacă şi prima tipografie din Moldova. **I.** a devenit în sec. al XIX-lea un puternic centru cultural şi ştiinţific. S-au înfiinţat aici Academia Mihăileană (1835), Conservatorul filarmonic dramatic (1836), Societatea de medici şi naturalişti din Iaşi (1834), condusă de doctorul Iacob Cihac, iar în 1860 prima universitate românească, numită azi „Al. I. Cuza". La **I.**, Gh. Asachi a editat „Albina românească" (1829) şi suplimentul ei literar, „Alăuta românească". În 1848 a avut loc la **I.** o mişcare revoluţionară, care, neavînd legături

cu masele populare, a fost repede înăbușită. La mijlocul sec. al XIX-lea a fost unul dintre cele mai puternice centre ale mișcării unioniste din Moldova. În anii 1874—1875, ca urmare a dezvoltării luptei revoluționare a clasei muncitoare, au luat ființă și la **I.** cercuri revoluționare. La **I.** au apărut, în 1867, revista „Convorbiri literare", între 1881 și 1891 revista „Contemporanul", iar în 1906 revista „Viața romînească". În timpul primului război mondial, după ocuparea Bucureștiului de către trupele germane (6 decembrie 1916), guvernul și autoritățile burghezo-moșierești și-au stabilit sediul la **I.** În perioada anilor 1917—1920, în condițiile creșterii avîntului revoluționar din Romînia, la **I.** au avut loc puternice mișcări greviste: greva muncitorilor de la Atelierele C. F. R. Nicolina-Iași, a tipografilor, a textiliștilor etc. În anii următori, sub conducerea P.C.R., la **I.** s-au desfășurat importante acțiuni muncitorești. Sub conducerea Comitetului local de acțiune în frunte cu Ilie Pintilie, muncitorii de la Atelierele C.F.R. Nicolina-Iași au participat la eroicele lupte ale ceferiștilor din ianuarie-februarie 1933. Masele populare ieșene și-au adus contribuția la lupta împotriva dictaturii militare-fasciste pentru eliberarea țării de sub jugul fascist și pentru victoria revoluției populare. **I.** este un important centru științific, cultural și artistic. Aici se află o filială a Academiei R.P.R., cu 8 institute, secții și colective de cercetări (matematică, chimie, cercetări tehnice, medicină, economie, istorie literară, istorie și lingvistică); 6 institute de învățămînt superior cu 28 de facultăți și 17 096 de studenți (1963 — 1964); Universitatea „Al. I. Cuza"; Institutul agronomic „I. Ionescu de la Brad", Institutul politehnic, Institutul de medicină, Institutul pedagogic de 3 ani și Conservatorul de muzică; 2 teatre dramatice (Teatrul național, Teatrul evreiesc), o operă, o filarmonică, biblioteci, mai multe muzee, printre care Muzeul Unirii, Muzeul etnografic, Muzeul de istorie a Moldovei, Muzeul de artă. Înființat în 1848 de Scarlat Vîrnav, Muzeul de artă a funcționat la început pe lîngă Academia Mihăileană. Cuprindea inițial colecțiile lui S. Vîrnav și C. Negri. În 1860 acestea au constituit fondul de bază al Pinacotecii naționale din Iași. În prezent funcționează în Palatul culturii. Îmbogățit treptat prin achiziții și donații, prezintă în primul rînd lucrări ale pictorilor și sculptorilor moldoveni. În **I.** există numeroase monumente arhitectonice, ca biserica Sf. Nemțic, cu bogate decorații exterioare și interioare (1905 — 1907). Noile construcții de locuințe și social-culturale au dat un aspect modern orașului. — *Raionul I.*, raion administrativ, cu 129 830 loc. (1964). Economie agricolă: predomină culturile de cereale (porumb, grîu), urmate de culturile de plante tehnice (floarea-soarelui, sfeclă de zahăr) și de leguminoase. Creșterea animalelor (bovine și ovine). — *Regiunea I.*, regiune administrativ-economică în estul R. P. Romîne. Suprafața: 11 100 km². Populația: 1 056 740 loc. (1964). Este împărțită în 7 raioane administrative cu 5 orașe, dintre care două regionale (Iași și Bîrlad). Regiunea **I.** este situată în cuprinsul Podișului Moldo-

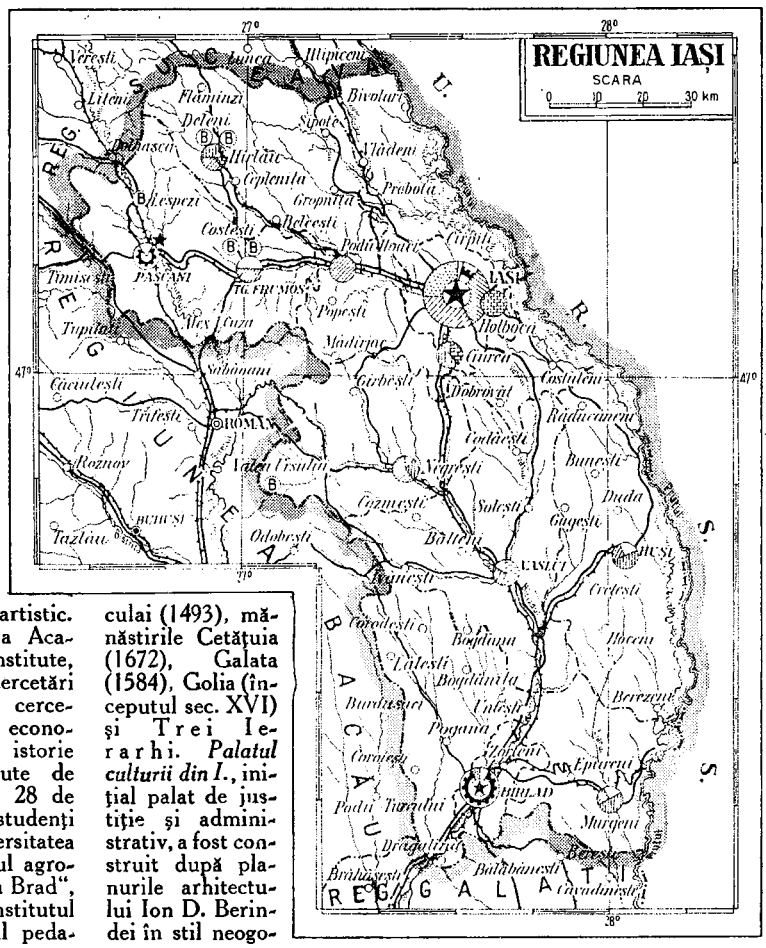

culai (1493), mănăstirile Cetățuia (1672), Galata (1584), Golia (începutul sec. XVI) și Trei Ierarhi. *Palatul culturii din I.*, inițial palat de justiție și administrativ, a fost construit după planurile arhitectului Ion D. Berindei în stil neogo-

vei, incluzînd în limitele ei partea sudică a Depresiunii Jijiei, o porţiune din sud-estul Podişului Sucevei şi o mare parte din Podişul Bîrladului. În nord-est predomină dealurile joase (150—200 m), cu pante domoale, despărţite de văi largi şi adînci; în nord-vest altitudinile se apropie de 600 m (Dealul Mare). În zona centrală şi sudică sînt răspîndite dealurile prelungi cu altitudini de 400—500 m, fragmentate de văi dese. În sud-est, în dealurile Fălciului, altitudinile sînt mai mici. În toată regiunea, eroziunea este puternică şi sînt frecvente alunecările de teren. Clima este continentală, secetoasă (în unele porţiuni cantitatea anuală de precipitaţii este sub 500 mm). În est regiunea este mărginită de valea Prutului, care primeşte o serie de afluenţi, mai ales din nord-est (Jijia cu Miletinul şi Bahluiul). Nord-vestul regiunii este străbătut de Siret, iar jumătatea ei sudică de Bîrlad şi de afluenţii săi. Regiunile mai joase, în special Depresiunea Jijiei, au vegetaţie de silvostepă, iar dealurile vegetaţie de pădure (fag şi stejar). În prezent, vegetaţia aceasta a fost în mare parte înlocuită prin culturi agricole. Soluri predominante sînt cernoziomurile levigate, solurile cenuşii de pădure şi solurile brune de pădure. Se exploatează calcare în Podişul Bîrladului (Poieni, Ciurea, Scheia, Voineşti); gresii în bazinul superior al Bîrladului (Tansa, Ipatele, Deleşti, Codăieşti), nisipuri şi pietrişuri (Bivolari, Probota, Sculeni, Ungheni etc.). Regiunea **I.** a devenit în anii regimului de democraţie populară o regiune agrar-industrială în plină dezvoltare. Producţia globală industrială a regiunii Iaşi a fost în 1963 de 9 ori mai mare decît în 1950. Ramurile industriale care deţin ponderea cea mai mare în cadrul producţiei globale industriale a regiunii (în 1963) sînt industria constructoare de maşini şi de prelucrare a metalelor (29,4%), alimentară (23,4%), chimică (22,7%), textilă şi de confecţii (16,1%). Industria constructoare de maşini şi a prelucrării metalelor este reprezentată prin Fabrica de rulmenţi Bîrlad, prin Întreprinderea metalurgică din Iaşi ca şi prin atelierele de reparaţii din Iaşi şi prin Paşcani; industria chimică prin Fabrica de antibiotice Iaşi şi Întreprinderea de prelucrare a maselor plastice Iaşi; industria textilă şi de confecţii bazată pe bumbac, in şi cînepă în special prin fabricile din Iaşi; industria materialelor de construcţie prin fabricile de cărămizi de la Ciurea, Bucium, Holboca, Vaslui, Bîrlad, Paşcani, iar industria alimentară, care are o largă bază de materii prime asigurate de agricultură, este reprezentată prin întreprinderi de morărit şi panificaţie (Iaşi, Huşi, Bîrlad etc.), de uleiuri comestibile (Iaşi şi Bîrlad), de spirt şi bere (Iaşi), de produse lactate (Iaşi, Vaslui, Bîrlad etc.), de produse din carne şi de tutun (Iaşi şi Bîrlad). Pe baza exploatărilor forestiere de la Ciurea, Deleni, Huşi, Paşcani, Vaslui, Sineşti etc. se dezvoltă în regiune industria de prelucrare a lemnului: cherestea, parchete (Ciurea), butoaie şi mobilă (Iaşi). Agricultura regiunii **I.** are condiţii favorabile de dezvoltare, suprafaţa agricolă reprezentînd în 1963 peste 75% din suprafaţa regiunii (din care 73% sînt terenuri arabile). Prin mecanizare şi lucrări agroameliorative au crescut suprafeţele însămînţate şi producţia agricolă a regiunii. Principala cultură este cultura cerealelor (68% din suprafaţa arabilă), în special a porumbului şi a grîului. Se mai cultivă plante tehnice (floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, cînepă, soia, in pentru ulei, tutun etc.), legume şi zarzavaturi (cartofi, mazăre, fasole etc.). Cultura viţei de vie are în regiune o veche tradiţie (centre viticole importante: Cotnari, Huşi, Copou). Se cresc ovine, bovine, porcine, în special pe baza păşunilor şi fîneţelor naturale. Au început să se lărgească şi suprafeţele cultivate cu plante de nutreţ. În 1963 regiunea **I.** avea 957 de cămine culturale şi case de citit, 558 de biblioteci publice, 274 de cinematografe, 13 muzee, 1 083 de şcoli de cultură generală etc. Organ de presă al Comitetului regional P.M.R. Iaşi şi al Sfatului popular regional: „Flacăra Iaşului". La **I.** apare „Iaşul literar", revistă a Uniunii scriitorilor din R.P. Romînă, precum şi numeroase reviste pe specialităţi ale Filialei Academiei R.P. Romîne şi ale instituţiilor de învăţămînt superior.

„Iaşul literar", revistă lunară a Uniunii scriitorilor din R.P.R. Apare la Iaşi începînd din 25 martie 1949, cînd s-a numit „Pentru pace şi cultură luptăm"; din 1950 s-a intitulat „Iaşul nou". Titlul actual îl poartă din august 1954.

iatagán, sabie turcească de luptă, de lungime mijlocie, cu lama curbă şi lată.

Iaţimirski, A. I. (1870—1925), slavist rus. A fost profesor la universităţile din Varşovia şi Rostov pe Don. A făcut călătorii de studii în Romînia şi a fost un bun cunoscător al relaţiilor culturale romîno-ruse. În acest domeniu a publicat, printre altele, o lucrare despre Grigore Ţamblac (1904), un catalog al manuscriselor slave şi ruseşti din bibliotecile romîneşti (1905) şi lucrarea „Din istoria scrisului slav în Moldova şi Valahia sec. XV—XVII" (1906).

iavaşá (ZOOTEHN.), instrument cu care se strînge buza superioară a animalelor pentru stăpînirea acestora, cînd sînt supuse la anumite tratamente dureroase, ca potcovit, marcare, pansare etc.

iaz (HIDROTEHN.) **1.** Canal descoperit prin care o parte din debitul unei ape curgătoare este abătută de la cursul normal pentru a pune în mişcare o moară, un joagăr etc. **2.** Bazin de apă, amenajat de obicei pentru piscicultură pe cursul văilor sau al depresiunilor, printr-un baraj de pămînt (iezătură). Se alimentează cu apă provenită din topirea zăpezilor, din ploi şi din izvoare.

iazygi (iazigi), neam sarmatic, aşezat, la începutul sec. I e.n., în cîmpia dintre Dunăre şi Tisa. În timpul campaniilor romanilor împotriva dacilor (101—102 şi 105—106), **i.** au fost în slujba Romei. Mai tîrziu, **i.** au făcut dese incursiuni de

pradă în Dacia romană. După năvălirea hunilor (375—376), iazigii nu mai sînt menționați în izvoare, fiind asimilați treptat de populația autohtonă sau de populațiile migratoare.

Ibadan, oraș în sud-vestul Nigeriei. 600 000 loc. (1960). Este cel mai mare oraș al țării și un important centru comercial. Industrie alimentară (conserve de fructe, ulei de palmier), de prelucrare a tutunului, a lemnului și a metalelor. Nod de căi de comunicații. Sînt dezvoltate meșteșugurile. Are un colegiu universitar.

Ibarruri, Dolores („Passionaria") (n. 1895), președintă a Partidului Comunist din Spania (din 1960), vicepreședintă a Comitetului Executiv al Federației Democrate Internaționale a Femeilor (din 1945).

D. Ibarruri

Membră a P.C. din Spania de la crearea acestuia (1920). În 1930 a fost aleasă membră a C.C., iar în 1932 a Biroului Politic al C.C. al P.C. din Spania. A participat la crearea Frontului popular antifascist (1935—1936) și la conducerea războiului național-revoluționar al poporului spaniol împotriva rebeliunii fasciste și a intervenției italo-germane (1936—1939). Între 1942 și 1962 a fost secretar general al P.C. din Spania.

Ibert *[ibér]*, Jacques (1890—1962), compozitor francez, elev al lui Fauré, Gédalge și Vidal. A fost membru al Institutului francez. A scris opere, balete, poeme simfonice, cantata „Poetul și zîna" (1919), concerte (printre care unul pentru violoncel și orchestră de suflători), cvartete, sonate, piese pentru pian etc. În colaborare cu A. Honegger a scris opera „L'Aiglon" după Ed. Rostand.

ibidem (BIBL.), termen latin însemnînd „tot acolo", folosit ca referință în lucrările științifice pentru a se evita repetarea integrală a datelor bibliografice ale unei lucrări menționate anterior. **I.** trimite la aceeași lucrare a unui autor și, uneori, la același pasaj sau la aceeași pagină din lucrarea respectivă. În general se prescurtează: *ibid.* și *ib.*

ibis *(Threskiornis aethiopica)*, specie de pasăre din ordinul ciconiiformelor, de culoare albă, răspîndită în Africa tropicală. Se hrănește cu insecte. În religia vechilor egipteni era considerat pasăre sacră, personificare a zeului Thot. Veneratia deosebită de care se bucura **i.** (uciderea lui atrăgea moartea vinovatului) decurgea și din faptul că sosirea lui coincidea cu revărsarea binefăcătoare a apelor Nilului care, prin mîlul depus, asigura fertilizarea terenurilor din valea sa.

Ibn-Badja (pe numele adevărat *Abu Bekr Mohammed ibn Iahia*, latinizat *Avempace*) (sfîrșitul sec. XI—1138), filozof, medic și astronom arab din Spania. În lucrarea sa „Călăuza solitarului", el schițează un stat ideal utopic, în care oamenii dobîndesc fericirea doar prin intermediul perfecționării morale și intelectuale. Această concepție, deși idealistă, a constituit o manifestare a opoziției față de misticism.

Ibn-Battuta (pe numele adevărat *Abu Abdullah Mohammed*) (1304—1377), renumit călător arab, originar din Maroc. Plecînd în 1325 din Tanger, a străbătut Africa de nord, Arabia, Crimeea, a urcat pe Volga pînă la confluența ei cu Kama, a vizitat Orientul Apropiat și Mijlociu (Hiva, Fergana, Buhara, Khorasan, Afganistan), India, China și, după 24 de ani de călătorie, s-a întors în Maroc. Apoi, trimis de sultanul Marocului, a traversat Sahara vestică pînă la Tombouctou, vizitînd și alte orașe din bazinul Nigerului. Descrierile lui de călătorie cuprind numeroase informații geografice și etnografice.

Ibn-Haldun, Abdurrahman Abu-Zaid (1332—1406), istoric și filozof arab, născut în Tunis. În lucrarea „Cartea poveților și a datelor despre viața arabilor, perșilor și berberilor", el susține rolul decisiv al mediului geografic, îndeosebi al climei și al naturii terenului, în istoria omenirii. Deși neștiințifică, teoria sociologică a lui Ibn-Haldun a avut, la vremea ei, meritul de a fi recunoscut ideea unei condiționări obiective, fără caracter mistic, a dezvoltării social-istorice.

Ibn-Roșd, Abul-Valid Mohammed ibn Ahmed ibn Mohammed (latinizat *Averroes*) (1126—1198), filozof și medic arab, cel mai important gînditor medieval de limbă arabă, născut la Cordoba (Spania). A dezvoltat tendințele materialiste ale filozofiei lui Aristotel, afirmînd, de exemplu, unitatea indisolubilă dintre materie și formă și contestînd primordialitatea formei. A respins teoria religioasă a creației lumii de către dumnezeu „din nimic", susținînd că materia este necreată și indestructibilă și că natura, ca și dumnezeu, există din eternitate. A combătut teologia, negînd îndeosebi ideea de miracol și pe aceea a nemuririi sufletului. **I.-R.** a dezvoltat ideea existenței unei rațiuni universale supraindividuale a speciei umane, idee care a avut un rol important în istoria gîndirii medievale, reprezentînd o viguroasă promovare a rațiunii, îndreptată împotriva așa-zisului rationalism de care se prevala scolastica. El a fost unul dintre inițiatorii teoriei progresiste, în condițiile istorice date, a adevărului dublu. Doctrina lui a fost condamnată de teologii musulmani ca eretică. **I.-R.** a fost surghiunit, iar opera lui arsă. Averroismul a exercitat o puternică influență în sec. XIII—XVI în țările europene dominate de catolicism. El a constituit în evul mediu una dintre puținele mișcări filozofice materialiste din Occident. Op. pr.: „Infirmarea infirmării" („Tehafot el-Tehafot"), lucrare polemică îndreptată împotriva cărții filozofului reacționar Al-Gazali „Infirmarea filozofilor".

Ibn-Sina, Abu Ali (latinizat *Avicenna*) (c. 980—1037), filozof, medic şi cercetător al naturii tadjic-persan, născut lîngă Buhara. A scris peste 300 de lucrări, în parte pierdute.

Ibn-Sina

A dezvoltat în mod creator unele dintre elementele înaintate ale gîndirii aristotelice. Concepţia sa filozofică cuprinde, în ciuda concesiilor făcute idealismului şi teologiei, elemente materialiste preţioase. El afirmă că lumea există dintotdeauna, ca şi dumnezeu, din care ar proveni, nu ca o creaţie, cum susţineau teologii islamici, ci ca o emanaţie. A afirmat existenţa unei legături indisolubile între materie şi mişcare şi a unei legităţi naturale universale. Ideile înaintate etice-politice ale lui **I.-S.** şi atitudinea sa sceptică faţă de teologia oficială i-au atras ostilitatea aristocraţiei militare dominante şi a clerului, care l-a declarat eretic. **I.-S.** a desfăşurat o activitate rodnică în domeniul ştiinţelor naturii (al mecanicii, mineralogiei, botanicii, zoologiei etc.), contribuind la pregătirea ştiinţei experimentale moderne. Opera sa medicală a stat timp de cinci secole la baza studiului medicinii, atît în Orient cît şi în Occident. Op. pr.: „Cartea tămăduirii" („Kitab al-Şifa"), „Cartea cunoştinţei" („Daniş-name"), „Canonul medicinii".

Ibn-Tufail, Abu Bekr (latinizat *Abubacer*) (c. 1111—1185), filozof şi matematician arab, născut în Andaluzia. În lucrarea filozofică utopică „Romanul despre Haiy, fiul lui Yakzan" („Fiul viu al celui treaz") înfăţişează evoluţia unui om care trăieşte izolat de societate, pe o insulă nelocuită şi care, numai cu ajutorul raţiunii, dobîndeşte meşteşugurile, ansamblul ştiinţelor şi al celor mai subtile noţiuni filozofice. Scrisă în spirit religios şi de pe o poziţie individualistă, lucrarea cuprinde totuşi un viguros elogiu adus raţiunii umane.

Ibrăileanu, Garabet (1871—1936), critic şi istoric literar romîn. S-a născut la Tîrgu-Frumos. A fost profesor la Universitatea din Iaşi. A debutat cu versuri influenţate de poezia eminesciană în 1889, în revista de orientare socialistă „Şcoala nouă" din Roman. Stabilindu-se în 1890 la Iaşi, a început să colaboreze la reviste şi ziare legate de mişcarea muncitorească („Munca", „Lumea nouă", „Evenimentul literar"), situîndu-se pe o poziţie înaintată în interpretarea fenomenului social şi cultural (articolele „Psihologia de clasă", „Originalitatea formei", „Înrîurirea artei", 1894). Sub influenţa lui C. Stere şi a narodnicismului rus, s-a

G. Ibrăileanu

orientat ulterior spre poporanism, fără a împărtăşi însă întru totul tezele acestuia. Din 1906 pînă în 1933 a condus revista „Viaţa romînească", în paginile căreia a publicat numeroase materiale teoretice de susţinere a realismului în artă, a esenţei şi rolului social al literaturii, militînd pentru specificul naţional al acesteia, combătînd cosmopolitismul şi exotismul („Caracterul specific naţional în literatura romînă", 1922; „Influenţe străine şi realităţi naţionale", 1925 ş.a.). Ca istoric literar, **I.** a analizat dezvoltarea literaturii romîne în sec. al XIX-lea, privind-o ca o neîntreruptă luptă între „spiritul critic" şi cel „inovator". Accrdînd factorilor sociali un caracter determinant în apariţia şi consacrarea valorilor culturale el subliniază rolul retrograd al boierimii, cel progresist al boiernaşilor de dinainte de 1848, baza de clasă a junimismului şi cea a socialismului („Spiritul critic în cultura romînească", 1909). **I.** a subliniat aportul moldovenilor în făurirea literaturii romîne moderne, alunecînd însă în regionalism. În volumele „Scriitori şi curente" (1909), „Note şi impresii" (1920), „Scriitori romîni şi străini" (1926) şi „Studii literare" (1930), a făcut remarcabile caracterizări unor scriitori ca M. Eminescu, V. Alecsandri, I.L. Caragiale, V. Cîrlova, G. Coşbuc, O. Goga, M. Sadoveanu, I. Turgheniev, L. Tolstoi, M. Gorki ş.a. Cercetarea sa subliniază profilul specific al fiecărui scriitor, pe care îl descoperă în particularităţile viziunii artistice a operei acestuia. Analizele făcute măiestriei artistice a lui Eminescu („Eminescu — note asupra versului", 1929) sau a lui Caragiale („Numele proprii în opera comică a lui Caragiale", 1926) au rămas în patrimoniul criticii noastre literare. Opera sa critică se remarcă prin caracterul logic al demonstraţiei şi prin bogăţia informaţiei şi a asociaţiilor, prin fineţea analizei critice, prin încercarea permanentă de a trage concluzii teoretice de însemnătate generală din analiza particularităţilor creaţiei fiecărui scriitor. **I.** s-a afirmat şi ca romancier („Adela", 1933), vădind capacitate de aprofundare psihologică. Prin tendinţa de a interpreta fenomenul literar de pe poziţii ştiinţifice şi prin consecvenţa cu care a apărat şi a promovat principiile realismului, **I.** se înscrie printre precursorii direcţi ai criticii şi istoriei noastre literare actuale. Academia R.P.R. l-a ales membru postmortem.

ibrişim, fir de mătase răsucit, colorat în diferite nuanţe, înfăşurat pe un tub subţire de carton şi folosit la cusături, împletituri şi broderii.

Ibsen *[ibsən]*, Henrik (1828 — 1906), scriitor norvegian, reprezentant de seamă al dramei realiste. S-a născut la Skien în familia unui comerciant ruinat şi a fost de timpuriu martorul destrămării acesteia. O vreme a fost regizor la teatrul din Bergen. **I.** a cunoscut atmosfera înăbuşitoare şi mediocritatea vieţii din oraşele provinciale norvegiene. În 1864 a părăsit Norvegia şi a plecat într-o lungă călătorie, întreruptă de rare întoarceri în patrie. În prima perioadă a creaţiei sale, el a scris, sub influenţa luptei de eliberare a Norvegiei, drame eroice-romantice inspirate din folclor şi din istoria patriei („Doamna Inger din Östraat", 1857; „Luptătorii din Helgoland", 1858; „Pretendenţii coroanei", 1864). O dată cu dezvoltarea capitalismului în Norvegia se spulberă iluziile romantice ale lui **I.** În creaţia sa se deschide o nouă perioadă: aceea a dramelor mistice-filozofice şi a lungilor poeme dramatizate („Brand", 1866; „Peer Gynt", 1867), în care scriitorul exprimă într-o formă simbolică protestul individualist şi anarhic al personalităţii apăsate şi schilodite de tirania mediocrităţii şi a interesului meschin. În această perioadă, autorul se află sub influenţa ideilor filozofului idealist danez Kierkegaard, precursor al existenţialismului. Evenimente ca războiul franco-prusac şi Comuna din Paris întăresc în mod simţitor opoziţia lui **I.** faţă de societatea burgheză. Se consolidează tendinţele realiste în creaţia sa. Începînd cu piesa „Stîlpii societăţii" (1877), în activitatea lui **I.** se deschide o nouă perioadă, cea a marilor drame sociale, în care sînt dezbătute probleme morale majore pe fundalul contemporaneităţii imediate. În ele dramaturgul demască cu vehemenţă ipocrizia moralei burgheze, falsitatea vieţii de familie burgheze şi pledează pentru libertatea de manifestare a sentimentelor („Nora, sau O casă cu păpuşi", 1879; „Strigoii", 1881). În dramele scrise în această perioadă, o serie de eroi, proveniţi din mica burghezie sau din burghezia mijlocie, se răzvrătesc în mod haotic, individualist împotriva filistinismului şi convenţionalismului burghez, urmărind dărîmarea idolilor unei

H. Ibsen

societăţi întemeiate pe minciună. Ridicarea micului burghez la rangul de erou pozitiv, purtător al unor idei îndrăzneţe, generoase dar utopice, reflectă în dramele lui **I.** situaţia specifică Norvegiei, unde atît ţăranul, care nu a fost niciodată iobag, cît şi micul burghez de la oraş, care este fiu de ţăran liber, au avut de suferit de pe urma pătrunderii capitalismului. Protestul individualist al lui **I.** împotriva crudelor realităţi burgheze, care depăşeşte uneori limitele realismului critic, a căpătat alteori un caracter antidemocratic („Un duşman al poporului", 1882). Mai tîrziu, în creaţia lui **I.** se atenuează notele militante ale protestului social, se dezvoltă tendinţele antirealiste, naturaliste, simboliste („Raţa sălbatică", 1884; „Rosmersholm", 1886), centrul de greutate al pieselor trecînd asupra zugrăvirii vieţii eroului izolat („Femeia mării", 1888; „Hedda Gabler", 1890; „Constructorul Solness", 1892). O caracteristică generală şi pozitivă a lumii personajelor ibseniene o constituie faptul că, în ciuda modului individualist în care înţeleg să ia atitudine faţă de prejudecăţile şi de minciunile aflate la temelia societăţii, ele se comportă întotdeauna ca oameni sinceri, integri, capabili de iniţiative îndrăzneţe, independente. Dezbătînd o serie de probleme acute ale societăţii timpului său, scriitorul a simţit nevoia prezentării lor într-un cadru dramatic nou şi folosirii unor formule dramatice inovatoare. Piesele de maturitate ale lui **I.** au ocupat repede un loc important în dramaturgia contemporană universală, distingîndu-se prin simplitatea intrigii şi numărul redus de personaje, prin fineţea, sobrietatea şi concizia formei, prin ciocnirea puternică a unor idei şi sentimente neaşteptate şi profunde, prin forţa şi îndrăzneala dialogului care dezvăluie frămîntări lăuntrice, conflicte psihologice, tragedii intime. **I.** este unul dintre reprezentanţii cei mai de seamă ai dramei de idei din literatura realistă mondială. Începînd din 1891, au fost traduse în romîneşte aproape toate operele lui Ibsen, multe dintre ele fiind şi reprezentate pe scenele teatrelor noastre.

Ibykos din Rhegium (sec. VI î.e.n.), poet liric grec, originar din sudul Italiei. În cele mai izbutite ode ale sale, **I.** a cîntat natura şi dragostea, în imagini de mare prospeţime şi intensitate emoţională. Potrivit legendei, poetul ar fi fost asasinat într-o pădure de nişte tîlhari. Tocmai atunci trecea prin văzduh un stol de cocori, pe care **I.** i-a luat ca martori ai omorului. Mai tîrziu, la vederea păsărilor, unul dintre ucigaşi, exclamînd „Iată cocorii lui Ibykos", s-a dat de gol o dată cu complicii săi. Episodul a fost folosit de Fr. Schiller în balada „Cocorii lui Ibykos".

ic 1. (TEHN.) Unealtă de oţel în formă de pană (prismă triunghiulară), ascuţită la un capăt, folosită la spargerea blocurilor de piatră, de sare, lignit etc. **2.** (IND. LEMN.) Pană de lemn cu care se înţepeneşte cuţitul în corpul rindelei. **3.** (În industria ţărănească) Piesă de lemn, la piatra mişcătoare a morii sau a rîşniţei, cu care se reglează măcinişul.

Icar, personaj din mitologia greacă. Conform legendei, **I.** a fost închis o dată cu tatăl său, Dedal, în Labirint, din porunca regelui Minos. Amîndoi au reuşit să fugă cu ajutorul unor aripi făcute din pene lipite cu ceară. Fără să ţină seamă de avertismentul

lui Dedal, **I.** s-a apropiat prea mult de soare, ceara aripilor s-a topit, iar el s-a prăbu-

Icar şi Dedal

şit într-o regiune a Mării Egee denumită în vechime Marea Icariană.

Icar (ASTR.), mică planetă, descoperită în 1949 de W. Baade (S.U.A.), care se apropie la periheliu de două ori mai mult de Soare decît Mercur (28 000 000 km), depărtîndu-se apoi pînă la 300 000 000 km la afeliu; se poate apropia de Pămînt pînă la 7 000 000 km.

ichilíc, monedă de argint turcească. Ichilicul a circulat în ţările romîne în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

icoánă (ARTE PLAST.), imagine, pictată sau sculptată, înfăţişînd divinităţi ale diferitelor religii şi care serveşte ca obiect de ritual. Cultul icoanelor este o continuare a fetişismului religiilcr primitive. — *Pictura de icoane*, gen al picturii de şevalet, deosebit de răspîndit în ţările în care religia dominantă a fost cea creştină ortodoxă. Pictura de icoane era strict reglementată de canoanele bisericeşti. De aceea reprezentarea realităţii lua pentru artiştii iconari forme convenţionale. **I.** celor mai valoroşi pictori iconari se caracterizează printr-o deosebită frumuseţe a ritmului liniar şi a armoniilor coloristice. Exemplare numeroase de asemenea icoane întîlnim în arta bizantină şi în arta rusă veche (printre ele citărn icoanele lui Andrei Rubliov şi Teofan Grecul). O bogată înflorire a acestui gen a cunoscut-o şi arta romînească veche, îndeosebi în sec. XVI—XVII în Moldova şi în sec. XVII—XVIII în Ţara Romînească. Cei mai vestiţi iconari din această perioadă sînt Grigorie Zugravul şi Radu Zugravul.

iconoclásm (gr. *eikon* „imagine, icoană" şi *klastos* „zdrobit"; IST.) **1.** Mişcare socială şi politică din sec. VIII—IX în Imperiul bizantin, prin care, sub forma luptei religioase împotriva cultului icoanelor, nobilimea militară şi masele populare şi-au manifestat opoziţia faţă de puterea economică şi politică a clerului înalt şi a monahilor. Împăraţii din dinastia *isauriană* (Leon al III-lea, Constantin al V-lea ş.a.), exponenţi ai intereselor nobilimii militare, au confiscat o mare parte a pămînturilor mănăstireşti şi bisericeşti şi au interzis cultul icoanelor. Dar, de teama mişcărilor populare, care urmăreau lichidarea completă a inegalităţii sociale, împărăteasa Teodora a restabilit cultul icoanelor (843), punînd capăt sciziunii din sînul clasei dominante, provocată de lupta dintre iconoclaşti şi iconoduli. **2.** Mişcare populară, protestantă, în Ţările de Jos, îndreptată împotriva unor ritualuri ale bisericii catolice. Răscoala iconoclastă din 1566 a marcat începutul revoluţiei burgheze din Ţările de Jos.

iconodúli (gr. *eikon* „imagine, icoană" şi *doulos* „supus, sclav"; IST.), adepţi ai cultului icoanelor în timpul mişcării iconoclaste.

iconografíe (ARTE PLAST.) **1.** Ansamblu de imagini legate de o anumită temă sau problemă (ex. **i.** antichităţii greco-romane, **i.** creştină, mahomedană, budistă etc.). **2.** Totalitatea imaginilor documentare referitoare la o epocă (ex. **i.** Revoluţiei franceze) sau la o problemă (ex. **i.** mişcării muncitoreşti în Romînia), la o anumită localitate (**i.** Bucureştiului) etc.

iconométru (FIZ.), vizor care permite să se observe dacă imaginea, corect focalizată pe film sau pe placa fotografică, se încadrează sau nu pe mărimea acestora.

iconoscóp (gr. *eikon* „imagine" şi *skopein* „a observa"; TELEC.), tub electronic folosit în televiziune ca traductor imagine-curent (tub videocaptor). Este alcătuit dintr-un balon cilindric de sticlă terminat cu două c a l o t e şi avînd o prelungire tubulară în care se află un proiector pentru generarea fasciculului electronic de explorare (tun electronic). În interiorul balonului, în dreptul uneia dintre calote, se găseşte un ecran pe care se formează imaginea reală a obiectului şi care este explorat într-o anumită ordine de fasciculul electronic (v. şi b a l e i a j). Ecranul este alcătuit dintr-o placă subţire de mică, avînd pe o faţă un mozaic de celule fotoelectrice microscopice elementare cu oxid de cesiu pe bază de argint, iar pe cealaltă faţă placa de semnal formată prin metalizare. Se obţin astfel mici condensatoare electrice, avînd fiecare armăturile reprezentate de placa de semnal şi o celulă fotoelectrică. În intervalul dintre două explorări, datorită emisiunii fotoelectrice,

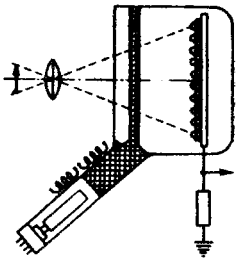

Iconoscopi

fiecare celulă fotoelectrică se încarcă cu sarcină pozitivă şi potenţialul electric creşte proporţional cu iluminarea ei. În momentul în care celula este bombardată de electroni, diferenţa de potenţial dintre armăturile condensatorului electric respectiv scade, se micşorează sarcina sa electrică şi se produce o impulsie de curent electric proporţională cu iluminarea celulei. Se obţine astfel un şir de impulsii care se succedă în ordinea explorării imaginii. **I.** a fost realizat pentru prima oară în 1931, concomitent de V.K. Zworykin, în S.U.A., şi de A.P. Konstantinov şi S. I. Kataev, în U.R.S.S. În prezent se utilizează tuburi videocaptoare perfecţionate de tipul supericonoscop, vidicon etc.

iconostás (ARHIT.), perete din zidărie sau lemn împodobit

cu icoane, care desparte, în bisericile creştine ortodoxe, naosul de absida altarului. Se mai numeşte *catapeteasmă*.

icosaédru (gr. *eikosi* „douăzeci" şi *hedra* „faţă"; MAT.), poliedru cu 20 de feţe. **I.** cu

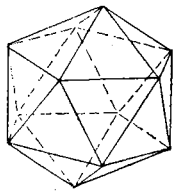

Icosaedru

feţele poligoane regulate se numeşte *i. regulat*.

icosár (NUM.), numele grecesc al monedei turceşti numite i r m i l i c.

ícre, denumire dată ovulelor produse de glandele genitale femele ale peştilor. La majoritatea speciilor de peşti, icrele (ovulele) sînt fecundate extern: cînd ajung la maturaţie, ele sînt depuse în apă şi apoi sînt fecundate de spermatozoizii (laptii) eliberaţi de mascul. Peştii răpitori (ştiuca, şalăul etc.) produc **i.** mai puţine şi de dimensiuni mai mari decît peştii nerăpitori (crapul, plătica etc.). **I.** au un gust plăcut şi o mare valoare nutritivă. Unii peşti (mreana, anghila ş.a.) produc icre necomestibile, toxice.—*I. negre*, icre de culoare cenuşie-închis sau neagră, extrase din a c i p e n s e r i d e. Se consumă sărate. Se pot prezenta sub formă „proaspătă" (cînd sînt sărate puţin şi boabele sînt întregi) sau „tescuite" (cînd sînt sărate mai mult şi presate). Principalele ţări care exportă *i. n.* sînt U.R.S.S. şi R.P.R.

ícter (MED.), sindrom caracterizat prin coloraţia galbenă a pielii şi a mucoaselor, provocată de impregnarea acestora cu pigmenţi biliari (bilirubină). Urina şi fecalele prezintă de asemenea modificări de culoare. **I.** poate fi provocat de un obstacol pe căile biliare extrahepatice (**i.** mecanic), de o alterare a celulelor hepatice (**i.** hepatic) sau de o hemoliză intensă (**i.** hemolitic). Se mai numeşte, popular, *gălbinare*.

Ictinos, arhitect grec din a doua jumătate a sec. al V-lea î.e.n. A construit în ordin doric, împreună cu arhitectul Calicrate, Partenonul (447 — 432 î.e.n.) pe acropola Atenei. Este de asemenea autorul Telesterionului din Eleusis (aprox. 430 î.e.n.) şi al templului lui Apolo din Bassae (aprox. 430 î.e.n.), la care a folosit capitelul corintic.

íctus[1] (lat. *ictus* „lovitură"; STIL.), intensificare a pronunţării, care marca, în versificaţia antică, partea mai reliefată a unei măsuri metrice.

íctus[2] (MED.), afecţiune care atacă brusc organismul.—*I. apoplectic* v. *apoplexie.*—*I. epileptic*, criză de epilepsie însoţită de căderea corpului.

Idaho *[áidəhou]*, stat în nord-vestul S.U.A. Suprafaţa: 216 413 km². Populaţia: 667 190 loc. (1960). Centrul administrativ: *Boise*. Relieful este în cea mai mare parte muntos, reprezentat prin culmile Munţilor Stîncoşi, cu vîrfuri care depăşesc 3 000 m (Borah, 3 860 m); în sud-vest se întinde un podiş străbătut de rîul Snake. Climă continentală aspră. Resurse naturale: hidroenergie, lemn, zăcăminte importante de fosfaţi, de minereuri de plumb, zinc, argint, wolfram ş.a. Economia este bazată pe agricultură (dezvoltată mai ales în sud), pe industria extractivă şi metalurgia neferoasă (concentrate în nordul statului). Se cultivă cereale, cartofi, sfeclă de zahăr; se cresc bovine şi oi. Principalul centru metalurgic este Cœur d'Alène. De asemenea este dezvoltată şi industria lemnului, în mai mică măsură industria pielăriei şi alimentară. Prezintă importanţă turistică.

ide, în calendarul roman, a cincisprezecea zi a lunilor martie, mai, iulie şi octombrie şi a treisprezecea zi a celorlalte luni.

ideál[1] (FILOZ.) **1.** Ţelul suprem spre care se îndreaptă în mod conştient şi metodic activitatea creatoare umană în toate domeniile ei. **I.** sînt întotdeauna determinate social-istoric, iar în societatea împărţită în clase ele au un caracter de clasă. **I.** claselor înaintate anticipează dezvoltarea istorică prin faptul că reprezintă o reflectare veridică a perspectivelor acestei dezvoltări. Rolul lor este să mobilizeze masele la transformarea în realitate a posibilităţilor concrete ale progresului. **2.** Modalitatea subiectivă a realităţii obiective, adică reflectarea lumii exterioare în conştiinţa omului. După cum a arătat K. Marx, lumea ideilor (idealul) nu este nimic altceva decît lumea materială (materialul) transpusă şi tradusă în capul omului.

ideál[2] (MAT.), submulţime nevidă $\mathfrak{A} \subset M$, unde M este un inel şi pentru care, oricare ar fi $a, b \in \mathfrak{A}$; $h, k \in M$, avem $ha + kb \in \mathfrak{A}$ (adunarea şi înmulţirea sînt operaţiile definite în inelul M). De exemplu, dacă M este inelul numerelor întregi, atunci mulţimea numerelor pare este un **i.**; la fel mulţimea numerelor divizibile cu 3 etc.

idealísm, orientare fundamentală în filozofie, care, în opoziţie cu materialismul, rezolvă în mod greşit p r o b l e m a f u n d a m e n t a l ă a f i l o z o f i e i, considerînd spiritul, conştiinţa, gîndirea ca factor primordial, iar materia, natura, existenţa ca factor secund, derivat. Totodată, **i.** pune la îndoială sau neagă posibilitatea cunoaşterii lumii obiective sau respinge interpretarea cunoaşterii ca reflectare a realităţii materiale. Fiind o concepţie falsă, denaturată despre lume, **i.** este, prin însăşi esenţa sa, opus ştiinţei şi duce la apărarea, mai mult sau mai puţin camuflată, a religiei. Lupta dintre materialism, ca ideologie progresistă, şi idealism, ca ideologie în general reacţionară, caracterizează întreaga istorie a filozofiei şi oglindeşte, în ultimă analiză, lupta dintre clase. **I.** are două variante fundamentale: *i. obiectiv* şi *i. subiectiv*. **I.** obiectiv (Platon, Hegel), care constituie, în ultimă instanţă, o încercare de a da o formă raţională teologiei, consideră că la baza existenţei este o realitate spirituală de sine stătătoare, independentă de materie şi de conştiinţa individuală a omului (ideea, spiritul universal, raţiunea uni-

versală etc.). **I.** subiectiv (Berkeley, Hume, Kant, Mach, neopozitivismul şi variantele sale) neagă existenţa obiectivă, independentă de subiect, a lumii exterioare; el recunoaşte ca unică realitate senzaţiile, reprezentările, conştiinţa individuală. **I.** are rădăcini gnoseologice (care ţin de natura procesului cunoaşterii) şi rădăcini sociale, de clasă. În procesul complex şi contradictoriu al reflectării realităţii este posibilă o dezvoltare unilaterală, exagerată a uneia dintre trăsăturile, laturile cunoaşterii, ruperea ei atît de ansamblul procesului cunoaşterii cît şi de realitatea obiectivă pe care o reflectă. Aşa, de pildă, în însuşi procesul formării şi folosirii abstracţiilor, există posibilitatea ruperii generalului de singular, transformarea rezultatelor abstracţiei (a noţiunilor) în realităţi de sine stătătoare care ar exista separat de materie. O dată cu formarea societăţii împărţite în clase antagoniste, apar şi rădăcinile sociale ale **i.**, comune, în mare parte, cu cele ale religiei: interesul claselor dominante de a răspîndi o interpretare denaturată a realităţii, ruperea muncii intelectuale de munca fizică (care generează iluzia că activitatea spirituală a oamenilor ar fi independentă de activitatea lor materială şi ar domina-o), dependenţa omului de forţele spontane ale dezvoltării sociale (care generează credinţa în entităţi supranaturale spirituale ce ar domina viaţa oamenilor). Caracterul antiştiinţific al **i.** filozofic, legătura lui strînsă cu religia, posibilitatea fundamentării teoretice, prin el, a politicii conservatoare sau reacţionare au făcut, în general, din **i.** portdrapelul ideologic al claselor reacţionare de-a lungul istoriei. Un caracter deosebit de reacţionar capătă **i.** în filozofia burgheză contemporană, ca urmare a adîncirii crizei generale a capitalismului şi a ascuţirii luptei ideologiei burgheze şi clericale împotriva celei socialiste. **I.** contemporan se caracterizează prin predominarea subiectivismului, agnosticismului şi iraţionalismului, prin încercarea de a se camufla cu ajutorul unor subterfugii terminologice, prin pretenţia reprezentanţilor lui de a se situa deasupra luptei dintre materialism şi idealism. Marxismul, concepţie consecvent materialistă despre lume, înlăturînd mărginirea metafizică a materialismului premarxist, a repurtat o victorie hotărîtoare asupra **i.** şi a dezvăluit rădăcinile gnoseologice şi sociale ale acestuia. O dată cu lichidarea claselor exploatatoare şi, implicit, a bazei sociale a filozofiei idealiste, **i.** va dispărea ca orientare filozofică. — *I. absolut*, varietate a idealismului obiectiv, susţinută de Hegel şi de discipolii săi, potrivit căreia baza întregii realităţi ar constitui-o un principiu spiritual etern şi necondiţionat, numit „idee absolută" sau „spirit absolut". — *I. „fizic"*, formă a idealismului subiectiv şi a agnosticismului care a apărut la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, în strînsă legătură cu criza care s-a manifestat în fizică în acea perioadă. A apărut datorită interpretării idealist-subiective a noilor descoperiri (în special a descoperirii radioactivităţii şi a electronului) de către o parte a fizicienilor, sub influenţa filozofiei idealiste şi ca urmare a necunoaşterii materialismului dialectic. Aceşti fizicieni au interpretat răsturnarea reprezentărilor mecaniciste despre materie ca „dispariţie a materiei", iar infirmarea materialismului metafizic de către noile rezultate ale fizicii ca dezmînţire a materialismului în general. Neputînd rezolva problema raportului dintre adevărul relativ şi cel absolut, pusă în mod acut de progresul furtunos al ştiinţei, reprezentanţii *i. f.* (E. Mach, H. Poincaré, P. Duhem, K. Pearson ş.a.) au adoptat punctul de vedere gnoseologic relativist, au negat conţinutul obiectiv al teoriilor fizice. *I. f.* a fost supus unei analize şi critici magistrale de Lenin în cartea sa „Materialism şi empiriocriticism". Realizările fizicii sec. al XX-lea, care au dus la o răsturnare şi mai radicală a reprezentărilor fizicii clasice, au determinat, în condiţiile crizei generale a capitalismului şi ale predominării filozofiei idealiste în ţările capitaliste, persistenţa crizei din fizică, apariţia a noi forme de *i. f.* (teoria complementarităţii, interpretarea subiectivistă a teoriei relativităţii, operaţionalismul lui P.W. Bridgman etc.). Inconsistenţa *i. f.* contemporan a fost dovedită de fizicienii şi filozofii materialişti, şi îndeosebi de cei marxişti, care au arătat că noile descoperiri ale fizicii confirmă pe deplin concepţia materialist-dialectică asupra caracterului inepuizabil şi complex al materiei, asupra conţinutului obiectiv şi perfectibilităţii infinite a cunoaşterii. — *I. „fiziologic"*, variantă a idealismului subiectiv, iniţiată de fiziologul german J. P. Müller (1801—1858). Interpretînd greşit fenomenul specializării simţurilor, el a formulat teoria ***energiei specifice a organelor de simţ***, potrivit căreia senzaţiile nu ar reflecta realitatea obiectivă, fiind determinate de „energia" proprie a organelor de simţ. Concluziile agnostice ale *i. f.* au fost formulate de H. Helmholtz în teoria h i e r o g l i f e l o r. În cartea sa „Materialism şi empiriocriticism", V.I. Lenin a criticat *i. f.*, arătînd că senzaţiile sînt „imagini subiective ale lumii obiective". — *I. istoric*, concepţie idealistă asupra istoriei, care susţine în mod greşit că dezvoltarea socială ar fi determinată de factori de ordin ideal sau spiritual (providenţa divină, „ideea absolută", raţiunea umană, ideile politice, juridice, etice, voinţa personalităţilor istorice etc.). Deşi, în anumite condiţii, unele teorii aparţinînd *i. i.* au putut avea un rol progresist (ex. teoriile iluminiştilor în epoca luptei împotriva celor teologico-feudale), *i. i.* este prin esenţă neştiinţific, deoarece răstoarnă raportul real dintre existenţa socială şi conştiinţa socială şi nu este în stare să explice faptele istorice ca fapte obiective, guvernate de legi obiective. *I. i.* a fost împărtăşit nu numai de filozofi idealişti, ci, în esenţă, de toţi materialiştii premarxişti, deşi unii dintre ei s-au apropiat de interpretarea materialistă a unor aspecte ale vieţii sociale. Marx şi Engels au

creat pentru prima oară o concepție științifică asupra istoriei, materialismul istoric. Majoritatea teoriilor idealiste contemporane asupra istoriei se caracterizează prin predominarea iraționalismului și subiectivismului (O. Spengler, K. Jaspers ș.a.).

idée 1. (FILOZ.) Noțiune, concept, teză, ipoteză sau principiu constituind o reflectare a obiectelor și fenomenelor în gîndire. Spre deosebire de ideile științifice, cele neștiințifice (**i.** religioase, idealiste, ipotezele greșite) reflectă realitatea în mod deformat, mistificat. În opoziție cu idealismul, materialismul dialectic subliniază că „dialectica lucrurilor creează dialectica *ideilor* și nu invers" (V.I. Lenin). Toate **i.** au o origine empirică; ele apar în practica social-istorică a omenirii. **I.** nu au însă un caracter material, senzorial, ci sînt produse ale gîndirii abstracte. Criteriul de verificare al justeței unei **i.** este practica. Lupta de clasă pe plan ideologic se desfășoară între adepții **i.** progresiste, care reflectă în mod adecvat cerințele dezvoltării sociale și le favorizează și aceia ai **i.** reacționare, care le frînează. Forța influenței ideilor în viața socială depinde de adevărul reflectării de către ele a cerințelor dezvoltării sociale în fiecare epocă istorică. Cuprinzînd masele, ideile devin o forță materială a dezvoltării istorice, o uriașă forță organizatoare, mobilizatoare și transformatoare. **2.** (MED., PSIH.) *Idee fixă*, idee delirantă, izolată, intensă și durabilă, considerată de bolnav ca adevărată. Astfel, un bolnav de melancolie refuză să iasă pe stradă, fiind convins că i se va întîmpla o nenorocire. Se deosebește de obsesie, față de care bolnavul păstrează o atitudine critică.

idei înnăscute, *teoria ideilor înnăscute*, teorie gnoseologică idealistă potrivit căreia în conștiința omului ar exista de la naștere, independent de experiență, anumite idei (ex. ideea de număr, de mișcare, de întindere etc.). *T. i. î.* a fost susținută sub diferite forme de Platon, Descartes, Leibniz și de alți filozofi. Ea a fost criticată de pe pozițiile senzualismului materialist de Locke, Condillac ș.a. Materialismul dialectic respinge *t. i. î.*, arătînd că izvorul tuturor cunoștințelor noastre sînt senzațiile și percepțiile, care reflectă lumea obiectivă.

idem, termen latin însemnînd: a) „același lucru", folosit ca mențiune în lucrări și acte administrative, pentru a indica repetarea întocmai a unor date, titluri, citate etc., reproduse mai înainte; b) „același autor", mențiune în lucrările științifice, echivalînd cu trimiterea la autorul citat într-o notă imediat precedentă. Scris și prescurtat, *id.*

idempotență 1. (MAT.) Proprietate a unui element x al unei mulțimi M, deci ($x \in M$) în raport cu o operație binară „$*$", adică o operație care se aplică de fiecare dată la două elemente și care, ca atare, este o funcție de două variabile. Dacă $x*x = x$, elementul x din formula de mai sus se numește *idempotent*, iar proprietatea exprimată prin formula de mai sus, **i.** De exemplu, formulele $0 + 0 = 0$, $0 \cdot 0 = 0$, $1 \cdot 1 = 1$ exprimă **i.** numerelor 0 sau 1 relativ la adunarea, respectiv înmulțirea numerelor întregi. Deoarece egalitatea $1 + 1 = 1$, unde 1 este număr întreg și „$+$" reprezintă adunarea, este falsă în mulțimea numerelor întregi, rezultă că numărul 1 nu este idempotent relativ la adunare. Dacă toate elementele mulțimii M sînt idempotente față de operația „$*$" definită în mulțime, atunci se zice că operația are ea însăși proprietatea de **i.** Exemple de operații idempotente sînt adunarea și înmulțirea definite într-o algebră a lui Boole. **I.** acestor operații se exprimă prin legile: $x \cup x = x$; $x \cdot x = x$. Legile de **i.** sînt valabile și în calculul propozițiilor relativ la funcțiile de două variabile „sau" și „și": „plouă sau plouă" ori „plouă și plouă" sînt echivalente cu propoziția „plouă". Aplicarea algebrei logicii (algebrei booleene) la teoria schemelor cu contacte și relee ilustrează de asemenea legile **i.**: operației „$\cup$" îi corespunde montajul a două contacte în paralel și se observă că cele două circuite din figură conduc curentul în același mod

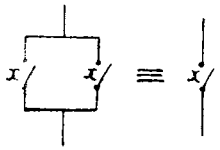

Aceeași corespondență se realizează și pentru operația „$\cdot$", care corespunde montajului în serie a două contacte.

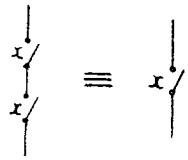

Pot apărea însă anumite situații cînd, chiar în aplicarea algebrei logicii la teoria schemelor electrice cu contacte și relee, există încălcări posibile ale legii **i.** Astfel, în cazul conectării a două contacte în serie, conductibilitatea schemei respective este practic mai mică decît conductibilitatea fiecăreia dintre cele două contacte, din cauza adunării rezistențelor lor. Astfel, din consecințele legilor **i.**:

$$x = x \cup x = x \cup x \cup x = \ldots$$
$$x = x \cdot x = x \cdot x \cdot x = \ldots$$

se pot construi scheme a căror diferență de conductibilitate să influențeze funcționarea unor elemente executive, de pildă înfășurările unor relee. **I.** se întîlnește și în teoria inelelor sau în teoria semigrupurilor. De pildă, un inel boolean este uneori definit ca un inel cu toate elementele idempotente. **2.** (LOG.) Operație logică în care conectarea unei variabile cu ea însăși are drept rezultat însăși acea variabilă (ex. „A și A" este egal cu A însuși). **I.** este o proprietate logică de bază a conjuncției și a disjuncției.

identitáte 1. (MAT.) Relație de egalitate în care intervin elemente variabile, adevărată pentru orice valori ale acestor elemente. Se notează cu semnul $\equiv$ sau $=$. V. și ecuație. **2.** (LOG., FILOZ.) Calitate a unui obiect de a fi unul și același. **I.** este de două feluri: a) *abstractă*,

atunci cînd se reține **i.** obiectului cu el însuși, dar se face abstracție de diferență (deosebire); b) *concretă*, atunci cînd se reține și diferența, ca inclusă în identitate. **I.** abstractă este redată de *legea identității* din logica formală, iar **i.** concretă de *legea identității concrete* din logica dialectică. Legea **i.** formale (al cărei simbol este $A = A$) impune ca formele logice cu care operăm să-și păstreze unul și același sens în decursul respectivei operații logice (definiție, clasificare, demonstrație, combatere etc.). Legea **i.** concrete impune ca formele logice identice cu ele însele, dar totodată neidentice, contradictorii în ele însele, să se dezvolte de la inferior la superior, de la simplu la complex, pe baza caracterului lor contradictoriu. În logica matematică, teoria **i.**, strict formalizată, duce la construirea unui calcul logic adecvat relației de identitate.

ideo- (gr. *idea* „idee"), element de compunere cu sensul „care se referă la idei, la noțiuni" (ex. *ideologie*, *ideogramă*).

ideografíe (gr. *idea* „idee, noțiune" și *graphein* „a scrie, a descrie"; LINGV.), scriere cu ajutorul *ideogramelor*; sistem de notare a ideilor prin semne care reprezintă obiectele (ex. scrierea hieroglifică din Egiptul antic, din China).

ideográmă (gr. *idea* „idee" și *gramma* „literă, semn"; LINGV.), semn grafic care notează un cuvînt nu prin sunete, ci prin desemnarea noțiunii. **I.** sînt folosite în sistemul de scriere al unor limbi ca vechea egipteană, chineza etc. V. și h i e r o g l i f ă.

„Ideologia germană", operă clasică a marxismului, scrisă de K. Marx și F. Engels în anii 1845 — 1846; ea precedă operele lor de maturitate, marcînd trecerea propriu-zisă a autorilor ei pe pozițiile materialismului dialectic și istoric și ale socialismului științific. Ea a fost consacrată combaterii idealismului „tinerilor hegelieni" (B. Bauer, M. Stirner ș.a.) și a „socialismului adevărat" mic-burghez (K. Grün), precum și criticii materialismului antropologic, contemplativ și inconsecvent al lui L. Feuerbach, a umanismului său abstract. **I. g.** cuprinde în primă schiță principalele idei ale materialismului istoric: conștiința socială ca reflectare a existenței sociale, natura umană ca ansamblu al relațiilor sociale, rolul fundamental al relațiilor economice, categoria de formațiune social-economică, lupta de clasă ca forță motrice a dezvoltării societăților antagoniste, statul ca dictatură a clasei dominante economicește, caracterul de clasă al ideologiilor, temeiurile științifice ale ideologiei comuniste a proletariatului, tezele inițiale ale teoriei marxiste despre revoluția socialistă și dictatura proletariatului. **I. g.** a fost publicată pentru prima oară în U.R.S.S., în 1932.

ideologíe, totalitatea ideilor și concepțiilor care reflectă, într-o formă teoretică mai mult sau mai puțin sistematizată, interesele și aspirațiile membrilor unei clase sau ai unei pături sociale, determinate de condițiile obiective ale existenței acestora și care servește la consolidarea sau la schimbarea relațiilor sociale existente. Din **i.** fac parte ideile politice, juridice, morale, religioase, artistice, filozofice etc. **I.** este o parte a c o n ș t i i n ț e i s o c i a l e; în societatea împărțită în clase, ea are totdeauna un caracter de clasă. **I.** dominantă într-o formațiune social-economică dată este aceea a clasei dominante, deoarece, posedînd mijloacele producției materiale, aceasta dispune și de mijloacele producției spirituale, și deci de posibilitatea de a impune claselor asuprite ideile sale. Avînd un caracter de clasă, **i.** reflectă baza economică a societății și intră în componența suprastructurii, care include însă, pe lîngă idei, și instituțiile corespunzătoare acestora. Sfera **i.** este mai îngustă și decît aceea a conștiinței sociale, care cuprinde și elemente fără caracter de clasă (legile științelor naturii, principiile logice etc.). **I.** se deosebește de *psihologia socială*, deoarece aceasta din urmă nu constituie o reflectare sistematizată a e x i s t e n ț e i s o c i a l e și, pe lîngă idei, include sentimente, stări de spirit, obiceiuri etc. Ca parte componentă a suprastructurii, **i.** are o independență relativă față de baza economică de care a fost generată. **I.** exercită o influență activă asupra altor laturi ale vieții sociale, printre care și asupra bazei care a generat-o. Ea accelerează sau frînează dezvoltarea socială în funcție de rolul, progresist sau reacționar, pe care îl are, într-o epocă istorică dată, clasa căreia îi aparține. Eficiența unei **i.** depinde de reflectarea adecvată a existenței sociale, a contradicțiilor obiective ale acesteia și de influența pe care ea o cîștigă, datorită acestui fapt, asupra maselor. „Teoria devine o forță materială de îndată ce cuprinde masele" (K. Marx). Lupta ideologică este una dintre formele luptei de clasă, alături de cea politică și economică. **I.** imperialismului, produs al crizei culturii burgheze, apărînd interesele unei clase istoricește perimate, are un caracter reacționar, frînează dezvoltarea societății. **I.** clasei muncitoare și a partidului ei este marxism-leninismul. Reflectînd just cerințele obiective ale dezvoltării sociale, **i.** socialistă constituie o puternică forță progresistă. Ea are un rol uriaș în unirea și mobilizarea maselor la lupta pentru răsturnarea orînduirii exploatatoare și pentru construirea comunismului. Între **i.** socialistă și **i.** burgheză există un antagonism ireductibil, care exprimă caracterul ireconciliabil al intereselor fundamentale ale clasei muncitoare și ale burgheziei. Partidele marxist-leniniste duc o luptă intransigentă împotriva ideologiei burgheze, pentru răspîndirea **i.** socialiste în mase. După victoria revoluției socialiste, lupta pentru lichidarea rămășițelor ideologiei burgheze în conștiința oamenilor reprezintă un proces istoric îndelungat. În R.P.R., ca urmare a victoriei revoluției populare, **i.** socialistă a devenit ideologia dominantă. Arătînd că, în etapa de desăvîrșire a construcției socialiste, activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor este tărîmul principal al luptei de

clasă, Congresul al III-lea al P.M.R. a reafirmat necesitatea luptei ferme şi consecvente împotriva **i.** burgheze sub toate formele ei, pentru triumful deplin al ideologiei marxiste. V. şi bază şi suprastructură.

id est, expresie latină însemnînd „adică", folosită în unele lucrări ştiinţifice. Scris şi, prescurtat, *i.e.*

idílă (gr. *eidyllion* „mic tablou"), specie a liricii peisagistice şi erotice din sfera poeziei bucolice. Înrudită cu pastelul, **i.** zugrăveşte în genere scene din viaţa oamenilor de la ţară, surprinşi în mijlocul naturii. Trăsăturile ei dominante sînt optimismul şi tendinţa de a înfăţişa în culori înfrumuseţate realităţile rurale. Spre deosebire de eglogă, care foloseşte dialogul, **i.** are caracter prin excelenţă narativ. Creatorul **í.** este poetul grec Teocrit. În antichitate, specia a mai fost cultivată de Virgiliu şi Ausonius, iar în evul mediu de P. Ronsard ş.a. În sec. al XVIII-ea, **i.** a fost reînviată, într-o interpretare antirealistă, de către S. Gessner ş.a. În literatura romînă au scris **i.**: D. Bolintineanu (cu caracter romantic), G. Coşbuc (cu caracter realist) ş.a.

idio- (gr. *idios* „propriu, particular"), element de compunere cu sensul „propriu, particular, specific" (ex. *idiosincrasie*).

idióm (LINGV.), termen general pentru noţiunile limbă, dialect sau grai.

idiomórf (gr. *idios* „specific" şi *morphe* „formă"; MINER.), contur al mineralelor determinat de existenţa formelor cristalografice specifice fiecărui mineral (ex. conturul prismatic al hornblendei).

idioplásmă (GENET.), substanţă fictivă, considerată ca fiind localizată în celule şi reprezentînd concentrarea unor particule purtătoare ale eredităţii (micele), al căror mod de grupare ar determina caracterele şi însuşirile organismului. **I.** este o noţiune opusă trofoplasmei, care ar avea doar un rol trofic. Micelele care alcătuiesc **i.** sînt considerate independente faţă de acţiunea condiţiilor de mediu, ca şi faţă de ansamblul părţilor organismului. Termenul de **i.** a fost introdus de botanistul german K. Nägeli (1884); ulterior zoologul A. Weismann a preluat ipoteza lui Nägeli şi a modificat-o în sensul împărţirii **i.** în *idioplasmă propriu-zisă*, cuprinsă în orice celulă, şi în *plasmă germinativă* (germen), proprie numai celulelor germinale. V. şi germen.

idiosincrasie (gr. *idios* „propriu", *syn* „împreună" şi *krasis* „constituţie, temperament"; MED.), manifestare patologică caracterizată prin intoleranţa faţă de o substanţă chimică, de un medicament (chinină, piramidon) sau aliment (ouă, raci, căpşuni). Se manifestă clinic, de obicei, prin urticarie. V. şi alergie.

idiotísm (din gr. *idios* „propriu, specific"; LINGV.), expresie sau construcţie caracteristică unei limbi şi care nu se poate traduce cuvînt cu cuvînt în altă limbă (ex. rom.: *a-şi lua lumea în cap*).

idioţíe (gr. *idioteia* „simplitate, ignoranţă"; MED.), gradul maxim de deficit congenital al dezvoltării mintale, caracterizat prin incapacitatea învăţării scrisului, cititului şi chiar a vorbirii, prin neputinţa de a se hrăni şi deplasa singur şi, în general, prin imposibilitatea vieţuirii prin propriile mijloace. **I.** este consecinţa fie a malformaţiilor sau a bolilor cerebrale intrauterine care determină atrofii şi leziuni cerebrale, fie a unor boli ca meningita, epilepsia gravă, traumatismele grave. Se asociază deseori cu malformaţii craniene, dentare, linguale, genitale etc. Dezvoltarea mintală a idiotului nu atinge pe cea a unui copil de doi ani.

idiş, idiom german care este vorbit de unele populaţii evreieşti şi al cărui vocabular cuprinde şi elemente ebraice, slave, romanice.

ídol (gr. *eidolon* „imagine, simulacru"), reprezentare concretă, materială (chip, figură, statuie) a zeilor în religiile politeiste, constituind obiecte de cult religios.

idolatríe (gr. *eidolon* „imagine" şi *latreia* „cult"), adorare a idolilor în religiile politeiste. **I.** cuprindea o serie de elemente de ritual (sacrificii, procesiuni, rugăciuni etc.) prin care credincioşii urmăreau să obţină bunăvoinţa idolilor. Elemente de **i.** s-au păstrat şi în creştinism (icoane, mătănii, crucifixe etc.). **I.** este o manifestare tipică a religiilor primitive, care se caracterizau prin animism şi fetişism.

Idris I (Mohammed Sayed Idris es-Senussi) (n. 1890), rege al Libiei (ales în 1950), proclamat oficial în 1951, cînd Libia a devenit independentă. În timpul celui de-al doilea război mondial a participat în fruntea armatei libiene din emigraţie la coaliţia antihitleristă.

íe[1] (în portul popular romînesc), cămaşă femeiască fără poale, cunoscută sub acest nume mai ales în sudul ţării. De croieli diferite, **i.** se caracterizează printr-o decoraţie din cusături, broderie şi alesături, cu motive predominant geometrice, pe mîneci, pe piept şi la guler. Culorile mai des folosite pentru ornamente sînt negrul, roşul, verdele şi auriul (fir de aur). Sînt vestite, prin varietatea motivelor şi execuţie, iile din Gorj, Muscel, Vrancea, Suceava, Poiana Sibiului, valea Arieşului şi Maramureş.

íe[2] (ZOOTEHN.), regiune corporală la animale, reprezentată printr-o îndoitură a pielii situată la partea inferioară a locului de prindere a membrelor posterioare de trunchi.

iédera, nume sub care se cunoaşte un ciclu de trei jocuri populare romîneşti din Banat *(iedera, sora* şi *cumnata)*; se joacă de către fete. Ca structură, este o variantă a brîului bănăţean.

iéderă *(Hedera helix)*, specie de arbust tîrîtor sau agăţător din familia araliaceelor, cu rădăcini adventive scurte şi frunze alterne. Florile sînt mici, galben-verzui, dispuse în umbele, iar fructele sînt bace mici violet-negre. Creşte prin păduri, pe trunchiurile copacilor, pe stînci. Adesea este cultivată ca plantă decorativă.

iéle, fiinţe fantastice din mitologia populară romînească,

înfăţişate ca nişte fete frumoase îmbrăcate în alb, care apar numai noaptea, vrăjind prin cîntecul şi prin jocul lor pe bărbaţi. Li se mai spune şi *dînsele, frumoasele, şoimanele.*

ienicéri, corp de elită al infanteriei turceşti, creat la mijlocul sec. al XIV-lea, în timpul sultanilor Orhan şi Murad I. Corpul de **i.** se completa, la început, din prizonierii de război, iar mai tîrziu prin „contribuţia de sînge" a provinciilor creştine din imperiu. Formînd garda sultanului, **i.** au intervenit tot mai des în ordinea de succesiune la tron, alegînd şi detronînd pe sultani. În urma unei răscoale provocate de ei, sultanul Mahmud al II-lea a desfiinţat corpul ienicerilor (1826).

ienúpăr *(Juniperus communis)*, specie de arbust dioic din familia cupresaceelor, foarte ramificat, cu frunze aciculare aşezate cîte trei, rigide şi persistente. Florile sînt lipsite de înveliş floral; cele mascule sînt dispuse în amenţi mici, iar cele femele sînt reunite în inflorescenţe globulare solitare. Fructele, de formă sferică, sînt cărnoase, de culoare neagră-albăstruie şi conţin cîte trei seminţe. În ţara noastră, **i.** creşte în regiunile de deal şi de munte, izolat sau în pîlcuri mari, pe păşuni, la margini de păduri etc. Fructele de ienupăr conţin 0,2—2% ulei esenţial şi se folosesc în industria farmaceutică şi la prepararea unor băuturi spirtoase. Ele măresc diureza şi totodată favorizează excreţia azotului şi a clorului pe cale renală. Se relevă şi o acţiune spasmolitică şi hiperemizantă. Indicaţii terapeutice: diuretic, stomahic şi expectorant.

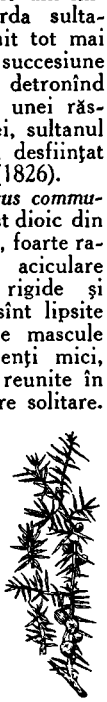

Ienupăr

iepuráş (ZOOTEHN.), exostoză manifestată printr-o umflătură tare, osoasă, pe faţa externă a cotului posterior (jaretului) la cal. Poate fi congenitală sau dobîndită din cauza folosirii timpurii a animalului la munci grele.

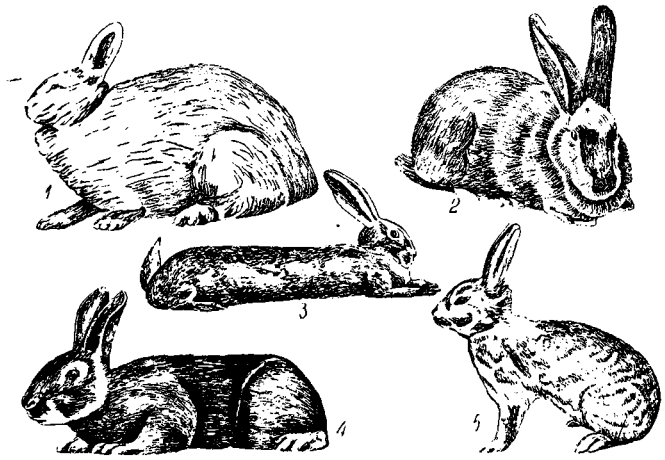

Rase de iepuri de casă
1 — angora (tipul românesc); *2* — albastru vienez; *3* — uriaş belgian; *4* — rex; *5* — cincila

iépure *(Lepus)*, gen de mamifere rozătoare caracterizat prin prezenţa a doi dinţi incisivi suplimentari pe falca superioară. Urechile şi membrele posterioare sînt lungi, iar coada este foarte scurtă. Este un bun alergător. — *I. de cîmp (Lepus europaeus)*, iepure cu blana cenuşie, care trăieşte în Europa, Africa de nord şi Asia Mică. În ţara noastră este o specie de vînat foarte apreciată pentru carne şi pentru blană. — *I. polar (Lepus timidus)*, iepure care trăieşte în tundrele şi pădurile din nordul Eurasiei şi Americii de Nord. Se vînează pentru carne şi blană. — *I. de casă (Oryctolagus cuniculus)*, iepure crescut de om pentru carne şi blană. În stare sălbatică trăieşte în sud-vestul Europei. Se mai numeşte *i. de vizuină.* — *Iepure-de-mare (Aplysia depilans)*, gasteropod marin, cu corpul masiv

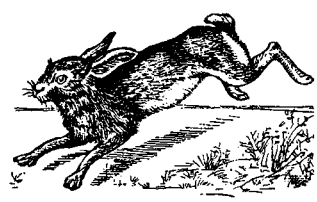

Iepure de cîmp

şi greoi, lung de circa 20 cm. Masa viscerală este acoperită de o manta şi de două expansiuni laterale ale piciorului, cu care şi înoată. Cochilia este redusă şi acoperită de manta. Trăieşte în Marea Mediterană.

ier 1. Nume a două semne din alfabetul chirilic: Ъ (ierul tare) şi Ь (ierul moale). **2.** Vocala, foarte scurtă, notată prin fiecare dintre aceste semne: una dură, mediopalatală, Ъ (în transcriere *ŭ*), şi alta moale, prepalatală, Ь (în transcriere *ĭ*). După poziţia lor, **i.** pot fi intense (care s-au păstrat în limbile slave) şi neintense (care au dispărut).

ierárh (gr. *hieros* „sacru" şi *arhos* „şef"), reprezentant al înaltului cler creştin (episcop, mitropolit etc.); arhiereu.

ierbár (BOT.), colecţie de plante uscate, păstrate în foi de hîrtie, în cutii sau în pungi, prevăzute fiecare cu etichete pe care este trecut numele speciei, locul şi data colectării, precum şi numele persoanei care a adunat şi a determinat planta respectivă. **I.** este orînduit pe grupe sistematice, constituind un material permanent pentru cercetări şi documentaţie ştiinţifică.

ierbărít, taxă percepută în Ţara Românească, în sec. XVII-XVIII, asupra vînzării vitelor, atît de la vînzător cît şi de la cumpărător, precum şi de la măcelari la tăierea vitelor. La bîlciuri, stăpînii locului percepeau **i.** pentru călcarea ierbii de către vitele aduse spre vînzare.

Ieronim din Praga (? —1416), adept şi propovăduitor al ideilor lui Jan Hus în Cehia, Polonia, Lituania şi Rusia. Prezentîndu-se în faţa conciliului de la Constanţa pentru a-l apăra pe prietenul său Jan Hus, a fost şi el ars pe rug ca „eretic".

ierúncă *(Tetrastes bonasia)*, specie de pasăre din ordinul galiformelor, puţin mai mare decît o cioară, de culoare brun-roşcată, împestriţată cu pete albe, negre şi cenuşii. La noi trăieşte în

Ieruncă

păduri, fiind vînată pentru carnea sa gustoasă.

Ierusalim, oraş în Orientul Apropiat, situat la graniţa dintre Israel şi Iordania şi împărţit între aceste două ţări. Sectorul israelian, cu 166 300 loc. (1961), cuprinde oraşul nou, iar sectorul iordanian, cu 60 000 loc. (1961), cuprinde oraşul vechi şi cartierele de la nord şi est de acesta. Cele mai multe întreprinderi sînt concentrate în oraşul nou. Industrie alimentară, textilă, farmaceutică, de pielărie, de prelucrare a tutunului, a metalelor, de radioaparataj. În **I.** există o universitate ebraică, o şcoală superioară musulmană, un institut de orientalistică, muzeul arheologic al Palestinei ş.a. Monumente istorice: cetatea lui David, Zidul plîngerii (rest din zidul exterior al templului lui Solomon), moscheea lui Omar (sec. al VII-lea) şi un complex de biserici creştine (unele din sec. al IV-lea, biserica Sfîntului mormînt, sec. al XII-lea). — *Istoric.* **I.** este amintit documentar pentru prima dată în sec. al XV-lea î.e.n. La sfîrşitul sec. al XI-lea a fost capitala statului Israel, iar între anii 925 şi 586 î.e.n. a statului Iudeea. A fost ocupat, succesiv, de babiloneni, egipteni şi sirieni, iar în anul 70 î.e.n., de romani. În sec. al IV-lea, **I.** a devenit locul de pelerinaj al creştinilor. Cruciaţii l-au cucerit şi au întemeiat aici Regatul Ierusalimului (1099). În 1187 a fost ocupat de Saladin, sultanul Egiptului, iar între 1517 şi 1917 a fost stăpînit de turci. În 1920 a devenit centrul administrativ al Palestinei, sub mandat britanic. După războiul dintre statul Israel şi o serie de state arabe (1948—1949), o mare parte a oraşului nou a fost ocupată de trupele israeliene, iar oraşul vechi şi cartierele de la nord şi est de acesta au intrat în componenţa Iordaniei. În ebraică oraşul Ierusalim este numit *Yerushalayim*, iar în arabă *El Kuds*.

Ierusalim. Cetatea lui David

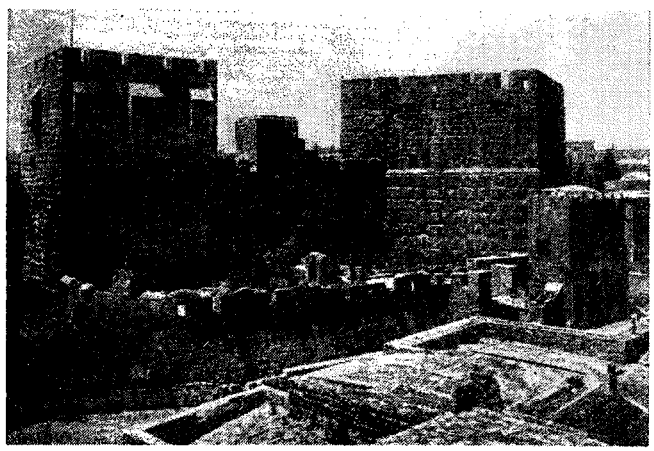

ieşire (ELT., TELEC.), parte a unei reţele electrice, a unui element de automatizare ori a unui sistem de transmisiune, pe unde sînt transferate, spre exterior, puterea sau semnalul.

iezătură, baraj de pămînt construit de-a curmezişul unei văi pentru strîngerea apei şi formarea iazurilor. Este prevăzută, de obicei, cu deversor.

Iezer, *Munţii* ~, munţi situaţi în partea de sud-est a masivului Făgăraş, între valea Dîmboviţei şi Rîul Doamnei. În nord, printr-o culme joasă, se leagă cu partea nordică a Făgăraşului. Principalele vîrfuri sînt Iezerul Mare (2 463 m), Păpuşa (2 379 m) şi Bătrîna.

iezuiţi (IST.), ordin călugăresc catolic, întemeiat de călugărul spaniol Ignaţiu de Loyola, în 1534, sub numele de „Compania lui Isus", pentru combaterea Reformei şi întărirea puterii papale. La cele trei reguli ale vieţii monastice (castitate, sărăcie şi ascultare) **i.** au adăugat supunerea oarbă faţă de papă. Ei s-au servit de inchiziţie. Ordinul **i.**, a cărui activitate s-a întemeiat pe lipsa de scrupule, pe provocare, diversiune şi spionaj, a fost desfiinţat formal în 1773, dar reînfiinţat oficial în 1814. După primul război mondial, **i.** au colaborat activ cu organizaţiile fasciste. Mişcarea **i.**, sever organizată şi disciplinată, urmăreşte întărirea puterii bisericii şi a influenţei clerului asupra credincioşilor. *Iezuitismul*, concepţie religioasă, morală şi politică a **i.**, a devenit, în sens figurat, un sinonim al intrigii, vicleniei şi perfidiei.

Iffland, August Wilhelm (1759—1814), actor, regizor şi dramaturg german. Ca director al Teatrului naţional din Berlin, a militat pentru o artă veridică, opusă stilului declamator al epocii. **I.** s-a remarcat în roluri comice, dar a realizat adevărate creaţii în interpretarea rolului Franz Moor din „Hoţii" de Schiller, Shylock din „Neguţătorul din Veneţia" de Shakespeare ş.a. Tematica pieselor sale de teatru era inspirată din evenimentele epocii de ascensiune a burgheziei şi de descompunere a feudalismului în Germania.

Ifigenia (în mitologia greacă), fiica lui Agamemnon și a Clitemnestrei. Tatăl ei a vrut s-o sacrifice zeilor pentru a obține vînt prielnic la plecarea

Ifigenia

corăbiilor grecești care se îndreptau spre Troia. Zeița Artemis a salvat-o, înlocuind-o cu o căprioară și a dus-o în Taurida (Crimeea), unde a făcut-o slujitoarea cultului ei. Legenda **I.** a inspirat tragedii celebre, printre care cele ale lui Euripide, Racine și Goethe, precum și operele „Ifigenia în Aulida" și „Ifigenia în Taurida" de Gluck.

„Ifjú Leninista" *[ifiu lé-ninișto]* („Tînărul leninist"), organ în limba maghiară al Uniunii Tineretului Comunist din Romînia. A apărut ilegal, la București, din decembrie 1924 pînă în decembrie 1927.

„Ifjúmunkás" *[ifiumuncaș]* („Tînărul muncitor"), organ de presă săptămînal, în limba maghiară, al Comitetului Central al Uniunii Tineretului Muncitor din R.P.R. Continuă tradiția publicației cu aceeași denumire care a apărut între 1929 și 1930 la București. Seria actuală apare începînd din martie 1957, la București.

Ifni, teritoriu în Africa, situat pe țărmul Oceanului Atlantic, în vestul Marocului. Posesiune spaniolă. Suprafața: 1 500 km². Populația: 50 000 loc. (1961), majoritatea berberi. Centrul administrativ: *Sidi Ifni*. Locuitorii se ocupă cu creșterea animalelor (oi, cămile), cu pescuitul și cu agricultura (cereale, curmali).

„Igazság" *[igozșag]* („Adevărul"), organ de presă, în limba maghiară, al Comitetului regional Cluj al P.M.R. și al Sfatului popular regional. Apare zilnic la Cluj din mai 1945. Între anii 1939—1940 a apărut ilegal, ca organ al Comitetului Teritorial din Transilvania și Banat al P.C.R.

„Igaz Szó" *[igoz so]* („Cuvîntul adevărat"), revistă lunară, în limba maghiară, a Uniunii scriitorilor din R.P.R. Apare, la Tîrgu-Mureș, din iunie-iulie 1953.

igienă (gr. *hygieia* „sănătate") **1.** (MED.) Știință care elaborează normele de apărare a sănătății oamenilor în viața de toate zilele, în timpul muncii etc. și formele de aplicare a acestor norme pe baza studierii interdependenței și interacțiunii dintre om și mediul exterior, a condițiilor naturale de trai, precum și a relațiilor sociale și de producție. **I.** este strîns legată de științele naturii, de științele medicale și de științele social-economice. **I.** a apărut din cele mai vechi timpuri. Reguli ale igienei individuale erau cuprinse în prescripțiile religioase sau în codurile de legi (la hinduși, evrei), iar unele reguli de dietetică, de cultură fizică, în scrierile rămase de la greci și romani. O dată cu dezvoltarea formelor de stat, măsurile de **i.** au luat un caracter social (apeductele și băile din Roma, carantinele din orașele medievale). Ca știință, **i.** s-a constituit abia în sec. al XIX-lea. În același secol, **i.** a început să folosească metode experimentale (metode de fiziologie, biochimie, microbiologie, epidemiologie). **I.** se ocupă cu studierea mediului exterior și a principalilor factori care au influență asupra sănătății (factori de producție, sociali, fizicochimici, biologici), cu analizarea principalelor deficiențe sanitare ale mediului înconjurător, cu studierea factorilor nocivi asupra omului și colectivității; în socialism ea a căpătat mari posibilități de dezvoltare, datorită faptului că orînduirea socialistă favorizează elaborarea normelor de igienă, aplicarea măsurilor sanitare colective. — *I. alimentară*, ramură a igienei care studiază valoarea nutritivă și biologică a alimentelor și normele utilizării lor în funcție de condițiile de viață, de vîrstă, de climă, de organizarea alimentației raționale a diferitelor grupe de populație, de metodele de control al calității alimentelor, de bolile legate de o alimentație defectuoasă și care elaborează măsurile de profilaxie. — *I. comunală*, ramură a igienei care se ocupă cu păstrarea și promovarea sănătății populației în raport cu factorii de mediu din centrele populate, urbane și rurale, și care elaborează normele pentru prevenirea bolilor infecțioase și neinfecțioase. Ramurile principale ale *i. c.* sînt: **i.** apei și a aprovizionării cu apă a centrelor populate, asigurarea sanitară a rezervoarelor cu apă, dezinfectarea canalelor, **i.** solului etc. — *I. individuală*, ramură a igienei care se ocupă cu păstrarea și promovarea sănătății individuale. *I. i.* studiază condițiile de viață și elaborează un regim igienic în funcție de caracterul și de durata muncii, de vîrstă, de starea de sănătate etc. a indivizilor. De asemenea, *i. i.* studiază regimurile alimentare, tipurile și formele de odihnă activă în raport cu vîrsta și cu particularitățile individuale, crearea de condiții igienice pentru somn etc. — *Igiena muncii*, ramură a igienei care studiază formele și metodele organizării muncii și odihnei, starea organismului în procesul muncii, caracterul și particularitățile mișcărilor lucrătorilor, influența reziduurilor și a deșeurilor asupra sănătății populației, factorii fizici, chimici și biologici ai locului de producție, modificările fiziologice și patologice apărute la lucrători sub acțiunea diferiților factori de la locul de muncă. *I. m.* se folosește de datele și de metodele fiziologiei, patologiei, statisticii sanitare, fizicii și chimiei, iar pentru elaborarea măsurilor de protecție folosește tehnologia proceselor de muncă și tehnica sanitară. În societatea socialistă, măsurile de îmbunătățire a condițiilor de muncă elaborate de *i. m.* și aplicate în producție se bazează pe tehnologia producției, pe perfecționarea aparaturii de protecție și a construcției arhitectonice a clădirilor industriale. — *I. școlară*,

ramură a igienei care se ocupă cu păstrarea și promovarea sănătății copiilor și adolescenților în raport cu factorii de mediu din instituțiile de îngrijire și educație, cu înlăturarea unor influențe dăunătoare din timpul școlarității asupra sănătății și dezvoltării copiilor (slăbire a vederii, deformări ale coloanei vertebrale, tulburări digestive, boli neuropsihice). **2.** (FITOPAT.) *Igienă culturală*, complex de măsuri care se aplică pentru a înlătura focarele de infecție și a împiedica răspîndirea agenților patogeni (a bolilor) la plante (ex. culegerea și distrugerea plantelor și resturilor de plante bolnave).

iglță (IND. TEXT.) **1.** Ustensilă de lemn, plată și îngustă, cu lungimea de 12—35 cm, avînd un capăt ascuțit, cu o tăietură și cu o prelungire în formă de limbă, iar celălalt capăt scobit; este folosit pentru depănarea firului și confecționarea plaselor pescărești. **2.** V. *croșetă*.

Ignat, Grigore, căpitan de infanterie, erou din bătălia de

Gr. Ignat

la Mărășești. În lupta de la Răzoare din ziua de 6 august 1917, compania de mitraliere pe care o comanda s-a distins printr-o dîrzenie și un eroism legendar. Luptînd pînă la ultimul om, militarii acestei subunități au reușit să oprească atacul trupelor germane, dînd timp rezervelor noastre să intervină și să înfrîngă pe inamic.

Ignat, Nestor (n. 1918), ziarist romîn, președinte al Uniunii ziariștilor din R.P.R. (din 1958), membru al Comitetului executiv al Organizației Internaționale a Ziariștilor (O.I.Z.). A publicat articole, mai ales în domeniul criticii literare, al criticii de artă și al esteticii, în „Scînteia", „Lupta de clasă" etc.

Ignațiu de Loyola v. **Loyola,** *Ignațiu de L.*

ignifúg (lat. *ignis* „foc" și *fugire* „a fugi, a scăpa de"; CHIM.; despre materiale de acoperire sau de impregnare), care are rolul de a proteja obiectele inflamabile contra propagării focului. Sulfații și silicații de sodiu, de amoniu, de potasiu, boraxul, acidul fosforic, sărurile de magneziu, wolframații etc., precum și mortarele de ciment sau de var, sînt **i.** și sînt folosite în industrie, în construcții, la confecționarea unor echipamente de protecție contra incendiilor etc.

ignifugáre (CHIM.), operație de tratare a unui material combustibil (în special lemnos sau textil), prin acoperirea sau prin impregnarea cu materiale ignifuge, în scopul protejării lui contra acțiunii focului și pentru a-i mări rezistența la ardere.

ignitrón (ELT., TELEC.), tub electronic monoanodic, cu catod de mercur, folosit pentru redresarea curenților alternativi de mare intensitate (sute sau mii de amperi). Este alcătuit dintr-un recipient vidat, de sticlă sau de metal, în care se găsește un anod, catodul de mercur, un electrod de aprindere (ignitor) și una sau mai multe grile de protecție.

Ignjatović *[igniátovici]*, Jakov (1824—1889), scriitor sîrb. A participat la revoluția de la 1848 din Ungaria, luptînd în rîndurile armatei lui L. Kossuth. Prin romanele sale sociale („Lumea ciudată", 1869; „Vasa Rešpekt", 1875) și istorice („Manzor și Djemila", 1862; „Sînge pentru sînge", 1862), **I.** s-a afirmat ca precursor al realismului critic în literatura sîrbă. Condamnînd capitalismul și înfățișînd cu simpatie pe cei asupriți, **I.** alunecă însă în idealizarea vieții patriarhale.

ignoratio elenchi (expresie latină însemnînd „ignorarea subiectului, a chestiunii în discuție"; LOG.), eroare logică constînd în substituirea involuntară sau sofistică a tezei de demonstrat printr-o altă teză. O variantă a lui **i. e.** este *argumentum ad hominem* (argumentul la persoană). Ne facem vinovați de **i. e.** și atunci cînd ne închipuim că infirmarea unui procedeu necorect de demonstrație ar însemna și infirmarea tezei de demonstrat (care se poate să fie adevărată).

Igor, mare cneaz al Kievului (începutul sec. X—945). În 941 și 944 a condus două campanii împotriva Bizanțului și a încheiat cu Imperiul bizantin un tratat comercial (944).

Igor, Sveatoslavici, cneaz al Novgorod-Severskului (1178—1202) și al Cernigovului (1198—1202), eroul „Cîntecului despre oastea lui Igor". Este și eroul operei „Cneazul Igor" de Borodin.

igrasíe (CONSTR.), umezeală persistentă a pereților unei construcții, datorită reținerii apei în porii materialelor din care sînt construiți (cărămidă, beton, mortar, tencuială).

Iguaçu (Iguassu), rîu în Brazilia (1 320 km); izvorăște din masivul Serra do Mar și se varsă în fluviul Paraná. Cu 26 km înainte de confluență străpunge două trepte de bazalt dure, dînd naștere cascadei Iguaçu, cu o cădere totală de 80 m și o lățime de cca. 2 700 m.

iguána *(Iguana)*, gen de șopîrle din familia iguanidelor. Șopîrlele din acest gen sînt de talie mare (cca. 2 m lungime), colorate în nuanțe de verde, albastru și galben,

Iguana

cu o creastă zimțată pe spate; trăiesc în arbori, mai ales pe malul apelor din regiunile tropicale din America de Sud,

şi se hrănesc cu insecte sau cu plante. Unele specii de **i.** *(Iguana delicatissima* şi *Iguana tuberculata)* sînt vînate pentru carnea lor foarte fină şi gustoasă. Ouăle de **i.** sînt de asemenea comestibile.

iguanodón (PALEONT.), gen de reptile fosile din ordinul dinozaurienilor, care cuprindea forme erbivore adaptate la staţiunea bipedă. Membrele anterioare erau prevăzute cu cinci degete, iar cele posterioare cu trei degete. Aveau bazinul alungit, asemănător cu acela al păsărilor, iar coada groasă

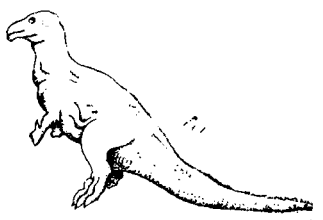

Iguanodon

le servea drept sprijin în timpul staţionării. Numeroase schelete de **i.** au fost descoperite în cretacicul inferior de la Bernissart (Belgia).

I-he-tuan, societate secretă a ţăranilor şi meşteşugarilor din China, apărută la începutul sec. al XIX-lea, pentru a lupta împotriva dinastiei manciuriene. La început a fost numită *I-he-ciuan* („Societatea pumnilor dreptăţii şi armoniei", din care pricină europenii i-au denumit pe participanţi „boxeri"), dar la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi-a schimbat denumirea în *I-he-tuan* („Societatea dreptăţii şi armoniei"). Aceasta a organizat, între 1899 şi 1901, o puternică răscoală populară în nordul Chinei. În iunie 1900, sub presiunea mişcării, guvernul chinez a declarat război puterilor imperialiste. Datorită însă trădării guvernului manciurian şi a intervenţiei armate a Angliei, Germaniei, Austro-Ungariei, Italiei, Rusiei, S.U.A., Franţei şi Japoniei, răscoala a fost înăbuşită. În urma înfrîngerii răscoalei, China a fost nevoită să semneze „protocolul din 1901", care accentua dependenţa ei faţă de puterile imperialiste.

ihneumonide (ZOOL.; *Ichneumonidae*), grup de insec-

Ihneumonid depunînd ouăle pe omidă

te din ordinul himenopterelor, care au abdomenul lung şi pedunculat. Femelele de **i.** depun ouăle pe adulţii, larvele sau ouăle altor insecte, care servesc ca hrană larvelor de **i.** Sînt folositoare, deoarece distrug multe insecte dăunătoare agriculturii. În ţara noastră trăiesc multe specii de ihneumonide.

ihtiofág (gr. *ichthys* „peşte" şi *phagein* „a mînca"; despre unele animale), care se hrăneşte mai ales cu peşti. Există *peşti i.* (ştiuca, somnul, şalăul etc.), *păsări i.* (pelicanul, cormoranul, stîrcii etc.) şi *mamifere i.* (vidra, şobolanul de apă). Unele animale ihtiofage produc daune mari piscicultu-rii (ex. stîrcul cenuşiu); totuşi stîrpirea lor totală ar duce la mari perturbări în echilibrul biologic al biocenozei respective.

ihtiól (FARM.), ihtiosulfonat de amoniu, obţinut prin distilarea unor şisturi bituminoase. Se prezintă sub formă de lichid vîscos, brun-negricios, cu miros şi gust caracteristic, solubil în apă. Are acţiune antiseptică, antiinflamatorie şi cheratoplastică. Este folosit în ginecologie şi în dermatologie.

ihtiologíe (gr. *ichthys* „peşte" şi *logos* „ştiinţă"), ramură a zoologiei care are ca obiect studiul teoretic şi practic al peştilor. Sub aspect teoretic, **i.** studiază sistematica, morfologia, anatomia, fiziologia şi ecologia peştilor, iar rezultatele acestor cercetări constituie baza studiului peştilor sub aspect practic şi economic, a evaluării resurselor piscicole şi posibilităţilor optime de pescuit. Ihtiologia este şi baza teoretică a *pisciculturii.*

ihtiopatologíe, ramură a ihtiologiei care se ocupă de cunoaşterea şi combaterea bolilor peştilor, precum şi de combaterea paraziţilor peştilor. În prezent **i.** pune un accent deosebit pe prevenirea îmbolnăvirii peştilor, prin măsuri de zooigienă.

ihtiórnis (PALEONT.), pasăre fosilă din subclasa *Ornithura,* de mărimea unui porumbel, caracterizată prin stern carenat şi aripi bine dezvoltate, ceea ce dovedeşte că era bună zburătoare. Avea vertebre biconcave, dinţii înfipţi în alveole şi localizaţi pe partea posterioară a maxilarului superior şi pe toată mandibula. Resturile fosile ale acestei păsări au fost descoperite în depozitele cretacice superioare din Kansas (S.U.A.).

Ihtiornis

ihtiostegália (PALEONT.), cel mai vechi grup de amfibieni fosili, ale cărui resturi au fost găsite în devonianul superior din Groenlanda. Se caracteriza prin prezenţa unui os preopercular şi a unei înotătoare codale susţinute de radii dermice. Craniul era acoperit de un înveliş de oase dermice, dispuse ca la peştii crosopterigieni. Ihtiostegalia reprezintă o formă de trecere de la peşti la amfibieni.

ihtiozáur (PALEONT.), gen de reptile fosile vivipare din ordinul ihtiozaurienilor, care au

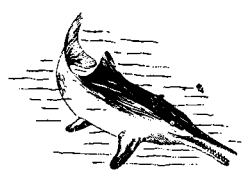

Ihtiozaur

trăit în mările din era mezozoică. **I.** avea corpul asemănător cu cel al peştilor, ca urmare a adaptării la viaţa acvatică, talia mare (circa 10 m), coada enormă, membrele transformate în palete înotătoare. În R.P.R. a fost descoperit în triasicul din Dobrogea.

ihtióză (din gr. *ichthys* „peşte"; MED.), boală de piele caracterizată prin uscarea şi descuamarea tegumentelor, care se desfac în şuviţe, în formă de lamele sau de solzi de peşte. Apare din copilărie şi persistă în tot cursul vieţii, putîndu-se atenua la pubertate. Adesea **i.** este o boală ereditară şi familială, a cărei cauză nu este cunoscută cu precizie. Se consideră că în apariţia **i.** au un anumit rol şi glandele cu secreţie internă.

Ijevsk, oraş în U.R.S.S., capitală a R.S.S.A. Udmurte. 322 000 loc. (1962). Este dezvoltată industria siderurgică şi constructoare de maşini; mai există întreprinderi de prelucrare a lemnului şi de materiale de construcţie. Oraşul are institute de învăţămînt superior şi trei teatre.

Ikeda, Hayato (n. 1899), om politic, prim-ministru al Japoniei (din 1960) şi preşedintele partidului liberal-democrat. Între 1949 şi 1960 a fost în mai multe rînduri ministru.

Ileana Cosînzeana, personaj pozitiv în basmele populare romîneşti, simbolizînd frumuseţea feminină ideală, atît sub aspect fizic cît şi sub aspect moral. Ea însumează calităţi ca: hărnicia, bunătatea, abnegaţia, farmecul şi gingăşia. Supusă la grele încercări de către forţele răului, **I. C.** îşi atinge idealul de fericire cu ajutorul lui Făt-Frumos şi al forţelor binelui.

ileită (MED.), inflamaţie acută sau cronică a ileonului. Se manifestă prin dureri abdominale, scaune diareice, scădere în greutate etc.

ileón (ANAT.), ultimul segment al intestinului subţire. Ileonul se întinde între jejun şi cec.

iléus (MED.), obstrucţie a intestinului, datorită fie paraliziei muşchilor intestinali (**i.** dinamic), fie unui obstacol pe intestin (**i.** mecanic). Se manifestă clinic prin colici abdominale, vărsături abundente, oprirea gazelor şi a materiilor fecale, stare gravă de şoc. **I.** necesită o intervenţie chirurgicală de urgenţă. Se mai numeşte şi *ocluzie intestinală*.

Ilf, Ilia (1897—1937), scriitor sovietic rus. S-a născut la Odesa. A debutat în 1918. Majoritatea operelor le-a scris împreună cu E. P. Petrov. Printre ele se numără, în primul rînd, romanele „Douăsprezece scaune" (1928, trad. rom.) şi „Viţelul de aur" (1931, trad. rom.), în care, folosind maniera picarescă, satirizează rămăşiţe ale mentalităţii burgheze: filistinismul, lăcomia.

Ili, rîu în R. P. Chineză şi în U.R.S.S. (R.S.S. Kazahă) (1 400 km). Izvorăşte din munţii Tian-Şan şi se varsă în lacul Balhaş, printr-o deltă. Este navigabil în cea mai mare parte pentru vase mici. Folosit intens pentru irigaţie.

Ilia, comună în reg. Hunedoara, situată pe Mureş, reşedinţă de raion. 3 470 loc. (1964). Industrie locală. — *Raionul I.*, cu 46 000 loc. (1964). Economie agricolă în care se îmbină culturile de cereale cu cele de legume şi zarzavaturi (în lunca Mureşului), precum şi cu creşterea animalelor pentru lapte şi carne. Exploatări forestiere.

„Iliada", epopee greacă atribuită lui Homer, una dintre cele mai desăvîrşite creaţii ale genului epic din literatura universală. Datează probabil din sec. VIII—VII î.e.n. Subiectul este luat din legenda troiană. Acţiunea epopeii ne înfăţişează în 24 de cînturi un episod al luptelor purtate de ahei pentru cucerirea cetăţii Troia (Ilion).

ilic (în portul popular romînesc), vestă scurtă purtată de femei şi de bărbaţi. Este confecţionat din postav roşu sau negru sau din dimie albă, fără mîneci, cu revere, încheiat în faţă şi împodobit cu găitane.

ilicít (DR.), interzis de lege, potrivnic legii, care încalcă fie anumite dispoziţii legale, fie principii desprinse din aceste dispoziţii, fie alte reguli de conduită pe care legea, în mod generic, le declară ca trebuind să fie respectate.

Ilimbav, sat al comunei Marpod, raionul Agnita, reg. Braşov. Centru pentru extracţia gazului metan. Gazele captate la **I.** sînt transportate la Sibiu printr-o conductă.

Ilin, M. (pseudonimul lui *Ilia Iakovlevici Marşak*) (1895-1953), scriitor sovietic rus. Maestru al reportajului, Ilin s-a preocupat mai cu seamă de popularizarea cuceririlor ştiinţei contemporane şi de reflectarea procesului construcţiei socialiste în U.R.S.S. („De 100 000 de ori de ce?", 1929, trad. rom. 1947; „Povestire despre marele plan", 1930; „Oameni şi munţi", 1935, trad. rom. 1947; „Transformarea planetei", 1951, trad. rom. 1954 ş.a.). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

ilión (ANAT.), os care împreună cu pubisul şi ischionul formează coxalul (osul şoldului).

Ilion, numele grecesc al oraşului Troia din Asia Mică. De aici numele epopeii greceşti „Iliada".

ilíră, *limba* ~, limbă indo-europeană vorbită în antichitate în nord-vestul Peninsulei Balcanice. Este foarte puţin cunoscută, din lipsă de texte. După unii lingvişti, limba ilíră ar sta la baza limbii albaneze.

ilíri, populaţie de limbă indo-europeană, răspîndită în vechime pe litoralul răsăritean al Mării Adriatice. **I.** erau marinari şi piraţi vestiţi. Prin sec. al V-lea î.e.n., **i.** au format un stat sclavagist care a cunoscut o mare înflorire la mijlocul sec. al III-lea î.e.n. În sec. II—I î.e.n., **i.** au căzut sub stăpînirea Romei.

Ilíria, denumire dată în antichitate regiunii de pe ţărmul nord-estic al Mării Adriatice, locuită de triburile ilirice care în sec. al V-lea î.e.n. au format statul iliric. În sec. I î.e.n. romanii au cucerit o mare parte a teritoriului **I.**, iar la sfîrşitul sec. I î.e.n. au transformat-o în provincie romană *(Illyricum)*, în componenţa căreia au intrat Dalmaţia *(Illyricum superior)* şi Panonia *(Illyricum inferior)*. În timpul împăratului roman Constantin cel Mare (306—337) a fost creată prefectura **I.**, care includea o mare parte a Peninsulei Balcanice. În sec. al V-lea teritoriul **I.** a fost cucerit de vizigoţi şi apoi de ostrogoţi. De la mijlocul sec. al VI-lea **I.** a fost

populată de slavi, care au creat aici formaţiuni statale feudale timpurii.

iliş, denumire dată găletăritului în Moldova. Cuvîntul se traducea în latina medievală din Transilvania cu *annona*, adică darea pe cereale în favoarea regelui.

Iliuşin, Serghei Vladimirovici (n. 1894), constructor de avioane sovietic. Erou al Muncii Socialiste. În 1939 a construit avionul blindat de asalt IL-2, folosit cu mare eficacitate în timpul celui de-al doilea război mondial. După război a construit avioanele de pasageri IL-12 (în 1946), IL-14 (în 1954) şi IL-18 (în 1957). Laureat al Premiului Lenin, în anul 1960.

Illés *[ileş]*, Béla (n. 1895), scriitor ungur, unul dintre pionierii realismului socialist în literatura ungară. A participat la lupta pentru instaurarea Republicii Sovietice Ungare. Romanul „Tisa în flăcări" (1929, trad. rom. 1962) evocă eroismul proletariatului ungur în revoluţia din 1919, iar trilogia „Rapsodia Carpaţilor" (1941, trad. rom. 1950) procesul de trezire a conştiinţei de clasă a muncitorilor din Ucraina subcarpatică. Operele scrise după al doilea război mondial zugrăvesc cu precădere războiul antifascist şi eliberarea Ungariei (romanul „Cînt omul şi luptele lui", 1949, trad. rom.; trilogia „Eliberarea", 1954, trad. rom., în care îşi exprimă simpatia faţă de poporul romîn şi ostaşii din Divizia „Tudor Vladimirescu"). Laureat al Premiului Kossuth.

Illia, Arturo Umberto (n. 1900), preşedinte al Argentinei în urma alegerilor din 1963, candidat din partea partidului Uniunea civică radicală a poporului.

Illimani, masiv vulcanic stins din Anzii Centrali din cuprinsul Boliviei. Altitudine maximă: 6 457 m.

Illinois *[ilinoi]*, stat în S.U.A., situat între lacul Michigan şi zona de confluenţă a rîului Ohio cu Mississippi. Suprafaţa: 146 076 km². Populaţia: 10 081 160 loc. (1960). Centrul administrativ: *Springfield*. Este situat în regiunea preriilor nord-americane. Însemnate zăcăminte de cărbune, petrol, gaze naturale. Este o regiune industrial-agrară dezvoltată. Principalele ramuri industriale sînt construcţiile de maşini (utilaj industrial şi pentru construcţii, material rulant, maşini agricole ş.a.), siderurgia, industria electrotehnică, chimică, a petrolului, alimentară (conserve şi preparate din carne). Într-o măsură mai mică este dezvoltată şi industria uşoară. Cel mai important centru industrial este Chicago, care dă peste $^2/_3$ din producţia industrială a statului. Alte centre: Peoria, Rock Island, East Saint Louis. În economia agricolă predomină creşterea intensivă a animalelor (bovine, porcine) şi culturile de porumb şi soia. Se mai cultivă grîu, plante furajere, legume şi pomi fructiferi.

Illyés *[ieş]*, Gyula (n. 1902), scriitor ungur. Primele sale volume de poezii, scrise înainte de 1930 („Pămînt greu", „Tinereţe", „Vorbesc despre eroi" ş.a.), înfăţişează viaţa grea a ţărănimii fără pămînt şi setea de libertate şi dreptate a acesteia, iar în amplul eseu monografic „Poporul pustelor" (1936, trad. rom.), condiţiile de existenţă semifeudale ale proletariatului agricol de pe marile latifundii. În romanul biografic „Petőfi" (1937), Illyés a evocat figura marelui poet şi revoluţionar ungur. După Eliberare, a scris piese cu tematică istorică, închinate revoluţiei din 1848 („Pilda de la Ozora" şi „Făclia") şi răscoalei lui Doja („Doja"). **I.** s-a remarcat prin valoroase traduceri din literatura universală. A tradus, printre altele, din literatura romînă „Mioriţa" şi versuri din Anton Pann, G. Coşbuc şi T. Arghezi. Laureat al Premiului Kossuth.

Ilmen, lac în Uniunea Sovietică, în regiunea Novgorod din R.S.F.S. Rusă. Suprafaţa variază între 610 şi 2 100 km², în funcţie de nivelul apei. Adîncimi pînă la 10 m. În **I.** îşi varsă apele aproape 50 de afluenţi, dar numai unul singur, rîul Volhov, izvorăşte din el. Folosit pentru pescuit şi pentru navigaţie. Este legat printr-un sistem de canale de cursul superior al Volgăi.

ilménit (MINER.), titanat natural de fier ($FeTiO_3$), cristalizat în sistemul romboedric. Are culoare neagră de fier sau cenuşie de oţel şi luciu semimetalic. Apare în cristale turtite sau în granule de formă neregulată, diseminate în gabrouri, piroxenite şi în roci alcaline sau în aluviuni. Se exploatează pentru extragerea titanului (ex. **i.** din gabroul cu magnetit de la Căzăneşti, reg. Hunedoara, din rocile alcaline de la Ditrău, reg. Mureş-Autonomă Maghiară, din aluviunile văii Argeşului etc.).

Iloilo, oraş în Filipine, situat în sud-estul insulei Panay, port la Marea Sulu. 137 476 loc. (1960). Centru comercial, important pentru exportul de zahăr, abaca (cînepă de Manila), copra. Şantier de reparaţii navale.

ilóţi, pătură socială în Sparta, intermediară între oamenii liberi şi sclavi, provenind din vechea populaţie aheană, supusă de triburile doriene. Ca şi pămîntul, ei erau proprietatea statului şi daţi în folosinţă spartanilor, cărora le plăteau tribut în natură. **I.** nu aveau nici un fel de drepturi cetăţeneşti, dar aveau obligaţii militare, servind ca element auxiliar armatei spartane. Ca măsură de prevenire a creşterii puterii lor, spartanii îi decimau din cînd în cînd. **I.** s-au răsculat adeseori împotriva Spartei.

iluminăre (FIZ.) **1.** Acţiunea de a trimite lumină pe suprafaţa unui corp. **2.** Mărime fotometrică egală cu densitatea de flux luminos care cade pe o suprafaţă. Unitatea de măsură a **i.** în sistemul internaţional de unităţi este l u x u l, iar în sistemul CGS este f o t u l.

iluminát (TEHN.), producere şi răspîndire a luminii în vederea desfăşurării în bune condiţii a unei activităţi omeneşti. După natura surselor de lumină folosite, **i.** poate fi *natural*, produs de lumina zilei, sau *artificial*, realizat cu ajutorul unei surse de lumină artificiale. **I.** artificial a fost cunoscut încă din cele mai vechi timpuri; în neolitic au început să fie folosite lămpile, fapt atestat de găsirea în locuinţele lacustre a unor lămpi rudimentare de lut

în care se ardea grăsime animală. Folosirea uleiurilor vegetale şi chiar minerale a început în antichitate, cînd au fost utilizate pentru **i.** lămpi de argilă sau de metal cu fitil din fibre textile nețesute. Cu unele perfecționări, astfel de dispozitive au fost utilizate şi în evul mediu. Pînă în sec. al XIV-lea a fost răspîndit mai ales **i.** cu torțe şi cu lumînări; în sec. al XVII-lea au apărut lămpile din sticlă. Gazul de iluminat a început să fie utilizat, în 1805, în manufacturile din Anglia, de unde s-a răspîndit şi în restul Europei. Lampa de petrol a fost introdusă în Europa în 1860. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea s-a răspîndit rapid *iluminatul electric*, realizat cu lămpi electrice şi care, în prezent, are cea mai largă utilizare. Ideea folosirii arcului electric pentru **i.** a fost enunțată, în 1802, de către V.V. Petrov şi, în 1812, de H. Davy. Prima lampă cu arc electric cu mecanism de ceasornic pentru reglajul distanței dintre electrozi a fost inventată, în 1844, de L. Foucault. În anii următori s-au adus perfecționări mecanismului de reglaj. În 1876 P.N. Iablocikov a inventat lampa cu arc electric fără dispozitive de reglaj, care, datorită simplicității ei, a cunoscut de îndată o largă răspîndire. Încercări de realizare a unor lămpi electrice cu incandescență datează din 1820, cînd De la Rue a construit o astfel de lampă cu filament de platină. Prima lampă economică cu incandescență (cu bare subțiri de cărbune de retortă) utilizabilă în practică a fost inventată în 1873 de A. N. Lodîghin, care a folosit-o pentru **i.** clădirii Palatului amiralității din Petersburg. În urma inventării duliei şi soclului cu filet de către Th. A. Edison în 1876, lampa cu incandescență a devenit cea mai economică sursă de iluminat din acea vreme şi s-a răspîndit în toate țările. *I. prin luminescență*, realizat cu ajutorul lămpilor cu descărcări în gaze (cu vapori de mercur, cu sau fără fluorescență, cu vapori de sodiu, cu xenon etc.), deşi necesită instalații mai complicate, prezintă avantajele unei eficiențe luminoase mai mari, al unui spectru luminos mai apropiat ca structură de spectrul luminii solare şi al unui consum mai mic de energie electrică. *I. prin l.* a fost folosit pentru prima oară pe scară largă în 1938, pentru **i.** orașelor San Francisco şi New York. În prezent, *i. prin l.* este foarte răspîndit în special în clădirile industriale, în sălile de spectacole, studiourile cinematografice şi de televiziune, magazine şi străzi. *I. public* datează din sec. al XVII-lea, cînd străzile Parisului au fost iluminate, la intersecții, cu felinare cu ulei. Bucureştiul a fost printre primele orașe din lume iluminate cu petrol (1861), iar Timişoara a fost primul oraş din Europa iluminat cu lămpi electrice (1895).

iluminísm (it. *illuminismo* „epoca luminilor"), mişcare ideologică antifeudală a burgheziei în ascensiune, desfăşurată în perioada pregătirii şi înfăptuirii revoluțiilor burgheze din sec. XVII—XIX. Termenul desemnează îndeosebi **i.** francez din secolul al XVIII-lea („secolul luminilor") şi **i.** german din aceeaşi perioadă *(Aufklärung)*. Considerînd rînduielile feudale ca fiind iraționale, **i.** a militat pentru înlocuirea feudalismului cu o orînduire „rațională". Imperiul rațiunii la care visau iluminiştii nu era însă decît imperiul idealizat al burgheziei (F. Engels). În lupta lor împotriva obscurantismului clerical, iluminiştii au adus o contribuție de seamă la dezvoltarea ştiinței şi la răspîndirea culturii în mase. Interpretînd în spirit burghez vechea teorie a *dreptului natural*, ei au opus privilegiilor feudale teza egalității oamenilor prin naştere, din care au dedus necesitatea instaurării libertăților burgheze şi a înlocuirii proprietății feudale cu proprietatea privată. Deşi concepția iluministă după care ideile, opiniile, cultura, educația ar constitui factorul determinant al dezvoltării sociale este specifică idealismului istoric, ea a avut în condițiile istorice date un rol progresist. Din punct de vedere filozofic, **i.** nu a fost un curent unitar; el includea atît materialişti cît şi idealişti, atît deişti cît şi ateişti militanți etc. În funcție de slăbiciunea sau de forța burgheziei într-o anumită epocă istorică, precum şi de interesele diferitelor grupuri ale burgheziei pe care le reprezentau, unii iluminişti au avut o orientare moderată, reformistă şi conciliatoristă, iar alții o orientare radicală, democratică, revoluționară. Exponenți de seamă ai **i.** au fost H. Grotius şi B. Spinoza în Olanda, F. Bacon, J. Locke, J. Toland ş. a. în Anglia, Voltaire, Montesquieu, Rousseau şi strălucita pleiadă a filozofilor materialişti (La Mettrie, Holbach, Helvétius, Diderot) în Franța, Lessing, Herder, Schiller, Goethe ş.a. în Germania. În Italia, un **i.** moderat caracterizează opera lui Metastasio, Goldoni sau Alfieri, precum şi întreaga mişcare Risorgimento. Cei mai de seamă iluminişti din America de Nord au fost B. Franklin, Th. Jefferson şi Th. Paine. **I.** a avut reprezentanți şi în America Latină, în special în Mexic. În Rusia, **i.** a fost reprezentat la sfîrşitul sec. al XVIII-lea de gînditori ca N.I. Novikov şi A.N. Radişcev, iar la începutul sec. al XIX-lea de decembrişti. În țările din Europa centrală şi răsăriteană (Polonia, Cehia, Ungaria, Serbia, Bulgaria), **i.** s-a caracterizat prin tendințe democratice pronunțate şi prin legătura lui cu mişcările de eliberare națională. **I.** a exercitat o puternică influență asupra concepțiilor socialiştilor şi comuniştilor utopici din sec. al XVIII-lea şi prima jumătate a sec. al XIX-lea. O etapă superioară în dezvoltarea **i.** au reprezentat-o concepțiile democraților revoluționari. Moştenirea spirituală a iluminiştilor a fost preluată critic şi continuată creator de filozofia marxistă. — *Iluminismul în Romînia.* Primii promotori ai **i.** romînesc au fost reprezentanții Şcolii ardelene, începînd cu episcopul Inocențiu Micu (Clain) (1692—1768). În timp ce Samuil Micu, Ion Molnar-Piua-

riu, Petru Maior și, în parte, Gheorghe Șincai au avut o orientare moderată, reformistă, Paul Iorgovici și mai ales Ioan Budai-Deleanu întruchipează o orientare radicală, influențată de ideile lui Rousseau și ale iacobinilor. Concomitent cu Școala ardeleană și-au desfășurat activitatea în Transilvania iluminiștii maghiari și sași (S. Köteles, M. Hissmann ș.a.). În epoca revoluției din 1848, concepțiile iluministe au fost propagate de G. Barițiu, S. Bărnuțiu, Al. Papiu-Ilarian, I. Codru-Drăgușanu, P. Vasici etc. Iluminiștii români din Transilvania au luptat pentru dezvoltarea învățămîntului național, pentru punerea școlii și culturii în slujba emancipării sociale și naționale a poporului român, pentru egalitatea în drepturi a burgheziei române cu burgheziile maghiară, secuiască și săsească, pentru lichidarea privilegiilor feudale, pentru desființarea iobăgiei. Ei au promovat concepții filozofice raționaliste și o orientare laică a culturii, au combătut superstițiile și obscurantismul. În Țara Românească, prima perioadă a **i.**, de la începutul sec. al XIX-lea, legată de învățămîntul grec și influențată de **i.** francez, a fost reprezentată de domnitorul fanariot N. Caragea, traducător al lui Montesquieu și Voltaire, de pleiada renumiților dascăli greci din București (Lambros Photiades, Neofit Ducas, C. Vardallahos, Veniamin din Lesbos ș.a.) și de elevii acestora, printre care s-au remarcat învățații boieri români Gr. Brîncoveanu, frații Dinicu și Iordache Golescu ș.a. A doua perioadă a **i.** a fost inițiată, între 1818 și 1821, de Gheorghe Lazăr, a cărui operă a fost continuată de I. Heliade-Rădulescu, E. Poteca, P. Poenaru, S. Marcovici, Grigore Pleșoianu ș.a. În mișcarea iluministă din Țara Românească se încadrează, de asemenea, activitatea unor naturaliști progresiști, ca medicii I. Baraș, C. Caracaș, N. Kretzulescu ș.a., precum și aceea a unor boieri patrioți, ca Văcărești, I. Cîmpineanu sau D. Filipescu. Tînăra generație pașoptistă a îmbrățișat concepții liberale radicale (C. A. Rosetti) sau s-a ridicat (ca N. Bălcescu) la democratismul revoluționar. În Moldova, la începutul sec. al XIX-lea, ideile iluministe au fost promovate de dascălii greci de la Academia domnească, în frunte cu D. Gobdela. Inițiatorul **i.** românesc și animatorul unei multilaterale activități culturale a fost Gheorghe Asachi. În sfera **i.** se include și activitatea medicilor I. Cihac și M. Zotta sau aceea a lui Teodor Stamati, primul fizician român. Ca și în Țara Românească, majoritatea marilor boieri moldoveni au fost adversari ai ideilor iluministe. Printre boieri au existat însă unii iluminiști moderați, ca, de exemplu, poetul C. Conachi. **I.** moldovean a avut și o direcție radicală, întruchipată în deceniile al treilea și al patrulea ale sec. al XIX-lea de Ionică Tăutu și Leonte Radu, mici boieri care s-au situat pe pozițiile burgheziei în ascensiune. Generația luptătorilor democrat-burghezi de la 1848, în frunte cu M. Kogălniceanu, Al. Russo, V. Alecsandri ș.a., a elaborat, cu începere din deceniul al cincilea, un program iluminist care, împreună cu acela al pașoptiștilor munteni, a stat la baza reformelor progresiste înfăptuite în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Mișcarea iluministă din Țara Românească și din Moldova a adus o contribuție importantă la făurirea culturii românești moderne.

ilustrație 1. (ARTE PLAST.) Imagine desenată sau fotografiată destinată să explice ori să completeze un text. — *I. de carte*, gen al graficii, realizat în diferite tehnici, prin care se ornamentează și se reprezintă tipuri și scene esențiale ale unui text literar manuscris sau imprimat. Cea mai veche *i. de c.* românească a fost executată în 1429 de Gavril Uric („Evangheliar"). 2. (MUZ.) *Ilustrație muzicală* **a)** (În trecut) Acompaniament muzical la filmele mute, executat în sălile de cinematograf de către pianiști-ilustratori sau de către diferite ansambluri ori orchestre. **b)** Includere într-un curs, într-o lecție sau discuție despre artă, literatură etc. a unor lucrări ori a unor fragmente de lucrări muzicale, executate de către interpreți sau reproduse de pe discuri, benzi de magnetofon etc. **c)** Fond muzical sau ansamblu de efecte sonore care însoțesc o reprezentație teatrală, o evocare, un reportaj literar în radioteleviziune.

ilúzie (PSIH.), percepție falsă a unui obiect, care, spre deosebire de halucinație, are loc în prezența obiectului. Unele **i.**, care sînt determinate de însești legile formării percepțiilor, sînt comune tuturor indivizilor sau majorității lor (ex. o linie dreaptă verticală ni se pare mai lungă decît una orizontală de aceeași lungime). Altele apar datorită stării psihofiziologice existente la un moment dat la un anumit individ (emotivitate crescută, stare de așteptare intensă a unui eveniment etc.), precum și datorită unor boli nervoase sau psihice.

iluzionism (ARTE PLAST.), ansamblu de procedee tehnice menite să creeze iluzia realității pînă la confundarea operei de artă cu obiectul material (*trompe l'œil*). Începînd din Renaștere, unii artiști s-au străduit să obțină asemenea efecte (mîini care par a ieși din cadru, perspective care par a continua camera unde este expus tabloul etc.). **I.** a fost utilizat în pictura monumentală pentru a crea efecte de apropiere sau de depărtare a personajelor și a obiectelor în spațiu (ex. în frescele lui Veronese și Tiepolo), precum și în pictura de șevalet (ex pictura flamandă și olandeză din sec. al XVII-lea).

Ilva Mică comună în raionul Năsăud, reg. Cluj, situată pe Someșul Mare. 3 465 loc (1964). Industrie a lemnului (cherestea) de interes republican.

imaginație, proces psihic de creare a unor noi reprezentări sau idei, pe baza percepțiilor, reprezentărilor sau ideilor anterioare. **I.** a apărut și s-a dezvoltat la om în activitatea practică, în procesul muncii, care presupune reprezentarea mintală prealabilă a acțiunilor viitoare și a rezultatelor acestor acțiuni. Produsele **i.** își au izvorul în realitate. Astfel, omul de știință, elaborînd cu ajutorul **i.** noi ipoteze, se sprijină

pe cunoaşterea legilor obiective ale realităţii; inventatorul şi constructorul, proiectînd noi maşini sau aparate, ţin seama de cerinţele practicii, de legile fizicii, ale matematicii etc.; artistul, creînd opera de artă, pleacă de la observarea faptelor vieţii. Chiar imaginile fantastice, ireale (de ex. cele din mitologie) sînt elaborate pe baza unor elemente ale realităţii, care sînt combinate sau modificate cu ajutorul imaginaţiei. **I.** este de două feluri: *reproductivă*, prin care o anumită persoană îşi reprezintă obiecte sau fenomene pe care nu le-a cunoscut direct, pe baza unor descrieri verbale sau a unor ilustraţii (desene, scheme etc.), şi *creatoare*, prin care se elaborează reprezentări şi idei noi, originale, necunoscute încă oamenilor, dar în fond corespunzătoare cu cerinţele legilor realităţii obiective.

imágine 1. (FIZ.) Figură obţinută prin unirea punctelor în care se întîlnesc razele de

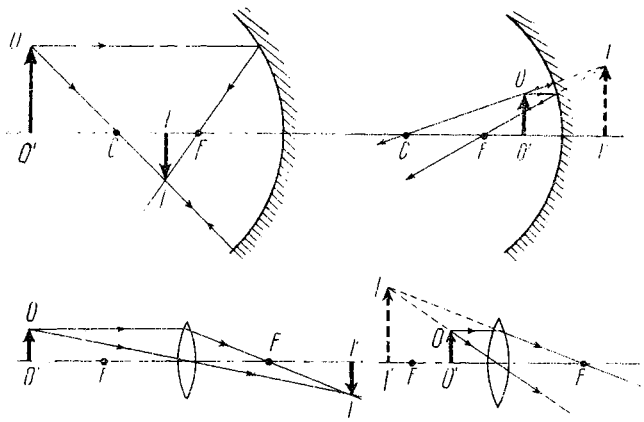

Imagini formate în oglinzi sferice şi lentile
OO' — obiectul; *II'* — imaginea; *F* — focar; *C* — centrul dioptrului
(linii continue — imagini reale; linii întrerupte — imagini virtuale)

lumină sau prelungirile lor provenite de la un obiect, după ce au străbătut sau au fost reflectate de un sistem optic (lentilă, oglindă etc.). — *I. reală*, imagine a unui obiect formată prin întretăierea razelor de lumină reflectate sau refractate de un sistem optic şi care poate fi proiectată pe un ecran. — *I. virtuală*, imagine a unui obiect formată de un sistem optic şi care nu poate fi proiectată pe un ecran, fiind obţinută prin întretăierea prelungirilor razelor de lumină reflectate sau refractate de sistemul optic. **2.** (PSIH., FILOZ.) Tablou mental concret, rezultat al reflectării senzoriale a obiectelor şi a fenomenelor. După analizatorul prin care se realizează, deosebim: **i.** vizuale, auditive, tactile, chinestetice, gustative, olfactive etc. În opoziţie cu teoria h i e r o g l i f e l o r, propagată de idealismul „fiziologic", care susţine că senzaţiile şi reprezentările sînt simple simboluri fără asemănare cu obiectele corespunzătoare lor, materialismul dialectic, caracterizînd datele senzoriale ca imagini, subliniază faptul că ele sînt copii veridice, reproduceri aproximativ fidele ale obiectelor şi fenomenelor. Senzaţia este „o imagine subiectivă a lumii obiective" (V.I. Lenin). În sens larg, termenul de **i.** se referă la orice formă de reflectare a realităţii obiective în conştiinţă, inclusiv la formele logice (ex. noţiunile).

imágo (ZOOL.), denumire dată formei adulte la insecte.

imám 1. Şeful suprem al unui stat feudal teocratic arab, care deţinea întreaga putere (religioasă, politică şi militară). **2.** Conducătorul suprem al mişcării şiite în religia islamică (v. ş i i ţ i). **3.** Întemeietorul uneia dintre cele patru şcoli ale dreptului musulman. **4.** Conducătorul rugăciunii colective într-o moschee.

imanént (lat. *in* „în" şi *manere* „a rămîne"), care există în interiorul unui obiect, care acţionează dinăuntrul obiectului (ex. cauză **i.**, scop **i.**, justiţie **i.**).

imanéntă, *filozofia* ~, şcoală filozofică idealist-subiectivă, constituită în Germania la sfîrşitul sec. al XIX-lea. Reprezentanţii acestei şcoli, „imanenţii" (J. Rehmke, A. Leclair, W. Schuppe, R. Schubert-Soldern ş.a.), susţineau că existenţa, realitatea reprezintă exclusiv conţinutul intern al conştiinţei, este „imanentă" conştiinţei. Lenin a arătat că, spre deosebire de empiriocritici, fideişti camuflaţi, adepţii filozofiei imanente au fost apărători deschişi ai religiei şi propovăduitori direcţi ai *fideismului*. Este cunoscută şi sub numele de *şcoala imanentă*.

imbecilitáte (MED.), stare gravă de deficienţă mintală. Se caracterizează prin posibilitatea de a vorbi, dar prin imposibilitatea de a învăţa scrisul şi cititul, prin aceea de a se încadra oarecum în societate, dar şi prin perversiuni de comportament cu tendinţă la acte antisociale. În mod paradoxal, la unii imbecili poate exista o dezvoltare remarcabilă a unor facultăţi mintale izolate, ca simţul muzical, capacitatea de calcul etc.

imbibiţie (lat. *in* „în" şi *bibere* „a bea, a înghiţi lichide"), *fenomen de* ~ (BOT.), pătrundere a lichidelor în celula vegetală, însoţită de mărirea volumului acesteia. **I.** are rol important în germinaţia seminţelor.

imbroglio (TEATRU), termen italian care denumeşte o lucrare sau un episod dramatic cu acţiune sau intrigă complicată, voit confuză, cu deznodămînt surprinzător şi clarificator. Este utilizat în limbajul teatral începînd cu commedia dell'arte.

imersiúne 1. (FIZ.) **a)** Scufundare parţială sau totală a unui corp într-un lichid. **b)** Metodă de lucru în microscopie; constă în introducerea între lamela care acoperă preparatul microscopic şi prima lentilă a obiectivului a unei picături de lichid transparent cu un indice de refracţie foarte mare (ex. ulei de cedru, apă etc.), cu scopul de a mări puterea separatoare a mi-

croscopului. **2.** (ASTR.) Fenomen de pătrundere a unui corp ceresc în conul de umbră al unui alt corp ceresc sau în dreptul unui corp ceresc pe care se proiectează (ex. sateliții lui Iupiter).

Imhotep (c. 2800 î.e.n.), medic vestit și arhitect-șef al faraonului Zoser, divinizat mai tîrziu de egipteni ca zeu al medicinii și pe care grecii l-au identificat cu Esculap. A proiectat și a construit piramida în trepte a faraonului Zoser, primul mare monument în piatră din lume.

iminéi, pantofi de modă turcească, cu căputa înconjurînd călcîiul, lucrați din piele fină, uneori de Cordoba, colorată în negru, roșu sau galben. Imineii erau purtați în trecut și la noi de boieri.

imitație (MUZ.) Reluare, repetare a unei teme sau a unui motiv muzical, pe diferite trepte de înălțime (*i. strictă*), uneori cu eventuale modificări (*i. liberă* sau *tonală*). **I.** este frecventă în stilul polifonic și a dat naștere formelor consacrate ale canonului și fugii.

imn (gr. *hymnos* „cîntec de biruință"; LIT., MUZ.) **1.** (În Grecia antică) Poezie sau cîntec solemn în care erau preamăriți zeii sau eroii legendari. Au compus **i.** Orfeu, Alceu, Safo ș.a. Ulterior, biserica creștină a adoptat **i.** în slujbele religioase, ca modalitate de slăvire a divinității. **2.** Specie a liricii cetățenești, înrudită cu oda, și muzica compusă pentru aceasta, menită să cinstească un eveniment de importanță națională sau internațională sau să exprime sentimentul solidarității colective, al atașamentului față de colectivitate, patriotismul etc. (ex. „Internaționala", „La Marseillaise"). O categorie de **i.** o constituie **i.** de stat, care au apărut o dată cu formarea statelor naționale. V. și Republica Populară Română *(Imnul de Stat al R.P.R.)*.

imobil 1. Subst. (FIZ.) Stare de repaus (sau de imobilitate) a unui corp față de un sistem de referință dat. O imobilitate absolută nu se poate defini, deoarece nici o experiență de fizică nu poate deosebi starea de repaus a unui corp de starea de mișcare de translație uniformă a aceluiași corp față de un sistem de referință inerțial. Imposibilitatea imobilității absolute este legată și de faptul că teoria relativității din fizica modernă a arătat nevalabilitatea concepției metafizice a spațiului absolut al lui Newton, demonstrînd relativitatea spațiului și a timpului. **2.** Adj. (DR.) V. *nemișcător*.

imobilizare de fonduri (FIN.), scoatere din circuitul planificat a mijloacelor unei întreprinderi sub forma stocurilor excedentare de valori materiale, a mărfurilor fără desfacere curentă, a livrărilor neîncasate la termen, a avansurilor nejustificate etc. **I. de f.** sînt rezultatul unei proaste gospodăriri a întreprinderilor și ele creează neajunsuri în desfășurarea procesului de producție.

impár (MAT.; despre numere întregi), care nu este divizibil prin doi (ex. 3, 5, 7 sînt numere **i.**). Se mai numește *fără soț*.

imparicopitáte *(Perissodactyla)*, ordin de mamifere copitate (ungulate), caracterizate printr-un număr nepereche de degete, dintre care, de obicei, degetul al treilea este mai puternic dezvoltat. **I.** sînt erbivore nerumegătoare (ex. calul, tapirul, rinocerul etc.). Sin. *perisodactile*.

imparisilábic (LINGV.; despre un substantiv sau un adjectiv), a cărui temă nu are același număr de silabe în cursul declinării (ex., în latină, nom. *homo* „om", gen. sg. *hominis*, nom. pl. *homines* etc. sau nom. *Iupiter*, gen. *Iovis* etc.).

impedánță (ELT.), mărime egală cu cîtul dintre valoarea efectivă a tensiunii electrice aplicate unui circuit electric pasiv cu două borne de acces (dipol pasiv) și valoarea efectivă a intensității curentului electric absorbit de circuit. Unitatea de măsură a impedanței în sistemul internațional este *ohmul* (Ω). Simbolul impedanței este *Z*.

impediment legal (DR.), piedică la încheierea căsătoriei, rezultînd din neîmplinirea condițiilor pe care legea le cere bărbatului și femeii pentru a se putea căsători.

impenetrabilitáte (FIZ.), proprietate a corpurilor, considerată în trecut fundamentală, conform căreia două corpuri nu pot ocupa în același timp același loc. În realitate, această proprietate are un caracter relativ. La scară macroscopică, ea nu are sens în cazul gazelor care se întrepătrund nelimitat în cadrul aceluiași volum. De asemenea, cînd se amestecă două lichide, volumul lor total este, în general, mai mic decît suma volumelor componente. Dar și în cazul a două corpuri solide puse în contact are loc o întrepătrundere parțială prin difuzia moleculelor sau atomilor. La scară microscopică, particulele care păreau impenetrabile, ca atomii sau moleculele atomice, se dovedesc de asemenea penetrabile față de alte particule. Ideea de **i.** era legată de aceea a absenței unei structuri interioare. Orice corp posedă însă o structură care, dacă nu poate fi pusă în evidență față de alte corpuri, poate fi considerată impenetrabilă în raport cu ele. El va fi însă penetrabil față de corpurile cu o structură mai elementară decît el.

imperativ (din lat. *imperare* „a porunci"; LINGV.), mod personal prin care se exprimă un ordin, o interdicție, un sfat, un îndemn, o rugăminte etc., adică o manifestare a voinței sau a intenției vorbitorului în vederea îndeplinirii sau împiedicării unei acțiuni.

imperativ categoric, principiu fundamental al eticii idealist-subiective a lui Kant, formulat de el astfel: „Acționează totdeauna în așa fel ca să poți voi ca maxima acțiunii tale să devină o lege universală". **I. c.** este, după Kant, o lege morală inerentă rațiunii umane, avînd un caracter *a priori*, deoarece este independentă de orice interese empirice ale omului. El se numește *categoric* pentru că, spre deosebire de alte imperative, numite de Kant *ipotetice*, care au în vedere un scop practic și sînt subordonate acestuia ca mijloace în vederea atingerii lui (ex. „Dacă vrei să fii sănătos,

urmează prescripţiile medicului"), realizarea **i. c.** ar constitui un scop în sine, el avînd un caracter absolut, necondiţionat. Concepţia kantiană a **i. c.** opune în mod greşit vieţii reale a oamenilor, intereselor şi nevoilor lor reale normele morale şi face abstracţie de caracterul istoric-social şi de clasă al acestora. Kant a dat şi o a doua formulare a **i. c.**, potrivit căreia trebuie să privim pe om întotdeauna ca un scop şi niciodată numai ca un mijloc. Această formulare exprimă tendinţele umaniste şi iluministe din morala lui Kant, protestul său împotriva înjosirii personalităţii umane în condiţiile orînduirii feudale. Umanismul lui Kant era însă abstract şi formal, deoarece Kant ignora mijloacele concrete pentru realizarea acestui deziderat.

imperféct (lat. *in* „fără" şi *perfectus* „făcut, realizat"; LINGV.), timp al modului indicativ, prin care se exprimă o acţiune din trecut, neterminată în momentul la care se referă vorbirea (ex. rom. *cîntam*). Unele limbi (ex. latina, franceza, spaniola, germana) posedă şi un imperfect al conjunctivului.

imperfecţiunea sondelor (EXPL. PETR.), caracteristică a sondelor care, după deschiderea zăcămîntului prin spălare, nu prezintă condiţii perfecte de scurgere a fluidului din zăcămînt în gaura de sondă. O sondă se consideră imperfectă din punct de vedere hidrodinamic în cazul în care fluidul întîmpină o rezistenţă oarecare la scurgerea din strat în gaura de sondă sau în cazul în care zăcămîntul nu este deschis pe întreaga adîncime a stratului productiv. Coeficientul prin care se apreciază imperfecţiunea deschiderii zăcămîntului se numeşte *grad de imperfecţiune al sondei*.

imperialísm, capitalismul monopolist, stadiul cel mai înalt şi ultim al capitalismului, caracterizat prin dominaţia monopolurilor şi a capitalului financiar, prin export de capital, prin împărţirea economică a lumii între uniunile monopoliste internaţionale. V. I. Lenin a fost primul care, pe baza unei profunde analize ştiinţifice, a elaborat teoria despre **i.**, în lucrarea sa *„Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului"* (1916), precum şi în alte lucrări. Teoria leninistă despre **i.** a fost dezvoltată creator, în condiţiile epocii contemporane, în documentele mişcării comuniste internaţionale. V. I. Lenin a arătat că acest nou stadiu, imperialismul, reprezintă o continuare directă a capitalismului, o dezvoltare a trăsăturilor de bază ale acestuia. În acelaşi timp, în **i.** apar trăsături calitative noi, care se manifestaseră doar într-o formă embrionară în condiţiile stadiului premonopolist. **I.** are următoarele trăsături economice fundamentale: 1) concentrarea producţiei şi a capitalului a atins o treaptă atît de înaltă încît s-au creat monopolurile, care joacă un rol hotărîtor în viaţa economică a ţării; 2) fuziunea capitalului monopolist bancar cu cel industrial şi formarea, pe această bază, a capitalului financiar şi a oligarhiei financiare, care domină viaţa economică şi dispune de puterea politică în ţările imperialiste; 3) exportul de capital capătă o însemnătate primordială faţă de exportul de mărfuri; 4) formarea uniunilor monopoliste internaţionale ale capitaliştilor, care îşi împart între ele lumea din punct de vedere economic; 5) terminarea în linii generale a împărţirii teritoriale a lumii între cele mai mari puteri capitaliste, care a dus la formarea sistemului colonial **al i.**, şi lupta pentru reîmpărţirea ei. Capitalismul a intrat în stadiul imperialist la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea. Trecerea de la capitalismul liberei concurenţe la **i.** a avut loc pe baza dezvoltării forţelor de producţie, a concentrării producţiei. În ultima treime a sec. al XIX-lea a avut loc o dezvoltare rapidă a tehnicii, datorită unor descoperiri şi perfecţionări în domeniul producţiei, cum sînt: răspîndirea noilor metode de producere a oţelului (Bessemer, Thomas, Martin), folosirea metodelor chimice în diferite ramuri ale producţiei, perfecţionarea şi extinderea folosirii motoarelor cu ardere internă, a turbinelor cu abur, producerea energiei electrice în cantităţi tot mai mari, transmiterea ei la mari distanţe şi extinderea folosirii ei în diferite ramuri etc. Toate acestea au determinat schimbări substanţiale în industrie, în transporturi şi în alte ramuri ale economiei, au mărit considerabil cererea de mijloace de producţie, ceea ce a determinat o dezvoltare rapidă a ramurilor industriei grele, creşterea proporţiilor capitalurilor investite. Lupta de concurenţă şi extinderea *societăţilor pe acţiuni* au grăbit procesul concentrării şi centralizării capitalului. Pe această bază are loc concentrarea producţiei în întreprinderi mari şi foarte mari, care deţin o parte importantă din forţa motrice şi din forţa de muncă şi care concentrează în mîinile lor o mare parte din producţia şi desfacerea unor mărfuri, se înţeleg între ele cu privire la preţuri, la pieţele de desfacere, la sursele de aprovizionare cu materii prime etc., asigurîndu-şi astfel monopolul producţiei în ramura respectivă. Monopolurile intensifică procesul de concentrare a producţiei şi a capitalului, care, la rîndul lui, accentuează dominaţia monopolurilor. Monopolurile deţin posturi de comandă în economia ţărilor imperialiste, cuprinzînd atît industria cît şi agricultura, transporturile, comerţul, băncile etc. Un număr restrîns de bancheri şi de industriaşi monopolişti concentrează în mîinile lor controlul asupra întregii vieţi economice şi politice a ţărilor imperialiste, îşi subordonează aparatul de stat. Capitalul monopolist foloseşte situaţia sa dominantă în economie şi politică pentru a-şi asigura obţinerea unui profit ridicat de monopol. În **i.**, alături de monopolurile care domină viaţa economică a naţiunilor, există încă întreprinderi mici şi mijlocii nemonopolizate şi mici producători de mărfuri. Dominaţia monopolurilor înseamnă înlăturarea liberei concurenţe, dar nu lichidarea concurenţei, ci, dimpotrivă, ascuţirea extremă a ei, folosindu-se tot mai mult violenţa,

şantajul, coruperea, tot felul de maşinaţii financiare, precum şi aparatul de stat, în vederea supunerii şi nimicirii celor mai slabi. Marile monopoluri din diferite ţări încheie acorduri cu privire la împărţirea pieţelor şi surselor de materii prime, formînd monopoluri internaţionale. Statele capitaliste, subordonate intereselor marilor monopoluri, duc lupta pentru acapararea coloniilor şi a sferelor de influenţă. La sfîrşitul sec. al XIX-lea se terminase împărţirea teritorială a lumii între puterile imperialiste. Dezvoltarea economică şi politică inegală a ţărilor capitaliste şi schimbarea raportului de forţe dintre ele au adus la ordinea zilei problema reîmpărţirii lumii între puterile imperialiste. Lupta pentru reîmpărţirea lumii, intensificată de ascuţirea problemei pieţelor, adînceşte contradicţiile dintre puterile imperialiste. Lupta pentru împărţirea şi reîmpărţirea lumii între puterile imperialiste reprezintă cauza dezlănţuirii războaielor agresive. **I.** ascute contradicţiile dintre popoarele asuprite din ţările coloniale şi dependente, pe de o parte, şi puterile imperialiste, pe de altă parte. Intensificarea luptei de eliberare naţională determină destrămarea accelerată a sistemului colonial. **I.** poate fi înţeles numai ca unitate a celor cinci trăsături ale sale. Economiştii burghezi şi reformiştii încearcă prin diferite definiţii neştiinţifice să mascheze esenţa economică a **i.**, dominaţia monopolurilor, rupînd politicul de economic. Dezvoltarea istorică a infirmat teoria *„ultraimperialismului"* a lui Kautsky şi a confirmat învăţătura leninistă despre inevitabilitatea concurenţei şi a contradicţiilor imperialiste. Definind locul istoric al **i.**, Lenin a arătat că el reprezintă nu numai cel mai înalt, ci şi ultimul stadiu al capitalismului, după care urmează inevitabil socialismul, că **i.** este ajunul revoluţiei proletare. „Imperialismul, subliniază V.I. Lenin, este un stadiu istoric deosebit al capitalismului. Acest caracter deosebit are un triplu aspect: imperialismul este 1) capitalism monopolist; 2) capitalism parazitar sau în putrefacţie; 3) capitalism muribund". Acţiunea legilor capitalismului în stadiul **i.** determină ascuţirea tuturor contradicţiilor economice, politice şi sociale ale capitalismului, şi în primul rînd a contradicţiei dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie burgheze. Aceasta îşi găseşte expresia în ascuţirea *contradicţiei economice fundamentale a capitalismului*. Are loc creşterea nemaiîntîlnită a socializării capitaliste a producţiei, care este accentuată prin transformarea capitalismului monopolist în capitalism monopolist de stat. În acelaşi timp, însuşirea produselor rămîne privat-capitalistă, un grup restrîns de miliardari şi milionari dispune nestingherit de bogăţiile lumii capitaliste. Agravarea contradicţiilor imperialismului în perioada primului război mondial şi victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie 1917 au determinat intrarea capitalismului în criza sa generală. Imperialismul a încetat să mai fie un sistem unic pe globul pămîntesc. Conţinutul acestei noi etape a **i.** îl constituie procesul istoric, complex şi ireversibil, de prăbuşire a capitalismului în ansamblul său şi de naştere a societăţii socialiste. În condiţiile perioadei care a urmat celui de-al doilea război mondial, s-au produs în lume uriaşe prefaceri social-economice care au adîncit criza generală a capitalismului: formarea sistemului mondial socialist şi transformarea lui în factor hotărîtor al dezvoltării istorice, prăbuşirea sistemului colonial al imperialismului, desfăşurarea luptei noilor state independente pentru consolidarea suveranităţii, pentru dezvoltarea economică şi socială, avîntul mişcării mondiale pentru pace. Aceste prefaceri au dus şi duc în continuare la schimbarea raportului de forţe în favoarea socialismului, la restrîngerea sferei de acţiune a **i.**, ceea ce determină ascuţirea tuturor contradicţiilor lumii capitaliste. În acelaşi timp are loc accentuarea fenomenelor de instabilitate a economiei capitaliste. În epoca actuală, în ţările capitaliste se adînceşte caracterul contradictoriu, inegal al dezvoltării tehnicii, al folosirii cuceririlor revoluţiei ştiinţifice-tehnice contemporane. Capitalismul dispune încă de posibilităţi de a înfăptui progrese în domeniul ştiinţei şi tehnicii şi de a realiza creşteri de producţie în unele ţări sau ramuri economice. Introducerea de perfecţionări tehnice este stimulată de lupta pentru sporirea profiturilor şi de concurenţa acerbă dintre monopoluri. Totodată însă, în economia multor ţări imperialiste, importante capacităţi de producţie rămîn nefolosite; relaţiile de producţie capitaliste, datorită îngustimii lor, împiedică aplicarea pe scara întregii economii şi în mod complet a cuceririlor revoluţiei ştiinţifice-tehnice contemporane, îngrădesc folosirea roadelor ei în interesul societăţii, creează un decalaj între uriaşele posibilităţi ale acestei revoluţii şi realizările ei practice. Se adîncesc contradicţiile reproducţiei capitaliste. Dezvoltarea forţelor de producţie se realizează pe fondul adîncirii anarhiei şi disproporţiilor în economie, accentuate de militarizarea economiei. Se intensifică exploatarea oamenilor muncii. În condiţiile dezvoltării capitalismului monopolist de stat, sporeşte intervenţia statului în economie. Statul este folosit tot mai mult ca mijloc de redistribuire a venitului naţional în favoarea monopolurilor şi de asigurare a expansiunii externe a capitalului financiar. Concentrarea capitalurilor atît pe plan intern cît şi internaţional, crearea de mari uniuni monopoliste, creşterea atotputerniciei lor în viaţa de stat ascut, paralel cu antagonismele de clasă, contradicţiile dintre interesele monopolurilor şi cele ale întregii naţiuni. Imperialismul adînceşte decalajul dintre grupul de ţări capitaliste înaintate din punct de vedere economic şi numeroasele ţări slab dezvoltate. Acestea luptă sub diferite forme pentru înlăturarea urmărilor dominaţiei coloniale, ceea ce dă naştere la noi contradicţii în cadrul lumii capitaliste. Lupta pentru surse de materii prime, pentru pieţe

şi sfere de investiţii, pentru poziţii dominante în alianţele militare imperialiste accentuează contradicţiile dintre marile uniuni monopoliste, dintre principalele puteri imperialiste. Sub lozinca „integrării" apar noi organizaţii economice interstatale sau organisme suprastatale de genul Pieţei comune, Comunităţii cărbunelui şi oţelului şi altele, care reprezintă noi forme de împărţire a pieţei mondiale între cele mai mari uniuni ale capitaliştilor, noi forme ale penetraţiei statelor imperialiste mai puternice în economia partenerilor lor mai slabi. Acestea nu pot rezolva contradicţiile interimperialiste, ci, dimpotrivă, le înteţesc. Astfel se intensifică contradicţiile din cadrul acestor grupări, în special între principalele puteri membre; contradicţiile între ţările acestor grupări şi alte state capitaliste; între ţările vest-europene şi S.U.A. În acest ghem de contradicţii, Statele Unite ale Americii încearcă să-şi menţină poziţiile de forţă conducătoare a lumii capitaliste, în timp ce în sens contrar acţionează tendinţele altor state imperialiste, care caută să iasă de sub tutela S.U.A. În capitalismul contemporan se intensifică tendinţa spre restrîngerea democraţiei burgheze, spre reacţiune pe plan intern şi extern. Cercurile monopoliste cele mai agresive folosesc aparatul de stat pentru reprimarea mişcării muncitoreşti şi a altor mişcări progresiste, iar prin cursa înarmărilor, în condiţiile tehnicii militare actuale, ameninţă omenirea cu dezlănţuirea unui război racheto-nuclear, atotdistrugător. Paralel se adînceşte criza ideologiei burgheze, subordonată ţelurilor acestei politici. Toate aceste contradicţii macină **i.** din temelii. Imperialismului i se opun astăzi forţe uriaşe în continuă creştere: comunitatea ţărilor socialiste cu gigantica sa putere materială, clasa muncitoare din ţările capitaliste, mişcarea de eliberare naţională, statele care şi-au dobîndit recent independenţa, larga mişcare pentru apărarea păcii. Deşi natura agresivă şi reacţionară a imperialismului nu s-a schimbat, mobilizarea tuturor acestor forţe, lupta lor hotărîtă fac ca, în condiţiile schimbării radicale a raportului de forţe pe plan mondial, imperialismul să nu mai poată acţiona după bunul său plac pe arena internaţională, pot zădărnici încercările cercurilor imperialiste de a dezlănţui un nou război mondial. Unirea într-un singur torent, într-un singur şuvoi, a tuturor forţelor revoluţionare şi curentelor progresiste ale contemporaneităţii, coeziunea lor strînsă, acţiunea lor unită constituie factorul hotărîtor al victoriei asupra imperialismului, al triumfului cauzei socialismului, eliberării naţionale şi păcii în întreaga lume. V. şi c a p i t a l i s m.

„Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului", operă scrisă de V.I. Lenin în 1916 şi publicată în 1917, în care continuă analiza capitalismului făcută de K. Marx în „Capitalul". Lenin face aici, pentru prima dată în istoria marxismului, o profundă analiză ştiinţifică a problemelor complexe pe care le pune intrarea capitalismului într-un nou stadiu al dezvoltării sale, în stadiul imperialismului. Materialul vast folosit de Lenin în elaborarea acestei lucrări (extrase, conspecte, însemnări, tabele etc.) a fost publicat mai tîrziu în volum sub titlul „Caiete despre imperialism". În această lucrare, Lenin a definit **i.**, arătînd că apariţia lui este rezultatul acţiunii legilor economice obiective ale capitalismului, a analizat trăsăturile sale fundamentale, a supus unei critici nimicitoare teoriile burgheze şi reformiste asupra **i.** Pe baza analizei stadiului imperialist al capitalismului, Lenin a dezvoltat creator teoria revoluţiei socialiste, îmbogăţind-o cu teze noi. Printre aceste teze, o importanţă deosebită a prezentat teza potrivit căreia în epoca imperialismului, datorită intensificării dezvoltării economice şi politice inegale şi în salturi a capitalismului, socialismul nu va învinge simultan în toate ţările sau în majoritatea lor, ci trecerea omenirii de la capitalism la socialism va începe cu victoria socialismului mai întîi în cîteva ţări sau într-o singură ţară. Această lucrare clasică a marxismului creator are o importanţă istorică mondială, constituind o dezvoltare a teoriei economice a lui Marx şi a teoriei comunismului ştiinţific.

impériu (lat. *imperium* „autoritate, stat"), denumire dată unui stat monarhic al cărui şef este împăratul. Termenul de **i.** a intrat în istorie după căderea republicii romane, cînd s-a instaurat la Roma monarhia (29 î.e.n.). Denumirea de **i.** s-a folosit şi pentru desemnarea marilor metropole şi a posesiunilor lor coloniale (ex. Imperiul britanic).

Imperiul bizantin, stat care a apărut la sfîrşitul sec. al IV-lea, după împărţirea Imperiului roman (395) în Imperiul roman de răsărit şi Imperiul roman de apus. Cel dintîi, supravieţuind puternicei crize a orînduirii sclavagiste şi transformîndu-se într-un mare stat feudal (sec. VII—XI), a dăinuit pînă la mijlocul sec. al XV-lea. Capitala imperiului a fost Bizanţul (C o n s t a n t i n o p o l), de unde şi denumirea statului. Imperiul roman de răsărit a cuprins în hotarele lui: Peninsula Balcanică, Asia Mică, Siria, Palestina, Egiptul, Cirenaica şi insulele din Mediterana orientală. Din **I. b.** a făcut parte, în diferite timpuri (sec. IV—VI şi XI—XII), şi Dobrogea. Sec. IV—VI au constituit perioada destrămării orînduirii sclavagiste din **I. b.**, care însă a avut loc mai lent decît în Apus, şi a apariţiei relaţiilor feudale. Exploatarea şi impozitele au fost cauza izbucnirii a numeroase răscoale: a vizigoţilor, ale sclavilor, colonilor şi sărăcimii din Peninsula Balcanică (378), răscoala Nika a maselor populare din Constantinopol (534), frămîntări sociale îmbrăcate în haina ereziilor etc. Iustinian I (527—565) a încercat să restabilească Imperiul roman prin cucerirea Africii de nord (533—534), a Italiei (535—555) şi a Spaniei de sud-est (554) şi să restaureze în aceste regiuni rînduielile sclavagiste perimate. La sfîrşitul sec. al VI-lea şi începutul sec. al VII-lea, toate cuceririle, cu excepţia sudului Italiei, au fost pierdute. Puternicele răs-

coale populare de la sfîrşitul sec. al VI-lea şi începutul sec. al VII-lea (Constantinopol, Egipt, Siria, Palestina, Asia Mică), precum şi marea migraţiune a triburilor slave (sec. al VII-lea), care au răspîndit obştea sătească, au avut un mare rol în lichidarea modului de producţie sclavagist. În sec. al VII-lea, pe teritoriul imperiului s-a format statul bulgar, iar pe la mijlocul sec. al VII-lea Mesopotamia, Siria, Palestina şi Egiptul au fost cucerite de arabi. Pentru a submina puterea economică şi politică a bisericii ortodoxe, care voia să-şi supună autoritatea imperială, împăraţii bizantini din sec. VIII—IX au dus o luptă hotărîtă împotriva acesteia, cunoscută sub numele de mişcarea iconoclastă. În sec. IX—XI a avut loc procesul destrămării obştilor şi transformarea membrilor lor în şerbi *(pareci)* de către marii proprietari funciari *(dinatoi)*. Totodată s-a răspîndit şi sistemul răsplătirii de către stat a serviciului militar cu domenii funciare *(pronii)*, asemănătoare beneficiilor din Apus. Astfel, în sec. IX—XI, orînduirea feudală a devenit dominantă în Imperiul bizantin. A crescut rolul economic şi politic al oraşelor. Aparatul de stat, condus de împărat, era puternic centralizat. Ca urmare a intensificării exploatării feudale au avut loc numeroase mişcări populare, sub forma răscoalelor ţărăneşti, ca acelea conduse de *Toma Slavul* (821—823) şi *Vasile Mînă de Aramă* (932), sau a ereziilor religioase, ca aceea a *pavlicenilor* (sec. VII—IX). Începînd din sec. al X-lea, după cîteva ciocniri cu cnejii de la Kiev, **I. b.** a stabilit relaţii economice şi politice cu Rusia veche. În timpul lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul a fost recucerită Bulgaria (1018), care a rămas în stăpînirea imperiului pînă în 1185, cînd, în urma unei răscoale, a luat fiinţă al doilea ţarat bulgar. Din sec. al XI-lea, **I. b.** a intrat în perioada fărîmiţării feudale şi a luptelor dintre marii feudali. Luptele dintre feudali au avut drept consecinţă slăbirea considerabilă a imperiului: spre sfîrşitul sec. al XI-lea au fost pierdute aproape întreaga Asia Mică, cucerită de turcii selgiucizi, şi ultimele posesiuni din sudul Italiei, cucerite de normanzi (1071). În sec. al XII-lea, imperiul a cunoscut un vremelnic reviriment. În 1204 Constantinopolul a fost cucerit de feudalii participanţi la cruciada a IV-a (1202—1204), ajutaţi de veneţieni, care au pus bazele Imperiului latin (1204—1261). Pe teritoriile necucerite ale **I. b.** s-au constituit: despotatul din Epir, imperiul din Trapezunt şi imperiul de la Niceea. În 1261, împăratul de la Niceea, Mihail Paleolog, a reuşit să recucerească Constantinopolul şi să restaureze Imperiul bizantin. În sec. XIV—XV au început să apară în Bizanţ germenii relaţiilor capitaliste, dar procesul dezvoltării acestora a fost frînat. Exploatarea crîncenă a ţăranilor şi a meşteşugarilor a dus la ascuţirea luptei de clasă, care a culminat cu răscoala antifeudală a zeloţilor din Tesalonic (1342—1349), condusă de Andrei Paleolog. În condiţiile înăspririi luptei de clasă din imperiu şi ale fărîmiţării feudale, turcii otomani au început, la mijlocul sec. al XIV-lea, campaniile de cucerire a **I. b.** După o împotrivire de un secol în faţa cotropirii turcilor otomani, **I. b.** şi-a încetat existenţa o dată cu cucerirea Constantinopolului (1453) de către sultanul Mahomed al II-lea.

Imperiul latin, stat feudal creat în 1204 de feudalii din Europa apuseană participanţi la cruciada a IV-a, pe teritoriile Imperiului bizantin cucerite de ei. Capitala statului se afla la Constantinopol. Primul suveran al **I. l.** a fost Baldovin I, conte de Flandra (1204—1205), care a fost înfrînt la Andrianopol de ţarul bulgarilor *Ioniţă (Caloian)* şi a murit în captivitate. **I. l.** a dăinuit pînă în 1261, cînd, o dată cu recucerirea Constantinopolului de către împăratul Niceii, Mihail Paleolog, a fost restaurat Imperiul bizantin.

Imperiul roman, denumire a statului sclavagist roman între anul 27 î.e.n., cînd Octavian August s-a proclamat imperator, şi 395 e.n., cînd a fost împărţit definitiv în Imperiul roman de apus şi Imperiul roman de răsărit. V. Roma.

Imperiul roman de apus, denumire a statului sclavagist creat în anul 395, la moartea lui Theodosiu, prin împărţirea Imperiului roman în două. A dăinuit pînă în anul 476, cînd ultimul lui împărat, Romulus Augustulus, a fost detronat de Odoacru, conducătorul herulilor. V. şi Roma.

Imperiul roman de răsărit, stat sclavagist format în urma împărţirii Imperiului roman la moartea lui Theodosiu (395) şi care s-a transformat în Imperiul bizantin.

impermeábil (FIZ.; despre unele materiale), care nu poate fi străbătut de un fluid (gaz sau lichid); de ex. cauciucul este un material **i.** faţă de apă.

impermeabilizáre (TEHN.), operaţie prin care un material permeabil faţă de un anumit fluid este adus în starea de a fi impermeabil faţă de acel fluid. **I.** betonului se realizează prin dozarea corespunzătoare granulozităţii agregatelor, a cimentului şi a apei şi prin adaos de filer, de trass, de substanţe hidrofuge etc.; **i.** pieilor se execută prin încorporare de grăsimi; **i.** textilelor se face prin impregnare cu diverse substanţe (parafină, uleiuri sicative, săruri, grăsimi etc.).

impersonál (despre verbe şi construcţii verbale), care nu are subiect propriu-zis şi care, din această cauză, nu se întrebuinţează decît la persoana a treia singular (rom. *plouă*, fr. *il pleut*, germ. *es regnet*). Verbele impersonale sînt unipersonale; există însă şi forme impersonale ale unor verbe personale (ex. rom. *se cade*, fr. *il s'agit*, germ. *es gibt*).

impétigo (lat. *impetigo* „pecingine"; MED.), boală de piele acută, contagioasă, produsă de streptococ. Se manifestă prin apariţia de vezicule ce conţin serozitate, apoi puroi, care formează, după spargere, cruste gălbui şi care dispar fără a lăsa urme.

implantáre (MED.), metodă terapeutică care constă în introducerea în ţesutul subcutanat sau în muşchi, după incizie, a unui medicament sub formă

de cristal sau a unui țesut străin, care se resoarbe treptat (ex. **i.** sub piele a unui cristal de foliculină la bolnavii cu cancer de prostată).

implicáție (LOG.), enunț care este format dintr-un antecedent și un consecvent, astfel încît adevărul antecedentului atrage după sine adevărul consecventului, iar falsitatea consecventului atrage falsitatea antecedentului (ex. „Dacă înveți, știi"). În logica simbolică se disting două feluri de implicații: *i. materială* și *i. formală*. Prima se stabilește între propoziții luate ca întreg, a doua între propoziții deja analizate. Teoria **i.** a fost formulată pentru prima oară de logica stoică și reluată apoi de scolastici sub forma *teoriei consecvențelor* (v. consecvență). În sec. XIX—XX teoria **i.** a fost dezvoltată în special de logica matematică.

implózie[1] (TEHN.), fenomen opus exploziei, care constă în pătrunderea rapidă a aerului într-o incintă vidată cînd pereții acesteia sînt distruși (ex. **i.** unui tub electronic, a unui cinescop etc.). **I.** poate provoca accidente și de aceea se iau măsuri de protecție (ex. în fața ecranului televizoarelor se dispune o placă de sticlă incasabilă).

implózie[2] (LINGV.), prima fază a articulării unei ocluzive, care constă în închiderea totală a canalului fonator. Se mai numește *moment imploziv*.

implúviu (ARHIT.), bazin așezat în atriumul locuințelor romane, servind la colectarea apei de ploaie care se scurgea prin deschiderea din acoperișul acestuia (compluviu).

imponderabilitáte (lat. *in* „fără" și *pondus* „greutate"; FIZ.), lipsă parțială sau totală de greutate. **I.** poate avea drept cauză fie ieșirea din cîmpul gravitațional terestru, a cărui intensitate scade o dată cu depărtarea de Pămînt (v. gravitație), fie forța de inerție f_1, care, în căderea pe verticală, se scade din greutatea corpului. Astfel, dacă p este greutatea corpului în repaus, greutatea corpului în cădere este $p_c = p - f_1 = p\left(1 - \frac{a}{g}\right)$, unde a este accelerația corpului în cădere, iar g accelerația gravitațională. Cît timp a este mai mic decît g, **i.** este parțială; dacă însă $a = g$, avem **i.** totală. Aceasta din urmă intervine în cazul căderii în vid. Dacă corpul efectuează o mișcare curbilinie în jurul Pămîntului, forța de inerție este forța centrifugă care în cazul mișcării circulare este $f_p = \frac{mv^2}{r}$, unde m este masa corpului, v este viteza sa liniară pe cerc, iar r este raza cercului. Cînd mișcarea pe cerc este uniformă, corpul poate ajunge în stare de **i.** totală, din cauza egalității forței de inerție și a greutății. În timpul stării de **i.**, organismul omenesc suferă modificări în comportarea lui. Inima funcționează mai ușor, mușchii se destind și somnul devine mai liniștit. Capacitatea de muncă și activitatea sistemului nervos al omului în timpul **i.** rămîn normale. Prețioase informații asupra stării de **i.** s-au obținut în urma zborului primilor cosmonauți pe navele cosmice.

impórt (EC.), totalitatea operațiunilor cu caracter comercial prin care se introduc într-o țară, pentru consumul productiv și individual, mărfuri cumpărate din alte țări. În sens mai larg, **i.** cuprinde și transporturile maritime, precum și alte servicii (asigurări, dobînzi, licențe de brevete, turism etc.) efectuate contra plată de alte țări pentru țara importatoare *(i. invizibil)*. Structura **i.** este determinată de o serie de factori, ca: gradul de dezvoltare și caracterul diviziunii internaționale a muncii, nivelul dezvoltării forțelor de producție și caracterul relațiilor de producție din fiecare țară etc. În țările socialiste, **i.** are ca sarcină să procure, în condițiile cele mai avantajoase de calitate și preț, mașini și utilaje, materii prime, materiale și bunuri de consum, care nu se găsesc în țară în cantități suficiente sau de loc, ori care au fost produse de alte țări la un nivel tehnic superior celui atins de producția internă, fiind subordonat satisfacerii nevoilor industrializării socialiste și ale dezvoltării economiei naționale în general. În cadrul diviziunii internaționale capitaliste a muncii, țările capitaliste dezvoltate importă îndeosebi produse agroalimentare și materii prime industriale (cca. 40%), iar țările slab dezvoltate importă îndeosebi produse industriale, schimburile făcîndu-se în condiții de inegalitate, țările slab dezvoltate fiind nevoite să plătească cu cantități mari de mărfuri indigene fiecare tonă de mărfuri importate. În timpul regimului burghezo-moșieresc, ca urmare a insuficientei dezvoltări industriale, țara noastră era obligată să plătească pentru fiecare tonă de mărfuri importate 10—12 tone de produse indigene. În anii construcției socialiste, în R.P.R., o dată cu creșterea volumului **i.** (în 1963 era de 4,20 ori mai mare decît în 1950), au avut loc schimbări importante în structura lui, determinate de procesul de industrializare socialistă. Spre deosebire de trecut, cînd Romînia își acoperea din **i.** circa 95% din necesarul de mașini și utilaje, în perioada 1960—1962 peste 70% din investițiile în utilaj și instrumente au fost acoperite din producția internă. **I.** R.P.R. este orientat cu precădere (peste 9/10) spre asigurarea materiilor prime, materialelor și utilajelor de mare importanță pentru dezvoltarea forțelor de producție ale țării. **I.** de mașini și utilaje este legat în primul rînd de necesitatea continuării în ritm susținut a industrializării țării și a înzestrării întreprinderilor cu mașini și utilaje la nivelul tehnicii mondiale, de specializarea producției și lărgirea cooperării în cadrul diviziunii socialiste internaționale a muncii. R.P.R. importă: materii prime și materiale (minereu de fier, cărbune cocsificabil, cocs, produse laminate, feroaliaje, metale neferoase, bumbac, celofibră, cauciuc sintetic etc.), care în perioada 1960—1962 au reprezentat în medie 51% din totalul importului; mașini, echipament și instalații industriale complete (utilaj electrotehnic și energetic, minier, metalurgic, utilaj destinat industriei chimice și comunicațiilor etc.), a căror pon-

dere în totalul **i.** a fost în 1962 de cca. 43%; bunuri destinate satisfacerii mai variate a nevoilor populației (aparate de radio, televizoare, autoturisme, orez, cacao, fructe citrice, măsline, pește proaspăt și conservat etc.).

impóstă (ARHIT.), bloc prismatic de piatră, ieșit în relief

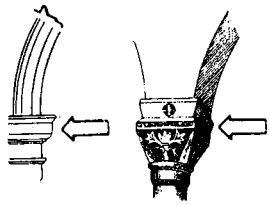

Impostă

față de zid, adesea decorat, pe care se sprijină un arc, o boltă sau care suportă zidăria de deasupra unei uși, a unei porți etc. În arhitectura bizantină, **i.** a luat o formă caracteristică, asemănătoare unui capitel, fiind așezată deasupra capitelului propriu-zis spre a înlesni legătura acestuia cu un arc mult mai lat.

impózit (FIN.) **1.** (În capitalism) Mijloc de prelevare silită la bugetul de stat sau la bugetele locale fără contraprestație și cu titlu nerambursabil a unei părți din venitul național. **I.** este principala sursă a veniturilor bugetare și exprimă relații de exploatare suplimentară a oamenilor muncii (ex. aproximativ 85—90% din veniturile bugetare ale țărilor capitaliste se realizează pe seama **i.**). El se percepe atît de la persoanele fizice cît și de la persoanele juridice. Muncitorii plătesc **i.** din salariu, capitaliștii din profit, iar proprietarii funciari din rentă. Datorită caracterului de clasă al politicii fiscale și repercusiunii impozitelor, oamenii muncii suportă partea covîrșitoare a **i.**, iar clasele exploatatoare o sumă relativ redusă, deși își însușesc cea mai mare parte din venitul național. Astfel, potrivit datelor oficiale, în 1961 **i.** plătite de companiile capitaliste reprezentau în Franța 10,5% din totalul **i.** încasate la bugetul general, în S.U.A. (1959/1960) 20% din totalul impozitelor (federale și locale) încasate la buget. Resursele bugetare provenite din **i.** se cheltuiesc de către stat îndeosebi pentru scopuri neproductive (ex. întreținerea aparatului de represiune). În epoca imperialismului are loc sporirea **i.** percepute de la populație, ceea ce contribuie la pauperizarea absolută și relativă a celor ce muncesc. Sporirea sarcinilor fiscale ale oamenilor muncii se manifestă sub forma instituirii de noi **i.**, a majorării cotelor celor existente, a reducerii minimului neimpozabil, anulării sau limitării înlesnirilor fiscale acordate pentru sarcini sociale etc. **2.** (În perioada de trecere de la capitalism la socialism) Mijloc folosit de statul de dictatură a proletariatului pentru procurarea resurselor bănești necesare construcției socialiste. De asemenea **i.** servesc ca instrument pentru aplicarea politicii de îngrădire a chiaburimii și pentru stimularea micilor producători în vederea trecerii pe făgașul socialismului. **3.** (În socialism) Formă obligatorie de participare a organizațiilor cooperatist-colectiviste și a populației cu o parte din veniturile lor la satisfacerea nevoilor obștești. **I.** de la populație au o pondere redusă în totalul veniturilor bugetare (ex., în R.P.R., în 1963 ele au reprezentat numai 5,6% din totalul veniturilor bugetare) și nu mai exprimă relații de exploatare suplimentară a oamenilor muncii. Resursele bugetului de stat, inclusiv încasările din **i.**, se cheltuiesc în interesul întregii societăți, servind la dezvoltarea economiei și culturii, ocrotirea sănătății oamenilor muncii, întreținerea celor inapți de muncă, administrației și apărării țării. **I.**, în socialism, au deci un caracter reversibil, revenind oamenilor muncii de la orașe și sate, în mod indirect, pe calea acțiunilor economice și social-culturale pe care statul le efectuează pentru populație în mod gratuit sau cu plată redusă (în R.P.R., cheltuielile bugetare pentru acțiunile social-culturale pe 1963 au depășit de aproape cinci ori **i.** provenite de la populație). În țările socialiste se manifestă tendința de scădere a **i.** provenite de la populație. Astfel, în R.P.R., în anii 1953, 1954, 1955, 1959, 1964 au avut loc reduceri importante ale impozitelor pe salarii. — *Impozite directe*, impozite stabilite pentru persoane fizice sau juridice, în funcție de venitul constatat al contribuabilului sau de valoarea averii acestuia și care se plătesc la anumite termene. *I. d.* se percep în *cote proporționale* (cota este aceeași, indiferent de mărimea venitului sau averii impozabile), *progresive* (cota **i.** crește pe măsura sporirii venitului sau valorii averii) sau *regresive* (cota **i.** descrește pe măsura sporirii venitului sau valorii averii impozabile). În capitalism, impunerea directă cuprinde, formal, toate clasele și păturile sociale care realizează venituri sau dispun de o anumită avere. Practic însă, o parte importantă a veniturilor sau a averii aparținînd claselor exploatatoare este scutită prin lege de impunere sau este sustrasă de la impunere prin diferite mijloace. Proletariatul, sub conducerea partidelor comuniste și muncitorești, militează activ pentru instituirea de *i. d.* în cote progresive asupra venitului sau averii, pentru a mări participarea claselor avute la acoperirea cheltuielilor statului. În socialism, *i. d.* constituie o formă de participare a oamenilor muncii cu o parte din veniturile lor personale la satisfacerea nevoilor întregii societăți. De obicei *i. d.* se percep în cote progresive, diferențiate în funcție de mărimea și de proveniența veniturilor. — *Impozite personale*, impozite directe care se stabilesc asupra venitului sau averii unei persoane fizice sau juridice, pe baza declarației acesteia sau pe cale administrativă, de către organele fiscale. — *Impozite reale*, impozite directe, specifice perioadei de dezvoltare ascendentă a capitalismului. Se stabilesc asupra obiectelor materiale (pămînt, case etc.) sau a produsului brut al anumitor activități (industriale, comerciale, bancare, profesiuni libere etc.), după criterii exterioare, fără a se ține seama de veniturile reale și de situația personală a plătitorului de impozite. — *Impozite indirecte* (în capitalism), impozite stabilite

asupra vînzării bunurilor (în special a celor de larg consum, ca: pîine, zahăr, ceai, bere, sare, textile, încălţăminte etc.) sau a prestării unor servicii (transport în comun, spectacole etc.). Din categoria *i. i.* fac parte accizele sau taxele de consumaţie (**i.** percepute la vînzarea mărfurilor de larg consum prin majorarea preţurilor), monopolurile fiscale (vînzarea mărfurilor a căror producţie sau desfacere constituie monopol de stat la un preţ mai mare decît valoarea acestora, realizîndu-se astfel, pe lîngă profitul întreprinzătorului, şi un important **i.** de la consumator), taxele vamale (**i.** percepute la importul, exportul sau tranzitul unor mărfuri) şi diferite alte taxe (**i.** percepute cu prilejul eliberării unor acte de stare civilă, al autentificării unor înscrisuri, al adresării unor petiţii aparatului administrativ sau instanţelor judecătoreşti etc.). În perioada imperialismului, *i. i.* au crescut ca mărime absolută şi ca pondere în totalul veniturilor bugetare, fiind preferate faţă de **i.** directe, deoarece sînt suportate în proporţie covîrşitoare de masele largi ale populaţiei în calitate de consumatori. În socialism, *i.i.* au fost desfiinţate. — *I. pe veniturile populaţiei* (în socialism), impozit stabilit în cote progresive pe tranşe, plătit de muncitori, funcţionari, oameni de ştiinţă, de artă etc., în raport cu veniturile realizate. În R.P.R. statul acordă o serie de reduceri sau de scutiri de la plata *i. pe v. p.* pentru cei distinşi cu titlul de Erou al Muncii Socialiste, cu ordine ale R.P.R. celor care realizează numai un anumit nivel de venituri din salarii, celor care au mai mult de trei persoane în întreţinerea lor etc. — *I. pe veniturile agricole* (în R.P.R.), impozit datorat de ţăranii colectivişti pentru veniturile din surse agricole realizate în gospodăria personală. Veniturile colectiviştilor obţinute din gospodăriile agricole colective sînt scutite de **i.** Se percepe în cote progresive, pe tranşe, impunerea făcîndu-se cu ajutorul unor norme medii de venit, stabilite în funcţie de categoria de folosinţă a terenului şi de specia animalelor, diferenţiate pe cinci zone. Gospodăriile agricole colective plătesc **i.** pe terenuri, stabilit în cote fixe pe hectar.

impozit în natură (EC.), impozit în produse, plătit de gospodăriile ţărăneşti, introdus în 1921, în U.R.S.S., în locul sistemului de predare obligatorie a întregului surplus de produse agricole, practicat prin politica comunismului de război. După achitarea către stat a **i. în n.,** ţăranii aveau dreptul de a vinde pe piaţă surplusul producţiei lor, ceea ce a asigurat cointeresarea lor materială în sporirea producţiei, a stimulat dezvoltarea schimbului dintre oraş şi sat şi a întărit prin aceasta alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare. **I. în n.** împreună cu celelalte impozite şi taxe agricole au fost înlocuite, în 1923, cu un impozit agricol unic, care din 1924 a început să fie perceput în bani. În R.P.R., cotele obligatorii de produse agricole, care s-au desfiinţat, în general, din decembrie 1956, aveau parţial un caracter de impozit în natură.

impozit pe circulaţia mărfurilor, formă de prelevare la bugetul de stat al R.P.R. a unei părţi din venitul net al societăţii, creat în întreprinderile şi organizaţiile economice socialiste. Cu ajutorul lui se asigură o mare parte a veniturilor bugetului de stat (ex., în 1963, **i. pe c. m.** s-a cifrat la 24,9 miliarde de lei, reprezentînd 32,6% din totalul veniturilor bugetului de stat). Spre deosebire de impozitul pe cifra de afaceri din capitalism, care scumpeşte preţul mărfurilor şi se suportă de către oamenii muncii, **i. pe c. m.** este impropriu denumit impozit, deoarece el nu se adaugă la preţ, ci constituie un element al preţului. În condiţiile unor preţuri cu ridicata ale industriei şi ale unei cote a **i. pe c. m.** date, mărimea încasărilor bugetare provenite din **i. pe c. m.** depinde de volumul mărfurilor vîndute şi încasate. **I. pe c. m.** constituie un mijloc de control din partea organelor financiar-bancare asupra îndeplinirii planului de producţie şi de desfacere al întreprinderilor.

impregnáre (TEHN.), operaţie de îmbibare a unui material poros cu o anumită substanţă, în general lichidă, pentru a-i mări rezistenţa la acţiunea agenţilor externi, pentru impermeabilizare şi ignifugare, pentru a-i îmbunătăţi calităţile electroizolante (la maşinile şi aparatele electrice) etc. — (IND. LEMN.) *Impregnarea lemnului,* tratament în profunzime al lemnului, în vederea conservării lui, constînd din îmbibarea lemnului expus la intemperii cu substanţe antiseptice, cum sînt: creozotul, naftenaţii (de cupru sau de zinc) etc.

impregnáţie (MINER.), distribuţie neregulată în masa rocilor a unor substanţe minerale, depuse prin circulaţia soluţiilor hidrotermale sau vadoase (ex. **i.** de galenă în calcare, **i.** de calcopirită în gresii etc.).

imprescriptíbil (DR.; despre un drept), care, potrivit legii, nu se stinge prin prescripţie (ex. dreptul la acţiune pentru revendicarea unui bun şi căruia, în cazul proprietăţii socialiste de stat, nu i se poate opune nici prescripţia achizitivă).

impresionáre (FIZ.), proces chimic de transformare a sărurilor de argint din stratul sensibil al unei plăci sau al unui film fotografic. Este una dintre fazele fotografierii.

impresionísm, mişcare artistică apărută în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, mai întîi în Franţa, răspîndită apoi în Germania şi în alte ţări europene şi americane. Denumirea mişcării vine de la titlul tabloului „Impresie. Răsărit de soare" al lui C. Monet (1872). Promotorii **i.** au considerat ca scop principal al artei transpunerea impresiilor fugitive. Ca o reacţie faţă de pictura academistă a vremii, care continua să trateze subiecte mitologice şi religioase şi care folosea culori întunecate, pictorii impresionişti, abordînd teme din realitatea cotidiană, au încercat să înfăţişeze nemijlocit obiectele ca părţi componente sau subordonate ale ambianţei, ceea ce s-a concre-

tizat în practica statornică a p l e i n - a i r-ului, în executarea tablourilor în întregime în natură, în redarea luminii naturale şi a raportului dintre culori în atmosferă, a combinaţiilor lor. Trăsături ale **i.** au apărut după 1860 în lucrările lui E. Manet, E. Degas din Franţa, J. Whistler din S.U.A., Max Liebermann din Germania, K.A. Korovin din Rusia ş.a., care manifestau predilecţie pentru scenele de viaţă în mijlocul naturii sau în mediile frecventate de boema timpului, pentru culorile luminoase. C. Monet, A. Renoir, C. Pissaro, A. Sisley, A. Lebourg, B. Morisot ş.a., observînd natura, analizînd reflexele solare în apă şi pe malurile apelor etc., au descoperit principiile tehnice ale impresionismului: diviziunea tonurilor, fragmentarea tuşei, utilizarea unei game de culori luminoase şi a umbrelor colorate. Aceste căutări au fost influenţate de descoperirile fizicienilor şi chimiştilor din veacul trecut (Helmholtz, Chevreul ş.a.) şi de unele observaţii ale înaintaşilor (Delacroix) în legătură cu culorile şi perceperea acestora. Ele au dus la reprezentarea în pictură a intensităţii, vibraţiei, reflexelor şi irizărilor luminii pe obiect şi, cu ajutorul divizării tonurilor complexe în culori pure şi al juxtapunerii lor în tuşe separate, la redarea raporturilor dintre momentul de lumină din atmosferă şi tonalitatea specifică a lucrurilor. Considerînd culoarea ca o funcţie a contextului colorat din care face parte, bazîndu-se pe efectele alăturării culorilor complementare asupra ochiului care priveşte tabloul de la distanţă, pe redarea umbrelor din natură nu ca forme opace şi negre, ci transparente şi colorate, impresioniştii au renovat tehnica picturală. În aceasta constă aportul lor neîndoielnic pozitiv. Între anii 1870 şi 1880, perioadă care reprezintă apogeul **i.**, pictorii impresionişti au atins o mare fineţe în surprinderea nuanţată a transformărilor continue ale luminii şi atmosferei, în lucrări de o deosebită prospeţime şi poezie. Îndepărtîndu-se treptat de principiile generalizării şi tipizării imaginii artistice, pictorii impresionişti au cultivat o estetică a vizualităţii pure, au trecut la redarea din ce în ce mai nedefinită a realităţii, renunţînd la precizia plasticităţii volumelor şi desenului şi înlocuindu-le cu reprezentarea dematerializată a lumii înconjurătoare, în care structura materială a lucrurilor este pulverizată de predominarea jocului luminii pe obiect. Preocupările unilaterale ale impresioniştilor pentru vizualitate le-au îngustat tematica şi au făcut să scadă interesul pentru tratarea figurii umane ca oglindă a valorilor moral-psihologice. Prin toate acestea, în creaţia unor impresionişti s-a infiltrat tendinţa de evaziune şi f o r m a l i s m u l. Principiile **i.** au influenţat pe mulţi artişti ai vremii. Tehnica impresionistă a căpătat un caracter metodic şi în acelaşi timp excesiv în cadrul n e o i m p r e s i o n i s m u l u i. Pictura românească cunoaşte ecouri pozitive ale **i.** în opera unor pictori ca N. Grigorescu, I. Andreescu şi în special în operele lui N. Dărăscu şi J. Steriadi. *În sculptură*, impresionismul, reprezentat prin artişti ca: A. Rodin (Franţa), M. Rosso (Italia), P.P. Trubeţkoi (Rusia) ş.a., se caracterizează prin reprezentarea jocului luminii pe suprafeţe. Fragmentate prin modelarea în tuşe mici, care creează uşoare diferenţe de nivel, suprafeţele captează lumina în mod diferenţiat. *În muzică*, **i.** se caracterizează prin atracţia pentru colorit, pentru jocul diferitelor combinaţii sonore, prin tendinţa de diluare a melodiei şi prin fluiditatea armoniei. **I.** a lărgit cu ingeniozitate mijloacele de expresie coloristică (în domeniul armoniei şi instrumentaţiei). În creaţia unor compozitori, căutarea excesivă a acestor mijloace a dus uneori la devitalizarea inspiraţiei, la individualizarea excesivă a conţinutului emoţional şi de idei şi, în cele din urmă, la intimism. În lucrările celor mai proeminenţi reprezentanţi ai **i.**, Debussy şi Ravel în Franţa, De Falla în Spania, limitele căutărilor formale sînt însă depăşite prin redarea diversă, directă, sugestivă, plină de lirism a imaginilor şi prin evocarea poetică a cadrului natural. **I.** s-a manifestat în creaţia lui Respighi şi Malipiero în Italia, Delius şi Scott în Anglia, Szymanowski în Polonia, Cerepnin în Rusia etc. Tendinţele şi căutările din muzică pe tărîmul mijloacelor de exprimare, duse la extrem, au servit, ca şi în pictură, drept punct de plecare curentelor moderniste de mai tîrziu. În Romînia, influenţa **i.** s-a făcut simţită în creaţia compozitorilor A. Castaldi, I. Nonna Otescu şi A. Alessandrescu. *În critica literară*, **i.** se caracterizează prin aprecierea operelor de artă în afara unor criterii riguros ştiinţifice şi exclusiv pe baza gustului artistic personal al criticului. Valoarea operelor criticilor impresionişti a depins întotdeauna de cultura şi de nivelul gustului estetic al criticilor respectivi. Reprezentanţi ai criticii literare impresioniste au fost E. Faguet şi J. Lemaître (Franţa). În Romînia, reprezentantul cel mai de seamă al acestui gen de critică literară a fost E. Lovinescu, în special în prima parte a activităţii sale.

imprimáre **1.** (POLIGR.) V. *tipărire*. **2.** (IND. TEXT.) Operaţie de transpunere pe ţesături a diferitelor desene, prin aplicarea coloranţilor pe suprafaţa lor. **I.** se face fie manual, cu şabloane, fie mecanizat, cu maşini prevăzute cu cilindri de cupru pe suprafaţa cărora sînt gravate desenele. Se pot imprima desene cu o singură culoare sau cu mai multe culori (pînă la 16).

imprimáte (POLIGR., BIBL.) **1.** Documente scrise (cărţi, reviste, hărţi etc.) sau opere de artă grafică (gravuri, afişe etc.) obţinute prin tipărire. **2.** Colecţii de bibliotecă formate numai din tipărituri şi organizate, după natura lor, într-un fond şi în cataloage separate. **3.** Formulare-tip şi publicaţii cu caracter administrativ (adrese, registre, instrucţiuni etc.), folosite în instituţii şi întreprinderi.

imprimatur (BIBL.), termen latin care înseamnă „să se tipărească", folosit, mai ales în

trecut, de cenzura bisericii catolice pentru a arăta că o lucrare nu conține idei contrare doctrinei acesteia și că deci poate fi tipărită. Se folosesc în același scop și formulele latine *nihil obstat* („nimic nu se opune"), *imprimi potest* („se poate tipări").

impromptu *[ēprōptŭ]*, termen francez dat unei piese muzicale instrumentale (de obicei pentru pian) de formă liberă, care începe pe neașteptate, ca rezultat al unei improvizații. Deși cu caracter improvizatoric, structura piesei e bine definită (bipartită, tripartită etc.) și are de cele mai multe ori un caracter liric, furtunos. Compozitori ca Schubert, Chopin, Skriabin, Liszt, Fauré, Poulenc ș.a. au scris impromptuuri.

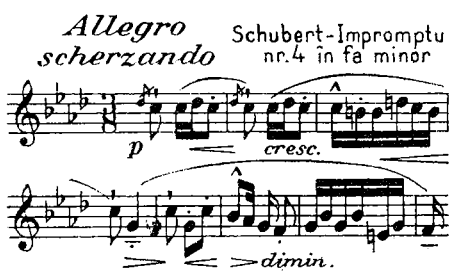

Impromptu

improvizație (MUZ.) **1.** Executare spontană, nepregătită, nenotată a unei compoziții pe care interpretul o creează pe măsură ce o cîntă; **i.** poate fi liberă sau pe o temă dată. Ea reprezintă o trăsătură caracteristică a creației populare. **2.** Piesă muzicală creată prin improvizație.

imprudență (DR.), atitudine psihică a unei persoane care prevede posibilitatea unor urmări ale acțiunii sau inacțiunii sale ilicite, urmări pe care nu le voiește, deoarece crede că le va putea preîntîmpina.

impúls[1] **1.** (MED.) Tendință morbidă a unor bolnavi mintali de a executa acțiuni periculoase pentru ei sau pentru cei din jur. **2.** (FIZIOL.) *Impuls cardiac*, contracție a inimii, simțită, prin palpare, în al cincilea spațiu intercostal stîng. Sin. *șoc apexian.*

impúls[2] (FIZ.) v. **cantitate de mișcare.**

impúlsie 1. (TEHN.) Variație bruscă, intensă și de scurtă durată a unei mărimi, valoarea ei finală fiind egală cu cea inițială sau apropiată de ea. **2.** (ELT., TELEC.) *Impulsie electrică*, variație bruscă, cu revenirea rapidă la valoarea inițială, a cel puțin uneia dintre mărimile electrice (tensiune, curent etc.) care caracterizează un sistem electromagnetic (mașină, aparat electric etc.). În industria electrotehnică, *i. e.* de înaltă tensiune sau de curent intens se folosește pentru încercarea la șoc a materialelor, aparatelor și mașinilor electrice, folosindu-se *generatoare de impulsii.* În telecomunicații, telecomandă, telesemnalizare etc,. *i. e.* sînt utilizate pentru transmisiunea informațiilor (ex. a mesajelor telegrafice), pentru comanda unor instalații automate (ex. comanda căutătorului dintr-o centrală telefonică automată prin *i. e.* de curent produse cu ajutorul discului telefonic), pentru sincronizarea unor semnale periodice (ex. în televiziune și în radiolocație) etc.

impuls primar, noțiune fictivă idealistă care rupe metafizic mișcarea de materie, pretinzînd că mișcarea materiei s-ar datori unui impuls inițial din afara ei, imprimat de divinitate. Noțiunea se întîlnește, în diverse variante, la Aristotel, Descartes și Newton, la deiști etc. După cum a arătat F. Engels, noțiunea **i. p.** a fost definitiv infirmată de descoperirea legii conservării și transformării energiei.

impúnere (FIN.), operație fiscală care constă în stabilirea plătitorului, a termenului și a sumei ce urmează a se plăti statului ca i m p o z i t.

impunitáte (lat. *impunitus* „nepedepsit"; DR.), apărare de pedeapsă a infractorului, determinată de anumite împrejurări prevăzute de lege (ex. denunțarea infracțiunii sau înlesnirea arestării celorlalți infractori, gradul de rudenie în cazul de tăinuire și de favorizare a infractorilor).

impurificáre (MED.), schimbare a compoziției normale a unui mediu sau a unui produs prin adăugarea de substanțe vătămătoare din punct de vedere sanitar (ex. impurificarea apei cu microbi sau cu substanțe toxice).

impuritáte (din lat. *impurus* „necurat"; TEHN.), corp sau substanță străină care se găsește în masa unui material și a cărui prezență determină modificarea proprietăților materialului. Uneori prezența **i.** poate fi utilă. V. și s e m i c o n d u c t o r.

imputație (DR.), măsură prin care se dispune reținerea din cîștigul unui angajat sau cooperator a despăgubirilor cuvenite pentru acoperirea pagubei cauzate de acesta organizației socialiste la care lucrează.

imunitáte[1] (din lat. *immunis* „scutit, apărat"; BIOL., MED.), stare de rezistență specifică a unui organism față de acțiunea microbilor patogeni sau ai produșilor toxici ai acestora. Este un fenomen de adaptare realizat de întregul organism (la animalele superioare cu participarea sistemului nervos central). *I. naturală* aparține în mod natural fiecărui individ al speciei, cea *dobîndită* o prezintă numai unii indivizi ai speciei. *I. dobîndită* poate fi, la rîndul ei, *activă* și *pasivă. I. activă* apare fie în urma îmbolnăvirii organismului și elaborării de către acesta a anticorpilor specifici, fie în urma vaccinării. *I. pasivă* se produce prin introducerea în organism a anticorpilor gata formați (ser imun) sau prin trecerea acestora de la mamă la făt *(i. ereditară). I. activă* este cu mult mai eficace și mai durabilă decît cea pasivă, persistînd uneori toată viața. Factorii care participă la instalarea **i.** sînt foarte variați: pielea și mucoasele, anticorpii, opsoninele și lizozimul, fagocitele, sistemul reticuloendotelial etc. Stări de **i.** se întîlnesc și la plante, atît la cele inferioare cît și la cele superioare.

imunitáte[2] **1.** (IST.) Privilegiu acordat sau recunoscut, printr-un act al monarhului, stăpînilor de moșii de a judeca, de a strînge impozite, de a ridica oaste etc. pe dome-

niile lor, prin organe proprii şi în folosul lor, fără amestecul reprezentanţilor puterii centrale. **I.** a fost unul dintre mijloacele constrîngerii extraeconomice şi a contribuit la întărirea dependenţei ţăranilor de pe domeniile feudale şi la accentuarea fărîmiţării politice a statului feudal. În ţările romîne, **i.** se numea *ohabă* sau *uric*. **2.** (DR.) **a)** *Imunitate diplomatică*, totalitatea drepturilor personale speciale de care beneficiază agenţii diplomatici şi familiile lor, atît pe teritoriul statului pe lîngă care sînt acreditaţi cît şi pe teritoriile statelor pe care le traversează spre a-şi lua în primire postul sau spre a se întoarce în ţara lor. Principalele *i. d.* sînt: inviolabilitatea persoanei, a sediului reprezentanţei diplomatice şi a locuinţei agentului diplomatic, scutirea de impozite şi taxe, exceptarea de la jurisdicţia locală, dreptul de a purta corespondenţă cifrată cu guvernul statului căruia îi aparţine reprezentanţa. De unele *i. d.* se bucură şi membrii personalului administrativ şi tehnic, familiile lor şi personalul de serviciu al reprezentanţei diplomatice. **b)** *Imunitate parlamentară*, privilegiu recunoscut parlamentarilor de a nu putea fi urmăriţi, arestaţi sau trimişi în judecată decît cu încuviinţarea prealabilă a organului reprezentativ din care fac parte. În R.P.R., nici un deputat al Marii Adunări Naţionale nu poate fi arestat şi nu i se poate deschide proces penal fără încuviinţarea prealabilă a Marii Adunări Naţionale în timpul sesiunii, iar între sesiuni a Consiliului de Stat. *I. p.* este destinată să asigure deputaţilor libertatea de a-şi exprima convingerile şi de a acţiona corespunzător acestora. În unele ţări capitaliste, ea este frecvent încălcată în ce priveşte pe reprezentanţii maselor muncitoare şi pe alţi parlamentari cu activitate progresistă.

imunizáre (MED.), mijloc prin care se realizează starea de i m u n i t a t e a unui organism. Imunizarea se poate obţine prin vaccinare sau prin seroterapie. V. şi i m u n o t e r a p i e.

imunochimíe, ramură a biochimiei care studiază fracţiunile chimice componente ale celulelor microbiene sau animale, precum şi reacţiile acestora în procesele de imunizare. **I.** se ocupă, de asemenea, cu prepararea vaccinurilor sintetice.

imunoglobulínă (BIOCHIM.) v. **gammaglobulină.**

imunologíe (lat. *immunis* „scutit, apărat" şi gr. *logos* „studiu"), ramură a biologiei care se ocupă cu studiul imunităţii.

imunopolizaharíde (BIOCHIM.), polizaharide asociate cu acidul glucuronic şi cu un component lipidic, specifice fiecărui tip de bacterie. Extrase din bacterii şi inoculate la animale, **i.** produc imunitate faţă de bacteriile respective.

imunoterapíe (MED.), metodă de tratament care constă în administrarea de seruri şi vaccinuri ce conţin antigeni sau anticorpi specifici bolii respective (ex. tratamentul difteriei cu ser antidifteric, al tetanosului cu anatoxină şi ser antitetanic etc.).

in *(Linum usitatissimum)*, plantă anuală din familia linaceelor, cu o singură tulpină, subţire, ramificată în partea superioară. Fructul (o capsulă) este ovoid şi indehiscent la maturitate; seminţele sînt turtite, netede, lucioase, de culoare brună. **I.** se cultivă pentru obţinerea fibrelor textile (din tulpini) şi a uleiului (din seminţe).

In

Din fibrele de **i.** se confecţionează ţesături rezistente; uleiul este folosit în industria vopselelor şi a lacurilor. În R.P.R., **i.** pentru fibre se cultivă în zonele răcoroase şi cu precipitaţii abundente (Transilvania şi nordul Moldovei), iar **i.** pentru ulei în sudul ţării.

inalienábil (lat. *in* „fără" şi *alienus* „străin"; DR.), despre un bun, care, potrivit legii sau voinţei părţilor (în cazurile ori în condiţiile admise de lege), nu poate fi înstrăinat, privitor la el neputîndu-se constitui nici drepturi reale.

inamíc (DR.; în caz de război) **1.** Statul beligerant adversar şi, prin extensiune, forţele armate şi cetăţenii acestui stat. **2.** Ceea ce aparţine statului beligerant adversar sau cetăţenilor săi (ex. bunuri inamice).

inamovibilitáte (DR.; în statele capitaliste), situaţie juridică creată unor categorii de funcţionari (magistraţi, profesori). Funcţionarul inamovibil nu poate fi mutat pentru interes de serviciu, iar mutarea, ca urmare a înaintării, nu se poate face decît cu consimţămîntul lui. Creată în condiţiile luptei împotriva orînduirii feudale şi prezentată ca o garanţie de independenţă faţă de guvern, inamovibilitatea este suspendată ori de cîte ori o cer interesele claselor dominante.

inaníţie (din lat. *inanus* „gol": MED.), stare patologică a organismului datorită lipsei de hrană. Apare în unele stări febrile grave, în boli nervoase etc. Se manifestă prin pierdere în greutate, scăderea forţei fizice, ameţeli, culoarea pămîntie a pielii etc.

inăriţă *(Carduelis flammea)*, pasăre din familia fringilidelor, înrudită cu sticletele, cu fruntea roşie, bărbia neagră şi pieptul roz. În timpul migraţiunilor trece şi prin ţara noastră.

Inău, vîrf în Munţii Rodnei, cu altitudinea de 2 280 m.

Inber, Vera Mihailovna (n. 1890), scriitoare sovietică rusă. A publicat schiţe şi poezii inspirate din realitatea socialistă. Poemul „Meridianul de la Pulkovo" (1942, trad. rom.) şi volumul de proză „Jurnalul de la Leningrad" (1945, trad. rom.) sînt închinate apărătorilor Leningradului. Laureată a Premiului de stat al U.R.S.S.

inca, *arta ~*, arta care s-a dezvoltat între sec. XIII şi XVI în regiunile locuite de incaşi şi în imperiul inca, adică pe aria geografică a Anzilor Centrali (Peru, Bolivia). *A. i.* a constituit cea de-a şasea perioadă a artei populaţiei de pe această arie. În primele cinci perioade, cuprinse între 1 000 î.e.n. şi 1 438 e.n., s-au dezvoltat o serie de civilizaţii specifice în centrele Chavin, Paracas, Mochica, Chimu, Tiahuanaco etc.

Vas antropomorf. Peru (cultura mochica)

Caracteristice *a. i.* sînt construcțiile masive din piatră (orașe și fortificații). *A. i.* se remarcă prin construcțiile din Cuzco, fosta capitală a imperiului (Templul soarelui), cele din Machu Picchu, localitate de mare altitudine (construcții cu ziduri ciclopice) etc. În sculptură s-a dezvoltat statuara (statuia zeității Viracocha, sculpturile animaliere cu feline din Cuzco). Sînt răspîndite vasele de piatră de cult sau de uz casnic (pive). Ceramica a cunoscut puține tipuri (pahare, străchini, arybale) și o decorație sobră, cu motive geometrice. Înaintînd spre sud, incașii au influențat, pe plan artistic, populațiile Anzilor Meridionali (Chile, Argentina).

incandescență (FIZ.), stare a unui corp în care, datorită temperaturii ridicate, emisiunea termică este bogată în radiații din spectrul vizibil și infraroșu. Cu cît temperatura corpului adus la **i.** este mai ridicată, cu atît procentul de radiații albastre și violete conținute în spectrul de radiații emis este mai mare, ceea ce se observă în variația de culoare a luminii emise, care trece treptat de la roșu-închis la roșu-aprins, galben și alb.

incarbonizáre (GEOL.), proces de îmbogățire în carbon și de transformare în cărbuni minerali a resturilor vegetale depuse pe fundul unui bazin de sedimentare. În procesul de **i.**, presiunea, temperatura, timpul geologic și activitatea bacteriană au un rol însemnat. Diferitele tipuri de cărbuni se disting după gradul de **i.** (antracit, huilă, lignit etc.).

incarcerație (MED.), strangulare a unei hernii în sacul său herniar (ex. strangularea unei anse intestinale în sacul herniar ombilical). **I.** este însoțită de fenomene locale și generale grave, care merg pînă la starea de șoc și necesită intervenția chirurgicală urgentă. — *I. placentară*, complicație hemoragică gravă la naștere, care constă în reținerea placentei în uter.

incáși, trib indian din familia de limbi *checiua* din America de Sud. În sec. XI—XIII, **i.** trăiau în valea Cuzco (Peru); în sec. al XIII-lea, potrivit legendelor incase, ei s-au situat în fruntea unei uniuni de triburi. Supunînd o serie de triburi, **i.** au creat, în sec. al XV-lea, un stat sclavagist cu capitala la Cuzco, care se întindea pe teritoriile actuale ale Perului, Boliviei, părții de sud a Ecuadorului și părții de nord a statului Chile. Celula social-economică a statului era obștea sătească *(aylu)*. **I.** aveau o situație dominantă în stat, fiind casta superioară. Statul lor a cunoscut un înalt nivel de civilizație și de cultură: **i.** au fost primii locuitori ai Americii care au cunoscut metalurgia bronzului, iar ceramica a atins o mare perfecțiune artistică; ei au creat un sistem centralizat de irigație. **I.** au inventat un sistem convențional de „scriere cu noduri", pe o sfoară *(khipu)*; au cunoscut de asemenea și o scriere hieroglifică, accesibilă însă numai incasului suprem (șeful statului), curtenilor și preoților. În 1532, conchistadorii spanioli, conduși de Francisco Pizarro, au cucerit statul **i.** și au distrus orașul Cuzco. **I.** au continuat însă rezistența în munți, fiind înfrînți definitiv abia în 1572.

inchiziție (din lat. *inquisitio* „cercetare"), instituție a bisericii catolice care judeca pe cei acuzați de erezie și pe cei care își manifestau sub orice formă ostilitatea sau nesupunerea față de biserica catolică. Ca instituție subordonată direct papii, **i.** a fost creată de papa Inocențiu al III-lea (1198—1216). Papa Grigore al IX-lea a încredințat-o în 1232 călugărilor cerșetori din ordinul dominicanilor și, în parte, franciscanilor. A fost foarte puternică în Spania, unde Ferdinand al V-lea Catolicul a subordonat-o direct regalității, în vederea întăririi absolutismului. În timpul contrareformei, **i.** a fost reorganizată (1542) de către papa Paul al III-lea și a devenit, în mîinile iezuiților, una dintre cele mai odioase arme ale bisericii catolice în lupta împotriva Reformei. Prin terorizarea tuturor celor care nu se supuneau dogmelor bisericii catolice, prin prigonirea savanților și gînditorilor progresiști, ca Giordano Bruno sau Galileo Galilei, prin metodele perfide și sălbatice folosite în instruirea proceselor, **i.** și-a creat o faimă sumbră și și-a atras ura maselor populare. Ea a fost lichidată în sec. XVIII—XIX.

incident (DR.) v. **excepție.**

incidență 1. (FIZ.) *Plan de incidență*, plan care conține atît raza incidentă într-un punct oarecare pe un corp sau pe un sistem optic (oglindă sau dioptru) cît și normala în acel punct la suprafața corpului (a oglinzii sau a dioptrului). — *Punct de incidență*, punct în care un corp sau o rază incidentă întîlnește un alt corp sau suprafața de separație a două medii. **2.** *Unghi de incidență* **a)** (FIZ.) Unghi pe care îl face o rază incidentă cu normala în punctul de

incidență. **b)** (AV.) Unghi făcut de linia de referință a profilului aripii unui avion (coarda profilului, axa de portanță nulă sau bitangenta la intrados) cu direcția lui de înaintare.

incinerâre (lat. *in* „în" și *cinis, cineris* „cenușă"), reducere la cenușă, prin ardere, a cadavrelor umane sau animale, precum și a oricăror altor materii organice. Se numește și *cremație*.

Incion (Cemulpo), oraș în Coreea de Sud, important port la Marea Galbenă, situat la 35 km vest de Seul. 402 010 loc. (1960). Are industrie siderurgică, de prelucrare a metalelor, de materiale de construcții, textilă, alimentară și de construcții navale.

incipit (BIBL.), termen latin care înseamnă „începe", întrebuințat în descrierea bibliografică a manuscriselor pentru a arăta cuvintele cu care începe un text, în opoziție cu *desinit* sau *explicit* („se termină").

incisív (din lat. *incisus*, de la *incidere* „a tăia"; ANAT.), fiecare dintre cei opt dinți situați în planul anterior al arcadelor dentare, de o parte și de alta a liniei mediane, cu coroana în formă de lopată și cu rădăcina neramificată. Cîte patru pe fiecare maxilar, **i.** sînt folosiți pentru tăierea alimentelor și sînt primii dinți care apar, atît în prima cît și în cea de-a doua dentiție.

incíză (ARTE PLAST.), motive ornamentale obținute prin zgîrierea în adîncime (în piatră, lemn, metal, sticlă etc.) cu ajutorul unui instrument ascuțit.

incízie (lat. *incisio* „tăietură") **1.** (MED.) Secționare a țesuturilor, făcută cu bisturiul sau cu un alt instrument chirurgical. **2.** (AGROTEHN.) *Incizie inelară*, operație executată în cursul vegetației plantelor (în verde) prin care se scoate un inel (lat de 5—8 mm) din scoarța ramurii pomului sau a lăstarului de viță cu scopul de a opri și a dirija către inflorescențe o cantitate mai mare de substanțe nutritive elaborate și a provoca astfel o creștere mai mare a fructelor sau a strugurilor. La pomi se aplică la baza ramurii, iar la vița de vie sub nodul de inserție a inflorescențelor.

incizúră (ANAT.), mică adîncitură întîlnită în mod normal pe suprafața unei structuri anatomice (ex. **i.** splenică, **i.** supraorbitară, **i.** temporală, **i.** timpanică).

incluziúne[1] **1.** (TEHN., METAL.) Particulă de material străin conținută în masa unui corp solid. În cazul metalelor, pot constitui incluziuni zgura ori alte impurități antrenate și reținute în mod mecanic în timpul solidificării, precum și oxizii, sulfurile, silicații etc., formați în baia metalică în urma diferitelor reacții care au avut loc. **2.** (MICROBIOL.) *Incluziune inframicrobiană*, formație caracteristică care apare în citoplasma sau în nucleul celulelor parazitate de virusuri; este constituită din inframicrobi aglutinați și apare, de exemplu, în turbare (*incluziunea Babeș-Negri*, în celulele nervoase parazitate de virusul turbării), în boala mozaicul tutunului (cristalele lui Ivanovski din celulele tutunului) etc. **3.** (BOT.) *Incluziuni ergastice*, substanțe organice (amidon, aleuronă, picături de grăsimi) sau minerale (cristale de oxalat, carbonat sau sulfat de calciu), produse de celula vegetală vie, care rămîn închise în citoplasmă sub formă de corpușoare vizibile la microscop.

incluziúne[2], *relație de* ~ (MAT.), relație între două mulțimi A și B, dintre care una este o submulțime a celeilalte. Dacă a este un element al mulțimii A, se spune că a aparține lui A, relația corespunzătoare numindu-se *relație de apartenență*. Se notează $a \in A$. Dacă orice $a \in A$ este și element al lui B, deci $a \in B$, mulțimea A este inclusă în B și se notează $A \subset B$.

incoatív (din lat. *inchoare* „a începe"; LINGV.; despre verbe), care exprimă începutul unei acțiuni. Verbele incoative se caracterizează printr-un sufix, prefix sau infix special care le dă acest sens (ex. verbele latinești în *-sco*: *senesco* „încep să îmbătrînesc"). În limba romînă, caracterul incoativ al acțiunii poate fi exprimat cu ajutorul unor verbe semiauxiliare (ex. *a începe*: „el începe să rîdă").

incomensurábile (MAT.; despre două mărimi de aceeași speță), care nu au o măsură comună, adică nu există o a treia mărime care să se cuprindă de un număr întreg de ori în primele două mărimi; al căror cît nu este număr rațional (ex. latura și diagonala unui pătrat sînt mărimi **i.**).

incompatibilitáte 1. (MAT.) **a)** Proprietate a unui sistem de ecuații sau inecuații de a nu admite soluții care verifică toate ecuațiile sau inecuațiile din sistem. **b)** Proprietate a unui sistem de axiome sau de relații de a permite ca, pe baza lui, să se poată deduce adevăruri contradictorii (ex. $x < 3$ și $x \geqslant 3$ sînt incompatibile). **2.** (DR.) **a)** Împiedicare legală a judecătorului care a pronunțat o hotărîre într-o pricină de a lua parte la judecarea aceleiași pricini în recurs sau după casare, precum și împiedicarea de a judeca a persoanei care a fost martor sau expert în aceeași pricină. **I.** își produce efecte și în activitatea altor organe de jurisdicție decît instanțele judecătorești. **b)** Împiedicare legală a avocatului de a-și exercita profesiunea pe durata cît ocupă o funcție retribuită sau are o altă profesiune producătoare de venituri (cu excepția celor care îndeplinesc muncă didactică, publicistică sau literară). **3.** (MED.) **a)** Nepotrivire de grup sanguin între doi indivizi, fapt care interzice efectuarea transfuziei sanguine între ei. **b)** Nepotrivire sau antagonism între substanțele recomandate în același timp unui bolnav sau cuprinse în aceeași formulă magistrală, într-o prescripție medicală. **I.** poate fi de ordin fizic (substanțe nemiscibile), chimic, farmacodinamic etc.

incompresíbil (FIZ.; despre corpuri), care nu își micșorează volumul atunci cînd crește presiunea exterioară la care e supus. Practic sînt considerate incompresibile corpurile care, supuse unor presiuni exterioare mari, își mic-

șorează puțin volumul lor (ex. lichidele).

inconștiént (PSIH.), activitate psihică a omului de care el nu-și dă seama, nu e conștient. Activitatea psihică inconștientă se manifestă în următoarele cazuri: la copil, în primii ani de viață pînă la formarea reflectării conștiente și a conștiinței de sine; la omul adult, în cazul unor fenomene psihice care nu sînt în focarul conștiinței, al acțiunii unor stimuli subsenzoriali, al unor mișcări automatizate etc.; în starea de somn sau de trecere de la veghe la somn, cînd pot avea loc anumite procese psihice fără o reflectare conștientă (de exemplu reprezentările din timpul visului); în unele maladii care determină tulburări de conștiință. Speculînd fenomenul **i.**, o serie de filozofi și de psihologi idealiști, ca E. Hartmann, H. Bergson, S. Freud, afirmă într-un mod neștiințific că comportamentul omului ar fi determinat în ansamblul său de anumite forțe irațională, inconștiente. Dar, deși activitatea psihică a omului nu se reduce la conștiință, esența acestei activități este reflectarea conștientă, care are rolul hotărîtor în dirijarea comportamentului uman, iar procesele inconștiente au și ele mecanisme neurofiziologice care pot fi studiate obiectiv. Conform teoriei lui I. P. Pavlov, aceste procese sînt în legătură cu schimbările ce se produc în interacțiunea dintre scoarța cerebrală și etajele subcorticale, cu modificarea tonusului de excitabilitate corticală, cu netransmiterea proceselor nervoase din primul în al doilea sistem de semnalizare, care din această cauză nu-și mai exercită rolul reglator, cu posibilitatea elaborării unor conexiuni nervoase noi și în zonele cuprinse de inhibiție, în afara regiunii de excitabilitate optimă a emisferelor cerebrale etc.

inconștiență (MED.), lipsă a conștiinței, a cunoașterii de sine și a lumii înconjurătoare. Este o manifestare patologică ce merge de la absența totală a conștiinței pînă la limitarea cîmpului ei. Din categoria stărilor de **i.** fac parte diferitele grade de comă, stările de confuzie mintală, precum și diferite boli psihice, care au ca element comun faptul că bolnavul nu are conștiința bolii și nu e responsabil de acțiunile sale.

incontinență (din lat. *incontinere* „a nu ține"; MED.), pierderea controlului nervos asupra sfincterelor (anal, vezical). Apare în urma unor leziuni ale sistemului nervos (ex. în leziunile măduvei spinării).

incriminăre (DR.), stabilirea prin lege că o faptă constituie infracțiune.

incrustáre (TEHN.), depunere și fixare (sub formă de crustă) a sărurilor din apă pe pereții interiori ai țevilor, conductelor, rezervoarelor, tamburilor de cazane, colectoarelor, camerelor de apă etc. **I.** duce la micșorarea conductivității termice a țevilor, conductelor etc. și la mărirea consumului de combustibil al instalației. V. și dezincrustare.

incrustáție (ARTE DEC., ARHIT.), procedeu de fixare în suprafața unui material a altui material, de obicei mai prețios. Procedeul este cunoscut din antichitate și a fost adesea folosit în arta orientală (incrustații de fildeș, de sidef, de pietre semiprețioase pe panouri de lemn, pe mînere de arme etc.). În Europa a apărut, încă în evul mediu, în construcții (plăci de marmură incrustate în pardoseală, porticuri incrustate cu marmură, mozaicuri fixate în perete etc.). În artele decorative și aplicate, **i.** s-a folosit frecvent începînd din sec. al XVI-lea (ex. arme cu mînere ornamentate cu fildeș, sidef, metal etc., cutii incrustate cu aur, litere de aur fixate în plăcile de marmură, tabachere de baga cu **i.** de aur).

incubatór (ZOOTEHN.), instalație special amenajată pentru clocirea artificială, care, realizînd anumite condiții de temperatură, umiditate, ventilație, întoarcerea ouălor etc., asigură dezvoltarea normală a embrionului din ou. Principalele tipuri de incubatoare sînt *i. de suprafață*, cu capacitatea de 50—1 000 de ouă pentru cele simple și de pînă la maximum 50 000 de ouă pentru cele compuse (etajate), și *i. de volum* (sau *i.-dulap*), care sînt cele mai raționale și mai economice, avînd și o capacitate mare, de peste 60 000 de ouă. Prin incubația artificială se pot obține pînă la 90% pui față de numărul total de ouă.

incubáție 1. (EMBRIOL., ZOOTEHN.) Proces de dezvoltare a embrionului de păsări, sub influența unor anumiți factori fizici (temperatură, umiditate etc.). **I.** durează o perioadă de timp caracteristică speciei (21 de zile la găină, 26—28 de zile la curcă și la rață, 30—35 de zile la gîscă). **I.** poate fi *naturală*, cînd se face cu ajutorul cloștilor, sau *artificială*, cînd se folosesc incubatoare. În R.P.R. există o largă rețea de stațiuni de **i.**, prin care se asigură difuzarea de pui și de boboci din rase

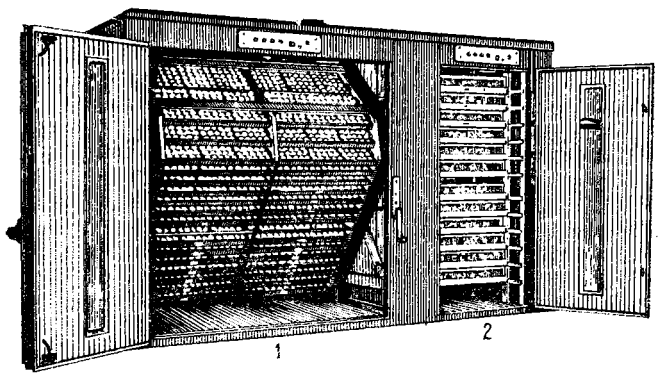

Incubator
1 — incubator propriu-zis; *2* — cameră de ecloziune

perfecționate atît gospodăriilor de stat și colective cît și crescătoriilor individuale. **2.** (MED.) Perioadă de timp cuprinsă între primul contact cu un agent patogen și apariția primelor semne de boală. În acest timp, agenții patogeni (microbi, virusuri, ultravirusuri, ciuperci, paraziți etc.) se înmulțesc de obicei în organismul infectat. Durata perioadei de **i.** este variabilă: de la cîteva ore (la guturai) pînă la cîțiva ani (la lepră).

inculpáre (lat. *in* „în" și *culpa* „vină"; DR.), tragerea la răspundere penală a învinuitului, prin trimiterea lui în judecată în fața instanței judecătorești.

inculpát (DR.), denumire dată persoanei trimise în judecată în fața instanței judecătorești și care se menține în tot cursul judecății. V. și prevenit.

incunábul (lat. *incunabulum* „leagăn; început"; BIBL.), exemplar dintr-o carte imprimată înainte de anul 1500, deci în prima perioadă a introducerii tiparului (ex. „Biblia săracilor"). Tot **i.** se numește și cea mai veche carte tipărită într-o țară, chiar dacă depășește data de 1500 (ex. „Liturghierul" lui Macarie, din 1508, reprezintă în țara noastră un **i.**). În R.P.R., incunabule se găsesc în număr mai mare în Biblioteca Academiei R.P.R., în bibliotecile Batthyáneum din Alba-Iulia, Teleki din Tg.-Mureș și în biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu.

incursiúne (MILIT.), acțiune de cercetare executată prin surprindere în dispozitivul inamic de către un grup de militari, în scopul obținerii de informații, distrugerii unor obiective, capturării de prizonieri, de documente etc.

in-cvarto (expresie latină însemnînd „în patru"; BIBL.) **1.** Adj. (Despre formatul unei cărți sau al unei file dintr-o carte) În care coala de hîrtie este îndoită de două ori, alcătuind 4 foi sau 8 pagini; (despre cărți) care are acest format. Prescurtat se scrie *in-4°*. **2.** Subst. Carte care are acest format.

Ind, fluviu în Asia (3 180 km). Izvorăște din podișul Tibet (R.P. Chineză), străbate nord-vestul Indiei și, după ce străpunge lanțul munților Himalaia, se dirijează spre sud, curge pe teritoriul Pakistanului de Vest și se varsă în Marea Arabiei printr-o deltă întinsă. Afluenți principali: pe dreapta Kabulul, iar pe stînga Panjnadul (format din unirea a cinci rîuri care străbat Punjabul). Datorită regimului diferit de alimentare (în cursul superior din topirea zăpezilor și ghețarilor, iar în cursul mijlociu și inferior din ploile musonice), regimul hidrologic este foarte variabil; în perioada apelor mari, nivelul **I.** crește cu cca. 7 m. Este navigabil, pentru vase mici, pînă la orașul Attock. Intens folosit pentru irigații, în care scop pe cursul lui, lîngă orașul Sukkur, este amplasat un mare baraj.

indantrén (CHIM.), denumire dată primului colorant de cadă antrachinonic (dihidroantrachinon-azină). Termenul este utilizat astăzi, alături de alte numiri comerciale, pentru a desemna coloranții sintetici de cadă caracterizați prin rezistență mare față de lumină, spălare, acțiuni chimice etc. Acești coloranți pot fi: derivați ai antrachinonei (albastru de indantren), derivați ai flavantrenului (galben de indantren), derivați ai benzantronei etc. Se întrebuințează îndeosebi pentru vopsirea fibrelor de bumbac, de in și de viscoză.

indemnizație (FIN.) **1.** Sumă destinată să acopere cheltuielile făcute de un angajat în scopul îndeplinirii unei sarcini de serviciu (ex. **i.** de transferare, **i.** de deplasare). **2.** Retribuție, remunerație care nu are caracter de salariu (ex. **i.** parlamentară).

independență economică-operativă (EC.), situație caracteristică întreprinderilor socialiste de stat bazate pe gospodărirea socialistă, care constă în autonomia gestionară, în personalizarea acestor întreprinderi din punct de vedere economic, juridic și administrativ-organizatoric ca unități de sine stătătoare în relațiile dintre ele sau cu statul socialist. **I. e.-o.** se concretizează în faptul că întreprinderile sînt dotate de către stat cu mijloace materiale și financiare necesare desfășurării activității economice; au posibilitatea, în limitele respectării legalității socialiste și a disciplinei de stat, să manifeste cea mai largă inițiativă în folosirea rațională a acestor mijloace pentru îndeplinirea sarcinilor din planul de stat; au un plan de producție, tehnic și financiar propriu; au dreptul de a încheia contracte economice cu celelalte întreprinderi, de a recruta cadrele necesare, de a organiza activitatea de producție, de aprovizionare și financiară; au cont la banca de stat și pot contracta credite; au un bilanț contabil propriu. **I. e.-o.** reprezintă o formă de realizare a principiului *centralismului democratic* în conducerea economiei, înțelegînd îmbinarea democratismului socialist în gospodărirea întreprinderilor cu conducerea lor centralizată de către stat. Relațiile dintre stat și întreprinderile sale, precum și dintre acestea din urmă, sînt relații în cadrul aceleiași forme de proprietate, mijloacele de producție și producția realizată rămînînd în proprietatea întregului popor. V.I. Lenin sublinia că **i.e.-o.** reprezintă o împletire a intereselor fiecărui colectiv de lucrători cu interesele generale ale societății numai dacă ea se realizează în cadrul proprietății socialiste și al planului unic al economiei naționale și cu condiția respectării conducerii centralizate. P.M.R., călăuzindu-se în permanență după învățătura marxist-leninistă, aplică în mod consecvent principiul centralismului democratic în conducerea economiei, perfecționînd necontenit formele și metodele de conducere și luînd măsuri în vederea atragerii unor mase tot mai largi de oameni ai muncii la conducerea economiei, la rezolvarea treburilor de stat și obștești.

independénții (ARTE PLAST.), nume sub care erau cunoscuți membrii Societății artiștilor independenți, înființată la Paris în anul 1884, și care participau la expoziția anuală numită Sa-

lonul independenților. Societatea avea drept scop popularizarea operelor de artă în rîndul publicului, fără ca acestea să mai fie supuse juriilor saloanelor oficiale. Membrii îşi manifestau astfel opoziția față de pictura academistă promovată de oficialitățile vremii. Printre **i.** au figurat şi H. E. Cross, G. Seurat, P. Signac, O. Redon.

indeterminism, concepție filozofică antiştiințifică, idealistă, opusă determinismului, potrivit căreia fenomenele naturii şi ale societății nu sînt determinate cauzal, nu se supun necesității şi legității obiective, iar oamenii dispun de o libertate absolută a voinței (v. libertate şi necesitate). **I.** subminează bazele ştiinței, căci „ştiința încetează acolo unde relația necesară nu poate fi sesizată" (F. Engels). Respingînd explicarea fenomenelor prin cauzele lor naturale, **i.** deschide calea concepțiilor religioase. Încercarea de a fundamenta **i.** se leagă, în filozofia modernă, îndeosebi de numele lui D. Hume, ale cărui concepții au fost reluate, cu schimbări neesențiale, de pozitiviştii contemporani. **I.** a cunoscut o largă răspîndire în filozofia burgheză din epoca imperialismului, pătrunzînd şi în ştiințele naturii, mai cu seamă datorită greutăților teoretice şi metodologice întîmpinate de acestea în dezvoltarea lor. **I.** se manifestă în diverse forme, ca de pildă: concepțiile reprezentanților idealismului „fizic", care neagă, referindu-se în mod neîntemeiat la relația de nedeterminare, valabilitatea legii cauzalității în microcosm; orientarea din biologie care explică apariția vieții prin combinații pur întîmplătoare, iar evoluția formelor organice exclusiv prin legi probabilistice; numeroasele curente din sociologia burgheză care neagă legile obiective ale dezvoltării sociale, înlocuind studiul lor prin analiza statică a legăturilor funcționale şi de structură din cadrul grupurilor sociale (ex. microsociologia).

index bibliografic, lucrare de îndrumare care cuprinde lista principalelor scrieri privitoare la o problemă, însoțită uneori de adnotări asupra conținutului lor. V. şi bibliografie.

„Index librorum prohibitorum", lista cărților interzise de biserica catolică, atît pentru clerici cît şi pentru mireni. Primul index de acest tip a fost alcătuit de inchiziție în 1559. **I. l. p.** constituie un mijloc de luptă a papalității împotriva gîndirii înaintate, de propagare a misticismului şi obscurantismului. Ultima listă de cărți interzise, publicată de biserica catolică în 1955, cuprinde peste 20 000 de titluri.

India, *Peninsula* ~, peninsulă în sudul Asiei, de formă triunghiulară, mărginită la vest de Marea Arabiei şi la est de Golful Bengal. În nord relieful peninsulei se prelungeşte pe continent printr-o zonă de podişuri; convențional, limita ei se poate trasa printr-o linie unind delta Indului cu delta Gangelui. Suprafața: peste 2 000 000 km². Cea mai mare parte a peninsulei este ocupată de Podişul Deccan, ale cărui margini abrupte (munții Ghați) sînt mărginite doar de mici cîmpii litorale. Este formată din roci cristaline, acoperite în partea nordică de lave. În subsol există mari zăcăminte de cărbune, minereu de fier, mangan, bauxită, mică, iar pe coasta vestică nisip de monazit. Este situată în zona musonilor ecuatoriali. Rîurile mai importante izvorăsc din Ghații de Vest, străbat podişul şi se varsă în Golful Bengal. Vegetația este reprezentată de păduri tropicale de diferite tipuri şi de savane. Fauna este foarte variată. Sînt caracteristice diferitele specii de antilope, maimuțele (printre care lemurienii), tigrul, bivolul sălbatic, elefantul indian, şerpii (cobra ş.a.). Peninsula formează o mare parte a teritoriului statului India. Se mai numeşte *Hindustan.*

India, stat în sudul Asiei, situat între Pakistan, Afganistan, R.P. Chineză, Nepal, Birmania şi Oceanul Indian (Golful Bengal şi Marea Arabiei). Suprafața: 3 324 674 km² (împreună cu Bhutan şi Sikkim, principate sub protectoratul Indiei). Populația: 442 311 000 loc. (1961). Capitala: *Delhi.* Alte orașe importante: Calcutta, Bombay, Madras, Hyderabad. Limbi de stat: hindi şi engleza. **I.** este un stat multinațional, format din populații care vorbesc limbi din familia indo-europeană (hindi, urdu, bengali, gujarat, marathi etc.) şi limbi dravidiene (tamili, telugu, kannara etc.). Pe teritoriul **I.** se deosebesc trei mari regiuni naturale: regiunea munților înalți, Cîmpia Indo-Gangetică şi Podişul Deccan. Regiunea munților înalți, situată în nordul şi nord-estul țării, cuprinde cea mai mare parte a munților Karakorum (cu altitudinea maximă de 8 611 m: vîrful Chogori sau K_2) şi o parte a munților Himalaia (cu altitudinea maximă pe teritoriul **I.** 8 126 m: vîrful Nanga Parbat). Munții înalți sînt acoperiți de zăpezi persistente, au numeroşi ghețari şi sînt puternic fragmentați de cursurile de apă. Cîmpia Indo-Gangetică este o cîmpie aluvială joasă, netedă, care se continuă şi pe teritoriul Pakistanului. Relieful Indiei peninsulare este constituit din întinsul Podiş Deccan, netezit de eroziune, cu margini abrupte (munții Ghați), la baza cărora se găsesc cîmpii litorale, foarte restrînse în vest (coasta Konkan şi coasta Malabar) şi ceva mai extinse în est (coasta Coromandel). Indiei îi aparțin şi unele mici arhipelaguri din Oceanul Indian (Insulele Andamane, Nicobare şi Laccadive). Clima țării este tropicală musonică, cu diferite nuanțe, în funcție de altitudine şi de dispoziția reliefului. În nord-est şi în unele zone ferite de vînt din Podişul Deccan cad foarte puține precipitații; pantele vestice ale Ghaților de Vest şi regiunea de la poalele Himalaiei primesc însă o cantitate foarte mare de precipitații (pînă la 12 000 mm anual la Cherrapunji). Principalele rîuri sînt Gangele, cu Jumna şi Brahmaputra, iar în Podişul Deccan Narbada, Krishna, Godavari şi Mahanadi. În regiunile care primesc precipitații abundente se dezvoltă o vegetație caracteristică, jungla indiană. Pe

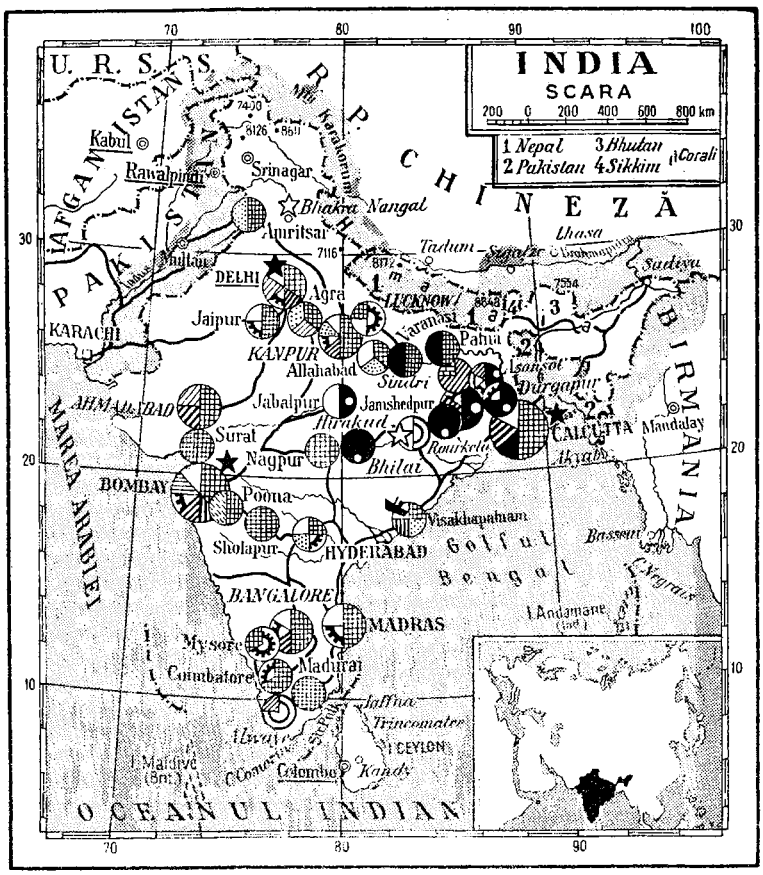

munţii înalţi vegetaţia este dispusă etajat, pînă la limita zăpezilor persistente. Ghaţii de Vest sînt în general împăduriţi; regiunile interioare ale Podişului Deccan sînt acoperite de păduri rare şi de savane, iar regiunile mai aride au vegetaţie de stepă şi chiar de deşert (deşertul Thar, în nordestul **I.**). Fauna este foarte variată, cuprinzînd numeroase specii caracteristice subregiunii zoogeografice indo-malaieze (şerpi, maimuţe, tigri, elefanţi, antilope, bivoli sălbatici etc.). **I.** dispune de însemnate resurse naturale; aici cresc păduri cu lemn de esenţă preţioasă (ex. teak, santal, bambus), există rezerve hidroenergetice şi mari zăcăminte de minereu de fier de calitate superioară şi de mangan (în Podişul Deccan), de cărbune (în special în bazinul rîului Damodar), de mică (primul loc din lume, în Bihar), de nisip de monazit şi thoriu (în statul Kerala, Mysore ş.a.), de petrol (în Assam), zăcăminte de bauxită, cromit, magnezit, titan (75% din producţia mondială), aur etc. *Dezvoltarea economică.* **I.** este o ţară agrară, cu o industrie în curs de dezvoltare. Se construiesc o serie de obiective industriale, se iau măsuri pentru ridicarea producţiei agricole şi se duce o intensă activitate de prospectare a bogăţiilor subsolului. A crescut ponderea sectorului de stat în economie, dar în acelaşi timp monopolurile au continuat să se dezvolte, capitalurile străine ocupînd încă poziţii importante. În agricultură se menţin puternice rămăşiţe feudale. Circa 70% din populaţia activă este ocupată în agricultură. Marea proprietate este dominantă: în 1961 4% din proprietari deţineau peste 50% din suprafaţa arabilă a ţării, în timp ce 75% din ţărani stăpîneau numai 16% din aceasta. 20% din populaţia sătească este formată din muncitori agricoli. Ţăranii fără pămînt (circa 25%) lucrează în arendă, în condiţii extrem de grele, plătind pînă la o treime din recoltă. A început să se înfăptuiască reforma agrară, care limitează marea proprietate. Producţia agricolă nu acoperă necesarul de consum. În 1961 21% din suprafaţa arabilă era irigată; în prezent se construiesc mari complexe hidrotehnice (Bhakra Nangal, Damodar, Hirakud ş.a.). Se cultivă: orez (primul loc în lumea capitalistă), în special în regiunile litorale şi în cursul inferior al Gangelui; grîu, în special în Punjab, în bazinul superior al Gangelui şi în **I.** centrală; mei, arahide (primul loc în lume), susan, rapiţă, ricin, muştar, trestie de zahăr, bumbac (în Podişul Deccan), iută, ceai, cafea, arbori de cauciuc etc. Creşterea animalelor are un rol subordonat. Se cresc cornute mari, bivoli, oi şi capre. Principalele ramuri industriale sînt industria textilă şi alimentară. **I.** ocupă locul al doilea în lumea capitalistă la prelucrarea bumbacului (la Bombay, Ahmadabad, Sholapur, Madras ş.a.); este dezvoltată şi prelucrarea iutei (la Calcutta şi în împrejurimi), a lînii (la Kanpur, Amritsar) şi a mătăsii (la Srinagar, Varanasi). Cea mai importantă subramură a industriei alimentare este industria zahărului, concentrată mai ales în statele Uttar Pradesh şi Bihar. Mai există întreprinderi de decorticare a orezului, de ulei, de prelucrare a ceaiului şi a tutunului etc. A început să se dezvolte industria grea. În construirea

unor importante obiective industriale, I. a primit un substanțial ajutor din partea țărilor socialiste. Industria siderurgică este concentrată în partea de est a I. (centrele vechi Jamshedpur, Bhadravati și noile centre Durgapur, Rourkela și Bhilai). S-au construit uzine metalurgice pentru aluminiu (lîngă Asansol, Alwaye și Hirakud) și cupru (Bihar). Industria constructoare de mașini produce în special mașini agricole simple, utilaj pentru industria textilă și a zahărului; în ultimul timp au început să se producă și mașini-unelte, mașini de transport, utilaj electrotehnic (Bhopal); la Visakhapatnam există șantiere navale. Un loc important în economie revine industriei petroliere; la crearea acestei industrii a contribuit și țara noastră prin proiectarea și livrarea utilajului pentru rafinăria de la Gauhati (capacitate: 750 000 t anual), prin acordarea de asistență tehnică pentru construirea ei și prin participarea la prospectarea zăcămintelor de petrol. Întreprinderi ale industriei chimice există la Asansol, Jamshedpur, Alwaye, Sindri (îngrășăminte azotoase). Producția de hîrtie este concentrată în Calcutta. Sînt larg răspîndite meșteșugurile, care, ca valoare totală a producției, se apropie de volumul producției de fabrică. Se produc țesături, covoare, obiecte de artizanat, încălțăminte, obiecte din piele, obiecte de uz casnic etc. Principalele articole de export: produse din iută, țesături de bumbac, mică, minereu de mangan și de fier, mirodenii, ceai, piele și obiecte din piele, tutun, ulei vegetal. Se importă mașini și utilaje, bumbac brut, petrol și produse petroliere, produse alimentare. Comerțul exterior al I. este orientat în special spre Marea Britanie, S.U.A., R.F. Germană, Japonia și U.R.S.S. — *Istoric.* India este una dintre țările cu cea mai veche civilizație. Ca urmare a desăvîrșirii procesului de descompunere a comunei primitive, pe la mijlocul mileniului I î.e.n. au apărut o serie de state sclavagiste timpurii, dintre care cel mai puternic a fost statul *Magadha.* Probabil în aceeași perioadă a început procesul de diferențiere socială în caste, proces care s-a încheiat în perioada timpurie a feudalismului. Procesul formării societății pe clase în I. a fost însoțit de apariția, în locul vechiului cult al naturii, a unor noi religii, ca brahmanismul, budismul și jainismul. Unitatea politică a țării a fost realizată în condițiile luptei de eliberare împotriva cuceritorilor macedoneni (sec. al IV-lea î.e.n.), care, sub conducerea lui Alexandru Macedon, ocupaseră întreaga parte de nord-vest a I. După moartea lui Alexandru Macedon s-a desfășurat o largă mișcare de eliberare a poporului indian, condusă de *Chandragupta,* care, după izgonirea macedonenilor, a pus bazele celui dintîi stat unitar din istoria Indiei, cu capitala la *Pataliputra.* Acest stat a cunoscut o mare înflorire în timpul regelui *Asoka* (273—232 î.e.n.). După moartea lui Asoka, statul indian s-a fărîmițat în mai multe regate, care în sec. al III-lea e.n. au căzut sub stăpînirea hunilor. La începutul sec. al IV-lea, în timpul dinastiei *Gupta,* are loc o nouă ridicare a statului sclavagist Magadha. În prima jumătate a sec. al VII-lea a început procesul cristalizării relațiilor feudale. În sec VII—XII, teritoriul I. a fost invadat de diferite triburi și popoare de religie musulmană, care au răspîndit islamismul. În 1206 a fost creat în nordul I. sultanatul Delhi, în care feudalii musulmani aveau o poziție dominantă. În sec. al XV-lea, în nordul I. a început procesul fărîmițării politice, pe cînd în sudul ei și-au continuat existența cele două mari state *Bahmani* și *Vijayanagar.* În 1525 feudalul musulman *Baber* a cucerit o parte a Indiei de nord, punînd bazele dinastiei și Imperiului marilor mogoli (1526—1857), în timpul căreia a avut loc unificarea unei mari părți din India. Statul unitar centralizat al marilor mogoli a ajuns la o mare putere în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, în timpul padișahului *Akbar.* Din a doua jumătate a sec. al XVII-lea a început decăderea Imperiului marilor mogoli, cauzată de ascuțirea luptei de clasă și de intensificarea divergențelor din sînul clasei dominante. La sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea au avut loc în I. mari mișcări antifeudale, dintre care cea mai puternică a fost aceea a țăranilor din Punjab. Procesul descompunerii interne a statului marilor mogoli a fost însoțit de pătrunderea europenilor în I. (sfîrșitul sec. al XVII-lea). I. a fost invadată în 1739 de persani, iar zece ani mai tîrziu de triburile afgane. În sec. al XVIII-lea, folosindu-se de luptele dintre statele feudale apărute în urma destrămării Imperiului marilor mogoli, Anglia a pus stăpînire, pînă la mijlocul sec. al XIX-lea, pe aproape întreaga I.; din 1858 I. a fost guvernată, în numele coroanei Angliei, de către un vicerege, asistat de un consiliu. În 1877 regina Victoria s-a proclamat împărăteasă a I. Lupta poporului indian împotriva colonizatorilor englezi a culminat cu răscoala națională din 1857—1859 (răscoala *șipailor*), înăbușită în sînge cu ajutorul feudalilor locali. Din a doua jumătate a sec. al XIX-lea a început în I. dezvoltarea relațiilor capitaliste. Burghezia indiană, lezată în interesele sale economice de concurența Angliei și lipsită de drepturi politice, s-a ridicat la luptă pentru obținerea de concesii economice și drepturi politice. În 1885 a fost creat Congresul național din întreaga Indie, partid al burgheziei naționale și moșierimii liberale. La începutul sec. al XX-lea, mișcarea de eliberare națională a luat avînt. În sînul Congresului național a apărut curentul democratic al „extremiștilor", în frunte cu *Tilak,* conducătorul mișcării de eliberare națională. Aceasta s-a intensificat în timpul și mai ales după terminarea primului război mondial, la care I. a participat alături de Anglia. Congresul național s-a transformat într-un partid politic de masă, avînd în frunte pe *Gandhi.*

În aceeași perioadă, mișcarea muncitorească s-a întărit și au apărut primele sindicate și grupuri comuniste. Noul avînt al mișcării de eliberare națională din anii 1928—1933 a culminat cu răscoalele armate ale orășenilor din *Peshawar*, *Sholapur* și cu mișcarea țărănească din provinciile de graniță. În 1933 a fost creat Partidul Comunist din **I.**, care, între 1934 și 1942, a activat în ilegalitate. În timpul celui de-al doilea război mondial, unități indiene au luptat pe fronturile din Africa, Sicilia, Italia și Birmania. Sub presiunea luptei de eliberare națională, guvernul englez a fost nevoit să acorde **I.** statutul de dominion (1947), împărțind-o, după criteriul religios, în două: *India* și *Pakistan*. În 1950 dominionul **I.** a fost proclamat republică independentă, membră a Comunității Britanice de Națiuni; în același an a fost elaborată prima constituție a țării. După obținerea independenței, guvernul **I.**, condus de J. Nehru, a înfăptuit o serie de măsuri menite să contribuie la dezvoltarea economiei naționale. În 1955 **I.** a participat la *Conferința de la Bandung*. În 1962, coloniile portugheze Goa, Damao și Diu au fost eliberate și realipite oficial la India. În politica externă, **I.** se pronunță pentru coexistență pașnică și pentru dezvoltarea relațiilor de prietenie cu toate statele, indiferent de orînduirea lor social-economică. **I.** este o republică federativă, membră a Comunității Britanice de Națiuni. Șeful statului este președintele republicii, ales pe timp de cinci ani. Puterea legislativă este exercitată de președinte și de un parlament compus din două camere: Camera Deputaților, cu membrii aleși pe cinci ani, și Consiliul Statelor, cu membrii aleși pe șase ani, o treime dintre aceștia fiind realeși la fiecare doi ani. **I.** întreține relații diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Congresul național indian, partid de guvernămînt; Partidul Comunist din India; Partidul popular socialist; Partidul socialist; Uniunea populară (Jan Sangh) și Partidul independent (Swatantra), partide de dreapta.

Indiana, stat în S.U.A., situat între lacul Michigan și cursul mijlociu al rîului Ohio. Suprafața: 93 994 km². Populația: 4 662 500 loc. (1960). Centrul administrativ: *Indianapolis*. Cea mai mare parte a teritoriului este o cîmpie slab vălurită; partea sudică este deluroasă. Climă temperat continentală. Zăcăminte de cărbune, petrol, gaze naturale. **I.** este un stat industrial-agrar. Este dezvoltată industria siderurgică (Gary, Indiana Harbor, East Chicago), constructoare de mașini (mașini agricole, automobile, utilaj industrial, concentrată în South Bend, Fort Wayne, Indianapolis ș.a.), industria electrotehnică, chimică și alimentară. Principalele culturi sînt: porumbul, grîul, soia, plantele furajere, tutunul, ovăzul, legumele și pomii fructiferi. Se cresc bovine, porcine, ovine și păsări.

Indianapolis, oraș în S.U.A., centrul administrativ al statului Indiana. 469 000 loc. (1960). Industrie constructoare de mașini (motoare, mașini frigorifice, utilaj industrial, mașini agricole și mașini de transport), electrotehnică, chimico-farmaceutică și alimentară (morărit și conserve). Nod de căi de comunicație și centru comercial. Universitate.

indiánă, *arta* ~, artă care s-a dezvoltat, începînd de la sfîrșitul mileniului al IV-lea î.e.n. și începutul mileniului al III-lea î.e.n., în cadrul culturilor din Valea Indului (Amri, Harappa, Mohenjo-Daro etc.) Aceste culturi au trăsături asemănătoare celor mesopotamiene. După imigrarea triburilor indoeuropene în cea de-a doua jumătate a mileniului al II-lea î.e.n., începe partea istorică a evoluției artei indiene. Din epoca vedică (sec. XV—

Stupa din Sanchi. Poarta de nord (sec.I î.e.n.)

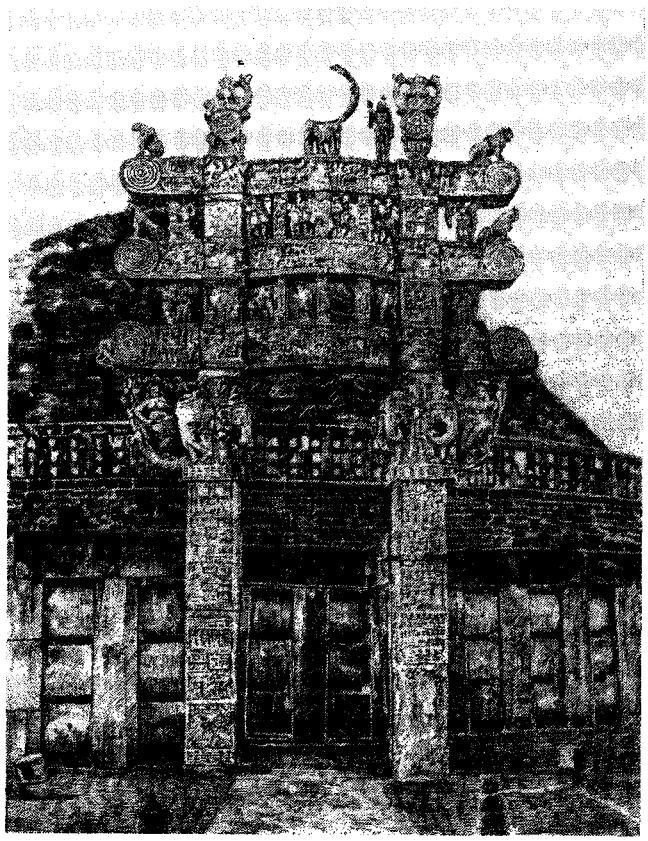

Grup de muziciene (relief). Artă din Gandhara

IV î.e.n.) nu s-au păstrat vestigii însemnate, dar scrierile literare (Ramayana, Mahabharata) vorbesc despre construcţii de mari palate şi despre împărţirea oraşelor în patru cartiere corespunzătoare castelor. Principalele tipuri şi stiluri ale artei indiene antice s-au format în timpul dinastiei Maurya (secolele IV—II î.e.n.), o dată cu impunerea budismului ca religie de stat. Arhitectura rupestră cuprindea mănăstiri (vihara) cu planul pătrat, în jurul căruia se deschideau chiliile, cu una sau mai multe capele şi o faţadă prevăzută cu o galerie hipostilă, sanctuare (şaitiia), caracterizate printr-o faţadă deschisă în formă de potcoavă şi printr-o navă mărginită de coloane. Evoluţia formelor arhitecturii rupestre se caracterizează printr-o lentă, dar continuă stilizare şi prin decorarea mereu mai abundentă a pilaştrilor şi a capitelurilor în formă de clopot. Începînd din sec. IV, în cadrul stilului *gupta*, alături de arhitectura rupestră apar construcţii în lemn, cărămidă şi piatră. Planul absidal (dreptunghiular) cu boltă în leagăn a dispărut, păstrîndu-se însă multă vreme cel pătrat, cu numeroase variante. În sec. VI—VII, clădirile cu planul pătrat aveau acoperişuri piramidale cu muchii curbilinii sau dispuse în caturi. Un monument care apare o dată cu budismul şi jainismul este *stupa*. Avînd funcţie de relicvariu, aceasta se prezintă pînă în sec. al II-lea î.e.n. ca o adîncitură de formă pătrată, acoperită cu o calotă emisferică din cărămidă (Bharhut, Bodhgaya, Sanchi). În sec. I—II proporţiile stupelor cresc (Amaravati, stupa cu un diametru de 500 m), devin mai înalte, cu o cupolă bulbară sau campaniformă (în formă de clopot). Sculptura rotundă închinată divinităţilor şi basoreliefurile care ilustrează legende sacre era executată din piatră, dar şi din pămînt ars, lemn, metal şi fildeş. În epoca maurya, sculptura de mari proporţii era hieratică şi încă stîngace. Începînd din sec. al II-lea î.e.n., ea a cîştigat în firesc şi în suplețe. Sculptura realizată în centrele din Bharhut şi Sanchi îmbină firescul cu stilizarea. În sec. II—IV s-a dezvoltat arta greco-budistă (Punjab, Afganistan, Turkestan şi mai ales Peshawar, Gandhara), în care primele figurări ale lui Buddha vădesc puternice influenţe elenistice. Şcoala din *Mathura* (sec. I—III), mai legată de tradiţiile autohtone, se caracterizează printr-o sculptură în mase echilibrate, cu linii armonioase, gesturi graţioase şi figuri zîmbitoare. Şcoala din *Amaravati* (sec. II—IV) duce adesea stilizarea pînă la schematism, alungind formele şi accentuînd curba mişcărilor. În stilul gupta (sec. IV—V), la iconografia budistă se adaugă cea brahmanică, care cultivă o simbolică a atitudinilor şi a gesturilor, devenită tradiţională. Dacă modelarea trupurilor se păstrează sobră, tratarea costumelor şi a podoabelor de cap dovedeşte înclinarea către un decorativ complicat. În reliefurile admirabil compuse, caracterul narativ şi pitoresc se accentuează. În sec. VI—VIII au apărut reliefurile monumental-decorative de la Ajanta, Elephanta, Mamallapuram şi Ellora, care au căpătat un rol important în decorarea şi chiar în determinarea formei monumentelor de arhitectură. Pictura murală a ajuns la cristalizare încă în sec. II î.e.n. Cea mai extraordinară realizare a picturii indiene o constituie ansamblul picturilor murale din grotele de la Ajanta (epoca gupta şi postgupta), impresionantă prin amploare, măiestrie a compoziţiei, expresivitate a liniei şi armonie a culorilor. Tehnica se apropie de tempera, într-o succesiune de frescă şi pictură „a secco". De la jumătatea sec. al VII-lea, cucerirea musulmană pune capăt unităţii Indiei. Arhitectura autohtonă cunoaşte trei tipuri: 1) plan pătrat cu acoperiş curbilin; 2) acoperiş piramidal sfîrşind cu o cupolă şi 3) plan dreptunghiular cu acoperiş piramidal, sfîrşind cu o boltă în leagăn. Arhitectura musulmană se dezvoltă în India de-abia din sec. al XIII-lea. Sub mogoli se construiesc mari ansambluri arhitectonice (Fatehpur Sikri, de stil indo-musulman; mausoleul Taj Mahal din Agra, construit de nepotul lui Akbar, Jahangir, pentru soţia lui decedată în 1631). În sculptura autohtonă, după secolul al VII-lea, impresionează amploarea şi virtuozitatea (Şiva dansînd). Ea vădeşte, spre finele perioadei, semne de decadenţă. Sub musulmani se dezvoltă o sculptură pur ornamentală cu motive geometrice şi florale, din pietre incrustate în marmură şi din stuc. Pictura murală decade după sec. al VII-lea, dezvoltîndu-se în schimb miniatura de manuscris sau de album, mai întîi în Gujarat şi Rajputana. Influenţa musulmană de origine iraniană se exercită asupra întregii producţii de miniaturi. Arta ilustraţiei de manuscris înfloreşte mai ales în timpul marilor mogoli, mai întîi sub Akbar şi mai cu seamă sub

Şiva Nataraja („Zeul dansului"). Bronz (sec. XI—XII)

Jahangir, care încurajează, în miniaturile-portrete sau în reprezentările de plante şi animale, dezvoltarea unor elemente realiste. Aceste miniaturi influenţează pe cele care se executau la curţile feudalilor, indieni vasali sau independenţi, şi care continuau să trateze teme indiene. Au apărut astfel o serie de şcoli autohtone de pictură de manuscris, precum: şcoala din Bengal (sec. XII—XIX), şcoala din Gujarat, care continuă să producă ilustraţii pentru texte jainite pînă la începutul sec. XVII, şcolile rajpute, care ilustrează textele literaturii indiene (Mahabharata, Ramayana etc.), şcoala din Deccan, influenţată mai întîi de arta iraniană şi turcă (a doua jumătate a sec. al XVI-lea), apoi de cea mogolă (din sec. al XVII-lea) şi chiar de pictura europeană (în şcoala din Hyderabad). În sec. al XIX-lea arta indiană a decăzut. În timpul ocupaţiei engleze, o oarecare renaştere artistică s-a manifestat în Bengal, animată de Abanindranath Tagore, nepotul lui Rabindranath Tagore. În vremea noastră, o mare influenţă exercită şcoala de învăţămînt artistic „Lalit Kala Akademi". Este de asemenea foarte activă şcoala din Calcutta. În artele plastice, alături de creatorii care lucrează în sensul tradiţiilor locale, există şi unii artişti puternic influenţaţi de curentele occidentale moderne.

indiană, *filozofia ~*, filozofie care s-a dezvoltat pe actualul teritoriu al Indiei începînd cu primele secole ale mileniului I î.e.n. Elementele pregătitoare ale gîndirii filozofice în India sînt conţinute în V e d e. Constituirea şcolilor tradiţionale ale *f.i.* a avut loc în cursul sec. VII—II î.e.n. După felul în care recunosc sau nu autoritatea Vedelor, la care s-a adăugat autoritatea *Upanişadelor*, comentariile acestora, şcolile tradiţionale ale *f.i.* au fost împărţite în şcoli „ortodoxe" şi „neortodoxe". Şcolile „ortodoxe", în număr de şase, sînt: *mimansa, vedanta, sankhya, yoga, nyaya* şi *vaişeşika*, fundate de înţelepţi semilegendari. Principalele şcoli „neortodoxe", în număr de trei, care s-au constituit în conflict deschis cu dogmele vedice şi brahmanice, sînt: c a r v a k a, sau *lokayata*, cel mai consecvent curent al materialismului indian, şi doctrinele filozofice-religioase ale *budismului* şi *jainismului*, fundate de asemenea de înţelepţi semilegendari. Trăsătura cea mai izbitoare a doctrinelor filozofice indiene *(darşane)*, inclusiv a celor net idealiste, este dialectica lor elementară sau naivă, pe care F. Engels a relevat-o în special cu privire la filozofia budistă. Lupta ideologică în filozofia indiană s-a desfăşurat între şcolile materialiste (carvaka-lokayata) sau care conţineau elemente materialiste (nyaya, vaişeşika, sankhya) şi şcolile idealiste (yoga, vedanta), ca şi înăuntrul uneia şi aceleiaşi darşane (ex. budismul). Şcoli ca sankhya, vaişeşika etc. au dezvoltat teoria atomistică. Unele darşane (nyaya, jainismul etc.) s-au preocupat în mod deosebit de problemele logicii şi ale teoriei cunoaşterii. Vaişeşika a adus o contribuţie originală la elaborarea teoriei categoriilor. Toate şcolile tradiţionale ale *f. i.* au abordat problemele eticii. În perioada feudalismului timpuriu (sec. IV—X), *f. i.* s-a dezvoltat mai ales pe linia idealismului sub forma comentariilor la vechile *sutre*, datînd din sec. VII—II î.e.n., atribuite întemeietorilor şcolilor filozofice tradiţionale. În sec. XI—XVI, în condiţiile fărîmiţării feudale şi ale cuceririlor străine, în *f. i.* s-a intensificat dominaţia scolasticii şi a misticismului vedantic, sistematizat în sec. al IX-lea de Şankara. Gînditorul Ramanuja (sec. al XI-lea) a fundat o orientare mai raţionalistă a vedantei, care făcea unele concesii materialismului. Doctrina sa stă la baza importantei mişcări eretice cu caracter antifeudal b h a k t i, care şi-a atins apogeul în sec. XVI—XVIII. La mijlocul sec. al XVIII-lea, gînditorul musulman Valli Ullah (c. 1702—1762) a schiţat planul utopic al unui stat ideal, pe baza înnoirii islamului. *F. i.* modernă cuprinde două perioade: 1) *f. i.* nouă (sfîrşitul sec. al XVIII-lea —1917) şi 2) *f. i.* contemporană (din 1917 pînă azi). În cursul primei perioade, vechile şcoli filozofice, cu excepţia vedantei, îşi încetează practic existenţa. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi primul pătrar al sec. al XIX-lea, în perioada cuceririi Indiei de către colonialiştii englezi, valliullahiştii s-au situat în fruntea mişcării antibritanice şi antifeudale a ţăranilor şi meşteşugarilor din nordul Indiei. În jurul anului 1800, în condiţiile ascuţirii luptei de clasă în interior şi ale contactului cu ideile progresiste din Occident, s-a format un curent iluminist, întemeiat de Rham Mohun Roy (1772—1833). Alţi reprezentanţi de seamă ai acestui curent au fost Dvarkanath şi Debendranath Tagore. Militînd pentru instruirea poporului, iluminiştii indieni în genere au

considerat greşit că societatea indiană va renaşte pe calea reformării religiei. După marea răscoală naţională din 1857—1859, în economia indiană s-a format un sector capitalist. Reprezentanţii noului iluminism, de factură burgheză, au fost Narendranath Dutt Vivekananda (1862—1902), Swami Abhedananda, Aurobindo Ghosh, Rabindranath Tagore (1861—1941), Mahommed Iqbal (c. 1873—1938) ş.a. Ideologii principali ai mişcării democrat-burgheze de eliberare au fost Balgangadhar Tilak (1856—1920) şi Mahatma Gandhi. Un discipol independent al lui Gandhi a fost Jawaharlal Nehru. Printre cei mai marcanţi filozofi burghezi contemporani din India se numără B. Das, S. Radhakrishnan, S.N. Dasgupta ş.a. În sec. al XX-lea, în India a început să se răspîndească marxismul, al cărui propagandist activ este Partidul Comunist din India, înfiinţat în 1933.

indicán (BIOCHIM.) **1.** *Indican vegetal*, glicozid conţinut în plantele din genul indigofera. Prin macerarea plantelor cu apă, *i. v.* se transformă în indigo. **2.** *Indican animal*, produs de detoxifiere a indolului; apare în cantităţi mici în urina normală a mamiferelor, ca produs de descompunere a triptofanului. În insuficienţa hepatică cronică, *i. a.* apare în cantităţi mai mari în urină.

indicatív 1. (LINGV.) Mod personal care exprimă o acţiune prezentată de către vorbitor ca reală. **2.** (MILIT.) Denumire convenţională atribuită unităţilor militare, comandanţilor şi unor ofiţeri din statele-majore, în scopul păstrării secretului.

indicatoáre (MAT.), curbă auxiliară care este folosită în studiul curbelor sau al suprafeţelor (ex. **i.** sferică a tangentelor e locul geometric al extremităţii unui vector cu originea fixă, egal cu versorul tangent la o curbă).

indicatór[1] (EC.), expresie numerică cu ajutorul căreia se poate caracteriza un fenomen social-economic din punct de vedere cantitativ, al compoziţiei, structurii, schimbării lui în timp (creşterea sau descreşterea), al legăturii lui reciproce cu alte fenomene etc. Indicatorii pot fi exprimaţi sub forma unei mărimi absolute, a unei mărimi medii, a unei mărimi relative, a indicilor. Ei pot fi: statistici, de plan, contabili etc. — *Indicatorii planului economiei naţionale*, sistem de indicatori ce caracterizează, în esenţă, fenomenele social-economice care trebuie să aibă loc în perioada de plan pentru desfăşurarea procesului reproducţiei socialiste lărgite. Indicatorii planului de stat exprimă sarcinile de dezvoltare a tuturor ramurilor economiei naţionale şi de creştere continuă a nivelului de trai material şi cultural al populaţiei. Fiecare sarcină a planului economiei naţionale este exprimată printr-unul sau mai mulţi indicatori de plan, astfel aleşi încît să asigure definirea cît mai precisă a sarcinii respective. Între indicatorii de bază ai planului economiei naţionale se numără: creşterea venitului naţional, volumul producţiei industriale, volumul producţiei agricole, volumul investiţiilor, creşterea salariului real al muncitorilor şi funcţionarilor, creşterea veniturilor reale ale colectiviştilor, pregătirea cadrelor calificate, creşterea productivităţii muncii, reducerea preţului de cost, îmbunătăţirea sortimentului şi calităţii produselor etc. Toţi indicatorii planului de stat reprezintă un sistem unic, fiind legaţi reciproc. Îndeplinirea sarcinilor de plan la toţi indicatorii este obligatorie pentru toate întreprinderile socialiste, ea constituind o cerinţă principală a îndeplinirii planului de stat. — *Indicatorii tehnici-economici*, sistem de indicatori care caracterizează dezvoltarea unei ramuri a economiei naţionale sau a unei întreprinderi, gradul de folosire a resurselor lor de producţie. Principalii *i. t.-e.* se referă la gradul de înzestrare a muncii cu fonduri fixe, cu energie etc., precum şi gradul de folosire a capacităţilor de producţie, de utilizare a fondurilor fixe, a materialelor, a combustibilului, a consumului de energie electrică (pe locuitor, pe muncitor) la productivitatea muncii, preţul de cost, calitatea produselor şi a serviciilor etc. Compararea indicatorilor efectiv realizaţi cu cei planificaţi sau cu cei realizaţi într-o perioadă precedentă, precum şi cu indicatorii altor întreprinderi similare, serveşte la aprecierea gradului de eficacitate economică a activităţii unei întreprinderi sau a unei ramuri de producţie. *I. t.-e.* diferă de la o ramură economică la alta, în funcţie de particularităţile tehnicii şi tehnologiei producţiei, precum şi de destinaţia acesteia. — *Indicator tarifar de calificare*, instrument cu ajutorul căruia se determină nivelul de calificare al muncitorilor pentru încadrarea într-o anumită categorie tarifară sau pentru promovarea în categorii superioare. *I. t. de c.* cuprind descrierea şi caracterizarea lucrărilor efectuate de muncitorii din toate meseriile, proprii diferitelor ramuri de producţie, cît şi gruparea acestor lucrări după complexitatea lor, pe categorii de calificare ale reţelelor tarifare. *I. t. de c.* enumeră cerinţele pe care trebuie să le îndeplinească un muncitor în domeniul cunoştinţelor tehnice şi generale şi al deprinderilor în producţie. O dată cu progresul tehnic şi cu creşterea calificării cadrelor, conţinutul *i. t. de c.* se modifică.

indicatór[2] (TEHN.), aparat, instrument, dispozitiv sau element al acestora, care serveşte la indicarea anumitor mărimi, fenomene, informaţii etc. — *I. de nivel*, indicator care arată înălţimea suprafeţei libere a unui lichid într-un recipient, într-o conductă, într-un curs de apă etc. Poate fi constituit dintr-un tub de sticlă montat pe recipient şi care comunică cu acesta, dintr-o riglă gradată (de ex. la cursurile de apă) sau dintr-un plutitor legat cu un cablu ori cu un lanţ ce trece peste un scripete şi care are la celălalt capăt o contragreutate; aceasta se deplasează paralel cu o riglă gradată pe care se citeşte nivelul lichidului. — *I. piroscopic*, indicator care serveşte la determinarea temperaturii în cuptoarele industriale. Constă de obicei dintr-o piramidă triunghiulară, confecţionată dintr-un amestec de caolin, cuarţ, feldspat, marmură, oxid

de fier și acid boric, care, în funcție de compoziția amestecului, se înmoaie, la o anumită temperatură cunoscută, cuprinsă între 600—2 000°C. — (TELEC.) *I. de acord*, dispozitiv sau instrument folosit pentru controlul acordării circuitelor oscilante ale unui radioreceptor cu frecvența stației a cărei emisiune se recepționează. Deoarece acordul corespunde amplitudinii maxime a semnalului recepționat, pentru acționarea *i. de a.* se folosește tensiunea electrică obținută după redresarea și filtrarea semnalului. În radioreceptoarele obișnuite, această tensiune este măsurată cu un tub indicator catodic de acord (ochi magic), prevăzut cu ecran luminescent, pe care porțiunile luminoase au extensiune maximă atunci cînd este realizat acordul. — (AV.) *I. de viraj*, aparat giroscopic care indică viteza unghiulară de rotație a avionului în planul orizontal. Se folosește de obicei în cazul zborului fără vizibilitate. — (NAV., AV.) *I. de pantă*,

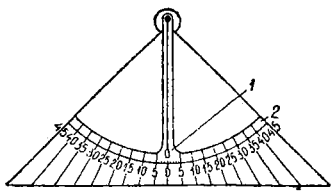

Indicator de pantă
1 — ac indicator pendular; *2* — cadran fix

instrument care indică înclinarea unei nave sau a unui avion față de un plan orizontal. Se construiesc *i. de p. cu pendul* sau *cu lichid*. În aviație se folosesc: *i. de p. longitudinală*, care indică unghiul de urcare sau de coborîre al avionului, precum și *i. de p. transversală*, care indică înclinarea laterală a avionului. Se numește și *înclinometru* sau *clinometru*. — *I. de viteză* **a)** (AV.) Instrument de bord care indică viteza relativă a avionului față de aerul în care se deplasează. Se construiesc *i. de v.* cu *tub Venturi* sau cu *tub Pitot*. **b)** (TRANSP.) V. *vitezometru*. — (C.F.) *I. de cale ferată*, semnal așezat în lungul unei căi ferate, folosit pentru a da mecanicului anumite indicații în legătură cu conducerea trenului. Există *indicatoare de declivitate* (care arată profilul căii: pantă, rampă sau orizontal), *indicatoare de viteză* (care arată punctul de unde trebuie modificată viteza), *indicatoare pentru punctul în care există pericol de rupere a trenului*, *indicatoare pentru dubla tracțiune interzisă* etc. — (DRUM.) *I. de circulație*, tablă de semnalizare conținînd semne convenționale sau indicații scrise, care servește la orientarea și la reglementarea circulației. Se fixează pe stîlpi, în anumite puncte ale drumului, astfel încît să indice la timp sectoarele periculoase și restricțiile de circulație sau să orienteze pe conducătorii vehiculelor asupra locului în care se află sau a direcției pe care o au de urmat.

indicátor[3] (CHIM.), substanță care indică punctul final al unei reacții chimice în analiza volumetrică (ex. **i.** de neutralizare, **i.** de adsorbție, **i.** de precipitare, **i.** de oxidoreducere, sau redox). Folosirea **i.** se bazează pe schimbarea culorii la sfîrșitul reacției, pe apariția unui precipitat sau pe schimbarea culorii precipitatului. Întrucît majoritatea **i.** sînt substanțe organice cu proprietăți slab acide sau bazice, în reacțiile de neutralizare **i.** își schimbă culoarea (virează) la diferite concentrații ale ionului de hidrogen (ex. fenolftaleina, metiloranjul, turnesolul etc.).

índice 1. (MAT.) Număr, literă sau simbol literal, așezat la dreapta sau la stînga (mai jos sau mai sus), deasupra sau dedesubtul unui număr, al unei litere etc., cărora le precizează valoarea sau înțelesul (ex. x_1, x_2 au indicii 1, respectiv 2). **2.** (STATIST.) Mărime relativă care caracterizează schimbarea medie a unui fenomen social-economic prin raportarea nivelului acestuia dintr-o perioadă (curentă) la nivelul său din perioada trecută (de bază) sau raportul de mărime dintre două fenomene social-economice în spațiu. Statistica socialistă folosește un întreg sistem de **i.**, care servesc la caracterizarea dezvoltării economiei, la determinarea ritmului ei de dezvoltare, la analiza amănunțită a îndeplinirii planului. Statistica burgheză manifestă tendința neștiințifică, formalistă de a stabili o formulă „ideală" a indicelui, care să poată fi folosită în analiza oricărui fenomen, indiferent de conținutul lui, ceea ce duce la denaturarea și la mascarea unor fenomene proprii capitalismului. În practica statisticii socialiste, **i.** se clasifică astfel: după numărul fenomenelor la care se referă, pot fi *i. individuali* și *de grup*; după perioada folosită ca bază de comparare, *i. de bază* și *i. în lanț*; după formulele folosite în calcularea lor, *i. agregați*, *i. aritmetici* sau *i. armonici*; după fenomenele pe care le caracterizează, *i. ai valorii*, *i. ai volumului fizic al produselor*, *i. ai prețurilor*, *i. ai productivității muncii* etc. — *I. individual*, indice care caracterizează variația unui fenomen ale cărui unități pot fi însumate direct. Cu ajutorul lui se poate stabili creșterea volumului producției unui produs de la o perioadă la alta, modificarea prețului unei mărfi între două perioade etc. — *I. de grup*, indice care caracterizează variația unui fenomen complex constituit din elemente ale căror valori absolute nu pot fi însumate direct (mai multe produse, prețuri etc.) și care se aduc la aceeași unitate de măsură cu ajutorul p o n d e r i l o r. După modul de calcul, *i. de g.* poate fi *i. agregat* și *i. aritmetic*; din punctul de vedere al bazei de comparare, *i. de bază* și *i. în lanț*. — *I. de bază*, indice individual sau de grup în care mărimea, a cărei dinamică se urmărește, se raportează la mărimea ei din perioada de bază. O importanță deosebită o are alegerea justă a bazei. Ca bază poate servi nivelul planificat sau nivelul perioadei trecute. În statistica R.P.R., anii de bază cei mai folosiți sînt 1938, 1950, 1955 și 1959. — *I. în lanț*, indicator relativ care caracterizează variația unui fenomen de la o perioadă la alta, raportînd nivelul dintr-o anumită perioadă (curentă) la nivelul său din perioada imediat anterioară. Pe

baza *i. în l.* se determină ritmul mediu al creşterii sau al sporului unui fenomen. — *I.-agregat*, formă generală a indicelui de grup, care arată raportul dintre două sume de produse, exprimată în mărimi absolute (ex. *i.-a.* al volumului fizic al produselor, *i.-a.* al preţurilor). — *I. aritmetic*, indice de grup calculat în formă de medie aritmetică simplă a indicilor individuali. Cel mai folosit este *indicele aritmetic ponderat al producţiei*, în care ponderea o constituie valoarea producţiei din perioada de bază, exprimată în preţurile perioadei de bază. — *I. armonic*, indice de grup calculat ca medie armonică ponderată a indicilor individuali. Cel mai folosit este *indicele armonic al preţurilor*. — *I. al costului vieţii*, indicator statistic care caracterizează modificarea medie a preţurilor bunurilor de consum şi a tarifelor serviciilor ce intră în consumul diferitelor grupe ale populaţiei într-o anumită perioadă comparativ cu alta. În statistica socialistă, calcularea *i. c. v.* se face pe baza datelor privind cheltuielile efectuate pentru cumpărarea de mărfuri şi plata serviciilor, luate din bugetele de familie. În acest calcul se includ numai bunurile şi serviciile pentru care s-au făcut efectiv cheltuieli de către familiile cercetate. În statistica burgheză, calculul *i. c. v.* denaturează situaţia reală a oamenilor muncii prin folosirea datelor necaracteristice pentru bugetele de familie, pentru structura cheltuielilor şi a consumului marii mase a populaţiei. Cu ajutorul *i. c. v.* se calculează salariul real. — *Indicele preţului de cost*, mărime relativă care arată schimbarea nivelului preţului de cost al unui produs sau al mai multor produse într-o anumită perioadă faţă de nivelul corespunzător din perioada trecută (de bază). *I. p. de c.* poate fi *individual* sau *de grup*. În statistica socialistă se foloseşte ca formă principală pentru calcularea *i. p. de c.* forma de *indice-agregat*, avînd drept ponderi cantităţile de produse din perioada curentă; se poate astfel stabili economia sau depăşirea efectivă din reducerea sau creşterea preţului de cost. **3.** (TEHN.) *Indice tehnic*, parametru al unei instalaţii, al unei maşini, al unui aparat etc. care serveşte la aprecierea calităţii, eficacităţii etc. acestora şi la compararea cu alte instalaţii, maşini, aparate similare (ex. puterea unei maşini, consumul ei specific, randamentul ei constituie *i. t.*). — *I. cetanic* v. *cifră cetanică*. — *I. octanic* v. *cifră octanică*. **4.** (FIZ.) *Indice de refracţie*. **a)** Raportul dintre sinusul unghiului de incidenţă şi sinusul unghiului de refracţie al unei raze de lumină care trece dintr-un mediu în alt mediu, diferit de primul din punct de vedere optic (ex. din aer în apă): $n = \frac{\sin i}{\sin r}$ (*legea Descartes-Snellius*). **b)** Raportul dintre viteza pe care o are lumina în mediul din care vine şi în mediul în care trece: $n = \frac{v_1}{v_2}$. Dacă primul mediu este vidul, *i. de r.* al mediului se numeşte *indice absolut de refracţie*. **5.** (CHIM.) **a)** *Indice de aciditate* (sau *de neutralizare*), măsură a conţinutului de acizi liberi în grăsimi: se exprimă prin greutatea în miligrame de hidroxid de potasiu necesară pentru neutralizarea acizilor liberi conţinuţi într-un gram de grăsime. **b)** *Indice de iod*, cantitatea de iod, exprimată în procente, care se poate adiţiona la dublele legături ale unei grăsimi în anumite condiţii de lucru. *I. de i.* este o măsură a nesaturării acizilor din grăsime, fiind important pentru aprecierea calităţii uleiurilor sicative. Se mai numeşte *cifră de iod*. **c)** *Indice de saponificare*, numărul de miligrame de hidroxid de potasiu care se consumă la saponificarea unui gram de grăsime prin fierberea acesteia cu hidroxid de potasiu în soluţie alcoolică. **6.** (BIBL.) *Indice de clasificare*, semn convenţional (format de obicei din cifre sau litere ori din combinaţii de cifre şi litere) cu care se notează un domeniu de cunoştinţe sau o anumită problemă, într-un sistem de clasificare după conţinut a publicaţiilor (ex. indicele de clasificare zecimală pentru publicaţiile medicale este 61). **7.** (ANTROP.) *Indice cefalic*, raportul dintre diametrul maxim transversal şi cel anteroposterior al craniului înmulţit cu 100.

indíciu (DR.), faptă, împrejurare, situaţie care, privită în legătură cu alte fapte, împrejurări sau situaţii, poate servi ca probă într-un proces. **I.** face parte din categoria probelor indirecte.

indiction, element de cronologie, de origine egipteană, care indică o perioadă de 15 ani; a fost introdus şi în cancelaria Ţării Romîneşti, de la bizantini, prin intermediul slavilor de sud. În Moldova s-a întrebuinţat rar.

indiéni (amerindiéni), denumire sub care sînt cunoscuţi locuitorii băştinaşi ai celor două Americi, datorită părerii greşite a primilor navigatori ajunşi pe ţărmurile Americii că ar fi ajuns în India. Li s-a mai spus şi *piei roşii*, din cauza culorii predominante în tatuajul cu care îşi acopereau pielea. La venirea europenilor, **i.** aveau o cultură materială şi o artă care în unele regiuni ale Americii Centrale şi de Sud erau înfloritoare. Civilizaţia creată de azteci, mayaşi şi incaşi egala sau chiar întrecea în unele privinţe civilizaţia Lumii Vechi. **I.** aparţin unui număr de zeci de familii, grupe şi subgrupe de limbi. Cele mai însemnate dintre acestea sînt următoarele: *algonkino-vakaşă* (pe teritoriul cuprins între Oceanul Atlantic şi Munţii Stîncoşi), din care fac parte triburile algonkine, vakaşe, ottawa, mohicane, delaware, sauk, miami, şeiene etc.; *na-dene* (pe litoralul Oceanului Pacific, de la Oceanul Arctic pînă în Mexic), alcătuită în mare parte din triburi atapasce; *hoka-sioux* (în bazinul fluviilor Missouri, Mississippi, în regiunea Marilor Lacuri, în sud-estul S.U.A. şi în California), care cuprinde triburile dakotas, irocheze, seminole etc.; *utah-aztecă* (în Sierra Nevada, Munţii Stîncoşi şi în nordul şi centrul Mexicului), din care fac parte triburile aztece, utah, comanşe etc.; *mayasoke* (în sudul Mexicului, Guatemala, Honduras), alcă-

tuită din triburile maya, chice, totonace etc.; *aravaḳă* şi *caraibă* (răspîndite din Florida pînă în Paraguay şi de la Oceanul Pacific pînă la gurile Amazonului); grupa *gês (je)*, din care fac parte şi triburile şavanţilor din Mato Grosso; *checiua* (în Peru, Ecuador, Brazilia şi parţial în Chile şi Argentina), care constituie cea mai numeroasă populaţie indiană contemporană (peste 7 000 000); *aimara* (în Peru şi Bolivia, pe malurile lacului Titicaca); *araucana* (în Chile şi Argentina), grupa *patagoneză* (în sudul Argentinei şi estul statului Chile) şi grupa *fuegiană* în Ţara de Foc.

indigéstie 1. (MED.) Tulburare a digestiei datorită unor excese alimentare, frigului, unor cauze de natură nervoasă etc. Se manifestă prin indispoziţie, greutate epigastrică, uneori greţuri, vărsături, diaree etc. 2. (MED. VET.) *Indigestie gazoasă*, îmbolnăvire frecventă la animalele erbivore, în special la taurine, care se manifestă prin balonare provocată de dezvoltarea anormală a gazelor în stomac sau în intestin în urma consumului excesiv de furaje uşor fermentescibile (trifoi, lucernă, iarbă cu rouă, rădăcinoase alterate etc.). Se tratează prin puncţia stomacului sau a intestinului şi cu substanţe absorbante de gaze.

Indighirka, fluviu în U.R.S.S., în estul Siberiei (1 790 km). Se varsă în Marea Siberiei Orientale printr-o largă deltă. Este navigabil în cursul inferior cca. 120 de zile pe an.

indigó (CHIM.), colorant albastru-închis, cunoscut încă din antichitate; era extras din diferite plante aparţinînd genului *Indigofera*, originare din India. În prezent, **i.** se prepară sintetic din anilină sau din acid antranilic. Este un colorant de cadă folosit pentru vopsirea lînii, mai puţin a bumbacului.

indispoziţie (MED.), alterare minimă a stării generale, datorită tulburării funcţiunii unui aparat sau organ, unei infecţii incipiente sau inaparente etc.

índiu (CHIM.), *In.* Element cu nr. at. 49; gr. at. 114,76; gr. sp. 7,3; p. t. 156,4°C. Este un metal alb-argintiu, utilizat la acoperirea suprafeţelor metalice, în unele aliaje, la fabricarea semiconductoarelor etc.

individualism, doctrină etică care deduce normele morale din interesul individual; atitudine de subordonare a intereselor obşteşti faţă de cele personale. **I.** este caracteristic moralei dominante în societăţile bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie, şi îndeosebi moralei burgheze. Concretizat în asemenea maxime ca „omul este lup faţă de om", „fiecare pentru sine, numai dumnezeu pentru toţi", **i.** reflectă pe plan ideologic relaţiile de exploatare, opoziţia de interese dintre diferiţi indivizi, precum şi opoziţia dintre interesele personale şi cele obşteşti, generate de proprietatea privată. **I.** se reflectă într-o formă sau alta în toate sferele ideologiei burgheze şi mic-burgheze: în politică (ex. anarhismul), în filozofie (ex. neopozitivismul, pragmatismul, existenţialismul, personalismul), în sociologie (ex. teoria „elitelor", voluntarismul, cultul eroilor), în psihologie (ex. freudismul), în artă (curentele moderniste). Spre deosebire de **i.** din epoca ascensiunii burgheziei, care a avut un rol progresist în măsura în care exprima lupta pentru eliberarea personalităţii de cătuşele feudale, **i.** burghez contemporan are un caracter reacţionar şi antiuman; el constituie o justificare etică a exploatării capitaliste şi o piedică în calea luptei de eliberare a maselor. În formele sale extreme (ex. la F. Nietzsche, la ideologii fascismului), **i.** burghez devine o apologie făţişă a urii faţă de om, a violenţei, a dispreţului faţă de mase, o justificare a dictaturii personale. Lichidînd proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie, socialismul desfiinţează baza obiectivă a **i.** şi creează condiţiile adevăratei eliberări şi dezvoltări a personalităţii pe baza armoniei dintre interesele individuale şi cele obşteşti. Societatea socialistă luptă pentru înlăturarea rămăşiţelor **i.** burghez, ale mentalităţii de proprietar privat, „pentru a înrădăcina în conştiinţa maselor, în deprinderile lor, în traiul lor de zi cu zi regula «toţi pentru unul şi unul pentru toţi»" (V.I. Lenin).

individualizáre 1. (LIT.) V. *tipizare.* 2. (DR.) *Individualizarea pedepsei,* stabilirea, aplicarea şi executarea pedepselor potrivit cu gravitatea infracţiunii, cu împrejurările în care a fost săvîrşită şi cu situaţia personală a infractorului, în aşa fel încît pedeapsa să corespundă scopurilor ei. *I. p.* se realizează de legiuitor prin stabilirea unor delimitări şi diferenţieri privind pedepsele *(i. legală)*, de instanţele de judecată prin proporţionalizarea în concret a pedepselor *(i. judiciară)* şi de organele de executare prin adaptarea corespunzătoare a regimului pedepsei *(i. administrativă)*.

indiviziúne (lat. *in* „fără" şi *divisio* „împărţire"; DR.), drept de proprietate pe care două sau mai multe persoane *(coindivizari)* îl au, pe cotepărţi, asupra unor bunuri privite ca o totalitate nedivizată (ex. totalitatea bunurilor unei moşteniri). Coindivizarii pot cere oricînd ieşirea din **i.** V. şi coproprietate.

Indochina, peninsulă situată în sud-estul Asiei, între Marea Chinei de Sud la est, strîmtoarea Malacca la sud, Marea Andamanelor şi Golful Bengal la vest. În nord, reliefu complex al peninsulei se leagă strîns cu sistemul muntos himalaian şi chino-tibetan. Spre sud, peninsula se îngustează mult, prelungindu-se pînă aproape de ecuator prin peninsula Malacca (extremitatea sudică, capul Buru, este situată la 1° lat. nordică). Suprafaţa: peste 2 000 000 km². Relieful peninsulei este alcătuit dintr-o serie de lanţuri muntoase dispuse în evantai (cu altitudini pînă la 3 000 m), între care se află podişuri întinse şi cîmpii. În partea vestică a peninsulei se află Munţii Birmaniei, care se prelungesc către sud prin munţii peninsulei Malacca. Între aceste lanţuri muntoase, în cursul inferior al fluviului Irrawaddy, se află o întinsă cîmpie, în mare parte de origine deltaică. Partea centrală a peninsulei este ocupată de un vast podiş, podişul

Korat, situat între fluviile Menam şi Mekong. La sud-vest de acest podiş este cîmpia Siamului, iar la sud cîmpia Cambodgiei. În partea estică a peninsulei se întind munţii Annam, cu un aspect de podiş înalt (Podişul Central), în extremitatea sudică Munţii Tonkin, care închid între culmile lor cîmpia Fluviului Roşu (Songkoi). Peninsula Indochina are în cea mai mare parte climă musonică, caldă şi umedă, iar în peninsula Malacca climă ecuatorială. Se observă variaţii ale climei în funcţie de relief. În partea vestică, deschisă către Oceanul Indian, predomină ploile de vară, iar în cea estică predomină cele de toamnă; partea sudică are un regim mixt cu ploi de vară şi de toamnă, datorită orientării reliefului pe direcţia nord-sud, între Oceanul Indian şi Marea Chinei de Sud. Zonele centrale sînt mai uscate. Aceste variaţii climatice se reflectă şi în învelişul vegetal; astfel povîrnişurile muntoase, expuse musonului de vară, sînt acoperite cu păduri tropicale, iar în lungul ţărmurilor sudice, joase, apar tufişuri de mangrove. În porţiunile mai puţin umede ale cîmpiilor se întind savane cu ierburi înalte şi jungle, în timp ce podişurile centrale sînt acoperite cu o vegetaţie ierboasă cu aspect stepic, pădurea apărînd numai în lungul marilor fluvii. Fauna este variată: maimuţe (gibon, macacus, lemurieni), elefanţi indieni, tigri, rinoceri, pantere, urşi, cerbi, numeroase specii de păsări (papagali, pasărea-paradisului, păuni, fazani ş.a.), crocodili etc. Teritoriul peninsulei este împărţit între Birmania în vest, Tailanda, Laos şi Cambodgia în partea centrală, R.D. Vietnam şi Vietnamul de Sud în est, Malaya şi Singapore în sudul peninsulei Malacca.

indo-europene, *limbi* ~, vastă familie de limbi, reprezentînd continuarea unei limbi neatestate în texte scrise, dar reconstituită în esenţă cu ajutorul metodei comparativ-istorice, numită *limba indo-europeană comună*. La data primelor lor documente, *l. i.-e.* se vorbeau în Europa şi în partea sud-vestică a Asiei (limba cu cele mai vechi texte, de la începutul mileniului al II-lea î.e.n., este h i t i t a); într-o epocă mai nouă, ele s-au extins şi pe celelalte continente. Principalele limbi din familia indo-europeană sînt: limbile italo-celtice, germanice, balto-slave, indo-iraniene, greaca, hitita, tohărica, armeana, albaneza.

indo-européni, denumirea populaţiilor din familia de limbi indo-europene, care trăiau, prin mileniul al III-lea î.e.n., în regiunile Asiei Centrale, de unde au migrat mai tîrziu spre vest şi sud-vest. Din grupul de populaţii **i.-e.** fac parte vechile populaţii ale Asiei Mici (hitiţii, frigienii, lidienii, carii, cilicienii etc.), iranienii (mezii şi perşii), grecii, tracii, ilirii etc.

indo-iraniéne, *limbi* ~, grup de limbi al familiei indo-europene, vorbit în India şi în Iran (Persia). Principalele limbi din acest grup, numit şi indo-arian sau arian, sînt: sanscrita (limba literară clasică a Indiei), diferitele dialecte şi limbi medio- şi neoindiene (printre care şi limba ţigănească), precum şi grupul iranian.

indól (CHIM.), C_8H_7N. Combinaţie heterociclică compusă dintr-un nucleu benzenic şi unul pirolic. Se găseşte în unele uleiuri eterice (ex. în cel de flori de portocal) şi în gudroanele cărbunilor de pămînt, de unde se extrage industrial. **I.** este combinaţia de bază a multor produşi naturali (indigoul, triptofanul, unii alcaloizi vegetali). Are miros neplăcut, dar, adăugat în proporţie mică în esenţe de flori, accentuează parfumul acestora. Se mai numeşte *benzopirol*.

Indonezia, stat insular în sud-estul Asiei, situat între Indochina şi Australia şi între Oceanul Indian şi Oceanul Pacific, la intersecţia unor importante căi maritime. Teritoriul **I.** este format din circa 10 000 de insule, dintre care circa 3 000 locuite, cuprinzînd Sondele Mari (Java, Sumatra, cea mai mare parte a insulei Kalimantan, Sulawesi, Madura), Sondele Mici (Bali, Lombok, Sumbawa, Sumba, Flores, vestul insulei Timor ş.a.), Insulele Moluce şi vestul Irianului. Suprafaţa: 1 904 345 km². Populaţia: 98 500 000 loc. (1962), în cea mai mare parte indonezieni, aparţinînd unor numeroase grupuri etnice, în special de origine malaieză (javanezi, sudanezi, bataci, daiaci, madura ş.a.). Limba de stat: indoneziana. Capitala: *Djakarta*. Alte oraşe importante: Surabaja, Bandung, Jogjakarta, Semarang, Medan ş.a. Ţărmurile insulelor sînt foarte crestate. Relieful lor este constituit din culmi muntoase, prelungiri ale lanţului alpino-himalaian (altitudinea maximă: 5 030 m în vîrful Carstensz din Irianul de Vest), mărginite de restrînse regiuni deluroase şi de cîmpii aluviale. Numeroase insule sînt de natură vulcanică. Sînt cunoscuţi peste 70 de vulcani activi. Pe cea mai mare parte a teritoriului, clima este ecuatorială, foarte umedă; musonii aduc precipitaţii abundente în tot cursul anului. Doar estul Javei şi Sondele Mici au climă subecuatorială. Riurile sînt dese şi au debite mari. Pădurile ecuatoriale, cuprinzînd numeroşi arbori cu lemn preţios, acoperă mai mult de jumătate din suprafaţa ţării. În regiunile mai înalte predomină pădurile subtropicale, iar în insulele din sud-est pădurile tropicale cu frunze căzătoare şi savanele. Păduri întinse, foarte puţin cunoscute, ocupă zona interioară a insulelor Sumatra, Kalimantan şi Irian. În subsol există importante zăcăminte de petrol (în special în Sumatra şi Kalimantan), de minereu de staniu (insulele Bangka, Belitung şi Singkep), zăcăminte de minereu de fier (care conţine şi crom, cobalt, nichel etc.), de mangan, bauxită, cărbune, sulf, gaze naturale, minereuri auro-argentifere şi neferoase. Ca urmare a îndelungatei dominaţii coloniale, economia **I.** este slab dezvoltată. În prezent se fac eforturi pentru crearea unei economii naţionale independente. S-a lărgit mult participarea sectorului de stat în economie (cca. 70% din investiţiile directe de capital în economia ţării aparţin acestui sector). Proprietăţile capitaliştilor

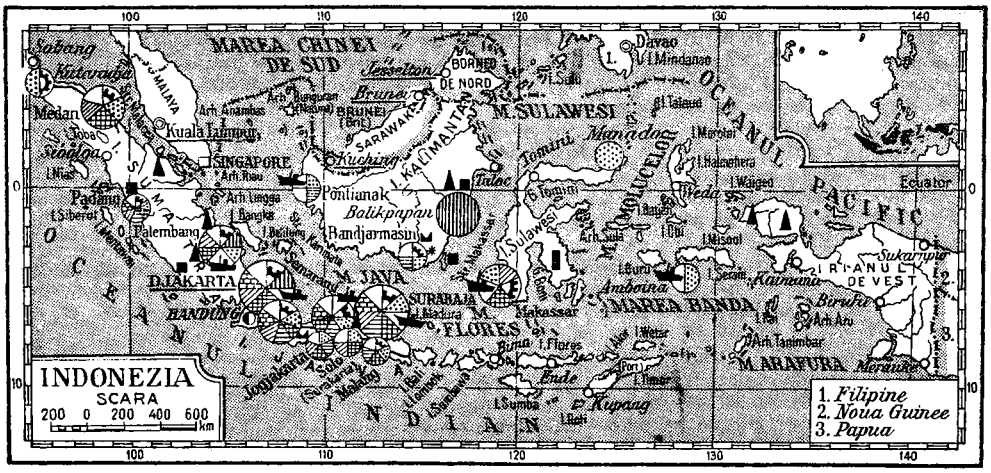

olandezi au fost naţionalizate. În agricultură este ocupată cca. 70% din populaţia activă. Majoritatea ţăranilor sînt fără pămînt sau cu pămînt puţin; în 1961 a fost promulgată legea cu privire la reforma agrară, care este în curs de aplicare. Pentru consumul local se cultivă orez, porumb, manioc, batate, arahide şi soia. Producţia lor nu acoperă însă necesarul de consum, **I.** fiind nevoită să importe cereale. Suprafeţe întinse sînt ocupate de culturi pentru export: arbori de cauciuc (primul loc în producţia mondială de cauciuc natural), de chinină (primul loc în lume), de cafea şi cacao, palmieri, ceai, trestie de zahăr etc. Creşterea animalelor (bovine, bivoli, capre, oi şi porci) are o importanţă secundară. Industria extractivă este orientată în special spre exploatarea petrolului, a minereului de staniu (locul al doilea în lume) şi de bauxită; celelalte bogăţii ale subsolului sînt foarte puţin exploatate. O parte din petrolul extras se prelucrează în rafinăriile de la Palembang, Balikpapan ş.a. În industria prelucrătoare predomină întreprinderile mici. Circa 4/5 din numărul întreprinderilor sînt concentrate în insula Java. Principalele ramuri sînt industria textilă şi alimentară (decorticarea orezului, zahăr, ulei de palmier etc.). Mai există unele întreprinderi pentru prelucrarea primară a cauciucului, fabrici de ciment, o fabrică de sodă, întreprinderi de asamblare şi de reparaţii de maşini. În ultimul timp au început să se dezvolte construcţiile navale. Meşteşugurile au un rol important în economie, în special în producţia mărfurilor de larg consum (avînd o pondere mai mare decît producţia de fabrică) şi a produselor de artizanat. Este renumită ţesătura „batik" (din care se face îmbrăcămintea naţională). Principalele porturi: Tandjungpriok (care deserveşte capitala), Balikpapan şi Palembang (pentru exportul de petrol), Surabaja şi Makassar. Se exportă în special cauciuc natural (39% din valoarea exportului în 1961), petrol şi produse petroliere, staniu, tutun, copra, ulei de palmier, ceai, cacao, cafea, zahăr de trestie. Se importă bunuri de larg consum, materii prime şi semifabricate, maşini. **I.** are relaţii comerciale în special cu S.U.A., Marea Britanie, Japonia; se lărgesc relaţiile cu ţările socialiste. R.P. Romînă a acordat ajutor tehnic Indoneziei (prospecţiuni geologice). — *Istoric.* La începutul erei noastre, în insulele Java, Sumatra şi Kalimantan a început procesul formării societăţii pe clase, proces care a coincis cu migraţiunea în **I.** a unor triburi din Asia de sud-est. Primele formaţiuni statale care au apărut în **I.** (se pare de tip sclavagist) au fost *Taruma* şi *Kaling* în insula Java, precum şi *Malaia*, *Tulang-Bovang* şi *Srividjaia* în insula Sumatra. Către începutul sec. al VIII-lea, relaţiile feudale au devenit predominante în statele din **I.** În sec. al XIII-lea s-a format imperiul *Madjapahit*, care în sec. XIV—XV şi-a extins stăpînirea aproape asupra întregului teritoriu indonezian. În perioada destrămării imperiului Madjapahit (sec. al XVI-lea), portughezii s-au stabilit în Insulele Moluce. La începutul sec. al XVII-lea, aceştia au fost înlăturaţi de olandezi, care în 1602 au înfiinţat Compania Indiilor Olandeze, iar în sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea au terminat ocuparea Javei şi a altor insule ale **I.** În 1811 Anglia a cucerit aceste colonii, dar le-a retrocedat Olandei în 1814 în schimbul unor concesiuni. La începutul sec. al XX-lea, lupta de eliberare a căpătat un caracter mai organizat şi a luat amploare la sfîrşitul primului război mondial, cînd au avut loc revolte ţărăneşti şi muncitoreşti. În 1920 a fost creat Partidul Comunist din **I.**, care între 1927 şi 1945 a activat în ilegalitate. În 1926 (în Java) şi la începutul anului 1927 (pe coasta de vest a Sumatrei) au izbucnit puternice răscoale, care au fost reprimate sîngeros de colonialişti. Burghezia naţională s-a organizat şi ea din punct de vedere politic, punînd în 1927, sub conducerea lui Sukarno, bazele Partidului naţional din **I.**, care a condus lupta

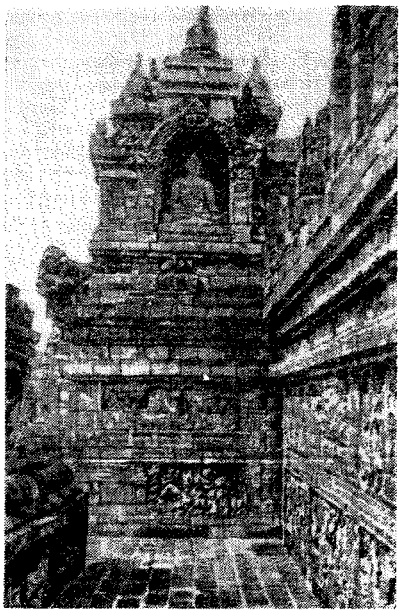

Templu din Borobudur. Terasă (a doua jumătate a sec. VIII — începutul sec. IX)

împotriva dominației colonialiștilor olandezi. În timpul celui de-al doilea război mondial, **I.** a fost ocupată de imperialiștii japonezi, împotriva cărora s-a desfășurat o puternică mișcare de rezistență. După cel de-al doilea război mondial, mișcarea de eliberare națională a cunoscut o mare amploare și a culminat cu proclamarea Republicii Indonezia (1945). În septembrie 1945 trupele olandeze și engleze au ocupat cîteva regiuni din Java. Pe teritoriul ocupat au fost create o serie de state-marionetă. Sub presiunea opiniei publice internaționale, Marea Britanie a fost nevoită, în 1946, să-și retragă trupele de pe teritoriul **I.**, iar Olanda a recunoscut „de facto" guvernul Indoneziei. În 1947 a fost semnat tratatul de la Linggadjati, prin care se prevedea crearea Statelor Unite ale **I.** El nu a fost respectat și trupele olandeze au atacat din nou Republica **I.** Războiul a luat sfîrșit în 1949, în urma unei conferințe care a avut loc la Haga; Olanda a recunoscut oficial independența **I.**, dar și-a menținut o poziție dominantă în economie, continuînd să ocupe, în același timp, o parte a teritoriului **L.**, Irianul de Vest. Poporul indonezian a continuat însă lupta pentru obținerea deplină a independenței naționale. În 1950 a fost lichidat sistemul federativ și **I.** s-a proclamat republică centralizată. În 1955, **I.** a participat la Conferința de la Bandung. Lupta poporului indonezian pentru eliberarea Irianului de Vest, care în 1962 a îmbrăcat forma luptei armate, a silit Olanda să încheie cu **I.** un acord privind transferarea Irianului de Vest către **I.** În mai 1963 Irianul de Vest a fost realipit la **I.** Guvernul **I.** a luat o serie de măsuri interne în scopul întăririi independenței țării și al progresului economic, social și cultural al poporului indonezian. El promovează o politică externă independentă, de neutralitate și de lărgire a relațiilor de prietenie cu toate țările pe baza principiilor coexistenței pașnice; militează pentru întărirea solidarității afroasiatice, pentru dezarmarea generală și totală. **I.** întreține relații diplomatice cu R. P. R. **I.** este o republică, în frunte cu un președinte. Organul legislativ suprem este Adunarea Reprezentanților Poporului de Colaborare Națională. Organul suprem al puterii de stat este Congresul Consultativ Popular Provizoriu. Partide politice: Partidul național din Indonezia; Partidul Comunist din Indonezia; Partidul Nahdatul Ulama. Toate partidele recunoscute oficial fac parte din Frontul național din Indonezia, din ai cărui reprezentanți este alcătuit Congresul Consultativ Popular Provizoriu. — *Arta indoneziană.* Primele manifestări ale artei și arhitecturii indoneziene datează din epoca societății primitive, perioadă din care s-au păstrat menhiri, dolmeni, sculpturi în piatră. De la începutul erei noastre, *a. i.* a îmbinat tradițiile artistice locale cu influențele exercitate de alte culturi ale continentului asiatic (în special influențe indiene și cambodgiene), care se observă în operele de artă din principalele centre ale insulelor Java, Sumatra și Bali. Din sec. VII—VIII pînă în sec. al XI-lea, în prima perioadă de înflorire a *a. i.*, s-au construit temple („ciandi") și complexe religioase, remarcabile prin decorația bogată în piatră (Puntadeva, sec. VII—începutul sec. VIII; Kalasan, 779; Mendut, sfîrșitul sec. VIII), s-a dezvoltat sculptura (arta reliefurilor și statuara). În sec. VIII—IX a fost înălțată uriașa stupă piramidală Borobudur, împodobită cu statui sacre și reliefuri care povestesc viața lui Buddha, sugerînd scene de viață reală, iar în secolul al IX-lea complexul religios Lara Djonggrang din Prambanan, închinat zeității Șiva, decorat cu măiestrite reliefuri în pia-

Buddha (templul din Borobudur)

tră. Din a doua perioadă de înflorire a *a.i.* (sec. XIII—XV) au rămas temple și morminte rupestre în insulele Java și Bali, care atestă înflorirea arhitecturii și sculpturii (templul mic din Panataran, 1369; statuia zeiței Prajnaparamita, sec. XIII—XIV etc.). O mare înflorire a avut arta populară (case de locuit, țesături etc.). În perioada cuprinsă între sec. al XVIII-lea și independență, în urbanistica, arhitectura și *a. i.* s-au făcut resimțite influențe europene.

indoneziéne, *limbi* ~, familie de limbi vorbite în insulele din sud-estul Asiei și în Peninsula Malaya. Principalele *l. i.* sînt *indoneziana (bahasa)*, limba oficială a Indoneziei; *iavaneza*; *malaieza*, limba oficială a Malayei.

Indra (în mitologia indiană din epoca Vedelor), cel mai mare dintre zei, stăpînul cerului, zeul furtunii, al trăsnetului și al ploii. În brahmanismul de mai tîrziu și mai ales în hinduism, această divinitate a pierdut tot mai mult din importanță, fiind subordonată trinității *Brahma-Vișnu-Șiva*. În Vede îi sînt consacrate lui Indra peste 300 de imnuri.

inductivitáte (ELT.), mărime egală cu cîtul dintre fluxul magnetic ce străbate suprafața mărginită de un circuit electric filiform și intensitatea curentului electric care produce acest flux. Dacă fluxul magnetic este produs chiar de curentul care străbate circuitul, mărimea definită se numește *inductivitate proprie*; dacă fluxul magnetic este produs de curentul care străbate un alt circuit, mărimea definită se numește *inductivitate mutuală* dintre primul și al doilea circuit. În sistemul de unități internațional, unitatea de inductivitate este *henry*-ul *(H)*. Simbolul inductivității este *L*. Pentru *inductivitatea mutuală* se mai utilizează simbolul *M*. Se mai numește *inductanță*. — *I. utilă*, mărime egală cu raportul dintre fluxul magnetic util al unui circuit față de un altul și intensitatea curentului propriu, multiplicat cu numărul de spire al primului circuit. — *I. de dispersie*, mărime egală cu raportul dintre fluxul magnetic de dispersie al unui circuit față de un altul și intensitatea curentului propriu, multiplicat cu numărul de spire al primului circuit.

inductór 1. (ELT.) Parte componentă a mașinilor și aparatelor electrice avînd rolul de

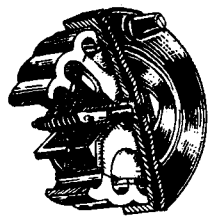

Inductor (2)

a produce cîmpul magnetic necesar pentru inducerea tensiunii electromotoare. Este alcătuit, în principiu, dintr-un miez din material feromagnetic, formînd polii (pe care sînt așezate înfășurările de excitație) și jugul (de obicei fără înfășurări). **2.** (ELT., TELEC.) Mic generator de curent alternativ, cu magneți permanenți, acționat manual și folosit în instalațiile telefonice cu baterie locală pentru producerea semnalului de apel.

indúcție[1] **1.** (LOG.) Formă fundamentală de raționament care realizează trecerea de la premise particulare la concluzii generale. **I.** este de două feluri: completă și incompletă. *I. completă* se realizează atunci cînd avem posibilitatea enumerării tuturor cazurilor existente. *I. incompletă* apare cînd lipsește această posibilitate. **I.** incompletă este însă mai rodnică, deoarece ea trece de la cunoștințe de ordin particular la cunoașterea generalului, a esențialului, a legii. **I.** incompletă se împarte, la rîndul ei, în două clase: a) *i. prin enumerare simplă*, în care domină observația empirică a cazurilor cercetate, fără ca generalizarea să fie întemeiată pe cunoașterea esenței; b) *i. științifică*, în care generalizarea se face pe baza dezvăluirii esenței, a legii. **I.** științifică se fundamentează deci pe analiza legăturilor cauzale, a relațiilor esențiale și necesare dintre obiecte și fenomene. De aceea formularea metodelor inductive de cercetare a cauzalității de către filozoful englez F. Bacon și sistematizarea lor de către logicianul englez J. St. Mill sînt o contribuție importantă în teoria inducției. Spre deosebire de deducție, **i.** nu are, în virtutea formei ei logice, decît o concluzie probabilă. Gradul de probabilitate al concluziei depinde de numărul cazurilor cercetate și de esențialitatea cunoștințelor obținute, pe baza cărora este întemeiată generalizarea. Între **i.** și deducție există o strînsă legătură. **I.** dă materie deducției, iar deducția dă inducției formă. La baza unității **i.** și deducției stă unitatea dialectică a generalului și particularului. **2.** (MAT.) *Inducție completă* (sau *raționament prin recurență*), metodă de demonstrație a unor relații în care intră un număr natural *n* oarecare, constînd în următorul raționament: dacă relația e adevărată pentru $n = 1$ și dacă, oricare ar fi n_0, admițînd că relația e adevărată pentru n_0, putem demonstra că ea e adevărată și pentru $n = n_0 + 1$, rezultă că relația este adevărată oricare ar fi *n*. — *Inducție transfinită*, extindere a modului de raționament prin inducție completă pentru numerele ordinale transfinite.

indúcție[2] (FIZIOL.), mecanism nervos prin care o stare de excitație sau de inhibiție aflată într-un centru nervos favorizează sau determină apariția stării opuse într-un alt centru nervos. Se mai numește *i. reciprocă*.

inducție electrică (FIZ.), mărime fizică vectorială care, împreună cu intensitatea cîmpului electric, determină macroscopic starea electrică a cîmpului electromagnetic în corpuri. Unitatea de *i. e.* în sistemul MKSA raționalizat este C/m^2 (coulomb pe metru pătrat).

inducție magnetică (FIZ.), mărime fizică vectorială care, împreună cu intensitatea cîmpului magnetic, determină macroscopic starea magnetică a cîmpului electromagnetic în corpuri. În sistemul internațional de unități, unitatea de *i. m.* este 1 *Tesla* sau Wb/m^2.

inducție electromagnetică fenomen de apariție a unei tensiuni electromotoare într-un circuit străbătut de un flux magnetic variabil. — *Legea inducției electromagnetice*, lege generală conform căreia tensiunea electromotoare indusă într-un contur este proporțională cu viteza, cu semn schimbat, de variație în timp a fluxului magnetic printr-o suprafață deschisă oarecare, care are drept contur însuși conturul considerat. *L. i. e.* a fost stabilită de M. Faraday și de E. H. Lenz; ea stă la baza funcționării majorității mașinilor electrice, a radiotehnicii etc. — *Inducție mutuală*, inducție electromagnetică exercitată reciproc între două circuite străbătute de curenți electrici variabili. Stă la baza funcționării transformatoarelor electrice. *I. m.* este caracterizată prin coeficientul de *i. m.*, care depinde numai de forma geometrică a circuitelor și de natura mediului în care sînt plasate circuitele, nu și de intensitățile curenților. V. și inductivitate. — *Inducție proprie*, inducție electromagnetică în care fluxul magnetic inductor e produs de curentul din circuitul pentru al cărui contur se consideră tensiunea electromotoare indusă. Sin. *selfinducție*, *autoinducție*.

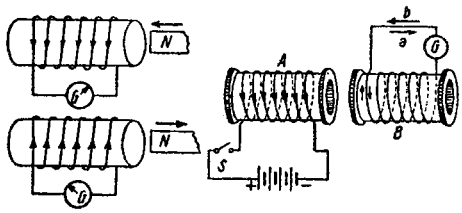

Experiențe pentru demonstrarea inducției electromagnetice

indulgență (lat. *indulgentia* „bunătate, milă"), bilet de „iertare a păcatelor". Termenul datează din sec. al XI-lea, dar practica **i.** este mai veche. Comerțul cu **i.**, care a luat din sec. al XIII-lea o mare amploare, a adus papalității venituri uriașe. Abolirea rușinosului comerț cu indulgențe a constituit una dintre principalele revendicări ale Reformei inițiate de Martin Luther.

indurație (lat. *in* „în, spre" și *durus* „aspru"; MED.), proces patologic caracterizat prin creșterea consistenței unui țesut sau organ.

indús (ELT.), parte componentă a unui sistem electromagnetic (mașină electrică, dispozitiv electromagnetic etc.) în care se produc tensiunile electromotoare induse de cîmpul magnetic al inductorului. Este alcătuit dintr-un miez din material feromagnetic pe care sînt așezate înfășurări electrice.

industrializáre, proces de transformare a unei țări agrare înapoiate într-o țară industrială dezvoltată din punct de vedere economic, prin crearea marii industrii mecanizate, și în primul rînd a industriei grele, capabilă să asigure dezvoltarea tuturor celorlalte ramuri ale economiei naționale. Prin aceasta industria devine ramura conducătoare a economiei naționale. **I.** atrage după sine adînci prefaceri în structura social-economică a țării. — *I. capitalistă*, prima formă de industrializare cunoscută în istorie. Trăsăturile ei au fost determinate de modul de producție capitalist și de legile lui obiective. Precedată de *acumularea primitivă a capitalului*, *i. c.* a avut ca punct de plecare *revoluția industrială*. Scopul nemijlocit urmărit de capitaliști în procesul *i. c.* l-a constituit mărirea profiturilor prin ridicarea rapidă a productivității și prin intensificarea maximă a muncii salariate, înfrîngerea concurenților, extinderea și acapararea pieței interne, expansiunea pe piața mondială. *I. c.* a avut loc într-un număr foarte restrîns de țări, și anume în țările în care relațiile de producție capitaliste au apărut mai de timpuriu și s-au dezvoltat mai repede, în care burghezia a dispus de importante resurse naturale și economice și a dus o politică economică favorabilă dezvoltării industriei. Pretutindeni unde a avut loc, *i. c.* s-a desfășurat ca un proces spontan, în condițiile anarhiei caracteristice economiei capitaliste. În consecință, chiar și cele mai înaintate țări capitaliste au o industrie dezvoltată disproporționat în ceea ce privește ramurile și repartizarea teritorială, concentrată în unele zone sau centre, în timp ce alte regiuni sînt lipsite de industrie sau insuficient industrializate. Din punct de vedere istoric, *i. c.* a început cu dezvoltarea industriei ușoare, fapt explicat, într-o epocă mai veche, de nivelul redus al tehnicii și, în general, de rata ridicată a profitului și de viteza de rotație mai mare a capitalului în ramurile acestei industrii. Ulterior, datorită cerințelor legilor reproducției lărgite, progresului tehnic și dezvoltării generale a producției capitaliste, s-a dezvoltat și industria grea. Sursele principale ale *i. c.* au fost: exploatarea intensivă a resurselor materiale și de muncă ale țării respective; subjugarea și jefuirea coloniilor; tributurile și resursele smulse altor țări în urma războaielor de cotropire (ex. avuțiile sustrase Franței de Germania în urma războiului din 1870—1871); concesiunile și împrumuturile etc. În țările în care s-a înfăptuit *i. c.*, forțele de producție s-au dezvoltat rapid, deși disproporționat, neuniform, cu întreruperi periodice determinate de crizele de supraproducție; avuția națională a crescut progresiv; pozițiile de clasă ale burgheziei s-au consolidat; proletariatul a devenit numeros; contradicția fundamentală a capitalismului a căpătat o deosebită acuitate; opoziția dintre oraș și sat a fost împinsă la extrem. Între mănunchiul restrîns de țări capitaliste industrializate și numeroase alte țări cărora, datorită politicii coloniale duse de statele imperialiste, li s-a rezervat rolul de surse de materii prime și piețe de desfacere s-a statornicit diviziunea internațională capitalistă a muncii. Puterile imperialiste, exploatînd resursele țărilor slab dezvoltate, au împiedicat crearea în aceste țări a unei industrii naționale dezvoltate, au frînat

STRUCTURA PRODUCȚIEI GLOBALE INDUSTRIALE A R.P.R. PE GRUPELE A ȘI B ȘI PE RAMURI ALE INDUSTRIEI

	1938	1948	1955	1959	1963
TOTAL INDUSTRIE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
GRUPA A	45,5	49,4	55,8	60,3	64,5
GRUPA B	54,5	50,6	44,2	39,7	35,5
PE RAMURI					
ENERGIE ELECTRICĂ ȘI TERMICĂ	1,1	2,1	2,2	2,5	2,7
COMBUSTIBIL	16,8	15,3	10,9	10,0	8,2
METALURGIA FEROASĂ (INCLUSIV EXTRACȚIA MINEREURILOR FEROASE)	4,1	5,9	4,2	5,6	6,1
METALURGIA NEFEROASĂ (INCLUSIV EXTRACȚIA MINEREURILOR NEFEROASE)	2,6	2,1	2,3	2,6	2,2
CONSTRUCȚII DE MAȘINI ȘI PRELUCRAREA METALELOR	10,2	10,5	18,8	22,9	26,7
CHIMIE, CELULOZĂ ȘI HÎRTIE (INCLUSIV EXPLOATAREA STUFULUI)	3,9	4,9	5,6	6,9	9,7
MATERIALE DE CONSTRUCȚII	1,2	1,8	3,2	3,5	3,5
EXPLOATAREA ȘI PRELUCRAREA LEMNULUI	9,5	11,2	8,9	8,2	7,2
STICLĂ, PORȚELAN ȘI FAIANȚĂ	0,4	0,6	0,7	0,6	0,7
TEXTILĂ, CONFECȚII, PIELĂRIE, BLĂNĂRIE ȘI ÎNCĂLȚĂMINTE	16,1	19,2	19,4	15,6	14,9
ALIMENTARĂ	32,4	24,1	21,7	19,2	16,0

progresul lor. Aceasta a dus la mărirea decalajului dintre grupul de țări capitaliste înaintate din punct de vedere economic și numeroasele țări slab dezvoltate, la ascuțirea contradicțiilor sistemului mondial capitalist. În condițiile prăbușirii sistemului colonial, industrializarea capătă o importanță primordială pentru tinerele state naționale; ea constituie principalul mijloc pentru cucerirea și întărirea independenței economice, pentru lichidarea exploatării imperialiste, pentru dezvoltarea rapidă a economiei naționale, creșterea venitului național și îmbunătățirea radicală a condițiilor de viață ale poporului. Lupta dusă de aceste țări pentru lichidarea urmărilor dominației coloniale creează noi contradicții în cadrul lumii capitaliste. — *I. socialistă*, proces de construire și dezvoltare planificată, pe baza proprietății socialiste de stat, a marii industrii, și în primul rînd a industriei grele, cu pivotul ei — construcția de mașini —, în vederea reconstrucției întregii economii naționale pe temeliile tehnicii înaintate și a victoriei depline a socialismului la orașe și sate. *I. s.* se deosebește radical de cea capitalistă, prin conținutul, scopul și metodele ei. V. I. Lenin a demonstrat necesitatea obiectivă a *i. s.* pentru construirea socialismului în toate țările care pornesc pe calea revoluției proletare de la un nivel economic coborît. De *i. s.* depinde făurirea bazei tehnico-materiale a socialismului, factorul hotărîtor al victoriei relațiilor de producție socialiste în toate ramurile economiei naționale; ea duce la creșterea produsului social total și a venitului național; la lărgirea rîndurilor clasei muncitoare și la întărirea rolului ei conducător în întreaga viață socială; la crearea premiselor materiale necesare socializării treptate a agriculturii și dezvoltării economice și culturale rapide a satului, întăririi continue a alianței muncitorești-țărănești și consolidării bazei sociale și politice a statului socialist; la întărirea independenței economice și a capacității de apărare a patriei socialiste. *I. s.* condiționează realizarea sarcinilor internaționaliste ale partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste privind cucerirea victoriei în întrecerea istorică cu capitalismul, egalizarea treptată a nivelurilor de dezvoltare economică a țărilor socialiste. Experiența R.P.R. și a altor țări socialiste arată că *i. s.* este singura cale prin care se asigură creșterea armonioasă, echilibrată, pe o linie mereu ascendentă și în ritm rapid a întregii economii naționale, sporirea continuă a productivității muncii sociale, dezvoltarea intensivă și complexă a agriculturii, ridicarea sistematică a nivelului de trai al poporului. Soluționarea cu succes a acestor sarcini depinde în primul rînd de folosirea tuturor posibilităților interne ale fiecărei țări, prin mobilizarea intensă a propriilor forțe și maxima valorificare a resurselor ei naturale. Progresul economic și tehnico-științific al țărilor socialiste se sprijină totodată pe relațiile de colaborare și într-ajutorare statornicite între ele. Metodele și sursele *i. s.* reflectă avantajele și superioritatea orînduirii socialiste. În procesul *i. s.*, industria se dezvoltă neîntrerupt, proporțional și în ritmuri înalte, pe baza planurilor de dezvoltare a economiei naționale, care acordă prioritate ramurilor hotărîtoare, producătoare de mijloace de producție și care distribuie rațional forțele de producție pe teritoriul țării. Sursele *i. s.* provin din acumulările realizate în primul rînd din veniturile întreprinderilor socialiste. Romînia, în timpul regimului burghezo-moșieresc, a fost o țară agrară insuficient dezvoltată din punct de vedere industrial. În 1937 aproape 77% din populația activă lucra în agricultură și numai 8% în industrie. Industria era alcătuită, în principal, din ramuri ale industriei ușoare și ale industriei extractive. De exemplu, în 1938 cca. 62% din producția globală industrială revenea industriei combustibililor (în primul rînd extracției și prelucrării țițeiului), exploatărilor forestiere, industriei textile și alimentare, în timp ce celelalte ramuri industriale își împărțeau restul de 38%. Ramura construcțiilor de mașini era reprezentată doar

prin cîteva întreprinderi. Din această cauză, aproximativ 95% din mașinile și utilajele folosite în economia națională proveneau din import. Nivelul scăzut de dezvoltare a industriei se reflecta în structura și volumul venitului național. În 1938, 38,5% din venitul național era dat de agricultură și de silvicultură și numai 30,8% de industrie. Ca urmare, în privința venitului național calculat pe locuitor, Romînia se situa pe unul dintre ultimele locuri din Europa. Pentru a justifica înapoierea economică și a ascunde adevăratele ei cauze, unii ideologi ai claselor exploatatoare au lansat „teoria" potrivit căreia Romînia ar fi fost predestinată să joace în economia mondială rolul de țară „eminamente agricolă". P.C.R. a demascat falsitatea și caracterul reacționar al acestei teorii și a arătat că progresul țării noastre este indisolubil legat de industrializarea ei. Linia industrializării Romîniei a fost trasată la Conferința națională a P.C.R. din 1945, pe baza unei analize aprofundate a realităților din țara noastră, a sarcinilor revoluției populare și a situației internaționale. Partidul Muncitoresc Romîn a fundamentat în mod multilateral necesitatea obiectivă a *i. s.* a R.P.R. în vederea făuririi și dezvoltării bazei tehnice-materiale a noii orînduiri. „În centrul activității partidului stă industrializarea socialistă — dezvoltarea cu precădere a industriei grele, cu pivotul ei, industria constructoare de mașini, capabilă să asigure înzestrarea cu mașini și utilaje a tuturor ramurilor industriei, agriculturii, transporturilor" (Gh. Gheorghiu-Dej). Experiența unei întregi etape istorice a confirmat justețea, caracterul realist, științific al politicii P.M.R. de *i. s.* a R.P.R. În vederea creării și dezvoltării unei industrii grele puternice, ca temelie a dezvoltării complexe și echilibrate a economiei naționale, cea mai mare parte a investițiilor industriale au fost îndreptate spre ramurile hotărîtoare: metalurgia feroasă (inclusiv extracția minereurilor feroase), construcțiile de mașini, combustibil, energia electrică și chimia (69,5% din totalul investițiilor industriale făcute în perioada 1951—1963). Prioritatea dată industriei mijloacelor de producție își găsește expresia în creșterea mai rapidă a acesteia în raport cu industria bunurilor de consum (în perioada 1951—1963 „grupa A" a crescut anual în medie cu 15,1%, iar „grupa B" cu 10,7%). În 1963 producția mijloacelor de producție reprezenta 64,5% din producția globală industrială, față de 45,5% în 1938. Ponderea principală în cadrul „grupei A" revine construcțiilor de mașini și prelucrării metalelor (aproape 40%), care în 1963 au avut o producție globală de 17 ori mai mare față de 1938. Se asigură de asemenea dezvoltarea cu un pas înainte a electrificării față de dezvoltarea industriei în general. Corespunzător cerințelor crescînde ale industriei și ale celorlalte ramuri ale economiei naționale, se lărgește continuu baza energetică. Aproape 40% din investițiile industriale făcute în 1951—1963 au fost folosite în acest scop. Producția de energie electrică și termică a crescut rapid, ea fiind în 1963 de 17 ori mai mare decît în 1938. Încă din primii ani ai construcției socialiste, s-a acordat o atenție deosebită industriei chimice, ramura esențială pentru o economie modernă. Numai în perioada 1960—1965, de ex., industriei chimice i s-au alocat 20% din totalul investițiilor industriale. În procesul de *i. s.* a R.P.R. se realizează înzestrarea industriei, agriculturii, construcțiilor, transporturilor cu mașini și instalații moderne, perfecționate, mecanizarea și automatizarea producției; se desfășoară o vastă acțiune de reutilare, dezvoltare și modernizare a întreprinderilor existente, cea mai eficientă cale de sporire în termen scurt a productivității muncii și a producției. O trăsătură caracteristică a industrializării țării noastre o constituie ritmul susținut de creștere. În 1950—1959 producția globală industrială a crescut anual în medie cu 13%, iar în primii patru ani ai planului șesenal (1960—1963) cu 15%, Romînia situîndu-se sub acest aspect printre primele țări din Europa. Baza variată de materii prime și cerințele complexe și crescînde ale pieței

INVESTIȚII PE RAMURI ALE INDUSTRIEI ÎN R.P.R.

MILIOANE LEI (PREȚURI LA 1-I-1959)

	1951	1955	1959	1963	IN PROCENTE FAȚĂ DE TOTAL 1951	1955	1959	1963
TOTAL INDUSTRIE	4675	7954	9380	19555	100,0	100,0	100,0	100,0
PE RAMURI								
ENERGIE ELECTRICĂ ȘI TERMICĂ	567	916	932	2275	12,1	11,5	9,9	11,6
COMBUSTIBILI	1957	2827	2687	4400	41,9	35,5	28,7	22,5
METALURGIA FEROASĂ (INCLUSIV EXTRACȚIA MINEREURILOR FEROASE)	357	690	784	1879	7,6	8,7	8,3	9,6
METALURGIA NEFEROASĂ (INCLUSIV EXTRACȚIA MINEREURILOR NEFEROASE)	125	585	470	1207	2,7	7,4	5,0	6,2
CONSTRUCȚII DE MAȘINI ȘI PRELUCRAREA METALELOR	412	503	627	1534	8,8	6,3	6,7	7,9
CHIMIE, CELULOZĂ ȘI HÎRTIE (INCLUSIV EXPLOATAREA STUFULUI)	237	559	1819	4278	5,1	7,1	19,4	21,9
MATERIALE DE CONSTRUCȚII	238	353	233	869	5,1	4,4	2,5	4,4
EXPLOATAREA ȘI PRELUCRAREA LEMNULUI	273	550	624	1330	5,9	6,9	6,7	6,8
STICLĂ PORȚELAN ȘI FAIANȚĂ	11	58	79	93	0,2	0,7	0,8	0,5
TEXTILĂ, CONFECȚII, PIELĂRIE, BLĂNĂRIE ȘI ÎNCĂLȚĂMINTE	133	177	276	671	2,8	2,2	2,9	3,4
ALIMENTARĂ	160	593	624	788	3,4	7,5	6,7	4,0

interne, temelia dezvoltării rapide a producției industriale în R.P.R., determină progresul multilateral al industriei. Preocuparea pentru valorificarea superioară, tot mai complexă a bogățiilor naturale ale țării constituie o altă caracteristică de bază a *i. s.* a R.P.R. În numai 4 ani (1960—1963), valoarea produselor obținute prin prelucrarea industrială a unei tone de țiței a crescut cu 28%, iar valoarea obținută dintr-un metru cub de masă lemnoasă cu 50%. *I. s.* atrage în circuitul economic resursele materiale și de muncă de pe întreg cuprinsul țării, îmbunătățește repartizarea teritorială a forțelor de producție. În Moldova, nord-estul Transilvaniei, Oltenia și Dobrogea, regiuni care au cunoscut în timpul regimului burghezo-moșieresc o înapoiere economică mai accentuată, industria se dezvoltă în ritmuri superioare mediei pe țară. Astfel, de exemplu, numai în întreprinderile industriale din Moldova s-a produs în 1963 mai mult decît întreaga producție a țării în anul 1948. Dezvoltarea intensă și multilaterală a industriei este însoțită de procesul urbanizării populației. De la circa 3 700 000 de oameni, cît număra în 1948, populația urbană a ajuns la aproape 6 200 000 în 1963, respectiv de la 23,4% la 33,1% din populația totală a țării. În același timp a crescut simțitor numărul muncitorilor (de la 1 222 900 în 1950 la peste 2 825 000 în 1963). Se produc schimbări caracteristice în structura pe profesiuni și în nivelul de calificare a muncii. Aproximativ 90% din totalul muncitorilor posedă cel puțin o calificare, față de 39% în 1938. În economia națională lucrează peste 70 000 de ingineri (față de 9 000 în 1938) și peste 500 000 de tehnicieni și personal de specialitate. *I. s.* a mărit considerabil puterea industrială a Romîniei, schimbă tot mai mult profilul economic al țării, creează noi tradiții, duce la acumularea unei bogate experiențe. În 1963 producția globală industrială a fost de 7,4 ori mai mare față de 1938, ponderea ei împreună cu construcțiile în produsul social total crescînd de la 44,4% la aproape 65%, iar în venitul național de la 35,2% la aproape 57,6%. Industria a devenit, prin urmare, ramura preponderentă și conducătoare a producției materiale în R.P.R. Baza tehnică-materială construită pe calea *i. s.* a avut un rol hotărîtor în făurirea economiei socialiste unitare în R.P.R., în ridicarea nivelului de trai al poporului. Romînia socialistă dispune astăzi de o economie complexă, viguroasă și echilibrată, în continuă dezvoltare ascendentă. Continuarea în ritm susținut a *i. s.* asigură dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului în procesul desăvîrșirii construcției socialiste, creează premisele trecerii patriei noastre în rîndul țărilor avansate sub aspectul producției și consumului pe locuitor. Succesele obținute de poporul romîn în industrializarea socialistă a țării constituie o contribuție la întărirea sistemului mondial socialist, la afirmarea superiorității socialismului asupra capitalismului. V. și i n d u s t r i e.

industrializarea construcțiilor, aplicarea în lucrările de construcții a metodelor industriale de execuție și de organizare a producției, constînd în principal în folosirea pe scară largă a ansamblurilor și a elementelor de beton armat tipizate, ca și a prefabricatelor de beton ușor, în mecanizarea complexă a lucrărilor pe șantiere și în organizarea aprovizionării cu materiale în ritm industrial. Industrializarea construcțiilor sporește productivitatea muncii și ușurează munca constructorilor, reduce termenele de execuție și prețul de cost, asigură economisirea metalului și a materialului lemnos, permite executarea lucrărilor de construcție în tot timpul anului. Industrializarea construcțiilor permite o îmbunătățire radicală a organizării lucrărilor pe șantierele de construcții și transformarea acestora în șantiere de montare și asamblare a elementelor confecționate pe cale industrială în fabrici specializate.

„Industria sîrmei", *Uzina* ~, unitate a industriei metalurgice din R.P.R. A fost construită în 1920, în orașul Cîmpia Turzii, reg. Cluj. În anii puterii populare, instalațiile ei au fost modernizate, iar secțiile dezvoltate. Uzina are un profil complex, produce oțel Martin și electric, profile ușoare, sîrmă laminată și trefilată, bare trase, electrozi de sudură, arcuri de mobilă, cupru electrolitic, sîrmă de cupru și de alamă etc.

indústrie, ramura cea mai importantă a producției materiale, cuprinzînd totalitatea întreprinderilor (fabrici, uzine, mine, centrale electrice, ateliere) care extrag materii prime, materiale, combustibili, prelucrează atît aceste produse cît și pe cele din agricultură, transformîndu-le în mijloace de producție și bunuri de consum. **I.** are rolul hotărîtor în dezvoltarea întregii economii naționale, deoarece asigură producerea și perfecționarea mijloacelor de producție necesare tuturor ramurilor acestei economii. Forma embrionară a **i.** a fost *industria casnică*. Procesul formării **i.** ca ramură distinctă, independentă, a producției sociale a început o dată cu separarea meșteșugurilor de agricultură. Germenii *industriei capitaliste* au apărut în sec. XIV—XV, în sînul feudalismului, cînd s-a terminat procesul de separare a meșteșugurilor de agricultură. În dezvoltarea sa, **i.** capitalistă a parcurs trei stadii: *cooperația capitalistă simplă, manufactura capitalistă* și *marea industrie mașinistă*. Trecerea de la manufactură la producția mașinistă s-a făcut o dată cu r e v o l u ț i a i n d u s t r i a l ă, care a avut loc, la început, în Anglia, în ultima treime a sec. al XVIII-lea și primul pătrar al sec. al XIX-lea. Prima țară industrială a fost deci Anglia. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea a început dezvoltarea rapidă a **i.** în S.U.A. și în Germania, care de la începutul sec. al XX-lea au întrecut Anglia din punctul de vedere al volumului producției industriale. Datorită dezvoltării inegale și în salturi a țărilor capitaliste,

ca şi trăsăturilor specifice ale *industrializării capitaliste*, **i.** este inegal dezvoltată, în lumea capitalistă multe ţări fiind lipsite de **i.** sau având o **i.** slab dezvoltată. Deşi în unele ţări capitaliste există o industrie dezvoltată, înzestrată cu o tehnică modernă, revoluţia ştiinţifică-tehnică contemporană este frînată de cadrul îngust al relaţiilor de producţie capitaliste; ea se poate înfăptui pînă la capăt numai în condiţiile socialismului. *Industria socialistă* reprezintă o ramură de producţie cu cel mai înalt grad de concentrare, înzestrată cu o tehnică avansată şi care se dezvoltă planificat şi în ritm rapid. Nivelul de dezvoltare a **i.**, iar în cadrul acesteia a **i.** producătoare de mijloace de producţie, determină puterea economică a ţării, asigură independenţa economică şi capacitatea sa de apărare, progresul tehnic şi gradul de înzestrare tehnică a diferitelor ramuri, nivelul înalt al productivităţii muncii sociale şi, în ultimă instanţă, nivelul de trai al populaţiei. În Romînia, dezvoltarea industriei maşiniste a început mai tîrziu decît în alte ţări, ea fiind frînată de existenţa jugului turcesc şi a celui habsburgic, de fărîmiţarea statală, de menţinerea pînă tîrziu a iobăgiei. Primele elemente ale producţiei maşiniste au apărut în al doilea pătrar al sec. al XIX-lea în Transilvania şi la mijlocul sec. al XIX-lea în Ţara Romînească şi Moldova. Abolirea iobăgiei, condiţiile create prin cucerirea independenţei de stat şi mai ales măsurile protecţioniste de la sfîrşitul sec. al XIX-lea au favorizat dezvoltarea **i.** capitaliste. Deşi dispunea de resurse bogate, Romînia a rămas o ţară insuficient dezvoltată din punct de vedere industrial, datorită menţinerii rămăşiţelor feudale şi dominaţiei capitalului străin, care constituiau o puternică frînă în calea dezvoltării **i.** Locul **i.** în economia Romîniei burghezo-moşiereşti este ilustrat de faptul că ea dădea în 1938 numai 30,8% din venitul naţional. Pentru înlăturarea înapoierii economice moştenite de la regimul burghezo-moşieresc, P.M.R. a elaborat planul de *industrializare socialistă* a ţării, în centrul căreia stă industria grea, cu pivotul ei, construcţia de maşini. „O industrie grea puternică, bazată pe folosirea raţională a bogăţiilor naturale ale ţării şi dezvoltată pe linia nevoilor interne şi a posibilităţilor izvorîte din legături comerciale trainice cu vecinii, constituie pivotul în jurul căruia întreaga economie a ţării se va dezvolta în condiţii noi" (Gh. Gheorghiu-Dej, 1945). În anii construcţiei socialiste, **i.** ţării noastre s-a dezvoltat în ritm rapid; au fost create noi subramuri, ca: industria producătoare de utilaj petrolier, minier, de tractoare şi maşini agricole, de autocamioane, de locomotive diesel-electrice, de construcţii navale, de maşini-unelte şi utilaj tehnologic, de maşini electrice, transformatoare, de îngrăşăminte chimice şi antidăunători, de fire şi fibre sintetice, de cauciuc sintetic, de mase plastice etc. Romînia socialistă dispune în prezent de o puternică bază industrială, în care ponderea cea mai mare o au ramurile industriei grele. În viitor, se prevede continuarea ritmului rapid de dezvoltare a **i.**, şi în primul rînd sporirea producţiei de oţel, a extracţiei de minereu, a energiei electrice, a industriei chimice, a industriei constructoare de maşini, şi îndeosebi a mijloacelor de mecanizare şi automatizare. După rolul în procesul reproducţiei, **i.** se împarte în „grupa *A*" (ramurile producătoare de mijloace de producţie) şi „grupa *B*" (ramurile producătoare de bunuri de consum). După caracterul producţiei, **i.** poate fi: *grea* şi *uşoară*, *extractivă* (a cărbunelui, a extracţiei de minereu, a petrolului etc.) şi *prelucrătoare* (**i.** metalurgiei prelucrătoare, a construcţiilor de maşini, textilă, alimentară etc.). Din punctul de vedere al importanţei produselor şi al legăturilor de aprovizionare şi desfacere ale întreprinderilor, **i.** se împarte în: *republicană* şi *locală*. — *Industria grea*, totalitatea ramurilor industriale care produc în general mijloace de producţie: maşini, utilaje, metal, cărbune, ţiţei, energie electrică, materiale de construcţie etc.

DINAMICA PRODUCŢIEI GLOBALE INDUSTRIALE A R.P.R. PE GRUPELE A ŞI B ŞI PE RAMURI PRINCIPALE ALE INDUSTRIEI
1938 = 100

	1948	1955	1959	1963
TOTAL INDUSTRIE	85	299	433	742
GRUPA A	92	363	572	de 18 ori
GRUPA B	79	240	309	483
PE RAMURI				
ENERGIE ELECTRICĂ ŞI TERMICĂ	156	576	933	de 17 ori
COMBUSTIBIL	76	182	244	351
METALURGIA FEROASĂ (INCLUSIV EXTRACŢIA MINEREURILOR FEROASE)	121	294	551	de 10 ori
METALURGIA NEFEROASĂ (INCLUSIV EXTRACŢIA MINEREURILOR NEFEROASE)	68	293	467	810
CONSTRUCŢII DE MAŞINI ŞI PRELUCRAREA METALELOR	87	496	868	de 17 ori
CHIMIE, CELULOZĂ ŞI HÎRTIE (INCLUSIV EXPLOATAREA STUFULUI)	105	442	800	de 19 ori
MATERIALE DE CONSTRUCŢII	117	686	de 11 ori	de 18 ori
EXPLOATAREA ŞI PRELUCRAREA LEMNULUI	99	247	336	528
STICLĂ, PORŢELAN ŞI FAIANŢĂ	133	482	697	de 12 ori
TEXTILĂ, CONFECŢII, PIELĂRIE, BLĂNĂRIE ŞI ÎNCĂLŢĂMINTE	100	333	395	659
ALIMENTARĂ	62	181	229	315

Principalele ramuri ale *i. g.* sînt: **i.** construcţiilor de maşini şi a prelucrării metalelor, **i.** metalurgiei feroase, a metalurgiei neferoase, **i.** energiei electrice şi termice, **i.** cărbunelui, a petrolului, a materialelor de construcţii, **i.** chimică, **i.** de exploatare şi prelucrare a lemnului etc. În R.P.R., politica P.M.R. de creştere cu precădere a industriei producătoare de mijloace de producţie a asigurat o sporire a producţiei globale a acestei ramuri, încît în 1963 a fost de peste 10 ori mai mare decît în 1938. — *Industria uşoară*, grup de ramuri industriale care produc bunuri de consum şi articole tehnice necesare industriei, agriculturii, transporturilor etc. Principalele ramuri ale *i. u.* sînt: industria textilă, industria confecţiilor, industria pielăriei, blănăriei şi încălţămintei, **i.** de sticlărie şi ceramică fină, **i.** de prelucrare a maselor plastice, **i.** obiectelor de uz casnic etc. *I. u.* este strîns legată de agricultură şi de industria chimică, care o aprovizionează cu cea mai mare parte a materiilor prime. Creşterea producţiei *i. u.* are un mare rol în satisfacerea nevoilor individuale ale membrilor societăţii, influenţînd asupra nivelului lor de trai. În R.P.R., producţia *i. u.* a fost de 6,6 ori mai mare în 1963 decît în 1938. În perioada 1960—1965 *i. u.* va fi înzestrată cu utilaj modern, care va asigura o dublare a producţiei, creşterea importantă a productivităţii muncii, valorificarea superioară a materiilor prime naturale şi sintetice, îmbogăţirea sortimentului şi îmbunătăţirea în continuare a calităţii produselor. — *Industria extractivă*, totalitatea ramurilor industriale care extrag din natură obiectele muncii a căror existenţă şi reproducere este independentă de intervenţia omului. Procesul de extracţie poate fi simplu, de desprindere a obiectelor muncii din natură (ex. extracţia ţiţeiului, a gazului metan, a cărbunelui, a minereurilor feroase şi neferoase, pescuitul etc.), sau complex, dacă acestea sînt supuse şi unui proces de prelucrare primară (ex. sortarea minereurilor, spălarea cărbunilor, concasarea materialelor dure la locul de exploatare, pregătirea buştenilor în industria forestieră etc.). Dezvoltarea *i. e.* permite lărgirea bazei de materii prime pentru diferite ramuri industriale. Ritmul rapid de dezvoltare a economiei R.P.R. a necesitat sporirea însemnată a rezervelor industriale de substanţe minerale utile, şi în primul rînd a minereurilor de fier. — *Industria prelucrătoare*, totalitatea ramurilor industriale care prelucrează materiile prime provenite din industria extractivă şi din agricultură, creînd ca produse finite fie mijloace de producţie, fie bunuri de consum. În *i. p.*, prin procese mecanice, termice, chimice, se modifică compoziţia, structura sau forma iniţială a materiilor prime, obţinîndu-se produse finite cu o valoare incomparabil mai mare decît a obiectelor muncii supuse prelucrării. Ramurile principale ale *i. p.* sînt: **i.** de prelucrare a ţiţeiului, metalurgia feroasă (siderurgia), metalurgia neferoasă, **i.** construcţiilor de maşini şi a prelucrării metalelor, **i.** chimică, **i.** de prelucrare a lemnului, **i.** celulozei şi hîrtiei, **i.** textilă, **i.** confecţiilor, **i.** pielăriei, blănăriei şi încălţămintei, **i.** alimentară etc. Nivelul de dezvoltare a *i. p.* în raport cu industria extractivă reflectă gradul de industrializare a unei ţări. În cursul procesului de industrializare socialistă a R.P.R. s-a asigurat dezvoltarea mai rapidă a *i. p.* în comparaţie cu industria extractivă, aceasta fiind expresia adîncirii gradului de prelucrare industrială a resurselor naturale, a valorificării lor superioare. — *Industria energiei electrice şi termice*, ramură de bază a industriei grele, care produce energie electrică şi termică valorificînd resursele naturale (cărbunii, ţiţeiul, gazele naturale, lemnul, căderile de apă, materialele fisionabile etc.). În această ramură se includ şi transportul şi distribuţia energiei electrice şi termice. În R.P.R., ca urmare a construcţiei de noi termo- şi hidrocentrale, a extinderii liniilor de transport, a folosirii mai judicioase a puterii instalate, producţia *i. e. e. şi t.* a crescut rapid, ea fiind în 1963 de 17 ori mai mare decît în 1938. A sporit ponderea centralelor de puteri mari şi mijlocii, precum şi a centralelor electrice cu parametrii ridicaţi ai aburului. Succese însemnate s-au obţinut în crearea sistemului energetic naţional, premisă a extinderii folosirii energiei electrice pe întregul teritoriu al ţării. Dezvoltarea în ritm susţinut a economiei naţionale, introducerea pe scară largă a energiei electrice în toate ramurile economiei, extinderea mecanizării şi automatizării, a proceselor electrochimice şi electrometalurgice cer dezvoltarea pe mai departe a acestei ramuri în ritm rapid. V. şi electrificare. — *Industria cărbunelui*, ramură importantă a industriei grele, care include extracţia cărbunelui, îmbogăţirea (prepararea şi deshidratarea) şi brichetarea lui. În R.P.R. s-a acordat o atenţie deosebită *i. c.*, alocîndu-se investiţii însemnate pentru sporirea extracţiei şi mărirea capacităţilor de prelucrare primară. În 1963 producţia globală a *i. c.* era de 3,6 ori mai mare decît în 1938. O dată cu sporirea extracţiei huilei în bazinul Valea Jiului, a sporit rapid şi extracţia lignitului (care în 1963 a fost de 15 ori mai mare decît în 1938). Au fost dezvoltate de asemenea capacităţile de preparare a cărbunelui, îndeosebi a cărbunelui necesar cocsificării. Sarcina principală a *i. c.* în cadrul planului şesenal este de a asigura aprovizionarea siderurgiei cu cărbuni de calitate superioară (necesari cocsificării) şi a termocentralelor cu ligniţi şi alte sorturi de cărbuni inferiori. Creşterea producţiei se va realiza prin dezvoltarea minelor existente, prin construirea de noi mine în Valea Jiului şi prin deschiderea bazinului de lignit din Oltenia. În 1963 a intrat parţial în funcţiune Uzina de preparare a cărbunelui de la Coroieşti, cu o capacitate finală de 3 milioane de tone pe an, înzestrată cu instalaţii moderne, avînd caracteristici tehnice superioare. V. şi cărbune. — *Industria cocsochimică*, ramură a industriei grele care prelucrează, în anumite condiţii, diverse sortimente de

cărbuni, în vederea obținerii cocsului și semicocsului ca produse principale și a gazului și gudronului ca subproduse, din care se poate extrage o întreagă gamă de produse chimice. Prin cocsificare se asigură o valorificare superioară a cărbunilor. Produsul de bază al *i. c.*, cocsul metalurgic, este necesar industriei siderurgice ca materie primă pentru producerea fontei și oțelului, produsele secundare constituind materii prime prețioase pentru industria chimică. În R.P.R., în scopul lărgirii bazei proprii de materii prime a industriei siderurgice, s-a lărgit capacitatea de producție a cocseriei de la Reșița și s-a creat, în cadrul Combinatului siderurgic Hunedoara, o mare uzină cocsochimică cu o capacitate anuală de producție de un milion de tone de cocs metalurgic. În 1963 producția globală a *i. c.* era de peste 26 de ori mai mare decît cea obținută în 1938. — ***Industria petrolului***, una dintre ramurile importante ale industriei grele, care include forajul sondelor de exploatare, extracția țițeiului și gazelor petroliere, prelucrarea acestora în produse finite prin procedee fizice și chimice, precum și transportul și depozitarea produselor petroliere. Prin diferite procedee tehnologice de prelucrare a țițeiului (distilația atmosferică și în vid, cracarea și reformarea termică, cracarea și reformarea catalitică, hidrocracarea catalitică, cocsarea, absorbția și fracționarea gazelor etc.), se produc următoarele grupe de produse: benzine, petroluri, motorine, uleiuri, păcură, bitum, parafină, gaze lichefiate, gaze de rafinărie, cocs de petrol, aromate (benzen, toluen, xileni etc.), unsori și altele. *I. p.* are o mare însemnătate pentru toate ramurile economiei naționale, îndeosebi pentru dezvoltarea bazei energetice (prin producția combustibililor lichizi și gazoși) și a industriei chimice, căreia îi asigură unele materii prime, ca: hidrocarburile parafinice, olefinice, aromatice etc. În R.P.R., ca urmare a activității intense de cercetări geologice a fost posibilă dezvoltarea extracției pe baze rația-

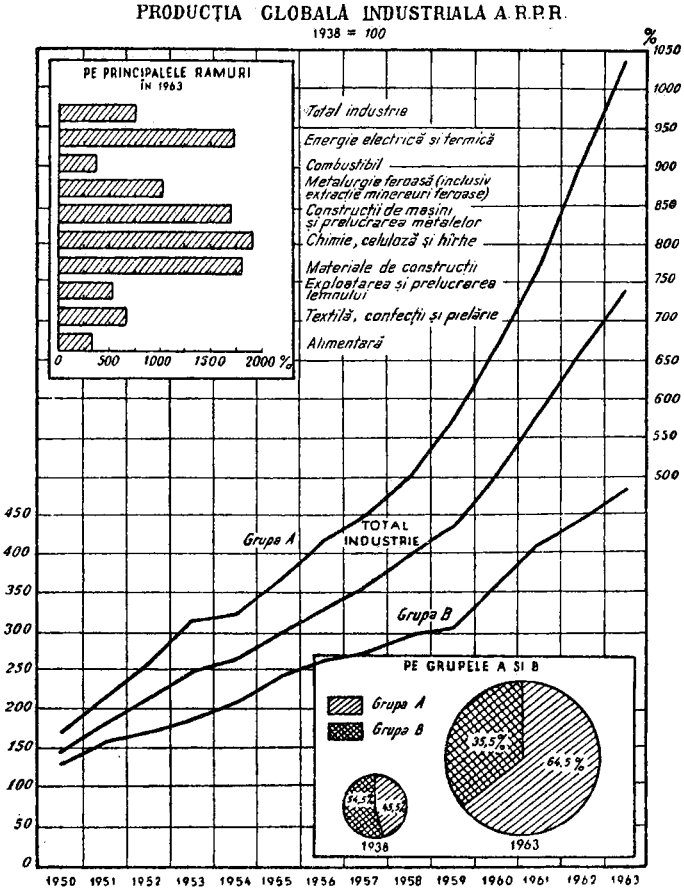

nale, în strînsă legătură cu creșterea rezervelor de țiței, astfel încît încă în cursul primului plan cincinal a fost atins și depășit cel mai înalt nivel de extracție din timpul regimului burghezo-moșieresc, asigurîndu-se în același timp rezervele de țiței pentru perioada următoare. O atenție deosebită s-a acordat valorificării superioare a țițeiului, prin mărirea capacităților de producție a rafinăriilor existente și înzestrarea acestora cu utilaje moderne, prin construirea de noi rafinării, cum sînt cele de la Dărmănești, Onești, Brazi. În 1963, comparativ cu 1938, extracția țițeiului și a gazelor petroliere a fost de peste 2,2 ori mai mare, în timp ce producția globală de prelucrare a țițeiului a fost de 3,7 ori mai mare, ceea ce reflectă sporirea gradului de valorificare a țițeiului. — *Industria extractivă a gazului metan*, ramură a industriei grele care extrage și transportă gazul metan. Gazul metan este atît un purtător de energie primară cît și una dintre materiile prime de bază ale industriei chimice. În R.P.R. s-au alocat importante investiții pentru descoperirea unor zăcăminte noi, prin extinderea forajului la adîncimi mari și pe structuri noi, astfel încît extracția a fost în 1963 de 34 de ori mai mare decît în 1938. Nivelul extracției se stabilește astfel încît să se asigure gospodărirea rațională a rezervelor și acoperirea necesităților de materii prime ale industriei chimice. — *Industria metalurgiei feroase*, ramură de bază a industriei grele care extrage fierul din minereu prin procedee termochimice și-l transformă în produse utilizate în alte ramuri.

Sin. *siderurgie*. *I. m. f.* condiționează dezvoltarea industriei construcțiilor de mașini și a prelucrării metalelor și deci sporirea producției mijloacelor de producție și a obiectelor de consum. În R.P.R. s-a asigurat o dezvoltare rapidă a *i. m. f.* în vederea satisfacerii nevoilor crescînde de metal, determinate de procesul de industrializare socialistă a țării. Lărgirea și reconstrucția pe baze moderne a vechilor centre siderurgice Hunedoara și Reșița, îmbunătățirea indicilor de utilizare a agregatelor, precum și construcția de noi întreprinderi au dus la creșterea producției metalurgiei feroase de 10 ori în 1963 față de 1938. Producția de fontă a fost în 1963, comparativ cu 1938, de 13 ori mai mare, producția de oțel de peste 9,5 ori, iar producția de laminate finite pline de 6 ori. În perioada 1960—1965, mai mult de 1/3 din totalul fondurilor repartizate *i. m. f.* sînt alocate construirii Combinatului siderurgic Galați, principalul obiectiv al planului de perspectivă în acest domeniu. — *Industria siderurgică* v. *industria metalurgiei feroase*. — *Industria metalurgiei neferoase*, ramură a industriei grele care extrage și îmbogățește minereurile neferoase, produce și prelucrează metale neferoase și rare, ca: plumb, cupru, zinc, aur, argint, wolfram, molibden etc. Din această ramură fac parte: întreprinderile pentru extracția și prepararea minereurilor neferoase și rare, întreprinderile producătoare de metale neferoase, întreprinderile producătoare de laminate, trefilate, pulberi metalice din metale neferoase și turnătoriile independente. Metalele neferoase (colorate) au o mare importanță pentru industria construcțiilor de mașini. În R.P.R., *i. m. n.* s-a dezvoltat continuu, în 1963 producția ei fiind de 8 ori mai mare decît în 1938. — *Industria construcțiilor de mașini și a prelucrării metalelor*, ramură de bază a industriei grele care produce mașini-unelte, instalații, utilaje, mijloace de transport, piese de schimb, scule etc. Principalele verigi ale procesului tehnologic de producție în ramura aceasta sînt: turnarea, forjarea, tratamentul termic, sudarea, presarea, ștanțarea, prelucrarea la rece, montajul. Din *i. c. de m. și a p. m.* fac parte: construcția de mașini-unelte, de utilaj petrolier, minier și chimic, energetic și electrotehnic; de tractoare, mașini și utilaje agricole; de utilaj metalurgic; de material rulant; de autovehicule; construcția de nave; de utilaj pentru ridicat și transportat; de utilaj special pentru construcții; de utilaj pentru industria hîrtiei, celulozei și stufului, pentru industria ușoară și alimentară; producția de rulmenți etc. Construcția de mașini este ramura hotărîtoare a industriei, deoarece ea furnizează mașini și unelte de muncă pentru toate ramurile economiei naționale și determină astfel nivelul progresului tehnic, al dezvoltării forțelor de producție în întreaga economie. În R.P.R., industria construcțiilor de mașini este de fapt o ramură creată în anii regimului democrat-popular, ca urmare a procesului de industrializare socialistă a țării. Construirea unor întreprinderi noi, ca: Uzina „Electroputere" Craiova, Uzinele de strunguri Arad, Uzina „Autobuzul" București, I.M.U. Medgidia, Fabrica de scule Rîșnov, Fabrica de rulmenți Bîrlad, Uzina „Rulmentul" Brașov, Fabrica de mașini-unelte și agregate București etc., precum și reconstruirea și dezvoltarea unui număr important din vechile unități, au contribuit la creșterea producției acestei ramuri, în așa fel încît în 1963 a fost de 17 ori mai mare decît în 1938. *I. c. de m. și a p. m.* din țara noastră produce mașini, utilaje și instalații perfecționate, cu calități și performanțe corespunzătoare cerințelor tehnicii moderne, asigurînd circa 70% din nevoile interne și creînd disponibilități pentru export (tractoare, utilaj petrolier, linii de ciment, motoare electrice, strunguri, rulmenți, vagoane de marfă și cisterne, echipament pentru termocentrale etc.). — *Industria electrotehnică*, ramură a industriei construcțiilor de mașini și a prelucrării metalelor, care produce o mare varietate de mașini, utilaje și aparate necesare producerii, transmiterii și folosirii energiei electrice în cele mai diferite domenii. Din *i. e.* fac parte: întreprinderi producătoare de mașini și aparate electrice (generatoare, motoare și transformatoare electrice, aparataj electric de înaltă și de joasă tensiune, aparate electrocasnice etc.), întreprinderi producătoare de utilaje pentru tele- și radiocomunicații, întreprinderi producătoare de cabluri și materiale electroizolante etc. *I. e.* joacă un rol important în asigurarea folosirii tehnicii noi, în crearea bazei tehnice-materiale a electrificării, în mecanizarea și automatizarea proceselor de producție, precum și în creșterea nivelului de trai material și cultural al oamenilor muncii. În R.P.R., *i. e.*, creată în anii puterii populare, cunoaște o puternică dezvoltare, volumul producției globale fiind în 1963 de 20 de ori mai mare față de 1950. Printre principalele obiective ale *i. e.* se numără: uzinele „Electroputere" Craiova, „Electronica" București, Întreprinderea „Electroaparataj" București, Uzina de mașini electrice București, „Electromagnetica", Întreprinderea „Automatica", „Electrofar", Fabrica de cabluri și materiale electroizolante București etc. *I. e.* din țara noastră produce motoare electrice de cele mai diferite tipuri și puteri, transformatoare, locomotive diesel-electrice, echipament electric pentru autocamioane și tractoare, pentru troleibuze, acumulatoare și pile electrice, aparataj de înaltă și de joasă tensiune, materiale electroizolante, centrale telefonice, radioreceptoare, televizoare, elemente de automatizare, aparate electrice de uz casnic etc. — *Industria chimică*, ramură a industriei grele, care prelucrează și transformă cu ajutorul proceselor chimice fundamentale și a operațiilor fizico-mecanice materiile prime naturale, produsele, subprodusele și deșeurile industriale și agricole. Din *i. c.* fac parte: întreprinderile producătoare de acizi, baze,

săruri anorganice etc.; **i.** îngrăşămintelor chimice; **i.** fibrelor şi firelor chimice; **i.** cauciucului sintetic; **i.** medicamentelor; **i.** coloranţilor etc., precum şi întreprinderile de prelucrare a cauciucului şi a maselor plastice. *I. c.* aduce o contribuţie importantă la valorificarea superioară a resurselor naturale, asigurînd o folosire raţională a unor materii prime (cărbune, produse petroliere, gaze naturale, sare, minereuri nemetalifere, lemn, stuf etc.) sau a unor subproduse (gudroane de cocserie, gaze de rafinărie, zguri de cuptor înalt etc.), realizînd produse de mare valoare economică, lărgind substanţial baza de materii prime. *I. c.* are o deosebită importanţă pentru întreaga economie naţională, dezvoltarea ei permiţînd chimizarea producţiei în toate ramurile economiei, ca o cale a progresului tehnic contemporan. În R.P.R., încă de la începutul procesului de industrializare, s-a acordat o mare atenţie dezvoltării *i. c.* Ca urmare a investiţiilor însemnate alocate, vechile întreprinderi chimice au fost dezvoltate, reutilate şi modernizate, s-au creat subramuri noi, ca: industria de îngrăşăminte chimice, industria fibrelor şi firelor sintetice, industria maselor plastice, industria cauciucului sintetic etc. Au fost construite numeroase obiective ale *i. c.*, înzestrate cu mijloace tehnice perfecţionate, printre care cele mai importante sînt: Combinatul chimic Victoria, Combinatul chimic Borzeşti, Uzina de superfosfaţi şi acid sulfuric Năvodari, Uzina de produse sodice Govora, Combinatul de îngrăşăminte azotoase Piatra-Neamţ, Combinatul de cauciuc sintetic şi produse petrochimice Oneşti, Uzina de anvelope „Danubiana" Bucureşti, Uzinele de fibre sintetice Săvineşti, Fabrica de mase plastice Bucureşti, Fabrica de antibiotice Iaşi. Toate acestea au permis ca în anul 1963 să se obţină o producţie de 23 de ori mai mare decît în 1938. Congresul al III-lea al P.M.R. a atribuit dezvoltării *i. c.* un loc de prim ordin în cadrul planului de 6 ani. Dezvoltarea continuă în viitor a *i. c.* a R.P.R. este legată de valorificarea superioară a unor importante resurse de materii prime de care dispunem prin chimizarea produselor petroliere şi a gazelor naturale, prin dezvoltarea producţiei de îngrăşăminte chimice, de mase plastice, de fire şi fibre sintetice, de cauciuc sintetic etc. În afară de obiectivele în curs de construcţie (combinatele chimice de la Craiova şi Turnu-Măgurele etc.), se vor construi noi unităţi de mare capacitate pentru producţia de îngrăşăminte, antidăunători şi alte produse cerute de aplicarea agrotehnicii moderne în agricultura noastră.

— *Industria extractivă a minereurilor nemetalifere şi industria produselor din substanţe abrazive*, ramură a industriei grele care extrage şi prepară minereurile nemetalifere (azbest brut, mică, grafit, talc, feldspat, baritină, bentonită, caolin etc.), prelucrează substanţele abrazive, transformîndu-le în produse ca: pietre de polizor, scule din substanţe abrazive artificiale, electrocorindon, electrozi, praf de grafit etc. În R.P.R., producţia globală a acestei ramuri a crescut pînă în 1963 de 15 ori faţă de 1938.

— *Industria materialelor de construcţii*, ramură a industriei grele care exploatează materiale şi materii prime pentru producţia materialelor de construcţii, transformîndu-le pe acestea din urmă într-o gamă largă de produse. *I. m. de c.* cuprinde întreprinderile pentru extracţia şi prelucrarea pietrei şi marmurii, precum şi întreprinderi care produc ciment, materiale şi obiecte de instalaţii, materiale refractare, lianţi (var, ipsos etc.), materiale de zidărie şi învelitori (ţigle şi cărămizi ceramice, silico-calcare, carton asfaltat), materiale termo-, fono- şi hidroizolatoare (vată minerală, vată şi pînză de sticlă, plăci aglomerate din plută etc.), agregate uşoare, artificiale pentru betoane (argilă expandată, zgură granulată şi expandată, diatomit şi scorie bazaltică etc.), geamuri, marmură etc. Dezvoltarea *i.m. de c.* are o mare însemnătate pentru realizarea programului de investiţii. În R.P.R. au fost construite numeroase obiective ale acestei ramuri, printre care fabricile de ciment de la Bicaz, Medgidia, întreprinderile de prefabricate din Bucureşti, Roman, Galaţi, Turda, Braşov, fabricile de ceramică de la Ţăndărei, Roman şi Piatra-Neamţ, Întreprinderea materiale şi prefabricate de construcţie-Doaga, Fabrica de obiecte sanitare din porţelan Militari-Bucureşti, şi s-au dezvoltat considerabil şi reutilat fabricile vechi. În 1963 producţia globală a acestei ramuri era de 18 ori mai mare decît în 1938, producţia de ciment a sporit de la 510 000 t la 4 369 300 t, iar producţia de materiale de zidărie (fără elemente de construcţie din prefabricate de beton) de la 200 milioane bucăţi la 1 153 milioane bucăţi.

— *Industria de exploatare şi prelucrare a lemnului*, ramură a industriei care exploatează masa lemnoasă şi o prelucrează prin procedee mecanice şi chimice, producînd materii prime, semifabricate şi produse finite care se utilizează în toate ramurile economiei naţionale, precum şi bunuri de consum necesare populaţiei. Din această ramură fac parte întreprinderi pentru

INDICATORI SINTETICI PRIVIND DEZVOLTAREA INDUSTRIEI R.P.R.

	1938	1950	1955	1959	1963
GREUTATEA SPECIFICĂ A INDUSTRIEI ÎN PRODUSUL SOCIAL (ÎN PROCENTE)	39,0	46,6	44,9	49,6	57,4
GREUTATEA SPECIFICĂ A INDUSTRIEI ÎN VENITUL NAŢIONAL (ÎN PROCENTE)	30,8	44,0	39,8	40,9	48,1
DINAMICA PRODUCTIVITĂŢII MUNCII PE UN MUNCITOR ÎN INDUSTRIE (ÎN PROCENTE)		100	149	198	267
DINAMICA NUMĂRULUI MEDIU SCRIPTIC AL MUNCITORILOR ÎN INDUSTRIE (ÎN PROCENTE)		100	143	158	206

obținerea și selecționarea masei lemnoase, fabrici de cherestea de placaj, de panel și furnir, întreprinderi producătoare de plăci aglomerate din particule de lemn, de prefabricate din lemn pentru construcții, de produse din lemn impregnat, întreprinderi producătoare de mobilă, de produse din lemn pentru uz casnic etc. În R.P.R. au fost luate un complex de măsuri pentru exploatarea rațională și valorificarea complexă a masei lemnoase, pentru reorganizarea și dezvoltarea industriei de prelucrare a lemnului. Au fost construite unități mari înzestrate cu tehnică modernă pentru fabricarea plăcilor aglomerate din particule de lemn, a placajului, a mobilei etc., printre care cele mai importante sînt: complexele pentru industrializarea lemnului de la Brăila, Călățaș, Tg.-Jiu, Suceava, Blaj, Gherla, Rîmnicu-Vîlcea, Pitești, Comănești și Pipera. Volumul producției a fost în 1963 de 5,3 ori mai mare decît în 1938. În cursul planului șesenal, gradul de valorificare a masei lemnoase va fi în 1965 cu 80% mai mare decît în 1959. V. și economie forestieră; lemn. — *Industria celulozei și hîrtiei*, ramură a industriei grele care prelucrează pe cale chimică lemnul, stuful și paiele, realizînd ca produse principale: celuloză, hîrtie, carton, mucava, precum și ambalaje din hîrtie și carton. În R.P.R. a fost dezvoltată baza de materii prime a acestei ramuri prin valorificarea superioară a unor resurse naturale (stuf, paie); au fost construite obiective noi, cum sînt: Combinatul de celuloză și hîrtie Brăila, Fabrica de celuloză Palas, Combinatul de celuloză și hîrtie Suceava etc.; au fost dezvoltate și reutilate întreprinderile existente. În 1963 producția globală era de peste 6,5 ori mai mare decît în 1938. — *Industria sticlei, porțelanului și faianței*, ramură industrială în care se produc atît mijloace de producție (sticlă tehnică și de ambalaj, geamuri trase, turnate și speciale, articole tehnice și sanitare din porțelan, semiporțelan și faianță) cît și bunuri de consum (sticlă și obiecte de sticlă de menaj și ambalaj, oglinzi, produse de uz casnic din porțelan, semiporțelan, faianță și ceramică). Materiile prime folosite sînt: nisip, caolin, sodă, feldspat etc. În anii construcției socialiste, capacitatea de producție a acestei industrii a fost mult lărgită, ceea ce a făcut ca producția ei să fie în 1963 de 12 ori mai mare decît cea din 1938. În această perioadă au fost construite întreprinderi noi, printre care Complexul de sticlărie și faianță Sighișoara, și au fost reconstruite și modernizate fabricile de sticlărie de la Azuga, București, Pădurea Neagră, Tomești etc. — *Industria textilă*, ramură a industriei ușoare care prelucrează fibrele de origine animală și vegetală, precum și fibrele chimice (artificiale și sintetice), transformîndu-le în fire, țesături, tricotaje, materiale textile nețesute, ață, vatelină, dantele etc. și produce o serie de articole tehnice. Din *i. t.* fac parte: întreprinderile pentru prelucrarea primară a bumbacului, inului, cînepei, iutei, lînii și mătăsii naturale; industria bumbacului, industria lînii; industria mătăsii; industria inului, cînepei și iutei; industria tricotajelor. Filaturile și unitățile care fabrică articole tehnice și de ambalaj se includ în grupa întreprinderilor producătoare de mijloace de producție. *I. t.* asigură o parte însemnată a bunurilor de consum necesare populației. În R.P.R., reconstrucția socialistă a industriei textile s-a desfășurat în direcția comasării întreprinderilor, a specializării, reutilării și modernizării lor, a ridicării nivelului tehnic al producției, a lichidării decalajului dintre filaturi și țesătorii etc. Pe lîngă dezvoltarea și reutilarea întreprinderilor existente au fost construite obiective industriale noi, cum sînt: Uzinele textile „Moldova" Botoșani, o nouă secție de țesături sintetice la Țesătoria de relon „Panduri" București, Filatura de in și cînepă Fălticeni, Țesătoria de in „INTEX"-Păulești, Fabrica de tricotaje din bumbac „Moldova"-Iași etc. În 1963 valoarea producției *i. t.* a fost de 5,5 ori mai mare decît în 1938. În aceeași perioadă, producția țesăturilor de bumbac și tip bumbac a crescut de aproape 2,9 ori, a țesăturilor de lînă și tip lînă de peste 3 ori, a țesăturilor de mătase și tip mătase de peste 2,8 ori. În 1963 producția tricotajelor de bumbac și tip bumbac a crescut de 7,2 ori, iar a tricotajelor de lînă și tip lînă de aproape 3 ori față de 1950. — *Industria confecțiilor*, ramură a industriei ușoare care produce îmbrăcăminte, lenjerie de corp și casnică, precum și alte confecții destinate protecției muncii, folosind țesături din fire naturale, din fire chimice (artificiale și sintetice) și mase plastice. În R.P.R. această ramură s-a dezvoltat rapid, producția ei globală fiind în 1963 de 11 ori mai mare față de 1938. Principalul obiectiv industrial nou construit din această ramură este Fabrica de confecții și tricotaje București, care în 1963 dădea 19,2% din producția globală a acestei ramuri. Au fost, de asemenea, reconstruite și mult dezvoltate o serie de fabrici de confecții la Satu-Mare, Cluj, Brăila, Iași, Curtea de Argeș, Tg.-Mureș, Arad etc. — *Industria pielăriei, blănăriei și încălțămintei*, ramură a industriei ușoare care prelucrează îndeosebi pieile și blănurile de animale, transformîndu-le într-o gamă largă de produse, ca: îmbrăcăminte, încălțăminte, articole de marochinărie, articole tehnice etc. Din această ramură fac parte: a) tăbăcăriile, întreprinderile producătoare de piele artificială și întreprinderile producătoare de harnașamente, curelărie, articole tehnice (a căror activitate se include în grupul de ramuri industriale producătoare de mijloace de producție); b) întreprinderile pentru producția de încălțăminte din piele, pînză, cauciuc, încălțăminte din înlocuitori de piele, întreprinderile producătoare de articole de voiaj și marochinărie din orice materie primă, întreprinderile pentru prelucrarea blănurilor și pieilor și pentru producția de îmbrăcăminte din piele și blană (a căror activitate se include în producția bunu-

rilor de consum). În țara noastră, în anii puterii populare, această ramură a fost reorganizată. Pe lîngă reconstruirea și dezvoltarea vechilor fabrici s-au creat noi unități de producție, înzestrate cu mijloace tehnice moderne, printre care: unitatea nouă de tăbăcărie minerală de la Jilava, Combinatul de cauciuc Jilava, noua secție de talpă artificială de la Fabrica de pielărie și încălțăminte „Dîmbovița"-București. Producția globală a ramurii era în 1963 de 5,6 ori mai mare decît în 1938. — *Industria alimentară*, ramură a industriei producătoare de bunuri de consum care transformă materiile prime de origine vegetală și animală furnizate de agricultură în produse necesare alimentației populației. *I. a.* are o structură complexă, incluzînd: abatoare și întreprinderi producătoare de preparate de carne, întreprinderi pentru exploatarea peștelui, întreprinderi producătoare de lapte și produse lactate, fabrici de uleiuri și grăsimi vegetale, întreprinderi de panificație și produse făinoase, fabrici de zahăr, de produse zaharoase și produse de cofetărie, fabrici de conserve de carne, de pește, de legume și de fructe, fabrici de băuturi alcoolice și bere, întreprinderi pentru extracția sării, pentru fermentarea tutunului și producția produselor de tutun, antrepozite frigorifice etc. Creșterea producției *i. a.* are o mare însemnătate pentru ridicarea nivelului de trai al populației. Deși este una dintre cele mai vechi ramuri ale industriei Romîniei, *i. a.* a cunoscut o dezvoltare impetuoasă abia în anii puterii populare. Au fost construite numeroase unități industriale, înzestrate cu tehnica modernă, cum sînt: fabricile de zahăr de la Bucecea și Luduș, Combinatul zahăr și ulei „Oltenia"-Podari, Fabrica de ulei Iași, Fabrica de conserve de legume și fructe Tecuci, Întreprinderea de morărit, panificație „Dobrogea"-Constanța, Fabrica de produse lactate București, Secția de ciocolată a Întreprinderii industriale de stat București—zaharoase etc., și s-au reconstruit și modernizat întreprinderile existente. Producția *i. a.* a fost în 1963 de 3,2 ori mai mare decît în 1938. În unele domenii producția a sporit și mai rapid. Astfel, comparativ cu 1938, în 1963 se produc de 33 de ori mai multe conserve de legume și de 736 de ori mai multe conserve de fructe; de 8,1 ori mai mult unt, de 12 ori mai mult lapte (inclusiv lapte praf), de 8,8 ori mai multe conserve și preparate de carne etc. În cursul planului de șase ani, *i. a.* va fi pusă pe o bază complet nouă, fiind înzestrată la nivelul tehnicii mondiale, cu un grad avansat de automatizare. — *Industria poligrafică*, ramură a industriei în care se realizează tipărirea de cărți, ziare, reviste, reproduceri de artă, albume, hărți geografice, produse de etichetaj etc. În *i. p.* se includ trei grupe mari de unități productive: întreprinderi poligrafice și legătorii; întreprinderi producătoare de hîrtie de valoare, hărți, partituri, cartele de perforat, materiale didactice, rechizite de birou și școlare din hîrtie; alte întreprinderi, ca zincografii, de multiplicare etc. În 1963 producția *i. p.* era de peste 8 ori mai mare decît în 1938; numai sporul de producție realizat în 1963 comparativ cu 1961 depășește cu aproape 70% întreaga producție a anului 1938. Un loc important în asigurarea producției poligrafice îl are Combinatul poligrafic „Casa Scînteii", construită în anii de democrație populară. — *Industria republicană*, parte principală a industriei socialiste de stat a R.P.R., cuprinzînd întreprinderile industriale ale căror producție și legături de aprovizionare și desfacere au un rol de mare importanță în asigurarea necesităților dezvoltării întregii economii naționale. Întreprinderile aparținînd *i. r.* sînt subordonate ministerelor și organizațiilor economice centrale. În 1963 întreprinderile industriale de subordonare republicană dădeau 90,6% din totalul producției industriale. — *Industria locală*, parte a industriei socialiste de stat a R.P.R., subordonată sfaturilor populare, care folosește îndeosebi resursele locale de materii prime, valorificîndu-le rațional, și produce în general obiecte pentru satisfacerea cerințelor populației pe plan local. *I. l.* are o structură pe ramuri variată, în cadrul ei fiind reprezentată atît producția de mijloace de producție cît mai ales producția bunurilor de consum (industria alimentară, a mobilei, confecțiilor, tricotajelor etc.). *I. l.* are un rol important în îmbunătățirea deservirii populației, contribuind la creșterea volumului și sortimentelor producției industriale a țării. În 1962 *i. l.* dădea 5,9% din totalul producției industriale.

industrie casnică, formă neevoluată a industriei, în care se prelucrează cu mijloace simple materiile prime în cadrul gospodăriei unde acestea se produc și ale cărei produse se consumă îndeosebi de către aceeași gospodărie. La început a apărut în cadrul economiei naturale, avînd un caracter auxiliar și fiind legată nemijlocit de agricultură. O dată cu dezvoltarea diviziunii sociale a muncii și a schimbului, a început separarea diferitelor feluri de producție industrială sub forma meșteșugurilor. În capitalism, **i. c.** s-a transformat în cea mai mare parte în muncă capitalistă la domiciliu. Revoluția socialistă înlătură forma capitalistă a **i. c.**, micii producători fiind cuprinși în cooperația meșteșugărească ca formă socialistă de economie.

Indy *[ĕdi]*, Vincent d' (1851—1931), compozitor, organist, dirijor, profesor și muzicolog francez, elev al lui A. Marmontel, A. Lavignac și C. Franck. Organist la început, s-a consacrat mai tîrziu compoziției și activității pedagogice. Creația sa, influențată de Wagner și Franck, se caracterizează prin logica arhitecturii, împinsă uneori pînă la academism. Unele lucrări folosesc motive populare, iar altele vădesc influențe mistice-religioase. A scris: opere („Fervaal", „Străinul"), simfonii (printre care „Simfonia pe o temă de la munte"), poeme („Istar") etc. A lăsat de asemenea un „Tratat de compoziție".

inecuáție (MAT.; azi rar întrebuințat), inegalitate care conține una sau mai multe variabile și este adevărată numai pentru anumite valori date variabilelor (ex. inegalitatea $x^2 - 3x + 2 < 0$ este o **i.** adevărată numai pentru valorile lui x cuprinse între 1 și 2).

inegalitáte (MAT.) **1.** Relație matematică între două elemente date a și b, care arată că unul este mai mare sau mai mic decît celălalt; se scrie sub forma $a > b$ sau $b < a$, citindu-se „a mai mare decît b", în primul caz, și „b mai mic decît a" în al doilea. Această **i.** se numește uneori *strictă*. Dacă ea poate deveni eventual o egalitate, se notează „$\geqslant$" sau „$\leqslant$". **2.** Relație matematică care arată că două elemente a și b nu sînt egale; se reprezintă prin simbolul grafic $a \neq b$.

inél 1. (MAT.) Mulțime de elemente $a, b, c, \ldots \in M$ pentru care sînt definite două legi de compoziție (ex. adunarea și înmulțirea), care satisfac următoarele axiome: 1) dacă $a, b \in M$, atunci $a + b = b + a \in M$ (adunarea e *comutativă*); 2) $a, b, c \in M$, atunci $a + (b + c) = (a + b) + c$ (adunarea e *asociativă*); 3) există elementul 0 (element neutru al adunării), astfel încît $a + 0 = 0 + a = a$; 4) fiecărui element a îi corespunde elementul $-a$, astfel că $a + (-a) = (-a) + a = 0$; 5) dacă $a, b \in M$, atunci $ab \in M$; 6) dacă $a, b, c \in M$, atunci $a \cdot (b \cdot c) = (a \cdot b) \cdot c$ (înmulțirea e *asociativă*); 7) dacă $a, b, c \in M$, atunci $a\,(b + c) = ab + ac$; $(a + b)\,c = ac + bc$ (*distributivitatea* înmulțirii față de adunare). Dacă există elementul 1 (element neutru al înmulțirii), astfel încît $a \cdot 1 = 1 \cdot a = a$, se spune că **i.** are element unitate. **I.** se numește comutativ dacă înmulțirea este comutativă (ex. **i.** numerelor întregi). **2.** (ELT.) *Inel de contact*, inel de cupru sau de bronz așezat pe un butuc electroizolant de pe arborele unei mașini electrice, în scopul realizării, prin intermediul periilor, a unei legături electrice între înfășurarea de pe rotorul mașinii și un circuit exterior. *I. de c.* sînt folosite la mașinile sincrone pentru alimentarea în curent continuu a înfășurării de excitație, la motoarele asincrone pentru legarea reostatului de pornire sau al celui de reglaj etc. **3.** *Inele anuale* **a)** (BOT.) Zone inelare concentrice, care se disting

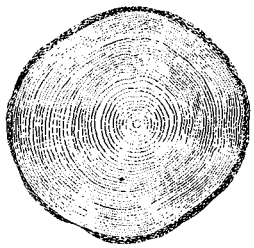

Inele anuale *(a)*

într-o secțiune transversală făcută în tulpina sau rădăcina plantelor lemnoase din zona temperată. *I. a.* corespund creșterilor anuale în grosime și permit stabilirea vîrstei plantelor lemnoase. **b)** (ZOOL.) Striuri concentrice de pe solzii, vertebrele, otolitele și spinii aripioarelor de la pești. *I. a.* se disting prin transparență pe solzi, iar la celelalte organe pe secțiuni subțiri. În general, un inel reprezintă creșterea de un an. Studiul *i. a.* permite determinarea vîrstei peștilor.

inerție 1. (FIZ.) Proprietate a corpurilor de a-și păstra starea de repaus sau de mișcare uniformă atît timp cît asupra lor nu acționează vreo forță, adică nu se găsesc în acțiune reciprocă cu alte corpuri. **I.** este o proprietate fundamentală a tuturor corpurilor. Principiul **i.**, ca primul principiu al mecanicii, a fost formulat pentru prima oară de G. Galilei. **2.** (CHIM.) *Inerție chimică*, proprietate a unor elemente sau a unor substanțe de a nu reacționa cu nici o substanță sau de a reacționa numai cu foarte puține substanțe (ex. gazele rare, *He, Ar, Ne, Kr* etc.). **3.** (MED.) *Inerție uterină*, complicație hemoragică gravă la naștere, datorită insuficienței mușchiului uterin de a se contracta și retracta după dezlipirea și expulzia placentei.

inervație (FIZIOL.), ansamblul formațiilor nervoase periferice, care constituie aparatul nervos al unui țesut sau organ. Cuprinde receptori, fibre nervoase aferente (**i.** senzitivă), fibre nervoase eferente (**i.** motorie sau secretorie) și, uneori, ganglioni nervoși. Ex. **i.** digestivă, **i.** pulmonară etc.

Ineu, localitate de tip urban în sudul regiunii Crișana, reședință de raion. 7 510 loc. (1964). Industrie de interes local (prelucrarea lemnului, alimentară, reparații de mașini și utilaj agricol). — *Raionul I.*, raion administrativ, cu 65 960 loc. (1964). Economie agricolă: culturi cerealiere, viticultură și pomicultură. Creșterea animalelor. Extracția diatomitului (Minișul de Sus). Exploatări forestiere și întreprinderi de prelucrare a lemnului.

infantérie (MILIT.), una dintre armele de bază, caracterizată prin faptul că duce lupta pe jos. Este capabilă să lupte pe orice teren și în orice condiții de timp și de anotimp. Constituie baza marilor unități de arme întrunite. Celelalte arme din compunerea acestora asigură acțiunile infanteriei. **I.** modernă posedă o mare putere de foc, mobilitate și capacitate de manevră. — *I. marină*, trupe de **i.** din compunerea forțelor maritime militare, destinate să ducă lupta pe uscat în folosul nemijlocit al acestora. — *I. moto*, trupe de infanterie dotate cu autovehicule pentru transportul întregului personal și al armamentului.

infantilísm (MED.), anomalie în dezvoltarea corporală și psihică, caracterizată prin persistența, la vîrsta adultă, a unor caractere morfologice și funcționale caracteristice copilăriei și cauzată, în general, de anumite leziuni congenitale sau dobîndite, ori de o anormală funcționare a sistemului nervos și a celui endocrin.

infárct (lat. *infarctus*, de la *infarcire* „a umple, a astupa"; MED.), proces patologic caracterizat prin mortificarea unui organ sau a unei părți dintr-un organ ca urmare a astupării unei artere terminale printr-un embolus sau trombus. Se manifestă clinic prin durere și tulburarea funcțiunilor organului interesat. Se întîlnește cel mai frecvent în organe ca inima, rinichiul, splina, creierul, re-

tina, intestinul. Cînd se produce în organe vitale, **i.** poate determina moartea. — *I. miocardic*, hemoragie produsă în mușchiul cardiac (miocard) în urma obliterării unei ramuri a arterei coronare printr-un trombus sau printr-un embolus. *I. m.* se manifestă clinic prin dureri precordiale foarte intense, asemănătoare celor din angina pectorală, scădere bruscă și importantă a tensiunii arteriale, febră, transpirații reci, paloare, teamă de moarte iminentă etc. Boala se tratează prin repaus absolut la pat, anticoagulante, antibiotice etc.

infécție 1. (MED.) Pătrundere în corp (pe cale respiratorie, digestivă, oculară etc.) a microorganismelor patogene și reacția țesuturilor la această agresiune. Infecția poate consta dintr-o stare de boală cu simptomatologie evidentă (boală infecțioasă declarată) sau dintr-o stare de boală inaparentă (subclinică), depistabilă numai prin metode de laborator. — *I. aerogenă*, proces infecțios produs prin intermediul aerului contaminat cu microorganisme patogene (ex. rujeola). — *I. hidrică*, proces infecțios produs prin intermediul apei contaminate cu microorganisme patogene (ex. febra tifoidă). — *I. de focar*, infecție cronică circumscrisă în interiorul unui țesut sau organ (amigdală, ovar, dinte, sinus etc.), de unde microbii pătrund în sînge, determinînd îmbolnăvirea altor organe sau a întregului organism (ex. *i. de f.* în amigdală, care determină apariția unei nefrite acute, a unei crize de reumatism poliarticular acut etc.). Sin. *focar de infecție*. **2.** (FITOPAT.) Pătrundere a unui agent patogen în corpul plantei-gazdă; se poate face prin s t o m a t e, prin răni etc.

Infeld, Leopold (n. 1898), fizician polonez; membru al Academiei Poloneze de Științe. A fost colaborator al lui Einstein. Are studii asupra relativității și mecanicii cuantice. În 1934—1935, împreună cu N. Bohr, a elaborat o generalizare neliniară a electrodinamicii lui Maxwell. Op.pr.: „Evoluția fizicii" (împreună cu A. Einstein, 1938).

inferénță (din lat. *inferre* „a duce, a introduce"; LOG.), operație logică de trecere de la un enunț la altul, în care ultimul este dedus din primul. Orice raționament este rezultatul unei **i.** fie de la general la particular, fie de la antecedent la consecvent, fie de la excluderea unui membru al disjuncției la afirmarea celuilalt etc.

inférn (în mitologiile vechi), tărîm imaginar (ex. Hades în mitologia greacă) unde ar sălășlui sufletele morților. În religia iudaică tîrzie și în cea creștină, **i.** a devenit locul unde sufletele celor „păcătoși" sînt supuse la chinuri veșnice (iad, gheenă). Printre operele literare care au evocat viziunea **i.**, cea mai remarcabilă este „Divina comedie" a lui Dante.

infestáție (din lat. *infestare* „a ataca"; MED., MED. VET.), invadare a organismului cu paraziți animali, fapt care provoacă, de obicei, apariția unei stări patologice specifice.

infiltrát (MED.), aglomerare nesistematizată de celule de același fel, care invadează un țesut și avînd altă natură decît acesta. Se întîlnește ca reacție de răspuns la factori diverși (infecțioși, traumatici, alergici etc.). — *I. tbc*, leziune de început a tuberculozei secundare, datorită reactivării unor focare vechi de infecție tuberculoasă sau localizării recente a unei noi infecții exogene. Se manifestă clinic prin oboseală, slăbire, stare subfebrilă, transpirații, dispnee, tulburări digestive etc.

infiltrație 1. Fenomen de pătrundere și de curgere a unui fluid printr-un material poros. **I.** apei în sol se produce sub influența gravitației, a forțelor capilare și a presiunii hidrostatice și depinde de natura solului, de durata precipitațiilor, de acoperirea solului cu vegetație etc. **I.** apei în sol are efecte dăunătoare asupra construcțiilor. Prin drenare, canale de scurgere, etanșări etc. se reduc acțiunile vătămătoare ale **i.** **2.** (MED.) Proces de acumulare într-un țesut a unei substanțe străine (serozitate, sînge, puroi); stare patologică datorită acestui proces (ex. **i.** calcară, **i.** sanguină, **i.** seroasă etc.).

infinít 1. (FILOZ.) Categorie care exprimă natura absolută a materiei, proprietatea ei de a fi nelimitată în spațiu și în timp și inepuizabilă pentru cunoaștere atît la scara macrocosmului cît și la aceea a microcosmului. **I.** reprezintă cea mai generală caracteristică cantitativă a materiei; el include totodată diversitatea calitativă nesfîrșită a formelor concrete în care apare materia în mișcare. V. și f i n i t și i n f i n i t. **2.** (MAT.) **a)** Mărime variabilă care poate lua valori absolute mai mari decît orice mărime dată. Se mai numește *infinit mare*. — *I. mic* v. i n f i n i t e z i m a l. **b)** Regiune a spațiului care conține puncte avînd cel puțin una dintre coordonate infinită. V. și s e r i e.

infinitezimál (MAT.) **1.** Atribut al variabilelor care au ca limită zero. **2.** Termen variabil care poate fi făcut mai mic în valoare absolută decît orice număr pozitiv dat. Sin. *infinit mic*.

infinitív (LINGV.), mod nepersonal, considerat de obicei drept forma-tip a verbului și care denumește acțiunea respectivă ca atare, fără referire la nuanțele ei modale, temporale sau personale.

infirmáre (DR.), desființare a unui act (sau măsură) ca fiind nelegal sau netemeinic de către organul competent a exercita controlul (ex. **i.** mandatului de arestare).

infirmitáte (MED.), defect fizic congenital sau dobîndit în urma unui accident, a unei boli (ex. orbire, surzenie etc.).

infix, element fonetic (de obicei consoană) care se inserează în rădăcina unui cuvînt și are o valoare morfologică. Astfel, prin inserarea lui *n* în rădăcina indo-europeană *jug-* (care apare în lat. *jugum* „jug") se formează tema *jung-* (care apare în lat. *jungere* „a uni").

inflamábil (din lat. *in* „în" și *flamma* „flacără"; FIZ.; despre corpuri), care se aprinde ușor. Corpurile **i.** conțin mai ales carbon și hidrogen și se oxidează ușor, cu degajare mare de căldură.

inflamáție (MED.), modalitate de reacție a organismului la un excitant chimic, microbian,

electric etc. Se caracterizează clinic prin durere, căldură, tumefacție și roșeață, iar histologic prin modificări sanguine locale și modificări în permeabilitatea pereților vaselor mici, cu producere de exsudat. **I.** poate evolua în două sensuri: cînd mijloacele de apărare ale organismului depășesc forța agentului patogen, procesul inflamator dispare; invers, cînd agentul patogen învinge forța de apărare a organismului, **i.** continuă fie localizîndu-se (abces, furuncul), fie generalizîndu-se (septicemie).

inflație (EC.; în capitalism), depreciere a banilor de hîrtie ca urmare a emiterii lor peste nevoile reale ale producției și circulației mărfurilor, în legătură cu cheltuielile neproductive ale statului. Inflația este legată de folosirea banilor de hîrtie; monedele cu valoare integrală și biletele de bancă convertibile nu sînt supuse inflației, deoarece mecanismul punerii lor în circulație înlătură posibilitatea ruperii masei bănești de volumul producției și circulației mărfurilor. **I.** se produce ca urmare a creșterii masei banilor de hîrtie, care aglomerează canalele circulației mult mai repede decît producția mărfurilor, sau în cazul unui volum constant al banilor de hîrtie, cînd se reduce volumul producției și circulației mărfurilor. **I.** duce la creșterea generală a prețurilor prin reducerea puterii de cumpărare a banilor, la scăderea veniturilor reale ale salariaților și ale țăranilor muncitori. Totodată, ea agravează crizele, slăbește sistemul bănesc și de credit, are o influență negativă asupra finanțelor statului. În timpul perioadei inflaționiste, marii capitaliști realizează profituri importante ca urmare a creșterii mult mai rapide a prețurilor în comparație cu salariile. Statul burghez contemporan recurge tot mai des la emiterea banilor de hîrtie pentru a-și acoperi deficitele bugetare. În unele țări capitaliste se manifestă tendințe inflaționiste (Italia, Japonia ș.a.). În socialism, **i.** nu poate avea loc, deoarece necesarul de bani în circulație se stabilește prin planul de casă, în strînsă legătură cu volumul producției și al circulației mărfurilor și cu alți indicatori economici prevăzuți în planul de dezvoltare a economiei naționale.

inflexiúne, *punct de* ~ (MAT.), punct al unei curbe cu tangentă și curbură continue în care aceasta își schimbă sensul concavității.

inflorescénță (din lat. *inflorescere* „a înflori"; BOT.), ansamblul florilor dispuse în jurul unui lujer, într-un mod caracteristic pentru plantele care aparțin diferitelor familii. La graminee **i.** este un *spic*, la umbelifere *umbelă*, la compozite *calatidiu* etc.

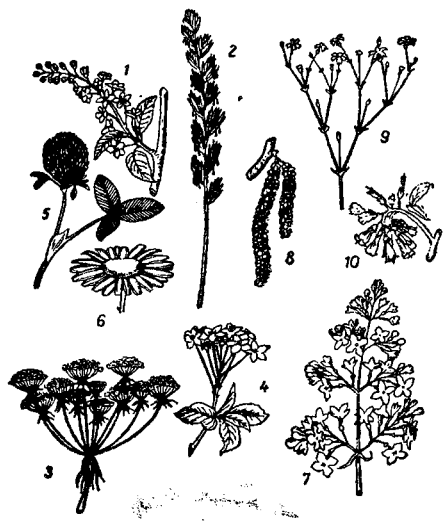

Inflorescențe

1 — racem simplu (la mălin); *2* — spic compus (la pir); *3* — umbelă compusă (la morcov); *4* — corimb (la vișin turcesc); *5* — capitul (la trifoi); *6* — calatidiu (la margaretă); *7* — racem compus (la liliac); *8* — ament (la alun); *9* — dihaziu (la cornuț); *10* — cimă unipară (la tătăneasă)

influénță v. **gripă.**

influență electrostatică (FIZ.), fenomen constînd din redistribuirea sarcinilor electrice pe suprafața unui conductor introdus într-un cîmp electric. Dacă se aduce un conductor în vecinătatea unui corp electrizat, sarcinile de semn opus celor ale corpului electrizat se concentrează pe porțiunea din suprafața conductorului învecinată cu corpul electrizat, iar sarcinile de același semn se concentrează pe porțiunea îndepărtată de corpul electrizat.

influx nervos (FIZIOL.), propagarea undei de excitație în lungul fibrei nervoase. Prin unele fibre, **i. n.** circulă înspre corpul neuronului *(i. n. centripet)*; în acest caz excitația merge de la receptor la centrul nervos. Prin alte fibre *i. n* circulă de la corpul neuronului spre capătul fibrei *(i. n. centrifug)*, în care caz excitația merge de la centrii nervoși la organe, țesuturi etc., provocînd modificarea funcțiunii lor. Viteza **i. n.** diferă în funcție de specia dată și de natura fibrei nervoase; la om, viteza **i. n.** variază între 1 și 120 m/s.

in-folio (expresie latină însemnînd „în foaie"; BIBL.) **1.** Format al unei cărți sau al unei file dintr-o carte în care coala de hîrtie este îndoită o dată, formînd 4 pagini. **2.** Carte care are acest format.

„Informația Bucureștiului", ziar al Comitetului orășenesc București al P.M.R. și al Sfatului popular al orașului București. A fost înființat în iulie 1953. Apare după-amiaza la București și are în special un caracter informativ.

informație (TELEC.), noțiune din teoria informației prin care se denumește fiecare dintre elementele noi conținute în semnificația unui simbol sau a unui grup de simboluri (comunicare verbală, text scris, mesaj, semnal de telecomunicații, grup de imagini etc.) cu ajutorul cărora se comunică date relative la anumite evenimente, situații, stări, acțiuni etc. Înainte de recepționarea (perceperea) **i.**, există virtual o anumită diversitate (nedeterminare) în privința realizării unui eveniment, a unei stări etc. (de ex. înainte de efectuarea unui experiment cu mai multe rezultate posibile, cercetătorul

nu cunoaște care dintre ele se va realiza). După primirea **i.**, nedeterminarea este într-o anumită măsură înlăturată (după primirea **i.** relative la rezultatele unui experiment, din diversitatea rezultatelor posibile se reține numai cele realizate în experiment). Mărimea care caracterizează înlăturarea nedeterminării prin transmiterea (respectiv recepționarea) unui mesaj se numește, în teoria **i.**, *cantitate de informație*. Cantitatea de **i.**, I (definită în 1928 de R. Hartley), conținută întrun mesaj are expresia: $I = -\log_2 P$, unde P reprezintă probabilitatea de apariție a mesajului transmis, respectiv recepționat, în mulțimea mesajelor posibile. Se operează cu logaritmul probabilității, fiindcă astfel cantitatea de informație are proprietatea de aditivitate și se alege baza 2, pentru a se exprima *c. de i.* în unități binare de **i.**, numite *biți*.

infracțiúne (lat. *infractio* „distrugere"; DR.), faptă social-mente periculoasă prevăzută și pedepsită de legea penală și săvîrșită cu vinovăție. În orînduirea socialistă este considerată faptă social-mente periculoasă orice acțiune sau inacțiune îndreptată împotriva acestei orînduiri sau împotriva ordinii sale de drept. **I.** sînt prevăzute în legea penală, care stabilește pedeapsa pentru fiecare dintre ele (principiul legalității). Fiecare **i.** vatămă sau pune în primejdie anumite relații sociale, legate de diferite valori sociale, pe care ordinea de drept socialistă le apără (securitatea statului, viața, sănătatea, libertatea cetățenilor, avutul obștesc, proprietatea personală etc.). Aceste relații și valori constituie *obiectul* ocrotirii penale în raport cu infracțiunile corespunzătoare. În dreptul socialist, **i.** nu poate fi săvîrșită decît de o persoană fizică (infractorul), care poate fi deci *subiect* al acesteia. — *I. flagrantă*, infracțiune descoperită în timpul săvîrșirii sale sau imediat după aceasta. *I. f.* se urmărește și se judecă, de regulă, potrivit unei proceduri urgente. Sin. *flagrant delict*. — *Infracțiuni contra avutului obștesc* (în dreptul R.P.R.), infracțiuni îndreptate împotriva relațiilor sociale de ordin patrimonial, privitoare la bunurile care formează avutul obștesc sau care sînt incluse în gestionarea acestui avut (ex. delapidare, furt, tîlhărie, abuz de încredere, înșelăciune etc., săvîrșite în paguba avutului obștesc). Pedeapsa pentru aceste infracțiuni este stabilită în raport cu valoarea pagubei pricinuite. Sancționarea în mod ferm și la timp a delapidatorilor, a hoților și a tuturor celor care caută să-și creeze o existență fără muncă contribuie la prevenirea *i. c. a. o.* și de aceea constituie o îndatorire legală, permanentă și deosebit de importantă a tuturor organelor noastre judiciare. — *Infracțiuni economice* (în dreptul R.P.R.), infracțiuni prin care se încalcă anumite reguli, prevăzute în legi, decrete sau hotărîri ale Consiliului de Miniștri, privitoare la producția și circulația mărfurilor, la regimul prețurilor și beneficiilor sau la alte activități legate de sistemul economic al R.P.R. (ex. neexecutarea cu rea-credință a obligațiilor decurgînd din contractele încheiate cu organizații socialiste, specula, înșelarea la măsurătoare, falsificarea ori substituirea mărfurilor sau produselor, contrabanda calificată). — *Infracțiuni contra protecției muncii* (în dreptul R.P.R.), infracțiuni prin care se încalcă îndatoririle legale privind securitatea persoanelor la locul de muncă și realizarea dreptului la muncă. Ele se săvîrșesc prin nerespectarea dispozițiilor legale privitoare la protecția muncii și tehnica securității, refuzul nejustificat de a primi la lucru pe cei repartizați în mod legal, refuzul primirii femeilor la lucru pe motiv de graviditate sau de maternitate ori micșorarea salariului lor pentru același motiv. — *Infracțiuni contra ordinii obștești* (în dreptul R.P.R.), infracțiuni prin care se încalcă anumite reguli de conviețuire socialistă, care stabilesc modul de comportare al oamenilor în raporturile lor reciproce potrivit principiilor morale socialiste (ex. huliganismul).

inframicróbi, viețuitoarele cele mai primitive, care stau la limita dintre materia vie și nevie. Au dimensiuni foarte mici (de la 8—10 mμ pînă la 250—500 mμ, datorită cărui fapt străbat filtrele bacteriene cele mai fine) și nu pot fi cultivate decît pe celule vii. **I.** sînt paraziți obligatorii în celula vie, la animale, plante sau microorganisme; prezența anumitor **i.** în organismul animal sau vegetal determină apariția a diferite boli. Despre natura inframicrobilor nu există încă date certe. Ei sînt considerați de către unii biologi ca microbi degenerați datorită parazitismului, de către alții ca forme necelulare de viață sau ca substanțe nevii de tipul fermenților autocatalizatori, lipsite de metabolism propriu. Din grupul **i.** fac parte virusurile propriu-zise, bacteriofagii, pararickettsiile și rickettsiile.

inframicrobiologíe, disciplină biologică al cărei obiect îl formează studiul inframicrobilor. Partea generală a **i.** studiază natura virusurilor, constituția lor chimică, proprietățile fizice, dezvoltarea și înmulțirea, clasificarea lor etc. Partea specială descrie bolile provocate de virusuri (la plante, la animale și la om), indică metode de diagnostic, de combatere și de cultură, urmărește căile de răspîndire a virusurilor etc., prezentînd de aceea un deosebit interes pentru medicină și fitopatologie. Un capitol deosebit de important al **i.** îl formează studiul b a c t e r i o f a g i l o r. În țara noastră, **i.** s-a dezvoltat pe baza lucrărilor lui V. Babeș, C. Levaditi, acad. Șt. S. Nicolau.

infraróșu (FIZ.), domeniu de radiații electromagnetice invizibile, cu lungimi de undă cuprinse aproximativ între 0,75 μ și 500 μ (1 μ=0,0001 cm), intermediare ca lungime de undă între lumina vizibilă și microundele radioelectrice. — *Radiații infraroșii*, radiații electromagnetice cu lungimi de undă mai mari decît lungimea de undă a radiațiilor roșii. *R. i.* sînt absorbite selectiv de toate materialele. *R. i.* produc în substanțe o serie de efecte care pot fi întrebuințate pentru observarea și măsurarea radia-

ţiilor respective: producerea de tensiuni electromotoare într-un termocuplu, modificarea rezistenţei electrice a metalelor şi semiconductoarelor, modificarea structurii electronice a unor materiale (efect fotoelectric intern, efect fotorezistiv) etc. *R. i.* pot fi emise şi absorbite de corpuri în orice stare de agregare; în spectre apar bande de absorbţie ale substanţelor moleculare şi cristaline cu poziţii şi structură caracteristice pentru o substanţă dată şi pentru condiţiile fizice în care se găseşte. Aceasta face ca spectroscopia în infraroşu să dea informaţii preţioase asupra naturii substanţei, structurii sau condiţiilor fizice în care se găseşte. Avînd lungimi de undă mai mari decît ale radiaţiilor vizibile, *r. i.* pătrund uşor prin atmosferă şi permit obţinerea de fotografii clare ale obiectelor îndepărtate chiar cînd vizibilitatea atmosferei este redusă, de unde aplicaţiile la fotografierea terestră şi la aerofotografie. Fotografia în infraroşu poate scoate la iveală detalii inobservabile la lumina obişnuită, ca scrierile şterse de pe documente, urmele unor iritaţii mai vechi de pe pielea unui bolnav, sistemul vaselor de sînge superficiale etc., fiind folosită în paleontologie, arheologie, medicină, criminalistică etc. O serie de stele sau nebuloase mai puţin calde şi deci cu emisiune prea slabă în vizibil pentru a putea fi observate, sînt puse uşor în evidenţă prin fotografierea cu plăci sensibile la infraroşu. Imaginile în **i.** ale obiectelor se pot observa cu ochiul liber prin folosirea unor convertizoare de imagini, care transformă radiaţia infraroşie în lumină vizibilă. Convertizoarele de imagini asociate cu reflectoare pentru infraroşu şi-au găsit utilizare în tehnica militară pentru vederea în întuneric, la navigaţia nocturnă pentru ocolirea obstacolelor, în medicină pentru examinarea fundului ochiului, la semnalizări ş.a. Analizorii, radiometrele şi pirometrele cu *r.i.* şi cu răspuns rapid, utilizate în industrie, permit obţinerea unui control continuu al procesului de producţie şi dau posibilitatea automatizării în diferite ramuri, ca prelucrarea metalelor şi a maselor plastice, creşterea cristalelor artificiale, obţinerea de diferiţi compuşi chimici, în petrochimie, în tipografie etc. *R. i.* produse de lămpi speciale sînt larg folosite în industrie pentru uscarea suprafeţelor lăcuite şi vopsite, a materialelor textile, a hîrtiei, a lemnului, a materialelor ceramice, a miezurilor în turnătorii, a produselor de panificaţie, fructelor, lacurilor protectoare, la fabricarea oglinzilor, a tutunului şi ţigărilor etc.

infrastructúră 1. (CONSTR.) **a)** Ansamblul lucrărilor sau al elementelor care susţin partea utilă a unei construcţii, o leagă de teren şi transmit acestuia forţele care încarcă construcţia. **b)** Orice element sau ansamblu de elemente de construcţie, care se găseşte sub planul de rezemare al unui alt element, de rezistenţă, dintr-o construcţie. **2.** (DRUM., C.F.) *Infrastructura căii*, ansamblul lucrărilor sau al elementelor de construcţie care susţin platforma (suprastructura) unei căi de comunicaţie, o leagă de teren şi transmit acestuia toate încărcările. *I. c.* este compusă din lucrări de terasamente (ramblee sau deblee), lucrări de artă (poduri, podeţe, viaducte, pasaje, tunele), lucrări de consolidare (ziduri de sprijin, pereuri, drenuri) etc. **3.** (AV.) Totalitatea instalaţiilor de la sol sau de pe suprafeţele de apă, necesare atît pentru decolarea şi aterizarea sau amerizarea aeronavelor cît şi pentru depozitarea şi întreţinerea acestora. Infrastructura cuprinde hangare, piste, balize, faruri, instalaţii radiogoniometrice etc.

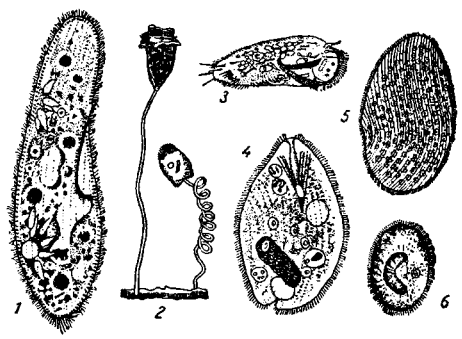

Infuzori

1 — Paramoecium caudatum; 2 — Vorticella; 3 — Stylonychia mytilus; 4 — Balantidium coli; 5 — Opalina ranarum; 6 — Ichthyophthirius multifilis

(*1—3*: infuzorii libere; *4—6*: infuzorii parazite)

infrasúnet (FIZ.), vibraţie mecanică a unui mediu, cu o frecvenţă mai mică de 16 Hz (cea mai joasă frecvenţă audibilă). **I.** pot fi semnalate de simţul tactil sau cu ajutorul unor captoare de vibraţii.

infundíbul (ANAT.), canal în formă de pîlnie. Ex. infundibul hipotalamic, infundibul pulmonar, infundibul crural.

infúzie (FARM.), soluţie extractivă apoasă obţinută prin opărirea cu apă fiartă a produselor vegetale, în scopul extragerii principiilor active din acestea (ex. **i.** de tei, **i.** de mentă, **i.** de foi de digitală etc.).

infuzóri (ZOOL.), clasă de protozoare care au corpul acoperit de cili cu ajutorul cărora se deplasează; apar în mare cantitate în infuzii de fîn. Cei mai mulţi infuzori au două nuclee, unul mare (macronucleul) şi altul mic (micronucleul). Reproducerea se face sau asexuat (prin diviziune), sau sexuat. Procesul sexual este legat la infuzori de fenomenul de unire temporară în perechi, numită *conjugare*, prin care se produc o serie de modificări mai ales ale micronucleului. În condiţii de viaţă neprielnice, infuzorii se învelesc cu o membrană rezistentă (se închistează), putînd astfel supravieţui la uscăciune, temperaturi joase etc. Trăiesc libere (ex. *Paramoecium, Vorticella, Stylonychia* etc.) sau parazite; în acest caz produc îmbolnăviri la om şi la animale (ex. *Balantidium, Ichthyophthirius, Chilodon, Opalina* etc.). Sin. *ciliate*.

ingambaménT (STIL.), procedeu poetic potrivit căruia o parte a unei fraze sau pro-

poziții dintr-un vers se continuă în versul următor. Elementele de frază trecute în acest vers se numesc *rejet*. Deplasarea e cerută uneori de necesități prozodice, alteori de dorința de a reliefa mai puternic unele cuvinte. Condamnat de unii reprezentanți ai clasicismului, **i.** a cunoscut o relativă înflorire în epocile următoare (mai ales în romantism). E des utilizat în poezia modernă (ex. „Nu te supăra că nu mă/ Culc așa curînd în humă". M. Beniuc).

ingéstie (din lat. *ingestio* „împingere"; FIZIOL.), introducere în organism pe cale bucală a alimentelor și a unor substanțe (ex. medicamente).

ingrediént (lat. *ingredi* „a intra"; TEHN.), substanță sau material care intră în mod accesoriu în componența unui produs pentru a-i da anumite calități. În industria cauciucului se folosesc negrul de fum, silicatul de calciu, carbonatul de magneziu etc. în scopul măririi rezistenței la uzură, la rupere și la sfîșiere. În industria alimentară, la producerea alimentelor se utilizează ca **i.** diferite mirodenii, substanțe aromate, sare etc.; la fabricarea băuturilor se utilizează uleiuri eterice, esențe, plante macerate, coloranți, zahăr etc.

Ingres *[ẽgr]*, Jean Auguste Dominique (1780—1867), pictor, desenator și gravor francez, elev al lui J. L. David. Conducător al celei de-a doua generații de neoclasici. A lucrat și în Italia. **I.** a pictat compoziții pe teme mitologice, religioase și istorice („Edip și sfinxul", 1808; „Iupiter și Thetis", 1811; „Legămîntul lui Ludovic al XIII-lea", 1824; „Apoteoza lui Homer", 1827 ș.a.) și nuduri („Marea odaliscă", 1814; „Izvorul", 1856) într-un colorit asemănător celui al pictorilor italieni care l-au precedat pe Rafael. Printre cele mai valoroase lucrări ale sale sînt portretele pictate (Portretele domnului, doamnei și domnișoarei Rivière, 1805; „Frumoasa Zélie", 1806; „Portretul pictorului Granet, tînăr", 1827; „Portretul lui L.F. Bertin", 1832) sau desenate („Paganini", 1815; „Familia Stamaty", 1818 ș.a.), care se remarcă printr-o deosebită forță realistă a tipizării.

J.A.D. Ingres

Strălucit desenator, **I.** a practicat un desen sobru, precis și suplu, în care fiecare trăsătură servește relevării unei nuanțe, a unei expresii.

inhalatór (AV.), aparat care furnizează piloților de avioane o cantitate de oxigen convenabil dozată în timpul zborului la înălțimi mari, unde presiunea scăzută a aerului nu asigură respirația normală.

inhalâție (MED.), absorbție pe căile respiratorii a unor gaze, vapori sau lichide. Ex. **i.** de substanțe medicamentoase în tratamentul sinuzitei.

inhibitór (din lat. *inhibitus* „reținut, oprit") **1.** (CHIM.) Substanță care, adăugată în mici cantități unui sistem în reacție, poate încetini sau chiar împiedica reacția chimică. Adesea se adaugă pentru conservarea unor substanțe chimice capabile să reacționeze în timp. Ex. hidrochinona, nitroderivații aromatici, diverse chinone etc. — *I. de oxidare* v. *antioxidant*. **2.** (FITOPAT.) Preparat sau tratament care frînează sau împiedică un proces fiziologic, dezvoltarea unui agent patogen etc.

inhibiție 1. (PSIHOL.) Proces fundamental al activității nervoase, care se manifestă prin diminuarea, frînarea sau suprimarea procesului opus, al excitației. I.P. Pavlov și colaboratorii săi au studiat diferitele modalități de manifestare a **i.** în cadrul activității emisferelor cerebrale, stabilind două categorii de **i.**: necondiționată și condiționată. *I. necondiționată* este și ea de mai multe feluri: *i. prin inducție negativă*, care se produce simultan cu un proces de excitație sau după el; un caz particular al acesteia este *i. externă*, determinată de ciocnirea dintre doi sau mai mulți excitanți și avînd la bază reflexul de orientare; *i. supraliminară* (sau *de protecție*), care se produce atunci cînd excitantul este prea puternic, intensitatea sau durata lui depășind o anumită limită. *I. condiționată* prezintă, la rîndul ei, următoarele forme: *i. de stingere*, care se produce în urma neasocierii succesive a excitantului condiționat cu cel necondiționat; *i. de diferențiere*, care se manifestă prin reacții diferite la doi excitanți, unul dintre aceștia fiind asociat cu excitantul necondiționat, iar celălalt nu; *i. de întîrziere*, care se produce în urma asocierii stimulului condiționat cu un stimul necondiționat, prezentat după un anumit interval de timp. I.P. Pavlov a arătat că o manifestare a **i.** este și somnul, care se produce cînd **i.** iradiază, generalizîndu-se în emisferele cerebrale și coborînd și în etajele subcorticale. Cercetările recente au evidențiat anumite procese specifice bioelectrice și biochimice care corespund fenomenelor de **i. 2.** (CHIM.) Fenomen de oprire sau de încetinire a unei reacții chimice cu ajutorul inhibitorilor.

ínimă 1. (ANAT.) Organ central, musculos, al aparatului circulator, care are rolul de a asigura, prin contracțiile sale ritmice, circulația sîngelui în organism. Apare la unele nevertebrate (viermi, moluște, artropode) și există la toate vertebratele. În forma sa cea mai simplă, **i.** se află la viermii anelizi, fiind reprezentată printr-un vas (tub) pulsator în sens anteroposterior, situat dorsal. La vertebrate, structura anatomică a **i.** diferă de la un grup de animale la altul, corespunzător treptei de evoluție a acestora. Astfel există *i. bicamerală* (la ciclostomi și pești, în afară de dipnoi), *i. tricamerală* (la amfibieni și la majoritatea reptile-

lor) și *i. tetracamerală* (la crocodilieni, păsări și mamifere). La om, inima este situată în partea stîngă a cutiei toracice, între cei doi plămîni. Comunicația auriculo-ventriculară se face prin orificii prevăzute cu valvule (valvula mitrală pentru **i.** stîngă și valvula tricuspidă pentru **i.** dreaptă). Peretele **i.** este constituit din trei straturi: intern *(endocard)*, mijlociu muscular *(miocard)* și extern seros *(epicard)*, învelit, la rîndul său, în *pericard*. **I.** are o circulație și o inervație proprii, asigurate prin vasele coronariene și sistemul nervos nodal cardiac. Prin funcțiunea sa de pompă aspiratoare-respingătoare, inima asigură circulația sanguină a întregului organism și, prin aceasta, deservirea organismului cu substanțele nutritive necesare, precum și eliminarea deșeurilor provenite din metabolismul tisular. Prin contracții și relaxări ritmice (sistole și diastole), sîngele este pompat din inima stîngă prin aortă în marea circulație și se reîntoarce prin venele cave în **i.** dreaptă. De aici trece la plămîni, de unde se întoarce oxigenat în **i.** stîngă, pentru a reîncepe circuitul. Sin. *cord*. **2.** (HORT.) *Inima fructului*, fructul propriu-zis la unii pomi fructiferi, format din cinci loji (camere seminale) și pulpa dintre ele; este separat de restul pulpei prin fascicule de vase (la mere) sau prin straturi de celule pietroase (sclereide), mai subțiri (la pere) sau mai groase (la gutui). **3.** (TEHN.) **a)** Piesă sau organ de mașină cu forma asemănătoare unei inimi (ex. **i.** de antrenare a unor piese la strung). **b)** Element sau parte componentă a unui organ de mașini, care ocupă un loc central în organul respectiv (ex. *i. de cablu* reprezintă fasciculul central în jurul căruia sînt înfășurate toroanele). **4.** (C.F.) *Inimă de încrucișare*, subansamblu metalic folosit în construcția traversărilor de căi ferate și a schimbătorilor de cale și avînd rolul de a ghida roțile materialului rulant. Este alcătuit dintr-o piesă metalică ascuțită, numită *vîrful inimii*,

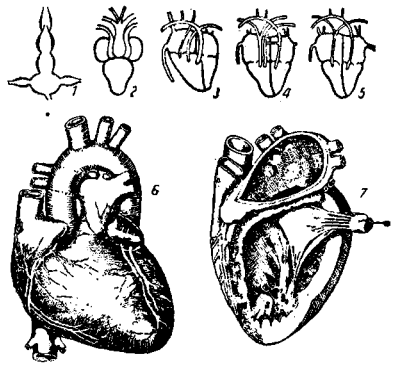

Inima la animalele vertebrate

1 — la pești; *2* — la amfibieni; *3* — la reptile; *4* — la crocodilieni; *5* — la păsări; *6* și *7* — inima de om (*6* — fața anterioară; *7* — în secțiune)

avînd lateral două șine îndoite, numite *labe de iepure*. După unghiul de intersecție sau de ramificare a celor două căi ferate se deosebesc: **i.** ascuțite, **i.** obtuze și **i.** drepte (perpendiculare).

inión (ANTROP.), proeminența externă a osului occipital, folosită drept punct de reper în antropologie.

inițială absolută (despre poziția unui sunet sau a unei silabe), care se află la începutul primului cuvînt din frază sau din propoziție după o pauză mai mare (marcată în scris prin punct sau punct și virgulă).

inițiatór (CHIM.) v. **promotor.**

injectáre (TEHN.), introducere sub presiune a unui fluid într-un spațiu, de obicei închis (cilindrul unui motor cu ardere internă, focarul unui cazan etc.) sau în masa unui material (sol, lemn etc.), în diferite scopuri, ca: arderea fluidului, transformarea sau îmbunătățirea unor proprietăți ale materialelor în care se introduce fluidul etc. De exemplu: **i.** combustibilului în cilindrii motorului, în focarele cazanelor etc., **i.** substanțelor hidrofuge (lapte de ciment, emulsie de bitum etc.) în fundațiile unor construcții, **i.** unor substanțe insecticide sau fungicide în lemn pentru protecția acestuia etc.

injectór (TEHN.), aparat sau dispozitiv care servește la injectarea unui fluid, la alimentarea cu apă a cazanelor de abur sau la dirijarea și reglarea debitului de apă la unele turbine hidraulice. După natura fluidului, se deosebesc: **i.** de combustibil; **i.** de apă; **i.** de insecticide etc. — *I. de combustibil* **a)** Injector care servește la introducerea și la pulverizarea combustibilului în camera de ardere, în cilindrul sau în conducta de aspirație a unui motor cu ardere internă. Se deosebesc *i. mecanice* și *i. pneumatice* (v. și injecție de combustibil). **b)** Injector care servește la amestecarea, în vederea arderii, a unui combustibil lichid, gazos sau solid pulverizat cu o parte sau cu întreaga cantitate de aer necesar și la suflarea acestui amestec într-un focar. Se deosebesc: **i.** pentru combustibil lichid, **i.** pentru com-

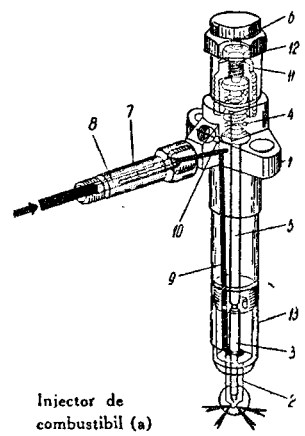

Injector de combustibil (a)

1 — corpul injectorului; *2* — pulverizator; *3* — acul pulverizatorului; *4* — arc elicoidal; *5* — tijă; *6* — șurub de reglare; *7* — corpul filtrului; *8* — filtru; *9* și *10* — canale; *11* — piuliță; *12* — contrapiuliță; *13* — piuliță pulverizatorului

bustibil gazos, **i.** pentru cărbune pulverizat, **i.** combinate. — *I. de apă* **a)** Aparat care servește la alimentarea cu apă a cazanelor de abur, folosind aburul ca agent motor. Apa antrenată de abur într-un ejector se amestecă cu aburul care condensează, iar amestecul trece apoi prin-

tr-un ajutaj divergent în care presiunea crește la o valoare mai mare decît presiunea din cazan. Se întrebuințează la cazane stabile mici și la cazane de locomotivă. **b)** Aparat care servește la dirijarea și la reglarea debitului de apă la turbinele Pelton. Se montează la capătul conductei de aducție și are formă de cot, iar la capăt are un ajutaj și un ac de reglare în formă de bulb.

injécție 1. (TEHN.) Procesul de introducere sub presiune a unui fluid într-un spațiu, într-un material etc. — *I. de combustibil* **a)** Introducere forțată a combustibilului fie în camera de ardere a unui motor diesel sau semidiesel, fie în cilindrul sau în conducta de aspirație a unui motor cu electroaprindere, în scopul formării amestecului combustibil, necesar funcționării motorului. *I. de c.* este realizată de un ansamblu de organe, care constituie *instalația de alimentare*; cele mai importante organe sînt pompa de injecție și injectorul. La motoarele cu electroaprindere, *i. de c.* se execută fie în mod continuu în conducta de admisie, fie discontinuu în interiorul cilindrului, în timpul aspirației sau la începutul cursei de compresie. La motoarele diesel, *i. de c.* se face la finele compresiei, cu avans față de punctul mort interior; la aceste motoare, după procedeul prin care se realizează introducerea combustibilului în camera de ardere, se deosebesc: *injecția mecanică* și *injecția pneumatică*. **I.** mecanică, utilizată la marea majoritate a motoarelor diesel, se realizează prin comprimarea mecanică a combustibilului cu ajutorul pompei de injecție; pulverizarea combustibilului introdus în camera de ardere se produce datorită trecerii acestuia, sub presiune ridicată, prin orificiile injectorului. Injecția pneumatică constă în introducerea combustibilului în camera de ardere cu ajutorul unui curent de aer comprimat la 60—80 at; în prezent este foarte rar utilizată (ex. la unele motoare mari stabile și navale cu turație redusă). La motoarele diesel, **i.** poate fi *directă* sau *indirectă*. **I.** directă se realizează în camera de ardere principală, amenajată în cilindrul motorului. **I.** este indirectă cînd combustibilul se introduce într-o cameră separată de ardere, legată de camera principală din cilindru prin unul sau mai multe orificii. **b)** Introducere sub presiune în focare a combustibililor lichizi grei (păcură, gudroane, reziduuri de cracare) în stare pulverizată, pentru a se forma un amestec cît mai omogen aer-combustibil, care să asigure buna desfășurare a procesului de ardere. **I.** se efectuează cu *injectoare cu presiune* ori cu *pulverizatoare cu centrifugare*. **2.** (EXPL. PETR.) *Injecție de fluid*, introducere sub presiune a unui fluid (apă sau gaze) într-un zăcămînt de țiței, în scopul îmbunătățirii exploatării acestuia, prin menținerea sau refacerea presiunii zăcămîntului sau prin spălarea și antrenarea țițeiului de către fluidul injectat. Se deosebesc: *i. de f. extracontural* (introducerea apei sau injectarea gazelor în zone exterioare zonei petrolifere propriu-zise) și *i. de f. intraconturală* (introducerea apei sau a gazelor în zona petroliferă a zăcămîntului). Pentru injecție se poate folosi apă dulce de la suprafață sau din straturile acvifere subterane, apă sărată din mare sau din lacuri sărate și apă din zăcămintele petrolifere. Gazele folosite pentru injecție sînt în general gazele de sondă și, mai rar, aerul; în ultimul timp, pentru spălarea zăcămintelor de țiței se injectează gaze petroliere lichefiate (propan, izobutan etc.). **3.** (MED.) Introducere de medicamente în stare lichidă în țesuturile și umorile organismului cu ajutorul unui ac permeabil și al unei seringi. Introducerea se face pe cale intravenoasă, intraarterială, intramusculară, subcutană, intrarahidiană etc.

injúrie (în dreptul R.P.R.), infracțiune constînd în atingerea adusă onoarei sau reputației unei persoane prin cuvinte, gesturi sau acte care, fără a cuprinde imputarea vreunei fapte determinate, sînt jignitoare sau expun la batjocură (v. și calomnie). — *I. rasială*, infracțiune care constă în atingerea adusă, prin orice mijloace, prestigiului sau demnității unei minorități naționale sau unei persoane, pe motiv de rasă, limbă, cult sau religie.

Inkey *[inchei]*, Béla (1847—1921), geolog maghiar. În principala sa lucrare, „Condițiile geologice și miniere de la Săcărîmb" (1885), descrie zăcămîntul aurifer de aici, iar în „Munții ardeleni dintre defileul Oltului și Porțile de Fier" (1889) se ocupă de geologia Carpaților Meridionali din această regiune.

Inn, rîu în Europa centrală (510 km lungime). Izvorăște din Alpi, străbate Elveția, Austria și R. F. Germană și se varsă în Dunăre, lîngă orașul Passau. Este navigabil pe cursul inferior și are resurse hidroenergetice bogate.

Innsbruck, oraș în partea de vest a Austriei, în Tirol, situat pe rîul Inn. 100 700 loc. (1961). Nod feroviar și rutier la intersecția căilor de comunicație din Italia spre R.F. Germană și din Elveția spre partea de est a Austriei. Are întreprinderi textile, de pielărie și încălțăminte, constructoare de mașini și alimentare. Vechi centru cultural, cu o universitate din sec. al XVII-lea, muzee, monumente istorice și arhitectonice. Centru turistic și pentru sporturile de iarnă.

Inocențiu, nume purtat de mai mulți papi, dintre care cei mai cunoscuți sînt: *I. al III-lea* (1198—1216), în timpul căruia papalitatea a atins cea mai mare putere. Portugalia, Aragonul, Sicilia și Anglia au fost nevoite să se recunoască vasale scaunului pontifical. A fost inițiatorul cruciadei a IV-a (1202—1204) și al cruciadei împotriva albigenzilor (catarilor) din sudul Franței. În scopul stîrpirii ereziilor a creat inchiziția. *I. al IV-lea* (1243—1254), adversar al Hohenstaufenilor, și îndeosebi al lui Frederic al II-lea. A susținut ordinul teutonilor în politica de cucerire a Europei răsăritene.

inocerám (PALEONT.), lamelibranhiat fosil din grupa heteromiarelor, cu cochilie groasă, ovoidală şi cu umbonele dezvoltat, avînd structură prismatică. Ornamentaţia, foarte

Inoceram

caracteristică, constă în îngroşări concentrice care afectează întreaga grosime a cochiliei. Primii **i.** apar în jurasic, ating maximul de dezvoltare în cretacicul superior şi dispar la sfîrşitul acestei perioade. În R.P.R. se găsesc în cretacicul din flişul Carpaţilor Orientali, în Munţii Apuseni, în Dobrogea etc.

in-octavo (expresie latină însemnînd „în opt"; BIBL.) **1.** Format al unei cărţi sau al unei file dintr-o carte în care coala de hîrtie este îndoită de trei ori, formînd 16 pagini. Scris şi, prescurtat, *in-8°*. **2.** Carte care are acest format.

inocuitáte (lat. *in* „fără" şi *nocere* „a dăuna"; MED.), însuşire a unui agent fizic, chimic, biologic, a unei proceduri, manevre, metode medicale de a nu constitui un pericol pentru organism.

inoculáre (MED.) **1.** Introducere accidentală sau voită de produse patologice: microorganisme, material infecţios (sînge, puroi, spută, lichid cefalorahidian etc.). Astfel, pentru precizarea diagnosticului unui individ presupus tuberculos, se inoculează la un cobai spută provenită de la acest individ. **2.** Introducerea în organism de microbi omorîţi sau cu virulenţă diminuată în vederea imunizării. V. şi v a c c i n a r e.

Inönü, Ismet (n. 1884), prim-ministru al Turciei (din 1961), lider al Partidului popular republican (din 1939). Între 1923 şi 1937 prim-ministru, iar între 1938 şi 1950 preşedinte al Republicii Turcia.

inopozábil (DR.; despre un drept, un act juridic, o hotărîre judecătorească sau orice mijloc de apărare), care nu poate fi invocat faţă de alte persoane şi în alte cazuri decît cele determinate de lege.

inoróg (v. sl. *inorog*, din *edinorog* „unicorn"), animal fabulos, imaginat sub forma unui cal cu un corn în frunte. Credinţa în existenţa **i.** datează încă din antichitate; ea s-a răspîndit însă mai cu seamă în evul mediu, **i.** apărînd deseori în literatura şi arta medievală. El apare şi în cărţile populare care au circulat pe teritoriul ţării noastre în secolele XVII—XVIII (ex. în F i z i o l o g), precum şi în „Istoria ieroglifică" a lui Dimitrie Cantemir.

inosítă, $C_6H_6(OH)_6$. Hexahidroxiciclohexan, care poate exista sub forma a opt izomeri. Unul dintre aceştia, mesoinosita, foarte răspîndită în natură, este un factor de creştere indispensabil pentru multe microorganisme şi face parte din complexul vitaminelor B. Se găseşte în cereale, fructe, drojdie, muşchi, ficat, plămîni etc.

inovaţie (TEHN.), rezolvare de către un muncitor, inginer etc. a unei probleme de producţie sau de organizare a muncii prin folosirea, adaptarea etc. a unor mijloace tehnice ori a unor principii de organizare cunoscute care au un caracter de noutate faţă de stadiul tehnicii din întreprinderea sau instituţia unde ele se aplică şi care prezintă utilitate economică sau socială. **I.** contribuie la accelerarea progresului tehnic, la mărirea productivităţii muncii, la reducerea preţului de cost, la îmbunătăţirea calităţii produselor, la realizarea unor importante economii. În ţara noastră, ca expresie a noii atitudini faţă de muncă, datorită condiţiilor materiale create de stat şi sistemului de stimulente morale şi materiale, mişcarea de **i.**, începută în 1949, s-a dezvoltat rapid, cuprinzînd un număr tot mai mare de oameni ai muncii. În perioada 1960—1963 s-au făcut peste 780 000 de propuneri de **i.**, dintre care circa 390 000 se aplică deja în producţie, realizîndu-se economii postcalculate de peste 2,8 miliarde de lei.

inoxidábil 1. (CHIM.; despre substanţe) Care nu se combină cu oxigenul şi deci nu dă oxizi. **2.** (METAL.; despre un metal sau un aliaj) Care este rezistent la oxidare (ex. oţelul cu 18% crom şi 8% nichel este **i.**).

in-plano (expresie latină însemnînd „întins, neted"; BIBL.) **1.** Format al unei cărţi sau al unei file dintr-o carte în care coala de hîrtie nu este îndoită, alcătuind deci o filă sau două pagini. **2.** Carte care are acest format.

inscripţie, însemnare săpată sau desenată pe un material dur (metal, piatră, lemn etc.), care conţine date interesînd ştiinţa istorică. Cu studierea şi descifrarea inscripţiilor se ocupă epigrafia.

insculpáre (FIN.), acţiunea de marcare a obiectelor de metal preţios cu un instrument de metal dur, gravat în relief cu un anumit semn (poanson), pentru a garanta felul metalului nobil şi proporţia acestuia în greutatea totală a aliajului din care sînt confecţionate obiectele.

insectár (ZOOL.) **1.** Colecţie de insecte conservate şi clasate după anumite criterii (sistematic, practic etc.). **2.** Cutie în care se păstrează colecţiile de insecte.

insécte, clasă de artropode, cu corpul constituit din 21 de segmente grupate în trei regiuni bine diferenţiate: capul, toracele şi abdomenul. Capul apare ca o piesă unică, fără urme de segmentaţie. Pe el sînt organele de simţ cele mai importante (antenele, ochii), gura şi apendicele bucale (armătura bucală). Toracele este format din trei segmente, fiecare segment avînd ventral cîte o pereche de picioare, iar dorsal, pe segmentul al doilea şi al treilea, cîte o pereche de aripi. Abdomenul este alcătuit din 9—11 segmente, avînd la partea terminală ovopozitor (la femele), aparat copulator (la masculi) sau nişte prelungiri filiforme (cerci). Tegumentul este chitinizat şi neimpregnat cu calcar. Respiră printr-un sistem de trahee foarte ramificate sau prin tegument. Aparatul circulator

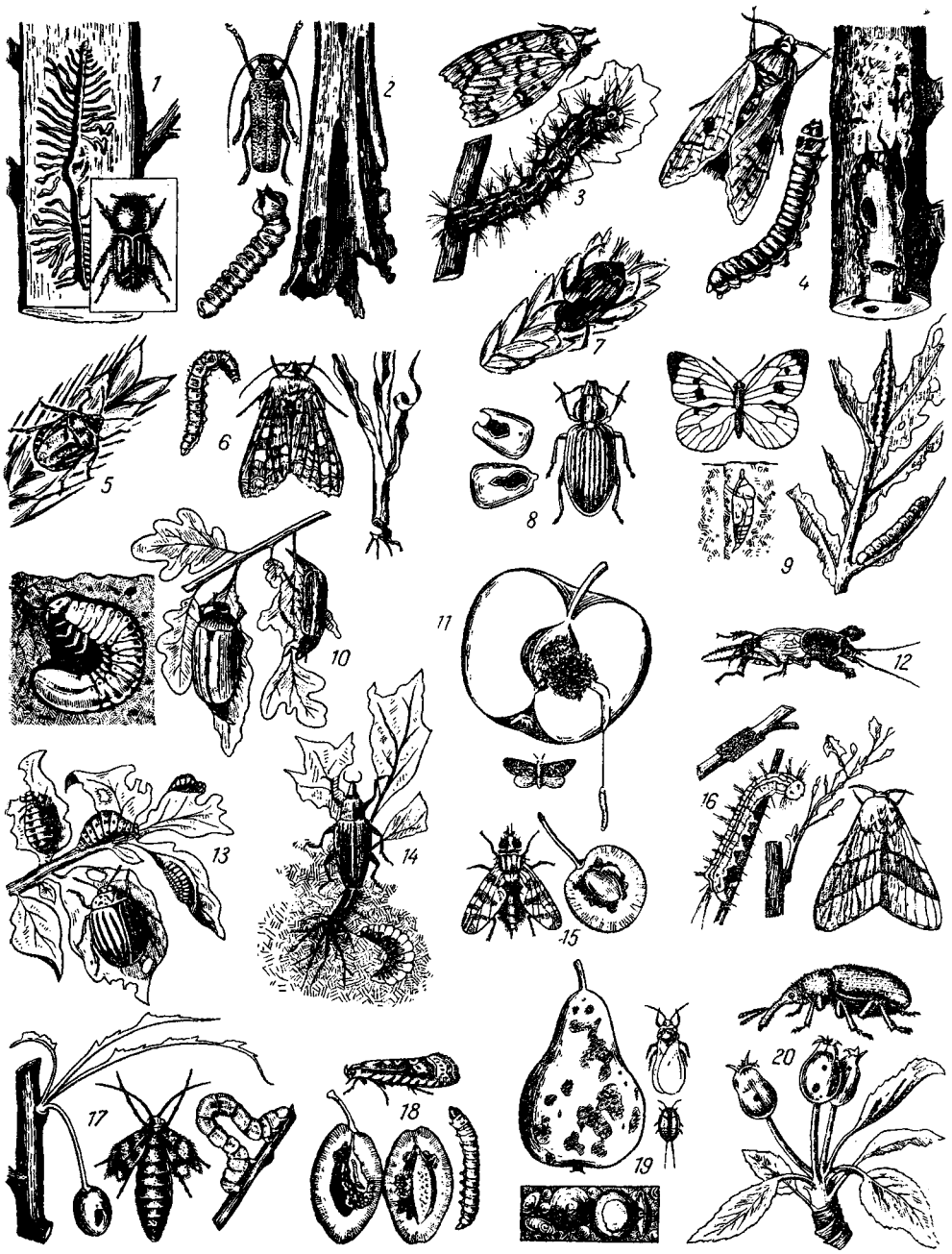

Insecte dăunătoare

1 — Gariul *(Ips typographus)*; *2* — croitorul *(Saperda carcharias)*; *3* — fluturele de stejar *(Lymantria dispar)*; *4* — sfredelitorul *(Cossus cossus)*; *5* — ploşniţa cerealelor *(Eurygaster maura)*; *6* — buha semănăturilor *(Agrotis segetum)*; *7* — cărăbuşelul cerealelor *(Anisoplia austriaca)*; *8* — răţişoara *(Tanymecus dilaticolis)*; *9* — albiliţa *(Pieris brassicae)*; *10* — cărăbuşul *(Melolontha melolontha)*; *11* — molia mărului *(Laspeyresia pomonella)*; *12* — coropişniţa *(Gryllotalpa gryllotalpa)*; *13* — gîndacul din Colorado *(Leptinotarsa decemlineata)*; *14* — gîrgăriţa sfeclei *(Bothinoderes punctiventris)*; *15* — musca cireşelor *(Rhagoletis cerasi)*; *16* — inelarul *(Malocosoma neustria)*; *17* — cotarul verde *(Operophtera brumata)*; *18* — viermele prunelor *(Laspeyresia funebrana)*; *19* — păduchele din San José *(Quadraspidiotus perniciosus)*; *20* — gîrgăriţa fructelor *(Rhynchites bacchus)*

este constituit dintr-o inimă tubuloasă, situată dorsal în abdomen, iar circulația este lacunară. Excreția se face prin tuburile lui Malpighi. Au sexele separate. Unele **i.** au metamorfoză completă, altele incompletă. **I.** sînt răspîndite pe tot globul pămîntesc și prezintă o enormă diversitate de forme, datorită adaptării lor la cele mai diferite condiții de viață: aeriană, acvatică, subterană, parazitară etc. **I.** prezintă de asemenea numeroase exemple de homocromie și de mimetism. Numărul speciilor de **i.** cunoscute pînă în prezent depășește cifra de 1 000 000. În total sînt 32 de ordine de insecte actuale, dintre care 29 sînt reprezentate și în fauna țării noastre. Multe **i.** sînt folositoare omului fie direct (albinele, bondarii), prin produsele pe care le dau sau prin polenizarea plantelor, fie indirect *(calcididele, ihneumonidele, carabidele)*, prin faptul că parazitează și distrug o serie de dăunători ai plantelor agricole. — *I. dăunătoare*, insecte care atacă plantele, animalele, oamenii sau produsele vegetale și animale de interes economic. În R.P.R., printre *i. d.*, un loc important îl ocupă dăunătorii culturilor de plante agricole, ca, de exemplu, lăcustele (*Locusta, Dociostaurus* etc.), ploșnițele cerealelor *(Eurygaster maura, Aelia rostrata)*, păduchii de frunze *(afidele)*, cărăbușeii cerealelor *(Anisoplia austriaca)*, buha semănăturilor *(Agrotis segetum)*, gîrgărițele, elateridele, gîndacul de Colorado ș.a. Unele *i. d.* se hrănesc cu frunze *(i. defoliatoare)*, cauzînd prin aceasta încetarea creșterii arborilor sau uscarea lor (ex. omizile, cărăbușii etc.); altele atacă scoarța arborilor și distrug vasele liberiene (*i. de scoarță: ipide, buprestide, curculionide* etc.) sau sapă galerii în scoarță și lemn, provocînd deprecierea calității lemnului (*i. xilofage:* carii, croitorii etc.). Numeroase specii de **i.** sînt parazite pe corpul omului și al animalelor (puricii, păduchii, malofagele etc.); dintre acestea, o bună parte se hrănesc cu sînge (*i. hematofage:* țînțarii, puricii, păduchii, ploșnițele, flebotomii, unele muște etc.), fiind în același timp și vectori ai unor boli. Alte **i.** transmit boli prin contact, îndeosebi cu alimentele (ex. muștele, gîndacii de bucătărie etc.).

insecticíd (CHIM.), substanță folosită pentru distrugerea insectelor parazite sau dăunătoare. Se folosesc în acest scop produse de extracție (nicotina), substanțe chimice anorganice (arsenul, sulful), substanțe chimice organice sintetice. — *I. remanent*, produs insecticid a cărui acțiune toxică persistă un oarecare timp după ce a fost aplicat, acționînd în continuare asupra insectei în intervale de timp variate. *I. r.* cele mai cunoscute sînt DDT, HCH (hexaclorciclohexan), folosite în lumea întreagă, în special după 1940, în combaterea insectelor care transmit tifosul exantematic, malaria, febra pappatacci, precum și a celor dăunătoare plantelor și animalelor. **I.** se fabrică în R.P.R. la Combinatul chimic Borzești, la Uzinele chimice Turda.

insectivóre, ordin de mamifere, de talie în general mică, a căror hrană principală o constituie insectele. **I.** se caracterizează prin premolarii și molarii prevăzuți cu tuberculi ascuțiți, capabili să zdrobească crusta de chitină a insectelor (ex. ariciul, cîrtița).

insectofungicíde, produse chimice folosite pentru combaterea insectelor dăunătoare și a ciupercilor parazite.

insensibilitáte (MED.), absența sensibilității generale sau a unor forme particulare de sensibilitate (dureroasă, termică, tactilă etc.), întîlnită în diferite boli nervoase.

insérție (din lat. *insertus* „introdus, pus") **1.** (ANAT.) Locul unde se prinde pe os un mușchi prin capătul său terminal (ex. **i.** mușchiului brahial pe humerus). **2.** (TEHN.) Strat de material inclus în interiorul altui material sau cuprins între fețele de contact a două materiale, pentru a-i mări rezistența la rupere sau la sfîșiere. **I.** textile (pînze, fire sau fibre) se folosesc la confecționarea anvelopelor, a furtunurilor, a curelelor de transmisie, a unor garnituri etc., iar cele metalice la fabricarea unor garnituri, a sticlei armate etc.

insesizábil (DR.; despre un bun), care nu poate forma obiect de executare silită.

insidiós (lat. *insidiosus* „pe furiș"; MED., despre o boală), care apare pe nesimțite, fără tulburări vizibile (ex. apariția și evoluția **i.** a unor forme de tuberculoză, de cancer etc.).

insolație (lat. *in* „în" și *sol, solis* „soare"; MED.) **1.** Stare patologică care apare ca urmare a expunerii îndelungate la acțiunea razelor solare. Se manifestă prin dureri de cap, vîjîituri în urechi, amețeli, greață, vărsături, stare de agitație, cu halucinații și delir, sau, dimpotrivă, prin somnolență, leșin etc. **2.** Tratament prin expunere la soare.

insolúbil (lat. *in* „fără" și *solutus* „desfăcut, dizolvat"; CHIM., despre substanțe), care nu se dizolvă într-un anumit dizolvant. Substanțele **i.** prezintă importanță pentru analiza chimică gravimetrică, în diferite procese industriale etc.

insolvabilitáte (DR.), situație în care se află un debitor ale cărui bunuri sînt de o valoare mai mică decît totalitatea obligațiilor ce ar urma să fie satisfăcute cu acele bunuri.

insomníe (MED.), lipsă de somn sau, mai frecvent, reducerea însemnată a duratei și profunzimii somnului, datorită greutății de a dormi și a trezirilor dese. Se întîlnește în emoții, boli însoțite de suferințe fizice intense (durere, prurit), nevroză astenică, boli psihice în care predomină o stare de excitație (manie) etc.

insonorizáre (TEHN.), totalitate a măsurilor luate și a operațiilor efectuate pentru a reduce intensitatea zgomotelor într-o clădire, încăpere etc. În acest scop se folosesc: măsuri aplicate izvorului de zgomote spre a le reduce, măsuri aplicate elementelor dintre izvor și spațiul de insonorizat, pentru a reduce transmiterea zgomotelor, precum și

măsuri de izolare acustică a spațiului de insonorizat (ex. în secțiile uzinelor în care mașinile produc mult zgomot se aplică organelor acestor mașini materiale de piele, de cauciuc, materiale plastice etc., care reduc intensitatea zgomotului). Pereții și plafonul încăperilor se acoperă cu plăci de așchii de lemn (cu goluri) sau cu alte materiale care absorb zgomotele; fundațiile mașinilor se fac din materiale care absorb vibrațiile etc.

instalarea căii (C.F.), operație de așezare a șinelor unei căi ferate în conformitate cu proiectul și cu planul de poză a căii respective. Se execută manual cu unelte corespunzătoare sau mecanizat cu mașini speciale, care ridică și transportă panourile de șine la punctul unde se face montarea lor. Mașinile pentru **i.c.** sînt alcătuite din macarale mobile și din cărucioare pe care se transportă panourile de șine și circulă fie pe calea ce se montează, fie pe o cale alăturată.

instalație 1. (TEHN.) Ansamblu de construcții, de mașini, de mecanisme, de instrumente etc., montat în scopul executării unei anumite funcțiuni sau operații în procesul de producție, în cercetarea științifică, în asigurarea unor condiții optime de lucru etc. **I.** pot fi fixe sau mobile, permanente sau temporare. — *I. de laborator*, instalație la care se fac experiențe, cercetări, analize sau încercări de laborator. — *I.-pilot*, instalație experimentală, echipată cu aparataj specific industrial, în care se fabrică, în cantități mici, un anumit produs pe baza rezultatelor obținute în **i.** de laborator, pentru a se urmări procesul de producție. — *I. semiindustrială*, instalație experimentală folosită pentru a executa un proces de fabricație în condiții cît mai apropiate de cele din producția industrială, astfel încît, pe baza rezultatelor obținute, să se poată proiecta instalația industrială. **2.** (ELT.) *Instalație electrică*, instalație alcătuită din ansamblul unitar de conductoare, aparate, mașini, instrumente și accesorii (eventual împreună cu clădirile sau vehiculele care le adăpostesc) destinate producerii, transmisiunii, distribuirii sau utilizării energiei electrice. După locul în care sînt montate, se disting: *i. e. exterioare*, montate în aer liber, în afara unor clădiri, și *i. e. interioare*, montate în interiorul unor clădiri. Din punctul de vedere al tensiunilor folosite, se disting *i. e. de joasă tensiune*, în care tensiunea diferitelor elemente față de pămînt nu depășește 250 V, și *i. e. de înaltă tensiune*, în care această limită este depășită. Din punctul de vedere al scopului urmărit, se deosebesc: *i. e. de curenți tari*, în care rolul principal îl au producerea, transmisiunea și utilizarea energiei electrice în condiții tehnice-economice cît mai avantajoase (ele sînt constituite în principal din centrale electrice, stații electrice, linii de transport și distribuții, motoare electrice etc.), și *i.e. de curenți slabi*, în care rolul esențial îl are transmisiunea în condiții optime a semnalelor de telecomunicații pe cale electrică (ele conțin în principal instalațiile de radio și televiziune, instalațiile telegrafice, telefonice etc.). După serviciul îndeplinit, se disting: *i. e. de distribuție*, care servesc la repartizarea, conform necesităților, a energiei electrice utilizate de consumatori sau debitate de centralele electrice; *i. e. de putere*, destinate producerii energiei electrice (centrale electrice); *i. e. de transport*, destinate transmisiunii energiei electrice de la locul de producere la locul de consum, și *i. e. de utilizare*, specifice diferiților consumatori industriali sau neindustriali și care constă din motoare electrice, instalații de iluminat electric, de tracțiune electrică, de electrometalurgie, de electrocomunicații etc., în care energia electrică își găsește utilizarea finală. — (TRANSP., TELEC.) *I. de centralizare*, instalație care contribuie la mărirea siguranței circulației trenurilor, a capacității de tranzit și de garare a unei stații de cale ferată, realizînd o acționare centralizată a macazurilor și o anumită dependență între poziția macazurilor, starea liniilor de garare și semnalele stației. După modul de realizare a acționării macazurilor, pot fi *i. de e. electromecanică*, cu acționare mecanică a macazurilor, și *i. de c. electrodinamică*, cu acționare electrică. Dacă macazurile și poziția semnalelor mai multor stații din lungul unei secțiuni de cale ferată sînt acționate și controlate dintr-un singur punct de comandă, instalația se numește de *centralizare și control dispecer*.

instantanéu (FIZ.) **1.** Adj. **a)** (Despre mărimi) Care se referă la un anumit moment sau care este definit pentru un anumit moment. **b)** (Despre fenomene) Care se produce într-un anumit moment. **2.** Subst. Fotografie obținută prin expunerea clișeului pe o durată foarte scurtă (în general sub 1/25 s), în scopul obținerii fotografiilor unor obiecte mobile față de aparatul fotografic (ex. în cinematografie, fotografierea din avion a unor obiecte de pe sol etc.).

instanță judecătorească, organ de stat care are atribuția de a înfăptui justiția, prin judecarea pricinilor civile și penale. Scopul **i. j.** este determinat de felul orînduirii de stat. **I. j.** din R.P.R. au ca sarcini principale: apărarea orînduirii sociale și de stat, ocrotirea drepturilor persoanelor fizice, ale organizațiilor de stat și ale celorlalte organizații socialiste, respectarea legii de către organizațiile de stat și obștești, precum și de către toți cetățenii și ceilalți locuitori. Ele înfăptuiesc justiția în mod egal pentru toate persoanele și contribuie, prin rolul lor educativ, la dezvoltarea conștiinței socialiste. **I. j.** din R.P.R. sînt: tribunalele populare, tribunalele regionale, Tribunalul Capitalei, Tribunalul Suprem și, ca instanțe speciale, tribunalele militare. În R.P.R. nu există **i. j.** extraordinare; acestea au funcționat în Romînia burghezo-moșierească, avînd ca principală misiune reprimarea luptei claselor exploatate și a oricăror manifestări cu caracter progresist. V. și justiție.

instigáre (DR.), acțiune prin care o persoană (instigator) determină, cu intenție, pe o altă persoană (instigat) să săvîrșească o infracțiune. **I.** este o formă de participare la infracțiunea săvîrșită de cel instigat și este pedepsită de legea penală.

instilație (lat. *instillare* „a turna picătură cu picătură"; MED.), administrare a unui medicament lichid sub formă de picături în scop terapeutic sau profilactic (ex. **i.** intranazală, **i.** intrauretrală sau **i.** oculară).

instínct, complex de reacții stabile și adecvate la condițiile mediului înconjurător, care sînt înnăscute și proprii indivizilor unei anumite specii, asigurînd necesitățile vitale de dezvoltare a organismului, de apărare, alimentare, reproducere. Diferențiind cele două categorii de reflexe, necondiționate și condiționate, I. P. Pavlov a arătat că **i.** este un complex de reflexe necondiționate, format în cursul dezvoltării filogenetice. La animalele superioare, și în special la om, relațiile complexe dintre organism și mediu nu pot fi asigurate prin adaptarea *instinctivă*, ci pe baza reacțiilor dobîndite în cursul dezvoltării ontogenetice prin elaborarea reflexelor condiționate. În cazul omului, comportamentul instinctiv este subordonat activității conștiente, care este condiționată istoric-social. De aceea sînt greșite teoriile care consideră că **i.** stă la baza comportamentului omului (de ex. f r e u d i s m u l).

institút 1. Instituție de învățămînt superior (universitar) în care se pregătesc cadre cu calificare superioară în diverse specialități (ex. **i.** politehnic, **i.** agronomic, **i.** de științe economice, **i.** medico-farmaceutic, **i.** de arte plastice). **2.** Instituție de cercetări științifice. În R.P.R. există institute de cercetări în cadrul A c a d e m i e i R. P. R. și institute departamentale, în cadrul instituțiilor administrative centrale de stat; o subordonare aparte are Institutul de cercetări științifice pentru protecția muncii al Consiliului Central al Sindicatelor. **3** (În trecut) Nume dat unor școli medii particulare, de obicei cu internat.

institut agronomic, instituție de învățămînt agronomic superior care pregătește cadre de ingineri agronomi, ingineri horticultori (specialitate introdusă în anii regimului democrat-popular) și medici veterinari. În pregătirea acestora din urmă intră și toate problemele privind creșterea și întreținerea animalelor (alimentație, selecție, reproducție etc.). În R.P.R. sînt cinci institute agronomice, cu durata studiilor de cinci ani, la București, Cluj, Iași, Timișoara și Craiova, ultimele două institute fiind create în anii regimului de democrație populară. Cel mai vechi institut agronomic din țara noastră este *Institutul agronomic „Nicolaie Bălcescu" din București* (1948), continuatorul Institutului de agricultură și silvicultură de la Pantelimon, înființat în anul 1852, și al celorlalte institute de învățămînt agronomic superior din București. Inginerii mecanizatori pentru agricultură și inginerii silvicultori sînt pregătiți în cadrul institutelor politehnice. Numărul total al absolvenților din învățămîntul superior agronomic și silvic în perioada 1949—1963 a fost de 17 964.

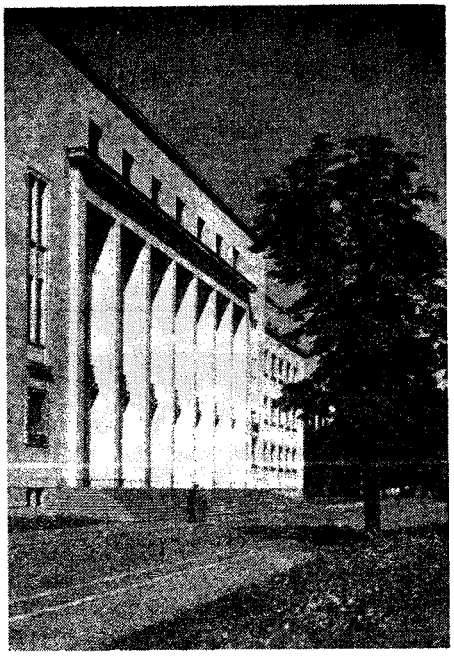

Institutul agronomic „Nicolaie Bălcescu" din București

institut de arte plastice, institut de învățămînt superior artistic, care pregătește specialiști în domeniul artelor plastice și al artelor decorative la următoarele specialități: pictură, sculptură, grafică, istoria și teoria artelor, pictură monumentală, scenografie, arte decorative (ceramică, sticlă și mase plastice), arte decorative-textile (imprimeuri, tapiserie etc.). În R.P.R. funcționează două institute de arte plastice cu durata studiilor de șase ani: *Institutul de arte plastice „N. Grigorescu" din București*, organizat în 1951, continuatorul fostei Școli de bele-arte, fundată în 1864 (director Th. Aman), și al Academiei de arte frumoase (1931); *Institutul de arte plastice „Ion Andreescu" din Cluj*, înființat în 1949.

institut de proiectări, instituție departamentală avînd ca sarcină proiectarea de obiective industriale, de utilaje, instalații, mașini etc., precum și de clădiri destinate locuințelor, instituțiilor medico-sanitare, instituțiilor culturale, asociațiilor sportive etc. Există și servicii de proiectare în cadrul marilor uzine.

institut de teatru și cinematografie, institut de învățămînt superior artistic care pregătește actori, regizori, specialiști în teatrologie, filmologie și operatorie de film. În R.P.R. funcționează *Institutul de artă teatrală și cinematografică „I.L. Caragiale" din București*, înființat în 1948, prin reorganizarea fostului Conservator de artă dramatică, și *Institutul de teatru „Szentgyörgyi István"* din Tg.-

Mureş, cu limba de predare maghiară, înfiinţat în 1950. Durata studiilor este de cinci ani.

institut medico-farmaceutic, institut de învăţămînt superior care pregăteşte medici în specialităţile: medicină generală, pediatrie, stomatologie, precum şi farmacişti. În Republica Populară Romînă sînt trei institute medico-farmaceutice, la Bucureşti, Cluj şi Tg.-Mureş, şi două institute de medicină, la Iaşi şi Timişoara. Durata studiilor este de şase ani. Cele mai vechi institute medico-farmaceutice din ţara noastră sînt: *Institutul de medicină şi farmacie din Bucureşti,* continuatorul Şcolii naţionale de medicină şi farmacie, înfiinţată în anul 1857 de Carol Davila, şi al Facultăţii de medicină din cadrul Universităţii din Bucureşti (1869); *Institutul de medicină şi farmacie din Cluj,* continuatorul învăţămîntului medico-chirurgical clujean, ale cărui începuturi datează încă din 1775; *Institutul de medicină din Iaşi,* continuatorul Facultăţii de medicină, înfiinţată în 1879 în cadrul Universităţii din Iaşi. În perioada 1949—1963, numărul absolvenţilor din învăţămîntul superior medico-farmaceutic a fost de 21 042.

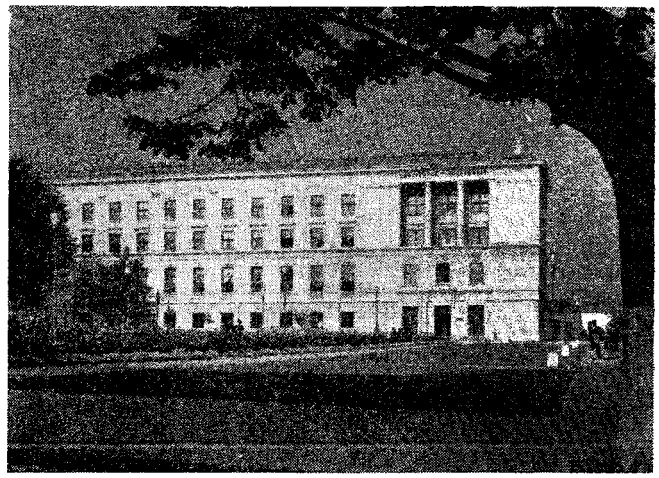

Institutu politehnic „Gh. Asachi" din Iaşi

institutór (în vechea organizare a învăţămîntului din Romînia), denumire a învăţătorilor de la oraşe, în special a celor care predau în aşanumitele şcoli de aplicaţie de pe lîngă fostele şcoli normale de învăţători.

institut pedagogic, instituţie de învăţămînt superior din R.P.R., creată în anii puterii populare, avînd ca sarcină pregătirea de cadre didactice pentru toate obiectele care se predau în şcolile de opt ani. În anul şcolar 1963—1964 au funcţionat 14 **i. p.** de trei ani la Bacău, Baia Mare, Braşov, Bucureşti, Cluj, Constanţa, Craiova, Galaţi, Iaşi, Oradea, Piteşti, Suceava, Timişoara şi Tîrgu-Mureş. Durata studiilor este de trei ani.

institut politehnic, institut de învăţămînt superior destinat pregătirii specialiştilor cu calificare superioară în domeniul tehnic (ingineri). În R.P.R. funcţionează şase **i.p.,** la Bucureşti, Timişoara, Iaşi, Cluj, Braşov şi Galaţi, cu durata studiilor de cinci ani; ele pregătesc ingineri pentru principalele domenii de activitate legate de industrializarea ţării, specialişti în: metalurgie, energetică, construcţii de maşini, chimie industrială, electronică, automatică, mecanică, mecanică agricolă, construcţii, hidrotehnică, exploatarea şi prelucrarea lemnului, transporturi ş.a. Facultăţi şi specialităţi ca: electronica, automatica, tehnologia compuşilor macromoleculari etc. au fost înfiinţate în ultimii ani pentru a pregăti specialişti necesari utilizării tehnicii celei mai moderne, introduse în diferite ramuri ale economiei noastre naţionale. Unele **i. p.** pregătesc ingineri specialişti în: filatură, ţesătorie, tricotaje şi confecţii, confecţii din piele şi încălţăminte, tehnologia produselor alimentare, tehnica pescuitului şi stuficultură ş.a. În cadrul **i. p.** din Braşov se pregătesc

Institutul de medicină şi farmacie din Bucureşti

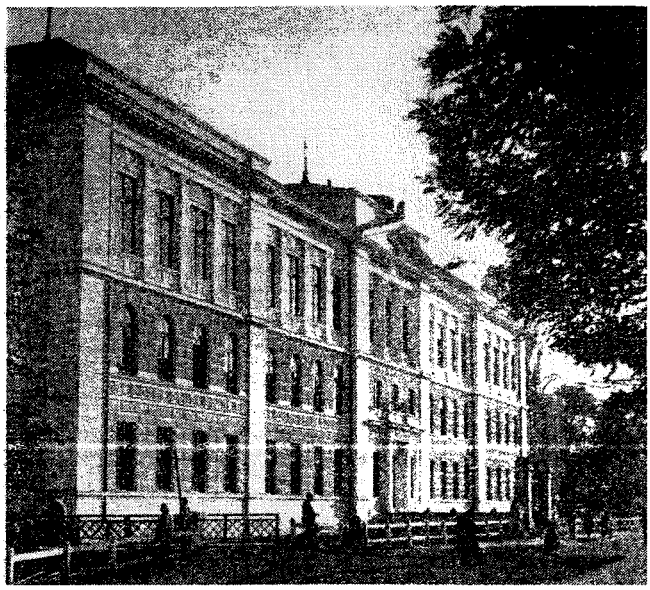

Institutul politehnic din Cluj

și ingineri silvicultori. Cele mai vechi **i. p.** din R.P.R. sînt: *Institutul politehnic din București*, care și-a început activitatea în 1881 prin reorganizarea Școlii naționale de poduri și șosele (transformată în 1920 în Școala politehnică din București); *Institutul politehnic din Timișoara*, înființat în 1920 sub denumirea de Școala politehnică din Timișoara; *Institutul politehnic „Gh. Asachi" din Iași*, înființat în 1937 sub denumirea de școala politehnică „Gh. Asachi" din Iași. **I. p.** din Brașov, Cluj și Galați au fost create în anii regimului de democrație populară. În perioada 1949—1963, numărul absolvenților **i. p.** a fost de 26 155.

Institutul central de cercetări agricole *(I.C.C.A.)*, institut înființat în 1962 pentru coordonarea și îndrumarea unitară a activității de cercetare științifică în agricultură și pentru promovarea în producție a metodelor înaintate. Este cel mai înalt for științific din domeniul agriculturii în țara noastră. *I.C.C.A.* cuprinde următoarele institute: Institutul de cercetări pentru cereale și plante tehnice, Institutul de cercetări hortiviticole, Institutul de cercetări zootehnice, Institutul de cercetări veterinare și biopreparate „Pasteur", Institutul de cercetări pentru mecanizarea agriculturii, Secția de economie agrară și Secția de pedologie. Activitatea de cercetare științifică se desfășoară în cele 42 de stațiuni experimentale ale *I.C.C.A.*, situate în diferite regiuni ale țării.

Institutul de arhitectură „Ion Mincu" din București, institut de învățămînt superior care pregătește specialiști pentru arhitectură și urbanism; poartă această denumire din 1952. Este continuatorul învățămîntului de arhitectură ale cărui baze au fost puse în 1892; din 1897 a devenit învățămînt de stat, funcționînd ca o secție a Școlii de bele-arte. Durata studiilor este de șase ani.

Institutul de construcții din București, institut de învățămînt tehnic superior, înființat în 1948 prin transformarea Facultății de construcții din fosta Școală politehnică din București. Pregătește ingineri specializați în construcții civile, industriale, agricole, feroviare, în construcții de drumuri și poduri, în construcții hidrotehnice și în instalații și utilaj pentru construcții. Durata studiilor este de cinci ani. De la înființarea sa și pînă în 1963, institutul a pregătit 4 823 de ingineri pentru construcții.

Institutul de cultură fizică din București, institut de învățămînt superior care pregătește profesori de educație fizică pentru învățămîntul mediu și superior, specialiști pentru activitatea sportivă de masă și de performanță din asociații, cluburi și alte organe ale mișcării de cultură fizică. Durata studiilor este de patru ani. A fost înființat în 1922 sub denumirea de *Academia națională de educație fizică*. În cadrul institutelor pedagogice de trei ani din București, Cluj, Iași și Timișoara funcționează cîte o facultate de educație fizică, care pregătește profesori pentru învățămîntul de opt ani.

Institutul de etnografie și folclor, institut al Academiei R.P.R., creat în 1963 prin unificarea secției de etnografie din cadrul Institutului de istoria artei al Academiei R.P.R. cu Institutul de folclor. Are rolul de a conduce activitatea de cercetare etnografică, precum și de culegere, studiere, interpretare și popularizare a creațiilor folclorice vechi și noi de pe întreg cuprinsul țării. **I. de e. și f.** posedă colecții de fotografii și desene etnografice, zeci de mii de culegeri de folclor muzical, literar și coregrafic, dintre care un mare număr este imprimat pe cilindri, discuri, benzi de magnetofon, filme și, în parte, publicat. **I. de e. și f.** realizează antologii, elaborează lucrări monografice și de sinteză și editează „Revista de etnografie și folclor".

Institutul de fizică atomică *(I.F.A.)*, institut al Academiei R.P.R., de cercetări științifice în domeniile fizicii, chimiei și tehnicii nucleare și al aplicațiilor acestora, înființat în 1956. Dispune de echipamente moderne de cercetare, printre care un reactor atomic, un ciclotron și un betatron. Principalele domenii de cercetare sînt: teoria nucleului atomic, interacțiunea radiațiilor nucleare cu substanța, reacțiile nucleare la energii mici și mijlocii, spectroscopia radiațiilor și radiospectroscopia, fizica și teh-

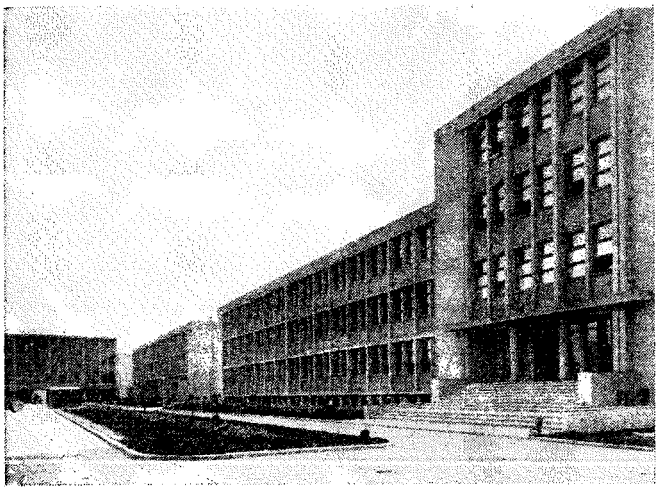

Institutul de fizică atomică din București (vedere parțială)

nica reactorilor nucleari, radiochimia și chimia sub radiații, fizico-chimia izotopilor stabili etc. Contribuie la răspîndirea în industrie, agricultură etc. a metodelor nucleare.

Institutul de istorie a partidului de pe lîngă Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Romîn, institut de cercetări înființat la 22 ianuarie 1950, pe baza unei hotărîri a C.C. al P.M.R. Sarcinile principale ale institutului sînt: elaborarea de lucrări privind istoria mișcării muncitorești și a Partidului Muncitoresc Romîn, strîngerea de documente privitoare la trecutul de luptă al partidului revoluționar al clasei muncitoare, al organizației revoluționare de tineret etc. Institutul are sub îndrumarea sa Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism, Muzeul de istorie a partidului, Muzeul Doftana și Muzeul Marx-Engels-Lenin, care popularizează trecutul de luptă al clasei muncitoare. La Cluj și la Iași funcționează două sectoare ale Institutului de istorie a partidului. Întreține relații de colaborare cu celelalte institute ale partidelor comuniste și muncitorești frățești. Începînd din 1955, Institutul de istorie a partidului editează revista „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", care apare de șase ori pe an.

Institutul de marxism-leninism de pe lîngă Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, instituție superioară de cercetări științifice a P.C.U.S., înființată în 1931, la Moscova, în urma unificării Institutului Marx-Engels cu Institutul Lenin. Se ocupă de pregătirea pentru publicare a operelor clasicilor marxism-leninismului, a documentelor congreselor, conferințelor și plenarelor C.C. al P.C.U.S., a lucrărilor de istorie a partidului, a documentelor și a biografiilor lui K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin și a tovarășilor lor de luptă. Are mai multe filiale.

Institutul de mine din Petroșeni, institut de învățămînt tehnic superior care pregătește specialiști cu calificare tehnică superioară (ingineri) pentru exploatări miniere și pentru prepararea cărbunilor și minereurilor. A fost înființat în 1948 și are durata studiilor de cinci ani. În perioada 1949—1963, numărul absolvenților în această specialitate a fost de 2 867.

Institutul de petrol, gaze și geologie din București, institut de învățămînt tehnic superior care pregătește ingineri specializați în extracția și prelucrarea țițeiului și a gazelor naturale, în construcția utilajului petrolier și în prospectarea și exploatarea zăcămintelor de substanțe minerale. A fost înființat în 1948 și are durata studiilor de cinci ani. Numărul absolvenților institutului în perioada 1949—1963 a fost de 2 600.

Institutul de științe economice „V. I. Lenin" din București, instituție de învățămînt superior care pregătește cadre cu calificare superioară în domeniile economiei politice, planificării, finanțelor și creditului, evidenței contabile, comerțului interior și exterior, statisticii și merceologiei. A fost înființat în 1948, prin reorganizarea fostei Academii de științe comerciale și cooperatiste. Durata cursurilor institutului este de cinci ani. În perioada 1949—1963, numărul absolvenților institutului a fost de 15 263.

Institutul de petrol, gaze și geologie din București

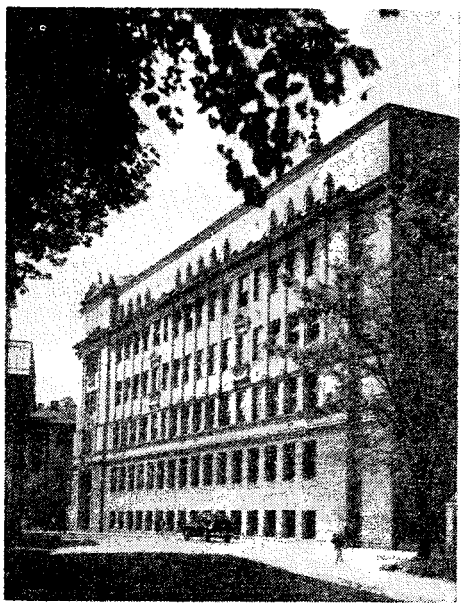

Institutul unificat de cercetări nucleare v. **Dubna.**

instituție (În dreptul socialist) **1.** Organ sau organizație de stat care nu îndeplinește o activitate economică direct productivă. — *I. bugetară*, instituție de stat ale cărei venituri și cheltuieli sînt prevăzute în bugetul de stat; unele *i. b.* pot avea și alte mijloace bănești. În R.P.R., *i. b.* sînt: ministerele, universitățile, institutele de cercetări științifice, teatrale, spitalele etc. **2.** (În relațiile internaționale) Organizație funcționînd potrivit unor statute proprii și a cărei activitate urmărește realizarea unor anumite scopuri cu caracter internațional. Astfel sînt, de exemplu, O.N.U. și **i.** specializate ale O.N.U., care își desfășoară activitatea în domeniul economic, social, cultural, al educației, al ocrotirii sănătății. **3.** *Instituție juridică*, totalitate a normelor juridice care, reglementînd o categorie determinată de relații sociale, are o anumită unitate, o configurație specifică și o denumire care îi este proprie (ex. căsătorie, tutelă, contract, prescripție).

instituționalísm, curent al economiei politice burgheze din S.U.A., predominant îndeosebi în deceniile al treilea și al patrulea al sec. al XX-lea, care consideră că economia politică trebuie să aibă drept obiect studierea anumitor categorii ale suprastructurii politice și juridice, precum și unele fenomene social-economice, ca statul, proprietatea privată, concurența, impozitele, dreptul de moștenire, familia, uniunile monopoliste etc., denumite impropriu „instituții". Reprezentanții acestui curent explică fals evoluția economică a capitalismului, caracterizînd capitalismul contemporan ca un „capitalism administrativ", în care rolul hotărîtor îl are statul. Caracteristică pentru acest curent este și îndepărtarea de la cercetările teoretice și aplicarea metodei statistice-descriptive, bazată însă pe un material statistic ales și prelucrat în mod tendențios. În diferitele sale variante, el face apologia mascată sau fățișă a monopolurilor, a capitalismului monopolist de stat. Principalii ideologi ai **i.** au fost Thorstein Veblen, John Rogers Commons, Hamilton, Wesley Clair Mitchell, Werner Sombart.

instrúcție[1] **1.** (PEDAG.) Proces de înzestrare a elevilor cu un sistem de cunoștințe, priceperi și deprinderi prin care se urmărește însușirea unei culturi generale și a unei specializări profesionale. După caracterul cunoștințelor dobîndite, se deosebesc: *i. generală* și *i. specială*, iar după volumul și adîncimea cunoștințelor: *i. elementară, medie* și *superioară*. Prin conținut și metodă, **i.** este indisolubil legată de educație. În desfășurarea procesului de **i.** trebuie să se țină seama de *principiile didactice*. Rolul conducător în acest proces aparține profesorului. Pedagogia marxist-leninistă acordă o importanță deosebită legării **i.** de viață, de practica producției, politehnizării procesului instructiv-educativ și formării unei concepții științifice despre lume și societate. V. și educație; învățămînt; didactică. **2.** (MILIT.) *Instrucție militară*, pregătire a militarilor prin care se urmărește însușirea de către aceștia a teoriei și practicii militare.

instrúcție[2] (DR.; în trecut), activitate de urmărire penală desfășurată de judecătorul de instrucție.

instrucțiúni (În dreptul R.P.R.) **1.** Acte cu caracter normativ emise de miniștri și de ceilalți conducători ai organelor centrale ale administrației de stat, în ramura pe care o conduc și în limita competenței atribuite prin legi, prin decrete ale Consiliului de Stat și prin hotărîri ale Consiliului de Miniștri. **2.** Acte ale primului arbitru de stat, prin care sînt îndrumate organele Arbitrajului de stat și celelalte organe arbitrale. **3.** Îndrumări date de către conducerea unui organ ierarhic superior organelor administrative în subordine, cu privire la activitatea acestora.

instrumént 1. (FIZ., TEHN.) Sistem tehnic folosit pentru cercetarea, observarea, măsurarea sau controlul unor mărimi. După natura mărimii observate, controlate sau măsurate, se deosebesc **i.** acustice, electrice, magnetice, mecanice, optice, termice etc. — *I. comparator*, instrument de precizie pentru măsurat mărimi fizice prin comparație cu un etalon de aceeași natură. — *I. de control*, instrument care măsoară și reglează (automat) valoarea unui parametru variabil într-un proces tehnic, tehnologic, într-o experiență de laborator etc. (ex. termostate, **i.** pentru controlul tirajului în focare etc.). Adesea *i. de c.* servesc ca organe de semnalizare (traductoare) în sistemele de reglaj automat. — *I. indicator*, instrument care arată valorile aproximative ale unei mărimi fizice (presiunea, intensitatea curentului electric, tensiunea electrică etc.). — *I. integrator*, instrument care însumează, pe o anumită perioadă de timp, valorile instantanee luate de o anumită mărime (ex. contoarele electrice, contoarele de turații etc.). — *I. înregistrator*, instrument care înregistrează valorile parametrului măsurat. Înregistrarea poate fi făcută pe o bandă sau pe un disc de hîrtie cu ajutorul unei peniță speciale, pe film sau pe hîrtie fotografică cu ajutorul unei raze de lumină etc. — *I. de măsură*, instrument cu ajutorul căruia se poate măsura valoarea unei mărimi variabile (temperatură, presiune, debit etc.) într-un proces industrial, într-o instalație tehnică, într-o instalație de laborator etc. (ex. termometru, barometru, debitmetru etc.). — *I. electric de măsură*, instrument care servește la măsurarea unei mărimi electrice. După felul mărimii electrice măsurate, instrumentul se numește: *ampermetru*, dacă măsoară intensitatea curentului electric; *voltmetru*, dacă măsoară tensiunea electrică; *frecvențmetru*, dacă măsoară frecvența; *contor*, dacă măsoară energia electrică; *wattmetru*, dacă măsoară puterea electrică activă; *ohmmetru*, dacă măsoară rezistența electrică etc. După principiile de construcție și de funcționare, *i. e. de m.* se numesc: *magnetoelectrice*, dacă funcționează pe baza acțiunilor ponderomotoare dintre

cîmpul magnetic al unui magnet permanent şi o bobină parcursă de curent; *electromagnetice*, dacă funcţionează pe baza acţiunilor ponderomotoare ale cîmpului magnetic al unei bobine electrice exercitate asupra unei piese feromagnetice; *electrodinamice*, dacă funcţionează pe baza acţiunilor ponderomotoare dintre două bobine parcurse de curenţi electrici; *termice*, dacă funcţionează pe baza proprietăţii firelor metalice de a se alungi la creşterea temperaturii sub acţiunea căldurii produse atunci cînd sînt străbătute de curent electric; *termoelectrice*, dacă funcţionează pe baza tensiunii termoelectromotoare produsă într-un cuplu termoelectric la încălzirea acestuia cu un curent electric; *electrostatice*, dacă funcţionează pe baza acţiunilor ponderomotoare dintre armăturile (una fixă şi alta mobilă) unui condensator electric etc. Se construiesc, de asemenea, instrumente electrice de măsură a mărimilor neelectrice (presiuni, temperaturi etc.) prin combinarea unui *i. e. de m.* cu un traductor care transformă mărimea respectivă într-o mărime electrică. — *I. de zero*, instrument de măsură care se foloseşte pentru detectarea lipsei unui semnal. Astfel de **i.** au sensibilităţi mari şi prezintă avantajul că o eventuală eroare în etalonarea lor nu influenţează rezultatul măsurătorii. — *I. optic*, dispozitiv folosit pentru observarea, măsurarea sau controlul unei mărimi fizice pe cale optică. — *I. de optică geometrică*, instrument optic care serveşte la obţinerea de imagini ale obiectelor; are ca piese principale oglinzi şi lentile sau combinaţii ale acestora. Există *i. de o. g. obiective* şi *subiective*, după cum ultima imagine a obiectului este reală sau virtuală. Din prima categorie fac parte proiectorul, reflectorul, episcopul, diascopul, colimatorul ş.a. Din a doua categorie fac parte instrumentele la care apare o deplasare spaţială aparentă a obiectului, imaginea virtuală reproducînd fidel obiectul (ex. oglinzile plane, sistemele de oglinzi plane, cistoscopul, periscopul ş.a.), şi instrumente al căror scop principal este obţinerea unei imagini mai mari decît obiectul pentru o mai bună observare a amănuntelor acestuia (ex. lupa, microscopul, lunetele, teodolitul, tahimetrul, catetometrul, goniometrul ş.a.). — *I. de optică fizică*, instru-

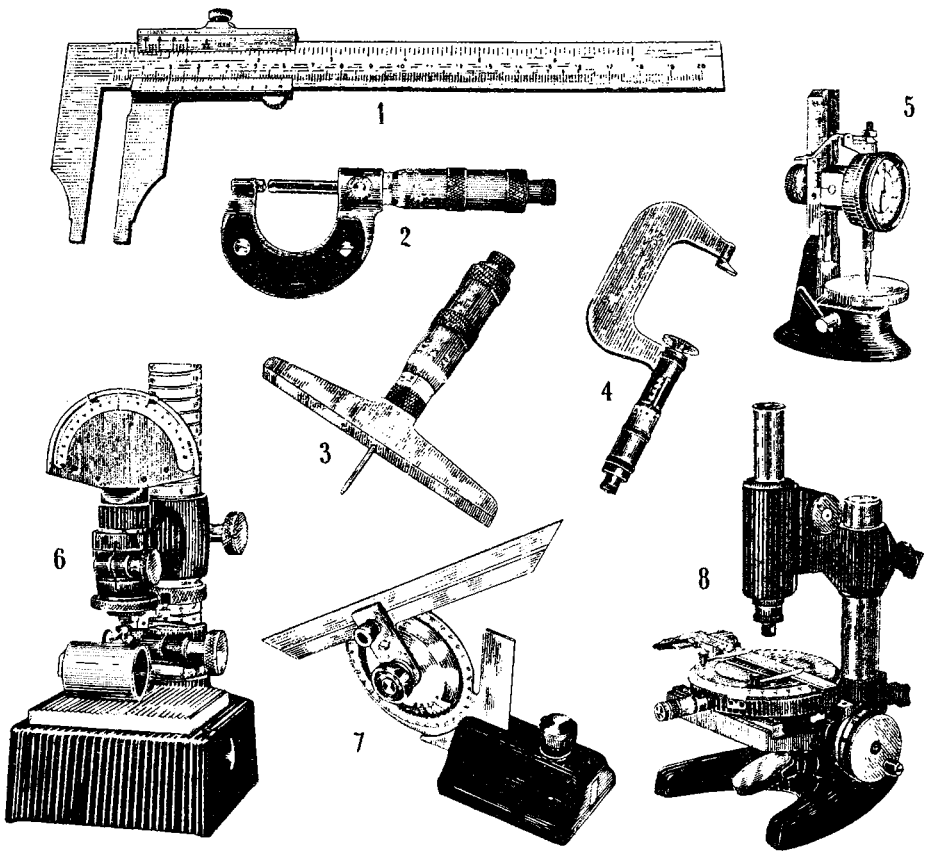

Instrumente de măsură
— şubler; *2* — micrometru de exterior; *3* — micrometru de adîncime; *4* — micrometru pentru roţi dinţate; *5* şi *6* — comparatoare; *7* — goniometru; *8* — microscop de atelier

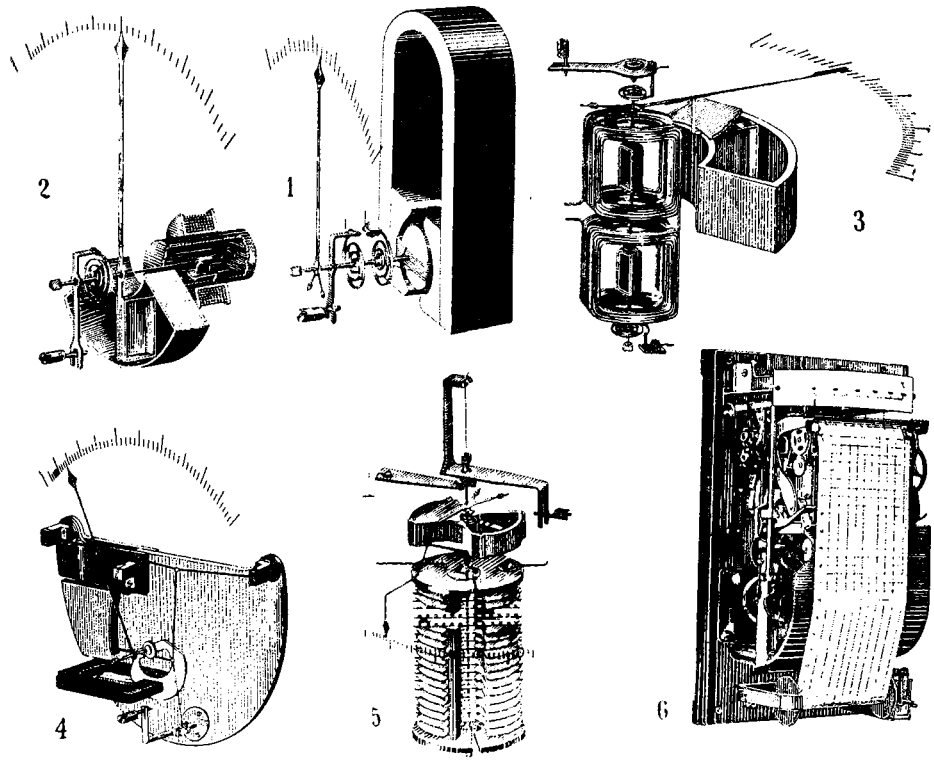

Instrumente electrice de măsură
1 — magnetoelectric; *2* — electromagnetic; *3* — electrodinamic; *4* — termic; *5* — electrostatic; *6* — instrument inregistrator

ment optic care servește la studiul naturii fenomenelor luminoase. În componența *i. de o. f.* intră și anumite elemente caracteristice **i.** de optică geometrică. Cu *i. de o. f.* se poate studia fie compoziția spectrală a radiației emise de o sursă (spectroscopul și spectrograful), fie polarizarea luminii (polariscopul, polarimetrul, zaharimetrul ș.a.), fie interacțiunea a două sau mai multor fascicule luminoase (interferometrul, refractometrul interferențial ș.a.). — *I. de fotometrie*, instrument optic care servește fie la măsurarea diferitelor mărimi fotometrice (ex. lumenmetrul, luxmetrul, bolometrul ș.a.), fie la măsurarea unor mărimi fizice cu ajutorul mărimilor fotometrice, ca, de exemplu, concentrația unei soluții (colorimetrul, tintometrul, spectrocolorimetrul, spectrofotometrul) sau temperatura unui corp incandescent (pirometrul optic). **2.** (ASTR.) **a)** *Instrument universal*, instrument folosit atît la măsurarea unghiurilor din planul orizontal (ca teodolitul propriu-zis) cît și a unghiurilor din planurile verticale (distanțe zenitale). Este format dintr-o lunetă de vizare, cu un micrometru ocular, care se poate deplasa în jurul a două axe: una orizontală și alta verticală. Deplasările lunetei pot fi măsurate pe cercul vertical și pe cel orizontal al instrumentului cu ajutorul unor microscoape sau verniere. *I.u.* servește în special pentru determinări astronomice-geodezice de timp și de longitudini, de latitudini și de azimut. **b)** *Instrument de pasaj* v. *lunetă meridiană*. **3.** (MUZ.) *Instrumente muzicale*, aparate care produc sunete muzicale. Sînt alcătuite dintr-un corp sonor (coardă, coloană de aer, piele întinsă, placă metalică etc.) și un amplificator al sunetului, numit rezonator (pereții de sus și de jos ai corpului instrumentelor cu coarde, corpul timpanului ș.a.). Corpul sonor produce vibrații datorită arcușului, clapelor, anciei, respirației interpretului, precum și datorită lovirii sau ciupirii cu mîna. Fiecare *i.m.* are un t i m b r u caracteristic, posibilități dinamice specifice și un anumit d i a p a z o n. *I.m.* se împart în următoarele grupe: **i.** cu coarde (vioara, viola, violoncelul, contrabasul, harpa etc.), **i.** de suflat (din lemn: flautul, oboiul, clarinetul, fagotul; din alamă: cornul, trompeta, trombonul, tuba etc.), **i.** cu clape (pianul) și **i.** de percuție (toba, xilofonul, celesta etc.). O grupă aparte o constituie *i.m.* electronice, la care sunetul se produce datorită vibrațiilor electrice (orga electronică, vibrafonul, ondiolina, claviolina, undele muzicale Martenot etc.). În același fel se clasifică și *i.m.* populare, la care cîntă nu numai profesioniștii, ci și numeroșii amatori

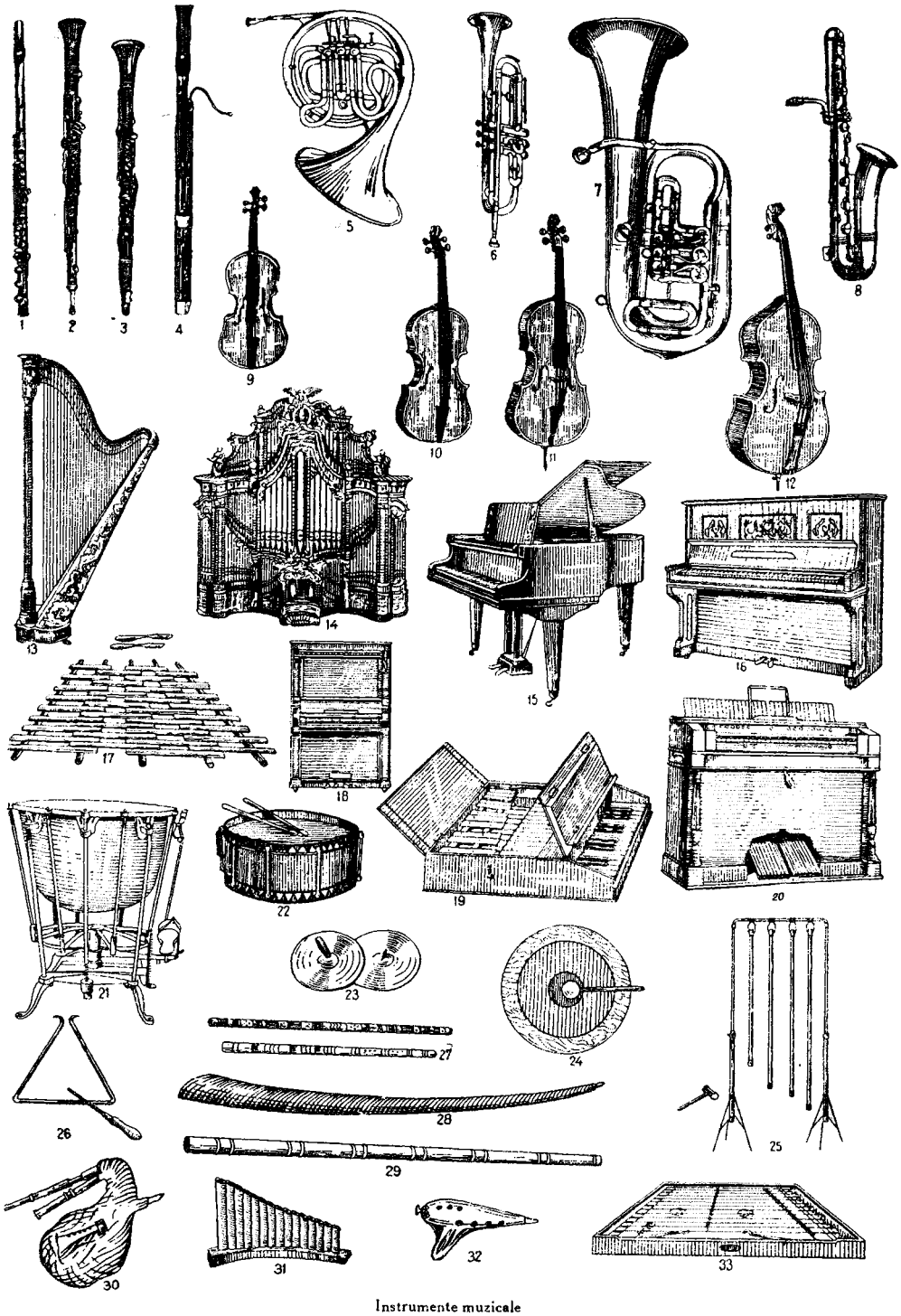

Instrumente muzicale

1 — flaut; *2* — oboi; *3* — clarinet; *4* — fagot; *5* — corn; *6* — trompetă; *7* — tubă; *8* — saxofon; *9* — vioară; *10* — violă; *11* — violoncel; *12* — contrabas; *13* — harpă; *14* — orgă; *15* — pian; *16* — pianină; *17* — xilofon; *18* — celestă; *19* — glockenspiel; *20* — armoniu; *21* — timpan; *22* — tobă mică; *23* — talgere; *24* — gong; *25* — clopote; *26* — triunghi; *27* — fluiere; *28* — bucium; *29* — caval; *30* — cimpoi; *31* — nai; *32* — ocarină; *33* — tambal

de muzică din popor. Dintre acestea fac parte: cimpoiul, fluierul, buciumul, cavalul, ocarina, țambalul, cobza, naiul etc. **4.** (DR.) *Instrument de ratificare*, document special prin care statele comunică ratificarea unui tratat internațional. **5.** (LINGV.) *Instrument gramatical*, cuvînt cu funcțiune exclusiv gramaticală (uneori identică cu a unei desinențe sau a unui sufix flexionar) și care nu se poate întrebuința singur în vorbire, ci numai împreună cu cuvintele pe care le leagă, exprimînd raporturi (ex. prepozițiile, conjuncțiile, verbele auxiliare și cele copulative, articolul). Sin. *unealtă gramaticală*.

instrumentál (LINGV.; despre un caz al declinării în diverse limbi, de exemplu sanscrita sau unele limbi slave, și despre o categorie de complemente circumstanțiale), care arată instrumentul unei acțiuni (ex. în *scriu cu creionul*, *cu creionul* este complement circumstanțial instrumental).

instrumentalísm, concepție filozofică idealist-subiectivă, variantă a pragmatismului, inițiată în S.U.A. de John Dewey. **I.** consideră că noțiunile, categoriile, teoriile științifice nu reflectă realitatea obiectivă, fiind numai niște instrumente pentru săvîrșirea unor acțiuni utile individului. **I.** neagă materialitatea lumii, existența legilor obiective, caracterul obiectiv al adevărului, deschizînd calea fideismului.

instrumentáre (DR.), activitatea funcționarului de stat competent (ex. notarul de stat) de a întocmi sau desăvîrși anumite înscrisuri, cu respectarea formelor cerute de lege și, de obicei, pe baza unor constatări personale.

instrumentáție (EXPL. PETR.) **1.** Ansamblu de operații care se execută la o sondă pentru înlăturarea consecințelor accidentelor tehnice din cauza cărora a fost blocată gaura de sondă (ex. scăparea, înțepenirea, ruperea sau turtirea coloanelor de burlane, prinderea sau blocarea garniturii de prăjini, ruperea sau scăparea prăjinilor, a cablurilor sau a altor piese etc.). **I.** cere operatorului bogate cunoștințe teoretice și practice, ținînd seama că o **i.** nereușită poate provoca abandonarea sondei. **2.** (MUZ.) V. *orchestrație*.

insuficiență (MED.), incapacitate funcțională relativă a unui organ (ex. **i.** cardiacă, **i.** hepatică, **i.** tiroidiană etc.) sau stare deficitară a unei funcțiuni complexe (ex. **i.** circulatorie, **i.** respiratorie etc.). — *I. aortică*, boală de inimă caracterizată prin imposibilitatea valvulelor aortice de a se închide complet, din care cauză sîngele din aortă se reîntoarce în ventriculul stîng în timpul diastolei. — *I. cardiacă*, boală de inimă în care miocardul nu mai poate asigura un debit cardiac suficient în raport cu nevoile organismului datorită leziunilor degenerative ale miocardului, viciilor valvulare, hipertensiunii arteriale, sifilisului cardiovascular, sclerozei și emfizemului pulmonar, bolii lui Basedow etc. Se mai numește *asistolie*. — *I. mitrală*, boală de inimă caracterizată prin imposibilitatea valvulei auriculo-ventriculare stîngi (valvula mitrală) de a se închide complet, fapt care permite comunicarea dintre auriculul și ventriculul stîng în timpul sistolei. Se datorește fie unei modificări anatomice a țesutului valvular (**i.** organică), fie unei modificări funcționale, de obicei de origine miocardică (**i.** funcțională).

insuflare (TEHN.), introducere de gaze, vapori sau pulbere, sub presiune, în interiorul unui spațiu închis, de exemplu în furnale, în cubilouri, în unele focare, în unele motoare cu ardere internă (diesel cu compresor) etc., pentru îmbunătățirea proceselor (ex. arderea) care se desfășoară în instalația respectivă.

insuflație (MED.), introducere a unui gaz, a aerului sau a unor vapori într-o cavitate sau într-un organ cavitar ori canicular, folosind aparate adaptate în acest scop. Scopul insuflației poate fi diagnostic sau terapeutic (ex. insuflația pleurală pentru turtirea plămînului în pneumotoraxul terapeutic).

însulă, porțiune de uscat înconjurată de apă, situată fie în cadrul unui bazin oceanic, marin sau lacustru, fie în cadrul albiei unui curs de apă. În cazul porțiunilor de uscat înconjurate de apele unui ocean, numele de **i.** se referă numai la acelea care, datorită dimensiunilor lor mai reduse, suferă pe toată întinderea influența oceanică (astfel, Australia nu este considerată o insulă, ci un continent). **I.** sînt diferite ca origine. Unele rezultă în urma izolării unor porțiuni de uscat, datorită prăbușirii punților de uscat ce le legau de continent. Altele rezultă în urma invadării uscatului de către apele unei mări sau ocean, proeminențele reliefului înecat rămînînd deasupra nivelului mării. Unele **i.** se formează în urma procesului de abraziune din lungul unui țărm înalt, reprezentînd porțiunile cu roci mai rezistente rămase în loc după retragerea țărmului ca urmare a acțiunii valurilor. În urma unor erupții submarine, prin ivirea deasupra nivelului mării a unor conuri sau cratere vulcanice, se formează insule vulcanice. În mările calde, prin dezvoltarea coloniilor de corali pe proeminențele reliefului submarin deasupra cărora apa nu are o adîncime mai mare de 30 m (fie creste ale unor lanțuri muntoase submarine, fie aparate vulcanice submerse), se formează **i.** coraligene. Cele mai mari **i.** de pe glob sînt: Groenlanda (2 200 000 km²), Noua Guinee, Kalimantan, Madagascar, Țara lui Baffin, Sumatra, Marea Britanie, Honshu. **I.** lacustre reprezintă fie proeminențe ale reliefului fundului chiuvetei lacustre, fie forme de acumulare constituite în condițiile hidrodinamice ale lacului. **I.** fluviale sînt proeminențe ale reliefului alcătuite din roci mai rezistente la eroziune, dar, mai frecvent, forme de acumulare fluvială, caracteristice sectorului cu pantă lină a unui curs de apă.

Insulele Amiralității, grup de insule vulcanice și coraligene, situat în Oceanul Pacific, la nord de Noua Guinee. Su-

prafața: 2 072 km². Populația: 16 200 loc. (1957) se ocupă cu pescuitul și cultivarea palmierilor de cocos. Administrativ fac parte din teritoriul Noua Guinee, aflat sub tutela Australiei.

Insulele Normande *(Channel Islands)*, grup de insule situat în sudul Mării Mînecii, aparținînd Marii Britanii. Suprafața: 195 km². Mai însemnate sînt insulele Jersey și Guernsey. Populația: 108 000 loc. (1961). Au un relief cu altitudini mici și un climat umed, oceanic. Culturi de legume, flori și cereale. Pescuit și turism.

Insulele Societății, grup de insule vulcanice și coraligene în Oceanul Pacific, în Polinezia estică. Suprafața: 1 647 km². Circa 51 000 loc. Climă tropicală maritimă, vegetație abundentă. Culturi de trestie de zahăr, vanilie, taro, bananieri. Principala insulă este Tahiti. **I. S.** fac parte din Polinezia Franceză.

Insulele Virgine, grup de insule în bazinul Mării Caraibilor din America Centrală, situat la est de insula Porto-Rico. Suprafața: 518 km². Populația: 39 240 loc. (1960), dintre care circa 70% negri și mulatri. O parte din insule sînt dependente de S.U.A. (centrul administrativ: *Charlotte Amalie*), iar restul constituie o colonie britanică (centrul administrativ: *Road Town*). Relief muntos și climat tropical. Principalele culturi sînt trestia de zahăr, citricele, tutunul. Industrie alimentară (zahăr, rom).

insulină (BIOCHIM., FIZIOL.), hormon de natură protidică, secretat de celulele insulelor Langerhans din pancreas. **I.** intervine în reglarea metabolismelor glucidic, lipidic, protidic și mineral. Efectul cel mai caracteristic al **i.** este scăderea glucozei din sînge, datorită în special creșterii utilizării acesteia de către țesuturi. **I.** este utilizată în tratamentul diabetului zaharat.

Insurecția armată antifascistă din august 1944, înfăptuită de forțele patriotice, sub conducerea Partidului Comunist din Romînia, în scopul răsturnării dictaturii militaro-fasciste și întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste. Reprezintă încununarea marilor bătălii revoluționare ale clasei muncitoare, ale maselor largi, în frunte cu comuniștii, împotriva exploatării burghezo-moșierești, a reacțiunii și fascismului. Împingînd Romînia, alături de Germania hitleristă în războiul antisovietic, război nedrept, vîrfurile reacționare ale cercurilor conducătoare au adus țara în pragul catastrofei naționale. Forțele patriotice ale țării, în primul rînd clasa muncitoare în frunte cu partidul comunist, au dus o luptă hotărîtă împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului profund nepopular, urît de popor. Victoriile Uniunii Sovietice, ale cărei forțe armate sfărîmau mașina de război hitleristă, îmbărbătau forțele antifasciste de pretutindeni, le însuflețeau în luptă, întărindu-le încrederea în triumful cauzei eliberării popoarelor. Înfrîngerile suferite de Germania hitleristă, creșterea nemulțumirii maselor, avîntul luptei antifasciste a poporului, stîrneau panică și derută în rîndul claselor dominante, agravau criza politică a dictaturii militaro-fasciste. În aceste condiții, analizînd multilateral principalele probleme ale vieții partidului, ale strategiei și tacticii sale, situația internă și internațională, pe tărîm politic și militar, cadrele de bază ale partidului din închisori, lagăre și din ilegalitate au conceput, sub conducerea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, încă în vara anului 1943, planul general de răsturnare a dictaturii militaro-fasciste, de scoatere a Romîniei din războiul hitlerist și de alăturare a ei, cu arma în mînă, la coaliția antihitleristă. Înlăturarea, la 4 aprilie 1944, a elementelor trădătoare din conducerea P.C.R. a avut o însemnătate hotărîtoare pentru îndeplinirea acestui plan. Partidul a trecut la organizarea și înarmarea formațiunilor de luptă patriotice. La 1 mai 1944 s-a încheiat Frontul Unic Muncitoresc. P.C.R. a folosit diferitele fisuri din interiorul claselor dominante, contradicțiile dintre dictatura militaro-fascistă și monarhie, dintre Antonescu și partidele „istorice" pentru a îndrepta diferitele partide și cercuri politice împotriva forței celei mai reacționare: clica antonesciană. Cercurile din jurul regelui vedeau în participarea acestuia la o acțiune de scoatere a țării din războiul dus alături de Germania fascistă, mijlocul de a scăpa monarhia de răspunderile grele ce-i reveneau pentru împingerea țării în acest război. La 20 iunie 1944, liderii P.N.Ț. și P.N.L., după ce au sabotat vreme îndelungată propunerile P.C.R. în vederea unirii forțelor antifasciste, întrevăzînd că riscă să rămînă în afara evenimentelor și în izolare totală, au acceptat formarea, împreună cu P.C.R. și P.S.D., a Blocului național-democratic. Acțiunea partidului a cuprins, de asemenea, un număr de generali și de ofițeri patrioți. Partidul comunist a reușit astfel să realizeze o largă coaliție care reunea toate forțele interesate, dintr-un motiv sau altul, în scoaterea Romîniei din războiul antisovietic. La consfătuirea din noaptea de 13—14 iunie la care au participat reprezentanții P.C.R., ai armatei și ai regelui, a fost adoptat planul elaborat de partid, care prevedea răsturnarea prin forță a dictaturii fasciste, și s-a constituit un comitet militar însărcinat să pregătească, sub directa conducere a P.C.R., armata în vederea insurecției. În noaptea de 9 spre 10 august 1944 a avut loc evadarea din lagărul de la Tg.-Jiu a tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej. Insurecția armată a început la 23 August 1944. Conform planului de acțiune dinainte stabilit de partidul comunist, Ion Antonescu și Mihai Antonescu au fost arestați în palatul regal. În aceeași zi au fost arestați și alți membri ai guvernului antonescian; ei au fost ridicați apoi de o formațiune de luptă patriotică, transportați și puși sub pază într-o casă conspirativă a partidului comunist din cartierul Vatra Luminoasă. Dictatura militaro-fascistă a fost răsturnată. Romînia a întors armele împotriva Germaniei

hitleriste, alăturîndu-se coaliției antihitleriste. În seara zilei de 23 august a fost constituit un guvern în care cele patru partide politice din B.N.D. erau reprezentate prin cîte un ministru secretar de stat fără portofoliu. Majoritatea guvernului era alcătuită din militari și tehnicieni. În noaptea de 23—24 august, unitățile militare și formațiunile de luptă patriotice din Capitală au ocupat principalele instituții centrale și au început operațiunile militare împotriva obiectivelor armatei hitleriste. În aceeași noapte au trecut la acțiune unitățile militare și formațiunile de luptă patriotice la Ploiești și pe Valea Prahovei și în alte părți ale țării. În vederea lichidării rezistenței hitleriștilor s-au purtat lupte înverșunate la sediile misiunilor militare germane din București, la Dealul Spirei, la Băneasa, la intrarea în București dinspre șoseaua Alexandria etc. În dimineața zilei de 26 august, unitățile militare și formațiunile de luptă patriotice au lichidat ultimele rezistențe hitleriste din interiorul Capitalei, respingînd în același timp încercările unor importante grupări germane de a forța intrarea în București. În zilele de 26, 27 și 28 august, s-au purtat lupte grele, în zona comunei Băneasa, la aerodromurile Băneasa, Pipera, Otopeni, unde a fost nimicită puternica grupare de forțe germane care amenința Capitala dinspre nord. Lupte violente s-au purtat și în alte părți ale țării: la Ploiești și în Valea Prahovei (unde au fost lichidate, de către efectivul a trei divizii române și al unui corp de tancuri sovietic, pînă la 31 august, toate punctele de rezistență germano-fasciste), la Slobozia, Călărași, în regiunea Brașov, în Dobrogea, în zona Turnu-Severin — Vîrciorova — Orșova (unde, după lupte sîngeroase purtate între 26 și 31 august, au fost nimicite sau dezarmate numeroase trupe hitleriste care încercau să se retragă) și la Timișoara. Pînă la 31 august 1944, trupele române și formațiunile de luptă patriotice, cu sprijinul larg al maselor populare, au eliberat întreaga parte centrală, de sud, de sud-est și de sud-vest a României, pricinuind unităților hitleriste pierderi grele (peste 5 000 de morți și peste 56 000 prizonieri, între care 14 generali, 1 224 ofițeri și 4 088 subofițeri, precum și o importantă cantitate de material de război capturat). În timp ce la București și în alte localități din țară unitățile militare române și formațiunile de luptă patriotice, sprijinite de întregul popor, purtau lupte înverșunate pentru curățirea teritoriului României de hitleriști, Armata Sovietică, continuînd ofensiva începută la 20 august, lichida grosul forțelor germano-fasciste din grupul de armate „Ucraina de sud", încercuite către sfîrșitul zilei de 24 august pe frontul din Moldova și urmărea trupele hitleriste care se retrăgeau în dezordine. La 30 și 31 august 1944, populația Bucureștiului a primit cu bucurie, ca pe prieteni și frați, pe ostașii Armatei Sovietice. Răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și alăturarea României la coaliția antihitleristă au constituit o puternică lovitură dată Germaniei hitleriste. Ieșirea României din axă a avut o importanță covîrșitoare nu numai pentru țara noastră, ci pentru întreaga regiune a Balcanilor, deoarece prin această lovitură s-a prăbușit întregul sistem de dominație din sud-estul Europei. Dînd o puternică lovitură forțelor hitleriste, insurecția armată din România a înlesnit Armatei Sovietice înaintarea rapidă pe o mare adîncime pînă la granițele României cu Bulgaria și Iugoslavia și în apropiere de cele cu Ungaria, granițe care încă din primele zile ale insurecției fuseseră acoperite de trupele Armatei I române pentru împiedicarea pătrunderii trupelor hitleriste. Înlăturînd dictatura militaro-fascistă, poporul român a devenit un participant activ cu toate resursele sale umane și economice la războiul antihitlerist. Armata română a luptat, cu un efectiv total de peste 365 000 de oameni, cot la cot cu Armata Sovietică, pentru izgonirea de pe teritoriul țării a trupelor fasciste și apoi dincolo de granițele lui, pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei, pînă la înfrîngerea definitivă a Germaniei fasciste. Victoria insurecției populare a marcat o piatră de hotar în istoria poporului român, reprezentînd începutul r e v o l u ț i e i p o p u l a r e, deschizînd calea unor adînci transformări revoluționare care au culminat cu victoria deplină și definitivă a socialismului în patria noastră.

insurecția armată din decembrie 1905 de la Moscova, acțiune armată a muncitorilor din Moscova din decembrie 1905, care a fost precedată de o grevă generală. A constituit punctul culminant al revoluției burghezo-democratice din Rusia din 1905—1907. Timp de nouă zile, mii de muncitori înarmați au dus o luptă eroică, mai ales în Krasnaia Presnea, nucleul principal al insurecției. Deși înfrîntă, insurecția a dat o puternică lovitură regimului țarist.

insurecție armată, formă de luptă deschisă cu arma în mînă a maselor populare împotriva claselor dominante în vederea cuceririi puterii politice, cea mai înaltă formă de manifestare a antagonismelor de clasă. **I. a.** presupune participarea largă a maselor populare înarmate, acest lucru deosebind-o de rebeliune sau de puci. **I. a.** au avut loc în sclavagism, feudalism și capitalism. În lupta împotriva feudalismului, burghezia a declarat deschis dreptul maselor la violență pentru afirmarea noilor relații progresiste ale societății. Teoria **i.a.** a fost fundamentată de Marx și Engels, iar Lenin a dezvoltat-o în noile condiții ale imperialismului. V.I. Lenin a arătat că clasa muncitoare preferă să cucerească puterea politică prin mijloace pașnice, deoarece aceasta răspunde în cea mai mare măsură intereselor ei. Necesitatea **i.a.** decurge din faptul că clasele exploatatoare nu cedează de bunăvoie puterea de stat. Sprijinindu-se pe aparatul de stat, ele reprimă orice încercare de a lovi în privilegiile lor de clasă, silind astfel masele populare să recurgă la cele mai

ascuțite forme și metode de luptă. Gradul de înverșunare al luptei de clasă și formele acesteia vor depinde, deci, nu atît de proletariat, cît de forța de împotrivire a cercurilor reacționare, vor depinde de folosirea violenței de către aceste cercuri într-o etapă sau alta a luptei pentru socialism. V.I. Lenin a arătat că, pentru a reuși, insurecția trebuie să se sprijine nu pe un complot, nu pe un partid, ci pe clasa înaintată, pe avîntul revoluționar al poporului, pe acea cotitură hotărîtoare în istoria revoluției în creștere cînd activitatea rîndurilor înaintate ale poporului este maximă, cînd șovăielile în rîndurile dușmanilor și în rîndurile prietenilor slabi, inconsecvenți și nehotărîți ai revoluției sînt extrem de puternice. Lenin a subliniat rolul deosebit de important al partidului de organizator și conducător al armatei revoluționare. În epoca actuală de mari prefaceri sociale, cînd puterea de înrîurire a clasei muncitoare, a sistemului mondial socialist și a tuturor forțelor antiimperialiste a crescut considerabil, se creează condiții din ce în ce mai favorabile pentru cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare și aliații săi. Posibilitatea trecerii de la capitalism la socialism pe cale pașnică sau pe cale nepașnică este determinată în fiecare țară de condițiile istorice concrete. Revoluția proletară presupune cuprinderea unor puternice forțe sociale, unirea într-un front larg a tuturor mișcărilor de mase îndreptate împotriva claselor exploatatoare pentru cucerirea puterii, iar apoi împotriva încercărilor acestora de a-și restaura dominația. Esențial pentru asigurarea succesului revoluției proletare este ca clasa muncitoare și partidul său să stăpînească toate formele de luptă, fără excepție, să aibă capacitatea de a le mînui pe toate, să fie pe deplin pregătite pentru orice eventualitate, spre a putea înlocui rapid o formă a luptei cu alta, potrivit schimbărilor ce survin în condițiile concrete de desfășurare a revoluției. În Romînia, răsturnarea dictaturii militare-fasciste a avut loc pe calea insurecției armate din august 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist din Romînia, care a marcat începutul revoluției populare.

insurgént (din lat. *insurgere* „a se ridica, a ataca"), persoană care participă activ la o insurecție.

intabulâre (lat. *in* „în" și *tabula* „tablou, registru"; DR.), înscriere definitivă făcută în cartea funciară a unui drept de proprietate sau a unui alt drept real imobiliar.

intâlie (ARTE PLAST.), piatră dură, gravată în adîncime, folosită mai ales ca sigiliu (inele sigilare). Arta **i.**, practicată în Egiptul antic, a fost preluată de greci, care au dus-o la cel mai înalt grad de perfecțiune. În Renaștere, arta **i.** a fost foarte răspîndită (ex. pietrele semiprețioase pentru bijuterii, cu embleme, blazoane, ornamente vegetale, chipuri omenești etc.). **I.** se mai utilizează și în zilele noastre. V. și camee; gliptică.

intârsie (ARTE PLAST.), tehnică folosită la ornamentarea mobilierului, constînd din incrustarea în lemn a unor plăcuțe și fișii din os, fildeș, sidef sau lemn de altă culoare. V. și marchetărie.

integrâlă (MAT.) **1.** Simbol matematic care se folosește pentru a indica operația de integrare. A fost introdus de Leibniz. Se notează cu semnul $\int$. **2.** Funcție depinzînd eventual de elemente arbitrare

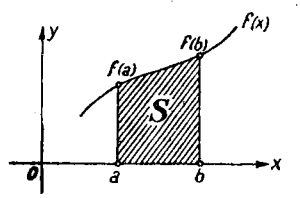

Interpretarea geometrică a integralei definite: S — suprafața

(constante și funcții), care reprezintă o soluție a unui sistem de ecuații diferențiale sau cu derivate parțiale. Denumirea de **i.** a fost introdusă de J. Bernoulli. — *I. definită*, integrala $I(f, D)$ (v. integrare), în care domeniul D este fixat. — *I. nedefinită*, integrala $I(f, D)$ (v. integrare), în care domeniul D este considerat variabil (cu condiția de a fi inclus în domeniul de definiție al lui f). — *I. curbilinie*, funcție F asociată unui arc de curbă C (din spațiul cu două, trei, ..., n dimensiuni), cu o extremitate fixă și o extremitate variabilă (exprimată printr-un vector $\bar{r}(t)$ de poziție), precum și unui vector $\bar{V}(P, Q, R, ...)$, funcție de punct caracterizată prin proprietatea $dF = P dx_1 + Q dx_2 + R dx_3 + ...$, care trebuie verificată în fiecare punct al curbei. Se notează $\int_C \vec{V} \cdot \vec{dr}$, sau $\int_C P\,dx_1 + Q\,dx_2 + R\,dx_3 + ...$ *I.c.* este complet determinată prin condiția precedentă și prin condiția de a fi nulă atunci cînd arcul C se reduce la un punct. În cazul a două sau a trei dimensiuni, *i.c.* are o interpretare fizică foarte importantă: dacă C este traiectoria descrisă de un mobil material sub influența unei forțe reprezentate de vectorul $\vec{V}$, atunci $\int_C \vec{V} \cdot \vec{dr}$ reprezintă lucrul mecanic corespunzător.

integráre (MAT.), operație prin care fiecărei funcții f, de una sau mai multe variabile, definite într-un domeniu E, precum și fiecărui domeniu $D \subset E$, i se asociază un număr $I(f, D)$, cu următoarele proprietăți: 1) dacă D este reuniunea a două domenii D_1, D_2 disjuncte, atunci $I(f, D_1 \cup D_2) = I(f, D_1) + I(f, D_2)$, adică integrala este o funcție aditivă de domeniu; 2) dacă $f = f_1 + f_2$, atunci $I(f_1+f_2, D) = I(f_1, D) + I(f_2, D)$; 3) dacă α este un număr real, atunci $I(\alpha f, D) = \alpha I(f, D)$ (condițiile 2 și 3 arată că pentru un domeniu D dat integrala este o funcțională liniară definită pe mulțimea funcțiilor integrabile); 4) dacă $f \leqslant g$, atunci $I(f, D) \leqslant I(g, D)$ (proprietatea de monotonie a integralei); 5) dacă $|f| \leqslant M$, atunci $|I(f, D)| \leqslant M\,|D|$, unde $|D|$ este măsura (lungimea, aria, volumul etc.) domeniului D (proprietatea de mărginire a integralei, privită ca funcțională);

6) dacă x este un punct din D şi D_1, D_2, ..., D_n, ... un şir de domenii, conţinute în D şi conţinînd punctul x, al căror diametru tinde către zero, atunci $\lim_{x\to\infty} \frac{I(f, D_n)}{|D_n|} = f(x)$, adică integrala, ca funcţie de domeniu, are ca derivată, în fiecare punct x, chiar valoarea funcţiei f în acest punct. Se poate arăta că, în condiţii foarte generale pentru funcţia f, numărul $I(f, D)$ poate fi determinat prin condiţiile de mai sus (ex. în cazul în care f este o funcţie continuă). Dacă acest lucru este posibil, funcţia f este, prin definiţie, *integrabilă*. Numărul $I(f, D)$ se numeşte integrala (simplă, dublă, triplă,...) a funcţiei f, extinsă la domeniul D. Se utilizează notaţia $I(f, D) = \int_a^b f(x)\,dx$ (în cazul unei singure variabile, dacă $D = [a, b]$), sau $I(f, D) = \iint_D f(x)\,dx\,dy$, sau $I(f, D) = \iiint_D f(x)\,dx\,dy\,dz$ etc.

„integrare", politică promovată de unele cercuri imperialiste după cel de-al doilea război mondial şi concretizată în formarea de organizaţii economice interstatale sau de organisme suprastatale. Ca manifestări ale acestei politici, pe plan regional, au apărut organizaţii economice de genul Comunităţii europene a cărbunelui şi oţelului, Comunităţii economice europene (Piaţa comună) şi altele. **„I."** a apărut ca urmare a intensificării tendinţei de asociere pe plan internaţional a oligarhiei financiare din ţările imperialiste. **„I."** constituie o expresie a politicii monopolurilor, o nouă formă a luptei pentru reîmpărţirea pieţei mondiale între marile uniuni ale capitaliştilor, pentru penetraţia statelor imperialiste mai puternice în economia partenerilor lor mai slabi, ceea ce duce în mod inevitabil la încălcarea suveranităţii şi a independenţei acestora, la amestec în treburile lor interne. Ea serveşte de asemenea burgheziei monopoliste, care, folosind pe scară largă statul, desfăşoară o ofensivă puternică împotriva nivelului de trai şi a drepturilor cetăţeneşti ale celor ce muncesc, pentru a-şi spori şi mai mult profiturile. Realitatea infirmă teoriile burgheze cu privire la caracterul pretins „progresist" şi „ireversibil" al organizaţiilor de tipul „Pieţei comune". **„I."** determină ascuţirea concurenţei, intensificarea centralizării capitalului, creşterea ratei plusvalorii, intensificarea exploatării clasei muncitoare, a maselor largi şi a popoarelor din ţările slab dezvoltate. Formele integrării reprezintă unele dintre cele mai nevralgice noduri ale contradicţiilor interimperialiste. Se intensifică contradicţiile în cadrul Pieţei comune, în special între principalele puteri membre; între ţările acestei grupări şi alte state capitaliste; între ţările vest-europene şi S.U.A. În acest ghem de contradicţii, Statele Unite ale Americii încearcă să-şi menţină poziţiile de forţă conducătoare a lumii capitaliste, în timp ce în sens contrar acţionează tendinţele altor state imperialiste, care caută să iasă de sub tutela S.U.A. Partidele comuniste mobilizează masele cele mai largi la lupta împotriva monopolurilor, împotriva „integrării", pentru apărarea intereselor economice şi drepturilor democratice ale celor ce muncesc, pentru apărarea independenţei şi suveranităţii tuturor popoarelor . V şi Piaţa comună.

integratór (MAT.), aparat cu ajutorul căruia se pot calcula numeric integralele unei ecuaţii diferenţiale, integralele definite etc. **I.** pot fi mecanice sau electrice (electronice). Ambele tipuri sînt constituite din dispozitive de integrare, de diferenţiere, de însumare, de scădere, de multiplicare, de generare a unor funcţii şi de înscriere a rezultatelor.

integritate teritorială, *principiul integrităţii teritoriale* (DR.), principiu fundamental al dreptului internaţional contemporan, consacrat şi în Carta O.N.U., potrivit căruia statul îşi exercită pe deplin şi nestingherit suveranitatea asupra teritoriului său, toate celelalte state fiind obligate să nu-i aducă nici un fel de atingere. Acest principiu este adesea nesocotit de cercurile agresive imperialiste.

integuméntt (BOT.), înveliş al ovulului.

intelectualitáte, pătură socială neomogenă, prezentă atît în sfera producţiei materiale (ingineri, tehnicieni) cît şi în afara acestei sfere (medici, profesori, artişti, avocaţi), pentru care munca intelectuală reprezintă sursa principală de existenţă. **I.** a apărut în condiţiile scindării societăţii în clase. Dezvoltarea ei este în funcţie de dezvoltarea forţelor de producţie şi de progresul cultural. În epoca contemporană, în legătură cu desfăşurarea revoluţiei ştiinţifice-tehnice, importanţa şi numărul intelectualilor cunosc o creştere continuă. În societatea împărţită în clase, **i.** este întotdeauna o pătură socială care nu are un rol istoric de sine stătător. Reprezentanţii săi provin din toate clasele şi păturile sociale. Fiecare clasă dominantă caută însă să-şi creeze propria sa **i.**, atît din rîndurile ei cît şi din rîndurile celorlalte clase pe care şi le subordonează sub o formă sau alta. Consecinţa principală care decurge din această situaţie este aceea că **i.** nu are o politică proprie, activitatea ei politică fiind determinată de interesele claselor în slujba cărora se află. Majoritatea **i.** este silită să se supună intereselor burgheziei şi să servească acesteia. În condiţiile capitalismului, concepţia despre lume a **i.** este dominată de individualism, determinat în mare măsură de condiţiile muncii şi ale vieţii sale. Tendinţa principală care devine dominantă în condiţiile imperialismului constă însă în proletarizarea **i.** Aceasta se manifestă în aducerea unei părţi tot mai mari de intelectuali în situaţia de a-şi vinde forţa de muncă întocmai ca proletariatul şi de a fi supuşi exploatării capitaliste. În ceea ce priveşte nivelul de viaţă al **i.**, se observă o deosebire mare între păturile inferioare şi cele superioare. Partea superioară a **i.** duce, de fapt, o

viață burgheză. Numărul acesteia se reduce continuu. Paralel cu procesul de proletarizare a **i.** are loc și procesul de făurire a **i.** proletare. Deși conștiința **i.** rămîne în urma situației ei sociale, proletarizarea are o mare influență asupra concepției ei. Totodată, datorită forței de atracție a ideilor socialismului și autonomiei relative a conștiinței, un număr crescînd de intelectuali proveniți din diferite clase, sociale se apropie de marxism. După cucerirea puterii politice, o dată cu revoluția socialistă cad barierele sociale în ceea ce privește formarea **i.**, însușirea științei, culturii etc. Socialismul presupune o dezvoltare rapidă și multilaterală a producției, folosirea pe scară largă a științei și tehnicii, ridicarea nivelului cultural-științific al maselor largi muncitoare, făurirea unei culturi noi, socialiste, a unui om nou, cu o înaltă conștiință politică. De aici necesitatea de a crea o **i.** numeroasă și credincioasă clasei muncitoare, cauzei socialismului și comunismului. În țara noastră, „în procesul construcției socialiste, pe lîngă vechea intelectualitate, care în covîrșitoarea ei majoritate participă activ la dezvoltarea economică și culturală a țării, s-au format noi generații de intelectuali, trup din trupul poporului muncitor, toate laolaltă constituind detașamentul unic al intelectualității noastre" (Gh. Gheorghiu-Dej). S-a creat o rețea deasă de școli de toate gradele, ale căror porți s-au deschis larg pentru fiii oamenilor muncii, ajutați cu burse de stat; s-au creat condiții de studii pentru oamenii muncii din producție; mii și mii de muncitori, fruntași în întrecerea socialistă și inovatori, prin dezvoltarea lor culturală și tehnică s-au ridicat pînă la nivelul intelectualilor. Toate aceste transformări au loc în cadrul revoluției culturale, care reprezintă o lege generală a construcției socialiste.

inteligență (PSIH.), calificare calitativă a capacității de gîndire. **I.** se manifestă prin sesizarea a ceea ce este esențial, prin capacitatea individului de a se adapta la împrejurări noi, de a rezolva situații sau probleme noi pe baza experienței acumulate anterior. Ea se deosebește de la un individ la altul prin diferite particularități (adîncimea, rapiditatea, caracterul de sine stătător etc.). Deosebim de asemenea diferite forme sau tipuri de **i.**: **i.** teoretică sau practică, analitică sau sintetică etc., la diferite persoane putînd predomina una sau alta dintre aceste forme. Rolul hotărîtor în dezvoltarea **i.** și în formarea specificului ei individual îl au condițiile de viață și de activitate și mai ales educația. Încercările de a aprecia **i.** după rezultatele unor probe sumare (teste) nu pot fi concludente. Singura cale științifică de studiere a **i.** unei persoane este analiza activității ei creatoare, ținîndu-se însă seama de faptul că reușita în această activitate nu depinde numai de gradul de **i.**, ci și de experiență, de pregătire, de atitudine, de efortul voluntar etc.

inteligíbil (FILOZ.) **1.** Ceea ce poate fi cunoscut cu ajutorul gîndirii logice. **2.** (În filozofia idealistă) Esență ideală care ar putea fi cunoscută numai de rațiune, de gîndire, și anume independent de cunoașterea senzorială, în opoziție cu *sensibilul*, ceea ce poate fi cunoscut prin simțuri.

Intelligence Service *[intéligiəns sə:vis]*, serviciu special de spionaj și de contraspionaj în Anglia.

intendénță (MILIT.), serviciu din cadrul forțelor armate care asigură hrănirea și echiparea trupelor.

intensitáte (FIZ.) **a)** *Intensitate auditivă*, calitate a unui sunet care face să se poată deosebi un sunet mai puternic de unul mai slab. **b)** *Intensitate sonoră*, energie sonoră transmisă în unitatea de timp, prin unitatea de arie perpendiculară pe direcția de propagare a sunetului măsurată într-un punct dat al unui cîmp sonor. Se exprimă în joule/m^2·s = = watt/m^2 în sistemul internațional de unități. **c)** *Intensitate acustică*, termen comun pentru intensitatea auditivă și pentru intensitatea sonoră. **d)** *Intensitate luminoasă*, flux de lumină emis într-o anumită direcție de un izvor punctiform de lumină raportat la unghiul solid egal cu unitatea. **e)** *Intensitatea curentului electric*, cantitatea de sarcină electrică care trece prin secțiunea transversală a unui conductor în unitatea de timp. Unitatea de măsură a *i. c. e.* în sistemul MKSA este amperul. **f)** *Intensitatea cîmpului electric*, mărime fizică vectorială, caracteristică cîmpului electromagnetic. În sistemul MKSA, unitatea de măsură a *i.c.e.* este *V/m*. **g)** *Intensitatea cîmpului magnetic*, mărimea fizică vectorială care caracterizează starea și gradul de magnetizare a unui corp. *I. c. m.* este, în medii izotrope și neferomagnetice, proporțională cu inducția magnetică. În vid, factorul de proporționalitate $1/\mu_0$ depinde de sistemul de unități ales, fiind 1 în sistemul electromagnetic CGS și $0{,}7958 \cdot 10^6$m/henry în sistemul MKSA. În medii materiale, factorul de proporționalitate este egal cu produsul dintre $1/\mu_0$ și inversul permitivității magnetice.

intensitatea muncii, gradul de încordare a muncii omenești în procesul de producție. Nivelul **i.m.** se exprimă în cantitatea de energie musculară, nervoasă etc. cheltuită într-o unitate de timp. Spre deosebire de creșterea productivității muncii, care determină numai sporirea cantității de produse obținute într-o unitate de timp, mărirea **i. m.** duce atît la sporirea cantității de produse cît și a valorii create în aceeași unitate de timp ca urmare a unui consum mai mare de muncă. Sporirea **i. m.** constituie o cale folosită pe scară largă de către capitaliști pentru intensificarea exploatării clasei muncitoare, deoarece reprezintă o prelungire mascată a zilei de muncă. Pentru a obține o intensificare mai mare a muncii, capitaliștii folosesc diferite sisteme de exploatare intensivă, ca: taylorismul, fordismul și alte variante contemporane ale acestora. În

condițiile capitalismului contemporan, **i.m.** crește și mai mult, mai ales în producția mecanizată, și se caracterizează prin stoarcerea unei energii nervoase sporite. Mărirea **i.m.** este o cale de obținere a *plusvalorii absolute*, ducînd la îmbogățirea capitaliștilor. Pentru clasa muncitoare, creșterea **i.m.** mult peste limitele normale are urmări grave, ducînd la extenuarea și la îmbătrînirea prematură a muncitorilor, la pierderea capacității normale de muncă, la înmulțirea accidentelor de muncă, a traumatismelor etc. Durata vieții active a muncitorilor s-a redus față de sec. al XIX-lea, muncitorii fiind epuizați, vlăguiți la vîrsta de 40—45 de ani. Astfel că, în condițiile capitalismului contemporan, **i.m.** atinge acele limite la care, după cum spunea Marx, orice consum de bunuri materiale nu mai poate recupera consumul de energie omenească și nu mai poate preîntîmpina degradarea fizică a forței de muncă. În socialism, creșterea sistematică a productivității muncii are loc în condițiile unui nivel mediu, normal de **i.m.** Statul socialist ia măsuri pentru introducerea în producție a celor mai noi cuceriri ale științei și tehnicii, care să ușureze munca omului, pentru asigurarea securității muncii, precum și pentru organizarea odihnei și a refacerii sănătății oamenilor muncii.

intenție (DR.), formă a atitudinii psihice a unei persoane față de urmările acțiunii sau inacțiunii sale, în cazul în care prevede și dorește ori acceptă acele urmări și își dă seama că fapta este potrivnică legii sau, în general, intereselor societății socialiste. V. și *culpă*.

inter- (lat. *inter* „între"), element de compunere cu sensul „între" (ex. *interdependență, internațional*).

interacțiúne (FILOZ.), formă de legătură a obiectelor, manifestată printr-o influențare sau printr-o acțiune cauzală reciprocă. Alături de legi, de cauzalitate, de contradicție etc., **i.** se include în sfera interdependenței universale a fenomenelor. **I.** corpurilor stă la baza mișcării în general, iar **i.** permanentă dintre polii contradicțiilor interne constituie izvorul automișcării și autodezvoltării fenomenelor. Materialismul dialectic concepe universul ca un sistem complex de **i.**, infinit în spațiu și în timp (ex. **i.** microparticulelor în cadrul atomului, a corpurilor cerești în cadrul sistemelor solare, biocenoza ș.a.). Sistemul natural al **i.** materiale din univers exclude existența oricărei cauze prime (finale, supranaturale, divine) a universului. Una dintre modalitățile cele mai importante ale **i.** este întrepătrunderea contrariilor (ex. întrepătrunderea conținutului și formei, a cantității și calității, a cauzei și efectului). Clasicii marxismului au elaborat teza dialectică a acțiunii inverse a efectului asupra cauzei care l-a produs, arătînd că, în anumite condiții, cauza și efectul își pot schimba locurile. Pe această bază, ei au dezvoltat multilateral învățătura despre rolul activ al conștiinței sociale față de existența socială, al suprastructurii față de baza economică, al teoriei față de practică. Combătînd eclectismul, filozofia marxistă arată că între cei doi factori ai unei **i.** nu există egalitate deplină, unul dintre ei avînd rol determinant. Astfel, în cazul **i.** dintre conținut și formă, necesitate și întîmplare, existență și conștiință, practică și teorie, industrie și agricultură, rolul determinant aparține primului factor în ordinea enumerării.

intercinéză (HIST.), interval de timp între două diviziuni succesive ale nucleului celular.

intercostál (MED.), care se referă la spațiul dintre două coaste (ex. nevralgie **i.**).

interdependénță (FILOZ.), categorie importantă a dialecticii care desemnează totalitatea legăturilor și raporturilor dintre fenomenele naturii, societății și gîndirii. În virtutea **i.** universale a fenomenelor, lumea nu constituie o îngrămădire haotică, întîmplătoare de obiecte și procese, ci alcătuiește un sistem de conexiuni, un întreg coerent, unitar. De aceea, în „Dialectica naturii", F. Engels a caracterizat dialectica ca știința despre conexiuni. În sfera vastă a **i.** universale a fenomenelor se includ nenumărate legături și raporturi calitativ diferite, cum sînt cauzalitatea, condiționarea, interacțiunea, necesitatea, întîmplarea, legea, contradicția etc. **I.** își găsește concretizarea în fiecare dintre celelalte noțiuni și categorii ale dialecticii. **I.** constituie o legitate fundamentală pe fondul căreia acționează toate legile, inclusiv legile principale ale dialecticii. Materialismul dialectic subliniază caracterul obiectiv al **i.** fenomenelor, în opoziție cu idealismul subiectiv, care îl consideră ca un rezultat al activității organizatoare și sistematizatoare a subiectului cunoscător. Totodată, în opoziție cu idealismul obiectiv, care explică în mod denaturat caracterul obiectiv al **i.** fenomenelor prin acțiunea unui principiu spiritual supranatural, materialismul dialectic demonstrează că baza reală a **i.** universale a fenomenelor este unitatea materială a lumii, caracterul obiectiv al legilor mișcării acesteia. În timp ce idealismul născocește conexiuni imaginare între lucruri, materialismul, care concepe lumea așa cum este ea, fără nici un adaos străin, se străduiește să descopere conexiunile reale dintre fenomene și procese. Arătînd că orice fenomen stă în conexiune dialectică cu totalitatea fenomenelor, materialismul dialectic se opune interpretării simpliste, vulgarizatoare a **i.** El combate atît eclectismul, care pune pe același plan toate conexiunile, fără a face distincția cuvenită între conexiunile principale, esențiale, necesare, nemijlocite și cele secundare, neesențiale, întîmplătoare, îndepărtate, cît și sofistica, care substituie conexiunilor esențiale conexiuni neesențiale și invers. Din studiul **i.** universale se desprind o serie de concluzii importante pentru activitatea științifică și practică, pentru strategia și tactica partidelor marxist-leniniste: a) analiza multilaterală a fenomenelor; b) descoperirea verigii principale; c) abordarea concret-istorică a fenomenelor, în funcție de condițiile de loc și de timp în care

acestea apar şi se dezvoltă. Sin. *legătură universală.*

interdict, interzicere temporară de către papă sau de către înalţi prelaţi, în evul mediu, a slujbelor religioase şi a altor ritualuri. A constituit un mijloc de pedepsire şi de terorizare spirituală a populaţiei din oraşele, regiunile sau ţările care refuzau să se supună hotărîrilor bisericii. În afară de **i.** local, exista **i.** personal, prin care unii laici (ex. monarhii care se împotriveau voinţei papilor) erau opriţi să recurgă la serviciile bisericii.

interdicţie (DR.), incapacitate de exerciţiu a unei persoane (interzisul), rezultînd din hotărîrea judecătorească prin care se constată starea sa de alienaţie ori de debilitate mintală. — *I. legală,* denumire dată incapacităţii de exerciţiu care loveşte pe cei condamnaţi la o pedeapsă criminală. — *I. corecţională,* pedeapsă penală complementară sau accesorie, care atrage suspendarea sau pierderea unor anume drepturi politice, civile sau de familie.

interés, categorie a materialismului istoric care desemnează stimulul fundamental al activităţii omeneşti. Materialismul istoric a dezvăluit pentru prima oară natura obiectivă a **i.,** arătînd că el este o expresie a relaţiilor de producţie; ca atare, interesele au un caracter concret-istoric, se schimbă de la o epocă la alta şi, în societăţile împărţite în clase, au un caracter de clasă, sînt **i.** de clasă. **I.** se reflectă în mod necesar în năzuinţele, sentimentele, scopurile şi idealurile oamenilor. Marxismul se opune atît orientării subiectiviste în sociologie, care consideră **i.** ca un produs al conştiinţei oamenilor şi care nu este capabilă să descopere îndărătul motivelor ideologice **i.** materiale ale claselor, cît şi împotriva fatalismului şi materialismului „economic" vulgar, care ignorează faptul că relaţiile de producţie nu pot determina activitatea oamenilor (claselor, partidelor) decît prin intermediul **i.** şi al ideilor în care îşi găsesc expresia aceste **i.** O problemă fundamentală legată de categoria **i.** o constituie aceea a raportului dintre **i.** personale şi **i.** sociale. Prin lichidarea proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, baza obiectivă a antagonismului dintre **i.** personale şi cele sociale în orînduirile bazate pe exploatare, socialismul statorniceşte raporturi armonioase între individ şi societate. Unitatea dintre **i.** sociale şi cele personale are la bază proprietatea socialistă. Promovînd devotamentul pentru **i.** obşteşti, capacitatea de a pune **i.** generale înaintea celor personale, socialismul nu înăbuşă **i.** personale, ci, dimpotrivă, le satisface într-o măsură mai mare, pe baza îmbinării raţionale a **i.** personale cu **i.** sociale, a îmbinării cointeresării materiale cu stimulii morali, al căror rol creşte permanent în procesul construirii comunismului.

interfaţă (CHIM., FIZ.), suprafaţă de separare a porţiunilor care reprezintă faze diferite într-un sistem fizico-chimic (ex. suprafaţa de separare a două lichide nemiscibile).

interferénţă (lat. *inter* „între" şi *ferre* „a duce, a purta"; FIZ.), suprapunere a unor mişcări vibratorii provenite de la două sau mai multe izvoare, care emit vibraţii de aceeaşi perioadă şi au între ele o diferenţă de fază constantă. **I.** este un fenomen specific ondulatoriu, manifestîndu-se în cazul undelor sonore, ultrasonore, electromagnetice, luminoase, raze X etc. — *I. acustică,* fenomen de suprapunere a două sau mai multe unde sonore provenite de la un singur izvor sau de la izvoare sonore diferite. Condiţia necesară pentru apariţia fenomenului este ca diferenţa fazelor undelor care se compun să fie constantă în timp. Datorită *i. a.,* în mediul de transmisiune a sunetului rezultă regiuni de intensitate sonoră minimă *(noduri)* şi maximă *(ventre). I. a.* se poate produce şi prin **i.** undei sonore cu unda reflectată de un obstacol (ex. un perete), fenomen care explică proasta audiţie în unele săli de spectacole. — *I. optică,* fenomen fizic descoperit de Th. Young (1801), care constă în suprapunerea a două sau mai multe fascicule de lumină naturală (sau polarizate liniar în acelaşi plan), provenind de la două sau mai multe izvoare care vibrează cu o diferenţă de fază constantă. Ca urmare a *i.o.* se formează franje de **i.** luminoase şi întunecate în punctele în care se suprapun razele de lumină. Franjele luminoase se obţin acolo unde vibraţiile luminoase se adună, iar cele întunecate acolo unde se scad. Condiţia formării unei franje de intensitate luminoasă maximă este ca diferenţa de drum dintre cele două raze care se suprapun să fie egală cu un număr întreg de lungimi de undă. Prin **i.** luminii albe se obţin franje colorate datorită diferenţelor dintre lungimile de undă ale radiaţiilor care formează lumina albă.

interferometrie (FIZ.), ansamblul metodelor de măsură a unor mărimi fizice (lungimi, alungiri, grosimi, indici de refracţie etc.), care se bazează pe fenomene de interferenţă.

interferométru (FIZ.) **1.** *Interferometru acustic,* aparat pentru măsurarea vitezei de propagare a undelor sonore

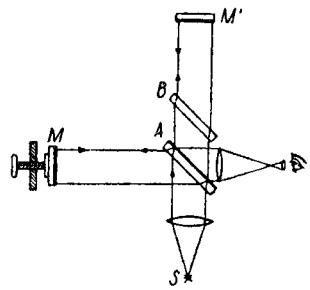

Interferometru Michelson
S — izvor de raze luminoase paralele; *A,B* — plăci de sticlă plan-paralele; *M, M'* — oglinzi reflectatoare

şi ultrasonore, precum şi absorbţia acestora într-un anumit mediu. Este bazat pe măsurarea distanţei dintre maximele şi minimele unui sistem de unde staţionare produs în mediul de propagare prin suprapunerea undelor sonore incidente cu cele reflectate de un perete rigid aşezat perpendicular pe direcţia de propagare a sunetului. **2.** *Interferometru optic,* aparat de măsură sau de control bazat pe fenomenul de interferenţă. După numărul fas-

ciculelor care interferează, se deosebesc *i. o.* cu două unde şi *i. o.* cu unde multiple. La primul tip de *i. o.*, cele două unde care interferează sînt obţinute fie prin divizarea frontului de undă, fie prin divizarea amplitudinii undei. Divizarea frontului de undă stă la baza metodei lui Fizeau, folosită pentru determinarea distanţei unghiulare dintre stelele duble. Dintre *i. o.* care utilizează divizarea amplitudinii undei, cel mai cunoscut este *i. o. Michelson*, folosit la exprimarea metrului-etalon în lungimile de undă ale radiaţiei roşii a cadmiului. Cu ajutorul **i.** se pot studia structura fină şi hiperfină a liniilor spectrale, forma liniilor spectrale şi se poate determina cu precizie lungimea de undă a unei radiaţii, folosind, pentru comparaţie, o radiaţie cu lungime de undă cunoscută.

interflúviu (GEOGR.), porţiunea de teren dintre două văi adiacente. În funcţie de unitatea de relief în care s-au dezvoltat, se deosebesc următoarele tipuri de **i.**: *cîmp* (**i.** plat, uniform, de mare lăţime, care domină văile ce-l delimitează cu cîteva zeci de metri, fiind caracteristic cîmpiilor); *pod* (**i.** plat, îngust, de cele mai multe ori uniform, care domină văile ce-l delimitează cu cîteva sute de metri, fiind caracteristic podişurilor); *culme* (**i.** de formă convexă, îngust, care domină văile ce-l delimitează cu cîteva sute de metri, fiind caracteristic dealurilor şi în parte munţilor); *creastă* (**i.** foarte îngust, de formă ascuţită, care domină văile cu cîteva sute de metri, fiind caracteristic munţilor).

interglaciáţie (GEOL.), interval de timp cu clima caldă în pleistocen, cuprins între două glaciaţii, în care a avut loc dispariţia sau retragerea aproape completă a gheţarilor din munţii înalţi ai Europei centrale şi meridionale, precum şi a celor din zonele temperate septentrionale, spre regiunile polare.

interjécţie (din lat. *interjectus* „aruncat"; LINGV.), parte de vorbire neflexibilă care exprimă sentimente *(ah, oh)* şi manifestări de voinţă *(hei, sst)* sau imită sunete şi zgomote *(trosc)*. Poate fi întrebuinţată singură cu valoarea unei propoziţii sau poate fi inserată în comunicare ca însoţitoare a unei propoziţii sau a unei părţi de propoziţie; uneori este folosită ca parte de propoziţie (ex. predicat) în *hai cu noi*.

interlúdiu, episod muzical care face legătura între două momente mai importante (ex. în fugă, între expunerile temei).

intermediár[1] (EC.; în capitalism), persoană care mijloceşte încheierea unei operaţii economice. **I.** sînt cunoscuţi şi sub numele de *misiţi, samsari, mijlocitori, agenţi, curieri* etc.

intermediár[2], *metoda intermediarului* (GENET.), metodă elaborată de I.V. Miciurin pentru învingerea rezistenţei la încrucişare între plante de specii diferite. Această metodă a fost aplicată, de exemplu, în cazul obţinerii hibrizilor între piersic şi migdal; pentru aceasta s-a realizat mai întîi hibridul „intermediar" între migdal şi *Prunus davidiana*, care a fost încrucişat apoi cu piersicul cultivat.

intermediáre (CHIM.), substanţe obţinute ca produse ale unor faze de fabricaţie şi apoi întrebuinţate ca reactanţi în alte faze sau în alte fabricaţii (de obicei în sinteze organice). În sens restrîns, **i.** sînt materii prime de bază în industria de sinteză organică (ex. benzenul, fenolul, anilina, acidul acetic, etanolul).

intermedínă (BIOCHIM., FIZIOL.), hormon de natură proteidică secretat de lobul intermediar al hipofizei. **I.** determină, la unele specii de amfibieni, reptile şi peşti, modificări ale culorii pielii în funcţie de gradul de luminozitate a mediului.

intermédiu (lat. *inter* „între" şi *medium* „mijloc"; TEATRU), mică lucrare dramatică (de obicei comică), muzicală ori coregrafică, executată ca moment de divertisment în antracte, folosită mai ales în teatrul de curte francez. V. şi divertisment.

intermezzo *[intermétţo]* (MUZ.) **1.** Divertisment muzical intercalat într-o reprezentaţie teatrală. La început,

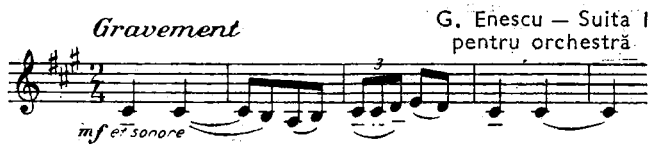

Intermezzo

în sec. al XVI-lea, în Italia, **i.** figurau între actele unei tragedii. Mai tîrziu, în spectacolele de „opera seria", au apărut episoade comice, care au dat naştere, în sec. al XVIII-lea, „operei bufe". **2.** Episod orchestral independent într-o operă. **3.** Mică piesă instrumentală de formă liberă. Au scris **i.** pentru pian Schumann, Brahms, iar pentru orchestră Musorgski.

internáre I. (DR.) **1.** (În dreptul penal) Măsură de siguranţă luată de către instanţa judecătorească, constînd în faptul de a încredinţa unui institut specializat, în vederea reeducării sau a însănătoşirii, pe minorii, nebunii sau persoanele care au o anomalie fiziologică ori psihică şi care au săvîrşit fapte incriminate de legea penală. **2.** (În dreptul internaţional) **a)** Reţinere de către un stat neutru a forţelor armate ale unui stat beligerant care au intrat pe teritoriul său şi obligarea acestora de a nu părăsi locuri anume determinate. **b)** Reţinere de către un stat a cetăţenilor unui alt stat cu care se află în război şi izolarea lor într-un anumit loc sau în lagăre speciale. **II.** (MED.) Primire şi spitalizare a unui bolnav pe baza unei consultaţii medicale sau a unei urgenţe medico-chirurgicale (accident, sarcină, hemoragii etc.).

internát 1. (PEDAG.) Instituţie în care elevii primesc locuinţă, întreţinere şi îndrumări pedagogice. **2.** (MED.) Stagiu de practică efectuat în spitale şi în clinici de studenţii în medicină din ultimii ani (după ex-

ternat). Locurile pentru **i.** se ocupă prin concurs.

„Internaționala" (de la lat. *inter* „între" și *natio* „popor"), cîntec revoluționar al clasei muncitoare, devenit imnul partidelor comuniste și muncitorești din lumea întreagă. Versurile sale înflăcărate au fost scrise în timpul Comunei din Paris de Eugène Pottier și publicate, în 1888, în culegerea sa „Cîntece revoluționare", iar muzica, avîntată, mobilizatoare, a fost compusă, în 1888, de muncitorul tîmplar Pierre Degeyter. **I.** a răsunat pentru prima oară în iunie 1888, la sărbătoarea muncitorească de la Lille. Între 1917 și 1944, **I.** a fost imnul de stat al U.R.S.S. Ea a devenit treptat simbolul coeziunii în luptă a clasei muncitoare internaționale. În țara noastră, **I.** a început să se răspîndească în primii ani ai sec. al XX-lea. Prima traducere romînească, publicată la 16 aprilie 1900 în gazeta „Lumea nouă", se datorește lui C.Z. Buzdugan. Ulterior, Anton Bacalbașa a adus modificări textului. Versiunea romînească de astăzi aparține lui M.G. Bujor și Em. Socor. Textul și muzica **I.** au fost publicate parțial, pentru prima oară, în 1907, în „Calendarul muncii". Armonizată mai tîrziu de Anastasescu, **I.** a fost preluată de întreaga mișcare muncitorească revoluționară din Romînia, intrînd în patrimoniul folclorului muncitoresc, în ciuda interzicerii ei de către autoritățile burghezo-moșierești. În condițiile creării Partidului Comunist din Romînia și ale luptelor care au urmat, **I.** a devenit un puternic mijloc de agitație politică revoluționară a partidului.

Internaționala I *(Asociația internațională a muncitorilor)*, prima organizație internațională a proletariatului, creată și condusă de Marx și Engels. Înființată la 28 septembrie 1864 la adunarea muncitorească internațională de la Londra, **I. I** a constituit o etapă importantă a luptei pentru un partid proletar, pentru victoria marxismului asupra socialismului premarxist, asupra elementelor reformiste și sectare din mișcarea muncitorească. „Manifestul constitutiv al Asociației internaționale a muncitorilor", statutul și majoritatea documentelor de bază ale **I. I** au fost redactate de K. Marx. Rezoluțiile celor cinci congrese ale **I. I:** Geneva (1866), Lausanne (1867), Bruxelles (1868), Basel (1869), Haga (1872) au reflectat părăsirea treptată de către muncitorii francezi a pozițiilor proudhonismului de dreapta, înfrîngerea lassalleenilor și crearea, în Germania, a Partidului muncitoresc social-democrat, zdrobirea ideologică și organizatorică a bakunismului, evenimente care au marcat victoria marxismului în mișcarea muncitorească. **I. I** și membrii ei au sprijinit Comuna din Paris (1871). Congresul de la Haga (1872) a hotărît mutarea sediului **I. I** la New York. S-a autodizolvat oficial în 1876, după Conferința de la Philadelphia, dar în anii 1872—1876, cît timp sediul ei a fost în S.U.A., **I. I** a funcționat mai mult ca o organizație națională. **I. I** a adus o contribuție uriașă la dezvoltarea mișcării muncitorești internaționale, la atragerea muncitorilor din țările industriale avansate pe pozițiile marxismului, a pus bazele dezvoltării partidelor muncitorești în țările Europei și ale Americii, a consolidat legăturile internaționale și solidaritatea muncitorilor din diferite țări.

Internaționala a II-a, uniune internațională a partidelor socialiste, creată în 1889 la Paris. La congresul de constituire au participat și delegați ai mișcării muncitorești din Romînia. **I. a II-a,** a cărei activitate a fost îndrumată pînă în 1895 de F. Engels, s-a dezvoltat la început ca organizație proletară. Ea a contribuit la răspîndirea marxismului, la strîngerea forțelor clasei muncitoare, la stabilirea de legături între partidele muncitorești. După moartea lui F. Engels (1895), conducerea **I. a II-a** a fost acaparată de oportuniști. Singurul partid din **I. a II-a** care a rupt din punct de vedere organizatoric cu oportuniștii a fost partidul creat de V.I. Lenin în 1903. Bolșevicii, în frunte cu V.I. Lenin, au demascat oportunismul fățiș al liderilor **I. a II-a** (E. Bernstein, H.M. Hyndman ș.a.), pe centriști (K. Kautsky, O. Bauer ș.a.) și au criticat greșelile conducătorilor aripii de stînga din **I. a II-a.** În condițiile creșterii luptei revoluționare a maselor muncitoare, **I. a II-a** a adoptat o serie de rezoluții împotriva războiului imperialist, însă în 1914, cînd a început războiul, liderii oportuniști au trecut pe pozițiile apărării politicii imperialiste a propriilor guverne burgheze, votînd pentru acordarea de credite de război, iar unii dintre ei au intrat chiar în componența guvernelor burgheze reacționare. **I. a II-a** a dat astfel faliment și s-a destrămat în partide separate, conduse de social-șoviniști. În aceste condiții, V.I. Lenin a desfășurat o luptă hotărîtă și consecventă pentru crearea unei noi organizații internaționale, care să reunească cele mai bune forțe ale muncitorilor din lumea întreagă. Un important pas pe această cale a fost Conferința de la Zimmerwald (1915), în Elveția, cînd s-a creat Uniunea socialiștilor-internaționaliști și s-a format, în cadrul acesteia, stînga zimmerwaldiană, în frunte cu V.I. Lenin. Partidul social-democrat din Romînia a fost printre primele organizații socialiste care au aderat la hotărîrile Conferinței de la Zimmerwald. În 1916 a avut loc tot în Elveția, la Kiental, o nouă conferință a *zimmerwaldienilor*, iar în 1917 o a treia, la Stockholm (fără participarea lui V.I. Lenin). Conferințele socialiștilor-internaționaliști de la Zimmerwald și Kiental au constituit etape importante în lupta pentru crearea unei noi organizații internaționale proletare, *Internaționala a III-a, Comunistă.* Liderii partidelor social-democrate au încercat în 1919, printr-o conferință ținută la Berna, refacerea **I. a II-a.** Alte încercări de a o reface, de a perpetua spiritul ei s-au făcut în 1921, prin crearea Internaționalei a II-a 1/2, în 1923, prin crearea Internaționalei muncitorești socialiste, și, în 1961, prin crearea Internaționalei socialiste.

Internaționala a II-a 1/2, denumire dată Uniunii internaționale muncitorești a partidelor socialiste (sau Internaționala de la Viena). A activat între anii 1921 și 1923, cuprinzînd partidele și grupările socialiste centriste și continuînd politica fățiș oportunistă a liderilor Internaționalei a II-a. În 1923 a fuzionat cu Internaționala muncitorească socialistă.

Internaționala a III-a, Comunistă *(Comintern)*, organizație revoluționară proletară internațională, care a ființat între anii 1919 și 1943, unind sub steagul marxism-leninismului partidele comuniste din diferite țări. A fost creată după falimentul Internaționalei a II-a, în condițiile luptei împotriva oportunismului. Inspiratorul și organizatorul **I. a III-a** a fost V.I. Lenin. Puternicul avînt revoluționar al mișcării muncitorești și al celei de eliberare națională, care a avut loc în întreaga lume ca urmare a înrăutățirii situației maselor muncitoare din cauza războiului, influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917, constituirea în focul luptelor de clasă a partidelor comuniste în diferite țări ale lumii au constituit condițiile favorabile creării noii organizații revoluționare internaționale proletare. În programul **I. a III-a** se declara că sarcina sa istorică constă în atragerea majorității clasei muncitoare și a principalelor mase ale oamenilor muncii de partea comunismului în lupta pentru lichidarea orînduirii capitaliste și înlocuirea ei cu orînduirea socialistă. **I. a III-a** a fost urmașa și continuatoarea cauzei Internaționalei I și moștenitoarea celor mai bune tradiții ale Internaționalei a II-a. Principiul organizatoric care a stat la baza **I. a III-a** a fost centralismul democratic. Partidele comuniste din diferite țări făceau parte din **I. a III-a** în calitate de secții ale acesteia. Organul suprem al **I. a III-a** a fost Congresul mondial; în perioada dintre congrese, **I. a III-a** era condusă de Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste (C.E.I.C.). Organul de presă al **I. a III-a** a fost revista „Internaționala comunistă". Congresul de constituire a **I. a III-a** a avut loc în martie 1919. Următoarele congrese au fost în 1920, 1921, 1922, 1924, 1928 și 1935. În călirea ideologică și organizatorică a partidelor comuniste și în transformarea lor în partide muncitorești revoluționare, de masă, un rol de seamă l-au avut cele „21 de condiții pentru primirea în **I. a III-a**", adoptate de Congresul al II-lea al Internaționalei Comuniste (1920), și lucrarea lui V.I. Lenin „Stîngismul — boala copilăriei comunismului". O mare importanță pentru mișcarea comunistă și muncitorească internațională a avut Congresul al VII-lea (1935). La acest congres s-a fixat ca sarcină crearea frontului unic muncitoresc și a frontului popular împotriva fascismului și războiului. În ultima perioadă a existenței sale, practicele și metodele generate de cultul personalității au adus grave prejudicii mișcării comuniste și muncitorești internaționale. În timpul celui de-al doilea război mondial, partidele comuniste au fost inspiratorii și organizatorii fronturilor naționale unice în lupta împotriva ocupanților fasciști, pentru eliberarea popoarelor lor, pentru independență națională. Lupta eroică a partidelor comuniste a contribuit la întărirea influenței lor. În același timp, situația internațională, precum și condițiile concrete din fiecare țară dovedeau că forma organizatorică a unirii muncitorilor, adoptată la crearea **I. a III-a** și corespunzînd necesităților din perioada respectivă, ajunsese să fie tot mai mult depășită, că rezolvarea problemelor mișcării muncitorești dintr-o țară sau alta de către un centru internațional nu mai corespundea stadiului de dezvoltare a mișcării comuniste și muncitorești mondiale și constituia o frînă în calea creșterii acesteia. În mai 1943, **I. a III-a** s-a autodizolvat. Partidul Comunist din Romînia s-a afiliat la **I. a III-a** în 1921 și a fost membru al acesteia pînă la autodizolvarea ei.

Internaționala Comunistă a Tineretului, organizație internațională de masă a tineretului revoluționar muncitor, secție a Internaționalei a III-a, Comuniste. A activat între anii 1919 și 1943. **I. C. a T.** a avut secții (uniuni ale tineretului comunist) în 56 de țări ale Europei, Asiei și Americii. Uniunea Tineretului Comunist din Romînia s-a afiliat la **I. C. a T.** în 1924. În urma dizolvării Internaționalei Comuniste (1943), **I. C. a T.** și-a încetat și ea activitatea. Activitatea **I. C. a T.** a avut o importantă contribuție la întărirea coeziunii ideologice și organizatorice a tineretului revoluționar din lumea întreagă.

Internaționala muncitorească socialistă, uniune internațională a unor partide socialiste conduse de socialiștii de dreapta. A fost creată în 1923, la Conferința de la Hamburg, prin fuziunea rămășițelor Internaționalei a II-a cu Internaționala a II-a 1/2. Și-a încetat existența în 1940.

Internaționala sindicală de la Amsterdam, uniune internațională sindicală reformistă, creată în 1919 la Amsterdam, în componența căreia au intrat majoritatea sindicatelor din țările europene. Liderii sindicali reformiști ai **I. s. de la A.** au exclus sindicatele de stînga din rîndurile acestei uniuni. O dată cu crearea Federației Sindicale Mondiale în 1945, liderii **I. s. de la A.** au hotărît dizolvarea organizației lor. În 1949 însă, scindînd din nou mișcarea sindicală, aceștia au creat o nouă organizație reformistă, Confederația internațională a sindicatelor libere (C.I.S.L.).

Internaționala Sindicală Roșie, uniune internațională a sindicatelor revoluționare, care a activat între anii 1921 și 1937. A reunit centrele sindicale cărora liderii reformiști ai Internaționalei sindicale de la Amsterdam le-au interzis intrarea în organizația condusă de ei, precum și grupurile opoziționiste din sindicatele reformiste. **I.S.R.** a militat pentru unitatea mișcării sindicale pe baza luptei revoluționare, pentru apărarea intereselor clasei muncitoare.

Internaționala socialistă *(COMISCO)*, uniune internațională a partidelor socialiste

conduse de socialiștii de dreapta. Reunește organizații socialiste din 38 de țări capitaliste. A fost creată în 1951, la Conferința de la Frankfurt pe Main. Documentul programatic adoptat se situa pe pozițiile renunțării la tezele fundamentale ale marxismului.

internaționalism proletar, solidaritatea internațională a proletarilor și a oamenilor muncii din toate țările. **I. p.** este unul dintre principiile ideologice de bază după care se călăuzește clasa muncitoare și partidul ei, una dintre legile generale ale revoluției și construcției socialiste. **I. p.** îmbină în mod organic dragostea proletariatului pentru patria sa, dorința de a o vedea liberă de asuprirea de clasă și de orice altă asuprire, cu sprijinirea luptei oamenilor muncii din alte țări pentru pace, democrație și socialism. **I. p.** este străin de orice atitudine de desconsiderare față de alte națiuni. Ideea **i. p.** a fost formulată pentru prima dată de către K. Marx și F. Engels în „Manifestul Partidului Comunist" și și-a găsit reflectarea în lozinca „Proletari din toate țările, uniți-vă!". Ideile **i. p.** au fost dezvoltate, în condițiile imperialismului, de V. I. Lenin și, ulterior, în documentele partidelor comuniste și muncitorești. **I. p.** își are rădăcinile social-economice și de clasă în condițiile obiective ale vieții și luptei clasei muncitoare. În lupta sa, proletariatul trebuie să opună alianței burgheziei alianța frățească a muncitorilor tuturor națiunilor. **I. p.** are un caracter istoric. În desfășurarea procesului revoluționar mondial, în funcție de schimbarea condițiilor concret-istorice, conținutul **i. p.**, formele și metodele de înfăptuire a acestuia suferă schimbări. Necesitatea unității internaționale a clasei muncitoare devine deosebit de imperioasă în epoca imperialismului, cînd s-au copt condițiile obiective pentru victoria revoluției socialiste, la început în unele țări, cînd frontul general al luptei revoluționare s-a lărgit simțitor și a apărut necesitatea unirii eforturilor mișcării proletariatului din metropole cu mișcarea de eliberare națională și cu lupta revoluționară a maselor muncitoare din țările asuprite. Educarea internaționalistă a muncitorilor națiunilor asupritoare trebuie făcută în primul rînd în direcția recunoașterii libertăților politice ale muncitorilor națiunilor asuprite. O dată cu formarea sistemului mondial socialist, conținutul **i. p.** s-a îmbogățit și mai mult. **I. p.**, în socialism, devine politică de stat. Promovînd pe arena internațională un sistem de relații calitativ nou, fără precedent în istorie, partidele comuniste și muncitorești din țările socialiste au întemeiat aceste relații pe principiile independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, avantajului reciproc, întrajutorării tovărășești, neamestecului în treburile interne, respectării integrității teritoriale, pe principiile internaționalismului socialist. Stricta respectare a principiilor de bază ale relațiilor de tip nou dintre țările socialiste constituie condiția primordială a unității și coeziunii acestor țări, a exercitării rolului determinant al sistemului socialist mondial asupra dezvoltării omenirii. În natura sistemului socialist nu există cauze obiective pentru contradicții între sarcinile naționale ale țărilor socialiste și sarcinile lor internaționale, între interesele fiecărei țări și interesele comunității socialiste în ansamblu. Legăturile de solidaritate internaționalistă între țările sistemului socialist au o temelie trainică: identitatea orînduirii de stat, în care clasa muncitoare exercită rolul de forță socială conducătoare, interesele fundamentale comune ale apărării și dezvoltării cuceririlor revoluționare ale popoarelor, unitatea țelurilor de construire a socialismului și comunismului, ideologia comună a marxism-leninismului. **I. p.** constituie baza pe care se realizează relațiile dintre partidele comuniste și muncitorești. La Consfătuirea de la Moscova din 1960 s-au stabilit normele și metodele care trebuie folosite în dezbaterea problemelor mișcării comuniste mondiale pentru a asigura unitatea ei de acțiune. Respectarea strictă a principiului potrivit căruia toate partidele marxist-leniniste sînt egale în drepturi reprezintă condiția esențială pentru soluționarea justă a oricăror probleme pe care le ridică lupta comună, cît și a oricăror probleme divergente. Mișcarea muncitorească revoluționară din țara noastră are bogate tradiții internaționaliste. O înaltă pildă de **i. p.** a constituit-o manifestarea solidarității clasei muncitoare din țara noastră cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Clasa muncitoare din țara noastră, în frunte cu partidul său marxist-leninist, și-a manifestat puternic spiritul patriotic și internaționalist în lupta împotriva fascismului atît pe plan intern cît și pe plan internațional. Eroicele lupte muncitorești din ianuarie-februarie 1933 au constituit prima mare ridicare a proletariatului împotriva fascismului pe plan internațional după instaurarea hitlerismului în Germania. Ele s-au bucurat, la rîndul lor, de solidaritatea și sprijinul mișcării muncitorești internaționale. Clasa muncitoare din țara noastră și-a manifestat solidaritatea cu lupta armată antifascistă a muncitorilor austrieci (februarie 1934) și cu greva generală din Spania (octombrie 1934), transformată, în Asturia, Catalonia și provinciile basce, în insurecție armată. La chemarea P.C.R., aproape 500 de antifasciști romîni au plecat în Spania, unde au luptat cu arma în mînă alături de poporul spaniol și de ceilalți luptători antifasciști din lumea întreagă. În timpul celui de-al doilea război mondial, sute dintre cei mai buni fii ai poporului nostru au luptat cu arma în mînă împotriva cotropitorilor hitleriști, pe teritoriul U.R.S.S., al Franței, Belgiei, Cehoslovaciei etc. În procesul înfăptuirii revoluției și construirii socialismului, al muncii comune pentru dezvoltarea economică și social-culturală a țării s-a făurit frăția dintre poporul romîn și minoritățile naționale. P.M.R. educă masele muncitoare în spiritul patriotismului și internaționalismului socialist. Repurtînd succese tot mai importante în construcția

socialismului, sporind prosperitatea economică și social-culturală a țării, oamenii muncii din țara noastră, conduși de partid, își aduc contribuția la întărirea sistemului mondial socialist, în întrecerea lui istorică cu capitalismul. Totodată, partidul și statul nostru promovează cu fermitate și consecvență politica de întărire a unității și frăției marii familii a țărilor socialiste, a coeziunii mișcării comuniste și muncitorești internaționale sub steagul marxism-leninismului. În spiritul **i. p.**, partidul și statul nostru sprijină lupta de eliberare națională a popoarelor asuprite, parte integrantă a luptei pentru pace, democrație și socialism. Această politică este oglindită în „Declarația cu privire la poziția P.M.R. în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale", adoptată de Plenara lărgită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964.

interoceptór (FIZIOL.), terminație nervoasă senzitivă, localizată în diferite organe și țesuturi din organism (artere și vene, viscere, mușchi, tendoane, ligamente, suprafețe articulare etc.), capabile să trimită impulsuri spre centrii nervoși sub influența modificărilor care se produc în interiorul organismului. **I.** constituie segmentele periferice ale analizatorului intern, care are o reprezentare în scoarța cerebrală. Experiențele cu reflexe condiționate interoceptive realizate de K.M. Bîkov și V.N. Cernigovski au dovedit rolul scoarței cerebrale în coordonarea activității organelor interne, pe baza semnalizărilor cu punct de plecare în diferiți **i.** V. și e x t e r o c e p t o r.

interogatóriu (DR.) **1.** Mijloc de probă prin care, în procesul civil, urmărindu-se obținerea unor recunoașteri, se pun părții întrebări. În procesul penal, prin **i.** se obțin declarații și explicații din partea învinuitului sau inculpatului sub toate aspectele cauzei. **2.** Înscris în care se consemnează întrebările puse celui interogat și răspunsurile ce s-au dat de către acesta.

interpeláre a) (În statele ocialiste) Formă în care deputații din organele reprezentative (în R.P.R. Marea Adunare Națională și sfaturile populare) participă la conducerea și la controlul activității de stat. **I.** constă în dreptul deputatului de a cere explicații guvernului, miniștrilor sau conducerii organelor locale ale administrației de stat (în R.P.R. comitetelor executive ale sfaturilor populare și membrilor acestora) asupra modului de rezolvare a unor probleme sau asupra unor anumite acte, precum și în obligația celui interpelat de a da explicațiile cerute în decursul aceleiași sesiuni. Discuțiile asupra **i.** se încheie cu o hotărîre adoptată de organul reprezentativ. **b)** (În statele burgheze) Întrebare specială adresată guvernului de un membru al parlamentului, în ședință publică, cu privire la politica generală sau la diferitele acte ale miniștrilor.

interpolâre 1. (MAT.) Operație prin care se determină valorile numerice intermediare ale unei mărimi cuprinse între valorile date ale unei funcții de una sau de mai multe variabile. V. și e x t r a p o l a r e. **2.** (TOPOGR.) Operație de determinare a punctelor de cotă rotundă (întregită la 1, 2, 5, 10, 25 m etc.) pe aliniamentele dintre puncte care se află raportate pe planurile sau hărțile în curs de întocmire și care au cote oarecare. Prin aceste puncte, stabilite în funcție de diferența de nivel și de distanța dintre punctele de referință, se trasează apoi curbele de nivel. **3.** (FILOL.) **a)** Introducere într-un text oarecare a unor cuvinte sau fraze care nu aparțin originalului. **b)** Text, frază, cuvînt care reprezintă o interpolare **(3a) I.** se găsesc în special în copii manuscrise și se datoresc copiștilor (ex. în literatura romînă, cronica lui Grigore Ureche s-a păstrat cu **i.** lui Simion Dascălul).

interpretâre 1. (LOG.) Operație prin care, într-o formulă logică, variabilele sînt înlocuite cu valori corespunzătoare lor, astfel încît se obține ceea ce spune concret, într-un anumit domeniu, formula respectivă. De exemplu, prin **i.** lui p ca o propoziție oarecare și a lui v ca „sau", formula $p \vee \bar{p}$ devine: „Eu știu sau eu nu știu". **I.** ne dă referirea formulei la conținutul ei obiectiv și, în ultimă instanță, la realitatea obiectivă. **2.** (DR.) *Interpretarea legilor*, stabilirea înțelesului exact și a conținutului complet al normelor juridice cuprinse în legi sau în alte acte normative, în vederea unei juste aplicări a acestora. După organele sau persoanele care o fac, *i. l.* poate fi: *oficială*, dată de organele competente și avînd fie caracter obligatoriu în general (ex., în R.P.R., **i.** dată legilor de către Consiliul de Stat), fie numai pentru cazul în care a fost dată; *neoficială* (sau *doctrinală*), făcută de persoane care nu au însărcinări legale în acest sens, ea nefiind juridic obligatorie. **3.** (LIT.) **a)** Acțiune de comentare și explicare critică a unui text care aparține în mod obișnuit unui autor vechi. **b)** Mod în care este dezvăluit și redat, printr-un limbaj adecvat, sensul unei opere dramatice sau muzicale.

interpús (DR.), persoană care apare într-un act juridic în locul adevăratului interesat, de obicei pentru a ocoli dispozițiile legii ce opresc săvîrșirea actului în favoarea acestuia din urmă. Potrivit intenției părților, **i.** este obligat ca, ulterior, să transmită ceea ce a dobîndit celui căruia bunurile îi erau destinate de la început.

interrégn (lat. *inter* „între" și *regnum* „domnie"), interval de timp în care un stat monarhic este lipsit de suveran. În istorie s-a dat numele de *marele interregn* perioadei din istoria Germaniei cuprinse între data morții lui Frederic al II-lea de Hohenstaufen (1250) și data urcării pe tron a lui Rudolf de Habsburg (1273).

interschimbabilitáte (TEHN.), proprietate a unor organe de mașini, piese, elemente etc. de a putea fi înlocuite una cu cealaltă. **I.** se asigură printr-o stabilire judicioasă a dimensiunilor, formelor și materialului pieselor, prin respectarea limitelor de toleranță etc. **I.** permite înlocuirea rapidă și simplă a pieselor uzate sau avariate cu altele noi, ceea ce

duce la reducerea timpilor morți ai mașinii, instalației sau aparatului respectiv.

intersécție 1. (MAT.) **a)** Mulțime a elementelor comune a două mulțimi. **b)** Punct, respectiv dreaptă, plan, suprafață comune la două drepte, respectiv la două plane, la două corpuri. **2.** (DRUM.) *Intersecție de drumuri* v. *încrucișare*.

intersexualitáte (BIOL.), fenomen care constă în schimbarea sexului în stadiile tardive ale dezvoltării individuale a unui animal sau a unei plante dioice. Schimbarea sexului (din mascul în femelă sau invers) este întovărășită de apariția unor noi caractere sexuale secundare, corespunzătoare noului sex. Un caz de **i.** îl oferă caracuda argintie din apele țării noastre; la această specie, pînă la vîrsta de două veri (ceea ce corespunde unei lungimi a animalului de 15 cm), toți indivizii sînt masculi, iar de la această vîrstă testiculele se resorb și masculii se transformă în femele.

interstadiál (GEOL.), interval de scurtă durată cuprins între două stadiale ale unei glaciații, caracterizat prin creșterea temperaturii medii anuale față de cea existentă în stadial și prin retragerea de mică amploare a limitei ghețarilor.

interstițiu (TEHN.), distanță sau spațiu liber între două elemente (piese) fixe sau mobile, situate foarte aproape unul de altul (ex. **i.** între coroana fixă și cea mobilă la turbine).

intertíp (POLIGR.), mașină de cules și de turnat litere în rînduri, asemănătoare cu linotipul. **I.** moderne sînt automate și pot fi comandate de la distanță prin transmisiune telegrafică. Ele pot turna 8—12 rînduri pe minut (29 600 de litere pe oră).

intertrígo (lat. *intertrigo* „rosătură"; MED.), boală de piele localizată la cutele naturale abdominale, submamare, interfesiere, interdigitale. Se datorește unei infecții streptococice și se manifestă prin roșeață și mîncărime locală.

intervál 1. (MUZ.) Distanță între două sunete. Este determinat și denumit după distanța dintre cele două sunete

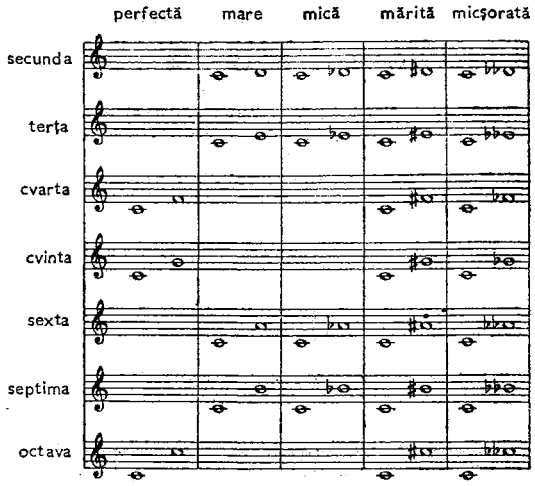

componente. De exemplu, în **i.** de primă, sau de unison, sunetele au aceeași înălțime, în **i.** de secundă sunetele sînt la distanță de două trepte, în **i.** de terță sunetele sînt la distanță de trei trepte, în **i.** de cvartă la distanță de patru trepte etc. În afară de aceste **i.** simple există și **i.** compuse, adică cele care depășesc octava (octavă + secundă = nonă, octavă + terță = decimă etc.). **I.** se împart în următoarele categorii: **i.** perfecte (prima, cvarta, cvinta, octava), mari, mici, mărite, micșorate (secunda, terța, sexta, septima), **i.** diatonice (perfecte, mari și mici) și cromatice (mărite, micșorate). **I.** mai pot fi consonante (**i.** perfecte) și disonante (**i.** mari, mici, mărite, micșorate), melodice (sunetele se aud succesiv) și armonice (sunetele se aud simultan). **2.** (POLIGR.) Spațiu care desparte un punct sau un rînd de altul. **3.** (MAT.) **a)** *Interval deschis*, mulțime a numerelor x care verifică inegalitățile $a < x < b$, unde a și b sînt extremitățile intervalului. Se notează adesea cu simbolul (a, b). Se mai pot considera *i.d.* la dreapta cînd $a \leqslant x < b$ și notat simbolic $[a, b)$, sau *i.d.* la stînga, cînd $a < x \leqslant b$ și notat simbolic $(a, b]$. **b)** *Interval închis*, mulțimea numerelor x care verifică inegalitățile $a \leqslant x \leqslant b$, unde a și b sînt extremitățile intervalului. Se notează adesea cu simbolul $[a, b]$.

intervénție 1. (DR.) **a)** Invazie armată sau amestec al unui stat capitalist în treburile interne ale unui alt stat sau ale unui popor, în scopul de a înăbuși o revoluție, de a obține avantaje speciale, de a-și instaura dominația etc. V. și neintervenție, *principiul neintervenției*. **b)** Formă de participare la un proces civil pornit între alte persoane. **I.** poate fi: *voluntară*, cînd are loc din inițiativa celui ce intervine, și *forțată*, cînd se produce din inițiativa instanței sau a uneia dintre părțile între care s-a pornit procesul. **2.** (FIN.; în capitalism) *Intervenție valutară*, operație prin care băncile de emisiune creează vremelnic o cerere sau o ofertă artificială de mijloace de plată străine, în scopul urcării sau reducerii artificiale a cursului valutei proprii. *I.v.* nu rezolvă decît temporar greutățile legate de instabilitatea valutelor capitaliste. **3.** (MED.) *Intervenție chirurgicală* v. *operație*. **4.** (EXPL. PETR.) *Intervenție la sonde*, operație de scurtă durată executată la sondele în producție în scopul readucerii lor la starea de funcționare normală în cazurile în care s-au produs unele deranjamente, ori în scop preventiv pentru a preîntîmpina unele deranjamente posibile.

interzís (DR.), persoană pusă sub interdicție.

intestín (ANAT.), segment al tubului digestiv care se

întinde de la stomac pînă la anus. La mamifere şi la om **i.** este alcătuit din două porţiuni distincte: **i.** subţire şi **i.** gros. **I.** subţire, cuprins între stomac şi cec, are la om 6—8 m lungime şi este împărţit în duoden, jejun şi ileon. **I.** gros, cuprins între ileon (valvula ileocecală) şi anus, se împarte în cec, colon şi rect şi are la om 1,40—1,70 m lungime. La vertebrate, lungimea **i.** variază mult: este mai lung la cele cu regim de hrană vegetariană şi mai scurt la cele carnivore. Acest fapt este legat de rolul **i.** în digestia şi absorbţia alimentelor. **I.** amfibienilor, reptilelor, păsărilor şi al unor mamifere se deschide posterior în cloacă.

intimát (DR.), parte într-un proces care se află în situaţia unui pîrît în caz de recurs sau în altă cale de atac.

intimísm, tendinţă a unor artişti de a exprima în operele lor sentimente cu caracter îngust personal, de valabilitate umană limitată. El nu trebuie confundat cu lirismul, care mediază exprimarea unor sentimente personale, dar de semnificaţie general-umană. **I.** abate arta de la funcţia sa socială, iar în ultimă instanţă duce la evazionism.

intoleránţă (MED.), reacţie patologică a organismului, care se manifestă prin simptome speciale, deseori grave, după administrarea unui aliment sau a unui medicament, în doze mult sub cele terapeutice. Poate fi congenitală sau dobîndită. — *I. digestivă,* reacţie de greaţă şi vărsături la vederea sau ingestia unui anumit aliment, a alimentelor în general sau a medicamentelor. Apare în diferite afecţiuni digestive, boli infectocontagioase etc.

intonáţie **1.** (MUZ.) Emiterea corectă a înălţimii unui sunet. **2.** (LINGV.) Variaţie de înălţime a unui element al vorbirii (a unei propoziţii, a unui cuvînt, iar în unele limbi, de ex. în lituană, a unei silabe). **I.** poate fi ascendentă, ca în exprimarea unei întrebări, şi descendentă, ca în exprimarea mirării.

intoxicáţie (MED.), rezultat al introducerii sau acumulării în organism a unor substanţe toxice. **I.** pot fi: *exogene* (cu alcool metilic, oxid de carbon, ciuperci otrăvitoare etc.) sau *endogene* (cu corpi cetonici etc.). Reprezintă în general cazuri de urgenţă medicală. Pot fi şi *profesionale* (ex. benzenism, saturnism).

intra- (lat. *intra* „în, în interiorul"), element de compunere cu sensul „în", „înăuntru" (ex. *intravenos*).

intradermoreácţie (MED.), modificare locală care apare în urma injectării unei substanţe (antigen) în grosimea pielei. Se foloseşte ca metodă de diagnostic pentru stabilirea stărilor de imunitate sau de sensibilitate. Mai recent se practică **i.** pentru stabilirea factorilor care determină apariţia unei boli alergice, utilizîndu-se diferite substanţe (albuş de ou, extracte de carne, suspensii de polen, de praf etc.).

intradós (AV.) **1.** Faţa inferioară a aripii unui avion, pe care în zbor normal se exercită suprapresiuni. **2.** Linia inferioară a conturului unui profil aerodinamic, cuprinsă între bordul de atac şi bordul de fugă. **3.** (ARHIT.) Suprafaţa interioară concavă a unui arc, a unei bolţi.

intrageanticlinál (GEOL.), zonă de ridicare activă a scoarţei terestre în interiorul unui geosinclinal.

intrageosinclinál (GEOL.), zonă de scufundare intensă a scoarţei terestre în cadrul unui geosinclinal, separată de alte zone prin intrageanticlinale.

intramuscular (MED.), care este localizat în masa musculară (ex. dureri **i.**) sau care se face în masa musculară (ex. injecţie **i.**).

intranzitív (lat. *intransitivus* „netrecător"; LINGV., despre verbe), a cărui acţiune nu se exercită în mod nemijlocit asupra unui obiect şi care, de aceea, nu se poate construi cu un complement direct (ex. *a merge, a dormi*). Unele verbe **i.** pot avea complement intern. V. şi tranzitiv.

intranzitivitáte (LOG.), relaţie contrară tranzitivităţii, în care nu se transmite un anumit raport de la primul termen la ultimul termen prin intermediul celorlalţi termeni (ex. „Dacă Gheorghe e tatăl lui Ion şi Ion e tatăl lui Vasile şi Vasile e tatăl lui Petru, nu urmează că Gheorghe este tatăl lui Petru").

intráre **1.** (ELT., TELEC.) Parte a unei reţele electrice, a unui element de automatizare sau a unui sistem de transmisiune pe unde îi sînt transferate din exterior fie puterea electromagnetică, fie semnalul care trebuie prelucrat (amplificat, înregistrat, transmis, decodificat, derivat etc.). **2.** (MUZ.) **a)** Moment în care se face auzit un instrument sau un grup de instrumente. **I.** se indică de către dirijor. **b)** (În muzica polifonică) Momentul intervenţiei unei voci în desfăşurarea acţiunii muzicale.

intravenós (MED.), care este localizat în interiorul unei vene, care se face în interiorul unei vene (ex. injecţie **i.**).

intravilán (URB.), zonă care cuprinde suprafaţa unui oraş, cu teritoriul construit al localităţii respective (suprafeţe pentru locuinţe, edificii industriale şi publice), precum şi cu spaţiile plantate sau rezervate circulaţiei.

intrazonál, *sol* ~, sol în formarea căruia, pe lîngă influenţa condiţiilor bioclimatice ale zonei naturale în care apare, se resimte pregnant influenţa unor condiţii locale de relief, de litologie şi de strate acvifere. Proprietăţile sale diferă de cele ale solului zonal în aria căruia apare, tinzînd însă, sub influenţa continuă a factorilor bioclimatici, să se apropie de ele. Soluri **i.** sînt, de exemplu, sărăturile, rendzinele, lăcoviştile etc.

intrigă (LIT.), element constitutiv al subiectului unei creaţii literare epice sau dramatice care reprezintă incidentul din care izbucneşte conflictul, sursa dezvoltării acţiunii.

introdúcere (BIBL.) **1.** Lucrare ştiinţifică în care se expun noţiunile generale, elementare sau pregătitoare ale unui domeniu de cunoştinţe. **2.** Capitol al unei lucrări sau parte de la începutul ei, în care se prezintă elementele,

noțiunile sau problemele generale și fundamentale necesare pentru înțelegerea lucrării respective.

introspécție (PSIH.), noțiune a psihologiei desemnînd observarea propriilor fenomene psihice. Psihologia idealistă concepe autoobservația într-un sens subiectivist ca o „experiență interioară" care ar da posibilitatea cunoașterii nemijlocite a psihicului și care ar constitui singura sau principala metodă a psihologiei. Psihologia științifică consideră observarea propriilor trăiri psihice o metodă auxiliară, ale cărei rezultate trebuie supuse unei verificări și prelucrări prin metode strict obiective.

intruziúne (PETROGR.) **1.** Procces de pătrundere a magmei în crăpăturile scoarței terestre sau de-a lungul suprafețelor cu rezistență slabă (ex. plane de stratificație, suprafețe de contact între formații etc.). **2.** Corp de roci eruptive care ia naștere prin consolidarea magmei intruse în scoarța terestră. În R.P.R. se găsesc numeroase **i.** de granite, granodiorite, diorite, gabrouri etc. în Carpați și în Dobrogea.

intuíție **I.** (FILOZ., PSIH.) **a)** Ansamblul proceselor de reflectare senzorială a obiectelor și a fenomenelor realității. Se numește și *intuire vie* sau *contemplare vie*. **b)** (La filozofi raționaliști, ca Descartes și Spinoza) Cunoaștere rațională nemijlocită a adevărurilor care servesc drept punct de plecare al deducției (de exemplu a axiomelor matematice). Caracterul nemijlocit al acestor adevăruri este însă numai aparent, evidența lor datorindu-se confirmării acestor adevăruri de nenumărate ori în cursul practicii social-istorice a omenirii. **c)** Descoperire bruscă, în aparență nepregătită, a unui adevăr, a unei idei, de exemplu a soluției unei probleme matematice. Acest fel de **i.**, care a fost speculat de psihologii și filozofii idealiști pentru a trage concluzii iraționaliste, este în realitate pregătit de o activitate intelectuală prealabilă, de experiența acumulată anterior. **d)** (În filozofia și psihologia iraționalistă, de exemplu la Schelling, Bergson ș.a.) Pretinsă cunoaștere irațională, opusă cunoașterii logice, considerată ca superioară acesteia și care ne-ar permite să sesizăm esența lucrurilor nemijlocit și dintr-o dată, fără vreo elaborare logică prealabilă. **2.** (PEDAG.) *Principiul intuiției*, principiu didactic conform căruia procesul predării și însușirii cunoștințelor trebuie să pornească de la reflectarea senzorială a obiectelor și a fenomenelor studiate, astfel încît la baza generalizării și formării noțiunilor să stea perceperea și reprezentarea însușirilor concrete ale realității. *P. i.* a fost preconizat în pedagogie de Komenský, Rousseau, Pestalozzi, Uşinski ș.a. În aplicarea acestui principiu se folosește material didactic (ex. ierbarul, la botanică; hărțile, la geografie și istorie etc.).

intuiționísm **1.** (FILOZ.) Curent idealist-subiectiv răspîndit în filozofia burgheză contemporană, care neagă autenticitatea cunoașterii senzoriale, ca și a celei raționale, cărora le opune intuiția, concepută ca o capacitate mistică de a sesiza direct esența fenomenelor. **I.** este un curent iraționalist și fideist, care încearcă să submineze importanța cunoașterii științifice, raționale, a realității. Reprezentantul cel mai cunoscut al curentului intuiționist este H. Bergson, ale cărui concepții iraționaliste au fost reluate în Franța de „modernismul" catolic (E. Le Roy, M. Blondel), iar în Germania de filozofia vieții (W. Dilthey, M. Scheler, O. Spengler ș.a.). **2.** (MAT., LOG.) Orientare metodologică în matematică și în logică, care respinge logica ca știință ce precedă matematica și consideră că scopul ultim al acestor științe se reduce la construirea și intuirea efectivă a formațiilor matematice și logice. **I.** a apărut la sfîrșitul sec. al XIX-lea, pe de o parte ca o reacție la teoria mulțimilor a lui Cantor, în care și-a găsit expresia cea mai completă ideea de infinit actual (una dintre ideile de bază ale matematicii clasice), pe de altă parte în condițiile crizei bazelor matematicii, provocată de descoperirea paradoxelor. Fondatorul **i.** este matematicianul olandez L.E.J. Brouwer (n. 1881). El consideră că matematica este identică cu partea exact formulabilă a gîndirii de tip matematic a oamenilor; din punctul său de vedere, încercările de a fundamenta matematica cu mijloacele logicii clasice duc la un cerc vicios, fiindcă logica, fiind o parte componentă a gîndirii exact formulabile, ar fi prin aceasta o parte a matematicii însăși. Ca atare, **i.** respinge logica clasică și formulează un sistem logic propriu, denumit *logică intuiționistă*. Această logică a fost formalizată de A. Heyting. **I.** neagă posibilitatea de a defini precis noțiuni ca „demonstrație", „construcție" și noțiunea de „intuiție" însăși. De asemenea **i.** respinge demonstrațiile de existență făcute cu metoda demonstrației prin reducere la absurd. Exagerînd unilateral și interpretînd metafizic capacitatea de a construi formații matematice, Brouwer și alți intuiționiști se plasează pe poziții idealiste. După unii intuiționiști de nuanță subiectivist-voluntaristă, matematica ar fi o activitate umană cu ajutorul căreia omul aduce ordine în lumea ce-l înconjură și supune această lume voinței sale.

inulină (BIOCHIM.), polizaharid al fructozei. Se găsește în napii porcești, în gulii și în cicoare și este folosită la fabricarea fructozei și a alcoolului prin fermentație. Este utilizată și în practica clinică, într-un test al funcțiunii renale.

inundarea sondelor (EXPL. PETR.), pătrunderea apei în sondele petroliere, avînd ca urmare micșorarea sau oprirea totală a producției lor de țiței. **I.s.** poate fi provocată de apa din stratele acvifere superioare sau inferioare ale sondei sau de apa de sinclinal. Protecția sondelor contra inundării se obține prin închiderea apelor.

inundație (GEOGR.), fenomen de revărsare a rîurilor peste maluri, datorită creșterii

debitului de apă ca urmare a topirii bruște a zăpezilor sau a abundenței ploilor în bazinul de recepție a rîului.

invalidáre (lat. *in* „fără" și *validus* „eficace"; DR.) **1.** Constatare și declarare nevalabilă a alegerii membrilor organelor reprezentative (ex. **i.** alegerii unui deputat) sau a împuternicirii delegaților la conferințe ori congrese interne sau internaționale. **2.** Constatare și declarare ca nevalabile a unor anumite acte de procedură (ex. **i.** popririi).

invár (METAL.), oțel care conține 35—37% nichel, 0,5% carbon și 0,5% mangan. Se folosește la construcția instrumentelor și aparatelor de precizie, întrucît pînă la 300°C coeficientul de dilatare al **i.** este foarte mic.

invariánt (MAT.), mărime care rămîne neschimbată în urma aplicării unei transformări (ex. gradul unei curbe geometrice este un **i.** față de transformările omografice; distanța este un **i.** față de transformările ortogonale).

invázie (BIOL.), apariție rapidă și masivă cu caracter de calamitate, într-o regiune, a unor specii de plante sau animale dăunătoare sau parazite (ex. **i.** de lăcuste, de șoareci, de mana-viilor etc.). **I.** poate fi prevăzută, în vederea prevenirii ei, pe baza studiului biologiei dăunătorilor și paraziților.

inventár 1. (CONT.) **a)** Document în care sînt enumerate și descrise cantitativ și valoric mijloacele și datoriile existente la un moment dat ale unei întreprinderi, organizații sau instituții. **b)** *Registru-inventar*, formă de evidență a unor mijloace de care dispune o întreprindere, o instituție etc. **c)** *Inventar gospodăresc*, totalitatea obiectelor, sculelor, aparatelor etc. folosite pentru nevoile de administrare a întreprinderilor, organizațiilor sau instituțiilor. **2.** (DR.) Înscris care cuprinde descrierea bunurilor unei persoane și, dacă este cazul, prețuirea lor. Întocmirea **i.** este un act de conservare, prevăzut de lege ca fiind obligatoriu în anumite situații (ex. în succesiuni, în executări silite).

inventarierea arborilor (SILV.), operație care se execută în scopul stabilirii volumului arborilor de pe o anumită suprafață. Constă în măsurarea diametrului (la 1,3 m înălțime de la sol) și a înălțimii la o serie de arbori cu caracteristici medii.

inventatór, persoană care a imaginat și realizat o invenție (ex. Gutenberg este **i.** tiparului, inginerul romîn H. Coandă este **i.** avionului cu reacție). — (DR.) *Drept de inventator* **a)** Totalitatea normelor juridice care reglementează raporturile stabilite în legătură cu crearea și utilizarea invențiilor și a inovațiilor. **b)** Totalitate a avantajelor, patrimoniale și nepatrimoniale, recunoscute autorului unei invenții sau inovații. În R.P.R., **i.** pot obține certificat de **i.** (denumit pînă în 1963 *certificat de autor*) sau brevet de inventator.

invénție (TEHN.), rezolvarea tehnică a unei probleme din orice ramură a economiei, culturii, ocrotirii sociale sau apărării țării, care prezintă noutăți și progres față de stadiul cunoscut al tehnicii din țară și străinătate (spre deosebire de *descoperire*, prin care se constată existența unor legi, însușiri sau fenomene, necunoscute pînă atunci, ale lumii materiale, obiectiv existente). În R.P.R., ca expresie a noii atitudini față de muncă, datorită politicii de stimulare a progresului tehnic și condițiilor materiale create, numărul **i.** a crescut în perioada 1951—1962 de 29 de ori, multe dintre ele fiind brevetate și în străinătate.

invențiúne (MUZ.), compoziție polifonică de formă liberă și de dimensiuni reduse, scrisă în stilul imitativ (ex. invențiunile pe două și trei voci ale lui J. S. Bach). V. și imitație.

inversáre (TEHN.), schimbare a sensului unei mișcări (cu sau fără schimbarea valorii absolute a vitezei) la o mașină de lucru, la o mașină de forță, la un mecanism etc. (ex. **i.** sensului de mișcare al sculei la o mașină de lucru, **i.** sensului de rotație al arborelui motor la unele motoare etc.). Inversarea se poate realiza cu ajutorul inversoarelor.

invérsie (FIZ.) **1.** Schimbare, de obicei de semn (din negativ în pozitiv sau din pozitiv în negativ), a unui parametru fizic în funcție de altul. **2.** Transformarea unei substanțe optic-active într-alta care prezintă un efect de rotație opus, fără schimbarea esențială a proprietăților chimice. V. și polarizare rotatorie. **3.** Transformare a unui negativ fotografic în imagine pozitivă. V. și fotografie.

inversiúne 1. (LINGV.) Procedeu care constă în schimbarea ordinii obișnuite a unor cuvinte (ex. *jelui-m-aș* în loc de *m-aș jelui*). În literatura beletristică, **i.** se folosește ca procedeu stilistic. **2.** (MAT.) Transformare a unei figuri prin schimbarea punct cu punct a pozițiilor punctelor figurii, în așa fel încît noua poziție P' a fiecărui punct P să se găsească pe dreapta care leagă vechea poziție cu un punct fix O, numit *pol de inversiune*, la o distanță $OP' = \frac{K}{OP}$, coeficientul K fiind numit *puterea inversiunii* (ex. o dreaptă care nu trece prin polul de inversiune se transformă într-un cerc care trece prin polul de inversiune). Cu ajutorul **i.**, din teoreme simple despre drepte se obțin teoreme despre cercuri. **3.** (GEOGR.) **a)** *Inversiune termică*, fenomen meteorologic care constă în creșterea temperaturii aerului în raport cu înălțimea, deci invers față de situația obișnuită. Se produce atît la suprafața Pămîntului cît și în atmosfera liberă (troposferă, stratosferă și ionosferă). *I. t.* de la suprafața solului se produce în mod obișnuit în timpul nopților senine și calme, datorită iradierii puternice de la suprafața solului, ceea ce are ca urmare răcirea stratului inferior de aer. În depresiuni și în văile rîurilor, *i. t.* se produce datorită stagnării maselor de aer mai reci. **b)** *Inversiune de relief*, fenomen de modificare a reliefului inițial al unei regiuni datorită acțiunii înde-

lungate a eroziunii, care constă în aceea că formele de relief nu mai sînt conforme cu structura: porțiunile mai ridicate corespund sinclinalelor sau grabenelor, iar porțiunile mai coborîte anticlinalelor sau horsturilor. Acest fenomen este determinat de rezistența inegală a rocilor la eroziune (ex. munții Bucegi, Piatra Craiului, Ciucaș, Ceahlău reprezintă sinclinale rămase suspendate deasupra regiunilor înconjurătoare).

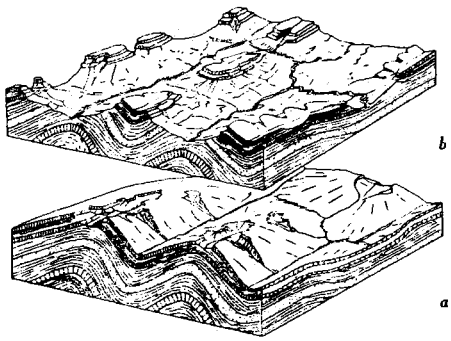

Evoluția unei regiuni sub acțiunea eroziunii
a — situația inițială; *b* — inversiune de relief

inversór (TEHN.), aparat sau dispozitiv pentru inversarea sensului de mișcare a unei mașini, a unui vehicul, a unui fluid, a sensului curentului electric, a sensului de transmitere a puterii electromagnetice active *(i. de curent)* etc.

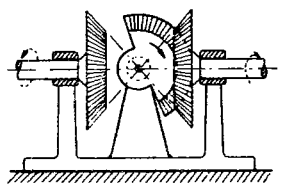
Inversor

invers proporționale (MAT.; despre două sau mai multe mărimi variabile), care variază astfel încît creșterea (sau micșorarea) de un număr de ori a uneia implică micșorarea (sau creșterea) de același număr de ori a celeilalte sau a celorlalte (ex. în relația $T = \frac{1}{\nu}$, perioada T este **i. p.** cu frecvența ν).

invertáză (BIOCHIM.), enzimă elaborată de drojdia de bere și de mucoasa intestinală, care hidrolizează zaharoza în glucoză și levuloză (fructoză).

invertirea zahărului (CHIMIE), transformarea zaharozei în glucoză și levuloză în prezența apei, cu ajutorul unei enzime numite *invertază* sau prin încălzirea ei la 60°C cu mici cantități de acizi minerali diluați. Se numește și *inversiunea zahărului*.

invertire sexuală (MED.) v. **homosexualitate.**

invertór (lat. *invertere* „a schimba"; ELT.), mutator care servește la transformarea curentului electric continuu în curent electric alternativ. Este alcătuit dintr-un sistem de tuburi ionice (ignitroane, tiratroane, mutatoare polianodice etc.) cu grile de comandă, alimentat cu curent continuu și care se comportă ca un sistem de întrerupătoare, lăsînd să treacă în mod succesiv și periodic curentul electric prin înfășurările primare ale unui transformator electric. În acest mod se obțin în miezul transformatorului variații periodice de flux magnetic, iar în înfășurările secundare ale acestuia se induc tensiuni electromotoare alternative. **I.** realizează transformarea opusă aceleia realizate de redresoare și sînt utilizate la liniile de transmisiune a energiei electromagnetice în curent continuu, în electronica industrială, în automatizări etc.

investíții (EC.) **a)** (În capitalism) Plasarea de capitaluri în întreprinderi industriale, agricole, comerciale, în hîrtii de valoare etc., în țară sau în străinătate cu scopul obținerii de profituri. **I.** pot fi făcute de stat sau de particulari, direct sau prin intermediul băncilor; ele se fac, de regulă, sub forma cumpărării de acțiuni și de obligațiuni emise de societățile anonime sau de obligațiuni emise de stat pentru împrumuturile contractate. **I.** externe sînt folosite de statele imperialiste pentru subjugarea economică și politică a altor țări. În țările slab dezvoltate cu structură capitalistă, alături de **i.** externe făcute de țările imperialiste există tendința ca statele respective să facă investiții pentru dezvoltarea unui sector de stat propriu pe seama unor resurse proprii sau împrumutate. **b)** (În socialism) Totalitatea cheltuielilor făcute de stat pentru crearea de noi fonduri fixe, productive și neproductive, pentru reconstruirea, lărgirea, reutilarea și modernizarea celor existente. Se concretizează în cheltuieli pentru construcții-montaj la întreprinderi noi (uzine, mine, centrale electrice, căi ferate, stațiuni de mașini și tractoare), la unități neproductive (magazine, școli, case de cultură, locuințe, spitale, creșe, grădinițe etc.), pentru procurări de mașini, utilaje și obiecte de inventar, în cheltuieli pentru explorări, prospecțiuni și cercetări științifice cerute de lucrările de investiții, în cheltuieli pentru îmbunătățiri funciare, pentru instruirea lucrătorilor necesari obiectivelor industriale aflate în construcție etc. În socialism, cea mai mare parte a venitului național destinată acumulării se folosește pentru investiții care să asigure dezvoltarea planică proporțională a economiei naționale, lărgirea bazei materiale necesare înfloririi culturii, ocrotirii sănătății și apărării țării. **I.** au un rol deosebit de important în reproducția socialistă lărgită, în asigurarea ritmului rapid de dezvoltare a economiei naționale, în repartizarea rațională a mijloacelor de producție între diferite regiuni, în punerea în valoare a bogățiilor naturale ale țării etc. În R.P.R., în perioada 1950—1963, statul a cheltuit pentru **i.** 252 134 de milioane de lei, dintre care 214 087 de milioane de lei au fost îndrumați în ramurile producției materiale. În politica sa de **i.**, partidul și guvernul țării noastre s-au călăuzit după teoria leninistă cu privire la industrializarea socialistă, repartizînd peste 50%

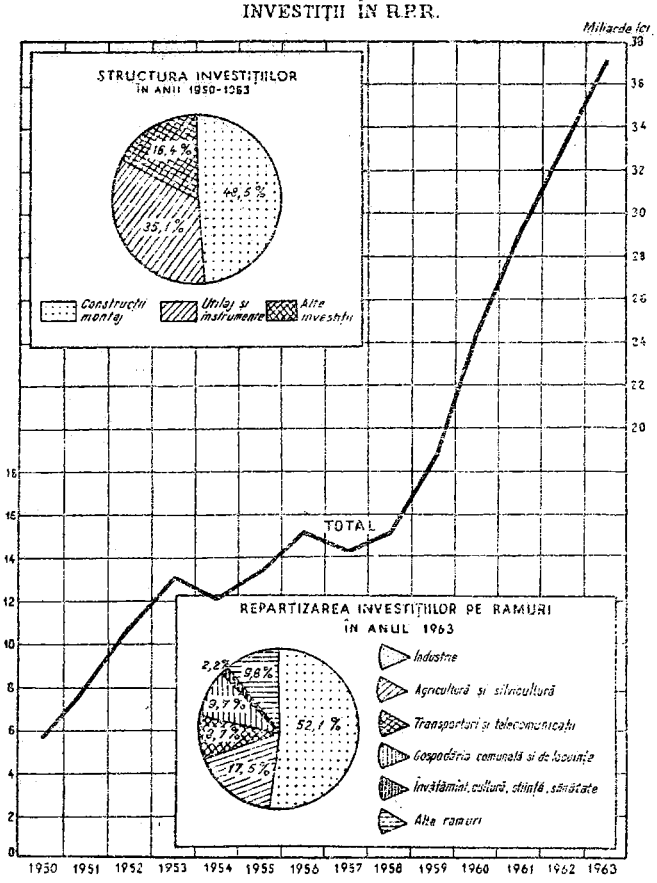

din totalul **i.** pentru industrie, iar dintre acestea peste 87% au fost destinate întreprinderilor producătoare de mijloace de producție, ceea ce a asigurat un ritm rapid de industrializare a țării. Ca urmare a **i.** importante efectuate în economia noastră în perioada 1951—1963, volumul fondurilor fixe productive a crescut de 3,3 ori, iar al celor neproductive de peste două ori. În primii patru ani ai planului șesenal s-au efectuat **i.** totale de 125,2 miliarde lei, dintre care 117 miliarde lei din fondurile statului, adică de aproape două ori mai mult decît în cei patru ani precedenți. Din totalul investițiilor au fost repartizate 52,7% pentru industrie și construcții, 20% pentru agricultură și silvicultură. Ritmul mediu anual de creștere a investițiilor a fost de 21%, față de cca. 16% cît era prevăzut. În această perioadă au intrat în funcțiune aproape 80 de întreprinderi, 170 de secții noi, iar numeroase fabrici și uzine au fost reutilate, dezvoltate și modernizate. În afara **i.** făcute de stat, efectuează investiții și gospodăriile agricole colective, pentru construcția de grajduri, pentru plantații, amenajări etc., precum și cooperația meșteșugărească și de consum, pentru clădiri, utilaje, magazine etc., fie din fonduri proprii, fie din creditele obținute de la stat pe termen lung și în condiții foarte avantajoase. **I.** se pot clasifica după structura lor (lucrări de construcții-montaj, utilaje și instrumente, lucrări geologice, foraj), după destinație (*i. productive* și *i. neproductive*), după modul de planificare și sursa fondurilor bănești (*i. centralizate* adică prevăzute în planul de stat, și *i. necentralizate*, necuprinse în planul de stat). *Investițiile centralizate* se finanțează din fondurile întreprinderii (amortismente, mobilizarea resurselor interne, sume rezultate din lichidarea fondurilor fixe etc.) și din fonduri de la buget. *Investițiile necentralizate* se finanțează din fonduri special lăsate la întreprinderi în acest scop.

Invincibila Armada, flotă spaniolă, socotită de neînvins, trimisă de Filip al II-lea împotriva Angliei în 1588. A fost complet distrusă de o puternică furtună și de flota engleză. După pierderea **I. A.,** Spania a pierdut supremația maritimă și a început creșterea puterii maritime a Olandei și a Angliei.

in vitro (lat. „în sticlă"; BIOL.), expresie care desemnează un proces biochimic sau biofizic reprodus experimental în afara organismului viu, în vase de laborator speciale (ex. acțiunea digestivă a pepsinei, extrasă dintr-un organism viu, asupra proteinelor aflate într-o eprubetă).

in vivo (lat. „în viu"; BIOL.), expresie care desemnează cercetarea experimentală a unui proces fiziologic într-un organism viu sau într-un organ izolat al acestuia (ex. cercetarea acțiunii adrenalinei asupra funcționării inimii de broască).

invocáție (LIT.), chemare adresată de către poet muzei pentru a-l ajuta în realizarea creației sale artistice (ex. **i.** adresată de Homer la începutul „Iliadei"). — *I. retorică*, procedeu artistic care constă în interpelarea de către orator sau poet a unui personaj, în realitate absent (ex. „*Cum nu vii tu, Țepeș doamne*, ca, punînd mîna pe ei, Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mișei". Eminescu).

involúcru (lat. *involucrum* „învelitoare"; BOT.) **1.** Ansamblul bracteelor grupate la baza unor flori sau inflorescențe (ex. la compozite, la umbelifere etc.). **2.** Lamă care învelește pălăria tînără a unor ciuperci înainte ca aceasta să iasă din pămînt.

involuntár (PSIH.; despre caracterul unor fenomene), care se desfășoară fără un efort,

neintenționat. Diferite procese și fenomene psihice (memoria, imaginația, atenția etc.) pot avea fie un caracter voluntar, fie unul **i.** Comportamentul omului, deși în esență voluntar, include uneori și mișcări **i.**; ele sînt fie reacții corespunzătoare reflexelor necondiționate, fie mișcări voluntare la origine care, prin repetare, s-au automatizat.

involúție 1. (MAT.) Transformare omografică particulară care se enunță astfel: dacă punctul *A* este transformatul punctului *B*, atunci *B* este transformatul lui *A*, oricare ar fi *A* și *B* în această transformare. **2.** (MED.) **a)** Modificare în sens regresiv a unui țesut, organ, aparat sau organism (ex. **i.** senilă). **b)** Proces fiziologic care constă în revenirea unui organ ce a suferit o mărire de volum la dimensiunile, poziția și consistența normală (ex. **i.** uterină).

Io (IST.), particulă, derivată din Ioan, care se adăuga în mod tradițional titlurilor de mare voievod și domn în Țara Romînească și Moldova; particula s-a întrebuințat și în Bulgaria în sec. XIII—XIV.

Io (în mitologia greacă), fiica lui Inachos, zeu-fluviu al Argosului și primul rege al

Io

acestuia. Îndrăgostindu-se de ea, Zeus a prefăcut-o în juncă spre a o feri de gelozia soției sale Hera; zeița a izbutit, totuși, s-o recunoască și l-a însărcinat pe Argus cu paza ei. Eliberată de Hermes, **I.** a fost fugărită de un tăun trimis de Hera pînă în Egipt, unde și-a reluat chipul omenesc.

Ioachimescu, Andrei (1868—1943), inginer și matematician romîn. A fost profesor la Școala politehnică din București. Este unul dintre fondatorii revistei „Gazeta matematică". A publicat mai multe culegeri de probleme de matematică, a elaborat un valoros curs de mecanică rațională ș.a.

Ioan (sec. XIII), conducător al uneia dintre formațiunile feudale romînești pomenite în „Diploma ioaniților". Cnezatul lui **I.** era așezat, probabil, în nordul Olteniei.

Ioan Albert, rege al Poloniei (1492 — 1501). A dus o politică de întărire a puterii regale, sprijinindu-se pe mica nobilime. Urmărind să impună lui Ștefan cel Mare suzeranitatea sa, a atacat Moldova, dar a fost înfrînt la Codrul Cosminului (1497). În 1499 a încheiat cu Ștefan cel Mare un tratat de alianță ofensivă și defensivă împotriva Imperiului otoman.

Ioan al II-lea Comnen, împărat bizantin (1118—1143). A zdrobit pe pecenegi (1122—1123), a recucerit de la turcii selgiucizi o serie de teritorii în Asia Mică și și-a impus suzeranitatea asupra statelor fundate de cruciați în Siria.

Ioan al V-lea Paleolog, împărat bizantin (1341—1376 și 1379—1391), în timpul căruia turcii au cucerit o mare parte a Bizanțului. **I. al V-lea P.** s-a recunoscut vasal al acestora. În cursul luptei pentru tron între două clici ale nobilimii feudale a izbucnit în anul 1341 puternica mișcare populară a *zeloților*.

Ioan al VIII-lea Paleolog, penultimul împărat al Bizanțului (1425—1448), reprezentant al aristocrației prooccidentale din Constantinopol. În 1439 a participat la conciliul de la Florența și, în speranța stăvilirii procesului de descompunere a Imperiului bizantin, a subordonat biserica ortodoxă papii de la Roma.

Ioan al XXIII-lea (pe numele său laic *Angelo Giuseppe Roncalli*) (1881—1963), papă (1958—1963), capul bisericii romano-catolice și șeful statului Vatican. Prin enciclica din 1963, intitulată „Pacem in terris" (Pace pe pămînt), s-a pronunțat pentru înlăturarea primejdiei războiului și menținerea păcii între popoare.

Ioana d'Arc (1412—1431), eroină a poporului francez, fiica unui țăran din Domremy. A condus lupta poporului francez împotriva cotropitorilor englezi la sfîrșitul războiului de

Ioana d'Arc

100 de ani. În fruntea unui detașament a despresurat orașul Orléans asediat (1429), fapt care a făcut să i se mai spună și „fecioara din Orléans". Temîndu-se de transformarea mișcării populare de eliberare, al cărei simbol devenise Ioana d'Arc, într-o nouă jacquerie, feudalii francezi au predat-o burgunzilor, aliați ai englezilor. Căzînd în mîna englezilor, ea a fost judecată de un tribunal ecleziastic și arsă pe rug, ca eretică, la Rouen. Ioana d'Arc constituie personificarea patriotismului popular francez.

Ioan Asan al II-lea, rege (1218—1230) și apoi țar (1230—1241) al celui de-al doilea țarat bulgar. A dus o politică de centralizare a statului, sprijinindu-se pe feudalii mici și mijlocii și pe orășeni. Folosind contradicțiile dintre statele apărute în urma descompunerii Imperiului bizantin, a lărgit granițele țaratului pînă la Marea Egee și Marea Adriatică. După moartea sa, statul bulgar s-a destrămat în mai multe formațiuni social-politice de sine stătătoare.

Ioan Botezătorul, proroc mitic, „înaintemergătorul lui mesia", care, potrivit evangheliei, l-ar fi botezat pe Hristos în apa Iordanului. Condamnînd în predicile sale crimele și dezmățul de la curtea lui Irod, ar fi fost decapitat la cererea Salomeii, fiica Iro-

diadei. Figura lui **I. B.** sintetizează vechile mituri orientale despre oficiatorii botezului zeilor.

Ioan Damaschinul (? — c. 754), teolog bizantin, originar din Damasc, exponent al iconodulilor. În opera sa principală, „Izvorul cunoștinței", a sistematizat doctrina bisericii creștine, făcînd prima încercare de adaptare a noțiunilor logicii și ontologiei lui Aristotel la scopurile teologiei. A exercitat o puternică influență asupra scolasticii occidentale.

Ioan fără Țară, rege al Angliei (1199—1216), din dinastia Plantageneților. A purtat războaie cu regele Franței Filip al II-lea August și, fiind învins, a pierdut posesiunile sale din Franța. A avut un conflict cu papa Inocențiu al III-lea în problema alegerii arhiepiscopului de Canterbury, din care a ieșit înfrînt, trebuind să se recunoască vasal al papii. Profitînd de înfrîngerea suferită în Franța, feudalii englezi s-au răsculat și i-au impus semnarea documentului numit „Magna Charta Libertatum" (1215).

Ioan Hrisostom (c. 347—407), predicator creștin din Asia Mică, devenit patriarh de Constantinopol (398), autor al unor scrieri religioase și al unei liturghii ortodoxe. Este cunoscut și sub numele de *Ioan Gură de Aur*.

Ioanid, Gheorghe (1840—1921), pictor romîn, elev al lui Gheorghe Tattarescu. A făcut pictură religioasă în stilul neoclasicist al maestrului său, precum și portrete și tablouri de gen care vădesc preocuparea pentru studierea psihologiei modelelor și capacitatea de evocare a atmosferei („Portret de cărturar", „Portretul lui Tattarescu", „Atelierul pictorului", 1904).

ioaniți, membrii unui ordin monaho-cavaleresc instituit în timpul cruciadei I (1099). **I.** au stăpînit mari domenii funciare în Orientul Apropiat și în apusul Europei. După cucerirea Palestinei de către turcii selgiucizi, **i.** s-au mutat în Cipru (1291), apoi în insula Rodos (1310), iar după ocuparea acesteia de către turcii otomani, în insula Malta (1530), de unde și denumirea de *cavalerii de Malta*, sub care mai sînt cunoscuți **i.** Cavalerii ioaniți aduși de regele Ungariei Bela al IV-lea, în 1247, pentru a întări paza graniței de est și de sud a Transilvaniei au primit de la acesta o cartă de privilegii, numită „Diploma ioaniților", în care sînt menționate primele organizații statale romînești de tip feudal.

Ioan Potcoavă, domn al Moldovei (1577). A urmărit continuarea politicii de eliberare a țării de sub jugul turcesc, inițiată de Ioan Vodă cel Cumplit (1572—1574). Cu ajutor de la cazaci, s-a înscăunat domn și a înfrînt la Docolina încercarea de reînscăunare a lui Petru Șchiopul. S-a retras apoi în Polonia, unde a fost decapitat. A devenit popular prin forța fizică și țelurile sale politice îndrăznețe.

Ioan-Vodă, domn al Moldovei (1572—1574). A dus o politică de întărire a puterii

Ioan-Vodă

centrale și de eliberare a țării de sub dominația otomană. În interesul realizării acestor scopuri, el s-a sprijinit pe mica boierime de țară, pe răzeși, pe curteni și pe slujitori, lovind în interesele marii boierimi și ale clerului, care l-au poreclit *„cel Cumplit"*. S-a îngrijit de dezvoltarea comerțului Moldovei cu Transilvania, Polonia și Rusia și a bătut monedă proprie, de aramă. A întărit armata, atrăgînd de partea lui poporul. Folosind ajutorul cazacilor, a pornit război împotriva turcilor. A învins cîteva oști otomane și una turco-munteană la Jilițe (1574), dar a fost înfrînt, în urma trădării marii boierimi, la Roșcani, după o apărare eroică, fiind ucis de către turci. În istoriografie este cunoscut și sub numele de *Ioan Armeanul*.

Ioan Zoba din Vinț (sec. al XVII-lea), preot romîn din Transilvania. A tipărit, cu sprijinul calvinilor, o carte de predici funebre, tradusă din slavonește („Sicriul de aur", apărută la Sebeșul Săsesc în 1683), prima lucrare de acest gen în romînește. În 1685 a publicat la Bălgrad „Cărarea pe scurt spre fapte bune îndreptătoare", cuprinzînd îndrumări practice, în spiritul moralei teologice, cu privire la modul de comportare în societate. Textul e tradus din maghiară.

iobág (IST.), țăran dependent de stăpînul feudal. Începînd cu sec. al XV-lea, termenul desemna pe țăranii dependenți în genere, adică pe țăranii legați de pămînt (fără drept de strămutare). În Țara Romînească i se spunea *rumîn*, iar în Moldova *vecin*. — *Iobagii cetăților* (în Transilvania și în Ungaria, în evul mediu), oameni liberi care, în schimbul obligațiilor militare față de cetățile regale, aveau unele privilegii.

iobăgie (IST., EC.), sistem de relații feudale bazat pe proprietatea feudalului asupra mijloacelor de producție, în primul rînd asupra pămîntului, și pe proprietatea incompletă a acestuia asupra țăranilor iobagi. În condițiile **i.**, țăranul se afla în dependență personală față de stăpînul feudal, fiind legat de pămînt și adesea vîndut o dată cu acesta. Exploatarea iobăgistă permitea proprietarului pămîntului să-și însușească, sub forma rentei feudale, plusprodusul și uneori chiar o parte din munca necesară depusă de țăranul iobag. În Europa, desființarea **i.** a avut loc ca rezultat al revoluțiilor burgheze dintre sec. XVII—XIX. În Romînia, desființarea stării de **i.** s-a realizat în urma reformei agrare din 1864, dar s-au menținut rămășițe ale ei, sub forma relațiilor de arendare înrobitoare a pămîntului de către moșieri, pînă la

reforma agrară din 1945. Într-o serie de țări socialiste în care s-au menținut rămășițe ale **i.**, acestea au fost complet lichidate în cursul revoluției democrat-populare. V. și feudalism.

Iocasta (în mitologia greacă), soția lui Laios, regele Tebei, și mama lui Edip, cu care, fără să știe că e fiul ei, s-a căsătorit mai tîrziu și a avut patru copii: doi băieți, Eteocle și Polinice, și două fete, Antigona și Ismena. După ce a aflat adevărul despre căsătoria ei incestuoasă, **I.** s-a spînzurat.

iod[1] (CHIM.), *J*. Element cu nr. at. 53; gr. at. 126,91. Este o substanță solidă care se prezintă sub formă de cristale lamelare, negre-cenușii, cu luciu metalic și miros pătrunzător. Este volatil (vaporii au culoarea violetă), iar la temperatura obișnuită sublimează. Foarte puțin solubil în apă, solubil în alcool, eter etc. În compușii săi, **i.** funcționează monovalent negativ (ex. acid iodhidric și ioduri) și ca element electropozitiv în compușii oxigenați (ex. iodați). Se găsește în natură sub formă de combinații: în apa mărilor, în minerale (sare, azotat de Chile), în organismele vegetale și animale (în special în glanda tiroidă). Este întrebuințat ca antiseptic extern, în dermatologie, iar ca antiseptic intern în reumatism, scrofuloză, gușă etc. Se mai folosește și la prepararea unor combinații anorganice și a unui mare număr de combinații organice. — *I. radioactiv*, izotopul iodului cu masa 131, obținut prin bombardarea telurului. Se întrebuințează pentru urmărirea mecanismului unor reacții chimice, iar în medicină pentru studiul și tratamentul unor boli (hipertiroidism, boala lui Basedow, neoplasme ale tiroidei etc.).

iod[2] (LINGV.) v. **iot.**

iodați (CHIM.), săruri ale acidului iodic; corespund în general formulei $M^{I}_{e}JO_3$; se cunosc însă și **i.** cu formula $M^{I}_{e}H(JO_3)_2$ și $M^{I}_{e}H_2(JO_3)_3$, care sînt produși de adiție ai acidului iodic la iodații normali. Mai stabili decît clorații și bromații, **i.** se obțin prin oxidarea iodurilor sau prin dizolvarea iodului în soluții calde de hidroxizi alcalini. În stare topită au proprietăți oxidante. Iodații alcalini (mai ales *iodatul de potasiu*) sînt folosiți ca oxidanți în chimia analitică. — *Iodat de potasiu*, KJO_3. Sare de potasiu a acidului iodic. Se prezintă sub formă de cristale incolore, solubile în apă. Se obține prin oxidarea iodurii de potasiu pe cale chimică sau electrochimică. Este întrebuințat ca oxidant în chimia analitică.

iodhídric, *acid* ~ (CHIM.), *HJ*. Hidracid al iodului. Se prepară prin hidroliza iodurii de fosfor. Este un gaz incolor, foarte solubil în apă; soluția lui are un puternic caracter acid. Acționează ca reducător puternic.

iódic, *acid* ~ (CHIM.), HJO_3. Acid oxigenat al iodului. Se obține prin oxidarea iodului cu acid azotic concentrat sau cu clor în soluție apoasă, precum și prin acțiunea acidului sulfuric asupra sărurilor. Se prezintă sub formă de cristale incolore, ușor solubile în apă.

iodísm (MED.), tulburare determinată de intoxicația cu iod sau cu compuși ai iodului. Boala se manifestă prin coriză, cefalee, salivație abundentă, erupții cutanate, diaree, iar în cazuri rare ea se manifestă prin edem pulmonar.

iodizáre (LINGV.) **1.** Palatalizare sau înmuiere a unei consoane sub acțiunea unui iot (ex. **i.** unor forme ale verbelor românești de origine latină cu tema terminată în *d, t, n, r:* forma veche și regională *auz* < lat. *audio*). **2.** Apariția unui iot înaintea unei vocale anterioare la început de cuvînt sau de silabă (ex., în limba română, **i.** vocalei inițiale *e: el* pronunțat *iel*). Se mai numește *iotacizare, iotacism.*

iodofórm (FARM.), CHJ_3. Triiodmetan. Se prezintă sub formă de lamele sau de pulbere cristalină, galbenă, cu miros caracteristic, neplăcut și persistent; foarte puțin solubil în apă. Are o puternică acțiune antimicrobiană.

iodometríe (CHIM.), ansamblul metodelor de analiză cantitativă volumetrică a substanțelor care, reacționînd cu soluțiile de iodură de potasiu, pun în libertate iodul, dozat apoi cu o soluție de tiosulfat de sodiu.

iodopsínă (BIOCHIM.), pigment fotosensibil de natură proteică din retină, care contribuie la procesul vederii în plină lumină a unor specii de animale.

iodúri (CHIM.), săruri ale acidului iodhidric. Majoritatea lor sînt solubile în apă; greu solubile sînt **i.** de argint, de plumb, taliu, mercur, cupru, aur și bismut. **I.** alcaline sînt întrebuințate în medicină, în industria fotografică și în chimia analitică. — *Iodură de potasiu, KJ*. Sare de potasiu a acidului iodhidric. Se obține prin acțiunea hidroxidului de potasiu fierbinte asupra iodului și prin reducerea ulterioară a iodatului la iodură, cu cărbune. Se prezintă sub formă de cristale cubice, incolore, foarte solubile în apă. Are unele aplicații în medicină (în tratamentul arteriosclerozei, gușii endemice, emfizemului, bronșitei cronice etc.), în industria fotografică și servește la obținerea altor combinații cu iod. — *Iodură de sodiu, NaJ*. Sare de sodiu a acidului iodhidric. Se prezintă sub formă de pulbere albă, microcristalină, foarte solubilă în apă. Se obține prin acțiunea hidroxidului de sodiu fierbinte asupra iodului și prin reducerea ulterioară a iodatului la iodură, cu cărbune. Este folosită împreună cu iodura de potasiu în medicină.

Ioffe, Abram Fiodorovici (1880—1960), fizician sovietic. A fost membru al Academiei de Științe a U.R.S.S. A elaborat lucrări fundamentale în domeniul fizicii corpului solid, studiind mai ales proprietățile mecanice ale cristalelor și proprietățile electrice ale dielectricilor și semiconductoarelor. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Ioganson, Boris Vladimirovici (n. 1893), pictor sovietic, artist al poporului din U.R.S.S., membru al Academiei de arte

a U.R.S.S. **I.** a oglindit în opera sa omul sovietic („Studenţii facultăţii muncitoreşti"; „Tribunalul sovietic"; „Nod de cale ferată în 1919", 1928). În tablouri de un profund dramatism, **I.** a evocat episoade din trecutul de luptă al clasei muncitoare ruse („Interogatoriul comuniştilor", 1933). Picturii lui **I.** îi sînt proprii plasticitatea desenului, folosirea cu măiestrie a clarobscurului şi forţa coloristică. **I.** a condus colectivul de pictori care a realizat tabloul „V.I. Lenin la al III-lea Congres al Comsomolului" (1950). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S. În Muzeul de artă al R.P.R. este expusă o replică a cunoscutei compoziţii „Interogatoriul comuniştilor".

iólă (SPORT), ambarcaţie cu o velă (ancorată pe un catarg

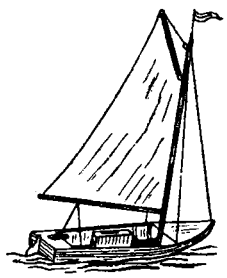

Iolă

înalt de 6,80 m), condusă de o singură persoană. Conducătorul acţionează cu o mînă asupra cîrmei şi cu cealaltă asupra velei (prin intermediul unei frînghii care rulează pe scripeţi). Cu ajutorul unui derivor, **i.** este menţinută pe direcţia de înaintare atunci cînd bate vîntul dinr-un bord.

ión (FIZ.), atom sau moleculă care are un exces de sarcină electrică de un anumit semn. Într-un **i.** numărul electronilor diferă de numărul protonilor din nucleu (ori nuclee) printr-un număr întreg de sarcini elementare. După semnul sarcinilor în exces, se deosebesc *ioni negativi*, care au un exces de sarcină electrică negativă, şi *ioni pozitivi*, care au un exces de sarcină electrică pozitivă. În chimie, ionii negativi se mai numesc *cationi*, iar ionii pozitivi *anioni*. **I.** pot fi monovalenţi dacă au o singură sarcină în exces, bivalenţi dacă au două sarcini în exces etc.

Ionaşcu, Traian (n. 1897), jurist romîn, profesor de drept civil la Universitatea din Bucureşti, membru corespondent al Academiei R.P.R.; vicepreşedinte şi profesor al Facultăţii internaţionale de drept comparat din Strasbourg. Are o bogată activitate ştiinţifică şi socială. În lucrările publicate a elaborat criterii de interpretare socialistă a normelor juridice vechi menţinute în vigoare, a adus contribuţii, printre altele, la teoria şi practica dreptului de administrare operativă directă, în problemele fundamentului personalităţii juridice a organizaţiilor socialiste de stat, ale persoanelor fizice şi ale celor juridice. S-a ocupat şi de probleme ale dreptului colectivist-agricol şi ale dreptului internaţional privat. Op.pr.: „Modificările aduse Codului civil de principiul constituţional al egalităţii sexelor (1950), „Contractele între organizaţiile economice socialiste şi planul de stat" (1951), „Dreptul de proprietate socialistă de stat şi apărarea sa preferenţială" (1959), „Unele aspecte juridice ale relaţiilor comerciale între ţări cu structură social-economică diferită" (1961, în limba franceză), „Teoria şi practica litigiilor precontractuale" (în colaborare, 1962); „Teoria generală a contractelor economice"(în colaborare, 1963).

ionatán (HORT.), soi de măr originar din S.U.A., cu coroana

Ionatan

sferic-turtită, destul de deasă şi voluminoasă şi cu frunze cenuşii-argintii; fructul, de mărime mijlocie, conic-trunchiat, cu suprafaţa netedă, cu coaste mici, este de culoare roşie-sîngerie, cu dungi carmin şi puncte albicioase rotunde. Pulpa albă-gălbuie, uneori înroşită sub pieliţă, este zemoasă, dulce-acrişoară şi are o aromă puternică, foarte plăcută. În R. P. Romînă, ionatanul este un soi de bază, cultivat în toată ţara, în afară de regiunile de cîmpie.

Ionescu, Alexandru (1862—1929), militant în mişcarea muncitorească din Romînia. A fost unul dintre primii muncitori din Romînia care a aderat la mişcarea socialistă. A avut o contribuţie de seamă

Al. Ionescu

la conducerea asociaţiilor şi cercurilor muncitoreşti, la organizarea Clubului muncitorilor din Bucureşti şi la crearea Partidului social-democrat al muncitorilor din Romînia (1893). În 1899, după trădarea „generoşilor", **I.** a publicat în ziarul „Lumea nouă" cunoscutul articol „Sîntem şi rămînem", în care se afirma credinţa fermă a muncitorilor socialişti în viitorul clasei muncitoare, al socialismului. Lovit de o boală grea în 1904, n-a mai putut activa.

Ionescu, Aurel (1902—1954), fizician romîn. A fost profesor la Universitatea din Cluj. A lucrat în domeniul spectroscopiei moleculare (spectre de absorbţie la oxizi de sulf, azot şi benzen), îmbinînd cercetarea experimentală cu cea teoretică. A elaborat o metodă de cracare electrică a metanului, utilizată la prepararea acetilenei pe scară industrială. Laureat al Premiului de stat.

Ionescu, Dimitrie (1876—1929), internist şi farmacolog romîn. A fost profesor universitar la Iaşi şi la Bucureşti. A introdus, primul în ţara noastră, cercetarea experimentală în farmacologie. A iniţiat înfiinţarea primelor dispensare studenţeşti.

Ionescu, Dumitru (Take) (1858 — 1922), om politic romîn, fruntaş al Partidului conservator, prim-ministru (decembrie 1921—ianuarie 1922) şi de mai multe ori ministru. În 1907 a fost unul dintre iniţiatorii reprimării răscoalei ţăranilor. Părăsind Partidul conservator în 1908, a format Partidul conservator-democrat, care nu s-a deosebit, în esenţă, prin nimic de partidul pe care-l părăsise. Adept al intrării Romîniei în primul război mondial imperialist alături de Antantă. În 1921—1922 a fost unul dintre iniţiatorii Micii Antante.

Ionescu, Eugen (n. 1912), dramaturg francez, de origine romînă. A emigrat în Franţa în 1938. Este exponentul unui teatru de avangardă, denumit „teatrul absurdului". În comediile sale („Cîntăreaţa cheală", 1950; „Scaunele", 1952; „Ucigaş fără simbrie", 1957; „Rinocerii", 1958; „Pietonul aerului", 1962), I. reflectă, în limitele unui liberalism individualist, cu vervă şi umor amar, folosind paradoxul, caracterul iraţional al forţelor care domină societatea capitalistă contemporană şi care mutilează personalitatea.

Ionescu, Grigore (n. 1904), arhitect, profesor la Institutul de arhitectură „Ion Mincu" din Bucureşti. Printre lucrările sale se numără: spitalul „Emilia Irza" (Bucureşti), clădirea Facultăţii de drumuri şi poduri a Institutului de construcţii din Bucureşti etc. Activitatea sa se caracterizează prin preocuparea pentru valorificarea patrimoniului naţional în domeniul vechii arhitecturi.

Ionescu, Ion (1870—1946), inginer şi matematician romîn. A fost profesor la Şcoala politehnică din Bucureşti şi membru corespondent al Academiei Romîne. A condus lucrările de construcţie a numeroase poduri, printre care podul peste Borcea (prima porţiune a podului peste Dunăre), podul de la Bobolia pe Valea Prahovei, podul curb de cale ferată de la Bazinul din Giurgiu etc. Este autorul unui studiu de deviere spre Prut a apelor Siretului în vederea construcţiei unei centrale hidroelectrice şi a transformării Prutului într-un canal navigabil între Galaţi şi Iaşi. A executat harta hidrografică a bazinului Dunării. A fost unul dintre întemeietorii „Gazetei matematice".

I. Ionescu

Ionescu, Ioan Dumitru (1844 — 1900; cunoscut sub numele de *I.D. Ionescu*), actor şi cîntăreţ romîn, unul dintre promotorii teatrului comic de estradă din Romînia. A fost antreprenor al cîtorva scene din Bucureşti („Union", „Dacia" ş.a.) şi impresar de trupe străine. În scheciurile, cupletele şi cîntecele sale a satirizat moravurile sociale şi politice ale timpului. Între anii 1872 şi 1886 a întreprins numeroase turnee, în special în Ardeal. A jucat şi la Budapesta şi Viena.

Ionescu, Mircea (n. 1896), chimist romîn, profesor la Institutul agronomic „N. Bălcescu" din Bucureşti, membru corespondent al Academiei R.P.R. Are lucrări în domeniul chimiei agricole şi alimentare. A făcut cercetări asupra valorii nutritive a făinii de grîu. A elaborat metode analitice în chimia alimentară.

Ionescu, Theodor V. (n. 1899), fizician romîn, profesor la Universitatea din Bucureşti şi membru al Academiei R.P.R. A adus importante contribuţii în problema absorbţiei undelor electromagnetice în gaze ionizate; a inventat primul oscilator cu plasmă pentru unde electromagnetice decimetrice; a descoperit unele absorbţii de rezonanţă caracteristice stărilor cuantizate ale ionilor diferitelor gaze şi a efectuat numeroase cercetări asupra ionosferei. Op. pr.: „Electricitatea" (1957).

Ionescu, Thoma (1860—1926), chirurg şi anatomist romîn. A fost profesor universitar la Bucureşti şi membru de onoare al Academiei Romîne. Este unul dintre fondatorii chirurgiei moderne romîneşti. A colaborat la marele tratat francez de anatomie („Anatomia tubului digestiv"). A întemeiat în 1897 Societatea de chirurgie şi „Revista de chirurgie". A legat clinica chirurgicală cu chirurgia experimentală şi a contribuit la izbînda în ţara noastră a principiului asepsiei

Th. Ionescu

în locul vechii antisepsii. Autor al unor lucrări asupra tratamentului cancerului uterin, histerectomiei pe cale abdominală şi chirurgiei simpaticului. I. a introdus în chirurgie rachianestezia înaltă şi a preconizat un procedeu propriu pentru operaţia herniilor.

Ionescu de la Brad, Ion (1818—1891), economist, statistician şi agronom romîn; a fost profesor la Academia Mihăileană din Iaşi şi membru de onoare al Academiei Romîne. A participat la revoluţia de la 1848 din Ţara Romînească, iar în calitate de vicepreşedinte al Comisiei proprietăţii a activat intens pentru

eliberarea şi împroprietărirea clăcaşilor. După înfrîngerea revoluţiei din 1848, a continuat să lupte pentru îmbunătăţirea situaţiei ţăranilor. Între 1848 şi

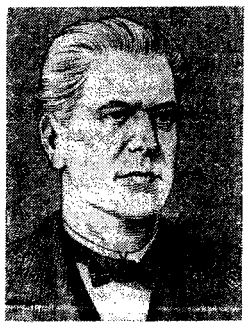

I. Ionescu de la Brad

1856 a trăit în exil în Turcia. Întors în ţară, a condus un timp Oficiul statistic al Moldovei şi a luat parte la înfăptuirea reformei agrare din 1864. Deşi a criticat unele aspecte negative ale reformei şi modul ei de aplicare, a considerat greşit că această reformă ar fi rezolvat problema proprietăţii. El este întemeietorul ştiinţelor agricole din Romînia. A contribuit la modernizarea agriculturii prin introducerea maşinilor agricole şi prin organizarea primelor experienţe agricole din ţara noastră. Concepţiile economice ale lui **I. de la B.** se situau în multe privinţe pe poziţiile economiei politice vulgare, dar conţineau şi unele teze juste, cum sînt: teoria valorii determinate de muncă, ideea democratică a repartizării echitabile a sarcinilor fiscale asupra tuturor cetăţenilor etc. El a acordat o mare atenţie statisticii şi monografiilor social-economice ca mijloc de cunoaştere a realităţii. Este primul economist romîn cu activitate publicistică bogată; a condus şi a editat numeroase ziare şi a publicat nenumărate articole. Op. pr.: „Excursion agricole dans la plaine de Dobroudja" (1850), „De la Thessalie agricole" (1851), „Agricultura romînă în judeţul Dorohoi" (1866), „Agricultura romînă în judeţul Mehedinţi" (1868), „Agricultura romînă în judeţul Putna" (1869), „Manualul de agricultură" (1870), „Agricultura romînă de la Brad" (1886).

Ionescu-Gion, George (1857—1904), publicist romîn; a fost membru corespondent al Academiei Romîne. A colaborat la ziarul „Romînul", la „Revista nouă" etc., cu cronici literare şi teatrale. A scris şi lucrări istorice. Este cunoscut mai ales prin „Istoria Bucureştilor" (1899).

Ionescu-Mihăieşti, Constantin (1883—1962), microbiolog şi patolog romîn. A fost membru al Academiei R.P.R. şi al mai multor societăţi ştiinţifice străine. Elev şi continuator al şcolii de medicină experimentală a lui Ioan Cantacuzino; a lucrat în domeniul imunochimiei şi proprietăţilor biologice ale bacililor tuberculoşi, streptococului hemolitic, exoenzimelor. A elaborat o nouă reacţie serologică de diagnostic în tuberculoză. A adus contribuţii importante în problema poliomielitei în general şi a epide-

C. Ionescu-Mihăieşti

miologiei acestei viroze în R.P.R. Laureat al Premiului de stat.

Ionescu-Rion, Raicu (1872-1895), critic literar şi publicist romîn. A fost colaborator al publicaţiilor socialiste „Critica socială", „Munca" şi „Evenimentul literar". În articolele sale („Datoria artei", „Arta revoluţionară" etc.), **I.-R.** a militat pentru o artă combativă pusă în slujba idealurilor populare, împotriva estetismului şi decadentismului. În vestita polemică de la sfîrşitul secolului trecut în jurul teoriei „artă pentru artă", **I.-R.** a fost unul dintre principalii susţinători ai tendenţionismului, alături de A. Bacalbaşa şi G. Ibrăileanu. El a propagat concepţii ateiste, a criticat sociologia burgheză, reformismul şi anarhismul, fără a se situa însă pe poziţii marxiste consecvente în problema revoluţiei şi în problema ţărănească.

Ionescu-Şişeşti, Gheorghe (n. 1885), om de ştiinţă romîn,

Gh. Ionescu-Şişeşti

profesor la Institutul agronomic din Bucureşti (1920—1958), membru al Academiei R.P.R., membru corespondent al Academiei de ştiinţe agricole „V. I. Lenin" din U.R.S.S. A studiat fertilitatea solurilor din R.P.R., a creat soiul de grîu A 15 şi a adus contribuţii importante la perfecţionarea metodelor de cultură a plantelor agricole pentru condiţiile ţării noastre. A întemeiat şi a condus Institutul de cercetări agronomice pînă în 1948. Rezultatele activităţii sale ştiinţifice au fost publicate în peste 270 de lucrări. Op. pr.: „Fenomene de distrugere şi reconstituire a solului" (1925), „Cultura grîului" (1938), „Agrotehnica" (1924, 1947), „Cultura porumbului" (1955), „Agrotehnica" (2 vol., 1958). Om de ştiinţă emerit şi laureat al Premiului de stat.

Ionescu-Şişeşti, Nicolaie (1888—1954), neurolog romîn. A fost profesor universitar şi unul dintre continuatorii şcolii de neurologie a lui Gh. Marinescu. A publicat lucrări privind reflexele psihogalvanice, parkinsonismul postencefalitic, tonusul muşchilor striaţi, centrii vegetativi ai scoarţei cerebrale, rolul spaţiului perivascular în migraţiunea anti-

genelor şi metastazelor, histopatologia cerebrală în hepatite, encefalitele microbiene şi virotice. În ultimii ani ai vieţii

N. Ionescu-Şişeşti

sale s-a ocupat de encefalitele sugarului şi ale copilului mic.

Ionescu-Valbudea, Ştefan (1856—1918), sculptor romîn. A studiat la Bucureşti cu Karl Storck, apoi la Paris cu sculptorii Frémiet şi Falguière. Primele lucrări pe care le-a expus la Paris, „Mihai Nebunul" (1885) şi „Învingătorul" (1889), astăzi distruse, vădeau temperamentul său frămîntat, romantic, înclinaţia spre o artă care exprimă sentimente şi pasiuni puternice. Revenit în ţară, **I.-V.** a făcut sculptură monumentală: „Vulcan" şi „Mercur" de pe faţada Băncii de Stat a R.P.R. din Bucureşti, basorelieful „Ştiinţa" de pe frontonul palatului Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi. **I.-V.** a lăsat şi o serie de portrete şi compoziţii („Ionescu-Gion", „Poetul E. Voinescu", „Bust de fetiţă", „Copil dormind", „Femeie odihnindu-se", „Speriatul"), care se caracterizează prin fineţea modelajului şi prin adîncimea analizei psihologice.

Ionia, regiune în Asia Mică antică, cuprinzînd litoralul estic al Mării Egee. Numele regiunii provine de la triburile ioniene aşezate aici (în urma invaziei doriene din sec. al XII-lea î.e.n. în Grecia), care au întemeiat 12 oraşe reunite în sec. VIII—VII î.e.n. într-o confederaţie, în frunte cu oraşul Milet. **I.** a fost un important factor în mişcarea de colonizare greacă, în special în regiunea Mării Negre. Fiind în strînse legături cu civilizaţia Orientului, cultura şi ştiinţa s-au dezvoltat în **I.** mai rapid decît în celelalte regiuni locuite de greci, ea devenind patria primilor filozofi şi poeţi greci.

ioniánă, *şcoala* ~, cea mai veche orientare materialistă în filozofia greacă, apărută în sec. VII—VI î.e.n. pe ţărmul apusean al Asiei Mici, în condiţiile înfloririi comerţului şi a meşteşugurilor. *Ş.i.* cuprinde, pe lîngă reprezentanţii şcolii din Milet, pe Heraclit din Efes. Sprijinindu-se pe cunoştinţele ştiinţifice acumulate de ţările din Orient (Egipt, Fenicia, Babilon), filozofii ionieni au opus reprezentărilor mitologice tradiţionale despre lume o concepţie materialist-naivă. Concepţiile filozofice formează la ei un tot unitar, nediferenţiat, cu primele încercări de explicare ştiinţifică a fenomenelor naturii (fizice, astronomice, meteorologice etc.). *Ş.i.* considera că întreaga diversitate calitativă a lumii derivă dintr-un principiu material unic: după Tales apa, după Anaximandru *apeiron* (materia nedeterminată şi infinită), după Anaximene aerul, iar după Heraclit focul. Materialismul acestor filozofi se împletea cu o dialectică naivă, care a atins treapta cea mai înaltă de dezvoltare la Heraclit.

ión[1], ordin de arhitectură, care s-a dezvoltat mai ales în coloniile greceşti din Asia Mică. Datorită legăturii cu cultura Orientului, monumentele din ordinul **i.** tind spre proporţii grandioase şi o decoraţie bogată. Se caracterizează prin decorarea capitelului cu volute şi prin friza antablamentului, care reprezintă o bandă continuă, adesea decorată cu sculpturi în basorelief sau în altorelief. A fost folosit şi de romani.

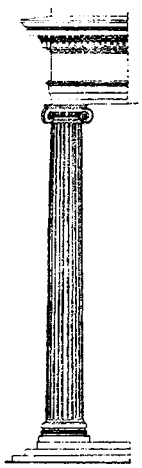

Ordinul ionic

ión[2] (STIL.), picior de vers antic, format din patru silabe: două lungi şi două scurte. După poziţia acestora, **i.** poate fi *mare* (— — ⏑⏑) sau *mic* (⏑⏑ — —).

Ionice, *Insulele* ~, grup de insule greceşti în Marea Ionică, înşirate de-a lungul ţărmului sud-vestic al Greciei. Cele mai mari sînt: Corfu, Cefalonia, Zante, Leucas, Itaca, Paxos. Suprafaţa: 2 237 km². Se cultivă măslini, viţă de vie, citrice. Principalele oraşe şi porturi: Kerkyra (în insula Corfu), Arghostolion (în insula Cefalonia), Zakynthos (în insula Zante).

ioniéni, unul dintre grupurile principale ale populaţiilor din Grecia antică, stabilit în Atica, într-o parte din insulele Mării Egee (Chios, Samos, Naxos), pe ţărmul vestic şi în partea centrală a Asiei Mici. **I.** erau un amestec complex de populaţii, reprezentînd elemente preelenice, aheene şi chiar doriene.

Ioniţă (Caloian), ţar al celui de-al doilea ţarat bulgar (1197—1207). A purtat lupte grele cu armatele bizantine, pe care le-a înfrînt cu ajutorul romînilor din nordul Dunării şi al celor din munţii Balcani (Hemus), precum şi al cumanilor, silind Imperiul bizantin să recunoască oficial independenţa statului bulgar. L-a înfrînt şi pe Baldovin I, împărat al Imperiului latin de răsărit, la Adrianopol (1205), şi l-a făcut prizonier.

ioníţi (CHIM.), denumire dată *schimbătorilor de ioni*: anioniţi şi cationiţi.

ióniu (CHIM.), *Io.* Izotop radioactiv al elementului cu nr. at. 90; gr. at. 230. Este produsul de dezintegrare al uraniului.

ionizáre 1. (FIZ.) Proces fizic al cărui rezultat este formarea de ioni. Un astfel de proces are loc în apă sau în alte lichide în care au fost solviţi compuşi polari (acizi, baze, săruri). Disocierea compuşilor este legată de formarea de ioni încărcaţi pozitiv şi negativ, în funcţie de existenţa unor electroni în minus sau în plus. **I.** gazelor este un proces în care atomii gazelor

pierd sau primesc electroni, transformîndu-se în ioni pozitivi sau negativi. Agenţii care produc **i.** în gaze sînt descărcările electrice sau trecerea unei radiaţii prin gaz. — *I. specifică*, mărime egală cu raportul dintre numărul de perechi de ioni produşi într-un gaz de un fascicul de electroni sau de ioni monocinetici, ori de o radiaţie monocromatică, şi masa substanţei în care s-au format ionii. **2.** (MED.) Metodă de tratament care constă în introducerea în organism a ionilor unei substanţe chimice descompuse prin electroliză. În practica medicală se utilizează ionul iod în tratamentul hemiplegiilor infantile, al poliomielitei etc. şi ionul calciu în encefalopatiile infantile *(i. transcerebrală* sau *transcerebromedulară)*.

ionofón (ELT., TELEC.), difuzor care transformă direct energia electromagnetică în energie acustică (unde sonore). Funcţionează pe baza proprietăţii gazelor de a fi ionizate în cîmpurile electrice foarte intense. Este alcătuit dintr-un tub de cuarţ închis la un capăt şi conţinînd doi electrozi alimentaţi de la înfăşurarea secundară a unui transformator de înaltă frecvenţă (zeci de megahertzi). Înfăşurarea primară a transformatorului este alimentată de la un generator electronic de înaltă frecvenţă, modulat de semnalul de frecvenţă sonoră care trebuie reprodus. Se obţin astfel oscilaţii ale coloanei de gaz ionizat care reproduc variaţiile în timp ale semnalului modulator şi care sînt transmise aerului înconjurător sub formă de unde sonore. **I.** sînt utilizate pentru reproducerea fidelă a sunetelor în sălile de spectacole.

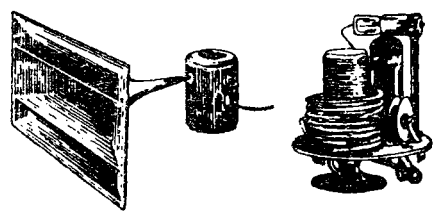

Ionofon

ionométru (FIZ., CHIM.) v. ***p*.H-metru.**

ionosféră (FIZ.), regiune superioară a atmosferei, cuprinsă între 70—80 km şi 800—1 000 km, în care gazele componente sînt rarefiate şi puternic ionizate. Are un rol important în propagarea undelor radioelectrice, mai ales a undelor scurte. Cercetarea **i.** se face fie indirect, prin studiul propagării undelor electromagnetice, fie direct, cu ajutorul sateliţilor artificiali. **I.** este sediul aurorelor polare şi regiunea de dezagregare a majorităţii meteoriţilor.

ionoterapíe (MED.), tratament care constă în introducerea în organism a unor ioni medicamentoşi cu ajutorul curentului electric continuu. Acesta transformă ionii în atomi ca să pătrundă în ţesuturi cu o mai mare activitate.

Iordache Olimpiotul, căpitan al gărzii domneşti din Bucureşti în timpul domniei lui Alexandru Suţu (1818—1821). Adept al eteriei, a colaborat cu Tudor Vladimirescu, dar apoi a contribuit la uciderea acestuia, arestîndu-l din însărcinarea lui Alexandru Ipsilanti.

Iordan, rîu în Orientul Apropiat (252 km), pe teritoriul statelor Liban, R.A. Siriană, Israel şi Iordania. Izvorăşte de la poalele Muntelui Hermon, străbate lacul Tiberiadei şi depresiunea tectonică Ghor şi se varsă în Marea Moartă. Este folosit pentru irigaţii; la ieşirea lui din lacul Tiberiadei este amplasată o hidrocentrală.

Iordan, Iorgu (n. 1888), lingvist romîn, elev al lui Alexandru Philippide. A fost profesor la Universitatea din Iaşi, iar din 1946 la Universitatea din Bucureşti. Membru al Academiei R.P.R., membru corespondent al Academiei saxone de ştiinţe din Leipzig, doctor honoris causa al Universităţii Humboldt din Berlin. A întemeiat şi a editat „Buletinul Institutului de filologie romînă «Alexandru Philippide»". Are lucrări în domeniul lingvisticii romîneşti şi al celei romanice. S-a preocupat îndeosebi de aspectele contemporane ale limbii romîne. Op. pr.: „Introducere în studiul limbilor

I. Iordan

romanice" (1932, trad. engleză, 1937, ed. a 2-a, 1962, sub titlul „Lingvistica romanică", trad. germ. 1962), „Limba romînă actuală. O gramatică a «greşelilor»" (1943), „Stilistica limbii romîne" (1944), „Limba romînă contemporană" (1954), „Toponimia romînească" (1963); sub redacţia sa apare lucrarea colectivă „Crestomaţie romanică" (vol. I, 1962). Om de ştiinţă emerit şi laureat al Premiului de stat.

Iordanes (sec. VI), istoric al goţilor. A trăit la curtea regilor ostrogoţi din Italia. Lucrările sale „Romana" şi „Getica" conţin informaţii preţioase despre geto-daci, luate din surse mai vechi, contemporane cu evenimentele descrise, dar confundă pe geţi cu goţii.

Iordania, stat în vestul Asiei, în Orientul Apropiat, situat între Israel, R.A. Siriană, Irak şi Arabia Saudită, cu o îngustă ieşire la Marea Roşie (golful Akaba). Suprafaţa: 96 610 km². Populaţia: 1 752 000 loc. (1962), cea mai mare parte arabi, restul cerchezi, greci, kurzi ş.a. Capitala: *Amman*. În hotarele **I.** intră şi partea de nord-est şi est a oraşului Ierusalim (El-Kuds). Limba de stat: araba. Relief de podiş, cu înălţimi medii între 800 şi 1 000 m; 80% din teritoriu îl constituie deşerturile de nisip şi piatră. Climă subtropicală, cu veri toride. Precipitaţii puţine (în

cestul I. sub 100 mm anual). Principalul rîu este Iordanul, care curge printr-un şanţ tectonic adînc şi se varsă în Marea Moartă, situată cu 394 m sub nivelul oceanului planetar. Vegetaţie de deşert şi semideşert. I. este o ţară agrară, slab dezvoltată din punct de vedere economic, în care persistă puternice rămăşiţe ale relaţiilor precapitaliste. 85% din populaţie este ocupată în agricultură. Circa 50 000 de locuitori sînt nomazi. Numai 10% din suprafaţa ţării este cultivată, mai ales valea Iordanului şi micile oaze din est. Se cultivă grîu, orz, porumb, sorg, tutun, pomi fructiferi, măslini, legume. În regiunile deşertice se practică creşterea extensivă a animalelor (oi, capre, cămile). Industria este foarte slab dezvoltată. Se extrag fosforite, săruri de potasiu (din Marea Moartă), marmură. Există mici întreprinderi ale industriei alimentare (ulei, zahăr, conserve), ale industriei cimentului (la Amman), textile, de tutun etc. Majoritatea industriei este controlată de capitalurile engleze şi italiene şi, în ultimul timp, de cele nord-americane. I. importă nu numai mărfuri industriale, ci şi bunuri de consum; exportă fructe, legume, produse animale şi fosfaţi, în special în ţările vecine. — *Istoric.* Teritoriul I. a fost locuit din timpuri străvechi de triburile semite ale cananeenilor, amoreilor etc.; în sec. VI—V î.e.n. s-au aşezat aici triburile arabe ale nabateilor, care au pus bazele unui puternic stat sclavagist (sec. II î.e.n.—II e.n.). În sec. al III-lea î.e.n., o parte a I. a fost stăpînită de egipteni, iar în sec. I î.e.n.—II e.n. aproape întreg teritoriul I. a fost cucerit de romani. Începînd din sec. al VII-lea, I. a făcut parte din califatul arab, iar din sec. al XVI-lea pînă la sfîrşitul primului război mondial din Imperiul otoman. În 1921 a fost creat la răsărit, pe fluviul Iordan, emiratul Transiordaniei, sub mandatul Angliei. În timpul celui de-al doilea război mondial, Transiordania a fost unul dintre cele mai importante teritorii strategice ale forţelor armate britanice în Orientul Apropiat. În 1946 Anglia a recunoscut Transiordania ca stat „de sine stătător". Prin tratatele din 1946 şi 1948, Anglia a căpătat însă dreptul de a menţine aici trupe şi de a construi baze militare. În 1949, în urma războiului dintre Israel şi statele arabe, cîteva regiuni ale Palestinei locuite de arabi au fost anexate la Transiordania, care şi-a schimbat denumirea în Iordania. În ţară a început să se desfăşoare o largă mişcare de eliberare antiimperialistă. În 1951 a fost creat partidul comunist, care activează în ilegalitate. În 1954 a fost creat Frontul naţional din I., care uneşte în rîndurile sale cîteva organizaţii progresiste şi care activează de asemenea în ilegalitate. În 1956 au avut loc primele alegeri parlamentare, la care forţele patriotice au repurtat victoria. Guvernul nou format a înlăturat de la conducerea armatei grupul de ofiţeri în frunte cu generalul englez John Glubb. La 3 martie 1957 a fost denunţat tratatul anglo-iordanian şi au fost lichidate bazele militare engleze din I. Forţele reacţionare au organizat în aprilie 1957 o lovitură de stat, instaurînd în ţară un regim dictatorial. Activitatea partidelor politice este interzisă din anul 1957. I. este o monarhie constituţională. Şeful statului este regele, iar organul legislativ suprem Parlamentul bicameral.

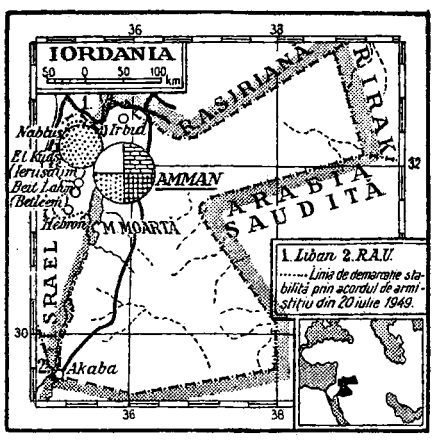

Iordăchescu, Teodor (1884-1958), militant în mişcarea muncitorească din Romînia.

T. Iordăchescu

Şi-a început activitatea în mişcarea sindicală şi în cercul „Romînia muncitoare" din Constanţa. În anii premergători celui de-al doilea război mondial, a activat pe linia realizării unităţii de acţiune a Partidului social-democrat cu P.C.R., iar după 23 August 1944, ca secretar general al Partidului social-democrat, s-a situat pe poziţia necesităţii desăvîrşirii unităţii politice a clasei muncitoare, pentru făurirea Partidului Muncitoresc Romîn. La primul Congres al P.M.R. (1948) a fost ales membru al Comitetului Central. Între 1948 şi 1958 a avut o serie de munci de răspundere în aparatul de partid şi de stat.

Iorga, Nicolae (1871—1940), istoric romîn, publicist, orator, om politic şi scriitor. S-a născut la Botoşani (reg. Suceava). A fost profesor la Universitatea din Bucureşti, doctor honoris causa al mai multor universităţi străine, membru al Academiei Romîne şi al mai multor academii şi societăţi ştiinţifice din străinătate. I. a întocmit numeroase volume de izvoare şi documente, monografii de mare întindere asupra istoriei economice, culturale, militare etc. a Romîniei, studii şi lucrări de sinteză privind atît istoria Romîniei

cît şi istoria universală, publicate în mai multe limbi. Opera sa cuprinde un vast material documentar de un deosebit interes ştiinţific. Concepţia sa asupra istoriei a fost expusă în culegerea „Generalităţi cu privire la studiile istorice. Lecţii de deschidere şi cuvîntări". **I.** a susţinut că în evoluţia societăţii omeneşti factorii ideali sînt mai puternici decît cei materiali şi, în consecinţă, determinanţi. A negat existenţa luptei de clasă şi a minimalizat rolul maselor în istorie. Deşi nega existenţa unor legi istorice, admitea existenţa unor repetări, a unei regularităţi în istorie, concepînd-o ca pe un proces unitar. Considerînd istoria ca un mijloc important de cunoaştere a lumii, el şi-a manifestat încrederea în capacitatea istoriografiei de a dezvălui adevărul istoric, a sesizat interdependenţa istoriei politice şi a celei culturale, întrepătrunderea istoriei unui popor cu istoria altor popoare, cu istoria omenirii. El a considerat că istoricul trebuie să exercite o critică severă asupra izvoarelor, să ordoneze sistematic faptele, să le compare, să stabilească analogii, să integreze organic personalităţile şi faptele în istoria vieţii popoarelor şi să caute factorii creatori ai acesteia. A relevat funcţia etică-socială a istoriei, susţinînd că studiul acesteia îi face pe oameni „mai sociabili, mai altruişti". În problemele de istorie a Romîniei, **I.** a susţinut că rolul principal în creaţia istorică l-a avut ţărănimea liberă. În numele tradiţiei unei vieţi patriarhale a dezaprobat răscoala poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu din 1821 şi revoluţia din 1848, pe care le socotea rodul exclusiv al unor influenţe străine, nepotrivite cu dezvoltarea istorică a poporului romîn, şi a militat pentru adaptarea „organică" a instituţiilor burgheze la fondul psihic, pe care-l socotea imuabil, al poporului romîn. Prin aceasta **I.** a exprimat punctul de vedere al burgheziei şi moşierimii interesate în amînarea rezolvării problemelor sociale, îndeosebi a celei agrare, în menţinerea rămăşiţelor feudale. **I.** a avut însă o contribuţie de seamă la integrarea istoriei Romîniei în istoria universală; el a acordat atenţia cuvenită rolului Imperiului bizantin în istoria Romîniei şi a relevat

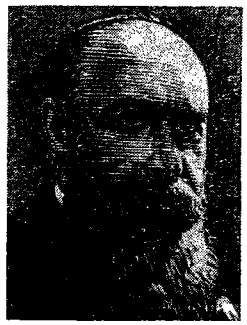

N. Iorga

originalitatea culturii romîneşti în decursul veacurilor. **I.** s-a manifestat şi ca poet, dramaturg, memorialist, dar mai ales ca istoric al literaturii, critic şi îndrumător literar. A fost unul dintre principalii doctrinari ai sămănătorismului. Lucrările sale de istorie literară sînt utile prin bogăţia referinţelor documentare. S-a remarcat de asemenea ca talentat evocator şi portretist („Oameni care au fost", 4 vol., 1934—1939). Ca om politic, **I.** s-a manifestat în special după 1907, cînd s-a ridicat împotriva represiunilor, dar a susţinut apoi, într-o formă sau alta, guvernul liberal. Împreună cu A.C. Cuza, a creat şi a condus Partidul naţionalist-democrat (1910), din care, după ce **I.** s-a retras, s-a născut Liga apărării naţional-creştine (L.A.N.C.), partid de tip fascist (1923). În activitatea sa politică, **I.** a fost un exponent ideologic al cercurilor burghezo-moşiereşti legate de capitalul anglo-francez, ale căror interese intraseră în conflict cu cele ale Germaniei hitleriste şi ale cercurilor prohitleriste din rîndul claselor exploatatoare din Romînia. În perioada 1934—1940, el a arătat, în conferinţe publice, în cursurile ţinute la universitate, în coloanele ziarului „Neamul romînesc", că Garda de fier slujeşte ţelurile expansioniste ale Germaniei hitleriste şi a înfierat teoriile rasiste ale hitleriştilor. În noiembrie 1940 a fost asasinat, în mod bestial, de legionari. Op. pr.: „Documente privitoare la istoria romînilor", 5 vol., în colecţia Hurmuzaki (1897 — 1913), „Acte şi fragmente cu privire la istoria romînilor" (1898), „Studii şi cercetări cu privire la istoria romînilor", 31 vol. (1901—1916), „Geschichte des rumänischen Volkes", 2 vol. (1905), „Geschichte des osmanischen Reiches", 5 vol. (1906—1913), „Istoria comerţului romînesc", 2 vol. (1925), „Istoria literaturii romîneşti în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte", 3 vol. (1907—1909), „Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea şi legăturile lor", 3 vol. (1920—1925), „Istoria literaturii romîneşti. Introducere sintetică" (1929), „Istoria literaturii romîneşti", 3 vol. (ediţia a doua, revăzută, 1925—1933), „Istoria literaturii romîneşti contemporane", 2 vol. (1934), „Istoria învăţămîntului romînesc" (1928), „Istoria bisericii romîneşti", 2 vol. (1928—1930), „Istoria armatei romîneşti", 2 vol. (1929), „Istoria romînilor", 10 vol. (1936—1939).

Iorgovici, Paul (1764—1808), iluminist romîn de orientare radicală. A fost profesor la liceul din Vîrşeţ (Banatul iugoslav). A publicat „Observaţii de limba romînească" (1799), în care susţine originea latină a limbii romîne şi fixează unele principii cu privire la modul cum trebuie constituită terminologia ştiinţifică romînească (prin împrumuturi şi prin formarea de cuvinte noi cu mijloace proprii). A fost unul dintre primii lingvişti romîni purişti.

Iosif, Ştefan Octavian (1875-1913), poet romîn. S-a născut la Braşov. A studiat la Braşov, Sibiu şi Bucureşti. A debutat în 1892 în „Revista şcoalei" din Craiova. A colaborat, printre altele, la revistele „Viaţa" (1893—1896), condusă de Al. Vlahuţă, „Epoca" (1897—1898) scoasă de I. L. Caragiale, şi a făcut parte din redacţia „Semănătorului", lăsîndu-se o vreme influenţat de ideologia tradiţionalistă propagată în paginile acestuia. Între 1909 şi

1910 a redactat, împreună cu D. Anghel, Ilarie Chendi şi M. Sadoveanu, revista „Cumpăna". În versuri de adîncă sinceritate şi-a exprimat compasiunea faţă de cei oropsiţi,

Şt. O. Iosif

a evocat natura patriei şi momente din trecutul ei glorios („Patriarhale", 1901; „Poezii 1901—1902", 1902; „Credinţe", 1905; „Cîntece", 1912 ş.a.). A fost un cîntăreţ al copilăriei şi al sentimentelor delicate, atingînd accente grave mai ales în unele elegii inspirate de o dragoste nefericită. Realismul viziunii lui este umbrit însă uneori de imagini idilice şi patriarhale. Inspirîndu-se din doine sau cîntece bătrîneşti, poetul glorifică vitejia haiducilor, exponenţi ai setei de dreptate a poporului („Novăceştii", 1901; „Pintea", 1901; „Gruia", 1903; „Somnul lui Corbea", 1907 ş.a.). În spiritul tradiţiei create de V. Alecsandri şi G. Coşbuc, **I.** s-a remarcat şi ca talentat pastelist, exprimînd în aceeaşi tonalitate delicată bucuria vieţii libere în mijlocul naturii, emoţia călătorului în faţa frumuseţilor munţilor patriei („Icoane din Carpaţi", „Doina" ş.a.). Împreună cu D. Anghel este autorul „Caleidoscopului lui A. Mirea" (1908—1910), în care sînt dezvăluite, cu scăpărătoare vervă satirică, aspecte ale politicianismului burghez şi relevate rădăcinile social-economice ale mişcărilor ţărăneşti din 1907 („Scrisoare deschisă a unui melc", 1907). Poezia lui **I.** se caracterizează prin simplitate, gingăşie şi muzicalitate. Maestru al tehnicii poetice, **I.** a fost un virtuos al versificaţiei şi al armoniilor imitative. S-a afirmat şi ca excelent traducător din Shakespeare, Schiller, Goethe, Bürger, Lenau, Uhland, Hölderlin, Petöfi şi mai ales Heine (volumul „Tălmăciri", 1909). În colaborare cu D. Anghel, a tradus din P. Verlaine şi H. Ibsen.

Iosif al II-lea de Habsburg, împărat al Imperiului romano-german (1780—1790); între 1765 şi 1780 a fost coregent al mamei sale Maria Tereza. Adept al absolutismului luminat, a iniţiat, în scopul consolidării statului feudal austriac, o serie de reforme, în aparenţă radicale, ca secularizarea unor averi mănăstireşti, lichidarea iobăgiei, mai întîi în Cehia şi Moravia, iar în urma răscoalei populare de sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan (1784) şi în Transilvania. Dar, deşi Dieta Transilvaniei din 1791—1792 a fost nevoită să recunoască desfiinţarea servituţii personale a iobagilor şi dreptul de liberă strămutare a lor, îngrădirile puse în calea aplicării acestui drept îl anulau în realitate. Pentru a întări baza economică a imperiului, **I. al II-lea** a stimulat dezvoltarea industriei. Politica sa de centralizare şi de germanizare a popoarelor supuse a provocat împotrivirea acestora.

Ioşkar-Ola, oraş în U.R.S.S., capitala R.S.S. Autonome Mariice. 116 000 loc. (1963). Este dezvoltată industria farmaceutică (producţia de vitamine), construcţiile de maşini (utilaj comercial), industria cherestelei şi alimentară. În oraş sînt institute de învăţămînt superior, muzee, teatre.

iot (LINGV.), semivocala *i*, numită şi *i* consonantic (i cu funcţie de consoană; ex. *i* din rom. *iar*, *haide*). Este notat, în diversele alfabete fonetice, cu *i*, *i̯*, *j* sau *y*. La origine a fost numele unei semivocale din limbile feniciană şi ebraică. Se numeşte şi *iod*.

iotacism (LINGV.) **1.** Evoluţie a unei vocale sau a unui diftong spre *i* (numit în greceşte *iota*), proces caracteristic limbii greceşti postclasice şi moderne, în care *e*, *y*, *ei* şi *oi* au devenit *i*. **2.** V. *iodizare*.

Iov, persoană mitică din Biblie, care simbolizează acceptarea cu resemnare a tuturor suferinţelor, ca încercare a tăriei credinţei. Povestea lui **I.** datează, probabil, din sec. al VI-lea î.e.n., din timpul captivităţii babilonice a evreilor.

Iovkov, Iordan (1880—1937), scriitor realist bulgar. A devenit cunoscut prin povestirile sale consacrate războiului balcanic şi primului război mondial („Povestiri", 2 vol., 1917—1918) şi prin nuvelele şi povestirile în care a zugrăvit viaţa patriarhală şi munca grea a ţăranului („Secerătorul", 1928; „Serile în hanul din Antimovo", 1928, trad. rom.). În culegerea „Legende din Balcani" a evocat trecutul eroic al poporului bulgar. **I.** a mai scris trei drame şi o comedie („Milionarul", 1930, trad. rom.).

Iowa *[áiəuə]*, stat în partea central-nordică a S.U.A., situat în zona preriilor, între Mississippi la est şi Missouri la vest. Suprafaţa: 145 791 km². Populaţia: 2 758 000 loc. (1960). Centrul administrativ: *Des Moines*. Este o importantă regiune agricolă. Ponderea cea mai mare în producţia-marfă o au marile gospodării de tip capitalist, cu un grad înalt de mecanizare. Economia agricolă este axată pe creşterea animalelor, în special pentru carne (bovine, porcine). Terenurile arabile ocupă peste 2/3 din suprafaţă. Se cultivă porumb (**I.** deţine locul întîi în producţia de porumb a S.U.A.), ovăz, soia, plante de nutreţ, cartofi. Industria extractivă are o importanţă redusă: se exploatează roci de construcţie şi cărbune. Este dezvoltată în special construcţia de maşini (maşini agricole, maşini de uz casnic, armament) şi industria alimentară (preparate din carne, produse lactate, ulei, morărit).

Ipătescu, Ana (1805—1875), eroină a revoluţiei de la 1848 din Ţara Romînească. S-a aflat în fruntea maselor care au eliberat, la 19 iunie 1848, guvernul revoluţionar arestat în urma unui complot al boierimii reacţionare. Fapta ei a avut un larg ecou în ţară şi în străinătate.

C. Aricescu i-a închinat o odă în ziarul „Pruncul romîn", iar la Viena s-a tipărit o foaie volantă care glorifica fapta ei

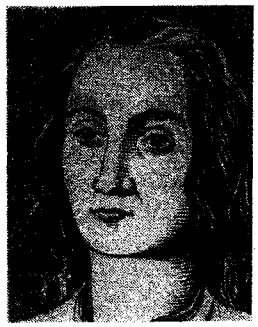

Ana Ipătescu.

eroică. Evocarea plastică a acestei eroine a fost realizată de Al. Ciucurencu.

ipéca (FARM.), rădăcina uscată şi rizomul plantei *Cephaelis ipecacuanha*, pulverizată. Se prezintă sub formă de pulbere cu gust amar şi miros neplăcut. Conţine alcaloizi, dintre care cel mai important este emetina. În doze mici are acţiune expectorantă, iar în doze mari acţiune vomitivă. Este folosit de asemenea în dizenteria amibiană, după ce în prealabil i s-au extras alcaloizii emetizanţi.

iperíge *(Gypsophila paniculata)*, specie de plantă erbacee perenă din familia cariofilaceelor, cu tulpină ramificată de la bază, frunze liniare sau lanceolate, flori alb-roze mici şi numeroase, grupate în panicul. Creşte şi în ţara noastră, pe cîmpuri, pe coline şi pe locuri nisipoase în regiunea şesurilor.

iperită, $S(CH_2 - CH_2Cl)_2$. Sulfură de etil diclorată. Se prepară prin adiţia diclorurii de sulf la etilenă. Este un lichid uleios cu p.t. 13,9°C şi p.f. 217°C, insolubil în apă, solubil în dizolvanţi organici şi în grăsimi. Are miros de muştar. Atacă pielea (producînd vezicaţii care se vindecă greu), mucoasele şi căile respiratorii. Agenţii oxidanţi, ca permanganatul de potasiu şi clorura de var, transformă **i.** în sulfoxidul şi sulfona corespunzătoare, ambele nevătămătoare pentru organism. Substanţă toxică de luptă foarte persistentă, a fost folosită pentru prima dată de germani, în primul război mondial, în oraşul Ypres (Belgia).

ipingeá (în portul popular romînesc), manta largă de dimie neagră, roşie sau albastră, împodobită cu găitane negre sau colorate şi cu guler mare, formînd glugă. Este purtată în sudul ţării.

ipohondríe (MED.), stare psihică morbidă, caracterizată prin nelinişte continuă, teamă şi preocupare obsesivă de starea sănătăţii proprii, nejustificată de realitate. Bolnavul, prezentînd o sugestibilitate exagerată faţă de ideea de boală, îşi creează suferinţe imaginare sau exagerează pe cele reale, interpretînd ca semne ale unor boli grave diferitele senzaţii, în special interne. Ipohondria cuprinde manifestări variate, de la teama neprecisă de boală pînă la delirul sistematizat.

ipostáză (FILOZ.) **1.** În concepţia mistică a neoplatonicilor, fiecare dintre formele pe care le-ar îmbrăca principiul divin şi care ar constitui trepte descrescînde ale „perfecţiunii". **2.** (În teologia creştină) Fiecare dintre „persoanele" („tatăl", „fiul" şi „sf. duh") sub care s-ar înfăţişa divinitatea unică. Prin extensiune, termenul a ajuns să denumească situaţiile, stările sau înfăţişările sub care s-ar prezenta una şi aceeaşi persoană.

ipotécă (gr. *hypo* „sub" şi *theke* „aşezare"; DR.), drept real accesoriu constituit cu privire la bunurile nemişcătoare şi, în mod excepţional, cu privire la anumite bunuri mişcătoare, pentru a garanta plata unei creanţe. **I.** poate fi stabilită fie prin convenţia părţilor, încheiată în formele prescrise de lege, fie direct în virtutea legii. Neplata la termen de către debitor dă dreptul creditorului să procedeze la urmărirea silită a bunului ipotecat şi să fie plătit din preţul vînzării înaintea altor creditori, faţă de care are drept de preferinţă.

ipotenúză (MAT.), latură într-un triunghi dreptunghic opusă unghiului drept. Ipotenuza este mai mare decît fiecare catetă şi mai mică decît suma acestora.

Ipoteşti, sat în raionul Botoşani, reg. Suceava. Aici şi-a petrecut copilăria poetul Mihai Eminescu. În localitate există o casă memorială „Mihai Eminescu".

ipotéză (gr. *hypo* „sub" şi *thesis* „poziţie") **1.** (FILOZ.) Presupunere, enunţată pe baza unor fapte cunoscute, cu privire la anumite conexiuni între fenomene care nu pot fi observate în mod direct sau cu privire la esenţa lăuntrică a fenomenelor, la cauza sau

Ipoteşti. Casa memorială „Mihai Eminescu"

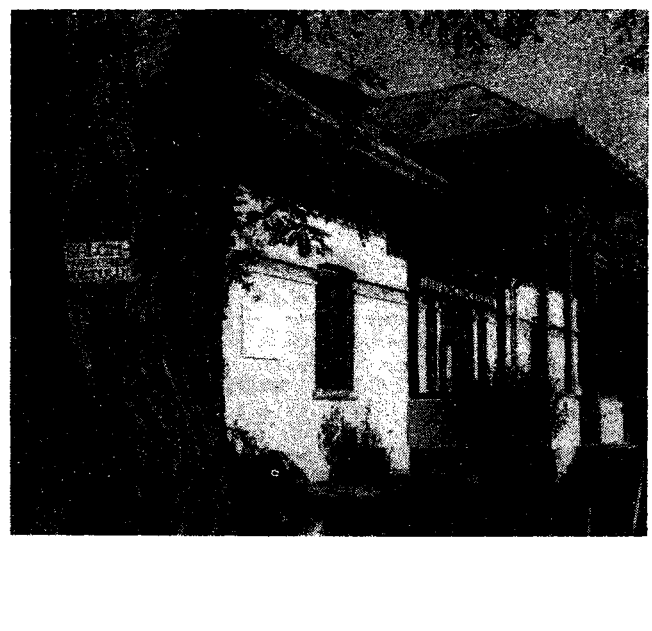

la mecanismul intern care le produce. **I.** este un moment important în procesul cunoașterii științifice. Fără formularea ipotezelor și fără verificarea lor ulterioară nu este posibilă trecerea de la cunoașterea fenomenelor la cunoașterea esenței acestora, a legilor care le guvernează; orice teorie științifică apare la început sub forma unei **i.** (ex. **i.** structurii atomice a materiei, **i.** cuantelor, **i.** selecției naturale). De aceea Engels a caracterizat **i.** ca formă de dezvoltare a științelor naturii în măsura în care ele gîndesc (adică nu se limitează la simpla acumulare de fapte, ci urmăresc să le dea o interpretare teoretică). Pentru a fi științifică, orice **i.** trebuie să îndeplinească anumite cerințe, care pot fi numite condiții ale consistenței **i.**: ea trebuie să concorde cu materialul faptic pentru explicarea căruia a fost formulată, să fie principial verificabilă, să explice o sferă cît mai vastă de fenomene, nu numai grupul restrîns de fenomene pe baza căruia a fost inițial formulată (ex. ipoteza cuantelor, formulată inițial de Planck pentru explicarea radiației așa-numitului „corp negru", a permis ulterior explicarea unui cerc extrem de larg de alte fenomene), să fie cît mai simplă din punct de vedere logic, adică să nu facă apel la construcții suplimentare artificiale. Orice **i.** științifică este supusă verificării prin confruntarea consecințelor deduse din ea cu experiența; dacă o **i.** este confirmată experimental, ea se transformă într-o cunoștință certă, într-o *teorie* științifică. Verificarea **i.** nu poate fi redusă, de regulă, la efectuarea unui singur experiment, ci reprezintă un proces complex. În opoziție cu pozitivismul, care minimalizează rolul ipotezelor în cunoaștere, considerîndu-le ca simple construcții fictive, utile ca instrumente de lucru, dar lipsite de conținut obiectiv și de valoare explicativă, materialismul dialectic subliniază valoarea cognitivă a ipotezelor, considerîndu-le ca un instrument pentru dezvăluirea esenței lăuntrice obiective a fenomenelor observate. — *I. de lucru*, presupunere cu caracter provizoriu, formulată pe baza datelor experimentale existente la un moment dat și care ghidează pe omul de știință în cercetările sale ulterioare, în proiectarea unor noi experimente, permite sistematizarea materialului experimental existent și descoperirea unor fapte noi, necunoscute (are un rol euristic). Orice **i.** științifică este și o *i. de l.*, dar ea nu se reduce la aceasta, așa cum susțin pozitiviștii, ci reprezintă o verigă în procesul descoperirii adevărului obiectiv. **2.** (REZ. MAT.) **a)** *Ipoteza deformațiilor mici*, ipoteză conform căreia ecuațiile de echilibru mecanic pentru un corp elastic deformat rămîn aceleași ca și la corpul nedeformat, ținînd seama că în general deformațiile elastice ale corpurilor sînt mici. **b)** *Ipoteze de rupere*, ipoteze referitoare la condițiile în care se produce ruperea materialelor și care se bazează pe teoria elasticității, plasticității și pe rezultate experimentale. Principalele *i. de r.* sînt: ipoteza efortului unitar principal maxim, potrivit căreia, la corpul solicitat pe mai multe direcții, ruperea se produce atunci cînd efortul unitar principal maxim atinge o anumită valoare maximală; ipoteza deformației specifice maxime, după care ruperea se produce cînd lungimea specifică în material atinge o anumită limită; ipoteza efortului unitar tangențial maxim, după care ruperea are loc cînd se atinge o valoare-limită a efortului unitar tangențial; ipoteza energiei de deformație, după care ruperea se produce cînd energia de deformație acumulată de corp atinge o anumită limită. **c)** *Ipoteza secțiunilor plane*, ipoteză conform căreia o secțiune plană, normală pe axa unei bare nesolicitate, rămîne, după solicitare, tot plană și normală pe axa barei (care s-a deformat în cazul încovoierii sau a rămas nedeformată în cazul întinderii sau comprimării).

Ipsilanti, f milie de greci din F a n a r. Dintre membrii acesteia, cei mai cunoscuți au fost: *Alexandru I.*, domn al Țării Românești (1774—1782, 1796—1797) și al Moldovei (1786—1788). A luat măsuri pentru reorganizarea fiscalității și administrației, a înfăptuit o reformă a justiției și a întocmit un nou cod de legi („Pravilniceasca condică", 1780). A acordat o atenție deosebită dezvoltării meseriilor și comerțului și a reorganizat sistemul breslelor, facilitînd începuturile dezvoltării capitalismului în țările române. *Constantin I.*, domn al Moldovei (1799—1801) și al Țării Românești (1802—1806), fiul lui Alexandru Ipsilanti. A inaugurat o politică îndrăzneață de eliberare a țării de sub jugul otoman, ajutînd pe răsculații sîrbi (1804) și creînd în acest scop o armată formată din români, albanezi, greci și cazaci. Mazilit în 1806, s-a reîntors cu trupele rusești în timpul războiului ruso-turc (1806—1812) și a fost numit domn al Moldovei și Țării Românești, dar ostilitatea unei părți a marii boierimi l-a silit să părăsească domnia și să se retragă în Rusia (1807). *Alexandru I.* (1792—1828), fiul lui Constantin Ipsilanti. Refugiat în Rusia cu tatăl său după mazilirea acestuia din domnie, a ajuns general în armata rusă și aghiotant al țarului Alexandru I. Numit în 1820 șef suprem al e t e r i e i și generalisim al războiului de eliberare a creștinilor din Imperiul otoman, a organizat în sudul Rusiei o armată de voluntari, cu care a trecut în Moldova și apoi în Țara Românească (1821). Intrînd în conflict cu Tudor Vladimirescu, care apăra interesele Țării Românești, a pus la cale uciderea acestuia. Înfrînt de turci la Drăgășani (1821), a fugit în Austria.

ipsofón (TELEC.), instalație atașată unui aparat telefonic în vederea înregistrării și redării mesajelor telefonice primite în lipsa abonatului chemat. **I.** răspunde la apelurile telefonice printr-o frază tip, prin care invită pe chemător să transmită mesajul, pentru a fi înregistrat pe o bandă magnetică și apoi redat la comanda abonatului.

ipsos (CONSTR.), material liant obținut prin deshidratarea parțială sau totală a gipsului măcinat și încălzit în fierbătoare speciale. Este folosit la construcții (pentru tencuieli și elemente decorative) și la modelare, datorită proprietății sale de a face priză după amestecarea cu apă.

Iqbal, Mohammed (1873—1938), poet și filozof de limbă urdu și persană, considerat azi ca poetul național al Pakistanului și unul dintre cei mai de seamă ideologi progresiști în perioada luptei de eliberare de sub jugul colonial. A adus o contribuție excepțională la dezvoltarea literaturii urdu moderne. **I.** a adaptat cu măiestrie la atmosfera modernă procedee, simboluri și stiluri literare vechi. În poeziile și în lucrările sale, **I.** a abordat problemele social-politice, culturale și filozofice ale Indiei dinaintea constituirii Pakistanului ca stat, propagînd tendințe democratice și umaniste, militînd pentru formarea unei personalități umane active, orientată practic spre transformarea naturii și a societății. El a condamnat ascetismul sufist, fatalismul, exploatarea burgheză și feudală, vrajba religioasă, arta pentru artă etc. Substratul religios islamic al gîndirii lui **I.** a determinat însă limitele și profundele contradicții ale filozofiei sale, caracterul utopic al socialismului său.

iradiére (lat. *in* „în" și *radiare* „a emite raze") **1.** (FIZ.) Expunere a unui corp, a unui material etc. la acțiunea unui flux de fotoni sau de particule (ex. raze X, raze ultraviolete, neutroni, electroni etc.). Prin **i.** diferitelor substanțe, acestea pot obține proprietăți noi și importante, a căror cunoaștere e necesară atît pentru dezvoltarea tehnicii nucleare cît și pentru utilizări în diferite domenii (producerea izotopilor radioactivi, modificarea proprietăților fizice ale unor substanțe etc.). V. și r a d i a ț i e. **2.** (FIZIOL., MED.) **a)** Expunere a organismului la acțiunea unor radiații electromagnetice (ex. la radiații ultraviolete), de obicei în scopuri terapeutice. **b)** Expunere accidentală a organismului la radiațiile substanțelor radioactive, urmată de tulburări mai mult sau mai puțin grave, după natura substanței și timpul de expunere. V. și b o a l ă d e i r a d i a ț i e. **c)** Răspîndire a stării de excitație sau de inhibiție dintr-un centru nervos la elementele nervoase învecinate.

Irak, stat în sud-vestul Asiei, situat între Iran, Turcia, R.A. Siriană, Iordania, Arabia Saudită, Kuweit și o zonă neutră. Se întinde pe cursul mijlociu și inferior al fluviilor Tigru și Eufrat, avînd o îngustă ieșire în nordul Golfului Persic, în zona de vărsare a celor două fluvii unite. Suprafața: 448 742 km². Populația: 6 687 000 loc. (1962), din care 250 000 încă nomazi. 80% din locuitori sînt arabi. Cea mai importantă minoritate națională o constituie kurzii (aproximativ 1 500 000), care populează partea de nord a țării (Kurdistanul irakian). Limba de stat: araba. Capitala: *Bagdad.* Alte orașe importante: Mosul, Basra. În nord și nord-est se întind culmile vestice ale podișurilor muntoase ale Armeniei și Iranului (altitudinea maximă: 3 600 m), în vest și sud-vest Podișul Arabo-Sirian, în zona central-nordică un podiș jos, vălurit (Mesopotamia Superioară), iar în sud cîmpia aluvială a Mesopotamiei, importantă bază agricolă a țării. Clima este în general subtropicală continentală, în sud tropicală, cu călduri înăbușitoare în timpul verii și ierni relativ ploioase. Precipitațiile nu depășesc 500 mm în regiunile muntoase și 100 mm în cele de cîmpie. Vegetația caracteristică de stepă și deșert acoperă 9/10 din suprafața statului. Cea mai importantă bogăție a subsolului este petrolul. Alte resurse: gaze naturale, asfalt, sare. Economia, slab dezvoltată, se bazează pe o agricultură extensivă. Aproape 4/5 din populația activă este ocupată în agricultură. Se cultivă cereale (orz, grîu, porumb), curmali (în special în regiunea Basra), bumbac, tutun, palmieri de ulei etc. **I.** deține primul loc în producția mondială de curmale (330 000 t în 1962). În Cîmpia Mesopotamiei se fac irigații sistematice. În regiunile de stepă se practică creșterea nomadă a animalelor (oi, capre). Principala ramură industrială, industria petrolieră, este controlată aproape în întregime de monopolurile străine, în special anglo-franco-americane. În 1962 s-au extras 48 984 000 t de petrol (al șaptelea loc în producția mondială). În apropiere de Bagdad, la Dora, s-a construit o rafinărie de petrol; există și cîteva rafinării mai vechi. Numai o mică parte din producția de petrol se prelucrează local, restul se exportă în stare brută prin conducte, care leagă centrele de extracție din nord (din regiunea Kirkuk și din apropiere de Mosul) cu porturile Tripoli (Liban) și Banias (R.A. Siriană) de la Marea Mediterană și centrele din sud (din apropiere de Basra: Rumaila, Zubair ș.a.), cu portul Fao (Golful Persic). Celelalte ramuri industriale sînt slab dezvoltate. Există mici întreprinderi alimentare (mai importantă fiind fabrica de zahăr de la Mosul), textile (Bagdad, Mosul ș.a.), de pielărie, de ciment, ateliere de reparații. Se exportă cereale, curmale (cca. 4/5 din exportul mondial), lînă, piei. Se importă mașini și produse industriale

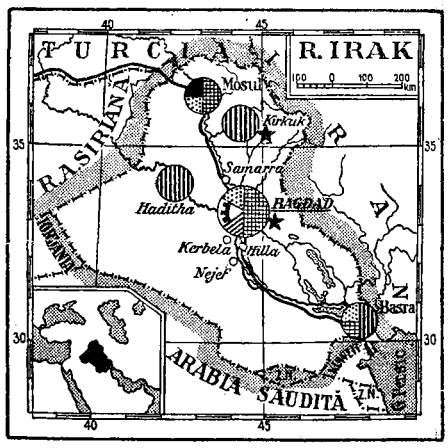

de larg consum. I. întreține relații comerciale în special cu Marea Britanie, R.F. Germană, S.U.A. — *Istoric.* Pe teritoriul I., în Mesopotamia, au apărut la începutul mileniului al III-lea î.e.n. primele state sclavagiste timpurii, cu centre în orașele Ur, Lagash, Uruk ș.a., care au intrat, cu timpul, în componența statului sumero-akkadian. În prima jumătate a mileniului al II-lea î.e.n., aproape întreaga vale a Mesopotamiei a fost cuprinsă în regatul vechiului Babilon. Teritoriul I. a intrat în sec. al XI-lea î.e.n. în componența Asiriei, iar în sec. al VI-lea î.e.n. în componența statului persan al Ahemenizilor. După căderea statului persan (sec. IV î.e.n.), teritoriul I. a fost inclus de Alexandru Macedon în vastul imperiu creat de el. În secolele următoare a făcut parte din regatul elenistic al Seleucizilor, din regatul parților, din statul feudal al Sasanizilor, iar în sec. al VII-lea e.n. a fost cucerit de arabi, devenind în sec. al VIII-lea centrul califatului arab. În sec. al XI-lea a fost cucerit de selgiucizi, iar în sec. al XIII-lea de mongoli. Începînd din sec. al XVI-lea și pînă la primul război mondial, teritoriul I. a făcut parte din Imperiul otoman. Ocupat de Anglia în timpul primului război mondial, I. a devenit, în 1920, teritoriu sub mandatul Angliei. În anii de după terminarea primului război mondial, I. a fost obiectul rivalității monopolurilor engleze, franceze și nord-americane în lupta pentru acapararea petrolului. La începutul deceniului al patrulea, mișcarea de eliberare națională a luat amploare, fapt care a determinat Anglia să renunțe la mandat și să-l înlocuiască în 1930 cu un tratat bilateral. Acesta acorda Angliei dreptul de a menține trupe și a instala în I. baze militare. I. a fost proclamat în 1932 stat independent. În 1934 a fost creat Partidul Comunist din Irak. În anii 1935—1938 a avut loc o puternică mișcare pentru democratizarea țării, pentru o independență reală. În 1943 I. a declarat război forțelor Axei. Mișcarea de eliberare națională s-a intensificat în timpul și după terminarea celui de-al doilea război mondial și a culminat cu răscoala din 1948. Reacțiunea internă a înăsprit regimul antipopular. În ciuda terorii, mișcarea de eliberare națională a luat un nou avînt în anii 1951—1952. Reacțiunea a răspuns în 1954 cu lichidarea ultimelor rămășițe ale libertăților democratice: parlamentul a fost dizolvat, iar partidele politice și sindicatele interzise. În 1955 I. a încheiat cu Turcia un pact militar, care a devenit nucleul Pactului de la B a g d a d. Împotriva regimului terorist al lui Nuri Said s-au coalizat toate forțele poporului. La 14 iulie 1958 monarhia a fost răsturnată și I. a fost proclamat republică. La 24 martie 1959 I. a ieșit în mod oficial din pactul de la Bagdad. La cîtva timp după instaurarea noului regim, guvernul Kassem a trecut la lichidarea treptată a libertăților democratice cucerite de popor; nerezolvarea problemei agrare, războiul nepopular purtat împotriva kurzilor răsculați au slăbit încrederea poporului în guvernul Kassem și unitatea forțelor naționale. În februarie 1963, în urma complotului pus la cale de partidul reacționar, naționalist Baas, Kassem a fost răsturnat și în țară a fost instaurat un regim de teroare sîngeroasă, căruia i-au căzut victimă zeci de mii de patrioți. În noiembrie 1963 acest guvern a fost răsturnat; puterea a fost preluată de armată, constituindu-se un nou guvern, în care principalele posturi sînt ocupate de militari, puterea supremă fiind exercitată de Consiliul Național al Comandamentului Revoluției, condus de președintele țării, Abdel Salam Muhammed Aref. I. întreține relații diplomatice cu R.P.R.

Iran (pînă în 1935, denumirea oficială: P e r s i a), stat în sud-vestul Asiei, situat între U.R.S.S., Marea Caspică, Afganistan, Pakistan, Marea Arabiei, Golful Persic, Irak și Turcia. Suprafața: 1 648 000 km². Populația: 21 227 000 loc. (1962), din care cca. 600 000 nomazi și seminomazi; este formată din persani, kurzi, luri, bahtiari, azerbaidjeni, turkmeni, arabi etc. Limba de stat: persana (farsi). Capitala: *Teheran.* Alte orașe importante: Tabriz, Isfahan, Meshed, Abadan. Regiunea centrală a I. este un podiș secetos, străbătut de unele culmi muntoase care îl împart într-o serie de depresiuni deșertice, dintre care cele mai întinse sînt Deșertul Kevir și Deșertul Lut. În est, Podișul Iranului se continuă peste granița, în Afganistan; în nord, vest și sud este mărginit de lanțuri de munți greu de străbătut: munții Elburs, la poalele cărora se află îngusta cîmpie litorală a Mării Caspice, munții Khorasan (în nord-est), munții Kurdistan (la granița cu Turcia), munții Zagros (în vest), munții Mekran (în sud-est). Depresiunile intramontane și oazele premontane sînt regiuni de concentrare a populației și a culturilor irigate. În nord-vest, I. cuprinde o parte din Podișul Armeniei. Clima subtropicală continentală excesivă, foarte secetoasă; doar litoralul Mării Caspice are o climă mai umedă. Riuri puține, care seacă vara, precum și mici lacuri sărate. Singurul riu mai mare este Karun. Vegetație de deșert, de semideșert și de stepă (pășuni întinse); în munți, păduri rare; spre Marea Caspică sînt păduri mai dese, de foioase și conifere. Bogății de subsol: mari zăcăminte de petrol, localizate în sud-vestul țării, zăcăminte de cărbuni, de minereu de fier, de metale neferoase și rare, sare și materiale de construcție. I. este o țară agrară slab dezvoltată, în economia căreia capitalul monopolist străin ocupă poziții dominante; s-au menținut, în special în agricultură, rămășițe ale relațiilor feudale. Circa 3/4 din populația activă este ocupată în agricultură. Cea mai mare parte a terenurilor agricole este în mîinile marilor moșieri. Nivelul tehnic este scăzut. Principalele culturi: grîu, orez, bumbac, sfeclă de zahăr, tutun, ceai, curmali, plante citrice, viță de vie. Se practică păstoritul transhumant (oi, capre). Industria, slab dezvoltată, este axată în special pe extracția și

prelucrarea petrolului. În 1962 **I.** ocupa locul al şaselea pe glob în producţia de petrol (64 476 000 t). Exploatările de petrol din **I.** se caracterizează printr-o mare productivitate: producţia medie pe sondă este de 3 000 t pe zi. Principalul centru de prelucrare a petrolului este Abadan, unde există mari rafinării moderne. Exploatarea şi prelucrarea petrolului este în cea mai mare parte controlată de un consorţiu petrolier internaţional (cu capital nord-american, englez, anglo-olandez şi francez). Se exploatează mici cantităţi de cărbune, cromit, minereu de plumb şi de cupru. Dintre ramurile industriei prelucrătoare, mai importante sînt industria textilă (la Isfahan, Tabriz, Teheran, Meshed ş.a.), alimentară (zahăr, morărit, conserve etc.) şi a materialelor de construcţie. Cele mai multe întreprinderi industriale sînt mici şi mijlocii. Sînt dezvoltate meşteşugurile, mai ales ţesutul covoarelor. **I.** exportă în special produse agricole şi covoare şi importă produse industriale. Exportul de petrol şi produse petroliere este realizat de consorţiul internaţional amintit. Principalele ţări cu care face comerţ **I.** sînt R.F. Germană, S.U.A., Anglia, U.R.S.S., Japonia. — *Istoric.* Prima formaţiune statală de pe teritoriul **I.**, Elamul, în care s-au dezvoltat relaţiile sclavagiste, s-a constituit în mileniul al III-lea î.e.n. Spre sfîrşitul mileniului al II-lea î.e.n., în Podişul Iranului s-au aşezat triburile mezilor (în vest) şi ale perşilor (în sud). În sec. IX—VIII î.e.n., mezii s-au constituit într-o puternică uniune de triburi, transformată mai tîrziu într-un stat, care a fost supus de perşi pe la mijlocul sec. al VI-lea î.e.n. La sfîrşitul sec. al VI-lea şi începutul sec. al V-lea î.e.n., în urma unor războaie de cucerire, perşii au creat un mare stat sclavagist, în frunte cu dinastia Ahemenizilor. Statul persan al Ahemenizilor a fost cucerit, după o campanie fulgerătoare, de armatele greco-macedonene conduse de Alexandru Macedon, după moartea căruia teritoriul **I.** a intrat în stăpînirea regilor din dinastia Seleucizilor. În sec. III—II î.e.n., o mare parte a **I.** a intrat în componenţa regatului parţilor. Pe la începutul erei noastre, s-a format pe teritoriul **I.** statul Sasanizilor (226—651), iar în sec. V—VI a început procesul cristalizării relaţiilor feudale. La mijlocul sec. al VII-lea, **I.** a fost cucerit de arabi şi a intrat în componenţa califatului din Bagdad. După descompunerea califatului, în sec. IX—XI, pe acest teritoriu s-au creat o serie de state feudale, cucerite în sec. al XI-lea de selgiucizi. În sec. al XIII-lea, **I.** a suferit invazia pustiitoare a mongolilor, sub a căror stăpînire a rămas pînă la mijlocul sec. al XIV-lea, iar la sfîrşitul aceluiaşi secol a fost cucerit de Timur Lenk. La începutul sec. al XVI-lea s-a format aici un stat feudal condus de dinastia Sefevizilor, care a existat pînă la începutul sec. al XVIII-lea, iar după o perioadă de fărîmiţare feudală a fost refăcut la sfîrşitul sec. al XVIII-lea sub dinastia Kadjarilor. Ascuţirea contradicţiilor sociale a provocat răscoalele antifeudale ale babizilor (1848—1852). Ca urmare a regimului capitulaţiilor, care a permis pătrunderea în **I.** a capitalului străin, ţara a devenit la sfîrşitul sec. al XIX-lea o semicolonie a Angliei şi a Rusiei ţariste. Din primii ani ai sec. al XX-lea a început pătrunderea în **I.** şi a capitalului german şi nord-american. În 1905—1911 a avut loc în **I.** revoluţia burgheză, îndreptată împotriva regimului autocrat feudal şi a dominaţiei capitaliştilor străini. Ea a fost însă înăbuşită de reacţiunea iraniană cu ajutorul Rusiei ţariste. Guvernul sovietic a anulat toate acordurile inegale încheiate de Rusia ţaristă cu **I.** În anii 1920—1921, în **I.** s-a desfăşurat o puternică mişcare de eliberare naţională. În această perioadă a fost creat Partidul Comunist din Iran (1920). În 1925 a fost răsturnată dinastia Kadjarilor, puterea fiind preluată de Reza din dinastia Pahlevi, care a instaurat în ţară un regim dictatorial. În septembrie 1941, Reza Pahlevi, care în politica externă se orientase spre Germania hitleristă, a fost nevoit să abdice în favoarea fiului său, Mohammed Reza Pahlevi. În timpul celui de-al doilea război mondial, în

august 1941, în baza tratatului sovieto-iranian (1921), trupe ale Armatei Roşii au intrat în nordul Iranului. În acelaşi timp, trupe engleze au intrat în sudul şi în vestul ţării, iar în 1942 au intrat în Iran trupe nord-americane. În 1946 guvernul iranian a înăbuşit în sînge mişcarea democratică din Azerbaidjanul iranian, din Kurdistan şi din alte regiuni ale Iranului, desfăşurată sub conducerea Partidului popular (Tudeh), creat în 1941 pe baza Partidului Comunist din Iran. După cel de-al doilea război mondial s-au ascuţit contradicţiile dintre monopolurile engleze şi nord-americane în problema sferei de influenţă în **I.**, şi mai ales în problema petrolului iranian. În anii 1951—1952, în **I.** a avut loc o puternică mişcare populară pentru întărirea independenţei ţării. La putere a venit guvernul Mossadîk, care a naţionalizat în 1951 societatea petrolieră anglo-iraniană. În 1953 guvernul Mossadîk a fost răsturnat printr-o lovitură de stat condusă de generalul Zahedi, care, în 1954, a încheiat un acord cu monopolurile nord-americane şi engleze cu privire la exploatarea petrolului iranian. În 1955 **I.** au aderat la Pactul de la Bagdad (azi CENTO). În 1962—1963 au fost iniţiate unele reforme, care au fost supuse, în 1963, unui referendum. **I.** este o monarhie constituţională, în frunte cu şahul Mohammed Reza Pahlevi, şahinşahul **I.** Conform constituţiei, puterea legislativă este exercitată de şah împreună cu Parlamentul, compus din două camere: Camera Inferioară (Medjlis), aleasă pe termen de patru ani, şi Senatul (înfiinţat în 1949), ai cărui membri în parte sînt aleşi pe baza unui cens de avere, iar în parte numiţi de şah. **I.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Partidul „Noul Iran" (partid de guvernămînt, creat în 1963); Partidul Popular din Iran (activează din 1949 în ilegalitate).

iraniană, *arta* ~, arta şi arhitectura dezvoltate pe teritoriul actual al Iranului încă din mileniul al IV-lea î.e.n. (ceramica din Susa, mileniile III—II î.e.n.; bronzurile din Luristan, mileniile II—I î.e.n.; arta elamită, mileniile III—II î.e.n.). În timpul dinastiei Ahemenizilor (sec. VI—IV î.e.n.), o mare înflorire a căpătat arta de curte, construindu-se palate monumentale (în capitalele Persepolis şi Susa), morminte în stîncă (Naksh-i Rustam) sau la suprafaţă (Pasargadae). În arhitectura acelei perioade au apărut sălile de primire, de mari dimensiuni, cu plafonul susţinut de coloane (apadana), iar pentru decoraţii s-au utilizat basoreliefuri din piatră şi din ceramică smălţuită policrom („Friza arcaşilor" din palatul de la Susa, basoreliefurile palatului din Persepolis). În sculptura rotundă s-au creat statui reprezentînd genii protectoare, sub formă de tauri înaripaţi. S-a dezvoltat arta metalelor preţioase. După cucerirea imperiului de către Alexandru cel Mare şi mai apoi de către romani, *a. i.* a căpătat un caracter eteroclit, asimilînd influenţele artei elenistice. O nouă înflorire a *a. i.* a avut loc în timpul dinastiei sasanide (sec. III—VII e.n.), cînd s-au construit mari palate de cărămidă cu săli de paradă (aivan) boltite şi fără coloane (Palatul din Ctesiphon, sec. VI) şi s-a dezvoltat relieful rupestru narativ (scene din viaţa regilor, scene de vînătoare etc.; Naksh-i Rustam). S-au practicat pictura murală, mozaicul ceramic sau din piatră, arta ţesăturilor, orfevrăria. În timpul evului mediu, o deosebită dezvoltare o capătă urbanismul. Răspîndirea religiei islamice a determinat construirea de moschei şi medrese de diferite tipuri: cu cupolă centrală, cu 4 aivane etc., care au fost preluate în arhitectura mai multor popoare din Orientul Apropiat şi din

Moscheea „Gawhar Shad" din Meshed (1405—1517)

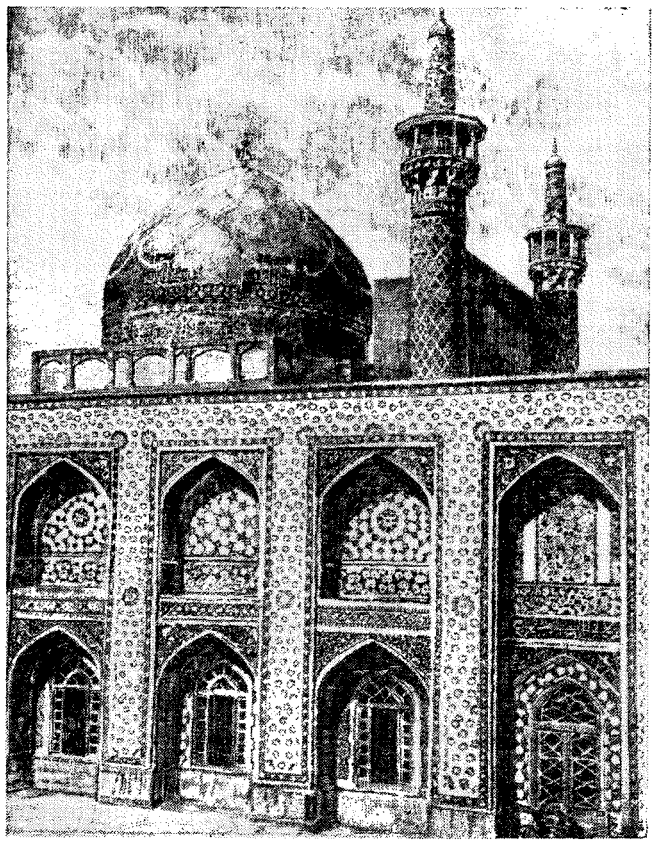

India. În decorația arhitecturii iraniene din acea vreme se utilizau ornamentele cioplite în piatră plăci decorative smălțuite, fresce, după sec. al XIV-lea devenind caracteristic mozaicul din ceramică policromă. O mare înflorire a căpătat în mai multe centre pictura de miniaturi, destinată ilustrării cărților (școala din Bagdad, sec. al XIII-lea; școala din Tabriz, sec. al XVI-lea, la care lucrau meșteri azerbaidjeni și din Asia mijlocie; școala din Isfahan, sec. XVI—XVII, în cadrul căreia s-a evidențiat Rezá Abbasi). S-a dezvoltat de asemenea arta decorativă (covoare, țesături, ceramică pictată, bronzuri), care a făcut cunoscută *a. i.* întregii lumi prin bogăție și fantezie ornamentală, precum și prin finețea execuției. La sfîrșitul sec. al XVIII-lea, în *a. i.* au apărut influențe ale artei europene.

Reza Abbasi

iraniéne, *limbi* ~, grup al familiei indo-europene, vorbit în Iran și în regiunile Mării Caspice. Principalele ramuri sînt: a) limbile iraniene vechi: vechea persană (limba inscripțiilor regelui Darius), avestica (limba textelor religioase ale mazdeismului) și scita; b) limbile medio-iraniene: pehlvi și sogdiana; c) limbile neoiraniene: persana (cu o bogată și veche literatură, limba oficială a Iranului), afgana și oseta.

irascibilitáte (din lat. *irasci* „a se mînia" MED.), stare psihică particulară, manifestată prin reacții intense, violente, agresive, ca răspuns la încordări psihice minime. Se întîlnește în nevroze și psihoze.

iraționál, *număr* ~ (MAT.), număr care nu poate fi pus sub forma $\frac{m}{n}$, unde m și n sînt numere întregi.

iraționalísm, concepție filozofică reacționară care neagă posibilitatea de a cunoaște realitatea pe cale rațională și postulează primatul i n t u i ț i e i, al voinței, instinctului, trăirii subiective față de cunoașterea rațională. Ca orientare filozofică de sine stătătoare, **i.** a apărut în sec. al XIX-lea, după ce burghezia a devenit clasă dominantă. El a căpătat o largă răspîndire mai ales în epoca imperialismului, fiind reprezentat de curente ca „filozofia vieții", intuiționismul, pragmatismul, existențialismul etc. **I.** neagă existența unei structuri, a unei ordini raționale a realității (existența cauzalității obiective, a legității), înfățișînd universul ca un haos de întîmplări, ca o ciocnire de forțe oarbe; el neagă orice sens și progres în istorie, propagă misticismul, împins uneori pînă la fanatism, și cultul absurdului. **I.** reprezintă reflectarea denaturată în ideologie a dominației forțelor stihinice ale capitalismului. El exprimă ideologia unei clase care nu poate recunoaște logica obiectivă a istoriei, deoarece aceasta o condamnă la pieire. În lupta lor împotriva forțelor progresului, ideologii burgheziei și moșierimii din Romînia au promovat iraționalismul, a cărui expresie extremă au fost g î n d i r i s m u l, t r ă i r i s m u l. **I.** a fost supus unei critici științifice în publicațiile teoretice ale P.C.R., precum și în lucrările unor intelectuali progresiști aflați sub influența partidului, care au dezvăluit funcția lui socială reacționară, legătura lui nemijlocită cu fascismul.

írbis *(Felis uncia)*, specie de mamifer carnivor din familia felidelor, asemănător cu pantera. Trăiește în Asia Centrală, în regiuni situate la înălțimi de 3 000—5 000 m.

ireál (LINGV.; despre moduri verbale sau despre propoziții condiționale, concesive sau comparative), care prezintă acțiunea ca o ipoteză nerealizată sau nerealizabilă (ex. în fraza: „dacă ar fi venit medicul la timp, nu era necesară intervenția", predicatele *ar fi venit* și *nu era necesară* exprimă acțiuni ireale).

iredentísm (din it. *irredento* „neeliberat"), mișcare politică naționalist-șovină inspirată și condusă de burghezia și moșierimea italiană, apărută în deceniul al optulea al sec. al XIX-lea sub lozinca alipirii la Italia a teritoriilor cu populație de origine italiană din afara granițelor țării. La sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, **i.** a fost promovat de către imperialismul italian în scopuri expansioniste. Prin extensiune, termenul denumește orice mișcare politică care urmărește anexarea unor teritorii sub lozinci naționalist-șovine.

ireductíbil (MAT.; despre expresii matematice), care nu se reduce, adică nu poate căpăta o formă mai simplă decît cea sub care apare (ex. $3x^2-5x+4=0$ este o ecuație **i.**).

ireflexivitáte (LOG.), relație logică contrară r e f l e x i v i t ă ț i i. Relația R este ireflexivă dacă este fals că membrii ei au această relație cu ei înșiși (ex. „Nici un lucru nu este mai mic decît el însuși", adică nu poate avea cu el însuși relația de „mai mic").

iresponsabilitáte (DR.), stare a unei persoane lipsite de capacitatea de a-și da seama de acțiunile sale sau de a fi stăpînă pe ele; stabilirea **i.** atrage înlăturarea caracterului penal al unei fapte.

ireversibilitáte (lat. *in* „fără" și *reversus* „întors, revenit"; FIZ.), proprietate a unei transformări de a nu se putea produce în natură decît într-un singur sens. Dacă un sistem fizico-chimic, în urma unei transformări ireversibile, trece dintr-o anumită stare inițială într-o anumită stare finală, el nu mai poate reveni prin nici o transformare naturală în starea inițială. În natură, majoritatea transformărilor sînt ireversibile (ex. difuziunea a două gaze, conducția căldurii etc.). Se numește și *nereversibilitate*.

Irian, denumirea indoneziană a insulei Noua Guinee. Jumătatea vestică a **I.** (Irianul de Vest) face parte din Indonezia.

iridacée (BOT.; *Iridaceae*), familie care cuprinde peste 1 000 de specii de plante erbacee din clasa monocotiledonatelor, răspîndite în sudul Africii, America și regiunile mediteraneene. Din familia **i.** cresc în R.P.R. brîndușa, stînjenelul, săbiuța etc.

irídiu (CHIM.), *Ir*. Element cu gr. at. 193,1; nr. at. 77; p. t. 2 454°C. Este un metal alb-argintiu, foarte dur, puțin ductil. Se găsește în natură împreună cu platina sau cu osmiul. Este în general rezistent la acțiunea agenților chimici. Formează combinații stabile simple și complexe în treptele de valență III și IV. Se întrebuințează la confecționarea unor instrumente fizice și chirurgicale, a vîrfurilor de peniță sau, sub forma aliajelor cu platina, pentru cupluri termoelectrice.

irigáție (lat. *irrigatio* „stropire, udare") **1.** (AGR., HIDROTEHN.) Măsură de îmbunătățiri funciare care constă în aprovizionarea dirijată a solului cu cantități de apă suplimentare față de cele primite în mod natural din precipitații. **I.** a fost folosită încă din vremuri îndepărtate. Cu 2 500—3 000 de ani î.e.n., ea reprezenta în unele țări (Mesopotamia, Egipt, China) un factor de primă importanță pentru cultura plantelor. Prin **i.** se menține o umiditate optimă în stratul de sol în care se dezvoltă masa principală a rădăcinilor. Operațiile fundamentale în practica irigațiilor sînt: urmărirea umidității solului pentru a nu scădea sub un anumit plafon minim (care depinde de proprietățile solului și de însușirile fiziologice ale plantei), completarea umidității solului și conservarea apei administrate prin **i.** în solul arabil. Apa poate fi adusă pe teren prin cădere liberă sau prin pompare. După metoda de distribuire a apei, se deosebesc: *i. prin submersiune* sau *inundare* (folosită în țara noastră la cultura orezului), care constă în inundarea terenului împărțit în parcele orizontale prin mici diguri; *i. prin circulație* sau *revărsare*, care constă în distribuirea apei prin revărsare din rigolele de irigație pe întreaga suprafață sau pe fîșii cuprinse între biloane (la culturi în rînduri dese); *i. prin infiltrație* sau *pe brazdă*, constînd în conducerea apei direct în brazde, care o distribuie prin infiltrație la rădăcinile plantelor; *i. prin aspersiune*, care se face prin pulverizarea apei sub presiune deasupra terenului irigat; *i. subterană*, realizată prin introducerea apei în sol la rădăcina plantelor cu ajutorul unei rețele de conducte subterane alimentate din canalele de irigație; *i. combinată cu drenaj*, irigație prin circulație, la care excesul de apă este colectat și recondus în rigola inferioară de irigație, de unde apa se revarsă din nou pe teren ș.a.m.d. **I.** are un rol deosebit în lupta împotriva secetei și pentru ridicarea capacității de producție a pămîntului. Asigurarea la timp și în cantități suficiente a apei necesare dezvoltării normale a plantelor prin **i.**, o dată cu aplicarea întregului complex de măsuri agrotehnice, duce la obținerea unor recolte constante la hectar sau la dublarea și chiar la triplarea recoltelor. În țara noastră se organizează vaste lucrări de **i.**, în special în regiunile București, Dobrogea, Oltenia și Galați, folosindu-se apele Dunării, ca și alte rîuri și rețenții de apă. — *Sistem de i.*, ansamblul instalației de alimentare cu apă și amenajările necesare pentru distribuirea uniformă a apei pe terenul irigat. Cuprinde stația de pompare sau bazinul pentru alimentare cu apă prin cădere liberă, rețeaua permanentă de irigație (canale de aducție, de alimentare, de distribuție, de derivație etc.) și terenul amenajat (diguri, biloane etc.). — *Instalație de i.*, instalație destinată irigării terenurilor agricole, formată în general dintr-un grup motopompă, din conducte de metal sau de material plastic și unul sau mai multe aspersoare. **2.** (FIZIOL.) *Irigație sanguină*, denumire utilizată pentru circulația sîngelui în organism, într-un organ sau țesut (ex. **i.** coronariană, **i.** cerebrală etc.). **3.** (MED.) Spălare a unei cavități a organismului cu o soluție medicamentoasă (ex. **i.** uterină, **i.** pleurală).

Irimescu, Ion (n. 1903), sculptor romîn, artist al poporului din R.P.R. A studiat la

I. Irimescu

Școala de bele-arte din București, sub îndrumarea lui D. Paciurea, apoi la Paris. În perioada dintre cele două războaie mondiale a sculptat îndeosebi portrete de interior și compoziții alegorice sau inspirate din mitologie, la care precumpănea preocuparea pentru decorativismul formei. În anii de după Eliberare, creează o artă care relevă frumusețea morală a omului. Pătrunderea psihologică a lui **I.** se remarcă în portrete, în care surprinde expresia, trăsătura esențială a modelului („Portretul pionierului Dragoș"; „Portretul academicianului G. Oprescu", 1957; „Utemist", 1960; „Portretul sculptorului Ion Jalea", 1960). În statuară („Oțelar", 1954), precum și în proiectele de mo-

numente („Grivița 1933", 1958; „Lupeni 1929", 1960), **I.** subliniază conținutul ideologic-emoțional al temelor tratate prin compoziții armonios construite, în cadrul cărora redă eroismul în luptă al clasei muncitoare. Laureat al Premiului de stat.

íris 1. (FIZ.) Diafragmă cu diametru variabil, folosită la instrumentele optice pentru a regla fasciculul de lumină care pătrunde în instrument. **2.** (ANAT.) Membrană în formă de disc a globului ocular, situată înaintea cristalinului. În porțiunea sa centrală, **i.** e perforat de un orificiu circular, numit *pupilă*. Este format dintr-un strat mijlociu conjunctiv, care conține celule stelare, de obicei pigmentate, și din fibre musculare circulare și radiare, acoperite pe fiecare față de un epiteliu. Funcția **i.** constă în dozarea cantității de lumină care pătrunde în ochi prin micșorarea sau mărirea reflexă a deschiderii pupilare.

iritabilitáte (lat. *irritare* „a exercita"; FIZIOL.), proprietate generală a materiei vii de a reacționa la acțiunea anumitor factori prin modificarea metabolismului. V. și *excitabilitate*.

irită (MED.), inflamație a irisului. Se manifestă clinic prin dureri locale, prin imposibilitatea de a suporta lumina, prin contracția pupilei, decolorarea irisului etc.

irizáție (din gr. *iris* „curcubeu"; FIZ.), apariție a unor culori similare curcubeului, în urma unui proces de interferență a luminii albe prin lame transparente subțiri (ex. la unele scoici, la aripile de fluturi etc.).

Irkutsk, oraș în R.S.F.S. Rusă, așezat la vest de lacul Baikal, la confluența rîului Irkutsk cu Angara. 390 000 loc. (1963). Important centru industrial cu industrie constructoare de mașini, de prelucrare a lemnului, de materiale de construcție, alimentară și ușoară. În apropiere de **I.** se află o mare hidrocentrală. Nod de comunicații rutiere și aeriene. Centru cultural și științific al Siberiei orientale; are o filială a Academiei de Științe a U.R.S.S., universitate, institute de cercetări științifice și de învățămînt, teatre etc.

Irlanda, insulă în Oceanul Atlantic, în Arhipelagul Britanic. Suprafața: 84 400 km². Populația: 4 264 000 loc. (1960). Țărmurile sînt foarte crestate și mai înalte decît zona centrală a insulei, care este o cîmpie joasă, brăzdată de numeroase rîuri. În vest se întinde un podiș calcaros. În nord și sud cîmpia este mărginită de munți vechi, puternic erodați (altitudinea maximă 1 040 m, în munții Kerry din sud-vestul insulei). Climă temperată oceanică, cu amplitudini termice foarte reduse. Rîurile au debite bogate; cel mai important dintre ele este Shannon. Există numeroase lacuri și mlaștini. Pășunile naturale acoperă suprafețe întinse. Turbăriile sînt foarte frecvente. Circa 85% din suprafața insulei formează teritoriul statului **I.** Restul constituie Irlanda de Nord, care intră în componența Marii Britanii.

Irlanda (Eire *[éərə]*), stat în Europa occidentală, ocupînd cea mai mare parte a insulei **I.** Suprafața: 70 283 km². Populația: 2 824 000 loc. (1962). Capitala: *Dublin*. Limbi oficiale: irlandeza și engleza. **I.** este o țară agrară. După cel de-al doilea război mondial s-au construit unele întreprinderi industriale. Circa 40% din populația activă este ocupată în agricultură, circa 23% în industrie și construcții. În agricultură predomină gospodăriile mici și mijlocii, dar masa principală a producției-marfă provine din marile ferme capitaliste. Ramura de bază a economiei agricole o constituie creșterea animalelor; se cresc în special vite cornute mari pentru lapte și carne. Sînt dezvoltate de asemenea creșterea oilor, a porcilor și avicultura. Culturile agricole ocupă numai 10% din suprafața țării. Se cultivă ovăz, grîu, orz, cartofi, sfeclă de zahăr ș.a. **I.** nu are resurse minerale importante. Baza energetică a **I.** o formează, pe lîngă combustibilii din import, turba și rezervele hidroenergetice ale rîurilor, pe care s-au construit cîteva hidrocentrale. Industria prelucrează în special materiile prime agricole; mai mult de jumătate din valoarea producției industriale este dată de industria alimentară (băuturi alcoolice, preparate din carne, produse lactate, zahăr ș.a.). Industria textilă se bazează în special pe lînă. Există și întreprinderi care produc îngrășăminte minerale, materiale de construcție, unelte agricole ș.a. Cele mai multe întreprinderi industriale sînt concentrate la Dublin și în împrejurimile lui; centre de mai mică importanță sînt Cork, Waterford, Limerick. Peste 60% din valoarea exportului constă din produse agricole: vite, carne, păsări, unt, lapte, bere, lînă. Importă combustibili, produse industriale, grîu. 75% din export (1961) se dirijează spre Marea Britanie. — *Istoric.* În sec. al IV-lea î.e.n., teritoriul **I.** a fost ocupat de celți, care s-au constituit, la sfîrșitul sec. al II-lea și în sec. al III-lea, într-o puternică uniune de triburi. În sec. VIII—IX, **I.** a fost deseori invadată de către normanzi, iar în sec. al XII-lea baronii anglo-normanzi au izbutit să ocupe partea de sud-est a insulei. Procesul feudalizării s-a dezvoltat foarte lent în **I.,** rămășițele relațiilor gentilice rămînînd puternice în tot cursul evului mediu. Introducerea forțată de către guvernul englez a Reformei (1536—1537) și politica de confiscare a pămînturilor au provocat izbucnirea a numeroase răscoale, care au culminat cu marea răscoală din 1641—1642, crunt înăbușită de O. Cromwell. În 1650 Cromwell a ocupat **I.,** transformînd-o în colonie. În 1801, prin aplicarea „Actului de uniune", **I.** a fost încorporată regatului Marii Britanii. Ruinarea țăranilor în urma acaparării pămînturilor de către landlorzii englezi a cauzat emigrarea în masă a irlandezilor, mai ales în America de Nord. Între 1830 și 1860 s-a intensificat lupta pentru autonomia **I.** În 1867 organizația revoluționară mic-burgheză a f e n i a n i l o r a dezlănțuit o răscoală împotriva Angliei, care a fost însă înăbușită. Naționaliștii burghezi, conduși de Ch. S. Parnell, s-au situat în fruntea luptei pentru H o m e - R u l e (autonomie în cadrul Imperiului britanic). Te-

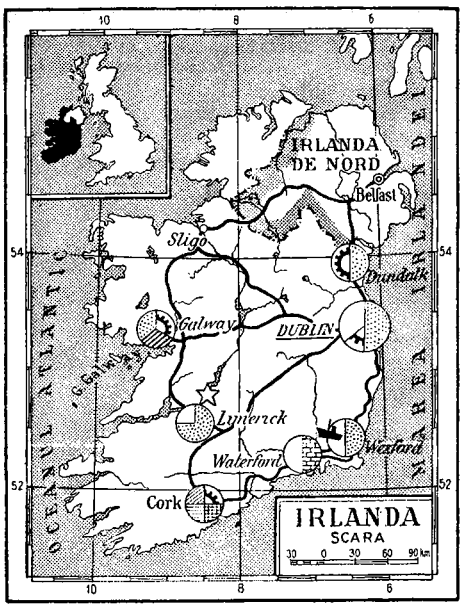

mîndu-se însă de mişcarea revoluţionară, ei au ajuns la un compromis cu cercurile conducătoare din Anglia. În 1905, în scopul întăririi luptei pentru obţinerea independenţei, a fost creat partidul Sinn Fein. Membrii aripii de stînga ai acestui partid au organizat, în aprilie 1916, răscoala de la Dublin, care a fost înecată în sînge de către trupele engleze. În ianuarie 1919 Adunarea Constituantă, convocată la Dublin, a proclamat independenţa **I.** Parlamentul englez a votat un proiect de Home-Rule, care separa partea de nord-est a Irlandei de restul insulei, fiecare parte obţinînd dreptul de a avea un parlament propriu. Proiectul a fost acceptat însă numai de 6 comitate din nord-estul Irlandei; în restul ţării au început ostilităţile, care au durat pînă în iulie 1921, cînd Anglia a recunoscut statul liber al **I.**, „membru coegal al Commonwealth"-ului. Partea de nord-est a **I.** (Ulster) a rămas provincie britanică. În 1933 a fost creat, în **I.**, Partidul Comunist, care a fost pus în afara legii în 1940. În 1937 **I.** s-a declarat „stat suveran şi independent" şi a adoptat numele de Eire. În timpul celui de-al doilea război mondial, **I.** s-a proclamat neutră, dar guvernul ei a dus o politică binevoitoare faţă de puterile coaliţiei fasciste. În aprilie 1949 s-a proclamat republică independentă. Guvernul condus de De Valera a luat o serie de măsuri menite să contribuie la întărirea independenţei ţării. În 1956 lupta poporului irlandez pentru unificarea ţării s-a intensificat. Pe plan extern, Irlanda promovează o politică de neutralitate (nu face parte din nici o alianţă militară occidentală). **I.** este o republică, în frunte cu un preşedinte, ales pe termen de şapte ani. Organul legislativ suprem este Parlamentul bicameral. Partide politice: Fianna Fail (reprezintă interesele marii burghezii şi ale marilor fermieri); Fine Gael (reprezintă interesele marii burghezii, ale unei părţi a burgheziei mijlocii şi ale fermierilor înstăriţi); Partidul laburist; Sinn Fein şi Armata republicană irlandeză (organizaţii ilegale ale micii burghezii care luptă pentru eliberarea Irlandei de Nord prin metode teroriste); Partidul muncitoresc irlandez (partid al clasei muncitoare, care pînă în 1962 s-a numit Liga muncitorească irlandeză).

Irlanda de Nord (Ulster *[álstə]*), regiune în nord-estul insulei **I.**, care intră în componenţa Marii Britanii. Suprafaţa: 14 118 km². Populaţia: 1 400 000 loc. (1960). Centrul administrativ şi principalul centru economic: *Belfast*. Industrie textilă (în special prelucrarea inului), electrotehnică, construcţii navale, construcţii de maşini textile şi de avioane. În agricultură predomină creşterea animalelor (vite cornute mari).

irlandéză, *limba* ~, limbă celtică vorbită în Irlanda. Este una dintre cele două limbi oficiale ale Irlandei. Cele mai vechi texte datează din secolul al VIII-lea.

irmilíc, monedă de aur turcească. A circulat în ţările romîne în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Este cunoscută şi sub denumirea grecească de *icosar*.

Irnerio (Irnerius) (c. 1060-1130), jurist italian. De activitatea lui ca profesor la Universitatea din Bologna, se leagă aşanumita „renaştere" a dreptului roman în evul mediu şi influenţa acestei universităţi. Autor de comentarii, apreciate la vremea lor, asupra dreptului roman, a fost supranumit, apologetic, „lucerna iuris" (lumina dreptului) pentru serviciile pe care şcoala glosatorilor, întemeiată de el, le-a adus intereselor de clasă ale feudalilor şi, treptat, patriciatului orăşenesc.

irochézi, denumire generală a unei uniuni de şase triburi de indieni din nordul S.U.A. şi din Canada, în regiunea lacurilor Erie şi Ontario (seneca, cainga, onondaga, oneida, mohawk şi tuscarora). Inteligenţi, războinici, foarte buni vînători, au opus o îndelungată rezistenţă colonialiştilor europeni, care i-au exterminat în mare parte. Azi trăiesc în rezervaţii. Pe baza studiului organizării sociale a **i.**, L. H. Morgan şi-a creat teoria despre universalitatea dezvoltării societăţii omeneşti de la matriarhat la patriarhat.

Irod cel Mare, rege al iudeilor (40—4 î.e.n.), protejat al romanilor. A reclădit templul din Ierusalim, a construit o serie de clădiri publice, precum şi oraşul Cezareea, cheltuielile fiind acoperite printr-o fiscalitate excesivă. A reprimat cu cruzime mişcările populare antiromane, de unde legenda evanghelică despre „uciderea pruncilor".

ironíe, categorie estetică şi filozofică care desemnează o expresie sau o imagine artistică încărcată de semnificaţii contrare celor enunţate în chip nemijlocit. Spre deosebire de s a t i r ă, care comunică direct atitudinea critică a autorului faţă de un fenomen, personaj sau obiect, **i.** este o formă a ridiculizării disimulate.. Procedeul apare întîia oară în literatura greacă din sec. al V-lea î.e.n. — *I. socratică*,

procedeu folosit în dialogurile platoniciene de către Socrate, care, prefăcîndu-se neştiutor, punea întrebări aparent naive, cu ajutorul cărora îl făcea pe interlocutor să ajungă în contradicţie cu sine însuşi şi să-şi recunoască astfel ignoranţa. — *I. romantică*, principiu filozofic şi procedeu artistic, stabilite de estetica romantică şi teoretizate mai ales de F. Schlegel, potrivit cărora ironia ar consta în negarea continuă de către spirit a propriilor sale graniţe. În literatură, *i. r.* este produsul contradicţiei dintre spiritul lucid şi fantezia avîntată (ex. Heine). Astfel, prin intermediul fanteziei creatoare, spiritul sparge mereu formele limitate în care s-a fixat anterior, ironizînd aceste forme şi totodată autoironizîndu-se.

irózi v. **vicleim.**

Irrawaddy *[irəuǫ́di]*, fluviu în Birmania, cu lungimea de 2 150 km. Izvorăşte din munţii Himalaia şi se varsă în Marea Andamanelor printr-o deltă întinsă. Din cauza climatului musonic, nivelul apei are mari variaţii sezoniere (în cursul inferior pînă la 10—11 m). Navigabil pentru vase mici pe circa 1 600 km. În delta fluviului e situat oraşul *Rangoon*, capitala Birmaniei.

Irtîş, rîu în U.R.S.S., în Kazahstan şi Siberia de vest, afluent pe stînga al fluviului Obi, cu lungimea de 4 248 km. Izvorăşte din Altaiul Mongol (R.P. Chineză). Navigabil pe 3 600 km. Bogatele resurse hidroenergetice ale **I.** sînt valorificate de două hidrocentrale.

Irving *[ə́:viŋ]*, Henry (1838—1905), actor englez. Ca director al Teatrului Lyceum din Londra, a militat pentru înnoirea repertoriului şi a jocului de scenă pe o linie realistă. **I.** s-a remarcat prin jocul său interiorizat şi nuanţat, în special în interpretarea personajelor shakespeariene (Hamlet, Shylock).

Irving *[ə́:viŋ]*, Washington (1783—1859), scriitor din S.U.A., militant pentru o cultură americană naţională. Este autorul unei hazlii „Istorii a New Yorkului" (1809), al unui „Album de schiţe" (1819 — 1820) şi al mai multor biografii, lucrări istorice şi impresii de călătorie din Anglia şi din Spania. Stilul viu, plin de claritate şi umor fac din **I.** unul dintre primii prozatori de reală valoare literară ai S.U.A.

Isaakian, Avetik Saakovici (1875—1957), poet sovietic armean. Volumul său de versuri („Cîntece şi răni", 1897) exprimă protestul poetului împotriva nedreptăţilor sociale. Amplul poem epic „Abul Ala Maari" (1909—1911) cuprinde un patetic îndemn la luptă pentru libertate, iar poemul „Mgher din Sasun" (1937) un emoţionant imn închinat patriei eliberate. Folosind creator folclorul naţional, **I.** a îmbinat meditaţia lirică cu tonul evocator sau patetic. În romîneşte a apărut o culegere de poeme („Versuri alese", 1957). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Isabela, regină a Castiliei (1474—1504). În urma căsătoriei ei cu Ferdinand al II-lea de Aragon (1469) s-a realizat unificarea de fapt a Spaniei (1479). A avut un rol activ în întărirea puterii regale şi a centralizării statului spaniol.

Isabella (1520—1559), fiica regelui Poloniei Sigismund I Iagello, soţia lui Ioan Zápolya, voievod al Transilvaniei (1510—1540, cu întreruperi) şi rege al Ungariei (1529—1540). După moartea acestuia (1540), a devenit regentă în timpul minoratului fiului său Ioan Sigismund, guvernînd cu sprijinul lui G. Martinuzzi. În 1541 a cedat Transilvania lui Ferdinand de Habsburg şi s-a retras în Polonia, de unde a revenit în 1556 împreună cu fiul său, reales principe al Transilvaniei cu ajutorul lui Alexandru Lăpuşneanu, domnul Moldovei, şi al lui Pătraşcu cel Bun, domnul Ţării Romîneşti.

Isac al II-lea Anghelos, împărat bizantin (1185—1195 şi 1203—1204). În timpul său a fost creat al doilea ţarat bulgar, în urma răscoalei antibizantine a bulgarilor şi vlahilor din 1185—1186. Înlăturat în 1195 de fratele său Alexis, a fost readus pe tron în 1203 cu sprijinul participanţilor la cruciada a IV-a, care însă l-au înlăturat, creînd în 1204 Imperiul latin.

Isac, Emil (1886—1954), poet şi publicist romîn; a fost membru corespondent al Academiei R.P.R. A debutat în 1902 în „Familia", apoi a colaborat la „Viaţa nouă", „Noua revistă romînă", „Romînia muncitoare", „Cuvîntul liber", „Viaţa romînească" etc. După Eliberare, s-a ataşat luptei forţelor democrate, pe care a sprijinit-o activ prin participare însufleţită la diferite acţiuni obşteşti, ca şi prin opera sa literară şi publicistică. A fost un cîntăreţ al munţilor, satelor şi oraşelor ardelene, al vieţii amare duse de copiii moţilor. Cunoscător al atmosferei sufocante a oraşului industrial capitalist, **I.** a reflectat în poezia sa drama cotidiană a oamenilor simpli şi a reacţionat împotriva exploatării. Sub influenţa simbolismului, în căutare de forme noi de expresie, a cultivat poezia de atitudine antisemănătoristă, cu voite prozaisme, dar a alunecat uneori în grandiloc venţă şi sentimentalism (mai ales în unele poeme în proză). Op.pr.: „Poezii, impresii şi suveniri moderne" (1908), „Ardealule, Ardealule bătrîn" (1916), „Poeme în proză" (1923), „Cartea unui om" (1925), „Poeme" (1936), „Opere" (1946), „Poezii alese" (1955).

Isaccea, oraş raional în nordul reg. Dobrogea, port la Dunăre. 5 290 loc. (1964). Exploatări de calcar. Pe un promontoriu ce domină **I.,** se află ruinele cetăţii *Noviodunum*, construită în timpul stăpînirii romane în Dobrogea.

Isaia (?—1471), pîrcălab de Chilia, apoi mare vornic în Moldova, cumnat al lui Ştefan cel Mare, unul dintre conducătorii opoziţiei marilor feudali, care s-a făcut vinovat de trădare în lupta de la Baia (1467). În 1471 a fost executat, împreună cu ceaşnicul Negrilă şi cu stolnicul Alexa, exponenţi şi ei ai tendinţei de fărîmiţare feudală.

Isakovski, Mihail Vasilievici (n. 1900), poet sovietic rus. A debutat în 1914. Inspirată exclusiv din actualitate, opera sa poetică („Sîrme electrice prin paie", 1927; „Poezii şi cîntece", 1949) cîntă cu deosebire satul socialist. Poet

prin excelenţă liric, **I.** foloseşte cu măiestrie imagini de sursă folclorică, versul cantabil, sugestiv, de mare simplitate, care şi-a cîştigat o largă popularitate („Katiuşa", „Cine ştie...", „Pasăre călătoare" ş.a.). Un volum selectiv din poemele şi cîntecele lui **I.** a apărut în limba romînă în 1958. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Isanos, Magda (1916–1944), poetă romînă. În poemele sale, reunite în volumele „Poezii" (1943), „Cîntare munţilor" (1945) şi „Ţara luminii" (1946), a cîntat în culori vii dragostea de viaţă, peisajul patriei, setea umană de fericire, înfrăţirea dintre popoare. Protestînd împotriva războaielor nedrepte, a redat pentru întîia oară în literatura romînă chipul femeii partizane („Mama") şi a exprimat cu patos chemarea la lupta pentru dărîmarea „abatoarelor istoriei" şi pentru instaurarea unei păci mondiale („Aştept anul unu"). De inspiraţie adesea folclorică, poezia Magdei Isanos se caracterizează prin îmbinarea trăirilor emoţionale intense cu luciditatea, în versuri ce exprimă o bogată gamă de idei şi de sentimente, pline de delicateţe şi gingăşie.

isatină (CHIM.), $C_8H_5O_2N$ (2,3-dicetoindolină). Compus organic obţinut întîia oară prin oxidarea indigoului cu acid azotic. Se prezintă în cristale roşii; p.t. 201° C. Industrial se obţine plecînd de la difeniltiouree. Isatina şi derivaţii ei sînt intermediari pentru fabricarea de coloranţi indigoizi şi tioindigoizi.

Isăcescu, Dumitru (n. 1907), chimist romîn, profesor la Universitatea din Bucureşti. Membru corespondent al Academiei R.P.R. Are lucrări în domeniul chimiei organice, al chimiei biologice şi al chimiei macromoleculelor. A făcut cercetări în seria furfurolului. Laureat al Premiului de stat.

ischemie (gr. *ischein* „a opri" şi *haima* „sînge"; MED.), întrerupere a circulaţiei sanguine într-un ţesut sau organ, datorită unui spasm arterial sau astupării unui vas printr-un cheag, compresiune sau proces inflamator (ex. **i.** cerebrală, **i.** miocardiacă etc.). Determină simptome care variază în funcţie de organul afectat.

íschion (ANAT.), unul dintre cele trei segmente care formează osul coxal.

Iscovescu, Barbu (1816–1854), pictor romîn. A studiat

B. Iscovescu

la Viena şi la Paris. **I.** a participat activ la pregătirea şi la desfăşurarea revoluţiei de la 1848 din Ţara Romînească. Exilat după înăbuşirea revoluţiei, s-a refugiat la Braşov, unde a continuat activitatea revoluţionară. Stabilit pentru un timp la Zemun lîngă Belgrad, **I.** a cunoscut pe unii revoluţionari sîrbi şi le-a executat portretele, precum şi portretul lui D. Bolintineanu, care se afla acolo. În 1849 a emigrat la Paris, unde a făcut copii după tablouri de mari maeştri din muzee şi, la îndemnul lui Bălcescu, a copiat la Biblioteca naţională, după gravuri de epocă, chipuri de voievozi romîni. În 1853 s-a aflat alături de alţi exilaţi romîni la Brusa, unde a şi murit în 1854, fiind înmormîntat în aceeaşi groapă cu prietenul său Negulici. Op. pr.: „Portret de femei" (1841), portretul lui C. Poienaru (1847), portretul lui N. Golescu, portretul lui Avram Iancu (1849), Autoportret.

Iser, Iosif (1881–1958), pictor şi grafician romîn; a fost artist al poporului din R.P.R. şi membru al Academiei R.P.R. A studiat la Bucureşti, München şi Paris. În primul deceniu de activitate artistică a creat un mare număr de desene satirice, aducînd o contribuţie importantă la dezvoltarea graficii militante; prin ele **I.** a înfierat monarhia („10 Mai, purpură şi sînge", 1912; „Carol I — 1907", 1913), a demascat reacţiunea burghezo-moşierească, care folosea puterea de stat împotriva poporului („Holera", 1912; „Aplicarea constituţiei", 1911), a subliniat creşterea rolului mişcării muncitoreşti („Greva", 1912). Grafica lui **I.** se caracterizează printr-un desen lapidar, sintetic, care o face accesibilă şi expresivă. În pictură, **I.** a debutat prin tablouri care înfăţişează viaţa grea a ţăranilor exploataţi. Prima perioadă a creaţiei sale în pictură se remarcă printr-un desen aspru şi un colorit în care predomină tonurile pămîntoase. În perioada de maturitate, pictura lui **I.** cuprinde scene de gen, portrete şi peisaje şi vădeşte o mare dragoste de viaţă, de natură şi de om („Tătăroaică din Medgidia", 1913; „Peisaj dobrogean", 1918; „Familie de tătari", „Tătăroaica", 1936; „Odalisca mare în gri şi bleu", 1945). Ea capătă strălucire

I. Iser

coloristică în special după călătoriile întreprinse în Orient şi în Spania. Compoziţiile sale au echilibru şi monumentalitate. În anii de după Eliberare, **I.** a pictat valoroase portrete, manifestînd interes pentru figuri de oameni ai muncii („Portretul muncitorului Lăzărescu", „Maica Bucura toarce", „Ţărănci torcînd"), evoluînd ferm pe drumul realismului socialist.

Isfahan, oraş în partea centrală a Iranului. 280 000 loc. (1960). Centru comercial. Industrie textilă (bazată pe lînă, bumbac, mătase), de tricotaje, alimentară. Sînt dezvoltate şi meşteşugurile (broderii, covoare).

Isis, una dintre divinităţile principale ale religiei vechilor egipteni, zeiţă a naturii fecunde şi a maternităţii, soră şi soţie a lui Osiris. Era reprezentată sub forma unei femei cu coarne de vacă şi cu un glob lunar pe cap, uneori cu fiul ei, Horus, în braţe. În epoca greco-romană, cultul zeiţei Isis s-a răspîndit sub diverse forme în tot bazinul mediteranean.

ísker (ZOOTEHN.), rasă de taurine formată în R.P. Bulgaria, pe valea rîului cu acelaşi nume; a rezultat din încrucişarea rasei de stepă locală cu vitele ilirice *(Bos brachiceros)* din Peninsula Balcanică. În R.P.R. nu se creşte.

Isker, rîu în R.P. Bulgaria, afluent pe dreapta al Dunării; are lungimea de 410 km. Izvorăşte din masivul Rila şi, după ce străbate Depresiunea Sofiei, străpunge munţii Stara Planina printr-un defileu pitoresc. Pe **I.** s-a construit o hidrocentrală. Este folosit şi pentru irigaţie.

„Iskra", primul ziar politic ilegal pe întreaga Rusie al marxiştilor revoluţionari, organ central al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, apărut în decembrie 1900 în străinătate. Organizatorul şi conducătorul „Iskrei" a fost V. I. Lenin. **I.** a avut un mare rol în crearea partidului marxist-leninist din Rusia. În 1905 **I.** şi-a încetat activitatea, conducerea ei fiind preluată de menşevici încă din 1903.

islám (cuvînt arab însemnînd „supunere"), religie monoteistă întemeiată la începutul sec. al VII-lea de Mahomed (c. 570—632), în perioada descompunerii societăţii gentilice arabe şi a trecerii acesteia spre feudalism. Adepţii **i.** se numesc mahomedani sau musulmani („smeriţi"); cartea lor „sfîntă" este Coranul. Religia islamică a fost influenţată de religiile arabe primitive, de creştinism, mozaism şi zoroastrism. Dogma principală a **i.,** „Allah este unicul dumnezeu, iar Mahomed profetul său", a exprimat năzuinţa unificării triburilor arabe, înfăptuită de aristocraţia comercială şi feudală, sub steagul fanatismului religios, prin violenţe şi cuceriri. Coranul propovăduieşte credinţa în soarta implacabilă (kismet), în predestinarea tuturor evenimentelor din viaţa oamenilor de către Allah. „Miezul mahomedanismului — scria K. Marx — este fatalismul". **I.** consfinţeşte poligamia, interzicerea participării femeii la viaţa obştească, inegalitatea socială şi exploatarea omului de către om. Învăţătura Coranului a fost completată prin *Sunna* (tradiţia sacră). În sînul **i.** s-au format, în sec. al VIII-lea, două curente principale: sunnismul, curentul ortodox predominant, al cărui sistem teologic (kalamul) s-a conturat definitiv în sec. al X-lea, şi *şiismul,* curent opoziţionist, care a respins autoritatea Sunnei şi, implicit, pe aceea a califilor sunniţi. Mişcările antifeudale au generat sectele harigiţilor, ismailiţilor ş.a., ostile atît sunnismului cît şi şiismului. Începînd din sec. al XI-lea, în ţările califatului arab a cunoscut o largă răspîndire doctrina mistică a *sufismului.* În epoca modernă, în Orientul Apropiat şi Mijlociu au luat naştere secte cu caracter antifeudal şi anticolonial (ex. *vahhabismul* la sfîrşitul sec. al XVIII-lea în Arabia, *babismul* la mijlocul sec. al XIX-lea în Iran). În a doua jumătate a sec. al XIX-lea a apărut doctrina religioasă-politică a *panislamismului.* O serie de curente reformatoare contemporane încearcă să modernizeze **i.** şi să-l adapteze condiţiilor vieţii moderne. **I.** este una dintre religiile cele mai răspîndite; el constituie religia dominantă în numeroase ţări din Asia şi din Africa.

Islanda, stat situat pe insula cu acelaşi nume între Oceanul Atlantic şi mările Oceanului Îngheţat, la sud de cercul polar de nord. Suprafaţa: 103 000 km². Populaţia: 185 000 loc. (1962). Capitala: *Reykjavik.* Cea mai mare parte a teritoriului **I.** este un podiş cu altitudini de 500—700 m, străbătut de unele culmi muntoase care ajung pînă la 2 119 m altitudine. În structura geologică predomină bazaltul şi alte roci vulcanice. Există numeroşi vulcani activi (ex. Hekla, Laki) sau stinşi, cîmpuri de lavă, izvoare fierbinţi şi gheizeri. Cîmpiile litorale ocupă suprafeţe restrînse şi sînt mai populate; pe coasta sud-vestică este concentrată 60% din populaţie. Ţărmurile **I.** sînt foarte crestate. Are climă subarctică maritimă. Deasupra **I.** se întîlnesc masele de aer rece polar şi masele de aer mai cald de la latitudinile mijlocii. Se resimte de asemenea influenţa curenţilor marini. Gheţarii ocupă mai mult de o zecime din suprafaţa **I.** Rîurile sînt scurte şi repezi, cu numeroase rupturi de pantă. Vegetaţie de tundră, turbării frecvente. Pe alocuri s-au făcut plantaţii, în special de conifere. Principalele ramuri ale economiei **I.** sînt pescuitul şi creşterea animalelor. **I.** ocupă primul loc în lume ca producţie de peşte pe cap de locuitor. Se pescuiesc îndeosebi heringi, mohrua (cod), balene, care apoi se prelucrează în micile porturi pescăreşti, obţinîndu-se conserve, untură de peşte, făină de peşte ş.a. Întreprinderi mai importante de prelucrare a peştelui sînt la Reykjavik, Siglufjördur, Akureyri. În agricultură predomină marile gospodării capitaliste, mecanizate. Se cresc oi, vaci pentru lapte, cai. Terenurile arabile sînt foarte restrînse (sub 1% din suprafaţă). Se cultivă mai ales plante furajere şi mai puţin cereale; în sere, care folosesc pentru încălzire apa izvoarelor fierbinţi, se cultivă legume. Industria este foarte slab dezvoltată; în afară de întreprinderile pentru prelucrarea peştelui, mai există mici întreprinderi de reparaţii şi construcţii navale, de îngrăşăminte chimice, de ciment, de utilaj pentru pescuit etc., majoritatea concentrate în Reykjavik. Apa izvoarelor fierbinţi se întrebuinţează şi pentru termoficare. **I.** nu are căi ferate; transporturile interne se fac pe şosele şi cu avionul. Reykjavik este principalul port şi un important nod de comunicaţii aeriene transoceanice. Peste 90% din exportul **I.** este format din peşte şi produse de peşte; se mai exportă carne, lînă, piei. Se importă produse alimentare, combustibil, utilaje industriale. Face comerţ în special cu Marea

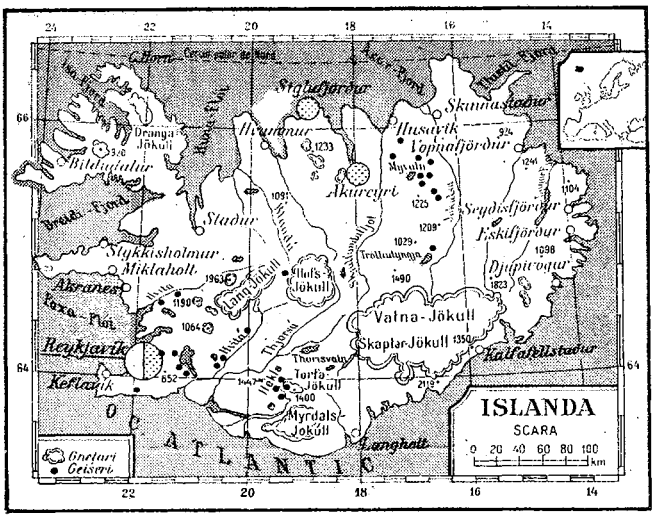

Britanie, S.U.A., U.R.S.S. — *Istoric.* Teritoriul **I.** a fost colonizat în sec. IX—X de scandinavii veniţi mai ales din Norvegia. În jurul anului 1000, islandezii au ajuns cu navele pînă la ţărmul Americii de Nord, unde au întemeiat cîteva aşezări, care nu au dăinuit decît scurtă vreme. Procesul feudalizării s-a desfăşurat în **I.** foarte lent şi incomplet; ca şi Norvegia, ea nu a cunoscut şerbia. În intervalul 930—1262, de cînd datează parlamentul său *(Althing)*, considerat cel mai vechi din Europa (930), **I.** a fost independentă. În 1262 a intrat într-o uniune cu Norvegia, împreună cu care a trecut, începînd din 1380, sub stăpînirea Danemarcii. Pe la mijlocul sec. al XIX-lea, o dată cu dezvoltarea capitalismului, s-a intensificat lupta pentru independenţă. În 1918 **I.** a obţinut independenţa, rămînînd totuşi legată de Danemarca printr-o uniune personală (regele Danemarcii fiind şi rege al Islandei). În timpul celui de-al doilea război mondial, în urma unui plebiscit, **I.** a denunţat uniunea cu Danemarca şi şi-a proclamat independenţa (1944). În 1930 a fost creat partidul comunist, care în 1938 s-a unificat cu aripa de stînga a partidului social-democrat, formînd Partidul socialist unit. **I.** face parte din N.A.T.O. **I.** este o republică, în frunte cu un preşedinte, ales pe termen de patru ani. Organul suprem al puterii este Parlamentul, ales pe termen de patru ani. **I.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Partidul independenţei (partid conservator, reprezintă interesele burgheziei industriale şi comerciale); Partidul progresist (reprezintă interesele marilor fermieri); Partidul Socialist Unit; Partidul social-democrat.

islandéză, *limba* ~, limbă germanică vorbită în Islanda. Cele mai vechi texte datează din sec. al X-lea.

Islaz, sat aşezat la vărsarea Oltului în Dunăre, unde la 9 iunie 1848 mase mari de ţărani au aprobat programul revoluţiei, sintetizat într-un proiect de constituţie cunoscut sub numele de P r o c l a m a ţ i a d e l a I s l a z. Aici a fost constituit şi proclamat un guvern provizoriu.

ismailiţi, membrii sectei musulmanilor-şiiţi, apărută în sec. al VIII-lea şi răspîndită în toate ţările Orientului Apropiat şi Mijlociu. Reprezentau, într-o anumită măsură, năzuinţele păturilor sociale exploatate. La sfîrşitul sec. al XI-lea s-a separat de masa **i.** o sectă războinică aparte, care a creat, în Orientul Mijlociu, un stat teocratic (1090—1256), cu centrul în cetatea Alamut. Membrii acesteia erau educaţi în spiritul fanatismului. După numele stupefiantului folosit de aceştia *(haşişul,* în limba arabă *haşişiiun),* cruciaţii francezi din Siria i-au numit assassins (ucigaşi).

isnáf, termen de origine arabă, folosit în sec. al XVIII-lea şi la începutul sec. al XIX-lea în ţările romîne pentru a desemna b r e s l e l e. Sin. *rufet.*

Isocrate (436—338 î.e.n.), scriitor şi orator atenian, conducător al curentului promacedonean din Atena şi adversar al lui Demostene. Scrisă într-o perioadă istorică complexă, opera lui **I.** constituie un izvor preţios pentru istoria Greciei şi a gîndirii greceşti din prima jumătate a sec. al IV-lea î.e.n.

isón, sunet prelungit, folosit în scopul acompanierii melodiei vocale sau instrumentale. Datorită posibilităţilor unor instrumente populare special construite (fluierul dublu „îngemănat", cimpoiul), **i.** apare simplu, dublu sau triplu, pe nota fundamentală sau pe alte trepte, ca o p e d a l ă armonică.

Ispirescu, Petre (1830—1887), folclorist şi scriitor romîn. A fost tipograf în Bucureşti. A debutat în „Ţăranul romîn" (1862) cu basme, apoi a colaborat la „Convorbiri literare", „Revista literară" ş.a., ajungînd foarte popular prin culegerea „Legende, sau basmele romînilor" (1872—1876), în care a inclus texte folclorice devenite apoi clasice („Tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără moarte", „Prîslea cel voinic şi merele de aur", „Greuceanu"). **I.** a prelucrat basmele auzite, stilizîndu-le. Ca folclorist, **I.** a fost partizanul teoriei după care basmele ar fi, în fond, vechi legende mitologice. A mai publicat „Snoave, sau poveşti populare" (1874), „Din poveştile unchiaşului sfătos" (1879), „Pilde şi ghicitori" (1880), „Zicători populare" (1882), „Jucării şi jocuri de copii" (1885), povestiri istorice ş.a. O traducere din Volney („Ruinele Palmirei", 1870) a rămas în manuscris. A compus şi versuri. O parte a scrierilor sale a fost publicată sub pseudonimul „Un culegător tipograf".

ispisóc v. **hrisov.**

isprávnic (în evul mediu, în ţările romîne), dregător mărunt, însărcinat cu conducerea administraţiei într-un judeţ; pe lîngă aceasta avea şi funcţii poliţieneşti.

Israel, stat în Orientul Apropiat, situat în partea nord-vestică a peninsulei Arabia, între Marea Mediterană, Liban, R.A. Siriană, Iordania, Marea Roşie (golful Akaba) şi R.A.U. Suprafaţa: 20 678 km² (în limitele fixate prin hotărîrea O.N.U. din 29 noiembrie 1947: 14 000 km²). Populaţia: 2 363 800 loc. (1963), formată din evrei (88%, majoritatea imigranţi) şi arabi. Potrivit hotărîrii O.N.U. din 1948, capitala **I.** este *Tel-Aviv*. Limba de stat: ebraica. Relieful **I.** este un podiş deluros, format pe calcare şi marne, cu înălţimi pînă la 700 m, mărginit la vest de o cîmpie litorală îngustă, iar la est de un şanţ tectonic adînc (Depresiunea Iordanului). Climă subtropicală mediteraneană, cu veri secetoase. Singurul rîu important este Iordanul, care, pe o porţiune, formează graniţa **I.** cu Iordania. În şanţul tectonic s-au format lacurile Marea Moartă şi Tiberiadei, al căror nivel se află sub nivelul mării. Vegetaţie sărăcăcioasă, reprezentată mai ales prin tufişuri şi vegetaţie de stepă şi de deşert. Resurse naturale: săruri de potasiu (în Marea Moartă), fosfaţi, minereuri cuprifere. În economia **I.** ocupă poziţii dominante monopolurile străine, în special cele americane şi engleze şi, în ultimul timp, cele vest-germane. 22,7% din populaţia activă a ţării este ocupată în industrie, iar 16,7% în agricultură. Este dezvoltată industria extractivă, prelucrarea petrolului din import, industria chimică, alimentară, textilă, şlefuirea diamantelor. La Haifa se află un laminor şi o fabrică de asamblare a automobilelor. Terenurile agricole sînt în folosinţa unor cooperative agricole de tip capitalist, precum şi în folosinţa diverşilor colonişti. Se cultivă plante citrice (70% din producţia lor se exportă), cereale, măsline, arahide, legume etc. Israel exportă citrice (mai ales în Anglia), diamante şlefuite (în S.U.A.) şi importă materii prime, lemn,

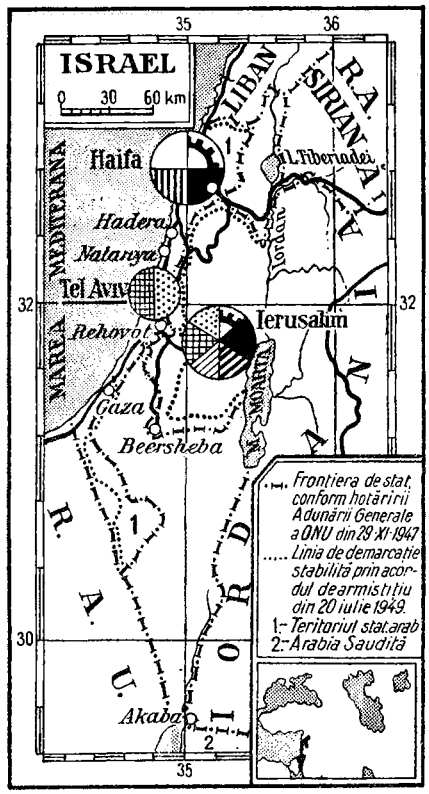

mașini, produse de consum. — *Istoric.* Statul **I.** a fost constituit la 14 mai 1948, în baza unei hotărîri a Adunării Generale a O.N.U., adoptată la 29 noiembrie 1947, care prevedea crearea pe teritoriul Palestinei (aflat sub mandat britanic) a două state independente: evreu şi arab. În anii 1948 — 1949 a avut loc un conflict armat între Israel şi ţările arabe: Irak, Transiordania, Egipt, Arabia Saudită, Liban şi Yemen. La terminarea războiului, o parte (c. 6 000 km²) a teritoriului care, conform hotărîrii O.N.U., trebuia să revină statului arab, a rămas ocupată de statul **I.** În iulie 1949 s-au încheiat acorduri bilaterale de armistiţiu între ţările arabe respective (cu excepţia Irakului) şi **I.** În octombrie 1956, împreună cu Anglia şi Franţa, **I.** a săvîrşit împotriva Egiptului o agresiune care a ascuţit conflictul arabo-israelian. **I.** este o republică, în frunte cu un preşedinte ales de parlament pe cinci ani. Organul legislativ suprem este Parlamentul unicameral, ales pe patru ani. **I.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Partidul muncitoresc din Israel (M.A.P.A.I.); Partidul liberal; Frontul naţional religios; Partidul Heruth (partid naţionalist extremist); Partidul muncitoresc unit (M.A.P.A.M.); Partidul Comunist din Israel.

Israel, vechi stat sclavagist, constituit în sec. al X-lea î.e.n. în nordul Palestinei şi nord-vestul Iordaniei, în urma descompunerii statului israelito-iudeu după moartea regelui Solomon. A cunoscut o perioadă de înflorire în sec. al IX-lea î.e.n., în timpul dinastiei întemeiate de comandantul militar *Omri*, care şi-a fixat capitala la *Samaria*. Statul **I.** a dăinuit pînă în anul 722 î.e.n., cînd a fost cucerit şi supus de Asiria. V. şi Palestina.

Israels, Jozef (1824—1911), pictor şi grafician olandez. În prima perioadă de creaţie a pictat compoziţii istorice oarecum convenţionale şi reci. Mai tîrziu s-a afirmat ca reprezentant de seamă al realismului, în compoziţii inspirate din viaţa, munca şi dramele oamenilor simpli olandezi („Săracii oraşelului", „Singur pe lume", „Vînzătorul de vechituri", „Întoarcerea de la cîmp", „Înapoierea pescarilor" ş.a.). În studiile sale după natură se simte influenţa picturii franceze de „plein-air".

Issîk-Kul, lac în U.R.S.S., în R.S.S. Kazahă, situat într-o depresiune intramontană din munţii Tian-Şan. Suprafaţa: cca. 6 200 km², adîncimea maximă 702 m. Este important pentru pescuit, navigaţie şi turism.

Istanbul, oraş în Turcia, situat pe ţărmurile strîmtorii Bosfor şi ale Mării Marmara. 1 924 912 loc. (1960). Este

principalul centru economic şi cultural al ţării, port de importanţă internaţională şi punct de legătură între Europa centrală şi de sud-est şi Asia Mică. Are întreprinderi de industrie alimentară, textilă, de ciment, şantiere navale şi numeroase ateliere meşteşugăreşti. Universitate şi alte institute de învăţămînt superior. Pînă în 1453, cînd a fost cucerit de turci şi a devenit capitală a Imperiului otoman, oraşul s-a numit Constantinopol. Cea mai mare parte a oraşului este situată pe ţărmul european, cuprinzînd vechiul **I.**, situat între Marea Marmara şi golful Cornul de Aur, cartierul modern *Pera* şi cartierul comercial *Galata*; pe ţărmul asiatic se află cartierele *Skutari* (Üsküdar) şi *Haidar-Paşa*. **I.** se remarcă prin numeroasele monumente arhitectonice reprezentînd epocile istorice de dezvoltare ale oraşului, puse în valoare de aşezarea naturală cu panorame desfăşurate pe terasele ţărmurilor european şi asiatic. Din epoca bizantină s-au păstrat rămăşiţele zidurilor oraşului Constantinopol şi ale hipodromului, importante edificii religioase, ca Sfînta Sofia (532—537), biserica mănăstirii Chora (sec. al VI-lea, reconstruită în sec. al XIV-lea), azi *Kahriyeh-Djami*, şi altele, care au fost transformate în moschei, unele servind ca modele arhitecţilor turci, precum şi palatul Paleologilor (sec. al XIV-lea), azi *Tekfur-Sarai*, suprapus vechilor ziduri ale cetăţii. După 1453, în **I.**, capitală a Imperiului otoman, s-au construit moschei monumentale (Baizidie, 1497—1503 sau 1505; Suleimanie, 1549—1557; Eni-Djami, terminată la c. 1665 ş.a.), care dau un profil specific oraşului prin cupolele şi minaretele lor, precum şi palatul Tek-Kapu-Sarai (sec. al XV-lea) dispus în terase către Bosfor şi Cornul de Aur, cu vestitele grădini cu chioşcuri. Din sec. al XVIII-lea, în arhitectura **I.** a început să se resimtă influenţa europeană.

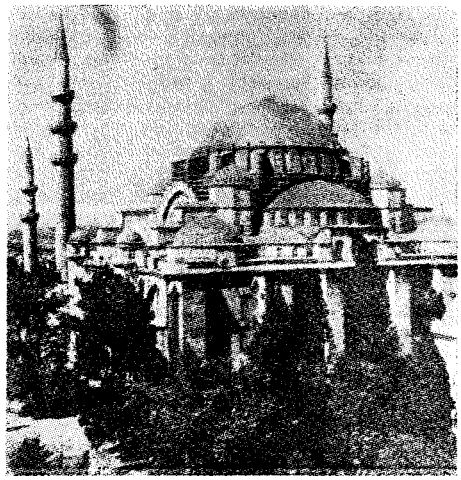

Istanbul. Moscheea Suleimanie

isterie (gr. *hystera* „uter"; MED.), varietate de nevroză, caracterizată prin apariţia unor simptome neurologice foarte variate, nejustificate de existenţa unor leziuni macro- sau microscopice ale sistemului nervos şi declanşate prin şocuri emotive, sugestie sau autosugestie. Întîlnită la persoane cu tipul de sistem nervos excitabil, **i.** se datoreşte unui dezechilibru în starea funcţională a scoarţei cerebrale şi în cea a centrilor subcorticali.

ístm, porţiune îngustă de uscat care leagă două continente sau o peninsulă de continent, separînd două mări sau golfuri. Principalele istmuri de pe glob (Panama, Suez) sînt străbătute de canale de mare importanţă pentru navigaţie.

„Istoria Ţării Romîneşti de la octombrie 1688 la martie 1717", cronică scrisă de un autor necunoscut (numită de aceea frecvent *Cronica anonimă*), care povesteşte evenimentele petrecute în Ţara Romînească de la înscăunarea lui Constantin Brîncoveanu (1688) pînă la sfîrşitul domniei lui Ştefan Cantacuzino (decembrie 1715). Descrierea ultimelor domnii (a lui Nicolaie Mavrocordat şi a fratelui său Ioan) este sumară. Cronica este favorabilă domniei lui Constantin Brîncoveanu. Autorul necunoscut al cronicii, adversar al marii nobilimi, dovedeşte talent de povestitor.

istoric şi logic, categorii filozofice perechi care reflectă corelaţia dintre dialectica obiectivă a dezvoltării realităţii şi dialectica subiectivă a cunoaşterii. *Istoricul* reflectă dezvoltarea fenomenelor din natură şi din societate, cu toate amănuntele concrete ale acestei dezvoltări, în toate particularităţile întîmplătoare, zigzagurile şi repetările ei. *Logicul* reflectă esenţa dezvoltării istorice, înlăturînd aspectele ei neesenţiale, descoperind conexiunile fundamentale, laturile generale, necesare, legice ale acestei dezvoltări. **I. şi l.** nu se suprapun pe deplin, ci coincid parţial. Hegel, care are meritul de a fi descoperit unitatea dintre **i. şi l.**, a mistificat însă raportul dintre ele, considerînd că *l.* ar genera *i.* şi că istoria, ca desfăşurare a ideii absolute, ar fi o „logică aplicată". Filozofia marxistă arată că, în corelaţia dintre **i. şi l.**, istoricul reprezintă factorul prim, iar logicul, ca reflectare a *i.*, factorul secund. Unitatea dialectică dintre **i. şi l.**, interpretată materialist, este un principiu director în construirea ştiinţelor şi a sistemelor lor de categorii. În scopul unei cunoaşteri multilaterale şi profunde, ştiinţa trebuie să îmbine armonios cercetarea concret-istorică a fenomenelor realităţii obiective cu generalizarea lor logică. Ruperea *i.* de *l.* implică primejdia unui descriptivism superficial, a unei factologii empiriste; ruperea *l.* de *i.* are drept consecinţă speculaţia abstractă, nesprijinită de fapte şi infirmată de acestea.

istórie 1. Proces obiectiv al dezvoltării societăţii, precum şi al formelor ideologice, al diferitelor instituţii, al culturii şi tehnicii diferitelor popoare etc. **2.** Ştiinţa care studiază acest proces în diversitatea şi complexitatea lui. Istoria a apărut la început ca o expunere nediferenţiată a fenomenelor, incluzînd atît societatea cît şi natura. Cele mai vechi scrieri cu carac-

ter istoric sînt inscripţiile de pe monumentele de piatră şi cele pe os şi pe lemn din ţările Orientului antic, „cărţile de lut" din Sumer, letopiseţele hitite etc. Un pas înainte l-au constituit lucrările logografilor din Grecia şi ale analiştilor din Roma antică. Considerat „părinte al istoriei", Herodot izbuteşte cel dintîi să înfăţişeze întinsul material, adunat în cercetările sale privind originea şi desfăşurarea războaielor greco-persane, într-o alcătuire unitară, în care se îmbină istoria elenă şi cea universală. Cu un simţ critic mai adînc, Tucidide (471—395) încearcă să pătrundă raporturile de cauzalitate istorică, iar Polibiu (sec. II î.e.n.) urmăreşte liniile generale de dezvoltare ale popoarelor cunoscute şi înregistrează etapele cuceririi romane, expunerea sa dînd precădere istoriei politice. Istoriografia latină este ilustrată de Titus Livius, preocupat de valoarea etică şi estetică a faptelor relatate, şi de P. Cornelius Tacitus (55—120), dominat de o viziune pesimistă, dar fin psiholog, stăpîn al unei neîntrecute măiestrii stilistice. Operele istorice medievale reprezintă un vădit regres: locul expunerilor ample, de larg orizont, întemeiate pe analiza informaţiilor, este luat de producţii modeste, *anale* şi *cronici* — cele din urmă specifice ideologiei feudale —, în al căror cuprins autorul se mărgineşte la înregistrarea cronologică a evenimentelor. Menirea acestor scrieri era de a proslăvi faptele de arme şi evlavie ale nobilimii feudale. Relatarea exclusivă a istoriei unor familii, mănăstiri sau oraşe ilustrează fărîmiţarea societăţii feudale. Absenţa spiritului critic este vizibilă în rolul hotărîtor atribuit intervenţiei divine în desfăşurarea istoriei. În sec. al XIII-lea, o dată cu intensificarea schimburilor, a dezvoltării vieţii orăşeneşti şi a lărgirii cunoştinţelor geografice ca urmare a cruciadelor, cronicarii medievali încep să se preocupe de explicarea cauzelor evenimentelor şi de relaţiile dintre ele (Villehardouin, Joinville, Froissart). În epoca Renaşterii, o atenţie deosebită este acordată analizei critice a izvoarelor istorice. Operele istoricilor antici constituie modelul noilor realizări istoriografice, dar, adesea, imitarea servilă a autorilor greci şi romani reduce valoarea acestor opere. În explicarea evenimentelor, istoricii umanişti, între care se remarcă Leonardo Bruni cu o „Istorie a Florenţei", elimină factorul divin, secularizînd astfel interpretarea istorică. N. Machiavelli şi F. Guicciardini sînt figurile reprezentative ale epocii. Operele lor, scrise în limba italiană, reprezintă expresia unei îndelungate experienţe politice. Cel dintîi, autor al unei „Istorii a Florenţei", se dovedeşte un remarcabil observator şi gînditor politic, celălalt, în a sa „Istorie a Italiei" (1490—1534), care urmăreşte istoria Italiei în legătură cu cea europeană, se distinge prin metodă şi documentare. Contraofensiva catolică îşi află expresia în opera lui Bossuet, care explică întregul proces de dezvoltare a societăţii ca o realizare a intenţiilor Creatorului. O puternică lovitură au dat concepţiei mistice iluminiştii şi materialiştii din veacul al XVIII-lea (Voltaire, Montesquieu, Diderot, La Mettrie). Ei au interpretat fenomenele istorice de pe poziţiile raţiunii şi ale experienţei şi au căutat să descopere constantele procesului de dezvoltare istorică. Deşi idealist, Giovanni Battista Vico a arătat că societatea omenească trece prin anumite stadii de dezvoltare, în virtutea unor legi cu caracter obiectiv. S-a dovedit fecundă concepţia lui G.W.F. Hegel despre caracterul dialectic al dezvoltării istoriei. Considerînd aristocraţia funciară din Franţa ca descendentă a cuceritorilor germani care au aservit populaţia galo-romană, istoricii din epoca Restauraţiei, F. Guizot, F. Mignet şi A. Thierry, au combătut această aristocraţie şi au putut, în noile condiţii de dezvoltare economică şi socială, să pună în lumină însemnătatea luptei de clasă, iar democraţii revoluţionari (V.G. Belinski, N.G. Cernîşevski, N. Bălcescu) au subliniat rolul maselor populare în istorie. Istoriografia burgheză din sec. al XIX-lea este dominată de personalitatea lui Leopold von Ranke. Cercetător erudit — este cel dintîi care a utilizat relatările ambasadorilor veneţieni —, cu o expunere aleasă, Ranke, în ciuda pledoariei sale pentru o concepţie istoristă, a rămas un slujitor credincios al intereselor burgheziei şi moşierimii prusace şi a redus obiectul istoriei universale la istoria popoarelor germanice şi romanice. Teoria sa despre primatul politicii externe l-a făcut să ignoreze resorturile economice şi sociale ale proceselor studiate. Lucrările lui Ranke au fost considerate drept o culme a gîndirii istorice de către *Şcoala neokantiană de la Baden*. Reprezentanţii acesteia, W. Windelband şi H. Rickert, negau existenţa legilor istoriei şi aşezau istoria între ştiinţele ideografice, care descriu fenomene unice, individuale. Caracterul reacţionar al filozofiei burgheze a istoriei în epoca imperialistă se oglindeşte în concepţia lui W. Dilthey, care considera că problema esenţială a teoriei istoriei este nu teoria procesului istoric, ci aceea a cunoaşterii istorice. Pentru istoriografia burgheză contemporană sînt caracteristice concepţiile relativist-subiectiviste, potrivit cărora nu există legi obiective, iar reconstituirea faptelor istorice reprezintă o construcţie subiectivă a istoricului, influenţată de realităţile contemporane (Ch. A. Beard, H.I. Marrou, B. Russel, E. Rothacker ş.a.). Pe concepţia lui Dilthey se bazează, în esenţă, curentele cele mai răspîndite în filozofia burgheză contemporană a istoriei, iraţionalismul, neopozitivismul etc. De la sfîrşitul secolului al XIX-lea istoriografia burgheză se află în impas: progresele realizate în disciplinele auxiliare, acumularea unui imens material documentar şi lărgirea cadrelor temporale şi spaţiale devin incompatibile cu baza metodologică şi filozofică îngustă de interpretare, oferită mai ales de schemele sociologice ale sistemului pozitivist întemeiat de A. Comte. Încercările de a depăşi cadrul limitat al istoriei evenimenţiale şi-au găsit expresia în teoria „sintezei

istorice" a lui Henri Berr şi în activitatea şcolii din jurul revistei *Annales d'histoire économique et sociale* (Marc Bloch şi Lucien Febvre). „Sinteza istorică" reprezintă o concepţie eclectică, în care elemente ale sociologiei pozitiviste se împletesc cu elemente ale materialismului economic. Istoricii grupaţi în jurul revistei *Annales* acordă, sub influenţa concepţiei marxiste, o atenţie sporită istoriei economice şi sociale (tehnică, comerţ, alimentaţie, demografie), dar, lipsită de perspectiva dinamicii sociale, a luptei de clasă, cercetarea devine adesea schematică. În condiţiile formării proletariatului industrial, ale cărui interese de clasă se identifică cu progresul neîntrerupt, K. Marx şi F. Engels au întemeiat *materialismul istoric*. Rezolvînd în mod materialist problema fundamentală a ştiinţelor sociale, problema raportului dintre existenţa socială şi conştiinţa socială, Marx şi Engels au demonstrat că procesul istoric se desfăşoară potrivit unor legi obiective şi au arătat misiunea istorică a proletariatului. Analiza şi generalizarea faptelor istorice din diferite perioade i-au permis lui Marx să fundamenteze noţiunea de formaţiune social-economică, care implică abordarea concret-istorică a studiului societăţii şi pe baza căreia ei au dezvăluit repetabilitatea şi regularitatea fenomenelor istorice, oferind astfel criteriile unei periodizări ştiinţifice a istoriei. În remarcabilele sale opere: „Luptele de clasă din Franţa, 1848—1850" şi „18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte", Marx a dat un model de analiză materialist-istorică a unei epoci istorice concrete. Preţiosul material documentar adunat de W. Zimmermann a fost ridicat de F. Engels, în „Războiul ţărănesc german", pe treapta superioară a unei interpretări ştiinţifice a structurii societăţii medievale. În lupta sa împotriva narodnicismului, Lenin a apărat şi dezvoltat, în lucrările „Ce sînt «prietenii poporului» şi cum luptă ei împotriva social-democraţiei" şi „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", învăţătura marxistă despre legile sociale şi noţiunea de formaţiune social-economică şi a precizat rolul maselor şi al personalităţii în istorie. V.I. Lenin a făcut analiza ştiinţifică a noului stadiu al capitalismului, imperialismul, definind trăsăturile lui principale. Prin crearea materialismului istoric, **i.** a căpătat pentru prima oară o bază teoretică şi metodologică consecvent ştiinţifică. Ea a devenit astfel cu adevărat o ştiinţă. **I.** operează cu o serie de noţiuni şi categorii împrumutate de la alte ştiinţe sociale (formaţiune social-economică, mod de producţie, bază şi suprastructură, mase, clasă, partid, naţiune etc.). Cercetarea istorică presupune dezvăluirea nu numai a generalului, ci şi a individualului. De aceea, spre deosebire de materialismul istoric, care formulează legile generale ale dezvoltării societăţii într-o formă teoretică, istoria reproduce şi dezvăluie procesul concret al dezvoltării istorice în diferite epoci istorice şi în diferite ţări, în lumina acestor legi generale. **I.** formulează totodată, în procesul sintetizării datelor concrete, concluzii teoretice proprii. În ţările romîne, primele lucrări cu caracter istoric au fost letopiseţele şi cronicile, scrise îndeobşte la curţile domnilor şi de cele mai multe ori din ordinul acestora. Ele relatează pe scurt, strict cronologic, faptele şi evenimentele mai de seamă din viaţa domnilor. Cele mai cunoscute letopiseţe sînt „Letopiseţul slavon al Moldovei" (1506) şi „Letopiseţul de la Putna" (1518). Cele dintîi cronici originale scrise în limba romînă sînt „Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron-vodă" (1359—1595) de Grigore Ureche, „Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aron-vodă" (1595—1661) şi „De neamul moldovenilor", amîndouă scrise de Miron Costin. Talentat povestitor, Ion Neculce scrie un „Letopiseţ al Ţării Moldovei" (1661—1743), ale cărui pagini sînt străbătute de un fierbinte patriotism. Istoric erudit, stolnicul Constantin Cantacuzino este autorul unei „Istorii a Ţării Romîneşti", lucrare, deşi neterminată, remarcabilă prin informaţie şi spirit critic. Cel mai de seamă reprezentant al istoriografiei romîneşti din perioada feudală este Dimitrie Cantemir, care, prin metoda critică, depăşeşte faza cronicărească. Dintre numeroasele sale lucrări se cuvin amintite „Istoria Imperiului otoman", „Descrierea Moldovei" şi „Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor". Transilvania în perioada de destrămare a feudalismului şi de început a constituirii naţiunii burgheze romîne a produs o întreagă şcoală istorică, numită „Şcoala ardeleană", care a exercitat o puternică influenţă şi în Moldova şi Ţara Romînească. Samuil Micu („Istoria, lucrurile şi întîmplările romînilor"), Gheorghe Şincai („Hronica romînilor şi a mai multor neamuri") şi Petru Maior („Istoria pentru începutul romînilor în Dacia") au dovedit cu argumente istorice şi filologice originea latină a poporului romîn, unitatea şi continuitatea lui pe teritoriul Daciei. La începutul sec. al XIX-lea au apărut în limba greacă două importante lucrări istorice: „Istoria Romîniei" a lui Daniil Philippide, care a introdus cel dintîi în istoriografie numele de Romînia, şi „Istoria vechii Dacii" a lui Dionisie Fotino. Istoriografia romînă modernă, cu opera lui M. Kogălniceanu, apare în perioada premergătoare revoluţiei din 1848: „Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Daces transdanubiens" (1837) şi cu scrierile lui N. Bălcescu. Amîndoi desfăşoară o intensă activitate de editare a izvoarelor: N. Bălcescu în paginile „Magazinului istoric pentru Dacia", iar M. Kogălniceanu în „Arhiva romînească"; tot M. Kogălniceanu face să apară un corp de cronici: „Letopiseţele Moldovei". Concepţia istorică democrat-revoluţionară a lui N. Bălcescu se caracterizează prin sublinierea rolului revoluţionar al maselor populare şi prin faptul că lupta de clasă constituie principalul resort al progresului social. Remarcabilă pentru sec. al XIX-lea a fost şi activitatea lui George Barijiu, August Treboniu Laurian şi a altor învăţaţi, care, deşi au

activat încă mult timp după 1848, se încadrează prin ideile lor în curentul progresist al ideologiei paşoptiste. Istoric cu o vastă cultură, B.P. Hasdeu este cel dintîi învăţat romîn care a folosit izvoarele slave. Editor al unor importante documente medievale („Arhiva istorică a Romîniei") şi al cărţilor populare, el s-a distins printr-o bogată activitate istoriografică. Ca iniţiatori ai cercetărilor arheologice sistematice s-au remarcat, prin valoroase studii, Al. Odobescu şi Gr. Tocilescu. Primul istoric care a realizat o sinteză de mari proporţii a istoriei romînilor a fost A. D. Xenopol. Deşi întemeiată pe o concepţie idealistă, în lucrare se scoate în evidenţă latura economică-socială a procesului istoric. A. D. Xenopol este cel dintîi istoric romîn care abordează, în lucrări teoretice care au şi astăzi o circulaţie internaţională, probleme de filozofie a istoriei. El sublinia că istoria, ca şi ştiinţa în general, este o reflectare a realităţii, dar că succesiunea fenomenelor istorice nu este determinată de legi, în desfăşurarea acestora manifestîndu-se doar serii istorice (şiruri de fapte înlănţuite cauzal). Criticîndu-l pe Xenopol, T. Maiorescu proclama nu numai imposibilitatea previziunii istorice, ca şi acesta, ci şi imposibilitatea stabilirii cauzelor fenomenelor istorice. Întemeietorii şcolii critice în istoriografia romînească au fost D. Onciul şi slavistul I. Bogdan. Tot în această perioadă şi-a început prodigioasa sa activitate şi Nicolaie Iorga, istoric de mare prestigiu internaţional, a cărui operă, deşi bazată pe o concepţie idealistă şi umbrită de naţionalism, este importantă atît sub raport documentar cît şi sub raportul corelaţiei dintre istoria universală şi cea a Romîniei. Iorga nega existenţa unor legi istorice, dar admitea existenţa unor regularităţi în istorie, concepînd-o ca pe un proces unitar, de natură exclusiv spirituală. Vasile Pîrvan a adus o contribuţie decisivă la cunoaşterea civilizaţiilor anterioare cuceririi romane pe teritoriul ţării noastre. Răscoala din 1907 a determinat poziţia istoricilor faţă de problema agrară. Gh. Panu, C. Giurescu şi I. C. Filitti au căutat, în opoziţie cu R. Rosetti, să demonstreze legitimitatea proprietăţii moşiereşti. O dată cu pătrunderea marxismului în Romînia au apărut şi primele studii de istorie, tratate în spiritul materialismului istoric, datorite îndeosebi lui C. Dobrogeanu-Gherea şi Raicu Ionescu-Rion şi publicate în revistele progresiste ale vremii, mai ales în „Contemporanul" (1881—1891). Între cele două războaie mondiale s-a adîncit criza istoriografiei burgheze romîneşti. Materialismul istoric a fost combătut, iar contradicţiile sociale negate; tendinţele iraţionaliste devin dominante în unele lucrări. Unele dintre acestea au deschis drum ideologiei fasciste sau au încercat s-o justifice. În aceeaşi perioadă au apărut lucrări (studii, eseuri, articole) de **i.** care au la bază ideologia marxistă, datorate lui M.D. Băscălescu („Răscoala iobagilor de la Bobîlna"), S. Timov („Antineoiobăgia", în care sînt combătute ideile oportuniste ale lui Gherea), M. Roller, P. Constantinescu-Iaşi ş.a. Izvoare de bază pentru istoriografia marxistă a ţării noastre sînt documentele elaborate de P.C.R. încă de la înfiinţarea sa. După 23 August 1944, eforturile istoricilor sînt îndreptate în direcţia studierii şi înfăţişării istoriei patriei pe baza materialismului istoric şi a încadrării ei în ansamblul **i.** universale şi europene. O amplă dezvoltare au căpătat cercetările arheologice, ajungîndu-se la rezultate remarcabile în studiul comunei primitive, al societăţii sclavagiste şi al feudalismului timpuriu pe teritoriul ţării noastre. **I.** mişcării muncitoreşti, neglijată de istoriografia burgheză, a devenit unul dintre principalele domenii de cercetare a specialiştilor în **i.** contemporană. Pe baza a numeroase lucrări, studii sau monografii care au generalizat rezultatele cercetărilor şi au reconsiderat critic cercetările istoriografiei din trecut, şi ca rezultat al efortului colectiv al istoricilor, a început să apară monumentala operă „Istoria Romîniei", proiectată în mai multe volume, şi a apărut „Istoria Transilvaniei" (2 vol.). În această perioadă, pe lîngă istoricii care şi-au început activitatea înainte de 23 August 1944, ca E. Condurachi, P. Constantinescu-Iaşi, C. Daicoviciu, A. Oţetea, D. Prodan, M. Roller, M. Berza, V. Maciu, I. Nestor, C. S. Nicolaescu-Plopşor, Şt. Pascu, D.M. Pippidi, Gh. Ştefan ş.a., s-au ridicat o serie de noi cercetători care au adus valoroase contribuţii la dezvoltarea istoriografiei marxiste romîneşti. În domeniul **i.** apar multe publicaţii de specialitate, ca: „Studii", „Revue roumaine d'histoire", „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", „Studii şi cercetări de istorie veche", „Revista arhivelor", periodicele de **i.** ale universităţilor din Bucureşti, Cluj şi Iaşi, colecţiile „Biblioteca istorică", „Biblioteca de arheologie" etc.

istoriografie 1. Ştiinţă auxiliară a istoriei, care se ocupă cu studiul evoluţiei concepţiilor şi cu studiul operelor istorice. **2.** Totalitatea scrierilor istorice dintr-o anumită ţară sau dintr-o anumită perioadă determinată de timp.

istorism, principiu al dialecticii conform căruia fenomenele realităţii trebuie privite în procesul apariţiei şi dezvoltării lor, în legătura lor indisolubilă cu condiţiile istorice concrete care le-au generat. Principiul **i.** prezintă o importanţă deosebită atît pentru ştiinţele naturii cît şi pentru ştiinţele sociale. O aplicare a **i.** în ştiinţele naturii o reprezintă teoria evoluţionistă a lui Darwin, metoda a c t u a l i s m u l u i în geologie etc. În ştiinţele sociale, aplicarea **i.** constituie o condiţie indispensabilă a înţelegerii juste a evenimentelor şi a personalităţilor istorice, a fenomenelor culturii spirituale şi în genere a oricărui fenomen social. **I.** permite aprecierea justă a semnificaţiei stadiilor depăşite ale cunoaşterii. El este opus dogmatismului, tendinţelor de substituire a studiului concret-istoric al realităţii sociale prin scheme abstracte, preconcepute. Începuturile **i.** (Vico, Voltaire, Herder, Diderot ş.a.) sînt legate de

lupta burgheziei în ascensiune împotriva dogmatismului scolastic. Ulterior, Hegel l-a elaborat multilateral, însă pe baze idealiste şi într-un mod inconsecvent, limitîndu-l numai la dezvoltarea istorică din trecut. Principiul **i.** a dobîndit un caracter ştiinţific consecvent în cadrul materialismului dialectic şi al materialismului istoric. Ideologii burgheziei contemporane neagă **i.;** ei tratează fenomenele istorice-sociale de pe poziţii metafizice, antiistorice.

Istrati, Constantin I. (1850-1918), chimist şi medic romîn. A fost membru şi preşedinte al Academiei Romîne, profesor şi întemeietorul şcolii de chimie organică de la Universitatea din Bucureşti, membru de onoare al mai multor societăţi

C. Istrati

ştiinţifice străine. A făcut cercetări asupra bogăţiilor naturale ale ţării (sarea, petrolul, chihlimbarul, ozocherita etc.). Studiind derivaţii halogenaţi ai benzenului, a descoperit o nouă clasă de coloranţi, pe care i-a numit franceine. A izolat din plută o substanţă nouă, friedelina. Este autorul unui „Curs elementar de chimie" (pentru elevii de liceu şi candidaţii la bacalaureat), apărut în 1891 şi tradus în limbile franceză şi spaniolă. Prin lucrarea „Studiul relativ la o nomenclatură generală în chimia organică" (1913) a adus contribuţii valoroase la fixarea nomenclaturii ştiinţifice. Ca reprezentant al materialismului ştiinţific-naturalist, **I.** a apărat concepţia despre unitatea materiei. El a combătut energetismul şi, în genere, idealismul fizic şi agnosticismul, generate de criza din fizică. Spre sfîrşitul vieţii, concepţiile sale filozofice au suferit însă o involuţie de la ateism spre fideism. **I.** a desfăşurat o intensă activitate socială pe tărîm medical, cultural şi ştiinţific. El a întemeiat „Societatea romînă de ştiinţe" (1890) şi „Asociaţia romînă pentru înaintarea şi răspîndirea ştiinţelor" (1902).

Istrati, Nicolaie (1818—1861), scriitor romîn. A participat la revoluţia din 1848. În toiul luptelor pentru Unirea Principatelor s-a situat pe poziţii separatiste, devenind unul dintre exponenţii marii boierimi moldovene reacţionare. Opera sa literară cea mai importantă este piesa în versuri albe „Mihul" (1850), cea dintîi dramă eroică publicată în limba romînă. În 1855 **I.** a înfiinţat, la Rotopăneşti, prima şcoală rurală de fete din Moldova.

Istrati, Panait (1884—1935), scriitor romîn. S-a născut la Brăila. În tinereţe a dus o existenţă grea, de lumpenproletar, schimbînd numeroase meserii. Autodidact, a început să scrie în 1907, sub influenţa mişcării muncitoreşti, publicînd la ziare socialiste, şi în special la „Romînia muncitoare". A peregrinat prin Egipt şi Orientul Apropiat; în 1916 a plecat în Elveţia şi de aici în Franţa, unde a intrat în corespondenţă cu R. Rolland. La îndemnul acestuia a început să scrie în limba franceză, debutînd cu povestirea „Chira Chiralina" în revista „Europe" (1923). Ulterior a tradus el însuşi în romîneşte unele dintre scrierile sale. Prin atitudinea de caldă simpatie pentru cei obidiţi, prin noutatea problematicii şi pitorescul mediului descris, şi-a cîştigat curînd un renume mondial. Povestirile sale, cu vădite elemente autobiografice, sînt cuprinse în ciclurile „Povestirile lui Adrian Zografi" şi „Viaţa lui Adrian Zografi", din care fac parte, între altele, „Unchiul Anghel", „Prezentarea haiducilor", „Codin", „Mihail" ş.a. Ele evocă, dintr-o perspectivă romantică de esenţă individualist-anarhică, lumea porturilor, traiul chinuit al ţărănimii romîne sărace în epoca de pătrundere a capitalismului la sate, aspecte din viaţa lumpenproletariatului. Utilizînd motive folclorice, mai ales de baladă, **I.** scoate uneori în evidenţă lupta pentru dreptate şi libertate dusă de către

P. Istrati

haiduci („Cosma"), strădania unor eroi de a-şi păstra independenţa şi integritatea sufletească. În ampla naraţiune intitulată „Ciulinii Bărăganului" (1928), înfăţişînd dramaticele evenimente din 1907, el trece de la exprimarea revoltei individuale la aceea a revoltei colective. În cele mai reprezentative scrieri ale lui **I.** se manifestă predilecţia pentru eroi dominaţi de vicii, pasiuni şi sentimente răscolitoare şi angrenaţi în conflicte puternice care îi duc spre un destin îndeobşte tragic. Tipurile şi mediul în care se petrec dramele evocate sînt zugrăvite în culori violente, de un pitoresc împins pînă la exotism. Adaptat acestui scop, stilul prozatorului e cînd simplu şi familiar, cînd liric, dominat de febrilitate. Către sfîrşitul vieţii, **I.** s-a îndepărtat de poziţiile umanismului pe care se situase anterior. Unele opere („Ciulinii Bărăganului" şi „Codin") au fost ecranizate în R.P.R.

Istria, raion situat în estul reg. Dobrogea. 78 890 loc. (1964). Pescuit în complexul lacustru Razelm. Culturi de cereale (grîu, porumb) şi creşterea animalelor (în special a ovinelor). Exploatări de pirite cuprifere la Altîntepe. Pe malurile lacului Sinoe se află ruinele cetăţii antice Histria.

Istria, peninsulă de formă triunghiulară, pe ţărmul nordic al Mării Adriatice, în R.S.F.

Iugoslavia, situată între golfurile Triest şi Rijeka. Relieful este alcătuit în cea mai mare parte din podişuri calcaroase, mai înalte în partea nord-estică (1 396 m), acoperite cu un sol steril. Văile care străbat podişurile sînt mai fertile, fiind cultivate cu măslini şi viţă de vie. Climă mediteraneană. Zăcăminte de bauxită şi de cărbune. În extremitatea sudică a peninsulei se află cea mai importantă aşezare, portul Pola. Staţiuni balneoclimatice, printre care Opatija. În apropiere de ţărmul ei sud-vestic se află insula Brioni.

istroromîni, populaţie de origine romînă care a migrat prin sec. X—XI, probabil din vestul Transilvaniei şi din Banat, spre vestul Peninsulei Balcanice, ajungînd pe coasta dalmată, în peninsula Istria, unde este semnalată de izvoare istorice începînd din sec. al XIII-lea. **I.** vorbesc un dialect al limbii romîne; astăzi dialectul se mai vorbeşte doar în opt sate ale peninsulei Istria, în regiunea situată între Muntele Ucka şi lacul Cepih.

Istros (lat. *Ister*), numele antic, de origine tracică, al Dunării.

Işimbai, oraş în U.R.S.S., în R.S.S. Autonomă Başkiră, aşezat pe valea rîului Belaia, afluent al Kamei. 46 600 loc. (1959). Important centru al industriei petrolului.

işlic, căciulă de blană scumpă sau de postav, de format mare, rotundă sau cu fundul pătrat, în genere din alt material, purtată de domni, de boieri şi uneori de soţiile lor, iar mai tîrziu de negustori, de lăutari ş.a.

Italia, stat în sudul Europei, care ocupă Peninsula Italică, mărginită la est de Marea Adriatică, la sud de Marea Ionică, iar la vest de Marea Tireniană şi Marea Ligurică, precum şi insulele Sardinia, Sicilia, alte insule mai mici şi o porţiune continentală cuprinsă între Franţa, Elveţia, Austria şi R.S.F. Iugoslavia. Suprafaţa: 301 226 km². Populaţia: 50 336 000 loc. (1963). Capitala: *Roma*. Alte oraşe importante: Milano, Neapole, Torino, Genova, Palermo, Florenţa, Bologna, Veneţia. Predomină reliefuI muntos şi deluros; doar o cincime din suprafaţă este ocupată de cîmpii. În nord, de-a lungul graniţei, se întinde arcul Alpilor Italieni: în vest, Alpii Piemontezi, foarte fragmentaţi; în nord-vest, munţii cei mai înalţi: Mont Blanc (4 810 m), Alpii Pennini, cu Monte Rosa (4 638 m); în centru, Alpii Lombarzi, cu lacuri glaciare pitoreşti la poale (Garda, Maggiore, Como); în est, Alpii Veneţieni, alcătuiţi în mare parte din calcare, cu dezvoltate fenomene carstice. La poalele Alpilor, o zonă piemontană, întinsă mai ales în vest, coboară treptat spre cîmpia joasă şi netedă a Padului. Regiunea peninsulară este străbătută de la un capăt la celălalt de munţii Apenini, care au în general altitudini mijlocii, iar în partea centrală ating înălţimea de 2 914 m (Gran Sasso d'Italia). Apeninii sînt mărginiţi de regiuni deluroase, de mici cîmpii şi de cîteva podişuri calcaroase. Insulele sînt în general muntoase. Pe teritoriul **I.** există cîţiva vulcani activi: Etna (în Sicilia), Vezuviu (lîngă Neapole), Vulcano şi Stromboli (în insulele Lipare). În zona Alpilor clima este continentală, cu diferite nuanţe, în funcţie de altitudine şi de dispoziţia reliefului; Cîmpia Padului constituie o zonă de tranziţie, iar partea peninsulară şi insulele au climă mediteraneană. În nordul **I.** rîurile sînt dese, cu debit mare (Padul cu afluenţii săi). În **I.** peninsulară există rîuri puţine, mici, mai importante fiind Tibru şi Arno. În Alpi se observă etajele de vegetaţie caracteristice munţilor înalţi din zona temperată; în sud sînt răspîndite formaţiile vegetale mediteraneene, cu numeroase plante veşnic verzi. Există importante zăcăminte de minereu de mercur, de sulf nativ (Sicilia), pirită (Toscana), minereuri de zinc şi de plumb (Sardinia), bauxită (Apulia), fluorit, marmură. În Cîmpia Padului şi în Sicilia există zăcăminte de gaz metan şi mici zăcăminte de petrol. Zăcămintele de minereu de fier (în insula Elba şi în Lombardia) nu acoperă necesarul de consum. *Dezvoltarea economică.* **I.** este o ţară industrial-agrară dezvoltată. În 1962 a dat 4,3% din producţia industrială a lumii capitaliste. Industria dă peste 50% din venitul naţional; în agricultură lucrează 28% din populaţia activă (1962), iar în industrie 40,6%. Este caracteristic contrastul dintre nivelul înalt de dezvoltare al industriei şi nivelul economiei agricole, în care se mai menţin puternice rămăşiţe feudale. De asemenea există un contrast pronunţat între nordul **I.**, regiune dezvoltată din punct de vedere economic (concentrează cea mai mare parte a întreprinderilor industriale, iar gospodăriile agricole de tip capitalist au o productivitate mai ridicată) şi sudul **I.**, regiune agrară slab dezvoltată. Şomajul este ridicat, mai ales în sud, în rîndurile muncitorilor agricoli, ceea ce provoacă emigraţia masivă spre nordul industrial şi în alte ţări. În industrie există un grad înalt de concentrare a producţiei şi a capitalurilor; cîteva mari societăţi monopoliste domină întreaga viaţă economică a ţării (1% din numărul de societăţi industriale deţin mai mult de 3/4 din capitalul pe acţiuni). Industria energetică s-a dezvoltat intens pe baza bogatelor resurse hidroenergetice din Alpi, a petrolului importat şi a gazului metan. În oraşele-porturi s-au construit mari rafinării de petrol. Industria siderurgică este concentrată îndeosebi în nord-vestul **I.** şi în zona litorală (Aosta, Corigliano, Piombino ş.a.), metalurgia zincului şi aluminiului în nord-est, a plumbului în Sardinia, iar a mercurului în Toscana. În acest domeniu, un loc de seamă îi revine electrometalurgiei. Industria construcţiilor de maşini constituie cea mai importantă ramură a industriei **I.** În Genova, Livorno, Neapole, Taranto, Veneţia, Monfalcone, Triest există mari şantiere navale. Producţia de automobile este concentrată în special în oraşul Torino (marele concern Fiat, care dă peste 90% din producţia de automobile a **I.**). Se mai produc motociclete, utilaj electrotehnic, diverse aparate, maşini de scris şi de

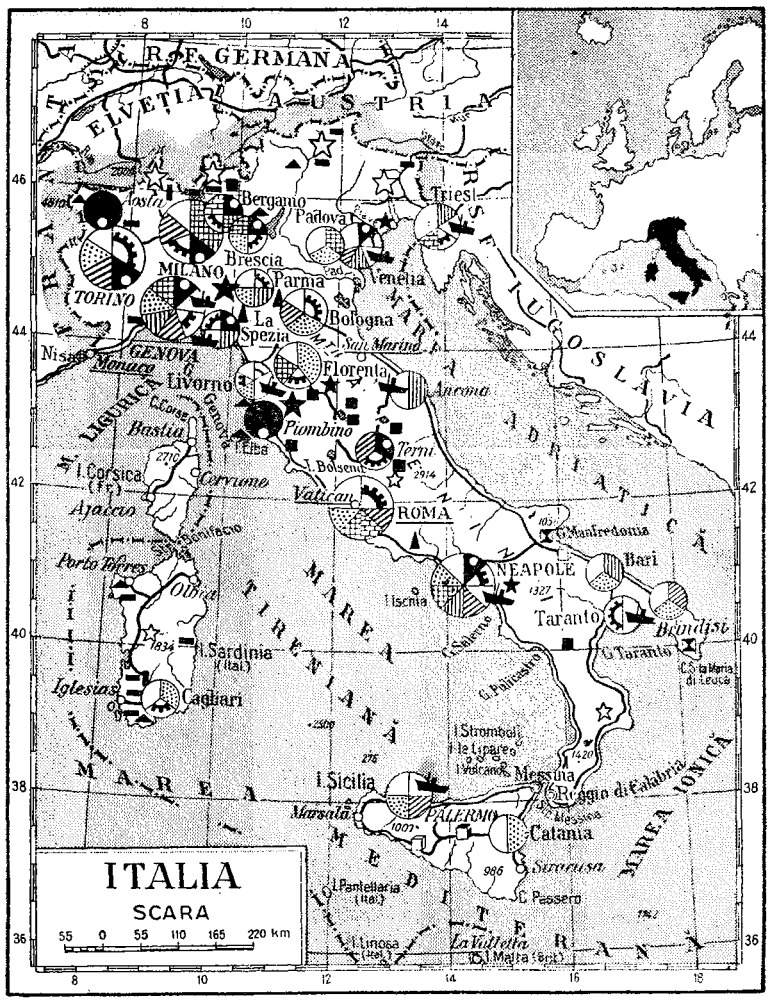

turi sînt Genova, Veneția, Neapole, Triest, centre de importanță internațională în Marea Mediterană. Turismul reprezintă o importantă sursă de venituri. Comerțul exterior este orientat în special spre R.F. Germană, S.U.A. și Marea Britanie. **I.** importă combustibili, materii prime și produse de larg consum și exportă în special produse industriale (automobile, mașini de scris și de calculat, utilaj industrial, produse chimice și textile), vinuri, legume, fructe. — *Istoric.* Teritoriul **I.** a fost locuit în epoca cea mai îndepărtată de liguri, etrusci, priscolatini, umbri, osci, samniți etc. La sfîrșitul sec. al VI-lea î.e.n. a început perioada de cucerire a **I.** de către Roma, care a durat pînă în sec. al III-lea î.e.n., cînd întreaga Peninsulă Italică a fost supusă. În sec. III î.e.n.—IV e.n., **I.** a fost nucleul vastului stat roman de tip sclavagist, important centru economic, politic și cultural al lumii antice. În anul 395, Imperiul roman s-a împărțit în două. **I.**, care făcea parte din Imperiul roman de apus, a devenit ținta atacurilor popoarelor migratoare germanice. După înlăturarea ultimului împărat roman, Romulus Augustulus (476), **I.** a fost stăpînită de șeful herulilor, *Odoacru* (476—493), apoi a căzut sub dominația ostrogoților (493—554). După o scurtă recucerire de către armatele lui Iustinian (554—568), care a încercat reinstaurarea orînduirii sclavagiste perimate, aproape întreaga **I.** a căzut în stăpînirea longobarzilor (568—774), care au avut o contribuție însemnată la cristalizarea relațiilor feudale. Între

calculat, utilaj industrial ș.a. Este dezvoltată industria chimică, dominată în mare parte de trustul Montecatini, industria sticlei și porțelanului (Veneția, Faenza, Milano, Pisa), industria textilă (țesături de bumbac, de lînă, mătase și fibre sintetice), industria alimentară (în producția de ulei de măsline, **I.** deține locul al doilea în lume). În agricultura Italiei deține un loc important marea proprietate; 7% din gospodăriile agricole, care ocupă cca. 28% din suprafața agricolă, folosesc muncă salariată. 12% din suprafața agricolă a **I.** se lucrează prin sistemul arendei în dijmă. Principala regiune de cultură a cerealelor (grîu, orez, porumb) este Cîmpia Padului. În sud se cultivă grîu tare, bun pentru paste făinoase. Viticultura constituie o ramură importantă a economiei agricole. **I.** ocupă locul al doilea în lume în producția de vinuri; principalele regiuni viticole sînt Apulia, Sicilia, Piemont, Toscana și Emilia-Romagna. Este dezvoltată și pomicultura (măslini, plante citrice). Se mai cultivă legume timpurii (în sud), sfeclă de zahăr, tutun ș.a. Creșterea animalelor are un rol mai puțin important (bovine și porcine în nord, iar în sud capre și oi). Se practică pescuitul. **I.** are o importantă flotă comercială. Cele mai mari por-

anii 774 şi 843, statul franc al Carolingienilor, sprijinind papalitatea împotriva longobarzilor, a cucerit şi stăpînit o mare parte a **I.** de nord şi centrale. Ca urmare a procesului intens de feudalizare, **I.** s-a fărîmiţat în sec. IX—X într-o serie de mici state feudale. În sec. X—XI oraşele au început să se dezvolte şi să se elibereze de sub stăpînirea seniorilor, constituindu-se în republici-oraşe independente (Milano, Florenţa, Veneţia, Genova, Pisa etc.). Otto I a cucerit şi a inclus în „Sfîntul Imperiu roman de naţiune germană", creat în 962, **I.** de nord şi centrală (sec. al X-lea). La începutul sec. al XII-lea, normanzii au creat regatul Siciliei. În 1302 Sicilia a fost cucerită de regatul Aragonului, care şi-a extins stăpînirea în secolele următoare asupra întregii **I.** de sud. În timpul cruciadelor, oraşele-porturi italiene au devenit importante centre de tranzit în comerţul dintre Orient şi Occident. Germenii relaţiilor capitaliste, care au apărut în **I.** în sec. XIV—XV (îndeosebi la Florenţa), au grăbit dezvoltarea economică a oraşelor-state italiene. În această perioadă s-au ascuţit contradicţiile societăţii feudale. Au avut loc răscoala ţărănească de sub conducerea lui Dolcino în nordul **I.** (1304—1307), răscoala poporului de sub conducerea lui Cola di Rienzo la Roma (1347) şi răscoala lucrătorilor textilişti din Florenţa (1378), cunoscută sub denumirea de „răscoala ciompilor". În secolele XIV—XV, în majoritatea oraşelor-state din nordul şi centrul **I.**, puterea a fost acaparată de tirani locali (Visconti şi Sforza la Milano, Medici la Florenţa, D'Este la Ferrara etc.). Ca urmare a acestor prefaceri, în **I.** a luat naştere cultura burgheză timpurie, cunoscută sub numele de R e n a ş t e r e. Deplasarea principalelor căi comerciale în Oceanul Atlantic şi Oceanul Indian după marile descoperiri geografice au avut drept urmare slăbirea economică a oraşelor italiene şi decăderea lor. Războaiele dintre dinastia de Habsburg şi monarhia franceză pentru stăpînirea **I.** (1494—1559) au contribuit la adîncirea decăderii economice a ţării. În anii 1647—1648 au avut loc o serie de răscoale populare antispaniole (răscoala din Sicilia, cea condusă de Masaniello în Neapole). După războaiele pentru succesiune la tronul Spaniei (1701—1714), Milano, Neapole şi Sardinia au trecut în stăpînirea Austriei. Din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea s-a intensificat mişcarea antifeudală. La sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea, **I.** a ajuns sub dominaţia Franţei. Lupta de eliberare naţională a **I.** şi de creare a statului unitar a durat din deceniul al nouălea al sec. al XVIII-lea pînă la sfîrşitul deceniului al şaptelea al sec. al XIX-lea. Această epocă a intrat în istorie sub numele de R i s o r g i m e n t o. Deşi a cunoscut un deosebit avînt în regiunea papală, unde a fost proclamată Republica Roma (1849), revoluţia burgheză din 1848—1849 s-a terminat printr-o înfrîngere. În lupta pentru unificarea **I.** (înfăptuită între 1859 şi 1861), un mare rol a avut Giuseppe G a r i b a l d i. La 17 martie 1861, primul parlament italian, întrunit la Torino, l-a proclamat pe Victor Emanuel al II-lea rege al **I.** Desăvîrşirea unificării a avut loc mai tîrziu, în 1870, prin lichidarea stăpînirii papale asupra Romei, care în 1871 a devenit capitala regatului italian. O dată cu dezvoltarea capitalismului a crescut şi s-a întărit mişcarea muncitorească. În 1869 au fost create în **I.** primele secţii ale Internaţionalei I. Începînd de la sfîrşitul sec. al XIX-lea, cercurile conducătoare din **I.** au dus o politică de expansiune colonială. Înfrînţi în încercarea de a cotropi Etiopia (1896), imperialiştii italieni au ocupat totuşi, la sfîrşitul sec. al XIX-lea, Somalia şi Eritreea, iar în urma războiului cu Turcia (1911—1912) Libia şi insulele Dodecanez. În 1915 **I.** a intrat în primul război mondial de partea Antantei. În anii 1919—1920 au avut loc puternice acţiuni revoluţionare ale proletariatului. În 1921 a fost creat Partidul Comunist Italian. Căutînd să înăbuşe mişcarea revoluţionară, capitalul monopolist italian a instaurat dictatura fascistă a lui Mussolini (1922). **I.** fascistă a cotropit Abisinia (1935—1936), apoi împreună cu Germania hitleristă a sprijinit rebeliunea fascistă din Spania şi a organizat intervenţia militară împotriva Spaniei republicane (1936—1939). În 1937 a aderat la Pactul Anticomintern, iar în 1939 a cotropit Albania. **I.** fascistă a participat la cel de-al doilea război mondial ca principal aliat al Germaniei hitleriste, ocupînd în 1940 o parte a Franţei şi atacînd Egiptul. În 1940 şi 1941, **I.** a atacat, fără succes, Grecia. În 1941 a cotropit o parte a Iugoslaviei şi a participat cu un corp expediţionar la războiul împotriva U.R.S.S. Regimul fascist s-a prăbuşit în iulie 1943. În acelaşi timp, în Sicilia au debarcat trupe anglo-americane. În septembrie 1943 **I.** a ieşit din război, acceptînd capitularea necondiţionată. În octombrie 1943 **I.** a declarat război Germaniei. Poporul italian a desfăşurat o puternică mişcare de rezistenţă împotriva hitleriştilor, în care un rol de seamă au avut comuniştii. În septembrie 1943 hitleriştii au ocupat partea nordică şi centrală a **I.** Mişcarea de rezistenţă s-a transformat într-un război de eliberare naţională, şi în aprilie 1944 a fost format un guvern de coaliţie, în care au intrat şi reprezentanţi ai partidelor comunist şi socialist. La 18 iulie 1946, pe baza unui referendum, **I.** a fost proclamată republică, adoptînd o nouă constituţie. Conform tratatului de pace semnat în 1947, Italiei i s-au luat coloniile, Istria a fost redată Iugoslaviei, Triestul a devenit oraş liber (în 1954, în baza tratatului cu Iugoslavia, a trecut la **I.**), iar insulele Dodecanez au revenit Greciei. Din 1947 Partidul democrat-creştin a avut un rol politic predominant în toate guvernele **I.** În 1949 **I.** a aderat la N.A.T.O., iar în martie 1957 a semnat acordurile cu privire la Euratom şi Piaţa comună. **I.** este o republică.

Şeful statului este preşedintele, ales pe timp de şapte ani. Organul legislativ suprem este Parlamentul, compus din două camere: Camera Deputaţilor şi Senatul, alese pe termen de cinci ani. **I.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Partidul democrat-creştin; Partidul Comunist Italian; Partidul socialist italian; Partidul socialist italian al unităţii proletare (s-a constituit în 1964 prin desprinderea aripii de stînga din Partidul socialist italian); Partidul social-democrat italian; Partidul liberal italian; Partidul republican italian; Mişcarea socială italiană (partid neofascist); Partidul democrat al unităţii monarhice (format în 1959 prin fuziunea a două partide monarhice; Partidul naţional monarhist şi Partidul monarhist popular). Cea mai mare uniune sindicală este Confederaţia Generală a Muncii din Italia.

italiánă, *limba* ~, limbă romanică vorbită în Italia (Peninsula Italică, Sicilia şi Sardinia), în nordul Corsicei, în cantonul elveţian Ticino şi pe litoralul francez al Mării Mediterane. Este limba oficială a Italiei şi una dintre cele patru limbi oficiale ale Elveţiei. Cel mai vechi text datează din sec. al IX-lea sau chiar al VIII-lea.

italióţi, termen care desemnează populaţiile primitive de limbă indo-europeană din Italia centrală: latini, samniţi, umbrieni ş.a.

italo-celtice, *limbi* ~, grup al familiei indo-europene, a cărui unitate iniţială este încă discutată, vorbit în partea vestică a Europei şi cuprinzînd două ramuri: a) limbile italice: latina, care se continuă în limbile romanice actuale, osca, umbrica şi alte limbi şi graiuri ale Italiei antice; b) limbile celtice; limba vechilor locuitori ai Galiei, limbile gaelice şi limbile britanice, cuprinzînd limba Ţării Galilor din Anglia şi bretona din peninsula Bretagne (Franţa).

iterativ (din lat. *iterare* „a repeta"; LINGV.; despre forme verbale sau despre propoziţii temporale), care exprimă o acţiune repetată. Limba latină are un mare număr de verbe iterative, formate potrivit unor anumite reguli: *clamito* „a striga mereu" faţă de *clamo* „a striga". Unii lingvişti numesc aceste verbe *frecventative*.

iţări (în portul popular romînesc), pantaloni de pînză albă, croiţi strîmt pe picior şi foarte încreţiţi.

iţă (IND. TEXT.), dispozitiv al războiului de ţesut, constituit dintr-o ramă dreptunghiulară, în planul căreia sînt fixate sîrme sau sfori paralele (c o c l e ţ i), prevăzute cu cîte un ochi prin care se trec firele de urzeală. Războaiele de ţesut pot avea două sau mai multe **i.**, care se ridică şi se coboară într-o anumită ordine, formînd astfel rostul prin care se introduce firul de bătătură şi se realizează legătura (armura) sau desenul ţesăturii.

Iuda Iscarioteanul, personaj mitic, apostol al lui Iisus Hristos, care, potrivit legendelor evanghelice, l-ar fi vîndut pe acesta duşmanilor săi pentru 30 de arginţi. Numele lui a devenit simbolul trădării.

Iuda Macabeul (?—160 î.e.n.), conducător al răscoalei evreilor împotriva regelui Siriei elenistice, Antiochos al IV-lea Epiphanes. Înfrîngînd trupele siriene, răsculaţii au ocupat Ierusalimul (164 î.e.n.). **I.M.** şi-a luat titlul de mare preot şi a înfăptuit unele reforme potrivnice aristocraţiei evreieşti filoelene. A fost ucis într-o luptă, iar răscoala înăbuşită.

Iudeea, vechi stat sclavagist din sudul Palestinei, care s-a constituit în sec. al X-lea î.e.n. în urma descompunerii statului israelito-iudeu după moartea regelui Solomon. Capitala **I.** a fost oraşul Ierusalim. La sfîrşitul sec. al VII-lea î.e.n. a fost obiectul rivalităţii dintre Babilon şi Egipt. Babilonul a ocupat **I.** la începutul sec. al VI-lea î.e.n. În 332 î.e.n. **I.** a fost ocupată de Alexandru Macedon, iar în secolele următoare a fost stăpînită de Egiptul elenistic şi de Siria elenistică. La mijlocul sec. al II-lea î.e.n., în urma răscoalei iudeilor conduse de Iuda Macabeul, a fost restabilită independenţa **I.** În anul 63 î.e.n. a fost ocupată de romani, iar în 44 e.n. transformată în provincie romană.

iuft (IND. PIEL.), piele de bovine pentru feţe de încălţăminte, tăbăcită vegetal cu coajă de stejar şi de mesteacăn, impregnată cu ulei de gudron de mesteacăn. În trecut se fabrica numai în Rusia. În R.P.R. se fabrică iuft cromat, retăbăcit vegetal şi impregnat cu grăsimi, cunoscut şi sub denumirile de piele impermeabilă sau crom-toval. Este o piele moale, rezistentă, impermeabilă, din care se face încălţămintea grea, de sport etc.

iúgăr (lat. *iugerum* „măsură agrară de c. 25 ari"), veche unitate de măsură pentru suprafaţă, folosită în Transilvania, cu valoarea de 5 775 m².

Iugoslavia *(Republica Socialistă Federativă Iugoslavia; R.S.F.I.)*, stat în Europa, situat în partea nord-vestică a Peninsulei Balcanice. Se învecinează cu Italia, Austria, R.P. Ungară, R.P. Romînă, R.P. Bulgaria, Grecia, R.P. Albania şi Marea Adriatică. Suprafaţa: 255 804 km². Populaţia: 19 177 000 loc. (1963), formată, conform recensămîntului din 1961, din sîrbi (42%), croaţi (23%), sloveni (8,6%), macedoneni, muntenegreni, bosniaci, albanezi, unguri, turci, romîni etc. Capitala: *Belgrad*. Alte oraşe importante: Zagreb, Skopje, Sarajevo, Ljubljana, Titograd, Novi Sad. În partea de nord-est a ţării se întinde o zonă de cîmpie (partea sudică a Cîmpiei Panonice), uşor înclinată de la vest spre est, drenată de Dunăre şi de afluenţii săi. Restul teritoriului este în cea mai mare parte muntos. Partea de vest a zonei muntoase, formată din culmile Munţilor Dinarici, care se întind paralel cu ţărmul Adriaticii, este mai înaltă (vîrful Durmitor: 2 522 m), constituită în special din roci calcaroase care au dat naştere la fenomene carstice tipice. Alpii Sloveni, situaţi în extremitatea nord-vestică, în apropierea graniţei cu Austria şi Italia, au cele mai mari altitudini din **I.** (vîrful Triglav, 2 863 m). Partea muntoasă de sud şi de est este formată din munţi mai puţin înalţi, fragmentaţi de văi şi de nu-

meroase depresiuni. Pe coasta Mării Adriatice se întinde o fîşie îngustă de cîmpie litorală. Clima este continentală în zona interioară, mai umedă în vest şi mai uscată în est. În depresiunea din sud-vest şi mai ales pe coasta Adriaticii, climatul este mediteranean, ceea ce favorizează dezvoltarea unei vegetaţii specifice. Resurse naturale: păduri întinse (cca. 1/3 din suprafaţă), zăcăminte importante de metale neferoase (minereu de cupru, plumb, zinc, mercur, stibiu şi bauxită), precum şi zăcăminte de minereu de crom, de fier, de cărbune, de petrol. — *Istoric.* Teritoriul **I.** a fost populat în antichitate de triburi traco-ilire. În sec. I î.e.n. şi în primele secole ale e.n., teritoriul **I.** a intrat în compunerea provinciilor romane *Panonia, Dalmaţia, Illyricum, Noricum* şi *Macedonia.* În sec. al VI-lea a început popularea masivă a teritoriului actual al **I.** de către triburile slave. Sîrbii, croaţii, slovenii şi alte popoare ale slavilor de sud au întemeiat în sec. VII—XIII o serie de state feudale, care au cunoscut o mare dezvoltare în sec. XIII—XIV. După bătălia de la Kossovopolje (1389), unde forţele unite ale Serbiei şi Bosniei au fost înfrînte de către turci, aceştia au subjugat definitiv Serbia (1459) şi Bosnia (1463). În aceeaşi perioadă, croaţii, slovenii şi o parte a sîrbilor au căzut sub stăpînirea Habsburgilor. Timp de secole, popoarele Iugoslaviei au luptat, împreună cu toate popoarele din sud-estul Europei, împotriva jugului otoman. Lupta popoarelor iugoslave împotriva asupririi naţionale şi sociale s-a intensificat către sfîrşitul sec. al XVIII-lea, în condiţiile începutului dezvoltării relaţiilor capitaliste. Cea mai însemnată acţiune armată a avut loc în 1804, cînd sîrbii s-au răsculat sub conducerea lui Karagheorghe. În 1815 Serbia a devenit un principat autonom, sub suzeranitate otomană. După înfrîngerea Turciei în războiul ruso-romîno-turc din 1877—1878, Serbia, care se răsculase în 1876 împotriva Porţii o dată cu Bosnia, Herţegovina şi Muntenegru, a căpătat, împreună cu aceasta din urmă, independenţa; Croaţia a rămas însă sub stăpînirea Austro-Ungariei, care a ocupat apoi şi Bosnia şi Herţegovina, iar în 1908 le-a anexat. După înfrîngerea Austro-Ungariei în primul război mondial şi datorită avîntului mişcării de eliberare naţională a popoarelor iugoslave, a fost creat, la 1 decembrie 1918, statul multinaţional Iugoslavia, numit pînă în 1929 Regatul sîrbilor, croaţilor şi slovenilor. În componenţa **I.** au intrat Serbia, Muntenegru, o parte din Macedonia, Bosnia şi Herţegovina, Croaţia, Slovenia, Vojvodina, Dalmaţia şi Slavonia. Puterea a fost acaparată de burghezia sîrbă, care, sprijinindu-se pe burghezia din Croaţia, Slovenia, Muntenegru şi din alte regiuni, a impus ţării un regim monarhic şi a înăbuşit, cu ajutor străin, mişcarea revoluţionară desfăşurată în anii 1918—1920. Partidul Comunist din Iugoslavia, creat în 1919, a fost interzis în 1920. În această perioadă, **I.** a dus o politică externă de apropiere de Franţa şi a făcut parte, împreună cu Romînia şi Cehoslovacia, din M i c a A n t a n t ă. În 1929 a fost instaurată în ţară dictatura militară-regală. În anii următori, P.C. din Iugoslavia a luptat pentru crearea Frontului popular antifascist, mobilizînd masele la acţiunea pentru doborîrea regimului monarho-fascist. În ajunul celui de-al doilea război mondial se întărise dependenţa **I.**, sub raport economic şi politic, de Germania hitleristă. În martie 1941, guvernul Cvetković a aderat la pactul militar politic dintre Germania hitleristă, Italia fascistă şi Japonia militaristă. Aceasta a stîrnit indignarea maselor largi populare, care au răsturnat guvernul prohitlerist. La 6 aprilie 1941, Germania hitleristă şi Italia fascistă au atacat **I.** şi au ocupat-o. La chemarea P.C. din Iugoslavia, în ţară s-a desfăşurat o largă mişcare de partizani împotriva cotropitorilor. În cursul luptelor, detaşamentele de partizani şi apoi Armata populară de eliberare au reuşit să imobilizeze şi să macine importante contigente de trupe duşmane. Comandant suprem al Armatei populare de eliberare a fost I. B. T i t o. În teritoriile eliberate de aceasta au fost create comitete de eliberare naţională, organe ale puterii populare, a căror activitate era condusă de Vecea antifascistă de eliberare naţională a **I.**, întemeiată în 1942. Ca urmare a polarizării tuturor forţelor democratice în jurul P.C. din Iugoslavia, a fost creat Frontul unic al eliberării naţionale (din 1945 Frontul popular). La 29 noiembrie 1943, la a doua sesiune a sa, Vecea antifascistă de eliberare naţională s-a constituit în Comitetul naţional de eliberare, care îndeplinea funcţiile unui guvern provizoriu, punîndu-se astfel temeliile statului iugoslav de azi. Victoriile repurtate de Uniunea Sovietică în zdrobirea maşinii de război hitleriste au dat un puternic avînt luptei patrioţilor antifascişti din **I.** În octombrie 1944, Armata populară a eliberat, printr-o acţiune conjugată cu aceea a Armatei Sovietice, capitala ţării, Belgrad, continuînd lupta pînă la eliberarea întregii ţări (15 mai 1945). În martie 1945 s-a format un guvern democratic. La alegerile pentru Adunarea Constituantă, care au avut loc în noiembrie 1945, Frontul popular a repurtat o victorie deplină. Adunarea Constituantă a înlăturat monarhia şi a proclamat Iugoslavia republică populară federativă (29 noiembrie 1945). În anii 1945—1947 au fost înfăptuite importante transformări social-economice: reforma agrară, prin care marea proprietate funciară a fost lichidată; naţionalizarea întreprinderilor mari şi mijlocii, a transporturilor şi a băncilor; trecerea în mîinile statului a celei mai mari părţi a comerţului şi s-a trecut la construirea socialismului. Iugoslavia este un stat socialist federativ al unor popoare egale în drepturi. R.S.F.I. este compusă din republicile socialiste: Bosnia şi Herţegovina, Croaţia, Macedonia, Muntenegru, Serbia şi Slovenia. În componenţa republicii Serbia intră şi ţinuturile autonome Vojvodina şi Kosovo şi Metohija. Potrivit Constituţiei R.S.F.I. din 1963, „baza

orînduirii social-economice a Iugoslaviei o constituie munca asociată liber cu mijloacele de producţie în proprietate socială şi autoconducerea oamenilor muncii în producţie şi repartiţia produsului social în organizaţia de muncă şi în comunitatea socială". Uniunea Comuniştilor din Iugoslavia este „forţa conducătoare organizată a clasei muncitoare şi a poporului muncitor în construirea socialismului..." Secretar general al U.C.I. este Iosip Broz Tito, care în acelaşi timp este şi preşedinte al R.S.F.I. Uniunea Comuniştilor din **I.**, Uniunea sindicatelor, Uniunea tineretului din **I.**, precum şi alte organizaţii de masă, fac parte din organizaţia Uniunea socialistă a poporului muncitor din **I.**, creată în 1953 pe baza Frontului popular. Organul central al Uniunii socialiste este ziarul „Borba". Organul de presă al U.C.I. este „Komunist". Organul suprem al puterii este Scupştina Populară Federală, formată din cinci camere (vece): Vecea federală, Vecea pentru problemele economiei, Vecea pentru problemele învăţămîntului şi culturii, Vecea pentru problemele politicii sociale şi ocrotirii sănătăţii şi Vecea pentru organizarea politică, fiecare dintre ele cuprinzînd cîte 120 de deputaţi. Deputaţii Vecei federale, aleşi din partea scupştinelor republicane, a scupştinelor ţinuturilor autonome Vojvodina şi Kosovo şi Metohija, formează Vecea naţionalităţilor. Organele supreme ale puterii în republicile care alcătuiesc R.S.F.I. sînt scupştinele republicane, cu organele lor executive. Organele locale ale puterii de stat sînt scupştinele. — *Dezvoltarea economică.* În trecut, **I.** era o ţară a cărei economie avea un caracter predominant agrar. În anii puterii populare s-a dezvoltat industria, producţia ei fiind în 1963 de 6 ori mai mare decît cea antebelică. Industria **I.** dădea în 1962 46,2% din venitul naţional; ponderea sectorului obştesc în produsul social total reprezenta 82%. Pentru dezvoltarea bazei energetice, în ultimii ani s-au construit hidrocentrale şi termocentrale. Producţia de energie electrică a fost în 1963 de 11,4 ori mai mare decît în 1939. Este dezvoltată metalurgia neferoasă, cu principalele centre la Bor şi Maidanpek (cupru), Tetovo (stibiu

și crom), Šibenik, Kidricevo (aluminiu), Trepca (plumb și zinc). S-au dezvoltat industria siderurgică (cu centrul principal Zenica) și industria prelucrării metalelor. Industria constructoare de mașini (utilaj electrotehnic și mașini energetice, mașini-unelte, mașini agricole) este concentrată în principalele centre urbane: Belgrad, Zagreb, Ljubljana, Novi Sad, Maribor etc.), iar industria chimică la Jajce, Split, Maribor. Mai sînt dezvoltate construcțiile navale (Split și Rijeka), industria de prelucrare a lemnului (mai ales în Bosnia și Slovenia), textilă, alimentară etc. În agricultură gospodăriile obștești (de stat) dețineau, în 1963, 12% din suprafața cultivabilă și dădeau 27% din producția de grîu și secară, 13% din cea de porumb și 61% din cea de sfeclă de zahăr. Diversele forme de cooperație agricolă (cooperative țărănești de muncă, cooperative agricole de tip general, cooperative agricole specializate etc.) dădeau 35% din producția de grîu și secară, 33% din cea de porumb și 39% din cea de sfeclă de zahăr. Gospodăriile individuale dădeau 38% din producția de grîu și secară și 54% din cea de porumb. (Breviarul statistic al Iugoslaviei, 1964). Cele mai răspîndite culturi sînt cerealele (în special porumbul și grîul, mai extinse în cîmpia Dunării), sfecla de zahăr, floarea-soarelui, cartoful, pomii fructiferi, vița de vie, măslinul, tutunul (mai ales în Macedonia). E dezvoltată și creșterea animalelor (bovine, porcine, ovine). Se practică intens pescuitul, mai ales în Marea Adriatică. **I.** are o importantă flotă maritimă. Principalele porturi sînt Rijeka, Pola, Split, Dubrovnik. **I.** exportă produse ale industriei ușoare, chimice, minereuri și metale neferoase, mașini și utilaje și importă în special mașini și materii prime pentru industrie. Volumul schimburilor economice dintre R.P.R. și R.S.F.I. a sporit în ultimii ani. Între cele două țări s-a încheiat în 1963 un acord bilateral privind construirea și exploatarea sistemului hidroenergetic și de navigație Porțile de Fier, precum și un acord privind interconectarea sistemelor electroenergetice. — *Instituțiile de învățămînt și cultural-științifice.* În anii puterii populare, cultura a cunoscut o mare dezvoltare. S-a generalizat învățămîntul de opt ani. În anul școlar 1962—1963, în cele 88 instituții de învățămînt superior au studiat 111 600 de studenți. Centrele științifice ale Iugoslaviei sînt: Academia Sîrbă de Științe și Arte (Belgrad), Academia Iugoslavă de Științe și Arte (Zagreb), Academia Slovenă de Științe și Arte (Ljubljana), universitățile din Belgrad, Zagreb, Ljubljana, Sarajevo, Skopje și diferite alte institute și societăți științifice.

Iugurta (sec. II î.e.n.), rege al Numidiei, împotriva căruia Roma a purtat un război sîngeros (111—105 î.e.n.), la început defavorabil, datorită faptului că **I.** mituia pe comandanții armatelor romane. Istoricul roman Sallustius îi atribuie celebrele cuvinte despre Roma: „O, cetate venală, cît de repede ai pieri dacă s-ar găsi un cumpărător", prin care caracteriza corupția aristocrației romane. Învins de către Marius, a fost adus la Roma și omorît în anul 104 î.e.n.

Iulia, gintă patriciană din Roma antică, care se trăgea, după legendă, din zeița Venus. Din această familie a făcut parte Iuliu C e z a r și nepotul său Octavian A u g u s t, întemeietorul dinastiei iulio-claudice, din care au făcut parte împărații romani pînă la Nero inclusiv.

Iulian Apostatul (Flavius Claudius Iulianus), împărat roman (361—363), adept al neoplatonismului. A fost numit Apostatul pentru că a încercat să restabilească cultul păgîn. A fost un om de o vastă cultură, mare scriitor și gînditor al timpului său. A murit în timpul unui război împotriva perșilor.

Iulian, Ștefan (c. 1851—1892), actor romîn. Continuator al lui Matei Millo, **I.** a fost unul dintre cei mai valoroși actori realiști de la sfîrșitul sec. al XIX-lea. A jucat la început la „Grădina cu cai", apoi în trupa Tardini-Vlădicescu. La Teatrul național din București s-a impus ca interpret al rolurilor comice din piesele lui I.L. Caragiale (Nae Ipingescu din „O noapte furtunoasă", Pristanda din „O scrisoare pierdută"). Varietatea mijloacelor de interpretare și caracterul popular al jocului său se datorau în special capacității de observație și de selectare a trăsăturilor oamenilor din acea vreme. A fost și interpret de operă și de operetă.

iúlus (ZOOL.), miriapod lung de cîțiva centimetri, cu corp cilindric și cu cîte două perechi de picioare pe majoritatea segmentelor. Trăiește în frunzarul pădurilor, sub bușteni, pietre etc. Sin. *șarpele orb.*

iúncher 1. (În vechea terminologie militară) Elev al unei școli militare. **2.** Membru al clasei moșierilor germani.

iuncherîme (în sens restrîns), clasa marilor proprietari de pămînt din Prusia răsăriteană; (în sens larg) clasa moșierilor germani în ansamblu. **I.** a apărut în sec. al XVI-lea, iar baza ei socială a format-o nobilimea militară. **I.** a ocupat o poziție dominantă în armată și în stat, în urma dezvoltării capitalismului în agricultură pe cale prusacă și a renunțării burgheziei germane la revoluție. Acest fapt a determinat crearea în Prusia și apoi în Germania a unui regim birocratic, militarist și polițienesc. În urma reformei agrare democratice din 1945—1946, **i.** a fost lichidată ca clasă în Germania răsăriteană.

Iunian, Grigore (1882—1944), om politic burghez romîn, de mai multe ori ministru. În 1917 a înființat la Iași, împreună cu alți politicieni burghezi, un partid diversionist, denumit „Partidul muncii", iar în 1920 a devenit membru al Partidului țărănesc (din 1926 Partidul național-țărănesc). Părăsind Partidul național-țărănesc, a înființat în 1932, împreună cu partizanii săi, Partidul radical țărănesc. Ca exponent al aripii de dreapta, **I.,** liderul partidului, avea strînse legături cu camarila regală. Folosind în mod demago-

gic programul partidului, care avea un caracter burghezo-democratic, **I.** a atacat, de pe poziţii „de stînga", grupările care nu erau pe placul regelui, opunîndu-se unirii forţelor democratice.

„Iunion" v. **„Union".**

Iunnan, provincie în sudul R. P. Chineze. Suprafaţa: 436 200 km². Populaţia: 19 100 000 loc. (1957). Centrul administrativ: *Kunmin*. Cea mai mare parte a interiorului **I.** este un podiş străbătut de culmi muntoase înalte. Climă subtropicală, iar în sud musonică. Peste 18% din suprafaţă este ocupată de păduri, caracterizate printr-o mare varietate de specii, cu numeroşi arbori de esenţe preţioase. În **I.** se află un dendrariu, renumit, cu numeroase specii rare din diferite părţi ale globului. În subsol există importante zăcăminte de minereu de cupru, fier şi diferite alte metale neferoase, de apatite, sare gemă, cărbune şi mari rezerve de minereu de staniu. **I.** este o regiune agricolă. Se cultivă orez, tutun, ceai, trestie de zahăr, arbori de cauciuc şi de cafea. Este dezvoltată şi industria extractivă, constructoare de maşini, textilă, de prelucrare a lemnului, alimentară. Sînt răspîndite meşteşugurile.

Iuno (Iunona) v. **Hera.**

Iunona (ASTR.), planetă mică cu un diametru de circa 190 km, descoperită de astronomul german K. Harding în 1804. Distanţa sa medie faţă de Soare este de 2,67 unităţi astronomice.

Iuon, Konstantin Fiodorovici (1875—1958), pictor, grafician şi scenograf sovietic. A fost artist al poporului din U.R.S.S., membru al Academiei de arte a U.R.S.S. **I.** a pictat peisaje cu un colorit strălucitor, portrete, scene de gen, tablouri cu subiect istoric („Soare de martie", 1915; „Începutul primăverii", 1935). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Iupiter v. **Zeus.**

Iupiter (ASTR.), cea mai mare planetă din sistemul nostru solar şi cea mai strălucitoare, după Venus. Distanţa pînă la Soare este de 778 000 000 km (5,20 unităţi astronomice). Diametrul său este de peste 11,2 ori mai mare decît diametrul Pămîntului, densitatea fiind un sfert din densitatea Pămîntului (1,33 g/cm³). Revoluţia siderală în jurul Soarelui este efectuată în 11 ani şi 315 zile terestre, iar în jurul axei sale, la ecuator, în 9 h 50 m 30 s. Temperatura atmosferei sale, care este compusă în special din hidrogen, metan şi amoniac, este de aproximativ —130°C. Are 12 sateliţi.

Iuriev, Boris Nikolaevici (1889—1957), om de ştiinţă sovietic, specialist în domeniul aerodinamicii; a fost membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. A elaborat importante lucrări privind teoria şi construcţia elicopterelor, precum şi lucrări de aerodinamică experimentală. Laureat al Premiului de stat.

iúrtă, tip de locuinţă demontabilă, specifică pentru populaţiile nomade mongole şi turcice. Este formată dintr-o carcasă pliantă din zăbrele de lemn aşezate în cerc, acoperită cu pîslă. Partea superioară are formă conică (la **i.** mongolă) sau de cupolă (la **i.** turcică).

Iustinian, împărat bizantin (527—565), originar din Iliria. Urmărind restabilirea Imperiului roman şi restaurarea relaţiilor sclavagiste în descompunere, a întărit armata şi aparatul birocratic de stat şi a cucerit majoritatea teritoriilor fostului Imperiu roman (Italia, Spania, Africa romană etc.). A înăbuşit toate mişcările populare (răscoala Nika, din 532, şi altele). În timpul lui s-a construit capodopera arhitecturii bizantine, catedrala Sfînta Sofia din Constantinopol, şi s-a codificat dreptul civil roman. Această codificare, denumită în sec. al XII-lea *Corpus iuris civilis*, se compune din patru cărţi: Institutele, Digestele, Codul lui **I.** şi Novelele.

Iustinus (sec. II î.e.n.), istoric roman şi apologet creştin. Opera sa istorică, de fapt un rezumat al „Istoriei universale" a lui Pompeius Trogus, este utilă prin informaţiile cu privire la istoria politică a dacilor din secolul al II-lea î.e.n.

iútă *(Corchorus)*, plantă anuală din familia tiliaceelor, originară din India, cu tulpina înaltă pînă la 3 m şi groasă de 1—2 cm. Frunzele sînt polimorfe, ovale la baza tulpinii, lobate la mijloc şi lanceolate la vîrf, iar florile sînt de culoare galbenă. Fructul este o capsulă rotundă sau alungită, cu seminţe numeroase, de culoare verde sau brună şi foarte mici. Au importanţă economică două specii de **i.**: *Corchorus olitorius*, cu capsula alungită, şi *Corchorus capsularis*, cu capsulă rotundă. **I.** se cultivă în zona tropicală, pentru fibrele textile care se extrag din tulpini şi care se folosesc la confecţionarea pînzeturilor grosiere şi a sforilor. În R.P.R. se cultivă pe suprafeţe mici, în cîmpuri experimentale.

Iută

Iutkevici, Serghei Iosifovici (n. 1904), regizor de film şi scenarist sovietic, artist al poporului din R.S.F.S.R. Printre filmele sale se numără: „Dantelele", „Munţii de aur", „Minerii", „Omul cu arma", „Iakov Sverdlov", „Othello", „Povestiri despre Lenin" ş.a. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Iutlanda, peninsulă în partea de nord a Europei centrale, cuprinsă între Marea Baltică la est şi Marea Nordului la vest, despărţită de Peninsula Scandinavă prin strîmtorile Skagerrak şi Kattegat. Suprafaţa: cca. 40 000 km², cea mai mare parte aparţinînd Danemarcii, iar sudul, R.F. Germane. Relieful său de cîmpie şi clima temperată cu precipitaţii abundente sînt favorabile practicării agriculturii şi creşterii animalelor. Pe ţărmul de est al peninsulei, mai dantelat, există o serie de porturi, dintre care Aarhus (în Danemarca) este cel mai important. În partea de sud a peninsulei a fost tăiat canalul Kiel, care face legătura între Marea Baltică şi Marea Nordului.

Iuvenal (Decimus Iunius Iuvenalis) (c. 60—140), poet satiric roman. În „Satirele" (trad. rom.) sale a înfierat, cu o violență care merge pînă la invectivă, moravurile corupte ale Romei imperiale, pe aristocrații corupți, patricienii decăzuți, stăpînii de sclavi parveniți și a manifestat o vie simpatie pentru oamenii de rînd. Unele dintre creațiile sale exprimă idei filozofice de orientare stoică. Opera lui **I.**, remarcabilă prin realismul observației, cuprinde numeroase informații cu privire la felul de viață al păturilor mijlocii, imagini artistice realiste și pregnante. Stilul lui este plastic și energic, uneori retoric; versurile conțin și expresii ajunse proverbiale.

iuzbașă (IST.) v. **hotnog.**

Ivan al III-lea Vasilievici, mare cneaz al Moscovei (1462—1505). A unit cnezatele rusești în jurul Moscovei într-un stat feudal unic și a reușit să înlăture definitiv jugul mongolo-tătar (1480). În vremea sa au fost stabilite relații diplomatice cu mai multe state din Europa și din Asia. A avut legături cu Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, cu care s-a înrudit prin căsătoria fiului său Ivan cu Elena, fiica domnului romîn.

Ivan al IV-lea Vasilievici (cel Groaznic), mare cneaz al Moscovei și al întregii Rusii (1533—1547), primul țar al Rusiei (1547—1584). A consolidat statul centralizat și a întărit puterea autocrată printr-un ansamblu de măsuri *(opricinina)*, inițiate în scopul slăbirii marii nobilimi (care l-a poreclit, din această pricină, „cel Groaznic"), al întăririi puterii economice a micii nobilimi *(opricinicii)*, care forma baza armatei, și al accentuării procesului de iobăgizare a țărănimii. Pentru a întări puterea militară a Rusiei a creat corpul streliților și a introdus în armată folosirea armelor de foc. A cucerit hanatele tătărești Kazan (1552) și Astrahan (1556), a supus pe Nogai, iar în cursul războiului livonian (1558—1583), pentru ieșirea la Marea Baltică, a zdrobit ordinul cavaleresc german livonian. În vremea lui, a început cucerirea Siberiei. A încurajat dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului. A avut legături cu domnii Moldovei Petru Rareș și Ioan Vodă cel Cumplit.

Ivanco, fiul lui Dobrotici, despot al Dobrogii (1386—1388). După înfrîngerea lui de către turci (1388), Dobrogea a intrat în stăpînirea lui Mircea cel Bătrîn.

Ivanenko, Dmitri Dmitrievici (n. 1904), fizician sovietic. Are lucrări în domeniul teoriei nucleului și electrodinamicii cuantice. După descoperirea neutronului de către Chadwick (1932), a emis ipoteza că nucleul atomului este format din protoni și neutroni și, împreună cu I. E. Tamm, a elaborat o teorie a forțelor nucleare (1934—1936). Împreună cu A.A. Sokolov a elaborat teoria emisiunii electromagnetice a electronului puternic accelerat în betatron sau sincrotron (1944—1948). Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Ivanov, Aleksandr Andreevici (1806—1858) pictor rus. A studiat multă vreme în Italia. A creat lucrări pe teme mitologice, în care a introdus preocuparea pentru redarea multilaterală și profundă a omului. Opera sa principală este compoziția complexă „Mesia se arată poporului", la care a lucrat 20 de ani. Ea fixează pregnant tipuri psihologice și sugerează ideea eliberării poporului de nedreptățile sociale. **I.** a pus bazele picturii istorice ruse progresiste.

Ivanov, Mihail Fiodorovici (1871—1935), om de știință sovietic, specialist în domeniul zootehniei. A fost membru al Academiei de științe agricole „V.I. Lenin".

Ivanov, Vsevolod Veaceslavovici (1895—1963), scriitor sovietic rus, originar din Siberia. A participat la războiul civil și s-a afirmat ca prozator în 1921—1922, cu nuvelele „Partizanii", „Trenul blindat 14—69" și „Vînturi colorate". Evocării războiului civil îi este consacrat și romanul „Parhomenko" (1938—1939, trad. rom. 1949). Ca dramaturg s-a impus mai ales prin dramatizarea povestirii „Trenul blindat 14—69" (1927, trad. rom. 1950).

Ivanovo, oraș în U.R.S.S., situat în regiunea centrală a părții europene a R.S.F.S. Ruse. 360 000 loc. (1962). Vechi centru al industriei textile. S-a dezvoltat și industria construcțiilor de mașini (mașini pentru extracția turbei, mașini textile, piese de schimb), de prelucrare a lemnului, a materialelor de construcție. Nod de cale ferată. Institute de învățămînt superior, teatre, filarmonică.

Ivanovski, Dmitri Iosifovici (1864—1920), botanist și microbiolog rus. A descoperit virusul care provoacă boala numită mozaicul tutunului și a elaborat metoda de combatere.

Ivașcu, George (n. 1911), publicist romîn. Înainte de august 1944 a activat în presa antifascistă (în conducerea revistei „Manifest", în colectivul redacției ziarului „Romînia liberă" ș.a.). Ulterior a publicat studii de istorie a literaturii și a presei romîne, conducînd și diferite reviste, printre care „Contemporanul" și „Lumea".

Ivănuș, Constantin (1886—1928), militant de seamă în mișcarea muncitorească din Romînia. Fiu de țăran sărac, muncitor dogar, s-a încadrat în mișcarea muncitorească în anii luptei pentru refacerea organizațiilor muncitorești și pentru crearea sindicatelor. În 1912 a devenit membru al Partidului social-democrat din Romînia. În perioada avîntului revoluționar, **I.** a fost unul dintre organizatorii și conducătorii grupurilor comuniste. Ales în conducerea partidului socialist, în condițiile ascuțirii luptei ideologice din sînul partidului a luptat neobosit pentru transformarea partidului socialist într-un puternic partid politic comunist și pentru afilierea lui la Internaționala a III-a. **I.** nu a luat parte la lucrările primului Congres al Partidului Comunist din Romînia, deoarece fusese arestat cu puțin timp înainte. După eliberarea din închisoare a făcut parte din Comitetul Provizoriu al P.C.R., ales în decembrie 1921. În anii următori a avut sarcina de a organiza lupta

muncitorilor forestieri. Activitatea lui practică s-a îmbinat cu preocupări teoretice şi cu deosebite calităţi de agitator. S-a bucurat de un

C. Ivănuş

mare prestigiu personal în rîndurile muncitorilor. La Congresul al II-lea al P.C.R. a fost ales membru al Comitetului Central. Arestat în 1925, a fost condamnat la doi ani închisoare, de unde a ieşit grav bolnav. A murit la Berlin, în noiembrie 1928.

Ivela, Levy (1878—1927), compozitor romîn. A scris în special muzică corală. A publicat manuale didactice. S-a făcut cunoscut mai cu seamă ca autor al unui „Dicţionar muzical ilustrat".

ivóriu[1] v. **morfil, fildeş.**

ivóriu[2] (ANAT.) v. **dentină.**

Ivul, Gavril (1619—1678), învăţat romîn din Banat; a fost profesor de teologie, gramatică, filozofie şi matematici la Košice, apoi la Viena.

Iwaszkiewicz *[ivaşchiévici]*, Iarosław (n. 1894), scriitor polonez. S-a afirmat prin romanul istoric „Scuturile roşii" (1934). Volumele „Călătorie la Sandomierz" (1953) şi „Povestiri prinse cu urechea" (1954) sînt consacrate procesului de transformare socială din Polonia de după Eliberare. A scris şi romanul ciclic „Slavă şi glorie" (1956 şi 1958), care înfăţişează transformările petrecute în conştiinţa intelectualităţii poloneze între cele două războaie mondiale. Laureat al Premiului de stat al R. P. Polone.

Iza, afluent pe stînga al Tisei; are lungimea de 83 km. Izvorăşte din Munţii Rodnei (vîrful Bătrîna), străbate Depresiunea Maramureş şi se varsă în Tisa la Sighet. Principalul ei afluent este Mara.

izabél (ZOOTEHN.; despre animale), care are corpul acoperit uniform cu păr galben de diferite nuanţe.

izanomalíe (gr. *isos* „egal" şi *anomalie*), abatere egală faţă de valoarea normală a unui fenomen sau element oarecare. Linia de pe harta meteorologică care uneşte punctele cu aceeaşi abatere de la valoarea normală a unuia dintre elementele meteorologice (de exemplu temperatura) se numeşte *linie izanomală.*

izbúc, izvor carstic intermitent.

izentálpă, *transformare* ~ (FIZ.), transformare de stare a unui sistem fizico-chimic în care e n t a l p i a rămîne constantă. Transformarea **i.** este ireversibilă (v. şi l a m i n a r e) şi se foloseşte în tehnica frigului.

izentrópă, *transformare* ~ (FIZ.), transformare de stare a unui sistem fizico-chimic, în care e n t r o p i a rămîne constantă.

izláz (AGR.), pajişte naturală destinată pentru păşunatul animalelor. De cele mai multe ori, mai ales în zonele de stepă şi de silvostepă, **i.** este slab productiv şi invadat de buruieni neconsumabile. De aceea **i.** din aceste zone se ară şi se cultivă cu plante anuale sau perene pentru păşunat, nutreţ verde şi fîn.

ízmă *(Mentha piperita)*, specie de plantă erbacee perenă din familia labiatelor, cu frunze opuse, scurt peţiolate şi cu flori mărunte roşii-violet, dispuse în spice la vîrful tulpinilor sau al ramurilor. Întreaga plantă are o aromă caracteristică; frunzele conţin un ulei eteric (mentol), folosit în industria farmaceutică. Sin. *mentă.*

Izmă

Izmir, oraş în vestul Turciei, aşezat în golful cu acelaşi nume, larg deschis spre Marea Egee. 370 920 loc. (1960). Important port şi centru comercial. Industrie textilă (ţesături de mătase, bumbac şi lînă, covoare), chimică, alimentară. Ateliere mecanice. La **I.** se organizează anual un tîrg internaţional de mostre. În trecut s-a numit *Smirna.*

izo- (gr. *isos* „egal, la fel"), element de compunere cu sensul „la fel, egal" (ex. *izobară, izomorf*).

izoalcáni (CHIM.), hidrocarburi saturate aciclice cu catena ramificată (ex. *izobutan, izopentan, izooctan* etc.). Sin. *izoparafine.*

izoamplitúdine, linie care uneşte, pe hărţile climatice, punctele cu aceeaşi amplitudine a temperaturii medii sau extreme a aerului dintr-o perioadă de timp determinată.

izoanabáză, linie care uneşte punctele cu aceeaşi intensitate a mişcării de ridicare a scoarţei terestre.

izobáră (gr. *isos* „egal" şi *baros* „greutate") **1.** (METEOR.) Linie care uneşte pe o hartă punctele unde presiunea atmosferică, redusă la nivelul mării, are aceeaşi valoare. **I.** indică repartiţia medie a valorilor presiunii atmosferice pe un anumit teritoriu sau pe întreaga suprafaţă a globului terestru într-o anumită perioadă de timp. Din modul de dispunere a **i.** rezultă ariile de înaltă presiune (anticicloni) şi ariile de joasă presiune (cicloni). **2.** (FIZ.) *Transformare izobară,* transformare de stare a unui sistem fizico-chimic, în care presiunea se menţine constantă.

izobári (FIZ., CHIM.), atomi care au aceeaşi masă atomică, dar care diferă prin numărul atomic şi se găsesc în căsuţe diferite ale tabloului periodic al elementelor. Nucleele **i.** au acelaşi număr de nucleoni (ex. un izotop al indiului şi un izotop al cadmiului au aceeaşi masă atomică, egală cu 113).

izobátă (gr. *isos* „egal" şi *bathos* „adîncime"; GEOGR.), linie care uneşte pe o hartă punctele cu aceeaşi adîncime faţă de o suprafaţă reper, de regulă suprafaţa unui lac, a unei mări sau a unui ocean.

izobuténă $(CH_3)_2C = CH_2$. Hidrocarbură olefinică cu ca-

tenă ramificată. Gaz incolor, inflamabil, cu p.f. —6,9°C. Se separă cu acid sulfuric (56 — 65%) din amestecul de hidrocarburi olefinice gazoase, conținute în gazele de cracare. Se mai poate obține prin izomerizarea normal-butanului și dehidrogenarea izobutanului rezultat. **I.** este folosită la fabricarea alcoolului butilic terțiar, a izooctanului, în industria cauciucului sintetic, a detergenților și aditivilor pentru lubrifianți, a intermediarilor etc. Se numește și *izobutilenă*.

izocatabază, linie care unește punctele cu aceeași intensitate a mișcării de coborîre a scoarței terestre.

izocianáți $R-N=C=O$. Esteri ai acidului izocianic. Se obțin în reacția dintre fosgen și aminele primare. Sînt lichide incolore, distilabile, cu miros pătrunzător, lacrimogene. Sînt folosiți ca reactivi specifici la identificarea alcoolilor și fenolilor. După numărul grupărilor —N=C=O conținute în moleculă, **i.** sînt clasificați în mono-, di-, tri- sau poliizocianați. Diizocianații sînt întrebuințați în industrie ca materii prime pentru fabricarea de fibre sintetice, adezivi, elastomeri și lacuri.

izoclinálă, *structură* ~ (GEOL.), asociație de cute la care flancurile prezintă aceeași înclinare, fiind paralele cu planele axiale. V. și c u t ă.

izoclínă, linie care unește pe hartă punctele cu aceeași înclinație magnetică.

izocóră, *transformare* ~ (FIZ.), transformare de stare a unui sistem fizico-chimic în care volumul se menține constant. — (FIZ., CHIM.) *Izocoră de reacție,* curbă care reprezintă, pe o diagramă de stare, constanta de echilibru K a unei reacții chimice reversibile la volum constant (reprezentată în ordonată), în funcție de temperatura absolută T la care se produce reacția (reprezentată în abscisă).

izocróne (FIZ.; despre două procese), care au durate egale (ex. oscilațiile de amplitudine mică ale unui pendul sînt **i.**).

izocronism (gr. *isos* „egal" și *chronos* „timp"; FIZIOL.), stare de identitate a caracteristicilor de excitabilitate a neuronilor succesivi din cadrul arcurilor reflexe sau a nervilor motori și a mușchilor scheletici corespunzători, evidențiată prin valori apropiate ale cronaxiei. Ar reprezenta condiția necesară transmiterii excitației de la un neuron la altul sau de la nervul motor la mușchiul scheletic.

izocronismul micilor oscilații (FIZ.), lege descoperită de Galilei, potrivit căreia perioada de oscilație a unui pendul a cărui amplitudine nu depășește 5° este constantă și nu depinde de amplitudine.

izodimorfism (FIZ.), proprietate a unor compuși izomorfi de a forma cristale mixte (soluții solide) în orice proporție, dînd astfel serii izomorfe.

izodinamíe (gr. *isos* „egal" și *dynamis* „forță"; FIZIOL.), identitate de valoare energetică a două sau mai multor alimente. Pentru echilibrarea energetică a unui regim alimentar, un aliment poate fi înlocuit prin altul, cu condiția ca ele să fie izodinamice (ex. grăsimile prin hidrocarbonate).

izofáză (CHIM., FIZ.), curbă care reprezintă izotermele și izobarele coincidente pe o diagramă de stare presiune-volum a unui sistem fizico-chimic format dintr-un singur component cu două faze coexistente.

izogamíe (gr. *isos* „egal" și *gamos* „căsătorie, unire"; BIOL.), formă primitivă de înmulțire sexuată, în care cei doi gameți care participă la fecundare sînt asemănători din punct de vedere morfologic. **I.** se întîlnește la unele organisme inferioare (protozoare, alge etc.).

izoglósă (gr. *isos* „egal" și *glossa* „limbă"; LINGV.), linie care marchează pe o hartă lingvistică limitele răspîndirii unui fenomen. După natura fenomenului, se numesc *izofone* izoglosele privitoare la fenomene fonetice, *izolexe* cele privitoare la fenomenele lexicale și *izomorfe* cele privitoare la fenomene morfologice.

izogónă (gr. *isos* „egal" și *gonia* „unghi"); linie care unește toate punctele de pe suprafața Pămîntului, prezentînd același unghi între direcția nord indicată de acul magnetic și direcția nord geografică. V. și d e c l i n a ț i e m a g n e t i c ă.

izohiétă (METEOR.), linie care unește pe hărțile climatice punctele cu aceeași cantitate de precipitații într-o anumită perioadă de timp.

izohípsă v. **curbă de nivel.**

izolánt (TEHN.), material cu ajutorul căruia se pot realiza izolări. **I.** pot fi electrici, termici, acustici sau fonici, hidrofugi etc. — *I. acustic* (sau *fonic*), material foarte puțin elastic (ex. plută, rumeguș de lemn, vată minerală etc.) care amortizează vibrațiile sonore și împiedică propagarea sunetului. Cu aceste materiale se căptușesc zidurile, planșeele și alte elemente ale construcțiilor. — *I. electric,* material cu conductivitate electrică foarte mică, practic neglijabilă (mai mică decît $10^{-8}\ \Omega^{-1}\ m^{-1}$). *I.e.* (ex. porțelanul, sticla, mica, bachelita, cauciucul, rășinile sintetice, uleiul de transformator etc.) sînt folosite în construcția aparatelor și mașinilor electrice, a liniilor electrice, pentru confecționarea utilajului și a îmbrăcămintei de protecție contra electrocutării etc. Sin. *electroizolant.* — *I. hidrofug,* material impermeabil sau cu permeabilitate foarte mică față de apă (ex. asfaltul, bitumul, cartonul asfaltat, tencuielile bituminoase, pîsla, hîrtia impregnată, pluta etc.), aplicat prin ungere, prin înfășurare, lipire sau căptușire și interpus între stratul umed și elementele construcției care trebuie apărate de efectele dăunătoare ale umezelii. — *I. termic,* material rău conducător de căldură (ex. azbestul, vata de sticlă, vata de zgură etc.), întrebuințat pentru a împiedica pierderile de căldură dintr-un sistem tehnic (instalație, mașină etc.). Sin. *termoizolant.*

izoláre[1] (CONSTR.) **a)** Împiedicare a transmiterii unor forme de energie sau a trecerii unor substanțe dintr-un mediu în altul sau de la un sistem fizic la altul, precum și împiedicarea interacțiunilor reciproce ale acestor sisteme. Se realizează

fie prin construcţia adecvată a sistemelor supuse izolării, fie prin interpunerea unor straturi de izolanţi între acestea. **b)** Ansamblul operaţiilor prin care se realizează împiedicarea trecerii unor forme de energie sau a unor substanţe între două medii sau sisteme fizice. — *I. acustică (fonică)*, împiedicare (parţială sau totală) a transmiterii unui sunet, realizată în special prin introducerea în calea undelor sonore a unui obstacol confecţionat dintr-un material care absoarbe aceste unde. *I. a.* se realizează prin aplicarea unui izolant acustic pe elementele de construcţie, prin interpunerea lui între părţile componente ale acestora sau prin executarea elementelor de construcţie din izolanţi fonici. *I. a.* a clădirilor, împotriva zgomotelor provocate de vehiculele din apropiere, se efectuează prin înconjurarea clădirilor cu ziduri din materiale izolante şi prin interpunerea între ele şi terenul de fundaţie a unui strat de vată minerală, saltele de cauciuc, plăci de plută etc. — *I. hidrofugă*, împiedicare a infiltrării apei prin elementele unei construcţii, respectiv împiedicare sau reducere a acţiunii apei asupra acestora. V. şi izolant hidrofug. — *I. termică*, împiedicare sau reducere a transmiterii căldurii între două medii separate printr-un corp interpus. Se realizează fie prin includerea unui strat de izolant termic în corpul separator, fie prin alcătuirea acestuia dintr-un material termoizolant. *I. t.* a construcţiilor şi a instalaţiilor are drept scop realizarea unor anumite regimuri de temperatură în interiorul acestora şi protejarea lor contra frigului şi căldurii.

izoláre[2] (MED.), măsură cu caracter profilactic, care constă în interzicerea contactului unui bolnav contagios cu alte persoane.

izolare geografică (BIOL.), izolarea prin bariere naturale (ape, masive muntoase etc.) a unor asociaţii de plante sau animale pe un teritoriu limitat (insule, bazine închise, munţi izolaţi), lipsit de legătură cu alte teritorii. Datorită **i. g.**, speciile continuă în decursul timpurilor geologice o linie de evoluţie proprie şi se diversifică tot mai mult; astfel, în Australia, care s-a desprins de restul continentelor înainte de apariţia mamiferelor placentare, au supravieţuit monotremele şi marsupialele, reprezentate acolo prin numeroase specii. **I. g.** explică deosebirile în răspîndirea actuală a organismelor pe Pămînt, apariţia endemismelor şi constituie o puternică dovadă în sprijinul evoluţionismului.

izolator electric, piesă finită, dintr-un material electro-

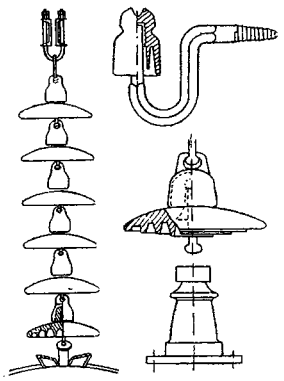

Izolatoare electrice

izolant. Izolatoarele electrice pentru instalaţiile exterioare se execută din porţelan, steatită şi, uneori, din sticlă, iar pentru instalaţiile interioare şi din materiale plastice (mai cu seamă în instalaţiile de joasă tensiune), folosită în instalaţiile electrice sau făcînd parte constitutivă din construcţia maşinilor, transformatoarelor, aparatelor etc. electrice şi avînd rolul de a izola între ele ori faţă de pămînt anumite conductoare electrice.

izoláţie (CONSTR.), sistem cu proprietăţi izolante, alcătuit din unul sau din mai multe straturi de izolanţi. După scopul **i.** şi după natura izolanţilor se deosebesc: **i.** electrică, **i.** fonică, **i.** hidrofugă, **i.** termică. V. şi izolare.

izolaţie electrică (ELT.), sistem realizat cu ajutorul izolanţilor electrici, intercalat între conductoarele electrice ale maşinilor, aparatelor, dispozitivelor etc. electrice, precum şi între acestea şi sol, pentru a împiedica trecerea curentului electric de conducţie de la unele la altele sau de la conductoare la pămînt. **I. e.** a elementelor componente (maşini, aparate, conducte, linii etc.) ale instalaţiilor electrice trebuie să fie dimensionată astfel încît să nu fie străpunsă sau conturnată nici sub acţiunea supratensiunilor. Dimensionarea **i. e.** a instalaţiilor astfel încît să reziste în totalitatea ei la acţiunea supratensiunilor date de loviturile directe de trăsnet fiind neeconomică, se iau măsuri de *coordonare a i. e.* care constă în gradarea tensiunii de străpungere la impulsie a diferitelor părţi ale instalaţiei astfel încît conturnarea izolatoarelor sau amorsarea eclatoarelor de siguranţă ale acestora să se producă numai în anumite părţi, dinainte stabilite, ale instalaţiei.

izoméri (gr. *isos* „egal" şi *meros* „parte"; CHIM.), substanţe care au aceleaşi formule moleculare, dar însuşiri deosebite. — *I. optici* v. *antipozi optici*.

izomerie (CHIM.) **1.** Proprietate a anumitor substanţe (ale căror molecule sînt alcătuite din acelaşi număr de atomi de acelaşi fel) de a avea însuşiri fizice, uneori şi chimice, diferite, datorită modului diferit de aşezare a atomilor în moleculă (ex. butanul $CH_3CH_2CH_2CH_3$ şi izobutanul $CH_3-CH(CH_3)-CH_3$ sau cis-butena $HC(CH_3)=CH$ şi trans-butena $HC=CH(CH_3)$ etc.).

2. (FIZ.) *Izomerie nucleară*, proprietate a unor nuclee, formate din acelaşi număr de protoni şi de neutroni, de a avea structuri interne care corespund unor stări de energie diferite. Nucleele care sînt într-o stare de energie mai ridicată tind să-şi reorganizeze con-

stituenții (protonii și neutronii) astfel încît să treacă în starea corespunzătoare energiei minime. Aceste tranziții se efectuează cu emitere de fotoni γ. Fotonii γ emiși în aceste tranziții pot fi utilizați atît ca sursă de informare despre structura nucleului cît și ca mijloace de măsură, de o precizie extrem de înaltă a unor mărimi fizice. **3.** (CHIM., FIZ.) *Izomerie optică*, proprietate a unor substanțe cu aceeași compoziție chimică, dar cu o grupare diferită a atomilor în molecule, de a se comporta diferit din punct de vedere optic. *I. o.* poate apărea la compușii organici, de pildă, datorită simetriei tetraedrice a valenței atomului de carbon și posibilității formării structurilor fără centru și plan de simetrie și care diferă între ele ca obiectul de imaginea lui în oglindă (ex. acidul tartric). Izomerii optici pot fi dextrogiri sau levogiri, după cum rotesc planul de polarizație al luminii spre dreapta sau spre stînga.

izomerizáre (CHIM.), transformare a unei substanțe într-un izomer al ei, în urma unei reacții sau prin acțiunea unui agent fizic (ex. transformarea catalitică a pentanului în izopentan).

izomorfísm (gr. *isos* „egal" și *morphe* „formă") **1.** (MAT.) Corespondență biunivocă între două mulțimi de elemente care păstrează o anumită structură. Noțiunea de **i.** este fundamentală în știință și este direct legată de relațiile logice de identitate, asemănare etc. Mulțimile care se găsesc într-o asemenea relație sînt numite *izomorfe*. De exemplu, două grupuri G și G' sînt izomorfe (izomorfism de grup) dacă între elementele lor există o corespondență biunivocă f, adică $x' = f(x)$ cu $x \in G$ și $x' \in G'$, astfel încît $f(xy) = f(x) \cdot f(y) = x'y'$, unde $x, y \in G$ și $x', y' \in G'$. Ca atare, imaginea produsului a două elemente din G este produsul imaginilor corespunzătoare din G'. **I.** este realizat de f, sau se mai spune că f este un **i.** Sînt de asemenea izomorfe două inele O și O' dacă între elemente lor există o corespondență biunivocă f, adică $x' = f(x)$ cu $x \in O$ și $x' \in O'$, astfel încît $f(xy) = f(x) \cdot f(y) = x'y'$; $f(x + y) = f(x) + f(y) = x' + y'$ cu $x, y \in O$ și $x', y' \in O'$ *(i. de inel)*. Ca atare, imaginea produsului (respectiv a sumei) a două elemente din O este produsul (respectiv suma) imaginilor corespunzătoare din O'. În mod analog există **i.** de corp, **i.** spațiilor vectoriale, **i.** algebrelor etc. **I.** dintre o mulțime M și ea însăși se numește *automorfism*. Noțiunea de **i.** a dus în topologie la noțiunea de *homeomorfism*, **i.** mulțimilor deschise. **I.** se întîlnește de asemenea în fizică, în cibernetică etc. **2.** (FIZ.) Proprietate a substanțelor cu compoziție chimică diferită, dar cu structura înrudită, de a se prezenta în aceleași forme structurale cristalografice. Substanțele izomorfe au proprietatea de a cristaliza împreună dintr-o soluție, formînd cristale mixte. În compușii izomorfi, atomi echivalenți ocupă poziții echivalente în celulele elementare ale rețelelor cristaline (ex. calcitul și azotatul de sodiu). **3.** (LINGV.) Termen întrebuințat de unii lingviști structuraliști pentru a denumi paralelismul de structură dintre silabă, cuvînt și propoziție sau frază.

izonéfă (gr. *isos* „egal" și *nephos* „nor"; METEOR.), linie care unește pe o hartă punctele cu aceeași valoare a nebulozității.

izooctán (CHIM.), hidrocarbură saturată, izomer al octanului; p.f. 99,3°C. Se obține prin polimerizarea izobutilenei și apoi hidrogenarea produsului de polimerizare rezultat. Datorită proprietăților antidetonante, **i.** a fost luat ca substanță de referință pentru determinarea cifrei octanice la benzine, fiind considerat că are cifra octanică 100. Este întrebuințat ca adaos la benzinele de aviație, pentru mărirea cifrei lor octanice.

izoosmótic (CHIM.) v. **izotonic.**

izopágă (gr. *isos* „egal" și *pagos* „gheață"), linie care unește pe o hartă punctele de pe cursurile de apă cu aceeași durată a podului de gheață.

izoparafíne (CHIM.) v. **izoalcani.**

izopéctă (HIDROL.), linie care unește pe o hartă hidrologică punctele unde înghețul apei se produce în aceeași zi.

izopentán (CHIM.), hidrocarbură saturată, izomer al pentanului; p.f. 31°C. Se găsește în gazolină, din care se separă prin fracționare. Se obține și prin izomerizarea pentanului normal. Este folosit ca o componentă volatilă pentru benzina de aviație și ca materie primă la fabricarea izoprenului.

izoplétă (METEOR.), linie care unește pe o hartă punctele de egală valoare ale unui element meteorologic, exprimat în funcție de două variabile independente (ex. timp și altitudine).

izopóde (gr. *isos* „egal" și *pous, podos* „picior"; ZOOL.), ordin de crustacee care au un segment toracic unit cu capul și șapte segmente toracice libere, fiecare cu cîte o pereche de picioare. Picioarele tuturor segmentelor sînt egale. Sînt terestre și acvatice, libere și parazite.

izoprén (CHIM.), hidrocarbură nesaturată cu cinci atomi de carbon și două duble legături în moleculă. Este monomerul de bază al cauciucului natural. Se obține pe cale sintetică prin dehidrogenarea izopentanului, prin sinteză Favorski și prin alte procedee. Prin polimerizarea **i.** în prezența unor catalizatori, rezultă cauciucul poliizoprenic, care are proprietăți asemănătoare și uneori superioare cauciucului natural. **I.** se utilizează în industria butil-cauciucului și a cauciucului poliizoprenic.

izoseístă (GEOL.), linie care unește punctele de pe hărțile seismice unde intensitatea de manifestare a unui cutremur de pămînt este egală.

izosporíe (BOT.), însușirea unor plante de a produce spori egali ca formă, mărime și structură.

izostázie (gr. *isos* „egal" și *stasis* „așezare"; GEOL.), presupusă stare de echilibru care ar exista între sectoarele ridicate și cele coborîte ale scoarței terestre. Conform ipotezei **i.**, se admite că scoarța terestră este constituită din blocuri cu densitate mai mică (2,67) care

plutesc pe suprafaţa unor mase magmatice plastice cu densitate mai mare (3,27). Blocurile cele mai ridicate sînt acelea care au o grosime mai mare, adică sînt mai adînc înrădăcinate în zona plastică. Ipoteza **i.**, valabilă pentru globul pămîntesc în ansamblu, exagerează uneori rolul gravitaţiei în dezvoltarea diferitelor structuri ale scoarţei, rupînd-o de ceilalţi factori geologici.

izostéră (FIZ., CHIM.) v. **izocoră de reacţie.**

izotáhă (gr. *isos* „egal" şi *tachos* „viteză"; HIDROL.), linie care uneşte punctele dintr-o secţiune transversală a unui curs de apă unde apa are aceeaşi viteză.

izotérmă (gr. *isos* „egal" şi *thermos* „cald") **1.** (FIZ.) *Transformare* ~, transformare de stare a unui sistem fizico-chimic care se desfăşoară la temperatură constantă. **2.** Subst. (METEOR.) Linie care uneşte pe o hartă punctele de pe suprafaţa Pămîntului cu aceeaşi temperatură a aerului, a apei sau a solului. **I.** indică repartiţia temperaturilor medii, minime sau maxime pe un anumit teritoriu sau pe întreg globul terestru într-o anumită perioadă de timp (lună, an etc.).

izotérmic, *strat* ~, strat al atmosferei, apei sau scoarţei terestre în care gradientul temperaturii pe verticală este nul.

izotónic (CHIM., despre proprietăţile unei soluţii), care are aceeaşi presiune osmotică ca a unei soluţii de referinţă. Sin. *izoosmotic.*

izotonie (FIZIOL.), identitate în ceea ce priveşte presiunea osmotică a două sau mai multor sisteme în soluţii. Soluţiile izotonice sînt în echilibru faţă de membranele semipermeabile.

izotóp (gr. *isos* „egal" şi *topos* „loc"; FIZ.), atom care are acelaşi număr de ordine ca şi alt atom, dar diferă de acesta prin masa atomică. Toţi izotopii unui element chimic au în învelişul electronic acelaşi număr de electroni, iar nucleele lor au acelaşi număr de protoni. Ceea ce este diferit la **i.** unui element chimic este numărul de neutroni din nucleu (ex. hidrogenul, deuteriul şi tritiul sînt **i.**, avînd nucleul format dintr-un proton, un proton şi un neutron, respectiv un proton şi doi neutroni). — *I. radioactiv,* izotop al unui element chimic care are proprietăţi radioactive. Se cunosc azi cîteva sute de *i. r.*, dintre care unii se găsesc în natură, dar covîrşitoarea lor majoritate sînt obţinuţi pe cale artificială (ex. în procesele de radioactivitate artificială sau indusă). Studiul radiaţiilor emise de *i. r.* a dus la lămurirea multor probleme în legătură cu structura nucleului. *I. r.* sînt azi un auxiliar preţios atît în munca de cercetare cît şi în activitatea practică. Sînt utilizaţi îndeosebi ca *trasori radioactivi* în chimie, biologie, medicină, agrozootehnie, în prospecţiuni miniere, în metalurgie etc. sau ca surse de radiaţii, în special în medicină, agrozootehnie, metalurgie, industria chimică etc. În R.P.R. se produc majoritatea *i. r.* folosiţi curent în diverse domenii de cercetare ştiinţifică, în producţie şi în medicină. Utilizarea *i. r.* este reglementată de norme precise, pentru a se evita efectele lor dăunătoare. Sin. *radioizotop.*

izotróp (gr. *isos* „egal" şi *tropos* „direcţie") **1.** (FIZ.; despre substanţe) Care are proprietăţi independente de direcţia în spaţiu, după care se măsoară. Sînt **i.** mai ales corpurile amorfe şi policristaline (cu cristalitele orientate la întîmplare). Pentru anumite proprietăţi pot prezenta însă izotropie chiar şi monocristalele (ex. cristalele cu simetrie cubică sînt **i.**). **2.** (REZ. MAT., despre materiale) Care are, pe toate direcţiile, aceleaşi proprietăţi mecanice (ex. oţelul). Materialul cu proprietăţi diferite este *anizotrop* (ex. lemnul).

Izsó *[ijo]*, Miklós (1831—1875), sculptor maghiar. Considerat drept întemeietorul sculpturii naţionale maghiare, **I.** este autorul a numeroase sculpturi de gen, înfăţişînd păstori şi ţărani. **I.** a mai realizat numeroase figurine în teracotă, precum şi sculpturi monumentale (statuia lui Csokonai, a lui Dugonics, macheta unei statui reprezentîndu-l pe Petõfi).

„Izvestia", organ de presă al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. A început să apară la Petrograd în martie 1917. În noiembrie 1917 a devenit organul oficial al Puterii sovietice. Apare zilnic la Moscova (din martie 1918).

Izvoare, sat aparţinînd comunei Dumbrava Roşie, raionul Piatra-Neamţ, reg. Bacău, în care s-a descoperit o importantă aşezare din neoliticul mijlociu (cca. 3500—2800 î.e.n.) reprezentînd primele faze ale culturii de tip c u c u t e n i, precum şi faza anterioară numită „precucuteniană".

izvoarele dreptului 1. Condiţiile materiale de viaţă care determină voinţa clasei dominante, voinţă ce-şi găseşte exprimarea în normele juridice. **2.** Formele speciale de exprimare a voinţei clasei dominante, forme determinate de modul de edictare şi de sancţionare a normelor juridice de către stat. În dreptul socialist, principalul izvor al dreptului îl constituie legile, şi anume constituţia, ca lege fundamentală, şi legile ordinare; toate celelalte acte normative sînt subordonate acestora, ca o expresie a principiului supremaţiei legii şi a democraţiei socialiste. Sînt de asemenea izvoare ale dreptului socialist următoarele acte cu caracter normativ: decretele organelor supreme ale puterii de stat cu activitate permanentă (în R.P.R. Consiliul de Stat), hotărîrile Consiliului de Miniştri, instrucţiunile miniştrilor, hotărîrile organelor locale ale puterii şi ale administraţiei de stat (în R.P.R. sfaturile populare şi comitetele lor executive, în limitele drepturilor ce le sînt acordate prin lege). În dreptul socialist, obiceiul constituie izvor de drept numai în mod excepţional, în măsura în care unele obiceiuri sînt recunoscute ca atare de legea socialistă. Spre deosebire de dreptul burghez, actele administrative de aplicare a dreptului şi practica judiciară nu constituie izvoare ale dreptului socialist.

izvór 1. (GEOGR., GEOL.) Locul de ivire la suprafaţa terenului a apei dintr-un strat acvifer sau a surplusului de apă dintr-un teren mlăştinos sau turbos. Întrucît **i.** constituie de

multe ori obîrşia unui curs de apă, este considerat izvor şi locul prin care se produce deversarea unui lac. După durata curgerii se deosebesc *i. permanente, periodice* şi *intermitente*. După temperatura apei se deosebesc *i. reci* (cu temperaturi sub 20°C) şi *i. termale* (cu temperaturi peste 20°C). După compoziţia chimică a apei se deosebesc *i. ordinare* (care conţin pînă la 0,1% săruri minerale), *i. minerale* (care conţin 0,1—5% săruri) şi *i. radioactive* (v. şi ape minerale). După particularităţile hidrogeologice se deosebesc *i. descendente* (rezultate din ieşirea la zi a apelor subterane care circulă în stratul acvifer conform gravitaţiei) şi *i. ascendente* (rezultate din ieşirea la zi a unor ape subterane care în timpul infiltrării şi în apropierea locului de infiltrare circulă conform gravitaţiei, dar care apoi, în stratul acvifer, spre ieşire, circulă sub influenţa presiunii hidrostatice). În anumite condiţii, cînd regiunea de alimentare a stratului acvifer este situată mai sus decît i., presiunea hidrostatică fiind mai ridicată, se formează *i. arteziene*, din care apa ţîşneşte. — *I. carstic*, locul de ivire la suprafaţa terenului a apei acumulate în fisurile din calcare. Uneori aceste fisuri fiind foarte mari, *i. c.* are un debit foarte bogat.

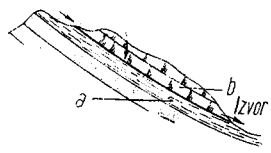

Izvor descendent

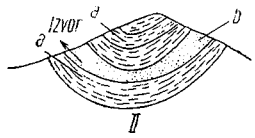

Izvor ascendent

a — strat impermeabil; *b* — strat permeabil

izvor de lumină (FIZ.), corp care emite radiaţie electromagnetică vizibilă. **I. de l.** poate emite un spectru continuu de radiaţii (ex. un corp incandescent) sau un spectru de linii (ex. un tub de descărcare cu hidrogen). Dacă se poate separa o radiaţie de lungime de undă determinată, izvorul de lumină este monocromatic (lampa cu vapori de sodiu emite lumina galbenă). Se mai numeşte *sursă de lumină*.

I

î, a unsprezecea literă a alfabetului limbii romîne; sunetul notat prin această literă; cea mai închisă vocală, nerotunjită, din seria medială.

îmbălsămare (MED.), conservare a unui cadavru prin introducerea intraarterială de substanţe care împiedică procesul de putrefacţie (hiposulfit de sodiu, sulfat sau clorură de zinc, soluţii fenicate, sublimat, formol etc.). Îmbălsămarea a fost practicată din cele mai vechi timpuri, în cadrul cultului morţilor. Denumirea provine de la faptul că, iniţial, conservarea era realizată cu ajutorul unor substanţe balsamice. După cum rezultă din descrierile lui Herodot, egiptenii foloseau aceste substanţe la îmbălsămare (mumifiere).

îmbătrînire 1. (BIOL.) Trecere treptată şi ireversibilă a organismelor vii în starea de bătrîneţe. Mecanismul intim al procesului de **î.** nu este încă bine cunoscut. **Î.** poate fi întîrziată .şi starea de bătrîneţe ameliorată; în acest domeniu au fost obţinute rezultate remarcabile de către şcoala romînească de geriatrie. **2.** (TEHN.) Proces de modificare lentă a structurii şi a anumitor proprietăţi ale unui material. **Î.** poate fi *naturală,* cînd se produce fără intervenţia omului, la temperatura mediului ambiant, şi *artificială,* cînd se realizează printr-un tratament adecvat (încălzirea la temperaturi mai ridicate, deformarea la rece prin lovire, introducerea într-un cîmp magnetic etc.) şi, de obicei, într-un timp mai scurt. **3.** (METAL.) Tratament aplicat aliajelor uşoare de tipul duraluminiului, în scopul măririi rezistenţei şi durităţii lor. Constă dintr-o călire urmată de menţinerea timp de mai multe zile la temperatura mediului ambiant. Pentru accelerarea procesului se poate ridica temperatura (150 – 200°C), în care caz tratamentul se numeşte **î.** artificială sau maturare. Se numeşte şi *durificare prin precipitare,* din cauză că mărirea durităţii aliajului în timpul tratamentului se datoreşte precipitării unor faze. **Î.** poate fi aplicată şi oţelului moale, prin deformarea la rece, şi are drept consecinţă micşorarea plasticităţii. **4.** (CHIM.) *Îmbătrînire artificială,* accelerare a schimbărilor lente ale proprietăţilor unor materiale (ex. metale, cauciuc, lemn, vin ş.a.), efectuată prin: ridicarea temperaturii, vibraţii, cîmpuri magnetice, reacţii chimice, lumină, catalizatori. Mijloacele şi condiţiile de **î.** sînt specifice fiecărui material tratat.

îmbibáre (TEHN.), pătrundere a unui lichid într-un corp solid poros ori într-un corp cu structură macromoleculară sau coloidală. **Î.** poate fi *capilară,* cînd se datoreşte forţelor de tensiune superficială, şi *moleculară,* cînd moleculele de lichid sînt legate prin valenţe secundare de macromoleculele corpului.

îmbináre (TEHN.) **1.** Asamblare rigidă, demontabilă sau nedemontabilă, a elementelor componente ale unui sistem tehnic, astfel încît să se poată transmite eforturi de la un element la altul (ex. **î.** de prefabricate de beton armat, **î.** nituită a unui pachet de platbande etc.). **Î.** demontabile se realizează cu ajutorul şurubu-

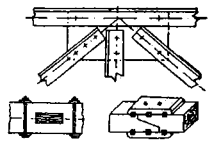

Îmbinări

rilor, penelor, clemelor etc., iar **î.** nedemontabile se realizează prin sudură, lipire, fretare etc. **2.** Locul unde se realizează o **î. (1).**

îmbogăţíre (MINE) v. **concentrare.**

îmbrăcămínte 1. (IND. TEXT.) Totalitate a obiectelor care servesc la acoperirea corpului omului pentru a-l apăra de acţiunea agenţilor externi (frig, ploaie etc.). **Î.** reprezintă unul dintre mijloacele materiale principale de existenţă ale omului. Cele mai simple forme de îmbrăcăminte au apărut în paleolitic şi erau alcătuite din piei de animale sălbatice, ierburi uscate, frunze, pene etc. În neolitic încep să apară obiecte de îmbrăcăminte confecţionate din fibre împletite şi din ţesături. Pe măsura dezvoltării păstoritului şi agriculturii, omul a învăţat să folosească fibrele unor plante (inul, bumbacul etc.) şi lîna animalelor, astfel că, treptat, ţesăturile devin principala materie primă pentru confecţionarea îmbrăcămintei. În procesul de formare a comunităţilor etnice au apărut

costumele populare, care s-au păstrat, cu unele modificări, și în epocile ulterioare și care reflectă stadiul tehnicii confecțiilor, condițiile climaterice, ocupațiile de bază ale popoarelor, factura psihică și gusturile lor artistice. **Î.** reflectă de asemenea starea civilă și socială a oamenilor. În decursul istoriei, clasele dominante au fost promotorii modei. Pe măsura creșterii influenței politice a diferitelor state, moda claselor dominante din acele state s-a extins și peste hotare. Astfel, de exemplu, în apusul Europei influența Franței a fost preponderentă din sec. al XI-lea pînă în sec. al XIV-lea, fiind apoi urmată de influența Flandrei, a Burgundiei etc. Timp de un secol, pînă la mijlocul sec. al XVII-lea, a fost preponderentă moda spaniolă, pentru ca apoi să se revină la moda franceză. **Î.** aristocraților a devenit în sec. al XVIII-lea deosebit de luxoasă și de fastuoasă atît pentru femei cît și pentru bărbați, în vreme ce **î.** oamenilor muncii era caracterizată printr-o croială simplă, cu podoabe modeste și de culori închise, fiind deseori impusă de ordonanțe speciale. În perioada revoluției burgheze din Franța, **î.** a suferit schimbări esențiale, în sensul democratizării, al simplificării și al raționalizării ei. Ulterior s-a accentuat tendința de simplificare a **î.**, moda din apusul Europei răspîndindu-se și în alte țări. Pînă la pătrunderea influenței apusene, în țările din răsăritul Europei (Peninsula Balcanică, Rusia, țările romîne), **î.** claselor dominante a fost înrîurită de moda bizantină și turco-bizantină. V. și costum. — *Î. de protecție*, totalitatea obiectelor vestimentare destinate protejării lucrătorilor (muncitori, tehnicieni, ingineri etc.) care muncesc în condiții sau în medii dăunătoare sănătății lor. În statele socialiste, costul *î. de p.* este suportat de către stat. **2.** Înveliș pentru acoperirea unor obiecte în vederea protejării lor (ex. huse pentru instrumente, mobilă, valize etc.). **3.** (CONSTR.) Strat de material aplicat pe fața aparentă a unui element de construcție sau a unei construcții, în scopul apărării acestora de acțiunea agenților externi, pentru consolidarea lor, pentru formarea unui strat exterior rezistent sau pentru înfrumusețare. **4.** (DRUM.) *Îmbrăcăminte rutieră*, partea superioară a unui drum amenajat, formată din unul sau două straturi de material și care suportă direct sarcinile din trafic. Stratul superior, de uzură, al *î.r.* este solicitat direct de circulație și de agenții atmosferici, iar cel inferior, necesar în special pentru îmbrăcămințile drumurilor cu trafic mijlociu sau greu, este un strat de rezistență sau face legătura cu fundația drumului. Stratul superior trebuie să fie executat dintr-un material cît mai rezistent la uzură, antiderapant, impermeabil și elastic. Stratul inferior trebuie să fie elastic. Se deosebesc: *î.r.* provizorii (ex. macadamul protejat), *î.r.* semipermanente (ex. macadamul asfaltic) și *î.r.* permanente (ex. betonul asfaltic sau betonul de ciment). Tipul principal de *î.r.* folosit în țara noastră îl constituie îmbrăcămințile asfaltice, care au în compunerea lor, ca liant, bitumul asfaltic.

îmbunătățire 1. (METAL.) Tratament termic aplicat oțelurilor. Constă din călire urmată de revenire la temperatură înaltă, cu scopul de a asocia în același material un grad înalt de plasticitate și o rezistență ridicată. **2.** (AGROTEHN., HIDROTEHN.) *Îmbunătățiri funciare*, ansamblu de procedee tehnice și biologice folosite pentru valorificarea în folosul agriculturii a unor terenuri improprii sau slab productive, pentru crearea și menținerea unui raport favorabil între apă și sol pe terenurile cu deficit sau exces de apă și prevenirea erodării solului. Lucrările de *î.f.* se referă la organizarea teritoriului, la irigații, desecări, îndiguiri, corectări ale cursurilor de rîuri mici, la regularizarea și utilizarea scurgerilor locale, la conservarea solului și la plantarea perdelelor de protecție. Aplicarea metodelor de *î.f.* constituie un mijloc important pentru asigurarea și mărirea producției agricole, pentru îmbunătățirea calității acesteia, pentru folosirea de noi suprafețe în agricultură. Sin. *ameliorații*.

împăciuitorism, atitudine liberalistă de îngăduință față de abaterile de la linia politică și de la principiile teoretice ale partidului marxist-leninist al clasei muncitoare; încercare de a toci conflictele de clasă, mergînd pînă la împăcarea cu dușmanul împotriva intereselor clasei muncitoare. Manifestare a ideologiei burgheze și mic-burgheze, împăciuitorismul duce, în ultimă instanță, la oportunism. Sin. *conciliatorism*.

împământenire (în orînduirea feudală din țările romîne), act de stat prin care se acordau unui străin drepturile pămîntenilor. La început, potrivit obiceiului pămîntului, străinilor li se acorda prin act domnesc calitatea de pămînteni numai dacă erau căsătoriți cu o pămînteancă aparținînd clasei feudalilor. Mai tîrziu, potrivit prevederilor Regulamentului organic, **î.** se acorda prin act domnesc, dat în urma votului adunării obștești ordinare, numai străinilor de religie creștină. În această perioadă, **î.** era de două feluri: *marea î.*, prin care străinul era asimilat întru totul cu cetățenii Țării Romînești sau Moldovei, bucurîndu-se de toate drepturile politice, și *mica î.*, prin care se acordau străinului numai drepturile pe care le aveau negustorii și meșteșugarii. V. și naturalizare.

împănare (TEHN.), asamblare demontabilă a două piese de metal, de lemn etc. cu ajutorul unei pene. Prin **î.**, mișcarea relativă a celor două piese poate fi interzisă total sau numai după anumite direcții.

împărát (lat. *imperator*), titlu purtat de suveranul unui imperiu. La început, titlul se acorda conducătorilor militari romani victorioși. Primul care a început să poarte permanent acest titlu a fost Iuliu Cezar. Începînd cu August, monarhul ereditar al statului roman se numea „imperator".

împărțeálă (DR.), operație, săvîrșită de comun acord sau în cadrul procedurii prevăzute de lege, prin care devălmașii ori coproprietarii unui bun sau indivizarii unei totalități de bunuri pun capăt stării de devălmășie, coproprietate sau indiviziune, prin determinarea și atribuirea părții distincte ce se cuvine fiecăruia dintre ei, în natură ori în bani. Sin. *partaj*.

împărțíre (MAT.), operație matematică inversă înmulțirii, prin care se găsește un număr (sau polinom) C, numit cît, care, înmulțit cu alt număr (sau polinom) $I \neq 0$, care are rolul de a împărți, numit împărțitor, să dea numărul (sau polinomul) D, care se împarte, numit deîmpărțit ($D = I \times C$). — *Împărțire întreagă*, operație matematică prin care se asociază unei perechi de întregi sau polinoame, (a, b), $b \neq 0$, o pereche de întregi sau polinoame (q, r) astfel încît $a = bq + r$, unde $0 \leqslant r < |b|$, sau, în cazul polinoamelor, *grad* $r <$ *grad* b, unde $b = 0$ este polinomul nul.

împărțire administrativ-teritorială, organizare a teritoriului statului în unități administrativ-teritoriale, în scopul asigurării îndeplinirii activității de stat. **Î. a.-t.** din statele burgheze este subordonată înfăptuirii scopurilor de clasă ale unei minorități și oglindește dezvoltarea anarhică și inegală a diferitelor regiuni și centre ale țării. În Romînia burghezo-moșierească, unitățile administrativ-teritoriale erau județele, plășile și comunele. Împărțirea administrativ-teritorială din statele socialiste se face pe baze științifice, asigurînd dezvoltarea multilaterală a tuturor regiunilor și valorificarea judicioasă a bogățiilor locale, întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, a unității moral-politice a poporului. Unitățile administrativ-teritoriale din R.P.R. sînt regiunea, raionul, orașul și comuna.

împărțitór (MAT.), al doilea termen al unei împărțiri (diferit de zero), care împarte pe primul, numit *deîmpărțit*.

împerechére (ZOOTEHN.), potrivire a perechilor de animale în vederea montei, ținînd seama de originea lor, de gradul de înrudire, precum și de particularitățile individuale, în scopul obținerii celei mai bune combinații a însușirilor productive. **Î.** rațională, pe baza analizei datelor de selecție, reprezintă un mijloc puternic pentru perfecționarea animalelor prin dirijarea conștientă a eredității.

împietruíre (DRUM.), îmbrăcăminte rutieră alcătuită dintr-o succesiune de sorturi de piatră, așternute pe șosea în ordinea mărimii lor (sorturile mai mici la suprafață) și împănate prin cilindrare. După felul pietrei folosite, împietruirea poate fi: *simplă*, executată din pietriș natural, ovalizat de rîu, sau *cu macadam*, executată din piatră spartă.

împíngere 1. (REZ. MAT.) Componentă, după direcția orizontală sau după direcția liniei reazemelor, a forței de legătură din reazemul unui arc, al unei bolți sau al unui cadru. **2.** (ST. CONSTR.) *Împingerea pămîntului*, presiunea exercitată de un masiv de pămînt asupra unei construcții care îl menține în echilibru sub o înclinare corespunzătoare unui unghi mai mare decît unghiul taluzului natural.

împletitúră (TEHN.), produs în formă de pînză sau de cordon cu secțiunea circulară ori dreptunghiulară (cordon plat), obținut prin încrucișare din fire (textile, sintetice, metalice etc.), din tulpini de plante (păioase, trestie, răchită etc.), nuiele, frunze, fîșii de piele etc. Poate fi executată manual sau mecanizat, cu mașini speciale de împletit, încrucișarea elementelor putînd fi efectuată cu sau fără răsucire ori înnodare. **Î.** de nuiele se folosesc la executarea unor garduri, a unor lucrări hidrotehnice de protecție, a unor ziduri despărțitoare în case țărănești etc. **Î.** de sîrmă sînt utilizate pentru executarea de împrejmuiri, ciururi, armături la elemente de construcție sau cabluri etc. — *Î. țărănească*, împletitură executată în gospodăriile țărănești din fire sau fîșii înguste de lînă, rafie, păr, cînepă etc. sau din paie, trestie, papură etc. și folosită pentru confecționarea unor obiecte de uz casnic (preșuri, coșuri, rogojini etc.), de îmbrăcăminte (pălării) etc.

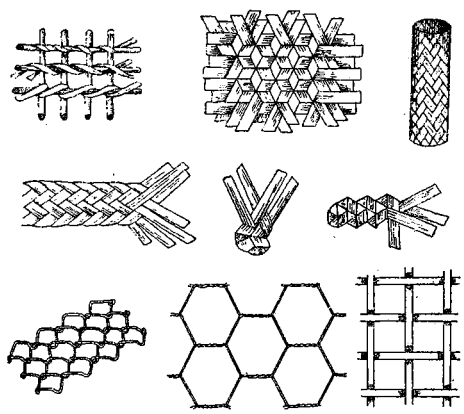

Împletituri

împresuráre (MILIT.) v. **încercuire.**

împroprietăríre, act al statului prin care se atribuie unei persoane un lot agricol, un lot de casă sau o locuință, cu sau fără plată. De obicei, **î.** se fac în cadrul reformelor agrare. În timpul regimului burghezo-moșieresc din Romînia, clasele exploatatoare au fost nevoite ca, sub presiunea maselor muncitoare, să efectueze **î.** cu prilejul unor reforme agrare. Aceste **î.** au avut însă un caracter limitat. Statul n-a luat măsuri speciale pentru ocrotirea noilor împroprietăriți. Datoriile contractate de către aceștia pentru achitarea loturilor și procurarea de inventar au silit pe mulți dintre ei să vîndă sau să ipotecheze pămînturile primite. **Î.** din cadrul reformei agrare din 1945 a fost făcută pe principii radical deosebite. În urma ei au fost împroprietăriți 918 913 țărani fără pămînt și cu pămînt puțin, acordîndu-li-se gratuit

1 111 000 ha de pămînt și inventarul agricol necesar. V. și reformă agrară.

împrumút (FIN.), operație prin care o persoană fizică sau juridică (creditorul) trece altei persoane (debitorul), pe timp limitat (cu termen), dreptul de a folosi o sumă de bani sau anumite bunuri în schimbul unei dobînzi sau fără dobîndă. În R.P.R. se stabilesc relații de împrumut între bănci și organizațiile economice socialiste, între bănci și cetățeni, precum și între cetățeni. Atragerea economiilor populației de către casele de economii reprezintă de asemenea operații de **î.**, la care cetățenii apar în calitate de creditori. — *Î. de stat*, operație prin care statul își procură mijloacele necesare echilibrării bugetului, efectuării unor cheltuieli legate de acțiuni speciale, înarmare etc. (în capitalism) sau dezvoltării economiei naționale, apărării patriei (în socialism). Statul poate contracta împrumuturi interne sau externe. *Împrumutul intern* este acordat statului capitalist de bănci, întreprinderi sau cetățeni. El se numește **î.** forțat cînd statul constrînge pe creditori, sub diverse forme, să consimtă la acordarea împrumutului. *Împrumutul extern*, în capitalism, este contractat de guvernul unui stat de la un stat străin sau de la capitaliști străini. Asemenea **î.** se acordă, de regulă, pe bază de garanții reale, formate din bunuri naționale și uneori condiționate de anumite clauze economice și politice. În Romînia, regimul burghezo-moșieresc a contractat nenumărate *î. e.* înrobitoare, garantate cu concesiuni asupra petrolului, sării, telefoanelor, chibriturilor, pădurilor etc. Totalitatea sumelor rămase de plată din **î.** primite de stat formează datoria statului. Statele capitaliste emit bonuri de tezaur pentru **î.** pe termen scurt, obligațiuni sau titluri de rentă pentru **î.** pe termen mijlociu sau lung, iar pentru **î.** fără termen, titluri de rentă perpetuă. *Î. e.* dintre țările socialiste au la bază principiul întrajutorării frățești și al avantajului reciproc, în condițiile respectării suveranității naționale a statului împrumutat. Statele socialiste acordă de asemenea **î.** țărilor slab dezvoltate pe principiul asigurării avantajului reciproc și fără să pună condiții economice sau politice care ar știrbi independența lor. — *Î. pe termen lung* v. *credit pe termen lung*. — *Î. pe termen scurt* v. *credit pe termen scurt*.

împușcáre (MINE), operație de rupere în bucăți a unei roci prin acțiunea gazelor rezultate din explozia unei încărcături. **Î.** cuprinde următoarele operații: săparea spațiului în care se introduce încărcătura, executarea încărcăturii și burajului, amorsarea exploziei, îndepărtarea gazelor. După scopul **î.**, se deosebesc: *î. de distrugere*, prin care roca este mărunțită, materialul obținut rămînînd în apropierea locului inițial; *î. de aruncare*, prin care se realizează atît ruperea rocii cît și aruncarea, în general dirijată, a materialului din excavație, în scopul formării unor rambleuri sau a unor baraje pe cursuri de apă. În minele cu emanații de grizu sau cu praf de cărbune exploziv, **î.** se face de obicei cu explozivi antigrizutoși sau cu cartușe metalice de abataj. Operațiile de **î.** se execută numai de artificieri, cu respectarea strictă a normelor de tehnică a securității muncii. Sin. *pușcare*.

înaintare de galerie (MINE), ansamblul lucrărilor executate pentru a mări lungimea unei galerii. V. și săpare.

„Înainte", organ de presă al Comitetului regional Oltenia al P.M.R. și al Sfatului popular regional. Apare zilnic la Craiova, începînd din aprilie 1945.

„Înainte", organ legal al Blocului muncitoresc-țărănesc. A apărut la București între 5 iunie 1926 și 25 octombrie 1930. Ziarul a militat pentru realizarea Frontului unic muncitoresc, pentru crearea și întărirea alianței muncitorești-țărănești, pentru apărarea libertăților democratice, legalizarea P.C.R., încetarea terorii și a samavolniciilor, pentru promovarea unei politici externe de pace și bune relații cu U.R.S.S. Cu scopul de a contribui la creșterea nivelului ideologic și politic al oamenilor muncii, ziarul a publicat și numeroase articole teoretice.

înapoiere mintală (MED.), deficit de dezvoltare intelectuală, congenital sau secundar, survenit în urma unei boli cerebrale apărute în copilărie. Se cunosc trei grade de înapoiere mintală: idioția (caracterizată prin absența totală a dezvoltării psihice), imbecilitatea (în care dezvoltarea psihică nu depășește pe cea corespunzătoare vîrstei de 6 ani) și debilitatea mintală (în care dezvoltarea psihică nu atinge nivelul majorității adulților normali).

înălbire (HORT.), creștere forțată a unor legume la întuneric pentru a obține frunze și pețioluri de culoare albă-gălbuie, lipsite de amăreală, fragede și plăcute la gust. Se aplică la cicoare, marulă (salată), cardon și țelină pentru pețiol. Înălbirea se execută în răsadnițe sau în sere.

înălțător (MILIT.), dispozitiv mecanic sau optic, utilizat la armamentul de infanterie și artilerie pentru efectuarea ochirii în înălțime.

înălțime 1. (MAT.) **a)** Perpendiculară dusă dintr-un vîrf al unui poligon sau poliedru pe o latură sau pe o față a acestuia. **b)** Lungimea înălțimii **(a). 2.** (ASTR.) *Înălțime deasupra orizontului*, coordonată orizontală egală cu distanța unghiulară de la un astru pînă la proiecția sa pe planul orizontului, adică unghiul făcut de raza vizuală către acel astru, cu planul orizontului; e complementul distanței zenitale. **3.** (HIDROTEHN.) *Înălțime piezometrică*, înălțimea pe care trebuie s-o aibă o coloană de lichid în repaus, astfel încît să exercite la baza sa o presiune dată. *Î.p.* este egală cu raportul dintre valoarea dată a presiunii și greutatea specifică a lichidului. — *Î. manometrică*, înălțimea piezometrică corespunzătoare presiunii mediului dintr-un spațiu închis. În cazul în care lichidul este apa, *î. m.* se numește *înălțime de coloană*

de apă. Presiunii de o atmosferă fizică îi corespunde o înălțime de coloană de apă de 10,33 m. În cazul în care lichidul este mercurul, *î.m.* se numește *înălțime de coloană de mercur.* Presiunii de o atmosferă fizică îi corespunde o înălțime de coloană de mercur de 0,76 m. **4.** (FIZ.) *Înălțime a unui sunet,* calitate a unui sunet, determinată de frecvența acestuia; cu cît frecvența sunetului este mai mare, cu atît se spune că sunetul respectiv este mai înalt. Pentru urechea umană, cele mai înalte sunete perceptibile sînt acelea care au frecvența de aproximativ 20 000 Hz.

încadrare (DR.) **1.** (În dreptul muncii) **a)** Determinare a muncii sau a funcției în care este angajată sau trecută o persoană. **b)** Stabilirea categoriei de salarizare ce se va aplica unui angajat sau a categoriei de calificare din care va face parte. În R.P.R., pentru muncitori, **î.** se face de către Comisia tehnică de încadrare a muncitorilor în categoriile de calificare din întreprinderea respectivă. **2.** (În dreptul procesual penal) Indicare a textului de lege care prevede o anumită infracțiune.

încartiruire v. **cartiruire.**

încastelúră (ZOOTEHN.), deformare a copitei la animale (în special la cal), constînd din apropierea exagerată a călcîielor sau chiar încălecarea lor unul peste altul, care provoacă dureri în timpul mersului.

încastráre (REZ. MAT., CONSTR.), mod de rezemare a extremității unui element de construcție (grindă, arc, cadru, placă), care împiedică complet deplasarea și rotirea acestei extremități după orice direcție (ex. prinderea capătului unei grinzi într-un zid). Pentru studiul echilibrului sistemului de corpuri, **î.** se înlocuiește printr-o forță de legătură și un cuplu. V. și l e g ă t u r ă.

încălzíre (SPORT), efectuare de către sportiv, înainte de concurs sau de antrenament, a unor complexe de exerciții fizice, special selecționate, în vederea adaptării aparatului locomotor și a funcțiunilor organismului, în primul rînd a sistemului nervos, la cerințele efortului și ale execuțiilor tehnice solicitate în diferitele ramuri de sport.

încălzitór (TEHN.), aparat sau instalație folosite pentru încălzirea unui corp. Încălzirea se poate face prin mai multe mijloace: prin expunerea corpului la acțiunea directă a focului, prin căldura cedată de un fluid cald (abur, gaze de ardere, aer, apă) într-un schimbător de căldură, pe cale electrică etc.

încărcáre 1. (TEHN.) **a)** Introducere a unui material într-un spațiu închis, în incinta de lucru a unei mașini, a unei instalații, a unui mijloc de transport etc. **Î.** se poate face manual sau mecanizat. **b)** Aplicare a unui strat de material (metal sau aliaj) pe suprafețele unor piese pentru a le mări rezistența la uzură, pentru a le aduce la dimensiunile inițiale (în cazul pieselor uzate) sau pentru a le proteja împotriva coroziunii etc. **Î.** se poate executa prin sudare cu gaz sau electrică *(î. cu sudură),* ori prin depunere de particule de metal cu ajutorul scînteilor electrice *(electroîncărcare).* În acest caz piesa de încărcat constituie catodul, iar materialul de încărcare anodul. Anodul se prinde într-un vibrator care are rolul de a apropia și a depărta cu o frecvență foarte înaltă anodul de catod. În felul acesta, între anod și catod apar scîntei electrice și se desprind particule fine de material din anod, care sînt transportate spre catod, unde se depun pe suprafața acestuia. **Î.** se folosește la bandajele uzate ale roților de la vehiculele de cale ferată, la turbine hidraulice, la sapele de foraj, la brăzdarele plugurilor etc. **2.** (FIZ., TEHN.) Operație de creștere a valorii unei mărimi (forță exterioară, sarcină electrică, densitate de curent electric etc.) care solicită un sistem fizic sau tehnic. — (ELT.) *Î. electrică,* trecerea unui corp din starea neutră din punct de vedere electric în starea în care anumite porțiuni ale lui au sarcină electrică (v. și e l e c t r i z a r e). — (TELEC.) *Î. a liniilor,* operație de mărire a valorii inductivității medii a unei linii de telecomunicații (în special la liniile în cablu), în vederea îmbunătățirii condițiilor de propagare a semnalelor sau pentru a asigura adaptarea dintre o linie scurtă în cablu și o linie aeriană. Se obține astfel o reducere a atenuării, dar se introduc distorsiuni suplimentare și se micșorează viteza de propagare. Poate fi realizată prin *krarupizare,* prin folosirea conductoarelor bimetalice, prin folosirea conductoarelor cu acoperire magnetodielectrică sau prin pupinizare. **3.** (REZ. MAT.) Ansamblul sarcinilor exterioare (forțe și cupluri de forțe) care solicită un sistem tehnic fie prin contact direct, fie prin intermediul unor elemente interpuse *(î. indirectă).* Din punctul de vedere al caracterului sarcinilor, se deosebesc: *î. reale,* constituite din sarcini care acționează efectiv asupra sistemului tehnic; *î. echivalente,* constituite din sarcini fictive uniform repartizate cu care se înlocuiesc sarcinile concentrate reale, în scopul simplificării calculelor; *î. virtuale,* constituite din sarcini virtuale. **4.** (TEHN.) Operație de mărire a puterii debitate de un sistem tehnic (ex. creșterea voită a puterii mecanice la arborele unui motor, a puterii active debitate de un generator sincron etc.).

încărcător, mașină sau aparat pentru preluarea unui material depozitat în grămadă și

Încărcător montat pe tractor

încărcarea sa într-un vehicul sau pe o mașină de transportat. — *Î. cu graifer,* încărcător echipat cu un dispozitiv de prindere a materialului format dintr-o benă cu două sau mai multe fălci articulate și acționate cu ajutorul unui cablu.

Î. cu g. se folosesc în industria extractivă, în agricultură (pentru încărcat produse păioase, îngrăşăminte etc.), în instalaţiile portuare etc.

încărcătúră 1. (TEHN.) Totalitatea materiilor prime şi auxiliare, iar uneori şi a combustibilului, introduse într-un spaţiu limitat (vas, recipient, cuptor etc.), în vederea desfăşurării unui proces de fabricaţie. **2.** (MINE) Cantitatea de substanţă explozivă introdusă într-o gaură de mină, cameră de minare sau sondă, în scopul executării unei operaţii de împuşcare. Spaţiul destinat pentru aşezarea **î.** se numeşte *cameră de încărcare*. După caracterul acţiunii explozivului asupra rocii, se deosebesc: *î. de aruncare*, care provoacă formarea în rocă a unei pîlnii de explozie; *î. de compresiune*, care provoacă numai scuturarea rocii, fără fisurare; *î. de lărgire*, folosită pentru crearea unui cuptor la fundul unei găuri de mină; *î. dispersată etajată*, formată din **î.** apropiate care, explodînd simultan, produc în teren o excavaţie cu profilul dorit. **3.** (MILIT.) Substanţă explozivă care prin ardere asigură fie presiunea necesară azvîrlirii din gurile de foc la ţintă a gloanţelor şi a proiectilelor *(î. de azvîrlire)*, fie iniţierea exploziei *(î. de iniţiere)*, fie spargerea proiectilului *(î. explozivă)*. — *Î. nucleară*, încărcătură a armelor nucleare (bombe, proiectile, rachete, mine, torpile), compusă din cantitatea de substanţă (fisionabilă, fuzionabilă sau amestec al acestora) destinată exploziei.

încercáre 1. (TEHN., REZ. MAT.) Determinare experimentală a proprietăţilor materialelor sau a sistemelor tehnice, prin supunerea acestora la una sau mai multe solicitări de anumită natură (tensiune mecanică, variaţii de temperatură, cîmp electric etc.). — *Î. de recepţie*, încercare a unui utilaj (instalaţie, maşină, aparat etc.) efectuată de către producător şi beneficiar, înainte de livrare, pentru a se stabili dacă utilajul respectiv satisface condiţiile prescrise. **2.** (SPORT) Punere la pămînt a balonului (de rugbi) de către un jucător al echipei în atac în terenul de ţintă al adversarului. O încercare reuşită valorează trei puncte.

încercuíre (MILIT.), înconjurare a unei grupări de forţe inamice în scopul nimicirii sau capturării ei. Se obţine prin acţiuni duse în flancul şi în spatele grupării inamicului pe direcţii convergente. **Î.** poate avea loc în toate formele de luptă. Trupele încercuite sînt blocate şi din aer, iar atunci cînd este cazul şi de pe mare. Exemple strălucite de încercuire a inamicului sînt operaţiile Armatei Sovietice în bătălia de pe Volga (1942), de la Iaşi-Chişinău (1944), Minsk (1944), Berlin (1945). Sin. *împresurare*.

încetare a procesului penal (DR.), oprire a procesului penal în cursul urmăririi penale sau al judecăţii, datorită unei cauze care, conform legii, împiedică continuarea lui (ex. inexistenţa faptei, fapta nu constituie infracţiune, amnistia, moartea învinuitului).

încetinire 1.(FIZ.) **a)** Micşorare a vitezei cu care se desfăşoară un fenomen. **b)** V. *decelerare*. **c)** V. *absorbţie*. **2.** (TEHN.) Micşorare în timp a vitezei unui mobil în raport cu un sistem de referinţă inerţial (**î.** absolută) sau neinerţial (**î.** relativă).

încetinitór (CINEMA.), procedeu cinematografic de obţinere a încetinirii mişcării prin mărirea vitezei peliculei în momentul înregistrării şi apoi prin proiectarea acesteia cu viteza normală (de 24 de imagini pe secundă). Se foloseşte de obicei la imprimarea clară a unor mişcări cu desfăşurare rapidă (ex. fazele unei competiţii sportive, galopul unui cal etc.). V. şi accelerator.

încheiere judecătorească (DR.), act al instanţei judecătoreşti în care sînt consemnate dispoziţiile luate de aceasta în cursul procesului, în scopul de a pregăti rezolvarea pricinii.

închídere (LINGV.), strîmtare a canalului fonator în timpul articulării unui sunet; la articularea consoanelor, prin **î.** se înţelege, de obicei, oclu-ziunea; la vocale, apropierea mai mare de palat a limbii; astfel *e* şi *o*, de exemplu, sînt mai închise decît *a*, iar *i* şi *u*, mai închise decît *e* şi *o*.

închiderea apelor (EXPL. PETR.), ansamblul lucrărilor efectuate în vederea izolării unui strat productiv de ţiţei sau de gaze faţă de stratele subterane de apă sub presiune, în cursul forajului sau în exploatare. În procedeele moderne de foraj, **î. a.** se realizează prin cimentare. Dacă apa apare în sondă în timpul exploatării, locul de pătrundere a apei se cimentează cu răşini termoplastice sau cu cimenturi speciale. **Î.a.** şi verificarea operaţiei se execută totdeauna în prezenţa organelor de control, de specialitate.

închiriére v. **locaţiune.**

închisoáre (DR.), loc de deţinere preventivă a persoanelor împotriva cărora s-a luat o astfel de măsură sau de executare a pedepselor penale privative de libertate.

închistáre (BIOL.), trecere a unor organisme inferioare (bacterii, alge, protozoare etc.) în forme de rezistenţă (spori, chisturi etc.) capabile să ducă o viaţă latentă. **Î.** este o adaptare la condiţii de viaţă neprielnice (ger, uscăciune) şi se produce de obicei prin deshidratarea conţinutului celular şi îngroşarea membranei.

închizátor (MILIT.), dispozitiv care închide şi deschide partea dinapoi a ţevii, la armamentul de infanterie şi artilerie.

încíngere 1. (IND. ALIMENT.) Ridicare accidentală a temperaturii în masa unor produse (cereale, făină, resturi oleaginoase etc.) depozitate în vrac, ca urmare a unor procese biologice, de oxidare sau de umezire. **Î.** provoacă degradarea sau chiar aprinderea produselor. **2.** (SILV.) *Încingerea lemnului*, modificarea compoziţiei chimice a lemnului datorită acţiunii unei ciuperci *(Stereum purpureum)*, care provoacă schimbarea culorii şi înrăutăţirea calităţilor fizice ale acestuia.

„În cinstea încheierii colectivizării agriculturii", medalie instituită în mai 1962, cu prilejul încheierii colectivi-

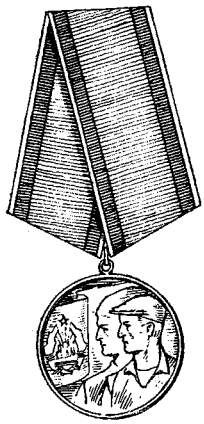

Medalia „În cinstea încheierii colectivizării agriculturii"

zării agriculturii. Se acordă tuturor acelora care au participat activ la munca de colectivizare a agriculturii și de întărire organizatorică și economică a gospodăriilor agricole colective.

încleiére 1. (IND. LEMN.) Operație de îmbinare prin lipire cu clei a două piese de lemn sau, în general, a două materiale care absorb apa. **2.** (IND. HÎRTIEI) Operație de încorporare în pasta de hîrtie, în timpul măcinării ei, a unor substanțe cleioase (clei de colofoniu, de amidon, clei sintetic etc.) sau operație de acoperire prin scufundare într-un agent de **î.** (pe bază de clei animal, amidon, cazeină etc.) a unor hîrtii speciale (pentru bancnote, documente, desen etc.). Se efectuează în scopul micșorării capacității de absorbție a lichidelor, al măririi rigidității și rezistenței mecanice și al reducerii tendinței de prăfuire a hîrtiei, cartonului sau mucavalei. **3.** (IND. TEXT.) Operație pregătitoare de acoperire cu o peliculă cleioasă (pe bază de făină, amidon, glicerină etc.), numită apret, a firelor de urzeală, pentru a le uniformiza, a le mări rezistența la frecare și pentru a nu se scămoșa în timpul țeserii. Sin. *ancolare*.

înclinație 1. (MAT.) Unghiul diedru pe care-l face un plan oarecare cu un plan de referință sau unghiul pe care-l face o dreaptă cu un plan de referință; cînd planul de referință este orizontal, ea se numește *î. față de orizontală*, iar cînd este vertical, *î. față de verticală*. **2.** (FIZ.) *Înclinație magnetică*, unghi format, într-un anumit loc de pe suprafața Pămîntului, de direcția cîmpului magnetic terestru cu planul orizontal. *Î. m.* variază între 90° la polul magnetic nord și −90° la polul magnetic sud, fiind 0° la ecuatorul magnetic. Se măsoară cu busola de înclinație.

înclinométru 1. (EXPL. PETR.) Aparat pentru măsurarea și înregistrarea direcției unei găuri de sondă, alcătuit în general dintr-un organ care indică verticala (fir cu plumb, pendul, nivelă), un organ care indică direcția reală a axei găurii de sondă și un sistem înregistrator. Se deosebesc **î.** care măsoară înclinarea neorientată a găurii de sondă (măsoară numai unghiul de înclinare al acesteia) și **î.** care măsoară înclinarea orientată a găurii de sondă (măsoară atît unghiul de înclinare cît și azimutul). **2.** (AV. NAV.) V. *indicator de pantă*.

încopciére (TEHN.), îmbinare a două piese, realizată prin introducerea, în goluri practicate într-una din piese, a unor limbi ale celeilalte piese, care apoi sînt îndoite sau răsucite.

încorporáre (MILIT.), operație de primire în unitățile militare a tinerilor recrutați pe baza legii serviciului militar. De regulă, **î.** se face anual și cuprinde un singur contingent.

încovoiére (REZ. MAT.), starea de solicitare a unui corp care suferă, în fiecare secțiune, acțiunea unui moment încovoietor. Se deosebesc: *î. pură*, solicitarea la care momentul încovoietor este constant în orice secțiune a corpului (barei); *î. simplă*, solicitarea prin moment încovoietor și forță tăietoare; *î. oblică*, solicitarea prin moment încovoietor și forță normală; *î. plană*, solicitarea de încovoiere care deformează axa dreaptă a unei bare într-o curbă plană; *î. strîmbă*, solicitarea de încovoiere care deformează axa dreaptă a unei bare într-o curbă strîmbă.

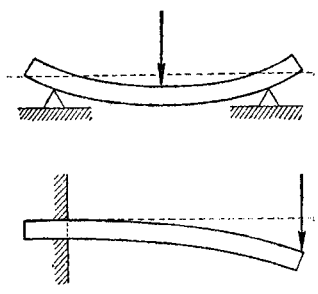

Bare solicitate la încovoiere

încrengătúră (BIOL.), categorie sistematică, superioară clasei, delimitînd o grupare de organisme (plante, animale) care din punctul de vedere al dezvoltării lor istorice, ca și al organizării lor morfologice și anatomice, sînt înrudite între ele (ex. algele, diatomeele, ciupercile, gimnospermele din regnul vegetal; protozoarele, celenteratele, moluștele, viermii și vertebratele din regnul animal).

încréț (în portul popular romînesc), porțiune din ornamentația mînecii la cămășile femeiești, cuprinsă între altiță și rîuri. Este realizat de obicei în altă culoare decît altița sau în ajur.

încrețirea frunzelor (FITOPAT.), boală provocată de diferite virusuri la unele plante (ex. **î. f.** de cartof).

încrucișáre[1] 1. (DRUM., C.F.) Locul de întretăiere a două căi de comunicații terestre. **Î.** poate fi la același nivel sau la nivele diferite. **Î.** la același nivel necesită asigurarea unei bune vizibilități laterale în vederea evitării accidentelor. Cea la nivele diferite se caracterizează prin construcția unui pod care susține calea ce trece pe deasupra. **Î.** unui drum cu o cale ferată la nivele diferite poartă numele de pasaj superior sau inferior, după cum drumul trece deasupra sau dedesubt. Sin. *intersecție*. **2.** (C.F.) Întîlnire în stație sau în linie curentă (linie dublă) a două trenuri care circulă în sensuri contrare.

încrucișáre[2] 1. (ZOOTEHN.) Denumire dată în zootehnie hibridării sexuate. Se realizează prin împerecherea dintre animalele aparținînd unor rase diferite, în scopul

obținerii de produși cu însușiri superioare. **Î.** a devenit una dintre principalele metode de creștere (alături de creșterea în rasă curată), constituind o cale deosebit de importantă pentru ameliorarea unor rase mai puțin productive cu altele perfecționate, în vederea obținerii unor însușiri dorite, precum și pentru obținerea unor rase noi sau a unor produși cu vitalitate și productivitate mărite. În ce privește bazele biologice ale **î.**, Darwin arată că necesitatea împerecherii unor forme diferite ca origine, arie geografică și însușiri morfofiziologice, în vederea menținerii vitalității organismului este o lege generală, comună regnului vegetal și animal. Practica dovedește că **î.** este un mijloc pentru îmbogățirea și lărgirea bazei ereditare a organismului, pentru sporirea vitalității lui, și în mod special pentru învingerea conservatismului ereditar, pentru obținerea organismelor cu o ereditate zdruncinată, mai acomodabilă și mai plastică. Produșii **î.** (metișii) asimilează mai ușor condițiile noi, neobișnuite pentru ei, și prin urmare își pot mai ușor modifica natura ereditară, corespunzător cu aceste condiții noi. În raport cu scopul urmărit și cu felul cum se împerechează mai departe produșii rezultați din prima generație, se disting mai multe metode de **î.**, dintre care cele mai practicate sînt: *î. de absorbție* (sau de transformare), *î. industrială*, *î. pentru crearea de rase noi* și *î. de infuzie*. Termenul de **î.** este folosit uneori și pentru hibridarea sexuată a plantelor. **2.** (LINGV.) Proces îndelungat de contact activ între două limbi, care se termină de obicei prin aceea că una dintre ele iese învingătoare, pe cînd cealaltă dispare treptat, lăsînd numai anumite elemente în limba care a învins. De ex., în urma cuceririi Daciei de către romani a avut loc o **î.** a limbii latine cu limba (traco-)dacă, din care a ieșit învingătoare limba latină.

îndiguíre (HIDROTEHN.) **1.** Măsură pentru apărarea de inundare a așezărilor omenești și a terenurilor agricole din luncile cursurilor de apă, prin construirea unor diguri în general de pămînt. **2.** Sistem de diguri și lucrări anexe ale unei incinte îndiguite.

îndocáre (NAV.), operație de ridicare a unei nave pe un doc plutitor sau de introducere a ei într-un bazin de carenaj (doc uscat), în vederea executării unor lucrări de reparație sau de întreținere a carenei.

îndopáre (ZOOTEHN.), metodă de îngrășare care constă în hrănirea forțată a păsărilor (în special gîște, rațe și curci). **Î.** se poate face manual sau cu mașini speciale. Prin **î.**, păsările consumă o cantitate de hrană mai mare cu 30—50% decît ar consuma hrănite liber, asigurîndu-se astfel o îngrășare rapidă.

„Îndrumătorul cultural", revistă lunară a Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă. Apare la București din ianuarie 1948.

îndulcirea cartofilor (FITOPAT.), boală fiziologică, care apare atunci cînd tuberculii de cartof sînt păstrați un timp mai îndelungat la temperaturi scăzute (în jurul a 0°C); **î.c.** se datorește transformării amidonului în glucoză, care se acumulează în tuberculi. Tuberculii îndulciți își recapătă gustul normal dacă se păstrează 6—7 zile într-o cameră caldă (20—30°C).

înfășáre (NAV.), operație prin care se aplică, prin înfășurare în elice, o pînză cătrănită peste o parîmă de cînepă, cu scopul de a o proteja.

înfășuráre (ELT.), operație de învelire a unui conductor electric cu fire sau benzi din materiale electroizolante (fire textile, benzi textile, benzi de hîrtie electroizolantă etc.) sau de protecție, dispuse elicoidal. — *Î. electrică*, fiecare dintre ansamblurile unitare, de bobine sau bare care îmbrățișează circuitele magnetice ale mașinilor, transformatoarelor și aparatelor electrice și care fac parte din circuitele electrice principale ale acestora. *Î. e.* îndeplinesc următoarele funcțiuni principale: produc cîmp magnetic cînd sînt parcurse de curenți electrici, constituie sistemele în care se induc tensiuni electromotoare cînd sînt îmbrățișate de fluxuri magnetice variabile în timp, exercită acțiuni ponderomotoare (forțe și

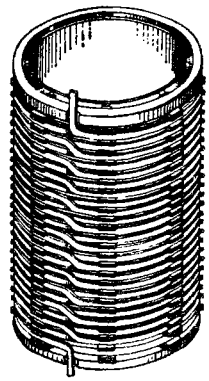

Înfășurare de transformator electric

momente) asupra unor piese feromagnetice sau asupra unor conductoare parcurse de curenți electrici.

înfățișáre (DR.), prezentare a celui citat în fața organului de jurisdicție sau de urmărire penală. — *Î. a înscrisului*, prezentare în fața organului competent a înscrisului folosit ca mijloc de probă.

înfiére (DR.), act juridic prin care una dintre părți (înfiatul), de obicei un minor, dobîndește situația legală de copil al celeilalte (înfietorul). **Î.** poate fi cu efecte restrînse, cînd înfiatul nu devine rudă cu rudele înfietorului și își păstrează legăturile de rudenie cu familia firească, sau cu efecte depline, cînd înfiatul devine rudă cu rudele înfietorului, încetînd însă legăturile sale de rudenie cu rudele firești. În dreptul socialist, **î.** se face numai în interesul celui înfiat, fiind menită, în primul rînd, să asigure creșterea și educarea lui pe baza principiilor socialismului, spre a-l face folositor colectivității. În R.P.R., **î.** se încuviințează de autoritatea tutelară.

înflorire 1. (BOT.) **a)** Fenomenul creșterii și dezvoltării bobocilor care se transformă în flori. **b)** Durata de timp în care o plantă se menține înflorită. **2.** (FITOPAT.) *Înflorirea albă*, boală a porumbului pro-

vocată de ciuperca *Fusarium moniliforme*. Se manifestă prin crăparea boabelor, care capătă aspectul floricelelor. Se combate prin măsuri agrotehnice (asolament rațional, igiena culturilor, însămînțare cu material sănătos etc.). **3.** (BIOL.) *Înflorirea apei*, fenomen care constă în înmulțirea în masă, în anumite perioade ale anului, a unor microorganisme, în special a unor alge verzi și albastre care trăiesc în lacuri. Apa apare colorată în nuanțe diferite, mai adesea verzui sau roșietice. În cazul *î.a.* se observă că în cursul zilei cantitatea de oxigen solvit în apă crește, ca urmare a fotosintezei efectuate de alge, pe cînd noaptea oxigenul ajunge la valori minime sau dispare complet, în urma consumării lui în procesul de respirație a algelor. Din această cauză, *î.a.* este un fenomen dăunător, putînd pricinui moartea în masă a peștilor din bazinul respectiv. *Î. a.* se combate prin prăfuiri cu substanțe erbicide.

înfrățire 1. (FITOTEHN.) Formare de lăstari laterali (frați) la baza tulpinii principale a gramineelor păioase (grîu, orz, ovăz, orez), în faza de creștere care urmează imediat după răsărire. Acești lăstari iau naștere din nodul de **î.** care se află la baza tulpinii primare, la 1—2 cm sub pămînt. Puterea de **î.** depinde de specie (ex. orezul și orzul înfrățesc mai mult, secara și grîul mai puțin), de însușirile solului, de hrană și de umiditate. Numărul total de frați care se pot forma la o plantă se numește *î. generală* sau *energia de î.* Numărul de frați care ajung să formeze spic și boabe constituie *î. productivă*. **2.** (VITICULT.) *Înfrățirea vinului* v. *cupajarea vinului*.

înfrunzire (BOT.), însușire a plantelor cu frunze căzătoare de a-și deschide mugurii foliari și de a se acoperi cu frunze în fiecare primăvară.

înfundare (AV.), mișcare pe verticală a unui avion, a cărui portanță scade sub valoarea greutății proprii. Înfundarea are loc cînd viteza avionului scade mult (ex. în cazul opririi unuia sau mai multor motoare, cînd densitatea aerului scade brusc, cînd incidența aripii crește prea mult etc.). — *Viteză de î.*, componenta verticală a vitezei unui planor care coboară.

îngenunchere 1. (EXPL. PETR.) Schimbare de direcție, relativ bruscă, a axei unei găuri de sondă, provocată de modificarea condițiilor de săpare. **2.** (FITOPAT.) *Îngenuncherea tulpinilor*, boală a cerealelor (în special a grîului) provocată de mai multe specii de ciuperci (*Ophiobolus graminis*, *Ophiobolus herpotrichus*, *Leptosphaeria herpotrichoides*, *Calonectria graminicola* etc.). Se manifestă prin îndoirea tulpinilor în porțiunea bazală, care uneori se acoperă cu un fel de pîslă neagră. *Î. t.* se combate prin buna lucrare a solului, prin asolament rațional, tratarea semințelor etc.

înger (în mitologia biblică), ființă supranaturală, fantastică, socotită mijlocitoare între credincioși și dumnezeu. Concepția biblică despre **î.** a fost influențată de miturile orientale privitoare la zeii înaripați. Ea distinge mai multe categorii de **î.**: arhanghelii, serafimii, heruvimii etc., socotiți ca întruchipări ale „binelui", precum și diavolii, cpuși acestora, ca întruchipări ale „răului".

înghеț (METEOR.), fenomenul de trecere a apei din stare lichidă sau de vapori în stare solidă (gheață) cînd temperatura mediului respectiv (aer sau apă) persistă un anumit timp sub 0°C. — *Î. peren*, persistența înghețului în partea superficială a scoarței terestre sau chiar numai în sol timp de mai mulți ani. *Î. p.* este frecvent în zona subpolară și polară a celor două emisfere. În anotimpul cald, cînd orizonturile superficiale se dezgheață, înghețul rămîne totuși sub învelișul de sol, în scoarță, și în unele cazuri, se menține pînă la adîncimi de sute de metri. În U.R.S.S., fenomenul este cunoscut sub numele de *merzlotă*. Studierea *î.p.* formează obiectul geocriologiei. Pe teritoriul țării noastre acest fenomen a fost frecvent în timpul glaciației cuaternare.

îngrășare (ZOOTEHN.), proces fiziologic prin care animalele supuse unui regim de hrană abundentă acumulează, într-un timp relativ scurt, o anumită cantitate de carne și grăsime de calitate superioară. În practica creșterii animalelor din țara noastră, pentru sporirea rapidă a cantității de carne, **î.** se efectuează, de obicei, în mari combinate și îngrășătorii mecanizate. Un mijloc economic îl constituie, de asemenea, **î.** pe pășune, practicată mai ales în cazul tineretului taurin.

îngrășămînt (AGR.), amestec de substanțe simple sau compuse, de natură organică sau minerală, care se aplică sub formă solidă sau lichidă în sol, la suprafața lui sau pe plante în scopul sporirii continue a fertilității solului și a producției agricole. După compoziția chimică și modul de pregătire, **î.** se împart în: *chimice* sau *minerale* (cu azot, fosfor, potasiu, microelemente, elemente radioactive), *organice naturale* (gunoi de grajd, turbă, compost etc.), *bacteriene* (ni-

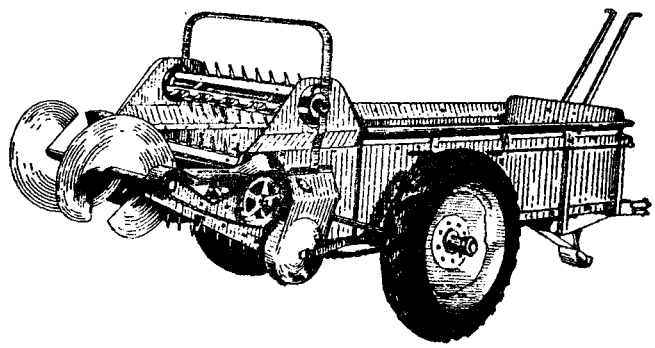

Mașină de împrăștiat îngrășăminte

tragin, azotobacterin, fosforobacterin etc.) şi *verzi* (lupin, mazăre, bob, trifoi etc.). Folosirea **î.** reprezintă una dintre cele mai importante metode de intensificare a agriculturii. În anii puterii populare, în R.P.R. au fost construite mari întreprinderi pentru producţia de **î.** chimice, printre care: Combinatul de îngrăşăminte azotoase Piatra-Neamţ, Uzina de superfosfaţi şi acid sulfuric Năvodari şi Combinatul chimic Victoria.

îngroparea la teren (MILIT.), acţiune executată de trupe pentru realizarea prin săpături (gropi, şanţuri, amplasamente) a protecţiei personalului şi a tehnicii de luptă.

îngropatul viei (VITICULT.), lucrare agrotehnică executată la vita de vie în fiecare toamnă cu scopul de a feri vita de temperaturi joase, care sînt dăunătoare începînd de la −15°C. Constă în muşuroirea butucului, aplecarea coardelor şi acoperirea lor totală cu un strat de pămînt gros de 5—8 cm.

îngroşáre 1. (MINE) Operaţie prin care se măreşte concentraţia părţii solide a unei tulbureli minerale prin sedimentarea particulelor minerale şi prin separarea unui strat de lichid limpezit la partea superioară a acestei tulbureli. Se realizează în vederea filtrării sau prelucrării ulterioare a tulburelii. Pentru sedimentarea particulelor foarte fine, şi în special a celor coloidale, se folosesc electroliţi (ex. var, acid sulfuric, amidon etc.) sau floculanţi organici sintetici; în instalaţiile de laborator se aplică în acest scop şi procedeul ultrasunetelor. **2.** (TEHN.) Operaţie de mărire a dimensiunilor transversale ale unui semifabricat. Se efectuează, de obicei, prin deformare plastică, la cald sau la rece, sau prin alte procedee, ca încărcarea, umflarea etc.

îngroşare pe reazeme (CONSTR.), mărirea secţiunii de lîngă reazeme a unor elemente de construcţie (grinzi, plăci) static nedeterminate; procedeul este folosit pentru ca elementul respectiv să poată prelua momente încovoietoare mai mari decît cele ce se exercită în deschiderea grinzii, fără a mări secţiunea acesteia pe toată lungimea. **Î. pe. r.** permite să se obţină o micşorare a greutăţii elementelor de construcţie.

îngroşátor (MINE), rezervor cilindric pentru îngroşarea şi limpezirea tulburelilor minerale, construit din lemn, tablă sau din beton şi avînd înălţimea relativ mică în raport cu diametrul. Materialul sedimentat pe suprafaţa fundului **î.** este colectat spre punctul de evacuare cu ajutorul unor braţe cu raclete, fixate de un ax vertical, care se rotesc cu viteză mică în interiorul rezervorului.

înierbáre (AGR.), proces prin care un teren se acoperă cu o vegetaţie ierboasă. **Î.** poate fi *naturală*, cînd terenul se lasă mai mulţi ani necultivat, şi *artificială*, cînd terenul este cultivat cu anumite specii de ierburi.

„În jurul lozincii Statelor Unite ale Europei", lucrare a lui V.I. Lenin, publicată la 23 august 1915 în ziarul „Soţial-Demokrat" nr. 44. În această lucrare, dezvoltînd în condiţiile imperialismului ideile lui Marx şi Engels despre revoluţie, V.I. Lenin a formulat teoria posibilităţii victoriei socialismului la început în cîteva ţări sau chiar într-o singură ţară capitalistă. Noua teorie leninistă a revoluţiei proletare a avut o uriaşă însemnătate practică; ea şi-a găsit confirmarea în victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie şi în victoria revoluţiilor democrat-populare după cel de-al doilea război mondial.

înlocuitor de piele, material produs în mod artificial şi avînd aspect sau însuşiri asemănătoare cu ale pielii. Este întrebuinţat în industria îmbrăcămintei, a încălţămintei, în marochinărie, în legătoria de cărţi etc. **Î. de p.** pot fi formate dintr-un suport de ţesătură acoperit cu uleiuri sicative, cauciuc sau mase plastice; dintr-un văl de fibre naturale sau artificiale impregnat cu latexuri sau emulsii de răşini sintetice; din fibre de piele tăbăcită (deşeuri desfibrate) legate cu lianţi insolubili în apă (latex de cauciuc, polimeri acrilici şi vinilici etc.); din cauciuc şi din foi de mase plastice.

înmugurire (BOT.) **1.** Formare a mugurilor la plantele cu flori. **2.** Mod de înmulţire vegetativă caracteristic pentru ciupercile din grupa drojdiilor *(Saccharomyces)*, caracterizat prin faptul că celula veche produce o mică ieşitură (mugure), care creşte şi devine o nouă celulă.

înmulţire[1] (MAT.), operaţie matematică, avînd ca inversă împărţirea, prin care se asociază la două numere întregi (sau polinoame) A şi B, numite deînmulţit şi înmulţitor, un alt număr (sau polinom) P, numit produs ($A \cdot B = P$). Numerele (sau polinoamele) A şi B poartă denumirea de *factori*. **Î.** se bucură de proprietatea de comutativitate, asociativitate, distributivitate faţă de adunare şi existenţa elementului unitate. Se notează cu semnul · sau ×. Sin. *multiplicare*. V. şi produs scalar; produs vectorial.

înmulţire[2] (BIOL.), însuşire fundamentală a fiinţelor vii, constînd în producerea de către un organism a unor noi indivizi. Prin **î.** se menţine sau creşte numărul indivizilor speciei date. **Î.** poate fi: *sexuată*, cînd noul organism se dezvoltă din celula sexuală femelă fie înainte de fecundarea ei (prin partenogenoză), fie după fecundarea ei, şi *asexuată*, cînd din organismul parental se desprinde o porţiune mai mare sau mai mică din care se va dezvolta noul organism. **Î.** asexuată, la rîndul ei, poate avea loc pe cale vegetativă sau prin celule speciale, numite spori.

înmulţitór (MAT.), al doilea factor al unei înmulţiri, care înmulţeşte pe primul, numit deînmulţit. În cazul cînd înmulţirea este comutativă, oricare dintre cei doi factori poate fi socotit ca înmulţitor sau deînmulţit.

înnădirea armăturilor (CONSTR.), operaţie prin care vergelele de oţel cu care se armează betonul se înnădesc într-o piesă de beton armat, astfel încît să poată transmite

solicitările la care sînt supuse. **Î. a.** se poate face prin sudură, prin manşoane cu filet dublu sau prin alăturarea vergelelor pe o lungime egală cu 20—40 de ori diametrul vergelei şi apoi prin betonare.

înnămolíre (MINE), procedeu de combatere a incendiilor subterane în lucrările miniere, constînd în injectarea, în stratul autoaprins şi în rocile înconjurătoare, a unei paste (argiloase, nisipoase etc., conţinînd substanţe antipirogene în cazul zăcămintelor de minereuri sulfuroase) cu care se astupă golurile şi fisurile pentru a împiedica alimentarea cu aer a substanţei combustibile.

înnegríre 1. (FIZ.) Mărime care caracterizează gradul de opacitate a unei plăci sau a unui film fotografic după expunere la lumină şi developare. **Î.** va fi mai mare în punctele în care filmul a fost mai puternic impresionat de radiaţii. **2.** (FITOPAT.) **a)** *Înnegrirea bazei tulpinii*, boală a cartofului provocată de bacteria *Erwinia phytophthora*, care se manifestă prin înnegrirea bazei tulpinilor. Porţiunea înnegrită este mai subţire şi, cu timpul, putrezeşte. Se combate prin evitarea terenurilor umede, reci şi compacte, prin folosirea tuberculilor sănătoşi, nesecţionaţi la plantare, şi dezinfectaţi cu apă caldă (la 47—48°C timp de 15 minute) sau în soluţie de sublimat corosiv (0,1% timp de o oră), asolament raţional etc. **b)** *Înnegrirea lemnului*, colorarea în brun-negricios a lemnului atacat de unele ciuperci (ex. lemnul de fag atacat de *Bispora monilioides*). **c)** *Înnegrirea nervurilor*, termen folosit pentru unele boli ale plantelor, caracterizate în special prin înnegrirea nervurilor la frunze (ex. înnegrirea nervurilor de varză, provocată de bacteria *Xanthomonas campestris*). **d)** *Înnegrirea spicului*, boală a cerealelor (mai ales a grîului), provocată de ciupercile *Dilophia graminis*, cînd spicul este prins într-o masă neagră cărbunoasă, şi *Mycosphaerella tulasnei*, cînd spicul este acoperit cu puncte mici negre. Se combate prin curăţirea şi tratarea seminţei, prin recoltarea şi treierarea la timp a cerealelor etc.

înnisipáre 1. (EXPL. PETR.) Deranjament în funcţionarea sondelor în exploatare, constînd în depunerea, la talpa sondei sau în coloana de extracţie, a nisipului antrenat din strat şi în formarea unor dopuri de nisip care pot împiedica intrarea fluidului din strat în sondă sau pot opri circulaţia fluidelor în interiorul ţevilor de extracţie. Antrenarea nisipului este provocată de mărirea vitezei de deplasare a fluidului în canalele stratului peste o anumită valoare critică, la care se produce desprinderea granulelor din strat. **Î.** poate fi evitată prin folosirea unor filtre corespunzătoare, prin respectarea condiţiilor optime de lucru ale stratului, prin aplicarea unor procedee speciale de extracţie, prin consolidarea nisipului din strat etc. **2.** (DRUM.) Procedeu de îmbunătăţire a unui drum de pămînt argilos prin aşternerea succesivă (la anumite intervale), pe timp umed, a unui strat de nisip pînă se obţine o crustă minerală, care nu mai prezintă pericol de înnoroire şi în care argila nu mai constituie decît material de legătură (liant).

înnobiláre 1. (MINE) Îmbunătăţire a calităţii minereurilor, respectiv a cărbunilor, spre a le conferi proprietăţile necesare pentru prelucrarea lor ulterioară sau pentru folosirea lor în industrie şi în metalurgie. Se deosebesc două feluri de **î.**: *mecanică* (fărîmare, clasare, concentrare, brichetare) şi *termică* (uscare, aglomerare, prăjire, carbonizare şi semicarbonizare). **2.** (METAL.) Procedeu folosit în metalurgie pentru a obţine materiale cu calităţi superioare. De exemplu, alierea cu elemente speciale (*Ni*, *Cr*, *V*, *Co* etc.), elaborarea îngrijită (în cuptor electric, creuzet etc.), aplicarea de tratamente termice sau termochimice corespunzătoare etc. **3.** (AGROTEHN.) Ansamblu de măsuri pentru îmbunătăţirea unor însuşiri ale soiurilor de plante prin ameliorare (cînd se transmit însuşirile bune ale unui soi altor soiuri mai puţin valoroase) sau prin cultură specială. **4.** (SILV.) *Înnobilarea arboretelor*, introducerea speciilor forestiere cu mai mare valoare economică în arboretele compuse din specii cu valoare economică mai redusă. **5.** (DRUM.) *Înnobilarea agregatelor*, tratarea agregatelor hidrofile (granite, cuarţite etc.) folosite la lucrările de asfaltare, cu apă de var, calaican etc., pentru a mări aderenţa bitumului la ele.

înnoroíre (DRUM.), operaţie rutieră utilizată la închiderea macadamului ordinar şi constînd din introducerea de material de agregaţie, stropit abundent cu apă, în golurile dintre pietre. Prin umezire, materialul de agregaţie capătă unele proprietăţi de liant, asigurînd astfel fixarea pietrelor.

înot (SPORT), plutire şi înaintare a corpului omenesc în apă ca urmare a impulsului dat de mişcările coordonate şi ritmice ale membrelor superioare şi inferioare. V. şi n a t a ţ i e.

înregistráre 1. (TEHN.) Trasare automată pe un suport (bandă sau disc de hîrtie, peliculă sau hîrtie fotografică etc.), sub acţiunea unui dispozitiv de măsurare, a curbei care reprezintă variaţia unei mărimi în funcţie de timp sau de o altă mărime care este o funcţie de timp. În acest scop, echipajul mobil al instrumentelor înregistratoare este prevăzut cu un creion sau cu o peniţă, care se poate deplasa într-o anumită direcţie în faţa suportului, fiind antrenat, perpendicular pe această direcţie, de un mecanism de ceasornic sau de un servomotor. V. şi o s c i l o g r a f. **2.** (ELT., TELEC.) Fixare pe un suport a valorilor succesive ale unor semnale sau mesaje purtătoare de informaţii, în vederea păstrării lor pe un timp nedeterminat şi a redării lor ulterioare cît mai fidele. **Î.** semnalelor continue (ex. a sunetelor) poate fi: *mecanică*, dacă fixarea se efectuează sub forma unor deformaţii plastice permanente, realizate prin gravarea pe un suport în formă de disc (ex. **î.** pe discuri de gramofon a

sunetelor), *optică*, dacă fixarea se realizează sub forma variației transparenței unui suport constituit dintr-un strat fotosensibil depus pe o peliculă

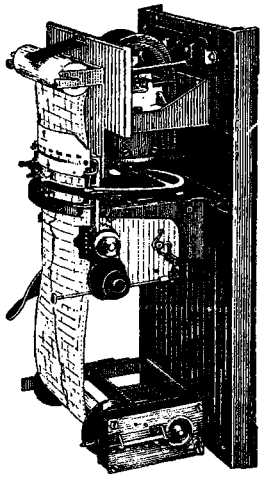

Dispozitiv de înregistrare al unui instrument electric de măsură

transparentă și impresionat de un flux luminos variabil (ex. **î.** sunetelor pe pista sonoră a filmului în cinematografie), sau *magnetică*, dacă fixarea se înfăptuiește sub forma unei magnetizații remanente variabile a unui suport feromagnetic (ex. bandă sau fir de magnetofon). **Î.** semnalelor discrete (sub forma unor impulsii succesive; cifre reprezentate de obicei în codul binar prin puncte, perforații etc.) se poate efectua prin mijloacele de mai sus, ori pe benzi sau fișe perforate (ex. la mașinile cu comandă programată), precum și (în calculatoarele electronice) cu ajutorul unor dispozitive electrostatice (potențialoscoape, selectroane etc.), cu ajutorul schemelor trigher cu tuburi electronice sau cu tranzistoare, cu ajutorul tamburelor magnetice, al inelelor sau plăcilor perforate de ferită, al transfluxoarelor, al criotroanelor, dispozitivelor ultrasonice etc. V. și memorie; matrice; registru. **3.** (CONTAB.) *Înregistrare în roșu*, procedeu folosit în evidența contabilă pentru rectificarea unei sume înregistrate în plus în debitul sau creditul unui cont. Rectificarea se poate face prin înregistrarea sumei respective cu cerneală roșie sau cu cerneală neagră și în chenar (ex. [240]), sumă ce se scade din celelalte sume înregistrate obișnuit.

însămînțare 1. (AGROTEHN.) Lucrare care constă în punerea semințelor (sau fructelor) de plante în condiții de încolțire la o anumită adîncime, într-un teren bine pregătit. **Î.** se execută cu mașini speciale (semănători) sau manual (în răsadnițe). Perioada de **î.** se stabilește în funcție de cerințele plantelor cultivate și de condițiile climatice locale. **2.** (ZOOTEHN.) *Însămînțare artificială*, introducere a gameților masculi în organele genitale femele cu ajutorul unor instrumente, fără a avea loc împreunarea femelei cu masculul. Metoda *î.a.* permite însămînțarea de la același reproducător a unui număr de femele de 10—25 de ori mai mare în comparație cu monta naturală, realizîndu-se în acest fel o acțiune rapidă de ameliorare a efectivelor de animale cu reproducători de valoare. Prin *î.a.* sînt prevenite bolile care se transmit prin montă. În R.P.R. a fost dezvoltată o largă rețea de puncte și centre de *î.a.*, înzestrate cu aparatură și utilaj corespunzător, care sînt deservite de specialiști cu înaltă calificare.

însănătoșirea platformei (DRUM., C.F.), ansamblu de operații executate în vederea asigurării unui regim hidrotermic stabil în terasamentele și platforma unei căi de comunicație. Constă în oprirea infiltrației apei superficiale, împiedicarea ridicării apelor subterane prin capilaritate și coborîrea nivelului apelor sub adîncimea de îngheț. **Î. p.** se realizează prin colectarea și îndepărtarea apelor superficiale cu ajutorul șanțurilor și a celor subterane cu ajutorul drenurilor, precum și prin executarea unor straturi hidro- și termoizolatoare și anticapilare.

însărcinat cu afaceri, agent diplomatic cu rangul cel mai mic. — *Î. cu a. ad-interim*, diplomatul cu rangul cel mai mare dintr-o reprezentanță diplomatică care înlocuiește pe șeful reprezentanței cînd acesta lipsește.

înscriere în curbă (TRANSPORTURI), orientare în curbă a unui vehicul în mișcare, astfel încît acesta să nu derapeze (la autovehicule) sau să nu deraieze (la vehicule feroviare), iar rezistențele la mers, datorită frecărilor în curbă, să fie minime.

înscriere în fals (DR.), denunțare a unui înscris ca fiind fals. Poate să fie făcută pe calea principală (prin adresarea denunțului organului de urmărire penală) sau pe o cale incidentală (în cursul unui proces).

înscris[1] (MAT.; despre figuri geometrice), care este conținută în interiorul altei figuri geometrice și care are cu aceasta un număr de puncte comune (ex. cercul **î.** într-un triunghi este tangent la laturile acestuia).

înscris[2] (DR.), mijloc de probă constînd în atestarea scrisă a existenței unui fapt sau act juridic. — *Î. preconstituit*, înscris întocmit de părți în scopul de a le servi drept probă a actului juridic încheiat. — *Î. autentificat*, înscris care, spre a servi cu acest caracter drept mijloc de probă, este întocmit de un funcționar de stat și supus îndeplinirii unor anumite formalități. — *Î. sub semnătură privată*, înscris întocmit și semnat de părți, fără intervenția unui organ de stat, prin care se constată săvîrșirea unui act juridic.

„Însemnări ieșene", revistă lunară apărută la Iași, între 1936 și 1940, sub direcția unui comitet format din M. Sadoveanu, M. Codreanu, G. Topîrceanu ș.a. A avut o atitudine general democratică.

„Însemnări literare", revistă săptămînală, apărută la Iași între 2 februarie și 21 decembrie 1919, sub direcția lui M. Sadoveanu și G. Topîrceanu. Revista a militat pentru democratizarea vieții politice și sociale, pentru realism în artă și în literatură. În paginile ei au debutat Ionel Teodoreanu și Al. A. Philippide.

„În serviciul Patriei socialiste", ordin și medalie instituite în 1963 și conferite ofițerilor și subofițerilor militarizați, aflați în cadrele active,

Ordinul „În serviciul Patriei socialiste"

notați pozitiv, pentru vechime în serviciul Ministerului Afacerilor Interne al R.P.R.

însilozáre, mod de pregătire și de conservare a nutrețurilor verzi și suculente (ex. porumb, frunze de sfeclă, lucernă, floarea-soarelui etc.) prin fermentație anaerobă (lactică). Nutrețul destinat acestui scop este tocat, așezat în silozuri (gropi, turnuri, stive la suprafață), presat și acoperit pentru a opri accesul aerului. Nutrețul însilozat este foarte util mai ales în timpul iernii, cînd lipsește nutrețul verde. Porumbul este cel mai indicat nutreț pentru **î.** Fiind sărac în proteine, el se poate însiloza și în amestec cu plante leguminoase care au un conținut bogat în substanțe proteice. Sin. *murare.*

însoțíre (MILIT.), acțiune prin care una sau mai multe arme sprijină cu focul lor lupta ofensivă a infanteriei și tancurilor, deplasîndu-se o dată cu acestea. Artileria care execută această acțiune se repartizează la companii și se numește *artilerie de însoțire.*

înspicáre (FITOTEHN.), apariție a spicului din teaca ultimei frunze, la cerealele cu spic (grîu, orz, secară) sau a paniculului la orez, ovăz, mei. La porumb, **î.** începe o dată cu apariția paniculului (înflorescența bărbătească).

înstrăináre[1] (DR.), transmitere, prin act juridic ori prin efectul legii, a dreptului de proprietate sau a altor drepturi. Sin. *alienare.*

înstrăináre[2] *(înstrăinarea omului; autoînstrăinarea omului)*, noțiune a teoriei umanismului marxist care definește dezumanizarea omului și a relațiilor sale sociale în societatea bazată pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, și îndeosebi în societatea capitalistă. Noțiunea de **î.** a fost elaborată de Marx și Engels în lucrările lor din tinerețe (mai cu seamă de Marx în „Manuscrisele economice-filozofice", 1844). Ei au preluat în mod critic sîmburele rațional al concepțiilor lui Hegel și Feuerbach despre **î.**, dînd acestei noțiuni o interpretare consecvent științifică, revoluționară. Ei au arătat că, în societatea bazată pe proprietatea privată, forțele, însușirile, capacitățile omului, rezultatele propriei sale activități se transformă în ceva de sine stătător și i se opun ca o forță străină și ostilă. Forma fundamentală a **î.**, din care decurg toate celelalte forme ale ei, o constituie existența „muncii înstrăinate". În capitalism, datorită proprietății privat-capitaliste asupra mijloacelor de producție, ceea ce este cu adevărat omenesc în om, munca, devine un simplu mijloc pentru menținerea existenței fizice a muncitorului, i se opune ca o constrîngere exterioară care îl subjugă, îl istovește și îl abrutizează, în loc să fie o expresie a unei necesități vitale, un izvor de creație și de bucurie. Totodată, produsul muncii, materializare a forțelor fizice și intelectuale ale omului, i se opune și el ca o forță ostilă. Înstrăinarea produsului muncii își găsește expresia în însușirea lui de către capitalist, în transformarea lui în capital, instrument de înrobire a muncitorului, în dominația forțelor spontane ale dezvoltării sociale, relațiile sociale ale oamenilor îmbrăcînd forma unor însușiri și relații ale lucrurilor (ale produselor muncii) care domină viața oamenilor ca niște forțe stihinice, oarbe. În aceste condiții, omul pierde trăsătura fundamentală a „esenței" sale: stabilirea conștientă a unor scopuri și realizarea lor prin muncă, „se înstrăinează de propria sa esență". Totodată, dominația proprietății private duce la „înstrăinarea omului de om", la dezumanizarea raporturilor dintre oameni. Sub imperiul legilor inumane ale capitalismului, oamenii devin unii pentru alții un mijloc (de ex. capitaliștii privesc pe muncitori ca pe mijloace de producere a plusvalorii), relațiile personale (de familie, de prietenie, de dragoste) dintre oameni sînt subordonate intereselor bănești etc. Înstrăinării reale, economice, îi corespund formele ideologice ale înstrăinării (religia, filozofia idealistă etc.), în care dominația forțelor spontane ale vieții sociale dobîndește o reflectare fantastică, denaturată. O formă a **î.** ideologice o constituie și morala individualistă, expresie a opoziției dintre interesele individuale și cele sociale, dintre interesele diferiților indivizi. Dezvăluind esența și formele înstrăinării omului în societatea capitalistă, Marx și Engels au arătat totodată calea pentru înlăturarea ei: desființarea pe cale revoluționară de către proletariat a relațiilor de producție capitaliste, construirea societății comuniste, societate bazată pe relații cu adevărat umane. În zilele noastre, filozofii marxiști duc o luptă susținută împotriva încercărilor falsificatorilor revizioniști și burghezi ai marxismului, care încearcă să denatureze noțiunea marxistă a **î.**, înfățișînd-o ca o trăsătură eternă a existenței omenești în genere, independentă de condițiile sociale concrete, și să substituie noțiunea de **î.**, astfel denaturată, celorlalte categorii ale marxismului.

însumáre (MAT.) **1.** V. *adunare.* **2.** Operație de calcul al limitei șirului format de sumele parțiale ale unei serii convergente.

însușíre (FILOZ.), proprietate a unui obiect, care se manifestă în raporturile lui cu celelalte obiecte. Materialismul dialectic, criticînd relativismul, consideră că „proprietățile unui lucru nu izvorăsc din raportul său cu alte lucruri, ci se evidențiază doar în acest raport" (K. Marx). Orice obiect are *î. esențiale*

și *î. neesențiale*. Sistemul **î.** esențiale ale unui obiect constituie calitatea lui (ex. biman, rațional, făuritor de unelte, în cazul calității de om).

înșelăciúne (DR.), infracțiune constînd în prezentarea drept adevărată a unor fapte mincinoase sau invers, în scopul de a obține, pentru sine sau pentru altul, un folos material injust, cauzîndu-se prin aceasta o pagubă. **Î.** este *calificată* cînd infracțiunea a fost săvîrșită prin folosirea de nume sau calități mincinoase ori alte mijloace frauduloase. Sin. *escrocherie*. Se numește *î. în convenții* infracțiunea constînd în inducerea sau menținerea în eroare a celeilalte părți cu ocazia încheierii sau executării unei convenții, astfel încît, fără această eroare, partea nu ar fi încheiat sau executat convenția în condițiile stabilite.

întíndere 1. (REZ. MAT.) Stare de solicitare mecanică, tinzînd să producă o alungire a

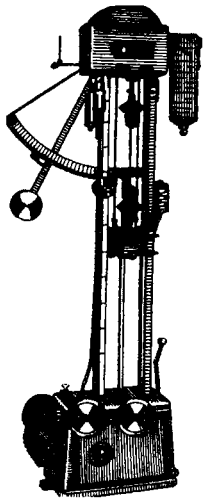

Mașină de încercat la întindere

unui corp sub acțiunea a două forțe egale ce lucrează în sensuri opuse de-a lungul aceleiași direcții și care tind să-și depărteze punctele de aplicație. — *Î. excentrică*, solicitare produsă de forța de întindere care nu este pe axa barei, avînd drept efect întinderea și încovoierea barei. **2.** (MUZ.) V. *ambitus*.

întinerirea pomilor (HORT.), lucrare aplicată pomilor îmbătrîniți la care se usucă ramurile, celor ale căror coroane au fost avariate de accidente sau celor care urmează să producă ramuri-altoi. Constă dintr-o tăiere severă a ramurilor, ținînd seama de subordonarea lor în coroană; se execută cu ferăstrăul de grădină, iar rănile provocate se netezesc cu cosorul și se ung cu mastic.

întinzătór (TEHN.), dispozitiv care servește la întinderea organelor flexibile de transmisiune, de tracțiune, de susținere, de legătură etc. **Î.** se folosesc la curelele de transmisiune, la benzile transportoarelor, la cabluri etc.

întîmpináre (DR.), act de procedură prin care pîrîtul răspunde, în scris, la cererea de chemare în judecată a reclamantului (sau intimatul la calea de atac a părții adverse), formulînd apărări și propunînd probe. La tribunalele populare, **î.** este facultativă.

întîmpláre (FILOZ.), categorie filozofică corelată cu necesitatea, care desemnează însușiri și legături neesențiale, singulare, vremelnice ale obiectelor și proceselor, avînd însă întotdeauna un caracter obiectiv și o determinare cauzală. Se mai numește *contingență* sau *hazard*. V. și necesitate și întîmplare.

întîrziére (DR.), neîndeplinire la timp, de către debitor, a obligației sale față de creditor. În principiu, debitorul este în **î.** numai dacă i s-a făcut *somație*. În raporturile contractuale dintre organizațiile socialiste, **î.** are loc de drept la expirarea termenului. Dreptul R.P.R. prevede uneori, în asemenea raporturi, și **î.** creditorului, care se produce în cazul în care creditorul refuză plata oferită de debitor sau nu îndeplinește actele în lipsa cărora debitorul nu-și poate executa obligația.

întîrzietor de priză (CONSTR.), substanță care se adaugă unui ciment pentru a-i mări timpul de priză. Ca **î. de p.** se folosesc gipsul, zahărul etc.

întoárcere (MILIT.), manevră executată adînc în dispozitivul inamic, în scopul loviriі lui în flanc și spate cu o grupare puternică de forțe, în cooperare operativă cu trupele care atacă de front. Este o manevră de mai mare amploare decît înv ă l u i r e a.

întovărășire agricolă, formă inferioară a cooperației socialiste de producție agricolă, constituită pe baza asocierii de bunăvoie a țăranilor muncitori, în vederea cultivării în comun a pămîntului. Lucrările agricole se efectuau în comun după metodele agrotehnice înaintate, beneficiind de ajutorul acordat de stat prin mașinile și tractoarele S.M.T., precum și prin asistența calificată a specialiștilor agricoli. Pămîntul comasat rămînea însă în proprietatea privată a fiecărui membru, la fel ca animalele și celelalte mijloace de producție. Repartiția veniturilor se făcea în raport cu suprafața adusă și cu lucrările efectuate de către fiecare membru. Organul suprem de conducere al **î. a.** era adunarea generală a tuturor membrilor. Organul executiv era comitetul de conducere, ales anual de adunarea generală a membrilor. În **î. a.** a apărut și s-a dezvoltat, pe baza muncii în comun și a ajutorului statului, proprietatea obștească asupra unor mijloace de producție (mașini și unelte agricole, animale de muncă și de producție, construcții gospodărești etc.) care constituia baza materială a trecerii la forma superioară de cooperare. În R.P.R., **î. a.**, ca formă simplă, intermediară, de cooperare socialistă în producția agricolă, s-a dovedit a fi o adevărată școală care a educat masele țărănești în spiritul muncii în comun, le-a deprins cu organizarea socialistă a muncii, a înlesnit trecerea lor la gospodăria colectivă. V. și agricultură.

„Întrebări și răspunsuri", publicație pentru propagandă a Comitetului Central al Partidului Comunist din Romînia. A apărut la București, tras la gestetner, din septembrie 1932 pînă în noiembrie 1933.

întrecere socialistă, metodă principală de stimulare a

inițiativei creatoare și de antrenare a oamenilor muncii la lupta pentru îndeplinirea și depășirea planului economiei naționale, creșterea productivității muncii și reducerea prețului de cost, îmbunătățirea calității produselor etc. Însemnătatea și necesitatea **î. s.** au fost arătate pentru prima oară de V.I. Lenin, care a denumit-o metodă de construire a socialismului și comunismului. Baza obiectivă a desfășurării **î. s.** o constituie existența relațiilor de producție socialiste. **Î. s.** este o mișcare cu caracter de masă care cuprinde milioane de oameni, fiind una dintre puternicele forțe motrice ale construcției socialismului și comunismului. Esențialul în **î. s.** este ridicarea întregii mase a muncitorilor la nivelul realizărilor medii ale fruntașilor,

Insigna de „Fruntaș în întrecerea socialistă"

răspîndirea și generalizarea experienței și metodelor de muncă înaintate în vederea obținerii unui avînt general în producție. **Î. s.** contribuie la

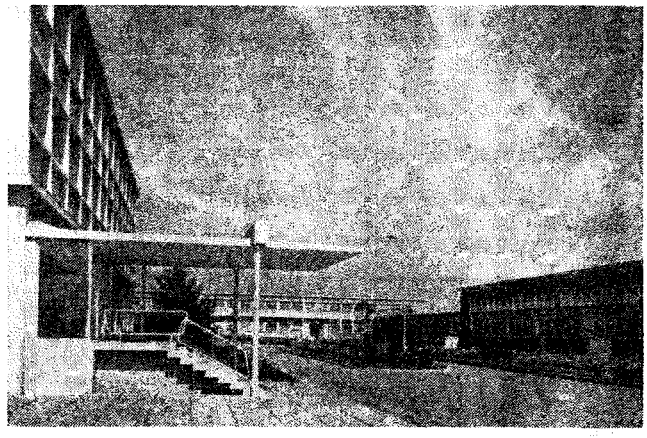

Întreprinderea de piese radio și semiconductoare — București

ridicarea nivelului de conștiință al oamenilor muncii, le întărește și le dezvoltă trăsăturile moralei comuniste: spiritul de colaborare și întrajutorare, atitudinea nouă față de muncă și avutul obștesc, patriotismul etc. În R.P.R., partidul îndrumează **î.s.** la orașe și sate, de organizarea și conducerea ei concretă ocupîndu-se sindicatele. **Î. s.** stimulează mișcarea de inovații, răspîndirea cunoștințelor tehnice-științifice în rîndul oamenilor muncii. În diferitele etape ale construirii socialismului, obiectivele **î. s.** sînt subordonate sarcinilor etapelor respective. În etapa actuală a desăvîrșirii construcției socialismului în R.P.R., obiectivele **î. s.** sînt: creșterea productivității muncii, reducerea prețului de cost și obținerea unei calități superioare a produselor. Pentru fruntași în **î. s.** se acordă distincții, titluri, premii etc., în vederea stimulării lor morale și materiale. V. și brigadă de muncă comunistă; consfătuire de producție.

Întreprinderea de morărit, panificație „Dobrogea" — Constanța

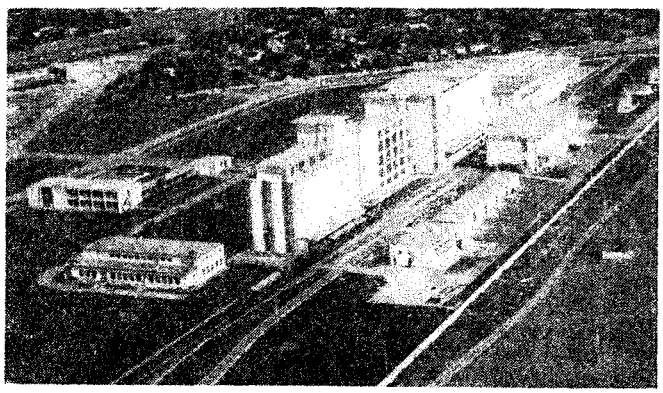

întrefier (ELT.), porțiune neferomagnetică (de cele mai multe ori de aer) a unei laturi a circuitului magnetic al unei mașini electrice sau al unui aparat electric. La mașinile electrice și la unele aparate, **î.** este necesar pentru a se putea asigura învîrtirea rotorului sau deplasarea comandată a anumitor piese.

Întreprinderea de morărit, panificație „Dobrogea", unul dintre cele mai mari obiective ale industriei alimentare a R.P.R., amplasat la Palas, orașul Constanța. A intrat în funcțiune la sfîrșitul anului 1962. Întreprinderea cuprinde: o moară de mare capacitate complet automatizată, o fabrică de pîine și o fabrică de biscuiți, dotate cu utilaj modern, în care toate operațiile sînt mecanizate și parțial automatizate.

Întreprinderea de piese radio și semiconductoare, una dintre marile unități ale industriei electrotehnice din R.P.R., situată în București. A intrat în funcțiune în anul 1962. Produce piese de radio: rezistențe, circuite imprimate, condensatoare (cu hîrtie, stiroflex, ceramice, electrolitice etc.) și semiconductoare: diode, transistori. Întreprinderea este do-

tată cu tehnica cea mai avansată, majoritatea operațiilor fiind executate de mașini automate sau semiautomate de înaltă tehnicitate și productivitate.

Întreprinderea de prefabricate „Progresul" — București, una dintre unitățile importante ale industriei materialelor de construcții din R.P.R. A intrat în funcțiune în anul 1953, iar ulterior s-a dezvoltat continuu, lărgindu-și capacitatea de producție și introducîndu-se în fabricație sortimente noi. În prezent, întreprinderea produce panouri mari pentru locuințe și alte prefabricate de diferite tipuri pentru locuințe și construcții industriale. Un loc important în producția ei îl ocupă tuburile „Preme" pentru alimentări cu apă, realizate la nivel tehnic înalt.

Întreprinderea textilă „Dacia", importantă unitate a industriei textile din R.P.R., situată în București. Unitatea s-a dezvoltat din fosta filatură

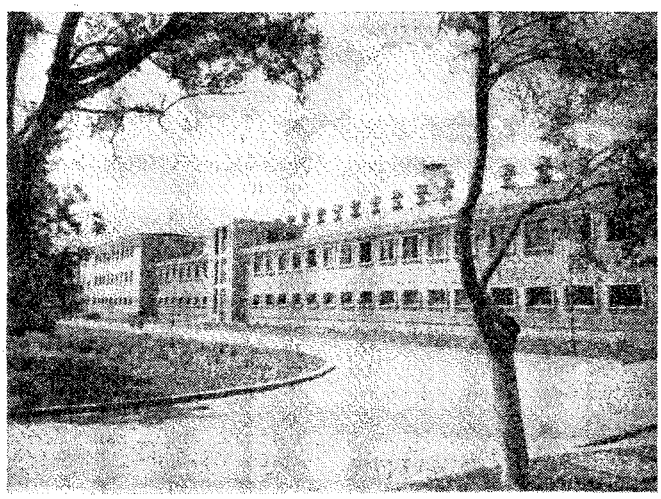

Întreprinderea textilă „Dacia" — București

„Dacia" (înființată în 1936), comasată după 1948 cu alte întreprinderi. **I. t. „D."** produce fire și țesături tip bumbac. Datorită reutilării și modernizării ei, producția fabricii a fost în 1963 de aproximativ 3 ori mai mare decît în 1938. În anii 1961—1962 s-a pus în funcțiune un centru de finisaj înzestrat cu utilaj modern, care deservește și alte unități ale industriei textile.

întreprindere (EC. POL.), unitate economică de producție sau de comerț. — *Întreprindere socialistă*, unitate economică bazată pe proprietatea obștească asupra mijloacelor de producție, pe munca în comun liberă de exploatare și pe retribuirea muncii după cantitatea și calitatea ei. Activitatea *î. s.* se desfășoară pe bază de plan, în conformitate cu interesele dezvoltării întregii economii naționale, și presupune participarea largă a muncitorilor la conducerea producției, manifestarea inițiativei lor creatoare. *Î. s.* poate fi de două feluri: *î. s.* de stat și întreprinderi cooperatiste. V. și organizație socialistă. — *Î. s. de stat*, întreprindere socialistă în care mijloacele de producție și produsele obținute sînt proprietate a întregului popor, iar retribuția socialistă se face sub formă de salariu. Activitatea *î. s. de s.* se desfășoară pe baza planului unic al economiei naționale și a gospodăririi socialiste. *Î.s. de s.* pot fi de subordonare republicană și ale industriei locale. — *Î. cooperatistă*, întreprindere socialistă în care principalele mijloace de producție și produsele obținute sînt proprietatea unui grup de producători (cooperație de producție) sau a unui grup de consumatori (cooperație de consum). Este condusă de adunarea generală, care alege în mod periodic un consiliu de conducere în frunte cu un președinte. V. și cooperativă.

întrerupător (TEHN.), aparat care poate întrerupe, restabili sau influența transmiterea energiei (electrice, hidraulice etc.) într-un sistem tehnic, cu ajutorul unui mecanism sau al unui dispozitiv. **Î.** pot fi acționate direct sau de la distanță, manual sau automat. — (ELT.) *Î. electric*, aparat electric care permite stabilirea sau întreruperea transmisiunii energiei electrice prin deschiderea sau închiderea circuitelor electrice respective. Din punctul de vedere al funcționării și al acționării lor, *î. e.* pot fi: *automate*, la care intrarea în funcțiune se face fără intervenția omului, atunci cînd în circuit sînt realizate anumite condiții predeterminate (creșterea peste o anumită valoare a curentului electric, scăderea sub o anumită valoare a tensiunii electrice etc.), sau *cu acționare manuală*, directă sau indirectă (prin intermediul unor pîrghii, dispozitive pneumatice, electrice etc.). Există *î. e.* la care numai manevra de deschidere a circuitelor este automată (numite și *disjunctoare*), *î. e.* la care numai manevra de închidere este automată (numite și *conjunctoare*) și *î. e.* la care ambele manevre sînt automate (numite și *disjunctoare-conjunctoare*). După numărul de conducte a căror întrerupere o efectuează, *î. e.* pot fi *mono-*, *bi-* și *tripolare*.

întrerupere a prescripției (DR.), oprire a cursului prescripției, care are drept efect faptul că răstimpul scurs pînă la producerea cauzei întreruperii nu mai intră în calculul termenului de prescripție.

întreținere 1. (TEHN.) Totalitate a lucrărilor permanente sau întîmplătoare care trebuie executate la o instalație, mașină, cale ferată, construcție etc. pentru a le menține în bune condiții de folosire, atît pentru prevenirea accidentelor cît și pentru înlăturarea micilor defecte curente. **2.** (DR.) *Obligație de întreținere* (în dreptul socialist), obligație legală, de obicei reciprocă, între anumite per-

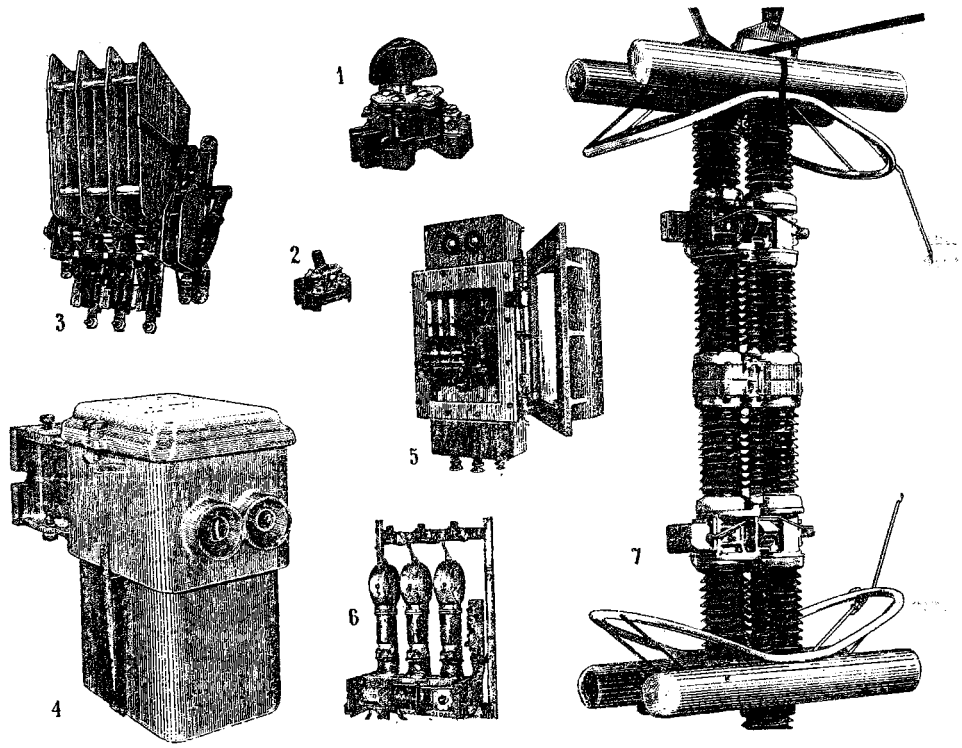

Întrerupătoare electrice

1 și *2* — întrerupătoare pentru instalații de iluminat; *3* — întrerupător cu pîrghie; *4* — întrerupător automat în ulei; *5* — întrerupător automat, construcție antiexplozivă; *6* — întrerupător automat cu expansină; *7* — întrerupător automat pneumatic de înaltă tensiune

soane (soți, rude în linie dreaptă, frați etc.) de a-și procura cele necesare traiului atunci cînd una dintre ele se află în nevoie, neavînd putința unui cîștig din muncă din cauza incapacității de a munci. Descendentul minor are drept la întreținere, oricare ar fi pricina nevoii în care se află. Reglementarea *o. de î.* se întemeiază pe sentimentele de prietenie și afecțiune care caracterizează relațiile dintre membrii familiei socialiste, precum și pe regulile de conviețuire socialistă.

înțărcáre 1. (MED.) Încetare a hrănirii sugarului cu lapte matern și înlocuirea acestuia cu lapte de vacă și diverse preparate alimentare. **Î.** totală se face la vîrsta de 9—12 luni. **2.** (ZOOTEHN.) **a)** Proces de separare definitivă a sugarului de mamă. Se face treptat și cu multă atenție, spre a nu suferi nici animalul sugar, nici mama prin supraîncărcarea cu lapte a mamelelor. **Î.** se practică la diferite vîrste în funcție de specie (mînjii la 5—8 luni, viteii la 6—8 luni, mieii la 2—4 luni, purceii la 2 luni). De obicei, masculilor li se rezervă o perioadă de alăptare mai lungă, pentru a li se fortifica organismul și a li se ridica valoarea ca reproducători. **b)** Întrerupere a mulsului la animalele gestante (vaci, oi, capre) înaintea fătării. Se face, de regulă, treptat, către sfîrșitul perioadei de lactație, pentru ca organismul, și îndeosebi glanda mamară, să se obișnuiască cu o secreție din ce în ce mai mică de lapte.

înțelégere (PSIH.), activitate psihică îndreptată către reflectarea raporturilor dintre obiectele și fenomenele lumii înconjurătoare; constituie unul dintre procesele gîndirii. În **î.**, vechile cunoștințe sînt folosite pentru formarea unor cunoștințe noi, pentru sesizarea unor raporturi încă necunoscute. Există diferite niveluri de **î.** Astfel, raportarea obiectului perceput la clasa din care face parte reprezintă prima treaptă a **î.**, în timp ce cunoașterea raporturilor cauzale, a legilor, a esenței fenomenelor reprezintă o formă mai adîncă de **î.**

înțelenire, proces de înierbare pe cale naturală sau artificială prin care diferitele specii de ierburi perene, îndeosebi gramineele, cresc și se dezvoltă, întrețesînd puternic cu rădăcinile lor stratul de pămînt de la suprafața solului.

învăluíre (MILIT.), manevră care se execută în scopul loviri inamicului în flanc și în spate, în strînsă cooperare tactică și de foc cu trupele care atacă de front. V. și întoarcere.

învățáre (PSIH.), dobîndirea unor noi cunoștințe, deprinderi, priceperi în cursul vieții individuale. **Î.** se bazează pe elaborarea de noi legături temporare în scoarța cerebrală și pe organizarea lor sistematică. În forme elementare, **î.** există și la animale. La om, **î.** are ca obiect experiența social-istori-

că practică şi teoretică a omenirii şi este mijlocită prin limbă ca instrument de cunoaştere şi de comunicare. În sens larg, **î.** se referă la procesul neîntrerupt al însuşirii de către om a noi date despre realitate în cele mai variate împrejurări de viaţă; în sens restrîns înseamnă însuşirea sistematică a cunoştinţelor de către elevi în şcoală. Psihologia şi pedagogia ştiinţifică acordă o atenţie deosebită, printre altele, caracterului conştient al învăţării, motivării logice, clarităţii şi trăiniciei cunoştinţelor însuşite.

învăţămînt, proces organizat de instruire şi de educare a tinerei generaţii în instituţii şcolare de diferite grade (trepte) şi tipuri, sub conducerea unor persoane calificate. **Î.** de toate gradele presupune legătura organică dintre procesul de transmitere a cunoştinţelor *(predare)* şi cel de însuşire a lor *(învăţare)*. În învăţare se integrează şi *studiul individual*, a cărui importanţă creşte de la o treaptă de **î.** la alta. În epoca modernă s-a diferenţiat un **î.** de cultură generală, care cuprinde şcoli elementare (primare) şi medii (secundare), şi un **î.** pentru pregătirea cadrelor (profesional, tehnic şi superior). Atît scopul instructiv-educativ al **î.** cît şi organizarea şi conţinutul lui au un caracter de clasă; ele reflectă interesele clasei dominante în orînduirea socială respectivă. Totodată, **î.** este influenţat de nivelul de dezvoltare a culturii, a ştiinţei şi tehnicii şi a pedagogiei. *Sistemul de învăţămînt* dintr-o ţară cuprinde totalitatea instituţiilor de învăţămînt şi educaţie, aflate într-o anumită corelaţie, pe baza unor principii stabilite de stat. Dreptul la învăţătură, proclamat de constituţiile statelor burgheze, are, în bună măsură, un caracter formal. Discriminarea naţională, rasială şi de sex, lipsa acută de localuri, insuficienţa alocaţiilor pentru materiale didactice, pentru laboratoare şi pentru burse, taxele şcolare foarte mari limitează accesul elevilor de diferite categorii la studiile medii şi superioare şi uneori chiar şi la cele elementare. Orientarea profesională are adeseori un caracter stihinic, care se manifestă prin repartiţia neraţională a studenţilor pe specialităţi, prin şomajul temporar al multor absolvenţi ai şcolilor medii şi superioare. Conţinutul **î.** este viciat de idealism, fideism şi eclectism şi rupt adeseori de viaţă. În statele socialiste, **î.** şi şcoala constituie un mijloc principal de înfăptuire a revoluţiei culturale. Statul socialist acordă o atenţie deosebită dezvoltării continue a bazei materiale a învăţămîntului. Sistemul de **î.** are un caracter unitar: reţeaua şcolară este în întregime de stat şi nu mai există bariere între şcolile de diferite trepte şi tipuri. Statul socialist asigură în mod real obligativitatea şi gratuitatea **î.** de cultură generală de 8 ani, dreptul la învăţătură în limba maternă pentru minorităţile naţionale. **Î.** are un conţinut realist-ştiinţific, urmărind să asigure dezvoltarea multilaterală a tinerei generaţii şi educarea acesteia în spirit co-

ÎNVĂŢĂMÎNTUL

	1938/1939	1948/1949	1962/1963	1963/1964
ÎNVĂŢĂMÎNTUL PREŞCOLAR				
Grădiniţe de copii	1 577	2 998	7 615	7 633
Copii înscrişi	90 787	157 934	374 079	372 430
Educatoare	1 819	3 951	13 243	13 404
ÎNVĂŢĂMÎNTUL DE CULTURĂ GENERALĂ				
Şcoli-total	13 865	14 988	15 496	15 469
de 8 ani cu cl. I–IV	12 884	11 439	7 784	7 544
de 8 ani	770	3 332	7 198	7 374
medii de cultură generală	211	217	514	551
Elevi înscrişi-total	1 604 481	1 846 202	3 028 047	3 058 339
clasele I–IV	1 456 367	1 506 732	1 561 710	1 574 454
clasele V–VII	119 110	284 450	1 132 731	1 107 265
clasele VIII–XI	29 004	55 020	333 606	376 620[1]
Cadre didactice-total	45 359	65 042	119 065	125 353
clasele I–IV	36 665	44 325	52 843	55 072
clasele V–XI	8 694	20 717	66 222	71 592
ÎNVĂŢĂMÎNTUL PEDAGOGIC[1]				
Şcoli	55	64	9	17
Elevi înscrişi-total	5 537	14 376	7 024	10 434
Cadre didactice	1 076	1 063	480	457
ÎNVĂŢĂMÎNTUL SPECIAL DE ARTE				
Şcoli	–	–	48	49
Elevi înscrişi-total	–	–	18 633	19 292
Elevi care au frecventat concomitent învăţămîntul de cultură generală	–	–	16 452	15 082
Cadre didactice	–	–	1 504	1 541

[1] 252 154 elevi la învăţămîntul de zi
61 881 elevi la învăţămîntul seral
62 585 elevi la învăţămîntul fără frecvenţă

[1] Inclusiv institutele pedagogice de 2 ani

ÎN ROMÎNIA

	1938/1939	1948/1949	1962/1963	1963/1964
ÎNVĂŢĂMÎNTUL PROFESIONAL				
Şcoli	224	511	473	459
Elevi înscrişi	39 250	61 372	170 020	188 287
Cadre didactice	896	4 314	8 981	9 431
ÎNVĂŢĂMÎNTUL TEHNIC ŞI TEHNIC DE MAIŞTRI				
Şcoli	142	454	362	358
Elevi înscrişi	14 746	75 168	64 437	71 925
Cadre didactice	3 871	6 482	3 908	4 195
ÎNVĂŢĂMÎNTUL SUPERIOR				
Centre universitare	4	12	13	15
Facultăţi	33	129	165	171
Studenţi înscrişi-total	26 489	48 676	98 929	112 611[1]
din care urmează facultăţi:				
Tehnice	5 169	12 712	40 768	46 216
— industrie	—	6 131	24 072	27 086
— arhitectură şi construcţii	3 897	2 430	7 692	8 934
— transporturi şi telecomunicaţii	—	316	875	861
— agricultură şi silvicultură[2]	1 272	3 835	8 129	9 335
Medico-farmaceutice	3 451	10 020	7 884	8 272
Ştiinţe economice	3 101	8 294	7 763	9 344
Ştiinţe juridice	7 900	5 534	2 684	2 807
Universitar-pedagogice	5 401	9 071	36 356	42 233
Artistice	1 336	2 302	2 278	2 307
Cultură fizică şi sport	131	218	1 196	1 432
Studenţi străini care studiază în R.P.R.[3]	—	—	869	617
Cadre didactice	2 194	5 638	10 753	11 965

[1] 88 478 studenţi la învăţămîntul de zi;
3 414 studenţi la învăţămîntul seral;
20 719 studenţi la învăţămîntul fără frecvenţă.
[2] Inclusiv medicina veterinară.
[3] Incluşi în numărul total al studenţilor.

munist. Legătura cu practica construcţiei socialiste caracterizează atît î. de cultură generală cît şi î. de pregătire a cadrelor. — *Dezvoltarea învăţămîntului în Romînia.* Pe teritoriul patriei noastre au existat, cu mai bine de 2 000 de ani în urmă, forme de î. organizate, începînd cu şcolile din cetăţile greceşti de pe ţărmul Mării Negre (sec. al III-lea î.e.n.). Diverse documente arheologice atestă cunoaşterea scrisului la daci. Momente mai importante în istoria învăţămîntului în Romînia au fost marcate, în timpul orînduirii feudale, prin înfiinţarea Şcolii romîneşti de la biserica Sf. Nicolaie din Şcheii Braşovului (1495), a gimnaziului săsesc din Braşov de către umanistul *I. Honterus* (1544), a colegiului latin de la Cotnari (1562—1563), condus de umanistul *I. Sommer*, a *Academiei Vasiliene* de la Iaşi (1640), a *Academiei din Bucureşti* (sfîrşitul sec. al XVII-lea, sub domnia lui Constantin Brîncoveanu) şi a şcolilor de la Blaj (după 1754). În prima jumătate a sec. al XIX-lea, în toate cele trei ţări romîne s-au accentuat tendinţele iluministe, lupta burgheziei în ascensiune pentru crearea unui î. naţional. Bazele î. superior în limba romînă au fost puse prin cursurile pentru ingineri hotarnici ţinute de Gh. Asachi la Iaşi (1814—1818) şi de Gh. Lazăr la Bucureşti (1818 — 1821). Opera lui Gh. Lazăr a fost continuată la şcoala de la Sf. Sava de I. Heliade-Rădulescu şi de alţi cărturari patrioţi, iar la Iaşi a luat fiinţă în 1835 *Academia Mihăileană.* În 1852 s-a înfiinţat Institutul de agricultură şi silvicultură de la Pantelimon, nucleul iniţial al actualului Institut agronomic „Nicolaie Bălcescu" din Bucureşti. În 1857 s-au înfiinţat la Bucureşti Şcoala naţională de poduri şi şosele, nucleul actualului Institut politehnic şi Institut de construcţii, şi Şcoala naţională de medicină şi farmacie (azi Institutul medico-farmaceutic). În timpul domniei lui Al. I. Cuza s-au înfiinţat universităţile de la Iaşi (1860) şi Bucureşti (1864). În Transilvania, î. şi-a păstrat şi în sec. al XIX-lea baza sa îngustă confesională. Şcolile „unite" (greco-catolice) de la Blaj şi-au lărgit activitatea; s-au înfiinţat noi şcoli medii romîneşti la Arad, Beiuş, Braşov, Năsăud etc. În 1872 a luat fiinţă Universitatea din Cluj. O importanţă deosebită pentru dezvoltarea învăţămîntului în ţara noastră a avut *legea instrucţiunii din 1864*, prin care se puneau în ambele principate bazele unui sistem de î. unitar. Principala ei prevedere progresistă, obligativitatea instrucţiei primare pentru copiii între 8 şi 12 ani, a fost aplicată numai parţial (statistica din 1906 înregistra 82,67% analfabeţi). Progrese pe linia organizării şi a conţinutului î. s-au realizat prin cele două legi ale lui *S. Haret:* legea învăţămîntului secundar şi superior (1898) şi legea învăţămîntului profesional (1899). În perioada 1918—1944 a avut loc o relativă creştere a reţelei şcolilor primare, secundare şi superioare şi s-au mărit alocaţiile

pentru î. Procentul analfabeților a scăzut, dar regimul burghezo-moșieresc nu a luat măsuri eficiente în vederea lichidării analfabetismului (în 1944 existau peste 4 000 000 de analfabeți și semianalfabeți). Politica școlară s-a caracterizat prin intensificarea tendințelor antidemocratice. S-au adoptat legi reacționare care au îngreuiat accesul copiilor oamenilor muncii în școala medie și superioară (ex. legea învățămîntului primar al statului și primar-normal din 1924). În perioada 1922—1933 au pătruns în școala secundară doar 31,8% din totalul copiilor de la orașe și 5,2% din totalul celor de la sate. Dintre elevii care urmau în învățămîntul secundar, 76,6% frecventau școli teoretice și numai 23,4% școli cu caracter practic. În cursul procesului de accentuare a fascizării țării, au fost create instituții reacționare paramilitare, ca „Străjeria", „Instrucția preregimentară" (premilităria) ș.a. După instaurarea dictaturii regale s-a adoptat o nouă lege a î. secundar (1939), care restrîngea și mai mult accesul fiilor oamenilor muncii la studiile medii. În timpul dictaturii militare fasciste (1940—1944) au fost elaborate legi șovine care extindeau și în școală discriminarea națională și rasială. S-au accentuat ruperea î. de viață, tendințele mistice și naționaliste din conținutul î. Încă de la începuturile sale, mișcarea muncitorească și socialistă din Romînia a militat, prin revista „Contemporanul" (1881—1891) și prin alte publicații socialiste, pentru un î. democratic, pentru gratuitatea î., pentru dezvoltarea școlilor profesionale și agricole etc. În condițiile grele ale ilegalității, P.C.R. a demascat caracterul reacționar al politicii școlare și culturale a regimului burghezo-moșieresc, militînd pentru democratizarea î. S-a creat organizația de masă a elevilor revoluționari „Școlarul roșu". Sub îndrumarea P.C.R., organizațiile U.T.C. din instituțiile de î. superior au desfășurat importante acțiuni antifasciste. Au fost editate reviste ilegale care apărau interesele școlărimii și studențimii sărace. Publicațiile „Lupta de clasă", „Cultura proletară", „Tînărul leninist", „Scînteia", „Era nouă" etc. au combătut teoriile pedagogice reacționare care stăteau la baza î. burghezo-moșieresc. La scurt timp după Eliberare, în raportul politic al C.C. prezentat de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Conferința națională din 1945 a P.C.R., s-au formulat sarcini în legătură cu lichidarea analfabetismului, cu reorganizarea î. pe baze democratice și cu pregătirea cadrelor necesare economiei naționale și activităților social-culturale. În reorganizarea î. din țara noastră, un rol important a avut *reforma învățămîntului din 1948*. Ea a fost completată în anii următori printr-o serie de hotărîri ale partidului și guvernului privind î. profesional și tehnic, î. de cultură generală, î. superior, crearea școlii generale de 8 ani etc. Baza materială a î. s-a întărit an de an. Astfel, prin bugetul de stat s-au repartizat pentru î. 1 682,5 mil. lei în 1951, 2 196,5 mil. lei în 1955, 3 495,6 mil. lei în 1960, 4 995,4 mil. lei în 1962 și 5 499,4 mil. lei în 1963. Elevii claselor I—VIII beneficiază de manuale școlare gratuite. Pentru perioada 1960—1965 s-a prevăzut construirea a 15 000 săli de clasă destinate î. de cultură generală, dintre care circa 4 000 în orașe și centre muncitorești, iar restul în localitățile rurale. În 1963/1964, la fiecare 5 locuitori ai țării unul studiază în î. de stat. Din sistemul nostru de î. fac astăzi parte instituții preșcolare și școli de diferite grade și tipuri. *Instituțiile de educație preșcolară* (grădinițe de copii) au ca sarcină creșterea și educația organizată a copiilor de 3—7 ani, pregătindu-i pentru intrarea în școală. Veriga de bază a î. nostru este *învățămîntul general de 8 ani*, care constituie prima treaptă a *învățămîntului de cultură generală de 12 ani* și cuprinde pe toți copiii între 7 și 15 ani. Congresul al III-lea al P.M.R., trasînd liniile fundamentale ale dezvoltării școlii și î. în perioada desăvîrșirii construcției socialismului, a prevăzut ca în 1962 să se încheie generalizarea școlii obligatorii de 7 ani (sarcină înfăptuită cu un an mai devreme), iar apoi să se treacă treptat la î. general de 8 ani. Primii absolvenți ai î. de 8 ani vor fi dați în 1964/1965. *Învățămîntul mediu*, cu durata de 4 ani, constituie a doua treaptă a î. de cultură generală. El cuprinde mai multe tipuri de școli și se realizează prin cursuri de zi, serale și fără frecvență. *Școala medie de cultură generală* (clasele IX—XII) are, începînd cu clasa a X-a (a XI-a), două secții: *reală*, în care se pune accentul pe studierea științelor naturii, în special a matematicii, și *umanistică*, în care se acordă precădere disciplinelor umanistice (literatura, istoria, limbile străine etc.). Pentru copiii cu deficiențe fizice sau psihice s-au organizat școli speciale (42 de școli cu 7 022 de elevi în 1963/1964). Un caracter aparte are *învățămîntul pedagogic*, care cuprinde școli pedagogice de 6 ani pentru educatoare și pentru învățători, institute pedagogice de 2 ani și institute pedagogice de 3 ani, care pregătesc cadre didactice pentru î. de 8 ani (cele din urmă aparțin î. superior). *Învățămîntul special de arte* cuprinde școli de muzică, arte plastice, coregrafie. *Învățămîntul profesional*, care pregătește muncitori calificați, cuprinde școli profesionale de ucenici și școli de meserii cu cursuri de zi și serale; el este organizat pe ramuri (mine și petrol, metalurgie și construcții mecanice, chimie, agricultură și silvicultură, comerț etc.). O mare dezvoltare a cunoscut *învățămîntul tehnic*, care pregătește tehnicieni și maiștri; el cuprinde diverse tipuri de școli, organizate de asemenea pe ramuri și avînd, pe lîngă cursuri de zi și serale, și cursuri fără frecvență. Unele dintre aceste școli sînt urmate de muncitori calificați absolvenți ai î. de 8 ani; altele cer absolvirea școlii medii de cultură generală. *Învățămîntul superior*, care pregătește specialiști cu calificare superioară pentru economia națională și sectorul social-cultural, a fost reorganizat în întregime, iar rețeaua universitară a fost considerabil extinsă. În 1963/1964 au existat 15 centre universitare (Bacău, Baia Mare,

Brașov, București, Cluj, Constanța, Craiova, Galați, Iași, Oradea, Pitești, Petroșeni, Suceava, Timișoara și Tîrgu-Mureș), cu 48 de instituții de **î.** superior și 171 de facultăți cu 204 specialități. Pe lîngă cele patru universități (București, Iași, Cluj, Timișoara), **î.** superior cuprinde institute politehnice, tehnice de ramură, agronomice, un institut de științe economice, institute medico-farmaceutice, institute de arte plastice, de teatru, conservatoare, un institut de cultură fizică, institute pedagogice de 3 ani. (V. și *institut*). În cadrul unor instituții de **î.** superior există secții serale (la institutele tehnice) și secții fără frecvență (la universități, institute pedagogice, institutul de științe economice etc.). În 1963/1964 au revenit 60 de studenți la 10 000 de locuitori, față de 17 în 1938. Industrializarea socialistă a țării a determinat o dezvoltare impetuoasă a **î.** superior tehnic. În profilarea acestuia se ține seama îndeaproape de ramurile conducătoare ale economiei naționale, de cerințele unei dezvoltări multilaterale, armonioase a economiei, precum și de cerințele industrializării socialiste a țării la nivelul tehnicii mondiale. Au fost create institutele politehnice din Brașov, Cluj, Galați, Institutul de mine din Petroșeni, Institutul de construcții din București, Institutul de petrol, gaze și geologie din București ș.a. și au fost înființate noi facultăți și specialități (fizică nucleară, automatică, electronică industrială, radiochimie, geochimie, chimie fizică a macromoleculelor și a polimerilor ș.a.). În 1963/1964 au funcționat 10 institute politehnice și tehnice superioare (fără agricultură), cu 38 de facultăți și 79 de specialități, față de 4 institute politehnice și tehnice superioare în 1938/1939. **Î.** superior tehnic (fără agricultură) a fost urmat în 1963/1964 de 33,5% din totalul studenților, față de 14,7% în 1938. Transformarea socialistă a agriculturii și ridicarea nivelului producției agricole au determinat extinderea și reorganizarea **î.** superior agricol. Astăzi funcționează 5 institute agronomice (București, Iași, Cluj, Timișoara și Craiova; ultimele două au fost înființate în anii puterii populare). **Î.** superior agricol (inclusiv medicina veterinară) a fost frecventat în 1963/1964 de 7,6% din totalul studenților, față de 4,8% în 1938/1939. Studenții din **î.** superior tehnic fac practică în producție. În perioada 1948—1963, **î.** nostru superior a dat 154 856 de absolvenți, dintre care 60 884 ai facultăților tehnice (inclusiv agricultura). În 1963/1964 au fost bursieri 61,7% din numărul studenților de la cursurile de zi, 64,3% au locuit în cămine, iar 57% au luat masa la cantină. Pentru pregătirea cercetătorilor științifici și a cadrelor didactice din **î.** superior a fost organizat sistemul aspiranturii și doctoratului. În instituțiile noastre de **î.** superior, în special în cele tehnice, studiază numeroși studenți și aspiranți străini din circa 70 de țări. Pentru a ajuta la rezolvarea științifică a problemelor privitoare la îmbunătățirea conținutului învățămîntului, a predării și a muncii educative, în anii puterii populare au fost create: Institutul de științe pedagogice, Editura didactică și pedagogică, institutele de perfecționare a cadrelor didactice (I.P.C.D.), întreprinderile de material didactic etc. În același scop s-au înființat pe lîngă Ministerul Învățămîntului mai multe organe consultative: Consiliul învățămîntului superior, Consiliul învățămîntului profesional și tehnic, Consiliul învățămîntului de cultură generală. — *Învățămînt politehnic*, unul dintre principiile pedagogiei socialiste; el constituie un mijloc de înfăptuire a *educației prin muncă* și are sarcina de a lega **î.** cu munca productivă. Ideea *î. p.*, formulată de întemeietorii socialismului științific încă în „Manifestul Partidului Comunist" și fundamentată științific de Marx în „Capitalul" ca o necesitate obiectivă impusă de marea industrie mecanizată, a fost dezvoltată ulterior de V. I. Lenin, care a dat îndrumări în vederea traducerii ei în viață. *Î. p.* familiarizează pe elevi cu bazele științifice ale principalelor ramuri de producție, formîndu-le totodată deprinderile practice necesare mînuirii uneltelor și mașinilor mai simple care stau la baza producției moderne.

învățător, denumire dată cadrelor de predare de la clasele I—IV, care au absolvit, de obicei, școala pedagogică (sau școala normală înainte de reforma învățămîntului) și care predau în clasele lor toate obiectele prevăzute în planul de învățămînt.

„Învățăturile lui Neagoie Basarab către fiul său Teodosie", scriere în limba slavonă, avînd și variante în limba romînă și greacă, unul dintre monumentele literaturii romîne vechi. Atribuită lui Neagoie Basarab de majoritatea învățaților, lucrarea este alcătuită după modele bizantine și slave, urmărind să facă educația politică și religioasă fiului de domn, potrivit preceptelor medievale. Paginile privitoare la organizarea armatei, la tactică și la strategie au fost folosite, ca sursă documentară, de N. Bălcescu în cartea „Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum". Lucrarea s-a păstrat numai în copii, cea mai veche copie romînească datînd din sec. al XVII-lea. Versiunea romînească a fost publicată pentru prima oară de Ioan Eclesiarhul în 1843.

învechirea vinului (VITICULT.), proces de maturizare a vinului care se petrece în cursul primilor 3—5 ani de la vinificație. În timpul învechirii se petrec schimbări fizico-chimice în urma cărora vinurile capătă buchet și însușiri gustative deosebite.

înveliș (AV.), îmbrăcăminte exterioară a diferitelor elemente ale avionului (aripi, fuzelaj, comenzi), confecționată din pînză, lemn sau metal. **Î.** din lemn sau din metal preia, cel puțin în parte, eforturile care se exercită asupra avionului.

înveliș geografic, înveliș complex al globului terestru, reprezentînd zona de întrepătrundere și interacțiune a litosferei, atmosferei și hidrosferei. În această zonă se desfășoară

foarte intens procesele determinate de energia solară şi gravitaţia universală în interacţiune contradictorie cu alt grup de procese determinate de dinamica internă a Pămîntului (diverse mişcări ale scoarţei); are loc o circulaţie permanentă, un schimb de materie şi energie între diferitele ei părţi componente. În cadrul **î. g.** se formează rocile sedimentare şi solurile, se dezvoltă viaţa organică şi activitatea societăţii omeneşti. Limitele **î. g.** nu sînt precise: pătrunde în scoarţa terestră şi se ridică în atmosferă pînă acolo unde se menţine această interacţiune a factorilor geografici, trecerea spre zonele limitrofe făcîndu-se treptat. Diverşii componenţi ai **î. g.** se leagă atît de strîns şi sînt condiţionaţi reciproc, încît formează un tot unitar indisolubil. Însă structura complexă a **î. g.**, varietatea factorilor geografici şi interacţiunea lor dinamică diferenţiată condiţionează o etajare în organizarea internă a lui şi o foarte mare diferenţiere regională, ducînd la existenţa unor unităţi spaţiale distincte, regiunile naturale.

învelitoáre (CONSTR.), strat de material care acoperă versantul unui acoperiş pentru a

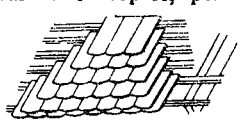

Învelitoare de ţigle

împiedica pătrunderea, în spaţiul de sub acoperiş, a apei provenite din precipitaţii şi pentru a-l izola termic. **Î.** se execută, în general, din tablă sau din foi metalice (oţel, zinc, cupru, plumb), ţigle, olane, azbociment, carton asfaltat, materiale fabricate din mase plastice, lemn (scînduri, şiţă, şindrilă), stuf etc.

învergáre (NAV.), operaţie prin care se fixează o pînză de o vergă şi care constă din trecerea unei saule prin ocheţii metalici fixaţi pe marginea pînzei şi înfăşurarea saulei pe o vergă.

învestíre (DR.) **1.** Acordare de atribuţii, prin lege sau alt act normativ, unui organ de stat. **2.** Efect al oricărei acţiuni sau căi de atac de a da organului de jurisdicţie corespunzător dreptul de a soluţiona acţiunea sau calea de atac. — *Î. cu formulă executorie*, trecere, în cazurile prevăzute de lege, de către organul competent, a unei menţiuni speciale pe hotărîrea definitivă a unui organ de jurisdicţie sau pe un înscris autentificat, în vederea executării silite.

învestitúră 1. Actul prin care, în evul mediu, seniorul acorda vasalului său un beneficiu. **2.** Actul de numire şi de confirmare în funcţie a unui prelat, căruia i se acordau proprietăţi funciare ca feud. Semnele exterioare ale **î.** erau înmînarea unui inel şi a unei cîrji, ca simbol al puterii spirituale, precum şi a unui sceptru, ca simbol al puterii laice asupra pămîntului primit ca feud. Pînă la sfîrşitul sec. al XI-lea, dreptul de **î.** a aparţinut, de fapt, puterii laice (în Anglia regelui, în Germania împăratului etc.). În lupta pentru realizarea programului său teocratic, papa Grigore al VII-lea a interzis, în 1075, împăratului german să numească şi să confirme clerul înalt în funcţii bisericeşti. Această interdicţie a fost cauza luptei dintre puterea imperială şi cea papală, numită luptă pentru **î.**, care s-a încheiat în anul 1122 printr-un compromis, cunoscut sub numele de concordatul de la Worms.

învinuíre (DR.), activitate procesuală desfăşurată spre a se dovedi că o persoană a comis o infracţiune, supunerea acelei persoane judecăţii şi susţinerea vinovăţiei ei în faţa instanţei. **Î.** se exercită de procuror, de organele de urmărire penală şi, uneori, de partea vătămată. — *Punere sub î.*, act procesual prin care organul de urmărire dispune tragerea la răspundere penală a celui care a săvîrşit o infracţiune, îi aduce la cunoştinţă învinuirea şi ascultă obiecţiile pe care el le ridică.

învínuit (DR.), denumire dată în tot cursul urmăririi penale persoanei puse sub învinuire. V şi prevenit.

învioráre, fază a ciclului economic.

învîrtíta, joc popular românesc, răspîndit în Ardeal şi prezentînd tipuri diferenţiate pe regiuni (sudul, centrul şi nordul Ardealului). Este un joc de perechi, cu ritm binar sincopat sau asimetric. În general are două părţi: o plimbare în care intervin şi piruete executate de fete şi o învîrtire rapidă în sensuri opuse. Uneori băieţii introduc în joc şi figuri fecioreşti.

învoieli agricole (în Romînia burghezo-moşierească), contracte înrobitoare încheiate între moşieri (sau mari arendaşi), pe de o parte, şi ţărani lipsiţi de pămînt sau cu pămînt puţin, pe de altă parte, pentru luarea în arendă de către aceştia a unor parcele de pămînt cu plata arenzii în muncă (dijma la tarla), în produse (dijma de-a valma), în bani (arenda în bani) sau prin combinarea unora dintre aceste modalităţi; **î.a.** se făceau şi pentru angajarea ţăranilor la anumite munci pe moşie cu inventarul lor, plata fiind făcută, în schimb, sub diferite forme dinainte stabilite. **Î.a.** au constituit, în esenţă, forme ale rămăşiţelor relaţiilor feudale în agricultură. Sistemul **î.a.** a fost generat de faptul că, după reforma agrară din 1864, o mare parte din ţărănime nu avea pămînt arabil suficient sau nu avea de loc, fiind de asemenea lipsită de izlaz pentru vite, în timp ce un mănunchi de moşieri deţinea suprafeţe imense de pămînt, fără să dispună însă de inventarul viu şi mort necesar ducerii gospodăriei cu ajutorul muncii salariate. Această formă de exploatare a ţărănimii a fost legiferată, moşierimea putînd să folosească aparatul de stat pentru a-i constrînge pe ţărani. Astfel, prima legiferare a fost făcută în 1866, după detronarea lui Al.I. Cuza, prin „legea pentru tocmeli agricole şi pentru executarea lor", completată apoi prin legea din 1872. Aceste legi permiteau organelor administrative locale (aservite moşierilor) să-i aducă pe ţărani cu forţa la lucru şi să-i oblige să nu părăsească

comuna pentru a lucra în altă parte. Litigiile dintre țărani și moșieri legate de **î.a.** erau scoase de sub jurisdicția comună și trecute în competența acestor autorități administrative. Un rol însemnat în agravarea exploatării țăranilor prin sistemul **î.a.** l-au avut, la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, „trusturile arendășești", care reprezentau asociații ale marilor arendași ce luau în arendă zeci de moșii și le subarendau la țărani, dublînd și triplînd arenda. În urma marilor răscoale țărănești din 1907 s-a adoptat o nouă lege a **î.a.**, prin care formal s-a desființat dijma la tarla, dar în practică ea a continuat să existe. Deosebit de grele erau și învoielile de munci pe moșie, pe care țăranii erau nevoiți să le încheie îndeosebi iarna pentru obținerea unor produse alimentare, obligîndu-se să lucreze în schimb în timpul verii în condiții foarte grele. Diferitele forme ale **î.a.** au existat și între cele două războaie mondiale, întărindu-se îndeosebi în perioada fascizării țării și a dictaturii militare-fasciste. Așa-numitul „Cod agricol" din 1937 reproducea în mare măsură conținutul legii **î.a.** din 1907, iar „legea pentru organizarea agriculturii" din 1940 a introdus pedeapsa penală pentru neplata dijmei. **Î.a** au fost desființate abia o dată cu înfăptuirea reformei agrare din 1945. Se mai numeau *tocmeli agricole*. V. și d i j m ă.

înzidire (CONSTR.) **1.** Operație de fixare, cu ajutorul materialului de construcție, a unei piese sau a unui element de construcție într-un masiv de zidărie. **2.** Operație de acoperire a unui element de construcție sau a unui organ de mașină cu un strat de material ceramic sau de piatră naturală ori artificială.

J

j *[je]*, a douăsprezecea literă a alfabetului limbii romîne; sunetul notat prin această literă. Este o consoană fricativă prepalatală sonoră.

Jabalpur *[giábalpur]*, oraş în India, în statul Madhya Pradesh, situat pe rîul Narbada. 307 649 loc. (1962). Nod feroviar şi rutier. Important centru comercial. Întreprinderi de prelucrare a lemnului, de sticlă şi ceramică, de prelucrare a metalelor, alimentare.

Jaberg *[iáberg]*, Karl (1877—1958), lingvist elveţian. A fost profesor la Universitatea din Berna. A publicat numeroase şi importante studii de lingvistică romanică, în special de geografie lingvistică, la dezvoltarea căreia a contribuit în mare măsură; s-a ocupat şi de probleme de lingvistică generală (onomasiologie, limbajul afectiv etc.). **J.** a publicat împreună cu J. Jud „Atlasul lingvistic şi etnografic al Italiei şi al Elveţiei meridionale" (8 vol., 1928—1940).

Jáchymov *[iáhimof]*, oraş în R.S. Cehoslovacă, situat în nord-vestul Cehiei, în Munţii Metalici. Staţiune balneoclimatică, cu ape minerale termale. În apropierea oraşului se găsesc zăcăminte de minereuri polimetalice şi de uraniu.

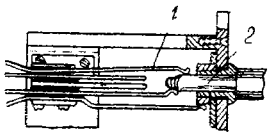

Jack
1 — lame arcuite; *2* — fişă telefonică

jack (TELEC.), dispozitiv de conectare utilizat în telefonie pentru a realiza închiderea sau deschiderea unor contacte electrice, în scopul efectuării legăturii dintre diferite circuite sau al desfacerii legăturilor respective (ex. pentru realizarea legăturii dintre doi abonaţi şi desfacerea legăturii la încetarea convorbirii).

Jackson *[gęcsn]*, oraş în S.U.A., situat pe rîul Pearl, centrul administrativ al statului Mississippi. 144 400 loc. (1960). Nod feroviar şi rutier. Ateliere feroviare, întreprinderi de confecţii, de mobilă şi produse din lemn, de industrie alimentară.

Jacobi *[iacóbi]*, Friedrich Heinrich (1743—1819), filozof idealist german. Adversar al tendinţelor raţionaliste şi iluministe din filozofia clasică germană, **J.** a opus cunoaşterii raţionale, care duce la ateism, aşa-numita filozofie a „sentimentului şi a credinţei".

Jacobi *[iacóbi]*, Karl Gustav Jacob (1804—1851), matematician german. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Berlin. A lucrat în domeniul teoriei numerelor, calculului variaţiilor, mecanicii analitice, analizei matematice şi în cel al teoriei funcţiilor eliptice. A descoperit, în acelaşi timp cu N. Abel, cea mai importantă proprietate a acestor funcţii, *dubla periodicitate*.

Jacobsen *[iácopsən]*, Jens Peter (1847—1885), scriitor danez. A scris nuvele psihologice şi poeme, dar şi-a cîştigat celebritatea mai ales prin romanele „Doamna Maria Grubbe" (1876), în care proclamă dreptul femeii la o viaţă omenească, şi „Niels Lyhne" (1880), în care combate fideismul.

Jacquard *[jacár]*, Joseph Marie (1752—1834), tehnician

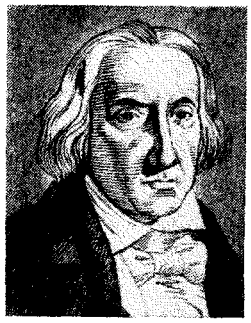

J. M. Jacquard

francez. A inventat, în 1804—1808, războiul de ţesut cu ajutorul căruia este posibilă realizarea ţesăturilor cu desene complicate şi divers colorate. — *Mecanism J.*, mecanism montat pe războaiele de ţesut care serveşte la formarea rostului pentru realizarea ţesăturilor cu legătură complicată (ex. pentru ţesăturile decorative). La războaiele cu *m.j.*, deplasarea fiecărui fir de urzeală este comandată individual prin intermediul unor cartele (fişe) perforate.

jacqueria *[jacheria]*, răscoală ţărănească antifeudală care a avut loc în provinciile din nordul şi nord-vestul Franţei în 1358. Ea a primit acest nume de la porecla de *Jacques Bonhomme* (Iacob prostănacul), dată de feudali ţăranilor francezi. **J.** a fost provocată de înăsprirea

exploatării feudale în condițiile creșterii producției de mărfuri și ale schimbului, precum și de ruina economică a țărănimii în timpul războiului de 100 de ani (1337—1453). Răscoala a coincis cu mișcarea orășenilor parizieni de sub conducerea lui Etienne Marcel. Slab organizați, lipsiți de o conducere fermă, slab înarmați, trădați de orășenii avuți, răsculații au fost zdrobiți la Mello de către armata nobililor. Deși înfrîntă, **j.** a zdruncinat orînduirea feudală și a contribuit la accelerarea procesului eliberării țăranilor de sub dependența feudală.

jad (MINER.) **1.** V. *jadeit*. **2.** Denumire improprie dată n e f r i t u l u i.

jadeít (MINER.), silicat de sodiu și aluminiu din grupul piroxenilor monoclinici. Formează mase granulare compacte, verzui, cu luciu sticlos. Este un mineral mai rar, care se găsește în unele roci metamorfice. În timpurile preistorice a fost folosit pentru prelucrarea uneltelor și armelor primitive. În R.P. Chineză, **j.** este întrebuințat de multă vreme pentru executarea obiectelor de artă. Sin. *jad*.

Jaffa *[iáfa]*, oraș în Israel, situat pe țărmul sud-estic al Mării Mediterane, la sud de orașul Tel Aviv, cu care s-a unit formînd aglomerarea urbană Tel Aviv-Jaffa. 93 000 loc. (1961). Industrie textilă. Principalul port al țării, prin care se exportă în special citrice, stofe, mătăsuri și piei.

Jagan, Cheddi (n. 1918), om politic din Guyana Britanică, prim-ministru (din 1961), lider al Partidului popular progresist, care se pronunță pentru independența țării.

Jagić *[iághici]*, Vatroslav (1838—1923), slavist sîrb, din școala neogramaticilor. A fost profesor la Universitatea din Viena și întemeietor al revistei „Arhiva pentru filologie slavă" (1876), prin care pune bazele filologiei și lingvisticii slave moderne. A studiat și a editat texte paleoslave.

jaguár *(Felis onca)*, specie de mamifer carnivor din familia felidelor, cu corpul de 2 m lungime, acoperit cu blană de culoare galben-roșiatică, cu pete și inele negre. Trăiește în sud-vestul S.U.A., în Mexic,

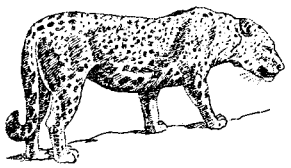

Jaguar

în America Centrală și în America de Sud.

jainism, doctrină religioasă și filozofică apărută în India antică în sec. al VI-lea î.e.n., o dată cu budismul, ca reacție a păturilor comerciale și cămătărești împotriva brahmanismului și a sistemului de castă consfințit de acesta. Termenul **j.** provine de la supranumele *Jinna* (Învingătorul), acordat ascetului Vardhamana Mahavira, întemeietorul legendar al acestei religii. **J.** neagă autoritatea Vedelor, dar este influențat de ritualul brahmanic. El înlocuiește concepția brahmanică despre sufletul universal (brahman sau atman) prin concepția despre existența unor suflete individuale nemuritoare, propovăduind credința în migrațiunea acestora (metempsihoza). Mijloacele principale ale „mîntuirii" sînt autoperfecționarea morală și ascetismul. Doctrina filozofică jainistă are un caracter dualist. Ea recunoaște, alături de sufletele individuale, existența materiei ca substanță necreată, infinită în timp și spațiu și compusă din atomi (anu). Astăzi **j.** are circa 1 500 000 de credincioși; majoritatea lor trăiesc în sudul Indiei.

Jaipur, oraș în nordul Indiei, centrul administrativ al statului Rajasthan. 417 644 loc. (1962). Nod feroviar. Industrie textilă, de prelucrare a metalelor, artizanat (obiecte din fildeș, de marmură etc.).

Jakobson *[iácobson]*, Roman (n. 1896), lingvist american. A fost profesor la Universitatea din Brno (Cehoslovacia); în prezent este profesor la Universitatea Harvard (S.U.A.). A întemeiat, împreună cu N.S. Trubetzkoy, cercul lingvistic de la Praga, fiind unul dintre creatorii fonologiei. **J.** are numeroase studii de lingvistică generală, slavistică, poetică etc.

Jaksić *[iácșici]*, Djura (1832—1878), scriitor și pictor sîrb. A studiat artele plastice la Timișoara, Budapesta, Viena și München. S-a afirmat ca pictor de icoane și scene istorice. Împreună cu J. Jovanović-Zmaj a fost, prin lirica sa patriotică, cel mai de seamă reprezentant al literaturii romantice sîrbești. În poemele cu caracter social și în unele povestiri în care zugrăvește viața de mizerie a țărănimii („Moșierul", „Sărmana bănățeancă" ș.a.), se manifestă însă și ca realist critic. De o mare popularitate s-au bucurat schițele lui satirice, în care demască birocrația și unele năravuri politice din Serbia anilor 1870. Piesele sale de teatru abordează o tematică patriotică.

Jakubowska *[iacubófsca]*, Wanda (n. 1907), regizoare de film poloneză. Luptătoare în mișcarea de rezistență. Printre filmele ei se numără: „Ultima etapă", pentru care a primit Premiul internațional al păcii (1950), „Soldatul victoriei", „Povestire atlantică", „Despărțirea de diavol".

jalápa (FARM.), rădăcinile tuberificate ale plantei *Exogonium purga*. În medicină se utilizează pulberea sau rășina, care conțin principii active purgative.

Jalea, Ion (n. 1887), sculptor romîn, artist al poporului, membru al Academiei R.P.R., președinte al Uniunii artiștilor plastici. A studiat la București sub îndrumarea lui Șt. Ionescu-Valbudea și D. Paciurea, apoi la Paris cu Bourdelle. Opera sa, consecvent realistă, cuprinde portrete în care redă pregnant individualitatea modelului (Portretul tatălui artistului, „Autoportret", „Ștefan Popescu" ș.a.), compoziții alegorice sau inspirate din mitologie și vechi legende populare („Hercule doborînd centaurul" ș.a.), basoreliefuri și monumente remarcabile prin simțul armoniei și echilibrului (monumentul lui Spiru Haret din București, 1935; „Monumentul soldaților romîni morți în captivitate în Germania",

inaugurat în Lorena în 1923; „Victoria", 1934, şi „Dragoş-Vodă", 1942). După Eliberare, **J.** creează o serie de opere remarcabile, inspirate din istoria patriei şi din lupta clasei

I. Jalea

muncitoare (reliefurile „Trecerea oştilor ruse prin Bucureşti la 1877", 1953; „Împărat şi proletar", 1955; „1907"; „Învăţătura lui Lenin", 1959), precum şi portrete construite viguros şi nuanţat modelate („Acad. dr. Ştefan S. Nicolau", „Acad. G. Oprescu", „Portret de muncitor", 1961) şi medalioane („Mihail Sadoveanu" ş.a.). **J.** este autorul unor valoroase proiecte de monumente înfăţişînd marile figuri ale culturii romîneşti („Eminescu", „George Enescu"), care se disting prin modelajul larg şi expresivitate. Creaţia lui **J.** se caracterizează prin viziunea realistă, compoziţia echilibrată, sobrietatea mijloacelor plastice, prin simţul pentru proporţii şi pentru volume, prin armonizarea detaliului cu întregul.

jáleş *(Salvia)*, gen de plante erbacee din familia labiatelor, cu frunze mari opuse, de obicei întregi, dinţate, cele bazale lung peţiolate, iar cele superioare scurt peţiolate. Florile sînt viu colorate (albe, galbene, albastre etc.), grupate în vîrful ramurilor şi tulpinilor. Creşte de la şes şi pînă la munte, prin pajişti şi prin păduri (ex. *Salvia officinalis*, mult cultivată ca plantă medicinală).

jalón, tijă de lemn care serveşte la marcarea şi la semnalizarea punctelor de pe teren în lucrările topografice.

Jamaica, stat situat pe insula cu acelaşi nume din Marea Caraibilor, în arhipelagul Antilelor Mari. Suprafaţa: 11 424 km². Populaţia: 1 641 000 loc. (1962), din care peste 90% sînt negri şi mulatri, restul indieni, europeni şi asiatici (din India şi China). Capitala: *Kingston*. Limba de stat: engleza. Insula este străbătută de la est la vest de un lanţ muntos, cu altitudinea maximă de 2 292 m. În nord se întinde un podiş calcaros, iar în sud şi vest mici cîmpii. Climă tropicală. Munţii sînt acoperiţi de păduri tropicale; în partea nordică, mai uscată, predomină savanele şi vegetaţia xerofită. În subsolul insulei există zăcăminte de bauxită, minereu de fier, de mangan şi de metale colorate. Economia, slab dezvoltată, este controlată de monopolurile nord-americane şi engleze. Mare parte din terenurile agricole sînt concentrate în mîinile marilor proprietari şi ale companiilor străine. Micii fermieri iau pămîntul în arendă; o mare parte a populaţiei agricole lucrează pe plantaţii. Se cultivă trestie de zahăr (producţia ei dă 13% din produsul naţional), bananieri, arbori de cafea, de piper, plante citrice, iar pentru consumul intern porumb, orez, batate. În nord se practică creşterea animalelor. **J.** deţine primul loc în lumea capitalistă în extracţia de bauxită (peste 6 milioane t în 1961), care este controlată de monopolurile din S.U.A. şi din Canada. Numai 25% din cantitatea extrasă se prelucrează în ţară. Există mici întreprinderi alimentare (zahăr, rom, conserve), textile, de ciment, o fabrică de alumină (Little Pedro). **J.** exportă bauxită, alumină, zahăr, rom, banane, piper în special în S.U.A., Marea Britanie şi Canada. — *Istoric.* Locuită în vechime de indieni arawaki, a fost descoperită de Columb la 5 mai 1494. În sec. al XVI-lea, Spania a început ocuparea şi colonizarea insulei, exterminînd în mare parte populaţia autohtonă. Pentru munca pe plantaţiile de zahăr, colonizatorii au adus sclavi negri din Africa. În sec. al XVII-lea, **J.** a fost transformată în unul dintre cele mai importante centre ale comerţului de sclavi. Din 1665 a devenit posesiune engleză. Exploatarea sîngeroasă a sclavilor negri a fost cauza a numeroase răscoale, dintre care cele mai puternice au fost acelea din anii 1832—1833 şi 1865. La sfîrşitul sec. al XIX-lea a început pătrunderea monopolurilor din S.U.A., care s-a intensificat mai ales după primul război mondial. Lupta populaţiei din **J.** împotriva asupritorilor străini a culminat cu marea răscoală din anul 1938. În 1944 **J.** a adoptat cea dintîi constituţie, iar în 1953 şi-a cîştigat autonomia. Din ianuarie 1958, **J.** a făcut parte din Federaţia Indiilor de Vest, componentă a Imperiului britanic. În urma referendumului din septembrie 1961, ea a ieşit din Federaţie, iar la 6 august 1962 a devenit independentă. **J.** face parte din Comunitatea Britanică de Naţiuni (Commonwealth). **J.** este un dominion. Şeful statului este regina Marii Britanii, reprezentată de un guvernator general numit de ea la recomandarea primului ministru al **J.** Puterea legislativă aparţine parlamentului bicameral. Partide politice: Partidul laburist (reprezintă interesele

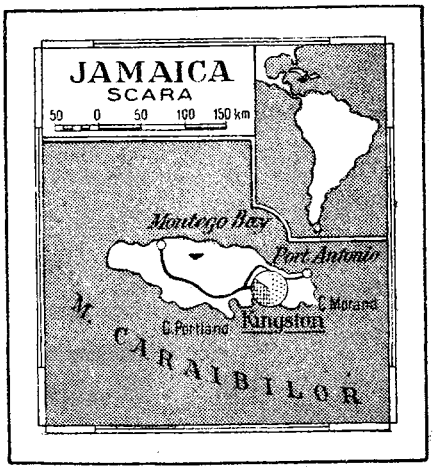

marilor industriaşi şi ale burgheziei de la sate); Partidul naţional-popular (reprezintă interesele păturilor mijlocii de la oraşe şi sate); Mişcarea populară pentru libertate (se pronunţă pentru promovarea unei politici externe de neutralitate).

James *[geimz]*, Henry (1843—1916), romancier nord-american. A trăit cea mai mare parte a vieţii în Europa, devenind cetăţean englez. Opera sa cuprinde numeroase romane de fină analiză psihologică („Roderick Hudson", 1876; „Washington Square", 1881), în care se simte influenţa lui Flaubert şi Turgheniev, cele mai multe descriind mediul burgheziei avute şi contrastul dintre lumea americană şi cea europeană. A fost un adept al teoriei „artă pentru artă". A scris şi nuvele, eseuri critice etc.

James *[geimz]*, William (1842—1910), filozof şi psiholog idealist subiectiv american. Unul dintre fondatorii pragmatismului. Adversar al materialismului, **J.** nu recunoaşte o realitate în afara conştiinţei, neagă adevărul obiectiv, legitatea obiectivă a dezvoltării sociale, şi, în ultimă analiză, autenticitatea cunoaşterii ştiinţifice. El a formulat teza subiectivistă potrivit căreia este adevărat numai ceea ce e util, ceea ce corespunde intereselor individului. Sprijinindu-se pe acest criteriu, el a afirmat că „experienţa religioasă" are aceeaşi importanţă ca şi cea ştiinţifică, deschizînd astfel calea fideismului.

Jammes *[jam]*, Francis (1868—1938), scriitor francez, reprezentant al şcolii simboliste. În versurile şi în povestirile sale în proză s-a inspirat mai ales din viaţa de la ţară, cultivînd cu deosebire poezia lucrurilor simple, mărunte şi simpatia pentru micile vieţuitoare. Versurile sale se caracterizează prin candoarea şi prospeţimea impresiilor. Valoarea scrierilor lui **J.** este însă limitată de fideismul catolic care le străbate. Op. pr.: „De la toaca dimineţii pînă la cea de seară" (1898), „Georgicele creştine" (1911—1912), „Catrenele" (1923—1925).

Jammu-Kashmir *[giámu caşmír]*, stat în nordul Indiei. Suprafaţa: 240 290 km². Populaţia: cca. 4 800 000 loc. (1961). Centrul administrativ: *Srinagar*. Relief muntos, în mare parte cu altitudini de peste 4 000 m (munţii Himalaia şi Karakorum). În sud-vest se întinde o regiune fertilă: valea irigată a Kashmirului, situată la cca. 1 600 m altitudine. Climă montană subtropicală. Este străbătut de cursul superior al Indului. În subsol există zăcăminte de aur, minereu de fier, bauxită şi cărbune. Ocupaţia de bază a locuitorilor este agricultura: în sud-vest culturi agricole (cereale, bumbac, tutun, ceai, legume, pomi fructiferi), în celelalte zone creşterea animalelor (capre, oi, iaci). Exploatări forestiere. Industrie textilă (covoare, şaluri, ţesături de mătase), artizanat. În problema Kashmirului există un vechi litigiu între Pakistan şi India, nerezolvat încă. Pakistanul controlează circa 100 000 km², cu o populaţie de circa 1 200 000 loc., din teritoriul Kashmirului.

Jamshedpur *[giamşedpúr]*, oraş în India, în statul Bihar. 317 082 loc. (1962). În împrejurimile oraşului există însemnate zăcăminte de cărbune şi de minereu de fier. Important centru al industriei grele. Jamshedpur ocupă un loc de seamă în producţia de fontă, oţel şi laminate a Indiei; este dezvoltată şi industria constructoare de maşini (locomotive, automobile, maşini agricole) şi chimică. În oraşul Jamshedpur se află sediul marelui concern indian „Tata".

Janáček *[iánacec]*, Leoš (1854—1928), compozitor, muzicolog şi dirijor cehoslovac. Creaţia sa, inspirată din folclorul Moraviei, cuprinde: opere, muzică vocal-simfonică, piese pentru orchestră, muzică de cameră, numeroase coruri, lieduri şi prelucrări de muzică populară. Stilul lui **J.** se caracterizează prin interpretarea originală a folclorului naţional, prin spontaneitate şi forţă expresivă, prin concizie şi o ingenioasă transpunere muzicală a inflexiunilor cuvîntului rostit. Op.pr.: „Jenufa", „Katia Kabanova" (după „Furtuna" lui A.N. Ostrovski), „Vulpea şireată", „Simfonietta", uvertura „Taras Bulba" etc.

L. Janacek

jandarmerie (în statele burgheze), poliţie de stat militară. În Romînia burghezo-moşierească, **j.** exercita îndeosebi atribuţiile poliţiei la sate şi constituia principalul instrument prin care moşierii constrîngeau pe ţărani să le muncească pămînturile şi reprimau lupta lor pentru diferite revendicări. După cucerirea puterii de către clasa muncitoare, **j.** a fost desfiinţată. La sate, ca şi la oraşe, funcţionează organe de miliţie.

Janet *[jané]* Pierre (1859—1947), psiholog şi psihiatru francez. Lucrările de psihologie ale lui **J.**, deşi au la bază o concepţie idealistă, conţin, pe lîngă un material de observaţie valoros, elemente pozitive, ca: ideea evoluţiei şi a determinismului în viaţa psihică, folosirea metodelor obiective în cercetarea psihicului (în special a observaţiei clinice), depăşirea behaviorismului prin sublinierea rolului conştiinţei în comportamentul omului etc. Contribuţia principală a lui **J.** în psihiatrie constă în elaborarea teoriei psihogene a isteriei şi psihastheniei, precum şi în descrierea cu o precizie clasică a simptomelor clinice ale acestor două nevroze. Lui **J.** îi revine meritul de a fi considerat, pentru prima oară, psihastenia ca o boală nervoasă aparte.

Jánossy *[iánoşi]*, Lajos (n. 1912), fizician maghiar, membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. Se ocupă cu probleme

ale mecanicii cuantice şi ale relativităţii. A obţinut rezultate importante în studiul razelor cosmice şi al fotointerferenţei. Laureat al Premiului Kossuth.

jansenísm, curent social-religios apărut la mijlocul sec. al XVII-lea în Franţa pe baza învăţăturii teologului olandez *Cornelius Jansen* (latinizat *Jansenius*, 1585—1638). Exprimînd opoziţia unei părţi a burgheziei faţă de iezuitism, **j.** urmărea regenerarea morală a catolicismului şi adaptarea lui la nevoile burgheziei în ascensiune. El a făcut unele concesii calvinismului, preluînd concepţia lui Augustin despre graţia divină şi despre predestinare şi a propovăduit o morală foarte austeră, în felul puritanilor englezi. Centrul **j.** a fost, cu începere din 1636, mănăstirea P o r t - R o y a l, în jurul căreia s-au grupat învăţaţi de seamă, ca B. Pascal, A. Arnauld, P. Nicole ş.a. Jansenistii au înfiinţat aşa-numitele „şcoli mici" (*petites écoles*; 1638—1660), care acordau prioritate limbii materne, aplicau principiul intuiţiei, stimulau activitatea independentă a elevilor şi dădeau o importanţă deosebită ştiinţelor naturii. **J.** a fost persecutat de regimul absolutist monarhic şi de papalitate, care l-a condamnat prin bulele din 1705 şi 1713. În Olanda dăinuieşte şi azi o mică comunitate jansenistă, condusă de episcopul din Utrecht.

Janssen *[jānsén]*, Pierre Jules César (1824—1907), fizician şi astronom francez. A fost membru al Academiei de Ştiinţe din Paris şi al Societăţii Regale din Londra, unul dintre creatorii analizei spectrale stelare. În 1868, independent de J.N. Lockyer, a elaborat metoda de observare a protuberanţelor solare în perioadele dintre eclipse şi a dezvoltat aplicarea metodei analizei spectrale în astronomie.

jántă (TEHN.), partea periferică exterioară a unei roţi cu pneu. Confecţionată din tablă de metal, are marginile răsfrînte (pentru a permite montarea pneului) şi este solidară cu d i s c u l.

Janus Pannonius (numele latin al lui *Csezmicei János*) (1434—1472), poet umanist ungur. A fost episcop de Pécs. În versurile sale, scrise în limba latină, a exprimat concepţii şi atitudini înaintate pentru acea vreme: a elogiat materialismul lui Epicur, a criticat ignoranţa şi obscurantismul călugărilor şi a combătut mărginirea de gîndire a scolasticilor. Dintre poeziile sale se detaşează poemul descriptiv „Goana vînturilor" (tipărit postum, în 1567).

japonéză, *arta ~*, arta care s-a dezvoltat de la începutul erei noastre pe teritoriul actual al Japoniei. Printre primele opere ale *a. j.* sînt marile morminte de conducători, acoperite cu un fel de movile care cuprindeau un bogat mobilier funerar, vădit influenţat de arta coreeană (sec. IV). După impunerea budismului (prin intermediul Coreii) ca religie oficială în Japonia în sec. al VI-lea, s-au construit temple din lemn, pe terase de piatră, cu coloane care susţin acoperişuri curbate cu olane, influenţate de arhitectura chineză (Horyuji, sanctuarele din Nara, la sfîrşitul sec. VII şi în sec. VIII, imitaţii ale stilului dinastiei Tan). Vechile

Sisinden. Pavilion de ceremonii de la Palatul din Kyoto (sec. IX)

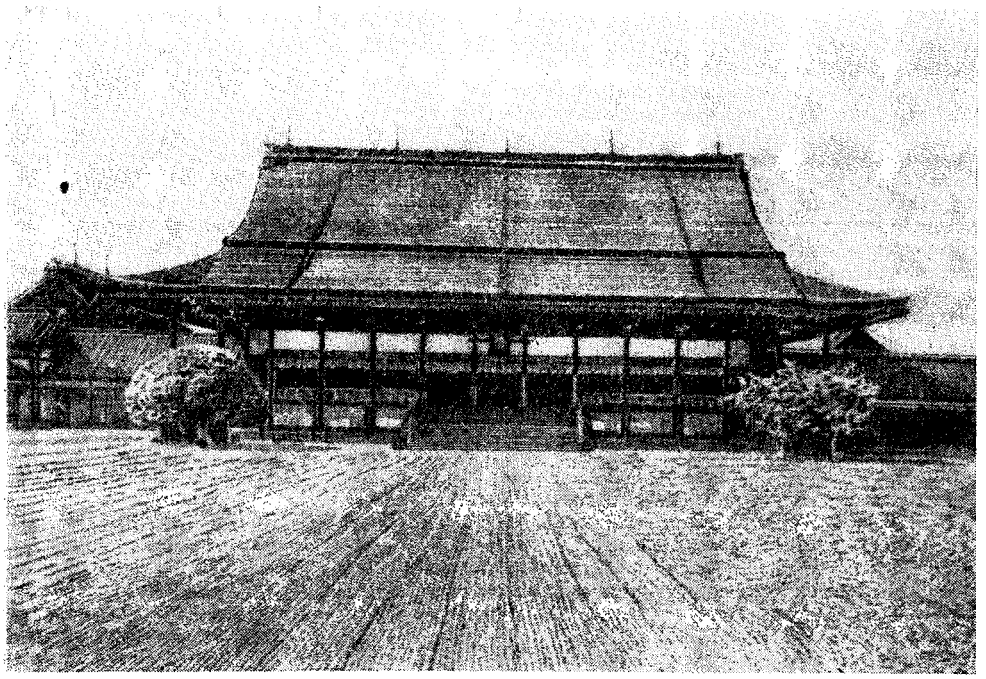

sculpturi cu temă religioasă, din lemn sau bronz aurit, au reluat stilul care se afirmase în China în perioada celor şase dinastii. În schimb, sculptura rotundă din lemn acoperit cu lac sau din bronz, care a apărut de la începutul sec. VII în templele budiste din Nara, reia stilul dinastiei Tan. Puţinele picturi murale din aceeaşi perioadă vădesc aceeaşi influenţă chineză. De la sfîrşitul secolului al VIII-lea, în condiţiile consolidării puterii aristocraţiei feudale şi ale răspîndirii unor secte esoterice ca amidaismul, şintoismul ş.a., arhitectura a cunoscut o mare dezvoltare şi repertoriul iconografic s-a îmbogăţit cu noi subiecte religioase. La sfîrşitul sec. al IX-lea, sub cîrmuirea feudalilor Fujiwara, în condiţiile ruperii relaţiilor oficiale cu China, arta japoneză ajunge să se constituie treptat ca o artă originală, care, deşi aristocratică, reflectă într-o măsură apreciabilă şi viaţa profană, laică. În sec. al XII-lea, Japonia a reluat relaţiile cu China, de unde a importat, o dată cu budismul *Zen* (denumit în China Cian), şi modele de pictură din timpul dinastiei Sun. Arhitectura religioasă dezvoltată în perioada amintită este simplă, de proporţii modeste, dar armonioasă şi luxos decorată (lac negru cu pulbere de aur sau foi de aur şi incrustaţii de sidef). Arhitectura profană — palate imperiale, parcuri —, simplă şi grandioasă, a fost în perioada Kamakura o sinteză chino-japoneză, pentru ca mai tîrziu să adopte stilul chinez din perioada Sun. Sculptura în lemn, reprezentînd divinităţi înspăimîntătoare, era influenţată, în sec. IX, de stilul Tan. Mai tîrziu, în reliefurile icoane, calităţile sculpturale au fost înlocuite de cele picturale (policromie, aurire). În perioada Kamakura, caracterul realist al sculpturii se accentuează. În pictura religioasă, influenţată de chinezi, dar cu un accentuat caracter grafic, dinamic şi decorativ, amidaismul a introdus peisajul. În pictura profană (sec. IX—X) a apărut un stil autohton (Yamato) în redarea peisajelor şi scenelor de viaţă. În perioada Kamakura, stilul acesta s-a afirmat printr-un realism pregnant. Paralel cu pictura murală (de paravan şi de manuscris), în această vreme s-a dezvoltat şi arta bronzului, a lacului sculptat şi a ceramicii. După 1603, arta legată de curtea din Kyoto sau de shogunii Tokugawa, extins în întreaga Japonie, a cultivat un tradiţionalism steril, în opoziţie cu arta legată de noua clasă în curs de dezvoltare a negustorilor şi proprietarilor de ateliere. Pentru aceştia au lucrat o seamă de maeştri realişti (mai cu seamă cei din şcoala artistică *Ukiyo-ye*, adică „a vieţii care trece"). Dacă arhitectura şi sculptura nu s-au înnoit, în schimb pictura pe sul de mătase sau de hîrtie de orez, verticală (kakemono) sau orizontală (emakimono, makimono), şi xilogravura au cunoscut o profunzime de genuri, stiluri, procedee. Şcoala *Tosa* (sec. XIII—XVII) a continuat stilul autohton, fără a putea aduce vreo înnoire. Şcoala *Kano*, sub influenţa curţii şi a shogunilor, a cultivat manierismul. Dar artişti ca Tawarayo Sotatsu (începutul sec. al XVII-lea), Ogata Korin (1658—1716) sau Maruyama Okyo au adus în pictură un suflu realist, un simţ al exprimării sintetice şi al decorativului, care au influenţat generaţiile următoare. Picturile de gen ale lui Moronobu (c. 1647—c. 1714) din şcoala Ukiyo-ye au avut o mare înrîurire asupra artei pictorilor şi xilogravorilor realişti din sec. al XVIII-lea: *Harunobu, Utamaro, Kiyonaga, Shunsho, Hokusai, Hiroshige*, desenatori excepţionali şi coloriştі subtili. Alături de această pictură, realistă, s-a dezvoltat pictura în cerneală de China, cunoscută sub numele de *nanga*, care reflecta o poziţie aristocratizantă, idealistă, iar de la începutul sec. al XIX-lea o pictură de influenţă europeană. În perioada amintită, arta lacului, sculptura în fildeş şi ceramica (gresii şi porţelanuri de Arita, Kyushu, Kyoto şi Satsuma) au cunoscut şi ele un avînt deosebit. În sec. XIX şi XX, în Japonia s-a dezvoltat o arhitectură care prelucrează în materiale şi tehnici moderne formele funcţionale, pure şi armonioase ale arhitecturii tradiţionale. În sculptura în lemn s-au menţinut tradiţiile naţionale, în timp ce influenţa europeană domina celelalte compartimente ale statuarei. Din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, pictura japoneză a suferit influenţa curentelor occidentale. Există însă şi artişti care continuă tradiţiile picturii naţionale, în special ale celei tradiţionale a caligrafilor (întîlnindu-se astfel cu reprezentanţii unor curente abstracţioniste occidentale).

Fujiwara Takanobu. Portretul lui Minamoto Eritomo. Detaliu (a doua jumătate a sec. al XII-lea)

japonéză, *limba* ~, limbă vorbită în Japonia. Este încadrată de către unii lingvişti, alături de manciuriană şi de coreeană, în familia limbilor manciuro-tunguze. Cele mai vechi texte datează din sec. al VI-lea.

Japonia, stat în estul Asiei, situat pe patru insule mari (Hokkaido, Honshu, Shikoku şi Kyushu) şi pe numeroase insule mai mici, scăldate de

Sesshu. Cal (sec. XV)

apele Oceanului Pacific la est şi ale Mării Japoniei la vest. Suprafaţa: 369 662 km². Populaţia: 94 930 000 loc. (1962), formată în cea mai mare parte din japonezi; doar în insula Hokkaido s-au păstrat rămăşiţe ale vechii populaţii a ţării, *ainu*. Capitala: *Tokio*. Alte oraşe importante: Osaka, Nagoya, Kyoto, Yokohama, Kobe. Predomină relieful muntos; doar la ţărmuri, mai ales în est, există cîmpii mai întinse. Cea mai mare parte a populaţiei **J.** este concentrată în cîmpii. Ţărmurile, mai ales în est, sînt foarte crestate. Relieful este puternic fragmentat. Munţii au în general înălţimi de 1 500—2 000 m, dar o serie de vîrfuri se ridică la peste 3 000 m. Cea mai mare înălţime (3 776 m) este atinsă de vulcanul Fuji Yama. Insula Honshu este străbătută de o mare linie tectonică (Fossa Magna), pe care s-au înălţat conuri vulcanice. Peste 1/4 din suprafaţa **J.** este acoperită de vulcani, dintre care în prezent mai sînt activi circa 60. **J.** este o regiune cu o foarte pronunţată seismicitate: anual se înregistrează cca. 1 500 de cutremure. Clima este maritimă, musonică. Datorită marii întinderi a arhipelagului japonez, există diferenţe climatice importante între partea sudică (climă subtropicală) şi cea nordică (climă temperată). Curentul cald Kuro-Şivo şi curentul rece Oia-Şivo influenţează simţitor clima ţărmurilor. Rîurile sînt scurte, dar cu debit mare. Vegetaţia este bogată şi variată. Pădurile acoperă peste 60% din suprafaţă: în nord păduri de conifere şi de foioase caracteristice zonei temperate, în sud păduri subtropicale veşnic verzi. În subsol există zăcăminte de cărbune (în insula Hokkaido şi în nordul insulei Kyushu), de minereu de cupru şi de alte metale neferoase, de uraniu, de sulf şi mici zăcăminte de minereu de fier şi de petrol. *Dezvoltarea economică.* **J.** este o ţară industrial-agrară dezvoltată; în 1962 a dat 4,8% din producţia industrială a lumii capitaliste. Industria se caracterizează printr-un grad înalt de concentrare a producţiei şi a capitalurilor şi un ritm rapid de dezvoltare. Piaţa internă fiind restrînsă, monopolurile japoneze desfăşoară, pentru plasarea mărfurilor, o acţiune intensă de expansiune pe piaţa mondială, şi în special pe pieţele ţărilor Asiei. Se fac, de asemenea, investiţii mari de capital în ţările slab dezvoltate din Asia, Africa şi America Latină. Principalele ramuri industriale sînt metalurgia, construcţiile de maşini, industria chimică, textilă şi industria extractivă. În regiunile muntoase s-au construit hidrocentrale. Principalele uzine siderurgice sînt concentrate în nordul insulei Kyushu (Yawata, Kokura), în regiunea Osaka-Kobe, la Tokio şi în insula Hokkaido (Muroran). **J.** ocupă locul al patrulea în lume în ceea ce priveşte producţia de oţel (1962). Este dezvoltată şi metalurgia neferoasă, în special a cuprului. **J.** ocupă primul loc în lume în ceea ce priveşte construcţiile navale. Are o producţie însemnată de maşini energetice (turbine, motoare, generatoare), maşini-unelte, automobile, maşini de precizie. S-a dezvoltat intens industria electrotehnică (radio- şi teleaparatură, aparate electrice, frigidere). În cadrul industriei chimice este dezvoltată industria chimică de bază, producţia de îngrăşăminte minerale, coloranţi, cauciuc sintetic (Osaka), fibre artificiale şi sintetice, mase plastice, explozibili ş.a. Există mari rafinării de petrol. Industria textilă prelucrează bumbac, fire sintetice, mătase. Industria

alimentară este reprezentată prin întreprinderi mici (zahăr, conserve de pește). Cele mai multe centre industriale sînt situate pe insula Honshu, în special pe litoralul Oceanului Pacific. Astfel, de la Tokio la Osaka se întinde o zonă industrială complexă, cu mari centre industriale (Yokohama, Nagoya, Kobe ș.a.), cu numeroase orașe satelite. Alte zone de concentrare a industriei sînt partea nord-vestică a insulei Kyushu (în special industria extractivă, siderurgică și chimică), sud-vestul insulei Honshu și sudul insulei Hokkaido. În agricultură lucrează 30% din populația activă (1962). Principala formă de proprietate este mica gospodărie țărănească, dar s-a intensificat procesul de pătrundere a marelui capital în agricultură, mai ales în urma reformei agrare din 1950. Are loc o exploatare intensivă a pămîntului. Circa 1/2 din suprafața agricolă este irigată. Peste 74% din populația agricolă nu poate trăi numai din producția agricolă, ci recurge și la alte surse de existență. Se cultivă în special orez. Alte culturi: grîu, orz, cartofi, sfeclă de zahăr, soia în nord; batate, ceai, tutun, trestie de zahăr în sud. Se practică pe scară largă sericicultura. Creșterea animalelor este slab dezvoltată, **J.** aflîndu-se pe unul dintre ultimele locuri în lume ca producție și consum de produse animale pe cap de locuitor. Pescuitul are un rol important în economie, peștele fiind un aliment de bază al poporului japonez. **J.** are o importantă flotă de pescuit și o mare flotă comercială. Ea exportă produse finite și semifabricate (mașini și utilaje, nave, produse chimice, articole electronice, aparate optice, textile, laminate, materiale de construcție ș.a.) și importă combustibili și materii prime (cărbuni, petrol, minereu de fier, bumbac, lînă și produse alimentare). Exportul rămîne în urmă față de dezvoltarea industriei. Cele mai importante relații comerciale le are cu S.U.A. (1/3 din export și 40% din import) și cu țările Asiei de sud-est; în ultimul timp, Japonia a lărgit relațiile comerciale cu țările socialiste.

Istoric. În sec. II—III, triburile japoneze se aflau în stadiul de descompunere a orînduirii comunei primitive. Prima formațiune statală, feudală timpurie, a apărut în a doua jumătate a sec. al IV-lea. Cristalizarea relațiilor feudale a avut loc în sec. IV—VII, ele devenind dominante în a doua jumătate a sec. al VII-lea, cînd regimul politic și juridic al **J.** a început să fie organizat potrivit uzanțelor chineze. La începutul sec. al VIII-lea s-a instituit forma de proprietate feudală de stat asupra pămîntului, care a stat

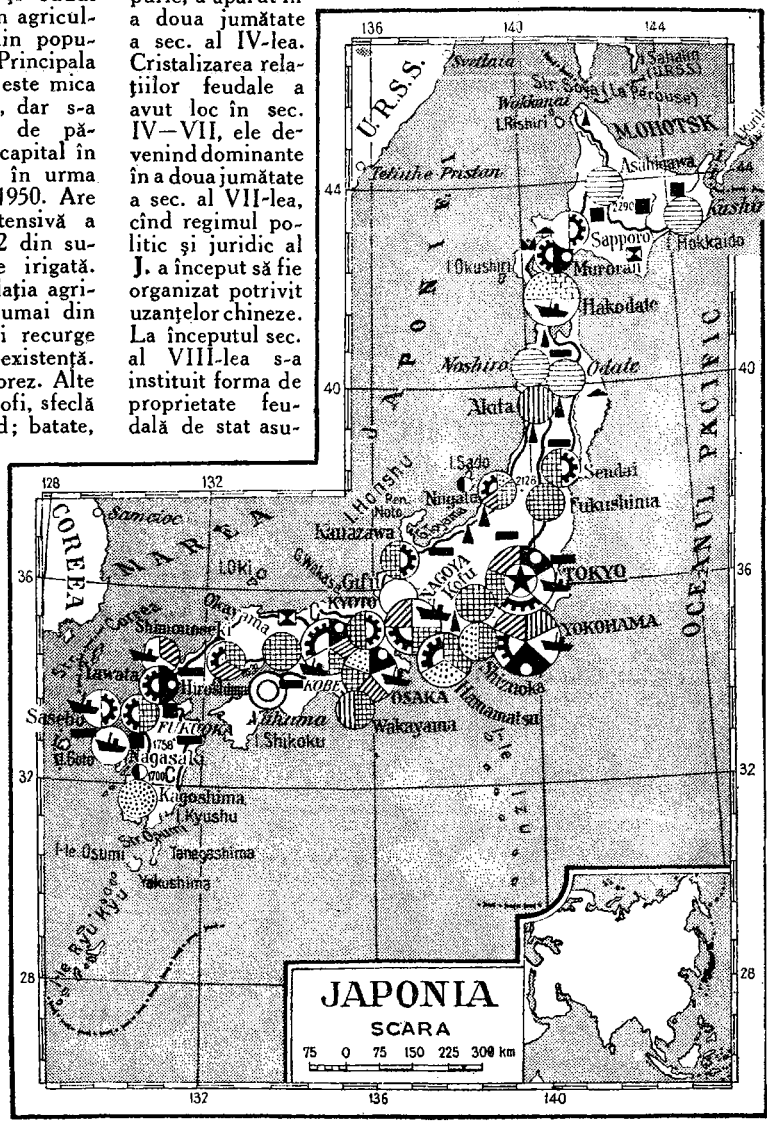

namoto (1192—1333), *Ashikaga* (1335—1572), *Tokugawa* (1603-1867), împăratul avînd doar rolul de suveran nominal. În sec. al XVI-lea, în **J.** şi-au făcut apariţia europenii (portughezii în 1542, spaniolii în 1584), cu care japonezii au început să întreţină relaţii comerciale. În condiţiile creşterii pericolului subjugării **J.** de către cele mai puternice state din Europa, după repetate încercări de lichidare a fărîmiţării feudale din timpul dominaţiei familiei Ashikaga, familia de shoguni Tokugawa (1603—1867) a reuşit să pună bazele unui stat feudal absolutist centralizat. În sec. al XVIII-lea, orînduirea feudală a intrat în criză şi a început procesul dezvoltării relaţiilor capitaliste. Începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, **J.** a devenit obiectul expansiunii S.U.A. şi al puterilor europene. În 1854 ultimatumul S.U.A., apoi intervenţiile succesive ale englezilor, olandezilor, francezilor şi ruşilor au obligat **J.** să deschidă cîteva porturi pentru vasele străine. Aceste state i-au impus încheierea unor tratate inegale (1854—1858) şi au atras-o în circuitul comerţului mondial. Între anii 1860 şi 1870, în întreaga **J.** s-a dezlănţuit un val de răscoale ţărăneşti antifeudale, iar în 1867—1868 a avut loc o revoluţie burgheză cu caracter limitat *(revoluţia Meiji)*, în urma căreia puterea a fost acaparată de o coaliţie a burgheziei şi a marilor feudali. **J.** s-a transformat în scurt timp într-un stat capitalist dezvoltat şi a început să promoveze o politică expansionistă, care marchează trecerea la imperialism. În 1890 s-a instaurat regimul constituţional, s-a format un parlament şi s-au constituit partidele politice. La sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, **J.** a dezlănţuit două războaie: japono-chinez (1894-1895), în urma căruia China a renunţat la suveranitatea asupra Coreii şi a cedat **J.** insulele Penhuledao şi Taivan, şi japono-rus (1904—1905). Învingătoare în războiul împotriva Rusiei, **J.** a instaurat în 1905 protectoratul său asupra Coreii, pe care a anexat-o în 1910. **J.** a participat la primul război mondial de partea Antantei şi, profitînd de faptul că statele europene şi S.U.A. erau angajate în războiul din Europa, a acaparat importante poziţii politice, economice şi militare în Asia, mai ales în China, ocupînd totodată posesiunile germane din Oceanul Pacific. Imperialiştii japonezi au participat la intervenţia împotriva Statului sovietic în Orientul Îndepărtat. Ca urmare a ascuţirii luptei de clasă şi a creşterii avîntului revoluţionar sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, în **J.** s-a desfăşurat, în 1918, o largă mişcare populară, cunoscută sub numele de „răscoale ale orezului". În focul luptelor de clasă din aceşti ani a fost creat Partidul Comunist din Japonia (1922), care a activat în ilegalitate pînă în 1945. În perioada dintre cele două războaie mondiale, **J.** a păşit pe calea agresiunii, ocupînd în 1931 Manciuria şi transformînd-o în 1932 într-un stat-marionetă, Manciuko, supus influenţei japoneze. În 1933 **J.** s-a retras din Liga Naţiunilor. Împreună cu Germania hitleristă, **J.** a încheiat în 1936 aşa-numitul „Pact Anticomintern"; în 1937 a dezlănţuit războiul pentru cucerirea Chinei. În cel de-al doilea război mondial, **J.** a fost aliatul Germaniei hitleriste şi al Italiei fasciste. Străduindu-se să înlăture din Asia şi din Oceanul Pacific pe principalii ei concurenţi, S.U.A. şi Anglia, **J.** a atacat în 1941 posesiunile acestora din Oceanul Pacific. În prima parte a războiului a reuşit să ocupe majoritatea ţărilor din Asia de sud-est. Dar, datorită luptei de eliberare a popoarelor respective, precum şi acţiunilor militare ale forţelor armate ale S.U.A., Angliei şi Chinei, **J.** a suferit o serie de înfrîngeri între 1944 şi 1945. În 1945 aviaţia militară a S.U.A. a supus bombardamentelor atomice Hiroshima (6 august) şi Nagasaki (9 august). În august 1945 U.R.S.S. a intrat în războiul împotriva Japoniei, fapt care a grăbit înfrîngerea totală a acesteia. **J.** a semnat, la 2 septembrie 1945, actul capitulării necondiţionate. La sfîrşitul războiului, **J.** a fost ocupată de trupele americane. S.U.A. au încheiat, în septembrie 1951, un tratat de pace separat cu **J.**, fără participarea U.R.S.S., Chinei, Indiei şi a altor ţări din Orientul Îndepărtat care au fost obiectul agresiunii japoneze. În 1951 între **J.** şi S.U.A. s-a încheiat „tratatul de securitate", în virtutea căruia S.U.A. îşi menţin trupe în **J.**, iar în 1960, un nou tratat de securitate, cu o sferă de acţiune mai largă decît cel din 1951. Forţele democratice din **J.** desfăşoară o largă mişcare pentru interzicerea armelor nucleare şi pentru desfiinţarea bazelor militare ale S.U.A. Japonia este o monarhie constituţională. Şeful statului este împăratul. Organul legislativ suprem este Parlamentul, compus din două camere: Camera Reprezentanţilor, aleasă pe patru ani, şi Camera Consilierilor, aleasă pe şase ani. **J.** întreţine relaţii diplomatice cu R.P.R. Partide politice: Partidul liberal-democrat din Japonia (reprezintă interesele capitalului monopolist); Partidul socialist din Japonia (cel mai mare partid de opoziţie); Partidul socialismului democratic (partid desprins în 1960 din partidul socialist); Partidul Comunist din Japonia. Cea mai mare organizaţie sindicală din ţară este Consiliul General al Sindicatelor (Sohyo).

jápşă (GEOGR.), depresiune de mică adîncime din balta sau din Delta Dunării, cu contur circular sau alungit, acoperită de apă în timpul revărsărilor şi uscată în urma retragerii apelor. Unele **j.** sînt legate prin gîrle cu depresiunile mari dintre braţele Dunării, altele sînt izolate prin grinduri, primind apă numai în timpul nivelelor mari, care depăşesc înălţimea grindurilor. Adîncimea mică a apei şi cantitatea mare de substanţe nutritive fac ca în **j.** să se dezvolte o bogată vegetaţie hidrofilă.

Jaques-Dalcroze *[jac-dal-cró:z]*, Emile (1865 — 1950), compozitor şi pedagog elveţian, fondatorul unui sistem de gim-

nastică ritmică în care plasticitatea mişcărilor este organizată şi reglementată după muzică. **J.-D.** este autorul lucrărilor: „Metoda Jaques-Dalcroze" (1906—1907), „Ritm, muzică şi educaţie" (1921) şi „Euritmie, artă şi educaţie" (1930).

járét (ZOOTEHN.), articulaţie a membrului posterior la animalele patrupede, situată între gambă şi fluier.

jargón (LINGV.), limbaj specific anumitor categorii sociale, profesiuni etc., care reflectă dorinţa celor ce-l vorbesc de a se distinge de masa mare a vorbitorilor. Se caracterizează prin abundenţa cuvintelor şi expresiilor pretenţioase, neasimilate de limba uzuală, de obicei împrumutate din limbi străine, a cuvintelor şi expresiilor de îngustă specialitate tehnică-ştiinţifică (ex. **j.** franţuzit, **j.** medical etc.).

járişte (SILV.), pădure arsă pe locul căreia se dezvoltă ulterior o vegetaţie secundară.

Järnefelt *[iárnefelt]*, Arvid (1861—1932), scriitor finlandez. Adept al lui Tolstoi, este autorul unor romane şi eseuri în care critică, de pe poziţiile ţărănimii, societatea capitalistă („Patria", 1893; „Fraţii", 1900; „Helena", 1902; „Copiii pămîntului-mamă", 1905; „Romanul părinţilor mei", 1928—1930).

Jarník *[iárnic]*, Jan Urban (1848—1923), filolog ceh. A fost profesor la Universitatea din Praga. A publicat în diverse limbi studii asupra folclorului romînesc şi a recenzat cărţi privitoare la limba romînă. Împreună cu Andrei Bîrseanu a publicat cunoscuta culegere de folclor literar „Doine şi strigături din Ardeal" (1885). A fost membru de onoare al Academiei Romîne.

jasp (PETROGR.), rocă silicioasă, compactă, alcătuită din calcedonie tulbure, uneori cu urme de radiolari şi de compuşi ai fierului, care o colorează în roşu, verde sau negru. Are spărtura concoidală şi este întrebuinţat ca piatră semipreţioasă. În R.P.R. se găseşte în Carpaţii Orientali şi în Munţii Drocea.

Jaspers *[iáspərs]*, Karl (n. 1883), filozof burghez german, reprezentant al existenţialismului. Idealismul subiectiv al filozofiei lui **J.** se îmbină cu elemente de idealism obiectiv, determinate de situarea sa militantă pe poziţiile teologiei protestante. Negînd criteriul obiectiv al adevărului, practica, şi totodată valoarea cunoaşterii raţionale, **J.** consideră logica sa ca o „structură a credinţei". Teoria lui **J.** despre situaţiile „limitrofe" (spaima, suferinţa), considerate ca atribute eterne ale condiţiei umane, constituie o reflectare mistificată a contradicţiilor societăţii capitaliste. **J.** este un adept al teoriei reacţionare a „elitelor".

Jaurès *[jorés]*, Jean (1859—1914), om politic şi istoric

J. Jaurès

francez, unul dintre conducătorii mişcării socialiste din Franţa, luptător împotriva militarismului. Radical la începutul activităţii politice, el a aderat la socialişti şi a fost unul dintre întemeietorii Partidului socialist francez (1902), partid reformist, iar după unificarea acestuia cu Partidul socialist din Franţa (1905) a fost unul dintre conducătorii Partidului socialist francez unit. Orator şi polemist strălucit, el a desfăşurat o bogată activitate în presă şi de la tribuna parlamentului împotriva militarismului, antisemitismului şi reacţiunii clericale-monarhice. Înfiinţînd în 1904 ziarul „l'Humanité", **J.** a dus în paginile sale o campanie energică împotriva politicii imperialiştilor francezi de pregătire a războiului. Lupta pe care a desfăşurat-o i-a atras ura reacţiunii, care a pus la cale asasinarea sa. **J.** este autorul a numeroase lucrări de istorie, filozofie etc., în care se resimt poziţiile reformiste în problemele statului, ale revoluţiei şi ale politicii agrare.

Java *[iáva]*, insulă în Arhipelagul Indonezian. Suprafaţa: 125 900 km². Populaţia: 58 200 000 loc. (1959), inclusiv insulele mici din jur. Este una dintre regiunile cele mai dens populate ale globului. Aici se află capitala Indoneziei, cele mai importante oraşe şi cea mai mare parte din numărul întreprinderilor industriale ale ţării. Insula are o formă alungită, întinzîndu-se de la vest la est pe mai mult de 1 000 km. Partea nordică are relief de cîmpie, cea nord-estică de podiş, iar cea sudică de podişuri calcaroase şi de munţi puternic fragmentaţi; în zona centrală se află numeroşi vulcani, dintre care mulţi sînt activi (ex. Semeru, 3 676 m; Slamet, 3 428 m). Suprafaţa insulei este în cea mai mare parte acoperită de lavă, tufuri şi cenuşă vulcanică, pe care s-au format soluri foarte fertile. Climă subecuatorială musonică. În subsol există petrol, minereuri de mangan, sulf, fosforite, minereuri auroargentifere etc. Cea mai mare parte a teritoriului este cultivată; chiar pe pantele munţilor se fac culturi în terase. Principalele culturi sînt orezul, trestia de zahăr, arborii de chinină, de cafea, ceaiul. E dezvoltată de asemenea creşterea animalelor şi pescuitul.

javelizáre (MED.), procedeu de sterilizare chimică a apei potabile, prin adăugarea unor cantităţi mici de hipocloriţi alcalini (apa de Javel).

Jávorka *[iávorcə]*, Sándor (1883—1963), botanist maghiar; a fost membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. A cercetat flora din Transilvania (Retezat, bazinul Trei Scaune, Baia Mare) şi din Albania. Laureat al Premiului Kossuth.

jazz (MUZ.) **a)** *Muzică de jazz*, muzică provenită din împletirea elementelor folclorice nord-americane (blues, spirituals, cîntece de muncă etc.) cu muzica popoarelor europene (polci, cadriluri etc.). Apărută în S.U.A. în 1914, s-a răspîndit

în întreaga Europă după primul război mondial. Formele tipice ale *m. de j.* sînt: ragtime, cake-walk, fox-trot, blues, negro spirituals etc. *M. de j.* a preluat din muzica populară a negrilor particularităţile ritmice (sincopele), tonale, de orchestraţie şi de emitere a sunetului. În *m. de j.*, ca şi în muzica negrilor, improvizaţia are uneori un rol important. Mijloacele expresive ale *m. de j.* au pătruns şi în operele unor compozitori contemporani (ex. „Rapsodia albastră" pentru pian şi orchestră şi opera „Porgy şi Bess" de G. Gershwin). Elementele **j.** sînt folosite şi în orchestrele de estradă. **b)** *Orchestră de jazz* (sau *jazz-band*), ansamblu instrumental bazat pe o „secţiune ritmică" (baterie, pian, banjo sau chitară, contrabas), la care se adaugă instrumente de suflat (trompetă, saxofon, clarinet etc.), care execută muzică de jazz. Se presupune că termenul jazz îşi trage numele de la negrul Jasbo Brown, organizatorul şi conducătorul primului ansamblu de acest gen din America. Printre cei mai cunoscuţi interpreţi de muzică de **j.** se numără Louis Armstrong, Benny Goodman, Duke Ellington, Lionel Hampton, Bennie Carter ş.a.

Jdanov, oraş în U.R.S.S., în R.S.S. Ucraineană, port la Marea de Azov. 321 000 loc. (1962). Centru industrial: industrie siderurgică, constructoare de maşini, cocsochimică, chimică, de materiale de construcţie. Institut metalurgic, şcoli tehnice, biblioteci etc. Pînă în 1948 oraşul s-a numit *Mariupol.*

jder *(Martes martes)*, specie de mamifer carnivor din familia mustelidelor, asemănător cu dihorul, cu blană de culoare brună-închis, foarte preţioasă. Trăieşte în pădurile din Europa (inclusiv la noi) şi în vestul Siberiei. V. şi animale de blană.

Jeannel *[janél]*, René (n. 1879), biolog francez, profesor la Muzeul naţional de istorie naturală din Paris. În colaborare cu E. Racoviţă a explorat (începînd din 1904) numeroase peşteri din Europa, din Africa şi din America de Nord. Între anii 1920 şi 1930 a fost profesor de biologie generală la Universitatea din Cluj şi a cercetat peşterile din Munţii Apuseni. A studiat fauna cavernicolă (mai ales coleopterele), precum şi insectele în general, şi a publicat, în colaborare cu E. Racoviţă, „Enumération des grottes visitées" (1904—1927).

Jeans *[gi:nz]*, James Hopwood (1877—1946), matematician, fizician şi astrofizician englez. A fost membru al Societăţii Regale din Londra şi unul dintre conducătorii şcolii din Cambridge a idealismului „fizic" contemporan. A făcut cercetări în domeniul fizicii teoretice, al teoriei cinetice a gazelor etc. În lucrările sale de astronomie s-a ocupat în special cu dinamica stelară, cu studiul echilibrului corpurilor lichide care se rotesc. James Hopwood Jeans este şi autorul unei ipoteze cosmogonice cu implicaţii fideiste, infirmată de cercetarea ştiinţifică. V. şi cosmogonică, *teorie cosmogonică.*

Jebeleanu, Eugen (n. 1911), poet şi publicist romîn, membru corespondent al Academiei R.P.R. A debutat cu versuri în revista „Bilete de papagal" (1928) şi a colaborat cu traduceri, reportaje, articole, recenzii etc. la „Rampa", „Cuvîntul liber", „Azi" ş.a., situîndu-se pe o poziţie democratică şi antifascistă. În volumele publicate înainte de Eliberare („Schituri cu soare", 1929, şi „Inimi sub săbii", 1934), **J.** cultiva o poezie cu tendinţe ermetice, dar cu unele implicaţii sociale. După Eliberare, **J.** a abordat mai ales poemul epic şi liric de largă respiraţie, închinat fie evocării luptei patriotice, revoluţionare a unor personalităţi ca N. Bălcescu („Bălcescu", 1952) sau realităţilor noi, socialiste ale satului romînesc („În satul lui Sahia", 1952), fie problemei păcii şi războiului („Poeme de pace şi luptă", 1950; „Surîsul Hiroshimei", 1958) şi demascării monstruozităţilor săvîrşite de hitlerişti („Lidice", 1950). Poezia lui **J.** se caracterizează prin măiestria cu care sînt reliefate simbolurile, prin concizia expresiei, plasticitatea imaginii şi varietatea mijloacelor artistice folosite pentru transmiterea mesajului lor umanist. A făcut numeroase tălmăciri din poeţi clasici şi contemporani (volumele „Din lirica maghiară", 1953; „Poeţi ai libertăţii", 1957; „Poeme cubane" de N. Guillén, 1963). Laureat al Premiului de stat.

Jeddah *[géda]*, oraş în vestul Arabiei Saudite, port la Marea Roşie. 160 000 loc. (1956). Pescuit (peşti, perle). Fabrică de ciment, construcţii de nave cu pînze.

Jefferson *[géfəsən]*, Thomas (1743—1826), om de stat

Th. Jefferson

american, iluminist, filozof şi ideolog al orientării burghezo-democratice în timpul războiului pentru independenţa Americii de Nord (1775—1783). A fost ambasador în Franţa (1785—1789), secretar de stat (1790—1793) şi preşedinte al S.U.A. (1801—1809). **J.** a fost unul dintre autorii proiectului „Declaraţiei de independenţă a S.U.A." (1776). A sprijinit revoluţia burgheză din Franţa. Este întemeietorul partidului antifederalist (republican). **J.** a propagat în America ideile lui Locke şi ale materialiştilor francezi din sec. al XVIII-lea. Spre deosebire de aceştia din urmă, el fundamenta concepţia antifeudală a *dreptului natural* de pe poziţiile limitate ale deismului. **J.** a recunoscut dreptul poporului la revoluţie, deşi în concepţiile şi în activitatea lui s-au manifestat şi unele contradicţii. A înfiinţat Universitatea din Virginia (1819).

Jefferson City *[géfəsən síti]*, oraş în S.U.A., centrul administrativ al statului Missouri. 28 200 loc. (1960). Industrie uşoară şi alimentară. Universitate.

jejún (lat. *jejunus* „sec"; ANAT.), segment al intestinului subţire cuprins între duoden şi ileon.

jejunită (MED.), inflamaţie acută sau cronică a jejunului. Se manifestă prin dureri abdominale, tulburări digestive (greţuri, vărsături, diaree etc.), pierdere în greutate etc.

jeléri (magh. *zsellér* „zi-ler"), nume dat în evul mediu ţăranilor din Transilvania care, neavînd pămînt, munceau cu braţele pe moşiile nobililor, dar nu aveau regimul juridic al iobagilor. Lucrau fie „în parte" fie luînd în arendă anumite pămînturi. Spre deosebire de iobagi, după satisfacerea angajamentelor aveau dreptul de strămutare. Existau şi **j.** care stăpîneau mici loturi de pămînt.

Jellinek *[iélinec]*, Georg (1851—1911), jurist german burghez, specialist în teoria generală a dreptului şi în dreptul de stat. A fost profesor la Basel şi la Heidelberg. Teoriile lui Jellinek cu privire la autolimitarea statului prin drept serveau burgheziei germane din perioada imperialismului, interesată în legalizarea arbitrarului ei în conducerea statului.

Jena *[iéna]*, oraş în sudul R. D. Germane, în districtul Gera, situat pe valea rîului Saale. 81 430 loc. (1961). Important centru al industriei optice şi mecanice de precizie, cunoscut pe plan mondial prin produsele uzinei „Karl Zeiss-Jena" (microscoape optice şi electronice, aparate astronomice şi medicale, aparate foto, binocluri) şi ale fabricii de sticlă Jena (lentile, sticlărie de laborator, sticlărie rezistentă la foc etc.). Vechi centru cultural, cu o universitate fundată în anul 1558 (care a avut ca profesori pe Hegel, Fichte, Schiller, Haeckel), şcoli tehnice, monumente arhitectonice medievale. În 1806, în apropierea oraşului, armatele franceze comandate de Napoleon I au înfrînt armatele prusace. În urma bătăliilor de la Jena şi Auerstedt, Prusia a fost ocupată în cea mai mare parte de către francezi.

„Jenminjibao" („Renmin Ribao"), cotidian, organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Chinez. Apare la Pekin din 1949. Înfiinţat în 1948, a fost pînă în martie 1949 organ al Biroului pentru China de nord al C.C. al Partidului Comunist Chinez.

Jenner *[génə]*, Edward (1749—1823), medic englez. A introdus în practica medicală vaccinarea antivariolică (1796), punînd prin aceasta bazele imunologiei moderne.

Jensen, J. Hans D. (n. 1906), fizician german, profesor la Universitatea din Heidelberg (R.F. Germană). A elaborat în 1949, simultan cu Maria Goeppert-Mayer (însă independent de ea), modelul nuclear al păturilor. Premiul Nobel (1963).

jenşen (în limba chineză „rădăcina vieţii"; *Panax ginseng*), specie de plantă perenă din familia araliaceelor; creşte pe soluri umede, în pădurile din nord-vestul Chinei, nordul Coreii şi în Extremul Orient sovietic. Rădăcinile de **j.** au proprietăţi medicinale cunoscute din timpuri străvechi; în medicina populară chineză ele se folosesc ca tonic general, ca antianemic, analeptic, afrodiziac etc. Legendele o socotesc ca un panaceu universal, capabil mai ales să prelungească viaţa şi să menţină tinereţea.

Jenşen

jep v. **jneapăn.**

Jepi, denumire a două vîrfuri din Bucegi (Jepii Mici, 2 143 m, şi Jepii Mari, 2 071 m), formate din conglomerate şi gresii conglomeratice. Sînt acoperiţi în mare parte cu jnepeni (jepi, de unde şi denumirea lor), care ocupă o suprafaţă mai întinsă în Jepii Mari.

jerbă nucleară (FIZ.), fascicul de traiectorii ale particulelor cu sarcină electrică provenite din dezintegrarea unui nucleu. Razele cosmice, ciocnind particulele constitutive ale atomilor, provoacă dezintegrarea nucleelor şi formarea de **j.n.**, adesea foarte largi. **J.n.** au fost puse în evidenţă folosind camera cu ceaţă.

Jerea, Hilda (n. 1916), compozitoare romînă. A studiat la conservatoarele din Iaşi, Paris şi Budapesta. A scris un concert pentru pian şi orchestră, cantata-oratoriu „Sub soarele păcii", baletul „Suflete de viteji" („Haiducii"), muzică de cameră vocală şi instrumentală, piese pentru orchestră. S-a remarcat şi ca autoare de cîntece de masă de o largă popularitate. Laureată a Premiului de stat.

Jerome *[geróum]*, Jerome Klapka (1859—1927), scriitor umorist englez. În paginile publicaţiei „Common Sense" („Bunul-simţ") a combătut, în timpul primului război mondial, imperialismul. Cele mai însemnate scrieri ale sale sînt povestirile „Gîndurile leneşe ale unui trîndav" (1886), în care ironizează egoismul, maniile şi nepăsarea micii burghezii engleze din epoca victoriană, şi „Trei într-o barcă" (1889, trad. rom. 1959). Umorul său se caracterizează prin persiflarea atitudinilor romantic-paseiste, prin descoperirea, cu un fin simţ al observaţiei, a comicului în faptele cotidiene, prin caracterul lui tonic şi luminos.

Jersey *[giś:zi]*, cea mai mare insulă (117 km²) din grupul Insulelor Normande.

jersey (ZOOTEHN.), rasă de taurine originară din insula cu acelaşi nume, de culoarea căprioarei, cu o producţie anuală de 2 500—3 500 l de lapte, cu 5—6% grăsime. Datorită conţinutului ridicat de grăsime în lapte, **j.** se numeşte şi „rasa de unt". A fost importată în R.P.R. ca ameliioratoare a raselor locale, pentru mărirea cantităţii de grăsime din lapte.

Jespersen *[iéspərsən]*, Knud (n. 1926), preşedinte al C.C. al Partidului Comunist din Danemarca (din 1958). Membru al P.C. din Dane-

marca din 1942. În anii ocupației Danemarcii de către Germania hitleristă (1940—1945) a participat la mișcarea de rezistență. Membru al C.C. al partidului din 1952.

Jespersen *[iéspərsən]*, Otto (1860—1943), lingvist danez, specialist în domeniul foneticii, al anglisticii și al lingvisticii generale. A fost profesor la Universitatea din Copenhaga. Este creatorul unei limbi artificiale, numite *novial* (1928).

jet (din fr. *jeter* „a arunca"), curent de fluid de dimensiuni transversale finite și neghidat lateral de pereți solizi.

jetélă (HIDROTEHN.), dig exterior de apărare contra acțiunii apelor și a curenților marini, legat la unul dintre capete cu uscatul. **J.** se construiesc, de obicei, de o parte și de alta a intrării unui port maritim situat pe funduri nisipoase, pentru a apăra intrarea portului de înnisipare și de curenții litorali, precum și la gura fluviilor care se varsă într-o mare lipsită de maree, pentru a favoriza transportul aluviunilor pînă în zona adîncimilor mari.

jgheab 1. (TEHN.) Conductă orizontală sau cu înclinare mică, deschisă la partea superioară, construită din lemn, din metal, din zidărie etc., care permite scurgerea sau colectarea lichidelor, a anumitor materiale pulverulente sau a unor semifabricate. Pentru scurgerea apei de ploaie de pe acoperișul clădirilor se folosesc **j.** de tablă fixate în lungul marginii inferioare a acoperișului, care conduc apele la burlane sau la alte elemente de construcție prin care se scurge apa. — (EXPL. PETR.) *Jgheab de noroi*, jgheab lung (30—70 m) și înclinat, cu secțiune dreptunghiulară și construit în general din scînduri, prin care curge fluidul de foraj ieșit din puț, în scopul depunerii particulelor minerale care nu au fost reținute de sitele vibratoare. Pentru a ușura depunerea particulelor de rocă antrenate, *j. de n.* este prevăzut din loc în loc cu *șicane*. **2.** (METAL.) Prelungire a orificiului de evacuare în afara cuptorului, orizontal sau cu înclinare mică și deschis la partea superioară. Este construit din tablă și căptușit cu șamotă; servește pentru evacuarea produselor metalurgice lichide din cuptor în oala de turnare. **3.** (MINE) Aparat folosit pentru separarea gravitațională a diferitelor produse din minereul antrenat de un curent de apă; se caracterizează prin lungimea lui foarte mare în raport cu lățimea. **J.** utilizate pentru tratarea minereurilor (în special a nisipurilor aluvionare) se numesc *sluisuri*, iar cele folosite pentru spălarea cărbunilor se numesc *reospălătoare*. — *J. elicoidal*, aparat format din 4—6 jgheaburi rotite după o elice cilindrică, utilizat pentru spălarea nisipurilor aluvionare, a minereurilor fine și a cărbunilor mărunți. **4.** (ZOOTEHN.) Regiune corporală la animale, delimitată de o parte și de alta de cele două ramuri ale maxilarului inferior.

Jhering *[iéring]*, Rudolf (1818—1892), jurist german, reprezentant al ideologiei marii burghezii germane aliate cu iuncherii prusaci; a fost profesor de drept roman la universitățile din Basel, Kiel, Viena și Göttingen. Teoriile lui **J.** sînt o variantă a teoriilor „sociologice" burgheze, antiștiințifice, și constituie o apologie a relațiilor capitaliste.

jiána, joc popular romînesc, cu diverse variante și denumiri (jieneasca, rîureana, tontoroiul etc.), practicat de ciobanii din jurul Sibiului și din nordul Olteniei. Se joacă în grupuri mici (4—6 persoane) sau în perechi. Are ritm binar. Jocul constă în învîrtituri vioaie cu pași bătuți.

Jianu, Amza (1881—1959), chirurg romîn, unul dintre continuatorii școlii lui Thoma Ionescu. A fost profesor universitar la București; medic emerit. S-a făcut cunoscut prin cercetările sale asupra tuberculozei uteroanexiale, fiziologiei, fiziopatologiei și chirurgiei gastrice, chirurgiei vezicii urinare și a rinichilor, tumorilor craniene, esofagoplastiei etc.

Jianu, Iancu, celebru haiduc oltean de la începutul sec. al XIX-lea. Timp de șapte ani cît a haiducit, a fost spaima împilatorilor poporului, a poterelor și a zapciilor. A fost întemnițat la ocna Telega, unde s-a construit, mai tîrziu, închisoarea Doftana.

Jianu, Ioan (n. 1880), chirurg romîn, profesor la Universitatea din București; medic emerit. S-a ocupat de chirurgia vagosimpaticului, chirurgia vasculară etc. A adus contribuții originale în chirurgia autoplastiilor, heterografelor etc. **J.** este unul dintre primii chirurgi din țara noastră care a făcut operații pe sistemul circulator.

jiclór (TEHN.), element al carburatoarelor, de forma unui dop cu un orificiu calibrat. **J.** dozează debitul de combustibil necesar formării amestecului carburant. Se deosebesc *j. principale*, *j. de mers încet*, *j. economizoare* etc.

jignicér (în Țara Romînească în evul mediu), dregător care avea în grija sa magaziile cu grîu ale curții domnești. Din sec. al XVII-lea i s-a spus *clucer de arie*.

jigódie (MED. VET.) v. **boala lui Carré**.

jigóu (ZOOTEHN.), denumire dată regiunilor coapsei, gambei și fesei unor animale, cu masa musculară respectivă. La ovine, **j.** cuprinde carnea de cea mai bună calitate.

Jihlava *[íhlava]*, oraș în R.S. Cehoslovacă (Moravia). 34 720 loc. (1961). Nod feroviar și rutier. Industrie constructoare de mașini, textilă, de prelucrare a lemnului și alimentară.

Jijia, afluent pe dreapta al Prutului (282 km). Izvorăște din dealurile de podiș de pe partea stîngă a Siretului, străbate Depresiunea Jijiei și, înainte de vărsare, curge pe o distanță mare paralel cu Prutul. Apele sale sînt reținute în numeroase iazuri pentru irigații și piscicultură. Principalii afluenți: Sitna, Miletinul și Bahluiul.

Jijila, lac în lunca Dunării, pe malul dobrogean, lîngă Măcin. Suprafața: 12,32 km². Important punct piscicol.

Jilemnicky *[ilemnițchi]*, Peter (1901 — 1949), prozator slovac de orientare realist-socialistă. A debutat cu romanul „Căderea victorioasă" (1929), elogiu al forțelor morale inepuizabile ale omului. Roma-

nele „Pămînt nearat" (1932) și „O bucată de zahăr" (1934) sînt inspirate din bătăliile de clasă duse de proletariatul cehoslovac în anii crizei economice. Ultima sa carte, romanul „Cronica" (1947), are ca temă centrală insurecția națională slovacă din 1944.

Jiliște, sat în raionul Focșani, reg. Galați, unde, în aprilie 1574, Ioan Vodă cel Cumplit, domnul Moldovei (1572—1574), a obținut o mare biruință asupra oștilor turcești și ale Țării Romînești, care veneau să înscăuneze ca domn în Moldova pe Petru Șchiopul.

Jimbolia, oraș raional în vestul reg. Banat. 12 770 loc. (1964). Fabrică modernă de cărămizi și de țigle; fabrică de încălțăminte.

Jiménez *[himéneθ]*, Juan Ramón (1881—1958), poet spaniol. Originar din Andaluzia, a studiat la Sevilla și la Madrid. După instaurarea regimului franchist, a emigrat în Porto Rico. S-a format sub influența simbolismului și mai ales a lui Rubén Darío. În primele sale volume de versuri („Arii triste", 1903; „Singurătatea sonoră", 1911 ș.a.) a manifestat o predilecție particulară pentru atmosfera de mister și pentru solitudine, cultivînd nuanța și sugestia. Ulterior („Eternități", 1918; „Unitate", 1925 ș.a.) s-a orientat spre o lirică intimistă, cu caracter subiectivist, estetizant. Poezia lui **J.** a exercitat, prin perfecțiunea formei, o mare influență asupra poeților spanioli contemporani. Premiul Nobel pentru literatură (1956).

jîntiță, subprodus al laptelui, obținut din zerul rezultat la prepararea brînzeturilor prin încălzire pînă la circa 80°C (ceea ce duce la precipitarea albuminei).

Jiquidi, Aurel (1896—1962), grafician și pictor romîn, maestru emerit al artei din R.P.R. În perioada dintre cele două războaie mondiale a publicat desene satirice în presa progresistă a timpului, manifestînd o poziție combativă consecventă împotriva politicii guvernelor burghezo-moșierești, împotriva exploatării și a politicii de fascizare a țării („Vrem pace", 1935; „Ucenicii", 1935; „Viitorul șomer", 1935; „Pe aici au trecut legionarii", 1936; „Balanța nazistă", 1936). În grafica de șevalet a evocat momente din trecutul mișcării

A. Jiquidi

muncitorești din Romînia („Greva cărăușilor din Brăila", „Primul 1 Mai, 1890", „13 Decembrie 1918"). **J.** este autorul unui album de litografii inspirate din piesele lui I.L. Caragiale, precum și al unor ilustrații de carte („Amintiri" de I. Creangă, „Nicoară Potcoavă" de M. Sadoveanu, „Supusul" de H. Mann). Valorosul ciclu de desene „1907" reprezintă o sinteză a însușirilor sale de caracterizare ascuțită a situațiilor și de potențare dramatică a imaginilor. După Eliberare, Jiquidi a participat la toate expozițiile de stat. Laureat al Premiului de stat.

jir (BOT.), fructul fagului, format dintr-o cupă ruginie cu apendici țepoși la exterior; conține 2—3 semințe. A fost folosit în trecut ca hrană de bază pentru porci.

Jirásek *[irasec]*, Alois (1851—1930), scriitor ceh realist. Majoritatea operelor sale literare sînt consacrate evocării trecutului de luptă a poporului ceh, răscoalelor țărănești împotriva exploatării (romanele „Scalații", 1875; „Capete de câini", 1884, trad. rom.) sau mișcării husite (trilogia „Între curente", 1886—1891) și piesele de teatru „Jan Zizka", 1903; „Jan Hus", 1911, și „Jan Rohác", 1904). Romanele-epopee „F.L. Vek" (5 vol., 1888—1905) și „La noi" (4 vol., 1896—1903) sînt închinate renașterii naționale cehe. Culegerea „Vechi povestiri cehe" (1894, trad. rom.) evocă figuri de eroi populari.

Jirlău, lac de tip liman situat în cursul inferior al rîului Buzău. Suprafața: 10,68 km². Important punct piscicol.

Jitomir, oraș în U.R.S.S., în R.S.S. Ucraineană, așezat pe valea rîului Teteriov (afluent al Niprului). 117 000 loc. (1962). Mare centru al industriei de prelucrare a lemnului (mobilă, instrumente muzicale) și al industriei alimentare. Institut pedagogic, agricol, de limbi străine.

Jiu, afluent pe stînga al Dunării (348 km). Se formează prin unirea Jiului de Est (Jiul transilvan), care izvorăște din Parîng, cu Jiul de Vest (Jiul romînesc), care izvorăște din munții Godeanu. Aceste rîuri drenează Depresiunea Petroșeni și se unesc la Livezeni. Apoi **J.** străpunge Carpații Meridionali, formînd unul dintre cele mai frumoase defilee din țară, lung de cca. 30 km, străbătut de o șosea și o cale ferată (Bumbești - Livezeni), cu numeroase tunele și viaducte,

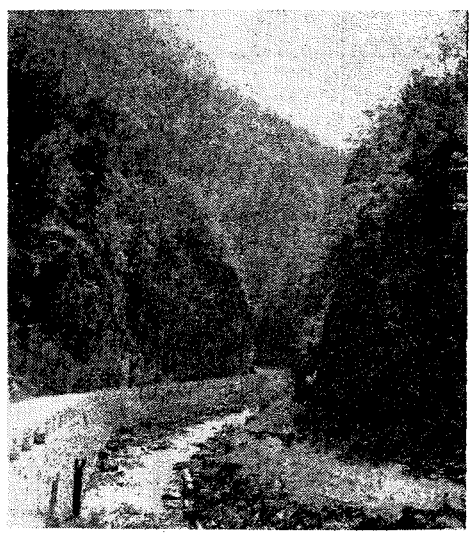

Defileul Jiului

construită de brigăzile de muncă patriotică ale tineretului în perioada 1947—1948. După ieşirea din defileu, **J.** trece printr-o regiune de dealuri şi depresiuni, în zona joasă de la Filiaşi primeşte principalii săi afluenţi, Motru pe dreapta şi Gilort pe stînga, iar în aval, pe stînga, pe Amaradia, apoi intră în Cîmpia Olteniei, îşi lărgeşte foarte mult albia (provocînd adesea inundaţii) şi se varsă în Dunăre la Bechetu. Apele sale sînt folosite în instalaţiile pentru spălarea cărbunelui din Depresiunea Petroşeni şi pentru irigaţii (în cursul inferior). Trece prin oraşele Tg.-Jiu şi Craiova.

jiu-jítsu (SPORT), gen de lupte care a apărut în Japonia în urmă cu aproximativ 2 000 de ani. Constituie o metodă de atac şi mai ales de autoapărare, incluzînd acţiuni şi procedee brutale de trîntire, de lovire şi de torsionare a diverselor segmente ale corpului adversarului; în acest scop se folosesc prize şi procedee speciale. Include şi lovituri mortale ori torsionări care produc leziuni grave.

Jivkov, Todor (n. 1911), prim-secretar al C.C. al Partidului Comunist Bulgar (din 1954) şi preşedinte al Consiliului de Miniştri al R.P. Bulgaria

T. Jivkov

(din 1962). Membru al P.C. Bulgar din 1932. A fost unul dintre organizatorii şi conducătorii luptei armate a poporului bulgar împotriva hitleriştilor. După eliberarea ţării de sub ocupaţia hitleristă a avut diferite munci de răspundere în aparatul de partid şi de stat. În 1945 a devenit membru supleant, în 1948 membru al C.C., în 1950 membru supleant al Biroului Politic şi secretar al C.C., iar în 1951 membru al Biroului Politic al C.C. al P.C. Bulgar.

jneápăn *(Pinus montana)*, arbust din familia pinaceelor, cu tulpini ramificate flexibile, la bază culcate şi spre vîrf drepte. Frunzele, aciculare, sînt dispuse cîte două la un loc. Conurile au 3—4 cm lungime. La noi **j.** este răspîndit în zona alpină, unde invadează păşunile din golurile de munte. Sin. *jep.*

Joachim *[ióqhim]*, József (1831—1907), violonist şi pe-

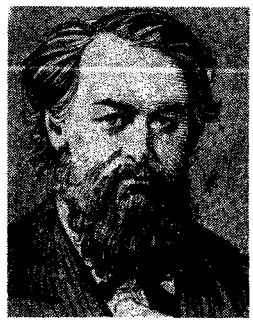

J. Joachim

dagog ungur, interpret celebru al concertelor clasice. A fost prietenul şi colaboratorul unor compozitori renumiţi din vremea sa (Brahms, Bruch); a făcut el însuşi încercări în domeniul compoziţiei. Director al Academiei de muzică din Berlin începînd din 1868, **J.** a format numeroşi violonişti cu renume şi a iniţiat o adevărată şcoală de interpretare.

joágăr (IND. LEMN.) **1.** Ferăstrău cu mai multe pînze verticale, acţionate hidraulic prin intermediul unei roţi de apă, folosit pentru confecţionarea cherestelei. Este construit aproape exclusiv din lemn. **J.** sînt în prezent puţin utilizate, deoarece cheresteaua obţinută prin debitarea buştenilor cu ele nu are precizie dimensională. **2.** V. *beşchie.*

joántă (C.F.), legătură între capetele a două şine de cale ferată, care asigură continuitatea căii. Se execută fie cu ajutorul a două eclise (între care se prinde cu buloane inima şinelor), lăsîndu-se un rost de dilataţie între capetele şinelor, fie prin sudarea celor două capete.

João Pessoa *[juă · pəsóa]*, oraş în Brazilia, centrul administrativ al statului Paraíba, situat pe rîul Paraíba. 155 120 loc. (1960). Industrie a materialelor de construcţii, textilă, de încălţăminte şi alimentară. Universitate.

joc[1] **1.** (PSIH., PEDAG.) Activitate distractivă pe care copiii o practică din plăcere şi care constituie un mijloc important al educaţiei lor intelectuale, morale, fizice şi estetice. **J.** ocupă în viaţa copilului, pînă la vîrsta şcolară, acelaşi loc pe care îl ocupă munca în viaţa adultului. El constituie o pregătire indirectă pentru muncă, atît prin contribuţia sa multilaterală la formarea personalităţii copilului, la dezvoltarea tuturor capacităţilor sale psihice (gîndirea, limbajul, memoria, voinţa etc.) cît şi prin faptul că reprezintă o reflectare a realităţii, o transpunere şi o transformare a ei pe plan imaginar. **J.** este determinat de contactul copilului cu lumea înconjurătoare şi este mijlocit de relaţiile sociale în care acesta este inclus de la început şi pe care le imită în felul său. Jocurile sînt clasificate după diverse criterii. Sub raportul particularităţilor de vîrstă, se deosebesc: **j.** de mînuire a obiectelor (1—3 ani), **j.** cu subiecte (roluri) şi **j.** cu reguli (în perioada antepreşcolară şi preşcolară), **j.** pionereşti, **j.** sportive etc. (în perioada şcolară). Din punctul de vedere al conţinutului, jocurile se împart în **j.** de creaţie, **j.** de mişcare şi **j.** didactice; în cele dintîi, conţinutul, organizarea şi regulile sînt stabilite de copil, iar în celelalte două de adult. În şcoala socialistă, **j.** are un rol deosebit în educarea copiilor. **2.** (SPORT) *Jocuri sportive*, denumire generică dată unor jocuri în care se manifestă lupta sportivă (ex. fotbal, volei, handbal, baschet, rugbi, hochei, oină, polo etc.). **3.** (COR.; la pl.) Termen care desemnează dansurile populare romîneşti. Jocurile sînt manifestări artistice de o excepţională valoare, care dovedesc vitalitatea, dibăcia şi puterea de creaţie a poporului nostru. Ele fac parte integrantă din tradiţiile şi din tezaurul artei naţionale. Există

un număr mare de tipuri și variante de **j.** Se desfășoară în special cu prilejul horei duminicale, cînd se practică **j.** mixte și **j.** de virtuozitate bărbătească. La petreceri familiale se întîlnesc și unele **j.** cu caracter vesel, iar la diferite ocazii **j.** cu un substrat ceremonial sau ritual, pe cale de dispariție (ex. călușul, drăgaica). Ca formă, există următoarele categorii principale de **j.**: în cerc, în coloană, în grup mic (4—8 inși), în perechi, în ceată (formație de jucători desprinși), solistice. În cadrul formației, jucătorii se pot ține de mînă, de umeri, de mijloc sau pot evolua liber. Ritmul **j.** este în general binar (2/4, rar 6/8), cu frecvente sincope, dar și ternar (3/4) sau asimetric (5/8, 7/16, 9/16). Înlănțuirea figurilor e mai mult liberă; acestea cuprind o gamă complexă de mișcări: sărituri, bătăi, pași încrucișați, piruete etc. Păstrarea, cultivarea și dezvoltarea **j.** populare romînești este o preocupare permanentă a instituțiilor de artă ale statului de democrație populară. Datorită bogăției lor, **j.** constituie sursa principală de inspirație pentru creația cultă și pentru repertoriul echipelor artistice de amatori. **4.** (TEATRU) *Joc de scenă*, ansamblul de acțiuni și de atitudini ale unui actor în timpul interpretării unui rol. **5.** (MILIT.) *Joc de război*, metodă de pregătire a comandanților și statelor-majore, care constă în rezolvarea de către participanți a unor situații tactice create pe hartă sau în teren.

joc[2] **1.** (MAT.) *Teoria jocurilor*, teoria matematică a *situațiilor conflictuale* (situații în care acționează două sau mai multe părți care își propun scopuri contrare, așa încît rezultatul oricărei măsuri luate de una dintre părți depinde de modul de acțiune pe care îl adoptă partea adversă). Scopul *t. j.* este elaborarea celor mai raționale moduri de acțiune pentru fiecare dintre părțile adverse în cursul situațiilor conflictuale. Pentru ca analiza pe cale matematică a situației să fie posibilă, se construiește un model simplificat și formal al situației, numit *joc*. Realizarea unui joc se numește *partidă*, părțile ale căror interese se ciocnesc se numesc *jucători*, iar rezultatul ciocnirii, *cîștig*. La un joc pot participa doi *(joc în doi)* sau mai mulți *(joc multiplu)* jucători. Un alt element important al jocului îl constituie *regulile jocului*, adică sistemul de condiții care reglementează variantele de acțiune posibile ale părților, informația fiecărei părți despre comportarea celorlalte, succesiunea alternanței mutărilor și rezultatul la care conduce orice succesiune dată de mutări. Mutările din care se compune un joc pot fi *certe*, cînd ele sînt alese conștient din toate mutările posibile într-o situație dată (ex. la jocul de șah toate mutările sînt certe), și *întîmplătoare*, cînd ele sînt alese la întîmplare, caracterul întîmplător fiind asigurat de un mecanism (ex. de aruncarea zarului la jocul de table). O noțiune de bază în *t. j.* este *strategia* jucătorului, adică ansamblul de reguli care definesc în mod unic mutările certe în funcție de situația ivită în cursul jocului și pe care jucătorul și-o elaborează pentru a obține un rezultat favorabil. În funcție de numărul strategiilor posibile, jocurile se împart în *jocuri finite* și *jocuri infinite*. Prima problemă generală din domeniul jocurilor de strategie a fost tratată în 1927 de E. Borel. O dezvoltare deosebită a *t. j.* a avut loc mai ales după 1930, cînd au apărut o serie întreagă de cercetări consacrate jocurilor de strategie, precum și unor probleme de economie prezentînd analogii cu aceste jocuri. Tot în această perioadă s-a stabilit legătura între metoda matematică numită *programare liniară* (la dezvoltarea căreia o contribuție însemnată a adus L.V. Kantorovici) și un anumit tip de jocuri de strategie. Bazele teoriei matematice a jocurilor de strategie au fost puse în 1944 în cartea lui J. von Neumann și O. Morgenstern: „Theory of games and economic behaviour", care, alături de teoreme matematice foarte importante, cuprinde o serie de interpretări arbitrare și neștiințifice date modelelor economice. *T. j.* constituie un capitol important al matematicii, cu aplicații însemnate în problemele practice de cercetare operațională, economică, tehnică, militară etc. **2.** (TEHN.) Deplasare relativă, pe o direcție dată, pe care o pot avea două corpuri solide între pozițiile lor de contact. Se deosebesc *j. de ajustaj*, *j. de uzură*, *j. funcționale* etc.

jocheu (SPORT), călăreț care conduce calul în alergările de galop și de obstacole de pe hipodrom și care poartă o uniformă colorată și un număr de concurs, pentru a fi ușor identificat la sosire. Pe lîngă măiestria în conducerea calului, **j.** trebuie să aibă și o greutate proprie aproximativ mică, pentru a permite calului să dezvolte maximum de viteză.

jocuri balcanice (SPORT), denumire dată competițiilor sportive care se organizează între țările din Peninsula Balcanică (Turcia, Grecia, R.P. Bulgaria, R.S.F. Iugoslavia, R.P. Albania și R.P. Romînă). **J. b.** au fost înființate în 1928, din inițiativa federațiilor balcanice de atletism și fotbal. Din acest an au avut loc **j. b.** la atletism, iar din 1929, paralel și separat, la fotbal. După această dată, federațiile de tir, lupte, ciclism și tenis au organizat întreceri similare separate, denumite b a l c a n i a d e, care s-au succedat regulat pînă în 1939. După cel de-al doilea război mondial, întrecerile separate au fost grupate după modelul jocurilor olimpice, în cadrul unei singure competiții, avînd loc prin rotație în fiecare dintre țările balcanice. Datorită însă dificultăților organizatorice, întrecerile s-au separat din nou pe ramuri de sport (atletism, baschet, lupte, box, fotbal etc.) și continuă să se desfășoare în prezent sub diferite denumiri: cupa orașelor balcanice (la box), jocuri balcanice (la atletism), balcaniadă (la baschet) etc.

jocuri olimpice 1. Întreceri sportive de mare amploare în Grecia antică, care aveau loc la fiecare patru ani, vara, în zilele sărbătorilor lui Zeus. **J.o.** începeau cu o procesiune solemnă și cu jertfe, după care aveau loc întreceri de alergare,

pentatlon, aruncarea discului, lupte, curse de care etc.; aceste întreceri durau cinci zile. Învingătorii *(olimpioniki)* primeau o cunună din ramuri de măslin sălbatic. În timpul **j. o.** încetau orice conflicte politice şi militare dintre cetăţile greceşti, instituindu-se aşa-zisa „pace olimpică". **J. o.** aveau loc în vechea Eladă, în nord-vestul Peloponesului, în cîmpia Olimpia. **J. o.** antice au existat neîntrerupt din anul 776 î.e.n. pînă în 394 e.n., cînd au fost desfiinţate de împăratul roman Theodosiu I. **2.** Competiţii sportive internaţionale complexe, care au loc, începînd din 1896, o dată la patru ani (în anii bisecţi), vara; începînd din 1924 au loc şi **j. o.** de iarnă. Reluarea **j. o.** a fost hotărîtă în 1894, la Paris. Prima ediţie a **j. o.** de vară a avut loc la Atena în amintirea vechilor **j. o.**, iar prima ediţie a **j. o.** de iarnă, la Chamonix. La ediţiile a XV-a (Helsinki, 1952), a XVI-a (Melbourne, 1956) şi a XVII-a (Roma, 1960) a **j. o.** de vară, sportivii romîni s-au situat pe locuri fruntaşe, obţinînd numeroase medalii.

jódler *[iódlər]*, (MUZ.), denumire onomatopeică a unui fel de a cînta specific muntenilor din Tirol, Bavaria şi Elveţia, constînd într-o vocalizare fără cuvinte, care trece frecvent de la registrul normal al vocii la cel de f a l s e t.

Joffre *[jofr]*, Joseph (1852—1931), mareşal francez, participant activ la războaiele coloniale purtate de Franţa. La începutul primului război mondial a fost comandant suprem al armatelor franceze (1914—1916). În 1918—1920 a fost unul dintre organizatorii intervenţiei împotriva Rusiei Sovietice.

Jogjakarta, oraş în Indonezia, situat în partea centrală sudică a insulei Java. 312 700 loc. (1961). Nod de comunicaţii şi important centru comercial. Industrie textilă, alimentară ş.a. Centru de artizanat (ţesături, obiecte artistice de argint şi de lemn etc.). Cel mai vechi centru cultural al ţării; două universităţi, academie de arte, străvechi temple hinduse etc.

Johannesburg *[iohánəsburc]*, cel mai mare oraş din Republica Sud-Africană, situat în importantul district aurifer Witwatersrand. Populaţia (formată din negri bantu, europeni, mulatri şi asiatici): 1 096 540 loc. (1960), inclusiv suburbiile. Oraş modern, dar cu contraste mari între centru şi periferii. Centru industrial: construcţii de maşini, industrie chimică, textilă, de pielărie, alimentară şi şlefuirea diamantelor. Are o universitate, o politehnică, trei observatoare astronomice, biblioteci, galerie de artă şi muzeu de antichităţi africane. Două aeroporturi internaţionale.

Vedere din Johannesburg

Johannsen *[iohánsən]*, Wilhelm (1857—1927), botanist danez, creatorul teoriei „liniilor pure". Prin teoria sa, **J.** se situează pe poziţii antievoluţioniste; el neagă ereditatea caracterelor dobîndite, precum şi variabilitatea în cadrul liniilor pure, care ar fi unităţi fixe şi invariabile. A introdus în ştiinţă noţiunile de *genă*, *genotip*, *fenotip*. Concepţiile lui Johannsen despre ereditate şi variabilitate au fost preluate de genetica formală.

Johnson *[giǫnsn]* Hewlett (n. 1874), cleric anglican, militant pe tărîm social, eminent luptător pentru pace din Anglia, membru al Consiliului Mondial al Păcii. Decan de Manchester (1924—1931) şi de Canterbury (1931—1963). A desfăşurat o activitate susţinută pentru întărirea prieteniei cu ţările socialiste, pe care le-a vizitat în repetate rînduri, precum şi pentru apărarea păcii în lume.

Johnson *[giǫnsn]*, Lyndon Baines (n. 1908), preşedinte al S.U.A. din 1963, membru al Partidului democrat. Între 1953 şi 1960 a fost lider al majorităţii democrate din senatul S.U.A., iar între 1961 şi 1963 vicepreşedinte al S.U.A.; a devenit preşedinte în urma decesului lui John F. Kennedy, asasinat în noiembrie 1963.

Johnson *[giǫnsn]*, Samuel (1709—1784), filolog şi scriitor englez de orientare clasicizantă. Este autorul unui „Dicţionar al limbii engleze" (1755), prin care a pus bazele studiului istoric al acestei limbi, şi al romanului satiric antifeudal „Istoria lui Rasselas, prinţ al Abisiniei" (1759). S-a afirmat însă mai cu seamă ca istoric şi critic literar, prin volumul „Shakespeare" (1765) şi prin studiul intitulat „Vieţile poeţilor" (1779—1781), în care a prezentat biografia a 52 de poeţi englezi din sec. XVII—XVIII, printre care Milton, Dryden, Pope ş.a. A exercitat o însemnată influenţă asupra scriitorilor epocii, pe care a încercat să-i îndrepte pe făgaşul unui clasicism conservator.

joimíri, denumire a mercenarilor poloni din oştile ţărilor romîne în timpul evului mediu.

Joinville *[juĕvíl]*, Jean de (1224—1317), cronicar francez, unul dintre consilierii regelui Ludovic al IX-lea, cu care a participat la cruciada a VII-a. „Memoriile" sale, deşi constituie un panegiric al lui Ludovic al IX-lea, conţin date preţioase privitoare la istoria Franţei din acea perioadă.

Joja, Athanase (n. 1904), filozof şi logician marxist romîn, profesor universitar, membru al Academiei R.P.R. Este membru al C.C. al P.M.R.

Ath. Joja

(din 1955) şi al Consiliului de Stat al R.P.R. (din 1961). **J.** a publicat studii de logică, de materialism dialectic şi istoric, de istoria logicii şi istoria filozofiei, acordînd o atenţie deosebită problemelor logicii dialectice şi corelaţiei acesteia cu logica clasică şi cu logica simbolică. Cercetînd problemele legate de fundamentarea materialist-dialectică a logicii, a propus formularea a două legi ale logicii dialectice: identitatea concretă şi predicaţia complexă contradictorie, cea dintîi reflectînd pe plan logic dedublarea unicului, iar a doua unitatea şi lupta contrariilor. O dată cu aceasta, **J.** a criticat principalele curente idealiste contemporane din domeniul logicii şi al teoriei cunoaşterii. **J.** este un vechi activist al Partidului Comunist din Romînia. El a desfăşurat o îndelungată activitate politică şi publicistică încă din perioada ilegalităţii P.C.R. După eliberarea ţării a avut importante munci de răspundere pe linie de stat. Op.pr.: „Studii de logică" (1960). Laureat al Premiului de stat.

jójă (TEHN.), tijă de metal cu ajutorul căreia se verifică nivelul uleiului în carterul motoarelor cu ardere internă.

Jókai *[iócǫ-i]*, Mór (1825—1904), scriitor ungur. S-a născut în oraşul Komárom. A participat activ la revoluţia maghiară din 1848—1849. Mai tîrziu, dezorientat de politica demagogică a contelui Tisza Kálmán, a devenit adeptul compromisului dintre burghezie şi monarhie. A debutat cu scrieri pătrunse de romantism evazionist. Ulterior s-a străduit să îmbine patosul romantic cu descripţia realistă a fenomenelor social-istorice. A încercat să realizeze prin numeroasele volume ce compun opera sa literară o amplă cronică a istoriei poporului maghiar (şi a altor popoare). Cele mai izbutite romane şi nuvele scrise de el sînt însă cele consacrate luptei de eliberare socială şi naţională a poporului maghiar şi perioadei reformelor (volumul de nuvele „Imagini din revoluţia de la 1848—1849 şi din bătăliile ei", 1850; romanele: „Un nabab maghiar", 4 vol., 1853; „Fiii omului cu inimă de piatră", 6 vol., 1869; „Diamante negre", 5 vol., 1870; „Crăişorii", 1885, trad. rom. 1955; „Trandafirul galben", 1893). Romanul „Libertatea sub zăpadă" (4 vol., 1879) e consacrat evocării luptei decembriste, iar nuvela „Capul lui Iordache", răscoalei lui T. Vladimirescu şi eroilor Eteriei. Romanul „Săracii bogaţi" (1890, trad. rom. sub titlul „Faţa neagră") cuprinde numeroase pagini în care sînt reliefate hărnicia, frumuseţea morală şi dragostea de libertate a romînilor din Munţii Apuseni. **J.** conturează în scrierile sale o întreagă galerie de figuri idealizate de luptători şi satirizează cosmopolitismul şi spiritul retrograd al nobilimii, venalitatea şi corupţia clerului catolic, mercantilismul şi ipocrizia politică a burgheziei. Excelent povestitor, **J.** a dat naraţiunilor sale un farmec deosebit, îmbinînd basmul cu realitatea şi anecdota savuroasă cu pitoreşti descrieri de natură. **J.** a avut un rol important în formarea limbii literare maghiare moderne. Opera lui a început să fie cunoscută cititorilor romîni încă de pe la 1850.

Joliot-Curie *[jolió-cürí]*, Frédéric (1900—1958), fizician

Fr. Joliot-Curie

şi chimist francez, activist de seamă al mişcării mondiale pentru pace şi progres. A fost preşedinte al Consiliului Mondial al Păcii (1951—1958) şi membru al Partidului Comunist Francez (din 1942). A lucrat în special în domeniul fizicii nucleare, în strînsă colaborare cu soţia sa, Irène. Împreună au descoperit în 1934 radioactivitatea artificială şi emisiunea radioactivă pozitronică; au studiat reacţiile nucleare produse prin bombardare cu particule α şi deuteroni şi posibilităţile de cercetare a diferitelor procese fizice şi chimice cu ajutorul izotopilor radioactivi prin metoda atomilor marcaţi. O serie dintre lucrările lui au fost consacrate proceselor de formare a perechilor electron-pozitron prin interacţiunea fotonilor γ cu substanţa, precum şi fenomenul invers, de anihilare. De asemenea, a adus o contribuţie esenţială la descoperirea fisiunii explozive a nucleelor de uraniu sub acţiunea neutronilor. El a observat că această reacţie este însoţită de degajarea mai multor neutroni decît fuseseră necesari pentru provocarea ei, ceea ce stă la baza reacţiilor nucleare în lanţ. Sub conducerea lui **J.-C.** a fost construit şi pus în funcţiune (1948) primul reactor atomic francez. Militant eminent pe tărîm social, a partici-

pat în timpul ocupației Franței la lupta împotriva fascismului. S-a pronunțat consecvent pentru interzicerea armelor atomice și nucleare și pentru folosirea energiei atomice exclusiv în scopuri pașnice. Op.pr.: „Radioactivitatea artificială" (scrisă împreună cu Irène Joliot-Curie, 1935). Premiul Nobel pentru chimie, împreună cu Irène Joliot-Curie (1935).

Joliot-Curie *[jolió-cürí]*, Irène (1897—1956), fiziciană și chimistă franceză; a fost membră a Consiliului Mondial al Păcii.

Irène Joliot-Curie

Împreună cu soțul ei, Frédéric, a descoperit fenomenul de transformare a radiației în substanță și apoi radioactivitatea artificială (1934), care a deschis un domeniu nou în fizica nucleară. Împreună cu fizicianul iugoslav Savić a stabilit că unul dintre produsele obținute prin iradierea uraniului cu neutroni este lantanul, element situat către mijlocul sistemului periodic, ceea ce a constituit un pas important în descoperirea fenomenului de fisiune a uraniului. Op. pr.: „Radioactivitatea artificială" (scrisă împreună cu Frédéric Joliot-Curie, 1935). Premiul Nobel pentru chimie, împreună cu Frédéric Joliot-Curie (1935).

Joltovski, Ivan Vladislavovici (1867—1959), arhitect sovietic. A fost membru al Academiei de construcții și arhitectură a U.R.S.S. J. a acordat o mare atenție utilizării proiectării tip în scopul industrializării metodelor de construcție a clădirilor. În anii 1918—1923 a lucrat la planul de reconstrucție a Moscovei. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

jóncă (NAV.), navă de dimensiuni mici, cu pînze, cu corp din lemn, folosită pentru transport de mărfuri între insulele din vestul Oceanului Pacific. Joncile sînt greoaie și, în general, rudimentar construite și echipate.

joncțiúne[1] (LINGV.), mijloc de exprimare a raporturilor sintactice de coordonare sau de subordonare dintre elementele alcătuitoare ale unei propoziții sau fraze, care constă în legarea lor prin cuvinte ajutătoare (prepoziții, conjuncții, pronume și adverbe relativ-interogative sau nehotărîte).

joncțiúne[2] (MILIT.), locul unde se realizează legătura dintre flancurile dispozitivelor de luptă, pe toată adîncimea lor, a două subunități, unități sau mari unități vecine.

Jones *[gióunz]*, Ernest Charles (1819—1869), unul dintre conducătorii aripii de stînga a mișcării cartiste. A fost redactor la multe reviste cartiste și a scris poezii cu caracter revoluționar.

Jongkind *[iónghint]*, Johann Barthold (1819—1891), pictor acuarelist, desenator și gravor olandez, maestru al peisajului realist. A lucrat în Olanda, Belgia, Anglia, Elveția, dar mai cu seamă în Franța. În peisajele sale, fremătătoare de viață și de lirism, a pregătit impresionismul, prin felul nuanțat în care a știut să redea atmosfera vaporoasă, lumina, reflexele cerului în apă („Amurg pe Sena", 1868, și „Bulevardul Port Royal", 1874, uleiuri; „Sena la Argenteuil", 1869, și „Zăpadă", 1880, acuarele; „Anvers", 1868, acuaforte).

jonglér, artist de varietăți sau de circ, specializat în aruncarea în aer și prinderea cu abilitate a unuia sau mai multor obiecte.

Jonson *[giǫnsn]*, Ben (1572—1637), dramaturg englez, prieten al lui Shakespeare. A fost un reprezentant de seamă al dramei umaniste, manifestîndu-se însă mai mult ca adept al clasicismului decît al formelor libere specifice epocii Renașterii. Bogata sa operă (comedii, tragedii și piese-măști) reflectă critic moravurile diferitelor pături ale societății engleze a timpului, și în special puritanismul burgheziei engleze (comediile „Fiecare cu toana lui", 1598; „Fiecare fără toana lui", 1599; „Alchimistul", 1616; „Bîlciul din ziua sf. Bartolomeu", 1614, și, mai ales, „Volpone", 1606). În tragediile sale a criticat monarhia și despotismul („Căderea lui Sejanus", 1605; „Catilina", 1611). Eroii săi sînt concepuți potrivit „teoriei umorilor", în virtutea căreia personajele dramatice trebuie să fie dominate de o singură pasiune sau înclinație, determinată fiziologic, avînd deci un caracter unilateral, invariabil.

Jooss *[io:s]*, Kurt (n. 1901), coregraf german. Creator de balete cu subiect social critic, între care „Masa verde", pe muzică de F. Cohen. În creațiile sale, Jooss a îmbinat tehnica dansului clasic cu cea a dansului expresionist.

Jora, Mihail (n. 1891), compozitor romîn, membru al Academiei R.P.R., maestru emerit al artei din R.P.R., profesor emerit. Și-a făcut studiile la Leipzig și la Paris. Ca profesor de compoziție la Conservatorul de muzică „Ciprian Porumbescu" din București, a educat o întreagă pleiadă de compozitori. Creația sa cuprinde balete (printre care „Curtea veche", „La piață",

M. Jora

„Cînd strugurii se coc" și „Întoarcerea din adîncuri"), suita simfonică „Priveliști moldovenești", poemul simfonic „Poveste indică", „Burlesca" pentru orchestră, „Simfonia în do", „Balada pentru bariton și orchestră", piesa „Mărire ție, patria mea", lucrări de muzică de

cameră (printre care „Cvartetul de coarde") ş.a. Reprezentantul cel mai de seamă al liedului în muzica românească, el a scris, pe versuri ale marilor noştri poeţi, numeroase lucrări de acest gen, care se disting prin expresia lor originală. Creaţiile lui **J.** se caracterizează prin conţinutul lor de viaţă bogat şi variat. Unele lucrări ale sale sînt străbătute de o undă de umor şi ironie. Opera lui **J.** se remarcă prin măiestria interpretării elementelor melodice şi ritmice, specifice cîntecului popular.

Jordaens *[iórdans]*, Jacob (1593—1678), pictor flamand.

J. Jordaens

A lucrat pictură de altar şi compoziţii de şevalet cu subiecte mitologice, religioase şi alegorice („Hercule ca învingător al lui Achelous", „Iisus alungă negustorii din templu", „Cei patru evanghelişti", alegoria „Fecunditate"), precum şi compoziţii inspirate din datinile şi proverbele poporului, portrete individuale şi de grup, cartoane pentru tapiserii („Regele bea", „Satirul şi ţăranul", „Sărbătoare familială", „Familia artistului" ş.a.). **J.** a introdus în tablourile sale tipuri de oameni din popor, manifestîndu-se astfel ca unul dintre reprezentanţii orientării democratice în pictura flamandă a sec. al XVII-lea. În compoziţiile de gen se afirmă limpede realismul său plebeian, optimismul puternic, umorul gras şi savuros, vitalitatea personajelor, capacitatea de a introduce detalii pitoreşti şi semnificative, maniera picturală largă şi energică, în care se resimte influenţa lui Caravaggio şi mai ales a lui Rubens. Din 1640, în pictura lui **J.** se accentuează influenţa artei idealizate a barocului. Reprezentat în Muzeul de artă al R.P.R. prin tablourile „Sfînta familie" şi „Vara", precum şi printr-o tapiserie, al cărei carton a fost desenat de el.

Josephus, Flavius (37—100 e.n.), scriitor şi istoric iudeu. A participat la răscoala antiromană din Iudeea (66—70), în timpul căreia a trecut de partea romanilor. A scris în limba greacă „Istoria războiului iudeilor" şi „Arheologia iudaică". O mare parte a acestei opere este consacrată istoriei Iudeii din perioada romană.

Jósika *[ióşicǫ]*, Miklós (1794—1865), scriitor ungur. S-a născut la Turda într-o familie de aristocraţi. A participat la revoluţia din 1848. Este autorul a peste o sută de volume de nuvele şi romane, cu caracter pronunţat romantic, scrise sub influenţa lui W. Scott, E. Sue, George Sand. Cele mai importante dintre ele (romanele „Abafi", 2 vol., 1836; „Ultimul Báthory", 1837 ş.a.) evocă trecutul istoric al Ungariei şi lupta pentru independenţa ei. Opera lui a avut un rol important în procesul de trezire a conştiinţei naţionale a ungurilor şi de pregătire ideologică a revoluţiei din 1848.

Joule *[giu:l]*, James Prescott (1818—1889), fizician englez. A fost membru al Societăţii Regale din Londra. A contribuit la fundamentarea legii conservării şi transformării energiei, cercetînd transformarea lucrului mecanic în căldură, precum şi a căldurii în lucru mecanic; a măsurat echivalentul mecanic al caloriei. Prima sa lucrare care stabilea existenţa echivalentului mecanic al caloriei a fost prezentată în 1843. A cercetat efectul caloric produs de curentul electric *(efectul Joule-Lenz)*, descoperindu-i legea, şi a studiat, împreună cu W. Thomson (lord Kelvin), variaţia de temperatură care apare la trecerea unui gaz printr-un perete poros *(efectul Joule-Thomson)*. Op.pr.: „Unele observaţii despre căldură şi structura fluidelor elastice" (1851).

joule *[giul]* (METR.), unitate de măsură a lucrului mecanic în sistemul MKSA, reprezentînd lucrul mecanic efectuat de forţa de un newton cînd îşi deplasează pe direcţia sa punctul de aplicare pe distanţa de un metru. 1 joule = 10^7 ergi.

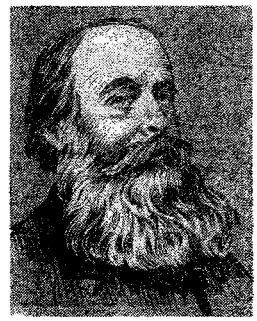

J. P. Joule

Joule-Lenz *[giu:l-lenţ], legea* ~ (FIZ.), lege conform căreia energia electromagnetică disipată sub formă de căldură într-un conductor electric parcurs de curent este proporţională cu produsul dintre rezistenţa electrică a conductorului, pătratul intensităţii curentului şi durata de trecere a curentului, cu condiţia ca în tot acest timp intensitatea acestuia să rămînă constantă. În cazul curenţilor variabili, energia disipată se calculează prin însumare pe durate de timp infinit de mici.

Joule-Thomson *[giu:l-tǫmsən], efect* ~ (FIZ.), efect care constă în variaţia temperaturii unui gaz real cînd este lăsat să se destindă (de la o presiune ridicată la o presiune coborîtă), după traversarea unui orificiu îngust sau a unui perete poros, fără schimb de căldură cu exteriorul. Cînd coeficientul de dilataţie al gazului real e mai mare decît al gazelor perfecte, se produce scăderea temperaturii gazului; în caz contrar se produce o creştere a temperaturii gazului. *E. J.-T.* este folosit în tehnică pentru obţinerea temperaturilor foarte joase şi pentru lichefierea gazelor prin procedeul L i n d e.

Jouvet *[juvé]*, Louis (1887—1951), actor francez de teatru şi de cinema, regizor. S-a format ca actor la Teatrul „Vieux Colombier" al lui J. Copeau. S-a afirmat prin simplitatea şi

L. Jouvet

profunzimea jocului său, iar ca regizor prin veridicitatea cu care a pus în scenă în special piese de Giraudoux, Jules Romains ş.a.

„Jövő" *[iövö]* („Viitorul"), revistă progresistă legală, în limba maghiară, cu caracter social-politic şi literar. A apărut în 1935, la Cluj.

Joyce *[gigis]*, James (1882—1941), scriitor irlandez, reprezentant al psihologismului în romanul burghez contemporan. Lui **J.** îi este caracteristică redarea subiectivistă a vieţii interioare, pe care o înfăţişează într-o continuă curgere, denumită „fluxul conştiinţei". Expresie egocentrică a revoltei intelectualului mic-burghez faţă de convenţionalismul cotidian, proza sa se caracterizează prin excesul de monolog interior, dar şi prin suflul liric al expunerii, spontaneitatea asociaţiilor izvorîte dintr-o memorie profund afectivă şi puse în valoare de o frază ritmică, muzicală. Op. pr.: romanele „Dedalus" (1916) şi „Ulise" (1922).

Józsa *[iójo]*, Béla (1898—1943), militant în mişcarea muncitorească din Romînia.

Jozsa Béla

Şi-a început activitatea revoluţionară în 1919, în mişcarea sindicală. După 1924 a activat în conducerea Ajutorului roşu din Romînia şi a Ajutorului muncitoresc romîn. În anii fascizării ţării şi ai dictaturii regale, **J.** a fost membru al Secretariatului teritorial din Transilvania şi Banat al Partidului Comunist din Romînia. După odiosul dictat de la Viena a activat în conducerea Secretariatului regional Someş al Partidului Comunist din Ungaria. Arestat în 1943, a fost ucis de organele represive ale regimului horthist.

József *[iójeʃ]*, Attila (1905—1937), poet revoluţionar ungur.

Jozsef Attila

S-a născut la Budapesta, într-o familie de proletari agricoli. A debutat ca poet în 1922, în paginile revistei „Nyugat" („Occidentul"). Primele sale volume de versuri („Cerşetorul frumuseţii", 1922; „Nu, nu strig eu!", 1924), influenţate de expresionismul german, transcriu protestul vehement al poetului împotriva societăţii burgheze. Viziunea lui e încă ceţoasă, cu note de pesimism, iar versul de un rafinament formal excesiv. Treptat însă ea se limpezeşte în contact cu folclorul, dar mai ales în urma aderării conştiente a scriitorului la mişcarea muncitorească revoluţionară. În volume ca „N-am nici tată, nici mamă" (1929), „Jos capitalul!" (tipărit în 1930, cu ajutor bănesc primit din partea muncitorilor), „Noapte de periferie" (1931), „Danţul ursului" (1934), „Rău mă doare" (1936) ş.a., **J.** dezvăluie tragedia proletarului de a cărui muncă „profită sfîntul capital", înfăţişează dramele cotidiene ale copiilor săraci, cîntă speranţa în înfăptuirea unei lumi noi, socialiste, patria şi înfrăţirea internaţională între popoare. În versuri de o mare sensibilitate a reflectat psihologia şi frămîntările omului modern, relaţiile lui cu tehnica, introducînd în lirica maghiară viaţa metropolei. Este primul poet maghiar care abordează lirica filozofică de pe poziţii marxiste. Maestru al versului clasic, ca şi al celui liber, el a cultivat cu pricepere laitmotivul, metafora şi comparaţiile desfăşurate în lanţ, ajungînd la o concentrare şi originalitate necunoscute poeziei maghiare anterioare. Sănătatea zdruncinată şi lipsa mijloacelor materiale l-au dus însă spre sfîrşitul vieţii la izolare şi deznădejde, de care se resimt unele poeme scrise în acel timp. Poezia lui **J.** a fost tradusă în romîneşte de către Veronica Porumbacu (1955) şi Eugen Jebeleanu (1956).

Juárez *[huáreθ]*, Benito (1806—1872), om politic mexican, participant la revoluţia burgheză din deceniul al şaselea al sec. al XIX-lea, preşedinte al Mexicului (1858—1872). În timpul preşedinţiei lui **J.** au fost adoptate măsuri economice şi politice care au contribuit la dezvoltarea capitalistă a Mexicului şi au fost respinse intervenţiile armate ale Spaniei (1861—1862), Angliei (1862) şi Franţei (1862—1867).

júde (în ţările romîne în evul mediu) **1.** Stăpîn de r u m î n i. **2.** V. *cneaz*. **3.** Cîrmuitor şi judecător al mai multor sălaşe de ţigani.

júdec (în Ţara Romînească în evul mediu), termen care desemna pe cel ce se răscumpăra de *rumînie*, devenind om liber.

judecátă 1. (LOG.) Formă logică fundamentală, caracterizată prin afirmarea sau negarea a ceva despre ceva. De ex. „Crinul este frumos" e o **j.** în care noţiunea „frumos" (predicatul logic) este afirmată despre noţiunea „crin" (subiectul logic) prin intermediul cuvîntului „este" (copula judecăţii). **J.** este întotdeauna exprimată printr-o propoziţie, însă numai propo-

zițiile care afirmă sau neagă ceva despre ceva sînt și judecăți. **J.** este adevărată sau falsă, după cum ceea ce enunță este conform sau nu cu realitatea obiectivă. Faptul de a fi adevărată sau falsă este proprietatea fundamentală a judecății. Știința este constituită dintr-un sistem de **j.** care exprimă determinațiile fundamentale ale obiectului ei, legile acestuia. Înăuntrul științei, **j.** (cu excepția axiomelor și a **j.** de experiență directă) sînt demonstrate, adică obținute pe calea raționamentului. **J.** constituie materia logică a raționamentului, după cum noțiunea constituie materia logică a **j.** Din punctul de vedere al formei sale, **j.** se compune din două elemente fundamentale: 1) obiectul gîndirii (subiectul logic) și 2) enunțul asupra obiectului gîndirii (predicatul logic în sens larg). În predicatul logic, astfel înțeles, intră: a) acțiunea de enunțare (copula) și b) ceea ce este enunțat (predicatul în sensul restrîns al cuvîntului). Distincția dintre copulă și predicat ține de forma judecăților de predicație, în care predicatul în sens larg este exprimat: a) de verbul „este" și b) de numele predicativ. La nivelul general însă, această distincție nu mai este valabilă, subiectul și predicatul logic în sens larg fiind cele două elemente logice fundamentale ale **j.** De ex., în judecata „Gheorghe îl ajută pe Ion", subiectul logic, adică obiectul despre care judecăm, este exprimat prin cuvintele „Gheorghe" și „Ion", iar predicatul logic, adică ceea ce este spus (enunțat) despre subiect, este exprimat prin cuvintele „îl ajută pe". În acest sens afirmăm despre Ion și Gheorghe raportul de ajutor, acest raport fiind predicatul însuși. Privită în această lumină, **j.** de tipul „S este P" se interpretează astfel: despre „S" și „P" se afirmă relația de atribuție, exprimată prin verbul „este". Teoria **j.** a fost formulată pentru prima oară de Aristotel. — *Clasificarea formală a judecăților*, împărțirea clasică a judecăților după cantitate, calitate, relație și modalitate, dată de I. Kant în „Critica rațiunii pure".

Tabloul kantian al judecăților

1. *Cantitate*

unitate — j. universale
pluralitate — j. particulare
totalitate — j. singulare

2. *Calitate*

realitate — j. afirmative
negație — j. negative
limitare — j. nedefinite

3. *Relație*

substanță și accident — j. categorice
cauză și efect — j. ipotetice
reciprocitate — j. disjunctive

4. *Modalitate*

posibilitate — j. problematice
existență — j. asertorice
necesitate — j. apodictice

— *J. afirmativă*, judecată care reflectă apartenența unei însușiri, stări etc. la obiecte sau fenomene (ex. în **j.** „Orice mamifer e vertebrat", se enunță că predicatul „vertebrat" aparține subiectului „mamifer" ca notă a lui). — *J. apodictică* (sau *de necesitate*), judecată care oglindește apartenența necesară a unei însușiri, stări etc., la obiecte sau fenomene (ex. „E necesar ca punctele de pe perimetrul unui cerc să fie la egală distanță de centrul acestuia"). — *J. asertorică* (sau *de realitate*), judecată care enunță o situație ce există sau se manifestă în fapt (ex. „Afară viscolește"). — *J. categorică*, judecată în care relația dintre termeni este enunțată necondiționat (ex. „Fierul este un metal"). — *Judecăți contradictorii*, judecăți care nu pot fi împreună nici adevărate și nici false, o a treia posibilitate fiind exclusă. În raport de contradicție se află judecățile A—O și E—I din pătratul logic (ex. judecățile A—O „Orice om e rațional" și „Unii oameni nu sînt raționali"). În general, prin negarea unei judecăți obținem contradictoria ei. — *Judecăți contrare*, judecăți care nu pot fi adevărate împreună, însă pot fi false împreună (ex. judecata A „Toți oamenii sînt blonzi" și judecata E „Nici un om nu este blond"). În genere, raportul de contrarietate se caracterizează prin aceea că afirmarea unei judecăți exclude **j.** negativă de aceeași cantitate, nu însă și invers. — *J. de predicație*, judecată care reflectă raportul dintre obiect și însușirile sale (ex. „Soarele este o stea") sau dintre obiect și acțiunile sale (ex. „Soarele strălucește"). — *J. de relație*, judecată care reflectă un raport între două sau mai multe obiecte exterioare unul altuia (ex. „Dunărea este mai lungă decît Niprul"). — *J. disjunctivă*, judecată care enunță incompatibilitatea între diverse predicate atribuibile unuia și aceluiași subiect (ex. „Apa este sau lichidă sau gazoasă sau solidă"). — *J. ipotetică*, judecată în care se enunță raportul de la antecedent la consecvent. Ea se exprimă cu ajutorul cuvintelor „dacă... atunci" (ex. „Dacă plouă, atunci îmi iau umbrela"). — *J. nedefinită*, judecată afirmativă, avînd ca predicat un termen negativ (ex. „Ion este neatent"). — *J. negativă*, judecată care enunță lipsa unei note sau a unei acțiuni, precum și lipsa unei anumite relații. *J.n.* se opune contradictoriu celei care afirmă nota, acțiunea sau relația respectivă, astfel încît adevărul ei este echivalent cu falsitatea **j.** afirmative. În această din urmă funcție, ea se folosește mai ales în combatere. — *J. particulară*, judecată în care se afirmă sau se neagă ceva despre o parte a sferei subiectului (ex. „Unii actori sînt amatori"). — *J. problematică* (sau *de posibilitate*), judecată în care raportul dintre termenii judecății este doar posibil (ex. „E posibil ca mîine să ningă"). — *J. singulară*, judecată al cărei subiect este o noțiune singulară (ex. „Iuri Gagarin este primul cosmonaut"). — *J. universală*, judecată care enunță despre gen ca gen, adică afirmă sau neagă un predicat despre totalitatea sferei subiectului (ex. „Orice mamifer este vertebrat"). V. și pătratul logic. **2.** (DR.) **a)** Activitate a unei instanțe în legătură cu soluționarea unei pricini. Se numește și *judecare*. **b)** Soluție dată unei pricini.

judecător (DR.), funcționar de stat, numit sau ales, care îndeplinește atribuțiile de ju-

decată ce revin instanţelor judecătoreşti. În R.P.R., **j.** este numit sau ales, potrivit procedurii stabilite de lege, dintre cetăţenii care posedă studii juridice superioare, au folosinţa şi exerciţiul tuturor drepturilor civile şi politice şi se bucură de o reputaţie neştirbită. Fiind oameni ai muncii care apără interesele R.P.R. şi drepturile persoanelor fizice şi ale organizaţiilor socialiste, **j.** sînt independenţi şi se supun numai legii, exercitînd, în desfăşurarea oricărui proces, un rol activ.

judecătorie (DR.), instanţă judecătorească în vechiul sistem judiciar din Romînia, funcţionînd în oraşe şi sate şi avînd competenţa de a soluţiona, ca instanţă de prim grad, anumite pricini prevăzute de lege. După cucerirea puterii de către clasa muncitoare au fost create ca instanţe de prim grad judecătoriile populare, care în 1952 au fost înlocuite prin tribunale populare, avînd, alături de celelalte instanţe judecătoreşti, sarcina înfăptuirii justiţiei populare. V. şi j u s t i ţ i e.

judecíre (în ţările romîne în evul mediu), eliberarea rumînului sau vecinului, transformarea lui în om liber.

judéţ (IST.) **1. a)** Împărţire administrativ-teritorială în Ţara Romînească în evul mediu, corespunzînd *ţinutului* în Moldova. **b)** Unitate administrativ-teritorială în Romînia burghezo-moşierească, condusă, potrivit principiului centralismului birocratic, de un prefect numit de guvern. **2.** (În Ţara Romînească în evul mediu) Denumire dată cîrmuitorului unui oraş (primarului). Apare documentar la începutul sec. al XV-lea. **J.** reprezenta oraşul sau tîrgul în raporturile acestuia cu domnul, judeca anumite pricini şi pronunţa unele pedepse, adeverea tranzacţiile locuitorilor oraşului etc. În Moldova i se spunea *şoltuz*.

júdo, ramură de sport derivată din j i u-j i t s u, incluzînd diverse procedee de atac şi de autoapărare selecţionate, precum şi alte forme de luptă. Au fost excluse din **j.** loviturile, păstrîndu-se trîntirile şi torsionările diverselor segmente, însă la semnalul adversarului prizele sînt eliberate. Se desfăşoară după un regulament internaţional.

jug 1. (TRANSP.) Piesă din echipamentul de atelaj al animalelor de tracţiune, prin care efortul dezvoltat de animal este transmis vehiculului. **J.** poate fi *simplu* sau *dublu*. După modul în care se face tracţiunea, se deosebesc: *j. obişnuit,* cînd tracţiunea se face cu ajutorul gîtului, şi *j. frontal,* cînd tracţiunea se face cu ajutorul frunţii. **2.** (CONSTR.) Grindă de lemn rezemată la capete pe două grinzi paralele ale unui planşeu de lemn şi care serveşte ca reazem pentru alte grinzi ale planşeului, aşezate între primele două, fără a fi rezemate direct pe zidărie (din cauza unui gol de uşă, de fereastră etc.). **3.** (ELT.) **a)** Porţiune a circuitului magnetic executată din material feromagnetic, neechipată cu înfăşurări electrice şi care leagă coloanele unui transformator, ale unui electromagnet sau polii unei maşini electrice. **b)** Element constructiv al lanţurilor duble de izolatoare, avînd rolul de a menţine constantă distanţa dintre lanţuri şi de a repartiza uniform solicitările mecanice.

jugán (ZOOTEHN.), armăsar sau taur care a fost castrat pentru a fi folosit la muncă.

jugástru *(Acer campestre)*, specie de arbore din familia aceraceelor, înalt pînă la 15 m,

Jugastru

cu coroana rotundă şi frunze palmat lobate, avînd 3—5 lobi rotunjiţi. Florile de culoare verzuie sînt dispuse în inflorescenţe *(corimb)*, care apar o dată cu frunzele sau mai tîrziu. Fructele sînt dispuse cîte două şi au aripioare în linie dreaptă. La noi în ţară, **j.** este mult răspîndit în regiunile de cîmpie şi de dealuri. Lemnul său este utilizat în tîmplărie sau pentru foc.

jugendstil *[iúgəndstil]* (de la numele revistei „Jugend" din München), curent artistic apărut în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, la început în grafică (ilustraţia de carte, afiş, gravură), apoi în arhitectură, arte decorative şi pictură, pe linia căutărilor formale caracteristice artei burgheze a timpului. Lucrările de artă create în acest spirit se caracterizau prin importanţa dată efectelor decorative, obţinute printr-o exuberanţă a decorului vegetal şi a formelor sinuoase, ca în baroc, sau prin reducerea ornamentelor la esenţa lor liniară. Cultivînd cu predilecţie arabescul desenului şi raporturile de culoare alese arbitrar, artiştii **j.** ajungeau deseori la efecte formale, nerespectînd structura şi planurile obiectului decorat. Cu toate acestea, **j.** a contribuit la perfecţionarea artei afişului, ilustraţiei de carte, decoraţiei de interior etc. În cadrul acestui curent, care s-a manifestat pînă în jurul anului 1925, au lucrat artişti ca Aubrey Beardsley (Anglia), Emile Gallé (Franţa), Edvard Munch (Norvegia), Franz Stuck, Wilhelm Trübner, Max Klinger (Germania), Gustav Klimt (Austria) şi alţii. **J.** a fost cunoscut în Anglia sub numele de „Modern style" şi în Franţa sub acela de „Art nouveau". V. şi s e c e s s i o n.

Juggernaut (în sanscrită *Jagannatha* „stăpînul lumii"), zeu venerat de hinduşi ca încarnare a lui *Vişnu*. Statuia lui **J.**, aflată în templul din oraşul Puri de pe coasta Golfului Bengal, este purtată în fiecare an în procesiune pe un car uriaş, ale cărui roţi strivesc în învălmăşeală numeroşi pelerini exaltaţi.

juglandacée (BOT.), familie de plante lemnoase din clasa dicotiledonatelor. Cuprinde plante cu frunze alterne, compuse, căzătoare şi flori unisexuate; cele bărbăteşti sînt dispuse în amenţi, iar cele femeieşti sînt singuratice sau dispuse în grupe mici. Fructul este o drupă dehiscentă sau o nucă aripată, care închide o singură sămînţă, lipsită de

endosperm. Cele două cotiledoane mari, de obicei zbîrcite, sînt bogate în ulei comestibil. Lemnul j. este foarte prețios (ex. nucul).

jugulár (lat. *jugulum* „gît"; ANAT.), care se referă la gît (ex. venele jugulare sau venele gîtului).

Juhász *[iúhas]*, Gyula (1883—1937), poet ungur. A salutat cu entuziasm revoluția proletară din Ungaria (1919), exprimîndu-și încrederea în idealurile de luptă ale clasei muncitoare. Poemele sale cîntă patria, dragostea, sentimentele nobile ale omului, năzuințele spre libertate și dreptate ale acestuia, relevînd simpatia artistului pentru cauza poporului muncitor („Versuri", 1907; „Versuri noi", 1914; „Acesta este sîngele meu", 1919; „Nu uita", 1921; „Porunca mea", 1925).

Jukov, Nikolai Nikolaevici (n. 1908), grafician sovietic, artist al poporului din U.R.S.S. A realizat ciclul de desene despre Armata Roșie, 1943—1944; desene pentru albumul închinat vieții și operei lui K. Marx și F. Engels, 1938—1941; seriile de desene „V.I. Lenin", 1941—1943, 1957—1958. Laureat al Premiului de stat al U.R.S.S.

Jukovski, Nikolai Egorovici (1847—1921), savant rus, unul dintre fondatorii hidro- și aerodinamicii moderne; a fost membru corespondent al Academiei de Științe din Petersburg. Pe baza studierii dinamicii zborului păsărilor, a dovedit teoretic, în 1891, posibilitatea realizării unor traiectorii curbilinii de zbor, printre care și lupingul (înfăptuit în 1913 de P.N. Nesterov). În 1904 a descoperit legea pe baza căreia se determină forța ascensională pentru aripa de avion, în 1910—1911 a determinat profilele optime ale aripilor și palelor de elice ale avioanelor, în 1912—1918 a elaborat teoria turbinată a elicei de avion etc. În domeniul hidraulicii și hidrodinamicii, a elaborat (în 1882 și 1886) metodele de determinare a reacțiunii exercitate asupra unui vas din care curge sau în care curge un fluid, care au prezentat ulterior o importanță însemnată pentru rezolvarea problemelor de construcție a navelor echipate cu reactoare, iar în 1898 a elaborat teoria loviturii

N. E. Jukovski

de berbec. **J.** a rezolvat, de asemenea, probleme de astronomie teoretică (ex. metoda de calcul a elementelor orbitelor planetelor). Tot **J.** este inițiatorul utilizării pe scară largă a metodelor teoriei funcțiilor de o variabilă complexă în hidro- și aerodinamică.

Jukovski, Vasili Andreevici (1783—1852), poet rus, reprezentant al romantismului contemplativ. A debutat sub influența preromanticului englez Th. Gray. Ulterior a compus balade de inspirație folclorică, în care abundă elementul fantastic, versuri cu caracter patriotic dedicate apărătorilor patriei în războiul din 1812, elegii în care domină tendința de evadare din realitate. Prin interesul acordat psihologiei umane și creării unor imagini nuanțate, prin varietatea ritmurilor utilizate, e un precursor al lui A.S. Pușkin.

Juliana *[iuliána]* (n. 1909), regina Olandei, care a urmat la tron în 1948, după abdicarea mamei sale, regina Wilhelmina.

jumeláte (TEHN.; despre două piese sau două instalații identice sau puțin diferite prin dimensiunile lor), care sînt asociate în serviciu (ex. cele două lunete ale unui binoclu, două puțuri de extracție alăturate, cele două roți din față ale unui tractor cu cale îngustă etc.).

Jumna, rîu în India, cel mai mare afluent al Gangelui. Are 1 384 km. Izvorăște din Himalaia. Cursul inferior este folosit pentru navigație și irigații. Pe **J.** sînt situate orașele Delhi, Agra, Allahabad.

juncán (ZOOTEHN.), mascul din specia taurină, în vîrstă de 2—3 ani.

Juneau *[giúno]*, centrul administrativ al statului Alaska, situat în sud-estul acestuia, pe țărmul strîmtorii Gastineau. 6 800 loc. (1960). Centru pentru pescuit și pentru transportul lemnului.

Jung *[iúng]*, Carl Gustav (1875—1961), psiholog idealist și psihiatru elvețian, discipol disident al lui S. Freud. A negat rolul determinant al sexualității în viața psihică, atribuind acest rol altor dorințe și porniri, în ultimă analiză unui „inconștient ancestral". Cunoscuta sa teorie despre tipurile *introvertit* și *extravertit* are un caracter unilateral și speculativ, nesocotește substratul fiziologic al fenomenelor psihice.

Jungfrau *[iúngfrau]*, vîrf în Alpii Bernezi, în Elveția (4 158 m altitudine). Stațiune de cercetări alpine la Jungfraujoch. Cale ferată pînă la 3 457 m (cea mai înaltă din Europa).

júnglă, denumire dată inițial pădurilor subtropicale înmlăștinite din India, caracterizate prin predominarea bambusului. Denumirea s-a extins, desemnînd în general pădurile subtropicale și tropicale dese, greu de străbătut, cu numeroase tufișuri și liane.

„Junimea", grupare literar-culturală și politică, inițiată la Iași în 1863 de Titu Maiorescu, Teodor Rosetti, Vasile Pogor, Iacob Negruzzi și Petre Carp. Activitatea și-a început-o în 1864 prin prelegeri publice și prin ședințe literare, desfășurîndu-și-o ulterior mai ales prin revista „Convorbiri literare". Conducătorul Junimii a fost Titu Maiorescu. Ea a activat la Iași pînă în 1874. După această dată a funcționat atît la Iași cît și la București, iar din 1885 numai la București. Junimiștii s-au situat ideologic și programatic între vechii conservatori și grupările liberale. Socotind că Romînia n-ar fi atins un stadiu de evoluție corespunzător adoptării instituțiilor caracteristice orînduirii capitaliste și

că revoluția din 1848 nu fusese un rezultat al cerințelor reale ale țării, **J.** a formulat teoria de nuanță conservatoare a *formei fără fond*. Ea s-a situat pe poziții dinastice, antisocialiste și chiar antiliberale. În politica externă a susținut aderarea Romîniei la Tripla Alianță. Pe plan cultural, **J.** a promovat idealismul eclectic în filozofie și estetismul în teoria artei, susținînd autonomia esteticului și combătînd arta cu tendință. Dar activitatea sa culturală a avut, în special în deceniile 8 — 9 ale secolului trecut, și aspecte constructive. Exprimînd cerințele de consolidare ale statului burghezo-moșieresc abia format, care avea nevoie de cadre de intelectuali și specialiști, de o cultură și de instituții corespunzătoare acestor cerințe, **J.** a militat pentru o temeinică însușire a cunoștințelor, pentru o limbă literară izvorîtă din limba populară, pentru realismul popular în literatură, pentru măiestrie artistică. În același scop, **J.** a combătut demagogia patriotardă, superficialitatea și pseudocultura, „beția de cuvinte", etimologismul latinist în ortografie, italienismul lui Heliade și purismul lingvistic. Tocmai datorită acestor trăsături, **J.** a reușit să strîngă în jurul ei și să promoveze oameni de cultură dintre cei mai însemnați, ca M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, I. Slavici, A. D. Xenopol, V. Conta, D. Onciul, I. Bogdan, D. Zamfirescu, Al. Brătescu-Voinești ș.a., fără ca toți aceștia să împărtășească în întregime orientarea ei ideologică. Pozițiile conservatoare și estetizante ale **J.** au fost criticate de Cezar Bolliac, B.P. Hasdeu și mai ales de către C. Dobrogeanu-Gherea. În polemica dintre Gherea și junimiști cu privire la tendința în artă, aceștia din urmă au ieșit înfrînți. După 1900 **J.** a ajuns să promoveze, alături de linia estetizantă tradițională (M. Dragomirescu), naționalismul, prin S. Mehedinți, C. Rădulescu-Motru și I. Petrovici. La data izbucnirii primului război mondial, Junimea și-a încetat, propriu-zis, activitatea.

„Junimea romînă", ziar editat la Paris de societatea „Junimea romînă" în mai-iunie 1851, din care au apărut două numere. A militat pentru ideile unirii naționale, suveranității naționale și egalității în drepturi a cetățenilor, preconizînd dreptul asupriților la insurecție.

junior (SPORT), tînăr sportiv pregătit pe baza unei metodici adecvate particularităților de vîrstă și sex și care participă la concursurile rezervate acestei categorii de vîrstă. Vîrsta de juniorat, cu mici diferențe determinate de accesibilitatea ramurei de sport respective, variază între 13 și 19 ani.

júntă (span. *junta* „reunire"), denumire dată în Spania și într-o serie de țări latino-americane unor organe de stat, precum și unor organizații politice, echivalînd cu noțiunile: adunare, consiliu, comisie (ex. **j.** militară).

jupán, titlu dat în evul mediu, în țările romîne, celor mai de seamă boieri și dregători.

Jura, munți de înălțime mijlocie în Europa vestică și centrală, formați în special din depozite jurasice. *Jura propriu-zisă*, situată pe teritoriul Franței și al Elveției, se întinde pe circa 360 km, fiind cuprinsă între valea transversală a rîului Isère (nord-vest de Grenoble) și valea rîului Aare (afluent al Rinului). Este constituită în special din calcare jurasice și se prezintă sub forma unor culmi paralele, orientate în general pe direcția sud-vest-nord-est, cu înălțimi mai mari în partea sud-estică spre Alpi (Crêt de la Neige, 1 723 m). Pe teritoriul R.F. Germane se află sistemul munților Jura Suabă (Schwäbische Alb) și Jura Franconiană (Fränkische Alb), despărțite de valea rîului Wörnitz. *Jura Suabă*, situată între cursul superior al Dunării și cursul Neckarului, are relief de podișuri calcaroase (înălțime maximă 1 015 m), mai înalte spre valea Neckarului, în direcția căruia se termină printr-un abrupt; *Jura Franconiană*, situată între valea Dunării și valea Mainului, are aspect de podișuri împădurite.

jurásic (STRAT.), a doua perioadă a erei mezozoice, denumită astfel după munții Jura, unde au fost descoperite pentru prima dată depozitele de această vîrstă. În flora **j.** predomină fanerogamele gimnosperme, iar la sfîrșitul **j.** apar fanerogamele angiosperme monocotiledonate. Fauna este reprezentată prin toate grupele de viețuitoare, dintre care mai importante sînt: radiolarii, spongierii, coralii, echinodermele, brahiopodele, lamelibranhiatele, gasteropodele, cefalopodele, amoniții și belemniții, care au furnizat cele mai valoroase fosile caracteristice pentru **j.** Alături de nevertebrate au existat și vertebrate, ca pești, batracieni și mai ales reptile. La sfîrșitul **j.** (în *j. superior*) apar și păsările (ex. arheopterix), mamiferele sînt reprezentate prin cîteva tipuri de aplacentare (multituberculate și marsupiale). Depozitele **j.** cunosc o varietate de faciesuri neobișnuite altor perioade: faciesul continental, lagunar, litoral, recifal de țărm, neritic, batial și abisal. Pe baza caracterelor faunei și litologiei, **j.** s-a împărțit în trei epoci: liasic, dogger și malm. În R.P.R., formații de vîrstă **j.** se găsesc în Carpații Orientali, în Munții Apuseni, în Banat și în Dobrogea.

jurát (DR.; în statele burgheze), cetățean chemat să ia parte la judecata anumitor pricini penale, iar în unele țări (de ex. S.U.A. și Anglia) și la judecarea unor pricini civile. **J.** sînt aleși, de regulă, din rîndurile păturilor înstărite. V. și curte cu juri.

jurămînt militar, legămînt solemn prin care fiecare militar din R.P.R. se obligă să slujească cu devotament nețărmurit patria, poporul muncitor, Partidul Muncitoresc Romîn și Guvernul R.P.R. Este un document de stat care constituie legea de bază a întregii vieți și activități ostășești. **J. m.** cuprinde cerințele și îndatoririle de bază pe care Partidul Muncitoresc Romîn, Guvernul Republicii Populare Romîne și poporul muncitor le pun în fața militarilor armatei noastre și definește răspunderea per-

sonală a fiecărui militar pentru apărarea patriei.

Jurilovca, comună în raionul Istria, reg. Dobrogea, situată pe malul lacului Golovița (Complexul Razelm). 6 820 loc. (1964). Important centru piscicol, cu cherhanale de mare capacitate.

jurisconsúlt (lat. *jus, juris* „drept" și *consultus* „cunoscător"; DR.) **1.** Angajat al unei organizații socialiste, care, făcînd parte din categoria personalului tehnic de specialitate, efectuează lucrări cu caracter juridic. **J.** reprezintă, în condițiile legii, interesele organizației socialiste în fața instanțelor judecătorești, a organelor arbitrale sau în fața oricăror organe ale puterii ori ale administrației de stat. **2.** (În capitalism) Persoană care, îndeplinind condițiile prevăzute de lege, are și calitatea de a da avize și consultații juridice. **3.** (În Roma antică) Persoană care acorda părților asistență juridică în fața justiției, la redactarea actelor juridice sau pe calea unor consultații.

jurisdícție (lat. *jus, juris* „drept" și *dictio* „rostire, exprimare"; DR.) **1.** Competență de a judeca. **2.** Totalitatea instanțelor judecătorești de același grad (ex. **j.** a tribunalelor populare.) **3.** Ansamblul organelor care au competență de a judeca pricini de aceeași categorie. Ex. *jurisdicția muncii*, care constă în totalitatea organelor avînd competența de a rezolva litigii de muncă. În înțeles larg, *j. m.* include și procedura de rezolvare a litigiilor de muncă. **4.** *Jurisdicție specială*, instanțe sau organe avînd o competență stabilită pentru anumite categorii de pricini sau pentru cauze privind anumite categorii de persoane ori fapte (ex. organele Arbitrajului de stat, tribunalele militare). **5.** *Organ de jurisdicție*, organ specializat avînd competența de a judeca.

jurisprudență (lat. *jus, juris* „drept" și *prudentia* „cunoaștere") **1.** (În dreptul roman) Activitatea jurisconsulților în domeniul interpretării și dezvoltării dreptului civil. **2.** (În dreptul burghez) Denumire dată practicii judecătorești, socotită, în general, ca izvor de drept și adesea opusă legii. **3.** Denumire folosită în unele țări pentru știința dreptului.

júriu (DR.), grupul juraților care intră în compunerea curții cu juri.

jurnál 1. (LIT.) Scriere în care un autor își notează, sub formă de însemnări zilnice, evenimente importante legate de obicei de biografia sa. **2.** (CINEMA.) *Jurnal de actualități cinematografice*, film de scurt metraj, rulat de obicei înaintea filmului artistic de lung metraj, prin care se înfățișează evenimente actuale. *J. de a. c.*, cu apariție ocazională spre sfîrșitul primului război mondial, a ajuns treptat la apariții săptămînale, iar cu prilejul unor evenimente excepționale la ediții speciale sau chiar zilnice. În R.P.R., Studioul „Al. Sahia" este specializat, printre altele, în filmarea și prezentarea *j. de a.c.* **3.** (CONT.) Formă de registru sau document pentru înregistrarea zilnică, în ordine cronologică, a unor operații economice (ex. registru de casă pentru înregistrarea operațiilor de încasări și plăți în numerar). — *J. order*, formă de evidență contabilă compusă dintr-un sistem de registre și formulare corelate între ele, care servesc pentru înregistrarea în ordine cronologică și sistematică, pe bază de documente, a operațiilor economice efectuate într-o întreprindere sau organizație economică. *J. o.* se deschid pentru creditul unuia sau al mai multor conturi care au legătură între ele, sumele înregistrîndu-se în aceste jurnale în corelație cu debitul conturilor corespondente. — *J. de casă* v. *registru de casă*. **4.** (MILIT.) *Jurnal de observare*, document al postului de observare, în care sînt înscrise rezultatele observării asupra cîmpului de luptă. — *Jurnalul acțiunilor de luptă*, document de stat-major în care este descrisă zilnic pregătirea și desfășurarea acțiunilor de luptă. **5.** (NAV.) *Jurnal de bord*, registrul în care se înscriu cronologic evenimentele produse la bordul unei nave privind: navigația, încărcarea și descărcarea mărfurilor, îmbarcarea și debarcarea echipajului și a pasagerilor, datele meteorologice și datele oceanografice. Este scris de ofițerul de cart sau de gardă, este contrasemnat de secund și văzut de comandant.

„Jurnalul literar", revistă săptămînală de critică și informație literară, apărută la Iași, în 1939, sub direcția lui G. Călinescu. A publicat studii de istorie a literaturii romîne, eseuri despre scriitori străini, cronici literare, poezii. O a doua serie a publicației, cu apariție sporadică, a fost editată la București în 1947—1948.

Jussieu *[jüsiö]*, Antoine Laurent de (1748—1836), botanist francez, director al Grădinii botanice din Paris; a fost profesor universitar și membru al Academiei de Științe din Paris. Pe lîngă numeroasele sale lucrări asupra diferitelor grupe de plante, **J.** a elaborat un sistem de clasificare a lumii vegetale, care i-a adus celebritatea. Sistemul lui **J.**, apropiat de cel natural (filogenetic), reprezintă o perfecționare a sistemului lui K. Linné și a aceluia elaborat de unchiul său *Bernard de J.*; el conține o descriere și o ierarhizare rațională a grupelor de plante.

Justinian Marina (n. 1901), patriarh al Bisericii ortodoxe romîne (din 1948). În 1932—1945 a fost profesor și director al Seminarului teologic din Rîmnicu-Vîlcea, în 1945—1947 vicar al Mitropoliei Moldovei, iar în 1947—1948, mitropolit al Moldovei.

„Justiția nouă", organ al Asociației juriștilor din R. P. R., care apare din 1946 de șase ori pe an, iar din 1962 lunar. Publică articole de informare juridică, note și comentarii asupra practicii judecătorești, recenzii etc.

justíție (DR.) **1.** Termen generic folosit pentru a desemna instanțele judecătorești. **2.** (În statele socialiste) Una dintre formele fundamentale ale activității statului, constînd în judecarea pricinilor civile referitoare la drepturile persoanelor fizice și ale organizațiilor socialiste, precum și în judecarea proceselor penale și aplicarea pedepselor prevăzute de lege.

J. se înfăptuiește de instanțele judecătorești. Caracterul profund democratic al justiției socialiste rezultă din sarcinile sale de a apăra cuceririle clasei muncitoare și drepturile oamenilor muncii și ale organizațiilor socialiste. Democratismul **j.** socialiste se exprimă și prin modul de organizare a instanțelor judecătorești (organe colegiale funcționînd corespunzător principiului apropierii justiției de popor), prin componența lor (la înfăptuirea **j.** participă asesori populari aleși de oamenii muncii) și prin principiile fundamentale ale procesului. **J.** socialistă educă pe oameni în spiritul devotamentului față de patrie, al respectării întocmai a legilor, al grijii deosebite pentru păzirea, întărirea și dezvoltarea proprietății socialiste, al respectării disciplinei în muncă, al contribuirii active la întărirea regimului democrat-popular și la propășirea economică și culturală a țării, la respectarea regulilor de conviețuire socialistă. În felul acesta, **j.** socialistă contribuie la dezvoltarea conștiinței juridice noi a oamenilor muncii, realizîndu-și rolul său educativ prin conținutul just, principial, exemplificativ și moralizator al dezbaterilor și hotărîrilor judecătorești. Prezentată ca o putere distinctă în stat, **j.** din statele burgheze este în realitate unul dintre principalele instrumente folosite de clasele dominante pentru apărarea intereselor lor și pentru reprimarea claselor exploatate.

Juvara, Ernest (1870—1933) anatomist și chirurg romîn. A fost profesor la Facultatea de medicină din București. A întreprins cercetări în anatomia regiunii pterigomaxilare și a articulației sternoclaviculare. În chirurgie e cunoscut prin procedeele personale de anastomoză intestinală, proteză osoasă, anestezie rahidiană etc.

juvélnic, ladă pentru păstrarea peștelui viu în apă. Se confecționează din șipci, scînduri, nuiele sau plasă, montate pe cercuri de lemn sau de sîrmă groasă.

juxtapúnere (lat. *juxta* „lîngă" și *punere*; LINGV.), mijloc de exprimare a raporturilor sintactice de coordonare sau de subordonare dintre elementele alcătuitoare ale unei propoziții sau fraze, care constă în simpla lor alăturare, fără ajutorul vreunui cuvînt de legătură. De exemplu, în proverbul *ai carte, ai parte* sînt două propoziții juxtapuse, dintre care prima este subordonată condițională, iar a doua e regenta ei. Sin. *parataxă*.

COLECTIVELE REDACȚIONALE ALE VOLUMULUI II AL DICȚIONARULUI ENCICLOPEDIC ROMÎN

COLECTIVUL DE AGROSILVICĂ

Acad. Gh. Ionescu-Șișești, prof. univ., dr. în științe, *conducătorul colectivului*; acad. T. Bordeianu, dr. în științe; acad. N. Cernescu, dr. în științe; acad. G. Constantinescu, prof. univ., dr. în științe; acad. A. Vasiliu, dr. în științe; D. Davidescu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ.; V. Gligor, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; M. Motoc, membru corespondent al Academiei R.P.R., ing. agr.; I. Popovici, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; C. Băicoianu, prof. univ., dr. în științe; M. Botzan, ing. agr.; E. Laber, ing. agr.; I. Lungu, conf. univ.; A. Marian, ing. silv.; B. Mănescu, candidat în științe; G. Mureșan, candidat în științe; Th. Nica, prof. univ., dr. în științe; I. Poenaru, ing. agr.; N. Ștefan, conf. univ., candidat în științe; Gh. Văluță, prof. univ., dr. în științe.

COLECTIVUL DE ARTE

Acad. G. Oprescu, prof. univ., *conducătorul colectivului*. **Arhitectură:** Tr. Chițulescu, arhitect, șef de lucrări; Gr. Ionescu, arhitect, prof. univ.; C. Niculescu. **Artă plastică:** M. Popescu; E. Schileru, lector univ.; M. Benedict, lector univ.; V. Florea; A. Pavel, cercetător; P. Petrescu, cercetător pr. **Cinematografie:** M. Drăgan; I. Barna. **Coregrafie:** E. Magyar; V. Ciortea Proca, conf. univ. **Folclor:** M. Pop, prof. univ., dr. în științe. **Muzică:** Z. Vancea, prof. univ.; P. Brîncuș, lector univ.; O.L. Cosma, lector univ.; E. Pricope; A. Rațiu; V. Tomescu. **Teatru:** F. Tornea.

COLECTIVUL DE BIOLOGIE, BOTANICĂ, ZOOLOGIE

Acad. E. Pop, prof. univ., dr. în științe, *conducătorul colectivului*. **Biologie generală:** N. Botnariuc, prof. univ., dr. în științe; V. Preda, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; P. Raicu, conf. univ., candidat în științe. **Botanică:** acad. Șt. Péterfi, prof. univ., dr. în științe; acad. E. Rădulescu, prof. univ., dr. în științe; Gh. Anghel, șef secție cercetare, dr. în științe; V. Bontea, șef de laborator, candidat în științe; I. Ciobanu, prof. univ., dr. în științe; E. Cupcea, conf. univ.; E. Ghișa, conf. univ., dr. în științe; I. Pop, șef de lucrări; Tr. I. Ștefureac, prof. univ., dr. în științe; I. Tarnavschi, prof. univ., dr. în științe; E. Țopa, doctor în științe. **Zoologie:** acad. E. Pora, prof. univ., dr. în științe; Th. Bușniță, membru corespondent al Academiei R.P.R., dr. în științe; M.A. Ionescu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; Șt. Kiss, șef de lucrări; Z. Matic, conf. univ., candidat în științe; N. Mihail, asistent universitar; V. Pop, prof. univ., dr. în științe; A. Robert, șef de lucrări; B. Stugren, șef de lucrări, candidat în științe.

COLECTIVUL DE CHIMIE

Acad. I. Murgulescu, prof. univ., dr. în științe, *conducătorul colectivului*; acad. E. Angelescu, prof. univ., dr. în științe; acad. C.D. Nenițescu, prof. univ., dr. în științe; E. Bratu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; V. Sahini, membru corespondent al Academiei R.P.R., conf. univ., candidat în științe; P. Spacu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în științe; C. Albu, lector univ.; M. Brezeanu, conf. univ., candidat în științe; Gh. Costeanu, prof. univ.; I. Drimuș, conf. univ.; I.V. Nicolescu, prof. univ., dr. în științe; R. Vîlcu, conf. univ., candidat în științe.

COLECTIVUL DE DREPT

Tr. Ionaşcu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; E.A. Barasch, membru corespondent al Academiei R.P.R.; P. Anca; A. Cristescu; V. Dongoroz, consultant ştiinţific, dr. în ştiinţe; T. Drăgan, prof. univ.; V. Economu, cercetător pr.; C. Flitan; I. Fodor, cercetător pr., candidat în ştiinţe; Y. Georgescu, cercetător pr.; V. Georgescu, cercetător pr.; Gh. Gilescu, lector univ.; E. Glaser, şef secţie cercetare; S. Kahane, conf. univ.; L. Miller, şef sector cercetare; A. Naschitz, şef sector cercetare, candidat în ştiinţe; I. Nestor, şef sector cercetare; M. Onescu, conf. univ.; V. Papadopol; I. Stoenescu, prof. univ., doctor în ştiinţe; I. Vîntu, şef secţie cercetare; S. Zilberstein, şef sector cercetare.

COLECTIVUL DE ECONOMIE

Acad. V. Malinschi, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; R. Moldovan, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; C. Murgescu, membru corespondent al Academiei R.P.R.; I. Rachmuth, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ.; Gh. Bădăluţă; M. Biji, prof. univ.; N.N. Constantinescu, conf. univ., candidat în ştiinţe; Gh. Creţoiu, conf. univ., candidat în ştiinţe; S. Daniel, ing., conf. univ.; I. Desmireanu, şef sector cercetare; D. Dimitriu, cercetător pr.; M. Dulea, lector univ.; O. Dumitriu, lector univ.; I. Mărculescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; A. Popper, conf. univ.; V. Puchiţă, conf. univ., candidat în ştiinţe; N. Stern; P. Tănăsie, conf. univ.; I. Văcărel, conf. univ., candidat în ştiinţe; I. Zaharia, conf. univ.

COLECTIVUL DE FILOZOFIE, LOGICĂ ISTORIA RELIGIEI, ATEISM

Acad. A. Joja, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; acad. C.I. Gulian, prof. univ., dr. în ştiinţe; D. Bădărău, membru corespondent al Academiei R.P.R., dr. în ştiinţe; M. Breazu, prof. univ.; N. Bagdasar; I. Banu, prof. univ.; C. Bădina, candidat în ştiinţe; I. Cernea, conf. univ.; M. Florica, lector univ.; M. Florian; N. Gogoneaţă, cercetător pr., candidat în ştiinţe; L. Grünberg, lector univ., candidat în ştiinţe; F. Mahler; I. Mărculescu; St. Popescu; R. Stoichiţă, conf. univ.; A. Tache, lector univ.; O. Trăsnea, lector univ.; S. Vieru, cercetător.

COLECTIVUL DE FIZICĂ

Acad. Ş. Ţiţeica, prof. univ., dr. în ştiinţe; F. Ciorăscu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., candidat în ştiinţe, *conducătorii colectivului*; acad. E. Bădărău, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. H. Hulubei, prof. univ., dr. în ştiinţe; I. Agîrbiceanu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; A. Cişman, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; V. Novacu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; I. Ursu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., candidat în ştiinţe; A. Corciovei, cercetător pr., candidat în ştiinţe; O. Gherman, conf. univ.; V. Marian, prof. univ., dr. în ştiinţe; A. Pîrvu, prof. univ.; M. Rosenberg, conf. univ., candidat în ştiinţe; A. Truţia, cercetător pr.; R. Ţiţeica, prof. univ., dr. în ştiinţe.

COLECTIVUL DE GEOGRAFIE, GEOLOGIE

V. Ianovici, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*. **Geografie:** T. Morariu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; C. Herbst, conf. univ.; I. Rădulescu, conf. univ.; A. Ban, cercetător pr.; I. Băcănaru, cercetător; N. Caloianu, lector univ.; Ş. Dragomirescu, cercetător; Gh. Dragu, lector univ.; N. Dumitrescu, ing.; A. Ghenovici, cercetător; P. Gîştescu, cercetător pr., candidat în ştiinţe; S. Gruescu, cercetător; H. Grumăzescu, cercetător; I.D. Ilie, lector univ.; I. Iordan, cercetător; I. Leţea, asist. univ.; D. Oancea, cercetător; Al. Roşu, cercetător; I. Velcea, cercetător, candidat în ştiinţe. **Geologie:** acad. M. Filipescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; D. Giuşcă, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; G. Cioflică, conf. univ., candidat în ştiinţe; C. Ghenea, ing.; E. Hanganu, lector univ., candidat în ştiinţe; L.T. Lazăr, ing.; E. Liteanu, şef secţie cercetare; I. Mareş, asist. univ.; S. Pauliuc, lector univ., candidat în ştiinţe; A. Pricăjan, ing.; D. Rădulescu, conf. univ., candidat în ştiinţe; G. Răileanu, prof. univ., dr. în ştiinţe; N. Tătărîm, şef lucrări, candidat în ştiinţe.

COLECTIVUL DE ISTORIE MEDIE, MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

Acad. A. Oţetea, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; L. Banyai, prof. univ., dr. în ştiinţe; D. Berindei, cercetător pr.; Gh. Cazan, lector univ.; [B. Cîmpina]; Gh. Georgescu-Buzău, conf. univ.; C. C. Giurescu, cercetător pr., dr. în ştiinţe; Gh. Ionescu, conf. univ.; R. Manolescu, lector univ., candidat în ştiinţe; D. Mioc, şef sector cercetare; P.P. Panaitescu, cercetător pr., dr. în ştiinţe; L. Ştefănescu.

COLECTIVUL DE ISTORIE A MIŞCĂRII MUNCITOREŞTI

Gh. Vasilichi, *conducătorul colectivului*; Titu Georgescu, conf. univ., candidat în ştiinţe; M. Oişteanu, prof. univ.; J. Brill, prof. univ.; N. Copoiu, cercetător, candidat în ştiinţe; A. Deac, şef sector cercetare, candidat în ştiinţe; L. Fodor, cercetător; A. Loghin, conf. univ., candidat în ştiinţe; P. Nichita, şef sector cercetare; C. Niri, conf. univ.; I. Oprea, cercetător, candidat în ştiinţe; V. Zaharescu, cercetător.

COLECTIVUL DE ISTORIE VECHE, ARHEOLOGIE

Acad. C. Daicoviciu, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; acad. E. Condurachi, prof. univ., dr. în ştiinţe; K. Horedt, cercetător pr.; D. Protase, cercetător; I.I. Russu, cercetător pr.; N. Vlassa, cercetător.

COLECTIVUL DE LINGVISTICĂ

Acad. I. Iordan, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; M. Avram, şef sector cercetare, candidat în ştiinţe.

COLECTIVUL DE LITERATURĂ ROMÎNĂ

Acad. M. Beniuc, dr. în ştiinţe; George Ivaşcu, conf. univ., *conducătorii colectivului*; I.D. Bălan, lector univ.; I.C. Chiţimia, conf. univ., dr. în ştiinţe; D. Micu, conf. univ., candidat în ştiinţe; George Munteanu, lector univ.; L. Onu, lector univ.; D. Păcurariu, conf. univ., candidat în ştiinţe; Al. Piru, conf. univ., dr. în ştiinţe; Valeriu Rîpeanu; Ion Roman; Al. Săndulescu, cercetător; Geo Şerban.

COLECTIVUL DE LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Acad. [T. Vianu], prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; M. Novicov, prof. univ.; S. Baer-Răducanu, lector univ.; Al. Balaci, prof. univ., dr. în ştiinţe; C. Barboricâ, lector univ.; N.I. Barbu, prof. univ., dr. în ştiinţe; [Vlad Bănăţeanu], conf. univ.; I. Brăescu, conf. univ.; F. Caloianu, lector univ.; Vera Călin, conf. univ.; N.N. Condeescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; Tr. Costa, lector univ.; L. Diaconiţă, lector univ.; R. Dobroiu, asist. univ.; O. Drimba, conf. univ., dr. în ştiinţe; N. Façon, prof. univ., dr. în ştiinţe; E. Fodor, conf. univ., candidat în ştiinţe; A. Frenchian, prof. univ., dr. în ştiinţe; T. Gane, conf. univ.; M. Gheorghievici, lector univ.; I. Gheţie, cercetător principal; M. Iordan, lector univ.; Silvian Iosifescu, prof. univ.; M. Isbăşescu; Z. Iuffu, lector univ.; A. Kovács, lector univ., candidat în ştiinţe; I. Kovács; A. Kövary, lector univ.; M. László, lector univ.; L. Levitchi, lector univ.; J. Livescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; D. Mladoveanu, lector univ.; M. Nasta, asist. univ.; T. Nicolescu, lector univ., candidat în ştiinţe; Al. Niculescu, conf. univ.; T. Radian, lector univ.; Szemlér Ferenc, scriitor; Al. Toader, lector univ.

COLECTIVUL DE MATEMATICĂ, ASTRONOMIE

Acad. Gr. C. Moisil, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. N. Teodorescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; C. Popovici, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorii colectivului*; acad. G. Călugăreanu, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. Gh. Mihoc, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. M. Nicolescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; P. Constantinescu, conf. univ., candidat în ştiinţe; N. Mihăileanu, prof. univ., dr. în ştiinţe; A. Pop, asist. univ.

COLECTIVUL DE MEDICINĂ UMANĂ, BIOCHIMIE, FARMACOLOGIE, CULTURĂ FIZICĂ

Acad. Şt. Milcu, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; acad. Gr. Benetato, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. T. Burghele, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. A. Kreindler, prof. univ., dr. în ştiinţe; I. Ardeleanu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; E. Soru, membru corespondent al Academiei R.P.R., conf. univ., dr. în ştiinţe; V. Bologa, prof. univ., dr. în ştiinţe; Gh. Niculescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; R. Păun, conf. univ.; N. Sterescu, şef sector cercetare. **Cultură fizică:** Al. Nicu, candidat în ştiinţe; I. Şiclovan, conf. univ.

COLECTIVUL PENTRU PROBLEME MILITARE

I. Teclu, general de armată, *conducătorul colectivului*; T. Lupescu, general-locotenent; H. Florescu, general-maior; I. Burlacu, general-maior ing.; C. Burada, colonel; C. Şerbu, colonel; E. Plati, colonel; Ş. Lupu, colonel; B. Gromîcă, colonel; I. Medianu, lt. colonel; N. Popa, lt. colonel ing.

COLECTIVUL DE PSIHOLOGIE, PEDAGOGIE

Acad. M. Ralea, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorul colectivului*; S. Stoian, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; I. Antohi, lector univ.; I. Bălănescu, conf. univ.; M. Giurgea, conf. univ., candidat în ştiinţe; P. Popescu-Neveanu, conf. univ., candidat în ştiinţe.

COLECTIVUL DE SOCIALISM ŞTIINŢIFIC, PRESĂ

V. Roman, ing., prof. univ., *conducătorul colectivului.* **Socialism ştiinţific:** Gh. Andreescu, lector univ.; P. Beraru; C. Dimitriu, prof. univ.; M. Enghel, conf. univ.; R. Florian, conf. univ.; A. Georgescu Murat, lector univ.; I. Iancu, conf. univ.; C. Luca, conf. univ.; M. Nedelea, lector univ.; M. Petrescu, lector univ.; A. Pop, conf. univ.; I. Rădulescu; Fl. Rusu, prof. univ. **Presă:** N. Ignat; V. Pop, conf. univ.; H. Dona, conf. univ.; G. Serafin.

COLECTIVUL DE TEHNICĂ

Acad. E. Carafoli, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. C. Miclosi, prof. univ., dr. în ştiinţe; acad. R. Rădulet, prof. univ., dr. în ştiinţe, *conducătorii colectivului.* **Construcţii:** acad. A. Beleş, prof. univ.; acad. D. Dumitrescu, prof. univ., dr. în ştiinţe; C. Mateescu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; Al. Gheorghiu, ing., prof. univ.; M. Hanganu, prof. univ., dr. în ştiinţe; Tr. Mătăsaru, ing., prof. univ.; V. Nicolau, ing., prof. univ.; Al. Steopoe, prof. univ., dr. în ştiinţe. **Construcţii de maşini şi metalurgie:** Gh. Buzdugan, membru corespondent al Academiei R.P.R., ing., prof. univ.; M. Bănărescu, ing., prof. univ.; D. Boiangiu, ing., conf. univ.; E. Botez, ing., prof. univ.; Şt. Gheorghiu, ing., prof. univ.; Şt. Mantea, ing., prof. univ.; C. Popovici, ing., prof. univ.; V. Ralea, ing., conf. univ.; Al. Rău, ing., prof. univ.; H. Segal, ing., conf. univ.; D. Tutunaru, ing., prof. univ.; C. Vasiliu, conf. univ., candidat în ştiinţe. **Electrotehnică şi telecomunicaţii:** Gh. Cartianu, membru corespondent al Academiei R.P.R., ing., prof. univ.; C. Dinculescu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ.; C. Bălă, conf. univ., candidat în ştiinţe; S. Călin, conf. univ., candidat în ştiinţe; S. Condrea, ing., prof. univ.; M. Drăgănescu, conf. univ., candidat în ştiinţe; N. Galan, ing., asist. univ.; A. Ifrim, ing., şef de lucrări; C. Neumann, ing.; Al. Timotin, conf. univ., candidat în ştiinţe; A. Ţugulea, conf. univ., candidat în ştiinţe. **Industrie uşoară:** N. Bădan, ing., prof. univ.; Gr. Bălănescu, ing.; V. Cociu, ing., conf. univ.; B. Cotigariu, lector univ.; D. Dima, conf. univ., candidat în ştiinţe; I. Ionescu Muscel, ing., prof. univ.; E. Iordan, ing., lector univ.; S. Marcus, ing.; I. Popescu, ing.; O. Popescu, ing.; M. Popovici, conf. univ.; S. Rădulescu, ing. **Mine şi petrol:** P. Huber, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ., dr. în ştiinţe; D. Hrisanide, ing., prof. univ.; I. Tocan, şef de lucrări, candidat în ştiinţe. **Transporturi:** N. Patraulea, membru corespondent al Academiei R.P.R., ing., cercetător pr.; N. Tipei, membru corespondent al Academiei R.P.R., conf. univ.; P. Frîncu, şef de lucrări, candidat în ştiinţe; H. Heschia, ing.; D. Mateescu, ing.; Gr. Mitran, ing.; C. Năstase, ing., prof. univ.; T. Oroveanu, ing., conf. univ.; E. Popovici, prof. univ.; C. Severineanu, ing., prof. univ.

REDACȚIA INTERNĂ

Coordonator principal: D. Macrea, prof. univ., dr. în științe filologice.
Redactorii șefi ai Editurii politice: F. Mezincescu; I. Blaga; M. Petrescu; I. Simion; Al. Șiperco.
Redactori coordonatori: R. Sommer; A. Chioreanu.

Artă și literatură: Aurel Martin, redactor principal, critic literar; M. Baclagian, redactor; L. Dragomirescu, redactor; A. Granet, redactor; E. Hanciu, redactor; N. Turcu, redactor, muzicolog. **Biologie, botanică, zoologie, agrosilvică:** S. Beldescu, redactor principal; ing. V. Herdea, redactor principal, șef secție cercetare; ing. L. Niță, redactor principal, candidat în științe biologice, șef secție cercetare; ing. P. Varga, redactor principal, candidat în științe agricole, șef de laborator. **Chimie:** ing. N. Ungureanu, redactor principal, candidat în științe tehnice; ing. E. Sburlea, redactor. **Economie și drept:** A. Spornic, redactor principal, candidat în științe economice, lector univ.; Al. Bolintineanu, redactor, cercetător pr.; A. Cați, redactor, lector univ.; A. David, redactor; D. Mureșan, redactor, asist. univ. **Filozofie, psihologie, pedagogie:** R. Tomoiagă, redactor principal; P. Vaida, redactor. **Geologie, geografie:** C. Dimofte, redactor, asist. univ.; M. Iovănescu, redactor, lector univ.; C. Șanta, redactor; N. Vasenciuc, redactor. **Istorie, socialism științific, presă:** Gh. Rădulescu, redactor principal; I. Apostol, redactor; P. Clinca, redactor; N. Nicolescu, redactor; I. Turcu, redactor principal, candidat în științe istorice, lector univ. **Lingvistică și coordonare lexicografică:** V. Breban, redactor principal, șef sector cercetare; M. Seche, redactor principal, cercetător pr.; Gh. Bulgăr, redactor principal, conf. univ.; L. Macarie, redactor, cercetător; V. Pop Petruț, redactor; F. Popescu, redactor; F. Sădeanu, redactor, cercetător pr.; L. Seche, redactor, cercetător; A. Tudor, redactor. **Matematică, astronomie, fizică:** C. Diaconescu, redactor principal; Gh. Roșca, redactor. **Medicină:** Al. Stancu-Ardeleanu, redactor principal, cercetător pr. **Probleme militare:** S. Ijacu, redactor principal. **Tehnică:** ing. M. Sand, redactor principal, candidat în științe tehnice, conf. univ.; ing. A. Dănescu, redactor principal, candidat în științe tehnice, conf. univ.; ing. M. Segărceanu, redactor principal, candidat în științe tehnice, conf. univ.; ing. D. Sterian, redactor principal, candidat în științe tehnice, conf. univ.

Prezentarea grafică: L. Altbuch; B. Wolf; C. D. Constantinescu; J. Nămescu, arhitect; Al. Alexe; E. Becheș; E. Berlescu; I. Costescu; S. Maur; Șt. Pandele; M. Panin; M. Petculescu; Șt. Radu (desene); C. Rădulescu, Șt. Ștefănescu (hărți); D. Stănescu (copertă).